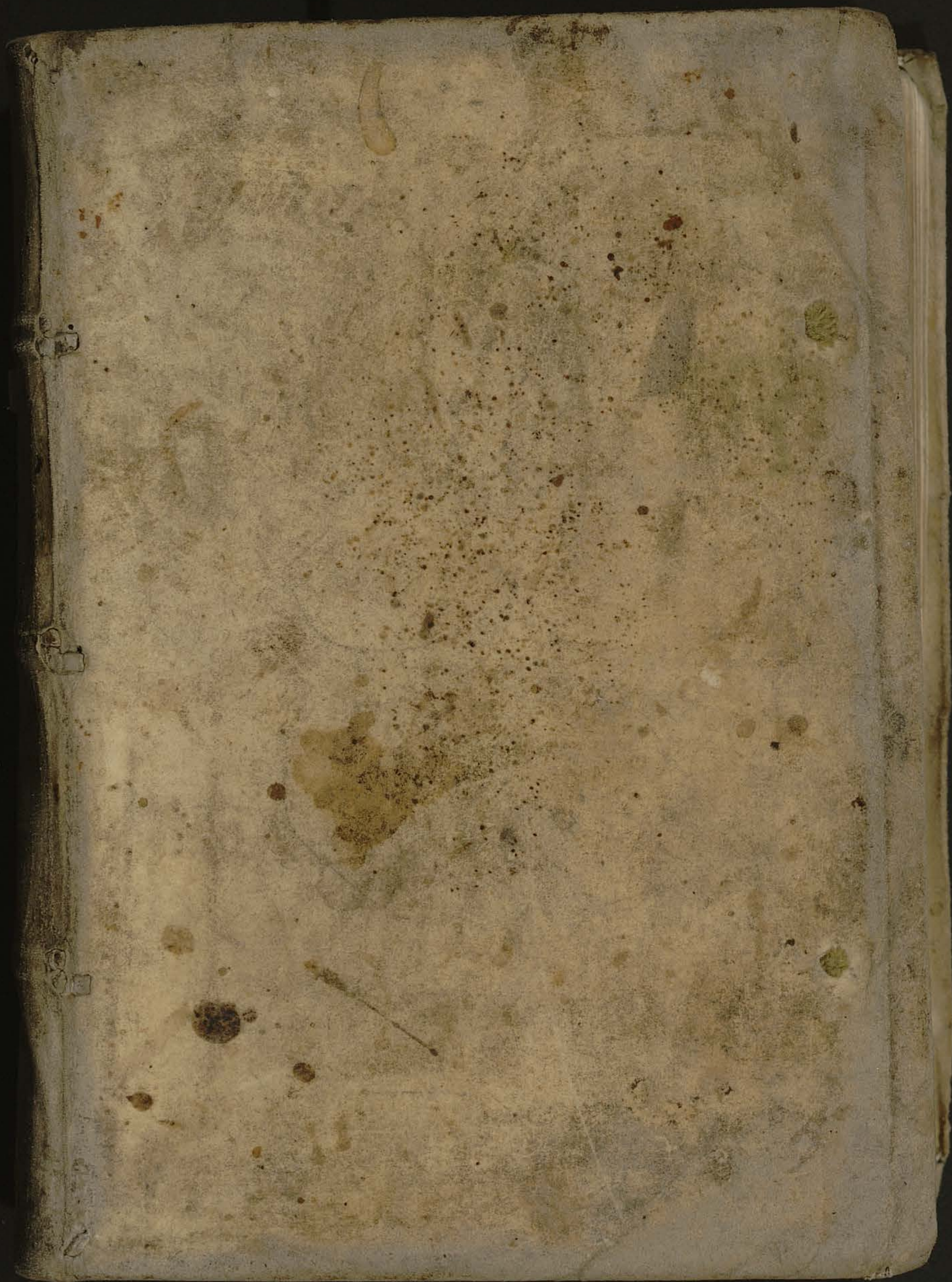

omnia sunt hominum tenui pendentia filo

Joannis Kietr... Varsaviensis

1669

1669

Anno

Anno 1669

L. ANNAEI SENECAE PHILOSOPHI, STOICORUM omnium acutissimi OPERA,

Quæ extant, omnia,

In VI. Tomos tributa.

Nouæ huic editioni accesserunt,

I. *Summaria siue Argumenta:*

II. *Coniecturarum & Variarum Lectionum lib. V:*

III. *Loci Communes seu libri Aureorum:*

IV. *Nomenclator siue Commentarius selectarum uocum, adagiorum & similium.*

AVTHORE DIONYSIO GOTHOFREDO I.C.

Ex libris

BASILEAE,
PER EVSEBIVM EPISCOPIVM.
ANNO, M. D. XC.

Erem. Eremitarum Camaldul. prope Varsav.

CL
BIL
HE

D

ſcribi
tiæ pr

A
lum ta

Vt
omni
ſtri ſe
in om
uixiſ
uerti
aliori
trà ſe
tur: n
da, an

Q
eſt?
ƈlum,
ducũ,
in tẽp
tam, c
ſæpiu
ædilem

CLARISSIMO ET NOBILISSIMO VIRO IOANNI HENRICO HEINZELLIO À DEgernstein, Elcouiæ Domino,

DIONYSIVS GOTHOFREDVS I. C. S. P.

TSI *scio (Heinzelli nobilissimè) silentium à me, diuturnum tibi uideri posse, tu tamen de meo erga te animo uelim id tibi certò persuadeas, toto illo silentij mei spacio, neminem te mihi chariorem frequentius occurrisse.*

Quod ut scias plena fide à me tibi perscribi: en (si parum mihi credis) Seneca, summæ Stoicæ sapientiæ princeps, autoritatem tibi promittet.

Annum penè integrum apud eum persédi: ut ne discipulum tantum, sed inquilinum etiam, recognoscas.

Vt res cessit: Me nunquam equidem pœnitebit, hoc rerum omnium tumultu uel perturbatione potius, in optimi magistri secessum confugisse. Non in schola philosophi cuiusdam, sed in omnium potius uirtutum ueluti templo per id omne tempus uixisse, mihi persuasi. Quamcunq; in partem huius ædiculæ me uerti, uirtutum uiuas ibi cõciones audire necesse fuit. Non hic aliorum ritu legentis oculos præstigiis detinet, sed animos contrà seriis sanctisq; pascit atq; implet. Res non uerba consectatur: non rerum umbras aut superficiem repræsentat, sed solida, aut si mauis, corpora.

Quid enim: cuius notæ hæc uirtutis ad uoluptatem pictura est? Virtutem altum quiddam esse, excelsum, regale & inuictum, infatigabile: uoluptatem humile, seruile, imbecillum, caducũ, cuius statio ac domiciliũ fornices ac popinæ sint. Virtutẽ in tẽplo inueniri, in foro, in curia, pro muris stantẽ, puluerulentam, coloratam, callosas habentẽ manus: uoluptatem latitãtem sæpius ac tenebras captantem, circa balnea ac sudatoria & loca ædilem metuentia: eneruem, mollem, mero atq; unguento ma-

dentem, pallidam aut fucatam & medicamentis pollutam.

Quid hæc præterea siue querela siue indignatio? Non à natura breuem uitam accepisse nos, sed fecisse: Aut quid illud? sapienti uitanda quæ uulgo placeant: populum enim, nullius boni auhorem esse.

Iam uerò unde aut qua ex schola prodiisse ista censeas? Deũ mentem esse uniuersi, idq́; totum quod ipsi uideamus, & quod non uideamus totum. Quid porro? Cogitasse nos ante Naturam quàm fecisse. Hominem non esse tumultuarium aut incogitatum opus. Nihil habere naturam quo cuiue magis glorietur. Et tamen hominem ipsum, rem contemptissimam esse, nisi supra humana se erexerit. Ad immortaliũ cognitionẽ, nimis eum quidem mortalem esse: sed tamen cùm inter Deum & homines non tantum amicitia, sed & necessitudo ac similitudo sit, Deum non tantum ad homines, sed in homines uenire. Propè à nobis, & nobiscum, & intus esse. Quid deinde? Tum demum nos ipsum Deum capere, cùm purus ac sanctus animus fuerit: ut & ueram uitam, cùm animum nostrum ad illum, ille nobis suum miserit. Quid denique? Deum uiros bonos, tametsi longe charissimos sibi, exercere, experiri, indurare, recognoscere, exagitare, tentare. At quem in finem? nempe ut ipsi uiri boni, uerum colligant robur: ut in illis Deus experiatur, quantum humana fragilitas pati possit: ut ipsi homines sciant uirtutis nunquam molle documentum esse: ut calamitatum consuetudine grauissima quæque in familiaritatem adducant. Duro uel iniusto dicet aliquis exemplo id fieri. Ne id quidem: sed eo ipso, quo amicissimi etiam parentes seuerius liberos suos educant: quo præceptores plus laboris ab his exigunt in quibus certior spes est: quo dux in castris periculosissima fortissimis imperat. Cætera uideamus. Sceleratis contrà, solem oriri, piratis patére maria, beneficia denique Deum in ingratos ipsos congerere, de beneficiorum authore dubitantes. Iniuria dicet Epicurus? Minimè, sed ut ostendat, se semper natura sua uti: sua, inquam, hoc est benigna, liberali, benefica, diuina: Item ut patefaciat hæc quæ uulgus appetit, nec bona esse nec mala: imò, ut illa ipsa externa, quæ toto animo concupiscimus, à Deo traduci, hoc est, bona non censeri intelligamus,

cùm

cùm illa ad turpissimos deferat, ab optimis abigat. Ad postumã hominis uitã iam descendo. Eos qui bene ac beatè uixerint, magna & æterna pace excipi: non periisse, sed præmissos: non lucem amisisse, sed securiorem adsecutos. Quid apertius? Deo redditos esse: & ad illum diem extremum, qui æterni natalis sit futurus, non timidè quemq; sapientem componi.

Hæc è multis pauca, quæ ad res diuinas pertinent, delibaui, ut ex hoc quasi exemplari cõiecturam uel ipsi faciamus, quàm latè, quàm plena manu apud priscos illos & Senecam nostrum maximè, Natura, aut si quis malit, lex Naturæ, sese suaque secreta effuderit.

Qua una parte non tantum fœlix authoris nostri genius eluxit, sed & in his etiam quæ ad ius, mores, familiam, ciuitatem, Naturam, Medicinam & cæteras artes in libros Aureorum: & nouo, &, ut sentio, utilissimo omnium interpretandi genere retuli: quod in historiis breui per me fiet manifestius.

Nam etsi muneri meo quibusdam satis fecisse uideri poteram post sinceram authori nostro lectionem Coniecturarum ac uariarum libris adsertam: minimè tamen (quod cæteri fecerunt) hoc uno acquiescendum putaui: nisi & res primùm ipsas (quarum præcipua cura legenti esse debet) in communes locos utilissimo ordine retulissem: deinde uoces, adagia, & selectiora huiusmodi nomina, apud Nomenclatorem (quoties opus foret eadem redditurum) commendassem.

Restabat ad orationem Senecæ (quam uel Caligula commissiones meras & arenam sine calce appellabat) breuis & aperta quædam interpretatio, quæ eò mihi necessaria magis uidebatur, quòd non cuiusuis esse intelligerem, Eleusina authoris nostri sacra capere. Itaq; Summaria adieci: & qua fieri à me potuit diligentia seriem ipsam scripturæ ac dicendi obseruaui: ut qui hoc authore delectarentur, eum minore tædio & tractarent & legerent.

Hæc ipsa cui potissimum offerrem, mecum diu deliberandum non fuit. Nam ut primùm sapiens ille noster serio in me incidit, Tu unus (nobilissime Heinzelli) ille mihi uisus, ad quem mihi recta eundum ac festinandum esset. Vitam enim illam uiuere uerè mihi uideris, quam Seneca ut beatam facit ac

 depin-

depingit. Tu uulgus & hæc externa quanti cuique facienda essent præ diuinis & immortalibus, claro & illustri exemplo tuo demonstrasti. Tu ut animi, uerè generosi, libertatem conseruares, patriæ absentiã prætulisti, in qua magni alioqui ac certissimi honores te ciuem longè utilissimum exspectabant.

Tu à turba in secessum illum tuum Elcouianũ, ueluti quietæ uitæ portum, enauigasti: in quo non tibi uni, sed patriæ, sed amicis, sed posteris utiliter uiuis. Quid enim secretiora illa historiæ quæ tractas, aliud testatura sunt, quàm te eum esse, quem omnes uiri boni tuo merito ac iure suspicentur? Ne longum faciam, tuorum erga me meritorum multitudine Senecam tibi ipse addixisti: quorum recordationem tam mihi perpetuam futuram esse testabor, quàm tuarum uirtutum memoriam apud posteros duraturam spero ac confido. Vale. Basileæ anno 1590. Augusti 24.

SERIES

SERIES OPERVM SENECAE IN VI. TOMOS DIGESTORVM.

Continentur Tomo

AD LECTOREM
DIONYSII GOTHOFREDI I. C.
admonitio.

NEMPE illud aiunt (Lector beneuole) nihil ut primùm natum euulgatumue est, omnibus modis perfectum esse. De domo testimonium proferre tibi hic posſim.

Senecæ (Viri magni) scripta, cum uariis tantùm lectionibus ad te pridem peruenerāt, & iis quidem bona ex parte non necessariis. Mihi longè aliud curæ ac studio in hoc edendo authore fuit. Nec enim in ueterū authorum editionibus lectionum uarietates (præsertim si minutæ ac litterariæ sint) numerandas, sed appendendas puto. Quare quæ mihi in tota illa priorum farragine, primæ notæ uisæ sunt, à me tantùm sunt selectæ: quibus meo iudicio neq; perfectis neq; plenis Coniecturas (quæ mihi succurrerunt) adieci. Viderint alij, ut & suas quoq; ultrò conferant.

Hæc utilia quidem, cæteris uulgò sufficere abundè solent: mihi non æquè. Rerum enim cognitionem longo interuallo antepono. Has itaq; coactas satis accurratè, in uarias scientias digeſsi: ut qui speciatim illas artes interpretari uellent, emblemata inde peterent.

Quæ ueterum authorum intelligendorum ratio longè utiliſsima merito suo est cēsenda. Hāc enim sequi, atq; imitari, nihil aliud est, quàm succū, & (si ita loqui liceat) quintam eorum essentiam, elicere. Supererāt Dictiones & adagia, quæ Nomenclatori commisi. Interim ut huius ἀναλύσεως meæ uestigia commodiùs sequatur quisq;: in rem tuam (Lector) seriem totam ac synopsin locorum communium, subiiciendam hîc curaui.

Fruere & uale.

INDEX.

INDEX GENERALIS IN SENECAM.

lega-

FINIS.

ERRATA TYPOGRAPHICA SIC EMENDABIS ET RESCRIBES.

Tomo primo *pagina* 71 *pro animis Macedonas scribe animus Macedonas.* 87 *pro eundem est scribe eundum est.*

Tomo secundo *epistolarum pagina* 28 *pro necessariò scribe necessario.* 44 *pro sic quicquid scribe si quicquid.* 45 *pro uerborum contumaciam scribe, uerborum contumacium.* 46 *pro qua uolueras scribe, quæ uolueras.* 56 *pro liberalis scribe, Liberalis. & ibid. pro uerè bonus fieri, uerè bonum fieri.* 57 *pro amititiæ scribe amicitiæ: ibid. pro liberalem, Liberalem.* 59 *pro mollem esse militiam & faciem, rescribe, faciem.* 62 *pro iocondiores scribe, iucundiores.* 65 *pro & hoc quoq; male, scribe & hoc quoq; mali.* 67 *pro mores æstimes nostras, rescribe nostros.* 68 *pro uolocitas, scribe uelocitas.* 71 *pro nocte tota iceuni, scribe ieiuni.* 97 *pro mortis motas, scribe moras.* 109 *pro, quæ perferre poßis, scribe, quæ præferre poßis.* 121 *pro, non recusaturum, scribe, non recusaturus.* 124 *pro unius esse statis, scribe, unius esse eandem status.* 125 *pro tum demum uideretur, scribe, uidebitur.* 131 *pro cum medicos quoq;, scribe, cum medios quoq;.* 135 *pro rardè scribe, tardè.* 141 *pro summum bonum non esse, scribe, summum bonum non est.* 144 *pro dum uersatur scribe, dum uersantur.* 149 *pro nihil aque, scribe nihil æquè.* 154 *pro fretri, scribe freti.* 165 *pro inseros scribe inferos.* 166 *pro fragunt scribe frangunt.* 167 *pro syllogissmũ ab hoc uitio scribe syllogismis.* 174 *pro tristior mœstißimis, scribe lætior.* 182 *pro fructus autumno scribe autumo.* 194 *pro Aristrachi scribe Aristarchi.* 211 *pro minime attendendã, scribe minimè adolendã.* 225 *pro suberuacua, scribe superuacua. ibidem. pro bublicum scribe publicum.* 227 *pro simulachra flammarunt, scribe flammarum. ibid. pro inferan urbibus, scribe inferant urbib.* 238 *pro quæramas, scribe quæramus,* 257 *pro uoeem desiderat, scribe uocem desiderat.* 257 *pro lingua peculantem, lingua petulantem.* 269 *pro pusillus ac deneger, scribe degener.* 271 *pro apud philosophiam, scribe apud philosophum. ibid. pro sono semiuiri, scribe sono, semiuiri.* 283 *pro qæris scribe quæris.* 293 *pro quam quì habet, scribe quam qui habent.* 304 *pro boni utilitas, lege boni utilitas.*

Tomo tertio *pagina* 28 *pro obliuiscitur. Martem, scribe obliuiscitur Martem.* 41 *pro extendit; ostendit.* 59 *pro primam ne irascaris, scribe primum.* 70 *pro discedit, scribe discedite.* 153 *pro onctumelia scribe contumelia.* 182 *pro ad rogam scribe ad rogum.* 202 *pro & appellatas, scribe appellatos.*

Tomo quarto *pagina* 24 *pro tonituro, scribe tonitruo.* 50 *pro faperet, saperet.* 52 *pro iudicant, indicant.* 92 *pro Strabonem, Stratonem.* 98 *pro super eandem motu, scribe super eodem.* 101 *pro ualuee, scribe ualuere.*

Tomo qnto *pagina* 36 *pro prætextu toga, prætexta toga.* 66 *pro ulrimum ultimum.* 69 *pro Agrita Agrota.* 71 *pro nihis nihil, pro dfficiosum*

ERRATA.

ſum officioſum, pro reſalufandi reſalutandi, pro poſira poſita, pro reſtamento teſtamento. 74 pro habereter haberetur. 75 pro udum eſſe. foram, ludum eſſe, forum, pro deſerti eſſe diſerti eſſe, pro au audientium an audientium, pro Cieeroni Ciceroni, pro illius orationis illius orationes, pro recitaturns recitaturus. 76 pro Illis nouum Illis nouem, pro nouum cogentibus nouem cogentibus. 78 pro domnm domum. 79 pro hanc Iententiam hanc ſententiam, pro apparet inqui apparet (inquit) pro capitale fit capitale ſit, pro lachtymæ meæ lachrymæ meæ. Cætera, Lector, ut obſeruaueris, per te reſtitues atque emendabis.

LVCII ANNAEI SENECAE AD EBVTIVM LIBERALEM DE BENEFICIIS, LIBER PRIMVS.

CAP. I. *Præfatur hæc pauca de beneficijs dicturus Seneca: Nos beneficia nec dare scire, nec accipere. Hinc frequentes ingratos esse. Beneficia nescire nos dare ex eo intelligi, quòd ea & indignis & repetituri: quòd ea non leuiter aut semel rogati: quòd ea dilationibus adhibitis, timidè, nolentes, tardè ac contumeliosè damus: quòd iis datis exprobratores simus atq; exactores: quòd minima momenta nondum aut tardius redditi beneficij calumniemur: quòd datorum pœniteat. Tardiores etiam in dando fieri. quòd magna sit turba ingratorum, & quòd nobis malè cesserit post beneficia à nobis data.*

NTER multos ac uarios errores temerè inconsulteq; uiuentium nihil propemodum, optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd *beneficia nec dare scimus, nec accipere.* Sequitur enim, ut malè collocata, malè debeantur, de quibus non redditis, serò querimur: ista enim perierunt, cùm darentur. Nec mirum est, *inter plurima maximaq; uitia, nullum esse frequentius, quàm ingrati animi.* Id euenire ex pluribus causis uideo. ¶ Prima illa est, quòd nō eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & uasa debitoris inquirimus. Semina in solum effœtum & sterile non spargimus. Beneficia sine ullo delectu magis proiicimus, quàm damus. ¶ Nec facilè dixerim, utrum turpius sit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendū sit, quantum ultrò refertur: de quo queri reuerà fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo. Reddit enim beneficiū, qui libenter debet. ¶ Sed cùm sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia aliàs graues exprobratores exactoresque sumus, aliàs leues, & quos paulo post muneris sui pœniteat, aliàs queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam corrumpimus omnem, non tantùm postquam dedimus beneficia, sed etiā dum damus. Quis enim nostrûm contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? Quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus est, frontem obduxit, uultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria nō inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & uariis artibus properantes necessitates elusit? In angusto uerò comprehensus, aut distulit, aut timidè negauit, aut promisit: sed difficulter, sed subductis su-

 perciliis,

percilijs, sed malignis, & uix exeuntibus uerbis? Nemo autem libenter debet, quod nō accepit, sed expressit. Gratus aduersus eum quisquam esse potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut molestia careret, dedit? Errat si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torsit. Eodem animo beneficiū debetur, quo datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisque debet, quod à nolente accepit. Nec tardè quidem: quia quum in omni officio magni æstimetur dantis uoluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtiq; non contumeliosè. Nam cùm ita natura comparatum sit, ut altius iniuriæ, quàm merita descendant, & illa citò defluāt, has tenax memoria custodiat: quid expectat, qui offendit dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. ¶ Non est autem quòd tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primùm (ut dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidē immortales ab hac tam effusa liberalitate sacrilegi, negligentesq; eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, cunctanterq; illos ipsos munerū suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cùm daret. ¶ At malè cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt, tamē & educamus & ducimus. Adeoq; aduersus experimenta pertinaces sumus, ut bella uicti, & naufragi maria repetamus. Quanto magis ꝑmanere in dandis beneficiis decet: quæ si quis nō dat quia non recipit, dedit, ut reciperet, bonamq; ingratorū facit causam, quibus turpe est non reddere, si licet. Quàm multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quàm multi, quòd nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosq; qui nō fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoq; bonum quærere. Quid magnifici erat, multis prodesse, si nemo deciperet? Tunc est uirtus, dare beneficia: non utique reditura, quorum à uiro egregio statim fructus perceptus est. Adeò quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimā facere non debet: ut si spes mihi præciditur, gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, uitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio: Qui beneficium non reddit, non magis peccat, quàm qui non dat citius.

CAP. 2. *Beneficia in uulgus effundi utrum ius sit: Item: Vtrum rectius is hortetur, qui dicit, Perdenda esse multa beneficia ut unum semel ponas bene: quiq; uno bene posito beneficio multorum amissorum damna solatur: An is qui hortatur ad danda beneficia, etiam si nullum bene positurum sis.*

B*Eneficia in uulgus cum largiri institueris,*
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

In prio-

In priore uersu utrunq; reprehendas. Nam nec in uulgus effundenda sunt, & nullius rei, minimè beneficiorũ, honesta largitio est: quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia, in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens uersus mirificus est, qui uno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & uerius sit, & magnitudini bene facientis aptius, ut illum hortemur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud enim falsum est, perdenda sunt multa. Nullum perit, quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est: tantum eroga: si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, ut darē. Nemo beneficia in Calendario scribit. Nec auarus exactor ad horam & diem creditorē appellat. Nunquam illa uir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioqui formam crediti transeũt. Turpis fœneratio est, beneficium expēsum ferre. Qualiscunq; priorum euentus est, perseuera in alios conferre. Melius apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris dare, opus tuum perage, & partes boni uiri exequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salutaribus adiuua. ¶ Officia etiam feræ sentiunt. Nec ullum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui uertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur. Elephantorum feritatem usque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeò etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus unum beneficium, aduersus alterum non erit: duorum oblitus est, tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdidit, qui citò se perdidisse credidit. Atqui instat & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. Quocunq; se uertit, memoriam suam fugiens, ibi te uideat. Beneficiis tuis illum cinge.

CAP. 3.4. *De Beneficiis Chrysippum Poeticè & parum seruato scribendi decoro tractasse.*

QVorum, quæ uis, quæue proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris: quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes, & quare uirgines, soluta ac perlucida ueste. Alij quidem uideri uolunt unam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat: tertiam, quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumq;. Sed utrumlibet ex istis iudica uerum: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciē perdit: si usquam interruptus est, pulcher-

rimus: ſi cohæſit,& uices ſeruauit. Ideo ridentes: quia promerentium uultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere. Virgines: quia incorrupta ſunt,& ſincera,& omnibus ſancta,in quibus nihil eſſe alligati decet,nec aſtricti. Solutis itaque tunicis utuntur, perlucidis autem,quia beneficia conſpici uolunt. Sit aliquis uſque eò Græcis mancipatus,ut hæc dicat neceſſaria: nemo tamen erit,qui etiam illud ad rem iudicet pertinere,quæ nomina illis Heſiodus impoſuerit,Aeglen maximam natu appellauerit, mediam Euphroſynen,tertiam Thaliam. Horum nominum interpretationem,& prout cuiq; uiſum eſt, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere,cùm Heſiodus puellis ſuis, quod uoluit nomen impoſuerit. Itaque Homerus uni mutauit,Paſitheam appellauit, & in matrimonium produxit, ut ſcias illas Veſtales non eſſe uirgines. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & ſpiſſis prodeant. Ergo & Mercurius unà ſtat: non quia beneficia ratio commendat, uel oratio, ſed quia pictori ita uiſum eſt. Chryſippus quoque,penes quem ſubtile illud acumen eſt,& in imam penetrans ueritatem, qui rei agendæ cauſa loquitur, & uerbis non ultrà, quàm ad intellectum ſatis eſt,utitur,totum librũ ſuum his ineptiis replet, ita ut de ratione dandi,accipiendi,reddendiq; beneficij, pauca admodum dicat. Nec his fabulas,ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter iſta quæ Hecaton ſcribit,treis Chryſippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias eſſe. Aetate autem minores quàm Horas, ſed meliuſcula facie,& ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam,quia latè patentis patrimonij ſit, beneficia diuidere: tanquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi,aut poëtæ uera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia eſt, & cuicunq; nomen non poteſt reddere,imponit: ita poëtę non putant ad rem pertinere,uerum dicere,ſed aut neceſſitate coacti,aut decore corrupti, id quenque uocari iubent,quod bellè facit ad uerſum. Nec illis fraudi eſt,ſi aliquid in ſenſum detulerũt. Proximus enim poëta ſuum illas ferre nomen iubet. Hoc ut ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cùm maximè agitur,apud Heſiodum Charis eſt,apud Homerum uerò Muſa.

CAP. 4.

SEd ne faciam, quod reprehendo, omnia iſta, quæ ita extra rem ſunt,ut nec circa rem quidem ſint, relinquã. Tu modò nos tuere,ſi quis mihi obiecerit, quòd Chryſippum in ordinem coëgerim, magnum mehercule uirum, ſed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in ſe ſæpè replicatur, etiam cum agere aliquid uidetur,pungit,non perforat. Hoc uerò quod acumen eſt? De beneficiis dicendum eſt,& ordinanda res,quæ maximè ſocietatem humanam alligat. Danda lex uitę,ne ſub ſpecie benignitatis inconſulta

ſulta

sulta facilitas placeat. Ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere eos, quibus obligati sunt re, animo non tantùm æquare, sed uincere. Quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit. Hi docendi sunt nihil imputare, illi plus debere. Ad hãc honestissimã cõtentionẽ, beneficiis beneficia uincẽdi, sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat uerendũ esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, putemus certè paruum ingerere sacrilegium, si tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quę beneficentior, gratiorq; aduersus bene merẽtes fiam, per quæ obligantium, obligatorumq; animi certent, ut qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ uerò ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositũ est, & dulcẽ fabulã nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis uolunt, seriò loquantur, & magnis uiribus agant: nisi fortè existimas leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas.

CAP. 5. *Beneficio accepto, propriè beneficium debemus, at non pecuniam, consulatũ, sacerdotiũ, aut quid tale. Hæc enim omnia beneficiorum materiam esse at non ipsa beneficia. Id quod sub oculos, aut in oculos cadat, beneficia ipsa non esse, sed ipsorum beneficiorũ signa, uestigia ac notas: solo enim animo cerni beneficia.*

SEd quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primùm nobis esse dicendum, *quid accepto beneficio debeamus.* Debere enim dicit se alius pecuniam, quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur. Multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaq; nec aurum, nec argẽtum, nec quicquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis uolũtas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur, possideturq;, solum notant: contrà, illud quod in re charum atq; preciosum est, paruipendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest. Beneficium uerò etiam amisso eo per quod datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla uis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit, non beneficium, sed usum beneficij mei sustulit. Ex naufragio raptos, uel ex incendio, liberos reddidi. Hos uel morbus, uel aliqua fortuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaq;, quæ falsum beneficij nomen usurpant, ministeria sunt, per quæ se uoluntas amica explicat. Hoc quoq; in aliis rebus

euenit,ut alibi sit species rei,alibi ipsa res. Imperator aliquē torquibus, murali, & ciuica donat. Quid habet per se corona preciosum? Quid prætexta? Quid fasces? Quid tribunal & currus? Nihil horum honor est,sed honoris insigne. Sic non est beneficium id, quod sub oculos uenit,sed beneficij uestigium & nota.

CAP. 6 *Beneficium esse beneuolam actionem: hoc est non consistere in eo ipso quod fit,quod datur,traditur ac numeratur.sed in ipso dantis aut facientis animo.quod etiam probat capite 7. 8. 9.*

QVid est ergo *beneficium*? Beneuola actio tribuens gaudium,capiensq; tribuendo,in id quod facit, prona, & sponte sua parata.Itaq; non quid fiat,aut quid detur,refert,sed qua mēte. Quia beneficium non in eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo.Magnum autem esse inter ista discrimen,uel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium utiq ue bonum est. Id autem quod fit aut datur,nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit,sordida illustrat,magna & in precio habita dehonestat. Ipsa,quæ appetuntur,neutram naturam habent,nec boni,nec mali. Id refert,quò illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum,quod numeratur, aut traditur. SICVT nec in uictimis quidem,licèt optimæ sint,auroq; præfulgeāt, deorum est honos, sed pia ac recta uoluntate uenerantium. Itaq; boni etiam farre ac fictili religiosi sunt, mali rursus, non effugiunt impietatem,quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. 7.8.9.10. *Beneficium maius dat, qui dat exiguum sed libēter:quàm qui plena manu,sed inuitus:idq; Aeschinis & Socratis exemplo probat.*

SI beneficia in rebus,nō in ipsa benefaciendi uolūtate cōsisterēt, eo maiora essent,quo maiora sunt,quę accipimus.Id autem falsum est.Nonnūquam enim magis nos obligat,qui dedit parua magnificè, qui regum æquauit opes animo, qui exiguum tribuit, sed libenter,qui paupertatis suæ oblitus est,dum meam respicit;qui nō uoluntatem tantùm iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putauit beneficium, cùm daret:qui dedit tanquam non recepturus,recepit tanquam non dedisset,qui occasionem, qua prodesset, & occupauit & quęsiuit. Contrà ingrata sunt(ut dixi)licèt re ac specie magna uideantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt. Multoq; gratius uenit,quod facili, quàm quod plena manu datur. Exiguū est quod in me contulit,sed amplius nō potuit. At id quod dedit,magnum est,sed dubitauit,sed distulit,sed cùm daret,gemuit, sed superbè dedit,sed circumtulit,& placere ei,cui pręstabat,noluit, ambitioni dedit,non mihi.

CAP. 8.

SOcrati cùm multa multi pro suis quisq; facultatibus offerrent: Aeschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi

tibi possim,inuenio, & hoc modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod unū habeo, meipsum. Hoc munus rogo qualecūq; est boni consulas,cogitesq; alios cùm multum tibi darent,plus sibi reliquisse. Cui Socrates : Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis,nisi fortè paruo te æstimas?Habebo itaq; curæ,ut te meliorem tibi reddam quàm accepi.Vicit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem diuitiis animum , & omnium iuuenum opulentorum munificentiam.

CAP. 9.

VIdes quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias paupertatis. Videtur mihi dixisse : Nihil egisti fortuna, quòd me pauperem esse uoluisti. Expediam nihilominus dignum huic uiro munus:& quia de tuo nō possum, de meo dabo. Neq; est quòd existimes illum uilem fuisse, qui precium se sui fecit. Ingeniosus adolescens inuenit, quemadmodum Socratem sibi daret. Non quanta quæque sunt, sed à quali dentur, perspiciendum. ¶ Callidus non difficilem aditum præbet, immodica cupientibus: spesq; improbas,nihil re adiuturus,uerbis fouet.At eius peior est opinio , qui lingua asper,uultu grauis , cum inuidia fortunam suam explicauit. ¶ Colunt enim,detestanturque felicem , & si potuerint, eadem facturi , odêre facientem. Coniugibus alienis nec clàm, sed apertè quidam ludibrio habitis,suas aliis permisere. Rusticus,inhumanus,ac maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis est,si quis coniugem in sella prostare uetuit,& uulgò admissis inspectoribus uehi undique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem,nec alienæ uxori æmulum præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis,& ancillariolum uocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus est adulterium : & in consensu uidui cœlibatus,nemo uxorem duxit,nisi qui abduxit iam raptam . Agros spargere,auariciam recolligere certāt. Nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere,suam timere. Nullum aliud uereri malum, nō parcere iniuriis,perturbare imbecilliores ui,ac metu premere.Nam prouincias spoliari,& nummarium tribunal,audita utrinque licitatione alteri addici, non mirum, quando quæ emeris , uendere gentium ius est.

CAP. 10.

SEd longius nos impetus euehit,prouocante materia. Itaque sic finiamus,ne in nostro seculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posteri nostri querent̃,euersos esse mores,regnare nequitiā,in deteriꝰ res humanas,& in omne nefas labi. At ista stant loco eodem,stabuntq; , paululum duntaxat ultrò aut citrò mota , ut fluctus quos æstus accedens longius extulit, recedens interiore littorum uestigio tenuit . Nunc in adulteria magis,quàm in alia peccabitur,abrumpetq; frenos pudicitia: nunc

conuiuiorum uigebit furor, & fœdissimum patrimoniorũ exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem, nunc in petulantiam & audaciam erumpet, malè dispensata libertas: nunc in crudelitatẽ priuatam ac publicam ibitur, bellorumq́; ciuilium insaniã, qua omne sanctum ac sacrum prophanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse uirtus erit. Non expectant uno loco uitia, sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturq́;. Cæterùm idẽ semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adiiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores, infra ista omnia ingratus est, nisi quòd omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo uix ullum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue tanquã maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluũ est tibi ex illo, quod est optimum, *dedisti*. Quemadmodum autem curandum, ut in eos potissimùm beneficia conferamus, qui gratè responsuri erunt: ita quędam, etiam si de illis malè sperabitur, faciemus, tribuemusq́;, non solùm si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse: tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine ullo meo incommodo, non dubitabo. Dignũ etiam, impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis ueniam. Indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem uocem homini non pigebit emittere.

CAP. II. *Beneficia ea dare debemus quæ accipienti necessaria: (ut sunt ea sine quibus accipiens aut non potest, aut non debet, aut non uult uiuere: huiusmodi enim beneficia necessaria sunt accipienti) Deinde utilia: Tertiò, iucunda: Quartò mansura.*

Sequitur ut dicamus, *quæ beneficia danda sint, & quemadmodum*. Primò demus necessaria, deinde utilia, deinde iucunda atq; mansura. ¶ Incipiendum est autem à necessariis. Aliter enim ad animũ peruenit, quod uitã cõtinet: aliter, quod exornat, aut instruit. ¶ Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facilè cariturus est, de quo dicere licet: Recipere non desidero, meo contentus sum: interim nõ reddere tãtùm libet quod acceperis, sed abiicere. ¶ Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus uiuere: quædam secundum, sine quibus non debemus: quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima, huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ uaria & incerta humanam uitam obsident. Quicquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quãtis sint liberati malis: & lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quenquam seruare, quàm possumus: ut muneri

nostro,

nostro, timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem uiuere, sed ut mors potior sit, tanquam libertas & pudicitia, & mens bona. Post hæc manebimus coniunctione, ac sanguine, usuq; & consuetudine longa, chara: ut liberos, coniuges, penates, cæteraq;, quæ usq; eò anim⁹ sibi applicuit, ut ab illis quàm à uita diuelli grauius existimet. ¶ Subsequuntur *utilia*, quorum uaria & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata. Hic erit honor & processus ad altiora tendentium. Nec enim utilius quicquam est, quàm sibi utilem fieri. ¶. Iam cætera *ex abundanti* ueniunt, delicatos factura. In his uideamus, ut opportunitate grata sint, ut non uulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habent, aut quæ etiam si natura preciosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè uoluptati futurum sit, quid frequenter occursurum habenti, ut toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus: ut fœminæ aut seni arma uenatoria, aut rustico libros, aut studiis ac literis dedito retia. Aequè ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere uolumus, suum cuiq; morbum exprobratura mittamus, sicut ebrioso uina, & ualetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo uitium accipientis agnoscitur.

CAP. 12. *Beneficia mansura & minimè mortalia quantum fieri potest dare: In beneficio dãdo tẽpus & locum obseruare nos debere. Acceptius id nos dare quod ipse accipiens nondum habeat, sed quærat: idq; probat exemplo familiari gregalium atq; uulgarium pomorum, quæ apud nos maturius enata, quàm apud accipientem, cum damus, accipienti eò gratiora sunt.*

SI arbitrium dandi penes nos est, præcipuè *mansura* quæremus, ut quàm minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, ut quod acceperint, etiam si non uident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit, ubi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed autorem suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus. Ipsa res euanescentem memoriam excitet. Libentius donabo argentum factum, quàm signatum. Libentius statuas, quàm uestem, & quod usus breuis deterat. Apud paucos pòst remanet gratia. Plures sunt apud quos non diutius in animo sunt donata, quàm in usu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo. Extet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores aut uenationem iam munere ædito mittat, & uestimenta æstiua bruma, hyberna solstitio. ¶ Si in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. ¶ Quanto acceptius est si id damus, quod quis nõ habet, quàm cuius copia abundat? Quod diu quærit, nec inuenit,

quàm quod ubiq; uisurus est? Munera non tam preciosa, quàm rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciunt, sicut gregalia quoq; poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenêre maturius.

CAP. 13. *Beneficium cum honore damus, si id aut nemo alius dedit accipienti, aut nos nulli alij.*

ILla quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij. Alexandro Macedoni, cùm uictor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cúm risisset Alexander hoc officij genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem unquam dedimus alij, quàm tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione, aliaq; humanitate prosecutus, cogitauit, nõ qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam, nec modum nouerat, Herculis Liberiq; uestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens, ubi illi defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus, tanquam cœlum, quod mente uanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim simile habebat uesanus adolescens, cui pro uirtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi uicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed uindicando. Quid uinceret malorum hostis, bonorum uindex, terrarum marisq; pacator? At hic à pueritia latro, gentiumq; uastator, tam hostium pernicies, quàm amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus, oblitus non ferocissima tantùm, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob uirus malum.

CAP. 14. *Beneficium ita quibuslibet dare possumus, ut tamen in turba accipientium unus sperare possit se propius admissum.*

AD propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuã dantis epulum, ubi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & uix bene notum sibi, & in illum etiam inimicum, ac turpissimum hominẽ. Nunquid enim me dignum iudicauit? Morbo suo morem gessit. Quod uoles gratum esse, rarum effice. Quis patitur sibi imputari uulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & frenis arctioribus reprimam. Illa enim, in quantum libet, exeat: sed ea non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque etiam si cum multis acceperit, in populo se esse non putet. Nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed ultrò. Accepi quod ille, sed ego intra breue tempus, cùm ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant: sed non eisdem uerbis datum, nõ eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cùm rogasset: ego, cùm rogarer. Ille accepit: sed facilè redditurus, sed

cuius

cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit, quãuis idem dederit: quia sine spe recipiendi dedit. QVEMADMODVM meretrix ita inter multos se diuidit, ut nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia uult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se cæteris præferant. Ego uerò beneficiis non obiiciam moras. Quo plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. Neque enim cordi esse cuiquam possunt, fortè ac temerè data. Quare si quis existimat nos, cùm ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire, næ perperàm monitiones nostras exaudit. Quam enim uirtutẽ magis ueneramur, cui magis stimulos addimus, quibus uerò tam conuenit hæc adhortatio, quàm nobis, societatẽ humani generis sancientibus?

CAP. 15. *Beneficia minimè nepotari nos oportet: hoc est, beneficia dignis & ratione non fortuito aliquo motu dare debemus: id enim nepotari beneficium est.*

QVid ergo est? Cùm sit nulla honesta uis animi, etiam si à recta uoluntate incepit, nisi quam uirtutum modus fecit, *ueto liberalitatem nepotari.* Tunc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit, quod non quilibet casus & consilij indigens impetus defert: sed quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu uocas, quorum authorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt: quantoq; in partem interiorem animi nunquam exitura descendunt, cùm delectant, cogitantem magis à quo, quàm quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se iudicium malle, quàm beneficium: quorundam beneficium malle, quàm iudicium. & subiiciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego uerò nullius puto expetendũ esse beneficium, cuius utile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? Erat: sed sicut à fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta uoluntate donata est, non magis beneficium est, quàm thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBRI PRIMI FINIS.

LIBER

LIBER SECVNDVS, QVEMADMODVM DANDVM ſit beneficium.

CAP. 1.2.3. *Beneficia rectè ita damus, cùm ea ſic damus, quomodo uellemus accipere: id eſt, beneficia rectè damus, ſi ea libenter, citò, & ſine ulla hæſitatione damus.*

Nſpiciamus, Liberalis uirorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſupereſt, *quemadmodum dandum ſit beneficium:* cuius rei expeditiſſimam uideor monſtraturus uiam, ſi ſic demus, quomodo uellemus accipere. Ante omnia libenter, citò, ſine ulla dubitatione. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hęſit, quod quis ægrè dimittere uiſus eſt, & ſic dare, tanquam ſi ſibi præriperetur. Etiam ſi quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberaſſe uideamur. Proximus eſt autem neganti, qui dubitauit, nullamq; iniit gratiam. Nam cùm in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis uoluntas, qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt, non dedit; ſed aduerſus ducentem, malè retinuit. Multi aũt ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratiſſima ſunt beneficia, parata, facilè occurrentia, ubi nulla mora fuit, niſi in accipientis uerecundia. Optimum eſt, antecedere deſiderium cuiuſq;: proximum, ſequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cùm homini probo ad rogandũ os corruat, & ſuffundatur rubore, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cum rogaſſet, accepit. Quoniam quidem, ut maioribus noſtris, grauiſſimis uiris, uiſum eſt, nulla res charius conſtat, quàm quæ precibus empta eſt. Vota homines parcius facerent, ſi palàm facienda eſſent. Adeò etiam deos, quibus honeſtiſſimè ſupplicamus, tacitè malimus, & intra nos precari.

CAP. 2.

MOleſtum uerbum eſt, oneroſum, & demiſſo uultu dicendum, *Rogo*. Huius facienda eſt gratia amico, & cuicunq;, quem amicum ſis promerẽdo facturus. Properet licet: ſerò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiuſque uoluntas, & cùm intellecta eſt, neceſſitate grauiſſima liberanda eſt. Illud beneficium iucundum, uicturumque in animo ſcias, quod obuiam uenit. Si non contingit præuenire, plura rogantis uerba intercidamus, ne rogati uideamur: ſed certiores facti ſtatim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodũ in ęgris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tẽpeſtiuè data remedij locum obtinuit: ita quãuis leue & uulgare beneficium ſit, ſi præſtò fuerit, ſi proximam quamq; horam non perdidit, multum ſibi adiicit, gratiamque pretioſi, ſed lenti & diu cogitati

tati muneris uincit. Qui tam paratè fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Ita q; lætus facit, & induit sibi animi sui uultum.

CAP. 3.

INgentia quorundam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristiciã, corrupit, cum promitterent uultu negantiũ. Quãto melius, adiicere bona uerba reb. bonis, & prædicatione humana benignaq; commendare quæ præstes. Vt illum castiges, quod tardior in rogãdo fuit, adiicias licet familiarẽ querelam: *Irascor tibi, quòd cùm aliquid desiderasses, non olim scire me uoluisti, quòd tam diligenter rogasti, quòd quenquam adhibuisti. Ego uerò gratulor mihi, quòd experiri animum nostrum libuit: postea quicquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur.* Sic efficies, ut animum tuum pluris æstimet, quàm illud quicquid est, ad quod petendum uenerat. Tunc est summa uirtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. Malo quòd illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me, de quo loquebar, alia uia peruenisset. Huic enim animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. 4. *Beneficia sine asperitate uerborum aut mora conferre debemus. Moram autem in conferendo beneficio admittit, qui per alium dat aut beneficium confert.*

AT pleriq; sunt, qui beneficia asperitate uerborum, & supercilio in odium adducunt, eo sermone usi, ea superbia, ut impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. Nihil autem est acerbius, quàm ubi quod impetrasti, rogandum est. Repræsentanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilius est, quàm impetrare. Hic rogandus est, ut admoneat: ille, ut sumat. Sic unum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia authori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaq; curæ habebis, si gratè æstimari quæ præstabis uoles, ut beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, *sine ulla*, quod aiunt, *deductione*. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiã suam facere potest, ut non tuam minuat.

CAP. 5. *In beneficiorum leges ij peccant, qui moram in conferendo beneficio trahunt, ut apud eos in posterum minor sit rogantium atque interpellantium turba.*

NIhil æquè amarum, quàm diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quàm trahi. Plerisque autem hoc uitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minusq; se iudicant posse, nisi diu multumq; singulis quod possint ostendant. Nihil cõfestim, nihil semel faciunt. Iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare uerissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid? tu non intelli-

intelligis, tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis? Inde illæ uoces quas ingenuus dolor exprimit: *Fac si quid facis.* Et nihil est tanti, Malo mihi iam neges: ubi in tædium adductus animus incipit beneficiũ odisse, dum expectat. Potest ob id gratus esse? QVEMADMODVM acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est, citò occidere, quia tormẽtum ultimum finem sui secum affert, quod antecedit tempus, maxima uenturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita expectatio. Et cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferant, qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere beneficio suo tardius, manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus & argumentum amicæ uoluntatis. Tardè uelle, nolentis est.

CAP. 6.7. *Beneficia cùm ipsi damus, ea minimè exasperare debemus, idq; sententia Fabij Verrucosi, & exemplo Tiberij probat.*

IN omni negocio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quicque aut dicatur, aut fiat: multum celeritas fecit, multum abstulit mora. SICVT in telis eadem ferri uis est: sed in infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit, & transforat: quàm presso articulo uenerit, refert. Idem est quod datur: sed interest, quomodo det᷉. Quàm dulce, quàm preciosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit; si dedisse, dum dat, oblitus est: nam corripere eum, cui maximè aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaq; non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo uelis admonere, aliud tẽpus eligito.

CAP. 7.

FAbius Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum uocabat: quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbũ. Tyberius Cæsar rogatus à nepote M. Aelio prętorio, ut æri alieno succurreret, edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cùm edita essent, scripsit nepoti, iussisse se pecuniam solui. Adiecta cõtumeliosa admonitione, effecit, ut nepos nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tyberius secutus est, puto noluit plures esse, qui idẽ rogaturi cõcurrerẽt. Ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominũ improbas cupiditates, pudore reprimẽdas. Beneficiũ uerò danti, tota alia sequẽda est uia.

CAP. 8. *Beneficia quo sint acceptiora, non sunt adornãda, sed neque cum ignominia accipientis conferenda.*

OMni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc uerò non est beneficium dare, reprehendere est: ut in transitu de

tu de hac quoque parte dicam quid sentiam. Ne principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ causa. Tametsi inquietudinem Tyberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt: quos omnes iussit reddere in senatu æris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxilium est, principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum, ut impetrarem, causam dixi.

CAP. 9. *Beneficiũ palam uel secretò dare quãdo oporteat & possit.*

PRæcipiunt itaque omnes autores sapientiæ, quædam beneficia palàm danda, quædam secretò. Palàm, quæ consequi gloriosum est: ut militaria dona, & honores, & quicquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacitè danda sunt: ut nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: ut habeat, nec à quo acceperit, sciat.

CAP. 10. *Beneficia secretò in accipientem, etiam ignorantẽ possumus, sic ut ne dati quidem beneficij eũ admoneamus Arcesilai exẽplo.*

ARcesilaus, ut aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitẽti, deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, cùm clàm succurrendum iudicasset, puluino eius ignorantis sacculum subiecit, ut homo inutiliter uerecundus, quod desiderabat, inueniret potius quã acciperet. Quid ergo? ille nesciet, à quo acceperit? Primùm nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat & illius autorẽ. Deniq; ille nesciet accepisse se, ego sciã me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fœnorare cogitas. Sed si dare quo genere accipienti maximè profuturum erit, dabis. Contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed uideri benefecisse. *Volo*, inquis, *sciat*. Debitorem quæris. Volo utiq; sciat. Quid si illi utilius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partẽ abibis? Volo ut sciat. Ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis uoluntate. Sin adiuuari illum & oportet, & pudet, si quod præstamus, offendit, nisi absconditur, beneficium in acta non mitto. Quid mi ego illi sum indicaturus me dedisse: cũ inter prima præcepta, ac maximè necessaria sit, ne unquam exprobrem, imò ne admoneã quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex est. Alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. 11. *Beneficium qui dedit superbus in accipientem esse nõ debet; sed nec beneficium ita datum alij, narrare: imò nec ipsi beneficium accipienti commemorare, multò minus exprobrare.*

Libet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cùm superbiam eius ferre non posset: Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud si meo arbitrio memini, uita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, ut haberes, quem ostenderes. Quousque me circunducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non finis? Semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriæ reuocandum: nisi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cùm respondisset, Quando? Sæpe quidem, inquit, & multis locis: id est, quoties & ubicunq; narrasti. Quid opus est eloqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est. Quod adeò non est committendum, ut etiam si quis coram nobis narrabit, respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, quæ ego magis uelle me scio præstare, quàm posse. Et hæc ipsa non uenaliter, nec ea figura, qua quidam reiiciunt, quæ magis ad se uolunt attrahere. Deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata producuntur ad segetem. Nihil in fructum peruenit, quod non à primo usque ad extremum æqualis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est conditio. Nunquid ulla maiora possunt esse, quàm quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deserātur, nisi longa pietas munus suum nutriat. eadem cæterorum beneficiorū conditio est: nisi illa adiuueris, perdes. Parum est dedisse, fouēda sunt. Si gratos uis habere quos obligas, non tantùm des oportet beneficia, sed ames. Præcipuè, ut dixi, parcamus auribus. Admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando uitandū est, quàm superbia. Quid opus arrogantia uultus? quid tumore uerborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquentur, nobis tacentibus. Non tantùm ingratum, sed inuisum est beneficium, superbè datum.

CAP. 12. *De Caio Cæsare, qui post beneficium datum Pompeio Penno, pedem sinistrum osculandum ei dedit.*

CAesar dedit uitam Pompeio Pœno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum: aiunt socculum auratum, imò aureum margaritis distinctum ostendere eum uoluisse. Ita prorsus: quid hîc contumeliosum est, si uir consularis aurum, & margaritas osculatus est, & alioquin

& alioquin nullã partẽ corpore eius electurus, quã purius osculare-tur, homo natus in hoc, ut mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret? Parũ iudicauit, si senator senex submissis honorib. in conspectu principũ supplex sibi, eo more iacuisset, quo uicti hostes uictorib. iacuêre. Inuenit aliquid infra genua, quo libertatẽ detruderet. Non hoc est remp. calcare? Equidem dicit aliquis: Non potest ad rem pertinere, sinistro pede. Parum enim fœdè, furioseq; insolens fuerat, qui de capite consularis uiri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset Imperator pigros suos.

CAP. 13. *Beneficia in iniurias superbia atque arrogantia eius qui dedit, uerti.*

O superbia magnæ fortunæ. O stultissimum malum: ut à te nihil accipere iuuat, ut omne beneficium in iniuriam conuertis, ut te omnia nimia delectant, ut te omnia dedecent, quoq; altius te subleuasti, hoc depressior es. Ostẽdisq; te non agnoscere ista bona, quibus tantùm inflaris. Quicquid das, corrumpis. Libet itaq; interrogare, quid tãtopere te supinet, quid uultum, habitumq; oris peruertat, ut malis habere personam, quàm faciem. Iucunda sunt, quæ humana fronte, leni, placidaq; tribuuntur: quæ cùm daret mihi superior, nõ exultauit supra me, sed quàm potuit, benignissimus fuit, descenditq; in æquum, & detraxit muneri suo pompam, obseruauit idoneum tempus, ut in occasione potiùs, quàm in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo uideri maiora, quia tumultuosius data sunt, ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores uideri. Vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium, etiam amanda perducat.

CAP. 14. *Beneficium est interdum aliquid denegare, uerbi gratia: Pestifera roganti, pestiferum negare sæua bonitas est, ac blandum & affabile odium.*

SVnt quædam nocitura impetrãtibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus itaq; utilitatem potius, quàm uoluntatem petentium. Sæpe enim noxia cõcupiscimus, nec dispicere quàm perniciosa sunt, licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cùm subsedit cupiditas, cùm impetus ille flagrãtis animi, qui consilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum autores: ut frigida ægris negamus, & lugentibus, ac sibi iratis ferrum, aut amantibus, quicquid contra se usurus ardor petit. sic ea, quæ nocitura sunt, impensè ac submissè, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorũ suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quæ non tãtùm accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum, sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit de se, non de me queretur. Falsum est: imò de

te, & meritò, cùm ad mentem bonam redierit, cùm acceſſio illa, quæ animum inflãmabat, ſe remiſerit. Quid ni eum oderit, à quo in damnũ, ac periculum ſuum adiutus eſt? Exorari in perniciem rogantiũ, ſæua bonitas eſt. QVEMADMODVM pulcherrimũ opus eſt, etiã inuitos, nolentesq; ſeruare: ita rogantibus peſtifera largiri, blãdum & affabile odium eſt. Beneficium demus, quod uſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum ueitatur. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ ſciam: ne in ſocietate turpis facti, aut conſilij inueniar. Si potero, reuocabo: ſin minus, nõ iuuabo ſcelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, ſiue ambitionis calor abducit à tutis: non committam, ut poſſit quandoque dicere, *Ille amando me occidit.*

CAP. 15. 16. 17. *Beneficium qui dat, ſuæ & accipientis perſonæ dignitatem & rationem ſpectare debet: idq; probat exemplo Antigoni & Cynici: ſed & ſimilitudine quadam à Chryſippo inducta.*

SAepe nihil intereſt inter amicorum munera, & hoſtium uota. Quicquid illi accidere optant: in id horum intempeſtiua indulgentia impellit, atq; inſtruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentiſſimè) ut nihil interſit inter odium & beneficium? Nunquam in turpitudinem noſtram reditura, tribuamus. Cùm ſumma amicitia ſit, amicum ſibi æquare, utriq; ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam. Succurram perituro, ſed ut ipſe non peream: niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo quod turpiter peterem. Nec exiguũ dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui quantum det oſtendit, munus ſuum non commendat, ſed exprobrat. Reſpiciendæ ſunt cuique facultates ſuæ, uiresque: ne aut plus præſtemus, quàm poſſumus, aut minus. Aeſtimanda eſt eius perſona, cui damus. Quædam enim minora ſunt, quàm ut exire à magnis uiris debeant: quædam accipiente maiora ſunt. Vtriuſque itaque perſonam confer tecum. Inter illa quæ donabis examina, nunquid aut danti graue ſit, aut paucum. Nunquid rurſus qui accepturus eſt, aut faſtidiat, aut non capiat.

CAP. 16.

VRbem cuidam Alexander donabat ueſanus, & qui nihil animo niſi grande concepit. Cùm ille cui donabatur, ſeipſum menſus, tanti muneris inuidiam refugiſſet, dicens non conuenire fortunæ ſuæ: *Non quæro*, inquit, *quid te accipere deceat, ſed quid me dare.* Animoſa uox uidetur: & cùm regia ſit, eſt ſtultiſſima. Nihil enim per ſe quenquam decet. Refert quid, cui, quando, quare, ubi, &c. ſine quibus facti ratio non conſtabit. Tumidiſſimum animal, ſi illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habetur perſonarum ac dignitatum proportio. Et cùm ſit ubique uirtutis modus, æquè pec

cat

cat, quod excedit, quàm quod deficit. Liceat istud sanè tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, ut congiaria tua urbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere quàm spargere, est tamē aliquis minor, quàm ut in sinum eius condenda sit ciuitas.

CAP. 17.

AB Antigono Cynicus petiit talentum. Respōdit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. Respondit, minus esse, quàm quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum respexit: cùm posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quàm quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. Est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es, hanc personam induisti, agēda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quàm eius, de quo iuuādo quis cogitat. VOLO Chrysippi nostri uti similitudine de pilę lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis studio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, ubi inter manus utriusque aptè, ab utroq; & iactata & excepta uersatur. Necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est, nisi utrique personæ, dantis & accipientis aptatur, nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, ut debet. Si cum exercitato & docto negocium est, audacius pilam mittemus: utcunque enim uenerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tyrone & indocto, non tam rigidè, nec tam excussè, sed languidiùs, & in ipsam eius dirigentes manum, remissè occurremus. Idem faciendum est in beneficiis. Quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si uolunt. Facimus autem plerunque ingratos, & ut sint, fauemus: tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: ut malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, ut malint perdere quæ præstiterunt, quàm uideri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quātoq; humanius id agere, ut illis quoq; partes suę constent, & fauere, ut gratia sibi referri possit; benignè omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quàm si referat audire; præbere se facilem, ad hoc, ut quem obligauit, etiam exolui uelit? Malè audire solet fœnerator, si acerbè exigit: æquè si in recipiendo tardus, ac difficilis moras quærit. Beneficium tam recipiendum est, quàm non exigendum. Optimus ille, qui dedit facilè, nunquam exigit. Reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

CAP. 18. *Beneficia delectu habito ipſi ab alijs accipere debemus: hoc eſt, non ab omnibus, ſed ab his quibus dediſſe etiam uideamur: quos amare etiam poſt iniuriam poſſimus: quos amari iuuet. Diligentius enim quærendum eſſe beneficij, quàm pecuniæ creditorem. At inuitis nobis plerunque obtruditur atque ingeritur beneficium? Id genus beneficij minime proprium eſt.*

QVidam non tãtùm dant beneficium ſuperbè, ſed etiã accipiũt: quod non eſt committẽdum. Iam enim trãſeamus ad aliã partẽ, tractaturi quomodo ſe gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcũq; ex duob. conſtat officium, tãtundem ab utroq; exigit. Qualis pater eſſe debeat, cùm inſpexeris, ſcies non minus operis illic ſupereſſe, ut diſpicias, qualem eſſe oporteat filium. Sunt aliquæ partes mariti, ſed non minores uxoris. Inuicem iſta quãtum exigunt, præſtant, & parem deſiderant regulam: quæ, ut ait Hecaton, difficilis eſt. Omne enim honeſtum in arduo eſt, etiam quod uicinum honeſto eſt. Non enim tantùm fieri debet, ſed ratione fieri. Hac duce, per totam uiam eundum eſt. Minima maximaq; ex huius conſilio gerenda ſunt: quomodo hæc ſuaſerit, dandum. Hęc autem hoc primùm cenſebit, *non ab omnibus accipiendum.* A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi reſpondeam: ab his, quibus dediſſe uideamur. Nam etiam maiore delectu quærendum eſt, cui debeamus, quã cui pręſtemus. Nam ut nõ ſequãtur ulla incõmoda (ſubſequũtur aũt plurima) graue tormentum eſt debere, cui nolis. Contrà iucundiſſimum eſt ab eo accepiſſe beneficium, quem amare etiam poſt iniuriã poſſis. Illud uerò homini uerecũdo & probo miſerrimũ eſt, ſi eum amare oportet, quem non iuuat. Totiens admoneam neceſſe eſt, non loqui me de ſapiẽtibus quos quicquid oportet, iuuat, qui animum in poteſtate habent, & legem ſibi, quam uolunt, dicũt & quam dixerunt, ſeruant: ſed de imperfectis hominibus, honeſtã uitam ſequi uolentibus, quorum affectus ſæpe contumaciter parẽt. Itaq; eligendus eſt, à quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficij quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddendum eſt, quantum accepi: & ſi reddidi ſolutus ſum ac liber. At illi plus ſoluendum eſt: & nihilominus etiam relata gratia, cohæremus. Debeo enim, cùm reddidi, rurſus incipere: monetq; amicitia non recipere indignum. Sic eſt beneficiorum quidem ſacratiſſimũ ius, ex quo amicitia oritur. ¶ Non ſemper, inquit, mihi licet dicere, *Nolo*: aliquando beneficium accipiendum eſt & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus ſuum faſtidire te, iniuriam iudicaturus eſt. Non accipiam. Eodem loco pone latronem & piratã, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. Quid faciam? Parum dignus eſt, cui debeam. Cùm eligendum dico cui debeas, uim maiorem & metũ excipio: quib. adhibitis, electio perit. Si liberũ eſt tibi, ſi arbitrij tui eſt, utrum uelis, an non, id apud te ipſe perpendes.

Si

Si necessitas tollit arbitrium, scies te nõ accipere, sed parere. Nemo in id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si uis scire, an uelim, effice, ut possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid sit, quod datur, nisi à uolente uolenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. 19. *Beneficium non dat qui casu adiuuat.*

TVber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum uenerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quòd rem, quam medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum. Quoniam non uidetur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim, beneficium est, hominis, iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui unum è bestiariis agnitum, cùm quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Non ergo est beneficium ferre auxilium? Minimè: quia nec uoluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic uitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. Quia non est beneficium accipere, cogi. Non est beneficium debere, cui nolis. Antè des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

CAP. 20. *Beneficium ab hoste uel Tyranno utrum accipere debeamus.*

DIsputari de Marco Bruto solet, an debuerit accipere à diuo Iulio uitam, cùm occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, aliàs tractabimus. Mihi enim cũ uir magnus fuerit in aliis, in hac re uidetur uehementer errasse, nec ex institutione Stoica se egisse: qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: aut ibi sperauit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi: aut existimauit ciuitatem in priorem formã posse reuocari, amissis pristinis moribus: futuramq; ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, ubi uiderat tot milia hominum pugnantia, non an seruirent, sed utri seruirent. Quanta uerò illum aut rerum naturæ, aut urbis suæ tenuit obliuio, qui uno interempto, defuturum credidit alium, qui idem uellet: cùm Tarquinius esset inuentus post tot reges ferro ac fulminibus occisos. Sed uitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficij iniuria uenerat. Non enim seruauit is qui non interfecit, nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. 21. *Beneficium utrum ab obscœno homine & similibus accipere possimus.*

ILlud magis uenire in disputationem potest aliquando, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis precium homo prostituti corporis & infamis repromittit. Patiar me ab impuro seruari? Seruatus denique, quam illi gratiam referam? Viuam cùm obscœno?

Non uiuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam. Accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo, sed fœneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est, ideo non accipiam. Quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse: defensurus est me reũ, sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cùm ille pro me periclitari uelit, ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo pericliter. ¶ Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filiofamiliâs oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? Quæ est enim alienam rem nõ accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Græcini Iulij uiri egregij, quem Cæsar occidit ob hoc unum, quòd melior uir erat, quàm esse quenquam tyranno expediret. Is cùm ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam, non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant mittẽtem, sed missa, quòd repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, à quo propinationem accepturus non sim? Cumq; illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamiæ, maiorem summam misisset, instaretq;, ut accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoscas: & à Persico non accepi.

CAP. 22. *Beneficium læti atq; hilares accipere debemus.*

VTrum hoc munera accipere est, an senatum legere? Cùm accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitẽtes gaudiũ: & id danti manifestum sit, ut fructum præsentem capiat. Iusta enim causa læticiæ est, lætum amicum uidere: iustior, fecisse. Gratè ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tãtùm audiente, sed ubiq; testemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius pensionem soluit.

CAP. 23. *Beneficium secretò uelle accipere, aut furtiuè in angulo & ad aurem gratias agere, turpe est, & à beneficij legibus alienum.*

SVnt quidam, qui nolunt nisi secretò accipere, testem beneficij & conscium uitant: quos scias licet malè cogitare. Quomodo danti in tantũ producenda noticia est muneris sui, in quantum delectatura est, cui datur, ita accipienti adhibenda concio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista uerecundia, sed inficiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, ne

ri,nec chirographum dare.Idem faciunt,qui dant operam,ut beneficium in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palàm ferre,ut sua potius uirtute.quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis sunt, quibus aut uitam,aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. 24. *Benefico ipsi,hoc est, ei à quo beneficium ipsi accepimus, conuiciari minimè debemus:sed nec ea accipere delicatè, submissè,humiliter,negligenter,fastidiosè,supinè ue:sed actis pro merito gratiis.*

ALij pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offendere,quàm demeruisse.Argumentum nihil debentium,odio quærunt.Atqui nihil magis præstandum est,quàm ut memoria nobis meritorum hæreat,quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam,nisi qui meminit. Nec delicatè accipiendum est, nec submissè & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cùm omne beneficium recens placeat, quid faciet,cùm prima eius uoluptas refrixit? Alius accepit fastidiosè,tanquam qui dicat: Non mihi opus est, sed quia tam ualde uis, faciam tibi mei potestatem. Alius supinè,ut dubium præstanti relinquat, an senserit. Alius uix labra diduxit,& ingratior,quàm si tacuisset,fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius,& illa adiicienda: Plures quàm putas, obligasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm æstimas.Statim gratus est,qui se onerat: Nunquam tibi gratiam referre potero. Illud certè non desinam ubique confiteri, me referre non posse.

CAP. 25. *Beneficij compensandi spem uerbis, imò uel solo etiam uultu ostendere debemus: qualescunque compensandi beneficij occasiones captando.*

NVllo magis Cæsarem Augustũ demeruit,& ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quàm quòd cùm patri Antonianas partes secuto,ueniam impetrasset,dixit: Hanc unam Cæsar habeo iniuriam tuam,effecisti ut uiuerem, & morerer ingratus.Quid est tam grati animi,quàm nullo modo sibi satisfacere, nec ad spem quidem exequendi unquam beneficij accedere? His atque eiusmodi uocibus id agamus,ut uoluntas non lateat, sed aperiatur, ut luceat. Verba cessent licet, si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in uultu. Qui gratus futurus est,statim dum accepit,de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit,illum uelut in certamen cursus compositum,& carceribus inclusum,operire debere suum tempus, ad quod uelut dato signo prosiliat.

Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem.

CAP. 26. *Qui beneficium quod dedit nimium æstimat, ingratum accipientem efficit. Ita nimius sui suspectus ingratos reddit.*

VIdendum est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati uitium, se suaq; mirādi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. Inde est, ut omnia meruisse se existimet, & insolutum accipiat, nec satis suo precio se æstimatū putet. Hoc mihi dedit: sed q̄ serò, sed post quot labores? Qanto cōsequi plura potuissem, si illū aut illū, aut me colere maluissem? Nō hoc sperauerā. In turbā coniectus sum, tam exiguo dignum me iudicauit, honestius præterire fuit.

CAP. 27. *Beneficium acceptum qui auiditate plura habendi parū æstimat, ingratus est. Ita auiditas ingratos reddit.*

CN. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequā illum libertini pauperem facerēt (Hic quater milies sestertiûm suum uidit, propriè dixi: nihil enim amplius quàm uidit) ingenij fuit tam sterilis, quàm animi. Cum enim esset auarissimus, nummos citius emittebat, quàm uerba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cū omnia incrementa sua diuo Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia subinde Augusto solebat queri, dicens à studiis se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quòd illum derisum à labore irrito liberauerat. ¶ Non patitur auiditas quenquam esse gratum. Nunquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Et maiora cupimus, quo maiora uenerunt: multoq; concitatior est auaricia, in magnarum opum cōgestu collocata. VT flammæ infinito acrior uis est, quo ex maiore incendio emicuit. Aequè ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conquiescere, qua quondam eius fuit impudens uotum. Nemo agit de tribunatu gratias, sed queritur, quòd non est ad præturam usq; perductus. Nec hæc grata est, si deest consulatus. Nec hic quidem satiet, si unus est: ultra se cupiditas se porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia nò unde uenerit, respicit, sed quò tendat.

CAP. 28. *Inuidia beneficia minuit, cùm ea diuersis collata inter se comparat: ita de beneficio quasi uili accepto inuidi conqueri solent.*

OMnibus his uehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius causam agit, contra omnes sibi fauet. Quanto est simplicius, quanto purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari. *Plus accipere debuissem*, sed illi facilè non fuit plus dare. In multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. Boni consulamus, & animū eius gratè excipiendo euocemus. *Parum fecit*, sed sæpius faciet. *Illum*

mihi

mihi prætulit? & me multis. *Ille non est mihi par uirtutibus, nec officiis*, sed habuit suam uenerẽ. Querendo non efficiam, ut maioribus dignus sim, sed ut datis indignus. *Plura illis hominibus turpissimis data sunt.* Quid ad rem? quàm raró fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. Sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum uirorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque ut in cæteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non uellicare malignitas possit. Nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt causæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris.

CAP. 29. *De beneficiis diuinis in homines collatis natura humana iniuriâ conqueritur.*

VIde quàm iniqui sunt diuinorum munerũ æstimatores. Et quidem professi sapientiã queruntur, quòd non magnitudine corporis æquemus elephantes, uelocitate ceruos, leuitate aues, impetũ tauros: quòd solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior ursis, mollior fibris; quòd sagacitate nos narium canes uincant, ꝙ acie luminum aquilæ, spacio ætatis corui, multa animalia nandi felicitate. Et cùm quædam nec coire quidem in idem natura patiatur, ut uelocitatem corporum & uires pares animalibus habeamus, ex diuersis ac dissidentibus bonis, hominem non esse compositum, iniuriam uocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quòd non bona ualetudo, & uirtus inexpugnabilis data sit, quòd non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, ut naturam oderint, quòd infra deos sumus, quòd nõ in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot, tantorumq; beneficiorum reuerti, & agere gratias, quòd nos in hoc pulcherrimo domicilio uoluerunt secula sortiri, quòd terrenis præfecerunt. Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quicquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto ualentiora animalia sub iugum miserimus, quanto ueločiora assequamur, quàm nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot uirtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus uelociorẽ; quorum post multa secula futuros cursus antecedit. Tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quę tibi dari uelles. Ita bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: charissimos nos habuerunt dij immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non debuimus.

CAP. 30. *Beneficiis hominum grato animo respondere is non potest, qui Dei ac diuina beneficia contemnit.*

HÆc, mi Liberalis, necessaria credidi, ut dicerẽ, & quia loquendũ aliquid de magnis beneficiis erat, cũ de minutis loqueremur, & quia inde manat etiã inter cætera hui⁹ detestabilis uitij audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnũ, aut reddẽdum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritũ debebit, qui uitam accepisse se à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunq; ergo gratos esse docet, & hominum causam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus.

CAP. 31. *Beneficium iam reddidisse is intelligitur, qui ipsum beneficium libenter accepit.*

NOn est, quòd quisquam excusationẽ mentis ingratæ ab infirmitate atq; inopia eruat, & dicat: Quid enim faciã, & quomodo? quãdo superioribus, dominisq; rerum omniũ gratias referam? Referre facile est, si auarus es sine impendio: si iners, opera. Eodem quidem momẽto, quo obligatus es, si uis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectę minimè mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, cum qui libenter accepit, beneficiũ reddidisse. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quisq;, quantum uoluit. Et cùm pietas, fides, iusticia, omnis deniq; uirtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum exerere non licuit, gratus potest esse homo etiã homini uoluntate. Quotiens quod proposuit quis cõsequitur, capit operis sui fructũ. Qui beneficiũ dat, quid proponit? Prodesse ei, cui dat, & uoluptati sibi esse. Suprà est, si quod uoluit, effecit, peruenitq; ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit. Tulit, qđ petiit. Nõ enim sibi inuicẽ aliquid reddi uoluit: aut non fuit beneficiũ, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui, quẽ destinauit portum, tenuit. Teli iactus certæ manus peregit officiũ, si petita percussit. Beneficium qui dat, uult excipi gratè. Habet quod uoluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. Non fuit hoc beneficium, cuius proprium est nihil de reddita cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei cõditio est. Vt gratus sim, ad fortunã mittor. Si illa inuita respõdere nõ possum, sufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid potero, & faciam & reddam, & temporum rerumq; occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? Sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse gratum licet.

CAP. 32. *Beneficij accepti officium non consummauit, qui benignissimo animo beneficium accepit, nisi & reddidit.*

QVi accepit, inquit, beneficium, licèt animo benignissimo acceperit, nondum consummauit officium suum. Restat enim pars redden-

reddendi. SICVT in lusu est aliquid, pilam scitè ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam acceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, nō in animo. Explicari itaque totum decet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorē dicam, qui pilam, ut oportebat, excepit, si per ipsum mora quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partē quidem fecit, sed & partē quam non fecit, potest facere, ludus per se imperfectus est: qui cōsummatur uicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hìc refellere: existimemus ita esse, desit aliquid lusui, nō lusori. Sic & in hoc de quo disputamus, deest aliqd rei datæ, cui pars alia debetur, nō animo. Qui animū parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod uoluit, effecit.

CAP. 33. *Beneficij triplex fructus, conscientiæ, famæ, utilitatis. hos fructus, beneficium qui dedit, sperare debet.*

BEneficiū mihi dedit, accepi non aliter, quàm ipse accipi uoluit. Iam habet, quod petit: & quod unum petit, ego gratus sum. Post hæc usus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. Hæc non imperfecti officij reliqua pars est, sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod uoluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum, etiam si nō uendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientiæ: hūc absoluto opere percepit. Alter famæ. Tertius utilitatis: quē allatura est, aut gratia, aut uenditio, aut aliqua commoditas. Sit beneficij fructus primus ille conscientiæ. Hunc percepit, qui quò uoluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. Tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaq; cùm benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiā quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

CAP. 34. *Beneficium aliter quàm creditum soluimus.*

QVid ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod est amicitiæ, ex æquo. Pòst deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, ut solutionē tibi ostendam: res inter animos geritur. Quod dico, non uidebitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures quàm uerba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas nō proprijs appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. *Pedem* & nostrum dicimus, & lecti, & ueli, & carminis. *Canem*, & uenaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. *Fortitudo* est uirtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem

uirum,

uirum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. *Parsimonia* est sciẽtia uitandi sumptus superuacuos, aut ars re familiari moderatè utendi: parcissimum tamen hominem uocamus pusilli animi & contracti: cùm infinitum intersit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum parcũ uocemus, ut & ille fortis dicatur cũ ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, & actio dicitur beneficij, & ipsum quod datur per illam actionem: ut pecunia, domus, prætexta. Vnum utriq; nomen est, uis quidem ac potestas longè alia.

CAP. 35. *Beneficiũ re ipsa etiã reddere debet, qui id reddere potest.*

ITaq; attende. Iam intelligis, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus. Illud alterum quod in re continetur, nondum reddidimus, & uolumus reddere. Voluntati uolũtate satisfecimus, rei rem debemus. Itaq; quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid simile ei, quod accepit reddere. A` consuetudine quædam, quæ dicimus, abhorrent. Deinde alia uia ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. His ipsis quos uocamus insanos, suffragium & iurisdictionem cõmittimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm reddiderit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficij. Timeamus ne uel intolerabili sarcina depressi deficiamus. Animo bono mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritu & libertate potior: & quomodo referre gratiam potero, quando ille ueniet dies, quo illi animum meum ostendam? Hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus. Non adibis tam magnę rei periculum, ut casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animum, ne laborum, ac longæ seruitutis expectatione deficias. Non differo te, de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Non arma sumenda sunt? Et fortasse erunt. Non maria emetienda? Fortasse etiam uentis minantibus solues. Vis reddere beneficium? Benignè accipe, retulisti gratiam: non ut soluisse te putes, sed ut securior debeas.

LIBRI II. DE BENEFICIIS FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER TERTIVS.

CAP. I. *Ingratus est qui uel beneficium negat, uel dissimulat, uel non reddit, uel obliuiscitur eius accepti.*

NON referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Ebutj Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoq; in contrarium itur; ut quosdam habeamus infestissimos, nō post beneficia tantùm, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim: pluribus quia memoriā tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos uiguerunt, ea interiecto spacio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cùm tu illos nō ingratos uocares, sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset, quæ fecit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cùm hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, ut furum, homicidarum: quorum una culpa est, cæterùm in partibus uarietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit. Ingratus est, qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si non soluunt, tamē debent: & extat apud illos uestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum. Et aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas: qualis solet ad tempus, etiam in malis pectoribus exurgere, si inuitauerit facilis occasio. Hic nunquā fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et utrum tu peiorem uocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? *Vitiosi oculi sunt*, qui lucem reformidant: *cæci*, qui non uident. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quàm qui quod in prima parte animi positum esse debuit, & semper occurrere, ita seposuit & abiecit, ut in ignorantiā uerteretur? Apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit obliuio.

CAP. 2. *Ad beneficium reddendum opus est uirtute, tempore, facultate, & aspirante fortuna. Virtute, hoc est, saltem memoria atque animi gratitudine.*

DEnique ad reddendam gratiam, & uirtute opus est, & tempore, & facultate, & aspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem: qui non præstat, nullum habet quo lateat patrocinium. Nunquam enim uoluit gratus esse, qui beneficium tam longè proiecit, ut extra conspectū suum poneret. QVEMADMODVM quę in usu sunt, & manū quotidie, tactūq; patiuntur, nunquā periculum situs adeunt:

adeunt:illa]quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, ut superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt uetustate: ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquã subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

CAP. 3. *Ingratis sui uitij atque ingratitudinis potißima causa est, beneficia accepta non attendere, sed nouis cupiditatibus atque beneficiis occupari.*

PRæter hanc causam aliæ quoq; sunt, quæ nobis merita nonnũquam maxima uelant. Prima ac omnium potissima, quòd nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi est, uile est. Sequitur aũt, ut ubi quod acceperis leue, nouorum cupiditas fecit, author quoq; eorum sit in precio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quàm diu nobis placebant ea quę cõsecuti sumus. Deinde irrumpit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, uti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quicquid antè apud nos beneficium uocabatur. Nec ea intuemur, quæ nos aliis præposuêre, sed ea sola quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere. Quia *inuidere*, querentis & mœsti est: *gratias agere*, gaudentis. Deinde quia nemo nostrûm nouit, nisi id tempus quod cum maximè transit. Ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, ut præceptores, eorumq; beneficia intercidant: quia totam pueritiam relinquimus. Sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit tanquam in præterito, sed tanquam in perdito ponit. Ideoq; caduca memoria est futuro imminentium.

CAP. 4. & 5. *Cur aduersus præterita beneficia simus ingrati, ratio philosophica, Epicuri & Senecæ.*

HOc loco reddẽdum est Epicuro testimonium, qui assiduè queritur quòd aduersus præterita simus ingrati, quòd quæcunq; percepimus bona, nõ in memoriam reducamus, nec inter uoluptates numeremus: cùm certior nulla sit uoluptas, quàm quæ iam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Futura pendent, & incerta sunt. Quod præteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem uitam suam transilit? Præsentiũ intuitus, ac præteritorum memoria gratum facit. Memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. 5.

QVEMADMODVM, mi Liberalis, quædam res semel præceptæ hærent, quædam ut scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico & sublimium

mium cursum,& si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (ut dixi) non subinde illa tractamus. nec libenter quid cuiq; debeamus, recognoscimus. Audi uoces petentiũ. Nemo non uicturam semper in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius uerbum, quo se oppignoraret, inuenit. Post exiguum tempus iidem illi uerba priora quasi sordida, & parum libera euitant, perueniũt deinde eò, quò, ut ego existimo, pessimus quisq;, atq; ingratissimus peruenit, ut obliuiscãtur. Adeò enim ingratus est, qui oblitus est, ut gratus sit, cui beneficium in mentem uenit.

CAP. 6. *Ingrati actio utrum in ciuitate bene ac legitimè constituta ac morata ponenda sit, ut in scholis Rhetorũ recepta ingrati actio est? Est ponenda, & de rationibus affirmatiuis huius sententiæ.*

HOc tamẽ inuisum uitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur, etiã in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quę uidetur æqua omnibus: Quid ni? cùm urbes quoq; urbibus, quæ præstitêre exprobrent, & maioribus collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi scilicet uiri, ab hostibus tantùm æs petierunt. Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non est in ullam data aduersus ingratum actio. Magnumq; hoc argumentum, dandum non fuisse: quia aduersus maleficium omne consensimus, & homicidij, ueneficij, parricidij, uiolatarum religionum, alibi atq; alibi diuersa pœna est, sed ubiq; aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubiq; improbatur. Neq; absoluimus illud: sed cùm difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantùm odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad uindices deos mittimus.

CAP. 7. *De rationibus negantibus superioris sententiæ, & cur non sit constituenda ingrati actio in bene morata ciuitate, adferũtur autem hæ, rationes præcipuè: Constituta & recepta ingrati actione nomen beneficij & gratiæ perire: Huic actioni uni omnia fora uix suffectura. Formulam iudicandi iudicibus dari in ingrati causis non posse: non cuiusuis esse iudicare de ingrati uitio.*

RAtiones autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. ¶ Primùm omnium pars optima beneficij periit, si actio, sicut certæ peuniæ, aut ex conducto aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus, uel perdituri, quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem uoco, incipit non beneficium esse, sed creditũ. ¶ Deinde cúm res honestissima sit, referre gratiam, definit esse honesta, si necessaria est. Non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum, qui depositu m reddidit, aut quod debebat,

bebat, extra iudicem soluit. Ita duas res, quibus in uita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed cõmodat: aut in illo qui reddit, non quia uult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. ¶ Adiice nunc, quòd huic uni legi omnia fora uix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cũ quo nõ agatur? Omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulêre, dilatant. ¶ Præterea quæcunq; in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior uidetur conditio causæ bonę, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit: huius libera, & nullis astricta uinculis religio, & detrahere aliquid potest, & abiicere, & sententiam suam nõ prout lex, ut iusticia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio nõ erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo posita. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunq; sit, refert quàm benignè illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex mõstrat. Sępe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. ¶ De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi *fecisse*, aut *non fecisse* pronunciandum est, ibi prolatis cautionibus controuersia tollitur. Vbi uero inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. Vbi id, de quo sola sapiẽtia decernit, in controuersiã incidit, nõ potest ad hæc sumi iudex ex turba selectorũ, quem cẽsus in albũ, & equestris hæreditas misit.

CAP. 8. *Item: Ingratitudinis æstimationem iniri non posse.*

ITaq; non hęc parum idonea res uisa est, quæ deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum egisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est, beneficium idem non est. Etiam nũc adiice. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cùm illam domo protulisset. Ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quædam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est, unus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium est, arentibus siti, & uix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia, quæ non rem, sed uim rei quærit. Eadem licèt sint aliter data, non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter,

benter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quàm solebat, aspexit: sed tā tardè dedit, ut plus præstaturus fuerit, si citò negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cùm sermo & dubitatio, & uultus meriti gratiam destruant?

CAP. 9. *Item: Beneficia quæ sint aut non sint, difficile esse interdum iudicare: quædam enim & inuitis & silentio dari.*

QVid quòd quædam beneficia uocantur, quia nimis concupiscuntur: quædam non sunt ex hac uulgari nota, sed maiora, etiam si minus apparent? Beneficium uocas dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid utilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugentem? & quod desiderabat uolentem sequi, ad uitæ concilium reduxisse? Quid assedisse ægro, & cùm ualetudo eius ac salus momentis cōstaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes uenas uino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficiis iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuā supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & uulnera excepit: at ego uitam tibi silentio dedi. Cùm aliter beneficiū detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. 10. *Item: Diem beneficio reddendo non dici, sicut creditæ aut reddendæ pecuniæ: Beneficia plerunq; probationibus & testibus destitui, ut quæ nonnunquā lateant inter conscientiam dantis & accipientis: Ingratis pœnam aut unam aut inæqualem, aut minorem uel maiorem atq; capitalem sine iniuria constitui non posse.*

DIes præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tēpus deprehendatur ingratus. ¶ Maxima beneficia probationem non habent. Sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut nō demus beneficia sine teste? ¶ Quam deinde pœnā ingratis constituamus? Vnam omnibus, cùm disparia beneficia sint? Inæqualem, & pro cuiusq; beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam uersabitur taxatio: quid quòd quædam beneficia uitæ sunt, & maiora uita? His quę pronunciabitur pœna? Minor beneficio? Iniqua est. Par & capitalis? Quid inhumanius, quàm cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. 11.12. *Obiectiones uariæ hoc capite & sequentibus aliquot proponuntur aduersus superiorem sententiam. Harum obiectionum prima hæc est: Beneficij, à parētibus erga liberos dati iure atq; legibus rationem habere: Igitur ingrati actionem in republica bene constituta, admittendam esse. Atqui responsio Senecæ, hæc est: Non ut parentibus aduersus liberos ingratos extra ordinem datur actio, ita in cæteris & cæterorum beneficiis, ingrati recipiendam esse actionem.*

QVædam, *inquit*, priuilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoq; beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erãt incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quòd beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quære, dignũ adiu ua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentiũ licet, tota res uoti est. Itaq; ut æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, nihilominus daturi sunt. Nec est periculũ, ne dedisse illos mentiantur. In cæteris quæri debet, nõ tantùm an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia utile est iuuentuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineantur. Deinde omnium parentum unum erat beneficiũ. Itaq; æstimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia. Itaq; sub nullã regulã cadere potuerunt: cùm æquius esset omnia relinqui, quàm omnia æquari.

CAP. 12.

QVædam magno dantibus constãt, quædam accipientibus magna sunt: sed gratuita tribuentibus, quædã amicis data, quædam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quem nosse à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rursus, q̃ dignitati suę, quàm securitati consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est, quàm ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad hæc, aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium sæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum uocabis eum, cui beneficium inscio, & si sciuisset non accepturo, impositum est: non uocabis eum, qui utcunque acceptum non reddidit? ¶ Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum uno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequẽti iniuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis, utrum plus sit quod accepit, an in quo lęsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem.

CAP. 13. *Obiectio secunda: Negata ingrati actione, tardiores nos ad beneficia danda fieri.*

TArdiores, *inquit*, ad beneficia danda facimus non uindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoq; tibi econtrariò occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hæc ipsi quoque ad danda

danda

danda tardiores. Nemo.n.libenter dat inuitis: ſed quicunq; ad benefaciēdū bonitate inuitatus eſt, & ipſa pulchritudine rei, etiā libētius dabit, nihil debituris, niſi qđ uolent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligēter cautū eſt. ¶ Deinde pauciora erūt beneficia, ſed ueriora. Quid aūt mali eſt, inhiberi beneficiorū temeritatē? Hoc.n. ipſum ſecuti ſunt, q nullā legē huic cōſtituerūt, ut circūſpectius donaremus, circūſpectius eligeremus eos, in quos merita cōferrētur. Etiā atq; etiā cui des cōſidera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, ſi exiſtimas ſuccurſurum tibi iudicē. Nulla lex te in integrū reſtituet. Solā accipientis fidē ſpecta. Hoc modo beneficia authoritatē ſuā tenent, & magnifica ſunt. Pollues illa, ſi materiam litium feceris.

CAP. 14.15. *Obiectio tertia: Ingrati actionē ex eo admittendā uideri: quòd æquiſſima & iuris gentium ſit uox, Reddi id quod debeatur.*

AEquiſſima uox eſt, & ius gentium præ ſe ferens, *Redde quod debes.* Hæc turpiſſima eſt in beneficio, *Redde.* Quid reddet? ¶ Vitam, *inquam,* debet, dignitatem, ſecuritatem, ſanitatem. Reddi maxima quæq; non poſſunt. ¶ Aut pro his *inquit,* aliquid quod tanti ſit. Hoc eſt quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, ſi beneficium mercem facimus. Non eſt incitandus animus ad auariciā, ad querelas, ad diſcordiā: ſua ſponte in iſta fertur. Quantum poſſimus & reſiſtamus, & quærenti occaſiones amputemus.

CAP. 15.

VTinam quidem perſuadere poſſemus, ut pecunias creditas tantùm à uolentibus acciperent. Vtinam nulla ſtipulatio emptorem uenditori obligaret: nec pacta conuentaq; impreſſis ſignis cuſtodirentur, fides potius illa ſeruaret, & æquum colens animus. Sed neceſſaria optimis prętulerunt, & cogere fidem quàm ſpectare malunt. Adhibentur ab utraq; parte teſtes. Ille per tabulas plurium nomina interpoſitis parariis facit. Ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem manu ſua tenuit. O turpem humani generis fraudis ac nequitiæ publicæ confeſſionem, anulis noſtris plus quàm animis creditur. In quid iſti uiri ornati adhibiti ſunt, in quid imprimunt ſigna? Nēpe ne ille neget accepiſſe ſe, quod accepit. Hos incorruptos uiros & uindices ueritatis exiſtimas? At his ipſis ſtatim nō aliter pecuniæ committentur. Itaq; non honeſtius erat, à quibuſdam fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deeſt auariciæ, ut beneficia ſine ſponſore nō demus. Generoſi animi & magnifici eſt, iuuare & prodeſſe. Qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, fœneratores. Quid illos dum uindicamus, in turbam ſordidiſſimam redigimus?

CAP. 16. *Obiectio quarta: Plures ingratos futuros, ſi nulla aduerſus ingratos conſtituatur actio.*

PLures, *inquit,* ingrati erunt, ſi nulla aduerſus ingratum datur actio. Imò pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia.

Deinde non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati ſint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantium,& deſinet eſſe probri loco commune maledictum. Nunquid iam ulla repudio erubeſcit,poſtquã illuſtres quædam ac nobiles fœminæ,non conſulũ numero,ſed maritorum annos ſuos computãt, & exeunt matrimonij cauſa,nubunt repudij?Tam diu iſtud timebatur,quàm diu rarum erat. Quia uerò nulla ſine diuortio acta ſunt, quod ſæpe audiebant, facere didicerũt. Nunquid iam ullus adulterij pudor eſt,poſtquam eò uentum eſt,ut nulla uirum habeat,niſi ut adulterum irritet?Argumentum eſt deformitatis pudicitia. Quam inuenies tam miſeram, tam ſordidam,ut illi ſatis ſit unũ adulterorũ par? niſi ſingulis diuiſit horas,& nõ ſufficit dies omnibus:niſi apud alium geſtata eſt, apud alium manſit. Infrunita & antiquata eſt, quæ neſciat matrimonium uocari unum adulterum. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor,poſtquam res latius euagata eſt: ita ingratos plures efficies & auctiores,ſi numerare ſe cœperint.

CAP. 17. *Obiectio quinta: Non recepta ingrati actione, impunitos ingratos fore,quod maximè iniquum uideatur.*

QVid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo ?impunitus erit impius ? Quid malignus? Quid auarus?Quid impotens? Quid crudelis?Impunita tu credis eſſe,quæ inuiſa ſunt?Aut ullũ ſuppliciũ grauius exiſtimas publico odio? Pœna eſt, quòd non audet ab ullo beneficiũ accipere,ꝙ non audet ulli dare, ꝙ omniũ deſignatur oculis,aut deſignari ſe iudicat, ꝙ intellectum optimæ rei ac dulciſſimæ amiſit. An tu infelicem uocas, qui caruit acie oculorũ, cuius aures morbus obſtruxit:non uocas miſerum eum, qui ſenſum beneficiorum amiſit?Teſtes ingratorum omniũ deos metuit,urit illum & angit intercepti beneficij conſcientia : deniq; ſatis hæc ipſa pœna magna eſt, quòd rei (ut dicebam iucundiſſimæ) fructum non percepit. At quem iuuat accepiſſe,æquali perpetuaq; uoluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens gaudet.Gratum hominem ſemper beneficium delectat,ingratum ſemel. Comparari autẽ poteſt utriuſq; uita,cũ alter triſtis ſit & ſolicitus, qualis eſſe inficiator ac fraudulentus ſolet,apud quem non parentum, qui debet honor eſt,non educatoris,non præceptorum:alter lætus,hilaris,occaſionem referendæ gratiæ expetens, & ex hoc ipſo affectu gaudium grande percipiens,nec quærens quomodo decoquat,ſed quemadmodum plenius uberiusq́, reſpõdeat,nõ ſolùm parentibus & amicis, ſed humilioribus quoq; perſonis. Nam etiamſi à ſeruo ſuo beneficium accepit,æſtimat non à quo,ſed quid acceperit.

CAP. 18 *Vtrum ſeruus, domino ſubditus: Principi ſuo beneficium dare poßit? Poteſt.*

QVanquam quæritur à quibuſdam,ſicut ab Hecatone, an beneficiũ dare ſeruus domino poſſit? Sunt enim qui ita diſtinguãt,

quæ-

quædam beneficia esse,quædam officia,quædam ministeria.*Benefi cium* esse,quod alienus det. Alienus est,qui potuit sine reprehensio - ne cessare.*Officium* esse filij,uxoris,& earum personarũ,quas necessitudo suscitat,& ferre opem iubet. *Ministerium* esse serui, quem conditio suã eo loco posuit,ut nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. Præterea seruos qui negat dare aliquando beneficium , ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit,qui præstat,nõ cuius status . Nulli præclusa uirtus est,omnibus patet , omnes admittit,omnes inuitat,ingenuos,libertinos,seruos,reges,& exules.Non eligit domum , nec censum,nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina,quid animus magnus promitteret sibi, si certam uirtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino, nec regi quisquam suo,nec duci suo miles . Quid enim interest,quali quisq; teneatur imperio,si summo tenetur? Nam si seruo quo minus in nomẽ meriti perueniat,necessitas obest,& patiendi ultima timor,idem istud obstabit,& ei qui regem habet,& ei qui ducem: quoniam quanquã sub dispari titulo, paria illis licent . Atqui dant regibus suis,dant imperatoribus beneficia : ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus : ergo & beneficium dare potest.Nam & hoc uirtutis est,adeoq; dominis serui beneficia possunt dare , ut ipsos sæpè beneficij sui fecerint. Non est dubium,quin seruus beneficium dare possit cuilibet:quare ergo non & domino suo possit?

CAP. 19.20.21. *Obiectionem superiori sententiæ contrariã diluit, atq; ostendit uariis Rationibus: seruos dominis suis beneficiũ dare posse.*

QVia non potest,*inquit*,creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominũ suum obligat. Peregrinantem sequitur,ægro ministrat,& labore summo colit. Omnia tamen ista quæ alio præstante beneficia dicerentur , præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim, id est, quod quis dedit,cùm illi liceret & non dare. Seruus autem non habet negandi potestatem. Ita non præstat,sed paret. Nec id se fecisse iactat , quod non facere non potuit. ¶ Iam sub ista lege uincam,& eò perducam seruum,ut in multa liber sit. Interim dic mihi , si tibi ostendero aliquẽ seruum pro salute domini sui sine respectu suæ dimicantem,& confossum uulneribus,reliquias tamen sanguinis ab ipsis uitalibus fundentem, & ut ille effugiendi tempus habeat,moram sua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse,quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem,ut secreta domini prodat,nulla tyranni pollicitatione corruptum,nullis territum minis,nullis cruciatibus uictũ,auertisse quantum potuit,suspiciones quærentis,& impendisse spiritũ fidei : hunc tu negabis beneficium domino dedisse,quia seruus est? Vide ne eo maius sit , quo rarius est exemplum uirtutis in seruis : eoq; gratius, quòd cum ferè inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis,com-

mune seruitutis odium, in aliquo domini charitas uicit. Ita nõ ideo beneficium nõ est, quia à seruo profectum est: sed ideo maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. 20.

ERrat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & ascripta dominis: mens quidem sui iuris, quę adeò libera & uaga est, ut ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cœlestibus exeat. Corpus itaq; est, quod domino fortuna tradidit Hoc emit, hoc uendit. Interior illa pars mancipio dari nõ potest. Ab hac quicquid uenit, liberum est. Non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. 21.

QVædam sunt quę leges nec iubent, nec uetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quàm diu prętatur, quod à seruis exigi solet, ministerium est: ubi plus quàm quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit uocari ministerium. Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, ut cibarium, uestiarium. Nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit, beneficium est. Idem econtrariò fit in persona serui. Quicquid est quod seruilis officij formulam, excedit, quod non ex imperio, sed ex uoluntate pręstatur, beneficium est: si modò, tantum est, ut hoc uocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. 22. *Authoritate Chrysippi probat seruos dominis suis beneficium dare posse.*

SEruus (ut placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. QVEMADMODVM ille beneficium dat, ubi plus prętat quàm quod operis locauit: sic seruus ubi beneuolentia erga dominum fortunæ suæ modum transit, & altius aliquid ausus, quod etiã felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi uidetur, quibus si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si plus debito solitoq; fecerint? Vis scire quãdo non sit beneficium? Vbi dici potest, *quid si nollet*? Vbi uerò id præstat, quod nolle licuit, uoluisse laudandũ est. Inter se cõtraria sunt, beneficiũ & iniuria. Potest dare beneficiũ domino, si à domino iniuriam potest accipere. At qui de iniuriis dominorũ in seruos, qui audiat, positus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad uictum necessariis auariciã compescat. Quid ergo? Beneficiũ dominus à seruo accipit? Imò homo ab homine. Deniq; quod in illius potestate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne à seruo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna

tuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quædam inter se cōtraria. Dedit aliquis domino suo uitam, dedit mortem: seruauit periturum, & hoc si parū est, pereūdo seruauit. Alius mortē domini adiuuit, alius decepit.

CAP. 23. *Exemplis sex probat, seruos dominis suis beneficium dare posse. Primum exemplum est: De duobus seruis Drumentinæ uel Grumentinæ urbis: secundum exemplum, De seruo Cluentij Prætoris Marsorum.*

CLaudius Quadrigarius in secundo & uicesimo Annalium tradidit, quòd cùm obsideretur Drumentum, & iam ad summam desperationem uētum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operæ precium fecisse. Deinde urbe capta, passim discurrente uictore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse, & quærentibus quę nam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. Deinde ut satiatus miles ad Romanos mores citò rediit, illos quoq; ad suos redisse, & dominā sibi ipsos dedisse. Manumisit utrunq; euestigiò illa, nec indignata est ab his se uitam accepisse, in quos uitæ necisq; potestatem habuisset. Potuit sibi hoc uel magis gratulari. Aliter enim seruata mun⁹ notæ & uulgaris clementiæ habuisset, sic seruata nobilis fabula & exemplum Grumentinæ urbis fuit. In tanta cōfusione captæ ciuitatis, cū sibi quisq; consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut ostēderet quo animo facta esset prior illa trāsitio, à uictoribus ad captiuam transfugerunt, personā parricidarū ferentes, quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt ne domina occideretur, uideri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est seruilis animi, egregiū factū fama sceleris emisse. ¶ Cluentius prętor Marsorū ducebatur ad Romanum imperatorē. Seruus eius gladiū militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primùm dominū occidit. Deinde, Tēpus est, inquit, me & mihi cōsulere: iā dominū manumisi. atq; ita se uno ictu trāsfegit. Da mihi quenquā, q magnificētius dominū seruauerit?

CAP. 24. *Tertium exemplum, De seruo Domitij.*

COnfinium Cęsar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemq; seruo suo, ut sibi uenenū daret. Cùm tergiuersantem uideret: Quid cunctaris, inquit, tanquam in tua potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cùm sopitus esset, accessit ad filium eius: Iube me, inquit, adseruari, dum ex euētu intelligis, an uenenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

CAP. 25. *Quartū exemplum, De quodam seruo belli ciuilis tēporibus.*

BEllo ciuili proscriptum dominum seruus abscōdit. & cùm anulos eius sibi aptasset, ac uestem induisset, speculatoribus occur-

rit, nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicē porrexit. Quanti uiri est, pro domino eo tempore mori uelle, quo erat rara fides, dominum mori nolle in publica crudelitate: item inueniri in publica perfidia fidelem, cùm præmia proditionis ingentia ostendantur, præmium fidei, mortē concupiscere?

CAP. 26. *Quintum exemplum, De seruo Pauli Prætorij sub Tiberio.*

NOstri seculi exempla non præteribo. Sub Tyberio Cæsare fuit accusandi frequēs, & penè publica rabies, quę omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem cōfecit. Excipiebatur ebriorū sermo, simplicitas iocantiū. Nihil erat tutū. Omnis sæuiendi placebat occasio. Nec iam reorū expectabatur euentus, cùm esset unus. Cœnabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginē Tyberij Cæsaris habēs exculptam, eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc uerba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellā sumpsisse. Quod factū simul & Maro ex notis illius temporis uestigatoribus notauit. At seruus eius cui nectebantur insidiæ, ei ebrio anulū extraxit. Et cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginē obscœnis, & iam proscriptionem componeret, ostēdit in manu sua seruus anulum. Si quis hunc seruū uocat, & illū conuiuā uocabit.

CAP. 27. *Sextum exemplum: De seruo Ruffi senatorij uiri.*

SVb diuo Augusto nondum hominibus uerba sua periculosa erant, iam molesta. Ruffus uir ordinis senatorij inter cœnam optauerat, *Ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quā parabat*: & adiecerat, *idem omnes & tauros, & uitulos optare.* Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, seruus qui cœnanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. Hortatur eum, ut Cęsarem occupet, atq; ipse se deferat. Vsus consilio, descendenti Cæsari occurrit. Et cùm malam mentē habuisse se pridie iurasset, *id ut in se et filios suos recideret*, optauit, & Cæsarem ut ignosceret sibi, rediretq; in gratiam secum rogauit. Cùm dixisset se Cęsar facere: Nemo, Inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris. petitq; non fastidiendam à propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: Mea causa dabo operam, ne unquam tibi irascar. Honestè Cęsar quòd ignouit, quòd liberalitatem clementię adiecit. Quicunq; hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cùm seruum ante laudauerit. Non expectas, ut tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? Nec tamen gratis. Pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauit.

CAP. 28. *Redit ad institutam disputationem ac tandem concludit & probat, seruos Dominis suis beneficia dare posse.*

POst tot exempla non est dubium quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quàm personā res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademq; origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingeniū, & artibus bo-

bus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine ac multis stemmatũ illigata flexuris in parte prima ædiũ collocant, noti magis quàm nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendidos, siue per sordidos gradus. ad hunc prima cuiusq; origo perducitur. Non est, qđ te isti decipiant, cùm maiores suos recensent. Vbicunq; fulsit nomen illustre: ilicò Deum fingunt. Neminẽ despexeris, etiam si circa illũ obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna: siue libertini ante nos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines. Erigite audacter animos: & quicquid in medio sordidi iacet, transilite. Expectat uos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam uanitatem attollimur, ut beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Seruum tu quenquam uocas libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imò adulterarum commune mancipium? Seruum uocas quenquam? Quò tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? Quò te penulati isti in militum quidem non uulgarem cultum subornati? Quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius hostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est? Quæ est tanta animi discordia? Eodem tempore seruos despicis & colis. Imperiosus intra limen atq; impotẽs, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim ulli magis abiiciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nulliq; ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. 29. 30 31. *Vtrum Liberi parentibus suis beneficium dare poßint: & si poßint, utrum minus reddant, an uerò & maius atq; amplius poßint? Poßunt, idq; uariis probat Rationibus, confutatis contrariis sententiis.*

DIcenda hæc fuerunt ad contundendam insolẽtiam hominum ex fortuna pendentium, uindicandumq; ius beneficij dandi à seruis, ut à filiis quoq; uindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint. Illud conceditur, multos filios maiores potentioresq; extitisse, quàm parentes suos, eoq; illis meliores fuisse. Quòd si constat, potest fieri, ut meliora tribuerint: cùm & fortuna illis maior esset, & melior uoluntas. Quicquid, *inquit*, est, quod dat patri filius, utiq; minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio uincitur, cuius beneficium est ipsum, quod uincit. Primùm quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. Nec ideo aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina omnium rerum causa sunt: & ta-

men minimæ partes sunt eorum, quæ gignunt. Aspice Rhenum, aspice Euphratem, omnes deniq; inclytos amnes, quid sunt, si illos illic unde effluunt æstimes? Quicquid est quo timentur, quo nominãtur, in processu parauerũt. Tolle radicem, nemora non surgent, nec tanti montes uestientur. Aspice trabes, siue proceritatem æstimes altissimas, siue crassitudinem spaciumq; ramorum, latissimè fusas, quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa urbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in cæteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quicquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset. Sed nõ ideo quicquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum, quæ consilio ac manu gero, facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui: nũquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officiũ? At quid interest, cùm æquè sine patris beneficio, quàm sine nutricis fomento, non potuerim ad ulteriora procedere?

CAP. 30.

QVòd si initio meo quicquid iam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis, & ultra memoriam positis maioribus, quàm patri. Plus autem debeo, si hoc ipsum quòd genuit me pater meus, maioribus suis debeo. Quicquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. ¶ Isto modo etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. ¶ Sed uide, ne illud uerius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum uirium, meæ uoluntatis. Illud quòd natus sum, per se intuere quale sit. Animaduertis exiguum & incertum, & boni maliq; communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed nõ ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principẽ urbis suæ feci: nec tantùm reb. à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoq; gerẽdarum ingentẽ ac facilẽ, nec tutã minus, quàm gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quicquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cùm supra omnes starem, infra illũ steti. Dic nũc, hoc ipsum, quòd ista potuisti, patris munus est? Respondebo tibi, est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. Sed si ad bene uiuẽdum minima portio est uiuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi, & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est, noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiam si non sine tuis oritur.

tur. Puta me uitā pro uita reddidisse. Sic quoq; munus tuū uici, cū ego dederim sentienti sentiens me dare: cū uitam tibi nō uoluptatis meę causa, aut certè per uoluptatē dederim: cùm tāto maius sit retinere spiritū, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metū.

CAP. 31.

Ego uitam dedi statim illa usuro: te nesciturо, an uiuerem. Ego uitam dedi, mortem timenti: tu uitam dedisti, ut mori possem. Ego uitam tibi dedit consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quàm non sit magnum beneficium, uitam sic dare? Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum uiuere, sed bene uiuere. At bene uiuo, sed potui & malè. Ita tantùm hoc est tuum, quod uiuo. Si uitam imputas mihi per se nudam, egentem consilii, & id ut magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muscarum ac uermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me studuisse, ut cursum ad rectum iter uitæ dirigerem, ipso beneficio maius quàm quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes. Aluit me pater: si idem præsto, plus reddo: quia non tantùm ali se, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quàm ex ipsa re percipit uoluptatem. Illius alimenta ad corpus tantùm meum peruenerunt. Quid si quis intantum processit, ut aut eloquentia per gētes enotesceret, aut iusticia, aut bellicis rebus, & patri quoq; ingentem circumfunderet famam, tenebrasq; natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficiū contulit?

CAP. 32. 33. *Exēplis probat, liberos parentibus non tantùm beneficia ab illis accepta, sed etiam maiora atq; ampliora posse reddere.*

AN quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare non patitur. Cæteros enumerare longum est, qui uiuunt ob nullam causam aliam, quàm quòd illos liberorum eximia uirtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, nec post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, unicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in urbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam uincerent, & nulla postea uincerentur? Vtrum Octauius maius ullum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum umbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset uoluptatem, si illum post debellata arma ciuilia, uidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum uirum in domo sua nasci. Quid nunc cæteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorū gloria è tene-

è tenebris eruiſſet, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat: ſed an poſſit aliquis maiora reddere: etiamſi quæ retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorũ ſupermicant. Capit tamen hoc natura, quod nondum ulla ætas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinem exuperare nõ poſſunt, plura in unum congeſta ſuperabunt.

CAP. 33.

SEruauit in bello patrem Scipio, & prætextatus in hoſtes equum concitat: parum eſt, quòd ut perueniret ad patrem, tot pericula, maximos duces tot cum maximè prementia contempſit, tot oppoſitas difficultates, quòd ad primam pugnam exiturus tyro per ueteranorum corpora cucurrit, quòd annos ſuos tranſiliuit. Adiice, ut idem patrem reum defendat, & conſpirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi conſulatum, ac tertium, alioſq; honores etiam conſularibus concupiſcendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod eſt militaribus uiris ſpecioſiſſimum, diuitem illum ſpoliis etiam hoſtilibus faciat. Si adhuc parũ eſt, adijce ut prouincias, & extraordinaria imperia continuet: adiice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperij ſine æmulo ad ortus occaſuſq; uenturi defenſor & conditor, maiorem nobilitatẽ nobili uiro adiiciat. Dic Scipionis parem: haud dubium eſt, quin generandi uulgare beneficium uicerit eximia pietas & uirtus, ipſi urbi neſcio, utrũ maius præſidium afferens, an decus.

CAP. 34. *Paterna beneficia liberos etiam ſuperare poſſe his probat: quòd liberi parentum ſuorum tormenta uel diſcutere, uel in ſe transferre poſsint: quòd beneficia paterna ſeu parentum ſimplicia ſint, facilia, neque dantibus uoluntaria; quòd in incertos & ignotos collata, hoc eſt, nondum natos: quòd præmiis iure ac legibus ad beneficia liberis conferenda parentes inuitentur, atq; ita parentes non ſuopte motu ferantur ad ea conferenda: quòd liberi parentib. ſuis quiddam uita maius conferre poſſint, hoc eſt ſapientiam & cætera eiuſmodi. Non ideo paterna beneficia maiora beneficiis liberorum eſſe, quòd ſint prima, hoc eſt, quòd ipſi priores beneficium dederint: multum enim intereſt, inter prima beneficia & maxima: Neque continuò maxima eſſe, quæ prima ſint.*

DEinde, ſi hoc parum eſt, finge aliquem tormenta patris diſcuſſiſſe, finge in ſe tranſtuliſſe. Licet tibi inquantum uelis extendere beneficia filij, cùm paternum munus & ſimplex ſit & facile, nec danti uoluntarium. Quid neceſſe eſt multis? Dedit etiam quibus dediſſe ſe neſcit. In quo conſortem habet, in quo ſpectauit legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quàm eum cui dabat. Quid ſi qs ſapientiam conſecutus, hanc patri tradiderit, etiã nunc diſputabimus, an maius aliquid dederit quàm acceperat: cùm uitã beatã patri reddiderit, acceperit tan-

tantùm uitam. ¶ Sed patris, inquit, beneficium eſt, quicquid facis, quicquid præſtare illi potes. Et præceptoris mei, quòd inſtitutis liberalibus profeci. Ipſos tamen qui tradiderunt illa, tranſcendimus, utiq; eos, qui prima elementa docuerunt. Et quãuis ſine illis nemo quicquam aſſequi poſſet, non tamen quantumcunque quis aſſecutus eſt, infra illos eſt. Multum inter prima ac maxima intereſt. Nec ideo prima maximorum inſtar ſunt, quia ſine primis maxima eſſe non poſſunt.

CAP. 35. *Item liberos parentibus ſuis quiddam melius uita dare poſſe, puta ſapientiam, ut ſuperius dictum eſt: quinimo uitam ſæpius parentibus dare poſſunt, quàm tamen ſemel à parentibus ſuis acceperunt.*

IAm tempus eſt quædam *ex noſtra* (ut ita dicam) *moneta* proferri. Qui id beneficium dedit, quo eſt aliquid melius, poteſt uinci. Pater dedit filio uitã, eſt autem aliquid uita melius: ita pater uinci poteſt, quia dedit beneficium, quo eſt aliquid melius. Etiamnũ qui dedit alicui uitã, ſi ſemel & iterũ liberatus eſt mortis periculo, maius accepit beneficiũ, quàm dedit. Pater autẽ uitam dedit. Poteſt aũt, ſi ſępius periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficiũ accipere, q̃ dedit. Qui beneficiũ accipit, maius accipit, quo magis eo indiget. Magis autem indiget uita qui uiuit, quã qui natus non eſt, ut qui ne indigere quidem omnino poſſit. Maius ergo beneficium accipit pater, ſi uitam à filio accepit, quàm filius à patre, quòd natus eſt. ¶ Patris beneficia uinci à filij beneficiis non poſſunt. Quare? quia uitam accepit à patre: quam niſi accepiſſet, nulla dare beneficia potuiſſet. Hoc commune eſt patri cum omnibus, qui uitam dederunt alicui. Non potuiſſent enim referre gratiam, niſi uitã accepiſſent. Ergo nec medico in maius gratia referri poteſt, ſolet enim & medicus uitam dare: nec nautæ, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui & horũm & aliorum, qui aliquo modo nobis uitam dederunt, beneficia uinci poſſunt: ergo & patrum poſſunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuuandum eſſet, ego autem beneficiũ illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi. Pater filio uitam dedit perituram, niſi multa acceſſiſſent, quæ illam tuerentur. Filius patri ſi dedit uitã, dedit eam, quæ nullius deſiderarct auxilium, in hoc, ut permaneret. Ergo maius beneficiũ accepit à filio pater, qui uitam accepit, quàm illi dederat.

CAP. 36. *Qui dicit liberos beneficiis ſuis parẽtes ſuos uincere poſſe, is neque deſtruit parentũ uenerationem, neque deteriores ea opinione liberos facit, cùm & meliores reddat.*

HÆc non deſtruunt parentum uenerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imò etiam meliores. Natura enim glorioſa uirtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cum uincendi ſpe uenerit. Id ſi patribus idem uolentibus legibusque contigerit (quoniam pleraque ſunt, in quibus noſtro

bono

bono uincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur seipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hic ita iudicamus, excusationem damus liberis, & illos segniores ad referendam gratiam facimus; quibus stimulos adiicere debemus, & dicere: Hoc agite optimi iuuenes, proposita est inter parentes ac liberos honesta contẽtio, dederint maiora, an receperint. Non ideo uicerunt, quia occupauerunt. Sumite modò animum, qualem decet, & deficere nolite, ut uincatis optantes. Nec desunt tã pulchro certamini duces, qui ad similia uos cohortentur, ac per uestigia sua ire ad uictoriam sæpe iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. 37. *Exemplis Aeneæ, Siculorum, Antigoni & Manlij iunioris probatur, parentes à liberis suis beneficiis uinci posse.*

VIcit Aeneas patrem ipse, cuius infantia leue tutumq; gestamẽ, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se urbis ruinas, ferens, cum cõplexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici uadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, & quid non pietas potest? pertulit, colendumq; inter conditores Romani imperij posuit. ¶ Vicêre Siculi iuuenes, cùm Aetna maiore ui peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, uexerunt parentes suos, discessisse creditũ est ignes, & utrinq; flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tutò auderent. ¶ Vicit Antigonus: qui cùm ingenti prælio superasset hostem, præmiũ belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cùm possis. ¶ Vicit patrẽ imperiosum quidem Manlius: qui cùm ad tempus relegatus esset à patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, uenit: petitoq; tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisi, & bene meruisse se de iuuene credebat; cuius exilium pro grauissimo crimine inter alia Manlio obiiciebat, nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &: Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Iurauit tribunus: nec fefellit, & causam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alij licuit impunè tribunum in ordinem redigere.

CAP. 38. *In bene morata Republica laudabile atq; utile esse, liberorum animis hanc notionem altè insculptam esse: Liberos beneficiis suis parentum suorum beneficia bene merendo atq; benefaciendo posse superare. Hac enim recepta opinione, mirum in modum ad benefaciendum & colendos parentes liberos incitari.*

ALia ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, & è plebe aceruoque ignobili nunquam tacendos seculis dederunt. Nulla

ui uerborum,nulla ingenij facultate exprimi poteſt, quantum opus ſit, quàm laudabile,quamq; nunquam à memoria hominum exitu rum,poſſe hoc dicere: Parentibus meis parui, ceſſi imperio eorum, ſiue æquum,ſiue iniquum fuit,obſequentem ſubmiſſumq; me præbui,ad hoc unum contumax fui,ne beneficiis uincerer. Certate obſecro uos,& feſſi quoque reſtituite aciem. Felices,qui uicerint: felices,qui uincẽtur. Quid eo adoleſcẽte præclarius, qui ſibi ipſi dicere potuit, neq; enim fas eſt alteri dicere: Patrem meũ beneficiis uici? Quid eo fortunatius ſene, qui omnibus ubique prædicabit,à filio ſuo ſe beneficiis uictum? Quid autem eſt felicius,quàm ibi cedere?

FINIS LIB. III. DE BENEFICIIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER QVARTVS.

CAP. I. *Vtrum beneficium dare eiq; accepto gratias referre per ſe res ſint expetendæ: an uero qui beneficium dat ſe,ſuaq; commoda, ſpem aut tantundem aut maius quiddam recipiendi intueri debeat? non debet:Beneficium enim dare uirtutis atq; honeſti eſt: Honeſtas autem ut & uirtus gratuita eſt,per ſe,utraq; expetenda. Proinde qui dat beneficium non ſuam ſed accipientis utilitatem ſpectare debet.*

X omnibus quæ tractauimus, Ebuti Liberalis,poteſt uideri nihil tam neceſſarium,aut magis (ut ait Salluſtius) cum cura dicendum,quàm quod in manibus eſt: An beneficium dare,& inuicem gratiam referre, per ſe res expetendæ ſint. Inueniuntur qui honeſta in mercedem colant,quibusq; non placeat uirtus gratuita, quæ nihil habet in ſe magnificum,ſi quicquam habet uenale. Quid enim eſt turpius, quàm aliquem computare, quanti uir bonus ſit: cùm uirtutem nec lucrũ inuitet,nec abſterreat damnum, adeoq; neminem, ſpe ac pollicitatione corrumpat,ut cuncta in ſe impendere iubeat, ac ſæpius in ultrò tributis ſit? Calcatis utilitatibus ad illam eundem eſt,quocunq; uocauit,quocunq; miſit, ſine reſpectu rei familiaris, interdum etiã ſine ulla ſanguinis ſui parſimonia uadendum,nec unquam imperiũ eius detrectandũ. Quid conſequar,inquit,ſi hoc fortiter,ſi hoc gratè fecero? Quod,ſi feceris,nihil tibi extrà ꝓmittit: ſi quid fortè obuenerit cõmodi,inter acceſſiones numerabis. Rerũ honeſtarũ precium in ipſis eſt. Si honeſtum per ſe expetendum eſt,beneficium aut honeſtũ eſt, non poteſt alia eius conditio eſſe, cùm eadem natura ſit. Per ſe autem expetendum eſſe honeſtum, ſæpe & abundè probatum eſt.

CAP. 2. *Beneficium dare Epicuri ſententia uideri rem non eſſe per ſe expetendam,cùm omnia (ne omiſſa quidem uirtute) ad uoluptatem & commodum aliquod referantur. Epicurum tamen in eo dupliciter errare, et quòd uoluptati uirtutem poſtpoſuerit,atq; coniunxerit. Virtutem enim uoluptatum inimicam eſſe,& labori & dolori familiariorem.*

IN hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & umbratica turba,in conuiuio suo philosophantium, apud quos uirtus uoluptatũ ministra est. Illis paret,illis deseruit, illas supra se uidet.Non est,inquit, uoluptas sine uirtute. Sed quare ante uirtutem est?De ordine putas disputationem esse de re tota, & de potestate eius ambigitur.Non est uirtus,si sequi potest. Primæ partes eius sunt. ducere debet,imperare,summo loco stare. Tu illam iubes signum petere?Quid,inquit,tua refert? Et ego sine uirtute nego beatam uitam posse constare.Ipsam uoluptatem quam sequor, cui me mancipaui,remota illa,improbo & damno. De hoc uno disputatur, utrũ uirtus summi boni causa sit,an ipsa summum bonum. Vt hoc unum quæratur,ordinis tantùm existimas mutationem? Ista uerò confusio est,&manifesta cęcitas,primis postrema pręferre. Non indignor, quod post uoluptatem ponitur uirtus, sed quòd omnino cum uoluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est,& longissimè ab illa resiliens,labori ac dolori familiarior,uirilibus incommodis magis,quàm isti effœminato bono inserenda.

CAP. 3. *Si spe recipiendi, beneficia dari oporteret, neque ea pauperibus daremus,neque ea locupletissimi, reges, imò ne Deus quidem ipse beneficia daret.*

HÆc,mi Liberalis,dicenda fuerunt,quia beneficiũ(de quo nunc agitur) dare,uirtutis est, & turpissimum id causa ullius alterius rei dare, quàm ut datum sit.Nam si recipiendi spe tribueremus,locupletissimo cuiq;,non dignissimo daremus. Nunc uerò diuiti importuno,pauperem præferimus.Non est beneficium, quod ad fortunam spectat. ¶ Præterea, si ut prodessemus, sola nos inuitaret utilitas, minimè beneficia distribuere deberent,qui facillimè possẽt, locupletes,& potentes,& reges,aliena ope non indigentes.Dij uerò tot munera,quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenosq; & tutos,& inuiolabiles præstat.Nulli ergo beneficiũ dabunt, si una dandi causa est,se intueri,ac commodum suum. Istud non est beneficiũ, sed fœnus circumspicere,non ubi optimè ponas, sed ubi quæstuosissimè habeas,unde facillimè tollas. Quod cùm longè à diis remotum sit,sequitur ut liberales sint. Nam si una beneficij dandi causa sit utilitas,nulla autem ex nobis utilitas Deo sperãda est,nulla Deo dandi beneficij causa est.

CAP. 4.5.6. *Deum omnium bonorum parentem beneficia infinita in homines conferre:ut quaqua,quam'ue in partem nos uertamus ipsi beneficia diuina & intueri & fateri sit necesse.*

SCio quid hoc loco respondeatur. Vtiq; non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri,auersus à mundo, aliud agit,aut (quæ maxima Epicuro felicitas uidetur) nihil agit;nec magis illum beneficia,quàm iniuriæ tangunt.Hoc qui dicit, non exaudit precan

tium

tium uoces, & undique sublatis in cœlum manibus uota facientum priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes profectò mortales consensissent alloquendi surda numina, & inefficaces deos, nisi nossent illorum beneficia nunc oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, ut non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice, inuenies non ex toto beneficiorum cœlestium expertes, neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur. Vt quæ sequuntur inæquali dispensata mensura transeamus, parum dedit natura, cùm se dedit.

CAP. 5.

NON dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? Vnde hæc innumerabilia, oculos, aureis, & animum mulcentia? Vnde illa luxuriam quoq; instruens copia? Neque enim necessitatibus tãtummodo nostris prouisum est, usq; in delicias armamur. Tot arbusta, non uno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot uarietates ciborum, per totum annũ digestæ, ut inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent? Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa, ut omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexib. campos cingentia, illa præbitura commerciis uiam, uasto & nauigabili cursu uadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, ut anhela & feruenti subiecta cœlo loca subita uis æstiui torrentis irriget. Quid medicatorũ torrẽtium uenæ? Quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

—— Te Lari maximè, teq;
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. 6.

SI pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficiũ: immẽsa terrarum latè patentium spacia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum uidetur) impleuerit, beneficium uocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, super quę decurrunt sola, aurum uehentia, argenti, æris, ferri, immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit, negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius auro, aut coloribus sparsum, num mediocre munus uocabis? Ingens tibi domicilium, sine ullo incendij aut ruinæ metu struxit, in quo uides non tenues crustas, & ipsa qua secantur la-

mina graciliores, sed integras lapidis preciosissimi moles, sed totas, uariæ distinctæq; materiæ, cuius tu paruula frusta miraris, tectũ uerò aliter nocte, aliter interdiu fulgens, negas te ullum munus accepisse? Et cùm ista quæ habes magnó æstimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritũ? Vnde istam, per quam actus uitæ tuæ disponis atq; ordinas lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu uitalis continetur calor? Vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? Vnde hæc irritamenta iam lassæ uoluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nónne si gratus es, dices:

—— Deus nobis hæc ocia fecit.
Namq; erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues (ut cernis) & ipsum
Ludere quæ uellem calamo permisit agresti?

Ille Deus non est, qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubiq; passim uagãtibus pabulum præstat, qui pascua hybernis æstiua substituit, qui non calamo tantùm cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantùm oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot uocum uarietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo cantus ædituros commentus est. Neque enim nostra ista quæ inuenimus dixeris, nõ magis, quàm quòd crescimus. quàm quòd ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dẽtium lapsus, nũc ad surgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & ultimus ille dies fugienti uitæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumq; artiũ semina, magisterq; ex occulto Deus, producit ingenia.

CAP. 7.8. *Natura seu à Natura quæ hominibus præstari beneficia dicuntur, ea tota à Deo esse. Naturæ enim uocabulo, ut & aliis quibusdam, Deum intelligi.*

NAtura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cùm hoc dicis, mutare nomen Deo. Quid enim aliud est natura, quàm Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties uoles, tibi licet aliter nunc authorem rerum nostrarum compellare, & Iouem illum, optimum ac maximum ritè dices, & tonantem & statorem: qui non (ut historici tradiderunt) ex eo quòd post uotum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stant beneficio eius omnia, stator, statilioque est: hunc eundemque & fatum si dixeris, non mentieris. Nam cùm fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua cætera pendent. Quæcunque uoles illi nomina propriè aptabis, uim aliquam effectumq; cœlestem continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

CAP. 8.

HVnc & Liberũ patrẽ, & Herculem, ac Mercurium nostri putãt Liberũ patrem: quia omniũ parens sit, quòd ab eo primũ inuenta seminũ uis est, consultura per uoluptatem. Herculem: quia uis eius inuicta sit, quumque lassata fuerit operibus æditis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusque & ordo, & scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum uidebis occurrentem tibi: Nihil ab illo uacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ. Quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est utrunq;, nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, uel Lucio, non creditorem mutares, sed nomen. Quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam uoca, fatum, fortunamque, omnia eiusdem Dei nomina sunt, uariè utentis sua potestate. Et iusticia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, unius animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet. Sed ne aliam disputationẽ ex obliquo habeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe recipiendi. Quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetẽda res est, una spectatur in eo accipientis utilitas. Ad hanc accedamus sepositis commodis nostris.

CAP. 9.10. *Obiectio: si in beneficio dando electione utimur, ut & in serendo & arando, benefacere non est res per se expetenda? Responsio. Imò est. Ea enim benefaciendi natura est, ut ex beneficio neque lucrum, neque uoluptatem, neque gloriam captare debeamus, quin potius hoc uno contentos esse nos conuenit: Nos, id quod oporteat, id est officium fecisse.*

DIcis, *inquit*, diligenter eligendos, quibus beneficia debeamus, quia ne agricolæ quidem semina arenis committant. Nostram utilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque. Neque enim serere per se res expetenda est. Præterea *quæritis* cui beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset: quæ quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. Honestum propter nullam aliam causam, quàm propter usum sequimur. Tamen etiamsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus, & quando, & quẽadmodũ: per hæc enim constat. Itaq; cùm eligo cui dem beneficiũ, id ago, ut quandoq; beneficium sit. Quia si turpi datur, nec honestũ esse potest, nec beneficium.

CAP. 10.

DEpositum reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, utrum inficier, an palàm reddam. Intuebor utilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem

in beneficio faciam. Videbo quando dem, cui dem, quemadmodū, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt. Non eſt autem beneficium, niſi quod ratione datur: quoniā ratio, omnis honeſti comes eſt. Quàm ſæpe hominum, donationem ſuam inconſultam obiurgantium, hanc audimus uocē: *Mallem perdidiſſe, quàm illi dediſſe.* Turpiſſimum genus dandi eſt incōſulta donatio, multoq; grauius malè dediſſe beneficiū, quā non recepiſſe. Aliena enim culpa eſt, quòd non recepimus: quòd cui daremus, non eligimus, noſtra. In electione nihil minus, quàm hoc quod exiſtimas, ſpectabo, à quo recepturus ſim. Eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus ſit. Sæpe aūt & non redditurus gratus & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æſtimatio mea. Ideo locupletem, ſed indignum præteribo: pauperi uiro bono dabo. Erit enim in ſumma inopia gratus, & cùm omnia illi deerunt, ſupererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non uoluptatem, non gloriam. Vni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciam. Quod oportet autem, non eſt ſine electione: quæ qualis futura ſit, interrogas. Eligam uirum integrum, ſimplicem, memorem, gratum, alieni abſtinentem, ſui non auarum, non tenacem, beneuolum. Hunc uerò cū elegero, licèt nihil illi fortuna tribuat, ex quo referre gratiam poſſit, ex ſententia res geſta erit. Si utilitas me & ſordida cōputatio liberalem facit, ſi nulli prorſum, niſi ut inuicem ille mihi proſit, non dabo beneficium proficiſcenti in diuerſas longinquasq; regiones, non dabo abfuturo ſemper, nō dabo ſic affecto, ut ſpes ei nulla ſit conualeſcendi, nō dabo ipſe deficiens. Non enim dabo in tempus reiiciendi.

CAP. II. *Propterea benefacere rem per ſe expetendam ex eo uideri, quòd plerunque benefaciamus aduenis, ſtatim abituris, ignotis, naufragis. Item quòd morituri teſtamenta facientes, iis bona noſtra relinquamus aut omnia eorum'ue partem, à quibus nihil poſt mortem noſtram ſimus recepturi.*

ATqui ut ſcias, rē per ſe expetēdam eſſe, benefacere, aduenis modò in noſtrū delatis portū, & ſtatim abituris ſuccurrimus. Ignoto naufrago nauē qua reuehatur, & damus & inſtruimus. Diſcedit ille uix ſatis noto ſalutis authore, & nunquā amplius in conſpectū noſtrū reuerſurus, debitores nobis deos delegat, precaturque ut illi pro ſe gratiā referant. Interim nos iuuat ſterilis beneficij cōſcientia. Quid cū in ipſo uitæ fine cōſtituti ſumus, cùm teſtamentū ordinamus, nō beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantū temporis cōſumitur, quādiu ſecretò agitur, quantū & quib. demus? Quid enim intereſt, quib. demus à nullo recepturi? Atqui nunquā diligentius damus, nunquā magis iudicia noſtra torquem⁹, quā ubi remotis utilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat ſpes ac metus, ac incertiſſimum uitium, uoluptas. Vbi mors interclu ſit omnia, & ad ferendā ſenten-

sentētiam incorruptum iudicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquam cura sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet. Et mehercule tunc magna uoluptas subit cogitantem, hunc ego locupletiorem faciam, & huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit.

CAP. 12. *Obiectio altera. Benefacere non est res per se expetenda. Beneficium enim à plerisque definitur creditum insolubile. Creditum aūt per se rem non esse expetendam? Responsio: Beneficium, impropriè creditum esse dicitur. Cæterum benefacere rem esse per se expetendam eo probat, quòd plerunq; cum damno & periculo nostro alteri benefaciamus.*

DIcitis, *inquit*, beneficium creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cùm creditum dicimus, imagine & translatione utimur. Sic enim & legem scimus iusti iniustiq; regulam esse, & regula non est res per se expetenda. Ad hæc uerba demonstrandæ rei causa descendimus. Cùm dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adiicio insolubile, cùm creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeò beneficium utilitatis causa dandum non est, ut sæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Si latronibus circumuentum defendo, ut tutò transire permittatur, reum gratia laborantem tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, cùm abire in partem alteram possim, & securus spectare aliena certamina, spondeo pro iudicato. & suspensum amici bonis libellum deiicio, creditoribus eius me obligaturus, ut possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis causa, & æstiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cùm emerit, tuendum est. Eadem in beneficiis ratio est. Nam cùm interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? Dic tu mihi, quid reddat iusticia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quicquam præter ipsas petis?

CAP. 13. *Orbes cœlestes ac solem suos cursus ad hominum utilitatem perferre, sine spe beneficium recipiendi. Eum qui in benefaciendo suū commodum spectet, non tam alteri, quàm sibi benefacere. Spe commodi gratiam beneficij totam amitti.*

MVndus in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomō mundi officiū est, circūagere rerum ordinē, quomō solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quæ cadat, & hæc salutaria nobis facere sine p̄mio: ita uiri officiū est inter alia, & beneficiū dare. Quare ergo dat? Ne non det, ne occasionē benefaciēdi perdat. Vobis uoluptas est, inertis ocij facere crepusculū, & securitatē soporis

simillimam appetere,& sub densa umbra latitare, tenerrimisq; cogitationibus, quas tranquillitatem uocatis, animi marcentis oblectare torporem,& cibis potionibusq; intra hortorum latebras, corpora ignauia pallentia saginare: nobis uoluptas est, dare beneficia uel laboriosa, dum aliorum labores leuent: uel periculosa, dum alios à periculis extrahant: uel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest an recipiam beneficia? Etiam cùm recepero, danda sunt. Beneficium eius commodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis illud damus. Itaq; multa quæ summam utilitatem aliis afferunt, precio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodest, medicus ęgris, mango uenalibus: sed omnes isti quia ad alienum commodum pro suo ueniunt, non obligant eos, quibus prosunt.

CAP. 14. *Vt qui metu pœnæ uitio abstinet, non est iustus, ita qui spe lucri aut commodi benefacit, uerè ac propriè non est beneficus. Item: si nullum est beneficium nisi id quod spe certa, ei recipiendæ datur, hoc absurdum sequetur, ut animalib. quæ ipsi pascimus, aut arborib. quas serimus beneficium dedisse dicendi simus, cùm utrimq; factum expetamus.*

NOn est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est. Non dicam pudicam, quæ amatorē ut incenderet repulit, quæ aut legem, aut uirū timuit, ut ait Ouidius:

Quæ quia non licuit non dedit, illa dedit.

Non immeritò in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, non sibi. ¶ Eodem modo qui beneficiū ut reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficiū damus animalibus, quæ aut usui, aut alimēto futura nutrim9: beneficiū damus arbustis quę colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia laborēt. Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono uenit, nec ad ullam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficiū dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiā cùm dederit, & augere nouis ac recentibus uetera, non habēs propositum, quāto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis uera beneficij dandi cupido auocat. Ad detrimentum, iniecta manu trahit, & utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. 15. *Item: si iniuriam facere per se res fugienda est, benefacere per se res expetenda fuerit. Item: Vis quædam occulta benefacere nos cogit. Item: benefacimus plerunq; inutilibus.*

NVnquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriā facere, per se uitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetēdum. Illic turpitudo cōtra omnia pmia in scelus hortātia ualet: ad hoc inuitat honesti per se efficax specieș. ¶ Non mentiar, si dixero neminē non amare beneficia sua, neminē

non

non ita compositum animo, ut non libentius eum uideat, in quem multa congessit, cui non causa fit iterum dandi beneficij, semel dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quàm sæpe dicentem audias: Non sustineo illum deserere, cui dedi uitam, quem è periculo eripui. Rogat me ut causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo, sed quid faciam? Iam illi semel, iterumque affui. Non uides inesse isti rei propriam quandam uim, quæ nos beneficia dare cogit? Primùm quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initiò ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. ¶ Adeoq; nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fouere perseueremus sola beneficij charitate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quàm liberis prauis.

CAP. 16. *Quæstio: Vtrum gratiam referre beneficio sit res per se expetenda? Est sanè: Nam antea multis probatum est Benefacere, rem per se expetendam. hoc autem illud consequitur. Item: honestum propter se colimus non propter aliud: at ingratum natura ipsa detestamur sine ulla omnino responsione.*

IIdem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia utile: quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumẽtis collegimus beneficiũ dare per se rem expetendã esse, iisdem etiã hoc collegimus. ¶ Fixum est illud, à quo in cætera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quàm quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratũ detestetur hominem, sibiipsi inutilem? Quid autẽ, cùm tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fecerit, utrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam utilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto nequam hominem existimas, cui pœna, non cui curatore opus sit. Quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumq; esset. ¶ Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusq;, quàm ut splendor eius dubiè ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omniũ animos receptum, quàm referre bene meritis gratiam?

CAP. 17. *Item: Nulla lex ciuilis aduersus ingratos constituta est: quæ res satis ostendit, Gratiæ referendæ legẽ totam à natura esse. & quia à natura sit per se expetendam quoq;: Item pessimi etiam quiq;, ingrati uideri, censeri'ue nolunt.*

AD hoc, dic mihi, quæ causa nos perducit? Lucrum, quod qui non contemnit, ingratus est? Ambitio? Et quæ iactatio est soluisse, quod debebas? Metus nullus ingrato. Huic enim uni rei non posuimus legem, tanquã satis natura cauisset: quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet. Superuacuũ est, *inquit*, in na

turæ ius impelli. QVEMADMODVM nemo in amorem sui cohortandus est, quem cùm nascitur trahit:ita ne ad hoc quidem, ut honesta per se petat. placent suapte natura. ¶ Adeoq; gratiosa uirtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus uideri uelit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissimè fecit, speciem aliquam induat recti? uelit quoque iis uideri beneficium dedisse, quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his quos afflixêre patiuntur: bonosq; se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerẽt, nisi illos honesti & per se expetẽdi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiã abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa uerò odio, pudoriq; est: nec quisquam tantum à naturali lege desciuit, & hominem exuit, ut animi causa malus sit. Dic ergo cuilibet ex istis qui rapto uiuunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari, & trãseuntes percutere quæstus est, potius illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis sine nequitia frui malit. Maximũ hoc habemus naturę meritum, quod uirtus in omniũ animos lumen suum præmittit: etiam qui non sequuntur illam, uident.

CAP. 18. *Item: Nihil ac ingratitudo æquè humanã concordiã dissociat. Itẽ: si ingrati plurimi fuerint, si posuerimus aut concesserimus, ingratum animũ non per se uitandum, sed quia aliud illi timendum est.*

VT scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æquè concordiã humani generis dissociat, ac distrahit, quàm hoc uitium. Nam quo alio tuti sumus, quàm ꝙ mutuis iuuamur officiis? Hoc uno instructior uita, contraq; incursiones subitas munitior est beneficiorum cõmercio. Fac nos singulos, quid sumus? præda animaliũ & uictimæ, ac bellissimus & facillimꝰ sanguis. Quoniã cæteris animalib. in tutelã sui satis uiriũ est: quæcunq; uaga nascuntur, & actura uitã segregem, armata sunt. Hominẽ imbecillitas cingit, non unguiũ uis, non dentium, terribilẽ cæteris fecit. Nudum & infirmũ societas muniit. Duas res dedit, quæ illum obnoxiũ cæteris, ualidissimũ facerẽt, rationẽ & societatem. Itaq; qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur: societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitũ, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborũ impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia cõtra dolores dedit. Hęc fortes nos facit, quod licet cõtra fortunã aduocare. Hanc societatẽ tolle: & unitatem generis humani, qua uita sustinetur, scindes. Tolletur autẽ, si efficies ut ingratus animus non per se uitãdus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quàm multi sunt enim, quibus ingratos esse tutò liceṫ? Deniq; ingratum uoco, quisquis metu gratus est.

CAP. 19.

CAP. 19. *Item: Gratia uel hinc per se res uidetur expetenda, quòd Epicurei & similes, qui Dei prouidentiam negant, erga Deum grati uideri uolunt, uel hac maximè de causa, quòd gratum esse ac memorem Dei beneficiorum res per se expetenda sit.*

DEos nemo sanus timet. Furor est enim, metuere salutaria. Nec quisquam amat quos timet. Tu deniq; Epicure Deum inermẽ facis. Omnia illi tela, omnẽ detraxisti potentiã, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra metum. Hunc igitur septum ingenti quidẽ & inexplicabili muro, diuisumq; à contactu & à cõspectu mortaliũ, non habes quare uerearis, nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius cœli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaq; se cadentium euitat, nõ exaudiens uota, nec nostri curiosus. Atqui hunc uis uideri colere, non aliter quàm parentẽ, grato, ut opinor, animo: aut si non uis uideri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi, & istæ micæ tuæ fortè ac temerè conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatẽ, inquis, eius eximiam, singularemq; naturam. Vt concedam tibi, nempe hoc facis nulla spe, nullo precio inductus. Est aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit. Id est, honestum. Quid est autẽ honestius, quàm gratum esse? Huius uirtutis materia tam latè patet, quàm uita.

CAP. 20. *Obiectio: Gratitudini inest quædam utilitas: hæc enim res alios amicos, aliaq; beneficia conciliat. Non est igitur gratia res per se expetenda. Responsio: Gratiam interdum referre possumus osuro aut nocituro: Item, qui in gratia referenda & ob gratiam relatam aliud nouumq; beneficium sperat, non tam gratus, quam ingratus est dicendus. Gratus enim animus ipsa uirtute propositi sui capitur.*

SEd inest, *inquit*, huic bono etiam utilitas aliqua: cui enim uirtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis placeat. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si nocet. Qui gratus est, quid sequitur? Vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia cõciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? Si quis intelligit, adeò per hoc se nihil consecuturũ, ut multa etiam ex reposito acquisitoq; perdenda sint, non libens in detrimenta descendit. Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum uidet, qui sperat cùm reddit. Ingratum uoco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hæreditate, aut de legato uacat cogitare. Facit licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si lucri captator est, & hamum iacit. VT aues quæ laceratione corporum aluntur, lapsa morbo pecora, & casura è proximo speculantur, ita hic imminet morti, & circa cadauer uolat. Gratus animus ipsa uirtute propositi sui capitur.

CAP. 21.22. *Item gratum nulla utilitate exteriore duci ex eo cernimus, quòd plerunq; re ipsa qui beneficium non reddat, affectu tamē latenti, quia aliter non poßit, reddat. Propterea, gratus, nonnunquam opinione falsa aliorū, ingratus dicitur. Vt hinc constat, grati nullam aliam interdum mercedem, quàm conscientiam rectè facti esse.*

VIs scire hoc ita esse, nec illum utilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest, habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam occlusus est. Quæ illi contingere potest utilitas ex affectu latenti? Atqui hic etiam si ultrà facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid ultrà desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt. Nec minus canendi peritus, cuius uocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam: post hoc aliquid superest, non ut gratus, sed ut solutus sim. Sæpè enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum uirtutum, ita huius ad animum tota æstimatio redit. Hic si in officio est, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, uel etiam alligatis, quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se utatur: ita gratus est, etiam qui uult tantùm, nec habet huius uoluntatis suæ ullum aliū, quàm se testem. ¶ Imò amplius adiiciam. Est aliquando gratus, etiam qui ingratus uidetur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quàm ipsam conscientiam: quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famę reclamat, & in se omnia reponit, & cùm ingentem ex altera parte turbam contrà sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed una sententia uincit. Si uerò bonam fidem perfidiæ suppliciis affici uidet, non descendit è fastigio, sed suprà pœnam suam consistit.

CAP. 22.

HAbeo, *inquit*, quod uolui, quod petij. Non pœnitet nec pœnitebit, nec ulla iniquitate me eò fortuna perducet, ut hanc uocem audiam: Quid mihi uolui? quid mihi nunc prodest bona uoluntas? Prodest & in ęculeo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueatur, & paulatim uiuū corpus circumeat, liceat ipsum corpus plenum bona consciētia stillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. ¶ Nunc quoque illud argumentum quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati uelimus ęsse, cùm morimur, quare singulorum perpēdamus officia, quare id agamus in omnem uitam nostram memoria decernente, ne cuius officij uideamur obliti. Nihil iam superest, quò spes porrigatur: in illo tamē cardine

cardine positi, abire è rebus humanis quàm gratissimi uolumus. Est uidelicet magna in ipso opere merces rei,& ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est uita melioribus, atque secundum bonorum iudicium etiam securior: quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam uirtutem, quæ sæpe tuto ac facili aditur, etiã per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP. 23 24. *Quemadmodum solem, Lunam, cæteraq; astra, quòd suapte natura commendatione digna sunt, primùm admiramur: deinde utilitates quasdam ex iis capimus: ita gratum animum per se & ob suam naturam primùm commendamus, deinde utilitates quasdam ex eo percipimus? Sunt hæc similiaq; per se omnino expetenda, uerum quoniam pulcherrima sunt, fieri non potest, ut non secum trahant multas & aduentitias dotes. Ita fit, ut aliquid per se expetendũ sit, & tamen extra se quoq; emolumẽti quiddam trahat. quod planè in quaq; re pulchra & honesta perspicuum est.*

NOn ideo per se nõ est expetendũ, cui aliquid extrà quoq; emolumenti adhæret. Ferè enim pulcherrima quæq; multis & aduentitiis comitata sunt dotibus: sed illas trahũt, ipsa præcedũt. Num dubiũ est, quin hoc humani generis domiciliũ, circuitus solis ac lunæ, uicibus suis tẽperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores cõprimantur, alligantis omnia hyemis tristicia frangatur, alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugũ? quin ad huius cursum fœcunditas humana respõdeat, quin illè annũ obseruabilem fecerit circumactu suo, hæc mensem minorib. sphæræ spaciis flectens? Vt tamen detrahas ista, non erat ipse sol, idoneũ oculis spectaculũ, dignusq; adorari, si tantùm præteriret? Non erat digna suspectu luna, etiã si ociosum sidus trãscurreret? Ipse mundus quoties per noctẽ ignes suos fudit, & tãtum stellarũ innumerabilium refulsit, quẽ non intẽtum in se tenet? Quis sibi illa tunc cùm miratur, prodesse cogitat? Aspice ista tacitò supernè cœlo labentia, quẽadmodũ uelocitatẽ suã sub specie stantis, atq; immoti operis abscondant. Quantũ ista nocte, quã tu in numerum ac discrimen demũ obseruas, agitur? Quanta rerũ turba sub hoc silentio euoluitur? quantã fatorũ seriẽ certus limes adducit? Ista quæ tu non aliter, quàm in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quòd existimes septẽ sola discurrere, cætera hærere. Paucorum motus comprehendimus: innumerabiles uerò, longiusq; à conspectu nostro seducti dij, eunt, redeuntq;. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occul-

occultum aguntur. Quid ergo non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foueat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

CAP. 24.

QVemadmodum hæc cùm primum uſum habeant, & neceſſaria uitaliaq; ſint, maieſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis illa uirtus, & in primis grati animi, multum quidem præſtat, ſed non uult ob hoc diligi: amplius quiddam in ſe habet, nec ſatis ab eo intelligitur, à quo inter utilia numeratur. Gratus eſt, quia expedit: ergo & quantũ expedit. Non recipit ſordidum uirtus amatorem. Soluto ad illam ſinu ueniendũ eſt. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiã referre, ſed timeo impenſas, timeo periculum, uereor offenſam: faciam potius, quod expedit. Non poteſt eadem ratio & gratum facere, & ingratũ. Vt diuerſa illorũ opera, ita inter ſe diuerſa propoſita ſunt. Ille ingratus eſt, quãuis non oporteat, quia expedit. Hic gratus eſt, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. 25. *Item: Deum imitatur qui in benefaciendo nihil præter ipſam faciendi rationem ſequitur: qui gratuito dat etiam ingratis beneficia.*

PRopoſitum eſt nobis ſecundum rerum naturã uiuere, & deorũ exemplum ſequi. Dij autem quodcunq; faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationẽ ſequũtur: niſi fortè exiſtimas illos fructũ operum ſuorum ex fumo extorum, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omnes oras ferentibus uentis maria permoueant, quantis imbrib. repentè deiectis, ſolum molliant, uenasque fontium arentes redintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renouent. Omnia iſta ſine mercede, ſine ullo ad ipſos perueniente commodo faciunt. Hæc quoq; noſtra ratio, ſi ab exemplari ſuo non aberrat, ſeruet, ne ad res honeſtas conducta ueniat. Pudeat ullum uenale eſſe beneficiũ. Gratuitos habemus deos. Si deos quidem imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & ſceleratis ſol oritur, & piratis patent maria.

CAP. 26. ad 30. *Quemadmodum uir bonus ſciens & prudens ingratis & indignis beneficium daturus ſit.*

HOc loco interrogãt, an uir bonus daturus ſit beneficiũ ingrato ſciẽs ingratũ eſſe. Permitte mihi aliqd interloqui, ne interrogatione inſidioſa capiamur. Duos ex cõſtitutione Stoica accipe ingratos. Alter ingratus, quia ſtultus eſt. Stultus, etiã malus eſt: qui malus eſt, nullo uitio caret. Ergo & ingratus eſt. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxurioſos, malignos: non quia iſta omnia ſingulis magna & nota uitia ſint, ſed quia eſſe poſſint, & ſunt, etiamſi latent. Alter eſt ingratus, qui à uulgo dicitur, in hoc uitium natura propenſus. Illi ingrato qui ſic hac culpa non caret, quomodo

modo nulla caret, dabit beneficium uir bonus. Nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato qui beneficiorũ fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quàm captatori. Quis decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & ob hoc quidē malos sequitur, quos indiscreta & uniuersa uitia circumstãt. Dicitur timidus propriè natura, etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia uitia habet, sed nõ in omnia natura pronus est. Alius in auaritiam, alius in luxuriã, alius in petulantiam inclinatur.

CAP. 27.

ITaq; errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iusticia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cũctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortē timet? Mutius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia uitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo uitio uacare, nec audacem quidem timoris absoluimus, nec prodigum quidem auaricia liberamus. QVOMODO homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est non tam acria & concitata habet omnia, quàm quidam quędam. Omnia in omnibus uitia sunt: sed non omnia in singulis extant. Hunc natura ad auariciam impellit: hic libidini, hic uino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaq; ut ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitiæ semina. Tamen propriè ingratus appellatur, qui ad hoc uitium uergit. Huic ergo beneficium non dabo. QVOMODO malè filiæ consulit, qui illam contumelioso & sępe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamiliâs habebitur, qui negociorum gestorum damnato, patrimonij sui curã mandauerit: quomodo demētissimè testabitur, q tutorē filio reliquerit, pupillorũ spoliatorē: sic pessimè beneficia dare dicetur, quicunq; ingratos eligit, in quos peritura cõferat.

CAP. 28.

DIj quoq;, *inquit*, multa ingratis tribuunt, sed illa bonis parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quàm bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hyemis æstatisq; cursus, & media ueris, autumniq; tempora, imbres, & fontium haustus, uentorum statos flatus pro uniuersis inuenerunt, excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicum tam fur quàm periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum quisquis ciuis est: cùm aliquid est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni

boni ac mali ferunt. Deus quoq; quædam in uniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, ut uentus bonis uiris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumq; rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur urbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura publicauit æditio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem. quæ separatim tanquam digno dantur, non in his quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores & domi ferrum exercētes murus ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt, protegūtur. Quędam non poterant cæteris contingere, nisi uniuersis darentur. Non est itáq; quod de istis disputes, ad quæ publicè inuitati sumus. Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debebat, ei quem ingratū sciam, non dabo.

CAP. 29.

ERgo, *inquit*, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquā haurire permittes, nec uiam erranti monstrabis ingrato? An hęc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud, certè tentabo distinguere. Beneficium est opera utilis: sed non omnis opera utilis beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, ut beneficij nomen non occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficium efficiunt. Primùm, rei magnitudo. Quædam enim sunt infra huius nominis mēsuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? Et interdum ista plus prosunt, quàm maxima. Sed tamen utilitas sua illis, etiam ubi temporis necessitate facta sunt necessaria, detrahit precium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat, ut eius causa faciam, ad quem uolebam peruenire beneficium, dignumque eum iudicem, & libēs id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. 30.

ALiquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdā turpissimos nobilitas industriis, sed nouis prætulit. Non sine ratione sacra est magnarum uirtutum memoria: & etiam plures bonos iuuat, si gratia bonorum nō cum ipsis cadat. Ciceronem filiū quæ res con-

res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad cõsulatum recepit ex hostium castris? Quæ Sextum Pompeiũ, aliosq; Põpeios, nisi unius uiri magnitudo? tanta quidem, ut satis altè omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicũ, cuius osculum etiam impediret uiri uota boni, sacerdotem non in uno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursioni pro repub. unã domũ obiecerant? Hæc debemus uirtutibus, ut non præsentes solùm illas, sed etiam ablatas è cõspectu colamus. Quomodo illi iidem egerunt, ut non in unam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiã post ipsos relinquerent: ita & nos non una ætate grati sumus. Hic magnos uiros genuit, dignus est beneficiis: qualiscunq; est, dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscunq; est, sub umbra suorũ lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. 31. 32. *Quemadmodũ Deus indignis beneficia sua conferat.*

EXcusare hoc loco, mi Liberalis, deos uolo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi uoluit prouidentia, quę Arrhideum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quàm si ore excepturus esset? Quid ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoq́;, & ante hos aliis non minus claris uiris, etiam si priuati paresq; aliis uitam exegerunt. Quid tu cùm Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare. Nũquid enim ipse dissimulabat? Nunquid purus uideri uolebat? Referam dictum eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari: Pollioni Asinio iacenti, obscœno uerbo usus, dixerat se facturum id quod pati malebat & cùm Pollionis attractiorem uidisset frontem: Quicquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palàm obscœnum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? Nempe dum ueterem illum Scaurum senatus principem cogitas, indignè fers sobolem eius iacére.

CAP. 32.

DEos uerisimile est, ut alios indulgentius tractent, propter parẽtes auosq́;, alios propter futuram nepotum pronepotumq́;, ac longè sequentium posteram indolem. Nota est enim illis operis sui series, omnium illis rerum per manus suas iturarum sciẽtia in aperto semper est, nobis ex abdito subit. Et quæ repentina putamus, illis prouisa ueniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iusticiam, abstinentiam, quia non rempub. sibi, sed se reipub. dicauerunt. Regnent hi, quia uir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expedibat

dicebat

diebat reipub uinci quàm uincere maluit. Referri illi gratia tam lõgo spacio non potuit. In illius respectum, iste populo præsideat: nõ quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, aspectu fœdus, & ornamenta sua traditurus. Iam me homines accusabunt, cæcum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac excellentissimis debentur, ponam, At ego scio, aliò me istud dare, aliò olim debitum soluere. Vnde isti norunt illũ gloriæ sequentis fugacissimum, eo uultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt, nunquam bonum suum à publico distinguentem? Vbi, inquis, iste, aut quis est? Vnde uos scitis? Apud me istę expensorum, acceptorumq; rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis in antecessum: aut prout occasio, & reipub. meæ facultas tulit.

CAP. 33. 34. *An & quemadmodum beneficiũ conferre ei possis quem nescias utrum gratus sit an ingratus.*

INgrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, *inquit*, nescis, utrum gratus sit, an ingratus? Expectabis donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare lõgum est. Nam (ut Plato ait) difficilis humani animi coniectura est. Non expectare, temerarium est. Huic respondebimus, nunquam expectare nos certissimam rerum comprehensionem, quoniam in arduo est ueri exploratio, sed eà ire, quà ducit ueri similitudo. Omne hac uia procedit officiũ. Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus: cùm omnium incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandũ esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti uictoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur quà ratio, non quà ueritas trahit. Expecta, ut nisi bene cessura nõ facias, & nisi comperta ueritate nihil moueris, relicto omni actu uita consistit. Dum uerisimilia me in hoc aut in illud impellant, non uerebor beneficium dare, ei quem uerisimile erit gratum esse.

CAP. 34.

MVlta, *inquit*, interuenient, propter quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. Fallaces enim sunt rerum species, quib. credimus, Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per qđ cogitationem regam. His ueritas mihi uestigiis sequenda est. Certiora non habeo. Hæc ut quàm diligẽtissimè æstimem, operam dabo, nec citò illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, ut telũ meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti tanquam meo parcam. Sed hoc & rarò accidet, & non uitio meo: cuius propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. Nulla hìc culpa tribuentis est: quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis,

bis,an non?Si facis sciens, peccas: das enim cui non debes dare. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Conscientia nostra hoc loco titubat,& illud superbum promissum,nunquam sapientem facti sui pœnitere, nec unquàm emendare quod fecerit,nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium,omnibus his manentibus quæ erant,cùm sumeret. Ideo nunquam illum pœnitentia subiit:quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est:nihil melius constitui,quàm quod constitutũ est.

CAP. 35. ad 39. *In beneficiorum pollicitationibus tacitam hanc conditionem subintelligimus, si nihil inciderit quod impediat: & utrum beneficij promissio semper sit seruanda.*

CÆterùm ad omnia cum exceptione ueniet, *si nihil inciderit quod impediat*: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere,quia præsumit animo, posse aliquid interuenire,quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere. Sapiens autem utramque partem eius cogitat. Scit quantum liceat errori, quàm incerta sint humana, quàm multa consiliis obstent. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur,consiliis certis incertos euentus. Exceptio autem,sine qua nihil destinat,nihil ingreditur,& hic illum tuetur. ¶ Promisi beneficium,nisi si quid incidisset,quare non deberem dare. Quid enim si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram. Promisi tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem res me defendit, quæ uetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cùm omnia eadem sint, quæ erant promittente me, nõ præstitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi,& meam fidem liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit, per illam causam præiudicium in patrem meum quæri. Promisi me peregrè unà exiturum: sed iter infestari latrociniis nunciatur. In rem præsentem uenturus fui: sed æger filius, & puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, ut promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest, quàm si te malum uirum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque causam habebo deceptus.

CAP. 36.

INspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur. Dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanquã munus dabo; sed uerba mea redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittentis temeritatem. Ecce ut doleat tibi, ut postea consideratiùs loquaris, quod dicere solemus, Ignarium dabo. Si maius erit, non cõmit-

tam (quemadmodum Mecœnas ait) ut ſextertio centies obiurgatus ſim. Inter ſeſe enim utrunq; comparabo. Eſt aliquid, in eo quod promiſeris, perſeuerare: eſt rurſus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum eſt attendendum. Si leue, cõniueamus. Si uerò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo ſemel excuſare, quare negauerim, quàm ſemper, quare dederim. Totum, inquam, in eo eſt, quanti promiſſi mei uerba taxentur. Non tantum quod temere promiſi, retinebo, ſed quod non rectè dedi, repetam. Demens eſt, qui fidem præſtat errori.

CAP. 37.

PHilippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus utilem expertus operam, ſubinde ex præda aliquid illi uirtutis cauſa donauerat, & hominem uenalis animæ crebris autoramentis accendebat. Hic naufragus in poſſeſſiones cuiuſdam Macedonis expulſus eſt. Quod ut Macedoni illi nũciatum eſt, acurrit, ſpiritum eius recollegit, in uillam illum ſuam tranſtulit, lectulo ſuo ceſſit, affectum ſemianimemq; recreauit, diebus triginta impẽſa ſua curauit, refecit, uiatico inſtruxit, ſubinde dicentem: Gratiam tibi referam, uidere tantùm mihi Imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium ſuum, auxilium tacuit, & protinus petiit, ut ſibi prædia cuiuſdam donaret. Ille quidẽ erat hoſpes eius, is ipſe, à quo receptus erat, à quo ſanatus. Multa interim reges, in bello præſertim, opertis oculis donant. Non ſufficit homo iuſtus tot armatis cupiditatibus. Non poteſt quiſquã eodem tempore & bonum uirum, & bonum ducem agere. Quomodo tot milia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? Quid habebunt, ſi ſuum quiſq; habuerit? Hoc Philippus ſibi dixit, cùm illum induci in bona quæ petebat iuſſit. Expulſis bonis ſuis ille, non ut ruſticus iniuriam tacitus tulit, cõtentus quòd non & ipſe donatus eſſet, ſed Philippo epiſtolam ſtrictam, ac liberam ſcripſit: qua accepta ita exarſit, ut ſtatim Pauſaniæ mandaret, bona priori domino reſtitueret. Cæterùm improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, auidiſſimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitem teſtãtia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illæ literæ, ſed inſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo & naufrago ſimilem, in id in quo iacuerat ipſe littus expulerat. Sed uidebimus, quis modus pœnæ ſeruandus fuerit. Auferendum utique fuit, quod ſummo ſcelere inuaſerat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiſerat, pro quo nemo miſereri miſericors poſſet?

CAP. 38.

DAbit tibi Philippus quia promiſit, etiam ſi non debet, etiam ſi iniuriam facturus, etiam ſi ſcelus facturus eſt, etiam ſi uno facto præcluſurus eſt naufragiis littora? Non eſt leuitas, à cognito & dãnato errore diſcedere, & ingenuè fatẽdũ eſt: *Aliud putaui, deceptus ſum.*

sum. Hæc uerò superbæ stultitiæ perseuerantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratumq; sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum littorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, non'ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te literas istas oculis inscribendas, durissima fronte circũferre. Ostende quàm sacra res sit mensa hospitalis. Præbe in facie tua legendum istud decretum quo cauetur ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quàm si illam in æs incidissem.

CAP. 39.

QVare ergo, inquit, Zeno noster, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & ipse illum parum idoneum comperisset, amicis suadentib. ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat? Primùm alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiam malè creditæ exactio est. Et appellare debitorẽ ad diem possum, & si foro cesserit, portionem feram: beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali uiri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarij sunt: illud (quod dici solet) in morbo consumat: fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem si niues cadant. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, *si potero, si debebo.* Si hæc ita erunt, effice, ut idem status sit, cùm exigitur, qui fuit cùm pomitterem. Destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cùm conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta, & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio. Deserentem uis maior excusat.

CAP. 40. *An & quando ius sit beneficium non referre.*

IDem etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium utique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: cæterùm aliquando me referre gratiam nõ patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid principi, quid diuiti reddam? Vtiq; cùm quidam recipere beneficium iniuriam iudicent, & beneficia subinde aliis beneficiis onerent? Quid amplius in horum personam possum, quàm uelle? Nec enim ideo beneficiũ nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quàm dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui noua accipere non uult, acceptis offenditur. Non refero gratiã. Quid ad rem? nõ est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi, nempe cùm occasionẽ haberet,

cùm facultatem. Vtrum bonus uir eſt, an malus? Apud bonum uirum, bonam cauſam habeo: apud malum non ago. ¶ Ne illud quidem exiſtimo faciendum, ut referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & inſtemus cedentibus. Non eſt referre gratiã, quod uolens acceperis, nolenti reddere. Quidã cùm aliquod illis miſſum eſt munuſculum, ſubinde aliud intempeſtiuè remittunt, & nihil ſe debere teſtantur. Reiiciendi genus eſt, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. ¶ Aliquando & non reddam beneficium cùm poſſim, quando plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus, ſi ille non erit ſenſurus ullam acceſſionem recepto eo, quo reddito mihi multum abſceſſurũ erit. Qui feſtinat itaq; reddere, non habet animum grati hominis, ſed debitoris. Et ut breuiter dicam, qui nimis citò cupit ſoluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus eſt.

LIBRI IIII. DE BENEFICIIS FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEFICIIS, LIBER QVINTVS.

CAP. I. *Liberalem Ebutium commendat ut peritum beneficiorũ (ſiue ea danda ſint ſiue reddenda) æſtimatorem.*

N prioribus libris uidebar conſummaſſe propoſitum, cùm tractaſſem, quemadmodum dandum eſſet beneficium, & quemadmodũ accipiendum. Hij enim ſunt huius officij fines. Quicquid ultrà moror, non ſeruio materiæ, ſed indulgeo: quæ quò ducit, ſequendum eſt, non quò inuitat. Subinde enim naſcetur, quod laceſſat aliqua dulcedine animum, magis nõ neceſſarium, quàm ſuperuacuũ. Verùm quia ita uis, perſeueremus, peractis quæ rem continebant, ſcrutari etiam ea, quæ ſunt his connexa, uerùm non cohærentia: quæ quiſquis diligenter inſpicit, nec facit operæprecium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, & ad beneficia propenſo, Liberalis Ebuti, nulla eorum laudatio ſatisfacit. Neminem unquam uidi tam benignum, etiam leuiſſimorum officiorum æſtimatorẽ. Iam bonitas tua eò uſq; prolapſa eſt, ut tibi dari putes beneficiũ, quod ulli datur. Paratus es, ne quem beneficij pœniteat, pro ingratis dependere. Ipſe uſq; eò abes ab omni iactatione, uſq; eò ſtatim exonerare cupis quos obligas, ut quicquid in aliquẽ confers, uelis uideri nõ præſtare, ſed reddere. Ideoq; plenius ad te ſic data reuertuntur. Nam ferè ſequuntur beneficia non repoſcentem: & VT gloria fugientes magis ac magis ſequitur, ita fructus beneficiorum gratius reſpondet illis, per quos etiam eſſe ingratis licet. Per te uerò nõ eſt mora, quò minus beneficia qui acceperunt, ultrò repetant: nec recuſa-

recuſabis conferre alia, & ſuppreſſis diſſimulatisq; plura ac maiora adiicere. Propoſitum optimi uiri, & ingentis animi eſt, tamdiu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipit. Succumbunt uitia uirtutibus, ſi illa concito odiſſe properaueris.

CAP. 2. ad 6. *Vtrum ſit turpe, beneficio uinci.*

ILlud utiq; unicè tibi placet, uelut magnificè dictũ: Turpe eſt beneficiis uinci. quod an ſit uerum, non immeritò quæri ſolet: longeq; aliud eſt, quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honeſtarum certamine ſuperari turpe eſt, dummodo arma non proiicias, & uictus quoq; uelis uincere. Non omnes ad bonum propoſitum eaſdem afferunt uires, eaſdem facultates, eandem fortunã: quę optimorũ quoq; conſiliorũ duntaxat exitus tẽperat. Voluntas ipſa rectũ petens, laudanda eſt, etiã ſi illã alius gradu uelociori anteceſſit: non ut in certaminib. ad ſpectaculum æditis meliorẽ palma declarat: quanquã in illis quoq; ſæpe deteriorem prætulit caſus. Vbi de officio agitur, quod uterq; à ſua parte eſſe quàm pleniſſimũ cupit, ſi alter plus potuit, & ad manum habuit materiã, ſufficientẽ animo ſuo, ſi illi, quantũ conatus eſt, fortuna permiſit, alter aũt uoluntate par eſt, etiam ſi minora quã accepit reddidit, aut omnia nõ reddidit, ſed uult reddere ex toto, & in hoc intentus eſt animo: hic non magis uictus eſt, quàm qui in armis moritur: quẽ occidere facilius hoſtis potuit, quàm auertere. Quod turpe exiſtimas, id accidere uiro bono nõ poteſt, ut uincatur. Nunquã enim ſuccũbet, nunquã renunciabit, ad ultimũ uſq; diem uitæ ſtabit paratus, & in hac ſtatione morietur, magna ſe accepiſſe præ ſe ferens, paria uoluiſſe.

CAP. 3.

LAcedæmonij uetant ſuos pancratio aut ceſtu decernere, ubi inferiorem oſtendit uicti confeſſio. Curſor metã prior contingit, uelocitate illum, non animo anteceſſit. Luctator ter abiectus perdidit palmã, non tradidit. Cùm inuictus eſſe Lacedæmonij ciues ſuos magno æſtimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus uictorem facit nõ iudex, non per ſe ipſe exitus, ſed uox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus ſuis cuſtodiunt, uirtus ac bona uoluntas omnibus præſtat, ne unquã uincantur: quoniã quidẽ etiam inter ſuperãtia animus inuictus eſt. Ideo nemo CCC. Fabios uictos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt à Pœnis, non uictus: & quiſquis alius ſęuientis fortunę ui ac pondere oppreſſus, nõ ſubmittit animum. In beneficiis idem eſt. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen uictus eſt. Beneficia fortaſſe beneficiis uicta ſunt, ſi inter ſe data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per ſe æſtimandi ſunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cùm alter multis uulneribus confoſſus eſt, alter leuiter quidem ſaucius, pares exiſſe dicantur, quamuis alter uideatur inferior,

CAP. 4

ERgo nemo uinci potest beneficiis. Scit debere, si uult referre, sed quod rebus nõ potest, animo æquat. Hic quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet uoluntatem, gratum animum signis approbat. Quid interest, ab utra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. Tecum stat fortuna, mecum bona uoluntas. Tamen tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaq; beneficiis uincitur: quia tam gratus est quisq;, quàm uoluit. Nam si turpe est beneficiis uinci, nõ oportet à præpotentibus uiris accipere beneficiũ, quibus gratiam referre non possis. A` principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possẽt, pauca admodũ & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi: quibus tamen potest opera nauari, & quorũ illa excellens potẽtia per animorum consensum ministeriumq; constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui uix ullis humanis desideriis continguntur: quibus nihil potest præstare fortuna. Necesse est à Socrate uincar beneficiis. Necesse est à Diogene, qui per medias Macedonũ gazas nudus incessit, calcatis regiis opibus. Non'ne ille tunc meritò & sibi & cæteris, quib. ad dispiciendã ueritatẽ nõ erat obfusa caligo, supra eum eminere uisus est infra quẽ omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

CAP. 5

NOn est turpe ab his uinci. Neq; enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus urere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi uim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictæq; aduersus dura naturæ diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter uincitur beneficiis, si ab his obligatus est, apud quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia uirtus aditũ redituris ad se beneficiis clausit. A` parentib. ferè uincimur. Nã tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur à nobis. Paucos usq; ad uerum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas. Cæteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, uinci beneficiis à parente. Quid ni non sit turpe, cùm à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares & impares sumus. Pares animo, quẽ solum illi exigunt, quẽ nos solum promittimus: impares fortuna, quę si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam uicto erubescendum est. Non est turpe, nõ assequi, dummodo sequaris,

ris. Sæpe necesse est antè alia beneficia petamus, quàm priora red-
didimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non red-
dituri debebimus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissi-
mi simus, sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos
tamē nec uincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ
non sunt in nostra potestate.

CAP. 6.

ALexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se benefi-
ciis uictum. Non est quod nimius animis Macedonas, & Græ-
cos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat,
ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum usque
ad littus incogniti maris, iudicet. Eâdem re gloriari Socrates po-
tuit, eâdem Diogenes, à quo uictus est. Quid ni uictus sit illo die,
quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, uidit ali-
quem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere? Archelaus rex So-
cratem rogauit, ut ad se ueniret: dixisse Socrates traditur. Nolle se
ad eum uenire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria nō
posset. Primùm in ipsius potestate erat, non accipere. Deinde ipse
dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id
dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum
Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contem-
ptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socra-
tes gratiam? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si o-
stendisset hominem uitæ ac mortis peritum, utriusque fines tenen-
tem? Si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisis-
set, usq; eò eius ignarum, ut quo die solis defectio fuit, regiam clau-
deret, & filium (quod in luctu à rebus aduersis moris est) tonderet?
Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset,
& bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defe-
ctio, sed duorum siderum coitus, cùm luna humiliore currens uia,
infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscon-
dit: quæ modò partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit:
modò plus tegit, si maiorem partem sui obiecit: modò exclusit to-
tius aspectum, si recto libramēto inter solem terrasq; media succes-
sit. Sed iam ista sidera, huc & illò diducet uelocitas sua, iam recipi-
ent diem terræ, & hic ibit ordo per secula, dispositosque ac prædi-
ctos dies habent, quibus sol intercursu lunæ uetetur omnes radios
effundere. Paulum expecta, iam emerget, iam istā uelut nubē relin-
quet, iam exolutus impedimentis, lucem suam liberè mittet. Socra-
tes parem gratiam Archelao ferre non posset? Si illum docuisset re-
gnare, parum scilicet magnū beneficium à Socrate accipiebat, si ul-
lum dare potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt face-
tus, & cuius per figuras sermo ꝓcedere solitus erat, derisor omniū,
maximè potentium, maluit illi uafrè negare, quàm cōtumaciter ac

superbè. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negasset, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentē, & omnia sua magno æstimari uolētem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In æquo utranq; ponit repulsam. Et superbo fastidiri acerbius est, quàm non timeri. Vis scire, quid uerè noluerit? Noluit ire ad uoluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. 7. & 8. *Vtrum quis sibi beneficium dare possit.*

SAtis (ut existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis uinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare, manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso uinci. Atqui apud Stoicos quosdem & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi gratiam? quod ut uideretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere. Gratias mihi ago, & de nullo queri possum alio quàm de me: ego mihi irascor, & ego à me pœnas exigam, & odi me. Multa præterea huiusmodi, per quæ unusquisq; de se tanquā de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia uocarētur, quare si in me contuli, nō sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quàm in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens uerba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, ut ita dicā, assentator suus. Vitia nō tantùm cùm foris peccant, inuisa sunt, sed cùm in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat sibi, quàm qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesq; alieni arbitrij, regere, quàm animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias: quòd ab illo didicit: quare Socrates non agat, quòd ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deerit, à teipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quib. cōsuetudo nos diuidit, Dicere solemus: Sine tu, loquar mecum, & ego mihi aurem peruellam. Quę si uera sunt, quemadmodū aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare, quomodo dāno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria, & beneficiū cōtraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficiū sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine uxore, aut sine filio pater.

CAP.

CAP. 8.

ALiquis dare debet, ut aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat, quomodo nemo quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit, quomodo si æger cùm cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negocio, etiam cùm aliquis probè fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium, dum dat, & recipit. Vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) uersura fit, & uelut lusorium nomen statim transit. Neq; enim alius dat quàm qui accipit, sed unus atq; idē. Hoc uerbū Debere, nō habet nisi inter duos locū. Quomodo ergo in uno cōsistit, q se obligādo liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imū, nihil summū, nihil extremū, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & q̄ sequebātur præcedunt, & quę occidebāt oriūtur, omnia quomodocunq; ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri, cùm illum in multa mutaueris, unus est. Cæcidit se, iniuriarum cum quo agat, non habet. Alligauit & clausit, de ui non tenetur. Beneficiū sibi dedit, protinus dati reddidit. Rerū natura nihil dicitur perdere, quia qcquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquam potest, quod quo excedat non habet, sed eodem reuoluitur, unde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni? Dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. Puta te recipere nolle: apud te est, antequam redditur. Non potes quicquam amittere. Quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra teipsum orbis agitur: accipiendo das, dando accipis.

CAP. 9.10.11. *Vtrum quis referre sibi ipsi possit gratiam.*

BEneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, à qua ad charitatem sui compositus est: unde illi summa cura est nocitura uitandi, profutura appetendi. Itaq; nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tāgitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia misericordia sibi pręstare natura est. Beneficium res uoluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis unquam laudatus est, quòd sibiipsi fuisset auxilio? quòd se eripuisset latronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quàm hospitium. Nemo sibi donat, non magis quàm credit. Si dat sibi quisq; beneficium, semper dat, sine intermissione dat. Inuenire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cùm per hoc ipsum, quo gratiam referret, beneficium det? Quomodo enim

discernere poterit, utrum det sibi beneficium, an reddat, cùm intra eundem hominē res geratur? Liberaui me periculo, beneficiū mihi dedi. Iterum me periculo libero, do beneficiū, an reddo? Deinde ut primū illud concedā, dare nos beneficiū nobis: quod sequitur, non concedā. Nam etiam si damus, nō debemus. Quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri. Debet nemo, nisi alteri. Reddit nemo, nisi alteri. Id intra unum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. 10.

BEneficium est, præstitisse aliquid utiliter. Verbum autē, Præstitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens uidebitur, qui aliquid uendidisse sibi se dicet? quia uenditio alienatio est, & rei suæ, iurisq; sui in alium translatio. Atqui quemadmodum uendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est beneficiū, nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in uno coëunt, ut idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. Quidni? cùm ex diuerso ista uerba posita sunt. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulò antè dicebam, quædā ad alios pertinere, & sic esse formata, ut tota significatio illorū discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Sic & q^d^ datur, sine altero non est: & beneficium sine altero nō est. Idem ipso uocabulo apparet, in quo hoc continetur benefecisse. Nemo autē sibi benefacit, non magis quàm sibi fauet, quàm suarum partiū est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. Quid? cùm inter ea sit habendū beneficium, quæ secundam personā desiderant? Quædam cùm sint honesta, pulcherrima, summę uirtutis, nisi cum altero non habent locū. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

CAP. 11.

VEnio nunc ad ultimam partem. Qui gratiā refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniā. Nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quàm consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, ultrò citroq; ire debent. Intra unum hominē non est uicissitudo. Qui ergo gratiā refert, inuicē prodest ei, à quo consecutus est aliquid. Qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationē gratiæ, alio beneficiū cogitat? Qui gratiam refert, sibi prodest. Et quis unquam ingratus hoc noluit facere? imò quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiā referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quòd illam uxorē nolui ducere,

& cum

& cum illo non contraxi societatem. Cùm hoc dicimus, laudamus nos: & ut factum nostrum comprobemus, gratias agentium uerbis abutimur. Beneficium est, quod potest, & cùm datum est, non reddi. Qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore beneficiũ accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quòd alteri ut aliquis prodesset, utilitatis interim suæ oblitus est, quòd alteri dedit ablaturus sibi. Hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, ut dicat: Hic homo colendus est, illi beneficium dedi, dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius cui dat. Is qui sibi beneficium dat, sua causa dat. Non est ergo beneficium.

CAP. 12.13.14. *Vtrum id uerum sit quod à quibusdam dicitur, Nullos ingratos esse.*

Videor tibi iam illud quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo, qui operæprecium facit, imò totam operã bona fide perdere. Expecta etiam, hoc uerius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cùm euaseris, nihil amplius assecutus eris, quàm ut eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operosè soluere, quos ipse ut solueres, feceris? Sed quemamodum quædam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, ut eorum solutio imperito difficilis sit: quæ ille, qui implicuit, sine ullo negocio separat, quia commissuras eorum & moras nouit, nihilominus illa habẽt aliquam uoluptatẽ: tẽtant enim acumen animorum, & intentionem excitant: ita hæc quæ uidentur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segniciẽ ingeniis auferunt, quibus modò campus in quo uagentur, sternẽdus est, modò crebri aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & solicitè uestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur, Beneficium est, quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere nõ potest, nec reddere quidem debet. Et ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus uir omnia rectè facit. Si omnia rectè facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit, malus non accipit. Quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. Ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. Id peruenire ad malum non potest. Desinit enim malus esse, si ad illum uirtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiunt, nec in unum eunt.

Ideo

eunt. Ideo nemo illi prodest: quia quicquid ad illum peruenit, id prauo usu corrumpitur. QVEMADMODVM stomachus morbo uitiatus, & colligens bilem, quoscunque accepit cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit: ita animus cæcus, quicquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionē miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum ęstus subest, minusque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imò nihil quod non noceat. Quæcunque enim illis contigerunt, in naturam suam uertunt, & extra speciosa profuturaq; si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefaciendi uoluntate caret.

Cap. 13.

SEd quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona à stulto ac malo submouētur. Ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si nō reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra cōstitutione tantùm. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longè lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Hæc qui nō reddit, ingratus est. Nobis itaq; beneficia esse nō placet, quæ non sunt animū factura meliorē: commoda tamē illa esse, & expetēda, non negamus. Hæc & uiro bono dare malus potest, & accipere à bono: ut pecuniam, uestem, honores, & uitam. Quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum uocas, eo nō reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiam si uera non sint, propter similitudinē eodem uocabulo cōprehensa sunt. Sic pyxidē & argenteā & aureā dicimus. Sic illiteratum nō ex toto rudem, sed ad literas altiores non perductum. Sic qui malè uestitum & pannosum uidit, nudum se uidisse dicit. Beneficia ista non sunt, habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia, sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est, quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui ueri beneficij speciem fefellit, tam ingratus est, quàm ueneficus, qui saporum cùm uenenum crederet, miscuit.

Cap. 14.

CLeanthes uehementius agit. Licet, *inquit*, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi uoluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, nō incipit. Ipsum quod accepit beneficium non erat, sed uocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo usque ad deos manus porrigat.

gat.

gat. Quomodo, inquit, aduerſus malum ingratus eſt quiſquã, cùm malo dari beneficium nõ poſſit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona ſunt: cui tamen & ſi malus eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit: & illa qualiacunq; ſunt, cùm pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui coriũ forma publica percuſſum: quale apud Lacedęmonios fuit, quod uſum numeratæ pecuniæ præſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolue.

CAP. 15. 16. 17. *Vtrum illud uerum ſit quod à quibuſdam dictũ eſt, omnes homines ingratos eſſe.*

QVid ſint beneficia, an & in hanc ſordidam humilemq́ue materiam deduci magnitudo nominis clari debeat: ad nos nõ pertinet, ſed ad alios ſpectat. Verùm uos ad ſpeciem ueri componite animum: & dum honeſtum dicitis, quicquid eſt id, quod nomine honeſti iactatur, id colite. Quomodo, *inquit*, nemo per uos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (ut dicimus) omnes ſtulti mali ſunt. Qui autem habet uitium unum, habet omnia. Omnes autem ſtulti & mali ſunt. Omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non undiq; humano generi conuicium fit? nõ publica querela eſt, beneficia periiſſe, & pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non inuicem peſſimè mereantur? Nec eſt quod hanc tantùm noſtram murmurationẽ putes, pro peſſimo prauoq́ue numerantiũ, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio quæ non ex philoſophorum domo clamat, ex medio conuentu, populos genteſq; damnatura uox mittit:

—— *Non hoſpes ab hoſpite tutus,*
Non ſocer à genero, fratrum quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio uir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius eſt. Beneficia in ſcelus uerſa ſunt: & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Gladio ac uenenis beneficia ſequimur. Ipſi patriæ manus afferre, & faſcibus ſuis illam premere, potentia ac dignitas eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquis non ſupra rempublicam ſtetit. Accepti ab illa exercitus in ipſam conuertuntur, & imperatoria concio eſt: Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos. Aras, focos, penates, armis inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbem iniuſſu ſenatus deberetis, quibusq; exercitum uictorem reducentibus curia extra muros præberetur, nunc ciuibus cæſis, perfuſi cruore cognato, urbem ſubrectis intrate uexillis. Obmuteſcat inter militaria ſigna libertas, & ille uictor, pacatorq́ue gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compreſſo, intra muros obſeſſus, aquilas ſuas horreat.

CAP. 16.

INgratus eſt *Coriolanus*: ſerò & poſt ſceleris pœnitentiam pius, poſuit arma, ſed in medio parricidio poſuit. Ingratus *Catilina*: parũ eſt

est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi A'lobrogum in illam cohortes immiserit, & transalpes accitus hostis, uetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. ¶ Ingratus *C. Marius*, ad consulatum à Caliga perductus: qui nisi Cymbricis cædibus omnia funera æquauerit, nisi ciuilis exilij, & trucidationis non tantùm dederit signum, sed ipse signũ fuerit, parum mutatam, ac repositam in priorem locum fortunam suã sentiet. Ingratus *L. Sylla*: qui patriam durioribus remediis quàm pericula erant, sanauit. Qui cùm à Prænestina arce usque ad Collinã portam per sanguinem humanũ incessisset, alia edidit in urbe prælia, alias cædes: legiones duas, quod crudele est, post uictoriã, quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem cõmentus est. Dij magni, ut qui ciuem Romanum occidisset, impunitatẽ, & pecuniam, tantũ non ciuicam acciperet. Ingratus *Cn. Pompeius*: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, ut in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias ut eligat, distribuit, dum ita triumuiris R. P. diuidit, ut tamen in sua domo duæ partes essent, eò redegit Rem P. ut salua esse nõ posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus *ipse Pompeij hostis ac uictor*, qui à Gallia Germaniaq; bellum in urbem circũegit, & ille plebicula, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quàm Porsenæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatẽ, quæ uictoriæ: quod dicere solebat, præstitit, neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Cæteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium citò condidit, nunquam posuit. Ingratus *Antonius* in dictatorem suum, quem iure cæsum pronunciauit, interfectoresq; eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam uerò proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratã, post tot mala destinauit, ne Romanis quidem regibus, ut quæ Achæis, Rhodiis, & plerisq; urbibus claris, ius integrũ, libertatemq; cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP. 17.

DEficiet dies enumerantem ingratos usque in ultima patriæ exitia. Aequè immensum erit, si percurrere cœpero, *ipsa respublica* quàm ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quamq; nõ minus sæpe peccauerit, quàm in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit, Scipionem dimisit, exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid uictor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ precium tulit, in Asia latére. Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publicè sumus. Se quisque interroget. Nemo non aliquem queritur

ingra-

ingratum. Atqui non poteſt fieri, ut omnes querātur, niſi querendū eſt de omnib. Omnes ergo ingrati ſunt tantū? Et cupidi oēs, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui uidentur audaces. Adijce, & ambitioſi omnes ſunt, & impij omnes. Sed non eſt quòd iraſcaris. Ignoſce illis, omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, ut dicam, quàm ingrata ſit uide iuuentus. Quis non patri ſuo ſupremū diem, ut innocēs ſit, optat? ut moderatus, expectat? ut pius, cogitat? Quotus quiſq; uxoris optimæ mortem timet, ut nō computet? Cui rogo litigatori defenſo, tam magni beneficij ultra res proximas memoria durauit? Illud in confeſſo eſt: Quis ſine querela morit. Quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi?

Quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum præfato tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraueris. Cogita, non eſſe ſummum bonū in tempore. Quātumcunq; eſt, boni conſule. Vt prolongetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior uita, ſed longior. Quanto ſatius eſt, gratum aduerſus perceptas uoluptates, non aliorum annos cōputare, ſed ſuos benignè æſtimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus. Hoc ſatis eſt. Potuit plus: ſed hoc quoq; beneficium eſt. Grati ſimus aduerſus deos, grati aduerſus homines, grati aduerſus eos, qui nobis aliquid præſtiterūt: grati etiam aduerſus eos, qui noſtris præſtiterunt.

CAP. 18.19. *An & quando beneficium uni datum, alteri quoque datum intelligendum ſit.*

IN infinitum, *inquis*, me obligas, cùm dicis, & noſtris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficiū dat, ut dicis, & patri eius dat. Primùm de quo quæro. Deinde illud utiq; mihi determinari uolo, ſi & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid uxori, & ſocero? Dic mihi, ubi debeam deſinere, quouſq; perſonarum ſeriem ſequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficiū dedero: ſi domum tuam ardentem reſtinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficiū non dabo? Si ſeruū tuū ſeruauero, tibi imputabo? Si filiū tuū ſeruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. 19.

DIſſimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, ſed mihi: & qui domum meam quo minus ruat, fulcit, præſtat mihi. Ipſa enim domus ſine ſenſu eſt. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, ſed me demereri uult. Idem de ſeruo dicam: mei mancipij res eſt, mihi ſeruatur. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipſe beneficij capax eſt. Itaque ille accipit, ego beneficio lætor. Contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere te non putas, reſpondeas mihi: Filij bona ualetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? Feli-

cior

cior futurus est,si saluum habuerit filiũ : infelicior,si amiserit. Quid ergo? Qui & felicior fit à me,& infelicitatis maximæ periculo liberatur,non accipit beneficiũ?Non,inquit. Quædã enim in alios conferuntur,sed ad nos usq; permanant.Ab eo aũt exigi quicquam debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo uenerit.Nullum beneficiũ est, cuius cõmodum nõ & proximos tangat, nonnũquam etiam longiùs positos.Non quæritur,quò beneficium ab eo cui datum est, transferatur,sed ubi primò collocetur. A reo tibi ipso & à capite repetitio est.Quid ergo oro te? non dicis,filium mihi donasti,& si hic periisset,uicturus non fui? Pro eius uita beneficium non debes,cuius uitam tuæ præfers? Etiamnum cùm filium tuum seruaui, ad genua procumbis,diis uota soluis,tanquam ipse seruatus. Illæ uoces exeunt tibi: Nihil mea interest,an me seruaueris:duos seruasti, imò me magis.Quare ista dicis,si nõ accipis beneficiũ?Quia & si filius meus pecuniã mutuam sumpserit,creditori numerabo, nõ tamen ego debuero.Quia etsi filius meus in adulterio deprehẽsus erit, erubescã, non ideo ego ero adulter.Dico me tibi obligatum pro filio:non quia sum,sed quia uolo me offerre tibi debitorẽ uoluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius uoluptas, summa utilitas,& orbitatis grauissimũ uulnus effugi.Non quæritur nunc, an profueris mihi,sed an beneficiũ dederis.Prodest enim & animal, & lapis, & herba:nec tamen beneficiũ dant,quod nunquàm datur, nisi à uolente.Tu aũt non uis patri,sed filio dare:& interim ne nosti quidem patrem.Itaq; cùm dixeris,Patri ergo beneficium non dedi,filiũ eius seruando:contrà oppone,Patri ergo beneficium dedi, quem nõ noui,quem non cogitaui.Et quid quod aliquando euenit, ut patrem oderis,filium serues,beneficiũ ei uideberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras,cùm dares?Sed ut dialogorum altercatione seposita, tanquam I.C.respondeam,mens spectanda est dantis : beneficiũ ei dedit,cui datum uoluit.Si in patris honorem fecit,pater accepit beneficium:sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur.Si tamen occasionem habuerit, uolet & ipse præstare aliquid:non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi causam.Repeti à patre beneficium non debet: Si quid pro hoc benignè facit,iustus,non gratus est. Nam illud finiri nõ potest, si patri do beneficium,& matri,& auo,& auunculo,& liberis, & affinibus,& amicis,& seruis,& patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare?Sorites enim ille inexplicabilis subit: cui difficile est modum imponere,quia paulatim surrepit,& non desinit serpere.

CAP. 20. *Beneficium tibi dedisse uideor si fratrem tuum quem odio habeas seruaui: per contrarium beneficium tibi non contuli, si fratrem tuum occidi, quem tibi expediat habere. Quia interdum beneficium censetur, si id dedero quod neque prosit neque noceat accipienti.*

Illud

ILlud solet quæri: Fratres duo dissident, si alterum seruo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuisum non perisse molestè laturus est. Non est dubium, quin beneficium sit, etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit. Beneficiũ, inquit, uocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristẽ frontẽ & asperã habent, quemadmodũ secare & urere ut sanes, & uinculis coercere. Non est spectandũ, an doleat aliquis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit & accepit, si modò id prodest, si is qui dabat, ut prodesset dedit, nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. ¶ Agedum, hoc in contrarium uerte. Odit fratrem suũ, quem illi expedit habere. Hunc occîdi, nõ est beneficiũ; quãuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissimè nocet, cui gratiæ aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficiũ est: nocet, & ideo non est beneficium. ¶ Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimẽ inueni, corpus eius sepeliui: nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. q̃d enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio solenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare uoluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me cogitaui. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum in hoc habeo huius officij debitorem, in publicum humanus.

CAP. 21. *ad 25. Vtrum illud uerum sit, quod à nonnullis dicitur, Beneficium nunquam esse repetendum.*

DIcit aliquis, quid tantopere quæris, cui dederis beneficiũ, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has causas afferunt. Indignus etiam repetenti non reddet, dignus etiam per se referet. Præterea si bono uiro dedisti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus. Si malo uiro dedisti: flerem. Beneficium uerbo nec corruperis, creditum faciendo. Præterea lex quod non iussit repeti, uetuit. Verba sunt ista, quàm diu me nihil urget, quàm diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quàm repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quò ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne esset mihi auxilio hominis ingrati. Nouissimè recipiendi beneficij necessitas, repetendi uerecundiam uincet. Deinde cùm bono uiro beneficium do, sic do, tanquã nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, uetuit. Multa legem non habent, nec actionem. Atqui consuetudo uitæ humanæ, lege omni ualentior, dat aditum.

Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiã inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. Non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Nam ultima quoq; necessitas in hoc aget, ut ad eum ueniam, cum quo diu mihi luctãdum sit. Qui tam ingratus est, ut illi non sit satis admoneri, eum trãsibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. QVOMODO fœnerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, nisi quod pereat: sic ego quosdã ingratos palàm ac pertinaciter præteribo, nec ab ullo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

CAP. 22.

MVlti sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quàm grati, nec tam mali quàm ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam: qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare, alioquin ultrò obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes, memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcunq; potuero, peccare prohibeo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimùm peccet: alterum illi beneficium do, si illum ingratũ esse non patior: nec durè illi exprobrabo quæ præstiti, sed quàm potero mollissimè, ut potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium, ipse me repetere intelliget. Aliquando utar uerbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. Nam deploratũ propter hoc quoq; nõ exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciã. Quòd si admonitionis quoq; suggillationem ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam uerò sanabiles, & qui fieri boni possint, si quid illos remorderet, perire patiemur admonitione sublata, qua & pater filiũ aliquãdo correxit, & uxor maritũ aberrantẽ ad se reduxit, & amicus languentẽ amici fidẽ erexit.

CAP. 23.

QVidam ut expergiscantur non feriendi, sed commouendi sunt. Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. Hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriã uertere. Iniuria est enim, si in hoc non repetis, ut ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? Quid si occupationibus districtus, & in alia uocatus, occasionem non obseruaui? Ostende mihi quid possim, quid uelis. Quare desperas, antequam tentas? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas desit mihi? Experire. Admonebo ergo,

ergo, non amarè, non palàm, sine conuicio, sic, ut se redisse in memoriam, non reduci putet.

CAP. 24.

Causam dicebat apud diuum Iulium ex ueteranis quidam paulò uiolentior aduersus uicinos suos, & causa premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torsisse circa Sucronem? cùm Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quidem sub quadam arbore minimum umbræ spargente, cùm uelles residere feruētissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, unica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus penulam suam substrauisse. Cùm dixisset Cæsar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, qui impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus uolebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset: Potes, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominē pulchrè posse, & adiecit, puto ob hoc iratus, quòd se à cognitione media ad ueterē fabulam abduceret, Tu utiq; ille non es. Meritò, inquit, Cæsar me non agnoscis. nam cū hoc factum est, integer eram, postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite eiecta ossa. Nec galeam illam si uideres, agnosceres. Machæra enim Isponia diuisa est. Vetuit illi exhiberi negocium Cæsar: & agellos, in quibus uicinalis uia, causa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

CAP. 25.

Qvid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat, quem fortuna ingens exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum & paratum. Ad hoc tamen ut resumatur, manus porrigēda est. Repetam itaq;: quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, à quo repetam. Tyberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequā plures notas familiaritatis ueteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quàm diu non esset repetendū beneficium? optāda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualiū noticiā, & illam solam præsentē fortunam suā aspici, illā solam cogitari ac narrari uolebat, inquisitorē habebat ueterē amicū. Magis tempestiuè repetendum est beneficium, quàm petēdum. Adhibenda uerborum moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapiētes uiueremus: & tamē sapientibus quoq; indicare melius fuisset, quid rerum nostrarū status posceret. Deos, quorum noticiam nulla res effugit, rogamus: & illos uota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiosè cultas, quo obsequentes faciat, & parent. Moneri uelle ac posse, secunda uir-

tus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus: proximi sunt, qui admoniti in uiam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine uisu, quam lumen à diis immissum ad ministeria sua uocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis uoluntas bona: sed torpet modò deliciis ac situ, modò officij inscitia. Hanc utilem facere debemus: nec irati relinquere inuitò, sed ut magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum subiecto uno aut altero uerbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendã gratiam admonitione reuocanda est.

FINIS LIBRI V. DE BENEFICIIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER SEXTVS.

CAP. I. *Quæstiones quasdam de beneficiis iucundas atq; utiles, se hoc libro tractaturum significat.*

QVædam, Liberalis uirorum optime, exercendi tantùm ingenij causa quæruntur, & semper extra uitã iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita usui. Omnium tibi copiã faciam. Tu illa utcunque tibi uisum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoq; si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. Nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex uultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam & capite agam.

CAP. 2. *Vtrum beneficium eripi possit? Beneficij ipsius materia, hoc est, munus ipsum corporale pecunia, domus aut quid tale, eripi potest: ipsum uerò beneficium, hoc est, ipsius beneficij actio (utpote incorporalis) non potest. Nam quæ dedimus, ne sint apud dantem, efficere possumus: ne data fuerint, non possumus. Ita beneficium eradi seu retroagi non potest: stabile & immotum est.*

AN beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. Non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quamuis ęger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus. Ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad unumquẽq; nostrûm beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cùm eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit, non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen uixit: qui amisit oculos, tamen uidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint, effici potest: ne fuerint, non potest. Pars autem beneficij & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnunquam usu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem

quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc uires suas natura aduocet, retrò illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficij nomen. Ipsum uerò stabile & immotum est. Nulla uis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. 3. *Ingeniosè & subtiliter probat beneficium eripi non posse. Cùm primum, inquit, beneficiū dedimus, id apud nos manere cœpit. Nam ut L. M. Antonius apud Rabirium poetam eleganter dicit, Hoc habemus, quod dedimus. Vt procuratores & depositarium. Diuitias possidemus, quas aut hostis, aut hostis successor, similisq; casus postea sit erepturus. Eas autem cùm alteri dedimus, nostras tum fecimus, quemadmodum corpora huiusmodi nostra facimus; dono dando: quoniam cùm apud nos sint, eripi possunt: cùm semel datæ sunt, non possunt. Item cum apud nos sunt, nomen earum sordidum est, iam domus sunt, uel serui uel nummi: Cùm eas dedimus transeunt in angustius nomen; beneficia sunt.*

EGregiè mihi uidetur M. Antonius apud Rabirium poetam, cùm fortunam suam transeuntem aliò uideat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si citò occupauerit, exclamare: *Hoc habeo quodcunque dedi.* O quantum habere potuit, si uoluisset. Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacunque sortis humanæ leuitate, uno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ uos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt uestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta, uestro defenditis, propter quæ classes cruentaturas maria deducitis, propter quæ quassatis urbes, ignari, quātum telorum in aduersos fortuna comparet, propter quę ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est, non sunt uestra, in depositi causa sunt, iam iamq; ad alium dominum spectantia, aut hostes illa, aut hostilis animi successor inuadet. Quæris, quomodo illa tua facias? dono dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para, honestiores illas non solùm, sed tutiores facturus: illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas, quādiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cùm donasti, beneficium est.

CAP. 4. *Obiectio: si beneficium interdum debere desinimus ei à quo accepimus, beneficium uidetur eripi posse. Responsio: Beneficium uinci, tolliq; eius gratia atque commendatio potest, ipsum beneficium tolli non potest. dedisti mihi beneficium, postea uel pœnituisti, uel iniuriā mihi dedisti. Manet beneficiū, etiāsi neque debeatur neq; exigi possit.*

FAteris, inquit, nos aliquādo beneficiū nō debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est? Multa sunt, propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Ali-

quis reum me defendit: sed uxorem meam per uim stupro uiolauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam soluit me debito: & si plus læsit, quàm antè profuerat, non tantùm gratia extinguitur, sed ulciscendi querendiq; libertas fit, ubi in comparatione beneficij præponderauit iniuria: ita non aufertur beneficiũ, sed uincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, ut illos auersari & eiurare ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? Minimè, sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non, ne habeam, sed ne debeam. Pecuniam aliquis mihi credidit, sed domum meam incendit: pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamẽ debeo. Eodem modo & hic: quia aliquid benignè aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbè, contumeliosè, crudeliter, eo loco me posuit, ut perinde liber aduersus eũ essem, quasi non accepissem. Vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit, quàm credito petit. Non tantùm inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat, Pecuniã credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem non emeras possides: æstimatione facta debitor discede, qui creditor ueneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert. Sæpe etiam beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cùm daret suspirauit, uultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua causa, aut certè non mea dedit: si non desiit insultare, gloriari, & ubiq; iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur. Dedisti beneficium, iniuriam postea fecisti. Et beneficio gratia debetur, & iniuriæ ultio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam. Alter ab altero absoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus, reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis solutio non idem reddat, sed tantundem? Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & uerbis perfecta solutio sit.

CAP. 5. *Vtrum si beneficium mihi dederis & post iniuriam intuleris, beneficio ipsi gratiam; iniuriæ Vltionem debeam.*

VIderis mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptię sunt, q hæreditatẽ negant usucapi posse, sed ea quę in hære-

hæreditate sunt: tanquam quicquam aliud sit hæreditas, quàm ea quæ in hæreditate sunt: illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, utrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus uindicare, ac ueluti duobus nominibus separatim respõdere: an alterum alteri contribuere, & nihil negocij habere, ut beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria? Illud enim uideo in hoc foro fieri: quid in uestra schola iuris sit, uos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur formula, & qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. 6. *Responsio Senecæ ad superiorem quæstionem.*

QVæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continẽtur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraq; sua uia it: depositum habet suam actionem propriã, tam mehercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est, me arbitro utitur: licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisq;, aut quantũ nocuerit: tum pronunciare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundem est, quà ducimur. In beneficio tota potestas mea est. ego itaq; iudico illa, non separo nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, uidebo an etiam mihi ultrà debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios supernè imprimat uersus, priores literas non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens, iniuriam apparere non patitur.

CAP. 7. 8. 9. 10. 11. *Vtrum ei debeam aliquid, qui mihi inuitus uel ignorans beneficium dedit? Nihil debeo.*

VVltus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum,
Littus ama.——

NOn possum magis. Itaq; si huic satisfactũ existimas, illò transeamus, an ei debeatur aliquid, qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim subsecuta ostẽderet utrumq; quæri, an ei deberemus, qui nobis dum nõ uult, profuit: & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos nõ obliget, manifestius est, quàm ut ulla in hoc uerba impendenda sint. Et hæc quæstio facilè expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illò cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primùm aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaq; nec

fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiātur, & ad subuehēdas copias largo ac perenni alueo currāt, aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quàm odium, si immodicus superfluxit, tardeq; recessit: nec uentus beneficium dat, licèt lenis & secundus aspiret: nec utilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantùm prodesse, sed uelle. Ideo nec mutis animalibus quicquam debetur. Et quàm multos è periculo uelocitas equi rapuit? nec arboribus. Et quàm multos æstu laborātes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit: cùm utriq; uelle defuerit? Quid autem interest, utrum me iubeas naui, aut uehiculo, aut lanceæ debere beneficium: an ei qui æquè quàm ista propositum benefaciendi nullum habeat, sed profuit casu?

CAP. 8.

BEneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animū in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt: imò, quia nolunt: non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe testis dum apertè peierat, etiam ueris testibus abrogauit fidem, & reum uelut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quæ premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant causa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. Quia telum quò missum sit, non quò peruenerit, quæritur. Et beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dū contraria dicit, & iudicē superbia offendit, & unum testem temerè dimittit, causam meam erexit. Non quæro an pro me errauerit, quia contra me uoluit.

CAP. 9.

NEmpe ut gratus sim, uelle debeo idem facere quod ille: ut beneficiū daret, uelle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quò nollet, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelæ eximat, cùm in re sit iniuria, quàm nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicum & inimicum uoluntas facit. Quàm multos militiæ morbus eripuit: quosdam ne ad ruinam domus suæ occurrerent, inimicus uadimonio tenuit: ne in pira-

in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio cõsecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est, nec inimico cuius nos lis seruauit dum uexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona uoluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cùm uellet nocere, imitabor ipsum?

CAP. 10.

AD primum illum reuertamur: ut gratiam referam, aliquid facere me uis: ipse ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transseamus, uis me huic gratiam referre, ut quod à nolente accepi, uolens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est uoluisse te dare: ut non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim uoluntas nuda non efficit: sed quod beneficium nõ esset, si optimæ ac plenissimæ uoluntati fortuna deesset, id æquè beneficiũ non est, nisi fortunam uoluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. 11.

CLeanthes exemplo eiusmodi utitur: Ad quærendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. Alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quàm irritus rediit. Alter apud proximum circulatorem resedit, & cùm uagus atque erro uernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quæsierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit, hunc feliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quæ apud nos ponit officium: cuius uide quæ conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi uelle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi uoluit. Puta enim aliquẽ donare uoluisse, nec donasse, animum quidem eius habeo, sed beneficiũ non habeo: quod consummat & res, & animus. Quẽadmodum ei qui uoluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui uoluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et uolo illi aliquid præstare. nam & ille uoluit mihi. Cæterùm si benigniore fortuna usus prẹstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre, huic initium à me fiet gratiæ.

CAP. 12 13. 14. *Vtrum ei aliquid debeam qui sua causa mihi profuit uel beneficium dedit? Si quia aliter sibi prodesse non potest, nisi & mihi beneficium det, nihil debeo: si cum mihi utilis esset, fuit & sibi, gratiam debeo, licet maiori ex parte ipsum beneficium poßideat. Id enim optare debem⁹ ut beneficia ipsa iis qui ea dedêre utilia sint atq; fructuosa.*

INtelligo iam quid uelis quærere. Non opus est te dicere, uultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eíne, inquis, debe-

tur aliquid? Hoc enim sæpe te conquerentem audio, quòd quædam homines sibi præstant, aliis imputãt. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multũ enim interest, utrũ aliqs beneficiũ nobis det sua causa, an nostra, an sua & nostra. Ille q totus ad se spectat, & nobis prodest, qa aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hybernum & æstiuũ pabulũ prospicit: eo loco quo qui captiuos suos ut cõmodius ueneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat, quo lanista, qui familiã suam summa cura exercet atq; ornat. Multum (ut ait Cleanthes) à beneficio distat negociatio.

CAP. 13.

RVrsus non sum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat: imò etiam opto, ut beneficium mihi datum, uel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat duos intuẽs dederit, & inter me seq; diuiserit, licèt id ipse ex maiore parte possideat. Si modò me in consortium admisit, si duos cogitauit, ingratus sum, non solùm iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non uocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi qui beneficium dat sua causa, respõdebo. Vsus me, quare potius te mihi profuisse dices, quàm me tibi? Puta, *inquit*, aliter fieri non posse me magistratum, quàm si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cùm te seruitute ac uinculis liberauero? Atq mea id causa faciã. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quòd redimis: mea, quòd eligis. tibi enim ad utilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quòd redimis me, sed quòd eligis: poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturũ. Præfers me aliis: hoc totum mea causa facis. Itaq; si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autẽ soli captiui essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua utilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec desidero illud mihi tantùm dari, sed & tibi.

CAP. 14.

QVid ergo, inquit, si in sortem nomina nostra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imò deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid mea causa facis, quòd me ad fortunam redemptionis admittis. quòd nomen meum exit, sorti debeo: quòd exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui.

CAP.

CAP. 15. 16. 17. *An & quemadmodum iis qui locant operas suas (ut sunt medici, & professores bonarum artium similes'ue) præter mercedem pactam solutam'ue, debeatur ac referenda sit gratia digna? Precium operæ soluitur, animi debetur.*

ILlos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quāti daturus sit, quod undiq; in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, uiuere non possum nisi emero: sed non debeo uitam, quia emi. Nec quàm necessarium fuerit, æstimo, sine quo uicturus non fui: sed quàm gratum, quod non habuissem, nisi emissem: in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi, quòd emi non debeo. Isto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna charitas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluris esse, quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, uitam ac ualetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaq; his non rei precium, sed operæ, soluitur, quòd deseruiunt, quòd à rebus suis auocati nobis uacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest uerius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. ¶ Quædam, inquit, pluris sunt quàm uenierunt, & ob hoc aliquid mihi extrà pro illis quamuis empta sint, debes. Primùm quod interest quanti sint, cùm de precio inter ementem & uendentem conuenerit? Deinde non uæniit illud suo precio, sed tuo. Pluris est, inquit, quàm uæniit, sed pluris uænire nō potuit. Precium autem cuiusq; rei pro tempore est. Cùm bene ista laudaueris, tanti sunt, quanto pluris uænire non possunt. Præterea nihil uenditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen ullum istic tuum munus est, ut non ex usu effectúue, sed ex consuetudine & annona æstimetur. Quod tu precium ponis traiicienti maria, & per medios fluctus, cùm è terræ conspectu recessit, certam secanti uiam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subitò uela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellæ, & repentinum impetum stare? Huic tamen tantæ rei præmium uectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitiū, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum suscipit, & agentem ex imo rimas, insulam incredibili arte suspendit. Certo tamen & leui precio fultura cōducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. Notum est tamen, illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

CAP.

CAP. 16.

INfinitum erit, si latius exēpla conquirā, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddā debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam uēdunt, obligant. sed benigna & familiari uolūtate. Itaq; medico qui nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda uitanda'ue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum uidit, sed tanquam inuocatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur uenerer, si me in grege discipulorū habuit, si non putauit dignū propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum, & cùm in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum? non quia pluris est quod uendiderunt quàm emimus, sed quia nobisipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quàm medico necesse est. Pro me, non pro fama artis extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Interea sollicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audiuit. In turba malorum inuocantium, ego illi potissima curatio fui. Tantum aliis uacauit, quantum mea ualetudo permiserat. Huic ego non tanquā medico, sed tanquam amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & tædium tulit, præter illa quę pręcipientibus in cōmune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum iniecta (ut ita dicam) manu extraxit, nec quæ sciebat, malignè dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed cupit si posset uniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illū inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. 17.

SOrdidissimorum quoq; artificiorum institutoribus suprà constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior uisa est, & gubernatori, & opifici uilissimę mercis, & in diem se locāti corolarium aspersimus. In optimis uerò artibus quæ uitam aut cōseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quàm pepigit, ingratus est. Adiice, quòd talium studiorū traditio miscet animos, hoc cùm factum est, tam medico quàm præceptori precium operæ soluitur, animi debetur.

CAP. 18. 19. *Beneficium pluribus aut publicū qui confert, quantum ei debeatur à singulis? singuli etiam beneficiū illi debent, non tanquam propriū, sed commune & publici partem. Circuitu enim longo huiusmodi beneficia publica ad singulos quosque perueniunt, qui singuli non pro se aut ut singuli, sed pro patria atque uniuersitatis alicuius partes soluunt.*

PLato cum flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo pòst, cùm alium atque alium gratis eadem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantùm mihi præstare, sed tanquam mihi. Non potes ob id quenquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? tanquam ab uno, nihil. cum omnibus soluam, quod tibi cùm omnibus debeo.

CAP. 19.

NEgas, inquit, ullum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? Nego. Aliquid boni facit, beneficiũ non dat. Facit enim sua causa, aut utiq; non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare, sed aut R. P. aut uiciniæ, aut ambitioni suæ pręstat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quàm quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? Debebunt autem non tanquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo uniuersis proderat, noluit mihi propriè ciuitatem dare, nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi nõ substituit, cùm facturus esset, quod fecit? Primùm, cùm cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus: & me etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoq; illi non tãquam proprium debebo, sed commune, unus è populo: non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam. Si quis patrię meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor, aut cãdidatus, aut reus: ad exoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod uniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me, & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse quod me obliget.

CAP. 20.21.22.23. *Vtrum Soli, Lunæ, & cæteris cœlestibus aliquid ab hominibus debeatur? Deberi censet Seneca, tametsi ea non possint nolle benefacere, & Dei destinatione uolũtate & decreto æterno moueantur ac monendo beneficia infinita hominibus conferant. His ita positis, sequi ut gratiam quoque eis debeamus, qui necessariò dent aut benefaciant.*

ISto, *inquit*, modo nec Lunæ, nec Soli quicquam debes. Nõ enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, ut uniuersa conseruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum.

Adiice

Adiice nunc, quòd nostra & horum cōditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, ut per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt sua causa, non in hoc tamē prosunt, ut per nos prosint sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. 21.

SCiam, *inquit*, Solem ac Lunam nobis uelle prodesse, si nolle potuerit: illis autem non licet non moueri. Ad summam, consistāt, & opus suum intermittant. Hoc uide quot modis refellatur. Non ideo minus uult, qui non potest nolle. Ergo magnum argumētum est firmæ uoluntatis, ne mutare quidem posse. Vir bonus nō potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. Ergo nec bonus uir beneficiū dat, quia facit quod debet: non potest aūt non facere quod debet. Præterea multum interest, utrum dicas. Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Nō potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium sed cogenti. Si necesse est illi uelle ob hoc, quia nihil habet melius quod uelit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant inquit uelle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens est, ut eam neget uoluntatem esse, cui non est periculum desinendi, uertēdiq; se in contrarium: cùm ex diuerso nemo æquè uideri debeat uelle, quàm cuius uoluntas usq; eò certa est, ut æterna sit? An si is quoq; uult, qui potest statim nolle, is non uidebitur uelle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. 22.

AGedum, *inquit*, si possunt, resistant. Hoc dicis, omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam uniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusq; uelocitatis citatissimæ, in tot secula promissas uices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntq; opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta uarietate soluantur, atq; erant in unum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda uorago tot deos sorbeat. Sit tanti ut tu coarguaris. Ista tibi concedere possunt etiam inuito, euntq; ista tua causa: etiam si maior illis alia, ac prior causa est.

CAP. 23.

ADiice nunc, quòd non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna uoluntas est: statuerunt quæ non mutarent. Itaq; non possunt uideri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quicquid desinere non possunt, perseuerare uoluerunt. Nec unquam primi consilij deos pœnitet. Sine dubio stare illis, & desciscere in contrarium non licet. Sed nō ideo, quia uis sua illos in proposito tenet, ex imbecil-

imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cùm uniuersa disponerent, etiam nostra uiderunt, rationemq; hominis habuerunt. Itaq; non possunt uideri sua tantùm causa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & ceteris cœlestibus beneficium: quia etiam si potiora illis sunt, in quæ oriuntur, nos tamē in maiora ituri iuuāt. Adice, quòd destinatò iuuant. Ideoq; obligati sumus, qui nō in beneficiū ignorantium incidimus, sed hęc quę accipimus, accepturos sciecrūt: & quanquam maius illis propositum sit, maiorq; actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoq; utilitates à principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, ut appareat, curam nostri non inter ultima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem, & multi non ut gignerent coierant. Dij non possunt uideri nescisse, quid effecturi essent, cùm omnibus alimenta protinus & alia prouiderint: nec eos per negligentiam genuêre, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos antè natura, quàm fecit. Nec tam leue opus sumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantū nobis permiserit, quàm non intra homines, humani imperij conditio sit. Vide inquantum corporibus uagari liceat, quæ non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. Vide animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarū natura nihil habet, quo magis glorietur, aut certè cui glorietur. Quantus iste furor est, controuersiam diis muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio nō potest? Quis negat ab his accepisse se, à quibus quum maxima accepit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiā inficianti benignus est, & continuationē ipsam, serieq; beneficij, argumentū uocare necessariò dantis? Nolo, sibi habeat, quis illū rogat? & omnes alias impudētis animi uoces his astrue. Nō ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dū negas peruenit, cuiusq; beneficiorū, uel hoc maximum, quòd etiam nunc querenti daturus est.

CAP. 24. *Vtrum dari poßit beneficium nescienti aut nolenti? Poteſt: huiuſmodi enim beneficia frequentißima eſſe parentum erga liberos infantes, iuuenes, adoleſcentes.*

NOn uides, quemadmodum teneram liberorum *infantiam*, parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum

sequi

sequitur, coaptant, & applicant, *Adolescentibus* quoque, ac iam potentibus sui, si remedia, metu aut intemperantia reiiciunt, uis adhibetur, ac seruitus. Itaq; beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. 25. *Vtrum rectè ij faciant, qui ut referendam gratiam benefacienti occasionem habeant, aliquid incommodi benefacienti putare solent, in quo affectum memorem beneficij probent & testentur? Inhumanè & peruersè faciunt.*

HIs ingratis & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati, qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & pia uoluntate, quæritur: quorum animus similis est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, ut desertam, fugitantemq; comitentur: optant inopiam, ut magis desideranti donent: optant morbum, ut assideant. Et quicquid inimicus optaret, amantes uouent. Ferè idem itaque exitus est odij & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahãt, & ad beneficium iniuria ueniunt: cùm sanctius sit uel cessare, quàm per scelus officio locum quęrere. Quid si gubernator à Diis tẽpestates infestissimas, & procellas petat, ut gratior ars suo periculo fiat? Quid si Imperator Deos oret, ut magna uis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & uallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis, infesta signa constituat, quo maiore cũ gloria rebus lapsis, profligatisq; succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili uia ducunt, qui Deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & antè illos sterni, quàm erigi uolunt. Inhumana ista, & peruersè grati animi natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis.

CAP. 26. *Obiectio prima & ad eam responsio.*

NOn nocet illi uotum meum, *inquit*, quia simul opto & periculum & remedium. Hoc dicis, nonnihil te peccare, sed minus quàm si sine remedio periculum optares. Nequicia est, ut extrahas, mergere: euertere, ut suscites: ut emittas, includere. Non est beneficium iniuriæ finis: nec unquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non uulneres me malo, quàm sanes. Potes inire gratiam, si quia uulneratus sum, sanas: non, si uulneras, ut sanandus sim. Nunquã cicatrix, nisi collata uulneri placuit, quod ita coisse gaudemus, ut non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat uotum: quanto inhumanius ei optes, cui beneficium debes?

CAP. 27. *Obiectio altera.*

SImul, *inquit*, ut possim ferre illi opem, precor. Primùm ut te in media parte uoti tui occupem, iam ingratus es. Nondum audio quid

quid illi uelis præstare, scio quid illum uelis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquod imprecaris malum, ut ope indigeat. Hoc cõtra illum est. Optas, ut tua indigeat ope. Hoc pro te est: non succurrere uis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipsum solui uult, non soluere. Ita quod unum in uoto tuo honestum uideri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. Optas enim non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed ut ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, &, quod nefas est, benemeritũ ad pedes tuos mittis. Quanto satius est, honestà uoluntate debere, quàm per malam rationem soluere? Si inficiareris quod acceperis, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret. Nunc uis illum subiici tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, ut infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo: corã eo cui prodesse uis, opta. Votũ tu istud uocas, quod inter gratum & inimicũ potest diuidi: quod non dubites aduersariũ & hostẽ fecisse, si extrema taceãtur. Hostes quoq; optauerunt capere quasdã urbes, ut seruarẽt: & uincere quosdam ut ignoscerent. Nec ideo non hostilia uota: in quibus quod mitissimũ est, post crudelitatẽ uenit. Deniq; qualia esse iudicas uota, quæ nemo tibi minus uolet, quàm is pro quo fiunt, succedere. Pessimè cũ eo agi, cui uis à Diis noceri, à te succurri: iniquè cum ipsis Diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu prosis, Dij nocebunt. Si accusatorẽ submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illũ lite implicares, quã subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest, utrum istud fraude tentetur, an uoto? Nisi quòd potẽtiores illi aduersarios quæris. Non est quòd dicas: Quam enim illi iniuriã facio? Votum tuũ aut superuacuum est, aut iniuriosum: imò iniuriosum, etiam si irritum. Quicquid nõ efficis, Dei munus est: iniuria uerò, quicquid optas. Sat est: Tibi non aliter debemus irasci, quàm si profeceris.

CAP. 28. *Obiectio tertia.*

SI uota, inquit, ualuissent, & in hoc ualuissent, ut tutus esses. Primùm certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. Deinde utrunque certum puta, quòd nocet, prius est. Præterea tu conditionem uoti tui nosti, me tempestas occupauit, portus ac præsidij dubium. Quantum existimas tormentum, etiam si accepero, eguisse? etiam si seruatus fuero, trepidasse? etiam si absolutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta ut reddere mihi beneficium possis, cùm opus erit, non ut opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. 29. 30. 31. 32. *Votum illud cuique fore honestius, ut is qui beneficium accepit optet, benefacientem semper esse locupletem & beneficia tribuentem, nihil desiderantem. Etenim posse locupletissimis quibusq; beneficiũ etiã dari, puta* BONVM *aliquod* CONSILIVM.

quale Demaratus Lacedæmonius Xerxi regi Persarum aduersus Græcos bellum moturo dedit: aut quale ab Agrippa & Mecœnate Augustus ipse fassus est, se accipere solitum.

QVanto hoc honestius uotum est: Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benignè utatur largiendo iuuandoq;, ut nūquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam & clementiam, iritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, ut nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora uota sunt, quæ te in nullam occasionē differunt, sed gratum statim faciunt. Quid enim prohibet referre gratiā prosperis rebus? Quàm multa sunt, per quæ quicquid debemus, reddere etiā felicibus possumus. Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures si deliberare uelit, diligentes, tutæ, secretæ, conuictus familiaritas. Neminē tam altè secunda posuerunt, ut non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. 30.

ISta tristis, & omni uoto submouenda occasio, ac procul repellenda. Vt gratus esse possis, iratis Diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es. Propone in animo tuo carcerem, uincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem. Hæ sunt occasiones tui uoti, si quis tecum traxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse uis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (ut dixi) uetat te referre, etiam summa felicitate præditis gratiam, cuius plena tibi occurret & uaria materia? ¶ Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui. Ne te inuitum distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas, monstrabo tibi, cuius rei inopia laborant magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui uerum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam ueri perductum, uindicet à consensu concentuq; falsorum. Non uides quemadmodū illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetq;, sed adulandi certamen est, & unum amicorum omnium officium, una cōtentio, quibus blandissimè fallat? Ignorauêre uires suas, & dum se tam magnos quàm audiunt, credunt, attraxêre superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella, utilem & necessariam rupêre concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorū sanguinem hauserunt, fusuri nouissimè suum, dum uindicant inexplorata pro certis, flectiq; nō minus existimāt turpe q̄ uinci, & perpetua credūt,

quæ

quæ in summum perducta maximè nutant. Ingentia super se casura regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena & uanis & citò diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil ueri audire potuerunt.

CAP. 31.

CVm bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumq; quàm caducis confideret, nemo nō impulit. Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famā terga uersuros. Alius, nihil esse dubij, quin illa mole nō uinci solùm Græcia, sed obrui posset: magis uerendum, ne uacuas desertasq; urbes inuenirent, & profugis hostibus uastæ solitudines relinquerentur, non habituris, ubi tantas uires exercere possent. Alius, illi uix rerum naturā sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, uix patere cœlum satis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa undique iactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illā qua sibi placeret multitudinem indigestam & grauē, metuendam esse ducenti: non enim uires, sed pondus habere: immodica nunquā regi posse, nec diu durare, quicquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimētum. Tot ista gentium milia trecenti morabuntur, hærebunt in uestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. Tot illos Asia non mouebit loco. Tantas minas belli, & penè totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cùm te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna; cùm computaueris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cùm scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis uelut torrentis mole ablati, cuius cum magno terrore prima uis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te uiribus prement. Verum est quod dicitur, maiorē belli apparatū esse, quàm qui recipi ab his regionibus possit; quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est. Ob hoc ipsum te Græcia uincet, quia non capit. Vti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labentia. Multo antè uinceris, quàm uictum esse te sentias. Cæterùm non est, quòd exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat, diuina atque humana impellentem, & mutantem quicquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratusq; per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xer-

xes pudore quàm damno miserior, Demarato gratias egit, quòd solus sibi uerū dixisset, & permisit petere quod uellet: petit ille, ut Sardis maximam Asiæ ciuitatē curru uectus intraret, rectam capite tiaram gerens: id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio antequam peteret: sed quàm miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui uerum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi.

CAP. 32.

DIuus Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicū emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsiam concursum cùm ex adultera, in quæstuariam uersa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc non tam uindicanda principi quàm tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad uindicantem redit) parū potens iræ, publicauerat. Deinde cùm interposito tempore in locum iræ subiisset uerecundia, gemens, quòd non illa silentio pressisset, quę tam diu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: *Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecœnas uixisset.* Adeò tot habenti milia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Sęuitum est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis. Tota uita, Agrippæ & Mecœnatis uacauit locus. Quid putem, defuisse similes qui assumerentur, an ipsius uitium fuisse, qui maluit quæri, quàm quærere? Non est quòd existimemus, Agrippam & Mecœnatem solitos illi uera dicere: qui si uixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam amissa laudare, & his uirtutem dare uera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. 33. 34. *Beneficium maximū regibus & potentissimis confert, qui dat illis consilium aliquod utile: qui amicum illis dat fidum ac uerum: Pauci enim ueri sunt amici.*

SEd ut me ad propositum reducam, uides quàm facile sit, gratiā referre felicibus, & in summa humanarum opum positis: dic illis nō quod uolunt audire, sed quod audisse semper uolent. Plenas aures adulationibus aliquando uera uox intret. Da consilium utile. Quæris quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat, ut sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansurę semper potentiæ excusseris, docuerisq; mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quàm ueniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruētum est, retrò iri, sæpe inter fortunam maximā & ultimam nihil interesse? ¶ Nescis quantum sit precium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm,

tantùm, sed seculis rarã, quæ non alíubi magis deest, quàm ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos uix nomenclatorũ complectitur aut memoria, aut manus, amicorũ existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuã pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista uetus est regibus, regesq; simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum ac tactum sui liminis, pro honore dare, ut ostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. 34.

APud nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum uniuersis. Habuerunt itaq; isti amicos primos, habuerunt & secundos, nunquam ueros. Amicum uocas, cuius disponitur salutatio, aut potest cuius tibi patere fides, qui per fores malignè apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire usq; ad distringendam libertatẽ licet, cuius uulgare & publicũ uerbum & promiscuum ignotis, *Aue*, nõ nisi suo ordine emittitur? Ad quemcunq; itaq; istorum ueneris, quorum salutatio urbem concutit, scito, etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentia uicos, & commeantium in utranq; partem cateruis itinera compressa, tamen uenire te in locum hominibus plenum, amicis uacuum. *In pectore amicus, non in atrio quæritur*. Illò recipiendus est, illic retinendus est, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es.

CAP. 35. 36 37. 38. 39. 40. *Redit ad institutam disputationẽ & probat, pessimam gratiam eum referre, qui benefacienti periculum aliquod exoptet, ut eum ex eo periculo liberet. Nimiã illam festinationẽ gratiæ referendæ, ab ingrato etiã animo proficisci uariis exẽplis probat.*

MAlè de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto, si rebus tutis superuacuus. QVEMADMODVM te & in dubiis & in aduersis, & in lætis sapiẽter geris, & dubia prudenter tractas, aduersa fortiter, læta moderatè: ita in omnia utilem te amico exhibere potes, aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris. Multa nihilominus, ut non optes, in tanta uarietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. QVEMADMODVM qui optat diuitias alicui in hoc, ut illarum partẽ ipse ferat, quamuis pro illo uideatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideq; discutiat, quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. ¶ Exonerare enim se uult, & graui sarcina liberare. Multum interest, utrum properes referre gratiã, ut reddas beneficium, an ut ne debeas. Qui reddere uult, illius se cõmodo aptauit, & idoneum illi uenire tempus uolet. Qui nihil aliud quàm ipse liberari

uult, quaecunq; ad hoc cupiet peruenire: quod est pessimæ uoluntatis. ¶ Ista, *inquis*, nimia festinatio ingrati est? id apertius exprimere non possum, quàm si repetiuero quod dixi: non uis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere uidêris. Quando isto carebo? Quocunque modo mihi laborandū est, ne isti obligatus sim. Si optares ut illi solueres de suo, multū abesse uidereris à grato: hoc quod optas, iniquius est. Execraris enim illum, & caput sanctum tibi dira imprecatione defigis. Nemo, ut existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si apertè illi paupertatem, si captiuitatem, si famem, ac mortem imprecareris. At quid interest, utrum uox ista tua sit, an uoti tui? Sanus aliquid horum opta. Inūc, & hoc esse gratum puta, quod ne ingratus quidē faceret, qui modò non usq; in odiū, sed tantùm ad inficiationem beneficij perueniret.

CAP. 36.

QVis pium dicet *Aeneam*, si patriam capi uoluerit, ut captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, ut bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt ut Aetna immensa ignium ui supra solitum ardens, daretur ipsis occasio exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum ut finiret, perseuerare maluit. Nihil Deciis, quòd morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, ut deuotioni fortissimæ locum, ultima rerum necessitas faceret. *Grauissima infamia est medici, opus quærere medici*. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, ut maiora gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cū magna miserorum uexatione uicerunt.

CAP. 37.

C*Allistratum* aiunt, ita certè Hecaton author est, cùm in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas, & intemperanter libera expulerat, optāte quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. *Rutilius* noster animosius. Cùm enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia, breui futurum, ut omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi peiorem reditum, quàm exitum optares? Malo, ut patria exilio meo erubescat, quàm reditum mœreat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis quàm damnatum pudet. QVEMADMODVM illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos unico malo affici, quàm omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus uult opprimi, quas ipse submoueat, qui etiā si bene cogitat, malè precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse quod feceris. In quibusdam ciuitatibus impium uotum, sceleris uicem tenuit.

CAP.

CAP. 38.

DEmades certè Athenis eum qui necessaria funeribus uēditabat, damnauit, cùm probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an meritò damnatus sit? Fortasse optauit, non ut multis uenderet, sed ut charè, ut paruo sibi constarent quæ uenditurus esset. Cùm cōstet negociatio ex empto & uēdito, quare uotum eius in unam partem trahis, cùm lucrum ex utraq; sit? Præterea omnes licèt, qui in ista negociatione sunt damnes: omnes enim idem uolunt, idem intra se optant. Magnam hominum partem damnabis Cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, in gloriam. Agricolam annonæ caritas erigit. Eloquentiæ exceptat precium litium numerus. Medicis grauis annus in quæstu est. Institores delicatarū mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tēpestate, nullo igne lædantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius uotum deprehensum est, omnium simile est. An tu *Aruntium* & Aterium, & cæteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadē habere quæ designatores & libitinarios uota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quēq;, ex quo propter amicitiam rei plurimū est, mori cupiunt. Illorum damno nemo uiuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantùm ut accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam ut tributo graui liberentur. Non est itaq; dubium, quin hi magis quod damnatum est, in uno optēt: quibus quisquis morte profuturus est, uita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt uota, quàm impunita. Deniq; se quisq; consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa sunt uota, quæ etiam sibi fateri pudet: quàm pauca, quæ facere coram teste possimus.

CAP. 39.

SEd non quicquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc uotum amici, quod in manibus [illegible], malè utentis bona uoluntate, & in id incidētis, quod euitat. Nam dum gratum animū festinat ostendere, ingratus est. Hic ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus honestus, tutus esse non possit. Tam miser sit, ut illi beneficii loco sit quicquid redditur. Hæc diis audientibus? Circumueniāt illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. Instet potens inimicus & grauis, infesta turba, nec inermis, creditor urgeat & accusator.

CAP. 40.

VIde quàm sis æquus: horum optares nihil, si tibi beneficium nō dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quòd non expectas suum cuiusq; rei tempus, quod æquè peccat, qui non sequitur, quàm qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic

non utiq; reddendum. Si mihi non deſideranti redderes, ingratus eſſes: quanto ingratior es, qui deſiderare me cogis? Expecta. Quare ſubſidere apud te munus meum non uis? Quare obligatum moleſtè fers? Quare quaſi cum acerbo fœneratore reſignare rationem properas? Quid mihi negocium quæris? Quid in me deos immittis? Quomodo exigeres, qui ſic reddis?

CAP. 41. 42. 43. *Gratiæ referendæ occaſiones captandas eſſe, non manu faciendas: neq; nimis de beneficio reddendo cogitandum.*

ANte omnia ergo, Liberalis, hoc diſcamus, beneficia ſecurè debere, & occaſiones reddendorum obſeruare, non manu facere. Hanc ipſam cupiditatem primo quoq; tempore liberandi ſe, meminerimus ingrati eſſe. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud ſe non uult eſſe, onus iudicat eſſe, non munus. Quanto melius ac iuſtius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum ſe iudicare? Quoniam beneficium commune uinculum eſt, & inter ſe duos alligat. Dic, nihil moror, quò minus tuum reuertatur: opto hilaris accipias, ſi neceſſitas alterutri noſtrûm imminet, fatoq; quodam datum eſt, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui ſolet. Ego paratus ſum, nulla mora inter nos eſt: oſtendam hunc animum, cùm primum tempus aduenerit. Interim dij teſtes ſunt.

CAP. 42.

SOleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quaſi manu prendere, uerentis & eſtuantis, ne in ullo officio ſis tardior. Non decet gratum animum ſolicitudo, contrà, ſummam fiduciam ſui: & ex conſcientia ueri amoris, dimiſſa omnis anxietas. Tam conuicium eſt, recipere quod non debes: quàm, non dare quod debes. Hoc beneficij primum dati ſit ius, ut recipiendi tempus eligat qui dedit. At uereor, ne homines de me ſecius loquantur. Malè agit, qui famæ, non conſcientiæ gratus eſt. Duos iſtius rei iudices habes: te, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo ſi nulla interuenerit occaſio? ſemper debebo? debebis: ſed palàm debebis, ſed libenter debebis, ſed cum magna uoluptate apud te depoſitum intueberis. Pœnitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus uiſus eſt, à quo acciperes, indignus uideatur, cui debeas?

CAP. 43.

IN magnis erroribus ſunt, qui ingentis animi credunt proferre dona, plurium ſinum ac domum replere: cùm iſta interdum non magnus animus faciat, ſed magna fortuna. Neſciunt, quanto maius ac difficilius interim ſit capere, quàm fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrunq; ubi uirtute ſit, par eſt, non minoris eſt animi beneficium debere, quàm dare. Eo quidem operoſius hoc quàm illud, quo maiore diligentia cuſtodiuntur accepta quàm dā-

tur. Ideo non est trepidandum, quàm citò reponamus, nec properandum intempestiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quàm qui alieno properat. Positum est illi apud me: nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddēdo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstat esse in utrunq; facilem: si uult recipere beneficium, referamus, reddamusq; læti: illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eripimus? quid custodiam recusamus? Dignus est, cui utrum uolet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere, sed sequi debeat.

LIBRI VI. DE BENEFICIIS FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE BENEFICIIS LIBER SEPTIMVS & ultimus.

CAP. 1.2.3. *In scientiis quæ utiles & necessariæ, & quas homines discere maximè oporteat: de scientia & cognitione uirtutis, fuga uoluptatum: Eius qui paruo sit contentus esse omnia.*

BONVM, mi Liberalis, habeas animum

In manibus terræ. Non hic te carmine longo,
Atq; per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cùm tibi superfuerit. Si uoluissem lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quicquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sint quæ regunt mores, persequi cætera, non in remedium animi sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiè enim hoc dicere, Demetrius Cynicus, uir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparetur, solet, *plus prodesse, si pauca præcepta sapiētiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in usu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum.* QVEMADMODVM, *inquit*, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusq; perdidicit, quorum usus sub aduersario rarus est, sed qui in uno se, aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat. nec enim refert, quàm multa sciat, si scit quantum uictoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca uincunt. Licèt nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati

ſignum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto ſpectantibus, non ſeruet portionem ſuam, ſed ultima in anguſtias coeant, & columnarum nouiſſima interualla iungantur: quid ſit, quod geminorum conceptum ſeparet, partum iungat, utrum unus concubitus ſpargatur in duos, an toties concepti ſint: cui pariter natis fata diuerſa ſint, maximisq; rerum ſpatiis diſtent, quorum inter ortus minimum intereſt, non multum tibi nocebit tranſiſſe, quæ nec licet ſcire, nec prodeſt. Inuoluta ueritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri poſſumus: quia nullius rei difficilis inuentio eſt, niſi cuius hic unus inuentæ fructus eſt, inueniſſe. Quicquid nos meliores beatosque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit. Si animus fortuita contempſit, ſi ſe ſupra metum ſuſtulit & poſuit, nec auida ſpe infinita complectitur, ſed didicit à ſe petere diuitias: ſi deorum hominumque formidinem eiecit, & ſcit non multum eſſe ab homine timendum, à Deo nihil: ſi contemptor omnium, quibus torquetur uita, dum ornatur, eò perductus eſt, ut illi liqueat, mortem nullius mali eſſe materiam, multorum finem: ſi animum uirtuti conſecrauit, & quacunq; uocat illa, planum putat: ſi ſociale animal eſt, & in commune genitus mundum ut unam domum ſpectat, & conſcientiam ſuam diis aperuit, ſemperq; tanquàm in publico uiuit, ſe magis ueritus quàm alios, ſubductus illis tẽpeſtatibus, in ſolido ac ſereno ſtetit, conſummauit ſcientiam utilem atque neceſſariam. Reliqua oblectamenta ocij ſunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoq; excurrere, cultum, non robur ingeniis afferentia.

CAP. 2.

HÆc Demetrius noſter utraq; manu tenere proficientem iubet, nec uſquam dimittere, imò afficere, & partem ſui facere, eoq; quotidiana meditatione perduci, ut ſua ſponte occurrant ſalutaria, & ubiq; ac ſtatim deſiderata præſtò ſint, & ſine mora ulla ueniat illa turpis honeſtiq; diſtinctio, ſciatq; nec malum eſſe ullum niſi turpe, nec bonum niſi honeſtum. Hac regula uitæ opera diſtribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miſerrimosq; mortalium iudicet: in quantiſcunq; opibus refulgebunt, uentri ac libidini deditos, quorũ animus inerti ocio torpet. Dicat ipſe ſibi: Voluptas fragilis eſt, & breuis, faſtidit obiecta, quo auidius hauſta eſt, citius in contrarium recidens, cuius ſubinde neceſſe eſt aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil eſt aut magnificũ, aut quod naturã hominis diis proximi deceat. Res humilis, membrorũ turpiũ ac uiliũ miniſterio ueniens, exitu fœda. Illa eſt uoluptas & homine & uiro digna, non implere corpus, nec ſaginare, nec cupiditates irritare, quarum tutiſſima eſt quies: ſed perturbatione carere, & ea quam hominum inter ſe rixãtiũ ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto uenit, ubi de diis famæ creditũ eſt, uitiisq; illos noſtris æſtimauimus.

Hanc

Hanc uoluptatem æqualem, intrepidam, nunquam ſenſuram ſui tædium percipit: hic quem deformamus, qui maximè, ut ita dicam, diuini *iuris atq; humani peritus*, de præſentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propenſus eſt. Magnis itaque curis exemptus, & diſtorquentibus mentem, nihil ſperat, aut cupit, nec ſe mittit in dubium, ſuo contentus. Nec illum exiſtimes paruo eſſe contentum: omnia illius ſunt. Non ſic quemadmodum Alexandri fuerunt: cui quanquã in littore maris rubri ſteterat, plus deerat, quàm quà uenerat. Illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut uicerat, cùm in Oceano Oneſicritus præfectus claſſibus præmiſſus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non ſatis apparebat inopem eſſe, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui ſe in profundum inexploratum, & immenſum auiditate cæca prorſus immitteret? Quid intereſt, quot eripuerit regna, quot dederit, quãtum terrarum tributo premat? Tantũ illi deeſt, quantũ cupit.

CAP. 3.

NEc hoc Alexandri tantùm uitium fuit, quem per Liberi Herculiſque ueſtigia felix temeritas egit, ſed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambyſen, & totum regni Perſici ſtẽma percenſe. Quem inuenies, cui modum imperij ſatietas fecerit, qui non uitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum eſt. Quicquid cupiditati contigit, penitùs hauritur & conditur. Nec intereſt, quantum in id quod inexplicabile eſt, congeras. Vnus eſt ſapiens, cuius omnia ſunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hoſtilibus caſtra, non opportunis caſtellis diſponenda præſidia, non opus eſt legione, nec equeſtribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerũ ſuarum ex ædito, tranquilloq; tutela eſt: ita hic officia ſua, quamuis latiſſimè pateãt, ſine tumultu obit. Et omne humanũ genus, potentiſſimus eius optimusq; infra ſe uidet. Derideas licet: ingentis ſpiritus res eſt, cùm Orientem Occidentemq; luſtraueris animo, quo etiam remota, & ſolitudinib. intercluſa penetrantur, cùm tot animalia, tãtam copiam rerũ, quas natura beatiſſimè fundit, aſpexeris, emittere hãc Dei uocem: *Hæc omnia mea ſunt.* Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil eſt extra omnia.

CAP. 4. *Beneficium utrum poſſit dari ſapienti hoc poſito ex Stoicorum ſententia, Omnia ſapientis eſſe? Poteſt. Nam & ſubditus regi: ciuis, Reipublicæ: ſeruus dominæ: filius, patri: homines Deo ipſi munera dant.*

HOc ipſum, *inquis*, uolui, teneo te: uolo uidere, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti, expliceris. Dic mihi, quẽadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? Nam id quoque quod illi donat, ipſius eſt. Itaque non poteſt dari beneficium ſapienti: cui quicquid datur, de ſuo datur. Atqui dicitis,

ſapienti

sapienti posse donari. Idem aūt me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest, donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. *Iure ciuili omnia regis sunt.* Et tamen illa quorum ad regem pertinet uniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaquæque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Fines Atheniensium aut Campanorum uocamus, quos deinde inter se uicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager huius aut illius reipublicæ est: pars deinde suo domino quæque censetur. Ideoque donare agros nostros reipublic. possumus, quāuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit. Nec ideo non est munus, cùm uolens dedit, quia potuit eripi, etiamsi noluisset. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter duos conuenit) illud quod quæritur colligēdum est, quomodo liberalitatis materia aduersus eum supersit, cuius uniuersa esse contendimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen diis posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si meum tuum est? Potest enim idem esse meum & tuum.

CAP. 5.6. *Obiectio. Omnia sapientis esse non uidetur: nam & ea ratione prostitutæ mulieres essent sapientis: idem ipse sapiens leno esset prostitutas habens ipsas in suo dominio: præterea nihil quicquam posset emere aut mutuo sumere sapiens. Responsio. Quemadmodum omnia rex possidet imperio, singuli singula dominio possident: ita sapientis sunt omnia & quædam singulorum. Proinde minimè uerum esse, ut id quod aliter sapientis sit, aliter meum, possint donare sapienti. Nam & ei cuius est totum, interdum aliquid donamus: uerbi gratia, communiter in fundum aut uehiculum conducitur gratuito admittens locatorem, locatori beneficium dat. Sic libros Ciceronis esse aut Liuij dicimus tanquam authoris, quos tamen librarius aliquis aut emptor suos uocet. Ab ipso etiam emptore seu alio author ipse libros suos potest emere. Singuli singula iure dominio ac proprietate, ut domini possident, sapiens uero ut usuarius animo omnia possidet.*

IS, *inquis*, cuius prostitutæ sunt, leno est. Omnia autem sapientis sunt. inter omnia autem & prostitutæ sunt: ergo & prostitutæ sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno

leno. Sic illum uetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic uetant & mutuum sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quæ cauillantur, cùm pulcherrimè quid à nobis dicatur, intelligant. Enimuerò sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisq; in rebus suis dominium habeat. Quẽadmodum sub optimo rege, *omnia rex imperio possidet: singuli dominio.* Tempus istius probandæ rei ueniet. Interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: usus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur. Et si annona carior fuerit aut fames

Heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,

In tuo natum, in tuo positum, in horrea iturũ tua. Nec conductum meũ, quãnquàm sis dominus, intrabis: nec seruũ tuum, mercenariũ meum abduces: & abs te rhedam si cõduxero, beneficiũ accipies, si tibi in uehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. 6.

IN omnibus istis quæ modò retuli, uterq; eiusdẽ rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdẽ Dorus librarius suos uocat: & utrũq; uerũ est. Alter illos tanquã author sibi, alter tanquam emptor asserit: ac rectè utriusq; dicunt esse. Vtriusq; enim sunt, sed non eodẽ modo. Sic põt Titus Liuius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod uiritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cùm regio more cuncta consciẽtia possidebat, singularum aũt rerum in unumquẽq; proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere, emere, & conducere põt. Cæsar omnia habet, fiscus eius priuata tãtùm, ac sua: & uniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid nõ sit, sine diminutione imperij quęritur. Nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiẽs uniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. 7. *An & quemadmodum sapienti furtum fieri possit.*

BIon modò omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modò neminem. Cùm omnes de saxo deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in usum suũ uertit, sacrilegus est. Omnia autem deorum sunt. Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt. Ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cùm effringi templa, & expilari impunè Capitolium iubet, dicit nullum sacrilegiũ esse. Quia quicquid sublatũ est ex eo loco, q deorum erat, in eum transfertur locũ, qui deorum

rum est. Hîc respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini ascripsit. Sic & totum mundum deorũ esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: tamen à sacris prophana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen phani impositum est, quę sub cœlo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit; sed tamen punitur, quia tanquã Deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus uidetur, qui aliquid aufert sacri, & si quocunq; transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his, quæ uniuersa habet, sed ex his quib. dominus inscriptus est, quę uicissim ei seruiũt. Illam alterã possessionem agnoscet, hãc nolet habere, si poterit: emittitq; illam uocem, quam Romanus imperator emisit, cùm illi ob uirtutem & bene gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuisset: Non est, inquit, uobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam uni ciui. Quãto maioris uiri putas, respuisse hoc munus, quàm meruisse. Multi enim imperatores, fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. 8. *Sapientẽ animo & æstimatione omnia poßidere, non censu.*

CRedo cùm animum sapientis intuemur potentem omnium, & per uniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: quum ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur, multum interest, possessio eius animo ac magnitudine æstimetur, an cẽsu. Hæc uniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & cæteros magnos quidem uiros, maiores tamen, quia in laudem uetustorum inuidia non obstat. Paulò antè Demetrium retuli: quem mihi uidetur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illum à nobis corrũpi, nec nos ab illo corripi posse. Virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ, firmæq; in his quæ proposuit constantiæ. Eloquẽtię quoq; eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in uerba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequẽtis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem uitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum seculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. 9. 10. *Sapiens omnia habet, ut tamen ea omnium sint. Neminem enim uerè sapientem omnia poßidenda admissurum si ei à natura darentur ea lege, ut ne quicquam ex iis donaret.*

DEmetrio si res nostras aliquis deorũ possidendas uelit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturũ, dicturũq;: Ego uerò me ad istud inextricabile pondus nõ alligo, nec in illam fecem rerum hunc expeditũ hominẽ demitto. Quid ad me

defers

defers populorũ omnium mala;quæ nec daturus quidem acciperẽ:
quoniã multa uideo,quæ me donare nõ deceat. Volo ſub cõſpectu
meo ponere,quæ gentiũ oculos,regnũq; perſtringũt. Volo intueri
precia ſanguinis,animarũq; ueſtrarum. Prima mihi luxuriæ ſpolia
propone,ſiue illa uis per ordinẽ expandere,ſiue(ut eſt melius) in u-
num aceruũ dare. Video elaboratã ſcrupuloſa diſtinctione teſtudi-
nem,& fœdiſſimorum pigerrimorumq; animalium teſtas, ingẽtib.
preciis emptas,in quib. ipſa illa,quæ placet uarietas ſubditis medi-
camẽtis,in ſimilitudinẽ ueri coloratur. Video iſtic mẽſas,& æſtima-
tum lignũ ſenatoris cẽſu,eo precioſius, quo illud in plures nodos,
arboris infœlicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorũ accendit fra-
gilitas precium. Omnium.n. rerum uoluptas apud imperitos, ipſo
quo fugare debet periculo,creſcit. Video murrhina pocula:parũ ſc.
luxuria magno fuerit, niſi quod uomant, capacibus gemmis inter
ſe propinarent. Video uniones,non ſingulos ſingulis aurib. compa
ratos:iam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt. Iunguntur in-
ter ſe,& inſuper alij binis ſupponuntur. Non ſatis muliebris inſania
uiros ſubiecerat,niſi bina ac terna patrimonia,aurib. ſingulis pepẽ-
diſſent. Video ſericas ueſtes,ſi ueſtes uocãdæ ſunt,in quib. nihil eſt,
quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit. Quibus ſum-
ptis, mulier parum liquidò nudam ſe non eſſe iurabit. Hæc ingen-
ti ſumma ab ignotis etiam ad commercium gentibus acceſſuntur,
ut matronæ noſtrę,ne adulteris quidem,plus ſui in cubiculo quàm
in publico oſtendant.

CAP. 10.

QVid agis auaricia, quot rerum charitate aurum tuum uictum
eſt?Omnia iſta quæ retuli,in maiore honore precioq; ſunt. Nec
uolo tuas opes recognoſcere,Laminas utriuſq; materię,ad quas cu
piditas noſtra caligat. At mehercule terra quæ quicquid utile futu-
rum nobis erat protulit, iſta defodit, & merſit,& ut noxiis rebus ac
malo gentium in medium prodituris,toto põdere incubuit. Video
ferrum ex hiſdem tenebris eſſe prolatum, quibus aurum & argen-
tum:ne aut inſtrumentum in cædes mutuas deeſſet,aut precium. Et
tamen adhuc iſta aliquam materiam habent: eſt in quo errorem o-
culorum animus ſubſequi poſſit. Video iſtic diplomata, & ſyngra-
phas,& cautiones uacua habendi ſimulacra,umbra quadam auari-
ciæ laborantis,per quæ decipiant animum,inanium opinione gau-
dentem. Quid enim iſta ſunt?Quid fœnus & kalendarium,& uſura,
niſi humanæ cupiditatis extra naturam quæſita nomina? Poſſum
de rerum natura queri,quòd aurum argentumq;, non interius ab-
ſconderit, quòd non illis maius quàm quod detrahi poſſet, pon-
dus iniecerit. Quid ſunt iſtæ tabulæ,quid computationes,& uena-
le tempus,& ſanguinolentæ centeſimæ? Voluntaria mala ex conſti-
tutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubiici oculis

quod

quod teneri manu possit, inanis auariciæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & uasta spacia terrarũ colenda per uinctos, & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem urbium magnarum uincentia. Cùm bene ista per quæ diuitias suas dispo suit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quicquid habet, ei quod cupit compararet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnũ sapientiæ noui magnum securum. Ego sic omnia habeo, ut omnium sint.

CAP. 11.12. *An & quemadmodum sapienti aliquid donari poßit.*

ITaque cùm Cæsar illi ducẽta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quàm pauxillo illum animum aut honorare uoluit, aut corrumpere. Reddendum egregio uiro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cùm miraretur dementiam eius, quòd se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. 12.

SApienti ergo donari aliquid potest, etiamsi sapiẽtis omnia sunt. Aequè nihil prohibet, cùm omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius, sed quomodo patri matriq; communes liberi sunt: quibus cùm duo sint, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primùm omniũ iam efficiam, ut quisquis est iste, qui me in societatem uocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. Cæteri non magis amici sunt, quàm socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum sunt. In illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. Hoc si cui cessi, quamuis illi com muni re cesserim, tamen aliquid dedisse uideor. Quædam quorundam sub certa conditione sunt. Habeo in equestribus locum, non ut uendam, non ut locem, non ut habitem, in hoc tantùm ut spectẽ. Præterea non mentiar, si dicam me habere in equestri locum: sed cũ in theatrum ueni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. Vti his illo nolente non possum. Derides me, inquis? Si quod amici est, meum est, liceat mihi uendere? Non licet. Nam nec equestria, & tamen communia tibi cum cæteris equestribus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia uendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum

est.

est. Accepi, sed certè non minus habes. Ne te traham longius. Beneficium maius esse non potest: ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora & plura, in quæ se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent.

CAP. 13. *Vtrum beneficium reddidisse is intelligatur, qui omnia fecit ut beneficium redderet.*

HÆc quoque quæ uenit quæstio profligata est in prioribus. Itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc quę data sunt aliis argumenta transferri. ¶ Quæritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit: & creditori suo pecuniam non soluit is, qui ut solueret, ubique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, ut effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. Laus imperatori etiam uicto, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est, Omnia fecit, ut beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod ueram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quàm cui citò referre gratiam contigit.

CAP. 14. *Obiectio prima.*

DEbitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quęsisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui te, cũ cursantem & sollicitum atque anxium uiderit, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissimè ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, reddidisse beneficium diceres illum, si sic gratiã retulisset? Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. ¶ Contrà nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficij, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnib. aliis renũciauit officiis, huic uni imminẽs, & operatus, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit. & hic qui nunquam ab illa recessit? Iniquus es, si rem à me exigis, cùm uideas animum non defuisse. Ad summam, puta cùm captus esses, me pecuniam mutuam, rebus meis in securitatem creditoris oppositis nauigasse hyeme tam sæ-

ua, per infesta latrociniis littora, emensum quicquid periculi afferre potest etiam paccatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cùm quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni, & iam te alius redemerat, negabis me gratiam retulisse? etiam si in illa nauigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi: etiam ubi in uincula quæ detrahere tibi uolui, ipse incidi, negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas uocant: & Mutij manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsennæ fuit. Et semper contra fortunam luctata uirtus, etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, & alia atq; alia captauit per quæ referre gratiã posset, quàm is quem sine ullo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. 15. *Obiectio altera.*

DVas, inquit, res ille tibi præstitit, uoluntatem & rem. Tu quoque illi duas debes. Meritò istud diceres ei, qui tibi reddidit uoluntatem ociosam. Huic uerò, qui & uult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere: utrunq; enim præstat, quantum in se est. Deinde non semper numero numerus æquandus est. Aliquandò una res pro duabus ualet. Itaque in locum rei succedit tam propensa uoluntas, & cupida reddendi. Quòd si animus sine re ad referendam gratiam non ualet, nemo aduersus deos gratus est, in quos uoluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nil aliud præstare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. 16. *Conclusio superioris quæstionis.*

SI tamen quid sentiam quæris, & uis signare responsum: Hic beneficium recepisse se iudicet, ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat, ille se teneat. Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. Præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus inficiationẽ suam tegere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quã à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utique præstandam. Satius enim erat, à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis, tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei, qui uoluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non

rapias

rapias hoc,nec testeris: occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi,quia repetit:huic,quia remittit.illi,quia malus:huic,quia non malus.

CAP. 17.18.19.20. *An quod beneficium à sapiente acceperis reddere debeas si ille desinat esse sapiens, & in malum uersus est aut ferum & immanem.*

Ideoq; non est quòd ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à sapiente acceperit,reddere debeat,si ille desinit esse sapiens,& in malum uersus est.Redderes enim & depositum,quod à sapiente accepisses,& etiam malo redderes creditum,quid est,cur non & beneficium? Quia mutatus est ille,te mutas?Quid si quid à sano accepisses,ægro non redderes:cū plus semper imbecillo amico debeamus?Et hic æger est animo,adiuuetur,feratur.Stultitia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur,existimo.Duo sunt beneficia.Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest:hoc est absolutum & uerum beneficium. Alterum uulgare,plebeium, cuius inter nos & imperitos commercium est.De hoc non est dubium,quin illi qualiscunq; est debeā reddere,siue homicida,siue fur,siue adulter euasit. Habēt scelera leges suas.Melius istos iudex,quàm ingratus emendat. Nemo te malum quia est,faciat. Malo beneficium proiiciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi,ne debeam.

CAP. 18.

De altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens,nec reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere,ille non potest recipere. Non est iam huius rei capax.Scientiam utendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas?Stultum est dare alicui,quod accipere non possit.Vt respondere ab ultimo incipiam:Non dabo illi,quod accipere non poterit: reddam,etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem:liberari tantùm,si reddo, possum. Ille uti illo non poterit,uiderit:penes illum erit culpa,non penes me.

CAP. 19.

Reddere, est,inquit,accepturo tradidisse. Quid enim si cui uinū debeas,& hoc ille infundere reticulo iubeat,aut cribro, reddidisse te dices,aut reddere uoles,quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas,ei cuius est,uolenti dare.Hoc unū mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod à me accepit,iam ulterioris est curæ.Non tutelam illi,sed fidem debeo : multoq; satius est,illum non habere,quàm me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo quod accepit,reddam. Etiam si mihi adulterā cui numerē,delegauerit,soluam:& si nummos quos accipiet, in sinum suū discinctū fundet,dabo.Reddendū enim mihi est,non seruandū: cū reddidero,aut tuēdum.Beneficij accepti,nō redditi custodiā de-

beo. Dum apud me est, saluum sit. Cæterùm licet accipientis manibus effluat, dãdum est reposcẽti. Reddam bono, cùm expediet: malo, cũ petet. Tale, inquit, beneficiũ, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiẽte, stulto reddis. Non. Reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. Id quod accepi, reddam, Cui si ad sapientiã redierit, reddam quale accepi: dum malus est, reddam quale ab illo potest accipi. ¶ Quid, inquit, si nõ tãtùm malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficiũ quod acceperas, reddes? Mutationẽ sapiẽtis tantã natura nõ patit̃. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiã in malo uestigia boni teneat. Nunquã in tãtum uirtus extinguitur, ut nõ certiores animo notas imprimat, quàm ut illas eradat ulla mutatio. Feræ inter nos educatæ cùm in syluas eruperũt, aliquid mãsuetudinis pristinæ retinẽt: tãtumq; à placidissimis absunt, quãtum à ueris feris & nũquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiã incidit, qui unquam hæsit sapiẽtiæ. Altius infectus est, quã ut ex toto elui, & trãsire in colorẽ alium possit. Deinde interrogo, utrũ iste ferus sit animo tãtùm, an & in perniciẽ publicã excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorũ & Phalarim tyrãnum, quorũ si naturã habet, intra se malus, quid ni ego isti beneficiũ suum reddã, ne quid mihi cũ eo sit iuris amplius? Si uerò sanguine humano nõ tantũ gaudet & pascit̃, sed & suppliciis omniũ ętatũ crudelitatẽ insatiabilẽ exercet, nec ira, sed auiditate quadã sæuiẽdi furit, si in ora parẽtum filios iugulat, si nõ contẽtus simplici morte, distorquet, nec urit solũ perituros, sed excoquit, si ars ei⁹ est cruor, & semper recẽti madet: parũ est huic beneficiũ non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohęreret, intercisa iuris humani societas abscidit. Si pręstitisset quidẽ mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quicquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiã scelus haberet̃. Si non patriã meã impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus à mea gẽte suã exagitat, abscidit nihilominus illum tãta prauitas animi: etiam si nõ inimicũ, inuisum mihi efficit: priorq; mihi ac potior ei⁹ officij ratio est, quod humano generi, q̃ quod uni homini debeo.

Cap. 20.

SEd quamuis hoc ita sit, & ex eo tẽpore omnia mihi in illum sint libera, ex quo corrumpẽdo fas omne, ut nihil in eũ nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, ut si beneficium illi meum, neq; uires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, ita autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficium obest cuiquam eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniam quæ satellitem stipẽdio teneat, nõ subministrabo. Si marmora & uestes desiderauit, nihil oberit cuiquã id, quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet mu-

munere artifices ſcenæ, & ſcorta, & quæ feritatem eius emolliant,
libens offeram. Cui triremes & æratas non mitterem, luſorias &
cubiculatas, & alia ludibria regum in mari laſciuientium mittam.
Et ſi ex toto eius ſanitas deſperata fuerit, eâdem manu qua benefi-
cium omnibus dabo, illi reddam: quanquam ingeniis talibus uitæ
exitus remedium eſt: optimumq; eſt obire ei, qui ad ſe nũquam re-
diturus eſt. Sed hæc rara nequitia eſt, & ſemper portẽti loco habita
fuit, ut hiatus terrę, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaq; ab il-
la recedamus. De his loquamur, quæ deteſtamur ſine horrore. Huic
homini malo, quem inuenire in quolibet foro poſſum, quem ſingu
li timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi ne-
quitiam eius prodeſſe, quòd in me non eſt, redeat domum bonus
an malus. Quàm diligenter iſtud excuterem, ſi non redderem, ſed
darem? Hic locus fabulam poſcit.

CAP. 21. *Beneficia reddenda etiamſi nemo te appellet, aut debitor ipſe mortuus ſit.*

PYthagoricus quidã emerat à ſutore phecaſſia, rem magnã, non
præſentib. nũmis. Poſt aliquot dies uenit ad tabernã redditur⁹:
& cũ clauſam diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operã tuã?
ſutor ille quem quæris, elatus combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe
moleſtum eſt, qui in æternum noſtros amittimus: tibi minimè, qui
ſcis futurum, ut renaſcatur, iocatus in Pythagoricum. At philoſo-
phus noſter treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum
retulit, ſubinde concutiens. Deinde cùm reprehendiſſet hanc ſuam
non reddendi tacitam uoluptatem, intelligens arriſiſſe ſibi illud lu-
cellum, redit ad eãdem tabernã, & ait: Ille tibi uiuit, tu redde, quod
debes. Deinde per cloſtrium, qua ſe commiſſura laxauerat, quatu-
or denarios in tabernam inſeruit, ac miſit, pœnas à ſe exigẽs impro-
bæ cupiditatis, ne alieno aſſueſceret.

CAP. 22.23. *Cum dicimus, Eum qui beneficiũ dedit*, Meminiſſe non debere, *hyperbola utimur, hac formula amplius exigimus & quaſi mendacium, ut quantum ſatis ſit & uerum & æquum feramus.*

QVod debes, quęre cui reddas. Et ſi nemo poſcet, ipſe te appella.
Malus an bon⁹ ſit, ad te nõ pertinet. Redde & accuſa, nõ oblit⁹,
quẽadmodũ inter uos officia diuiſa ſunt. Illi obliuio imperata eſt, ti
bi meminiſſe mãdauim⁹. ¶ Errat tamẽ, ſi qs exiſtimat, cũ dicim⁹ eũ
q beneficiũ dedit, obliuiſci oportere, excutere nos illi memoriã rei
pręſertim honeſtiſſimę. Quędã petimus ultra modum, ut ad uerũ &
ſuũ redeãt. Cũ dicimus, Meminiſſe nõ debet: hoc uolum⁹ intelligi,
pdicare nõ debet, nec iactare, nec grauis eſſe. Quidã.n. beneficiũ qd'
dederũt, omnib. circulis narrãt. Hoc ſobrij loquũtur, hoc ebrij non
continẽt: hoc ignotis ingerũt, hoc amicis cõmittunt: ut hæc nimia
& exprobratrix memoria ſubſideret, obliuiſci eũ qui dedit, iuſſim⁹,
& plus imperando quàm præſtari poterat, ſilentium ſuaſimus.

CAP. 23.

QVoties parum fiduciæ est in his, quib. imperas, amplius est exigendū quā satis est, ut præstetur quantū satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad uerū mendacio ueniat. Itaq; ille cū dixit,

Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit, ut crederetur quātum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, uiolentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse, quàm scopulum. Nunquam tantū sperat hyperbola, quantū audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficiū dedit obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito. Memoria eius non appareat, nec incurrat.

CAP. 24. 25. *Beneficij dati quales exactores atque admonitores esse debeamus.*

CVm dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionē tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiā bonis *admonitore*. Quid ergo? occasionem ignorāti non ostendā? necessitates illi meas nō detegā, quare nesciisse se aut mētiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed uerecunda: quæ nō poscat, nec in ius uocet. Socrates amicis audientib. Emissem, inquit, palliū, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit: à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantum enim erat, quod Socrates accipiebat? At multum erat, emeruisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castigare mollius potuit. Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hæc quisquis properauerit, serò dat. Iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus: nō ut nunquam fiat, sed ut parcè.

CAP. 25.

ARistippus aliquando delectatus unguēto: Malè, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est: Malè istis improbis, & importunis beneficiorum suorū quadruplatorib. eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamē utar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem, qui alterius beneficij loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam'ne querens quidem, dicam:

——*Eiectum littore egentem*

Excepi, & regni demens in parte locaui?

Non est ista admonitio, imò conuicium est. Hoc est in odiū beneficia perducere. Hoc est efficere, ut ingratum esse, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeq; est, submissis & familiarib. uerbis, memoriā reuocare.

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam

Dulce meum.——

Ille inuicē dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentē excepisti.

CAP. 26.

CAP. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. *Beneficij quemadmodum admonere debeamus eum, qui eius oblitus uideatur: & quemadmodum æquo animo ingratos ferre debeamus.*

SEd nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? Quæris rem maximè necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferēdi sint, placito animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, ut non tamen dedisse delectet. Nunquam in has uoces iniuria impellat: *Vellem non fecisse.* Beneficij tui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pœnitet. Non est, quòd indigneris tanquam aliquid noui acciderit: magis mirari debes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis uerecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigricia, alium occupatio. Aspice quemadmodū immensæ hominū cupiditates hiēt semper & poscāt. Non miraberis ibi neminē reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorū tam firmæ uolūtatis ac solidæ, ut tutò apud eū beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucrosus est, cuius summā non uinces: alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporē mentis ac senium, & huic cōtrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusq; perpetuos. Adijce æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitētium, quid leuitatem semper aliquò transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquā fidele cōsiliū daturus timor, & mille errores, quib. uoluimur. Audacia timidissimorū, discordia familiarissimorū, & publicū malū incertissimis fidere, fastidire possessa, optare, quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. 27.

INter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi uitæ nostræ uera imago succurret, uideberis tibi uidere: captæ maximæ ciuitatis faciem, in qua omisso pudoris, rectiq; respectu, uires in consilio sunt, uelut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legibus scelera sunt. Nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, ullum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex prophano, hic sacra rapit, hic effringit, hic transilit, hic nō contētus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina uenit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros, deformes, senes pallidos. Est istud graue uitium, est intolerabile, & quod disso-

ciet homines, quod concordiam qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet. Sed usq; eò uulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. 28.

COgita tecum, an quibuscunq; debuisti, gratiam retuleris, an nullum unquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur? Videbis quę puero data sunt, ante adolescentiam elapsa, quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædā è conspectu nostro paulatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. Necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset autoritas, quia beneficiū eius lōgius ætas sequens posuit. Sic factum est, ut præceptoris tibi non esset ulla ueneratio. Sic euenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator excideret. Fortasse uitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Iniquè publico irasceris crimini, stultè tuo. Vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utique peiorem exprobrando. Non est, quòd frontē eius indures, sine: si quid est pudoris residui seruet. Sæpe dubiam uerecundiā uox conuiciantis clarior rupit. Nemo id esse quod etiam uidetur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

CAP. 29.

PErdidi beneficium. Nunquid quæ cōsecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si malè respondit, bene collocatum. Non est ille, qualem sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. Damnum nunc tunc factum apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit, fortasse facturus est. Quędam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum est. Nutriamus fidem languidam.

CAP. 30.

PErdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora: perdidisti, sed cùm dares. Nunc palàm factum est. Etiam in his quæ uidentur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum, ita animorum molliter uitia tractanda sunt. Sæpe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat, nō dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra infamia quærat? Nec desit qui dicat:

dicat? Nescio quid est, quòd eum, cui tantùm debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem querendo, etiam si non inquinauit, aspersit. Nec quisquam fingere cõtentus est leuia, cùm magnitudine mendacij fidem quærat.

CAP. 31.

QVanto illa melior uia qua seruatur illi spes amicitię, & si reuerti ad sanitatem uelit, etiam amicitia. Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri, infestiq; aduersus diligenda animi est, ut etiam uitiatus bonos non amet: quibus hoc quoq; cœpit debere, quod impunè nõ soluit. Ad illa itaq; cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dij omnium rerum optimi autores, qui beneficia ignorantib. dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obiicit negligentiam nostri, alius iniquitatẽ: alius illos extra mundum suum proiicit, & ignauos, hebetesq; sine luce, sine ullo opere destituit. Alius solem cui debemus, quòd inter laborem quietemq; tempus diuisimus, quòd non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quòd annum cursu suo tẽperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxũ aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potius quàm deũ appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dij beneficia congerere, de beneficiorum autore dubitãtibus, sed æquali tenore bona sua per gentes populosq; distribuunt, unam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hyemes, æstatesq; interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ad excitandas domos ruina deterruit: & cùm penates ignis absumpsit, fundamẽta tepente adhuc area ponimus, & urbes haustas sæpius eodem solo cõdimus. Adeò ad bonas spes pertinax animus est. Terra mariq; humana opera cessarent, nisi malè ruentia iterum tentare libuisset.

CAP. 32.

INgratus est: non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo cùm darem, usus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficiũ dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuq; sterilitatem soli uincam. Periit mihi beneficium, iste omnibus. Non est magni animi, beneficium dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

LIBRI VLTIMI DE BENEFICIIS FINIS.

VERBORVM ET SENTENTIARVM NOTABILIVM INDEX: IN QVO PRIOR
numerus paginam, alter caput, postremus librum denotat.

C

consi-

Ob-

FINIS.

Errata.

Pag.43.verſ.8. lege dedi. 47.30. *eundum.* 76.35. *ſaporem.* 83. *in tit. Liber* QVINTVS. 87.20. *eundum.* 89.10. *tranſeamus* 101.16. *huius.*

LVCII ANNAEI SENECAE DE INSTITVTIONE AD LVCILIVM LIBRI EPIstolarum uigintiduo.

LIBER PRIMVS.

EPIST. 1. *De colligenda & sistenda fuga temporis: & non esse pauperem, cui etiam modicum satis est.* ¶ Tempus *uitæ nostræ colligendum esse, ut ne uel malè, uel nihil, uel aliud agamus. Tempus amissum, ne gratum quidem amicum posse reddere.*

TA fac, mi Lucili, uindica te tibi, & tempus quod adhuc auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse ut scribo, quædam tempora eripiuntur nobis, quędam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam fit: & si uolueris attendere, magna uitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod precium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quòd mortem prospicimus: magna pars eius iam præteriit: quicquid ætatis retrò est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur, uita transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt, tempus tantùm nostrum est. In huius rei nimis fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua expellit quemcunq; uult: sed tanta stulticia mortalium est, ut quæ minima & uilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi cum periĕte patiantur: nemo se iudicet quicquam debere, qui tempus accepit: cùm interim hoc unum est, quod nec gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio? Fatebor ingenuè, quod apud luxuriosum, sed diligentem, euenit: Ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum dicam, causas paupertatis meæ reddam. Sic euenit mihi, quod plerisque: non suo uitio ad inopiam redactis, omnes ignoscūt, nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantulumcunq; superest, sat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tempore uti incipias. Nam, ut uisum est nostris maioribus, *Sera parsimonia in fundo est*. Non enim tantùm minimum in imo, sed pessimum remanet.

EPIST. 2. *De mutatione locorum, & multiplicium uoluminum lectione uitanda: & de cōmendatione paupertatis, si læta sit.* ¶ Locorum *crebras mutationes & peregrinationes argumentum esse incompositi animi, & qui secum morari non possit. Item lectionem omnis generis*

uoluminum, uagum quiddam esse & instabile: optima quotidie, & quæ ad mores pertineant legenda esse. Item narrat se legisse apud Epicurum, Honestam rem esse lætam paupertatem: *acute autem negat paupertatem esse ubi lætitia sit. Contra ait, eum qui paupertatem ægro animo ferat, diuitem esse: sed & eum qui quærat quod necesse, deinde quantum satis sit opulenti.*

EX his quæ mihi scribis, ex his quæ audio, bonã spem de te concipio: nõ discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi iactatio ista est. Primùm argumentum compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. ¶ Illud autẽ uide, ne ista lectio multorum autorum & omnis generis uoluminum, habeat aliquid uagum & instabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, si uelis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubiq; est. In peregrinatione uitam agentibus hoc euenit, ut multa hospitia habeãt, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicãt, sed omnia cursim & properanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æquè sanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. Non uenit uulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamenta tentantur. Non conualescit planta, quæ sæpius transfertur: nihil tam utile est, quod in transitu prosit. Distrahit animũ, librorum multitudo. Itaq; cùm legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modò, inquis, hunc librum euoluere uolo, modò illum. Fastidiẽtis stomachi est, multa degustare: quæ ubi uaria sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos itaq; semper lege, & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus cæteras pestes. Et cùm multa percurreris, unum excerpe, quod illo die concoquas. ¶ Hoc ipse quoq; facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernũ hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. (Soleo enim & in aliena castra transire, non tanquã transfuga, sed tanquam explorator.) Honesta, inquit, res est, læta paupertas. Illa uerò non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est: non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantũ illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantũ pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus quæris? Primus, habere quod necesse est: proximus, quod sat est. Vale.

EPIST. 3. *De modo eligendi & colendi amicum: & quòd tam uitium est omnibus credere, quàm nulli, sicut uel semper inquietum esse, uel semper quiescere.* ¶ Amicum *negamus cui res ad nos pertinentes communicare nolumus. In amicitia acquirenda & conseruanda quæ salutaria sint precepta. Deinde refert se apud Pomponium legisse ca die*

singulare

ſingulare quid aduerſus eos qui in latebras refugiunt, lucem auerſantes.

EPiſtolas ad me perferendas tradidiſti, ut ſcribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non ſoleas nec ipſe quidem hoc facere. Ita eâdem epiſtola illum dixiſti amicũ, & negaſti. Itaq; ſic priore illo uerbo quaſi publico uſus es, & ſic illum amicum uocaſti, quomodo omnes candidatos, bonos uiros dicimus, quomodo obuios, ſi nomen nõ ſuccurrit, dominos ſalutamus. Hoc abierit. Sed ſi aliquem amicũ exiſtimas, cui non tantundem credis quantum tibi, uehementer erras, & non ſatis noſti uim ueræ amicitiæ. Errat & ille, qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis ſuis obſeſſus, quàm quòd amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt. Tu uerò omnia cum amico delibera, ſed de ipſo prius. Poſt amicitiam credendum eſt, ante amicitiam iudicandum. Iſti uerò præpoſterè officia permiſcent, qui contra præcepta Theophraſti, cùm amauerint iudicant, & non amant cùm iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus ſit: cùm placuerit fieri, toto illum pectore admitte, tam audacter cum illo loquere quàm tecum. Tu quidem ita uiue, ut nihil tibi committas, niſi quod committere etiam inimico tuo poſſis: ſed quia interueniunt quædam, quæ conſuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas miſce. Fidelem ſi putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & illi ius peccandi ſuſpicando fecerunt. Quid eſt ergo, quare uerba coram amico meo retraham? Quid eſt, quare me coram illo non putem ſolum? Quidam quæ tantùm amicis committenda ſunt, obuiis narrant, & in quaslibet aures, quicquid illos urit, exonerant: quidam rurſus etiam chariſſimorum conſcientiam reformidant, & ſi poſſent, ne ſibi quidem credituri, interius premunt omne ſecretum. Neutrum faciendũ eſt. Vtrumq; enim uitium eſt, & omnibus credere, & nulli: ſed alterum honeſtius dixerim uitium, alterum tutius. Sic utroſq; reprehendas, & eos qui ſemper inquieti ſunt, & eos qui ſemper quieſcunt. Nam illa tumultu gaudens, non eſt induſtria, ſed exagitatæ mentis concurſatio: & hæc non eſt quies, quæ motum omnẽ moleſtiam iudicat, ſed diſſolutio & languor. ¶ Itaq; hoc quod apud Põponiũ legi, animo tuo mandabitur: *quidam adeò in latebras refugerũt, ut putent in turbido eſſe, quicquid in luce eſt. Inter ſe iſta miſcenda ſunt, & quieſcenti agendum, & agenti quieſcendum eſt.* Cum rerum natura delibera: illa dicet tibi, ſe & diem feciſſe & noctem. Vale.

EPIST. 4. *De emendando & componendo animum ad contemptum: quòd magnæ diuitiæ ſunt, ſecundum naturam compoſita paupertas. ¶ Animo emendato & compoſito, & minimè puerili ut ſimus, nobis enitendum: Animum ad contemptum animæ ſeu uitæ, perducendum eſſe, ſic ut aduerſus omnia quæ accidere poſſunt, etiam potentiſſimis, nos*

adhortemur & duremus. Mortem singulis momentis singulis instare. Deinde paupertatem compositam magnas diuitias esse refert, *ex sua ac diurna ueteris alicuius authoris lectione.*

PErseuera ut cœpisti, & quantum potes propera, quò diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum componis, etiam dum emendas: alia tamen illa uoluptas est quæ percipitur ex contẽplatione mentis ab omni labe purę & splendidæ. Tenes utiq; memoria, quantum senseris gaudium, cùm prætexta posita, sumpsisti uirilem togã, & in forum deductus es. Maius expecta, cùm puerilem animum deposueris, & te in uirum philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed quod est grauius, puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quòd autoritatem habemus senum, uitia puerorum: nec puerorum tantùm, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos utraq;. Prospice modò, & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multũ metus afferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te uenit: timenda erat, si tecum esse posset. Necesse est, aut non perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animæ. Non uides, quàm ex friuolis causis contemnatur. Alius ante amicæ fores laqueo pependit, alius se pręcipitauit à tecto, ne dominũ stomachantẽ diutius audiret: alius ne reduceretur è fuga, ferrũ adegit in uiscera. Non putas uirtutem hoc esse effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura uita contingere, qui de ꝓducenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis æquo animo uitã relinquere: quam multi sic cõplectuntur & tenent, quomodò qui à torrente rapiuntur in spinas & aspera. Pleriq; inter mortis metum, & uitæ tormenta miseri fluctuant: & uiuere nolunt, & mori nesciũt. Fac itaq; tibi iucundam uitam, omnem pro illa sollicitudinẽ deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quàm quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite pupillus & spado tulêre sententiam. De Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Cæsar iussit Lepidũ Decio tribuno præbere ceruicem, ipse Chereæ præstitit. Neminem eò fortuna prouexit, ut non tantum illi minaretur, quantum promiserit. Noli huic tranquillitati confidere: momento marę euertitur, eodem die ubi luserunt nauigia sorbentur. Cogita posse & latronem & hostem admouere iugulo tuo gladium, ut potestas maior absit. Nemo non seruus habet in te uitæ necisque arbitrium. Ita dico, quisquis uitam suam contempsit, tuæ dominus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta ui, aut dolo: & intelliges, non pauciores seruorũ ira cecidisse, quàm regum. Quid

adte

ad te itaque, quàm potens sit quem times, cùm id propter quod times, nemo non possit? At si fortè in manus hostium incideris, uictor te duci iubebit: eo nempe momento quo duceris. Quid teipse decipis, & hoc nunc primùm, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es duceris. Hæc & huiusmodi uersanda in animo sunt, si uolumus illam ultimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit. ¶ Sed ut epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit, & hoc quoq; ex alienis hortulis sumptum est *Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas.* Lex autem illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit. Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec superciliū graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est, quod natura desiderat, & expositū. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togā conterunt, quę nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena littora impingunt. Ad manū est, quod sat est. Cui cum paupertate bene conuenit, diues est.

EPIST. 5. *De uitanda hypocrisi, & nimia uitæ districtione.*

¶ Hypocritas *& prauos Philosophos notat, qui Curios suo habitu, uictu, conuictuq; simulant, ut uulgo dissimiles uideantur. Veram esse* Philosophiam *uitam temperare inter mores bonos & publicos. Philosophiam minimè in eo uersari, ut conspectum hominum refugiamus, humi positum cubile habeamus, argento odium indicamus, asperum, incultum & intonsum caput & negligentiorē barbā habeamus, ceteráue eiusmodi faciamus. Deinde refert se eā die apud Catonē legisse,* Eū timere desiturū, qui sperare definat, *ostenditq; ea sententia nihil dissimile contineri: apertum enim esse ut spem etiam metus consequatur.*

QVòd pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorem facias, & probo & gaudeo; nec tantùm hortor, ut perseueres, sed etiā rogo. Illud autem te admoneo, ne eorū more qui non proficere, sed conspici cupiūt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere uitæ notabilia sint. Asperum, incultū, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indictum argento odium, & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionē peruersa uia sequitur, deuita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modestè tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominū consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint, frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga, nec sordeat quidem. Non habeamus argentū, in quo solidi auri cælatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoq; caruisse. Id agamus, ut meliorem uitam sequamur quàm uulgus, non ut contrariam. Alioqui quos emendari uolumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque efficimus, ut nihil imitari uelint nostri, dum timent, ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum

communẽ,humanitatem & congregationẽ, à qua professionis dissimilitudo separabit. ¶ Videamus, ne ista per quæ admirationem parare uolumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam uiuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse mundicias, & squalorẽ appetere, & cibis non tantùm uilibus uti, sed tetris & horridis. Quẽadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita usitatas & nõ magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatẽ exigit philosophia, non pœnam. Potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur uita inter bonos mores & publicos. Suspiciant omnes uitam nostrã, sed agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ cæteri? Nihil inter nos & illos intererit? Plurimũ. Dissimiles esse nos uulgo sciat, qui inspexerit propius, qui domũ intrauerit, nos potius miretur quàm supellectilem nostrã. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. ¶ Sed ut huius quoq; diei lucellum tecum communicem, apud Catonem nostrum inueni cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. *Desines*, inquit, *timere, si sperare desieris.* Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cùm uideantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem cathena & custodem & militem copulat, sic ista quę tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Vtrumq; pendentis animi est, utrumq; futuri expectatione soliciti. Maxima autẽ utriusq; causa est, quòd non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. Itaq; prouidentia maximum bonum conditionis humanæ in malum uersa est. Feræ pericula quæ uident, fugiunt: cùm effugêre, securæ sunt. Nos & uenturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentũ memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantùm præsentibus miser est. Vale.

EPIST. 6. *De malo spei & timoris, & de efficacia exemplaris doctrinæ. ¶ Animum & mores quotidie in melius emendãdos, mutandos & transfigurandos esse. Ad eam rem conferre, salutaribus cuiusdam amici præceptis uti: nihil tamen æquè iuuare, quàm eorum, qui uerè philosophantur uiuam uocem, conuictum atq; contubernium. Deinde refert se ea die apud Hecatonẽ legisse hãc elegantem sententiã:* Profecisse admodum eum uideri, qui amicus esse sibi cœperit.

INtelligo, Lucili, non emendari me tantùm, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quid ni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod uitia sua, quæ adhuc ignorabat, uidet. Quibusdam ægris gratulatio fit, cùm seipsos ægros esse senserunt. Cuperem itaq;

tecum communicare tam ſubitam mei mutationem : tunc amicitiæ
noſtræ certiorem fiduciam habere cœpiſſem, illius ueræ, quam non
ſpes, non timor, non utilitatis ſuæ cura diuellit : illius, cum qua ho-
mines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui nō a-
micô, ſed amicitia caruerūt. Hoc non poteſt accidere, cùm animos
in ſocietatē honeſta cupiendi par uoluntas trahit. Quid ni non poſ-
ſit? Sciunt enim ipſos omnia habere cōmunia, & quidem magis ad-
uerſa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mi-
hi ſingulos dies uideam. ¶ Mitte, inquis, & nobis iſta, quæ tam ef-
ficacia expertus es. Ego uerò cupio in te omnia transfundere, & in
hoc gaudeo aliquid diſcere, ut doceā: nec me ulla res delectabit, li-
cèt eximia ſit & ſalutaris, quā mihi uni ſciturus ſum. Si cum hac ex-
ceptione detur ſapientia, ut illam incluſam teneam, nec enunciem,
reiiciam. Nullius boni ſine ſocio iucunda poſſeſſio eſt. Mittam itaq;
ipſos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum paſſim profu
tura ſectaris, imponā notas, ut ad ipſa protinus quæ ꝓbo & miror,
accedas. Plus tamē tibi & uiua uox & conuictus, quàm oratio pro-
derit. In rem præſentem uenias oportet. Primùm quia homines am
plius oculis quàm auribus credunt: deinde quia longum iter eſt per
præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonē Cleanthes non ex-
preſſiſſet, ſi eum tantūmodo audiſſet. Vitæ eius interfuit, ſecreta ꝑ-
ſpexit, obſeruauit illū, an ex formula ſua uiueret. Plato & Ariſtote-
les, & omnis in diuerſum itura ſapiētiū turba, plus ex morib. quàm
ex uerbis Socratis traxit. Metrodorū, & Hermacū, & Polyænū, ma-
gnos uiros non ſchola Epicuri, ſed contuberniū fecit. Nec in hoc te
accerſo tantùm, ut proficias, ſed ut proſis. Plurimū enim alter alteri
conferemus. ¶ Interim quia diurnā tibi mercedulam debeo, quid
me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. *Quæris*, inquit, *quid
profecerim? Amicus eſſe mihi cœpi.* Multum profecit, qui nunquam erit
ſolus: ſcito hunc amicum omnibus eſſe. Vale.

EPIST. 7. *De fugiendo turbæ cōſortio.* ¶ Turbā *& multitudi-
nis cōuerſationem cuiq; noxiā. A ſpectaculis gladiatoriis & cæteris eiuſ-
modi exemplis, quæ ad uitia nos trahāt cuiq; fugiendū eſſe. Laudē à uulgo
& multitudine captandam non eſſe. Deinde refert ſe ea die apud Demo-
critū legiſſe,* Vnum nobis pro populo eſſe & ſufficere, & popu-
lum pro uno. *Item apud incertum authorem alium*, ſatis eſſe profi-
tenti cuiq; publicè paucos, uel unū, uel nullos auditores. *Item
apud Epicurum*, Non multis ſed paucis ſcribendum eſſe.

QVid tibi uitandum præcipuè exiſtimē, quæris? Turbam. Non-
dum illi te tutò commiſeris. Ego certè confiteor imbecillitatē
meam. Nunquā mores quos extuli refero. Aliquid ex eo quod com
poſui, turbatur: aliquid ex his quæ fugaui, rediit. Quod ægris eue-
nit, quos longa imbecillitas uſqueadeò affecit, ut nunquā ſine of-
fenſa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo mor-

bo inficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis uitium aut commodat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui cōmiscemur, hoc periculi plus est. Nihil uerò est tam damnosum bonis moribus quàm in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per uoluptatem facilius uitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior, imò uerò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. ¶ Casu in meridianum *spectaculum* incidi, lusus spectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominū oculi ab humano cruore acquiescant. Contrà est, quicquid antè pugnatū est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis mera homicidia sunt, nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manū mittunt. Hoc pleriq; ordinariis paribus & postulaticiis præferūt. Quid ni præferant? non galea, non scuto repellitur ferrū. Quò munimenta? Quò artes? Omnia ista mortes meræ sunt. Manè leonibus & ursis homines, meridie spectatoribus suis obiiciuntur. Interfectores interfectis iubentur obiici, & uictorem in aliam detinent cædem: exitus pugnantiū mors est: ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum uacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem: quia occidit, ille meruit, ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, ure, uerbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parū audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis agūtur in uulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum: interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age, ne hoc quidem intelligitis, *mala exempla in eos redundare qui faciunt*? Agite diis immortalibus gratias, quòd eum docetis esse crudelē, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facilè transitur ad plures. Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeò nemo nostrûm qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetū uitiorum tam magno comitatu uenientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ, aut auariciæ, multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes, quamuis candido & simplici, rubiginē suam affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem deuitandum est: ne uel similis malis fias, quia multi sunt: néue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantū potes: cum his uersare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuò ista fiunt: & homines dum docent, discunt. Non est ergo quòd te gloria publicandi ingenij producat in medium, ut recitare istis uelis, aut disputare: quod facere te uellem, si haberes isti populo idoneā mentē. Nemo est qui intelligere possit.

Aliquis

Aliquis, fortasse unus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendusq; ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quòd timeas, ne operam perdideris: tibi didicisti. ¶ Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregiè dicta circa eundem ferè sensum tria: ex quibus unum hæc epistola in debitū soluet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro uno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de autore) cū quæreretur ab illo, quò tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ: Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregiè hoc tertiū. Epicurus cùm uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili: condenda in animum sunt, ut contemnas uoluptatem, ex plurium assensione uenientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrsus bona tua spectent. Vale.

EPIST. 8. *De indulgentia corporis proprij, & turba hominum: & quòd bona fortunæ sunt fugienda philosophanti, conscientia sua contento: propter ueram libertatem acquirendam ex seruitute animi impendenda philosophiæ, discendæ & operandæ.* ¶ *In* secessu *esse & tamen in actu mori quemadmodum quis possit? Secedendo non tantum ab hominibus, sed etiam à rebus & quidem suis. Posterorum negotium agendo, illis quæ prosint aliqua conscribendo: corpori tantum indulgendo, quantum bonæ ualetudini satis sit, idq; durius tractando ne animo malè sit: cibo famem sedando, potione, sitim extinguendo, ueste arcendo frigus, lecto quali quali id aduersus infesta muniendo: peritura contemnendo, nihil præter animum mirabile constituendo. Deinde refert quod ea die apud Epicurum legerit,* Philosophiæ seruire ueram libertatem esse. *Item apud Publium poëtam, se alias sententias legisse, quas hic recenset.*

TV me, inquis, uitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum: ubi illa præcepta uestra, quæ imperant in actu mori? Quod ego tibi uideor interim suadere, in hoc me recondidi, & fores clausi, ut prodesse pluribus possem. Nullus mihi per ociū dies exit, partem noctium studiis uendico: non uaco somno, sed succumbo, & oculos uigilia fatigatos, cadentesq; in opere detineo. Secessi non tantùm ab hominibus, sed etiam à rebus, & primùm à rebus meis. Posterorum negocium ago. illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, uelut medicamentorū utilium compositiones literis mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus: quæ etiam si persanata nō sunt, serpere desierunt. Rectum iter quod serò cognoui, & lassus errando, aliis monstro. Clamo, *Vitate quæcunq; uulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitū bonum, suspiciosi pauidiq; subsistite.* Et fera, & piscis spe aliqua oblectante deci-

pitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostrûm tutam agere uitam uolet, quantum plurimùm potest, ista uiscata beneficia deuitet: in quibus hoc quoq; miserrimi fallimur, quod habere nos putamus, hæremus. In præcipitia cursus iste deducit. Huius eminentis uitæ exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cùm cœperit transuersos agere felicitas. Aut rectis saltem, aut temet fruere. Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, sed cernuat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam uitæ teneto, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonæ ualetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo malè pareat: cibus famē sedet, potio sitim extinguat, uestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc utrum cespes erexerit, an uarius lapis gentis alienæ, nihil interest. Scitote hominem tam bene culmo quàm auro tegi. Contemne omnia, quæ superuacuus labor uelut ornamentum ad decus ponit. Cogita in te præter animū nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non uideor tibi plus prodesse, quàm cum ad uadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti anulum imprimerē, aut in senatu candidato uocem & manum commodarem. Mihi crede, qui nihil uel minora agere uidentur, maiora agunt, humana diuinaque simul tractant. ¶ Sed iam finis faciendus est, & aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendū. id de meo non fiet, adhuc Epicurum cōpilamus, cuius hanc uocem hodierno die legi: *Philosophiæ seruias oportet, ut tibi contingat uera libertas, non differatur in diem. Qui se illi subiecit & tradidit, statim circumagitur: hoc enim ipsum philosophiæ seruire, libertas est.* Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quàm nostrorum? quid est tamen, quare tu istas Epicuri uoces putes esse non publicas? Quàm multi poëtæ dicunt, quæ à philosophis aut dicenda, aut dicta sunt. Non attingam Tragicos aut togatas nostras. Habent enim hæ quoq; aliquid seueritatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum uersuum inter mimos iacet, quàm multa Publij, nō excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius uersum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem, quæ modò fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda:

Alienum est omne quicquid optando uenit.

Hunc uersum à te dici non paulo melius, sed astrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi. Vale.

EPIST. 9. *Quòd sapiens seipso contentus est ad beatè uiuendum, non ad uiuendum simpliciter.* ¶ Amico *sapientem non indigere, rectè dictum à Stilpone, Seneca defendit aduersus Epicurum non quòd*

sapiens

sapiens uelit esse sine amico, sed quòd sine amico esse possit, cùm & amicum amissum æquo ferat animo; & amissum prudentia sua possit statim facere, hac nimirum arte, Amando. *Amatorium enim præceptum certum ab Hecatone constitui,* si uis amari, ama. *Porrò sapientem amicum exoptare non lucri aut commodi sui causa, ut Epicurus putat, sed potius ut habeat pro quo moriatur, cuius exilium & cætera aduersa sequatur. Sapientem se ipso contentum esse ad beatè uiuendum, at non simpliciter ad uiuendum, cùm multis rebus opus habeat, ut uiuat. Sapientem amico destitutum Ioui similem esse resoluto mundo acquiescenti sibi, & cogitationibus suis tradito, cessante natura. Omne enim bonum intra se terminare, omnia bona sapientem comitari. Deinde refert se ea die apud Epicurum legisse similem Stilponis sententiam hoc sensu,* Miserum esse, qui se beatissimum non iudicat licèt imperet mundo.

AN meritò reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt *sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere*, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum uisum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno uerbo citò uoluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare uolumus, intelligi. Nos enim eum uolumus dicere, qui respuat omnis mali sensum, accipietur is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens uincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum nec sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen amicum habere uult, & uicinum, & contubernalem, quamuis sibiipse sufficiat. Vide quàm sit se contentus, aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quàm integro fuit. Quæ sibi desunt num desiderat, sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, non ut uelit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico possit, tale est, amissum æquo animo fert: sine amico quidem nunquam erit, in sua potestate habet, quàm citò raperet. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet; sic hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet & alium in locum amissi. ¶ Quæris quomodo amicum citò facturus sit? dicam, si illud mihi tecum conuenerit, ut statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine ullius ueneficæ carmine. *Si uis amari, ama.* Habes autem non tantùm amicitiæ usum ueteris, & certè magnam uoluptatem, sed etiam initium & comparationem nouæ. Quod interest inter metentem agricolam, & serentem, hoc inter eũ qui

qui parauit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, *Iucundius esse amicum facere quàm habere*: quomodo artifici iucundius est pingere, quàm pinxisse. Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æquè delectatur qui ab opere perfecto remouit manum, Iam fructu artis suæ fruitur, ipsa fruebatur arte cùm pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. ¶ Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum uult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna uirtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi ægro assideat, succurrat in uinculis coniecto uel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse ægro assideat, quē ipse circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam uenit, malè cogitat: quemadmodum cœpit, sic desinet. Parauit amicum aduersus uincula laturum opem: cùm primùm crepuerit cathena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas temporarias populus appellat. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Certè florentes, amicorum turba circumsedet: circa euersos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur: hac re ista tot nefaria exempla sunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est ut initia inter se, & exitus congruant. Qui amicus esse cœpit, quia expedit, placebit ei aliquod precium contra amicitiam, si ullum in illa placet precium præter ipsam. In quid igitur amicum paro? Vt habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis negociatio est, non amicitia, quæ ad commodum accedit, quæ quid consecutura sit, spectat. Non dubiè habet aliquid simile amicitiæ, affectus amantium. Possis dicere illam esse insanam amicitiam. Nunquid ergo quisquam amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriæ? Ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatē formæ, non sine spe mutuæ charitatis accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nūc de hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetēda: nam si propter seipsam expetēda est, potest ad illā accedere, qui seipso cōtentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam non lucro captus, nec uarietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. ¶ Se contentus est sapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur. Sapientem undique submouent, & intra cutem suam cogunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus uox ista promittat, Se contentus est sapiens ad beatè uiuendum, nō ad uiuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantùm animo sano, & erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chry-

sippi

sippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem nulla re indigere, & tamen multis illis rebus opus esse. Contrà: Stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnib. eget. Sapienti & manib. & oculis, & multis ad quotidianum usum necessariis opus est, sed eget nulla re: egere enim necessitatis est. Nihil aūt necesse sapiēti est. Ergo quamuis seipso cōtentus sit, amicis illi opus est: hos cupit habere quàm plurimos, nō ut beatè uiuat: uiuet enim etiā sine amicis beatè Summū bonū extrinsecus instrumenta non quærit, domi colitur, ex se totum est: incipit fortunæ esse subiectum, si quam partem sui foris quærit. ¶ Qualis tamen futura est uita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, uel in aliqua gente aliena destitutus, uel in nauigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? qualis est Iouis cùm resoluto mundo, & diis in unum confusis, paulisper cessante natura acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus: tale quiddam sapiens facit. In se reconditur, secum est: quandiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: & ducit uxorem, se contentus: & liberos tollit, se contentus: & tamen nō uiuet, si fuerit sine homine uicturus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. Nam ut aliarū nobis rerū innata dulcedo est, sic amicitiæ. Quomō solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomō hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarū appetentes faciat. Nihilominus cùm sit amicorum amātissimus, cū illos sibi comparet, sæpe præferat, omne intra se bonū terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa uxore, cùm ex incendio publico solùs, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, nūquid perdidisset: *Omnia*, inquit, *bona mea mecum sunt.* Ecce uir fortis ac strenuus, ipsam hostis sui uictoriam uicit. Nihil, inquit, perdidi, dubitare illum coegit, an uicisset. Omnia mea mecum sunt. Iusticia, uirtus, temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædā, quæ per medios ignes, sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior uir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quàm unum uirum uincere. Hæc uox illi est communis cum Stoico, æquè & hic intacta bona per concrematas urbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. ¶ Ne existimes nos solos generosa uerba iactare, & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi uocem emisit, quam tu boni consule: etiam hunc diem iam expunxi. Si cui, inquit, sua bona non uidentur amplissima, licèt totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari uidetur: id enim agendum, ut non uerbis seruiamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissi-

mum

mũ iudicat, licet imperet mundo. Vt scias aũt hos sensus cõmunes esse, natura scilicet dictante, apud poetam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi uidetur malus? Quid ergo, inquis? si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus, beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec qd uno die sentiet, sed quid assiduè. Non est aũt quòd uerearis, ne ad indignũ res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent omnis stulticia laborat fastidio sui. Vale.

EPIST. 10. *De solitudine uitanda imprudentibus: & de sinceritate orandi Deum.* ¶ *Solitudinem æque ut multitudinem & paucitatem cauendam esse: nam & solitudine plerosque malè uti. A Deo bonã ualetudinem animi & mentis quot diebus uotis & precibus petendam esse. Deinde refert se ea die legisse apud Athenodorum elegantẽ hanc sententiam:* Vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palàm.

SIC est, non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatũ uelim, & uide quò iudicium meũ abeat. Audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cùm uidisset adolescentulum secretò ambulantem, interrogauit, quid illic solus faceret. *Mecum,* inquit, *loquor.* cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemq; custodire solemus, ne solitudinè malè utatur. Nemo est ex imprudẽtib. qui relinqui sibi debeat. Tũc mala consilia agitant: tũc aut aliis, aut ipsis futura pericula struũt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quicquid aut metu aut pudore animus celabat, exponit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet cõmodum, nihil ulli committere, non timere iudicem, periit stulto. Ipse se prodit. Vide itaq; quid de te sperem, imò quid spondeam mihi: spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quàm tecum. Repeto memoria, quàm magno animo quædam uerba proieceris, quàm roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: Non à summis labris ista uenerunt, habent hæ uoces fundamentum: iste homo non est unus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic uiue. Vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum ueterum licèt diis gratiam facias, alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam ualetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista uota sæpe facias? Audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. ¶ Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, uerum est quod apud Athenodorum inueni: *Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eò perueneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palàm.* Nunc enim quanta dementia est hominum. Turpissima uota diis insusurrant: si quis admo-

uerit autem, conticeſcent: & quod ſcire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi ſalubriter poſſit: Sic uiue cum hominibus, tanquam Deus uideat: ſic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. Vale.

EPIST. II. *De inuincibilis uerecundiæ qualitate, & de imaginaria boni uiri præſentia.* ¶ Verecundiam *honeſtam eſſe: huiuſmodi affectiones uoluntates arte & ſapientia leniri poſſe at non uinci. Syllam, Pompeium, Fabianum magnos uiros ita erubuiſſe, non infirmitate mentis ſed nouitate rei. Scenicos uerecundiam uultu ſuo mutare. Deinde refert quod ea die apud Epicurum legerit:* Virum aliquem bonum nobis eligendum, & ſemper ante oculos & in ipſa conſcientia habendum, quo quaſi teſte incitante & uidente, imò & cenſore & iudice, uiuamus & faciamus.

LOcutus eſt mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum eſſet animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, ſermo primus oſtendit. Dedit enim nobis guſtum, ad quem reſpondebit: non enim ex præparato locutus eſt, ſed ſubitò deprehenſus. Vbi ſe colligebat, uerecundiam, bonum in adoleſcente ſignum, uix potuit excutere: adeò illi ex alto ſuffuſus eſt rubor. Hic illum, quantum ſuſpicor, etiam cùm ſe confirmauerit, & omnibus uitiis exuerit, ſapientem quoque ſequetur. Nulla enim ſapientia, naturalia corporis aut animi uitia ponuntur: quicquid infixum & ingenitum eſt, lenitur arte, non uincitur. Quibuſdam etiam conſtantiſſimis in conſpectu populi ſudor erumpit, non aliter quàm fatigatis & æſtuantibus ſolet: quibuſdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec diſciplina, nec uſus unquam excutit, ſed natura uim ſuam exercet, & illos uitij ſui, etiam robuſtiſſimos admonet. Inter hæc & ruborem eſſe ſcio, qui grauiſſimis quoque uiris, ſubitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris eſt, & tenera frons: nihilominus ueteranos & ſenes tangit. ¶ Quidam nunquam magis quàm cùm erubuerint, timendi ſunt, quaſi omnem uerecundiam effuderint. *Sylla* tunc erat uiolentiſſimus, cùm faciem eius ſanguis inuaſerat. Nihil erat mollius ore *Pompeij*, nunquam non coram pluribus erubuit, utique & in concionibus. *Fabianum* cum in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini: & hic mirè illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed à nouitate rei: quæ inexercitatos, & ſi non cõcutit, mouet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni ſanguinis ſunt, ita quidã incitati & mobilis, & citò in os prodeũtis. Hæc, ut dixi, nulla ſapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam ſub imperio, ſi omnia eraderet uitia. Quæcunq; attribuit conditio naſcendi, & corporis temperatura, cũ multum ſe diuq; animus compoſuerit, hærebunt. Nihil horũ uitari

poteſt,

potest, non magis quàm accersi. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristiciam repræsentant, hoc indicio imitantur uerecundiam: deiiciunt enim uultũ, uerba submittũt, figunt in terrã oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt, nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapiẽtia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa ueniunt, iniussa discedunt. ¶ Iam clausulam epistola poscit. Accipe, & quidem utilem & salutarem, quam te affigere animo uolo. *Aliquis uir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus; ut sic tanquã illo spectante uiuamus, & omnia tanquam illo uidente faciamus.* Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, custodem nobis & pædagogũ dedit: nec immeritò. Magna pars peccatorũ tollit, si peccaturis testis assistat. Aliquẽ habeat animus, quẽ uereatur, cuius autoritate etiã secretũ suum sanctius faciat. O' felicem illum, qui non actus tantũ, sed etiam cogitatus emendat. O' felicem, qui sic aliquem uereri potest, ut ad memoriam quoq; eius se componat, atq; ordinet. Qui sic aliquem uereri potest, citò erit uerendus. Elige itaq; Catonem: si hic uidetur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi uirum Lælium, elige eum cuius tibi placuit & uita, & oratio: & ipsius animum ante te ferens & uultus, illum semper tibi ostende, uel custodem, uel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges. Vale.

EPIST. 12. *De bono senectutis, & commendatione seu excusatione ipsius: & quòd in necessitate uiuere nulla necessitas est.* ¶ Senectutis *argumenta, quoquo nos uertamus ipsi, nobis apparere. Eam ut plenã uoluptatis amandam esse: Mortem ante oculos habere, molestum uideri, at non esse: Cuique ætati ac diei mortem ex æquo imminere. Deinde refert se apud Epicurum legisse sententiam hanc,* Malum quidem esse in necessitate uiuere. *Verum in ipsa necessitate uiuere, necessitatem nullam esse.*

QVocunque me uertò, argumenta senectutis meæ uideo. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificiĳ dilabentis. Ait uillicus, non esse negligentiæ suæ uitium, omnia se facere, sed uillam ueterem esse. Hæc uilla inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si tam putrida sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, *inquam*, has platanos negligi, nullas habent frondes, quàm nodosi sunt, & retorridi rami, quàm tristes & squalidi trunci. Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam, sed illas uetulas esse, quod inter nos sit. Ego illas posueram, ego illarum primum uiderã folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & meritò ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istum nactus es? quid te delectauit, alienum mortuũ tollere? At ille: Non cogno-

scis

ſcis me? inquit. Ego ſum Felicio, cui ſolebas ſigillaria afferre: ego ſum Philoſti uillici filius, delitiolum tuum. Perfectè, inquam, iſte delirat uetulus, etiam delitiolum meum factus eſt. Prorſus poteſt fieri, dentes illi cum maximè cadunt. Debeo hoc ſuburbano meo, quòd mihi ſenectus mea, quocunq; auerteram, apparuit. ¶ Complectamur illã, & amemus. Plena eſt uoluptatis, ſi illa ſcias uti: gratiſſima ſunt poma, cũ fugiunt. Pueritiæ maximus in exitu decor eſt: deditos uino potatio extrema delectat, illa quæ mergit, quæ ebrietati ſummã manum imponit. Quod in ſe iucundiſſimũ hominis uoluptas habet, in finem ſui differt. Iucundiſſima eſt ætas deuexa iam, non tam præceps: & illam quoq; in extrema tegula ſtantem, iudico habere ſuas uoluptates: aut hoc ipſum ſuccedit in locum uoluptatum, nullis egere. Quàm dulce eſt, cupiditates fugaſſe ac reliquiſſe. ¶ Moleſtum eſt, inquis, mortem ante oculos habere. Primùm iſta tã iuueni ante oculos debet eſſe, quàm ſeni. Non enim citamur ex cenſu. Deinde nemo tam ſenex eſt, ut non improbè unum diem ſperet. Vnus aũt dies gradus eſt uitæ: tota ætas partibus conſtat, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Eſt aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem extremum. Eſt alter, qui annos adoleſcentiæ excludit. Eſt qui totam pueritiam ambitu ſuo aſtringit. Eſt deinde ipſe annus, in ſe omnia continens tempora, quorum multiplicatione uita componitur. Menſis arctiore præcingitur cingulo. anguſtiſſimum habet dies gyrum: ſed & hic ab initio ad exitum uenit, ab ortu ad occaſum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scotinon fecit orationis obſcuritas: *Vnus*, inquit, *dies par omni eſt.* Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem eſſe horis: nec mentitur. Nam ſi dies tempus eſt uigintiquatuor horarum, neceſſe eſt omnes inter ſe dies pares eſſe: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem eſſe unum diem omnibus ſimilitudine: nihil enim habet longiſſimi temporis ſpacium, quod non in uno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi uices. Planeta facit iſta, non aliàs contractior, aliàs productior dies. Itaque ſic ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen, & conſummet atque expleat uitam. Pacuuius qui Syriam uſu ſuam fecit, cùm uino & illis funereis epulis ſe ſepeliſſet, quaſi ſibi parentauerit, ſic in cubiculum ferebatur à cœna, ut inter plauſus exoletorum hoc ad ſymphoniam caneretur, βεβίωκε βεβίωκε, nullo nõ ſe die extulit. Hoc quod ille ex mala conſcientia faciebat, nos in bona faciamus, & in ſomnum ituri, læti, hilareſq; dicamus:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi.

Craſtinum ſi adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatiſſimus eſt, & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſollicitudine expectat. Quiſquis dixit, *Vixi*, quotidie ad lucrum ſurgit. ¶ Sed iam debeo epiſtolam cludere. Sic, inquis, ſine ullo ad me peculio ueniet? Noli

timere : aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac uoce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? *Malum est in necessitate uiuere.* sed in necessitate uiuere, necessitas nulla est. Qui ni nulla sit? patent undiq; ad libertatem uiæ multæ, breues, faciles? Agamus Deo gratias, quòd nemo in uita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit : quid tibi cum alieno? Quod uerum est, meum est. Perseuerabo Epicurum tibi ingerere: ut isti qui in uerba iurãt, nec quid dicatur æstimant, sed à quo, sciant, quæ optima sunt esse communia. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCIVM EPISTOLARVM LIBER Secundus.

EPIST. 13. *De utilitate exercitationis contra aduersa : de remediis contra mala fortuita : & quòd stulticia semper incipit uiuere.*

¶ Aduersa *patienter ferre non alij melius possunt, quàm qui sæpius cum rebus aduersis colluctati. In his ferendis hæc suppeditari possunt præcepta : Vt ne opinione laboremus; ut ne miseri ante tempus simus : Torquemus enim nos ipsos uel iniuria uel magis, uel ante quam oporteat. Dolorem augemus, fingimus, anteuertimus. Præsentia & futura mala toleranda sunt. Deinde refert quod apud Epicurum legerit*, stultitiam inter cętera sua mala hoc habere, ut semper incipiat uiuere.

VLTVM tibi esse animi scio. nam etiam antequam instruerem te præceptis salutaribus & dura uincentibus, satis aduersus fortunam placebas tibi, & multo magis postquam cum illa conseruisti manum, uiresque expertus es tuas : quæ nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cùm multæ difficultates hinc & illinc apparuerint, aliquando uerò & propius accesserint. Sic uerus ille animus, & in alienum non uenturus arbitrium probatur. Hæc eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui nunquam suggillatus est. Ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo ut similitudinem istam prosequar, sæpe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiliisti, & acrior constitisti. Multum enim adiicit sibi uirtus lacessita. Tamen si tibi uidetur, accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quæ nos terrent, quàm quæ premunt: & sæpiùs opinione quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus omnia ista quæ gemitus mugitusq; exprimunt, leuia esse & contemnenda. Omittamus hæc magna uerba, sed dij boni, uera,

uera. Illud tibi præcipio, *ne sis miser ante tempus*: cùm illa quæ uelut imminentia expauisti, fortasse nunquam uentura sint, certè nondum uenerunt. Quædam enim nos magis torquent quàm debeant: quędam antè torquent quàm debeant: quędam torquent cùm omnino non debeant. Aut augemus dolorē, aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leue dixero, tu grauissimum esse contendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea uidebimus, utrum ista suis uiribus ualeant, an imbecillitate nostra. Illud præsta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites, & cum patiētia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optimè nosti. Quid est, quare isti me complorent? quid est quòd trepident, quòd contagium quoq; mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali: an res ista magis infamis est quā mala? Ipse te interroga: Nunquid sine causa crucior, & mœreo, & quod non est, malum facio? Quomodo, inquis, intelligam, si uana sint, an uera, quibus angor? Accipe huius rei regulam. Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut utrisque. ¶ De præsentibus facilè est iudicium: si corpus tuum liberum est, sanum est, nec ullus ex iniuria dolor est, uidebimus quid futurum est, hodie nihil negocij habet. At enim futurum est. Primùm dispice, an certa argumenta sint uenturi mali. Plerunq; enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis illa quæ conficere bellum solet fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi Lucili, citò accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic uertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine autore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis uana perturbant. uera enim modum suum habent. quicquid ex incerto uenit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaq; tam perniciosi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus sunt. Cæteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaq; rem diligenter. ¶ Verisimile est, aliquid futurum mali. Non statim uerum est. Quàm multa non expectata uenerunt, quàm multa expectata nusquam comparuerunt. Etiam si futurum est, quid iuuat dolori suo occurrere? Satis citò dolebit cùm uenerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interuenient, quibus uicinum periculum uel propè admotum, aut subsistat, aut desinat, aut in alienū caput trāseat. Incendium ad fugam patuit, quosdam molliter ruina deposuit, aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est, aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem: fortasse erit, fortasse non erit: interim non est, meliora propone. Nonnunquā nullis apparētib. signis, quæ mali aliquid prænuncient, animus sibi

falsas imagines fingit, aut uerbum aliquod dubiæ significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius q̄ est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla aūt caussa uitæ est, nullus miseriarum modus, si timetur quā-tum pōt. Hic prudentia prosit, hic robore animi: euidentem quoq; metum respue. Si minus, uitio uitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quę timentur, ut non certius sit, & formi data subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum exami-na: & quoties incerta erūt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plu res habebit sententias metus, nihilominus in hanc partē potius in-clina, & perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo uolue, maio rem partem mortalium cùm illi nec sit quicquam mali, nec pro cer-to futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi cū cœ-perit impelli, nec timorem suum redigit ad uerum. Nemo dicit, Va-nus autor est, aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expa-uescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem uenit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leuibus te remediis refocillare. Alius dicat, Fortasse hoc non ueniet: tu dic, Quid porrò si ueniet? Videbimus utrum ueniet: fortasse pro me ue-niet: & mors ista uitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit. Catoni gladium assertorem libertatis extorque, magnam partē de-traxeris gloriæ. Nimium diu te cohortor, cùm tibi admonitione ma gis quā exhortatione opus sit. Non in diuersum te à natura tua du-cimus, natus es ad ista, quæ dicimus. Eò magis bonum tuum auge & exorna. ¶ Sed iam finem epistolæ faciam, si illi signum suum im-pressero: id est, aliquam magnificam uocem perferendam ad tē mā-dauero. *Inter cætera mala, hoc quoq; habet stulticia, semper incipit uiuere.* Considera quid uox ista significet, Lucili uirorum optime: & intel-liges quàm fœda sit hominum leuitas, quotidie noua uitæ funda-menta ponentium, nouas spes etiam in exitu inchoātium. Circum-spice tecum singulos: occurrunt tibi senes, qui se quàm maximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negociandum parent. Quid est autem turpius, quàm senex uiuere incipiens. Non adiicerem auto-rem huic uoci, nisi esset secretior, nec inter uulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permisi. Vale.

EPIST. 14. *Vt non seruiatur corpori: & qualiter uitanda sit nocitu-ra potentia: & quòd is maximè diuitiis fruitur, qui non indiget diuitiis.*

¶ Corpori *indulgendum non seruiendum. Tametsi sine corpore non ui-uimus, non tamen propter corpus uiuere debemus. Remedia sapienti sua esse aduersus inopiā, morbos & uim potentioris. Ad philosophiā tanquā in tutā insulam confugiendum & quomodo. Deinde refert se apud Epicu rū legisse,* Eū maximè diuitiis frui, qui minimè diuitiis indigeat.

FAteor insitam esse nobis corporis nostri charitatem. Fateor nos huius gerere tutelam: non nego indulgendum illi, seruiendum nego

nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquã propter corpus uiuere debeamus, sed tanquã nõ possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timorib. inquietat, sollicitudinib. onerat, cõtumeliis obiicit. Honestũ ei uile est, cui corpus nimis charũ est. Agat̃ eius diligẽtissimè cura: ita tamẽ, ut cũ exiget ratio, cùm dignitas, cũ fides, mittẽdum in ignẽ sit. Nihilominus, quantũ possumus, euitemus incõmoda quæq;, non tãtùm pericula: & in tutũ nos reducamus, excogitãtes subinde, quib. possint timẽda depelli: quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur *inopia*, timẽtur *morbi*, timent̃ quæ per *uim* potentioris eueniunt. ¶ Ex his omnib. nihil magis nos cõcutit, quàm quod ex aliena potentia impẽdet. Magno enim strepitu & tumultu uenit. Naturalia mala quæ retuli inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas, & turbam ferarum, quam in uiscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & uncum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat stipitem, & distracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intextam, quicquid aliud præter hæc, commenta sæuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & uarietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim uincunt̃, qui patientia restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostẽdant. Illæ pestes non minus graues sunt, famẽ dico & sitim, & præcordiorũ suppurationes, & febrem uiscera ipsa torrentem: sed latent. Nihil habent quod intentent, quod præferant. Hęc ut magna bella, aspectu paratuq; uicerunt. Demus itaq; operã, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, ut plurima per senatum transiguntur, gratiosi timeantur in eo uiri: interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaq; sapiens nunquã potentium iras prouocabit: imò declinabit, non aliter quàm in nauigando procellam. Cùm peteres Siciliam, traiecisti fretum: temerarius gubernator contempsit austri minas. Ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in uertices cogat. Non sinistrum petit littus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, quis æstus sit, quæ signa dent nubes, & longè ab illa regione uerticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: *nocituram potentiam uitat*, hoc primùm cauens, ne uitare uideatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam petere. Non est nostræ professionis, uulgi fauores appetere: quia quę

quis fugit, damnat. Circumſpiciendũm nobis eſt ergo, quomodo à uulgo tuti eſſe poſſimus. Primùm nihil inde concupiſcamus, unde rixa eſt inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento inſidiantis eripi poſſit. Quàm minimum ſit in corpore tuo ſpoliorum. Nemo ad humanum ſanguinem propter ipſum uenit, aut admodum pauci: plures computant quàm oderint. Nudum latro tranſmittit: etiam in obſeſſa uia pauperi pax eſt. Tria deinde ex præcepto ueteri præſtanda ſunt, ut uitentur. Odium, inuidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, ſapientia ſola monſtrabit. Difficile enim temperamentum eſt, uerẽdumque, ne in contemptũ nos inuidia & timor transferant: ne dum calcari nolumus, uideamur poſſe calcari. Multis timendi attulit cauſas, timeri poſſe. Vndique nos reducamus, non minus cõtemni quã ſuſpici nocet. ¶ Ad *philoſophiam* ergo confugiendum eſt. Hæ literæ non dico apud bonos, ſed apud mediocriter malos, infularum loco ſunt. Nam forenſis eloquentia, & quæcunq; alia populum mouẽt, aduerſarium habent: hæc quieta, & ſui negocij, contemni non poteſt, cui ab omnibus artibus, etiam apud peſſimos honor eſt. Nunquam in tantum conualeſcit nequitia, nunquam ſic cõtra uirtutes coniurabitur, ut non philoſophiæ nomen uenerabile & ſacrum maneat. Cæterùm philoſophia ipſa tranquillè modeſteq; tractãda eſt. Quid ergo, inquis? Videtur tibi M. Cato modeſtè philoſophari, qui bellum ciuile ſententia ſua reprimit, qui furentium principum armis, medius interuenit, qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cęſarem, ſimul laceſſit duos? Poteſt aliquis diſputare, an illo tempore capeſſenda fuerit ſapienti reſpublica. Quid tibi uis M. Cato? iã non agitur de libertate: olim peſſundata eſt. Quæritur, utrum Cæſar, an Pompeius poſſideat rempublicam. Quid tibi cum iſta contentione? Nullæ partes tuæ ſunt, dominus eligitur. Quid tum? alter uincere poteſt, melior uincere non poteſt. Non poteſt eſſe peior qui uictus fuerit, melior qui uicerit. Vltimas partes attigi Catonis: ſed ne priores quidem anni fuerunt, qui ſapientem in illam rapinam reipub. admitterent. Quid aliud quàm uociferatus eſt Cato, & miſit irritas uoces, cùm modò per populi leuatus manus, & obrutus ſputis, & deportandus extra forum traheretur, modò è ſenatu in carcerem duceretur? Sed poſtea uidebimus, an ſapienti opera perdenda ſit. Interim ad hos te Stoicos uoco, qui à republica excluſi, ſeceſſerunt ad colendam uitam, & humano generi iura condenda, ſine ulla potentioris offenſa. Non conturbabit ſapiens publicos mores, nec populum in ſe uitæ nouitate conuertet. Quid ergo? Vtiq; erit tutus, qui hoc propoſitum ſequetur? Promittere tibi hoc non magis poſſum, quàm homini temperãti bonam ualetudinem: & tamen facit temperantia bonam ualetudinem. Perit aliqua nauis in portu: ſed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum

paratius foret, multa agenti, molientiq;, cui ne ocium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes, quis negat? Nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Deniq; initium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de euentu fortuna iudicet, cui de me sententiam non do. At aliquid uexationis affert, aliquid aduersi, nō damnatur latro, cùm occidit. ¶ Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis, aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mētio, accipe quēadmodum usus fructusq; eius tibi esse gratior possit. *Is maximè diuitiis fruitur, qui minimè diuitiis indiget.* Aede, inquis, autorem. Vt scias quàm benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit: Qui eget diuitiis, timet pro illis. Nemo autem sollicito bono fruitur. Adiicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est usus, rationes accipit, forum conterit, Kalendarium uersat, fit ex domino procurator. Vale.

EPIST. 15. *De non saginando uel impinguando corpore, & de ipsius exercitatione, & uocis moderatione: & quare uita stulti ingrata sit.* ¶ *De* animi & corporis cura & *exercitatione. Stultam esse occupationem lacertos exercendi, ceruicem dilatandi, latera firmandi, saginandi deniq; corporis. Corpus circumscribendum, animo locum laxandum: redeundum à corpore ad animum. Animum labore modico ali, eumq; non resoluendum, sed remittendum:* Vocis intentionem *non esse contemnendam, suis tamen modis & gradibus attollendam & deprimendam. Deinde refert se apud Epicurū legisse:* Stulti uitam ingratam ac trepidam esse, & totam in futurum ferri.

MOS antiquis fuit, usq; ad meam seruatus ætatem, primis epistolæ uerbis adiicere: *Si uales, bene est, ego ualeo.* Rectè & nos dicimus: *Si philosopharis, bene est.* Valere enim hoc demum est. Sine hoc, æger est animus. Corpus quoq;, etiam si magnas habet uires, non aliter quàm furiosi aut phrenetici ualidum est. Ergo hanc ualetudinem præcipuè cura, deinde & illam secundam: quæ non magno tibi constabit, si uolueris bene ualere. Stulta est enim, mi Lucili, & minimè conueniens literato uiro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cùm tibi feliciter sagina cesserit, & tori creuerint, nec uires unquam opimi bouis, nec pondus æquabis. Adiice nūc, quòd maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. Itaq; quātum potes, circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa. Multa sequuntur incommoda huic deditos curæ. Primùm exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit. Deinde copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & uinum occupati, quibus ad uotum dies est actus, si bene desudauerunt, si in lo-

cùm eius quod effluxit, multum potionis alterius, ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare, uita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, uel ille qui corpus in altum leuat, uel ille qui in longum mittit, uel ille (ut ita dicam) saliaris, aut (ut contumeliosius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, usu fit facile. Quicquid facies, citò redi à corpore ad animum: illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impediet, nec senectus quidem. Id bonum cura, quod uetustate fit melius. Neq; ego te iubeo semper imminere libro, aut pugillaribus. Dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen ut non resoluatur, sed ut remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem uetat fieri.
¶ Nec tu intensionem uocis contempseris, quam ueto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quòd si uelis deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos, quos noua artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet, & intantum procedet, inquantum eius audaciam patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione uox tua incipiet? Vsq; adeò naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoq; à sermone incipiãt, ad uociferationem transeant. Nemo statim Quiritum fidẽ implorat. Ergo utcunq; tibi impetus animi suaserit, modò uehementius fac in ciues conuicium, modò lentius, prout uox quoq; te hortabitur & latus, modesta. Cùm receperis illam, reuocarisq;, descendat, non decidat, môderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more desæuiat. Non enim id agitur, ut exerceatur uox, sed ut exerceat.
¶ Detraxit tibi non pusillum negocium mercedula, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum. *Stulti uita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.* Quis hæc, inquis, dicit? Idẽ qui suprà. Quam tu nũc uitam dici existimas stultam? Babæ & Ixionis? Non ita est, nostra dicitur, quos cæca cupiditas in nocitura, certè nunquam satiatura præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quàm iucundum sit nihil poscere, quàm magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendére. Subinde itaq; Lucili, quàm multa sis consecutus, recordare. Cùm aspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si uis gratus esse aduersus deos, & aduersus uitam tuam, cogita quàm multos antecesseris. Quid tibi cum cæteris? Te ipse antecessisti: finem constitue, quem transire ne possis quidem, si uelis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora quàm assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent. Nunc haurientium sitim concitant, &
inui-

inuitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta sors uoluit, quare potius à fortuna impetrem, ut det, quàm à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram, inquit, laborem? Ecce hic ultimus dies, ut non sit, propè ab ultimo est. Vale.

EPIST. 16. *Qualiter ad bonam uitam ueniens in philosophiæ robore solidatur: & qui quo ad naturam uiuit, nunquam pauper: qui quo ad opinionem, nunquam diues erit.* ¶ Philosophiæ *studium serio nobis captandum esse, ut quam inchoatam, uita tolerabilis: perfectam, uita beata consequatur. Philosophandum esse tametsi fatum, Deum & casum aliquem esse cõcedamus, nec enim his tribus Philosophiam impediri, quin fimo philosophiæ studio discere nos Deo libenter parére, eumq; sequi, & ortunæ resistere casumq; ferre. Deinde refert se apud Epicurum legisse,* Pauperem neminem esse qui ad naturam, neq; diuitem, qui ad opinionem uiuat.

LIquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beatè uiuere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam uitam perfecta sapientia effici, cæterùm tolerabilem, etiam inchoata. Sed hoc quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quàm ut honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona uoluntas est. Itaque tibi apud me plurib. uerbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis. Intelligo enim te multum profecisse. Quæ scribis, unde ueniãt scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen sententiam: iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoq; idem facias uolo. Non est quod tibi citò & facilè credas. Excute te, & uariè scrutare, & obserua. ¶ Illud ante omnia uide, utrum in philosophia, an in ipsa uita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum. Non in uerbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur ocio nausea. Animum format & fabricat, uitam disponit, actiones regit, agẽda & omittenda demonstrat, sed & ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantiũ dirigit cursum, sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petẽdum est. ¶ Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certe non possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta, si aut cõsilium meum Deus occupauit, decreuitq; quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, uel si omnia hæc sunt, philosophandum est: siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus uniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur ut Deo libenter pa-

reamus, ut fortunæ contumaciter resistamus: hęc docebit ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si prouidentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur. Illò nunc reuertor, ut te moneam & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigescere. Constitue illum, & contine, ut habitus animi fiat quod est impetus. ¶ Iam ab initio, si bene te noui, circumspexisti quid hæc epistola munusculi attulerit: excute illā, & inuenies. Non est quòd mireris animum meum, adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quicquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoq; quod ab Epicuro dictum est: *Si ad naturam uiues, nunquam eris pauper: si ad opiniones, nunquam eris diues.* Exiguū natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quicquid multi locupletes possederunt, ultra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura uestiat, & eò delitiarum opumq; perducat, ut terram marmoribus abscondas, & non tantùm habere tibi liceat, sed calcare diuitias. Accedant statuæ & picturę, & quicquid ars ulla luxuriæ laborauit, maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt, ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent: nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est, error immensus est. Retrahe te à uanis: & cùm uoles scire quod petis, utrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longè progresso, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Vale.

EPIST. 17. *Quomodo ad philosophiam tendenti paupertas expediat.* ¶ Paupertatem *sapienti timendam non esse, imò expetendam: sapientiam cuiq; opes repræsentare. Deinde refert se apud Epicurum legisse, quòd* Diuitias parasse, multis non finis miseriarum fuerit sed mutatio.

PRoiice omnia ista, si sapis, imò ut sapias: & ad bonam mentem magno cursu ac totis uiribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris, sic illā disponere uolo, ut sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cùm hæc dicis, non uideris uim ac potentiā eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis, nec dum scis quātum ubiq; nos adiuuet, quemadmodum & in maximis (ut Ciceronis utar uerbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione uis cōsequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere diuitiæ, paupertas expedita est, secura est. Cùm classicum cecinit, scit non se peti: cùm aliqua conclamatio est, quomodo exeat, nō quid efferat, quærit. Aut si nauigandum est,

est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt littora, non circunstat illum turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas: facile est pascere paucos uentres, & bene institutos, & nihil aliud desiderãtes, quàm impleri. Paruo fames cõstat, magno fastidiũ. Paupertas cõtenta est, desideriis instãtib. satisfacere. Quid est ergo? quare tu hãc recuses cõtubernalẽ, cuius mores sanus diues imitatur? Si uis uacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Nõ potest studiũ salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas uoluntaria est. Tolle itaq; istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil prius quàm hoc parandum est, quod tu differs, & post cætera paras. Ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde uiuam, uolo. Simul & parare disce. Si quid te uetat bene uiuere, bene mori non uetat. Non est quòd paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus uel fames, quam tolerauere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quàm in arbitrium non cadere uictoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec Dei timor? Et quidem uel esurienti ad ista ueniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, uixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerũt famem. Hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine uiatico peruenire. Ita est, cùm omnia habueris, tunc & sapientiam habere uoles. Hæc erit ultimum uitæ instrumentum, & (ut ita dicam) additamentum. Tu uerò siue aliquid habes, iam philosophare. unde enim scis, an iam nimis habeas? siue nihil, hoc prius quære, quàm quicquam. At necessaria deerunt. Primùm deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates ultimæ inciderint, iam dudum exiliet è uita, & molestus sibi esse desinet. Si uerò exiguum fuerit & angustum, quo possit uita produci, id boni consulet, nec ultra necessaria sollicitus aut anxius, uentri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus lætusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabis'ne fœnoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cùm fieri possis statim diues? Repræsentat opes sapientia, quas cuicunque fecit superuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent, tu locupletibus propior es. Sacculum muta, nimis habes. Id est omni sacculo, quod sat est. ¶ Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te malè instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi ualedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mu-

ro mutuum ſumam. *Multis paraſſe diuitias, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio.* Non hoc miror. Non eſt enim in rebus uitium, ſed in ipſo animo. Illud quoq; quod paupertatem nobis grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, utrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces, quocunque illum transtuleris, morbum ſuum ſecum transferet: ſic nihil refert, utrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur: malum ſuum, illum ſequitur. Vale.

EPIST. 18. *Quòd ſine luxuria dies feſtus agi debet: & de paupertate ultrò petenda: & qualiter immodica ira gignit inſaniam.* ¶ *Luxuriæ inducendum eſſe odium, & ex præcepto magnorum uirorum certos dies nobis deſtinandos, quibus contenti minimo ac uiliſſimo cibo duremus: atq; horrida ueſte dicamus,* Hoc eſt quod timebatur. *Deinde refert Epicurum in fame ſedanda uoluptatē etiam quæſiſſe & alicubi gloriari* ſe non toto aſſe paſci: *Metrodorum, qui nondum tantum profecerat, toto: ſed & apud eūdem quoq; Epicurum legiſſe,* quòd immodica ira gignat inſaniam.

DEcember eſt menſis, quo maximè ciuitas deſudat. Ius luxuriæ publicæ datum eſt, ingenti apparatu ſonant omnia, tanquam quicquam inter Saturnalia non interſit, & dies rerum agendarum. Adeò nihil intereſt, ut non uideatur mihi erraſſe, qui dixit, olim menſem Decembrem fuiſſe, nunc annum. Si te híc haberem, libenter tecum conferrem, quid exiſtimares eſſe faciendum, utrum nihil ex quotidiana conſuetudine mouēdum, an ne diſſidere uideremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandum & exuendum togam. Nam quod fieri niſi in tumultu & triſti tempore ciuitatis nō ſolebat, uoluptatis cauſa ac feſtorum dierum ueſtem mutauimus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos ſimiles eſſe piliatæ turbæ uoluiſſes, nec per omnia diſſimiles: niſi fortè his maximè diebus animo imperādum eſt, ut tunc uoluptatibus ſolus abſtineat, cùm in illas omnis turba procubuit. Certiſſimum argumentum firmitatis ſuæ capit, ſi ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec adducitur. Hoc multo fortius eſt, ebrio ac uomitante populo, ſiccum ac ſobrium eſſe. Illud temperantius, non excerpere ſe, nec inſigniri, nec miſceri omnibus, & eadem, ſed non eodem modo facere. Licet enim ſine luxuria agere feſtū diem. ¶ Cæterùm adeò mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex præcepto magnorū uirorum tibi quoq; præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac uiliſſimo cibo, dura atq; horrida ueſte, dicas tibi: *Hoc eſt, quod timebatur.* In ipſa ſecuritate animus ad difficilia ſe præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit ſine ullo hoſte, uallum iacit, & ſuperuacuo labore laſſatur, ut ſufficere neceſſariò poſſit. Quem in ipſa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. Hoc ſecuti ſunt, qui omnibus menſi-

mensibus paupertatem imitati, propè ad inopiam accesserunt, ne unquam expauescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quòd existimes me dicere, ut te admoueas ad cœnas & pauperum cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. Grabatus ille uerus sit, & sagum, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exultabis, dipondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. Non est tamen quare tu multum tibi facere uidearis: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus: Tam facile erit tibi illud pati semper, quàm aliquando experiri. Exerceamur ad palum: & ne imparatos fortuna deprehẽdat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quàm non sit graue pauperes esse. ¶ Certos habebat dies ille magister uoluptatis Epicurus, quibus malignè famem extingueret, uisurus an aliquid deesset ex plena & consummata uoluptate, uel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret: hoc certè in his epistolis ait, quas scripsit Carino, de magistratu ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto asse pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu uictu saturitatem putas esse? Et uoluptas est. Voluptas autem non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa uoluptas est, posse capere etiam ex his uoluptatẽ, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunæ iniquitas possit. Liberiora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam angustè qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem decretis timendum sit: hoc est præoccupare tela fortunæ. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hospes contemnere opes, & te quoq; dignum,
Finge Deo. ——

Nemo alius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit: quarum possessione tibi non interdico, sed efficere uolo, ut illas intrepidè possideas: quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis beatè uicturum persuaseris tibi, si illas tanquã exituras semper aspexeris. ¶ Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo te ad Epicurum, ab illo fiet numeratio. *Immodica ira gignit insaniam.* Hoc quàm uerum sit, necesse est scias, cùm habueris seruum & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quàm ex odio non minus inter seria, quàm

quàm inter lusus & iocos. Nec intereſt, ex quàm magna cauſa naſcā tur, ſed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quàm magnus, ſed quò incidat. Nam etiam maximum ſolida non recepe-runt: rurſus arida, & corripi facilia, ſcintillam quoq; fouent uſq; in incendium. Ita eſt, mi Lucili, ingentis iræ exitus, furor eſt: & ideo ira uitanda eſt, non moderationis cauſa, ſed ſanitatis. Vale.

EPIST. 19. *De ſeceſſu in ocium: & de perplexitate concathenantium, ſeu cupiditate uitanda: & de cœna cum amico habenda.* ¶ Seceſſum *ab occupationibus aliquem nobis quærendum: iſtiuſmodi ſeceſſus utilitates eſſe varias. Cupiditatum ſeriem eſſe, alias enim ex aliis ſeri atq; oriri, quas ut abſcindamus, nos ad priuata referri oportere: pro otio aliquid audendum eſſe. Quaſq; potentias ſumma attonare. Deinde refert ſe apud Epicurum legiſſe,* Antè circumſpiciendum eſſe cum quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas.

EXulto quotiens epiſtolas tuas accipio, implent enim me bona ſpe: iam non promittunt de te, ſed ſpōdent. Ita fac oro atq; obſecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quàm quod pro ipſo rogaturus ſum? Si potes, *ſubduc te iſtis occupationibus: ſi minus, eripe.* Satis multum temporis ſparſimus, incipiamus in ſenectute uaſa colligere. Nunquid inuidioſum eſt? in freto uiximus, moriamur in portu. Neq; ego ſuaſerim tibi nomen ex ocio petere, quod nec iactare debes, nec abſcondere. Nunquam enim uſq; eò te abigam generis humani furore damnato, ut latebram tibi aliquam parari, & obliuionem uelim. Id age, ut ocium tuum non emineat, ſed appareat. Deinde uidebunt de iſto, quibus integra ſunt & propria cōſilia: an uelint uitam per obſcurum tranſmittere, tibi liberum non eſt. In medium te protulit ingenij uigor, ſcriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitia te inuaſit, ut licet in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monſtrabunt, tenebras habere non potes. Sequetur priſtinæ lucis multum, quocunq; fugeris. Quietem potes uendicare, ſine ullius odio, ſine deſiderio, aut morſu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictum à te poſſis cogitare? *clientes*? quorum nemo teipſum ſequitur, ſed aliquid ex te. *Amicos*? olim amicitia petebatur, nunc prę̨da. Mutabunt teſtamenta deſtituti ſenes? migrabit ad aliud limen ſalutator? non poteſt paruo res magna conſtare. ¶ Aeſtima, utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem ſeneſcere contigiſſet intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna miſiſſet. Tulit te longè à conſpectu uitæ ſalubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quicquid ab iſtis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit? quid expectas, donec deſinas habere quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus eſſe ſeriem cauſarum, ex quibus nectitur fatum, talem dicimus eſſe cupiditatū. Altera ex fine alterius naſcitur.

In eam

In eam demissus es uitam, quæ nunquam tibi miseriarũ terminum, ac seruitutis ipsa factura sit. Subduc ceruicem iugo: semel illam incidi, quàm semper premi satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt. At nunc plurima & undiq; ingesta non satiant. Vtrum autem mauis ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienæ auiditati exposita. Quamdiu tibi satis nihil fuerit, ipse aliis nõ eris. Quomodo, inquis, exibo? utcunq;. Cogita quàm multa temerè pro pecunia, quã multa laboriosè pro honore tentaueris. Aliquid & pro ocio audendũ est, aut in ista solicitudine procurationum, & deinde urbanorũ officiorum senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla uitæ quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere uelis? fortuna tua non uult. Quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet & metus. uolo tibi hoc loco referre dictum Mecœnatis. Vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si queris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur, hoc uoluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus uir ille fuit, magnum exemplũ Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illũ eneruasset felicitas, imò castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas uela, nisi (quod ille serò uoluit) terram leges. ¶ Poteram tecum & hac Mecœnatis sententia parem facere rationem, sed mouebis mihi controuersiã si te noui, nec uoles quod debeo in Aspero & Probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro uersura facienda est. *Antè*, inquit, *circũspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas.* Nam sine amico uisceratio, leonis ac lupi uita est. Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem, qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quàm quòd amicos sibi putat, quibus ipse non est, quòd beneficia sua efficacia iudicat, ad conciliandos amicos: cùm quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue æs alienum debitorem facit, graue inimicum. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere, si collocata, non sparsa sunt. Itaq; dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quàm quid, acceperit.

Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, LIBER TERTIVS.

EPIST. 20. *De concordia doctrinæ cum uita: & de inæqualitate uitanda: & de paupertatis beneficio: & quòd magnus est, qui in diuitiis pauper est, sed securior qui caret eis.* ¶ Philoſophiæ profectus *experimentum dat, qui animo firmo & constanti est, qui cupiditates diminuit, qui uerba rebus probat, qui facit non dicit, qui ad legem suam uiuit, cuius orationi uita non dissentit, cuius uita unius est coloris, qui etsi non una uia, uno tamen it gradu, qui semper idem uult & non uult (hæc enim philosophiæ definitio) qui contentus est semet ipso & ex se nascentibus. Deinde refert ex Epicuro*, ſapientis ſermonem magnificentiorem eſſe in grabato, panno & ſtramentis: *tunc enim non tantum ueri præceptorem esse, sed testem. Eum qui in diuitiis pauper sit, magnum quidem esse: qui careat diuitiis, securiorem: quæ quò facilius præstemus, utile esse, ut certis diebus imaginaria paupertate ad ueram nos exerceamus.*

SI uales, & te dignum putas, qui aliquãdo fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, ſi te iſthinc ubi ſine ſpe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atq; hortor, ut philoſophiam in præcordia ima demittas, & experimẽtum tui profectus capias, non oratione, nec ſcripto: ſed animi firmitate, & cupiditatum diminutione, uerba rebus proba. Aliud propoſitum eſt declamantibus & aſſenſionem coronæ captantibus: aliud his, qui iuuenum & occiſorum aures diſputatione uaria, aut uolubili detinent. Facere docet philoſophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem ſuam quiſq; uiuat, ne orationi uita diſſentiat, ut ipſa inter ſe uita unius, ſine omnium actionum diſſenſione, coloris ſit. Maximum hoc eſt & officium ſapientiæ, & indiciũ, ut uerbis opera concordent, ut & ipſe ubiq; par ſibi idemq; ſit. Quis hoc præſtabit? Pauci, aliqui tamen. Eſt difficile hoc: nec dico ſapientem ſemper uno iturum gradu, ſed una uia. Obſerua itaq;, nunquid ueſtis tua domuſq; diſſentiant: nunquid in te liberalis ſis, in tuos ſordidus: nunquid cœnes frugaliter, ædifices luxurioſè. Vnam ſemel ad quam uiuas regulam prende, & ad hanc omnem uitam tuam exæqua. Quidam ſe domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium eſt hæc diuerſitas, & ſignum uacillantis animi, ac nondum habentis tenorem ſuum. Etiamnum dicam unde ſit iſta inconſtantia, & diſſimilitudo rerum conſiliorumq;. Nemo proponit ſibi quid uelit, nec ſi propoſuit, perſeuerat in eo, ſed tranſilit: nec tantùm mutat, ſed redit, & in ea quæ deſeruit ac damnauit, reuoluitur. ¶ Itaq; ut relinquam definitiones ſapientiæ ueteres, & totum complectar humanæ uitæ modum, hoc poſſum contentus eſſe. *Quid est sapientia? Semper idem uelle atq; idem nolle.* Licet illã exceptiunculam

culam non adiiciam, ut rectum sit quod uelis, non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid uelint, nisi illo momento, quo uolunt. In totũ nulli uelle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrariũ uertitur, atque plerisq; agitur uita per lusum. Preme ergo quod cœpisti: & fortasse perduceris aut ad summũ, aut eò quod summũ nondum esse solus intelligas. Quid fiet, *inquis*, huic turbæ familiarium? Turba ista cùm à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa ueros certosq; amicos retinebit: discedit quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autẽ uel ob hoc unum amanda paupertas, quòd à quibus ameris ostendet? O quando ille ueniet dies, quo nemo in honorẽ tuum mentiatur. Huc ergo cogitationes tuæ tẽdant, hoc cura, hoc opta, omnia alia uota Deo remissurus, ut cõtentus sis temetipso, & ex te nascentib. bonis. Quæ potest esse felicitas propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis. ¶ Idq; ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius, quod statim conferã. Inuideas licet, etiam nũc libenter pro me dependet Epicurus. *Magnificentior* (mihi crede) *sermo tuus in grabato uidebitur & in panno*. non enim dicentur tantùm illa, sed probabuntur. Ego certè aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cùm illum uidi nudum in stramentis incubantem. Tunc enim non præceptor ueri, sed testis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas contemnere? quid ni liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuq; miratus, quòd ad se uenerint, ridet, suasque audit magis esse quàm sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille, qui in diuitiis pauper est: sed securior, qui caret diuitiis. Nescio, *inquis*, quomodo iste paupertatem laturus est, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri æmulus scio an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in utroque mens æstimanda est, inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis nõ indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonæ uoluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Cæterùm magnæ indolis est, ad ista non properare tanquam ad meliora, sed præparare tanquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia, cùm uerò multo antè meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi magnos uiros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad ueram: quod eo magis faciendum est, quo deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus somno, & uellicandus est animus, admonendusq; naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur diues: quisquis exit in lucẽ, iussus est lacte & pãno esse contentus. Ab his initiis nos regna non capiunt. Vale.

EPIST. 21. *Quòd tendentem ad philosophiam impedit mundadanæ felicitatis falsa æstimatio. Et quòd solum studiosum ingenium facit aliquem clarum. Et in omni quod habere cupimus, cupiditatibus detrahendum est.* ¶ Vitam hanc præsentem *sordidam & obscuram esse: ex hac ad aliam, quæ lucis instar sit, ascendi. Studiis scriptisq; siue suis, siue aliorum quemq; nobilem fieri. Deinde refert se apud Epicurum legisse,* Eum qui quem diuitem facere uelit, nihil eius pecuniæ adiicere debere, sed cupiditatibus detrahere: *qua & ratione Seneca indicat nos & honestos, & in summis uoluptatibus positos, & senes satis superq; fieri, tametsi nihil neq; honoribus neq; uoluptatibus neque annis adiiciatur.*

CVm istis negocium tibi esse iudicas de quibus scripseras? Maximum negocium tecum habes, tu tibi molestus es. Quid uelis, nescis: melius probas honesta, quàm sequeris. Vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire nō audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna hæc esse existimas, quæ relicturus es: & cùm proposuisti tibi illam securitatem, ad quā transiturus es, retinet te huius uitæ, à qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida & obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac uita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cùm hæc certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno, hoc inter hanc uitā & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus ueniente percussa est, crassam illi statim umbrā faciet, quisquis obstiterit: illa uerò suo lumine illustris est. ¶ Studia te tua clarū & nobilem efficiēt. Exemplum Epicuri referā, cùm Idomeneo scriberet, & illū à uita speciosa, ad fidelem stabilemq; gloriā reuocaret, rigidæ tunc potentię ministrum, & magna tractantē: *Si gloria, inquit, tangeris, notiorē te epistolæ meæ facient, quàm omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris.* Nunquid ergo mentitus est? Quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regē ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt: nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tyberius progener, & Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illū applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis ueniet, pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoq; silentium obitura obliuioni resistent, ac se diu uindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiā, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriā æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori uos eximet æuo,
Dum domus Aeneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumq; pater Romanus habebit.

Quos-

Quoscunque in medium fortuna protulit, quicunque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horũ gratia uiguit, domus frequentata est, dum ipsi steterũt, post ipsos citò memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantùm honor habetur, sed quicquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. ¶ Ne gratis Idomeneus in epistolam meam uenerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti uia faciat. *Si uis*, inquit, *Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est.* Et apertior ista sententia est, quàm ut interpretanda sit, & disertior quàm ut adiuuanda. Hoc unum te admoneo, ne istud tantùm existimes de diuitiis dictum: quocunque transtuleris, idem poterit. Si uis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendũ est, sed cupiditatibus detrahendum. Si uis Pythoclea esse in perpetua uoluptate, nõ uoluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si uis Pythoclea senem facere, & implere uitam, nõ annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum est. Has uoces nõ est quòd Epicuri esse iudices, publicæ sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoq; existimo. Cùm censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Pro eo libentius Epicuri egregia dicta cõmemoro, ut isti qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui uelamẽtum ipsos suorum uitiorũ habituros existimant, probent, quocunq; ierint, honestè esse uiuendum. Cùm adierint hos hortulos, & audierint inscriptum hortulis: Hospes hìc bene manebis, hìc summum bonum uoluptas est: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoq; largè administrabit, & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquit, hi hortuli famem, sed extinguũt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac uoluptate consenui. De his tecũ desideriis loquor, quæ consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut deficiant. Nam de illis extraordinariis quæ licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unum cõmonefaciam, ista uoluptas naturalis est, non necessaria, huic nihil debes. Si quid impendis, uoluntariũ est. *Venter præcepta non audit* poscit, appellat. Non est tamẽ molestus creditor, paruo dimittitur: si modò das illi quod debes, non quod potes. Vale.

EPIST. 22. *Quòd occupationes consilio relinquendæ sunt, nõ præcipitanter fugiendæ: & de uaria quiete locorum: & quòd homines peiores moriuntur quàm nascantur.* ¶ Occupationes negotiosas & *molestas quemq; euadere posse, occasiones properantes obseruando, & si uis maior immineat, exeundo è uita. Deinde refert se apud Epicurum legisse*, Neminem *non ita* exire è uita, tanquam modo intrauerit. *deinde*, Neminem aliter quam quo modo natus sit, exire è ui-

ta: *quod ultimum Seneca notat, peiores enim nos mori, quàm nasci.*

IAm intelligis educendum esse te ex istis occupationibus speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quæris. Quædam non nisi à præsente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere, uena tangenda est. Vetus prouerbiū est, *Gladiatorem in arena capere consilium.* Aliquid aduersarij uultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat in uniuersum, & mandari potest, & scribi. Tale consilium non tantùm absentibus, sed etiam posteris datur. Illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantùm præsentis, sed uigilantis est, occasionē obseruare properantem. Itaq; hanc circumspice: hanc si uideris, prende: & toto impetu, totis uiribus id age, ut te istis officiis exuas. ¶ Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista uita tibi, aut è uita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum uia, ut quod malè implicuisti, soluas potius quàm abrumpas: dummodo si alia soluendi ratio non erit, uel abrūpas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendêre, quàm semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negociis, in quæ descendisti, uel, quod uideri potest maius, incidisti. Non est quòd ad ulteriora nitaris: aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quæ dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si nō repugnare subsistere, nec instare fortunæ ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non uenio tantùm, sed aduoco, & quidē prudentiores quàm ipse sum, ad quos soleo deferre, si quid delibero? Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idumeneo quę scribitur: quem rogat, ut quantum potest fugiat & properet, antequā aliqua uis maior interueniat, & auferat libertatē recedendi. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandū, nisi cum aptè poterit, tempestiueq; tentari. Sed cùm illud tempus diu captatū uenerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem uetat, & sperat etiam ex difficilimis salutarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quæris: non est quòd quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quàm fortiores sunt. Expectas forsitan, ut tibi hæc dicantur? *Turpe est cedere oneri, luctare cum officio quod semel recepisti.* Non est uir fortis & strenuus, qui laborem fugit: uerùm ubi crescit illi animus ipsa rerum difficultate, dicentur tibi ista, si operæprecium habebit, perseuerantia, si nihil indignum bono uiro faciendum patiendum'ue erit: alioquin sordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negociis erit negocij causa. Ne illud quidem quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper æstus ferat. Sed

cùm

cùm uiderit grauia, in quibus uolutatur, incerta, ancipitia, referet
pedem, nec uertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est au-
tem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationũ præmia con-
tempseris. Illa sunt quæ nos morantur & detinent. Quid ergo? Tam
magnas spes relinquã? Ab ipsa messe discedam? Nudum erit latus?
Incomitata lectica? Atrium uacuum? Ab his ergo inuiti homines re-
cedunt, & mercedem miseriarũ amant, ipsas execrantur. Sic de am-
bitione, quomodo de amica queruntur: & si uerum affectum eo-
rum inspicias, nõ oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quæ cupiê-
re, deplorant, & de earum rerum loquũtur fuga, quibus carere non
possunt. Videbis uoluntariam esse illis in eo morã, quod ægreferre
ipsos & miserè, loquuntur. Ita est, mi Lucili, *paucos seruitus, plures ser-
uitutem tenent*. Sed deponere illam in animo est, & libertas bona fi-
de placuit: in hoc autem unum aduocationem petis, ut sine perpe-
tua solicitudine id tibi facere contingat, quid ni tota cohors Stoi-
corũ probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & ho-
nesta, & uera suadebunt. Sed si propter hoc tergiuersaris, ut circum
spicias, quantum feras tecum, & quàm magna pecunia instruas o-
cium, nunquàm exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emer
ge ad meliorem uitam propitiis diis: sed non sic, quo modo istis
propitij sunt, quibus bono ac benigno uultu mala magnifica tri-
buerunt, ad hoc unum excusati, quòd ista quæ urunt, quæ excruci-
ant, optantibus data sunt. ¶ Iam imprimebam epistolę signum, re-
soluenda est, ut cum solenni ad te munusculo ueniat, & aliquã ma.
gnificam uocem secum ferat: & ecce occurrit mihi nescio utrum ue
rior, an eloquentior: cuius, inquis? Epicuri. Adhuc enim alienas sar-
cinas adorno. *Nemo non ita exit è uita tanquã modò intrauerit*. Quęcun-
que uis occupa, adolescentẽ, senem, medium, inuenies æquè timi-
dum mortis, æquè inscium uitæ, nemo quicquam habet facti. In fu-
turum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista uoce delectat,
quàm quod exprobratur senibus infantia. *Nemo*, inquit, *aliter, quàm
quomodo natus est, exit è uita*. Falsum est, peiores morimur quàm nasci-
mur. Nostrum istud, non naturæ uitium est. Illa de nobis conqueri
debet, & dicere: Quid hoc est? Sine cupiditatibus uos genui, sine ti-
moribus, sine superstitione, sine perfidia, cæterisq; pestibus: quales
intrastis, tales exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus mori-
tur, quàm nascitur. Nunc uerò trepidamus, cùm periculum acces-
sit, non animus nobis, non color constat, lachrymæ nihil profuturæ
cadunt. Quid est turpius, quàm in ipso limine securitatis esse solici-
tum? Causa autem hæc est, quòd inanes omnium bonorũ sumus,
quorũ in fine uitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars
eius ulla subsedit, transmissa est, & effluxit. Nemo quàm bene ui-
uat, sed quamdiu, curat: cùm omnibus possit contingere, ut bene
uiuant: ut diu, nulli. Vale.

EPIST. 23. *De solido & inani gaudio. & de malo uitæ principio.*

¶ De uero gaudio ueraq; uoluptate. *Mentis bonæ fundamentum & culmen est, non gaudere uanis. Hoc cuiq; faciendum esse, ut discat uerè gaudere: Verum gaudium, rem seueram esse: De suo non de alieno quemq; gaudere debere: de suo, hoc est, optima sui parte. Deinde refert se apud Epicurum legisse:* Molestum esse semper uitã inchoare: *uel ita:* Malè uiuere, qui semper uiuere incipiant.

PVtas me tibi scripturum, quàm humanè nobiscum hyems egerit, quæ & remissa fuit, & breuis, quàm malignum uer sit, quàm præposterum frigus, & alias ineptias uerba quærentium. Ego uerò aliquid, quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? *ne gaudeas uanis.* Fundamentum hoc esse dixi, etiam culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Solicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, licèt ad manum sit, licèt non ex difficili petatur, licèt illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, *disce gaudere.* Existimas me nũc detrahere tibi multas uoluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Imò contrà, nolo tibi unquam deesse lætitiã. Volo illam tibi domi nasci, Nascitur, si modò intra teipsum sit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi fortè tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, *res seuera est uerum gaudium.* An tu existimas quenquam soluto uultu, &, ut isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? uoluptates tenere sub freno? meditari dolorum patientiã? Hæc qui apud se uersat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessione esse te uolo. Nunquã deficiet, cùm semel unde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet uena, assiduè plenius responsura fodienti. Hæc quibus delectatur uulgus, tenuem habent ac perfusoriam uoluptatem: & quodcunq; inuentitium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili charissime, quod unum potest te præstare felicem, dijice & conculca ista, quæ extrinsecùs splendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad uerum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc, de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoque etiam sic nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quàm magnã. Vanas suggerit uoluptates, breues, pœnitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico, in præcipiti uoluptas, ad dolorẽ uergit, nisi modũ teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonũ esse credideris.

Veri

Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut unde subeat? dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido uitæ & continuo tenore unam prementis uiam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodā transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurum'ue possunt, suspensi & uagi? Pauci sunt, qui consilio se suaq; disponant: cæteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia leuior unda detinuit, ac mollius uexit, alia uehementior rapuit, alia proximæ ripæ, cursu languescente deposuit, alia torrēs impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid uelimus, & in eo perseuerandum. ¶ Hic est locus soluendi æris alieni. Possum enim uocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. *Molestum est, semper uitam inchoare.* aut si hoc modo magis sensus potest exprimi, *Malè uiuunt, qui semper uiuere incipiunt.* Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista uox. Quia semper illis imperfecta uita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modò incipit uiuere. Id agendum est, ut satis uixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maximè uitā. Non est quòd existimes paucos esse hos, propemodum omnes sunt. Quidam uiuere tunc incipiunt, cùm desinendum est. si hoc iudicas mirū, adiiciam quod magis admireris: Quidam antè uiuere desierunt, quàm inciperent. Vale.

EPIST. 24. *De præmeditatione futurorum periculorum: & de non timenda morte: & de non inconsultè animum inclinando.* ¶ Metum futurorum *non esse præsumendum, ne ante tempus simus miseri. Rutilium, damnationē: Metellum, exiliū: Socratem, carcerē: Mutium ignem pertulisse: Catonem, mortem magno animo occupasse: alios multos etiam contempsisse, Omnia aduersa quæ ferre non possis, leuia: quæ possis, breuia esse. Inferorum fabulas nulli pertimescendas. Ad mortem minutatim nos procedere. Mortem non ultimam uenire, sed mortē esse, quæ ultima rapiat. Deinde refert ex Epicuro mortis timore ad mortem currere aut festinare, ridiculum esse. Concludit tandem, omnia in orbem nexa fugere ac sequi: Nihil noui nos uidere aut facere.*

SOlicitum te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denunciat: & existimas me suasurum, ut meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala accersere, & satis citò patienda cùm euenerint, præsumere, ac præsens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum: quia quandoq; sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem uia ducam. Si uis omnem solicitudinem exuere, quicquid uereris ne eueniat, euenturum utique propone, & quodcunq; illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa: intelliges profectò aut non magnum, aut non longum esse quod metuis: nec diu exempla quibus confirmeris, colligenda sunt. Omnis illa ætas tulit. In

quamcunq; partem rerum, uel ciuilium, externarũ memoriam miſeris, occurrẽt tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. ¶ Nunquid accidere tibi ſi dãnaris poteſt durius, quàm ut mittaris in exilium? ut ducaris in carcerem? nunquid ultrà quicquam corpori timendum eſt, quàm ut uratur? quàm ut pereat? Singula iſta cõſtitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, ſed eligendi ſunt. Damnationem ſuam Rutilius ſic tulit, tanquam nihil illi moleſtum eſſet aliud, quàm quòd malè iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. Alter ut rediret Reipub. præſtitit, alter reditum ſuũ Syllæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates diſputauit, & exire (cùm eſſent qui promitterent fugam) noluit, remanſitque, ut duarum rerum grauiſſimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mutius ignibus manum impoſuit. Acerbum eſt uri: quanto acerbius, ſi id te faciẽte patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis præceptis contra mortem aut dolorem ſubornatum, militari tantùm robore inſtructum, pœnas à ſe irriti conatus exigentem: ſpectator diſtillantis in hoſtili foculo dextræ ſtetit, nec antè remouit nudis oſſibus fluentẽ manum, quàm ignis illi ab hoſte ſubductus eſt. Facere aliquid in illis caſtris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior ſit ad occupanda pericula uirtus, quàm crudelitas ad irroganda. Facilius Porſenna Mutio ignouit, quòd uoluerat occidere, quàm ſibi Mutius quòd non occiderit. ¶ Decãtatæ, inquis, in omnibus ſcholis fabulæ iſtæ ſunt. Iam mihi cùm ad contemnendam mortem uentum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem, poſito ad caput gladio: duo hæc in rebus extremis inſtrumentis proſpexerat, alterum ut uellet mori, alterũ ut poſſet. Compoſitis ergo rebus, utcunq; componi fractæ atq; ultimæ poterant, id agendum exiſtimauit, ne cui Catonẽ aut occidere liceret, aut ſeruare contingeret, & ſtricto gladio, quem uſq; in illum diem ab omni cæde purum ſeruauerat: Nihil, inquit, egiſti fortuna omnib. conatibus meis obſtando, non pro mea adhuc, ſed pro patriæ libertate pugnaui, nec agebam tanta pertinacia, ut liber, ſed ut inter liberos uiuerẽ: nunc quoniã deploratæ ſunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impreſſit deinde mortiferũ corpori uulnus: quo obligato à medicis, cùm minus ſanguinis haberet, minus uirium, animi idem, iam non tantùm Cæſari, ſed ſibi iratus, nudas in uulnus manus egit, & generoſum illum contẽptoremq; omnis potentiæ ſpiritum non emiſit, ſed eiecit. Non in hoc exempla hæc nunc congero, ut ingenium exerceã, ſed ut te aduerſus id quod maximè terribile uidetur, exhorter. Facilius autem exhortabor, ſi oſtendero non tantùm fortes uiros hoc momentũ efflandæ animæ contempſiſſe, ſed quoſdam ad alia ignauos, in hac re exæquaſſe animum fortiſſimorum: ſicut illum Cn. Pompeij ſocerum Scipionẽ, qui contrario in Africam

uento,

uento relatus, cùm teneri nauem suam uideret ab hostibus, ferro se transuerberauit, & quærentibus ubi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parē maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriā non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem uincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? ¶ Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus seculis contēptores mortis (qui sunt plurimi) colligo. Respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. Omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeò mors timenda non est, ut beneficio eius nihil anteferendum timendum'ue sit. Securus itaq; inimici minas audi: & quāuis conscientia tua tibi fiduciā faciat, tamē quia multa extra causam ualent, & quod æquissimū est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. ¶ Illud autē ante omnia memento, demere rebus tumultū, ac uidere quid in quaq; re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorē. Quod uides accidere pueris, hoc nobis quoq; maiusculis pueris euenit. Illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos uident, expauescūt. Non hominibus tantùm, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbā carnificū circa te frementiū? Tolle istam pompā sub qua lates, & stultos territas, mors est, quā nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur aptas, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista quæ nos obstupefaciūt, iube cōticescere gemitus & exclamationes, & uocum inter lacerationē elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quē in puerperio puella ꝑpetitur. *Leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre non possum*. Hæc in animo uoluta, quę sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an uerè audieris, an uerè dixeris, effectu proba. Hoc enim turpissimū est, quod nobis obiici solet, uerba nos philosophiæ, non opera tractare. Quid tu? Nunc primùm tibi mortem imminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? In hæc natus es. Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certè fecisse. Nunc admoneo, ut animū tuum nō mergas in istam solicitudinē. Hebetabitur enim, & minus habebit uigoris, cùm exurgendum erit. Abduc illum à priuata causa ad publicam, dic mortale tibi, & fragile corpusculū esse, cui nō ex iniuria tantùm, aut ex potentioribus uiribus denunciabitur dolor, sed ipsæ uoluptates in tormēta uertuntur. Epulæ cruditatē afferūt, ebrietates neruorum torporē tremoremque, libidines, pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. *Pauper fiam*? Inter plu-

res ero. *Exul fiam?* ibi me natũ putabo, quò mittar. *Alligabor* ? Quid enim? Nũc solutus sum? Ad hoc me natura graue corporis mei pondus astrinxit. *Moriar?* Hoc dicis, desinã ægrotare posse, desinam alligari posse, desinã mori posse. ¶ Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantilenã hoc loco persequar, & dicam, uanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota uolui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec ullius uiscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat, & tenebras, & laruarũ habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut exuit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat, bona pariter malaq; submota sunt. ¶ Permitte mihi referre hoc loco tuum uersum, si prius admonuero, ut te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiã tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, *non repentè nos in mortem incidere, sed minutatim procedere*. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars uitæ: & tunc quoque cùm crescimus, uita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usq; ad hesternum, quicquid transiit temporis, perit. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. QVEMADMODVM clepsydra non extremũ stillicidium exhaurit, sed quicquid antè defluxit: sic ultima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu uenimus. Hæc cùm descripsisses quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quàm ubi ueritati commodas uerba, dixisti: *Mors non ultima uenit, sed quæ rapit ultima mors est.* Malo te legas, quàm epistolam meam. Apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. ¶ Video quò spectes. Quæris quid huic epistolæ infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod præceptum utile. Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quàm eos qui timent, & ait: *Ridiculum est, currere ad mortem tædio uitæ: cùm genere uitæ, ut currendum esset ad mortem, effeceris.* Item alio loco dicit: *Quid tam ridiculum, quàm appetere mortem, cùm uitam tibi inquietam feceris metu mortis?* His adiicias & illud eiusdem notæ licet, *tantum hominum imprudentiam esse, imò dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortẽ.* Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, uel ad mortis, uel ad uitæ patientiam. At in utrumque emonendi ac firmandi sumus, & ne nimis amemus uitam, & ne nimis oderimus: etiã cùm ratio suadet finire, sed non temerè, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet è uita, sed exire. Et ante omnia ille quoque uitetur affectus, qui multos occupauit, libido scilicet moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quæ sæpe generosos atque acerrimæ

rimæ

timæ indolis uiros corripit,sæpe ignauos iacentesq;. Illi contemnunt uitam,hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi uiuendique satietas, & uitæ non odium, sed fastidium, in quod prolabimur,ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar,dormiam,satiabor,esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia, fugiunt ac sequuntur: diem nox premit,dies noctem: æstas in autumnum desinit,autumno hyems instat, quæ uere compescitur. Omnia transeunt,ut reuertantur.Nihil noui uideo,nihil noui facio.Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt, qui non acerbum iudicent uiuere, sed superuacuum. Vale.

EPIST. 25. *De corrigendis & non inueterandis uitijs: & de imaginaria boni uiri præsentia.* ¶ Vitia amicorum *tenera,frangere atq; fingere: inueterata,emendare nos debere. Parcius enim agendum cum ueterano,si tamen emendationis spem præferat. Diuitias à natura cuiq; in promptu esse,panem & aquam. Epicuri sententia.* Quemq; moribus & actionibus suis spectatorem, testem atq; adeò iudicem aliquem inducere optimum factu esse:& quidem uirum aliquem bonũ.*Eiusdem Epicuri sententia.* Tunc præcipuè in nos ipsos secedendum nobis,cùm ipsi cogimur esse in turba.

QVod ad duos amicos nostros pertinet,diuersa uia eundẽ est: Alterius.n.uitia emendãda,alterius frãgenda sunt.Vtar libertate tota:nõ amo illũ,nisi offendo. Quid ergo,inquis? Quadragenariũ pupillũ cogitas sub tutela tua cõtinere?Respice ętatẽ eius iã durã & intractabilẽ,non põt reformari:tenera fingũtur.An profecturus sim nescio,malo successũ mihi,quã fidem deesse: nec desperaueris,etiã diutinos ægros posse sanari,si cõtra intẽperantiam steteris,si multa inuitos & facere coẽgeris & pati. Nec de altero quidẽ satis fiduciæ habeo,excepto eo ꝙ adhuc peccare erubescit:nutriẽdus est hic pudor,qui quãdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ spei locus.Cum hoc ueterano parciꝰ agendũ puto, ne in desperationẽ sui ueniat:nec ullum tẽpus aggrediẽdi melius fuit, quã hoc dum interquiescit,dum emẽdato similis est.Aliis hæc intermissio eius imposuit,mihi uerba non dat,expecto cũ magno fœnore uitia reditura, quæ nũc scio cessare,non deesse.Impendam huic rei dies: & utrum possit aliquid agi,an non possit,experiar. ¶ Tu nobis te, ut facis, fortẽ præsta,& sarcinas contrahe.Nihil ex his quæ habemus, necessariũ est:ad legẽ naturæ reuertamur.Diuitiæ paratę sint.Aut gratuitũ est quo egemus,aut uile.Panem & aquã natura desiderat,nemo ad hæc pauper est,intra quæ quisquis desiderium suum clausit,cum ipso Ioue de felicitate contendat,ut ait Epicurus:cuius aliquam uocem huic epistolæ inuoluam.*Sic fac*;inquit, *omnia,tanquam spectet aliquis.*Prodest sine dubio,custodem sibi imposuisse, & habere quẽ respicias,quẽ interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem lon-

gẽ

gè magnificentius eſt, ſic uiuere tanquam ſub alicuius boni uiri, ac ſemper præſentis, oculis. Sed ego etiam hoc contentus ſum, ut ſic facias quæcunq; facies, tanquam ſpectet aliquis. Omnia nobis mala ſolitudo perſuadet. Cùm iam profeceris tantum, ut ſit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pædagogum. Interim te aliquorum autoritate cuſtodi. Aut Cato ille ſit, aut Scipio, aut Lęlius, aut cuius interuentu perditi quoq; homines uitia ſupprimerent, dum te efficis eum cum quo peccare non audeas. Cùm hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui eſſe dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem ſuadet Epicurus. *Tunc præcipuè in te ipſe ſecede, cum eſſe cogêris in turba.* Diſſimilem te fieri multis oportet, dum tibi tutum non ſit à te recedere. Circumſpice ſingulos. Nemo eſt cui non ſatius ſit, cũ quolibet eſſe quàm ſecum. Tunc præcipuè in te ipſe ſecede, cùm eſſe cogêris in turba, ſi bonus uir, ſi quietus, ſi temperans uis eſſe: alioquin in turbam tibi à te recedendum eſt. Iſtic enim malo uiro propius es. Vale.

EPIST. 26. *De nõ accuſando defectũ naturæ: & qualiter boni uiri meritum mors excutiat: & quòd egregium ſit, mortem diſcere.* ¶ Senectutem *laſſæ ætatis non fractæ nomen eſſe: Aetati noſtræ nullam fieri iniuriam, ſi dum uitia corporis ſentiamus, animi uitiorum quoque ſentiamus. Leuem hominib. eſſe uiam dietim minui, deperire, liqueſcere, ſubduci. Deinde ex Epicuro refert,* Meditandum nobis utrum commodius ſit uel mortem tranſire ad nos, uel nos ad eam.

MOdò dicebam tibi, in cõſpectu eſſe me ſenectutis: iam uereor, ne ſenectutem poſt me reliquerim. Aliud iam his annis, huic corpori uocabulum conuenit: quoniam quidem ſenectus laſſæ ætatis, non fractæ nomen eſt. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non ſentio in animo ętatis iniuriam, cùm ſentiam in corpore tantùm uitia, & uitiorum miniſteria ſenuerunt. Viget animus & gaudet, non multum ſibi eſſe cũ corpore magnam partem oneris ſui depoſuit, exultat, & mihi facit controuerſiam de ſenectute. Hunc ait eſſe florem ſuum. Credamus illi, bono ſuo utatur. Ire in cogitationem iuuat, & diſpicere, quid ex hac tranquillitate ac modeſtia morum ſapientiæ debeam, quid ætati: & diligẽter excutere quę non poſſim facere, quæ nolim, profit'ne habituro aliquid, ſi quicquid nolim, quicquid non poſſim, nõ poſſe me gaudeo. Quæ enim querela eſt, quod incommodum, ſic quicqd debet deſinere, defecit. ¶ Incõmodum ſummũ eſt, inquis minui & deperire, &, ut propriè dicã, liqueſcere. Non enim ſubitò impulſi ac proſtrati ſumus. Carpimur, ſinguli dies aliquid ſubtrahunt uirib. Et quis exitus eſt melior, quàm in finem ſuum natura ſoluente dilabi? Non quia aliquid mali eſt ictus, & è uita repentinus exceſſus: ſed quia lenis hæc uia eſt, ſubduci. Ego certè uelut appropinquet experimentum, & ille laturus ſententiam de omnibus annis meis

dies

dies uenerit, ita me obseruo & alloquor. Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut uerbis exhibuimus: leuia sunt ista & fallacia, pignora animi, multisque inuoluta lenociniis. Quod profecerim, morti crediturus sum. Non timidè itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me pronunciaturus sum, utrū loquar fortia, an sentiam, nunquid simulatio fuerit & mimus, quicquid contra fortunam iactaui uerborum contumaciam. Remoue existimationem hominum: dubia semper est, & in partem utramque diuiditur. Remoue studia, totam uitam tracta, mors de te pronunciatura est. Ita dico, disputationes & literata colloquia, & ex præceptis sapientium uerba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt uerum robur animi. Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, cùm animam ages. Accipio cōditionem humanam, non reformido iudicium. Hæc mecum loquor, sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es. Quid refert? Non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors expectet. Itaq; tu illam omni loco expecta. ¶ Finire iam uolebam, & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra, & huic epistolæ uiaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumpturus sum mutuum. Scis cuius arca utar. Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: *Meditare utrum commodius sit, uel mortem transire ad nos, uel nos ad eam.* Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Superuacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est. Hoc est ipsum quare meditari debeamus. Semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire dedidicit. Supra omnem potentiam est, certè extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? Liberum ostium habet. Vna est cathena quæ nos alligatos tenet, amor uitæ: qui ut non est abiiciendus, ita minuendus est: ut si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati sumus, quod quandoq; faciendum est, statim facere. Vale.

EPIST. 27 *De uoluptatis nocumento, & uirtutis gaudio, ad quod per externum adiutoriū non uenitur: & quòd nunquā nimis dicitur, quod non satis discitur.* ¶ De uoluptatib. *turbidis fugiendis. Numerantē annos suos pudere eadem uelle debere, quæ puer uoluerit uoluptates mansuetas quærendas cuique: Eas demum manere quas animus ex se sibi inuenerit. Bonam mentem nec commodari nec emi, cùm tamen mala emi poßit. Ab Epicuro rectè dictum esse,* Diuitias esse, ad legem naturæ compositam paupertatem.

TV me, inquis, mones: iam enim te ipse monuisti, iam correxisti, ideo aliorum emendationi uacas. Non sum tam improbus, ut curationes æger obeam: sed tanquam in eodem ualetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico.

Sic

Sic itaq; me audi, tanquam mecum loquar: in secretum te meum admitto, & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse, *numera annos tuos: & pudebit eadem uelle, quæ uolueras puer, eadem parare.* Hoc denique tibi circa diem mortis præsta *moriantur ante te uitia.* ¶ Dimitte istas uoluptates turbidas, magno luendas. Non uenturæ tantùm, sed præteritæ nocent. QVEMADMODVM scelera etiam si non sint deprehensa cùm fierent, solicitudo non cum ipsis abiit: ita improbarum uoluptatum, etiam post ipsas pœnitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles, etiam si non nocent, fugiunt. ¶ Aliquod potius bonum mãsurum circumspice: nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola uirtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo interuenit, quæ infrà feruntur, nec unquam diem uincunt. Quãdo ob hoc gaudium peruenire continget? Non quidem cessatur adhuc, sed festinatur. Multũ restat operis, in quod ipse necesse est uigiles, ipse laborẽ tuũ impendas, si effici cupis. ¶ Delegationẽ res ista non recipit. Aliud literarũ genus adiutoriũ admittit. Clauisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimoniũ habebat liberũ & ingenuũ. Nunquã uidi hominẽ beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modò nomẽ Vlyssis excideret, modò Achillis, modò Priami: quos tã bene nouerat, quã pædagogos nostros nouimus. Nemo uetulus nomẽclator, qui nomina nõ reddit, sed imponit, tã perperã, quã ille Troianos & Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus uolebat uideri. Hanc itaq; cõpendiariã excogitauit, magna summa emit seruos, unũ qui Homerũ teneret, alterũ qui Hesiodũ. Nouẽ præterea Lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum nõ est ꝙ mireris. Non inuenerat, faciẽdos locauit. Postquã hæc familia illi cõparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cũ peteret uersus, quos referret, sæpe in medio uersu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum adrosor, & quod sequitur arrisor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, ut Grammaticos haberet analectas. Cùm dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquã in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, ut luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cùm Sabinus respondisset, Et quomodo possum? uix uiuo: Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non uides quàm multos seruos ualẽtissimos habeas? Bona mẽs nec commodatur, nec emitur: & puto si uenalis esset, non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. ¶ Sed accipe iam quod debeo, & uale. *Diuitiæ sunt ad legem naturæ composita paupertas.* Hoc sæpe dicit Epicurus aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda; quibusdam inculcanda sunt. Vale.

EPIST. 28.

EPIST. 28. *Quòd nõ loci, ſed animi mutatione triſticia tollitur: & de non prouocando diſcrimine: & quòd initium ſit ſalutis, noticia peccati.* ¶ Locorum mutationes *ſeu peregrinationes parum ad ſapientiam conferre. Animum non locum mutandum eſſe: nobiſcum fugiendum non à certis locis. Aegritudine animi depulſa, omnem mutationem loci iucundam fieri: his præceptis quaſcunque barbaras regiones nobis hoſpitales fore: Magis intereſſe qui, quàm quò ueniamus. Benè uiuere omni loco poſitum eſſe & ubiuis; etiam in foro. & ceteris turbarum locis bene uiuere quemque poſſe. Rectè dictum ab Epicuro*, Peccati notitiam eſſe initium ſalutis.

HOc tibi ſoli putas accidiſſe, & admiraris quaſi rem nouã, quòd peregrinatione tam longa, & tot locorum uarietatib. non diſcuſſiſti triſticiam grauitatẽq; mentis. Animũ debes mutare, non cœlum. Licèt uaſtum traieceris mare, licèt (ut ait Virgilius noſter) Terræq; urbesq; recedant, ſequẽtur te quocũq; perueneris, uitia. Hoc idem cuidã querẽti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodeſſe, cùm te circũferas? Premit te eadem cauſa quæ expulit. Quid terrarũ iuuare nouitas põt? Quid cognitio urbiũ, aut locorum? In irritum cedit iſta iactatio. Quæris quare te fuga iſta non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum eſt. Non antè tibi ullus placebit locus. Talem nunc eſſe habitum tuum cogita, qualem Virgilius noſter uatis inducit, iam concitatæ & inſtigatę, multumq; habentis in ſe ſpiritus, non ſui:

Bacchatur uates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum. ——

Vadis huc & illuc, ut excutias inſidens pondus, quod ipſa iactatione incõmodius fit, SICVT in naui onera immota minus urgẽt, inæqualiter conuoluta citius eam partẽ in quã incubuêre demergũt. Quicquid facis, cõtra te facis, & motu ipſo noces tibi. Aegrũ.n. concutis. At cum iſtud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris, hoſpitalis tibi illa qualiſcũq; ſedes erit. Magis quis ueneris, quàm quò, intereſt: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cùm hac perſuaſione uiuẽdum eſt: Non ſum uni angulo natus, patria mea totus hic eſt mundus. Quod ſi liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionum uarietatib. in quas ſubinde priorũ tædio migras. Prima enim quæq; placuiſſet, ſi omnẽ tuam crederes. Non peregrinaris, ſed erras & ageris, ac locũ ex loco mutas: cũ illud quod quæris, bene uiuere, omni loco poſitũ ſit. Nunquid tam turbidũ fieri põt, quàm forum? Ibi quoq; licet quietè uiuere, ſi neceſſe ſit. Sed ſi liceat diſponere ſe, cõſpectum quoq; & uiciniã fori procul fugiam. NAM ut loca grauia, etiã firmiſſimam ualetudinem tẽtant, ita bonæ quoq; menti, nec dum adhuc perfectæ, & conualeſcenti, ſunt aliqua parũ ſalubria. Diſſentio ab his qui in fluctus medios

dios eunt,& tumultuosam probantes uitam, quotidie cū difficultàtibus rerum,magno animo colluctantur.Sapiens feret, ista non eliget:& mallet in pace esse,quàm in pugna. Non enim multum prodest uitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis,tyranni Socratem circumsteterunt,nec potuerūt animum eius infringere.Quid interest,quot domini sint?Seruitus una est. Hāc qui contempsit,in quantalibet turba dominātium liber est. ¶ Tempus est desinere,sed si prius portorium soluero. *Initium est salutis, noticia peccati.* Egregiè mihi hoc dixisse uidetur Epicurus, Nam qui peccare se nescit,corrigi non uult.Deprehendas te oportet,antequam emēdes. Quidam uitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare,qui mala sua uirtutum loco numerant? Ideo quantum potes teipsum coargue,inquire in te:accusatoris primū partibus fungere, deinde iudicis, nouissimè deprecatoris:aliquādo te offende. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM LIBER Quartus.

EPIST. 29. *Quòd licèt non omnes monendi sint, tamen quidam etiam contradicentes uel illudentes docendi sint: & quòd sapiens malit sibi placere quàm populo.* ¶ Admonere *non audituros aut desperatos sapientis non est:non tamen cito eos relinquere debet : in ipsa desperatione extrema remedia tentanda: eorumq; uitia si non exciderimus, inhibebimus: si non desinent, intermittentur: grauiter enim affectis, sanitatis loco esse bonam remissionem. Deinde refert hoc Epicuri dictum elegans,* Nunquam uolui populo placere. *eiusq; sententiæ rationes adfert Seneca.*

DE Marcellino nostro quæris,& uis scire quid agat. Rarò ad nos uenit,nulla alia ex causa quā quia audire uerum timet:à quo periculo iam abest,nulli enim nisi audituro dicendum est.Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt, & quosque obuios monuerūt,dubitari solet,an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget,aut naturā morboue mutos?Quare,inquis, uerbis parcāt?Gratuita sunt.Non possum scire an ei profuturus sim, quem ammoneo.Illud scio,alicui me profuturum,si multos admonuero.Spargenda est manus:non potest fieri,ut non aliquando succedat,multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno uiro: diluitur eius autoritas,nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. *Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare.* Non est ars, quæ ad effectum casu uenit.Sapientia ars est, certum petat,eligat profecturos: ab his quos desperauit,recedat,non tamen citò relinquat,& in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego non-

nõdum despero, etiamnũ seruari potest, sed si citò illi manus porrigit. Est quidẽ periculum, ne porrigentẽ trahat: magna in illo ingenij vis est, sed iam tẽdentis in prauũ. Nihilominus adibo hoc periculũ, & audebo illi mala sua ostẽdere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quæ risum euocare lugentib. possunt: & in se primũ, deinde in nos iocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obiiciet philosophis cõgiaria, amicas, gulam. Ostendet mihi aliũ in adulterio, alium in popina, aliũ in aula: ostẽdet mihi lepidum philosophũ Aristonem, qui in gestatione disserebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius secta cùm quæreretur Scaurus, ait: Vtique Peripateticus non est. De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus, uir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat: tanquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quàm uendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. Moueat ille mihi risum, ego fortasse illi lachrymas mouebo: aut si ridere perseuerabit, gaudeo tanquam in malis, quòd illud genus insaniæ euitare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa; obserua: uidebis eosdem intra exiguum tempus acerrimè ridere & acerrimè rudere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, quum multis minoris uideretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhibebo: non desinent, sed intermittentur: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam quidem grauiter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, unde quò euaseris, & ex eo suspicaris, quousq; sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Non'ne uideatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? Aequè ad tuam mortem multis aditus non est, licèt illam multi minentur. Sic istud natura disposuit. Spiritũ tibi tam unus eripiet, quàm unus dedit. Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionẽ remisisses. ¶ Sed ne ego quidem me sordidè geram, in fœnore æris alieni, & tibi quod debeo impingam. *Nunquam uolui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus, ego nescio.* Quis hoc? inquis: tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet uirtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi uidearis, quàm qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium nõ potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet

ut màlis tibi placere, quàm populo: ut æstimes iudicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumq́, uiuas, ut aut uincas mala, aut finias. Cæterùm si te uidero celebrem secundis uocibus uulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstrepuerint, si tota ciuitate te fœminę puériq; laudauerint: quid ni ego tui miserear, cùm sciam quæ uia ad istum fauorem ferat? Vale.

EPIST. 30. *Quòd nihil habet de spe uitæ, quem senectus ducit ad mortem: & quòd mors timenda non sit, uarias ob causas.* ¶ Mortē *suam quemque eo animo ac uultu spectare debere quo alienam. Fortiorem esse eum qui in ipsa morte sit, quàm qui circa mortem: Mortem minime timendam esse.*

BAssum Aufidiū, uirum optimū, uidi quassum, ætati obluctantē. Sed iam plus illum degrauat, quàm quòd possit attolli. Magno senectus & uniuerso pondere incubuit. Scis illū semper infirmi corporis & exucci fuisse: diu illud cōtinuit, & ut uerius dicam, cōcinnauit, subitò deficit. QVEMADMODVM in naue quæ sentinam trahit, uni rimæ aut alteri obsistitur: ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non pōt nauigio dehiscēti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri pōt: ubi tanquam in putri ædificio omnis iunctura dilabitur, & dum alia excipitur, alia discinditur, circūspiciendum est quomō exeas. Bassus tamē noster alacer animo est: hoc philosophia præstat, in quocūq; corporis habitu fortem, in cōspectu mortis hilarem, lætūq;, nec deficientē quamuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat uelo, & si exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo uultuq; finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est hæc, Lucili, & diu discenda, cùm aduenrat hora illa ineuitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendiū extinguitur, ruina quos uidebatur oppressura deposuit: mare quos hauserat, eadem ui qua sorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocauit. Nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortē. Huic uni intercedi non pōt. Nullo genere homines mollius moriūtur, sed nec diutius. Bassus noster uidebatur mihi prosequi se, & cōponere, & uiuere tanquam superstes sibi, & sapienter ferre decidiū sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulò, ut nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negocio est, morientis uitium esse, non mortis, nec magis in ipsa quicquam esse molestiæ, quā post ipsam. Tam demēs aūt est qui timet quod nō est passurus, quā qui timet quod nō est sensurus. An quisquā hoc futurū credit, ut per quā fit, ut nihil sentiatur, ea sentiatur. ¶ Ergo, *inquit*, mors adeò extra omne malū est, ut sit extra oēm malorū metū. Hęc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda: sed neque cùm legerem, æquè mihi profuerunt, neq; cùm audirem his dicentibus, qui negabant timen

da à quorum metu aberant. Hic uerò plurimum autoritatis habuit, cùm loqueretur de morte uicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse qui in ipsa morte est, quàm qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, nõ uitandi ineuitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quæ in propinquo est, utique uentura, desiderat lentam animi firmitatem, quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissimè itaq; illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, uelut propius inspectæ indicantem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus, accessus mortis quam perturbationem afferat. Optimè hij tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui uenientem & uiderunt & receperunt. Inter hos Bassum licèt numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quàm qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutē. Viuere noluit, qui mori non uult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideo timere dementis est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet æquam & inuictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo nõ est? Prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc superuacuum est, naturæ causam agere: quæ non aliam uoluit legem nostram esse quàm suam. Quicquid composuit, resoluit: & quicquid resoluit, componit iterũ. Iam uerò si cui contigit ut illum senectus leniter emitteret, non repentè auulsum uitæ, sed minutatim subductum, non'ne ille gratias agere diis omnibus debet, quòd satiatus ad requiem homini necessariã, lasso gratam, perductus est? Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quàm rogari solet uita. Nescio utros existimem maiorem nobis animum dare, qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietiq; operiuntur, quoniam illud ex rabie interdum ac repētina indignatione fit, hæc ex iudicio certa tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus: mortem uenientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo ad hominem mihi charum, ex pluribus me causis frequentius uenisse, ut scirem an illum toties eundem inuenirem, nunquid cum corporis uiribus minueretur animi uigor, qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum lætitia, cùm septimo spacio palmæ appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri præceptis obsequēs, primùm sperare se nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, haberet aliquantulum in ipsa breuitate solatij. Nullum enim dolorem longum esse qui magnus est. Cæterùm succursurum sibi etiam in ipsa distractione animæ corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitarē au-

tem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna ui distraheretur à corpore. Ignis qui ualentẽ materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter hæc, mi Lucili, audio, non tanquam noua, sed tanquam in rem præsentem perductus. Quid ergo? non multos spectaui abrumpentes uitam? imò uerò uidi. Sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem ueniunt sine odio uitæ, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum, nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cùm propè à nobis esse credimus mortem. À quo enim propè non est, parata omnib. locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tũc cùm aliqua causa moriendi uidetur accedere, quanto aliæ propiores sint quæ non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupauit. Si distinguere uoluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias uideri. Non mortem timemus, sed cogitationẽ mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. Quod enim tempus morti exemptum est? Sed uereri debeo, ne tam longas epistolas peius quàm mortem oderis: itaque finem faciam. Tu tamẽ mortem ut nunquàm timeas, semper cogita. Vale.

EPIST. 31. *De assentatione seu adulatione uitanda: & de contemptu laboris, & excellentia uirtutis & animi.* ¶ Summum hominis bonum *in pecunia, uestium multitudine, fama, turba seruorum, uectatione, forma aut uiribus non consistit. sed si homo sibi fidat, laborem contẽnat, diuina & humana cognoscat, si animo sit recto, bono: Eum qui ita sit affectus nihil aliud esse, quàm Deum in humano corpore hospitem. Non auro aut argento, sed illis quæ diximus Deo dignos nos effingere.*

AGnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. Sequere illum impetum animi, quo ad optima quæq;, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem meliorémq; te fieri quàm moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. Tantum effice, quãtum conatus es, & illa quæ tecum in animo tulisti tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauseris aures, quibus cerã parum est obdere. Firmiori spissamento opus est, quàm usum in sociis Vlyssem ferunt. Illa uox quæ timebatur, erat blanda, non tamẽ publica. At hæc quæ timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni parte terrarum circumsonat. Prętereuehere itaque non unum locum insidiosa uoluptate suspectum, sed omnes urbes: surdum te amantissimis præsta. Bono animo malè precantur. Et si uis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quæ optantur eueniat. Non sunt ista bona, quæ in te isti uolunt congeri: unum bonum est, quòd beatæ uitæ causa, & firmamentum est, *sibi fidere.* Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus, quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest,

ut una res modò mala sit, modò bona: modò leuis & perferenda: modò expauescenda. Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? *Laboris contemptio.* Itaque in uanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes quanto magis incubuerint, minusque sibi uitia respirare permiserint, admirabor & clamabo, tanto melior surge, & respira & cliuum istum (uno si potes spiritu) exupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quòd ex illo ueteri uoto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi uelis, quid optes, & in totum iam per maxima acto uiro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid uotis opus est? Fac te ipse felicem: facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est uirtus: turpia, quibus malicia coniuncta est. QVEMADMODVM sine mixtura lucis nihil splendidum est, nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta & turpia uirtutis & maliciæ societas efficit. Quid ergo est bonum? *rerum scientia.* Quid malum est? *rerum imperitia.* Ille prudens atque artifex pro tempore quæque repellat aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit, si modò magnus illi & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi ueto: laborem si non recuses, parum est posse. Quis ergo, inquis, labor friuolus & superuacuus est? In quem humiles causæ uocauerint, non est malus, non magis quàm ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est uiri, timere sudorē. Huic & illud accedat, ut perfecta uirtus sit æqualitas, ac tenor uitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat & ars, per quā diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, istò peruenitur? Non per Apenninum Graiúmue montem, nec per deserta Candauiæ, nec Syrtes tibi, nec Scylla, aut Charybdis adeundæ sunt, quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ precio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa: quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet. Deus nihil habet. Prætexta non faciet. Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa noticia. Nemo nouit Deum: multi de illo malè existimant & impunè. Non turba seruorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium. Deus ille maximus potentissimusque ipse uehit omnia. Ne forma quidem, & uires bonū te facere possunt: nihil horum non patitur uetustatem. Quærendum est ergo quod non fiet in dies deterius, cui non possit obstari, quo non melius possit optari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud uoces hunc, quàm Deum in humano corpore hospitem? Hic animus tam in equitem Romanum,

quàm in libertinum, quàm in seruum potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus. Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in cœlum ex angulo licet. Exurge modò, & te quoq; dignum finge Deo: finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos cùm propitij essent, fictiles fuisse.

EPIST. 32. *Commendat secessum à turba, & ammonet, huius uitæ cursum percurrendum esse.* ¶ Non conuersari *cum dissimilibus & diuersa cupientibus salutare est; plerunque enim te non tantum impediunt sed immutant. Vitæ summa breuis est, sapiens autem si uitam suam ante mortem consumat, ut securus deinde expectet reliquam temporis sui partem. Fœlix qui tempus illud uideat, quo scit, tempus ad se amplius non pertinere. Futuri temporis auidi homines inde fiunt, quod nemo se contentus est.*

INquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione ueniũt, quid agas, ubi, & cum quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic uiue, tanquam quid facias auditurus sim, imò tanquã uisurus. Quæris, quid me maximè ex his quæ de te audio, delectet? Quòd nihil audio, quòd plerique ex his quos interrogo, nesciunt, quid agas. Hoc est salutare, non conuersari cum dissimilib. & diuersa cupientib. habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumq; in proposito, etiam si solicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. ¶ Multum autem nocet, & qui moratur, utique in tanta breuitate uitæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo, Lucili charissime, & cogita, quãtum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugientium premere uestigia. Fit hoc, premeris, accelera, & euade, perduc te in tutum: & subinde considera, quàm pulchra res sit consummare uitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, nihil sibi in possessione beatæ uitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O' quando uidebis illud tempus? quo scies tẽpus ad te nõ pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligẽs, & in summa tui satietate. Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? Nemo sibi contingit. Optauerunt itaq; tibi alia parentes tui: sed ego tibi contrà, omnium tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut uagis cogitationibus agitata mens, tãdem resistat, & certa sit: ut placeat sibi, & intellectis ueris bonis quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exautoratus ac liber, qui uiuit uita peracta. Vale.

EPIST. 33.

EPIST. 33. *Quomodo omnia philoſophiæ uerba pondus habent: & quàm turpe ſit, ſemper ex commentario ſapere. ¶ Legendos eſſe authores antiquos, & quidē totos: pueris tamen ſatis eſſe floſculos & Chrias ex iis delibari. Ab eorum lectione ita nos conformandos eſſe, ut & aliquid de noſtro tandem proferamus, & ne ex aliorum ſemper commentariis ſapere uideamur. Aliquid enim intereſſe debere inter lectorē & librum.*

DEſideras his quoque epiſtolis, ſicut prioribus, aſcribi aliquas uoces noſtrorum procerum. Non fuerunt circa floſculos occupati, totus contextus illorum uirilis eſt. Inæqualitatem ſcias eſſe, ubi quæ eminent notabilia ſunt. Non eſt admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota ſylua ſurrexit. Eiuſmodi uocibus referta ſunt carmina, refertæ hiſtoriæ. Itaq; nolo Epicuri illas eſſe exiſtimes: publicæ ſunt, & maximè noſtræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interim interueniunt, quia inſperatæ, quia mirum eſt aliquid fortiter dici, ab homine molliciem profeſſo. Ita enim plerique; iudicant. Apud me uerò Epicurus eſt & fortis, licèt manuleatus ſit. Fortitudo, & induſtia, & ad bellum prompta mens, tam in Perſas quàm in altè cinctos cadit. Non eſt ergo quòd exigas excerpta & repetita. Continuum eſt apud noſtros, quicquid apud alios excerpitur. Non habemus itaq; iſta odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cùm intrauerit, præter illa quæ in fronte ſuſpenſa ſunt. Ipſis permittimus unde uelint ſumere exemplaria. Putas nos uelle ſingulares ſentētias ex turba ſeparare? Cui illas aſſignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chryſippo, an Panætio, an Poſſidonio? Nō ſumus ſub rege, ſibi quiſque ſe uendicat: apud iſtos quicquid dicit Hermacus, quicquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quiſquam in illo contubernio locutus eſt, unius ductu & auſpiciis dicta ſunt. Non poſſumus, inquam, ex tanta rerum æqualium copia, licet tentemus, aliquid educere.

Pauperis eſt numerare pecus. ——

Quocunq; miſeris oculum, id tibi occurrit quod eminere poſſet, niſi inter paria legeretur. Quare depone iſtam ſpem, poſſe te ſummatim deguſtare ingenia maximorum uirorum. Tota tibi inſpicienda ſunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta ſui ingenij opus nectitur. ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt. Nec recuſo quo minus ſingula membra, dummodo in ipſo homine cōſideres. Non eſt formoſa mulier, cuius crus laudatur aut brachium, ſed illa cuius uniuerſa facies admirationem ſingulis partibus abſtulit. Si tamen exegeris, non tam mēdicè tecum agam, ſed plena manu fiet. Ingens eorum turba eſt paſſim iacentium. Sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, ſed fluunt perpetua, & inter ſe connexa ſunt. Nec dubito quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinſecus auſcultātibus. Facilius enim ſingula inſidunt circumſcripta, & carminis modo incluſa. Ideo pueris & ſententias ediſcendas

damus, & has quas Græci Chrias uocant:quia complecti eas puerilis animus poteſt,quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare floſculos turpe eſt, & fulcire ſe notiſſimis & pauciſſ. uocibus, & memoria ſtare. ¶ Sibi iam innitatur, dicat iſta,non teneat. *Turpe eſt enim ſeni aut proſpicienti ſenectutem, ex commentario ſapere.* Hoc Zenon dixit.tu quid?Hoc Cleanthes,tu quid? quouſq; ſub alio moueris? Et impera & dic, quod memoriæ tradatur, aliquid & de tuo profer. Omnes itaq; iſtos nũquam autores,ſemper interpretes, ſub aliena umbra latentes,nihil puto habere generoſi,nunquam auſos aliquando facere,quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud eſt, meminiſſe:aliud, ſcire. Meminiſſe, eſt rem commiſſam memoriæ cuſtodire. At contrà ſcire, eſt & ſua facere quenque, nec ab exemplari pendére, & toties ad magiſtrum reſpicere: Hoc dicit Zenon, hoc Cleanthes. *Aliquid interſit inter te & librum, quouſq; diſces?*iam & præcipe. Quid eſt, quare audiam quod legere poſſum?*Multum,* inquit,*uiua uox facit.* Non quidem hæc quæ alienis uerbis commendatur, & actuarij uice fungitur. Adiice nunc, quòd iſti qui nunquam tutelæ ſuæ fiunt, primùm in ea re ſequuntur priores,in qua nemo non à priore deſciuit, deinde in ea re ſequũtur quę adhuc quæritur. Nunquam autem inuenietur, ſi contenti fuerimus inuentis.Præterea qui aliud ſequitur,nihil ſequitur, nihil inuenit, imò nec quærit.Quid ergo?non ibo per priorum ueſtigia? Ego uerò utar uia ueteri: ſed ſi priorem planioremq; inuenero, hãc muniam. Qui ante nos iſta mouerunt, non domini noſtri, ſed duces ſunt.Patet omnibus ueritas, nondum eſt occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum eſt. Vale.

EPIST. 34. *Quomodo magiſtrum delectat profectus diſcipuli:& quòd magna pars bonitatis eſt,uelle fieri bonum.* ¶ Profectu *liberalis ſe lætari ait, ut teſtari ſolent ij, quiqua tenera ingenia educauerunt atq; effouerunt adulta uident. Eum tamen ueluti in tranſcurſu monet,*ut uelit bon⁹ fieri.*Partẽ enim ipſius bonitatis maximã eſſe,uelle bonus fieri.*

CResco,& exulto & diſcuſſa ſenectute recaleſco, quoties ex his quæ agis & ſcribis,intelligo quantum te ipſe (nam turbam olim reliqueras) ſupergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, ſi paſtor ex fœtu gregis ſui capit uoluptatem, ſi alumnum ſuum nemo aliter intuetur, quàm ut adoleſcentiam illius ſuam iudicet:quid euenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt,adulta ſubitò uidẽt?Aſſero te mihi,meum opus es.Ego cùm uidiſſem indolem tuam,inieci manum, exhortatus ſum, addidi ſtimulos, nec lentè ire paſſus ſum, ſed ſubinde incitaui:& nunc idem facio, Sed iam currentem hortor,& inuicem hortantem.Quid aliud,inquis,adhuc uolo? In hoc plurimum eſt. Non ſic quomodo *principia totius operis dimidium occupare dicuntur,* ita res animo conſtat.pars magna bonitatis eſt, uelle fieri bonũ. Scis quem dicam

dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla uis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseueraueris & incubueris & id egeris, ut omnia facta dictaq; tua inter se cōgruāt, ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Nō est huius animus in recto, cuius dictis acta discordant. Vale.

EPIST. 35. *De differentia amicitiæ, & amoris, & animi constantis.* ¶ Amare & amicum esse: *amicitiam & amorem dissimilia esse ait. Itaq; liberalem ipsum ad quem scribit amicum sibi uult, at non ab eo amari. Monet interea ipsum* ut cōstet sibi *& mutationem omnē fugiat.*

CVm te tam obnixè rogo ut studeas, meum negocium ago, habere amicum uolo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut cœpisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? hæc inter se diuersa sunt? imò dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utiq; amicus est. Itaq; amicitia semper prodest. Amor etiam aliquādo nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo dum mihi proficis, nec istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cùm mihi fingo uno nos animo futuros, & quicquid ætati meæ uigoris abscessit, id ad me ex tua, quāquam non multum abest, rediturum. Si tamen re quoq; ipsa lætus esse uolo, uenit ad nos ex his quos amamus etiam absentibus gaudium: sed id leue & euanidum. Conspectus, & præsentia, & conuersatio aliquid habet uiuæ uoluptatis, utiq; si non tantùm quem uelis, sed qualē uelis uideas. Affer itaq; te mihi ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius: profice, & ante omnia hoc cura, *ut constes tibi.* Quoties experiri uoles, an aliquid actum sit, obserua an eadem uelis hodie quæ heri. Mutatio uolūtatis indicat animum natare aliubi, atq; aliubi apparere, prout tulit uentus. Non uagatur quod est fixum & fundatum. Istud sapienti perfectè contingit, aliquatenus & proficienti prouectoq;. Quid ergo interest? Hic commouetur quidem, nō tamē trāsit, sed suo loco nutat: ille nec cōmouetur quidē. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, LIBER QVINTVS

EPIST. 36. *De inquietæ felicitatis horriditate: & quòd propria animi meditatio sit contemptus mortis.* ¶ Quietem & otium *qui amplectuntur, nulla parte obiurgandos, si modo in isto otio utiliter negotia sua gerant. Statum esse inquietum eorum qui felices uocantur, hoc est eorum qui negotiis uariis occupantur. Aristonis dictum esse, Malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbæ, qui in ipsa tristitia uirtutem colat, & præhendat studia, nō illa quibus perfundi satis est, sed quibus tingendus sit animus. Discendi initia in senectutis tempus nō esse reiicienda: turpem enim rem & ridiculam esse, Elementarium senem. Beneficium magnum nos alteri tribuere, cùm eum optimum facimus.*

Optimum autem esse. si eodem sit habitu, ac mortẽ contemnere didicerit.
Vitam longiorem non esse expetendam, cùm omnia in idem reuoluantur.
turpe esse ratione præditos mortem timere, cùm eam non timeãt infantes,
pueri & mente lapsi.

MICVM tuum hortare, ut istos magno animo contem-
nat, qui illum obiurgant, quòd umbram & ocium pe-
tierit, quòd dignitatem suam destituerit, & cùm plus
consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quàm
utiliter negocium suum gesserit, quotidie illis ostentet.
Hi quibus inuidetur, non desinent transire. Alij elidentur, alij ca-
dent. *Res est inquieta felicitas.* Ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non
uno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxu-
riam: hos inflat, illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam
fert, sic quomodo uinum. Itaq; non est quòd tibi isti persuadeant,
eum esse felicem, qui à multis obsidetur. SIC ad illum quemadmo-
dum ad lacum concurritur, quem exhauriunt & turbant. Nugato-
rium & inertem uocant. Scis quosdam peruersè loqui & signare cõ-
traria, felicẽ uocabãt. Quid ergo? Erat? ¶ Ne illud quidẽ curo, quod
quibusdam nimis horridi animi uidetur & tetrici. Ariston aiebat,
malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbæ. Vinũ enim
fieri bonum, quod recens durum & asperum uisum est: non pati æ-
tatem, quod in dolio placuit. Sin eum tristem appellent, & inimicũ
processibus suis, bene se dabit in uetustate ipsa tristicia: perseueret
modò colere uirtutem, perhibere liberalia studia, non illa quibus
perfundi satis est. sed hæc quibus tingendus est animus. Hoc est di-
scendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? Mi-
nimè. Sed quemadmodum omnibus annis, studere honestum est: i-
ta non omnibus institui. *Turpis & ridicula res est elementarius senex.* Iu-
ueni parandum, seni utendum est. ¶ Facies ergo rem utilissimam
tibi, si illum quàm optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expe-
tenda tribuendaq; non dubiè primæ sortis, quæ tam prodest dare,
quàm accipere. Deniq; nihil illi iam liberum est. Spopondit. Minus
autem turpe est creditori, quàm spei bonæ decoquere. At illud æs
alienum soluendum, opus est negocianti nauigatione prospera, a-
grum colenti ubertate eius quam colit terræ, & cœli fauore. Ille
quod debet, sola potest uoluntate persoluere. *In mores fortuna ius non
habet.* Hos disponat, ut quam tranquillissimus ille animus ad perfe-
ctum ueniat. qui nec ablatum sibi quicquam sentit, nec adiectum,
sed in eodem habitu est, quocunq; res cadunt. Cui siue aggeruntur
uulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis uel omnia
casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans
statim tenderet. Si in Germania, protinus puer tenerum hastile ui-
braret. Si auorum nostrorũ temporibus fuisset, equitare, & hostem
cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ
suadet

suadet & imperat. Quid ergo? huic meditandum est, quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus bene facit, *mortem contemnere*: quæ quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amorem sui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam uoluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit, ut si necesse fuerit, æquo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem, ut si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius pro uallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat: quia solet obrepere interim somnus in aliquod amminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. ¶ Quòd si tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorũ quæ ab oculis abeũt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt reconduntur, consumi desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit uitam, non eripit: ueniet iterũ qui nos in lucem reponat dies, quam multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentiùs docebo, omnia quæ uidentur perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium, uidebis in hoc mundo nihil extingui, sed uicibus descendere ac resurgere. Aestas abit, sed alter annus illam adducit: hyems cecidit, referent illam sui mẽses. Solem nox obruit. sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quicquid præterierit, repetit: pars cœli leuatur assiduè, pars mergitur. ¶ Deniq; finem faciam, si hoc unum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stulticia perducit. Vale.

EPIST. 37. *De duplici magnanimitate: & quomodo ad ueram libertatem philosophia perducat.* ¶ *Qui* promittit *se uirum bonum futurum, uolens libensq; fidem seruare debet: dissimilis gladiatoribus qui iurant uri, uinciri, ferroq; necari, quæ omnia uel inuiti pati coguntur. Viri boni munus esse recto inuictoq; animo mori. Vel in mediis necessitatibus rectum illum animum seruare posse, si consilio utamur Philosophiæ: Omnia nobis subiectum iri, si nos rationi subiecerimus.*

QVod maximum uinculum est ad bonam mentem, *promisisti uirum bonum*. Sacramento ligatus es. Deridebit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & faciem. Nolo te decipi. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi autoramenti uerba sunt, *uri, uinciri, ferroq; necari*. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur ut ista uel inuiti patiantur à te, ut uolens libensq; patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare. Tu neq; submittes, nec uitam rogabis. Recto tibi inuictoq; moriendũ est. Quid porrò prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? Sine missione nascimur. ¶ Quomodo ergo, inquis, me expe-

expediam? Effugere non potes necessitates, potes uincere. Fiat uia, & hanc tibi uiam dabit philosophia: ad hanc te confer, si uis saluus esse, si securus, si beatus. Deniq; si uis esse (quod est maximũ) liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stulticia abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & sæuissimis subiecta. Hos tam graues dominos, interdum alternis uicibus imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quę sola libertas est. Vna ad hanc fert uia, & quidẽ recta. Non aberrabis, uade certo gradu. Si uis tibi omnia subiicere, te subiice rationi: multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas, non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod uult cœperit uelle. Non cõsilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus sæpe fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri, & subitò in medio turbine rerum stupentem quærere: Huc ego quemadmodum ueni? Vale.

EPIST. 38. *De utilitate familiaritatis breuis & inelaborati sermonis.* ¶ Sermo inter amicos qui *minutatim animo irrepit, plus familiaritatis & utilitatis habet, quàm disputationes præparatæ & effusæ audiente populo: seminis modo sermones illos familiares spargendos esse: multis enim opus non esse, sed efficacibus. Exiguos quidem esse cùm sparguntur, sed tamẽ in maximos actus diffundi, si illos animus bene affectus exceperit.*

MEritò exigis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimùm proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes præparatæ & effusæ audiẽte populo, plus habẽt strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonũ consiliũ est, consilium nemo clarè dat. Aliquando utendũ est & illis (ut ita dicã) concionibus, ubi qui dubitat, impellendus est. ¶ Vbi uerò nõ hoc agẽdũ est, ut uelit discere, sed ut discat, ad hęc submissiora uerba ueniendũ est. Facilius intrant, sed hærẽt. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cùm occupauit idoneũ locum, uires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio: nõ latè patet, si aspicias, in opere crescit. Pauca sunt quæ dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, præceptorũ conditio, quæ seminũ. Multum efficiunt, & si angusta sunt: tantùm, ut dixi, idonea mẽs rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit. Vale.

EPIST. 39. *De differentia ordinariæ orationis & breuiarij: & quòd sit proprium generosi animi, ad excelsa citari: & quatenus superfluitas noceat.* ¶ Legenti *oratio ordinaria necessaria est, ut discat, breuiaria uerò & summaria, postquam iam didicit. Prior illa, docet: altera, admonet. Indices philosophorum qui utiliter legerit, ex illis unũ esse desideraturum. Magna magnos cõtemnere, & mediocria malle quàm nimia.*

mia. Infœlicitatem esse consummatam, ubi turpia non solum delectant, sed placent: & uitia in mores sunt conuersa.

COmmentarios quos desideras diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego uerò componam: sed uide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quàm hæc quæ nunc uulgò *breuiarium* dicitur. Olim cùm Latinè loqueremur, *summarium* uocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: hæc scienti. Illa enim docet, hæc ammonet. Sed utriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me non est quòd illũ aut iliũ exigas. Qui notorem dat, ignotus est. Scribã ergo quod uis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus *indicem philosophorum*. Hæc ipsa res expergisci te coget. Si uideris quàm multi tibi laborauerint, concupisces & ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quòd concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij uirum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se uocat & extollit. QVEMADMODVM flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo uehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius ditionemque fortunæ. Secunda temperabit, aduersa cõminuet, & aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim utilia, uitaliaq; sunt: at hæc eo quod superfluunt, nocent. SIC segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: quia non tantùm in aliorũ iniuriam, sed etiam in suam uertuntur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit, quàm in quosdam uoluptates suæ sunt: quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc unũ possis ignoscere, quod quæ fecêre, patiuntur? Nec immeritò hic illos furor uexat. Necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quæ naturalẽ modum transiliit. Ille enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas, superuacua quò redigis? Voluptatibus utique se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quòd eò peruenerunt, ut illis quæ superuacua fuerant, facta sint necessaria, seruiunt utiq; uoluptatibus suis, non fruuntur: & mala sua (quod malorum ultimum est) amant. Tunc autẽ consummata est infelicitas, ubi turpia non solùm delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi quæ fuerant uitia, mores sunt. Vale.

EPIST. 40. *Docet pronunciationem moderandam: & exemplo maximè Ciceronis, iubet esse tardiloquum.* ¶ *Epistolarum inter amicos summã esse utilitatem: amicum enim amico se ueluti præsentem sistere: Pronunciationem (ut uitam) in philosopho compositam esse debere,*

non

non præcipitatam, properantem & uelocem. Ciceronem gradarium fuisse. In summa tardiloquos nos esse iubet.

QVòd frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, ut non protinus unà simus. SI imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ, falso atq; inani solatio leuant: quanto iocundiores sunt literæ, quæ uera amici absentis uestigia, ueras notas afferūt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat agnoscere. ¶ Audisse te scribis, Serapionē philosophum, cùm istuc applicuisset, solere magno cursu uerba conuoluere, quæ non effundit una uox, sed premit & urget. Plura enim ueniunt, quàm quibus uox una sufficiat: hoc non probo in philosopho, cuius pronunciatio quoq; sicut uita debet esse composita. Nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est: & melle dulcior seni profluit. Sic itaq; habe, ut istā uim dicēdi rapidā atq; abundantē, aptiorē esse circulanti iudices, quàm agenti rem magnam ac seriam, docentiq;. Aequè stillare illam nolo, quàm currere. Nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas minus intentum auditorem habet, tædio interruptæ tarditatis. Facilius tamen insidit quod expectatur, quàm quod præteruolat. Denique tradere homines discipulis præcepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adiice nunc, quòd quæ ueritati operam dat oratio, incomposita debet esse & simplex. Hęc popularis nihil habet ueri, mouere uult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non præbet, aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quòd hæc oratio, quę sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? Remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis & uani: plus sonat quàm ualet. Lenienda sunt quæ me exterrent, compescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? Quis medicus ægros in transitu curat? Quid, quòd ne uoluptatem quidem ullam habet, talis uerborum sine delectu ruentium strepitus? SED ut pleraq; quæ fieri posse nō crederes, cognouisse satis est: sic istos qui uerba exacuerunt, abundè est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari uelit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & immissa est, nec potest reprimi? QVEMADMODVM per procliue currentium, non ubi uisum est gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quàm uoluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ: quæ ponere debet uerba, non proiicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? nō aliquando & insurget? Quid ni?

trū: sed salua dignitate morū: quam uiolenta ista & nimia uis exuit. Habeat uires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi uelocitatē, irreuocabilem, ac sine lege uadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoq; cùm illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impetus sui, tantū festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Rectè ergo facies, si non uideris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, uel iuxta Publium Vinicium dicere: qui cùm quæreretur, quomodo Publius Vinicius diceret, Asellius ait, *tractim*. Nam geminus Varius ait: quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria uerba non potest iungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tā insulsus interuenerit, qui illi singula uerba uellenti, quanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, uel nunquam dicas. Namq; Echeri cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longè abesse ab homine sano uolo. Nunquam dubitauit, nunquā intermisit: semel incipiebat, semel desinebat: quædam tamen & nationib. puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cùm scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoq; noster (à quo Romana eloquētia exiliuit) gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus uir egregius & uita & scientia, & (quod post ista est) eloquentia quoque, disputabat expeditè magis, quàm concitatè: ut posses dicere facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in uiro sapiente recipio, non exigo, ut oratio eius sine impedimēto exeat: proferatur tamē malo, quàm profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quòd non potest tibi ista res contingere aliter, quàm si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quæ reprehendere uelis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua uerecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad uerba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. NAM quemadmodum sapienti uiro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit, tardiloquum te esse iubeo. Vale.

EPIST. 41. *Quomodo in unoquoq; bonorum uirorum Deus habitat: & quòd homo laudandus est, pro his quæ habet intus.* ¶ *Mentem bonam à se ipso quemque impetrare posse: prope enim à quoquo homine Deum esse, at qui intra quemque sit. Veteres lucus opacissimus, magnis fluminibus & similibus religionem quandam tribuisse: sed maiore merito, homines sapientes uenerandos cuiq;: sapientis enim animum (etsi is nobiscum uersetur) hærere tamen semper origini suæ, hoc est, Deo. Nulla bono, nisi suo ac proprio uitere. Proprias hominis uirtutes & bona*

non

non in eius familia, ædibus, pecuniis conſiſtere, iisue quæ circa ipſum ſint; ſed quæ in ipſo. Id genus autem boni eſſe in homine animum & rationem in animo perfectam. Bonum hominis tum demum perfici atq; conſummari, cùm id expleuit, cui natus ſit. Ceterum in id natũ quemq; eſſe, ut ſecundum naturam ſuam uiuat.

FAcis rem optimam, & tibi ſalutarẽ, ſi (ut ſcribis) perſeueras ire ad bonam mentem: & quàm ſtultum eſt optare, cùm poſſis à te impetrare? Non ſunt ad cœlum eleuandæ manus, nec exorãdus æditus, ut nos ad aures ſimulachri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat. Propè eſt à te Deus, tecum eſt, intus eſt. Ita dico, Lucili, ſacer intra nos ſpiritus ſedet, malorum bonorumq; noſtrorum obſeruator & cuſtos: hic prout à nobis tractatus eſt, ita nos ipſe tractat. Bonus uir ſine Deo nemo eſt. An poteſt aliquis ſupra fortunam niſi ab illo adiutus exurgere? Ille dat cõſilia magnifica, & recta. In unoquoque uirorum bonorum qui Deus, incertum eſt: habitat tamen Deus. ¶ Si tibi occurrit uetuſtis arboribus, & ſolitam altitudinem egreſſis frequens lucus, & conſpectum cœli denſitate ramorum aliorum alios protegentium ſubmouens, illa proceritas ſyluæ, & ſecretum loci, & admiratio umbræ, in aperto tam denſæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit. Et ſi quis ſpecus ſaxis penitùs exeſis montem ſuſpenderit, nõ manufactus, ſed naturalibus cauſis in tantam laxitatem excauatus, animũ tuum quadam religionis ſuſpicione percutiet. Magnorum fluminũ capita ueneramur: ſubita ex abdito uaſti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes: & ſtagna quędam, uel opacitas, uel immenſa altitudo ſacrauit. Si hominem uideris interritũ periculis, intactum cupiditatibus, inter aduerſa felicem, in mediis tẽpeſtatibus placidum, ex ſuperiore loco homines uidentem, ex æquo deos: non ſubibit te ueneratio eius? Non dices: Iſta res maior eſt altiorque, quàm ut credi ſimilis huic, in quo eſt, corpuſculo poſſit? Vis iſtuc diuina deſcendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora tranſeuntem, quicquid timemus optamusq; ridentem, cœleſtis potentia agitat. Non poteſt res tanta ſine adminiculo numinis ſtare. Itaq; maiore ſui parte illic eſt, unde deſcendit. QVEMADMODVM radij ſolis contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt unde mittuntur: ſic animus magnus & ſacer, & in hoc demiſſus ut propius quidem diuina noſſemus, conuerſatur quidem nobiſcum, ſed hæret origini ſuæ. Illinc pendet. Illuc ſpectat ac nititur: noſtris tanquam melior intereſt. ¶ Quis eſt ergo hic animus? qui nullo bono niſi ſuo nitet. Quid enim eſt ſtultius, quàm in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri poſſint? Non faciunt meliorem equum aurei freni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri ſpiritus. Hic ſcilicet impetũ acer,

qualem illum esse natura uoluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, præfertur illi languido, & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferret uitem, cui aureæ uuæ, aurea folia depēdent? Propria uirtus est in uite fertilitas. In homine quoq; id laudandum est, quod ipsius est. Familiam pulchram habet, & domum pulchram: multum serit, multum fœnerat: nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari. Quod proprium est hominis, quæris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. Cōsummatur itaq; eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autē quod ab illo ratio hæc exigit? Rem facillimam, secundum naturam suam uiuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In uitia alter alterū trudimus. Quomodo autem ad salutē reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit? Vale.

EPIST. 42. *Vota eorum qui de potentibus malè existimant: & de remedio contrà damna bonorum fortuitorum:* ¶Vir bonus *tam cito nec fieri potest nec nasci: ut phœnix semel anno quingentesimo nascitur. magna enim nō nisi ex interuallo generantur. Virum bonum se nemo fortasse diceret, si sciret quid esset uir bonus: neq; satis est ut uir bonus aliquis censeatur, illum malè existimare de malis, nam & hoc quoq; mali faciunt. Non satis quoq; odisse potentia insolenter utentes. Nam & ipse potens factus fortasse idem faceret. In multis enim uitia ad tempus occultari, quæ statim erumpant. Quemq; ita affectum ut magno res uiles & caducas comparet, paucissimos se sibi acquirere: nihil cuiq; se uilius esse. Qui se habeat, omnia à natura consecutū uideri: qui si cetera omnia amittat, nihil amittat si se habeat.*

IAm tibi iste persuasit, se uirum bonum esse. Atqui uir bonus tam citò nec fieri potest, nec intelligi. Scis quē nunc uirū bonū dicam, huius secundæ notæ. Nam ille alter fortasse tanquam phœnix semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia uerò, ipsa raritate commendat. ¶ Sed iste multum adhuc abest ab eo quod profitetur: & si sciret quid esset uir bonus, nondum se esse crederet, fortasse etiam fieri posse desperaret. ¶ At malè existimat de malis. Hoc etiam mali faciūt, nec ulla maior pœna nequitiæ est, quàm quòd sibi ac suis displicet. ¶ At odit eos, qui subita & magna potentia insolenter utuntur. Idem faciet, cùm idē poterit. Multorum quia imbecillia sunt, latent uitia: non minus ausura cùm illis uires suæ placuerint, quàm illa quę iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. SIC tutò serpēs etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt tunc illi uenena, sed torpent. Multorū crudelitas, & ambitio, & luxuria, ut pa-

ria pessimis audeat, fortunæ fauore deficitur. Eadem uelle eos cognosces, da posse quantùm uolunt. Meministi cùm quendam affirmares esse in tuâ potestate, dixisse me, uolaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quàm multa in caput suum casura tentauerit. Non uidebat se per aliorum pericula in suum ruere, non cogitabat quàm onerosa essent quæ petebat, etiamsi superuacua nõ essent. ¶ Hoc itaq; in his quæ affectamus, atq; labore magnó contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non peruidemus, & gratuita nobis uidentur, quæ charissimè constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quòd ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: eá gratuita uocamus, pro quibus nosipsos impendimus: quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosum'ue prædium, ad ea parati sumus puenire cùm solicitudine, cũ piculo, cũ iactura pudoris, & libertatis, & tẽporis. Adeò nihil est cuiq; se uilius. Idẽ itaq; in omnib. consiliis rebusq; faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus, uideamus hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Sæpe maximum precium est, pro quo nullũ datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra nõ essent. ¶ Hæc ergo tecum ipse uersa, non solùm ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura. Hoc periturum est. Nempe aduenticium fuit: tam facilè sine isto uiues quàm uixisti. Si diu illud habuisti, perdidisti postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis, nempe & molestiam: gratiam minorem, nempe & inuidiam. Circumspice ista quæ nos agunt in insaniam, quæ cum plurimis lachrymis amittimus. Scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. Sed quoto cuiq; habere se contigit? Vale.

EPIST. 43. *Quomodo comparationis modus ferè omnia magna facit, & minima: & quòd praua uita quærit abscondi à publico sensu.*

¶ Magistratus *aut qui munere aliquo funguntur omnium oculis se expositos putare debent: quæri enim sciriq; (tametsi solitudines affectent) quid agant, quẽadmodũ uiuant aut dormiant. Errare si ista omnia malo aut infortunio alieno deputent. Bonã enim conscientiã turbã aduocare, & aperto ostio uiuere uelle. Nostra interesse ab omnibus nostra sciri quæ honesta faciamus: nihil contra interesse neminem scire, quæ turpia facimus, si ipsi nos turpia facere sentiamus.*

QVomodo hoc ad me peruenerit, quæris, quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimũ, rumor.

mor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorem? Non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quicquid inter uicina eminet, magnum est illic ubi eminet. Nam magnitudo habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est. Gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia, licèt contemnas ipse te, magnus es. Quid agas, quemadmodum cœnes, quemadmodum dormias, quæritur, scitur. Eo tibi diligentius uiuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cùm poteris in publico uiuere, cùm te parietes tui tegẽt, non abscondent: quos plerunq; circundatos nobis iudicamus, non ut tutius uiuamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores æstimes nostras: uix quenquam inuenies, qui possit aperto ostio uiuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic uiuimus, ut deprehendi sit, subitò aspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresq; uitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atq; solicita est. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant si turpia, quid refert neminem scire, cùm tu scias? O' te miserum, si contemnis hunc testem. Vale.

EPIST. 44. *Quòd quilibet potest fieri uerè nobilis, si uelit. Et quod multi errant in optando uitam beatam.* ¶ Nobilitas *uera cuiq; patet, non quod prima nostri origo à diis est. sed quod bona mens, (quæ sola atq; una facit nobilem) omnibus pateat, quod in ciuili nobilitate non est. neq; enim cuiq; intra* XIIII. *gradus theatri, ut equiti locum esse: non omnes promiscuè in curiam admitti, aut in numeros militares referri. Philosophiam eius, & ut ita loquamur Rempublicam, nobilitatem cuiq; rectè facienti offerre. Ita Socratem, Cleanthẽ, Platonẽ & ceteros nobiles extitisse. Verè dictum à Platone,* Neminem regem non ex seruis oriũdũ esse, neminẽ non seruũ ex regibus *Neminem non inde esse, antè quod nihil sit fuerit'ue, ut natura queq; nobilem esse satis constare possit: sed eum in philosophiæ regno censeri nobilem, qui ad uirtutem bene à natura sit compositus, quiq; instrumenta beatæ uitæ diuitias & si quæ similia sunt, pro uita beata non habeat, sed in animo & solida eius tranquillitat: uitam beatam quærat.*

ITerum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinda fortunam, cùm possis te eximere uulgo, & ad felicitatem hominum maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quòd stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, à diis sunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit industria. At mehercules multis quatuordecim gradus sunt clausi. Non omnes curia admittit. Castra quoq; quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiosè legunt. Bona mẽs omnibus patet, omnes ad hoc sumus nobiles. Nec reiicit quẽpiã philosophia, nec eligit: omnib. lucet. Patricius Socra-

tes non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philoſophia, ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parem? Omnes hi maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geres autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, à nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus nobis totidem ante nos ſunt, nullius nō origo ultra memoriā iacet. Plato ait, *Neminē regē nō ex ſeruis eſſe oriundū, neminē non ſeruū ex regibus.* Omnia iſta lōga uarietas miſcuit, & ſurſum deorſum fortuna uerſauit. Quis ergo generoſus? Ad uirtutē bene à natura cōpoſitus. Hoc unū eſt intuendū. Alioqui ſi ad uetera reuocas, nemo nō inde eſt, ante quod nihil eſt: A primo mūdi ortu uſq; in hoc tēpus perduxit nos ex ſplēdidis ſordidisq́, alternata ſeries. Nō facit nobilē, atriū plenū fumoſis imaginibus. Nemo in noſtrā gloriā uixit: nec quod ante nos fuit, noſtrū eſt. Animus facit nobilē, cui ex quacunq; cōditione ſupra fortunā licet ſurgere. Puta itaq; te nō eſſe equitē Romanum, ſed libertinū: potes hoc conſequi, ut ſolus ſis liber inter ingenuos. Quomodo, inquis? Si mala bonaq́; non populo autore diſtinxeris. Intuendū eſt, non unde ueniant, ſed quò eāt. Si quid eſt quod beatā uitā poteſt facere, id bonū eſt ſuo iure: deprauari enim in malū nō poteſt. ¶ Quid eſt ergo in quo erratur? Cū omnes beatā uitā optant, quod inſtrumēta eius pro ipſa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cùm ſumma beatę uitæ ſit ſolida tranquillitas, & eius inconcuſſa fiducia, ſolicitudinis colligunt cauſas, & per inſidioſum iter uitæ non tantùm ferunt ſarcinas, ſed trahūt. Ita longius ab effectu eius quod petunt, ſemper abſcedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc ſe magis impediunt, feruntur retrò, quod euenit in labyrintho properantibus: ipſa illos uolocitas implicat. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, LIBER SEXTVS.

EPIST. 45. *De modo eligendi commentarios: de acie ingenij, non in uerbis, ſed in rebus exercenda: & quis ſit uerè beatus.* ¶ Libros *non quàm multos, ſed quàm bonos habeamus refert. Quosq; authores etiam maximos, ita legendos eſſe, tanquam uerū quærant, nondum ſciant: quippe quærenda nobis etiam nonnulla eſſe relicta. Euitandum ut ne relegendores decipiant. Adulationem enim ſub amicitiæ, temeritatem ſub fortitudinis: ignauiā ſub moderationis, timiditatē ſub cautionis titulo latere. In legēdo captiones et ſophiſmata eorū uitari oportere, qui ſubtilib. interrogationibus probare ac perſuadere nituntur, Eum quem interrogant cornua habere Hoc potius in lectione aſſidua diſcendum, quid nos beatos faciat et cetera huiuſmodi.*

IBRORVM iſtic inopiam eſſe quereris Non refert quàm multos, ſed quàm bonos habeas. Lectio certa prodeſt, uaria delectat. Qui quò deſtinauit, peruenire uult, unam ſequatur uiam, nō per multas uagetur. Non ire iſtud, ſed errare

rare est.Vellem, inquis, magis libros mihi quàm consilium dares.
Ego uerò quoscunq; habeo mittere paratus sum, & totum horreũ
excutere:me quoq; istò si possem, transferrem, & nisi maturè te fi-
nem officij sperarem impleturum, hanc senilem expeditionem in-
dixissem mihi:nec me Charybdis. & Scylla, & fabulosum istud fre-
tum deterrere potuisset. Transnatassem ista, non solùm traiecissem,
dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quantum ani-
mo creuisses. Cæterùm quòd libros meos tibi mitti desideras, non
magis ideo me disertum puto, quàm formosum putarem, si imagi-
nem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, nõ iudicij: & si mo-
dò iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunq; sunt, tu il-
los sic lege, tanquam uerum quæram adhuc, non sciam, & contu-
maciter quæram:Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomẽ
fero:multum magnorũ uirorum iudicio credo, aliquid & meo uẽ-
dico. Nam illi quoq; non inuenta, sed quęrenda nobis reliquerunt:
& inuenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsissent. Mul-
tum illis temporis uerborum cauillatio eripuit, & captiosæ dispu-
tationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambi-
guam significationem uerbis alligamus, deinde dissoluimus:ac tã-
tum nobis uacat, iam uiuere, iam mori scimus. Tota illò mente per-
gendum est, ubi prouideri debet ne res nos, non uerba decipiant.
¶ Quid mihi uocum similitudines distinguis, quibus nemo unquã
nisi qui disputat captus est? Res fallunt, illas discerne. Pro bonis ma-
la amplectimur. Optamus contra id quod optauimus:pugnant uo-
ta nostra cùm uotis, consilia cùm consiliis. ¶ Adulatio quàm simi-
lis est amicitiæ? Non imitatur tantùm illam, sed uincit & præterit, a-
pertis ac propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descendit,
eo ipso gratiosa quo lędit. Doce quemadmodum hãc similitudinẽ
dinoscere possim: uenit ad me pro amico blandus inimicus, uitia
nobis sub uirtutum nomine obrepũt. Temeritas sub titulo fortitu-
dinis latet. Moderatio uocatur ignauia, ꝓ cauto timidus accipitur.
In his magno periculo erratur, his certas notas imprime. ¶ Cæte-
rùm qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frõ-
tem suam tentet:nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se
nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine
noxa decipiunt, quomodo præstigiatorum acetabula & calculi, in
quibus me fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligã:
perdidi usum. Idẽ de istis captionibus dico: quo enim nomine po-
tius sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem iu-
uant. ¶ Si uis utiq; uerborum ambiguitates diducere, hoc nos do-
ce, beatum non eum esse, quem uulgus appellat, ad quem pecunia
magna confluxit:sed illum, cui bonũ omne in animo est, erectũ, &
excelsum, & mirabilia calcantẽ:qui neminẽ uidet, cũ quo se cõmu-
tatum uelit:qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui

natura magistra utitur, ad illius leges cōponitur, sic uiuit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla uis excutit: qui mala in bonū uertit, certus iudicij, inconcussus, intrepidus: quem aliqua uis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cùm in eum quod habuit telum nocentissimum, ui maxima intorsit, pungit, non uulnerat, & hoc rarò. NAM cætera eius tela (quibus genus humanum debellatur) grandinis more dissultant, quæ incussa tectis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. ¶ Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi uita mentitur: hanc coargue, hanc ad uerum (si acutus es) redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumq; præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. At proiicimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & cæteris sine quibus uita non ducitur. Quod bonum est, utiq; necessarium est: quod autem necessariū est, nō statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem uilissima. Nemo usq; eò dignitatem boni ignorat, ut illud ad hæc in diem utilia demittat. Quid ergo? nō eò potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua, & multos transisse uitam, dum uitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, & considera uniuersos: nullius non uita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? Infinitum: non enim uiuunt, sed uicturi sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamē nos uita præcurreret: nunc uerò cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere, in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc. Vale.

EPIST. 46. *Laudat uoluminis sibi missi dulcedinem: ubi docet, quòd in dictando fertilis eligenda est materia.* ¶ *In scribendo duo potissimum quærēda esse, ut ipsa oratio sit diserta, & materia digna quæ ingenium excitet.*

LIbrum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantùm degustare uolui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius: qui quàm disertus fuerit, ex hoc intelligas licet: leuis mihi uisus est, cùm esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo aspectu aut Titi Liuij, aut Epicuri posset uideri: tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur, tamen exhausi totum. Non tantùm delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit, quid animi dicerem, quid impetus, si interquieuisset. si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, cōpositio uirilis & sancta, Nihilominus interueniabat dul-

hat dulce illud & loco lene. Grandis erectus es, hoc te uolo tenere,
sic ire. ¶ Fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quæ ca-
piat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cùm illum
retractauero: nunc uerò parum mihi sedet iudicium, tanquam au-
dierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quòd uerea-
ris, uerum audies. O` te hominem felicem, quòd nihil habes, pro-
pter quod quisquam tibi tam longè mentiatur: nisi quòd etiam ubi
causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa. Vale.

EPIST. 47. *De familiaritate habenda cum seruis: & ipsos dili-
gendos esse.* ¶ *Cum* seruis *suis sapientem etiam familiariter uiuere &
cœnare, ut quos ipse sapiens, tametsi dominus censeat nō tantum homines
cōtubernales et amicos, sed cōseruos. Nostra interesse seruos durius tracta-
ri, & pro iumentis haberi, ut quorū alij dominis suis sputa detergant, alij
reliquias temulentiæ colligant, aues secēt, uinum ministrent muliebri ha-
bitu, cinædi conuiuiorum censores, obsonatores. seueritate illa & imma-
nitate plerūq; id euenire, ut ipsi serui manumissi & ad honores prouecti,
patronos suos ut uiles excludāt, eoq; quā maximè negligant seruos, si ue-
rū fateri uolumus, iisdē seminibus ortos, eodē frui cælo, spiritu, uita, mor-
te. Militari clade ex ingenuis seruos fieri posse: sic in seruos agere dominos
iustum esse, quemadmodū secum superiores uelint uiuere. Quemq; tametsi
nobilissimum ac potentissimum in seruitutem redigi etiam posse. Veteres
Romanos non ita suos seruos duriter tractasse, ut quos nō seruos sed fami-
liares uocabant; ac certa die honores in domo gerere, iusq; ius permitte-
bant: seruitutem illam communem & quasi publicam omnium magis de-
plorandam esse, qua nobilissimi quiq; libidini, auaritiæ, ambitioni om-
nes timori seruiūt. In summa seruis dominos potius colēdos, quàm timen-
dos. Nec tamē ea re seruos ad pileū uocari, aut fieri liberos, cum uel Diis sa-
tis sit ab hominibus coli & amari. Itaq; uerbis, quam uerberibus seruos es-
se castigandos. Ad sæuitiam in seruos exercendam deliciis nimiis nos
incitari & regum nobis animos ea parte iniuste induere.*

LIbenter ex his qui à te ueniunt cognoui, familiariter te cum ser-
uis tuis uiuere: hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet.
Serui sunt? imò hommines. Serui sunt? imò contubernales. Serui
sunt? imò humiles amici. Serui sunt? imò conserui, si cogitaueris tā-
tundem in utrosq; licere fortunæ. Itaq; rideo istos, qui turpe existi-
mant cum seruo suo cœnare. Quare? nisi quia superbissima consue-
tudo cœnantem dominum stantium seruorum turba circundedit?
Est ille plus quàm capit, & ingenti auiditate onerat distentum uē-
trem, ac desuetum iam uentris officio, ut maiore opera omnia ege-
rat, quàm ingessit. At infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc qui-
dem, ut loquantur, licet: uirga murmur omne cōpescitur: & ne for-
tuita quidē uerberib. excepta sunt, tussis, sternutamenta, singultus:
magno malo ulla uoce interpellatū silentiū luitur, nocte tota ieiu-
ni, mutiq; perstant. Sic fit, ut isti de domino loquātur, quib. corā do-

mino loqui non licet. At illis quibus non tantùm coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens, in caput suum auertere. In conuiuiis loquebantur, sed in tormentis tacebant. ¶ Deinde eiusdem arrogantiæ prouerbium iactatur: *Totidem esse hostes, quot seruos*. Non habemus illos hostes, sed facimus. ¶ Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quòd nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur: qui cum ad cœnandum discumbimus, alius sputa detergit, alius reliquas temulentorũ subditus colligit, alius preciosas aues scindit per pectus, & clunes certis ductibus, circumferens erudita manu frusta excutit. Infelix qui huic uni rei uiuit, ut altilia decenter secet: nisi quòd miserior est, qui hoc uoluptatis causa docet, quàm qui necessitatis discit. Alius uini minister in muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Non potest effugere pueritiam, sed retrahitur. Iamq; militaris habitus glaber restrictis pilis, aut penitùs euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo uir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum censura permissa est, perstat infelix, & expectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ reuocet in crastinum. Adiice obsonatores, quibus dominici palati noticia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cũ his cœnare non sustinet, & maiestatis suę diminutionem putat, ad eandem mensam cùm seruo suo accedere. ¶ Dij melius, quòd ex istis dominos habent. Stare ante limen Calixti dominum suum uidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus. Ille in primam decuriam deiectus, in qua uocem præco experitur, & ipse illũ inuicem apologauit, & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Calixtũ uendidit, sed domino quàm multa Calixtus. ¶ Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum uocas, ex hisdem seminibus ortum, eodem frui cœlo, æquè spirare, æquè uiuere, æquè mori? Tu tam illum ingenuum uidere potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradũ, fortuna depressit: aliũ ex illis pastorẽ, alium custodẽ casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominẽ, in quã trãsire, dũ contẽnis, potes. Nolo in ingentẽ me locũ immittere, & de usu seruorũ disputare, in quo superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: *Sic cum inferiore uiuas, quemadmodum tecum superiorem uelis uiuere.* Quoties in mentem uenerit, quantum tibi in seruũ liceat: ueniat in mentẽ, tantundem in te domino tuo licere. ¶ At ego, inquis nullũ habeo dominũ. Bona ætas est, forsitã habebis. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit,

qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer. In iter quoq; & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorũ seruorum osculantes manũ. ¶ Ne illud quidem uidetis, quàm omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominũ, patrem familiæ appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, non quo solùm cum seruis domini uescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerũt. Quid ergo? Omnes seruos admouebo mẽsæ meæ? Non magis quàm omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ reiecturum, utputa illum mulionẽ, & illum bubulcum. Non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisq; dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cœnent tecum, quia digni sunt: quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruile est, honestiorũ conuictus excutiet. Non est, mi Lucili, quòd amicũ tantùm in foro & in curia quæras: si diligẽter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. Tenta, & experire. QVEMADMODVM stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratũ eius ac frenos: sic stultissimus est, qui hominẽ aut ex ueste, aut ex conditione, quæ uestis modo nobis circundata est, æstimat. Seruus est: sed fortasse liber animo. Seruus est: hoc illi non nocebit. ¶ Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auariciæ, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularẽ aniculæ seruientem. Dabo ancillulæ diuitem. Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quàm uoluntaria. ¶ Quare non est quòd fastidiosi te deterreant, quo minus seruis tuis hilarem te præstes, & non superbè, superiorẽ. Colant potius te, q̃ timeant. ¶ Dicet nunc aliquis, me uocare *ad pileum* seruos, & dominos de fastigio suo deiicere: quòd dixi, colant potius dominũ, quàm timeant. Ita inquã: prorsus colant tanquã cliẽtes, tanquã salutatores. Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parũ esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere iudico, quòd timeri à seruis tuis non uis, ꝓ uerborum castigationẽ uteris. Verberibus multa admonentur: non quicquid nos offendit, & lædit. ¶ Sed ad rabiẽ cogunt uenire deliciæ, ut quicquid non ex uoluntate respondit, iram prouocet. Regũ nobis induimus animos. Nam illi quoq; obliti & uiriũ suarũ, & imbecillitatis alienæ, sic exardescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriã acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos ꝓstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant: quærendo acceperũt iniuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. Non est

enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cætera boni mores, placent sibi, & permanent: leuis est malicia, sæpe mutatur non in melius, sed in aliud. Vale.

EPIST. 48. *Longiore mora opus esse in solutione quàm propositione quæstionis: & quòd amicitia omnia cõmunicat.* ¶ Amicorum *omnia esse communia. Amicitiæ ueræ officia quærenti utilius est præcipi, quid amico præstare debeat, quid'ue homini, quã quot modis dicatur homo, & homo quam multa significet.*

AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quàm ipsum iter fuit, postea rescribã. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoq;, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cùm longiore mora opus sit, ut soluas quæstionem, quàm ut proponas? Vtriq; cùm aliud tibi expediat, aliud mihi: iterũ ego tanquã Epicureus loquor. ¶ Mihi uerò id expedit, quod tibi: aut nõ sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens, meum est. Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quicquã singulis est, nec aduersi. In cõmune uiuitur. Nec potest quisquã beatè degere, qui se tantùm intuetur, qui omnia ad utilitates suas conuertit. Alteri uiuas oportet, si uis tibi uiuere. Hæc societas diligenter & sanctè obseruanda est, quæ nos omnes hominibus miscet, & indicat aliquod esse commune ius generis humani: plurimũ ad illam quoq; (de qua loquebar) interiorem societatẽ amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili uirorum optime, mihi ab istis subtilib. præcipi malo, quid amico præstare debeã, quid homini, quàm quot modis amicus dicatur, & homo quàm multa significet. In diuersum ecce sapiẽtia & stulticia discedunt, cui accedo? in utram ire partem iubes? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi uerba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes uaferrimas struxero, & conclusione falsa à uero nascens mendaciũ adstruxero, non potero à fugiendis petenda secernere. Pudet me, in re tam seria senes ludimus. Vale.

EPIST. 49. *Notat eos, qui in tanta temporum egestate, puerilibus sophismatibus indulgent.* ¶ Dialecticorum cauillationes & sophismata *irridet, qui pueriles ineptias, historias & argutias connectentes gloriam inde captabant, quod argumentando concludebant syllabam caseum rodere, quod mus roderet caseum, mus autẽ esset syllaba. Contra docet Seneca hoc potius ac penitus nobis quærendum, quod nos beatos, Deoq; pares, nobis aliisq; utiles faciat.*

MVs *syllaba est: mus autem caseum rodit; syllaba ergo caseum rodit.* Puta nunc me istud non posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet, quod incõmodum? Sine dubio uerendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando si negligen-

gligentior fuero, caſeum liber comedat. Niſi fortè acutior eſt illa collectio: *Mus ſyllaba eſt: ſyllaba autem caſeum non rodit: mus ergo caſeum non rodit.* O' pueriles ineptias: in hoc ſupercilia ſubduximus, in hoc barbam demiſimus, hoc eſt quod triſtes docemus & pallidi? Vis ſcire, quod philoſophia promittat generi humano? Conſilium. Alium mors uocat, alium paupertas urit, alium diuitiæ uel alienæ torquent, uel ſuæ. Ille malam fortunam horret, hic ſe felicitati ſuæ ſubducere cupit: hunc homines malè habent, illum dij. Quid mihi luſoria iſta proponis? non eſt iocandi locus, ad miſeros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intētæ ſecuri ſubiectum præſtantibus caput, pollicitus es. Quò diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, times. Succurre, quiſquis eloquētior es, pereūtium pœnis. Omnes undiq; ad te manus tendunt, perditæ uitæ, perituræq; auxilium aliquod implorant, in te ſpes opesque ſunt. Rogant ut ex tanta illos uolutatione extrahas, ut diſiectis & errantibus clarum ueritatis lumen oſtendas. Dic quid natura neceſſarium fecerit, quid ſuperuacuum, quàm faciles leges poſuerit, quàm iucunda ſit uita, quàm expedita illas ſequentibus, quàm acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quàm naturæ crediderūt. Si prius docueris, quæ partem eorum leuatura ſint. Quid iſtorū cupiditates demit, quid temperat? Vtinam tantum prodeſſent, quantum nocent. Hoc tibi, cùm uoles, manifeſtiſſimum faciam, & cōminui & debilitari generoſam indolem in iſtas argutias coniectam. Pudet dicere contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela, quēadmodum illos ſubornent. Hac ad ſummum bonum itur: per iſtud philoſophiæ ſunt nigræ, & turpes, infameſq; etiā ad album ſedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quàm ut formula cecidiſſe uideatur? Sed quēadmodum illum prætor, ſic hos philoſophia in integrum reſtituit. Quid diſceditis ab ingentibus promiſſis, & grandia locuti effecturos uos, ut non magis auri fulgor, quā gladij perſtringat oculos meos, ut ingenti conſtantia, & quod omnes optāt, & quod omnes timent calcem, ad Grammaticorū elementa deſcenditis? Quid dicitis? ſic itur ad aſtra? hoc enim eſt quod philoſophia mihi promittit, ut me parem Deo faciat, ad hoc inuitatus ſum, ad hoc ueni, fidem præſta. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab iſtis exceptionibus & præſcriptionibus philoſophorum. Aperta decent & ſimplicia bonitatem. Etiam ſi multum ſupereſſet ætatis, parcè iam diſpenſandū erat, ut ſufficeret neceſſariis. Nunc quæ dementia eſt, ſuperuacua diſcere in tanta temporis egeſtate? Vale.

EPIST. 50. *De uelocitate tēporis, non in quæſtionib. puerilib. expendenda, ſed exhortatione uirtutis redimenda.* ¶ Dialecticorum *ſophiſmata rurſus notat; docetq; cum temporis infinita ſit uelocitas, uitam longe aliis quæſtionibus & præceptis occupandam eſſe.*

Eſt

Est quidem, mi Lucili, ſupinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repoſitum in animo noſtro deſiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddunt, ſed quieſcentem irritant: ſicut dolorem lugentium, etiam ſi mitigatus eſt tempore, aut ſeruuli familiaris amiſſio, aut ueſtis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maximè Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conſpectum incredibile eſt, quàm recens deſiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es, cũ maximè à te diſcedo, uideo lachrymas combibentem, & affectib. tuis inter ipſam coërcionẽ exeuntibus nobis, ſatis reſiſtentem. Modò amiſiſſe te uideor. Quid enim nõ modò eſt, ſi recorderis? Modò apud Socionẽ philoſophũ puer ſedi, modò cauſas agere cœpi, modò deſij uelle agere, modò deſij poſſe. ¶Infinita eſt uelocitas tẽporis, quæ magis apparet reſpicientib. Nam ad præſentia intentos fallit: adeò præcipitis fugæ tranſitus leuis eſt. Cauſam huius rei quæris? quicquid temporis tranſijt, eodem loco eſt: pariter aſpicitur, unà iacet, omnia inde in profundum cadunt, & alioquin non poſsũt longa interualla eſſe in ea re, quę tota uix eſt. Punctũ eſt quod uiuimus, & adhuc puncto minus: ſed hoc minimũ ſpecie quadã longioris ſpacij natura diuiſit. Aliud ex hoc infantiã fecit, aliud pueritiam, aliud adoleſcentiam, aliud inclinationem quandã ab adoleſcentia ad ſenectutẽ, aliud ipſam ſenectutem. In quàm anguſto quot gradus poſuit. Modò te proſecutus ſum: & tamen hoc modò, ętatis noſtræ bona portio eſt: cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus. Non ſolebat mihi tam uelox tẽpus uideri. Nunc incredibilis curſus apparet: ſiue quia admoueri lineas ſentio, ſiue quia attẽdere cœpi & computare damnum meum: eo magis utiq; indignor, aliquos ex hoc tẽpore (quod ſufficere nec ad neceſſaria quidem poteſt, etiam ſi cuſtoditum diligentiſſimè fuerit) in ſuperuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, *ſi duplicetur ſibi ætas, habiturũ ſe tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos.* Triſtius inepti ſunt. Illi ex profeſſo laſciuiunt, hi agere ſeipſos aliquid exiſtimant: nec ego nego proſpicienda iſta, ſed proſpicienda tantũ, & à limine ſalutanda, in hoc unũ, ne uerba nobis dentur, & aliquid eſſe in illis magni ac ſecreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæſtione, quam ſubtilius eſt contempſiſſe, quàm ſoluere? Securi eſt, & ex commodo migrantis minuta conquirere. Cùm hoſtis inſtat à tergo, & mouere ſe iuſſus eſt miles, excutit neceſſitas quicquid pax ocioſa collegerat. Non uacat mihi uerba dubiè cadentia conſectari, & uafriciam in illis meam experiri.

Aſpice qui coeant populi, quæ mœnia clauſis
Ferrum acuant portis.——

Magno mihi animo ſtrepitus iſte belli circumſonantis exaudiendus eſt. Demens omnib. meritò uiderer, ſi cũ ſaxa in munimentũ murorum

rum senes fœminæque congererent, cùm iuuentus intra portas armata signũ eruptionis expectaret, aut posceret, cùm hostilia in portis tela uibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret, sederem ociosus, & eiusmodi quęstiunculas ponẽs: *Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes*: aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licet demens tibi uidear, si istis impendero operam. Et nunc obsideor: tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Nunc uaco ad istas ineptias? Ingens negocium in manib. est. Quid agam? mors me sequitur, fugit uita: aduersus hæc me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam, uita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia de æquanimitate: aduersus ineuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum uitæ in spacio eius, sed in usu: posse fieri, imò sæpe fieri, ut qui diu uixit, parum uixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantùm existimas minimum esse, quo mors uita diducitur. In omni loco æquè tenue interuallum est. Non ubique se mors tam propè ostendit, ubique tam propè est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos ædidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iusticia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me uolueris per deuia ducere, facilius ad id quò tendo, perueniam. Nam (ut ille ait Tragicus) *Veritatis simplex oratio est*. Ideoq; illam implicare non oportet: nec enim quicquam minus conuenit, quàm subdola ista calliditas, animis conantibus magna. Vale.

EPIST. 51. *De falsa excusatione peccantium: & qualiter possit prauitas etiam indurata corrigi: & quòd uirtutes sunt quasi bona naturalia.* ¶ Cæcitatem *hominum notat. Fatuam sibi Harpasten ait, quæ cæcitatis suæ ignara pædagogum suum rogabat, ut migraret è domo quasi tenebrosa. At nos ea Harpaste cæciores esse, ut qui cùm ambitiosi, auari & similibus uitiis affecti simus, nullum pædagogum nobis quæramus. Dandam igitur operam ut animos nostros ad omne uirtutum genus inflectamus. Nihil enim tam robustum esse quod labore flecti non possit.*

EPistolam tuam accepi post multos menses, quàm miseras: superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero te sic iam uiuere, ut ubicunque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quàm ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua uitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus ascribimus. At illa, quocunque

cunque

cunque transierimus, secutura sunt. ¶ Harpasten uxoris meæ fatuam, scis hæreditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigiis sum: si quando fatuo delectari uolo, non est mihi longè quærendus, me rideo. Hæc fatua subitò desiit uidere. Incredibilem tibi narro rem, sed ueram: nescit esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest uiuere. Non ego sumptuosus, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum uitium quòd iracundus sum, quòd nondum constitui certum genus uitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum, intra nos est, in uisceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si scrutari cœperimus, quando tot morbos, tantas'ue ægritudines discutiemus? Nunc uerò nec quærimus quidem medicum: qui minus negocij haberet. si adhiberetur ad recens uitium. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere. ¶ Laborandum est, & (ut uerum dicam) ne labor quidem magnus est: si modò (ut dixi) antè animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quàm indurescat prauitas eius: sed nec indurata despero. Nihil est quòd non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. ROBORA in rectum, quamuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ, in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? Quid enim *aliud est animus, quàm quodam modo se habens spiritus*? Vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quãto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quòd malicia iam nos tenet, quòd diu in possessione nostri est. Ad neminem antè bona mens uenit, quàm mala. Omnes præoccupati sumus, uirtutes discere, uitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quo semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur uirtus. Contraria enim mala in alieno hærent. Ideo expelli & extirpari possunt: fideliter sedent, quæ in locum suum ueniunt: uirtus secundum naturam est, uitia inimica & infesta sunt. SED quemadmodum uirtutes retentæ exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta. Itaque cogenda

da est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem uoluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER SEPTIMVS.

EPIST. 52. *Amœnas regiones uitandas esse, rationibus & exemplis docet.* ¶ Loca *non tantum corpori sed moribus salubria eligere debemus. Vitanda ea loca esse ubi plurimum luxuria permittitur: ubi multi ebrij, & Symphoniaci uiuant, ubi denique ea quæ ad effœminandos pertinent promiscua sunt. Meminisse quemque iuuare, Hannibalem armis uicisse, uitiis uictum esse. Plus periculi & belli nobis superesse quàm Hannibali. Libertatem eam nobis tuendam, ut ne uoluptatibus seruiamus. Loca seria sanctaq; à nobis eligenda. Fortiorem militem ex confragoso loco & ab aratro uenire. Magis militare esse uillas summis iugis montium imponere, quàm ubi luxuriæ aßidua sint irritamenta. Eum qui uir sit, malle suum somnum claßico quam Symphonia rumpi. Proijcienda quæcunque cor nostrum laniant: imò & ipsum cor, si ea aliter extrahi nequeunt.*

QVomodo quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliæ montem: quem quare dixerit Messalla unicum, siue Valgius (apud utrunq; enim legi) non reperio, cùm plurima loca euomant ignem, non tantùm ædita, quod crebrius euenit, uidelicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos utcunque possumus, contēti sumus Baiis: quas postero die, quàm attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cùm habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? ulli loco indicendum est odium? minimè. SED quemadmodum aliqua uestis sapienti ac probo uiro magis conuenit quàm alia, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiēs uir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi uetet. Ne Baias quidem. Diuersorum uitiorum esse cœperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantùm corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. QVEMADMODVM inter tortores habitare nolim, sic nec inter propinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comessationes nauigantium, & symphoniarum cantibus perstrepētes lacus, & alia quæ uelut soluta legibus luxuria, non tantùm peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta uitio-

uitiorum quàm longissimè profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis uoluptatũ procul abstrahendus. Vina Hannibalem hyberna soluerunt, & indomitum illum niuibus atq; Alpibus uirum eneruauerunt fomenta Campaniæ. *Armis uicit, uitiis uictus est.* ¶ Nobis quoq; militandum est: & quidem genere militiæ, quo nũquam quies, nunquam ocium datur. Debellandæ sunt in primis uoluptates: quæ (ut uides) sæua quoq; ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicatè, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentib. stagnis? quid cum sudatoriis, in quæ siccus uapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoq; bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non intempestiuam desidiam, uictori quoq;, nedum uincenti periculosam, meritò reprehenderet. Minus nobis quàm illis Punica signa sequentibus licet. Plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus: fortuna mecum bella gerit. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, imò (quod maiore uirtute faciendum est) excutio. Non est emolliendus animus. Si uoluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idem sibi in me iuris esse uolet & ambitio, & ira. Inter tot affectus distrahar, imò discerpar: libertas proposita est, ad hoc præmium laboratur. ¶ Quæ sit libertas, quæris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus; fortunam in æquum deducere, quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cùm in manu mors sit? ¶ His cogitationibus intentum, loca seria sanctaq; eligere oportet. Effœminat animos amœnitas. Amœna sine dubio aliquid ad corrumpendum uigorem potest regio. Quamlibet uiam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est. In molli palustriq; pascuo saginata citò subteruntur. Et fortior miles ex confragoso uenit. Segnis est urbanus & uerna. Nullum laborem recusant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille unctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Litterni honestius Scipio quàm Baiis exulabat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoq; ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Cæsar, extruxerunt quidem uillas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longeq; subiecta. Aspice quam positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia, scias nõ uillas esse, sed castra. Habitaturum tu putas unquam fuisse in Vtica Catonem, ut præternauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum uariis coloribus picta, & fluctuantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna conuiuia: nõnne manere ille
intra

intrà uallum maluisset, quàm ibi unam noctē anxius ipse duxisset? Quid ni malit, quisquis uir est, somnum suū classico quàm symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baiis litigauimus, nunquā satis cū uitiis: quæ oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine: nam illis quoq; nec finis est, nec modus. Proiice quæcunq; cor tuum laniāt: quæ si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum erat. Voluptates præcipuè exturba, & inuisissimas habe latronū more, quos Philistas Aegyptij uocant. In hoc nos amplectuntur, ut strangulent. Vale.

EPIST. 53. *De tribus hominum generibus ad philosophiam uenientium: & quis in hac uita sit eligendus adiutor.* ¶ *Ad ueritatem alij per se & sine ullo adiutore uiam sibi faciunt; alij ducem exigunt quem sequantur: alij non tantum adiutore, sed coactore indigent. Illi suspiciendi, hi si malignitatem suæ naturæ uicerint atque extraxerint, de se melius meriti. Adiutores porrò eos esse nobis quærendos non qui multa loquantur (nihil enim turpius esse philosopho clamores captanti) sed qui uitam doceant, quos magis admiremur cùm uiderimus, quàm cùm audiuerimus: qui à turba non conclamantur in auditorio, sed laudantur. Tandem addit, Politicas quasdam quæstiones non passim euulgandas. Damnum enim Philosophiam fecisse postquam prostituta est. Quæstiones autem nonnullas ex eo genere has proponit: quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum, quid populo apud se.*

QVid est hoc, Lucili, quod nos aliò tendentes, aliò trahit, & eò unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel uelle? fluctuamus inter uaria consilia: nihil liberè uolumus, nihil absolutè, nihil semper. Stulticia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis ualet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. *Quosdam* ait Epicurus ad ueritatem sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos uiam. Hos maximè laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt: *Quosdam* indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, uelle seruari. Præter hæc adhuc inuenies *aliud genus hominum*, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compelliq; possunt: quibus non duce tantùm opus sit, sed adiutore, &, ut ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermacum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem uterque peruene-

rit: tamen maior eſt laus idem effeciſſe in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata eſſe, ambo paria, æquè excelſa atque magnifica: alterum puram aream accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapſabunda, in mollem ac fluidam demiſſa humum, multumque laboris exhauſtum eſt, dum peruenitur ad ſolidum. Apparet in altero, quicquid factum eſt: alterius magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita, quædam manu (quod aiunt) facienda ſunt, & in fundamentis ſuis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negocij ſecum habuit. Hunc quidem de ſe melius meruiſſe, qui malignitatem naturæ ſuæ uicit, & ad ſapientiam ſe non perduxit, ſed extraxit. Hoc durum & laborioſum negocium nobis datum ſcias: ſcilicet imus per obſtantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. ¶ Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum. Tu uerò etiam ad priores reuertere qui uacant. Adiuuare nos poſſunt non tantùm qui ſunt, ſed & qui fuerunt. Ex hiis autem qui ſunt, eligamus non eos, qui uerba magna celeritate præcipitant, & communes locos uoluunt, & in priuato circulantur: ſed eos qui uitam docẽt, qui cũ dixerint q̄d faciendum ſit, probãt faciendo, qui docent quid uitandum ſit, nec unquam in eo quod fugiendum dixerint, deprehẽduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cùm uideris, quàm cùm audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus conſuetudo eſt admittere populum, ac diſſerere, ſi modò hoc propoſito in turbam prodeunt ut meliores fiant, faciantq; meliores, ſi non ambitionis hoc cauſa exercẽt. Quid enim turpius philoſophia, captante clamores? Nunquid æger laudat medicum ſecantem? Tacete, fauete, & præbete uos curationi. Etiam ſi exclamaueris, non aliter audiam, quàm ſi ad tactum uitiorum ueſtrorum ingemiſcatis. Teſtari uultis attendere uos, mouerique rerum magnitudine, ſanè liceat: ut quidem iudicetis & feratis de meliore ſuffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram diſcipulis quinque annis tacendum erat. Nunquid ergo exiſtimas, ſtatim illis & loqui & laudare licuiſſe? Quanta autem dementia eius eſt, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid lætaris, quòd ab hominibus iis laudaris, quos non potes ipſe laudare? Diſſerebat populo Fabianus: ſed audiebatur modeſtè. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: ſed quem magnitudo rerum euocauerat, non ſonus inoffenſæ ac molliter orationis elapſæ. Interſit aliquid inter clamorem theatri & ſcholæ. Eſt aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium ſi obſeruentur indicia ſunt, & argumentum morum ex minimis quoque licèt capere. Impudicum & inceſſus oſtendit, & manus mota, ut unum interdum reſponſum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum riſus, inſanum uultus habitusq; demonſtrat. Illa enim in apertum per notas

tas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris, Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat; & super ipsum caput mirantium turba consistit. Non laudatur ille nũc si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istæ uoces illis artibus, quæ propositum habent placere populo : philosophia adoretur. Permittẽdum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. Tũc autem hoc ex impetu facient, cùm silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adolescentium extimulat. Ad rem commoueantur, non ad uerba composita. Alioquin nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. ¶ Differam hoc in præsenti. Desiderat enim propriam & longam executionem, quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est : sed potest in penetralibus suis ostendi, si modò non institorem, sed antistitem nacta est.

EPIST. 54. *De tempestate & nausea, quam passus est in mari, summittens differentiam inter corporalia & spiritalia.* ¶ Vitia *animi quàm corporis periculosiora probat occasione sumpta ex narratione tempestatis & nauseæ quam in mari passus fuerat. In animi morbis, quo quis peius se habeat, eo minus sentire. Peccata sua neminem ideò fateri, quòd ut somnium suum narrare uigilantis est, ita peccata sua fateri, sanitatis sit indicium. Animum in eo grauius corpore laborare: licèt enim grauis somnus extinguat somnia, lenis tamen non impedit, sic ut dormiens se dormire interdum cogitet. At in errore nos uersari nunquam cogitamus, nisi nos philosophia excitet. Hæc cum præstet Philosophia, meritò suoq; iure Philosophia nobis amplexanda est: quæ id etiam præstat, ut tametsi hominis imbecillitatem geramus, securitatem Dei quandam habeamus.*

QVid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut nauigarem? Solui mari languido, erat sine dubio cœlum graue sordidis nubibus, quæ ferè aut in aquam aut in uentum resoluuntur: sed putaui tam pauca millia à Parthenope tua usque Puteolos surripi posse, quamuis dubio impendente cœlo. Itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nesida direxi, præcisurus omnes sinus. Cùm iam eò processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem, primùm æqualitas illa quæ me corruperat, periit. Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quicquam se æquè in tempestate timere quàm terram. Peius autem ferebar, quàm ut periculum mihi succurreret. Nausea enim me segnis hæc & sine exitu torquebat, quę bilem mouet, nec effundit. Institi itaq; gubernatori, & illum uellet nollet coëgi ut peteret littus. Cuius ut uiciniam at-

tigimus,non expecto ut quicquam ex præceptis Virgilij fiat, *Obuertant pelago proras*,aut anchora de prora iaciatur : sed memor artificij mei ueteris,frigidæ cultor,mitto me in mare,quomodo psychrolutam decet gausapatus. Quæ putas me passum, dum per aspera eripior, dum uiam quæro, dum facio? Intellexi non immeritò nautis terram timeri. Incredibilia sunt, quæ tulerim cùm me ferre non possem. Illud scito, Vlyssem non fuisse tam irato mari natum,ut ubique naufragia faceret. Nauseator erat. Et ego quocunque nauigare debuero,uicesimo anno perueniam. Vt primùm stomachum, quem scis non cum mari nauseam effugere, collegi, ut corpus unctione recreaui, occœpi mecum cogitare, quanta nos uitiorum nostrorum sequeretur obliuio, etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorum,quæ eo magis latent, quo maiora sunt. Leuis saltem motiuncula decipit: sed cùm creuerit, & uera febris exarserit, etiam duro & perpessitio confessionem accepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: qui ut talaria cœperit intendere, & utrosque dextros pedes fecerit,necesse est podagram fateri. Contrà euenit in iis morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit. ¶ Non est quod mireris, Lucili charissime. Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis somnus etiam somnia extinguit, animumque altius mergit, quàm ut uti ullo intellectu sinat. Quare uitia sua nemo confitetur? Quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, uigilantis est: & uitia sua confiteri, sanitatis indiciũ est.Expergiscamur ergo,ut errores nostros coarguere possim⁹. Sola aũt nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet graue. Illi te totum dedica: dignus illa es,illa te digna est.Ite in complexum,alter alterius: omnibus aliis te nega,fortiter,apertè.Non est quod precariò philosopheris.Si æger esses,curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negocia excidissent:nec quenquam tanti putares,cui aduocatus in causam descenderes. Toto animo id ageres, ut quàm primùm morbo liberareris. Quid ergo? Non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & uaca bonæ menti. Nemo ad illam peruenit occupatus.Exercet philosophia regnum suum: dat tempus,non accipit.Non est res subcisiua. Ordinaria est,domina est: adest, & iubet. Alexander cuidam ciuitati, partem agrorum & dimidium rerum omnium promittenti: Eo, inquit, proposito ueni in Asiam, ut non id acciperem quod dedissetis,sed ut id haberetis quod reliquissem. Idem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod uobis superfuerit: sed id habebitis, quod ipsa erogauero.Totam huc conuerte mentem,huic asside, hanc cole: ingens inter-

teruallum inter te & cæteros fiat. Omnes mortales multos antece-
des, non multo te dij antecedent. Quid inter te & illos interim futu
rum sit, quæris? Diutius erunt. At mehercule magni artificis est,
clausisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, quantum Deo om-
nis ætas patet Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum. Ille natu-
ræ beneficio non timet, suo sapiens. *Ecce res magna, habere imbecil-*
litatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis uis philosophiæ est ad
omnem fortuitam uim retundendam. Nullum telum in corpore
eius sedet, munita est, solidaque: quædam defatigat, & uelut le-
uia tela laxo sinu exludit: quædam discutit, & in eum usque qui mi-
serat respuit. Vale.

EPIST. 55. *De morbo suspirij uel anhelitus, ubi mirabile docu-*
mentum de morte subiungit: & quòd sapiens de uita exit, non eijcitur.
¶ Morbum *euasisse suspirij (est uerò suspirium breuis & procellæ simi-*
lis impetus) sapiens, nec ea quidem re hilaris est. Nam se quotidie ani-
mam agere: quo statu si quasi bona ualetudine lætetur, nihilo plus præ-
stet, quàm si uicisse putet se, cùm uadimonium distulit. Mortem quo-
que ante quàm nasceremur expertes esse. Mortem enim rectè dici: ut non
esse ita, non fuisse. Mortis quàm subituri sumus statum eundem esse qui no
bis fuerit antequam nasceremur. Stultissimum esse si quis existimet lu-
cernæ peius esse cùm extincta est, quàm antequam accenderetur. Mortem
non tantum nos sequi, sed iam præcessisse. Ex hac uita sapientem non e-
ijci. Eijci enim esse idem quod inuitum expelli, sapientem autem nihil
inuitum facere.

LOngum mihi comitatum dederat mala ualetudo, repentè me
inuasit. Quo genere, inquis? prorsus meritò interrogas, adeò
nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum:
quem quare Græco nomine appellem, nescio. Satis enim aptè di-
ci suspirium potest. Breuis autem ualde & procellæ similis impe-
tus est, intra horam ferè desinit. Quis enim diu expirat? Omnia
corporis aut incommoda aut pericula per me transierunt. Nullum
mihi uidetur molestius. Quid ni? Aliud enim, quicquid est, ægro-
tare est: hoc est, animam agere. Itaque medici hanc meditationem
mortis uocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus
est. Hilarem me putas hæc tibi scribere, quia effugi? Si hoc fine
quasi bona ualetudine delector, tam ridiculè facio, quàm ille, quis-
quis se uicisse putat, cùm uadimonium distulit. Ego uerò & in i-
psa suffocatione non desij cogitationibus lætis ac fortibus acquie-
scere. Quid hoc est, inquam, tam sæpe mors experitur me? faciat.
At ego illam diu expertus sum. Quando, inquis? Antequam nasce-
rer. Mors est, non esse. Id quale sit, iam scio: hoc erit post me, quod
ante me fuit. Sed quid in hac re tormenti est, necesse est & fuisse an-
tequàm prodiremus in lucem. Atqui nullam sensimus tunc uexa-
tionem. ROGO non stultissimum dicas, si quis existimet lucernæ

peius esse cùm extincta est, quàm antequam accenderetur? Nos quoque & accendimur & extinguimur, medio illo tempore aliquid patimur. Vtrunque uerò alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quòd mortem iudicamus sequi, quum illa & præcesserit & secutura sit. Quicquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas: cùm utriusque rei hic sit effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam uerbis locus non aderat) alloqui me desij: deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. Sentio hæsitationem quandam, & eius moram. Quomodo uolet, dum modò non ex animo suspirem: hoc tibi de me recipe, non trepidabo ad extrema, iam præparatus sum, nihil cogito de die toto. Illum lauda & imitare: quem non piget mori, cùm iuuet uiuere. Quæ enim uirtus est, cùm eiiciaris, exire? tamen est & hîc uirtus. Eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: quia eiici, est inde expelli, unde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens, necessitatem effugit: quia uult quod ipsa coactura est. Vale.

EPIST. 56. *De uilla Vaciæ, & eius dispositione: & ignauo ocio uitando: & quòd solus sapiens nulla re sollicitus scit sibi uiuere.* ¶ A Gestatione (*quæ sella fit uel lectica*) *interdum nobis æquè tantum laboris, quantum ab ambulatione esse. Gestationes quasi contra naturam esse; quæ pedes, ut per nos ambularemus, dedit: Debilitatis etiam argumentum esse, quam non ipsa natura induxit, sed deliciæ nostræ, deliciisq; assuetus animus. nam quod diu noluimus, nos ne posse quidem dicimus. Eos qui in otium recesserint, ut olim Vacciam quendam fecisse dicitur, non ipso otio beatos, si res atque homines fugiant, ac uelut timidum atque iners animal metu oblituerint, uentri, somno, libidini uiuentes: sed unum atque illum demum in otio beatum esse, sapientem. In uilla Vacciæ, de qua paullo ante dictum est, multa esse, quæ otium eius pigrum & senile commendent. multa item quæ tranquillitatem (nisi adsit animus) non adferant. Amicum qui in huiusmodi uilla secessu atque otio sit, frui amico suo etiam absente posse: Eam enim maximã uideri uoluptatem rebus uel absentibus frui. Et alioquin amicum animo solo uerè possideri.*

A gestatione cùm maximè uenio, non minus fatigatus, quàm si tantum ambulassem, quantum sedi: labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus: oculos, ut per nos uideremus. Debilitatem nobis induxêre delitiæ: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut siue bilis insederat faucibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. ¶ Ideo diutius uehi perseueraui, inuitante ipso littore, quod inter

inter Cumas & Seruilij Vaciæ uillam curuatur, & hinc mari, illinc
lacu, uelut angustum iter, clauditur. Erat enim à recenti tempestate
maris spissius. Fluctus autem illud (ut scis) frequens & concitatus
exæquat, longior tranquillitas soluit, cum arenis quæ humore alli-
gantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspice-
re cœpi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse, &
direxi oculos in uillam, quæ aliquando Vaciæ fuit. In hac ille præ-
torius diues, nulla alia re quàm ocio notus, consenuit, & ob hoc u-
num felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinij. Galli,
quoties Seiani odium, deinde amor merserat (æquè enim offendis-
se illum, quàm amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: *O*
Vacia solus scis uiuere. At ille latêre sciebat, non uiuere. Multū autem
interest, utrum uita tua ociosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc
uillam Vacia uiuo præteribam, quàm ut dicerem: *Vacia hic situs est.*
Sed adeò, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & uenerabi-
le, ut etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Ociosum enim
hominem seductum existimat uulgus & securum, & se contentum,
sibiq; uiuentem: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti potest.
Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi uiuere. Ille enim (quod est pri
mum) scit uiuere. Nam qui res & homines fugit, quē cupiditatum
suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores uidere non potuit,
qui uelut timidum atq; iners animal metu oblituit, ille sibi non ui-
uit, sed (quod est turpissimum) uentri, somno, libidini. Non cōtinuò
sibi uiuit, qui nemini. Adeò tamen magna res est constantia, & in
proposito suo perseuerantia, ut habeat autoritatem inertia quoq;
pertinax. ¶ De ipsa uilla nihil possum tibi certi scribere: frontem
enim eius tantùm noui, & exposita, quæ ostendit etiam transeunti-
bus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio, paries manufa-
ctus: quarum altera solem non recipit, altera usque in Occidentem
tenet. Prata bona, medius riuus & à mari & ab Acherusio lacu rece-
ptus Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduò exhau-
riatur) sufficiens. Sed illi cùm mare patet, parcitur: cùm tempestas
piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen
est commodissimum in uilla, quòd Baias trans parietem habet: in-
commodis illarum caret, uoluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse
noui: nunc esse illas totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, &
illum adeò excipit, ut Baias neget. Non stultè uidetur elegisse hunc
locum Vacia, in quem ocium suum pigrum iam & senile conferret.
Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui
commendat. Vidi ego in uilla hilari & amœna mœstos, uidi in me-
dia solitudine occupatis similes. Quare non est quòd existimes,
ideo parum bene compositum esse te, quòd in Campania non es.
quare autem non es? hucusq; cogitationes tuas mitte. ¶ Conuer-
sari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties uelis, quamdiu

uelis: magis hac uoluptate, quæ maxima est, fruimur, dũ absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando unà loquimur, ambulamus, cõsedimus, cùm diducti sumus, nihil de his quos modò uidimus, cogitamus: & ideo æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primùm noctes separatas: deinde occupationes utrinq; diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: uidebis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcunq; uult, quotidie uidet. Itaq; mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto uiueremus, si quicquã esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cùm maximè audio: adeò tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere. Vale.

EPIST. 57. *Notat tumultuosam balneorum luxuriam: & quòd omnia uitia animi in aperto leuiora sunt.* ¶ Balneorum *tumultu & strepitu sapientem non auocari, probat: (& quidem suo exemplo) in queis (fortiores aliqui dum se exercent) gemitus, sibili, & crepitus & soni: sed & pilicrepi, sordali & furis cuiusdam in balneo deprehensi, ut et eorum qui in piscinam saliunt, alipili, libarij, botularij & crustularij uariæ exclamationes audiantur. Istiusmodi fremitum se non magis curare (licèt supra balneum habitet) quàm fremitum aut deiectum aquæ: uocibus tamen quàm crepitibus magis auocari, quòd illi animũ abducant, hi tantum aures uerberent. Ne se quidem auocari circumstrepitu essedarũ transcurrentium, fabri inquilini, ferrarij uicini, eius'ue qui tubas & tibias experiatur, non cantans, sed clamans. Quinimo se pausariũ ferre posse uoce acerbißima modos remigibus dantẽ, sibi bene esse in ipso fremitu, dum nihil intus & intra animum tumultus habeat. Quietem non à nocte, sed à ratione & bona mente petendam. Quietem inquietam inesse etiam otiosis in uilla, & in lecto iacentibus, si ipsi auari, luxuriosi, & ambitiosi sint. In summa: sapienti in tanto fremitu strepituq;, quietem ac remedium æquè esse posse, ac Vlyßi eiusq; socijs quibus etiam aduersus Sirenas remedium fuerit.*

PEream, si est tam necessarium quàm uidetur silentium in studia seposito. Ecce uarius clamor undique me circumsonat, supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera uocum, quæ in odium possunt aures adducere: cùm fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cùm aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respirationes: cùm in aliquem inertẽ, & hac plebeia functione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si uerò pilicrepus superuenerit, & numerare cœperit pilos, actum est. Adiice nunc Sordalum, & furem deprehensum, & illum cui uox sua in balneo placet. Adiice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impul-

impulſæ aquæ ſono ſaliunt. Præter iſtos, quorum, ſi nihil aliud, re-
ctæ uoces ſunt, alipilum cogita, tenuem & ſtridulam uocem, quo ſit
notabilior, ſubinde exprimentem, nec unquam tacentem, niſi dum
uellit alas, & aliū pro ſe clamare cogit. Iam libarij uarias exclama-
tiones, & botularium, & cruſtularium, & omnes popinarū inſtito-
res, mercem ſua quadam & inſignita modulatione uendentes. O
te, inquis, ferreum, aut ſurdum, cui mēs inter clamores tam uarios,
tam diſſonos, conſtat, cùm Chryſippum noſtrum aſſidua ſalutatio
perducat ad mortem. At mehercules, ego iſtum fremitum non ma-
gis curo, quàm fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis audiam cui-
dam genti hanc unam fuiſſe cauſam, urbem ſuam trāſferendi, quia
fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi uox auocare
uidetur, quàm crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantùm au-
res implet ac uerberat. In his quæ me ſine auocatione circumſtre-
punt, eſſedas tranſcurrētes pono, & fabrum inquilinū, & ſerrarium
uicinum, aut hunc qui ad metam ſudantem tabulas experitur & ti-
bias, nec cantat, ſed exclamat. Etiam moleſtior eſt mihi ſonus, qui
intermittitur ſubinde, quàm qui cōtinuatur. Sed iam me ſic ad om-
nia iſta duraui, ut audire uel pauſariū poſſim, uoce acerbiſſima re-
migibus modos dantem. Animum enim cogo ſibi intentum eſſe,
nec auocari ad externa: omnia licet foris reſonent, dum intus ni-
hil tumultus ſit, dum inter ſe non rixentur cupiditas & timor, dū a-
uaricia luxuriaq; non diſſideant, nec altera alterā uexet. Nam quid
prodeſt totius regionis ſilentium, ſi affectus fremunt?

Omnia noctis erant, tacita compoſta quiete.

Falſum eſt, nulla placida quies eſt, niſi quam ratio compoſuit. Nox
exhibet moleſtiā, non tollit, & ſollicitudines mutat. Nam dormien-
tium quoq; inſomnia tam turbulenta ſunt, quàm dies. Illa tranquil-
litas uera eſt, in quam bona mens explicatur. Aſpice illum, cui ſom-
nus laxæ domus ſilentio quæritur, cuius aures ne quis agitet ſonus,
omnis ſeruorum turba conticuit, & ſuſpenſum, accedentium pro-
pius, ueſtigium ponitur. Huc nempe uerſatur atq; illuc, ſomnum in-
ter ægritudines leuem captans: quæ non audit, audiſſe ſe queritur.
Quid in cauſa putas eſſe? animus illi obſtrepit: hic placandus eſt, hu
ius compeſcenda eſt ſeditio: quem non eſt quod exiſtimes placidū,
ſi iacet corpus. Interdum quies inquieta eſt. Et ideo ad rerum actus
excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi ſumus, quo-
ties nos malè habet inertia ſui impatiens. Magni imperatores cùm
malè parêre militem uident, aliquo labore compeſcunt, & expedi-
tionibus detinent. Nunquam uacat laſciuire diſtrictis: nihilq; tam
certū eſt, quàm ocij uitia negocio diſcuti. Sæpe uidemur tædio re-
rum ciuiliū, & infelicis atq; ingratæ ſtationis pœnitentia ſeceſſiſſe:
tamen in illa latebra, in quā nos timor & laſſitudo coniecit, interdū
recrudeſcit ambitio. Non enim exciſa deſiit, ſed fatigata, aut etiam

abiecta, rebus parũ sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ uidetur aliquando cessisse, deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia uoluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo uehementius, quo occultius. Omnia enim uitia in aperto leuiora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cùm ex abdito erumpunt, ac uim suam proferunt. Et auariciam itaque & ambitionem, & cætera mala mentis humanæ, tunc perniciosissima scias esse, cùm simulata sanitate subsidunt. Ociosi uidemur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paulo antè dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiumq́; concentus interumpet cogitationes bonas, solidasq́; & iam certas. Leue illud ingeniũ, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad uocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid solicitudinis, & habet aliquid cõcepti pauoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

Et me quem dudum non ulla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitiq; oneriq; timentem.

Prior ille sapiens est, quem non tela uibrantia, non arietata inter arma agminis densi, non urbis impulsæ fragor territat. Hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem una quælibet uox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi examinant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcunque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, uidebis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cùm ad te nullus clamor pertinebit, cùm te nulla uox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono uaria circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo, & experiri & exercere me uolui. Quid necesse est diutius torqueri, cùm tam facilè remedium Vlysses sociis etiam aduersus Sirenas inuenerit? Vale.

EPIST. 58. *De reditu suo ad Neapolitanam ciuitatem. Et quòd non timor, sed horror cadit in sapientem: & quòd anima hominis, corporis angustiis teneri non potest.* ¶ Obscuritate *Cryptæ Neapolitanæ se non perturbationem, sed mutationem sensisse scribit.* Lucis alacritatem *redditam ab obscuritate similium cauernarum cuique iucundam quidem esse: Verùm huiusmodi subterraneorum itinerum eundem esse finem, qui ceterorum sit. Nihil interesse utrum supra aliquem uigiliarium ruat, an mons an turris. Timorem inconsideratè spectare non effectus, sed efficientia. Stoicos inter cetera in eo lapsos esse, quòd putauerint animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi quòd non fuerit illi exitus liber. Animum enim ut flammam*

&

& aerem ut fulmen per ipsa quibus premitur, subtilitate sua erumpere. Animum præterea æternũ atq; immortalem esse, nihil uerò noxium æterno, nullam enim immortalitatem cum exceptione esse.

CVm Baiis deberem Neapolim repetere, facilè credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer: sed tantum luti tota uia fuit, ut possem uideri nihilominus nauigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A' ceromate nos aphe excepit in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non ut per tenebras uideamus, sed ut ipsas. Cæterùm etiam si locus haberet lucem, puluis au ferret, in aperto quoque res grauis & molesta: quid illic, ubi in se uolutatur, & cùm sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus incitatus est recidit. Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus: quia eadem uia, eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitarem dedit. Sensi quendam ictum animi, & sine metu mutationem, quam insolitæ rei nouitas simul ac fœditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, nedum à perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim sunt, mi Lucili, quæ nulla uirtus effugere potest: ammonet illam natura mortalitatis suæ. Itaque & uultum adducet ad tristiciam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si uastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum uidere non possunt: quidam ad uulneris noui, quidam ad ueteris & purulenti tractationem inspectionemque succidunt, & liquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quàm uident. Sensi ergo (ut dicebam) quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. Rursus ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & iniussa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quàm ineptè quædam magis ac minus timeremus, cùm omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem uigiliarium ruat, an mons, aut turris? Nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis utraq; mortifera æquè sit. Adeò non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permeare nõ posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego uerò non facio. Qui hoc dicunt, uidentur mihi errare. QVEMADMODVM flamma nõ potest opprimi, nam circa id diffugit, quo urgetur: quẽadmodum aer uerbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suæ per ipsa quibus premitur, erumpit. QVOMODO

fulmini

fulmini etiam cùm latissimè percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquã noxium æterno est. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, LIBER VIII.

EPIST. 59. *De multiplici diuisione rerum: ubi exemplo Platonis ostendit, qualiter parsimonia ad senectutem ducat.* ¶ Verborum *nobis non tantum paupertatem, sed egestatem esse: quasdam enim res nullo nomine potuisse exprimi: quasdam nomen amisisse. Apud Virgilium œstrum sumi pro asylo: cernere ferro pro decernere: iusso pro iussero: plura uocabula ita desueta ex Ennio & Actio esse.* Essentiæ *uocabulum apud Ciceronem legi, quam Græci οὐσίαν appellent. Hanc unam Græcorum syllabam τὸ ὄν uno uerbo à Latinis reddi non posse, sed eius loco dici,* Quod est. *Verbum ita pro uocabulo poni. Ceterum τὸ ὄν, siue mauis, id quod est, sex modis dici & esse genus generalissimum, omnia enim quæcunque sint, Entia quædam esse: neque ea parte assentiendum Stoicis, qui quædam aiunt esse, quædam non esse. Non entium autem appellatione contineri ea quæ animo succurrunt & falsa cogitatione formantur, ut sunt Centauri, Gygantes & similia. Ceterum τὸ ὄν sex modis à Platone accipi: primùm pro eo quod nullo sensu externo, sed nuda cogitatione percipitur, ut animal: cuius species solæ spectantur Plato, Cato, equus, canis: secundò pro eo quod supra omnes eminet, id est, pro Deo: tertiò pro Idæis & exemplari externo eorum quæ fiunt naturaliter. Quartò pro forma ab exemplari sumpta, quæ Græcis εἶδος dicitur. Quintò pro iis rebus quæ cõmuniter sunt. Sextò pro iis quæ quasi sunt ut est inane & tempus. Quid: quæ uidemus ac tangimus cuius generis sunt? Plato negat ea propriè esse, ut quæ assidua diminutione effluant: hoc autem numero censeri corpus & mundum. Quid: quem in finẽ aut quemadmodum ad mores superiora transducemus? utiliter. nempe ut ne in iis quæ fluxa caducaq; sunt felicitatem nostram quæramus, sed in iis quæ æterna. Nihil perpetuo manere, quòd sit æternum, sed quia defenditur nutu regentis hoc est Dei. Corpori nostro moram prorogari posse si uoluptates (quibus pars maior hominum perit) potuerimus coërcere. Platonem diligentia & frugalitate, senectutem suam perduxisse ad 81. annum (numeri perfectissimi, ut quem nouem nouies multiplicata componant:) dieq; suo natali etiam decessisse: Propterea à Magis (qui tum Athenis erant) amplioris sortis, quàm humanæ pronunciatum. Deinde tradit extrema senectutis, nonnunquam præmortuum esse corpus & fæcem quandam, idq; cum accidat, animum laborantem educere ius esse.*

QVAN-

VANTA uerborum nobis paupertas, imò egestas sit, nunquam magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum fortè de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam uerò cùm habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci Oestrum uocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, Asylum nostri uocabant. hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari iuxta ilicibusq; uirentem
Plurimus Alburnum uolitans, cui nomen asylo
Romanum est, œstrum Græci uertêre uocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita syluis
Diffugiunt armenta.——

Puto intelligi istud uerbum interisse. Ne te longè differam, quædã simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

——Stupet ipse Latinus,
Ingentis genitos diuersis partibus orbis,
Inter se coiisse uiros, & cernere ferro:

Quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius uerbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas, sed fideli Virgilio:

Cætera quæ iussu mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim, sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Actium uerborum, situs occupauerit: cùm apud hunc quoq; qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. ¶ Quid, inquis, sibi ista uult præparatio? quò spectat? Non celabo te, cupio si fieri potest propitiis auribus tuis, quid sentiã dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem autorem huius uerbi habeo, puto locupletẽ. Si recentiorem quæris, Fabianum disertum & eloquẽtem, orationis, etiã ad nostrum fastidiũ, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία, res necessaria natura, continens fundamentum omnium? Rogo itaq; permittas mihi hoc uerbo uti: nihilominus dabo operam, ut ius à te datum parcissimè exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cùm ecce id nullo modo Latinè exprimere possim, propter quod linguę nostræ conuicium feci? ¶ Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi uideor ingenij in medio positã posse sic transferri, ut dicam. Quod est. Sed multum interesse uideo, cogor uerbũ pro uocabulo ponere. Sed id si necesse est, ponam. Quod est. ¶ Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponã, si antè indicauero, esse aliquid

quid

quid genus. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo cæteræ species suspensæ sunt, à quo nascatur omnis diuisio, quo uniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retro legere: sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait. Equus species est, canis species: ergo commune aliquod quærēdum est his omnibus uinculum; quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo gen⁹ esse cœpit omnium horum, quæ modò retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam quæ animam habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbustis animam inesse. Itaq; & uiuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & sata. Quędam anima carent, ut saxa. Itaq; aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus: hoc sic diuidam, ut dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanimata. Etiam nunc est aliquid superius, quàm corpus; Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomē modò parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimū, & (ut ita dicam) generale. Cætera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos: colorem, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaq; quia multa continet, in genus cadit: quia sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est, omnia, sub illo sunt. Stoici uolunt superponere huic etiā aliud genus magis principale: de quo statim dicā, si prius illud genus, de quo locutus sum, meritò primùm poni docuero, cùm sit rerum omniū capax. Quod est, in has species diuido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? ut dicam, aut animātia sunt, aut inanimata. Rursus animantia quemadmodum diuido? ut dicā; quædam animum habent, quædam tantùm animam: aut sic, quædam impetum habent: incedunt, transeunt: quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam uidetur: sed quare uideatur, subiiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam.

¶ Nūc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo, quęcunq; sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud quod est, nec uisu nec tactu, nec ullo sensuum comprehenditur. Cogitabile est, quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non uenit, sed specia-

specia-

specialis uenit, ut Cicero & Cato. Animal non uidetur, sed cogitatur: uidetur aũt species eius, equus & canis. ¶ Secũdum ex his quæ sunt, ponit Plato quod eminet & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse: ut poeta communiter dicitur, omnibus enim uersus facientibus hoc nomen est, sed iam apud Græcos in unius notam cessit. Homerum intelligas, cùm audieris poetã. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior ac potentior cunctis. ¶ Tertium genus est eorum quæ propriè sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita cõspectum. Quæ sunt, interrogas? propriè Plato Ideas uocat, ex quibus omnia quæ fiunt, & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse uideatur, audi. Idea est eorum quæ naturaliter fiunt, exemplar æternum. Adiiciam definitioni interpretationẽ, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere, exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquẽ habitũ mens nostra, quẽ operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exẽplaria infinita habet natura rerum, hominũ, piscium, arborum: ad quę quodcunq; fieri ab illa debet, exprimitur. ¶ Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet, & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. *Nulla est autem sine difficultate subtilitas.* Paulò antè pictoris imagine utebar. Ille cùm reddere Virgiliũ coloribus uellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est, Idos. Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: hæc Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem: Idos in opere est, Idea extra opus: nec tantùm extra opus est, sed ante opus. ¶ Quintum genus est eorum quæ communiter sunt: hæc incipiunt ad nos pertinere: hîc sunt omnia, homines, pecora, res. ¶ Sextũ genus eorũ est quæ quasi sunt: tanquã inane, tãquã tẽpus. ¶ Quæcunq; uidemus ac tangimus, Plato in illis nõ numerat, quę esse ꝓpriè putat. Fluũt enim, & assidua diminutione atq; adiectione sunt. Nemo nostrũm idẽ est in senectute, q̃ fuit iuuenis. Nemo est mane, q̃ fuit pridie. Corpora nostra rapiũtur fluminũ more: quicquid uides, currit cũ tẽpore. Nihil ex his quæ uidemꝰ, manet. Ego ipse dũ loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est qđ ait Heraclitus: In idẽ *flumen bis descendimus, & non descendimus.* Manet enim idẽ fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quàm in homine. Sed nos quoq; non minus uelox cursus prætervehit: & ideo admiror dementiã nostrã, quòd tãtopere amamus rẽ fugacissimam, corpus, timemusq; ne quando moriamur: cũ omne momentũ, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quoti-

quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia causis. Mūdus quoq;, ęterna res & inuicta mutatur, nec idē manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quàm habuit, ordinem mutat. ¶ Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille celator oculos diu intentos ac fatigatos, remittit atq; auocat, & (ut dici solet) pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere, sed ipsa oblectamēta opera sint: ex hiis quoq; si obseruaueris, inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere ex omni uacatione (etiam si à philosophia lōgissimè auersa est) eruere aliquid conor, & utile efficere. Quid de istis capiam, quæ modò tractauimus; remotis à reformatione morū? Quomodo meliorē me facere Ideæ Platonicæ possunt? Quid ex istis trahā, quòd cupiditates meas cōprimat, uel hoc ipsum, quòd omnia ista quæ sensib. seruiūt, quę nos accēdunt & iritāt, negat Plato ex hiis esse quæ uerè sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tēpus aliquā faciē ferunt, nihil horū stabile nec solidū est: & nos tamen cupimus tanquā semper futura, ac semper habituri, imbecilli fluidiq; per interualla cōstituimus. Mittamus animū ad illa quę ęterna sunt, miremur in sublime uolitantes rerū omniū formas, Deūq; inter illa uersantē, & prouidentē, quemadmodū quæ immortalia facere nō potuit (quia materia prohibebat) defendat à morte, ac ratione uitiū corporis uincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Hæc conseruet artifex, fragilitatem materiæ ui sua uincens. Contemnamus omnia, quæ adeò preciosa non sunt, ut an sint omnino, dubiū sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quàm nos sumus, prouidentia periculis eximit; posse tamen aliquatenus nostra quoq; prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo morā, si uoluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus ualidum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt uiribus: parsimonia tamen, & eorum quæ auiditatem euocant modus, & diligēs sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis puto Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quòd natali suo decessit, & annum unum atq; octogesimum impleuit, sine ulla deductione. Ideo Magi, qui fortè Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quàm humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quē nouem nouies multiplicata componūt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est, esse secum quàm diutissimè, cùm

ine, cùm quis se dignum quo frueretur, effecit. ¶ Itaq; de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non operiri, sed manu facere. Propè est à timente, qui fatum segnis expectat: sicut ille ultra modum deditus uino est, qui amphoram exiccat, & fecem quoq; exorbet. De hoc tamen quæramus, pars summa uitę, utrum fex ea sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modò mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuãt, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, uitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paulo antè quàm debet, faciendum est, ne cùm fieri debeat, facere non possis: & cùm maius periculum sit malè uiuendi, quàm citò moriendi, stultus est, qui nõ exigua temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners uita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex uita perdidisse, quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia, sed quid dicam, æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reseruabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non uitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, duntaxat sanabilem, nec officientem animo: nõn afferam mihi manus propter dolorem: sic mori, uinci est. Hunc tamẽ si sciero perpetuò mihi esse patiendum, exibo: nõ propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod uiuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorẽ moritur: stultus, qui doloris causa uiuit. Sed in longum exeo. Est præterea materia, quę ducere diem possit. Et quomodo finem uitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quàm mortis moras lecturus es. Vale.

EPIST. 60. *De uero & inani gaudio. Et quomodo sapientem oporteat in periculo huius uitæ semper esse uirtutibus cõmunitum.* ¶ Voluptate *frui solum sapientem. Stultos autem ac malos non magis gaudere, quàm prædam nactos Leones demonstrat.*

MAgnã ex epistola tua percepi *uoluptatem*: permitte enim mihi uti uerbis publicis: nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse uoluptatem credimus. Sit sanè: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & uoluptatẽ (si ad nostrum album uerbã dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis, uiribusq; fidentis: uulgò tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum *gaudium* nos ex illius cõsulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse: quæ adeò non sunt gaudia, ut sæpe initia futuræ tristiciæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desine-

re, nec in contraria uerti. Itaq; cum dicat Virgilius noster, *Et mala mentis gaudia:* disertè quidem dicit, sed parum propriè: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod uoluit, expressit: significauit enim homines, malo suo lætos. tamen ego non immeritò dixeram, cœpisse me magnam ex epistola tua uoluptatẽ. Quamuis enim ex ista causa imperitus homo gaudeat, tamẽ affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinãturum, uoluptatem uoco opinione falsi boni, immoderatam & immodicam. ¶ Sed ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit: habes uerba in potestate, non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius uerbi decore placẽtis uocentur: qđ tibi non euenit: pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum uis, & plus significas quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium est: apparet animũ quoq; nihil habere superuacui, nil tumidi. Inueniõ tamen translationes uerborum, ut non temerarias, ita non indecoras, ita quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis nos uti uetat, & poëtis illas solis iudicat esse concessas, neminẽ mihi uidetur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandæ rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poëtis, sed ut imbecillitatis nostræ adminicula sint, & ut discentem & audientem in rem præsentem adducant. Sextium cùm maximè lego, uirum acrem, Græcis uerbis, Romanis moribus philosophantẽ, mouit me imago ab illo posita, ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes uirtutes suas undiq; expãdat, ut ubicunq; infesti aliquid oritur, illic parata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant: quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri uidemus, ut imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemq́; percurrat: hoc aliquanto magis necessariũ esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuêre sine causa, tutissimumq́; illis iter, quod suspectissimum fuit. Nil stulticia pacatum habet. Tam supernè illi metus est, quàm infrà: Vtrunque trepidat latus: Sequuntur pericula, & occurrunt; ad omnia pauet, imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autẽ ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, nõ si luctus, nõ si ignominia, nõ si dolor impetũ faciat, pedem referet. Interitus & contra illa ibit, & inter illa: nos multa alligant, multa debilitant, diu in istis uitiis iacuimus, elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine ad aliã transeamus. ¶ Hoc quæram, qđ mecum sępe dispicio, quid ita nos stulticia tam pertinaciter teneat. Primò quia nõ fortiter illam repellimus, nec toto ad salutẽ impetu

nitimur: deinde quia illa quæ à sapientibus uiris reperta sunt, nō sa-
tis credimus, nec apertis pectorib. haurimus, leuiterq; tam magnæ
rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quātum satis
est, aduersus uitia discere, qui quantum à uitiis uacat, discit? Nemo
nostrûm in altum descendit, summa tantùm decerpsimus: & exiguū
temporis impendisse philosophiæ, satis abundeq; occupatis fuit. Il-
lud præcipuè impedit, quòd citò nobis placemus, si inuenimus qui
nos bonos uiros dicat, qui prudentes, q sanctos, agnoscimus. Non
sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine
pudore congessit, tanquam debitum prendimus. optimos nos esse,
sapientissimos affirmantib. assentimur, cùm sciamus illos sæpe mul-
ta mentiri. Adeò quoq; indulgemus nobis, ut laudari uelimus in id,
cui contraria cùm maximè faciamus. Mitissimum ille se in ipsis sup-
pliciis audit, in rapinis liberalissimū, in ebrietatibus ac libidinibus
temperantissimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia
nos optimos esse credimus. Alexander cū iam in India uagaretur,
& gentes ne finitimis quidem satis notas, bello uastaret, in obsidio-
ne cuiusdam urbis dum circuit muros, & dum imbecillissima mœ-
nium quærit, sagitta ictus, diu perstitit in re, & incepta agere perse-
uerauit. Deinde cùm represso sanguine sicci uulneris dolor cresce-
ret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus absiste-
re: Omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed uulnus hoc homi-
nem esse me clamat. Idem nos faciamus: cùm pro sua quenq; por-
tione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentē
esse. Ego autem uideo quàm multa inutilia concupiscam, nocitura
optem: ne hoc quidē intelligo, quod animalibus satietas monstrat,
quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantū capiam, adhuc
nescio. ¶ Iam docebo, quemadmodū intelligas te non esse sapien-
tem. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, incon-
cussus cum diis ex pari uiuit. Nunc ipse te consule: si nunquam mœ-
stus es, nulla spes animū tuum futuri expectatione sollicitat, si per
dies noctesq; par & æqualis animi tenor erecti & placentis sibi est,
peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis uoluptates, &
undique, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gau-
dio deesse: ad hoc cupis peruenire, sed erras, qui inter diuitias illuc
uenturum esse te speras. Inter honores idem gaudium, inter solici-
tudines quæris? Ista quæ sic petis, tanquam datura læticiam ac uo-
luptatem, causæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gau
dium: sed unde stabile magnumq; consequātur, ignorāt. Ille ex con
uiuiis & luxuria. Ille ex ambitione, & circumfusa clientiū turba. Ille
ex amica, alius ex studiorū liberalium uana ostentatione, & nihil sa-
nantibus literis. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia deci-
piunt, SICVT ebrietas quæ unius horæ hilarem insaniā, longi tem
poris tædio pensat: sicut plausus & acclamationis secundæ fauor,

qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, hanc gaudij qualitatem. TALIS est sapientis animus, qualis mundi status super lunam. Semper illic serenum est. Habes ergo, quare uelis sapiens esse, quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex uirtutū conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis quàm prædam nacti leones. Cùm fatigauerūt se uino & libidinibus, cùm illos nox inter uitia defecit, cùm uoluptates angusto corpori ultrà quàm capiebat ingestæ suppurare cœperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum uersum illum:

Namq; ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus nosti. ——

Totam luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquā supremam agunt. Illud gaudium (quod deos deorumq; æmulos sequitur) non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit. Vale.

EPIST. 61. *Quòd à parentibus filiis superfluitas ambitiosa optatur. Et de continentia.* ¶ Parentū pro liberis uota *ambitiosa sunt & insatiabilia, licèt homo natura paucis contentus esse debeat. Qui uentri indulgent, animalium, imò mortuorum loco sunt habendi.*

QVeror, litigo, irascor. Etiam nunc optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater. Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quàm inimica nobis sunt uota nostrorum, eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur, inter execrationes parentum creuimus. Et audiunt dij quoque nostram pro nobis uocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid deos, quasi ita nondum ipsi alere nos possimus? Quàm diu sationibus implebimus magnarum urbium campos? quàm diu nobis populus metet? quàm diu unius mensæ frumentum multa nauigia, & quidem non ex uno mari, subuehent? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur, una sylua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cùm tam modica corpora dedisset, ut uastissimorum edacissimorumque animalium auiditatem uinceremus? Minimè. Quantulum est enim quod naturæ datur. Paruo illa dimittitur. Non fames nobis uentris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaq; (ut ait Sallustius) uentri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam uerò ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is, qui se utitur. Qui uerò latitant & torpent, sic in domo sunt, quomodo in conditiuo. Horum licèt in limine ipso nomē marmori inscribas, mortem suam antecesserunt. Vale.

EPIST.

EPIST. 62. *Quomodo ſapiens ſemper debet habere animum paratum ad mortẽ.* ¶ Voluntas *nobis ea ſenibus eſſe debet, quæ pueris fuit.*

DEſinamus quod uolumus uelle. Ego certè id ago. ſenex, eadẽ uelle, quæ puer uolui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes, hoc opus meum eſt, hæc cogitatio, imponere ueteribus malis finẽ. Id ago, ut mihi inſtar totius uitæ, ſit dies. Nec mehercules tanquam ultimum rapio, ſed ſic illum aſpicio, tanquam eſſe uel ultimus poſſit. Hoc animo tibi hanc epiſtolam ſcribo, tanquam maximè ſcribẽtem mors euocatura ſit. Paratus exire ſum, & ideo fruor uita: quia quàm diu futurum hoc ſit, non minus pendo? Ante ſenectutem curaui, ut bene uiuerem: in ſenectute, ut bene morar. Bene autem mori, eſt libenter mori. Da operam, ne quid unquam inuitus facias, quicquid neceſſe futurum eſt. Repugnanti, non uolenti neceſſitas eſt: in uolente neceſſitas non eſt. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbiſſimam ſeruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iuſſus aliquid facit, miſer eſt: ſed qui inuitus facit. Itaq; ſic animum cõponamus, ut quicquid res exiget, id uelimus, & in primis finem noſtri ſine triſticia cogitemus, antè ad mortẽ quàm ad uitã præparandi ſumus. Satis inſtructa uita eſt, ſed nos inſtrumentorũ eius auidi ſumus. Deeſſe nobis aliquid uidetur, & ſemper uidebitur. Vt ſatis uixerimus, nec anni nec dies faciunt, ſed animus. Vixi, Lucili chariſſime, quantum ſatis erat: mortem plenus expecto.

EPIST. 63. *De ſimulata & affectata occupatione. Et quòd breuiſſima ad diuitias per diuitiarum contemptum uia eſt.* ¶ Negotia ſtudiis liberalibus *non obſtare: quemq; ſibi uacare debere: ad Diuitias uiã facilem ei patere, qui diuitias contemnat.*

MEntiuntur, qui ſibi obſtare ad ſtudia liberalia turbam negociorum uideri uolunt. Simulant occupationes, & augẽt, & ipſi ſe occupant. Vaco, mi Lucili: uaco: & ubicunq; ſum, meus ſum. Rebus enim non me trado, ſed commodo: nec conſector perdendi tẽporis cauſas: & quocũq; cõſtiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo ſalutare uerſo. Cùm me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregauit, aut cauſa ex officio nata, ſed cum optimo quoq; ſum: ad illos in quocunq; loco, in quocunque ſeculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, uirorum optimum, mecum circũfero, & relictis conchyliatis, cum illo ſeminudo loquor, illũ admiror. Quid ni admirer? uidi nihil ei deeſſe. Contemnere omnia aliquis poteſt: omnia habere nemo poteſt. Breuiſſima ad diuitias per contemptũ diuitiarum uia eſt. Demetrius autem noſter ſic uiuit, non tanquam contempſerit omnia, ſed tanquam aliis habenda permiſerit.

EPIST. 64. *Conſolatio de amico defuncto.* ¶ Lugendos *non nimium amicos defunctos, iis mortuis lachrimandum non plorandũ: quid enim lugere eos neceſſe eſt, ante quos mori potuimus?*

MOlestè fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamē æquo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, uix audebo exigere, & esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multū supra fortunam elato? Illum quoq; ista res uellicabit, sed tantùm uellicabit. Nobis aūt ignosci potest prolapsis ad lachrymas, si non nimiæ decurrerūt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint occuli amisso amico, nec fluant. Lachrymandum est, nō plorandum. ¶ Duram tibi legem uideor ponere, cùm poetarum Græcorum maximus ius flendi dederit in unum duntaxat diem, cùm dixerit etiam Niobē de cibo cogitasse. Quæris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? Per lachrymas argumenta desiderij quærimus, & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O' infelicē stulticiam. Est aliqua & doloris ambitio. ¶ Quid ergo, inquis, obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quælibet fortuita res trāsferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus recidunt. Cùm primùm te obseruare desieris, imago ista tristiciæ discedet. Nunc ipse custodias dolorem tuū, sed custodiēti quoq; elabitur: eoq; citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, ut iucūda fiat nobis amissorum recordatio. Nemo libenter ad id redit, quod non sine tormēto cogitaturus est. Sic tamen illud fieri necesse est, ut cū aliquo morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat. Sed hic quoq; morsus habet suam uoluptatem. Nam, ut dicere solebat Attalus noster, SIC amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in uino nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat, quomodo poma quędam sunt suauiter aspera: cùm uerò interuenerit spacium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos uoluptas uenit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio, mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est: habui enim illos tanquam amissurus, amisi tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium naturæ malè interpretari: abstulit, sed dedit. Ideo amicis auidè fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quàm sæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri, quàm sæpe eodem morantes loco, non uiderimus, intelligemus plus nos tēporis perdidisse in uiuis. Feras autē, hos, qui cùm negligentissimè amicos habeant, miserrimè lugent: nec amant quenquam, nisi quum perdiderint. Ideoq; tunc effusius mœrent. Quia uerentur, ne dubium sit an amauerint, sera indicia affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, malè de his & meremur & existimamus, quia

parum

parum ualent in unius elati ſolatium:ſi non habemus,maiorem ip-
ſi nobis iniuriam fecimus,quàm à fortuna accepimus. Illa unū ab-
ſtulit,nos quenquam non fecimus. Deinde ne unum quidem nimis
amauit,qui plus quàm unum amare nō potuit. Si quis diſpoliatus,
amiſſa unica tunica,complorare ſe malit,quàm circūſpicere ſe quo-
modo frigus effugiat,& aliquid inueniat quo tegat ſcapulas,nō'ne
tibi uideatur ſtultiſſimus? Quē amabas,extuliſti:quęre quem ames.
Satius eſt amicum reparare,quàm flere. Scio pertritum iam hoc eſſe
quod adiecturus ſum,non tamen ideo prætermitttam,quia ab om-
nibus dictum eſt:Finem dolendi etiam qui conſilio non fecerat, tē-
pore inuenit. Turpiſſimum autem eſt in homine prudente remediū
mœroris,laſſitudo mœrendi. Malo relinquas dolorem,quàm ab il-
lo relinquaris: & quam primùm id facere deſiſte, quod ſi etiam uo-
les,diu facere non poteris. *Annū fœminis ad lugendum cōſtituêre maio-
res, non ut tamdiu lugerent, ſed ne diutius:uiris nullū legitimū tēpus eſt, quia
nullū honeſtū.* Quā tamen mihi ex illis mulierculis dabis, uix retractis
à rogo,uix à cadauere reuulſis,cui lachrymæ in totum menſem du-
rauerint? Nulla res citius in odium uenit, quàm dolor: qui recens,
conſolatorem inuenit, & aliquos ad ſe adducit: inueteratus uerò
deridetur:nec immeritò. aut enim ſimulatus,aut ſtultus eſt. Hæc tibi
ſcribo, is qui Annæum Serenum chariſſimū mihi tam immodicè
fleui,ut (quod minimè uelim) inter exempla ſim eorum quos dolor
uicit:hodie tamen factū meū dāno, & intelligo maximā mihi cau-
ſam ſic lugendi fuiſſe, quòd nunquā cogitauerā mori eum ante me
poſſe. Hoc unum mihi occurrebat,minorē eſſe, & multo minorem,
tanquam ordinem fata ſeruarent. Itaq; aſſiduè cogitemus, tam de
noſtra quàm omnium quos diligimus,mortalitate. Tunc ego dice-
re debui. Minor eſt Serenus meus,quid ad rem pertinet? poſt me mo
ri debet,ſed ante me poteſt:quia non feci,imparatū ſubitò fortuna
percuſſit:nūc cogito omnia & mortalia eſſe, & incerta:lege mortali
hodie fieri poteſt, quicquid unquā poteſt. Cogitemus ergo, Lucili
chariſſime, citò nos eò peruēturos, quò illū perueniſſe mœremus.
Et fortaſſe (ſi modò ſapiētium uera fama eſt, recipitq; nos locus ali
quis) quem putamus periſſe,præmiſſus eſt. Vale.

EPIST. 65. *De efficacia ſermonis boni uiri: & de augenda doctri-
na priorum: & eorùm ueneratione.* ¶ Lectione *optimorum auctorum
meliores nos fieri. Optimos eſſe qui aduerſa nos ferre & uiriliter amplecti
doceant. Veteres illos optimos authores remedia animi inueniſſe,noſtrum
autem eſſe quærere, quomodo aut quando illa nobis admoueamus. Ma-
gnorum uirorum imagines habendas,natales eorum quoque ad animi
incitamenta, celebrandos. Denique uenerationem ſummam illis iure
deberi oſtendit.*

FVisti heri nobiſcum. Poteſt quæri,ſi heri tantùm:ideo adieci,no-
biſcum: mecum enim ſemper es. Interuenerant quidam amici,

propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, & terrere uigiles solet, sed hic modicus, qui hospites uenisse significaret. Varius nobis sermo fuit, ut in conuiuio, nullam rē usq; ad exitum adducens, sed aliunde aliò transiliens: lectus est deinde liber Quinti Sextij Patris, magni (si quid mihi credis) uiri, & (licèt negent) Stoici. Quantum in illo, dij boni, uigoris est, quantum animi? hoc non in omnibus philosophis inuenies. Quorūdam scripta clarū habent tantū nomen, cætera exāguia sunt. Instituūt, disputant, cauillantur. Non faciunt animum, quia non habent. Cùm legeris Sextium, dices: Viuit, uiget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciæ. In quacunq; positione mentis sim, cū lego hunc (fatebor tibi) libet omnes casus prouocare, libet exclamare: Quid cessas fortuna, congredere, paratum uides. Illius animū induo, qui quærit ubi se experiatur, ubi uirtutem suam ostendat:

Spumantemq; dari pecora inter inertia uotis,
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem:

Libet aliquid habere quod uincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoq; egregium Sextius habet, quod & ostendet tibi beatæ uitæ magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in excelso, sed uolenti penetrabilem: hoc quidem uirtus tibi ipsa præstabit, ut illam admireris, & tamen speres: mihi certè temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiæ. Non aliter illam intueor obstupefactus, quàm ipsum interim mundum, quem sæpe tanquam spectator nouus uideo. Veneror itaq; inuenta sapientiæ, inuentoresq; adire tanquam multorum hæreditatē iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed *agamus bonū patremfamiliæ, faciamus ampliora quæ accepimus*, maior ista hæreditas à me ad posteros trāseat. Multum adhuc restat operis, multumq; restabit, nec ulli nato post mille secula præcludetur occasio aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiā si omnia à ueteribus inuenta sunt, hoc semper nouum erit, usus, & inuentorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quærere, sed hæc tantùm modis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur, hoc palpebrarum crassitudo tenuatur, hoc uis subita & humor auertitur, hoc acuitur uisus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi tamen sunt, & ritu deorū colendi. Quid ni ego magnorum uirorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris causa semper appellem? Quam uenerationem præceptoribus meis debeo, eandē illis præceptoribus, generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem uidero aut prætorē, omnia quibus honor haberi

beri

beri solet, faciam, *equo desiliam, caput adaperiã, semita cedã*. Quid ergo? Marcũ Catonẽ utrũq;, & Læliũ sapientẽ, & Socratẽ cùm Platone, & Zenonẽ, Cleãtemq; in animũ meũ sine dignatione summa recipiã? Ego uerò illos ueneror, & tantis nominib. semper assurgo. Vale.

EPIST. 66. *De numero causarum mundi secundum uarias sententias; & quòd humanus animus non hæc, sed diuina perspectare debet.*

¶ Causarum genus quærit an unum sit an multiplex. Stoicorum opinione omnia fieri uel ex causa, uel materia: ab aliis unũ tantũ genus hoc est solam efficientem constitui. Ab Aristotele autem constitui materiã, efficientem formam, finem seu propositum faciẽdi. Plato quintum genus addit. Idæam seu exemplar. Igitur genera quinq; sunt: id ex quo (ut Mundus) id à quo (ut Deus), id in quo (ut forma mundi) id propter quod (ut propositum & finis Dei) id ad quod, ut Idæa & exemplar ad quod mundus. Propositum autem mundi faciendi Deo fuisse Plato censet, solã eius bonitatem. At Aristotelẽ & Platonem ita reprehẽdit Seneca, si id causa est, quo remoto quid effici non potest, & Tempus, & Locus, & Motus, causæ fuerint. Deinde causam generalem omnium inquirẽtibus, materia causa generalis esse non potest, quia simplex non est. Sed nec forma, quæ pars causæ efficientis est potius, quàm causa: Idæam quoq; causam nõ esse efficientem, sed superuenientẽ. Proindè unum tantum causarum genus proprium constitui, Efficientem. Huius quæstionis seu disquisitionis eam utilitatem nobis esse, ut sciat quisq;, unde descenderit, & quo loci uerã uitam nancisci possit. Id autem reperiri in Deo & animo.

HEsternum diem diuisi cum mala ualetudine: antemeridianum illa sibi uendicauit, postmeridianum mihi cessit. Itaq; lectione primùm tentaui animum. Deinde cùm hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imò permittere: aliquid scripsi, & quidem intentius, quàm soleo, dum cum materia difficili contendo, & uinci nolo, donec interuenerunt amici, qui mihi uim afferrent, & tanquam ægrum intemperãtem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quę in lite est: te arbitrum adduximus, plus negocij habes, quàm existimas. ¶ Triplex causa est, dicunt, ut scis, Stoici nostri: duo esse in rerũ natura, ex quibus omnia fiant, causam & materiam. *Materia* iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. *Causa* autem, id est, ratio, materiam format, & quocunq; uult uersat: ex illa uaria opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deniq; à quo fiat: hoc causa est, illud materia. Omnis *ars* imitatio est naturæ. itaq; quod de uniuerso dicebã, ad hæc trãsfer quæ ab homine faciẽda sunt. Statua & materiã habuit, quę pateretur artificium: & artificem, qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, causa artifex. Eadẽ conditio rerũ omniũ est, ex eo cõstat quod fit, & ex eo quod facit. ¶ Stoicis placet unã causam esse, id quod facit. ¶ Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici.

Secunda opifex. Tertia forma, quæ unicuiq; operi imponitur, tanquã statuæ. Nam hanc Aristoteles idos uocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuæ causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo funderetur, duceretúrue. Secunda causa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma: neq; enim statua ista Doriphoros aut Diadumenos uocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta causa est faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta nõ esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si uenditurus fabricauit: uel gloria, si laborauit in nomen: uel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc causa est propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiicit exemplar, quam ipse ideam uocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrũ foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: an intus, quod ibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosq; uniuersorum quæ agenda sunt, & modos mente cõplexus est, plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet, & hominib. laborantibus, intereuntibus; illa nil patitur. Quinq; ergo causæ sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id in quo, id ad quod, id propter quod. Nouissimè id quod ex his est: tanquã in statua (quia de hac loqui cœpimus.) Id ex quo, æs est: Id à quo, artifex est: Id in quo, forma est, quæ aptatur illi: Id ad quod, exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, faciẽtis propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoq; (ut ait Plato) habet. Faciens hic Deus est: ex quo fit, hæc materia est: forma hęc est habitus, & ordo mundi quẽ uidemus. Exẽplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinẽ operis pulcherrimi fecit, propositũ propter quod fecit. Quæris, quid sit propositũ Deo? Bonitas, ita certè Plato ait. quę Deo faciendi mundũ causa fuit? bonus est, bona fecit, bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaq; quàm optimũ potuit. Fer ergo iudex sententiã, & pnuncia, quis tibi uerisimillimum uideatur dicere, non quis uerũ dicat. Id enim tam supra nos est, quàm ipsa ueritas. ¶ Hæc quę ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunq; remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt: ponãt inter causas tempus, nihil sine tẽpore potest fieri: ponant locum, si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem: ponãt motũ, nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nũc primã & generalẽ causam quæri-

quærimus:hęc ſimplex eſſe debet.Nam & materia ſimplex eſt.Quę-
rimus,quid ſit cauſa:Ratio faciens,id eſt, Deus. Ita enim quæ nunc
retuli,non ſunt multæ & ſingulæ cauſæ, ſed ex una pendent, ex ea
quæ facit.Formā dicis cauſam eſſe,hanc imponit artifex operi:pars
cauſæ eſt,non cauſa. Exemplar quoq; nō eſt cauſa,ſed inſtrumentū
cauſæ neceſſariū.Sic neceſſariū eſt exemplar artifici, quomodo ſcal-
prū,quomodo lima:ſine his procedere ars non pōt:nō partes tamē
hęc artis,aut cauſę ſunt. Propoſitū,inquit,artificis,propter quod ad
faciendū aliquid accedit,cauſa eſt:ut ſit cauſa,non eſt efficiēs cauſa,
ſed ſuperueniens.Hæ aūt innumerabiles ſunt:nos de cauſa quęrim9
generali.Illud uerò non pro ſolita ipſis ſubtilitate dixerunt, totum
mundum & cōſummatum opus cauſam eſſe: multum enim intereſt
inter opus & cauſam operis. Aut fer ſententiā:aut (quod facilius in
eiuſmodi rebus eſt) *nega tibi liquere, & nos reuerti iube.* ¶ Quid te,in-
quis, delectat tempus inter iſta conterere, quæ tibi nullum affectum
eripiunt,nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago
ac tracto,quibus pacatur animus,& me prius ſcrutor. Deinde hunc
mundum. Ne hoc quidem tempus (ut exiſtimas) perdo. Iſta enim
omnia ſi non concidantur,nec in hanc ſubtilitatem inutilem diſtra-
hant, attollunt & leuant animum, qui graui ſarcina preſſus, expli-
cari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc animi
pondus ac pœna eſt: premente illo urgetur: in uinculis eſt, niſi ac-
ceſſit philoſophia: & illum reſpirare rerum naturæ ſpectaculo iuſ-
ſit,& à terrenis dimiſit ad diuina. Hæc libertas eius eſt,hæc euaga-
tio: ſubducit interim ſe cuſtodiæ in qua tenetur, & cœlo reficitur.
QVEMADMODVM artifices ex alicuius rei ſubtilioris intentio-
ne,quæ oculos defatigat,ſi malignum & non præclarum lumen ha-
bent,in publicum prodeunt,& in aliqua regione ad populi ocium
dedicata oculos libera luce delectant: ſic animus in hoc triſti & ob-
ſcuro domicilio cluſus, quoties poteſt apertum petit & in rerum
naturæ contemplatione requieſcit. Sapiens aſſectatorque ſapien-
tiæ adhæret quidem in corpore ſuo, ſed optima ſui parte abeſt, &
cogitationes ſuas ad ſublimia intendit, & uelut ſacramento liga-
tus,hoc quod uiuit ſtipendium putat,& ita formatus eſt, ut illi nec
amor uitæ,nec odium ſit,patiturq; mortalia,quamuis ſciat amplio-
ra ſupereſſe. Interdices mihi inſpectionē rerum naturæ, ac toto ab-
ductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ ſint initia uniuer-
ſorum,quis rerum formator,quis omnia in uno merſa, & materia
inerti conuoluta diſcreuerit? Non quærā, quis ſit artifex huius mūdi,
qua ratione tanta magnitudo in legē & ordinē uenerit, quis ſparſa
collegerit,cōfuſa diſtinxerit,nimia deformitate latētib.faciē diuiſe-
rit: unde lux tanta fundat̃,ignis ſit,an aliquid igne lucidius? Ego iſta
nō quærā? ego neſciā unde deſcenderim? ſemel hæc mihi uidēda,
ſint,an ſæpe? Neſciā quò hinc iturus ſim? quæ ſedes expectat animā
ſolu-

solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cœlo interesse, id est, iubes me uiuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quàm ut mãcipium sim mei corporis? quod equidem nõ aliter aspicio, quàm uinculum libertati meæ circũdatum. Hoc itaq; oppono fortunę, in quo resistat, nec per illud ad me ullum transire uulnus sino. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat: nunquam me caro ista compellet ad metũ, nunquam ad indignã boni simulationẽ, nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cùm uisum fuerit, distrahã cum illo societatẽ: & nunc tamen dum hæremus, nõ erimus æquis partibus socij, animus ad se omne ius dicet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multum cõferet & illa, de qua modò loquebamur, inspectio: nempe, Vniuersa ex materia & ex Deo constant. Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quàm materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id in nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non uulnera, non uincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus: nec desinere timeo, idem est enim quod non cœpisse: nec transire, quia nusquam tam angustè ero. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER NONVS.

EPIST. 67. *Notat eos, qui tres gradus bonorum faciunt, dicens tantùm unum bonum absolutum esse, scilicet uirtutem, incapacẽ augmenti uel decrementi, ex qua bona sunt paria. ¶ Ostendit ingenium fortissimum ac beatissimum, ut & animum formosum ac magnũ posse sub qualibet cute, sub deformi humiliq; corpusculo latere & eo exire. Deinde disputat quemadmodum fieri possit, ut tria bona sint (hoc est prima, secunda, tertia seu media) si simplex eorum conditio sit. Boni enim hoc est, uirtutis naturã ac uim indiuiduã & unã esse. Nihil enim recto rectius, iusto iustius esse. Quippe imperfectæ rei signum est, crescere minuiq; posse. Deinde Bonum ipsum quoddam esse diuinum; quod natura unum sit. Idq; ita esse, ut nihil intersit quantum ad ipsas uirtutes inter uirtutem, in gaudio moderando & fortem atq; obstinatam tormentorum perpessionem atq; patientiam. Virtutem utrobiq; parem esse. Virtutẽ non mutari materia, hoc est, dolore, uel gaudio. In his duobus æque uirtutem & honestatem uoluntariam & liberam, iniussam, incoactam, et securam esse. Vtramq; uirtutem parem esse & quæ per læta procedat, et per tristia. Virũ bonũ etiam inter carnifices et in tormẽtis: æque in deformi et ægro corpore quã pulchro, & sano: in paupertate quàm in diuitiis uirtutẽ amplecti. Iisdem semper oculis uirtutẽ suos fœtus suaq; opera intueri. Nullum bonũ altero maius esse,*

hinc

hinc constare quoq;, quod nihil, plano planius: et uirtutem esse in æquo positam: solam rationem immutabilem; rationem rationi parem; omnia recta paria; proinde recti actiones pares esse. Variari quidem recta sed uariante materia, hoc est ætate, fortuna ac similib. Nullum bonum contra naturam esse, uri secari'ue contra naturam est. At inter ista seruare animũ infatigabilem, secundum naturam est, & uirtutis: ut hinc constet: Materiam ipsam boni nonnunquam esse contra naturam; ipsum bonum, nunquã. Bonum enim à ratione est, ratio autem naturæ est imitatrix: ita summum bonum est, natura uiuere eiq; consentire. Aeque bonus est sapiens, inter meras uoluptates, & inter tristia & acerba. Mors nulla maior altera, ita & uirtus. at sunt quædam etiam Epicuri sententia, quæ perferre possis, ac uelis, utputa pacem bello: Voluptatem, patientia. Imo maius est præstrinxisse difficilia, quàm læta moderari. Felicitatem, bene; calamitatem, fortiter ferre, eiusdem est uirtutis.

Laranũ condiscipulum meum uidi post multos annos: non puto expectas ut adiiciã senem, sed mehercules uiridem animo ac uigentẽ, & cum corpusculo suo colluctantem. Iniquè enim se natura gessit, & talem animum malè collocauit: aut fortasse uoluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cætera contemnenda à contemptu sui uenit. Errare mihi uisus est qui dixit:

Gratior est pulchro ueniens è corpore uirtus.

Nullo enim honestamẽto eget, ipsa & magnũ sui decus est, & corpus suum cõsecrat. Certè Claranum nostrũ cœpi intueri: formosus mihi uidetur, & tam rectus corpore quã est animo. Potest ex casa uir magnus exire: potest & ex deformi humiliq; corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaq; uidetur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet *uirtutẽ omni loco nasci.* Si nosset per se nudos edere animos, fecisset, nũc quod amplius est facit: quosdã enim edit corporib. impeditos, sed nihilominus perrumpẽtes obstãtia. Claranus mihi uidet in exẽplar editus: ut scire possemus, nõ deformitate corporis fœdari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. ¶ Quamuis aũt paucissimos unà fecerimus dies, tamẽ multi nobis sermones fuerũt, quos subinde egerã, & ad te permittã. Hoc primo die quæsitũ est, quomõ possint tria bona esse, si triplex eorũ conditio est? Quædam (ut nostris uidetur) prima bona sunt: tanquã gaudiũ, pax, salus patriæ. Quædã secunda, in materia infelici expressa: tanquã tormentorũ patiẽtia, & in morbo graui tẽperantia. Illa bona directò optamus nobis: hęc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquã modestus incessus & cõpositus, ac probus uultus, & cõueniẽs prudẽti uiro gestus. Quomõ ista inter se tria esse possint, cùm alia optãda sint, alia auersanda? Si uolumus ista distinguere, ad primũ reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuẽs uera, peritus fugien-

fugiendorum ac petendorum,non ex opinione, ſed ex natura prẽcia rebus imponens,toti ſe inferens mundo,& in omnes eius actus contemplationem ſuam mittens,cogitationib. actionibusq; intentus,ex æquo magnus ac uehemens, aſperis blandisq; pariter inuictus,neutri ſe fortunæ ſubmittens, ſupra omnia quæ contingũt accidũtq;,eminens,pulcherrimus cum decore, cum uiribus ſanus ac ſiccus,imperturbatus,intrepidus,quem nulla uis frangat,quem nec attollant fortuita,nec deprimant. Talis animi uirtus eſt,hæc eius facies,ſi ſub unum ueniat aſpectum,& ſemel tota ſe oſtendat. ¶Cæterùm multæ eius ſpecies ſunt,quæ pro uitæ uarietate & pro actionib.explicantur:nec minor fit aut maior ipſa.Decreſcere enim ſummum bonum non poteſt,nec uirtuti ire retrò licet : ſed in alias atq; alias qualitates cõuertitur,ad rerũ quas actura eſt habitũ figurata: quicquid attingit,in ſimilitudinem ſui adducit & fingit:actiones,amicitias,interdum domus totas,quas intrauit diſpoſuitq;, condecorat:quicquid tractauit,id amabile,cõſpicuum,mirabile facit.Itaque uis eius & magnitudo ultrà non poteſt ſurgere, quando incrementum maximo non eſt.Nihil inuenies rectius recto, non magis quàm uerius uero,quàm temperato temperatius : omnis in modo eſt uirtus,modus certa menſura eſt. Conſtantia nõ habet quò procedat,non magis quàm fiducia,aut ueritas,aut fides.Quid accedere perfecto poteſt? Nihil. Aut perfectum non erat,cui acceſſit.Ergo ne uirtuti quidem:cui ſi quid adiici poteſt,defuit. Honeſtum quoq; nullam acceſſionem recipit: honeſtum eſt enim propter quod illa quæ retuli.Quid porrò decorum,& iuſtum,& legitimum?non eiuſdem eſſe formæ putas,certis terminis comprehenſum?Creſcere poſſe,imperfectæ rei ſignum eſt: bonum omne in eaſdem cadit leges: iuncta eſt priuata & publica utilitas,tam mehercules,quàm inſeparabile eſt,laudandum petẽdumq;.Ergo uirtutes inter ſe pares ſunt, & opera uirtutum,& omnes homines,quibus illa contigere. Satorum uerò animaliumq; uirtutes,cùm mortales ſint, fragiles quoq; caducæque,& incertæ,exiliunt reſiduntq;:& ideo non eodem precio æſtimantur, quia una inducitur humanis uirtutibus regula : una enim eſt ratio recta,ſimplexque.Nihil eſt diuino diuinius, cœleſti cœleſtius.Mortalia minuuntur,cadunt,deteruntur, creſcunt, exhauriuntur,implentur. Itaque illis in tam incerta ſorte inæqualitas eſt.Diuinorum una natura eſt. Ratio autem nihil aliud eſt, quàm in corpus humanum pars diuini ſpiritus merſa.Si ratio diuina eſt,nullum autem bonum ſine ratione eſt,bonum omne diuinum eſt. Nullum porrò inter diuina diſcrimen eſt:ergo nec inter bona. ¶ Paria itaque ſunt,& gaudium,& fortis atque obſtinata tormentorũ perpeſſio.In utroq; enim eadem eſt animi magnitudo:ſed in altero remiſſa & laxa,in altero pugnax & intenta. Quid tu non putas,parem eſſe uirtutem eius qui fortiter hoſtiũ mœnia expugnat, & eius qui obſi-

obsidionē patientissimè sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiā claudit & cōprimit, cogitq; inuictas manus in exitium ipsas sui uerti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit non esse clausum, cui mors aperta est, & in cōplexu libertatis expirat. Aequè reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, libertas, cōstantia, æquanimitas, tolerantia: omnib. enim istis una uirtus subest, quæ animum rectū & indeclinabilem præstat. ¶ Quid ergo? nihil interest inter gaudiū, & dolorū inflexibilem patientiā? Nihil, quantū ad ipsas uirtutes: plurimū, quantū ad illa, in quibus uirtus utraq; ostendit. In altero nāq; naturalis animi remissio ac laxitas, in altero cōtra naturam dolor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in utraque par est. Virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona utraq;: quia nec hic pōt se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus: duo uerò, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quæ extra uirtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, desinit unum bonum esse quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit. Omne honestum uoluntarium est. Admisce illi pigriciam, querelam, tergiuersationem, metum. quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestū esse, quod non est liberum. Nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est. Si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia uolutatur. Hinc enim species recti uocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honestè aliquid facturus est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat, uelut libens faciat. Omne honestum iniussum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtū. ¶ Scio quid mihi hoc loco responderi possit: Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit, an in eculeo iaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, alterius in gaudio positi, alterius inter tormenta fortissimè stantis: cùm (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri. Et hìc respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum uitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic ęstimātur, magno inter se dissident spacio. Cum uerò ad uirtutem uentum est, utraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristia. Nullum habent momentum uexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est: uirtute enim obruitur. QVEMADMODVM minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, uirtus magnitudine sua elidit atq; opprimit,

mit,& quocunque affulsit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionem habent incommoda, cùm in uirtutem inciderint, quàm in mari nimbus. ¶ Hoc scias ita esse, ad omne pulchrum uir bonus sine ulla cunctatione percurret: stet illic licèt carnifex, stet tortor atq; ignis, perseuerabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet: & se honestæ rei tanquàm bono uiro credet, utilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atq; aspera, quem uir bonus, pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte uirum bonum, diuitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque æquè bonus uir erit, etiam si fortuna dispari utetur. Idem (ut dixi) in rebus iudiciũ est, quod in hominib. Aequè laudabilis est uirtus in corpore ualido ac libero posita, quàm in morbido ac uincto. Ergo tua quoq; uirtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quàm si ex aliqua parte mutilatum. Alioqui hoc erit, ex seruorũ habitu dominum æstimare. Omnia enim ista in quæ dominiũ casus exercet, seruilia sunt, pecunia, & corpus, & honores, imbecilla, fluida, mortalia, possessiones incertæ. Illa rursus libera & inuicta opera uirtutis, quæ nõ ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractatur, nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominib. est, hoc in rebus appetitio est. Non puto magis amares uirum bonũ locupletem, quàm pauperem: nec robustum & lacertosum, quàm gracilem & languidi corporis. Ergo ne rem quidem magis appetes hilarem aut pacatam, quàm distractã & operosam: & si hoc est, magis diliges ex duob. æquè bonis uiris nitidum & unctũ, quàm puluerulentum & horrentẽ. Deinde hucusq; peruenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illæsum, quàm debilem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illò usque procedet, ut ex duobus æquè iustis ac prudentibus comatum & crispulum malis, quàm recaluastrum. Vbi par est in utroq; uirtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas. Omnia enim alia, nõ partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit, ut filium sanum quàm ægrum magis diligat? procerúmue & excelsum, quàm breuẽ & modicum? Foetus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt. Aues ex æquo partiũtur cibos. Vlysses ad Itachæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam (quia magna est) amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? ut scias, uirtutem omnia opera sua, uelut fœtus suos iisdem oculis intueri, æquè indulgere omnibus, & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoq; opera sua quæ uidet affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. ¶ Quare non

non est ullum bonum altero maius? quia non est quicquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quàm illud: ergo nec honesto honestius quicquam est. Quòd si par omnium uirtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est, moderatè gaudere, & moderatè dolere. Lætitia illa nõ uicit hanc animi firmitatẽ sub tortore gemitus deuorantẽ. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia, utraq; nihilominus paria: quia quicquid incommodi est, uelamento maioris boni tegitur. Quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis uirtutibus auertit oculos, & exteriora circũspicit. Bona uera idem pendent, idem patẽt: falsa multum habent uani. Itaq; speciosa & magna contrà uisentibus, cũ ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quicquid uera ratio cõmendat, solidum & æternum est, firmat animũ, attollitq;, semper futurum in excelso. Illa quæ temerè laudantur & uulgi sententia bona sunt, inflant inanib. lætos. Rursus ea quæ timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter quàm animalia species periculi agitant. Vtraque res ergo sine causa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est. Non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & uirtus non aliud quàm recta ratio. Omnes uirtutes rationes sunt. Rationes sunt, si rectæ sunt. Si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cùm similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quia rectæ sunt, & honestæ. ¶ Cæterùm magna habebunt discrimina, uariante materia: quæ modò latior est, modò angustior: modò illustris, modò ignobilis: modò ad multos pertinẽs, modò ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimũ est, par est: tanquam uiri boni, omnes pares sunt, quia boni sunt: sed habẽt differentias ætatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunæ: ille diues, hic pauper est: ille gratiosus, potens, urbibus notus & populis: ignotus hic plerisque, & obscurus. Sed per illud quòd boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid utile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec præteriti memor, quid sit consequens nescit. Ex hoc aũt rerũ ordo seriesq; cõtexitur, & unitas uitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorũ ac malorum, aliena & externa pro uilibus habet: & ea quæ neq; bona sunt, neq; mala accessiones minimas ac leuissimas iudicat: omne illi bonũ in animo est. ¶ Cæterùm bona quædam prima existimat, ad quæ ex proposito uenit, tanquã uictoriã, bonos liberos, patriæ salutẽ: quædã secunda, quæ nõ apparẽt nisi in rebus aduersis, tanquã æquo animo pati morbũ magnũ, exilium, quædã media, quæ nihilo magis secundum

naturam sunt, quā contra naturā: tāquam prudenter ambulare, cōpositè sedere. Non enim minus secundùm naturā est, sedere, quā aut stare aut ambulare. Duo illa superiora bona diuersa sunt. Prima enim secūdum naturā sunt, gaudere liberorū pietate, patriæ incolumitate. Secūda cōtra naturā sunt, fortiter obstare tormētis, & sitim perpeti, morbo urente præcordia. Quid ergo aliquid contra naturā bonum est? Minimè. Sed illud aliquādo cōtra naturā est, in quo bonū illud existit: uulnerari enim, & subiecto igne tabescere, & aduersa ualetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista seruare animū infatigabilem, secūdum naturam est. Et ut, quod uolo, exprimā breuiter, materia boni aliquando contra naturā, at bonū nunquā: quòniam bonū sine ratione nullum est: sequitur aūt ratio naturā. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturæ uoluntate se gerere. ¶ Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit nūquam lacessita, quàm multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa ualetudo, quā ex grauibus morbis & extrema minitantib. in tutum ui quadam & patiētia educta. Eodem modo non erit dubiū, quin maius bonū sit gaudiū, quàm obnoxius animus ad perpetiēdos cruciatus uulnerū aut ignium? Minimè: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim utilitate sumentium. Bonorum unū propositum est, consentire naturæ. Hoc contingere in omnibus par est. Cùm alicuius in senatu sententiam sequimur, nō potest dici, Ille magis assentitur quàm ille: ab omnib. in eandem sentētiam itur. Idem de uirtutibus dico, omnes naturæ assentiuntur. Idem de bonis dico, omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescēs decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quàm prospicere uitā. Omnes hi æquè fuere mortales, etiam si mors aliorū longius uitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cœnandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus extinxit. His oppone ferro trāsfossos, aut exanimatos serpentū morsu, aut fractos ruina, aut per longā neruorum cōtractionē extortos minutatim. Aliquorum melior dici, aliquorum pōt peior exitus: mors quidem omniū par est: per quæ uenit, diuersa sunt, id in quod desinūt, unū est: mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in omnib. modum, finisse uitā. Idem tibi de bonis dico: hoc bonū inter meras uoluptates est, hoc inter tristia & acerba: illud fortunæ indulgētiam rexit, hoc uiolentiam domuit: utrunq; æquè bonū est, quāuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omniū est: bona sunt, laudanda sunt, uirtutem rationēq; comitantur: uirtus æquat inter se, quicquid agnoscit. ¶ Nec est quòd hoc inter nostra placita mireris: apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatūq; cōponitur, ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatiōe.

Hæc

Hæc bona nō crescūt,si plena sunt. Quò enim crescet,quod plenum est? Dolore corpus caret:quid ad hāc accedere indolentiam pōt? Animus cōstat sibi,& placidus est:quid accedere ad hāc tranquillitatem pōt? QVEMADMODVM serenitas cœli nō recipit maiorē adhuc claritatē,in sincerissimū nitorem repurgata:sic hominis,corpus animūq; curantis,& bonū suum ex utroq; nectētis, perfectus est status,& summā uoti sui inuenit,si nec æstus animo est,nec dolor corpori. Si quæ extra blandimēta cōtingunt,nō augent summū bonū, sed(ut ita dicā)condiunt & oblectant:absolutū enim illud humanę naturæ bonum,corporis & animi pace contentum est. ¶ Dabo apud Epicurum tibi etiā nunc simillimam huic nostræ diuisionē bonorū. Alia enim sunt apud illum,quæ malit cōtingere sibi:ut corporis quietē,ab omni incōmodo liberā, & animi remissionē, bonorū suorū contēplatione gaudentis. Alia sunt,quę quāuis nolit accidere,nihilominus & laudat & cōprobat: tanquā illam, quā paulo antè dicebā,malæ ualetudinis,& dolorū grauissimorū perpessionē,in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimō die suo: ait enim se uesicæ & exulcerati uentris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem non recipientia, esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum autem agere,nisi qui est in summo bono, nō potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia ita res tulit,& amplexanda & laudanda & exæquāda summis sunt. Non potest dici hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ uitæ clausulam imposuit,cui Epicurus extrema uoce gratias egit. Permitte mihi,mi Lucili,uirorum optime,aliquid audacius dicere: si ulla bona maiora esse aliis possent, hæc ego quæ tristia uidentur,mollibus illis & delicatis prætulissem. Maius est enim perstrinxisse difficilia, quàm læta moderari. Eâdem ratione fit,scio,ut aliquis felicitatem bene, & calamitatē fortiter ferat. Aequè fortis esse potest,qui pro uallo securus excubuit,nullis hostibus castra tētantibus: & qui succisis poplitibus in genua se excepit,nec arma dimisit. *Macte uirtute esto*, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaq; hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia,& cū fortuna rixata. Ego non dubito,quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mutij,quàm cuiuslibet fortissimi saluam. Stetit hostium flammarumq; cōtemptor,& manum suam in hostili foculo distillantem perspectauit,donec Porsenna,cuius pœnæ fauebat, gloriæ inuidit,& ignem inuito eripi iussit. Hoc bonum quid ni inter prima numerem,tantoq; maius putem,quàm illa secura & intētata fortunæ,quanto rarius est hostem amissa manu uicisse, quàm armata? Quid ergo,inquis,hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim,nisi qui potest & optare,non potest facere. An potius optem ut malè laxādos articulos exoletis meis porrigam,ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex uiro uersus,digitulos meos ducat? Quid

ni ergo feliciorem putem Mutium, qui ſic tractauit ignem, quaſi illam manum tractatori præſtitiſſet? In integrum reſtituit, quicquid errauerat. Confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos uicit. Vale.

EPIST. 68. *Quomodo omne bonum eſt optabile.* ¶ *Omne bonum* optabile *eſſe. Aduerſa atq; incōmoda non optabilia eſſe, ſed ipsā uirtutem, qua perferamus incommoda: tormentorum fortem tolerantiam optabilem. id enim fortitudinis & uirtutis eſſe. Non eſt optabile pati tormenta: optabile eſt tormenta fortiter pati, ut & mori atque occumbere fortiter. id enim uotum fortitudinem, prudentiam, atque conſtantiam comites habere. Ita non ſola ea optabilia ſunt, quæ per uoluptatem, & otium ueniunt. ſunt enim quædam triſtes uoluptates. Hac ratione, Regulus optauit ad Pænos peruenire. Pulcherrima non ſertis, ſed ſudore & ſanguine colenda. Vitam ſecuram, mare mortuum: in ocio iacere, malaciam eligan. ter à quibuſdam uocari: Honeſtæ rei turpe eſſe molle nomen imponere. Item optare poßis ut araris inuictus.*

VT à communibus initium faciam, uer aperire ſe cœpit: ſed iam inclinatum in æſtatem, quo tempore calere debebat, intepuit, nec adhuc illi fides eſt: ſæpe enim in hyemem reuoluitur. Vis ſcire quā dubiū adhuc ſit? nondū me cōmitto frigido ueri, adhuc uigor eſt eius in frigore. Hoc eſt, inquis, nec calidū, nec frigidū pati. Ita eſt, mi Lucili, iam ætas mea contenta eſt ſuo frigore, uix media regelatur æſtate. Itaq; maior pars in ſtramentis degitur. Ago gratias ſenectuti, quòd me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agā? Quicquid debebam nolle, non poſſum. Cùm libellis mihi plurimus ſermo eſt. Si quando interueniunt epiſtolæ tuæ, tecum eſſe mihi uideor: & ſic afficior animo, tanquam tibi non reſcribam, ſed reſpondeam. ¶ Itaq; & de hoc quod quæris, quaſi colloquar tecum: quale ſit, unà ſcrutabimur. Quæris an omne bonū optabile ſit: ſi bonum eſt, inquis, fortiter torqueri, & magno animo uri, & patienter ægrotare, ſequitur ut iſta optabilia ſint. Nihil aūt uideo ex iſtis uoto dignum. Neminem certè adhuc ſcio eo nomine uotum ſoluiſſe, quòd flagellis cæſus eſſet, aut podagra diſtortus, aut eculeo longior factus. Diſtingue, mi Lucili, iſta, & intelliges eſſe in his aliquid optandum. Tormenta abeſſe à me uelim: ſed ſi ſuſtinēda fuerint, ut in me in illis fortiter, honeſtè, animosè geram, optabo. Quid ni ego malim non incidere bellum: ſed ſi inciderit, ut uulnera, ut famē, & omnia quæ bellorum neceſſitas affert, generosè feram, optabo. Non ſum tam demens, ut ægrotare cupiam: ſed ſi ægrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effœminatè faciam, optabo. Ita non incōmoda optabilia ſunt, ſed uirtus qua perferuntur incōmoda. ¶ Quidam ex noſtris exiſtimant, omnium tormentorum fortem tolerantiā non eſſe optabilem, ſed nec abominandam quidē: quia uoto purum bonū peti debet, & trāquillū, & extra moleſtiā poſitū. Ego diſ-

ſentio.

sentio. Quare? primùm quia fieri nō potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde si uirtus optabilis est, nullum aūt sine uirtute bonū, & omne bonū optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patiētia optabilis non est: etiamnū interrogo, nōne fortitudo optabilis est? Atqui pericula contemnit & prouocat. Pulcherrima pars eius, maximeq́; mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuiam ire uulneribus. Interdum tela ne uitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est, & tormenta patiēter ferre optabile est: nec tamen ideo solummodo ferre tormenta optabile est. Hoc enim, fortitudinis pars est. Sed separa ista (ut dixi) nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est uirtus: quis tamen unquam hoc sibi optabit? Quædam uota aperta & professa sunt, cùm particulatim fiunt: quædam latent, cum uno uoto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi uitam honestam, uita autem honesta actionibus uariis constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua uulnus, Rutilij exilium, calix uenenatus, qui Socratem transtulit è carcere in cœlum. Ita cùm optaui mihi uitā honestam, & hæc optaui, sine quibus interdum honesta non potest esse.

—— O' terq́; quaterq́; beati,
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere——

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro Repub. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ uirtutis æmulus, conceptis solennibus ac iam familiaribus uerbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc solicitus tantùm ut litaret, optabilem rem putans bonā mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere uirtutis? Cùm aliquis tormenta fortiter patitur, omnib. uirtutibus utitur, fortasse cùm una in promptu sit, & maximè appareat patientia. Cæterùm illic est *fortitudo: cuius patientia & perpessio, & tolerantia, rami sunt.* Illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium: quæ suadet, quod effugere non possis, quàm fortissimè ferre. Illic est constantia: quæ deiici loco non potest, & propositum nulla ui extorquēte dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus uirtutum. Quicquid honestè fit, una uirtus facit, sed ex consilij sentētia. Quod autem ab omnib. uirtutib. cōprobatur, etiam si ab una fieri uidetur, optabile est. Quid tu existimas ea tantùm optabilia esse, quæ per uoluptatem & ocium ueniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam tristes uoluptates, sunt quædā uota, quę nō gratulantium cœtu, sed adorantium uenerantiumq́; celebrātur. Ita tu non putas Regulum optasse, ut ad Pœnos perueniret? Indue magni uiri animū, & ab opinionib. uulgi secede paulisper, cape quantam debes uirtutis pulcherrimę ac magnificētissimæ speciē, quæ nobis nō sertis, sed

sudore & sanguine colenda est: aspice Marcum Catonẽ, sacro illi pectori purissimas manus admouentẽ, & uulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Nollem quæ uelles, & moleste fero, an feliciter, quod agis? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui uitam securam, & sine ullis fortunæ incursionibus mare mortuum uocat, nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denunciatione & incursu firmitatem animi tui tentes: sed in ocio inconcusso iacere, non est tranquillitas, malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quàm in deliciis habeat: torqueor, sed fortiter, bene est: occidor, sed fortiter, bene est. Audi Epicurum, dicet, & dulce est. Ego tam honestæ rei ac seueræ nunquam molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit non quod urit me ignis, sed quòd non uincit? Nihil est uirtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio. Vale.

EPIST. 69. *Quomodo sit colendum ocium, & quid in eo tractandum.* ¶ *In ocio nos abscondere debemus ut ipsum ocium abscondamus. Ocium nostrum ignotum esse debet. Ocio gloriari iners ambitio est. Ocium iactare non debemus: Iactat ocium, qui nimis latet & à conspectu hominum secedit, qui ocio suo aliquam fabulam imposuit; qui suo ocio facit, ut de eo homines loquantur: cùm ipse potius facere debeat, ut secum loquatur etiam malè; ut assuescat uerum dicere & audire; ut nota habeat suipsius uitia, ut nullum damnet nisi se, ut alius potius ignoscat eius ocio, quàm indulgeat: ut in ocio maiora, & pulchriora agat, quàm in ipsis negotiis maximis fori agebat: ut ocio ita utatur senex quò nimirum melior exeat.*

CONsilio tuo accedo: absconde te in ocio, sed & ipsum ocium absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiã si non præcepto, at exẽplo licet scias: sed ex præcepto quoq; facias, & tibi cũ uoles, approbabis. Nec ad oẽm Remp. mittimus, nec semper, nec sine ullo fine. Præterea cùm sapienti Rempu. ipso dignam dedimus .i. mundũ, non est extra Remp. etiam si recesserit, imò fortasse relicto uno angulo, in maiora atq; ampliora transit, & cœlo impositus, intelligit, cùm sellam aut tribunal ascenderit, quàm humili loco sederit. Depono hoc apud te, nunquam plus agere sapientem, quàm cũ in cõspectum eius diuina atq; humana uenerũt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi cœperam, ut ociũ tuum ignotũ sit. Non est quòd inscribas tibi philosophiã. Atqui etiã aliud proposito tuo nomẽ impone, ualetudinem, & imbecillitatem, uocato & desidiam. Gloriari ocio, iners ambitio est. Animalia quædam ne inueniri possint, uestigia sua circa cubile ipsum confundunt. Idem tibi faciendum est, alioquin non deerunt qui persequantur: multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur: furem signata solicitãt. Vile uidetur quicquid patet: aperta effractarius præterit. Hos mores habet populus,

hos imperitissimus quisque, in secreta irrumpere cupit. Optimum
itaq; est, non iactare ocium suum. Iactandi autem genus est, nimis
latére, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit,
ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transit domus suæ li-
men. Conuocat turbam, quisquis ocio suo aliquam fabulam impo
suit. Cùm secesseris, non est agendũ hoc, ut de te homines loquan-
tur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? Quod
homines de aliis libentissimè faciunt, de te apud te malè existima.
Assuesce & dicere uerum, & audire. Id autem maximè tracta, quod
in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisq; sui corporis ui-
tia. Itaq; alius uomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo ful-
cit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum
pedes dolor repetit, aut uino aut balneo abstinent, in cætera negli-
gentes, huic, à quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro
sunt quasi causariç partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in o-
cio facio? ulcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, li-
uidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mi-
hi uno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc,
quod non possum tibi ostendere. In pectore tuo collectio & uomi-
ca est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum uirum, contempsit om-
nia, & damnatis humanæ uitæ furoribus fugit. Nihil damnaui nisi
me: non est quòd proficiendi causa uenire ad me uelis. Erras, qui
hinc aliquid auxilij speras. Non medicus, sed æger hîc habitat. Ma-
lo illa cùm discesseris, dicas: Ego istum beatum hominem putabam
& eruditum, erexeram aures, destitutus sum, nihil uidi, nihil audiui
quod concupiscerē, ad quod reuerterer. Si hoc sentis, si hoc loque-
ris, aliquid profectum est. Malo ignoscas ocio meo, quàm inuideas.
¶ Ocium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas uoces di-
laberis. Ocium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora,
quàm quæ reliquisti. *Pulsare superbas potentiorũ fores, digerere in literam*
senes orbos, plurimũ in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, & (si uerum
æstimes) sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. Ille stipendiis
militaribus, & quæsita per hoc dignitate. Ille clientum turba (tanti
est ab hominib. uinci, dum à me fortuna uincatur) cuius turbæ par
esse non possum, plus habet gratiæ. Vtinã quidem hoc propositum
sequi olim fuisset animus tibi: utinam de uita beata non in conspe-
ctu mortis ageremus, sed nunc quoq, non moremur. Multa enim
quæ superuacua esse & inimica credituri fuimus rationi, nunc expe
rientiæ credimus. ¶ Quod facere solent qui serius exeunt, & uolũt
tempus celeritate reparare, calcar addamus: hæc ætas optimè facit
ad hæc studia. Iam dispumauit, iam uitia primo feruore adolescen-
tiæ indomita lassauit, non multum superest ut extinguat. Et quan-
do, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quã rem?
in hanc, ut exeam melior. Non est tamē quòd existimes, ullam æta-

tem aptiorem esse ad bonam mentem, quàm quæ se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit, quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, uenit. Hoc est huius boni tempus: quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis peruenit. Vale.

EPIST. 70. *De uaria locorum mutatione uitanda: & redimenda breuitate temporis.* ¶ Locorum mutatio *animo obest & quieti. Quies uera, à uoluptatibus est. A uoluptatibus auocabimur, si oculos & aures & affectus auerterimus: quos auertere eo difficile est, quòd nullum sine autoramento ac mercede malum est. Perfectus tandem quisque fuerit, si didicerit non tantū mortē effugere, sed si res ita ferat, accersere.*

MVtare te loca, & in alium de alio transilire nolo. Primùm, quia tam frequēs migratio instabilis animi est, coalescere ocio nō potest, nisi desinat circumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugā siste: deinde plurimùm remedia continuata proficiunt. Interrumpenda nō est quies, & uitæ prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos, sine aures assuescere sanioribus uerbis: quoties processeris, in ipso transitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrēt: QVEMADMODVM ei qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius quàm amor recrudescit: ita qui deponere uult desideria rerum omnium, quarū cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat. Citò rebellat affectus: quocunque se uerterit, preciū aliquod præsens occupationis suæ inueniet. Nullum sine autoramento malum est. Auaricia pecuniam promittit, luxuria multas ac uarias uolùptates, ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia potest. Mercede te uitia sollicitant: hîc tibi gratis uiuēdum est. Vix effici toto seculo potest, ut uitia tam longa licentia tumida subigantur, & iugum accipiant, ne dum, si tam breue tēpus per interualla discindimus. Vnamquamlibet rem uix ad perfectum adducit assidua uigilia & intentio. Si me quidem uelis audire, hoc meditare, exerce te, ut mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. Interest nihil, an illa ad nos ueniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque uerbum falsum esse ipse tibi persuade: *Bella res est, mori sua morte.* Illud præterea tecum licet cogites: *Nemo nisi suo die moritur.* Nihil perdis ex tuo tempore. Nam quod relinquis, alienum est. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, LIBER DECIMVS.

EPIST. 71. *Quomodo immaturæ mortis stultis querela sit: & quando sera mors præoccupanda sit, & quando differenda.* ¶ Mortem *contemnendam esse: sapientem uiuere quantū debeat, non quantum possit. Passim non uiuere, sed hoc spectare, ubi, cum quibus, quomodo & quid acturus.*

acturus. cogitat qualis uita non quanta. Vbi ista non possit, mortem ho-
nestam etiam non recusaturū. Bene enim mori nihil aliud esse, quàm ma-
lè uiuendi periculum effugere. Non omni pretio uitā emendam esse. Stul-
ticiam esse, timore mortis mori. Ad moriendum nihil aliud esse in mora,
quàm uelle. Mortem etiam spurcissimam præferendam seruituti mundis-
simæ: mortem quemq; nancisci, ubi ubi posse, si animus moriendi adfue-
rit, idq; tribus exemplis bestiariorum probat.

OST longum interuallum Pompeios tuos uidi: in con-
spectum adolescentiæ meæ reductus sum: quicquid il-
lic iuuenis feceram, uidebar mihi facere adhuc posse, &
paulo antè fecisse. Prænauigauimus, Lucili, uitam, &
quemadmodum Virgilius noster ait, in mari

—*Terræq; urbesq; recedunt,*

Sic cursu rapidissimi temporis primùm pueritiam abscondimus,
deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter iuuenem &
senem medium, in utriusque confinio positum: deinde ipsius sene-
ctutis optimos annos. Nouissimè incipit ostendi publicus finis ge-
neris humani. Scopulum esse illum putamus? Clementissimus por-
tus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis
intra primos annos delatus est, nō magis queri debet, quàm qui ci-
tò nauigauit. Alium enim, ut scis, uenti segnes ludunt ac detinent, &
tranquillitatis lentissimo tædio lassant: alium pertinax flatus celer-
rimè perfert. Idem euenire nobis puta: alios uita uelocissimè addu-
xit, quò ueniendum erat etiam cunctantibus: alios macerauit & co-
xit: quæ, ut scis, non semper retinenda est. Non enim uiuere bonum
est, sed bene uiuere. Itaq; sapiens uiuit, quantum debet, non quan-
tum potest. Videbit ubi uicturus sit, cum quibus, quomodo, quid a-
cturus. Cogitat semper qualis uita, non quanta sit. Sed si multa oc-
currunt molesta, & tranquillitatē turbantia, emittit se: nec hoc tan-
tùm in necessitate ultima facit, sed cùm primùm illi cœperit suspe-
cta esse fortuna, diligēter circumspicit, nunquid illo desinendum sit.
Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an
citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum
ex stillicidio potest perdere. Citius mori, uel tardius, ad rem nō per-
tinet: bene mori, aut malè, ad rem pertinet: bene autem mori, est ef-
fugere malè uiuendi periculum. Itaq; effœminatissimam uocem il-
lius Rhodij existimo, qui cùm in caueam coniectus esset à tyranno,
& tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam ut ab-
stineret cibo: Omnia, inquit, homini dum uiuit speranda sunt. Vt sit
hoc uerum, nō omni precio uita emenda est. Quædam licèt magna,
licèt certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non ue-
niā. Ego cogitem in eo qui uiuit omnia posse fortunā, potius quàm
cogitē in eo qui scit mori nihil posse fortunam? Aliquando tamē e-
tiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non

commodabit pœnæ suæ manum. Stulticia est, timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta, quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? Vtrum inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire uitam, & inedia potius quàm ueneno mori, triginta tamen dies in carcere & in expectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam omnia fieri possent, tanquã multas spes tam longum tempus reciperet, sed ut præberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quàm mortem contemnere, uenenum timere? Scribonia grauis fœmina, amita Drusij Libonis fuit, adolescentis tam solidi, quàm nobilis maiora sperantis, quàm illo seculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo: cùm æger à senatu in lectica relatus esset, non sanè frequentibus obsequiis, omnes enim necessarij deseruerãt impiè, iam non reum, sed funus, habere cœpit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an expectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negocium agere? Non persuasit illi. Manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si uiuit, alienum negocium agit. Non possis itaq; de te in uniuersum pronunciare, cùm mortem uis externa denunciat, occupanda sit, an expectanda. Multa enim sunt, quæ in utramq; partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic iniicienda sit manus? QVEMADMODVM nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem utique qua sum exiturus è uita meliorem. Præterea quemadmodum non utique melior est longior uita, sic peior utique mors longior. In nulla re magis, quàm in morte morẽ animo gerere debemus. Exeat, quà impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem uenas occupantem, pergat, & uincula seruitutis abrumpat. Vitam & aliis approbare quisq; debet, mortem sibi: optima est, quæ placet. Stultè hæc cogitantur. Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temerè, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare, id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc unum intuere, ut te fortunæ quàm celerrimè eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo malè existiment. Inuenies etiam professos sapientiam, qui uim afferendam uitæ suæ negent, & nephas iudicent ipsum interemptorẽ sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non uidet se libertatis uiam claudere. Nihil melius æterna lex fecit, quàm quòd unum introitum nobis ad uitam dedit, exitus multos. Ego expectẽ uel morbi crudelitatem, uel hominis, cùm possim per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est unũ cur de uita non possumus queri: neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quòd nemo nisi uitio suo miser est. Placet, uiue: si non placet, licet eò reuerti unde uenisti. Vt dolorem capitis leuares, sanguinem sæpe emisisti: ad exte-

nuan-

nuandum corpus uena percutitur. Non opus est uasto uulnere diuidere præcordia, scalpello aperitur ad illam magnam libertatem uia, & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesq;? Nemo nostrûm cogitat, quandoq; sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic ueteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita, propone tibi quandoque hoc contubernio carendum: fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis ueniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum: aduersus paupertatem præparatus est animus, permansere diuitiæ: ad contemptum nos doloris armauimus, nunquam à nobis exegit huius uirtutis experimẽtum integri ac sani felicitas corporis: ut fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis: omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit: huius unius rei usum qui exigat dies, ueniet. Non est quòd existimes, magnis tãtùm uiris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent: non est quòd iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animã, manu extraxit: cùm uilissimæ sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumq; commodo mori non licuisset, nec arbitrium suum instrumenta mortis eligere, obuia quæq; rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, ui sua tela fecerũt. ¶ Nuper in ludo bestiariorum unus è Germanis cùm ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. Ibi lignum id quod ad emundanda obscœna adhærente spongia positum est, totũ in gulam farsit, & præclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere, ita prorsus, parum mundè & parum decenter. Quid est stultius, quàm fastidiosè mori? O uirum fortem, ô dignum, cui fati daretur electio: quàm fortiter ille gladio usus esset, quàm animosè in profundam se altitudinem maris, aut abscissæ rupis immisisset? Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortẽ sibi deberet, & telum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quàm uelle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuiq; uisum erit, dum hoc constet, præferendũ esse spurcissimam mortem seruituti mundissimæ. Quoniam cœpi sordidis exemplis uti, perseuerabo: plus enim à se quisque exiget, si uiderit hanc rem etiam à contemptissimis posse contẽni: Catones, Scipionesq;, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus. Iam ego istam uirtutem habere tam multa exẽpla in ludo bestiario, quàm in ducibus belli ciuilis ostendam. ¶ Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret, caput usq; eò demisit, donec radiis insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit,

tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret: eodem uehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obstat, erumpere & exire cupiẽti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. Cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, & quà potissimùm liberetur consideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamq; pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodũ extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant. Ille uir magnus est, qui mortem sibi non tantùm imperauit, sed inuenit. ¶ Ex eodem tibi munere plura exẽpla promisi. Secundo Naumachiæ spectaculo unus è barbaris lanceam, quam in aduersarios acceperat, totam iugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentũ, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortẽ armatus expecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quàm occidere. Quid ergo? quod animi perditi, noxiosiq; habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati uarios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, unde incipiat quod uenit. Eadem illa ratio monet, ut si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potest, fac quemadmodũ potes, & quicquid obuenerit ad uim afferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto uiuere: at cõtrà pulcherrimum, mori rapto. Vale.

EPIST. 72. *De consilio ex summa uitæ captãdo. Et quomodo mors honesta res sit. Et de animi fortitudine.* ¶ Consilium *absenti rectè non dari. Consilij enim magnam partem in tempore esse: Consilium sub die & manu nasci: Consilia nostra ad totius uitæ non eius partis summum bonum respicere debere: at non casu eò ferri. Vnum & summum hominis bonum, honestum, cetera adulterina. Illud unum qui ament ipso etiam torquente securiores. summum bonum non esse positum in ludo Philosophorum literario qui ad syllabas ac minuta ediscenda auditores suos uocant, qui id agunt, ut Philosophia potius difficilis quàm magna uideatur. summam esse sapientiã bona malaq; distinguere. Eadem uirtute & malam fortunam uinci & bonam ordinari uirtutem, unius esse status, hoc est, augeri minui'ue non posse. Sapientem magno animo repulsam magistratus & uictoriæ, imò & Reipublicæ mutationem ferre: cùm totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo ducente, uoluatur, atque etiam morte mutetur: & in tali opere ars æterna Dei (cuncta temperantis) uertatur. Magnum animum, Deo & legi uniuersi uolentem obtemperare. Catonis non esse maius bonum uitam eius honestam, quàm mortem eius honestam. Virtutem ut ueritatem crescere non posse, ut quæ plena sit, numerosq; suos habeat. Paria esse bona quæ ex proposito, & quæ ex casu res tulit, Virtutem regulam esse qua rectum probemus,*

bemus. Rectum flexuram neq; recipere, neq; rigidari neq; intendi. Ex infirmitate nostra de uirtute non esse ferendam sententiam. Nam & luxurioso frugalitas: pigro, labor: delicato industria: desidioso studium pœna est: Hinc liquere satis, magno animo de magnis rebus iudicandum esse. Virtute sola, omnia ista sapientem perficere, in qua magnum profectum fecisse tum demum uideretur, si proficere uoluerit, si operam dederit, ut omne tempus suum sit: & ut uictor sit: non Persarum aut Medorum, sed uitiorum atq; mortis.

SVbinde me de rebus singulis consulis, oblitus uasto nos mari diuidi: cùm magna pars consilij sit in tẽpore, necesse est euenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sentẽtia mea, cùm iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur, res nostræ feruntur, imò uoluũtur. Ergo consilium sub die nasci debet: & hoc quoq; tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodũ autem inueniatur, ostendam. ¶ Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, uoles scire, ad summum bonum, & propositum totius uitæ respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus: non disponet singula, nisi cui iam uitæ suæ summa proposita est. Nemo quamuis paratos habeat colores, similitudinẽ reddet, nisi iam constet quid uelit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus uitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille qui sagittam uult mittere, & tunc dirigere, & moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quò dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus uentus est. Necesse est multum in uita nostra casus possit, quia uiuimus casu. Quibusdam autem euenit, ut quædam scire se nesciant: quemadmodũ quærimus sæpe eos, cum quibus stamus, ita plerunq; finem summi boni ignoramus appositum: nec multis uerbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colligis: digito (ut ita dicam) demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cùm possis dicere, Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cætera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & uirtutẽ adamaueris (amare enim parum est) quicquid illa contigerit, id tibi qualecunque aliis uidebitur, faustum felixque erit, & torqueri, si modò iacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ cęteris uidentur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris: hoc liqueat nihil esse bonum, nisi honestum, & omnia incommoda suo iure bona uocabuntur, quę modò uirtus honestauerit. Multis uidemur maiora promittere, quàm recipit humana conditio: non immeritò, ad corpus enim respiciunt: reuertantur ad animum, iam hominẽ Deo metientur. ¶ Erigete, Lucili uirorum optime, & relinque istum ludum literarium philo-

philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas uocant: qui animum minuta docendo demittunt & conterunt: fies similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt, ut philosophia potius difficilis quàm magna uideatur. ¶ Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores, hanc summam dixit esse sapientiam, *bona malaq́; distinguere*: Sequere, inquit, illos, si quid apud te habeo autoritatis, ut sis beatus, & te alicui stultum uideri sine: quisquis uolet tibi contumeliam facere, faciat & iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modò tecum erit uirtus. Si uis, inquit, beatus esse, si fide bona uir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquauerit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? Nihil interest, utrum Pharsalica acie Cato uincatur, an uincat? Hoc eius bonum, quo uictis partibus non potest uinci, par erat illi bono, quo uictor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eâdem enim uirtute & mala fortuna uincitur, & ordinatur bona: uirtus autẽ non potest maior aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pōpeius amittet exercitum: sed illud pulcherrimum reipublicæ prætextum optimates, & prima acies Pompeianarum partium senatus ferens arma uno prælio profligabuntur, & tam magni ruina imperij, in totum dissiliet orbem: aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet: ne hoc quidem miseræ reipublicæ continget, semel ruere. Omnia licet fiant; Iubam in regno suo, non locorum noticia adiuuet, non popularium pro rege suo uirtus obstinatissima. Vticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat, olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis, tam magno animo feret aliquid sibi ad uictoriam, quàm ad præturam obstitisse. Quo die repulsus est, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. Eodem loco habuit, prætura & uita excedere: omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationẽ Reipub. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cœlum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. Non semper tenebit hunc ordinem, sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quæcunque uides supra nos currere, & hæc quibus innixi atque impositi sumus, ueluti solidissimis carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inæqualibus ista spaciis eodem natura demittit: quicquid est, non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur, ad ulteriora non prospicit mẽs hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumq́; pateretur, si speraret omnia illa sic in uitã mortemq́; per ui-

tes ire, & composita dissolui, dissoluta cōponi: in hoc opere æter-
nam artem cuncta temperantis Dei uerti. Itaque Cato cùm æuum
animo percurrerit, dicet: Omne humanum genus est, quodque est,
quodq; erit, morte damnatum est, omnes quæ usquam rerum po-
tiuntur urbes, quæq; alienorum imperiorū magna sunt & decora,
ubi fuerint aliquādo quæretur, & uario exitij genere tollentur, alias
destruent bella: alias desidia, paxq; ad inertiam uersa consumet, &
magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles cāpos repen-
tina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam considen
tis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam,
si exiguo momento publica fata præcedo? Magnus animus Deo pa
reat: & quicquid lex uniuersi iubet, sine cunctatione patiatur: aut in
meliorem emittitur uitā, lucidius tranquilliusq; inter diuina man-
surus: aut certè sine ullo futurus incommodo, naturæ suæ remisce-
bitur, & reuertetur in totū. Non est ergo M. Catonis maius bonum
honesta uita, quàm mors honesta: quoniam non intenditur uirtus.
Idem esse dicebat Socrates ueritatem & uirtutē: quomodo illa non
crescit, sic nec uirtus quidem. Habet numeros suos, plena est. Non
est itaque quòd mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumen
da sunt, & quæ subita res tulit. Nam si hanc inæqualitatem recepe-
ris, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis e-
tiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Ca-
tonem uulnera sua animosius quàm fecerat, retractantem: calami-
tosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus serua-
tæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem,
ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant mise-
rum. ¶ Academici ueteres beatū quidem esse etiam inter hos cru-
ciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo
modo potest recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod
summum bonum est, supra se gradum non habet: si modò illi uir-
tus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto
corpore incolumis: manet autem. Virtutem enim intelligo animo-
sam & excelsam: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animū quē
sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei
pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profectò sa-
pientia infundet & tradet, persuadebit unum bonum esse quod ho-
nestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quàm regula,
qua rectum probari solet. Quam si flectes, quicquid ex illa muta-
ueris, iniuria est recti. Idem ergo de uirtute dicemus: & hæc recta
est. Flexuram non recipit: rigidari quidem, amplius intendi non po
test. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa nō
potest fieri, nec quæ ab illa quidē fiunt, alia aliis rectiora sunt. Huic
enim necesse est respondeant, ita paria sunt. Quid ergo, inquis? ia-
cére in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum uidetur tibi?
Illud

Illud licet magis admireris. Iacére in conuiuio, malum eſt: torqueri in eculeo, bonum eſt: ſi illud turpiter, hoc honeſtè fit. bona iſta aut mala, non efficit materia, ſed uirtus. Hæc ubicunque apparuit, omnia eiuſdē menſuræ ac precij ſunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æſtimat ex ſuo, quòd dicam paria bona eſſe aduerſa fortiter portantis, & proſpera honeſtè iudicantis: quòd dicam paria bona eſſe eius qui triumphat, & eius qui ante currum uehitur inuictus animo. Non putant enim fieri, quicquid facere non poſſunt: ex infirmitate ſua de uirtute ferunt ſententiam. Quid miraris, *ſi uri, uulnerari, occidi, alligari iuuat?* aliquando etiam libet? Luxurioſo frugalitas pœna eſt, pigro ſupplicij loco labor eſt, delicatus miſeretur induſtrij, deſidioſo ſtudere torqueri eſt. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli ſumus, dura atque intolerãda credimus, obliti quàm multis tormentum ſit uino carere, aut prima luce excitari. Nō iſta difficilia ſunt natura, ſed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum eſt: alioqui uidebitur illarum uitiū eſſe, quod noſtrum eſt. SIC quædam rectiſſima, cùm in aquam demiſſa ſunt, ſpeciem curui præfractique uiſentibus reddunt. Non tantùm quid uideas, ſed quemadmodū, refert. Animus noſter ad uera perſpicienda caligat. Da mihi adoleſcentem incorruptum, & ingenio uegetum, dicit fortunatiorem ſibi uideri, qui omnia rerum aduerſarū onera rigida ceruice ſuſtollit, quàm qui ſupra fortunam extat. Non mirum eſt, in tranquillitate non concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquē, ubi omnes deprimuntur: ibi ſtare, ubi omnes iacent. Quid eſt in tormētis, quid eſt in aliis quæ aduerſa appellamus, mali? ut opinor, ſuccidere mentem, & incuruari, & ſuccumbere: quorū nihil ſapienti uiro poteſt euenire. Stat rectus, ſub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorū quæ ferenda ſunt, diſplicet. Nam quicquid cadere in hominē poteſt, in ſe cecidiſſe nō queritur: uires ſuas nouit, ſcit ſe eſſe oneri ferendo. Nō educo ſapientē ex hominum numero, nec dolores ab illo, ſicut ab aliqua rupe nullum ſenſum admittente, ſubmoueo. ¶ Memini ex duabus partibus illum eſſe compoſitum. Altera eſt irrationalis: hęc mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis: hæc incōcuſſas opiniones habet, intrepida eſt, & indomita. In hac poſitum eſt ſummum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis uolutatio eſt: cùm uerò perfectum eſt, immota illa ſtabilitas eſt. Itaq; inchoatus ad ſumma procedens, cultorq; uirtutis, etiamſi appropinquat perfecto bono, ſed ei nondum ſummā manum impoſuit, ibi interim ceſſabit, & remittet aliquid ex intentione mentis: nondum enim incerta tranſgreſſus eſt, etiam nunc uerſatur in lubrico: beatus uerò, & uirtutis exactæ, tunc ſe maximè amat, cùm fortiſſimè expertus eſt: & metuēda cæteris, ſi alicuius honeſti officij precia ſunt, nō tantùm fert, ſed amplexatur, multoque audire mauult, tanto melior
quàm

quàm felicior. ¶ Venio nunc illò, quò me uocat expectatio tua: ne extra rerum naturã uagari uirtus nostra uideatur, & tremet sapiens, & dolebit, & expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis, ubi illud malũ uerũ est? illic scilicet si ista animum distrahunt, si ad confessionẽ seruitutis adducunt, si illi pœnitentiã sui faciũt. Sapiẽs quidẽ uincit uirtute fortunã: at multi professi sapientiã, leuissimis nonnunquã minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum uitiũ est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo: etiamsi persuasissem, nondũ tam parata haberẽ, aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerem. QVEMADMODVM lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi sæpius macerata & recocta nõ perbibit: sic alias disciplinas ingenia cũ accepẽre, protinus præstant: hæc nisi altè descendit, & diu sedit, animũ non colorauit, sed infecit, nihil ex his quæ promiserat, præstat. Citò hoc potest tradi, & paucissimis uerbis, unũ bonũ esse uirtutẽ. Nullũ certè sine uirtute, & ipsam uirtutẽ in parte nostri meliore, id est, rationali positã. Quid erit hæc uirtus? iudicium uerum & immotũ: ab hoc enim impetus ueniet mentis, ab hoc omnis species quæ impetũ mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneũ erit, omnia quæ uirtute cõtracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum aũt bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His preciũ quidẽ erit aliquod, cęterùm dignitas non erit: magnis inter se interuallis distabunt, alia maiora, alia minora erũt. Et in ipsis sapientiã sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est: alius iam in tantũ profecit, ut contra fortunã audeat attollere oculos, sed nõ pertinaciter, cedunt enim nimio splendore præstricti: alius in tantũ, ut possit cum illa conferre uultum, si iam peruenit ad summũ, & fiduciæ plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modò prodeant, modò sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseuerauerint: si quicquã ex studio & fideli intentione laxauerint, retrò eundum est. Nemo profectum ibi inuenit, ubi reliquerat. Instemus itaque, & perseueremus, plus quàm profligauimus restat: sed magna pars est profectus, uelle proficere. Huius rei cõscius mihi sum, uolo, & tota mẽte uolo, te quoq; instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu uideo. Properemus: ita demum uita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda uersantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi ptius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere utramq; fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrium adductis, hanc uocem emittere? *uici.* Quem uicerim, quæris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dacas bellicosum iacet: sed auariciam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui uictores gentium uicit. Vale.

EPIST. 73. *Quòd exclusis occupationibus continuato studio philosophandum sit: & quòd solius sapientis sit perpetuũ gaudium.* ¶ Philosophandum *esse non cùm uacauimus, sed omnibus aliis neglectis, isti rei incũbendum. Philosophiam nunquam omittendam neq; intermittendam esse, sapientem lætitia frui maxima, continua, sua. occupationes excludendas esse, at non his indulgendum.*

QVòd quæris à me, liquebat mihi, sic rem edidiceram, sed diu non retentaui memoriam meam. Itaq; nõ facilè me sequitur: QVOD euenit libris situ cohærentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quæcunq; apud illum deposita sunt, subinde excuti debẽt, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergò hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cùm primùm longiorem eodem loco sperauero moram, tunc in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis & incedendo scribere: quædam lectum, & ocium, & secretum desiderant: nihilominus his quoq, occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis: nunquam enim non succedent occupationes nouæ, serimus illas: itaq; ex una exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cùm hoc peregerò, toto animo incumbã: & si hãc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cùm uacaueris, philosophandũ est: omnia alia negligẽda, ut huic assideamus: cui nullũ tẽpus satis magnũ est, etiã si à pueritia usq; ad lõgissimos humani æui terminos uita ꝓtẽditur. Nõ multũ refert, utrũ omittas philosophiã, an intermittas. Nõ enim ubi interrupta est manet, & eorũ more, q̃ intẽta dissiliunt, usq; ad initia sua recurrit, quod à continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandę, sed submouendæ sunt. Tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari: atqui multi inter illa nõ student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat, non equidem eum, cuius animus in omni negocio lætus atq; alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur læticia. Sapienti uerò contexitur gaudium, nulla rumpitur causa: nulla fortuna: semper & ubiq; tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est: exiret ex animo, si intraret: ibi nascitur. Aliquãdo extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summam cutem stringat. Aliquando, inquam, incommodo afflatur, maximum eius, illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, uelut in corpore interdum robusto solidoq; eruptiones quædam pustularum & ulcuscula, nullum in alto malum est. HOC, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ uirum, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco, est leuior accessio. Hic nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus

pus bona ualetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. Sæpe ad eundem quem aduocauerat, excitatur, semel in totum sanatur. ¶ Dicam quomodo intelligas sanum, si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia uota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturq; nullum in beata uita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est. Qui quid abscedere non potest, id imperpetuum est: cuius perpetua futura læticia est, is suo gaudeat: Omnia autẽ quibus uulgus inhiat, ultrò citroq; fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoq; fortuita tunc delectant, cùm illa ratio temperauit ac miscuit: hæc est etiã quæ externa commendet, quorũ auidus usus ingratus est. ¶ SOLEBAT Attalus hac imagine uti: Vidisti aliquãdo canẽ, missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantẽ? quicquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla uoluptatẽ demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attoniti. Hoc sapiẽti non euenit: plenus est, etiam si quid obuenit, securè excipit, ac reponit, læticia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam uoluntatem, habet profectum, sed cui multũ desit à summo: hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modò in cœlum alleuatur, modò defertur ad terram. Impeditis ac rudibus nullus præcipationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt: inane sine termino est. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiæ alludunt: quã non quidem attigerunt, in conspectu tamen, & (ut ita dicã) sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem, nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cùm tam magna sint inter summos imosq; discrimina, cùm medicos quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendæ sunt, si semel intrauerint: in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus, melius non incipient quàm desinent. Vale.

EPIST. 74. *Quòd nulli debent esse gratiores principibus, quàm philosophiæ studentes: & de excellentißima boni uiri potentia.* ¶ Philosophiæ *fideliter dediti neq; contumaces neq; refractarij & contemptores regum & magistratuum: imo nulli alij aduersus ipsos gratiores. Colunt enim magistratum ut parentem, authorem, & tutorem securitatis, libertatis & pacis publicæ: quarum rerum memoria altius penetrat in sapientis animum, quàm in uitiosi, ebriosi, libidinosi & ceterorum eiusmodi. Qui uerè philosophatur, bene debet, bene soluit, libenter debitum & beneficium confitetur, nemini ingratus est, ocium pingue, arbitriumque sui temporis, quietem & tranquillitatem magistratui suo adscribit. Sapientem uni etiam Ioui parem, ad Deum quemque ire, uirtute: imò Deum ad homines & in homines uenire. Nullam enim sine Deo mentem bonam esse.*

ERrare mihi uidentur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumúe per quos publica administrantur. E cótrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immeritò. Nullis enim plus præstant, quàm quibus frui tranquillo ocio licet. Itaq; hi, quibus ad propositum bene uiuendi aditum confert securitas publica, necesse est autorem huius boni, ut parentem colant: multo quidem magis quàm illi inquieti, & in medio positi, qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tam plenè occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur exatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. Nec ullum habet malum cupiditas maius, quàm quòd ingrata est. Adiice nunc, quòd nemo eorum qui in Republica uersantur, quos uincat, sed à quibus uincatur, aspicit: & illis non tam iucundum est multos post se uidere, quàm graue aliquem ante se. Habet hoc uitium omnis ambitio, non respicit: nec ambitio tantùm instabilis est, uerùm cupiditas omnis, quia incipit semper à fine. At ille uir sincerus ac purus, qui relinquit & curiam, & forum, & omnem administrationem Reipublicæ, ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tutò licet, solumq; illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos ueneratur ac suspicit, quorum beneficio illis in uiis exit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verùm alios quoq; rex uiribus suis protegit. quis negat? SED quemadmodū Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & preciosiora illo mari uexit, & animosius à mercatore quàm à uectore soluitur uotum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quàm qui uilissima quæq; & saburræ loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinens, altius ad eos peruenit, qui illa bene utuntur. Multi sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas prò pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis uitiis, quæ uel bello rumpenda sunt: nisi fortè tam iniquum pútas esse sapientem, ut nihil uiritim se debere pro communibus bonis iudicet? Soli lunæq; plurimum debeo, & non uni mihi oriuntur: anno, temperantiq; annum Deo priuatim obligatus sum, quamuis non in meum honorem descripta sint: & stulta auaricia mortalium possessionem proprietatemq; discernit, nec quicquam suum credit, esse, quod publicū est? At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quàm cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. Adiice nunc, quòd magna & uera bona non sic diuiduntur, ut exiguum in singulos

cadat:

cadat, ad unum quemq; tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. Epulum & uisceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. At hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quàm singulorum sunt. Cogitat itaq; sapiens, per quem sibi horum usus fructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas uigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum, publica necessitas uocet, agitq; gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia, præcipuè bene debere, beneficia bene soluere. Interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac prouidentia contingit illi pingue ociũ, & arbitrium sui tẽporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc ocia fecit.
Namq; erit ille mihi semper Deus.——

Si illa quoque ocia multum autori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boues (ut cernis) & ipsum
Ludere quæ uellem, calamo permisit agresti.

Quanti æstimamus hoc ociũ, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cœlum compendiariò uoco. ¶ Solebat Sextius dicere, Iouem plus non posse quàm bonum uirum. Plura Iupiter habet quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis quàm inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris cui maius speciosiusq; nauigium est. Iupiter quo antecedit uirum bonum? diutius bonus est. Sapiẽs nihilo se minoris æstimat, quòd uirtutes eius spacio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata uirtus est: sic Deus nõ uincit sapientẽ felicitate, etiãsi uincit ætate. Nõ est uirtus maior, q̃ lõgior. Iupiter omnia habet: sed nẽpe aliis tradidit habenda. Ad ipsum hic unus usus pertinet, quòd utendi etiam omnibus causa est. Sapiens tam æquo animo omnia apud alios uidet, contemnitq;, quàm Iupiter: & hoc se magis suspicit, quòd Iupiter uti illis non potest, sapiens non uult. Credamus itaq; Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad astra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperãtiam, hac secundum fortitudinem. Non sunt dij fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominẽ ad deos ire? *Deus ad homines uenit*, imò (quod propius est) *in homines uenit*. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quàm humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus. Vale.

EPIST. 75. *De inani metu: & ex quibus causis oriatur, & quibus purgetur remediis: & quòd ea quæ uulgus probat, bona non sunt.* ¶ Verum bonum *in eo ipso, quod Honestum est, non in fortuna ponendum esse. In his enim quæ fortunæ sint, sapientem non fieri sui arbitrij: omnia enim & in omnibus rebus ferè ei timendum ac metuendu esse. Omne beatum, intrepidum & sine perturbatione, tutum deniq; esse. Igitur uia hæc est ad tuta & beata, externa despicere, & honesto contentum esse. Nihil uirtute melius, fortunam ludos facere: eum qui aliud à uirtute suum bonum censeat de prouidentia diuina malè iudicare (nimirum quod multa incommoda uiris bonis accidant) Deinde uirtuti iniuriam facere, quòd se ipsa sit contenta. Præterea in his externis nihil beati inesse, cum ipsa externa ipsi Deo desint. Item si bona censenda essent, sequeretur, Deum ab homine uinci posse. Adhæc, externa hæc quæ uocant bona brutis quibusdam adsunt plenius, summum bonum in pessima nostri parte ponendum non esse. Externa Opinione non re ipsa bona esse: commoda & producta uocari posse, at non bona. Hoc nobis meritò placere oportere, quod ipsi Deo summè placeat, hoc est rationem. Virum iustiorem & meliorem non censeri saluis liberis, amicis, aut opibus. Huiusmodi rerum præsentia sapientem ac bonum non fieri, ut eorum absentia insipientem non reddi. Metum futurorum nobis deponendum.*

EPistola tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoq; meam (quæ iam mihi segnis ac lenta est) euocauit. Quidni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ uitæ hanc persuasionem, unum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. Nam qui alia bona iudicat, in fortunæ uenit potestatem, alieni arbitrij fit. Hic amissis liberis mœstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum uidebis alienæ uxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt quos honor ipse uexet. Illa uerò maxima est ex omni mortalium populorum turba, miserorum, quam expectatio mortis exagitat undiq; impendens. Nihil enim est, unde non subeat. ITAQVE ut in hostili regione uersantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix, nisi hic timor è pectore eiectus est, palpitantibus præcordiis uiuitur. Occurrent acti in exilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitiis inopes: occurrent naufragi, similiaúe naufragiis passi, quos aut popularis ira, aut inuidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosq; disiecit, procellę more, quę in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam uicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam uim accidentibus unum calamitas opprimit, cæteros metus, paremq; passis tristiciam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. QVEMADMO-

ADMODVM aues etiã inanis fundæ sonus territat, ita nos non ad
ictum tantùm exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quis-
quam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum
est, nisi qđ intrepidũ. Inter suspecta malè uiuitur. Quisquis se multũ
fortuitis dedit, ingentẽ sibi materiã perturbationis & inexplicabilẽ
fecit. Vna hæc uia est ad tuta uadenti, & externa despicere, & hone-
sto contentũ esse. Nam qui aliquid uirtute melius putat, aut ullum
præter illã bonũ, ad hæc quæ à fortuna sparguntur, sinũ expandit,
sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginẽ animo tuo propone,
ludos facere fortunã, & in hunc mortalium cœtum honores, diui-
tiàs, gratiam excutere: quorũ alia inter diripiẽtiũ manus scissa sunt,
alia infida societate diuisa, alia magno detrimẽto eorũ in quos de-
uenerant prensa: ex quib. quædã aliud agentibus inciderunt, quędã
quia nimis captabantur, amissa, & dũ auidè rapiuntur, expulsa sunt.
Nulli uerò etiã cui rapina feliciter cessit: gaudiũ rapti durauit in po-
sterum. Itaq; prudentissimus quisq; cùm primùm induci uidet mu-
nuscula, à theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manũ
conserit cum excedẽte, nemo exeuntẽ ferit. Circa primũ rixa est. Idẽ
in his euenit, quæ fortuna desuper iactat. Aestuamus miseri, distrin-
gimur, multas habere cupimus manus: modò in illã respicimus, ni-
mis tardè nobis mitti uidentur, quæ cupiditates nostras irritant, ad
paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiã cadentibus cu-
pimus, gaudemus si quid inuasimus: inuadendiq; quos spes uana
delusit, uilẽ prædã magno aliquo incõmodo luimus, aut inde falli-
mur. Secedamus itaq; ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi
spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. ¶ Quicunq;
beatus esse cõstituit, unũ esse bonũ putet, quod honestũ est. Nã si ul-
lum aliud existimat, primùm malè de prouidẽtia iudicat: quia mul-
ta incõmmoda iustis uiris accidunt: & quia quicquid nobis dedit,
breue est & exiguũ, si cõpares mũdi totius æuo. Ex hac deploratio-
ne nascitur, ut ingrati diuinorũ interpretes simus. Querimur, quòd
non semper, & quòd pauca nobis, & incerta, & abitura contingant.
Inde est quòd nec uiuere, nec mori uolumus. Vitæ nos odiũ tenet,
timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nõs ulla felicitas
potest. Causa autem est, quòd non peruenimus ad illud bonũ im-
mensum & insuperabile, ubi necesse est resistat uolũtas nostra: quia
ultra summum non est locus. ¶ Quæris, quare uirtus nullo egeat?
præsentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil nõ illi magnũ
est, quia satis. Ab hoc discede iudicio, non pietas constabit, non fi-
des: multa utranq; præstare cupienti patienda sunt, ex his quę mala
appellantur, multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tã-
quam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit
magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia uelut minuta
contempserit, quę pro maximis uulgus optat: perit gratia & relatio

gratiæ. Aestimatur labor, si quicquam preciosius fide nouimus, si non optima spectamus. ¶ Sed ut illa præteream, aut ista bona non sunt quę uocantur, aut homo felicior Deo est. Quoniam quidē quæ parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lauticia, nec opes, nec quicquam ex his hominem inescantibus, & uili uoluptate ducentibus pertinet. Ergo aut incredibile est bona Deo deesse, aut hoc ipsum argumentū est, bona non esse, quæ Deo desunt. ¶ Adiice, quòd multa quæ bona uideri uolunt, animalibus quàm homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius utuntur: Venere non æquè fatigantur. Virium illis maior est, & æquabilior firmitas. Sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt: fruūtur uoluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili sine ullo pudoris, aut pœnitentiæ metu. Considera tu itaq;, an id bonum uocādum sit, quo Deus ab homine uincitur? ¶ Summum bonum in animo constituamus: obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessima transit, & trāsfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda. Bona illa sunt uera, quæ ratio dat: solida ac sempiterna, quæ cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. Cætera opinione bona sunt: & nomen quidem habēt commune cum ueris, proprietas in illis boni non est. Itaq; commoda uocentur, & (ut nostra lingua loquar) producta: cæterùm sciamus mancipia nostra esse, non partes, & sint apud nos, sed ita, ut meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerētur propter quæ nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quàm aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non hæreant: si abducantur, sine ulla nostri laceratione discedant. Vtamur illis, non gloriemur: & utamur parcè, tanquam depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. Ipsa enim felicitas se nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, citò deseritur, & ut non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: cæteri cum his inter quæ eminuêre, labuntur, & illos degrauāt ipsa quæ extulerāt. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas præcipitat atq; urget, necunquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet euētus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quicquid uirtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus. Nullus aūt cōtra fortunam inexpugnabilis murus est. Intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentū, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere. sciatq; illa ipsa quib. lædi uidetur, ad conseruationē uniuersi pertinere, & ex his esse, quæ cursum mūdi officiūq; cōsummant. Placeat homi-

homini,quicquid Deo placuit:ob hoc se ipsum suaq; miretur,quòd non potest uinci,quòd mala ipsa sub se tenet,quòd ratione,qua ualentius nihil est,casum doloremq; & iniuriam subigit. Ama ratione͂: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in uenabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas. Iuuenilia nonnunquã ingenia cupido gloriæ in conte͂ptũ tã ferri quàm igniũ misit. Species quosdã atq; umbra uirtutis in morte͂ uoluntariã trudit. Quanto his omnib. fortior ratio est, quanto cõstantior:tanto uehemẽtior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis,inquit, ꝙ negatis ullũ esse aliud ab honesto bonũ. Non faciet uos hęc munitio tutos à fortuna, & immunes ¶ Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratã patriam, & parẽtes bonos: horũ pericula nõ potestis spectare securi, perturbabit uos obsidio patriæ, liberorũ mors, parentũ seruitus. ¶ Quid aduersus hos pro nobis respõderi soleat, ponã. Deinde tũc adiiciã, quid præterea respondendũ putẽ. Alia cõditio est in his, quæ ablata in locũ suum aliquid incõmodi substituũt: tanquã bona ualetudo uitiata in malã transfertur, acies oculorũ extincta, cæcitate nos afficit. Nõ tãtùm uelocitas perit poplitib. incisis, sed debilitas ꝓ illa subit: hoc nõ est periculũ in his, quę paulo antè retulimus. Si amicum bonum amisi, nõ est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locũ impietas succedit. Deinde non amicorũ illis aut liberorũ interitus, sed corporum est. Bonũ aũt uno modo perit, si in malũ trãsit, qđ natura nõ patitur: quia omnis uirtus & opus omne uirtutis incorruptũ manet. Deinde etiã si amici perierũt, etiã si probati respondentesq; uoto patris liberi, est qđ illorũ expleat locũ. Quid sit, quæris? quòd illos bonos fecerat uirtus. Hęc nihil uacare patitur loci: totũ animũ tenet, desiderium omnium tollit, sola satis est. Omnium enim bonorum uis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrẽs intercipiatur atq; abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices uirum iustiorem saluis liberis, quàm amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliore͂ quide͂. Non facit collectio amicorum sapientiore͂, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriore͂: quamdiu uirtus salua fuerit, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beatior & amicorũ & liberorum turba succinctus? Quid ni nõ sit? Summũ enim bonũ nec infringitur, nec augetur, in suo modo permanet: utcunq; fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamuis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spacium eius pertinet, non ad formam: licèt alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est puluere͂ solueris, in eade͂ uterq; forma fuit. Quod rectũ est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quàm contrahi potest.

I 5 Ho-

Honestam uitam ex centū annorum numero inquātum uoles corripe,& in unū diem coge,ęquè honesta est: modò latius uirtus funditur,regna,urbes,prouincias temperat: fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosq; dispensat officia: modò arcto fine circundatur paupertatis,exilij,orbitatis:non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatū,ex regio in humilem subducitur,ex publico & spacioso iure in angustias domus uel anguli coit. Aequè magna est,etiā si in se recessit,undiq; exclusa.Nihilominus enim magni spiritus est & erecti,exactæ prudentiæ,indeclinabilis iusticiæ: ergo æquè beata est.beatum enim illud in uno loco positū est,in ipsa mēte, stabile, grande, tranquillum, quod sine scientia diuinorum humanorumq; non pōtest effici.Sequitur illud,quod me responsurum esse dicebam.Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum: eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat.Non magis hanc timet,quàm illam dolet. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant, & congruunt.Hæc concordia perit,si animus quem excelsum oportet esse,luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & solicitudo, & in ullo actu pigritia. Honestū enim securū & expeditum est,interritū est,in procinctu stat. ¶ Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur?nō & color eius mutabitur, & uultus eius agitabitur,& artus refrigescent?& quicquid aliud, non ex imperio animi,sed inconsulto quodam naturę impetu geritur.Fateor: sed permanebit illi persuasio eadē,nihil illorum malum esse,nec dignū,ad qđ mens sana deficiat.Omnia quæ facienda erūt, audacter facit & promptè.Hoc enim stulticiæ propriū quis non dixerit,ignauè & contumaciter facere quæ facit, & aliò corpus impellere, aliò animū,distrahiq; inter diuersissimos motus.Iā propter illa ipsa quibus extollit se miraturq;, contēpta est, & ne illa quidē quibus gloriatur,libenter facit.Si uerò aliquod timetur malū,eo perinde dum expectatur quasi uenisset urgetur: & quicquid ne patiatur timet, iā metu patitur.QVEMADMODVM in corporibus futuri languoris signa præcurrunt, quædā enim segnitia neruis inest, & sine labore ullo lassitudo & oscitatio, & horror mēbra percurrens:sic infirmus animus multo antè quàm opprimatur, malis quatitur. Præsumit illa,& ante tempus cadit. Quid demētius autem quàm angi futuris, nec se tormento reseruare,sed accersere sibi miserias, & admouere, quas optimū est differre,si discutere nō possis? Vis scire, futuro neminē debere torqueri?quicūq; audierit post q̄nquagesimū annū sibi patiēda supplicia,nō perturbatur, nisi si mediū spaciū trāsilierit, & se in illā seculo post futurā solicitudinē immiserit.Eodem modo fit, ut animos libenter ægros, & captantes causas doloris, uetera atq; obliterata contristent: & quæ præterierunt, & quæ futura sunt, absunt,neutra sentiamus.Non est autē, nisi ex eo quod sentias,dolor.

EPIST. 76. *Quòd uerba philoſophi nec accurata debent eſſe, nec arida: & de tribus generibus in philoſophia proficientium.* ¶ Philoſophi ſermo *in colloquiis, & epiſtolis neque accerſitus neque fictus eſſe debet. Philoſophus enim oſtendere, quàm loqui mauult, uerbis curam non impendit: non delectat, ſed prodeſt. Animos ratione non ſermone ſanare ſtudet. Beatum ſe putat non qua ſcit, ſed qua facit. Proficientium alios eſſe qui omnes affectus & uitia poſuerunt: alios qui non omnes ſed maximos, alios qui quoſdam ex maximis. Quoſque iis gradus, ſuo ordine expetendos.*

MInus tibi accuratas à me epiſtolas mitti quereris. Quis enim accuratè loquit᷑, niſi qui uult putidè loqui? Qualis ſermo me⁹ eſſet, ſi unà ſederemus, aut ambularemus, illaboratus & facilis: tales eſſe epiſtolas meas uolo, quæ nihil habeāt accerſitū, nec fictum. Si fieri poſſet, quid ſentiā, oſtēdere quā loqui mallem. Etiā ſi diſputarem, nec ſupploderē pedem, nec manum iactarē, nec attollerē uocē, ſed iſta oratorib. reliquiſſem, cōtentus ſenſus meos ad te pertuliſſe, quos nec exornaſſē, nec abieciſſē: hoc unum planè tibi approbare uellem, omnia me illa ſentire quæ dicerē: nec tātùm ſentire, ſed amare. Aliter homines amicā, aliter liberos oſculantur: tamē in hoc quoq; amplexu tam ſancto & moderato, ſatis apparet affectus. Nō mehercules ieiuna eſſe & arida uolo, quæ de reb. tam magnis dicentur. Neq; enim philoſophia ingenio renūciat, multum tamē operis impendi, uerbis non oportet. Hęc ſit propoſiti noſtri ſumma: quod ſentimus, loquamur: quod loquimur, ſentiamus. Concordet ſermo cū uita. Ille promiſſum ſuum impleuit, qui & cū uideas illum, & cū audias, idem eſt. Videbimus qualis ſit, quantus ſit, an unus ſit. Non delectent uerba noſtra, ſed proſint. Si tamen contingere eloquentia non ſolicito poteſt, aut ſi parata eſt, aut paruo cōſtat, aſſit, & res pulcherrimas proſequatur. Sit talis, ut res potius quàm ſe oſtēdat. Aliæ artes ad ingeniū totæ pertinēt, hîc animi negociū agitur. Non quærit æger medicum eloquentē, ſed ſanantē: ſed ſi ita cōpetit, ut idem ille qui ſanare pōt, comptè de his quæ facienda ſunt diſſerat, boni conſulet: nō tamē erit, quare gratulet᷑ ſibi, quòd inciderit in medicū etiam diſertū. Hoc. n. tale eſt, quale ſi peritus gubernator etiā formoſus eſt. Quid aures meas ſcalpis? Quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, ſecandus, abſtinendus ſum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum ueterē, grauem, publicū. Tātum negocij habes, quantum in peſtilentia medicus. Circa uerba occupatus es? Iamdudum gaude, ſi ſufficis rebus. Quando multa diſces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita ut excidere non poſſint? quando illa experieris? Non enim ut cætera memoriæ tradidiſſe ſatis eſt. In opere tentanda ſunt. Non eſt beatus qui ſcit illa, ſed qui facit. ¶ Quid ergo? infra illum nulli gradus ſunt; ſtatim ad ſapientiam præceps eſt? Non exiſtimo. Nam qui proficit, in numero quidem ſtultorum eſt, magno tamen inter-

interuallo ab illis diducitur :inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina.In tres classes(ut quibusdam placet) diuiduntur. *Primi* sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in uicinia eius constiterunt:tamen etiam quod propè est, extrà est. Qui sint hi, quæris? qui omnes iam affectus ac uitia posuerunt: quæ erant complectenda didicerunt. Sed illis adhuc inexperta fiducia est, bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, decidere nō possunt. Iam ibi sunt, ubi non est retrò lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicāt iam effugisse morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stare; quia nemo sit extra periculum maliciæ, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi. Nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata uitia, & dura, ut auaricia, ut ambitio nimia, postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam ualde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt: uel, si mauis ita finiamus, Nimis imminere leuiter petendis, uel ex toto non petendis, aut in magno precio habere in aliquo habenda, uel in nullo. Affectus sunt motus animi, improbabiles, subiti & concitati, qui frequentes neglectique fecēre morbū: SICVT distillatio una, nec adhuc in mortem adducta tussim facit, assidua & uetus phthisim. Itaque qui plurimum profecēre, extra morbos sunt, affectus adhuc sentiunt, profectò proximi. *Secundum* genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus disposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem relabi. *Tertium* illud genus extra multa & magna uitia est, sed non extra omnia. Effugit auariciam, sed iram adhuc sentit. Iam non solicitatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem: iam non concupiscit, sed adhuc timet: & in ipso metu ad quædam satis firmus est. quibusdam credit, mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & assidua intentione studij, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te uideas malorum: aspice, quàm nullum sit nephas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publicè priuatimq; peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego uerò, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quàm promiserim: præoccupati sumus, ad uirtutem contendimus, inter uitia districti: pudet dicere,
hone-

honesta colimus quantum uacat. At quàm grande præmium nos expectat, si occupationes nostras & mala tenacissima abrumpimus. Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti uoluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillũ est, quod nocet, quàm cui nocetur. Optima, noxa carent. Expectant nos, si ex hac aliquando fece in illud euadimus sublime & excelsum, trãquillitas animi, & expulsis erroribus absoluta libertas. Quæris, quæ sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia uelle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inæstimabile bonum est, suum fieri. Vale.

EPIST. 77. *Quòd etiam in senectute discendum est: & quòd proprium & uerum hominis bonum est ratio tantùm, uel uirtus.* ¶ Seni etiam discendum. *Turpe esse tibicini & præconi concursum esse; in illo autem loco ubi uir bonus discitur, paucißimos sedere. Omnia suo bono constare. Hominis summum bonum non esse sagacitas, cursus, audacia, fortitudo, forma, uelocitas, corpus, motus, uox, diuitiæ aut similia, sed ratio. Priora illa homini cum aliis rebus communia sunt, imò in illis à brutis etiam uincitur. Sola ratio hominis propria est. Vnum igitur bonum in homine est, quod unum hominis est. Purpura & sceptrum fœlicem non facit, nam & faceret scenicos fœlices. Non diuitiæ aut honores; nam pumilio licet in monte sit, semper pumilio est, ut Colossus magnitudinem suam seruat, etiamsi steterit in puteo. Erramus nos qui hominem non æstimamus ex eo quod est, sed eo quo ornatur. Vis æstimare hominem? Pone nudum à fortunæ commodis, animum intuere.*

INimicitias mihi denuncias, si quicquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris. Vide quàm simpliciter tecum uiuam, hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio. Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? Quid autem stultius est, quàm quia diu non didiceris, non discere? quid ergo? idem faciam quod trossuli & iuuenes? Bene mecũ agitur, si hoc unum senectutẽ meã dedecet. Omnis ætatis homines hæc schola admittit: in hac senescamus, iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circum deferar, & nullum par sine me depugnabit, ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quàm diu nescias, &, si prouerbio credimus, quàm diu uiuas. Nec ulli hoc rei magis conuenit, quàm huic: tam diu discendum est quemadmodum uiuas, quàm diu uiuis. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quæris quid doceam? Etiam seni esse discendum. ¶ Pudet autem me generis humani, quoties scholam intraui: præter ipsum theatrũ Neapolitanorũ (ut scis) trãseundum est Metronactis petẽtib. domũ. Illud quidẽ factum est, & hoc ingẽti studio, quid sit? Pitaules bonũ iudicatur. Habet tibicen quoq; Græcus & præco cõcursum: at in illo loco, in quo uir bonus disci-

discitur, paucissimi sedent: & hi plerisq; uidentur nihil boni negocij habere quod agant, inepti & inertes uocantur. Mihi contingat iste derisus. Aequo animo audienda sunt imperitorũ conuicia: & ad honesta uadẽti, contẽnendus est iste contẽptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas: imò ideo magis propera, quoniã id nũc aggressus es, quod perdiscere uix senex possis. ¶ Quantũ, inquis, proficiã? quantũ tentaueris. Quid expectas? Nulli sapere casu obtigit. Pecunia ueniet ultrò, honor afferetur, gratia ac dignitas fortasse ingerẽtur tibi: uirtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum quod honestũ: In illis nihil inuenies ueri, nihil certi, quæcunq; famæ placent. Quare hoc unum sit bonum, quod honestum; dicam, quoniam me parum executum priore epistola iudicas, magisq; hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas: & ut in arctum, quæ dicta sunt, contraham: Omnia suo bono constant. uitem fertilitas commendat, sapor uinum, uelocitas ceruum. Quare fortia dorso iumẽta sint, quæris, quorum hic unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quôq; optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia; deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cætera illi cum animalibus satisq; communia sunt. Valet, & leones: formosus est, & pauones: uelox est, & equi: non dico, in his omnibus uincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet, & arbores: habet impetum & motum uoluntariũ, & bestiæ & uermes: habet uocem, sed quanto clariorem canes, acutiorẽ aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremq; lusciniç. Quid in homine proprium? Ratio: hæc recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res cum bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit: hæc ratio perfecta, uirtus uocatur, eademq; honestum est. Id itaq; unum bonum est in homine, quod unum hominis est. Nunc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quàm ratio, hæc erit unum eius bonũ, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine propriũ solumque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, ualetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorumq; serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum:

tum. Ergo est unum bonum hominis: quod qui habet, etiã si aliis destituitur, laudandus est: quod qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quæ conditio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quæ preciosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quæ fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferẽdum incursum maris solida, gubernaculo parens, uelox, & consentiens uento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui uagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, quæritur. Eo quodq; laudatur cui cõparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoq; nihil ad rem pertinet, quãtum aret, quantum fœneret, à quàm multis salutetur, quàm precioso incumbat lecto, quàm perlucido poculo bibat: sed; quàm bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturæ suæ uoluntatem accommodata. Hæc uocatur uirtus: hoc est honestum & unicum hominis bonum. Nam cùm sola ratio perficiat hominẽ, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem unum hominis bonũ est, quo uno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quæ à uirtute profecta contractaq; sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo unũ ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: ualidiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorẽ, facit uirtus: nam cætera quæ cupiditates nostras irritant, deprimũt quoq; animũ & labefaciũt, & cũ uidentur attollere, inflant, ac multa uanitate deludũt. Ergo unũ id bonũ est, quo melior animus efficitur. Oẽs actiones totius uitæ honesti ac turpis respectu tẽperantur: ad hæc faciẽdi & nõ faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus, quod honestè se facturũ putauerit, faciet: etiam si laboriosum erit, faciet: etiã si damnosum erit, faciet: etiã si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiã si pecuniã affert, etiam si uoluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestũ utiq; secuturus est, turpe itaq; uitaturꝰ: & in omni actu uitæ spectaturus hæc duo, nullum aliud bonum quã honestum, nec aliud malum quã turpe. Si una indepravata uirtus est, & sola permanet tenoris sui, unum est bonum uirtus: cui iam accidere ut non sit bonum, non potest, mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stulticiã non reuoluitur. Dixi, si fortè meministi, concupita uulgo, & formidata inconsulto impetu, plerosq; calcasse: inuentus est qui flammis imponeret manũ, cuius risum non interrumperet tortor, qui in funere liberorũ lachrymam non mitteret, qui morti intrepidus occurreret: amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quòd si hoc potest breuis obstinatio

tio animi,aliquo ſtimulo excitata:quanto magis uirtus, quæ nõ ex impetu,nec ſubitò,ſed æqualiter ualet,cui perpetuũ robur eſt? Sequitur,ut quæ ab incõſultis ſæpe contẽnuntur, à ſapientib.ſemper, ea nec bona ſint,nec mala. Vnũ ergo bonum ipſa uirtus eſt,quę inter hanc fortunam & illam ſuperba incedit,cũ magno utriuſq; contemptu. Si hanc opiniõnẽ receperis,aliquid bonũ eſſe præter honeſtũ,nulla non uirtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, ſi quidquam extra ſe teſpexerit.Quod ſi eſt,rationi repugnat,ex qua uirtutes ſunt:& ueritati,quæ ſine ratione non eſt.Quæcunq; aũt opinio ueritati repugnat,falſa eſt. Virum bonum cõcedas neceſſe eſt ſummę pietatis erga deos eſſe.Itaq; quicquid illi acciderit,ęquo animo ſuſtinebit. Sciet enim id accidiſſe lege diuina, qua uniuerſa procedunt.Quod ſi eſt,unum illi bonum erit,quod honeſtũ : in hoc enim poſitum eſt & parêre diis, nec excãdeſcere ad ſubita,nec deplorare ſortem ſuam,ſed patienter excipere fatum,& facere imperata. Si ullum aliud eſt bonum quàm honeſtum, ſequetur nos auiditas uitæ, auiditas rerum uitam inſtruentium,quod eſt intolerabile, infinitũ, uagum.Solum ergo bonum eſt honeſtum,cui modus eſt. Diximus, hominum futuram feliciorẽ uitam quàm deorum, ſi ea bona ſunt, quorũ nullus diis uſus eſt,tanquã pecunia & honores. Adiice nunc, quòd ſi modò ſolutæ corporib. animæ manent, felicior illis ſtatus reſtat,quã eſt dum uerſatur in corpore.Atqui ſi iſta bona ſunt, quibus per corpora utimur,emiſſis erit peius:quod cõtra fidem eſt, feliciores eſſe liberis & in uniuerſum datis,clauſas & obſeſſas. Illud quoq; dixeram,ſi bona ſunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis animalibus,& muta animalia beatam uitã actura: quod fieri nullo modo põt.Omnia pro honeſto patienda ſunt:quod non erat faciendum,ſi eſſet ullũ aliud bonũ quàm honeſtũ. Hæc quãuis latius executus eſſem priore epiſtola,cõſtrinxi,& breuiter percurri. Nunq̃ aũt uera tibi opinio talis uidebitur, niſi animũ alleues, & teipsũ interroges:ſi res exegerit,ut pro patria moriaris,& ſalutẽ omnium ciuium tua redimas,an porrecturus ſis ceruicẽ, non tantũ patienter, ſed etiã libenter.Si hoc facturus es,nullum aliud bonũ eſt. Omnia relinquis,ut hoc habeas. Vide,quanta uis honeſti ſit. Pro Rep.morieris,etiã ſi nõ ſtatim facturus hoc eris, cũ ſcieris tibi eſſe faciendũ: interim ex re pulcherrima magnũ gaudium etiã tempore breui ac exiguo capitur:& quãuis fructus operis peracti nullus ad defunctũ exemptũq; rebus humanis pertineat,ipſa tamen contẽplatio futuri operis iuuat:& uir fortis & iuſtus cũ mortis ſuæ precia ante ſe poſuit,libertatẽ patriæ,ſalutẽ omniũ pro quib.dependit animã,in ſumma uoluptate eſt,& periculo ſuo fruitur.Sed ille quoq;,cui etiã hoc gaudium eripitur,quod tractatio operis maximum & ultimũ præſtat,nihil cunctatus diſſiliet in mortẽ,facere rectè, pieq; contentus. Oppone etiã nunc illi multa quæ dehortent.Dic,factum tuũ matu-

ra ſequetur obliuio,& parum grata exiſtimatio ciuium, reſpondebit tibi. Iſta omnia extra opus meum ſunt, ego ipſum contemplor, hoc eſſe honeſtum ſcio. Itaq; quocunq; ducit ac uocat, uenio. Hoc ergo unum bonum eſt, quod non tantùm perfectus animus, ſed generoſus quoq; & indolis bonæ ſentit: cætera leuia ſunt, mutabilia. Itaq; ſolicitè poſſidentur, etiā ſi fauente fortuna in unum congeſta ſunt: dominis ſuis incumbunt grauia, & illos ſemper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex iſtis quos purpuratos uides, felix eſt, non magis quàm ex illis quibus ſceptrum & chlamydem in ſcena fabulæ aſſignant: cū præſente populo elati inceſſerunt, & cothurnati, ſimul exierunt, excalceantur, & ad ſtaturam ſuam redeunt. Nemo iſtorum quos diuitiæ honoresq; in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus uidetur? Cùm baſi illum ſua metiris: paruus pumilio, licèt in monte conſtiterit, Coloſſus magnitudinem ſuā ſeruabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore; ſic nobis imponitur, quòd neminē æſtimamus eo quo eſt, ſed adiicimus illi & ea quibus adornatus eſt. Atqui cùm uoles ueram hominis æſtimationem inire, & ſcire qualis ſit, nudū inſpice: ponat patrimoniū, ponat honores, & alia fortunæ mendacia, corpus ipſum exuat: animū intuere, qualis quantusq; ſit, alieno an ſuo magnus: ſi erectis oculis gladios micantes uidet, & ſi ſcit ſua nihil intereſſe, utrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum uoca. Si cùm illi denunciata ſunt corporis tormenta, & quæ caſu ueniunt, & quæ potētioris iniuria, ſi uincula & exilia, & uanas humanarum formidines mentiū, ſecurus audit, & dicit:

—*Non ulla laborum*
O uirgo noua mi facies inopina'ue ſurgit,
Omnia præcepi, atq; animo mecum ipſe peregi.

Tu hodie iſta denuncias: ego ſemper denunciaui mihi, hominē paraui ad humana, præcogitati mali mollis ictus uenit. At ſtultis & fortunæ credentibus, omnis uidetur noua rerum & inopinata facies. Magna autē pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc ut ſcias, ea quæ putauerunt aſpera, cùm aſſueuere, patiuntur. Ideo ſapiens aſſueſcit futuris malis: & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando uoces imperitorū, dicentium: Neſciebam hoc mihi reſtare. Sapiens ſcit ſibi omnia reſtare: quicquid factum eſt, dicit, Sciebam. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER Vndecimus.

EPIST. 78. *Exemplis & rationibus docet, de morte non eſſe curandum.* ¶ Mortem contemnendam *eſſe, exemplo Marcellini docet, qui morbo correptus moleſtiſſimo, triduana inedia periit. nec enim rē*

magnam esse uiuere, ut quæ seruis & animalib. sit communis: contra rem magnam, mori prudenter, & fortiter, quod ij facere solent nonnunquam quibus seruitus amara est. A morte nihil eorum quæ amittimus morari nos debere: non uoluptates, non amicos, non patriam, non deniq; metum ipsum mortis. Nam hæc nostra uita, uerum intuentibus, mors est. Vitæ officium moriendo nos minimè exuere, cùm ipsum mori morsq; ipsa sit unum ex uitæ officiis.

SVbitò nobis hodie Alexandrinæ naues apparuerũt, quę præmitti solent, & nunciare secuturæ classis aduentum: tabellarias uocant. Gratus illarum Campaniæ aspectus est. Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere uelorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æquè adiuuat cursum, quàm summa pars ueli: illinc maximè nauis urgetur. Itaq; quoties uentus increbuit, maiorq; est quàm expedit, antemna submittitur. Minus habet uiriũ flatus ex humili. Cùm intrauere Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur uertice Pallas,

cæteræ uelo iubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarũ insigne indiciũ est. In hoc omniũ discursu properantiũ ad littus, magnã ex pigritia mea sensi uoluptatẽ, quod epistolas meorũ accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerũ mearũ status, quid afferrẽt. Olim iam nec perit quicquã mihi, nec acquirit. Hoc etiã si senex non essẽ, fuerat sentiẽdum. Nunc uerò multo magis, quia quantulumcũq; haberẽ, tamen plus iam mihi superesset uiatici, quàm uiæ, presertim cũ eam uiam simus ingressi, quã peragere nõ est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris. Vita nõ est imperfecta, si honesta est. Vbicunq; desines, si bene desinis, tota est. Sæpe aũt & fortiter desinendũ est, & non ex maximis causis. Nã nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenẽt. ¶ Tullius Marcellinus (quem optimè noueras) adolescens quietus & citò senex, morbo, & nõ insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cœpit deliberare de morte: conuocauit cõplures amicos: unusquisq; aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberãti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, &, ut uerbis illũ quibus laudari dignus est, laudem, uir fortis ac strenuus, uidetur mihi optimè illum cohortatus. Sic enim cœpit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquã de re magna deliberes. Non est res magna, uiuere: oẽs serui tui uiuunt, omnia animalia. Magnũ est, honestè mori, prudenter, fortiter. Cogita quàm diu iam idem facias. Cibus, somnus, libido. Per hunc circulum curritur. Mori uelle non tantùm prudẽs, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus põt. Non opus erat suasore illi,

ri,sed adiutore. Serui parere nolebant. Primùm detraxit illis metū; & indicauit tunc familiā periculum adire, cū incertū esset, an mors domini uolūtaria fuisset:alioquin tā mali exēpli esset prohibere dominū,quàm occidere.Deinde ipsum Marcellinū admonuit, nō esse inhumanū. QVEMADMODVM cœna peracta reliquiæ circūstantib.diuiduntur:sic peracta uita aliquid porrigi his, qui totius uitæ ministri fuissent.Erat Marcellinus facilis animi,& liberalis,etiā cùm de suo fieret.Minutas itaq; summulas distribuit flentib. seruis, & illos ultrò cōsolatus est.Non fuit illi opus ferro,nō sanguine.Triduo abstinuit,& in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit.Solum deinde illatum est,in quo diu iacuit,& calida subinde suffusa paulatim defecit,ut aiebat,nō sine quadam uoluptate,quā afferre solet leuis dissolutio animi,nō inexperta nobis,quos aliquādo liquit animus. In fabellam excessi non ingratam tibi: exitū enim amici tui cognosces,non difficilem,nec miserum.Quamuis enim mortem sibi consciuerit,tamen mollissimè excessit, & uitæ elapsus est.Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit.Sæpe enim talia exempla necessitas exigit.Sæpe debemus mori,nec uolumus:morimur,nec uolumus. Nemo tam imperitus est,ut nesciat sibi quandoq; moriendum: tamen cùm propè accesserit,tergiuersatur,tremit,plorat. Nónne tibi uidebitur stultissimus omnium,qui fleuerit quòd ante annos mille non uixerat? Aequè stultus est, qui flet, quod post annos mille nō uiuet. Hæc paria sunt,non eris,nec fuisti.Vtrunque tempus alienum est.In hoc punctum coniectus es:quod ut extendas, quousque extendes? Quid fles?quid optas?Perdis operam.

Desine fata deûm flecti sperare precando:

rata & fixa sunt,atq; magna & æterna necessitate ducuntur.Eò ibis, quò omnia eunt.Quid tibi nouum est?ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit,hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te.

Seriês inuicta,& nulla mutabilis ope,

illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus mortuorum sequetur, quātus cōmitabitur?Fortior,ut opinor, esses, si multa milia tibi cōmorerentur. Atqui multa milia hominum & animalium hoc ipso momentô,quo tu mori dubitas, animam uariis generib. emittunt. Tu aūt non putabas te aliquando peruenturū ad id, ad quod semper ibas?Nullum sine exitu iter est. ¶ Exempla nunc magnorum uirorum me tibi iudicas relaturum? Puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc,qui captus clamabat, *Non seruiā*; sua illa Dorica lingua,& uerbis fidem imposuit. Vt primū iussus est fungi seruili,& contumelioso ministerio,afferre enim uas obscœnū iubebatur,illisum parieti caput rupit.Tam propè libertas est,& seruit aliquis? Ita non sic perire filiū tuum malles, quàm per inertiam senē fieri?Quid ergo est,cur perturberis, si mori fortiter etiam pue-

rile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, Non seruio? Infelix, seruis hominib. seruis reb. seruis uitæ. Nam uita, si moriẽdi uirtus abest, seruitus est. ¶ Et quid habes propter quod expectes? Voluptates ipsas quę te morantur ac retinẽt, consumpsisti: nulla tibi noua est, nulla nõ iam odiosa ipsa satietate. quis sit uini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per uesicam tuam an mille amphorę transeãt, saccus est. Quid sapiat ostreum, quid mullus, optimè nosti: nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reseruauit. Atqui hæc sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? Tanti enim illam putas, ut tardius cœnes, solemq; si posses, extingueres? Quid enim unquam fecisti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorẽ ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuere uis, scis enim: mori times. Quid porrò ista uita non mors est? Cæsar, cùm illum transeuntem per Latinam uiam, unus ex custodiarum agmine demissa usq; in pectus uetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, uiuis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times? nunc enim uiuis? ¶ Sed ego, inquit, uiuere uolo, qui multa honestè facio. Inuitus relinquo officia uitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex uitæ officiis & mori: Nullum officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla uita est nõ breuis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Statiliæ breuis est, quæ inscribi monumento suo iussit, annis se nonagintanouem uixisse. Vides aliquã gloriari senectute longa: quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic uita: non quamdiu, sed quàm bene acta sit, refert. Nibil ad rem pertinet, quo loco desinas: quocunq; uoles, desine: tantùm bonam clausulam impone. Vale.

EPIST. 79. *Quòd multum ad bonam ualetudinem amicorum præsentia & mollis exercitatio prosunt: De tribus incommodis infirmitatis: & eorum remediis.* ¶ Aegrotum, *imò & morientem amicum sua præsentia amicus reficit. Vt cuius præsentia & præcepto hoc salutari, Mortem contemnendo morbos curare discat. Nil enim quidquam triste ei futurum, qui mortem contemnere didicerit. Morbis atq; ægrotis hæc tria, Metum mortis, Dolorem corporis, et Voluptatum amißionem, grauia uideri, non esse. Primùm enim: Morbum ipsum, multorum mortem distulisse, ut quibus saluti fuerit, uideri perire. Deinde mortẽ non morbo sed uitæ contrariam esse, huic non illi insidiari: argumentum huius rei esse, quòd non mortem, sed morbũ ipsum is effugiat, qui conualeat. Quod ad cruciatus morborũ attinet, interualla eos tolerabiles faciunt. Nemo dolet ualde & diu. solatium hoc cuiq; est, sentire tandem desiturum, quod ipse nimis sense-*

senserit, solos improbos in morbis conqueri. Eum enim qui animo contentus, & cū meliore & diuina illa sui parte uersatus fuerit, lætum in morbis fore. Voluptatib. in ipso morbo carere, nihil graue cuiquam futurum, si cupere desierit. Si nihil opinioni adiecerit, si se exhortari cœperit, si mala futura non timuerit: si uetera in memoriam non reduxerit, si aduersus illa eo animo pugnarit, quo athleta toto corpore plagas excipere solet, gloriæ sola cupiditate. si inde pro præmio non coronam, non palmam, non tubicinis prædicationem expectet, sed uirtutem atq; animi serenitatem & pacem. Dolorem cuiq; grauem fore, si eū muliebriter ferat, si fugiat à pugna, si cedat, et se auertat. Contrà leuem, si fortis sit, si cogitet quid honestum, & fortiter fecerit (quosdam enim uel in maximis doloribus risisse) si animum ad uitæ officia reduxerit, eumq; in usu habuerit, suadendo, dissuadendo, docendo, audiendo, discendo, quærendo, recordando, si temperans sit in morbo, si id efficiat, ut qui ad eum uenerit discat, morbos posse superari, uel certè sustineri: Virtuti enim etiam in lectulo locum esse. si id quoq; cogitauerit, uoluptates corporis morbo ipso plerunq; incitari, cùm & sitienti potus, esurienti cibus gratior sit. si id secum reputauerit, uoluptates animi neminem medicorum ægroto negare, cùm à se quisque eas possit petere. si eos ut delicatos irriserit. qui in morbis queruntur se iis uoluptatibus carere, quòd ei non uinum niue aut glacie diluant, quòd non ostrea Lucrina in ipsa mensa aperiantur: quòd non circa cœnationes eorum tumultus cocorum sit: & breuiter, quòd huiusmodi uoluptatibus inanibus careant. Ad hæc, omnia timere desiturum, qui mortem horrere desierit, & à potissima & beatissima sui parte, hoc est animo remedia quæsierit.

VExari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinem adductas sequūtur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc gen⁹ ualetudinis, quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos cōtumaciter gerere: deinde succubui, & eò perduct⁹ sum, ut ipse distillarē. Ad summā maciē deductus, sæpe impetū cæpi abrūpendæ uitæ, patris mei indulgētissimi senectus retinuit. Cogitaui enim non quā fortiter ego mori possē, sed quā ille fortiter desiderare non posset. Itaq; imperaui mihi ut uiuerē: aliquādo enim & uiuere, fortiter facere est. Quę mihi tunc fuerint solatio, dicā: si prius hoc dixerim, hæc ipsa quib. acquiescebā, medicinæ uim habuisse. In remediū cedunt honesta solatia, & quicquid animū erexit, etiā corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerūt. Philosophiæ acceptū fero ꝙ surrexi, ꝙ conualui: illi uitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi ad bonā contulerūt ualetudinę amici, quorū adhortationib. uigiliis, sermonib. alleuabar. *Nihil æquè*, Lucili uirorū optime, *ægrū reficit atq; adiuuat, quā amicorū affectus: nihil æquè expectationem mortis ac metū surripit.* Non iudicabam me, cùm illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me uicturum, nō cum illis, sed per

illos:nõ effundere spiritum mihi uidebar,sed trahere. Hæc mihi dederunt uoluntatem adiuuãdi me, & patiẽdi omne tormentũ: alioquin miserrimum est,cũ animum moriẽdi proieceris,nõ habere uiuẽdi. Ad hęc ergo remedia te confer: medicus tibi quantũ ambules, quantum exerceaaris,monstrabit. Ne indulgeas ocio, ad quod uergit iners ualetudo:ut legas clarius,& spiritum,cuius iter & receptaculum laborat,exerceas:ut nauiges,& uiscera molli iactatione concutias: quib.cibis utaris:uinum quãdo uirium causa aduoces, quãdo intermittas,ne iritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantùm huius morbi,sed totius uitæ remedium est: Contemne mortem. Nihil triste est,cũ huius metum effugimus. ¶ Tria hæc in omni morbo grauia sunt,metus mortis, dolor corporis, intermissio uoluptatum. De morte satis dictum est:hoc unum dicam, non morbi hunc esse,sed naturæ metũ:multorũ mortẽ distulit morbus,& saluti illis fuit,uideri perire. Morieris non quia ægrotas, sed quia uiuis. Ista te res & sanatum manet: cũ conualueris, non mortẽ, sed ualetudinem effugies. ¶ Ad illud nunc propriũ incommodum reuertamur,magnos cruciatus habet morbus, sed hos tolerabiles interualla faciũt. Nam summi doloris intẽtio inuenit finẽ. Nemo põt ualde dolere,& diu:sic nos amãtissima nostri natura dispo suit,ut dolorem aut tolerabilem aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partib. Nerui,articuliq́;,& quicquid aliud exile est,acerrimè sæuit,cùm in arcto uitia cõceperit. Sed citò hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius,uim suam qua uiget,admonetq́ue nos, perdit: siue quia corruptus humor cùm desiit habere quò confluat,ipse se elidit,& his quę nimis impleuit,excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis uertebrarum dolor,neruorumq́; interquiescit,cùm illa quæ torquebat hebetauit: omnium istorum prima uerminatio uexat, impetus mora extinguitur,& finis dolendi est obtorpuisse. Dentium, oculorum,aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quòd inter angusta corporis nascit̃:non minus mehercule quã capitis ipsius:si incitatior est,eo citius in alienationẽ stuporemq́; cõuertitur. Hoc itaq́; solatiũ uasti doloris est,q̃ necesse est desinas illũ sentire,si nimis sen seris. Illud aũt est quod imperitos in uexatione corporis malè habet,non assueuerũt animo esse cõtenti, multũ illis cũ corpore fuit. Ideo uir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multũ cum meliore & diuina parte uersatur,cum hac querula ac fragili quantum necesse est. ¶ Sed molestũ est,inquis,carere assuetis uoluptatib. abstinere cibo,sitire,esurire. Hæc prima abstinẽtia grauia sunt,deinde cupiditas relanguescit,ipsis per se quæ cupimus fatigatis,ac deficientibus. Inde morosus est stomachus,inde quibus fuit auiditas cibi,odium est,desideria ipsa moriuntur. Non est autem

acerbum

acerbum carere eo, quòd cupere desieris. Adiice, quòd nullus non intermittitur dolor, aut certè remittitur. Adiice, quòd licet & cauere uenturum & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit, utique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare: leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contrà si exhortari te cœperis, ac dicere, Nihil est, aut certè exiguum est, duremus, iam desinet, leuem illum, dũ putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt, non ambitio tantùm ad illam respicit & luxuria, & auaricia. Ad opinionem dolemus: tam miser est quisque, quàm credidit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa uerba: Nulli unquam fuit peius, quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me resurrecturum putauit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus? In eculeum impositi non sic distrahuntur. Etiam si sunt uera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quòd nemo non multũ malis suis adiecit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & ueteris incommodi memoria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

——Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Toto contra illum pugnet animo: uincetur, si cesserit: uincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc pleriq; faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. Istud quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te cœperis, sequetur, & grauius incũbet: si contrà steteris, & obniti uolueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentũ gloriæ cupiditate: nec tantùm quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent: exercitatio ipsa tormentũ est. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona, nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens, sed uirtus & firmitas animi & pax in cæterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. ¶ Dolorem grauem sentio. Quid ni sentias? si illum muliebriter tuleris. QVEMADMODVM perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incõmodum magis instat cedenti & auerso. ¶ Sed graue est. quid? nos ad hoc fortes sumus, ut leuia portemus? Vtrum uis, longum esse morbum, an concitatum & breuem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum, multũ temporis donat, necesse est ut exurgat & deficiat. Breuis morbus ac præceps alterutrũ faciet, aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest, non sit, aut non sim? In utroque finis dolendi est. Illud quoq; proderit, ad alias cogitationes auer-

tere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honestè, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea, quæ maximè miratus es, sparge: tunc tibi fortissimus quisq; & uictor doloris occurrat. Ille qui dum uarices execandas præberet, legere librum perseuerauit. Ille qui non desiit ridere, cùm hoc ipsum mirati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non uincetur dolor ratione, qui uictus est risu? Quicquid uis nunc licet dicas, distillationes, & uim continuæ tussis egerentē uiscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & eculeus, & lamina, & uulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renouaret & altius urgeret impressum, inter hæc tamen aliquis nō gemuit: parum est, nō rogauit: parum est, non respondit: parum est, risit, & quidem ex animo: uis tu post hoc dolorem deridere? ¶ Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus ualetudo tenet, non animum. Itaq; cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in usu solet, suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. ¶ Quid porrò nihil agere te credis, si temperans æger sis? Ostendes morbum posse superari, uel certè sustineri. Est, mihi crede, uirtuti etiam in lectulo locus. Non tantùm arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitiq; terroribus: & in uestimētis uir fortis apparet. Habes quod agas, bene luctare cum morbo: si nihil te coēgerit, si nihil exorauerit, insigne ꝓdis exemplum. O' quàm magna erit gloriæ materia, si spectaremur ægri. Ipse te specta, ipse te lauda. Præterea duo sunt genera uoluptatum: corporales morbus inhibet, nō tamen tollit, imò (si uerum æstimes) incitat: magis iuuat bibere sitientem, gratior est esurienti cibus. Quicquid ex abstinentia contigit, auidius excipitur. Illas uerò animi uoluptates, quæ maiores certioresq; sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuū blandimenta contemnit. ¶ O' infelicē ægrum, quare? quia non uino niuem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cœnationē eius tumultus cocorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium: hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferueat, cœnā culina prosequitur. O' infelicem ægrum, edet quantum concoquat: non iacebit in conspectu aper, ut uilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora auium (totas enim uidere fastidium est) congesta ponētur. Quid tibi mali factum est? Cœnabis tanquam æger, imò aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facilè perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quicquid aliud intolerabile uidetur delicatis & luxu fluentibus, magisq; animo quàm corpore morbidis: tantùm mortem desina-

desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec uita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res, uarias, magnas, diuinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners ocium. Rerum naturam peragenti nunquam in fastidium ueritas ueniet, falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & uocat, licèt immatura sit, licèt mediam præcidat ætatem, perceptus longissimè fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura, scit tēpore honesta non crescere: his necesse est uideri omnem uitam breuem, qui illam uoluptatibus uanis, & ideo infinitis metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris uacando: ueniet aliquod tempus, quod nos iterum iungat ac misceat: quantumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam, ut Posidonius ait, *unus dies hominū eruditorū plus patet, quàm imperiti longißima ætas.* Interim hoc tene, hoc morde, aduersis non succumbere, lætis non credere, omnē fortunæ licentiam in oculis habere, tanquam quicquid potest facere, factura sit. Quicquid expectatum est diu, leuius accedit. Vale.

EPIST. 80. *De Scylla & Charybdi & Aetna. Aequale omnibus esse quod beatum facit.* ¶ De Aetna monte *Siciliæ, eiusq; ignibus & ceteris admirandis Lucilium etiam post tam multos scribere lætari se ait. Quæri autem an mons ille ignibus dietim minuatur, an potius se attollat, elegans quidem esse, sed multo utilius quæri, quemadmodum fieri poßit, ut sapientes omnes pares sint & æquales, ita ut alter altero non sit editior. Id autem fieri sola atq; una Virtute, cuius maiestas deprimi, neq; proferri ultrà poßit. Virtutis ut cœlestium corporum, statam esse magnitudinem. Ad uirtutē cuiq; conandum esse ut se educat. Gradibus his ad eam ascendi, primùm ut peßimis simus meliores, deinde ut nos cœlo reddamus, nosq; in eum locum recipiamus quē occupauimus sorte nascendi. Sursum enim nos initia nostra uocare. Nos illic ante mortem esse etiam posse, si uitia nostra disiecerimus, & puri in diuinas cogitationes emicuerimus.* Gloria & fama, *multos: Sapientem autem (etiamsi nullam inde famam exspectet) ad id perduci. Fortunam, Socratem, Catonē, Rutilium, illustrasse, dum eos uexauit. Famā multos non excepisse tantum, sed eruisse, ut Epicurum & Metrodorum, quorum uterq; Athenis non tantum ignotus, sed inauditus quoq;. Nullam uirtutem latere: quinimo, latuisse, uirtuti nunquam damno fuisse. Venire enim dies qui eam publicent, licet olim seculi sui malignitate compressam. Paucis eum natum esse, qui seculi sui gloriam & populum cogitet. Sapientem multorum annorum milia, & posteritatem longè maiorem spectare. Virtutem ea ui esse ut nulli non siue uiuo siue mortuo referat gratiam.*

EXpecto epistolas tuas, quibus mihi indices circumitus Siciliæ totius, quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem terribile nauigantibus, optimè scio. Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero.

ro. Et si fortè obseruaueris (dignum est autem ut obserues) fac nos certiores, utrũ non tantùm uento agatur in uortices, an omnis tempestas æquè mare illud contorqueat: & an uerum sit, quicquid illo fretri, turbine arreptum est, permulta milia trahi conditum, & circa Tauromenitanum littus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aetnam quoq; ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt quidam, quòd aliquando longius nauigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidere, nõ quia montis altitudo descendit, sed quia ignis euanuit, & minus uehemẽs ac largus effertur, ob eandẽ causam fumo quoque per diem segnior. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignẽ manere eundem: quia non ipse ex se est, sed in aliqua inferna ualle conceptus exæstuat, & aliis pascitur, in ipso monte nõ alimentum habet, sed uiam. In Lycia regio notissima est, Hephestion incolæ uocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaq; regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantùm ui remissa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quæsituri, cùm tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidem soluit, adeò tutæ sunt ab igne uicino. Non est autem, quòd istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo quid mãdaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine, & hunc solennẽ omnibus Poëtis locum attingas: quem quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quòd iam Virgilius impleuerat: ne Seuerum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus præterea feliciter hic locus se dedit: & qui præcesserant, non præripuisse mihi uidentur quæ dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad cõsumptã materiam, an ad subactam accedas. Crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Præterea conditio optima est ultimi. Parata uerba inuenit, quæ aliter instructa nouam faciẽ habent: nec illis manus inijcit tanquam alienis. Sunt enim publica. Iurisconsulti negant quicquam publicum usucapi. Aut ego te non noui, aut Aetna tibi saliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua nõ permittit: quæ tanta in te est, ut uidearis mihi retracturus ingenij tui uires, si uincendi periculum sit: tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cætera hoc habet boni sapientia. *Nemo ab altero potest uinci, nisi dum ascenditur: dum ad summum perueneris, paria sunt.* Non est incremento locus, statur. Num quid sol magnitudini suæ adiicit? Num quid luna ultrà quàm solet procedit? Maria non crescunt, mundus eundem habitum ac modum seruat. Extollere se, quæ iustam magnitudinem impleuêre, non possunt. Quicunq; fuerint sapientes, pares erunt & æquales: habebit unusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius

lius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur,
quod beatum facit, æquale est in omnibus. An Aetna tua possit sub-
labi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per ua-
sti maris spacia detrahat assidua uis ignium, nescio: uirtutem non
flamma, non ruina inferius abducet. Hæc una maiestas deprimi ne-
scit, nec proferri ultrà, nec referri potest. Sic huius, ut cœlestium, sta-
ta magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere, iam multum ope
ris effectum est: imò si uerum fateri uolo, non multũ. Nec enim bo-
nitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicen
tur diem, quibus sol per caliginem splendet: licet cõtentus interim
sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus
noster habebit quod gratuletur sibi, cũ emissus his tenebris, in qui-
bus uolutatur, non tenui uisu clara prospexerit, sed totum diem ad-
miserit, & redditus cœlo suo fuerit, cùm receperit locum, quem oc-
cupauit sorte nascendi. *Sursum uocant illum initia sua*. Erit autem illic
etiam antequã hac custodia exoluatur, cùm uitia disiecerit, purusq́;
ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. ¶ Hoc nos oportet a-
gere, Lucili charissime, in hoc ire impetu toto, licet pauci sciant, li-
cet nemo uideat. ¶ *Gloria*, umbra uirtutis est: etiam inuitos comi-
tabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquan-
do sequitur uel à tergo est: ita gloria aliquando ante nos est, uisen-
damq; se præbet, aliquando in auerso est, maiorq́; quo serior, ubi
inuidia secessit. Quamdiu uidebatur furere Democritus? uix rece-
pit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit, respuit:
nec intellexit, nisi cùm perdidit. Rutilij innocentia ac uirtus lateret,
nisi accepisset iniuriam: dum uiolatur, effulsit. Nunquid non sorti
suæ gratias egit, & exilium suum cõplexus est? De his loquor, quos
illustrauit fortuna, dum uexat. Quàm multorum profectus in noti-
ciam euasêre post ipsos? quàm multos fama non excepit, sed eruit?
Vides Epicurum, quantopere nõ tantùm eruditiores, sed hæc quo-
que imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, a-
pud quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo su-
perstes, in quadam epistola, cùm amicitiam suam & Metrodori,
grata commemoratione cecinisset, hoc nouissimè adiecit, nihil sibi
& Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quòd ipsos illa nobilis
Græcia non ignotos solùm habuisset, sed penè inauditos. Nunquid
ergo nõ postea quàm esse desierat, inuẽtus est? Nunquid nõ opinio
eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confi-
tetur, se & Epicurum non satis emicuisse, sed post se & Epicurum,
magnum paratumque nomen habituros, & qui uoluissent per ea-
dem ire uestigia. *Nulla uirtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum.*
Veniet qui conditã, & seculi sui malignitate cõpressam dies publi-
cet. *Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat*. Multa annorum mi-
lia, multa populorum superuenient. Ad illa respice: etiam si omni-

bus tecum uiuentibus silentium liuor indixerit, uenient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est precium uirtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam nō sentientes colet ac frequentabit. Nulli non uirtus & uiuo & mortuo retulit gratiā, si modò illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denunciato uidebatur, siue imparatus ac subitò. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies: ueritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris. Vale.

EPIST. 81. *De exercendo in philosophia ingenio. Et quòd uera libertas, excusso mortis metu, & paupertatis, acquiritur.* ¶ Ad spectaculum *spheromachiæ, & lusus multos confluere conqueritur: multos denique corpora sua exercere, paucos uerò animum & bonas artes: cùm non minus animus corroborari poßit ad fortunæ ictus exsuperandos, quàm corpus ad pugnos, calces, solem, puluerem & sanguinem. Corpus multis externis indigere, cibo, potu, oleo, opera: Animum ex se crescere, se ipsum alere, se exercere: Virtutem cuiq; contingere posse, sine apparatu sine impensa. Nobiscum esse, quod nos beatos facere poßit,* Velle. *Velle autem quemq; debere se liberare metu mortis, deinde paupertatis. Pauperem fidelius ridere: diuitiis autem hilaritatem aut fictam, aut grauem suppuratamq; tristitiam ac personatam felicitatem esse: qualis eorum sit qui in scena regum personas sustinent, cùm à scena in dispoliario & uestimentis regum abiectis, uilia conspiciantur mancipia. In mancipiis cùm uidentur suspecta esse ipsis ementibus ornamēta. Hominem eadem ratione non inuolutum, sed ex ipso animo æstimandum esse.*

HOdierno die nō tantùm meo beneficio mihi uaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit, quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde hostium, non alleuabatur uelum, licebit uni uadere: quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti uiam. Non ergo sequor priores? facio: sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruio illis, sed assentior. Magnum tamen uerbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum. Ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quàm multi corpora exerceant, quàm ingenia pauci, quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo, quàm imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosq; miramur. Illud maximè reuoluo mecum, si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimū in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quāto facilius animus

animus corroborari possit, ut fortunę ictus inuictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exurgat. Corpus enim multis eget rebus, ut ualeat. Anim⁹ ex se crescit, seipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa deniq; opera: tibi continget uirtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonū, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? uelle. Quid autem melius potes uelle, quàm eripere te huic seruituti, quæ omnes premit, quā mancipia quoque conditionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur, peculium suum, quod comparauerunt uentre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupisces quanticunq; ad libertatem peruenire, qui te putes in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi nō potest. Itaq; in tabellas uanum coniicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui uendiderunt. Tibi des oportet istud bonū, à te petas. Libera te primùm metu mortis, illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si uis scire quàm nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & diuitum uultus. Sæpius pauper & fidelius ridet, nulla sollicitudo in alto est, etiam si qua incidit cura, uelut nubes leuis transit: horum qui felices uocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristicia: & quidem grauior, quia interdum non licet palàm esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exēplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ uitæ mimus, qui nobis partes has, quas malè agamus, assignat. Ille qui in scena latius incedit, & hæc resupinus dicit:

Impero Argis, regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atq; ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos:——

Seruus est, quinq; modios accepit, & quinq; denarios. Ille qui superbus atq; impotens, & fiducia uirium tumidus, ait:

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

Diurnum accipit, in cœnaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominū, supraq; turbam delicatos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contēnes illos, si dispoliaueris. Equum empturus solui iubes stratum, detrahis uestimenta uenalibus, ne qua uitia corporis lateant: hominem inuolutum æstimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaq; ementibus ornamēta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatū, siue brachium aspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythię Sarmatię'ue regem insigni capitis decorū: si uis illum æstimare, totumq; scire qualis sit, fasciā solue, multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te uoles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis. Vale.

EPIST.

EPIST. 82. *Quòd propter ingratitudinem non est à beneficio cessandum. De compensatione iniuriæ & beneficij: quòd nemo scit referre gratiam, nisi sapiens.* ¶ Ingratum *aliquem nos reperisse, id à beneficio rursus illi uel aliis conferendo, minimè deterrere debet. Nam & post malam segetem serimus: post naufragium, maria tentamus: nacti decoctorem in foro etiam fœneramur: & ut paucis finiamus in incertis aliquid audendum est. Postea transit ad hanc quæstionem. Vtrum qui initio mihi benefitium dederit, si postea quoquomodo hoc est, uel parum uel grauiter nocuerit, paria fecisse uideatur, & me debito liberasse? Non uidetur. Illud enim (seruata ratione temporum suorum,) beneficium fuisse, hoc autem, iniuriam. Virum bonum calculos utrosq; ita ponere, ut se ipse etiam circūscribat: officij meminit, iniuriæ obliuiscitur. Scit solus sapiens reddere beneficium (nam stultus minus aut tempore aut loco, aut plus reddit) scit inquam solus sapiens reddere gratiam: fides, nisi in sapiente non est. Apud sapiētem est ipsum honestum: apud uulgum simulachrum & effigies honesti. Ille dat, tempore & loco & cum causa. Beneficium æstimat, iniurias aut pusillas dissimulat, aut totas remittit, Vt libens beneficium accipit, ita & reddit, imò hilarius reddit, quam accepit: quemadmodum hilarior est qui debitum soluit & se liberat, quàm qui mutuatur, & se obligat. sapiens, si potest reddit beneficium cum usura: uult esse gratissimus, non minus quàm iustus: imo in reddendo beneficio plus quiddam percipere uideatur, quàm cùm iustus est. Cùm est iustus, alienum bonum spectat: cùm gratus, etiam suum. Nemo non cùm alteri prodest sibi profuit, maxima pars eius in referentem redit, nec tamen ipsum præmium spectat sed id unum tantum: recte se fecisse. Nempe conscientia hæc rectè facti merces est. Contentus eo uno est, se rem pulcherrimam fecisse, non quòd ei expediat, sed quia iuuat. At quomodo expedit? plus sanè in reddendo beneficio recipit, quàm is cui reddidit. Hic pecuniam tantum recipit, ille* conscientiam *grati, quæ nisi in animum diuinum & fœlicem non peruenit. Vt hinc constet, Ingratum, summè infelicem esse & à natura diuina alienum, id itaque uitium fugiendum esse non tam ex aliena causa quàm nostra, ex his quæ dicta sunt satis colligas. Præterea ingratus Beneficium non ut oportet reddit, Iniurias dilatat: Voluptatem accipiendo tantum percipit, reddendo nunquam. Contrà sapientis uoluptas est perennis atq; immortalis. Iniurias ad casum & fortunam refert, potius quàm ad nocendi uoluntatem: desinit quidem debere iniuria accepta, sed tamen non desinit uelle debere: Cupiditate accipiendorum obliuionem acceptorum nunquam contrahit: res natura æstimat non ex fama, populo in hac una commendatione adquiesci, tGrato animo nihil esse honestius.*

QVereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nūc primùm, age aut fortunæ, aut diligentiæ tuæ gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum uitare uolueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud

apud te peribunt? Non respondeant potius, quàm non dentur. Et post malam segetem serendum est. Sæpe quicquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti ut gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certā in beneficiis manum, ut non sæpe fallatur. Aberrent, ut aliquando hæreant. Post naufragium maria tentantur: fœneratorem non fugat à foro coactor. Citò inerti ocio uita torpebit, si relinquēdum est quicquid offendit. Te uerò benigniorem hæc ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id, ut aliquando procedat, sæpe tentandum est. Sed de isto satis multa in his libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur. ¶ Illud magis quærendum uidetur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: *An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit.* Adiice si uis & illud, multo plus postea nocuit, quàm antè profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quæris, alterum ab altero absoluetur, & dicet: Quamuis iniuria præponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest plus nocuit, sed prius profuit. Itaq; habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quàm ut admoneri debeas, quærendum esse quàm libenter profuerit, quàm inuitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & iniuriæ constant. Nolui beneficium dare: uictus sum aut uerecūdia, aut instātis pertinacia, aut spe. Eo animo quidq; debetur, quo datur: nec quantum sit, sed à quali profectum uoluntate perpenditur. Nunc cōiectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris excessit, iniuria est. *Vir bonus utrosq; calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat:* beneficio adiicit, iniuriæ demit. Ille alter remissior iudex (quem esse me malo) iniuriæ obliuisci debebit, officij meminisse. Hoc certè, inquam, iusticiæ conuenit, suum cuiq; reddere, beneficio gratiam, iniuriæ talionē, aut certè malam gratiam. Verum erit istud, cùm alius iniuriam fecerit, alius beneficiū dederit. Nā si idem est, beneficio uis iniuriæ extinguitur. Nam cui etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quàm uenia debetur. Non pono utriq; par precium: pluris æstimo beneficium quàm iniuriā. Non omnes grati sciunt debere beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & unus è tu[illegible], utiq; dum propè sibi est, reddere beneficium, & pensare ab accepto: ignorat autem quantum pro re debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quæq; taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modò, stultus etiam si bonæ uolūtatis est, aut minus quàm debeat, aut tempore, aut quo non debeat loco, reddit, id quod referendum est, effundit atq; abiicit. Mira in quibusdam rebus uerborum proprietas est, & consuetudo sermonis antiqui, quædam efficacissimis & officia docentib. notis signat. Sic certè solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre, est ultrò quod debeas afferre. Nō dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui

ubilibet,

ubilibet, & qui per aliũ. Nõ dicimus, Reposuit beneficiũ, aut soluit: nullũ enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit uerbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, rem ferre. Hæc uox significat uoluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaq; negamus quenquam scire gratiam referre, nisi sapiẽtem. Non magis quàm beneficium dare quisquã scit, nisi sapiens: hic scilicet qui magis dato gaudet, quàm alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ uidemur, inopinata omnibus dicere, παράδοξα Græci uocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientẽ referre gratiã? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquã scit alius? nec cùm emit aliquam rem, precium uẽditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certè ait, solũ sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cùm dicimus, Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est. Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: imò hoc magis uulgare est, & in plures cadit, quàm uera amicitia. Deinde idẽ admiratur, quòd dicimus, fidẽ nisi in sapiente non esse: tanquã non ipse idem dicat. An tibi uidetur fidẽ habere, qui referre gratiam nescit? Desinãt itaq; infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant, apud sapiẽtem esse ipsa honesta, apud uulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoq; utcunque scit, & quemadmodum potest referat: scientia illi potius quàm uoluntas desit, uelle non discitur. Sapiens intra se omnia comparabit. Maius enim aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Sæpe enim hoc non potuêre diuitiæ in domum infusæ, quod opportunè dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod dederat, sed quod præstabat, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret? Sed ne in eadem quæ satis scrutati sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriæ uir bonus iudicabit quidem quod erit æquissimũ, sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momẽti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur. Et si id pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, & si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet, id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc est: Facilis erit in commutando, patietur plus imputari sibi, inuitus beneficium per compensationem iniuriæ soluet: in hãc partẽ inclinabit, huc uerget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quàm reddit.
Quan-

Quanto hilarior est qui soluit, quàm qui mutuatur: tanto debet lætior esse, q se maximo ære alieno accepti beneficij exonerat, quàm qui accipiens cùm maximè obligatur. ¶ Nam in hoc quoq; falluntur ingrati, quòd creditori quidem prẹter sortem extra ordinem numerant, beneficiorum autem usum esse gratuitum putāt. At illa crescunt mora, tantoq; plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine usura. Itaq; huius quoq; rei habebitur ratio, cùm conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, ut quàm gratissimi simus. Nostrum enim hoc bonum est, non quemadmodum iusticia, ut uulgò creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo nō cùm alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod uolet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad faciētem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in autores, nec ulla miseratio contigit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod uirtutum omnium precium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium: rectè facti, fecisse merces est. Gratus sum: non ut alius mihi libentius præstet, priori iritatus exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut uidear ingratus, si reddere beneficium non aliter quàm per speciē iniuriæ potero æquissimo animo ad honestum consiliū per mediam infamiam tendā. Nemo mihi uidetur pluris æstimare uirtutē, nemo illi magis esse deuotus, quàm qui boni uiri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaq;, ut dixi, maiore tuo quàm alterius bono gratus es. Illi enim uulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malicia miseros facit, uirtus beatos; gratum autē esse uirtus est, rem usitatam reddidisti, inæstimabilē consecutus es, conscientiam grati: quæ nisi in animum diuinū, fortunatumq; non peruenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas urget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illū, statim miser est. Itaq; ingrati esse uitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequicia leuissimumq; ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat, *Malicia ipsa maximam partem ueneni sui bibit.* Illud uenenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc habētibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quę accepit, qa redditurus est, & extenuat: iniurias uerò dilatat atq; auget. Quid aūt eo miserius, cui beneficia excidūt, hærēt iniuriæ? At contrà sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis una uoluptas est, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti

longum gaudium manet,ac perenne. Non enim illum accipere. sed accepisse delectat: quod immortale est,& assiduum. Illa contemnit, quibus læsus est:nec obliuiscitur per negligentiam,sed uolens. Non uertit omnia in peius,nec quærit cui imputet casum,& peccata hominum ad fortunã potius refert. Non calumniatur uerba, nec uultus:quicquid accidit,benignè interpretando leuat:nec offensæ potius,quàm beneficij meminit: quantum potest,in priore ac meliore se memoria detinet:nec mutat animum aduersus bene meritos,nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniuenti discrimen est:tunc quoq; in hoc duntaxat, ut talis sit post maiorẽ iniuriam,qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolẽtiæ remanet. QVEMADMODVM reus sententiis paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet uelle debere: & hoc facit,quod qui tabulas nouas soluunt. Nemo autẽ gratus esse potest,nisi contempserit ista,propter quæ uulgus insanit. Si referre uis gratiam, & in exilium eundum est, & effundendus sanguis,& suscipienda egestas,& ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisq; obiicienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil charius æstimamus, quàm beneficiũ, quamdiu petimus: nihil uilius,cùm acceperimus. ¶ Quæris, quid sit quod obliuionẽ acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorũ. Cogitamus nõ quid impetratum,sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiæ,honores,potentia,& cætera,quæ opinione nostra chara sunt, precio suo uilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum,quo mentes in se nostras trahant,præter hoc, quòd mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur, sed concupiscuntur,quia laudata sunt: & cùm singulorum error publicum fecerit,singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus,sic & hoc populo credamus, *nihil esse grato animo honestius*. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisq; conueniet. Erunt qui uoluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet,alius illas dicet humanæ malo uitæ repertas,nihil esse eo locupletius,cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes uno tibi (quod aiunt) ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cùm interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima causa est,cur quis ingratus sit,si satis gratus esse non potuit. Eò perductus est furor,ut perniciosissima res sit,beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat

tas turpe, non reddere, non uult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti, non repeto, nõ exigo: profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quàm beneficij uiolati pudere. Vale.

EPIST. 83. *De inerti quiete uel ocio: & de morte, quòd licèt speciem habeat mali, non tamen est malum, neq; bonum.* ¶ Animus, recti ac boni amator est. *Ita fit, ut animus malit sibi malè, durè, asperè & laboriosè esse, quàm molliter ac delicatè. Cupit quidem esse in ocio; at non in conditiuo ac ueluti sepulchro. In odoribus iacens, æquè illi mortuus est, quàm qui unco trahitur. Ocium sine literis, mortem, & uiui hominis sepulturã existimat. Non in solitariis locis quærit remedia aduersus fortunam, sed in ipsa philosophiã suum animum suamq; naturã intuetur, scit quo iturus & unde ortus sit: quod amplecti & quod malum fugere debeat: non uerba exercet, sed animum: cauillationibus non munit animum, ut ne mortem metuat, sed ualidioribus præceptis. scit mortem ex se neq; bonum esse, neq; malum, sed medium quiddam, non tamen ita medium, quomodò dicimus indifferens esse, habere pares capillos, sed ita indifferens, ut mali quandam speciem habeat, cùm cuiq; à natura insita sit sui conseruandi uoluntas. Quid igitur? quemadmodum enim non laudatur paupertas, non exilium, non dolor, sed is quem ista non submittunt aut incuruant, ita mori non gloriosum est, sed fortiter mori. Mortem horremus, quòd in ignota loca abituri, quòd tenebras imò & inferorum cruciatus metuamus. sapiens autem istas fabulas irridet, aut magnò animo eò uadit, unde etiam scit se nunquam rediturum. His nempe ac similibus præceptis animus aduersus mortem obducendus, non cauillationibus Rhetorum.*

DEsij iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorẽ. In tuto pars tui melior est, potest fortuna tibi iniuriam facere: quòd ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua cœpisti: & in istò te uitæ habitu compone, placidè, non molliter. Malè mihi esse malo, quàm molliter. Nunc sic excipe, quemadmodum à populo solet dici, durè, asperè, laboriosè. Audire solemus sic quorundam uitam laudari, quibus inuidetur. *Molliter uiuit:* hoc dicunt, mollis est. Paulatim enim effœminatur animus, atq; in similitudinem ocij sui & pigriciæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? uiro non uel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui uitam suam fecêre similem. Multum interest inter ocium, & conditiuum. ¶ Quid ergo, inquis, non satius est uel sic iacere, quàm & istis officiorum uorticibus uolutari? Vtraque res detestabilis est, & contractio, & torpor. Puto æquè qui in odoribus iacet, mortuus est, quàm qui rapitur unco. *Ocium sine literis mors est, & hominis uiui sepultura.* Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solicitudinum causæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? Quæ tam emunita, & in al-

tum subducta uitæ quies, quam non dolor territet? Quocunque te abdideris,mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos,quæ aut fallant,aut urgeant. Multa intus, quæ etiam in media solitudine exæstuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua uendicat:infra illum omne telum cadit. Non habet (ut putamus)fortuna longas manus,neminem occupat,nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus,ab illa resiliamus,quod sola præstabit sui naturæq; cognitio. Sciat quò iturus sit,unde ortus: quòd illi bonum,quod malum sit:quid petat,quid deuitet:quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat,qua cupiditatum mansuescit insania,timorum sæuitia compescitur.Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cùm securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna uerba excidunt : cùm tortor poposcit manum,cùm mors propius accessit, possis illi dicere: *Facilè prouocabas mala absentia.* Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors,contra quã multa animosè locutus es: sonant flagella,gladius micat.

Nunc animis opus Aenea,nunc pectore firmo.

¶ Faciet aut illud firmum assidua meditatio: si non uerba exercueris,sed animum: si contra mortem te præparaueris:aduersus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit,mortem malum non esse. Libet enim, Lucili uirorum optime,ridere ineptias Græcas,quas nondum,quamuis mirer,excussi. Zeno noster hac collectione utitur. *Nullũ malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum.* Profecisti,liberatus sum metu. Post hæc non dubitabo porrigere ceruicẽ. Non uis seuerius loqui, sed morituro risum mouere. Non mehercule facilè tibi dixerim,utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum extinguere, an qui hoc tanquam ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quòd mortem inter indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci uocant. *Nihil,* inquit,*indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens*. Hæc interrogatio uides ubi obrepat,mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cùm dicit,indifferens nihil gloriosum est,cõcedo tibi, ita ut dicam, nihil gloriosum esse,nisi circa indifferentia:indifferentia autem esse dico,nec bona nec mala,tanquam morbum, dolorẽ, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium,sed qui hoc nõ doluit. Laudatur non dolor,sed ille quem nihil coëgit dolor. Nemo mortem laudat,sed eum cui mors antè abstulit animũ,quàm conturbauit. Om-

nia

nia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quicquid uirtus ex illis adiit, tractauitque, honestum & gloriosum facit: illa in medio posita sunt. Interest, utrum malicia illi an uirtus manum admouerit. Mors enim illa quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cùm periturus mortis moras peteret, ad exonerandum uētrem secessit, & euocatus ad mortem, iussusq; præbere ceruicem: Præbebo, inquit, ita uiuā. Quæ dementia est fugere, cùm retroire non possis? Præbebo, inquit, ita uiuam. penè adiecit, uel sub Antonio. O hominem dignum, qui uitæ dederetur. Sed, ut cœperam dicere, ut des ipsam mortem nec malum esse, nec bonum, Cato illa honestissimè usus est, turpissimè Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, uirtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitiis, uiribus, formæ, honoribus, regno: & contrà, morti, exilio, malæ ualetudini, doloribus, quæq; alia aut minus aut magis pertimuimꝰ: aut malicia, aut uirtus dat boni uel mali nomen. Massa per se nec calida nec frigida est. In fornacem coniecta concaluit. In aquā remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est uirtus, & animus extrema contemnens. ¶ Est & horum, Lucili, quæ appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrū capillos pares habeas. Mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandiq; se insita uoluntas, atq; aspernatio dissolutionis: quia uidetur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerū copia educere. ¶ Illa quoque res morti nos alienat, quòd hæc iam nouimus, illa ad quę transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaq; etiamsi indifferens mors, non tamē inter ea est, quæ facilè negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumq; patiatur: mors contemni debet, magis quàm solet: multa enim de illa credimus. Multorum ingeniis certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exangues territat umbras.

Sed etiam cùm persuaseris ista fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aequè enim timent, ne apud inferos sint, quàm ne nusquam. His aduersantibus quæ nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortē, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ nunquam ad uirtutem exurget, si mortem malum esse crediderit: exurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo

accedat ad id quod malum iudicat: pigrè ueniet, & cunctanter. Nō est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. Nihil facit uirtus, quia necesse est. Adiice nunc, quod nihil honestè fit, nisi cui totus animus incubuit atq; affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ peruenire tanti sit deuorata unius mali patientia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fugiat. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim cōcordia nimo decreta peragit, non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contrà audentior ito,
Quàm tua te fortuna sinet. ——

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est, alioquin hæsitabit impetum moratura suspicio. Truderur in id, quod inuadendum est. ¶ Nostri quidem uideri uolūt Zenonis interrogationem ueram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego nō redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij ueternosissimi nodos: totū genus istud exturbādū iudico, quo circūscribi se q interrogatur, existimat, & ad confessionē pductus aliud respondet aliud putat. Pro ueritate simplicius agēdum est, contra metum fortius. Hæc ipsa quæ uoluuntur ab illis, soluere malim & expendere, ut persuadeam, nō ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reipub. bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec uictoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulchrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam obiectis corporib. excipiant? & uita potius quàm loco cedant? Dices, quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est, mors ergo non malum. O efficacem cōcionem. Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronib. & stans mori? At ille Leonidas quàm fortiter illos allocutus est? *Sic*, inquit, *commilitones prandete, tanquam apud inferos cœnaturi*. Nō in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium processerunt, & ad cœnam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cùm per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: *Ire comilitones illò necesse est, unde redire non est necesse.* Vides quàm simplex & imperiosa uirtus. sit Quem mortalium circūscriptiones nostræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Fragunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogēdus, quàm cum aliquid grande cōponitur. Nō trecentis, sed omnib. mortalib. mortis timor detrahi debet. Quomodo illos doces malū non esse. Quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur. euincis?

uincis? Quod auxilium inuenis? Quid dicis imbecillitati humanæ? Quid dicis, quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij uiribus obnixam contra te persuasionem humani generis auertis? Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illum in Africa sæuum, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisq; petierunt, ne Python quidem uulnerabilis erat: cùm ingens magnitudo pro uastitate corporis solidi, ferrum, & quicquid humanę torserant manus, reiiceret, molaribus demum fracta saxis est: & aduersus mortem tu tam minuta iacularis? Subula leonem excipis. Acuta sunt ista quæ dicis. Nihil est acutius arista. Quædam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, LIBER XII.

EPIST. 84. *De statu senectutis, & de frugali conuersatione sua: & de ebrietate, primùm aliorum, deinde suam ponẽs sententiã.* ¶ Diurnam uitam & *quid quoquo die, qua'ue diei parte agat aut faciat, amico id petenti se aperiturum atq; indicaturum animo libenti significat. Id enim cuiq; uiro bono optandum, ut in alterius (præsertim amici) conspectu uiuat: Nihil enim prodesse ab hominibus aliquid nobis esse secretum, cùm nihil Deo clausum sit, ut qui intersit animis nostris & cogitationibus medijs interueniat. Posthæc* de Ebrietate *disputat, atque ea parte examinat utrum rectè dictum & probatum fuerit à Zenone, utrum bonum non futurum ebrium, quòd nemo secretum suum ausit committere ebrio, ei'ue qui soleat esse ebrius hoc est ebrioso. Ostendit autem Cymbro ebrioso homini æquè cõmissum fuisse secretũ cædis Iulij Cæsaris, ac C. Cassio, qui tota uita aquam biberit: L. Pisoni Augustum urbis præfecturam & arcana credidisse, ut & Tiberium, Cosso. Cum iis, qui soleant libentius bibere, de rebus necessarijs nos deliberare. Syllogismum ab hoc uitio nos quidem deterreri, sed multo commodius his præceptis: Turpe esse quemq; plus sibi ingerere, quàm capiat: & stomachi sui mensuram non nosse. Ebrios multa facere quæ sobrij erubescant. Ebrietatẽ nihil aliud esse quam uoluntariam insaniam & furorem. Alexandrum cùm esset ebrius Clitum amicum interfecisse: hoc uitio, M. Antonium & Cleopatram, alios quoq; interiisse funditus. Alia infinita mala ex eodem uitio nasci, quæ hic Seneca exponit.*

SINGVLOS dies tibi meos, & quidem totos indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certè uiuendum est, tanquam in conspectu uiuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? *Nihil Deo clausum est*, Inter-

est animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam: obseruabo me protinus, & (quod est utilissimum) diem mecum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quòd nemo uitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex præterito uenit. Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit, totus inter stratum lectionemq; diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti, non magno mihi constat: cùm me moui, lassus sum. Hic autem est exercitationis, etiā fortissimis, finis. Progymnasios meos quæris; unus mihi sufficit, Earinus, puer (ut scis) amabilis, sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quæro. Hic quidem ait nos eandem crisin habere, quia utriq; dentes cadēt: sed iam uix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. uide quid exercitatio quotidiana proficiat. Citò magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes: eodem tempore ille ascēdit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his uelocius alterum fiat. Mentitus sum, iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quæris? Quod rarò cursoribus euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quàm exercitatione in frigidā descendi. Hoc apud me uocatur parū calida. Ille tantus Psychrolutes, qui calendis Ianuariis Euripum salutabam, qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in uirginē desilire, primum ad Tyberim trāstuli castra, deinde ad hoc soliū, quod cùm fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol tēperat, non multū mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandiū: post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimū. Consuetudinē meā nosti. Breuissimo somno utor, & quasi interuigilo: satis est mihi uigilare desiisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & immēsa uoce feriūtur aures meę. Nec cogitationē meam excutiunt, nec interrumpunt quidem: fremitum patientissimè fero: multæ uoces, & in unū confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut uento syluam uerberante, & cæteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam.
¶ Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi uoluerint prudentissimi uiri, qui rerū maximarū probationes leuissimas & perplexas fecerint, quæ ut sint ueræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab *ebrietate* deterrere Zenon, uir maximus, huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodū colligit, uirū bonum non futurū ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: uiro autem bono committit: ergo uir bonus ebrius non erit. Quemadmodū opposita interrogatione simili derideatur, attēde.

Satis enim est, unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: uiro autem bono committit: ergo uir bonus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit: sed ne sic quidem (ut existimo) agi potest. Ait enim ebrium duob. modis dici: altero, cùm aliquis uino grauis est, & impos sui: altero, si soleat ebrius fieri, & huic obnoxius uitio est. Hunc à Zenone, dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem cõmissurũ arcana, quæ per uinũ eloqui posset. quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eũ qui futurus est. Plurimũ enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est, nũc primùm esse, nec habere hoc uitiũ: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatẽ esse. Itaq; id intelligo, quod significari uerbo isto solet: præsertim cùm ab homine diligentiam professo ponatur, & uerba examinante. Adiice nunc, quòd si hoc intellexit Zenõ, & nos intelligere uoluit, ambiguitate uerbi quæsiuit locũ fraudi: quod faciendum non est, ubi ueritas quæritur. Sed sanè hoc senserit, quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. ¶ Cogita enim quàm multis militibus, non semper sobriis, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerint. De illa Caij Cæsaris cæde, illius dico qui superato Pompeio rempublica tenuit, tam creditũ est Tullio Cymbro, quàm C. Cassio. Cassius tota uita aquam bibit, Tullius Cymber & nimius erat in uino, & scordalus, in hanc rem locutus est ipse, *Ego*, inquit, *quenquam feram, qui uinum ferre non possum*? Sibi quisq; nunc nominet eos, quibus scit & uinum malè credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. *Instruenda est enim uita exemplis illustribus.* Non semper confugiamus ad uetera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, usq; in horam sextam ferè dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum (quo tutela urbis continebatur) diligentissimè administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cùm illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tyberius proficiscẽs in Campaniam, cùm multa in urbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis præfectum, uirum grauem, moderatum, sed mersum uino, & madentem adeò, ut ex senatu aliquando (in quem è conuiuio uenerat) oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tyberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat: nullum Cosso aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. ¶ Itaq; declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuictus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur. & omne quod in imo iacet, in summam partem uis caloris eiectat: sic uino exæstuante, quicquid in imo iacet

abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum uino redundante, ita ne ſecretum quidē quod ſuum alienumq; eſt, pariter effundunt. Sed quamuis hoc ſoleat, ita & illud ſolet, ut cum his quos ſciamus libentius bibere, de rebus neceſſariis deliberemus. Falſum eſt ergo hoc, quod patrocinij loco ponitur, ei qui ſoleat ebrius fieri, non dari tacitum. ¶ Quāto ſatius eſt, apertè accuſare ebrietatem, & uitia eius exponere: quæ etiam tolerabilis homo uitauerit, nedū perfectus ac ſapiens: cui ſatis eſt, ſitim extinguere: qui etiam ſi quando orta eſt hilaritas, aliena cœna producta longius, tamen citra ebrietatem reſiſtit. Nam de illo uidebimus, an ſapiētis animus nimio uino turbetur, & faciat ebriis ſolita. Interim ſi hoc colligere uis, uirum bonum non debere ebriū fieri, cur ſyllogiſmis agis? dic quàm turpe ſit, pl⁹ ſibi ingerere quàm capiat, & ſtomachi ſui non noſſe menſuram: quàm multa ebrij faciāt, quibus ſobrij erubeſcant: nihil aliud eſſe ebrietatē, quàm uolūtariam inſaniam. Extende in plures dies illū ebrium habitum, nunquid de furore dubitabis? Nunc quoq; non eſt minor, ſed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum chariſſimum ac ſibi fideliſſimū inter epulas trāſfodit, & intellecto facinore, mori uoluit, certè delituit. Omne uitium ebrietas, & incēdit, & detegit. obſtantem malis conatibus uerecūdiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quàm bona uoluntate, prohibitis abſtinēt. Vbi poſſedit animum nimia uis uini, quicquid malè latebat, emergit. Non facit ebrietas uitia, ſed protrahit: tunc libidinoſus ne cubiculū quidem expectat, ſed cupiditatib. ſuis quantū petierint, ſine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, crudelitas ſæuo, malignitas liuido, omne uitium detegitur & prodit. Adiice illam ignorationē ſui, dubia & parum explanata uerba, incertos oculos, gradum errantem, uertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, uelut aliquo turbine circumagente totam domum: ſtomachi tormenta, cùm efferueſcit merū, ac uiſcera ipſa diſtendit. Tūc tamen utcunq; tolerabile eſt, dum illi uis ſua eſt. Quid cum ſomno uitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta eſt? Cogita quas clades ædiderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gētes, bellicoſasq;, hoſtibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defenſa mœnia patefecit: hæc cōtumaciſſimos, & iugū recuſantes, in alienū egit arbitriū: hęc inuictas acies mero domuit. Alexandrum, cuius modò feci mentionē, tot prælia, tot itinera, tot hyemes, per quas uicta tēporum locorum difficultate tranſierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiſerunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis ſcyphus condidit. Quæ gloria eſt, capere multum? Cùm penes te palma fuerit, & propinationes tuas ſtrati ſomno ac uomitātes recuſauerint, cū ſuperſtes toti cōuiuio fueris,

cùm

cùm omnes uiceris uirtute magnifica, ac nemo tam uini capax fuerit, uinceris à dolio. Marcum Antonium, magnum uirum & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac uitia non Romana traiecit, quàm ebrietas? Nec minor uino Cleopatræ amor. Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cùm capita principum ciuitatis cœnanti referrentur, cùm inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cùm uino grauis, sitiret tamē sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, si sobrius faceret, quanto intolerabilius, quòd hæc ipsa in ebrietate faciebat? Ferè uinolentiam crudelitas sequitur: uiolatur enim exasperaturq; sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cùm sæpe apud se non sint, consuetudine insaniæ durata uitia, uino concepta, etiam sine illo ualent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende, rebus, non uerbis: quod facillimum est. Proba istas, quæ uoluptates uocantur, ubi transcenderint modum, pœnas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo uino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiamsi temulentus sit: licèt colligas, nec ueneno potato moriturum, nec opio sumpto dormiturum, nec elleboro accepto, quicquid in uisceribus hærebit, eiecturum, deiecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium? Vale.

EPIST. 85. *De alternitate lectionis & stili: & quomodo aliorum dicta per transformationem nostra facere debemus.* ¶ Lectionis *uarias utilitates esse ut* & stili seu scribendi, *si modo alternis id facias, & alterum altero commutes atque temperes: ac quidquid lectione collegeris (apum more) redigas in corpus, & adhibita ingenij cura & facultate in unum saporem uaria illa libamenta confundas, ut etiamsi constiterit unde sumpta sint, aliud tamen esse quàm unde sumptum sit, appareat. Selecta illa minimè nos pati debere solida atque integra apud nos manere ac uelut stomacho innatare, sed concoquere ea nos (alimentorum ratione) oportere: ut non aliena semper uideantur, sed nostra: ut ne in memoriam eant, sed in ingenium: ut unus numerus ex illis singulis fiat; ut selecta illa abscondas, id ipsum autem tantum quod ex iis feceris ostendas; ut authoribus illis fias similis non quomodo imago homini sed quomodo patri filius: sic ut nemo intelligat cuius imitatus sit orationem, argumentationem, sententias. Ex dissonis fieri ita chorum & concentum. Non absimiliter in animo nostro, multas artes, multa præcepta, multa ætatum exempla (sed in unum conspirata) esse debere, ut assidua intentione nihil ipsi agamus, nisi ratione suadente: diuitias, uoluptates, honores non ut prærupta tantum, sed ut lubri-*

da uitando: & ad uirtutis fastigium, licet per confragosa properando, in cuius tamen summo per planum, iter simus acturi.

ITinera ista quæ segnitiem mihi excutiunt, & ualetudini meæ prodesse iudico, & studiis. Quare ualetudinem adiuuent, uides: cùm pigrum me, & negligentem corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studio quare prosint, indicabo. A lectionibus non recessi. Sunt autem (ut existimo) necessariæ. Primùm, ne sim me uno contentus: deinde, ut cùm ab aliis quæsita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatũ, non sine studio tamẽ reficit. ¶ Nec scribere tãtùm, nec tantùm legere debemus. Altera res contristabit, & uires exhauriet, de stilo dico: altera soluet ac diluet. Inuicẽ hoc illo commutãdum est, & alterum altero temperãdum: ut quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (ut aiunt) debemus imitari, quæ uagantur. & flores ad mel faciendum idoneos carpunt. Deinde quicquid attulêre, disponunt, ac per fauos digerunt: & (ut Virgilius noster ait)

—liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, utrum succũ ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hũc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutent. Quibusdã enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor, dulcis & pinguior gignat. In nostris quoq; herbis uim eandem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimãt, conditura & dispositione in hanc qualitatem uerti, quæ ex tenerrimis uirentium florentiumq; decerpserint, non sine quodam (ut ita dicam) fermento, quo in unum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quàm de quo agitur, abducar, nos quoq; has apes debemus imitari, & quæcunq; ex diuersa lectione congessimus, separare: melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in unum saporem uaria illa libamenta confundere: ut etiam si apparuerit unde sumptum sit, aliud tamen esse quàm unde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro uidemus, sine ulla opera nostra facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quãdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt. At cũ ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in uires & in sanguinẽ transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus: ut quæcunq; hausimus, non patiamur integra esse: nec aliena sint, sed concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis: sicut unus numerus fit ex singulis, cũ minores summas & dissi-

diffidentes computatio una comprehendit. Hoc faciat animus no-
ster.Omnia quibus eſt adiutus,abſcondat, ipſum tantum oſtendat,
quod effecit: etiam ſi alicuius in te comparebit ſimilitudo, quam
admiratio tibi altius fixerit, ſimilem eſſe te uolo quomodo filium,
non quomodo imaginem. Imago res mortua eſt. ¶ Quid ergo?
non intelligetur cuius imiteris orationem? cuius argumentationẽ?
cuius ſententias? Puto aliquando ne intelligi quidem poſſe,ſi ma-
gni uiri:nec enim omnibus quę ex quoque uelut exemplaria traxit,
formam ſuam impreſſit, ut unitatem cum illa petant. Non uides
quàm multorum uocibus chorus conſtet? unus tamen ex omni-
bus ſonus redditur:aliqua illic acuta eſt,aliqua grauis, aliqua me-
dia,accedunt uiris fœminæ, interponuntur tibiæ, ſingulorum illic
latent uoces,omnium apparent. De choro dico, quem ueteres phi-
loſophi nouerant. In comeſſationibus noſtris plus cantorum eſt,
quàm in theatris olim ſpectatorum fuit:cùm omneis uias ordo ca-
nentium impleuit,& cauea æneatoribus cincta eſt, & ex pulpito o-
mne tibiarum genus organorumque conſonuit, fit concentus ex
diſſonis. Talem animum eſſe noſtrum uolo,ut multæ in illo artes,
multa præcepta ſint,multarum ætatum exempla,ſed in unum con-
ſpirata. Quomodo inquis hoc effici poterit? aſſidua intẽtione ſi ni-
hil egerimus,niſi ratione ſuadente.hanc ſi audire uolueris, dicet ti-
bi: Relinque iſta,iamdudum ad quæ diſcurritur. Relinque diuitias,
aut periculum poſſidentium, aut onus. Relinque corporis atque a-
nimi uoluptates,molliunt & eneruant.Relinque ambitum, tumida
res eſt,uana, uentoſa, nullum habet terminum: tam ſolicita eſt,ne
quem ante ſe uideat,quàm ne alium poſt ſe:laborat inuidia,& qui-
dem duplici. Vides autem quàm miſer ſit, is cui inuidetur, & inui-
det.Intueris illas potentium domos,illa tumultuoſa, rixa ſalutan-
tium,limina? multum habent contumeliarum,ut intres: plus, cùm
intraueris. Præteri iſtos gradus diuitum,& magno aggeſtu ſuſpen-
ſa ueſtibula.Non in prærupto tantùm iſtic ſtabis,ſed in lubrico.Huc
potius te ad ſapientiam dirige,tranquilliſſimasque res eius & ſimul
ampliſſimas pete. Quæcunq; uidentur eminere in rebus humanis,
quamuis puſilla ſint, & comparatione humillimorũ extent,per dif-
ficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigiũ
dignitatis uia eſt.At ſi conſcendere hunc uerticem libet,cui ſe fortu
na ſubmiſit,omnia quidem ſub te, quæ pro excelſiſſimis habentur,
aſpicies,ſed tamen uenies ad ſumma per planum. Vale.

EPIST. 86. *De affectibus animi:quos ſecundum Peripateticos dicit ſapientem temperare poſſe, non uitare. Et de beatæ uitæ perfectione.* ¶ Prudentiam *ad beatam uitam ſufficere, & Prudentem beatum Stoici ex eo colligebant, quòd qui prudens eſſet, conſtans eſſet, ideoq; imperturbatus ac ſine triſticia atque ità beatus. Contrà Peripatetici putabant, Prudentem rarò & modicè perturbari: prudentiam*

non

non tollere affectus ſed temperare. Seneca Stoicorum partes defendens probat, ſapienti minimum dari, ſi conſtituatur tantum fortior imbecillimis, triſtior mœſtiſſimis moderatior effrænatiſſimis, & maior humillimis. Prudentiam male definiri mediocritatem ſtulticiæ. In bono uiro non tantùm diminutionem eorum, quæ mala ſunt eſſe, ſed omnino uacationem Parua mala, uiro bono non ineſſe, ſed nulla penitus: quæ ſi ulla ſint creſcere oporteat & ab illis bonum uirum abripi. Melius item cum illo agi, qui unum uitium integrum habeat, quàm cum eo qui leuiora quidem, ſed omnia: Præterea affectus ipſos, quanticunq; illi ſint, obtemperare neſcire, conſiliumq; non accipere. Affectus non admitti, ubi ratio adſit: ubi ſemel ſunt admiſſi, ratione inuita perſeuerare. Id quod à Peripateticis ita dicitur perinde eſſe, ac ſi ijdem dicerent modicè nobis inſaniendum & ægrotandum. Animi mala non recipere temperamentum: facilius tolli, quàm regi: uitia deniq; immoderata eſſe Cupiditates noſtri arbitrij non eſſe, ut quæ extra nos cauſam ſitam habeant: Vitia (licèt exigua) in maius excedere, modum non ſeruare. Quidam tamen ut hæc argumenta euitarent, putabãt, Prudentẽ mentis poſitione atq; habitu imperturbatũ eſſe: euẽtu, et cõſideratis nimirũ extrinſecus cauſis, perturbari, cõtriſtari; timidum nõ eſſe ſed timere; nõ iracũdum, ſed iraſci: et breuiter affectu timẽdi, et iraſcẽdi non carere, ſed illorũ tantum uitio. Id Seneca nõ probat: ſequi enim, ut ſi affectus illi in prudentẽ cadãt, uſu frequẽti trãſeant in uitia et habitus cõtrarios: Itẽ, eo admiſſo, prudentẽ animo cũctante pro patria, legib. et libertate dimicaturũ. Cæterũ errare Xenocratẽ Speuſippũ, et Epicurum cũ dicunt: Beatũ ſola uirtute quidẽ conſtitui, nõ tamen perfectè beatum, niſi quid aliud (ueluti uoluptas) uirtutẽ conſequatur. Nam quod beatum eſt, idem et beatiſſimũ eſt: quod beatum eſt, nihil melius recipit. Vita beata una eſt, qualitate ſua nõ magnitudine: et plena eſt et finis eſt. Quẽ min⁹ beatũ uocas, is nõ eſt beatus: beatitudinis nomẽ minui non põt. Nunquã igitur imminẽtia mala fortis timebit moderatiſſime? minime. Virtutis nõ eſt timere: Virtutũ loco minora uitia ponere nõ debes. Atqui ſi hæc ita ſunt, Prudẽs uidebitur demẽs cõſtitui, ſi negetur metuere pericula? Minimè demẽs eſt. Turpe enim unicũ eſſe malum cẽſet: cætera ſcit non eſſe mala: ſecurè illa pericula proſpicit, timẽda alijs reliquit At eſt demẽtis mala nõ timere: fuerit igitur prudentis timere? Minime. Pericula non timet ſed uitãt: cauet non timet: ſcit illa mala non eſſe ſed uideri. In cruciatib: dolet non timet; inuictus eſt, & tamen dolet, quia uirtus ſenſus hominis non eximit. Denique prudens & fortis, dolore, egeſtate, ignominia, carcere, exilio ueluti rebus manſuetis utitur.

PEpercerã tibi, & quicqd nodoſi adhuc ſupererat, pterierã, cõtentus quaſi guſtũ tibi dare, eorũ quę à noſtris dicunt̃, ut probetur uirtus, ad explendã beatam uitã ſola ſatis efficax. Iubes me, quicqd eſt interrogationũ aut noſtrarũ, aut ad traditionẽ noſtrã excogitatarũ cõprehẽdere. quod ſi facere uoluero, nõ erit epiſtola, ſed liber. Illud toties teſtor, hoc me argumẽtorũ genere non delectari. Pudet

in

in aciē descēdere pro diis hominib⁹q́, susceptā, subula armatū. *Qui prudens est, & temperans est. Qui tēperans est, & cōstans. Qui cōstās est, & imperturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristicia est. Qui sine tristicia est, beatus est. Ergo prudens beatus est, & prudētia ad beatā uitā satis est.* Huic collectioni hoc modo Peripateticorū quidam respondēt, ut imperturbatum, & constantē, & sine tristicia, sic interpretentur, tanquā imperturbatus dicatur, qui rarò perturbatur & modicè, non qui nunquā. Item sine tristicia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristiciæ, nec frequens, nimiúsue in hoc uitio. Illud enim humanā naturam negare alicuius animum immunem esse tristicia: sapientē non uinci mœrore, cæterùm tangi: & cætera in hunc modum sectæ suæ respondēre, non his tollunt affectus sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est & mœstissimis lætior, & effrenatissimis moderatior, & humillimis maior. Quid si miretur uelocitatem suam laudans, ad claudos debilesque respiciens?

Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum uoces, leuiter febricitantem? non est bona ualetudo mediocritas morbi. ¶ Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duricia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono uiro intelligo, sed uacationem: nulla debent esse non parua. Nam si ulla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & uelut torrente quodam auferetur: præsertim cū illi non unum, sed uniuersum affectuum cœtum relinquis, cū quo colluctetur: sed omnis plus potest, quamuis mediocrium turba, quàm posset unius magni uiolentia. ¶ Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilē: habet inconstantiam, sed minus uagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum uitium integrum haberet, quàm cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quàm magnus sit affectus: quantuscunque est, parere nescit, consilium non accipit: quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite, natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunq; sint. Tigres, leonesq; nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: & cùm minimè expectaueris, exasperatur toruitas mitigata. Nunquam bona fide uitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus: si inuita ratione cœpe-

cœperint, inuita perſeuerabũt. Facilius eſt enim, initia illorum prohibere, quàm impetum regere. Falſa eſt utique iſta mediocritas & inutilis, eodemq́ue loco habenda, quo ſiquis diceret modicè inſaniendum, modicè ægrotandum. Sola uirtus habet: non recipiunt animi mala temperamentum: facilius ſuſtuleris illa, quàm rexeris. Nunquid dubium eſt, quin uitia mentis humanæ inueterata & dura (quæ morbos uocamus) immoderata ſint: ut auaricia, ut crudelitas, ut impotentia? ut impietas? ergo immoderati ſunt & affectus: ab his enim ad illa tranſitur. Deinde ſi das aliquid iuris triſticiæ, timori, cupiditati, cæterisq́ue moribus prauis, non erunt in noſtra poteſtate. Quare? quia extra nos ſunt, quibus iritantur. Itaque creſcunt, prout magnas habuerint minoréſue cauſas, quibus concitentur: maior erit timor, ſi plus quo exterreatur, aut propius, aſpexerit: acrior cupiditas, quo illã amplioris rei ſpes euocauerit. Si in noſtra poteſtate non eſt, an ſint affectus, ne illud quidem eſt, quanti ſint: ſi ipſis permiſiſti incipere, cùm cauſis ſuis creſcent, tantiq; erunt, quãti fient. Adijce nunc, quòd iſta quantũuis exigua ſint, in maius excedunt. Nunquam pernicioſa ſeruant modum. Quãuis leuia initia morborum, ſerpũt: & ægra corpora, minima interdum mergit acceſſio. Illud uerò cuius dementiæ eſt, credere, quarum rerum extra noſtrum arbitrium poſita principia ſunt, earum noſtri eſſe arbitrij terminos. Quomodo ad id finiendum ſatis ualeo, ad qđ prohibendum parum ualui: cùm facilius ſit excludere, quàm admiſſa comprimere? ¶ Quidam ita diſtinxerunt, ut dicerent, temperans ac prudens poſitione quidem mentis, & habitu tranquillus eſt, euẽtu non eſt: nam quantum ad habitum mentis ſuę, non perturbatur, nec contriſtatur, nec timet, ſed multæ extrinſecus cauſæ incidunt, quæ illi perturbationẽ afferant. Tale eſt quod uolunt dicere, Iracũdũ quidẽ illum nõ eſſe, iraſci tamen aliquãdo: & timidũ quidẽ non eſſe, timere tamẽ aliquando: id eſt, uitio timoris carere, affectu nõ carere. Quod ſi recipitur, uſu frequẽti timor tranſit in uitiũ, & ira in animum admiſſa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea ſi non contemnit uenientes extrinſecùs cauſas, & aliquid timet, cùm fortiter eundum erit aduerſus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in ſapientem hæc diuerſitas mentis. ¶ Illud præterea iudico obſeruandum, ne duo quæ ſeparatim probanda ſunt, miſceamus. Per ſe enim colligitur, unum bonum eſſe quod honeſtum per ſe: rurſus ad uitam beatam ſatis eſſe uirtutem. Si unum bonum eſt, quod honeſtum, omnes concedunt ad beatè uiuendum ſufficere uirtutem: econtrariò non remittetur, ſi beatum ſola uirtus facit, unum bonum eſſe, quod honeſtum eſt. Xenocrates & Speuſippus putant beatum uel ſola uirtute fieri poſſe, non tamen unum bonum eſſe, quod honeſtum eſt. Epicurus quoque iudicat cùm uirtutem habeat,

habeat, beatum esse, sed ipsam uirtutem non satis esse ad beatam uitam: quia beatum efficiat uoluptas, quæ ex uirtute est, non ipsa uirtus. Inepta distinctio. Idem enim negat unquam uirtutem esse sine uoluptate: ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est: habet enim secum uoluptatem, sine qua non est, etiam cùm sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur, beatum quidem futurum uel sola uirtute, non futurum autem perfectè beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim uita bonum in se perfectum habet inexuperabile: quod si est, perfectè beata est. Si deorum uita nihil habet maius aut melius: beata autem uita diuina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea si beata uita nullius est indigens, omnis beata uita perfecta est, eademque est & beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata uita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summè beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem uita, quæ sine summo bono non est. Quòd si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cùm summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quàm alius, sequitur, ut hic alterius uitam beatioris magis concupiscat, quàm suam: beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quàm quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. ¶ Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, imò qui debet? Dicam quid sit, ex quo ueniat hic error. Nesciunt beatam uitam unam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior, in multa loca, multasque partes distributa, & in unum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata uita eximium? quòd plena est, finis. utputa, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus, quid refert? uterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus, quid refert? uterque non sitit. Hic pluribus annis uixit, hic paucioribus. Nihil interest: si tam illum multi anni beatum fecerunt, quàm hunc pauci. Ille quem tu minus beatum uocas, non est beatus, non potest nomen imminui. ¶ *Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristicia est: qui sine tristicia est, beatus est.* Nostrorum hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & controuersam pro confessa iudicare, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo, inquit, fortis imminentia mala non timebit? Istud dementis alienatique, non fortis est. Ille uerò, inquit, moderatissimè timet, sed

in totum extra metum non eſt. Qui hæc dicunt, rurſus in idem re-
uoluuntur, ut illis uirtutum loco ſint minora uitia. Nam qui timet
quidem, ſed rarius & minus, non caret malicia, ſed leuiore uexatur.
¶ At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimeſcit.
Verum eſt quod dicit, ſi mala ſunt: ſed ſi ſcit mala illa non eſſe, &
unam tantùm turpitudinem malum iudicat, debebit ſecurè pericu-
la aſpicere, & aliis timenda contemnere. ¶ At ſi ſtulti & amentis
eſt, mala non timere: quo quis prudentior eſt, hoc timebit magis.
Vt uobis, inquit, uidetur, præbebit ſe periculis fortis. Minimè. Non
timebit illa, ſed uitabit: cautio illum decet, timor non decet. Quid
ergo (inquis) mortem, uincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit?
Non: ſcit enim illa non eſſe mala, ſed uideri: omnia iſta humanæ ui-
tæ formidines putat. Deſcribe captiuitatem, uerbera, cathenas, ege-
ſtatem, & membrorum lacerationes, uel per morbum, uel per iniu-
riam: & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numera:
Iſta timidis timenda ſunt. An id exiſtimas malum, ad quod aliquan
do noſtra ſponte ueniendum eſt? Quæris, quid ſit malum? Cedere
his quæ mala uocantur, & illis libertatem ſuam dedere, pro qua cũ-
cta patienda ſunt. Perit libertas, niſi illa contemnimus, quæ nobis
iugum imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti uiro, ſi ſci-
rent quid eſſet fortitudo. Non eſt enim inconſulta temeritas, nec pe
riculorũ amor, nec formidabilium appetitio. Scientia eſt diſtinguẽ-
di quid ſit malum & quid non ſit: diligentiſſima in tutela ſui fortitu
do eſt, & eadem patientiſſima eorũ, quibus falſa ſpecies malorũ eſt.
¶ Quid ergo, ſi ferrum intentatur ceruicibus uiri fortis, ſi pars ſubin
de alia atq; alia ſuffoditur, ſi uiſcera ſua in ſinu ſuo uidit, ſi ex inter-
uallo quo magis tormenta ſentiat repetitur, & per ſiccata uiſcera,
recens demittitur ſanguis, non timere iſtum tu dices, non dolere? I-
ſte uerò dolet: ſenſum enim hominis nulla exuit uirtus: ſed non ti-
met, inuictus ex alto dolores ſuos ſpectat. Quæris, quis tũc animus
illi ſit? qui ægrum amicum adhortantibus. ¶ *Quod malum eſt, nocet:
quod nocet, deteriorem facit. Dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo
mala non ſunt.* Falſum eſt, inquit, quod proponitur: non enim ſi quid
nocet, etiam deteriorem facit. Tempeſtas & procella nocet guber-
natori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduer
ſus hoc reſpondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempeſtate ac
procella, quia non poſſit id quod propoſuit efficere, nec tenere cur-
ſum ſuum: deteriorem illum in arte ſua non fieri, in opere fieri. qui-
bus Peripateticus: Ergo, inquit, & ſapientem deteriorem faciet pau
pertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit: uirtutem enim illi non
eripiet, ſed opera eius impediet. Hoc rectè diceretur, niſi diſſimilis
eſſet gubernatoris conditio, & ſapientis. Huic enim propoſitum eſt
in uita agẽda, non utiq; quod tẽtat efficere, ſed omnia recta facere.
Gubernatori propoſitum eſt utiq; nauem in portum perducere. Ar-

tes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt. Sapientia do-
mina rectrixq; est. Artes seruiunt uitæ, sapientia imperat. Ego aliter
respondendum iudico, nec artē gubernatoris deteriorem nulla tē-
pestate fieri, nec ipsam administrationē artis. Gubernator tibi nō fe-
licitatem promisit, sed utilem operam, & nauis regendæ scientiam:
hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita uis obstitit.
Qui hoc potuit dicere, Neptune nūquam hanc nauem, nisi rectam:
arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed succes
sum. Quid ergo, inquis, non nocet gubernatori ea res, quæ illum te-
nere portum uetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert il
lum, aut detinet, & exarmat? Non tāquam gubernatori, sed tanquā
nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeò non impedit,
ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Na-
uigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas ha
bet gubernator: alteram cōmunem cū omnib. qui eandem conscen
derunt nauem, qua ipse quoq; uector est: alteram propriam, qua gu
bernator est. Tempestas tanquam uectori nocet, non tanquam gu-
bernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonū est, ad eos quos
uehit, pertinet: quomodo medici ars, ad eos quos curat. Sapientia
commune bonum est, & eorum cū quib. uiuit, & proprium ipsius.
Itaq; gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis promis-
sum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non
à dolore, non ab aliis tempestatib. uitæ. Non enim prohibentur ope
ra eius omnia, sed tantùm ad alios pertinentia: ipse semper in actu
est. In effectum tunc maximus, cū illi fortuna se opposuit, tūc ipsius
sapientiæ negocium agit: quam diximus & alienum bonum esse, &
suum. Præterea ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cū illum
aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur do-
cere, quēadmodū tractāda respub. sit: at illud docet, quēadmodum
tractāda sit paupertas: per totā uitā opus ei9 extēditur. Ita nulla for
tuna, nulla res, act9 sapiētis excludit. Id enim ipsū agit, quo alia age-
re prohibetur. Ad utrosq; casus aptus est: bonorū rector est, malorū
uictor. Sic, inquā, se exercuit, ut uirtutē tam in secūdis quā in aduer-
sis exhiberet, nec materiam eius, sed ipsam intueretur. Itaq; nec pau
pertas illū, nec dolor, nec quicquā aliud quod imperitos auertit &
præcipites agit, prohibet. Tu illū premi putas malis? Vtitur. Non ex
ebore tantū Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex ęre: si mar-
mor illi, si adhuc uiliorē materiā obtulisset, fecisset quale ex illa fieri
optimū posset. Sic sapiens uirtutem si licebit, in diuitiis explicabit: si
minus, in paupertate. si poterit, in patria: si min9, in exilio. si poterit,
imperator: si minus, miles. si poterit, integer: si minus, debilis. quā-
cunq; fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Cer-
ti sunt domitores ferarum, qui sæuissima animalia, & ad occursum
expauefacientia hominem, cogant pati iugum: nec asperitatem

M 2 excus-

excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur Tigrim suus custos. Elephantem minimus Aethiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, ubique horrenda: cùm ad hunc peruenêre, mansueta sunt. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER Tredecimus.

EPIST. 87. *Exemplo Scipionis utens, notat balneorum luxuriã: subijciens de sationibus & insitionibus quædam oblectabilia senescenti.*

¶ Ex uilla Scipionis *Africani ait, se hanc epistolam scribere, cuius animum in cœlum, ex quo erat, redijsse censet: non ob magnos exercitus quos duxit, sed ob egregiam eius moderationem, & pietatem erga patriam, & quia in exilium uoluntarium secesßit in hanc uillam, quæ Literni erat. Villã illam Scipionis à uiro frugi ædificatã, in qua se opere rustico (id moris fuit priscis) exercebat Scipio: & in suo balneo corpus laboribus rusticis fessum abluebat. Balneum illud longè dispar à recentiorum & nouorum sumptu, in quibus hi mollitiem, & unguenta oleant, ubi Scipio in suo militiã, laborem, & uirũ oluerit. In eadem uilla se ab Aegialo diligentißimo patrefamil. & possessore eius agri, hæc quæ ad* Rem Rusticam *pertineant didicisse, Vetus quamuis arbustum posse transferri. (Nam quòd Virgilius id negat fieri posse, ea parte non ueri sed decori rationem uidetur habuisse, qui et alio loco fabas uerè seri, quas tamen ipse Seneca Iunio mense, etiam procliuo in Iulium seri uiderit.) Deinde addit se in eadem uilla didicisse, duos modos olineti transponendi: Vidisse quoque uitem ex suo arbusto annosam adcrescere, et transferri, non tantum mense Februario, sed et Martio exacto: præterea, arbores istas omnes adiuuandas aqua cisternina aut alia.*

IN ipsa Scipionis Africani uilla iacens hęc tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quam sepulchrum esse tanti uiri suspicor: animam quidem eius in cœlum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiã eius moderationẽ pietatẽq; magis in illo admirabilẽ, cũ reliquit patriam, q̃ cùm defendit. Aut Scipio Romę deesse debebat, aut Roma in libertate. *Nihil*, inquit, *uolo derogare legib. nihil institutis, æquũ inter oẽs ciues ius sit: utere sine me beneficio meo patria: causa tibi libertatis fui, ero et argumentum. Exeo, si plus quàm tibi expedit, creui.* Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium uoluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit. Eò perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum

rece-

recepit,tam suum exilium Reipub.imputaturus,quàm Hannibalis. Vidi uillam structam lapide quadrato,murum circumdatum syluę, turres quoque in propugnaculum uillæ utrinque subrectas. Cisternam ædificiis ac uiridibus subditam,quæ sufficere in usum uel exercitus posset.Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua.Non uidebatur maioribus nostris calidum,nisi obscurum. Magna ergo me uoluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros.In hoc angulo ille Carthaginis horror,cui Roma debet, quod tantùm semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum:exercebat enim opere se,terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam uile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi uidetur ac sordidus,nisi parietes magnis & preciosis orbibus refulserint,nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sint,nisi illis undique operosa & in picturæ modum uariata circumlitio prætexatur,nisi uitro condatur camera, nisi Thasius lapis,quondam rarum in aliquo spectaculum templo,piscinas nostras circumdederit,in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus,nisi aquam argẽtea epistomia fuderint.Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenero? quãtum statuarum,quantum columnarum est nihil sustinentium,sed in ornamentum positarum impensæ causa?quantum aquarũ per gradus cum fragore labentium?Eò deliciarum peruenimus,ut nisi gemmas calcare nolimus.In hoc balneo Scipionis minimæ sunt rimæ, magis quàm fenestræ,muro lapideo exectæ, ut sine iniuria munimenti,lumen admitterent. At nunc blattaria uocant balnea,si qua non ita aptata sunt,ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant,nisi & lauantur simul & colorantur,nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaque quæ concursum & admirationem habuerant cùm dedicarentur,hæc in antiquorum numerum reijciuntur, cùm aliquid noui luxuria commenta est; quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea,nec ullo cultu exornata.Cur enim ornaretur res quadrantaria,& in usum,non in oblectamenta reperta?Non suffundebatur aqua,nec recens semper uelut ex calido fonte currebat: nec referre credebant,in quàm perlucida sordes deponerent. Sed, dij boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obscura , & gregali tectorio inducta,quæ scires Catonem tibi ædilem,aut Fabium Maximum,aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse. Nam hoc quoque nobilissimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant,exigendique munditias,& utilem ac salubrem temperaturam,non hanc quæ nuper inuenta est, similis incendio,adeò quidem ut conuictum in aliquo scelere seruum , uiuũ lauari oporteat.Nihil mihi uidetur iam interesse, ardeat balneũ , an caleat.Quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionẽ, quòd nõ

in caldarium suum latis specularibus diem admiserat, quòd non in multa luce decoquebatur, & spectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitosum, nescit uiuere. Non pacata aqua lauabatur, sed sæpe turbida, & cùm plueret uehementius, penè lutulenta. Nec multum eius intererat, an sic lauaretur: ueniebat enim, ut sudorem illuc ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras uoces credis? non inuideo Scipioni: uerè in exilio uixit, qui sic lauabatur. Imò si scias, non quotidie lauabatur. Nam, ut aiunt qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: cæterùm toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? Militiam, laborem, uirum. Postquam munda balnea inuenta sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem, & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait? [

Pastillos Rucillus olet ——

Dares nunc Rucillum, perinde esset ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset, quem idem Horatius Rucillo opposuit. Parum est sumere unguentum, ni bis die terque renouetur, ne euanescat in corpore. Quid, quòd odore tanquam suo gloriantur. ¶ Hæc si tibi nimium tristia uidebuntur, uillæ imputabis, in qua didici ab Aegialo diligentissimo patrefamiliæ (is enim nunc huius agri possessor est) quamuis uetus arbustum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod uidi, hoc dico: illud arbustum trimum & quadrimum haud fastidiendi fructus autumno. Depone, te quoq; proteget illa quæ

Tarda uenit seris factura nepotibus umbram,

ut ait Virgilius noster: qui non quid uerissimè, sed quid decentissimè diceretur, aspexit, neç agricolas docere uoluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit deprehendere, ascribam.

Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio uenit annua cura.

Annuo tempore ista ponenda sunt: & an utriusque uerna sit satio, hinc æstimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam procliuus in Iulium. Eodem die uidi fabam metentes, milium serentes. ¶ Ad oliuetū reuertor, quod uidi duob. modis dispositū. Magnarū arborū truncos circumcisis ramis, & ad unū redactis pedem, cū rapo suo transtulit, amputatis radicib. relicto tantùm capite ipso, ex quo illæ pependerāt. Hoc fimo tinctū in scrobē demisit: deinde terrā non aggessit tantū, sed calcauit & pressit. Negat quicquā esse hac (ut ait) positione efficacius: uidelicet frigus excludit & uentum, minus præterea mouetur: & ob hoc nascentes radices prodire patitur. ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precariò hærentes, leuis quoque reuellat agitatio, parum autē arboris antequā

obruat

obruat radix: ex omni enim materia quæ nudata est (ut ait) exeunt
radices nouæ. Non plures autem super terram eminere debet trun-
cus, quàm tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo uestietur:
nec magna pars, quemadmodum in oliuetis ueteribus, arida & re-
torrida erit. Alter ponendi modus hic fuit Ramos fortes, nec corti-
cis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere de-
posuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cùm tanquam à planta pro-
cesserint, nihil habent in se horridum, nec triste. ¶ Illud etiam nunc
uidi, uitem ex arbusto suo annosam transferri: huius capillamenta
quoque (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda
uitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et uidi non tantùm mense Fe-
bruario positas, sed & iam Martio exacto tenent, & complexæ sunt
non suas ulmos. Omnes aũt istas arbores, quæ (ut ita dicam) gran-
dis copiæ sunt, ait aqua adiuuandas cisternina: quæ si prodest, ha-
bemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne
quemadmodum Aegialus noster me sibi aduersarium parauit, sic
ego parem te mihi. Vale.

EPIST. 88. *Exemplo sui & Catonis ad frugalitatem hortatur,* ¶ Ad fru-
annectens contra Peripateticos disputationem de fortuitis.
galitatem *hortatur suo & Catonis exẽplo. suo, qui uehiculo rustico cum*
paucissimis in eo seruis rus uectus sit, ubi cum Maximo biduum beatissi-
mum egerit, culcitra in terra iacente, lecti loco usus: & ex duabus penu-
lis, alteram stragulum, alteram opertorium fecerit: prandio usus facili.
Catonis uerò exemplo, qui uno caballo contentus, eoq; cantherio ueheba-
tur, hippoperis ei impositis, ut secum utilia portaret, & farcinis ab utroq;
latere dependentibus. Deinde tradit ex sententia Stoicorum, Fortuitis
rebus neminem bonum fieri. *Nam id quod bonos faciat, bonum esse,*
Fortuita bonum non facere: nec igitur bona esse. secundò opes turpissimo
cuiq; ueluti lenoni & lanistæ contingere. Bonum in contemptissimum non
cadere. Hac ratione indolentiam, beatum non facere rectè dixerimus, (ut
quam habeat cicada & pulex:) non otium & quietem, ut quam habeat
uermis. Quid igitur? Id ipsum quod Deum beatum facit, id & homines
beatos facit: res nimirum diuina, cœlestis & magnifica. Summi boni
locus, non ubi ebur aut ferrum, sed ipse Animus & quidẽ purus & san-
ctus qui nisi ita sit affectus Deum non capit. Adfert & hoc tertium ar-
gumentum: Externis diuitiis nemo fit beatus, bonus enim ex malo non fit:
atqui diuitiæ fiunt ex malo, hoc est, auaritia. Quartò dum diuitias pa-
ramus in mala incidimus, bonum nunquam eius est naturæ ut qui id fa-
ciat, in mala incidat. Quintò, Diuitiæ, bona ualetudo & similia animo
non dant magnitudinem, fiduciam, & securitatem, sed insolentiam, tu-
morem, arrogantiam. Sextò, ex multis malis, hoc est, paupertatibus, con-
stant diuitiæ: Bonum autem nunquam constat ex malis. Has rationes
ex Stoicorum doctrina proponit Seneca, & contraria Peripateticorum
argumenta diluit.

NAufragium, antequam nauim aſcenderem, feci, quomodo acciderit, non adiicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum eſſe falſum, nec tam mirabile quàm prima facie uidetur, cùm uolueris approbabo, imò etiam ſi nolueris. Interim hoc me iter docuit, quàm multa haberemus ſuperuacua, & quàm cum facili iudicio poſſemus deponere: quæ ſi quando neceſſitas abſtulit, non ſentimus ablata. Cum pauciſſimis ſeruis, quos unum capere uehiculum potuit, ſine ullis rebus, niſi quę corpore noſtro cõtinebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatiſſimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera ſtragulum, altera opertoriũ facta eſt. De prandio nihil detrahi potuit, paratum fuit non magis hora, nuſquã ſine caricis, nuſquam ſine pugillaribus. Illę ſi panem habeo, pro pulmentario ſunt: ſi non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego fauſtum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior eſt, quàm ubi aliena ſepoſuit: & fecit ſibi pacẽ, nihil timendo: fecit ſibi diuitias, nihil concupiſcendo. Vehiculum in quod impoſitus ſum, ruſticum eſt. Mulę uiuere ſe ambulando teſtantur, mulio excalceatus non propter æſtatem. Vix à me obtineo, ut hoc uehiculũ uelim uideri meum. Durat adhuc peruerſa recti uerecundia: quoties in aliquẽ comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubeſco: quod argumentũ eſt, iſta quæ probo, quę laudo, nondum habere certam ſedem & immobilem. Qui ſordido uehiculo erubeſcit, precioſo gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondũ audeo frugalitatẽ palàm ferre, etiam nũc curo opiniones uiatorũ. Contra totius generis humani opiniones mittẽda uox erat: Inſanitis, erratis, ſtupetis ad ſuperuacua, neminem æſtimatis ſuo. Cùm ad patrimonium uentum eſt, diligentiſſimi cõputatores, ſic rationẽ ponitis ſingulorũ, quib. aut pecuniã credituri eſtis, aut beneficia. Nam hæc quoq; iam expenſa fertis. Latè poſſidet, ſed multũ debet; habet domum formoſam, ſed alienis nummis paratam: familiam nemo citò ſpecioſiorem producit, ſed nominibus non reſpondet. Si creditoribus ſoluerit, nihil illi ſupererit. Idem in reliquis quoq; facere debebitis, excutere quantũ proprij quiſq; habeat. Diuitem illum putas, quia aurea ſupellex etiam in uia eum ſequitur, quia in omnibus ꝓuinciis arat, quia magnus calendarij liber euoluitur, quia tantum ſuburbani agri poſſidet, quantum inuidioſè in deſertis Apulię poſſideret: & cùm omnia dixeris, pauper eſt. quare? quia debet. quantũ, inquis? omnia: niſi fortè iudices intereſſe, utrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum ſumpſerit. Quid ad rem pertinent mulę ſaginatæ, unius omnes coloris? Quid iſta uehicula celata?

——Inſtrati oſtro alipedes, pictiſq; tapetis,
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent,
Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.

Iſta

Iſta nec dominum meliorem poſſunt facere, nec mulam. M. Cato Cenſorius (quem tam Romano populo herculè profuit naſci quàm Scipionem: alter enim cum hoſtibus noſtris bellum, alter cum moribus geſſit) cantherio uehebatur, & hippoperis quidem impoſitis, ut ſecum utilia portaret. O' quàm cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his troſſulis in uia diuitibus, curſores & Numidas, & multum ante ſe pulueris agentem. Hic ſine dubio cultior, comitatiórq; quàm M. Cato uideretur: hic inter illos apparatus delicatus, q cùm maximè dubitat, utrum ſe ad gladium locet, an ad cultrũ. O' quantum erat ſeculi decus, imperatorem triumphalem Cenſorium (& quod ſuper omnia hæc eſt) Catonem, uno caballo eſſe contentum, & ne toto quidem. Partem enim ſarcinæ ab utroq; latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obeſis mannis & aſturconibus & tolutariis præferes unicum illum equum ab ipſo Catone defrictum? Video non futurum finem in iſta materia ullum, niſi quem mihi ipſe fecero. Hîc itaque conticeſcam, quantum ad iſta: quæ ſine dubio talia diuinauit futura, qualia nunc ſunt, qui primus appellauit impedimenta. ¶ Nunc uolo pauciſſimas adhuc interrogationes noſtrorum tibi reddere ad uirtutem pertinentes, quam ſatisfacere uitæ beatæ contendimus. *Quod bonum eſt, bonos facit.* Nam & in arte muſica quod bonum eſt, facit muſicum. *Fortuita bonum non faciunt: ergo non ſunt bona.* Aduerſus hoc ſic reſpondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falſum eſſe dicant. Ab eo, inquiunt, quod eſt bonũ, non utiq; fiunt boni. In muſica eſt aliquod bonum, tanquam tibia, aut organum aliquod aptatum ad uſus canendi: nihil tamen horum facit muſicum. Hic reſpondebimus, Non intelligitis quomodo poſuerimus quod bonum eſt in muſica. Non enim id dicimus quod inſtruit muſicum, ſed quod facit: tu ad ſupellectilem artis, non ad artem uenis. Si quid autem in ipſa arte muſica bonum eſt, id utiq; muſicum faciet. Etiamnũ facere id planius uolo. Bonum in arte muſica duobus modis dicitur: altero, quo effectus muſici adiuuatur; altero, quo ars ad effectum pertinet. Inſtrumenta, tibiæ, & organa, & chordæ, ad artem ipſam non pertinent. Eſt enim artifex etiam ſine iſtis, uti forſitan non poteſt arte. Hoc non eſt æquè duplex in homine: idem enim bonum & hominis & uitæ. ¶ *Quod contemptiſsimo cuiq; contingere ac turpiſsimo poteſt, bonum non eſt. Opes autem & lenoni, & laniſtæ contingunt: ergo non ſunt bona.* Falſum eſt, inquiunt, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte medendi, aut gubernandi, uidemus bona humillimis quibuſque contingere. Sed iſtæ artes non ſunt magnitudinem animi profeſſæ, non conſurgunt in altum, nec fortuita faſtidiunt. Virtus extollit hominem, & ſupra chara mortalibus collocat: nec ea quæ bona, nec ea quæ mala uocantur, aut cupit nimis, aut expaueſcit. Chelidonius ex Cleopatræ mollibus patrimonium grande poſſedit: nuper Na-

talis, tam improbæ linguæ quàm impuræ, in cuius ore fœminæ purgabantur, & multorum hæres fuit, & multos habuit hæredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam conspurcauit: quę sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus supra ista consistit, suo ære censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina & gubernatio non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est uir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quàm coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisq; habet, talis est. Fiscus tanti est, quãtum habet: imò in accessione eius uenit quod habet. Quis pleno sacculo ullũ precium ponit, nisi quod pecuniæ in eo cõditæ numerus effecit? Idem uenit magnorum dominis patrimoniorum, accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiẽs magnus est? quia magnũ animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuiq; contingit, bonum non esse. Itaq; indolentiam nũquam bonum dicam: habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia uacare, bonum dicam. Quid est ociosius uerme? Quæris, quæ res sapientem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cœleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide quid

——Quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset.
Hic segetes, illic ueniunt felicius uuæ:
Arborei fœtus alibi, atq; iniussa uirescunt
Gramina: non'ne uides croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum.——

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos cõmercium, si inuicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum habet, & ipsum suam habet sedem: non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? Animus: hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. ¶ *Bonum ex malo non fit, diuitiæ fiunt: fiunt autem ex auaricia: diuitiæ ergo non sunt bonum.* Non est, inquit, uerum, bonum ex malo nõ nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit quàm bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis, & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoq; ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quàm sacrilegium, furtum & adulteriũ inter bona haberi? Prorsus persuasimus, quàm multi furto nõ erubescunt, quàm multi adulterio gloriãtur. Nam sacrilegia minuta puniũtur, magna in triũphis ferũtur. Adiice nunc,

nunc,quòd ſacrilegium, ſi omnino ex aliqua parte bonũ eſt, etiam
honeſtum erit,& rectè factũ uocabitur: noſtra enim actio eſt, quod
nullius mortalium cogitatio recipit: ergo bona naſci ex malo non
poſſunt. Nam ſi,ut dicitis, ob hoc unum ſacrilegiũ malum eſt,quia
multum mali affert: ſi remiſeris illi ſupplicia,ſi ſecuritatem ſpopon
deris,ex toto bonum erit. Atqui maximum ſcelerum ſupplicium in
ipſis eſt.Erras,inquam,ſi illa ad carnificem aut ad carcerem differs.
ſtatim puniuntur cum facta ſunt,imò dum fiunt. Non naſcitur itaq;
ex malo bonum,nõ magis quàm ficus ex olea:ad ſemẽ nata reſpon
dent,bona degenerare nõ poſſunt. Quemadmodum ex turpi hone
ſtum non naſcitur,ita ne ex malo quidem bonum: nam idem eſt ho
neſtum & bonum. Quidam ex noſtris aduerſus hoc ſic reſpondent:
putemus pecuniã bonum eſſe undecunq; ſumptam,nõ tamen ideo
ex ſacrilegio pecunia eſt,etiamſi ex ſacrilegio ſumitur.Hoc ſic intel-
lige: In eadem urna & aurũ eſt,& uipera. Si aurũ ex urna ſuſtuleris,
quia illic & uipera eſt,nõ ideo mihi urna aurum dat, quia uiperam
habet,ſed aurũ dat,cùm & uiperã habeat. Eodem modo ex ſacrile-
gio lucrum fit: non quia turpe & ſceleratũ eſt ſacrilegium,ſed quia
lucrum habet:quemadmodum in illa urna uipera malum eſt,nõ au
rum quod cum uipera iacet, ſic in ſacrilegio malum eſt ſcelus, non
lucrum. Quibus opponitur: Diſſimilima utriuſq; rei cõditio eſt. Il-
lic aurũ poſſum ſine uipera tollere,hîc lucrum ſine ſacrilegio facere
non poſſum; lucrum iſtud nõ eſt appoſitum ſceleri, ſed immixtum.
¶ Quod cum cõſequi uolumus, in multa mala incidimus: id bonũ non eſt. Dum
diuitias cõſequi uolumus, in multa mala incidimus: ergo diuitiæ bonũ nõ ſunt.
Duas,inquit,ſignificationes habet propoſitio noſtra: unã,dum di-
uitias conſequi uolumus, in multa nos mala incidere. In multa aũt
mala incidimus,& dum uirtutem conſequi uolumus, Aliquis dum
nauigat ſtudij cauſa,naufragium fecit,aliquis captus eſt. Altera ſi-
gnificatio talis eſt: Per quod in mala incidimus, id bonum non eſt.
Huic propoſitioni nõ erit conſequens,per diuitias nos, aut per uo-
luptates in mala incidere: aut ſi per diuitias in multa mala incidi-
mus,nõ tantùm bonũ diuitiæ nõ ſunt,ſed malũ ſunt, Vos autẽ illas
dicitis,tantùm bonũ non eſſe.Præterea,inquit, cõceditis diuitias ha
bere aliquid uſus.Inter cõmoda illas numeratis. Atqui eãdẽ ratio-
ne ne cõmodũ quidem erũt:per illas enim multa nobis incõmoda
eueniunt. His quidam hoc reſpondent: Erratis,qui incõmoda di-
uitiis imputatis. Illæ neminem lædunt:aut ſua cuiq; nocet ſtulticia,
aut aliena nequicia. Sic quemadmodum gladius qui neminem oc-
cidit,occidentis telum eſt.Non ideo diuitiæ tibi nocẽt,ſi propter di-
uitias tibi nocetur.Poſidonius (ut ego exiſtimo) melius: qui ait di-
uitias eſſe cauſam malorum, nõ quia ipſæ faciant aliquid,ſed quia
facturos iritant. Alia eſt enim cauſa efficiens, quæ protinus neceſſe
eſt noceat:alia præcedens. hanc præcedentẽ cauſam diuitiæ habẽt.

Inflant

Inflant animos,ſuperbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & uſque eò mentem alienant,ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet: pura ſunt, non corrumpunt animos,nō ſolicitant,extollunt quidem & dilatant, ſed ſine tumore. Quæ bona ſunt,fiduciam faciunt:diuitiæ audaciam. Quæ bona ſunt,magnitudinem animi dant; diuitiæ inſolentiam. Nihil autem aliud eſt inſolentia, quàm ſpecies magnitudinis falſæ. Iſto modo, inquis,etiam malum ſunt diuitiæ,non tantùm bonum nō ſunt. Eſſent malum,ſi per ſe nocerent,ſi (ut dixi) haberent efficientem cauſam:nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantùm animos,ſed attrahentem. Speciem enim boni oſtendunt uerisſimilem,ac plerisq; credibilem. Habet uirtus quoq; præcedentē cauſam ad inuidiam:multis enim propter ſapientiam, multis propter iuſtitiam inuidetur: ſed nec ex ſe hanc cauſam habet, nec uerisſimilem. Contrà enim uerisſimilior illa ſpecies hominum animis obiicitur à uirtute, quæ illos in amorem & admirationem uocet. ¶ Poſidonius ſic interrogandum ait: *Quæ neq; magnitudinem animo dant, nec fiduciam,nec ſecuritatem,nō ſunt bona: diuitiæ autem,& bona ualetudo, & ſimilia his,nihil horum faciunt: ergo non ſunt bona.* Hanc interrogationem magis etiamnū hoc modo intendit: *Quæ neq; magnitudinē animo dant, nec fiduciam,nec ſecuritatē,contrà autem inſolentiam,tumorem, arrogantiam creant,mala ſunt: à fortuitis autē in hæc impellimur:ergo non ſunt bona.* Hac, inquit, ratione ne commoda quidem iſta erunt. Alia eſt commodorum conditio, alia bonorum. Commodum eſt, quod plus uſus habet quàm moleſtiæ.Bonum ſincerum eſſe debet, & ab omni parte innoxium. Non eſt id bonum,quod plus prodeſt, ſed quod tantùm prodeſt. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines,& ad ſtultos. Itaque poteſt ei eſſe incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore ſui parte æſtimatum: bonum ad unum ſapientem pertinet. Inuiolatum eſſe oportet,bonum animum habere. ¶ Vnus tibi nodus, ſed Herculaneus, reſtat. *Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non ſunt.* Hanc interrogationem noſtri non agnoſcunt: Peripatetici & fingunt illam, & ſoluunt. Ait autem Poſidonius, hoc ſophiſma per omnes dialecticorum ſcholas iactatum, ſic ab Antipatro refelli. Paupertas non per poſitionem, ſed per detractionem dicitur,uel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν, non quod habeat,dicitur, ſed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri poteſt: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter enim, inquit, quàm debes, paupertatem intelligis. Paupertas eſt, non quæ pauca poſſidet, ſed quæ multa non poſſidet. Ita non ab eo dicitur quod habet,ſed ab eo quod ei deeſt. Facilius quod uolo exprimerem,ſi Latinū uerbū eſſet,quo ἀπορία ſignificatur,Hanc paupertati Antipater

aſſi-

aſſignat. Ego non uideo quid aliud ſit paupertas, quàm parui poſ-
ſeſſio. De iſto uidebimus, ſi quãdo ualde uacabit, quæ ſit diuitiarũ,
quę paupertatis ſubſtantia. Sed tũc quoq; cõſiderabimus, nunquid
ſatius ſit paupertatẽ permulcere, diuitiis demere ſuperciliũ, quàm
litigare de uerbis, quaſi iam de rebus iudicatum ſit. Putemus nos
ad concionem uocatos. Lex de abolendis diuitiis fertur, his inter-
rogationibus ſuaſuri aut diſſuaſuri ſumus? his effecturi, ut populus
Romanus paupertatem, fundamentum, & cauſam imperij ſui, re-
quirat ac laudet? diuitias autem ſuas timeat? ut cogitet has ſe apud
uictos reperiſſe? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in ur-
bem ſanctiſſimam temperantiſſimamq; irrupiſſe? nimis luxurioſè
oſtentari gentium ſpolia, quod unus populus eripuerit omnibus,
facilius uni ab omnibus eripi poſſe. Hæc ſatius eſt ſuadere, & expu-
gnare affectus, nõ circumſcribere. Si poſſumus, fortius loquamur:
ſi minus, apertius. Vale.

EPIST. 89. *De liberalibus artibus: ubi docet de ſingulis, quòd
animum ad uirtutem non perducunt, ſed tantùm præparant.* ¶ Libe-
ralia *quæ uocantur* ſtudia (*hoc eſt, libero homine digna*) *uirum bonum
non faciunt. Proinde nec Grammatica, nec Poëſis* (*tametſi quidam Ho-
merum faciant Stoicum, alij Epicureum, alij Peripateticum, alij Acade-
micum*) *nec Muſica, nec Geometria, nec Aſtrologia: non denique pinge-
re, ſtatuas facere, marmorarium aut luxuriæ miniſtrum, luctatorem, un-
guentarium cocum eſſe: haſtile iacere, ſudem torquere, equum agitare, ar-
ma tractare. Ad alia hæc conferunt, ad uirtutẽ nihil: ut nec ceteræ ma-
nuariæ artes, imò nec ars literaria animum ad uirtutem perducit, ſed ex-
pedit. Vulgares & ſordidæ, ludicræ, pueriles (eæ ſunt quæ uulgò libera-
les dicuntur) beatum non faciunt: ſed illæ demum liberales quibus curæ
ſunt uirtutes, fortitudo, fides, temperantia, humanitas & ceteræ. At-
qui ſine liberalibus artibus ad uirtutem non peruenitur? Virtus quidem
diſcenda, non tamen per liberales artes diſcitur. Sapiens non in libris aut
ſyllabis, aut quæſtionibus inanibus philoſophorum de tempore, de animo
& ſimilibus uerſatur, ſed in moribus. At enim delectant liberalia ſtu-
dia? Tantum ex illis retinendum quantum neceſſarium, cetera uerboſa &
intẽpeſtiua ut ſuperuacanea abiicienda ſunt: ut ſi quæras quæ fuerit Ho-
meri patria: ſi cum Protagora quæſieris, utrũ de omni re in utramq; par-
tem poßit ex æquo diſputari: ut ſi cum Nauſiphane ponas ea quæ uiden-
tur eſſe, nihilq; certi eſſe: cum Zenone nihil eſſe ac ne unum quidem: cum
Pyrrhoniis, Megaricis, Creticis, Academicis, nihil ſciri.*

DE liberalibus ſtudiis quid ſentiam, ſcire deſideras. Nullum ſu-
ſpicio, nullum in bonis numero, quod ad æs exit. Meritoria ar-
tificia ſunt, hactenus utilia, ſi præparent ingenium, non detineant.
Tamdiu enim iſtis immorandum eſt, quamdiu nihil animus agere
maius poteſt: rudimenta ſunt noſtra, non opera. ¶ Quare liberalia
ſtudia dicta ſint, uides, quia homine libero digna ſunt: cæterùm u-
num

num studium uerè liberale est, quod liberũ facit, hoc est, sapientiæ, sublime, forte, magnanimum: cætera pusilla & puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studiis quærendum iudicauerunt, an uirum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. ¶ Grammaticus circa curam sermonis uersatur, & si latius euagari uult, circa historias. Iam ut lõgissimè fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad uirtutem uiam sternit? Syllabarum enarratio, & uerborum diligentia, & fabularũ memoria, & uersuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit: cupiditatem eximit, libidinem frænat? ¶ Ad geometriam transeamus, & ad musicã: nihil apud illas inuenies, quod uetet timere, uetet cupere. Quisquis hæc ignorat, alia frustra scit. ¶ Videndum utrum doceant isti uirtutem, an non: si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosphi sunt. Vis scire quàm non ad docendum uirtutem consederint? aspice quàm dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi fortè tibi *Homerum* philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modò Stoicum illum faciunt, uirtutem solam probantem, & uoluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem precio recedentem: modò Epicureũ, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusq; uitam exigentis: modò Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modò Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident. Demus illis Homerum philosophũ fuisse: nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, utrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rẽ pertinet, quàm scire an maior Hecuba fuerit, quam Helena, & quare tam malè tulerit ætatẽ. Quid, inquã, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlysses ubi errauerit potius, quàm efficias, ne nos semper erremus? Non uacat audire, utrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neq; enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactãt, & nequitia in omnia Vlyssis mala impellit: non deest forma quæ sollicitet oculos, nõ hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot uarietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta uel naufragus nauigẽ. Quid inquiris, an Penelope impudica fuerit, an uerba seculo suo dederit, an Vlyssem illũ esse quem uidebat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantũ in ea bonum, in corpo-

corpore, an in animo posita sit. ¶ *Ad musicā* transeo: doces me,
quomodo inter se acutæ ac graues uoces consonent, quomo-
do numerorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac
potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea
discrepent. Mōstras mihi, qui sint modi flebiles: mōstra potius, quo-
modo inter aduersa non emittam flebilem uocē ¶ Metiri me *geo-*
metres docet latifundia: potius doceat, quomodo metiar quantum
homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auariciæ cōmo-
dare digitos: potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computa-
tiones, non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat, i-
mò quàm superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si
quantū habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire
agellū in partes diuidere, si nescio cū fratre diuidere? Quid prodest
colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid
decēpedā effugit, si tristē me facit uicinus potens, & aliquid ex meo
abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at e-
go discere uolo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, in-
quit, & auito expellor. Quid? Ante auū tuū quis istū agrū tenuit? Cu
ius, nō dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Nō dominus
istò, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecū agitur, hære-
dis. Negant iurisconsulti quicquā usucapi, quod publicū est. Publi-
cum est hoc quod tenes, & quidē generis humani. O' egregiā artem:
scis rotūda metiri, in quadratū redigis quācunq; acceperis formā:
interualla siderum dicis: nihil est quod in mensurā tuā non cadat. Si
artifex es, metire hominis animū: dic quàm magnus sit, dic quàm
pusillus sit. Scis quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in uita
rectū sit, ignoras? ¶ Venio nūc ad illū qui *cœlestiū* noticia gloriatur,

Frigida Saturni quò sese stella receptet,
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cùm Saturnus & Mars ex
contrario stabunt, aut cùm Mercurius uespertinū faciet occasum
uidente Saturno. Potius hoc discam, ubicunq; sunt ista, propitia es-
se, non posse mutari. Agit illa cōtinuus ordo fatorum, & ineuitabi-
lis cursus. Per statas uices remeant. Effectus rerum omniū aut mo-
uent, aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabi-
lis rei noticia proficiet? siue significant, quid refert prouidere, quod
effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si uerò solem ad rapidum stellasq; sequentes
Ordine respicias nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capière serenæ.

Satis abundeq; prouisum est, ut ab insidiis tutus essem. Nunquid
me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego
quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil despera-
bo, totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora,
si par-

si parcit:sed nec sic quidem fallit.Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non utiq; casura. Vtiq; secunda expecto, malis paratus sum:in illo feras me necesse est, non ad præscriptum euntem. ¶ Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium *pictores* recipiam, nō magis, quàm statuarios, aut marmorarios, aut cæteros luxuriæ ministros. Aequè luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam, expello ex his studiis liberalibus: aut & unguentarios recipiam, & cocos, & cæteros uoluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni uomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & ueterno sunt? An liberale studium istud esse iuuētuti nostræ credimus, quā maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendū esset iacentibus. Sed nec hæ, nec illæ docēt, aluntue uirtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fræno temperare, affectibus effrenatissimis abstrahi? Quid prodest multos uincere luctatione uel cestu, ab iracundia uinci? ¶ Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multum, ad uirtutem nihil. Nam & hæ uiles ex professo artes quæ manu cōstant, ad instrumenta uitæ plurimùm conferunt, tamen ad uirtutē nō pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia uirtutem dare possunt, sed quia animum ad accipendā uirtutē præparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui uocabāt, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiēdis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad uirtutem, sed expediunt. ¶ Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt uulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. *Vulgares* opificum, quæ manu constant, & ad instruēdam uitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. *Ludicræ* sunt, quæ ad uoluptatē oculorū atque auriū tendūt. His annumeres licèt machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitāt, & tabulata tacitè in sublime crescētia, & alias ex inopinato uoluptates, aut dehiscentibus q̄ cohærebāt, aut his quæ distabant sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebāt, paulatim in se residentibus. His imperitorū feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouēre) mirantiū. *Pueriles* sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, has artes quas ἐλευθερίας Græci, nostri liberales uocant. Solę aūt *liberales* sunt, imò (ut dicā uerius) liberę, quib. curę uirtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis: & sic hæc quoq; liberalium artium turba locum sibi in philosophia uendicat. Cùm uētum est ad naturales quæstiones, geometrię testimonio statur. Ergo eius quam adiuuat, pars est? Multa adiuuāt nos, nec ideo partes nostræ sunt: imò si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutoriū corporis, nec tamē pars

pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea utraq; fines suos habet. Sapiens.n. causas naturaliũ & quærit & nouit, quorũ numeros mẽsurasq; geometres psequitur & supputat. Qua ratione cõstent cœlestia, quæ illis sit uis, q̃ natura, sapiẽs scit: cursus & recursus & obseruationes, p quas descendunt, & alleuantur, ac speciem interdum stantium præbent, cùm cœlestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quantũ abesse debeat corpus ab imagine; & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus; qui usu quodam & exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamẽtum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perueniat: si per se iret ad uerum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cælestiũ crescunt, trahuntq; aliud ex alio. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli philosophiæ cõpetit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quærit, singulas habet circumire uirtutes. *Fortitudo* contemptrix timendorum est: terribilia, & sub iugum libertatem nostrã mittentia, despicit, prouocat, frangit. Nunquid ergo hanc liberalia studia corroborant? *Fides* sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendũ cogitur, nullo corrũpitur præmio. Vre, inquit, cæde, occide, non prodam, sed quo magis secreta quæret dolor, hoc illa altius condam. Nũquid liberalia studia hos animos facere possunt? *Temperantia* uoluptatibus imperat: alias odit atq; abigit, alias dispensat, & ad sanũ modũ redigit, nec unquam ad illas propter ipsas uenit. Scit optimũ esse modum cupitorum, non quantum uelis, sed quantum debeas sumere. *Humanitas* uetat superbum esse aduersus socios, uetat auarum: uerbis, rebus, affectibus comem se, facilemq; omnibus præstat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum ideo maximè, quòd alicui bono futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores præcipiunt? non magis quàm simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quàm clementiam, quæ alieno sanguini tanquam suo parcit; & scit homini non esse homine prodigè utendum ¶ Cùm dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad uirtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa nihil conferre uirtuti? quia nec sine cibo ad uirtutem peruenitur, cibus tamen ad uirtutem non pertinet. Ligna nihil naui conferunt, quãuis non fiat nauis sine lignis. Non est, inquã, cur aliquid putes

eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis ueniri ad sapientiam posse: quamuis etiam uirtus discenda sit, tamen non per hæc discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum, qui literas nescit: cũ sapientia non sit in literis? Res tradit, non uerba: & nescio an certior memoria sit, q̃ nullũ extra se subsidiũ habet. Magna & spaciosa res est sapiẽtia: uacuo illi loco opus est: de diuinis humanisq; dicendum est, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tẽpore: de quo uno uide quàm multa quæruntur. Primùm, an per se sit aliquid? deinde, an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mũdo cœpit, an & ante mũdũ q̃a fuerit aliq̃d, fuerit & tẽpus? Innumerabiles q̃stiones sunt de animo tãtùm: unde sit, qualis sit, quãdo esse incipiat, quãdiu sit: an aliũde aliò trãseat, & domiciliũ mutet, ad alias animalium formas, aliasq; coniectus, an non amplius quàm semel seruiat, & emissus uagetur in toto: utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cùm per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, cùm ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat: an de corpore abductus in sublime secesserit? Quamcunq; partem rerum humanarum diuinarumq; comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discẽdorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias uirtus. Laxum spacium res magna desiderat. Expellãtur omnia, totum pectus illi uacet. ¶ At enim delectat artium noticia multarum. Tantũ itaq; ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui superuacua usu sibi comparat, & preciosarũ rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in superuacua literarum supellectile, plus scire uelle quàm sit satis? Intemperantiæ genus est. Quid, quòd ista liberalium artium cõsectatio molestos, uerbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo nõ discentes necessaria, quia superuacua didicerunt. Quatuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur: in his de Aeneæ matre uera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior uixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & lõgam esse uitam nega. Sed ad nostros quoq; cùm perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impẽdio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat: O hominem literatum. Simus hoc titulo rusticiore contenti: O *uirum bonum.* Ita'ne est? annales euoluam omnium gentium; & quis prima carmina scripserit, quæram? quantũ temporis inter Orphea intersit & Homerum, cùm fastos non habeam, computabo: & Aristrachi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam: & ætatem in syllabis conteram? Ita'ne in geometriæ puluere hærebo?

Adeò

Adeò mihi præceptū illud salutare excidit: *Tempori parce.* Hæc sciā, & quid si ignorē? Appion grāmaticus qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomē Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat, Homerum utraq; materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principiū adiecisse operi suo, quo bellū Troianū cōplexus est. Huius rei argumentū afferebat, quòd duas literas in primo uersū posuisset ex industria, librorū suorū numerū cōtinentes. Talia sciat oportet, qui multa uult scire. Noli cogitare, quantū tēporis tibi auferat mala ualetudo, quantum occupatio publica, quantū occupatio priuata, quantū occupatio quotidiana, quantū somnus: metire ætatem tuā, tam multa non capit: de liberalibus studiis loquor. Philosophi quantū habent superuacui, quantum ab usu recedentis. Ipsi quoq; ad syllabarum distinctiones, & coniunctionū ac præpositionū proprietates descenderunt, & inuidēre grāmaticis, & inuidēre geometris. Quicquid in illorū artibus superuacuū erat, trāstulēre in suam. Sic effectū est, ut diligentius sciant loqui, quàm uiuere. Audi, quantū mali faciat nimia subtilitas, & quàm infesta ueritati sit. Protagoras ait, de omni re in utramq; partem disputari posse ex æquo, & de hac ipsa, an omnis res in utrāq; partē disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ uidentur esse, nihil magis esse, quàm non esse. Parmenides ait, Ex his quæ uidētur, nihil esse in uniuerso. Zenon Eleates omnia negocia de negocio deiecit: ait, nihil esse. Circa eadē ferè Pyrrhonij uersantur, & Megarici; & Cretici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hęc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt. Satius est superuacua scire, quàm nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad uerum: hi oculos mihi effodiūt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est pręter unum. Si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facilè dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire uoluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM, EPISTOLARVN LIBER decimusquartus.

EPIST. 90. *De utilitate diuisionis philosophiæ. De differētia inter sapientiam & philosophiam, & contestatione utriusque. Et de philosophia partibus.* ¶ Philosophiæ diuisionem *& partes tradere & nosse utilissimum est: sic tamen ut eam diuidas in partes, non in frustā: Diuidas non concidas ac uelut in puluerem seces. sunt enim paria diuisio*

nimia & nulla. Antequam autem philosophiæ diuisio tradatur, an & quomodo à ſapientia differat *demonſtrandũ. ſapientia, mentis bonum eſt. Philoſophia eius boni, hoc eſt, ſapiẽtiæ ſtudium, amor, affectatio & effectus & præmium: quæ aliis rerum diuinarum & humanarum ſcientia: aliis uirtutis ſtudium ei perpetuò cohærẽs: aliis mentis corrigendæ ſtudium: aliis appetitio rectæ rationis dicitur. Quòd ad partes Philoſophiæ attinet eæ ſunt: Moralis (ea animum componit.) Naturalis (ea naturam ſcrutatur.) Rationalis (hæc uerborum proprietates & ſtructuram exigit & argumentationes, ne pro uero falſa ſurrepãt.) Ciuilis adijcitur à quibuſdam Peripateticis: Oeconomice ab aliis quoque additur. Aliter eam alij partiuntur, ut Epicurei, Cyrenaici, & Ariſton Chius. Porrò Moralis à multis etiam ſubdiuiditur, ut prima eius inſpectio ſit de ſuo cuiq; diſtribuendo, & pretiò rebus imponendo: ſecunda de impetu tẽperato ad actiones: tertia de ipſis actionibus. Naturalis uerò ita diuiditur in corporalia & incorporalia. In corporalium tractatione rurſus agitur de iis, quæ faciunt, & de genitis ſeu Elementis. Rationalis uerò ita, in τοπικὴν quæ de oratione continua eſt. & ἀναλυτικὴν, quæ de oratione eſt, inter reſpondentem & interrogantem diffiſa. Hæc uerba curat & ſenſus & ordinem, diuiditurq; in ſignificationes ſeu res quæ dicuntur: & uerba ſeu uocabula quibus dicuntur. Harum partium ſi quæſieris quæ ſit potior? reſpondebo, Moralem.*

Em utilem deſideras, & ad ſapientiam properanti utiq; neceſſariam, diuidi philoſophiam, & ingẽs corpus eius in mẽbra diſponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinã quemadmodũ uniuerſi mundi facies in cõſpectũ uenit, ita philoſophia tota nobis poſſit occurrere, ſimillimum uel mundo ſpectaculum: Profectò enim omnes mortales in admirationem ſui raperet, relictis his quę nunc magna, magnorũ ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non poteſt, ſic erit à nobis aſpicienda, quemadmodum mundi ſecreta cernũtur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam uelociter obit, quàm cœlum acies noſtra. Nobis autem, quibus perrumpenda caligo eſt, & quorum uiſus in proximo deficit, ſingula quæq; oſtẽdi facilius poſſunt, uniuerſi nõdum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philoſophiam in partes, non in fruſta diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, utile eſt; Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoſcitur ſi diſceſſit in partes; quas (ut dixi) innumerabiles eſſe, & paruas non oportet. *Idem enim uitij habet nimia, quod nulla diuiſio*. Simile confuſo eſt, quicquid uſq; in puluerem ſectum eſt. ¶ Primùm itaque, ſicut uidetur tibi, dicam, inter ſapientiam & philoſophiã quid interſit. Sapientia perfectũ bonum eſt mentis humanæ. Philoſophia ſapientiæ amor eſt & affectatio.

Hæc

Hæc ostendit,quò illa peruenit.Philosophia unde dicta sit,apparet:
ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt,ut dice
rent eam diuinorum & humanorum scientiã. Quidam ita: Sapien-
tia est,nosse diuina & humana,& horum causas. Superuacua mihi
uidetur hæc adiectio, quia causæ diuinorum humanorumq; partes
sunt. Philosophiam quoq; fuerunt, qui aliter atq; aliter definirent.
Alij studiũ illam uirtutis esse dixerunt,alij studium corrigendę men
tis. A' quibusdam dicta est appetitio rectæ rationis. Illud quasi con
stet,aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neq; enim
fieri potest,ut idem sit quod affectatur,& quod affectat. Quomodo
multum inter auariciam & pecuniam interest, cùm illa cupiat, hæc
concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim il-
lius effectus & præmium est. Illa uenit,ad hanc itur. Sapientia est,
quam Græci σοφίαν uocant. Hoc uerbo quoq; Romani utebantur,
sicut philosophia nunc quoq; utuntur. Quod & togatę tibi antiquę
probabunt,& inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste,& sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris,quamuis philosophia studium uirtutis esset,&
hæc peteretur,illa peteret,tamen nõ putauerunt illas distrahi posse.
Nã nec philosophia sine uirtute est, nec sine philosophia uirtus est.
Philosophia studium uirtutis est,sed per ipsam uirtutem. Nec uirtus
autem esse sine studio sui potest,nec uirtutis studium sine ipsa. Non
enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distanti loco ferire co-
nantur,alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodũ iti-
nera quę ad urbes perducunt,extra ipsam sunt:ad uirtutem uenitur
per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia uirtusq;. ¶ Philo-
sophiæ tres partes esse dixerunt & maximi,& plurimi autores: Mo-
ralem,Naturalem,& Rationalem. Prima componit animum, secun
da rerum naturam scrutatur,tertia proprietates uerborum exigit,&
structuram,& argumentationes,nę pro uero falsa surrepant. Cæte-
rùm inuenti sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura
diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt,
Ciuilem:quia quandam propriam exercitationem desideret,& cir-
ca aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem,
quam Græci οἰκονομικὴν uocant,administrandæ rei familiaris scien-
tiam. ¶ Quidam & de generibus uitæ locũ separauerunt. Nihil au-
tem horum in illa parte morali nõ reperitur. ¶ Epicurei duas par-
tes philosophiæ putauerunt esse,Naturalem atq; Moralem: Ratio-
nalem remouerũt. Deinde cùm ipsis rebus cogerentur ambigua se-
cernere, falsa sub specie ueri latentia coarguere, ipsi quoq; locum,
quẽ de iudicio & regula appellant, alio nomine rationalẽ induxe-
runt: sed eam accessionem esse naturalis partis existimant. ¶ Cyre-
naici naturalia cum rationalib. sustulerunt, & contenti fuerunt mo-
ralib. Sed hi quoq; quæ remouent,aliter inducunt. In quinq; enim

partes moralia diuidunt:ut una ſit de fugiendis & expetēdis, altera de affectibus,tertia de actionibus,quarta de cauſis,quinta de argumentis.Cauſæ rerum ex naturali parte ſunt, argumenta ex rationali,actiones ex morali. ¶ Ariſton Chius nō tantùm ſuperuacuas eſſe dixit naturalē & rationalē,ſed etiā cōtrarias. Moralē quoq;, quam ſolā reliquerat, circūcidit. Nam eum locū qui monitiones cōtinet, ſuſtulit,& pędagogi eſſe dixit,nō philoſophi:tanquā quicquā aliud ſit ſapiens,quàm humani generis pędagogus. ¶ Ergo cū tripartita ſit philoſophia,moralem eius partem primùm incipiamus diſponere. Quam in tria rurſus diuidi placuit:ut prima eſſet inſpectio ſuum cuiq; diſtribuens, & æſtimans quanto quidq; dignum ſit, maximè utilis. Quid enim eſt tam neceſſarium, quàm precia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionib. Primū enim eſt,ut quantum quidq; ſit,iudices. Secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumq;. Tertium, ut inter impetum tuū, actionemq; conueniat, ut in omnibus iſtis tibiipſi conſentias. Quicquid ex his tribus defuerit,turbat & cætera. Quid enim prodeſt, intus æſtimatà habere omnia,ſi ſis impetu nimius? Quid prodeſt impet9 repreſſiſſe, & habere cupiditates in tua poteſtate, ſi in ipſa rerum actione tempora ignores,nec ſcias quando quidque,& ubi,& quemadmodum agi debeat. Aliud eſt enim,dignitates & precia rerum noſſe: aliud,articulos,aliud impetus refrænare, & ad agenda ire,non ruere. Tunc ergo uita ſibi concors eſt,ubi actio nō deſtituit impetū. Impetus ex dignitate rei cuiuſq; concipitur, perinde remiſſus acriorque, prout illa digna eſt peti. ¶ Naturalis pars philoſophię in duo ſcinditur: Corporalia,& incorporalia. Vtraq; diuiduntur in ſuos, ut ita dicam,gradus. Corporum locus in hos primùm,in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa.Ipſe elementi locus,ut quidā putant,ſimplex eſt:ut quidam, in materiā & cauſam omnia mouentem, & elemēta diuiditur. ¶ Supereſt ut rationalem partem philoſophiæ diuidamus. Omnis oratio aut cōtinua eſt, aut inter reſpondentem & interrogantē diffiſa. Hanc ἀναλυτικὴν, illam τοπικὴν placuit uocari. Hæc uerba curat,& ſenſus & ordinē. ἀναλυτικὴ in duas partes diuiditur: in uerba, & ſignificationes: id eſt,in res quæ dicuntur, & uocabula quibus dicūtur. Ingens deinde ſequitur utriuſq; diuiſio.Itaq; hoc loco finem faciam,

——*Et ſumma ſequar faſtigia rerum.*

Alioqui ſi uoluero facere partium partes, quæſtionum liber fiet. ¶ Hæc,Lucili uirorum optime,quo minus legas nō deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores ſtatim referas. Illos compeſce, marcentia in te excita, ſoluta conſtringe, contumacia doma,cupiditates tuas, publicasque, quantum potes uexa: & iſtis dicentibus, Quouſq; eadem? reſponde,Ego debeo dicere, Quouſq; eadem peccabitis?Remedia antè uultis,quàm uitia deſinere.Ego uerò eo magis

gis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tūc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolore tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad uos nō blanda uox ueniet: & quia uerum singuli audire non uultis, publicè audite. Quousque fines possessionum propagabitis? Ager uni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes uestras porrigetis, ne prouinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumq; gentium termini, usq; ad hostium à fonte, uestri sunt. Hoc quoq; parum est, nisi latifundiis uestris maria cinxistis, nisi trās Adrianum, & Ionium, Aegæumq; uester uillicus regnat. Nisi insulę, ducum domicilia magnorum, inter uilissima rerum numerentur. Quàm uultis, latè possidere. Sit fundus, quod aliquando imperium uocabatur. Facite uestrū quicquid potestis, dum plus sit alieni. Nūc uobiscum loquor, quorum æquè spaciosè luxuria, quàm illorū auaricia diffunditur. Vobis dico, quousque nullus erit lacus, cui non uillarum uestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia uestra prætexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium uenæ, ibi noua diuersoria luxuriæ excitabuntur. Vbicunq; in aliquem sinum littus curuabitur, uos protinus fundamēta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licèt locis tecta uestra splendeant, alicubi imposita montibus, in uastum terrarū marisq; prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta, cùm multa ædificaueritis, cùm ingentia, tamē & singula corpora estis, & paruula. Quid prosunt multa cubicula? In uno iacetis. Non est uestrū, ubicunq; nō estis. Ad uos deinde trāseo, quorū profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retiū uariis generib. cum magno labore persequitur. Nullis animalibus, nisi ex fastidio pax est. Quantulū enim ex istis epulis, quę per tot cōparatis manus, fesso uoluptatibus ore libatis? Quantulū ex ista fera periculosè capta, dominus crudus ac nauseans gustat? Quantulū ex tot cōchyliis, tam longè aduectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? Infelices etiam, ꝙ non intelligitis, uos maiorem famem habere, quàm uentrem. Hæc aliis dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuū referens. Stude, non ut plus aliis scias, sed ut melius. Vale.

EPIST. 91. *De philosophia, quòd non sit res beneficiaria: & de aureo primo seculo, & hoc luxurioso. Contra Posidonium disputat, artes mechanicas à philosophia minimè inuētas: & quod illius rudis seculi homines nō sapientes, sed sapientibus similes erant.* ¶ Philosophiæ, be- *nè uiuere: Naturæ uiuere, utrunq; Deo nos debemus. Huius opus (iustitiam, pietatem, religionem). Reges primi in aureo seculo subditorum bono secuti. Hac neglecta regna in tyrannides conuersa sunt: leges inde in-*

troductæ, quas initio ſapientes tulere: ut apud Athenienſes, Solon, Lacedæmonios, Lycurgus: In Sicilia, Italia & Græcia Zaleucus & Charondas. Quid: artes quibus in quotidiano uſu uita utitur, non à Philoſophia inuentæ? Poſidonius putat: negat Seneca: negat, inquam Seneca Philoſophiam docuiſſe clauem, ſeram & ædificiorum modum cetera'ue eiuſmodi auaritiæ ſigna dediſſe, felix ſeculum ante architectonas fuiſſe. Quid: ferramenta fabrilia non à ſapientibus excogitata? Poſidonius ait, à quo diſſentit Seneca. Iſta enim omnia ſagacitate hominum, nō ſapientia inuenta. Quid metallorum inuentio, ars fabrilis, textrina, agricolatio, ars pinſendi, ſuendi, nauigandi? Poſidonius rationibus à natura ductis probat ea omnia à ſapiente aliquo inuēta: eaq; quòd eſſent minora quàm ut ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dediſſe. Contra Seneca uiliſſimorum mancipiorum hæc inuenta eſſe, ſapientiam non manum, ſed animum ad mores & cœleſtia ac diuina inſtituere. Hæc inuenta fuiſſe poſtquam ſapientem habere deſiimus: Fortuito incendio uenas metallorum effuſas non inuentas. Eum qui natura uiuat, pelle, imò & corticibus pro ueſte: cauernis & antris pro lecto: glandibus terraq; natis pro uictu contentum fore. Anacharſin rotam figuli non inueniſſe, cùm eius generis rotæ Homerus multò antè meminerit, neq; ea parte falſos eſſe Homeri uerſus, ut Poſidonius putat. ſed nec Democritum fornicum curuaturam excogitaſſe, multò enim ante Democritum pontis curuaturam fuiſſe. illum quidem reperiſſe quomodo ebur molliatur, aut decoctus calculus in ſmaragdum conuertatur & coloretur, uerùm iſta ſapientem non quà ſapiens fuit, ſed alia ui inueniſſe, aut quà imprudens etiam quiſq; peritiora excogitat. Sapientem hæc ampliora excogitaſſe. Veram naturam, legem uitæ, religionem, aduerſa ferre: falſas opiniones & uoluptates fugere, nullum bonum putare niſi quod honeſtum. Aureo illo (licèt rudi) ſeculo priſcos ſapienter ac feliciſſimè, iis moribus uixiſſe, natura promiſcue beneficia ſua utenda concedente, ante colonos, ante ædificia: quo ſæculo, nullus pauper inueniri potuit. Auaritia & habendi ſtudio ſummas illas naturæ diuitias nos amiſiſſe. Illo ſeculo terram illaboratam, fertiliorem fuiſſe. Tunc neq; Tyrannidem, neq; auaritiam, non arma, non cædes fuiſſe. Solem, hyemē, & imbrem ſub fronde ueteres illos pertuliſſe. atq; inibi in aperto iacentes placidas noctes ſine ſuſpirio, ſine ſollicitudine & cura tranſegiſſe, nullis laquearibus à ſtellis noctu ſpectandis impeditos. Hanc illis ſecundum naturam domum, nec ipſam, nec pro ipſa timentibus. Ignorantia rerum & artium noſtrarum, innocentes ita uixiſſe. Rudem uitam, inſtar omnium uirtutum illis fuiſſe.

QVis dubitare, mi Lucili, poteſt, quin deorum immortalium munus ſit, quòd uiuimus: philoſophiæ, quòd bene uiuimus. Itaq; tanto plus nos debere huic, quàm Diis, quanto maius beneficium eſt bona uita, quàm uita, pro certo haberetur, niſi ipſam Dij philoſophiam tribuiſſent: cuius ſcientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam ſi hanc quoque bonum uulgare feciſſent, & prudentes naſce-

nasceremur, sapientia quod in se optimum habet perdidisset, quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illa preciosum atq; magnificum est, quòd nō obuenit, quòd illam sibi quisq; debet, quòd non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? ¶ Huius opus unū est, de diuinis humanisq; uerum inuenire: ab hac nunquam recedit iusticia, pietas, religio, & omnis alius comitatus uirtutum consertarum, & inter se cohęrentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes deos imperiū esse, & inter homines consortium: quod aliquandiu inuiolatū mansit, antequā societatē auaricia distraxit, & paupertatis causa etiā his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierant enim omnia possidere, dū uolunt propria. ¶ Sed primi mortaliū, quiq; ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandē habebant & ducem, & legē, cōmissi melioris arbitrio. Naturæ est enim, potiorib. deteriora submittere. Mutis quidē gregibus aut maxima corpora præsunt, aut uehementissima. Non præcedit armēta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cęteros mares uicit. Elephantorū gregem excelsissimus ducit. *Inter homines pro summo est optimus.* Animo itaq; rector eligebatur. *Ideoq; summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior.* Tantum enim quantum uult potest, qui se nisi quod debet, nō putat posse. Illo ergo seculo quod aureū perhibetur, penes sapiētes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à ualidioribus tuebantur. Suadebant, dissuadebantq;, & utilia atq; inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatq; subiectos. officiū erat imperare, non regnū. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriā, aut causa: cùm bene imperanti bene pareretur, nihilque rex majus minari malè parentibus posset, quàm ut abirent è regno. ¶ Sed postquā surrepentib. uitiis, in tyrānidem regna uersa sunt, opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter initia tulēre sapiētes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter septem æui sapientia notus. Lycurgum si eadem ætas tulisset, sacro illi numero accensuisset octauum. Zaleuci leges Charondæq; laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagoræ tacito illo sanctoq; secessu didicerunt iura, quæ florenti tūc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. ¶ Hactenus Posidonio assentior: artes quidem à philosophia inuētas, quibus in quotidiano usu uita utitur, nō concesserim, nec illam fabricæ asseram gloriam. Illa, inquit, sparsos & casulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut excisæ arboris trunco. docuit tecta moliri. Ego uerò philosophiam iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorū supra tecta surgentium, & urbes urbium prementiū, quàm uiuaria piscium in hoc clausa, ut tempestatum pericula nō adiret gula, & quāuis acerrimè

pelago sæuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauem & seram, & quicquid aliud erat, auariciæ signũ dare: Philosophia hæc cum tanto habitantium periculo imminẽtia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte, & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum? Mihi crede, felix illud seculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta cœnationum, epulas receptura parabãtur: nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo uehiculorũ ordine, uicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furcæ utrinq; suspensæ fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in procliue disposita, decursus imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauêre, sed securi. Culmus liberos texit. Sub marmore atq; auro seruitus habitat. ¶ In illo quoq; dissentio à Posidonio, ꝙ ferramenta fabrilia excogitata à sapientib. uiris iudicat. Isto enim modo dicat licet, sapientes fuisse, per quos,

Tunc laqueis captare feras, & fallere uisco
Inuentum, & magnos canibus circundare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. ¶ In hoc quoq; dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & æris inuenerunt, cum incendio syluarũ adusta tellus, in summo uenas iacentes liquefacta fudisset. Ipsa tales inueniunt, quales colunt. ¶ Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi uidetur, quàm Posidonio: Vtrum malleus in usu esse prius, an forcipes cœperunt. Vtraq; inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti, nõ magni, nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante quærendum est. Sapiens facilis uictu fuit. Quid ni, cùm hoc quoq; seculo esse quàm expeditissimus cupiat? Quomodo oro te cõuenit, ut Diogenẽ mireris, & Dædalum? Vter ex his sapiens tibi uidetur, qui serram cõmentus est: an ille, qui cùm uidisset puerũ caua manu bibentẽ aquam, fregit protinus exemptum è perula calicem, hac obiurgationeq; sui: Quàm diu homo stultus superuacuas sarcinas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitâuit? Hodie utrum tandem sapientiorẽ putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat, uersatilia cœnationum laquearia ita coagmẽtat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur: an eũ, qui & aliis & sibi hoc monstrat, quàm nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos uestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si cõtenti fuerimus his, q̃ terra

posuit in summo? Quæ si audire humanum genus uoluerit, tam superuacuum sciet sibi cocum esse, quàm militem. Illi sapientes fuerunt, aut certè sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in deliciis laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam illa noluit esse districtos: ad quæcunq; nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore satis abundeq; defendere queunt? Non corticibus arborum pleræq; gentes tegunt corpora? Non auium plumæ in usum uestis conferuntur? Non hodieq; magna Scytharum pars, tergis uulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia uentis sunt? Opus est tamen calorem solis æstiui umbra crassiore propellere. Quid ergo? Non uetustas multa abdidit loca, quæ uel iniuria temporis, uel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo? Non quamlibet uirgeam cratem texuerunt manu, & uili obliuerunt luto, deinde stipula aliisq; syluestribus operuêre fastigium, & pluuiis per deuexa labentibus, hyemem transiêre securi? Quid ergo? Non in defossa latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumētum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cùm omnibus aliis animalibus facilem actum uitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus uiuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægrè quærendum, ut possit uita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta tegumentaq; & fomenta corporum & cibi, & quæ nunc ingens negocium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omniū, prout postulabat necessitas, erat: nos ista preciosa, nos mira, nos magnis multisq; conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria desciuit, quę quotidie seipsam incitat, & tot seculis crescit, & ingenio adiuuat uitia. Primò superuacua cœpit concupiscere, inde contraria, nouissimè corpori animum addixit, & illius deseruiri libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negocium gerunt: cui omnia olim tanquam seruo præstabātur, nunc tanquam domino parantur. Itaq; hinc textorum, hinc fabrorū officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesq; cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseriæ est, uelle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quàm facilè etiam magnos uiros dulcedo orationis abducat à uero. ¶ Ecce Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex his, qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum uult describere primùm, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli, solutoq; ducantur: deinde quēadmodum tela suspensis ponderib. rectum stamen extendat, quemadmo-

admodum ſubtegmen inſertum, quod duritiam utrinque comprimentis tramæ remolliat, ſeparata coire cogantur, & iungi textricum quoque artem à ſapientibus dixit inuentam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta eſt, ſtamen ſecernit arundo
Inſeritur medium radiis ſubtegmen acutis,
Quod lato feriunt inſecti pectine dentes.

Quid ſi contigiſſet illi uidere has noſtri temporis telas in quibus ueſtis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt? ¶ Tranſit deinde ad agricolas, nec minus facundè deſcribit proſciſſum aratro ſolum, & iteratum, quo ſolutior terra facilius pateat radicibus: tunc ſparſa ſemina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreſte ſuccreſcat, quod necet ſegetem. Hoc quoque opus ait eſſe ſapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant, per quæ fertilitas augeatur. ¶ Deinde non eſt contentus his artibus, ſed in piſtrinum ſapientem ſubmittit. Narrat enim quemadmodum rerũ naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter ſe duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eoſdem dentes lingua refertur. Tunc uerò ſaliuæ miſcetur, ut facilius per fauces lubricas tranſeat. Cùm peruenit in uentrem, a qualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis ſecutus exemplar, lapidem aſperum aſpero impoſuit, ad ſimilitudinem dẽtium, quorum pars immobilis motum alterius expectat. Deinde utriuſq; attritu grana franguntur, & ſæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua ſparſit, & aſſidua tractatione perdomuit, finxitq; panem: quẽ primò cinis calidus, & feruens teſta percoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorũ feruor ſeruiret arbitrio. Non multum abfuit, quin *ſutrinum* quoq; inuentum à ſapientib. diceret. Omnia iſta ratio quidem, ſed non recta ratio commenta eſt. Hominis enim nõ ſapientis inuenta ſunt, tam mehercules quàm *nauigia*, quibus amnes, quibusq; maria tranſimus, aptatis ad excipiendum uentorum impetum uelis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc curſum nauigij torqueant: & exemplum à piſcibus tractũ eſt, qui cauda reguntur, & leui eius in utrunq; momento uelocitatẽ ſuam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, ſapiens inuenit: ſed minora, quàm ut ipſe tractaret, ſordidioribus miniſtris dedit. Imò non aliis excogitata iſta ſunt, quàm à quibus hodieq; curantur. Quædã noſtra demum prodiſſe memoria ſcimus: ut *ſpeculariorum* uſum, perlucente teſta, clarum tranſmittentium lumen: ut *ſuſpenſuras balneorũ*, & impreſſos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima ſimul & ſumma foueret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotun-

rundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid uerborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt. Sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quid ue effecerit? Non decoros corporis motus, nec uarios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in uocem: non arma, nec muros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam uocat. Non est inquam instrumentorum ad usus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artificem uides uitæ, alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui uita, illi uitæ quoque ornamenta seruiunt. Cæterum ad beatum statum tendit, illò ducit, illò uias aperit. Quæ sint mala, quæ uideantur, ostendit: uanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatā uerò, & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturæ noticiam, ac suæ tradit. Quid sint dij, qualesq;, declarat: quid inferi, quid lares & genij. Quid in secundā numinum formam animæ perpetuæ, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid uelint. Hæc eius initiamenta sunt, per quæ nō municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius uera simulacra, uerasq; facies cernendas mentibus protulit. Nam ad spectacula tam magna hebes uisus est: ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & uim omnium seminum singula propriè figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu, in quot membris diuisus? Deinde à corporalib. se ad incorporalia transtulit, ueritatemq; & argumēta eius excussit. Post hæc, quemadmodum discernerentur uitæ ac necis ambigua. In utraq; enim falsa ueris immixta sunt. Non abduxit, inquā, se, ut Posidonio uidetur, ab istis artib. sapiens, sed ad illas omnino non uenit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus, ponenda nō sumeret. ¶ Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu uasa formantur. Demum quia apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult uideri uersus falsos esse, quàm fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse autorē contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, quà homines sunt, non quà sapiētes. Puta uelocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, quà uelox est, non quà sapiens. Cuperē Posidonio aliquem uitrariū ostendere, qui spiritu uitrum in habitus plurimos format, qui uix diligenti manu effingerentur. Hæc inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desiuimus. ¶ Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, ut lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum & pon-

pontes & portas fuisse, quarum ferè summa curuantur. Excidit porrò uobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodũ ebur molliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieq; coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licèt inuenerit, non quà sapiẽs erat, inuenit. Multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æquè fieri uidemus, aut peritius, aut exercitatius. ¶ Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucẽ protraxerit, quæris? Primùm ueram naturam, quam non ut cætera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde uitæ legem, quam ad uniuersá direxit: nec nosse tantùm, sed sequi docuit deos; & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidq; esset, uera æstimatione perpendit, dãnauit mixtas pœnitentiæ uoluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palàm fecit, felicissimum esse, cui felicitate non opus est, potẽtissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quæ ciuem extra patriã posuit, extra mundum deos, quæ uirtutem donauit uoluptati: sed de illa, quæ nullum bonum putat, nisi quod honestum est, quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleri potest: cuius hoc precium est, non posse precio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi seculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso usu discebant utilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cùm in medio iacerent beneficia naturæ promiscuè utenda, antequam auaricia atq; luxuria dissociauêre mortales, & ad rapinam ex consortio discucurrêre, non erant illi sapientes uiri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, nõ alium quisquã suspexerit magis, nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud illos fuisse memoratur, apud quos nulli subigebant arua coloni;

Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant, ipsaq; tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In cõmune rerum natura fruebatur: sufficiebat illa ut parens in tutela omnium: hæc erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optimè positas auaricia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum uertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licèt itaq; uelit nũc cõcurrere, & reparare quod perdidit, licèt agros agris adiiciat, uicinum, uel precio pellat æris uel iniuria, licèt in prouinciatum spacium rura dilatet, & possessionem uocet, per sua longam peregrinationem, nulla nos finiũ propagatio eò reducet, unde discessimus. Cùm omnia fecerimus, multum habebimus; uniuersum habebam⁹. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in usus

populorū non diripentiū larga. Quicquid natura protulerat,id non minus inuenisse, quā inuentum monstrare alteri,uoluptas erat: nec aut ulli superesse poterat, aut deesse: inter concordes diuidebatur. Nondū ualentior imposuerat firmiori manū, nondū auarus abscōdēdo ꝙ sibi iaceret,aliū necessariis quoq; excluserat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabāt, incruētæq; humano sanguine manus,odium omne in feras uerterāt. Illi quos aliquod nemus densum à sole protexerat,qui aduersus sæuitiā hyemis, aut imbris, uili receptaculo tuti sub fronde uiuebant, placidas trāsigebāt sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura uersat, & acerrimis excitat stimulis: mollē somnū illis dura tellus dabat. Non impēdebant celata laquearia,sed in aperto iacētes sidera superlabebātur, & insigne spectaculum noctium,mundus in præceps agebatur, silentio tantū opus ducens: tam inter diē illis quā noctē patebant prospectus huius pulcherrimæ domus. Libebat intueri signa,ex media cœli parte uergentia,rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret uagari inter tam latè sparsa miracula? At uos ad omnē tectorum pauetis sonum, & inter picturas uestras si quid increpuit,fugitis attoniti. Non habebant domos instar urbiū. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis umbra rupis aut arboris,& perlucidi fontes,riuiq; non opere, nec fistula,nec ullo coacto itinere obsolefacti,sed sponte currentes, & prata sine arte formosa,inter hæc agreste domicilium,rustica positum manu. Hæc erat secundū naturam domus, in qua libebat habitare,nec ipsam,nec pro ipsa timentē. Nunc magna pars nostri metus,tecta sunt. Sed quamuis egregia illis uita fuerit, & carens fraude,non fuere sapientes,quando hoc iam in opere maximo nomen est: non tamen negauerim fuisse alti spiritus uiros, & (ut ita dicam) à diis recentes. Neq; enim dubium est, quin meliora mundus nondum effœtus ædiderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura uirtutem. Ars est,bonum fieri. Illi quidem non aurum,nec argentū,nec perlucidos lapides ima terrarum fece quærebant,parcebantq; adhuc etiā mutis animalib. tantum aberat,ut homo hominem non iratus,non timens,tantùm spectaturus occideret. Nondum uestis illis erat picta, nondum texebatur aurum,adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autem interest,utrum peccare aliquis nolit, aut nesciat. Deerat illis iusticia,deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his uirtutibus habebat similia, quædam rudis uita. Virtus non cōtingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem,sed sine hoc nascimur: & in optimis quoq; antequam erudias, uirtutis materia,non uirtus est. Vale.

EPIST. 92. *Quomodo ad omne quod euenire potest, firmandus est animus. Et quòd omnia mortalium mortalitate damnata sunt. Vbi non indignatione, sed æquanimitate opus est contra fatum.* ¶ Lugdunensem Coloniã *hoc est, Lugdunum Galliæ Vrbem maximam, & opportuno loco sitam anno originis suæ centesimo incendio una nocte perijsse totam refert: eamq; rem Liberali amico (is est cui Seneca inscripsit libros de Beneficiis) grauẽ omnino esse, ut qui incredibili quodam patriæ suæ amore flagret. Docet autem similes casus æquo animo ferendos esse. Res humanas ita ferri: terræ motibus plures alias urbes perijsse. Multa cadere nonnunquam ut altius surgant, & in augustiores imagines. In his querelis opus non esse, sed æquanimitate, fortitudine, & patientia.*

Liberalis noster nunc tristis est, nũciato incẽdio, quo Lugdunensis coloniá exusta est. Mouere hic casus quẽlibet posset, nedum hominẽ patriæ suæ amantissimũ. Quæ res efficit, ut firmitatẽ animi sui quærat, quã uidelicet ad ea quæ timeri posse putabat, exercuit. Hoc uerò tam inopinatũ malum, & penè inauditũ; non miror si sine metu fuit, cũ esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incẽdium uexauit, nullã abstulit. Nam etiã ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quãuis subinde excitetur; rarò tamẽ sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarũ quoq; uix unquã tam grauis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunquã deniq; tam infestũ ulli exarsit incendiũ, ut nihil alteri superesset incẽdio. Tot pulcherrima opera, quæ singula illustrare urbes singulas possent, una nox strauit, & in tãta pace, quãtum ne bello quidẽ timeri põt, accidit. Quis hoc credat? Vbiq; armis quiescentib. cũ toto orbe terrarũ diffusa securitas sit, Lugdunũ quod ostendebatur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna quos publicè afflixit, quod passuri erant, timere permisit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinæ suæ spaciũ. In hac una nox interfuit inter urbẽ maximã & nullam. Deniq; diutius illam tibi perisse, quã periit, narro. Hęc omnia Liberalis nostri affectũ inclinant, aduersus sua firmũ & erectum: nec sine caussa cõcussus est. Inexpectata plus aggrauãt. Nouitas adiicit calamitatib. pondus: nec quisquã mortalium non magis quod etiã miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuisum esse debet. In omnia præmittendus est animus: cogitandũmq;, non quicquid solet, sed quicquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cũ uoluit, & florẽtissimo detrahat? quod nõ eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosi⁹ fulget? Quid illi arduũ, quidúe difficile est? Non una uia semper, ne tota quidẽ incurrit. Modò nostras in nos manus aduocat, modò suis cõtenta uirib. inuenit pericula sine autore: nullũ tempus exceptũ est, in ipsis uoluptatib. causæ doloris oriũtur. Bellum in media pace cõsurgit, & auxilia securitatis in metũ transeũt. Ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hybernisq; maiores agitur æstiua tranquillitas: sine hoste patimur

timur

timur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, ualidissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui, casus, per quod uelut oblitis uires suas ingerat. Quicquid longa series multis laborib. multa Dei indulgentia struxit, id unus dies spargit, ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diē dixit, horam, momentumq; temporis, euertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarū, si tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incrementa lentè exeunt, festinatur in damnum: nihil priuatim, nihil publicè stabile est: tam hominum quàm urbium fata uoluuntur. Inter placidissima terror existit, nihilque extrà tumultuantibus causis, mala unde minimè expectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quotaquæq; felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea, quæ possunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere, potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota antè oculos sortis humanæ conditio ponatur: nec quantū frequēter euenit, sed quantū plurimū pōt euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis uelut nouis obstupefieri. In plenū cogitāda fortuna est. Quoties Asiæ, quoties Achaiæ urbes uno tremore ceciderūt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprū quoties uastauit hæc clades? Quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nunciati sunt totarum urbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nunciantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaq; aduersus fortuita: & quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quàm rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouinciarum, quibus & inserta erat, & excepta, uni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, uestigia quoque tempus eradet. Non uides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta sint, nec quicquam extat, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantùm manufacta labuntur, non tātùm humana arte atq; industria posita uertit dies. Iuga montium diffluunt, totę desedére regiones. Operta sunt fluctibus, quę procul à cōspectu maris stabant. Vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos uertices solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem harenam deduxit. Ipsius naturæ opera uexantur: & ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia extant omnibus exitus manet: siue interna ui flatuq; præclusa uiolenti pondus, sub quo tenentur, excusserint: siue torrentium in abdito uastorum obstantia effregerit: siue flammarum uiolentia compa

O ginem

ginem soli ruperit: siue uetustas, à qua nihil tutum est, expugnaue-
rit minutatim: siue grauitas cœli egesserit populos, & situs deserta
corruperit. Enumerare oẽs fatorũ uias, longũ est. Hoc unũ scio, om-
nia mortaliũ opera, mortalitate dãnata sunt: inter peritura uiuim⁹.
Hæc ergo atq; eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro incredi-
bili quodã patriæ suæ amore flagrãti: quæ fortasse cõsumpta est, ut
in melius excitaretur. *Sæpe maiori fortunæ locũ facit iniuria.* Multa ceci-
derũt, ut altius surgerẽt, & in alias imagines. Felicitatis urbis inimi-
cus aiebat, Romę sibi incẽdia ob hoc unũ dolori esse, ꝙ sciret melio
ra resurrectura quã arsissent. In hac quoq; urbe uerisimile est certa-
turos oẽs esse, ut maiora certioraq; quã amisere restituãtur. Sint u-
tinã diuturna, & meliorib. auspiciis in æuũ longius cõdita. Nã huic
coloniæ ab origine sua cẽtesimus annus est, ætas ne homini q̃dem
extrema. Deducta in hãc frequentiã, loci opportunitate conualuit.
Quæ tamẽ grauissimos casus intra spaciũ humanæ pertulit senectu
tis. Itaq; formet animus ad intellectũ, patientiãq; fortis suę, & sciat
nihil inausum esse fortunę. Aduersus imperia illã idem habere iuris,
quod aduersus imperãtes: aduersus urbes idẽ posse, quod aduersus
homines. Nihil horũ indignãdum est. In eũ intrauimus mundum, in
quo his legib. uiuitur. Placet? pare: non placet? quacũq; uis exi. Indi-
gnare, si quid in te iniquè propriè constitutum est. Sed si hæc imos
summosq; necessitas alligat, in gratiã cum fato reuertere, à quo o-
mnia resoluũtur. Non est ꝙ nos tumulis metiaris, & his monumen-
tis, quæ uiã disparia prætexũt. Aequat oẽs cinis: impares nascimur,
pares morimur. Idem de urbib. quod de urbiũ incolis dico, Tam Ar
dea capta, quã Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalib.
nos, nec nominũ claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi uerò ad fi-
nem mortaliũ uentum est: Discede, inquit, ambitio: omniũ quæ ter-
rã premunt, similis esto. Ad omnia patiẽda pares sumus. Nemo alte
ro fragilior est, nemo in crastinũ sui certior. Alexander Macedonũ
rex discere Geometriã infelix cœperat, sciturus quã pusilla terra es-
set, ex qua minimũ occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, ꝙ intellige-
re debebat falsum se gerere cognomẽ. Quis enim esse magnus in pu
sillo põt? Erant illa, quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentio-
ne discẽda: non quæ percipere posset uesanus homo, & trans ocea-
num cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præce-
ptor inquit: Ista omnibus eadem sunt æquè difficilia. Hoc puta rerũ
naturam dicere. Ista de quibus quæris, omnib. eadem sunt: nulli da-
ri faciliora possunt: sed quisquis uolet, sibiipsi illa reddet faciliora.
Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, &
senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægro-
tes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis qui te cir-
cumstrepunt credas. Nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut
durum. Ex consensu istis metus est. Sic mortẽ times, quomodo fa-
mam.

mam.

mam. Quid autem ſtultius homine, uerba metuente? Eleganter Demetrius noſter ſolet dicere, *eodem loco ſibi eſſe uoces imperitorũ, quo uentre redditos crepitus. Quid enim,* inquit, *mea refert, ſurſum iſti an deorſum ſonent?* Quanta dementia eſt uereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuiſtis ſine cauſa, ſic & illa, quæ nunquam timeretis, niſi fama uiciſſet. Nunquid detrimenti faceret uir bonus, iniquis rumoribus aſperſus? nec morti quidẽ hæc apud nos noceat: & hæc malã molitionem habet. Nemo eorum qui illum accuſant, expertus eſt. Interim temeritas eſt, damnare quod neſcias. At illud ſcis, quàm multis utilis ſit, quàm multos liberet tormentis, egeſtate, querelis, ſuppliciis, tædio. Non ſumus in ullius poteſtate, cùm mors in noſtra poteſtate ſit. Vale.

EPIST. 93. *Diſputatio contra dicentes, ſolam uirtutẽ non facere beatũ ſine externis cõmodis: uel facere quidem beatũ, ſed nõ beatiſſimum. Vbi tradit, hæc fortuita nec bona eſſe, nec mala. Et nec beatum facere, nec miſerũ. Et de excellentia animi.* ¶ Ad beatam uitam *inhoneſta nihil conferunt aut cõferre poſſunt. Itaq; errãt quàm maximè, qui putant bonũ parum plenũ eſſe ſi fortuita ei repugnẽt: proinde. Bonũ perfectũ eſſe ſi externa quædã ſaltẽ exigua acciderint. Atqui ut nos die cõtentos eſſe oportet, etiãſi nullus igniculus adluceat, ita & honeſtate, ut cui nihil ſit adiectura, uel quies uel uoluptas. Primùm enim honeſtus animus uacat moleſtia: Deinde uoluptas, pecoris bonũ eſt: Turpe aũt eſſe rationali irrationale: inhoneſtũ honeſto adiungere: ut & dici ſapores, colores, ſonos aliquid ad beatam uitam conferre. Ex hoc animaliũ numero excedere debere pulcherrimum, ac diis ſecundum animal, id eſt hominem. Animal pabulo, & ſaporibus lætum, mutis aggregandum eſſe fortiſſimæ, ſeueriſſimæ; & ſanctiſſimæ rei, hoc eſt, uirtuti, uoluptatem; hoc eſt, rem inertiſſimam, parum ſeriã, intemperantem, atq; indigeſtam minimè attẽdendam. At uoluptas, (puta bona ualetudo, quies, dolorum uacatio) uidetur ſaltem expetenda, ſi nihil uirtutem impeditura eſt? Sic ſanè; non quia bonũ ſed quia ſecundum naturam, & iudicio eligi debet. At ſapiens (qui & beatus) ſummum bonum adſequi nõ poteſt, niſi illi & naturalia inſtrumenta reſpondeant? Nam ſola quidem uirtute cõtentus; nõ eſt miſer: nõ tamen beatiſſimus uidetur ſi uoluptates defuerint? ſi uirtus ſola efficit, ut ne in maximis etiam doloribus ſimus miſeri, eadem efficiet quoq;, ut ſimus beatiſſimi, tam enim ſine cõmodis ſapiẽs beatiſſimus eſt, quã non miſer etiã in incõmodis. Si Soli quædam obſtãt, poſſunt etiã uirtuti quædam officere. Lux Solis etiã inter oppoſita, integra eſt: nam in opere ſuo eſt ac fertur: ſibi idẽ eſt, etſi minimè nobis appareat propter nebulas. Quid: nõ iis aſſentiemur, qui dicũt ſapientẽ, ſi ægro corpore ſit affectus, neq; miſerũ, neq; beatũ eſſe? Minimè: hi enim exæquãt fortuita uirtutib. honeſta inhoneſtis, uenerãda contẽptis. Virtus Viro bono tãtùm accidit; bona ualetudo etiã peſſimo cuiq;. Sequeretur & illud uitam ſapiẽtis, neq; appetẽdam, neq; fugiẽdam. Præterea ſi dãna poſſunt miſerũ non facere, eadẽ ne optimũ quidẽ faciẽt.*

Nam quæ potentia in peiorem statum transire nõ potest, eadem interpellare non potest. Atqui tepidum aliquod est in rerum natura, potest igitur aliquis esse inter miserum, & beatum positus? Imago hæc planè dissimilis est. Nam tepido si plus frigidi admiscueris, frigidum: si plus calidi, calidũ efficies, atq; ita tepidum mutabis. Isti autẽ qui ponunt in mediis miseriis sapientẽ sola uirtute contentũ, neq; miserũ, neq; beatũ esse, eadem ratione fateri debebunt, miseriarũ noua adiectione fieri miserum, ut & diminutione beatum. Quod tamen negant. Est igitur hæc imago tepidi & uiri, neq; miseri, neq; beati dissimilis. Quid: non ne beatior fuerit sapiens adiuncta ei quiete, quàm si cum aduersis luctetur? Non fuerit: Virtus ex se perfecta est, nihilq; ei otiũ adijcit. At incredibile uidetur, quenquam posse in summis suis miseriis se beatũ profiteri? Minimè. Nam & se beatũ mollis etiam Epicurus professus est, cùm illum urinæ difficultas torqueret, & insanabilis exulcerati dolor uentris. Videtur tamẽ Diis solis cõtingere uirtus, & uita beata, & in nobis umbra, & similitudo esse: Videmur ad eã accedere non peruenire? Sanè in Deo consumata, sed tamen in nobis consumabilis. Ratio nobis ac Deo communis est, sed uitia nostra nos ad desperationem consumatæ uirtutis perducunt: sed si liberi à uitiis statuerimus nos Dei partem, socios et membra esse, eò tandem ascendet, unde descendit animus. Ad cœlum nitemur uerasq; diuitias, ijsq; non arcas nostras, sed animũ impleri statuemus. Beatior tamen is uidebitur, qui sepultus fuerit, quàm qui non sepultus? Quos sæuitia proiecerit dies condet, non tamen sepulturæ officium sapienti negligendum.

PVto inter me teq; conueniat, externa corpori acquiri, corpus in honorẽ animi coli, in animo esse partes mixtas, per quas mouemur alimurq;, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali aliquid irrationale est; & rationale. Illud huic seruit. Hoc unũ est, quod aliò nõ refert̃, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoq; diuina ratio omnib. præposita est, ipsa sub nullo est. Et hæc aũt nostra eadẽ est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos cõuenit, sequit̃ ut de illo quoq; cõueniat, in hoc uno positã esse beatam uitã, ut in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola nõ submittit animũ, stat cõtra fortunam. In quolibet rerũ habitu, seruata seruat̃. Id aũt unum bonũ est, quod nunquã defringit̃. Is, inquã, beatus, quẽ nulla res minorẽ facit, tenet summa, & ne ulli quidẽ nisi sibi, innixus. Nam q aliquo auxilio sustinet̃, põt cadere. Si aliter est, incipiẽt in nobis multũ ualere nõ nostra. Quis aũt uult cõstare fortuna, aut qs se prudẽs ob aliena mirat̃? Quid est beata uita? securitas & ppetua trãqllitas. Hãc dabit animi magnitudo, dabit cõstãtia bene iudicati tenax. ¶ Ad hoc quo modo peruenit̃? si ueritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus ãgẽdis ordo, modus, decor, & innoxia uoluntas, aut benigna, intẽta rationi, nec unquam ab ista recedẽs, amabilis simul, mirabilisq;. ¶ Deniq;, ut breuiter tibi formulã scribã, talis anim⁹ sapiẽtis esse uiri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is cui omnia

honesta

honesta contingāt? Nam si possunt aliquid nō honesta cōferre ad optimū statū, in his erit beata uita, sine quib. non est. Et quid stultius, turpiúsue, quàm bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? ¶ Quidam tamen augeri summū bonum iudicāt, quia parū plenum sit fortuitis repugnantibus. Antipater quoq; inter magnos sectæ huius autores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit? Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici uelis, quam πσωσολὴν uocant Græci, aut uoluptatē. Horum alterum utcunque recipi potest. Vacat enim animus molestia liber ad conspectum uniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturæ. Alterum illud, uoluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magno uitam facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu non dico inter uiros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo, mutis aggregetur animal pabulo lætum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, uoluptatibus deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certè fortiorem ac digniorem uiro, reliquerunt. Hanc necessariam beatæ uitæ putauerunt, inermem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum, portentuosumq;, & ex diuersis animalium congruentibus membris. Nam, ut ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore uirgo
Pubetenus, postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, uelocia: at isti sapientiam ex quibusdam composuêre portentis. Prima hominis pars, est ipsa uirtus. Huic committitur inutilis caro, & fluida, & receptandis tantùm cibis habilis, ut ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus uenerandis atque cœlestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa utcunque alta quies nihil quidem ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas ultrò dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporis? Fortissimæ rei inertissima astruitur, seuerissimæ parum seria, sanctissimæ intemperans usq; ad indigesta. ¶ Quid ergo, inquit, si uirtutem nihil impeditura sit bona ualetudo, & quies, & dolorum uacatio, nō petes illa? Quidni petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bona à me iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonū? hoc

unum, bene eligi. Nam cùm uestem qualem decet sumo, cùm ambulo ut oportet, cùm cœno quemadmodum debeo: non cœna, aut ambulatio, aut uestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruantis in quâq; re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundæ uestis electio appetenda est homini. Naturâ enim homo mundum & elegans animal est. Itaq; non est bonum per se munda uestis, sed mundæ uestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de ueste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoq; natura, ut quandam uestē animo circūdedit, uelamentū eius est. Quis aūt unquā uestimēta æstimauit arcula? Nec bonū, nec malum uagina gladiū facit. Ego de corpore quoq; idem tibi respōdeo. Sumpturū quidem me, si detur electio, & sanitatē & uires. Bonum aūt futurum, iudiciū de illis meū, non ipsa. ¶ Est quidē, inquit, sapiēs beatus. Summū tamē illud bonū non sequitur, nisi illi & naturalia instrumēta respōdeant. Ita miser quidem esse, qui uirtutē habet, non pōt. Beatissimus aūt non est, qui naturalib. bonis destituit̃, ut ualetudine, & mēbrorum integritate. Quod incredibilius uidet̃, id cōcedis, aliquē in maximis & cōtinuis dolorib. non esse miserū, esse etiā beatum: quod leuius est, negas, beatissimū esse. Atqui si pōt uirtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim interualli à beato ad beatissimū restat, quā à misero ad beatum. An quæ res tantū ualet, ut exceptū calamitatib. inter beatos locet: non pōt adiicere quod superest, ut beatissimum faciat? In summo deficit cliuo? Commoda sunt in uita, & incōmoda: utraq; extra nos. Si nō est miser uir bonus, quamuis omnib. prematur incommodis: quomodo non beatissimus, si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usq; ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia nō deducitur à beatissimo. Sed tam sine commodis beatissimus est, quàm non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? ¶ Paulò antè dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius quicquid sine eo lucet, abscōditur. Sed quędam, inquit, soli quoq; obstant. At solis uis & lux integra est, etiam inter opposita: & quāuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantùm, an impediat. Eodem modo uirtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non æquè apparet ac nitet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto uim suam exercet. Hoc itaque aduersus uirtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduersus solem potest nebula. ¶ Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur.

Exæ-

Exæquat enim fortuita uirtutibus, & tantundem tribuit honestis,
quantum honestate carentibus. Quid autē fœdius, quid indignius,
quàm comparare ueneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fi-
des, iusticia, pietas, fortitudo, prudentia. E contrario uilia sunt, quæ
sæpe contingunt pleniora uilissimis, crus solidum, & lacertus, &
dentes, & horum sanitas, firmitasq;. Deinde si sapiens cui corpus
molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed medio relinque-
tur, uita quoq; eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem
tam absurdum, quàm sapientis uitam appetendam non esse? Aut
quid tam extra fidem, quàm esse aliquam uitam nec appetendam,
nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt,
beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem
transeundi statum, nec interpellandi quidem optimum. ¶ Frigidū,
inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter utrunq; tepidum est. Sic
aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo
hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus fri-
gidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissimè
calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcunq; ad miserias
adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista
dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec bea-
tum. Huic adiicio cæcitatem, non fit miser. Adiicio debilitatem, non
fit miser. Adiicio dolores continuos & graues, miser non fit. Quem
tam multa mala in miseram uitam non transferunt, nec ex bea-
ta quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in
miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui
illa cœpit, alicubi subsistat? Quæ res non patitur illum ad imum de-
uolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata uita rescindi? Nec
remitti quidem potest: & ideo uirtus ad illam per seipsa satis est.
¶ Quid ergo, inquit, sapiens non est beatior qui diutius uixerit. quē
nullus auocauit dolor, quàm ille, qui cum mala fortuna sæpe lucta-
tus est? Responde mihi: Nunquid & melior est, & honestior? Si hæc
non sunt, nec beatior quidem est. Rectius uiuat, oportet, ut beatius
uiuat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur uir-
tus: ergo ne beata quidem uita, quæ ex uirtute est. Virtus enim tan-
tum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, breuitatē
æui, & dolorem, & corporum uarias offensiones. Nam uoluptas
non est digna, ad quam respiciat. Quid est in uirtute præcipuum? Fu-
turo non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempo-
re bona æterna consumat. Incredibilia nobis hæc uidentur, & supra
humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostra
imbecillitate metimur, & uitiis nostris nomen uirtutis imponimus.
¶ Quid porro non æquè incredibile uidetur, aliquem in summis
cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? Atqui hæc uox in ipsa of-
ficina uoluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & ultimum

 diem

diem ago Epicurus: cùm illum hinc urinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor uentris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui uirtutem colunt: cùm apud eos quoq; reperiantur, apud quos uoluptas imperauit? Hi quoq; degeneres & humillimę mẽtis aiũt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapiẽtẽ nec miserũ futurũ, nec beatũ. Atq hoc quoq; incredibile est, imò incredibilius. Nõ uideo enim quomodo in infimũ agatur, è fastigio suo deiecta uirtus. Aut beatum præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest uinci: aut uincatur oportet, aut uincat. ¶ Diis, inquit, immortalibus solis, & uirtus & beata uita contingit. Nobis umbra quædam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio uerò diis hominibusq; communis. Hæc in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos uitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus est, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atq; aurium sensum, bonam ualetudinem, & non fœdum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, ætatis præterea longius spacium. Per hanc potest non pœnitenda agitare, ut imperfecto uiro. Huic, maliciæ uis quædã inest, quia animũ habet mobilem, ad praua: ille agit carens malicia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicunq; autem deest aliquid ad bonũ, malus est. Sed si cui uirtus animusq; in corpore præsens, hic deos æquat, illò tendit originis sui memor. Nemo improbè eò conatur ascendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & unum est, & Deus, & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illò, si uitia non deprimant. Quemadmodum corporũ nostrorũ habitus erigitur, & spectat in cœlum, ita animus, cui in quantum uult, licet porrigi: in hoc à natura rerũ formatus est, ut paria diis uelit, & sic utatur suis uiribus, ac se in spacium suũ extendat. Nam si aliena ui ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cœlũ. Redit, cùm hoc iter ad quod natus est, uadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumq;, illis in quibus iacuêre tenebris dignissima, non hoc æstimat splendore, quo imperitorũ uerberant oculos, & auerterunt à cœlo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra, & effodit. Scit, inquã, alibi positas esse diuitias, quàm quò congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omniũ rerum licet, hunc in possessionem rerũ naturæ inducere, ut sua possessio Orientis Occidentisq; terminus fiat, deorumq; ritu cuncta possideat, cùm opibus suis diuites supernè despiciat: quorũ nemo tã lætus est suo, quàm tristis alieno. Cùm se in hãc sublimitatẽ tulit, corporis quoq;, uelut oneris necessarij, nõ amator, sed pro-

curator

curator est:nec se illi cui impositus est, subiicit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nã ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit,transeas,ipsius morosum imperium delicatumq; est. Ab hoc,modò æquo animo exit,modò magno prosilit, nec quis deinde reliquiis eius futurus sit exitus, quærit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem,quò receptaculum suum conferatur,ignis illud exurat,an feræ distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quàm secundas ad æditum infantem. Vtrum proiectum aues differant,an consumatur

—Canibus data præda marinis,

Quid ad illum? Qui tunc quoq;. cùm inter homines est, nullas minas timet;ullas'ne timebit post mortem minas eorum, quibus usq; ad mortem timeri parum est? ¶ Non cõteret,inquit,me nec uncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio,fœda uisuris. Neminem de supremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo: ne quis insepultus esset,rerum natura prospexit. Quem sæuicia proiecerit,dies condet. Disertè Mecœnas ait:

Nec tumulum curo,sepelit natura relictos.

Altè cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & uirile,nisi illud ipse discinxisset. Vale.

EPIST. 94. *De breuiori uita non curandum. Et quòd amplissimũ*
uitæ spacium est,usq; ad sapientiam uiuere. ¶ Vitam longam *ipsi ex-*
optamus:malè.nec enim est curãdum,ut uiuamus diu,sed ut satis. Vt diu
uiuas fato opus est,ut satis,animo. Vita satis longa,si plena. Plena est,si
se sibi animus reddidit. Quid enim uita lõga si iners? In uita morari id est
non uiuere: id non serò mori sed dudum periisse est. Sanè præstantius est
mori, ætate licèt imperfecta, uita tamen perfecta. Vixisse & fuisse longè
aliud est,neq; enim illud homini uiuere est,ut uiuunt arbores. Vita homi-
nis non quanta,sed qualis considerandum,nec quàm latè pateat, sed quid
pendat: Actu deniq; non tempore æstimanda. Iners ante mortem periit:
qui tempus benè collocauit, post mortem uicturus quoq; est. Quandiu sis,
alienum:quandiu uir bonus sis,tuum. Agenda igitur uita,non præterue-
henda. Vita satis annosa,quam ad sapientiam uixeris. At ibi uera uita
ubi Deum propius & diu aspicias,quod uel in hac uita facere etiam pos-
sis,si animum tuum ad eum miseris:ille tibi suum.

IN epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris,tãquam & potuisset diutius uiuere,& debuisset, æquitatem tuam desideraui:quæ tibi in omni persona, in omni negocio superest, in una re deest,in qua omnibus. Multos inueni æquos aduersus homines:aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille in medio cursu raptus est? Quare ille non rapitur? Quare senectutem & sibi & aliis grauem extendit? Vtrum, obsecro te,æquius iudicas, te naturæ, an tibi parére naturam? Quid autem interest,

quàm citò exeas, dum utiq; exeũdum est? Non ut diu uiuamus, curandum est: sed ut satis. Nam ut diu uiuas, fato opus est: ut satis, animo. Lõga est uita, si plena est. Impletur autem, cùm animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Non uixit iste, sed in uita moratus est: nec serò mortuus, sed diu. Octoginta annis uixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit uiridis, sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit: licèt eius ætas imperfecta sit, uita perfecta est. Octoginta annis uixit, imò octoginta annis fuit: nisi fortè sic uixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores uiuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, ut quemadmodum preciosa rerum, sic uita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hũc intersit uegetum, cõtemptoremq; fortunæ, functum omnibus uitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum eius euectum: & illum, cui multi anni trãsmissi sunt? Alter post mortem quoq; est, alter ante mortẽ periit. Laudemus itaq;, & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunq; temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim ueram lucem, non fuit unus è multis, & uixit, & uiguit. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, ualidi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu uixerit. Vixit, ad posteros usq; transiliit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim: nihil tamen ad beatam uitam defuisse dicam, si spacium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui, quem ultimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tanquam ultimum aspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? An inter iuniores adhuc censear? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore tẽporis modo potest esse uita perfecta. Aetas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu uerò uir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne uelut per tenebras æuum ignobile emetiar, ut agam uitam, nõ ut præteruehar. Quæris quod sit amplissimum uitæ spacium? Vsq; ad sapiẽtiam uiuere. Qui ad illam peruenit, attingit non longissimum finem, sed maximum. Ille uerò glorietur audacter, & diis agat gratias, interq; eos sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Meritò enim imputabit: meliorẽ illi uitam reddidit, quàm acceperit. Exemplar boni uiri posuit, qualis quantusq; esset, ostendit. Si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousq; uiuimus, omnium rerum cogitatione functi sumus. Scimus, ad quid principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mũdum, per quas uices annum reuocet: quemadmodum omnia quæ usquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo uadere, præter terram nihil stare, cætera cõtinua uelocitate decurrere. Scimus, quemadmodum solem luna præte-

præteréat : quare tardior ueIociorem post se relinquat : quomodo
lumen accipiat, aut perdat; quæ causa inducat noctem, quæ reducat
diem. Illuc eundum est, ubi ista propius aspicias. Nūc hac spe, inquit
sapiens ille, fortius exeo, quòd patére mihi ad deos meos iter iudi-
co. Merui quidem admitti: etiam inter illos fui: animumq; illò meū
misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post
mo tem nihil ex homine restare: æquè magnum animum habeo, e-
tiam si nusquam transiturus accedo. Non tam multis uixit annis,
quàm potuit. Et paucorum uersuum liber est, & quidem laudandus
atque utilis. Annales Tanusij scis quàm non decori sint, & qui uo-
centur. Aequè est uita quorundam longa, & quod Tanusij sequi-
tur annales. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die mu-
neris, quàm eum qui medio occiditur. Nunquid aliquem esse tam
cupidum uitæ putas, ut iugulari in spoliario, quàm in arena malit.
Non maiore spacio alter alterum præcedimus, Mors per omnes it.
Qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo solicitissi-
mè agitur. Quid autem ad rem pertinet quamdiu uites, quod euita-
re non possis? Vale.

EPIST. 95. *Vtrum pars philosophiæ præceptiua superfluat, di-
sputatio & solutio: & de aduocatione contra malum popularis opinionis.
¶ Παραινετικὴ seu Præceptiua (hoc est, ea pars Philosophiæ, quæ dat sin-
gulis, putà, marito in uxorem, patri in filium, domino in seruum præce
pta) utrum sit utilis disquirit. Ariston superuacuam multis argumentis
probabat: sufficere enim præcepta Ethica. Aristonis argumentis respon-
det Seneca. Deinde quærit, an pars illa philosophiæ ad faciendū sapien-
tem sola sufficiat. Hanc quæstionem Seneca non dissoluit, sed in alium
diem, hoc est, in epistolam sequentem reiicit. Posthæc multis ostendit, Præ
ceptis & decretis populi non acquiescendum: fœlices non esse quos populus
fœlices censeat: sed uel potius ambitiosos aut ambitioni suæ seruientes.
Veram fœlicitatem longè aliunde petendam esse.*

EAm partem philosophiæ, quæ dat propria cuiq; personæ præ-
cepta, nec in uniuersum componit hominem, sed marito sua-
det, quomodo se gerat aduersus uxorem: patri, quomodo educet
liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperāt,
cæteras quasi extra nostram utilitatem uagantes reliquerant: tan-
quam quis posset de parte suadere, nisi qui summā prius totius ui-
tæ complexus est. ¶ Sed Ariston Stoicus econtrariò hanc partem
leuem existimat, & quæ non descendat in pectus usq;. At illam ha-
bentem præcepta, plurimum ait proficere, ipsaq; decreta philoso-
phiæ, constitutionemq; esse summi boni: quam qui bene intellexit
& didicit, quid in quaq; re faciendū sit, sibiipse præcepit. QVEM-
ADMODVM qui iaculari discit, destinatum locum captat, & ma-
num format, ad dirigenda quæ mittit. Cùm hanc uim ex disciplina
& exercitatione percepit, quocunq; uult, illa utitur. Didicit enim
non

non hoc aut illud ferire,sed quodcunq; uoluerit. Scit qui se ad totã uitam instruxit,non desiderat particulatim admoneri,doctus in totum,non quomodo cum uxore aut cum filio uiueret,sed quomodo bene uiueret In hoc est,& quomodo cum uxore ac liberis uiuat. ¶ Cleãthes utilẽ quidẽ iudicat & hãc partẽ,sed imbecillẽ,nisi ab uniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. ¶ In duas ergo quęstiones locus iste diuiditur: Vtrũ utilis an inutilis sit: & an solus uirum bonum possit efficere, id est, utrum superuacuus sit,an omnes faciat superuacuos. ¶ Qui hanc partem uideri uolũt superuacuam,hoc aiunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est: illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit: Sic ambulabis,illò manum porrigens. Eodem modo ubi aliqua res obcæcat animum,& ad officiorum dispiciendum ordinẽ impedit,nihil agit qui præcipit: Sic uiues cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient præcepta,quamdiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuiq; debeatur officio. Alioquin doces illum,quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi ut agat,diuitem monstras. Hoc quomodo manẽte paupertate fieri potest? Ostendis esurienti,quid tãquam satur faciat. Fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus uitiis dicã: ipsa remouenda sunt,non pręcipiendum,quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec auarus quomodo utendum pecunia sit,exaudiet, nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet,ut sciat pecuniam nec bonum nec malum esse. Ostendas illi miserrimos diuites. Efficias ut quicquid publicè expauimus,sciat non esse tam timendum, quàm fama circumfert,nec dolorem quoq; nec mortem. Sæpe in morte, quam pati lex est,magnum esse solatium,quòd ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam,quòd non potest, nec qui extenditur magnus esse; nec qui est magnus,extendi. Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suæ conditionis adduxeris,& cognouerit beatam uitam esse,non quæ secundum uoluptatem est,sed secũdum naturam, cùm uirtutem unicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia,diuitias,honores,bonam ualetudinem,uires,imperia,scierit esse mediam partem,nec bonis annumerandam, nec malis,monitorem non desiderabit ad singula: qui dicat: Sic incede, sic cœna: hoc uiro,hoc fœminæ,hoc marito, hoc cœlibi conuenit. Ista enim qui diligentissimè monent,ipsi facere non possunt. Hæc pædagogus puero,hæc auia nepoti præcipit: & irascẽdum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum literarium intraueris, scies ista,quæ ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse præscripto.

scripto. Vtrum manifesta demum, an dubia præcipies? Non deside-
rant manifesta monitores, præcipienti dubia non creditur. Super-
uacuum est ergo præcipere. ¶ Id adeò sic disce. Si id mones quod
obscurum est & ambiguum, probationibus adiuuandum erit. Si
probaturus es, illa per quæ probas, plus ualent, satisq; per se sunt.
Sic amico utere, sic ciue, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia i-
sta mihi locus de iusticia tradit. Illic inuenio æquitatem per se expe-
tendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci. Non es-
se iustum, cui quicquam in hac uirtute placet, præter ipsam. Hæc cum
persuasi mihi, & perbibi, quid ista præcepta proficiunt, quæ erudi-
tum docent? Præcepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, pa-
rum. Audire enim debet, non tantùm quid sibi præcipiatur, sed e-
tiam quare. Vtrum, inquam, ueras opiniones habenti de bonis ma-
lisq;, sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil à te adiu-
uabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui
habet exactum iudicium de fugiendis petendisq;, scit quid sibi fa-
ciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiæ sub-
moueri potest. ¶ Duo sunt, propter quæ delinquimus. Aut inest a-
nimo prauis opinionibus malicia contracta: aut etiam si non est
falsis occupatus, ad falsa procliuis est, & cito specie quò non opor-
tet trahente, corrumpitur. Itaq; debemus aut curare mentem ægrã,
& uitiis liberare: aut uagantem quidem, sed ad peiora pronã, præ-
occupare. Vtrunque decreta philosophiæ faciunt. Ergo tale præci-
piendi genus nihil agit. ¶ Præterea si præcepta singulis damus, in-
comprehensibile opus est. Alia enim dare debemus fœneranti, alia
colenti agrum, alia negocianti, alia regum amicitias sequenti, alia
pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio præcipias, quomodo
uiuat cum uxore aliquis quam uirginem duxit, quomodo cum ea,
quæ alicuius matrimonium experta est, quemadmodũ cum locu-
plete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse di-
scriminis inter sterilem & fœcundam, inter prouectiorem & puellã,
inter matrem & nouercam? Omnes species complecti non possu-
mus. Atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ bre-
ues sunt, & omnia alligant. ¶ Adiice nunc, quòd sapientis præce-
pta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapien-
tiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præcepti-
ua submouenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus
non potest. Sapiẽtia autem omnes tenet. Inter insaniam publicam,
& hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quòd hæc morbo
laborat, illa opinionib. falsis. Altera causas furoris traxit ex ualetu-
dine, altera animi mala ualetudo est. Si quis furioso præcepta det,
quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publi-
co se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quẽ monebit insanior.
Si bilis nigra curãda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idẽ in hoc
alio

aiio animi furore faciendum eſt, ipſe diſcuti debet: alioquin abibūt in uanum monentium uerba. ¶ Hæc ab Ariſtone dicuntur. Cui reſpondebimus ad ſingula. Primùm aduerſus illud quod ait, ſi quid obſtat oculo, & impedit uiſum, debere remoueri. Fateor; huic non eſſe opus præceptis ad uiuendum, ſed remedio quo purgetur, acies & officientem ſibi morā effugiat. Natura enim uidemus, cui uſum ſui reddit, qui remouet obſtantia. Quid autem cuiq; debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata ſuffuſio eſt, is non protinus cùm uiſum recepit, aliis quoq; poteſt reddere. Malicia liberatur, & liberatis non eſt opus exhortatione, nec conſilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat, à nigro album, etiam nullo monente, diſtinguet. Multis contrà præceptis eget animus, ut uideat quid agendum ſit in uita. Quanquā oculos quoq; ægros medicus non tantùm curat, ſed etiā monet. ¶ Non eſt, *inquit*, quòd protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primò ad umbroſa procede, deinde plus aude, & paulatim clarum lucem pati aſſueſce. Non eſt quod poſt cibū ſtudeas, nō eſt quòd plenis oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & uim frigoris in os occurrentis euita: alia eiuſmodi, quæ non minus quàm medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina conſilium. Error, inquit, eſt cauſa peccandi. Hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falſas. Concedo, per ſe efficacia præcepta non eſſe ad auertendam prauam animi perſuaſionem: ſed non ideo, ne aliis quidem adiecta proficiunt. Primùm memoriam renouant. Deinde quæ in uniuerſo confuſius uidebantur, in partes diuiſa diligentius conſiderantur. Aut tu iſto modo licet & conſolationes dicas ſuperuacuas, & exhortationes. Atqui non ſunt ſuperuacuæ. Ergo ne monitiones quidem. ¶ Stultum eſt, *inquit*, præcipere ægro, quid facere tanquam ſanus debeat, cùm reſtituenda ſanitas ſit, ſine quā irrita ſunt præcepta. Quid quòd habent ægri ſaniq; quædam communia, de quibus admonendi ſunt? tanquam ne auidè cibos apetant, ut laſſitudinem uitent. Habent quædā præcepta communia pauper & diues. ¶ Sana, *inquit*, auariciam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, ſi cupiditas utriuſq; conſidet. Quid quòd aliud eſt, non concupiſcere pecuniam: aliud, uti pecunia ſcire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari uſum ¶ Tolle, *inquit*, errores, ſuperuacua præcepta ſunt. Falſum eſt. Puta enim auariciam relaxatam, puta aſtrictam eſſe luxuriam, temeritati frænos iniectos, ignauiæ ſubditum calcar, etiam remotis uitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, diſcendū eſt. Nihil, inquit, efficient monitiones admotæ grauibus uitiis. Ne medicina quidem morbos inſanabiles uincit: tamē adhibetur, aliis in remedium, aliis in leuamentum. Ne ipſa quidem uniuerſæ philoſophiæ uis, licèt tota in hoc uires ſuas aduocet, duram iam & ueterem

terem animis extrahet pestem:sed nō ideo nihil sanat, quia nō om-
nia. ¶ Quid prodest, *inquit*, aperta monstrare? Plurimum. Interdum
enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit,
sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraq; ante
oculos posita transimus. Admonere, genus adhortādi est. Sępe ani-
mus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaq; illi noticia rerum
notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia
est: Factum esse ambitum, scitis: & hoc nos scire, omnes sciunt. Scis
amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbū esse, qui
ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum. Scis
ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non
facis. Itaq; subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposi-
ta illa esse oportet, sed in promptu. Quæcunq; salutaria sunt, sæpe
agitari debent, sæpe uersari, non ut tantùm nota sint nobis, sed etiā
parata. Adiice nunc, quòd aperta quoq; apertiora fieri solent. ¶ Si
dubia sunt, *inquit*, quæ præcipis, probationes adiicere debebis. Er-
go illæ, non præcepta proficient. Quid quòd etiam sine probatio-
nibus, ipsa monentis autoritas prodest? sic quomodo iuriscōsulto-
rum ualent responsa, etiamsi ratio non redditur. Præterea ipsa quæ
præcipiuntur, per se multum habent ponderis: utiq; si aut carmini
intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. Sicut illa Ca
toniana: *Emas, non quod opus non est, sed quod necesse est.* Quod nō opus
est, asse charum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia:
Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationē exiges, cùm tibi aliquis
hos dixerit uersus? Iniuriarum remedium est obliuio. Audentes for-
tuna iuuat. Piger sibiipse obstat. Aduocatum ista non quęrunt, affe-
ctus ipsos tangunt, & natura uim suam exercente proficiunt. Om-
nium honestarum rerum semina animi gerunt, quæ admonitione
excitantur: non aliter quàm scintilla flatu leui adiuta, ignem suum
explicat, Erigitur uirtus, cùm tacta est & impulsa. Præterea quædā
sunt quidem in animo, sed parum prompta, quæ incipiunt in expe-
dito esse, cùm dicta sunt. Quædam diuersis locis iacent sparsa, quæ
contrahere inexercitata mens non potest. Itaq; in unum conferen-
da sunt, & iungenda, ut plus ualeant, animum magis alleuent. Aut si
præcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura
contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non uident alium ingenij
esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis. Vtiq; alius alio inge-
niosior est. Ingenij uis præceptis alitur & crescit, nouasq; persuasio-
nes adiicit innatis, & deprauata corrigit. ¶ Si quis, *inquit*, non ha-
bet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt uitiis obliga-
tum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. Non enim extincta in illo indoles
naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoq; tentat resurgere,
& contra praua nititur. Nacta uerò præsidium, & adiuta præceptis,
conualescit: si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit.
Hanc

Hanc enim ne disciplina quidem philosophiæ toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiæ & pręcepta, nisi quòd illa generalia præcepta sunt, hæc specialia? Vtraq; res præcipit: sed altera in totum, particulatim altera. ¶ Si quis, *inquit*, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minimè. Nam hic quoque doctus quidem est facere, quæ debet, sed hæc non satis perspicit. Non enim tantùm affectibus impedimur, quo minus probāda faciamus, sed imperitia inueniendi, quid quęque res exigat. Habemus interdum compositum animum, sed residem & inexercitatum ad inueniendum officiorum uiam, quam admonitio demonstrat. ¶ Expelle, *inquit*, falsas opiniones de bonis & malis, in locum autem earum ueras repone: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantùm. Nam quamuis argumentis collectum sit, quæ bona, quæ mala sint: nihilominus habent præcepta partes suas: & prudentia, & iusticia officiis constant: officia præceptis disponuntur. Pręterea ipsum de bonis malisq; iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt præcedere, ut non hæc sequantur, & si hæc ordinē sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. ¶ Infinita, *inquit*, præcepta sunt. Falsum est. Nam de maximis ac necessariis rebus non sunt infinita. Tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoq; dantur præcepta generalia. ¶ Nemo, *inquit*, præceptis curat insaniam: ergo nec maliciam quidem. Dissimile est. Nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: ut sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisq; sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adiuuant, & denunciatio, & castigatio insanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. ¶ Leges, *inquit*, ut faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud sunt, quàm minis mixta præcepta? Primum omnium ob hoc illæ non persuadent, quia minantur. At hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent, præcepta in officium adhortantur. His adiice, quòd leges quoque proficiunt ad bonos mores: utiq; si non tantùm imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio, ꝓ eo quòd Platonis legibus adiecta principia sunt. Legē enim breuem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, uelut emissa diuinitùs uox sit. Iubeat, non disputet. Nihil uidetur mihi frigidius, nihil ineptius, quàm lex cum prologo. Mone, dic quid me uelis fecisse. Non disco, sed pareo. Proficiunt itaque: malis moribus uti uidebis ciuitates usas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, &

& formandis animis inefficax est. Quid autem philosophia, nisi uitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesq; & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt, per ista ad perfectũ animi statum peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosq; & in prauum inclinãtes reuocat ad rectum, quàm bonorum uirorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora, & uim præceptorum obtinet. frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno uiro uel tacente proficias. Nec tibi facilè dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam, profuisse. MINVTA quædam, ut ait Phœdon, animalia cùm mordent, non sentiuntur, adeò tenuis illis & fallens in periculum uis est: tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum uulnus apparet. Idem tibi in conuersatione uirorũ sapientium eueniet: non deprehendes quemadmodum aut quando tibi prosit, profuisse deprehendes. Quorsum, *inquit*, hoc pertinet? Aequè præcepta bona, si sępe tecum sint, profutura, quàm bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumq; simulacra ex uicino cernentibus, & alicuius oraculi operientibus uocem. Quis autem negauit, feriri quibusdam præceptis efficaciter, etiam imperitissimos? uelut his breuissimis uocibus, sed multum habentibus ponderis: Nihil nimis: Auarus animus nullo satiatur lucro: Ab alio expectes, alteri quod feceris. Hæc cùm ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare, aut interrogare, Quare: adeò etiam sine ratione ipsa ueritas ducit. Si reuerentia frænat animos, aut uitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat? etiam si nudis præceptis utitur? Illa uerò efficacior est, & altius penetrat, quæ adiuuat ratione, quod præcipit, quæ adiicit, quare quidq; faciẽdum sit, & quis facientem obedientemq; præceptis fructus expectet. Si imperio, & admonitione proficitur: Atqui proficitur imperio: ergo & admonitione. In duas partes uirtus diuiditur, in contemplationem ueri, & actionem. Contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio. Acturo autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio uirtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duæ res plurimum roboris animo dant, fides ueri, & fiducia. Vtramq; admonitio facit. Nam & creditur illi, & cùm creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non est superuacua. Marcus Agrippa, uir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesq; fecerunt, felix in bublicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiæ: Nã concordia paruę res crescunt, discordia maxi-

mæ dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiæ familiariter in animum receptæ formant eum: cur non hæc pars philosophiæ, quæ talibus sententiis constat, idem possit? Pars uirtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet: & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantùm scita sapientiæ prosunt, sed etiam præcepta, quæ affectus nostros uelut edicto coercent & obligãt. Philosophia, inquit, diuiditur in hæc, scientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac uitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit animus eius, transfiguratus est. Tertia pars ista præcipiendi ex utroq; est, & ex decretis & ex habitu. Itaq; superuacua est, ad implendam uirtutem, cùm duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est, nam hæc quoq; ex utroq; est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. Nam & hęc ab habitu animi compositi ualidiq; proficiscitur. Sed quamuis ista ex habitu animi ueniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti uiri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tardè peruenitur. Interim etiã imperfecto, sed proficienti, demõstranda est in rebus agendis uia. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quæ iam eõ perduxit animũ, ut moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis necessarium est aliquem præire: Hoc uitabis, hoc facies. Præterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu scit, interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse cõtentus. Regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discũt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per literarum simulacra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem superuacuam non esse.

¶ QVÆRITVR deinde, an ad faciendũ sapientẽ sola sufficiat? Huic quæstioni suum diẽ dabimus. ¶ Interim omissis argumentis, nõ'ne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? Nulla ad aures nostras uox impunè perfertur. Nocent qui optant, nocent qui execrãtur. Nam & horũ imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor malè docet bene optãdo. Mittit enim nos ad lõginqua bona, & incerta & errantia, cùm possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquã, ire recta uia. Trahunt in prauũ parentes, trahũt serui. Nemo errat uni sibi, sed demẽtiam spargit in proximos, accipitq; inuicem. Et ideo in singulis uitia populorum sunt, quia illa populus dedit: dum facit quisq; peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaq; est ingens illa nequitia, congesto in unum, quod cuiq; pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aures subinde peruellat, abigatq; rumores, & recla-

reclamet populis laudātibus. Erras enim, ſi exiſtimas nobiſcum uitia naſci: ſuperuenerunt, ingeſta ſunt. Itaq; monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumſonant, compeſcamus. Nulli nos uitio natura cõciliat. Illa liberos ac integros genuit. Nihil quidē quod auariciā noſtram iritaret, poſuit in aperto. Pedibus aurum & argētum ſubiecit, calcandumq; ac premēdum dedit, & quicquid eſt, propter quod calcamur ac premimur. Illa uultus noſtros erexit in cœlum, & quicquid magnificũ mirumq; fecerat, uideri à ſuſpiciētibus uoluit: ortus occaſusq;, & properantis mundi uolubilem curſum, interdiu terrena aperientē, noctu cœleſtia: tardos ſiderũ inceſſus, ſi cõpares toti, citatiſſimos, ſi cogites, quanta ſpacia nunquam intermiſſa uelocitate circũeant: defectus ſolis & lunæ inuicem obſtantium: Alia deinceps digna miratu, ſiue per ordinem ſubeunt, ſiue ſubditis cauſis mota proſiliunt, ut nocturni ignium tractus, & ſine ullo ictu ſonituq; fulgores cæli fathiſcentis, columnæq; ac trabes, & uaria ſimulacra flammarũt. Hæc ſupra nos natura diſponit. Aurũ quidē & argentum, & propter iſta nunquā pacē agēs ferrum, quaſi malè nobis committerentur, abſcondit. Nos in lucem propter quæ pugnaremus, extulimus. Nos & cauſas periculorũ noſtrorũ, & inſtrumēta, diſiecto terrarũ pondere eruimus. Nos fortunæ mala noſtra tradidimus: nec erubeſcimus ſumma apud nos haberi, q̃ fuerant ima terrarum. Vis ſcire q̃̃ falſus oculos tuos decipit fulgor? Nihil eſt iſtis quādiu merſa & inuoluta cœno ſuo iacēt, fœdius, nihil obſcurius: quid ni? quādo per lõgiſſimorũ cuniculorũ tenebras extrahũtur: nihil eſt illis dum fiunt, & à fece ſua ſeparantur, informius. Deniq; ipſos opifices intuere, per quorum manus ſterile terræ genus & informe perpurgatur, uidebis quanta fuligine oblinantur. Atqui iſta magis inquinant animos, quàm corpora: & in poſſeſſore eorũ, q̃̃ in artifice plus eſt ſordiũ. Neceſſarium itaq; eſt admoneri, & habere aliquem aduocatũ bonæ mētis, eq; tanto fremitu, tumultuq; falſorũ ueram deniq; audire uocē. Quæ erit illa uox? Ea ſcilicet, q̃ tibi tantis clamorib. ambitioſis exurdato, ſalubria inſuſurret uerba: q̃ dicat, Non eſt quòd inuideas iſtis, quos magnos feliceſq; populus uocat. Non eſt quòd tibi cõpoſitę mētis habitũ & ſanitatē, plauſus excutiat. Nõ eſt quòd tibi trāquillitatis tuæ faſtidiũ faciat ille, ſub illis faſcibus, purpura cultus. Non eſt quòd feliciorem eum iudices, cui ſubmouetur, quàm quē lictor ſemita deiicit. Si uis exercere, tibi utile, nulli aũt graue, imperiũ, ſubmoue uitia. Multi inueniuntur, qui ignē inferant urbibus, qui inexpugnabilia ſeculis, & per aliquot ætates tuta proſternant, qui æquũ arcibus aggerē attollant, & muros in mirā altitudinē adductos arietibus ac machinis quaſſent: multi ſunt, q̃ antē ſe agant agmina, & tergis hoſtiũ graues inſtent, & ad mare magnũ perfuſi cæde gentiũ ueniant: ſed hi quoq; ut uincerent hoſtē, cupiditate uicti ſunt. Nemo illis uenientib. reſiſtit: ſed nec ipſi ambitioni

crudelitatiq; restiterant. Tunc cum agere uisi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Græciæ primùm cladibus, in qua eruditus est, incipit, qui quod cuiq; optimum est, eripuit? Lacedæmoniam seruire iubet, Athenas tacere. Non contētus tot ciuitatum strage, quas aut uicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert: nec subsistit unquā lassa crudelitas, immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames, mordent. Iam in unum regnum multa regna coniecit. Iam Græci Persæq; eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. idem tamen ultra Oceanum solemq; indignatur ab Herculis Liberiq; uestigiis uictoriam flectere. Ipsi naturę uim parat. Nō ille ire uult, sed non potest stare: nō aliter, quàm in præceps deiecta pondera, qnibus eundi finis est, iacuisse. Nec Cneo quidem Pompeio externa inire bella aut domestica, uirtus aut ratio suadebat: sed insanus amore magnitudinis falsæ, modò in Hispaniam & Sertoriana arma, modò ad colligendos piratas ac maria pacanda uadebat. Hæ prætexebantur causæ ad continuandam potentiā. Quid illum in Africam? quid in Septentrionem? quid in Mithridatem & Armeniam; & omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi, cùm sibi uni parum magnus uideretur. Quid C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra cæteros eminendi modus. Vnū ante se ferre non potuit, cùm R. P. supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, cæteros rapuit) cùm Theutonicos Cimbrosq; concideret, cùm Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, uirtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cùm omnia concuterent, contutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi antè uoluuntur, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regnum est. Ideoq; cum multis fuerunt mali, pestiferam illam uim, qua plerisq; nocuerunt, ipsi quoq; sentiunt. Non est quòd credas quenquam fieri aliena infelicitate felicē. Omnia ista exempla, quæ oculis atq; auribus nostris ingeruntur retexenda sunt, & plenū malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locū uirtus, quæ mendacia contra uerū placentia extirpet, quæ nos à populo cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionib. reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eò restitui, unde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu inuicem noxio procul abegisse. Hoc ut esse uerum scias, aspice, quanto aliter unusquisq; populo uiuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: sed ubi testis ac spectator abscessit, uitia subsidunt, quorum monstrari & conspici, fructus est. Quis eam quam nulli

nulli ostenderet,induit purpuram? Quis posuit secretam in auro da
pem? Quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus umbra, luxuriæ
suæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, nec pau-
corum quidem & familiarium, sed apparatum uitiorum suorum
pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque iritamentum est om-
nium in quę insanimus, admirator & conscius. Nec concupiscamus
efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impoten-
tia scenam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in me-
dio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & con-
tra laudatores ingentium patrimonium laudet paruo diuitem, &
usu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam at-
tollunt, ocium ipse suspiciat traditum literis, & animum ab exter-
nis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione uulgi beatos, in isto
inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de
se opinionem habentes, quàm ab aliis habetur. Nam quæ ab aliis
uidentur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepi-
dant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Co-
gitant enim uarios casus, & in sublimi maximè lubricos: tunc appe-
tita formidant, & quæ illos graues aliis reddit, grauior ipsis felici-
tas incumbit. Tunc laudant ocium lene & sui iuris, odio est fulgor,
& fuga iam à rebus adhuc stantibus, quæritur: tunc demum uideas
philosophantis metus, & ægræ fortunæ sana cōsilia. Nam quasi ista
inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in ma
lis sapimus, secunda rectum auferunt. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER decimusquintus.

EPIST. 96. *Non esse petendum, quod impetrare nolueris. De dif-
ferentia inter decreta & præcepta. Et quòd ad consummandam sapien-
tiam neutra ualent sine altero. Et secundum Posidonium alia quædam
addit necessaria, & aliqua contra medicos.* ¶ Παραινετική (*hoc est, ea
pars Philosophiæ quæ* Præceptiua dicitur, *de qua disputari cœptum
est epistola superiore. utrum satis sit ad consumandam sapientiam? Mi-
nimè, quoniam etsi præcepta ad actiones rectas perducunt, non tamen ad
beatam uitam sufficiunt: Imò ne perducunt quidem nonnunquam, nisi si
obsequens sit ingenium: aut si non animum obsideant opiniones prauæ,
& si rectè faciunt, non tamen sciunt se rectè facere, non sciunt quando,
in quantum, cum quo & quemadmodum oporteat. Solis præceptis imbu-
tus animus, non totus, non libenter, non constanter ad honesta potest co-
nari: sed respicit tantū atq; hæsitat. Atqui omnis honesta actio ex præ-
ceptis uenit? Venit: non tamen sufficit ad beatam uitam: nam & decretis
quoq; opus est. Atqui ceteræ artes contentæ sunt suis præceptis? Istæ ar-
tes occupatæ sunt circa instrumenta uitæ, non circa totam uitam: extrin-*

secis multis impediuntur, ut spe, cupiditate, timore: Ars uerò uitæ philosophia & sapientia, nulla re utitur, Deinde in illis magis excus tur, qui uoluntate peccat, quàm qui casu: (quippe Grammaticus non erubescit, si sciens solœcismum faciat: Medicus minus peccat in arte sua, si ægrum perire dissimulet, quàm si nesciat.) At in hac arte benè uiuendi, turpior est uolentium culpa. Præterea ut ars omnis, (Medicina puta, Geometria, Astronomia, actiua, contemplatiua nō tantùm sua præcepta habet, sed & sua decreta, sua δόγματα, sua placita sua scita:) ita sapientia sua decreta quoque habitura est, ut quæ per omnem omnino rerum naturam uagetur. Præcepta id præstant ut id facias uel non facias: Decreta rationem faciendi & causas suppeditant. Decreta elementa & caussas faciendi: Præcepta partes & ueluti membra. Atqui Vetus sapientia rudis fuit sine decretis: docebat uiuere, non disputare? Simplicibus uitiis poterant tantùm obstare simplicia remedia: postquam autem uitia creuerunt remediis diligentioribus, atq; ita decretis opus fuit. Quemadmodum Medicina initio simplex & rudis, postea succrescentibus morbis ob hominum uitia maxima operosior facta est: sic in nostra morum peruersitate desiderantur decreta, hoc est, quædam solito uehementiora: decretis agendum est ut reuellatur penitus falsorum recepta persuasio. At sine institutione subtili multi probi & magni euaserunt? Sed fœlicia egregiamq; sortita indolem, rapaciaq; uirtutis & ex se fertilia ingenia, hoc tantum adsecuta sunt: At hebetibus, obtusis, obsessisq; mala consuetudine, animorum rubigo decretis effricanda est, causæ uitiorum præceptis obstantium illis sunt eximendæ decretis adhibitis: discendum, inquam, est, non tantum hoc faciendum esse, sed hac de caussa. At monitis & præceptis contenti faciemus quæ præcepta nobis fuerint? Non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Propositum faciendi præcepta non suggerunt, sed decreta. Præceptis ueteres discebant, quomodo colendi essent Dij. Decretis autem addiscebant lucernas Sabatis prohibendas, quoniam dij lumine non egerent, ac ne homines quidem delectentur fuligine: Decreta uetant homines totos foribus assidere templorum, quoniam humana ambitio istis officiis capiatur, & Deum colat is optimè, qui eum nouit: Decreta uetant lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum Iunoni, quoniam ministros Deus non quærat: Deum enim ipsum humano generi ministrare: Vbiq; & omnibus præsto esse: Decreta docent Deo unicam benefaciendi causam esse hanc scilicet, Naturam suam: Item Deum credere & reddere illi maiestatem suam, hoc est, credere bonum, eundem præsidere mundo, tutelam hominū gerere, imò & singulorum curiosum, castigare etiam nonnunquā spe boni: Deum rectè eum propitiare qui bonus sit: satis Deum colere, qui illum sit imitatus. Decreta docent quomodo hominibus ac rebus sit utendum, quæ natura sit uirtutū omnium & quemadmodum uera ratio, ueriq; habitus animi inde constent. Totius uitæ leges ueraq; (ut semper eadem uelle possimus) docent. Probationes faciendi atq; occultæ Philosophiæ nobis suggerunt, suadent, consolantur, exhortantur, causa-

rum

rum inquiſitiones, αἰτιολογίας, *deſcriptiones ,* χαρακτηρισμοὺς *ſeu* εἰκονισμοὺς *exemplar , atq; imagines uirtutum ſuppeditant : quæ ſola præcipiendi ratio perficere non poßit. His conſtare, ſolam præcipiendi rationē ad beatam uitā conſequendam non ſufficere, ſed etiam Decreta requiri.*

PETIS à me, ut id quod in diem ſuum dixeram debere differri, repræſentem & ſcribam tibi, an hæc pars philoſophiæ, quam Græci παραινετικὴν uocant, nos præceptiuam dicimus, ſatis ſit ad conſummandam ſapientiā. Scio te in bonam partem accepturum, ſi negauero. Eò magis promitto, & uerbum publicum perire non patior: *Poſtea noli rogare, quod impetrare nolueris.* Interdū enim obnixè petimus id, quod recuſaremus, ſi quis offerret. Hæc ſiue leuitas eſt, ſiue uernilitas, puniendą eſt promittendi facilitate. Multa uideri uolumus uelle, ſed nolumus. Recitator hiſtoriam ingentem attulit, minutiſſimè ſcriptam, arctiſſimè plicatā, & magna parte perlecta: Deſinam, inquit, ſi uultis. Acclamatur, *Recita, recita,* ab his qui illum obmuteſcere illicò cupiunt. Sæpe aliud uolumus, aliud optamus: & uerum ne diis quidem dicimus, ſed dij aut nō exaudiunt, aut miſerentur. Ego me omiſſa miſericordia, uindicabo, & tibi ingentem epiſtolam impingam: quam tu ſi inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. Teq; inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per ſummum acquiſitæ ſudorem, malè habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti diſcruciant, & cæteros malorum ſuorū compotes. ¶ Sed ut omiſſo principio, rem ipſam aggrediar: *Beata,* inquiunt, *uita conſtat ex actionibus rectis: ad actiones rectas præcepta perducunt. Ergo ad beatā uitā præcepta ſufficiunt.* nō tamē ſemper ad actiones rectas præcepta perducunt, ſed cū obſequens ingenium eſt. Aliquando fruſtra admouentur, ſi animū opiniones obſident prauæ. Deinde etiam ſi rectè faciunt, neſciunt facere ſe rectè. Non poteſt enim quiſquam niſi ab initio formatus, & tota ratione compoſitus, omnes exequi numeros, ut ſciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non poteſt toto animo ad honeſta conari, ne conſtāter quidem, aut libenter, ſed reſpiciet, ſed hæſitabit. ¶ Si honeſta *inquit,* actio ex præceptis uenit, ad beatam uitam præcepta abundè ſunt. Atq; illud ergo hîc his reſpondemus, Actiones honeſtas ex decretis fieri, non tantùm præceptis. ¶ Si aliæ, *inquit,* artes contentæ ſunt præceptis, contenta erit & ſapientia. Nam & hæc ars uitæ eſt. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit: Sic moue gubernaculum, ſic uela ſubmitte, ſic ſecundo uento utere, ſic aduerſo reſiſte, ſic dubium communemq; tibi uendica. Alios quoq; artifices præcepta confirmant, Ergo ne hoc idem poterunt artifices uiuendi? Omnes iſtæ artes circa inſtrumenta uitæ occupatæ ſunt, non circa totam uitam. Itaque multa illas inhibent extrinſecus, & impediūt, ſpes, cupiditas, timor.

At hæc quæ artem uitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, uetari potest. Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quàm dissimilis sit aliarum artium conditio, & huius? In illis excusatius est uoluntate peccare, quàm casu: in hac maximè culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit soloecismũ, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum nõ intelligit, quantum ad artem magis peccat, quàm si se intelligere dissimulat. At in hac arte uiuendi, turpior uolentiũ culpa est. Adiice nunc, quòd artes quoque pleræque, imò ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantùm præcepta, sicut medicina. Itaq; alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quę Græci uocant δόγματα: nobis uel decreta licet appellare, uel scita, uel placita, quæ in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulq; agit. Erras enim, si illam putas tantùm terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere uobis, ac dissuadere cõtenta. Magna mę uocant, supraq; uos posita.

Nam tibi de summa cœli ratione deûmq;
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creat res, haurit, alitq;,
Quæq; eadem rursus natura perempta resoluat:

Vt ait Lucretius. Sequitur ergo, ut cùm contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quòd facienda quoq; nemo ritè obibit, nisi is, cui ratio erit tradita, quæ in quaque re omnes officiorum numeros exequi possit? Quos non seruabit, qui in re, præcepta acceperit, non in nomine. Imbecilla sunt per se, &, ut ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram, tranquillitatemq; tueãtur, quæ totam uitam, totamq; rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ & præcepta, quod inter elemẽta & membra. Hæc ex illis dependẽt, illa & horum causæ sunt & omnium. ¶ Antiqua, *inquit*, sapiẽtia nihil aliud quàm facienda & uitanda præcepit. Et tunc longè meliores erant uiri. Postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa & aperta uirtus in obscuram & solertem scientiã uersa est, docemurq; disputare, non uiuere. Fuit sine dubio, ut dicitis, uetus illa sapientia, cùm maximè nascens rudis, non minus quàm cæteræ artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequicia surrexerat, nec tam latè se sparserat. Poterant uitiis simplicib. obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto ualentiora sunt quibus petimur. Medicina quondã paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, uul-

nera

nera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem uarietatẽ. Nec eſt mirum, tunc illam minus negocij habuiſſe, firmis adhuc, ſolidisq; corporibus, & facili cibo, nec per artem, uoluptatemq; corrupto. Qui poſtquam cœpit, non ad tollendam, ſed ad iritandam famem quæri, & inuentæ ſunt mille conditurę, quibus auiditas excitaretur, quæ deſiderantibus alimenta erãt, onera ſunt plenis. Inde pallor, & neruorum uino madentium tremor, & miſerabilior ex cruditatibus quàm ex fame macies. Inde incerti labentium pedes, & ſemper qualis in ipſa ebrietate titubatio. Inde in totam cutem humor admiſſus, diſtentusque uenter, dum malè aſſueſcit plus capere, quàm poterat. Inde ſuffuſio luridę bilis, & decolor uultus, tabesq; in ſe putreſcentium, & retorti digiti articulis obrigeſcentibus, neruorum ſine ſenſu iacentiũ torpor, aut palpitatio corporum ſine intermiſſione uibrantium. Quid capitis uertigines dicã? Quid oculorum auriumq; tormenta, & cerebri æſtuantis uerminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu ſubeuntium, aliarum tenui peſte repentium, aliarũ cum horrore & multa membrorum quaſſatione uenientiũ? Quid alios referã innumerabiles morbos, ſupplicia luxuriæ? Immunes erant ab iſtis malis, qui nondum ſe deliciis ſoluerant, qui ſibi imperabant, ſibi miniſtrabant. Corpora opere ac uero labore durabant, aut curſu defatigati, aut uenatu, aut tellure uerſata: excipiebat illos cibus, qui niſi eſurientibus placere non poterat. Itaq; nihil opus erat tam magna medicorũ ſupellectile, nec tot ferramentis atq; pyxidibus. Simplex erat ex ſimplici cauſa ualetudo: multos morbos, multa fercula fecerũt. Vide quantum rerum per unam gulam tranſiturarum permiſceat luxuria, terrarum marisq; uaſtatrix. Neceſſe eſt itaq; inter ſe tam diuerſa diſſideant, & hauſta malè digerantur, aliis aliò nitentibus. Nec mirum, quòd inconſtãs uariusq; ex diſcordi cibo morbus eſt, & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulſa redundant. Inde tam nullo ægrotamus genere, quàm uiuimus. Maximus ille medicorũ, & huius ſcientiæ conditor, fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis deſtituuntur, & pedibus ægræ ſunt. Non mutata fœminarum natura, ſed uita eſt. Nam cùm uirorum licentiam æquauerint, corporum quoq; uirilium uitia æquauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero uiros prouocant. Aequè inuitis ingeſta uiſceribus per os reddunt, & uinum omne uomitu remittunt: æquè niuem rodunt, ſolatium ſtomachi æſtuantis. Libidine uerò, nec marib. quidem cedunt, pati natæ. Dij illas deæq; malè perdant: adeò peruerſum commentæ genus impudicitiæ uiros ineunt. Quid ergo mirandum eſt, maximum medicorum ac naturę peritiſſimum, in mendacio prehendi, cùm tot fœminæ podagricæ caluæq; ſint? Beneficium ſexus ſui, ui-

tiis perdiderunt: & quia fœminam exuerunt, damnatæ sunt morbis uirilibus. Et antiqui medici nesciebant dare cibum sæpius, & uino fulcire uenas cadentes: nesciebant sanguinem emittere, & diutinam ægrotationem balneo sudoribusq; laxare: nesciebant crurum uincula, brachiorumq; latentē uim, & in medio sedentem, ad extrema reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cùm essent periculorum paucissima. Nunc uerò quàm longè processerunt mala ualetudinis? Has usuras uoluptatum pendimus, ultra modum fasq; concupitarum. Innumerabiles esse morbos non miraberis, coquos numera. Cessat omne studium: & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis præsident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est. At quàm celebres culinæ sunt, quanta circa nepotum focos iuuentus premit. Transeo puerorum infelicium greges: quos post transacta cōuiuia, aliæ cubiculi cōtumeliæ expectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresq; descripta, ut eadem omnibus leuitas sit, eadem primæ mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cœnā discurritur. Dij boni, quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos uoluptarium uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si præsentanei non fuerant? Quid tu illam æstiuā niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa ostrea inertissimam carnem, cœno saginatā, nihil existimas limosæ grauitatis inferre? Quid illud Sociorum garum, preciosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe præcordia? Quid illa purulenta, & quæ tantùm nō ab ipso igne in os trāsferuntur, iudicas sine noxa, in ipsis uisceribus extingui? Quàm fœdi atq; pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui exhalantibus crapula uentrem. Scias putrescere sumpta, non coqui. Memini fuisse quondam Aesopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina congesserat: ueneriæ spondylique, & ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti distracti sine ullis ossibus mulli constrauerunt. Piget esse singula, cogūtur in unum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in uentre. Expecto iam ut manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atq; ossa, & dentium opera coquum fungi. Graue est luxuriari per singula, omnia semel & in eundem saporem uersa ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? Plura ueniunt simul. Multorum ferculorum ornamenta coëant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationē ex istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientię dari. Pariter sint quæ disponi solent, iure uno perfusa. Nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur.

Non

Non esset confusior uomentiũ cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis nõ singulares morbi nascũtur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se cœpit multis generib. multis obseruationib. Idem de philosophia dico. Fuit aliquãdo simplicior, inter minora peccãtes, & leui quoq; cura medicabiles. Aduersus tantam morũ euersionem, omnia conanda. Et utinam sic deniq; lues ista uinceretur. Non priuatim solùm, sed publicè furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes. Quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non auaricia, non crudelitas modum nouit: & ista quãdiu furtim & à singulis fiunt, minusq; noxia, minusq; monstruosa sunt. Ex senatusconsultis plebisq; scitis sæua exercentur, & publicè iubentur, uetita priuatim: quę cõmissa capite luerent, tamẽ quia paludati fecêre, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaq; liberis tradere: cũ inter se etiam mutis ac feris pax sit. Aduersus tam potentem explicitumq; latè furorem, operosior philosophia facta est, & tantum sibi uirium sumpsit, quantum his, aduersus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum: non erat animus ad frugalitatem magna ui reducendus, à quo paululum discesserat.

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ex omni quæritur. Nullum intra se manet uitium. In auariciã præceps luxuria est, honestatis obliuio inuasit. Nihil turpe est, cuius placet precium. Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocũ occiditur: & quẽ erudiri ad inferẽda accipiẽdaq; uulnera nefas erat, is iã nudus inermisq; producitur, satisq; spectaculi in homine mors est. In hac ergo morũ peruersitate, desideratur solito uehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat: decretis agendũ est, ut reuellatur penitùs falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus præcepta, consolationes, adhortationes, poterunt ualere, per se inefficaces sunt. Si uolumus habere obligatos, & malis quibus iam tenentur, auellere, discant quid malum, quid bonum sit. Sciant omnia præter uirtutẽ mutare nomẽ, modò mala fieri, modò bona. QVEMADMODVM primũ militiæ uinculum est religio, & signorũ amor, & deserendi nefas: tunc deinde facilè cætera exiguntur manditurq; ad iusiurandum adactis: ita in his quos uelis ad beatam uitã perducere, prima fundamenta iacienda sunt. & insinuanda uirtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cũ hac uiuere uelint, sine hac nolint. ¶ Quid ergo? Non quidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosq; profectus assecuti sunt, dum nudis tantùm præceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. NAM ut dij immortales nullã didicêre uirtutem, cum omni æditi, & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi

tradi ſolent, perueniunt ſine longo magiſterio, & honeſta complexi ſunt, cum primùm audierunt. Vnde iſta tam rapacia uirtutis ingenia, uel ex ſe fertilia? At illis aut hebetibus & obtuſis, aut mala conſuetudine obſeſſis diu rubigo animorum effricanda eſt. Cæterùm ut illos in bonum pronos, citius educit ad ſumma, & hos imbecilliores adiuuabit, maliſque opinionibus extrahet, qui illis philoſophiæ placita tradiderit: quæ quàm ſit neceſſaria ſcilicet uideas. Quædam inſident nobis, quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi poteſt, nec illa inertia ſuſcitari, niſi cauſæ eorum eximātur, falſa admiratio, falſa formido. Hæc nos quādiu poſſident, dicas licet: Hoc patri præſtare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hoſpitib. tentantem auaricia retinebit. Sciet pro patria pugnandum eſſe: diſſuadebit timor. Sciet pro amicis deſudandum eſſe, ad extremum uſq; ſudorem: ſed deliciæ uetabunt. Sciet in uxorem grauiſſimum eſſe genus iniuriæ, habere pellicem: ſed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, niſi prius amoueris obſtantia præceptis: non magis quàm proderit arma in conſpectu poſuiſſe, propiusq; admouiſſe, niſi uſuræ manus expediuntur: ut ad præcepta quæ damus, poſſit animus ire, ſoluendus eſt. Putemus aliquem facere quod oportet, non faciet aſſiduè, non faciet æqualiter: neſcit.n. quare faciat. Aliqua uel caſu uel exercitatione exhibebit recta: ſed nō erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta eſſe quæ fecit. Non promittet ſe talē in perpetuum, qui caſu bonus eſt. Deinde præſtabūt tibi fortaſſe præcepta, ut quod oportet facias: non præſtabunt, quemadmodum oportet: & ſi hoc non præſtant, ad uirtutem non perducunt. ¶ Faciet quod oportet monitus: concedo. Sed id parum eſt: quoniam quidem non in facto laus eſt, ſed in eo quemadmodum fiat. Quid eſt cœna ſumptuoſa flagitioſius, & equeſtrem cēſum conſumente? Quid tam dignum cenſoria nota, ſi quis (ut iſti ganeones loquuntur) ſibi hæc & genio ſuo præſtet? & toties tamen ſeſtertio adiiciales cœnæ frugaliſſimis uiris conſtiterunt. Eadem res ſi gulæ datur, turpis eſt: ſi honori, reprehenſionem effugit. Non enim luxuria, ſed impenſa ſolennis eſt. Mullum ingentis formæ (quare aūt non pondus adiicio, & aliorum gulam irrito? quatuor pondo & ad ſelibram fuiſſe aiebant) Tyberius Cæſar miſſum ſibi, cùm in macellum deferri & uenire iuſſiſſet: Amici, inquit, omnia me fallunt, niſi iſtum mullum aut Apitius emerit, aut Publius Octauius. Vltra ſpem illi coniectura proceſſit. Licitati ſunt. Vicit Octauius: & ingentem conſecutus eſt inter ſuos gloriam, cùm quinq; ſeſtertiis emiſſet piſcem, quē Cæſar uendiderat, ne Apitius quidem emerat. Numerare tantū Octauio fuit turpe, non illi qui emerat, ut Tyberio mitteret. quanquā illum quoq; reprehenderim. Admiratus eſt rem, qua putauit Cæſarem dignum. Amico ægro aliquis aſſidet: probamus. At hoc ſi hæ-

redi-

reditatis causa facit, *Vultur est, cadauer expectat.* Eadē aut turpia sunt,
authonesta. Refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem
honestè fient, si honesto nos addixerimus, idq; unum in rebus hu-
manis bonum iudicauerimus, quæq; ex eo sunt: cætera in diem bo-
na sunt. Ergo infigi debet persuasio ad totam pertinēs uitam. Hoc
est quod decretum uoco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erūt quæ
agētur, quæ cogitabuntur. Qualia autem hæc fuerint, talis uita erit.
In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. Marcus Brutus in
eo libro, quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & pa-
rentibus & liberis & fratribus: hæc nemo faciet quemadmodū de-
bet, nisi habuerit quò perferat. Proponamus oportet finem summi
boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumq;
respiciat, ueluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cur-
sus. Vita sine proposito uaga est. Quod si utiq; proponendum est,
incipiunt, necessaria esse decreta. Illud puto concedes, nihil esse tur-
pius dubio, & incerto ac timido, pedem modò referente, modò
producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximan-
tur quæ reprehendunt animos ac detinent, & præconari totos ue-
tant. Quomodo sint dij colendi solet præcipi. Accendere aliquem
lucernas sabbatis prohibeamus: quoniam nec lumine dij egent, &
ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationi-
bus matutinis fungi, & foribus assidere templorum: humana am-
bitio istis officiis capitur: Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea
& strigiles Ioui ferri, & speculum tenere Iunoni. Non quærit mini-
stros Deus. Quid ni? ipse humano generi ministrat. Vbique & om-
nibus præstò est. Audiat licèt, quemadmodum seruire in sacrificiis
debeat, quàm procul resilire à molestis superstitionibus: nunquam
satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, o-
mnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quæ
causa est diis benefaciendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere
uelle uel posse: nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Lædere e-
tenim lædiq;, coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium
natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus
est deorum cultus, deos credere. Deinde, reddere illis maiestatem
suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse
qui præsident mundo, qui uniuersa ut sua temperant, qui humani
generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant
malum, nec habent. Cæterùm castigant quosdam, & coërcent,
& irrogant pœnas, & aliquando spe boni puniunt. *Vis deos pro-
pitiare? Bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est.* ¶ Ecce altera
quæstio, *quomodo hominib. sit utendum.* Quid agimus? quæ damus præ-
cepta? Vt parcatur sanguini humano? Quātulum est ei non nocere,
cui debeas prodesse? Magna sc. laus est, si homo māsuetus homini est.
Præcipiemus ut naufrago manū porrigat, erranti ut uiā monstret,
cum

cum esuriente panem suum diuidat? Quādo omnia quæ præstandā sunt ac uitāda, dicā, cū possim breuiter, hāc illi formulā humani officij tradere? Omne hoc quod uides, quo diuina atq; humana cōclusa sunt, unum est, membra sum⁹ corporis magni. Natura nos cognatos ædidit, cū ex iisdē & in eadē gigneret. Hæc nobis amorē indidit mutuū, & sociabiles fecit. Illa æquum iustumq; cōposuit. Ex illius constitutione miserius est nocere, quàm lædi. Ex illius imperio paratæ sunt iuuantis manus. Iste uersus & in pectore & ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quòd nati sumus. SOCIETAS nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura, nisi inuicem obstarēt, hoc ipso sustinetur. ¶ Post deos hominesq;, dispiciamus *quomodo rebus sit utendum*. In superuacuum pręcepta iactauimus, nisi illud pręcesserit, qualem de quaq; re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aestimemus singula, fama remota: & quæramus quid sint, non quid uocentur. Ad uirtutes transeamus: præcipiet aliquis, ut prudentiam magni æstimemus: ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiā, si fieri pōt, propius etiam quàm cæteras nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit uirtus: una sit, an plures: separatæ, an annexæ: an qui unam habet, & cæteras habeat: quomō inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis usus sit, non magis quā pantomimo de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciūt, nihil deest. Non enim ad totā pertinent uitā. Virtus & aliorum sciētia est, & sui: discendum de ipsa est, ut in ipsa uoluntas discatur. Actio recta non erit, nisi recta fuerit uoluntas. Ab hac enim est actio. Rursus uoluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est uoluntas. Habitus porrò animi nō erit in optimo, nisi totius uitæ leges perceperit, & quid de quoq; iudicādum sit, exegerit, nisi res ad uerū redegerit. Non cōtingit tranquillitas, nisi immutabile certūq; iudicium adeptis. Cæteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitaq; alternis fluctuantur. Causa uisq; iactationis est, quòd nihil liquet, incertissimo regimine utentibus, fama. Si uis eadem semper uelle, uera oportet uelis. Ad uerum sine decretis non peruenitur: continent uitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia; uirtutes ususq; uirtutum, rerum cōmodarum possessio, existimatio ac dignitas, ualetudo, uires, forma, sagacitas sensuum, hęc omnia ęstimationem desiderant: scilicet quantum cuiq; in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quàm sunt, putas: adeoq; falleris, ut quæ maxima inter nos habentur, diuitiæ, gratia, potētia, *sestertio nummo* æstimāda sint. Hoc nescies, nisi constitutionē ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. QVEMADMODVM folia uirere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo

trā-

trahant succum:sic ista præcepta si sola sunt,marcent: infigi uolunt secta.Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicunt, præceptis satis uitam explicari,superflua esse decreta sapiētiæ,id est,dogmata? Atqui hoc ipsum quod dicunt,decretum est, tam hercule,quàm si nunc ego dicerem recedendum esse à præceptis superuacuis & decretis, in hæc sola studium conferēdum: hoc ipso quo negarē curāda esse præcepta,præciperem. Quædam admonitionē philosophiæ desiderant, quædam probationē:& quidem multa,quia inuoluta sunt,uix summa diligētia ac summa subtilitate aperiūtur. Si probationes necessariæ sunt,& decreta,quæ ueritatem argumētis colligunt.Quędam aperta sunt,quædā obscura.Aperta,quæ sensu cōprehēduntur,quę memoria:obscura,quæ extra hæc sunt.Ratio aūt non impletur manifestis.Maior eius pars pulchriorq; in occultis est. Occulta probationē exigūt,probatio non sine decretis est: necessaria ergo decreta sunt.Quæ res cōmunem sensum facit,eadem perfectū, certarum rerū persuasio,sine qua omnia in animo natant.Necessaria ergo sunt decreta,quæ dant animis inflexibile iudicium.Deniq; cū monemus aliquē,ut amicum eodem habeat loco quo se,ut ex inimico cogitet posse fieri amicum,in illo amorē incitet,in hoc moderetur odium, adiicimus iustum & honestum.Iustum autem honestumq; decretorum nostrorum continet ratio.Ergo hæc necessaria est,sine qua nec illa sunt.Sed utraq; iungamus. Namq; & sine radice inutiles rami sunt,& ipsæ radices his quæ genuēre adiuuantur.Quantum utilitatis manus habeat,nescire nulli licet: apertè iuuant. Cor, illud quo manus uiuunt,ex quo impetum sumunt,quo mouētur, latet. Idem dicere de præceptis possunt, aperta sunt:decreta uerò sapientiæ in abdito.SICVT sanctiora sacrorū tantùm initiati sciunt,ita in philosophia,arcana illa admissis receptisq; in sacra ostenduntur. At pręcepta,& alia huiusmodi,prophanis quoq; nota sunt.Posidonius nō tantùm præceptionē(nihil enim nos hoc uerbo uti prohibet) sed etiam suasionē, & consolationē, & exhortationē necessariā iudicat. His adiicit causarū inquisitionē,quam cur ætiologiā dicere non audeamus,cū Grāmatici,custodes Latini sermonis,suo iure ita appellent,non uideo.Ait utilem futurā esse descriptionē cuiusq; uirtutis. Hanc Posidonius etymologiam uocat:quidam χαρακτηρισμὸν appellant,signa cuiusq; uirtutis & uitij ac notas reddentem,quib.inter se similia discriminētur.Hæc res eandē uim habet,quā pręcipere.Nam qui p̄cipit, dicit.Illa facies,si uoles temperans esse.Qui describit,ait, temperans est,qui facit illa,qui illis abstinet. Quæris, quid intersit? Alter præcepta uirtutis dat,alter exemplar.Descriptiones has,&(ut publicanorum utar uerbo) ἰκονισμοὺς,ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda,inuenietur imitator.Putas utile tibi dari argumēta,per quæ intelligas nobilem equum,ne fallaris empturus,ne operam

iam

ram perdas in ignauo. Quanto hoc utilius est, excellentis animi no tas nosse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuò pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire uiam, & fluuios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec uanos horret strepitus, illi ardua ceruix,
Argutumq; caput, breuis aluus, obesaq; terga:
Luxuriatq; toris animosum pectus anheli:
——tum, si quà sonitum procul arma dedêre,
Stare loco nescit, micat auribus, & fremit artus,
Collectumq; premens uoluit sub naribus ignem.

Dum aliud agit, Virgilius noster describit uirum fortem. Ego certè non aliam imaginem magno uiro dederim, si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuilium impauidus, & primus incessens admotos iam exercitus alpibus, ciuiliq; se bello ferens obuiũ, non alium illi assignauerim uultum, non alium habitum: altius certè nemo ingredi potuit, quàm qui simul contra Cæsarẽ Pompeiũq; se sustulit, & alij Cæsarianas opes, aliis Pompeianas fouentibus, utrumq; prouocauit, ostenditq; aliquas esse R.P. partes. Nam parum est in Catone dicere: Nec uanos horret strepitus. Quid ni, cùm ueros uicinosq; non horreat? Cùm contra decem legiones & Gallica auxilia & mixta Barbarica arma ciuilib. uocem liberam mittat, & Rempub. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casura, quàm itura? Quantum in illo uigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se unum esse, de cuius statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiatorumq; contemptus. Libet admirantem inuictam constantiam uiri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatq; toris animosum pectus. Proderit non tantùm quales esse soleant boni uiri dicere, formamq; eorũ & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare, & exponere: Catonis illud ultimum ac fortissimum uulnus, per quod libertas amisit animam: Lælij sapientiam, & cũ suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisq; egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cùm in publicum sternerentur, hædinasq; pro stragulis pelles & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuiis uasa fictilia: quid aliud? paupertatem in Capitolio consecrare. Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. O' quàm ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argẽtumq; fractum est, & in milites conflatum. At omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt. Vale.

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIBER Decimusſextus.

EPIST. 97. *Aſſentiendum eſſe fatorum decretis.* ¶ Miſerum nihil eſt *natura, ſed id tantùm quod opinione hominum miſerum eſt. Quidquid accidit, fato & decreto Dei debuit fieri, ſic formati ſumus; Deo non tantùm parendum, quòd neceſſè ſit, ſed ex animo quoque aſſentiendum. Quidquid accidit, tributum uitæ eſt, immunitatem eius ſapiens nihilo plus petierit in longa uita, quàm in longa uia, pulueris, luti & pluuiæ. Optare ut incommodis careas, effœminati uocem eſſe. Vocem effœminatam uirum dedecere: fortem enim & ſapientem malle in caſtris, quàm in macello uiuere. Noſtrum enim uiuere, nihil aliud eſſe, quàm militare: uitam noſtram, quàm militiam.*

TAntum tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil eſſe in iſtis mali, niſi hoc unũ, quòd indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto uiro miſerũ, niſi aliquid eſſe in rerũ natura, quod putet miſerũ. Non feram me, quo die aliquid ferre nõ potero. Malè ualeo, pars fati eſt. Familia decubuit, fœnus offendit, domus crepuit. Damna, uulnera, labores, metus incurrerũt. Solet fieri, hoc parũ eſt, debuit fieri: decernũtur iſta, nõ accidũt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cũ maximè detego: in omnib. quæ aduerſa uidẽtur & dura, ſic formatus ſum. Non pareo Deo, ſed aſſentior: ex animo illũ, non quia neceſſe eſt, ſequor. Nihil unquã mihi incidet, quod triſtis excipiam, quod malo uultu: nullũ tributũ inuitus conferã. Omnia aũt ad quę gemimus, quę expaueſcimus, tributa uitę ſunt. Horũ, mi Lucili, nec ſperaueris immunitatẽ, nec petieris. Veſicę te dolor inquietauit. Epulę uerò erunt parũ dulces, detrimẽta cõtinua: propius accedã, de capite timuiſti. Quid tu neſciebas hęc te optare, cũ optares ſenectutem? Omnia iſta in longa uita ſunt, quomõ in longa uia, & puluis, & lutum, & pluuia. ¶ Sed uolebam uiuere, carere tamẽ incõmodis omnib. Tam effœminata uox uirũ dedecet. Videris quemadmodũ hoc uotum meum excipias. Ego illud magno animo, non tantùm bono facio. Neq; dij, neq; deę faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. Ipſe te interroga, ſi quis poteſtatem tibi Deus faciat, utrum uelis uiuere in macello, an in caſtris. Atqui uiuere, mi Lucili, militare eſt. Itaq; hi qui iactãtur, & per operoſa atq; ardua ſurſum atq; deorſum eunt, & expeditiones periculoſiſſimas obeunt, fortes uiri ſunt, primoresq́; caſtrorum. Iſti quos publica quies, aliis laborantib. molliter habet, turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſa. Vale.

EPIST. 98. *Vitia hominum eſſe, non temporum. Et quòd prauæ conſuetudo lætam inuerecundiam induxerit criminib. quæ ſecundum naturam conſcientiæ tuta eſſe non poſſunt.* ¶ Temporũ noſtrorũ uitia, *ſuperiorũ uitiis maiora non eſſe. Vitia enim hominũ eſſe, non temporum.*

Q Nihil

Nihil corruptius iudicio Clodiano proferri posse, qui adulterij reus iudices suos nõ tantum nummis datis, sed etiã mulierũ, et adolescẽtulorum introductione corruperit. At hoc quidem uirtutis & pudoris argumentum fuit, quòd populus à Catone sedente non ausus est postulare florales iocos nudandarum meretricum? sanè fuit. sed ut omne tẽpus Clodios, ita non omne Catones fert. In uitia homines quoquo tẽpore cerei, faciles proni & procliues, imò inemẽdabiles sunt, quòd omni artifici suum peccatũ est pudori, peccantem aũt uitia sua delectant. Norunt, quæ admittunt, peccata esse, sed ea subducunt: fructu illorum utuntur, non tamen plenam sui fiduciã habent. Nocens latere põt, latendi fidem habere non põt. Tuta eius scelera esse possunt, at non secura. Pœna enim peccandi perpetua ac prima est peccasse. deinde sceleris uel in ipso scelere suppliciũ ac pœnam secundam hic patitur, ut inter tuta timeat atq; expauescat. Ita cõstat nos iniuria cõqueri quasi nũc plurimũ libidini permissum sit. legib. minimũ, cùm anterioribus seculis sua etiã uitia fuerint, nostris nõ minora ac fortè etiã maiora.

ERras, mi Lucili, si existimas nostri seculi esse uitiũ, luxuriã & neglıgẽtiã boni moris, & alia, quę obiicit suis quisq; tẽporib. Hominũ sunt ista, nõ temporũ. Nulla ętas uacauit à culpa. Et si ęstimare licentiã cuiusq; seculi incipias, pudet dicere. Nunquã apertius q̃ corã Catone peccatũ est. Credat aliquis pecuniã esse uersatã in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulteriũ, quod cũ Cæsaris uxore in operto cõmiserat, uiolatis religionib. sacrificij, quod ꝓ populo fieri dicitur, sic submotis extra cõspectũ omnib. uiris, ut picturæ quoq; masculorũ animaliũ cõtegantur. Atqui dati iudicib. nũmi sunt, & quod hac etiãnũ pactione turpius est, stupra insuper matronarũ, & adolescẽtulorũ nobiliũ salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quã absolutione, peccatũ est. Adulterij reus adulteria diuisit: nec antè fuit de salute securus, quã similes sui iudices suos reddidit. Hęc in eo iudicio facta sunt, in quo (si nihil aliud) Cato testimoniũ dixerat. ipsa ponam uerba Ciceronis, quia res fidẽ excedit. Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam uerò, ô dij boni, rẽ perditã, etiã noctes certarũ mulierum atq; adulescẽtulorũ nobiliũ introductiones, nõnullis iudicib. pro mercedis cumulo fuerũt. Non uacat de precio quæri, plus in accessionib. fuit. Vis seueri illius uxorẽ? dabo illã. Vis diuitis? huius quoq; tibi pręstabo cõcubitũ. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quã desideras, ueniet: illius tibi noctẽ promitto, nec differo. Intra cõperendinationẽ fides promissi mei stabit. Plꝰ est distribuere adulteria, quã facere. Illud est matribusfamilię denũciare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierãt præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessariũ: & impetrauerãt. Itaq; eleganter illis Catullus, absoluto reo: Quid uos, inquit, præsidium à nobis petebatis? An, ne nummi uobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impunè tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno, qui damnationem peius effugit, quàm meruit, Quicquam fuisse corruptius illis

illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat? quibus in ea ipsa quæstione quæ extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quàm quærebatur admissum est? Quærebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse: apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemq; commissum est. Catonem inquam illum, quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare florales iocos nudandarum meretricum. Si credis spectasse tunc seuerius homines quàm iudicasse, & fient, & facta ista sunt: & licentia urbiũ, aliquando disciplina metuq;, nunquam sponte considet. Non est itaq; quòd credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longè enim frugalior hæc iuuentus, quàm illa est, cùm reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur, cùm stuprum committeretur rei iudicandæ causa, cùm Clodius iisdẽ uitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa causæ dictiqne: credat hoc quisquã? qui damnabatur uno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. ¶ Ad deteriora faciles sumus, q̃a nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: nõ pronum iter est tantùm ad uitia, sed præceps. Et, quod plerosq; inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntq; deerrantem: uitæ peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contrà omnibus crimen suum uoluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod iritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoq;: nec antè illi culpa, quàm culpæ fortuna displicuit: id praua cõsuetudine euenit. ¶ Alioqui ut scias subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi, omnes peccata dissimulant, & quamuis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducũt. At bona conscientia prodire uult, & conspici. Ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto: *Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest.* Aut si hoc modo melius hũc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latére peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habent, fiduciam non habent. Ita est, *tuta scelera esse, secura non possunt.* Hoc ego repugnare sectæ nostræ si sic expediatur, non iudico. Quare? quia prima illa & maxima peccantium est pœna, peccasse. Nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac uindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & hæc & illa secundæ pœnæ premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cũ Epicuro, ubi dicit nihil iustũ esse natura, & crimina uitan-

da esse, quia uitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quòd perpetua illam solicitudo urget ac uerberat, quòd sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumentũ Epicuri est, *natura nos à scelere abhorrere, quòd nulli non etiam inter tuta timor est.* Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. Quare? quia infixa nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos consciẽtia, & ipsos sibi ostendit. Proprium aũt est nocentium, trepidare. Malè de nobis actum erat, quòd multa scelera legem & iudicẽ effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauia de præsentibus soluerent, & in locum patientiæ timor cederet. Vale.

EPIST. 99. *Qualiter aduersus fortunæ duritiã cõponendus est animus.* ¶ Fœlicitas uera *fidelis firmaq; non ea est quæ suspensa, quæ fragilibus innixa, aut aduentitio, & in diem læta, quæ, qua intrauit exit; sed quæ ex se ortum habet, quæ crescit in dies, & ad extremum usque perseuerat. Fortunam nobis materiam quidem suppeditare, sed quæ in bonum, uel malum exitura sit, prout affectus sit animus, qui illa utetur. Malum enim animum in malum, rectum atque integrum in melius omnia uertere: Deo rerum euentus omnes sapientem acceptos ferre, ante miserias, miserum non esse: Eundem fortunam posse cauere, ut & ferre: ante nõ dolere, quàm sit necesse.* Eundem, *Mortale omne externum mortalium bonum censere: sapientiam, & uirtutem immortale: Illum eundem sapientem putare externa bona infirmis infirma esse: perire & perdi posse. Nihil inuictum sibi sapienti fore, si ignem Mutius, crucem Regulus, uenenũ Socrates, exilium Rutilius, mortem Cato uicerit, si Fabritius diuitias reiecerit: Tubero paupertate se dignũ iudicauerit: si Sextius honores repulerit. Eundem sapientem uirum se fortunæ obijcere, eamq; ad molles & effœminatos amandare: non sua causa, sed ut aliis sit utilis uiuere: In opere Philosophiam discere, & ad uerum se exercere: animum obdurare aduersus mortem & dolorem.*

NVnquam credideris felicẽ quenquã, ex felicitate suspẽsum: quę fragilib innititur, qui aduẽtitio lætus est, exibit gaudiũ quod intrauit. At illud ex se ortũ, fidele, firmũq; est, & crescit, & ad extremũ usq; prosequitur. Cætera quorũ admiratio est uulgo, in diẽ bona sunt. ¶ Quid ergo? non usui ac uoluptati esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pẽdent, nõ ex illis nos. Omnia q̃ fortuna intuetur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoq; habet, nec in rerum suarum potestate est. Errãt enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicãt tribuere fortunã. Materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonúmue exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utranq; partẽ ipse res suas ducit, beatęq; ac miseræ uitę sibi causa est. Malus animus omnia in malũ uertit, etiã quæ cũ specie optimi uenerant.

nerāt. Rectus atq; integer corrigit praua fortunę, & dura atq; aspe-
ra, ferēdi sciētia mollit: idēq; & secūda gratè excipit modesteq;, &
aduersa cōstāter atq; fortiter. Qui licet prudēs sit, licet exacto faciat
cūcta iudicio, licet nihil supra uires suas tētet: nō contingit illi bonū
integrū illud, & extra minas fortunæ positū, nisi certus aduersus in-
certa est. Siue alios obseruare uolueris (liberius enim inter aliena iu
diciū est) siue teipsum fauore seposito, & senties hoc & cōfiteberis,
nil ex his optabilib. & charis utile esse, nisi te cōtra leuitatē casus, re-
rūq; casum sequentiū instruxeris, nisi illud frequēter & sine querela
inter singula dāna dixeris: Diis aliter uisum est. Imò mehercle (ut car
mē fortius ac iustius repetā) quo animū tuū magis fulcias, hoc dici-
to, *quoties aliquid aliter quàm cogitabas euenerit: Dij melius.* Sic cōposito
nihil accidet: sic aūt componetur, si quid humanarū rerum uarietas
possit, cogitauerit, antequā senserit. Si & liberos, coniugē atq; patri-
moniū sic habuerit, tanquā non utiq; semper habiturus, & tanquā
non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est ani
mus futuri anxius, & ante miserias miser, qui solicitus est, ut ea qui-
bus delectatur, ad extremū usq; permaneant. Nullo enim tempore
cōquiescet, & expectatione futuri, præsentia, quib. frui poterat, amit
tet. In ęquo est aūt dolor amissæ rei, & timor amittendæ. Nec ideo
præcipio tibi negligentiā. Tu uero metuēda declina, & quicqd con
silio prospici pōt, prospice. Quodcūq; læsurū est, multo antè quàm
accidat, speculare & auerte. In hoc ipsum tibi plurimū conferet fidu
cia, & ad tolerandum omnino obfirmata mēs. Pōt fortunā cauere,
qui pōt ferre. Certè in trāquillo non tumultuatur. Nil est nec mise-
rius nec stultius, quā semper timere. Quæ ista demētia est, malū suū
antecedere? Deniq;, ut breuiter includā quod sentio, & istos sacagi-
os, ac sibi molestos describā tibi, tam intēperantes in ipsis miseriis
sunt, quā ante illas. *Plus dolet quàm necesse est, qui antè dolet quàm necesse
sit.* Eadem enim infirmitate dolorem non ęstimat, qua nō expectat.
Eadem intēperantia fingit sibi perpetuā felicitatem, fingit sibi cre-
scere debere quæcunq; cōtigerunt, nō tantùm durare: & oblitus fa-
ti quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum constantiā spondet.
Egregiè itaq; uidetur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua so
rorē, amisso optimæ indolis filio, alloqtur: *Mortale est omne mortaliū
bonum*, de his loquitur bonis, ad quæ cōcurritur. Nam illud uerū bo
num nō moritur, certum est sempiternūq;, sapiētia & uirtus: hoc u-
num cōtingit immortale mortalib. Cæterū tam improbi sunt, tāq;
obliti quò eāt, quò illos singuli dies trudāt, ut mirētur aliquid ipsos
amittere, amissuri uno die omnia. Quicquid est, cui dominus inscri-
beris, apud te est, tuum non est. Nihil firmum infirmo, nihil fragili ę-
ternum & inuictum est, tam necesse est perire quàm perdere: & hoc
ipsum si intelligimus, solatium est, æquo animo perdere, quod pe-
riturū est. Quid ergo aduersus has amissiones auxilij inueniemus?

Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ex ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, nunquam. Peringratus est, qui cùm amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fructumque apud nos relinquit, quem nos iniquitate desiderij perdidimus. Dic tibi, ex istis quæ terribilia uidentur, nihil est inuictum. Singula uicêre iam multi: ignem Mutius, crucem Regulus, uenenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato. Et nos uincamus aliquid. Rursus ista, q̃ ut speciosa & felicia trahũt uulgũ, à multis & sępe contẽpta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, cẽsor notauit: Tubero paupertatẽ & se dignã & Capitolio iudicauit, cũ fictilib. in publica cœna usus, ostẽdit debere his hominẽ esse contentũ, quib. dij etiãnum uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut R.P. deberet capesse re, latũ clauũ diuo Iulio dãte, non recepit. Intelligebat. n. quod dari posset, & eripi posse. Nos quoq; aliquid ex his faciamus: animosi simus. Inter exẽpla quare deficimus? Quare desperamus? Quicquid fieri potuit, põt. Nos modò purgemus animũ, sequamurq; naturã, à qua aberrãti cupiendũ timendũq; est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in uiã, licet in integrũ restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocũq; modo corpus inuaserint, perferre. & fortunæ dicere: *Cum uiro tibi negociũ est, quære quẽ uincas.* His sermonib. & his similib. lenitur illa uis ulceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum. de nostro dãno agit̃, quib. senex egregiꝰ eripit̃. Nam ipse uitæ plenus est, cui adiici nihil desiderat sua causa, sed eorũ, quib. utilis est. Liberaliter facit ꝙ uiuit. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quàm ad mortem confugere. Quid ergo? non si suadebit, exibit? Quid ni exeat? si nemo iam eo uti poterit? si nihil aliud quàm dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, & ad uerum exerceri: uidere quid homo prudens animi habeat cõtra mortem, cõtra dolorẽ: cùm illa accedat, hic premat. Quid faciẽdum sit, à faciẽte discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquid dolori resistere, an mors magnos quoq; animos admota submittere. Quid opus est uerbis? In rem præsentẽ eamus: nec mors illum cõtra dolorẽ facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra utrunq; sibi fidit, nec spe mortis patiẽter dolet, nec tædio doloris libenter moritur: hunc fert, illam expectat. Vale.

EPIST. 100. *Consolatio amici, de filij morte. Et quòd luctus non uoluptate, sed rationé sanandus est.* ¶ Lugendos *nimiis lachrymis mortuos non esse siue filij, siue amici sint. Sapientem enim mortui meminisse uelle, at non eum lugere. Metrodorum ea parte falsum fuisse, quòd uoluptatem aliquam flendi posuerit, hoc est, cognatam aliquam tristiciam uoluptatum censuerit, eamq; captandam suo tempore censuerit. Turpe enim esse in ipso luctu uoluptatem capere.*

Episto-

E Pistolam quam scripsi Marullo, cùm filium paruulum amisisset,
& diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua nō sum morem soli-
tum secutus, nec putaui leuiter illū debere tractari, cùm obiurga-
tione esset, quàm consolatione dignior. *Afflicto enim, & magnum uul-
nus malè ferenti, paulisper cedendum est.* Exatiet se, aut certè primum im-
petum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigētur,
& discant quasdam etiam lachrymarum ineptias esse. Solatia expe-
ctas. conuicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filij, quid face-
res, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei paruulus, pu-
sillum temporis periit: causas doloris conquirimus, & de fortuna
etiam iniquè queri uolumus, quasi non sit iustas querendi causas
præbitura. At mehercule, satis mihi iam uidebaris animi habere e-
tiam aduersus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, qui-
bus ingemiscunt homines amoris causa, quod damnorum omniū
maximum est. Si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis
gauderes quòd habueras, quàm mœreres quòd amiseras. Sed ple-
riq; non computant quanta perceperint, quantum'ue gauisi sint.
Hoc habet inter reliqua mala dolor, quòd non superuacuus tātùm,
sed ingratus est. Ergo quòd habuisti talē amicū perit opera. Tot an-
nis, tanta coniunctione uitæ, tam familiari studiorū societate nihil
actū est. Cùm amico effers amicitiam: & quid doles amisisse, si ha-
buisse nō prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus,
licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præ-
teriit tempus: nec quicquā est loco tutiore, quàm quod fuit. Ingrati
aduersus percepta spe futuri sumus: quasi non quod futurum est, si
modò successerit nobis, citò in præterita transiturū sit. Angustè fru-
ctus rerum determinat, qui tantùm præsentibus lætus est. Et futura
& præterita delectant. Hæc expectatione, illa memoria: sed alterum
pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo
furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his, quę iam hausimus,
si modò non perforato animo hauriebamus, & transmittente quic-
quid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iu-
uenes sine lachrymis extulerint: qui in senatū, aut in aliquod publi-
cum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immeri-
tò. Nam primùm superuacuum est dolere, si nihil dolendo pro-
ficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, & omnib.
restat. Deinde desiderij stulta conquestio est, ubi minimum interest
inter amissum & desiderantē. Eo ita æquiore animo esse debemus,
quòd quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi tē-
poris, cogita breuitatē huius spacij, per quod citatissimi currimus.
Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, mini-
mis interuallis distinctum, etiam ubi maxima uidentur. Quem pu
tas periisse, præmissus est. Quid autem dementius, quàm cùm idem
tibi iter emetiendū sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factum,

quod non ignorauit futurum: at si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse nō fieri. Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominē fuisse. Omnes eadem conditio deuinxit: cui nasci contigit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & ultimum iacet, uarium & incertū est. Si molestias æstimas, etiam puero longum: si uelocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta uolutatione rerum humanarum, nil cuiquam nisi mors, certū. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui uita defungitur. Ad eum transeamus, qui consenuit: quantulo uincit infantem? Propone profundi temporis uastitatē, & uniuersum cōplectere: deinde hoc quod ætatem uocamus humanam, compara immenso: uidebis quàm exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quātum lachrymæ, quantum solicitudines occupant, quantum mors, antequam ueniat optata, quantum ualetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissima uita, minimum esse quod uiuitur. Sed quis tibi concedat, nō melius se habere eum, cui citò reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in dānum certius. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod iustius timetur) potuit fieri plurib. similis. Aspice illos iuuenes quos ex nobilissimis domibus in arenā luxuria proiecit: aspice illos, qui suam alienamq; libidinem exercēt mutuò impudici, quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quàm sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaq; causas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris, & urgeas. Non tam malè de te judico, ut tibi aduersus hæc totam putem uirtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia proficit, si puerum nutrici adhuc quàm patri notiorem animo forti desideras. Quid? nunc ego duriciam suadeo, & in funere ipso erigere uultum uolo, & animum ne contrahi quidem patior? Minimè. Inhumanitas est ista, non uirtus, funera suorum hisdem oculis, quibus ipsos uidere, nec commoueri ad primam familiariū diuisionem. Puta autem me uetare quædam, quæ nō sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lachrymæ, & animum profusæ leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, nō imperemus. Fluant quātum affectus eiecerit, non quātum poscet imitatio. Nihil uerò mœrori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus osten-

ostentatio doloris exigit,quàm dolor.Quotus quisq; sibi tristis est?
Clarius cùm audiuntur,gemūt: & taciti quietiq; dum secretum est,
cùm aliquos uiderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti suo
manus ingerunt,quod potuerant facere nullo prohibente liberius:
tunc mortem cōprecantur sibi,tunc lectulo deuoluuntur. Sine spe-
ctatore cessat dolor.Sequitur nos ut in aliis rebus , ita in hac quoq;
hoc uitium,ad plurium exempla componi, nec quid oporteat, sed
quid soleat,aspicere.A' natura discedimus,populo nos damus,nul
lius rei bono autori,& in hac re,sicut in omnibus inconstantissimo.
Videt aliquem fortem in luctu suo:impium uocat,& efferatum.Vi-
det aliquem collabentem,& corpori affusum:effœminatum ait, &
eneruem. Omnia itaq; ad rationem reuocanda sunt. Stultius uerò
nihil est, quam famam captare tristiciæ, & lachrymas approbare:
quas iudico sapienti uiro alias permissas cadere, alias ui sua latas.
Dicam quid intersit: cùm primùm nos nuncius acerbi funeris per-
culit,cùm tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiturū,
lachrymas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris im-
pulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus
adiacentem humorem premit & expellit.Hæ lachrymæ per elisionē
cadunt,nōlentibus nobis.Aliç sunt quibus exitum damus,cùm me-
moria eorum,quós amisimus,tractatur: & inest quiddam dulce tri-
sticiæ,cùm occurrunt sermones eorum iucundi, cōuersatio hilaris,
officiosa pietas,tunc oculi uelut gaudio relaxātur.His indulgemus
illis uincimur.Non est itaq;,quòd lachrymas propter circumstantes
assidentesq; aut contineas,aut exprimas:nec cessant,nec fluunt un-
quam tam turpiter,quàm cùm finguntur.Eant sua spōte. Ire autem
possunt placidis atque compositis. Sæpe salua sapientis autorita-
te fluxerunt,tanto temperamēto,ut illis nec humanitas, nec digni-
tas deesset.Licet,inquam,naturæ obsequi,grauitate seruata.Vidi e-
go in funere suorum uerendos, in quorum ore amor eminebat,re-
mota omni lugentium scena.Nihil erat,nisi quod ueris dabatur af-
fectibus. Est aliquis & dolendi decor,hic sapienti seruandus est: &
quemadmodum in cæteris rebus,ita & in lachrymis aliquid sat est.
Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundauére. Aequo animo
excipe necessaria. Quid incredibile, quid nouum euenit? Quàm
multi cùm maximè funus locatur, quàm multi cùm uitalia eruun-
tur,quàm multi post luctum tuū lugent? Quoties cogitaueris pue-
rum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem
fortuna non utiq; perducit ad senectutem:undç uisum est,dimittit.
Cæterùm de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum
potes, celebra: quæ ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate
uentura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristiciæ. Si
quos sermones eius,si quos quamuis paruuli iocos cum uolupta-
te audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas

paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissimè flere, meminisse parcissimè, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ suos diligunt, quarum concitatus est amor, & penè rapidus, sed cum amissis totus extinguitur. Hoc prudentem uirum non decet. Meminisse perseueret, lugere desinat. ¶ Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse *aliquam cognatam tristiciæ uoluptatem, hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore.* Ipsa Metrodori uerba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quàm captare in ipso luctu uoluptatem, imò per luctum & inter lachrymas quoque quod iuuet quærere? Hi sunt qui nobis obiiciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duricia, quòd dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut citò expellendum. Vtrū tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an uoluptatē in ipso dolore aucupari? Non quod præcipimus, honestum est. Cùm aliquid lachrymarum affectus effuderit, & (ut ita dicam) despumauerit, non esse tradendū animū dolori. Quid tu dicis, miscendam ipsi dolori uoluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletū infuso lacte cōpescimus. Ne illo quidē tēpore quo filius ardet aut amicus expirat, cessare pateris uoluptatē, sed ipsum uis titillare mœrorē. Vtrū honestius dolor animo submouetur, an uoluptas ad dolorē quoq; admittitur. Dico, admittitur? captatur, & quidem ex ipso. *Est aliqua*, inquit, *uoluptas cognata tristiciæ*. Illud nobis licet dicere, uobis quidem nō licet. Vnum bonum nostis uoluptatem, unum malum dolorem. Quæ potest inter bonū & malum esse cognatio? Sed puta esse, nunc potissimùm eruitur, & ipsum dolorem scrutamur, an aliquid habeat iucundum circa se & uoluptarium. Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, uelut fœda & indecora adhiberi aliis nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno uerecundię, id fit inhonestum loco uulneris. Nō te pudet luctum uoluptate sanare? Seuerius ista plaga sananda est. Illud potius admone, nullum mali sensum ad eum qui perit, peruenire. Nam si peruenit, non periit. Nulla, inquam, eum res lædit, qui nullus est. Viuit, si læditur. Vtrum putas illi malè esse, quòd nullus est, an quòd est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quòd non est. Quis enim nullius sensus est? Nec ex eo, quòd est. Effugit enim maximum mortis incommodum, nō esse. Illud quoq; dicamus ei, qui deflet ac desiderat in ætate prima raptum: Omnes, quantum ad breuitatem æui, si uniuerso compares, & iuuenes & senes in æquo sumus. Minus enim ad nos ex omni ætate uenit, quàm quod minimum esse quis dixerit, quoniam quidem minimū aliqua pars est. Hoc quod uiuimus, proximum nihilo est: & tamen ob dementiam nostram latè disponitur. Hæc tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium à me tam serum: liquet enim mihi

mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es: sed ut castigarem illā exiguam moram, qua à te recessisti, & in reliquum exhortarer contra fortunam tolleres animos, & omnia eius tela nō tanquam possent uenire, sed tanquam utiq; essent uentura, prospiceres. Vale.

EPIST. 101. *Quòd philosophi oratio magis debet esse simplex, plana, quàm composita, uel solicita.* ¶ Scribendi *ratio in Fabiano, Cicerone, Pollione & Liuio notata: & quis sermo, quæue oratio Philosophica tractantem & docentem deceat.*

FAbiani Papyrij libros qui inscribuntur *Ciuilium*, legisse te cupidissimè scribis, & non respondisse expectationi tuæ. Deinde oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis, & effundi uerba, non fingi. Primùm habet ista res suam gratiam, & est decor proprius orationis leniter lapsę. Multum enim interesse existimo, utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoq; quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere uidetur orationem, sed fundere. Adeò larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamē ueniens: illud planè fatetur & præfert, non esse tractatā, nec diu tortam, sed ita, ut eius esse credamus. Mores ille, non uerba cōposuit: & animis scripsit ista, non auribus. Præterea ipso dicente non uacasset tibi partes intueri. Adeò te summa rapuisset, & ferè quæ impetu placent, minus pręstant ad manum relata. Sed illud quoq; multum est, primo aspectu oculos occupasse, etiam si contemplatio diligens inuētura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quàm qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse, scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio solicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & cōstans, ubi periculum sui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaq; nihil inuenies sordidum. Electa uerba sunt, non captata, nec huius seculi more contra naturā suam posita & inuersa, splendida tamen: quāuis sumantur è medio, sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sentētia, sed altius ductos. Videbimus quid parum recisum sit, quid parum structum, quod non huius recentis polituræ. Cùm circumspexeris omnia, nullas uidebis angustias inaneis. Desit sanè uarietas marmorū, & concisura aquarum à cuniculis interfluentium, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, non contenta decore simplici miscet, quod dici solet, domus recta est. Adiice nunc, quòd de compositione non constat. Quidam illam uolunt esse, ex horrido comptam: quidam usq; eò aspera gaudent, ut etiam quæ mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpāt, ne ad expectatum respondeāt. Lege *Ciceronem*. Compositio eius una est, pedem seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contrà *Pollionis Asinij* salebrosa & exiliens, & ubi minimè expectes, relictura. Deniq; apud Ciceronem omnia desinunt, apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quæ ad cer-

ad certum modum,& ad unũ exemplar astricta sunt. Humilia præterea tibi uideri dicis omnia,& parum erecta:quo uitio carere cum iudico.Nõ sunt humilia illa,sed placida. Sũt enim tenore quieto,cõpositoq; formata:nec depressa , sed plana. Deest illis oratorius uigor. Stimuli quoq; quos quæris , & subiti ictus sententiarum. Sed totum corpus uide,quamuis non sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius, sed debet dignitatem. Affer quē Fabiano possis præponere.Dic Ciceronem : cuius libri ad philosophiam pertinentes,penè totidem sunt,quot Fabiani.Cedam:sed non statim pusillũ est.si quid maximo minus est.Dic Asinium Pollionem Cedã , & respondeamus:in re tanta eminere est,& post duos esse. Nomina adhuc *Liuium*.Scripsit enim & dialogos , & ex professo philosophiam continentes libros:quos non magis philosophiæ annumerare possis,quàm historiæ.Huic quoq; dabo locum.Vide tamē quàm multos antecedat,qui à tribus uincitur,& tribus eloquētissimis. ¶ Sed non præstat omnia.Non est fortis oratio eius, quamuis elata sit:nõ est uiolenta,nec torrens , quamuis effusa sit : non est perspicua , sed pura.Desideras,inquis,contra uitia aliquid asperè dici,contra pericula animosè,contra fortunam superbè , contra ambitionem contumeliosè.Volo luxuriam obiurgari,libidinem traduci,impotentiã frangi.Sit aliquid oratoriæ acre,tragicæ grande , comicæ exile. Vis illum assidere pusillæ rei,uerbis?Ille rerum se magnitudini addixit, eloquentiam uelut umbram,non hoc agens,trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta,nec omne uerbum excitabit ac pūget. Fateor,exibunt multa,nec ferient,& interdum ociosa prēterlabetur oratio:sed multum erit in omnibus lucis,sed ingens sine tædio spacium.Deniq; illud præstabit,ut liqueat tibi,illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actum hoc , ut tu scires quid illi placeret , non ut ille placeret tibi.Ad profectum omnia tendunt , & ad bonam mentem, non quæritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito , etiam si magis reminiscor quàm teneo : hæretq; mihi color eorum , non ex recenti conuersatione familiariter,sed summatim,ut solet,ex uetere noticia. Cum audirem certè illum,talia mihi uidebãtur,non solida, sed plena,quæ adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui uocarent,sine desperatione uincendi.Quæ mihi adhortatio uidetur efficacissima. Deterret enim , qui imitandi cupiditatē non fecit,spem abstulit.Cæterùm uerbis abundabat sine commendatione partium singularum,in uniuersum magnificus. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM, Liber decimusseptimus.

EPIST. 102. *De inopinato fati termino: ubi notat eos , qui longiorem uitam supplicio uel turpitudine paciscuntur.* ¶ Mortem inopinato

pinato *cuiq; imminere ostendit exemplo Senecionis Cornelij equitis Romani, qui præcipiti angina correptus intra paucissimas horas decessit. Spem longioris uitæ, inanem & cassam. Animum ad mortem exspectandam, obfirmandum. singulos dies singula secula & singulas uitas putare nos debere: Mollem fuisse Mecœnatis uocem, qui dixerit se debilitatem, & deformitatem, imò ne crucem quidem acutam recusaturum, dummodo inter hæc mala posßit uiuere. Nec enim quantum aut quamdiu, sed quando benè uixeris computandum esse.*

OMNIS dies, omnis hora, quàm nihil simus ostendit, & aliquo argumento recēti admonet fragilitatis oblitos, tum æterna meditantes respicere cogit ad mortē. Quid sibi istud principium uelit, quæris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras: ex tenui principio se ipse promouerat, & iam illi decliuis erat cursus ad cætera. *Facilius enim crescit dignitas, quàm incipit.* Pecunia quoq; circa paupertatem plurimum amorem habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio diuitiis imminebat, ad quas illū duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia, quarū uel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis, non minus patrimonij quàm corporis diligens, cū me ex consuetudine mane uidisset, cùm per totum diem amico grauiter affecto, & sine spe iacenti, usq; in noctem assedisset, cùm hilaris cœnasset, genere ualetudinis præcipiti arreptus, angina, uix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucē. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac ualentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine uites:

¶ Quàm stultum est ætatē disponere, nec crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium. Emam, ædificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in ocium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere. Id quoq; quod tenetur, per manus exit: & ipsam quàm premimus horam, casus incidit. Voluitur tēpus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensium laborum tarda manu precia, procurationes, officiorumque per officia processus: cùm interim ad latus mors est: quæ quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quàm dum miramur hæsura. Quid autem est stultius,

tius, quàm mirari id ullo die factũ. quod omni poteſt fieri? Stat quidem terminus nobis. ubi illum inexorabilis fatorum neceſſitas fixit: ſed nemo ſcit noſtrûm, quàm propè uerſetur terminus. Sic itaq; formemus animum, tanquam ad extremum uentum ſit. Nihil differamus. Quotidie cum uita paria faciamus. Maximũ uitæ uitium eſt, quòd imperfecta ſemper eſt, quòd etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie uitæ ſuæ ſummam manum impoſuit, nõ indiget tempore. Ex hac autẽ indigentia timor naſcitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil eſt miſerius dubitatione uehemẽter irruentiũ, quorſum euadant. Quantum ſit illud quod reſtat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur. ¶ Quomodo effugiemus hanc uolutationem? Vno, ſi uita noſtra nõ prominebit, ſi in ſe colligetur. Ille enim ex futuro ſuſpenditur, cui irritum eſt præſens. Vbi uerò quicquid mihi debui, redditum eſt, ubi ſtabilita mens ſcit, nihil intereſſe inter diem & ſeculum, quicquid deinceps dierum rerumq; uenturum eſt, ex alto proſpicit, & cum multo riſu ſeriem temporum cogitat. Quid enim uarietas mobilitasq; caſuum perturbabit, ſi certus ſis aduerſus incerta? Ideo, mi Lucili, propera uiuere, & ſingulos dies, ſingulas uitas puta. Qui hoc modo ſe aptabit, cui uita ſua quotidie fuit tota, ſecurus eſt. In ſpe uiuentibus, proximum quodq; tempus elabitur, ſubitq; auiditas, & miſerrimus atq; miſerrima omnia efficiens metus mortis. Inde illud Mecœnatis turpiſſimum uotũ, quod & *debilitatem non recuſat, & deformitatem, & nouiſsimè acutam crucem, dummodo inter hæc mala ſpiritus prorogetur*. Debilẽ facito manu, debilem pede, debilem coxa: tuber aſtrue gibberũ, lubricos quate dẽtes: uita dum ſupereſt, bene eſt. Hanc mihi, uel acutã ſi ſubdas crucem, ſuſtineo. Quod miſerrimum erat, ſi incidiſſet, optatur, & tanquã uita petitur, ſupplicij mora. Contemptiſſimum putarem, ſi uiuere uellet uſq; ad crucem. Tu uerò, inquit, me debilites licet, dum ſpiritus in corpore fracto & inutili manet: depraues licet, dũ monſtruoſo & diſtorto, temporis aliquid accedat: ſuffigas licet, & acutam ſeſſuro crucem ſubdas, eſt tãti uulnus ſuum premere, & patibulo pendêre deſtrictum, dum differat id quod eſt in malis optimum, ſupplicij finem: eſt tanti habere animam, ut agam. Quid huic optes, niſi deos faciles? quid ſibi uult iſta carminis effœminati turpitudo? quid timoris dementiſſimi pactio? quid tam fœda uitę mendicatio? Cui putas unquam recitaſſe Virgilium,

Vſque adeò ne mori miſerum eſt?——

Optat ultima malorum, & quæ pati grauiſſimum eſt, extendi ac ſuſtineri cupit: qua mercede? ſcilicet uitæ lõgioris. Quid aũt huius uiuere eſt? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter ſupplicia tabeſcere, & perire membratim, & toties per ſtillicidia amittere animã, quàm ſemel exhalare. Inuenitur qui uelit adactus ad illud infelix lignum iam debilis, iam prauus, & in fœdum ſcapularũ ac pectoris

tuber

tuber eliſus, cui multæ moriendi cauſæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam. Nega nunc magnum beneficiũ eſſe naturæ, quòd neceſſe eſt mori. Multi peiora paciſci adhuc parati ſunt, etiam amicum prodere, ut diutius uiuant, & liberos ad ſtuprum manu ſua tradere, ut contingat lucem uidere, tot conſciam ſcelerum. Excutienda uitæ cupido eſt: diſcendumque nihil intereſſe, quando patiaris, quod quandoque patiendum eſt: quàm bene uiuas referre, non quamdiu: ſæpe autem in hoc eſſe bene, ne diu. Vale.

EPIST. 103. *Cauillatoriam ponit de claritate poſt mortem diſputationẽ. Deinde philoſophicè de eadem diſſerit claritate.* ¶ Vtrum Claritas *quæ poſt mortem homini contingit bonum ſit? Cauillatores neſcio qui negabant bonum eſſe his de cauſis: quòd claritas ex diſtantibus ſit, nullum autem bonum ſit ex diſtantibus. Deinde, quòd claritas nihil aliud ſit quàm laus: laus autem ſit oratio: oratio ſit uox: uox (etiamſi bonorum ſit) bonum non ſit: neq; enim continuo bonum cenſeri, quod fiat à bono. Præterea claritatem illam, bonum non eſſe ex eo uideri, quòd neſcias utrum bonum ſit hominis laudantis uel laudati. His cauillationibus Seneca curſim reſpondet, ac tandem monet flexus iſtos cauillationum ſpernendos eſſe: hoc potius cuiq; curandum, ut in immenſum mentem ſuam extendat, ut ne uel Alexandriam ſimiles'ue urbes patriam ſuam eſſe exiſtimet, ſed uniuerſum hunc mundum: Nullum ſeculum magnis ingeniis cluſum cenſet. Alium ſtatum exſpectat in cœlis: horam illam decretoriam corpori proſpicit, cupit ſarcinas corporis hoſpitales abijcere, imò ſingula corporis membra peritura, nihilo plus dolet, quàm ſi ueſtimenta corporis amittat, ſublimia, lucemq; diuinam meditatur, eamq; ſuo loco uidere deſiderat. Hac cogitatione fretus, quicquid agit, quaſi Deo teſte ac præſente ſe agere cred t, ſe in futurum Deo parat ad probandum poſtremo (uel poſt mortem) aliis eſſe utilis affectat.*

QVomodo moleſtus eſt iucundum ſomnium uidenti qui excitat: aufert enim uoluptatem, etiam ſi falſam, affectum tamen ueræ habentem: ſic epiſtola tua mihi fecit iniuriam, reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, ſi licuiſſet, ulterius iuuabat de æternitate animarum quærere, imò mehercule credere. Credebam enim facilè opinionibus magnorum uirorum, rem gratiſſimam promittentium magis quàm probantiũ. Dabam me ſpei tantæ. Iam eram faſtidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immenſum illud tempus, & in poſſeſſionem omnis æui tranſiturũ, cùm ſubitò experrectus ſum, epiſtola tua accepta, & tam bellum ſomnium perdidi, quod repetam, ſi te dimiſero, & redimã. Negas me epiſtola prima, totam quæſtionẽ explicuiſſe, in qua probare conabar id, quod noſtris placet, claritatem quæ poſt mortem contingit, bonum eſſe. Id enim me non ſoluiſſe, quod opponitur nobis. ¶ Nullum, *inquiunt*, bonum ex diſtantibus. Hoc autem ex diſtan-

diſtantibus conſtat. Quod interrogas,mi Lucili, eiuſdem quæſtionis eſt,loci alterius:& ideo non hoc tantùm, ſed alia quoq; eodem pertinentia diſtuleram. Quædam enim, ut ſcis, moralibus rationalia immixta ſunt. Itaq; illam partem rectam & ad mores pertinentem tractaui, Nunquid ſtultum ſit ac ſuperuacuum, ultra extremum diem curas tranſmittere: An cadant bona noſtra nobiſcum, nihilq; ſit eius, qui nullus eſt: An ex eo quod cùm erit, ſenſuri ſumus, aliquis fructus percipi aut peti poſſit. Hæc autem omnia ad mores ſpectant. Itaque ſuo loco poſita ſunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionē dicuntur,ſegreganda fuerunt: & ideo ſepoſita ſunt. Nunc quia omnia exigis,omnia quæ dicunt perſequar, deinde ſingulis occurram: niſi aliquid præcidero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid eſt, quod præcidere uelim? Quædam continua eſſe corpora,ut hominem: quædam compoſita,ut nauem,domum, omnia denique quorum diuerſæ partes iunctura in unum ſunt coactæ: quædam ex diſtantibus, quorū adhuc membra ſeparata ſunt, tanquam exercitus,populus,ſenatus. Illi enim per quos iſta corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent, natura diducti & ſinguli ſunt. Quid eſt, quod etiam nunc præcidere uelim? Nullum bonum putamus eſſe,quod ex diſtantibus conſtat. Vno enim ſpiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum eſſe unius boni principale. Hoc ſi quando deſideraueris, per ſe probatur. Interim ponendum fuit,quia in nos tela mittuntur. Dicitis,inquit,nullum bonum ex diſtantibus eſſe. Claritas autem iſta, bonorum uirorum opinio eſt. NAM quomodo fama non eſt unius ſermo,nec infamia unius mala exiſtimatio: ſic nec claritas,uni bono placuiſſe. Cōſentire in hoc plures inſignes & præſtantes uiri debent, ut claritas ſit. Hæc autem ex iudiciis plurium efficitur,id eſt,diſtantium: ergo non eſt bonum. ¶ Claritas,*inquit*,laus eſt,à bonis bono reddita: laus oratio:oratio uox eſt aliquid ſignificans. Vox autem licet uirorum ſit bonorum, bonum non eſt. Neq; enim quicquid uir bonus facit, bonum eſt. Nam & plaudit, & ſibilat: ſed nec plauſum quiſquam, nec ſibilum, licet omnia eius admiretur & laudet,bonū dicit, non magis quàm ſternutamentum aut tuſſim. Ergo claritas bonum non eſt. Ad ſummam,dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum ſit? Si laudantis bonum eſſe dicitis, tam ridiculam rem facitis, quàm ſi affirmetis meum eſſe,quòd alius bene ualeat. Sed laudare dignos, honeſta actio eſt:ita laudantis bonum eſt,cuius actio eſt,non noſtrum qui laudamur. Atqui hoc quærebatur. Reſpondebo nunc ſingulis curſim. Primùm, an ſit aliquid ex diſtantibus bonum, etiam nunc quæritur,& pars utraq; ſententias habet. Deinde claritas deſiderat multa ſuffragia: poteſt & unius boni uiri iudicio eſſe cōtenta. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. ¶ Quid ergo,inquit, & fama erit unius hominis exiſtimatio, & infamia unius malignus ſermo? Glo-

Gloriam quoq;, inquit, latius fusam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? Quia si de me bene uir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemq; iudicium est, æquè uero insistitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis unius opinio. Illic idem potest unius sententia, quod omnium: quia omnium si protogetur, una erit. Hîc diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? Non est Vnius una sententia est. Illi placet uerum. Veritatis una uis, una facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur, & dissident. ¶ Sed laus, *inquit*, nihil aliud quàm uox est Vox autem bonum non est. Cùm dicant claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, iam non ad uocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim uir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Præterea aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & uocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cùm dicimus aliquem laude dignum, non uerba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum uirum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad uerba, quæ conceptam laudem egerunt, & in noticiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cùm Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato uiro: laude digno ait. Et cum æquè antiquus poeta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. Nihil enim æquè, & eloquentiam, & omne aliud studium auribus deditũ uitiauit, quàm popularis assensio. Fama utique uocem desiderat, claritas non: potest enim citra uocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantùm inter tacẽteis, sed etiam inter reclamanteis. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum ¶ Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, utrum laudati an laudantis? Vtriusq;: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratus me inuenisse uirtutum interpretes lætor. Hoc plurimum bonum est, quòd grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum, meum iudicem: utique eorum quibus istius sum boni causa. Est illud laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis autem uirtutis actio bonum est. Hoc cõtingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est meritò laudari: tam mehercule, quàm bene iudicasse, iudicantis bonum est, & eius, secundum quem iudicatum est. Nun-

quid dubitas, an iusticia & habentis bonum sit, & item sit eius, cui debitum soluit? Merentem laudare, iusticia est: igitur utriusque bonum est. ¶ Cauillatoribus istis abundè respondebimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta differere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta uia & recta, quàm sibiipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere. Neque enim quicquam aliud istæ disputationes sunt, quàm inter se perire captantium lusus. Dic potius, quàm naturale sit in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes, & cum Deo terminos patitur. Primùm humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnum frequentius, oculis lætius uectis solum. Illi patria est, quodcunque supernè uniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aer humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde actam ætatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni sunt. Nullum seculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cùm uenerit dies ille, qui mixtum hoc diuini humanique secernat. Corpus hoc ubi inueni, relinquam: ipse me Diis reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoq; detineor per has mortalis æui moras. Illi meliori uitæ, longioriq; præluditur. QVEMADMODVM nouem mẽsibus nos tenet maternus uterus, & præparat non sibi, sed illi loco, in quem uidemur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spacium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cœlum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta. Transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus afferre, quàm intuleris. Imò etiam ex eo, quod ad uitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahentur tibi hæc circumiecta, nouissimum uelamentum tui cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensq́ per totum: detrahentur ossa neruiq;, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris, tanquam non prius quoq; relicto, in quo latebas corpore, exieris? Hæres & reluctaris: tum quoq; magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci, rudis & imperitus omnium ueneras: ex maternorum uiscerum calido mollique fomento emissum, afflauit aura liberior. Demũ offendit duræ manus tactus, tenerq; adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouũ sepa-

ſeparari ab eo, cuius antè pars fueris: æquo animo membra iam ſuperuacua dimitte, & iſtud corpus inhabitatũ diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contriſtaris? Ita ſolet fieri. Pereunt ſemper uelamenta naſcentiũ. Quid iſta ſic diligis, quaſi tua? Iſtis opertus es. Veniet qui te reueleт dies, & ex contubernio fœdi atq; olidi uentris educat. Hinc nunc quoq; tu quantum potes, ſubuola: ab aliis niſi quæ etiam neceſſariis cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid, ſublimiusq; meditare. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, diſcutietur iſta caligo, & lux undiq; clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille ſit fulgor, tot ſideribus inter ſe lumen miſcentibus. Nulla ſerenum umbra turbabit, æqualiter ſplendebit omne cœli latus. Dies & nox, aëris infirmi uices ſunt. Tunc in tenebris uixiſſe dices, cùm totam lucem totus aſpexeris, quam nunc per anguſtiſſimas oculorũ uias obſcurè intueris, & tamen admiraris illam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cùm illam ſuo loco uideris? Hæc cogitatio nihil ſordidũ animo ſubſidere ſinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum eſſe teſtes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, nõ terretur tuba, nullis ad timorẽ minis agitur. Quid ni nõ timeat, qui mori ſperat: ſi is quoq; qui tamdiu animũ iudicat manere, quamdiu retinetur corporis uinculo, ſolutum totum ſpargi, id agit, ut etiam poſt mortem utilis eſſe poſſit? Quamuis enim ipſe ereptus ſit oculis, tamen

Multa uiri uirtus animo, multusq; recurſat
Gentis honos.——

Cogita, quantum nobis exempla bona proſint: ſcies magnorũ uirorum, non minus præſentia, eſſe utilem memoriam. Vale.

EPIST. 104. *De pernicie inſidiarum, quæ ſunt ex homine: de hominis officio: & quomodo philoſophia utendum ſit.* ¶ Inſidias *nullas homini maiores, quàm ab ipſo homine eſſe, cum Tempeſtati, ruituris ædificiis & incendiis ſua prognoſtica ſint: ſubita uerò nobis ab homine pernicies ſit, ſub effigie hominis, ſæpe animum gerentis bellum. Feras fame aut qua ſimili alia ui nocere: homini hominem perdere uoluptatẽ eſſe. Vt aduerſus ea, cautione nobis utendum, ita quæ officia hominis erga hominem ſint cogitare quemq; oportet. Id ut faciat commodius in Philoſophiam ſecedet, cuius ſacrario aut tutus aut tutior futurus ſit, ſic tamen ut ne philoſophiam iactet: Licet enim ei ſapere, ſed ſine põpa & inuidia.*

QVid iſta circũſpicis, quæ tibi poſſunt fortaſſe euenire, ſed poſſunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliaq;, quę nobis incidunt nõ inſidiantur. Illa potius uide, illa deuita, quę nos obſeruant, quæ captant: rari ſunt caſus, etiam ſi graues, naufragium facere, uehiculo euerti. Ab homine homini quotidianũ periculum. Aduerſus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempeſtas

minatur, antequam surgat. Crepant ædificia, antequam corruant: prænunciat fumus incendium. Subita est ex homine pernicies: & eò diligentius tegitur, quò propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt uultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quòd illarum perniciosior est primus incursus, quos transire nō quærunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas iniicit. Hę autem fame, aut timore coguntur ad pugnā. Homini perdere hominem libet. ¶ Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculū sit: ut cogites, q̄d sit hominis officiū. Alterū intuere, ne lædaris: alterū, ne lædas. Cōmodis omniū læteris, mouearis incōmodis: & memineris q̄ præstare debeas, quæ cauere. Sic uiuendo quid consequeris? Non, ne noceant: sed, ne fallant. Quantum autem potes in philosophiam secede, illa te sinu suo proteget. In huius sacraria eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quid autem ipsam philosophiam? non debebis iactare. Multis fuit periculi causa insolenter iactata. Ea contumaciter uitia tibi detrahat, non alij exprobret, non abhorreat à publicis moribus: nec ita agat, ut quicquid non facit, damnare uideatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM, LIBER DECIMUSOCTAVUS.

EPIST. 105. *Qualiter secessio in ocium uel peregrinatio non prosit, sed noceat sine curatione animi. Et de magnanimitate & excellentia humani spiritus: quem non laborem uel mortem timere, exemplo Socratis & Catonis insinuat.* ¶ Peregrinationes *mutationes'ue locorum nihil ad sapientiam per se facere. Nam & plerosq; externis in locis peregrinantes, secum aberrare. Itaq; curandum hoc potius esse nobis, ut ne alibi, sed alij simus, ne'ue inter exteros, sed ut inter authores sapientiæ uersemur, ut ab iis nondum inuenta, genusq; omne uirtutum discamus, quæ quamdiu nescierimus non peregrinabimur, sed errabimus. Et uerò peregrinationes neq; medicum, neq; oratorem, neq; sapientem faciunt. Nulla ars loco discitur. Iucundas tamen atq; utiles peregrinationes nobis reddemus, si à uitiis puri comitem sapientiam adiunxerimus. si à Catone, Lælio, Cicerone, Socrate, Zenone, Chrysippo, Posidonio ac similibus, peregrinantes consilium atq; præcepta petierimus, si æqualitatem in summa fortunæ inæqualitate, cùm Socrate & Catone, seruare ipsi uoluerimus.*

IN Nomētanum meum fugis, quid putas? urbem? imò febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaq; parari uehiculū iussi, Paulina mea retinente. Medicus initia esse dicebat motis uenis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseueraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia

chaia

chaia febrem habere cœpisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbũ. Hoc ego Paulinæ meæ dixi, quæ mihi ualetudinem meam commendat. Nam scias spiritum illius in meo uerti, incipio ut illi consulam mihi consulere: & quum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc sene & adulescentem esse, cui parcitur. Itaq; quoniam ego ab illa non impetro ut me fortius amet, impetrat illa, ut me diligentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus, & interdum etiam si premunt causæ, spiritus in honorem suorũ uel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est: cùm bono uiro uiuendum sit, nõ quamdiu uiuat, sed quamdiu oportet. Ille qui nõ uxorem, nõ amicum tanti putat, ut diutius in uita commoretur, qui perseuerat mori, delicatus est. Hoc quoq; imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantùm sibi uelit mori, sed si cœpit intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena causa ad uitam reuerti: quod magni uiri sæpe fecerũt. Sed hoc quoq; summæ humanitatis existimo, senectutem suam cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & uitæ usus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet præterea in se non mediocre ista res gaudium & mercedem. Quid enim iucundius, quàm uxori tam charum esse, ut propter hoc tibi charior fias? Potest itaq; Paulina mea nõ tantùm suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quæris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Vt primùm grauitatem urbis excessi, & illum nidorem culinarũ fumantium, quæ in ora quicquid pestiferi uaporis obruerit, cum puluere effundunt, protinus mutatam ualetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas uiribus, postquam uineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum inuasi. Repetiui ergo iam me, non permansit marcor ille corporis dubij, & malè cogitantis. Incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi præstet animus, qui secretum, & in occupationibus mediis, si uolet, habebit. At ille qui regiones eligit, & ociũ captat, ubique quo distringatur inueniet. Nam Socratem querenti cuidam, quòd nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immeritò hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabaris. O` quàm bene cum quibusdam ageretur, si à se aberrarẽt. Nunc primùm seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare traiicere, & urbes mutare? Si uis ista, quibus urgeris, effugere, nõ alibi sis oportet, sed alius. Puta uenisse te Athenas, puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatem. Quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos afferes. Diuitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas, & (quod est miserrimũ) falsa. Quamuis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi uideberis defici, quanto uinceris. Honores iudicas bonum? Malè te habebit ille

consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis sæpius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te uideatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortē: cùm illa nihil sit mali, nisi quod ante ipsam est timeri? Exterrebunt te non tantùm pericula, sed suspicionibus uanis semper agitaberis. Quid enim proderit, euasisse tot urbes *Argolicas, mediosq; fugam tenuisse per hostes*? Ipsa pax timores subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quæ ubi consuetudinem pauoris improuidi fecit, etiam ad tutelā salutis tuæ inhabilis es. Non enim uitat, sed fugit: magis autem periculis patemus auersi. Grauissimum iudicabis malum aliquem ex his quos amabis amittere: cùm interim hoc tam ineptum erit quàm flere, quòd arboribus amœnis, & domum tuam ornantibus decidant folia? Quicquid te delectat, æquè uiget, ut uideras dum uireret. Vtinam. Alium alio die casus excutiet. SED quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosq; oblectamenta uitæ putas esse, damnum, quia reparantur, etiamsi non renascuntur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet, hîc latet, quia nō ex aperto fit. Alij auferūtur: at ipsi nobis furto subducimur. Horū nihil cogitabis, nec remedia uulnerib. appones, sed ipse tibi feres sollicitudinis causas, alia sperādo, alia desperādo? Si sapis, alterū alteri misceas: nec *sperauerís sine desperatione, nec desperaueris sine spe*. Quid p se pdesse peregrinatio cuiquā potuit? Nō uoluptates illa tēperauit, nō cupiditates refrænauit, nō iras repressit, nō indomitos amoris impetus fregit, nulla deniq; animo mala eduxit, non iudicium dedit, nō excussit errorem, sed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Cæterùm inconstantiam mentis, quæ maximè ægra est, lacessitam mobiliorem leuioremq; reddidit ipsa iactatio. Itaq; qui petierāt cupidissimè loca, cupidius deserunt, & auium modo transuolant, citiusque quàm uenerant, abeunt. Peregrinatio noticiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inusitata spacia camporum, & irriguas perennibus aquis ualles, & alicuius fluminis sub obseruatione naturam, siue ut Nilus æstiuo incremento tumet, siue ut Tigris eripitur ex oculis, & acto per occulta cursu integræ magnitudini redditur, siue ut Mæander poetarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & sæpe in uicinum alueo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur: cæterùm neque meliorem faciet, neque saniorem. Inter studia uersandum est, & inter autores sapientiæ, ut quæsita discamus, nondum inuenta quæramus. Sic eximendus animus, ut ex miserrima seruitute in libertatem erigitur. Quandiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari,

grinari,sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis,& mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur,longius abessent:nunc fers illa,non ducis.Itaq; ubiq; te premunt, & paribus incommodis urunt. Medicina ægro, non regio quærenda est.Fregit aliquis crus,aut extorsit articulum, non uehiculum nauemque conscendit, sed aduocat medicum, ut fracta pars iungatur,ut luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quàm ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum,non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur?Nullum enim,mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat. Aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntq; per terras ac maria uagum,quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi non prodesse miraris?tecum sunt quę fugis. Te igitur emēda, onera tibi detrahe:& emenda desideria, intra saltem modum cōtine.Omnem ex animo erade nequiciam. Si uis peregrinationes habere iucundas,tuum comitem sana.Hærebit tibi auaricia,quamdiu auaro sordidoq; conuixeris.Hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis. Nunquam sæuiciam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si uelis uitiis exui,longè à uitiorum exemplis recedendum est. Auarus,corruptor,sæuus,fraudulentus,multum nocituri si prope te fuissent,intra te sunt. Ad meliores transi. Cùm Catonibus uiue, cum Lælio, cum Tuberone:quòd si cōuiuere etiam Græcis iuuat,cum Socrate, cum Zenone uersare. Alter te docebit mori,si necesse erit:alter, antequā necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradēt diuinorum humanorumq; noticiam. Hi iubebunt in opere esse: nec tantùm scire loqui,& in oblectationem audientium uerba iactare, sed animum indurare,& aduersus minas erigere. Vnus est enim huius uitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere. Stare fidenter ad portum,tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem,nec tergiuersantem. Magnanimes nos natura produxit:& ut quibusdam animalibus ferum dedit,quibusdam subdolum,quibusdam pauidum,ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem ubi honestissimè,non ubi tutissimè uiuat,simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulaturque. Profert se,laudari & aspici credit. Dominus omnium est, supra omnia est. Itaque nulli se rei submittit, nihil illi uidetur graue,nihil quod uirum incuruet.

Terribiles uisu formæ,lethumq; labosq;.

Minimè quidē, si rectis oculis intueri illa possis, & tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies uertit ad risum.

Terribiles uisu formæ, lethumq; labosq;.

Egregiè Virgilius noster. Non re dixit terribiles esse, sed uisu: id est, uideri nō esse. Quid, inquā, in istis est tam formidabile, quàm fama uulgauit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborē uir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui nō putant fieri posse, quicquid facere nō possunt, & aiunt nos loqui maiora, quàm quæ natura humana sustineat. At quāto ego de illis meliꝰ existimo, ipsi quoque hęc possunt facere, sed nolunt. Deniq; quem unquam ista destituêre tentantem, cui nō faciliora apparuêre in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia nō audemus, difficilia sunt. ¶ Si tamē exemplum desideratis, accipite *Socratem* perpetitium senē, per omnia aspera iactatū, inuictum fame & paupertate, quam grauiorē illi domestica onera faciebant, & laborib. quos militares quoq; ꝑtulit, quibus ille domuit exercitus, siue uxorē eius moribus feram, lingua peculantē, siue liberos indociles, & matri quàm patri similiores. Sic ferè aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis sæuiore. Viginti & septem annis pugnatum est: post finita arma triginta tyrānis noxæ dedita est ciuitas, ex quib. pleriq; inimici erāt. Nouissima damnatio est sub grauissimis hominib. impleta, obiecta est & religionum uiolatio, & iuuentutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in remp. dictus est. Post hæc carcer, & uenenum. Hæc usq; eò animum Socratis nō mouerant, ut ne uultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & singularē, usq; ad extremū seruauit: non hilariorem quisquam, nō tristiorem Socratē uidit: æqualis fuit in tanta inæqualitate fortunæ. ¶ Vis alterum exemplum? Accipe hūc *Marcum Catonem* recentiorē, cum quo & infestius fortuna egit, & pertinacius. Cui cùm omnib. locis obstitisset, nouissimè & in morte, ostendit tamē uirum fortē posse inuita fortuna uiuere, inuita mori. Tota illi ætas aut in armis est exacta ciuilibus, aut in ætate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas nō minus quàm Socratē in seruitute uixisse: nisi fortè Cn. Pompeium & Cæsarem & Crassum putas libertatis socios fuisse. Nemo mutatum Catonem, toties mutata Rep. uidit: eūdem se in omni statu præstitit. In prætura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in cōcione, in exercitu, in morte, deniq; in illa Reip. trepidatione: cùm illinc Cæsar esset decem legionib. pugnacissimis subnixus, hinc totis externarū gentium præsidiis Cn. Pompeius, satis unus aduersus omnia. Cùm alij ad Cæsarem inclinarēt, alij ad Pompeiū, solus Cato fecit aliquas sui & Reip. partes. Si animo cōplecti uolueris illius imaginē temporis, uidebis illinc plebem & omnem erectum ad res nouas uulgum: hinc optimates & equestrem ordinem, quicquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, R. P. & Catonem. Miraberis, inquam, cùm animaduerteris

Atridem, Priamumq;, & sæuum ambobus Achillem.

Vtrumq;

Vtrumq; enim improbat,utrumq; exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se,si Cæsar uicerit,moriturum: si Pompeius, exulaturũ. Quid habebat quod timeret,qui ea sibi & uicto & uictori constituerat,quę constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaq; ex decreto suo. Vides posse homines labores pati: per medias Aphricæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim: & in collibus arentibus,sine ullis impedimentis uicti exercitus reliquias trahẽs,inopiam humoris loricatus tulit, & quoties aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni. Eodem quo repulsus est die,in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum,& Pompeium & Cęsarem: quorum nemo alterum offendere audebat,nisi ut alterũ demereretur,simul prouocauit. Vides tam mortẽ posse contemni quàm exilium:& exilium sibi indixit,& mortẽ,& interim bellum. Possumus itaq; aduersus ista tantũ habere animi, libeat modò subducere iugo collum. In primis autem respuendæ sunt uoluptates, eneruant, & effœminant,& multum petunt, multum autem à fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes, auctoramenta sunt seruitutum. Aurum & argentum,& quicquid aliud felices domos onerat,relinquatur. Non potest gratis cõstare libertas. Hanc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt. Vale.

EPIST. 106 *Quatuor esse quæ hominem in perniciem hominis instigant: & quomodo singulorum eorum uitetur incommodum. Et quòd magna pars securitatis est, nihil iniquè facere.* ¶ *Quemadmodũ possimus* Spẽ atq; exspectationẽ improborum,*ut et inuidiã atq; odiũ uitare: præterea ita uiuere ut à quoquã non metuamur:item contemptum ferre. Deinde ostendit securum non uiuere,cui mala adsit conscientia.*

QVæ obseruanda tibi sint,ut tutior uiuas,dicam. Tu tamẽ sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bonam ualetudinem in Ardeatino tuereris. Considera,quę sint quæ hominem in perniciem hominis instigent: inuenies spem, inuidiam,odium,metum,contemptum. Ex omnibus istis, adeò leuissimum est contemptus,ut multi in illo remedij causa delituerint. Quem quis contemnit,non calcat sine dubio,sed transit. Nemo homini contempto,pertinaciter,nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens præteritur: cum stante pugnatur. *Spem* improborum uitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam & improbam iritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia,etiam si parum nota sunt. Sic uerò *inuidiam* effugies, si te non ingesseris oculis,si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. *Odium* autem ex offensa sic uitabis, neminem lacessendo aut gratificando, à quo te sensus communis tuebitur; fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt,nec inimicum. Illud, ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas,& ingenij lenitas: cùm te esse

homines ſcient, quem offendere ſine periculo poſſint. Reconciliatio tua & facilis ſit, & certa. *Timeri* autem tam domi moleſtum eſt, quàm foris: tam à ſeruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum ſatis uirium eſt. Adiice nunc, quòd qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis eſſe ſecurè. *Contemptus* ſupereſt: cuius modum in ſua poteſtate habet, qui illum ſibi adiunxit, qui cõtemnitur, quia uoluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonę diſcutiunt, & amicitiæ eorum, qui apud aliquem potentem potẽtes ſunt: quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quàm periculum conſtet. Nihil tamen æquè proderit, quàm quieſcere, & minimum cum aliis loqui, plurimum ſecum. Eſt quædam dulcedo ſermonis, qui irrepit & blanditur, & nõ aliter quàm ebrietas aut amor, ſecreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem nõ tacuerit, non tacebit autorem. Habet unuſquiſque aliquem cui tantum credidit, quantum ipſi creditum eſt: ut garrulitatem ſuam cuſtodiat, & contentus ſit unius auribus, populum faciet. Sic quod modò ſecretum erat, rumor eſt. ¶ Securitatis magna portio eſt, nihil iniqui facere. Confuſam uitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec ullo tempore uacant. Trepidant enim cùm fecerunt. Hærent. Conſcientia aliud agere non patitur, ac ſubinde reſpicere ad ſe cogit. Dat pœnas, quiſquis expectat: quiſquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conſcientia præſtat, nulla ſecurum. Putat enim ſe, etiam ſi nõ deprehenditur, poſſe deprehendi: & inter ſomnos mouetur, & quoties alicuius ſcelus loquitur, de ſuo cogitat. Non ſatis illi oblitteratũ uidetur, nõ ſatis tectũ. Nocẽs habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam. Vale.

EPIST. 107. *Quòd affectus animi ſint corpora, captioſè diſputat: quam diſputationem eueſtigiò damnat.* ¶ *An* corpus bonum *ſit? cauillatoriis argumentis & quidem ludens probat: Corpus bonum eſſe, Bonum enim omne prodeſſe. Primùm enim corpus animã adiuuare. Deinde homini, qui corporalis ſit ſola corporea utilia eſſe. Præterea affectuũ notas omnes non ab alio imprimi quam à corpore, imo ipſos affectus corpora eſſe. Nam oculis noſtris fortitudo uigorem: prudentia intentionem: reuerentia modeſtiam & quietem: lætitia ſerenitatem: ſeueritas rigorem: ueritas remiſſionem dat. ſi ſuperiores uirtutes corpus tangant, eas corpora quoque eſſe, conſectarium. Nam tangi aut tangere nihil quicquam poteſt, niſi corpus ſit. Timor retinet: Audacia impellit: fortitudo immittit: moderatio reuocat, gaudium extollit: triſtitia adducit corpus. Nihil ita corpus mouere poteſt, niſi & corpus ſit. Ita cum bonum corporis corporale ſit: bonum hominis, corporale fuerit uerum huiuſmodi diſputationes. Doctos faciunt non bonos, non uitæ, ſed ſcholæ addiſcuntur. Melior multò ac ſimplicior res eſt ſapere.*

Tar-

TArdius rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui uolunt, uacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem tibi, de quo quærebas? Veniebat in cõtextum operis mei: scis enim me moralem philosophiã uelle complecti, & omnes ad eam pertinentes quæstiones explicare. Itaq; dubitaui, utrum differrem te, an donec suus isti rei ueniret locus, ius tibi extra ordinẽ dicerem. Humanius uisum est, tam longè uenientẽ non detinere. Itaq; & hoc ex illa serie rerũ cohærẽtium excerpam, & si qua erũt huiusmodi, non quærẽti tibi ultrò mittam. ¶ Quæ sint hęc, interrogas? Quæ scire magis iuuat, quã prodest: sicut hoc de quo quæris. *An corpus bonũ sit.* Bonũ prodest: facit enim. Quod facit, corpus est. Bonũ, agitat animũ, & quodãmodo format & cõtinet. Quæ ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, & quæ animi sunt. Nam & hic corpus est. Bonũ hominis necesse est corpus sit, cùm ipse sit corporalis: mẽtior, nisi & quæ alũt illud, & quæ ualetudinẽ eius uel custodiũt uel restituunt, corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tanquam ira, amor, tristicia: si dubitas, uide an uultũ nobis mutẽt, an frontẽ astringãt, an faciem diffundãt, an ruborẽ euocẽt, an fugent sanguinẽ. Quid ergo, tam manifestas corporis notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaricia, crudelitas, indurata uitia, & in statum inemendabilẽ adducta: ergo & malicia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona, primùm quia cõtraria istis sunt: deinde, quia eadẽ tibi iudicia præstabũt. An non uides, quãtum oculis det uigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietem reuerentia? Quantam serenitatem læticia? Quantum rigorem seueritas? Quantam remissionem ueritas? Corpora ergo sunt, quæ colorẽ habitumq; corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes aũt quas retuli uirtutes, bonæ sunt, & quicquid ex illis est. Nunquid est dubium, an id quo qd tangi potest, corpus sit? *Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res,* ut ait Lucretius. Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum cui tanta uis est, ut impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refrænat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristicia adducit? Deniq; quicquid facimus, aut maliciç, aut uirtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus sit. Quod uim corpori affert, corpus: bonum corporis corporale, bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. ¶ Quoniam, ut

ut uoluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te uideo. Laterunculis ludimus, in superuacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: imò simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam, uti literis. Sed nos, ut cætera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperantia laboramus. Non uitæ, sed scholæ discimus. Vale.

EPIST. 108. *Quæ patienda sunt ambulanti per huius uitæ uiam. Et præmeditatio leuissima facit esse grauiora. Et qualiter uarietas mortalitatis & fatum æquanimiter ferenda sunt.* ¶ Malis & his aduersis externis *nihilo plus dolendum est, quàm si spargamur in publico, inquinemur luto. Eadem enim uitæ conditio est, quæ balnei, turbæ & itineris. Ac cùm aduersa contemnere possimus, non effugere, sic erudiendus animus est, cultura curaq;, ut nulli malo simus tyrones, multis, imò omnibus accidere, quod & nobis. Est hyems? algendum, æstas? æstuandum, cœli intemperies? ægrotandum: feras etiam nobis occurrere, & feris omnibus perniciosiorem hominẽ. In his optimum esse, Deum, quo authore omnia proueniũt, sine murmuratione comitari. malũ enim militẽ esse qui Imperatorem suum gemens sequatur. Contrà magnum animum esse qui se Deo tradat: pusillum & degenerem, qui de ordine mundi malè existimet: & emendare malit Deos quàm se.*

VBi illa prudentia tua? Vbi in dispiciendis rebus subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla tangunt, si serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt? Si amici deceperunt, habeant sanè nomen, quod illis Epicurus noster imposuit: ita uocentur, quò turpius, non omnibus sit rebus tuis. Desunt illi qui & operam tuam conterebant, & te aliis molestum esse credebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quàm queri, quòd spargaris in publico, aut inquineris luto. Eadem uitæ conditio est, quæ balnei, turbæ, itineris: quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res, uiuere. Longam uiam ingressus es, & labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames: *O mors, idem mentiaris.* Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensus emetiendum est confragosum hoc iter. Mori uult: præparetur animus contra omnia. Sciat se uenisse, tonat ubi fulmen. Sciat se uenisse, ubi

Luctus & ultrices posuêre cubilia curæ,
Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus.

In hoc contubernio uita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si sæpe cogitaueris, & futura præsumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque si præmeditata erant, obstitit. At contrà imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopina-

opinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, hæc cogitatio assidua præstabit, ut nulli sis malo tyro. Serui te reliquerũt. Aliũ cõpilauerunt, aliũ accusauerunt, aliũ occiderũt, alium prodiderũt, alium calcauerunt, alium ueneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit. Deinceps quæ multa & uaria sunt, in nos diriguntur. Quędam in nos fixa sunt, quædam uibrant, & cum maximè ueniunt, quædam in alios peruentura nos constringunt. Nihil miremur eorum ad quæ nati sumus: quę ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico, paria sunt: nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur æquitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hyems frigora adducit, algendum est: æstas calores refert, æstuandum est: intemperies cœli ualetudinem tentat, ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum, & uiro bono dignum, quo fortiter fortuita patimur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc quod uides regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt. Turbantur maria, cùm quieuerunt. Flant inuicem uenti. Noctem dies sequitur. Pars cœli consurgit, pars mergitur. Contrariis rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: hanc sequatur, huic pareat: & quæcunque fiunt, debuisse fieri putet, nec uelit obiurgare naturam. Optimũ est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo authore cuncta proueniũt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec desinamus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quicquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur, quomodo Cleanthes noster uersibus disertissimis alloquitur: quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis uiri disertissimi exeemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celsiq; domitor poli,
Quocunque placuit: nulla parendi mora est.
Assum impiger: fac nolle, comitabor gemens:
Malusq; patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt.

Sic uiuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contrà ille pusillus ac deneger, qui obluctatur, & de ordine mundi malè existimat, & emendare mauult deos, quàm se. Vale.

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM LIBER Decimusnonus.

EPIST. 109. *De moderanda cupiditate discendi: & quanti profectus sit, sapientem sæpius audire: & quòd maiori impetu iuuenes ad philosophiam quàm senes accedimus. ubi notat eos, qui dicunt decus philosophiæ esse disputare, non uiuere.* ¶ Docendi, discendique leges proponit: *Vtrique idem propositum esse debere, nimirum ut ille uelit docere, hic discere. Discendi causa philosophorum, scholas adeuntem saniorem, aut sanabilem domum redire: cùm & qui in Solem uenit coloretur, & qui in unguentaria taberna resedit odores ferat, licet non in hoc uenerit. At sunt qui multis annis apud Philosophum persederunt, pertinacissimi & assidui colorem tamen nunquam traxerunt? Nempe quia non ut discipuli eò uenerunt, sed ut inquilini in diuersorium aliquod otij: ut oblectamento aurium perfruerentur, ut non res sed uerba exciperent. In theatris ad recitationem sententiæ, uel ex prosa aliqua oratione, uel poeta aliquo, uniuersum theatrum affici summa uoluptate, quanto magis frugi boniq; erimus, si non ab histrione, sed à Philosopho talia audiemus, sic Attali præceptoris monitis meliorem se factum testatur Seneca, nempe cupiditatibus gulæ & uentri frena inijcientem: imò et animalibus abstinentem. Persuasum à Socione rationibus Sextij, & Pythagoræ, quibus illi animalibus abstinendum esse probauerant. Cæterùm nos in audiendis Philosophis, iisq; legendis animum excolere non ingenium debere. In eodem prato boues herbam: canes leporem: Ciconias lacertum quærere: In ijsdem authoribus (puta Virgilio, Cicerone & similibus) alios philologum, & Grammaticum, alios Philosophum seligere. Hunc illis præstantiorem esse, quòd illi colligant ficta, hic profutura: Illi uerba, hic quæ ad uitam pertineant.*

D de quo quæris, ex his est, quæ scire, tantum eò, ut scias, pertinet. Sed nihilominus, quia pertinet, properas, nec uis expectare libros quos cum maximè ordine continentes totam moralem philosophię partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te uideo, digerenda sit, ne ipsa impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auidè inuadenda uniuersa: per partes peruenitur ad totum. Aptari onus uirib. debet: nec plus occupari, quàm cui sufficere possumus. Non quantum uis, sed quantum capis, hauriendum est: bonum tantùm habe animũ: capies, quantũ uoles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. ¶ Hæc nobis præcipere Attalum memini, cũ scholã eius obsideremus, & primi ueniremus, & nouissimi exiremꝰ: ambulantẽ quoq; illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantũ paratum discentibus, sed obuium. *Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: ut ille prodesse uelit, hic proficere.* Qui ad philosophorum scholas

ſcholas uenit, quotidie ſecum aliquid boni ferat: aut ſanior domũ
redeat, aut ſanabilior. Redibit aũt. Ea enim philoſophiæ uis eſt, ut
non ſolùm ſtudentes, ſed etiam cõuerſantes iuuet. Qui in ſolem ue-
nit, licet non in hoc uenerit, colorabitur. Qui in unguẽtaria taber-
na reſederunt, & paulo diutius commorati ſunt, odorem ſecũ loci
ferunt. Et qui apud philoſophum fuerunt, traxerint aliquid neceſſe
eſt, quod prodeſſet etiam negligentibus. Attende quid dicam, negli
gentibus, non repugnantibus. ¶ Quid ergo? Non nouimus quoſ-
dam, qui multis apud philoſophiam annis perſederint, & ne colo-
rem quidem duxerint? Quid ni nouerim? Pertinaciſſimos quidem,
& aſſiduos: quos ego non diſcipulos philoſophorum, ſed inquili-
nos uoco. Quidam ueniunt ut audiant, non ut diſcant: ſicut in thea
trum uoluptatis cauſa ad delectandas aures, oratione, uel uoce, uel
fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem uidebis, cui phi
loſophi ſchola diuerſorium ocij ſit. Non id agunt ut aliqua illic ui-
tia deponant, ut aliquam legem uitæ accipiant, ad quã mores ſuos
exigant, ſed ut oblectamẽto aurium perfruãtur. Aliqui tamẽ & cum
pugillaribus ueniunt, non ut res excipiãt, ſed uerba: quæ tam ſine
profectu alieno diſcant, quàm ſine ſuo audiant. Quidam ad magni-
ficas uoces excitantur, & tranſeunt in affectum dicentium, alacres
uultu & animo: nec aliter concitantur, quàm ſolent Phrygij, tibici-
nis ſono ſemiuiri & ex imperio furentes. Rapit illos inſtigatq; rerũ
pulchritudo, non uerborum inanium ſonitus. Si quid acriter contra
mortem dictum eſt, ſi quid contra fortunam contumaciter, iuuat
protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi, & ſunt quales iubentur,
ſi illa animo forma permaneat, ſi non impetum inſignem protinus
populus honeſti diſſuaſor excipiat. Pauci illam quam conceperãt
mentem, domum perferre potuerunt. Facilè eſt auditorem concita-
re ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit,
ſemenq; uirtutum, omnes ad omnia iſta nati ſumus. Cùm iritator
acceſſit, tunc illa animi bona uelut ſoluta excitantur. Non uides
quemadmodum theatra conſonent, quoties aliqua dicta ſunt, quæ
publicè agnoſcimus, & conſenſu uera eſſe teſtamur:

Deſunt inopiæ multa, auariciæ omnia.
In nullum auarus bonus eſt, in ſe peßimus.

Ad hos uerſus ille ſordidiſſimus plaudit, & uitiis ſuis fieri conuiciũ
gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cùm à philoſopho iſta
dicuntur, cùm ſalutarib. præceptis uerſus inſeruntur, efficacius ea-
dem illa demiſſuri in animum imperitorum? NAM (ut dicebat Cle-
anthes) quemadmodum ſpiritus noſter clariorem ſonum reddit,
cùm illum tuba per longi canalis anguſtias tractum, patentiore no
uiſſimè exitu effudit: ſic ſenſus noſtros clariores carminis arcta ne-
ceſſitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusq; percutiunt,
quàm diu ſoluta oratione dicuntur: ubi acceſſere numeri, & egre-
gium

gium sensum astrinxêre certi pedes, eadem illa sententia uelut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationib. hoc præcipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cùm carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod uult habet, qui uelle quod satis est potest.

Cùm hæc atque eiusmodi audimus, ad confessionem ueritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum ubi uideris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & cæteris acuminis irriti ludicris. Dic in auariciam, dic in luxuriam. Cùm profecisse te uideris, & animos audientium affeceris, insta uehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium uersa. Facillimè enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis iniicit manum ueritas, si aduocatum idoneum nacta est. ¶ Ego certè cũ Attalum audirem, in uitia, in errores, in mala uitæ perorantem, sæpe misertus sum generis humani, & illum sublimem altioremq; humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quàm regnare mihi uidebatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cùm uerò commendare paupertatem cœperat, & ostendere, quòd quicquid usum excederet, pondus esset superuacuum & graue ferenti: sæpe exire è schola pauperi libuit. Cùm cœperat uoluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tãtùm ab illicitis uoluptatibus, sed etiam superuacuis: licebat circumscribere gulam & uentrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu ueneram: deinde ad ciuitatis uitã reductus, ex bene cœptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisq; in omnem uitam renunciatum est. Hæc enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultrà quàm capiunt farcientibus, facilè descensura, facilè reditura. Inde in omnem uitam unguẽto abstinemus: quem obtinemus odor, in corpore est. Nullo inde uino calet stomachus. Inde in omnem uitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atq; exinanire sudorib. inutile simul delicatumq; credimus. Cætera proiecta redierunt. Ita tamen, ut quorum abstinentiam interrupi, modum seruem, & quidẽ abstinentiæ proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quædã abscinduntur facilius animo, quàm temperantur. ¶ Quoniã cœpi tibi exponere, quàm tum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim, quàm senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoræ iniecerit Socion. Docebat, quare ille animalib.

abſti-

abſtinuiſſet, quare poſtea Sextius. Diſſimilis utriq; cauſa erat, ſed utriq; magnifica. Hic homini ſatis alimentorum citra ſanguinem eſſe credebat, & crudelitatis conſuetudinem fieri, ubi in uoluptatē eſſet adducta laceratio. Adiiciebat, contrahendā materiā eſſe luxuriæ. Colligebat, bonæ ualetudini contraria eſſe alimēta uaria, & noſtris aliena corporib. At Pythagoras omniū inter omnia cognationem eſſe dicebat, & aliorum cōmercium in alias atq; alias formas tranſeuntium. Nulla (ſi illi credas) anima interit, nec ceſſat quidem, niſi tempore exiguo, dum in aliud corpus trāsfunditur. Videbimus per quas tēporum uices, & quando pererratis plurib. domiciliis, in hominem reuertatur. interim ſceleris hominib. ac parricidij metū fecit, cùm poſſint in parentis animam inſcij incurrere, & ferro morſuúe uiolare, in quo cognatus aliquis ſpiritus hoſpitaretur. Hæc cùm expoſuiſſet Socion, & impleſſet argumentis ſuis: Non credis, inquit, animas in alia corpora atq; alia deſcribi? & migrationem eſſe, quā dicimus eſſe mortem? Non credis in his pecudib. feriſúe aut aqua merſis illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, ſed mutare regionem? Nec tantùm cœleſtia per certos circuitus uerti, ſed animalia quoque per uices ire, & animos per orbem agi? Magni iſta crediderunt uiri. Itaq; iudicium quidem tuum ſuſtine. Cæterùm omnia tibi in integro ſerua. Si uera ſunt iſta, abſtinuiſſe animalibus innocentia eſt: ſi falſa, frugalitas eſt. Quod iſtius crudelitatis tuæ damnum eſt? Alimenta tibi leonum & uulturum eripio. His inſtinctus, abſtinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantùm facilis erat mihi conſuetudo, ſed dulcis. Agitatiorē mihi animū eſſe credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quæris, quomodo deſierim? In Tyberij Cæſaris principatum iuuentæ tempus inciderat, alienigenarum ſacra mouebãtur. Sed inter argumenta ſuperſtitionis ponebatur, quorundam animalium abſtinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, ſed philoſophiam oderat, ad priſtinam conſuetudinē redij: nec difficulter mihi, ut inciperē melius cœnare, perſuaſit. Laudare ſolebat Attalus culcitram, quæ reſiſteret corpori. Tali utor etiā ſenex, in qua ueſtigium apparere non poſſit. Hæc retuli, ut probarē tibi, quàm uehementes haberent tyrunculi impetus primos ad optima quæq;, ſi quis exhortaretur illos, ſi quis impenderet. ¶ Sed aliquid præcipientium uitio peccatur, qui nos docent diſputare, non uiuere: aliquid diſcentium, qui propoſitum adferunt ad præceptores ſuos, non animum excolendi, ſed ingenium. Itaq; quæ philoſophia fuit, facta philologia eſt. Multum autem ad rem pertinet, quo propoſito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium ſcrutatur, non hoc animo legit illud egregium:

——*Fugit irreparabile tempus.*

Vigilandum eſt: niſi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque

S uelox

uelox dies inscij rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter præcipitia lenti sumus. Sed ut obseruet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti uerbo illum, Fugit.

Optima quæq; dies miseris mortalibus æui
Prima fugit, subeunt morbi, tristisq; senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, hæc eadem quæ debet, adducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est, & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut uelocitatē rapidissimæ rei possimus æquare? Meliora præteruolant, deteriora succedunt. QVEMADMODVM ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in ætate nostra, quod est optimum, primum est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis fecem reseruemus. Inhæreat istud animo, & tanquam missum oraculo placeat:

Optima quæq; dies miseris mortalibus æui
Prima fugit.—

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? Quia iuuenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & obmissis ad quæ diuertimus, in rem unam laboremus: nec hanc temporis pernicissimi celeritatem, quam retinere non possimus, relicti demum intelligamus. Primus quisque tāquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est: hoc non cogitat ille, qui grammaticis oculis carmen istud legit. Ideo optimum quemq; primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit. & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper unà ponere morbos & senectutem, non mehercule immeritò. Senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam uocat.

—Subeunt morbi, tristisq; senectus.

Non est quòd mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. ¶ Cùm Ciceronis librum de Repub. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius aliò curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iusticiam dici tam multa potuisse. Cùm ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorū alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur. Anci pater Marcius Numæ nepos dicitur. Præterea notat eū quē

nos

nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi uocatum. Hodieq; id extat in Auguralibus libris, & testimonium est, quòd qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aequè notat, Romulum perisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in Pontificialibus libris aliqui putant. Et Fenestella eosdem libros cũ grãmaticis explicuit. Primùm uerba expressa, Reapse, dici ab Cicerone, id est, reipsa in commentarium refert: nec minus sese, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quæ consuetudo seculi mutauit: tanquã quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo cretam uocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit uersus, & in primis illos de Africano scriptos: cui nemo ciuis neq; hostis, qui uult pro factis reddere operæpretium potest. Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non tantùm auxilium significasse operam, sed alicuius opera, ait enim, neminem potuisse Scipioni neque ciuem, neque hostem reddere operæprecium. Felicem deinde se putat, quod inuenerit, unde uisum sit Virgilio dicere:

—— Quem super ingens
Porta tonat cœli. ——

Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium. Esse enim apud Ciceronem in ipsis de R. P. hoc Epigramma.

Si fas est plagas cœlestum ascendere cuiquam:
Mi soli cœli maxima porta patet.

¶ Sed ne ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemq; ad propositum beatæ uitæ trahendam: non ut uerba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasq; dicendi, sed ut profutura præcepta, & magnificas uoces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quæ fuerunt uerba, sint opera.

¶ Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quã qui philosophiam uelut aliquod artificium uenale didicerunt: qui aliter uiuunt, quã uiuendum esse præcipiũt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circũferunt, nulli non uitio quod insequũtur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quã gubernator in tempestate nauseabundus. Tenendum est, rapiẽte fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt uento uela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & uomitans? Quanto maiore putas uitam tempestate iactari, quã ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiẽte iactant, aliena sunt. Dixit illa Plato, dixit Zenon, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen, non tantùm Attalus. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo. Faciant quæ dixerint. Quoniam quæ nolueram ad te perferri, iam dixi, nunc desi-

derio tuo ſatisfaciam, & in alteram epiſtolam integrum quod exegeras transferam: ne ad rem ſpinoſam, & auribus erectis curioſisque audiendam, laſſus accedas. Vale.

EPIST. 110. *Multis argumentis oſtendit, ſapientem ſapienti prodeſſe.* ¶ Sapientem ſapienti (*licet ſummum bonum iam adepto*) prodeſſe *ad agitationem uirtutum. Impetum enim illi dare, & occaſiones actionum honeſtarum inuentas commonſtrare, gaudium adferre, quarundam rerum notitiam tradere, currentem hortari, ſibiipſi quoq; in eo etiam prodeſſe, ne nihil agere uideatur. Atqui peritiſsimo rei, uel ruſticæ, uel militaris nihil addi poteſt, ut nec calori ſummo? Calor alio calore adiuuatur, ut caleat: ſapiens amico indiget, eoq; ſapiente ut interdum moneatur, & ut ab eo etiam in ciuilibus negotiis conſilium petat.*

A*N ſapiens ſapienti proſit*, ſcire deſideras. Dicimus plenum omni bono eſſe ſapientem, & ſumma adeptũ. Quomõ prodeſſe aliquis poſſit ſummũ bonũ habenti, queritur. Proſunt inter ſe boni: exercẽt enim uirtutes, & ſapientiã in ſuo ſtatu cõtinent: deſiderat uterq; aliquem, cũ quo conferat, cũ quo quærat. Peritos luctandi, uſus exercet. Muſicum, qui paria didicit, monet. Opus eſt & ſapiẽti, agitatione uirtutũ Ita quẽadmodum ipſe ſe mouet, ſic mouetur ab alio ſapiẽte. Quid ſapiens ſapienti proderit? Impetum illi dabit, occaſiones actionum honeſtarum commonſtrabit. Præter hæc, aliquis ſuas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenerit. Semper enim etiam ſapienti reſtabit quod inueniat, & quò animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit quoq; peiorem iram, metum incitando, triſticiæ aſſentiendo, uoluptates laudando. Et tunc maximè laborant mali, ubi plurimum uitia miſcuére, & in unum collata nequitia eſt. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomõ, inquis? Gaudiũ illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conſpectu mutuæ trãquillitatis creſcet utriuſq; læticia. Præterea quarundam illi rerum noticiam tràdet. Non enim omnia ſapiens ſcit: etiam ſi ſciret, breuiores uias rerum aliquis excogitare poſſit, & has indicare, per quas facilius totũ opus circũfertur. Proderit ſapienti ſapiens: non ſcilicet tantũ ſuis uirib. ſed ipſius quẽ adiuuat. Põt quidem ille etiã relictus ſibi, explicare partes ſuas. Vtetur propria uelocitate: ſed nihilominus adiuuat, etiã qui currentem hortatur. Non prodeſt tantũ ſapiens ſapiẽti, ſed ſibiipſi. Hoc ſcias, detrahe illi uim propriã, & ille nihil agit. Iſto modo dicas licet, non eſſe in melle dulcedinem. Nam ipſe ille qui eſſe debet, ita aptatus lingua palatoq; eſt ad huiuſmodi guſtum, ut ille tali ſapore non capiatur, ſed offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi uitio mel amarum uideatur. Oportet utrunq; talem eſſe, ut & ille ꝓdeſſe poſſit, & huic profecturo idonea materia ſit. ¶ In ſummum *inquit* producto calorẽ calefieri ſuperuacuũ eſt: & in ſummũ producto bonũ ſuperuacuũ eſt, quod proſit. Nunquid inſtructus omnib. rebus agricola, ab alio inſtrui quærit? Nunquid armatus miles

les quātum in aciem exituro, satis est, amplius arma desiderat? Ergo
nec sapiēs. Satis enim uitæ instructus, satis armatus est. Ad hæc re-
spondeo. Qui in summo est calore, ei nō opus est adiecto, ut sum-
mū teneat: Sed ipse se, inquit, calor cōtinet. Primū multū interest in-
ter ista quæ cōparas. Calor enim unus est, prodesse uariū est. Dein-
de calor nō adiuuatur adiectione caloris ut caleat. Sapiēs non pōt
in habitu suę mētis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cū
quib. uirtutes suas cōmunicet. Adiice nūc, quod omnib. inter se uir-
tutibus amicitia est. Itaq; prodest, qui uirtutes alicuius pares suis a-
mat, amādasq; inuicē præstat. Similia delectant: utiq; ubi honesta
sunt, & probare ac probari sciunt. ¶ Etiamnum sapientis animum
peritè mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mo-
uere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationē
mouendam ratione opus est: sic ut moueatur ratio perfecta, opus
est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiun-
tur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus uitæ chara aut
necessaria. In his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse au
tem est, animum secundum naturam mouere uirtute sua, aut eius
qui mouebit. Hoc nō sine ipsius quoq; qui proderit bono fiet. Ne-
cesse est enim alienā uirtutē exercendo, exerceat & suam. Sed ut re-
moueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorū efficiētia, ni-
hilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapien
tem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne cha-
rum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi.
¶ Necesse est ex hac quæstione, argumenti causa in alteram transeā.
Quæritur enim, *an deliberaturus sapiens, in consilium aliquem sit aduocatu-
rus:* quod facere illi necessarium est, cùm ad hæc ciuilia & domesti-
ca uenitur, & (ut ita dicā) mortalia. In his sic illi opus est alieno con-
silio, quomō medico, quomō gubernatori, quomō aduocato, & li-
tis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquādo sapienti. Suadebit e-
nim: sed in illis quoq; magnis ac diuinis, ut diximus, communiter
honesta tractādo, & animos cogitationesq; miscēdo, utilis erit. Prę-
terea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum a-
ctu, ut suo proprioq; lætari. Nam si hoc nō fecerimus, ne uirtus qui-
dem nobis permanebit, quę in exercendo sensu ualet. Virtus autem
suadet præsentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare,
& intendere animum. Facilius intendet explicabitq;, qui aliquē sibi
assumpserit. Quærit itaq; aut perfectum uirum, aut proficientem,
uicinumq; perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium cō-
muni prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negocio ui-
dere, quàm in suo. Hoc illis euenit, quos amor sui excęcat, quibusq;
dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere secu-
rior, & extra metum positus. Sed nihilominus quædam sunt, quæ e-
tiam sapientes in alio, quàm in se diligentius uident. Præterea illud

quod dulcissimũ honestissimũq; est, idem uelle, atq; idem nolle, sapiẽs sapiẽti prestabit. Egregiũ opus pari iugo ducet. Persolui quod exegeras, quãquã in ordine rerũ erat, quas moralis philosophię uoluminib. complectimur. Cogita, quod soleo frequẽter tibi dicere, In istis nos nihil aliud quàm animum exercere. Toties enim illò reuertor: Quid ista me res iuuat? Fortiorẽ faciet, iustiorem, temperatiorẽ? Nondum exerceri uacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiã inutilem? Magna promisisti, exigua uideo. Dicebas intrepidum fore, etiam si contra me gladij micarent, etiam si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto nauem meam mari raperet. Hanc mihi pręsta tu, ut uoluptatem, ut gloriam contemnam: postea docebis implicita soluere, ambigua distinguere, obscura perspicere. Nunc doce, quod necesse est. Vale.

EPIST. III. *Non optandos esse deos infestos malis. Et quomodo per retractatam sæpius philosophiam, noticia boni & mali, necessarij & superuacui possit haberi. Et quòd turpe est, etiam in aqua & polenta ponere beatam uitam.* ¶ Malum quemq; suopte uitio *esse: & sibi iratos deos facere, quos fauentes & placatos, benè uiuendo possit reddere, ex Attali præceptoris sententia refert.*

EX Nomẽtano meo te saluto, & iubeo te habere mentẽ bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fauẽtes, quisquis sibi se propitiauit. Sepone in præsentia, quæ quibusdã placent. Vnicuiq; nostrûm pædagogum dari Deum, non quidem ordinariũ, sed hũc inferioris notæ, ex horum numero quos Ouidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas uolo, ut memineris maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & Genium & Iunonem dederũt. Postea uidebimus, an tantũ diis uacet, ut priuatorum negocia procurarẽt. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunæ dati, nulli te posse imprecari quicquã grauius, quàm si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed nõ est, quare cuiquam quem dignum pœna putaueris, optes, ut infestos deos habeat. Habet, inquam, etiam si uidetur eorum fauore produci. Adhibe diligentiam tuã, & intuere, quid sint res nostræ, non quid uocentur, & scies plura mala contingere nobis, quàm accidere. Quoties enim calamitas felicitatis est causa, & uitium fuit, quod calamitas uocabat̃. Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps, & aliquem iam eminentem alleuauit, etiamnum tanquam ibi adhuc staret, unde tutò caderet: sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deiicit. Propè est rerum omnium terminus, propè est, inquam, & illud, unde felix eiicitur, & illud unde felix emittit̃. Nos utraq; extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana cõditione metire: simul & q̃d gaudes,

&

& quod times contrahe. Est aũt tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malũ astringo? Non est quòd quicquã timendum putes. Vana sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrûm quid ueri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaq; res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intẽdere, iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio uisa est.

Nam ueluti pueri trepidant, atq; omnia cæcis
In tenebris metuunt: ——

Ita nós in luce timemus. Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti, non timemus in luce: omnia nobis fecimus tenebras: nihil uidemus, nec quid noceat: nec quid expediat: tota uita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quàm sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius reuocandi simus: & cùm ignoremus quò feramur, uelociter tamen illò quò intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si uelimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumq; notitiam acceperit: si illa se nõ perfuderit, sed infecerit: si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala, quibus hoc sit falsò nomen ascriptũ: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentia: nec intra hæc humani ingenij sagacitas sistitur. Prospicere & ultra mũdum libet, quò feratur unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum uelocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animũ in sordida & humilia pertraximus, ut auaritiæ seruiret, ut relicto mundo terminisq; eius & dominis cuncta uersantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram, & ultrò dedit, nocitura altissimè pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. Ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum uoluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, cæteris æquè uanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quæruntur. Sed hoc primùm, ut tecũ ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi ubiq; occurrent: superuacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Nõ est autẽ quòd te nimis laudes, si cõtempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem. Quæ est enim uirtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cùm contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quòd uiuere sine recto apparatu potes, quòd non desi-

deras miliarios apros;nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ,iam tota animalia fastidiētis,& certa membra ex singulis eligentis.Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem;si tibi persuaseris,herbas,ubi necesse est,non pecori tantùm, sed homini nasci :si scieris cacumina arborum explementum esse uentris,in quem sic preciosa congerimus, tanqam recepta seruantem:sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat,perditurus quicquid acceperit? Delectant te disposita, quę terra mariq; capiūtur?Alia eò gratiora,si recentia perferūtur ad mensam:alia,si diu pasta & coacta pinguescere,fluunt, ac uix saginam continent suam. Delectat te nidor horum, arte quæsitus. At mehercule ista sollicitè scrutata,uarieq; condita,cùm subierint uentrem, una atque eadem fœditas occupauit.Vis ciborum uoluptatem contemnere?Exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere:Diu mihi,inquit,imposuere diuitiæ. Stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat. Existimabam similia esse quæ laterent,his quæ ostenderētur: sed in quodam apparatu uidi totas opes urbis,cælatas ex auro & argento, & his quæ precium auri argentiq; uicerunt,exquisitos colores, & uestes ultra non tantùm nostrum, sed ultra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc fœminarum, & alia quæ res suas recognoscens summi imperij fortuna protulerat.Quid hoc est,inquam,aliud quàm iritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi uult ista pecuniæ pompa? Ad discendam auariciam conuenimus.At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quàm attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuæ,sed quia pusillæ sunt.Vidisti'ne,quàm intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusq;, transierit? Hoc totam uitam nostram occupauit,quod totum diem occupare non potuit?Accessit illud quoq;.Tam superuacuæ mihi uisæ sunt habentibus, quàm fuerunt spectantibus. Hoc itaq; ipse mihi dico, quoties tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta seruorum,lectica formosis imposita coloribus.Quid miraris?quid stupes?Pompa est.Ostenduntur istę res,non possidentur: & dum placent,transeunt.Ad ueras potius te converte diuitias: disce paruo esse cōtentus.& illam uocem magnus atq; animosus exclama: *Habeamus aquam,habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus.*Faciamus,oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam uitam in auro & argento reponere:æquè turpe est in aqua & polenta.Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopię?Famem fames finit.Alioqui quid interest,magna sint an exigua,quæ seruire te cogunt?Quid refert quātum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit.Liber est autem,non in quem parum licet fortunæ,

sed in

ſed in quem nihil. Ita eſt: nihil deſideres, oportet, ſi uis Iouem prouocare, nihil deſiderantē. Hæc nobis Attalus dixit: natura dixit omnibus. Quæ ſi uoles frequenter cogitare, id ages, ut ſis felix, non ut uidearis: & ut tibi uidearis, non aliis.

EPIST. 112. *De uera philoſophi magnitudine, quam ſophiſmata, id eſt, cauillationes præſtare non poſſunt.* ¶ Sophiſmata quæ *Græci appellant, Latinis Cauillationes dici: nihilq; ad beatam uitam conferre. Animum in iſtis ludere, non proficere: & philoſophiam à faſtigio deducere in planum. Cæterum cauillationibus interdum dedere ſe non impermiſſum eſſe, ſed tum demum cum nihil agas.*

QVid uocentur Latinè ſophiſmata, quæſiſti à me. Multi tentauerunt illis nomē imponere, nullum hæſit: uidelicet quia res ipſa non recipiebatur à nobis, nec in uſu erat, nomini quoq; repugnatum eſt. Aptiſſimum tamen uidetur mihi, quo Cicero uſus eſt. Cauillationes uocat: quibus quiſquis ſe tradidit, quęſtiunculas quidem uafras nectit: cæterùm ad uitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philoſophiam in remedium ſuum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexuperabilis, & maior adeunti. Quod in magnis euenit mōtibus, quorum proceritas minus apparet longè intuentibus. Cùm acceſſeris, tunc manifeſtum fit, quòd in arduo ſumma ſint. Talis eſt, mi Lucili, uerus, & rebus, non artificiis philoſophus. In ædito ſtat admirabilis, celſus, magnitudinis uerę. Non exurgit in plantas, nec in ſummis ambulat digitis, eorum more qui mendacio ſtaturā adiuuant, longioresq; quàm ſunt, uideri uolunt. Contentus eſt magnitudine ſua. Quid ni contentus ſit eò uſq; creuiſſe, quò manum fortuna nō porrigit? Ergo & ſupra humana eſt. Par ſibi in omni ſtatu rerum, ſiue ſecundo curſu uita procedit, ſiue fluctuatur per aduerſa ac difficilia. Hanc conſtantiam cauillationes iſtæ, de quibus paulo antè loquebar, præſtare non poſſunt. Ludit iſtis animus, non proficit: & philoſophiam à faſtigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquādo iſta agere, ſed tunc, cùm uoles nihil agere. Hoc tamen habent in ſe peſſimum, dulcedinem quandam ſui faciunt, & animum ſpecie ſubtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cùm tanta rerum moles uocet, cum uix tota uita ſufficiat, ut hoc unum diſcas, uitam contemnere. Quid regere, inquis? Secūdum opus eſt. Nam nemo illam bene rexit, niſi qui contempſerat. Vale.

EPIST. 113. *Vtens exeſæ uitis exemplo, oſtendit inueterati ingenij prauitatem fore inemendabilem.* ¶ Vitia *quorundam emendari non poſſe probat, ducta ſimilitudine à uite, quæ ſi uetus & exeſa, inſitionem non patiatur, neque in re tali fidem ſtatim facere eum qui dicat, ſe cupere bonum fieri, aut offendi uita ſua: Tunc enim fidem demum uerè facere, cùm inuiſam ſibi luxuriam oſtenderit.*

CVpio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, & institui: sed ualde durus capitur, imò potius, quod est molestius, ualde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quælibet insitionem uitis patitur: si uetus & exesa est, si infirma gracilisque, aut nō recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamq; transibit. Itaq; solemus supra terram præcidere: ut si non responderit, tētari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet uires. Indulsit uitiis, simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. ¶ At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi, putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria, citò tamen redibit in gratiam. ¶ Sed dicit se offendi uita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines uitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feramus sententiam, cùm fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis malè conuenit. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM Liber Vicesimus.

EPIST. 114. *Dialecticè disputat per multa inconuenientia, uirtutes non esse animalia: moralem de fortitudine & iusticia doctrinam inferens.* ¶ Virtutes *animalia esse, quidam argumentis sophisticis colligebant: Has Seneca, uirtutes, animi esse habitus ait non animalia: sed & hoc utilius disputari: Non an fortitudo aut iusticia animal sit, sed utrum animal sine fortitudine & iustitia fœlix & beatum esse possit.*

DESIDERAS tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: *An iusticia, an fortitudo, prudentia, cæteræq; uirtutes, animalia sint.* Hac subtilitate efficimus, Lucili charissime, ut exercere ingenium inter irrita uideamur, & disputationibus nihil profuturis ociū terere. Faciam quod desideras, & quid nostris uideatur, exponā. Sed me in alia sententia esse profiteor. Puto quædam esse, quæ decent phecasiatum, palliatumq;. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cùm ipse efficiat, ut simus animalia, & cùm ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est quàm animus, quodāmodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. ¶ Si animal est, *inquit*, uirtus, habet ipsam uirtutem. Quid ni? habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per uirtutē gerit, sic uirtus per se. ¶ Ergo, *inquit*, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæq; mente complectimur. Sequitur, ut multa animalium milia habi-

habitent in his angustiis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid aduersus ista respondeatur? Vnaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substãtias. Ista omnia unum animum habent. Itaq; singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quicquid in unum multiplex est, sub unam cadit naturam: itaq; unum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus. Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cùm per se stabit. Vbi uerò alterius membrum erit, non poterit uideri aliud. Quare? Dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. ¶ Ego in alia esse me sentẽtia professus sum. Non enim tantùm uirtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis uitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspicio. Vltrà res ista procedet, omnes sententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quicquid ab homine fit, homo est. Iusticia quid est, inquit? Animus quodammodo se habens. Itaq; si animus animal est, & iusticia. Minimè. Hæc enim habitus animi est, & quædam uis. Idem animus in uarias figuras conuertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iusticia animal est, fortitudo, sic cæteræ uirtutes: utrum desinunt animalia esse subinde, ut rursus incipiant, an semper sunt? Desinere uirtutes non possunt: ergo multa animalia, imò innumerabilia in hoc animo uersantur. ¶ Non sunt, *inquit*, multa: quia ex uno religata sunt, & partes unius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydræ, multa habentis capita, quorum unumquodq; per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput. Cæterùm ipsa unum animal est. Nemo in Chimera leonem esse animal dixit, aut draconem. Hæ partes erant eius, partes eius non sunt animalia. Quid est quo colligas iusticiam animal esse? ¶ Agit, *inquit*, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autẽ impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, hoc est idẽ quod cœpit: homo donec moriatur, homo est: equus itẽ equus, & canis est canis: transire enim in aliud nõ possunt. Iusticia, id est, animus quodam modo se habens, animal est. Credamus. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodam modo se habens. Quis animus? Ille qui modò in iusticia erat, tenetur in priore animali, in aliud animal ei transire nõ licet. In eo illi, in quo primùm esse cœpit, perseuerandum

dum est. Præterea unus animus duorum animalium esse nõ potest, multo minus plurium. Si iusticia, fortitudo, temperantia, cæteræq; uirtutes animalia sunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iusticiæ quod est corpus? Animus. Fortitudinis quod est corpus? Idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. ¶ Sed idem animus, *inquit*, iusticiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri posset, si quo tempore iusticia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc uerò omnes uirtutes simul sunt. Ita quomodo erunt singula animalia, cùm unus animus sit, qui plus quàm unum animal non potest facere? Deniq; nullum animal pars est alterius animalis. Iusticia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quàm disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circunspice omnium corpora: nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cætera, propter quæ mirabile diuini artificis ingeniũ est, hoc quoq; existimo, & quòd in tanta copia rerum, nunquam in idem incidit: etiam quæ similia uidentur, cùm contuleris, diuersa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum: tot animalia, nullius similitudo cum altero conuenit. Vtiq; aliquid interest. Exegit à se, ut quæ alia erãt, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullũ non animal per se aliquid agit. Virtus aũt per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dij: aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utiq; rationales sint. atq nec homines sunt, nec dij: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primùm specie alicuius irritatum est: deinde impetum cœpit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio dicam. Oportet me ambulare: tũc demum ambulo, cùm hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam: oportet me sedere, tunc demum sedeo: hæc assensio in uirtute non est. Puta enim prudentiam animal esse, quomodo assentietur? Oportet me ambulare, hoc natura non recipit: prudentia enim ei, cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet. Quod assensionẽ non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si uirtus animal est: uirtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem seruare, bonum est: & sentẽtiam prudenter in senatu dicere, bonũ est: & iustè decernere, bonũ est. Ergo & patrẽ seruare, animal est: & prudenter dicere, animal est. Eousq; res excedet, ut risum tenere non possis: Prudenter tacere, & cœnare bene, bonum est: ita & tacere & cœnare, animal est. Ego me hercu-

hercule titillare non desinã, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. Iusticia & fortitudo si animalia sunt, certè terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit. Ergo iusticia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porrò non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an feræ? Si rotundam illis, qualem Deo, dederint formam: quæram, an & auaricia, & luxuria, & dementia æquè rotundæ sunt: sunt enim & ipsæ animalia. Si has quoq; rotundauerint, etiamnum interrogabo, an prudens ambulatio animal sit, nec ne. confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex scripto loqui, sed meæ sententiæ esse: inter Cleanthem & discipulum eius Chrysippum non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali usq; in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale quod est. Ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se uindicet, & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, uirtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamen unus: sic uirtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus, & animus iustus, & prudens, & fortis, ad singulas uirtutes quodam modo se habens. Sublata est quæstio, conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: postea uisurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia uerba erunt animalia, & omnes uersus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens uersus bonum est: bonum autem omne animal est: uersus ergo animal est. Itaq;,

Arma uirumq; cano,——

Animal est: quod non possunt rotundum dicere, cùm sex pedes habeat. Textorium, inquis, totũ mehercule istud est, quod cùm maximè agitur, dissilio risu: cùm mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismũ, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum: O' tristes ineptias: ridiculæ sunt. ¶ Quin itaq; potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad uirtutes uenire possimus, quæ nos ad illas uia adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed, nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? Munimẽtum humanæ imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circumdedit sibi, securus in hac uitæ obsidione perdurat. Vtitur enim suis uiribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre uolo: Non est quod unquam fortunæ armis putes esse tutum. Tuis pugna. contra ipsam fortunam nõ

armant

armant illa, quæ contra hostes. Instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexāder quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentiū usq; in Oceanum extendit Oriens, uastabat, fugabatq;. Sed ipse modò occiso amico, modò amisso iacebat in tenebris, aliàs scelus, aliàs desiderium suum mœrēs uictor tot regum atq; populorum, iræ tristiciæq; succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate, quàm affectus. O' quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominādi trās maria cupiunt permittere: felicissimosq; se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas ueteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens paruumq; regnum. Imperare sibi maximū imperium est. Doceat me, quàm sacra res sit iusticia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaq;, sibi placeat. Hæc ante omnia sibi quisq; persuadeat: Me iustum esse gratis oportet. Parū est, adhuc illud persuadeat sibi, ut in hāc pulcherrimam uirtutem ultrò etiam impendere iuuet; ut tota cogitatio à priuatis commodis, quàm lōgissimè auersa sit. Non est quòd expectes, quòd sit iustæ rei præmiū maius quàm iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo antè dicebam: nihil ad rem pertinet, quàm multi æquitatem tuam nouerint. Qui uirtutem suam publicari uult, non uirtuti laborat, sed gloriæ. Non uis esse iustus sine gloria. At mehercules sæpe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc si sapis, mala opinio bene parta delectat. Vale.

EPIST. 115. *De multiplici uarietate uitiosæ orationis. Et pro qualitate animi dicentis, eius informatur oratio. Vbi contra luxuriam succinctè declamat.* ¶ Orationem *quibusdam temporibus mutari & corrumpi non alia re, quàm loquentium moribus. Talem enim hominibus orationem esse, qualis eorum sit uita. Genus dicendi publicos imitari mores. Hinc fieri ut prout quisq; mollis atq; effœminatus sit, ita mollis eius oratio aut imitatio sit: quod Aruntio cuidam qui historiam belli Punici scripsit, accidisse scribit.*

QVare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam uitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio uigeret, aliquando infracta, & in moram cantici ducta? Quare aliàs sensus audaces, & fidem egressi placuerint, aliàs abruptæ sententiæ & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quàm audiendum? Quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure uteretur inuerecundè? Hoc quod audire uulgò soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit, talis hominibus fuit oratio, qualis uita. Quemadmodum autem uniuscuiusq; actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuia: si modò non in uno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest

terit alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoq; siccum ac sobrium est. Illo uitiato, hoc quoq; afflatur. Non uides, si animus languet, trahi membra, & pigrè moueri pedes? si ille effœminatus est, in ipso incessu apparere molliciem: si ille acer est & uelox, concitari gradum. Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri. Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtū est? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mecœnas uixerit, notius est, quàm ut narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quàm delicatus fuerit, quàm cupierit uideri, quàm uitia sua latere noluerit. Quid ergo? Non oratio eius æquè soluta est, quàm ipse discinctus? Non tam insignita illius uerba sunt, quàm cultus, quàm comitatus, quàm domus, quàm uxor? Magni ingenij uir fuerat, si illud egisset uia rectiore, si non uitasset intelligi, si non etiam in oratione diffueret. Videbis itaq; eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mecœnas in cultu suo: Quid turpius amne, syluisq; ripa comantibus? Vide ut alueū lyntribus aret, uersoq; uado remittat hortos. Quid si quis fœminæ cirro crispatæ, labris columbatur? Incipitq; suspirans, ut ceruice laxa ferantur, nemo tyranni, irremediabilis factio rimātur, epulis, lagænaq; tētant domos, & sæpe mortem exigunt. Genium festo uix suo testem, tenuis'ue cerei fila & crepacem molam. Focum mater aut uxor inuestiunt. Non statim hæc cùm legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam cùm absentis partibus Cesaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cætu sic apparuerit, ut pallio uelaretur caput exclusis utrinq; auribus, non aliter quàm in nummo diuites fugitiui solent? Hunc esse, cui tunc maximè ciuilibus bellis strepētibus, & sollicita urbe & armata, comitatus hic fuerit in publico, spadones duo, magis tamen uiri quàm ipse? Hunc esse, qui uxorem milies duxit, cum unam habuerit? Hęc uerba tam improbè structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoq; nō minus nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur māsuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quàm licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages cōpositionis, hoc uerba transuersa, hoc sensus mihi magni quidem sæpe, sed eneruati dum exeunt. cuiuis manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod uitium hominis esse, interdum temporis solet. Vbi luxuriam latè felicitas fudit, luxus primùm corporum esse diligentior incœpit. Deinde supellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant,

rant, ut parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta uarientur auro, ut lacunaribus pauimentorum respōdeat nitor: deinde ad cœnas lauticia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & soliti ordinis commutatione captatur: ut ea quæ cludere cœnam solent, prima ponantur, ut quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cùm assueuit animus fastidire, quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod nouum est quærit: & modò antiqua uerba atq; exoleta reuocat & profert: modò fingit, & ignota deflectit: modò id quod nuper increbuit, pro cultu habetur: audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit. & audiēti suspicionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant, & porrigant. Sūt qui non usq; ad uitium accedant. Necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum uitium ament. Itaq; ubicunq; uideris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto desciuisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo uestium, ægræ ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modò frequens est) ostendit animos quoq;, à quibus uerba exeūt, procidisse. Mirari quidem non debes, currupta excipi, non tantùm à corona sordidiore, sed ab hac turba quoq; cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari potes, quòd non tantùm uitiosa, sed & uitia laudantur. Nam illud semper factum est. Nullum sine uenia placuit ingeniū. Da mihi quēcunq; uis magni nominis uirum, dicam quid illi ætas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos enim dabo, quibus uitia non nocuerint: quosdam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famę, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim uitia uirtutibus immixta sunt, ut illa secum tractura sint. Adiice nunc, quòd oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quæ nunquam in eodem diu stetit, uersat. Multi ex alieno seculo petunt uerba. Duodecim tabulas loquuntur. Graccus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium usq; & ad Coruncanum redeunt. Quidam contrà, dum nihil nisi tritum & usitatū uolunt, in sordes incidunt. Vtrunq; diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quàm si nollent splendidis uti, ac sonantibus, & poeticis, necessaria atq; in usu posita uitare: tam hunc dicam peccare, quàm illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem uellit. Ad compositionem transeamus: quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur. Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria: si quid placidius effluxit, nolunt sine salebra esse iuncturam, uirilem putant & fortem, quæ aurem inęqualitate percutiat. Quorundam non est cōpositio: modulatio est, adeò blanditur. Quid de illa loquar, in qua uerba differuntur? & diu expectata uix ad clausulas reddūtur? Quid

de illa

de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quàm solet, ad morem suum pedemq; respondens? Non tantùm in genere sententiarum uitium est, si aut pusillę sunt, & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quàm pudore saluo licet, si floridæ sunt, & nimis dulces, si in uanum exeunt, & sine affectu, nihil amplius quàm sonant. Hæc uitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Cæteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio uigente, amputatæ sententiæ, & uerba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Aruntius uir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium, Exercitum argento fecit: id est, pecunia parauit. Hoc Aruntius amare cœpit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco: Hiero rex Syracusanorum, bellum fecit. Et alio loco: Quæ audita Panormitanos dedere, Romanis fecere. Gustum tibi dare uolui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & penè cōtinua, nec sine causa: ille enim in hæc incidebat, at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui uitium pro exemplo est. Dixit Sallustius Aquis hyemantibus. Aruntius in primo libro belli Punici ait: Repentè hyemauit tempestas. Et alio loco, cum dicere uellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hyemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias leues, præter militem & necessarios nautarum, hyemante Aquilone misit. Nō desinit omnibus locis hoc uerbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, æqui boni famas petit. Aruntius non temperauit, quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Hæc ergo & huiusmodi uitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod uides istos sequi, qui aut uellunt barbam, aut interuellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cætera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quicquam, quo hominum oculis transilire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt. Volūt uel reprehēdi, dum cōspiciantur. Talis est oratio Mecœnatis, omniumq; aliorum, qui non casu errant, sed scientes, uolentesq;. Hoc à magno animi malo oritur. QVOMODO in uino non antè lingua titubat, quàm mens cessit oneri, & inclinata uel prodita est: ita ista oratio, quid aliud quàm ebrietas? Nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo uerba exeunt, ab illo nobis est habitus, uultus, incessus. Illo sano ac ualente, oratio quoq; robusta, fortis, uirilis est. Si ille procubuit, & cætera sequuntur ruinam.

—*Rege incolumi, mens omnibus una est:*

Amisso rupêre fidem.——

Rex noster est animus. Hoc incolumi, cætera manent in officio, parent & obtemperant. Cùm ille paulum uacillauit, simul nutant. Cùm uerò cessit uoluptati, artes quoq; eius, actusq; marcent, & omnis ex languido fluxoq; conatus est. Quoniam hac similitudinè usus sum, perseuerabo. Animus noster modò rex est, modò tyrãnus. Rex, cùm honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi uerò impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantq;: qui initiò quidem gaudent, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cùm uerò magis ac magis uires morbus exedit, & in medullas neruosq; descendêre deliciæ, cõspectũ eorũ, quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, lætus pro suis uoluptatibus habet spectaculum, alienarum subministrator libidinum, testisq;, quarum sibi usum ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quàm acerbum, quòd non omnem illum apparatum per gulam uentremq; transmittit, non cum omni exoletorum fœminarumq; turbã conuolutatur: mœretq;, quòd magna pars suæ felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Nunquid enim, mi Lucili, hic furor est, quòd nemo nostrum mortalem se cogitat? quòd nemo imbecillum? imò quòd nemo nostrum unum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & cõcursantes inter tot ignes coquos nostros. Vnũ uideri putas uentrẽ, cui tanto tumultu cõparatur cibus? Aspice ueterana nostra, & plena multorũ seculorum uindemiis horrea. Vnum putas uideri uẽtrem, cui tot consulũ, regionũq; uina conduntur? Aspice quot locis uertatur terra, quot milia colonorum arent, fodiant. Vnum putas uideri uentrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si unusquisq; se numeret, metiatur simul corpus, sciatq;, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æquè tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortem. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE EPISTOLARVM AD LVCILIVM, LIber uicesimusprimus.

EPIST. 116. *Quòd sapientem non decet orationis solicita concinnitas. De pulchritudine animi. Et quòd omnium hîc eminentium non solida, sed bracteata & ficta felicitas est.* ¶ Orationem *sapiẽtis minimè sollicitam & politam esse oportere.* Ornamentum *uiri non esse ipsam orationis concinnitatem, sed ipsum animum uirtutibus omnibus ornatum. Non deniq; ornamentum hominis in ædificiis, statuis, diuitiis, pecunia aut honoribus positum esse, sed in sola sapientia.*

Nimis

NIMIS anxium esse te circa uerba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora quę cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quæ senseris, magis applices tibi, & ueluti signes. Cuiuscunq; orationem uideris sollicitam & politam, scito animum quoq; non minus esse pusillis occupatum. Magnus ille remissius loquitur, & securius. Quæcunq; dicit, plus habent fiduciæ, quàm curæ. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula tortos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidū. Oratio cultus animi est si circuntunsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoq; non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentū uirile concinnitas. ¶ Si nobis animū boni uiri liceret inspicere, ô quàm pulchram faciem, quàm sanctam, quàm ex magnifico placidoq; fulgentem uideremus: hinc iusticia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaq; lucentibus. Præter has frugalitas, & continētia, & tolerantia, & libertas, comitasq;; & (quis credat) in homine rarum humanitatis bonum, splendorē illi suum affunderent. Tum prouidentia, cum elegantia, & ex istis magnanimitas eminētissima, quātum, dij boni, decoris illi, quantū ponderis, grauitatisq; adderent, quanta esset cum gratia autoritas? Nemo illum amabilem, qui nō simul uenerabilē diceret. Si quis uiderit hanc faciem altiorem fulgentioremq;, quàm cerni inter humana cōsueuit, nónne uelut numinis occursu obstupefactus resistat, & ut fas sit uidisse, tacitus precetur? Tum euocāte ipsum uultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu cōtemplatus multum extantem, supraq; mensuram solitorum inter nos aspici, elatam oculis, mite quiddam, sed nihilominus uiuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij nostri uocem uerens atq; attonitus emittat:

O quàm te memorem uirgo: namq; haud tibi uultus
Mortalis, nec uox hominem sonat.——
Sis felix, nostrumq; leues quæcunq; laborem.

Aderit, leuabitque, si colere eam uoluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus cōtrucidatis, nec auro argentoq; suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta uoluntate. Nemo non, inquam, amore eius arderet, si nobis illam uidere contingeret. Nunc enim multa obstrigillant & aciem nostram aut splendorę nimio repercutiunt, aut obscuritate retinent. SED quemadmodum uisus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis uoluerimus, poterimus perspicere uirtutē, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate, & infamia obiacētibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis sordido obtectam. Rursus æquè maliciam, & ærumnosi animi ueternū perspiciemus: quamuis multus circa diuitiarū radiantiū splendor impendeat, &

intuentem, hinc honorum, illinc magnarũ potestatum falsa lux uerberet. Tunc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in precio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, ut Ariston ait, nisi quòd nos circa tabulas & statuas insanimus, charius inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes uarietatis delectãt: nos ingentium maculæ columnarum: siue ex Aegyptiis arenis, siue ex Africæ solitudinibus aduectæ, porticum aliquam uel capacem populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cùm sciamus quale sit, quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos uides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quæ magistratus & iudices facit, Pecunia. quæ ex quo in honore esse cœpit, uerus rerum honor cecidit. Mercatoresq; & uenales inuicem facti quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad misericordiam impij. Honesta quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelerata promittãt. Admirationem nobis parentes auri argentiq; fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitq; nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis uelut rerum humanarum maximum, cùm grati uideri uolunt, consecrant. Deniq; eò mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroq; sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarũ, quæ affectib. nostris facem subdant, quib. diuitiæ uelut unicũ uitæ decus ornamentumq; laudantur. Nihil illis melius nec dare uidentur Dij immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.——

Eiusdem currum aspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ
Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum uideri uolunt, seculum aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me uocari pessimum, simul ut diues uocer.
An diues sit, omnes quærimus: an bonus, nemo.
Non quare, & unde: quid habeas, tantùm rogant.
Vbiq; tanti quisq;, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quæris? nihil.

Aut

Aut diues opto uiuere, aut pauper mori.
Bene moritur, quisquis moritur, dum lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non uoluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in uultu micat,
Meritò illa amores cœlitum atq; hominum mouet.

Cùm hi nouissimi uersus in tragœdia Euripidis pronũciati essent, totus populus ad eiiciendum & actorem & carmen consurrexit uno impetu, donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut spectarent, uiderentque, quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim auaricia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. O' quantum lachrymarum, ô quantum laborum exigit: quàm misera desideratis, quàm misera partis est. Adiice quotidianas solicitudines, quæ pro modo habendi quemq; discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quàm quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora uidentur. Deniq; ut nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem uocãt, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu ullos esse cõditionis peioris existimas, quàm qui habet & miseriam & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent. Vtinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum: profectò uota mutassent: cùm interim illi noua suspiciunt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu uenit, satisfaciat. Queruntur & de consiliis, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo: Nunquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat; non perducent te aptè uerba contexta, & oratio fluens leniter. Eant ut uolent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum uita æstimet, & tantũ scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet. Vale.

EPIST. 117. *Potius esse, nullos quàm modicos habere affectus, contra Peripateticos disputat.* ¶ Affectus *nullos in sapiente esse debere Stoici: modicos & temperatos Peripatetici sentiebant. Harum priorem opinionem Seneca defendit.*

VTrum *satius sit, modicos habere affectus, an nullos,* sæpe quæsitum est. Nostri illos expellũt: Peripatetici tẽperant. Ego nõ uideo, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere: nihil eorum quæ tibi nõ uis negari, eripio: facilem me, indulgentemq; præbebo rebus, ad quas tendis, & quas aut uitæ necessa-

rias, aut utiles, aut iucundas putes. Detraham uitium. Nam cùm tibi cupere interdixero, uelle permittam, ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut uoluptates illas magis sentias. Quid ni? Ad te magis peruenturæ sunt, si illis imperabis, quàm si seruies. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear, datus lachrymis tam iustè cadentibus: naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare nõ permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum uitium est sine patrocinio: nulli non initium est uerecundum & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillis est primò omnis affectus, deinde ipse se concitat, & uires dum procedit, parat: excluditur facilius, quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? Curã nobis nostri natura mandauit. Sed huic ubi nimiũ indulseris, uitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, ut non illã peteremus, sed ut ea sine quibus non possumus uiuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo ueniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quàm exeunt. ¶ Aliquatenus, *inquis*, dolere, aliquatenus timere permitte: sed illud aliquatenus longè producitur, nec ubi uis, accipit finem. Sapienti non solicitè custodire se tutum est: & lachrymas suas & uoluptates ubi uolet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi uidetur Panætius respondisse adulescentulo cuidã quærenti, An sapiens amaturus esset? ¶ De sapiente, *inquit*, uidebimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longè absumus, non est committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, uilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius iritamur: siue contempsit, superbia accendimur. Aequè facilitas amoris, quàm difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscij nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec uino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec ullis rebus blandè trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos uoce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. Nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperatè. Irascemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Imò mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si uires nostras colligamus, ac totas prò nobis, certè non contra nos concitemus. Nolle in causa est, non posse prætenditur. Vale.

EPIST.

EPIST. 118. *Argumentatur cōtra quosdam comprofessores suos, sapere bonum esse: Deinde huius disputationis uelut pœnitens, docet instrumenta uirtutum, non talia argumenta tractanda.* ¶ Quæstiones curiosas *notat, & eam nominatim quæ Stoicis placebat: Inter sapientiam & sapere differentiam esse: sapientiam enim bonum esse, at non sapere. Probat autem his otiosis & nihili quæstionibus animum non esse reficiendum, sed unumquemque inter opera sapientum potius, quàm uocabula detinendum.*

MVltum mihi tu negocium concinnabis, & dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quæris, *an uerum sit* quod Stoicis placet, *Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse*? Primùm exponam, quid Stoicis uideatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est facit. Quicquid facit, corpus est: quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut prosit. si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidēs alteri, id est, sapiētiæ: itaq; nec facit quicquā, nec prodest. Quid ergo, inquiūt, num dicimus, Bonū est sapere? dicimus, referentes ad id, ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequā ego incipio secedere, & in alia parte cōsidere. Isto modo, inquiūt, nec beatè uiuere bonū est. Velint nolint, respondendū est, beatam uitam bonum esse, & beatè uiuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? Ergo expetenda res est sapere: si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri uerba torquere, & unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. Ergo illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquit, quod bonum est, expetibile quod nobis contingit. Cùm bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petitio bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo uinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. Apud nos ueritatis argumentum est, aliquid omnibus uideri: tanquam deos esse, inter alia hoc colligimus, quòd omnibus de diis opinio insita est, nec ulla gens usquam est adeò extra leges, moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. Cùm de animarum æternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica persuasione. Neminem inuenies, qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quod uicti solent, ut prouocem ad populum. Nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum

extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quàm illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest. Quod tangit, corpus est. Si extrà est, postquam acciderat, recessit. Quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si ualetudo indifferens est: & ualere indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse indifferens est. Si iusticia bonum est: & iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est: & turpem esse malum est. Tam mehercules quàm si lippitudo malum est, & lippire malum est. Hoc scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeò non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum uideatur atque idem. Sed illud libenter quæsierim: Cùm omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit. Bonum negant esse, malum utique non est: sequitur, medium sit. Id autem medium atque indifferens uocamus, quod tam malo contingere quàm bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod uocas sapere, utrum facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, utroq; modo corpus est. Nam & quod fit, & quod facit, corpus est: si corpus est, bonum est. Vnum ergo deerat illi, quod minus bonum esset, quòd incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cùm in utrolibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quenquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quenquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici ueteres ista distinguunt: ab illis diuisio usque ad Stoicos uenit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager: aliud est, agrum habere. Quid ni? Cùm habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, uel ad summum optimumq; perducta. Ars enim uitæ est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfecta, sed id quod cõtingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorũ enunciatiui corporũ. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, uideo Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod uideo, cui & oculos & animum intendi.

tendi.

tendi. Dico deinde, Cato ambulat: nō corpus quidem est quod nūc loquor, sed enunciatiuū quiddam de corpore: quod alij effatū uocant, alij enunciatū, alij edictum. Sic cū dicimus sapientiā, incorporale quiddam intelligimus. Cùm dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimū aūt interest, utrum illum dicas, an de illo. Putemus in præsentia ista duo esse, nondū enim quid mihi uideatur, pronūcio: quid prohibet, quo minus aliud quidē sit nihilominus bonū? Dicebas paulo antè, aliud esse agrū: aliud, habere agrū. Quid ni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc, de quo agitur, eiusdē naturæ sunt utraq;, & qui habet sapiētiā, & ipsa quæ habetur. Præterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est, & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur, sapientia natura: ille abalienari potest, & alteri tradi, hæc non discedit à domino. Non est itaq; quòd cōpares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse, & tamē utraq; bona. Et sapientiam, & sapientiam habere, duo esse: & utrumq; bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habere sapientiā, id est, sapere. Ego in hoc uolo sapiens esse, ut sapiam. Quid ergo? Non est id bonū, sine quo nec illud bonū est? Vos certè dicitis, sapientiā si sine usu detur, accipiendam nō esse. Quis est usus sapientiæ? Sapere: hoc est, in illa preciosissimum: quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeò quidem, ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, usus perfectæ mentis. Quomodo potest usus eius bonum non esse, quæ sine usu bonum nō est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda? Fateris. Interrogo, an usus sapientiæ sit expetendus? Fateris. Negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. Quod expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ usus est: quomodo eloquentię, loqui: quomodo oculorum, uidere. Ergo sapere, sapientię usus est. Vsus aūt sapientię expetendus est. Sapere ergo expetendum est. Si expetendum est, bonū est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & uerba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstuare malū sit? Si algor malum est, malum sit algere? Si uita bonum est, & uiuere bonū est. Omnia ista circa sapientiā, non in ipsa sunt. At nobis in ipsa commorandum est, etiam si quid euagari libet, amplos habet illa spaciososq; secessus. De deorum natura quæramus, de siderum alimento, de his tam uariis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus omnium, animisq; illinc impetus ueniat. An & hæc quæ fortuita dicuntur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis uolutetur. Ista iam à formatione morum recesserunt, sed leuant animum, & ad ipsarum

quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc uerò de quibus paulo antè dicebam, minuunt & deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro uos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certè inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, aliud bonum esse? Temerè me geram, subibo huius uoti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere cõtingat: pares erimus. ¶ Potius id age, ut mihi uiam monstres, qua ad istã perueniam. Dic mihi quid uitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodũ quæ me ex transuerso ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, quæ ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnã sine gemitu meo, felicitatẽ sine alieno: quomodo ultimum & necessarium uitæ terminum non expectem, sed ipse me cùm uisum erit, profugiam. Nihil mihi uidetur turpius, quàm optare mortem. Nam si uis uiuere, quid optas mori? uiuere non uis, quid deos rogas, qđ tibi nascenti dederunt? Nam ut quandoq; moriaris, etiam inuito positum est: ut cùm uoles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principiũ diserti mehercules uiri legi: Ita, inquit, quàm primùm moriar. Homo demens, optas rem tuã, ita quàm primùm moriar. Fortasse inter has uoces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, euade quà uisum est. Elige quamlibet rerum naturæ partẽ, qua tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa uiuendi sunt, quàm uiæ mortis. Ita quamprimùm moriar. Quamprimùm istud, quod esse uis? quẽ illi diem ponis? Citius fieri quàm optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt uerba, & hac detestatione miseriam deprecantis. Non uult mori, qui optat. Deos uitam roga, & salutẽ. Si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hęc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem uanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit, nondum illas soluisti. Iam cauillaris. Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, uentilare. Remoue ista lusoria arma: decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristicia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam: qua ratione agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. Negemus sapere, bonum esse: ut hoc totũ studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubij est, oro te, an nec messem futurã iam sentiant horrea, nec futuram adulescentiã pueritia uirib. aut ullo robore intelligat? Aegro interim nihil uẽtura sanitas pro-

prodest, non magis quàm currentem luctantemq;, post multos secuturum sensus ocium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, utique prodest, nisi præsentia prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est utiq; : si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cùm fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonũ est? Quomodo autem tibi magis uis probari, non esse aliquid, quàm si dixero, futurum est? Nondum enim uenisse apparet, quod uenit. Ver secuturum est: scio nunc hyemem esse. Aestas secutura est: scio æstatẽ nõ esse. Maximum argumentũ habeo nondum presentis, futurũ esse. Sapiam spero: sed interim non sapio. Si illud bonũ haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam: ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coëunt, nec apud eundem sunt unà bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquã opem sunt latura, properemus. Nemo q obstetricem parturienti filiæ solicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suæ currit, tabulam laterunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi undiq; nunciantur, & incendium domus, & periculũ liberorum, & obsidium patriæ, & bonorũ direptio. Adiice istis naufragiũ, motusq; terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus nihil aliud quàm animum oblectantibus uacas. Quid inter sapientiam & sapere intersit, inquiris? Nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo? Nam tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo uacet perdere: & uides quàm multa etiam diligentissimis pereant. Aliud ualetudo sua cuiq; abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negocia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiscũ diuidit somnus: & hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in uanum? Adiice nunc, quòd assuescit animus delectare se potius quàm sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cũ remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid intersit, nescio. Scio mea non interesse, sciam ista, an nesciã. Dic mihi, cũ quid inter sapientiam & sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter uocabula me sapientiæ detines, quã inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunæ parem, fac superiorem. Possum autem superior esse, si fecero omne quod disco. Vale.

EPIST. 119. *Præmittens de mundanorum sollicitudine, & sapientis securitate, quid sit bonum, & quæ honesti & boni differentia, demonstrat.* ¶ Bonum uerũ non *esse, magistratus adire, & consequi: cùm populi suffragiis Vatinios promoueri: Catones repelli uideamus. Boni ueri, & honesti aliam longè naturam esse.*

Exigis

Exigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus, soluendo non eris. Conuenerat quidẽ, ut tua priora essent, tu scriberes, ego rescriberẽ. Sed non ero difficilis, bene credi tibi scio: itaque in antecessũ dabo. Nec faciã, quod Cicero uir disertissimus facere Atticũ iubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam uenerit, scribat. Nunquã põt deesse quod scribã, ut omnia illa quæ Ciceronis implent epistolas, transeã: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis uirib. pugnet? quis cõsulatum fiducia Cęsaris, quis Pompeij, quis apertè petat: quã durus sit fœnerator Cęcilius, à quo minoris centesimis propinqui, nũmum mouere non possunt. Sua satius est mala quã aliena tractare: se excutere, & uidere, quã multarũ rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregiũ, hoc securũ ac liberũ, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quàm putas esse iucundũ tribubus uocatis, cũ candidati in tẽplis suis pendeant, & alius nũmos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, uocẽ præconis expectãt, stare ociosum, & spectare illas nundinas nec ementẽ quicquam, nec uendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria, aut consularia comitia securus intuetur: sed magna illa, in quibus alij honores anniuersarios petunt, alij perpetuas potestates, alij bellorũ euentus prosperos triumphosque, alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumque. Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: *Nihil mihi tecum fortuna, non facio me tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri. Nihil rogo.* Hoc est priuatam facere fortunam. Libet ergo hæc inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiã, circumspicientibus tot milia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti nimiũ uidebatur? Non est, ut æstimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaque neminẽ satiat. Tu ista credis excelsa, quia longè ab illis iaces. Ei uerò qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit ascendere. ¶ Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem malè habet ignorantia ueri, tanquam ad bona ferũtur decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quã sperauerint, adepti ac multa passi uidẽt: maiorq; pars miratur ex interuallo fallẽtia, & uulgò bona pro magnis sunt. Hoc ne nobis quoq; eueniat, quæramus quid sit bonũ. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expressit. Quidã ita finiunt: Bonũ est, quod inuitat animos, quod ad se uocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidem, sed in perniciẽ? Scis quã multa mala blanda sint. Verum, & uerisimile, inter se differunt ita. Quod bonum est, uero iungitur: non est enim bonũ, nisi uerum est.

est. At quod inuitat ad se,& allicit, facie uerisimile est, subrepit, sollicitat,attrahit. Quidā ita finierunt: Bonū est, quod ad petitionē sui mouet, uel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic idem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quæ petantur petentium malo. Melius illi, qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam mouet: & ita demum petendum est, cū cœpit esse expetendum. Iam & honestū est: hoc enim perfectè est petendum. ¶ Locus ipse me admonet, ut quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habet mixtū & inseparabile: nec potest bonū esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum utiq; bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestū est perfectum bonum, quo beata uita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quędam neque bona, neque mala: tanquā militia, legatio, iurisdictio. Hęc cū honestè administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonū transeunt. Bonū societate honesti fit, honestū per se bonū est. Bonum ex honesto fluit, honestū ex se est. Quod bonū est, malum esse potuit. Quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attēde quid dicam, quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturæ consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non coueniat illis boni nomē. Leuia enim sunt, & contemnenda. Nullum etiam minimum cōtemnendum bonum. Nam quādiu exiguum est, bonum non est. Cùm bonum esse cœpit, non exiguum est. Vnde aliquid agnoscitur bonum? Si perfectè secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonū est, secundum naturam esse. Hæc eius proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse, sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cùm hæc non sint: quomodo ad illam proprietatem peruenit, cùm utrique præcipuum illud commune sit, secundum naturam esse? ipsa sc. magnitudine. Nec hoc nouum est, quædā crescēdo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia eius ꝓprietas fit: ille irrationalis est hic rationalis. Quædā incremento non tantùm in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrū lagenā an dolium impleas uino, nihil refert: in utroq; proprietas uini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore nō differt. Diuersa ponis exempla. In istis enim eadem qualitas est: quamuis augeantur, manent. Quædam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, ultima demū uertit adiectio, & nouam illis, aliamq; quàm in qua fuerunt, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem. Ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu suo uinxit. Summa adiectio quare plurimū facit, uel exigua? quia non auget, sed implet. Quædam processu priorē exuunt formā, & in nouā transeunt. Vbi animus aliquid diu pro-

protulit, & in magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum cœpit uocari quod longè aliud factum est quàm fuit, cùm magnũ uideretur. Sed finitum eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissimè crescẽte difficultate, insecabile inuẽtum est. Sic ab eodem quod uix & ægrè mouebatur, processimus ad immobile. Eâdem ratione aliquid secundum naturã fuit: hoc in aliã proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit. Vale.

EPIST. 120. *De parsimonia uictus, & tormento infelicis luxuriæ: & quòd nunquã parũ est, quod sat est.* ¶ Diuitias ueras *esse non multa habere, sed multa non desiderare: contentum esse diuitijs naturalibus, hoc est ijs, quæ ad cibum, potum, & famem, Natura nobis suppeditat, at non ea quæ præter naturam delicata, & mollia sunt.*

QVoties aliquid inueni, nõ expecto donec dicas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit quod inuenerim, quæris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrimè possis, quod ualde cupis audire. Nec immeritò: ad maximas te diuitias compẽdiariò ducã. Opus erit tamẽ tibi creditore; ut negociari possis. Aes alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetæ nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo, Catonianum illud; à te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: Non torqueberis. nec illud præcipio, ut aliquid naturæ neges. Contumax est, non potest uinci, suum poscit: sed ut quicquid naturam excedit, scias precarium esse, nõ necessarium. Esurio: edẽdum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa uẽtrem nõ delectari uult, sed impleri. Sitio. Vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue elisero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, sitim exingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an uitreum, an tyburtinus calix, an manus cõcaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua deuites. Fames me appellat: ad proxima quæq; tẽdatur manus: ipsa mihi commẽdabit, quodcũq; comprehẽdero. Nihil cõtemnit esuriẽs. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregiè dictum: *Sapiens diuitiarum naturalium est quæstor acerrimus.* Inani me, inquis, lance numeras. Quid est illud inane? Iam ego paraueram fiscos. Circũspiciebam in quod me mare negociaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerserem merces? Decipere est istud, docere paupertatem, cùm diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patiẽtiæ suæ beneficio, non fortunæ. Ideo ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere nõ possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? Qui multũ habet, plus cupit, quod est argumẽtum, nondum illum satis habere: qui

satis

satis habet, consecutus est, quod nunquam diuitiis cōtingit, finem. An has ideo nō putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli uenenū filius, nulli uxor impegit? Quia in bello tutæ sunt? Quia in pace ociosa? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parū habet, qui tantū nō alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. Nunquā parū est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos pauper est Alexāder Macedo: quærit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, & (ut ita dicam) mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum unicuique, cùm processit obliuio. Ille modò ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem, tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: imò contrà, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem uoles mihi ex his, quorum nomina cum Crœso Licinioq; numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet. Iste, si mihi credis, pauper est: si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, nō tantùm extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias quàm difficile sit res suas ad naturalem modum coartare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu uocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se cōuertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoq; eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quē nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falsò diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas, sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cùm illa nos habeat. Econtrario dicere debemus, Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quàm hoc quod nemo monetur satis, ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantùm miscere uitia desideriis noli. Quæris quali mensa, quali argento, quàm paribus ministris & leuibus afferatur cibus? Nihil præter cibum natura desiderat.

Nam tibi, cum fauces uret sitis, aurea quærũ
Pocula? num esuriens fastidis omnia, præter
Pauonem rhombumq;?—

Ambitiosa non est fames, contenta desinere est. Quò desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. Quærit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum non impleat

pleat uentrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregiè itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quàm elegāti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quàm crinitus puer, & quā perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quod necessitas fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decēs, illud parum laudatū, oculos hoc meos lædit. Id pactum est ab illo mundi conditore, qui nobis uiuēdi iura descripsit, ut salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu, deliciis omnia miserè ac solicitè comparantur. Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, q̄ quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumit. Vale.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER Vigesimussecundus.

EPIST. 121. *Quomodo ad nos boni honestiq; noticia peruenerit: ubi notat eos, qui assiduè suum statum uariant.* ¶ Boni seu honesti (*id enim bonum est non quod cuique utile; sed quod honestum*) primam cognitionem, notitiam, ac scientiam naturā nobis non dedisse, *sed tantùm eius semina, nec in eam nos incidisse, sed obseruatione & rerum sæpe rectè factarum, inter se facta collatione eam collegisse. Imò etiam mala speciem honesti obtulisse, & optimum ex contrario enituisse. Veri enim speciem ac tenorem placere & permanere, falsi non durare. Falsi consilium & uotum quotidie mutari: Præter sapientiam neminem unum agere.*

Epistola tua per plures quæstiunculas uagata est, sed in una consistit, & hanc expediri desiderat: *Quomodo ad nos boni honestiq; noticia peruenerit.* Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantùm diuisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod utile est. Itaque hoc & diuitiis, & equo, & uino, & calceo nomen imponunt. Tanta fit apud illos boni utilitas, & adeò usque ad sordida descendit. Honestū putant, cui ratio recti officij constat: tanquam piè curatam patris senectutē, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionē, prudentem moderatāq; sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi quod honestē est: quod honestum est, utiq; bonum. Superuacuum iudico adiicere, quid inter ista discriminis sit, cū sæpe dixerim, hoc unū dicā: Nihil nobis bonū uideri, quo quis & malè uti potest. Vides aūt diuitiis, nobilitate, uiribus, quàm multi malè utantur. ¶ Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: *Quomodo ad nos prima boni honestiq; noticia peruenerit.* Hoc nos docere natura non potuit. Semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit.

¶ Qui-

¶ Quidam aiunt nos in noticiam incidisse: quod est incredibile, uir-
tutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis uidetur obseruatio colle
gisse, & rerũ sepe factarum inter se collatio: per analogiã nostro in-
tellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc uerbum cum Latini
grammatici ciuitate donauerint, ego damnãdum non puto, nec in
ciuitatẽ suam redigẽdum. Vtar ergo illo non tãtùm tanquam rece-
pto, sed tãquã usitato. Quæ sit hęc analogia, dicã. Noueram⁹ corpo
ris sanitatẽ: ex hac collegimus esse aliquã & animi. Noueramus cor
poris uires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna
facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerunt: hæc cœ-
pimus tanquã perfecta mirari. Suberãt illis multa uitia, quæ species
alicuius cõspicui facti fulgorq; celabat. Hæc dissimulauimus: Natu-
ra iubet augere laudanda. Nemo nõ gloriã ultra uerum tulit. Ex his
ergo speciẽ ingẽtis boni traximus. ¶ Fabrici⁹ Pyrrhi regis aurũ rep-
pulit, maiusq; regno iudicauit, regias opes posse cõtemnere. Idem
medico Pyrrhi promittẽte uenenũ se regi daturum, monuit Pyrrhũ,
caueret insidias: eiusdem animi fuit, auro nõ uinci, ueneno nõ uin-
cere. Admirati sumus ingẽtem uirum, quem non regis; non cõtra re
gem promissa flexissent, boni exẽpli tenacẽ: quod difficillimũ est, in
bello innocẽtem, qui aliquod esse crederet, etiã in hostes nefas; qui
in summa paupertate qua sibi decus fecerat, nõ aliter refugit diui-
tias quàm uenenũ. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, ꝙ
adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. ¶ Oratius Cocles
solus impleuit pontis angustias, adimiq; à tergo sibi reditum, dum-
modo iter hosti auferretur, iussit: & tam diu restitit premẽtibus, do-
nec reuulsa ingẽti ruina tigna sonuerunt. Postquã respexit, & extra
periculum esse patriã periculo suo sensit: Veniat si quis uult, inquit,
sic euntem sequi: deditq; se in præceps: & non minus solicitus in il-
lo rapido alueo fluminis, ut armatus, quã ut saluus exiret, retẽto ar-
morum uictricium decore, tam tutus rediit, quàm si ponte uenisset.
Hæc & huiusmodi facta imaginẽ nobis ostendere uirtutis. ¶ Adij-
ciam quod mirum fortasse uideatur. Mala interdum speciem hone-
sti obtulerunt, & optimum ex contrario nituit. Sunt enim, ut scis, uir
tutibus uitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitu-
do est. Sic mentitur prodigus liberalem: cùm plurimum intersit, u-
trum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt, Lucili,
qui non donant, sed proiiciunt. Non uoco ego liberalem, pecuniæ
suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinẽ.
Hæc nos similitudo coẽgit attendere, & distinguere specie quidem
uicina, re aũt plurimũ inter se dissidentia: dum obseruam⁹ eos quos
insignes egregiũ opus fecerat, cœpimus annotare quis rem aliquã
generoso animo fecisset, & magno impetu: sed semel hunc uidimus
in bello fortem, in foro timidum, animosè paupertatem ferentem,
humiliter infamiam: factum laudauimus, contempsimus uirum. A-

lium uidimus aduersus amicos benignum, aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sanctè ac religiosè administrantem, non deesse ei & in his quæ toleranda erant, patiētiam, & in his quæ agēda, prudentiā. Vidimus ubi tribuēdum esset, plena manu dantē: ubi laborandū, pertinacē & obnoxiū, & lassitudinē corporis animo subleuantem. Præterea idem erat semper & in omni actu par sibi, iā non consilio bonus, sed more eò perductus, ut non tantùm rectè facere posset, sed nisi rectè facere nō posset. Intelleximus in illo perfectā esse uirtutē: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda distribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iusticiam, & suum cuiq; dedimus officium. Ex quo ergo uirtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata uita, secundo defluens cursu, arbitrij sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam uir ille perfectus adeptusque uirtutem, fortunæ maledixit. Nunquam accidentia tristis excepit, ciuem esse se uniuersi & militem credens, labores uelut imperatos subiit. Quicquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum sed quasi delegatum sibi: Hoc qualecunque est, inquit, meum est, asperum est, durum est, in ipso nauemus operam. Necessariò itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quàm in tenebris lumen effulsit, auertitque in se omnium animos, cùm esset placidus & lenis, & humanis diuinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum est, quàm ubi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, ut uita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospitium: quod relinquendum est, ubi te grauem esse hospiti uideas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori uenientis sede, si hæc in quibus uersatur, humilia iudicat, & angusta, si exire nō metuit. Scit enim quò exiturus sit, qui unde uenerit, meminit. Non uidemus quàm multa nos incōmoda exagitent, quàm malè nobis conueniat hoc corpus. Nunc de uentre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur. Aliàs nervi nos, aliàs pedes uexāt. Nunc deiectio, nūc distillatio. Aliquādo superest sanguis, aliquādo deest. Hinc atq; illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitātibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantū potest ætas humana procedi, tātum spe occupamus, nulla contēti pecunia, nulla potētia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest?

Nihil

Nihil satis est morituris, imò morientibus. Quotidie enim propius ab ultimo stamus, & illò unde nobis cadendum, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit. Hoc quod futurum dico, nunc maximè fit, & pars eius magna iam facta est. Nam quod uiximus tempus eo loco est, quo erat antequam uiximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: cùm tantundem in mortem singuli cōferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, ut in hac statione, qua positus est, honestè se atq; industriè gerat. Cæterùm nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed ut commodatis utitur, peregrinus & properans. Cùm aliquem huius uideremus constantiæ, quid ni subiret nos species non usitatæ indolis? Utique si hanc, ut dixi, magnitudinem ueram esse ostendebat. Qualitatis ueræ tenor permanet, falsa non durant. ¶ Quidam alternis Vatinij, alternis Catones sunt. Et modò parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus uili Tubero. Modò Licinium Crassum diuitiis, Apicium cœnis, Mecœnatem deliciis prouocant. Maximum indicium est malæ mentis, fluctuatio, & inter simulationem uirtutum, amoremq; uitiorum, assidua iactatio:

—Is habebat sæpe ducentos,
Sæpe decem seruos: modò reges atq; tetrarchas,
Omnia magna loquens: modò sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, toga quæ defendere frigus,
Quamuis crassa, queat: decies centena dedisses
Huic parco paucis contento, quinq; diebus
Nil erat in loculis.—

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius Flaccus: nunquam eundem, nec similem quidem sibi. Adeò in diuersum aberrat. Multos dixi: propè est ut omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & uotum: modò uxorem uult habere, modò amicam: modò regnare uult: modò id agit, ne quis sit officiosior seruus: modò dilatat se usque ad inuidiam: modò subsidit, & contrahitur infrà humilitatem uerè iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maximè coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta unum hominem agere. Præter sapientem autem nemo unum agit. Cæteri multiformes sumus: modò frugi tibi uidebimur & graues, modò prodigi & uani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris præstare te, talem usque ad exitum serues. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem uidisti heri, meritò dici potest: Hic quis est? Tanta mutatio est. Vale.

EPIST. 122. *Quomodo omnibus animalibus ſit conſtitutionis ſuæ tempus: & quòd omnibus conſtitutionis ſuæ ſenſus eſt: & quid ſit conſtitutio.* ¶ Ethicas *ſeu quæ ad mores pertineant, quæſtiones aliјs quidem antiſtare: interdum tamen quaſdam non eius generis utiliter proponi. Proinde ne hanc quidem negligendam eſſe, qua quæritur: utrum omnibus animalibus conſtitutionis ſuæ, hoc eſt, habitus ſui naturalis ſit ſenſus, ac cognitio. Seneca huic quæſito ita ſatisfacit: Bruta animalia nõ noſſe quid ſit conſtitutio, ſuam tamen conſtitutionem noſſe: Animalia ſuæ naturæ conciliari, & ad eam tuendam, & conſeruandam referre omnia.*

LItigabis, ego uideo, cùm tibi hodiernã quæſtiunculam, in qua ſatis diu hæſimus, expoſuero. Interim enim clamabis hoc quod clamare ſoles: *Hoc quid ad mores?* Sed exclamanti tibi primùm alios opponam, cũ quibus litiges, Poſidoniũ & Archidemum. Hi iudiciũ accipient, deinde dicam: *Non quicquid morale eſt, bonos mores facit.* Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad ueſtiendũ, aliud ad docendum, aliud ad delectandũ. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiam ſi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quidã illos corrigunt & ordinant, quidam naturam eorum & originem ſcrutantur: cùm quæritur, quare hominem natura produxerit, quare prætulerit animalibus cæteris, longè me iudicas mores reliquiſſe? falſum eſt. Quomodo enim ſcies, qui habendi ſint, niſi quid homini ſit optimum, inueneris? niſi naturam eius inſpexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid uitãdum ſit, cùm didiceris quid naturæ tuę debeas? Ego, *inquis*, uolo diſcere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superſtitionem mihi excute, doce leue eſſe uanumque, hoc quod felicitas dicitur, unam illi ſyllabam facillimè accedere. Deſiderio tuo ſatisfaciam, & ad uirtutes exhortabor, & uitia conuerberabo, licèt aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non deſiſtam perſequi nequitiam & affectus efferatiſſimos inhibere, & uoluptates ituras in dolorem compeſcere, & uotis obſtrepere. Quid ni? Cùm maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum ſit, quicquid obloquimur? Interim permitte mihi ea, quę paulo remotiora uidentur, excutere. ¶ Quærebamus, *an eſſet omnibus animalibus conſtitutionis ſuæ ſenſus?* Senſus autem eſſe ex eo maximè apparet, quòd membra aptè & expeditè mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium ſuarum agilitas eſt. Artifex inſtrumenta ſua tractat ex facili. Rector nauis ſcit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddẽdam ſimilitudinem multos uariosque ante ſe poſuit, celerrimè denotat, & inter ceram opusque facili uultu ac manu commeat. Sic animal in omnem uſum ſui mobile. Mirari ſolemus ſcenæ peritos, quòd in omnem ſignificationem rerum & affectuum parata illorum eſt manus, & uerborum uelocitatem geſtus aſſequitur. Quod illis ars præſtat, his na-

tura. Nemo ægrè molitur artus ſuos, nemo in uſu ſui hæſit. Ad hoc
edita protinus faciunt. Cùm hac ſcientia prodeunt, inſtituta na-
ſcuntur. ¶ Ideo, *inquit*, partes ſuas animalia aptè mouebunt: quia
ſi aliter mouerint, dolorem ſenſura ſint. Ita ut uos dicitis, cogun-
tur, metusque illa in rectum, non uoluntas mouet: quod eſt fal-
ſum. Tarda enim ſunt, quæ neceſſitate impelluntur. Agilitas ſpon-
taneus motus eſt. Adeò autem non adigit illa ad hoc doloris ti-
mor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur.
Sic infans qui ſtare meditatur, & ferre ſe aſſueſcit, ſimul tentare
uires ſuas cœpit: cadit, & cum fletu toties reſurgit, donec ſe per
dolorem ad id quod natura poſcit, exercuit. Animalia quędam ter-
gi durioris inuerſa tamdiu ſe torquent, ac pedes exerunt, & obli-
quant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum ſentit
ſupinata teſtudo. Inquieta eſt tamen deſiderio naturalis ſtatus: nec
antè deſinit niti, quatere ſe, quàm in pedes conſtitit. Ergo omni-
bus conſtitutionis ſuæ ſenſus eſt, & inde membrorum tam expedi-
ta tractatio: nec ullum maius iudicium habemus, cùm hac illa ad
uiuendum uenire noticia, quàm quòd nullum animal ad uſum ſui
rude eſt. ¶ Conſtitutio eſt, *inquit*, ut uos dicitis, principale animi,
quodam modo ſe habens erga corpus. Hoc tam perplexum & ſub-
tile, & nobis quoq; uix enarrabile, quomodo infans intelligit? Om-
nia animalia dialectica naſci oporteret, ut iſtam finitionem magnæ
parti hominū togatorum obſcurā intelligant. Verum erat quod op
ponis, ſi ego ab animalibus conſtitutionis finitionē intelligi dicerē.
Nam ipſa cōſtitutio facilius natura intelligitur, quā enarratur. Itaq;
infans ille quid ſit cōſtitutio, non nouit, conſtitutionē ſuam nouit:
& quid ſit animal neſcit, animal eſſe ſe ſentit. Prętereà ipſam conſti-
tutionē ſuam craſsè intelligit, & ſummatim, & obſcurè. Nos quoq;
animum habere nos ſcimus: quid ſit animus, ubi ſit, qualis ſit, & un-
de, neſcimus. Qualis ad nos peruenit animi noſtri ſenſus, quamuis
naturam eius ignoremus, ac ſedem: talis ad omnia animalia conſti-
tutionis ſuæ ſenſus. Neceſſe eſt enim id ſentiat, per quod animalia
quoq; ſentiunt. Neceſſe eſt ſenſum eius habeant, cui parent, à quo
reguntur. Nemo non ex nobis intelligit eſſe aliquid, quod impetus
ſuos moueat: quid ſit illud, ignorat. Et conatū ſibi eſſe ſcit: quid ſit,
aut unde ſit, neſcit. Sicut infantibus, ſic quoq; animalibus principa-
lis partis ſuæ ſenſus eſt, non ſatis dilucidus, non expreſſus. ¶ Dici-
tis, *inquit*, omne animal primùm cōſtitutioni ſuæ cōciliari, hominis
autem conſtitutionem rationalem eſſe: & ideo conciliari hominē
ſibi, non tanquam animali, ſed tanquam rationali. Ea enim parte ſi-
bi charus eſt homo, qua homo eſt. Quomodo ergo infans con-
ciliari conſtitutioni rationali poteſt, cùm rationalis nondum ſit?
Vnicuique ætati ſua conſtitutio eſt. Alia infanti, alia puero, alia ſe-
ni. Omnes enim conſtitutioni conciliantur, in qua ſunt. Infans ſine

dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. Enati sunt dentes: huic cōstitutioni cōciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemq; uētura est, aliā constitutionē habet tenera, & uix eminēs sulco: aliam cùm cōualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suū constitit: aliam cū flauescit, & ad areā spectat, & spica eius indurvit: in quācunq; constitutionē uenit, eam tuetur, in eam cōponitur. Alia est ætas infantis, pueri, adulescētis, senis. Ego tamē idem sum, q & infans fui, & puer, & adulescēs. Sic quāuis alia atq; alia cuiq; constitutio sit, cōciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerū mihi aut iuuenē, aut senem, sed me natura cōmendat. Ergo infans ei cōstitutioni suæ cōciliatur, quæ tunc infanti est, nō quę futura iuueni est. Neq; enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primùm sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me: ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abiicit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisq; cōmissus est. Itaq; ut in prioribus epistolis dixi, tenera quoque animalia è materno utero uel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: umbram quoq; trāsuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto uiuentibus. Nullum animal ad uitam prodit sine metu mortis. ¶ Quēadmodum, *inquit*, editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortiferæ rei potest? Primùm quæritur, an intelligat, nō quemadmodum intelligat. Esse aūt illis intellectū, ex eo apparet, quòd nihil amplius si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonē, quare anserē gallina nō refugiat, quū tanto minorē, & ne notū quidem sibi accipitrē? Quare pulli felem timeāt, canē non timeāt? Apparet illis inesse scientiā nociturι, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauēt. Deinde ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quàm debent, nec unquā obliuiscūtur. Huius tutelæ & diligētiæ æqualis est illis à pernicioso fuga. Præterea non fiūt timidiora uiuēdo. Ex quo quidē apparet, nō usu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardū est & uariū, quod usus docet. Quicquid natura tradit, & æquale est omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciosa intelligere conatur. Sentit se carne cōstare. Itaq; sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciē trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quicque: & quæ iuuant, illa petit, læsura formidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt, sine ulla cogitatione, quæ hoc dicit. Sine cōsilio fit, quicquid natura præcipit. Non uides,

uides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non uides quàm nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? Quanti operis sit, fila dispo-nere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, uelut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quicquid ars tradit: ex æquo uenit quod natura distribuit. Hęc nihil magis quàm tutelam sui, & eius peritiam tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & uiuere. Nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in cõciliatione & charitate sui. Non poterant salua esse, ni uellent. Nec hoc per se profuturũ erat, sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes uilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis quamuis in cætera torpeant, ad uiuendum solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse. Vale.

EPIST. 123. *De his qui officia lucis noctisq; peruertunt. Et quòd naturam sequentibus omnia facilia sunt & expedita.* ¶ Luxuriosos *qui ne parùm ac modicè luxuriosi uideantur, si quo ceteri more, luxuriosi interdiu fuerint, luxuriæ suæ tempus in noctem & tenebras reyciunt, Antipodas quosdam esse: contra naturã, & ad faces & cereos uiuere, hoc est, defunctorum loco esse, & lucifugas rectè adpellari ostendit.*

DEtrimentum iam dies sensit, resiliuit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc spacium sit, si quis cum ipso (ut ita dicam) die surgat officiosior, meliorque, quàm si quis illũ expectat, & luce primа exuat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius uigilia medio die incipit: & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisq; peruertunt: nec antè diducũt oculos hesterna graues crapula, quàm appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) sedibus nostris subditos econtrariò posuit.

Nosq; ubi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina uesper.

Talis horum contraria omnibus non regio, sed uita est. Sunt quidem in eadem urbe antipodes, qui, ut Marcus Cato ait, nec orientẽ unquam solem uiderunt, nec occidentẽ. Hos tu existimas scire, quẽadmodum uiuendum sit, qui nesciunt quando. Et hi mortẽ timent, in quam se uiui condiderũt, tam infausti homines, quàm nocturnæ aues sunt. Licet in uino unguentoq; tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem pericula districtis, totum peruersæ uigilię tẽpus deducant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certè interdiu parentãtur. At mehercules nullus agenti dies longus est.

Extendamus uitam. Huius & officium & argumentum actus est. Circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diē transferatur. Aues quę conuiuiis comparantur, ut immotæ facilè pinguescant, in obscuro continentur: ita sine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & per superbam umbram iners sagina succrescit. At istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, fœda uisuntur. Quippe non speciosior illis, quàm morbo pallentibus color est, languidi, & euanidi albent & in uiuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim, quanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet cęcis. Quis unquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam uitam in noctem transferendi? Omnia uitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt: hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis: nec tantùm discedere à recto, sed quàm longissimè abire. Deinde etiam econtrariò isti non uidentur tibi contra naturam uiuere? qui ieiuni bibunt, qui uinum recipiunt inanibus uenis, & ad cibum ebrij transeunt. Atqui frequens hoc adulescentium uitium est. Qui uires excolunt, in ipso penè balnei limine, inter nudos bibunt, imò potāt, ut sudorē quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distringant. Post prandium aut cœnam bibere, uulgare est. Hoc patresfamiliæ rustici faciunt, & uerę uoluptatis ignari. Merum illud delectat, quod nō innatat cibo, quod liberè penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quæ in uacuum uenit. Non uidentur tibi contra naturam uiuere, qui commutant cum fœminis uestem? Non uiuunt contra naturam, qui expectant, ut pueritia splēdeat tempore alieno? Quid fieri crudelius, uel miserius potest? Nunquam uir erit, ut diu uirum pati possit: & cùm illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non uiuunt contra naturam, qui hyeme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione brumalium, florem uernum exprimunt? Non uiuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum syluæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbè cacumina egissent? Non uiuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, & delicatè natare ipsi sibi uidentur, ubi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cùm instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem uelle, nouissimè in totum ab illa desciscunt. Lucet, somni tempus, quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prādeamus. Iam lux propius accedit tempus est cœnæ. Non oportet id facere, quod populus. Res sordida est, trita ac uulgari uia uiuere. Dies publicus relinquatur proprius nobis, ac peculiare mane fiat. Isti mihi uerò defunctorum loco sunt. Quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos uiuunt? Hanc uitam agere eodem tempore multos memi-

meminimus. Inter quos & Atylium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem cõfitenti, Serò, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & occasus libentissimè inserebat. Itaq; cùm indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Nunquam liberalius possum agere. Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cùm hos uersus recitasset:

Incipit ardentes phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis,
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinitij comes, cœnarum bonarum affectator, quas improbitate linguę merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cùm subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt.
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris *Incipit:—*

Idem Varus inquit: Quid dicit? Iam nox est: ibo, & Butã salutabo. Nihil erat notius hac eius uita in contrarium circumacta, quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Causa autem est ita uiuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea luxuriosi uitam suam esse in sermonibus, dum uiuunt, uolũt. Nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaq; malè habent, quoties non faciunt quòd excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Vt inter istos nomen inuenias, opus est non tantùm luxuriosam rẽ, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas uulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus, erat autem fabulator elegantissimus, habitasse se supra domũ Spanij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quæro quid faciat? Dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quæro quid sit? Dicitur uocem exercere. Quæro circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? uelle gestari dicitur. Circa lucem discurritur. Pueri uocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quęro quid sit? Dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit, cœna eius diem? minimè. Valde enim frugaliter uiuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebrò dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. Non debes admirari si tantas inuenis uitiorum proprietates: uaria sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est, multi-

multiplex praui, & quantũuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentium. Faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimũ, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen præcipua mihi uidetur huius morbi, uitæ cõmunis fastidium. Quomodo cultu se à cæteris distinguunt, quomodo elegantia cœnarum, mundiciis uehiculorũ, sic uolunt separare etiam temporum dispositiones: nolunt solita peccare, quibus peccandi præmium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, recto uiuunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis uita est, quam natura præscripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia uita est, quàm contra aquam remigantibus. Vale.

EPIST. 124. *De abstinentia & temperantia eius: & de adulatione uitanda: & duobus rerum generibus, quæ nos inuitant aut fugant.* ¶ Cibum post *aliquam famis tolerantiam suauiorem reddi. Exemplis pessimè quemq; uiuere: bene autem, ex uirtutum præscripto: sed quàm maximè uitæ nostræ noxios esse, qui à uirtutis disciplina nos dehortantur, tanquam uitæ & ueris uoluptatibus sit contraria, quam tamen illis inuitis adsequemur, si, quæ nos à uirtute fugare consueuerunt, penitus exuerimus, ut non illa timeamus: & si quæ ad falsas uoluptates nos alliciunt, minimè cupiemus.*

ITinere confectus incommodô magis, quàm longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaq; in lecto lassitudinem pono: hanc coci, hanc pistoris morã boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quàm nihil sit graue, quod leuiter excipias: quàm indignandũ nihil, nisi ipse indignando astruas. Non habet panem meus pistor: sed habet uillicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & siligineum fames reddet. Ideo non est antè edendum, quàm illa imperet. Expectabo ergo: nec antè edam, quàm aut bonum panem habere cœpero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, paruo assuescere. Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis, à diis optantem prohibent, & occurrunt. Quicquid uult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet, rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus uenter, & contumeliæ patiens. Aestimari non potest, quantam uoluptatem capiam ex eo, quòd lassitudo mea sibiipsa acquiescit. Non unctiones, non balneum, non ullum aliud remedium quàm temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit. hæc qualiscunq; *cœna Diali iucundior* erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subitò. Hoc enim est simplicius & uerius. Nam ubi se præparauit, & indixit sibi patientiam, non æquè apparet, quantum habet ueræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta quæ ex tempore dedit, si non tantùm æquus molesta, sed

placidus

placidus aspexit, si non excanduit, non litigauit, si quod dari debe-ret, ipse sibi non desiderãdo suppleuit, & cogitauit, aliquid consue-tudini suæ sibi nihil deesse. Multa quàm superuacua essent, non in-tellex:mus, nisi cùm deesse cœperunt. Vtebamur enim illis, nõ quia debebamus, sed quia habebamus. Quàm multa antè parabamus, quia alij parauerunt, quia apud plerosq; sunt. ¶ Inter causas malo-rum nostrorum est, quòd uiuimus ad exempla: nec ratione compo-nimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nolle-mus imitari; cùm plures facere cœperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, ubi pu-blicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat. Turpe est, nul-los esse, qui occurrentes uia deiiciant, qui honestum hominem ue-nire magno puluere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui cry-stallina & murrina & cælata magnorum artificum manu, portent. Turpe est uideri eas te habere sarcinas totas, quæ tutò concuti pos-sint. Omnium pædagogia oblita facie uehuntur, ne sol, ne frigus te-neram cutem lædat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorũ, cuius sana facies medicamentum desideret. ¶ Horum omnium sermo uitandus est. Hi sunt, qui uitia tradunt, & aliò aliunde trans-ferunt. Pessimum genus horum hominum uidebatur, qui uerba ge-starent, Sunt quidam qui uitia gestãt. Horum sermo multum nocet. Nam etiã si non statim officit, semina in animo relinquit, sequiturq; nos etiam cùm ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. QVEMADMODVM qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogita-tiones impedit, nec ad seria patitur intẽdi: sic adulatorum & praua laudãtium sermo diutius hæret quàm auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere, prosequitur & durat, & ex interuallo re-currit. Ideo claudendæ sunt aures malis uocibus, & quidem primis. Nam cùm initiũ fecerunt, admissæq; sunt, plus audent. Inde ad hæc peruenitur uerba. Virtus, & philosophia, & iusticia, uerborum ina-nium crepitus est. Vna felicitas est bonæ uitæ, facere omnia liberè, frui patrimonio: hoc est uiuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis uita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & ætati non semper uoluptates decerpturæ, interim dũ po-test, dum poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate ultrò mortem præ-currere, & quicquid illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non ami-cam habes, nõ puerum, qui amicæ moueat inuidiam. Quotidie so-brius prodis: sic cœnas, tãquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud uiuere, sed alienæ uitę interesse. Quanta dementia est, hæredi suo procurare, & sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimi-cum magna faciat hæreditas. Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienæ uitæ censores,

ſuæ hoſtes,publicos prædagogos, aſſis ne feceris Nec dubitaueris, bonam uitam,quàm opinionem bonam malle. Hæ uoces nõ aliter fugiendæ ſunt,quàm illæ quas Vlyſſes niſi alligatus præteruehi noluit.Idem poſſunt,abducunt à patria,à parentibus,ab amicis,à uirtutibus,& in turpem uitam ac miſeram turpius illidunt.Quanto ſatius eſt,rectum ſequi limitem,& eò ſe perducere, ut ea demum ſint tibi iucunda,quę honeſta. ¶ Quod aſſequi poterimus,ſi fecerimus duo eſſe genera rerum,quæ nos aut inuitent, aut fugent.Inuitẽt, ut diuitię,uoluptates,forma,ambitio,cetera blãda & arridẽtia.Fugẽt, labor,mors, dolor,ignominia, uictus aſtrictior. Debemus itaq; exerceri,ne hæc timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus,& ab inuitantibus recedamus,aduerſus potentia concitemur. Non uides quàm diuerſus ſit aſcendentiũ habitus,& deſcendentiũ? Qui per pronum eunt,reſupinant corpora:qui in arduũ, incũbunt. Nã ſi deſcendas,pondus ſuũ in priorẽ partẽ dare: ſi aſcendas retrò abducere,cùm uitio,Lucili,cõſentire eſt. In uoluptates deſcẽditur: in res aſperas & duras ſubeundum eſt.Hîc impellamus, corpora illic refrænemus.Hoc nũc me exiſtimas dicere, eos tantùm pernicioſos eſſe aurib.noſtris,qui uoluptatẽ laudant,qui doloris metus,per ſe formidables rei,incutiunt.Illos quoq; nocere nobis exiſtimo,qui nos ſub ſpecie Stoicæ ſectæ hortantur ad uitia.Hoc enim iactãt, ſolũ ſapientẽ & doctũ eſſe amatorẽ:ſolus aptè ad hãc artẽ æquè cõbibendi & conuiuandi ſapiens eſt peritiſſimus.Quæramus, ad quam uſq; ætatẽ iuuenes amandi ſint. Hæc Græcæ cõſuetudini data ſint. Nos ad illa potius aures dirigamus.Nemo eſt caſu bonus:diſcenda uirtus eſt.Voluptas humilis res & puſilla eſt,& in nullo habẽda precio,communis cum brutis animalibus,ad quàm minima & contẽptiſſima aduolat.Gloria uanum & uolatile quiddã eſt, auraq; mobilius.Paupertas nulli malum eſt,niſi repugnanti.Mors malum non eſt.Quid quæris?Sola ius æquũ eſt generis humani. Superſtitio error inſanus eſt:amandos timet,quos colit,uiolat. Quid enim intereſt,utrũ deos neges,an infames?Hæc diſcenda, imò ediſcẽda ſunt: non debes excuſationes uitio philoſophiæ ſuggerere. Nullã habet ſpem ſalutis æger,quẽ ad intemperantiã medicus hortatur. Vale.

EPIST. 125. *Quòd bonum non ſenſu, ſed intellectu comprehenditur. Et quòd bonum in nullo eſt,niſi in quo ratio.* ¶ Bonum hominis *non ſenſile,ſed intelligibile eſſe: hoc eſt homines ſummum ac uerum bonum non ſenſu,ſed intellectu mente ac ratione percipere.*

P*Oſſum multa tibi ueterum præcepta referre,*
Ni refugis,tenuiſq; piget cognoſcere curas.

Non refugis autem,nec ulla te ſubtilitas abigit. Non eſt elegantię tuæ,tantùm magna ſectari. Sicut illud probo, quòd omnia ad aliquem profectum redigis,& tũc tantùm offenderis,ubi ſumma ſubtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. *Quæritur,*

utrum

utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicunq; uoluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contrà intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam uoluptatem eiiceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et econtrariò nullum dolorem uolentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea nõ essent digni reprehensione, quibus nimium uoluptas placet, quibusq; summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini deditos, & contemnimus illos qui nihil uiriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali parent? His enim tradidistis appetitionis & fugæ arbitrium. Sed uidelicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de uita, quemadmodum de uirtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos uilissimæ parti datur de meliore sententia, ut de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quàm in aliis animalibus tardior. Quòd si quis uellet non oculis, sed tactu minuta discernere, subtilior ad hoc nulla acies quàm oculorum & intentior daretur, bonum malumq; dignoscere: uides in quanta ignorantia ueritatis uersetur, & quàm humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atq; ars aliquid debet habere manifestũ, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata uita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe uos à manifestis beatam uitam sui initium capere dicitis. Dicimus beatè esse, quæ secundum naturam sunt. Quid autem secundum naturam sit, palàm & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum uoluptatem infantiæ donas, ut inde incipiat nascens, quò consummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero iacentem, sexus quoq; incerti, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, apertè uideretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cum maximè uitam accipit, & illum qui maternorum uiscerum latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æquè maturus est: quia non magis infans adhuc boni capax est, quàm arbor, aut mutũ aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animaliq; muto nõ est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoq; non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cùm ad rationem peruenerit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nondum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum. Ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista quæ retuli, distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est. In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non

potest:

potest: in imperfecto iam potest esse bonũ, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo ultimum, quantum ab initio perfectum: ergo nec in utero modo coalescente corpusculo est. Quid ni non sit? non magis quàm in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonũ nouimus: hoc non est in prima fronde, quæ emissa cùm maximè solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba latente: nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cùm frumentum æstas & debita maturitas coxit. QVEMADMODVM omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum nõ est in homine, nisi cùm in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeò non recipit infantia, ut pueritia non speret, adulescentia improbè speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio, intẽtoq; peruenit. Vbi hoc & bonũ, & intelligibile est: ¶ Dixisti, *inquit*, aliquod bonũ esse arboris, aliquod herbę. Potest ergo esse aliquod & infantis. Verùm bonũ nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, prædicatione bonũ dicitur. Quod est, inquis? hoc quod secundum naturã cuiusq; est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicioris meliorisq; naturę est: nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quatuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis hominis & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eandem naturã habent. Illa diuersa sunt, quòd alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis scilicet. Cætera in sua natura perfecta sunt, non uerè perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum uniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autem natura rationalis est: cætera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata uita esse, nec id potest quo beata uita efficitur. Beata autem uita bonis efficitur. In muto animali nõ est quo beata uita efficitur. Ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cùm id incidit, quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur uiæ, cùm ad initiũ eius admotus est. In stabulo quidem nulla uiæ, quamuis sæpe calcatæ, memoria est. Tertium uerò tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum uideri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis nõ est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præsente, & futuro. Animalibus tantùm quod breuissimum est in transcursu datum, præsens: præteriti rara memoria est, nec unquã reuocatur, nisi præsentium occursu. Non potest ergo perfectæ naturæ bonũ in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ uidentur secundum naturã, magnos

esse

esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbatè & indispositè mouentur? Dicerem illa perturbatè & indispositè moueri, si natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturā suam. Perturbatum enim, id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli uitium est, nisi cui uirtus potest esse. Mutis animalib. talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua uirtus, erit aliquid perfectum: sed quale? Nec bonum absolutè, nec uirtus, nec perfectū. Hæc enim rationabilibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonū in nullo est, nisi in quo ratio. Quò nūc pertineat ista disputatio, quęris, & quid animo tuo profutura sit? dico. Et exercet illum, & acuit, & utiq; aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quàm si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, uires corporis alis & exerces? Pecudibus istas maiores ferisq; natura concessit. Quid excolis formam? Cùm omnia feceris, à multis animalibus decore uinceris. Quid capillum ingenti diligētia comis? Cùm illum uel effuderis more Parthorum, uel Germanorum modo uinxeris, uel ut Scythę solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonū ceruice formosior. Cùm te ad uelocitatem parαueris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus uinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonū reuerti tuū? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens, rationalis, animalis. Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum potest plurimū crescere. Tunc beatum esse te iudica, cùm tibi ex te gaudium omne nascetur. Cùm in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed quod uelis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum tunc habebis tuum, cùm intelliges infelicissimos esse felices. Vale.

LIBRI XXII. ET VLTIMI EPIST. FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE MVNDI GVBERNATIONE, DIVINA PROVIDENtia, & qualiter multa mala bonis uiris accidunt,

LIBER VNVS.

CAP. I. *Si prouidentia diuina mūdus agitur cur tam multa bonis accidunt mala? Respondet Seneca primùm: uel intuitu ipsius mundi eiusq; dispositione diuinam prouidentiam satis argui: deinde (cùm inter Deum & homines amicitia sit, imò necessitudo & similitudo quæ uirtute concilietur,) Bonos non tantùm à Deo diligi, sed & eidem filiorum loco certum esse: ut eidem mali seruorum loco sunt. Deùm autem suos & quos diligat seueri patris more durius & disciplina tristiore educare, & eorum tanquam filiorū modestia in opere & laboribus ut malorum licentia & uoluptatibus delectari. Et breuiter, suos in deliciis non habere, sed experiri, indurare & sibi illos præparare.*

VÆSISTI à me, Lucili, quid ita, si prouidentia mundus ageretur, multa bonis uiris acciderent mala. Hoc commodiùs in cōtextu operis redderetur, cùm præesse uniuersis prouidētiam probarèmus, & interesse nobis Deum. Sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & unam contradictionē manente lite integra soluere, faciam rem non difficilem causam deorum agenti. Superuacuū est in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum cursum & discursum fortuiti impetus esse; & quæ casus incitat sæpe turbari, & citò arietare, hanc inoffensam uelocitatem procedere æternæ legis imperio; tantū rerū terra mariq; gestantem, tantum clarissimorum luminum ex dispositione lucentium: non esse materiæ errantis hunc ordinē, neq; quæ temerè coëunt, tanta arte pendere, ut terrarum grauissimū pondus sedeat immotum, & circa se properantis cœli fugam spectet, ut infusa uallibus maria molliāt terras, nec ullum incrementū fluminum sentiāt, ut ex minimis seminibus nascantur ingentia. Nec illa quidem quæ uidentur confusa & incerta, pluuias dico nubesq;, & elisorū fulminum ictus, & incendia ruptis montiū uerticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quę tumultuosa pars rerū circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habēt nō minus, quàm quæ alienis locis cōspectā miracula sunt, ut in mediis fluctibus calentes aquę, & noua insularū in uasto exilientiū maris spacia. Iam uerò si quis obseruauerit nudari littora pelago in se recedēte, eademq; intra exiguū tēpus operiri, credet certa quadam

uolutatione modò contrahi undas, & introrsum agi, modò erumpere, & magno cursu repetere sedem suã: cùm illæ interim portionibus crescũt, & ad horam ac diem subeunt ampliores minoresq;, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitriũ oceanus exundat: suo ista tempori reseruentur. Eo quidem magis, quòd tu non dubitas de prouidentia, sed quereris, in gratiã te reducam cum diis, aduersus optimos optimis. neq; enim rerum natura patitur, ut bona bonis noceant. Inter bonos uiros ac Deum amicitia est, conciliante uirtute. Amicitia dico, imò etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus, tempore tãtùm à Deo differt, discipulus eius, æmulatorq;, & uera progenies, quem parens ille magnificus, uirtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaq; cùm uideris bonos uiros acceptosq; diis laborare, sudare, per arduũ cõscendere, malos aũt lasciuire, & uoluptatib. fluere: cogita filiorum hos modestia delectari, uernularũ licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audacia. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum uirum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. 2. *Præterea uiro bono nihil mali accidere, uiri boni saporem & colorem aduersis nihilo plus mutari, quàm mare incurrentibus in id fluuiis mutetur: Aduersa uirum bonum sentire, sed uincere, in illis se exercere, otium pœnam sibi putare, omnia in bonum uertere, uirtutem sine aduersario marcessere. Deum suos filios exercere, non quo more solent matres muliebriter, sed quo patres durius & plerunque cum lachrymis. Per inertiam languere saginata. Virum bonum etiamsi succiderit de genu pugnare: Deum suos optimos fieri uelle, benè pugnando atque etiam uincendo. Pari illo gaudere, uiro forti, cum mala fortuna composito. Nihil pulchrius in his terris Deo occurrere posse, quàm uirum fortem & Catoni similem.*

QVare multa bonis uiris aduersa eueniũt? Nihil accidere bono uiro mali potest. Non miscentur contraria. QVEMADMODVM tot amnes, tantum supernè deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum uis fontium nõ mutant saporem maris, neq; remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum uiri fortis nõ uertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potẽtior: nec hoc dico, nõ sentit illa, sed uincit, & alioquin quietus placidusq; contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autẽ uir, modò erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? Cui nõ industrio ocium pœna est? Athletas uidemus, quibus uirium cura est, cum fortissimis quibuscunq; confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, ut totis cõtra ipsos uiribus utantur, cædi uexariq; patiantur. Et si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur. Marcet sine aduersario uirtus. Tunc apparet quanta sit, quantum ualeat, polleatq;, cum quid possit

sit patientia, ostendit. Scias licet idem uiris bonis esse faciendum, ut dura ac difficilia non formident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni consulant in bonum uertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non uides quãto aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi exercitari iubent liberos ad studia obeunda maturè, feriatis quoq; diebus non patiuntur esse ociosos, & sudorem illis, & interdum lachrymas excutiunt. At matres fouere in sinu, continere in umbra uolunt. Nunquam flere, nunquam cõtristari, nunquam laborare. Paternum Deus habet aduersus bonos uiros animum, & illos fortius amat: & operibus, doloribus, ac damnis exagitat, ut uerum colligãt robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantùm, sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illæsa felicitas. At ubi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias duxit, nec ulli malo cedit: sed etiam si succiderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quàm optimos atq; excellentissimos uult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego uerò non miror, si quando uoluptatem capiunt, spectando magnos uiros colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum uoluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram uenabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit, tantoq; spectaculum est gratius, quantò id honestius fecit. Non sunt ista quæ possunt deorum in se uultum conuertere, sed puerilia, & humanæ leuitatis oblectamẽta. Ecce spectaculũ dignũ, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, uir fortis cum mala fortuna cõpositus, utiq; si & prouocauit. Non uideo, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum uelit, quàm ut spectet Catonem, iam partibus nõ semel fractis stantem, nihilominus inter ruinas publicas erectum. Licet, inquit, omnia in unius conditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, & Cæsarianus portas miles obsideat: Cato quà exeat, habet. Vna manus latam libertatem nostram faciet. Ferrum istud etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles ædet operas. Libertatem quam patriæ non potuit dare, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentq; alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio, sed quæ nõ deceat magnitudinem nostram. Tam turpe est Catoni mortem ab ullo petere, quàm uitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille uir acerrimus sui uindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam, cùm etiam studia nocte ultima tractat, cùm gladium sacro pectori infigit, cùm uiscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamq; quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & inefficax uulnus: nõ fuit Dijs immortalibus satis, spectare Catonẽ semel: retenta

ac renouata uirtus est, ut in difficiliori parte se ostenderet. Nō enim tam magno animo mors initur, q̄ repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos consecrat, quorum exitum etiam qui timent, laudant.

CAP. 3. *Aduersa pro ipsis quibus accidant, imò & pro uniuersis hominibus esse: quinimò & uolentibus accidere. Item fato & rectè sic esse: postremò nunquā uiri boni miserendum ostendit. Ut uerò à primo membro incipiamus: Mala & aduersa quæ uocamus pro ipsis hominibus esse probat hoc modo. Mutium Scæuolam feliciorem fuisse dextra sua ignes hostium premendo, quàm si in sinu amicæ eam fouisset: Feliciorem Fabricium agrum suum arantē, & ad focum radices & herbas cœnantē, quam si in uentrem suum longinqui littoris pisces & peregrina aucupia congessisset. Rutilium fœliciorem fuisse in suo exilio, quàm L. Syllam in media urbe sanguinem ciuium fundentem. Regulum pro honesto dura tolerantem fœliciorem Mecœnate uoluptatibus immodicis dedito, quemq; fortem malle se Regulum nominari, quàm Mecœnatem. Fœliciorem Socratem fuisse cicutam uelut medicamentum immortalitatis educentem mollibus istis omnibus, quibus de gemma potus ministratur, qui quicquid biberint remittunt tristes. Inimicitias potentum æquo animo eum laturum, qui Catonem conspexerit Pompeio, Cæsari, & Crasso se opponentem: à deterioribus anteferri, qui Vatinio eum postpositum conspexerit. Ciuilia bella fortiter excepturum, qui in Catonē coniecerit oculos pro causa bona tam pertinaciter militantem.*

SEd iam procedente oratione ostendam, quàm non sint quæ uidentur, mala: nunc illud dico, ista quæ tu uocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primùm pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro uniuersis: quorum maior Diis cura est, quàm singulorum. Post hæc uolentib. accidere ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista sic esse, rectè eâdem lege his euenire qua sunt boni: persuadebo deinde tibi, ne unquam boni uiri miserearis. *potest enim miser dici, non potest esse.* Difficillimum ex omnibus quæ proposui, uidetur, pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quæ horremus ac tremimus. ¶ *Pro ipsis* est, inquit, in exilium proiici, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedij causa quibusdam & radi ossa, & lædi & extrahi uenas, & quædam amputari mēbra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant, hoc utique patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt: tam hercules quàm quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt, simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & cæteris quæ necant per uoluptatem. Inter multa magnifica Demetrij nostri & hæc uox est, à qua recens sum, sonat adhuc & uibrat in auribus meis. *Nihil, inquit, mihi uidetur*

tur

tur infelicius eo, cui nihil unquam aliquid euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri, ubi ex uoto illi fluxerunt omnia, uel ante uotum: malè tamen de illo Dij iudicauerunt. Indignus uisus est, à quo uinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum aduersarium mihi assumam? statim arma submittet. Non opus est in illum tota potentia mea, leui comminatione pelletur. Non potest sustinere uultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine uinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria uinci, qui sine periculo uincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares, quærit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemq; & rectissimum aggreditur, aduersus quem suam uim intendat. Ignem experitur in Mutio, paupertatē in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenū in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, nō inuenit. ¶ Infelix est Mutius, quòd dextera ignes hostium premit? & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quòd Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo, felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quòd rus suum, quantum à rep. uacauit, fodit? quòd bellum tam cum Pyrrho, quàm cum diuitiis gerit? quòd ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro triumphalis senex euulsit? Quid ergo, felicior esset, si in uentrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret? Si conchyliis superi atq; inferi maris, pigriciam stomachi nauseantis erigeret? Si ingenti pomorum strue cingeret, primæ formæ feras captas multa cæde uenantium. ¶ Infelix est Rutilius, quòd qui illum damnauerunt, causam dicent omnibus seculis: quòd æquiore animo passus est se patriæ eripi, quàm sibi exiliū: quòd Syllę dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus nō tantùm retrò cessit, sed lōgius fugit? Viderint, inquit, ista quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinē, & supra Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Syllanæ spoliariū est) senatorum capita, & passim uagātes per urbem percussorum greges, & multa milia ciuium Romanorū, uno loco post fidē, imò per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exulare nō possunt. Quid ergo, felix est Lucius Sylla, quòd illi descendenti ad forū gladio submouetur, quòd capita consularium uirorū patitur ostendi, & precium cædis per quæstorē ac tabulas publicas numerat? Et hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. ¶ Veniamus ad Regulū: quid illi fortuna nocuit? quod illum documentū fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocunq; fatigatū corpus reclinauit, uulneri incumbit, & in perpetuam uigiliā suspensa sunt lumina. Quanto plus tormēti, tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quàm nō pœniteat hoc precio æstimasse uirtutē? Refice tu illū, & mitte in senatū:

eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mecœnatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ uxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lene resonantium quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille uoluptatibus mentem anxiam fallat, tam uigilauit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam à patientia respicit: hunc uoluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur uexat causa patiendi. Non usq; eò in possessionem generis humani uitia uenerunt, ut dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quàm Mecœnates uelint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere Mecœnatem se quàm Regulum nasci maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. ¶ Malè tu natum Socratem iudicas, quòd illam potionem publice mixtam non aliter quàm medicamentum immortalitatis eduxit, & de morte disputauit usque ad ipsam? Malè cum illo actum est? Congelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto uenarum uigor constitit. Quanto magis huic inuidendum est, quàm illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exectæ uirilitatis aut dubie, suspensam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint, uomitu remittunt tristes, & bilem suam regustantes. At ille uenenum lætus & libens hauriet. ¶ Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamq; illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. Quem sibi rerũ natura delegit, cum quo metuenda colliderct. Inimicitię potentum graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Cæsari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteiri: Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse: toto terrarum orbe pro causa bona tam feliciter quàm pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre: faciat. Quid per hoc consequar? ut omnes sciant, non esse hæc mala, quib. ego dignum Catonem putaui.

CAP. 4. *Pro ipsis bonis uiris aduersa esse, ex eo etiam cõstare quòd uiri boni non minus aduersis delectentur, quàm fortes milites belli triumpho: quòd uirtus sit periculi auida, quòd calamitas uirtutis sit occasio: quòd Deus quos amet, induret, recognoscat, exerceat. Eadem ratione Ducem in castris periculosa fortissimis militibus imperare. Durè generosos spiritus Deum tentare. Nunquam uirtutis molle documentum esse. Certamen esse non sæuitiam quæcunque ipsi patiamur. Doloris assiduitate nautis, ferendo mari corpora dura fieri: agricolis, manus tritas: lacertos militibus, ad excutiẽda tela excitari: agiliora membra cursoribus: ad contemnendam malorum patientiam, animum non alia uia quam patientia peruenire. Ita Nihil miserum fore, quod sit consuetum. Arborem nunquam solidam neq; fortem esse nisi in quam frigus & uentus incurset: ipsa enim uexatione constringi & radices certius figere.*

Pro-

PRospera in plebem ac uilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresq; mortalium sub iugum mittere, proprium magni uiri est. Semper uerò esse fœlicem, & sine morsu animi uelle transire uitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es uir: sed unde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ uirtutis? Descendisti ad Olympia si nemo præter te, coronam habes, uictoriam non habes. Non gratulor tanquam uiro forti, sed tanquam consulatum præturam'ue adepto honore auctus es. Idem dicere & bono uiro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua una uim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quòd non fuisti miser: transisti sine aduersario uitam. Nemo sciet, quid potesit, nec tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento: quid quisq; posset, nisi tentando non didicit. Itaq; quidam ultrò se cessantibus malis obtulerunt, & uirtuti iter in occasionem per quā enitescerent, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni uiri aliquando rebus aduersis, non aliter quàm fortes milites belli triumpho. Ego Mirmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audiui querentē: Quàm bella, inquit, ætas perit. Auida est periculi uirtus, & quò tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares uiri gloriantur uulneribus, læti fluentem meliore casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur, qui saucius redit. Ipsis inquam Deus cōsulit, quos esse quàm honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animosè fortiterq; faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerū difficultate. Gubernatorē in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quātum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? Vnde possum scire, quātum aduersus ignominiam & infamiam, odiumq; populare constantię habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus, fauor sequitur? Vnde scio, quàm æquo animo laturus sis orbitatem filiorum, si quoscunq; sustulisti, uides? Audiui te, cùm alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere uetuisses. Nolite obsecro nos expauescere ista, quæ dij immortales uelut stimulos admouēt animis. Calamitas uirtutis occasio est. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos uelut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum ueniet. Magis urgent sæua inexpertos. Graue est, non assuetis ferre ceruicibus iugum. Ad suspicionem uulneris tyro pallescit, audacter ueteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe uicisse post sanguinem. *Hos itaq; Deus, quos amat, indurat, recognoscit, exercet.* Eos autem quibus indulgere uidetur, quibus parcere, molles uenturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum. Veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis uidetur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum

quenq; aut mala ualetudine, aut luctu, aut incōmodis afficit? Quia in castris quoq; periculosa fortissimis imperat dux. Lectissimos mittit, q nocturnis hostes aggrediātur insidiis, aut explorent iter, aut p̄sidiū loco deiiciāt. Nemo eorū q exeūt, dicit, Malè de me Imperator meruit: sed, Bene iudicauit. Idē dicant quicūq; iubētur pati, timidis ignauisq; flebilia: Digni uisi sumus Deo, in quib. experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite eneruatam felicitatem, qua animi marcescunt, & nisi aliquid interuenit quod humanæ sortis admoneat, uelut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper à flatu uindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius cœnatione subditus & parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringit. Cùm omnia quæ excesserint modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebum, in uanas mētem imagines euocat, multum inter falsum ac uerum mediæ caliginis fundit. Quid ni id satius sit perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad uirtutem, sustinere, quàm infinitis atq; immodicis bonis rumpi? Leuior ieiunio mors est, cruditate dissiliunt. Hanc itaq; rationem dij sequuntur in bonis uiris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè uerberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorū fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent uulnera præbere uulneribus. Quid mirū, si durè generosos spiritus Deus tentat? Nūquam uirtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patimur. Non est seuitia, certamen est: quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, ut cōtra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nautis corpora ferendo mari dura. Agricolis manus tritæ. Ad excutiēda tela militares lacerti ualent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoq; solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnēdam malorum patientiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes cōsidera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum uagarum gentium occursat. Perpetua illos hyems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi uidentur? Nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. Paulatim enim uoluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæq; sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit. Vilis, & hic quærendus manu uictus, horrenda iniqui-

tas cœ-

tas cœli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas uidetur, tot gentium uita est, Quid miraris bonos uiros, ut confirmentur concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens uentus incursat: ipsa enim uexatione cõstringitur & radices certius figit. Fragiles sunt, quæ in aprica ualle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis uiris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa uersari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala nisi malè sustinenti.

CAP 5. *Pro omnibus aduersa esse, hoc est omnium bono cedere nunc probat. Aduersa quæ patimur per se nec bona nec mala esse, sed bona tũc demum cùm bonis uiris: mala, cùm malis Deus tribuerit. Deus uult Appium & Metellum cæcos esse, cæcitas res detestabilis dici non poterit, cùm bonis uiris ita accidat. Putas diuitias esse bonũ? Atqui Ellio lenoni & similibus plerunque obueniunt quas non in templis sed in fornice aliquo metricum consecrent? Is fructus ad nos tandem redibit: Ea quæ ipsi concupiscamus, non esse à nobis tam sollicite expetenda, cum Deus ad turpissimos ea deferat, & ab optimis abigat. Fortes uiros arma pro patria sumere & pro ea dimicare conspicimus, interim dum præcisi & professi impudicitiam in urbe securè uersantur. Labor optimos citat: & senatus per totum diem cõsultat sæpe, interim dum uilissimus quisq; in campo ocium suum oblectat.*

ADiice nunc, quod *pro omnibus* est optimum, quemq; (ut ita dicã) militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapiẽti uiro, ostendere hæc quæ uulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala, Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis uiris tribuerit: & mala esse, si malis tantùm irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaq; careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiæ bonum, Itaq; habeat illas & Ellius leno, ut homines pecuniam cùm in templis consecrauerint, uideant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quàm si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum uirum debilitari, aut confringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porrò, non est iniquum, fortes uiros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro uallo obligatis stare uulneribus: interim in urbe securos esse, præcisos & professos impudicitiam? Quid porrò, non est iniquum, nobilissimas uirgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem consultat sæpè cùm illo tempore uilissimus quisq;, aut in campo ociũ suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni uiri laborant, impediuntur, uolentes quidem, nõ trahũtur à fortuna, sequuntur illam, & æquo gradu, si sciissent, antecessissent.

CAP. 6. *Vltro etiã, uiros bonos, res suas omnes, liberos, corpus, imò et spiritũ Deo petenti offerre: neq; Deo seruire, sed assentiri potius ostendit.*

HAnc quoq; animosam Demetrij fortissimi uiri uocem audisse me memini: Hoc unum inquit, dij immortales, de uobis queri possum, quòd non antè mihi uoluntatem uestram notam fecistis. Prior enim ad ista uenissem, ad quæ nunc uocatus assum. Vultis liberos sumere? illos uobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto, citò totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullā moram faciam, quominus recipiatis quod dedistis. A uolente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis, sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinēti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio.

CAP. 7. *Fato & lege in æternum dicta omnia agi. Virum bonum fatis uocantibus præbere se rapiendum, cum ipso etiam uniuerso. Eum qui uiuere nos iubeat, eundem & iubere mori. Res aduersas quæ bonis accidunt, uitiū non esse artificis, sed materiæ. Igne aurum: miseria fortes uiros probari. Virum bonum etiam illic stare ubi sol trepidet.*

EO quidem magis, quòd scio omnia certa, & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuiq; temporis restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendū est: quia non (ut putamus) incidunt cuncta, sed ueniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna uideatur uarietate singulorum uita distingui, summa in unum uenit. Accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? Ad hoc parati sumus. Vtatur, ut uult, suis natura corporibus. Nos læti ad omnia & fortes cogitem⁹, nihil perire de nostro. Quid est boni uiri? præbere se fato. Grande solatium est, cum uniuerso rapi. Quicquid est quòd nos sic uiuere iussit, sic mori iussit. Eadē necessitas & deos alligat, irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus uehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Sēper paret, semel iussit. ¶ Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, & acerba funera asscriberet? Non potest artifex mutare materiam. Hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, cohærent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in uigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur uir, cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accidēt dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes uiros. Vide quàm altè se extendere debeat uirtus. Scies illi non per secura uadendum esse.

Ardua prima uia est, & qua uix mane recentes
Enituntur equi, medio est altissima cœlo,

Vnde

Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe uidere
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona uia est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quæ me subiectis excipit undis,
Ne ferar in præceps, Thetis solet ipsa uereri.

Hęc cum audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, uia: ascẽdo. Est tanti per ista ire casuro. Non desinit animum metu territare:

Vtq; uiam teneas, nulloq; errore traharis,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Hæmoniosq; arcus, uiolentiq; ora leonis.

Post hæc ait: Finge datos currus. His quibus deterreri me putas, incitor. Libet illic stare, ubi ipse sol trepidat: humilis & inertis est, tuta secare: per alta uirtus it.

CAP. 8. *Miserendum non esse uiri boni: nihil enim quod miserum sit ei accidere. Mala quæ nos putamus, mala non esse. Quæ re ipsa mala sunt, Deum à bonis amouisse, scelera scilicet, flagitia, cogitationes improbas, auida consilia, libidines cæcas, auariciam. Bono id accidere Deum pati, quod ipse uir bonus uelit nonnunquam sibi accidere, Dura patiendo, docere alios pati. Vera bona quæ nobis à Deo data sunt, certa ac mansitura & introrsus obuersa esse. Ad patientiam formandum esse cuiq; animum: contemnendam esse paupertatem, dolorem, mortem, fortunam.*

QVare tamẽ bonis uiris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille uerò nõ patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida cõsilia, & libidinẽ cæcã, & alieno imminẽtem auariciam. Ipsos tuetur ac uẽdicat. Nunquid hæc quoque à Deo aliquis exigit, ut bonorũ uirorum etiam sarcinas seruet? Remittunt ipsi hãc Deo curam, externa cõtemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonę mẽtis existimãs. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod uir bonus aliquãdo uult sibi accidere? Filios amittũt uiri boni. Quid ni, cũ aliquãdo & ipsi occidant? In exilium mittũtur. Quid ni, cũ aliquãdo ipsi patriam non repetituri relinquãt? Occiduntur. Quid ni, cũ aliquãdo ipsi sibi manus afferant? qui etiam quædam dura patiũtur, ut alios pati doceant? Nati sunt in exemplar. Puta itaq; Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis uos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circũdedi, & animos inanes, uelut longo fallaciq; somnio lusi. Auro illos, argẽto & ebore adornaui, intus boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non quà occurrunt, sed quà latent, uideritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidẽ tenuis. Itaq; dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitẽt & imponunt: cum aliquid inciderit, quod disturbet ac detegat, tũc apparet quãtum altæ ac ueræ fœditatis alienus splendor abscõderit. Vobis dedi bona, certa, mãsura: quãto magis uersaueritis, & undiq;

diq; inſpexeritis,tãto uidebitis meliora maioraq;: quæ permiſi uobis,metuẽda contemnere,cupiẽda faſtidire. Non fulgetis extrinſecus:bona ueſtra introrſus obuerſa ſunt. Sic mũdus exteriora cõtempſit,ſpectaculo ſui lætus. Intus omne poſuit bonũ. Non egere felicitate,felicitas ueſtra eſt. At multa incidũt triſtia,horrẽda, dura tolleratu:quia nõ poteram uos iſtis ſubducere,animos ueſtros aduerſus omnia armaui. Ferte fortiter:hoc eſt,quo Deum antecedatis. Ille extra patiẽtiam malorum eſt,uos ſupra patiẽtiam. *Contemnite paupertatem*. Nemo tam pauper uiuit,quàm natus eſt. *Contemnite dolorem*: aut ſoluetur,aut ſoluet. *Contemnite mortẽ*:aut finit,aut trãsfert uos. *Contemnite fortunam*:nullum illi telum quo feriret animũ, dedi. Ante omnia curaui,ne quis uos teneret inuitos. Patet exitus. Si pugnare non uultis,licet fugere. Ideoq; ex omnib. rebus,quas eſſe uobis neceſſarias uolui,nihil feci facilius,quã mori. Prono animã loco poſui, trahitur. Attendite modò,& uidebitis quã breuis ad libertatẽ & quã expedita ducat uia. Non tam longas in exitu uobis quã intrãtibus moras poſui: alioqui magnum in uos regnum fortuna tenuiſſet, ſi homo tam tardè moreretur, quàm naſcitur. Omne tẽpus, omnis uos locus doceat,quã facile ſit renũciare naturæ,& munus ſuũ illi impingere. Inter ipſa altaria & ſolennes ſacrificãtium ritus, dum optatur uita, mortem condiſcite. Corpora opima taurorũ exiguo cõcidunt uulnere, & magnarum uirium animalia humanæ manus ictus impulit,tenui ferro conmiſſura ceruicis abrumpitur, & cum articulus ille,qui caput collumq; cõmittit, inciſus eſt, tanta illa moles corruit. Non in alto latet ſpiritus, nec utiq; ferro eruẽdus eſt. Non ſunt uulnere impreſſo ſcrutãda præcordia. In proximo mors eſt. Non certũ ad hos ictus deſtinaui locum:quacũq; peruiũ eſt, ipſum illud quod uocatur mori. Quo anima diſcedit à corpore,breuius eſt,quã ut ſentiri tãta uelocitas poſſit: ſiue fauces nodus eliſit: ſiue ſpiramentum aqua præcluſit:ſiue in caput lapſos ſubiacentis ſoli duricia comminuit:ſiue hauſtus ignis curſum animæ remeãtis interſcidit: quicquid eſt, properat. Ecquid erubeſcitis? Quod tam citò fit, timetis diu?

LIBRI DE DIVINA PROVIDENTIA FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM DE PAVPERTATE LIBER VNVS: CONtinens ſententias è Senecæ ſcriptis concinnatas,in morem centonis.

Hic tractatus deſumptus eſt, ex libris Epiſtolarum Senecæ, Epiſtola 3.10.18. & alijs.

Honeſta, inquit Epicurus,res eſt paupertas læta. Illa uerò iam paupertas non eſt, ſi eſt læta. Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt. Non qui parum habet,ſed qui plura cupit,pauper eſt. Quid enim refert, quantum illi in ar-

ca, quãtum in horreis lateat, quãtum pascat aut fœneretur, si alieno imminet, si nõ acquisita, sed acquirẽda cõcupiscit? Quis sit modus diuitiarum, quæris. Primò, habere quod necesse est: secũdò, quod satis est. Nulli potest secura uita cõtingere, qui de re producẽda nimis cogitat. Nullum bonum iuuat habẽtem, nisi ad cuius amissionẽ præparatus est animus. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ cõposita paupertas. Lex aũt naturæ, scis quos terminos nobis statuit? Non esurire, nõ sitire, non algere. Non est necesse superbis assidere liminibus, non est necesse maria tẽtare, nec castra sequi: facile est quod natura desiderat, & appositũ. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam terunt, quæ nos senescere cogũt, quæ in aliena littora impingũt. Ad manũ est quod satis est. Cui cũ paupertate bene cõuenit, diues est. Modus quidẽ honestæ cõtinentiæ, si alicui sua nõ uidentur amplissima, licet totius mũdi dominus sit, miser est. Miser est, qui se beatissimum nõ iudicat, licet toti mũdo imperet. Nihil habeamus, quod cũ magno emolumẽto insidiãtis, eripi possit. Quãminimũ in corpore tuo sit spoliorũ. Nemo ad humanum sanguinẽ uenit propter ipsum, uel admodum pauci. Nudum latro trãsmittit: etiam in obsessa uia pauperi pax est. Is maximè diuitiis affluit, qui minimè diuitiis indiget. Si ad naturam uiues, nũquam eris pauper: si ad opinionẽ, nũquam diues. Exiguum natura desiderat, immẽsum opinio. Si cõgeratur in te quicquid multi locupletes possederũt, si ultra priuatũ pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura uestiat, eò deliciarum opumq; perducat, ut terram marmoribus abscõdas, non tãtùm liceat habere, sed calcare diuitias: accedant statuæ & picturæ, & quicquid ars ulla luxuriæ auro & argento elaborauit, maiora cupere ab his disces. Desideria naturalia, finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant nõ habent. Nullus enim terminus falso est: ueritati aliquid extremum est. Error immensus est. Retrahe te ergo à uanis: & cùm uoles scire an naturalem, an uanam habeas cupiditatem, considera num alicubi consistat. Si longè progressa semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Paupertas expedita est, secura est. Cùm classicum cecinit, scit non se peti: cùm aliquò conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. At cum nauigandum est, non strepitu portus, non unius comitatu inquieta sunt littora. Non circumstat illum turba hominũ, ad quos pascendos transmarinarum regionum optanda est fertilitas. Facile est pascere paucos uentres, & nihil aliud desiderantes, quàm impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. Sanus diues est, qui licet habeat diuitias, eas tamen ut egens habet. Quid ergo est, quare recuses eam contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si uis uacare animo, ut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. Frugalitas, pau-

per-

pertas uoluntaria est. Perpeſsi ſunt multi inopiā hominum, reges: uixerunt Barbari radicibus, & dictu fœdam tulerunt famē. Hæc omnia paſsi ſunt pro regno, quò magis mireris, alieno.

Rebus in aduerſis facile eſt contemnere uitam,
Fortius ille facit, qui miſer eſſe poteſt.

Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum à furoribus liberet? Multis diuitias paraſſe, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio. Non in rebus uitium, ſed in animo ipſo eſt. Iſtud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil refert, utrum ægrum in lecto ligneo, aut in aureo colloces, quocunque illum tranſtuleris, morbum ſuum ſecum transfert: ſic nihil refert, utrum æger animus in diuitiis uel in paupertate ſit: malum ſuum illum ſequitur. Ad ſecuritatem non eſt opus fortuna. Quod enim neceſſitati ſat eſt, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, ſi ſciemus, quàm non ſit graue pauperes eſſe. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude hoſpes contemnere opes, & te quoq; dignum
Finge Deo.——

Nemo alius dignus Deo eſt, niſi qui opes cōtempſit. Quare poſſeſſiones tibi non interdico, ſed efficere uolo, ut illas intrepidè poſſideas. Quod uno conſequêris modo, ſi te etiam ſine illis bene uicturum ſperaueris: & id tibi perſuaſeris, ſi illas tanquam exituras aſpexeris ſemper. Diſcedit quiſquis non te, ſed aliud ſequebatur. Ad hoc unum eſt amanda paupertas, quòd à quibus amêris, oſtendat: multum eſt, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille eſt, qui in diuitiis pauper eſt. Nemo naſcitur diues. Quiſquis exit in lucem, iuſſus eſt pane & lacte eſſe cōtentus. Ab his initiis regna nos capiunt. Panem & aquam natura deſiderat. Nemo ad hæc pauper eſt. Intra quæ ſi quis deſiderium ſuum clauſit, cum ipſo Ioue de felicitate contendat. Diuitiæ ſunt magnæ, ad legem naturæ compoſita paupertas. Res inquieta felicitas eſt: ipſa ſe exagitat, mouet cerebrum, non uno modo grauis. Alios in alium iritat, alios in potentiam: illos inflat, alios mollit. Si uis ſcire quàm nihil mali ſit in paupertate, compara inter ſe uultum pauperis & diuitis. Sæpius pauper & fidelius ridet: nulla ſollicitudine concutitur, in alto eſt. Cura uelut nubes leuis trāſit. Horum, qui felices uocantur, hilaritas ficta eſt: hic enim grauis & ſub purpura lucet, non palàm triſticia eſt: eo quidem grauior, quòd non licet palàm eſſe miſeros, ſed inter ærumnas cor ipſum exedentes, neceſſe eſt latêre felicem. Abſtrahunt à recto diuitiæ, honores, potentiæ, & cætera: quæ opinione hominū chara ſunt, precio ſuo uilia. Neſcimus æſtimare res, de quibus non cum fama, ſed cum rerum natura deliberandum eſt. Nihil habent iſta magnificum, quod mentes noſtras in ſe trahit, præter hoc quòd

mirari

mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur, laudata sunt. Hanc præcedentem causam habent diuitiæ. Inflant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam contrahunt, eò usque mētem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona omni culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitāt: extollunt quidem animos & delectant, sed sine tumore. Quæ bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiæ insolentiam.

LIBRI DE PAVPERTATE FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD GALIONEM DE REMEDIIS FORTVITORVM. EST oratio per dialogum sensus & rationis.

Remedia præbet uaria, ijs nimirum quibus malum uideatur, mori, decollari, peregrè, aut iuuenem mori, insepultum iacere, ægrotare, malè audire apud homines, exulare, doloribus & paupertate premi: non esse potentem, pecuniam, oculos, liberos, bona, amicos & uxorem amisisse.

LIcet cunctorum poetarum carmina gremiū tuum semper illustrent, aliquando deliberās, hoc tibi opusculum pro accidentibus casib. dirigere curaui, quod non præcedentes, sed posteri narrabūt. Vnde ergo primùm incipimus? Si tibi uidetur, à morte. Ab ultimo, inqs: imò à maximo. Ad hoc præcipuè gens humana contremit: nec immeritò tibi uidetur hoc facere. Cæteri timores habent aliquem post se locū: mors omnia abscidit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omniū quæ horremus, ad hanc exitus spectat aliorū quæ per circuitū. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicāt, hoc timent. Quicquid aliud extimescimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo forma, ut siquis tibi palàm mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

¶ *Morieris?* Ista hominis natura est, nō pœna. Morieris. Hac cōditione intraui, ut exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere. Morieris. Peregrinatio est uita. Multùm cum deambulaueris, demum redeundum est. Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc ueni, hoc ago, huc me singuli dies adducūt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In hæc uerba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod uitare non possis. Istud non effugit, etiam qui distulit. Morieris. Nec primus, nec ultimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exautorari molestè tulit? Quò transit orbis, ego transibo. Quid? ego nescio me esse animal rationale & mortale? Ad hanc conditionem cuncta gignuntur. Quod cœpit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Aes alienum

num meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere nō possum. Morieris. Dii melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

¶ *Sed decollaberis?* Quid interest, utrum cæsim moriar, an punctim? Sed sæpe ferieris, & multi in te gladij cōcurrent. Quid refert, quàm multa sint uulnera? Non potest amplius quàm unū esse mortiferū.

¶ *Peregrè morieris?* Vndecūq; ad inferos una uia est. Peregrè morieris. Ego quod debeo, soluere paratꝰ sum. Videat fœnerator, ubi me appellet. Peregrè morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregrè morieris. Non est grauior foris quàm domi somnus. Peregrè morieris. Hoc est: in patriam sine uiatico peruenire.

¶ *Sed iuuenis morieris?* Optimum est, antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc unum est, quod æquè ad iuuenem quàm ad senē pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolescentes & impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimū est mori, cùm iuuat uiuere. Iuuenis morieris. Quicunq; ad extremū fati sui uenit, senex moritur. Non enim refert quæ sit hominis ætas, sed quę sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, certè uel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam; sed quot acceperim: si plus uiuere non possum, hæc est senectus mea.

¶ *Insepultus iacebis?* Quid aliud respondeam, quàm illud Maronis:

—— *Facilis iactura sepulchri.*

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

—— *Cœlo tegitur, qui non habet urnam.*

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura. Istud non sentienti superuacuum est; sentienti onus. Insepultus iacebis. At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exiccet. Nulla est sepultura: non sepelimur, sed proiicimur. Non sepelieris. Quid inter tutissima trepidas? Vltra pœnarum omnium terminum iste locus est. Vitæ multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed uiuorum inuenta est sepultura: ut corpora & uisu, & odore fœda amouerentur, alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

¶ *Aegroto?* Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantùm, aut in prælio uir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo uirtus. Aegroto. Non potest istud toto seculo fieri. Aut ego febrem relinquā, aut ipsa me. Semper unà esse non possumus. Cùm morbo mihi res est: aut uincetur, aut uincet.

¶ *Malè de te loquuntur homines?* Sed mali. Mouerer, si de me Marcus Cato, si Lælius sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerētur.

tur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest ullam authoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat. Malè de te loquuntur. Mouerer, si iudicio hoc facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Malè de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, nō quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatū est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrēt.

¶ *Exulabis*? Erras: cum omnia fecerim, patriam meam trāsire non possum. Omnium una est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcūq; terram uenio, in meam uenio. Nulla terra exilium est, sed altera patria est. Non eris in patria. Patria est, ubicunq; bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. In ipsius potestate est, quid sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis, alterius loci ciuitate donaberis.

¶ *Dolor imminet*? Si exiguus est, feramus: leuis est patientia. Si grauis est, feramus: nō leuis est gloria. Dolor clamorem exprimit, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: imò tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles naturà sumus. Naturam infamare nolite: illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quòd ille sequitur fugientes?

¶ *Paupertas mihi grauis est*? imò tu paupertati. Non in paupertate uitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia uideris. Pauper sum. Nihil deest auibus. Pecora in diem uiuunt: feris ad alimenta solitudo sua sufficit. Accepit ille grandem pecuniam: absq; dubio superbiam accepit.

¶ *Non sum potens*? Gaude: impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis ærario, quis plenis loculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniæ æstimas, pecuniæ loculus est. Multum habet. Vtrum auarus, an prodigus est? Si auarus, nō habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, sæpe dolet, sæpe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscæ sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicæ. Prædam sequitur ista turba, non hominem.

¶ *Pecuniam perdidi*? Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidi. Sed habuisti. Pecuniam perdidi. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidi. O' te felicem, si cum illa auariciam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen utcunque felicior, quòd tanto malo materia subducta est. Perdidi pecuniam: & illa quidem quàm multos. Eris nunc in uia expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis hæredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas: remedium est. Defles, gemis, miserum te clamitas, quòd opibus excussus es. Tuo uitio ista

tibi iactura tam tristis est. Non tam molestè ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdidi pecuniam: nempe quam ut tu haberes, alius antè perdiderat.

¶ *Oculos perdidi?* Habet & nox suas uoluptates. Oculos perdidi. Quàm multis cupiditatibus uia incisa est, quàm multis rebus carebis, quas ne uideres, uel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem. Huic oculi adulterium monstrant; huic incestum, huic domum quam concupiscat, huic urbem, & mala omnia. Certè irritamenta sunt uitiorum, ducesq; scelerum.

¶ *Amisi liberos?* Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quàm rara est sine isto casu dom⁹. Quid si infelicem uoces arborem, quòd stante ipsa, cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum uulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo fati, qui & ætatis. Non quomodo quisq; uenit, emittitur. Quid tamen est quo indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periêre perituri. Sed ego illos superstites optabam. Verùm hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quàm tui: apud te precariò morabantur. Educãdos tibi fortuna mandauerat: recepit illos, non abstulit. Naufragiũ feci. Cogita non quid perdideris, sed quòd euaseris. Nudus exij. Sed existi. Omnia perdidi. Sed perire potuisti unà cum omnibus.

¶ *In latrones incidi?* Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidiis uia. Noli cõqueri quòd incideris: gaude quòd euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quòd amicos non habes.

¶ *Amicum perdidi?* Iam enim te habuisse certum est. Amicum perdidi. Alium quære: & ibi eum quæras, ubi inuenire possis. Quære inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quære in laboribus. Ad mensam ista res non quæritur, quære aliquem frugi. Perdidi amicũ. Fortem animum habe, si unum: erubesce, si unicũ: quid tu in tanta tempestate ad unam ancoram stabas?

¶ *Vxorem bonam amisi?* Verùm inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc intelligas licet, quòd habuisti. Si feceras, bene spera. Res periit, saluus est artifex. Amisi uxorem bonam. Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quàm multæ diu custoditam perdidêre. Decus? Quàm multæ inter probatas matronalis ordinis esse cœperunt, postea inter exempla naturarum. Delectabat te fides eius? Quàm multas ex optimis coniugibus pessimas uidemus, ex diligentissimis solutissimas. Omnium quidem imperitorum animus, maximè tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam

bonam uxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quàm fœminarum uoluntas, nihil tam uagum. Nouimus ueterum matrimoniorum repudia, & fœdiores diuortio, malè cohærentium rixas. Quàm multę quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquêre senectute: quoties anile diuortium risimus: quàm multarum notus amor odio notiore mutatus est. Sed hæc & fuit bona, & fuisset, si uixisset. Mors effecit, ut affirmare sine periculo possis. Bonam uxorem amisi. Inuenies, si nihil quæris, nisi bonam. Tu modò ne imagines, proauosq; respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum, nulla uanitate timentem. Non multum abest à contemptu uiri, quæ se nimis suspicit. Duc bene institutã, nec maternis inquinatam uitiis. Non cuius auriculis utrinque bina patrimonia dependent. Non quàm margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quàm in ueste: quàm in patẽte sella circumlatam per urbẽ populus ab omni parte æquè ut maritus inspexerit: cuius sarcinis domus nõ sit angusta. Hanc facilè ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem uocare iacturã. Hoc unum deest, utrum illam lugeas, an non. Cùm maritũ te cogitaueris, cogita & uirũ. Amisi uxorẽ bonam. Soror bona nõ põt recuperari, nec mater. Vxor aduenticiũ bonũ est, non est inter illa, quę semel unicuiq; cõtingunt. Amisi uxorẽ bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa uiuendi. Neminem illæsum fata transmittunt. Felix est, non qui aliis uidetur esse, sed qui sibi. Vide autem, quàm domi sit ista felicitas rara. Vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex ea.

DE REMEDIIS FORTVITORVM FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM, LIBER PRIMVS.

CAP. I. Iram ex *omnibus affectibus tetrum ac rabidum esse, nihilq; quieti ac placidi habere, sed tota sui parte concitatum, & impetu constare, deniq; breuem insaniam esse, quæ sui decoris, necessitudinum, rationis, causarum, æqui boni, consiliiq; sit impotens atq; immemor. Irati habitum id euidenter ostendere, ut cui uultus audax minaxq; sit: frons tristis: facies torua: gradus citatus: manus inquietæ: color uersus: suspiria crebra: oculi micãtes: os rubore multo suffusum, labia quassa, dentes cõpressi, capilli horrentes ac subrecti: spiritus stridentes: in articulis intortis sonus, gemitus, mugitus: sermo præruptus, manus sæpius complosæ: pedes humum pulsantes, corpus totum concitum in minas, facies intumescens: solam iram ex affectibus latere non posse, eamq; quò maior sit, in faciem exire manifestius.*

Xegisti à me, Nouate, ut scriberẽ quemadmodum posset ira leniri: nec immeritò mihi uidere hunc præcipuè affectũ pertimuisse, maximè ex omnib. tetrũ ac rabidũ. Cęteris enim aliquid quieti, placidiq; inest: hic totus cõcitatus & in impetu est. doloris, armorũ, sanguinis, suppliciorum, minimè humana fruens cupiditate, dum alteri noceat, sui negligens, in ipsa irruens tela, & ultionis secum multa tractare auidus. Quidam itaq; è sapientibus uiris irã dixerunt *breuẽ insaniam*: æquè enim impotẽs sui est, decoris oblita, necessitudinũ immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisq; pręclusa, uanis agitata causis, ad conspectũ æqui ueriq; inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressére, franguntur. Vt aũt scias insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitũ intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax uultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color uersus, crebra & uehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis uocibus sermo præruptus & cõplosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasq; iræ minas agẽs, fœda uisu & horrenda facies deprauantium se, atq; intumescentium. Nescias, utrum magis detestabile uitium sit, an deforme. Cætera licet abscondere, & in abdito alere. Ira se profert, & in faciem exit: quantoque maior est, hoc efferuescit manifestius. Non uides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, præcurrant notæ, ac tota corpora solitum quietumq; egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iactantur in uacuũ, & harena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur irritatis colla serpentibus, rabidorũ canũ tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendũ, tãq; perniciosum natura, ut nõ appareat in illo, si ira inuasit, nouæ feritatis accessio. Nec ignoro, cęteros quoq; affectus uix occultari, libidinem, metumq;, & audaciam, dare sui signa, & posse prænosci. Neq; enim ulla uehemẽtior intrà cogitatio est, quæ nihil moueat in uultu. Quid ergo interest? Quòd alij affectus apparent, hic eminet.

CAP. 2. Effectus iræ *cæterorum uitiorum damnis maiores esse. Nullam humano generi pestem pluris constare. Hæc incommoda non modò in priuatorum, sed & in gentium, & populorum cædibus, & euersionibus conspici, tanquam si Deus aut curam nostri desereret, aut suam authoritatem contemneret.*

IAm uerò si *effectus* eius damnaq; intueri uelis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac uenena, & reorum mutuas

pias sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & princi-
pum sub ciuili hasta capita uenalia, & subiectas tectis faces, nec in-
tra mœnia coercitos ignes, sed ingētia spacia regionum hostili flā-
ma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta uix
notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa milia sine ha
bitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot memoriæ proditos
duces, mali exempla fati. Alium ira in cubili suo confodit: aliū inter
sacræ mensæ iura percussit: alium inter leges celebris que specta-
culum fori lancinauit: alium filij parricidio dare sanguinem iussit: a-
lium seruili manu, regalem aperire iugulum: alium in cruces mem
bra diffindere. Adhuc singulorum supplicia narro. Quin tibi si li-
buerit, relictis in quos ira uiritim exarsit, aspice cæsas gladio con-
ciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem
promiscuam, totos populos capitis damna passos, tanquam aut
curam nostram deserentibus Diis, aut autoritatem contemnenti-
bus suam. Quid gladiatoribus? Quare populus irascitur, & tam i-
niquè, ut iniuriam putet, quòd non libenter pereunt, contemni se
iudicat, & uultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium uer-
titur? Quod quidem tamē non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum,
qui si ceciderūt, terram uerberari uolunt, & sæpe nesciunt quidem,
cui irascantur, sed tantùm irascuntur sine causa & sine iniuria, non
tamen sine aliqua iniuriæ specie, nec sine aliqua pœnæ cupiditate.
Deluduntur itaq; imitatione plagarum, & simulatis deprecantium
lachrymis placantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur.

CAP. 3. Originem iræ *non semper ex iniuria esse, hinc constare,
quod nonnunquam etiam irascamur læsuris, quos cogitatione atq; opi-
nione putamus lædere uelle, nondum læsisse. Iram cupiditatem pœnæ exi-
gendæ esse, non facultatem. Ab Aristotele ita definiri, cupiditatem do-
lorem reponendi.* Omnia etiam bruta animalia ira carere præter
hominem. *Impetum atque impulsum aliquem feris esse, at non iram:
Iram nusquam nasci, nisi ubi ratio sit. Nullis humanis affectibus feras a-
gitari, sed ijs tantum qui humanis sint similes.*

IRascimur, *inquit*, sæpe non illis qui læserunt, sed his qui læsuri
sunt. Vt scias iram non tantùm ex iniuria nasci, uerùm & irasci
nos læsuris. Sed ipsa cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui factu
rus est, iam facit. Vt scias, *inquit*, non esse iram pœnæ cupiditatem,
infirmissimi sæpe potentissimis irascūtur: nec pœnam concupiscūt,
quam non sperant. Primùm diximus, iram cupiditatem esse pœnæ
exigendæ, non facultatem. Concupiscunt autem homines, & quæ
non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui pœnam uel summi
hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. Aristo-
telis finitio non multum à nostra abest: ait enim, *Iram esse cupiditatem
doloris reponendi.* Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exe-
qui longum est: contra utramq; dicitur, feras irasci, nec iniuria irita-

tas, nec pœnæ doloris'ue alieni causa. Nam etiã si hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicẽdum est, feras ira carere, & omnia præter hominẽ. Nam cùm sit inimica rationi, nusquã tamẽ nascit͂, nisi ubi rationi locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatẽ, incursum. Iram quidem non magis quã luxuriam, uel iniuriam. Et in quasdã uoluptates intẽperantiores homine sunt. Non est quòd credas illi qui dicit.

Non aper irasci meminit, non fidere cursu

Cerua, nec armentis incurrere fortibus ursi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quàm ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odiũ esset: si amicitia, & simultas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque extant uestigia: cæterùm humanorum pectorũ propria bona malaq; sunt. Nulli nisi homini cõcessa prudentia est, prouidentia, diligentia, cogitatio: nec tantùm uirtutibus humanis animalia, sed etiam uitiis prohibita sunt. Tota illorum ut extrà, ita intrà forma humanæ dissimilis est. Regium enim illud & principale aliter dicunt: ut uox est quidem, sed non explanabilis & perturbata, & inefficax: ut lingua, sed deuincta, nec in motus uarios soluta: ita ipsum principale, parum subtile, parum exactum. Capit eorum uisus species rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum, tumultusq; uehementes sunt: metus autem solicitudinesque, & tristicia, & ira non sunt, sed his quædam similia. Ideo citò cadunt, & mutantur in contrarium, & cum acerrimè sæuierunt, expaueruntq;, pascuntur: & ex fremitu discursuq; uesano, statim quies soporq; sequitur.

CAP. 4. *Iram ab Iracundia* distare *quò ebrium ab ebrioso, timẽtem à timido. Iræ species &* differentias *uarias esse: hinc enim amari, & acerbi, stomachosi, rabiosi, asperi, morosi, delicati sunt. Quasdam iras intra clamorem concidere, quasdam pertinaces ac frequentes. Quædam sine uerbis, quædam in uerba & maledicta effusæ: quædam ultra querelam & auersationes non exeunt: quædã aliæ graues & introrsum uersæ.*

QVid esset ira, satis explicatum est: *quo distet ab iracũdia*, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus non põt aliquãdo iratus non esse. ¶ Cætera quæ plurib. apud Græcos nominibus *in species* iram distinguũt, quia apud nos uocabula sua non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbumq; dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamosum, difficile, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter has morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorẽ cõcidant: quædam non minus pertinaces, quàm frequẽtes: quædã sede manent, uerbis parciores: quædã in uerborũ maledictorũq; amaritudinẽ effusæ: quædam ultrà querelas & auersationes nõ exeunt: quędã altę grauesq; sunt,

&'introrsus uersę. Mille alię species sunt mali multiplicis. Quid esset
ira, quæsitum est: an in ullum aliud animal, quàm in hominem cade
ret, quo ab iracundia distaret, & quæ eius species essent.

CAP. 5. Contra naturam iram esse *ex eo ostendit, quòd si ho-*
mines inspiciamus in suo recto habitu, nihil sit ipso homine mitius, &
societatis humanæ cupidius: sin irati, nihil crudelius, nihil quod magis
hominum societatem dissiciat. Atqui scelerũ castigatio: proinde & ira
necessaria est? Castigatio sanè necessaria est, sed ea quæ sincera sit, quæq;
fiat cum ratione, quæ minimè noceat, sed specie nocendi medeatur. Ha-
stilia detorta nos adurere, non ut ea frangamus, sed ut corrigamus. Me-
dicos ad sectiones membrorum non nisi desperatis rebus descendere: ita le-
gum Præsides & ciuitatum rectores ingenia hominum curare, primum
uerbis mollibus, honesta suadendo: inhonesta dissuadendo, præmia propo-
nendo pœnam minando. postremò supplicia inferendo. Hæc cum legislator
aut Iudex facit, non irascitur, sed medetur.

NVnc quæramus, an ira secundum naturam sit, & an utilis, atq;
ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manife-
stum erit, si hominem inspexerimus. quo quid est mitius, dum in re-
cto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid a-
liorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum
generatus est: ira in exitium. Hic congregari uult, illa discedere; hic
prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam charis-
simos petere. Hic aliorum incommodis uel impendere se paratus
est: ira in periculum, dummodo secũ deducat alium, parata descen-
dere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo
eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum uitium
assignat? Ira, ut diximus, auida pœnæ est: cuius cupidinem inesse pa
catissimo hominis pectori, minimè secundum eius naturam est. Be-
neficiis autem humana uita constat, & concordia: nec terrore, sed
mutuo amore in fructũ auxiliumq; cõmune constringitur. ¶ Quid
ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid ni? sed hæc sin-
cera cum ratione. Non enim nocet, sed medetur specie nocendi.
QVEMADMODVM quædã hastilia detorta, ut corrigamus, adu-
rimus, & adactis cuneis nõ ut frangamus, sed ut explicemus, elidi-
mus: sic ingenia uitio praua, dolore corporis animiq; corrigimus.
NEMPE medicus primò in leuibus uitiis tentat, non multum ex
quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercita-
tionibus ordinem ponere, ac ualetudinem tantùm mutata uitæ di-
spositione firmare: proximum est, ut modus proficiat: si modus &
ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc qui-
dem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. Si
frustra molliora cesserunt, ferit uenam, membrisque, si adhærentia
nocent, & morbum diffundunt, manus affert, nec ulla dura uidetur
curatio, cuius est salutaris effectus: ita legum præsidem, ciuitatisq;

rectorem decet, quamdiu potest, uerbis, & his mollibus, ingenia curare, ut facienda suadeat, cupiditatemq; honesti & æqui conciliet animis, faciatq; uitiorum odium, precium uirtutis: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissimè ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Vltima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quenquam perire, etiam pereuntis intersit.

CAP. 6. Legislatorem à medico in eo *distare, quòd medicus exitum facilem præstet quibus uitam non potest largiri: Legislator cum dedecore reos uita priuet, non quòd pœna lætetur, sed ut ex eorum morte utile aliquod documentum ciuitati præbeat, qui in uita æque superstites ciuitati prodesse noluerunt. Deinde ostendit argumento quodam Platonis: Iram (quia uiro bono non conueniat) naturalem non esse.*

HOc uno medentibus erit dissimilis, quòd illi quibus uitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstãt: hic damnatum cum dedecore & traductione uita exigit: non, quia delectetur ullius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed ut documentum omnium sit, & qui alicui noluerunt prodesse, morte certè eorum respublica utatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quæ pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis uti, ex parte qua nostra sunt? *Vir bonus*, inquit, *non lædit, pœna lædit: bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec iræ, quia pœna iræ conuenit.* Si uir bonus pœna non gaudet, non gaudebit ne eo quidem affectu, cui pœna uoluptati est: ergo non est naturalis ira.

CAP. 7. *Vtrum* Iram adsumere *oporteat hac nimirum ratione, quòd plerunque sit utilis. Videmus enim Iram animos extollere atque incitare ac nihil quicquam magnificum fortitudinem in bello sine ira gerere? Quidam putabant non tollendam iram, sed tollendam & ad salutarem modum cogendam. Contrà Seneca: nullo modo admittendam esse probat, neque enim admissam semel Iram regi facilè posse: Imò iram semel admissam à quoquam, eundem secum abripere. In confinibus arcendum hostem esse, cùm admissus intra portas modum à captiuis non accipiat. Rationem quæ iræ semel cesserit, resurgere non posse.*

NVnquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis sæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hinc stimulus peragitauit, misitque in pericula audaces. Optimum itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoq; detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere. Id uerò retinere, sine quo lãguebit actio, & uis, ac uigor animi resoluetur. Primùm facilius est, excludere perniciosa, quàm regere: & non admittere, quàm admissa moderari. Nam cùm se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuiue patiuntur. Deinde ratio ipsa,

ipſa, cui fræni traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab affectibus. Si miſcuit ſe illis, & inquinauit, non poteſt continere, quos ſubmouere potuiſſet. Cõmota enim ſemel & concuſſa mens, ei ſeruit, quo impellitur. Quarundam rerum initia in noſtra poteſtate ſunt: ulteriora nos ſua ui rapiunt, nec regreſſum relinquunt. VT in præceps datis corporibus nullum ſui arbitrium eſt, nec reſiſtere morariúe deiecta potuerunt, ſed conſilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abſcidit, & non licet eò non peruenire, quò non ire licuiſſet: ita animus ſi in iram, amorem, aliosq; ſe proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum, rapiat illum oportet, & ad imum agat ſuum pondus, etiam uitiorũ natura procliuis. Optimum eſt primum iritamentum iræ protinus ſpernere, ipſisq; repugnare ſenſibus, & dare operam ne incidamus in iram: nam ſi cœperit ferre tranſuerſos, difficilis ad ſalutem recurſus eſt. Quoniam nihil rationis eſt, ubi ſemel affectus eſt inductus, iusque illi aliquod uoluntate noſtra datum eſt. Faciet de cætero quantum uolet, non quantum permiſeris. In confinibus hoſtis arcendus eſt. Nam cum intrauit, & portis ſe intulit, modum à captiuis non accipit. Neque enim ſepoſitus eſt animus, & extrinſecus ſpeculatur affectus, ut illos non patiatur ultrà quàm oportet procedere, ſed in affectum ipſe mutatur. Ideoque non poteſt utilem illam uim & ſalutarem, perditam iam infirmatamque reuocare. Non enim, ut dixi, ſeparatas iſta ſedes ſuas diductásque habent, affectus qui in peius, & ratio quæ in melius animi mutatio eſt. Quomodo ergo ratio occupata & oppreſſa uitiis reſurget, quæ iræ ceſſit? Aut quemadmodum à confuſione ſe liberabit, in quam peiorum mixtura præualuit?

CAP. 8. *Vtrum iraſcendum ſit, quòd quidam homines in ira ſe continere poſſint? Non eſt. Nunquam enim uirtutem uitio adiuuandam quæ ſe ipſa contenta ſit.*

SEd quidam, *inquit*, in ira ſe continent. Vtrum ergo ita, nihil ut faciant eorum quæ ira dictat, an aliquid? Si nihil faciunt, apparet non eſſe ad actiones rerum neceſſariam iram: quam uos, quaſi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Deniq; interrogo, ualentior eſt quàm ratio, an infirmior? Si ualentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cùm parêre niſi imbecilliora non ſoleant? Si infirmior eſt: ſine hac per ſe ad rerum effectus ſufficit ratio, nec deſiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam conſtant ſibi, & ſe continent. Quomodo? cùm iam ira euaneſcit, & ſua ſponte decedit, non cùm in ipſo feruore eſt: tunc enim potentior eſt. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & demittunt incolumes intactosq; quos oderunt, & à nocendo abſtinent? faciunt. Quomodo? cũ affectus repercuſſit affectũ, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit, nõ rationis tunc beneficio quieuit, ſed affectuũ infida &

mala pace. Deniq; nihil habet utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim uirtus uitio adiuuanda est, se contenta.

CAP. 9. *Vtrum irascendum sit, quod Aristoteles censeat sine ira nullum motum in homine peruideri? Respondeo: Ira neq; duce neq; milite utendum: Virtutem in clientelam uitiorum demittere nefas esse.*

QVoties impetui est locus, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturq;: nō aliter quàm quę tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quātum torqueantur, ira, *inquit* Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite, quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur, quà ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si uerò repugnat, & nō ubi iussa est quiescit, sed libidine, ferociaq; prouehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui signum receptui datum negligit. Itaq; si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effrænatam indomitamq; intelligo. Si nō patitur, perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nā si quis pœnam exigit, nō ipsius pœnę auidus, sed quia oportet, non est annumerandus iratis. Hic erit utilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & uiolentos impetus, apud quos nihil ipsa autoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesq; opposuerit: ut iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem. Absit hoc à uirtute malum, ut unquam ratio ad uitia confugiat. Non potest hic animus fidele ociū capere: quatiatur necesse est, fluctueturq;, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest: industrius, nisi cupit: quietus, nisi timet: in tyrannide illi uiuendum est, in alicuius affectus uenienti seruitutem. Non pudet uirtutes in clientelam uitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisq; esse. Quid enim interest, si æquè affectus incōsulta res est sine ratiōe, quàm ratio sine affectu inefficax? Par utrumq; est, ubi esse alterum sine altero nō potest. Quis autem sustineat affectum exæquari rationi?

CAP. 10. *Vtrum iram saltem modicam admittere debeamus? Non debemus. Modicam enim iram nihil aliud esse, quàm modicum malum.*

IRa, *inquit*, utilis affectus est, si modicus est. Imò si natura utilis est. Sed si patiens imperij rationisq; est, hoc dūtaxat moderatione consequatur, ut quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud quàm malum modicum est.

CAP. 11. *Vtrum irasci liceat, quòd aduersus hostem ira necessaria uideatur? Non licet. Gentes enim robustiores sola plerunq; ira concidisse. Ratione hostes superandos non ira. Fabium non iratum sed cunctantem*

Anni-

Annibalem uicisse & alioqui iram rem esse temeritatis plenam.

SEd aduersus hostes, *inquit*, necessaria est ira. Nusquam minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obediẽtes. Quid enim est aliud quod Barbaros tanto robustiores, tãto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoq; ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira cum idẽ perficiat ratio? An tu putas uenatorem irasci feris? an qui uenientes excipit, & effugientes persequitur? Omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonicorum tot milia superfusa alpibus ita sustulit, ut tantę cladis noticiam ad suos nõ nuncius, sed fama pertulerit, nisi quòd erat illis ira pro uirtute? quæ ut aliquando perculit, strauitq; omnia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturq;: quorum una illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patiẽtiam: ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetem cæli rigorem. Hos tamen Hispani Galliq;, & Asiæ Syriæq; molles bello uiri, antequam legio uisatur, cædunt, ob nullã rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij uires recreauit, quàm quòd cunctari & trahere & morari sciuit, quę omnes irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & extimatis uiribus, ex quibus iam perire nihil sine uniuerso poterat, dolorem ultionemque seposuit, in unam utilitatem, & occasioni intentus, iram antè uicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? non'ne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusq; quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriæ segnitiæq; malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quàm Carthaginem uinci? Quam dum circumuallat, & includit hostem, eò compulit, ut ferro ipsi suo caderent. Non est itaque utilis, nec in præliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre uult, non cauet. Illa certissima est uirtus, quæ se diu multumq; circumspexit & rexit, & ex lento & destinato prouexit.

CAP. 12. *Vtrum irasci debeat qui patrẽ suum cædi, aut matrem rapi uideat? Non irascetur, sed uindicabit atq; tuebitur. Vir bonus sua officia exequitur, inconfusus, intrepidus, ideò & sine ira. Quem si irasci contigerit, non pietas illam iram, sed infirmitas animi mouebit. Irasci enim pro suis non pij animi, sed infirmi esse. Iram neq; in pace neq; in bello*

unquam

unquam bonam fuiſſe. Pacem enim bello ſimilem efficit. In armis autem iram ſui obliuiſci, ut quæ ſua ſuiq; iuris non ſit. Vitia nunquam in uſum recipienda, quòd aliquando boni aliquid effecerint. Niſi & febrem exoptandam eſſe dicamus, ut malo alio leuemur. Abominandũ remedij genus eſſe, ut ſanitatem à morbis ipſis petamus: Nihilo plus iram admittendam, quod iratis ſucceſſus ex euentu aliquo profuerit, quàm peſtiſera uenena præcipitationes, naufragia nobis optanda, quòd ſaluti quibuſdam ea nonnunquam fuerint. Iram bonum non eſſe ex eo liquere, quòd ſi bonum eſſet, quò maior ira eſſet, melior eſſet. Conſtare autẽ iram quò maior fuerit, deteſtabiliorem eſſe. Igitur iram nullo modo admittendam.

QVid ergo? uir bonus non iraſcitur, *inquit*, ſi cædi patrem ſuum uiderit, ſi rapi matrem? Non iraſcetur: ſed uindicabit, ſed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus ſtimulus etiam ſine ira pietas ſit? Aut dic eodem modo: Quid ergo cùm uiderit ſecari patrem ſuum, filium'ue, uir bonus non flebit, nec liquetur animo: quæ accidere fœminis uidemus, quoties illas leuis periculi ſuſpicio perculit? Officia ſua uir bonus exequitur inconfuſus, intrepidus: & ſic bono uiro digna faciet, ut nihil faciat uiro indignũ. Pater cædetur, defendam: cæſus eſt, exequar quia oportet, nõ quia dolet. Cùm hoc dicis Theophraſte, quæris inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronam uenis, quia unuſquiſq; in eiuſmodi ſuorum caſu iraſcitur. Putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Ferè enim iuſtum quiſque affectum iudicat, quem agnoſcit. Iraſcuntur boni uiri pro ſuorum iniuriis: ſed idem faciunt, ſi calida non bene præbeatur, ſi uitrum fractũ eſt, ſi calceus luto ſparſus eſt? Non pietas illam iram, ſed infirmitas mouet: ſicut pueri, qui tam parentibus amiſſis flebunt, quàm nucibus. Iraſci pro ſuis non eſt pij animi, ſed infirmi. Illud pulchrum dignumq́ue, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defenſorem, ipſo officio ducente, uolentem, iudicantem, prouidentem, non impulſum & rapidum. Nullus enim affectus uindicandi cupidior eſt, quàm ira: & ob id ipſum ad uindicandum inhabilis, prærapida & amens: & omnis ferè cupiditas ipſa ſibi in id, in quod properat, opponitur. ¶ Itaque nec in pace, nec in bello unquam bona fuit. Pacem enim ſimilem belli efficit: in armis uerò obliuiſcitur. Martem eſſe communem, uenitq; in alienam poteſtatem, dum in ſua non eſt. Deinde non ideo uitia in uſum recipienda ſunt, quia aliquando aliquid boni effecerũt. Nam & febres quædam genera ualetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruiſſe melius eſt. Abominãdum remedij genus eſt, ſanitatem debere morbo: ſimili modo ira, etiam ſi aliquando, ut uenenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo ſalutaris omnino iudicanda eſt: ſæpe enim ſaluti fuêre peſtifera. Deinde quæ habenda ſunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora ſunt. Si iuſticia bonum eſt, nemo dicet meliorẽ futuram, ſi quid de-

tractum

tractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte diminui. Ergo & ira quo maior, hoc melior. Quis enim ullius boni accessionē recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit.

CAP. 13. *Vtrum irascendum sit, quòd ira pugnaciores facere uideatur? Minimè. Nam & ebrietas & insania, imò & nimius metus audaciores reddit. Quod si quoq; ira bonum esset, perfectissimis inesset. Inest autem imperfectissimis, puta infantibus senibus & ægris. Et alioquin inualidum omne natura querulum esse conspicimus.*

VTilis, *inquit*, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuêre malè sobrij. Isto modo dic & phrenesim atque insaniam uiribus necessariam: quia sæpe ualidiorem furor reddit. Quid? non aliquoties metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, fœda & caduca iritamenta sunt: nec uirtutem instruunt, quæ nihil uitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ira in adiutorium uirtutis non uenit, sed in uicem. Quid? quòd si bonum esset ira, perfectissimum quemq; sequeretur. Atqui iracūdissimi infantes, senesq; & ægri sunt, & inualidum omne naturà est querulum.

CAP. 14. 15. 16. *Vtrum ira admittenda, quod fieri non possit, ut uir bonus malis non irascatur? Minimè. Nihil enim ab irato quidquam honestè, iustè & cum decoro perfici. Irato male ferrum committi. Nihil magnum nisi quod simul & placidum.*

NOn potest, *inquit* Theophrastus, fieri, ut bonus uir non irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vide ne contrà placidior, solutusq; affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes uerò quid habet cur oderit, cùm error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, ueniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisq; se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & paternum animum præstare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare. Errantes per agros ignorantia uiæ, melius est ad rectum iter admouere, quàm expellere. Corrigendus est qui peccat, & admonitione, & ui, & molliter, & asperè: melior q; tam sibi quàm aliis faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP.

CAP. 15.

AT corrigi nequeunt, nihilque in illis leue, aut spei bonæ capax est. Tollantur è cœtu mortaliũ, facturi peiora quæ contingunt: & quo uno modo possunt, desinant esse mali: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eũ, cui tum maximè prosum, cùm illum sibi eripio? Nunquis membra sua odit, tunc cùm abscindit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bouem cędimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrosiq; editi sunt, abigimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cùm eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Cæderẽ te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cùm Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coercionem errantium, sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Nam cùm ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. 16.

QVid ergo? non irascar latroni? non irascar uenefico? Non. Neque enim mihi irascor, cùm sanguinem mitto. Omne pœnæ genus remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte uersaris errorum: nec grauiter laberis, sed frequenter. Obiurgatio te primùm secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quàm ut possis uerbis sanari. Ignominia contineberis: cùm tibi fortius aliquid, & quod sentias, inurendum est, in exilium & loca ignota mittẽris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat: & uincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam nõ causis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita uisceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris: bene de te merebimur. Auferemus tibi istam qua uexaris, insaniam, & per tuam alienamque uoluptatem supplicium id, quod unum bonum tibi superest, repræsentabimus mortẽ. Quare irascar, cui cum maximè prosum? Interim optimum genus misericordiæ est, occidere. Si intrassem ualetudinarium exercitatus & sciens, ut domum diuitis, non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis uitia uideo, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiusq; morbo medicina quæratur. Hunc sanet uerecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hũc ferrum. Itaq; etsi peruersa induenda magistratui uestis, & conuocanda classico concio est, procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed uultu legis: & illa solennia uerba, leni magis grauiq;, quàm rabida

uoce

uoce concipiam,& agi iubebo non iratus, sed seuerus. Et cùm ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam insuam culleo, & cùm mittam in supplicium militare,& cùm Tarpeiæ proditorem, hostem'ue publicum imponam,sine ira,eo uultu animoq; eo,quo serpentes & animalia uenenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid enim uidetur lex irasci his quos non nouit, non uidit, quos non futuros sperat? Illius itaq; sumendus est animus,quæ non irascitur,sed constituit. Nam si bono uiro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominũ inuidere conueniet. Quid enim est indignius, quàm florere quosdam, & eos indulgẽtia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia uidebit, quàm scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo, nõ cùm eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius,eritq; solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam,tenuemq; motum. Nam (ut dixit Zenon) in sapientis quoque animo,etiam cùm uulnus sanatum est,cicatrix manet. Sentiet itaq; suspiciones quasdam, & umbras affectuum, ipsis quidem carebit. Aristoteles ait,affectus quosdam,si quis illis bene utatur,pro armis esse. Quod uerum foret,si uelut bellica instrumenta sumi,deponiq; possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles uirtuti dat, ipsa per se pugnant,non expectant manum. Habent, & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est. Satis nos instruxit ratione natura. Hæc dedit telum,firmum, perpetuũ, obsequens, nec anceps,nec quod in dominum remitti posset. Non ad prouidendum tãtùm,sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracundia petere pręsidium,rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida,sanam ab ægra? Quid,quòd ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ uidetur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cùm iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. Nihil enim melius inuẽtura est seipsa, quo mutetur. Ideo stat semel constans. Iram sæpe misericordia retrò egit. Habet enim non solidum robur,sed tantùm tumorem, uiolentisq; principiis utitur: nõ aliter quàm qui à terra uenti surgunt,& fluminibus paludibusq; excepti,sine pertinacia uehemẽtes sunt. Incipit magno impetu, deinde desinit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quàm crudelitatem,ac noua genera pœnarum uersauerat, cum animũ aduertendum est,ira iam fracta,leuisq; est. Affectus citò cadit,æqualis est ratio. Cæterùm etiam ubi perseuerauerit ira, nonnunquam si plures sunt,qui perire meruerunt,post duorum trium'ue sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium uenena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cùm illos frequens morsus exhausit. Ergo nõ paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus cõmisit,plus patitur:quia recentiori iræ obiectus

est

est:& in tantum inæqualis est, modò ultrà quàm oportet, excurrit, modò citerius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat,& audire nō uult, & patrocinio nō relinquit locum, & ea tenet quæ inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauū est, nō sinit. Ratio utriq; parti locum dat, & tempus. Deinde aduocationem etiam sibi petit, ut excutiendæ ueritati spacium habeat: ira festinat. Ratio id iudicari uult, quod æquum est: ira id æquum uideri uult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira uanis & extra causam obuersantibus cōmouetur. Vultus illam securior, uox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Sæpe infesta patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis ueritas, amat & tuetur errorē: coargui non uult: & in malè cœptis, honestior illi pertinacia uidetur, quàm pœnitentia. ¶ Cn. Piso fuit memoria nostra, uir à multis uitiis integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cùm iratus duci iussisset eum, qui ex cōmeatu sine cōmilitone redierat, quasi interfecisset, quem nō exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, nō dedit: damnatus extra uallum deductus est, & iam ceruicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille cōmilito, qui occisus uidebatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium spiculatorem iubet: damnatum ad Pisonē reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militi fortuna reddiderat. Ingenti cōcursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci utrunque, & eum militem qui nō occidit, & eum qui nō perierat. Quid hoc indignius? Quia unus innocens apparuerat, duo peribāt. Piso adiecit & tertium. Nam illum centurionem, qui damnatum reduxit, duci iussit. Constituti sunt in eodē loco perituri tres, ob unius innocentiam. O' quàm solers est iracundia ad fingendas causas furoris. Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non uult regi. Irascitur ueritati ipsi, si cōtra uoluntatem suam apparuerit: clamore & tumultu,& totius corporis iactatiōe, quos destinauit insequitur, adiectis conuiciis, maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditùs tollit, & familias Reipublicæ pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati nomina extirpat. Hęc nō frendens, nec caput quassans, nec quicquā indecorum iudici faciēs, cuius tum maximè placidus esse debet in statu uultus, cùm magna pronunciat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cùm uelis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille uidisset desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua uestimenta

menta

menta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? Quid pocula affligere? Quid se in columnas impingere? Quid capillos euellere? femur, pectusq; percutere? Quã-tam iram putas, quæ quia non tam citò in alium quàm uult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaq; à proximis, & rogatur, ut & ipse sibi placetur: quorum nihil facit quisquis uacuus ira, meritam cuiq; pœnam iniungit. Dimittit sæpe eum, cuius peccatum deprehendit, si pœnitentia facti spem bonam pollicetur, si intelligit non ex alto uenire nequitiam, sed summo (quod aiunt) animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nõnunquam magna scelera leuius, quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt: his inest latens, & operta & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus nõ eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curauit ut nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, ut sciat alteram adhiberi, ut emendet malos: alteram, ut tollat. In utroq; nõ præterita, sed futura intuebitur. Nam, ut Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt, futura prohibentur: & quos nolet nequitiæ malè cedentis exempla fieri, palàm recidet, non tantùm ut pereant ipsi, sed ut alios pereundo deterreant. Hæc cuique expendenda, æstimandaque sunt. Vides, quàm debeat omni perturbatione liber accedere, ad rem summa diligentia tractandam, potestatem uitæ necisque. Malè irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporib. copia uitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos uæcors ira animus, supra cogitationes extollit humanas, altum quiddam & sublime spirare se credunt, cæterùm nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quę sine fundamentis creuêre. Non habet ira cui insistat, non ex firmo mansuroque oritur, sed uentosa & inanis est: tantumq; abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristicia, à seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum & superbum. Iracundia nihil amplum, decorumque molitur. Contrà mihi uidetur uentosi & infelicis animi imbecillitas sibi conscij sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, quæ ad ictus leuissimos gemunt, ita ira muliebre maximè & puerile uitium est. At incidit & in uiros. Nam uiris quoq; puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? Non aliquæ uoces ab iratis emittuntur, quæ magno emissæ uideantur animo, ueram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano scias seculo scriptam. Nescio utrum sibi peius optauerit, ut odio esset, an ut timori. Oderint. Occurrit illi futurum, ut execrentur, insidientur, op-

primant. Quid adiicit? Dij illi malefaciant. adeò repperit dignum odio remedium. Oderint. Quid, dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant? sic nec amari quidem uellem. Magno hoc dictũm spiritu putas? Falleris. Nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quòd credas irascentium uerbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quòd existimes uerum esse, quod apud disertissimum uirum Liuium dicitur: Vir ingenij magni magis quàm boni. Non potest illud separari: aut & bonum erit, aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque, qualis inesse malis ingeniis non solet. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt: cæterùm sermone, conatu, & omni extrà paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid quod tu magni putes: sicut C. Cæsar, qui iratus cœlo quòd obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosius quàm spectabat, quodq; comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis, ad pugnã uocauit Iouem, & quidem sine intermissione, Homericum illum exclamans uersum:

Ζεῦ πάτερ ἤ πις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος.

Quanta dementia fuit. Putauit aut sibi noceri, ne à Ioue quidem posse: aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius uocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse. Vltimæ enim patientiæ uisum est eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cùm uidetur quidem uehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si uidetur alicui magnum animum ira producere, uideatur & luxuria. Ebore sustineri uult, purpura uestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & auaricia magni animi. Aceruis auri argentiq; incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis uillicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti uenit uxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, uno nomine occupare fastos uult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantq; se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa uirtus est. Nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBRI I. DE IRA, FINIS.

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA LIBER SECVNDVS.

CAP. I. 2. 3. *Iram (ut & omnes affectus) motum non esse fortuitum, qui inscijs aut inuitis nobis accidat, sed iudicio atq; impetu, suaq; sponte moueatur.*

RIMVS liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliuia uitiorum decursus est. Nũc ad exiliora ueniendum est. Quærimus enim, utrum ira iudicio aut impetu incipiat: id est, utrum sua sponte moueatur, an quemadmodũ pleraq;, quę intra nos inscijs nobis oriuntur. Debet autem in hoc se demittere disputatio, ut ad illa quoq; altiora possit exurgere. Nam & in corpore nostro ossa, nerui & articuli, firmamẽta totius, & alia minimè speciosa uisu, prius ordinantur: deinde hæc ex quibus omnis in faciem aspectũq; decor est: post hæc omnia, qui maximè oculos rapit color, ultimus perfecto iam corpore effunditur. Iram quin species oblatæ iniuriæ moueat, non est dubium: sed utrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & ultionem eius concupiscere, & utrunq; coniungere, nec lædi se debuisse, & uindicari debere, non est eius impetus, qui sine uoluntate nostra concitatur. Ille simplex est: hic compositus, & plura cõtinens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnauit, ulciscitur: hæc non possunt fieri, nisi animus qui tangebatur, assensus est.

CAP. 2.

QVorsus, inquis, hoc nunc pertinet? ut sciamus quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non uoluntate nostra fiunt, inuicti & ineuitabiles sunt: ut horror frigida aspersis, ad quospam ictus aspernatio, ad peiores nuncios subrigũtur pili, & rubor ad improba uerba suffunditur, sequiturq; uertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla quo minus fiant, ratio persuadet. Ira præceptis fugatur. Est enim uoluntarium animi uitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ sortis eueniunt, ideoq; etiam sapientissimis accidunt. Inter quę & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriæ mouet. Hic subit etiam inter ludicra scenæ spectacula, & lectiones rerum uetustarum, sæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, uidemur irasci. Quis non contra Marij arma, & contra Syllæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat. Martius quoq; ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox

pictura, & iustissimorum suppliciorũ tristis aspectus. Inde est quòd arridemus arridentibus, & contristat nos turba mœrẽtium, & efferuescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quàm tristicia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frõtem: non magis quàm timor, qui Annibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animos: sed omnia ista motus sunt animorum moueri uolentium, nec affectus, sed principia prçludentia affectibus. Sic enim militaris uiri in media pace togati iam aures tuba suscitat, equosq; castrẽses erigit crepitus armorum. Alexandrũ aiũt, Xenophanto canente manum ad arma misisse.

CAP. 3.

NIhil ex his quæ animum fortuitò impellunt, affectus uocari debet. Ista (ut ita dicam) patitur magis animus quàm facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis, & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem & lachrymas procidentis, & iritationem humoris obscœni, altum'ue suspirium, & oculos subitò acriores, aut quid his simile iudicium affectus, animiq; signum putat, fallitur, nec intelligit hoc corporis esse pulsus. Itaq; & fortissimus plerunq; uir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicendum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantùm, sed excurrere debet. Est enim impetus. Nunquam autem impetus sine assensu mẽtis est: neq; enim fieri potest, ut de ultione & pœna agatur animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, uoluit ulcisci: dissuadẽte aliqua causa, statim resedit. Hanc iram non uoco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quã species iniuriæ incussit, non magis ira est, quàm ipsa iniuriæ species: sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriæ non tantùm accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi ad ultionem, uoluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

CAP. 4. *Motus in homine triplices esse. Vnum inuoluntarium (huius generis est oscitatio & oculorum ad subitam intentationem digitorum compreßio) Alterum uolũtarium: Tertium impotentem. Primum illum animi motum seu ictum, non ratione, fortasse consuetudine: secundum ratione uinci: ultimum illum uinci non posse, ut qui rationem ipse iam uicerit.*

ET ut scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non uoluntarius quasi præparatio affectus, & quædam commutatio. Alter cum uoluntate non contumaci, tanquam oporteat me uindicari, cùm læsus sim, aut oporteat

teat hunc pœnas dare, cùm scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui non si oportet, ulcisci uult, sed utique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena solicitet, nec oculi ad intentationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio uincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur.

CAP. 5. *Vtrum irascantur, qui uulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudent? Hæc non est ira, sed crudelitas. Origo enim huiusmodi mali est ab ira, quæ frequenti exercitatione in obliuionem Clementiæ uenit, & in crudelitatem transit.*

ILLud etiamnum quærendum est: Hi qui uulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cùm eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse ipsos existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris. Hæc non est ira, sed crudelitas. Non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est dum noceat, uelle accipere. Nec illi uerbera lacerationesq; in ultionem petuntur, sed in uoluptatem. Quid ergo? Origo huiusmodi mali ab ira est: quæ ubi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ uenit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissimè in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & uoluptate multa perfruūtur, plurimumq; ab iratorum uultu absunt, per ocium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cùm fossam sanguine humano plenam uidisset: O formosum spectaculū. Quanto pulchrius illi uisum esset, si flumen aliquod lacumq; compleffet. Quid mirum, si hoc maximè spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cędibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuę per uiginti annos secūda, dabitq; oculis tuis gratum ubiq; spectaculum. Videbis istud & circa Trasimenum, & circa Cānas, & nouissimè circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto procōsul Asiæ, cum CCC. una die securi percussisset, incedens inter cadauera uultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumq; fecisset, Græcè proclamauit: O rem regiam. Quis hęc rex fecisset? Non fuit hæc ira, sed maius malum, & insanabile.

CAP. 6.7.8.9.10. *Vtrum uirtus quemadmodum honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet?*

VIrtus, *inquit*, ut honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, uirtutem & humilem & magnam esse debere? Atqui hæc dicit, qui illum extolli uult, & deprimi. Quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificaque est, ira ob alienum peccatum sordida & angusti pectoris est: nec unquam committet uirtus, ut uitia dum compescuit, imitetur ipsa: iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiam peior his delictis quibus irascitur.

scitur. Gaudere lætariq́;, proprium & naturale uirtutis est: irasci nō est ex dignitate eius, nō magis quàm mœrere. Atqui iracundiæ tristicia comes est: & in hanc omnis ira uel post pœnitentiam, uel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpe irascetur: sequitur, ut nō tantùm iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare nō ex toto hoc affectu illum liberemus? modus enim esse non potest, si pro facto cuiusq; irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quàm sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? Desinet ille Socrates posse eundem uultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. 7.

ATqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contristariq; ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente. Omnis illi per iracundiam mœroremq; uita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda uideat? Quoties processerit domo, per sceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices incedendum erit. Nusquam oculi eius flectentur, ut non quod indignentur, inueniāt. Deficiet, si toties à se iram, quoties causa poscet, exegerit. Hæc tot milia ad forum prima luce properātia, quàm turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent. Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satis fuit. Alius cùm matre consistit. Alius delator uenit eius criminis, cuius manifestior reus est: & iudex damnaturus quę fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni uoce corrupta. Quid singula prosequor? cum uideris forum multitudine refertū, & septa concursu omnis frequentię plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse uitiorum, quantum hominū. Inter istos quos togatos uides, nulla pax est: alter in alteri⁹ exitiū leui cōpēdio ducitur.

CAP. 8.

NVlli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem uoluptatem prædamque cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio uita est, cum iisdem uiuentium pugnantiumq;. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illæ inter se placidæ sunt, morsuq; similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc uno ab animalibus mutis differunt: quòd illa mansuescūt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet, semel si sapiens cœperit, omnia sceleribus ac uitiis plena sunt. Plus committitur, quàm possit coërcione sanari. Certatur ingenti quodā nequitiæ certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor uerecundia est.

Ex-

Expulso melioris æquiorisq; respectu, quocunq; uisum est, libido se impingit: nec furtiua iam scelera sunt, præter oculos eũt. Adeoq; in publicum missa nequitia est, & omnium pectoribus eualuit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. Nunquid enim singuli aut pauci rupere legem? undiq; uelut signo dato, ad fas nefasq; miscendum coorti sunt.

—Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero, fratrum quoq; gratia rara est:
Imminet exitio uir coniugis, illa mariti:
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ:
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex una parte contraria, & parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia, & uiolatos fontes uenenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas urbes concremantia, dominationesq; funestas, & regnorum publicorumq; exitiorum clandestina consilia, & pro gloria habita: quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt. Raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. 9.

ADiice nũc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam ualidioris quicquid non resistebat, abductum, circumscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci uis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. Quid enim si quis irascitur, in tenebris parum uestigia certa ponẽtibus? Quid enim si quis surdis, imperia non exaudientibus? Quid si pueris, quòd neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? Quid si illis irasci uelis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cætera mortalitatis incommoda, & hoc est, caligo mentium: nec tantùm necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, uniuersis ignoscendum, generi humano uenia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibusq;, quòd peccant: irascere infantibus, quòd peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? Maior est excusatio & iustior, hominem esse, quàm puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi quàm corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro malè utentia. Altera alteri uitiorum exempla. Quisq; sequitur priores malè iter ingressus. Quid ni habeant excusationem, cum publica uia errauerint?

CAP. 10.

IN singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria uenia est, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit irã sapiẽtis? turba peccantiũ. Intelligit q̃ iniquũ sit, & periculosum, irasci publico uitio. Heraclitus quoties ꝓdierat, & tãtũ circa se malè uiuẽtiũ imo malè pereũtium uiderat, flebat, miserebatur omnium, qui sibi læti felicesq; occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo, & ipse inter deplorãdos erat. Democritum contrà aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. Adeò nihil illi uidebatur serium eorum, quæ seriò gerebantur. Vbi isti hic iræ locus est? Aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Nõ irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientẽ, sed fieri: scit paucissimos omni æuo sapientes euadere, quia conditionem humanę uitæ perspectam habet. Nemo autem naturę sanus irascitur. Quid enim si mirari uelit, non in syluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesq; non utili aliqua fruge compleri? Nemo irascitur, ubi uitium natura defendit. Placidus itaq; sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo: Multi mihi occurrent uino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quàm ęgros suos medicus. Nunquid ille, cuius nauigium multam, undiq; laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsiq; nauigio irascitur? Occurrit potius, & aliam excludit undam, deinde aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustũ est, subnascitur. Non lento adiutorio opus est contra mala cõtinua & fœcunda, non ut desinant, sed ne uincant.

CAP. 11. *Vtrum utilis sit ira, quæ contemptum effugiat & malos terreat?*

VTilis est, *inquit*, ira: quia cõtemptum effugit, quia malos terret. Primùm ira si quantum minatur, ualet, ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quàm despici. Si uerò sine uiribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. Quid enim est iracundia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici uelim, quod feræ quoq; telũ est timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? Nunquid ideo quicquam in istis boni est? at contrà omnia despecta, & fœda, & turpia timentur? Sic ira per se deformis est, & minimè metuẽda. At timetur à pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid quòd semper in autores redũdat timor, nec quisquam metuitur ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille uersus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populũ non aliter conuertit, quàm si missa esset uox publici affectus:

Necesse

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non uacet. Leoni, inquam, pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora. Acerrimas feras umbra, uox, & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiēs timeri. Nec ideo iram magnum quiddam putes, quia formidādum est: quoniam quidem etiam contemptissima timentur uenena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cùm maximos ferarum greges linea pennis distincta conterreat, & ad insidias agat ab ipso effectu dicta formido. Vánis enim uana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumq; uersata facies, leonem redigit in caueam. Elephātes porcina uox terret. Sic itaq; ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmū aut forte, sed uanos animos mouet.

CAP. 12. *Vtrum ira sit permittenda, quod nequitia seu uitiū ex rerum natura tolli non possit.*

NEquitia, *inquit*, de rerum natura tollenda est, si uelis iram tollere. Neutrum autem potest fieri. Primùm potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hyems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. Aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum utriusq; peruincit. Deinde uerte istud. Necesse est prius uirtutem ex animo tollas, quàm iracūdiam recipias: quoniam cum uirtutibus uitia non coeunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & uir bonus, quàm æger & sanus.

CAP. 13. *Vtrum omnem iram ex animo tolli sit impossibile?*

NOn potest, *inquit*, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduū, quod non humana mens uincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nulliq; sunt tam feri & sui iuris affectus, ut non disciplina perdomentur. Quodcunq; sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, consecuti sunt. Vino quidam, alij Venere, quidā omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, uigilia se indefatigabilem extendit. Didicerunt alij tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia, uixq; humanis toleranda uiribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine ulla respirandi uice perpeti maria. Mille sunt alia in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditq; nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis quos paulo antè retuli, aut nulla pertinacis studij, aut nō digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis non magno autoramēto labor peruenit: nos nō aduocabimus pa-

tientiam,quos tantum præmiū expectat,felicis animi immota tranquillitas. Quantū est effugere maximū malū iram,& cum illa rabiē, sæuitiam,crudelitatem,furorem, & alios comites affectus eius?

CAP. 14 *Vtrum ira sit aliquod malum utile & ineuitabile?*

NOn est quòd in patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam,dicentes,aut utile esse,aut ineuitabile. Cui enim tādem uitio aduocatus defuit?non est quòd dicas, excidi non posse. Sanabilibus ægrotamus malis: ipsaq; nos in rectum genitos natura,si emēdari uelimus,iuuat.Nec, ut quibusdam uisum est,arduum in uirtutes & asperum iter est:plano adeuntur:non uanæ uobis autor rei uenio.Facilis est ad beatam uitā uia:inite modò bonis auspiciis,ipsisq; diis bene iuuantibus.Multo difficilius est,facere ista quę facitis. Quid enim qete ociosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clemētia remissius? Quid crudelitate negociosius?Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium deniq; uirtutum tutela facilior est:uitia magno coluntur.Debet ira remoueri.Hoc ex parte fatētur etiam,qui dicunt esse minuendam.Tota dimittatur:nihil profutura est:sine illa facilius, rectiusq; scelera tollentur, mali punientur, & transducentur in melius.Omnia quæ debet sapiens, sine ullius malæ rei ministerio efficiet: nihilq; admiscebit, cuius modū solicitus obseruet.Nunquā itaq; iracundia admittenda est: aliquādo simulanda,si segnes audientium animi concitandi sunt: sicut tardè consurgentes ad cursum equos stimulis calcibusq; subditis excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit.Irasci quidē non magis utile est, quàm mœrere, q̃ metuere. Quid ergo?non incidunt causæ,quæ irā lacessant?Sed tūc maximè illi opponendæ manus sunt:nec est difficile, uincere animū cùm athletæ quoq; in uilissima sui parte occupati,tamē ictus doloresq; patiantur,ut uires cædentis exhauriant:nec cùm ira suadet,feriūt,sed cùm occasio.Pyrrhū maximū pręceptorē certaminis gymnici,solitū aiūt his quos exercebat,p̄cipere, ne irascerētur. Ira enim perturbat artē: & quà noceat,tātùm,nō quà caueat,aspicit. Sæpe itaq; ratio patiētiā suadet,ira uindictā:& q primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdā unius uerbi contumelia, non æquo animo lata,in exiliū proiecit,& qui leuem iniuriam silētio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatiq; aliquid ex plenissima libertate diminui,seruile in sese attraxerunt iugum.

CAP. 15. *Vtrum ira habeat in se aliquid generosi: & utrum populi iracundissimi fortiores sint?*

VT scias, *inquit*, an ira habeat in se generosi aliquid,liberas uidebis gentes quæ iracundissimæ sunt: ut Germanos & Scythas. Quod euenit,quia fortiora solidaq; naturà ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam non nisi melioribus innascuntur ingeniis: sicut ualida arbusta & læta, quamuis negle-

neglecta tellus creat,& alia: fœcundi soli sylua est. Itaque & ingenia natura fortia iracũdiam ferunt, nihilq; tenue & exile capiunt ignea & feruida: sed imperfectus ille uigor est, ut omnibus quæ sine arte ipsius tantũ naturæ bono exurgunt: sed nisi citò domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ, temeritatiq; consuescunt. Quid nõ mitioribus animis uitia leuiora coniuncta sunt? ut misericordia, amor, & uerecundia. Itaq; tibi sæpe bonam indolem in malis quoq; tuis ostendam: sed non ideo uitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum, luporumq; ritu, ut seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani uim ingenij, sed feri & intractabilis habẽt. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. 16. *Vtrum animalia quibus multum inest iræ, generosiora sint, & utrum qui simplicißimi sint, iracundi sint?*

FErè itaque imperia penes eos fuére populos, qui mitiore cœlo utuntur. In frigora Septentrionemq; uergentibus immansueta ingenia sunt, ut ait poeta:

—*Suoq; simillima cœlo.*

Animalia, *inquit*, generosissima habẽtur, quib. multũ inest iræ. Errat, qui ea in exẽplum hominis adducit, quib. pro ratione est impet⁹: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis q̃dẽ omnib. idẽ ꝓdest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos: accipitrẽ impetus, columbã fuga. Quid, q̃ ne illud quidem uerũ est, optima animalia esse iracundissima. Ferás ne putẽ, quib. ex raptu alimẽta sunt, meliores, quò iratiores? Patientiã laudauerim boũ, & equorũ frænos sequentium. Quid aũt est, cur hominẽ ad tam infelicia exẽpla reuoces: cũ habeas mundum, Deũq;, quẽ ex omnib. animalib. ut solus imitet̃, solus intelligit? ¶ Simplicissimi, *inquit*, omniũ habẽtur iracũdi. Fraudulẽtis. n. & uersutis cõparantur: & simplices uidentur, quia expositi sunt: quos quidẽ non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusq; hoc nomen imponimus, & omnib. uitiis parum callidis.

CAP. 17. *Vtrum orator iratus melior sit non irato: & utrum animi si ira careant, languidiores sint?*

ORator, *inquit*, iratus aliquãdo melior est. Imò imitatus iratum. Nam & histriones in pronunciando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes: & apud iudices itaq;. & in concione, & ubicunq; alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt: modò iram, modò metum, modò misericordiam, ut aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod ueri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. ¶ Languidus, *inquit*, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira ualentius. Nec latronem oportet esse, nec prædonem, nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed uim adhibeat.

CAP. 18.

CAP. 18. *Remedia aduersus iram duorum sunt generũ. Vnum ne incidamus in iram, alterum ne in ira peccemus.*

QVoniam quæ de ira queruntur, tractauimus, accedamus ad *remedia* eius. Duo autem, ut opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda ualetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, ut uincamus. Quædam ad uniuersam uitam pertinentia præcipientur, ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumq; profuturam desiderat. Facile est enim, teneros adhuc animos componere. Difficulter reciduntur uitia, quæ nobiscum creuerunt.

CAP. 19. Causam *iracundiæ naturalem cuique esse, quòd feruido sit animo. Iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine, calidissimum enim toto corpore pectus esse: siccis, humidis & frigidis acrem magis, quàm grauem iram esse. Ita puerorum & fœminarum, senum, ægrorum, & eorum quibus siti fameq; corpus exangue est, iræ acres sunt: Contra siccis ætatibus uehemementem, & robustam iram esse uidemus, ut & ijs quibus uinum accesserit. Colorem flauum, & rubentem indcium esse iracundiæ naturalis.*

OPportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. Nam cùm elementa sint quatuor, ignis, aqua, aer, & terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atq; humida. Et locorũ itaq;, & animaliũ, & corporũ, & morũ uarietates, mixtura elementorũ facit: & ꝓinde in aliquos magis incumbũt ingenia, prout alicuiꝰ elementi maior uis abũdauit. Inde quasdam humidas uocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animaliũ & hominũ discrimina sunt. Refert quantum quisq; humidi in se calidique contineat. Cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruida animi natura faciet. Est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mixtura frigidos facit. Pigrum est enim contractumq; frigus. Volunt itaq; quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimùm assignetur iræ locus, non alia est, quàm quòd in toto corpore callidissimũ pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaq; puerorum fœminarumq; iræ acres magis quàm graues sunt, leuioresq; dum incipiunt. Siccis ætatibus uehemens robustaq; ira est, sed sine incremento, non multum sibi adijciens: quia inclinaturum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, ut ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt siti fameq; rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura. Quidam ebrij efferuescunt, quidam saucij. Neque ulla alia causa est, cur iracundissimi sint

flaui

flaui rubentesq; : quibus talis naturà calor est, qualis fieri cæteris intra iram solet. Mobilis enim illis agitatusq; sanguis est.

CAP. 20. *Causæ aũt non naturales iracundiæ sunt, morb. iniuria corporũ, labor, cõtinua peruigilia, noctes solicitæ, desideria, amores, cõsuetudo.*

SEd quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt causæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitæ, & desideria, amoresq; : & quicquid aliud aut corpori nocuit, aut animo, ęgram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causæq; sunt, plurimumq; potest cõsuetudo: quæ si grauis est, aliud uitium alit.

CAP. 21. *Remedia aduersus iram hæc sunt: ut puerorum calentibus à natura ingeniis, & in iram pronis, uinum subtrahatur: ut ne cibis impleantur: ut labore & lusibus modicis, citra lassitudinem exerceantur, & in lætitiam euocentur, ut salubriter ab initio ita instituantur, ut ne in illis iram nutriamus, aut indolem retundamus; Licentia spiritus crescere: seruitute comminui: laude assurgere, & in bonam spem adduci. Inter ista frenis, et stimulis utendum. In otio, et molli uita eam ætatem non esse educandam: ab assentatione pueritiam remouendam: ad uerum audiendũ, ad uerecundiã, et honorẽ maiorib. deferendum nutriendã esse.*

NAturam quidem mutare difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc noscere profuit, ut calentibus ingeniis subtrahatur uinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem uetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. Distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescẽt. Labor illos citra lassitudinem exerceat: ut minuat̃, non ut consumatur calor, nimiusq; ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. Modica enim uoluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum, sed maiora uitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones. Mollienda itaq;, fouendaque talia ingenia, & in læticiam euocanda sunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra tristiciam remediis utendum est, nec dissimilibus tantùm ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrunque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facilè autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. Assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur. Sed eadem ista insolẽtiam & iracundiã generãt. Sic itaq; inter utrunq; regendus est, ut modò frænis utamur modò stimulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquã illi necesse sit rogare suppliciter: nec profit rogasse: potius causæ suæ & priorib. fa-

ctis

ctis & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus æqualium nec uinci illum patiamur, nec irasci. Demus operam, ut familiaris sit his, cum quibus contendere solet: ut in certamine assuescat non nocere uelle, sed uincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudiũ enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabim⁹ aliquod laxamentum: in desidiam uerò ociumq; non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis fecit iracũdos, quàm educatio mollis & blanda. Ideo unicis quo plus indulgetur, pupillisq; quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil unquam negatum est, cui lachrymas solita semper mater absterfit, cui de pædagogo satisfactum est. Non uides, ut maiorem quamq; fortunam maior ira comitetur? In diuitib. nobilibusq; & magistratibus præcipuè apparet, cùm quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiã nutrit, ubi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim ille respondeat: Non pro fastigio te tuo metiris, ipse te proiicis: & alia, quibus uix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes restiterunt. Longè itaq; ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat uerum, & timeat: interim uereatur, semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat, non in usu. Exprobrentur illi perperam facta.

CAP. 22. *Pædagogos pueris placidos, uictus tenues, non pretiosam uestem, similem cultũ cum æqualib. dari oportere. Causas iracundiæ quęq; eradicaturum, si etiã penè manifestis reb. iniuriæ opinionẽ animo non conceperimus, & si criminantibus aures faciles non præbuerimus.*

PErtinebit ad rẽ, præceptores pædagogosq; pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerũ est, & in eorũ similitudinẽ crescit: nutricũ & pędagogorũ retulére mox in adolescẽtia mores. Apud Platonẽ educatus puer, cũ ad parẽtes relatus, uociferantẽ uideret patrem: Nunquam, inquit, hoc apud Platonẽ uidi. Non dubito, quin citius Platonẽ quã patrẽ imitatus sit. ¶ Tenuis ante omnia sit uictus, & nõ preciosa uestis, & similis cultus cũ æqualib. Non irascetur aliquẽ sibi cõparari, quẽ ab initio multis parẽ feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinẽt. In nobis siquidẽ sors nascẽdi & educatio, nec uitij locum, nec iam præcepti habet. Sequentia ordinãda sunt. Contra primas itaq; causas pugnare debemus. Causa autem iracũdiæ, opinio iniuriæ est: cui non facilè credendum est, nec apertis quidem manifestisq; statim accedendum est. Quædam enim falsa, ueri speciem ferunt. Dandum semper est tempus. Veritatem enim dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. Hoc humanæ naturæ uitium suspectum, notumq; nobis sit: quòd quæ inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

CAP. 23.

CAP. 23. *Item si suspicionibus non impellemur, si non ex uultu risuq; alieno peiora interpretabimur ut innocentibus irascamur, si contra nos causam absentis egerimus, si in suspenso iram retinuerimus (credulitatem enim plurimũ mali facere: atque Hippiæ, et Alexandri exemplo patere) si cùm moderate solemus irasci, maluerimus irasci non posse C. Cæsaris exemplo. satius enim esse quibusdam in rebus decipi, quam diffidere.*

QVid quòd non criminationibus tantùm, sed suspicionibus impellimur, & ex uultu risuq; alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se causa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari. ¶ Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, ut conscios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominauit, quibus quàm maximè charam salutem eius sciebàt. Et cùm ille singulos, ut nominati fuerant, occidi iussisset, interrogauit ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui charus esses, reliqui. Effecit ira, ut tyrannicidæ manus accommodaret, & præsidia sua gladio suo cæderet. ¶ Quanto animosius Alexander: qui cum legisset epistolam, qua admonebatur, ut à ueneno Philippi medici caueret, acceptã potionem non territus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc ego magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. ¶ Quo maior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Cæsar, ille qui uictoria ciuili clementissimè usus est. Cùm sarcinam deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum, ab his qui uidebantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderatè soleret irasci, maluit tamen nõ posse. Gratissimum putauit genus ueniæ, nescire quid quisq; peccasset. Plurimum mali credulitas facit. Sępe ne audiendum quidem est: quoniã *in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere.*

CAP. 24. *Simplicitate et benigna rerum æstimatione, acta gestaq; eorum, quibus cum uiuimus interpretari nos oportere.*

TOllenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima iritamenta. Ille me parum humanè salutauit, ille osculo meo non adhęsit, ille inchoatum sermonem citò abrupit, ille ad cœnam non uocauit, illius uultus auersior uisus est. Non deerit suspicioni argumẽtatio. Simplicitate opus est, & benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumq; erit, credamus. Et quoties suspicio nostra uana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facilè credendi.

CAP. 25. *Minimis sordiduq; in rebus (puta aduersus domesticos) exacerbari ius non esse, cùm et ad conuicia ciuilia curiæ'ue ferenda etiam equo animo parare nos debeamus.*

Vnde

VNde illud sequitur, ut minimis sordidisq; rebus non exacerbemur. Parū agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, insania est: æger & infelicis ualetudinis est, quē leuis aura cōtraxit: affecti oculi, quos candida uestis obturbat: dissolutus deliciis, cuius latus alieno labore cōdoluit. Mindyridē aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cùm uidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem lassum se fieri questus, uetuit illum opus in conspectu suo facere: bilem habere sæpius questus est, ꝙ foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus uoluptates corrupêre, nihil tolerabile uidetur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentū, aut musca parum curiosè fugata nos in rabiem agat, aut obuersatus canis, aut clauis negligentis serui manibus elapsa. Feret iste æquo animo ciuile conuiciū, & ingesta in concione curia'ue maledicta, cuius aures tracti subsellij stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero malè diluenti niuem, irascitur?

CAP. 26. *Luxuria quemq; iram et bilem in homines collectam, in res, quæ nec meruerint nec sentiant, aut ratione præditæ sint effundere.*

NVlla itaq; res magis iracūdiam alit, quàm luxuria. Intemperās & impatiens durè cōtractādus animus est, ut ictum nō sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his à quib. nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quib. iniuriam accipere potuimus. Ex priorib. quædā sine sensu sunt: ut librū, quem minutiorib. literis scriptum sæpe proiecimus, & mendosum lacerauimus: ut uestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His irasci quàm stultum est, quæ iram nostrā nec meruerunt, nec sentiunt. Sed nos offendunt uidelicet qui illa fecerunt. Primùm sæpe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere quàm fecerit, nec ad tuam contumeliam parum didicit. Alius non in hoc ut te offenderet, fecit. Ad ultimū quid est dementius, quā bilem in homines collectā, in res effundere. Atqui ut his irasci dementis est, quæ anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi à consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, ut ferrum aut lapis: iniuriā quidem facere non possunt. Atqui contēni se quidā putant, ubi equi ijdem obsequentes alteri equiti, alteri cōtumaces sint: tanquā iudicio, nō consuetudine, & arte tractandi, quædam quibusdam subiectiora sint.

CAP. 27. *Iram nos iniuria quoque plerunque euomere in eos, qui nocere uel non poßint, uel nolint. Nam et Deo irascuntur plerunq; homines ob immodicos imbres et similia: Cùm tota Dei natura benefica, salutaris, mitis et placida, et remota ab iniuria sit. Cùm Deus nihil in nostram iniuriā faciat, imò contrà, nihil non ad salutem. Eadem lege irascimur magistratui, parentibus, præceptoribus, iudicibus punientibus, quasi nihil* pec-

peccauerimus, neque intuemur neminem esse sine culpa, aut legibus omnibus innocentẽ, latius'ue patere officiorũ humanorum, quã iuris regulam.

ATqui ut his irasci stultũ est, ita pueris, & non multũ à puerorũ prudentia distãtib. Omnia enim ista peccata apud æquũ iudicẽ pro innocẽtia habẽt imprudentiã. Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullãq; uim nisi beneficã & salutarẽ habẽt: ut dij immortales, qui nec uolunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longè remota ab aliena iniuria, quàm à sua. Dementes itaq; & ignari ueritatis, illis imputãt sæuitiã maris, immodicos imbres, pertinaciam hyemis: cũ interim nihil horũ quæ nobis nocent prosuntq;, ad nos propriè dirigãtur. Non enim nos causa mũdo sumus, hyemẽ ęstatẽq; referẽdi: suas ista leges habẽt, quib. diuina exercẽtur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis uidemur, propter quos tãta moueãtur. Nihil ergo horũ in nostrã iniuriã fit: imò contrà, nihil non ad salutẽ. ¶ Quædam esse diximus, quæ nocere non possũt: quędã, quę nolunt. In his erũt boni magistratus, parẽtesq; & pręceptores, & iudices: quorũ castigatio sic accipiẽda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sum⁹ pœna. Succurrat non tantùm quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de uita nostra mittamur. Si uerum ipsi dicere nobis uoluerimus, pluris litem nostram æstimabimus. Si uolumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primùm nobis suadeamus, Neminem nostrûm esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. *Nihil peccaui, nihil feci: imò nihil fateris.* Indignamur aliqua admonitione aut coërcione nos castigatos: cùm illo ipso tempore peccemus, quo adiicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quàm angusta innocentia est, ad legem bonum esse? Quanto latius officiorũ patet, q̃ iuris regula? Quã multa pietas, humanitas, liberalitas, iusticia, fides exigũt? Quæ omnia extra publicas tabulas sunt.

CAP. 28. *In ira cohibenda ita nos componere debemus, ut neq; nobis, neq; Deo, imò ne alijs irascamur: atq; etiam cogitemus ne ei quidem qui de nobis malè loquutus dicatur, irascendum: cùm & ipsi priores de alijs malè loqui, aut eadem fecisse potuerimus. In summa, cautionem esse, ut se quisq; prius intueatur, quàm alteri irascatur. Maximum ea partę remedium esse, moram.*

SEd ne ad illam quidem arctissimã innocentiæ formulam præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauim⁹, aliis fauimus. In quibusdã innocẽtes sumus, quia non successit. Hoc cogitãtes, ęquiores simus delinquẽtib. cedamus obiurgantib. utiq; nobis ne irascamur. Cui enim nõ, si nobis quoq;? Minimè diis. Non enim illorũ, sed lege mortalitatis patimur, quicq̃d incõmodi accidit. At morbi doloresq; incurrũt. Vtiq; aliquò fugiendũ est, domiciliũ putre sortitis. Dicet aliquis malè de te locutus: cogita an prior

 fece-

feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios nō facere iniuriam, sed reponere; alios pronos facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiã eos qui uolentes scientesq; faciunt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine urbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid: non ut nobis obesset, sed quia cōsequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionē falsam inciderit, quàm multis officiis suis fortuna speciē iniuriæ induerit, quàm multos post odium amare cœperit, poterit nō statim irasci: utiq; si sibi tacitus ad singula quib. offenditur, dixerit: Hæc & ipse commisi Sed ubi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non uxorem concupiscit, & satis iustas causas putat amandi, quòd aliena est, idem uxorem suam aspici non uult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mēdacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri ægerrimè calumniator patitur. Pudicitiã seruulorum suorum attētari non uult, qui nō pepercit suæ. Aliena uitia in oculis habemus, à tergo nostra sunt. Inde est, ꝙ tempestiua filij cōuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negauit: & homicidæ tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quę non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si cōsuluerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expedit'ne nobis ista damnare? Maximum remedium est iræ, mora. Hoc ab illa pete initiò, non ut ignoscat, sed ut iudicet: desinet, si expectat: nec uniuersam illam tentabis tollere, graues habet impetus primos: tota uincetur, dum partibus carpitur.

CAP. 29. *Non passim cuiq; renuncianti fidem adhibendam esse, cùm et quisq; possit falsa criminatione gratiam aucupari: et alienis inimicitiis lætari. Hoc iniquius nihil esse, quàm cuius causa secretò credere te dixeris, eiusdem causa palam irasci.*

Ex his quæ nos offendunt, alia renunciãtur nobis, alia ipsi audimus aut uidemus. His quæ narrata sunt, nō debemus citò credere. Multi emētiunť, ut decipiãt: multi, quia decepti sunt. Alius criminatione gratiã captat, & fingit iniuriã, ut uideatur doluisse factã. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohęrētes diducere uelit. Est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoq; speculetur, quos collisit. De paruula summa iudicaturo, tibi res sine teste probareť, testis sine iure iurãdo nō ualeret: utriq; parti dares actionē, dares tēpus, nec semel audires. Magis enim ueritas elucet, quò sæpius ad manũ uenit. Amicũ cōdemnas de præsentib. antequã audias, antequã interroges. Illi, antequã aut accusatorē suum nosse liceat, aut crimen, irasceris. Iam enim iam quid utrinq; diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si ꝓbare debuerit. Non est, inquit, quòd me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil

hil unquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clàm nõ uult, penè non dicit. Quid est iniquius, quàm secretò credere, palàm irasci?

CAP. 30. *Antequam irascamur, naturam et uoluntatem facientium nobis excutiendam esse.*

QVorũdam ipsi testes sumus. In his naturã excutiemus, uoluntateq; facientiũ. *Puer* est, ætati donet: nescit, an peccet. *Pater* est: aut tantũ profuit, ut illi donanda iniuria eius sit: aut fortassis ipsum hoc meritũ eius est, quo offendimur. *Mulier* est: errat. *Iussus* est: necessitati quis nisi iniquus succẽset? *Læsus* est: nõ est iniuria, pati quod prior feceris. *Iudex* est: plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est: si nocentem punit, cede iusticiæ: si innocentem, cede fortunæ. *Mutũ animal est, aut simile muto*: imitaris illud, si irasceris. *Morbus* est, aut calamitas: leuius transiliet sustinentem. *Deus* est: tam perdis operam cùm illi irasceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. *Bonus uir* est, qui iniuriam fecit: noli credere. *Malus*: noli mirari. Dabit pœnas alteri quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit.

CAP. 31. *Irasci etiam plerunque homines, quòd iniquè iniuriam acceperint, iniuria: nihil sanè esse nouum si amicus offendat filius labatur, seruus peccet, hostis noceat. Naturam enim omnium ita institutam. Deinde iniquum esse uim suam exercere, ut homini noceas, cuius beneficio etiam sæua animalia mansuescant.*

DVo sunt, ut dixi, quæ iracundiã concitãt. Primùm, si iniuriã uidemur accepisse: de hoc satis dictũ est. deinde, si iniquè accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quædã iudicãt homines, quia pati nõ debuerint: quædam, quia non sperauerint: indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaq; maximè cõmouent, quæ cõtra spẽ expectationeq; euenerũt. Nec aliud est, quare in domesticis minima offendant: in amicis iniuriã uocemus negligentiã. Quomodo ergo, *inquit*, inimicorũ nos iniuriæ mouẽt? quia non expectauimus illas, aut certa non tãtas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiã inimicis iudicamus esse debere. Regis quisq; intra se animũ habet, ut licentiã sibi dari uelit in alterũ, in se nolit. Aut ignorãtia nos itaq; rerũ, aut insolentia iracundos facit. Ignorãtia. Quid enim mirũ est, malos mala facinora ædere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimã aiebat Fabius imperatori excusationem esse, *Non putaui*. Ego turpissimam homini puto. *Omnia puta.* Expecta, & in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos animos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus unius iudicabis, de publicis cogita. Vbi maximè gaudebis, maximè metues. Vbi tranquilla tibi omnia uidẽtur, ibi nocitura non desunt, sed quiescũt. Semper futurum aliquid quod te offendat, existima. Gubernator nunquã ita totos sinus explicuit securus, ut non expeditè ad contrahẽdum arma-

menta disponeret.Illud ante omnia cogita,fœdam esse & execrabilem uim nocēdi,& alienissimam homini, cuius beneficio etiā sæua māsuescunt.Aspice elephantorū iugo colla submissa, taurorū pueris pariter ac fœminis persultantibus terga impunè calcata,& repētes inter pocula sinusq; innoxio lapsu dracones, & intra domū ursorum leonūq; ora placida tractantib. adulantesq; domino feras. Pudebit,cū animalib. permutasse mentes? Nefas est nocere patriæ: ergo ciui quoq;.Nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si uniuersum uenerabile est:ergo & homini.Nam hic in maiore tibi urbe ciuis est.Quid si nocere uelint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt,quia singula seruari,totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus. Salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non pōt. Ne uiperas quidem & natrices,& si qua morsu aut ictu nocent,effugeremus,si ut reliqua māsuefacere possemus, aut efficere,ne nobis aliis'ue periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit,sed ne peccet.Ne unquam ad præteritum, sed ad futurum pœna referetur.Non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendum est,cuicūq; prauū maleficumq; ingeniū est, pœna neminē excipiet.

CAP. 32. *In ira & doloris talione uoluptatē nemini quærendā esse.*

AT enim ira habet aliquā uoluptatem:& dulce est, dolorem reddere. Minimè. Non enim ut in beneficiis honestum est, merita meritis repensare:ita iniurias iniuriis.Illic,uinci turpe est: hìc,uincere. Inhumanū uerbū est,& quidē pro iusto receptū,*Vltio*: & à cōtumelia nō differt nisi ordine. Qui dolorē regerit,tantū excusatiꝰ peccat.M. Catonē in balneo quidam percussit imprudens. Quis enim illi sciens faceret iniuriam? Postea satisfacienti Cato: Non memini, inquit,percussum me.Melius putauit,non agnoscere,quàm uindicare.Nihil,inquis, illi post tantam petulantiam mali factum est? Imò multum boni:cœpit Catonem nosse.Magni animi est,iniurias despicere.Vltionis cōtumeliosissimum genus est, non esse uisum dignū, ex quo peteretur ultio.Multi leues iniurias altius sibi demisere dum uindicant.Ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, *inquit*, contemnemur,si uindicauerimus iniuriam, si tanquam ad remedium sine ira ueniamus:non quasi dulce sit uindicari, sed quasi utile.

CAP. 33. *Dissimulandas, & ferendas nobis iniurias non ulciscendas.sæpè etiam adeo iniuriam uindicare non expedire, ut ne fateri quidem eam expediat.*

SÆpe autem satius fuit dissimulare, quàm ulcisci. Potentiorum iniuriæ hilari uultu,non patienter tantùm ferendæ sunt.Facient iterum,si se fecisse crediderint.Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes,quòd quos læserunt, & oderunt. Notissima uox est eius,qui in cultu regum consenuerat. Cùm illum quidam interroga-

roga-

rogaret, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. ¶ Sæpe adeò iniuriam uindicare non expedit, ut ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cùm in custodia habuisset, immundiciis eius, & incultioribus capillis offensus, rogante patre, ut salutem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, ad mortem duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduersum patrem, ad cœnam illum inuitauit eo die. Venit Pastor nihil uultu exprobrante. Propinauit illi Cæsar heminā uini, & posuit illi custodē, perdurauit miser, non aliter quā si filij sanguinē biberet. Vnguētum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. Sumpsit eo die, quo filium extulerat, imò quo non extulerat. Iacebat conuiua centesimus, & potiones uix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cùm interim non lachrymas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tāquam pro filio exorasset. Quæris, quare? Habebat alterum. ¶ Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & regis genua complexus est? Funestam perfusamq; cruore filij manum, ad os suum retulit, & cœnauit, sed tamen sine unguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, ut cibum caperet, hortatus est, non ut pocula ingentia super caput posito custode siccaret. Contempsisset Romanum patrem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, ut cura leniretur, lacessebat. Contrà ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, prædixit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

CAP. 34. *Ira abstinendum siue par, siue superior, siue inferior sit, qui à nobis lacessendus est. Clementiæ famam non uitiorum nobis affectandam esse. Nihil gloriosius quàm iram amicitia mutare, ex pertinacissimis hostibus socios fideles reddere, uictos permiscere, uictoribus beneficijs, aut uenia eos, à quibus lacessiti simus, ad amicitiam prouocare.*

ERgo ira abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentē, ut mures & formicę: ad quas si manū admoueris, ora cōuertunt. Imbecilla se lædi putāt, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quòd aliquando nobis profuit ille, cui irascimur, & meritis offensam redemerit. Illud quoq; occurrat, quantū commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quā multos uenia amicos utiles fecerit. ¶ Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quòd à R.P. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quàm aliquem hæredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum diffi-

difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quã sæpe ueniam qui negauit, petit: quàm sæpe pedibus eius aduolutus est, quem à suis reppulit. Quid est gloriosius, quàm iram amicitia mutare? Quos Populus Romanus fideliores habet socios, quàm quos habuit pertinacissimos hostes? Quod hodie esset imperiũ, nisi salubris prouidentia uictos permiscuisset uictoribus? Irascetur aliquis: tu contrà, beneficiis prouoca. Cadit statim simultas ab altera parte deserta, nisi par non pugnat. Si utrinque certabitur ira, concurritur. ille est melior, qui prior pedem retulit: uictus est, qui uicit Percussit te: recede. Referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem: non poteris reuelli cùm uoles. Nunquam uelit quisquam tam grauiter hostem ferire, ut relinquat manum in uulnere, & se ab ictu reuocare non possit. Atqui tale ira telum est, uix retrahitur.

Cap. 35. *Ad iram uitandam nihil æquè proficere, quàm intueri iræ deformitatem & periculum. Nullam enim faciem turbatiorem esse, quàm irati; Ferarum enim aut inferorum, aut furiarum formam esse.*

ARma nobis expedita prospicimus, gladiũ commodum & habilem: non uitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum uelocitas placet, quæ ubi iussa est, uestigium sistit, nec ultra destinata procurrit, & quę flecti & à cursu ad gradum reduci potest. Aegros scimus neruos esse, ubi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis est: qui cum ambulare uult, currit. Animi motus eos putemus sanissimos ualidissimosq;, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. ¶ Nihil tamen æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est ullius affectus facies turbatior, pulcherrima ora fœdauit, toruos uultus ex tranquillissimis reddit. Linquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, trahet uestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum natura uel arte iacentium non informis est habitus, cùm animo inhorrescunt, tumescunt uenæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida uocis eruptio colla distendit. Tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas esse animum, cuius extrà imago tam fœda est? Quanto illi intra pectus terribilior uultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium uel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus, qualia poëtæ inferna mõstra finxêre, succincta serpentibus, & igneo flatu, quales ad bella excitãda, discordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam teterrimæ inferûm exeunt. Furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituque & gemitu & stridore, & si qua his inuisior uox est, perstrepentem, tela manu utrâq; quatientem: neq; enim illi tegere se, cura est: toruam, cruentamq; & cicatricosam, & uerberib. suis liuidã: incessu

uesano

uesano effusam, multa caligine incursitantē, uastantē fugantēq;: &
omniū odio laborantem, sui maximè: si aliter nocere nō possit, ter-
ras, maria, cœlum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamq;. Vel,
si uidetur, qualis apud uates nostros est:

Sanguineum quatiens dextra leuaq; flagellum:
Aut scissa gaudens uadit discordia palla.

Aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

CAP. 36.37. *Iratis quibusdam prodesse posit speculum etiam a-
spexisse, & in illo sese, ea præsertim forma ac figura quales aduersariis
irati uideri uolunt.*

QVibusdam, ut ait Sestius, iratis profuit aspexisse speculum: per-
turbauit illos tanta mutatio sui, uelut in rem præsentem addu
cti non agnouerunt se: & quantulum ex uera deformitate imago il-
la speculo repercussa est, reddebatur animus si ostēdi, & si in ulla mate
ria perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater, maculosusq;,
æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoq; tanta deformitas e-
ius est, per ossa carnesq;, & tot impedimenta effluentis. Quid si nu-
dus ostenderetur? Speculo quidem neminem deterritum ab ira cre-
do. Quid ergo? qui ad speculum uenerat, ut se mutaret, iam mutaue
rat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quàm atrox & horri-
da, qualesq; esse, etiam uideri uolūt. Magis illud uidendū est, quàm
multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupêre uenas, & san-
guinem supra uires elatus clamor egessit, & luminū suffudit aciem,
in oculos uehementius humor egestus, & in morbos ægri recidêre:
nulla celerior ad insaniam uia est. Multi itaq; continuauerūt iræ fu-
rorem: nec quam expulerant mentem, unquam receperunt. Aiacem
in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi,
ruinam domui imprecantur: & irasci se negant, nō minus quàm in-
sanire, furiosi. Amicissimis hostes, uitandiq; charissimis. Legum nisi
quà nocent immemores, ad minima mobiles. Non sermone, nō of-
ficio adiri faciles. Omnia per uim gerunt, gladiis & pugnare parati,
& incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exupe-
rans uitia. Alia paulatim intrant. Repētina & uniuersa uis huius est;
omnes deniq; alios affectus sibi subiicit.

CAP. 37.

AMorem ardentissimum uincit. Transfoderunt itaq; armata cor
pora, & in eorum quos occiderant iacuêre complexibus. Aua-
riciam durissimū malum, minimumq; flexibile ira calcauit, adacta
opes suas spargere, & domui, rebusq; in unū collatis iniicere ignē.
Quid? non ambitiosus magno æstimata ira proiecit insignia,
honoremq; delatum reppulit? Nullus affectus est,
in quem non ira dominetur.

LIBRI II. DE IRA FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM LIBER TERTIVS.

CAP. I. *Iram à cæteris affectibus differre ex his perspici, quòd non more quorundam uitiorum & affectuum dilationem & moram recipiat, quòd non sollicitet tantum animos, sed & abducat & exagitet: quòd non in id tantùm quod destinauit, sed in occurrentia eius furorem exerceat: quòd non impellat hominem, sed præcipitet: quod ei resisti non poßit tanquam procellæ & fulmini: quòd & à ratione & à sanitate discedat: quòd nullos acceßus leues nullaq; incrementa fallentia habeat, sed deiectus sit in ea plane animus: quòd resurgat à succeßibus suis, superba: à frustratione, insana: à repulsa sua, in se ipsam morsus suos uertat.*

VOD maximè desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certè refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palàm aperteq; faciendum est, ubi minor uis mali patitur: aliquando ex occulto, ubi nimium ardet omniq; impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas uires, quamq; integras habeat. Vtrum'ne uerberanda & agenda sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat. Consilium pro moribus cuiusq; capiendum erit. Quosdam enim preces uincunt: quidam insultant, instantq; submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissimè descendendum est. Cæteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & seipsam rapiens uiolentia, nõ paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more uitiorum solicitat animos, sed abducit: & impotẽtes sui, cupidosq; uel communis mali, exagitat. Nec in ea tantùm, in quæ destinauit, sed in occurrẽtia obiter furit. Cætera uitia impellunt animos: ira præcipitat. Cæteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certè affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quàm fulmina procellæq; & si qua alia irreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, uim suam magis ac magis tendit. Alia uitia à ratione, hæc à sanitate desciscit. Alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus etiam animorum est. Nulla itaq; resurget magis attonita, & in uires suas prona: & siue successit superba, siue frustratur insana, ne repulsa quidem in tædium acta, ubi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos uertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit.

CAP. 2 *Quòd ex leuißimis in maxima euadat, quòd omnem ætatem, omne hominũ genus, & omnes gẽtes & priuatim & publicè inuadat.*

EX leuissimis enim in maxima euadit. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egesta

tis non

tis non nouere luxuriam. Quędam, quia exercitæ & uagę sunt, effugere pigritiam. Quibus incultus mos, agrestis uita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcunq; in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quàm barbaros potens. Non minus perniciosa leges metuentibus, quàm quib. iura distinguit modus uirium. Deniq; cætera singulos corripiunt; hic unus affectus est, qui interdum publicè concipitur. Nunquam uniuersus populus unius fœminæ amore flagrauit. Nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. Ambitio uiritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum. Sæpe in iram uno agmine itum est, uiri, fœminæ, senes, pueri, principes, uulgusq; consensere: & tota multitudo paucissimis uerbis concitata, ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus, ignesq; discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus: & modò eloquio fauorabilior habitus in multo honore, iram suę concionis excepit, in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consiliũ, senatus, non expectatis delectibus, nec nominato Imperatore, subitos iræ suę duces legit: ac per tecta urbis, nobiles consectatus uiros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesq; infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus quo resideret tumor publicus, sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis populus ductu irę suæ egressus, fortuita raptaq; pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatem audacis irę luit. Hic barbaris fortè ruentibus in bella exitus est, cùm mobiles animos species iniuriæ perculit: agũtur statim: & quà dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua, gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore urgere, & per suum uulnus exire.

CAP. 3. *Vtrum rectè Aristoteles dixerit, Iram calcar esse Virtutis, & ea erepta inermem fore animum & ad conatus magnos pigrum & inertem? Malè. Nullum enim fœdius mõstrum esse, quàm ipsum hominem in sui similem hominem furentem. Rabiem iræ efferatam cerni in eius apparatu seu instrumento, hoc est in eculeis, fidiculis, ergastulis, crucibus, ignibus, uncis, uinculis, pœnis, lacerationibus membrorum, inscriptione frontium, caueis bestiarum.*

NOn est, inquis, dubiũ, quin magna ista & pestifera sit uis. Ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, ut in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & uetat illam nobis execari. *Calcar, ait, esse uirtutis*: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemq; fieri. Necessarium est itaq; fœditatem eius, ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens: quantoq; impetu ruat, non sine pernicie sua perniciosus, & ea deprimens, quæ mergi nisi cum mer-

gente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis uocat, qui uelut tempestate correptus non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat ultionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu sæuit, charissimorum, eorumq; quos mox amissos fleturus est carnifex? Hunc aliquis affectum uirtuti, adiutorem comitemq; dat: consilia, sine quibus uirtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ sinistræq; sunt uires, & in malum suum ualidæ, in quas ægrũ morbus & accessio erexit. Nõ est ergo, quòd me putes tempus in superuacuis consumere, quòd iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamẽ: cùm aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam utilem ac spiritus subministrantem in prælia, in actus rerum, ad omne quodcunq; calore aliquo gerendum est, uocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita: apparatusq; illi reddendus est suus, eculei & fidiculæ, & ergastula & cruces, & circumdati defixis corporibus ignes, & cadauera quoq; trahẽs uncus, uaria uinculorum genera, uaria pœnarũ, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immaniũ caueæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atq; horridum stridens, omnibus per quæ furit tetrior.

CAP. 4. *Vultum nulli affectui peiorem esse, quàm iræ. Est enim asper, acris, nũc pallens, nũc subrubicũdus, et similis cruento, uenis tumentibus, oculis uel trepidis uel in uno obtutu defixis: dentes arietat cum aliquem esse hoc est deuorare cupit, non aliter quàm apri cum tela sua attritu acuunt: articuli crepant, manus franguntur, pulsatur pectus, anhelitus & gemitus crebri: corpus instabile: uerba incerta & exclamantia, labra trementia, compressa, exibilantia: uoces & minæ atroces. Hac ueluti pictura admonemur, pestiferum illud iræ monstrum auersari.*

VT de cæteris dubium sit, nulli certè affectui peior est uultus, quẽ in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subitò retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu uerso, subrubicundum, & similem cruento, uenis tumentibus, oculis nunc trepidis & exilientibus, nunc in uno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonum, quàm est apris, tela sua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cùm se ipsæ manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosq; altius gemitus, instabile corpus, incerta uerba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumq; compressa, & dirum quiddam exibilãtia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum uisceribus ferrum, minus tetra facies est, etiam cùm uenatorem suum semianimes morsu ultimo petũt, q̃ hominis ira flagrãtis. Age, si exaudire uoces ac minas uacet, qualia excarnificati animi uerba sunt: non'ne reuocare se quisq; ab ira uolet, cùm intellexerit illam à suo

primùm malo incipere? Nõ uis ergo admoneã eos,q̃ irã summa potentia exercent & argumentũ uirĩũ existimãt, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratã ultionẽ,quàm non sit potẽs, imò nec liber quidẽ dici possit,iræ suæ captus?Non uis admoneam,quo diligentior quisq; sit,ut ipse se circumspiciat,alia animi mala ad pessimos quosq; pertinere,iracundiã etiã eruditis hominibus , & in alia sanis irrepere:adeò ut quidã simplicitatis indiciũ iracũdiam dicãt, & uulgò credatur facillimus quisq; huic obnoxius?

CAP. 5. *Ad iram hæc tria Remedia summatim pertinent. Primã Vt ne irascaris,in eã'ue incidas Deinde irã ut retineas & ab ea te liberes: Postremo ut iræ alienæ medearis, & irascentẽ alium cohibeas. Primum illud præstabimus si omnia iræ uitia & quibus noceat diligenter æstimauerimus, & si cùm teterrimis uitiis iram cõparauerimus. Nocet dominis, seruis, parentibus, liberis, maritis, uxoribus, magistratui, candidato. Peior est auaritia, luxuria, inedia. simultate, bello. Naturæ & animo hominis omnino contraria est. Nec enim magnus animus est, quem incuruauit aut uicit iniuria, ultio aut ira.*

QVorsus,inquis,hoc pertinet?Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cùm lentos quoq; natura & placidos in sæuiciam ac uiolentiam euocet. QVEMADMODVM aduersus pestilẽtiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens ualetudinis cura:promiscuè enim imbecilla robustaq; inuadit:ita ab ira tam inquietis moribus periculum est quàm compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. ¶ Sed cùm primum sit, non irasci:secundum,retinere,tertium,alienę iræ mederi:dicam primùm, quemadmodum in iram non incidamus : deinde quemadmodum ab illa liberemur: nouissimè, quemadmodum irascentem retineamus placemusq; & ad sanitatem reducamus. ¶ Ne irascamur,prę stabimus,si omnia uitia iræ nobis subinde proposuerimus,& illam bene æstimauerimus.Accusanda est apud nos,damnanda: perscrutanda eius mala,& in medium protrahenda sunt:ut qualis sit,appareat,comparanda cum pessimis est. Auaricia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior utatur:ira incendit. Paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit,quosdam in mortem: quanto plus irascendo , quàm id erat propter quod irascebatur, amisit.Ira patri luctum,marito diuortium attulit, magistratui odiũ, candidato repulsam. Peior est etiã, q̃ luxuria : quoniã illa sua uoluptate fruitur,hæc alieno dolore.Vincit malignitatẽ & inuidiã. Illæ enim infelicẽ fieri uolunt:hæc facere.Illę fortuitis malis delectãtur: hęc nõ potest expectare fortunã.Nocere ei quẽ odit,nõ noceri uult. Nihil est simultatib. grauius:has ira conciliat. Nihil est bello funestius:in hoc potentiũ ira prorũpit. Cæterùm etiam illa plebeia ira & priuata,inerme,& sine uirib. bellũ est. Præterea ira,ut seponam⁹ quę mox secutura sunt dãna,insidias, ꝑpetuã ex certaminib. mutuis solicitu-

licitudinē, dat pœnas dū exigit. Naturā hominis uitiat: illa in amorē hortatur, hæc in odiū. Illa prodesse iubet, hæc nocere. Adiice, quòd cùm indignatio à nimio sui suspectu ueniat, & animosa uideatur, pusilla est & angusta. Nemo enim nō eo à quo se contēptū iudicat, minor est. At ille ingens animus, & uerus æstimator sui, non uindicat iniuriā, quia non sentit. VT tela à duro resiliunt, cum dolore cædentis solida feriūtur: ita nulla magnū animū iniuria ad sensum sui abducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius, uelut nulli penetrabilē telo, omnes iniurias contumeliasq; respuere. Vltio, doloris confessio est. Non est magnus animus, quē incuruat iniuria. Aut potētior te aut imbecillior læsit. Si imbecillior, parce illi: si potētior, tibi. Nullū est argumentū magnitudinis certius, quàm nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubē cogitur, nec in tempestatē impellitur, nec uersatur in turbinē: omni tumultu caret, inferiora fulminãt. Eodē modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens, quib. ira cōtrahitur, modestus & uenerabilis est & compositus: quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens non primam reiecit uerecundiam? Quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se uerecundi habuit, abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguę temperauit? Quis ullam partem corporis tenuit? Quis se tegere potuit?

CAP. 6. *Præcepta & hæc quoque aduersus iram proderunt: ut neque priuatim, neq; publice multa aut maiora tuis uiribus agas, sed expedita & facilia suscipias.*

IN immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptū, quo monstratur tranquillitas, si neq; priuatim, neq; publicè multa, aut maiora uiribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negocia dies transit, ut non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animū in iras paret. QVEMADMODVM per frequentia urbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc uitæ actu dissipato & uago multa impedimenta, multę querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit. Nō ex destinato proposita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita est, ut multa tentanti ubiq; respōdeat. Sequitur ergo, ut is cui cōtrà quàm proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominū rerumq; sit: ex leuissimis causis irascatur, nūc personæ, nūc negocio, nunc loco, nūc fortunæ, nunc sibi. Itaq; ut quietus possit esse animus, non est iactãdus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraq; uires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illã partē transferre sine lapsu. At quę alienis in nos manibus imposita, ægrè sustinemus, uicti in proximos effundimus, &

dum

dum stamus sub sarcina, impares oneri uacillamus. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. Negocia expedita & habilia sequuntur actorem: ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facilè, & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, tenerique iam uisa, cum ipso cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita sit eius uoluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed uult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum pœnitentia operis infecti. Hic interest, utrum quis feruidi sit ingenij, an frigidi, aut humilis. Generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristiciam. Ergo actiones nostræ nec prauæ sint, nec audaces, nec improbæ. In uicinum spes exeat. Nihil conemur, quod mox adepti quoq; successisse miremur. Demus operam, ne accipiamus iniuriam quam ferre nescimus.

CAP. 7. & 8. *Vt uiuas cum placidißimis, & facillimis, & minimè anxiis, morosisq;, sed cum quietis, submißis, humanis & dulcibus, & qui uultum nostrum ac sermonē, si irati fuerimus sequantur, & repræsentent nobis. Item ut fugias omnes quos irritaturos iracundiam tuam scias, hoc est, superbos, diuites, petulātes, liuidos, pugnaces, uentosos & mendaces.*

CVm placidiss. & facillimo & minimè anxio, morosoq; uiuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores. Et ut quædam incontactos è corpore uitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem uini traxit. Impudicorum cœtus fortem quoque & siliceum uirum emollit. Auaricia in proximos uirus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio uirtutum est, ut omne quod secum habet, mitigent. Nec tam ualetudini profuit utilis regio & salubrius cœlum, quàm animis parum firmis in turba meliorum uersari. Quæ res quantū possit, intelliges, si uideris feras quoq; cōuictu nostro mansuescere, nulliq; immani bestiæ uim suam permanere, si hominis cōtubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimq; inter placida dediscitur.

CAP. 8.

ACcedit huc, quòd non tantùm exēplo melior fit, qui cum quietis hominibus uiuit, sed quòd causas irascendi nō inuenit, nec uitium suum exercet. Fugere itaque debebit omneis quos iritaturos iracundiā sciet. Qui sunt, inquit, isti? Multi ex uariis causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, uentosus & mendax uanitate. Non feras à suspicioso timeri, à pertinace uinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui irā tuam nō euocēt, sed ferant. Magis adhuc proderūt submissi & humani, & dulces, non tamen usq; in adulationem. Nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, uir bonus, sed iræ paratioris, cui nō magis erat tutum blandiri quàm maledicere. Cælium orato-

oratorem fuiſſe iracundiſſimum conſtat. Cum quo, ut aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientię cliens: ſed difficile erat illi in crapulam cōiecto, rixā eius cum quo edebat, effugere. Optimū iudicauit, quicquid dixiſſet ſequi, & ſecundas agere. Nō tulit Cęlius aſſentientem, ſed exclamauit: Dic aliquid cōtrà, ut duo ſimus. Sed ille quoq; quòd non iraſceretur iratus, citò ſine aduerſario deſiit. Eligamus ergo uel hos potius, ſi conſcij nobis iracundiæ ſumus, qui uultum noſtrum ac ſermonem ſequantur. Facient quidem nos delicatos, & in malam conſuetudinē inducēt, nihil cōtra uoluntatem audiendi: ſed proderit uitio interuallum & quietē dare. Difficilis quoq; & indomiti natura, blandientē feret. Nihil aſperum tetrumq́; palpanti eſt. Quotiēs diſputatio longior & pugnacior erit, in prima reſiſtamus, antequā robur accipiat. Alit ſe ipſam contentio, demiſſos altius tenet. Facilius eſt ſe à certamine abſtinere, quàm abducere.

CAP. 9. *Item ut grauiora iracundus obmittas, aut certè citra laſſitudinem exerceas non inter plura, ſed inter artes amœnas, carminum, hiſtoriarum, fabularum, & muſices. Contrà ut uites fora, aduocationes, iudicia, ceteraq́; omnia quæ uitia noſtra exulcerant. Item ut & laßitudinem corporis caueas, ut proceſſurus ad res maioris negotij, ſi ſtomachus tibi fuerit ſuſpectus, bilem cibo uel potu aliquo temperes.*

STudia quoq; grauiora iracundis obmittenda ſunt, aut certè citra laſſitudinem exercenda: & animus nō inter plura uerſandus, ſed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & hiſtoria fabulis detineat: mollius delicatiusq́; tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra cōponebat. Quis autem ignorat, lituos & tubas concitamēta eſſe, ſicut quoſdam cantus blandimēta, quibus mens reſoluatur? Confuſis oculis proſunt uirentia, & quibuſdam coloribus infirma acies acquieſcit, quorundam ſplendore præſtringitur: ſic mentes ægras ſtudia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant uitium, æquè cauere laſſitudinē corporis. Conſumit enim, quicquid in nobis mite placidumq́; eſt, & acria concitat. Ideo quibus ſtomachus ſuſpectus eſt, proceſſuri ad res agendas maioris negocij, bilem cibo temperent, quam maximè mouet fatigatio: ſiue quia calorem inedia compellit, & nocet ſanguini, curſumq́ue eius, uenis laborantibus ſiſtit: ſiue quia corpus attenuatum & infirmū incumbit animo. Certè ob eandem cauſam iracundiores ſunt ualetudine aut ætate feſſi.

CAP. 10. *Vt à laſſo ita & ab eſuriente & ſitiente rixam quæri. Aegra nunquam ſine querela tangi. Optimum eſſe ut ad primi mali ſenſum uerbis noſtris minimum libertatis demus, & affectum cùm primum oriri ſignis atque indiciis ſenſerimus, antequam ſpatientur opprimamus. Item ut uideamus quæ nos maximè concitare ſoleant.*

FAmes quoque & sitis ex eisdem causis uitanda est: exasperat enim & incendit animos. Vetus dictum est. *A lasso rixam quæri.* Aequè autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res urit. NAM ut ulcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur, adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. Nunquam sine querela, ægra tangũtur. Optimum est itaque, ad primũ mali sensum mederi sibi: tum uerbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetũ. Facilè est autem, affectus suos cùm primùm oriũtur, reprehendere. Morbum signa præcurrunt. QVEMADMODVM tempestatis ac pluuiæ ante ipsas notæ ueniunt: ita iræ, amoris, omniumque istarum procellarum animos uexantium sunt quædam prænuncia. QVI comitiali uitio solent corripi, iam aduentare ualetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen neruorumq; trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque uersatur. Solitis itaque remediis incipientem casum occupant, & odore gustuq; quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, uitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & uires eius antequam spaciẽtur, opprimere. ¶ Videamus quid sit, quod nos maximè concitet. Alium uerborum, alium rerum contumeliȩ mouent. Hic uult nobilitati suæ, hic formæ suæ parci. Ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. Hic superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. Ille seruos nõ putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sæuus est, foris mitis. Ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. II. *Item ut quod imbecillum in nobis est & ad iram procliue id maximè protegamus: Vt ne omnia uideamus, aut audiamus, aut in omnibus simus curiosi: ut ne interpretatione, facta aliorum exasperemus: ut quædam differamus, derideamus, donemus, in ludum & iocum uertamus. ut ne querelas seu ui seu manu facias, aut falsa suspicando aut leuia augendo.*

SCire itaq; oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maximè protegas. Non expedit omnia uidere, omnia audire, multæ nos iniuriæ transeant: ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Non uis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secretò habiti sint, eruit, seipse inquietat. Quædam interpretatio eò perducit, ut uideantur iniuriȩ. Itaq; alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circunscribenda multis modis ira est. Pleraq; in lusum iocumque uertantur. ¶ Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm molestũm esse, quòd nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmo-

admodum lata. Nec uideo quare difficilis sit moderatio, cùm sciam tyrannos quoque tumida & fortunata licentia, ingenitam familiaremque sibi sæuitiam repressisse. ¶ Pisistratum certè Atheniensium tyrannũ memoriæ proditur, cùm multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixisset, nec deessent qui uellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, & hoc irritantib. respondisse, non magis illi se succensere, quàm si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

CAP. 12. *Item ut ne iram accersas, ut eam si inciderit, reiicias, ut te eadem fecisse censeas, ut animum eius qui tibi nocuisse dicetur, cum omnibus circunstantiis uoluntatis, necessitatis, præmij, ætatis, casus supputes ut moram irascendo præbeas. (Non enim dies tantum, sed horam molliendis multis suffecisse) ut iram in iudicium uertas. Siquidem, ultionis potestatem ei periniquè committi, qui suæ nõ sit ipse potestatis: aut quidquam illi licere, qui irascendo omnia putet sibi permissa.*

SÆpe ad nos ira uenit, sæpius nos ad illam: quæ nunquam accersenda est: etiam cùm incidit, reiiciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. Atqui ille intuendus est, an uoluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri cõmodauerit. aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: ut ferre aut pati, aut humanũ, aut humile sit. Eo loco nos cõstituamus, quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere uellemus, pati nolumus. Nemo se differt. Atqui maximum remedium iræ, dilatio est: ut primus eius feruor relanguescat, & caligo quę premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantùm dies molliet: quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iudiciũ esse, non iram. Quicquid uoles quale sit scire, tempori trade. Nihil diligẽter in ductu cernitur. ¶ Non potuit impetrare Plato à se tempus, cùm seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas uerberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo: uelut stupens, gestum illum sæuituro deformem, sapienti uiro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior: Tu, inquit, Speusippe seruulum istum uerberibus obiurga, nam ego irascor: ob hoc non cædit, propter quod alius cæcidisset. Irascor, inquit: plus faciam quàm oportet. Libentius faciã. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est.

est. Aliquis uult irato committi ultionem, cùm Plato sibiipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. Quare? quia uis omnia licere. Pugna tecum ipse. Si iram uincere non potes, illa te incipit uincere.

CAP. 13. *Item ut cum primum ira incendere oculos & mutare faciem cœperit, eam in imo pectoris secessu recōdas: ut uultum remittas: uox tua lenior & submißior sit, gradus lentior, parcior sermo, ut amicis ius ac plenam libertatem obiurgandi te iratū conferas: eodem plane more quo qui uinum male ferunt, uel intemperantes se in morbo sentiunt, mandāt suis ut se è conuiuio efferant, aut ut ne sibi in aduersa ualetudine pareant.*

SI absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quātum fieri potest, occultam secretamq; teneamus. Cùm magna id nostra molestia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & mutare faciem: sed si eminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturq;, non ferat. Imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, uox lenior sit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. ¶ In Socrate iræ signum erat, uocem submittere, loqui parcius. Apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehēdebatur itaq; à familiarib. & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio latitātis irę ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suā multi intelligerent, nemo sentiret? Sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciēdum est. Rogemus amicissimum quemq;, ut tunc maximè aduersus nos libertate utatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ: contra nos potens malum, & apud nos gratiosum, dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus. Qui uinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, ut è conuiuio auferantur. Intemperantiam in morbo suam experti, parere sibi in aduersa ualetudine uetant.

CAP. 14. 15. *Exemplis uariis probat iram magnum esse malum, ubi hominum præpotentum potestate tota utitur, idq; primum ex sæuitia Cambysis Persarum regis.*

OPtimum est, notis uitiis impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, ut & grauissimis rebus subitisq; concussus iram aut non sentiat, aut magnitudinem inopinatæ iniuriæ exortam in aluum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus utrumq; discere licet, quantum mali habeat ira, ubi hominum præpotentum potestate tota utitur, quantum sibi imperare possit, ubi metu maiore compressa est. ¶ *Cambysen* regem nimis deditum uino, Præxaspes unus ex charissimis monebat, ut parcius biberet: turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omniū, auresq; sequerētur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodū nun-

quã excidam mihi approbabo iam, & oculos post uinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quàm alias, capacioribus cyphis: & iam grauis, & uinolētus, obiurgatoris sui filiũ procedere ultra limen iubet, alleuataq; super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcũ, & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, recisoq; pectore hærens in ipso corde spiculũ ostendit: ac respiciens patrem, an satis certam haberet manũ, interrogauit. At ille negauit Apollinem potuisse certius dimittere. Dij illum malè perdant, animo magis quàm conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorē fuisse. Occasionē blãditiarũ putauit, pectus filij in duas partes diductũ, & cor sub uulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, ut regi liberet in ipso patre certiorē manũ ostendere. O' Regē cruentũ. O' dignũ in quē omniũ suorũ arcus uerterētur. Cùm execrati fuerimus illum conuiuia suppliciis funeribusq; soluentē, tamē sceleratius telum illud laudatũ est, quàm missum. Videmus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemq; illam, cuius & testis fuerat & causa. Id de quo nunc agitur, apparet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidē uerbum, cùm æquè cor suum quàm filij transfixum uideret. Potest dici merito deuorasse uerba. Nam si quid tanquã iratus dixisset, nihil tanquã pater facere potuisset. Potest, inquam, uideri sapientius se in illo casu gessisse, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem satius erat uinũ quàm sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaq; ad numerum eorũ, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. 15.

NOn dubito, quin Harpagus quoq; tale aliquid *regi suo Persarũq;* suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, an placeret conditura. Deinde ut satis illum plenum malis suis uidit, afferri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt misero uerba, non os concurrit. *Apud regem*, inquit, *omnis cœna iucunda est*. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non ueto patrem damnare Regis sui factum, non ueto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentē iram abscondi, & ad uerba cõtraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, utiq; hoc sortitis uitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic editur apud illos, sic bibitur, sic respondetur. Funeribus suis arridendum est. An tanti sit uita, uidebimus. Alia ista quęstio est. Non consolabitur tam triste ergastulum, nõ adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati uiam. Si æger animus, & suo uitio miser est, huic miserias finire secum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, sagittis pectora amico-

amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum uiſcerib. patres ſaturat: Quid gemis demens, quid expectas, ut te aut hoſtis aliquis, per exitium gentis tuæ uindicet? aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunq; reſpexeris, ibi malorum finis eſt. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem deſcenditur. Vides illud mare, uides illud flumen, illum puteum? Libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem, breuem, horridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia ſeruitutis ſunt. Nimis mihi operoſos exitus monſtras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod ſit ad libertatem iter? Quælibet in corpore toto uena.

CAP. 16. *Idem probat exemplo Darij.*

QVamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis uidetur, ut nos expellat è uita, irã in quocũq; erimus ſtatu, remoueamus. Perniciosa eſt ſeruientib. Omnis enim indignatio in tormentum ſuum proficit, & imperia grauiora ſentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, aſtringit: ſic aues uiſcum dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nulli tam arctum eſt iugum, quod non minus lædat ducentem, quàm repugnantem. Vnum eſt leuamẽtum malorum ingentiũ, pati, & neceſſitatibus ſuis obſequi: ſed cùm utilis ſit ſeruientibus affectuum ſuorum, & huius præcipuè rabidi atq; effrænis continentia, utilior eſt regibus. Perierũt omnia, ubi quantum ſuadet ira, fortuna permittit: nec diu poteſt, quæ multorũ malo exercetur, potentia ſtare. Periclitantur enim, ubi eos qui ſeparatim gemunt, communis metus iunxit. Pleroſq; itaq; modò ſinguli mactauerunt, modò uniuerſi, cùm illos cõferre in unum iras publicus dolor coegiſſet. Atqui pleriq; ſic iram quaſi inſigne regium exercuerunt. ¶ Sic *Darius*, qui primus poſt ablatum Magorum imperium, Perſas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixiſſet. Orientẽm cingẽtib. rogatus ab Obazo nobili ſene, ut ex tribus liberis unum in ſolatiũ patri relinqueret, duorum opera uteretur: plus quàm rogabatur pollicitus, omnes ſe illi dixit remiſſurum: & in conſpectu parentis abiecit, crudelis futurus, ſi omnes abduxiſſet.

CAP. 17. *Idem quoq; oſtendit Xerxis & Alexandri exemplis.*

AT quanto *Xerxes* facilior, qui Pythio, quinq; filiorũ patri, unius uacationem petenti, quem uellet, eligere permiſit: deinde quẽ elegerat, in partes duas diſtractum ab utroq; uiæ latere poſuit, & hac uictima luſtrauit exercitum. Habuit itaq; quem debuit exitum: uictus, & latè longeq; fuſus, ac ſtratam ubiq; ruinam ſuam cernẽs, medius inter ſuorum cadauera inceſſit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus literarũ cultus imbuerat. ¶ Dabo tibi ex Ariſtotelis ſinu regem *Alexandrum*, qui Clitum chariſſimum ſibi & unà educatum, inter epulas transfodit manu ſua,

parum adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum ęquè familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadã dentib. leonis elapsus, ob hoc cùm ipse regnaret, mitior fuit? Nã Telesphórum Rhodium amicum suum decurtatum, cùm aures illi nasumq́; abscidisset, in cauea uelut nouum animal aliquod & inusitatũ diu pauit, cùm oris detruncati mutilatiq́; deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squallor & illuuies corporis in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus manibusq́;, quas in usum pedum angustiæ loci cogebant. Lateribus uerò attritu exulceratis, non minus fœda quàm terribilis erat forma eius uisentibus. Factusq́; pœna sua monstrum misericordiam quoq; amiserat: tamen cùm dissimillimus esset homini, qui illa patiêbatur, dissimilior erat qui faciebat.

CAP. 18. *Idem confirmat L. Syllæ exemplo.*

VTinam ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis aduenticiis uitiis, suppliciorum irarumq́; barbariæ transissent. M. Mario, cui uicatim populus statuas posuerat, cui thure & uino R. P. supplicabat, *L. Sylla* perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit: & quasi totiens occideret, quotiens uulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? Quis, nisi Catilina, iam omne facinus manu exercẽs? sic illum ante bustum Quinti Catuli carpebat, grauissimus mitissimi uiri cinerib. supra quos uir mali exempli, popularis tamẽ, & nõ tam immeritò quàm nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius, qui illa pateretur: Sylla, qui iuberet: Catilina, qui faceret. Sed indigna R. P. quæ in corpus suum pariter & hostium & uindicum gladios reciperet.

CAP. 19. *Idem demonstrat C. Cæsaris facto.*

QVid antiqua perscrutor? Modò *C. Cæsar* Sextum Papinium, cui pater erat cõsularis, Bethenum Bassum quęstorem suum procuratoris sui filiũ, aliosq́; & equites Romanos & senatores uno die flagellis cæcidit, torsit, non quæstionis, sed animi causa. Deinde adeò impatiens fuit differendæ uoluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, ut in Xysto maternorũ hortorum, qui porticũ à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atq; aliis senatorib. ad lucernã decollaret. Quid instabat? qđ periculũ, aut priuatum, aut publicum una nox minabatur? quãtulũ fuit, lucẽ expectare? Deniq; ne senatores populi Romani soleatus occideret. Quàm fuerit crudelitas eius superba, ad rem pertinet scire: quanquam aberrare aliquando possimus uideri, & in deuiũ exire, sed hoc ipsum pars erit iræ super solita sæuientis. Cæciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici posset, solet fieri. Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus ecu-

leo,

leo, igne, uultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem, si tres senatores quasi nequam mãcipia inter uerbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat ut populus Romanus unam ceruicem haberet, ut scelera tua tot locis ac temporib. diducta, in unum ictum & unũ diem cogeret. Quid tam inauditum, quàm nocturnum supplicium? Cùm latrocinium tenebris abscondi soleat, animaduersiones quo notiores sunt, plus ad exemplum emẽdationemq́; proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, istæ beluæ quotidianum est, ad hoc uiuit, ad hoc uigilat. Nemo certè inuenietur alius, qui imperauerit his in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne uocis emittendæ haberent facultatem. Cui unquam morituro non est relictum, quo gemeret? timuit, ne quam liberiorem uocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autem innumerabilia esse, quæ obiicere illi nemo nisi periturus auderet. Cùm spongiæ non inuenirentur, scindi uestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ ista sæuitia est. Liceat ultimum spiritum trahere. Da exituræ animæ locum: liceat, illam non per uulnus emittere. Adiicere his longum est, quot patres quoq; occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus confecit: homo misericors, luctu liberauit. Non enim Caii sæuitiam, sed iræ malum propositum est scribere: quæ non tantùm in unum furit, sed gentes totas lancinat, sed urbes, sed flumina exuta ab omni sensu doloris conuerberat.

CAP. 20. *Idem rursus munit exemplo Persarũ regis & Cambysis.*

SIcut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria, unde Rhinocolura loci nomen est. Pepercisse illum iudicas, quòd nõ tota capita precidit. Nouo genere pœnę delectatus est. Tale aliquid passi forent Aethiopes, qui ob longissimum uitæ spacium Macrobij appellantur. In hos enim, quia non supinis manib. exceperant seruitutem, missisq́; legatis libera responsa dederant, quæ contumeliosa reges uocant, *Cambyses* fremebat, & non prouisis comeatibus, non exploratis itinerib. per inuia, per arentia trahebat omnem bello utilem turbam: cui intra primum iter deerant necessaria, nec quicquã subministrabat sterilis & inculta, humanoq́; ignota regio. Sustinebãt famem: primò tenerrima frondiũ, & cacumina arborũ, tũ coria igne mollita, & quicquid necessitas cibũ fecerat. Postquã inter harenas radices quoq; & herbæ defecerãt, apparuitq́; inops etiã animalium solitudo, decimum quemq; sortiti, alimentum habuerunt fame sæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cùm partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne & ipse uocaretur ad sortem, tum demum signum receptui dedit. Seruabantur interim illi generosæ aues, & instrumenta epularũ camelis uehebãtur, cùm sortirentur milites eius, quis malè periret, quis peius uiueret.

CAP. 21. *Idem etiam indicat exemplo Cyri qui fluuio: & C. Cæsaris qui uillæ iratus fuerit.*

HIc iratus fuit genti, & ignotæ & immeritæ, sensuræ tamen: *Cyrus* fluuio. Nam cùm Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gyndem latè fusum amnem nando transire tẽtauit: quod uix tutum est, & cùm sensit æstatem, & ad minimum deductus est. Ibi unus ex his equis, qui trahere regium currũ albi solebant, abreptus, uehementer commouit regem. Iurauit itaque, amnem illum regis meatum auferentem, eò se redacturum, ut transiri calcariq; etiam à fœminis posset. Huc deindè omnem transtulit belli apparatum, & tamdiu assedit operi, donec c. & lxxx. cuniculis diuisum alueum in ccc. & lx. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Periit itaq; & tempus, magna in magnis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit. Hic furor (quid enim aliud uoces?) Romanos quoq; contigit. *C.* enim *Cæsar* uillam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitq; eius per hoc notabilem fortunam. Stantem enim prænauigabamus, nunc causa dirutæ quæritur.

CAP. 22. *Ad lenitatem & iram ponendam inuitat exemplis Antigoni.*

ET tã hæc cogitãda sunt exẽpla q̃ uites, q̃ illa econtrariò, quę sequaris moderata, lenia: quib. nec ad irascendũ causa defuit, nec adulciscendũ potestas. Quid enim facilius fuit *Antigono*, q̃ duos manipulares duci iubere, q. excubãtes Regio tabernaculo faciebãt, qđ homines & periculosissimè & libentissimè faciunt, qui de Rege suo malè existimant. Audierat omnia Antigonus, utpote cum inter dicentes & audientem paulum interesset: quem ille leuiter commouit, &: *Longius*, inquit, *discedit, ne uos Rex audiat.* ¶ Idem quadam nocte cùm quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes Regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maximè laborabant: & cùm ignorantes à quo adiuuarentur, explicuisset: *Nunc*, inquit, *maledicite Antigono, cuius uitio in has miserias incidistis. Ei autem bene optate, qui uos ex hac uoragine eduxit.* ¶ Idem tam miti animo hostium suorum maledicta quàm ciuium tulit. Itaq; cùm in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatẽ Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: *Gaudeo*, inquit, *& aliquid boni spero: in castris meis Silenũ habeo.* Cùm hos dicaces fames domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militiæ utiles erant, in cohortes describeret, cæteros præconi subijceret, id quoq; se negauit facturũ fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam.

CAP. 23. *Philippi & Augusti.*

HVius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo antè retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, uixit. Non habuit hoc auitum ille uitiū, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo uirtus fuit, & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos uenerat. Audita benignè legatione Philippus: *Dicite*, inquit, *mihi, facere quid possim quod sit Atheniensibus gratum?* Excepit Demochares: *Te*, inquit, *suspendere*. Indignatio circunstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticescere iussit, & Thersitem illum saluum, incolumemque dimittere. *At uos cæteri legati*, inquit, *nūciate Atheniensibus multo superbiores esse qui ista dicūt, quàm qui impunè dicta audiunt.* ¶ Multa & Diuus Augustus digna memoria fecit, dixitque, quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in uxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur, & in ore hominū est temeraria urbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, ut moderatius lingua uteretur: perseueranti, domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinij consenuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullum illi limen præclusa Cæsaris domus abstulit: historias postea quas scripserat, recitauit, & combussit, & libros acta Cæsaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Cæsare Augusto: nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulgure ictum refugit. Fuit qui præberet tam altè cadenti sinum. Tulit hoc, ut dixi, Cæsar patienter, ne eo quidē motus, quòd laudibus suis, rebusq; gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem, obstitit: Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi domum meam interdicā. Hoc me, inquit, putas facturum, cùm ego uos in gratiā reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullā habuerat causam desinendi, quàm quod Cæsar cœperat.

CAP. 24. *Iram positurum eum, qui in exempla potentiorum eorumq; lenium oculos conuerterit. Minus enim nobis in familia quàm illis in regno permitti. Eorum personam quibus irascimur intuendā. Puerum enim ætate: fœminam sexu: extraneum libertate: domesticum familiaritate: amicum quòd inuitus: inimicū quòd officium fecerit, excusari. Prudentiori cedendum: stultiori remittendum quidquid fecerit.*

DIcat itaq; quisque sibi, quoties lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? Illi tamen impunè maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quàm toto orbe terrarum diuus Augustus

potuit? Ille tamen cōtentus fuit, à conuiciatore suo secedere. Quid est? quare ego serui mei hilarius responsum & contumaciorem uultum, & non peruenientem usque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? Quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus, ego nō ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, fœminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primùm offendit, cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & aliàs offendit: feramus quod diu tulimus. Amicus est: fecit quod noluit. Inimicus est: fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus.

CAP. 25. *Iniurias æquiore etiam animo perferemus, si illud considerabimus: Neminem tam sapientem esse cui non uox factum'ne aliquod exciderit. Adolescentiam nostram ea parte nobis inspiciendam esse, qua qualis'ue fuerit. Iratis aduersariis spacium dandum esse ut pœniteant: Contra nos magno animo esse debere, ut ne sentiamus nos percussos. Plus enim nociturum nobis in iram incidisse, quàm illis fecisse iniuriā, siquidem iniuriæ certum modum esse, iræ incertum.*

PRo quocunq; illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque uiros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibiipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum uitat, incidat. Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum uirorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui uidit acerba funera, etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque uenit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quòd si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in uino parum tēperans. Si iratus est: demus illi spacium, quo despicere quid fecerit, possit. Seipse castigabit. Denique dabit pœnas. Non est quòd cum illo paria faciamus. Illud non uenit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altius steterit quisquis despexit lacessentes. Proprium est magnitudinis ueræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit. Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modò altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. Nec homini tantùm, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minor es, quàm ut serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui uitam regendam dedi. Plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

CAP.

CAP. 26. *Mentiri eum qui dicat se iniuriam pati non posse, cum ipse irã suã, sed & rabiẽ ægri, uerba phrenetici, & proteruas manus pueri pati possit: quæ si ferat, imprudentis etiam iniuriam ferat, necesse sit.*

Non possum, *inquis*, pati. Graue est, iniuriã sustinere. Mẽtiris. Quis enim iniuriam nõ potest ferre, qui potest iram? Adiice nunc, ꝙ id agis ut iram feras & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici uerba? puerorum proteruas manus? Nempe quia uidentur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisq; uitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est.

CAP. 27. *Non irascendũ ea de causa ut ne aduersario impune sit: satis enim pœnæ subire eum qui iniuriã fecerit, aut qui sibi puniẽdus traditus sit: Cõmune uitiũ nocendi omnibus insitũ, singulis iniuria nos obijcere: Eadem uitia quouis momento aduersus alios admittere nos posse.*

Quid ergo, *inquis*, impunè illi erit? Puta te uelle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniurię pœna, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quàm qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, ut omnium accidentium æqui iudices simus. Iniquus autem, qui commune uitium singulis obiecit. Non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec ruffus crinis & coactꝰ in nodũ apud Germanos. Vtrumq; decet. Nihil in uno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. Et ista quæ retuli, unius regionis atq; anguli consuetudo defendit. Vide nunc, quanto in his iustior uenia sit, quæ per totum genus humanum uulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid leuioribus uerbis hulcus publicum abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehẽditur, id unusquisq; in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciẽ notas? Pestilentia est. Placidiores itaq; inuicem simus. Mali inter malos uiuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi. Nondum iam aliquẽ fortasse læsisti: sed lædes. Noli æstimare hãc horã, aut hunc diem. Totum inspice mentis tuæ habitũ: etiã si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriã, q̃ ulcisci. Multũ tẽporis ultio absumit. Multis se iniuriis obiicit, dũ una dolet. Diutius irascimur omnes, q̃ lædimur. Quanto melius est, abire in uniuersum, nec uitia uitiis componere. Num quis satis constare sibi uideatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu?

CAP. 28. *Nec ideo quoq; irasci oportet, ut aduersarius se peccasse sentiat. Nam si brutis non irascimur quod consilio careant, & homini multo magis consilio carenti. Mansuete enim immansueta tractanda. Et alioquin honestam nõnunquã faciendi causam habet, qui nobis resistit.*

Ista, *inquis*, peccare se nesciunt. Primùm, quàm iniquus es, apud quem hominem esse, ad impetrandam ueniam nocet. Deinde, si cætera animalia iræ tuæ subducit, quòd consilio carent: eo loco tibi

sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habet, si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccauit. Hoc est primum, hoc extremum. Non est quòd illi credas, etiam si dixit: Iterũ nõ faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota uita inter errores uolutabitur. Mansuetè immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissimè & in ira dicetur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando, satius est iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin semper hæc cogitatio durabit, uides quàm impacatam tibi denuncias uitã. Qualis erit semper ira tumentis. Adiice nunc quòd nisi bene te ipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, renouaueris, sua spõte ira discedet, & uires illi dies subtrahet. Quanto satius est à te illam uinci, quàm se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim causæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & nouis subinde iritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O' quàm bonum tempus in re mala perdis. Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempub. administrare, transferre in res domesticas operam: quàm circumspicere quid alicui possis facere mali, quo aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori uulnus infligas: cùm id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses? Victum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia uis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam ubi patientiæ est nacta materiam. Adiice nunc, quòd nihil tam imbecille natum est, ut sine elidentis periculo pereat. Imbecillos ualentissimis aliàs dolor, aliàs casus exæquat. Quid, quòd pleraque eorum propter quæ irascimur, offendunt nos, magis quàm lædunt. Multum autem interest, utrum aliquis uoluptati meæ obstet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, utrum aliquis auferat, an neget: utrum spem nostram præcîdat, an differat: utrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam uerò non tantùm iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. His tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. Imò, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente malè.

CAP. 29. *Captiuo in seruitutẽ ui subita depresso non irascendum, si reliquias libertatis tenens ad seruilia ministeria nobis minus agilis occurrat: misericordia enim dignum esse non odio. Illud etiã profuerit si distinxeris, utrum quis nõ possit an nolit: si ante incipias iudicare, quàm irasci, si non eo prætextu in ira perseueres, quòd illam semel admiseris.*

At

AT mehercule uir magnus ac iustus, fortissimum quemq; ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto uerò turpius, ob id aliquẽ odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subitò depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex ocio piger equum uehiculumque domini cursu nõ exæquat, si inter quotidianas uigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborẽ recusat, aut non fortiter obit, à seruitute urbana & feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, utrũ aliquis nõ possit, an nolit. Multos absoluemus, si cœperimus antè iudicare quàm irasci. Nunc aũt primum impetũ sequimur. Deinde quãuis uana nos cõcitauerint, perseueramus, ne uideamur cœpisse sine causa: & quod iniquissimũ est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentũ sit iustè irascendi, grauiter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quàm leuia sint, quàm innoxia. Quod accidere uides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes.

CAP. 30. *Si ea propter quæ irasceris ipse, censueris friuola, & inania esse. Si non charissimus irascaris, quasi minora tibi præstiterint, quàm quæ uel mente conceperis, uel quàm quæ alij tulerint.*

FRiuolis turbamur, & inanib. Taurum color rubicundus excitat, ad umbrã aspis exurgit. Vrsos leonesq; mappa proritat. Omnia quæ naturà fera ac rabida sunt, consternantur ad minima. Idem inquietis & stolidis ingenijs euenit, rerum suspicione feriuntur: adeò quidem, ut interdum iniurias uocent modica beneficia, in quibus frequentissima, certè acerbissima iracundiæ materia est. ¶ Charissimis enim irascimur, quòd minora nobis præstiterint, quàm mente concipimus, quàm quæ alij tulerint: cùm utriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit, nostra nos sine cõparatione delectent. Nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quàm speraui: sed fortasse plus speraui quàm debui. Hæc pars maximè metuenda est. Hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasuræ. ¶ *Diuum Iulium* plures amici confecerunt quàm inimici, quorũ non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius uictoria usus est, ex qua nihil sibi uindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodũ sufficere tam improbis desideriis posset, cùm tantum omnes concupiscerent, quantum poterat unus? Vidit itaq; strictis circa sellam suã gladiis commilitones suos, Cimbrum Tullium acerrimum paulo antè suarum partium defensorem, aliosque post Pompeium demũ Pompeianos. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimosq; eò cõpulit, ut de morte eorum cogitarẽt, pro quibus & ante quos mori uotum habuerant. Nulli ad aliena respicienti sua placent.

CAP. 31.

CAP. 31. *Si ne Deo quidem ijsdem de causis iratus fueris, quòd non omnia tibi perfecta ac plena dederit, sed illi potius gratias egeris, pro his quæ iam acceperis: si nondum te plenum esse gaudeas, & in uoluptate etiam posueris, superesse multa, quæ ab eo sperare possis: pluresq; te sequi, quàm antecedere.*

IN deos quoque irascimur, quòd aliquis nos antecedat, obliti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, ut quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam: sed consulatum sperauerâm. Dedit duodecim fasces: sed non fecit ordinarium consulem. A' me numerari uoluit annum: sed deesse mihi ad sacerdotiũ. Cooptatus in collegium sum: sed cur in unum? Consummauit dignitatem meam: sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias pro his quæ accepisti. Reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter uoluptates est, superesse quod speres. Omnes uicisti: primũ te esse in animo amici tui lætare. Multi te uincunt. Considera, quanto antecedas plures, quàm sequaris.

CAP. 32. *Si rationes dati et accepti iustè confeceris: si quibusdam irasci timeas, uerearis, fastidias: si iræ exercendæ uim protelabis, eò magis quòd ipsa dilatione autoritas tua, non sit peritura.*

QVid si in te maximum uitium quæris. Falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. Quibusdam timeamus irasci, quibusdam uereamur, quibusdã fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus uerberare statim, crura protinus frãgere? Non peribit potestas ista, si differetur: sine id tempus ueniat, quo ipsi iubeamus. Nunc ex imperio iræ loquimur: cùm illa abierit, tunc uidebimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipuè fallimur. Ad ferrum uenimus, ad capitalia supplicia: & uinculis, carcere, fame, uindicamus rem, castigandam flagris leuioribus.

CAP. 33. *Ea circa quæ irascamur exigua, misera, puerilia, humilia, abiectaq; esse. Pecuniam enim (ob quas potissimum cædes, & iniuriæ admittantur) indignam esse, ob quam uir bonus frontem contrahat.*

QVomodo, *inquis*, nos iubes intueri, quàm omnia per quæ lædi uideamur, exigua, misera, puerilia sint? Ego uerò nihil magis suaserim, quàm sumere ingentem animum, & hæc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, uidere quã humilia & abiecta sint, nulli qui altũ quiddã aut magnificũ cogit, respiciẽda. ¶ Circa pecuniã plurimũ uociferationis est: hæc fora defatigat, patres liberosq; cõmittit, uenena miscet, gladios tam percussorib. quàm legionibus tradit. Hæc est sanguine nostro delibuta. Propter hanc uxorum maritorumq; noctes strepunt litib. & tribunalia magistratuum premit

turba:

turba: Reges sæuiunt, rapiunt, & ciuitates longo seculorum labore constructas euertunt, ut aurum argentumq; in cinere urbium scrutentur. Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicæ resonant, euocati qui longinquis regionib. iudices sedeant, iudicaturi, utrius iustior auaricia est. Quid si non propter fiscum quidem, sed pugnū æris, aut imputatum à seruo denarium, senex sine hærede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter usuram aut millesimam, ualetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad comparendum non relictis, clamat, ac per uadimonia asses suos in ipsius morbi accessionibus uindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cū maximè deprimimus, pecuniam proferas, si in mediū projicias, quicquid thesauri tegunt, auaricia iterum sub terras referente quæ malè egesserat, omnem istam congeriem dignam non putē, quæ frontem uiri boni contrahat. Quanto ritu prosequenda sunt, quæ nobis lachrymas educunt?

CAP. 34. *Indignum quoque esse, ut uir bonus irascatur ob cibos, potiones, munditias, suspiciones, contumaciam, pigritiam, furta, criminationes, & cetera huiusmodi.*

SEd dò nunc persequere cætera, cibos, potiones, horumque causa paratam ambitionem, munditias, uerbera, contumelias, & motus corporum parum honorificos. & suspiciones, & cōtumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas uocis alienæ: quibus efficitur, ut inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi, leuia sunt, propter quæ non leuiter excandescimus, qualiaq; pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquā, uobis ira & insania est, quòd exigua magna existimatis. Auferre hic mihi hæreditatem uoluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est: hic scortum meum concupiuit. Quod uinculum amoris esse debebat, seditionis atq; odij causa est, idem uelle.

CAP. 35. *Aut quod alius in itinere angusto tibi non cesserit: quod seruus interrogatus, aut non responderit, aut quod contumax responderit, silentium tibi imperāti responsitauerit, uel clamarit: quòd idem macula, uel sordibus offenderit, argento, uel stagno minus splendido, & ad solem pellucente, aut semitis lutosis non euerriatis.*

ITer angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & latè patens uia ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris, libertumq; & uxorem, & clientem. Deinde idem de Rep. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam uocas. Et loquatur, & taceat, & rideat coram domino, inquis. Imò corā patrefamiliâs. Quid clamas? Quid uociferaris?

ris? Quid flagella media cœna petis, quòd serui loquūtur, quòd nō eodem loco turba cōcionis est, & silentiū solitudinis. In hoc habes aures, ut nō nisi modulata tantū & mollia, & ex dulci tracta cōposita q; accipiāt? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum uoces, & fremitus animaliū, latratusq;. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cùm tam delicatus fueris, tonitrua audiēda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui nō minus fastidio laborant, si malè instituti sunt: macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi uarium ac recēti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam neuis, qui nolunt domi nisi auro preciosa calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasq; semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

CAP. 36. *Consummato die quemq; acta diei apud se reputare utile esse.*

QVid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domí moueat, quā opinio illic æqua & patiēs, domi morosa & querula? Omnes sensus perducēdi sunt ad firmitatem. Naturâ patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam uocandus est. ¶ Faciebat hoc Sextius, ut consummato die cū se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animū suum: Quod hodie malum tuum sanisti? cui uitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse ueniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? Qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur, quàm tranquillus, altus ac liber, cùm aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscet de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me causam dico. Cùm sublatum è conspectu lumen est, & conticuit uxor, moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cùm possum dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es. Noli postea congredi cum imperitis. Nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti quàm debebas: itaq; non emendasti, sed offendisti. De cæterò uide, non tantùm an uerum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, ueri patiens sit.

CAP. 37. *Indignum etiam irasci, quòd in conuiuio quis sales in nos iecerit, aut minus honorato loco nos posuerit.*

ADmoneri bonus gaudet: pessimus quisq; correptorē asperrimè patitur. ¶ In cōuiuio quorundā te sales, & in dolorē tuum iacta uerba tetigerūt: uitare uulgarē conuictum memēto: solutior est post uinū licētia, quia ne sobriis quidē pudor est. Iratū uidisti amicum

tum tuum hostiario causidici alicuius, aut uidisti quòd intrantem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mācipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani: & hic cū multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius, & ride. Nunc iste aliquē se putat, ꝗ custodit litigatorum turba limē obsessum. Nunc ille qui intrà iacet, felix fortunatusq; est: & beati hominis ac potētis iudicat iudicium, difficilem ianuam: nescit durissimum esse ostiū carceris. Præsume animo, multa esse tibi patiēda. Nunquis se hyeme algere miratur? Nunquis in mari nauseare, in uia concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus uenit. ¶ Minus honorato loco positus, irasci cœpisti conuiuatori, uocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quā lecti premas partem? Honestiorem te aut turpiorem potest facere puluinum? Non æquis quendam oculis uidisti, quia de ingenio tuo malè locutus est. Recipis hanc legem? Ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset?

CAP. 38. *Aut quod nobis candidatis parum æqua suffragia fuerint.*

VIs tu æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. Nunquid maiorem quàm Diogeni philosopho Stoico? Cui de ira cum maximè disserenti, adolescens proteruus inspuit, tulit hoc leuiter ac sapienter: Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamē, an irasci oporteat. Cato noster melius: cui cū causam agenti, in frontem mediam, quātum poterat attracta pingui saliua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorū memoria factiosus & impotens abstersit faciem, &: *Affirmabo*, inquit, *omnib. Lentule, falli eos, qui te negant os habere.* Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est.

CAP. 39. 40. 41. 42. 43. *Hactenus de Ira non admittenda, & admissa eijcienda dictum est, transit ad postremum caput, quomodo alienam iram leniamus. Nec enim nos sanos esse tantum uelle sed sanare quoq;.*

VIdeamus *quomodò alienam iram leniamus*: nec enim sani esse tantùm uolumus, sed sanare. Primā iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spacium, remedia in remissionib. prosunt: nec oculos tumētes tētabimus, uim rigentē mouēdo incitaturi, nec cætera uitia dum feruēt. Initia morborū, quies curat. Quātulum, *inquis*, prodest remediū tuum, si sua sponte desinentē iram placat? Primū ut citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoq; impetū, quē non audet lenire, fallet. Remouebit omnia ultionis instrumenta. Simulabit iram, ut tanquā adiutor & doloris comes plus autoritatis in consiliis habeat: moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentē differet. Omni arte requiē furori dabit. Si uehementior erit: aut pudorē illi cui non resistit, incutiet, aut metum. Si infirmior: sermones inferet uel gratos, uel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cū regis

filiam

filiã curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentẽ mammã leniter fouet, scalpellum spongia tectũ induxisse. Repugnasset puella remedio palàm admoto: eadem quia non expectauit, dolorẽ tulit.

CAP. 40.

QVædam non nisi decepta sanãtur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua uoluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditũq; apud plerosq; robur cadat. Indignior mehercule, & nõ inuenio dolendi modum: sed tẽpus expectandum est, dabit pœnas. Serua istud in animo tuo, cũ potueris, & pro mora reddes. Castigare uerò irascentẽ, & ultrò obuiã ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandeq;: nisi fortè tanta persona eris, ut possis irã cõminuere: quẽadmodum fecit diuus Augustus: cũ cœnaret apud Vediũ Pollionẽ, fregerat unus ex seruis eius crystallinum: ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec uulgari quidem peritutũ morte: murænis obiici iubebatur, quas ingens piscina cõtinebat. Quis nõ hoc illum putaret luxuriæ causa facere? sęuitia erat. Euasit è manibus puer, & cõfugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quàm ut aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar: & illum quidem dimitti, & crystallina aũt omnia coram se frangi iussit, cõpleriq; piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus, bene usus est uirib. suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lacerari? Si calix tuus fractus est, uiscera hominis distrahentur? Tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas, ubi Cæsar est?

CAP. 41.

SIc instandũ potẽtiæ est, ubi iram ex superiori loco aggredi possit, malè tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modò retuli: feram immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorũ salutarium assidua meditatio, actusq; rerum boni, & intenta mens ad unius honesti cupiditatẽ. Conscientiæ satisfaciat, nil in famam laboremus: sequatur uel mala, dum bene merearis. At uulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac æqualitas uitæ fidem facit, non segniciem illam animi esse, sed pacem, ueneratur idem illos populus, colitq;. Nihil ergo habet in se utile teter ille & hostilis affectus. At omnia econtrariò mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil uacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cùm ex ira in odium obcalluit.

CAP. 42.

CAreamus hoc malo, purgemusq; mentẽ, & extirpemus radicitùs ea uitia, quæ quãuis tenuia undecunq; hæserint, renascentur, & irã non tẽperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentũ est? Poterimus aũt, adnitamur modò. Nec ulla

res

res magis proderit, quàm cogitatio mortalitatis. Sibi quisq; ut alteri dicat: Quid iuuat tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? Quid iuuat dies, quos in uoluptatē honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumq; trāsferre? Non capiunt res istæ iacturā, nec tempus uacat perdere. Quid ruimus in pugnam? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis uetabit geri. Iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & uitam seditiosi cōturbamus? Stat super caput fatum, & pereūnti dies imputat, propiusq; ac propius accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse citra tuam est.

CAP. 43.

QVin potius uitam breuem colligis, placidamq; & tibi & cæteris prestas? Quin potius amabilem te, dum uiuis, omnibus: desiderabilem, cū excesseris, reddis? Et quid illum nimis ex alto tecū agentem detrahere cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidē & contemptum, sed superiorib. acidum ac molestum exterrere uiribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Videre solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & ursi pugnam inter se colligatorum, quos cū alter alterum uexarit, suus confector spectat. Idem facimus. Aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cùm uicto uictoriq; finis æquè maturus immineat. Quieti potius pacatiq;, quantulumcunq; superest, exigamus: nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpe rixam conclamatum in uicino incendium soluit: & interuentus feræ, latronem uiatoremq; diducit. Colluctari cum minoribus malis non uacat, ubi metus maiorum apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? Nunquid amplius isti cui irasceris, quàm mortem optas? Etiam te quiescente morietur, perdis operam. Facere uis, quod futurum est. Nolo, inquis, utique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui uulnus inimici, quàm qui punctiunculam cōcupiscit: hic enim non tantùm mali animi est, sed pusilli: siue de ultimis suppliciis cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudiū ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuicia, uellicationes contēnamus, & magno animo breuia feramus incommoda: dum respicimus (quod aiunt) uersamusque nos, immortalitas aderit.

III. ET VLTIMI LIBRI DE IRA, FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD NERONEM CÆSAREM DE CLEMENTIA; Liber primus.

CAP. I. *Clementiam inter cæteras omnes uirtutes Principe dignam eſſe.*

SCribere de clementia, *Nero Cæſar*, inſtitui: ut quodammodo ſpeculi uice fungerer, & te tibi oſtenderem, peruenturum ad uoluptatem maximam omnium. Quãuis enim rectè factorum uerus fructus ſit feciſſe, nec ullum uirtutum precium dignum illis extra ipſas ſit: iuuat tamen inſpicere & circuire bonam conſcientiam, tum immittere oculos in hanc immenſam multitudinem, diſcordem, ſeditioſam, impótentem, in perniciem alienam ſuamq; pariter exultaturã, ſi hoc iugum fregerit, & ita loqui ſecum: *Ego ex omnib. mortalib. placui, electusq; ſum, qui in terris deorum uice fungerer: ego uitæ necisq; gentibus arbiter, qualem quiſque ſortem, ſtatumq; habeat, in manu mea poſitum eſt. Quid cuique mortalium fortuna datum uelit, meo ore pronunciat. Ex noſtro reſponſo lætitiæ cauſas, populi, urbesq; concipiunt. Nulla pars uſquam, niſi uolente propitioq; me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum ſtringentur: quas nationes funditùs exſcindi, quas tranſportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumq; capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant urbes, quæ oriántur, mea iuriſdictio eſt. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua ſupplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumelia, quæ ſæpe tranquilliſſimis quoque pectoribus patientiam extorſit, non ipſa oſtentandæ per terrores potentiæ, dira, ſed frequens magnis imperiis gloria Conditum, imò conſtrictum apud me ferrum eſt. Summa parſimonia etiam uiliſſimi ſanguinis. Nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt: ſeueritatẽ abditam, clementiam in promptu habeo. Sic me cuſtodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius ultima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus ſi à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum.* Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnia in fida tutela haberi: nihil per te, neque ui, neque clàm Reipubl. ereptum. Rariſſimam laudem, & nulli adhuc principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas iſta tua ſingularis, ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. Refertur tibi gratia. Nemo unus homo uni homini tam charus unquam fuit, quàm tu populo Romano magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti. Nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberij Cæſaris prima tempora loquitur. Nemo qui te imitari uelit, exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta. Nemo enim

nim poteſt perſonam diu ferre. Facta citò in naturam ſuam recidunt: quibus ueritas ſubeſt, quæque (ut ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cùm incertum eſſet, quò ſe ſtatim nobilis indoles daret. Iam uota publica in tuto ſunt. Nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates ſunt unquam, ut in eo quod contigit, deſinant. Gradus à magnis ad maiora fit: & ſpes improbiſſimas complectuntur, inſperata aſſecuti. Omnib. tamen nunc ciuibus tuis & hæc confeſſio exprimitur, eſſe ſe felices: & illa, nihil iam his accedere bonis poſſe, niſi ut perpetua ſint. Multa illos cogũt ad hanc confeſſionem, qua nulla in homine tardior eſt, ſecuritas alta, affluens. Ius ſupra omnem iniuriam poſitum. Obuerſatur oculis lætiſſima forma Reip. cui ad ſummã libertatẽ nihil deeſt, niſi pereũdi licentia. Præcipuè tamen æqualis, ad maximos imosq; peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona pro portione fortunę ſuæ quiſq; ſentit, aut expectat maiora minoraq;: ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quiſquam, cui tam ualde innocentia ſua placeat, ut non ſtare in conſpectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

CAP. 2. *Vtrum clementia peſſimus quisq; ſuſtineatur.*

ESſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemque putent ſuſtineri: quoniam niſi poſt crimen ſuperuacua eſt, & ſola hæc uirtus inter innocentes ceſſat. SED primum omnium, ſicut medicinæ apud ægros uſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in perſona quoque innocentium locũ: quia interim fortuna pro culpa eſt. nec innocentiæ tantùm clemẽtia ſuccurrit, ſed ſæpe uirtuti: quoniam quidem conditione temporũ incidunt quædã, quæ poſſint laudata puniri. Adiice, quòd magna pars hominũ eſt, quæ reuerti ad innocentiam poſſit. Sed non tamẽ uulgo ignoſcere decet. Nam ubi diſcrimen inter malos bonosq; ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & uitiorum eruptio. Itaq; adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere à deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac uulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. Nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quicquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet. Sed hæc ſuo loco melius dicentur.

CAP. 3. 4. 5. 6 *Clementia populos, & ſubditos quàm maximè contineri.*

NVnc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumiſſionis. Secunda, quæ naturam clementiæ habitumq; demonſtret. Nam cùm ſint uitia quædã uirtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcãtur impreſſeris. Tertio loco

quæremus, quomodo ad hanc uirtutem perducatur animus, quô modo confirmet eam, & usu suam faciat. ¶ Nullam uerò ex omnibus uirtutibus magis homini conuenire, cùm sit nulla humanior, constet necesse est: non solùm inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono gentium uideri uolumus: sed etiã inter illos, qui hominem uoluptati donant, quorum omnia dicta factaq; ad utilitatem suam spectant. Nam si quietem petit & ocium, hanc uirtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem aut principem decet. Ita enim uirtutes magnis uiris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. Nam pestifera uis est, ualere ad nocendũ. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quẽ omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque uniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosiliret, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt, latera obiecti circumfusique defendunt, incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusq; consensus, sic protegendi amandiq; reges, & se suaq; iactandi, quocunq; desiderauerit imperantis salus. Nec hæc uilitas sui est, aut dementia, pro uno capite tot milia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. QVEMADMODVM totum corpus animo deseruit, & cùm hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi, negociũ illi gerunt, illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus, cùm ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut uoluntariè subsiluimus: sic hæc immẽsa multitudo, unius animæ circũdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura uiribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. 4.

SVam itaque incolumitatem amant, cùm pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cùm in prima fronte procurrunt, & aduersa uulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa uertantur. Ille est enim uinculum, per quod Respub. cohæret: ille spiritus uitalis, quem hæc tot milia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur.

——Rege incolumi mens omnibus una:
Amisso rupêre fidem.——

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in

ruinas

ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre fraenos: quos si quando abruperit, uel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, haec unitas & hic maximi imperij contextus, in partes multas dissiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo principes regesque, & quocunq; alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, ut is quoq; charior sit, in quem se Respub. conuertit. Olim enim ita se induit Reipub. Caesar, ut diduci alterum non posset sine utriusque pernicie. Nam ut illi uiribus opus est, ita & huic capite.

CAP. 5.

LOngius uidetur recessisse à proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reipub. tu es, illa corpus tuum: uides, ut puto, quàm necessaria clementia sit. Tibi enim parcis, cùm uideris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendū est, ne ultrà quàm necesse sit incidas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maximè tamē decora imperatoribus, quāto plus habet apud illos quod seruet, quātoq; in maiore materia apparet. Quātulum enim nocet priuata crudelitas. Principum saeuitia bellum est. Cùm autem uirtutibus inter se sit concordia, nec ulla altera melior aut honestior sit: quaedam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Haec tamen magnanimitas in bona fortuna latiorem locū habet, meliusq; in tribunali quàm in plano conspicitur. Clementia in quamcunq; domū peruenerit, eam felicem tranquillamq; praestabit. Sed in regia quò rarior, eò mirabilior. Quid enim est mirabilius, quàm eum cuius irae nihil obstat, cuius grauiori sententiae ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imò si uehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusq; uti, hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest, seruare nemo praeter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est propriū, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones semper despicere. Muliebre est, furere in ira. Ferarū uerò, nec generosarū quidem, praemordere & urgere proiectos. Elephātes leonesq; trāseunt, quē impulerunt. Ignobilis bestiae pertinacia est. Non decet regem saeua, nec inexorabilis ira. Non multū enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat. At si dat uitam, si dat dignitatem periclitantibus

tantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunæ: quę nunquam magis suspici debet, quàm cùm illi contingit idem posse quod diis, quorũ beneficio in lucem ædimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibus suis, quia utiles bonique sunt, libens uideat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. 6.

COgitate in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum eius uelut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris uiæ postulantur, in qua consumitur, quicquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & uastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator uacat culpa? Et nescio, an nemo ad dandam ueniam difficilior est, quàm qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex destinato, alij fortè impulsi, aut aliena nequitia ablati: alij in bonis consiliis parũ fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantùm, sed usque ad extremum æui delinquimus. Etiam si quis tam bene purgauit animũ, ut nihil obturbare eũ amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. 7. *Dei Clementiam erga homines summam esse.*

QVoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exẽplum principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse ciuib. quales sibi deos uelit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina, expedit usque ad ultimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quòd si dij placabiles & æqui delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est hominem hominibus præpositum miti animo exercere imperiũ, & cogitare, utrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant. Atqui non alia facies est quieti moderatique imperij, quàm sereni cœli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes, & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se uindicantibus. Possunt enim lædi, dolorq; eorum ab iniuria uenit. Timent præterea contemptum: & non retulisse lædentib. gratiam, infirmitas uidetur, non clementia. At cui ultio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exercere manum, litigare,

in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi uociferatio quoque, uerborumq; intemperantia non ex maiestate est.

CAP. 8. *Clementem esse Principem non est genus seruitutis.*

GRaue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. Ista, inquis, seruitus est, nō imperium. Quid tu non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia conditio est eorum, qui in turba quam non excedunt, latent: quorum & uirtutes ut appareant, diu luctantur, & uitia tenebras habent. Vestra facta dictaq; rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quàm qui qualemcunq; meruerint, magnam habituri sunt. Quàm multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent. Possum in qualibet parte urbis solus incedere sine timore, quāuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato uiuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te, & quocunque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summæ magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem: sed cum diis tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque cœlum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quàm tibi tutum. Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis quàm soli latêre contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putes, oriris: loqui non potes, nisi ut uocem tuam quæ ubique sunt gentes excipiant. Irasci non potes, nisi ut omnia premantur. Sic neminem potes affligere, nisi ut quicquid circà fuerit, quatiatur. VT fulmina paucorum periculo cadunt, omniū metu: sic animaduersiones magnarū potestatum terrent latius, quàm nocent, non sine causa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur, in eo qui omnia potest. Adijce nūc, quòd priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quià frequens uindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: uoluntas oportet antè sæuiendi, quàm causa deficiat. ALIOQVIN quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes enim liberiq; eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedūt. Hoc quàm uerum sit, admonere te exemplo domestico uolo.

CAP. 9.10.11. *De Clementia Augusti.*

DIuus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Repub. gladium mouit, cùm hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam

insidiis M.Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptoris: sed cùm annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L.Cinnam stolidi ingenij uirum insidias ei struere. Dictum est & ubi, & quando, & quemadmodum aggredi uellet. Vnus ex consociis deferebat. Constituit se ab eo uindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cùm cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto integrum, Cn.Pompeij nepotem damnandum. Iam unum hominem occidere non poterat, cùm M.Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictaret. Gemens subinde uoces emittebat uarias, & inter se contrarias: *Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra mariq; pax parta est, non occidere constituat, sed immolare?* (Nam sacrificantē placuerat adoriri.) Rursus silentio interposito, maiore multo uoce sibi, quàm Cinnæ irascebatur: *Quid uiuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti uita, si ut ego non peream, tam multa perdenda sunt.* Interpellauit tandem illum Liuia uxor: *Et admittis*, inquit, *muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui ubi usitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienū Lepidus secutus est, Lepidum Murena, Murenā Cæpio Cæpionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L.Cinnæ. deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest.* Gauisus sibi, quòd aduocatum inuenerat, uxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplò amicis, quos in cōsilium rogauerat, imperauit, & Cinnā unum ad se accersit: dimissisq; omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: *Hoc*, inquit, *primùm à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberū tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantùm mihi inimicum, sed natum seruaui, patrimonium tibi omne cōcessi. Hodie tam felix es, & tam diues, ut uicto uictores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti.* Cùm ad hanc uocē exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: *Non præstas*, inquit, *fidem, Cinna: cōuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras.* adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cùm defixum uideret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: *Quo*, inquit, *hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Malè mehercule cum Repub. agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeò nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? Cedò si spes tuas solus impedio, Paulus'ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent,*

tan-

tantumq; agmen nobilium non inania nomina præferentium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sint? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem uoluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cùm hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: *Vitam tibi,* inquit, *Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus, utrum ego meliore fide uitam tibi dederim, an tu debeas*? Post hæc detulit ultrò consulatum, questus, quòd non auderet peteret. Amicissimũ fidelissimumq; habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab ullo petitus est.

CAP. 10.

IGnouit abauus tuus uictis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam interioris admissionis, ex aduersariorũm castris cõscripsit. Nam Domicios, Messalas, Asinios, Cicerones, & quicquid floris in ciuitate erat, clemẽtiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem uocari, quàm spoliũ. Hæc eum clemẽtia ad salutem securitatemq; perduxit, hæc gratum ac fauorabilem reddidit, quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset. Hæc hodieq; præstat illi famã, quæ uix uiuis principibus seruit. ¶ Deum esse, non tanquam iussi credimus bonum principem Augustum, & bene illi cõuenisse parentis nomẽ, fatemur: ob nullam aliam causam, quàm quòd contumelias quoque suas (quæ acerbiores principibus solent esse, quàm iniurię) nulla credulitate exequebatur: quòd probrosis in se dictis arrisit: quòd dare illum pœnas apparebat, cũ exigeret: quòd quoscunq; ob adulterium familiæ suæ damnauerat, adeò non occidit, ut dimissis, quò tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cùm scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificantur, non dare tantùm salutem, sed præstare.

CAP. 11.

HÆc Augustus senex, aut iam in senectutem annis uergentibus. In adolescentia caluit: arsit ira: multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quàm maturã. Fuerit moderatus & clemens, nempe post mare Acciacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nẽpe post Perusinas aras & proscriptiones. Ego uerò clementiã non uoco lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia uera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentia cœpit: nullã habere maculam, nunquã ciuilẽ sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, uerissima animi tẽpe-

rantia, & humani generis comprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptis, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: quo maius est mirabiliusq;, quòd nulli unquam citius gladius commissus est.

CAP. 12.13. *Clementia regem à tyranno differre: & sæuitiā nocere.*

CLementia ergo non tantùm honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumq; imperiorum est simul & certissima salus: cùm reges consenuerint, liberisq; ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis, ac breuis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regē? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est: nisi quòd tyranni ex uoluptate sæuiunt, reges non nisi ex causa ac necessitate? Quid ergo, non reges quoq; occidere solēt? Sed quoties id fieri publica utilitas persuadet. Tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoq; præferri multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostiū? Descenderit licet è dictatura sua, & se togæ reddiderit: quis tamen unquam tyrannus tam auidè humanum sanguinem bibit, quàm ille, qui septem milia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cùm in uicino ad ædem Bellonæ sedens exaudisset cōclamationem, tot milium sub gladio gementium, exterrito senatu: *Hoc agamus*, inquit, *P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur.* Hoc non est mentitus: pauci, Syllæ uidebantur. ¶ Sed mox de Sylla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: utiq; si in hostile nomen ciues & ex eodem corpore abrupti transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumq; discrimen sit: uterq; licet non minus armis uallerur: sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur, alter ut magno timore, magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrariis in contraria agitur. Nam ut inuisus sit, quia timetur, timeri uult, quia inuisus est: & illo execrabili uersu, qui multos dedit præcipites, utitur:

Oderint dum metuant.——

Ignarus quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos, assiduus uero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineis & pinna conclusas contine: easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntq; formidinem. Acerrima uirtus est, quam ultima necessitas extundit: relinquat oportet securi aliquid metus, multoq; plus spei quàm periculorum ostentet. Alioquin ubi quiescenti paria me-

ria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem utatur. Gloriosusque miles (publicæ enim securitati dare operam uidetur) omnem laborem libens patitur, ut parentis custos. At illum acerbum & sanguinarium necesse est grauentur stipatores sui.

CAP. 13.

NOn potest habere quisquam bonæ ac fidę uolũtatis ministros, quibus in tormentis & eculeo, & ferramẽtis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quàm bestiis homines obiectat, omnibus reis noxior ac solicitior, ut qui homines deosq; testes ac uindices facinorum timeat, eò perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cætera uel pessimum habet crudelitas: perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malum necesse est? O' miserabilem illum, sibi certè: nam cæteris misereri eius nefas sit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cũcta reddidit, tam externa quàm domestica, cùm arma metuat, ad arma confugiens, non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumspexit, quæq; fecit, quæq; facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, sæpe mortem timet, sæpius optat, inuisior sibi quàm seruientibus. E contrariò is cui curæ sunt uniuersa, quia alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reipub. partẽ tanquã sui nutrit, inclinatus ad mitiora: etiã si ex usu est animaduertere, ostẽdẽs q̃ inuitus aspero remedio manꝰ admoueat: in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placidè ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens. Felix abundè sibi uisus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessuq; facilis, uultu qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis desideriis propensus, & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secretò loquuntur quæ palàm. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur. Bene se meriturum de liberis suis quisq; non dubitat, quibus tale seculum ostenderit. Hic princeps suo beneficio tutus, nihil pręsidiis eget: arma ornamẽti causa habet.

CAP. 14. *Principis officium idem esse quod bonorum parentum, nullamq; uirtutem Principi augustiorem esse, quàm Clementiam.*

QVod ergo officium eius est? Quod bonorum parẽtum: qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam uerberibus. Nunquid aliquis sanus filium à prima offensa exhæredat? Nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul de-

plorata est, ultima experitur. Nemo ad supplicia exigēda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam principi faciendū est: quem appellauimus patrem patriæ, non adulatione uana adducti. Cætera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ maiestati quicquid potuimus titulorum cōgessimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellamus, ut sciret datam sibi potestatem patriam· quæ est temperatissima, liberis consulens, suaq; post illos reponens. Tardè sibi pater mēbra sua abscidat: etiā cùm absciderit, reponere cupiat: & in abscidēdo gemat, cūctatus multū diuq;. Propè enim est ut libēter damnet, qui citò. Propè ut iniquè puniat, qui nimis.

CAP. 15. *Clementiæ & sæuitiæ Antithesis.*

ERixonem equitem Romanum, memoria nostra, quia filiū suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illū Augusti Cæsaris autoritas, infestis tam patrum quàm filiorum manibus eripuit. ¶ Tariū, qui filiū deprehēsum in parricidio, exilio dānauit, causa cognita, nemo non suspexit, quòd contentus exilio, & exilio delegato Massiliæ parricidam continuit, & annua illi præstitit, quāta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, ut in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum principem. Cogniturus de filio Tarius, aduocauit in consilium Cæsarem Augustum. Venit in priuatos penates, assedit, pars alieni consilij fuit. Nō dixit: Imò in meam domū ueniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa, excussisq; omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisq; scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se Tarij hominis locupletis hæreditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo: Timuit, ne uideretur locum spei suæ aperire uelle, filij damnatione. Ego contrà sentio: Quilibet nostrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia. Principes multa debent etiam famę dare. Iurauit se non aditurum hæreditatem. Tarius quidem eodem die & alterum hæredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit gratuitam esse seueritatē suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quò patri uideretur. Non culeum, non serpentes, nō carcerem decreuit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timidè gessisset, debere illum ab urbe & à parentis oculis submoueri. O' dignum, quem in consilium patres aduocarent! ô dignum, quem cohære-

hæredem innocentib, liberis ſcriberent! Hæc clementia principem decet, ut quocunq; uenerit, manſuetiora omnia faciat. Nemo regĩ tam uilis ſit, ut illum perire nõ ſentiat. qualiſcunq; pars imperij eſt.

CAP. 16. *Clementiam laudari etiam priuatis, puta in parentibus erga liberos, præceptoribus erga diſcipulos: Tribunis & centurionibus erga militem, imo & equiſonibus in equos: uenatoribus in canes, carrucariis in iumenta.*

IN magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non eſt unum imperandi genus. Imperat princeps ciuibus ſuis, pater liberis, præceptor diſcentibus, tribunus uel centurio militibus. Non'ne peſſimus pater uidebitur, qui aſſiduis plagis liberos etiam ex leuiſſimis cauſis compeſceret? Vter autem *præceptor* liberalibus ſtudiis dignior, qui excarnificat diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus hæſerit: an qui monitionibus & uerecundia emendare ac docere malit? *Tribunum* centurionemq; da ſæuum, deſertores faciet, quibus tamen ignoſcitur. Nunquid nam æquum eſt, grauius homini & durius imperari, quàm imperatur animalibus mutis? Atqui equum non crebris uerberibus exterret, domandi peritus magiſter. Fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſeris. Idem facit uenator, qui inſtituit catulos ueſtigia ſequi, quiq; iam exercitatis utitur ad excitandas uel perſequendas feras. Nec crebrò illis minatur, contũditur enim animus, & quicquid eſt indolis cõminuitur trepidatione degeneri, nec licet iam uagandi errandiq; paſſim concedit. Adiũcias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cum ad contumelias & miſerias nata ſint, nimia ſæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. 17. *Medicum erga ægrotos Clementia commendari.*

NVllum animal moroſius eſt, nullum maiore arte tractandum, quàm homo. Nulli magis parcendũ. Quid enim ſtultius, quàm in iumentis quidem & canibus erubeſcere iram exercere, peſſima autem conditione hominem eſſe? Morbis medemur, nec iraſcimur. Atqui & hic morbus eſt animi, mollem medicinã deſiderat, ipſumq; medentem minimè infeſtum ęgro. Mali medici eſt, deſperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus eſt facere debebit, cui credita ſalus omnium eſt, non cito ſpem proiicere, nec mortifera ſigna pronunciare. Luctetur cum uitiis, reſiſtat: aliis morbum ſuũ exprobret, quoſdam molli curatione decipiat, citius meliusq; ſanaturus remediis fallentibus. Agat princeps curam, non tantùm ſalutis, ſed etiam honeſtæ cicatricis. Nulli regi gloria eſt ex ſæua animaduerſione. Quis enim dubitat poſſe? At contrà maxima, ſi uim ſuam continet, ſi multos iræ alienæ eripuit, neminem ſuæ impendit.

CAP. 18. *Dominum in ſeruos Clementia laudari.*

SEruis imperare moderatè, laus eſt: & in mancipio cogitandum eſt, non quãtum illud impunè pati poſſit, ſed quantum tibi per-

mittat æqui boniq; natura: quæ parcere etiam captiuis, & precio paratis iubet. Quanto iustius his iubet, tanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipiis abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumq; tibi non tradita seruitus, sed tutela. Seruis ad statuam licet confugere, cùm in seruum omnia liceant. Est aliquid, quod in homine licere commune ius animantium uetet. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quàm serui sui, quòd murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in uiuarium, quid aliud quàm serpentibus obiici iubebat? O'hominem mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos obiiciebat murænis quas esurus erat, siue in hoc tantùm illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisiq; & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet & infamia, atq; odium seculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quam numerari inter publico malo natos?

CAP. 19. *In apum rege Clementiæ signa ostendi.*

Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit, quàm clementia: quocunq; modo is, & quocunq; iure præpositus cęteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificẽtiusq; fatebimur, quo in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, si ad naturæ legem componitur. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere uacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen. Nec unquam plus unum patiuntur, melioremq; pugna quærunt. Præterea insignis regi forma est, dissimilisq; cæteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maximè distinguitur: iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in uulnere relinquũt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec ultionem magno cõstaturam petere: telumq; detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regib. ingens. Est enim illi mos, exercere se in paruis, & ingentium rerũ documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalib. non trahere mores: cùm tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto uehementiùs nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset, & ira cum telo suo frangeretur: nec sępius liceret nocere quàm semel, nec alienis uiribus exercere odia. Facilè enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo uim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri uoluit: & manus omnium obseruet, & eo quoq; tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumq; momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ægram uitam sustinet: cùm liceat innoxium, atq; ob hoc securum, salutarem potentiam, lætis omnibus, tractare? Errat enim, si

quis

quis existimat tutum esse ibi regem, ubi nihil à rege tutum est. Sed securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum æditas arces, nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusq; sepire. Saluum regem in aperto clementia pręstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm uiuere optantibus cunctis, & uota non sub custode nũcupantibus? Si paulum ualetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam preciosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum uelit? Omne quod illi contingit, sibi quoq; euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, nõ Rẽp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? Quis ab hoc nõ, si possit, fortunam quoq; auertere uelit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent, sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quàm si Dij immortales potestatem uisendi sui faciant: intueremur uenerantes colentesq;. Quid autem, non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet: Maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.

CAP. 20.21 *Princeps quomodo se uindicare possit.*

DVabus de causis punire princeps solet, si aut se uindicat, aut alium. Prius de ipsa parte disseram, quę ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quàm ubi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, ut uerũ excutiat, ut innocentiæ faueat, ut appareat, non minus rem agi rei periclitantis, quàm iudicis. Hoc autem ad iustitiam, nõ ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifestè læsus, animum in potestate habeat: & pœnam si tutò poterit, donet: sin minus, temperet: longeq; sit in suis, quàm in alienis exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum nõ est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem uocabo, non in alieno dolore facilẽ, sed eum, q cùm suis stimulis exagitetur, non prosilit, qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impunè læso.

CAP. 21.

VLtio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquũ securitatem. Principis maior est fortuna, quàm ut tali solatio egeat, manifestiorq; uis, quàm ut alieno malo opinionem sibi uirium quærat. Hoc dico, cùm ab inferiorib. petitus uiolatusq; est. Nam si, quos pares aliquando habuit, infra se uidet, satis uindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruauit quidẽ nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaq; animosè debet tanto munere deorũ, dandi auferẽdiq; uitam potẽs:

in his

in his præsertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitrium adeptus, ultionem impleuit, perfecitq; quantum ueræ pœnæ satis erat. Perdidit enim uitam qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo regiamq; sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam uiuet, plusq; nomini eius conferet incolumis, quàm si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ uirtutis est: in triumpho citò transisset. Si uerò regnum quoq; suum tutò relinqui apud eum potuit, reponiq; eò unde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui cōtentus fuit, ex rege uicto nihil præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex uictoria sua triumphare, testariq;, nihil se quod dignum esset uictore, apud uictos inuenisse. Cum ciuibus & ignotis atq; humilibus eò moderatius agendum est, quò minoris est afflixisse eos. Quibusdam libēter parcas, à quibusdam te uindicare fastidias, & non aliter quàm ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducēda manus est. At in his qui in ore ciuitatis seruati punitiq; erunt, occasione notæ clementiæ utendum est.

CAP. 22. *Princeps quemadmodum alienam iniuriam uindicare debeat pœnam infligendo.*

TRanseamus ad alienas iniurias: in quibus uindicandis hæc tria lex secuta est, quæ princeps quoq; sequi debet: aut ut sublatis malis securiores cæteri uiuant. Ipsos facilius emēdabis minore pœna. Diligentius enim uiuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. Impunitatis genus est, iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. Facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit autoritatem. Constituit bonos mores ciuitati princeps, & uitia eius facilius compescit, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tāquam inuitus & cum magno tormento ad castigandum ueniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multò pœna uidetur, quæ à miti uiro constituitur. Præterea uidebis ea sæpe committi, quæ sæpe uindicantur.

CAP. 23 24.25.26. *Suppliciorum nouas excogitationes bellerinas & autoribus excidio esse.*

PAter tuus plures intra quinquennium culeo insuit, quàm omnibus seculis insutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudētia altissimi uiri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, uelut incredibile scelus, & ultra audaciam positum præterire, quàm dum uindicāt, ostendere posse fieri. Itaq; parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquam sæpius culeos uidimus, quàm cruces. In qua ciuitate

raro

raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ, & indulgetur uelut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas, erit. Magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse uiderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

CAP. 24.

IN dicta est aliquando à senatu sententia, ut seruos à liberis cultus distingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur. Citò apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quàm medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Naturà contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius quàm ducatur. Et ut generosi atq; nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam uoluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaq; hac uia proficitur. Crudelitas minimè humanũ malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac uulneribus: & abiecto homine, in syluestre animal transire.

CAP. 25.

QVid enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachũ obiicias, an ipse laceres dentibus tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O' quàm cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem. Non exigimus à te, ut manus ista, exitium familiarium certissimum, ulli salutaris sit: ut iste animus ferox, insatiabile gẽtium malum, citra sanguinem cædemq; satietur. Clementia uocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. ¶ Hoc est, quare uel maximè abominanda sit sæuitia, quòd excedit fines, primùm solitos, deinde humanos. Noua supplicia cõquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ uarietur atq; extendatur dolor, & delectetur malis hominum. Tunc ille diri animi morbus ad insaniam peruenit ultimam, cùm crudelitas uersa est in uoluptatem: & iam occidere hominem iuuat. ¶ Nam talem uirum à tergo sequitur euersio: odia, uenena, gladij, tam multis periculis petitur, quàm multorum ipse periculũ est: priuatisq; nonnunquam consiliis, aliàs uerò consternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies non totas urbes mouet. Quod latè furere cœpit, & omnes appetit, undiq; cõfigitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè consequuntur: ubi aliqua solitam mensuram transit, & in monstrum excreuit, ubi fontes potu infecit, & si afflauit, deurit, obteritq; quacunq; incessit, balistis petitur. Possunt uerba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic unus æger, nec domum quidem perturbat: at ubi crebris mor-

tibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & diis ipsis manus intẽdũtur. Sub uno aliquo tecto flãma apparuit, familia uiciniq; aquam ingerunt. At incendium uastum, & multas iam domos depastum, parte urbis obruitur.

CAP. 26.

CRudelitatem priuatorum quoq; seruiles manus sub certo crucis periculo ultæ sunt. Tyrannorum gentes populiq;, & quorũ erat malũ, & hi quib. imminebat, excindere aggressi sunt. Aliquãdo sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiãq; & impietatẽ, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu apparet nequitia, nec quantum uidetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem, quale eius regnum est? Non aliud quàm captarum urbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, trepida, & confusa. Voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solicitè etiam ebriis custodiẽda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quęritur. Apparentur licet, inquit, magna impensa, & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet? Quod istud, dij boni, malum est, occidere, sęuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocunq; uentum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare. Quæ alia uita esset, si leones ursiq; regnarent? Si serpentibus in nos, ac noxiosissimo cuiq; animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis: & tuta est etiam inter feras similitudo morum. Apud homines autem nec à necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaq; in æquo habet, quo possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere, & iniicere tectis ignem: aratrum uetustis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi, aut alterum, parum imperatoriũ credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad uitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentũ principis fastigio dignius pulchriusq; est, quàm illa corona ob ciues seruatos. Non hostilia arma detracta uictis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE DE CLEMENTIA AD NERONEM LIBER SECUNDUS.

CAP. 1.2. *Clementiæ studium laudat in Nerone.*

VT de clementia scriberem, *Nero Cæsar*, una me uox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, & cùm diceretur, audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ nō composita, nec alienis auribus data, subitò crepuit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, uir egregius, & tibi principi notus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti uelles. Hoc sæpe dilatum, ut aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cùm chartam protulisset, traderetque, exclamasti: *Vellem nescire literas*. O' dignam uocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxtà iacent dubiæ libertatis, quæque se contrà uiribus aut animis attollunt. O' uocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius uerba principes regesq; iuramentum faciant. O' uocem priscæ generis humani innocentiæ, dignam cui redderetur antiquum illud seculum. Nunc profectò consentire decebat ad æquum bonumq;, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malū oritur: pietatē, integritatemq; cum fide ac modestia surgere: & uitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro seculo dare locum.

CAP. 2.

FVturum hoc Cæsar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A' capite bona ualetudo. Inde omnia uegeta sunt atq; erecta, aut languore demissa, prout animus eorum uiget aut marcessit. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. Parcetur ubiq; manibus. Diutius me morari hîc pátere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim ueris offendere, quàm placere adulando. Quid ergo est, propter quod bene factis dictisq; tuis, quàm familiarissimum esse te cupio? ut quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium. Illud mecum considero, multas uoces magnas, sed detestabiles in uitam humanam peruenisse, celebresq; uulgò ferri: ut illam, *Oderint, dum metuant.* Cui Græcus uersus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet. & alia huius notæ. At nescio, quomodo ingenia immania & inuisa materia fœcundiori expresserunt sensus uehementes & concitatos. Nullam adhuc uocem audiui ex bono leniq; animosam. Quid ergo est? Vt rarò, inuitus, & cum magna cuncta-

tione ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium literas adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

CAP. 3. *Definitiones uariæ Clementiæ.*

ET ne fortè decipiat nos ſpecioſum clementiæ nomen, & in contrarium aliquando abducat, uideamus quid ſit clementia, qualisq; ſit, & quos fines habeat. *Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate ulciſcendi, uel lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis.* Plures proponere eſt tutius: ne una definitio parum rem comprehendat: &, ut ita dicam, formula excidat. Itaq; dici poteſt & *inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda*. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maximè ad uerum accedat. Si dixerimus, *clementiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita pœna remittentem*, reclamabitur, nullam uirtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, *quæ ſe flectit citra id, quod meritò conſtitui poſſet.*

CAP. 4. *Contraria non eſt Clementiæ ſeueritas, ſed crudelitas.*

HVic contrariam imperiti putant ſeueritatem: ſed nulla uirtus uirtuti contraria eſt. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas: quæ nihil aliud eſt, quàm atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen ſunt: tanquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, ſed occidendi cauſa occidunt. Nec interficere contenti ſæuiunt: ut Buſiris ille & Procruſtes, & piratæ, qui captos uerberant, & in ignem uiuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: ſed quia nec ultionē ſequitur (non enim læſa eſt) nec peccato alicui iraſcitur (nullum enim anteceſſit crimen) extra definitionem noſtram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatē, cui uoluptati ſæuitia eſt: poſſumus inſaniam uocare. nam uaria ſunt genera eius, & nullum certius, quàm quod in cædes hominū & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles uocabo, qui puniēdi cauſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum ac probabilem modum ſæuiſſe. Poſſumus effugere cauillationem, & ita finire, ut ſit crudelitas, inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longius à ſe: nam ſeueritatem illi conuenire, certum eſt.

CAP. 5.6. *Miſericordia quid, & utrum à Clementia differat, & utrum ſapientem miſericordia affici ius ſit.*

AD rem pertinet, quærere hoc loco, quid ſit miſericordia. Plerique enim ut uirtutem eam laudant, & bonum hominem uocant miſericordem. Hæc autem uitium animi eſt. Vtraq; circa ſeueritatem, circaque clementiam poſita ſunt: quæ uitare debemus, ne per ſpeciem ſeueritatis in crudelitatem, ne per ſpeciem clemētiæ in miſe-

misericordiam incidamus. In hoc leuiore periculo erratur: sed par error est à uero recedentium. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio uiolat: ita clementiam mansuetudinemq; omnes boni præstabunt, misericordiam autem uitabunt. Est enim uitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuiq; familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lachrymis nocentissimorum mouentur: quæ si liceret, carcerē effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat: clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minimè principibus regibusq; bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quòd sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. Videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est, quid hac secta durius, quæ dediscere humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantùm, sed uniuersis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi, ob alienarum miseriarū speciem: aut tristicia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in sapientem uirum nō cadit. Serena enim eius mens est, nec quicquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quàm magnus animus decet. Non potest autē magnus esse idem, si metus & mœror contundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante se franget. Eandem semper faciem seruabit placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristiciam reciperet. Adiice, quòd sapiēs prouidus est, & in expedito consilium habet. Nunquam autem liquidum sincerumq; ex turbido uenit. Tristicia enim inhabilis est ad dispiciendas res, utilia excogitanda, periculosa uitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia & sine miseria animi facit. Cæterùm omnia, quæ qui miserētur, nolentes facerent, hic libens & alacri animo faciet.

CAP. 6.

SVccurret alienis lachrymis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum, qui se misericordes uideri uolunt, abiicit & fastidit quos adiuuat, contingiq; ab his timet: sed ut homo homini ex communi dabit. Donabit lachrymis maternis filium, & cathenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, uultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calami-

tosos proportione, improbandos. & emendãdos, bonitatem suam permittet. Afflictis uerò, & fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. Vbi enim opibus potius utetur, aut uiribus, quàm ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deiiciet, nec animum, ad æruscantis ciuis aut pannosi aridam faciem aut obnixam baculo senectutem: cæterùm omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia uicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quàm morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omniũ oscitationem ipsum quoq; os diducere. Misericordia uitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quàm si quis à sapiente exigit, propè est, ut lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

CAP. 7. *Venia quid, & quemadmodum à Clementia differat.*

CONstituamus nunc quoque quid sit uenia, ut sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia, est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationẽ diutius, quibus hoc propositum est. Ego, ut breuiter tanquam in alieno iudicio dicam, ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod nõ debet, nihil prætermittit quod debet. Itaq; pœnã quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex uenia consequi uis, honestiore tibi uia tribuit. Parcit enim sapiens, cõsulit & corrigit. Idem facit, quòd si ignosceret, nec ignoscet: quoniã qui ignoscit, fatetur aliquid se quod fieri debuit, obmisisse. Aliquem uerbis tantùm admonebit, pœna non afficiet, ætatem eius emendabilem intuens. Aliquem inuidia criminis manifestè laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per uinũ lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non ueniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitriũ habet: non sub formula, sed ex æquo & bono iudicat. Et absoluere illi licet, & quanti uult, æstimare litem. Nihil ex his facit, tanquã iusto minus fecerit, sed tanquã id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est. Clementia hoc primùm præstat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronunciet. Plenior est ergo quàm uenia, & honestior. De uerbo (ut mea fert opinio) controuersia est: de re quidem cõuenit. Sapiens multa remittet, multos parũ sani, sed sanabilis ingenij seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantùm rectas procerasq; arbores colunt, sed illis quoque quas aliqua deprauauit causa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circũcidũt, ne proceritatẽ rami premant. Quasdam infirmas uitio loci, nutriũt,

Qui-

Quibusdam aliena umbra laborantibus, cœlum aperiunt. Secundum hæc uidebit perfectus sapiēs, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quo modo in rectum praua flectantur.

LVCII ANNAEI SENECAE DE VITA BEATA AD GALLIONEM FRATREM, Liber Vnus.

CAP. I. *Viuere omnes uelle, & tamen eosdem ad Beatam uitam caligare. Ad eam rem remediū hoc esse, ut decernamus quò & quà tendamus, ut in eum finem, peritum aliquem itineris huius beati ducem, adsumamus. Nec enim hoc ad beatam uitam iter ceteris peregrinationibus esse simile. In peregrinationibus nostris quilibet incola tritum iter ostendit. In hoc ad beatam uitam itinere, trita uia maximè decipit: pecorum ritu sequi antecedentium gregem ea parte non debemus, aut pergere quò itur, sed quò eundum est: Non ad rumorem, ad assensum, ad aliena exempla, ad similitudinem, ad traditum per manus errorem aut cætum, sed ad rationem nobis uiuendum. Quæ maiori parti hominum uideantur, peiora esse, nec enim res humanas ita felices esse, ut meliora pluribus placeāt. Turbam esse argumentum pessimi. Quærenda à nobis esse optima, non quæ usitatissima, quæ æterna, non quæ uulgo (ueritatis pessimo interpreti) placeant. Vulgus hac parte censeri eos etiam qui coronis & uestimentis splendeant: Vt ne uitam beatam petendam ab iis putemus, qui uestiti melius, sed qui animo diuiniore sunt affecti. Bonum enim hominis non oculis, sed animo cerni.*

IVERE, *Gallio* frater, omnes beatè uolūt: sed ad peruidendum quid sit, quod beatam uitam efficiat, caligant. Adeoq; non est facile consequi beatam uitam, ut ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur. Si uia lapsus est, quæ in contrarium ducit, ipsa uelocitas maioris interualli causa fit. Proponendum est itaque primùm, quid sit quod appetamus: tunc circumspiciendum est, quà contendere illò celerrimè possimus: intellecturi in ipso itinere, si modò rectum erit, quātum quotidie proficiamus, quantoq; propiús ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim uagamur, nō ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa uocantium, conteritur uita inter errores, breuis, etiam si dies noctesq; bonæ menti laboremus. Decernatur itaq; & quò tendamus, & quà, non sine perito aliquo, cui explorata sint ea in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hîc, quæ in cæteris peregrinationibus conditio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ non patiuntur errare. At hîc tritissima quæq; uia & celerrima maximè decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quàm ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non quò eundum est, sed quò itur. Atqui nulla

res nos maioribus malis implicat, quàm quòd ad rumorē componimur, optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumq; exempla multa sunt, nec ad rationē, sed ad similitudinem uiuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. QVOD in strage hominum magna euenit, cùm ipse se populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni uita accidere uideas licet: nemo sibi tātùm errat, sed alieni erroris causa & autor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum unusquisq; mauult credere quàm iudicare, nunquam de uita iudicatur, semper creditur. Versatq; nos & præcipitat traditus per manus error, alienisq; perimus exemplis. Sanabimur, si modò separemur à cœtu. Nunc uerò stat contra rationē defensor mali sui populus. Itaq; idem euenit quod in comitiis, in quibus eos factos prætores idem qui fecêre mirantur, cùm se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundum plures datur. Cùm de beata uita agitur, non est quòd mihi illud discessionum more respondeas: *Hæc pars maior esse uidetur*. Ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis geritur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid usitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid uulgo, ueritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgus autem tam chlamydatos quàm coronatos uoco. Non enim colorē uestium, quibus prætexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine non credo. Habeo melius certiusq; lumen, quo à falsis uera diiudicem. Animi bonum animus inueniat.

CAP. 2. *Eum qui in se recesserit, sponte etiam cogniturum, uerum bonum non in amicitiis, honoribus, aut diuitiis (quas omnes appetant) consistere, nec ostendi, sed sentiri, non in speciem bonum, sed solidum, æquabile, & à secretiore parte sua formosius. Id cerni atq; inueniri posse, ut quod longè ab homine non sit positum. Opus tantum esse, ut scias quò manus porrigi à nobis oporteat: nos enim ueluti in tenebris offensare, in ipsa quæ desideramus.*

HIc si unquam illi respirare & recedere in se uacauerit, ô quàm sibiipsi uerum, tortus à se fatebitur, ac dicet: Quicquid dixi, cùm recogito, in multis uideo. Quicquid optaui, inimicorum execrationē puto. Quicquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui. Cum multis amicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modò ulla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, ut me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem. Quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiā laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? Omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est)

esse

esse possunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est. Quin potius quæro aliquid usu bonū, quod sentiam, non quod ostendam. Ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupēs monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid nō in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. Nec longè positū est, inuenietur. Scire tantum opus est, quò manū porrigas. Nunc uelut in tenebris uicina transimus, offensantes in ipsa quæ desideramus.

CAP. 3. *De Vita beata ex Stoicorum opinione se ita dicturum ostendit Seneca, ut ius tamen censendi teneat, ut hunc sequatur, ut huius sententiam diuidat, ut huic amplius quiddam adiiciat. Se tamen generatim ex Stoicorum sententia, Bonum illud quæsiturū, quod Naturæ tanquam legi & exemplari optimo, conueniat.*

SEd ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longū est, & coarguere: nostram accipe. Nostram uerò cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus. Est & mihi censendi ius. Itaq; aliquē sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere. Fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: *Hoc amplius censeo.* Interim quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assentior. Ab illa nō deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est.

CAP. 4. *Definitiones uarias beatæ uitæ & summi boni proponit, ac tandem beatam ita definit, ut & isti beatæ uitæ & beati hominis notatione, uoluptas, hilaritas, tranquillitas lætitia alta & continua etiam contineatur.*

B*Eata est ergo uita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ.* Deinde si fortis ac uehemens, *tum pulcherrima & patiens*, apta tēporibus, corporis sui *pertinentiumq; ad id curiosa: non anxiè tamen, illarum rerum quæ uitam instruunt diligens, sine admiratione cuiusquam usura fortunæ muneribus, non seruitura.* Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulsis his quę aut irritant nos, aut territant. Nam pro uoluptatibus, & pro illis quæ parua aut fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingēs gaudium subit, inconcussum, & æquabile, & pax cum concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

¶ Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia nō iisdem comprehendi uerbis. QVEMADMODVM idem exercitus modò latius panditur, modò in angustum coartatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: uis illi, utcunq; ordinatus est, eadem est, & uoluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni aliàs diffundi potest & porrigi, aliàs colligi, & in se cogi. Idem utiq; erit si dixero: *Summum*

mum bonum est animus fortuita despiciens, uirtute lætus: aut inuicta uis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. ¶ Libet itaq; definire, *ut beatum dicamus hominem illum, cui nullum bonum malumq; sit, nisi bonus malusq; animus: honesti cultor, uirtute contentus, quem non extollunt fortuita, nec frangunt, qui nullum maius bonum eo quod sibiipsi dare potest, nouerit, cui uera uoluptas erit, uoluptatum contemptio.* Licet, si euagari uelis, idem in aliam atq; aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos *beatum dicere liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui unum bonum sit honestas, unum malum turpitudo?* Cætera uilis turba rerum, nec detrahet quicquam beatę uitæ, nec adijciet, sine auctu ac detrimẽto summi boni ueniẽs ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, uelit nolit, sequatur hilaritas continua, & læticia alta, atq; ex alto ueniens, ut quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quidni ista penset bene cum minutis & friuolis, & nõ perseuerantibus corpusculi motibus? Quo die infra uoluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. 5. *Virum beatum ex ueri cognitione gaudia & uoluptates summas haurire, quibus non delectetur ut bonis, sed ut ex suo bono ortis. Is neque cupit neque timet, idq; solo rationis & iudicij recti ac certi beneficio: ut hinc consequatur, Voluptatem beati hominis totam esse à ratione, animo & intellectu, nõ in iis quæ corpus titillent: sed & eundem nunquam deserto animo corpori operam dare.*

VIdes autem, quàm malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem uoluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. Hanc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tum illud oritur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas, expulsis terroribus ex cognitione ueri gaudium grande & immotum, comitasq; & diffusio animi: quibus delectabitur non ut bonis, sed ut ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, *potest beatus dici, qui nec cupit nec timet, beneficio rationis.* Quoniam & saxa timore & tristicia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorũ & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos & illa. Quoniam illis nulla ratio est, his praua, & malo suo, atq; in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra ueritatem proiectus. *Beata ergo uita est in recto certoq; iudicio stabilita & immutabilis.* Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cùm nõ tantùm lacerationes, sed etiam uellicationes effugerit, statura semper ubi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna uendicatura. Nam quod ad uoluptatem pertinet, licèt circumfundatur undique, per omnes uias influat, animumq; blandimentis suis leniat,

aliaq;

aliaq; ex alijs admoueat, quibus totas quoq; partes nostri solicitet: quis mortaliũ, cui ullum superest hominis uestigium, per diem noctemq; titillari uelit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. 6. *Atqui suas quoque uoluptates animum adipisci ius est? Ius sane est: non tamen eas quibus corpus suum saginet, sed quibus cogitationes ad futura præmittat: mala pro bonis non amplectitur: Beatus est, sed iudicio recto atq; ratione.*

SEd & animus quoque, *inquit*, uoluptates habebit suas. Habeat sanè, sedeatq; luxuriæ & uoluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum uoluptatũ memor exultet prioribus, futurisq; iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat: hoc mihi uidetur miserior, quoniam mala pro bonis amplecti dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus. Beatus est præsentibus, qualiacũque sunt, contentus, amicusque rebus suis. Beatus is, cui omnẽ habitum rerum suarum ratio commendat.

CAP. 7. *Atqui uidetur uoluptatem à uirtute diduci non posse? Imò deduci potest. Primùm enim quædam incommoda sunt, nec tamen honestæ. Quædam contra honesta, & tamen aspera, & per dolores exigenda: secundò uoluptas uitæ etiam turpissimæ accidit: Nulla autem uirtutum ad uitam turpissimam uenit. Est igitur à uirtute uoluptas separata. Tertiò quidam qui uoluptate fruuntur, infelices sunt, imò ob ipsam unam uoluptatem infelices sunt. Est igitur uoluptas à uirtute seiuncta: quoniam ibi felicitas est, ubi uirtus adest. Quartò quæ dissimilia sunt, & diuersa componi, permisceri, & coniungi inter se non possunt. Voluptas autem dissimilis, & à uirtute diuersa est. Est igitur uirtus ab hoc genere infami uoluptatũ separãda. Patet aũt uirtutem à uoluptate diuersam esse, quòd uirtus quiddam sit excelsum, regale, inuictũ, infatigabile: uoluptas quiddam seruile, imbecillum, & caducũ. Voluptatis statio, fornices & popinæ sunt: Virtutis uerò, in templo, foro, curia, & muris: uirtus ist puluerulenta, colorata, callosas manus habet: uoluptas latitat tenebras, balnea, sudatoria, & loca ædilem metuẽtia captat: mollis est, eneruis, mero, & unguento madet, pallida, fucata, medicamentis polluta. Virtus bonũ immortale est, semper cohærẽs, neq; saturitatem neq; pœnitentiã habet, non uritur, non sibi odio est, non mutatur, secura est, & optima. Voluptates citò, & post primũ impetum extinguuntur, cito implent, tædio sunt, & marcent, nulla earum substantia est, transeunt celerrime, ac ipso sui usu pereunt, cum incipiunt finiunt. Quintò, uoluptatem mali ex dedecore suo, non minus capiunt, quã honesti ex honeste factis. Virtutẽ sine uoluptatibus esse, hinc constare ad liquidum potest.*

VIdeãt qui in his summũ bonum uoluptatẽ dixerunt, q̃ turpi illud loco posuerint. ¶ Itaq; negãt posse uoluptatẽ à uirtute diduci,

duci, & aiunt, nec honestè quenquã uiuere ut non iucundè, nec iucundè ut non honestè uiuat. Non uideo, quomõ ista diuersa in eandem copulã coniiciantur. Quid est, oro uos, cur separari uoluptas à uirtute nõ possit? uidelicet ꝙ omne boni ex uirtute principiũ est. Ex huius radicib. etiã ea quæ uos & amatis & expetitis, oriunť. Sed si ista indiscreta essent, nõ uideremus quædã iucunda, sed non honesta: quædã uerò honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda. ¶ Adiice nunc, ꝙ uoluptas etiã ad uitã turpissimã uenit. At uirtꝰ malam uitã non admittit. ¶ Et infelices quidã non sine uoluptate, imò ob ipsam uoluptatẽ sunt: quod nõ eueniret, si uirtuti se uoluptas immiscuisset, qua uirtus sępe caret, nunquã indiget. ¶ Quid dissimilia, imò diuersa cõponitis? Altum quiddam est VIRTVS, excelsum, & regale, inuictũ, infatigabile: uoluptas, humile, seruile, imbecillũ, caducũ, cuiꝰ statio ac domiciliũ fornices & popinę sunt. Virtutẽ in tẽplo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantẽ, puluerulentã, coloratã, callosas habentẽ manus: uoluptatẽ latitantem sæpius. ac tenebras captantẽ: circa balnea ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollem, eneruẽ, mero atq; unguẽto madentẽ, pallidã aut fucatã, & medicamẽtis pollutã. Summũ bonũ immortale est, nescit exire: nec satietatẽ habet, nec pœnitentiã. Nunquã recta mens uerť, nec sibi odio est, nec quicquam mutauit: quia semper secuta est optima. Aut VOLVPTAS tũc cũ maximè delectat, extinguiť. Nec multũ loci habet, itaq; citò implet: & tędio est, & post primũ impetũ marcet. Nec id unquã certum est, cuius in motu natura est. Ita nõ potest quidem nulla eius esse substantia, quod uenit transit'ue celerrimè, in ipso usu sui periturum. Eò enim peruenit, ubi desinit: & dum incipit, spectat ad finem. Quid, quòd tam bonis quàm malis uoluptas inest? Nec minus turpes dedecus suum, quàm honestos egregia delectãt.

CAP. 8. *Ex superioribus obseruatur, uitam nobis sequendam non, quæ iucundissima, sed quæ optima sit: ut ne uoluptas rectæ uoluptatis dux sed comes putetur. Beate etiam uiuere esse putabimus idem, quòd secundum naturam uiuere. Secundum naturam autem eum uiuere, qui corporis dotes, & apta naturæ conseruet diligenter, & impauidè, sed tanquam in diem data, & fugacia, qui eorum non subierit seruitutem, qui se ab iis poßideri non patiatur, si iis utetur, quomodo in castris auxiliariis, & armatura leui uti solent imperatores, hoc est, ut uoluptates ei seruiant, non ut imperent, si iis incorruptus sit, & insuperabilis, si animo soli fidat. adiuncta scientia, & constantia, comitate, magnificentia, si ratio eius sensibus insita, atque inde capiens sua principia, ad extera se porrexerit: sic tamen, ut illorum, & sui potens sit; & certa nec hæsitans opinionibus ac persuasione: Si ad superiorẽ modũ una illi efficietur, uis ac potestas sibi concors sine uitiis. Tunc summum bonum homo uidetur assecutus.*

IDeoque præceperunt ueteres, optimam sequi uitam, non iucundissimam: ut rectæ ac bonæ uoluntatis non dux, sed comes

uo-

uoluptas sit. Natura enim duce utendum est. Hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beatè uiuere, & secundum naturam. ¶ Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes & apta naturæ conseruabimus diligenter & impauidè, tanquam in diem data & fugacia, si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint, si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia & armatura leuis. Seruiant ista, non imperent: ita demum utilia sunt menti. Incorruptus uir sit externis & insuperabilis, miratorque sui, tantùm fidet animo, atque in utrunque paratus artifex uitæ. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia. Maneant illi semel placita, nec ulla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem uirum, & in his quæ aget cum comitate magnificum. erit uera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad uerum impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque uniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum undique in se redit. Idem nostra mens faciat: cùm secuta sensus suos per illos se ad externa porrexerit, & illorum & sui potens sit, & (ut ita dicam) deuincat summum bonum. Hoc modo una efficietur uis ac potestas concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non diffidens nec hæsitans in opinionibus comprehensionibusque. nec in sua persuasione. Quæ cùm se disponit, & partibus suis consensit, & (ut ita dicam) concinit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo. Nihilque inopinatum faciet: sed quicquid aget, in bonum exibit, facilè & paratè, & sine tergiuersatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, ubi consensus atque unitas erit: dissident uitia.

CAP. 9. *Atqui uirtutem non ob aliud colere uidemur, quàm ut aliquam ex illa speremus uoluptatem. Igitur uel ea uita, quæ uirtute constat, sine uoluptate plena ac perfecta esse non poterit? Respondetur, uirtutem præstare quidem homini uoluptates, nec tamen inde fieri ut uirtus propter uoluptates expetenda sit. Nam & uoluptatem, & quod maius est, se ipsam uirtus præstat uiro bono. Virtus ex se sola beatum efficit, sed hoc amplius uoluptatem ei adijcit, & ut apertius loquamur, uoluptas non est merces, aut causa uirtutis, sed eius accessio. Voluptas placet, non quia delectat; sed quia placet delectat. Summum bonum in ipso iudicio atque habitu mentis est. Nihil extrà aut suprà uirtutem esse potest, ut nihil ultrà finem. Sui ipsius merces, & pretium est uirtus. At Voluptas uentris, pecudis ac beluæ bonum est, ut hominis bonum esse non possit.*

SEd tu quoque, *inquis*, uirtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa speras uoluptatem. Primùm non si uoluptatẽ pręstatura uirtus est, ideo propter hanc petitur. Non enim hanc pręstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quamuis aliud petat, hoc quoq; assequetur. SICVT in aruo quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositũ, hoc superuenit: sic uoluptas non est merces, nec causa uirtutis, sed accessio. Nec quia delectat, placet: sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est & habitu optimæ mentis: quę cùm finum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatũ est summum bonum, nec quicquam amplius desiderat. Nihil est extra totum, non magis quàm ultra finem. Itaque erras, cùm interrogas quid sit illud propter quod uirtutem petam. Quæris enim aliquid supra summum, interrogans quid petam extra uirtutem ipsam. Nihil enim habet melius, ipsa precium sui est. An hoc parum magnum est? Cùm tibi dicam, summum bonum est, infrangibilis animi rigor, & prouidentia, subtilitas, sanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi uoluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non uentris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

CAP. 10. *Atqui Stoici Epicureos non satis adsequi uidentur. Docent enim Epicurei, Neminem posse iucunde uiuere sine uirtute, & breuiter Epicurei negant, uirtutem iucundam esse sine adiecta uoluptate? Respondetur. Virtutem sine ijs uoluptatibus quas stulti uoluptates, putant beatam esse. Neq; enim uirtutem uoluptatem quærere, in insolentia, aut nimia sui æstimatione, tumoreq; elato supra cæteros, in amore suarum rerum, & improuido, in delicijs, dicacitate, loquacitate, superbia, desidia: dissolutione segnis animi. Virtus aut uoluptatem non admittit, aut admissam parui æstimat: non usu uoluptatis, sed eius temperantia læta est. Deinde si uoluptas summum bonum esset, temperantia uoluptatem iniuria minueretur. nam quod summum bonum est, sine iniuria nulla re minui potest. Præterea discrimen inter Epicureos & Stoicos ea parte maximum est. Illi uoluptatem complectuntur: Hi compescunt. Illi fruuntur, hi utuntur; Illi summum bonum esse putant, hi ne bonum quidem: Illi omnia uoluptatis causa faciunt, hi nihil. Non enim est sapiens supra quem uoluptas, aut quicquã tale est. Deinde uoluptate occupatus à maximis operib. impeditur. Nam labori, periculo, egestati, morti, dolori, & cæteris eiusmodi, resistere non pōt. Adhæc uoluptas multa perperã & iniustè suadet.*

DIssimulas, *inquit*, quid à me dicatur. Ego enim nego quẽquam posse iucundè uiuere, nisi simul & honestè uiuat. Quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clarè, inquit, ac palàm testor hanc uitam, quam ego iucũdam uoco, non sine adiecta uirtute contingere. At quis ignorat, plenissimos

mos

mos esse uoluptatibus uestris stultissimos, & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantùm genera uoluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiā & nimiam æstimationem sui, tumoremq; elatum supra cæteros, & amorē rerum suarū cæcum & improuidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus causis exultationem, iam dicacitatem & loquacitatem, ac superbiā contumeliis gaudentē, desidiam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia uirtus discutit, & aurem peruellit, & uoluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (utique enim admittit) nec usu earū, sed tēperantia læta est. Temperantia aūt cùm uoluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu uoluptatem cōplecteris: ego cōpesco. Tu uoluptate frueris: ego utor. Tu illam summum bonū putas: ego nec bonū. Tu omnia uoluptatis causa facis: ego nihil. Cùm dico me nihil uoluptatis causa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis uoluptatē. Non uoco aūt sapientem, supra quem quicquā est, nedum uoluptas. Atqui ab hac occupatus, quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam uitam circumstrepentibus minis? Quomodo conspectū mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & acerrimorum hostium, tam molli aduersario uictus? Quicquid uoluptas suaserit, faciet. Age, non uides quàm multa suasura sit?

CAP. II. *Atqui uoluptas, si uirtuti coniuncta fuerit, nihil turpiter suasura est? Inepte: Primùm enim, his positis, uoluptas custode (nempe uirtute) indigebit: summum autem bonum non est, quod custode eget. Secundo hoc posito uoluptatem custode uirtute egere, quæri potest, quomodo uirtus uoluptatem possit flectere, si uirtus infra uoluptates & à tergo uoluptatū est posita. Tertiò quale nomē esse possit uirtutis infra uoluptates depressæ. Postremò multi uoluptatib. abūdant, quos uel Epicurei ipsi malos esse fatebuntur. Quales enim, hi qui è lectis popinam spectant, qui aures sono, oculos spectaculis, palatum saporibus, corpus mollib. nares luxuriosis odorib. delectant? Hi quidem in uoluptate fuerint, at non boni, uel beati.*

NIhil, *inquis*, poterit suadere turpiter, quia adiuncta uirtuti est. Non tu uides iterū, quale sit summū bonum, cui custode opus est, ut bonū sit? Virtus aūt quomodo uoluptatē reget, quā sequit: cū sequi parētis sit, regere imperantis? A' tergo ponitis, quod imperat. Egregium aūt uirtutis apud nos officiū, uoluptates pstare. Sed uidebimus, an apud quos tam cōtumeliosè tractata uirtus est, adhuc uirtus sit: quæ habere nomē suū non potest, si loco cessit. Interim de quo agitur, multos ostendā uoluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanū & Apiciū, terrarū ac maris (ut isti uocant) bona cōquirentes, & super mensam recognoscētes omniū generū animalia. Vide hos eosdē è lectis suis spectātes popinā suam, aures uocū sono, spectaculis oculos, saporibus palatū suum delectantes: mollib. lenibusq;

nibusq; fomentis, totum lacessitur eorum corpus. Et ne nares interim cessent, odoribus uariis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in uoluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. 12. *Dicunt Epicurei, illos quorum à nobis superiori capite facta mentio est, perturbari animo, & opinionibus contrarijs? Vt res ita sit: manet hoc interea satis probatum, istiusmodi homines cum uoluptate esse, & tamen à summo bono, & uita beata longe positos: tam inquam abesse à bona mente, quàm ab omni molestia. Deniq; hilarem eos insaniam insanire, et per risum furere. Contrà uoluptates sapientis remissæ, modestæ, penè languidæ, compressæ, uix notabiles, non accersitæ, sine honore aut gaudio exceptæ, ut ludus iocusq; inter seria interpositæ, ac mixtæ: sed et in eo Epicurei notandi sunt, quòd effusi in uoluptates, uitijs suis sapientiam adscribant, et abscondenda profiteantur: uitio, et quo erubescant, glorian tur, et honestum turpi desidiæ titulum adiungunt.*

MAlè, *inquit*, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animū, & opiniones inter se contrariæ mentē inquietabunt. Quod ita esse cōcedo. Sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt uoluptates: ut fatendū sit, tam longè tum illos ab omni molestia abesse, quā à bona mente, & (quod plerisq; contingit) hilarē insaniam insanire, ac per risum furere. At cōtrà sapientiū remissæ uoluptates & modestæ, ac penè languidæ sunt, cōpressæq;, & uix notabiles: ut quæ neq; accersitę ueniāt, nec quāuis per se accesserint, in honore sint, neq; ullo gaudio percipientiū exceptæ. Miscent enim illas & interponunt uitę, ut ludum iocūq; inter seria. Desinant ergo inconueniētia iungere, & uirtuti uoluptatē implicare, per quod uitiū pessimis quibusq; adulantur. Ille effusus in uoluptates, ac uagabūdus semper atq; ebrius, quia scit se cū uoluptate uiuere, credit & cū uirtute: audit enim uoluptatem à uirtute separari non posse. Deinde uitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed uitiis dediti luxuriā suam in philosophiæ sinu absconderunt, & eò concurrunt, ubi audiant laudari uoluptatē. Nec æstimatur uoluptas illa Epicuri: ita mehercules sentio, quum sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac uelamentum. Itaq; quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi uerecundiam. Laudant etenim ea quibus erubescant, & uitio gloriantur: ideoq; ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cùm honestus turpi desidiæ titulus accessit.

CAP. 13. *Epicuri sectam flagitiorum magistram non esse, sed solo titulo, sola inscriptione, et fronte infamem: quomodo uir fortis stola, seu ueste muliebri indutus male audire soleat, Cæterùm alioquin sententias Epicuri de uoluptate, sanctas et rectas esse. Eam enim demum uoluptatē probari Epicuro, quæ Naturæ, et uirtuti pareat. Id genus uoluptatū luxurio-*

riosum non esse, non nocere, nihil nimium continere. Et breuiter eam uoluptatem inhonestam non censendam esse, quam uirtus antecedat, quæ uirtutē sequatur, et circa eā uersetur, ut umbra circa corpus uersari solet.

HOc est cur ista uoluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intrà latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidē ista sententia est (inuitis hæc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum & recta pręcipere, & si propius accesseris, tristia. Voluptas enim illa ad paruū & exile reuocatur: & quam nos uirtuti legē dicimus, eam ille dicit uoluptati. Iubet illam parére naturæ. Parum est aūt luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? Ille quisquis desidiosum ociū, & gulæ ac libidinis uices felicitatē uocat, bonū malæ rei quęrit autorē: & dum illò uenit, blando nomine inductus, sequitur uoluptatē, non quam audit, sed quā attulit: & uitia sua cū cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timidè nec obscurè luxuriatur, etiā inoperto capite. Itaq; non dico quod pleriq; nostrorū, sectā Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, malè audit, infamis est: & immeritò. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interius admissus erit. Frons ipsa dat locū fabulæ, & ad malam spem iritat. Hoc tale est, quale uir fortis stola indutus. Constāte tibi pudicitia uirtus salua est. Nulli corpus tuum impudicitiæ uacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaq; honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitās animum ad ea repellenda quæ statim eneruant, quū uenerint uitia. Quisquis ad uirtutē accessit, dedit generosæ indolis spem. Qui uoluptatem sequitur, uidetur eneruis, fractus, degenerans mox & peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi uoluptates, ut sciat quę ex eis intra naturale desiderium resistant, quæ in præceps ferant, infinitæq; sint, & quò magis implentur, eò magis inexplebiles. Agedū uirtus antecedat, tutū erit omne uestigiū. Voluptas nocet nimia: in uirtute non est uerendum, ne quid nimiū sit: quia in ipsa est modus. Non est bonū, quod magnitudine laborat sua. Rationabilem porrò sortitis naturam, quæ melius res, quā ratio proponitur: & si placet illa iunctura, si hoc placet, scilicet ad beatam uitā ire comitatū, uirtus antecedat, comitetur uoluptas, & circa corpus, ut umbra uersetur. Virtutem quidem excellentissimam omnium, uoluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima uirtus sit, hæc ferat signa. Habebimus nihilominus uoluptatem, si domini eius & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget.

CAP. 14. *Eorum sententiam, qui Voluptati principia tribuunt, utroq; carere, & uirtute, & uoluptate. Nam & uirtuti uerum honorem adimit, & uoluptatem ipsi non habent. uerùm ab ipsa uoluptate potius possidentur: non uoluptates sibi emunt, sed se uoluptatibus uendunt.*

AT hi qui uoluptati tradidére principia, utroq; caruēre. Virtutē enim amittunt. Cæterùm nō ipsi uoluptatē, sed ipsos uoluptas habet: cuius aut inopia torquētur, aut copia strangulantur. Miseri, si

hh dese-

deferuntur ab illa: miseriores, si obruuntur. Sicut deprehensi mari Syrtico, modò in sicco relinquuntur, modò torrente unda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperãtia, & amore cæco rei. Nam mala pro bonis petenti periculosum est assequi. VT feras cum labore periculoq; uenamur, & captarum quoq; illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas uoluptates, in magnum malum euasere captæque cepêre. Quæ quò plures maioresq; sunt, eò ille minor, ac plurium seruus est, quẽ felicẽ uulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine: QVEMADMODVM qui bestiarũ cubicula indagat, & laqueo captare feras magno æstimat, & magnos canibus circumdare saltus, ut illarum uestigia premat, potiora deserit, multisq; officiis renunciat: ita qui sectatur uoluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro uentre dependit: nec uoluptates sibi emit, sed se uoluptatibus uendit.

CAP. 15. *Vtrum sit aliquid quod prohibeat summum bonum ex uirtute, & uoluptate componi: uidetur enim hac confusione summum aliquod elegans & perfectum bonum constitui ex honesto, simul & iucundo? Est sane. Primum enim nulla pars honesti esse potest, nisi sit honesta: secundò summi boni partes dissimiles esse non possunt. Atqui uoluptas ex uirtute oritur. Igitur summum bonum, quod ex uirtute est, uirtute & uoluptate perficitur? Respondetur, Voluptas ea, tametsi bonum est, non tamen absolute boni pars est: sicuti nec tranquillitas pars est lætitiæ, sed consequens quiddam. Tertiò, qui uoluptatem in summi boni constitutione uirtuti adiungit, fragilitate uoluptatis, bonum uirtutis hebetat, eiusq; libertatẽ sub iugũ mittit. Is enim facit, ut uirtus reb. externis egeat: is anxiam hominis uitam facit, & ab incerta causa pendentem: is fundamentum uolubile uirtuti tribuit. Quartò. Idem neq; patriæ, neq; amicis, tutor bonus, uindex, aut propugnator esse poterit, ut quos tutari nõ audeat metu doloris futuri. Sextò summi boni, hoc est, uirtutis causa, sapiens non patiens tantum, sed uolens omnia fert, ac quæcunq; accidunt, legem Naturæ esse censet. Deum sequitur, ut Imperatorem bonus miles: Deo obtemperare, ac seruire, libertas illi est: quorum nihil faciat is, qui uoluptatem partem summi boni constituit. Hic enim res aduersas ut uoluptati repugnantes, neq; subiturus, neq; laturus est.*

QVid tamen, *inquit*, prohibet in unũ uirtutẽ uoluptatẽq; confundi, & ita effici summum bonũ, ut idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti nõ potest esse, nisi honestũ. Nec summũ bonũ habebit sinceritatẽ suam, si aliquid in se uiderit dissimile meliori. Nec gaudiũ quidem quod ex uirtute oritur, quãuis bonũ sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quã lætitiæ tranquillitas, quãuis ex pulcherrimis causis nascãtur. Sunt enim ista bona, sed cõsequẽtia summũ bonum, non cõsummantia. Qui uerò uoluptatis uirtutisq; societatẽ facit, & ne exæquat quidem, fragilitate alterius boni

boni quicquid in altero uigoris est, hebetat: libertatemq; illam uoluptas ita demũ, si nihil se preciosius nouit, inuictã sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna. Sequitur uita anxia, suspiciosa, trepida, casum pauens, tẽporumq; suspensa momenta. Non das uirtuti fundamentũ graue, immobile, sed iubes illam in loco uolubili stare. Quid aũt tam uolubile est, quã fortuitorũ expectatio, & corporis, rerũq; corpus afficientiũ uarietas? Quomodo hic potest Deo parére, & quicquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuũ suorum benignus interpres, si ad uoluptatũ dolorũq; punctiunculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut uindex est, nec amicorum propugnator, si ad uoluptates uerget. Illò ergo summũ bonum ascẽdit, unde nulla ui detrahitur: quò neq; dolori, neq; spei, neq; timori sit aditus, nec ulli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Ascendere aũt illò sola uirtus potest. Illius gradu cliuus iste frangendus est. Illa fortiter stabit, & quicquid euenerit, feret: non patiens tãtùm, sed etiam uolens: omnemq; temporum difficultatem sciet legem esse naturæ. Et ut bonus miles feret uulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, Imperatorem: habebit in animo illud uetus præceptum: *Deum sequere*. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere ui cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potius trahi quã sequi? Tam mehercule, quàm stulticia & ignorantia cõditionis suæ, dolere, quòd aliquid tibi incidit durius, aut mirari, aut indignè ferre ea, quæ tam bonis accidunt quàm malis: morbos dico, funera, debilitates, & cætera ex transuerso in uitam humanam incurrentia. Quicquid ex uniuersi constitutione patiendum est, magno nisu eripiatur animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ uitare nostrę potestatis non est. In regno nati sumus: *Deo parére, libertas est.*

CAP. 16. *Felicitatem ueram in sola uirtute positam ostendit.*

ERgo in uirtute posita est uera felicitas. Quid hęc tibi uirtus suadebit? Ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec uirtute, nec malicia contingeret. Deinde ut sis immobilis contra malum ex bono, ut quà fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & æqua diuinis. Nihil cogêris: nullo indigebis: libereris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis: nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil aduersum accidet. Nihil contra opinionem ac uoluntatem. Quid ergo? uirtus ad uiuẽdum beatè sufficit, perfecta illa & diuina? Quid ni sufficiat? imò superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad uirtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamẽ aliquã fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum il-

lum exoluit,& omne uinculum mortale. Quid ergo interest? Quòd alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoq;. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. 17.18. & sequentibus. *Vtrum qui felicitatem soli uirtuti tribuunt, et aliter, & fortius loquantur, quàm uiuant.*

SI quis itaq; ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quàm uiuis? Quare superiori uerba summittis, & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris, & lachrymas, audita coniugis aut amici morte, demittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tãgeris? Quare cultius rus tibi est quàm naturalis usus desiderat? Cur non ad præscriptum tuum cœnas? Cur tibi nitidior supellex est? Cur apud te uinum ætate tua uetustius bibitur? Cur autem domus disponitur? Cur arbores præter umbram nihil daturæ conferuntur? Quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare pædagogus preciosa ueste succingitur? Quare ars est apud te, ministrare: nec temerè, & ut libet collocatur argentum, sed peritè seruatur, & est aliquis scindendi obsonij magister? Adiice, si uis, cur trans mare possides? Cur plura quàm nosti, possides? Turpiter: aut tam negligens es, ut non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quàm quorum noticiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum cõuicia, & plura mihi quàm putas, obiiciam. Nunc hoc respondeo tibi, non tanquam sapiens, sed solùm ut maleuolentiam tuam pascam. Nec erro. Exigo itaq; à me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex uitiis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatẽ, ne perueniã quidem: delinimẽta magis quã remedia podagræ meę cõpono, contẽtus si rarius accedit, & si minus fera minatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. 18.

HÆc pro me nõ loquor. ego enim in alto uitiorum omniũ sum: sed pro illo, cui aliquid apti est. Aliter, *inquit*, loqueris: aliter uiuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuiq; inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi uixerunt, sed quemadmodum ipsis uiuendum esset. De uirtute, non de me loquor. Et cũ uitiis conuicium facio, in primis meis facio: cũ potuero, uiuã quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo ueneno tincta deterrebit ab optimis. Nec uirtus quidem istud, quo alios spargitis, uos necatis, me impediet, quo minus perseuerem laudare uitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus uirtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, ut quicquam maleuolentiæ inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit,

nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis uideatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O uirum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem: hoc pauperiorem quàm cæteri Cynici, quòd cùm sibi interdixerit habere, interdixit & poscere. Negant satis, egere. Vides enim, non uirtutis scientiam, sed egestatis professus est.

CAP. 19.

Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem uitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quòd sibi gulam præcidit. Alij dementiā uideri uolunt factū hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium præcedentis uitæ, laudabilisque eius ętatis in portu, & ad ancoram uitę actæ quietè: dicit quod uos inuiti audistis. quasi uobis quoq; faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius uita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem uirorū, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim uobis, neminem uideri bonum: quasi aliena uirtus, exprobratio delictorum uestrorum sit. Inuidi splendida cum sordibus uestris confertis, nec intelligitis quanto id uestro detrimento audeatis. Nam si illi qui uirtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid uos estis, quibus ipsum nomen uirtutis odio est? Negatis quenquā præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ uiuere? Quid mirum? cùm loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia: cùm refigere se crucibus conētur, in quas unusquisque uestrûm clauos suos ipse adigit, ad supplicium tamen acti stipitibus singulis pendent. Hi qui in seipsos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur. & maledici, in alienam contumeliam uenusti sunt. Crederem illis hoc uácare, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

CAP. 20.

Non præstant philosophi quæ loquuntur: multum tamen prestant, quòd loquuntur, quòd honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? Interim nō est, quòd contemnas bona uerba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda oratio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum? Ardui aggressus ad uirtutes suspice, etiam si décidunt magna conantes. Generosa res est, respicere non ad suas, sed ad naturæ suæ uires: conari alta, tentare: & mente maiora concipere, quàm etiam ingenti animo adornatis effici possint. Quis sibi proposuit hæc? Ego mortem eodem uultu audiam, quo iubebo & uidebo. Ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. Ego diuitias & præsen-

tes & absentes æquè contemnam: nec si aliubi iacebunt, tristior: nec si circa me fulgebunt, animo ducor. Ego fortunam nec uenientem sentiam, nec recedentem. Ego terras omnes tanquam meas uidebo, meas tanquam omnium. Ego sic uiuam, quasi sciam aliis me natum, & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quò enim melius genere negocium meum agere potuit? unum me donauit omnibus: uni mihi omnes. Quicquid habebo, nec sordidè custodiam, nec prodigè spargam. Nihil magis possidere me credam, quàm bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis æstimatione, perpendam. Nunquàm id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causa, omnia conscientiæ faciam: populo spectante fieri credam, quicquid me conscio faciã. Edendi erit bibendiq; finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocunque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia, nullius per me libertatẽ diminutam, à nemine meam.

CAP. 21.

QVi hoc facere proponet, uolet, tentabit, ad deos iter faciet: hoc ille etiam si non tenuerit, magnis tamẽ excidet ausis. Vos quidem qui uirtutem cultoremq; eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina ægra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum, exercete conuicio. Instate, cõmordete: citius multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues uitam agit? ¶ Quare opes contemnendas dicit, & habet: uitam contemnendam putat, & tamẽ uiuit? Valetudinẽ contemnendã, & tamen illam diligentissimè tuetur, atq; optimã mauult? Et exiliũ nomẽ uanũ putat, & ait: Quid est enim mali, mutare regiones: & tamẽ senescit in patria. Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil ꝓhibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus uiuit. Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne solicitus habeat. Non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem ubi tutius fortuna deponet quàm ibi, unde sine querela reddentis receptura est? Marcus Cato cùm laudaret Curium & Coruncanum, & seculum illud in quo censorium crimen erat, paucæ argenti armillæ, possidebat ipse quadragies sestertiũm: minus sine dubio quàm Crassus, plus quàm censorius Cato. Maiore spacio, si comparentur, proauum uicerat, quàm à Crasso uinceretur. Et si maiores

illi obuenissent opes, non spreuisset. Nec enim se sapiēs indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult. Nō in animum illam gazam, sed in domum recipit. Nec respuit possessas diuitias, sed contemnit, & maiorem uirtuti suæ materiam subministrari uult.

CAP. 22.

Qvid autem dubij est, quin maior materia sapienti uiro sit, animum explicandi suum in diuitiis quàm in paupertate: cùm in hac unum genus uirtuti sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem? Non contemnet se sapiens, etiā si fuerit minimæ staturę: esse tamen se procerum uellet & exilis corpore, ac amisso oculo ualebit: mallet tamē sibi corporis esse robur. Et hæc ita, ut sciat esse aliud in se ualentius; malam ualetudinem tolerabit, bonam optabit. Quędam enim, etiam si in summam rei parua sunt, ut & subduci sine ruina principalis boni possint, adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam læticiam, & ex uirtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ & exhilarant, ut nauigantem secundus & ferens uentus, ut dies bonus, in pruina, in frigore apricus locus. Quis porrò sapientum nostrorum dico, quibus unum est bonum uirtus, negat etiam hæc quæ indifferentia uocamus, habere in se aliquid precij, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaq;, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cùm eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quod non habeant eundem locum? Mihi diuitię si effluxerint, nihil auferent, nisi semet ipsas: tu stupebis, & uideberis tibi sine te relictus, si illę à te recesserint. Apud me diuitiæ aliquem locum habebunt: apud te, summum. Ad postremū, diuitiæ meæ sunt, tu diuitiarum es.

CAP. 23.

DEsine ergo philosophis pecuniam interdicere. Nemo sapientem paupertate dānauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruētas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quęstibus, quarum tam honestus sit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantū uis, exaggera illas, honestæ sunt: in quib. cum multa sint quæ quisq; sua dicere uelit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille uerò fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisq; agnouerit, tollat. O magnum uirum optimè diuitem, si opus ad hanc uocem consonet, si post hanc uocem tantundem habuerit: ita dico, si tutò & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quò ma-

nus iniiciat, audacter & propalàm erit diues. Sic sapiens nullum denarium intra limen suum admittat malè intrantem. Idem magnas opes, munus fortunæ, fructumq; uirtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? ueniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli, uelut magnum bonum intra sinum cōtinentis. nec, ut dixi, eiiciet illas è domo. Quid enim dicet? utrum'ne, Inutiles estis: an, Ego uti diuitiis nescio? QVEMADMODVM qui pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen uehiculum mallet: sic pauper, si poterit esse diues, uolet: & habebit utiq; opes, sed tanquam leues & auolaturas, nec ulli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid? erexistis aures? Quid? expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eliget: ut qui meminerit, tam expensorum quàm acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili causa. Nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, & nihil excidat.

CAP. 24.

ERrat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modò consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, huic misereor. Illum instruo, dignum quem nō diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defecturum. Quibusdam offeram. Quibusdā etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: nunquam magis nomina facio, quàm cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imò non perditurus. Eo loco sit donatio, unde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur quemadmodum thesaurus altè obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis uiri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantùm ad togatos uocat? Hominibus prodesse natura iubet: serui liberiue sint hi, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? ubicunq; homo est, ibi beneficio locus. Potest itaq; pecuniam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem, nec unquā in turpes indignosq; impingitur, nec unquam ita defatigata erit, ut non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quòd perperam exaudiatis, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientiæ dicuntur. Et hoc primùm attendite: Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala uolutor plurima. Non est, quòd me ad formulam meam exigas, cùm maximè facio me & formo, &

ad ex-

ad exemplar ingens attollo:ſi proceſſero, quantum propoſui, exi-
ge,ut dictis facta reſpondeant. Aſſecutus uerò humani boni ſum-
mam,aliter tecum aget,& dicet:Primum non eſt:quòd tibi permit-
tas de melioribus ferre ſententiam. Mihi iam quod argumētum eſt
recti contigit,malis diſplicere.Sed ut tibi rationem reddam, quàm
nulli mortalium inuideo,audi quid promittam, & quanti quemq;
æſtimem. Diuitias nego bonum eſſe:nam ſi eſſent bonæ, bonos fa-
cerent. Nunc quod apud malos deprehenditur,dici bonum non po
teſt. Hoc illis nomē nego. Cæterùm & habēdas eſſe,& utiles.& ma-
gna commoda uitæ conferentes,fateor.

CAP, 25.

QVid ergo eſt,quare illas nō in bonis numerem? Et quid in illis
præſtem aliud,quàm uos, quoniam inter utroſq; cōuenit ha-
bendas,audite.Pone in opulentiſſima me domo,pone aurum argē-
tumq; in promiſcuo uſu ſit.Non ſuſpiciam me ob iſta, quæ etiamſi
apud me,extra me tamen ſunt.In ſublicium pontem me transfer, &
inter egentes abige:non ideo tamē me deſpiciam, quòd in illorum
numero conſideo,qui manum ad ſtipem porrigunt. Quid enim ad
rem,an fruſtum panis deſit,cui non deeſt mori poſſe?Quid ergo eſt?
domum illam ſplendidam malo,quàm pontem. Pone in inſtrumē-
tis ſplendentibus,& delicato apparatu:nihilo me feliciorem credā,
quòd mihi molle erit amiculum,quòd purpura conuiuis meis ſub-
ſternetur.Nihilo miſerior ero, ſi laſſa ceruix mea in manipulo fœni
acquieſcet, ſi ſuper circenſe tomentum, per ſuturas ueteris lin-
tei effluens, incubabo. Quid ergo eſt? Malo quid mihi animi ſit o-
ſtendere,prætextatus & candidatus,quàm nudis ſcapulis.Vt ſentē-
tiæ omnes mihi ex uoto cedant,nouę gratulationes prioribus ſub-
texantur: non ob hoc mihi placebo.Muta in cōtrarium hanc indul-
gentiam temporis:hinc illinc percutiatur animus, damno,luctu,in-
curſionibus uariis,nulla hora ſine querela ſit: non ideo me dicā in-
ter miſerrima miſerum, non ideo aliquem execrabor diem: proui-
ſum eſt enim à me,ne quis mihi ater dies eſſet. Quid ergo eſt? Malo
gaudia temperare,quàm dolores compeſcere. Hoc tibi ille Socra-
tes dicet.Fac me uictorem uniuerſarum gentium. Delicatus ille Li-
beri currus triumphātem uſq; ad Thebas à ſolis ortu uehat. Iura re-
ges Perſarum petant.Me hominem maximê cogitabo,cum diis un-
diq; conſultabo.Huic tam ſublimi faſtigio coniunge protinus præ-
cipitem mutationem, in alienum imponar ferculum, exornaturus
uictoris ſuperbi ac feri pompam:non humilior ſub alieno curru a-
gar,quàm in meo ſteteram. Quid ergo eſt?uincere tamen,quàm ca-
pi malo. Totum fortunæ regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur
electio,meliora ſumam. Quicquid ad me uenerit, bonum fiet: ſed
malo faciliora ac iucundiora ueniant, & minus uexatura tractan-
tem. Non eſt enim quòd æſtimes, ullam eſſe ſine labore uirtutem:

sed quædam uirtutes stimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam uirtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcunq; alia duris opposita uirtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æquè manifestum est per deuexum ire, liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur. In illis exhortamur, incitamusq;. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ impugnatæ fiunt fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. 26.

CVm hoc ita diuisum sit, malo has in usu mihi esse, quæ exercēdæ tranquillius sint, quàm eas, quarum experimētum sanguis & sudor est. Ergo non ego, *inquit*, sapiens, aliter uiuo quàm loquor, sed uos aliter audistis. Sonus tantummodo uerborum ad aures uestras peruenit: quid significet, non quæritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si uterq; habere uolumus? Plurimum. Diuitiæ enim apud sapientem uirum, in seruitute sunt, apud stultū, in imperio. Sapiens diuitiis nihil permittit: uobis diuitiæ omnia. Vos, tanquam aliquis uobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & hæretis: sapiens tunc paupertatem præcipuè meditatur, cùm in mediis diuitiis constitit. Nunquam imperator ita paci credit, ut non se præparet bello: quod etiam si non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tāquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: uos opes tanquam periculum omne transcenderint, maioresq; sint quàm quibus consumendis satis uirium habeat fortuna, obstupefaciunt. Ociosi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum: sicut barbari plerunq; inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quò illa pertingant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem uobis euenit. Marcetis in uestris rebus: nec cogitatis, quot casus undiq; immineant, iamiamq; preciosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atq; eadem potestas est, persuasi mihi, quàm ne ad opiniones uestras actum uitæ meæ flecterem. Solita conferte undiq; uerba: non conuiciari uos putabo, sed uagire uelut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus uitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remediū, iubet. Adiiciet his illa: Aestimatio me uestra non meo nomine, sed uestro mouet? Quia calamitas est odisse: & lacessere uirtutē, bonæ spei euiratio est. Nullā mihi iniuriā facitis, sicut ne diis quidē hi qui aras euerrunt: sed malum propositū apparet, malūq; consiliū, etiam ubi

nocere

nocere non potuit. Sic ueſtras, hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarũ: quorũ alius illi alas impoſuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius ſæuũ in deos, alius iniquũ in homines, alius raptorem ingenuorum, corruptoremq́;, & cognatorũ quidẽ: alius parricidam, & regni alieni paterniq́; expugnatorẽ. Quibus nihil aliud actum eſt, quàm ut pudor hominibus peccandi demeretur, ſi talem credi diſſent. Sed quanquam iſta me nihil lædant, ueſtra tamen uos moneo cauſa, ſuſpicite uirtutem. Credite his, qui illam diu ſecuti, magnum quiddã ipſos, & qđ indies maius appareat, ſequi clamãt. Et ipſam ut deos, & profeſſores eius ut antiſtites colite: & quotiens mentio ſacrarum literarum interuenerit, fauete linguis. Hoc uerbũ nõ, ut pleriq; exiſtimant, à fauore trahitur: ſed imperatur ſilentium, ut ritè peragi poſſit ſacrum, nulla uoce mala obſtrepente.

CAP. 27.

QVod multo magis neceſſarium eſt imperari uobis, ut quotiẽs aliquid ex illo profertur oraculo, intenti & compreſſa uoce audiatis. Cùm ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cùm aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atq; humeros ſuſpenſa manu cruentat, cùm aliqua genibus per uiam repens ululat, laurumq́; linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum eſſe eum, inuicem mutuum alẽtes ſtuporem affirmatis, ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniq́; honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quę iſta inimica diis hominibusq́; natura, infamare uirtutes, & malignis ſermonibus ſancta uiolare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minus, tranſite. Quòd ſi uobis exercere tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſate. Nam cùm in cœlum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum: tota illa comicorum poetarum manus in me uenenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt manus mea per ea ipſa, per quæ petebatur. Produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta ſit, quàm qui uires eius laceſſendo ſenſerunt. Duricia ſilicis nulli magis quàm ferientibus nota eſt. Præbeo me non aliter quàm rupes aliqua in uadoſo mari deſtituta, quam fluctus non deſinunt undecunq; moti ſunt uerberare: nec ideo aut loco eam mouẽt, aut per tot ætates crebro incurſu ſuo conſumũt. Aſſilite, facite impetum, ferendo uos uincã. In ea quæ firma & inſuperabilia ſunt, quicquid incurrit, malo ſuo uim ſuam exercet. Proinde quęrite aliquem mollem cedentemq́; materiam, in quam tęla ueſtra figantur. Vobis autem uacat aliena ſcrutari mala, & ſententias ferre de quoquam? Quare hic Philoſophus latius habitat? Quare hic lautius cœnat? Papulas obſeruatis alienas, obſiti plurimis ulceribus. Hoc tale eſt, quale

quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut uerrucas derideat quæ scabies depascitur. Obiicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quòd acceperit: Democrito, quòd neglexerit: Epicuro, quòd consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O' uos usu maximè felices, cùm primùm uobis imitari uitia nostra contigerit. Quin potius mala uestra circumspicitis, quæ uos ab omni parte cōfodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in uisceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiam si statū uestrum parum nostis, & uobis tātum ocij superest, ut in probra meliorum agitare linguam uacet.

CAP. 28.

HÆc uos non intelligitis, & alienum fortunæ uestræ uultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annūciatum malum. At ego ex alto prospiciens, uideo quæ tēpestates aut immineant uobis, paulo tardius rupturæ nymbum suum, aut tam uicinæ, ut uos ac uestra rapturæ sint, si propius accesserint. Quid porrò, non'ne nunc quoq; (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos uestros rotat, & inuoluit fugientes, petentesq; eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit? Cur nobis magno consensu uitia commendant? Licet nihil aliud quàm quod sit salutare tentemus, proderit tamen primò in seipsum secedere. Meliores erimus singuli. Quid, quòd secedere ad optimos uiros, & aliquod exemplū eligere, ad quod uitam dirigamus, licet? Tunc potest obtinere quod semel placuit, ubi nemo interuenerit, qui iudicium adhuc imbecillum populo adiutore detorqueat. Tunc potest ęquali uitam & uno tenore producere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cætera mala illud pessimum est, quòd uitia ipsa mutamus. Sic ne hoc quidem nobis cōtingit, permanere in malo, iam familiari. Aliud ex alio placet, uexatq; nos. Hoc quoq;, quòd iudicia nostra nō tantùm praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudq; ex alio cōprehēdimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem nostram, & pœnitentiam uices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis: & id optimū nobis uidetur, quod petitores laudatoresq; multos habet, non id quod laudandum petendumq; est. Nec uiam bonam ac malam per se æstimamus, sed turba uestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntiū. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certè Stoici nostri dicunt. Vsq; ad ultimum uitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis uacationem damus, & quod ait ille uir disertissimus, Caniciem galea premimus. Nos sumus, apud quos usq; eò nihil ante mortem ociosum est, ut si res patitur, non sit ipsa mors ociosa. Quid nobis Epicuri præcepta in ipsis Zenonis principiis loqueris?

Quin

Quin tu bene gnauiter, si partium piget, trãfugis potius quàm prodis? Hæc tibi in præsentia respondebo. Nunquid uis amplius, quàm ut me similem ducibus nostris prẹstem? Quid ergo est? non quò miserint me illi, sed quò duxerint, ibo.

CAP. 29.30. *& sequentibus. Vtrum uerior sit sententia illa Epicureorũ, qui dicunt, sapientem non accessurum ad Rempublicam, nisi si quid interuenerit. An Zenonis & Stoicorum existimantium eũdem sapientem ad Regem accessurum, nisi si quid impedierit.*

NVnc probo tibi, non desciscere me à præceptis Stoicorum: nã ne ipsi quidẽ à suis desciuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primùm, ut possit aliquis, uel à prima ætate, contemplationi uirtutis totum se tradere, rationẽ uiuẽdi quærere, atq; exercere secretò. Deinde, ut possit hoc aliquis, emeritis iã stipendiis, profligatæ ætatis, iure optimo facere, & ad alios actus animos referre: uirginum uestalium more, quæ annis inter officia diuisis discunt facere sacra, & cùm didicerunt, docent.

CAP. 30.

HÆc Stoicis quoq; placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippiue committere, sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper unius sequitur, non id uitę, sed factionis est. Vtinam quidem iam tenentur omnia, & inoperta confestim ueritas esset, nihilque ex decretis mutaremus. Nunc ueritatem cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident sectæ, Epicureorum & Stoicorum: sed utraq; ad ocium diuersa uia mittit. Epicurus ait. *Non accedet R.P. sapiens, nisi si quid interuenerit.* Zenon ait: *Accedet ad R.P. nisi si quid impedierit.* Alter ocium ex proposito petit, alter ex causa. Causa autem latè illa patet, si R.P. corruptior est, quàm ut adiuuari possit, si occupata est malis, non nitetur sapiens in superuacuũ, nec se nihil profuturis impendet, si parum habebit autoritatis aut uiriũ. Nec illum erit admissura R.P. si ualetudo illum impediet. Quomodo nauem quassam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad uitam quam inhabilem sciet, non accedet. Potest ergo & ille cui omnia adhuc in integro sunt, antequam ullas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus, & illud beatum ocium exigere, uirtutum cultor, quæ exerceri etiam quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest, multis: si minus, paucis: si minus, proximis: si minus, sibi. Nam cùm se utilem cęteris efficit, commune agit negocium. Quoniam qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior illis prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

CAP. 31.

DVas R.P. animo complectamur: alteram magnam, & uerè publicam, qua dij atq; homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illũ, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur, alteram, cui nos asscripsit conditio nascendi. Hæc autem Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius, quæ non ad omnes pertineat homines, sed certos. Quidam eodem tempore utriq; R.P. dant operam, maiori minoriq;: quidam tãtùm minori: quidam tantùm maiori. Huic maiori R.P. & in ocio deseruire possumus, imò uerò nescio an in ocio melius, ut quæramus, quid sit uirtus, una plures'ue sint, natura an ars bonos uiros faciat: unũm sit hoc, quod maria terrasq;, & mari ac terris inserta complectitur: an multa Deus corpora eiusmodi sparserit: continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignũtur, an diducta, & solidis inane permixtum sit: Deus sedens opus suum spectet, an tractet: utrum'ne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus: immobilis sit mũdus, an inter caduca, & ad tempus nata numerandus. Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? Ne tãta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse secundum naturam uiuere. Natura ad utrunq; genuit, & contemplationi rerum, & actioni. Nunc probemus, quod prius diximus.

CAP. 32.

QVid porrò, hoc non erit probatum, si se unusquisq; consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quàm ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ una mercede perpetiuntur cognoscendi aliquid abditum remotumq;. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non uno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari uoluisse, nõ tantùm aspici, uide quem nobis locũ dederit. In media nos sui parte constituit, & conspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantũmodo hominem, sed etiam ad contemplationem factũm, ut ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & uultum suum circumferre cum toto, sublimius fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, & nullam non partem sui explicuit: ut per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam cæterorum: nec enim omnia, nec tãta uisimus, quãta sunt, sed acies nostra aperit sibi inuestigando uiam, & fundamenta ueri iacit, ut inquisitio trãseat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mũdo inueniat antiquius: unde ista sidera exierint: quis fuerit

fuerit uniuersi status, antequã singula in partes discederent: quæ ratio mersa & confusa diduxerit: quis loca rebus assignauerit: suapte natura grauia descenderint, euolauerint leuia, an prȩter ipsum pondus corporum altior aliqua uis legem singulis dixerit: an illud uerum sit, quo maximè probatur, homines diuini spiritus esse partem, ac ueluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque ex alieno loco exisse. Cogitatio nostra cœli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod ultra mundum iacet, utrum'ne profunda uastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis claudatur: qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint: huic cohæreant mundo, an longè ab hoc secesserint, & in uacuo uolutentur: indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis: utrum contraria inter se elementa sint, annon pugnent, sed per diuersa conspirent. Ad hæc quærenda natus, existimat quòd non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi uendicat: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas auarissimè seruet, & usque in ultimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quicquam illi ex eo quod natura cõstituit, fortuna concutiat: tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam uiuo, si totum me illi dedi, si illius admirator cultorque sum. Natura autem utrunque facere me uoluit, & agere, & contemplationi uacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc uoluptatis causa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quàm assiduam contemplationem, quæ sine exitu est. Est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo, æquè refert, quo animo ciuilem agas uitam: an ut semper inquietus sis, nec unquam sumas illud tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere sine ullo uirtutum amore, & sine cultu ingenij, ac nudas ædere operas, minimè probabile est (misceri enim inter se ista, & considerari debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in ocium sine actu proiecta uirtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantùm quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exerere, & ea quæ meditata sunt, ad uerum perducere? Quid si per ipsum sapientem nõ est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad ocium sapiens secedit? Vt sciat secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certè sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quàm si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non uni ciuitati, sed toti

huma-

humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale ocium non conuenit bono uiro, per quod futura secula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quicunque erunt? Ad summã quæro, an ex præceptis suis uixerint Cleanthes & Chrysippus & Zenon? Non dubiè respondebis, sic illos uixisse, quemadmodum dixerant esse uiuendum. Atqui nemo illorum R.P. administrauit. Non fuit, *inquis*, aut ea fortuna, aut dignitas ea, quę admitti ad publicarum rerum tractationem solet: sed iidem nihilominus nõ segnem egêre uitam. Inuenerunt quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quàm aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse uisi sunt, quamuis nihil publicè agerent. Præterea tria genera sunt uitæ, inter quæ, quid sit optimum, quæri solet. Vnum uoluptati uacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primùm, deposita contentione, depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, uideamus an hæc omnia ad idem sub alio titulo perueniunt. Nec ille qui uoluptatem probat, sine contemplatione est: nec ille qui se contemplationi inseruit, sine uoluptate est: nec ille cuius uita actionibus destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, utrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen. Tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec is sine cõtemplatione agit. Nec ille tertius, de quo malè existimare consensimus, uoluptatem inertem probat, sed eam, quæ actione efficit firmos. Ita & hæc ipsa uoluntaria secta in actu est. Quid ni in actu est, quum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à uoluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut uoluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiori sumetur? Quò pertinet hoc dicere? Vt appareat, cõtemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis statio est, non portus hæc. Adiice nunc huc, quòd è lege Chrysippi uiuere ocioso licet. Non dico ut ocium patiatur, sed ut eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet R.P. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad ocium ueniat? utrum quia R. P. illi deest, an quia ipse R.P. Si omnibus defutura R.P. est, semper autem deerit fastidiosè quærentibus, interrogo ad quam R. P. sapiens accessurus sit? Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne dãnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia uirtutes? Negabis mihi accessurum in hanc R.P. sapientem. Ad Carthaginensium ergo R. P. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni uilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet. Si percensere singulas uoluero, nullam inuenero, quæ sapientẽ, aut quam sapiens pati possit. Quòd si non inuenitur illa R.P. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse ocium necessarium: quia quod unum
præ-

præferri poterat ocio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto hic me uetat nauem soluere, quum laudet nauigationem.

LIBRI DE VITA BEATA, FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD SERENVM DE TRANQVILLITATE Vitæ Liber primus.

CAP. I. *Præfationem ad institutam de uitæ tranquillitate disputationem præmittit.*

INQVIRENTI mihi in me, quædam uitia apparebant, *Serene*, in aperto posita, quæ manu prehenderem, quædam obscuriora & in recessu, quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ uel molestissima dixerim, ut hostes uagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tanquã in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non uerum ut medico fatear?) me, nec bona fide liberatum his quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu ut non pessimo, ita maximè querulo & moroso positus sum. Nec ægroto, nec ualeo. Nõ est quòd dicas, omniũ uirtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramẽtum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum suffragium uenit, mora cõualescere. Et quæ ueras uires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed ego uereor, ne consuetudo, quę rebus affert constantiam, hoc uitium in me altius figat. Tam bonorum quàm malorum longa conuersatio amorem inducit. Hæc animi inter utrunq; dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua uergentis infirmitas qualis sit, nõ tam semel tibi possum, quàm per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parsimoniæ, fateor. Placet non in ambitionẽ cubile compositum, non ex arcula prolata uestis, non ponderibus aut mille tormentis splendere cogentibus expressa: sed domestica, & uilis, nec seruata, nec sumenda sollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec spectent, nõ ante multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus: sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti precio siue ubilibet, non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus quà intrauerat. Placet minister incultus & rudis uernula, argentum graue rustici patris, sine ullo opere & nomine artificis: &

mensa non uarietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorũ successiones ciuitati nota: sed in usum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec uoluptate moretur, nec accendat inuidia. Cùm bene ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicuius pædagij, diligentius quàm iam intra priuatum larem uestita & auro culta mancipia, & agmen seruorũ nitentiũ. Iam domus etiã quæ calcatur preciosa, & diuitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & assentator comesq; patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia, quid epulas loquar, cœna sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ uenientem, multo splendore luxuria, & undiq; circumsonauit. Paulùm titubat acies: facilius aduersus illam animum quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior. Nec inter illa friuola mea tam altus incedo, tacitusq; morsus subit, & dubitatio, nunquid illa meliora sint: nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet uim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempub. Placet honores fascesque, non purpura aut aureis uirgis adductum capessere, sed ut amicis propinquis'ue, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior, utiliorque sim. Propius positus, sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, & nemo non omisit. Ad quam cùm animum insolitum arietari permisi, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni uita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandæ poposcerunt, ad ocium conuertor: & quemadmodũ pecoribus fatigatis quoque uelocior domum gradus est, placet intra parietes suos uitam coërcere. Nemo ullum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus: sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet. Ametur expers publicæ priuatæq; curæ tranquillitas. Sed ubi lectio fortior erexit animum, aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forũ, cõmodare alteri uocem, alteri operam, etsi nihil profuturã, tamen conaturam prodesse: alterius coërcere in foro superbiam, malè secundis rebus elati. In studiis puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum causa loqui: cæterùm uerba rebus permittere, ut quà duxerint, hàc inelaborata sequatur oratio. Quid opus est seculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? Morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaq; occupandi temporis causa in usum tuum, non in præconium aliquid simplici stilo scribe. Minore labore opus est studentibus in diem. Rursus ubi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in uerba est, altiusq; ut spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisq; iudicij sublimius feror, & ore non tantùm meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus

nibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas, cùm ne paulatim defluam uereor, aut quod est solicitius, ne semper casuro simi lis pendeam, & plus fortasse sit, quàm quod prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semp iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiā peruenire, nisi putassent se peruenisse, nisi quædam in se dissimulassent, quædam apertis oculis transiliissent. Non est enim quòd magis aliena iudices adulatione perire, quàm nostra. Quis sibi uerum dicere ausus est? Quis nō inter adulantiū, blandientiumq; positus greges, plurimum tamen sibiipse assentatus est? Rogo itaq; si quod habes remedium, quo hanc fluctuationē meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. nō esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentis scio. Vt uera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate uexor, sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. 2. *Finis huius disputationis est docere, quemadmodum homo non concutiatur: Habitus ille ἐυθυμία seu Tranquillitas appellatur. Definitio Tranquillitatis hæc adfertur: Status hominis quo animus semper æqualis, secundoq; cursu eat propitiusq; sibi sit, & sua lætus aspiciat, & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se unquam, nec deprimens. Ad illam tranquillitatem quemq; perventurum, qui leuitatem, inconstantiam, inertiam, intemperantiam & cupiditatem animo depulerit, qui sibi ipse non displicebit, qui noua non appetet.*

QVæro mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. Nec ullius propius admoneor exemplo, quàm eorum, qui ex longa & graui ualetudine expliciti, motiunculis, leuibusq; interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisq; iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, nō parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit. Sic est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus qui ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus quæ etiam transcurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius, sed illud quod ultimum uenit, ut fidem tibi habeas, & rectà ire uia te credas: nihil auocatus transuersis multorum uestigiis passim discurrentium, & quorundam circa ipsam errantium uiam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoq; uicinum, nō concuti. ¶ Hanc stabilem animi sedem, Græci ἐυθυμίαν uocant, de qua Democriti uolumē egregium est: ego tranquillitatem uoco. nec enim imitari & transferre uerba ad illorum formam necesse est. Res ipsa de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ uim debet habere, non faciem. ¶ Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis, secūdoq; cursu eat, pro-

pitiusq; sibi sit, & sua lætus aspiciat, & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se unquam, nec deprimens. Id tranquillitas erit. ¶ Quomodo ad hanc perueniri possit, in uniuersum quæramus. Sumes tu ex publico remedio quantum uoles. Totum interim uitium in medium protrahendum est, ex quo cognoscet quisq; partem suam. Simul tu intelliges, quanto minus negocij habeas cùm fastidio tui, quàm hi quos ad professionē speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborātes, in sua simulatione pudor magis quàm uoluntas tenet. Omnes in eadem causa sunt, & hi qui leuitate uexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi; quibus semper magis placet quod reliquerunt, & illi qui marcent & oscitant. Adiice illos, qui non aliter quàm quibus difficilis somnus est, uersant se, & hoc atq; illo modo componūt, donec quietem lassitudine inueniant: statum uitę suæ formando subinde, in eo nouissimè manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adiice & illos, qui non incōstantiæ uitio, parum leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo uolunt, sed quomodo cœperūt. ¶ Innumerabiles deinde proprietates sunt, sed unus effectus uitij, displicere sibi: hoc oritur ab intēperantia animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut nō audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque sunt. Quod necesse est accidere pendentibus ad uota sua. Omni uita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & ubi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, & dolent se praua frustra uoluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, surrepitq; illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt: & cunctatio uitæ, parum se explicantis, & inter destituta uota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, ubi odio infelicitatis operosæ ad ocium profugerūt, & ad secreta studia: quæ pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendiq; cupidus, & naturâ inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens: ideoq; detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictus. Hinc illud est tædium: & displicentia sui, & nusquam residentis animi uolutatio, & ocij sui tristis atque ægra patientia: utique ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit uerecundia, in angusto inclusæ cupiditates sine exitu seipsæ strangulant. Inde mœror marcorq; & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus ocium suum detestantium, querentiumq; nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes destrui cupiūt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alieno-

rum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ ani-
mus, & de seculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ in-
cubans suæ, dum tædet sui, pigetq;. Naturà enim humanus animus
agilis est, & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se, abstra-
hendique materia est, gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ oc
cupationibus libenter deteruntur. VT ulcera quædam nocituras
manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem
delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in
quas cupiditates uelut mala ulcera erumpunt, uoluptati esse labo-
rem uexationemq;. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque no-
strum cum quodam dolore delectant: ut uersare se, & mutare non-
dum fessum latus, & alio atque alio positum uentilari. Qualis ille
Homericus Achilles est, modò pronus, modò supinus, in uarios ha-
bitus seipse componens. Quod proprium ægri est, nihil diu pati, &
mutationibus ut remediis uti. Inde peregrinationes suscipiuntur
uagę, & littora pererrantur, & modò mari se, modò terra experitur,
semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniā petamus, iam
delicata fastidio sint, inculta uideantur. Brutios & Lucanos saltus
persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in
quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releuen-
tur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hyberna cœli mitio-
ris, & tecta uel antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cur-
sum ad urbem, nimis diu à plausu & fragore aures uacauerunt. Iu-
uat iā & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipit, & spectacula
spectaculis mutantur: ut ait Lucretius, hoc se quisq; modo semper
fugit. Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & urget gra-
uissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum uitium esse
quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum,
nec laboris patientes, nec uoluptatis, nec nostræ, nec ullius rei diu-
tius. Hoc quosdam egit ad mortem, quòd proposita sæpe mutan-
do, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum.
Fastidio illis esse cœpit uita & ipse mūdus, & subit illud rabidarum
deliciarum: Quousque eadem?

CAP. 3. *Ad tranquillitatem animi comparandam actione re-
rum & Reipub. tractatione, officiis ciuilibus, foro & publico abstinen-
dū est: Contra dāda opera erit, ut in priuato lare singulis & uniuersis in-
genio, uoce, consilio utilitatem adferamus. Non eos tantum Rempub.
prodesse, qui ius dicant, sed & qui scholis, iuuentutem præceptis libe-
ralibus admoneant. Non eos solos milites ac stipendiarios esse qui in a-
cie stant, sed & qui uel portas tuentur, in statione satis otiosa, uel qui ar-
mamentario præsunt. Eum qui ciuis officia non exerceat, hominis etiam
exercere posse. Magna animi tranquillitate sapientem spectare perfer-
re ac pati, alios militia & honoribus fungi. Rempublicam iuuare posse,
etiamsi nec Consul nec Prytanes aut Meddix aut sufes sit. Nunquam in-*

utilem esse operam ciuis boni. Miscere eum otium rebus si actuosa uita ei negabitur. Exemplū benè quiescentis hominis in Socrate elucere, qui Athenis (patria sua) à 30. tyrannis occupata hos consolatus est, illos exhortatus. hos autem reprahendit, ut tantæ tyrannidis authores. Denique qui inter 30. Tyrannos dominos, liberum se ostendit, & uirtutem suam explicuit. Et breuiter in medius istiusmodi malis uir bonus mauult se mortuum esse, quàm non uiuere, hoc est, quàm in uita sua, uitæ officia non exercere.

ADuersùs hoc tædium quo auxilio putem utendum, quæris. Optimum erat (ut ait Athenedorus) actione rerum & Reipub. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. NAM ut quidam sole & exercitatione & cura corporis diem educunt, athletisq; utilissimum est, lacertos suos, roburq; cui se uendicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamē parantibus, in opere esse longè pulcherrimum est. Nam cùm utilem se efficere ciuibus mortalibusq; propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia priuataq; pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quàm quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est sed habet, ubi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. Nec ut leonum animaliumq; impetus caueis coërcetur: sic hominum, quorum maximè in seductu actiones sunt, ita tamen delituerit, ut ubicunq; ocium suum absconderit, prodesse uelit singulis & uniuersis, ingenio, uoce, consilio. Nec enim is solus Reipub. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloq; censet, sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorū præceptorum inopia, uirtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamq; cursum ruentes prensat ac retrahit, &, si nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negocium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus prætor adeuntibus assessorib. uerba pronunciat, quàm qui docet quid sit iusticia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia. Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officiis, non deserueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læuumq; defendit: sed qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non ociosa tamen fungitur, uigiliasq; seruat, & armamentario præest. Quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum ueniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne uitæ fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis superuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis

obscu-

obſcura uirtus latet,ſed mittit ſui ſigna. Quiſquis dignus fuerit,ue-
ſtigiis illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, &
generi humano renunciamus, uiuimusq; in nos tantùm conuerſi,
ſequitur hanc ſolitudinem omni ſtudio carentem inopia rerum a-
gendarum. Incipiemus ædificia alia ponere,alia ſubuertere,& ma-
re ſubmouere,& aquas contra difficultates locorum ducere,& ma-
lè diſpenſare tempus,quod nobis natura conſumendum dedit. Alij
parcè illo utimur,alij prodigè: alij ſic impendimus, ut poſſimus ra-
tionem reddere: alij,ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil tur-
pius eſt ſæpe, quàm grandis natu ſenex, qui nullum aliud habet ar-
gumentum,quo ſe probet diu uixiſſe,præter ætatem. Mihi, chariſſi-
me Serene, nimis uidetur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus,
nimis citò refugiſſe. Nec ego negauerim aliquando cedendum,
ſed ſenſim relato gradu,& ſaluis ſignis,ſalua militari dignitate. San
ctiores tutioresq; ſunt hoſtib. ſuis qui in fidem cum armis ueniunt.
Hoc puto uirtuti faciendum, ſtudioſoq; uirtutis, ſi præualebit for-
tuna, & præcidet agendi facultatem, non ſtatim auerſus inermisq;
fugiat,latebras quærens,quaſi ullus locus ſit,quò non poſſit fortu-
na perſequi. Sed parcius ſe inſerat officiis,& cum delectu inueniat
aliquid,in quo utilis ciuitati ſit. Militare non licet, honores ſpectet:
priuato uiuendum eſt,ſit orator: ſilentium indictum eſt,tacita aduo
catione ciues iuuet: periculoſum etiam ingreſſu forū eſt, in domi-
bus,ſpectaculis,in conuiuiis,bonum contubernalem,amicum fide-
lem,temperantem conuiuam agat. Officia ſi ciuis amiſit, hominis
exerceat. Ideo magno animo nos non unius urbis mœnibus clu-
ſimus,ſed in totius orbis commercium emiſimus. Patriamq; nobis
mundum profeſſi ſumus, ut liceret latiorem uirtuti campum dare.
Præcluſum tibi tribunal eſt,& roſtris prohiberis,aut comitiis: reſpi-
ce poſt te, quantum latiſſimarum regionū pateat, quantum popu-
lorum. Nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, ut non maior re-
linquatur. Sed uide,ne totum iſtud uitium tuum ſit. Non uis enim
niſi conſul,aut prytanes,aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Rempub.
Quid ſi militare nolis,niſi imperator aut tribunus? etiam ſi alij pri-
mam frontem tenebunt, te ſors inter gregarios poſuit: inde uoce,
adhortatione,exemplo,animo milita. Præciſis quoque manibus il-
le in prælio inuenit,quod partibus conferat,qui ſtat tantùm,& cla-
more iuuat. Tale quiddam facies,ſi à prima te Reipub. parte fortu-
na ſubmouerit: ſtes tamen, clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſit,
ſtes tamen,& ſilentio iuues. *Nunquam inutilis est opera ciuis boni.* Au-
ditu enim, uiſu, uultu,nutu, obſtinatione tacita,inceſſuq; ipſo pro-
deſt. VT ſalutaria, quæ citra guſtum tactumque odore proficiunt:
ita uirtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, ſiue poti-
tur & fruitur ſuo iure, ſiue precarios habet acceſſus,cogiturque ue-
la contrahere, ſiue ocioſa mutaque eſt, & anguſto circumſcripta,

siue adaperta: in quocunque habitu est, prodest. Quid tu parum utile putas exẽplũ bene quiescentis? Longè itaque optimũ, miscere ociũ rebus, quotiens actuosa uita impedimẽtis fortuitis aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim usq; eò interclusa sunt omnia, ut nulli actioni honestæ locus sit. Nunquid potes inuenire urbem miseriorem, quàm Atheniensium fuit, cùm illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues, optimum quemq; occiderant. Nec finem ideo faciebat, sed iritabat seipsam sæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudicium, in qua senatus, populusq; senatui similis coibat, quotidie carnificum triste collegium, & infelix curia tyrannis angusta. Poterat'ne illa ciuitas conquiescere, in qua tot tyranni, quot satellites erant? Ne spes quidem ulla recipiẽdæ libertatis animis poterat offerri: nec ulli remedio locus apparebat, contra tantam uim malorum. Vnde enim miseræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamẽ in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Repub. exhortabatur, & diuitibus opes suas mœrentibus exprobrat serã periculosæ auariciæ pœnitentiam, & imitari uolentibus magnum circumferebat exemplar, cum intra triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tutò insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libertas non tulit: ut scias & in afflicta Repub. esse occasionem sapienti uiro ad se proferendum, & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam, mille alia uitia inermia regnare. Vtcunq; ergo se Respub. dabit, utcunq; fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus. Vtiq; mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imò ille uir fuerit, qui periculis undiq; imminentibus armis & cathenis circumfrementibus non alliserit uirtutem, nec absconderit. Non enim debet seruantem se obruere, ut opinor. Curius Dentatus aiebat, *malle esse se mortuum, quàm non uiuere*. Vltimũ malorum est, ex uiuorum numero exire, antequam moriaris: sed faciendum erit, si in Reipub. tẽpus minus tractabile incideris, ut plus ocio ac literis uendices, nec aliter quàm in periculosa nauigatione subinde portum petas: nec expectes donec res te dimittant, sed ab ipsis teipse disiungas.

CAP. 4. *Præceptum est & illud ad uitæ tranquillitatem, ut se primum quisque inspiciat, & iusto pretio æstimet. sæpe enim plus nobis uidemur eloquentia aut in rebus ciuilibus & ceteris uirtutibus posse, quàm ipsi possimus.*

INspicere autem debemus primùm nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negocia, deinde eos quorum causa, aut cum quibus agendum est. ¶ Ante omnia necesse est seipsum æstimare: quia ferè plus nobis uidemur posse quàm possimus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperabit, quàm ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam

dam parum idonea est uerecundia rebus ciuilibus, quæ firmã frontem desiderant: quorundam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria uerba quælibet indignatio effert. Quidam urbanitatem nesciunt cõtinere, nec periculosis abstinent salib. Omnib. his utilior negocio quies est. Ferox impatiensq; natura, iritamenta nocitura libertati euitet.

CAP. 5. *Secundò, æstimare quisque debet ipsa negotia quæ aggreditur, suas uires cum iisdem negotiis comparare.*

AEstimanda sunt deinde ipsa quæ aggredimur, & uires nostræ cum rebus quas tentaturi sumus, cõparandæ. Debet enim semper plus esse uirium in actore, quàm in pondere. Necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negocia, quàm fœcunda, multumq; negociorũ ferunt. Et hæc fugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexq; nascetur. Nec accedẽdũ eò, unde liber regressus nõ sit. His admouẽda manus est, quorũ finem aut facere, aut sperare possis. Certè relinquenda quæ latius actu procedunt, nec ubi proposueris, desinunt.

CAP. 6. *Tertiò æstimare etiam debet eos quorum causa aut cum quibus acturus sit. Eorum, inquam, delectus habendus est, quibuscum victuri aut quid acturi, utrum digni sint, quibus partem uitæ nostræ impendamus.*

HOminum quoque delectus habendus est, an digni sint, quibus partem uitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam ultrò officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, *ne ad cœnam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit.* Puto intelligis, multo minus ad eos iturũ, qui cum amicorum officiis paria in mensa faciunt, qui fercula pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint, deinde illi sint testes spectatoresque. Non delectabit popina secreta. Considerandum est, utrum natura tua agendis rebus, an ocio, studio, contẽplationiq; aptior sit: & eò inclinandum, quò te uis ingenij defert. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, utiliorem componendis monimentis historiarum ratus. Malè enim respondent coacta ingenia: reluctante natura irritus labor est.

CAP. 7. *Amicum fidelem in quem secreta nostra effundamus ea parte nancisci optimum etiam fuerit, & quidem à cupiditatibus uacuum, non tristem, non omnia deplorantem, non inimicum tranquillitatis, non perturbatum, non omnia gementem. Talis enim comes, tranquillitatis est inimicus.*

NIhil tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis. Quantum bonum est, ubi sunt præparata pectora, in quæ tutò secretum omne descendat, quorũ conscientiam minus quàm tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consiliũ expediat, hilaritas tristiciam dissipet, conspectus ipse delectet?

Quos scilicet uacuos, quantum fieri poterit à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim uitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. ITAQVE ut in pestilentia cauendum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuq; ipso laborabimus: ita in amicorũ legendis ingeniis dabimus operã, ut quàm minimè inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere: nec hoc præceperim tibi, ut neminem nisi sapientẽ sequaris, aut attrahas. Vbi enim istum inuenies, quem tot seculis quærimus? Pro optimo est minimè malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres, aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosq; dignos tulit, qui Catonis seculo nascerentur, sicut multos peiores, quàm unquam alias, maximorumq; molitores scelerum. Vtraq; enim turba opus erat, ut Cato posset intelligi: habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus uim suã experiretur. Nunc uerò in tanta bonorũ egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipuè tamen uitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querelas placet. Cõstet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. 8. *Illud etiam optimum fuerit, ut pecuniæ eum modum adhibeamus, qui non in paupertatem cadat, nec procul à paupertate discedat.*

TRanseamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumq; patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet, hæc pars multum prægrauabit. Itaque cogitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere quàm perdere: & intelligemus, paupertatem eò minorem tormentorum; quò minorem damnorũ esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimẽta diuites ferre. Maximis minimisq; corporib. par est dolor uulneris. Bion eleganter ait, *Non minus molestum esse caluis quàm comatis, pilos uelli.* Idem scias licet de pauperib. locupletibusq; par illis esse tormentũ. Vtrisq; enim pecunia sua adhæsit, nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autẽ est, ut dixi, faciliusq;, non acquirere, quàm amittere. Ideoq; lætiores uidebis quos nunquã fortuna respexit, quàm quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, uir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiã, egestatem uoca, & quod uoles ignominiosum securitati nomen impone. Putabo hunc nõ esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnũ est, inter auaros, circũscriptores, latrones, plagiarios, unũ esse, cui noceri nõ possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idẽ dubitare & de deorũ immortaliũ statu, an parũ beatè degant, quod illis nõ prędia,

neç

nec horti sint, nec alieno colono rura preciosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis diuitiis adstupes? Respice agedum mundum: nudos uidebis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum uocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, uelut imperatori exercitus, referebatur, cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo uicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus unicus fugit, nec eum reducere cùm monstraretur, tanti putauit. *Turpe est,* inquit, *Manen sine Diogene posse uiuere, Diogenem iam sine Mane non posse.* Videtur mihi dixisse: Age tuum negocium fortuna, nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus, imò liber abiit. Familia uestiarium petit, uictumq;. Tot uentres auidissimorum animalium tuendi sunt. Emenda uestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumq; ministeriis utendum. Quāto ille felicior, qui nihil ulli debet, nisi quod facillimè negat sibi. Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certè sunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua contrahi possūt, quàm quæ superfunduntur, & undiq; magnitudo sua uulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. 9. *Modum illum cuique placiturum, qui se parsimoniæ, continentiæ & frugalitati dederit: Quiq; paucis se assuefecerit. In studiorum impensis eundem modum seruandum esse, non ut iis dissimiles simus, qui innumerabiles libros comparant, quorum uix tota uita sua, indices legerint. Studiosam enim hanc luxuriam esse, non elegantiam aut curam. At desidiosissimus quibusq; ut sæpius immanes illas bibliothecas comparari, & collocari etiam inter balnearia, ac thermas non è studiorum cupidine, sed in speciem cultumq; parietum: uel ut uoluptatem oscitantes, ex fronte, & solo titulo librorum capiant.*

PLacebit autem hæc nobis mensura, si prius parsimonia placuerit: sine qua nec ullæ opes sufficiunt, nec ullæ non satis patent: præsertim cùm in uicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam, & usu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido quà necesse est effluat. Discamus membris nostris inuitis cultum uictumq; non ad noua exempla componere, sed ut maiorum suadent mores. Discamus continentiā augere, luxuriam coërcere, gulam tēperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere, spes effrænatas, & animum in futura eminentem uelut sub uinculis habere, id agere, ut diuitias à nobis potius quàm à fortuna petamus.

Non

Non poteſt, inquam, tanta uarietas & iniquitas caſuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res ſunt, ut tela in uanum cadant. Ideoque exilia interdum calamitatesq; in remedium ceſſere, & leuiorib. incommodis grauiora ſanata ſunt, ubi parũ audit præcepta animus, nec curari mollius poteſt. Quid ni, cõſulitur? ſi & paupertas & ignominioſa rerum euerſio adhibentur: malo malum opponitur. Aſſueſcamus ergo cœnare poſſe ſine populo, & ſeruis paucioribus ſeruiri, & ueſtes parare in quod inuentæ ſunt, habitare contractius. Non in curſu tantùm circiq; certamine, ſed in his ſpaciis uitæ interius flectendum eſt. ¶ Studiorum quoque, quæ liberaliſſima impenſa eſt, tamdiu rationem habet, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus uix tota uita ſua indices perlegit? Onerat diſcentem turba, non inſtruit: multoque ſatius eſt paucis te autoribus tradere, quàm errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriæ arſerunt, pulcherrimum regię opulentiæ monimentum: alius laudauerit, ſicut Liuius, qui elegantiæ regum curæq; egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud, aut cura, ſed ſtudioſa luxuria: imò ne ſtudioſa quidem, quoniã non in ſtudium, ſed in ſpectaculum comparauerant: ſicut plerìſque ignaris etiam ſeruilium literarum, libri non ſtudiorum inſtrumenta, ſed cœnationum ornamenta ſunt. Paretur itaque librorum quãtum ſatis ſit, nihil in apparatum. Honeſtius, inquis, in hos impenſas quàm in Corinthia pictasq; tabulas effuderim. Vitioſum eſt ubiq; quod nimium eſt. Quid habes cur minus ignoſcas nomen marmore atq; ebore captanti, quàm opera conquirenti, aut ignotorum autorũ aut improbatorum, & inter tot milia librorum oſcitãti, cui uoluminum ſuorum frontes maximè placent, titulíq;? Apud deſidioſiſsimos ergo uidebis, quicquid orationum hiſtoriarumq; eſt, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoq;, ut neceſſarium domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem planè, ſi è ſtudiorũ nimia cupidine oriretur. Nunc iſta exquiſita, & cum imaginib. ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem & cultum parietum comparantur.

CAP. 10. *Prodeſt & illud ad tranquillitatem uitæ, Conditioni ſuæ aſſueſcere, & quàm minimum de illa queri, ut quicquid illa circa ſe habuerit commodi, apprehendatur. Animum enim in quaq; re ſolatium aliquod offendere. Ratione dura molliri, et anguſta laxari, et grauia non premere. Cupiditates in longinquum non dimittendas eſſe, hoc eſt, ad ea quæ aut non poſſunt fieri, aut difficulter tantum: Incrementis terminus aliquis figendus: Eo denique loci conſiſtere utile eſt, uirtute adhibita, ex quo non poßis niſi cadendo deſcendere.*

At in aliquod genus uitæ difficile incidiſti, & tibi ignoranti uel publica fortuna, uel priuata laqueum impegit, quem nec ſoluere

uere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos, primò ægrè ferre onera & impedimẽta cruriũ: deinde ubi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facilè. Inuenies in quolibet genere uitæ oblectamenta, & remissiones, & uoluptates, si uolueris malam putare uitam potius quàm inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm cũ sciret quib. ærumnis nasceremur, calamitatũ mollimentũ consuetudinem inuenit, citò in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem uim assiduitas haberet, quàm primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. Aliorum aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia uniuersos circumdedit, alligatique sunt etiam qui alligauerunt. Nisi tu fortè leuiorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes uinciunt. Quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis uitæ seruitium est. Assuescendum itaq; cõditioni suæ, & quã minimũ de illa querendum: & quicquid habet circa se cõmodi, apprehendendũ est. Nihil tam acerbũ est, in quo non æquus animus solatiũ inueniat. Exiguæ sæpe areæ in multos usus describẽtis arte patuere, & quãuis angustũ pedem dispositio fecit habitaculum. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia ritè ferentes minus premere. Non sunt prętereà cupiditates in longinquum mittendæ, sed in uicinum illis egredi permittamus, quoniã includi ex toto non patiuntur. Relictis his quæ aut nõ possunt fieri, aut difficulter possunt, propè posita, speiq; nostrę alludentia sequamur. Sed sciamus, omnia ęquè leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter uana. Nec inuideamus altius stantib. Quæ excelsa uidebantur, prærupta sunt. Illi rursus quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt, superbiã detrahendo rebus per se superbis, & fortunã suam quammaximè potuerunt, in planũ deferendo. Multi quidẽ sunt, quib. necessariò hærędum sit in fastigio suo, ex quo nõ possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testantur maximũ onus suum esse, quòd aliis graues esse cogãtur, nec subleuatos se, sed suffixos, iusticia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu præparent multa ad sequẽtes casus præsidia, quorũ spe securius pendeant. Nihil tam æquè hos ab his animi fluctib. uendicauerit, quã semper aliquẽ incremẽtis terminũ figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare, sed scipsos quidẽ, ultrò citra extrema hortentur cõsistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ non in immensum incertumq; producent.

CAP. II. *Prodest quoque sapientis statum amplecti, qui siue à fortuna siue à Natura appelletur, ut religiosus homo sanctusq;, fideicommissum resq; sibi creditas restituit: & spiritum ac uitam inter seruilia numerat,*

rat, qui censeat cuiuis accidere, quod cuiquam poßit, hoc est, in se incurrere, quod in ullum incurrit. Locupletibus quibusq; interdum panem, & aquam deesse. Iis qui honoribus summis functi sint, nonnunquam ne id quidem, quod carnifex trahat, superesse: Regibus ipsis captiuitatem imminere, & in ipsa captiuitate miserias quasq;.

AD imperitos & mediocres, & malè sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum est. Tanta enim fiducia sui est, ut obuiam fortunæ ire non dubitet, nec unquam loco ulli cessurus sit: nec habet ubi illam timeat: quia non mancipia tantùm, possessionesque & dignitatem, sed corpus quoque suum & oculos, & quicquid est chariorem uitam facturum, seque ipsum inter precaria numerat: uiuitque ut commodatus sibi, & reposcentibus sine tristicia redditurus. Nec ideo est uilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspectè, quàm religiosus homo sanctusque solet tueri fideicommissa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna, sed dicet: *Gratias ago pro eo quod possedi, habuiq;. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, illas do, cedo gratus libensq;. Si quid habere me tu uolueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego uerò faciam. Signatumq; argentum, domum, familiamq; meam reddo, restituo.* Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit, & huic dicemus, *Recipe animum meliorem quàm dedisti: non tergiuersor, nec refugio: paratum habes à uolente, quod non sentienti dedisti. Aufer.* Reuerti unde ueneris, quid graue est? Male uiuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei precium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo uitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. Idem euenire nobis scias. Sæpe enim causa moriendi est, timidè mori: fortuna illa quæ ludos sibi facit: Quò, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eo magis côuulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. Viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil unquam pro homine uiuo faciet. At qui scit, hoc sibi cùm conciperetur, statim conditum, uiuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt, subitum sit. Quicquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet, qui ad præparatos expectantesque nihil afferunt noui; securis & beata tantùm spectantibus graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quàm tumultuosum me côtubernium natura duxisset. Totiens in uicinia mea conclamatum est, totiens præter limē immaturas exequias fax cereusque præcessit. Sæpe altius ruentis ædificij fragor sonuit. Multos ex his, quos forum, curia, sermo, mecum

cum contraxerat, nox abstulit, & uinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Miror aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re, mali pudebit authoris. Publius tragicis comicisque uehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantùm sipariis fortiora, & hoc ait:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorũ ingens quotidie copia est, sic aspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit, multo antè se armabit, quàm petatur. Serò animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. Non putaui hoc futurum, nunquam hoc euenturum credidissem. Quare autem nõ? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam & augulare, & lora patricia, & sordes comitentur, & exportatio, notæ & mille maculæ, & extrema cõtemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momẽtum interest inter solum & aulam ingenuam. Scito ergo, omnẽ conditionẽ uersabilem esse: & quicquid in ullum incurrit, posse in te quoq; incurrere. ¶ Locuples es, nunquid ditior Pompeio? cui cùm Granius, uetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cæsaris domũ ut suam clauderet, defuit panis & aqua: cùm tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mẽdicauit stillicidia, fame ac siti periit, in palatio cognata, dum illi hæres publicũ funus esuriẽti locat. ¶ Honorib. summis functus es? Nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam uniuersis, quàm Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta diuisit: in quem quicquid congeri poterat, dij hominesq; contulerant: ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. ¶ Rex es: non ad Crœsum te mittam, qui in rogum suũ descendit iussus, & extingui uidit, factus non regno tantũ, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurthã, quem pop. Rom. intra annum quàm timuerat, spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias uidim⁹. Alter in exilium missus est: alter ut meliore fide mitteretur, optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium uersatione, si non quicquid fieri potest, pro futuro habes, das in te uires rebus aduersis, quas infregit, quisquis prior uidit.

CAP. 12. *Confert etiam, ut ne in superuacaneis, aut ex superuacaneo laboremus, ut ne ad ignota concursemus, ut ne sine proposito uagemur, quærentes negotia: Plerosque enim non ea quæ destinauerunt, sed formicarum more, ea in quæ incurrerunt, agere; quorum uita inquieta inertia sit, nec industria inquieta, sed insana.*

Proxi-

PRoximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum uanitatem nostrarum serò post multum pudorem intelligamus. Id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his tristicia sequitur, si aut nõ successit, aut successus pudet. Circumcidenda est cõcursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negociis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem de domo interrogaueris: Quò tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos uidebo, aliquid agam. Sine proposito uagantur quærẽtes negocia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerũt. INCONSVLTVS illis uanusq; cursus est, qualis formicis per arbusta repentib. quæ in summũ cacumẽ, deinde in imum inanes aguntur. His pleriq; similẽ uitam agunt, quorum non immeritò quis inquietã inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usq; eò impellunt obuios, & se aliosq; præcipitant: cùm interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpe nubentis, & lecticã assectati, quibusdam locis & ipsi tulerint, deinde domũ cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse seipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa uestigia. Omnis itaq; labor aliquò referat̃, aliquò respiciat. Non industria inquietos, sed insanos falsæ rerum imagines agitãt. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur, proritat illos alicuius rei species, cuius uanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemq; ex his qui ad augendum turbam exeunt, inanes & leues causæ per urbem circumducunt, nihilq; habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cùm multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnib. difficilius domi quàm se conuenit. Ex hoc malo dependet illud temerarium uitium, auscultatio, & publicorum secretorumq; inquisitio & multarũ rerũ scientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiunt̃.

CAP. 13. *Adhæc: Tranquillè eum uicturum, qui nec priuatim agat multa, nec publicè.*

HOc secutũ puto Democritum ita cœpisse: *Qui tranquillè uolet uiuere, nec priuatim agat multa, nec publicè.* ad superuacua scilicet referens. Nam si necessaria sunt. & priuatim & publicè non tantùm multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi uerò nullum officium solenne nos citat, inhibendæ actiones sunt. Nam qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quam turpissimum est rarò experiri, cæterùm semper de illa cogitare debemus, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negociatio mihi respondebit, nisi si quid inter-

teruenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus. Nec illi omnia ut uoluit cedunt, sed ut cogitauit. In primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutę cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

CAP. 14. *Confert quoq; ut ne nimium destinatis rebus indulgeamus, sed ut in ea transeamus, in quæ casus nos deduxerit, sic tamen ut ne in leuitatis uitium incidamus. Nam & pertinacia nimia misera futura est, si fortuna aliquid ei extorserit, & leuitas quoque misera, ut quæ nusquam se contineat. Tranquillitati ex æquo nocere, nihil mutare posse, ac nihil posse pati. Animum ita componendum, ut ne in rebus externis sibi ereptis damnum sentiat, imò ut aduersa benignè etiam interpretetur.*

FAciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus, transeamus in ea, in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus, dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti uitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumq; infestũ est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtiq; animus ab omnibus externis in se reuocandus est, sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantùm potest ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benignè interpretetur. Nunciato naufragio, Zeno noster cùm omnia sua audiret submersa: *Iubet*, inquit, *me fortuna expeditius philosophari.* Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem insepultam: *Habes*, inquit, *cur, tibi placeas, hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturã pertinet, ô te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam.* Canius Iulius, uir in primis magn9, cuius admirationi ne hoc quidẽ obstat, ꝙ nostro seculo natus est, cùm Caio diu altercatus, postquam abeũti, *Falleris, ille dixit: ne fortè inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi: Gratias*, inquit, *ago optime princeps.* Quid senserit, dubito. Multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse uoluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? Agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quicquid est, magno animo respõdit. Dicit aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius uiuere. Non timuit hoc Canius. Nota erat Caij in talibus imperiis fides. Credis'ne illum decem medios usq; ad supplicium dies sine ulla sollicitudine exegisse? Verisimile nõ est, quę uir ille dixerit, quæ fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cùm centurio agmen periturum trahens, & illum quoque citari iuberet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo: *Vide*, inquit, *ne post mortem meam mentiaris te uicisse.* Tum annuens centurio-

ni: *Teſtis*, inquit, *eris, uno me antecedere*. Luſiſſe tu Canium illa tabula putas? illuſit. Triſtes erant amici, talem amiſſuri uirum. Quid mœſti, inquit, eſtis? Vos quæritis, an immortales animæ ſint. Ego iam ſciã: nec deſijt in ipſo ueritatem fine ſcrutari, & ex morte ſua quæſtionẽ habere. Proſequebatur illum philoſophus ſuus, nec iam procul erat tumulus, in quo Cæſari deo noſtro fiebat quotidianum ſacrum: Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens eſt? Obſeruare, inquit Canius, propoſui illo uelociſſimo momento, an ſenturus ſit animus, exire ſe: promiſitq́; ſi quid exploraſſet, circumiturum amicos, & indicaturum quis eſſet animarum ſtatus. Ecce in media tempeſtate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum ſuũ in argumentum ueri uocat, qui in ultimo illo gradu poſitus, exeuntem animam percunctatur, nec uſq; ad mortem, ſed etiam aliquid in ipſa morte diſcit. Nemo diutius philoſophatur: ſed non raptim relinquetur magnus uir, & cum cura dicẽdus. Dabimus te in omnẽ memoriam, clariſſimum caput, Caianæ cladis magna portio.

CAP. 15. *Iuuat & illud: ut ne intueamur in tot ſcelerum fœlicium turbam, ut omnia uulgi uitia ridicula cenſeamus eſſe, ut ea parte Democritum potius imitemur, quàm Heraclitum, aut ſi neque ea, publicosúe mores deridebimus, aut deflebimus, placidè ea accipiamus: ut ne contriſtemur in exitu bonorum malo, ſed ut animos, & conſtantiam eorum deſideremus potius, quàm ut in illorum malis illachrymemus: ut ne nimis nos anxie componamus, & alijs oſtendamus: ut ſolitudinem & frequentiam alternemus: ut in Iocos, & luſus interdum deſcendamus, & quaſdam ueluti agendi ferias nobis indicamus, Socratis exemplo, qui cum pueris luſitauerit: Catonis qui etiam uino laxauit animum: Scipionis, qui ſaltauit: legislatoris, qui dies feſtos quoſdam inſtituerit: Pollionis Aſinij, quem nulla hora ultra decimam retinuit: Veterum Romanorum, qui nouam relationem poſt horam decimam fieri uetabant. Otium animo aliquod dandum eſſe, & ueluti cibo, quiete aliqua, uectatione, regionis mutatione reficiendum: imò (ſi Senecæ credendum eſt) ad ebrietatem uſque aliquando ueniendum eſt, non ut ea mergat, ſed ut deprimat curas. Bacchum Liberum patrem dictum inde, quòd liberet mentes ſeruitio curarum: Solonem & Arceſilaum uino indulſiſſe. Catoni ebrietatem non fuiſſe obiectã. Poetæ Græco, id uideri,* Etiam inſanire aliquando, iucundum eſſe: *ſed & Platoni:* Compotem ſui fruſtra Poeticas fores perpuliſſe: *& Ariſtoteli*, ſine dementiæ mixtura, nullum magnum ingenium eſſe.

SEd nihil prodeſt priuatę triſticię cauſas abieciſſe. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & circumcurrit tot ſcelerum felicium turba, cùm cogitaueris, quàm ſit rara integritas, quã ignota innocentia, & uix unquam, niſi cùm expedit fides, & libidinis lucra damnaq; pariter inuiſa, & ambitio uſq; eò iam ſe ſuis non continens terminis, ut per turpitudinem ſplendeat. Agitur animus

in

in noctē, & uelut euersis uirtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ oboriūtur. In hoc itaq; flectēdi sumus, ut omnia uulgi uitia nō inuisa nobis, sed ridicula uideātur: & Democritū potius imitemur, q̃ Heraclitum. Hic enim quoties in publicū processerat, flebat: ille ridebat. Huic omnia quæ agimus, miseriæ: illi ineptiæ uidebātur. Eleuāda ergo omnia, & facili animo ferēda. Humanius est deridere uitam, q̃ deplorare. Adijce, q; de humano quoq; genere melius meretur qui ridet illud, q̃ qui luget. Ille spei bonæ aliqd relinquit: hic aūt stultè deflet, quæ corrigi posse desperat: & uniuersa cōtemplatus, maioris animi est, qui risum nō tenet, quàm qu lachrymas, quādo leuissimum affectū animi mouet, & nihil magnū, nihil seuerum, ne serium quidem, & ex tanto apparatu putat. Singula propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisq; proponat, & sciat uerum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negocia similia nuptiis esse, nec uitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos. ¶ Sed satius est, publicos mores & humana uitia placidè accipere, nec in risum, nec in lachrymas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, uoluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium suū efferat, & frontē suam fingere. In tuis quoq; malis id agere te oportet, ut dolori tantū des, quantū poscit, non quantū cōsuetudo. Pleriq; enim lachrymas fundunt ut ostendant, & toties siccos oculos habēt, quoties spectator defuit: turpe iudicātes, non flere, cū omnes faciant. Adeò penitùs hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendére, ut in simulatione etiam simplicissima res, dolor eueniat. ¶ Sequitur pars quæ solet non immeritò cōtristare, & in solicitudinem deducere, ut bonorum exitus mali sunt. Vt Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio uiuere, Pompeius & Cicero clientibus suis præbere ceruicem: Cato ille, uirtutum uiua imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. palàm facere. Necesse est queri, tam iniqua præmia fortunam persoluere. Et quid sibi quisq; nunc speret, cùm uideat pessima optimos pati? Quid ergo est? Vide quomodo quisque illorum tulerit, & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera: si muliebriter & ignauè periêre, nihil periit. Aut digni sunt, quorum uirtus tibi placeat aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quàm si maximi uiri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tantò felicior: hominis effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia: nō tu dignus mala fortuna Diis uisus es, sed indignus in quē iam aliquid fortuna posset. Subducentibus uerò se, & in ipsa morte ad uitam respectantibus, manus iniiciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. Ille lachrymas meas ipse abstersit: hic suis lachrymis efficit, ne ullis dignus sit. Ergo Herculem fleam, quòd uiuus uritur: aut Regulum,

quòd tot clauis configitur:aut Catonem,quòd uulnera sua fortiter tulerit?Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt,quomodo æterni fierent: ad immortalitatẽ moriẽdo uenerũt. ¶ Est & illa sollicitudinũ nõ mediocris materia, si te anxiè cõponas, nec ullis simpliciter ostẽdas:qualis multorũ uita est ficta,& ostẽtationi parata.Torquet enim assidua obseruatio sui,& deprehẽdi aliter quã solet,metuit. Nec unquam cura soluimur, ubi toties nos æstimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt,quæ inuitos denudent: & ut bene cedat tãta sui diligẽtia,non tamẽ iucunda uita, aut secura est, semper sub persona uiuentium. At illa quantum haberet uoluptatis sincera & per se ornata simplicitas,nihil obdens moribus suis. Subit tamen & hęc uita contemptus periculum,si omnia omnibus patent. Sunt enim qui fastidiant,quicquid propius adierunt. Sed nec uirtuti periculum est,ne admota oculis reuilescat : & satius est simplicitate contemni,quàm perpetua simulatione torqueri. Modum tamẽ rei adhibeamus,multũ interest,an simpliciter uiuas,an neglig ẽter. Multum in se recedendum est. Conuersatio enim dissimiliũ, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo,nec perduratum est,exulcerat. ¶ Miscenda tamẽ ista, alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. Odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. ¶ Nec in eâdem intentione æqualiter retinenda mens est,sed ad iocos reuocanda. Cũ pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato uino laxabat animum,curis publicis fatigatum:& Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est,etiam incessu ipso ultra muliebrem molliciem fluentibus, sed ut illi antiqui uiri solebant inter lusum ac festa tẽpora uirilem in modum tripudiare,non facturi detrimẽtum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis : meliores acrioresque requieti surgẽt. VT fertilibus agris non est imperandum, citò enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum,animorum hebetatio quædã & languor. Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam uoluptatẽ haberet lusus iocusq; : quorum frequens usus, omnes animis pondus, omnemq; uim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est. Hunc tamẽ si per diem noctemq; continues, mors erit. Multum interest,remittas aliquid, an soluas. Legum cõditores festos instituerũt dies, ut ad hilaritatem homines publicè cogerẽtur, tãquam necessarium laboribus interponentes temperamẽtum. Et magni, ut dixi, uiri quidam sibi mẽstruas certis diebus ferias dabãt, quidam nullum non diem inter ocium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnũ memi-
nimus,

nimus, quem nulla hora ultra decimam retinuit. Ne epistolas quidẽ post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidã medio die interuixerũt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerũt. Maiores quoq; nostri nouã relationem post horã decimam in senatu fieri uetabant. Miles uigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeũtium. Indulgẽdum est animo: dandumq; subinde ociũ: quod alimẽti ac uiriũ loco fit: & inambulationibus apertis uagãdum, ut cœlo libero & multo spiritu augeat attollatq; se anim⁹. Aliquãdo uectatio iterq;, & mutata regio uigorẽ dabũt. cõuictusq; & liberalior potio: nonnũquam & usq; ad ebrietatẽ ueniẽdum, nõ ut mergat nos, sed ut deprimat curas. Trudit enim curas, & ab imo animũ mouet: & ut morbis quibusdam, ita tristiciæ medetur: Liberque nõn ob licẽtiam linguæ dictus est inuẽtor uini, sed quia liberat seruitio curarũ animũ, & asserit, uegetioreq; & audaciorem in oẽs conatus facit. Sed ut libertatis, ita uini salubris moderatio est: & Solonem, Arcesilaumq; indulsisse uino credunt. Catoni ebrietas obiecta est: at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum quàm turpem Catonem. Sed nec sæpe faciẽdum est, ne animus malam cõsuetudinem ducat: & aliquãdo tamẽ in exultationem libertatemq; extrahẽdus, tristisq; sobrietas remouẽda paulisper. Nam siue Græco poetę credimus, *aliquando & insanire iucundum est*: siue Platoni, *frustra poeticas fores compos sui perpulit*: siue Aristoteli, *nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit*. Non põt grande aliquid & supra cæteros loq. nisi mota mẽs. Cùm uulgaria & solita contẽpsit, instinctuq; sacro surrexit excelsior, tunc demũ aliquid cecinit grãdius, ore mortali. Non potest sublime quicquã & in arduo positũ contingere, quamdiu apud se est. Decidat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suũ: eoq; ferat, quò per se timuisset.

Habes, Serene charissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus uitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse ualidum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

LIBRI I. DE TRANQVILLITATE FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD SERENVM LIBER II. QVOD IN SAPIENtem non cadit iniuria.

CAP. I. *Vtrum sapiens sapientis iniuriis affici possit: Legimus enim Catonem infrà Vatinios positum, eidem legem suasuro, togam ereptam, & ab rostris usq; ad Fabianum arcum, per seditiosæ factionis manus tractum, uoces sputa, & contumelias pertulisse: Hoc autem queritur aduersus Stoicos qui ceterorum philosophorum ratione mares uidentur, & ad imperium nati, ubi ceteri fœminæ & ad parendum nati.*

TAntum inter Stoicos, *Serene*, & cæteros sapientiam professos interesse, quãtum inter fœminas & mares, nõ immeritò dixerim: cùm utraq; turba ad uitæ societatẽ tantundem cõferat, sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. CÆTERI sapiẽtes & molliter & blandè. Vt ferè domestici & familiares medici ægris corporibus, non quà optimũ & celerrimũ est medentur, sed quà licet. Stoici uirilem ingressi uiã, non ut amœna ineuntibus uideatur curam habẽt, sed ut quàm primùm nos eripiant, & in illum æditum uerticẽ educãt, qui adeò extra omnem teli iactum surrexit, ut supra fortunã emineat. Et ardua per quæ uocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quàm quidam putãt. Prima tamen pars saxa rupesq; habet, & inuij speciem, sicut pleraque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa uideri solent, cùm aciem longinquitas fallat. Demum propius adeuntibus eadem illa quæ in unum congesserat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cùm incidisset mentio Catonis, indignè ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonem ætas sua parũ intellexisset, quòd supra Pompeios & Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum uidebatur, quòd illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à rostris usq; ad arcum Fabianum per seditiosæ factionis manus tractus, uoces improbas, & sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te ꝙ Reip. nomine mouereris, quã hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quisq; uenundabat: & tacita cupiditate corrupti non intelligebant se dum uendunt, etiam uenire.

CAP. 2. *Responsio: sapiens si sapienti inferatur, affici non debet. Nullus enim sapiens iniurias, uel contumelias accipere potest. Id in ipso Catone euidenter perspici. Catonem enim Vlysse, & Hercule maiorem, qui non feras domuerit, (hoc enim uenatoris, & agrestis esse) sed qui cum ambitu, cupiditatibus et uitijs degenerantis ciuitatis luctatus fuerit: qui post libertatem non uixerit, ut nec libertas post eum. Denique Tutum esse sapientem ab iniuria quaq;.*

PRo ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse. Catonem autem certius exemplar sapientis uiri nobis deos immortales dedisse, quàm Vlyssem & Herculem prioribus seculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & contemptores uoluptatis, & uictores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari uenatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cœlum unius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & seculo ad summam perducto solertiam.

lertiam, Cùm ambitu congressus, multiformi malo,& cum poten-
tiæ immensa cupiditate:quam totus orbis in tres diuisus satiare nō
poterat,aduersus uitia ciuitatis degenerantis &,pessum sua mole si-
dentis stetit solus,& cadentem Rempubl. quantum modò una re-
trahi manu poterat,retinuit:donec uel abreptus uel abstractus, co-
mitem se diu sustentatæ ruinæ dedit,simulq; extincta sunt, quæ ne-
fas erat diuidi Neq; enim Cato post libertatem uixit, neç libertas
post Catonem.Huic tu putas iniuriā fieri potuisse à populo, quòd
aut præturam illi detraxit,aut togam, & sacrum illud caput purga-
mentis oris aspersit?Tutus est sapiens, neç ulla affici aut iniuria aut
contumelia potest.

CAP. 3. *Obiectio. Stoici magna promittunt, & quæ ne optari quidem, nedum credi possint. Statuunt enim sapientem nunquam pauperem esse, & tamen fatentur sapienti interdum seruum, uestem, tectum & cibum deesse. Iidem negant sapientem insanire, quem tamē constat interdum parum sana uerba emittere. Negant iidem sapientem seruum esse, quem tamen & iidem fatentur uenum iturum, & imperata facturum, & seruilia ministeria obiturum. Item sapientem extra indignationem constitui nihil magnum uideri. Rem enim uulgarem esse, iniuriarum assiduitate ad patientiam institui. Extra iniuriam uerò sapiētem constitutum esse, ne quidem probari posse, cùm multi sint, qui iniuriam sapienti facere uelint. Ex his fieri, ut Stoicorum quidem sententia magnifica uideatur, non tamen uera. Responsio. Infertur iniuria sapienti sed non ea læditur, sacrilegia prope quotidiana sunt: quibus tamen Deus pauperior non reddatur. Ita feriri quidem sapientem sed non lædi, non ad eum perueniri, & frustra in eum quicquam tentari.*

VIdeor mihi intueri animum tuum inclusum & efferuescentem, paratum acclamare: Hæc sunt quæ autoritatem præceptis uestris detrahant.Magna promittis,& quæ ne optari quidem, nedum credi possint. Deinde ingentia locuti, cùm pauperem negastis esse sapientem,non negatis solere illi & seruum,& uestem,& tectum,& cibum deesse.Cùm sapientem negastis insanire,non negatis & alienari,& parū sana uerba emittere,& quicquid uis morbi cogit, audere.Cùm sapientem negastis seruum esse,iidem non inficiamini & uenum iturum,& imperata facturum,& domino suo seruilia prestiturum ministeria.Ita sublato altè supercilio, in eadem quæ cæteri, incidistis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor,quod prima specie pulchrum atq; magnū est:nec iniuriam,nec contumeliam accepturum esse sapientem.Multum autem interest,utrum sapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Nam si dicis illum æquo animo laturum, nullum habet priuilegium. Contigit illi res uulgaris, & quæ discitur ipsa iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturum facere,omnibus relictis negociis Stoicus fio.

ſio. ¶ Ego uerò ſapientem non imaginario honore uerborum exornare conſtitui, ſed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceſſat, qui tentet? Nihil in rerũ natura tam ſacrum eſt, quod ſacrilegum non inueniat. Sed non ideo diuina minus in ſublimi ſunt, ſi exiſtunt, qui magnitudinem multum ultra ſe poſitam non icturi petant. Inuulnerabile eſt, non quod non feritur, ſed quod non læditur. Ex hac tibi nota ſapientem exhibebo. Nunquid dubium eſt, quin certius robur ſit, quod non uincitur, quàm quod non laceſſitur: cùm dubiæ ſint uires inexpertæ: at meritò certiſſima firmitas habeatur, quæ omnes incurſus reſpuit? Sic tu ſapiẽtem melioris ſcito naturæ, ſi nullius illi iniuria nocet, quàm ſi nulla fit. Et illum fortem uirum dicam, quem bella non ſubigunt, nec admota uis hoſtilis exterret, non cui pingue ocium eſt inter deſides populos. Huiuſmodi igitur ſapientem nulli eſſe iniuriæ obnoxium. Itaq; non refert, quàm multa in illum coniiciantur tela, cùm ſit nulli penetrabilis. QVOMODO quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duricia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi uel teri poteſt, ſed incurrentia ultrò retundit: quemadmodum quædam non poſſunt igne conſumi, ſed flamma circumfuſa, rigorem ſuum habitumq; conſeruant: quemadmodum proiecti in altum ſcopuli mare frangunt, nec ipſi ulla ſæuitiæ ueſtigia tot uerberati procellis oſtentant: ita ſapientis animus ſolidus eſt, & id roboris collegit, ut tam tutus ſit ab iniuria, quàm illa quæ retuli. Quid igitur, non erit aliquis qui ſapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, ſed non peruẽturam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorũ abductus eſt, quàm ut ulla uis noxia, uſq; ad illum uires ſuas perferat: etiam cùm potentes, & imperio æditi, & conſenſu ſeruientium ualidi, nocere ei tentent: tam citra ſapiẽtem omnes eorum impetus deficient, quàm quæ neruo tormentis'ue in altum exprimuntur, cum extra uiſum exilierunt, citra cœlum tamen flectuntur. Quid tu putas, cùm ſtolidus ille rex multitudine telorum diem obſcuraſſet, ullam ſagittam in ſolem incidiſſe? Aut demiſſis in profundum cathenis Neptunum potuiſſe contingi? VT cęleſtia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut ſimulachra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in ſapientem proteruè, petulanter, ſuperbè, fruſtra tentatur.

CAP. 4 *Obiectio. Atqui ſatius fuerit, neminem prorſus eſſe, qui ſapienti uelit iniuriam facere? Reſponſio. Difficilem rem optat, qua id optat, nimirum, Innocentiam inter homines perpetuam: deinde ſapientiæ inter laceſſentia magis oſtendit ſuam trãquillitatem. Vulgus quidem cõtumelias uerborum, iniuriam quæ re fiat grauius pati: uerùm ſapientem nullam iniuriam pati, non magis quàm malum.*

Mala ea non putat quæ ſint aduerſa, ſed quæ inhoneſta.

At ſa-

AT satius erat, neminem esse qui facere uellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri eorum interest qui facturi sunt, nō eius qui pati, ne si fiat quidē potest. Imò nescio, an magis uires sapientia ostendat tranquillitatis inter lacessentia: sicut maximum argumentum est, Imperatoris armis uirisq; pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi uidetur, Serene, iniuriam à cõtumelia. Prior illa natura grauior est: hæc leuior, tamen delicatis grauis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamē animorum dissolutio & uanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis quàm colaphis cædi malit, & qui mortem ac uerbera tolerabiliora credat, quàm contumeliosa uerba. Ad tantas ineptias peruentum est, ut non dolore tātùm, sed doloris opinione uexemur: more puerorum, quibus metus incutit umbra, & personarum deformitas, & deprauata facies, lachrymas uerò euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere. Malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quæ introire eò ubi iam uirtus honestumq; est, non potest.

CAP. 5. *Sapientem nulla iniuria minui, non deniq; rerum aut bonorum amißione frangi ostendit.*

INiuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiēs, nulla ad sapientē iniuria pertinet. Omnis iniuria diminutio eius est, in quem incurrit. Nec potest aliquis iniuriam accipere sine aliquo detrimento uel dignitatis, uel corporis, uel rerum extra nos positarū. Sapiēs autem nihil perdere potest: omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, contentus uirtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoq; nec augeri, nec minui potest. Nam in summum producta, incrementi non habent locū. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: uirtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa: sic contra casus indurat, ut nec inclinari quidem, nedum uinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex uultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostentantur. Itaq; nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione uirtutis est, ex qua depelli nunquam potest: cæteris precariò utitur. Quis autem iactura mouetur alieni? Quòd si iniuria nihil lædere potest ex his quæ propria sapientis sunt, quia uirtute sua salua sunt, iniuria sapienti non potest fieri. Megaram Demetrius ceperat, cui cognomē Poliorcetes fuit, ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, Nūquid perdidisset? *Nihil*, inquit: *Omnia namq; mea mecum sunt.* Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille uictoriam illi excussit: & se, urbe capta, non inuictum tantùm, sed indemnem esse testatus est. Habe-

bat ergo secum uera bona, in quæ nō est manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduentitia, & nutum fortunæ sequentia, ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut uicinus potens, aut diues aliquis, regnum orbæ senectutis exercens facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille egregiam artem quassandarum urbium professus, eripere nihil possit. Inter micātes ubiq; gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragemq; impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, uni homini pax fuit. Nō est itaq; quòd audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in homine, aut tantam animi magnitudinem cadere, sed si prodit in medium qui dicat.

CAP. 6. *Sapiētē, humanis diuinisq; uirtutib. plenū, nihil perdere.*

NOn est quòd dubites, an tollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, ulcerationes, uulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus aspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè, nec illis cedens, nec his fretus, unus idēq; inter diuersa sit, nec quicquam suū, nisi se putet esse, ea quoq; parte qua melior est: tandem assum hoc uobis probaturus, sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repentè residere, & æquaturum æditissimas arces aggerem crescere, at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepsi modo è ruinis domus, & incendiis undiq; relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia uidens, tamen integrum incolumemq; esse censum meū profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quòd me uictum, uictorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, ubi sint nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta: ambitiosi curiam & forū, & loca exercendis in publico uitiis destinata: fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaricia falso læta, diuitias imaginatur. Ego quidem omnia integra illibataq; habeo. Proinde istos interroga qui flēt, qui lamentātur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum uirum, humanis diuinisq; uirtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexuperabilibus munimentis præcincta sunt. Nō Babylonis illi muros contuleris, quos Alexādér intrauit. Non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, una manu capta. Non Capitolium, arcem'ue. Habent ista hostile uestigium: illa quæ

sapien-

ſapientem tuentur, à flamma & ab incurſu tuta ſunt, nullum introitum præbent, excelſa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. 7. *Sapientem illum Stoicorum, etiam inueniri, licet perrarò: & magnis ætatum interuallis. Imò Catonem ſupra exemplar huius ſapiẽtis (de quo loquimur) eſſe. Præterea ex eo conſtat ſapientem iniuria non affici, quòd fortior non ſit iniuria uirtute, quòd fortior eſſet ſi iniuria læderetur ſapiens. Deinde iniuria ſapienti inferri non poteſt niſi à diſpari, pax enim eſt perpetua inter ſapientes, lædi autẽ nemo poteſt, niſi à fortiori. Sapiens autem & uir bonus non eſt infirmior malo Vt res in ſummam contrahatur, ſapienti iniuriam quis facere poteſt, licet nullam ipſe ſapiẽs iniuriam accipiat. Quemadmodũ poteſt quis nocens fieri adulteriis, ueneno, latrociniis, licet nõ nocuerit. Scelera enim uoluntate nos metiri, non ſolo effectu. Pedes mouere poſſum, nec tamẽ currere: & in aqua eſſe, nõ tamẽ natare, in iniuria eſſe, nõ tamẽ iniuria lædi. Nã multis modis ſapiẽs iniuriam depellit. Præterea nihil iniuſtum iuſtitia pati poteſt, ſequitur ut ne quidem iniuriã iuſtus ſentiat: quoniã non poſsit fieri iniuria, niſi iniuſtè.*

NOn eſt quòd dicas, ita ut ſoles, hunc ſapientem noſtrum nuſquam inueniri. Nõ fingimus iſtud humani ingenij uanum decus, nec ingẽtem imaginem falſæ uirtutis concipimus, ſed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibemus. Rarò forſitan, magniſq; ætatum interuallis inuenitur. Neq; enim magna & excedentia ſolitum ac uulgarem modum crebrò gignuntur. Cæterùm hic ipſe M. Cato, à cuius mentione hæc diſputatio proceſſit, uereor ne ſupra noſtrum exemplar ſit. ¶ Deniq; ualidius debet eſſe quod lædit, eo quod læditur. Non eſt autem fortior nequitia uirtute. Non poteſt ergo lædi ſapiens. ¶ Iniuria in bonos non tentatur niſi à malis. Bonis inter ſe pax eſt. Mali tam bonis pernicioſi ſunt, quàm inter ſe. Quòd ſi lædi niſi infirmior non poteſt: malus autem infirmior bono: nec iniuria bonis, niſi à diſpari, inferenda eſt: iniuria in ſapientem uirum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum eſſe niſi ſapientem. ¶ Sed iniuſtè, inquis, Socrates dãnatus, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, poſſe euenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquã ſi quis rem cùm è uilla mea ſurripuit, in domo mea ponat, ille furtũ fecerit, ego nihil perdiderim. Poteſt aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum uxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non ſit. Aliquis mihi uenenum dedit, ſed uim ſuam remixtum cibo perdidit. Venenum illud dãdo, ſceleri ſe obligauit, etiam ſi non nocuit. Non minus latro eſt, cuius telum oppoſita ueſte eluſum eſt. Omnia ſcelera, & ante effectum operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt. Quædam eius conditionis ſunt, & hac uice copulantur, ut alterum ſine altero eſſe non poſſit. Quod dico, conabor facere manifeſtum. Poſſum pedes mouere, ut non curram: currere non poſſum, ut non moueam. Poſſum,

quam-

quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur: si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quæ submoueāt iniuriam. VT intentam manū deiicere aliquis casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescunq; potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factę sint, nec acceptæ. Prҫterea nihil iniustum iusticia pati potest, quia nō coeunt contraria. Iniuria autem nō potest fieri, nisi iniustè. Ergo sapienti iniuria non potest fieri.

CAP. 8. *Iniuriam sapienti non fieri ex eo quoq; constat, quòd nemo sapienti prodesse poßit. Vnde sequitur eundē accipere iniuriā nō posse neq; ab alio, neq; à fortuna, neq; à Natura. Nā si fortunæ impetū fert, multo magis & potentiores ferat necesse est, quos scit fortunæ manum esse.*

NEc est quòd mireris, si nemo potest illi iniuriā facere, nec prodesse quidem quisquam potest: & sapiēti nihil deest, quod accipere possit loco muneris, & inanis nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quàm dare. Nihil autem habet quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse. ¶ Quemadmodū diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt. Sapiens aūt uicinus proximusq; diis cōsistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitēs pergēsq; excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico nata, & sibi & aliis salutaria, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus per humanos casus, diuino incedit animo. Non habet unde accipiat iniuriam: ab homine me tantùm dicere putas? sed nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum uirtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, ultra quod nihil habent iratę leges, ac sæuissimi domini quod minentur, in quo imperium suum consumit fortuna, æquo placidoq; animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multò facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, dissidia: quæ sapientem, etiam si uniuersa circumueniant, non mergunt, nedum ad singulorum impulsus mœreat. Et si fortunæ iniurias moderatè fert, quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

CAP. 9. *Iniuriam quoq; perfert sapiens, ut hyemem, cæli intemperiem, feruorem, morbos, fortuita: eaq; non magis quàm si ab insipiente facta sint. Non mouetur accusatore submisso, criminatione aut irritato potente, ut nec togatorum latrociniis: non afficitur lucro aut præmio excusso, hæreditate auersa, aut gratia erepta, quia nescit in spe ac metu uiuere. Præterea si iniuriam acciperet, moueretur ira. Atqui aduersus iniurias non tantum erectus est, ut hæ etiam illi usui sint, per quas experimentum sui capiat, & uirtutem temtet, & cadentium manus obstinata patientia frangat.*

Omnia

OMnia itaq; sic patitur, ut hyemis rigorem, & intemperantiam cœli, ut feruores morbosq;, & cætera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, ut illum quicquam putet consilio fecisse, quod in uno sapiente est. Aliorum omnium non consilia, sed fraudes & insidiæ, & motus animorum incōditi sunt, quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum circa nos sæuit. ¶ Illud quoq; cogita, iniuriarum latissimè patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: ut accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut iritatis in nos potētiorum motibus, quæq; alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequēs, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum, si magno labore affectata hæreditas auersa est, & q̄stuosæ domus gratia erepta. Hæc effugit sapiens, q nescit nec in spe, nec in metu uiuere. ¶ Adiice nunc, q̄ iniuriā nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. Caret autem perturbatione uir rectus, erroribus moderatur suis, altę quietis & placidæ. Nam si illū tangit iniuria, & mouet & impedit. Caret autem ira sapiens, quā excitat iniuriæ species, nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi nō posse fieri. Inde tam erectus lætusq; est, inde continuo gaudio elatus, adeò ad offensiones rerum hominumq; non contrahitur, ut ipsa illi iniuria usui sit, per quam experimentum sui capit, & uirtutem tentat. Faueamus, obsecro uos, huic proposito, æquisq; & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut certè temeritati superbięq; detrahitur. Saluis uitiis nostris, hæc sapienti libertas quæritur: non ut uobis facere nō liceat iniuriam, agimus, sed ut ille omnes iniurias in altū demittat, patiētiaq; se ac magnitudine animi defendat. SIC in certaminibus sacris plerique uicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam uim consecuti sunt.

CAP. 10. *Contumelia (quæ nihil aliud est quam factum dictumq; inhonorificum) non afficitur quoq; sapiens, ut quam nulla lex dignā putet esse uindicta. Non hoc dicit.* Ille me non admisit, cùm alios admitteret: Ille meum sermonē auersatus est. Ille in imo me collocauit. *Nauseantis & delicati uoces illas esse existimat. Minima illa nō obseruat, cùm peiora ei instent. Praua interpretatione mala sibi non accersit: Prudentiam & fiduciam deesse putat ei qui contumelia se affici cēseat; se à nullo uinci arbitratur. Nulli in se nisi sibi ius tribuit: ita fit ut molestias non tantum uincat, sed ne sentiat quidem.*

QVoniam priorē partem percurrimus, ad alteram transeamus: quum iam quibusdam propriis, plerisq; uerò cōmunibus contumeliam refutauerimus. Est minor iniuria, quā queri magis quàm exequi possumus, quā leges quoq; nulla dignā uindicta putauerūt.

Hunc

Hunc affectum mouet humilitas animi contrahentis se, ob factum dictumq; inhonorificum: *Ille me hodie non admisit, cùm alios admitteret. Sermonem meum aut superbè auersatus est, aut palàm risit: & non in medio me loco, sed imo collocauit*: & alia huiusmodi notæ. Quæ quid uocem, nisi querelas nauseantis animi, in quæ ferè delicati & felices incidunt. Non uacat enim hæc notare, cùm peiora instant. Nimio ocio ingenia nostra infirma; & muliebria, & inopia ueræ iniuriæ lasciuientia, his commouentur, quorum pars maior constat uitio interpretantis. Itaq; nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostēdit, qui contumelia afficitur. Non dubiè enim contemptum se iudicat, & hic morsus non sine quadā humilitate animi euenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nulliq; tantùm de se licere nunciat, quantū sibi: & omnes has quas non miserias animorū, sed molestias dixerim, non uincit, sed ne sentit quidem.

CAP. II. *Atqui corporis dolor & debilitas, amicorum, & liberorum & patriæ amissio sapientem ferit? Sic sane: nec enim duritia illi lapidis asseritur, sed sua uirtute ictus illos receptos uincit tandē, sanat, & cōprimit, cetera quæ minora, aut nō notat aut, risu digna putat: Deinde nō magis contēni posse sapientem dicemus, quàm ab infante & puero lasciuis & sordidis, parētes. Nemo enim cōtumeliā fecit, nisi qui cōtēnere potest, ut quisq; cōtemptissimus & maxime ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est.*

ALia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non peruertant: ut dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumq; amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. Nec enim lapidis illi duriciam ferri'ue asserimus. Nulla uirtus est, qua te non sentias perpeti. Quid ergo est? Quosdā ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & comprimit. Hæc uerò minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa uirtute utitur dura tolerandi, sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea cùm magnam partem contumeliarum superbi insolentesq; faciant, & malè felicitatē ferentes, habet quo istum affectum inflatum respuat, pulcherrimam uirtutem omniū, animi sanitatem magnitudinemq;: illa quicquid huiusmodi est transcurrit, ut uanas somniorum species, uisusq; nocturnos, nihil habentes solidi, neq; ueri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quàm ut illis audacia sit, tanto celsiora despicere. ¶ Contumelia à contēptu dicta est: quia nemo, nisi quem contempsit, afficit tali iniuria. Nemo autem meliorem maioremq; contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitq; infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & uerbis obscœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliā dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem causa est, cur nos mancipiorum urbanitas in dominos contumeliosa delectet:

quo-

quorum audacia ita demum ſibi in conuiuas ius facit, ſi cœpit à domino. *Vt quiſq; contemptiſsimus, & ut maximè ludibrio eſt, ita ſolutiſsimæ linguæ eſt.* Pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & ſub magiſtro habẽt, qui probra meditatè effundant. Nec has contumelias uocamus, ſed argutias.

CAP. 12. *At punit ſapiens eos qui iniuriam fecerunt? nempè non quia accepit iniuriam, ſed ut illi deſinant facere: ſic enim pecora uerbere domari: dolore contumaciam uinci: non ſe in eo ulciſci ſed eos emendare.*

QVanta autem dementia eſt, hiſdem modò delectari, modò offendi: & rem ab amico dictam, maledictum uocare: à ſeruulo, ióculare conuicium. Quem animum nos aduerſus pueros habebimus, hunc ſapiens aduerſus omnes, quibus etiam poſt iuuẽtam canosq; puerilitas eſt. An quicquã illi profecerunt, quibus animi mala ſunt, auctiq; in maius errores, qui à pueris magnitudine tantùm formaq; corporum differunt? Cæterùm non minus uagi incertiq;, uoluptatum ſine delectu appetentes, trepidi, & non ingenio, ſed formidine quieti: non ideo quicquam inter illos puerosq; intereſſe quis dixerit, quòd illis talorũ nucumq; & æris minuti auaricia eſt, his auri argentiq;, & urbium: quòd illi inter ipſos magiſtratus gerunt, & prætextam faſcesq; ac tribunal imitantur: hi eadem in campo foroq; ſeriò ludunt. Illi in littoribus arenæ congeſtu ſimulachra domorum excitant: hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati ad tutelam corporum inuenta, in periculum uerterunt. Ergo par pueris, longiusq; progreſſis, ſed in alia maioraq; error eſt. Non immeritò itaq; horum contumelias ſapiens ut iocos accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnaq; admonet, & afficit: non quiã accepit iniuriã, ſed quia fecerunt, ut deſinant facere. Sic enim & pecora uerbere domãtur: nec iraſcimur illis cùm ſeſſorẽ recuſauerint, ſed cõpeſcimus, ut dolor cõtumaciam uincat. Ergo & illud ſolutum ſcies, quod nobis opponitur, quare ſi non accepit iniuriam nec contumeliã ſapiens, punit eos qui fecerunt? Non enim ſe ulciſcitur, ſed illos emendat.

CAP. 13. *Contumeliam à ditioribus, togatis, purpuratis & ſimilibus, nihilo plus accipit ſapiẽs, quàm à phrenetico aut malè ſano medicus, ſcit enim illos ægros eſſe & intemperantes, ſapiẽs uult eſſe ſecurus: qui ſanè ſecurus non fuerit, ſi contumelia cuiusquam afficiatur.*

QVid eſt autem, quare hanc animi firmitatem non credis in uirum ſapientem cadere, cùm tibi in aliis idem notare, ſed non ex eadem cauſa liceat? Quis enim phrenetico medicus iraſcitur? quis'ue febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malã partem accepit? Hunc affectum aduerſus omnes habet ſapiens, quem aduerſus ægros ſuos medicus: quorum nec obſcœna, ſi remedio egẽt, cõtrectare, nec reliquias & effuſa intueri dedignatur, nec per furorẽ

ſæuien-

sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati, purpuratiq; incedunt, ualentes coloratosq; malè sanos esse: quos non aliter uidet, quàm ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorificè facta. QVEMADMODVM non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis ultimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, imò miseriores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent: & rursus nõ tangetur, si illum rex Medorũ, Attalus'ue Asiæ, salutantem silentio ac uultu arroganti transierit. Scit statum eius nõ magis habere quicquam inuidendum, quàm eius cui in magna familia cura contigit ægros insanosq; compescere. Num molestè feram, si non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negociantur, nequam mancipia ementes uendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertę sunt? Non, ut puto, quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut huius humanitatem inhumanitatemq; negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed postremos & uenales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob æqualem stulticiã omnes putat. Nam si semel se demiserit eò, ut aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit unquam esse securus. Securitas autem proprium bonum sapientis est: nec committet, ut in iudicando sibi cõtumeliam factam, honorem habeat ei, qui fecit. Necesse est enim, à quo quisquam cõtemni molestè ferat, suspici gaudeat.

CAP. 14. *Sed nec à muliere, cinerario, hostiario, nomenclatore, cubiculario contumelia se affectum quoq; putabit sapiens.*

TAnta quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert quantum habeat, quot lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam sellam: æquè impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, ferè cupiditatum incontinens. Quidã se à cinerario impulsos molestè ferunt, & contumeliam uocant hostiarij difficultatem, nomẽclatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta uoluptate implendus animus, ex alienorum errorũ tumultu, contemplari quietem suam. Quid ergo? Sapiens non accedit ad fores quas durus ianitor obsidet? Ille uerò, si res necessaria uocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quo-

quoque, quisquis erit, qui salutatorium publicum exerceat, donabit. Scit emere uenalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quòd hostiario liberè respondit, & uirgam eius fregit: quòd ad dominum accessit, & petiit thronum. Facit se aduersarium qui contendit, & ut uincat, par fuit.

CAP. 15. *Quid si sapiens colaphis caeditur? Idem faciet quod Cato, cùm ille percussus fuit: Idem faciet si illi oculus eruatur, si obscœnorum uocibus per forum agetur, si in cõuiuio iussus fuerit recumbere infra mensam regis, hoc est, mod. imperatoris conuiuiũ, aut cum seruo ignominiosa officia sortiri, aut si quid eorum cogetur facere, quæ ingenuo pudori molesta sint: neq; paruis neq; magnis tangitur: neq; paucis neq; pluribus, & ut ait Epicurus*, Sapienti raro interuenit fortuna.

AT sapiens colaphis percussus, quid faciet? Quod Cato, cùm illi os percussum esset: non excanduit, non uindicauit. Iniuriã non remisit quidem, sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouisset. Non diu in hoc hærebimus. Quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita uideri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it quà populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium uadit. Desinite itaq; dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cædetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorũ uocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recumbere infra mensam, uesciq; cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur, eorum quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista uel numero, uel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangant illum parua, nec maiora quidem. Si non tangant pauca, nec plura quidem. Sed ex imbecillitate uestra coniecturam capitis ingentis animi: & cùm cogitatis quantum putetis uos pati posse, sapientiæ paulo ulteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mũdi finibus sua uirtus collocauit, nihil uobiscum commune habentem. Quare & si aspera, & quæcunq; toleratu grauia sunt, audituq; & uisu refugienda, ingruerint, non obruetur eorum cœtu: & qualis singulis, talis uniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines teneri, malè agit. Vincit nos fortuna, nisi tota uinciatur. Ne putes istam Stoicam esse duriciam. Epicurus, quem uos patronum inertiæ uestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad uoluptatem ducentia: *Rarò*, inquit, *sapienti interuenit fortuna*. Quàm penè emisit uiri uocem. Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus hæc sapientis angusta sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam uenali fastidio digerentibus, sed per hoc limen uacuum, & ab hostiariis liberum fortuna non transit. Scit non esse illic sibi locum, ubi

sui nihil est. Quòd si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exurgit: quid apud nos incredibile uideri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse. Nec enim est, quòd dicas hoc naturæ repugnare.

CAP. 16. *Verberari, impelli, aut aliquo membro carere incommodum quidem est: ac sentitur in iis dolor, non tamen iniuria est sapienti: ut quam nemo recipiat uirtute salua: & iniuriam & iniuriarum umbras (scilicet contumelias) sapiens, imò conspiciens etiam tantùm, despiciet. Nam si meritus quid patiatur, non est iniuria: si immeritus, ei qui iniusta fecit erubescendum est non sapienti.*

NOn negamus rem incommodam esse uerberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse, non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod non potest recipi, uirtute salua. Vter uerius dicat, uidebimus. Ad contemptum quidem iniuriæ uterq; consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos: quorũ alter premit uulnus, & constat in gradu, alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quòd putes magnum, quo dissidemus. Illud quoq; agitur, quod unum ad nos pertinet. Vtraq; exempla hortantur contemnere iniurias, & quas iniuriarum umbras ac suspicionem dixerim, contumelias. Ad quas despiciendas non sapienti opus est uiro, sed tantùm conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito: non est contumelia, iudicium est. Si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est.

CAP. 17. *Sapiens etiam nulla contumelia afficietur si ea quæ illi obiiciuntur, appareant: ueluti si quis ei obiiciat leuitatem capitis, oculorum ualetudinem, crurum gracilitatem, staturam: aut si quis eum ueruecem maximum, Struthiocamelum depilatum appellet: si quis sermonem, incessum, aut uitium aliquod corporis, aut linguæ eius imitetur: si quis senectutem, & canos & paupertatem ei exprobret. Idem materiam contumeliæ ultro & prior occupabit, eamq; adimet petulantibus, & per contumeliam urbanus. sic Vatinius homo etiam iniquissimus in pedes suos & in fauces concisas plurima dicebat. Hæc quoque ad contumelias ferendas sapientem perducunt, quòd genus ultionis est, eripere ei qui fecit, contumeliæ uoluptatem.*

EX quibus illud contumelia dicitur: In capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum ualetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis tẽperatis delectamur, immodicis irascimur. Chrysippus ait quendam indignatum, quòd illum aliquis *ueruecem* maximum

mum dixerat. In senatu flentem uidimus Fidum Cornelium Nasonis generum, cùm illum Corbula *Struthiocamelum* depilatũ dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & uitam cõuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lachrymæ prociderunt. Tanta animorũ imbecillitas est, ubi ratio discessit. Quid? quòd offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis aut linguæ exprimit: quasi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutẽ quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ uoto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam percussit: quam sibi obiecit, quisquis abscondit. ¶ Itaq; materia petulantibus, & per contumeliam urbanis detrahitur, si ultrò illã & prior occupes. Nemo aliis risum præbuit, qui ex se cœpit. Vatinium hominẽ natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse uenustum ac dicacem, memoriæ proditum est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces cõcisas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duricia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus & sapientię cultu ad aliquem profectum peruenerat? ¶ Adiice, quod genus ultionis est, eripere ei qui fecit, contumeliæ uoluptatem. Solent dicere, Miserum me, puto non intellexit: adeò fructus cõtumeliæ in sensu & indignatione patientis est.

CAP. 18. *Est & hoc solatio sapienti, fore aliquando qui conuicianti pro merito pœnam rependat: quod Caio Cæsari accidisse legimus: sed & illud prodest sapienti, eorum exempla intueri, qui conuicia æquo animo tulerint.*

DEinde non deerit illi aliquandò par. Inuenietur qui te quoque uindicet. C. Cæsar inter cætera uitia quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur, omnibus aliqua nota feriendis, ipse materia risus benignissima: Tanta illis palloris insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte simul latentium toruitas, tanta capitis destituti, & enudatis capillis aspersi deformitas. Adiice obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si uelim singula referre, per quæ in patres auosq; suos contumeliosus fuit, per quæ in uniuersos ordines: ea referam, quæ illum exitio dederunt. ¶ Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem uirum, & uix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in concione, uoce clarissima, qualis in concubitu esset uxor eius, obiecit. Dij boni, hoc uirum audire, principem scire, & usque eò licentiam peruenisse, ut non dico consulari, non dico amico, sed tantùm marito princeps & adulterium suum narret, & fastidium? ¶ De Chærea tribuno militum sermo promanauerat, quòd languidus somno, & infracta uoce suspectior. Huic Caius lignũ petẽti, modò Veneris, modò Priapi

dabat: aliter atque aliter exprobrans armato molliciem. Hoc, ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaq; illum uti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit, ille ceruicem mediam uno ictu decidit: plurimum deinde undique publicas ac priuatas iniurias ulciscentium gladiorũ ingestum est. Sed primus uir fuit, qui minimè uisus est. At idem Caius omnia contumelias putat, & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. ¶ Iratus fuit Herennio Macro, qui illum Caium salutauerat: nec impunè cessit Primipilario, quòd Caligulam dixerat. Sic enim in castris natus, & alumnus legionũ uocari solebat, nullo nomine militibus familiarior unquam factus: sed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat. ¶ Conturbatis ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas ultionem emiserit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & superbo, & iniurioso: quæ uitia nunquam in uno homine, & in una contumelia consumuntur. ¶ Respiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: ut Socratis, qui comœdiarũ publicatos in se & spectatos sales in partẽ bonam accepit, risitq; non minus, quàm cùm ab uxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Thressa obiiciebatur, respondit, & deorum matrem Idæam esse.

CAP. 19. *Præterea sapiens negligit quicquid fit ab imprudente & uulgo: muliebri cura non angitur: hoc sibi proponit: Inter iniurias ipsas contumeliosas se uersari: easq; cum acciderint fortiter pati debere. Et hic quidem status est sapientis. Esse autẽ talem inuictum & in quem nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.*

NOn est in rixam colluctationemq; ueniendum, procul auferendi pedes sunt: & quicquid horum ab imprudentioribus fiet, fieri autem nisi ab imprudentibus non potest, negligendum. Et honores & iniuriæ uulgi, in promiscuo habendæ sunt. Nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa timore contumeliarum aut tædio, necessaria omittemus: & publicis priuatisq; officiis, aliquando etiam salutaribus nõ occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obærati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati. Fallimur: libertas est, animum opponere iniuriis, & eum facere se, ex quo solo sibi gaudenda ueniãt, exteriora deducere à se, ne inquieta sit uita, omniũ risus, omnium linguas timenti. Quis enim est, qui non possit contumeliam facere, si quisquam potest? Diuerso autem remedio utetur sapiens, affectatorq; sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicũ se iudicium dirigentibus, hoc proponendum est, inter iniurias ipsas contumeliasq; debere uersari. Omnia leuiora accidunt expectantibus: quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare, contumelias & uerba

pro-

probrosa, & ignominias, & cætera dehonestamenta, uelut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine uulnere circa galeas crepitantia. Iniurias uerò, ut uulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta ui urgeris, cedere turpe est: assignatum à natura locum tuere. Quæris quis hic sit locus? Viro sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis, illi parta uictoria est: nec repugnate uestro bono, & hanc spem, dum ad uerum peruenitis, alite in animis: libenterq; meliora excipite, & opinione ac uoto iuuate. Esse aliquid inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.

LIBRI II. ET VLTIMI AD SERENVM, FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD PAVLINVM DE BREVITATE VITÆ Liber Vnus.

CAP. I. *De uitæ breuitate cùm uulgus tum clarißimos uiros iniuria conqueri, quasi ea parte superemur à brutis. Nec enim exiguũ temporis homines ipsi habemus, sed multum eius perdimus. Vita satis longa, si tota bene collocata: per luxum eam ire non intelligimus, sed sentimus: breuem non accipimus, sed facimus atque prodigimus: quæ alioqui bono eius custodi crescat.*

MAIOR pars mortalium, *Pauline*, de naturæ malignitate conqueritur, quòd in exiguum æui gignimur, quòd hæc tam uelociter, tam rapidè dati nobis temporis spacia decurrant, adeò ut exceptis admodum paucis, cæteros in ipso uitæ apparatu uita destituat. Nec huic publico, ut opinãtur, malo, turba tantùm & imprudens uulgus ingemuit. Clarorum quoque uirorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est, *Vitam breuem esse, longam artem*. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minimè conueniens sapienti uiro lis est: illam scilicet iam animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena secula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa uita, & in maximarũ rerum consummationẽ largè data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonæ impenditur, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus breuem uitã, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. SICVT amplæ & regiæ opes ubi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: aut

quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, usu crescunt: ita ætas nostra bene disponenti multum patet.

CAP. 2. *De rerum natura non esse conquerendum, ut quæ benignè se erga nos gesserit. uitam satis longam, si scierimus uti, sed ideo exiguam nobis esse, quòd eam non uiuamus, quòd iis, quæ ad uitam nihil pertinent toti sumus: quòd alios inspiciat quisq; nemo seipsum.*

QVid de rerum natura querimur? illa se benignè gessit. Vita, si scias uti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaricia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius uino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio. Aliū mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios. Sunt quos ingratus superiorum cultus uoluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit. Plerosq; nihil certum sequentes, uaga & inconstans, & sibi displicēs leuitas, ꝑ noua cōsilia iactauit. Quibusdam nihil quò cursum dirigāt, placet, sed marcentes oscitantesq; fata deprehendunt: adeò ut quod apud maximum poëtarum more oraculi dictum est, uerum esse nō dubitem: *Exigua pars est uitæ quam nos uiuimus.* Cæterùm quidem omne spacium, non uita, sed tempus est. Vrgentia circumstant uitia undique, nec resurgere, aut in dispectum ueri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet, sed si quando aliqua quies fortuitò contingit, ueluti profundo mari, in quo post uentum quoq; uolutatio est, fluctuantur, nec unquam illis à cupiditatibus suis ocium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? Aspice illos, ad quorum felicitatē concurritur, bonis suis effocantur. Quàm multis graues sunt diuitiæ? Quàm multorū eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spacio, sanguinem educit? Quàm multi continuis uoluptatibus pallent? Quàm multis nihil liberi reliquit circūfusus clientium populus? Omnes deniq; istos ab infimis usq; ad summos perterra. Hic aduocat, hic adest, ille periclitat, ille defendit, ille iudicat, nec se sibi uendicat. Alius in alium consumitur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur. His illos dignosci uidebis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. Queruntur de superiorum fastidio, quòd ipsis adire uolentibus non uacauerint. Audet quisquā de alterius superbia queri, qui sibiipsi nunquam uacat. Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem uultu, sed aliquando respexit. Ille aures suas ad tua uerba demisit. Ille te ad latus suum recepit. Tu non inspicere te unquam, non audire dignatus es.

CAP. 3. *Paucos esse qui patrimonia sua minui patiantur: at omnes iacturā sui temporis facere, & profusissimos in eo esse cùm tamē unius*

temporis

temporis honesta auaritia sit. Quemq; (etsi centesimum annum excesse-
rint) immaturos mori. ut qui eo spatio alijs, quàm ueræ uitæ, occupatio-
nibus intenti fuerint.

NOn est itaq, quòd ista officia cuiquam imputes: quæ quidem
cùm ipse faceres, non esse cum aliquo uolebas, sed tecum esse
non poteras. Omnia licet quæ unquã ingenia fulserunt, in hoc unũ
consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem
mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiũtur: & si exigua con-
tentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt. In uitam
suam incedere alios sinunt, imò uerò ipsi etiam possessores eius fu-
turos inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere ue-
lit: uitam unusquisq, quàm multis distribuit. Astricti sunt in conti-
nendo patrimonio. Simul ad temporis iacturam uentum est, profu-
sissimi in eo, cuius unius honesta auaricia est. Libet itaq; ex seniorũ
turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad ultimũ ætatis hu-
manæ uidemus. Centesimus tibi uel suprà premitur annus. Agedũ
ad computationẽ ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tem-
pore creditor, quantum amica, quantũ Respub. quantum cliens ab-
stulerit, quantum lis uxoria, quantum seruorum coërcio, quantum
officiosa per urbem discursitatio. Adijce morbos quos manu feci-
mus. Adijce, quod & sine usu iacuit. Videbis te pauciores annos ha
bere quàm numeras. Repete memoria tecum, quando certus con-
silij fueris, quotus quisq; dies ut destinaueras recesserit, qui tibi usus
tui fuerit, quãdo in statu suo uultus, quando animus intrepidus, qd
tibi in tam longo æuo facti operis sit: quàm multi uitam tuam diri-
puerint, te non sentiente quid perderes: quantum uanus dolor, stul-
ta lætitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit, quàm exi-
guum tibi de tuo relictum sit: intelliges te immaturum mori.

CAP. 4. *Causam breuitatis ueræ uitæ eam esse, quòd ut semper ui-*
cturi, uiuamus: quòd ut mortalia omnia timeamus: ut immortalia om-
nia concupiscamus. Quemq; ueræ uitæ officia etiam in quinquagesimum
aut sexagesimum annum differre, cùm sit incertus utrum in crastinum sit
uicturus, cùm serum sit, tunc uiuere incipere, aut uitam inchoare, cùm de
finendum est, aut quò pauci uitam perduxerunt.

QVid ergo est in causa? Tanquam semper uicturi uiuitis. Nun-
quam uobis fragilitas uestra succurrit. Nõ obseruatis quantũ
temporis transierit, uelut ex pleno & abundanti perditis: cùm inte-
rim fortasse ille ipse alicui uel homini uel rei donatus ultimus dies
sit. Omnia tanquam mortales timetis. Omnia tanquam immorta-
les concupiscitis. Audies plerosque dicentes: À quinquagesimo
in ocium secedam, sexagesimus annus ab officiis me dimittet. Et
quem tandem longioris uitæ prædem accipis? Quis ista, sicuti dis-
ponis, ire patietur? Non pudet te reliquias uitæ tibi reseruare, & id
solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri

 possit?

posſit? Quam ſerum eſt, tunc uiuere incipere, cùm deſinendum eſt? Quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differre ſana conſilia: & inde uelle uitam inchoare, quo pauci perduxerunt.

CAP. 5. *Eo numero fuiſſe Auguſtum, Ciceronē, Liuium, Druſum & alios, qui à ſuis occupationibus otium & ferias ſibi optarunt.*

POtentiſſimis & in altum ſublatis hominib. excidere uoces uidebis, quibus ocium optent, laudent, omnibus bonis ſuis præferant. Cupiunt interim ex illo faſtigio ſuo, ſi tutò liceat, deſcendere. Nam ut nihil extrà laceſſat, aut quatiat, in ſe ipſa fortuna ruit. ¶ *Diuus Auguſtus*, cui dij plura quàm ulli præſtiterunt, non deſiit quietem ſibi precari, uacationem à Repub. petere. Omnis eius ſermo ad hoc ſemper reuolutus eſt, ut ſibi pararet ocium. Hoc labores ſuos etiam ſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe uicturum ſibi. In quadam ad ſenatum miſſa epiſtola, cùm requiem ſuam non uacuam fore dignitatis, nec à priore gloria diſcrepantē, pollicitus eſſet, hæc uerba inueni: *Sed iſta fieri ſpecioſius quàm promitti poſſunt, me tamē cupido temporis optatiſsimi mihi prouexit, ut quum rerum lætitia moretur, adhuc perciperem aliquid uoluptatis ex uerborum dulcedine.* Tanta uiſa eſt res ocium, ut illam quia uſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia uidebat, ex ſe uno pendentia, qui omnibus gentibus fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona per omnes terras fulgentia ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſolicitudinum tegerent: cum ciuibus primùm, deinde cum collegis, nouiſſimè cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraq; ſanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Aſiamque, & omnes propè oras bello circumactus, Romana cæde laſſos exercitus ad externa bella cōuertit. Dum alpes pacat, immixtosque mediæ paci & imperio hoſtes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipſa urbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias, filia, & tot nobiles iuuenes adulterio uelut ſacramento adacti, iam infractam ætatem territabant: poſt quam iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc ulcera cum ipſis membris abſciderat, alia ſubnaſcebantur, uelut graue multo ſanguine corpus, partes ſemper aliquæ rumpebantur. Itaque ocium optabat, in huius ſpe & cogitatione labores eius reſidebant. Hoc uotum erat eius, qui uoti compotes facere poterat. ¶ *M. Cicero* inter Catilinas, Clodios iactatus, Pompeiosq; & Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum Republica, & illam pereuntem tenet, nouiſſimè abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec aduerſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum nō ſine cauſa, ſed ſine fine lau-

datum

datum deteſtatur, quàm flebiles uoces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, iam uicto patre Põpeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma reſoluente? *Quid agam*, inquit, *hîc quæris? moror in Tuſculano meo ſemiliber*. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præſenti queritur, & de futura deſperat. Semiliberum ſe dixit Cicero: at mehercules nunquam ſapiens in tam humile nomẽ procedet, nunquam ſemiliber erit. Integræ ſemper libertatis, & ſolidæ, ſolutus, & ſui iuris, altior cæteris. Quid enim ſupra eum poteſt eſſe, qui ſupra fortunã eſt? *Liuius Druſus*, uir acer & uehemens, cùm leges nouas, & mala Gracchana mouiſſet, ſtipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum nõ prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat ſemel inchoatas relinquere, execratus inquietam à primordiis uitam, dicitur dixiſſe, *uni ſibi, nec puero quidem, unquam ferias contigiſſe*. Auſus eſt enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam ſuam interponere tam efficaciter, ut quædam iudicia conſtet ab illo rapta. Quò non erũperet tam immatura ambitio? Scires in malum ingens, & priuatum, & publicum euaſuram illam tam feſtinatam audaciam. Serò itaq; querebatur, nullas ſibi ferias contigiſſe, à puero ſeditioſus, & foro grauis. Diſputatur, an ipſe ſibi manus attulerit. Subito enim uulnere per inguem accepto, collapſus eſt: aliquo dubitante, an mors uoluntaria eſſet, an tempeſtiua. ¶ Superuacuum eſt commemorare plures: qui cùm aliis feliciſſimi uiderentur, ipſi in ſe uerum teſtimonium dixerunt, peroſi omnem actum annorum ſuorum.

CAP. 6. *Huiuſmodi uotis ſuperiores illos, nec alios nec ſeipſos mutaſſe affectibus ad conſuetudinem ſemper relabentibus.*

SEd his querelis nec alios mutauerũt, nec ſeipſos. Nam cùm uerba erumperẽt, affectus ad conſuetudinem relabebantur. Veſtra mehercule uita, licèt ſupra mille annos exeat, in arctiſſimum contrahetur. Iſta omnia nullum non ſeculum deuorabit. Hoc uerò ſpacium quamuis natura currit, ratio dilatat, citò uos effugiat neceſſe eſt. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec uelociſſimæ omnium rei moram facitis, ſed abire ut rem ſuperuacuam ac reparabilem ſinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, niſi uino ac libidini uacant. Nulli enim turpius occupati ſunt. Cæteri, etiam ſi uanæ gloriæ imagine teneantur, ſpecioſè tamen errant. Licèt auaros mihi, licèt uel iracundos enumeres, uel bellatores, omnes iſti uirilius peccant. In uenerem ac libidinem proiectorum inhoneſta labes eſt. Omnia iſtorum tempora excute. Aſpice quamdiu computent, quamdiu inſidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum uadimonia ſua atq; aliena occupent, quantum cõuiuia quæ iam ipſa officia ſunt, uidebis quemadmodum illos reſpirare non ſinant uel mala ſua, uel bona. *Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri poſſe ab homine occupato:*

non eloquentiam, non liberales diſciplinas, quando diſtrictus animus nihil altius recipit, ſed omnia uelut inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati quàm uiuere.

CAP. 7. *Nullam ſcientiam difficiliorem eſſe, quàm uiuendi: pauciſsimos enim eius profeſſores eſſe. Tota uita id diſcendū eſſe ut uiuas, imò ut moriaris. Magni uiri eſſe nihil ex ſuo tempore delibare, eiusq; longiſsimam uitam eſſe, qui totus uitæ uacauit, ac nihil otioſum fuit, e cuius uita aut nihil aut parum temporis populus tulit: cuius dies apud eum reſederint: qui nullo tædio finem muneri ſuo affectet: qui uitam inſtituerit ut nihil ei (uelut homini ſaturo & pleno) poſsit adiici.*

NVllius rei difficilior eſt ſcientia. Profeſſores aliarū artium uulgò, multique ſunt. Quaſdam uerò ex his pueri admodum ita percepiſſe uiſi ſunt, ut etiam præcipere poſſent. Viuere tota uita diſcendum eſt: & quod magis fortaſſe miraberis, tota uita diſcendum eſt mori. Tot maximi uiri, relictis omnibus impedimentis, cùm diuitiis, officiis, uoluptatibus renunciaſſent, hoc unum in extremam uſque ætatem egerunt, ut uiuere ſcirent. Plures tamen ex his nondum ſe ſcire confeſſi è uita abierunt, nedum ut iſti ſciant. Magni, mihi crede, & ſupra humanos errores eminentis uiri eſt, nihil ex ſuo tempore delibare: & ideo uita eius longiſſima eſt, cui quātumcunque patuit, totum ipſi uacauit. Nihil inde incultum ocioſumq; iacuit. Nihil ſub alio fuit: neque enim quicquam reppertit dignum, quod cum tempore ſuo permutaret, cuſtos eius parciſſimus. Itaque ſatis illi fuit. His uerò neceſſe eſt defuiſſe, ex quorum uita multum populus tulit. Nec eſt quòd putes, hinc illos intelligere damnum ſuum: pleroſque certè audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut cauſarum actiones, aut ceteras honeſtas miſerias exclamare interdum, *Mihi uiuere non licet.* Quid ni non liceat? Omnes illi qui te ſibi aduocant, tibi abducūt. Ille reus quot dies abſtulit, quot ille candidatus, quot illa anus, efferendis hæredibus laſſa: quot ille ad iritandam auariciam captantiū ſimulatus æger? Quot ille potentior amicus, qui uos non in amicitia, ſed in apparatu habet? Diſpunge, inquam, ac recenſe uitæ tuæ dies: uidebis paucos admodum & ridiculos apud te reſediſſe. Aſſequutus ille quos optauerat faſces, cupit ponere, & ſubinde dicit: *Quando hic annus præteribit?* Facit ille ludos, quorum ſortem ſibi obtingere magno æſtimauit: *Quando*, inquit, *iſtos effugiam*? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concurſu omnia, ultrà quàm audiri poteſt, complet: *Quando*, inquit, *res proferentur*? Præcipitat quiſque uitam ſuam, & futuri deſiderio laborat, præſentium tædio. At ille, qui nullum nō tempus in uſus ſuos confert, qui omnes dies tanquā uitam ordinat, nec optat craſtinum, nec timet. Quid enim eſt, quod iam ulla hora nouæ uoluptatis poſſit afferre? Omnia nota. Omnia uota ad ſatietatē percepta ſunt; de cætero foro fortuna ut uolet ordinet, uita iam in

tuto

tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil: & adiici sic, quēadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi adiicitur.

CAP. 8. *Eum qui senex sit iniuria censeri diu uixisse. Nec enim diu eum uixisse sed diu fuisse: non aliter, quàm in mari aliud est nauigatio, aliud est iactatio. Neminem tempus magno æstimare, quòd res incorporea quædam sit: deniq; tempus rem uilißimam, & gratuitam suo pretio non æstimare: cùm tamen quisq; morti proximus, aut à medico, aut Iudice tempus uiuendi prorogari sibi contrario affectu expetat. Amicis suis quisque partem suorum annorum offert, quam tamen neque æstimat neque ei dat: Nemo sentit uitam sibi perire, cui non uacat, sed nec mortem instare, cui uelit nolit, uacandum ei fuerit.*

NOn est itaq; quòd quenquam propter canos aut rugas putes diu uixisse. Non ille diu uixit, sed diu fuit. Quid enim illū multum putas nauigasse, quē sæua tempestas à portu exceptū huc & illuc tulit, ac uiribus uentorum ex diuerso furentium per eadem uestigia in orbem egit? Non ille multum nauigauit, sed multū iactatus est. Mirari soleo, cū uideo aliquos tēpus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud uterq; spectat, propter quod tēpus petitū est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Res omnium preciosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non uenit. Ideoq; uilissima æstimat̃, imò penè nullum precium eius est. Annua cōgiaria homines clarissimi accipiūt: & in his aut laborem, aut operam, aut diligentiā suam locant: nemo æstimat tempus. Vtuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros uide si mortis periculum admotum est propius medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua ut uiuant paratos impendere. Tanta in illis discordia affectuū est. Quod si posset quemadmodum præteritorum annorum cuiusq; numerus proponi, sic futurorum: quomodò illi qui paucos uiderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerēt? Atqui facile est, quāuis exiguum dispensare, quod certum est. Id debet seruari diligētius, quòd nescias quando deficiat. Nec est tamen, quòd ignorare putes illos quàm chara res sit. Dicere solent, eis quos ualidissimè diligūt, *paratos se partem annorum suorum dare.* Dant, nec intelligunt: dant autē ita, ut sine illorum incremēto sibi detrahāt: sed hoc ipsum an detrahāt, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit quà cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit, aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit uelocitatis suæ, tacita labetur. Non illa regitur imperio, non fauore populi longius proferet. Sicut missa est, à primo decurret: nusquā diuertet, nusquā remorabit̃. Quid fiet? tu occupatus es, uita festinat. Mors interim aderit, cui uelis nolis uacādum est.

CAP. 9. *Hoc cuique euitandum esse, ut protinus uiuat. Maximam enim uitæ iacturam, eiusq; maximum esse impedimentum dilationem, &*

uiuen-

uiuendi procrastinationem. Vitam fugere nisi occupetur: ex ea tanquam ex torrente rapido, nec semper casuro hauriendum. Vitam nulli occupato apparere nisi in fine.

Potest'ne quisquam sensus hominum, eorum dico qui prudentiam iactant, operosius occupari sibi, ut melius possint uiuere? Impendio uitæ uitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant. Maxima porrò uitæ iactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit præsentia, dum ulteriora promittit. Maximũ uiuendi impedimentum est, expectatio, quę pendet ex crastino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunæ positum est: quod in tua, dimittis. Quò spectas, quò te extẽdis? Omnia quæ uentura sunt, in incerto iacent. Protinus uiue: clamat ecce maximus uates, & uelut diuino ore instinctus, salutare carmen canit:

Optima quæq; dies miseris mortalibus æui
Prima fugit.——

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cũ occupaueris, tamẽ fugiet. Itaq; cũ celeritate temporis, utẽdi uelocitate certandum est: uelut ex torrẽte rapido, nec semper casuro, citò hauriendũ est. Hoc quoq; pulcherrimè ad exprobrãdum infinitã cogitationẽ, ꝙ non optimã quamq; ætatẽ, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi & annos, & longum seriem (utcunq; auiditati tuę uisum est) exporrigis? De die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris & occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quã imparati, inermesq́; ueniunt. Nihil enim prouisum est: subitò in illam, nec opinantes inciderunt. Accedere eam quotidie non sentiebant. QVEMADMODVM quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse antè sciunt, quàm appropinquasse: ita hoc iter uitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes uigilantesq́; eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. 10. *Occupatorum breuem uitam esse, his argumentis demonstrat: Vitæ, inquit, tria sunt tempora, quod est, quod fuit, quod futurum: Et his temporibus, Nemo futurum uiuit: occupatus uero, aut præteritum amittit, aut præsenti ipso destituitur. Et quidem præteritum tempus occupati amittunt, quippe in præteritum tempus occupati, aut nullo modo, aut non nisi inuiti respiciunt. Iniucunda est enim pœnitendæ rei, & malè exacti temporis recordatio. Præsens tempus ad occupatos quidem pertinet, sed quia in cursu est, nunquam in eodem uestigio manet, tam breue est, ut arripi non posit præsertim ab occupato.*

QVod proposui, si in partes uelim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimã esse occupatorum uitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex ueris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate

litate pugnandum,nec minutis uulneribus,sed incursu auertendam
aciem non probam.Cauillatione enim contundi debere,non uelli-
cari.Tamen ut illis error exprobretur suus, docendi, non tantũ de-
plorandi sunt. ¶In tria tempora uita diuiditur:quod est,quod fuit,
& quod futurum est. Ex his quod agimus,breue est:quod acturi su-
mus,dubium : quod egimus certum. Hoc est enim in quo fortuna
ius perdidit,quod in nullius arbitrium reduci põt.Hoc amittunt oc
cupati. ¶ Nec enim illis uacat præterita respicere: & si uacet, certè
iniucũda est pœnitẽdæ rei recordatio.Inuiti nãq; ad tempora malè
exacta animũ reuocãt,nec audent ea retractare, quorũ uitia etiam
quæ aliquo præsentis uoluptatis lenocinio surrepebãt, retractãdo
patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua,quæ
nunquã fallitur,libenter se in præteritũ retorquet.Ille qui multa am
bitiosè cõcupiit,superbè cõtempsit,impotẽter uicit, insidiosè dece
pit,auarè rapuit,prodigè effudit,necesse est memoriam suã timeat.
Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, oẽs humanos
casus supergressa,extra regnũ fortunæ subducta:quam non inopia,
non metus,non morborũ incursus exagitat.Hæc nec turbari.nec e-
ripi potest:perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantùm
dies, & hi per momenta præsentes sunt.At præteriti temporis, om-
nes cũ iusseris aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri pa-
tiuntur:quod facere occupatis non uacat. ¶ Securæ & quietæ mẽ-
tis est,in omnes uitæ suæ partes discurrere.Occupatorum animi ue
lut sub iugo sunt,flectere se ac respicere nõ possunt.Abiit igitur uita
eorum in profundum: & ut nihil prodest, licet quantumlibet inge-
ras,si non subest quod excipiat ac ferat:sic nihil refert, quantũ tem-
poris detur , si non est ubi subsidat, per quassos foratosq; animos
transmittitur. ¶ Præsens tempus breuissimum est,adeò quidem,ut
quibusdam nullum uideatur:in cursu enim semper est. Fluit & præ-
cipitatur : antè desinit esse, quàm uenit. Nec magis moram patitur
quàm mundus,aut sidera,quorum irrequieta semper agitatio, nun
quam in eodem uestigio manet. Solum igitur ad occupatos præ-
sens pertinet tempus:quod tam breue est, ut arripi non possit,& id-
ipsum illis districtis in multa,subducitur.

CAP. II. *Est & hoc argumentum occupatos non uixisse, quod se-
nes,aut in mortis articulo positi,stultos se fuisse clamant,& quòd non ui-
xerunt clamitant,& uouent,si euaserint, in otio uicturos.*

DEnique uis scire,quàm non diu uiuant? Vide quàm cupiãt diu
uiuere.Decrepiti senes paucorum annorum accessionem uo-
tis mendicant.Minores natu seipsos esse fingunt,mẽdacio sibi blan
diuntur:& tam libenter fallunt,quàm si fata unà decipiant. Iam er-
go cùm illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemad-
modum pauentes moriuntur,non tanquam exeant de uita,sed tan-
quam extrahantur: stultos se fuisse quòd non uixerint,clamitant,&
si mo-

si modò euaserint ex illa ualetudine, in ocio uicturos. Tunc quàm frustra parauerint, quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus uita procul ab omni negocio agitur, quid ni spaciosa sit? Nihil ex illa delegatur, nihil aliò atq; aliò spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: *tota* (ut ita dicam) *in reditu est*. Quantulacunque itaque abundè sufficit, & inde quandocunque ultimus dies uenerit, non cunctabitur uir sapiens ire ad mortem certo gradu.

CAP. 12. *Occupati non tantum dicuntur, qui in media hominum turba, sed & qui in otiosa uita sunt: quales ij sunt, qui in uasis Corinthiis coaceruandis, qui in coma curanda, ac suo ritu tondenda, qui in discendis, & componendis canticis, & conuiuiis parandis, occupati: aut qui id unum student, ut lectica, & sella molliter uehantur.*

QVæris fortè, quos *occupatos* uocem. Non est quòd me solos putes dicere, quos à basilica immissi deinde canes eiiciunt, quos aut in sua uides turba speciosius elidi, aut in aliena contemptius, quos officia domibus suis euocant, ut alienis foribus illidant, quos hasta prætoris infamibus beat lucris, & quandoq; supputatio exercet. Quorundam ocium occupatum est in uilla, aut in lecto suo: in media solitudine quamuis ab omnibus recesserunt, sibiipsi molesti sunt. Quorum non ociosa uita est dicenda, sed desidiosa occupatio. ¶ Illum tu ociosum uocas, qui Corinthia paucorum furore preciosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit, qui in ceromate (nam proh facinus ne Romanis quidem uitiis laboramus) spectator puerorum rixãtium sedet, qui uicorum suorum greges metatur, & colonorum paria deducit, qui athletas nouissimos pascit? ¶ Quid illos ociosos uocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit, tanquam uirum tonderet? Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia sua in annulos suos reciderunt? Quis est istorũ, qui non malit rempublicam suam turbari, quàm comam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior? Hos tu ociosos uocas, inter pectinem speculumq; occupatos? ¶ Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis operati sunt, dum uocem, cuius rectum cursum natura & optimũ & simplicissimum fecit, inflexu modulationis ineptissimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cùm ad res serias etiam sæpe tristes adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? Non habent isti

ocium

ocium, sed iners negocium. ¶ Conuiuia mehercule horum non posuerim inter uacantia tempora, cùm uideam quàm solliciti argentum ordinent, quàm diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quàm suspensi sint, quomodo aper à coco cæsus exeat. Quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria decurrant. Quanta arte scindantur aues in frusta non enormia, quàm curiosè infelices pueruli ebriorum sputa detergant. Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & usque eò in omnes uitæ successus mala sua illos sequuntur, ut nec bibāt sine ambitione, nec edant. ¶Nec illos quidem inter ociosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos & quando lauari debeat, quando pernoctare, quando cœnare, alius admonet, & usque eò nimio delicati animi languore soluuntur, ut per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis, si modò deliciæ uocandæ sunt, uitam & consuetudinem dedíscere, cùm ex balneo inter manus elatus & in sella positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorātem an sedeat, putas scire an uiuat, an uideat, an ociosus sit? Non facilè dixerim utrum magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem non sentiunt, sed imitantur: quædam uitia illos quasi felicitatis argumenta delectāt. Nimis humilis & contempti hominis esse uidetur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium uitiorum copia ingenioso in hoc unum seculo processit, ut iam minorum arguere possimus negligentiam, esse aliquem, qui usque eò deliciis interierit, ut an sedeat, alteri credat. Non est ergo ociosus hic: aliud nomen imponas. Aeger est: imò mortuus est. Ille ociosus est, cui ocij sui sensus est: hic uerò semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. Quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut laterculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura consumpsere uitam.

CAP. 13. *Occupati etiam dicuntur, qui in literarum inutilibus studiis detinentur. cuiusmodi ij sunt, qui quærunt, quem numerum remigum Vlysses habuerit: prior fuerit scripta Ilias an Odyssea: & an eiusdem sit autoris. Item, quæ primus quisq; ex Romanis ducibus fecerit.*

NOn sunt ociosi, quorum uoluptates multum negociū habent: nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant, qui in literarum inutiliū studiis detinentur, quæ iā apud Romanos quoq; magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quē numerum remigum Vlysses habuisset, prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an eiusdem esset authoris. Alia deinceps huius notæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant: siue proferas,

non

non doctior uideberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. ¶ His diebus audiui quendam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius uicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, & si ad ueram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla uersantur. Non est profutura talis scientia: est tamē quæ nos speciosa rerum uanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauē conscendere. Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurimum tabularum contextus caudex apud antiquos uocatur: unde publicæ tabulæ codices dicūtur: & naues nunc quoq;, quæ ex antiqua cōsuetudine per Tiberim cōmeatus subuehunt, caudicariæ uocātur. ¶ Sanè & hoc ad rem pertineat, quòd Valerius Coruinus primus Messanā uicit, & primus ex familia Valeriorum, urbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimq; uulgo permutante literas, Messala dictus est. ¶ Dum & hoc quenquā curare permittas, quòd prim⁹ L. Sylla in circo leones solutos dedit, cùm alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Bocho iaculatoribus? ¶ Et hoc sanè remittatur: num & Pompeium primū in circo elephantorū duodeuiginti pugnā edidisse, cōmissis more prælij noxiis hominib. ad ullā rem bonā pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, ut famā tradidit, bonitatis eximię, memorabile putauit spectaculi gen⁹, nouo more ꝑdere homines. Depugnāt, parū est: lācinant̄, parū est: ingēti mole animaliū obterant̄. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretq; rei minimè humanæ. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas. Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cùm tot miserorum hominum cateruas, sub alio cœlo natis beluis obiiceret, cū bellum inter tam disparia animalia committeret, cū in cōspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, ultimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. ¶ Sed ut illò reuertar, unde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorundam diligētiam, idem narrabat Metellum uictis in Sicilia Pœnis triumphantem, unū omnium Romanorum ante currum centum & uiginti captiuos elephantos duxisse: Syllam ultimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam Prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra pomœrium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quòd plebs eò secessisset, aut quòd Remo auspicante illo loco aues non abduxissent. ¶ Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendaciis similia. Nam ut concedas

cedas omnia eos fide bona dicere, ut ad præſtationem ſcribant: tamen cuius iſta errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iuſtiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare ſe interim Fabianus noſter aiebat, an ſatius eſſet nullis ſtudiis admoueri, quàm his implicari.

CAP. 14. *Hi ſoli uiuunt atque otioſi ſunt, qui ſapientiæ, & ueræ philoſophiæ uacant, quæ cuiq; in aperto, & manu eſt.*

SOli omnium ocioſi ſunt, qui ſapientiæ uacant, ſoli uiuunt: nec enim ſuam tantùm ætatem bene tuentur, omne æuum ſuo adijciunt. Quid annorum ante illos actum eſt, illis acquiſitũ eſt, niſi ingratiſſimi ſumus. Illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores, nobis nati ſunt, nobis uitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur, nullo nobis ſeculo interdictum eſt, in omnia admittimur: & ſi magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis anguſtias libet, multũ per quod ſpaciemur temporis eſt. Diſputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis uincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in conſortium omnis æui pariter incedere. Quid ni ab hoc exiguo & caduco tẽporis trãſitu, in illa nos toto demus animo, quæ immẽſa, quæ æterna ſunt, quæ cum melioribus communia? Iſti qui per officia diſcurſant, qui ſe aliosque inquietant, cùm bene inſanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec ullas apertas fores præterierint, cùm per diuerſas domos meritoriam ſalutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immenſa, & uariis cupiditatibus diſtricta urbe poterunt uidere? quàm multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoueat? quàm multi, qui illos cùm diu torſerint, ſimulata feſtinatione tranſcurrant? quàm multi per refertum clientibus atrium prodire uitabunt, & per obſcuros ædium aditus profugient, quaſi non inhumanius ſit decipere, quàm excludere? quàm multi heſterna crapula ſemiſomnes & graues, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentes, ut alienum expectent, uix alleuatis labiis inſuſurratum milies nomen, oſcitatione ſuperbiſſima reddent? Hos in ueris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie & Democritum, cæterosque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem & Theophraſtum uolent habere quàm familiariſſimos: nemo horum non uacabit, nemo non uenientem ad ſe beatiorem, amantioremque ſui dimittet, nemo quenquam uacuis à ſe manibus abire patietur. Nocte conueniri & interdiu ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius inimici capitalis ſumptuoſa obſeruatio.

CAP. 15. *Solius ſapientis uitam longam eſſe.*

FEres ex his quicquid uoles:per illos non stabit,quo minus plurimum quantum ceperis,haurias. Quæ illum felicitas,quã pulchra senectus manet,qui se in horum clientelam contulit: habebit cũ quibus de minimis maximisq; rebus deliberet, quos de se quotidie consulat,à quibus audiat uerum sine contumelia, laudetur sine adulatione,ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere,non fuisse in nostra potestate,quos sortiremur parentes,fortè nobis datos:nobis uerò ad nostrum arbitrium nasci licet,nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt. Elige in quam ascisci uelis:non in nomen tantùm adoptaberis,sed in ipsa bona,quæ non erunt sordidè nec malignè custodienda:maiora fient, quò illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter,& te in illum locum, ex quo nemo eiicietur,subleuabunt:hæc una ratio est extendendæ mortalitatis,imò in immortalitatem uertendæ. Honores & monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit,aut operibus extruxit, citò subruitur:nihil non longa demolitur uetustas,& mouet ocyus,quod consecrauit. Sapientiæ noceri non potest,nulla delebit ætas præsens,& nulla diminuet sequens, ac deinde semper ulterior aliquid ad uenerationem conferet:quoniam quidẽ in uicino uersatur inuidia, simplicius longè posita miramur. Sapientis ergo multum patet uita,nõ idem illum qui cæteros terminus includit,solus generis humani legibus soluitur,omnia illi secula,ut Deo seruiunt. Transiuit tempus, aliquid hac recordatione comprehendit:instat,hoc utitur: uenturũ est,hoc præcipit. Longam illi uitam facit,omnium temporum in unum collatio:illorum breuissima ac solutissima ætas est,qui præteritorum obliuiscuntur,præsentia negligunt,de futuro timent. Cùm ad extrema uenerint,serò intelligunt miseri,tamdiu se,dum nihil agunt,occupatos fuisse.

CAP. 16. *Vitam illorum longam non esse,qui mortem optant.*

NEc est quòd hoc argumento probari putes, longam illos agere uitam,quia interdum mortem inuocant:uexat illos imprudentia incertis affectibus,& incurrentibus in ipsa quæ metuũt. Mortem sæpe ideo optant,quia timent. Illud quoque argumentum nõ est, ꝙ putes diu uicturos,ꝙ sępe illis longus uidetur dies,quòd dum ueniant ad condictum tẽpus cœnæ,tardè ire horas queruntur: nam siquãdo illos deserũt occupationes,in ocio relicti ęstuãt, nec quomodo id disponant,aut extrahant,sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt,& quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules. quàm quãdo dies muneris gladiatorij edictus est, aut cùm alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis expectatur constitutum,transilire medios dies uolunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est,ad illud tempus, quod amanti breue est, & præceps, breuiusq; multo fit suo uitio:aliunde enim aliò transfugiunt,& cõsistere in una cupiditate nõ possunt. Non sunt illi longi dies, sed inuisi.

uisi. At contrà, quàm exiguæ noctes uidentur, quas in complexu scortorum aut uino exigunt. Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus uisus est Iupiter uoluptate concubitus Alcmenæ duplicasse noctem. Quid aliud est uitia incendere, quàm autores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo dignitatis excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ uideri noctes, quas tam charè mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ uoluptates eorum trepidæ, & uariis terroribus inquietæ sunt, subitq; cum maxima exultatione sollicita cogitatio: Hæc quàm diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed uenturus aliquando finis exterruit. Cùm per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, nec mensuram comprehenderet, Persarum rex insolentissimus, lachrymas fudit, quòd intra cẽtum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ipse qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga: & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

CAP. 17. *Vitam illorum longam non esse, qui spem spei, ambitionem ambitioni accumulant.*

QVid, quòd gaudia eorũ quoq; trepida sunt? nõ enim solidis causis innitũtur, sed eâdem qua oriũtur, uanitate turbãtur. Qualia aũt putes tẽpora esse, etiã ipsorũ confessione misera: cũ hæc quoq; quib. se attollunt, & supra hominẽ efferũt, parũ sincera sint. Maxima quęq; bona sollicita sunt: nec ulli fortunę minus bene q̃ optimę creditur. Alia felicitate ad tuẽdam felicitatẽ opus est: & pro ipsis quæ successerunt uotis, uota faciẽda sunt. Omne enim quod fortuitò euenit, instabile est: quod altius surrexit, opportunũ est in occasum. Neminẽ porrò casura delectant. Miserrimã ergo necesse est, nõ tantùm breuissimã uitam eorũ esse, qui magno parãt labore, quod maiore possideãt: operosè assequũtur quę uolunt, anxij tenent quę assecuti sunt. Nulla interim nunquã amplius redituri tẽporis est ratio. Nouæ occupationes ueterib. substituũtur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarũ non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt, plus temporis alieni auferunt: candidati laborẽ destituimus, suffragationes incipimus, accusandi depósuimus molestiam, iudicandi nanciscimur: iudex desiit esse, quæsitor est, alienorũ bonorũ mercenaria procuratione cõsenuit, suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit, cõsulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere, ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantę maturus rei Scipio, uictor Hannibalis, uictor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor, ni per ipsum mora sit, cũ Ioue reponetur: ciuiles seruatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à iuuene æquos honores, iam senem contumacis exilij de-

lectabit ambitio Nunquam deerunt uel felices, uel miseræ solicitudinis causæ: per occupationes intercludetur ocium: nunquam agetur, semper optabitur.

CAP. 18. *Monet Paulinum orbis terrarum rationes administrantem, ut in tranquillum portum secedat.*

EXcerpe itaq; te uulgo, Pauline clarissime, & in tranquilliorẽ portum nõ pro ætatis spacio iactatus, tãdem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te cõuerteris. Sed iam per laboriosa & inquieta documẽta exhibita uirtus est: experire quid in ocio faciat. Maior pars ætatis, certè melior Reipub. data sit. Aliquid temporis tui sume etiã tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem uoco: non ut somno & charis turbæ uoluptatibus, quicquid est in te indolis uiuæ, demergas. Non est istud acquiescere. Inuenies maiora omnib. adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiosè quàm publicas, in officio amorem cõsequeris, in quo odium uitare difficile est: sed tamẽ, mihi crede, satius est uitæ suæ rationem, quàm frumenti publici nosse. Istum animi uigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam uitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab ætate prima omni; cultu studiorum liberalium, ut tibi multa milia frumenti committerentur: maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laboriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quàm nobiles equi: quorum generosam pernicitatem quis unquam graui sarcina pressit? Cogita præterea, quantùm sollicitudinis sit, ad tantam te molem obiicere: cum uentre humano tibi negocium est. Nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus esuriens. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc gratissimè ferens, quòd decedebat populo Romano superstite, septem aut octo certè dierum cibaria superesse, dum ille potens nauibus iungit, & uiribus imperij ludit, aderat ultimum malorũ obsessis quoq;, alimentorũ egestas. Exitio penè ac fame cõstitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi & externi & infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quib. erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Caium excepturi, summa dissimulatione tamen inter uiscera latentis mali tegebant curationem. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt. *Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.*

CAP. 19. *Monet eundem ut tranquilliora, tutiora, & meliora, rerumq; diuinarum contemplationem amplectatur. Miseram eorum uitam esse, qui suis occupationibus non laborant, sed ad alienum dormiunt*

som-

somnũ: ad alienũ gradum ambulant, & ad alienum appetitum comedunt.

REcipe te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, utrũ cures ut incorruptũ à fraude aduehentiũ & negligẽtia frumentũ transfundatur in horrea, ne cõcepto humore uitietur, & cõcalescat, ut ad mẽsuram pondusq; respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit Diis, quę uoluptas, quę cõditio, quę fortuna, quis animũ tuum casus expectet, ubi nos à corporibus dimissos natura componat? Quid sit quod huius mũdi grauissima quæq; in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summũ ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cætera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu relicto solo, mẽte ad ista respicere? Nũc dum calet sanguis uigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere uitę multus bonarum artium amor, uirtutumq; usus, cupiditatum obliuio, uiuẽdi atq; moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum ad alienũ comedũt appetitum, amare & odisse res omnium liberrimas iubẽtur. Hi si uelint scire quàm breuis ipsorum uita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cùm uideris itaq; prætextam sæpè iam sumptam, cùm celebre in foro nomen, non inuideris: ista uitæ damno parant̃, ut unus ab illo numeretur annus, oẽs annos suos conterent. Quosdam aũt cùm in summum ambitionis eniterẽtur, inter prima luctantes ætas relinqt. Quosdã cũ in consummatione dignitatis per mille indignatiões erupissẽt, misera subit cogitatio, ipsos laborasse in titulũ sepulchri. Quorũdã ultima senectꝰ dum in nouas spes ut iuuẽta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

CAP. 20. *Vitam haud tranquillam esse, quæ sine ullo animi affectu sit, quam mortui more, planctu & fletu prosequaris.*

FOedus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatorib. grandem natu & imperitæ coronæ assensiones captantẽ, spiritus liquit. Turpis ille, qui uiuẽdo lassus citius quàm laborãdo, inter ipsa officia collapsus est. Turpis, quem in accipiendis immorientẽ rationibus, diu tractus risit hæres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. Tyrannus fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum cum uacationem procurationis à C. Cæsare ultrò accepisset, cõponi se in lecto, & uelut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus ocium domini senis, nec finiuit antè tristiciam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeó ne iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnãt: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quòd illos seponit. *Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat.* Difficilius homines à se ocium impetrant,

quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuò sunt miseri, uita est sine fructu, sine uoluptate, sine ullo profectu animi: nemo in cõspicuo mortẽ habet, nemo nõ procul spes intendit. Quidã uerò dispõnũt etiã illa q̃ ultra uitã sunt, moles magnas sepulchrorũ, & operũ publicorũ dedicatiões, & ad rogã munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorũ funera tanquam nimiũ uixerint, ad faces & cereos ducenda sunt.

FINIS LIBRI DE BREVITATE VITÆ.

LIBER DE CONSOLATIONE AD POLYBIVM ἀκέφαλος.

CAP. 20. *Caduca esse omnia ostendit, nihil enim immortale manus mortales fecisse. Cæterùm Polybium fratris sui mortem frustra lugere ostendit, ut qui lugendo uel sibi, uel ei quẽ desideret nihil sit profecturus. Mortui fratri id summum præstiturum, si aliquo scripto memoriam eius produxerit, eiq; & ingenij immortalem memoriam largitus fuerit, potiùs quàm ut tumulos, & cætera id genus fecerit.*

Ostrà corpora firma sunt, si redigas ad conditionẽ naturæ omnia destruẽtis, & unde edidit, eodem reuocantis. Caduca sunt. Quid enim immortale manꝰ mortales fecerint? Septẽ illa miracula, & si qua his mirabiliora sequentiũ annorũ extruxit ambitio, aliquãdo solò æquata uisentur. Ita est, nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. Aliud alio modo fragile est, rerum exitus uariantur. Cæterùm quicquid cœpit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc uniuersum, quod omnia diuina humanaq; complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem ueterem, tenebrasq; demerget. Eat modò aliquis, & singulas comploret animas, Carthaginis ac Numantiæ Corinthiq; cinerem, & si quid aliud altius cecidit, lamentetur: cùm etiam hoc, quod non habet quò cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantùm aliquãdo nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

CAP. 21.

QVis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, ut in hac naturæ necessitate omnia ad eundem finem reuocantis, se unum ac suos seponi uelit? ruinæque ipsi mundo imminenti aliquam do mum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi uidetur rerum natura, quod grauissimũ fecit, commune fecisse, ut crudelitatẽ fati consolaretᷣ æqualitas. ¶Illud te quoq; non minimum adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturũ dolorem tuum, nec illi quẽ desideras, nec tibi: noles enim longum esse, quod irritũ est. Nam si quicquam tristicia profecturi sumus, non recuso quicquid lachrymarum fortunæ meæ superfluit, tuæ affundere. Inueniam

etiam

etiam nūc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modò id tibi futurū bono est. Quid cessas? conqueramur, atq; adeò ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio, fortuna, adhuc uidebaris eum hominem cōtinuisse, qui munere tuo tantam uenerationem receperat, ut quod raro ulli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cùm bene illum undiq; circumisses, intellexisti hanc partem tantummodò patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit: nunc quoq; quantum potest, illam à se abiicit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quàm contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tā amabilem esse, ut facilè in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in principali domo potentes uidi, cognouisse uideor: quem omnibus, amicum habere cùm expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum: quàm ut à te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam ualetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantùm, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritū? quantulum nocuisses. Longissimum illi æuum ingenij fama promisit. Id egit ipse, ut meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, à mortalitate se uindicaret. Quamdiu fuerit ullus literis honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potētia, aut Græcæ gratia, uigebit cum maximis uiris: quorū se ingeniis uel contulit, uel, si hoc uerecundia eius recusat, applicuit.

CAP. 22.

HOc ergo unum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisq;, hoc sępius ferre te consueuit, sine ullo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendū. Quantulum erat tibi, immunem ab hac iniuria præstare eum hominem, in quem uidebatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temerè incidisse. Adiiciamus, si uis, ad has querelas ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum. Desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus, sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat, cogitabatq; quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata, & nullis ęqua uirtutibus: antequā felicitatē suam nosset

frater tuus, exēptus est. Parum aũt me indignari scio: nihil est enim difficilius, q̃ magno dolori paria uerba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi uoluisti tam iniusta & tam uiolenta fortuna? Tam citò indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tã cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem turbare, & sine ulla causa delibare uoluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & tutus literarum amor, nihil ab omni labe mens uacans? Luget Polybius, & in uno fratre quicquid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. Facinus indignum: luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare: hoc sine dubio impotens fortuna captasti, ut ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem posse defendi diutius.

CAP. 23.

Accusare fata possumus: stant dura & inexorabilia: nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo causa mouet: nihil unquam parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lachrymis, nihil proficiẽtibus. Facilius enim nos illi dolor iste adiicet, quàm illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat: primo quoq; tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atq; amara quadam libidine dolẽdi, animus recipiendus est. Nam lachrymis nostris, ni ratio finẽ fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumspice. Larga ubiq; flendi & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas uacat. Alium ambitio nunquam quieta sollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & uoto laborat suo. Aliũ solicitudo, alium labor torquet, alium semper uestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lachrymæ nobis deerunt, antequam causæ dolendi. Non uides qualem uitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium hominum fletum esse uoluit. Hoc principio ædimur; huic omnis sequentium annorum ordo consentit. sic uitam agimus: ideoque moderatè id fieri debet à nobis, quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lachrymas, at certè reseruare debemus. Nulli parcẽdum est rei magis quàm huic, cuius tam frequens usus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quàm ei, cui præstari uidetur. Torqueri ille te aut nõ uult, aut nõ intelligit: nulla itaq; eius officij ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lachrymis tuis, audacter dixerim.

CAP.

CAP. 24.

QVid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, ut cruciatu tuo noceat tibi, ut te uelit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio & Cæsare? Non est hoc simile ueri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, uenerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse uult, tormento esse nō uult. Quid itaq; iuuat dolori intabescere: quem, si quis defuncti sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset uoluntas uideri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lachrymis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non uult, uterq; uestrûm inertem dolorem dimittite. Nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic uelit. In hoc uerò, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quàm si tibi hic casus eius acerbus est, si te ullo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine ullo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æquè à lachrymis iam inutilibus adducet, quàm si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriā sustinendi. QVOD duces magni faciunt, rebus afflictis, ut hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem uiderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est: indue dissimilem animo tuo uultum, & si potes, proiice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde, & contine, ne appareat: & da operam, ut fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt quodcunque facientem uiderint, animumq; ex uultu tuo sument, & solatium debes esse, & consolator illorum. Non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris.

CAP. 25.

POtest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipsi renunciaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit, hęc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat: & utrum'ne tu tantùm rebus secundis dexterè uti scias, an & aduersas possis uiriliter ferre, obseruātur oculi tui. Liberiora omnia sunt his, quorū affectus tegi possunt. Tibi nullū secretū liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris uulnere, utrum'ne statim percussus arma submiseris, an in statu & in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quàm consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis

fratribus licet. Multa tibi nõ permittit opinio de ſtudiis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si uolebas tibi omnia licere, non conuertiſſes in te ora omnium: nunc autem tibi præſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenij tui laudāt, qui deſcribunt: quibus cùm fortuna tua opus nõ ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt. Nihil unquam ita potes indignum facere perfecti & eruditi uiri profeſſione, ut non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in ocium ruris, gratia quietis confugere, aut aſſidua laborioſi officij ſtatione fatigatum corpus, uoluntaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum uarietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem diſponere.

CAP. 26.

MVlta tibi non licent, quæ humilimis & in angulo iacentibus licent. Magna ſeruitus eſt, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. Audienda ſunt tot hominum milia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congeſtus. Vt poſſit per ordinē ſuū principis maximi officiū geri quieti animi eſt. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire poſſis, ut periclitantium, & ad miſericordiam mitiſſimi Cæſaris peruenire cupientium lachrymæ proſint, tibi tuæ aſſiccandæ ſunt. Hoc tamen etiamnum leuioribus remediis adiuuabit, cùm uoles omnium rerum obliuiſci, cogita Cæſarem: uide quātam huius in te indulgētiæ fidem, quantam induſtriam debeas, intelliges non magis tibi incuruari licere, quàm illi (ſi quis modò eſt fabulis traditus) cuius humeris mundus innititur. Cæſari quoq; ipſi, cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius uigilia defendit, omnium ocium illius labor, omniū delicias illius induſtria, omnium uacationem illius occupatio. Ex quo ſe Cæſar orbi terrarum dedicauit, ſibi eripuit: & ſiderum modo, quæ irrequieta ſemper curſus ſuos explicant, nūquam illi licet nec ſubſiſtere, nec quicquam ſuum facere. Ad quendam itaq; modum tibi quoq; eadem neceſſitas iniungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad ſtudia tua reſpicere. Cæſare orbem terrarum poſſidente, impartiri te nec uoluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totum te Cæſari debes. Adiice nunc, quòd cum ſemper prædices chariorem tibi ſpiritu tuo Cæſarem eſſe, fas tibi non eſt, ſaluo Cæſare, de fortuna queri. Hoc incolumi, ſalui tibi ſunt tui, nihil perdidiſti: non tantùm ſiccos oculos tuos eſſe, ſed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia ſunt, hic pro omnibus eſt. Quod longè à ſenſibus tuis prudentiſſimis piiſſimisq; abeſt, aduerſus felicitatem tuam parum gratus es, ſi tibi quicquam hoc ſaluo flere permittis. Mõſtrabo etiamnum, non quidem firmius reme-

remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristicia. Nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum, omnia in te Cæsar tenebit: cùm ab illo discesseris, tunc uelut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaq; non est, quòd ullum tempus uacare patiaris à studiis: tunc tibi literæ tuæ, tamdiu ac fideliter amatæ. gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum uindicent: tunc Homerus & Virgilius, tã bene de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse uoluisti quem scripserant, multum tecum morentur: tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, ut per omnia secula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. Nam ipse tibi optimè formandi condendiq; res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. 27.

NOn audeo te usq; eò ꝑducere, ut fabellas quoq; & Aesopeos logos, intẽtatum Romanis ingeniis opus, solita tibi uenustate cõnectas. Difficile est quidem, ut ad hęc hilariora studia tam uehementer perculsus animus, tam citò possit accedere. Hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi si poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora ꝑducere. In illis enim quãuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas, hęc quę remissa fronte commẽtanda sunt, non feret, nisi cùm iam sibi ab omni parte constiterit. Itaq; debebis eum seueriore materia primùm exercere, deinde hilariore tẽperare. ¶ Illud quoq; magno tibi erit leuamento: si sępe te sic interrogaueris: Vtrum'ne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meræ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc uno excusatus, quòd honestus est, cùm ad utilitatem respiciat à pietate desciscere. Nihil autem minus bono uiro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse alterutrũ ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus uitæ incommoda, & in eum restitutus est locũ, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nũquã dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defuncti sensus, nunc animus fratris mei uelut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij gestit, & rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit, diuina uerò, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaq; eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? Beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

CAP.

CAP. 28.

AN hoc te mouet, quòd uidetur ingentibus & gratis, & maximè circumfusis bonis caruisse? Cùm cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, nō metus solicitabit, non leuitas fortunæ citò munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quàm ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia, non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quòd ista amisit, an beatum quòd nō desiderat? Mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci uoluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaq; complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur: eosq; ipsos quos exornant & premunt, plus minantur quàm prosunt. Lubrica & incerta sunt, nunquam bene tenentur: nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si uelis credere altius ueritatem intuentibus, omnis uita supplicium est. In hoc profundū inquietūq; proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modò alleuans nos subiectis incremētis, modò maiorib. dānis deferens, assidueq; iactans, nunquā stabili consistimus loco, pendemus & fluctuamur: & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantib⁹, nullus portus nisi mortis est. Ne itaq; inuideris fratri tuo: quiescit tandē liber, tandē tutus, tandem æternus est. superstitem Cæsarem, omnemq; eius prolem, superstitem te cum omnib. habet fratrib. Antequā eqquā ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illā, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atq; depresso in eū emicuit locū, quisquis ille est, q solutas uinculis animas beato recipit sinu: & nunc liberè uagatur, omniaq; rerum naturæ bona cum summa uoluptate perspicit. Erras: nō perdidit lucē frater tuus, sed securiorē sortitus est. Omnib. illud nobis cōmune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. 29.

EST, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est: quis in tam obscura & inuoluta ueritate diuinat, utrum'ne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoq; iusticia in omnibus rebus necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quòd tamdiu pietate eius tibi uti fruiq; licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed dāni, quod reddidit.

Ingra-

Ingratus est, qui iniuriam uocat finem uoluptatis: stultus, qui nullū fructum esse putat bonorum, nisi præsentium, qui non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac uidet, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit: citò enim nos omnis uoluptas relinquit, quæ fluit & transit, & penè antequam ueniat, aufertur. Itaq; in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos unquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorq; est memoria uoluptatum, quàm præsentia. Quòd habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quòd cogites, quanto diutius habere potueris, sed quādiu habueris. Rerū natura illum tibi sicut cæteris fratribus, nō mancipio dedit, sed cōmodauit: cùm uisum est deinde, repetiit: nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditā soluisse se moleste ferat, eam præsertim cuius usum gratuitum acceperit, non'ne iniustus uir habebitur? Dedit natura fratri tuo uitam, dedit & tibi: quæ suo iure usa, à quo uoluit, debitum suum citius exegit: non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec unquam sortis suæ meminit, nisi cùm admonetur. Gaude itaq; habuisse & tam bonum fratrem, usumfructum eius, quamuis breuior uoto tuo fuerit, boni cōsule. Cogita iucundissimum esse, quòd habuisti: humanum, quòd perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quàm aliquem moueri, quòd sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quòd tamen contigerit. At inopinanti ereptus est Sua quemq; credulitas decipit: & in eis quæ diligit, uoluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumq; funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota uita denunciatur futurum. Non est itaq; ista fatorum iniquitas, sed mentis humanę prauitas, insatiabilis rerū omniū: q̄ indignatur inde se exire, quò admissa est precariò.

CAP. 30.

QVanto ille iustior, qui nunciata filij morte, dignam magno uiro uocem emisit? *Ego cum genui, tum moriturum sciui.* Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset, non accepit tanquam nouum nuncium filij mortem. Quid est enim noui, hominem mori, cuius tota uita nihil aliud quàm ad mortem iter est? Ego cùm genui, tum moriturum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi, Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad uitam æditur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusq; id cum reposcemur: alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet ani-

mus:& id quod necesse est, nũquam timeat: quod incertũ est, semper expectet. ¶ Quid dicam duces ducumq; progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? Tota cum regibus regna populiq; cum gẽtibus tulere fatum suum. Omnes, imò omnia in ultimum diem spectant: non idem uniuersis finis est. Alium in medio cursu uita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cũpientem uix emittit: alio quidem atq; alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrum ne stultius sit nescio, mortalitatem ignorare, an impudentius recusare. ¶ Agedum illa quę multo ingenij labore tui celebrata sunt, in manus sume, utriuslibet autoris carmina: quæ tu ita resoluisti, ut quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, ut (quod difficilimum erat) omnes uirtutes in alienam te orationem secutæ sint: nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima uarietatis humanæ, incertorumque casuum, & lachrymarum ex alia atq; alia causa fluentium exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus. Pudebit te subitò deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, ut quisquis extemplo, ac modò scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamq; solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis, quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice uxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecũ portione fortũna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. 31.

AB hac te infamia uindica, ne uideatur omnib. plus apud te ualere unus dolor, quàm hæc tam multa solatia. Omnes istos unà tecum perculsos uides, nec posse tibi subuenire, imò etiam ultrò expectare, ut à te subleuentur intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minusq; ingenij est, tantò magis assistere te necesse est cõmuni malo. ¶ Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. ¶ Non desinam totiens tibi offerre Cęsarem, illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quàm armis: illo rebus humanis præsidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias: in hoc uno tibi satis pręsidij, satis solatij est. Attolle te: & quotiens lachrymę suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige. Siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius, illos ut nihil alud possint aspicere præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deiicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cùm tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaq; in-

dulgentiá, quin multis iam solatiis tuum istud uulnus obduxerit; nõnulla q̃ dolori obstarent tuo cõgesserit. Quid porrò ut nihil horum fecerit, non'ne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusq; Cæsar, maximo solatio tibi est: Dij illum Deæq; omnes terris diu commodent. At faciant, ut quandiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris quàm successorem accipiat. Sera; & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua cœlo afferat.

CAP. 32.

ABstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. Patere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris principis furor concussit, in locũ suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundũ, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britaniam aperiat, & patris triũphos ducet & nouos: quorũ me quoq; spectatorẽ futurũ, ex uirtutibus eius primũ obtinet locũ, promittit clementia: nec. n. sic me deiecit, ut nollet erigere: imò ne deiecit quidẽ, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntẽ leniter diuinæ manus usus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & uitam mihi non tantùm dedit, sed etiam petiit. Viderit qualẽ uolet esse, æstimet causam meã, uel iusticia eius bonã perspiciet, uel clementia faciet: utrũq; in æquo mihi eius beneficiũ erit, siue innocẽtẽ me scierit esse, siue uoluerit. Interim magnũ miseriarũ mearũ solatiũ est, uidere misericordiã eius totũ orbẽ peruagantẽ: q̃ quũ ex ipso angulo, in quo ego defixus sum, cõplures multorũ iam annorũ ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, nõ uereor ne me unum transeat. Ipse autem optimè nouit tempus, quo cuiq; debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O' felicem clementiam tuam Cæsar: quæ efficit, ut quietiorem sub te agant uitam exules, quàm nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium nauium conspectum pauent. Per te habent, ut fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. 33.

HIc itaq; princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno uulneri maiora adhibuit remedia, iam te omni confirmauit modo, iam omnia exempla quibus ad animi æquitatem cõpellereris, tenacissima memoria retulit: iam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has

allo-

alloquendi partes occupauerit: aliud habebunt hoc dicente pondus uerba, uelut ab oraculo emissa, omnem uim doloris tui diuina eius contundet autoritas. Hunc itaque tibi puta dicere. Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. ¶ Transibo exempla uulgaria: quæ etiam si minora, tamen mira sunt. Ad fastos te & annales perducam publicos: uides omnes has imagines, quæ impleuêre Cæsareum atrium, nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est; nemo non ex istis in ornamentum seculorum refulgentibus uiris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam *Scipionem* Africanũ, cui mors fratris in exilio nunciata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato. Et quàm patiens iuris & æqui pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die quo Scipio Africanus uiatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit: tam magno tamen fratrẽ desiderauit hic animo, q̃ defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno penè eodemq; tempore spectauit patris triumphum, duorumq; fratrum funera: adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suę, super ipsum Pauli triumphum concedentis subitam uastitatem, quanto debuit ferre uir in hoc natus, ne urbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. 34.

QVid referam duorum *Lucullorum* diremptã morte cõcordiam? ¶ Quid *Pompeios*? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, ut una deniq; conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primùm sorori superstes, cuius morte optimè cohærentis Romanæ pacis uincula resoluta sunt. Idemq; uixit superstes optimo fratri: quẽ fortuna in hoc erexerat, ne minus altè eum deiiceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamẽ casum Sextus Pompeius non tantùm dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia undique exempla separatorum morte fratrum succurrunt: imò contrà uix ulla unquam horum paria conspecta sunt unà senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. ¶ Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, ut fortunam ulli queratur luctum intulisse: quam sciet etiã Cæsarum lachrymas concupisse. *Diuus Augustus* amisit Octauiam sororem charissimam: & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cœlum destinauerat: imò uerò idem omni genere orbitatis uexatus, sororis filium successioni prẹparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: nunc tot tantosque luctus cepit rerum omnium pacatissimum eius pectus: ui-

ctorq;

ctorq; diuus Augustus non gentium tantummodo externarum,sed etiam dolorum fuit ¶ *Caius Cæsar*, diui Augusti auunculi mei nepos,circa primos iuuentutis suæ annos Lucium fratrem charissimũ sibi,princeps iuuentutis principem eiusdem iuuẽtutis amisit in apparatu Parthici belli,& grauiore multo animi uulnere quàm postea corporis ictus est:quod utrumq; piissimè idem & fortissimè tulit. ¶ *Cæsar* patruus meus,Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quàm ipse erat fratrem,intima Germaniæ recludentem,& gentes ferocissimas Romano subiiciẽtem imperio, in complexu & osculis suis amisit:modum tamen lugendi non sibi tantùm,sed etiã aliis fecit:ac totum exercitum,non solùm mœstum,sed etiam attonitum,corpus Drusi sui sibi uendicantem, ad morẽ Romani luctus redegit:iudicauitq; non militandi tantùm disciplinam esse seruandam,sed etiam dolendi.Non potuisset ille lachrymas alienas compescere,nisi prius pressisset suas.

CAP. 35.

MArcus Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo uictus est,tunc cùm Rempub.constitueret,& triũuirali potestate prẹditus,nihil supra se uideret,exceptis uerò duob. collegis omnia infra se cerneret,fratrẽ interfectũ audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis. Eo ipso tẽpore quo Marcus Antonius ciuiũ suorũ uitæ sedebat mortisq; arbiter,M.Antonij frater duci iubebatur ad suppliciũ.Tulit hoc tamen tã triste uulnus eadẽ magnitudine animi Marcus Antonius, qua omnia alia aduersa tolerauerat:& hoc fuit ei lugere,uiginti legionũ sanguine fratri parentare. ¶ Sed ut omnia alia exempla prætereã,ut in me quoq; ipso alia taceam funera,bis me fraterno luctu fortuna aggressa est,bis intellexit lædi me posse,uinci non posse.Amisi Germanicum fratrẽ: quẽ quomodo amauerim,intelligit profectò quisquis cogitat,quo modo suos fratres,pij fratres ament. Sic tamẽ affectum meum rexi, ut nec relinquerẽ quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in principe.Hæc ergo puta tibi parentẽ publicum referre exempla, eundem ostendere quàm nihil sacrum intactumq; sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos paritura. Nemo itaq; miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri,aut iniquè.Potest enim hæc aduersus priuatas domos ullam æquitatem nosse,aut ullam modestiam, cuius implacabilis sæuitia, totiens ipsa funestauit puluinaria? Faciamus licet illi conuicia,non nostro tantùm ore,sed etiã publico:nõ tamẽ mutabitur:aduersus omnes se preces,omnesq; ceremonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit,nihil inausum sibi reliquit:nihil intactum relinquet.Ibit uiolentior per omnia, sicut semper est solita: eas quoq; domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas per templa aditur,& atram laureatis foribus inducere uestem.

CAP. 36.

HOc unum obtineamus ab illa uotis ac precibus publicis, si nõdum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacratum uelit. Discat ab illo clementiam, atq; à mitissimo omniũ principe mitis fieri. Debes itaq; omnes intueri eos, quos paulo antè retuli, aut ascitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunã, ad te quoq; porrigentem manus: quas ne ab eis quidẽ per quos uiuimus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatẽ in perferendis & euincendis doloribus, & in quantũ modò hominis est, per diuina ire uestigia. Quãuis in aliis rebus dignitatũ magna discrimina sint, uirtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modò dignum se illa iudicat. Optimè certè illos imitaberis, qui cùm indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc uno se cęteris exęquari hominibus non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt, tulerũtq; nec nimis acerbè & asperè quod acciderat, nec molliter & effœminatè. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, nõ est uiri. Non possum tamen, cùm omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitium opprobriumq; humani generis ædidit, à quo imperium euersum, adustum funditus, principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quàm gaudere principaliter posset, conspectum, conuersationemq; ciuium suorum profugit, exequiisq; sororis suæ non interfuit, iusta sorori non p̃stitit, sed in Albano suo secessit, ac foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Proh pudor imperij, principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modò barbam capillumq; submittens, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus utrum lugeri uellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem intemperie animi aduersarum rerũ ictus ferebat, qua secũdarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano uiro, luctum suum aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris fœditate iritare, aut alienis malis oblectare, minimè humano solatio. Tibi uerò nihil ex consuetudine mutandum tua. Quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ optimè & felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem, eademq; & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP.

CAP. 37.

Nunc itaque te studiis tuis immerge acrius, nunc illa tibi uelut munimenta animi circumda, nec ex ulla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monimento tuorum. Hoc enim unum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat uetustas. Cætera, quæ per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagaruntlongam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca, & melius illum diutino semper consecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis. ¶ Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi nunc agi apud te causa eius non potest (omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, inuita sunt:) tunc tamen erit agenda, cùm primùm æquiorē te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit quibus redimat. Deniq; ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidē eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere. Sed aliò ista uires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. Aliquid enim à nobis natura exigit, plus uanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mœreas, exigā. Et scio inueniri quosdam duræ magis quàm fortis prudentiæ uiros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi uerò uidentur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin extudisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad cōfessionem eos ueri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id unum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. Nam ut quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum ulli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & pię mentis est, nec emotæ. Fluant lachrymæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, ut & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi uelis occurrere, ut illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis quàm flebilem feceris. Naturale est enim, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristicia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiā, in exequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibimetipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisq; sperari potuerit. Quid

enim de illo non tutò ſponderi fratre poſſet? Hæc, utcunq; potui, longo iam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui: quæ ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori uidebuntur, cogita quàm non facilè Latina ei uerba homini ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus grauisq; fremitus circumſonat.

LVCII ANNAEI SENECAE AD MARTIAM DE CONSOLATIONE Liber Vnus.

CAP. I. *Conſolatur Martiam lugentem mortem Metillij filij: idq; partim exemplis, partim uariis argumentis propoſitis facit.*

NISI te, Martia, ſcirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à cęteris uitiis receſſiſſe, & mores tuos uelut antiquum aliquod exemplar aſpici, non auderem obuiam ire dolori tuo, cui uiri quoque libenter hærent & incumbunt. Nec ſpem concepiſſem, tam iniquo tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioſo crimine, poſſe me efficere, ut fortunam tuam abſolueres. Fiduciam mihi dedit exploratū iam robur animi, & magno experimento approbata uirtus tua. Non eſt ignotum, qualem te in perſona patris tui geſſeris: quem non minus quàm liberos dilexiſti: excepto eo, quòd non optabas ſuperſtitem, nec ſcio an & optaueris. Permittit enim ſibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras inhibuiſti. Poſtquam tibi aperuit inter Seianos ſatellites illam unā patriæ ſeruitutis fugam, non fauiſti conſilio eius, ſed dediſti manus uicta, fudiſtiq; lachrymas palàm, & gemitus deuoraſti, non tamen hilari fronte texiſti: & hoc illo ſeculo, quo magna pietas erat, nihil impiè facere. Vt uerò aliquem ſpiritum mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo ſumptum erat ſuppliciū, in uſum hominū reduxiſti, & à uera uindicaſti morte, ac reſtituiſti in publica monumenta libros, quos uir ille fortiſſimus ſanguine ſuo ſcripſerat. Optimè meruiſti de Romanis ſtudiis, magna illorū pars arſerat: optimè de poſteris, ad quos ueniet incorrupta rerū fides, autori ſuo magno imputata: optimè de ipſo, cuius uiget uigebitq; memoria, quamdiu fuerit in precio Romana noſci, quamdiu quiſquā erit, qui reuerti uelit ad acta maiorū, quādiu quiſquā erit, qui uelit ſcire quid ſit uir Romanus, q ſubactis iam ceruicibus omniū, & ad Seianianū iugum adactis, indomitus ſit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnū mehercule detrimentū R. P. ceperat, ſi illū ob dictas partes pulcherrimas in obliuionē coniectum, in eloquentiā & libertatē non eruiſſes. Legitur, floret, in manus hominū in pectora receptus, uetuſtatē nullam timet. At illorum

carnificum citò scelera, quib. solis memoriam meruerunt, tacebuntur? Hæc magnitudo animi tui uetuit me ad sexū tuum respicere: uetuit ad uultum, quē tot annorū continua iusticia, ut semel obduxit, tenet. Et uide q̄ non surrepā tibi, nec fucum facere affectib. tuis cogitem. Antiqua mala in memoriā reduxi: & uis scire hāc quoq; plagam esse sanandā, ostendi tibi æquè magni uulneris cicatricē. Alij itaq; molliter agant, & blandiantur: ego confligere cū tuo mœrore cōstitui, & defessos exhaustosq; oculos, si uerum audire uis, magis iam ex consuetudine quàm ex desiderio fluentes continebo: si fieri potuerit, fauente te, remediis tuis: sin minus, uel inuita, teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitē fecisti. Quis enim erit finis? Omnia in superuacuū tentata sunt. Fatigatæ allocutiones amicorū, autoritates magnorū & affiniū tibi uirorum: studia, hereditarium & paternū bonum, surdas aures irrito, ac uix ad breuē occupationē proficiente solatio transeunt. Istud idē remedium naturale temporis, quod maximas ęrumnas cōponit, in te unà uim suam perdidit: tertius iam præteriit annus, cùm interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat se, & corroborat quotidie luctus, & iam sibi ius mora fecit, eoq; adductus est, ut putet turpe desinere. QVEMADMODVM omnia uitia penitùs insidūt, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc tristia & misera, & in se sæuientia, ipsa nouissimè acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi, praua uoluptas dolor. Cupissem itaq; primis temporibus ad istam curationem accedere, leuiore medicina fuisset oriens adhuc restringenda mali uis: uehementius contra inueterata pugnandum est. Nam uulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & uruntur, & in altum reuocātur, & digitos scrutantium recipiūnt, ubi corrupta in malum ulcus se uerterunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem. Frangendus est.

CAP. 2.

SCio, à præceptis incipere omnes qui monere aliquē uolunt, & in exēplis desinere. Mutari hūc interim ordinē expedit. Aliter enim cum alio agendū est. Quosdā ratio ducit: quibusdā nomina clara opponenda sunt, & autoritas, quę liberū non relinquat animū ad speciosa stupendi. Duo tibi ponā ante oculos maxima & sexus tui, & seculi nostri exēpla: alterius fœminæ, quæ se tradidit ferendā dolori: alterius quæ pari affecta casu, maiore damno, non tamē dedit longū in se malis suis dominiū, sed citò animū in sedē suā reposuit. *Octauia* & *Liuia*, altera soror Augusti, altera uxor, amiserūt filios iuuenes, utraq; spe futuri principis certa. Octauia Marcellū, cui & auunculus & socer incūbere cœperat, in quē onus imperij reclinaret, adolescentē animo alacrem, ingenio impotentē, sed & frugalitatis cōtinentięq;, in illis aut annis aut opibus nō mediocriter admiran-

dæ, patientem laboris, uoluptatibus alienũ, quantũcunq; imponere illi auunculus, & (ut ita dicam) inædificare uoluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamẽta. Nullũ finem per omne uitæ suæ tempus flendi gemendiq; fecit. Nec ullas admisit uoces, salutare aliquid afferentes. Nec auocari quidem se passa est, intenta in unã rem, & toto animo affixa. Talis per omnẽ uitam fuit, qualis in funere: non dico ex luctu tanto consurgere, sed alleuari recusans; secundã orbitatẽ iudicans, lachrymas omittere. Nullã habere imaginẽ filij charissimi uoluit, nullã sibi fieri de illo mentionem. Oderat oẽs matres, & in Liuiã maximè furebat: quia uidebatur ad illius filiũ transisse, sibi ꝓmissa felicitas, tenebris & solitudini familiarissima. Ne ad fratrẽ quidẽ respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ cõposita, aliosq́, studiorũ honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatiũ clausit, à solennib. officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circũlucentẽ fortunã exosa, defodit se & abdidit. Assidentib. liberis nepotibus lugubrẽ uestẽ nõ deposuit, nõ sine contumelia omniũ suorum, quibus saluis orba sibi uidebatur.

CAP. 3.

Diua Liuia amiserat filium Drusum, magnum futurũ principẽ, iam magnum ducẽ. Intrauerat ipse penitùs Germaniã, & ibi signa Romani fixerunt, ubi uix ullos esse Romanos notũ erat. In expeditione uictor decesserat, ipsis illum hostib. ægrum cũ ueneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audientib. Accedebat ad hanc mortẽ, quã ille pro Repub. obierat, ingens ciuiũ prouinciarumq́;, & totius Italiæ multitudo: per quã effusis in officiũ lugubre municipiis, coloniisq́;, usq; in urbẽ ductũ erat funus triũpho simillimũ. Nõ licuerat matri, ut filij oscula, gratumq́; extremi sermonẽ oris hauriret, longo itinere reliquias Drusi sui ꝓsecutæ, tot per omnẽ Italiam ardentib. rogis, quasi totiens illũ amitteret iritare? Vt primùm tamẽ intulit tumulo, simul & illũ, & dolorẽ suum posuit: nec plus doluit q̃ aut honestũ erat, aut Cæsare, aut æquo maius. Non desiit itaq; Drusi sui celebrare nomẽ, ubiq; illũ sibi priuatim publiceq; repræsentare, & libẽtissimè de illo loqui, de illo audire: cùm memoriã alterius nemo posset retinere & frequentare, quin illã tristem sibi redderet. Elige itaq;, utrũ exemplũ putas probabilius: si illud prius sequi uis, eximis te numero uiuorũ. Auersaberis & alienos liberos & tuos, ipsumq́; desiderabis triste matrib. agmen occurrere. Voluptates honestas permissas, tanquã parũ decoras fortunæ tuæ reiiciens, inuisam habebis lucẽ: & ætati tuæ, ꝙ non præcipitet te quàm primùm, & finiat infestissima eris. Quod turpissimũ effrænissimumq́; est animo tuo, in meliore noto parte, ostẽdes te uiuere nolle, mori nõ posse. Si ad hoc maximũ fœminæ exemplũ applicueris, moderatius ac mitius eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malũ, est amẽtia, pœnas à se illicitas exigere,

& mala sua augere? Quam in omni uita seruasti, morum probitatē & uerecundiam, in hac quoq; re præstabis. Est enim quædam & dolendi modestia: illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansq; facies, meliore pones loco, si matri suę qualis uiuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrit.

CAP. 4.

NEc te ad fortiora ducam pręcepta, ut humana ferre inhumano iubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem. Ad arbitrum tecum ueniam. Hoc inter nos quæretur, utrū magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quā familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplū. Illa te ad suū consiliū uocat: illa in primo furore, cùm maximè impatientes ferocesq; sunt miserię, se cōsolandā Areo philosopho uiri sui præbuit: & multum eam rem profuisse sibi cōfessa est: plus q̃ populum Romanum, quē nolebat tristem tristicia sua facere: plus quàm Augustū, qui sub ducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorū inclinandus erat: plus quàm Tiberiū filiū, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defleto gentib. funere, nihil sibi nisi numerū deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis suæ custodem. Diligentissimā usq; in hunc diem Liuia (quantū quidem ego sciam, assiduus uiri tui comes, cui non tantùm quæ in publicū emittuntur, nota sunt, sed omnes, quoq; secretiores animorū uestrorū motus) dedisti operam ne quid esset, qđ in te quisquā reprehenderet. Nec id in maioribus modò obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famā liberrimā principū iudicē, uelles ignoscere. Nec quicquā pulchrius existimo in fastigio collocatis, q̃ multarū rerum ueniā dare, nullius petere. Seruandus itaq; tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliter ue factum uelis.

CAP. 5.

DEinde rogo atq; obsecro ne te difficilem amicis, & intractabilem pręstes. Non est enim quòd ignores, omnes hos nescire, utrum aliquid loquantur, coram te de Druso, an nihil, ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriā, aut mentio tibi: cùm secedimus, & in unum conuenimus, facta eius dictaq; quanto meruit suspectu celebramus, coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaq, maxima uoluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin uel impendio uitæ, si potestas detur, in æuū omne sis prorogatura: quare patere, imò accerse sermones, quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen memoriāq; filij tui: nec hoc graue duxeris, cęterorū more, qui in eiusmodi casib. partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alterā partem, & oblita meliorum, fortunā tuam, quà deterior est, aspicis. Non conuertis te ad cōuictus filij tui, occursusq; iucundos, non ad pueriles dulcesq; blandicias, non ad incrementa studiorum. Vltimam illam faciem rerum premis. Illi tā-

quam ipsa per se parum horrida sit, quicquid potes cōgeris. Ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimā uideri.

CAP. 6.

SImul uerò cogita, non esse magni animi, se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu uita procedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & obsequens uentus ostendit. Aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, imò contrà fige stabilem gradum: & quicquid onerū suprà cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu cōtenta. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quàm æquo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit & amisso nepotes. Tuum illic Martia negocium actum, tibi Arius assedit. & mutata persona consolatus est. Sed puta, Martia, ereptum tibi amplius quàm unquam ulla mater amiserit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata uincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies, noctē sine somno tristicia consumat, ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciē impetus fiat: atq; sese omni genere sæuitię, pfectu- rus mœror exerceat. Sed si nullis plāctib. defuncta reuocātur, si fors immota, & in æternū fixa, nulla mseria mutatur, & mors tenet quicqd abstulit, desinat dolor q perit. Quare regam' nos, nec ista uis trāsuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluct' eripuit, q fluctuantia uela deseruit, pmisit tēpestati nauē. At ille uel in naufragio laudādus, quē obruit mare clauum tenentē & obnoxiū.

CAP. 7.

AT enim naturale desiderium suorum est. Quis negat, quamdiu modicum est: nam in discessu non solùm amissione charissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoq; animorum cōtractio. Sed plus est quod opinio adiicit, quàm quod natura imperauit. Aspice mutorum animalium quàm concitata sunt desideria, & tamen quàm breuia. Vaccarum uno die alteroúe mugitus auditur. Nec diutius equarū uagus ille amensq; discursus est. Feræ cùm uestigia catulorum consectatæ sunt, & syluas peruagatæ, cùm sæpe ad cubilia expilatæ redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentū tamē quietæ, uolatus suos repetunt. Nec ulli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo: nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse naturale luctibus frangi, primùm magis fœminas quàm uiros, magis barbaros quam placidos eruditęq; gētis homines, magis indoctos q̄ doctos, eadem orbitas uulnerat: atqui ea q̄ à natura uim acceperunt, eandē in omnib. seruāt. Apparet non esse naturale, qd' uariū est. Ignis omnes ætates, omniū urbiū ciues, tā uiros q̄ fœminas, quia naturaliter, uret: ferrū in omni corpore exhibebit secandi potentiā. Quare? quia uires illi à natura datæ sunt,

quæ

quæ nihil impium constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientemq; reddit præsumpta opinio de non timēdis terribilibus.

CAP. 8.

DEinde qđ naturale est, non decrescit mora. Dolorē dies cōsumit, licet contumacissimū, quotidie insurgentē, & cōtra remedia efferuescentē, tamen illum efficacissimū mitigandæ ferociæ tēpus eneruat. Manet quidē tibi, Martia, etiamnū ingens tristicia, & iā uidetur duxisse callum, nō illa concitata, qualis in illo fuit, sed pertinax & obstinata. Tamē hāc quoq; ętas tibi minutatim eximet: quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nūc teipsa custodis. Multū aūt interest, utrū tibi ꝑmittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morū tuorū elegātię cōuenit, finē luctus potius facere, q̃ expectare: nec illum operiri diem quo te inuita dolor desinat: ipsa illi renūcia.

CAP. 9.

VNde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id nō fit naturę iussu? qꝛ nihil nobis mali, antequā eueniat, proponimus, sed ut immunes ipsi, & aliud & pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exequiæ, de morte non cogitamus: tot acerba funera, nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternæ hæreditatis successionem animo agitamus. Tot diuitum subita paupertas in oculos incidit, & nobis nunquam in mentem uenit, nostras quoque opes æquè in lubrico positas. Necesse est itaq; magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo antè prouisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerūt, circa te uibrasse? uelut murū aliquē, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensu, inermis adeas, expecta uulnus, & illa supernè uolantia cum sagittis pilisq; saxa, puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligētem opprimes. Scio quid pares: alium percussisti, me petisti. Quis unquā res suas quasi periturus aspexit? Quis unquam nostrùm de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur ut de suis cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurū, quod multis scis posse fieri, quod multis uides euenisse? Egregium uersum & dignum audiui, est enim è populo:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Terror decipit. Hic effœminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos posse præuidimus. Aufert uim præsentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. 10.

QVicquid eſt hoc, Martia, quod circa nos ex aduẽtitio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & excluſorum cliẽtium turba, referta ueſtibula, clara, nobilis, aut formoſa coniunx, cæteraq́; ex incerta & mobili ſorte pendentia: alieni commodatiq; apparatus ſunt, nihil horum dono datur: collatitiis, & ad dominos redituris inſtrumentis ſcena adornatur. Alia ex his primo die, alia ſecũdo referentur: pauca uſq; ad finem perſeuerabũt. Ita non eſt ꝙ nos ſuſpiciamus, tanquã inter noſtra poſiti: mutuò accepimus. Vſus fructus noſter eſt, cuius tẽpora ille arbiter muneris ſui tẽperat. Nos oportet in prõptu habere, quæ in certũ diẽ data ſunt, & appellatas ſine querela reddere. *Peßimi eſt debitoris, creditori facere conuicium.* Omnes ergo noſtros, & quos ſuperſtites lege naſcendi optamus, & quos præcedere iuſtiſſimũ ipſorũ uotũ eſt, ſic amare debemus, tanquã nihil nobis de perpetuitate, imò nihil de diuturnitate eorum promiſſum ſit. Sæpe admonendus eſt animus metuere ut receſſura, imò tanquam recedentia: quicquid à fortuna datum eſt, tanquam extemplò abiturum poſſideat. Rapite ex liberis uoluptates, fruẽdos uos inuicem liberis date & ſine dilatione omne gaudium haurite. Nihil de hodierna die ꝓmittitur. Nimis magnã aduocationẽ dedi. Nihil de hac hora: feſtinandũ eſt. Inſtat à tergo mors: iã deficiet iſte comitatus. Iã contubernia iſta ſublato clamore ſoluentur. Rapina rerũ omniũ eſt (Miſeri neſcitis) & fuga uiuere. Si mortuũ tibi filium doles, eius tẽporis quo natus eſt, crimen eſt. Mors enim illi naſcenti determinata: & in hanc legẽ datus, hoc fatũ ab utero ſtatim proſequebatur. In regnũ fortunæ, & quidẽ durũ atq; inuictũ peruenimus, illius arbitrio digna atq; indigna paſſuri: corporibus noſtris impotẽter, cõtumelioſè, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, uel in pœnã admotis, uel incertis: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenã qdẽ aut littus explodet, ſed in alicuius uentrẽ immenſæ beluæ detrudet. Alios morborũ uariis generibus emaceratos, diu inter uitam mortẽq; detinebit: ut uaria & libidinoſa, mancipiorumq́; ſuorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus eſt partes deflere? Tota uita flebilis eſt. Vrgebunt noua incommoda, priuſquam ueteribus ſatisfeceris. Moderandus eſt itaq; uobis animus ad hæc maximè quæ immoderatè fertis, & in metus, & in dolores humanum pectus diſpenſandum.

CAP. 11.

QVæ demum iſta tuæ publicæq; conditionis obliuio eſt? Mortalis nata es, mortales peperiſti putre ipſa fluidũq; corpus, & caſib. morbiſq; repetita, ſperaſti tã imbecilla materia ſolida & æterna geſtaſſe? Deceſſit filius tuus, id eſt, decurrit ad hũc finẽ, ad quẽ, q̃ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis iſta q̃ in foro litigat, in theatris deſidet, in tẽplis precatur turba, nõ diſpari gradu uadit. Et q̃

diligis, ueneraris, & quæ despicis, unus exęquabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis ascripta uox, γνῶθι σεαυτόν. Quid est homo? quodlibet quassum uas, & quodlibet fragile, iactatu, nō tempestate magna, ut dissiperis, est opus. Vbicunq; arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillū corpus, & fragile, nudū, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnē fortunæ contumeliā proiectū: cùm bene lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulū, cuiuslibet uictima, ex infirmis fluidisq; contextū, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus & laboris impatiens: ipso rursus situ & ocio iturū in tabem, alimenta metuens sua, quorū modum inopia rumpit. Anxię soliciteq; tutelæ, precarij spiritus, & malè inhærentis, qua parū repentinū audiet, ex improuiso sonus aurib⁹ grauis excutit. Soli semper sibi nutrimentum uitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem unius, qua singulis opus est. Numquid enim ut cóncidat res, magni momenti est? Odor illi saporq;, & lassitudo, & uigilia, & humor, & cibus, & sine quibus uiuere nō potest, mortifera sunt. Quocunq; se mouet, infirmitatis suæ statim consciū, non omne cœlum ferens, aquarū nouitatibus, flatuq; nō familiaris auræ, & tenuissimis causis atq; offensionibus morbidū, putre, cassum, à fletu uitā auspicatum: cæterùm quantos tumultus hoc tam contemptū animal mouet, in quantas cogitationes oblitū conditionis suæ uenit. Immortalia æterna uolutat animo, & in nepotes pronepotesq; disponit: cùm interim longa conantem eum mors opprimit, & hoc quod senectus uocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP 12.

DOlor tuus, ô Martia, si modò illi ulla ratio est, utrū sua spectat incōmoda, an eius qui decessit? Vtrum te amisso filio mouet, quòd nullas ex illo uoluptates cepisti, an quòd maiores, si diu uixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum. Minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij læticiæq; perceperant. Si confessa fueris percepisse magnas uoluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt .n. satis magni fructus laborū tuorum ex ipsa educatione: nisi fortè hi qui catulos auesq;, & friuola animorū oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua uoluptate ex uisu tactuq;, & blanda adulatione mutorum, liberos nutrientibus nō ipsa fructus educatione acquiritur. Licet itaq; tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudētia quæsierit sua: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, non maior. Melius tamē tecū actum est, quàm si omnino nō contigisset. Quoniā si ponatur electio, utrū satius sit non diu felicē esse, an nunquā: est melius, discessura nobis bona, quā nulla contingere. Vtrum'ne malles degenerē aliquem, & numerū tantùm nomenq; filij expleturum

turũ habuisse, an tãtæ indolis, quãtæ tuus fuit? Iuuenis citò prudẽs, citò pius, citò maritus, citò pater, citò omnis officij curiosus, citò sacerdos, omnia tàm præpropera. Nulli ferè & magna bona & diuturna contingũt. Non durat, nec ad ultimũ exit, nisi lenta felicitas. Filiũ tibi dij immortales non diu daturi. Statim tibi talẽ dederunt, qualis diu effici potest. Nec illud dicere quidẽ potes, electã te à dijs, cui frui nõ liceret filio. Circũfer per omnẽ notorũ & ignotorũ frequentiã oculos, occurrent passim tibi maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. Ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto ut nostrorũ funerũ leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circunspice, inquã, omnes: nullam miseram nominabis domũ, quæ nõ inueniat in miseriore solatiũ. Non, mehercule, tam malè de moribus sentio tuis, ut putem posse te leuius pati casum tuũ, si tibi ingentẽ numerum lugentium produxero. Maleuoli solatij genus est, turba miserorũ. Quosdam tamen referã: non ut scias hoc solere hominibus accidere (ridiculũ est enim, mortalitatis exẽpla colligere) sed ut scias fuisse multos qui lenierũt aspera, ferendo placidè. A' felicissimo incipiã. ¶ *Lucius Sylla* filium amisit: nec ea res aut maliciã eius & acerrimã uirtutẽ in hostes ciuesq; contulit: aut effecit, ut cognomẽ illud usurpasse saluo uideretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominũ ueritus, quibus malè nimis secundæ res constant: nec inuidiã deorũ, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondũ iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerat: at inimici fatebuntur, benè illũ arma sumpsisse, benè posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximũ malũ, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illũ patrẽ, qui in ipso sacrificio nũciata filij morte tibicinẽ tantùm tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cætera ritè perfecit.

CAP. 13.

Puluillus hoc fecit Pontifex, cui postẽ tenenti, & Capitolium dedicanti mors filij nunciata est: quã ille exaudisse dissimulans, & solennia Pontificalis carminis uerba concepit, gemitu nõ interrumpente precationẽ, & ad filij sui nomẽ, Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquẽ finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione nõ abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidẽ destitit. Idẽ tamen ut redijt domũ, & impleuit oculos, & aliquas uoces flebiles misit: & peractis, quæ mos erat prestare defunctis, ad Capitoliũ hilari redijt uultu. ¶ *Paulus* circa illos nobilissimi triumphi dies, quo uictũ ante currũ egit Persem, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionẽ dedit, quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cùm inter cõmodatos Scipio fuisset? Non sine motu uacuũ Pauli currũ pop. Rom. aspexit. Concionatus est tamẽ, & egit dijs gratias.

quòd

compos uoti factus esset. Precatū enim se, ut si quid ob ingentem uictoriā inuidiæ dandū esset, id suo potius q̃ publico dāno lueret. Vides quàm magno animo tulerit, orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atq; auxilia perdidit. Non contigit tamen tristem Paulum Persæ uidere.

CAP. 14.

QVid nūc te per innūmerabilia magnorū uirorum exēpla ducā, & quærā miseros: quasi nō difficilius sit, inuenire felices? Quota quæq; domus usq; ad exitū omnib. partib. suis cōstitit, in qua nō aliquid turbatū sit? Vnumquēq; animo occupa: & ex eo magistratu cita Luciū, si uis, Bibulum, & C. Cęsarē: uidebis inter collegas & inimicissimos cōcordem fortunam. *Lucij Bibuli*, melioris quā fortioris uiri, duo simul filij interfecti sunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipsa orbitate, autor eius, digna res lachrymis esset. Bibulus tamen, qui toto honoris sui anno ob inuidiam collegæ domi latuerat, postero die quàm geminum funus renunciatum est, processit ad solita in publicum officia. Quid minus potest quàm unum diē duob. filiis dare? Tam citò liberorum luctum finiuit, qui cōsulatum anno luxerat. ¶*C. Cæsar* cùm Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam cōtinere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, nō æquo laturus animo quenquam alium esse in Repub. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi uidebantur, cùm in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obijt munia, & tam citò dolorem uicit, quàm omnia solebat.

CAP. 15.

QVid aliorū tibi funera Cæsarū referam? quos in hoc mihi interim uidetur uiolare fortuna, ut sic quoq; generi humano prosint: ostēdens, ne eos quidē qui diis geniti deosq; genituri dicant, sic suā fortunam in potestate habere, quēadmodum alienā. ¶*Diuus Augustus* amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarū turba, adoptatione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter tanquā eius iam res agebat, cuius quàm maximè intererat, de diis neminem queri. ¶*Tib. Cæsar* & quē genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamē pro rostris laudauit filium, stetitq; in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo uelamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente pop. Rom. non flexit uultum: experiēdum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter possit suos perdere. Vidésne quāta copia uirorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimq; congesta erant? Sed uide ut in orbem ista tempestas, & sine delectu uastat omnia, agitque ut sua. Iube singulos conferre rationem: nulli contigit impunè nasci.

CAP. 16.

CAP. 16.

Scio quid dicas: Oblitus es fœminã te cõsolari, uirorũ refers exempla. Quis enim dixerit naturã malignè cũ mulierib. ingenuis egisse, & uirtutes illarũ in arctũ retraxisse? Par illis, mihi crede, uigor, par ad honesta libera facultas, laborẽ dolorẽq; ex æquo (si cõsuevere) patiũtur. In qua istud urbe, dij boni, loquimur, in qua regẽ Romanis capitib. Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatẽ debemus, *Lucretiæ* Brutũ. In qua *Clœliam* contẽpto hoste & flumine, ob insignẽ audaciã tantũ non in uiros trãscripsimus. Equestri insidens statuę in sacra uia celeberrimo loco Clœlia, exprobrat iuuenib. nostris puluinũ ascẽdentib. in ea illos urbe sic ingredi, in qua etiã fœminas equo donauim⁹. Quòd tibi si uis exẽpla referri fœminarũ, quæ suos fortiter desiderauerũt, nõ hostiatim quærã. Ex una tibi familia duas *Cornelias* dabo. Primã Scipionis filiã, Gracchorũ matrẽ, duodecim illa part⁹, totidẽ funerib. recognouit: & de cæteris facile est, quos nec æditos, nec amissos ciuitas sensit. T. Gracchũ, & C. quos etiã qui bonos uiros negauerit, magnos fatebitur, & occisos uidit & insepultos: consolantib. tamen miserãq; dicentib. *Nunquã, inquit, non felicem me dicã, quæ Gracchos peperi.* Cornelia Liuiũ Drusum, clarissimũ iuuenẽ, illustris ingenij, uadentẽ per Gracchorũ uestigia, imperfectis tot rogationib. intra penates interemptum suos amiserat, incerto cędis autore: tamẽ & acerbam mortẽ filij, & inultã tam magno animo tulit, quàm ipse leges tulerat. Iam cũ fortuna in gratiam, Martia, reuerteris, si tela quæ in Scipiones, Scipionũq; matres ac filios egit, quibus Cęsares petiit, ne à te quidem cõtinuit. Plena & infesta uariis casibus uita est: à quib. nulli longa pax, uix inducię sunt. ¶ Quatuor liberos sustuleras, Martia. Nullum aũt frustra cadet telũ, quod in confertum agmen immissum est. Mirũ est, tantam turbam iam potuisse sine iniuria damnóue pręteruehi. At hoc iniquior fortuna fuit, ꝙ nõ tantũ filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex æquo cũ potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maximè luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias, similes patri: si malè fers, magna onera: si bene, magna solatia: in hoc te perduxit, ut illas cũ uideris, admonearis filij, nõ doloris. Agricola, euersis arborib. quas aut uẽtus radicitùs euulsit, aut cõtortus repẽtino impetu turbo perfregit, sobolem ex illis residuam fouit, & amissarum semina statim plantasq; disponit, & momento (nam ut in damna, ita ad incremẽta rapidum ueloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Mecilij filij tui filias in eius uicem substitue, & uacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, ut nihil magis placeat, quàm quod amissum est. Iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. Sed si æstimare uolueris, quàm tibi ualde fortuna, etiam cùm sęuierit, pepercerit, scies

te habere plus quàm solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

CAP. 17.

Hic illud quoq;, Martia, mouet me, si esset cuiq; pro morib. fortuna, nunquã mala bonos sequerẽtur: nũc uideo, exẽpto discrimine, & eodẽ modo malos bonosq; iactari. Graue est tamẽ, quẽ educaueris iuuenẽ, iam matri, iam patri præsidiũ ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanũ est. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut sperares, metueres, alios teq; inquietares, mortẽ & timeres, & optares, &, quod est pessimũ, nũquã scires cuius esses status. Si quis Syracusas petẽti diceret: Omnia incommoda, omnes uoluptates futuræ peregrinationis tuæ antè cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quę mirari possis: uidebis primũ ipsam insulã ab Italia angusto intercisam freto, quã continẽti quondã cohæsisse constat: subitũ illò mare irrupit, & Hesperiũ Siculo latus abscidit: deinde uidebis (licebit.n.tibi auidissimũ maris uerticẽ restringere) fretũ, illam fabulosam Charybdim dico, q̃ diu ab austro uacat, quietã, at si quis inde uẽtus spirauit, hiatu magno profundoq; nauigia sorbẽtem. Videbis celebratissimũ carminib. fontẽ Arethusam, nitidissimi ac perlucidissimi ad imũ stagni, gelidissimas aquas profundentẽ: siue illas ibi primũ nascẽtes inuenit, siue immersum terris flumen integrũ subter tot maria, & à confusione peioris unde seruatũ reddidit. Videbis portũ quietissimũ omniũ, quos aut natura posuit in tutelam clasiũ, aut adiuuit manus, sic tutũ, ut ne maximarũ quidem tẽpestatum locus furori sit. Videbis ubi Athenarũ potẽtia fracta, ubi tot milia captiuorũ, ille excisis in infinitã altitudinem saxis, Naulius carcer incluserat, & ipsam ingentẽ ciuitatẽ, & latius territoriũ quã multarũ urbiũ fines sint: tepidissima hyberna, & nullum diẽ sine interuentu solis: sed cũ omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas, hyberni cœli beneficia corrũpit. Erit Dionysius illic tyrãnus, libertatis, iustitię, legũ exitiũ, dominationis cupidus, etiã post Platonem, uitæ, etiã post exiliũ: alios uret, alios uerberabit, alios ob leuẽ offensam iubebit detrũcari, accerset ad libidinẽ mares fœminasq;, & inter fœdos regiæ intẽperantiæ greges parũ erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid absterrere. Proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denunciationẽ, si quis dixisset intrare se Syracusas uelle, satis'ne iustam querelam de ullo, nisi de se habere posset, qui nõ incidisset in illam, sed prudens sciensq; uenisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ quã proditor poterit. Non est quòd speres tantæ dignationis futuros, ut nemo tibi ꝓpter illos maledicere audeat. Propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, ut ipsis maledictum sit. Nihil uetat illos tibi suprema pręstare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignẽ posituram,

situra,uel puerum,uel iuuenem,uel senem.Nihil enim ad rem pertinēt anni:quoniā nullum nō acerbū funus est, quod parēs sequitur.

CAP. 18.

POst has leges propositas si liberos tollis, omni deos inuidia liberas,qui tibi nihil spoponderūt.Ad hāc imaginē agedū totius uitę introitū referamus. Syracusas uisere deliberāti tibi q̄cquid delectare poterat,quicquid offendere,exposui : puta nascenti me tibi uenire in consiliū,intratura es urbē diis hominibusq; cōmunem,omnia cōplexam,certis legib.æternisq; deuinctā,indefatigata cœlestiū officia uoluētem. Videbis illic innumerabiles stellas,miraberis uno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spacia signantē, annū in æstatem hyemēq; æqualiter diuidentē. Videbis nocturnā lunæ successionem à fraternis occursionib. lene remissumq; lumē mutuantē , & modò toto ore terris imminentē,accessionib.damnisq; mirabilem,semper proximæ dissimilem. Videbis quinq; sidera diuersas agētia uias,& in contrariū præcipiti mūdo nitētia:ex horū leuissimis motib. fortunæ populorū dependēt, & maxima ac minima proinde formant,prout ęquū iniquumúe sidus incessit.Miraberis cōiecta nubila,& cadētes aquas, & obliqua fulmina,& cœli fragorē. Cùm satiatos spectaculo supernorū in terram oculos deieceris,excipiet te alia forma rerū,aliterq; mirabilis. Hinc camporū in infinitū patentium fusa planicies. Hinc montium magnis & niualibus surgentiū iugis,erecti in sublime uertices,deiectus fluminū,& ex uno fonte in Orientem Occidentēq; defusi amnes,& summis cacuminibus nemora nutantia, & tantùm syluarum cum suis animalibus,auiumq; concentu dissono. Varij urbiū situs, & seclusæ nationes locorū difficultate,quarū alię se in erectos subtrahūt montes,aliæ ripis,lacu,uallibus,palude,circūfunduntur:adiuta cultu seges , & arbusta sine cultore fertilia,& riuorū leuis inter prata discursus,& amœni sinus,& littora in portum recedētia, sparsæ tot per uastum insulæ,quæ interuētu suo maria distinguūt. Quid lapidum gemmarūq; fulgor, & inter rapidorum torrentiū arenas, aurū interfluens,& in mediis terris,medioq; rursus mari nitentes igniū faces,& uinculum terrarū Oceanus , continuationē gentium triplici sinu scindens,& ingenti licētia exæstuās.Videbis his inquietis,& sine uēto fluctuantib.aquis immani,& fidem excedēti magnitudine terrētia animalia,quædā grauia & alieno se magisterio mouētia,quædā uelocia,cōcitatis perniciora remigiis , quædā haurientia undas, & magno prænau'gantiū periculo efflantia. Videbis hìc nauigia,quas non nouêre terras quærentia. Videbis nihil humanę audaciæ intentatū,erisq; ei spectatrix,& ipsa pars magna conantiū disces,docebisq; artes,alias quæ uitā instruant,alias quæ ornent,alias quæ regant.Sed istic erunt mille corporū & animorū pestes, & bella,& latrocinia,& uenena,& naufragia,& intemperies cœli,cor

porisq;

porisque, & chariſſimorum acerba deſideria, & mors incertum an per facinus, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid uelis: ut in illa uenias, per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, uelle te uiuere. Quid ni? imò puto ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo ut conuenit.

CAP. 19.

NEmo, *inquis*, *nos conſuluit*. Conſulti ſunt de nobis parẽtes noſtri: qui cũ conditionẽ uitę noſsẽt, in hãc nos ſuſtulerũt. Sed ut ad ſolatia ueniã, uideamus primũ quid curãdum ſit, deinde quẽadmodum. Mouet lugẽtem deſideriũ eius, quẽ dilexit: id per ſe tolerabile apparet. Abſentes.n.abfuturosq́; dum uiuerẽt, non flemus, quãuis omnis uſus illorum nobis & cõſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo quæ nos cruciat: & tãti quodq; malum eſt, quãti illud taxauimus. In noſtra poteſtate remediũ habemus. Iudicemus illos abeſſe, & noſmetipſi fallamus. Dimiſim⁹ illos: imò cõſecuturi præmiſimus. ¶Mouet & illud lugẽtem: *Non erit qui me defendat, qui contemptũ uindicet.* Vt minimè probabili, ſed uero ſolatio utar, In ciuitate noſtra plus gratiæ orbitas cõfert, quã eripit. Adeoq; ſenectutẽ ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potẽtiam ducit, ut quidã odia filiorũ ſimulent, & liberos ſeruẽt, & orbitatẽ manu faciãt. Scio quid dicas: Non mouẽt me detrimẽta mea. etenim nõ eſt dignus ſolatio, qui filiũ ſibi deceſſiſſe ſicut mãcipiũ moleſtè fert, cui quicquã in filio reſpicere præter ipſum uacat. Quid igitur te, Martia, mouet? Vtrum, ꝙ filius tuus deceſſit: an, ꝙ non diu uixit? Si ꝙ deceſſit, ſemper debuiſti dolere: ſemper.n.ſciſti moriturũ. Cogita, nullis defunctũ malis affici. Illa quæ nobis inferos faciũt terribiles, fabula eſt. Nullas ſcimus imminere mortuis tenebras, nec carcerẽ, nec flumina flagrãtia igne, nec obliuionis amnẽ, nec tribunalia, nec reos ullos in illa libertate tã laxa, iterũ tyrãnos. Luſerũt iſta poetæ, & uanis nos agitauẽre terroribus. Mors omniũ dolorũ & ſolutio eſt, & finis: ultra quã mala noſtra nõ exeũt, quæ nos in illam trãquillitatẽ, in qua antequã naſceremur iacuimus, reponit. Si mortuorũ aliquis miſeretur, & nõ natorum miſereatur. Mors nec bonũ nec malum eſt Id enim põt aut bonum aut malum eſſe, quod aliquid eſt: quod uerò ipſum nihil eſt, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaq; circa aliquã uerſant̃ materiã. Non põt id fortuna tenere, quod natura dimiſit: nec põt miſer eſſe, qui nullus eſt. Exceſſit filius tuus terminos, intra quos ſeruiit. Excepit illum magna & æterna pax: nõ paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per uoluptatẽ animos carpentis ſtimulis inceſſitur, nõ inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec ſuæ premitur, nec cõuiciis quidem ullis uerecũdæ aures uerberãtur, nulla publica clades cõſpicitur, nulla priuata, nõ ſolicitus futuri pendet ex euẽtu, ſemper in deteriora depẽdenti. Tandem ibi conſtitit, unde nil eum pellat, ubi nil teneat.

CAP. 20.

O Ignaros malorũ suorum, quib. non mors ut optimũ inuentum naturæ laudat: quæ siue felicitatẽ includit, siue calamitatẽ repellit, siue satietatẽ aut lassitudinẽ senis terminat, siue iuuenile æuũ, dum meliora sperãtur, in flore deducit, siue pueritiã ante duriores gradus reuocat, omnib. finis, multis remediũ, quibusdam uotũ, de nullis melius merita, quã de his ad quos uenit antequã inuocaret. Hæc seruitutẽ inuito domino remittit. Hæc captiuorũ cathenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperiũ impotẽs uetuerat. Hęc exulib. in patriã semper animũ oculosq; tẽdentib. ostẽdit, nihil interesse inter quos quisq; iaceat. Hęc ubi res fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos, aliũ alij donauit, exęquat omnia. Hæc est quæ nihil quicquã alieno fecit arbitrio. Hęc est in qua nemo humilitatẽ suã sensit. Hęc est quę nulli paruit. Hęc est, Martia, quã pater tuus concupiuit. Hęc est, inquã, quę efficit, ut nasci nõ sit suppliciũ: quæ efficit, ut nõ concidã aduersus minas casuũ, ut seruare animũ saluũ ac potentẽ sui possim. Habeo quod appellẽ. Video istic cruces nõ unius quidẽ generis, sed aliter ab aliis fabricatas: alij capite cõuersos in terrã suspẽdére, alij per obscœna stipitẽ egerũt, alij brachia patibulo explicuerũt. Video fidiculas, uideo uerbera: & mẽbris & singulis articulis singula docuerũt machinamẽta: & uideo mortẽ. Sũt isthic hostes cruẽti, ciues superbi. Sed uideo isthic & mortẽ. Non est molestum seruire, ubi si domini pertæsum est, licet uno gradu ad libertem trãsire: corã te iura uitæ beneficio mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quã multis diutius uixisse nocuerit. Sic Cn. Pompeium, decus istius firmamẽtumq; imperij, Neapolis fortuna abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio, fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in cõspectu suo cæsas: & ex illo prælio, in quo prima acies senatus fuit, quã infelices reliquiæ sunt, Imperatorẽ ipsum superfuisse: uidit Aegyptiũ carnificem, & sacrosanctũ uictoribus corpus satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset pœnitentiam salutis acturus. Quid enim erat turpius, quàm Pompeiũ uiuere beneficio regis? M. Cicero si eo tẽpore, quo Catilinæ sicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Republic. conseruator eius: si deniq; filiæ suę funus secutus fuisset, tũc felix mori potuit. Non uidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia uendentẽ: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, tantùm Catilinarum. M. Catonem si à Cypro, & hæreditatis regiæ dispensatione redeuntem mare deuorasset, uel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipẽdium, non'ne illi bene actum foret? hoc certè secum tulisset, neminem ausurum corã Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, uirum liberta-

bertati non suæ tantùm, sed publicæ natum, coegit Cæsarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit illi: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis citò periit & immatur⁹. Primũ puta illum superesse: comprehẽde quãtum plurimũ procedere homini licet: quantulum est; ad breuissimũ tempus editi citò cessuri loco. Veniẽti in pactũ hoc, prospicimus hospitiũ: de nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate cõuolui constat. Computa urbiũ secula, uidebis quàm non diu steterint etiam quæ uetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cũ populis, urbibusq;, & fluminib. & ambitu maris, puncti loco ponimus: ad uniuersa referẽtes, minorem portionem ætas nostra quàm partem puncti habet, si tempori cõparetur omni: cuius maior est mensura quã mũdi, utpote cũ ille se intra huius spacium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcũq; fuerit incremẽtum, nõ multum aberit à nihilo: imò multum est quod uiuimus, si satis est. Licet mihi uaces, & in moram tardatę senectutis nouies cẽtenos denosq; percẽseas annos, cùm ad omne tempus dimiseris animũ, nulla erit illa breuissimi longissimiq; æui differẽtia, si inspecto quãto quis uixerit spacio, cõparaueris quãto non uixerit. Deinde non immaturus decessit: uixit enim quantum debuit uiuere. Nihil enim illi iam ultrà supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem: intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. Dispar cuique uiuendi facultas data est. Nemo nimis citò moritur, qui uicturus diutius quàm uixit, non fuit. Fixus est cuique terminus, manebit semper ubi positus est: nec ullum ulterius diligentia aut gratia promouebit: scit libenter illum ex consilio perdidisse. Tulit suum, metasq; dati peruenit ad æui. Non est itaq; quòd sic te oneres: Potuit diutius uiuere. non est interrupta eius uita, nec unquam se annis casus interiecit. Soluitur quod cuiq; promissum est, eunt ut sua fata: nec adiiciunt quicquam, nec ex promisso semel demũt: frustra uota ac studia fiunt. Habebit quisq;, quantum illi dies primus ascripsit: ex illo quo primùm lucem uidit, iter mortis ingressus est, accessitq; fato propior: & illi ipsi, qui adiiciebantur adolescentiæ anni, uitæ detrahebantur. In hoc omnes errore uersamur, ut nõ putemus ad mortẽ, nisi senes inclinatosq; iam uergere, cum illò infantia statim & iuuẽta omnisq; ętas ferat. Auguria opus suũ, fata nobis sensum nostrę necis auferũt: quoq; facili⁹ obrepat mors, sub ipso uitæ nomine latet. Infantẽ in se pueritia cõuertit. Pueritiã pubertas, iuuẽtutem senectus abstulit. Incrementa ipsa si bene cõputes dãna sunt.

CAP. 21.

QVereris, Martia, non tam diu uixisse filium tuum, quàm potuisse. Vnde enim scis an diutius illi expedierit, an illi hac morte

consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene po-
sitæ sint & fundatæ, ut nihil illi, procedenti tempore timendum sit?
Labuntur humana, ac fluunt. Nulla pars uitæ nostræ tam obnoxia
aut tenera est, quàm quæ maximè placet Ideoq; felicissimis optan-
da mors est: quia in tanta inconstantia turbaq; rerũ, nihil nisi quod
præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui
corpus, in summa pudoris custodia, inter luxuriosæ urbis oculos
conseruaturum, si potuisset ita morbos euadere, ut ad senectutem
formæ illæsum perferret decus?

CAP. 22.

COgita animi mille labes. Neq; enim recta ingenia, qualem in
adolescentia spem sui fecerant, usq; in senectutem pertulerũt:
sed interuersa plerunq; sunt, & sera: eoq; fœdior luxuria inuasit, &
cogit de honestate speciosa principia. Aut in popinam uentremque
proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adii-
ce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, ossa uiuis
legentium, & totas in uiscera manus demittentium, & non simplici
dolore pudenda curantium. Post hæc exilium. Non fuit innocentior
filius tuus, quàm Rutilius, quàm Coruncanus: non fuit sapientior,
quàm Socrates: non fuit sanctior, quàm Cato, qui uoluntario uul-
nere transfixit pectus. Cùm ista perspexeris, scies optimè cum his a-
gi, quos natura, quia illos hoc manebat uitæ stipendium, citò in tu-
tum recepit. Nihil est tam fallax, quàm uita humana: nihil tam insi-
diosum: non mehercule quisquã accepisset, nisi daretur inscijs. Ita-
que felicissimum est, non nasci: proximum puto, breuitate uitæ de-
functos, citò in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi
tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secũdo cõgia
rium dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum,
quod tacitus ferre nõ potuerat, Seianum in ceruices nostras nõ im-
poni quidem, sed descendere. Decernebatur illi statua in Pompeij
theatro ponẽda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cor-
dus tunc, uerè theatrum perire. Quis ergo nõ rumperetur, supra ci-
neres Cn. Pompeij cõstitui Seianum, & in monumẽtis maximi Im-
peratoris cõsecrari pessimum militem: cõsecratur subscriptio, & a-
cerrimi canes: quos ille ut sibi uni mansuetos, omnibus feros habe-
ret, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominẽ illum
imparatum incipiunt. Quid faceret? si uiuere uellet, Seianus rogan-
dus erat: si mori, filia: uterq; inexorabilis. Constituit filiam fallere.
Vsus itaq; balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gu
staturus contulit: & dimissis pueris quædam per fenestram, ut uide-
retur edisse, proiecit à cœna. Deinde quasi iam satis in cubiculo edis
set, abstinuit: alteroq; die, & tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmita-
te corporis faciebat indicium. Complexus itaq; te: Charissima, in-
quit, filia, & hoc unum tota celata uita, iter mortis ingressus sum, &
iam

iam medium ferè teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito cõsilio eius, publica uoluptas erat, quòd è faucibus auidissimorum luporũ educeretur præda. Accusatores, Seiano authore, adeũt consulum tribunalia, queruntur mori Cordum, ut interpellarẽt quod coegerãt. Adeò illis Cordus uidebatur effugere. Magna res erat in quæstione, an mortis rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Vidésne, Martia, quantæ iniquorum temporum uires ex inopinato ingruant? Fles quòd quẽquam tuorum mori necesse fuit: penè non licuit.

CAP. 23.

PRæter hoc etiã, omne furtũ incertum est, & ad deteriora certius. Facilius ad superos iter est, animis citò ab humana cõuersatiõe dimissis: minus enim fecis ponderisq; traxerũt: antequã obducerẽtur, & altius terrena cõciperent, liberati, leuiores ad originẽ suã reuolant, & facilius quicquid est illud absoluti trãsfluunt. Nec unquã magnis ingeniis chara in corpore mora est. Exire atq; erumpere gestiunt: ægrè has angustias ferũt: uagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: *Sapientis animam totum in morte prominere, hoc uelle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem.* ¶ Quid tu, Martia, cũ uideres senilem in iuuene prudentiam, uictorem omniũ uoluptatum, animũ emendatũ, carẽtem uitio, diuitias sine auaricia, honores sine ambitione, uoluptates sine luxuria appetẽtem, diu tibi putabas illum sospitẽ posse cõtingere? Quicquid ad summum uenit, ad exitũ propè est. Eripit se aufertq; ex oculis perfecta uirtus. Nec ultimum tempus expectant, quæ in primo maturuerũt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguit. Viuacior est, qui cum lenta difficiliq; materia commissus, fumoque demersus ex sordido lucet: eadem enim detinet causa, quę malignè alit. Sic ingenia quò illustriora, eò breuiora sunt. Nam ubi incremẽto locus non est, uicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes uidêre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis uiri: sed hic citò decesit, & moriturũ breui nemo nõ prudens dixit. Non poterat.n. ad illam ætatẽ peruenire, quã præceperat. Ita est indiciũ imminẽtis exitij maturitas: & appetit finis, ubi incremẽta consumpta sunt.

CAP. 24.

INcipe uirtutib. illum, nõ annis æstimare: satis diu uixit. pupillus relictus sub tutorũ cura: usq; ad decimũquartũ annũ fuit sub matris custodia semper: cũ haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescẽs statura, pulchritudine, cætero corporis robore castris natus, militiã recusauit, ne à te discederet. Computa, Martia, q̃ rarò liberos uideãt, quæ in diuersis domib. habitãt. Cogita, totos illos perire annos matrib. & per solitudinem exigi, quib. filios in exercitu habẽt. Scies multũ patuisse hoc tẽpus, ex quo nihil perdidisti.

Nunquam à cõspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit excellentis ingenij, & æquaturi auum, nisi obstitisset uerecũdia, quę multorũ profectus silentio pressit. Adolescẽs rarissimæ formę in tã magna mulierũ turba uiros corrumpẽtium, nullius fœminæ spei se præbuit: & cum quarũdam usq; ad tentãdum peruenisset improbitas, erubuit quasi peccasset, quòd placuerat. Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodũ dign⁹ sacerdotio uideret͂, materna sine dubio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono cãdidato ua luisset: harum cõtemplatione uirtutum sic te gere, tãquam si nunc ille tibi magis uacet. Nunc nihil habet quò auocetur. Nunquam tibi solicitudini, nunquam mœrori erit: quod unum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti. Cætera exempta casibus, plena uolupta tis sunt: si modò uti filio scis, si modò quid in illo preciosissimũ fuerit intelligis, imago duntaxat filij tui periit, & effigies, non simul animus ipse: qui quidem æternus, meliorisq; nunc status est, dispoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ uides ossa circũuoluta neruis, & obductam cutem, uultumque, & ministras manus, & cætera quibus inuoluti sumus, uincula animorum tenebræq; sunt. Obruit͂ his animus, effugatur, inficitur, arcetur à ueris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & sidat: nititur illò, unde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, pro confusis crassisq; pura & liquida referentem.

CAP. 25.

PRoinde non est quòd ad sepulchrũ filij tui curras. Pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent ossa cineresque, non magis illius partes quàm uestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilq; in terris relinquẽs fugit, & totus excessit: paulũq; supra nos cõmoratus, dum expurgat inhærẽtia uitia, situmq; omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitq; illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesq;, utiq; cõtemptores uitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Martia, illic nepotẽ suum, quanquàm illic omnib. omne cognatum est, applicat sibi noua luce gaudentẽ, & uicinorum siderũ meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex uero peritus in arcana naturæ liber ducit. Vtque ignotarum urbium monstrator hospiti gratus est: ita sciscitanti cœlestium causas, domesticus interpres, & in profunda terrarũ promittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Martia, te gere, tanquam sub oculis patris filijq; posita, non illorum quos noueras, sed tãto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut uulgare, & mutatos in melius tuos flere, in æterna rerum per uasta & libera spacia dimissos. Non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium aut imæ ualles, aut incerta uada Syrtiũ, aut tramites. Omnia plana, & ex facili mobilia, & expedita, & inuicẽ ꝑuia sunt, intermixtaq; siderib.

CAP. 26.

CAP. 26.

PVta itaq; ex illa arce cœlesti patrē tuū Martia, & cui tantū apud
te autoritatis erat, quantū tibi apud filium tuū, nō illo ingenio,
quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in æternū ipse proscri-
psit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia
tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta ueri ignorantia uersaris, ut
iniquè actum iudices cum filio tuo, quod in tædiū uersus uitæ, ipse ad
maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet
omnia? quàm nullis benignā facilè se præstitit, nisi qui in unū cum il
la cōtraxerint. Reges'ne diceres felicissimos futuros, si maturius il-
los mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorū
nihil magnitudini deerit, si aliquid ętati detraxeris? An nobilissimos
uiros clarissimosq; ad ictū militaris gladij cōposita ceruice forma-
tos? Respice patrē atq; auum tuū. Ille in alieni percussoris uenit ar-
bitrium. Ego nihil in me cuiquā permisi, & cibo prohibitus ostendi,
quàm magno me iuuat animo scripsisse. Cur in domo nostra diutissimè
lugetur, qui felicissimè moritur? Coimus in unū omnes, uidemusq;
uos alta nocte circumdari? Nil apud uos ut putatis optabile, nil ex-
celsum, nil splendidū: sed humilia cūcta, & grauia & anxia, & quo-
tam partē luminis nostri cernētia. Quid dicā, nulla hic arma mutuis
furere concursibus, nec classes classib. frangi, nec parricidia aut fin-
gi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in ob-
scuro, detectas mētes, & aperta pręcordia, & in publico medioq; ui-
tam, & omnis æui prospectū, euētumq;. Iuuat unius seculi fata cō-
ponere in parte ultima mūdi, & inter paucissimos gesta: tot secula,
tot ætatū contextā seriem, quicquid annorū est licet uisere: licet sur-
rectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarū urbiū lapsus, &
maris nouos cursus. Nā si potest tibi solatio esse desideriis tuis com
mune fatum, nihil constat loco stabili, & nihil quo stat loco stabit.
Omnia sternet, abducetq; secū uetustas: nec hominib. solùm (quota
enim ista fortuitæ potentię portio est?) sed locis, sed regionibus, sed
mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altū
nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auertet: & cōmercio gen-
tium rupto, societatē generis humani cœtusq; dissoluet. Alibi hia-
tibus uastis subducet urbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pesti-
lentiæ halitus mittet, & inundationibus quicquid habitatur, obdu-
cet. Necabitq; omne animal orbe submerso, & ignibus uastis torre-
bit incendetq; mortalia. Et cùm tempus aduenerit, quo se mundus
renouaturus extinguat, uiribus ista se suis cædent, & sidera siderib.
incurrent, & omni flagrante materia, uno igne quicquid nūc ex di-
sposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æternæ sorte,
cùm Deo uisum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsius
parua ruinæ ingentis accessio, in antiqua elementa uertemur. Feli-
cem filium tuum, Martia, qui ista iam nouit.

LVCII ANNAEI SENECAE AD ALBINAM MATREM DE CONSOLAtione Liber unus.

CAP. I. *Consolatur Albinam matrem lugentem mortem filij, ac quædam interserit de exilio & paupertate tolerandis.*

SÆPE iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpe cõtinui. Vt auderẽ, multa me impellebant. Primùm uidebar depositurus omnia incõmoda, cùm lachrymas tuas, etiã si supprimere non potuissem, interim certè abstersissem. Deinde plus habiturũ me autoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. Præterea timebam, ne à me nõ uicta fortuna aliquem meorũ uinceret. Itaq; utcunq; conabar manu super plagã meã imposita, ad obliganda uulnera uestra reptare. Hoc propositum meum erat. Rursusq́; retardabar, dum recens sæuiret. Sciebam dolori tuo occurrendũ non esse, ne ipsum ipsa solatia irritarent, & accenderent. *Nam in morbis quoq; nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quàm immatura medicina.* Expectabam dum ipse uires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea cũ clarissimorũ omnia ingeniorum monumẽta, ad compescendos moderandosq́; luctus composita euoluerẽ, non inueniebam exemplũ eius, qui consolatus suos esset, cùm ipse ab illis cõploraretur. Ita in re noua hæsitabã, uerebarq́;, ne hoc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quòd nouis uerbis, nec ex uulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos, ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis aũt magnitudo doloris modum excedentis, necesse est ut stilo delectum uerborũ eripiat, cùm sępe uocem quoq; ipsam intercludat. Vtcunq; connitar, non fiducia ingenij, sed qua possum instar efficacissimæ consolationis esse cõsolator. Cui nihil negares, huic hoc utiq; te nõ esse negaturam (licet omnis mœror contumax sit) spero, ut desiderio tuo uelis à me modum statui.

CAP. 2.

VIde quantum de indulgẽtia tua promiserim mihi: potentiorem me futurũ apud te non dubito quàm dolorem tuum, quo nihil est apud miseros potentius. Itaq; ne statim cum eo concurrã, adero prius illi, & quibus excitetur ingerã, omnia proferã, & rescindã quę iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare, & animũ in omniũ ærumnarũ suarũ conspectu collocare, uix unius patientẽ? Sed is cogitet, quæcunq; usq; eò perniciosa sunt, ut contra remediũ cõualuerint, plerunq; cõtrariis curari. Omnes itaq; luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. Hoc erit nõ molli uia mederi, sed urere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarũ uictorẽ, ægrè ferre unũ uulnus in cor-

corpore tã cicatricoso. Fleãt itaq; diuti⁹, & gemant, quorũ delicatas mẽtes eneruauit lõga felicitas, ut ad leuissimarũ iniuriarũ mot⁹ collabãt: at quorũ oẽs anni ꝑ calamitates trãsierũt, grauissima quoq; forti & immobili constantia perferãt. Vnũ habet assidua infelicitas boni, quòd quos sæpe uexat, nouissimè indurat. Nullã tibi uacationẽ dedit à grauissimis luctibus: ne natalẽ quidem tuũ excepit. Amisisti matrẽ statim nata, imò dum nascereris: & ad uitã quodãmodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quã tu quidẽ omni obsequio, & pietate, quanta uix in filia conspici potest, matrẽ fieri coëgisti. Nulli tam magno constitit & bona nouerca. Auunculũ indulgentissimũ, optimũ ac fortissimũ uirum, cùm aduentũ eius expectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorẽ ducendo faceret, intra tricesimũ diẽ, charissimũ uirũ tuũ, ex quo mater triũ liberorũ eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nunciatus est, omnib. quidẽ absentib. liberis: quasi de industria in id tẽpus cõiectis malis tuis, ut nihil esset ubi se dolor tuus reclinaret. Trãseo tot pericula, tot met⁹, quos sine interuallo uitę incursantes ꝑtulisti: modò in eundẽ sinũ, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotũ recepisti. Intra uigesimum diem, quàm filium meum in manib. & in oculis tuis mortuũ funeraueras, raptũ me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere uiuos.

CAP. 3.

GRauissimum est ex omnibus, quæ unquã in corpus tuũ descenderunt, recẽs uulnus: fateor nõ summã cutẽ rupit: pectus, & uiscera ipsa diuisit. SED quẽadmodũ tyrones leuiter saucij, tamẽ uociferantur, & manus medicorũ magis quàm ferrum horrent, at ueterani quãuis confossi patienter ac sine gemitu uelut aliena corpora excoriari patiũtur: ita tu nũc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidẽ & ululatus, & alia ꝑ quę inscię mulieres tumultuantur, amoue. Perdidisti enim tot mala, si nondũ misera esse didicisti. Et quid? Videor'ne tecũ timidè egisse, cũ nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui? Magno id animo feci. Constitui enim uincere dolore, dolorẽ tuũ, non circumscribere.

CAP. 4.

VIncam puto, primùm si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiã quos contingam faciam. Deinde si ad te transiero & probauero, ne tuã quidem grauem esse fortunam, quæ tota in mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi: si hoc tibi demonstrare nõ potero, ipsas res quibus me putas premi, nõ esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis placebo, ꝙ inter eas res beatus ero, quę miseros solent facere. Non est quòd de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserũ. Adijciam, quo securior sis, nec fieri quidem me posse miserum.

CAP. 5.

BOna conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerũ natura, ut ad bene uiuendũ non magno apparatu opus esset. Vnusquisq; facere se beatum potest. Leue momentũ in aduenticiis rebus est, & quod in neutrã partem magnas uires habeat. Nec secunda sapientẽ euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semp̃, ut in se plurimũ poneret, intra se omne gaudiũ peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? Minimè. Nam id quidem si profiteri possem, non tantùm negarem miserum me esse, sed omniũ fortunatissimum, & in uicinũ Deo perductum prædicarẽ. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus uiris me dedi, & nondum in auxilium mei ualidus, in aliena castra confugi, eorũ scilicet, qui facilè se & sua tuentur. Illi me iusserũt stare assiduè, uelut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere, multo antè quàm incurrant. Illis grauis ipsa fortuna est, quib. est repentina. Facilè eam sustinere potest, qui semper expectat. Nam & hostium aduẽtus eos prosternit, quos inopinatè occupauit. At q̃ futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & adaptati primum, qui tumultuosissimus est, ictum facilè excipiunt. Nunquã ego fortunæ credidi, etiam si uideretur pacem agere: omnia illa quæ in me indulgentissimè conferebat, pecuniã, honores, gloriam, eo loco posui, unde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illam magnum habui. Itaq; abstulit illa, non auulsit. Neminẽ aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius uelut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici uoluerunt, iacent & mœrent, cùm inualidos & pueriles animos, omnis solidæ uoluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduersus utrunq; statum inuictum animũ tenet, exploratæ iam firmitatis. Nam in ipsa felicitate quid contra infelicitatem ualeret, est expertus. Itaq; ego in illis quę omnes optant, existimaui semper nihil ueri boni inesse: cùm inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inueni, intrà nihil habentia fronti simile. Nam in illis quæ mala uocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quàm opinio uulgi minabatur. Verbum quidem ipsum, persuasione quadam, & consensu, iam asperius ad aures uenit, & audientes tanquam triste & execrabile ferit: ita enim populus iussit. Sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

CAP. 6.

REmoto igitur iudicio plurium, quos prima rerũ facies utcunque credita est, aufert, uideamus quid sit *exilium*: nẽpe loci cõmutatio est. Angustare uideor uim eius, & quicquid pessimum in se habet, subtrahere. Hanc cõmutationem loci sequuntur incõmoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea confligã.

Interim

Interim primùm illud intueri uolo, quid acerbi afferat ipsa loci cõmutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice hanc frequentiã, cui uix urbis immensa tecta sufficiunt. Maxima pars illius turbæ patria caret, ex municipiis & coloniis suis, ex toto deniq; orbe terrarũ cõfluxerũt: alios abducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunũ uitiis locum quęrens: alios liberalium studiorũ cupiditas, alios spectacula. Quosdam traxit amicitia, quosdã industria, latam ostendendæ uirtuti nacta materiã: quidam uenalem formã suam attulerũt, quidam uenalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in urbem, & uirtutibus & uitiis magna precia ponentẽ. Iube omnes istos ad nomen citari, & unde domo quisq; sit, quære. Videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis uenerit in maximã quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ ueluti cõmunis patria potest dici, omnes urbes circumi. Nulla est, ubi magnam partem peregrinæ multitudinis nõ inuenias. Nunc transi ab iis, quarum amœna positio & opportunitas regionis plures alliciet, deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Corsicam pete. Nullum inuenies exilium, in quo nõ aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inueniri potest? quid tam abruptum undiq;, quàm hoc saxũ? quid ad copias respicienti ieiunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cœli naturã intẽperantius? plures tamẽ hic peregrini quàm ciues cõsistunt. Vsq; eò ergo commutatio ipsa locorũ grauis nõ est, ut hic quoq; locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalẽ quãdam animis irritationem cõmutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est. Nunquã se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, uaga, & quietis impatiens, & nouitate rerũ lætissima: quod non miraberis, si propriam eius originem aspexeris, nõ ex terreno & graui concreta corpore, ex illo cœlesti spiritu descendit. Cœlestium autem natura sem p in motu est. Fugit, & uelocissimo cursu agitur. Aspice sidera mundi illustria. Nullum eorum perstat: labitur assiduè, & locum ex loco mutat: quãuis cum uniuerso uersatur, in contrariũ nihilominus ipsi mundo refertur, per omnes signorum partes discurrit perpetua eius agitatio, & aliunde aliò cõmigratio est. Omnia uoluuntur. Semper in transitu sunt, & ut lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde aliò deferuntur. Cùm per certa annorum spacia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ uenerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, molestè ferre puta transitum ac migrationem: cùm Dei natura, assidua & citatissima commutatione, uel delectet se, uel conseruęt.
¶ A' cœlestibus agedum te ad humana conuerte. Videbis gentes, popu-

populosq; mutasse sedē. Quid sibi uolunt in mediis Barbarorū nationibus Græcæ urbes? Quid inter Indos, Persasq; Macedonius sermo? Scythia, & totus ille ferarū, indomitarumq; gentiū tract⁹, ciuitates Achaiæ Ponticis impositas littorib. ostentat. Non ꝑpetuæ hyemis sæuitia, nō hominū ingenia, ad similitudinē cœli sui horrentia, transferentib. domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est. Miletus ccccc lxx. urbiū populū in diuersa effudit. Totū Italiæ latus quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuscos Asia sibi uendicat. Tyrij Africā incolunt, in Hispania Pœni: Græci se in Galliā immiserūt, in Græciā Galli. Pyrenæus Germanorū transitus non inhibuit: per inuia, per incognita uersauit se humana leuitas. Liberos, coniugesq;, & graues senio parentes traxerūt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerūt locū, sed lassitudine proximū occupauerunt. Alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt. Quasdā gentes cum ignota peterent, mare hausit. Quidam ibi consederunt, ubi illos rerum inopia deposuit. Nec omnib. eadē causa relinquendi, quærendiq; patriā fuit. Alios excidia urbium suarum hostilibus armis elapsos, in aliena spoliatos suis expulerunt. Alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequētia ad exonerandas urbes emisit. Alios pestilentia, aut frequentes terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli uitia eiecerūt. Quosdam fertilis oræ in maius latæ fama corrupit. Alios alia causa exciuit domibus suis. Illud itaq; est manifestum, nihil eodem loco mansisse quo genitū est. Assiduus humani gēeris discursus est. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua urbium fundamenta iaciuntur. Noua gentium nomina, extinctis nominib. prioribus, aut in accessionem ualidioris conuersis, oriuntur. Omnes autem istę populorū transportationes, quid aliud quàm publica exilia sunt?

CAP. 7.

QVid tam longo te circuitu traho? Quid interest enumerare Antenorem Patauij conditorē, & Euandrū in ripa Tyberis regna Arcadum collocantē? Quid Diomedem, aliosq; quos Troianū bellum uictos simul uictoresq; per alienas terras dissipauit? Romanum imperiū nempe autorē exulem respicit: quem profugū, capta patria, exiguas reliquias trahentē, necessitas & uictoris metus, longinqua quęrentē in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit: ubicunq; uicit, Romanus habitat. Ad hanc cōmutationem locorū libēter nomina dabat: & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: unum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam colonos mutauit.

CAP. 8.

VT antiquiora quæ uetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt.

runt. Ex qua quid eos fugauerit incertum est: utrum cœli grauitas, an præpotẽtis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerũt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierũt & Hispani: quod ex similitudine ritus apparet. Eadem enim tegumenta capitum, idemq; genus calceamenti, quod Cantabris est, & uerba quædam. Nam totus sermo conuersatione Græcorum, Ligurumque, à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. Permixta omnia & insititia sunt. Alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille unde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis certis incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedij putat Varro doctissimus Romanorum, quòd quocunq; uenimus, eâdem rerum natura utendum est. M. Brutus satis hoc putat, quòd licet in exiliũ euntibus uirtutes suas ferre secum, ad quẽ migraturi sunt. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exulem, utraq; in unum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est quod perdidimus. Duo quæ pulcherrima sunt, quocũq; nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria uirtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator uniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia maxima ac minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & mutabilis causarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium, nisi uilissima quæq; non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum natura genuit. Animus contemplator, admiratorq; mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaq; & erecti quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. 9.

EMetiamur quascunq; terras, nullum inuenturi solum intra mundum, quod alienũ homini est. Vndecunq; ex æquo ad cœlum erigitur acies, paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemq; intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorũ, occasus, interuallaq;, & causas inuestigare uelocius meandi, uel tardius, spectare tot per noctem stellas micãtes, & alias immobiles, alias non in magnũ

spacium

ſpacium exeuntes, ſed intra ſuum ſe circumagentes ueſtigiũ, quaſdam ſubitò erumpentes, quaſdam igne fuſo perſtringentes aciem, quaſi decidant, uel longo tractu cũ luce multa prçteruolantes: dum cum his ſim, & cœleſtibus (quàm homini fas eſt) immiſcear, dum animum ad cognatarum rerum conſpectum tendentem, in ſublimi ſemper habeam: quantum refert mea, quid calcem? ¶ Atqui nõ eſt hæc terra frugiferarũ aut lætarum arborum ferax: Non magnis & nauigabilibus fluminũ alueis irrigatur. Nihil gignit, quod aliæ gentes petant, uix ad tutelam incolentium fertilis: Non preciosus hic lapis cæditur: nõ auri argentiq; uenæ eximuntur? Anguſtus animus eſt, quem terrena delectant. Ad illa adducendus eſt, quę ubiq; æquè apparent, ubiq; æquè ſplendent: & hoc cogitandũ eſt, iſta ueris bonis per falſa & prauè credita obſtare: quo longiores porticus expedierint, quo altius turres ſuſtulerint, quo latius uicos porrexerint, quo depreſſius æſtiuos ſpecus foderint, quo maiori mole faſtigia cœnationũ ſubduxerint, hoc plus erit quod illis cœlum abſcondat. In eam te regionem caſus eiecit, in qua latiſſimũ receptaculum caſa eſt. Næ & tu puſilli animi es, & ſordidè ſe conſolantis, ſi non id fortiter pateris, quæ Romuli caſam noſti. Dic illud potius: Iſtud humile tugurium nempe uirtutes recipit. Iam omnibus templis formoſius erit, cùm illic iuſticiá conſpecta fuerit, cùm cõtinentia, cùm prudentia, pietas omnium officiorum rectè diſpenſandorum ratio, humanorũ diuinorumq; ſcientia. Nullus anguſtus eſt locus, qui hanc tam magnarum uirtutum turbam capit: nullum exilium graue eſt, in quo licet cum hoc ire comitatu. ¶ Brutus in eo libro quem de uirtute compoſuit, ait ſe uidiſſe Marcellum Mitylenis exulantem, & quãtum modò natura hominis pateretur, beatiſſimè uiuentẽ, neq; unquam bonarũ artium cupidiorem quàm illo tempore. Itaq; adijcit, uiſum ſibi ſe magis in exiliũ ire, qui ſine illo reditur⁹ eſſet, quàm illum in exilio relinqui. O' fortunatiorẽ Marcellũ, eo tempore quo exilium ſuum Bruto approbauit, quàm quo R.P. conſulatũ. Quantus uir ille fuit, qui effecit ut aliquis exul ſibi uideretur, quòd ab exule recedebat. Quantus uir ille fuit, qui in admirationem ſui adduxit hominem, etiam Catoni ſuo mirandum. Idem Brutus ait, C. Cçſarem Mitylenas prçteruectum, quia non ſuſtineret uidere defortunatum uirum. Illi quidem reditum impetrauit ſenatus publicis precibus, tam ſolicitus ac mœſtus, ut omnes iſto die Bruti habere animum uiderentur, & non pro Marcello, ſed pro ſe deprecari, ne exules eſſent, ſi ſine illo fuiſſent: ſed plus multo conſecutus eſt, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, nec Cæſar uidere. Contigit enim illi teſtimonium utriuſque. Brutus ſine Marcello reuerti ſe doluit: Cæſar erubuit. Num dubitas, quin ille Marcellus, tantus uir, ſic ad tolerandum æquo animo exiliũ ſeipſe adhortatus ſit? Ita te diſciplinis imbuiſti, ut ſcires omnẽ locũ ſapienti uiro patriã eſſe:

porrò

porrò hic qui te expulit, non ipse per annos decem cõtinuos patria caruit, propagandi sine dubio imperij causa, sed nempe caruit: nũc ecce trahit illum ad se Africa resurgẽtis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Aegyptus infida, totus deniq; orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est, cui primùm rei occurret, cui parti se opponet. Aget illum per omnes terras uictoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu uiue Bruto miratore contentus. ¶ Bene ergo exiliũ tulit Marcellus: nec quicquã in animo eius mutauit loci cõmutatio, quamuis eum *paupertas* sequeretur: in qua nihil mali esse, quisquis modò nondũ peruenit in insaniam omnia subuertentis auariciæ atq; luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam hominis necessariũ sit? & cui deesse hoc potest, ullam modo uirtutẽ habenti? Quod ad me quidẽ pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse: corporis exigua desideria sunt, frigus submouere uult, alimentis famem ac sitim extinguere: quicquid extrà concupiscitur, uitiis, non usibus laboratur: non est necesse omne ꝑscrutari profundũ, nec strage animaliũ uentrem onerare, nec conchylia ultimi maris ex ignoto littore eruere. Dij istos deæq; perdant, quorũ luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Vltra Phasim capere uolunt, quod ambitiosam popinã instruat: nec piget à Parthis, à quib nondũ pœnas repetimus, aues petere. Vndiq; cõuehunt omnia uota fastidienti gulę. Quod dissolutus deliciis stomachus uix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut uomant epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantùr. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? Si quis cõcupiscit, illi paupertas etiam quid prodest? Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non potest illa, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi uidetur rerũ natura edidisse, ut ostenderet quid summa uitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnauit uno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, uix tamẽ inuenit quomodo prouinciarũ tributum una cœna fieret. O' miserabiles, quorum palatum nisi ad preciosos cibos non excitatur. Preciosos autẽ, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentẽ placeat reuerti, quid opus est tot artibus uentri seruientibus? quid mercaturis? quid uastatione syluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimẽta, quæ rerũ natura omnib. locis disposuit: sed hæc uelut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, & cùm famem exiguo cibo possint sedare, magno irritant.

CAP. 10.

Libet dicere: Quid deducitis naues, quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis, quid tanto tumultu discurritis, quid opes opibus aggeritis? Non uultis cogitare, quàm parua

uobis

uobis corpora ſint. Non'ne furor & ultimus mentium error eſt, cùm tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis cenſus, promoueatis fines: nunquam tamen corpora ueſtra laxabitis. Cùm bene ceſſerit negociatio, multum militia retulerit, cùm indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi iſtos apparatus ueſtros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores noſtri, quorum uirtus etiam nunc uitia noſtra ſuſtentat, infelices erant; qui ſibi manu ſua parabant cibum, quibus terra cubile erat, quorum tecta nondum auro fulgebant, quorũ templa nondum gẽmis retinebant. Itaq; tunc per fictiles deos religioſè iurabatur: qui per illos iurauerant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beatè uiuebat dictator noſter, qui Samnitum legatos audit, cùm uiliſſimũ cibum in foco ipſe manu ſua uerſaret: illa, qua iam ſæpe hoſtem percuſſerat, lancemq; in Capitolini Iouis gremio repoſuerat, quam Apicius noſtra memoria uicit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philoſophi uelut corruptores iuuentutis abire iuſſi ſunt, ſcientiã popinæ profeſſus, diſciplina ſua ſeculum infecit, cuius exitum noſſe operæprecium eſt: cùm ſeſtertiûm milies in culinam congeſſiſſet, cùm tot congiaria principum, & ingens Capitolij uectigal ſingulis comeſſationibus hauſiſſet, ære alieno oppreſſus, rationes ſuas tunc primùm coactus inſpexit: ſuperfuturum ſibi ſeſtertiûm centies computauit, & uelut in ultima fame uicturus, ſi ſeſtertio centies uixiſſet, ueneno uitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui ſeſtertiûm centies egeſtas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. II.

SEſtertiûm centies aliquis extimuit: & quod alij uoto petunt, ueneno fugit. Illi uerò tam prauæ mentis homini ultima potio ſaluberrima fuit. Tunc uenena edebat, bibebatq;, cùm immenſis epulis non delectaretur tantùm, ſed gloriaretur, cùm uitia ſua oſtentaret, cùm ciuitatem in luxuriam ſuam cõuerteret, cùm iuuentutẽ ad imitationẽ ſui ſolicitaret, etiam ſine malis exemplis per ſe docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi ſunt fines: ſed ad uitioſam conſuetudinem, cuius immenſum & incomprehenſibile arbitrium eſt. Cupiditati nihil eſt ſatis: naturę etiã ſatis eſt parum. Nullum ergo paupertas exulis incõmodum habet: nulli etiã tam inops exilium eſt, quod non alendo homini abundè fertile ſit. An ueſtem, an domũ deſideraturus eſt exul? Si hoc quoq; ad uſum tantùm deſiderabit, neq; tectum ei deerit, neq; uelamen. Aequè enim exiguo tegitur corpus, q̃ alitur. Nihil enim homini natura quod neceſſarium faciebat, fecit operoſum. Si deſiderat ſaturatam multo conchylio purpurã, intextam auro, uariiſq; colorib. diſtinctam & artibus. Non fortunæ iſte uitio, ſed ſuo pauper eſt: etiam ſi illi quicquid amiſerit, reſtitueris, nihil ages. Plus enim reſtituendo deerit

deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo quod habuit. Si desiderabit aureis fulgentem uasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argētum nobile, æs paucorum insania preciosum, & seruorum turbam, quæ quamuis magnam domum angustet, iumentorū corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum: non magis quàm ullus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium uiscerum oritur: non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantùm aut alimētis euenit. Eadem natura est in omni desiderio, quod modò non ex inopia, sed ex uitio nascitur: quicquid enim illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaq; se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoq; paupertas sequetur. Necessariis rebus exilia sufficiunt, superuacuis nec regna. Animus est qui diuina facit: hic in exilia sequitur: & in solitudinibus asperrimis, cùm quantum satis est sustinēdo corpori inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quàm ad deos immortales: omnia ista quę imperita ingenia & nimis corporibus suis addicta suspiciunt, scilicet lapides, aurum & argentum, & magni leuatiq; mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ nō potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis, ipse expers, & quandocunq; emissus fuerit, ad summa emicaturus. Interim quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauemq; sarcinam licet, celeri & uolucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoq; nec exulare unquam potest liber, & diis cognatus, & omni mundo omniq; æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum futurumq; tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & uinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possit inici manus.

CAP. 12.

NEc me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quàm nemo grauem sentit nisi qui putat, uti tantùm præceptis sapientum. Primùm aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilò notabis tristiores solicitioresq; diuitibus: imò nescio an eo lętiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Transeamus à pauperibus, eamus ad locupletes: quàm multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt. Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ: & quotiescunq; festinationem necessitas exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent, cùm omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantùm conditio illos temporum, aut locorū inopia pauperibus exæ-

quat. Sumunt quosdam dies, cùm iam illos diuitiarum tædium cœpit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoq;, fictilibus utãtur. Dementes hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O' quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia ueritatis exercet, qui fugiunt quod uoluptatis causa imitantur. Me quidem quoties antiqua exempla respexi, paupertatis uti remediis pudet. Quoniam quidem eò temporum luxuria prolapsa est, ut maius uiaticũ exulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac uirilis sapientia, satis constat. Num ergo quisquã eos miseros uixisse dicet, ut nõ ipse miserrimus ob hoc omnibus uideatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cùm Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus, quod Senatui publicè curari dum abesset Regulus, placuit. Fuit'ne tanti, seruum non habere, ut colonus eius Ro. Po. esset? Scipionis filiæ ex ærario dotem receperunt, quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat, Ro. Po. tributum Scipioni semel cõferre, cùm à Carthagine semper exigeret. O' felices uiros puellarũ, quibus Ro. Po. loco soceri fuit. Beatiores'ne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt. Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines sunt? *Indignatur exul aliquid sibi deesse, cùm defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus*: cum omnibus illis id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantùm tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. 13.

RESpondeti potest: Quid artificiosè ista diducis, quæ singula sustineri possunt? collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantùm locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ uel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc quisquis me malorum turba terrebit, his uerbis utẽdum erit: Si cõtra unam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. Cùm semel animum uirtus indurauit, undiq; inuulnerabilem præstat. Si auaricia dimisit, uehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si ultimum diem nõ quasi pœnam, sed quasi naturæ legem aspicis, ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem nõ uoluptatis causa homini datam, sed propagandi generis, quem non uiolauerit hoc secretum & infixum uisceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula uitia ratio, sed pariter omnia prosternit, in uniuersum semel uincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui

omnia

omnia in se reposuit, qui ab opinionibus uulgi secessit. Plus etiam quàm ignominia est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem uultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus: neque enim poterat carcer uideri, in quo Socrates erat. Quis usq; eò ad cōspiciendam ueritatem excæcatus est, ut ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? Ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se antè contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliæ opportunus: qui uerò aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias insularum loco habet, quando ita affecti sumus, ut nihil ęquè magnam apud nos admirationem occupet, quàm fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrebat, deiiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iusticiam animaduerteretur. Inuentus est tamen qui faciem eius inspueret: poterat ob hoc non molestè ferre, quòd sciebat neminem id ausurum purioris. At ille abstersit faciem, & subridēs ait comitanti magistratui: Admone istum, ne postea tam improbè oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem uideri. His ergo respondebo, & exilium sæpe contemptione omni carere. Si magnus uir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes contemni, quàm cùm ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æquè ac stantes adorant.

CAP. 14.

QVoniam meo nomine nihil habes, mater charissima, quod te in infinitas lachrymas agat, sequitur ut causæ tuę te stimulent. Sunt autem duæ: nam aut illud te mouet, quòd præsidium aliquod uideris amisisse: aut, quòd desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. Noui enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint illæ matres, quæ potētiam liberorum muliebri impotentia exercent: quæ quia fœminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt, quæ patrimonia filiorum & exhauriunt & captant, quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimùm gauisa es, minimùm usa. Tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cùm tuæ non imponeres. Tu filia familias locupletibus filiis ultrò contulisti. Tu patrimonia nostra sic administrasti, ut tanquam de tuis laborares, tanquam alienis abstineres. Tu gratiæ nostræ, tanquam alienis rebusutereris, pepercisti: & ex honoribus nostris nihil ad te nisi uoluptas & impensa pertinuit. Nunquam indulgentia ad utilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desi-

derare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxisti.

CAP. 15.

Illò omnis cōsolatio mihi uertēda est, unde uera uis materni doloris oritur. *Ego complexu filij charissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. Vbi est ille, quo uiso tristem uultum relaxaui, in quo omnes solicitudines meas deposui? Vbi colloquia, quorum inexplebilis eram, ubi studia, quibus libentius quàm fœmina, familiarius quàm mater intereram? Vbi ille occursus, ubi matre uisa semper puerilis hilaritas?* Adiiciam istis loca ipsa gratulationum & cōuictuum, &, ut necesse est efficacissimas ad uexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoq; aduersus te crudeliter fortuna molita est, quòd te ante xiij. diē quàm percussus sum, securam, nec quicquam tale metuētem aggredi uoluit: bene nos longinquitas locorum disiunxerat, bene aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: redisti, non ut uoluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderij perderes. Si multo antea fugisses, fortius tulisses, ipso interuallo desideriū molliente: si non recessisses, ultimum certè fructum biduo diutius uiuēdi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, ut nec fortunæ meæ interesses, nec absenti assuesceres: sed quāto ista duriora sunt, tanto maior tibi uirtus aduocanda est, & uelut cum hoste noto, ac sæpe iam uicto, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit, per ipsas cicatrices percussa es. Non est quòd utaris excusatione nominis muliebris, cui penè concessum est, imò datum in lachrymas ius, non immensum tamē: & ideo Maiores decem mensium spacium lugentibus uiros dederunt, ut cùm pertinacia muliebris mœroris publica constitutione deciderēt, non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore cùm aliquem ex charissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duricia. Optimum inter pietatem & luctum temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere.

CAP. 16.

Non est quod ad quasdam fœminas respicias, quarum tristiciā semel sumptam mors finiuit. Nosti quasdam, quæ amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. A te plus exigit uita ab initio fortior: non potest muliebris excusatio cōtingere ei, à qua omnia uitia muliebria abfuerunt. Non te maximum seculi malum impudicitia, in numerum plurium adduxit. Non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, uelut maximum generis humani bonum, refulserunt, non te bene in antiqua & seuera institutam domo, periculosa etiam probris peiorum detorsit imitatio: non te fœcunditatis tuæ, quasi exprobraret ætatem, puduit: Nunquam more aliarum, quibus omnis cōmendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra uiscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis, aut colo-

ribus polluisti: nunquam tibi placuit uestis, quæ ad nihil aliud est exigenda, quàm ut nudam componeret: unicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati forma: maximum decus uisa est pudicitia. Non potes itaq; ad obtinendum dolorem muliebre nomen prætendere, ex quo te uirtutes tuæ seduxerunt: tantum debes à fœminarum lachrymis abesse, quantum à uitiis. Nec fœminæ quidem te sinent intabescere uulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore citò defunctam, iubebunt exurgere: si modò illas intueri uoles fœminas, quas cōspecta uirtus inter magnos uiros posuit. ¶ Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ uelles amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac fœmina debuit nasci, qui diceret in cōcione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit. Multo mihi uidetur animosior uox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales: mater & funera. ¶ Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & usq; eò fuit indulgentia constricta, ut mallet exilium pati, quàm desiderium: nec antè in patriam, quàm cum filio rediit. Eundem iam reducem, & in Repub. florentem tam fortiter amisit, quàm secuta est: nec quisquam lachrymas eius post elatum filium notauit. In expulso uirtutem ostendit, in amisso prudētiam. Nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristicia superuacua stultaq; detinuit. Cùm his te numerari fœminis uolo, quarum uitam semper imitata es; earum in coercenda comprimendaq; ægritudine optimè sequeris exemplū. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum seruire: minimè uerò eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. Volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumq; uultum lachrymæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus. At illum inter ipsa quibus auocamur spectacula, leuis aliqua desiderij nota subiuit. Ideo melius est illum uincere, quàm fallere. Nam qui aut delusus uoluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæuiendum colligit. At quisquis rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaq; monstraturus illa, quibus usos multos esse scio, ut peregrinatione te uel longa detineas, uel amœna delectes, ut rationum accipiēdarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis, ut semper nouo te aliquo negocio implices. Omnia ista ad exiguum momentum prosunt: nec remedia doloris, sed impedimēta sunt. Ego autem malo illum desinere quàm decipi. Itaq; illò te duco, quò omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt uulnus tuum, illa omnem tristiciam tibi euellent. His etsi nunquam assuesces, nunc utendum erat: sed

quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinã quidem uirorum optimus, pater meus, nimis maiorum cõsuetudini deditus, uoluisset te sapiẽtum pręceptis erudiri potius quàm imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferẽdum: propter istas quæ literis non ad sapiẽtiam utuntur, sed ad luxuriam cõstruunt, minus est indulgere studiis passus: beneficio tamẽ rapacis ingenij plus quàm pro tempore hausisti. Iacta sunt disciplinarũ omnium fundamẽta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præstabũt illæ, cõsolabuntur illæ, delectabunt illæ: si bona fide animum tuum intrauerint, nũquam amplius intrabit dolor, nũquam sollicitudo, nũquam afflictionis irritæ superuacua uexatio: nulli horum patebit pectus tuum. Nam cæteris uitiis iampridem clusum est. Hæc quidẽ certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quia dum in illum portum quem studia promittũt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est, uolo & interim solatia tua tibi ostẽdere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. In utroq; habes quod te diuersa uirtute delectet: alter honores industria cõsecutus est, alter sapiẽter cõtempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, utriusq; pietate. Noui fratrũ meorum intimos affectus: alter in hoc dignitatẽ excolit, ut tibi ornamẽto sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamq; uitam recepit, ut tibi uacet. Bene liberos tuos & in auxilium & in oblectamẽtum fortuna disposuit: poteris alterius dignitate defendi, alterius ocio frui. Certabunt in te officiis: & unius desiderium, duorũ pietate supplebitur. Audacter possum promittere, nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoq; respice, M. blandissimum puerũ, ad cuius cõspectum nulla potest durare tristicia: nihil tam magnũ, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod nõ circumfusus ille permulceat. Cuius non lachrymas illius hilaritas supprimat? cuius non cõtractum solicitudine animũ illius argutiæ soluãt? quem non in iocos uocabit illa lasciuia? quem nõ in se cõuertet & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hũc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quid matri dolendum fuit, in me trãsierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba, nihil de orbitate, nihil de cõditione mea querar. Fuerim tãtùm, nihil amplius dolituræ domus, piamentum. Tene in gremio tuo citò tibi daturã pronepotes. Nouatillam: quam sic in me transtuleram, sic mihi ascripseram, ut posset uideri, quòd me amisit, quamuis saluo patre, pupilla: hãc & pro me dilige. abstulit illi nuper fortuna matrẽ: tua põt efficere pietas, ut perdidisse se matrem doleat tãtùm, non & sentiat: nunc mores eius compone, nunc formam. Altius præcepta descendunt, quæ teneris imprimuntur ætatib. Tuis assuescat sermonib. Ad

tuum

tuum formetur arbitrium : multum illi dabis, etiam si nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi solenne officium pro remedio erit. Non potest animum piè dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerares inter magna solatia patrẽ quoq; tuum, nisi abesset: nũc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quãto iustius sit te illi seruari, quàm mihi impendi: quoties te immodica uis doloris inuaserit, & sequi te iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effecisti, ne unica esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter in te uertitur: illo uiuo, nefas est te quòd uixeris queri.

CAP. 17.

MAximum adhuc solatium tuum tacueram, sororẽ tuam, illud fidelissimum pectus tibi, in quod oẽs curæ tuæ pro indiuiso trãsferuntur, illum animum omnibus nobis maternũ. Cùm hac tu lachrymas tuas miscuisti, in hac tu primũ respirasti. Illa quidem affectus tuos semper sequitur. In mea tamen persona non pro te dolet: illius manibus in urbẽ perlatus sum : illius pio maternoq; nutritio perlongum tempus æger conualui. Illa pro quæstura mea gratiam suam extendit: & quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me uicit indulgentia uerecundiam. Nihil illi seductum uitæ genus, nihil modestia, & in tanta fœminarum petulantia rustica, nihil quies, nihil secreti & ad ocium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater charissima, solatium, quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mœrentes ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere. Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer : siue seruare habitum istum uoles, siue deponere, apud illam inuenies uel finem dolori tuo, uel comitem: sed si prudentiam perfectissimæ fœminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore cõsumi, & exemplum tibi suũ, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Charissimum uirum amiserat, auunculum nostrum, cui uirgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisq; tempestatib. corpus eius naufraga euexit. *O' quàm multarum egregia opera in obscuro iacent.* Si huic illa simplex admirandis uirtutib. cõtigisset antiquitas, quãto ingeniorũ certamine celebraretur uxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuẽdi maris, caput suũ periculis pro sepultura obiecit: & dum cogitat de uiri funere, nihil de suo timuit. Nobilitatur carminib. omniũ, quę se pro coniuge uicariã dedit: hoc amplius est, discrimine uitæ sepulchrum uiro quærere : maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, ꝙ per sedecim annos, quib. maritus eius Aegyptũ obtinuit, nunquã in publico cõspecta est. Neminẽ prouincialem in domũ suam admisit: nihil à uiro petiit, nihil à se peti passa est. Itaq; loquax & ingeniosa in

contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui uitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, uelut unicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placēt, omnem uerborum licentiam cōtinuit: & hodie similem illi sibi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouincia probasset: plus est, ꝙ ignorauit. Hoc nō ideo refero, ut eius laudes exequar, quas circumscribere potius est, quàm partem trāscurrere: sed ut intelligas, magni animi esse, fœminam: quam non ambitio, non auaricia, comites omnis potentiæ & pestes uicerunt, nō metus mortis eam, exarmata naui naufragiū suum spectantē, deterruit, quo minus exanimi uiro hærens, quæreret, non quēadmodum inde exiret, sed quēadmodum efferret. Huic parē uirtutē exhibeas oportet, & animū à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Cæterùm quia necesse est, cùm omnia feceris, cogitationes tamē tuas subinde ad me recurrere, nec quenquā nunc ex liberis tuis frequētius tibi obseruari: non quia illi minus chari sint, sed quia naturale est, manū sæpius ad id decurrere quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lętum & alacrē, uelut optimis rebus: sunt aūt optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis uacat, & modò se leuiorib. studiis oblectat, modò ad considerandam suam, uniuersiq; naturam, ueri auidus insurgit. Terras primùm, situmq; earum quærit. Deinde conditionē circumfusi maris, cursusq; eius alternos & recursus: tunc quicquid inter cœlum terrasque plenum formidinis interiacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, uentorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuosum spacium: tum peragratis humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus seculis, uadit.

LIBRI AD ALBINAM DE CONSOL. FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVAESTIONVM Liber primus.

PRÆFATIO.

Philosophiæ, quæ & ad homines, & ad Deum pertinet, differentiam hanc esse, quòd prior doceat, quid in terra agendum sit; posterior, quid in cœlo, & quæ sint de Deo quæstiones secretiores; Imò, quid sit etiam Deus.

QVantũ inter philosophiam interest, *Lucili* uirorũ optime, & cæteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illã partẽ quę ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hęc, & animosior: multũ permisit sibi, nõ fuit oculis cõtenta. Maius esse qddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra cõspectũ natura posuisset. Deniq;, tantũ inter duas interest, quantũ inter Deum & hominẽ. Altera docet, quid in terris agẽdum sit: altera, quid agatur in cœlo. Altera errores nostros discutit, & lumẽ admouet, quo discernantur ambigua uitæ: altera multo hanc caliginẽ in quo uolutamur excedit, & è tenebris erutos, illò perducit, unde lucet. Equdem tũc naturę rerum gratias ago, cũ illam nõ ab hac parte uideo, quæ publica est, sed cũ secretiora eius intraui: cũ disco quæ uniuersi materia sit, quis autor sit, aut custos: quid sit Deus, totus in se intẽdat, an ad nos aliquãdo respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mũdus: liceat illi hodieq; decernere, & ex lege fatorũ aliquid derogare: an maiestatis diminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere nõ possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est: ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operępręcium nasci. Quid enim erat, cur in numero uiuentium me positum esse gauderem? An ut cibos & potiones percolarem? ut hoc corpus casurum ac fluidum, periturumq; nisi subinde impleatur, farcirem, & uiuerẽ ægri minister, ut mortem timerẽ, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est uita tanti, ut sudem, ut æstuem. *O quã cõtẽpta res est homo, nisi supra humana se erexerit.* Quãdiu cũ affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? Etiã si superiores sumus, portẽta uincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? Non uideo quare sibi placeat, qui robustior est ualetudinario. Multũ interest inter uires & bonã ualetudinẽ. Effugisti uitia animi, nõ est tibi frons ficta, nec in alienã uoluntatem sermo cõpositus, nec cor inuolutũ, nec auaricia, quæ quicquid omnib. abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniã turpiter amittẽs, quã tur-

turpius reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc cõsecutus es. Multa effugisti, te nõdum. Virtus enim quã affectamus, magnifica est. Non quia per se beatũ est, malo caruisse, sed quia animũ laxat, ac præparat ad cognitionẽ cœlestiũ, dignumq; efficit, qui in cõsortium Dei ueniat. Tunc cõsummatũ habet plenũq; bonũ sortis humanæ, cùm calcato omni malo petit altũ, & in interiorẽ naturæ sinũ uenit. Tunc iuuat inter sidera ipsa uagantẽ diuitũ pauimẽta ridere, & totã cũ auro suo terrã: non illud tãtùm dico quod egessit, & signãdum monetę dedit, sed & illud qđ in occulto seruat posterorũ auariciæ. Nec põt antè cõtemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonsiles syluas, & deriuata in domos flumina, quàm totũ circumeat mũdum, & terrarũ orbẽ supernè despiciens, angustũ, & magna ex parte opertũ mari, etiã ea parte qua extat latè squalidum, & aut ustum aut rigentem, sibiipse ait: *Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur?* O' quàm ridiculi sunt mortalium termini. Vltra istrum Dacus non exeat. Isthmus Samothracas includat, Parthis obstet Euphrates, Danu' ius Sarmatica ac Romana disterminet, Rhenus Germaniæ modum faciat, Pyrenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopias harenarum inculta uastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nónne & illę unam aream in multas prouincias diuident? Cùm te in illa uerè magna sustuleris, quoties uidebis exercitus sub rectis ire uexillis, & quasi magnum aliqđ agatur, equitem modò altiora explorantem, modò à lateribus affusum, libebit dicere: It nigrum campis agmen. Formicarũ iste discursus est, in angusto laborantiũ. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mẽsura corpusculi? Punctũ est illud, in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima etiam cũ illis utrinq; oceanus occurrit. Sursum ingẽtia spacia sunt, in quorũ possessionẽ animus admittitur: at ita, si minimũ secum ex corpore tulit, si sordidũ omne detersit, & expeditus leuisq; ac contentus modico emicuit. Cùm illa tetigit, alitur, crescit, ac uelut uinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quòd illum diuina delectant: nec ut alienis, sed interest ut suis. Securè spectat occasus siderum atq; ortus, & tam diuersas concordantium uias. Obseruat ubiq;, quæ stella primũ cœlis lumen ostẽdat, ubi culmen eius summum, quà cursus sit, quousq; descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab ultimis littoribus Hispaniæ usq; ad Indos iacet? Paucissimorum dierũ spacium, si nauem suus uentus impleuit. At illa regio cœlestis per triginta annos uelocissimo sideri uiam præstat, nusquam resistẽti, sed æqualiter citò. Illic demum discit, quod diu quæsiuit. Illic incipit Deum nosse. ¶ Quid est Deus? Mens uniuersi. Quid est Deus? Quod

uides

uides totum, & quod non uides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extrà & intrà tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo nulla pars extra animum. Totus ratio est: cùm interim tantus error mortalia teneat, ut hoc quo neq; formosius est quicquā, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu uolubile, ideoq́; tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cætera quibus terræ ac terris uicina pulsantur. Nec hæc intra uulgum dementia est, sed sapientiā quoq; professos contingit. Sunt qui putent, sibiipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantē singula, & sua & aliena: hoc autem uniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quàm utile existimas ista cognoscere, & reb. terminos ponere: quantum Deus possit, materiam ipse sibi formet, an data utatur: utrum idea materiæ prius superuenit, an materia ideæ: Deus quicquid uult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & à magno artifice parua formentur multa, nō quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nónne trāsilire est mortalitatē suā, & in meliorem transscribi sortem? Quid tibi, inquis, ista prodesunt? Si nihil aliud, hoc certè, sciam omnia angusta esse uersus Deū.

CAP. I. *De igneis meteoris tractat, & de illo igne quem Aristoteles Capram siue Hœdum appellat: huiusmodi ignes prænuntios mitti à Deo mortium summis uiris ostendit. Eadem opera tractat de causis huiusmodi ignium, & unde trabes, globi faces, ardores clipei: item de diurnis facibus, stellis.*

NVnc ad propositum ueniam opus. Audi quid *de ignibus* philosophia uelit, quos aër transuersos agit. Magna ui illos executi argumentum est, ꝙ obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. ¶ Igniū multæ uariæq́; facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum *Capram* uocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare hœdi uocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? responde, Satius erit de te ipsa quærere, quàm mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui bellum aduersus Perseum Paulo gerente lunari magnitudine apparuit. Nos quoque uidimus non semel flammam ingentis pilæ specie: quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium. Vidimus quum de Seiano actum est. Nec Germanici mors sine denunciatione tali fuit. ¶ Dices mihi? Ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes deos mortium signa præmittere, & quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat?

Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sint curæ, aut series ipsa, quid factura sit, certis rerũ notis nunciet. ¶ Interim illud existimo, huiusmodi ignes existere, aëre uehemẽtius trito, cũ inclinatio eius in alterã partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac uexatione nascuntur *trabes*, & *globi*, & *faces*, & *ardores*. At cum leuius collisus, & (ut dicam) frictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque uolantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cœlo producunt. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. Non enim opus est ad efficiẽda ista, magno aëris motu. Denique, ut breuiter dicam, eâdem ratione fiunt ista qua fulmina, sed ui minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt, sed maiores impetu impulsæ, fulmina: sic quanto illas minus presseris, tanto leuiora fulmina emittunt. ¶ Aristoteles eiusmodi rationem reddit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quædam humida, quędam sicca, quędam calentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terris omnis generis & uaria euaporatio est: cũ in cœlo quoque non unus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum quæ terræ eiectãt, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quæ non tantùm collisa possint ardere, sed etiam afflata radiis solis. Nam apud nos quoq; stramenta sulphure aspersa ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facilè succendi, & maiores minorésue ignes existere, prout illis fuit plus aut minus uirium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimæ ire, & in diuersum uideantur abduci. Atqui, quo solent, quæq; inueniuntur loco. Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illa, ista nascantur: & citò intercidant, quia sine fundamẽto sunt & sede certa. Quare ergo etiam nõ interdiu trãsferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illę latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoq; transcurrunt interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta uis emicuit, ut & aduersus diem uindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra quoque ætas non semel uidit diurnas faces, alias ab Oriente in Occidentem uersas, alias ab occasu in ortũ. Argumentũ tẽpestatis nautæ putãt, cùm multæ trãsuolant stellæ. quod si signũ uentorũ est, ibi uenti sunt, id est, in aëre, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ uelo insidentes. Adiuuari se tunc pericli-

tantes exiſtimant, Pollucis & Caſtoris numine. Cauſa aũt melioris ſpei eſt, q iam apparet frangi tẽpeſtatem, & deſinere uẽtos. ¶ Aliquando feruntur ignes, nõ ſedent. Gylippo Syracuſas petẽti uiſa eſt ſtella ſuper ipſam lãceam conſtitiſſe. In Romanorũ caſtris uiſa ſunt ardere pila, ignib. ſc.i [illegible] illa delapſis: qui ſępe fulminũ modo animalia ferire ſolent & [illegible] ſi minore ui mittũtur, defluunt tantùm & inſidunt, nõ [illegible] inerãt. ¶ Alij inter nubes elidunt, alij ſereno, ſi aer ad [illegible] dum ignes aptus fuit. Nam ſereno quoq; cœlo aliquãdo tonat, ex eadem cauſa, qua nubilo aere inter ſe colliſo. Qui etiam ſi eſt lucidior ac ſiccior, coire tamen & facere corpora quædam ſimilia nubibus poteſt, quæ percuſſa reddant ſonum. Quãdoq; igitur fiunt trabes, quandoq; clypei, & uaſtorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit ſimilis cauſa, ſed maior.

CAP. 2. *De fulgore qui ſidera circumnectit, & quemadmodum fiat, & de Halone & corona.*

VIdeamus nunc, quẽadmodum fiat is fulgor, qui ſidera circumnectit. Memoriæ proditũ eſt, quo die diuus Auguſtus urbem, ex Apollonia reuerſus, intrauit, circa ſolem uiſum coloris uarij circulum, qualis eſſe in arcu ſolet: hunc Græci halo uocant, quem nos dicere coronã aptiſſimè poſſimus. Quẽadmodum fieri dicatᷣ, exponã. Cùm in piſcinam lapis miſſus eſt, uidemus in multos orbes aquam deſcendere, & fieri primùm anguſtiſſimum orbem, deinde laxiores, ac deinde maiores, donec euaneſcat impetus, & in planiciẽ immotarum aquarum ſoluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiã in aere: cùm ſpiſſior factus, plagam ſentire poteſt, lux ſolis aut lunæ uel cuiuslibet ſideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aer, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis eſt eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum eſt: ergo & aer percuſſus lumine hunc modum exhibet. Ob hoc tales ſplendores Græci areas uocauêre: quia ferè terendis frugibus loca deſtinata ſunt rotunda. Nos autem non exiſtimemus iſtas, ſiue areæ ſiue coronæ ſint, in uicinia ſiderum fieri: plurimũ ab his abſunt, quamuis cingere ea & coronare uideantur. Non longè à terra fit talis effigies: quam uiſus noſter ſolita imbecillitate deceptus, circa ipſum ſidus putat poſitam. In uicinia aũt ſolis & ſtellarũ nihil tale poteſt fieri: quia illic æther tenuis eſt. Nam formæ craſſis demum ſpiſſiſq; corporibus imprimi ſolent: in ſubtilibus non habent ubi conſiſtant, aut hæreant. In balneis quoq; circa lucernam tale quiddam aſpici ſolet, ob aeris denſi obſcuritatem: frequentiſſimè autem auſtro, cùm cœlum maximè graue & ſpiſſum eſt. Nonnunquam paulatim diluuntur & deſinunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde uentum nautici expectant, unde contextus coronæ perit. Si enim à Septentrione diſceſſerit, Aquilo erit: ſi ab Occidente, Fauonius. quod argumẽtum eſt, intra eam partem cœli

has fieri coronas,intra quam uēti esse solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne uentos quidem. His argumentis & illud adiice,nullam coronam colligi,nisi stabili aere & pigro uento. Aliter non solet aspici.Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquā faciē fingi potest.Is autem qui fluit, nec feritur quidē lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quæq; pars eius dissipatur. Nunquam ergo ullum sidus talem sibi effigiem circūdabit,nisi cum aer erit densus atq; immotus, & ob hoc custodiēs incidentem in se rotūdi lineam luminis,nec sine causa.Repete igitur exēplum,quod paulo antè proposui. Lapillus in piscinā aut lacum & aliquam alligatam aquam missus,circulos facit innumerabiles: & hoc quidem nō facit in flumine. Quare?quia omnē figuram,fugiēs aqua disturbat.Et hoc idem in aere euenit,ut ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit,non det sui potestatē,& oēm ictum uenientemq; formam exturbet. Hæ, de quibus dixi, coronæ,cùm dilapsæ sint æqualiter,& in semetipsis euanuerint,significatur aeris quies & omnium trāquillitas:& tunc aquam expecta. Cùm ab una parte cesserint, illinc uētus est unde finduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ iam proposui, intelligi potest. Nam si facies uniuersa subsedit,apparet temperatum esse aera,& sic placidum. Si ab una parte intercisa est,apparet inde aera incumbere, & ideo illa regio uētum dabit. At cum undiq; & cōcerpta & lacerata est,manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri,& inquietum aera hinc atq; hinc assilire. Itaq; ex hac incōstantia cœli, tam multa tētantis & undiq; laborantis, futura tempestas uētorum plurium apparet. Hæ coronę noctibus ferè circa lunā & alias stellas notantur, interdiu raro: adeò ut quidā ex Græcis negauerint eas omnino fieri,cū illos historiæ coarguant. Causa aūt raritatis hæc est, quòd solis fortius lumen est, & aer agitatus ab illo,calefactusq; solutior est: lunæ autem interior uis est,& ideo à circumposito aere facilius sustinetur, eo quòd sidera cætera infirma sunt, nec perrumpere aera ui sua possunt. Excipitur itaque illorum imago,& in materia solidiore ac minus cedente uersatur. Debet enim aer nec tam spissus esse, ut excludat ac submoueat à se lumen immissum: nec tam tenuis & solutus, ut nullam uenientib. radiis moram præbeat. hæc noctibus temperatura contingit, cùm sidera coniectum aera luce leui nō pugnaciter, nec asperè feriunt, spissioremque, quàm solet esse interdiu, inficiunt.

CAP. 3.4.5.6.7.8. *De arcu & eius causis & speculis.*

AT contrà arcus in nocte non fit, aut admodum rarò: quia luna non habet tantum uirium, ut nubes transeat, & illis colorē suffundat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris excipiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quàm ut solem transmittāt:

aliæ

aliæ imbecilliores, quàm ut excludant. Hęc inæqualitas alternis lucem umbramq; permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus uarietatem. Altera causa eiusce modi arcus redditur. Videmus cùm fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem uidebis accidere, si quando uolueris obseruare fullonem: cùm os aqua impleuit, & uestimenta tendiculis diducta leuiter aspergit, apparet uarios edi colores in illo aere asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei causam in humore esse non dubitaueris. Non fit enim unquam arcus, nisi nubilo. ¶ Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant, quædam magis coacta, quàm ut transluceant: itaq; ab illis fulgorem reddi, ab his umbram, & sic utriusq; incursu effici arcũ, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se umbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant: poterat enim umbra & lux causa uideri, si arcus duos tantùm haberet colores, & sic ex lumine umbraq; constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit,
Vsque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant:

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cerulei, & alia in picturæ modũ subtilib. lin eis ducta, ut ait Poeta: ut an dissimiles colores sint, scire nõ possis, nisi cùm primis extrema contuleris. Nã cõmissura decipit, usqueadeò mira arte naturæ, qđ à simillimis cœpit, & in dissimillima desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atq; umbræ, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Qui ita existimant arcum fieri, dicũt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. Deinde multas imagines, imò innumerabiles, & deuexas, & in præceps transeuntes confundi. Itaq; & arcum esse multarum imaginum solis confusiones. Hoc sic colligunt. Peluis, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. In singulis foliis dispone singulas guttas: singulę habebunt imaginem solis. At contrà ingens stagnum non habebit nisi imaginem unam. Quare? quia omnis circumscripta leuitas & circundata suis finibus, speculum est. Itaq; piscinam ingẽtis magnitudinis, inferiis parietibus in plures diuide: totidẽ illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illã sicut est diffusa, semel tibi imaginẽ reddet. Nihil refert, q̃ exiguus sit humor aut lacus. Si circunseptus est, speculũ est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidẽ specula sunt, totidẽ solis facies habent. Hæc cõtrà intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciũtur interualla, quibus singula distãt, spacio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet una facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, leui-

tate acies radios suos replicat. Nihil autem leuius aqua & aere. Ergo etiam ab aere spisso uisus noster in nos redit. Vbi uerò hebes & infirma est acies, quolibet aeris ictu defecit. Quidam hoc genere ualetudinis laborant, ut ipsi sibi uideantur occurrere, ut ubiq; imaginem suam cernant. Quare? quia infirma uis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aerem perrũpere, sed resistit. Itaq; quod in aliis efficit densus aer, in his facit omnis. Satis enim ualet qualiscunq;, ad imbecillem aciem repellendam: longè autem magis uisum nostrũ nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eò unde exierint, reflectit. Ergo cum multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cùm in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus reddatur idẽ color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed unius longæ atq; continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa milia istic imaginũ esse dicis, ubi nullam uideo? Et quare, cùm solis color unus sit, imaginũ diuersus est? Vt & hæc proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantùm in his à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas summouet, sed etiamnum his quoq;, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per uitrũ aspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuertere, hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, ut sapientes uiri pedalẽ esse contenderint. Quẽ uelocissimũ omniũ esse scimus, nemo nostrum uidet moueri nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundũ ipsum præcipiti uelocitate labentẽ, & ortus occasusq; intra momentũ tẽporis reuoluentẽ, nemo nostrũ sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri innumerabilia stillicidia nõ separant, & ingenti spacio intuentib. minutarũ imaginũ discrimen interit? Illud esse dubiũ nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube cõcepta. Quod ex hoc tibi appareat. Nunquã nõ aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit contrario motu. Illo enim descẽdente altior est, alto depressior. Sæpe talis nubes à latere solis est: nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliã causam fit, quàm quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autem modò ceruleas lineas, modò uirides, modò purpuræ similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hãc uarietatem efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodẽ conchylio non in unũ modum exit. Interest, quantum macerata sit, crassius medicamentum an aquatius traxerit, sępius mersa sit an excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cùm duæ res sint, sol & nubes, id est corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur,

quæ

quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut languescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In aliis rebus uaga inquisitio est, ubi nō habemus quod manu tenere possimus, & latè coniectura mittenda est: hîc apparet duas causas esse arcus, solem, nubemq;: quia nec sereno unquam fit, nec ita nubilo, ut sol lateat. Ergo utiq; ex his est, quorum sine altero non est.

CAP. 4.

IAm nunc illud accedit, quod ęquè manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia nunquam nisi ex contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostēdit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à geometris adferūtur: nec dubium quicquam relinquitur, quin arcus imago solis sit malè expressi, ob uitium figuramq; speculi. Nos interim tentemus alias probationes, quæ de speculo legi possunt. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quòd celerrime nascitur: igneum enim uariūq; corpus cœlo intra momentum subtexitur, & æquè celeriter abolетur, nihil aūt tam citò redditur, quàm à speculo imago. Non enim facit quicquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talē soli imaginē reddit. Si speculū, inquit, concauū feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra mediū constiteris, quicunq; iuxta te steterint, uniuersi à te uidebuntur priores tibi quàm speculo. Idem, inquit, euenit, cùm rotundam & cauam nubē intuemur à latere, ut solis imago à latere discedat, priorq; nobis sit, & in nos magis cōuersa. Color igitur igneus à sole est, ceruleus à nube: cæteri utriusq; mixturæ.

CAP. 5.

COntra hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alij enim in his simulachra cerni putant, id est, corporum nostrorū figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alij imagines aiunt, non esse in speculo, sed ipsa aspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus deflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo ipsas uideamus, sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quid'nam est tam dissimile, quàm sol & arcus, in quo neq; color neq; figura solis, neq; magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorq; est, longeq; ea parte, qua fulget, rubicundior quàm sol, cæteris uerò coloribus diuersus. Deinde cùm uelis speculum aeri cōparare, des oportet mihi eandem leuitatem corporis, eandem æqualitatem, eundem nitorem. Atqui nullę nubes habent similitudinem speculi: per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa cōscendunt, spectant nubem: nec tamē imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidiis constare nubem. Habent enim quædam, ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquā quidem habent nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam tibi

& guttas innumerabiles in nubib. esse, & illas faciẽ reddere: nõ tamen omnes unã reddũt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula cõiunge, in unã imaginem nõ coibunt: sed quæq; particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædã specula ex multis minutisq; composita: quibus si unum ostenderis hominem, populus apparet, unaquaq; parte faciem suam exprimente. Hæc cùm sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex uno turbam efficiunt. Cæterùm cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt: arcus uno circumscriptus ductu, una totius est facies. Quid ergo, inquit, non & aqua, rupta fistula, sparsa, & remo excussa, habere quiddam simile his quos uidemus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed nõ ex hac causa, ex qua tu uideri uis: quia unaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quàm ut concipere imaginẽ possint. Standũ est, ut id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, ut ait Nero Cæsar disertissimè,

Colla Cytheriaca splendent agitata columbæ.

Et uariis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquò deflectitur, nitet. Nunquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarũ omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quàm aues quas retulit, & Chamæleontes, & reliqua animalia: quorum color aut ex ipsis mutatus, cùm ira uel cupidine accensa, cutem suam uariant, humore diffuso, aut positione lucis, quam prout rectam uel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cùm illa non perluceant, hæ transmittant lucem? Illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ è diuersis temerè compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ. Præterea uidemus, ortu solis partem quãdam cœli rubere: uidemus nubes aliquãdo ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? ❡ Modò, inquit, inter argumẽta ponebas, semper arcum cõtra solem excitari, quia ne à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, cõmune nobis est. Nam quemadmodũ opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: ita sol ad hoc aptè ponendus est, sic ut nubes infici possit. Non enim idem facit si undiq; fulsit: & ad hoc opus est radiorum idonea locatio. Hæc dicuntur ab his, qui uideri uolunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant uisum, hoc respondent. Si ullus esset in arcu color, permaneret, & uideretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum è uicino est uentura. Huic contradictioni non consentio, cùm ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes, sed ita, ut color eius non undiq; appareat. Nam ne ipsa quidem undiq;

dique apparet. Nubem enim nemo, qui in ipsa est, uidet. Quid ergo mirum, si color eius non uidetur ab eo, à quo ipsa non uisitur? Atqui, quamuis ipsa non uideatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non uidentur. Præterea cum dicitur tibi nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse uelut duro corpori ac stabili & manenti, sed ut fluido & uago, & nihil amplius quàm perbreuē speciem recipienti. Sunt etiam colores, qui ex interuallo uim suam ostendunt. Purpuram Tyriam quo melior saturiorq; est, eo oportet ut altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. Non tamē ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, ut arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis pilæ sectę. Hoc probari, nisi geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia aduersus specula respondent. Sunt, quæ uidere extimescas: tanta deformitate corruptam faciem uisentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quæ cùm uideris, placere tibi uires tuæ possint: in tantnm lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quæ dextras facies ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant uel euertāt. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum quo solis species uitiosa reddatur, in nube quoq; fieri?

CAP. 6.

INter cætera agumenta & hoc erit, quòd nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quòd eo minor est, quo altior est sol:

—Et bibit ingens Arcus,—

Vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non easdem, undecunq; apparuerit, minas affert. A' meridie ortus magnam uim aquarum uehet. Vinci enim non poterunt uehementissimo sole, tantum est illis uirium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circa'ue surrexerit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longè ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, ut maiora multo quàm uideat, ostēdat, & in portentuosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, unde sit ille color uarius: unde talis figura sit, nō dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullū autem aliud, quàm solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur ut detur & forma. Deniq; inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cœli depingitur, à sole esse. Illud unum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego uideri. Qui

siue

siue est, siue uidetur, à sole est. Tu non expedies, quare color ille subito desinat, cùm omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quòd non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Aequè citò omnis imago in illo aboletur, quàm ponitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda uel remouenda opus est, quàm ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendax est sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubē, istius uarietas peribit. At maior est aliquāto arcus, quàm sol. Dixi modò, fieri specula, quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adiiciam, omnia per aquam uidentibus longè esse maiora. Literæ quamuis minutæ & obscuræ, per uitream pilam aqua plenam, maiores clarioresq; cernuntur. Poma formosiora quàm sint uidentur, si innatant uitro. Sidera ampliora per nubem aspicienti cernuntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod uult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum adimpleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cùm in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquæ redditur. Quicquid uidetur per humorem, longè amplius uero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida uisitur, cùm de causis duabus hoc accidat: quia in nube est aliquid uitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquæ: quā si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua uertatur.

CAP. 7.

QVoniam, inquis, uitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri uitrea, stricta, uel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu uideri solet, reddit: ut scias hîc non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primùm, quòd apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quod solem repercutiat: deinde, quòd apparet non fieri ullum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (ut dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, utcunq; deflectitur: hoc autem & in speculo est, cuius nullus uidetur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quòd non uisitur in illa uirgula solis imago, cuius bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem; quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter fracta est. Si aptè fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset inspectores. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis inuicem speculi nitent: inchoant tantùm imagines, nec exprimunt: & ob ipsam uiciniam turbant, & in speciem coloris unius adducunt.

CAP.

CAP. 8.

AT quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars eius uidetur, cùm plurimùm porrigitur, incuruaturq;? Quidam ita opinantur. Sol cùm sit multo altior nubibus, à superiore tantùm illas percutit parte, sequitur ut inferior pars earum nō tangatur lumine. Ergo cùm ab una parte solem accipiant, unam partem eius tantùm imitantur, quæ nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo contigit? Quid ni? cùm radios trāsmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere? Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantùm superiori parti nubium affunditur, nūquam terratenus descendit arcus. Atqui usq; in humum demittitur. Præterea nunquam non contra solē est arcus. Nihil ad rem pertinet, suprà infra'ue sit: quia totū quod contrà est, latus uerberatur. Deinde aliquādo arcum & occidēs facit, cùm certè ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nubilo, quomodo in speculo lumen reddi uolūt, nubē cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ nō potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in cōcauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet aspici totam pilam: etiamnum diximus circulos apparere soli lunæq; in similitudine arcus circumdatos, quare & ille arcus in circulum iungitur nunquam? Deinde quare semper concauæ nubes solem accipiunt, nec aliquando planè extumentes? Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primùm medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginē suam accipere, quas scindit. At matutino tēpore, & uergēs ad occasum cùm minus uirium habeat, minus calidus est: & ideo à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cum arcū facere nō soleat, nisi aduersus his, in quib. facit, nubibus: cùm breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaq; qualibet diei parte, etiā cùm altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporib. æstiuis supra nostrum uerticem fertur. Itaq; medio die excelsissimus terras rectiore aspicit linea, quàm ut ullis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. 9. *De Virgis.*

NVnc dicendū est de uirgis, quas minus pictas uariasq;, & æquè pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia uirgę nihil aliud quàm imperfecti arcus sunt. Nā facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solē ferè in nube humida, & iam

se spar-

se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantùm figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. 10.

SImilis uarietas in coronis est: sed hoc differunt, quòd coronæ ubique fiunt, ubicunque sidus est: arcus non nisi contra solem: uirgæ nō nisi in uicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, uirga. In omnibus color multiplex est, ex ceruleo fuluoque uarius. Virgæ soli tantùm adiacent. Arcus solares lunaresq; omnes sunt. Coronę omnium siderum.

CAP. 11. 12. 13. *De Imaginibus solis quæ Græcè παρήλια.*

ALiud quoq; uirgarum genus apparet, cùm radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesq; inter se diriguntur, & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nūc me hoc loco gerā? Quid eas uocem? imagines solis? Historici soles uocāt, & binos ternosq; apparuisse memoriæ tradunt. Græci παρήλια appellant: quia in propinquo ferè à sole uisuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur: sed imaginem eius, figuramq;. Cæterùm nihil habent ardoris, hebetes ac lāguidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

——& quo te nomine dicam,
Rhetica: nec cellis ideo contende falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia uocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & uicina, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt, nubes rotunda & splendida similisque soli. Sequitur enim illum, nec unquam longius relinquitur, quàm fuit cùm apparuerit. Nunquis nostrûm miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu uidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quàm inter nos, reddi: si modò idonea est materia, quæ reddat.

CAP. 12.

QVoties defectionem solis uolumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo, aut pice implemus: quia pinguis humor minus facilè turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quēadmodum se luna soli opponat, aut illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modò ex parte, si ita contigit, ut latus occurrerit, modò totū. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoq; ostendit, & intercipit lucem: tunc scilicet, cùm uterq; orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo in ære utriusq; imago in terris aspici potest: ita in aëre, cū sic coactus aër & limpidus constitit, ut faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut rarę, aut sordidæ,

didæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittūt, sordidæ turpesq́; non sentiunt: sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. 13.

SOlent & bina fieri parelia, eâdem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptę ad exhibendū imaginem solis? Quidam in illa sententia sunt, quoties duo simulachra talia existant, ut iudicent unum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoq; cùm plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit con spectus alterius, omnia implentur: & una imago à uero est, cætera imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quicquid enim uidet, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua disposuit, ut inter se aspiciant, altera nube solis imaginem, altera imaginis reddi. Debent autē hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, leues, splendidæ, planè naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulachra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu obliquè accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longè autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoq, specula cum à nobis procul abducta sunt, faciē non reddunt, quia acies nostra non habet usque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (utar enim historica lingua) indicia sunt: utique si à parte Austri constiterunt, inde maximæ nubes ingrauescunt: cum utrinque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. 14. *De cœli recessu, Pithiis, Chasmate, de eorum coloribus.*

TEmpus est, alios quoq; ignes percurrere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnunquam uolubiles. Horum plura genera cōspiciuntur. Sunt enim uelut corona cingēte introrsus ignes. Cœli recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithiæ, cum magnitudo uasti rotundiq; ignis dolio similis, uel fertur, uel in uno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando cœli spacium desedit, & flammā dehiscens uelut in abdito ostētat. ¶ Colores quoq; horum omniū plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidā euanidæ ac leuis flāmæ, quidam candidę lucis, quidā micantes, quidā æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fului. Videmus ergo

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Hæc uelut stellæ exiliunt & transuolant, uidenturq́; longū ignem porrigere, propter immensam celeritatē: cùm acies nostra non discernat transitum earum, sed quacunq; cucurrerunt, totum ignitum credat. Tanta enim est uelocitas motus, ut partes eius nō dispiciantur, sed tantùm summa prendantur. Intelligimus magis, quā appareat stella, quàm quà eat. Itaq; uelut igne continuo, totum iter signat: quia uisus nostri tarditas non subsequitur momenta currētis,

sed uidet simul & unde exilierit,& quò peruenerit. Quod fit in fulmine,longus nobis uidetur ignis eius: quia citò spaciũ suum transilit, & oculis nostris occurrit uniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenti corporis,per omne spacium per quod uenit: neque tam longa & extenuata in impetum ualent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aëris ignis incensus, uento præceps impellitur: non semper tamen uento attritu'ue fit. Nonnunquam ex aliqua op portunitate aëris nascitur. Multa enim sunt in sublimi,sicca, calida, terrena,inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoq; uelociter rapitur.At quare color diuersus est?Quia refert,quale sit id quod ideoq; uelociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert,quale sit id quod incenditur, & quàm uehemẽs quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus,& quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. 15. *De fulgoribus, quid sint & unde sint. de fulgoribus in præceps euntibus,certo loco permanentibus: apparentibus in nube & supra nubes: moram patientibus,& non patientibus, Astropoplectis,Cometis, Pogoniis, lampadibus,cyparißiis, trabibus, pithiis, cœlo ardente,& speculis.*

FVlgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci σέλαα appellant? Multis,ut aiunt,modis. Potest illos uentorum uis edere, potest superioris cœli feruor. Nam cùm latè fusus sit ignis; inferiora aliquando,si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarũ motus cursu suo excitare ignem,& in subiecta transmittere. Hoc uerò non potest fieri, ut aër uim igneam usq; in æthera elidat, ex qua fulgor ardor'ue fit stellæ,uel similis excursus? ¶ Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent,& tantum lucis emittũt,ut fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primùm obscuriora sint, deinde flammæ modo,quæ in se cadit,per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes,cùm aër spissus,ignẽ, quem propior terris diu pauerat,usq; in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut extinguuntur subinde quà reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia breuis facies illorum & caduca est,nec sine iniuria dêcidens: sæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta uidemus icta sine fulmine,quę astropoplecta Græci uocant.At quibus longior mora & fortior ignis est,motumq; cœli sequẽs,aut qui proprios cursus agunt,Cometas nostri putant: de quibus dicemus. Horum genera sunt pogonię,lampades,& cyparissię,& alia omnia, quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium, an inter hos ponantur trabes,& pithiæ,quæ rarò sunt uisæ. Multa enim conglobatione ignium indigent,cùm ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequen-

ter in hiſtoriis legimus, cœlum ardere uiſum: cuius nonnunquam tam ſublimis ardor eſt, ut inter ipſa ſidera uideatur: nonnunquam tam humilis, ut ſpeciem longinqui incendij præbeat. Sub Tiberio Cæſare cohortes in auxilium Oſtienſis coloniæ cucurrerunt, tanquam conflagrantis: cum cœli ardor fuiſſet per magnam partē noctis, parũ lucidus, craſſi fumidiq; ignis. De his nemo dubitat, quin habeant flammam quam oſtendunt, certa illis ſubſtantia eſt. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio conſtent: an illis quoque uerum ſit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis ſubeſſe aliquid corporis certi: nihil enim iudicamus in ſpeculis, niſi fallaciam eſſe, nihil aliud quàm alienum corpus mentientibus. Non enim eſt in ſpeculo, quod oſtenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modò interirent, modò exciperentur formæ. Quid ergo? Simulachra iſta ſunt, & inanis uerorum corporum imitatio: ſuntque iſta à quibuſdam ita compoſita, ut & hæc poſſint detorquere in prauum. Nam (ut dixi) ſunt ſpecula, quæ faciem proſpicientium obliquent: ſunt, quæ in infinitum augeant, ut humanum habitum excedant, modumque noſtrorum corporum.

CAP. 16.17. *De ſpeculis ſecretiora quædam.*

HOc loco uolo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quàm nullum inſtrumentum iritandæ uoluptatis libido contemnat, & ingenioſa ſit ad incitandum furorem ſuum. Hoſtius quidam fuit obſcœnitatis uſque in ſcenam productæ. Hunc diuitem auarum ſeſtertij milies ſeruum diuus Auguſtus indignum uindicta iudicauit, cum à ſeruis occiſus eſſet: & tamen non pronunciauit iure cæſum uideri. Non erat ille tantummodo ab uno ſexu impurus, ſed tam uirorum quàm fœminarum auidus fuit. Fecitque ſpecula eius notæ, cuius modò retuli, imagines longè maiores reddentia, in quibus digitus brachij mēſuram & longitudine & craſſitudine excederet. Hæc autem ita diſponebat, ut cum uirum ipſe pateretur, auerſus omnes admiſſatij ſui motus in ſpeculo uideret, ac deinde falſa magnitudine ipſius membri tanquam uera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille delectum, & aperta menſura legebat uiros: ſed nihilominus mendaciis quoque inſatiabile malum delectabat. *I nunc*, dic, ſpeculum mundiciarum cauſa repertum. Fœda dicta ſunt, quæ portentum illud lacerandum ore ſuo dixerit, feceritque, cum illi ſpecula ab omni parte opponerentur, ut ipſe flagitiorum ſuorum ſpectator eſſet, & quæ ſecreta quoque conſcientia premuntur, & quæ accuſatus quiſque feciſſe ſe negat, non in os tantùm, ſed in oculos ſuos ingereret. At hercules ſcelera conſpectum ſuum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expoſitis, tenerrima eſt oculorum uerecundia. Ille autem

quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculis suis illa aduocauit: nec quantum peccabat uidere contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret, disponeretque, circumdedit: & quia non tam diligentem intueri poterat, cùm compressus erat, & caput merserat, genibusque alienis obhæserat, opus suum sibi per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia uiros. Nonnunquam inter marem & fœminam distributus, & toto corpore patiente expositus, spectabat nefanda. Quid'nam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentuosos sibiipse ostendit, sibiipse approbauit. Quid non putes in ipso habitu uoluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeò quodam modo lupanar quoq; uerecundum est. At illud monstrum obscœnitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est: Simul, inquit, & uirum & fœminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis ueniant, & testes eius exactores'ue sint. Etiam ea quæ ab aspectu corporis nostri positio submouit, arte uisantur, ne quis me putet nescire, quid faciã. Nihil egit natura, quòd humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quòd aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam, quemadmodum morbo meo & potiar & satisfaciam. Quò nequitiam meam, si ad naturæ modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad uerum ista perducerẽ: quia non licet, mendacio pascar. Obscœnitas mea, plus quàm capit, uideat, & patientiam suam ipsa miretur. Facinus indignum: hic fortasse citò, & antequam hæc uideret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

CAP. 17.

DEridebantur nunc philosophi, quòd de speculi natura disserant, quòd inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa reddatur. Quid sibi rerum natura uoluit, quòd cùm uera corpora dedisset, etiam simulachra eorum aspici uoluisset. Quorsum pertinuerit, hanc comparare materiam, excipiendarum imaginum capacem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque uelleremus, aut ut faciem uiri poliremus. In nulla re illa negocium luxuriæ concessit: sed primùm omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim cùm orientem occidentemq; contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui uerus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis nesciremus,

nisi in aliquo nobis humore,leuore'ue aspici facilior occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non uideremus,nec scire possemus,quid esset, nisi leuore huiusmodi solis lunæque imagines uideremus. Inuenta sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primò sui noticia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, ut uitaret infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse uirtutibus, quicquid corpori deesset: iuuenis, ut flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi,& fortia audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos uidendi. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit.

——Nuper me in littore uidi,
Cùm placidum uentis staret mare.——

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se cernentium? Aetas illa simplicior, & fortuitis contenta,nondum in uitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumq; rapiebat. Primò faciem suam cuique casus ostendit: deinde cùm insitus sui mortalibus amor,dulcem aspectum formæ suæ faceret,sæpius ea despexêre,in quibus prius effigies suas uiderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primò in usu fuit: & id homines impunè eruerent, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala,quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit,quã hic in poculo, ille in ære ad alios usus comparato uidit, & mox proprio huic ministerio præparatus est orbis, nondum argenti nitor, sed fragilis uilisque materia: tunc quoque cùm antiqui illi uiri inconditè uiuerent, satis nitidi,si squalorem opere collectũ aduerso flumine eluerent,cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alteriq; operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, crinis ille, quem effundere olim mos uiris fuit,attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quàm iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria,specula totis paria corporibus auro argentoque cælata sunt, denique gemmis adornata: & pluris unum ex his fœminæ constitit, quàm antiquarum dos fuit,illa quæ publicè dabatur,imperatorum pauperum liberis. An tu existimas, ex auro nitidũ habuisse Scipionis filias speculum, cùm illis dos fuisset æs graue? O' paupertas felix,quæ tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotem,si habuissent. At quisquis ille fuit,cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accepisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum uirgunculis in unum speculum non sufficit illa dos, quam dedit Pop. Roman. filiæ Scipionis. Processit enim molestius, paulatim opibus ipsis inuitata luxuria; & incrementum ingens uitia acceperunt. Adeoque

omnia indiscreta sunt peruersissimis artibus, ut quicquid mundus muliebris uocabatur, sarcinæ uiriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantùm causa adhibitum, nulli non uitio munerario, necessarium factum est.

LIBRI I. NATVR. QVÆST. FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM Liber secundus.

CAP. I. *De Vniuerso quæstiones pertinent aut ad cœlestia aut sublimia aut terrena.*

OMNIS de uniuerso quæstio in cœlestia, in sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formas ignium, quibus mundus includitur: solidum'ne sit cœlum, ac firmæ concretæq; materiæ, an ex subtili tenuiq; nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum anni uices seruet: solem an retrò flectat: cætera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cœlum terramq; uersantia. Hæc sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæcunque aër facit, patitur'ue. Hæc sublimia dicimus, quia æditiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbustis, satis, quærit, & (ut Iurisconsultorum uerbo utar) de omnibus quæ solo continentur. ¶ Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribusq; dicturus es? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede, in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis uidebitur mirum, inter cœlestia & de terra dicendum erit. Quare, inquis? quia cùm propria terræ excutimus suo loco, utrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur, ipsa animal sit, an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cætera huiusmodi quoties in manus uenerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At ubi quæretur, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cœlũq; posita sit: hęc quæstio cedit superioribus, & (ut ita dicã) meliorẽ cõditionẽ sequitur.

CAP. 2. *De Aëre continuo & commisso.*

QVoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda: & hoc primùm præsumendum, inter ea corpora, à quibus unitas est, aëra esse. Quid sit hoc, & quare præcipiendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum.

Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Nunquid dubium, quin ex his corporibus quæ uidemus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: utputa funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum effugiunt, cæterùm ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporum. Vides quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua uti uoluissem, ut dicerem unita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixero, unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed unitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aër est.

CAP. 3. *De materia mundi.*

OMnia quæ in noticiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars enim nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis; qui tamen & materia est. Parat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. 4. *De partibus mundi & de aëre.*

SIc mundi pars est aër, & quidem necessaria: hic est enim qui cœlum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia utrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accepit à terris. Rursus uim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi uoco, ut animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est uniuersi: quia in consummatione uniuersi acceptum, & quia non est sine hoc uniuersum. Vnum autem animal, & una arbor, quasi pars est: quia si perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aër autem, ut dicebam, & cœlo & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem unitatẽ, quicquid alicuius rei natura pars est. Nihil enim nascitur sine unitate.

CAP. 5. *De terra.*

TErra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum: aut æquè interroges, quare cœlum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quàm sine illa uniuersum esse potest, quod cum his uniuersum est: ex quibus, id est, ex illo, & ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quicquid est uirium singulis: hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot

sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Qua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri sat est.

CAP. 6. *De aëre iterum.*

AEr continuus terræ est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quicquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusq; est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut puluerem struũt, plurimumque à uerò recedunt. Nunquam enim contexti nisi per unitatem corporis nisus est, cùm partes consentire ad intensionem debeant, & conferre uires. Aër autem si in atomos diuiditur, sparsus est. Tenti uerò disiecta non possunt. Intensionẽ aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spacium ablata, gestante uento. Ostendent uoces, quæ remissæ claræque sunt, prout aër se concitauit. Quid enim est uox, nisi intensio aëris, ut audiatur linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis, non'ne intenti spiritus opera sunt? Hic facit uim neruis, & uelocitatem currentibus. Hic cùm uehementer concitatus ipse se torsit, arbusta syluasque conuoluit, & ædificia tota corripiens in altum, frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora ueniamus. Quis enim sine intentione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quàm qui ore reddi potest, non'ne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quàm ingentem uim per occultum agant paruula admodum semina, & quorum exilitas in commissura lapidum locum inueniat, in tantum conualescũnt, ut ingentia saxa distrahãt, & in momẽta dissoluãt, scopulos rupesq; radices in terra minutissimæ ac tenuissimæ findunt. Hoc quid est aliud, quàm intensio spiritus, sine qua nil ualidum, & contra quam nil ualidius est. Esse autem unitatẽ in aëre, uel ex hoc intelligi potest, quòd corpora nostra inter se cohærent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quàm spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hæc esset in aëre? Quid autem producit fruges & segetem imbecillam, ac uirentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & unitas?

CAP. 7. *De inani: & inane aëri nullum inesse.*

QVidam aëra discerpunt, & in particulas diducũt, ita ut illi inane permisceant. Argumentum autem existimant nõ pleni corporis, sed multum uacui habentis, quòd auibus in illo tam facilis mo-

motus, quòd maximis minimisq; per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de unitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstātiam, Græci autem περίστασιν appellant, quæ in aere quoq; sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autē opus erit inani admisto. Sed hoc aliàs.

CAP. 8. & 9. *De spiritu eiusq; ui & intensione.*

NVnc autem esse quædam in rerum natura uehemētia, magniq; impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione uehemētius est: & tamen mehercules per aliud nihil intēdi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quicquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quis autem est, quod magis creditur, ex semetipso habere intēsionem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cùm uiderit iactari terram cum montibus, tecta, murosq;, plures & magnas cum populis urbes, cum totis maria littoribus? Ostēdit intensionē spiritus, uelocitas eius & diductio. Oculus statim per multa milia aciem suam intendit: uox una totas urbes simul percutit: lumen non paulatim prorepit, sed semel uniuersis infunditur rebus.

CAP. 9.

AQua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Nunquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui uerò nec manus, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quàm spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & agente attollitur, & cōtra naturam suam multa conatur, & ascendit nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa parum ostendunt, non aquam sibi resistere, quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit: quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quòd solido quoq; aer inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantùm intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa, quibus separari uidetur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi: id enim intercluditur tantùm, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumscindit tantùm, sed utrinque cingit.

CAP. 10. *De lumine & calore & regione aeris triplici. Alia enim circa terrena, alia superna, alia media.*

PErmeat ab æthere lucidissimo aer, in terram usque diffusus: agilior quidẽ, tenuior & altior terris, nec minus aquis: cæterùm æthere spissior grauiorq́, frigidus per se & obscurus: lumen illi caloŕq; alimentum sunt: sed per omne spacium sui similis non est, mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaq́;, & ob hoc etiam pertenuissima, propter uiciniã æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduumq; cœli circumactum. Illa pars ima & uicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisq́; conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemq; pertinet: cæterùm utraq; parte frigidior. Nam superiora eius calorem uicinorum siderũ sentiũt: inferiora quoq; tepent, primùm terrarum halitu, qui multum secũ calidi affert, deinde quia radij solis replicãtur, & quousq, redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisq́; ac satis calidũs est. Nihil enim uiueret sine calore. Adijce nunc ignes, nõ tantùm manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris, ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aeris frigida est.

CAP. II. *Aer circa terrena cur maximè agitetur.*

QVi cum sic diuisus sit, iã sui parte maxima uarius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cuius positiones huc aut illò uersæ, magna ad aeris temperiem momenta sunt: alias siderũ cursus. Ex quibus soli plurimùm imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hyemes æstatesq; uertuntur. Lunæ proximũ ius est. Sed & cæteræ quoq; stellæ nõ minus terrena q̃ incubẽtem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasu'ue contrario, modò frigora, modò imbres, aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent.

CAP. 12. *De tonitru, fulminibus & fulgurationibus, quæ in aere fiunt, & quæ sint earũ differentiæ, partim ex communi, partim ex speciali philosophorum opinione.*

HOc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ unà facta serius audiuntur. Fulguratio ostẽdit ignem: fulminatio emittit. Illa (ut ita dicam) comminatio est, & tonatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. ¶ Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuersæ sententiæ sunt.

Con-

Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignei spiritus. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quàm mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim aliunde illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sæpius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras uerò ait illum ex æthere distillare, & ex tanto ardore cœli multa decidere, quæ nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo antè ignem colligi non putat, sed eodem momento exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est. Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: utraque ex se reddit aliquid. Terrenus uapor siccus est, & fumo similis, qui uentos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & in imbres & niues cedit. Sed siccus ille terrarum uapor, unde uentis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium uehementer impactarum à latere eliditur: deinde, ubi latius ferit nubes proximas, hæc plaga cum sonu incutitur: qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma uitio lignorum uirentium crepat. Vt illic spiritus habens aliquid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paulo antè exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum habent, aliæ minorem. Cæterùm illa uis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leni impetu accensus & uanus. Antè autem uidemus fulgorem, quàm sonitum audiamus: quia oculorum uelocior est sensus, & multum aures antecedit.

CAP. 13.14.15. *Confutat quorundam philosophorum opinionem super fulguratione & fulminatione.*

FAlsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de cœlo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tãtundem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum uocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est qđ deprimatur. Aut si ulla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere quod potest capi. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum euenit. Ordo

rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere nõ potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP. 14.

VOs, inquam, dicitis, cùm causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hîc accendi. Sed plurimum interest, utrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea ui calorem in ea, quæ subiecta sunt, transilire, an hîc accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hîc nascitur. Videmus certè apud nos latè incendio peruagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaq; uerisimile est in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, ut & imus æther habeat aliquid ueri simile, & summus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paulatim ista confinio uim suam miscent ita, ut dubitare possis, an aër, an hic iam æther sit.

CAP. 15.

QVidam ex nostris existimant, aëra, cùm in ignem & aquam mutabilis sit, non detrahere aliunde causas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & quum densos, compactosq; nubium sinus dissipat, necessariò uastum in tam magnorũ corporum diruptione reddit sonũ. Illa porrò nubium difficulter cedentiũ pugna, aliquid confert ad concitandum ignẽ. Sic quemadmodũ ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

CAP. 16. *De fulgure & fulmine sententia Senecæ.*

QVid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est latè ignis explicitus: fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis, aquam concipere, & compressa utrinque palma in modum syphonis exprimere. Simile quiddam & illinc fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eiiciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

CAP. 17. *Item Anaximenis.*

QVidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruẽs massa descendit, cum multo murmure extinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & deinde cum luctatur, per obstantia & intercisa uadens, ipsa ignem fuga accendit.

CAP.

CAP. 18. *Item Anaximandri.*

ANaximander omnia ad ſpiritum retulit. Tonitrua, inquit, ſunt nubis ictæ ſonus. Quare inæqualia ſunt? Quia & ipſe ictus inæqualis eſt. Quare & ſereno tonat? Quia tunc quoq; per craſſum & ſiccum aera ſpiritus proſilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior ſpiritus, qui in flammam non ualuit, in ſonum ualuit. Quid eſt ergo ipſa fulguratio? aeris diducentis ſe, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid eſt fulmen? acrioris denſiorisq; ſpiritus curſus.

CAP. 19. *Item Anaximandri.*

ANaximandrus ait, omnia iſta ſic fieri, ut ex æthere aliqua uis in inferiora deſcendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis ſonat. At cùm illas interſcindit, fulget: & minor uis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

CAP. 20. *Item Diogenis Apolloniatis.*

DIogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quædã ſpiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipſe antecedit & nunciat: illa ſpiritus, quæ ſine ſplendore crepuerunt. Vtrunq; ſine altero fieri, & eſſe aliquando concedo: ita tamen, ut non diſcreta illis poteſtas ſit, ſed utrunq; ab utroq; effici poſſit. Quis enim negabit ſpiritum magno impetu latum, cùm efficit ſonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoq; rumpere poſſe nubes, & nõ exilire, ſi plurimarum aceruo nubium, cùm paucas perſcidiſſet, oppreſſus eſt? Ergo & ignis ibit in ſpiritum, perdetq; fulgorẽ & ſpeciẽ, dum ſecuta in terra incẽdit. Adiice nũc, quod neceſſe eſt, ut impetus fulminis & præmittat ſpiritus, & agat ante ſe, & à tergo trahat uentum, cùm tam uaſto ictu aera inciderit. Itaq; omnia, antequam feriantur, intremiſcunt uibrata uento, quem ignis ante ſe preſſit.

CAP. 21. *Omne fulmen omnemq; fulgurationem ignem eſſe.*

DImiſsis nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confeſſis tranſeamus ad dubia. Quid enim confeſſi eſt? Fulmen ignem eſſe, & æquè fulgurationem: quæ nihil aliud eſt, quàm flamma: futura fulmen, ſi plus uirium habuiſſet. Non natura iſta, ſed impetu diſtant. Eſſe illum ignem, calor oſtendit: qui ſi non eſſet, oſtendit effectus. Magnorum enim ſæpe incendiorum cauſa fulmen fuit. Syluæ illo cremantur, & urbium partes: etiã quæ nõ percuſſa ſunt, tamẽ aduſta cernũtur: quædã uerò uelut fuligine colorãtur. Quid, ꝙ o[illegible]ib. fulguritis odor ſulphureus eſt? Ergo & utranq; rem ignem eſſe conſtat, utrãq; rem inter ſe meãdo diſtare. Fulguratio eſt fulmen, non in terras uſq; perlatum. Et rurſus licet dicas, fulmen eſſe fulgurationem, uſq; in terras perductam. Non ad exercendum uerba, hæc diutius pertracto: ſed ut iſta cognata eſſe, & eiuſdẽ notæ ac naturæ, probem. Fulmen eſt quiddam plus, quàm fulguratio: uertamus iſtud, Fulguratio eſt penè fulmen.

CAP.

CAP. 22. & 23. *Ignem nubes reddere, uel percussas uel attritas: fit enim ignis, uel excussu uel attritu.*

QVoniam constat esse utramq; rem ignem, uideamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eâdem enim ratione & suprà fit, duobus modis: uno, si excitatur, sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cū duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc usum nota pastoribus. Potest ergo fieri, ut nubes quoque ignem eodem modo uel percussæ reddant, uel attritæ. Videamus quantis procellæ uirib. ruant, quanto uertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longè à loco suo proiicitur. Quid ergo mirum, si tāta uis ignem excutit, uel aliunde, uel sibi? Vides enim quātum feruorem sensura corpora sunt, horum trāsitu trita, uita exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in ui siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. 23.

SEd fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente uento, & leuiter urgente, ignem euocabunt, qui explendescat, nec exiliat. Minore enim ui ad fulgurādum opus est, quàm ad fulminandum. Superioribus colligimus, in quantum feruorē quædam astricta perducerentur. Cùm aūt aer mutabilis in ignem, maximis uiribus suis in ignem conuersus est, atteratur: credibile est, & uerisimile, ignē caducum excuti, & citò interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaq; : tantumq; habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

CAP. 24. *Cur fulmen, cùm ignis sit, terram & inferiora petat.*

QVomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terram petit: aut falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æquè sursum iter atque deorsum. Vtrumque uerum potest esse. Ignis enim natura in uerticem surgit: & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua naturà defertur: si tamen aliqua uis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illò intenditur, unde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eâdem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingat, sed cum permiseris, in locum suum exilient. Itaq: non est, quòd eum spectes cuiusq; rei habitum, qui illi non ex uol[illegible]tate est. Si ignem permittis ire quò uelit, cœlum, id est, leuissimi cuiusq; sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

CAP. 25. & 26. *Cur, cū nubes sint humidæ, imò udæ, ignē gignere possint.*

DIcitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cùm sint humidæ, imò hudæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non

non magis uerisimile est ex nube, quàm ex aqua generari?

CAP. 26.

Ignis qui nascitur, primùm in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & uergens. Non est quòd eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul fit, & cadit. Deinde si cōcessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoq; educi, imò ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negauerunt in ignem quicquam posse mutari, priusquā mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua quam cōtinet aqua, ignem parte aliqua sui reddere: ut sæpe aliqua pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed ubi ualentior ignis, quàm humor est, uincit. Rursus ubi copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent uirentia. Refert ergo, quantū aquæ sit. Exigua enim uis non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Auorum nostrorum memoria, ut Posidonius tradit, cum insula in Aegęo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & funus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quoties ardor inferius iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa conuoluta, rupesq; partim illæsæ, quas spiritus antequam uerterentur, expulerat, partim exesæ, & in leuitatem pumicis uersæ, nouissimè cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterū accidit. Quorsus hæc retuli? ut appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis undæ prohibitū exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quam diruptis aquis ignis emersit. Quòd si immensa aquarum uis, subeuntium ex imo flammarū uim non potuit comprimere: quāto minus in aere extinguere ignē poterit, nubiū tenuis humor & roscidus? Adeò res ista non habet ullam moram, quę contra causas ignium sit: quos non uidemus emicare, nisi impēdēte cœlo, serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiā apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur: quas uideri à nobis terrarum tumor non sinit. Adiice nunc, quòd fieri potest, ut nubes summæ & humiles attritu suo ignē reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraq; cœli uisatur, sed fit in sordida.

CAP. 27.28.29.30. *De tonitru.*

Tonitrua distinxère quidam ita, ut dicerent, unum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motū antecedit, clauso uento & fremente. Hoc quomodo illis uideatur fieri, dicam.

Cùm

Cùm spiritum intra se clausêre nubes, in concauis partibus eàrum uolutatus aer, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaq; etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua uenturi prænũcia imbris sunt. Aliud genus est ácre; quod crepitum magis dixerim, quàm sonũ: qualem audire solemus, cũ super caput alicuius dirupta uesica est. Talia eduntur tonitrua, cũ globata dissoluitur nubes, & spiritu quo distẽta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, subitus & uehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam uerò uiui-stupẽt, & in totum sibi excidunt: quos uocamus attonitos, quorũ mentes sonus ille cœlestis loco pepulit. Hic fieri illo quoq; modo potest, ut inclusus aer caua nube & motu in ipso extenuatus diffundatur. Deinde cũ maiorem sibi locũ quærit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt inter se?

CAP. 28.

VIdemus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primùm omnium non quocunq; modo impulsæ sunt, tonant, sed si aptè sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, utrùm cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantùm nubes ire oportet, sed agi magna ui & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed digerit, & propriam quamq; partem eius soluit. Nec uesica quidem, quocũq; modo spiritum emittens, sonat. Si ferro diuisa est, sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissolutæ, non sonant. Adiice nunc, quòd nubes in monte actæ non franguntur, sed circũfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi uniuersus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, uentus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, & totũ globũ semel dissipante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cũ tonat.

CAP. 29.

PRæter hæc natura aptus est aer ad uoces. Quid ni, cùm uox nihil aliud sit quàm ictus aer? Debent ergo nubes utrinq; inseri, & cauæ & intentæ. Vides enim quanto uocaliora sunt uacua quàm plena, quanto intenta quàm remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex ulteriore parte spiritũ pulsant, hæc ad ipsum aerem acta, nisi concauo non tinniunt.

CAP. 30.

QVidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic quorundam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse.

Aetna

Aetna aliquando multo igne abundauit. Ingentem uim arenæ urẽtis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosq; subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu aridorum corporum facta sunt, nõ nubium: quas uerisimile est, in tãto ardore aeris nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidẽs, texit, deinde obruit. Tunc quoque uerisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere uagari. Ita si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quàm si tãtùm simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incẽdiis uaporãtibus aera repleuerint, siue uentis terras uertentibus necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubes autem tam arida quàm humida esse cẽsetur. Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aeris crassi.

CAP. 31. *De fulminis mirandis operibus.*

CÆterùm mira fulminis, si intueri uelis, opera sunt, nec quicquã dubij relinquẽtia, quin diuina insit illis & subtilis potẽtia. Loculis integris ac illæsis cõflatur argentum. Manente uagina, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio uinum, nec ultra triduum rigor ille durat. Illud æquè inter annotãda ponas licet, quòd & hominum, & cæterorum animalium quæ icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis: quòd omnium percussarũ arborum cõtra fulmina hastulæ surgũt. Quid, quòd malorum serpẽtium, & aliorum animalium, quibus mortifera uis inest, cùm fulmine icta sunt, uenenum omne cõsumitur? Vnde, inquit, scis? In uenenatis corporibus uermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies uerminant.

CAP. 32. *De fulminum portentis.*

QVid, quòd futura portendunt: nec unius tãtùm aut alterius rei signa dant, sed sæpe longum fatorum sequẽtium ordinem nũciãt, & quidem certis, euidẽtibus, longeq; clarioribus, quàm si scriberẽtur. Hoc autem inter nos & Thuscos, quibus summa persequẽdorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quòd quia nubes collisæ sunt, ideo fulmina emittantur. Ipsi existimãt, nubes collidi, ut fulmina emittãtur. Nam cùm omnia ad Deum referãt, in ea sunt opinione, tãquam nõ quia facta sunt, significẽt, sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motæ, ut nobis occurrerent, dextrum auspicium sinistrumúe fecerunt. Et illas, inquis, Deus mouit. Nimis illum ociosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ita nihilominus diuina ope gerũtur.

Si

Si à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum uiscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia uenturi ubique præmittens: ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quicquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione uaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam predictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia? Aut coruo, aut paucissimis auib. & cæterarum sine præsagio uox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam uerò ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationē. Cæterùm nullum animal est, quod nō motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia sc. sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaq; pertinet, qui induxerit animum. Cæterùm & illa quæ pereunt. Quinq; stellarum potestates Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot milia siderū iudicas ociosa lucere? Quid est porrò aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quàm quòd paucis nos sideribus assignant: cùm omnia quæ supra nos sunt, partē sibi nostri uindicēt? Submissiora forsitan in nos propius uim suā dirigunt, & ea quæ frequētius mota, aliter cætera animalia prospiciunt. Cæterùm & illa quæ aut immota sunt, aut propter uelocitatem uniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumq; nostri sunt. Aliud aspice, & distributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quàm dubitari debeat, an possint.

CAP. 33. *Fulminum ars in tria diuiditur. Prima est quēadmodum exploremus (ea ad formam spectat) secunda, quemadmodum interpretemur (hæc ad diuinationem pertinet) tertia quēadmodum exoremus: hæc ad propitiandos Deos, quos bona rogare oportet, & mala deprecari.*

NVnc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quēadmodum exploremus, quemadmodū interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat, secunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, ut promissa firment: deprecari, ut remittant minas.

CAP. 34. *Fulminis uim magnam in omnes diuinandi species ex eo uideri, quòd fulminis interuentus tollat id omne quod alia portendunt.*

SVmmam esse uim fulminum iudicant: quia quicquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione minuitur. Quicquid exta, quicquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebit̄. Quicquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec aue contraria refellit̄. In quo mihi falli uidentur. Quare? Quia ueris uerius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. Aut si potest, non futura cecinére. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo ueri signa: quæ si unum significant,

paria

paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum uel augurum iudicia, malè inspecta exta, malè obseruata auguria sunt. Non enim refert, utrius rei maior potentior'ue natura sit, sed utra uim attulit, signum quantum ad hoc par est. Si dicas, flammæ uim maiorem esse, quàm fumi, non mentieris: sed iudicandum, an in igne idem ualet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit authoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa uerum prædixére, fulminis ictus priora deleuit, & ad fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint. fatum unum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit, idem est.

CAP. 35.36.37.38. *Fatum non tolli, & de fato.*

FAtum fulmine mutari nõ potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quò pertinẽt, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiũt ista, & nihil aliud esse existimant fata, q̃ ægræ mentis solatia. Aliter ius suum peragũt, nec ulla commouẽtur prece, nõ misericordia flectuntur, nõ gratia. Seruant cursum irreuocabilem, ingesta ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrẽtium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem fati æterna series regit, cuius hæc prima lex, stare decreto.

CAP. 36.

QVid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumq;, quã nulla uis rumpat. Hãc sacrificiis, & capite niueæ agnę exorari iudicas: diuina nõ nosti. Sapiẽtis quoq; uiri sentẽtiam negatis posse mutari. Tãto magis Dei: cũ sapiẽs quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamẽ nunc eorum uolo causam, qui procuranda existimãt fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquãdo ad submouẽda pericula, aliquando ad lenienda, aliquando ad differenda.

CAP. 37.

QVid sit quod sequitur, paulo pòst prosequar. Interim hoc hãbent commune nobiscum, quòd nos quoq; existimamus uota proficere, salua ui ac potestate fatorũ: quædam enim à diis immortalibus ita suspẽsa relicta sunt, ut in bonum uertant, si admotæ diis preces fuerint, si uota suscepta. Ita nõ est hoc cõtra fatum, sed ipsum quoq; in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis uota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis uota, non fiet. Falsa est ista illatio: quia illam mediã inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si uota suscepta fuerint: Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, ut aut suscipias uota, aut non.

CAP. 38.

PVta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoq; fato esse comprehēsum, ut utiq; fiāt uota. Ideo fiēt. Fatum est, ut hic disertus sit, sed si literas didicerit: ab eodē fato cōtinetur, ut literas discat: ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grāde promittitur, hoc quoq; protinus fatum est, ut nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitùs minas. At hoc quoque in fato est, ut expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, ut probetur nihil uolūtati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cùm de ista re agetur, dicam, quemadmodum manēte fato aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc uerò id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes propitiationesque, prodigiorum pericula auertant: quia cum fato non pugnāt, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtiq; enim expiare ētiam nō suadente illo mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cùm sanitas uideatˇ esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus uenit.

CAP. 39. 40. *De fulminum generib. an unum sit, an uerò multiplex.*

GEnera fulminum tria esse ait Cecinna: Consiliarium, Authoritatis, & quod Status dicitur. *Consiliarium* ante rem fit, sed post cogitationem: cū aliquid in animo cogitantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. *Authoritatis est*, ubi post rem factam uenit: cùm bonam fortunam malamúe significat. *Status est*, ubi quietis nec agentibus quicquam, nec cogitantibus quidem fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium uocat: sed nescio quare nō idem sit, quod cōsiliarium. Nam & qui monet, cōsilium dat: sed habet aliquā distinctionē. Ideoq; separatur à cōsiliario: quia illud suadet dissuadetq;, hoc solam impēdentis periculi euitationem cōtinet. Vt cùm timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamē aliam distinctionē utriusq; uideo. *Consiliarium est*, quod cogitanti factum est: *monitoriū*, quod nihil cogitanti. Habet autem utraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus: at ultronei monentur.

CAP. 40.

PRimò omnium non sunt fulminum genera, sed significationū. ¶ Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod urit. *Quod terebrat*, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem: *quod dissipat*, conglobatum est, & habet commixtam uim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius latè sparsa uis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, *quod urit*, multum terreni habet, & igneum magis est quàm flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas

tas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen uenit: sed hoc propriè igneum dicimus, quod manifesta ardoris uestigia imprimit. ¶ Quod urit, & fuscat, tribus modis urit: aut enim afflat, & leui iniuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista urunt, sed genere & modo differunt. Quodcunq; combustũ est, utiq; & ustum est. At non omne quod ustum, utiq; & cõbustum est. Item quod accẽsum est. Potest enim illud ipso transitu ignis ussisse. Quis nescit uri quid, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non uratur. Vnum hoc adijciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum. ¶ Nunc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc autem decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. *Decoloratur* id, cuius color uitiatur, non mutatur. *Coloratur* id, cuius ália fit quàm fuit facies: tanquam cerulea, uel nigra, uel pallida.

CAP. 41. 42. 43. 44. 45. 46. *De fulminis missione, Hetruscorum & Philosophorum dissensiones.*

HÆc adhuc Hetruscis & philosophis communia sunt. ¶ In illo dissentiunt, quòd fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (ut aiunt) monet & placata est, & ipsius cõsilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententia. Duodecim enim deos aduocat: quæ prodest quidem, sed non impunè. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos uocant. Quæ uastat & includit, & iniquè mutat statum priuatum & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.

CAP. 42.

IN his primam faciem si intueri uelis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est, quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, ut impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parum consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quę solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit. Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, ut crederet Iouem, aut non æquè uoluntatis, aut certè minus paratum esse: uel tunc cùm emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cùm hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorum sapientissimi uiri, indicauerunt ineuitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus. Vtile erát in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi sátis potens uideretur. Ad conterendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuère super caput uindicem, & quidem ármatum.

CAP. 43.

QVare id solum fulmen quod Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, quod deliberauit, & quod aliis quoq; diis autoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cùm pluribus uisum est: discant hi, quicunque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti. Aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, ubi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

CAP. 44.

IN hoc quoq; tam imperiti non fuêre, ut Iouem existimarent tela mutare: poeticam ista licentiam decent.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Sæuitiæ flammæq; minus, minus addidit iræ.
Tela secunda uocant superi.——

Illos uerò altissimos uiros error iste non tenuit, ut existimarent Iouem modò leuioribus fulminibus & lusoriis telis uti: sed uoluerũt admonere eos, quib. aduersus peccata hominum fulminandũ est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam eligi & distingui, quædam admoneri.

CAP. 45.

NE hoc quidem crediderunt, Iouem esse qualem in Capitolio, & in cæteris ædibus uidemus, mittere manu fulmina: sed eundem quem nos Iouem intelligunt, *custodem rectoremq; uniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit.* Vis illum fatum uocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, ex quo sunt omnes causæ causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim, cuius cõsilio huic mũdo prouidetur, ut inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturã uocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu uiuimus. Vis illum uocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod uides, totus suis partibus inditus, & se sustinens ui sua. Idem & Hetruscis uisum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. 46.

AT quare Iupiter feriẽda transit, aut innoxia ferit? In maiorẽ me quæstionẽ uocas: cui suus locus, suus dies dãdus est. Interim hoc dico, fulmina nõ mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, ut ea etiã quę ab illo nõ fiunt, tamẽ sine ratione nõ fiant. Vis eorũ, illius permissio est. Nam & si Iupiter illa nunc non facit, Iupiter non fecit, ut nõ fierent. Singulis non adest: sed signum, & uim, & causam dedit omnib.

CAP. 47.

CAP. 47. 48. *Fulminum in perpetua, finita & prorogatiua diuisionem rectam non esse.*

Huic

HVic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. *Perpetua*, quorum significatio in totam uitam pertinet, nec unam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut urbis statu fiūt. Finita ad diem utiq; respondēt. *Prorogatiua* sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tolliq; non possunt.

CAP. 48.

DIcā quid sit, quare huic diuisioni nō consentiam. Nam & quod perpetuum uocāt fulmē, finitum est. Aequè.n.talia ad diem respōdēt. Nec ideo finita nō sunt, quia multū tēpus significāt. Et quod prorogatiuū uidet̃, finitū est. Nam illorū quoq; cōfessione certum est, quousq; impetret̃ dilatio. Priuata.n.fulgura negāt ultra decimū annū, publica ultra tricesimū posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: qa ultra quod nō prorogarētur, inclusum est. Omniū ergo fulgurū & omnis euētus dies stata est. Non pōt.n.ulla incerti esse comprehēsio. Quæ inspiciēda sint in fulgure, passim & uagi dicunt: & sic passiones eorū debere diuidi, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, ut inspiciatur ubi factum sit, quādo, cui, in qua re, quale, quātum. Hæc si digerere in partes suas uoluero, quid postea faciam, nisi in immēsum procedam?

CAP. 49. *De fulgurum uariis nominibus ex Cecinna.*

NVnc nomina fulgurū, quæ à Cecinna ponuntur, perstringā: & quid de his sentiā, exponam. Ait esse *postulatoria*, quibus sacrificia intermissa, aut nō ritè facta repetūtur. *Monitoria*, quibus docetur, quid cauēdum sit. *Pestifera*, quæ mortē exiliumq; portendunt. *Fallacia*, q̄ per speciem alicuius boni nocēt. Dant cōsulatum, malo futurū gerētibus: & hęreditatem, cuius compēdium magno sit luēdum incommodo. *Dentanea*, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. *Peremptalia*, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. *Attestata*, quæ priorib. cōsentiūt. *Atterranea*, quæ in incluso fiunt. *Obruta*, quibus iam prius percussa nec procurata feriūtur. *Regalia*, quorū ui tāgitur uel comitium, uel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. *Inferna*, cùm è terra exiliunt ignes. *Hospitalia*, quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt, & (ut uerbo eorum molliori utar) inuitāt. Sed si irascēte domino inuitant, tunc uenire cum magno inuitantium periculo affirmat. *Auxiliaria*, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono ueniunt.

CAP. 50.51. *De fulgurum diuisione Attali sententia.*

QVāto simplicior diuisio est, qua utebatur Attalus noster, egregius uir, qui Hetruscorū disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quędam sunt, quæ significāt id, quod ad nos pertinet: quędam aut nihil significāt, aut id, cuius intellectus ad nos nō

peruenit. Ex his quæ significāt, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portēdunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, aut prolongari. Lęta aut māsura significāt, aut caduca. Mixta aut habēt partem boni, aut mali: aut mala in bonum, aut bona in malum uertūt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: ut peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quicquam sit.

CAP. 51.

REuertar ad ea fulmina, quæ significāt quidē aliquid, sed quod ad nos non pertineat: tāquam, utrum eodem anno idem futurum sit fulmē, quod factum est. Nihil significāt fulmina, aut id cuius noticia nos effugit: ut illa quæ in uastum mare spargūtur, aut in desertas solitudines: quorum significatio uel nulla est, uel perit.

CAP. 52. *De ui fulminum urente, terebrante, frangente, dißipante, rumpente, scindente, pertundente, stridente, gelante, fundente.*

PAuca adhuc adiiciam ad enarrādam uim fulminis, quæ nō eodem modo omnem materiam uexat. Valentiora quia resistunt, uehemētius dissipat: cedentia nonnūquam sine iniuria trāsit. Cùm lapide ferroque, & durissimis quibusque cōfligit: quia uiam necesse est, per illa impetu quærat. Itaq; facit uiam qua effugiat teneris & rarioribus parcit, quāquam & flammis opportuna uideātur: quia trāsitu patēte minus sæuit. Loculis itaq;, ut dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, cōflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina trāscurrit. Quicquid autem in tigno solidum inuenit, ut cōtumax uincit. Non uno autē, ut dixi, modo sæuit: sed quid quæq; uis fecerit, ex ipso genere iniuriæ intelligis, & fulmē opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiusdem uis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimū est, urit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia pertundit ac stringit: uinum gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. 53. *Vinum fulmine gelatum, cùm ad priorem habitum redit, aut exanimat, aut dementes facit.*

ILlud est mirum, q uinum fulmine gelatū, cùm ad priorē habitū redit, potum aut exanimat, aut demētes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini uis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegit gelauitque, uerisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additū uinculū. Præterea olei quoq;, & omnis unguēti, teter post fulmē odor est. Ex quo apparet, inesse quādā subtilissimo igni, & cōtra naturam acto, pestilentem potētiam, qua non tantùm icta cadunt, sed etiā afflata. Præterea quocūq; decidit fulmē, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, sæpius haustus alienat.

Sed

Sed ad hoc uacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostēdere, quantum omnia ista à philosophia artiū parente fluxêre. Illa primùm & quæsiuit causas rerū, & obseruauit effectus: & quod in fulminis inspectione longè melius est, initiis rerum exitus contulit.

CAP. 54.55. *De tonitru & fulmine sententia Posidonij.*

NVnc ad opinionem Posidonij reuertar. E terra terrenisq; omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida remanet. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quicquid in aëra sicci fumosiq; peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruū uocamus. In ipso quoq; aëre quicquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoq; si inclusum est, æquè fugam quærit, & cum sono euadit. Et modò uniuersam eruptionem facit, eoq; uehementius intonat: modò per partes & minutatim. Ergo tonitrua hæc spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, uehementissimum est atterendi genus.

CAP. 55.

TOnitrua nihil aliud sunt, quàm citi aëris sonitus: qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, nō potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non uniuersus. Non enim tota totis cōcurrunt, sed partibus partes. Non sonāt mollia, nisi illisa duris sint. Itaq; nō auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquā, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse, pro me est. Nō enim ignis tūc sonum efficit, sed spiritus per extinguētia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignē in nube, & extingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo, inquit, nō potest aliqua ex his transcurrentib. stellis incidere in nubē, & extingui? Existimemus posse aliquando & id fieri. Nunc naturalem causam quærimus & assiduam, nō rarā & fortuitā. Puta me cōfiteri uerū esse, quod dicis. Aliquādo post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentib. similes, nō ob hoc tonitrua facta sunt: sed hoc fit, qa tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationis speciē inanē esse, nō ignē. Sic enim per noctē splendorē motu remorum uideri. Dissimile est exemplum. Illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hîc qui fit in aëre, erumpit & exilit.

CAP. 56. *Item Heracliti.*

HEraclitus existimat fulgurationē esse uelut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammā incertā, modò intereuntem, modò resurgentē. Hæc antiqui fulgetra dicebāt: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aūt tonitruum dixerūt, aut tonum. Hoc apud Cecinnam inuenio, facundum uirum, si habuisset in eloquentia nomen, & nisi illum Ciceronis umbra pressisset. Etiamnum illo uerbo utebantur antiqui correpto, quo nos producta una syllaba utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. Atqui illis ad significandam tam subitam è nubibus eruptionem lucis, mos erat

uti media syllaba correpta, ut dicerent fulgere.

CAP. 57.58. *Item Senecæ.*

QVid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam. *Fulgurat*, cùm repentinum latè lumen emicuit. Id euenit, ubi in ignē extenuatis nubibus aër uertitur, nec uires, quibus longius prosiliat, inuenit. Non miraris puto, si aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incēdit. Sic liquescit excussa glans funda, & attritu aëris uelut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calida est. Facilius autem attritu calidiore ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantùm fulget, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior uis, alimentiq; est minus. Et, ut breuiter dicam quod sentio, *Fulmen* est fulgur intentum. Ergo ubi calidi fumidiq; natura, emissa terris, in nubes incidit, & diu in illarū sinu uolutata est, nouissimè erumpit. Et quia uires non habet, splendor est. At ubi fulgura plus habuêre materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantùm, sed decidunt.

CAP. 58.

QVidam utiq; existimant, fulmen reuerti: quidam subsidere, ubi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatū est. At quare fulmen subitū apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimum est, miriq; motus, simul & nubes rumpit, & aëra incendit. Deinde desinit flamma, quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, ut ignis possit extēdi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cùm euasit, & pugna desiit, ex eâdem causa modò usq; ad terrā profertur, modò dissoluitur, si minore ui pressus est. Quare obliquè fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum uocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum autem neutra uis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è cœlo cadentibus, per hæc transeundum est.

CAP. 59. *Fulmina non esse timenda.*

INtelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites: Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaq; alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metū illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quò uocas; omnib. enim rebus, omnibusq; sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cùm imus per occulta naturæ, cùm diuina tractamus, uendicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc unū agentibus, necessarium est: non ut effugiamus ictus rerū (undiq; enim tela in nos iaciūtur) sed ut fortiter cōstanterq; patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus: quanquā interim spes subit, inconcussos quoq; esse nos posse. Quomodo, inquis? Contēne mortē, & omnia

quæ

quæ ad mortem ducunt, contempta sint, licèt illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, siue ruinarũ subito lapsu procidentium pondera. Nunquid aliud facere possunt, quàm ut corpus ab anima resoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit: talia uerò fortitudine disponuntur. Mors omnes æquè uocat. Iratis diis propitiisq;, moriendum est. Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quę natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quàm quem audacem angustiæ faciunt: longeq; uiolentius semper ex necessitate, quàm ex uirtute corrigimur. Maiora, aut certè paria conatur anim⁹ magnus ac perditus. Cogitemus, nos tanquam ad mortẽ proditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totũ hunc quem uidemus populum, quousq; cogitas esse? citò natura reuocabit & condet: nec de re, sed de die quęritur. Eodem citiusúe tardiusúe ueniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium uidetur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Non'ne contemneres eum, qui inter perituros cõstitutus, beneficij loco peteret, ut ultimus ceruicem præberet? Id facimus. Magno æstimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam quod maximũ solet esse solatium extrema passuris, quorum causa eadem sors est: sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro pręstaremus obsequium. Quid interest, ad mortem iussi eamus, an ultronei? O' te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cùm tonat. Itáne salus tua in hoc uertitur? Viues, si fulmẽ effugis? Petet te gladius, petet te lapis, petet te febris. Non maximũ ex periculis tuis, sed speciosissimũ fulmen est. Malè scilicet erit actum tecũ, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, si mors tua prædicetur, si tu tunc quidem cùm expiras, nõ superuacuæ, sed alicuius magnę rei signum es? Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine cecideris. Si pauescis ad cœli fragorem, nubium'ue trepidas, quoties aliquid effulsit, expiras. Quid ergo? Honestius iudicas, deiectione animi perire, quàm fulmine? Eò itaq; fortius aduersus cœli minas surge: & cùm mundus undiq; exarserit, cogita te nihil habere de tanta morte perdendũ. Quòd si tibi parari credis illam cœli cõfusionem, illam tempestatũ discordiam, si propter tẽ ingestæ illisæq; nubes strepunt, si in tuum exitiũ tanta uis ignium excutitur: at tu solatij loco numera, tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus istum demet metum. Est inter cætera quoq; hoc commodum eius, quòd expectationem tuam antecedit. Nemo unquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

LIBRI II. NATVR. QVÆSTIONVM FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE NATVRALIVM QVÆSTIONVM LIBER TERTIVS, Qui eſt de aquis.

PRÆFATIO. *In præcipuis rebus humanis eſt hoc primum à ſordidis diſceßiſſe: deinde animum à corpore ſecedere: poſtremò, in occultis ſubtilitatem exercere.*

ON præterit me, Lucili uirorum optime, quàm magnarum rerum fundamēta ponam ſenex, qui mundum circuire conſtitui, & cauſas ſecretaq; eius eruere, atq; aliis noſcenda producere. Quando tam multa conſequar? tā ſparſa colligam? tam occulta perſpiciam? Prĕmit à tergo ſenectus, & obiicit annos inter uana ſtudia conſumptos: tanto magis urgeamus, & damna ætatis malè exemptæ labor ſarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes patrimonij recidantur, longè à dominio iacētis cauſa ſoluatur, ſibi totus animus uacet, & ad contemplationem ſui ſaltem ipſo impetu reſpiciat. Faciet, ac ſibi inſtabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amiſſum eſt, id diligenti uſu præſentis uitæ recolliget: fideliſſimus eſt ad honeſta ex pœnitentia tranſitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inclyti uerſum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur. ——

Hoc dicerem, ſi puer iuuenisq; molirer. Nullum non tam magnis rebus tempus anguſtum eſt. Nunc uerò ad rem ſeriam, grauem, immenſam, poſtmeridianis horis acceſſimus: faciamus quod in itinere fieri ſolet. *Qui tardius exierunt, uelocitate penſant moram.* Feſtinemus, & opus, neſcio an ſuperabile, magnum certè, ſine ætatis excuſatione tractemus. Creſcit animus, quoties cœpti magnitudinem oſtendit: & cogitat quantum propoſito, non quantum ſibi ſuperſit. Conſumpſere ſe quidam, dum acta regum externorū componunt, quęq; paſſi inuicem, auſiq; ſunt populi. Quanto ſatius eſt, ſua mala extinguere, quàm aliena poſteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, cęterorumq;, qui exitio gentium clari, non minores fuere peſtes mortalium, quàm inundatio, qua planum omne perfuſum eſt, quàm cōflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal ſuperauerit alpes, ſcribunt: quemadmodum confirmatum Hiſpanię cladib. bellū Italiæ inopinatus intulerit: infractisq; reb. etiā poſt Carthaginē, pertinax reges pererrauerit, contra Romanos ducē ſe promittens, etiā ſine exercitu. Quēadmodū nō deſierit ſenex omnibus angulis bellū quærere: adeò ſine patria eſſe pati poterat, ſine hoſte non poterat. Quāto ſatius, quid faciendum ſit, quam quid factum ſit, quærere, ac docere eos, qui ſua permiſere fortunæ, nihil ſtabile ab illa

ab illa datũ esse, eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiẽscere, gaudet lætis tristia substituere, & utraq; miscere. Itaq; in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat: alternæ sunt uices rerum. Quid exultas? Ista quibus ueheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imũ delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo uarietas, non priuatarum tantùm domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam reipublicæ. Regna ex infimo coorta supra imperantes constitere. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Inueniri nõ potest numerus, quàm multa ab aliis facta sint: nunc cùm maximè Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. *Quid præcipuum in rebus humanis est?* Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa posuisse. nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano ignota quærentem: sed animo omne uidisse, & qua nulla est maior uictoria, uitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, q̃ populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare, quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? quia à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam umbrã ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? posse læto animo aduersa tolerare: quicquid acciderit, sic ferre quasi tibi uolueris accidere. Debuisses enim uelle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantùm, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax, prosperitatem nõ expectans: sed aduersus utrumq; intrepidus & inconfusus, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? nõ admittere in animo mala cõsilia, puras ad cœlum manus tollere: nullum petere bonum, quod ut ad te transeat, aliquis possit amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem. Cetera magno æstimata mortalibus, etiamsi quis domum casus abstulerit, sic intueri, quasi exitura, quà uenerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortunam spiritus hominis attollere: meminisse, ut siue felix eris, scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te non esse, nisi cùm putes. Quid est præcipuum? In primis liberum animũ habere. Hæc res efficit nõ è iure Quiritium, ut sit liber, sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit suam. Hæc est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commeatu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi

refer-

referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & ætatem, ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram uerso? quid forum uiso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam, primò discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno summoq; opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

CAP. I. *De Aquis disserit.*

QVæramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant. Siue, ut ait Ouidius:

Fons erat illimis nitidis argenteus undis,

siue, ut ait Virgilius.

Vnde per ora nouem uasto cum murmure montis,
It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti.

siue ut apud te, Iunior charissime, inuenio:

Elysius Siculis de fontibus exilit amnis.

Quomodo aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem & noctem decurrant: quare alia hybernis aquis intumescant, alia in defectu cæterorum omnium crescant. Nilum interim seponamus à turba, propriæ naturę & singularis: illi diem suum dabimus. ¶ Nunc uulgares aquas prosequemur, tam frigidas quàm calentes. In quibus quærendum erit, utrum calidæ nascātur, an fiāt. De cæteris quoq; differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædā neruos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis uitia percurāt. Quædam medentur ulceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac uiscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem: tā uarius singulis usus, quàm gustus est.

CAP. 2.3. *De Aquarum generatione.*

AVt stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colligūtur, aut uarias habent uenas. Aliæ sunt dulces, aliæ uariæ: asperæ quippe interueniunt, salsæq;, aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat uim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primùm tactus, frigidæ calidæq; sunt: deinde ponderis, omnes leues aut graues sunt. Deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, ceruleæ, lucidæ. Deinde salubritatis: sunt enim salubres & utiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædā pingues: quædam alunt, quædam sine ulla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fœcunditatem afferunt.

CAP. 3.

VT stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impelli-

pellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus, ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquā colligi & nasci: quod in Fucino uidemus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesq; in ipso undæ sunt. itaq; etiam cùm hyberni defluxere torrentes, faciem suam seruant.

CAP. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. *Ad fluminū cursus quomodo terra sufficiat, & de causis aquarum perpetuis.*

PRimùm ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminū cursus terra sufficiat, unde tātum aquarū exeat. Miramur, quòd accessionem fluminum maria non sentiant. Aequè mirandum est, quòd detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, ut præbere tantùm ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcunq; rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

CAP. 5.

QVidam iudicant, terram quicquid aquarum emiserit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suū uertunt, sed protinus reddunt. Occultò enim itinere subit terras, secretò reuertitur, colaturq; trāsitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum uerberatum, amaritudinem ponit, & prauitatē saporis in tanta soli uarietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. 6.

QVidam existimant, quicquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt quòd paucissima flumina sunt in his locis, in quib. rarus est imber. Ideo siccas esse aiūt Aethiopiæ solitudines, paucosq; inueniri in interiore Africa fontes: qa feruida cœli natura sit, & penè semper æstiua. Squalidę itaq; sine arbore, sine cultu arenæ iacēt, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At cōtrà constat, Germaniam Galliamq;, & proximè ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cœlo humido utuntur, & ne æstas quidem imbribus caret.

CAP. 7.

ADuersus hæc multa dici posse uides. Primùm ego tibi, uinearū diligens fossor, affirmo, nullam pluuiam esse tam magnā, quæ terram ultra decem pedes in altitudinē madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergò potest imber suggerere amnibus uires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare effertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quicquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus nō augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quòd quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideāt? Adijce,

quòd

quòd in siccissimis locis, putei in altum acti, per ducenum aut tricenum pedum spacia, inueniunt aquarum uberes uenas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: ut scias illic nõ cœlestem esse, nec collecticium humorem, sed quod dici solet, uiuam aquã. Illo quoq; argumento hæc opinio refellitur, quòd quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cùm omnis aqua pluuialis decurrat.

CAP. 8.

QVidam existimãt, quemadmodum in exteriore parte terrarum uastę paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spacio terrę maria porrecta sunt, infusa uallibus: sic interiora terrarum abũdare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quàm apud nos oceanum, & sinus eius: imò eò latius, quò plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cùm adiectos maria non sentiant?

CAP. 9.

QVibusdam hæc placet causa. Aiunt habere terrã intra se cauos recessus, & multũ spiritus: qui necessariò frigescit, umbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam cùm desiit, cõuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aëris umbram facit, ita infra terras riuum agit. Supra nos stare nõ potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando uentis expanditur. Itaq; interualla magna imbribus sunt. Sub terra uerò quicquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergò præbebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoq; quicquid efflauit, quia non aëre libero conspitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP. 10.

HAbes primas aquarum sub terra nascentium causas. Adiicias etiam licet, quòd fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergò non terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam, imò maximè in hanc. Vtraq; cognata res est, utraq; grauis, utraq; densa, utraq; in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cùm uideris, quanta sunt: rursus ex quãto prodeant, aspice. Rursus miraris, cùm labantur assiduè, quædam uerò concitata rapiantur, quòd præstò sit illis semper aqua noua. Quid si mireris, quòd cùm uenti totum aëra impellant, non deficiat spacio spiritus, sed per dies noctesq; æqualiter fluit: nec ut flumina certo alueo fertur, sed per uastũ cœli spacium lato impetu uadit? Quid si ullam undam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit: omniũ elementorum alterni

alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas uelut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Nō tantùm aer in ignem transit, sed nunquā sine igne est. Detrahe illi calorem, rigescet, stabit, durabitur. Transit aër in humorem: sed nihilominus nō sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed nō magis unquam sine aqua est, quàm sine aëre. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hūc exprimit. Habet aëra: hūc umbra hyberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoq; mutabilis est in humorem, natura sua utitur.

CAP. II.

QVid ergo, inquis, si perpetui sunt amnes, uel causæ quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbant, & ruina interscindit cursum aquis, q̄ recentes & nouos exitus quærunt: & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde aliò transferūtur. Apud nos euenire solet, ut amisso canali suo flumina primùm refundantur: deinde quia perdiderunt uiā, faciant hoc, qđ accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarū tremorē noua uis fontium emersit. Sed & alios quoq; casus interuenire quidā opinantur, q̄ aliter euocēt aquas, aut à cursu suo deiiciant, atq; auertant. Fuit aliquando aquarū inops Hemus: sed cū Gallorū gens à Cassandro obsessa in illū se contulisset, & syluas cæcidisset, ingēs aquarū copia apparuit, quas uidelicet in alimētū suū nemora ducebant: quib. excisis, humor, q̄ desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idē ait circa Magnesiā accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile ueri: quia ferè aquosissima sunt, quæcunq; umbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent, quib. alimentū ex proximo est: fluminū uerò uis ex intimo manat, ultraq; excipitur, q̄ radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant, non tantùm id quo uiuant, sed & id quo crescāt. Idem ait, circa Arcadiā, quæ urbs in Creta insula est, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra diruta urbe: postea uerò quàm cultores receperit, aquas quoq; recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quòd obduruerit cōstricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos uidemus in locis desertissimis fontes? Plura deniq; inuenimus, quæ propter aquas coli cœperint, quàm quæ aquas habere cœperint, quia colebantur? Non enim esse pluuialē hanc aquam, quæ uastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quòd per hyemē æstatemq; par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest aūt æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant.

CAP. 12.

PAulò repetamus hoc altius, si uidetur, & scies te nõ habere qđ quæris, cùm ad ueram amnium originẽ accesseris. Flumen nẽpe facit copia cuiuscunq; aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat? interrogabo inuicem: quomodo aër fiat, aut terra? Si rerum elementa sunt quatuor, non potest interrogari unde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mũdi, uentos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si uentus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis & multũ illi uirium dedi, cùm dixi, elementũ est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. 13. *Thaletis opinio de aquis.*

AQua, ait Thales, ualentissimum elemẽtum est: hoc fuisse primũ putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed nos quoq; aut in eadẽ sententia eius, aut in ultima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum cõsidere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quàm humorem: in hoc futuri mundi speciem latere. Ita ignis exitus mũdi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor rerum primordium sic positus est, ut fluminibus edendis sufficere, ut riuis & fontibus posset. ¶ Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarũ orbem aqua sustineri, & uehi more nauigij mobilitateq; eius fluctuare, tunc cùm dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat homor ad flumina fundenda, cùm mũdus in humore sit totus. Hãc ueterem & rudem sententiam explode. Nec est quòd credas, in hũc orbem aquam subire, & per rimas facere semitam.

CAP. 14. *Aegyptiorum opinio de aquis.*

AEgyptij quatuor elementa fecêre: deinde ex singulis bina, marem & fœminam. Aerem marem iudicãt, quà uentus est: fœminam, quà nebulosus & iners. Aquam uirilem uocant mare: muliebrem, omnem aliam. Ignem uocant masculum, quà ardet flamma: & fœminã, quà lucet innoxius tactu. Terrã fortiorẽ marem uocant, saxa cautesq;: fœminæ nomen assignant huic tractabili ad culturã.

CAP. 15. *De uenis aquarum.*

ET mare unum est, ab initio scilicet ita constitutum: habet suas uenas, quibus impletur atq; æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris uasta in occulto uia est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est uirium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum fit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & uenæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spirit⁹ receptacula. In terra quoq; sunt alia

alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoq; illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, ut Maiores quoq; nostri aquarum appellauerint uenas. Sed quemadmodum in nobis non tantùm sanguis est; sed multa genera humorum, alia necessarij, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrũ, in ossibus medullæ, musculi, saliuæq;, & lachrymæ, & quiddã additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoq; sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argẽtumq; petit auaricia: quædam quæ in lapidem ex liquore uertuntur. In quibusdã uerò locis terra humorq; liquescit: sicut bitumẽ, & cætera huic similia. Hæc est causa aquarum, secundum legem naturæ uoluntatemq; nascentium. Cęterùm ut in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores uitia cõcipiunt: aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio cõtraxit humorẽ, qui modò diuturnus est, modò breuis. Ergo ut in corporib. nostris sanguis cùm percussa uena est, tãdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec uenæ scissura subsedit, atq; interclusit, uel aliqua alia causa retrò dedit sanguinẽ: ita in terra, solutis ac patefactis uenis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit uena, quomodo consumpta aqua sit: modò exiccatur aliquo impedimento, modò coit uelut in cicatricem, premitq; quam fecerat uiam: modò illa uis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit, posse alimenta in humorem conuertere, aliquando autem exhausta replentur: modò per se uiribus recollectis, modò aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Ipse transire facilis in aliud. Sæpe ipsa terra in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, grauioremq; quàm ut manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unum locis confluit. Sudorem aquileges uocant: quia guttæ quædam uel pressura loci eliduntur, uel æstu euocantur. Hic tenuis unda uix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisq; concептibus excidunt amnes: nonnũquam leuiter, si aqua pondere suo se tantùm detulit: nonnunquam uehementer & cùm sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

CAP. 16. 17. 18. 19. *Cur quidam fontes, senis horis pleni, senis sicci fiant. De specubus subterraneis, & piscibus subterraneis.*

SEd quare quidam fontes senis horis pleni, senisq; sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certisq; angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cùm possim eandem causam omnibus reddere. QVEMADMODVM quartana ad horã uenit, quemadmodũ podagra ad tempus respõdet, quemadmodũ purgatio, si nihil obstitit, statũ diem seruat, quẽ-

admodũ præstò est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædã aũt interualla quia minora sunt, ideo notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cùm uideas ordinem rerum, & naturam per constituta procedere? Hyems nunquam aberrauit, Aestas suo tempore incaluit. Autumni uerisq;, ut solet, facta mutatio est. Tam solstitium quàm æquinoctium suos dies retulit. ¶ Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed nõ minus certa. Crede infrà, quicquid uides suprà. Sunt & illic specus uasti, sunt ingentes recessus, & spacia suspẽsis hinc & inde montib. saxa. Sunt abrupti in infinitũ hiatus, q sæpe illapsas urbes recepertũt, & ingentẽ in alto ruinã condidere. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim usquã inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoq; illis innascũtur, sed tarda & informia: ut in aëre cæco pinguiq; concepta, & in aquis torpentibus facta: pleraq; ex his cæca, ut talpæ & subterranei uermes, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

CAP. 17.

MVlta hoc loco tibi in mentem uenere, quæ urbanè in re incredibili, fabulosèq; dicas: Nõ cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Expecto ut aliquis in mari uenetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria trãsimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mẽtitur, aut uincit. In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum uidetur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manũ moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu uertit: alios necant in garo, & condiunt uiuos. Et sunt qui fabulas putant, piscẽ uiuere posse sub terra, & effodi, nõ capi. Quàm incredibile illis uideretur, si audirent natare in garo piscem: nec cœnæ causa occisum esse super cœnam, cùm multum in deliciis fuit: & oculos, antequam gulam, pauit.

CAP. 18.

PErmitte mihi, quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam afficienti rubor primùm, deinde pallor suffunditur: quàm æquè uariatur, & incerta facies inter uitam & mortem coloris est. Vacatio longa, somniculosæ inertisq; luxuriæ. Quàm serò experrecta circũscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo, etiã experirentur. Mirabamur tantũ in illis esse fastidiũ, ut nollent attingere, nisi eodẽ die captum piscẽ, qui, ut aiũt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu

helitu & clamore properantibus dabatur uia. Quò peruenere deliciæ? Is pro putrido iam piscis affertur, qui nõ hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credã: huc afferatur, coram me animã agat. Ad hunc fastum peruenere uentres delicatorum, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemq; uiderint. Quanto ad solertiã luxuriæ plures eunt, tanta subtilius quotidie, & elegantius aliquid excogitat furor, usitata cõtemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus uas uitreum in quo exultet, in quo trepidet. Vbi multum diuq; laudatus est, ex illo perlucido uiuario extrahitur: tũc ut quisq; peritior est, mõstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera uenas agat. Ecce sanguineum putes uentrem, quàm lucidum quiddam ceruleumq; sub ipso tempore effulsit. Iam porrigitur & pallet, & in unum colorem componitur. Ex his nemo moriẽti amico assidet, nemo uidere mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisq; funus domesticum ad rogum prosequitur: fratrum, propinquorumq; extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Nõ tempero mihi, quin utar interdum temerariis uerbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & uentre, & ore contenti: oculis quoq; gulosi sunt.

CAP. 19.

SEd ut ad propositum reuertar, accipe argumentum magnã uim aquarum in subterraneis occuli, fertilẽ fœdo situ pisciũ. Si quãdo erupit, affert secum immensam animaliũ turbam, horridã aspici, & turpem ac noxiam gustu. Certè cùm in Caria circa Myndum urbem talis exilisset unda, periere quicunq; illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cœlo nouus amnis ostẽdit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, ut ex longo ocio, corpora: cæterùm inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quòd anguillæ quoq; latebrosis locis nascũtur, grauis & ipse cibus ob ignauiam, utiq; si altitudo luti penitùs abscondit. Habet ergo non tantùm uenas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis uastę: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur: alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quędam stagna sine fundo? Quorsum hæc pertinent? Vt appareat, hanc magis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. 20. 21. *De aquarum sapore uario, & quæ eiusdem saporis sint causæ: & de aquis medicatis per sulphur, id est, nitrum, & bitumen transeuntibus. Item de aquis pestiferis.*

AT quare aquis sapor uarius? propter quatuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem similitudine eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex uitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ causæ saporem dant aquis uarium. Hæ medicaminũ potentiam. Hæ grauem spiritum, odoremq; pestiferum. Hæ leuitatem grauitatemque, aut calorem aut nimium rigorẽ. Interest, utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cũ uitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicatum est, & eius naturæ habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, si aquam attigit, saxum est: sic econtrariò, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quòd res abiectæ in eundem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italia in quibusdã locis euenit, siue uirgam siue frondem demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circũfunditur enim corpori limus, alliniturq; paulatim. Hoc minus uidebitur tibi mirũ, si notaueris albulam, & ferè sulphuratã aquã, circa canales suos, ripasq; durari. Aliquam harũ habent causam illi lacus, quos quisquis faucibus hausit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet uim mero, sed uehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas donec exiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sulphurea uis habet quoddam acrius ex aëre noxio uirus, quod mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & amnis:

Quem quicunq; parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm si mera uina bibisset.

CAP. 21.

IN quosdam specus qui despexêre, moriuntur: tam uelox malum est, ut transuolantes aues deiiciat: talis est aër, talis locus, ex quo letalis aqua distillat. Quòd si remissior fuerit aëris & loci pestis, ipsa quoq; temperatior noxa, nihil amplius quàm tentat neruos, uelut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atq; aër aquas inficit, similesq; regionibus reddit, per quas & ex quibus ueniũt. Pabuli sapor apparet in lacte, & uini uis existit etiam in aceto: nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.

CAP. 22. *De Oceano eiusq; antiquitate.*

ALiud est etiam aquarũ genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Siue ille æternus sit, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum mundo dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanus, & quodcunque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidem flumina quoque, quorum inenarrabilis natura

tura

tura est, cum ipso mundo traxisse principia: ut Histrum, ut Nilum, uastosq; amnes, magisq; insignes quàm ut dici possit, eandem illis originem quàm cæteris esse.

CAP. 23. *De aquis cœlestibus & terrenis, iisq; uel in summa humo supernatantibus aut abditis.*

HÆc est ergo aquarum diuisio, ut quibusdam uidetur. Post illam cœlestes, quas ex superioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, ut ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

CAP. 24. *De aquis calidis & feruentibus.*

QVare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, ut non possint esse usui, nisi aut in aperto euanuêre, aut mixtura frigidæ intepuêre, plures causæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus ære tenui fistulas struimus, per decliue circundatas: ut sæpe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spacij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt: spiritus in illa feruens loco æstuanti infunditur. Hic per riuos lapsus, non aliter quàm igne subdito, parietes & uasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes uel introeuntes aquas, calorem beneficio materiæ per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuq; testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt materiæ. Quod ne accidere mireris, uiuæ calci aquam infunde, feruebit.

CAP. 25. *De aquis mortiferis & morbosis, neque saporem neque odorem habentibus.*

QVædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, nõ odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum uenena, quæ deprehendi nisi morte nõ possunt. Hæc autem, de qua paulo antè retuli aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia ꝓtinus hausta duratur: nec aliter quàm gypsum sub humore constringitur, & alligat uiscera. Est autem noxia aqua, in Thessalia circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuitat, per ferrum & æs transit: tanta uis illi inest, etiam dura mollien di: nec arbusta quidem ulla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus uis inest mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraq; certum tempus, quæ fuêre nigræ, albam ferũt lanam: quæ albæ uenerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo

efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: uterq; ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoq;, ut ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues uolunt, adducunt. Quod ut diutius potauêre, non aliter quàm infectæ mutantur. At si illis lana opus fuerit nigra, uel pulla, paratus gratuitus infector est, & ad Peneium eundem gregem appellunt. Autores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equi, nec ulli præterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notũ est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnũ, in quo natant lateres, & mergi proiecta nõ possunt, etsi grauia sint. Huius rei palàm causa est: quamcunq; uis rem expende, & contra aquam statue, dummodo utriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorẽ rem, quàm ipsa est, feret: & tanto supra se extollet, quanto erit leuior: grauiora descendunt. At si aquæ, & eius rei quã contrà pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec extabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed penè mersa, ac nulla eminẽs parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, penè tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, ad æquilibrium aquæ: quędam descendant. Namq; cùm utriusq; pondus par est, neutraq; res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non ęstimatione nostra, sed comparatione eius quo uehi debet. Itaque ubi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quo non uincitur, mergi. Sic euenit, ut in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. De solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant insulæ, in India natant. Theophrastus est autor. Ipse ad Cutylias natantẽ insulam uidi. Alia in Vadimonis lacu uehitur, alia in lacu Stationẽsi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamẽ aqua sustinetur: & in hanc atq; illam partem nõ tantùm uento impellitur, sed & aura. Nec unquam illi per diem & noctem in uno loco statio est: adeò mouetur leui flatu. Huic duplex causa est. Aquæ grauitas medicatæ, ob hoc ponderosæ: & ipsius insulæ materia uectabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesq; in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac uinxit. Itaq; etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies aquosa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, utiq; circa medicatorũ fontium riuos: quæ ubi purgamenta aquarũ coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessariò leue est, quod ex uentoso inaniq; concretum est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fœcundiores fœminas faciat, adeò ut quarundã uiscera lõga sterilitate præclusa, ad conceptũ relaxauerit: quare quædam in Lycia aquę conceptum fœminarum custodiant, quas solent petere, quibus parũ tenax uulua est. Quid ad me attinet? Pono ista inter temerè uulgata.

gata. Creditum est, quasdā aquas scabiē afferre corporibus: quasdam uitiliginē, & fœdam ex albo uarietatē, siue infusa, siue pota sit: quod uitium dicunt habere aquam ex rore collectā. Quis non grauissimas esse aquas credat, quę in crystallum coëunt? Contrà autem est: tenuissimis hoc enim euenit, quas frigus ab ipsa tenuitate facillimè gelat. Vnde aūt fiat eiusmodi lapis, apud Gręcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æquè hunc perlucidū lapidē, quàm illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cœlestis minimum in se terreni habens, cùm induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. 26. *De aquis quæ æstate augentur, & de Nilo.*

AEstate quædā flumina augentur, ut Nilus: cuius aliàs ratio reddetur. Theophrastus est autor, in Ponto quoq; quosdam amnes crescere tempore æstiuo. quatuor autem esse iudicant causas. Aut quia tunc maximè in humorē mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebrioribus uentis ostium cæditur, & reuerberatur fluctus, amnis restitit:q crescere uidetur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis urgent, & exhauriunt flumina: cùm longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendere solebant, id incremento accedit. Quædam flumina palàm in aliquē specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntq; & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra uacat locus. Omnis autem humor naturà ad inferius, & ad inane defertur. Illò itaq; recepta flumina cursus egēre secretò: sed cùm primùm aliquid solidi quod obstaret, occurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiēre cursum suum.

Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Existit procul hinc, alioq; renascitur ore.
Sic modò combibitur, tacito modò gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in undis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longè remoto loco purgamenta eiectat: ut Arethusa in Sicilia, quinta quâque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eò usq; penetrare, & agere sub mare cursum nec antequā in Syracusano littore emergere: ideo quibus diebus Olympia sunt, uictimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Et hoc etiam à te traditum est, ut in prima parte, Lucili charissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusq; est. hoc quibusdam locis fontes faciũt, ut non tantùm lutum aut folia, sed testas quoque, & quicquid putre iacuit, expellant: ubique autem facit mare, cui hæc natura est, ut omne immundum stercorosumq; littoribus impingat. Quædam uerò partes maris id certis temporibus faciunt: ut circa Messanã & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetq; & exęstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulari solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: utique inibi tempus eius ualde quo purgatur obseruatum, sed incertum est. Itaq; proxima quidem inueniri, & uicina non potest causa, cæterùm publica est illa. Omnis aquarum stantiũ clausarumq; natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt uitia consistere, quæ sua uis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quicquid insedit, magis minus'ue æstuant. Mare uerò cadauera, stramentaq;, & naufragorum reliqua similia, ex intimo trahit: nec tantùm tempestate fluctuque, sed tranquillum quoq; placidumq; purgatur.

CAP. 27 28. 29. 30. *De diluuij fatalis causis.*

SEd monet me locus, ut quæram, cùm fatalis dies diluuij uenerit, quemadmodum magna pars terrarum undis obruatur. Vtrum oceani uiribus fiat, & externũ in nos pelagus exurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hyems pertinax, immensam uim aquarũ ruptis nubibus deruat. An flumina tellus largius fundat, aperiatq; fontes nouos: aut non sit una tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia uno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerum parcè utitur uiribus, dispensatq; se incrementis fallentibus: subitò ad ruinam toto impetu uenit. Quàm longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans? Quantis laboribus tener educatur, quàm diligenti nutrimento obnoxium nouissimè corpus adolescit: at quàm nullo negocio soluitur? *Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu sylua.* Magna tutela stant aut uigent omnia: citò ac repentè dissiliunt. Quicquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitum mortaliũ satis est. Ergo cùm affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, ut quidam putant, inter quos Fabianus est. Primò immodici cadunt imbres, & sine ullis solibus triste nubilo cœlum est: nebulaque continua, & ex humido spissaq; caligine, nunquam exiccantibus uenis. Inde uitium satis est, segetũ sine fruge surgentiũ marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & ualidiora sen-

sere.

fere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt, & uitis atq; omne uirgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinent, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur, qua ilex & quercus excutitur, & quæcunq; in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum usq; receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantiũ fulcra tentantur. Omne enim fundamentũ in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisq; nimbi ingruunt, & congestæ seculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit syluas malè hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit uillas, & intermixtos ouium greges deuehit, uulsisq; minoribus tectis quæ in transitu abduxit, tandem in maiora uiolentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querātur, incertos: adeò simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, uenit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana passim populatur. Nouissimè ruina magna gentium clarus onustusq; diffunditur. Flumina uerò suapte natura uasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atq; Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cùm superfusi nouas sibi fecère ripas, ac scissa humo simul excessère alueo? Quanta cum præcipitatione uoluuntur, ubi per campestria fluens Rhenus, ne spacio quidem languidus, sed latissimè uelut per angustum aquas implet? Cumq; Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa solicitat, ferens secum madefacta montiũ latera, rupesq; deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibiipse præcluserat) in orbem redit, ingentem terrarũ ambitum atq; urbiũ uno uortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cœlum grauius, ac sic diu malũ ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilũ, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri: crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare, tunc primùm auctum fluminum accessu, & sibi angustum: iam promouet littus, non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntq; fluctus retrò: pars tamen maior, ut maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formā unius lacus redigit. Iam omnia quæ prospici possunt, aquis obsidentur. Omnis tumultus in profundo latet, & immensa ubiq; altitudo est: tantùm in summis montiũ iugis uada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusq; fugère, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus, quoniam quicquid submissius erat, id unda compleuit. Aeditissimis quibusq; adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc unum solatio fuit, quòd transierat in

ſtuporem metus,non uacabat timere mirantibus:ne dolor quidem habebat locũ. Quippe uim ſuam perdit in eo, qui ultra ſenſum mali miſer eſt. Ergo inſularum modo eminent montes, & ſparſas Cycladas augent,ut ait ille poëtarum ingenioſiſſimus egregiè, ſicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat, deerant quoq; littora ponto.

Niſi tantum impetũ ingenij & materiæ, ad pueriles ineptias reduxiſſet:

Nat lupus inter oues, fuluos uehit unda leones.

Non eſt res ſatis ſobria, laſciuire deuorato orbe terrarũ. Dixit ingentia,& tantæ confuſionis imaginem cepit,cùm dixit:

Exſpaciata ruunt per apertos flumina campos.

——Preſſæq; labant ſub gurgite turres.

Magnificè hoc,ſi non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina poteſt? aut non eodem impetu pecus,quo raptum erat,merſum eſt omne? Concepiſti imaginẽ quantam debebas. Obrutis omnibus terris, cœlo ipſo in terram ruente perfer. Scies, quid deceat, ſi cogitas orbem terrarum natare. Nunc ad propoſitum reuertamur.

CAP. 28.

SVnt qui exiſtimant immodicis imbribus uexari terras poſſe, nõ obrui. Magno impetu magna ferienda ſunt. Faciet pluuia ſegetes malas, fructum grando decutiet, intumeſcent riuis flumina, ſed reſident. Quibuſdam placet moueri mare,& illinc cauſam tãtæ cladis accerſi. Non poteſt torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragiũ: ubi inſtat illi pernicies, mutariq; genus humanũ placuit,fluere aſſiduos imbres, & non eſſe modum pluuiis conceſſerim:ſuppreſſis aquilonibus,& flatu ſicciore auſtris, nubes & imbres & amnes abundare.

——Sed adhuc in damna profectum eſt:
Sternuntur ſegetes,& deplorata colonis
Vota iacent,longiq; perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ,ſed abſcondi. Denique cùm per iſta proluſum eſt,creſcunt maria,ſed ſuper ſolitũ, & fluctum ultra extremum tempeſtatis maximæ ueſtigium mittunt. Deinde à tergo uentis ſurgentibus ingens æquor uoluunt, quod longè à conſpectu uentis, littoribus frangitur. Deinde ubi littus his prolatum eſt, & pelagus in alieno conſtitit,uelut admoto malo cominus, procurrit æſtus ex imo receſſu maris. Nam ut aëris,ut ætheris,ſic huius elementi larga materia eſt, multoque in abdito plenior. Hæc ſatis mota,non æſtu (nam æſtus fati miniſterium eſt) attollit uaſto ſinu fretum, agitque ante ſe. Deinde in miram altitudinem erigitur, & illis tutis hominum receptaculis ſupereſt. Nec id aquis arduũ eſt, quoniam æquo terris faſtigio aſcenderet. Si quis excelſa perlibret,maria paria ſunt. Nam par undique ſibi ipſa tellus eſt. Caua eius & plana eius undiq; inferio-

inferiora sunt. Sed istis adeò in rotũdum orbis æquatus est: in parte aũt eius & maria sunt, quę in unius ęqualitatẽ pilę coëunt. Sed quẽadmodũ campos intuẽtem, quæ paulatim deuexa sunt, fallunt: sic nõ intelligimus curuaturas maris, & uidet planũ quicquid apparet, at illud æquale terris est. Ideoq; ut effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, ut supra paria ueniat, leuiter exurgere: nec à littore ubi inferius est, sed à medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo uti solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisq; coitum, omnibus aliis maior undare: sic hic qui ad occupãdas terras emittitur, solitis maximisq; uiolentior, plus aquarũ trahit: nec antequã supra cacumina eorũ, quos perfusurus est, montiũ creuit, deuoluitur. Per cẽtena milia quibusdã locis æstus excurrit innoxius, & ordinẽ seruat. Ad mẽsuram enim crescit, iterũq; decrescit. At illo tẽpore solutus legib. sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eâdem qua cõflagratio futura est. Alterutrũ fit, cũ Deo uisũ ordiri meliora uetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominãtur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandocunque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur, ut desuper feruor ignis, cùm aliud genus exitij placuit.

CAP. 29.

Qvidam existimãt terram quoq; cõcuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius ut è pleno profundãt. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait, cursu ista siderũ fieri: & adeò quidẽ id affirmat, ut cõflagrationi atq; diluuio tẽpus assignet: arsura enim terrena cõtendit, quãdo omnia sidera, quæ nũc diuersos agũt cursus, in Cãcrum cõuenerint, sic sub eodem posita uestigio, ut recta linea exire per orbes omniũ possit: inundationem futuram, cũ eadẽ siderum turba in Capricornum cõuenerit. Illic solstitium, hic bruma cõficitur. Magnæ potẽtiæ signa, quæ in ipsa mutatione anni momẽta sunt. Et istas ego recepeim causas (neq; enim ex uno est tanta pernicies) & illa quæ in conflatione nostris placẽt, huc quoq; transferenda puto: siue anima est mundus, siue corpus: natura gubernante, ut arbores, ut sata, ab initio eius usque ad exitum, quicquid facere, quicquid pati debeat, inclusum est: ut in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequẽtis ætatis in paruo occultoq; lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & uices siderum, & animaliũ ortus, quàm quibus mutarẽtur terrena, cõtinuit. In his fuit inũdatio, quæ nõ secus quàm hyems, quàm æstas, lege mũdi uenit. Itaq; nõ pluuia istud fiet, sed pluuia quoq;: non incursu maris, maris quoq; incursu: non terræ motu, sed terræ quoq; motu. Omnia adiuuabunt naturam, ut naturæ constituta peragantur. Maximam tamen causam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandocunque erit terminus rebus humanis,

nis, cũ partes eius interire debuerint, aboleri'ue funditùs totę, ut de integro totæ, rudes, innoxiæq; generētur, nec superfit in deteriora magister: plus humoris, quàm semper fuit, fiet. Nunc enim elemēta ad id quod debetur, pēsa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, ut quę librамēto stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, nō quo obruat. Quicquid illi adieceris, necesse est in alium locũ exũdet. Vnde ergo terra habeat, minus ut ualidioribus infirma succũbat? Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exiliēt sub montibus flumina, ipsosq; impetu quatiēt, inde aura tacita manabũt. Solum omne aquas reddet, summi scaturiēt montes: quemadmodum in morbum transeũt sana, & ulceri uicina consentiũt: ut quæq; proxima terris fluctibus fuerint, eluētur, stillabunt, & deinde currēt, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se componēt. Nihil erunt Adriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, ueniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hyems, æstas prohibebitur, & quodcunq; terras sidus exiccat, compresso ardore cessabit. Peribũt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambrachij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur, quicquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam turrésue tuebũtur. Non proderũt templa supplicibus, nec urbium summa: quippe fugientes unda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriēte concurrent: unus humanum genus cōdet dies. Quicquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quicquid supra cæteros extulit, nobilia pariter atq; adornata, magnarumq; gentium regna pessundabit.

CAP. 30.

SVnt omnia, ut dixi, facilia naturæ: utiq; à primo facere cōstituit, ad quæ nō subitò, sed ex denũciato uenit. Iam autem à primo die mundi, cùm in hunc habitum ex informi unitate discederet, quādo mergerētur terrena, decretum est: & ne sit quandoque uelut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non uides, ut fluctus in littora, tanquam exiturus incurrat? Non uides, ut æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non uides, ut illi perpetua cũ claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, unde tātum tumultum uides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura disposuit, ut undiq; nos, cũ uoluisset, aggredi posset. Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaricia aut defodit, aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruenti finis aliquando est. Adiice nunc, quòd immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erit causa

causa diluuio, cùm aliæ aquæ subinfluũt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coercitæ uincẽt, & amnes amnibus iungẽt, paludibus stagna. Omnium tũc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodũ corpora nostra ad egestũ uẽter exhaurit, quemadmodũ eũt in sudorem uires: ita tellus liquefiet, & aliis causis quiescẽtib. intra se, quò mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturq; cõcordia, cũ semel aliquid ex hac idonea diligẽtia remiserit mũdus, statim undiq; ex aperto supernè, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam uiolentũ & incõtinens sui, cõtumax, infestumque retinẽtibus, quàm magna uis undæ: utetur libertate permissa, & iubẽte natura, quæ scindit circuitque, complebit. VT ignis, diuersis locis ortus, citò miscet incẽdium, flammis coire properãtibus: sic momẽto redundantia maria se cõmittent. Nec ea semper licẽtia undis erit: sed peracto exitio generis humani, extinctisq; pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit, iterum pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur oceanus, & antiquitùs ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturq; terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoq; innocentia nõ durabit, nisi dum noui sunt: citò nequitia subrepit: uirtus difficilis inuẽtu est, rectorem ducemq; desiderat: etiam sine magistro uitia discuntur.

LIBRI III. NATVRAL. QVÆSTIONVM FINIS.

LVCII ANNÆI SENECAE CORDVBENSIS QVÆSTIONVM NATVRALIVM LIBER IIII. in quo de niue, & grandine & pluuia agitur.

PRÆFATIO.

De moribus quædam cum Lucilio tractat.

DElectat te quẽadmodũ scribis, Lucili uirorũ optime, Sicilia, & officiũ procurationis ociosæ. Delectabit, si cõtinere id intra fines suos uolueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc nõ dubito. Scio quàm sis ambitioni alienus, quàm familiaris ocio & literis. Turbã rerũ hominũq; desiderãt, qui se pati nesciũt. Tibi tecũ optimè cõuenit. Nec mirũ, paucis istud cõtingere: imperiosi nobis ipsi molesti sumus: modò amore nostri, modò tedio laboramus: infelicẽ animũ nũc superbia inflamus, nũc cupiditate distẽdimus, aliàs uoluptate laxamus, aliàs solicitudine exurimus. Quod est miserrimũ, nũquã sumus singuli. Necesse est itaq; assidua utamur, in tam magnorũ uitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere cõsueuisti. A' turba quantũ potes te separa, nec adulatorib. latus præbeas: artifices sunt ad captãdos superiores. Par illis, etiã si bene caueris, nõ eris. Sed mihi crede,

proditioni, si capieris, ipse te trades. Habent hoc in se naturale blã ditiæ: etiam cùm reijciuntur, placent: sæpe exclusæ, nouissimè recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quòd repelluntur, & subijci ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum: sed tamen uerum. Ea miseria quisq; patet, quam patitur. Fortasse enim idem, qui patet patitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis, cùm omnia cauere. per ornamenta fiet. Alius adulatione clàm utetur parcè: alius ex aperto palàm rusticitate simulata, quasi simplicitas illa non ars sit. Plancus artifex ante Villeum maximus, aiebat non esse occultè, nec ex dissimulato blãdiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cùm deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in personam tuam Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil noui subtilius in omnibus rebus, maximè in distinguendis & curandis uitijs, sæpe dicebat, adulationi opus esse non claudere ostiũ, sed aperire. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium uirum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias uiam, quo die pœnituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, uobis hanc artem, sed docebo eos quibus quæsito opus est, quemadmodum non dubiam fortunã maris, non emendi uendendiq; litem subeant, non incertã fidẽ ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodũ non solùm facili, sed etiã hilari uia pecuniã faciant, gaudentesq; dispoliẽt. Te, inquit, longiorẽ Fido Annæo iurabo, & Apollonio Pycta, quãuis staturã habeas Thetisi Threcæ incõpositi. Hominẽ quidem nõ esse ullũ liberaliorem, nõ mentiar, cùm possis uideri omnib. donasse, quicquid dereliquisti. Ita est mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontẽ suam perfricuit, cæcidit aliã, hoc citius expugnat. Eò .n. iam dementię uenimus, quòd qui parcè adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum, quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest, alia uitia non nosse, hoc eum odisse: ab omni illum parte tentasti. Ingeniũ suspicere cœpisti, omnium maximum & dignissimum, quòd consecrari mallet, quàm conteri, pedes abstulit, frugalitatem laudare cœpit, quare sic à nobis resiluit? uti nos nec laudare nec damnare uideatur. Prima statim uerba pręcidit. Cœpisti mirari comitatem & compositam suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium uni tàm dulcis est, quàm hic omnibus: cùm interim tanta naturalis boni uis est, uti artem simulationemq; non redoleat. Nemo nõ imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoq; loco blanditijs tuis restitit, ut exclamares inuenisse te inexpugnabilem uirum aduersus insidias, quas nemo non in

in finum recipit. Eò quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia uera dicebas. Sed eò magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à uero petitur ueritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi malè egeris, & quasi ille aliquid iocorũ aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cùm quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista uerba, quæ iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeant, ferto ad aliquem, qui paria facturus, uult quicquid dixeris audire. Ego nec decipere uolo, nec decipi possum. Laudari me à uobis, nisi laudaretis etiam malos, uellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum inter uos interuallum sit. Cùm cupieris benè laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda, dic: Liberalibus me studijs tradidi, quanquã paupertas alia suaderet, & ingenium abduceret, ubi præsens studij precium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere uirtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caij fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt euertere. Ceruicem pro fide apposui. Nullum uerbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxêre lachrimæ, non è manibus ullius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec uiro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quòd experiri uoluisset, quanti æstimarem fidem. Non debebat mihi paruò res tanta constare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in ultimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, uidebam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter misericordiæ opera haberetur, occìdi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne uiderer pro fide tantùm mori posse. Adijce nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiæ certamine, nunquam suppositam manum lucro. Adijce nunc uictus parsimoniam, sermonis modestiam. Aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, uerãne an falsa memoraueris. Si uera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc uideri te, aut captare aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud exclude:

Nu-

Nusquam tuta fides.——

Aut Ouidianum:

——Quà terra patet,fera regnat Erynnis,
In facinus iurasse putes.——

Aut illud Menandri:(Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij sui cõcitauit,detestatus cõsensum humani generis,tendentis ad uitia?) Omnes, ait, malos uiuere: & in scenam uelut rusticus poeta prosiluit.Non senem excepit,non puerum, non fœminam, non uirum:& adiicit,singulos peccare,non paucos,sed iam scelus esse cõtextum.Fugiendum ergo,& in se redeundum est,imò etiam à se recedendum.Hoc tibi,etsi diuidimur mari, præstare tẽtabo, ut dubiũ uiæ iniecta manu ad meliora perducam.Et ne solitudinem sentias, hinc tecũ miscebo sermones.Erimus una, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem cõsilia, & ex uultu audiẽtis pendentia. Longè te ab ista prouincia abducam,ne fortè magnã historiis esse fidem credas,& placere tibi incipias,quoties cogitaueris: Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam,quæ maximarum urbium exercitus & sustinuit & fregit,cũ inter Carthaginem & Romam ingẽtis belli precium iacuit,cùm quatuor Romanorum principum,id est,totius imperij uires cõtractas in unum locum uidit, altamq; Pompeij fortunam erexit, Cæsaris fatigauit, Lepidi trãstulit,omniũq; cepit:quę illi ingẽti spectaculo interfuit:ex quo liquere mortalib.posset, quàm uelox foret ad imum lapsus ex summo,quamq; diuersa uia magnã potẽtiam fortuna destrueret. Vno enim tempore uidit Pompeium Lepidumq;,ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos,cũ Pompeius alienum exercitum fugeret,Lepidus suum.

CAP. 1.2. *De Nili incremento eiusq; casu.*

ITaq; ut totum mẽte abducam, quamuis multa habeat Sicilia in se, circaq; se mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ questiones præteribo,& in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id, quod libro superiore distuli: Quid ita Nilus æstiuis mẽsibus abũdet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderũt, quòd & fontis ignoti, & æstate quàm hyeme maior sit. Vtrumq; apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus:& æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mẽsuram suam Nilo,primis caloribus, cùm sol uehementior inter extrema ueris niues emollit,quas antè consumit, quàm intumescere Nilus incipiat.Reliquo uerò æstatis minuitur, & ad hybernam magnitudinem redit,atq; ex ea demittitur.

CAP. 2.

AT Nilus ante ortum caniculæ augetur mediis æstibus, ultra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnẽ natura extulit ante humani generis oculos,& ita disposuit, ut eo tempore inundaret Aegyptum,quo maximè usta feruoribus terra undam altius traheret, tan-

tantùm hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, qua in Aethiopiam uergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetã aquis cœlestib. terrã non adiuuẽt. Vnã, ut scis, Aegypt⁹ in hoc spẽ suam habet. Proinde sterilis annus aut fertilis est, prout il le magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorũ aspicit cœlum. Quare nõ cum poeta in eo iocor, & illi Ouidium suum impingo, qui ait:

Nec pluuias supplicat herba Ioui.

Vnde crescere incipiat si comprehẽdi posset, causæ quoq; incremẽti inuenirẽtur. Nunc uerò magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gẽtibus sparsus circa Philas primùm ex uago & errãte colligitur. Phile insula est aspera & undiq; prærupta: duobus in unũ coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferũt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quàm uiolentus, egressus Aethiopiam arenasq;, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt autem cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasq; pluribus locis rupes Nilus insurgit, & uires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angustias eluctat̃: ubicũq; uincit, aut uincitur, fluctuat: & illic excitatis primùm aquis, quas sine tumultu leni alueo duxerat, uiolentus, & torrens per malignos trãsitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At ubi in scopulos cautiũ intrauit, spumat: & illi nõ ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandem eluctatus obstantia in uastam altitudinem subitò destitutus cadit, cũ ingẽti circumiacentiũ regionum strepitu. Quem perferre gens ibi asperis collocata nõ potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt: quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus uolutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoq; spectantium metu in caput missi, cùm iam adploraueris, mersosq; atque obrutos tanta mole credideris, longè ab eo, in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens unda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quam modò retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spacio petra diuiditur, ἄβατον Græci uocant: nec illam ulli, nisi antistites calcant: illa primùm saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spacium duo eminent scopuli, Nili uenas uocant incolæ: ex quibus magna uis funditur, non tamẽ quanta operire posset Aegyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum solenne uenit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum uirium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demũ liber, &

per campestria uagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, ut sit modus in deriuantiū potestate, per totam discurrit Aegyptum. Initiò diducitur, deinde continuatis aquis in faciē lacus ac turbidi maris stagnat: cursum illi uiolentiamq; eripit latitudo regionū, in quas extēditur, dextra læuaq; totā amplexus Aegyptum. Quantū creuit Nilus, tantū spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeò ad mēsuram fluminis respōdet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitiēti solo & aquam inducit & terram: nam cùm turbulentus fluat, omnem in siccis atq; hiātibus locis fecē relinquit: & quicquid pingue secū tulit, arentibus locis allinit: iuuatque agros duabus ex causis, & quòd inūdat, & quòd oblimat. Ita quicquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitū, nocuit. Mira itaq; natura fluminis, quòd cum cæteri amnes abluāt terras & euiscerēt, Nilus tanto cæteris maior, adeò nihil exedit, nec abradit, ut contrà adiiciat uires, minimumq; in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetq; illi Aegyptus non tātùm fertilitatem terrarū, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cùm iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, operteq; sunt ualles, oppido insularū modo extāt. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commerciū est. Maiorq; est læticia gētib. quo minus terrarū suarū uident. Sic quoq; cùm se ripis cōtinet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcūq; elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atq; aliud littus porrigit. Cæterū beluas, marinis uel magnitudine uel noxa pares educat. Et ex eo quantus sit, æstimari pōt, quòd ingentia animalia & pabulo sufficienti, & ad uagandū loco, continet. Babillus uirorū optimus, præfectusq; in omni literarum genere rarissimus, autor est, cū ipse prefectus obtineret Aegyptū, Heracleotico ostio Nili, quod est maximū, spectaculo sibi fuisse delphinorū à mari occurrentium, & crocodilorū à flumine aduersum agmē agentium, uelut pro partibus prælium. Crocodilos ab animalibus placidis, morsuq; innoxiis uictos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est, etiam maiorum animalium dentibus, at inferior mollis ac tenera: hāc delphini spinis, quas dorso eminentes gerūt, submersi uulnerabāt, & in aduersum emersi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, cæteri uelut acie uersa refugerūt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltrò enim insequuntur, fugientesq; iniecto trahunt laqueo: pleriq; pereūt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est author. Biennio continuo, regnāte Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & undecimo constat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem. Antonij enim Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non ascen-

aſcendiſſe Nilum ſuperioribus ſeculis, Callimachus eſt author. Sed nũc ad inſpiciendas cauſas, propter quas æſtate Nilus creſcat, accedã, & ab antiquiſſimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Aethiopiæ iugis ſolutas niues ad Nilum uſq; decurrere. In eadem opinione omnis uetuſtas fuit. Hoc Aeſchylus, Sophocles, Euripides tradebant. Sed falſum eſſe, argumentis plurimis patet. Primò Aethiopiam feruentiſſimã eſſe, indicat hominũ aduſtus color, & Troglodytæ, quibus ſubterraneæ domus ſunt. Saxa uelut igni ferueſcunt, non tãtùm medio, ſed inclinato quoq; die: ardens puluis, nec humani ueſtigij patiens: argentũ replumbatur: ſignorum coagmẽta ſoluuntur: nullum materiæ ſuperadornatæ manet operimentũ. Auſter quoq; qui ex illo tractu uenit, uẽtus calidiſſimus eſt. Nullum ex his animalib. quæ latent bruma, unquàm reconditur. Etiam per hyemem in ſummo & aperto ſerpens eſt. Alexandriæ quoq;, quæ longè ab huiuſmodi immodicis caloribus eſt poſita, niues non cadunt: ſuperiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis ſubiecta feruoribus duraturas per totam æſtatem niues recipit? Quas ſanè aliqui montes illic quoq; excipiant, nũquam tamẽ magis quàm Thraciæ iuga aut Caucaſus. Atqui horum montium flumina uere & prima æſtate intumeſcũt, deinde hybernis minora ſunt. Quippe uernis tẽporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor diſſipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Iſter, nec Cayſtrus ſubiacent malo æſtate. Altiſſimæ ſunt & in illis Septentrionalibus iugis niues. Phaſis quoq; per id tempus eas oras tenens creſceret, ſi niues flumina poſſent contra æſtatem magna producere. Præterea ſi hæc cauſa attolleret Nilum, æſtate prima pleniſſimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex molliſſimoq; tabes eſt. Nilus autem per menſes quatuor liquitur, & illi æqualis acceſſio eſt. Si Thaleti credis, Eteſiæ deſcendenti Nilo reſiſtunt; & curſus eius acto contra hoſtia mari ſuſtinent: ita reuerberatus in ſe recurrit, non creſcit, ſed exitu prohibitus reſiſtit, & quacunque mox potuit, inconceſſus erumpit. Euthymenes Maſſilienſis teſtimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Eteſię tempus obſeruant: tunc enim eiicitur mare inſtantibus uentis. Cùm reſederint, & pelagus conquieſcit: minorq; diſcedenti inde uis Nilo eſt. Cæterùm dulcis maris ſapor eſt, & ſimiles Niloticis beluæ. Quare ergo ſi Nilum Eteſiæ prouocant, & ante illos incipit incremẽtum eius, & poſt eos durat? Præterea non fit maior, quo illi flauère uehementius? Nec remittitur incitaturq;, prout illis impetus fuit: quod fieret, ſi illorum uiribus creſceret. Quid, quòd Eteſiæ littus Aegypti uerberant, & contra illos Nilus deſcendit, inde uenturus, unde illi, ſi origo ab illis eſſet. Præterea ex mari purus & ceruleus efflueret, non ut nũc turbidus uenit. Adde, quòd teſtimonium eius teſtiũ turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cũ ignota eſſent exter

na littora. Libebat illis fabulas mittere. Nunc uerò tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorū nemo narrat nūc ceruleum Nilum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi uetat: quia dulcissimū quodq; & leuissimū sol trahit. Præterea quare hyeme nō crescit: & tūc potest uentis cōcitari malè, aliquanto quidem maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quòd si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret Aegyptū. At nūc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hyeme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaq; uenas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. quod si uerum esset, æstate flumina crescerent, omnesq; putei æstate abundarent. Deinde non calorem hyeme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eâdem causa æstate frigescūt: quia illò remotus, seductusq; aer calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hūc exsiccata tellus tum ex mari ducit, tum ex cæteris aquis. Fieri autem non potest, ut una sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo undas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maximè hæc meridiana sunt. Terra cùm exaruit, plus ad se humoris adducit: ut in lucernis oleum illò fluit, ubi exuritur, sic aqua illò incumbit, quò uis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hybernis, Septentrionalibus, unde exundat. Ob hoc pontus in inferum mare assiduè fluit rapidus, non ut cætera maria, alternatis ultrò citrò æstibus, in unam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisq; itineribus, quod cuiq; deest, redderetur, quod cuiq; superest, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare cùm pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? Aegyptum sol magis percoquit. Itaq; Nilus magis crescit. Sed in cæteris quoq; terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare ulla pars terræ sine humore est, cùm omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est. Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari unda est? Nec enim ulli flumini dulcior gustus.

CAP. 3. *De grandine & quomodo fiat.*

GRandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numero secundæ notæ, qui uidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cùm multa mētiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquā rem nolūt spondere:

dere:

dere: sed adiiciunt, *Penes authores fides erit.* Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi authoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quàm in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem uersa, sic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cùm adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaq; omni leuitate: nam & in herbarum uel arborũ foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxe durum? quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, ut alius poeta ait: Stillicidij casus lapidem cauat, & hęc ipsa excauatio rotũda fit. Ex quo apparet illud, huic quoq; simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum sui exculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cùm defertur corrotundari, & toties per spacium aeris densi deuoluta æquabiliter atq; in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, imò quia tam fusa est, & non per magnam altitudinẽ cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras? cùm inter nullos magis quàm inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quàm suspensa glacies. Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quòd inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter niuem & glaciem interesse.

CAP. 4. *Cur hyeme ningat, non grandinet, sed peracto tantũ uere.*

Poteram me peracta quæstione dimittere, sed bene emẽsum dabo: & quoniã cœpi tibi molestus esse, quicquid in hoc loco quęritur, dicã. Quæritur autem, quare hyeme ningat, non grandinet, & uere iam frigore infracto grãdo cadat. Nam, ut fallar tibi, uerũ mihi quidem persuadetur, qui me usq; ad mẽdacia hæc leuiora, in quibus os præcidi, non oculi erui solent, credulum præsto. Hyeme aer riget, & ideo nondum in aquam uertitur, sed in niuem, cui aer propior est. Cùm uer cœpit, maior inclinatio temporis sequitur, & calidiore cœlo maiora fiunt stillicidia. Ideo, ut ait Virgilius noster,

——Cum ruit imbriferum uer,

uehementior immutatio est aeris undique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuãte. Ob hoc nimbi graues magis uastiq; quàm pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cùm pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cùm altum frigus, & triste cœlum est. Præterea aquilone flante, & suum cœlum habente, minutæ pluuiæ sunt. Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. 5. *De gelu Scythico eiusq; circa tempus ueris remißione, & cur plus algeant pedes eorum, qui ſiccam, & duram niuem calcant, quam qui teneram & labefactam.*

REm à noſtris poſitā nec dicere audeo, quia infirma uidet̃: nec præterire. Quid.n. mali eſt, aliquid & faciliori iudicio ſcribere? Imò ſi omnia argumēta ad lancem cœperimus exigere, ſilentiū indicetur. Pauca enim admodū ſunt ſine aduerſario. Cætera etiam ſi uincūt, litigāt. Aiunt, quicquid circa Scythiam & Pontum & Septentrionalem plagam, glaciatū & aſtrictū eſt, uere relaxari. Tunc flumina gelata diſcedere, tūc obrutos mōtes niues ſoluere. Credibile eſt ergo, frigidos ſpiritus inde fieri, & uerno cœlo immiſceri. ¶ Illud quoq; adiiciūt, quod nec ſum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, cēſeo, ſi uolueris uerū exquirere, niuē ita caue experiaris. Minꝰ algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcāt, quàm eorū qui teneram & labefactā. Ergo ſi non mētiuntur, quicquid ex illis Septētrionalib. locis iam diſtributa niue & glacie frangēte ſe fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumq; aera alligat, & perſtringit. Itaq; cùm pluuia futura erit, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. 6. *Narrat quoſdam eſſe, qui ex ipſo nubium colore prædicent grandinem superuenturam, ſed & illud dici: Cleonæ, fuiſſe publicos quoſdam ſpeculatores superuenturæ grandinis: eiusq; oppidanos, ſacrificiis factis, grandinem auertere ſolitos.*

NOn tempero mihi, quo minus omnium noſtrorum ineptias proferam. Quoſdam peritos obſeruandarum nubium eſſe affirmant, & prædicere cùm grando uentura ſit: & hoc intelligere uſu ipſo potuiſſe, cùm colorem nubium notaſſent, quem grando toties inſequatur. ¶ Illud incredibile, Cleonæ fuiſſe publicè præpoſitos χαλαζοφύλακας, ſpeculatores futuræ grandinis. Hi cùm ſignum dediſſent, adeſſe iam grandinem, quid expectas ut homines ad penulas diſcurrerent, aut ad ſtoreas? Imò pro ſe quiſq; album agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illę nubes aliò declinabāt, cùm aliquid guſtaſſent ſanguinis. Hoc rides. ¶ Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod ſine damno fieri poterat, manus ſibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles exiſtimes nubes, digitum ſuum bene acuto graphio pungebat, & hoc ſanguine litabat. Nec minus ab huius agello grando ſe auertebat, quàm ab illo, in quo maioribus hoſtiis exorata erat.

CAP. 7. *Grandinem neque ſacrificiis, neque ſanguine ullo à nobis auerti. Cleonæ publica iudicia fuiſſe, in illos quibus delegata erat cura prouidendæ grandinis, ſi eorum negligentia uineæ, aut ſegetes uapulaſſent. Eadem perſuaſione imbutos ueteres Romanos exiſtimaſſe, Fructus alienos excantari.*

RAtionem huius rei quidā quærunt. Alteri, ut homines ſapientiſſimos decet, negāt poſſe fieri, ut cū grādine aliquis paciſcat̃,

& tempestates munusculis redimat, quamuis munera & deos uincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine uim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse uis tanta, ut in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expedito expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonæ iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis, quòd negligentia eorum uineæ uapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, *ne quis alienos fructus excantassit*. Rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palàm est, ut huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. 8.9.10.11.12. *Nix an & cur fiat in ea parte aeris quæ prope terram sit; & an aer quò propior est terris, sit crassior; & an cacumina montium, quò editiora, eò calidiora sint.*

VNam rem adhuc adiiciam, *fauere*, ac *plaudere* te iuuabit. Aiũt niuem in ea parte aeris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus causis. Vna, quòd omnis terrarum euaporatio, cùm multum intra se feruidi aridiq; habeat, hoc est calidior, quò recentior. Altera, quòd radij solis à terra resiliunt, & in se currunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quòd magis superiora perflantur. At quæcunque depressa sunt, minus uentis uerberantur.

CAP. 9.

ACcedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in solem posueris æneum uas & uitreum & argenteum, æneo citius calor accedit, diutius hærebit. Adiicit deinde, quare hoc existimet fieri: His, inquit, corporibus, quæ duriora & pressiora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur, ut quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias quicquid receperunt, tardius reddant.

CAP. 10.

HÆc longè præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodũ in aqua & in omni humore fex ima est: ita in aëre spississima quæq; desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisq; materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aër, & quo longius à terrarum colluuie recessit, hoc sincerior puriorq; est. Itaq; solem non retinet, sed uelut per inane transmittit, ideo minus calefit.

CAP. II.

CONtrà autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo propiora soli sunt. Qui mihi uidentur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes, intantùm putant crescere, ut illorum magnitudo sentire solis uiciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at uerò ubi ad uniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se uincuntur, & uincunt. Cæterùm intantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit uel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus totum orbem terrarũ pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotũditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam uides in lusoria pila. Non multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur: quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad speciem rotundi, sic nec in uniuerso quidem orbe terrarum, editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quàm pusillum debere calefieri, & citius caput eius quàm pedes. At quisquis mundum mensura sua æstimauerit, & terrã cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, ut cœlestia magis sentiat, uelut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & uertices æterna niue obsessi, nihilominus in imo sunt: sed propius quidem soli est mons, quàm cãpus aut uallis: sed sic, quomodo est pilus pilo crassior, arbor arbore, & mõs monte maior esse dicitur. Isto enim modo, & arbores aliæ magis quàm aliæ dicentur uicinæ cœlo, quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis uentum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima uincuntur.

CAP. 12.

SEd ut ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisq; placuit, in ea parte aëris niuem concipi, quæ uicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore rigore coit. Nam uicinus aër plus habet frigoris, quàm ut in aquam & imbrem transeat, & minus quàm ut duretur in grandinem. Hoc medio frigore nõ nimis intento niues fiunt coactis aquis.

CAP. 13. *A physica disquisitione transit ad Ethicam: docetq; non tam homini prodesse, scire quomodo fiant niues, quàm quomodo niues & glacies non emendæ: quod delicati uino refrigerando Romæ factitare paßim soliti.*

QVid istas, inquis, ineptias, quibus nec literatior fit quisquam, nec melior, tam operosè persequeris? Quomodo fiant niues, dicis:

dicis:cùm multo magis ad nos dici à te pertineat,quomodo emendæ non ſint niues.*Haba*,iubes me cum luxuria litigare.Quotidianū iſtud & ſine effectu iurgium eſt.Litigemus tamen, etiam ſi ſuperior futura eſt,pugnantes ac reluctantes uincat. Quid porrò? Hāc ipſam inſpectionem naturæ nihil iudicas ad id,quod uis , conferre ? Cùm quærimus,quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ ſimilem habere naturam,plus illi ſpiritus quàm aquæ ineſſe,non putas exprobrari illis : cum emere aquam turpe ſit,ſi nec aquam quidem emūt? Nos uerò quæramus potius,quomodo fiant niues,quàm quomodo ſeruentur: quoniam non contenti uina diffundere ueterana, & per ſapores ætatesq; diſponere , inuenimus quomodo ſtiparemus niuem,ut ea æſtatem euinceret , & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia conſecuti ſumus ? Nempe ut gratuitam mercemur aquam.Nobis dolet,quòd ſpiritum,quòd ſolem emere non poſſumus,quòd hic aër etiam delicatis diuitibusq; ex facili nec emptus uenit.O` quā nobis malè eſt,quòd quicquam à rerum natura in medio relictum eſt. Hoc quod illa fluere & patere omnibus uoluit,cuius hauſtum uitæ publicum fecit,hoc quod tam homini quàm feris auibusq; , & inertiſſimis animalibus , in uſum largè ac beatè profundit, cōtra ſe ingenioſa luxuria redegit ad precium.Adeò nihil poteſt illi placere,niſi charum.Vnum hoc erat,q̄d diuites in æquum turbę deduceret,quo uno non poſſent antecedere pauperrimum.Illi,cui diuitiæ moleſtæ ſunt,excogitatum eſt,quēadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum ſit , ut nulla nobis aqua ſatis frigida uideretur quæ flueret , dicam. Quamdiu ſanus & ſalubris cibi capax ſtomachus eſt,impleturq;,nō premitur, naturalibus fomentis cōtentus eſt. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æſtus,ſed ſuos ſentit,ubi ebrietas continua uiſceribus inſedit,& præcordia bile in quā uertitur,torrent, aliquid neceſſariò quæritur,quo æſtus ille frangatur,qui ipſis aquis incaleſcit,remediis incitat uitium. Itaq; non æſtate tantùm , ſed & media hyeme niuem hac cauſa bibunt. Quæ huius rei cauſa eſt,niſi inteſtinum malum,& luxu corrupta præcordia,quibus nullum interuallū unquam quo interquieſcerent, datum eſt,ſed prandia,cœnis uſq; in lucem perductis,ingeſta ſunt, & diſtentos copia ferculorum ac uarietate , comeſſatio altius merſit ? Deinde nunquam intermiſſa intemperantia , quicquid antè decoxerat, efferauit , & in deſiderium ſemper noui rigoris accendit. Itaq; quamuis cœnationem uelis ac ſpecularibus muniant , & igne multo doment hyemem : nihilominus ſtomachus ille ſolutus , & æſtu ſuo languidus , quærit aliquid quo erigatur.NAM ſicut animo relictos ſtupentesque frigida ſpargimus,ut ad ſenſum ſui redeant:ita uiſcera iſtorum uitiis torpentia nihil ſentiunt,niſi frigore illa uehementiore peruſſeris. Inde eſt, inquam,quòd nec niue contenti ſunt,ſed glaciem,uelut certior illi ex

solido rigor sit, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed ut uim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaq; ne unum quidem eius est precium: sed habet institores aqua, & annonam proh pudor uariam. Vnguētarios Lacedæmonij urbe expulere, & properè cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si uidissent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta deportandæ aquæ deseruientia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dij boni, quàm facile est extinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardētes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittūt penè fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focaliq; circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solùm niuem, sed etiam esse, & frusta eius in cyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quòd non tactu uenarum, nec in cutem effuso colore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoq; durum atq; patiens. Non intelligis, omnia consuetudine uim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eò peruenit usu, & quotidiana stomachi seruitute, ut aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illa frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBRI IIII. NATVR. QVÆST. FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM

Liber quintus: In quo de uentis & aëris motu agitur.

CAP. I. De VENTIS. *Ventus an rectè definiatur, cum dicitur esse aër fluens in unam partem, an uero sufficiat dici, uentum esse fluentem aërem.*

VENTVS est fluens aër. Quidam ita definierunt: Ventus est aër fluens in unam partem. Hæc definitio uidetur diligentior: quià nunquam aër tam immobilis est, ut non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cùm leuiter commouetur, nec in unam partem inclinatur. Itaq; si legeris,

Cum placidum uentis staret mare:——

Scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illò impetum capiat. Idem & de aëre iudicandum est, non esse unquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas

telligas licet, cùm sol in aliquẽ clausum locum infusus est, uidemus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum uariè concursantia. Ergo parũ diligenter cõprehendet q̃d uult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoq; agitatur. At ille abundè sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in unã partẽ agitatio. Sic in hac quoq; re, de qua nunc maximè quærimus, non circũscribetur, qui ita se gesserit, ut dicat: Ventus est fluens aër in unam partem, aut: Ventus aër est fluens impetu, aut uis aëris in unã partẽ eũtis, aut cursus aëris aliquò concitatior. Scio q̃d responderi pro diffinitione altera possit: Quid necesse est adiicere te, in unã partẽ fluens aër? Vtiq; enim quod fluit, in unã partẽ fluit. Nemo aquã fluere dicit, si tãtùm intra se mouetur, sed si aliquò fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: & econtrariò nõ potest fluere, nisi in unam partem. Sed si hæc breuitas satis à calumnia tuta est, hac utamur. Si uerò aliquis circumspectior est, uerbo non parcat, cuius adiectio cauillationẽ omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniã satis de formula disputatum est.

CAP. 2.3. *Ventus utrum generetur, quòd multa corpuscula sint angusta, inania, ut Democritus sensit?*

DEmocritus ait, cùm in angusto inani multa sunt corpuscula, quę ille atomos uocat, sequi uentũ. At cõtrà quietum & placidum aëris statum esse, cùm in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut uico quandiu paucitas est, sine tumultu ambulatur, ubi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentiũ rixa fit: sic in hoc quo circũdati sumus spacio, cùm exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia aliis incidãt, & impellantur ac repellantur, implicenturq; & comprimãtur, ex quibus nascitur uentus, cùm illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At ubi in magna laxitate corpora pauca uersantur, nec arietare possunt, nec impelli.

CAP. 3.

HOc falsum esse, uel ex eo colligas licet, quòd tunc interim minimè uentus est, cùm aër nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adiice nunc, quòd circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisq; corporibus, nec tamen uentus est. Interdum uerò tanta caligo effunditur, ut conspectum in uicinio stantium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa cõpellerẽt. Atqui nullũ tempus magis quàm nebulosum caret uento. Adiice nunc, quòd econtrariò uenit, ut sol matutinum aëra spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cùm datũ est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. 4. *Ventus utrum generetur natura emittente spiritum, seu ex aquarum & terrarum operationibus.*

Quo-

QVomodo, inquis, ergo uenti fiunt, quos non negas fieri? Non uno modo. Aliàs enim terra ipsa magnam uim aëris eiicit, & ex abdito spirat: aliàs cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ merserat, immutatio ipsa halitus mixti in uẽtum uertitur. Illud enim nec ut credam mihi persuaderi potest, nec ut taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna narium iniuria emittitur, & uentrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutãtem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quòd semper excoquit. Alioquin immũdius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc uerius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ cùm coaceruata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spacium maius desiderat, uentus existit.

CAP. 5. & 6. *Ventus utrum generetur ex solo aëre, uim naturalẽ se mouendi habente: & de differentia aëris & uenti.*

QVid ergo? hanc solam esse causam uenti existimas, aquarum terrarumq; euaporationes. Ex his grauitatẽ aëris fieri, deinde solui impetu, cùm quæ densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego uerò & hanc iudico. Cęterùm illa est longè uerior causa, ualẽtiorq;, habere aëra naturalem uim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas uires esse, quibus nos moueremus, aëra autem inertem, inagitabilem, relictũ esse? cùm aqua motũ suum habeat, etiam uentis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoq; innasci aquis, & herbosa quædam uidemus, summo innatantia.

CAP. 6.

EST ergo aliquid in aqua uitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat. & quod uideri nõ potest simile ueri, sed tamen uerum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam uim talem aër, & ideo modò spissat se, modò expandit se & purgat: & aliàs contrahit, diducit, ac differt. Hoc ergo interest, inter aera & uentum, quod inter lacum & flumen: aliquando per se ipse sol causa uenti est, fundens rigentem aera, & ex denso coactoq; explicans.

CAP. 7. *Venti antelucani unde fiant.*

IN uniuersum de uentis diximus: nunc uiritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & unde procedant. Primùm ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur ultra terrarum aspectum. Hoc uentorum genus incipit uere, nec ultra æstatem durat. Et inde maximè uenit, ubi

ubi aquarum plurimum & mõtium eſt. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro uento ualet.

CAP. 8.9. *Ventus ἐγκολπίαι unde. & quare uere & æſtate ualidiores ſint hi uenti.*

QVomodo ergo talis flatus concipitur; quem Græci ἐγκολπίαν uocant? Quicquid ex ſe paludes & flumina emittunt (id autem & multum eſt, & aſſiduum) per diem ſolis alimentum eſt: noctenõ exhauritur, ſed montibus incluſum, in unam regionem colligitur. Cùm illam impleuit, & iam ſe non capit, ſed exprimitur aliquò, & in unam partem procedit: hic uẽtus eſt. Itaq; eò incumbit, quò liberior exitus inuitat, & loci laxitas. in quã coaceruata incurrant. Huius rei argumentum eſt, quòd prima noctis parte non ſpirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena eſt, & onerata quęrit, quò defluat: & eò potiſſimùm exit, ubi plurimum uacui eſt, & magna ac patens area. Adiicit autem ei ſtimulos ortus ſolis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipſo ualet: & nondum quidem aëra radiis impellit, iam tamen laceſſit & iritat, luce præmiſſa. Nam cùm ipſe proceſſit: alia ſuperius rapiũtur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra matutinum illis datur flare, omnis illorũ uis conſpectu ſolis extinguitur: etiã ſi uiolentiores flauere, circa medium tamen diem relanguẽſcũt, nec unquam uſq; in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior eſt, prout ualentioribus minoribus'ue collecta cauſis eſt.

CAP. 9.

QVare tamen tales uenti uere & ęſtate ualidiores ſunt? Leuiſſimi enim cætera parte anni, nec qui uela impleant, ſurgunt. Quia uer aquoſius eſt, & ex plurimis aquis, locisq; ob humidam cœli naturam ſaturis & redundantibus, maior euaporatio eſt. At quare æſtate æquè profunditur? Quia poſt occaſum ſolis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac uehementius trahit, quicquid ex his ſponte reddi ſolet: deinde non tantum habet uirium, ut quod euocauit, abſumat. Ob hoc diutius corpuſcula emanare ſolita, & efflare, terra ex ſe atq; humorem emittit. Facit autem uentum ſol ortus, nõ calore tantùm, ſed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quæ ſolem antecedit, nondum aera calefacit, ſed percutit tantùm: percuſſus autẽ in latus cedit. Quanquam ego ne illud quidem conceſſerim, lucem ipſam ſine calore eſſe, cùm ex calore fiat, Non habet forſitan tantum teporis, quãtum tactu appareat. Opus tamen ſuum facit, & denſa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clauſa ſunt, ut ſolem accipere nõ poſſint, illa quoq; nubila & triſti luce calefiunt, & per diem minus quàm noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à ſe repellit. Ergo ſol quoq; idem facit. Et ideo quibuſdam uidetur, inde flatus eſſe, unde ſol. Hoc falſum eſſe ex eo apparet, quòd

aura

aura in omnem partem uehit, & contra ortum plenis uelis nauigatur. Quod non eueniret, si semper uentus ferretur à sole.

CAP. 10. *Etesiæ quando fiant.*

ETesiæ quoq; qui in argumentum à quibusdam aduocantur, nō nimis propositum adiuuant. Dicam primùm quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hyeme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaq; niues & ponuntur, & durantur. Aestate incipiunt flare, cùm & lōgius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magnō niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, retectasq; spirare liberius. Itaq; plura ex Septētrionali parte cœli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, ultraq; ortum caniculæ non ualent: quia iam multum è frigida cœli parte in hanc egestum est. Ac sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aëris attrahit, aliam uerò impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit, & à mensium feruentissimorum grauitate defendit.

CAP. 11. *Cur Etesiæ uēti à nautis somniculosi & delicati appellētur.*

NVnc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adiuuent, nec quicquam huic conferant causæ. Dicimus autem luce auram incitari, tandem subsidere, cùm illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi à nautis, & delicati uocantur, quòd (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore ferè incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est, quod non accideret, si ut auras, ita illos sol cōmoueret. Adijce nūc, quòd si causa illis flatus est, spaciū diei ac longitudo, etiā ante solstitiū flarent, cùm longissimi dies sunt, & cùm maximè niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certè admodum pauca iacent adhuc sub niue.

CAP. 12. *Quinam illi uenti quos Græci ἐκνεφίας uocant.*

SVnt quædam genera uentorum, quę ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittunt. Hos Græci uentos ἐκνεφίας uocant. Qui hoc (ut puto) modo fiūt, cùm magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quę uapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida. Ex tanta discordia corporum inter se pugnātium, cùm in unum conglobata sunt, uerisimile est quasdā cauas effici nubes, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modū tibiæ angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desierat spacium, cùm euerberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, sciditq; cingentia, & erumpit in uentum: qui ferè procellosus est, quia supernè demittitur, & in nos cadit uehemens & acer: quia non fusus, nec per apertum uenit, sed laborat, & iter sibi ui ac pugna parat. Hic ferè breuis flatus est. Quia receptacula nubium, per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideo tumul-

multuosus uenit aliquando, non sine igne ac sono cœli. Hi uenti multo maiores diuturnioresq; sunt, si alios quoq; flatus ex eadem causa ruentes in se abstulere, & in unum cōfluxere plures: sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatis suus cursus est: cùm uerò plures in se aquas conuertere, fluminum iustorum ac pereñiū magnitudinem excedūt. Idem credibile est fieri & in procellis, ut sint breues quādiu singulæ sunt: ubi uerò sociauere uires, & ex pluribus cœli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. 13. *De turbine qui in fluminibus euenire solet, & de altero qui igneus quem Græci πρηστῆρα appellant. Item uentos ab aliis uentis generari, & de differentia uenti & spiritus.*

FAcit ergo uētum resoluta nubes: quæ plurimis modis soluitur. Nonnunquam cōglobationem illam, spiritus rumpit inclusi & in exitū nitentis luctatio: nonnunquam calor, quem modò sol fecit, modò ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporū attritus. ¶ Hoc loco, si tibi uidetur, quæri potest, cur *turbo* fiat, qui euenire in fluminibus solet: ut quamdiu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: ubi incurrere in aliquod saxū ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbē aquas sine exitu flectāt, ita ut circūlatæ in se sorbeantur, & uorticē efficiant. Sic uentus quamdiu nihil obstitit, uires suas effundit. Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut ui locorū coeuntiū in canalē conuexū, tenuēq; collectus, sæpius in se uolutatur, similēq; illis, quas diximus conuerti, aquis facit uorticē. Hic uentus circūactus, & eundē ambiēs locū, & se in ipsa uertigine concitans, turbo est. Qui si pugnatior est, ac diutius uolutatur, inflammatur, & efficit quē πρηστῆρα Græci uocant. Hic est igneus turbo. Hi ferè omnia pericula uenti erupti de nubibus produnt, quib. armamenta rapiantur, & totæ naues in sublime tollātur. ¶ Etiamnum quidam uenti diuersos ex se generant, & impulsum aëra in alias quoq; partes, q̄ in quas ipsi inclinauere, dispergunt. ¶ Illud quoq; dicam, quod mihi occurrit, quemadmodū stillicidia, quāuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed ubi plura coiere, & turba uires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum uentus est: tunc esse incipit, cùm omnes illos miscuit, & in unū impetum contulit. Spiritum à uento modus separat: uehemētior enim spiritus uentus est, inuicem spiritus leuiter fluens aër.

CAP. 14. 15. *De uentis qui è specubus eiiciuntur, & de aquis subterraneis metallorum seu fodinarū, & de auaritia humana in metallis tam altè fodiendis occupata.*

REpetam nunc quod primò dixeram, ædi è specu uentus, recessuq; interiore terrarum. Non tota solida contextu terra in unū usq; fundatur, sed multis partibus caua:

Et

——*Et cæcis suspensa latebris,*

Alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aëris monstrat, dicam tamen nubes nebulasq; in obscuro consistere. Nam ne hæ quidē supra terras, quia uidentur, sunt: sed quia sunt, uidentur. Illic quoq; nihilominus ob id sunt, quòd nō uidētur. Flumina illic scias, licet nostris paria, sublabi: alia leuiter ducta, alia in confragosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æquè dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdā aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aëra onerari, oneratumq; incumbere, & uentum propulsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cùm tantum uirium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos efflatus iter occupent, & per hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud uerò manifestum est, magnam esse sub terris uim sulphuris, & aliorum non minus ignem alētium: per hæc loca cùm se, exitum quærens spiritus, torsit, accēdat flammam ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignaui aëris erat, extenuatum moueri, & uiam cum fremitu uasto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius persequar, cùm quæram de motibus terræ.

CAP. 15.

NVnc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus autor est, demissos quàm plurimos à Philippo in metallum antiquū olim destitutum, ut explorarent quæ ubertas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset uetus auaricia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa uia fatigatos, uidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium uastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore uisos. Cùm magna hæc legi uoluptate: intellexi enim seculum nostrum, non nouis uitiis, sed iam antiquitùs traditis laborare: nec nostra ætate primùm auariciam, uenas terrarum lapidumq; rimatā, in tenebris malè obstrusa quæsisse. Illi quoq; Maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes cæciderunt, & supra lucrum sub ruina steterūt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usq; latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumq; perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, ut erueret aurum, non minore periculo quærendum, quàm possidēdum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertamq; raptauit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris, à qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quàm istis supra quos auaricia

urgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cœlū, quos in imo, ubi illud malum uirus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, ubi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, uentosq; per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamq; noctem. Deinde cùm ista fecerint, inferos metuunt.

CAP. 16. *De uentorum quaternario numero. De Euro qui ab ortu: Zephyro qui ab occidente: Borea qui à septentrione: Austro qui à meridie. De altera uentorum in* XII. *uentos diuisione. De subsolano, qui ab oriente æquinoctiali. De Vulturno qui ab oriente hyberno. De Euro. De Cæcia qui ab oriente solstitiali. De Fauonio seu Zephyro, qui ab occidente Aequinoctiali. De Choro, qui ab occidente solstitiali. De Africo (qui & Lybs,) qui ab occidente hyberno. De Aquilone, septentrione, & Thracia qui à septentrione. De Euronoto. Noto (qui & Auster) & Libonoto qui à Meridie. Cur* XII. *Ventos esse placuit, & de Cœli in* XII. *discrimina per circulos diuisione.*

SEd ut ad id de quo agitur, reuertar, uēti quatuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionemq; diuisi. Cæteri quos uariis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabathæaq; regna recessit,
Persidaq;, & radiis iuga subdita matutinis.
Vesper, & occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemq; triones
Horrifer inuasit boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis, pluuioq; madescit ab austro.

Vel, si breuius illos complecti mauis, in unam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Vnà eurusq; notusq; ruunt, creberq; procellis
Africus.——

Et qui locum in illa rixa nō habuit, Aquilo. ¶ Quidam illos duodecim faciunt. Quatuor enim cœli partes in ternas diuidunt, & singulis uentis binos suffectos dant. Hac arte Varro, uir diligens, illos ordinat: nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusq; æquinoctialis (bis autem æquinoctium est:) alius solstitialis, alius hybernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, *Subsolanus* apud nos dicitur: Græci illum ἀπηλιώτην uocant. Ab oriente hyberno Eurus exit: quem nostri uocauêre Vulturnum. Et Liuius hoc illū nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra uentum cōstituit, cum uenti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostiū uicit. Varro quoque hoc nomen usurpat. Sed & *Eurus* iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tanquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Græci καικίαν appellant: apud nos sine nomine est.

Aequinoctialis occidens *Fauonium* mittit: quem *Zephyrum* esse dicet tibi, etiam qui Græcè nesciunt loqui. ¶ A' solstitiali occidēte, Chorus uenit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non uidetur: quia Chori uiolenta uis est, & in unam partem rapax: Argestes ferè mollis est, & tam euntibus communis, quàm redeuntibus. Ab occidente hyberno *Africus* furibundus & ruens, apud Græcos λίψ dicitur. ¶ A' septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thrascias. Huic deest apud nos uocabulum. ¶ A' meridiano axe Euronotus est. Deinde Notus, Latinè Auster. Deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est. ¶ Placet autem duodecim uentos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quàm sex. Qui duodecim uentos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem uentorum esse, quot cœli discrimina. Cœlum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septentrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis: dimidia enim pars mundi semper suprà, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græci ὁρίζοντα uocant: nostri finitorem dixêre, alij finientem. Adiiciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modò dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adiicit. Si duodecim aër discrimina accipit, & totidem facit uentos.

CAP. 17. *De Ventis quorundam locorum propriis. De Atabulo Appuliæ: de Iapyge Calabriæ: Scirone Athenarũ: Catægide Pamphiliæ: Circio Galliæ, & cæterarum regionum.*

QVidam sunt quorundam locorum proprij, qui non transmittunt, sed in proximũ ferunt. Non est illis à latere uniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapix, Athenas Sciron, Pamphyliam Catægis, Galliã Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem cœli sui debeant ei. Diuus certè Augustus templum illi, cùm in Gallia moraretur, & uouit & fecit. Infinitum est, si singulos uelim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quę non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. 18. *Cur uentos fecerit aut esse uoluerit Deus seu diuina prouidentia.*

Inter

INter cætera itaque prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una causa uentos aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primùm ut aëra non sinerent pigrescere, sed assidua uexatione utilem redderent, uitalemq; terris. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modò adducunt nubes, modò diducunt, ut per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit. Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Aethiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quòd fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua & mixta seruandis uentilarētur; nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem ruptis uelamentis suis, quæ folliculos agricolæ uocant, adaperiret? Quid, quòd omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturę beneficium, si illud in iniuriam suam non uertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore uulgò dictitatum est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci Reipub. profuerit, an non nasci, dici etiam de uentis potest: adeò quicquid ex illis utile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si uitio malè utentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra uentis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela uentis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, uim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non erat tanti, si ad pacem per ista ueheremur. Nunc autem cùm euaserimus tot scopulos latentes, & insidias uadosi maris: cùm effugerimus procellosos desuper montes, per quos præceps in nauigantes uentus impingit: cū inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandę gentes, tracturæ magna ex parte uictorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? parum uidelicet ad mortes nostras terra latè patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem ualetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & uocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mor-

tem, quæ ubique superest? Petet illa uos & ex lectulo, sed ubique innocentes petat: occupabit uos in uestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc uerò quid aliud quis dixerit, quàm insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria occurrentia deuastantem, ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morsus est: nos sine ulla parsimonia nostri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem cōmittimus fluctibus, secundos optamus uentos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousq; nos malos mala nostra rapuêre? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam traiecit, quam exercitus non uincet, cùm impleuerit. Sic Alexander ulterior Bactris & Indis uolet quærere, quid sit ultra magnum mare, & indignabitur aliquid esse ultimū sibi. Sic Parthis auaricia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes, per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immeritò quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si uentos flare uetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certè suo quisque tantùm ac suorum malo nasceretur. Nunc parum ui domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longè remota est, quæ non amittere aliquod suum malum possit. Vnde scio, an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille uentus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (ut paulo antè dicebam) queri possumus de autore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & ut essent contraria, efficimus. Dedit ille uentos ad custodiendam cœli terrarumq; temperiem, ad euocandas supprimendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum aliis causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. ¶ Dedit uentos ad ulteriora noscenda: fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerū homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit uentos, ut commoda cuiusque regionis fierent communia: non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciosa gentium arma transueherent. Si beneficia naturæ utentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui uidere expedit? Cui loqui? Cui non uita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestæ utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic uentos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. Non eadem est his & illis causa soluendi: sed iusta nulli. Diuersis enim iritamētis ad tentandum iter impellimur.

Itaq;

Itaq; alicui uitio nauigatur. Egregiè Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emant uita. Imò, Lucili charissime, si bene furorem illorum æstimaueris, id est, nostrum (in eâdem enim turba uolutamur) magis ridebis, cùm cogitaueris uita parari ea, in quibus uita consumitur.

LIBRI V. NATVR. QVÆST. FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM Liber sextus. In quo de terræmotu agitur.

CAP. 1.2.3. *De* TERRÆMOTIBVS, *Philosophica, Ethica & Theologica consideratio.*

OMPEIOS, celebrem Campaniæ urbem, in quam ab altera parte Surrentinum Stabianumq; littus, ab altera Heraculanense conueniunt, mareq; ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræmotu, uexatis quæcunq; adiacebāt regionibus, Lucili uirorū optime, audiuimus: & quidem diebus hybernis: quos uacare à tali periculo, Maiores nostri solebāt promittere. Nonis Febru. fuit motus hic, Regulo & Verginio consulibus, qui Campaniam nunquam securam huius mali, indemnem tamē, & toties defunctam metu, magna strage uastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieq; stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita nō sine querela est. Neapolis quoq; priuatim multa, publicè nihil amisit, leuiter ingenti malo perstrictæ. Villæ uerò præruptæ passim sine iniuria tremuêre. Adiiciunt his sexcentarū ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atq; impotes sui errasse. Quorū ut causas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus, quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutū uideri potest, si mundus ipse cōcutitur, & partes eius solidissimę labant? Si, quod unum immobile est in illo, fixumq;, ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat? Si, quod proprium habet terra, perdidit, stare: ubi tandem residēt metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quò solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditùs trahitur? Consternatio omnium est, ubi tecta crepuêre, & ruina signum dedit: tunc præceps quisq; se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebrā prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra qđ urbes sitæ sunt, quod fundamentū quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid tibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, ubi timor fugā perdidit? Quid est, inquam,

satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmũ? Hostem mu-
ro repellã, præruptæ altitudinis castella, uel magnos exercitus dif-
ficultate aditus morabuntur. A tempestate nos uindicant portus.
Nimborum uim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propel-
lunt: fugientes nõ sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas
cœli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt.
Ignis ille cœlestis nõ transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu
retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine ef-
fugio est. Nunquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cœlum
exhausit urbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, ineuitabi-
le, auidum, publicè noxium. Non enim domos solùm, aut familias,
aut urbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesq; subuertit: &
modò ruinis operit, modò in altam uoraginẽ condit: ac ne id qui-
dem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltẽ fuisse, sed supra
nobilissimas urbes, sine ullo uestigio prioris habitus, solum exten-
ditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in ab-
ruptum cum sedibus suis eunt, & è uiuorum numero uiui auferun-
tur, tanquam non omne fatum ad eundem terminum ueniat. Hoc
habet inter cætera iustitiæ suæ natura præcipuũ, quòd cùm ad exi-
tum uentum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaq; interest, utrum
me lapis unus elidat, an monte toto premar: utrũ supra me domus
unius onus ueniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem,
an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in
aperto spiritum reddam, an in uasto terrarum dehiscentium sinu: so-
lus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum con-
cadentium ferar. Nihil interest mea, quantus circa mortem meam
tumultus sit, ipsa ubiq; tantundem est. Proinde magnum sumamus
animum, aduersus istam cladem, quæ nec euitari, nec prouideri po-
test. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renunciauêre, quique
post hunc casum emigrauerunt, negantq; se unquam ipsam regio-
nem accessuros: quis enim illis promittet, melioribus fundamentis
hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum
mota, tamẽ mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum,
hęc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies, an melior eo-
rum locorum conditio sit, in quibus iam uires suas fortuna cõsum-
psit, & quæ in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si ullam
terrarum partem exceptam immunemq; ab hoc periculo credimus.
Omnes sub eâdem iacent lege. Nihil ita, ut immobile esset, natura
concepit: alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in urbi-
bus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe
terrarum nũc hæc pars facit uitium, nunc illa. Tyros aliquando in-
famis ruinis fuit. Asia duodecim urbes simul perdidit. Anno priore
Achaiam & Macedoniam, quæcunq; est ista uis mali quæ incurrit:
nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præterit, re-

petit.

petit. Quædam rarius solicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse, & innoxium sinit. Non homines tantùm, qui breuis & caduca res nascimur, urbes oræq; terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati uenit. Nos tamē nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis uelocissima est leuitas, habiturā in aliquos pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem nō uenit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neq; enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli uitium est, malè cohærere, & ex causis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

CAP. 2.

QVid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce undique timenda denuncio. Nego quicquam esse quietis æternæ, quod perire possit, & perdere. Ego uerò hoc ipsum solatij loco pono, & quidem ualentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est: ratio terrorem prudentibus excutit, imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est.

Vna salus uictis, nullam sperare salutem:

Si uultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuibus causis discrutiamur. Non cibus nobis, non humor, non uigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, nō magna molitione perdenda. Sine dubio id unū periculi satis esset, quòd tremunt terræ, quòd subitò dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se æstimat, qui fulmina & motus terrarū hiatusq; formidat, uult ille imbecillitatis suæ conscius timere pituitam: ita uidelicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cœlum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quàm soleat cursu, plus aquarū trahens superueniat: cùm quosdam strangulauerit potio, malè lapsa per fauces? Quàm stultum est, mare horrere: cùm scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quàm ipsa mortalitas. Nullum autem omnium istorum quę extrinsecus terrent, quàm quod innumerabilia pericula in ipso sinu sint. Quid enim dementius, quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quàm timere nutationem aut subitos montium lapsus, & irruptiones maris extra littus eiecti: cū mors ubiq; præstò sit, & undiq; occurrat, nihilq; sit tam exiguum, quod non in perniciē generis humani satis ualeat?

Adeò non debent nos ista confundere, tanquam plus in se mali habeant quàm uulgaris mors: ut contrà, cùm sit necessariū è uita exire, & aliquādo emittere animā, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori ubicunq; quādoq;. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec ulla iactetur iniuria, supra me quandoq; erit. Interest ergo, illā ego mihi, an ipsa se mihi imponat. Diducitur ingenti potentia, nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinē abducit. Quid porrò? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me uult iacere in ignobili loco? si mihi inijcit sui partem? Egregiè Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cœlo cecidisse uelim.*

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso. nō quia fas est, optare publicam cladem: sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoq; uidere mortalem.

CAP. 3.

ILlud quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut cœlum concuti, aut terram. Suas ista causas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam uitiis, ut corpora nostra turbantur: & tunc, cùm facere uidentur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus uerum, omnia terribilia sunt: utpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria, & ex insolito formido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione cōprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantùm quid fecerit. Damus itaq; huius negligentiæ pœnas, tanquam nouis territi: cùm illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus & quidē publicè, siue deficere sol uisus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longeque magis illæ actæ in transuersum faces, & cœli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem uisæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cùm timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas. Quanto satius est, causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neq; enim illo quicquam inueniri dignius potest, cui se non tantùm commodet, sed impendat.

CAP. 4. *Terræmotus causas nosse hanc utilitatem summam nobis parat, quòd Naturam cognoscimus.*

QVæramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa ualentius, quid tantum onus ui sua labefactet: cur modò tremat, modò luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & aliàs interuallum ruinæ suæ diu seruet, aliàs citò comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ cōuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium uenas, aliquando refrigeret: ignesq́, nonnunquam

per

per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per secula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemq; mutat locis, & defert montes, subrigit plana, ualles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hęc ex quibus causis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit precium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque enim quicquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cùm multa habent futura usui, quàm quòd hominem magnificentia sui detinet: nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidant hæc: quorum est adeò mihi dulcis inspectatio, ut quamuis aliquando de motu terrarum uolumē iuuenis ediderim, tamen tentare me uoluerim, & experiri, an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certè ad diligentiam adiecerit.

CAP. 5. *De causis terræmotus opiniones uariæ.*

CAusam qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauêre: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis causam esse dixerunt: sed nō liquere, quæ esset. Nunc singula prosequamur. Illud ante omnia mihi dicendū est, opiniones ueterū parum exactas esse, & rudes. Circa uerum adhuc errabatur. Noua omnia erant primò tentantibus, pòst eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptū. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentū exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorū secreta descendere. Plurimū ad inueniendū contulit, qui sperauit posse reperiri. Cùm excusatione itaq; ueteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantùm re omnium maxima atq; inuolutissima, in qua etiam cùm multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat inueniet, sed in omni alio negocio, longè semper à perfecto fuêre principia.

CAP. 6.7.8. *Vtrū terræmotus causa in aquis sit ut Thales censuit.*

IN aqua causam esse, nec ab uno dictum est, nec uno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum uocas, siue magnum mare, siue alterius naturæ, simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, unda sustinetur orbis, uelut aliquod grande nauigium, & grauè his aquis quas premit. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugaciq; gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in causa, quibus hic orbis agitatur, quòd in omni maiore motu erumpunt ferè noui fontes: sicut in nauigiis quoque euenit, ut si inclinata sunt, & abiêre in latus, aquam sorbeant, quæ in omni onere eorum quę uehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certè dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est

diu colligendum. Nam si terrã aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tunc tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim nauis dimidia iactatur. nunc uerò non terrarum uniuersarum, sed ex parte motus est. quomodo ergo fieri potest, ut quod totum uehitur, totum non agitetur, si eo quo uehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primùm omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa unda prorumperet, à lateribus terræ circũfunderetur: sicut in fluminib. ac mari uidemus accidere, ut incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad ultimum non tam exigua fieret quàm dicit eruptio, nec uelut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente uniuersa.

CAP. 7.

QVidam motum terrarum aquæ imputauêre: sed non ex eadem causa. Per omnẽ, inquiunt, terram, multa aquarũ genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit. Hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europã Asiamq; disterminans, alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adiice nũc patẽtissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidẽ inter se peruias, quibus incolũtur. Deinde tot fontes, tot capita fluminũ, subitos, & ex occulto amnes uomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentiũ impetus: quorum uires quàm repentinæ, quàm breues. Omnis hæc aquarũ, etiam intra terram, natura faciesq; est. Illic quoq; aliæ uasto cursu deferuntur, & in præceps uolutę cadũt: aliæ languidiores in uadis refunduntur, & leuiter ac quietè fluunt. Quis aũt neget, uastis illas receptaculis cõcipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probãdũ, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neq; enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoq; funderet. Si hoc uerum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis uiolentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam, donec decrescat, uerberabit. Potest fieri, ut aliquã regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam uerò nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris uasti. Nec enim uideo, quid prohibeat uel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito littus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoq; tantundem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quo superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius undis uacant.

uacāt. Quas qs uetat illic fluctuare, & uētis, quos omne interuallū terrarū, & omnis aer creat, impelli? Pōt ergo maior solito exorta tēpestas, aliquā partē terrarū impulsam uehemētiùs mouere. Nam apud nos quoq; multa, quæ procul à mari fuerāt, subito eius accessu uapulauére, & uillas in cōspectu collocatas, fluctus qui longè audiebatur, inuasit. Illic quoq; potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu supeistantium.

CAP. 8.

NOn quidē existimo diu te hesitaturū, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde.n.ista prorūpunt, unde ad nos ueniūt, nisi ꝙ origo humoris inclusa est? Age, cū uides interruptū Tigrim in medio itineris siccari, & nō uniuersum auerti, sed paulatim nō apparētib. damnis minui, primū, deinde cōsumi: quò illum putas abire, nisi in obscura terrarū: utiq; cū uideas emergere iterū, non minorē eo, qui prior fluxerat? Quid, cū uides Alphæū, celebratum poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus trāiecto mari effundere amœnissimum fontē Arethusam? Nescis aūt, inter opiniones quib. narrat̃ Nili æstiua inūdatio, & hāc esse, à terra illum erumpere, & augeri nō supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidē cēturiones duos, quos Nero Cæsar ut aliarū uirtutū, ita ueritatis imprimis amātissimus, ad inuestigādum caput Nili miserat, audiui narrātes, longū illos iter peregisse, cū à rege Aethiopiæ instructi auxilio, cōmendatiq; proximis regib. penetrassent: Ad ulteriora quidē aiebāt, peruenimus, ad immēsas paludes, quarū exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquā pōt, ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & unius capax, limosa & obsita palus nō ferat. Ibi, inquit, uidim9 duas petras, ex quibus ingens uis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nónne tu credis illam quicquid est ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

CAP. 9. 10. *Vtrū terræmotus causa in igne sit, ut Anaxagoras putauit.*

IGnem causam motus quidā, & quidē non eandem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili penè ex causa & aera cōcuti, & terrā: cū in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactū, eādem ui qua apud nos quoq; nubila frāgi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubiū, cursuq; elisi aeris emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quęrens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est uiā exeūdi ad cœlum, aut ui ac iniuria fecit. Alij in igne causam quidē esse, sed nō ob hoc iudicāt: sed qa plurib. obrutus locis ardeat, & proxima quæq; cōsumat. Quæ si quādo exesa ceciderint, tūc sequi motū earū partiū, quæ subiectis adminiculis destitutæ labāt, donec corruęre, nullo occurrēte, quod onus

exci-

exciperet. Tunc chasmata, tūc hiatus uasti aperiūtur: aut cū diu nutauêre, super ea se, quæ supersunt stātq;, componūt. Hoc apud nos quoq; uidemus accidere, quoties incēdio pars ciuitatis laborat, cū exustæ trabes sunt, aut corrupta, quæ superioribus firmamētum da bant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differūtur atq; incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. 10.

QVidam ignibus quidē assignant hūc tremorem, sed aliter. Nam cùm pluribus locis ferueāt, necesse est ingentē uaporem sine exitu uoluant, qui ui sua spiritū intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si uerò remissior fuit, nihil amplius quàm mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cùm uiolētus ac uastus ingentes aquas excitat. Tunc ille uaporatione inundantium aquarum, quicquid pulsauerit, agitat.

CAP. II. *Vtrum terræmotus causa in ipsa terra sit, ut Anaximenes opinatus est.*

ANaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere, quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdā partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus uiolentia excusserit. Sed his quoq; cessantib. non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primùm omnia uetustate labūtur, nec quicquā tutum à senectute est. Hæc solida quoq; & magni roboris carpit. Itaq; quemadmodū in ædificiis ueteribus quædam non percussa tamen decidunt, cùm plus ponderis habuére quàm uirium: ita in hoc uniuerso terræ corpore euenit, ut partes eius uetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primùm dum abscedunt (nihil enim utiq; magnū sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cùm deciderūt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cùm cecidit exultat, ac sæpius pellitur, toties à solo in nouum impetum missa. Si uerò in stagnantib. aquis delata sunt, hic ipse casus uicina concutit fluctu, quem subitū uastumq; illisum ex alto pondus eiicit.

CAP. 12.13.14.15.16.17.18. *Vtrum terræmotus causa sit in spiritu, ut post Aristotelem Theophrastus, Strabonem & alios Archelaus sensit, quod & alijs quoq; uisum est.*

SPiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis autoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in cōcaua terrarū deferūtur, deinde ubi iam omnia spacia plena sunt, & inquantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorē premit & elidit, ac frequētibus plagis primò cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, ut terræ, spiritu luctante, & fugā quærente, moueantur. Itaq; cùm terræ motus futurus est, præcedit aeris tran-

quil-

quillitas & quies: uidelicet, quia uis spiritus, quæ cõcitare uẽtos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoq; cũ hic motus in Campania fuit, quãuis hyberno tẽpore, & inquieto, per superiores dies à cœlo aer stetit. Quid ergo? Nunquam flante uento terra cõcussa est? Admodum rarò duo flauêre simul uenti. Fieri tamẽ & potest, & solet. quod si recipimus, & cõstat duos uentos rem simul gerere: quid ni accidere possit, ut alter superiorem aera agitet, alter inferum?

CAP. 13.

IN hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulũ eius Theophrastũ, non, ut Græcis uisum est, diuini, tamen & dulcis eloquij uirũ, & nitidi sine labore. Quid utriq; placeat, exponã. Semper aliqua euaporatio est è terra, quę modò arida est, modò humido mixta. Hæc ab infimo ædita, & inquantũ potuit, elata, cũ ulteriorẽ locũ in quẽ exeat non habet, retrò fertur, atq; in se reuoluit: dumq; rixa spiritus reciprocãtis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motũ ac tumultũ ciet. ¶ Straton ex eadem schola est, qui hãc partẽ philosophię maximè coluit, & rerũ naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretũ est: Frigidum & calidum semper in contraria abeũt, & unà esse possunt: eò frigidũ confluit, unde uis calida discessit: & inuicẽ ibi calidum est, unde frigus expulsum est. Hoc quod dico, uerũ est: sed utrũq; in cõtrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hyberno tẽpore, cũ supra terrã frigus est, calent putei, nec minus speleus, atq; oẽs sub terra recessus: quia eò se calor contulit, superiora possidenti frigori cedẽs: qui cùm in inferiora peruenit, & eò sesquã tum poterat ingessit, quò densior, hoc ualidior est: huic alius superuenit, cui necessariò congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem ècontrariò euenit, cùm uis maior frigidi illata in cauernis est. Quicquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustũ, & magno impetu agitur: quia nõ patit utriusq; natura concordiã, nec in uno morã. Fugiens ergo, & omni modo cupiẽs excedere, proxima quæq; remolit ac iactat. Ideoq; antequã terra moueat, solet mugitus audiri, uẽtis in abdito tumultuãtib. nec.n. aliter posset, ut ait noster Virg.

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset uentorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: desinit calidi congregãtio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna uis cursat, & ultrò citroq; spiritus commeat, concutitur.

CAP. 14.

SVnt qui existimẽt, spiritu quidẽ, & nulla alia ratione tremere terrã, sed ex alia causa, q̃ Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus aũt quædã angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quã meat: quædã patẽtiora, in quib. colligitur, & unde diuidit in partes. Sic hoc totũ terrarum omnium corpus,

corpus, & aquis, quæ uicem sanguinis tenent, & uentis, quos nihil aliud quis q̃ animam uocauerit, peruium est. Hæc duo alicubi concurrũt, alicubi consistunt. Sed quẽadmodũ in corpore nostro dum bona ualetudo est, uenarũ quoq; imperturbata mobilitas modum seruat, ubi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atq; anhelitus, laborãtis ac fessi signa sunt: ita terrę quoq;, dum illis positio naturalis est, incõcussæ manẽt. Cùm aliquid peccatur, tũc uelut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto uehemẽtius, & quassante uenas suas: nec, ut illi paulo antè dicebãt, quib. animal placet esse terram: nam si hoc est, quemadmodum animal, tota uexationem sentiet. Neq; enim in nobis febris alias partes moratius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo, nunquid intret in illam spiritus ex circumfuso aere: qui quãdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod uiam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aere. Deinde per aliquam rimam malignè fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri; nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atq; illò circumagitur; aliaq; deiicit, alia intercidit: cũ tenuissimus, idemque fortissimus, & irrepat quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, ui sua diducat & dissipet, tunc terra iactatur. Aut enim datura uento locum discedit, aut cùm dedit in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata considit.

CAP. 15.

QVidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantùm primos illos aditus habet, quos uelut spiramẽta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit, quicquid supernè terreni erat aqua: alia torrẽtes cecidére, alia ęstibus magnis dirupta patuêre. Per hęc interualla intrat spiritus: quẽ si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retrò abire permisit, tũc ille exitu simul reditu q; pręcluso, uolutat. Et quia in rectũ non põt tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementẽ reuerberat.

CAP. 16.

ETiamnum dicendum est, quod plerisq; authoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terrã sine spiritu, palàm est. Non tãtùm illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiã saxis, mortuisq; corporib. sed illo dico uitali, & uegeto, & alente omnia: hunc nisi haberet, quomõ tot arbustis spiritũ infunderet, non aliunde uiuẽtib. & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atq; aliter in se mersas foueret. quasdã summa receptas parte, quasdã altius tractas, nisi multũ haberet animæ, tam multa, tam uaria generãtis, & haustu atq; alimẽto suo educantis? Leuib. adhuc argumentis ago. Totum hoc cœlum, quod igneus æther, mũdi summa pars claudit, oẽs hę stellæ, quarum inueniri nõ põt numerus, o-

mnis hic cœlestium cœtus, & (ut alia præterea) hic tam propè à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec ullo alio scilicet, quàm halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa tantaq;, & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffectura in tot cœlestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terra spacia aer latus obtineat. Quod si uerum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Nunquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quàm aer, & tam uersabile & uagatione gaudens?

CAP. 17.

SEquitur ergo, ut naturã suam exerceat, & quod semper moueri uult, aliquãdo & alia moueat. Id quãdo fit? Cùm illi cursus interdictus est. Nam quãdiu nõ impeditur, placidè fluit: cũ offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter, q̃ ille poetæ pontem indignatus Araxes. Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasq; aquas explicat. Vbi saxa manu uel casu illata pressêre uenientẽ, tunc impetũ mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit uirium. Omnis enim illa unda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cùm onus suum sustinere non potuit, uim ruina parat, & prona cũ his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo ualentior agiliorq; est, citius rapitur & uehemẽtius septũ omne disturbat. Ex quo motus fit sc. eius partis, sub qua pugnatũ est. Quod dicitur, uerum esse ex illo probatur: sæpe enim cũ terræ motus fuit, si modò pars eius aliqua dirupta est, inde uentus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terræmotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quæstionum naturalium causis. Inuenies & apud alios authores, hiasse uno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse uentum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. 18.

MAxima ergo causa est, propter quam terra moueatur, spiritus naturã citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in uacanti spacio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens causa solicitat, compellitque, & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantùm, & uagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & undiq; obsistitur, tunc

— Magno cum murmure montis

Circum

Circum claustra fremit,——

quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum ualentiore mora luctatus est. Deinde cũ circà perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quò maximè impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terræ motu raritate facta, aut per nouum uulnus emicuit. Ita eius uis tanta non potest cohiberi, nec uẽtum tenet ulla compages: soluit enim quodcũq; uinculum, & omne onus fert secum, infususq; per minima, laxamentum superat, indomita naturæ potentia liberat, utiq; cõcitatius sibi ius suum uindicat. Spiritus uerò inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes uentos, tempestatesq; sonoras
Imperio premat, ac uinclis & carcere frænet.

Sine dubio poetæ hunc uoluerant uideri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc nõn intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc uentum: nec id quod uẽtus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est. Omnis in fuga uentus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, quòd motum efficit spiritus, quòd corpora quoq; nostra non aliter tremunt, q̃ si spiritum aliqua causa conturbat: cũ timore cõtractus est, cum senectute languescit, & uenis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quãdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. Cùm aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo uigore tenebat, deficiens concutit, quicquid integer tulerat.

CAP. 19. *Vtrũ terræmotus causa sit aer, ut Metrodorus Chius tradidit.*

METrodorum Chium necesse est audiamus, quod uult sentẽtiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cùm satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius quàm præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis uox, per totum cũ quadam discussione, percurrit ac resonat, & tam leuiter mota tamen circuit, non sine actu eius tumultuq;, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pẽdentium uastitas habet aëra suum: quem simul alius supernè incidens percussit, agitat non aliter, quàm illa de quibus paulò antè retuli, inania indito clamore sonuerunt.

CAP. 20. *Vtrum terræmotus causa partim sit in spiritu, partim in aqua, partim in utroq;, ut Democritus putauit.*

VEniamus nunc ad eos, qui omnia ista quæ retuli, in causa esse dixerũt, aut ex his plura. Democritus plura putat: Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroq;: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concaua est, & in hanc aquæ magna uis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & cæteris liquidius. Hoc cùm superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur,

&

& illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quo de spiritu dicebamus, de aqua quoq; dicendum est. Vbi in unum locũ cõgesta est, & capere se desiit, aliquo incumbit, & primò uiam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum põt, diu inclusa; nec in directum cadere moderatè, aut sine cõcussione eorũ, per quæ & in quæ cadit. Si uerò cũ iam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa uis fluminis in se reuoluta est, in continentẽ terram repellitur, & illam, qua parte maximè pendet, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitùs accepto, altius sidit, & fundus ipse uitiatur: tunc ea pars premitur, in quã maximè aquarũ uergẽtium pondus inclinat. Spiritũ uerò nonnunquã impellit undas, & si uehemẽtius institit, eã sc. terræ partẽ mouet, in quã coactas aquas intulit. Nonnunquã in coarcta itinera cõiectus, & exitũ quærens, mouet omnia: terra aũt penetrabilis uẽtis est: & spiritus subtilior est, q̃ ut possit excludi, & uehementior, q̃ ut sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epicurus ait, pluresq; alias tẽtat: & alios, qui aliquid unũ ex istis esse affirmauerũt, corripit: cũ sit arduũ, de iis quæ cõiectura sequẽda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, põt terrã mouere aqua, si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terrã mouere impressio spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere, agitat̃. Fortasse aliqua parte subitò decidente percutit̃, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terrę uelut columnis quibusdã ac pilis sustinetur: quibus uitiatis ac recedentib. tremit pondus impositum. Fortasse calida uis spiritus in ignẽ uersa, & fulmini similis, cũ magna strage obstantiũ fert̃. Fortasse palustres & iacẽtes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terrã quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens & se incitãs, ab imo in summa usq; perfertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem quàm spiritum.

CAP. 21. *De terræmotus generibus, hoc est, de succussione (ea fit quoties terra quatitur, & mouetur sursum & deorsum) inclinatione (ea fit quoties terra in latera nutat nauigij more) & tremore, (hic fit quoties terra, neq; succutitur, neq; inclinat, sed uibratur.*

NObis quoq; placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari: quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius sine quo nec illa quidem quæ uehemẽtissima sunt, ualent. Ignẽ spiritus concitat: aquæ si uentũ detrahas inertes sunt. Tunc demũ impetum sumũt, cũ illas agit flatus: qui põt dissipare magna spacia terrarum, & nouos montes subrectos extollere, & insulas non antè uisas in medio mari ponere, Therã & Therasiam. Thiam nostræ ętatis insulam, spectantib. nautis in Aegæo mari enatã, quis dubitat, quin in lucem spiritus uexerit? ¶ Duo genera sunt (ut Posidonio placet) quib. mouet̃ terra: utriq; nomẽ est propriũ. Altera succussio est, cũ terra qua-

titur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro uocabulo signatũ est: non enim sine causa tremorẽ terræ dixere Maiores, qui utriq; dissimilis est: nam nec succutiuntur tũc omnia, nec inclinãtur, sed uibrãtur. Res minimè in huiusmodi casu noxia, sicut longè perniciosior est inclinatio concussione: Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessariò sequitur. Cùm dissimiles ij motus inter se sint, causæ eorum diuersæ sunt. (opinione.

CAP. 21. *De Asclepiodoti super motu quatiente seu succussione*

PRius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per uices uehiculorum pluriũ tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cùm petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia uicina tremore collapsa sunt. Idem sub terris fieri potest, ut ex his quæ impẽdẽt rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentẽ cauernã cadat, eo uehemẽtius, quo aut plus ponderis habuit, aut uenit altius. Et sic cõmouet omne tectum cauatę uallis. Nec tãtùm pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cùm flumina suprà ferãtur, assiduus humor cõmissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (ut ita dicã) cutẽ qua cõtinetur, abradit. Deinde longa per æuũ diminutio usq; eò infirmat illa, quę quotidie attriuit, ut desinãt esse oneri ferendo. Tunc saxa uasti ponderis décidunt, tunc illa præcipitata rupes, quicquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit. Et ruere omnia uisa repentè (ut ait Virgilius noster.) Huius motus succutientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

CAP. 23. 24. 25. 26. *De Callisthenis super eandem motu quatiente sententia.*

RAra terræ natura est, multumq; habens uacui: per has raritates spiritus fertur: qui ubi maior influxit, nec emittitur, cõcutit terrã. Hæc placet & aliis (ut paulo antè retuli) causa, si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiã Callisthenes probat, nõ contemptus uir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexãdri crimen ęternum, quod nulla uirtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, Occidit Persarũ multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia oceano tenus uicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperiũ ex angulo Thraciæ usque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla trãsierit, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice

Bu-

Bürisq; mersę sunt, quis illas casus in mare, uel in illas mare immerſit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terrã per occulta foramina, quemadmodum ubiq;, ita & sub mari. Deinde cũ est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum aũt illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrẽs terrã labefactat. Ideo frequentissimè mari opposita uexãtur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas literas Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον uocari.

CAP. 24.

SPiritum esse huius mali causam, & ipse consentio: de illo disputabo, qũo intret hic spiritus: utrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac potentiora: & utrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus põt, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpásue, sed in uisceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, uel ex hoc, quòd motus non in summa terrę, circáue summa est, sed subter & ab imo. Huius indiciũ est, quòd altitudinis profundæ maria iactant̃, motis sc. his, supra quæ fusa sunt. Ergo uerisimile est, terrã ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Imò, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoq; spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, ut idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili causa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum uel maximum hoc potest esse, quòd cùm uehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnunquã urbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certè maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testib. opus est, Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quẽmodum existimem fieri.

CAP. 25.

CVm spiritus magna ui in uacuum terrarum locum penitùs applicuit, cœpitq; rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa inter quę latet, sæpius percutit, supra quæ urbes interdum sitæ sunt: hæc nonnunquã adeò cõcutiuntur, ut ædificia superposita procumbãt: nõnunquã in tãtum, ut parietes quibus fertur omne regimẽ caui, decidãt in illum subteruacãtem locũ, totæq; urbes in immensam altitudinem mergãtur. Si uelis credere, aiunt, aliquãdo Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarũ motu recessisse, & scissam unius magnitu

dinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalenpolin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca uacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spacia commouerentur, & unà multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborāt, nec unquam per ducenta miliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cùm Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cùm laborauit Aegium, tam propinquas illi Patras de motu nihil audisse? Illa uasta concussio, quæ duas suppressit urbes, Helicen & Burim, circa Aegium constitit. Apparet ergo intantum spacium motum protendere, quātum illa sub terris uacantis loci inanitas pateat.

CAP. 26.

Poteram ad hoc probandum abuti authoritate magnorum uirorum, qui Aegyptum nunquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quòd ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quātum nauis diurno cursu metiri plenis lata uelis potest, sed continēti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens prioribus terris, Aegyptum annuo incremento semper ultrà tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec ulla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: quo pressa erat & sedens structura, cùm partes glutinarentur, nec quicquam inane interuenire poterat, cùm solido liquidum, ac molle semper accederet. Sed mouetur & Aegyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamq; coli dedit, & contemnere uentos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, authore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse. Inter multa, inquit, prodigia quibus denunciata est duarum urbium Helices & Buris euersio, fuêre maximè notabilia columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem uideri uult, quia mari imposita, habeat concauas rupes & saxa peruia, quæ dent deprehenso aeri reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, urbesq; eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adiice nunc, quòd omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, & agitatur. Tyros & ipsa tam mouetur, quàm diluitur. Hæ ferè causæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP.

CAP. 27.28. *De singularibus terræmotus Campani, & quòd in illo terræmotu sexcentæ oues exanimatæ fuerint spiritu pestifero.*

QVædam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim, sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. ¶ Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse, qui uel terrarum culpa, uel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: uel corruptus internorum ignium uitio, cùm est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quòd aquæ inutiles pestilentesque in abdito latent, ut quas nunquam usus exerceat, nunquam aura liberior uerberet? Crassæ itaque, & graui caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aer quoque qui mixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cùm emersit, latè uitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quo auidiora sunt, aperto cœlo plurimùm utuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues uerò, mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cùm afflatum diri aeris circa ipsam humũ exceperint. Nocuisset ille & hominibus si maior exiisset: sed illũ copia aeris sinceri extinxit, antequã ut ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. 28.

MVlta autem terras habere mortifera, uel ex hoc intellige, quòd tot uenena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quòd pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur uapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est. Aues quoque si in illum inciderint, antequam cœlo meliore leniatur, in ipso uolatu cadunt, liuẽtque corpora, & non aliter quàm per uim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quàm ut despectantia & ultrò sibi illata conficiat. Vbi per secula conditis tenebris, ac tristicia loci creuit in uitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo segnior. Cùm autem exitum nactus est, æternum illud umbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aera infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæq; mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex nouis orta causis, breuis aut longa clades est, prout uitia ualuẽe. Nec prius pestilentia desinit, quàm spiritum illum grauem exercuit laxitas cœli, uentorumque iactatio. Nam quòd aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi

priuatus ac modicus est, quid ubi publicè terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna mala non desipere. Itaque lenissima ferè ingenia in tantum uenêre formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios citò timor sibi reddit, alios uehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauêre lymphatici: nec usquã plura exempla uaticinantium inuenies, quàm ubi formido mentes religione mixta percussit.

CAP. 29 30. *Quòd in eodem terræmotu statua diuisa.*

STatuam diuisam non miror, cùm dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hæc loca ui quondam, & uasta conuulsa ruina
(Tantum æui longinqua ualet mutare uetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraq; tellus
Vna foret, uenit medio ui pontus & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaq; & urbes,
Littore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacére, quod in confinio fuerat: uides & urbium fieri gentiumque dissidium, cùm pars naturæ concitata est de se, uel aliquod mare ingens spiritus impegit: quorũ mira, ut ex toto, uis est. Quamuis enim parte sæuiat, mundi tamen uiribus sæuit. Sic & Hispanias à contextu Africæ, mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poetarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo ueniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ædiderint, satis dictum est. Cur ergo aliquis ad hoc stupet, quòd æs unius statuæ, ne solidum quidem, sed concauum ac tenue diruptum est: cùm fortasse in illud se spiritus, quærens fugam, incluserit?

CAP. 30.

ILlud uerò quis nescit? Diductis ædificia angulis uidimus moueri, iterũq; cõponi. Quædam uerò parũ aptata positu suo, & à fabris negligẽtius solutiusq; cõposita, terræmot⁹ sępius agitata cõpegit. Quòd si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarũ turriũ, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse ęqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assiduè tremere Campania, clementius quidẽ, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum malè stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum uidelicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte ma-

maiore oberrabat. Inter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, nō est quòd dubites & hoc ponere: Cùm maximus editus tremor est, quo in urbes terrasq; sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia uehemētius exitum uentis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cùm iam uiam inuenerint, sequanturq; eà, quā prima uis ac maxima euasit.

CAP. 31. *Quòd in eodē terræmotu in quodā balneo tessellæ (quibus solū erat stratū) altera ab altera separatæ, & iterū cōmissæ, & quod aqua in cōmissuras recepta pauimēto recedēte, eoq; cōpresso ebullierit et elisa fuerit. Itē quòd molles materiæ mollius & crebrius tremuerint quàm duræ.*

HOc quoq; dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo uiro cognitum: fortè enim cum hoc euenit, lauabatur, uidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumq; committi, & aquam modò recipi in commissuras pauimento recedente, modò compresso bullire & elidi. ¶ Eundem audiui narrantē, uidisse se molles materias, mollius crebriusq; tremere, quàm natura duras.

CAP. 32. *Sapienti Terræmotus non esse formidandos.*

HÆc, Lucili uirorū optime, quantū ad ipsas causas. Illa nūc, quæ ad confirmationē animorū pertinent: quos magis refert uestra fortiores fieri, q̃ doctiores. Sed alterū sine altero nō fit. Non enim aliunde animo uenit robur, quàm à bonis artib. quàm à cōtēplatione naturæ. Quē enim nō hic ipse casus aduersus oēs firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominē aut ferā, quid est cur sagittā aut lāceam tremā? maiora me pericula expectāt. Fluminib. & terris, & magnis naturę partib. petimur. Ingenti itaq; animo mors prouocanda est, siue nos æquo uastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & uulgari exitu: nihil refert quā minax ueniat, quātumq; sit, qđ in nos trahat: qđ à nobis petit, minimū est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parū obsequēs stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contēptus animæ. Hanc qui contēpserit, securus uidebit maria pturbari: etiā si illa oēs excitauerint uenti, etiā si æstus aliqua perturbatione mundi, totū in terras uerterit oceanū. Securus aspiciet fulminantis cœli trucē ac horridam faciē: frangatur licet cœlū, & ignes suos in exitiū omniū, imprimis suū misceat, securus aspiciet ruptis cōpagib. dehiscēs solū. Illa licet inferorū regna retegantur, stabit super illā uoraginē intrepidus: & fortasse quò debet cadere, desiliet. Quid ad me, q̃ sint magna quib. pereo? Ipsum perire nō est magnū. Proinde si uolumus esse felices, si nec hominū, nec deorū, nec rerū timore uersari, si despicere fortunā superuacua promittentē, leuia minitantē, si uolumus tranquillè degere, & ipsis diis de felicitate controuersiā agere, anima in

expedito est habenda. Siue illā insidiæ, siue morbi petēt, siue hostiū gladij, siue insularū cadētiū fragor, siue ipsarū ruina terrarū, siue uasta uis igniū, urbes agrosq; pari clade cōplexa, quū libet illi, eā accipiat. Quid aliud debeo, q̄ exeuntē hortari, & cū bonis omnibus emittere? uade fortiter, uade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis qđ quandoq; faciendū est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te uelut in aliquod malū exiturum tuleris retrò. Rerū natura quæ te genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Illic nō tremūt terræ, nec inter se uenti cū magno nubiū fragore cōcurrunt, nō incendia regiones urbesq; uastant, nō naufragiorū totas classes sorbentiū metus est, nō arma contraria disposita uexillis, & in mutuā perniciē multorū miliū par furor, nō pestilētia, & ardentes ꝓmiscuè, cōmunes populi cadentib. rogi. Istud leue est, quod timemus? Graue est: potius semel incidat, quàm semper impēdat. Ego aūt perire timeā, cùm terra ante me pereat, cùm ista quatiantur quæ quatiūt, & iniuriā nostram nō sine sua ueniunt? Helicem Burimq; totas mare accepit: ego de uno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo aūt quæ nouimus, quæ in nostrā noticiam memoria literis seruata perduxit. Quàm multa alia aliis locis mersa sunt? Quot populos aut terra aut in se mare inclusit? Ego recusem mei finē, cùm sciam me sine fine nō esse? imò cū sciam omnia esse finita? Ego ultimū suspiriū timeā? Quantū potes itaq; ipse te cohortare, Lucili, cōtra metū mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam uitā cui parcit, inquietat, ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarū motus, & fulmina. Quæ omnia feres cōstanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus & longū. Horę sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Elegāter ille Lælius sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis uitæ conditionem & sortem temporis semper alieni, quòd annos annumeramus amissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex est, mors tributum officiumq; mortalium, malorumq; omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: ut si ita tulerit, possis illi uel obuiam exire.

LIBRI VI. NATVR. QVÆSTIONVM FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE NATVRALIVM QVÆSTIONVM LIBER SEPTIMUS & ultimus.

CAP. I. *De* COMETIS *tractat: quorum contemplatio hominibus summo miraculo esse soleat.*

EMO usq; eò tardus, & hebes, & demissus in terrã est, ut ad diuina non erigatur, ac tota mente cõsurgat: utiq; ubi nouũ aliquod è cœlo miraculũ fulsit. Nam quãdiu solita decurrunt, magnitudinẽ rerũ consuetudo subducit. Ita enim cõpositi sumus, ut nos quotidiana, etiam si admiratione digna sunt, transeant: contrà minimarũ quoq; rerũ, si insolitæ prodierunt, spectaculũ dulce fiat. Hic itaq; cœtus astrorũ, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populũ non cõuocat. At cũ aliquid ex more mutatũ est, omniũ uultus in cœlo est. Sol spectatorẽ nisi cũ deficit, nõ habet. *Nemo obseruat lunã, nisi laborantẽ.* Tunc urbes cõclamant, tunc pro se quisq; superstitione uana trepidat. Quãto illa maiora sunt, ꝙ sol totidẽ (ut ita dicã) gradus, quot dies habet, & annũ circuitu suo claudit: ꝙ à solstitio ad minuẽdos dies uertitur: ꝙ à solstitio statũ inclinat, & dat spaciũ noctibus: ꝙ sidera abscõdit: ꝙ terrãs, cùm tãto maior sit illis, nõ urit, sed calorẽ suũ intensionib. ac remissionib. tẽperãdo fouet: ꝙ lunã nunquã implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamẽ nõ annotamus, quãdiu ordo seruatᷣ. Sed si quid turbatũ est, aut præter cõsuetudinẽ emicuit, spectamus, interrogamus, ostẽdimus. Adeò *naturale est, magis noua quàm magna mirari.* Idem in Cometis fit. Si rarus, & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo nõ scire quid sit, cupit: & oblitus aliorũ, de aduẽtitio quęrit: ignarus, utrũ debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreãt, qui significationes eius graues prædicent. Sciscitantur itaq;, & cognoscere uolunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificẽtius quæsierit, aut didicerit utilius, quàm de stellarum siderumq; natura: utrũ flamma contracta, quod & uisus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendẽs: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaq; corpora, quę per igneos tractus labentia inde splendorẽ trahant, coloremq;, non de suo clara. In qua opinione magni fuêre uiri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamq; nec stabili inditam corpori, pro certo iam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. 2. *Vtrum Cometes eiusdem sint conditionis cuius superiora. Vtrum ortus & occasus cometarum certi sint.*

AD hæc inuestiganda proderit quærere, nũ Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quædã ha-

bere cõmunia, ortus & occasus. Ipsam quoq;, quãuis spargantur & longius exeant, faciẽ, æquè tamen ignei splẽdidiq; sunt. Itaq, si omnia terrena sidera sunt, his quoq; eadẽ sors erit. Si uerò nihil aliud sunt q̃ purus ignis, mouenturq; mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & uelocitas: illa quoq; possunt & tenui cõstare materia, nec ob hoc discuti assiduo cœli circũactu. ¶ Illò quoq; pertinebit hoc excussisse, ut sciamus, utrũ mũdus terra stante circumeat, an mundo stante terra uertatur. Fuerunt enim q dicerẽt, nos esse, quos rerũ natura nesciẽtes ferat, nec cœli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, ut sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimã sortiti, an uelocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. ¶ Necessariũ est aũt, ueteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari: an uices seruẽt, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua hæc cœlestium obseruatio est, & nuper in Græciam inuecta.

CAP. 3. *Quæ de Cometis fuerit opinio Democriti, Eudoxi, Cononis & Aegyptiorum. Item Apollonij Myndij, Epigenis & Chaldæorũ.*

DEmocritus quoq;, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarũ posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinq; siderum cursibus. ¶ Eudoxus primus ab Aegypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamẽ de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Aegyptios quidẽ, quibus maior cœli cura fuit, hãc partem elaboratã. ¶ Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Aegyptiis collegit, nullam aũt mẽtionẽ fecit Cometarum: nõ pretermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. ¶ Duo certè, qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturaliũ, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldæis, teneriq; cursus eorum. Epigenes cõtrà ait, Chaldæos nihil de Cometis habere comprehensi, sed uideri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti.

CAP. 4. *Epigeni opinionum refutationem aggreditur.*

PRimùm ergo (si tibi uidetur) opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic uidetur plurimũ uirium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cùm proxima signa Martis aut in Lunæ uicina transit, aut in Solis incidit radios, natura uentosa & frigida contrahit pluribus locis aëra, conglobatq;. Deinde si radios solis assumpsit, tonat, fulguratq;. Si Martem quoq; consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam naturam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantùm cœli citra ictum minaces mouet. Illa autem calidior sicciorq; terrarum exhalatio, fulmina extũdit. Trabes uerò & faces,

faces,quæ nullo alio inter se quàm magnitudine distant,hoc modo fiunt. Cùm humida terrenaq; in se globus aliquis aeris clausit, quē turbinem dicimus, quacunq; fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quamdiu mansit aëris illa complexio, humidi intra se terreniq; multum uehens.

CAP. 5. *Faces & trabes nō exprimi ex turbine, aduersus Epigenē.*

VT à proximis mendaciis incipiam,falsum est,faces & trabes exprimi turbine.Turbo enim circa terras cōcipit ac fertur.Ideoq; arbusta radicitùs uellit,& quocunq; incūbit,solū nudat.syluas interim & tecta corripiens,inferior ferè nubibus,utiq; nūquā altior. At contrà trabes æditior cœli pars ostentat.Ita nunquam nubibus obstiterunt.Preterea turbo omni nube uelocior rapitur,& in orbē uertitur.Super ista uelociter desinit,& ipse se sua ui rūpit.Trabes aūt nō transcurrunt,nec præteruolant,ut faces,sed cōmorantur, & in eadē parte cœli collucent. Charimander quoq; in eo libro quem de Cometis composuit,ait Anaxagoræ uisum,grande insolitūq; cœlo lumen magnitudine amplæ trabis,& id per multos dies fulsisse. Callisthenes tradit, antequā Burim & Helicē mare abscōderet. Aristoteles ait,non trabem illam,sed Cometam fuisse:cæterùm ob nimiū ardorē non apparuisse sparsum ignē,sed procedente tēpore cùm iā minus flagraret,redditā suā Comete faciē.In quo igne multa quidē ferunt digna,quæ notarentur:nihil tamen magis,quàm quòd ut ille fulsit in cœlo,statim supra Burim & Helicē mare fuit.Nūquid ergo Aristoteles nō illam tantùm,sed omnes trabes Cometas esse credebat?Hanc habetis differentiam,quòd iis continuus ignis est,cæteris sparsus.Trabes enim flammam æqualem habent, nec ullo loco intermissam aut languidam,in ultimis uerò partibus coactam: qualē fuisse illam,de qua modò retuli,Callisthenes tradit.

CAP. 6. 7. 8 9. 10. *Cometas ex uēto nō fieri, aduersus Epigenem.*

DVo,inquit Epigenes, Cometarū genera sunt. Alij ardorē undiq; effundunt,nec locū mutant:alij in unā partē ignē uagū in modū comæ porrigūt,& stellas pretermeant:quales duo ætate nostra uisi sunt.Illi priores criniti, undiq; etiam immoti, humiles ferè sunt,& eisdē causis quib. trabes facesq; conflantur, & ex intēperie aëris turbidi,multa secū arida humidaq; terris exhalata uersantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positū aëra,plenū alimentis idoneis igni.Deinde ꝓpellere ex nitido, ne ex aliqua causa refluat cursus, ac remittatur, deinde iterū proximo die ac sequentib. consurgere, & eundē locū inflāmare. Videmus enim uentos per plures dies ad constitutū redire. Pluuię quoq;,& alia tēpestatū genera,ad ꝑscriptū reuertūtur. Vt breuiter aūt uolūntatē eius exprimā,eadē ferè ratione hos fieri Cometas existimat,qua fiūt ignes turbine eiecti.Hoc unum interest, ꝙ illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur,ij de terra in superiora eleuantur.

CAP.

CAP. 7.

ADuersus hæc multa dicuntur. Primùm si uentus in causa esset, nunquam Cometes sine uento appareret. Nunc autem & quietissimo aëre apparet. Deinde si uento fieret, cum uento caderet. Et si uento inciperet, cresceret uẽto: eoq; esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoq;. Ventus multas aëris partes impellit. Cometes in uno loco apparet: & uentus in sublime non peruenit. Cometæ autem uisuntur suprà quàm uentis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiorem habere stellarũ speciem, qui & procedunt, & signa prætereũt. Hos ait ex eisdem causis fieri, quibus illos, quos dixit humiliores. Hoc tantùm interesse, quòd terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in æditiora cœli aquilone pellãtur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper agerentur, quò uentus hic nititur. Atqui uariè concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexũ: quod iter non daret uentus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altũ leuaret, aliis uentis non orirentur Cometæ. atqui oriuntur.

CAP. 8.

ILlam nunc rationem eius (utraq; enim utitur) refellamus. Quicquid humidi aridiq; terra efflauit, cùm in unũ coit, ipsa discordia corporum, spiritũ uersat in turbinẽ. Tunc illa uis uenti circumeũtis quicquid intra se cõprehendit, cursu suo accẽdit, & leuat in altũ: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quàm diu alimenta sufficiũt: quib. desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac uiolentus, & ipsis uentis citatior est: Cometarũ lenis, & quòd per diẽ & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinũ motus uagus est & disiectus, & (ut Sallustij utar uerbis) uerticosus. Cometarũ aũt compositus, & destinatum iter carpẽs. Num quis nostrum crederet, aut lunã aut quinq; sidera rapi uento, aut turbine rotari? Nõ, ut puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotẽs cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confusè nec tumultuosè eũt, ut aliquis credat illos causis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si uertices isti comprehendere terrena humidaq;, & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis usq; in nubilum uis est. Cometas autem immixtos stellis uidemus per superiora labentes. Ergo uerisimile nõ est, in tantũ spaciũ perseuerare turbinẽ: qui quo maior est, maturius corrũpitur.

CAP. 9.

VTrumlibet itaq; eligat, aut uis leuis inde peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se frãget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (ut putant) non exeunt altius, quia plus terreni habẽt. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neq;

enim

enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modò, non posse diu uerticē permanere, nec supra lunā, aut usq; in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, pluriū uentorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cùm uagus & incertus spiritus certi uolatus est, nouissimè uni uis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quāto plus habent uirium, tanto minus temporis. Venti cùm ad summum uenerunt, remittuntur omni uiolentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaq; turbinem toto die uidit, ne hora quidem. Mira uelocitas eius, & mira breuitas est. Præterea uiolentius celeriusq; in terra, circaq; eā uoluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorq; est, & ob hoc diffunditur. Adiice nunc, quòd etiam si in summū pertenderet, ubi siderib. iter est, utiq; ab eo motu, qui uniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mūdi citatius? hac omniū uentorum in unum coniecta uis dissiparetur, & terræ solida fortisq; compages, nedum particula aëris torti.

CAP. 10.

PRæterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoq; permaneret turbo. Quod porrò tam incredibile est, q̄ in turbine longior mora. Vtiq; motus motu contrario uincitur: habet enim suam locus ille uertiginem, quæ rapit cœlum,

Sideraq; alta trahit, celeriq; uolumine torquet.

Et ut des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diutinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, cæterorumq; supra lunam meantiū motus irreuocabilis est: nec hæsitat usquā, nec resistit, nec dat ullā nobis suspicionem obiectæ sibi moræ. Fidē non habet, turbinē uiolentissimū & perturbatissimū tempestatis genus, in medios siderū ordines peruenire, & inter disposita ac trāquilla uersari. Credamus ignem circumacto turbine accēdi, & hūc expulsum in sublime, p̄bere nobis opinionē speciēq; sideris lōgi. At puto tale esse debet, quale est id, quod ignē efficit. Turbinis aūt rotūda facies est. In eodem enim uestigio uersatur, & in columnę modo circumagentis se uoluitur. Ergo ignem quoq; qui inclusus est, similē esse illi oportet. Atqui longus est, & disiectus, minimeq; similis in orbē coacto.

CAP. 11. *Cometas non una tantum parte cœli conspici, sed tam in ortu quàm occasu, frequentissime tamen circa septentrionem. Item Formā cometarum non unam esse.*

EPigenē relinquamus, & aliorū opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præsumendū est, Cometas nō in una parte cœli aspici, nec in signifero tantùm orbe,

sed

sed tam in ortu quàm in occasu, frequentissimè tamen circa Septentrionem. ¶ Forma eius non est una. Quamuis enim Græci discrimina fecerint eorũ, quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorũ qui undiq; circa se uelut comã spargunt, & eorũ quibus fusus quidem est ignis, sed in uerticẽ tendens: tamẽ omnes isti eiusdẽ notæ sunt, Cometæq; rectè dicũtur. Quorũ cùm post longũ tẽpus appareant formę, inter se eos cõparare difficile est. Illo ipso tẽpore quo apparẽt, inter spectãtes de habitu illorũ nõ cõuenit: sed prout cuiq; acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorẽ, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue sint aliquę differentiæ illorũ, siue nõ sint, eadẽ fiant ratione necesse est Cometæ. Illud unum constare debet, præter solitum aspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis.

CAP. 12. 13. 14. 15. *Cometas ex stellarum errantium & mobiliũ concursu non fieri aduersus Artemidorũ: & quòd plures non sint errantes stellæ, quàm quæ errantes à nobis & planetæ dicuntur.*

Quibusdam antiquorũ hęc placet ratio, cùm ex stellis errãtibus, altera se alteri applicuit, confuso in unum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantùm euenit, cùm stella stellam attigit, sed etiam cùm appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab utraq; inflammaturq;, & longum ignem efficit. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ uestigium uenit. Et Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit. Nec tamen propter hunc cursum, cùm alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret. Omnibus enim aliquæ stellæ in eodẽ signo simul sunt. Si Cometam faceret stella stellę superueniens, momento esse desineret. Summa enim uelocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio breuis est: quia citò illas idem cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tẽpus, cùm obscurari cœperint, liberari. Quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometę senis mensibus manent. quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere nõ possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Præterea ista nobis uicina uidentur, cæterùm interuallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella usq; ad alteram stellam ignem mittere, ita ut utraq; iũcta uideatur, cùm sint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & præbet unius speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum uespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alternè arcus solis uisitur. Hæc omnia

omnia primùm magna ui efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum uicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed extingueretur citò: sicut coronæ, quæ solem lunam'ue cingunt, & intra breuissimum spacium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, à quo medium inter duas stellas spacium confunderetur, æquè citò dilaberetur. Vtiq; non in tantùm maneret, quantum morari Cometę solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrum premũt. at Cometę ubiq; cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quàm locus ullus, ultra quem non exeant.

CAP. 13.

ADuersus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tãtùm stellas qnq; discurrere, sed has solas obseruatas esse. Cæterùm innumerabiles ferri per occultum, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum positionem talem, ut tũc demum, cùm ad extrema eorum uenere, uisantur. Ergo intercurrunt quædam stellæ, ut ait, nobis nouæ, quæ lumen suum cum stantibus misceant, & maiorem q̃ stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, leuissimũ est: tota eius narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credimus, summa cœli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassiq; corporis, quod atomi congesti coaceruatiq; fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita cõpacta, ut solui uitiariq; non possit. Habet tamen spiramenta quędã, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influãt ignes, non tam magni, ut interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaq; hæc quæ præter consuetudinem apparent, influxerunt ex illa utraq; mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, quàm manum exercere, & in uentum iactare brachia?

CAP. 14.

VElim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinẽ cœli? Quid fuit, quod illò tam solida corpora adduceret, & ibi detineret? Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni põderis sit. Quomodo in summo ergo manent grauia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit. Fieri enim non potest, ut tanta uis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quo incurrat. Hoc quidã de terra dixe-

dixerunt, cùm rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquiunt, semper: sed nō apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, nō quinq; tantùm stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine ullo probabili argumento licet respōdere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntiū turba. Nā quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari aūt Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quòd testimonium dicet cōtra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

CAP. 15.

POst mortem Demetrij Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primò igneus ac rubicundus orbis fuit, clarūq; lumen emittēs, quanto uinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissimè aūt totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, ut tantum corpus efficiant? Mille in unum licet congreges, nunquam hunc habitum solis æquabūt. Attalo regnante, initiò Cometes apparuit modicus. Dende sustulit se, diffuditq;, & usq; in æquinoctialē circulum uenit, ita ut illā plagā cœli, cui Lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo conuenisse debent erraticæ, ut tam longum cœli tractum occuparent igne continuo?

CAP. 16. *Cometas in duas stellas nō dissolui aduersus Ephorū historicū.*

COntra argumentum dictum est: contra testes dicēdum est. Nec magna molitione detrahenda est autoritas Ephori: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud actur ū, si per quotidiana duceretur, miraculo excitāt. Quidam creduli, quidam negligētes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi nō euitant, hi appetunt. Et hoc in cōmune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus uerò non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hìc Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cùm Helicem & Burim ortu suo mersit, ait illum descēdisse in duas stellas: quod præter illū nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo aūt si est q uiderit Cometen in duas dirimi, nemo uidit fieri ex duabus? Quare autē non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cùm aliqua ex quinq; stellis esse debuerit?

CAP. 17. 18. *Nullos Cometas erraticos esse aduersus Apollonium Myndium.*

APollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometē non unum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas errati-

cos

cos eſſe. Non eſt, inquit, ſpecies falſa, nec duarum ſtellerum confinio ignis extētus: ſed & proprium ſidus Cometes eſt, ſicut ſolis aut lunæ. Talis illi forma eſt, non in rotundum reſtricta, ſed procerior, & in longū producta. Cæterùm non eſt illi palàm curſus: altiora mundi ſecat: & tunc demum apparet, cùm in imum curſus ſui uenit. Nec eſt quòd putemus, eundem uiſum eſſe ſub Claudio, quem ſub Auguſto uidimus: nec hunc qui ſub Nerone Cæſare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi ſimilem fuiſſe, qui poſt necem diui Iulij, Veneris ludis genitricis, circa undecimam horam diei emerſit. Multi uariiq; ſunt, diſpares magnitudine, diſſimiles colore: aliis rubor eſt ſine ulla luce: aliis candor, & purum liquidumq; lumen: aliis flamma, & hæc non ſincera, nec tenuis, ſed multum circa ſe uoluēs fumidi ardoris. Cruenti quidā, minaces, q omen poſt ſe futuri ſanguinis ferunt, hi minuunt augentq; lumen ſuū, quēadmodū alia ſidera: quę clariora, cùm deſcēdēre, ſunt, maioraq; ex loco propiore uiſuntur: minora, cū redeūt, & obſcuriora, quia abducūt ſe lōgius.

CAP. 18.

ADuerſus hoc protinus reſpondetur, non idē accidere in Cometis, qđ in cæteris. Cometæ enim quo primùm die apparuerint, maximi ſunt. Atqui deberent creſcere, quo propius accederent. Nūc aūt manet illis prima facies, donec incipiant extingui. Deinde quod aduerſus priores, etiā aduerſus hunc dicitur. Si erraret Cometes, eſſetq; ſidus, intra ſigniferi terminos moueretur, intra quod omne ſidus curſus ſuos colligit. Nunquā apparet ſtella per ſtellā. Acies noſtra nō poteſt per mediū ſidus exire, ut ꝑ illud ſuperiora proſpiciat. Per Cometen aūt non aliter q̃ per nubē ulteriora cernūtur: ex quo apparet, illum non eſſe ſidus, ſed leuem ignem ac tumultuarium.

CAP. 19. 20. *Zenoni placere Cometas eſſe radios ſtellarum inter ſe commiſſos, & repercuſſos. Quibuſdam aliis Stoicis placere, Cometas eſſe ſidera quæ ſuos habeant curſus ſuiſq; temporibus oriantur. Aliis Stoicis placere, ſiderum nomen Cometæ nullo modo imponendum eſſe, nempe quia Cometes exigui temporis mora diſſipetur.*

ZEnon noſter in illa ſententia eſt: congruere iudicat ſtellas, & radios inter ſe committere: hac ſocietate luminis exiſtere imaginem ſtellæ longioris. Ergo quidam nullos eſſe cometas exiſtimant, ſed ſpecies illorum per repercuſſionem uicinorum ſiderum, aut per coniunctionem cohętentium reddi. Quidam aiunt eſſe quidem, ſed habere curſus ſuos, & poſt certa luſtra in conſpectū mortaliū exire. Quidā eſſe quidē, ſed nō quib. ſiderū nomē imponas: q̄a dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora diſſipantur.

CAP. 20.

IN hac ſententia ſunt pleriq; noſtrorum: nec id putant ueritati repugnare. Videmus enim, in ſublimi uaria igniū cōcipi genera, & modò cœlum ardere, modò longus à tergo flammarum albeſcere

tractus,modò faces cum igne uasto rapi:ipsa etiã fulmina, etsi uelocitate mira,simul & perstringunt aciem,& relinquunt ignes suos, aëris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem,sed expressi fluunt,& protinus pereũt. Alij uerò ignes diu manent:nec antè discedunt,quàm consumptum est omne, quo pascebantur,alimentum.Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula,columnæ,clypeiq; flagrantes, aliæq; insigni nouitate flammæ: quæ nõ aduerterent animos,si ex cõsuetudine & lege discurrerent. Ad hæc stupent omnes,& repentinũ ignem ex alto efferũt,siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aëre & in ardorẽ coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo?Nõ aliquãdo lacuna cedẽtis retrò ętheris patuit,& uastũ in cõcauo lumen?Exclamare posses:Quid est hoc?

——Medium uideo discedere cœlum,

Pallentesq; polo stellas,——

Quæ aliquando non expectata nocte fulserũt,& per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent,quas esse,etiam cùm laterent,constat. Multos Cometas non uidemus, quòd obscurantur radiis solis: quo deficiente, quendam Cometẽ apparuisse,quem sol uicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cùm occidit sol,sparsi ignes non procul ab eo uidẽtur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur,& ideo aspici non potest. Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. 21. *Aliis placere,Cometas sicut faces & tubas trabesq; & alia ostenta cœli denso aëre creari.*

Placet ergo nostris,Cometas sicut faces,sicut tubas,trabesq;, & alia ostenta cœli, denso aëre creari. Ideo circa Septentrionem frequentissimè apparent,quia illic plurimum est aëris pigri. ¶ Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium materia alimentum suum sequitur.Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit, in aëra quoque si dextram leuamq; premit partem. Nulla enim illi uia est: sed quà illum uena pabuli sui duxit, illò repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non citò extinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo uidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septentrione in uerticem surgens, Orientem petiit semper obscurior:hic ab eadem parte cœpit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis.Videlicet ille humiliora habuit, & aptiora ignibus,quæ prosecutus est: huic rursus uberior fuit & plenior. Huc itaque descendit, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cùm hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu uoluitur in occasum, il-

læ ab occasu in ortum eunt Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. 22.23 ad ultimum. *Cometes Senecæ sententia non est subitaneus ignis, sed inter æterna opera naturæ: sidus est ordinarium & cæleste, non falsa siderum facies.*

EGo nostris non assentio. Non enim existimo Cometem subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primùm quæcunq; aër creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idē diu permanere, cùm ipse aër nūquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quàm in quo fuerat, statum uertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter utrunque uarius: nubesq; illi familiarissimæ sunt, in quas coit, & ex quibus soluitur, modò cōgregantur, modò digeruntur, nunquam immotæ iacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore uago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quàm quem natura, ne unquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aër est, quo terris propior: nūquam Cometes in imum usq; demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quò illum natura sua ducit, id est, sursum: aut eò quò trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

CAP. 23.

NVllis ignibus ordinariis & cœlestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbē. Atqui hoc an Cometę alij fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerūt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, citò intercidit. Sic faces ardēt, dum transeunt: sic fulmina in unum ualent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellę & cadentes, præteruolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliud agunt, & uadunt, & tenorem suum seruant, paresq; sunt. Nam alternis diebus maiores minoresúe fierent, si ignis esset collectitius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modò, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris uitio: nunc amplius adiicio: Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suā sedem: & ideo non citò expellitur, sed emetitur spacium suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis unum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quę sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quę in proprium iter, & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte cœlum peruium non sit? Quòd si iudicas, non posse ullam stellam nisi signiferum attingere-

tingere, Cometes potest sic latum habere circulum, ut in hũc parte aliqua sui incidat, quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. 24.

VIde ne hoc magis deceat magnitudinem mũdi, ut in multa itinera diuisus sit: nec hanc unam deterat semitam, cæteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore uario distinguunt, quæ aëra minimè uacuum & inertem esse patiuntur, quinq; solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo nõ quemadmodum quinque stellarum, ita harum, obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus, qualia sunt ignoramus. Habere nos animum, cujus imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebũtur: qd tamẽ sit animus ille rector dominusq; nostri, nõ magis tibi quisquã expediet, q̃ ubi sit. Alius illũ dicet esse spiritum, alius concentum quendam, alius uim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalem potẽtiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorẽ. Adeò animo non potest liquere de cæteris rebus, ut adhuc ipse se quærat.

CAP. 25.

QVid ergo miramur, Cometas tam rarum mundi spectaculum nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesq; notescere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingẽti, ex quo Grecia stellis numeros & nomina fecit. Multæq; hodie sunt gentes, quę tantùm facie nouerũt cœlum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoq; nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quę nunc latent, in lucem dies extrahat; & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas una non sufficit, ut tota cœlo uacet. Quid, quòd tam paucos annos inter studia ac uitia non æqua portione diuidimus? Itaq; per successiones ista longas explicabuntur. Veniet tempus quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinq; stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atq; alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini uespertiniq; ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retrò, modò cœpimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerẽt: Erratis, qui ullam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut uertere. Non licet stare cœlestibus, nec auerti: prodeunt omnia: ut semel missa sunt, uadũt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor & æqualitas seruat.

CAP.

CAP. 26.

QVid est ergo, cur & aliqua redire uideantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura uiarū circulorumq; sic positorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis uelis eant, uidentur tamen stare. Erit qui demonstret aliquādo, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti à cęteris eāt, quanti qualesq; sint. Contenti sumus inuentis: aliquid ueritati & posteri conferant. ¶ Per stellas, inquit, ulteriora nō cernimus, per Cometas aciem trāsmittimus. primùm si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. ¶ Per interualla ignium, non per ipsos uides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, ut cæterorum siderum, globus est, cæterùm fulgor extēditur. Quemadmodum sol radios suos longè lateq; dimittit, cæterùm ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior, quàm cæterorum siderum apparet.

CAP. 27.

QVare, inquis? Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumē accipiat, cùm accipiat à sole? Quare modò rubeat, modò palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cùm à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia nō sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis eiusdem, cuius cætera, etiam si faciem illis non habent similem. Quid porrò mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diuersis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras ęstibus torreat? in aquario astringat hyemē, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis est, cùm effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissimè emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est, cùm illud exiguo tempore ascēdat, hoc diu proferatur. Non uides, quàm contraria inter se elementa sint? grauia & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mūdi cōcordia ex discordibus constat. Negas Cometē stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exēplar, nec sit cæteris similis. Vides quàm simillima est illa, quæ tricesimo anno reuertitur ad locū suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suam. Nō ad unam natura formam opus suum præstat, sed ipsa uarietate se iactat. Alia maiora, alia uelociora aliis fecit. Alia ualidiora, alia temperatiora: quędam autem eduxit à turba, ut singula & conspicua procederēt: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, at-

tribuit illis alium locũ, alia tempora, diſſimiles cæteris motus. Voluit & his magnitudinem operis ſui colere, quorũ formoſior facies eſt, quàm ut fortuitam putes, ſiue amplitudinem eorum cõſideres, ſiue fulgorem, qui maior eſt ardentiorq; quàm cæteris. Facies uerò habet inſigne quiddam & ſingulare, non in anguſtum coniecta & arctata, ſed dimiſſa liberius, & multarum ſtellarum amplexa re-(gionem

CAP. 28.

ARiſtoteles ait, Cometas ſignificare tempeſtatem, & uentorum intemperantiam, atq; imbrium. Quid ergo? non iudicas ſidus eſſe, quòd futura denunciat? Non enim ſic hoc tempeſtatis ſignum eſt, quomodo futuræ pluuiæ,

Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos:

aut quomodo indicium eſt ſæuituri maris, ſi marinæ

In ſicco ludunt fulicæ, notasq; paludes
Deſerit, atq; altam ſupra uolat ardea nubem:

ſed ſic, quomodo æquinoctium in calorem frigusq; flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid ſtella naſcentibus triſte lætumúe conſtituat. Hæc ut ſcias ita eſſe, non ſtatim Cometes ort⁹, uentos & pluuias minatur, ut Ariſtoteles, ſed annum totum ſuſpectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximũ daret ſigna traxiſſe, ſed habere repoſita & cõpreſſa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopiſco conſulib. apparuit, quæ ab Ariſtotele Theophraſtoq; ſunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempeſtates ubiq;. At in Achaia, Macedoniaq; , urbes terrarum motibus prorutæ ſunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum eſt, grauiores eſſe, multumq; in ſe habere terreni: ipſi præterea curſus. ferè enim compellnntur in cardines.

CAP. 29.

VTrunq; falſum eſt. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, grauia ſunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnib. iter ſuum lentiſſimè efficit, grauis eſt? Atqui leuitatis argumentum habet, quod ſupra cæteras eſt. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quàm cæteræ, ſed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis poſſe dicere, etiam ſi ſegnior illis curſus ſit. Sed mendacium eſt, ire eos tardius. Nam intra ſextum menſem dimidiam cœli partem tranſcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menſes recepit ſe. Sed quia graues ſunt, inferius deferuntur. Primùm non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septentrione motus ſui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigẽsq; ſuũ curſum oblituit. Alter ille Claudian⁹ à Septẽtrione primũ uiſus, non deſiit in rectũ aſſiduè celſior ferri, donec exceſsit. Hęc ſunt quę aut alios mouére ad Cometas pertinẽtia, aut me. Quæ an uera ſint, diſcutiãt quib. eſt ſententia tueri. Nobis rimari illa & coniectare in occulto tãtùm licet, nec cum fiducia inueniẽdi, nec ſine ſpe.

CAP.

CAP. 30.

EGregiè Aristoteles ait, *nunquam nos uerecundiores esse debere, quàm cùm de diis agitur.* Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri uultũ submittimus, togam adducimꝰ, si in omne argumẽtum modestiæ fingimur: quãto hoc màgis facere debemus, cũ de siderib. de stellis, de deorum natura disputamꝰ; ne quid temerè, ne q̃d impudenter, aut ignorãtes affirmemus, aut sciẽtes mẽtiamur? Nec miremur tam tardè erui, quæ tam altè iacẽt. Panætio, & his qui uideri uolunt Cometen non esse ordinariũ sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æquè omnis pars anni ædendis Cometis satis apta sit: an omnis cœli regio idonea in qua creentur: quacunq; ire, ibi etiam concipi possint: & cætera, quæ uniuersa tolluntur, cùm dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mũdo, quos non frequẽter educit, sed in occulto mouet. Quàm multa præter hos per secretũ eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur. Ipse qui ista tractat, qui condidit, qui totũ hoc fundauit, deditq; circa se, maiorq; est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione uisendus est.

CAP. 31.

MVlta præterea cognata numini summo, & uicinã sortita potẽtiã, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnũ suum, i. se regit, nec ulli aditũ dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire nõ possumus. Et miramur, si quos igniculos parũ nouimꝰ, cũ maxima pars mũdi Deus lateat? Quàm multa animalia hoc primũ cognouimus seculo, quàm multa negocia, hæc quidem multa. Multa uenietis æui populus ignota nobis sciet. Multa seculis tunc futuris cùm memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est, nihil in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur. Eleusina seruat, quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus, in uestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscuè nec omnibus patent, reducta & in interiore sactario clausa sunt. Ex quibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, aspiciet. Quando ergo ista in noticiam nostram perducentur? Tardè magna proueniunt, utique si labor cessat. Id quod unum toto agimus animo, nondum perfecimus, ut pessimi essemus. Adhuc in processu uitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit deliciarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusq;, quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quicquid est boni moris, extinguimus leuitate & politura corporum. Muliebres mun

dicias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, uiri sumimus. Tenero & molli incessu suspendimus gradum, non ambulamus, sed repimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie cōminiscimur, per quę uirilitati fiat iniuria, ut traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partē ludi fugit, & locatus ad mortem infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. 32.

Militaris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit. Nondū tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiam quis accedit? Quis dignam iudicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut ullum liberale respicit studium, nisi cùm ludi intercalantur, cùm aliquis pluuiis interuenit dies, quem perdere licet? Itaq; tot familiæ philosophorum sine successore deficiunt. Academici & ueteres & minores nullum antistitem reliquerūt. Quis est qui tradit præcepta Platonis? Pythagorica illa inuidiosæ turbæ schola præceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cùm magno impetu cœpisset, extincta est. At quanta cura laboratur, ne cuiuslibet pantomimi nomen intercidat? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multiq; doctores. Priuatim urbe tota sonat pulpitum. In hoc uiri, in hoc fœminæ tripudiant. Mares inter se uxoresq; contendunt, uter det latus illis. Deinde sub persona cùm diu trita frons est, transitur ad ganeam, philosophiæ nulla cura est. Itaq; adeò nihil inuenitur ex his quæ parum inuestigata antiqui reliquerunt, ut multa quæ inuenta erant, obliterentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria incumberent, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, uix ad fundum ueniretur: in quo ueritas est, quam nunc in summa terra & leui manu quærimus.

LIBRI VII. ET VLTIMI NATVRAL. QVÆST. FINIS.

LVCII ANNAEI SE-NECAE ORATORIS ET RHE-TORIS CONTROVERSIARVM

sententiæ, diuisiones, colores, ad Nouatum, Senecam, & Melam filios, Liber I.

PROOEMIVM.

Xigitis rem magis iucundam mihi, quàm facilem. Iubetis.n.iudicare, quid de his declamatorib. sentiã, qui in ætatẽ meam inciderũt, & si qua memoriæ meæ nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: ut quãuis notitiæ uestrę subducti sint, tamẽ non credatis tãtùm de illis, sed etiã iudicetis. Est, fateor, iucũdum mihi, redire in antiqua studia, melioresq; ad annos respicere, & uobis querẽtib. ꝙ tãtę opinionis uiros audire nõ potueritis, detrahere iniuriã temporũ. Sed cũ multa iã mihi ex me desiderãda senectus fecerit, oculorũ aciẽ retuderit, auriũ sensum hebetauerit, neruorũ firmitatẽ fatigauerit: inter ea, quæ retuli, *memoria* est, res ex omnib. partib. animi, maximè delicata & fragilis: in quã primũ senectus incurrit. Hãc aliquãdo in me floruisse, ut nõ tantũ ad usum sufficeret, sed in miraculũ usq; procederet, nõ nego. Nam duo millia nominũ recitata, quo ordine erant dicta, referebã: & ab his qui ad audiendũ præceptorẽ nostrũ conuenerãt, singulos uersus à singulis datos, cũ plures q̃ ducẽti efficerentur, ab ultimo incipiẽs usq; ad primũ recitabã. Nec ad cõplectenda tantũ, quæ uellẽ, uelox erat mihi memoria: sed etiã ad cõtinenda, q̃ acceperat. Nunc aũt & ætate quassata, & longa desidia, quæ iuuenilẽ quoq; animũ dissoluit, eò perducta est, ut etiã si possit aliquid p̄stare, tamẽ promittere nõ possit: & diu ab illa nihil repetiui. Solebat bonę fidei esse. Nunc quia iubetis, quid possit experiar, & illã omni cura scrutabor. Ex parte.n.spero bene. Nam quęcunq; apud illã aut puer, aut iuuenis deposui, quasi recẽtia, & mõ audita sine cũctatiõe profert. At si qua illi intra proximos annos cõmisi, sic perdidit & amisit, ut etiã si sępiꝰ ingerãtur, toties tamẽ tanquã noua audiã. Itaq; ex memoria, quod uobis satis sit, superest. Neq;.n. me de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad uos usq; nõ peruenerunt. Fiat qđ uultis, mittat̃ senex in scholas. Illud necesse est impetrẽ, ne me quasi certũ aliquẽ ordinẽ uelitis sequi, in cõtrahẽdis quæ mihi occurrẽt. Necesse est.n.per omnia studia mea errẽ, & passim quicqd obuenerit cõtrouersiarũ, apprehendã. Sentẽtias fortè ponã plurib. locis in una declamatione dictas. Non.n.dum quæro, aliquid inuenio: sed sæpe quod quærẽti non comparuit, aliud agẽti præstò est. Quædã uerò quæ obseruãtia mihi, & iam ex aliqua parte se osten-

dentia nō possum occupare, eadem securo & reposito animo subitò emergunt. Aliquādo etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustra quæsita intempestiuè molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriæ meæ, quæ mihi iam olim precariò paret. Facitis autem iuuenes mei, rem necessariam & utilem, quòd nō contēti exemplis seculi uestri, prioris quoq; uultis cognoscere. Primùm, quia quo plura exēpla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Non est unus, quamuis præcipuus sit, imitādus: quia nūquā par fit imitator authori. Hæc natura est rei. Semper citra ueritatem & minor est similitudo. Deinde ut possitis æstimare, quantum quotidie ingenia decrescāt: & nescio qua iniquitate, & ad malum pronitate naturæ, eloquentia se retrò tulerit. Quicquid Romana facundia habet, quod insolenti Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quæ lucē nostris studiis attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde quotidie data res est: siue luxu temporū (nihil enim tam mortiferum ingeniis quā *luxuria*) siue cùm præmium pulcherrimæ rei cecidisset, translatum est omne certamē ad turpia, multo honore quæstuq; uigentia: siue fato quodam, cuius maligna perpetuaq; in omnibus rebus lex est, ut ad summum perducta, rursus ad infimum, uelocius quidem quàm ascēderant, relabantur. Torpent ecce ingenia desidiosæ iuuentutis, nec in ullius honestæ rei labore uigilatur. Somnus languorq;, ac somno & languore turpior, malarum rerum industria, inuasit animos. Cantādi, saltandiq; nunc obscœna studia effœminatos tenēt: & capillū frāgere, & ad muliebres blādicias uocē extenuare, mollicie corporis certare cū fœminis, & immūdissimis se excolere mūdiciis, nostrorū adolescentiū specimē est. Quis æqualiū uestrorum, quid dicam satis ingeniosus, satis studiosus, imò quis satis uir est? Emolliti, eneruesq; in uitio nati sunt, in uitio manēt: expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes suæ. In hos nec Dij tantum mali permittant, ut cadat eloquentia: quam non mirarer, nisi animos, in quos se cōferret, eligeret. Erratis, optimi iuuenes, nisi illam uocem non Marci Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est *oraculum*? Nempe uoluntas diuina, hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem sanctiorē inuenire sibi diuinitas potuit, quàm Catonem. per quem humano generi non præciperet, sed conuicium faceret? Ille ergo uir quid ait? *Orator* est, Marce fili, uir bonus, dicendi peritus. Ite nūc & in istis fluxis atq; expolitis, & nusquam nisi in libidine, uiris, quęrite oratores. Meritò talia habēt exempla, qualia ingenia. Quis est, qui nunc memoriæ studeat? Quis, qui non dico magnis uiribus, sed suis placeat? Sentētias à disertissimis uiris factas, facilè in tanta hominum desidia pro suis dicunt: & sic acerrimam eloquentiam, quam præstare non possunt, uiolare non desinunt. Eo libentius, quod exigitis faciam. Et quæcunque à celeberrimæ facundiæ uiris dicta teneo, ne

ad

ad quenquam priuatim pertineant, populo dedicabo. Ipsis quoque multum præstaturus uideor, quibus obliuio imminet, nisi aliquid tradat posteris, quo memoria eorum producatur. Ferè enim aut nulli commentarij maximorum declamatorum extant: aut, quod peius est, falsi. Itaque ne aut ignoti sint, aut aliter quàm debeant noti, summa cum fide suum cuique reddam. Omnes autem magni nominis in eloquentia uideor audisse, præter *Ciceronem*. Nec Ciceronem quidem ætas mihi eripuerat, sed bellorum ciuilium furor, qui tunc totum orbem peruagabatur. Intra coloniam meam me continui: alioquin potuissem eum audisse in illo atriolo, in quo duos grandes prætextatos ait secum declamare solitos. Potui & illud ingenium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere, & quod uulgò de alio dici solet, sed de illo propriè debet, potui uiuam uocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc *controuersias* dicimus, nec tales quidem, quales ante Ciceronem dicebantur, quas *theses* uocabant. Hoc autem genus materiæ, quo nos exercemur, adeò nouum est, ut nomen quoque eius nouum sit. Controuersias nos dicimus: Cicero causas uocabat. Hoc uerò alterum nomen Græcum quidem est, sed in Latinum ita translatum, ut pro Latino sit. Scholastica controuersia multo recentius est, sicut ipsa declamatio: apud nullum authorem antiquum, ante ipsum Ciceronem & Caluum inueniri potest, qui declamationem distinguit. Ait enim: *Declamare* est, iam non mediocriter bene dicere. Alterum putat domesticæ exercitationis esse: alterum ueræ actionis. Modò nomen hoc prodiit. Nam & studium ipsum nuper celebrari cœpit. Ideò facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In aliis autem an beneficium uobis daturus sim, nescio: in uno accipio. *Latronis* enim *Portij*, charissimi mihi sodalis, memoriam sæpius cogor retractare, & à prima pueritia usque ad ultimum eius diem perductam familiarem amicitiam cum uoluptate maxima repetam. Nihil illo uiro grauius, nihil suauius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperauit. Nemo plus indulsit. In utraque parte uehementi uiro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cùm se ad scribendum concitauerat, iungebantur noctibus dies, & sine interuallo grauis sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cùm se dimiserat, in omnes lusus, & in omnes iocos se resoluebat. Cùm uerò se syluis montibusque tradiderat, omnes illos agrestes in syluis ac montibus natos, laboris patientia ac uenandi solertia prouocabat: & in tantam sic uiuendi peruenerat cupiditatē, ut uix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cùm sibi manū iniecerat, & se blandiendo quo abduxerat, reuocabat, tantis uirib. incumbebat in studium, ut non tantùm nihil perdidisse, sed multum acquisiuisse desidia uideretur. *Omnibus* quidem *prodest subinde animū*

relaxare. Excitatur enim ocio uigor: & omnis tristicia, quę continuatione pertinacis studij adducitur, feriarum hilaritate discutitur. Nulli tamen intermissio manifestius proderat. Quoties ex interuallo dixerat, multo acrius uiolentiusq; dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare uires suas, sed immoderati aduersum se imperij fuit. Ideoq; studium eius prohiberi debebat, quia regni nõ poterat. Itaq; solebat & ipse, cùm se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenij lassitudinem: quæ non minor est quàm corporis, sed occultior. Corpus illi erat & naturà solidum, & multa exercitatione duratum. Itaque nunquam eum ardentis impetus animi deseruit. Vox robusta, sed sordida lucubrationibus: & negligentia, non naturà infuscata, beneficio tamen laterum extollebatur: & quamuis inter initia parum attulisse uirium uideretur, ipsa actione accrescebat. Nulla unquam illi cura uocis exercendæ fuit. Illum fortem, agrestem, & Hispanæ consuetudinis morem non poterat dediscere: utcunq; res tulerat, ita uiuere: nil uocis causa facere: non illam per gradus paulatim ab imo usq; ad summum perducere: non rursus à summa contentione paribus interuallis descẽdere: non sudorem olei unctione discutere: non latus ambulatione reparare. Sæpe cùm per totam lucubrauerat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perueniebat. Iam uerò cùm rem inimicissimam corpori faceret, uetari nullo modo poterat. Post cœnam ferè lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietemq; æqualiter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem confuderat, & colorem mutauerat. Memoria & naturà quidem felix, sed plurimum adiuta arte. Nunquam ille quæ dicturus erat, edíscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cùm scripserat. Quin id in illo magis mirabile uideri possit, quòd nec lentè & anxiè, sed eodem penè, quo dicebat, impetu scribebat. Illi quidem qui scripta sua torquent, qui de singulis uerbis in consilium ueniũt, necesse est, quæ toties animo suo admouerint, nouissimè affigant. *At quorũcunq; stylus est uelox, tardior memoria est.* In illo non tantũ naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa, & ad apprehẽdẽda quę tenere debebat, & ad custodienda, adeò ut omnes declamationes suas quascunq; dixerat, teneret. Iam itaq; superuacuos sibi fecerat codices. Aiebat se scribere in animo cogitata. Dicebat ita, ut in nullo unquam uerbo eum memoria deceperit. Historiarum omnium summa notitia: iubebat aliquem nominari ducem, & statim eius acta cursu reddebat. Adeò quæcunq; in animum eius semel descẽderant, in promptu erant. Video uos, iuuenes mei, plus iusto ad hanc eius uirtutem obstupescere. Alia uos in illo mirari uolo. Hoc quod tantũ uobis mirũ uidet̃, nõ operosa põt tradi arte. Intra exiguũ paucissimorũ dierũ tẽpus, poterit quilibet facere id, quod Cynęas fecit:

qui

qui missus à Pyrrho legatus ad Romanos, postero die nouus homo & senatū, & oēm urbanā circūfusam senatui plebē, nominib. suis ꝑsalutauit. Aut quod ille fecit, qui recitatū à poeta carmē nouū, suū esse dixit, & protinus memoria recitauit: cū hoc ille cuiꝰ carmē erat, facere nō posset. Aut hoc fecit Hortēsius: qui à Sisenna prouocatꝰ in auctione persedit diē totū, & oēs res & precia, & emptores ordine suo recēsuit argētariis recognoscētib. ita ut in nullo falleret̃. Cupitis statim ista discere. Suspendam cupiditatē uestrā, & faciā alteri beneficio locū. Interim hoc uobis, in quo iā obligatus sum, persoluā. Plura fortasse uideor de Latrone meo uobis, q̃ audire desideratis, exposuisse. Ipse quoq; hoc præuiderā futurū, ut à memoria eiꝰ, quoties occasio fuisset, difficulter auellerer. Tamē nec his cōtentus ero, sed quoties me inuitauerit memoria, libētissimè faciā, ut illum totū & uos cognoscatis, & ego recognoscā. Illud unū non differā, falsā opinionē de illo in animis hominū cōualuisse. Putāt. n. fortiter quidem, sed parū subtiliter eū dixisse: cū in illo si qua alia uirtus fuit, ēt subtilitas fuerit. Id quod nūc à nullo fieri animaduerto, semper fecit. Antequā dicere inciperet, sedens quæstionē eius, quā dicturus erat, cōtrouersię proponebat: quod summę fiduciæ est. Ipsa. n. actio multas latebras habet: nec facilè pōt, si quo loco subtilitas fuerit, apparere: cū orationis cursus iudiciū audiētis impediat, dicētis abscōdat. Ast ubi nuda proponunt̃ mēbra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestū est. Quid ergo? Vnde hæc de illo fama? *Nihil est iniquius his, qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi ubi nihil est præter subtilitatē*: & in illo cum oēs oratoriæ uirtutes essent, hoc fundamētū tot & tantis superstructis molib. obruebat̃. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximū uitiū subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocēt insidiæ, quæ latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quæ effectu apparet, & habitu latet. Interponā itaq; aliqbus locis quęstiones cōtrouersiarū, sicut ab illo propositę sunt. Nec his argumēta subtexā, ne & modū excedā, & propositū tam meum q̃ uestrum, cū uos sentētias audire uelitis, & quicquid ab illis abduxerit, molestū futurū sit. Hoc quoq; Latro meus faciebat, ut amaret sentētias, cū condiscipuli essemus apud Marullū rhetorem, hominē satis aridū, paucissima bellè, sed nō uulgato genere dicentē: cū exilitatē orationis suę imputaret cōtrouersię, & diceret, Necesse est me per spinosum locū ambulantē, suspensos pedes habere: aiebat Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcāt, sed habēt. Et statim ipse dicebat sentētias, quę interponi argumētis q̃ maximè declamātis Marulli possent. Solebat aūt & hoc genere exercitationis uti, ut aliquo die nihil præter epicheremata scriberet, aliquo die nil pręter enthymemata, aliquo die nil præter has translatitias, quas propriè sententias dicimus, quæ nihil habent cū ipsa cōtrouersia implicitū, sed satis aptè & aliò transferuntur: tanquā quæ de fortuna, de cru-

delitate, de seculo, de deliciis dicuntur. Hoc genus sententiarum supellectilem uocabat. Solebat schemata quoque per se quæcunque controuersia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac uirtute caruisse: cùm ingenium quidem eius hac dote abundauerit, iudicium autem eius fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec unquam recta uia discedere: nisi cùm hoc aut necessitas coëgisset, aut magna suasisset utilitas. Schemata negabat decoris causa inuenta, sed subsidij: ut quod palàm aures offensurum esset si palàm diceret, id obliquè & furtim surreperet. Summam quidem esse dementiam, detorquere orationem, cui rectam esse liceret. Sed iam non sustineo uos morari. Scio quàm sit *odiosa res Circensibus pompa*. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum memini, admodum iuuenem, in Maxilli schola, cùm iam cœpisset diem ducere.

Patruus abdicans. Controuersia I.

LEX. Liberi parẽtes alant, aut uinciantur. THEMA. Duo fratres inter se dissidebant, alteri filius erat: patruus in egestatem incidit, patre uetãte, adolescẽs illum aluit: ob hoc abdicatus, tacuit. adoptatus à patruo est. patru⁹ accepta hæreditate, locuples factus est. egere cœpit pater. uetãte patruo, aluit illum. abdicatur. PRO ADOLESCENTE. PORTII LATRONIS. Quid mihi obiicis? Puto *luxuriam*. quicquid unquam immodesta largitione effudimus, id omne consumebatur in alimentum duorum senum. cùm uetaret me pater, alebat ipse: mihi cùm egerem, alimenta non dabat: eò iam perductus erat, ut omnem spem ultimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum, & inimicum. Ecce oppressit increscentem, quid acturus es? pluris tibi pater efferendus quàm alendus est: quis rogatus est? aut quis porrò tam locuples, frater alere non potest? Miserrimus senex diuitias suas, & iam extremum blãdimentum in stipem perdidit. Ipse, inquit, me non aluit: imitationẽ alienæ culpæ innocentiam uocas. Nec eo quidem æstimas, quanta ista crudelitas sit: quòd si quis fratrem non alit, nec à filio quidem alendus est. Quid adoptionem iactas? Tunc ad te ueni, cùm haberem diuitem patrem. Parcius quæso fratres. Præsentes habemus deos: scis tutò te facere, etiam si abdicaueris. Alam: fatendum est crimen meum, tardius misertus sum. Item do pœnas ego parentibus meis: cùm in cætera odium sit, tantum in meam notam quærunt. O' fœlix spectaculum, si uos in gratiam possum reducere: faciam hoc, quod uultus quoque uestri hortantur. Surgite patres, adeste iudices: alter mihi ex parentibus seruatus, alter seruandus est: porrigite mutuas manus in gratiam, me fœderi medium pignus addite. Inter duos contendentes, medius elidor. Ergo morientem uidebo, per cuius cineres iuraturus sum? Omnis instabilis

& incerta felicitas eſt. Quis crederet iacentē ſuper crepidinem Ma-
rium fuiſſe conſulem,aut futurum?Quid porrò tam longè exempla
repeto,tanquam modò non ſit qui illum uidit. Quid nō timendum
felicibus putas? quid deſperandūm infelicibus? IVNII GALLIO-
NIS. Ego indicabo , cur me abdices : tu indica, cur adoptaueris.
Quædam accedunt noua . Equidem noua . Illud non miror,quòd
miſericordia obiicitur. Illud miror, quòd hic obiicit. Sic enim me
geſſi,ut hoc crimine duos patres obligarem:uterq; me amat,uterq;
ali miſer deſiderat,uterq; prohibet. Nec ſecum,nec mecum fortuna
bene conuenit. Componite aliquando bonos quidem , ſed contu-
maces uiros.Vter diſcordiæ cauſam præbuerit,nolite à me exigere.
Vterq; patruus eſt,uterq; pater eſt . Tranſit ad iſtum fratris ſui & for
tuna & animus:miſericors ſum:non muto patrem, ſi naturam mu-
tare potuiſſem. P. ASPRENATIS. Fortunæ lex eſt, præſtare quæ
exegeris: miſerere,mutabilis eſt caſus : dederunt uictis terga uicto-
res:& prouexit fortuna,quos deſtituit.Quid referam Marium,ſexto
conſulatu Carthagine mendicantem,ſeptimo imperantem? Ne cir-
ca plura inſtabilis fortunæ exempla te mittamus , da quis alimenta
rogetur & roget.OTHONIS IVNII patris. Timeo mutationem:
& ille nihil prius ex bonis quàm filium perdidit. ARELLII FV-
SCI patris. Ecquid cerno peregrini penates,an tuos? Non ſum ho-
ſpes grauis: unum ſenem adduco,hoc tibi uitio pater placui. Venit
ignotus ſenex,nolo tranſire iacentem : per patrem rogat. Ergo ali-
quis peribit fame,qui filium ſuum optat ſuperſtitem? Quid hoc eſſe
dicam,quòd me tam periculoſè abdicāt, quòd toties iſti fortunam
mutant,quoties ego patrem.Redite in gratiam. Inter funeſtas acies
armatæ manus in fœdus porriguntur . *Perierat totus orbis,niſi iram fi-
niret miſericordia.*Aut ſi tam pertinacia placent odia,parcite:iactatus
inter duos patres utriuſq; filius, ſemper tamen felicioris abdicatus:
poſitus inter duo pericula,quid faciam?qui alunt,abdicant:mendi-
cānt,qui non alunt. Illud tamen pater deos teſtor, diuitem te relin-
quo. CÆSTII PII. Tali me operi præparauerāt, uolebam fratres
in gratiam reducere,hoc tu obiicis : at niſi impetrauero ut boni fra-
tres ſint,impetrabo ne mali patres ſint. Vterq; me amauit , uterque
pro me uota fecit:quantum eſt ſi dixero,uterq; me aluit ? Quæ cau-
ſa fuerit diſcordiæ,neſcio. Timeo,ne iſte prior egere cœperit.Quid
obiicis pater? ſciō quendam in hac ciuitate propter iſtud crimē ad-
optatum. Fratrem,inquit,alere noluit. Inueniſti quo poſſim me de-
fendere:poſſum liberos tollere, & præ meis oculis patrem auum il-
lorum fame periſſe. Non fefelli: & qualis eſſem,ſciuiſti cùm adopta-
res. Bis abdicatus ſum , uolo utrumque cauſam meam agere, neu-
trum pro me uolo , adſit mihi alius , ſemper cauſa mea habebit ad-
uocatum patruum aut patrem, alter alterum amet, uterq; me ama-
bit. Vis illum ueras pœnas dare ? ſentiat, quam iniuriā fecerit bono

fratri. POMPEII SYLONIS. De patre bene, quòd eum per ætatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum, duos eius filios alui. Surge infelix senex: quid putatis illum flere? quòd eget? imò quòd abdicauit, quòd aluit. ARGENTARII. Vides enim liberalis in domo tua esse cœpit: ille propter me duxit uxorem, cum fortasse iuuenem adoptare posset. Hæc abdicantis fuêre uerba: I ad illum, quem magis amas quàm patrem. Non omnibus imperiis parendum est: nihil interim noui facio, scis me & priori patri non paruisse. Venit immissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame, membris trementibus, semersa & tenui atque elisa ieiunio uoce, ut uix exaudiri posset, introrsum conditos oculos uix alleuans: Alui, quomodo, quæritis? quomodo istum. CORNELII HISPANI. Putas me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quædam futura prædicere patri: Hic quem uis adoptari, inimicum patris tui inuito patre aluit, reliquit æquo animo uestram domum, ut cum mendico uiueret. Noueris oportet hoc eius uitium, ad præstandum calamitosis misericordiam contumax est. Nec tamen habeo quod de hoc cõuicio queri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidi. Quàm multi patres adoptent talem filium. Bis abdicor. Homo est: non uis ali hominem? ciuis est: non uis ali ciuem? amicus est: non uis ali amicũ? propinquus est: non uis ali propinquum? sic peruenitur ad patrẽ: homo est, ciuis est, amicus est, propinquus est cognatione. Ergo non erit uitium porrexisse stipem, nisi dixero, pater est? VIBII GALLI. Circuibo tecum per aliena limina, ostendam omnibus & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. ROMANI HISPONIS. Scio pater, melius esse quod tu dicis: istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor uitium meum: hoc quoque prior in me emendare uoluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem, qui me abdicat, aiebat, Non oportet fieri: tu dicebas, Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta: defuerũt tibi? Quisquis alimenta à mendico rogatus est, nihil amplius quàm misereri monstrat: Vade ad patrẽ, i ad filium: iam quidam nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi digna est. ALBVTII SYLII. Tollite uestras diuitias, quas huc atq; illuc incertæ fortunæ fluctus appellet: redite in gratiam: innocens sit.

¶PARS ALTERA. VALLI SYRIACI. Crescere ex mea proposuit inuidia, sequamur senes, quò uocat ambitio iuuenilis: & cõditionem illi præbebimus, melius se potest iactare quàm defendere. Atqui iustus metus meus tu es: ne hæredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cætera, quæ mihi cum inimico patiar esse omnia, & hoc est infelicissimum: ambo tristissimam egimus uitam, excepto uno, quòd alter alterum egentẽ uidimus, proiecimus: adiice istis uerborum contumeliis, Iussit, ad cœlum manus sustulit, fassus se huius spectaculi debitorem: & tunc primùm fratri uitam

preca-

precatus sum: læticiam patrimonij parati, ut extant calamitatũ stupores, nullam percepi, nisi quòd isti daturus eram omnia, illi negaturus. Liquet nobis deos esse: qui non aluit, eget: qui in domum suam fratrem nõ cepit, in publico manet. Aequauit iam potentiam meam cum illius potentia fortuna: nisi quòd hoc prior facere non possum. Adoptaui te: cùm abdicatus es, cùm abdicas, abdico. VIBII FVRII. Cùm egerem, aiebam, satis se uindicauit, quòd à dispensatore locupletis inimici, consors modò omnis fortunæ diurnum petam. MARILLI. Ille autem audebat rogare, qui mori mallet quàm uerba sua sibi dici: Multis debeo misericordiam, à multis tuli: quisquis est qui me ulla calamitate similem effingit, perinde habebo, ac si gradu cognationis attingat. Scio quàm acerbum sit, supplicare exteros: scio quàm *graue* sit, *repelli à domesticis*: scio quàm *graue* sit, & *quotidie mortem optare*, & *uitam rogare*: & si tu non odisti eum qui mihi fecit iniuriam, ego odio eum qui fecit tibi.

¶DIVISIO. Diuisio controuersiarum antiqua simplex fuit: re-
cens utrum subtilior, an tantùm operosior, ipsi æstimabitis: ego ex-
ponam quæ aut ueteres inuenerunt, aut sequentes astruxerũt. LA-
TRO alias quæstiones fecit. diuisit in ius & æquitatem, an abdica-
ri possit, an debeat abdicari: sic quærit, an necesse fuerit illũ patrem
alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in
has quæstiones diuisit: An abdicatus desinit esse filius: an is desinat
qui non tantùm abdicatus, sed etiam ab auo adoptatus est, etiam si
filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquã æger, uin-
ctus, captus: an aliquam filij lex excusationem accipiat: an hoc ac-
cipere potuerit: an abdicari debeat. Per hoc quæsiuit, an etiam si il-
le indignus fuit qui aleretur, hic tamen rectè fecit qui aluit: deinde,
an indignus fuit qui aleretur. Noui declamatores Græcis autoribus adiecerunt primam illam quæstionem, an abdicatus abdicari possit. hac Cæstius usus est. adiecit quæstionem Gallio alteram, An abdicari possit iam adoptatus, ob id uitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quàm quæstio. GALLIO quæstionem primam Latronis duplicauit sic: Licuit mihi alere, etiam te uetãte: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc uindicauit, non posse filium ob id abdicari, quòd esset suæ potestatis: nullum autem intercidi misericordia. Quid si flere me uetes, cùm uidi hominem calamitosum? quid si uetes propter aliquod honestum factum periclitanti fauere? *affectus nostri in nostra potestate non sunt*: quædam enim iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamuis filius familiæ sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. *Iniquum est, collapsis manum non porrigere*: commune hoc ius generis humani est: nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. LATRO illud uehementer pressit. Non feci ratione, affe-

ctu uictus sum: cùm uidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid uetueris, nescio. Hoc aiebant non esse tractandùm tanquam quæstionem, esse tamen potentius quàm ullam quæstionem. FVSCVS AVRELLIVS pater hoc mouit in ultimo, tanquā quæstionem: Putaui te quamuis uetares, nihilominus uelle ali à fratre meo. Vultu uetabas, aut mihi ita uidebaris. CÆSTIVS audacius: Non fuit cōtentus dicere, Putaui uelle te: adiecit, Voluisti, & hodie quoq; uis: & sua figura dixit omnia, ꝓpter quæ uelle deberet: quare ergo abdicas? puto indignaris præteritum officium.

¶ COLOR. LATRO colore simplici pro adolescente, habere, non quo excuset, sed quo glorietur Non potui, inquit, sustinere illud durum spectaculū. Offensas mihi putas tantùm excidisse: mens excidit, non animus mihi constitit: non in ministeriū sustinendi corporis suffecerunt pedes: oculi subita caligine obturpuerunt. Alioquin ego si tunc meæ mentis fuissem, expectassem dum rogaret. FVSCVS istum colorem introduxit, quo frequenter uti solebat, religionis: Mouet, inquit, me natura, mouet pietas, mouet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo. Stare ante oculos fortuna uidebatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos non alunt. ALBVTIVS hoc colore: Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis uerbis locutus est, non rogauit, sed quomodo agendū esset cum filio: alere me iussit, recitauit legem, quam ego semper scriptam etiam patruo putaui: & deinde dixit, Præstiti non quantū patri præstare debui, sed quantum uetanti surripere potui. BLANDVS colore diuerso. Venit subitò deformis squalore, lachrymis. O graues fortuna uires tuæ: ille diues modò superbus rogauit alimenta, rogauit filium suum, rogauit abdicatum suum: interrogas, quamdiu rogauerit? ne dij istud nefas patiantur, ut diu rogauerit: diutius tamen quàm tuli. Quæritis, quid fecerit? Quod solebat. SYLO POMPEIVS hoc colore. Mouet, inquit, me, quòd nihil suo iure, nihil pro potestate, quòd tanquam patruus accessit: ego uerò non expectaui uerba, non preces: complexus sum, & osculatus sum patrem, dedi alimenta: hoc unum crudeliter feci, quòd dixi fratrē dedisse: non alere, sed exprobrare uisus sum. TRIARIVS hoc colore. Timui, inquit, si non aluissem, ne abdicarer à patre: sciebam quomodo illi placuissem. TRIARIVS hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater obruptus sordibus, tremēs deficientibus membris: rogauit alimenta, interrogo uos Iudices, hoc quidem si facere oporteat: nam istum non interrogo. Scit quid facturus sim. Nam patrem ut alteri patri faciam iniuriam, alteri inuidiam. Cùm uetuisset me alimenta præstare, si qua est fides, non putaui illum ex animo uetare: lenocinatur inquam gloriæ meæ, ut uidear etiam prohibitus aluisse. MARYLLIVS nouo colore egit. Cecidit in pedes meos senex, squalidus barba, capilloque: mouit, inquam, nescio quis te misericordia

cordia

cordia mea: alleuaui, cùm ignorarem quis esset: uultis repellam,
quòd pater est? CÆSTIVS hoc colore. Nec meũ cogitaui, patrem
meum egentem uideo: frater nec miseretur, nec præstat alimenta:
hoc est inquam noui uitij, eripere filio officium. Sciebam hanc for-
tunam meorum, has iam meas esse parteis: hoc peccaui, quòd non
ultrò ad patrem accessi: sed aiebam, Nolo quicquàm aliud præsta-
re, quàm illi pręstiti. Expectaui, donec patruus ad me ueniret, & nũc
expectabo. Venit ad me pater, quid habui facere? Perducerem illum
ad patruum? non feci, meritò irascitur. Potuit enim, si aluisset, leua-
re quidem fortunam fratris, sed causam aggrauare. BVTEONIS
colorem non approbat Latro: præstitisse se dixit exiguum, tantum
quo spiritum posset producere: & dum descripsisset pallorem eius
& maciem, adiecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorẽ cùm
improbaret Latro, hac sententia usus est: Non est, inquit, abdicato
cuiquam ex gloria sui criminis detrahendum. HISPANVS hunc
colorem uenustius. nam & miserationi eius qui benignissimè alit,
adiecit aliquid, & pietati suæ nihil detraxit. Quomodo, inquit, illũ
alo? Exiguos furtiuè cibos mitto: & si quid de mensa mea detrahe-
re potui, famelico seni porrigo. Non credis, quia scis quomodo te
aluerim. Colorem ex altera parte quæ durior est, ultrò aiebat hunc
sequendum, ut grauissimarum iniuriarum inexorabilia & ardentia
induceremus odia. Thyesteo more aiebat, patrem nõ irasci tantùm
debere, sed furere. In declamatione usus est summis clamoribus, il-
lo uersu tragico: Cur fugis? fratrem scit ipse. Hunc colorem secutus
SYRIACVS, durum sensum uidebatur non posuisse in narratione
sic: Infelicissimam ambo, & tristissimam ambo egimus uitam: exce-
pto ꝙ alter alterũ egẽtem uidimus. Aequè efficaciter uidebatur o-
dium expressisse paternum, hac sententia: Vos Iudices audite, quàm
ualde eguerim: patrem rogaui. Hanc partem memini apud Cæstiũ
declamari ab Alfio Flauo, ad quem audiendum me fama perduxe-
rat: qui cùm prætextatus esset, tantæ opinionis fuit, ut P. Romano
puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Cæstius &
prædicauit, & timuit. Aiebat tam *immaturè magnum ingenium non esse
uitale*: sed tanto concursu hominum audiebatur, ut rarò post illum
auderet Cæstius dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: na-
turalis tamen illa uis eminebat: quæ post multos annos tametsi de-
sidia obruta, & carminibus eneruata, uigorem tamen suum tenuit.
Semper autem eloquentiã eius commendabat aliqua res extra elo
quentiam. In puero lenocinium erat ingenij ætas, in iuuene desidia.
Hic cùm declamaret partem abdicati, hanc summis dixit clamori-
bus sentẽtiam ALFII: Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam
feras? Ille tunc peccauit, tu non peccas: ad te arbitrum odia nostra
non mittimus: iudices habemus deos. Et illam sententiam: Audi-
uimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia: nisi nos fuisse-
mus,

mus,impias epulas, deteſtabili parricidio furuum diem. Hoc uno modo iſte frater à fratre ali meruit,quàm innocenter. Me cõtra parricidium uindica,filium illi ſuum reddo. CÆSTIVS hunc colorem tam ſtrictum non probauit,ſed dixit temperandum eſſe: & ipſe hoc colore uſus eſt,quem ſtatim à principio induxit. Miratur aliquis,ꝙ cum duo grauiſſimam accepperimus iniuriam, ego & filius, ego ſolus iraſcor:non eſt quòd quiſquã miretur, iam filio ſatisfactum eſt. Debuiſti, inquit, me rogare, ut ipſe præſtares: debuiſti illum ad me perducere: debuiſti reconciliationem tentare, non famam pietatis ex noſtra captare diſcordia. Fortaſſe ego cùm egerem, fratrem rogaſſem,ſi tu non fuiſſes: fortaſſe ille me rogaſſet,ſi tu nõ fuiſſes: poterat nobis cõuenire,ſi non fuerit in medio, quẽ potius miſeri contumaces rogent. Hermagoras in hac controuerſia tranſiit à procœmio in narrationẽ eleganter,rariſſimo quidem genere, ut in eâdem re tranſitus eſſet, ſententia eſſet, ſchema eſſet: ſed ut Latroni placebat,ſchema quod uulneret,non quod titubet. Ex altera parte tranſit à procœmio in narrationem CALEO, & ipſe per ſententiam ſic: Quid ni filium mihi nolim cum iſto communem eſſe, cum quo utinam communem nec patrem habuiſſem. DIOCLES CARYSTIVS illũ ſenſum à Latinis iactatũ dixit breuiſſimè, rariſſimo genere, ꝙ ſententia uerbis conſumatur, nec enim paucioribus poteſt.

¶ EVCTEMON leuis declamator, ſed dulcis, dixit nouè & amabiliter illum æquè ab omnibus uexatum ſenſum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

Sacerdos proſtituta. Controuerſia II.

LEX. Sacerdos caſta è caſtis, pura è puris ſit. THEMA. Quædam uirgo à piratis capta uenijt: empta à lenone, & proſtituta eſt. Venientes ad ſe exorabat ſtipem. militem qui ad ſe uenerat,cùm exorare non poſſet, colluctantem & uim inferentem occidit. accuſata,& abſoluta remiſſa ad ſuos eſt: petit ſacerdotium. CONTRA PVELLAM. PORTII LATRONIS. Sacerdos noſtra adhuc in lupanari uiueret,niſi hominem occidiſſet. Inter barbaros quid paſſa ſit,neſcio: quid pati potuerit, ſcio. Sacerdoti ne purus quidẽ contigit dominus. Abſint ex hoc foro lenones,abſint meretrices: ne qd parum ſanctum occurrat,dum ſacerdos legitur. ſi nihil aliud, certè oſculatus eſt te,quiſquis puram putabat. O egregium pudicitiæ patrocinium: militem occidit,& hercules lenonem non occidiſti. Deducta es in lupanar, accepiſti locum, precium conſtitutum eſt,titulus inſcriptus eſt: hactenus in te inquiri poteſt. Cæterùm neſcio qd cellulam & obſcœnum lectulum uocas. De pudicitia ſacerdotis hîc quæritur. Nemo,inquit,mihi uirginitatem eripuit. Sed omnes quaſi erepturi uenerunt: ſed omnes quaſi eripuiſſent, receſſerunt. Quò mihi ſacerdotem, cuius precaria eſt caſtitas? cùm ex illo lupanari cruenta fugeres, ſi qua tibi occurriſſet. Si mater tua proſtitiſſet,tibi noce-

ret: propter te liberis tuis ſacerdotiũ nõ daretur. FVLVII SPAR-
SI. Quid incluſa feceris, nec quærere debemus, nec ſcire poſſumus.
CORNELII HISPANI. Occidiſti hominem, quid reſpondes?
uim afferebat mihi, etiam puto ſacerdoti. Pro libertate uota faciem
da ſunt: captiuæ mandabitis. Pro pudicitia uota facienda ſunt: pro-
ſtitutæ mandabitis. Pro militibus uota facienda ſunt: iſta manda-
bitis. Id enim deerat, ut templa reciperẽt, quas aut carcer, aut lupa-
nar eiecit. MARILLII. Vt ſciamus illam apud lenonẽ fuiſſe, blan-
da eſt: domi lenoni rationes captura conueniet. Age, ſi quis uenit
pertinax: age, ſi quis hoc ipſum concupiuit quòd uirgo eras: age, ſi
quis, ne negare poſſes, ferrum appulit. P. VINITII. Eam ſacerdo-
tem facite, quæ aut honeſta maneat, quod ſemper fuit: aut pœnam
ſentiat, ſi eſſe deſierit. Cuius audaciæ es puella? etiam ſi nobis nõ ti-
meremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini ſubiecta
uniuſcuiuſq; conſcientia eſt, aliter noſtræ æſtimationi. Nos tantùm
quæ feceras palàm, uidimus: illi, etiam quæ ſecreta ſunt. Indignam
ſacerdotio dicerem, ſi tranſiſſes per lupanar. Procedente hac lictor
ſubmoueri uidebitur: huic prætor uia cedet: ſummum imperium
conſules cedent tibi. Quæcunque meretrix proſtrata fuit, fugiet. Fas
ſacerdoti non eſſet, ancillam tibi ſimilem habere: fieri ne ſacerdo-
tem fas erit? Nam quod ad ſortem pertinet, ne reliquæ uirgines con
taminarentur, hæc ſegregata eſt. Caſtam te putas, quia inuiſa mere-
trix es. Nuda in littore ſtetit, ad faſtidium emptoris: omnes partes
corporis & inſpectæ & contrectatæ ſunt. Vultis actionis exitum au
dire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil: eò deducta es, ubi tu
aliud honeſtius nihil facere potuiſti quàm mori: ſtipẽ rogaſti, quæ
ſacerdotium rogas. Fortuna, inquit, hoc me cogit pati: miſereri de-
bent omnes mei. Et ego miſereor tibi, puella: ſed non facimus mi-
ſerandas ſacerdotes: nõ eſt apud nos maximus honor, ultimorum
malorum ſolatium. MENTONIS. Honorem habitũ aurium ma-
ieſtatisq; uelim ueſtræ, quòd neceſſe eſt in hac cauſa nominare lu-
panar, lenonem, meretricios quæſtus, homicidium. Quis credat? In-
ter hæc ſacerdos quæritur. At mehercules futuræ ſacerdoti nihil ex
his audiendũ erat. Sacerdotis ueſtræ ſumma noticia eſt, quòd pro-
ſtitit: ſumma uirtus, quòd occidit: ſumma felicitas, quòd abſoluta
eſt: *non poteſt in ea ſperari ſacerdos, in qua ſperari meretrix poteſt.* Aliis ocu-
lis leno uitam æſtimat, aliis pontifex. BLANDI. Virgo ſum, in-
quit: interroga, ſi dubitas, archipiratam: interroga gladiatorem, an
rogatus uirginitati pepercerit. Non refello, dum ſcias clauſula eſſe
teſtibus tuis templa. In auctione nemo uoluit liceri, ut enotuit, ſer-
uiſſe piratis: non uidebatur iſte uirginis uultus, iſta conſtantia, & ne
armatum quidem timens audacia. ARELLII FISCI patris. Ne
metuas puella, pudica es: ſed ſic te uiro lauda, non templo. Mere-
trix uocata es, in communi loco ſtetiſti, ſuperpoſitus eſt cellæ tuæ
titulus,

titulus, uenientes recepisti. Cætera, etiam si in communi loco essem, tamen potius scirem. POMPEII SYLONIS. Excipitur meretricum oculis. Docetur blanditias, & in omnem motum corporis confingitur. Auertit aures petitura sacerdotium: dum reliqua narro, nihil ad uos afferam dubium, nihil audietis, nisi quod uicina ciuitas uidit. Tu sacerdos? quid si tantùm capta? quid si tantùm prostituta? quid si tantùm homicida? quid si tantùm rea fuisses? ROMANI HISPONIS. Nunquid hoc negas, colluctatam te tamen cùm uiro, quem in illa uolutatione necesse est prius super te fuisse. Adiiciebat Zeno, meritò occisum militem. Plus ausum, quàm in prostitutam licebat. Exoraui populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? ARGENTARII. Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio eius, quem nescio an serò occiderit? CÆSTII PII NARRATIO. Ita domi custodita est, ut rapi posset: ita chara fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercêre piratæ, ut lenoni uenderetur. Sic emit leno, ut prostitueret. Sic uenientes deprecata est, ut ferro opus esset. Coniectum in urnam nomen eius non exiit, sed eiectum est: tempus erat non sortiri, urna purgata est. Stetisti puella in lupanari: ut nemo te uiolauerit, locus ipse uiolauit. Stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, ut populo placere posses, ea ueste quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte. Precia stupri accepisti: & manus, quæ diis datura erat sacra, capturas tulit: cùm deprecareris intrantis amplexus, & omnia alia impetrares, osculum rogasti. Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscœni homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem submouisset. Non est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasq; lusus est, simul terras & maria latrocinantis, quibus in aliena impetus per arma est: iam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, præferentes ante se uincula & cathenas, grauia capitis onera, à stupris remouere potuisti? quibus inter tot tanto maiora scelera, uirginem stuprare, innocentia est. Sed lupanar excepit omnes: sordida iniuriosaque turba huc influit: nec quisquam eò ut iudicet, uenit. Aut omnes fauere fabulis tuis, aut omnibus persuasum est. Nemo in tāta euntium redeuntiumq; turba inuentus est, qui fortunæ tuæ uellet illudere? Ergo tu cùm tam innocens quàm dicis, uixeris, ista passa es, credis deos esse? Nihil, inquit, passa sum: hoc satis est nupturæ sacerdoti parum: Ibi adhuc fuisti, discede, ignota es: discede, nimium nota es. P. ASPRENATIS. Contradico, non inimicitiis cuiusquam impulsus. *Quod enim odium, quæ inimicitiæ cuiusquam esse possunt, quam nemo ciuium suorum nōrat antequam prostitit.* Monet respectus omnium uirginum, de quibus hodie grauis fertur sententia, si in ciuitate nulla inueniri potest,

neque

neque meretrice caſtior,neque homicida purior. Piratæ te inuiola-
tam ſeruauerunt? à ſacerdote ſe non abſtinuiſſet pirata, leno, man-
go. De ſacerdotis pudicitia, his ſponſoribus credendum eſt? Iacui-
ſti in piratæ myoparone. Contrectata es alicuius manu, alicuius o-
ſculo, alicuius amplexu. An melius pirata ſeruauit, quàm pater? cõ-
uerſata eſt diutius inter humano ſanguine delibutos: inde eſt pro-
fectò quòd poteſt hominem occidere. Proclama ingenuam eſſe te,
quid expectas? cùm in lupanar ueneris, iam tibi omnia templa præ-
cluſa ſunt. Conſeruarum oculis inquinatur, inter ebriorum conui-
uarum iocos iactatur, modò in puerilem, modò in muliebrem ha-
bitum compoſita. Iſtinc ne patri quidem redimenda es. Nulla ſatis
pudica eſt, de qua quæritur. Non legerem te ſacerdotem, etiam ſi ſa
cerdoti ſeruiſſes. Virginem eſſe ſacerdotem noſtram, cui credimus?
meretrici, lenoni, piratis? hæc enim teſtium ſumma eſt. Caſtigatio-
nem ex pontificis maximi arbitrio meruerat ſacerdos, ſi te è lupa-
nari redemiſſet. Conuenit omnis libidinoſorum turba, & concurrit
ad meretricem nouam. Illud certè fateberis, pudicitia tua precaria
eſt. Tot intrauerunt cellam tuam gladiatores, tot iuuenes ebrij, &
omnes ante militem inermes. Ego illam dico proſtitiſſe, illa ſe dicit
etiam mendicaſſe: pudicitiam ſacerdotis meæ etiã carnifici debeo.
IVNII GALLIONIS. Ambitioſa lex eſt, ad ſacerdotium nonnul-
las non ſanctitatis tantùm, ſed felicitatis admittit. Inquirit in mo-
res, in corpus, in uitam. Vide tu, quemadmodum tam moroſæ legi
ſatisfacias. Capta es à piratis: inter ſeruos, inter homicidas, in illis
myoparonis anguſtiis ſpaciata es. Viderimus quid in te audere po-
tuerit feritas hoſtium, libido barbarorum, licentia dominorũ. Cer-
tum habeo, Iudices, cùm hanc feritatem barbarorum audiatis, fauc
tis illi, ut quàm primùm mutet ſeruitutem. Sic iſtam ſeruauerunt pi-
ratæ, quemadmodum qui lenoni eſſent uendituri. Stare in illo or-
dine, ex eâdem ueſci menſa, in eo loco uiuere, in quo etiã ſi non pa-
tiaris ſtuprũ, uideas. Aliquis fortaſſe inuentus eſt, quem hoc ipſum
iritaret, quod rogabas. Ipſe autem leno pepercit? Ignoramus iſtos:
quibus uel hoc in eiuſmodi quæſtu præcipuè placet, quòd illibatã
uirginitatem decerpunt. Seruauit te leno, quam proſtituturus erat
in libidinem populi? ita eſt. Sic leno tanquam nos caſtam è caſtis.
Omnes, inquit, exorauimus. Si quis dubitat, an meretrix eſſet, au-
diat quàm blanda ſit. Hæſiſti in complexu, oſculo: pacta es, ut feli-
ciſſima fueris: pro pudicitia impudicè rogaſti. Quid faciam mulie-
ri in crimina ſua deliteſcenti? Cũ dico, Vim paſſa es: Occidit, inquit,
cùm dico, Hominem occidiſti: Inferebat, inquit, uim. Sacerdos no-
ſtra ſtuprum homicidio, homicidium ſtupro defendit.

¶ DIVISIO. LATRO in has quæſtiones diuiſit: An per legem
ſacerdos fieri non poſſit: & ſi lex illi non obſtat, tamen ſacerdotio
indigna ſit. An lege prohibeatur, in hæc duo diuiſit: An caſta ſit, an
pura

pura ſit. An caſta ſit, in hæc diuiſit: Vtrum caſtitas tantùm ad uirginitatem referatur, an ad omnium turpium obſcœnarumq; rerũ æſtimationem. Puta enim uirginem quidem eſſe te, ſed contrectatam te oculis omnium: etiam ſi citra ſtuprum, cum uiris tamen uolutare. Non caſta talis, qualis uideri poteſt, cui lex nocere uult. Matrem quoque inceſtam eſſe, ſi ad uirginitatẽ tantùm refertur caſtitas. An hæc uirgo ſit, aiebat Apollodorus quidem placere, ſi fixa eſſet, hæreat & tuta: ſed hîc non repugnare controuerſiam huic ſuſpicioni. Non enim potitur adhuc uirgine: & multa ſunt propter quæ credibile ſit non eſſe. illud adiiciebat: Deniq; etiam ſi nõ effecero, ut credant iudices non eſſe uirginem, conſequar tamen ut non putent dignam ſacerdotio, de qua dubitari poteſt, an uirgo ſit. An pura ſit, in hæc diuiſit: An etiam ſi meritò occidit hominem, pura tamen non ſit homicidio coinquinata: deinde; An meritò occiderit hominem innocentem, uti corpore proſtituto uolentem. Abſoluta eſt, oſtendit non puram ſe eſſe, ſed tutam. An idonea ſit, in tractationes quas quiſque uult diuiſit: An idonea ſit tam infelix ut caperetur, ut uæniret lenoni potiſſimùm, ut proſtitueretur, occidere hominem cogeretur, ut cauſa diceretur. CÆSTIVS etiam altius petit, & obiicit, quòd tam uilis ſuis fuiſſet, ut non redimeretur. SYLO POMPEIVS dum præceptum ſequitur, quo iubemur, ut quoties poſſumus de omnibus legis uerbis controuerſiam faciamus, illam quæſtionem mouit, Caſta de caſtis: Lex, inquit, de caſtis cùm dicit, hoc non tantùm ad parentes refert, ſed ad omnes quibus cum uerſata eſt uirgo. Non enim adiicit, E' caſtis parentibus: ſed, E' caſtis: uult illos à quibus uirgo uenit, caſtos eſſe. Intelligo, inquit, ſub hoc uerbo multa. Caſtis cùm dicit penatibus, tu ex inceſtis uenis: intelligo caſtis diſciplinis, tu ex obſcœniſſimis uenis. quid enim didiciſti? & quæcunque hoc loco dici poterant: idem & in illa parte fecit, Pura è puris. HISPO ROMANVS accuſatoris uſus pugnacitate, negauit puram eſſe, non ad eam hoc referens, ſed ad corpus: tractauit impurã eſſe, quæ oſculum impuris dederit, quæ cibum cum impuris cœperit. ALBVTIVS figuram diuiſit in controuerſiam. Dixit enim: Putemus tres ſacerdotium petere: unam, quæ capta eſt: alteram, quæ proſtituta: tertiam, quæ hominẽ occidit. Omnibus nego: & ſic cauſam cõtra ſingulas egit. FVSCVS ARELLIVS ſic diuiſit. Probabo indignã ſacerdotio: primùm, etiã ſi pudica ſit: deinde, quia neſcimus an pudica ſit: nouiſſimè, quòd non ſit pudica.

¶ FVSCVS pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dij immortales in hac puella uires ſuas oſtendere, ut appareret, quàm nulla uis humana diuinis reſiſteret: magis putauerũt miraculo eſſe in captiua libertatem, in proſtituta pudicitiã, in accuſata innocentiam. LATRO dixit: Aliqua capta fœlicior fuit; nulla fortior. MARILLVS cùm deſcripſiſſet indignationẽ puellæ magnã fuiſſe; altius

altius quiddam superbiusq; uultu ipso præferentem, hanc adiecit sententiam, quam solebat mirari Latro, imò (ut ipse aiebat) exosculari: Narrate sanè omnes tanquam ad prostitutam uenisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. ALBVTIVS dixit: Nescio quis fero & uiolento animo uenit, ipsis credo diis illum impellentibus, ut futuræ sacerdotis nō uiolaret castitatem, sed uideret: prædixit illi, abstineret à sacro corpore manum: Non est quòd audeas lædere pudicitiam, quam homines seruant, dij expectant. Cruente, & in perniciem cruente tuam, hæc, inquit, arma quæ nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratæ sui torsit: hoc factum eius ne lateret, eisdem Diis immortalibus fuit curæ. Accusator eius inuentus est, qui iudicij eius in foro testimoniū redderet. Nemo credebat occisum uirum à fœmina, iuuenem à puella, armatum ab inermi: maiora uidebantur, quàm ut possent credi sine Deorū immortalium auxilio gesta. CÆSTIVS timuit se in narrationem demittere, sed illam transcurrit: hoc dixit in sacerdote futura maximè debere æstimari pudicitiam, innocentiā, felicitatem: quàm pudica sit, miles ostendit: quàm innocens, iudex: quàm fœlix, reditus. Etiam habemus quandam prærogationem sacerdoti ab ipso numine datam, licet isti obiiciant illi fuisse captiuā, lenoni postea seruisse, causam nouissimè dixisse: inter tot pericula nō seruassent illam Dij, nisi sibi seruata fuisset. ARGENTARIVS illud in narratione dixit. Accusator in hoc maximè premebat reā, aiebat occisum esse intra uerba, antequam uim afferret. SYLO POMPEIVS hac figura narrauit: Eam uobis sacerdotem promitto, quam incestam nulla facere posset fortuna. Potest aliquid seruitus cogere: seruiuit & barbaris & piratis: inuiolata apud illos mansit. Potest aliquā corripere prolapsi in uitia seculi praua consuetudo: etiam matronarū notum in libidine magisterium: pudica permanebit, licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi intactam pudicitiam efferre contigit. fuit in loco turpi, probrosè leno illā prostituit, populus adorauit: nemo non plus ad seruandam pudicitiam contulit, quàm ad uiolandam attulerat. *Multum potest ad rectum quoq; pudici animi propositum*: hostis gladio nō succumbet: imò, si opus fuerit, pudicitiam uindicabit. Incredibilem uideor in puella rem promittere, iam præstitit: adolescentem misericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam accusaret cædis, absoluta est: ne qua uobis posset esse dubitatio, quæ uentura erat ad sacerdotiū, an pura esset, an integra, iam iudicatum est. TRIARIVS dixit: Negat se puella fecisse, negat illum suis manibus cæcidisse: Altior, inquit, humana uisa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra uirile robur attollere: quicunq; estis Dij immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo uoluistis emergere, non ingratæ puellæ opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat, quib. debet. Alterius partis

color nihil habet difficultatis, apparet quas præposuit: dicendũ est in puellam uehemẽter,non sordidè,nec obscœnè. Sordidè Basilius, qui dixit: Extra portã istam uirginẽ, & ostende istã æruginosam manum. VIBIVS RVFFVS,qui dixit: Redoles adhuc fuliginẽ fornicis.Obscœnè,quemadmodũ Murrhedius rhetor,qui dixit: Vnde scimus,an cõuenientib. pro uirginitate te alio libidinis generi addixeris? Hoc genus sensus memini quendã prætoriũ dicere, cùm declamaret controuersiã de illa quæ egit cum uiro malæ tractationis, quòd uirgo esset,& dãnata postea petiit sacerdotiũ. Nolumus inquit,istã maritorũ abstinentiã, qui etiam si primã uirginib. timidis remisêre noctem,uicinis tamen locis ludũt. Audiebat illum Scaurus,nõ tantùm disertissimus homo,sed uenustissimus,qui nullius unquã impunitam stultitiam transire passus est,statim Ouidianum illud,

Dum timet alterius uulnus inepta loci:

& ille excidit, nec ultrà dixit. Hoc autem uitium aiebat Scaurus à Græcis declamatoribus tractum, qui nihil & nõ permiserint sibi,& penetrauerint. HYBREAS inquit, cùm diceret controuersiam de illo,qui tribadas deprehenderit & occiderit,describere cœpit mariti affectum,in quo non deberet exigi inhonesta inquisitio. GRANDAVS ASIANVS æquè declamator cùm diceret in eadem controuersia: Non ideo occidi adulteros,non paterentur,dixit ei, in hac controuersia de sacerdote, nõ minus obscœnè dixit Murrhedius. Fortasse dum repellit libidinem,manibus excepit. Longè recedendum ab omni obscœnitate & uerborum & sensuum: *quædam satius est causæ detrimento tacere, quàm uerecundiæ*. VIBIVS RVFFVS uidebatur quotidianis uerbis usus non malè dixisse. Ista sacerdos quantum mihi abstulit ἀπλῆς τέλος.

Incesta de saxo. Controuersia III.

LEX. Incesta de saxo deiiciatur. THEMA. Incesti damnata, antequam deiiceretur de saxo, inuocauit Vestam: deiecta repetitur ad pœnam. CONTRA INCESTAM. LATRONIS. Hoc expectatis,ut capite demisso uerecundia seipsa antequam impelleretur,deiecerit: id deerat, ut modestior esset in saxo, quàm in sacrario fuerat. constitit, & circumlatis in frequentiam oculis, sanctissimum numen quasi parum uiolasset inter altaria, cœpit in ipso quo uindicabatur uiolare supplicio: hoc alterũ damnatæ incestum fuit. damnata est,quia incesta erat: deiecta est,quia damnata erat: repetenda est,quia incesta & damnata & deiecta est. Dubitari non potest,quin usque eò deiicienda sit,donec efficiatur propter quod deiecta est. Patrocinium suum uocat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer,nisi ut nec bis deiecta pereas? Veniet ad colendum Romani imperij pignus, etiamsi non stupro, at certè carnificis manu incesta. Inuocaui, inquit, deos. statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te deiici uolunt? si nihil aliud,

in loco incestarum stetisti. CÆSTII PII narratio. Quid agam? exponam quando stuprum commiserit? cum quo? quibus consciis? Ista quia probaui, damnata est: quid postea accessit, quòd illam uirginem faceret? quòd iacuit in carcere? quòd ducta est ad saxũ? quòd inde proiecta? ait se innocentem, quia perire non potuit. Ita lex de sacerdotum iure, in iudicio quæri uoluit, de iudicibus in supplicio? ampliatur à iudicibus in pœnam, postulat cùm contra pœnam causa tuta non fuerit, contra causam tuta pœna sit. Non putas legem cauisse ut perires: quæ cauit, quemadmodum perires? Exoremus te mulier, ut iterum absoluaris. Aut tu sacerdotium uiolasti, aut dij sacerdotem. Malè de diis existimas, si sacerdoti suæ tam serò succurrunt: lata est sententia, pronunciatum est, damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: responde mihi. Sunt dij? ARELLII FVSCI patris. Iterum experiamur: Quid times propitios deos? Erat, inquit, præruptus locus, & immensæ altitudinis. dicebam tibi, Incestã lex mori uoluit. stat moles abscissa in profundum, frequentibus exasperata saxis, quæ aut elidant corpus, aut de integro grauius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera, & immensæ altitudinis tristis aspectus: electus potissimùm locus, ne dãnati sæpius deijciantur. FVLVII SPARSI. Et à superis deiecta, ab inferis non recepta, in cuius pœnam saxum extruendum est. IVNII BASSI. Nihil putabam amplius adiici posse audaciæ istius, quàm quòd in illa cruce Vestam nominauerat: ab ipso enim supplicio in templum usque reuoluta: quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quam à saxo nusquam reuerti fas est, nisi ad saxum. Quanto minus quàm in templum resiluit: huc potius uenit, ubi damnatur, quàm illò ubi absoluitur. ALBVTII SYLLI. Si quis adhuc dubitabat de deiecta, ueniat, & sibiipsi credat. Hæc impudentia uirginis est: in urbe tam beata cùm tot superent uirgines, cùm tot principum filiæ sint, postulat, ut præteritis his potissimùm ab inferis seruetis sacerdotem? Quare ego si incesta sim, uiuo, nescio: hoc unum scio, nec fieri quod non potest, nec portentum esse quod potest. Absit, nefas est, ut id saxum absoluat, quod tantùm damnatos accipit. ARGENTARII narratio. Penè Iudices cœpi, qualis esset rea: sed quid efficiam, cùm illam incestam probauero? nempe ut de saxo deiicienda uideatur, iam uisa est. Non imitabor istius impudentiam, ut repetendo iudiciũ, quod factum est improbasse uidear: quod exigebatur, probaui: quod iudicastis, exequor. CORNELII HISPANI. Deos deasq; inuoco, quos priore iudicio non frustra inuocaui, incesta quàm tardissimè pereat. Inuocauit, inquit, numina. Quid inuocas mulier? Si innocens es, dij nõ sunt. Videte quantum sacerdos peccaueris, quę nec absolui potuit, nec mori. Aut tu sacerdotium uiolasti, aut nos sacerdotem. Erras, si satis ad sacerdotium putas, perire non posse. ROMANI HISPONIS. Ab Tarpeia ad

Vestam, cuius uitam carnifex rupit, à templo ad saxũ, à saxo ad templum hic pudicæ sacerdotis inter supplicia & uota discursus est: inter superos inferosque iactata, in nouam pœnam reuixisti. POMPEII SYLONIS narratio. Quod ad rerum expositionem pertinet, Iudices, non committam ut Deorum immortalium ultionem morer, bis incesta saxo deiiciatur: lege damnata est, habetis iudiciũ: deiecta est, habetis exemplum. VIBII GALLI narratio, breuis expositio rerum est. Aduersariam incesti postulaui, accusaui, damnaui, carnifici tradidi: permittitis iam ab rea accusator recedã? eamus ad absolutionem tuam: ita Dij damnatam absoluere sacerdotem: serò innocentiam damnata concupisti, uitam deiecta.

ALTERA PARS. SYLLI SPARSI. Damnata deiecta est, absoluta descendit. ARELLII FVSCI patris. Putares puellam demitti, non cadere. CÆSTII PII. Nullam habebat gratiam in templo: dixerat itaq; tantùm, Deos inuocabat: lex sacerdotem non usque ad saxum deferret, nisi expectaret Deorum sententiam. CORNELIVS HISPANVS descripsit altitudinem montis, etiam securè despicientibus horrendam, & adiecit: Carnifex quoq; recedens impellit: nihil fecit tanquam rea: contumax est innocentia: turpe putabat sacerdos rogare, nisi Deos. MARILLII. Mirandũ est, si oppressa est uirgo sine gratia. cuius enim genib. submisit manus? quẽ deprecata est? quæ tardè rogauit, etiam Deos?

DIVISIO. Latro in has quæstiones diuisit: Vtrum lex de incesta tantùm sit, quæ deiiciatur, nec pereat: an etiam damnata, si innocens post damnationem apparuit, deiici non debeat: An hæc innocens sit, An hæc deorum adiutorio seruata sit. CÆSTIVS & illa subiunxit huic ultimæ quæstioni, An dij immortales humanarum rerum curam agant. Et si agunt, an singulorum agant. Si singulorum agant, an huius egerint. Improbabat Albutium, quòd hæc non tanquam particulas incurrentes in quæstionem tractasset, sed tanquam problemata πεφιλοσοφωμένα. FVSCVS ARELLIVS pater sic diuisit: Vtrum incestæ pœnæ sit deiici, an perire: utrũ prouidentia deorum, an casu seruata. Si uoluntate deorum seruata sit, an in hoc quo crudelius periret.

COLOR. Hic color ferè sententiis quas ꝓposui, permixtus est. Quid tamẽ Cæstius senserit, indicabo. Cõtra sacerdotẽ qui dixerũt, uideri Deos infestos illi, in hoc eam seruasse, ut diutius torqueretur, aiebat Cæstius, malle se casu uideri factũ, q̃ Deorũ uoluntate: nam si semel illos interuenire huic rei fateremur, manifestius erit in pœna seruatã esse sacerdotẽ, q̃ in pœnã actam: quæ non probabat ille. TRIARII. Remissam tibi pœnã putas? ampliata est, & ipsa inquit ampliatio, quæ apud iudices fieri solet: eoq; uerbũ in sententia positum, nõ est dãnantis, sed dubitantis. Declamauerat apud illũ hanc ipsam cõtrouersiã Varus Quintilius, tunc Germanici gener, ut prætextatus:

textatus:

textatus: cùm descripsisset circunstantē, ꝙ tam citò oculis penè subduceretur, dixit: Exaudierunt Dij immortales supplicum uoti preces. incestam ne citò suppliciū transcurreret, reuocauerunt. Cæstius multa contumeliosè dixit in ipsam sententiam, sic inquit: Quomodo quadrigas reuocauerūt: nam & antè posuit similitudinem, quia & hæc de carcere exierat. Cū multa dixisset, nouissimè adiecit rem, quam omnes improbauimus. Si ista negligentia pater tuus exercitum perdidit, filiam obiurgabat, patri maledixit. PASTOR AIETIVS hanc cōtrouersiam apud Cæstium iam senator dixit, & hunc colorem optimum putauit: Sic ueneficiis corpus indurùit, ut saxa reuerberaret. Multum Cæstius hanc corripuit, & dixit: Hoc est, quare ego auditores meos inuitem ad alios audiendos ire: hoc malè mihi facit ille, qui aut Anticleta aut Pythuicus est. Dicebat autem in Albutium, qui illis diebus dixerat in hac controuersia durius saxo, & in Bassum Iulium multa dixerat Virgo, qui de sub saxo. Othonem Iunium patrem memini colorē insulsum inducere, quod minus ferendum est, quòd libros colorum edidit. Fortasse, inquit, pœnæ se præparauit: & ex quo peccare cœpit, cadere condidicit. SYLO POMPEIVS hunc colorem tentauit. Præstatur, inquit, quædam damnatis sacerdotibus uerecundia, erubuimus quicquam ex damnatæ ueste detrahere. HISPANVS dixit: Ita putaueras una te pœna posse defungi, cū in saxo deos nominasses? TRIARIVS indignantium uoces descripsit, dicentium: Quia non potes, uis mori. MARILLIVS dixit: Constituta in saxo inuocauit Deos: publica indignatio exorta est: audet ista nominare Deos, audet hoc loco? Quid autem habet iam quod illos roget, nisi bonam mortem? DIOCLES CARYSTIVS dixit.

Vir fortis sine manibus. Controuersia IIII.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit. ALTERA. Liceat adulteriū in matre & filia uindicare. THEMA. Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterū cum uxore, ex qua filium adolescentē habebat: imperauit filio ut occideret. Non occidit: adulter effugit: abdicat filium. CONTRA FILIVM. PORTII LATRONIS. Adulteros meos tantùm excitaui: me miserum quamdiu iacuerūt, postquā deprehenderam. Ego te non abdicem, quē possem occidere? O' acerbam mihi uirtutis meæ recordationē. O' tristem uictoriæ memoriā: ille onustus modò hostilibus spoliis uir militaris, adulteris meis tantùm maledixi: solus ego ex omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid ridetis? inquā: non habeo manus, uocat filium. Tu uiri fortis filius, qui stringere ferrū non potes? ne te truncus quidē capere potui, nisi domi: utcunq; tamē potui, obluctatus sum, & truncū corpus opposui. Exierunt adulteri, tantùm meo sanguine cruenti. CORNELII HISPANI. O' dignū, cui aut pudica

 contin-

contingat uxor, aut impudica, dum armatus est. Te respublica inuoco, quæ manus meas possides: quis nõ putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? CÆSTII PII. Conceptus est iste: ex quo sciemus, cùm adulteros deprehendero. Nunquam putaui futurum salua republica, ut uir fortis sentiret se manus perdidisse. MARILLII. Adulteros meos usq; ad limen prosecutus sum: cucurri miser ad ferrum, quasi manus haberem. TRIARII. Deciderunt arma cum manibus: tunc primùm sensi me manus perdidisse.

¶ DESCRIPTIO PVGNANTIS VIRI FORTIS. Dij boni, & has manus aliquis derisit? cùm à patre natus accersitus ut occideret adulteros, uenit ut dimitteret. Ita ego etiam manus pro adulteris perdidi, steti deprehẽsus ab adulteris meis. Patris desertor, matris leno, quem puto iam creditis non esse filium uiri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit. FVLVII SPARSI. In bello suas, in domo etiam filij manus perdidit. Processit in bellum hic unus omnium adolescentis filij uicarius, in acie uicit, domi captus est, portat inter spolia uiri fortis uolutantes adulteros. Adolescens, uenit tempus militiæ tuæ: indignare si deceptus es: tam frustra ad filiũ quàm ad gladium cucurrit: ridebant adulteri truncas uiri fortis manus, circa sua arma labentis. ARGENTARII. Antè patriæ quàm patri negauit manus: libenter causam eius suscepi. Quis enim illũ non uindicet? quid hoc infelicius, quem adulteri tunc riserunt, cùm deberent mori? Viri fortis in ciuitate truncus, integros adulteros spectat. IVLII BASSI. Non est quòd putetis puniri illum: ad suos dimittitur: inquam ad matrem suam, nescio an & patrem. Meruit hęreditatem illius, quã occidere parricidium putauit. Nulli unquam plus debuistis uiro forti: usq; eò pro uobis pugnauit, ut pro se non posset. Adolescens, quos dimisisti, sequere.

¶ PARS ALTERA. VIBII GALLI. Matrem, inquit, non occidisti: quam minus hoc crimine perdere debui quàm patrem. Pater occidere iussit, lex uetat: non comparassem patri legem, nisi cùm illa lex fuisset: alterum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. ARELLII FVSCI patris. O' misera pietas, quæ inter parentum uota constitisti: non semper scelera nostri iuris sunt: & truces quoq; animos misericors natura debilitat.

¶ DIVISIO. LATRO hac usus est diuisione: An licuerit filio: An uindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit. Ignoscendum sit illi, si non potuit indulgentia repugnante. An licuerit, in illa diuisit: An tunc liceat adulterum filio uindicare, cùm maritus non est: An tunc liceat, ubi maritus in eo loco est, quasi omnino nõ esset. An oportuerit, tractationis quidem est, quã ut quisq; uult, uariat. Latro tamen sic ordinauit: Oportuit, etiam si pater non iuberet, occidere adulteram, uiri fortis uxorem: oportuit, iubente patre, etiam si ipse posset occidere: oportuit, cũ & iuberet, & ipse non posset. Noui declama-

clamatores illam quæstionem tractauerunt ex uerbo legis natam: Adulterum cum adultera qui deprehendit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit: an nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit? Tentauerunt & illam, an possit abdicari filius, ob id quod illi facere salua lege non licuit.

COLOR. Color pro adolescente unus ab omnibus qui declamauerũt introductus est: Non potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili cõtrouersia dixit, cùm abdicaretur is, qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. LATRO descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitij spectaculo, & dixit: Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia. sed cùm oculorum caliginem, animi defectionem, membrorum omnium torsionem descripsisset, adiecit: Antequam ad me redeo, exierunt. GORGIAS inepto colore, sed dulci. Pammenes ex bonis declamatoribus dixit. Gorgias egregiè dixit. Pammenes dixit. Fuscus Arellius dixit: Maius erat scelus quod imperabas, quàm quod deprehenderas. ALBVTIVS non narrauit, sed hoc colore egit ab initio usque ad finem: Ego me defendere debeo: si quid mihi obiectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris maius uiribus meis, dicam, Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater nauigationem excusanti, se non ferre mare: ignoscit nõ sequenti castra, si non potest, quamuis pater ipse militaris sit. Non possum occidere. Agedum ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & patri. Quare tam multos nominat, nisi quòd putat aliquos esse qui non possunt? Et in descriptione dixit: Cùm me uocauit pater, hoc inquã putaui supplicium futurum morte grauius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit: Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. SYLO POMPEIVS hoc colore narrauit: Non putaui mihi licere. BLANDVS hoc colore: Vtrinque filij nomen audio: pater rem petit iustiorem, mater faciliorem. Et illud post descriptionem adiecit: Fatebor uobis, parricidium coram patre facere non potui. CÆSTIVS hoc colore egit: Prosiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligauit. Ago confusioni meæ gratias, quòd nihil in illo cubiculo uidi, nisi patrẽ & matrem. Pater rogabat, ut occiderem: mater, ut uiueret. Pater, ne nocens impunita esset: mater, ut ego innocens essem. Pater recitabat legem de adulteris: mater de parricidis. Et ultimam sententiam dixit: Occidere si matrem turpe est noluisse, non potui. ARGENTARIVS dixit: Non est quòd me ex hoc habitu æstimetis, quòd manus habeo: tunc non habui. Et illud dixit: Dat pœnas tibi, perdidit uirum, perdidit filium, ægrotanti non assedero, egentem non alam, omnia mihi libera sunt, iam uitam illi non debeo.

Ex altera parte multa sunt pulcherrimè dicta: sed nescio an Græcis nostri cessuri sunt. In hac cõtrouersia dixit. AMAS: Habet aliqd

corrupti hæc sententia. LATRO dixit: Quantum ergo tunc questus sum cum fortuna mea, quòd non citò oculos perdidissem. SYLO POMPEIVS dixit: Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. LATRO dixit: Adulteros meos tantùm excitaui, FVSCVS ARELLIVS dixit innuisse nunciæ, frigidius dixit contrariam illi sentētiam: Adulteros interuentu meo ne excitaui quidem. VIBIVS RVFFVS dixit: Adulteri marito non assurrexerūt. POMPEIVS dixit: Adolescens, deniq; adulteros excita: postquam tu uenisti, securius iacent. LATRO dixit: Erratis, qui me putatis manus non habere: filiū uocaui: ut intrauit, ab adultero salutatus est. FVSCVS dixit: Fili, tuam fidem ostende, te integro manus me nō perdidisse: controuersiam mihi de te facit adulter, ueni, utrius filius sis, indica. PVNITIVS & pulchrè dixit, & nouè, sumpsit ab omnibus bene dicta: Irrupi in cubiculum adulterorum: quid mentiar miser, aperto cubiculo expectabant adulteri. CAESTIVS dixit: Vocaui filium: risit adulter, tanquam qui diceret: Meus est. VIBIVS RVFFVS dixit: Quàm ociosi, quàm securi adulteri transierunt præter oculos meos, præter filij manus. LATRO cùm exeuntes adulteros descripsisset, adiecit: Adolescens, parentes tuos sequere. NICETES illam sententiam pulcherrimam, qua nescio an nostros antecesserit, sed illum Albutium qui Græcis præminet: cùm pugnantem acie se descripsisset, dixit: Me miserum, quas manus adulter effugerit: & illud Albutij, Non potui, inquit, matrem occidere: quo excusatior sis, adiice & patrem. ALBVTIVS sic narrauit, ut tanquam filio sciente factum esset adulterium, suspectum quasi patri consciū matri suæ fecit. P. ASPRENAS dixit, Extenuissimè maritus & dedit adulteris locum. idem dixit: Matrem occidere non potes, adulterum certè occide. An & iste pater est? dixerat Nicetes. MVRRHEDIVS dum hanc sententiam imitari uult, stultissimam dixit: Reliqui in acie pugnaces manus.

Raptor duarum. Controuersia V.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. THEMA. Vna nocte quidam duas rapuit: altera mortē optat, altera nuptias. CONTRA RAPTOREM. PORTII LATRONIS. Iam se parabat in tertiam, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stuprum defendit. Cum altera litigat rapta, alteram aduocat. Vindicate patres, uindicate fratres, uindicate mariti: fortior disciplinæ publicæ securitas surgat: iam binę rapiuntur. MENTONIS. Postera die erat in huius domo fletus, lamētatio matris spes suas deplorantis: cùm interim ex alia domo alia uociferatio oritur, alius tumultus: coit populus, uelut publico metu exterritus: uix credit duos tātùm raptores fuisse. Cū interim producitur publicus pudicitiæ hostis, quē una nocte unius uirginis iniuria nō fatigauerat. CÆSTII

PII.

PII. Alteram iniuriç rapuit, alterã patrocinio: quantum suspicor, ne rapta quidẽ es. queris argumentũ? non irasceris, quomodo istud fit? duab. iniuriã fecit, una queritur. Misericors sum, inquit. Gaude, habes q te uindicet. Vide qualẽ habitura sit uirũ, non est una contẽtus. ARGENTARIVS eundẽ sensum dixit, hoc adiecto: Nõ est una cõtentus ne una qdẽ nocte. POMPEII SYLONIS. At q̃ bene mimũ egit, quomodo raptã se questa est, qua uociferatione, q̃ perbene illi optionẽ cessimus. TRIARII. Perieras raptor, ni bis perire meruisses. IVNII GALLIONIS. Sumatur de illo suppliciũ, constituatur in cõspectũ publicè, cædatur diu: totus hodie pereat, q tota nocte peccauit. Subitò fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iam nec nuptias uolo. Stulta deciperis: dicam suus? quid dixerim tibi, idem enim dixi & huic: dum te puto, in illã incidi. ARELLII FVSCI patris. Retrò amnes fluant, & sol contrario cursu orbem reuocet: confugiat sacrilegus ad aras, raptorem rapta uindicat.

¶ EX ALTERA PARTE. POMPEII SYLONIS. Postera die cùm illi narratus esset nocturnus error, dum putat se in unam incidisse, huic priori supplices submisit manus, hanc prius deprecatus est, exorauit: propter hoc putó ista magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorẽ mori, uult altera seruari reũ. Alter iudex damnat, alter absoluit. Inter dispares sententias mitior uincat. dicã qd sentio: magis irasceretur, si unã tantùm rapuisset; diceret, Ergo ego sola digna uisa sum, cui iniuriam faceret? ARGENTARII: Referat nũc Virginiam, referat Lucretiam: plures tamen Sabinæ sunt. Ex tribunis, potentior est qui intercedit: non est inuidiosa potestas, quæ misericordia uincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Hęc sententia deridebatur à Cæstio, quasi improba.

DIVISIO. In hac controuersia de prima quæstione nulli cum altero conuenit. LATRO primam fecit quæstionem, Non posse raptorem, qui ab rapta mori iussus esset, seruari. Si legatus, inquit, exire debet, peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit. Si raptam ducere debet, æquè peribit. Si is antè rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hãc uitiasset: negares istum debere mori, rapta iubẽte? Atqui nihil interest: nisi quòd dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne una quidẽ nox interest. Si rapta nupsisset, deinde post tertiũ diẽ rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atq; quid interest? nisi ꝙ honestius tunc maritum defenderes, quàm nũc raptorem defendis. Alterã fecit, An rapta, quæ nuptias optat, nihil amplius raptori præstare possit, quàm ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum ius habet. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. At idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuste ferietur. Si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas: Quid? ergo ego non nubam? Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas: non

potes præstare,ne quis occidat:quomodo sacrilegus,quamuis à te seruatus periret, sic alterius puellæ propter uitatę seruatus peribit. Si rapuisset:te deinde deprehensus in adulterio adseruaretur in tormentum diutius pereũdi,tu interim educta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) uetares illum occidi à marito? Quid interest,qua lege pereat: nisi quòd modestius alienam legem impelleres quàm tuam. Tertiam fecit: Cùm quod utraq; optat, fieri non possit,in ea eligenda sit optio,qua ultio ad utrãq; perueniat. Atqui mortem optat mea optio, & te uindicat: tua me non uindicat:nec hoc tibi mea optio præstat,quod & mihi, occiso raptore inuidiam. Illa respondet:Optio tua me non uindicat.Vindictam tu meam putas,non fieri quod uolo,fieri quod nolo?mihi contumeliosum erit, te dignam uideri,in cuius honorem occidatur:me indignam,in cuius honorem seruetur.Isto modo & mea te uindicat. Nepe lex duas pœnas scripsit uitiatori:alteram passurus est,nõ eris inulta: iam raptor non erit impunitus,habebit pœnam, indotatam uxorem. Respondet:Eodem modo morietur: sed non mihi seruabitur,sed tibi. Quartam fecit quæstionem:Si non potest utriusq; rata esse optio utraq;,at dignior sit uictrix. Non quæstionem,sed tractationem,non raptorem impunitum futurũ:si hæc uia impunitatis monstretur, ut qui plures rapuisset,tutior esset, neminem non inuenturum aliquã humilem, quæ se in optionem commodaret. FVSCVS ARELLIVS primam quæstionem hanc fecit:Qui duas rapuit,perire utiq; debebat Lex,inquit,quæ dicit. Rapta raptoris aut mortẽ optet, aut nuptias:de eis loquitur, qui singulas rapuerunt,non putauit quenquam futurum,qui una nocte duas raperet.Non quero,quid optatis: quod seuerissimè optare potestis, occupo:necesse est raptorem mori.Quare?utriq; raptæ debet ultio contingere. Vtramq; enim nõ potes ducere, utriq; mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est:putate enim utrãq; nuptias optasse. Quid futurum est?in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illũ plures rapuisse quàm duas:quid fiet?una nubet:nuptię ad unam pertinebunt,mors ad omnes Qui duas rapuit,utriq; debet mori: quare? dicam: Quod uult,eligat:aut nuptias optabunt:aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod utraq; uoluerit.Vno modo poterit fieri quod utraq; uolet, si utraq; mortem optauerit:ergo fiat id, quo uno duæ uindicari possunt. Hic tractauit: Ne exemplum quidem utile est, & non utiq; proripere eum qui duas rapuerit,ne hunc morem perniciosissimum introduci ciuitati,ut aliquis propter hoc non pereat,quia perire sæpius meruit. Reliquam partem controuersiæ Fuscus in hæc diuisit: Vtra optio honestior sit, utra iustior, utra utilior. CAESTIVS hanc partem controuersiæ sic diuisit:Vtra puella dignior sit, quæ ualeat? utra optione raptoris dignior sit. Cestius & cõiecturalẽ quęstionẽ tẽtauit,

An

An hæc cum raptore colluserit, & in hoc rapta sit, ut huic opponeretur. LATRO aiebat, *non quicquid spargi possit suspiciose, de eo esse uindicandum*. Colorem hunc esse nō quæstionē: eam quæstionē esse, quæ impleri argumētis possit. CÆSTIVS aiebat, & eam impleri posse argumētis. Hunc sensum à Latinis iactatū NICETES dixit. GLYCON dixit. DIOCLES CARISTIVS dixit hūc sensum. VIBIVS RVFFVS subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum sponso tuo facere, habet amicam: in hoc controuersiam dixit. ALBVTIVS ambulat in masculos: adeò nullum sine amatore uitium est, ut hoc quidam disertum putauerint, ego tamen magis miror, hoc Albutium potuisse dicere, quàm aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit TRIARIVS: Gratulor uobis uirgines, quòd citius illuxit. ARGENTARIVS dixit: Quæritis quid isti finem rapiēdi fecerit? dies. LATRO: Iam se parabat in tertiam, nisi nox defecisset.

Archipiratæ filia. Controuersia VI.

THEMA. Captus à piratis scripsit patri redemptionem: non redimebatur. Archipiratæ filia iurare eum coēgit, ut duceret se uxorem, si dimissus esset. iurauit. Relicto patre secuta est adolescentem: rediit ad patrem. duxit illam. orba incidit. pater imperat, ut archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat. CONTRA FILIVM. PORTII LATRONIS. Proh dij boni, & hæc puella hospitio patris excepta est: prohibeo domo, terra prohibendam. Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ amare potest captiuum, odisse uel patrem. Captus, inquit, in tenebris iacebam. Narra obsecro soceri tui beneficia. Possum, inquit, Iudices, esse securus: filius meus ait se uxori parricidium debere. CÆSTII PII. Quis interfuit nuptiis suis? pater, denique puellæ pater. ¶ EX ALTERA PARTE. SYLLII BASSI. Hodie captiuus essem, nisi hæc archipiratæ filia fuisset: ut dixi, Patrem habeo: inter bonos captiuos sepositus sum. Archipiratæ filia uocatur, puto ex aliqua nata captiua: certè animum eius natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, flebat, mouebatur periculis omnium, nihil in illa deprehendi poterat piraticum. Promisi nuptias, & quasi aliquam faciam testationem, tuum nomē inserui: eo loco me non deseruit, in quem uenire etiam patres timuerunt. Arctius nos fortuna alligauit, nisi corpus, omnia uinculis, quàm ut orba possit diuellere: uidisses tectum pannis corpus, omnia membra uinculis pressa, maciem, retractos introrsus oculos, ob tritas cathenis & inutiles manus: talem quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam: hic cathenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus (sic enim iampridem te uocabam) socer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidam auitas paternasq; flagitiis obruerunt imagines, quidam ignobiles nati fecere posteris

genus

genus:in illis non seruasse quod acceperant,maximum dedecus:in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi,nemo esset humilis, nemo egens, unusquisque felicem domum inuaderet. *Sed quamdiu non sumus, natura nos regit,& in quemcunque uult casum nos mittit.* Hinc sumus æstimandi, cùm sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis inspexerimus maioribus?humilis in consulatu nihil habet clarius, quàm se authorem. Pompeium si hęreditariæ extulissent imagines,nemo Magnum dixisset. Seruium regem tulit Roma: in cuius uirtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid tibi uidentur illi ab aratro citati,qui paupertate sua beatam fecêre rempublicam? Quemcunque uolueris reuolue nobilium,ad humilitatem peruenies. Quid recenseo singulos, cùm hanc urbem possim tibi ostendere? nudi stetêre colles. Inter hæc tam effusa mœnia,nihil est humili casa nobilius: fastigiatis suprà tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium. Potes obiurgare Romanos, quòd cùm humilitatem suã obscurare possint, ostendunt. Sed hæc nõ putant magna,nisi apparuerit ex paruis surrexisse. Misereri illius oportet,quia orba est:ista tamen habet propinquos,habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suæ tutorem fortissimum. *Omnes uxores diuites seruitutem exigunt.* Crede mihi, uolet in suis regnare diuitiis: & tamen æquum est eam possidere domum, quam meam agnouerit. Si cœperimus esse magis liberi,si paulo speciosior animo eius effulserit domus,si parum blandè fecerimus,relinquit: & tunc est tormẽtum, carere diuitiis,cùm illas iam senseris. Vides quid inter duas uxores intersit? ista si nos reliquerit, repetet suos: hæc quod dedit,dimissa non auferet. Multi duxêre sine dotibus uxorem: quidam ductas non accepêre dotes: quidam autem emptis contenti fuêre mancipiis: & cùm possent accipere diuitias,emere quibus libertatem darent, maluerunt quàm suam uendere. Aliquis in adoptionem iuuenis petitur,si uolet ire: quæret senex ille qui petit,quales & quos habeat maiores, quanta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes uult, & suas spes in alienas mortes diffundere: excutiat testamenta, scrutetur census. ubi uerò quęret uxorem,uideat an nuptias suas amet,an nihil pluris faciat marito, an misericors sit, an fortis sit, an possit, si quid uiro inciderit mali,uelit tolerare. *Si his bonis fuerit instructa, dotata est.* Non possumus unà felices esse: quod solemus,unà infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat,nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo,inquit,sola. Tu ibis? quò,infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus: pater tuus nobis maria præclusit, meus terras. CÆSTII PII. Solent qui coguntur à patribus ut uxores ducant,illa dicere: Non sumus etiam nunc apti nuptiis. Ego contrà refugio uxorem,quia uxorius sum. ARELLII FVSCI patris. *Insolens malum est, beata uxor*: cùm immensum pondus auri orba attu-

attulerit, cùm pecunia arcas nostras onerauerit, quid aliud quàm beatæ seruiemus? Altera filium dat tibi, altera patrimonium. Pater utra magis diues est? Locuples est pater, quam mihi concilias. O si scires, quàm diues hæc fuisset. Orba, inquit, est, & hæc orba est. Inter duas orbas ea mihi curãda est magis, quam orbam ego feci.

¶DIVISIO. In hac cõtrouersia nihil litiũ, ferè oẽs consentiunt. LATRO primam quæstionem fecit, An pater propter matrimonium, filium abdicare possit, cùm liberum cuique huius rei arbitrium sit. GALLIO subiecit huic: Etiam si potest imperare filio, ut uxorem ducat, an ei qui iam habet. LATRO secundam fecit: Si ius est patri, etiam propter matrimonium abdicandi: an liberum huic fuerit, non parére cùm iurasset. Hoc in hæc diuisit: An nemo iureiurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleuerit iusiurandum, ducendo illam uxorem: An etiam si non expleuit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra iusiurandum fecit: hũc autem cogi à patre super iusiurandum facit, hunc putas parére patri, an debeat? Hic de meritis puellæ & moribus.

¶COLOR. Colore hoc usus est LATRO ꝓ parte puellę. Nõ misericordia motã, sed libidine: & ideo non esse beneficiũ. In argumẽtis eleganter hanc partem tractauit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam: deinde *beneficium esse quod iudicio detur, non quod furore aut morbo.* HISPO ROMANVS alio colore dixit: Illam non amore adolescentis, sed odio patris sui secutam esse. Voluit ille & amoris commendationem detrahere. BVTEO longè accersito colore usus est: Voluit eam nubere non inuito patre, sed secretò suadente, palàm dissimulante. Totum hoc gestum, re illi honesta conditionem nuptiarum inuentam, cùm alio nullo modo posset. Neque enim aliter illos effugere potuisset, nisi patiente patre. Sed aiebat LATRO, non esse tanti, detrahere illi commendationem solùm adolescentis, ut detraheretur inuidia felicis patris. FVSCVS ARELLIVS egregiè declamauit: Non enim propter nuptias orbæ dimitti illam, sed quamuis orba non esset, eiici iussit: non aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod LATRO transcurrerat, pressit. Timere se puellam temerariam inter piratas natam, inter piratas educatam, impiam in patrem. GALLIO illud quod omnes scholastici transierunt, dixit: Timere se, ne hæc speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certè ne uideretur, nolle se suspectam esse reipub. illi iurasse timuit; ne à puella uideretur improbè iusiurandum exegisse: ut quid liberi sibi esset, adiecit, iurasse per patrem. TRIARIVS dum sententiam puerilem captat, ineptè dixit, Iurasse & se per orbã. Aiebat enim CÆSTIVS, ualde hanc fieri orbam, etiam si iurasset. LATRO aiebat quoque iusiurandum ineptum esse: nihil enim minus conuenire, quàm aliquem per patrem iurare, patrem relicturæ. Omnes honestam matrem

trem puellæ dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motam, non amore. Solus POLLIO iudicio fecisse uult eam, etiam à misericordia discessisse: dixit enim illam non potuisse cum piratis uiuere. Vt primùm honestam occasionē inuenerit discedendi, discessisse. Q. HATERIVS à parte patris pulcherrimam imaginem mouit. Cœpit enim subito quo solebat cursu orationis scribere, quasi exaudiret aliquem tumultum, uastari omnia ac rapi, comburi incendijs uillas, fugas agrestium: & cùm omnia impleSSet terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus uenit. ¶ GLYCONIS ualde leuis & Græca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cū iurisiurandi uim describeret: hoc esse quod fœdera sanciret, quo astringeretur exercitus. ¶ ARTHEMON circa eundem sensum uersatus est à parte adolescentis, cùm dixisset relictum patrem, adiecit.

Tyrannicida à piratis dimissus. Controuersia VII.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. THEMA. Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A' piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolā scripsit, si præcidissent manus, duplū se daturū. piratæ illū dimiserūt. patrem egentē non alit. PRO TYRANNICIDA PORTII LATRONIS. Da mihi epistolā esurientis istius. Manus, inquit, præcidantur: in quā partem corporis tutius sæuitia incurrat? cætera mēbra mea sunt, manus publicæ sunt. Nunquid peto tyrannicidam? talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, eum qui manus meas configit. Si præcideritis, inquit, manus: irasceris. scribe potius, Si occideritis tyrannicidam. Exitium tyranni rogo, non timeo. Manus quas piratæ soluerunt, Iudices alligant. Ex omnibus quæ mihi fortuna terra mariq; priuatim mala publiceque congessit, tyrannum, adulterum, piratasque, nihil expertus sum durius quā patrem. Tyrannus cùm timeret manus meas, non præcîdit. Iniuria matrimonij nihil abstulit corpori, piratæ, quasi beneficio meo uiuerent, gratis miserti sunt. Vnum hostem inexorabilem habui, quòd felici re, quòd subito inimico, non ante tyrannidem nauigaui. Genui, inquit, educaui: nempe istud beneficium & tyranno pręstitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rempublicam appella. Adulter cum manibus sepultus, tyrannus cum manibus proiectus. Magnis sceleribus iura naturę intereunt: non magis tu pater, quàm illi fratres. Audite nouam captiui uicem. Tuus sum: si pater meus nihil habet, quicquid habes pro redemptione filij mitte: non est quòd timeas: non deerunt tibi alimenta, cùm dixeris tyrannicidæ patrem. Pro adultero filio rogas: quærite nunc quomodo tyranni fiant. CÆSTII PII. Cedò mihi epistolas patris: quæris unde habeam, cùm mihi nullas miseris. Duplas dabo pecunias, unico filio

rogat.

rogat. Duplam pecuniam dabo: unam summam pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus præcideritis: hoc ne adulteris quidem licet. Non habui pecunias: sed rogare illos potes, & audacter roga, in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filium tuum non alere parum est. Si dixero, Non redemisti, alere non possum, perdidi manus: non credis: epistolam lege: duplam pecuniam dabas, auaris dabas, piratis dabas. sic excusabant piratæ, ipsas mihi cùm præciderent manus: Pater iussit, aiebant. magnum facinus est, sed magno licet. Ages, sum, inquit, mentiris. Cedò mihi patris mei censum. Quid ergo alis patrem? dimissus fortasse promittam, cùm rogaueris, nihil paciscor? Etiamnum manus meas petis: nega tuam esse epistolam, & habes argumentum, dices erogare adultero soleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. CORNELII HISPANI. Quid me rogâit pater, nescio: publica uindicta, cruentum gladium priuato tyranno impressi. Captum me piratæ nihil, nihil aliud quàm alligauerunt: duplam pecuniam dabo. Q PIVS. Polliceris, inquam, petiturum te tantas patrimonij uires: habes etiamnum, tanquam petiturum te tantas patrimonij: de tyranni arca loqueris. Corrupit frater uxorem meam, quam nec tyrannus uiolauerat. Vt precium piratæ constituerunt: Gauisus sum, inquam, locuples pater, poterā dare, etiam si duplam poposcissent: remiserunt me reipublic. cum manibus, patri cum epistolis. POMPEII SYLONIS. Pactus sum de redemptione: scripsi patri, quæcunque pro tyrannicida uestro pependisti, certum habeo: solliciti optatis, ut hæ literæ ad patrem perueniant. Ego, inquit, sic subitò? quo ex toto emi non debet, duplo emit. ARELLII FVSCI patris. Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primùm egere queritur iste, cùm manus meas uidit, quid mirum, si non putauerunt turpe piratæ, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sanctè uixi & innocenter, effice ut iste manus meas, qui odit, desideret. Tardè mihi epistola solui uidebatur: hoc prorsus in fabulis repleto sceleribus nostris seculo deerat, ut narretur aliquis solutus à piratis, & alligatus à patre. BLANDVS. Hic qui unde uiuat, non habet, quam carè tyrannicidæ uestro se mancipat? quid agis pirata filij, piratarum magister. cius crudelitatis emptor, cuius nec pirata uenditor est? ROMANI HISPONIS. Pater piratis salutem hanc eripis filio, duplam dabo? Quid necesse est, potui uilius solui. Vt præcidatis manus. Obstupuerunt piratæ: & cùm dimitterent, dixerunt: Indica patri tuo, non omnia piratas uendere. MENTONIS. Adhuc Iudices tanquam pro manibus meis egi: uerùm est confitendum uobis, remissæ sunt: exhibeo Respublic. piratarum depositum tibi: manus hæ tuæ saluę ad te perlatæ sunt, fac quod uoles: illud unum rogo, si peccauerunt, cuilibet tu uinciendas trade: si isti tradis, sic alligabit quomodo uoluit

luit præcidere. ALLEGII FLAVII. Adhuc qualem optem patrem, nescio: diuitem? debilitat: egentem? abdicat: neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, ut manus præcidatis. Filium minus crudelem habuisti. MARILLI. Vt allata est epistola, cœperuntque eam piratæ soluere, ut recitata dupla in epistola pecunia est: Hic est, inquit, pater quem uobis laudaueram. TRIARII. Vbi est patrimonium tuum illud, quod tyrannos instruit? quod adulteros facit? ubi est? certè in me nil impendisti.

¶PARS ALTERA. SYLLI BASSI. Infelix futura est & uictoria mea: si nō tenuero causam, fame moriar: si tenuero, hoc tantū consequar, ne fame moriar. Duxi uxorē nimiū fœcundā: peperit mihi tria, nescio q̄ prodigia, uariis generibus inter se & iudicio furentia: aliū q̄ posset patriam obtinere, alium qui patrem, alium qui matrē. Testor, Iudices, omnes dies meos: unà seruiuimus, nemo tyrannidem uno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quòd uiuo non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, uicit respub. Reliqui duo qui nihil poterant in nos, inter se tyrannidem exercuerunt: habebat iste nescio quam uxorem, quam in arce cognouerat: si alligare te possum, proficiscentem alligassem. Non opus est tibi magna impensa, ad sustinendum patrem: magna omnia sunt, tu mecum alimenta partire: nolo me tam bene alas, quàm ego te alui: nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid timuisti patrem: posce flagella, scinde rugas, ultores subiice ignes, & mortuam hanc partem, quæ tātùm in contumeliam suam spirat, quia extingui nō potest, exure: si parum est, fac quod ais ne piratas quidem fecisse, manus præcide: exhibeo tibi: hæ sunt illæ, quę quidlibet scribunt. Vbi est gladius tuus? stringe, tyranno licuit uulnere mori, adulter uno ictu breuiter confectus est. Pater, te per beneficia similem sortem rogo: ne tu quidem apud piratas famem timuisti: neminem tyrannus sic torsit. PORTII LATRONIS. Fili, nihil amplius quàm famem deprecor: si tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, ut aut tanquam adulter moriar, aut tanquam tyrannus. Par erat utriusque fortuna illo tempore: tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & uincto similimus: tu in sollicitudine, & ego in omnium meorum solitudine: tu lucem non uidebas, ego etiam modicam: hoc unum inter nos interest, quòd tu etiam à piratis cibum accepisti. BLANDI. Deprecabar non pro adultero, sed pro domo, ne fratrem occideret, tyrannicidam inquinaret, patrem respergeret. Roganti mihi, & has interponenti manus, penè præcidit. Hæc sententia deridebatur à Latrone, tanquam puerilis: hæc & pro isto est, ut aliquem ex suis reliquisse uideatur, quem non occiderit. VIBII RVFFI. Hæ nempe scripserunt epistolam: manus præbeo: præcide, & ale. POMPEII SYLONIS. Liberi parentes alant, aut uinciantur: ad te legem meam transfero, licet alliges, & alas.

¶DIVI-

¶ DIVISIO. Ferè hac usi sunt diuisione: An lex causam nec patris, nec filij æstimet, sed hominis: Pater an filio alẽdus sit. Dixit legẽ hãc pro malis patrib. scriptam esse, bonos etiam sine lege ali: An omnes alendi sunt, an hic alendus sit. Hanc quæstionem Latro in hæc diuisit, An alendus sit, quòd filium à piratis non redemit: hoc loco quærit, An potuisset redimere, an uoluisset: deinde, An alendus sit, si etiam præcidi filij manus uoluerit: nouissimè, An præcidi uoluerit? HISPO ROMANVS separatim quasi iuris quæstionem fecit, An qui non redemit filium, non possit ab eo alimenta petere. Sed hoc utraq; quæstio continet, ut aiebat Gallio, & prior in qua quæritur, An omnis pater alendus sit? dicitur enim: Quid si quis filium excæcauerit? quid si quis non redemerit? Et cùm ad alteram quæstionem uentum est, in qua quæritur, An hic pater alendus sit: nihil aliud dici potest, quare non alatur, quàm quòd non redemit, quàm quòd duplam promisit, ut manus præciderentur. Græcorum improbam quæstionem satis erit in eiusmodi controuersiis semel aut iterum annotasse, An in tyrannicidam uti pater hac lege possit, quasi in sacras & publicas manus ne piratæ quidem licere quicquã putent. Nostri hoc genus quæstionis summouerunt. SYLO POMPEIVS non eis tantùm usus est quibus cæteri, cùm dicerent, hunc patrem non debere ali, quòd non redemisset filium, & quòd præcidi manus filio uoluisset: sed à priuatis causis trãsit ad publicam causam: dixit enim, non debere ali hominem perniciosum Reipubl. qui tyrannum filium habuisset, qui nõ occidisset, qui desiderasset amissum, quòd non uindicasset. Sed negauit ullam aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impij, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: ut liberius diceret, latrocinium filio dedit. & illud in hac parte laudatum est à Sylone declamante. Cœperat hoc tractare, non debere ali tyranni patrem; omnibus fauentibus illum fame necandum: & cùm diu pressisset, illum tyranni patrem esse, adiecit: Aude postulare ut illud tibi prosit, quòd tyrannicidæ pater es. BLANDVS hunc sensum cùm postero die declamaret, in ironiam uertit: & cùm obiecisset, quòd tyranni pater esset, adiecit: Nolite illũ auersari, habet quod opponat, & adulteri pater est.

¶ COLOR. Colorem pro patre alius aliũ introduxit. FVSCVS iratum se illi confessus est fuisse, quòd fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco uehemẽter institit, cùm nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quòd hoc scelere etiam tyrannicidium inquinaueras: apparet te morbo quodã aduersus tuos furere: & seruauit hunc actionis tenorem, Miratus fui, hodieq; paciscor, nec queror: nec se demisit in preces aut rogauit, sed iure patrio usus est. Illud ad excusandam epistolæ crudelitatem adijciebat: Scripsi piratis, non eo animo ut manus tibi præcide-

ciderentur, sed ut exprobrarem tibi cruentas in conspectu patris fraterno sanguine manus: tutò autem scribebam. sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent. Quamobrem neque præciderũt, & si sperassent, utiq; præcidissent. Sed apparuit illas epistolas irascentis esse, non promittentis. In ultimo descripsit, quàm miser futurus esset, alimenta accipiens illis manibus, quas paulo antè spectauerit fratrem occidentes: & adiecit, quam aiebat præceptore suo dicente, summa cum admiratione exceptam, illum Homeri Priamo aptum. SYLO POMPEIVS & ipse iram fassus est, aiebat enim non habiturum fidem, si se negasset iratum fuisse: sed iræ causam non dixit. Q. FVSCVS transeundas aiebat has offensas, quibus ille gloriaretur: hanc causam posuit, quòd relictus esset ab unico filio, quòd inuito se nauigasset: cùm uideret senem orbũ iam penè agentem, iam tum illum fugisse ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogauit in epilogo filium, ut sparsim hoc colore declamasset. Memini hominem inter scholasticos sanum, inter sanos scholasticum. CAESTIVS alio colore usus est. dixit enim, non irã illam patris fuisse, sed calliditatem: Non habebam, inquit, unde redimerem. Quem rogarem pecuniam in tam auara ciuitate, in qua ne filij quidem patres alant? usus sum consilio: sciebam piratas non crudeles esse, sed auaros: uolui efficere ut desperarent illum redimi, & propter hoc superuacuum, & cum impensa futurum, dimitterent. An prudenter cogitauerim, nescio, feliciter certè cogitaui: post epistolas illas quas accusat, dimissus est. LATRO se totum ab istis remouit coloribus, & aduocauit uires suas tanto totius actionis imperu, ut attonitos homines tenuerit. hoc enim colore usus est: Nescio quid scripserim: olim iam mihi excussa mens est, ex quo filium in mari uidi unum, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo respersus sum sanguine morientis filij, ex quo relictus sum solus, senex, orbus, egens, odi meos. Hic color illius uiribus approbãdus est. Quantò enim opus est, ut aliquis accusando se miserabilem faciat. ALBVTIVS omnes colores miscuit: & ut hoc liberum esset, patronum patri dedit, nec uoluit narrare, ad propositionem cœptã alimenta pater à filio petit: deinde cùm ad defendendũ uenit, quòd scripsit duplam se daturum, si manus præcidissent, primùm Latroniano colore usus est. Hoc, inquit, respondeo, nescit quid fecerit, *insania mali est actus*. hic physicum introduxit, quomodo magnis calamitatibus animi euerterentur: deinde anthypophoras sumpsit. Mentiris, ille uerò iratus fuit: Cogis, inquit, me dicere, iratum tibi meritò fuisse: executus est omnia, hoc illi inter cætera obiecit, quòd occupans fratrem suum ignorasset aut dissimulasset: ait tyrannicidio quoq; eius commendationem facere. deinde ad illum colorem redit Cæstianum: Sed illum puto consilio fecisse quæ fecit. quid ergo? quid iste? tandem dicit quare scripsisset? nihil dixit: flet, mori uult, sed non

non fame. In hac declamatione hanc ALBVTIVS sententiam dixit dubiam inter admirantes & deridentes: Panem quem cani das, patri non das. GLYCON egregiè dixit. GORGONIVS fuit Buteonis auditor, postea scholæ quoq; successor, uocis obtusæ, sed pugnacissimæ, cui Baios scurra rem uenustissimam dixit: Centum raucorum uoces habes. Hic putauit uarium colorem se excogitasse pro patre: Ego, inquit, dictaui, Duplam dabo, si manus non præcideritis. librario una syllaba excidit, Non: & scripsit, Si præcideritis. digna res, quæ uoce illa diceretur. ARTEMON dixit: ANDREAS dixit. Donent NICETES dixit.

Ter fortis. Controuersia VIII.

LEX. Qui ter fortiter fecerit, militia uacet. THEMA. Ter fortiter agentem pater in acie, quartò uolentē exire retinet: nolentem abdicat. CONTRA TER FORTEM. PORTII LATRONIS. Miserrimus pater iam nō uiderem filium, nisi abdicarem, fortis plus quàm lege aut patris est. Tertiò mihi non redditur, sed relatus est: quòd patriæ superest, patri uindico: fugit me filius, & quidem ad hostem. Quousq; pauidus præliorum nuncios expectabo? fili, mihi uacationem peto. CAESTII PII. Abdico filium, ut habeam: non minus uacatio mea Reipub. profuit, quàm militia: duxi uxorē. Sic descendit in narrationem. Tertiò audiui uelut denunciantis deos, Faciat adolescens iam felicitatis suæ finem. Ego aduocationem in unam pugnam petij: Accidat, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimisero. Cum dijs pactus sum. Non timeo, inquit, hoc est cur timeam. Obijcitur mihi, quòd me filius oderit. ARELLII FVSCI patris. O' me filio pugnante iam lassum: magna omnia sunt, nihil hoc putas, quòd uiri fortis pater timeat? Miserum me, iam hosti nimis notus sum, iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est? Nunquid luxuriam, inquit, obijcis? ego uerò te etiā morari posco inter uoluptates. Quousq; in duro castrorum iacebis cubiculo? quousq; somnum classico rumpes? quousq; cruentus uiues? simus hilares. Trium uictoriarum uota soluenda sunt: tot acies sustinuisti, tot uulnera: possum cum Repub. queri, serò dimitteris. Subinde audio te dicentem: Malo gloriam quàm uitam. Hoc ergo me exanimat, quòd mori tibi tam facile est: deniq; uno quiesce bello. POMPEII SYLONIS. Causa abdicandi est, ne sine filio uiuam: quem tamdiu non uiderem, nisi abdicarem. Abdicatio mea in potestate abdicati est. ROMANI HISPONIS. Quid fatigatæ felicitati molestus es? quid expectas, donec castris eijciaris? MENTONIS. Erubescit Respub. tam cicatricoso milite uti. Non oportet tantùm uirtutem sine successore cōcedere: ducenda uxor est: sed iam nunc te admoneo, ne unū tollas. CORNELII HISPANI. Non antè te retinere cœpi, quàm dimisit Respub. Nullum iam tibi uulnus, nisi per cicatricem imprimi potest:

adhuc diutius fuisti cum hoste quàm apud patrem, dum tantùm sanatus es. IVLII OTHONIS patris. Optimus uirtutis finis est, antequam deficias, desinere.

¶ EX ALTERA PARTE ἄδηλον. Ter fortiter pugnantem abdicatis, licet. ALBVTII SYLLI. Quis hic subitus insonuit tumultus? nunquid imperator uocat? uenio. Plurimum in prima acie laboraui: pudet me ter uictum militare. P. ASPRENATIS. Quousq;, inquit, periclitaberis? Bene habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui saluus sim. Senator post sexagesimum & quintũ annum in curiam uenire non cogitur, non uetatur. Prætorio licet prætextu toga uti festis, aut solennibus diebus: nunquid necesse est? *Quicquid aut premij aut honoris nomine datur, in utramq; partem sumi liceat: alioquin desinit præmium esse, cui necessitas iungitur.* Pareo illi patri, qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeũtis uulnera osculabaris. Ad hæc noua & diuersa imperia subitò me circumagi putas posse? non ita est. Ille in me dominatur affectus, qui animum primus intrauit. Luxuria, auaricia, desidia, iniusticia, timor, non dediscuntur: & quotidie hæc omnia aut castigantur, aut puniuntur: in tantùm etiam uitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater, non sum mei iuris: cùm ille prælij clamor exortus est, inuadere hostis libet, obstantis cuneos gladijs diducere: hic impetus, hic ardor animi, domum tuam trinis hostium spolijs adornauit: huic supplicationes illas debeo, propter hoc me etiam cùm abdicas, diligis. Non animus, non lingua constat: in alieno opere comprehensus sum: toga ipsa humeris non cedit. Ad obsidendum hostem, ad occupandum castris locum, ad intercipiendos hostium commeatus ire iusseris, animo nõ ocioso. Quotiescunq; tumultus aliquis exortus est, in me ciuium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (uerùm dicendũ) nihil patria debet mihi: nunquam pugnaui, nisi coactus. Credísne quicquid refero tibi? scimus quem uitæ cursum agamus: eadem pericula nos ubique circumstant, & totidem uiæ ad mortem sunt. Interdum continuatus labor firmiores facit: *sæpe quos labor roborauerat, desidia consumpsit.* MARILLII. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea munus est. Pugnabo & abdicatus: nec uerebor, ne uilis sit opera mea patri. Athenienses abdicato uicerunt duce: quãtum inter illum & me interest? ille abdicationem uirtute deleuit, ego merui.

¶ DIVISIO. Prima quæstio illa ab illo facta est uulgaris: An filius ob id, quod sui iuris sit, abdicari possit: deinde, an debeat. Hæc tota tractationis est. Græci illam quæstionem primam solent tentare, quam Romanæ aures non ferunt: An uir fortis abdicari possit. Non uideo autem quid allaturi sint, quare non possit: nam quòd & uir fortis est, & toties fortiter egit, non plus iuris illi adest, sed plus commendationis.

¶ CO-

¶ COLOR. Colorem à parte patris quidam duriorem fecerunt: noluerunt enim uideri inuisum filio patrem: item, malle illum cum hostibus uiuere, quàm cum patre: penè omnes, adolescentem insatiabilem esse gloriæ, sed propter ipsum patri & moderandum & cõtinendum. Quidam ex toto ad patris indulgentiam refugerunt, & non disputauerunt hoc modo, quo SYLO POMPEIVS disputauit, qui sic diuisit, ut diceret: Etiam si patrem non haberes, desinere debebas: quia patrem habes, desinere debes, quia pater uetat. Facit illo modo quo GALLIO, qui sic diuisit hanc partem: Hoc impero Reipub. causa, tua causa, mea causa: sequentia duo uidetis, quemadmodum potuit implere illud Reipub. causa, imperare. Sic tractauit, primùm ut pluribus iuuenibus pateat ad uirtutem aditus, non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab uno occupari: deinde expedire Reipub. non uideri tantùm ex uno pendére, futurum ut animi hostium crescerent, & suorum frangerentur, si casu ter fortis occidisset. Ad ultimum, *utile esse Reipub. ter fortem seruari, ut sit qui ostendatur iuuentuti.* Iam illum magis posse ornamentum esse quàm præsidium. Illum sensum ueterem, Iam pro uiro forti nescio quid etiam lex timet, hoc loco GALLVS posuit, hoc quoque inquit: Ter uiro forti aut diffidit, aut consulit. Nec illam quidem secuti sunt tractationem, qua usus est BLANDVS, qui dixit: Militia tibi superuacua est, inuidiosa est, periculosa est. Superuacua est: quia non cogeris, imò uerecundè uetaris. Gloriæ causa aliquis militat, consecutus es gloriam: uacationis causa, consecutus es præmium. Tria domi præmia sunt. & sic transiit, ut diceret, inuidiosum esse, unum hominem toties optare honores intercipere: quàm *periculosa res esset inuidia*, quàm magnos uiros oppressisset: hic exempla, periculosam esse militiam, eodem loco collegit, quòd certè illud unum non adiecit de lege, non posse illum iam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent: & adiecit: Ideo lex ter fortem dimisit, scit illum iam obseruari ab hoste. His ergo omissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: Non possum pati, non possum desiderium tui sustinere. Hoc loco AESCHINES ex bonis declamatoribus, cùm diceret: Non me gloria cupidiorem tui fecit, non omnibus admiranda uirtus: Confitebor, inquit, affectus patris, quos ut quisque uolet, interpretetur. Videbatur hic dum indulgentiam exprimit, non seruasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione detineri patrem quàm affectu: cùm in ratione habeat aliquem locum & affectus. ASPERNAS colorem secutus est longè alium: dixit enim, se non negare Reipub. uiri fortis operas, sed ad necessarios usus reseruare. Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & ueteranos uocari ad arma. Et illa sententia eius hoc loco ualde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic uenisse P. R. ad Scipionem Aemi-

lianum, cùm maius bellum Numantinum apparuisset, quàm quod alij duces sustinere possent. Magnum interuallum inter Numantiam & Carthaginem Scipioni datum. Sic ad Pompeium cum piratæ maria clausissent, magna præsidia non esse consumenda. Hoc loco Asprenas de lege dixit & ipse sententiam, uidelicet ad hos casus lex ter fortem seposuit. A' parte filij colorem induxerunt quidam, ut illum cupidum gloriæ & bellicosum facerent. NICETES quidem hoc usus est uerbo & sic egit, ut quereretur quòd cessarent manus suæ, quòd inermes essent. LATRONI non placebat hic color: malebat adolescentem iudicio quàm morbo militare: Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahere illum operibus suis glomerarium, sanguinarium, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam pacti sunt cum patre, tanquam MENTO: qui dixit semel tantùm se militare uelle, ut aliquid uideretur Reipub. supra legem præstitisse: quidam perpetuam denunciauerunt militiam, quàm diu uires fuissent, non defuturum Republic. uirum fortem. Non probabat hunc colorem LATRO. Negabat patri abscindendam spem filij in perpetuum. VIBIVS RVFFVS hoc colore egit quo Mento: sed illud adiecit, peruenire ad se uoces inuidorum illas: Nunquid amplius pugnauit, quàm quod necesse illi fuit? Quidam hoc compositum & simulatum inter nos putauerunt, ut ego militare uellem, tu uetares. LATRO uehementer egit à parte patris, & adiecit: Abdicato non permittam exire, iniiciam manus, tenebo, nouissimè ante limen exeuntis cadauer hoc sternam: ut ad hostem peruenias, patrem calca. Putabat Plancus, summus declamator, Latronis hunc sensum à Latrone fortius dictum, à Lesbocle Græco tenerius, qui dixit sic:

¶ FVSCVS ARELLIVS religiosè patrem induxit omnibus territum: aiebat præceptorem suum in hac controuersia describentē pericula futuri prælij, Homeri uersus ob hoc edidisse:

¶ GLYCON dixit: DIOCLES CARYSTIVS dixit:

GLYCON dixit: AESHINES non ille orator, tunc enim non declamandi studium erat, sed hic ex declamatoribus dixit nobis cùm denunciaret filio periculum, & præsagis tangi se diceret.

¶ DIOCLES CARYSTIVS dixit sententiam, quę non in declamatione tantùm posset placere, sed etiam in solidiore aliquo scripti genere, cùm de fortunæ uarietate locum diceret.

¶ DORION dixit, rem paulo quidem elatiorem, quàm pressa & ciuilis oratio recipit, sed qua egregiè attonitos patris affectus exprimeret.

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER SECVNDVS.

Procemium.

VM repeterem quos unquam bene declamantes audis-
sem, occurrit mihi inter alios Fabianus philosophus:
qui adolescens admodum, tantę opiniónis in declamā-
do, quantę postea in disputando fuit. Exercebatur apud
Arelliū Fuscum: cuius genus dicendi imitatus, plus de-
inde laboris impendit, ut similitudinem eius effugeret, quàm im-
penderat: ut exprimeret. Erat explicatio Fusci Arellij splendida qui-
dem, sed operosa & implicata: cultus nimis exquisitus, compositio
uerborum mollior, quàm ut illam tam sanctis fortibusq; præceptis
præparans se, animus pati posset. Summa inæqualitas orationis:
quæ modò exilis erat, modò nimia licētia uaga & effusa: principia,
argumenta, narrationes aridæ dicebantur. In descriptionibus extra
legem omnibus uerbis, dummodo niterent, permissa libertas. Nihil
acre, nihil solidum, nihil horridum. Splēdida oratio, & magis lasci-
ua quàm læta. Ab hac citò se Fabianus separauit: & luxuriam quidē
cùm uoluit, abiecit, obscuritatem euadere non potuit. Hæc illū usq;
in philosophiam prosecuta est. Sępe minus quàm audienti satis est,
eloquitur: & in summa eius ac amplissima facultate dicendi, anti-
quorum tamen uitiorum remanent uestigia. Quædam tam subitò
desinunt, ut non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem Fabianus
ferè dulces sententias: & quoties incidebat aliqua materia, quæ cō-
uicium seculi reciperet, inspirabat magno magis quàm acri animo.
Deerat illis oratoriū robur, & ille pugnatoris mucrò: splēdor uerò
uelut uoluptarius nō elaboratę orationi aderat. Vultus dicentis le-
nis, & ꝑ trāquillitate morū remissus: uocis nulla cōtētio, nulla cor-
poris assueratio, cùm uerba uelut iniussa fluerent. Iā uidelicet cō-
positus & pacatus animus, cùm ueros compressisset affectus, &
iram doloremq; procul expulisset, parum bene imitari poterat, quę
effugerat. Suasoriis aptior erat: locorum habitus, fluminumque de-
cursus, & urbium situs, morésque populorum, nemo descripsit a-
bundantius. Nunquam inopia uerbi substitit, sed uelocissimo cursu
ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Hæc eò liben-
tius, ô Mela, fili charissime, refero, quia uideo animum tuum à ciui-
libus officiis abhorrentem, & ab omni ambitu auersum, hoc unum
concupiscentem nihil concupiscere, ut eloquentiæ tantùm studeas:
facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam, quos non
sibi exercet. Nec est quòd insidias putes tibi fieri, quasi id agam,
ut te bene crediti studij labor teneat. Ego uerò non sum bonæ mē-
tis impedimentum: perge quò inclinat animus: & paterno con-
tentus ordine, subduc fortunæ magnam tui partem. Erat quidem

tibi maius ingenium quàm fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum: est & hoc ipsum melioris ingenij pignus, non corrumpi bonitate eius, ut illo malè utaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosæ curæ sunt, foroq; se & honoribus parant, in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt: ego quoq; aliquando eius processus auidus, & hortator laudatorq; uel periculosæ, dum honestæ modò industriæ, duobus filiis nauigātibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi illa, quam tota mente agitas, declamandi exercitatio, sicut Fabiano profuit: qui aliquando cum Cæstium audiret, nihilominus declamabat, & tam diligenter, ut putares illum illi stadio parari, non per illud alteri. Habuit etiam Blandum rhetorem præceptorem, qui eques Romanus Romæ docuit. Ante illum inter libertinos præceptores pulcherrima disciplina continebatur, & minimè probabili more, turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romæ fuit puero Cicerone Plotius. Apud Blandum diutius quàm apud Fuscum Arellium studuit: sed cùm iam transfugisset, eo tempore quo eloquentiæ studebat, non eloquentiæ causa. Scio futurum, ut auditis eius sententiis, cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus uacabat & ego multo minor natu quàm ipse erat, audiebam quoties inciderat, non quoties uolueram. In hunc ergo libellum quæcunq; ab illo dicta teneo, conferam.

Adoptandus post tres abdicatos. Controuersia I.

THEMA. Diues tres filios abdicauit: petit à paupere unicum filium in adoptionem. pauper dare uult: nolentem ire, abdicat.

PRO ADOPTANDO. PORTII LATRONIS. Hanccine meā esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ista uidelicet domus adolescentem me non capit, quæ te senem fecit: quietiora tempora pauperes habuimus: bella ciuilia aurato Capitolio gessimus. *diuitias putas aurum & argentum, ludibria fortunæ, quæ inter iocum ipsis dominis ueniunt?* Denuncio tibi diues, etiam si uenero, dabo operam, quod in tua domo facillimum est, ut abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt, nunquam tamen futurum putaui, ut aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Non desidero patrimonium. *Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunæ blādientis species sus cum periculo nitor:* & sine causa sepe fluit, & sine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem: uidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectore uenalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatē deuolutos loquar? Multa tibi succurrerēt exempla, etiam si in una domo quæras.

RVFFI VIBII. Habendos esse liberos is quoq; iudicat, qui non libētissimè habet. Ego illos in friuola inuitaui nostra. Qui illis meā promisi domum, suam eripiam? quid faciam? Si paruero, abdicabor: si non paruero, abdicabor. Patrem habeo, hæc est contumacia mea:

diues

diues filium non habet, me dabis : ſi diues reduxerit ſuos, me reci-
pies. Ita non adoptari recuſo, ſed commodari. CÆSTII PII. Acci-
pe uitæ meæ teſtem : quid magni æſtimas diuitem, cui placere diſ-
ficile eſt? Vultis ſcire, quare patrem non relinquam qui genuit me,
qui educauit, qui abdicauit? diu dubitaui, ille amicum tentaret,
an hic filium. Abdico, inquit. Hoc pater uerus. Quid ab eo qui ado-
ptauit, ſperare poſſum?

¶ NARRATIO CAESTII PII. Diues ſuſtulit unum filium,
non fuit contentus: quid enim erat diuiti unus? tres ſuſtulit: poterat
enim in adoptionem dare. abdicauit unum, alterum, tertium. Iam
nihil diuiti supereſſe putatis: quartum abdicat. ARELLII FVSCI
patris. Quiſquis es auarus pecuniæ cuſtos immenſæ, cultor Syllæ,
cùm multa quæſieris, poteris'ne omnibus frui? Filium quæris: ecce
turba iuuenũ ſine patre. Impera quidui·, nõ negabo: militabo. dũ-
modo ubicũq; fuero, tuus ſim: ita nos pauperes ſumus, q habemꝰ ꝙ
diuites rogent? unde talem patrem? non iraſceris, niſi ut ames? quid
porrò iſta matrimonia, in quæ malè ſani ruitis? gaudia dominorũ?
at onera ſunt. Mille cùm uẽtum inter uices ſuas exemplar referebas,
& inter illa ponebas & diuitis domum. Meritò abdicaſti, an imme-
ritò? Si immeritò abdicaſti, odi patrem tot eiicientem innocentes:
ſi meritò, odi domum tot facientem nocentes. Aliquid in domo lo-
cupletis non agendum agam. Quæ apud nos frugalitas eſt, apud
illos humilitas eſt. Petis iterum potius filios quàm recipis : colit e-
tiamnum in Capitolio caſum uictor omnium gentium populus,
cuius tantam felicitatem nemo miratur. Meritò potens eſt: nemo
ab eius origine eſt, qui non reliquit patrem : egredientem te cer-
tè domum redeuntem comitabor, nec niſi in limine deſeram : ero
in publico filius: amo æquè pauper pauperem patrem, utique con-
ſueui. Non poſſum agere in domo diuitis filium. Si charum tibi ſer-
uum uenderes, quæreres quis ſuus emptor eſſet : nam mehercu-
le habeo, quo tibi irato ſatisfaciam. Interim pluris omni matrimo-
nio puto hoc ſomnium quòd ſic me amittere curas ſatis amare nõ
poſſum. Quid faciam adoptatus? loquar filiis eius bene de abdica-
tione? Ego in domum ueſtram intrabo, tãquam ego uos eiecerim?
ego ornamenta ueſtra occupabo? Tum illic ſi quid commiſero, nec
meus recipiat pater. Quid eſt quod aut negandum mihi, aut excu-
cuſandum ſit? Non inſaniſſimum diſpendiorum malum, nõ erube-
ſcendos amores, neq; luxuriantem habitum, neq; potatus obiicis
filio hæc ſi non potes, aliqua ſaltem ex commentariis amici tui
deſcribe, madentem unguentis heſternis, conuulneratum libidini-
bus, incedentem, ut fœminis placeat: fœmina mollius & cetera quę
morbi, non iudicij ſunt. Abdicatio loquax eſt. *Quàm te paupertas a-
mo, ſi beneficio tuo innocens ſum.* Accuſatorem non habeo : me miſe-
rum, etiam laudatorem habeo, & eum cui non omnes placent: hoc

enim malo dicere, quàm omnes non placent. Non tibi per multos liberos angusta domus est, neq; turba lateri circumerrat, nec multus intra limen hæres est, nec post te aliquem retineas, quanquam nec sic quidem debuisti dare, quàm enim deos cum uotis patris uidisses certantes: & tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum superest: & habemus exemplum, posse aliquem tres filios perdere. Ille Crœsus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum uinctis manibus ductus est. Tu Crasse, post euestigata illa fugitiuorũ arma urbis Romanæ ditissimus, qui nũc apud Parthos eges sepulchro quoque. Dicta præterea illa corrumpentium non fero: quoties enim inter diuitias suas exemplo istam posueritis domum, meliores perdẽtem diuitiis suis liberos: hoc scio nostros fuisse maiores, hoc illum Elium Tuberonem, cuius paupertas uirtus fuit: hoc Fabritium Samnitium, non accipientem munera: hæc cæteros patres nostros, quos apud aratra ipsa mirantes decora sua circũstetere lictores. Surgite, surgite iuuenes: & meũ rogãdo patrẽ, uestrum rogare discite. BLANDVS. Tres genuit, quatuor abdicat. Abdico, inquit: apparet unde uenias. GALLI VIBII. Si quis me audit, abdicari iam putat adoptatum. quare? tum, ne auferam patri filium, filiis patrem: nec tam uicino exemplo emendaris. Qui abdicat suos, quærit alienos: *nulla certa felicitas est.* Paulò antè ego diuitis filiis inuidebã: modò illi mihi. laudat me pater, cùm abdicet: laudo ego patrem, cùm abdicer hęc una inter nos disputatio est: iste me dignum putat beato patre, ego me meo. FABIANI PAPYRII. Ecce instructi exercitus sæpe ciuium cognatorumq; conserturi prælium, manus constituerũt, & colles equis utrinq; complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus cõsternitur, illatorum multitudine cadauerum, uel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem aduersus hominem in facinus coegit? nam neq; feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumq; diuino genus. Quæ tãta uos fert ira, cùm una stirps, idẽq; sanguis sitis: uel quæ furiæ in mutuũ sanguinẽ egẽre? Quod tãtum malum uno genere uel sorte uel fato iunctum? an ut conuiuia poculis extruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimuerò & laudanda sunt, ptopter quæ mensam & lacunaria sua potiùs quàm lucem innocentes interim maluerint. An, ne quid uentri negetur libidiniq;, orbis seruitium expetendum est? quid tandem pestiferæ istæ diuitiæ expetuntur, si ne in hoc quidem ut liberis relinquantur? quid tandem est quod in uitio corruperint? Primùm si inde incipere uelis, sedes ipsæ, quas in tantum extruxẽre, ut domus ad usum & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est, tantæq; uiarum angustię, ut neq; aduersus ignẽ præsidiũ, neq; ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit: ad delicias dementis luxurię lapis omnis erui-

tur,

tur, cædunturq́; gentium syluæ: æris ferriq; usus, iam auri quoque in extruendis & decorandis domibus: nempe ut anxij interdiu & nocte ruinam ignemq; metuant, qui tectis iniectus est fortuitusq;. Hinc & illa urbium excidia sunt: quippe non defendis uni, sed in communi periculo apprehendam: hostesq; aliena & in sua damna ualidiora ceduntur alia, ipsaque cùm maximè flagrant, spolium ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus uarius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam uinctis seuere in hoc pauimentũ leuatum & infusum tectis aurum. *O paupertatis quàm ignotum bonum est.* Quin etiam montes syluæque in domibus marcidis & umbra fumoque uiridibus. quid faciam? Si caruero, abdicabor: patrẽ amo, hæc est contumacia mea. Vt maria amnesq; mutentur, uix possum credere quemquam uidisse syluas patentesq; campos, quos rapidus amnis ex præcipiti, uel cùm in plana infusus est, placidus interfluit: non maria unquam ex colle uidisse lata aut hyberna, cùm uentis penitùs agitata sunt. quis enim tam paruis oblectare animum in uita posset, si uera cognoueris? Videlicet quæ instantibus tangi comprehendiq; manibus aut sinu possunt. An magna non capit, exiguum est & hoc, littoribus quoque moles inuehuntur, congestisque in altum terris exaggerant sinus: alij fossis inducunt mare: adeò nullis gaudere ueris sciunt, sed aduersus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata ægris oblectamenta sunt, ut imbres fastidio rerum naturæ laborantibus. Iam ne liberi quidem, nisi alieni placent. HISPANI CORNELII. Solus omnium abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. VIBII RVFFI. Diues filium non habet: me dabis? diues reduxerit suum: me recipies? ita non adoptari, sed accommodari recuso. Quid mihi obiicitur? Meritis amoris alienum feci. Dic diues audiat: Diuitem, inquit, te esse uolo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat diuitum incommoda: aiebat multos diuites accusatos: ego certè memini abdicatos. Abdico, non est patris mei uerbum. TRIARII. Quare abdicas? numquid dies noctesq; impendo turpibus conuiuiis? plurimum uiuo in lupanari? si nescis quę crimina obiiciantur, ab amico disce: si omnes mali sunt, quid isto patre cruentius? ROMANI HISPONIS. In hanc ego domum ibo, in qua àut toties insanitur à patre, aut toties peccatur in patrem? cùm prodiero repentè diues, dicent omnes: Quis est iste, quem magna fortuna non decet? hæc est diuitis quarta abdicatio. SYLONIS POMPEII. Quantumcunq; est, mihi satis est: unicus sum, fortiter fortunam meam feram: hoc nũc primùm mihi accidit, dictus sum filius. Et iam abdicor. Quid uideri me uelis, nescio: innocentem, sed abdicor: nocentem, sed adoptor. Vtcunq; tamen abdicatio tolerabilior est: unum abdicat adoptio, tres abdicat natura. Non potest mihi dici, quod cæteris abdicatis: In

tua

tua potestate fuit: si paruisses patri, non perdidisses patrem: etiam si non abdicarer, perditurus fui.

¶ PARS ALTERA. PORTII LATRONIS. Si nescirem quid mali esset pauperies, nunc intelligerem, cùm abdicationem filius meus non timet. Fabritiorum imagines Metellis patuerunt. Aemiliorum & Scipionum familias adoptio miscuit: etiam abolita seculis nomina p successores nouos fulgēt. Sic illa patritiorū eorū nobilitas fundamentis urbis habita, usque in hæc tempora constitit. *Adoptio fortunæ remedium est.* Nō ignoro ego, quorum inopia per ocium in angulis diuitiarum conuictos strepit accusatioq; consequitur, neq; quiescere finit. Sed nulla materia in rebus humanis uirtutes clarius ostendit: census senatorium gradum ascendit, census in castris ordinem promouet, census iudices in foro legit: non persuadeo tibi. I ergo ad illos, quos mauis sequi quam reducere. FVSCI ARELLII patris. *Facilius possum paupertatem laudare, quàm ferre.* Quid mihi Phocionem loqueris? quid Aristidem? Tunc paupertas erat seculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanos? pompæ ista exempla. *Fictilibus fuerunt dij faciles*: tibi non noueris diuitias esse paupertatē. quid uos liberis uestris optatis? ego meo imperiū.

¶ DIVISIO. Non puto uos quærere, quomodo hæc cōtrouersia diuisa sit, cùm habeat negocij nihil. FVSCVS tamen sic diuisit: Dico mihi licuisse adoptare, dico mihi licuisse recusare adoptionē: dico etiam ut licuerit, rectè tamen recusasse: *& quod iure fit, uerum est: & quod sine iure quoq; rationem habeat, rectè fit.* Cùm de iure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum: & hoc subiicior patri, quia pius sum: in hoc sine dubio, ut pius sim: & ad manum argumentum est, nempe abdicanti respondeo. quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse: quid ago, cùm respondeo emancipanti? quid enim ad amittendum patrem interest, utrum eiiciat, an transferat? Si nō licet recusare, cur potius abdicas me quàm tradis? Cùm de officio diceret, in hæc diuisit: Dico non fuisse dandum sine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis à te: dico minimè illi. SYLO POMPEIVS sic diuisit, cœpit euertere, & explosa quæstione: In omnia patri pareo, dum sit: etiamsi in omnia, ibi non parēdum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quærit, an inuitus filius dari in adoptionem possit: si non potest à nobis abdicari, quod arbitrij sui est, an possit, non cùm contra uolūtatem patris est, sed cùm malè arbitrio suo utitur, hîc subiecit, an hîc benè usus sit. De officij parte tractauit, & ita diuisit: Turpem esse adoptionem inutilem esse, periculosam esse. Cùm diceret turpem, dixit aliena bona inuadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternæ eripere, quàm inhumanum esse. Cùm inutilem diceret, dixit patri utilem esse, adoptanti inutilem esse. Cùm patri inutilem diceret, tractauit quàm graue esset, unico carere filio, quem alius con-

concupisceret & cùm diceret diuitem esse, quodq; qui tot haberet solatio, filium quæreret, dixit: Tibi non erit facile adoptare eum. Inutilem esse diuiti cùm diceret, sic tractauit: Futurum ut ad suos rediret, si nõ adoptasset. Hoc loco bellè uidebatur dixisse. Si animũ patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cùm inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudauit, in diuitias inuectus est: dixit se posse diuitiis corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cùm in diuitias inueheretur, dixit: Aiunt multa uitia diuites habere istos, & hoc grauissimum, quòd suos non amant. Nec esse quòd quisquam se satis putet firmum ad repellenda uitia, contactu ipso nocentia transeunti bono. Nec peccare discam? Ecce tu quàm citò abdicare didicisti. Dixit futurum, ut diuiti displiceret propius inspectus: ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurũ, ut abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adiecit periculosam sibi futurã abdicationẽ in domo, suos dominos desiderante, & totam familiam expellere insitiuum hæredem cupientem. LATRO ultimam quæstionem posuit, quam ferè solebat: Etiam si non rectè fecit, quòd adoptari à diuite noluit: an tamen bono id aduersus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit: deinde, an bono aduersus patrem animo fecerit. In hãc quæstionem bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus præferentis. LATRO tamen negabat patrem daturum manus, bono aduersus se animo factum, sed consensum filiorum aduersus patrem dicturum tacitum nescio quem. BROCCO quidam non malè re usus, qui dixerat adolescẽtem uideri sibi habere capitalia quædam uitia, malè de se existimare eum, qui ire ad iudicem districtim innocens nollet. ARGENTARIVS omnes priores transiens partes statim ad hoc uenit, debuerit'ne patri parere, an non debuerit: & in figuram contulit declamationem: Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur à patre paupere, ut in adoptionẽ diuitis daretur: Quam bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cùm declamasset eam controuersiam, quæ usitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

¶ COLOR. De colore magis quæsitũ est, an adolescens debeat aliquid in diuitẽ dicere. quid enim faciet? diceret in eũ q̃ tantùm ęs habet, & in amicum paternum: non dicit in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conuiciorum imperauerant, non benè præstiterunt, aliqua sententiæ dulcedo surrepsit. At declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tuentur, nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiæ subrepit. sic quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illi deest, sed corruptor. FABIANVS PHILOSOPHVS hoc colore usus est, ut diceret: Etiam si substineret, at alicui tradi diuiti nollẽ & in diuitias

tias dixit,non in diuitem:illas esse quæ frugalitatem,quæ pietatem expugnassent,quæ malos patres: malos filios facerent. GALLVS VIBIVS fuit tam magnæ olim eloquentiæ,quàm postea insaniæ. huic accidisse uni scio, ut in insaniam nõ casu incideret,sed iudicio perueniret.nam dum insanos imitatur,dum lenocinium ingenij furorem putat,quod simulabat,ad uerum redegit.hic controuersiam postero die quàm erat à Fabiano dicta,declamauit. Solebat autem sic ad iocos peruenire,ut amorem describeret penè cãtantis modo, ut diceret:Amorem describere uolo; cùm tanquam bacchari uolo. Deinde describebat,& toties cœpturus repetebat: Amorem describere uolo.In hac controuersia planè quod uoluit,consecutus est,ut diuitias nobis in odium adduceret.Sæpe enim ingessit:Diuitias describere uolo: & multa facundè explicuit, corruptius quàm Fabianus,sed dulcius.hoc unum occurrit, in quo pusillum inest insaniæ: Non me delectatis,non seruorum domini greges,nec sonantia laxi ruris ergastula: patrem grauis amo. FVSCVS ARELLIVS & hũc colorẽ dixit:Hominibus offendor: cùm primùm de adoptione ista cogitarem,occurrerũt mihi tres abdicati:& audio in ista domo tres fuisse filios,nec esse.Timeo infelicem liberis domum.& alias causas dixit.licet enim plura abdicato dicere,propter quæ non litiget: sed nunc refero, cui rei quisque maximè institerit. LATRO illo colore usus est, sodalem se tribus diuitis filiis fuisse: Semper, inquit, illos colui, imò adhuc colo: cùm abdicati essent, ego illis suasi ut tacerent, & patrem cedendo mitigarent: dixi, Cùm primùm tempestiuum putabitis, patrem uestrum rogabit meus. Ecce admonet me aptissimum esse tempus. Verum est, non potest pater inuenire reconciliationis aptius tempus, diues filios quærit. CÆSTIVS illo colore:Quos abdicatione non potuit terrere, putat se castigaturum adoptione,non ille tuum filium cõcupiscit,suos corrigit: dum illos correctos putauerit,te satis minatum abdicabit Non faciet illud?atqui nemin ẽ adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut iustius faceret.FABIANVS hoc colore,ut dixi,egit:Nolo diues esse.RVFFVS VIBIVS hoc:Nescio diues esse.Hęc in hoc loco cùm diceret, excepta sunt.*Non est quòd putes, omnibus diuitias conuenire: nihil est insolentius nouitio diuite.*Sed & illud dixit:Alius animosè loquitur,ut ex contemptu diuitiarũ gloriam petat:ego non dico,Diues esse nolo: sed,nescio. ALBVTIVS & ipse diuitias insecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sentẽtiam.Munera,inquit regia respuit, cùm auro dominum timet accipere. & illum locum egregiè tractauit:Omnes cibos habebo suspectos,omnes potiones. Trium pædagogi,ex illis occidere me uolet, quisquis frugalissimus fuerit. *Non uenenum pauperes timent,non hæredem*: adhuc non abdicationem timebamus. SYLO POMPEIVS illo colore egit:Nemo illi placere potest, ne in hoc quidem aliquem retinuit, ut non omnes abdicaret. Ecce

nunc,

tũc,inquit,inuenit nouam abdicationem, ne quid de reditu ſpera-
te poſſent. Et cùm multa dixiſſet in diuitem,dixit:Non eſt quòd mi-
reris,ſi te oderunt quos abdicaſti. Colorem apertè paratius aliquid
cur hic deſiderat? quidam dixerunt patrem cupidum diuitiarum,
quod inuidioſum eſt in hoc uſum: quidam ita, Diuitias filio dare
uult,ut filiis eripiat? Ita Latro optimo colore uſus eſt:In hoc,inquit,
tè in adoptionem uolo dare,ut faciliùs per te abdicati reconcilien-
tur. CÆSTIVS. Timeo,inquit,ne abdicer, uelim timeres. ALBV-
TIVS hoc colore uſus eſt,Summam ſibi amicitiam cum diuite fuiſ-
ſe: dixiſſe illum ſibi dubitanti, an filium tolleret. Tolle, inquit, in
meum patrimonium:ego iſtum fratrem liberorum iudicabo. Item
cùm & tertium abdicaret,dixit:Quid ſi mihi illudis? tantùm unicum
etiamnum filium habeo. uenit ad me, & ait: Redde quem educaſti
mihi: ſi emendati erunt,fruere,habebo hunc pro illis. Tentaſtis ſta-
tim illum reducere in gratiam ,cum filiis intempeſtiuum erat. Ten-
taui, quoties ſubtrahendum illum reſpondit: non tanquam poſſit
diuiti deeſſe filius. SYLO dixit: Amicos, inquit, abdicat, uſus
ſum:quid ergo? mauis inimicum adoptet; ſi intraueris domum, ui-
debis, an aliqui animum patris à filiis auertant. Si reduxerit, inquit,
illos, & quid fiet? capit diuitis domus quatuor liberos. Si illi te fra-
trem grauabuntur, libentiſſimè recipiam: hoc de me diues meruit,
ut illi darem filium paratiſſimè commodato. BLANDVS hoc co-
lore egit. ut diceret,Diuitem inexorabilem eſſe liberis: omnia ſe fe-
ciſſe ut illum placaret, uidere ſe magnas cauſas & graues. Ita cer-
tam futuram adoptionem. OTHO IVNIVS pater ſolebat diffici-
les controuerſias bellè dicere,eas in quibus inter ſilẽtium & actio-
nem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor li-
bros colorum, quos bellè Gallio noſter Antiphontis libros uoca-
bat,tantum in illis ſomniorum eſſe: & hoc uitium ab antiquis qui
artem dicendi tradebant, duxerat. Illi enim colores probant qui
non poſſunt coargui, non ut omnia aſſeuerent, ut non eſſe aliquo
homine offenſus. Sed ridiculum eſt affectanti, quod falſum pro-
bari non poſſit. Non multum intereſt in cauſa ſua, falſum aliquis
teſtem deprehenderit,an ſeruum:alteri enim credi non debet, alte-
ri non ſolet. Ad Othonem redeo, à quo longius aberraui. Solebat
hos colores adhibere. qui ſilentium & ſignificationem deſiderant.
Bene itaq; & hanc controuerſiam hoc colore dixit, tanquam in e-
mendationem abdicaturus, & reconciliationis cauſa faceret. Hoc
non detegebat, ſed omnib. ſententiis utebatur ad hoc tendentibus:
tanquam, Nõ poſſum,inquit,pati ſine patre me: an ſine te putas pa-
ti poſſe quenquam,aut patrem putas pati ſine liberis poſſe? & illud:
Credite mihi,impium nihil de liberis duo patres cogitant, & illud:
Recipiat,inquit,ſuos,nõ poſſum ſine te pati: hoc fortaſſe illi place-
bit,quòd ad tuũ patrẽ reuerti uoles. & illud: Non amas abdicatos,
do-

domum illorum occupa, ama, serua. dixit & illud: Libenter, inquit, pauper sum & ego. Dicet aliquis: Quare ergo in adoptionem diuitis filium recipi uolo? Et excusationem si dixero, filij mei causa facio: honestius autẽ nunc facio quasi filium ei facerem. & illud: Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiatis licet duo senes. Iungit & illud, *temerariam adolescentiam, & incautam contumaciam*: fortasse iam superuacua esset adoptio, si nõ repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ergo ero pater orbo diuiti. & illud in ultimo: Scit me non inuisum esse pauperẽ: ego te genui, ego diuitias docui contemnere, sequere autoritatem meam, nihil turpiter suadeo, nihil sordidè concupisco, crede fidei meæ hoc fieri expedit, quod inquit, me tibi diuiti: nihil amplius dico. Totam, inquit, bene dixit controuersiam, sed hoc genere, ut putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirarere, quid illi suspiciosa actione opus fuisset, cùm apertè liceret. Bene de hoc uitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere. GLYCON SCYRIDION ex altera parte satis dulcem dixit sententiam.

Iuuenis deprehensus. Controuersia II.

THEMA. Speciosum iuuenẽ dominus suus deprehendisse cum uxore in cubiculo testatus est, & ob id uxorẽ suam dimisit: hoc nomine, seruum pro adultero postulatum, dominus non defendebat: mulierem, quam petebat præiudicium, tuebatur: opus erat aliquo colore, cùm in cubiculo uisa esset cum seruo à marito. CONTRA DOMINVM. OTHO IVNIVS nullam rem certam posuit, sed tantùm circumuentam à uiro mulierem egregiè tractauit: cuius actio quàm utilis fuisset, statim apparuit, NIGRO BRVTIDIO dicente.

¶ COLOR. Qui hoc colore usus est: Accersitum à domino seruum, qui inter se medius & dominã rem haberet, illam non esse passam: maritum indignatum, prosiluisse quasi in corruptorẽ usus est colore. dixit enim, accessitum ut dominicæ libidini paparium faceret. SYRIACVS cùm secunda actione hunc colorẽ urgeret, disertè multa dixit, inter quæ & hoc: Adulterum accusator in cubiculum usq; perduxit, patronus in lectum, & penè causam abstulit. & illud cum Syriaco uafrè & facit, & bellè respondet, cùm prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cũ seruo. NIGER BRVTIDIVS cùm ageret, obiecit Syriaco, quòd causam non posuisset, & institit assiduè, quare nõ appareret, quomodo seruus solicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum. cùm responderet Syriacus, ait: Primùm non apud eundem præceptorẽ studuimus. Tu Apollodorum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum cui non semper: deinde si quæres magis, quare ego non narrauerim, ut ista narrares. Tunc & contra maximum Stertinium quo premebatur, cùm

comes

cõmes eius fuiſſet,dixit ꝑ annos duodecim in officio ſui: Dic quid in domo tua peccauerim?Sed hæc conſuetudo ueſtra. Tamdiu uobis cordi ſumus, quàm diu uſui.Hæc à Syriaco dicta,magnis excepta clamoribus,cùm occurrerẽt mihi,præterire non potui. OTHO tamen IVNIVS bene dicebat has cõtrouerſias,quæ ſuſpicioſè dicenda erant. Item memini optimè dicere illum pro hac re,ne adulteri reo, in quam SYRIACVS VALLIVS,homo diſertus, ad calumniam iurauerat.Erat genus iudiciale.

ARTHEMON dixit.

HERMAGORAS dixit.

Iuſiurandum mariti & uxoris. Controuerſia III.

THEMA. Vir & uxor iurauerunt, ut ſi quid alteri obtigiſſet, alter moreretur. Vir peregrè profectus, miſit nuncium ad uxorem,qui diceret deceſſiſſe uirum. Vxor ſe præcipitauit. recreata, iubetur à patre relinquere uirum.non uult.abdicatur. PORTII LATRONIS. Dij immortales,qua debetis prouidentia humanum genus regitis,effeciſtis ut illud non periculum eſſet amantis,ſed experimentum. CÆSTII PII. Antequã iuraremus, diu inter nos hæc tacita lex erat: ſi abdicata fuerim, non uiuam: huius illi pater non credit. nec eſt nouum: nec uir credidit. Quæris quod iuſiurandum fuerit?ita patri placeam. FVSCI ARELLII patris. Iam uxor non nauigabo,non peregrinabor: fides tua me timidum fecit. *Mentitus, inquit, hic eſt: ſolenne eſt amantibus, ideo non niſi iurantibus credimus.* Hos diuidere uult ſocer,quos ne mors quidem diuidit.Moriar ab eo excluſa,& ero exemplum. Quædam ardentibus rogis thorum miſcuerunt,quædam uicaria maritorum ſalutẽ anima redemerunt: quàm magna gloria eius ſolicitudine penſata eſt. O' te felicem uxor: inter has uiua numeraris. MARILLII. Aſſiduæ contentiones erant, ego magis amo,imò ego:ſine te uiuere poſſum,imò ego ſine te: qui ſolet eſſe exitus certantium, iurauimus: reſpexiſtis nos dij dignos, nunquam uiolauimus. HISPONIS ROMANI. *Difficile eſt iudici, eorum ſecretorum cauſas reddere, quæ amantibus etiam ſine ratione iucunda ſunt.* nec eſt quòd putetis de abdicatione hodie tantùm illis agi: de ſpiritu agitur. Scitis quemadmodum ſuos amat:non magis ſine patre uiuere poteſt, quàm ſine uiro. IVNII GALLIONIS. Socer huius (ſic enim te appellabo quandiu uixero) quid ſibi uolunt altiores gemitus, & fortiora inter lachrymas ſuſpiria? neſcio quid uideris fortius puella promittere: non ſum tanti, ut bis pro me pericliteris. ARGENTARII. Nocet illi indulgentia ſuorum: in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum eſſet experta, ſi aut minus amaret uirum, aut minus amaret patrem. ALFII FLAVII. Nec eſt quòd putetis,illi facilius iſtius eſſe deſiderium: & patri narrabat tanquam murmurauerit.

¶ PARS ALTERA. P. ASPRENATIS. Nempe ſi quid acciderit

derit uiro, peritura est: & si bene filiam meam noui, peritura est: si quid genero meo acciderit, filia mea moritura est. adiiciam quòd sit indignum, si quid filiæ meæ acciderit, uir eius uicturus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, uiues. BLANDI. O' conditionem æquam: alter uitam debet, alteri deuouit. PAPYRII FABIANI. Non possum, inquit, relinquere uirum. Quid ni, inquit, non potes, quæ mori potes? Ita'ne qui falsum mortis nuncium misit, uirum recipis? Vir dum nimis amat uxorem, penè causa periculi fuit: uxor dum nimis amat uirum, penè causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Seruate totam domum, amore mutuo laborantem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, uiro promittis. Potes sine uiro pati, peregrinationem eius sustulisti: facilius potes carere eo qui spiritum debet, quàm eo qui impendit.

¶ DIVISIO. Et hæc controuersia non erat in diuinatione. nam præter illam quæstionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua cùm ad æquitatem pertineant, tractationis sunt. Optimam tamen coniecturalem quæstionem LATRO fecit: proposuit illam, An etiam si non malo aduersus uxorem animo maritus fuit, fecit tamen ut tam temerarius & inconsultus relinquendus sit: deinde, An etiam malo aduersus uxorem animo fecerit. FVSCVS ARELLIVS iuris quæstiones subiecit, Non posse illam discedere à uiro: nam & hoc iureiurando illam obligauit. hunc enim animum fuisse sine dubio iurantium, ut uiui non diducerentur. LATRONI contrariũ uidebatur, onerari iurisiurandi inuidiam, cùm extenuari deberet: & illud iusiurandum contra fortunam uidetur, hoc etiam contra patrem. CÆSTIVS contrà fecit, & toto dixit iureiurando illam liberatam, illo casu solutos ipsos uinculo religionis: & ideo non futurum periculum uxoris, si quid accidisset uiro. SYLO POMPEIVS contrà dixit, illam teneri iureiurando: & adiecit, Et si repudio diducta fuerit, nõ tamen solui fœderis pactionẽ: & ideo inquit, Honestum mortis titulum uindico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena uxore moriar, aut illa pro alieno uiro.

¶ COLOR. HISPO ROMANVS hoc colore usus est, iusiurandum iocosum fuisse: sicut multa quotidie iurarent amantes, & ipsum iurasse: idq; oblitum se an iurasset, misisse nunciũ, ut experiretur affectus uxoris, non perimeret. Vxorẽ intellexisse falsum nunciũ esse, & ex eo se loco præcipitasse, ex quo præcipitata perire nõ posset: Vt quomodo ego illam, inquit, falso nuncio terrueram, sic illa, inquit, me falso periculo terreret. MARILLIVS præceptor noster licenter uerbo usus est, satis sensum exprimẽre, cùm diceret uxorem intellexisse mariti mendaciũ: & ipsa aduersum temerarios mariti iocos, relusit. Hanc controuersiam memini me uidere Nasonẽ declamare apud rhetorem Arellium Fuscum, cuius auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cùm diuersum sequeretur dicendi genus: habebat

bebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio eius iam tum nihil aliud poterat uideri, quàm solutum carmē. Adeò autem studiosè Latronem audiuit, ut multas eius sententias in uersus suos transtulerit. In armorum iudicio dixerat Latro: Mittamus arma in hostes, & petamus. NASO dixit:

Arma uiri fortis medios mittantur in hostes.

Inde iubete peti.——

& alium ex suasoria sensum quem à Latrone mutuatus est, memini Latronem in præfatione quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant. Non uides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes: *mollit uiros ocium, ferrum situ carpitur, desidiam dedocet.* NASO dixit:

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas:

Et rursus, nullo concutiente, mori.

Tunc autē cùm studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certè controuersiam ante Arellium Fuscum declamauit, ut mihi uidebatur, longè ingeniosius: excepto eo, quòd sine certo ordine periocos discurreret. Hæc illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est in hoc est, ut uxori uirum, & uiro uxorem diligere concedas. Necesse est deinde, iurare permittas, si amare permiseris. Quod habuisse nos iusiurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti, si mentiremur: illa sibi iratum patrem inuocauit, ego socerum. Parce pater, parce socer: nō peierauimus. Ecce obiurgatur: nescis quàm effrænatè amor fertur, quanquam esse filiam preceris: charum quidem, quod illum ab indulgētia sua euocet. Dij boni, quomodo hic amauit uxorem, amat filiam, & abdicat: dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse uiuere: quæritur periculum eius, qua penè cauit hic qui amare cautè iubet. Facilius in amore finem impetres quàm modum: tum hos opponis terminos, quasi approbaturi custodiant: ut nihil faciant, nisi consideratè: nihil promittant, nisi ut ius facturi: omnia uerba ratione & fide ponderent? Senes sic amāt. Pauca nosti, pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, peierauimus. Quid ad patres pertinet? quod amantes iurent sibi, crede, nec ad deos pertinet. Non est quòd tibi placeas uxor, tanquā prima peccaueris: perit aliqua cum uiro, perit aliqua pro uiro: illas tamen omnis ætas honorabit, omne celebrabit ingenium. Per, socer, felicitatē tuam magnum tibi quàm paruo constat exemplum: in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur: exciderat iurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic desit semper. Perseuera socer, recipe filiā: ego qui peccaui, pœna dignus sum. quare uxore necata, socero causa sim orbitatis? Discedam è ciuitate, fugiam, exulabo: utcunq; potero, desiderium misera & crudeli patientia perferā. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso rarò con-

trouersias, sed non nisi ethicas : libentius dicebat suasorias: molesta illi erat omnis argumētatio: uerbis minimè licenter usus est, nisi in carminibus in quibus non ignorauit uitia sua, sed amauit. Manifestum potest esse, quòd rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres uersus, inuicem petiit, ut ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret. æqua lex uisa est: scripserūt illi quos tolli uellent. in utrisq; codicillis iidem uersus erant, ex quibus primum fuisse narrabat Albinouanus Pedo, qui inter arbitros fuit:

Semibouemq; uirum, semiuirumq; bouem.

Secundum:

—Gelidum Boream, gelidumq; notum.—

Ex qua apparet, summi ingenij uiro iudiciū non defuisse ad compescendam licentiā carminum suorum, sed animū. Aiebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis næuus esset.

Raptor patrem suum non exorans. Controuersia IIII.

LEX. Raptor nisi suum & raptæ patrem intra triginta dies exorauerit, pereat. THEMA. Raptor raptę patrem exorauit: suum non exorauit. accusatur dementiæ. CONTRA RAPTOREM. PORTII LATRONIS. Moriar, inquit, moriar hodie, ego uirum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obstupuistis? nondum est trigesimus dies. Vitam rogas: dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium uis: ego te mori uolo: imò furor tuus, illa cæca & temeraria cupiditas. Et inter hæc pater illius, qui nimis citò exoratus est. Quare tam citò senex ille remisit iniuriam? Ne tristiore quidem uultu expugnatam filię pudicitiam tulit: timeo ne uerū sit quod audio, ne nouo, inauditoq; more de nuptiis puellæ exoratus sit. CÆSTII PII. Quo melius de hærede iudicare possitis, narrabo me iuuenem, habui patrem sanæ mentis: nec tam seuerum, scilicet ut crudelis esset, nec tam indulgentem ut incautus. Duxi uxorem, quam pater iusserat: & tamen nuptiarū mearum me pœnitet. Fili, nónne sæpe excandui, sæpe reconciliatus sum, sæpe quod negaueram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: ut haberet primos socer, medios reus, nouissimos pater. Ne omnia à prima adoscentia repetam, uirginem rapuit, patrem accusat. Hei intra triginta dies putas me accusatori permissurum, quod filio negaui? Impetraui, inquit, ab illo: alij aiunt illum à te: mediis me diebus accusas. Rapuisti uirginem, & cùm tam libentem uiueres? ARELLII FVSCI patris. Moriar, inquit, etiamnum minaris? nondum rogas? Quid, inquit, rogabo? iam lassus es, nec ullum adhuc rogasti. Non possum, inquit, exorare tam diu? Nouo more obiicit dementiæ constantiam. Quid? ergo tu poteris uidere morientem filium? fortasse non potero: & ideo irascor, dum licet. POMPEII SYLONIS. Hæc audacia eius ex parte culpæ meæ est: nimium indulgenter nutritus est: omnia sibi putat licere: nec ille unquā me rogauit. Ignouit,

uit,inquit, & alius ante me rogatus est. Non nosti conditionem legis tuæ: in hoc tibi pares sententias habent,pereunt: ipse ad alienam se misit,lex illum admisit ad meam. Raptor nisi & suum & raptæ patrem exorauerit,pereat. Vis scire,lex utrum maluerit? non exoratus irascitur: ex duobus patribus eum pater accusat, qui legem sequitur. ARELLII FVSCI. Miraris me dubitare, ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestiuæ proditis lachrymæ? Nondum erat tempus faciendi. Non est quòd quicquam tibi promisisse lachrymas putes: fleo, quòd necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturus sim,adhuc nescio: utique tu ante trigesimum diem scies. Exorabis, inquit, patrem. Quid ergo mihi molestus es,si hoc tibi satis est? Odij effregisti fores: & identidem leges inuocantem coëgit pati stuprum,nisi tam facilè puellam exorauit, quàm patrem. Mortem uita non meruit, accusationem deprecatus: consumuntur interim dies. Vter nostrûm consumit? Rogo, inquit. Nunc tu'ne me rogas? num ego rogare debueram, qui periclitor? PAPYRII FABIANI. Demens sum, uides: turpiter uiuo, meretricem amo,leges ignoro, dies tuos non numero: ad iudicem uocatus,adsum. Ergo moriar,inquit. hoc si reo dicis,non curo: si iudici,uidebo: si dementi,non intelligo. Et huic aliquis ignoscere potest,qui sic rogat? Vos mei iudices estis,iste habet suum iudicē: nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. IVNII GALLIONIS. Rogo,inquit,nunc hic sic. Si uolebas rogare, admouisses propinquos, amicos, maiorum imagines, lachrymas, repetitos altè gemitus. Testor deos, sic rogaturus eram puellæ patrē. Cùm,inquit,multum in suppliciis habitum submiseris,cùm dixeris: Pœnitet quòd rapuit,quòd deteriorem non rogaui: cùm dixeris te dementem fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, deliberabo cum tua matre. Me miserum, quàm penè promisi: anime dura,heri fortior eras: & multum habeo quod deliberem,diuersi me affectus distringunt: inter reum & patrem distrahor. Hinc iniuria est,hinc natura. Quid properas? nemo tibi præter me rogandus est. Ergo, inquit, misereberis? nihil promitto ante trigesimum diem. Miserum me,quòd tantùm triginta diebus irasci possum: longiore tempore opus erat. Audi à demente exempla: huic crimini, denis uicenisq; annis inter bella iuuentus consenuit, nos triginta dies ferre nō possumus. Deliberabo: lex nihil uult temerè fieri. Magna res est, inquit, delibera, cogita, tempus accipe: effregisti domū ciuis,ut dicis,etiam misericordis, morere. Non est hoc nocenti graue: ego nihil peccaui: propter te mori cupio: ratio à me exigitur alienæ culpæ,non meæ potestatis. Quid ergo facturus es? non pronunciabo ante supremum. Quid sic miraris,si illum ocyus exorasti? facilius est iniuriam donare,quàm crimen. Agedum in medium senex,cuius misericordia crudelis sum, nō putasti mecum deliberandum.

dum. Vnde autem ſcis, quem filium habeam? ego certè adhuc neſcio, qualem filium habeas: nullum tempus uni uerbo anguſtum eſt. Iam, inquit, anguſtum tempus eſt, & tibi uacat accuſare. VIBII RVFFI. Quis unquam præter me ignoſcere iuſſus eſt? iam, inquit, tempus anguſtum eſt: ita non putas me ſubducere quantum ſuperſit? Iam, inquit, tempus anguſtum eſt. Anguſtum erat, ſi duos rogare deberes. Anguſtum tempus eſt, exclamat, neſcio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuiſti: non dico quia dignior ſum, qui prius roger, quia pater tuus: id quod minimum eſt, propius habito. Huc uideo illa pars legis pertinebat, ut ſuum patrem exoret. Patrem nati? ſic aliquis exorat, ſic deprecatur? Apparet nunc te primùm rogare. Demens ſum: imò ſi uis, argumentum dabo tibi. filius meus moriturus ſit, nondum teſtamentum meum mutaui. CORNELII HISPANI. Multi me affectus diducunt: neceſſe eſt de aliis querar, de aliis erubeſcam: de aliis timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamuis dicatur nimis exorabilis, ignouiſſet, ſi ſic rogatus eſſet.

¶ PARS ALTERA. ARELLII FVSCI patris. Me miſerum! Pater, iræ tuæ detractum eſt nihil, & tempori multum: infelicior ſum, quàm ſi neutrum exoraſſem. Mortem timeo, poſtquam mihi homines gratulati ſunt. Quid tibi, optime ſocer, pro iſta miſericordia tua, qua mihi & patri meo pepercisti, precer, niſi ſuperſtitem filiam? PAPYRII FABIANI. Nō poſſum diſſimulare pater, quòd illum exoraui: tuum beneficium eſt: certè cùm exoratus eſt, hoc dixit. Quid itaq; iuuat doloribus intabeſcere? aliud quidem ſuadebat dolor meus, ſed quid faciam? patris iudicio miſereor. Miſerere pater: ſcis quàm breuis ſit aduocatio mea. Miſereor, inquit: uis uerum dicam, quid dixerit? patris tui. Vnde ego miſer ab hoc patre ueniēs timerem patrem. CÆSTII PII. Timeo mortem, nec iam habeo cui pareā. MARILLII. Si tibi tam pertinax aduerſum me odium eſt, audacter quid ſis facturus, pronuncia. dic exorari te non poſſe: quid me incerta mortis expectatione ſuſpendis? ſolicitus inter ſomnos quoque uelut admotam ceruicibus meis ſecurim expaueſco: ſi non impetro ut uiuam, hoc certè impetrem, ne diu moriar. Non eſt quòd putetis legem in numero dierum anguſtam fuiſſe: lex illius, diu mori. Reſponde pater: ſi ſeruaturus es filium, iam tempus fuit: ſi occiſurus, iam tempus eſt: non poſſum metum ſuſtinere ultra hæc tormēta diebus paucis: & in me mihi aliud licet. BLANDI. Ita parum contigit tibi, quòd ſolus periclitante filio non rogas?

¶ DIVISIO. LATRO ſic diuiſit, An intra trigeſimum diem raptor cum filio agere poſſit, ſicut non poteſt qui in cuſtodia eſt, qui in carcere? etiam ſi cum alio poteſt, an cum pariter poſſit, quod uitæ mortiſq; ſuæ arbitrium datum eſt, cùm illi accuſare eum liberum eſt, quem mortiferum eſt non exoraſſe? etiam ſi

cum

cum patre poteſt agere, an ab iis poſſit, quibus faciendi poteſtatem
lex patri dedit? Iſta enim ratione nihil licet, ſi aut exorari, aut accu-
ſari ei neceſſe eſt: deinde ſi poſſet agere, an debeat. Iraſcendi cauſam
tractauit, ꝙ aliũ priꝰ rogauit, ꝙ me nõ rogauit, ꝙ etiã accuſat: ſi nõ
exorauit filius, dementia eſt: tantã demẽtiam ferre non poſſum, cũ
adhuc an exoretur, incertũ eſt. Hic paternos affectus tractauit, ſpem
facientis: non probabat Fuſcum, qui paulo apertius agebat: eſt con
trouerſiam promittere, poteſt nihilominus & bonus agi pater, &
non exoratus. FABIANVS eam quæſtionem fecit, & in ea mul-
tum miratus eſt, dementiæ non poſſe agi, niſi cum eo qui morbo fu
reret: in hoc enim latam eſſe legem, ut pater à filio ſanari deberet,
non ut regi. LATRO eleganter dicebat quaſdam eſſe quæſtiones,
quæ deberent inter res iudicatas referri: tanquam, An quicquid o-
ptauerit uir fortis, aut tyrannicida, accipere debeat, quaſi iam pro-
nunciatum eſt non debere. Nemo quæſtionem hanc iam tractat,
ſicut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum ſit.
Inter has putabat & hanc eſſe, An pater ob dementiam quæ mor-
bo fieret, tantùm accuſari à filio debeat. Aiebat enim manifeſtius
eſſe de lege & officio patris quæri, & fingi quaſdam controuerſias,
in quibus pater furioſus probari non poſſit, nec abſolui tamen pro-
pter nimiam impietatem, libidinem fœdam. Quid ergo, aiebat, nun
quam utar hac quæſtione? utar, & malis deficiar. POLLIO ASI-
NIVS dicebat, hoc Latronem uideri tanquam forenſem facere, ut
ineptas quæſtiones circuncideret, in nulla magis illum re ſcholaſti-
cum deprehendi. Remittit, inquit, eam quæſtionẽ, quæ ſemper pro
patribus ualentiſſima eſt. Ego ſemper ſcio, nullum patri curatorem
dari, quia iniquus pater ſit, aut impius, ſed quia furioſus: hoc autem
in foro eſſe curatorem petere, quòd in ſcholaſticam dementiam a-
geret. GALLIO & ſuperiore uſus eſt quæſtione, & illam adiecit:
An agi cum patre dementiæ poſſit, ob id quod facturus eſſet, non
ob id quod fecerit: neminem iniuriarum accuſari, quòd iniuriã fa-
cturus ſit: non adulterij, quòd adulterium commiſſurus ſit: nec de-
mentiæ quidem, quòd demens facturus ſit aliquid. Tu uerò inquit,
mecum agis, non quòd non exoraſti, ſed quòd exoraturus non es:
puta enim me hodie exorari, ego demens uideor, qui uno uerbo ſa
nare poſſum me? Lex triginta dies dedit: quia iudicauit aliquẽ du-
riorem futurũ. Etiam ſi demens eſt, quòd non exoratur à filio, nun-
quid etiam & uigeſimo? ergo non potes hoc nomine damnare me,
quòd exoratus non ſim: etiamnum enim exorari poſſum. Ita ſi quis
ueſtrûm agere mecum hoc crimen non poteſt, ut ſi quem ad trigin-
ta dies exorare poſſum, poſt triginta quæri non poteſt, aut crimen
non habeo, aut accuſatorem. SYLO POMPEIVS fecit quæſtio-
nem, qua Gallio uſus eſt, nihil acturum adoleſcentem, etiam ſi da-
mnauerit patrem: nihilominus enim periturum, quia lex nullam a-

liam salutis uiam dedit raptori, quàm si exorauerit patrẽ. LATRO hæc omnia quasi membra in aliquam quæstionem incurrentia tractabat, non ut quæstionem: quanquam hoc ipsum in aliam aiebat quæstionem incurrere, in qua quæritur, An raptor possit accusare patrem intra trigesimum diem. Nam cùm dico, Non potes accusare eum, in cuius arbitrio positum est, moriaris, an uiuas: non magis quàm magistratum in ius uocare, quàm de iudicibus tuis ferre sententiam, non magis quàm miles in imperatorem suum animaduertere, adiicio non potes accusare: nihil enim tibi proderit, etiam si damnaueris, morieris. Lex enim si non exoraueris, perire te uult. non exoras autem, etiam si damnas. Quare hoc nõ quæstionis loco ponebat, quòd imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, ut exoret patrẽ, qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicuius esse tam palàm furiosum, ut nihil intelligat: hunc exorari à filio non uult. Atqui eodem loco est manifestus. Iustus parum hoc putabat ualens esse, tanquam quæstionem, satis ualens tanquam argumentum, & illam alteram satis ualentem quæstionem, non posse cum patre agi eo nomine, quòd non peccauerit: sed tractaturus iste iniquitatẽ tractationis ponebat, cùm diceret: Agere mecum dementiæ, & si iam potest, nunquid enim peccaui? non sum exoratus, nondum tempus transiit, etiamnum tempore exorari possum. quàm iniquum, nondum esse me nocentem, & iam reum.

¶ COLOR. Omnes infamauerunt raptæ patrem, quasi cum raptore colludentem. GALLIO dixit: Ingenuus uirginem rapuit, si tamen rapuit. SYLO POMPEIVS eandem suspicionẽ in omnia contulit. Exorauit, inquit, raptæ patrem: miratur, cùm exorabilem patrem haberet, rapuisset. HISPANVS dixit: Omnia citò facta sunt: iste citò rapuit, ille citò ignouit: nisi demens sum, est aliud suspicandum. ARGENTARIVS dixit: Rapta est, & statim exorata: imò nescio an exorata, deinde rapta: spero te innocentiorem fuisse quam uis uideri. Tu exorasse te dicis, ego te exoratũ puto: dic quid tibi cum socero cõuenit? RVFFVS VIBIVS dixit: Dic mihi, quid tibi conuenerit, quando tibi nuptias promiserit, nec uictum te hercules fateberis, cùm dies uenerit. ASPRENAS dixit: Iam, inquit, non multum reliquum est ex triginta diebus: si ex illo dies numerarem, cùm primùm exorasti, aiunt iam triginta dies præterisse. LATRO dixit: Id quod inter sententias scriptum est, adoriar: dic ergo uerum. CÆSTIVS hac figura declamauit, ut rogaret patrem, tan quam exoratus esset raptæ pater: deinde ad hanc sententiã transit: Nunquid peiorẽ causam habeo, si apud alterum iudicer? LVCIVS eâdem figura declamauit, & HISPO Romanus: sed transit mollius. Scio quid responderi mihi possit: *Facile est domestico iudici satisfacere.* Videro te, cùm ad raptæ patrem ueneris. In hac controuersia TRIARIVS dixerat: Non scies an exores, nisi ultimus dies uenerit:

rit: quoad is lucebit, perseuerabo. Deinde cùm scholasticorũ summo fragore: Et tu quisquis es carnifex, cùm strictam sustuleris securim, antequam ferias, patrẽ respice. Bellè deridebat hoc ASINIVS Pollio. Filius, inquit, ceruicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat: Agon? quod fieri solet uictimis. Sed ioco quoq; remoto, aiebat rem uerissimam, non posse carnificem uenire, nisi eo tempore quo iam pater exorari non posset. CÆSTIVS ex altera parte hoc colore usus est: Quia priorem rogasset raptę patrem, suspensum esse uolui, statim illum securum esse nolui. De me queritur, quòd illum potius cogitare de patrimonio filij, quàm de periculo uolui. LATRO hoc colore usus est: Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circà erãt sodales, qui occurrerant amici paterni, aiebant: Eamus statim ad raptæ patrem, in huiusmodi casu illi rogantur: nam raptoris patres rogãt. SYLO Pompeius diuersum colorẽ huic secutus est: Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici suaserunt, ad raptæ patrem iremus, ne noceret apud illum quòd tardè suum exoraremus patrem. HISPO ROMANVS bello docismo usus est: Vis, inquit, amici eamus ad raptę patrem? hoc curemus, ille domi est. FVSCVS ARELLIVS dixit: Ille prior rogatus est, qui magis timebatur. TRIARIVS à parte adolescentis dixit: Timeo ne mutetur etiam exoratus. Hunc sensum non imprudenter SYLO POMPEIVS improbabat: aiebat enim *non posse mutari semel latam sententiam.* Quidam uoluerunt uideri, citò exoratum raptæ patrem: quidam tardè. FVSCVS ARELLIVS dixit: Magnã partem legis consumpsi: nec de mora queror, raptæ pater rogabatur. CÆSTIVS non probabat, & hac sententia usus est, cùm hunc colorem arguendum putaret: Vult uideri rogatum diu raptæ patrem, effecit ut uideatur eum diu non rogasse: malo autem uideri hoc patrem tardè exorari. HERMAGORAS solebat interdum diu schemata prosequi, interdum breuiter & fortius attingere: sicut in hac sententia fecit, cùm suspicionẽ facere uellet, inter raptæ patrem & raptorem collusionis. ARTHEMON dixit,

GLYCON dixit,

Hunc sensum commodius dixit LEPIDVS, Neronis præceptor: Misereris, nisi etiam ultimo die: egomet iam tui miserebor. DIOCLES CARYSTIVS à parte patris ethicos dixit.

Nepos ex meretrice susceptus. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. ab dicatus se cõtulit ad meretricem: ex illa sustulit filium. æger ad patrẽ misit. cùm uenisset, commendauit ei filium suum, & decessit. adoptauit puerum. ab altero pater filio accusatur dementiæ. PRO PATRE. PORTII LATRONIS. Qualem uidi ipse, fungebatur officiis, sedula circa lectum ægrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsis tantùm, sed laniatis capillis. Vbi est, inquit meretrix? uenit ad me

ſedulò, qui diceret: Filius antequam moritur, rogat uenias. Non expectaui, dum iſte curreret: amens cucurri. Cætera quemadmodum narrem neſcio: ſi ſteterim, an ſederim, quid loquutus ſim, quid audierim, neſcio: hoc unum ſcio, iacuiſſe me inter duos filios: accede huc puer, depoſitum, crimen meum: non habeo miſer, cui te moriturus commendem. CÆSTII PII. Recipi in ſinum nepotem uultis, & hunc abdicem? duos filios tuli, huic numero iam aſſueui. Patrem accuſat, fratrem infamat, infantẽ perſequitur. Rogo uos, non ſatius eſt meretricem amare, quàm neminem? Noui generis dementia arguitur: ſanus eram, ſi non agnoſcerem meos. Tradidit infantem, & expirauit: non habeo cui crederem, offerebam me propinquis: illa uidelicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cùm frater non audeat. Meretricis, inquit, filium recepiſti: nẽpe eius quæ meum receperat. Fatear me aliquando infamem fuiſſe: neſcio quis eſſet abdicatus: meliorem extuli. PAPYRII FABIANI. Quàm nihil in domo illa meretricia fœdi uidi: aſſidebat mulier triſti uultu affecta, ægro ſimilima ipſa, demiſſis in terram oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater loquutus eſt? in ſinu meo filium poſuit, domum pertuli: dementiam uocat, quòd infantem non abdicaui. Quid facerem? negarem aliquid filio, cùm ille rogaret pro filio? Ignoſco tibi, quòd tam durus es. Aegrum fratrem non uidiſti, ille magni ſucceſſor modò patrimonij nactus in lectulo precario moriebatur. Nõ ſeruorum turba circunſtabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis ſpiritus in aduentum meum ſuſtinebatur. Vt intrauit, cadentes iam oculos ad nomen meum erexit, fugientemq; animam retinuit. Pater, inquit, quòd adhuc nihil deprecatus ſum, non contumacia feci, fratri mandaueram. Indico tibi crimina mea: expirantẽ cohæredẽ, cùm ad uitã uolui reuocare ut ſaluus eſſet, rogaui deos: & licet dementiam uoces, ſi uixiſſet, recepiſſem. ARELLII FVSCI patris. Securior eram, quoniam putaueram illi omnia præſtare fratrem: cùm ſubitò nunciatum eſt, in ultimis eſſe filium, nec hæc à fratre: ô me miſerum, quòd ſolum nepotem recepi. ALBVTII SYLLIJ. Vt uidit uxorem, uidit & fratrem, circunſpiciebat & patrem. IVLII BASSI. Tibi debeo mulier, quòd habuit filius meus, in qua domo ægrotaret. Pudet dicere, ut nepotem agnoſcerẽ, rogatus ſum. Non poteſt uno crimine dementia intelligi. *Nemo ſine uitio eſt*: in Catone moderatio, in Cicerone conſtantia deſideratur, in ſumma dementia: ad ſummam, tres fuimus, omnes peccauimus: ego, quòd abdicaui: frater, quòd tacuit: tu, quòd pro fratre non rogaſti. Non ſum uno hærede contentus: duos habere uolui: & quo magis concupiſcam, habui. Miſit ad me adfectus æger, non ibo? mihi crede, aliter tu à diis. De cohærede cogita, te quis roges, quem roget: uidebis neminem rogare non poſſe, niſi qui accuſare poſſit & patrem.

¶ ALTE-

¶ ALTERA PARS. PORTII LATRONIS. Quàm hone-
stus fuit: subiecit meretrix quæ peperit: pater istius incertus est: be
ne cum ipso ageretur, si & mater. FVSCI ARELLII patris. Errat, si
quis sit qui me putet pecunia moueri: primùm assueui cohæredem
habere: deinde olim iam cum puero isto paterna diuisi, quia mulie-
ri ille frater donauit plus quàm pro sua parte. ROMANI HISPO-
NIS. Incidit in meretricem, inter omnia mala, fœcundam ueræ i-
nimicæ. Noscis quibus antè in cubiculum riualis uenit, quàm ma-
ritus. ARGENTARII. Cùm abdicaret, aiebat hoc scilicet: Expe-
ctabo donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an aduer
sus patrem iniuriosior sis, quòd abstulisti illi hæredem, an quòd de-
disti. ALBVTII SYLLI. Sine ueniant illuc amici, sine propinqui:
nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quæ sine
præfatione honestè nominari non potest, cedò istum nulli agnoscē-
dum: sed mater afferat seueris modis: pater abdicauit etiam, quem
sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes uocabat patres: ado-
ptauit eius filium, propter quam etiam suum eiecerat. CÆSTII
PII. Nullum genus iudicum recuso: si seueri erunt, nocebit isti, quod
receperit meretricis filium: si clementes, quòd abdicauit suum. Cla
mauit pater: In domum ergo meam meretrix ueniet, aut (quod tur-
pius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum pue
rùm. Quis illis nuptiis interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

¶ DIVISIO. LATRO sic diuisit, An pater ob illam adoptionē
accusari possit, an ob hoc debeat: omnes infamauerūt adolescentē,
quasi illius criminationibus factum sit, ut frater abdicaretur. Et ideo
sententia laudatur FABIANI: Nihil tecum locutus sum: cùm
hoc unum puero noceat, quòd ex meretrice natus est, omnes ope-
ras dederunt, ut quantum in controuersia licebat, huic uitio mede-
rentur, efficerentque ne quid in illa uideretur meretricis fuisse, nisi
nomen. MARILLIVS decenter hoc dixit: Simul obiicies fratri
impietatem: Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si
mecum fuisses. ALBVTIVS ethicôs, ut multi putant, dixit: certè
laudatus est, cùm diceret, Exeuntem prosecutus est. non probabat
hanc MESSALA sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si ma-
uult uideri recepisse puerum quàm abduxisse: & qua ratione eum
adoptandum esse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit au-
tem Messala exactissimi ingenij quidem, studiorum partis, Latini u-
trique sermonis obseruator diligentissimus. Idem itaque cùm au-
disset Latronem, dixit: Sua lingua disertus est. ingenium illi con-
cessit, sermonem obiecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro
Pythodoro Messalæ orationem disertissimam recitauit, quam sua-
soriam Theodoto declamauit per triduum. quæ dixerit, suo loco
reddam, cùm ad suasorias uenero.

¶ COLOR. A' parte adolescentis non unus omnibus co-

lor placuit. Quidam personam eius qualem acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & HISPO ROMANVS: hic unum aiebat efficiendum, ut non durus uideretur, sed seuerus. In hac parte dixit nobilem illam sententiam, quam Fabius Maximus circumferebat: Venit assiduè in domum meretrix, non recedit: paulum abest, quin nouerca sit. CÆSTIVS bella figura egit: *Dementia*, inquit, *res est sanitati contraria*: Non quæram extra exempla sani hominis: & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus. Tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: ut nunc castigaret, nunc iam seuerus. Senem putabitis sanum, si uobis lupanar ostendero? Sic declamauit, ut fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibiipsi comparandum. LATRO fratri pepercit, puerum pressit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri uoluisse. Illa uerba ab ægro impetrata. Fabianus ex omnibus istis colorem secutus est optimum, qui aiebat, dicere Messalam non tantùm bonam partem adolescentis fieri, sed etiam honestam. obiecit patri, quòd etiam fratrem abdicasset, non schemate, sed certò: Nihil, inquit, peccauerat: amat meretricem, solet fieri: adolescens est, expecta, emendabitur, ducet uxorem: quare tunc non egit? Dementiam tuam aiebat, expectabat. Expectabat pœnitentiam, aiebat tuam, iam resipiet. Hoc per transitum obiicere cœpit, quòd non recepisset, quòd uidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, ut emendares, non ut uitia augeres indies: nullum illius uitium ætatis amor est: recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad ultimum obiecit illi, quòd ægrum non sustulisset. Potest, inquit, conualescere, si uiderit penates suos: mitius certè morietur in paterno solo, suo puero. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti, & ego queror? ille cùm ad te mitteret, putauit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuissem, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione nouissimè questus est & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, ut dares istum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, ut huius uocetur pater. Sed ut aliquid iocer, FABIANVS MAXIMVS nobilissimus uir fuit, qui primus foro Romano hunc uomicum morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo Seuerus Cassius antequam ab illo reus ageretur dixerat: quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es, unum tantùm es, non quasi lapsam. Hanc controuersiam cùm declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolum tale, qualia sunt quæ basilicam insectant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in ultimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autem. Hæc subinde refero, quòd æquè uitandarum rerum exempla ponenda sunt, quàm sequendarum. In hac controuersia LATRO contrariam rem controuer-

trouersiæ dixit,sed sibi declamabat, illum Cæsare Augusto audien-
te & Agrippa,cuius filios nepotes suos, Cæsar Luciũ & Caium ad-
optaturus diebus illis uidebatur.Erat Agrippa inter eos,qui nõ na-
ti sunt nobiles,sed facti.Cùm diceret patrem adolescentis LATRO,&
tractaret adoptionis locũ , dixit: Nã isti ex imperio adoptione no-
bilitati fuerunt. hæc & alia in hãc sententiam MECOENAS innuit
patri fascita recusare.finire iam quidam declamationem putabant,
hanc malignam rem Mecœnas esse: effecisse enim nobilem,non ut
audiret quæ dicta erant à Cæsare, sed ut notaret. Tanta autem Me-
cœnas sub diuo Augusto libertate fuit, ut præpotẽti tunc M. Agrip-
pæ non defuerint,qui in nobilitatem exprobrarẽt. Vipsanius Agrip
pa fuerat, Vipsani nomen quasi argumentum paternæ humilitatis
sustulerat, & M. Agrippa dicebatur: cùm defenderet reum,fuit accu-
sator qui diceret Agrippam, & quòd in medium est, uolebat Vipsa-
num intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite,Agrippa malum habe-
bis,respõde dijs. Ea in arte utiq; mihi uidetur admiratione dignus
diuus Augustus, sub quo tantùm licuit.Sed horũ nõ possum misere-
ri, qui tanti putãt caput potius quàm digitũ perdere. Latro dignus
fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorẽ suũ potuit.Nihil est
autẽ crudelius q̃ sic offendere, ut magis sis offensurus si satis feceris.

Torta à tyranno pro marito. Controuersia VI.

THEMA. Torta à tyranno uxor, nunquid de tyrannicidio sci-
ret,perseuerauit negare.postea maritus eius tyrannum occidit.
illam sterilitatis nomine dimisit,intra quinquennium non parientẽ.
Ingrati actio est. PRO VXORE. PORTII LATRONIS. Si cũ li-
beris torta est, & incastè: Descende,inquit,occide tyrannũ: nisi occĩ
deris,indicabo.Subuecta manu satelles: Quid moraris? inquit,iam
exposita tormenta sunt. Bene est,inquit mulier, ad stuprum uocor.
Instabat quotidie uiro uxor,exigebat tyrannicidium: Tempus est,
descende.Si nihil aliud,ut liberos habeas,nisi tyrannicidæ paritura
nõ sum. Miraris,si eo tempore matrona dicere potuit,Descende oc-
cide tyrannũ? comes sequerer,nisi me inutilem dimisisset tyrannus:
descende, ego iam feci tyrannicidiũ meum. Eas nuptias tyrannici-
dium diduxit, quas nõ diduxit tyrannus. CAESTII PII. Subitò
infelices nuptias oppressit tyrannus,terrebãtur matronę,& preme-
bant uirgines:nihil tutũ erat: nulli feliciores tunc uidebant, quàm
qui liberos nõ habebãt. Quędã itaq; elisêre conceptos, quędã fœ-
cunditatẽ suam moratæ sunt. Quod ad hanc pertinet,agit suæ for-
tunæ gratias,quòd isto tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus
est istũ, nescio quid de tyrãnicidio cogitare: siue isti aliquid excidit,
siue magna consilia non bene uultus tegit, utiq; de uxoris garruli-
tate queri nõ potes, cùm scias, quemadmodũ taceat. Misit itaq; sa-
tellites: Attrectate, inquit, uxorẽ. & adiecit, Si quos filios habet, ue-
niunt in domũ crudelissimi carnifices, in quorũ uultibus extant tor-
menta:

mēta: iactatur misera inter satellitum manus, & totò itinere non ducitur, sed trahitur. Hanc aliquis si torta non sit, mirabitur non peperisse, cùm cogitur? Isti de tyrannicidio, iam de consilio indicemus. Iam enim puto, licet nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias citò tyrannus oppressit: hoc publicum diuortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitum manus uexatur atq; distrahitur. Hanc ēt aliquis si non torqueatur, non párere miretur? exposita in eculeum sæpius absentē uirum respexit, q̃ præsentem tyrannum. Quàm multas matres audiui illo tēpore: Quid'nam uolui quæ peperi? ARELLII FVSCI patris. Explicātur crudelitatis aduersus infelicē fœminā apparatus, & alia instrumēta, uiros quoq; ipso uisu frangētia, ad excutiēdam muliebris pectoris cōscientiā proponūtur: instat tā denūciationib. q̃ tormentis tyrannus, & minādo torquet, tacet. Videt intētum tyranni uultū, uidet oculos minaces, & tacet: plus tibi præstare non potuit, si de te liberos sustulisset. Cæduntur flagellis artus, uerberibus corpus abrūpitur, exprimiturq; ipsis uitalibus, licet restet. An sit tibi ista datura liberos nescio; tyrannicidium dedit: ita fit mulier, non uis párere, delicata es, cruciatus puerperæ times. Fremebat indignatione captæ ciuitatis maritus, & consilio suo, & uxoris adiutorio fortior, quomodo occidā tyrannum? Quæ pars accedenti maximè uacat, ubi custodię cessant, ubi natura loci minore munimento uirtutem non submouet? Sicut uir & uxor mentē exercebāt, miraris si transit quinquennium inter uxorem tortam, & uirum occupatum? sæuiebat etiamnum tyrannus, torquebantur in cōspectu uirorum uxores, pœnitebat matres fœcunditatis suæ. HISPO ROMANVS inquit: Desiderabas liberos, ut sint quibus relinquas patrimonium. Ingrate, ita tu hac salua hæredem nō habes: nullum tormēti genus omisit, omnia membra laniata, omnes partes cōuulsæ sunt, scissum corpus flagellis, exustum, conuulsum tormētis: ignoscetis puto mulierculæ, si dixero: Falsa est. HISPANI CORNELII. Contabatur ille: nec ullis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli, prorsus cùm uxorem uidisses, posses timenti ignoscere. Assiduè tormenta uariantur, accenduntur extincti ignes: tortor, uocatur sub quo mariti uxorem prodiderant: pacisci me tecum putabat, taceam, donas quinquennium. Quid gloriaris? tanquam non facilius sit occidere tyrannum, quàm sustinere. Duplici beneficio uxoris suæ obligatur: & cur non est occisus, & quòd occidit. Fastidit sterilem, qui fecit. IVNII GALLIONIS. Instabat tyrannus, torque. Illa pars etiam potest sub:ici in ignes, in illa parte iam exaruit cruor: seca, uerbera, oculos lancina, faciam ne uiro placeat matrix. PAPYRII FABIANI. Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiam inter tyrannica tormenta sæuientia: extincti sanguine refouebantur ignes: hæc desinebat torqueri aliquādo, ut sæpius posset: exquisita uerbera, iam eculeum, quicquid an-

tiqua

tiqua sæuitia inuenerat, quicquid & noua adiecerat. Quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cùm de tyrãnicidio quæreret. O nos felices, quòd nullis aucta puerperiis fui: acuit hanc, fecit tyrannicidium silentio, certè tyrannicidam. Conuulsis laceratisq; membris, nec adhuc sufficientibus non dimissa est ex arce, sed proiecta. Quid est quòd uxorem dimiseris? nunquid premit te onerosa sumptibus, & ut seculi mos est, in deterius luxu fluente, muliebris ambitio certamine mutuo usque in publica damna priuatim insanit? Nunquid gemmas, & ex alieno littore petitos lapillos, & aurum uestemq; nihil in matrona tecturam concupiuit. Si talis esset, facilè illam corrupisset tyrannus. Expecta, potest párere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem fœcunditas: sui iuris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modò properat, modò uota præcurrit, modò lenta est & demoratur. Expecta modò, pariet. Quid dicis? non potest fieri. quare? quia torta est. Imputat tibi quòd publicata est, imputat tibi quòd torta est, imputat tibi quòd sterilis est. IVLII BASSI. Aiebat tyrannus: Vre, cæde uentrem. ARGENTARII. Cæde uentrem, ne tyrannicidas pariat. TRIARII. Non ex formula natura respondet, & neq; ad præscriptum casus obsequitur: *semper expectari fortuna mauult, quàm regi. Alibi offenditur improuisa segetum maturitas, alibi seram magno fœnore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit.* Quid faciam? Non agam gratias, quòd non indicauit uxori meæ, ne uotis in gratiam. Aiebat tyrannus: Indica, nulla tua culpa est. Cæditur, tacet. Igitur tacere putas tutum: mirantur, tuum esse tyrannicidium huius silentium. Expectasse aliqua ꝑ lõgũ tẽpus maritũ dicitur: quãta laus est seruasse, cùm expectasse tanta sit? Alia desiderio uiri attonita, in ardentẽ rogũ se misisse: hæc non cum uiro arsisset, quæ pro uiro arsit? alia pro incolumitate mariti uicaria morte decidit. Credo hanc in tormentis oppressam, morte amplius pro uiro præstitisse, si quid amplius elegisset tyrannus. MARCELLI. Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno: ille torsit & dimisit ad uirum. ALBVTII SYLLI. Vicerat sæuitiam patientia: deerat iam sanguis, superabat fides, aliquando proiecta est, differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondum in sua membra artus redierant. Vxorem tortor dimisit, ad partum ingratus uocabat, quod in præmio nullam uxoris fecerat mentionem. *Res tuas tibi habe*: iniicere debuit manum, & ipsam inter res suas trahere: nihil amplius patri debes quã uxori: mihi crede, maius fuit tyrannicidium pati, quàm facere.

¶ PARS ALTERA. ARGENTARII. Ego tamen tota sum. Meritò obiiceres, nisi uindicassem. FVLVII SPARSI. Vobiscum Iudices loquor.

¶ DIVISIO. Controuersia hæc reum facere primum, si materia

teria

teria patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidem, sed non potui reddere, aut ista nouissima, non facere. *Non quisquis non reddidit beneficium, ingratus tenetur: animus æstimandus est non reddentis.* POLLIO ASINIVS aiebat, nunquam tentandas esse quęstiones: primam manifestò obtinere posse, qua negamus nos beneficium accepisse: perit tota causa, nisi in hoc uicit. *Apparet enim ingratū esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium.* GALLIO noster putat, quoties possit, hoc auferendum aduersario: quoties non possit, concupiscendum: quoties ne hoc quidem possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere controuersiam, sed nolimus. Idem Attico Vispani Apollodori discipulo placuit. Hæc ille amplius: Quoties non potuerimus, aiebat, an beneficium acceperimus, controuersiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum quàm ille dicat: sicut in criminibus facimus, quoties negare non possumus, esse quidem crimen illud fatemur, sed leuiore pœna dignum quàm accusator arguat. LATRO in hac controuersia non dubitabat facere primam quæstionem, an beneficium dederit. hoc in hæc diuisit: Etiam si scisti de tyrannicidio uiri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidem. Non enim tibi indicaui, nec tam magnum consilium, uirilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati: quæ id solùm potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem mihi, tibi ultionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hostem, illic occidi ubi torserat. Dices me Republic. causa fecisse: & tu Republic. causa tacuisti. Tutus sit, quòd lege fecerit. Deinde ultima æquitatis tractatio, An quod fecit, facere debuerit? Hoc diuisit in hæc duo: An iam certam sterilitatem uxori bonæ facere debuerit: an, ne sterilis quidem pro certo sit. Noui declamatores Pos   cum Apollodoro, qui reus ueneficij fuit, & à Pollione Asinio defensus, damnat⁹ Massiliæ docuit. Et hanc quæstionem fecerunt in hanc controuersiam, An inter uiros & uxores data beneficia, ingrata lege teneantur. *Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas:* ut si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quæstionem fecit & Gallio noster. BLANDVS in ultima parte controuersiæ, qua de Republica disputatur, quæstionem fecit, An quinquennium numerari debeat à nece tyranni: illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatæ sunt: illud tempus imputatur fœminis in Republic. quando pariunt non plus tyranno. Huic subiecit, An etiam si & aliis imputari tempus tyrannidis solet, huic non debeat. LATRO ex suo more has non quæstiones putabat, sed membra illius ultimæ partis, ex æquitatis quæstione pendentia. An sterilis quidem, altius repetis: an uerò quæcunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si uir alicuius abfuerit toto

penè

pene quinquennio in peregrinatione, uiro imputabitur? Quid si uir ægrotauerit, quid si maritus à uiro tort⁹, inutilis in cōcubitu uxoris suæ iacuisset, imputaturus fuit? quinquēnio quæritis, quare nō peperit? tyrannus erat. Nemo cum parentibus suis querebatur, quòd natus esset: hic quòd torta est, hic quòd maritus occupatus tyrannicidio non uacauit in uxoris uoluptates. BVTEO aridus quidem declamator, sed prudens diuisor controuersiarum, contra Latronem sentiebat, Blando accedebat. Aliud enim esse aiebat, quæ intra quinquennium non potuit, non utique sterilis est: aliud, quæ intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quæritur de conditione iuris: illic, de spe fœcunditatis. Sed Blandum quoque arguebat. aiebat enim sic fuisse quærendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in aliis, an inter hos gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quæstionem diuidebat: An quæcunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Atheniensibus in bello accidit, ut liberi & coniuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabatur hoc tempus fœminis, quo uiros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non uetuisset istam parere, quin interemisset. Et cùm hoc uehementer impleuisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non peperissent, tunc illò transit. Et hic posset & hæc etiamnum: non hoc quærebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quæstionem putas in æquitatis tractationem cadere, cùm quid liceat quæratur, non quid oporteat: hęc enim; an hic pòssit, per illum non posset, quia tyrannidem non cœperat. Aliquod tempus impunè à legibus miseriæ faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter æquitatis tractationem reseruo: sed non peperit, quia torta est. Quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. PASSIENVS uir eloquentissimus, atque temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latrone, sed assentiri dicebat, ideo quæstiones tractandas per se esse, si hæc mulier iusti repudij ageret, non ingrati. Ita non quæritur an legitimè, sed an ingratè dimissa sit. itaque in æquitatis tractationem cadunt, etiam quæ iuris sunt. Nam cùm quæratur, An potuerit hæc dimitti, etiam si licuit: apparet, quòd utique non oportuit, si ne licuit quidem. ALBVTIVS decentissimè fecit. solebat enim ferè in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit iniusti repudij, deinde ingrati: in quibus putat esse, an ullum beneficium uiro contulerit, à quo tanquam iniquè dimissa. Hic omnes quæstiones ad sterilitatem & æstimationem quinquennij pertinentes liberè tractauit, deinde transit in ingrati accusationem.

¶ COLOR. CÆSTIVS pro uiro introduxit colorem: Eo

EE tem-

tempore uxor torta est, quo nihil de tyrãnicidio cogitabam: postea cogitaui, & hæc ipsa cogitãdi causa fuit. Vxoris uitio utrũq; secutũ est, ut illa marito insolentiã imputare non posset, maritus illi tyrannicidiũ posset. LATRO dixit: Si iam tum de tyrãnicidio cogitasse͂, uxori non indicassem. FABIANVS philosophus colorem magis bono uiro cõuenientem introduxit, quàm oratori callido. Dixit enim, & cogitasse tyrãnicidium, & uxori indicasse: & illam tum quidem fecisse, quod probam fœminam facere oportuit: nunc peccare, quòd putet beneficium esse, rectè facere. Hic color illi & in illa parte profuisset: Si beneficiũ putas te dedisse, tyrannicidium nõ prodidisse, ego prior dedi, qui tibi tyrannicidiũ credidi: repudium ex tuo uis liberorum cupiditatem, quo semper uti tanquam uir eius debuisset, postea magis tanquam tyrãnicida. L. VINITIVS Vinitij frater, Fabiani colorẽ ualde probabat, & aiebat, onerari uxorem uno modo posse, si nihil uacuũ decretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrãnicidio cogitasse, tum tyrãnicidium uxori melius deberi meruit, si torta tyrãnicidam fecit, q̃ si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrãnicidio cogitatum, de quo tyrannus usq; eò suspicatus est, ut torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormẽta, sed uxori nõ indicasse: augebit uxoris beneficium. Liberius enim potuit ait, tyrãnicidiũ indicare, quod illi cõmissum nõ erat. Potuit enim uxor, ẽt non indicãte marito, tam magni cõsilij molitionẽ deprehẽdere. At si hunc colorẽ Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidio cogitaui, honestior sum uetus tyrannicida: & non priuatis, sed publicis malis ad ultionem impulsus. Si cùm cogitarem, non celaui uxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad ulrimum hoc consequar, *quòd si quod audierat, tacuit, non beneficium est. sed fides.* Hic est L. VINITIVS, quo nemo ciuis Romanus in agẽdis causis præsentius habuit ingeniũ: quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intẽtio animi dabat: extẽporè causas agebat, sed non desiderabat hãc commendationẽ, ut extemporè agere uideretur. De hoc elegãter dixit diuus Augustus: Vnus Vinitius ingenium in numerato habet. HISPO ROMANVS malignè & accusatoriè: Nihil, inquit, ego isti narraueram: ista, ut erat necesse, aliquid ex sumptu, aliquid ex nocturnis uigiliis suspicata est: unde emanauerit sermo, scietis. Videtis quò ueniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad seruum, sed ad istam, quæ nihil negocij habuisset, si tacuisset. Tuta enim causa tacuisti: sciebas te perituram, si confessa esses tyrannicidium.

HYBREAS dixit.

Pater & filius luxuriosi. Controuersia VII.

THEMA. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit: filius accusat patrem dementiæ. PRO PATRE. PORTII LATRONIS.

NIS. Vtriusq; tamē comparetur luxuria. Tu consumis patrimoniū
patris tui:ego accusatoris mei. *nauiga, milita, peregrinare, quære ado-*
lescens,utere senex. Accusator meus diuersos & inter se contrarios af-
fectus habet:cupit reum damnari,crimen absolui. CÆSTII PII.
Potest nobis conuenire,similes sumus,puta te patrem: dic quid me
uelis facere.Si tam bona fide frugi es,& hoc imitor. Te ego imitor,
an tu me?Rogo uos, ego prior cœpi, tu posterior luxuriaris. Patri-
monium,inquit,computemus.Sed tu senex,inquit.hoc dixit:Luxu-
ria tua serius cœpit, citius desinet. ARELLII FVSCI patris.Sed
tu,inquit,senex,unde scis te non futurū luxuriosum senem? Omnia
à te uitia:quòd unguēto coma madet,tuum est: quòd laxior usq; in
pedes tunica demittitur, tuū est. Quid est quod aliud à te senes di-
scant?quid porrò? domus nostra luxuriosos duos non capit, indul-
gētius te abdicare non potui.Ecquid mihi licet seniles annos melio
re uita reficere? hoc nouissimum meum meritum est: sed quod tibi
proximè imputo,pro te etiam luxuriosus factus sum FABIANVS.
Noli pecuniam concupiscere, quid tibi dicam? *Hæc est quæ auget discordiā.*
Vrbes & terrarū orbem in bellum agitat, humanū genus cognatum natura,in
fraudes & scelera mutua instigat: hæc est quæ senes corrumpit. Quidā sum-
mum bonū dixerunt uoluptatē,& omnia ad corpus retulerunt: ni-
hil est mihi opus præcipiētib.exēplum habeo:proposui quicquid tu
feceris,me facere:nauigabo,si nauigâris: militabo, si militâris: dic
hodie quid putes melius?Sed illud Scipionum non obiicies, quod
elegeris.BLANDI.Obiicit luxuriam propriam,& hoc dicit adole-
scens:Frugaliter uixi,quamdiu frugi patrem habui: ante me desiste,
ante me cœperas.BLANDI.Senex luxuriaris:respondeo tibi,Ado-
lescens nauigaui.Ego iam,inquit, desij: tu nondum. Non miror,si
desistis prior:prior cœperas.MENTIONIS.Quod gaudium acce-
pisti uerè luxurior. POMPEII SYLONIS. Si modò emēdatus est
filius meus(solet enim etiam luxuria simulari)suo quisq; ordine re-
sit.Vis me ducere uxorē,si nouercam haberes: iam abdicatus esses.
VIBII GALLI.Conuiuæ certè tui dicunt: Bibamus, moriendum
est.Si intelligo,hoc nulli magis in domo dicitur,quàm mihi.Osten-
di tibi luxuriam,quam in te non uidebas. Alliga me, dum te custo-
dias.P.ASPRENATIS.Quia nihil proficiebam obiurgādo, uolui
illi uitam suam ostendere. IVNII OTHONIS. Malam causam ha
berem,si alium accusatorem haberem.Aliam causam haberem,si te
filium non haberem.

¶ALTERA PARS. IVNII GALLIONIS. Aliter à laudibus
patris incipiam:hic adolescens temperatissimus, & lubricum tem-
pus sine infamia transiit:duxit uxorem,filium sustulit, ad ætatē per-
duxit,iam senex factus est: nisi quod sibi bonum uidet,luxuria usq;
eò se proiecit,ut accusetur.Senex amens,senex ebrius,circumdatus
sertis,delibutus unguentis,& in præteritos annos se retrò agens, &

ualidus in uoluptatibus quasi iuuenis exultans, non'ne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat: senex aũt luxuriosus insanit. ætates inhauriũt, uitia lasciuiũt. PAPYRII FABIANI. *Nauem in portu mergis:* alter solito tẽpore labit̃, alter insolito: alter alieno, alter suo: alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria, patrẽ uidere uelimus. Non simulas ista, sed facis: nec amantẽ imaginaris, sed amas: nec potantem adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. *Nemo uitia quæ odit, imitatur.* Quis imperator ob hoc ipse de prælio fugit, ut bene pugnaret exercitus? quis ut ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis ut seditionem leniret, turbauit rempublicam? *Non coercet uitia, qui prouocat.*

¶ DIVISIO. LATRO sic diuisit, An ob hoc accusari pater possit. Hic illam uocalem quæstionem posuit, quam solebat fastidire Seleucius, minimè solere patri obiici luxuriam, non magis quã auariciã, quã iracundiã. Non uitia patris accusari solere, sed morbũ: & si possit aliquid pręter dementiã obiici patri, luxuria nõ possit: Alioquin filiis, inquit, abdicare permittis. Hic de suo consumit, an si ob hoc pater accusari põt à filio, hæc ultionũ exprobratio. Si ebrietatẽ obiicere patri solet ebrius, si petulantiam iniuriæ damnatus: etiã si ob hoc accusari põt, etiam si à tali filio, an si ad castigandum filium hoc consilio usus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me obiurgare: quid si adulterium uindicare uellet committendo? *Turpe est sic castigare uitia, ut imiteris.* Deinde an cõsilio luxuriet̃. Non.n. concedit hoc filius: aut inquit: Quare, si cœpisti sic emẽdare filiũ, cũ emẽdaueris, nõ desinis? CÆSTIVS pater, patris aiebat simulationẽ significãdam magis q̃ profitẽdam: Ita, inquit, adparebit illũ simulasse, etiãnum simulat: si desinit simulare, ostẽdit iam sibi nihil prodesse ea cõsilia, quasi filius emẽdatus sit. emẽdatum aũt esse non cõcessit, & assiduè dixit, nihil magis sequi interuallũ hoc luxuria, etiã uerè intermissa uitia uehemẽtius surgere. LATRO apertè putabat simulationẽ confitendã. Incipio, inq̃t, nõ tantũ honestũ senẽ, sed prudentẽ defendere: si quod uitiũ uideri poterat, efficio cõsilium, quare potius significet, q̃ dicat frugi esse. BLANDVS hac figura declamat filium, & pro abdicato respondit. CÆSTIVS aiebat, adolescentis partem diligentius colorandam: facere illum rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Idq; sic narrauit, ut suam quoq; luxuriam imputaret patri, non seueram fuisse disciplinam, non bene institutę dom⁹ legẽ, quæ posset adolescentis mores formare, & à uitiis ætatis abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriam à patre præmissus sum. Vnguẽto cani madẽt, & comessator senex rediit: nulli nimis luxurios⁹, sed parũ sanus uidet̃. Meritò in adolescẽtib oẽm luxuriã uindicãt, citò desinũt. Cùm haberẽ luxuriæ istius exẽplum, quæritis, quæ res mihi remedio foret. Actas illa quæ faciebam, imputabat, me nõ discere.

scere. Hunc sensum ipse Cæstius sano genere dixit: Flauium Alfium auditorem suũ, qui eandem rem lasciuius dixerat, obiurgauit. FLAVIVS hoc modo dixit, cùm desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatẽ redisse, & odio sibi uitiosum factũ: Hoc fuit, inquit, quare desinerẽ. Sentiebã, inquit, me senẽ fieri. CÆSTIVS hoc aiebat dulcius quidẽ, sed corrupit, & unã sententiã: Incredibile est, inquit, cùm iuuenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse uideri tam diu luxuriatum, donec sentiret se senẽ fieri. FVSCVS ARELLIVS dixit: Non accusaturus patrẽ, sed me defensurus sum, ne aliena luxuria mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Superuacuum in narratione hunc colorem habuit, subito furore collapsam patri mentẽ, meretricẽ dependentẽ collo senis, & parasitorũ circũfusam regem turbã, sic cũ riualib. rixari, & ebrietati nocturnæ addi itẽ diẽ. Putaui initiò & ego consilium esse, non morbum: desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me cœpit. Permanet in iuuenibus uitiis: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? è suo more emẽdare patrem uolo: luxuriandum est. SYLO POMPEIVS patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciẽdum, ut aliquis per patronũ accusaret patrẽ. RVFFVS VIBIVS. Festiuum senem, qui in honorem filij sui adolescentis ebrius sit. In narratione hoc usus est colore, solutum patrem, iam mentem eius labantem laudare cœpisse luxuriam: dicerem esse felicius, si his qui sibi amare permitterent, necessarium tantum habere, quantum acceperant, obiurgarent, interim quasi non commemorent. Rusticum, inquit, iuuenem: præmatura, inquis, seueritas non est frugalitas, sed tristicia. Quid tu senex facies? non creditis hæc illum dixisse, qui uitia etiam obiurgare uult? luxuriatur. ARGENTARIVS hoc colore declamauit: Duo luxuriantur una in domo: alter iuuenis, alter senex: alter filius, alter pater: uterq; licenti cultu per publicũ incedit. Alter uobis ait: Hoc cõcessum ętati utor, & iuuenili lege fungor: id facio, quod pater meus fecit, cũ iuuenis esset: negabit. bona ergo ętate cœpit simul primũ hoc tyrociniũ adolescẽtiæ, quasi debitũ ac solenne persoluere. Reuertar ad bonos mores, qui qualẽ causam habeãt, uideritis: faciãt ẽt si nõ quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait: Scio me nouũ ciuitatis miraculum, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus commouere uisum. Vt emendaret filium, ipse peccare cœpit. at si auus uiueret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

¶ A PARTE PATRIS. GLYCON CYRICON dixit. AGROTAS Massiliensis longè liuidiorem sententiam dixit, quàm cæteri Græci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt. Docebat autem Agrita pars inculta, & scires illum inter Græcos non fuisse sententiis fortibus, aut scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quæ laudatur, hæc fuit.

DAMOS CAMBRVS

DIOCLES CARYSTIVS, HERMAGORAS rara sententia dicebat, sed arguta, & quæ auditorem diligentem penitùs afficeret, securum & negligentem transcurreret. In hac controuersia dixit,

BARBARVS dixit uulgarem sensum satis uulgariter elegantius hoc composuit HISPO ROMANVS. Placet uobis frugalitas mea, quòd patrimonium seruo, quòd acquisiui, duxi uxorē maturè, semper dilexi, quòd ad omnem me tutum fabulam præstiti. Illud affirmo, nihil tota uita frugalius feci. Rem ab omnibus dictam celeberrimè SYRIACVS VALLIVS dixit: Fili, quando uis, desinamus.

Peregrinus negociator. Controuersia VIII.

THEMA. Quidam cùm haberet formosam uxorē, peregrè profectus est. in uiciniam mulieris, peregrinus mercator cōmigrauit: illam appellauit de stupro. adiecit preces, negauit illa. decessit mercator, testamento hęredem omnibus bonis reliquit formosam: & adiecit elogion, Pudicam repperi. adit hæreditatē: redit maritus, accusat adulterij ex suspicione.

CONTRA VXOREM. PORTII LATRONIS. Quanquā eò *prolapsi mores iam sunt, ut nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus uideri possit*: tamē ego adeò longè ab eo uitio semper fui, ut ēt timeam, ne quis in me aut nimiā patientiā, aut nimiū stuporē arguar, ꝙ tam serā querelam detuli. Non accuso adulterā nisi diuitē factā: ex ea domo reā protraho, in qua iam nihil meū est: cū ego tamdiu peregrinatus sim, nullum periculum terra mariq; fugerim, plus ista intra unā uiciniam, q̃ ego toto mari, quæsiuit. Post tātos impudicitiæ quæstus, si tacere possim, cōfitendum habeo, hac me cā fugisse, ut in accessione patrimonij peregrinando cū uxore certarē. Illud Iudices mihi tormētum est, ꝙ notata iudicio uero, ut multiplicatam dotem perdat, plus tamē ex quæstu habet, plus habitura est, q̃ quantū damnatæ perdendū est. Tantū in istam diues amator effudit, ut post pœnam quoq; expediat fuisse adulteram. Quæ præceperim uxori proficiscens, scio: cætera, quemadmodum adolescens, formosus, diues, ignotus, in uicinia formosæ, & in absentia uiri nimium liberæ mulieris commigrauerit, quēadmodum assidua societate quotidianæ per diem noctēq; libidinis exhaustis uirib. perierit, interrogatè rumorē uos. Intelligo Iudices, qd officij mei fuerit. Poterā ego saluo pudore meo nihil de hęreditate suspicari, in qua etiānū autor ab uxore dictus sum. Veni, nihil aliud quàm ut fortunam meā quererer: nam causam melius uos nostis. Tempus est Iudices, de uxore & marito credi, mulierem tam formosam amari potuisse. Pudica fortè sic amari, ne sollicitaretur, potuit. Neq; est quòd dicat: In meo istud arbitrio positum? Erratis uos Iudices, si nō maritus ad sollicitandā

matro-

matronam putatis irritamentum, ſpem corrumpendi quamuis fa-
cilem,quamuis amabilem ſenſum.Si tantum in formoſa ſperari po-
teſt, quantum placerere poteſt,omnes formoſæ in ſe uniuerſos po-
pulos conuerterent matronæ,qua eſſe aduerſus ſollicitantes laſci-
uia ſolet. Prodeat in tantum ornata,quantum ne immunda qui-
dem ſit: habeat comites eius ætatis qui impudicos,ſi nihiſ aliud,
uerecundiam annorum remouent.ferat iacentes in terram oculos,
aduerſus dfficioſum ſalutatorem inhumana potius quàm inuere-
cunda ſit,etiam in neceſſariam reſalufandi uicem multo rubore
confuſa, ſic ſe inuerecundiam pignori: longè antè impudicitiam
neget in ore,quàm uerbo:in hac ſeruãdę integritatis cuſtodia, nul-
la libido irrumpet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium com-
poſita,paulò obſcœnius quàm poſita ueſte nudæ, exquiſito in om-
nes facetias ſermone,tantùm non ultrò blandientes,ut quiſquis ui-
derit,non metuat accedere,Deinde miramini, ſi cum tot argumen-
tis pudicitiam proſcripſerit,cultu,inceſſu,ſermone,facie,aliquis re-
pertus eſt,qui incurreret retia adulteræ,ſe non ſubduceret inter nũ-
ciũ,puto illud ſollicitari ſe,arripi & denudari iuſſit, flagella & uer-
bera, & omne genus cruciatus popoſcit, in plagas deterrimi man-
cipij uix imbecillitatem muliebris manus continuit. Quoties quòd
non unà peregrinaretur,queſta eſt:nemo ſic negantem iterũ rogat.
Cum quo queſta eſt?apud quem indignatą eſt. Abundè in argumẽ-
tum pudicitiæ profuturũ putas, ſi ſtuprum tantũ negaueris, quod
plerunq; etiam impudiciſſima ſpe uberioris præmij de induſtria ſi-
mulat. Quando de iniuria tua uiro ſcripſiſti, & ne in occaſionem ſi-
milis iniuriæ ſolitudo tua pateret, maturiorem reditum rogaſti: &
quanto decentius contumeliam penetralium meorum uxoris epi-
ſtola,quàm teſtamento ſollicitatoris cognoſcerem. Miſerrimus o-
mnis ſeculi maritus,ſi contentus abſentia mea, etiam nunc iniuriã
meam neſcirem:ſi quod fecerat, tacere uoluiſſet. Toties ſollicitan-
tem in iſtam faciem qua placere poteras,conuertiſti.Non omne or-
namentum,ueluti cauſam talis iniuriæ execrata es: quod proximũ
eſt à promittente,rogata ſtuprum tacet.Inſpicite adulteri cenſum ex
eo impunè,ſi quod adulteris edidit,ſi eſt aliquid qđ non erit.Quid
ſigillatim omnia percenſeo? quicquid ego non emi in mundo tibi
miſer,ut maritus, cum omni cenſu meo inter munera adulteri ma-
neo.Sola mihi hęres eſto.Quid ita habes,inquit,ſcripſit cauſas: quã
cùm ſemel appellaſſem, cùm iterum, cùm tertiò appellaſſem, non
corrupi.O nos nimium felices,& aureo, quod aiunt, ſeculo natos.
Sic etiam qui impudicas quærunt,pudicas honorant.Omnium bo-
norum meorum,omnis pecuniæ meæ ſola hæres eſto:quia corrũpi
non potuit, quia tot ſollicitationibus expugnari non potuit, quia
tam fideliter pudicitiam cuſtodiuit.Tace paulisper nomen autoris:
nunquid non teſtamento uiri creditis?nullã eſſe in uxore ſuſpicatur

 infa-

infamiam inter mutuum eius amorē: aut certè ita creditū, iam moriturus tabellas occupare, si uultis cum munerib. meis imponere, elogiū ex testamēto adulteri petēdū est. Sola hæres esto: quāuis aliena, quāuis ignota: tātùm, quia pudica, q̃a incorrupta est. Quid isti tā censorio adultero non mater est? nō soror? non propinqua? aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis diuitiis peregrinas urbes in honorem pudicitiæ incognitæ perābulabat? Illic ubi natus est, nulla pudica erat? at illic ubi negociatus? quin illa nō prostituta erat, uacuo testamento pudica hæres per errorē quæsita est. Ego adulterā arguo, q̃ in matrimoniū recepi, q cōmuneis ex illa liberos precatus sum, qui pudicā mihi libentissimè crederem. Adeo'ne iam omnis patiētia seculi nostri abiit, ut aduersus querimoniā uiri uxor alieno teste defendatur? At hercules aduersus externorū quidē opiniones speciosissimū patrociniū erat: Ego uiro placeo. At ego, si hūc morē inscribendi recipitis, in conspectu uestro ita scribā: Vxor mea hæres esto, quòd peregrinante me adamata est, ꝙ hæres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quòd tam infamē hæreditatē adiit. A' duobus uos testamentis in consilium mitto, utrū secuturi estis quod ab adultero absoluitur, an quod damnatur à uiro? *Magnus pudicitiæ fructus est, pudicam credi, & aduersus omnes illecebras atq; omnia delinimenta muliebris ingenij, est ueluti solum ac firmamentum, in nullam incidisse fabulam*: nouos fortasse, non in omnium æstimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac uaria daturus experimenta, fœmina quæ damnum pudicitiæ qui uis est, atq; curandus est esse ac uideri pudicam. *Muliebrium uitiorum fundamentum auaricia est. Quæ potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium.* Ex omni rupe conchylium trahitur, quo uestis cruentetur. Infelices ancillarū greges laborant, ut adultera tenui ueste perspicua sit: & nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, quàm quilibet alienus peregrinusq; agnouerit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantùm qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantùm & unus, & peregrinus: cui plus laudator quàm accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui pudicam, nisi in adulteri elogio. Deiice in terram oculos, & aures tuas externorum uocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus creditis ciui, quàm peregrino: marito, quàm adultero. Ipsum elogium corruptoris animo scripsit: Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli præter me contigit.

¶ PARS ALTERA. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine uiro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudicè. Hæres relicta est: hoc feliciter. Hæreditatem adiit: hoc consultò fecit.

LVCII

LVCI

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER TERTIVS.

Procœmium.

VOSDAM disertissimos agnoui uiros, non respondẽtes famæ suæ cùm declamarent, in foro maxima omniũ admiratione dicentes, simul ad has domesticas exercitationes secesserant, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plerisq; æquè mihi mirum, quàm certùm est. Memini itaq; me à Seuero Cassio quærere, quid esset, cur in declamationib. illi sua nõ responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat ualens cultu, ingentib. plena sententiis. Nemo minus passus est aliquid in actione sua ociosum esse. Nulla pars erat, quæ nõ sua uirtute staret. Nihil, in quo auditor sine damno aliud ageret. Omnia nitentia & intenta aliquò, aliquid petentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verũ est quod de illo dicit Gallio noster, cùm diceret: Rerum potiebatur, adeò omnes imperata faciebant. Cùm ille uoluerat, irascebantur. Nemo non illo dicente timebat ne desineret. Non est quòd illum ex his quæ edidit, æstimetis. Sunt quidem & hęc quibusdam grata. Verùm eloquẽtia eius longè maior erat quàm lectio. Non hoc ea portione illi accidit, qua omnib. ferè, quibus maiori cõmendationi est, audiri quàm legi, sed in illo longè maius discrimen est. Primum tãtùndem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suauitas ualentissimæ uocis. Quamuis hæc inter se rarò coeant, ut eadem uox & dulcis sit & solida. Pronunciatio quæ histrionem posset producere, tamen quæstionis posset uideri. Nec tamen illo quicquam magis mirareris, quàm quòd grauitas quæ deerat uitæ, actioni supererat: quandiu citra iocos se continebat, censoria oratio erat. Deinde ipsa quæ dicebat, meliora erãt quàm quæ sciebat. Vir enim præsentis animi, & maioris ingenij quàm studij, magis placebat in his quæ inueniebat, quàm in his quæ attulerat. Iam uerò iratus commodius dicebat. Ideo diligentissimè cauebant homines, ne dicentem interpellarẽt. Vni illi proderat excuti: melius semper fortuna, quàm cura, de illo merebatur. Nunquam tamẽ hæc felicitas illi persuasit negligentiam. Vno die priuatas plures agebat, & ita ut alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: publicam uerò nunquam amplius quàm unam uno die. Nec tamen scio, quem reum illi defendere nisi se contigerit. Adeò nunquam reorum ullam materiam dicendi, nisi in periculis suis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur. Ex maxima parte perscribebatur actio. Illa quoque quæ falsò dici poterant, annotabantur: sed cùm procedere nollet nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat.

Extemporè coactus dicere, infinito se antecedebat. Nunquam non utilius erat illi deprehendi quàm præparari: sed magis illum suspiceres, quòd diligentiam non relinquebat, cùm illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quæ illum ut bene declamaret, instruerent: phrasin nec uulgarem nec sordidã sed lectam: genus dicendi non remissum aut languidum, sed ardens & concitatum: nec lectas, nec uacuas explicationes, sed plus sensuum quàm uerborũ habentes: *diligentiam, maximum etiam mediocris ingenij subsidiũ.* Tamen non tãtùm infra se cum declamaret, sed etiã infra multos erat. Itaq; raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. Sed quærenti mihi, quare in declamationibus impar esset sibi, hoc aiebat: Quod in me miraris, penè omnibus euenit. *Magna quoq; ingenia, à quibus multum abesse me scio, quando plus quàm in uno eminuerunt opere?* Virgilium illa felicitas ingenij, oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Sallustij in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi uiri Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingeniis tantùm, sed corporibus uidemus accidere: quorum uires nõ ad omnia, quæ uiribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est: ille ad tollendam magni ponderis sarcinam præualet: ille quicquid apprehẽdit, non remittit, sed in procliue nitentibus uehiculis, moraturas manus inijcit. Ad animalia ueni: alij ad aprũ, alij ad ceruum canes faciunt. Equorum nõ omnium, quamuis celerrimi sint, idonea curriculis uelocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et ut ad morbum te meum uocem, Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia, multum à se aberant. Numenio cùm uelocitas pedũ non concedatur tantùm, sed obiiciatur, lẽtiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quidam cum Thracibus optimè pugnant. Et quidam sic cum scena componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamuis una materia sit, tamẽ ille optimè argumentatur, negligentius narrat. Ille non tam benè implet, quàm præparat. Passienus noster cùm cœpit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantùm quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non æquè benè declamare quàm causas agere. Aiunt eundem non tam bene suasorias, quàm iudiciales controuersias dicere. Silo Pompeius sedens cùm facundus & literatus & disertus habereter, si à proclamante dimitteret, declamabat tam malè, ut uideat bellè optasse, cùm dixi: Nunquam surgas. Magna & uaria res est eloquentia: nec adhuc ulli sic indulsit, ut tota contingeret: satis felix est, qui in aliquam eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam uideor posse reddere: assueui non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum

est,

eſt, cùm ipſa ſuperuacua ſit? Indicabo tibi affectum meum: cùm in foro dico, aliquid ago: cùm declamo, id quod belliſſimè Cenſorius aiebat, de his qui honores in muncipiis ambitiosè peterent, uideor mihi in ſomnis laborare. Deinde res ipſa diuerſa eſt tota. Aliud eſt, pugnare: aliud, uentilare. Hoc ita ſemper arbitratum eſt, *scholā quaſi udū eſſe, forā harenā*. Et ideo ille in foro primùm dicturus, tyro dictus eſt. Agedū iſtos declamatores produc à ſenatu in forum: cùm loco mutabātur, uelut in aſſueta claſſe, & dilecta umbra corpora ſub dio ſtare non poſſunt. Non imbrem ferre, non ſolem ſciunt: uix ſe inueniunt. Aſſueuerunt enim ſuo arbitrio deſerti eſſe. Non eſt quòd oratorem in hac puerili exercitatione ſpectes. Quid ſi uelis gubernatorem in piſcina æſtimare? Diligentiſſimè tibi me excuſarem, tāquam huic rei non eſſem natus: niſi ſcirem & Pollionem Aſinium, & Meſſalam Coruinum, & Paſſienum, qui nūc primo loco ſtat, minus bene uideri quàm Cæſtium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium uitium eſſe, au audientiū? Non illi peius dicunt, ſed hi corruptius iudicant. Pueri ferè aut iuuenes, ſcholas frequentant. Hi nō tantùm diſertiſſimis uiris, quos paulo antè retuli, ſed etiam Ciceroni Ceſtiū ſuū pferrēt, niſi lapides timerēt. Quo tamē uno modo poſſunt, pferūt. Hu[9] enim declamationes ediſcūt. Illius orationis nō legunt, niſi eas quibus Cæſtius reſcripſit. Memini me intrare ſcholas, cùm recitaturus eſſet in Milonem Cæſtius: ex conſuetudine ſua miratus, dicebat: Si Trax eſſem, Fuſius eſſem: ſi Pantomimus eſſem, Pantillus eſſem: ſi equus Meliſon. Non continui bilem, exclamaui: Et ſi cloaca eſſes, magna eſſes. Riſus omnium ingens, ſcholaſtici intueri me, quis eſſem qui tam craſſas ceruices haberem. Cæſtius Ciceroni reſponſurus, mihi quid reſponderet, nō inuenit, ſed negauit ſe executurum, niſi exirem de domo. Ego negaui me de balneo publico exiturum, niſi lotus eſſem. Deinde libuit Ciceroni de Cæſtio in foro ſatisfacere, ſubinde nactus eum, in ius ad prætorem uoco: & cùm, quantum uolebam, iocorum conuiciorumque effudiſſem, poſtulaui ut prætor nomen eius reciperet lege inſcripti maleficij. Tanta illi perturbatio fuit, ut aduocationem peteret. Deinde ad alterum P. R. eduxi, & ingrati poſtulaui. Iam apud prætorem urbanum curatorem ei petebam, interuenientibus amicis, qui ad hoc ſpectaculum concurrerant, & rogantibus dixi, moleſtum me amplius non futurum, ſi iuraſſet diſertiorem eſſe Ciceronem, quàm ſe: uerùm nec ut hoc faceret, uel ioco, uel ſerio effici potuit. Hanc, inquit, tibi fabulam retuli, ut ſcires in declamationibus intantum aliud genus hominum eſſe. Si comparari illis uolo, non ingenio mihi maiore opus eſt, ſed ſenſu minore. Itaque uix iam obtineri ſolet, ut declamem: illud obtineri non poteſt, ut uelim, aliis quàm familiariſſimis audientibus: & ita faciebat. Eius declamationes inequales erant: ſed ea quæ eminebant, in quacunque declamatione po-

ſuiſſes,

fuiſſes, inæqualem eam feciſſent. Compoſitio aſpera, & quę uitaret compoſitionem, ſententiæ uiuæ. Iniquum tamen erit ex his eum æſtimari, quæ ſtatim ſubtexam: non enim hæc ille optimè dixit, ſed hæc optimè teneo.

Luxurioſus à ſodalibus excæcatus. Controuerſia I.

LEX. Cæcus de publico mille denarios accipiat. THEMA. Decē adoleſcētes cùm bona ſua cōcędiſſent, ſortiti ſunt, ut cui⁹ nomen exiſſet, ex pacto excæcaretur, & acciperet mille denarios. Exiit ſors cuiuſdam. Excæcatus eſt, petiit mille denarios: negantur.

¶ CONTRA EXCÆCATVM. Hi ſunt oculi, quos extimuiſtis mariti. O' legem, ſi excæcat homines, abrogādam. Nulli RESPVB. dat mille denarios, niſi qui inuitus accipit. Dic nunc, miſer homo cùm excæcareris, non dixiſti. *Reſpub. debilitatem conſolatur, non emit.* Conſumptis patrimoniis membra conferunt. Vtilius eſt Reipub. unum cæcum repelli, quàm nouem fieri. Non ſolus à nobis petit alimenta, ſed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. *Sic fit, ubi homines maiorem partem uitæ in tenebris ita agunt; ut nouiſſimè ſolem quaſi ſuperuacuum faſtidiant.*

¶ PARS ALTERA. Illis nouum nihil daturus eſt: nulli non fauorabilis erit, ſi eos à quibus excæcatus eſt, deceperit. Circumuentus adoleſcens ab illis nouem ueteranis conſumptoribus: Solus, inquit, nouum cogentibus reſiſtere non potui. Omnia ex compoſito facta ſunt. Vnus mentionem intulit, omnes approbauerunt. Electus eſt, qui ſortiretur. Sors huius quæ exiret prima, ſubiecta eſt. Cùm repugnaret, excæcatus eſt. Si circunuentus eſt, inquit, iniuriam perſequatur: de ui agat, talionem petat. Videbimus: primum eſt, ut habeat unde uiuat.

Parricida æquis ſententiis abſolutus. Controuerſia II.

THEMA. Quidam filium accuſauit parricidij. Aequis ſententiis abſolutum abdicat.

¶ CONTRA FILIVM. Minus eſt iam quod rogo: non peto ut me à parricida uindicetis: ſed ut ſeparetis. Parricidam non accuſo, ſed fugio. An iſte accuſatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil medium eſt inter teſtamentum, & culeum. Non eſt abſolutus parricida, ſed dubiis ſententiis. Vt abſoluaris, multis tibi ſententiis opus eſt: ut damneris, una. Non abſoluerunt reum, ſed ſeculo pepercerūt. Miraris in hac ciuitate miſericordiam, in qua lex abſolutionē dat paribus tabulis? Quæris quàm multis nō placeas? ſi unum adiecero, parricida es. Abſolutionem legi, non innocentiæ debes. Abſolutus, inquit, ſum. Nō abdico te propter parricidium, ſed propter alia uitia, quæ te fecerunt tam credibilem parricidam.

¶ PARS ALTERA. Manifeſtus eſt adoleſcentis color, ut dicat ſe authoritate patris oppreſſum.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptauit. Controuersia III.

LEX. Cum filio tricenario pater patrimoniū diuidat. THEMA. Quidam habuit filiū frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregrè profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redēptio ne patri. Patre cessante luxuriosus præuenit, & redemit. Rediit frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

¶ PRO FRATREM ADOPTANTE. Nō est quòd quisquam me laudet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. Vnà nauigauit, unà periclitatus est, unà omnes emensus est terras. Non reliquit me, tandem ad paternam domum reduxit. Non est quòd excusatione ætatis utaris. Potes nauigare. Vtrique gratias agere debes. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, nauigauit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest dare?

¶ PARS ALTERA. Mihi necesse est abdicare, quem nolo. Hoc uno alter alteri placet, quo uterq; patri displicet. Vtamur medicina qua cogimur, quod in uulneribus periculosis fieri solet, *ut malum cum ipso corpore execetur.* Adoptare adolescenti permittis, quem lex in diuidendo patrimonio experitur. Lex te administerium patrimonij admittit, non in dominium. Est aliqua ætas, à qua filius esse desinat? Nec tricenario quidem filio adoptare licet. Neq; enim quisquā potest alium in manū suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, ut tibi potestas uitæ necisque, aut in fratrem sit, aut in filium non sit? Si bene de te meruerat, patrem pro filio rogasses. Nam quòd ego non redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio comparebat. Quicquid tricenarius reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, inops: cuius patrimonium alter diuiserat, alter absumpserat?

Seruatus à filio. Controuersia IIII.

LEX. Seruatus contra seruatorem ne quam habeat actionem. THEMA. Seruatus à filio eum abdicat. Ille præscribit. C. D.

¶ CONTRA FILIVM. Licuisset perire, cui non licet loqui. Seruatum me putas? Captus sum. Redde me hosti. Captiuis loqui licet. Quò iam tantopere beneficia uitæ iactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hosti reddiderit, seruatorem uocabo. An uos abdicationem putatis actionem? etiam si actio est, lex quæ de seruato loquitur, ad personas tantùm extraneas pertinet. Ad filium, & ad patrem non magis, quàm ad seruum & dominum, libertum & patronum. Vt à patria potestate discedas, & ad æstimationem beneficij uenias qui dat uitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit. Processi in aciem, in exemplum filio meo. Vicit me non hostis, sed ætas. Seruauit me, quem sæpe seruaueram. Rediuiuum me senem meretrix

trix uocat. Parasitorum iocantium materia sum. Omnibus istis tanquam seruatoribus tacere iubeor. Fili, si uiuere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens in acie nō ante patrem stetisti? Audite filij mei gloriam. Parricidium non fecit: cùm posset seruare, seruauit.

¶ PARS ALTERA. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has manus, quibus seruaretur, dedit.

Pater raptam continens. *Controuersia* V.

LEX. Rapta, raptoris aut mortem aut indotatas nuptias petat. THEMA. Raptor postulat, ut rapta ducatur: pater non uult.

¶ CONTRA RAPTOREM. Iste raptor est, ego in ius educor. *Non est enim tam facilè homini probo occidere, quàm perdito mori.* Communis, inquit, lex est: dij faciant, ne cogas me experiri, an tota mea ista sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non possum. Curo uulnera. Familiam reficio. Expugnatum domū lugeo: ereptam uirginitatem consolor. Minantem sibi ipsi custodio. Quando optabis? Cùm rapta uoluerit, non cùm raptor. Quando optabis? Cùm tu nō uoles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animū. Non est facilè hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus hærentes lachrymas ago. Scio quid futurum sit. Vultus te meus decipit. Sulte, quenquam morari putas nuptias filiæ suæ? in securim incurris, & carnificē ultrò uocas. Cùm rogare debeas, conuicium facis. Nemo uindicare se cogitur.

¶ PARS ALTERA. *Nihil est miserius, quàm incertum inter uitā mortemq; destitui.* Iam beneficium erit, etiam si mortem optauerit. In amorem filiæ istius incidi. Appellare de nuptiis debui patrem: feci. Sed uidete, quàm etiam in lege lentus sit. Raptor uitam alieni arbitrij habet, libertatem sui. Lex cōmunis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptū quando: imò statim. Quoties tempus non adiicitur, præsens intelligitur. Tam longum tibi ius in caput ciuis non permittitur. *Crudelius est quàm mori, semper timere mortem.*

Domus cum tyranno incensa. *Controuersia* VI.

ACTIO. Damni illati sit actio. THEMA. Quidam tyrannum ex arce fugientem cùm persequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domnm. Tyrānus cum domo conflagrauit. Præmio accepto, agit cum illo dominus damni.

¶ PARS PRIMA. PRO TYRANNICIDA. Cur non exclusisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petiit? Nemo non uenienti domum clausit. Aditum in domum nō habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicę libertati? Hic est in cuius domo tyrannus occisus est. Tanquam tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita uiuo tyranno non perdideras, tyranni amicus, tyranni satelles; certè, quod negare non potes, hospes. Diu expecta-

pectaui, an eiiceretur tyrannus. Facilius potes accusare aut te, qui tã familiaris tyranno fuisti, ut illi maximè tua placeret domus, qua illum recepisti: aut tyrannum, qui tibi damnum dedit, quòd in tuam domum confugit. Aut, ut culpa te liberem, facilius potes accusare fortunam, quæ tyrannum, potissimùm ad te detulit.

¶ PARS ALTERA. *Eius debet esse damnum, cuius est præmium.* Non est iniquum, eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti. Non elegit domum tyrannus (nec enim hoc illi uacabat) sed in eam quam potuit, irruperat. Cùm ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare noluit: sed tyrannicidium elegit, dubium, lẽtum, periculosum urbi: accepit prẽmium, maius sine dubio, quàm sit damnum: sarcire debet.

Venenum datum filio furenti. Controuersia VII.

THEMA. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater uenenum dedit. Accusatur ab uxore malæ detractionis.

¶ CONTRA MARITVM. Non mirum est quare uiuat, quæ filium perdidit. Viuit, qui occidit.

¶ PARS ALTERA. Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Falleris misera mulier, in orbitatis tuæ tempore: non perdidisti filium nunc, sed extulisti.

¶ COLOR. Alfius Flauus hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc Cẽstius quasi corruptè dixisset, obiurgans: Apparet, inquit te poetas studiosè legere. Iste sensus est eius, qui hoc seculum amatoriis non artibus tantùm, sed sententiis impleuit Ouidius enim in libris Metamorphoseon dicit:

Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

Olynthius pater reus concursus. Controuersia VIII.

LEX. Qui cœtum & concursum fecerit, capitale sit. THEMA. Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthius senex Athenas uenit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthiis decreuerunt. Inuitatus ad cœnã ab adolescente luxurioso, cum filio uenit. Ibi cùm de stupro filij mentio esset, pater profugit. Filius retentus est. Pater flere ante domum cœpit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthij. Accusatur pater, quòd cœtum concursumque fecerit.

¶ PRO REO CONCVRSVS. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent: Hic meum filiùm, hic meam corrupit uxorem. Suum quisque illò & ignem attulit, & dolorem. Timeo fili, ne dum te quæro, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales inuicem dextræ? Capti, inquam, fili, sumus. Dum licet, fugiamus; sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certè uiri fuimus. Lachrymæ meæ uocantur in crimen, quasi ex quo Olyn-

Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, ut ea ciuitatē populum concitare potuerim, in qua filium seruare nō potui. Non quoties conuenerunt in aliquem locum plures, *cœtus & concursus est:* sed quoties cōuocati, quoties parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si una uicinia coit, aut si transeuntiū paucorū numerus affluxit, sed ubi totus, aut ex parte magna populus, ubi diuisa est in partes ciuitas. *Cœtus* multitudinis magnæ nomen est, coëuntis ex consensu quodam. At illic initiò pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me cōuenerūt, sed ad incendiū: quod tamē populus maluit spectare, quàm extinguere. Lex non eum punit, propter quē cœtus factus est: sed eum, à quo cœtus factus est. Non mihi tanti ultio fuit, ut amittere filium uellem: & tentaui populum rogare, nec potui.

¶ PARS ALTERA. Quid cœtu opus est? Sunt scriptæ ad uindictam iniuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modū non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

Crux serui uenenum ægro domino negantis. Controuersia IX.

THEMA. Aeger dominus petiit à seruo, ut sibi uenenum daret. Non dedit. Cauit testamento, ut ab hæredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunos.

¶ PRO SERVO. Lex Cornelia te appello. Ecce hæres iubet, qđ tu uetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari crucem iussit, cùm sibi uenenū. Plura serui crimina confitemur, intēpestiuas potiones, inutiles cibos: desiderāti negauit. Quid enim nō uoluit, qui uenenum petijt? Maluit crucē pati, quàm mereri. Si uincitur, periturus est: si uincit, seruiturus est ei, à quo in crucē petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum. Crux utrinq; Furiosus seruum sine causa occidere uoluit. Quæritis insaniæ argumentū? & si ipse uoluit occidere. Seruo, inquit, tribuni num possunt succurrere? Seruum natū, regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquiniis coniuratio. Ergo nihil interest, uenenū domino aliquis dederit, an negauerit? Etiam ubi remediū est mori, scelus est occidere. Tam citò uos de uita domini seruum desperare uultis, quàm hæredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? Si beneficium, quid minaris? Venenum quisquam obiicit, nisi datum? Finem ullum facies tribunitiæ potestati? quam P. R. ut ipse plurimū posset, ualere plus quàm se uoluit. Venenum habere scelus est, tam magnum quàm dominum occidere.

¶ PARS ALTERA. Mori uolens elegit huic ministerio nequissimum seruū, audacem, infestū sibi. Ille non saluti consulit domini, quem uidebat insanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Seruus herilis imperij non censor est, sed minister. Agitur de iure testamentorū: quorū interiit omnis potestas, si uiui neglexerint imperia mortuorū. Tribuni ne ferent, ut fur præferatur domino? Non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuo?

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER QVARTVS.

Proœmium.

VOD munerarij solent facere ad expectationē populi detinendam, noua paria per omnes dies dispensant, ut sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non semel omnes produco, aliquid noui semper habeat libellus: ut non tantùm sententiarum uos, sed etiam autorum nouitate sollicitet. *Acrior est cupiditas ignota cognoscēdi, quàm nota repetēdi.* Hoc in histrionibꝰ, in gladiatoribus, de q̄bus modò aliq̄d fama promisit, in omnib. deniq; rebus uidemus accidere. *Ad noua omnes concurrunt, ad noua conueniunt.* Non tamen expectationem uestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio Asinius nunquā admissa multitudine declamauit: nec illi ambitio in studio defuit. Primus enim omnium Romanorum aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde est, quod Labienus homo mētis quàm linguæ amarioris dicit: Ille triumphalis senex ἐπιδάξεις, id est, declamationes suas nunquam populo cōmisit. Siue quia parum in illis habuerit fiduciæ, siue (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit, exerceri quidem illo uolebat, gloriari fastidiebat. Audiui autem illum & uiridem, & postea iam senem cum Marcello Esernino nepote suo, quasi præciperet. Audiebat illum dicentem: & primùm quidem disputabat de illa parte quam Marcellus dixerat: prætermissa ostendebat, tacita leuiter implebat, uitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquando in declamando, quàm in agendo. Illud strictum eius & asperum, & nimis ratum incendio suo iudicium, adeò cessabat, ut in multis illi uenia opus esset, quæ ab ipso uix impetrabatur. Marcellus, quamuis puer, iam tantæ indolis erat, ut Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiæ suæ crederet, cùm filiū Asinium Gallum relinqueret magnum oratorē: nisi illum (quod semper euenit) magnitudo patris nō produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem quàm Aterium filiū amiserat, declamare eum nobis: sed tanto uehementius quàm unquam: ut appareret, hominum natutam contumacem cum fortuna sua rixari. Nec quicquam ex ordine uitæ solito remisit. Itaque cùm mortuo in Syria Cæsare codicillos questus esset diuus Augustus, ut erat mos illi clementissimo uiro, non ciuiliter tantùm, sed etiam familiariter, quòd in tam magno & recenti luctu suo homo charissimus sibi, pleno conuiuio cœnasset, rescripsit Pollio: Eo cœnaui, quo Aterium filium amisi. Quis exigeret maiorem ab amico dolorem, quàm à patre? O' magnos uiros, qui fortunæ succumbere nesciunt, & aduersas res suæ uirtutis experimen-

perimenta faciunt. Declamauit Pollio Asinius intra quartum diem, quàm filium amiserat. Præconium illud ingentis animi fuit, malis suis insultantis. At contrà Aterium scio tam imbecillo animo mortes filiorum tulisse, ut non tantùm recenti dolori cederet, sed ueteris quoque & obliterati memoriam sustinere non posset. Memini cùm diceret controuersiam de illo, qui à sepulchris trium filiorum abstractus iniuriarum agit, mediam dictionem fletu eius interrumpi: deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miserabilius, ut appareret, quàm magna interim pars esset ingenij, dolor. Declamabat Aterius admisso populo ex tempore: solus omnium Romanorum, quos meo tempore cognoui, in Latinam linguam transtulit Græcam facilitatem. Tanta illi erat uelocitas orationis, ut uitium fieret. Itaq; diuus Augustus optimè dixit: Aterius noster sufflaminandus est. Adeò non currere, sed decurrere uidebatur: nec uerborum tantùm illi copia, sed etiam rerum erat: quoties uelles eandem rem, & quamdiu uelles, diceret. Aliis toties figuris, aliis tractationibus. Ita ut nec regi posset, nec consumi. Regi autem ab seipso non poterat, alioquin libertum habebat: cui & parebat, & sic ibat, quomodo ille aut concitauerat eum, aut refrænauerat. Iubebat eũ transire, cùm aliquandiu locum dixerat: transibat. insistere iubebat: eodem loco permanebat. iubebat epilogum dicere: dicebat. Habebat in sua potestate ingenium, in aliena modum. Diuidere controuersiam, putabat ad rem pertinere, si illum interrogares: non putabat, si audires. Is illi erat ordo, quem impetus dederat. Ac non dirigebat se ad declamatoriam legem, nec uerba custodiebat. Quædam enim scholæ iam quasi obsoleta refugiunt: nec si qua sordidiora sunt, aut ex quotidiano usu repetita, possunt pati. Ille in hoc scholasticis morem gerebat, ne uerbis calcatis & obsoletis uteretur. Sed quædam antiqua, & à Cicerone dicta, cæteris deinde deserta dicebat, quæ nec ille quidem orationis citatissimæ cursus poterat abscondere. *Adeò quicquid insolitum est, etiam in turba notabile est*. Hoc exempto, nemo erat scholasticis nec aptior, nec sublimior: sed dum nihil uult, nisi cultè, nisi splendidè dicere, sæpe incidebat in ea, quæ derisum effugere non possent. Memini illum (cùm libertinum reum defenderet, cui obiiciebatur, quòd patroni concubinus fuisset) dixisse: Impudicitia in ingenuo crimen est, in seruo necessitas, in liberto officium. Res in iocos abiit: non facis mihi officium, & multum ille & hic in officiis uersatur: ex eo impudici & obscœni, aliquandiu officiosi uocitati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnam materiam Pollionis Asinij, & tunc Cassij Seueri iocis præbuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciua manu obscœna iniisti. & pleraque huius generis illi obiiciebantur. Multa erant quæ reprehenderes, multa quæ suspiceres, cùm torrentis more magnus quidem, sed turbidus flueret. Redimebat tamẽ

uitia

uitia uirtutibus: & plus habebat quod laudares, quàm quod ignosceres: sicuti in ea, in qua fleuit declamatione.

Pater à sepulchro à luxurioso raptus. Controuersia I.

THEMA. Quidam amissis tribus liberis, cùm assideret sepulchro, à luxurioso adolescente in uicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus conuiuio interesse, mutata ueste, dimissus iniuriarum agit.

¶ PRO PATRE. Nunquam lachrymæ opprimuntur imperio, sed etiam iritantur. Nulla flendi maior est causa, quàm flere non posse. Rapuit me, qualem in conuiuio puderet uenire. dimisit, qualem ad sepulchrum redire puderet. Credo mirari aliquem, quòd in forum amissis modò liberis, ueniam. At ego iam in conuiuio fui. Quousque, inquit, flebis? *Est quædam in ipsis malis miserorum uoluptas, & omnis aduersa fortuna habet in querelis leuamentum.* Ibi me flere prohibes, ubi crudeliter ipse non fleres. Cùm miserrimum sit flere, quàm infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum sitim, & uomentium famem. Quis est iste, qui supra lugentem patrem censuram lugendi postulat? proiectus in omnia gulæ libidinisq; flagitia, omnibus denotandus censoribus, seculo præcepta componit. Scit quantum super amissis tribus filiis patri flendum sit: cui si uiueret pater, fleret. Senex, orbus, infelix, hoc tantùm inter miserias solatium capio, quòd miserior esse non possum. Cineres meorum in sepulchro uideo. Magnum solatium est, appellare sæpius nomina filiorũ, non responsura. Hic mihi uiuendum est: nec de nuptiis, nec de liberis cogitandum. Dirum omen occurrit: cogit flere, qui non finit. In illo conuiuio morari, etiam felicis patris esset iniuria.

¶ PARS ALTERA. Questus fui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquit, propinquus est. Sed melius, ut uideo, illius rabiem nouerant. Festo die sodales, amicique ineunt: quorum unus, Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibiipsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere: cogi uolunt. Consolarer te diutius, nisi iam & accusare posses.

Metellus cæcatus. Controuersia II.

LEX. Sacerdos integer sit. THEMA. Metellus pontifex cùm arderet Vestæ templum, dum Palladium rapit, oculos perdit: Sacerdotium illi negatur.

¶ PRO METELLO. Vesta mater, fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem: quàm Metelli, ne sacerdotium perdat. Non erat tantus Metellus, cùm illi sacerdotium dedimus. Ciuitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat preciosius; sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. *Lex integrum ad animum refert, non ad*

corpus. Lex æstimari hoc uoluit, tunc cùm quis peteret, non cùm haberet sacerdotium. Habes Vesta duplex pontificis tui meritum: seruauit sacra, nec uidit.

¶ EXTRA CONTROVERSIAM. POLLIO: Ante hoc, si cæcus factus esset, non abstulisset Si postea cæcus factus est, uidit.

¶ PARS ALTERA. Sacerdos non integri corporis, quasi mali ominis res uitanda est. Hoc in uictimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotiũ magis obseruanda est debilitas Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti, quem ne seruati quidem seruant.

¶ COLOR. Hunc colorem GALLIO non probabat, summo cum honore METELLI, asserens contra Metellum agendum ita, ut cogatur cum iudicibus officio pontificum & ipse consulere.

Patre exule filia rapta. Controuersia III.

LEX. Imprudentis cædis damnatus quinquennio exulet. ALTERA. Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. THEMA. Cùm quidam haberet filiam & filium, imprudentis cædis damnatus, in exilium abiit. Filia eius rapta est. Raptor ad patrem puellæ se contulit. Impetrauit ab illo, ut iuberet filiam nuptias optare: & epistolam daret ad filium. Fratre autore, mortem optauit puella. Pater rediit: abdicat filium.

¶ CONTRA FILIVM. Quomodo me excusabo Reipub. cui duos abstuli? Neutrum mea culpa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri paruit. Filius nec patri. Per humanos, inquit, errores agnoui preces meas. Potes, inquit, omnibus hominem ostendere, quem non possis occidere. Scis me ciuem debere Reipublicæ. Hoc intererit tamẽ, quòd imprudentes occidimus, prudentes seruauimus Aliquem in exilio intra fortunam meam uidi.

¶ PARS ALTERA. Irrupit contumeliosè, tanquã in exulis domum. Peruenit ad patrem, non pepercit eius dolori. At ego querebar, quòd absenti fecit iniuriã. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare, quam non noueras. Multa nobis extorquentur, quæ nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses iniuriam accipere: & ille is erat, qui etiam in patria posset iniuriam facere. Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non nouerat. Rediit superbus, iubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coëgisse. Aliquid tamen epistolis consecutus est. *Nemo unquam tardius periit.* Collegit ingentem numerum perditorum. Expugnauit domũ. Vexauit puellum Hoc tibi raptor non narrauerat.

¶ COLOR. LATRO aiebat, semper inuisum esse, qui reum alium pro se subiiceret. Non oportet hoc deriuari factum in sororis uoluntatem. Qui defendit, inquit, crimen, auditur tanquam reus: qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei

rei fortunam, accusatoris inuidiam. ASINIVS POLLIO dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exequendum. Imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quàm narratio desiderasset, & minus quàm probatio.

Armis sepulchri uictor. Controuersia IIII.

ACTIO. Sepulchri uiolati sit actio. THEMA. Bellum cùm esset in quadã ciuitate, uir fortis in acie amissis armis, de sepulchro uiri fortis arma sustulit. Fortiter pugnauit, & reposuit. Præmio accepto, accusatur sepulchri uiolati.

¶ PRO VIRO FORTI. Arma uix contigeram, secuta sunt. Hæc si sumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidisses iam uerè uiolari sepulchrum, si illò uenisset hostis. Vterque quod alteri deerat, commodauimus. Ille uiro arma, ego armis uirum. Respub. multum consecuta est. Vir fortis nihil perdidit. *Necessitas* est, quæ nauigia iactu exonerat. Necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit. Necessitas est lex temporis. Quicquid fit nõ legitimè pro legibus, melius est. Pro ipso sepulchro actum est, in quo notiora sunt arma itelrum uictricia. Pro Republica plerunque templa nudantur, & in usum stipendij dona conflamus.

¶ PARS ALTERA. Reum habemus, in prælio inertem, in fuga audacem, in utroque turpem, non minus patrocinio, quàm crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusari non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma uictricia, arma cõsecrata diis manibus, arma quæ te quoque fecerunt uirum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quòd non & illa perdiderit. Non teneor lege, quia reposui. Tam teneris hercle, quàm qui uulnerauit aliquem, licet uulnus sanauerit: quàm qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. *Non est hoc illi crimen propter uirtutem donandum.* Iam gratiam uirtuti retulimus, præmium consecuta est. Aequos nos esse conuenit. Vnum uirum fortem honorauimus, alterum uindicemus.

Priuignus medicus. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinæ studuit. Cùm pater ægrotaret, & medici negarent posse sanari, sanauit. Reductus est postea: ægrotare nouerca cœpit. Desperauerũt medici. Rogat pater filium, ut curet nouercam. Nolentẽ abdicat.

¶ PRO FILIO MEDICO. Quo pacto istud euenit, ut abdicatione mea pater ægrotaret, redito nouerca? Pietati cessêre morbi, medicinam relinquo. Multum laboris, multum uigiliarum. Adice huc, *quòd qui sanantur, ingrati sunt*: & medicus possum decipi, & non possum priuignus excusari. Eundem, inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi, qui negauerunt te posse sanari. Ego uerò cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. Imputabitur

tabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt, quia in te decepti sunt. Non sum tantæ scientiæ, quantæ uideor. Magnis præceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Quæris, quomodo te sanauerim? Non tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. Gratum tibi erat, quicquid meis manibus acceperas. Vt primùm intraui, recreatus es. Quid in te curandum esset, aduerti. Hæc non eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, ætas, animus. *Nihil magis ægris prodest, quàm ab eo curari, à quo uolůt.* Temerariis remediis graues morbi curantur, quibus uti non audeo in nouerca.

Non oportet adolescentem quicquam nouercæ succensere, alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se excusat: non est, si ulciscitur.

¶ PARS ALTERA. Lugendum est, flendum est, in hoc me conseruasti. Hostis aliquando uulnus sanauit quod fecerat, ob hoc maximè, quia alius sanare non poterat. Negant posse sanari. Nemo suscipit: nemo enim uult filio curationem præripere.

POLLIO dicebat, inter patres & filios id solum iudex putat licere, quod oportet.

Indiscreti filius & priuignus. Controuersia VI.

THEMA. Quidam mortua uxore quæ in partu perierat, duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Vtrunque puerum ruri educauit. Post longum tempus redierunt similes. Quærenti matri uter eius esset, non indicauit. Accusatur ab ea malæ tractationis.

¶ PRO MARITO. Quid fletis pueri? securi estote. Non minimæ iam lites sunt, & nondum indicaui. Qualis eris nouerca, quę sic fieri cupis? Alter tuus est. Alter tui frater est: & si per te licuerit, neuter priuignus erit. Dum alterius uis esse mater, utriusq; es nouerca. Si coëgeris, mētiar. Non mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quæreres. Hic tuus est. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contigit, ut habeas priuignum, & non sis nouerca.

¶ PARS ALTERA. Malæ tractationis agit. Filius eius rus ablegatus à patre, & educatus est, sic, ut ignotus esse posset & matri. Tibi rediit uterque filius, huic uterque priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem: cùm iniquus magis ipse ames eum cui alterius uis donare matrem, quam cui non uis reddere suam.

¶ COLOR. Quod ad colorem pertinet uiri, HISPO ROMANVS, & SYLO POMPEIVS hoc usi sunt: Nescio, & ideo nō indico tibi. Quidā miscuerūt etiā, & utroq; usi, dixerūt: Nescio, & si scirem non indicarem tibi. Quod LATRO & CÆSTIVS: sed ASINIVS POLLIO neutrū colorē probabat. Si dicit, inquit, Nescio;

nulli

nulli fidem facit. Vxor ipsa non quæreret ab eo, nisi ille scire posset. Dici contra uirum potest: Quære à nutrice & pædagogo. Verisimile non est, neminem domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color utrunq; corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cùm dicit, Etiamsi scirem, nō indicarem: efficit ut illum iudex scire putet. cū dicit, Nescio: efficit ut uideatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore usus est, quem aiebat simplicissimū: Scio, sed non indico: quia pueris hoc utile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem uidebitur non habere.

Tyrannicida, & adulter tyranni. Controuersia VII.

LEX. Tyrannicidæ præmium detur. THEMA. In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyrāno, & occidit eum. Petiit præmium. Contradicitur.

¶CONTRA TYRANNICIDAM. Non fecisset tyrannicidiū, nisi illum tyrannus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quòd deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida noster iure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari conditione contractū publica fortuna distraxit. Non innocentior uicit, sed fortior. Tulit secum tyrannus gladium. Sic enim occisuri ueniunt. Cur solus ad præmium uenis? tyrannum certè occidisti cum adultera. Non loricam, clypeum'ue sumpsit, sed tenuem ac perlucidam uestem: perfusus unguento intrauit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicida noster ne tyrannum inueniret, optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non uxor: odium, non amor: ascensurus ferat animum, ferat ferrū: eat illò, ubi inueniat tyrannum. *Omnia honesta opera uoluntas inchoat, occasio perficit. Sæpe honorata uirtus est, etiam ubi eam fefellit exitus. Scelera quoq; quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix uirtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam uirtutis intercipit fortuita felicitas.* Nunquam maiorum nostrorum prudentia tantis muneribus tyrānicidium emeret, si etiā id libido permitteret. Nouo inauditoq; more pugnabant. Tyrannicida pro adulterio, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritū, fortuna tyrannum: tyrannū cadere Reipublicæ uolo. Occidat illū ciuis iratus, misceat maledicta uulneribus, qualia in adulterum maritus contulerat. Ab adulteræ osculis ad præmium curris. Nolo tyrānicida imitetur, antequā occidat tyrannū. Pop. Romanus ueneno uinci hostem noluit, proditione noluit. Honorabo subitū tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

¶PARS ALTERA. Non habebas, inquit, ferrū. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannū uenit, nō minor uirtus est, sed periculum maius. Non quæras quid in arcem tulerim, tyrannicidiū detuli. Non est gladius meus: sed manus mea est, sed animus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulterium uocas, quo effectum est, ne quis timeat adulte-

adulterium? Diligenter arce munita occasionem requirens, tentaui seruos, tentaui amicos. Per uxorem solam fulsit occasio. Non putaui adulterium, uxorem tyranni polluere; sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuium, quælibet res telum erit. Certè semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quàm solicitus fui, adulter ne non deprehenderer.

Patronus operas remissas repetens. Controuersia VIII.

LEX. Per uim metum'ue gesta, irrita sunto. THEMA. Bello ciuili patronus uictus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus, ut operas remitteret. Remisit. Consignatio facta est. Restitutus exigit operas. Contradicit.

¶PRO PATRONO. Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me uoluisses, operas spopondissem. Bona bello perdidi, ad restitutionem nudus ueni. Nunc libertorum operas desidero. Profer tabulas crudeliores tabula Syllanæ proscriptionis. Persequebatur illa, quos uicerat: hæ persecutæ sunt, quos receperant. In illa ultio fuit, in his perfidia. Denique illa iam desiit, hæ perseuerant. Non mea, inquit, sed aliena uis fuit. Aequè dignus est pœna, qui ipse uim adhibet, ut qui ab alio admota, ad lucrum suum utitur. In hunc primum incidi, Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. *Nihil est uenali misericordia turpius.*

¶PARS ALTERA. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parére, etiam cùm cogi non potest, quaslibet indicas operas. Nunquam tamen indices ita periculosas, quàm indixisti. Habeo iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, manumisisti. Bene de liberto. Proscriptus mihi potissimùm te commisisti. Si uoluissem, patronum non habere potui. Vnus ex proscriptis fuisti, qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit: non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

¶COLOR. Omnes inuecti sunt in libertum. VARIVS GEMINVS, & OTHO IVNIVS egerunt lenius, ut patronus remissurus uideretur operas, si obtinuisset. Nam Otho dixit: Sine me iudicio meo. Videris remisisse. Faciam, remittam. Quid me sic times, tanquam inuitus promiserim? Contrà CÆSTIVS ait: Tunc huiusmodi utendum esse coloribus, ubi uerendum est, ne uideamur rem duram postulare. Vbi contrà honestam personam, promisso iudex molliore fallendus est. Quid in hac persona ueremur & causa? nisi hoc unum, quod ex hoc colore metuendum est: ne si nolimus hæc remittere, etiam noluisse uideamur.

LVCII

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER QVINTVS.

Procemium λείπει.

Laqueus incisus. Controuersia I.

ACTIO. Inscripti maleficij sit actio. THEMA. Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & uxore, incendio domus, suspendit se. Præcidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. A liberato reus fit maleficij.

¶ PRO INCIDENTE LAQVEVM. Tres, inqt, liberos perdidi. Vtinam & illos seruare potuissem. Viue. Mutãtur uices felicitatis humanæ. Proscriptus aliquando proscripsit. Victi fugiũt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, uxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te conditione accepisse, ne perderes? *Ludit de suis fortuna muneribus. Et quæ dedit, aufert: & quæ abstulit, reddit. Nec unquam tutius est eam experiri, quàm cùm locum iniuriæ non habet.* Cn. Pompeius in Pharsalia uictus acie, uixit. Mortem tuorum, maius tu tuum putas esse naufragium. Crassus uixit: & non priuatas perdiderat, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. *Tolle spem hominibus, nemo uictus retentabit arma.* Nemo infeliciter expertus negociationem, alios appetet quæstus. Nemo naufragus uiuet. *Spes est ultimum aduersarum rerum solatium.* Vt uiueres, natasti: misertus sum. Nec in te amplius quàm periculum cogitaui. Non attendi incendium, non orbitatem. Aut si attendi, memineram te post illa uixisse. Non uisus es mihi animum moriendi habere. Legeras locum, in quo interpellari posses.

¶ PARS ALTERA. Tot ille fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror. Mori permittit: Nunc, inquit, morere. Iniuria est, ut qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi uxorem, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil præter laqueum reliquit. Iste nec laqueum. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum. Alterum apertum morituro, alterum misero. Quisquis interueneris, si amicus es, defle: si inimicus, specta. Cùm à me iste accusetur, grauiorem de me q̃ de reo ferte sentẽtiã. Ego, ut moriar: iste, ut ne ꝓhibeat. Ne hæc narrarẽ mori uolui. Præcidit remedium meum, si qua fides est. Non enataui, sed eiectus sum. Nihil iam timebam, nisi uiuere. Domus meæ fata claudo, nullo miserior, quàm quòd ultimus morior. Cui me uita reseruas? Vt ædificem? Aspice incendium. Vt nauigem? Aspice naufragium. Vt educem? Aspice sepulchrum. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, uxor & liberi. Vobis mori contigit.

Gener diuitis inimici. Controuersia II.

THEMA. Pauper cùm haberet filium,& diuitem inimicum filiã habentem,peregrè profectus est.Rumor fuit de morte eius.Filius cum diuite in gratiam rediit, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum uxorem repudiare.Nolentem abdicat:

¶ PRO PATRE PAVPERE. Nemo quicquã facilè credit, quo credito, dolendum sit. Ego diu non credidi de nuptiis tuis, desertor patris, inimici cliens, uxoris mancipium. Non fleuisti patrem, non quæsiuisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem uxorem iubente patre habere potuisses. Non quæris, ubi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta. Inimicũ habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me uiuo, filiam collocare non poterat? non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referantur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot clientes, ut quicquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit: beatior iste fuit animo, quàm ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

¶ PARS ALTERA. Vanum gloriæ genus, odium diuitiarum. *Mortales esse inimicitiæ debent*. Scipio Grachi inimicus, & postea socer. Cuius uitio inimicitiæ contractæ sint, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

¶ SEVIANVS rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seuiano dicam, post hanc sententiam Seuianum semper pro mortuo habui.

Fratres pancratiastæ. Controuersia III.

ACTIO. Malæ tractationis sit actio. THEMA. Duos filius quidam Pancratiastas instituit, & ad Olympia duxit. Cùm compositi essent, ut simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt iuuenes, & decreti sunt his honores diuini. Reus fit pater malæ tractationis ab uxore.

¶ CONTRA PATREM. Tertius sine sorte pugnasti, & utrumq; uicisti. Stetit cruẽtus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur: non alter ab altero, sed uterq; à patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suum occidit. Iuuenes inuicti, nisi habuissent patrem. Pij iuuenes, nec parricidium patri negare potuistis. Vincere propter parricidium nolunt, uinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui uictus erit. Demens meliorem abdicaturus es. Inuoco Iouem, cuius Olympia parricidij absoluta sunt.

¶ PARS ALTERA. Non facturus dixi: etsi facturus, pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia solus esse, cùm luctus communis sit. Omnes aiebant collusuros fratres. Minatus sum, non ut necessitatem filiis imponerem, sed ut populo satisfacerem.

Damnatus parricidij alligat fratrem. *Controuersia* IIII.

LEX. Qui falsum testimoniũ dixerit, uinciatur apud eum in quẽ dixit. THEMA. E duob. filiis profectus cũ uno pater. Adolescẽs solus rediit. Accusatus est à fratre parricidij, & damnatus. Diebus festis intercedentibus pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonij. & obtinuit, & uinxit. Cogit pater ut uinctum soluat. Nolentem abdicat.

¶ PRO PATRE. Falsum, inquit, testimonium frater dixit. Si uis graue illius crimẽ facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, iam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non reuertebar: alter, quia iam redij. Nunquam solues fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Non impio in te, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quòd reliqueras patrem. Inter cathenas filij iaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

¶ PARS ALTERA. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solui poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nunciauit. Parricida sum, sicut obiicitur. Hoc leuius irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata penè erat ipsa pœnæ meæ dilatio. Expectare grauius uidebatur quàm pati. Imaginabar mihi culeum, serpentem, profundum.

Exusta domus cum arbore *Controuersia* V.

LEX. Qui sciẽs damnum dederit, reddat quadruplum: qui insciens, simplum. THEMA. Diues pauperem uicinam rogauit, ut sibi uenderet arborem, quam sibi uidebat obstare. Pauper negauit. Diues incendit platanum, cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.

¶ CONTRA DIVITEM. Excitatus flammarum sono, uicinorum primò fidem imploraui. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari. Incendatur. *Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sine modo irasci.* Non potest expugnari precibus, expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si iure agamus. Liceat & pauperem gaudere prospectu. Vos possidetis agros, urbiũ fines, urbesque domibus impletis. Intra ædificia uestra undas & nemora comprehenditis. Nihil lætius oculis tuis occurrit, quàm ruinę meæ. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Deliciis tuis diues ardebimus. Oculis uoluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus relaxatur. Prospectui obstabat. Quid? inambulantibus nobis non obstant seruorum cateruæ? & in immensam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spaciis ambulationes, & urbium solo ædificatæ domus, non nos propè à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar di-

uitum syluas. Quantum perdidi, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quàm uoluit? Non iniquum postulo. Eius damno desinat incendium, cuius consilio cœpit. Sic licet ut domus ad cœlum omne conuersæ, brumales æstus habeant, æstiua frigora, & non suis uicibus intra istorum penates agatur annus. Alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt. Latiusque nunc uillici quàm reges imperant. Maria submouentur proiectis molibus. Nesciebas quanta sit *potentia ignium*, quàm irreuocabilis, quemadmodum totas absumat urbes, quàm leuibus initiis oriantur incēdia: etiam si partem damni dare uoluisti, partem noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris scienter ianuā incendisse, si unum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed unam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

¶PARS ALTERA. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. Cœlum omne per quod salubris spiritus uenire posset, obduxerat. Rogaui pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domū sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiam quosdā parietes minuerant. Scitis quanta uis sit arborū, muros discutiunt.

Raptus in ueste muliebri. Controuersia VI.

LEX. Impudicus concione prohibeatur. THEMA. Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri ueste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem: accusauit illos de ui, & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriæ.

¶CONTRA ADOLESCENTEM. Muliebrem uestem sumpsit, capillos in fœminæ habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, colorauit genas. Non creditis? & qui non crediderant, uicti sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan uenerat, ut auderet impudicus concionari. Date illi uestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum uestis sumpta decuit, ut uideretur non tunc primùm uestem sumpsisse. Facta totius adolescentiæ remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, ut raptorem inuenerit. Nunquid cecini? Nunquid carmē famosum composui, aut (ut proprium genus iniuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quàm longè ab his moribus aberant, qui tam uerecundè etiam uirtute utebantur?

¶PARS ALTERA. Constat hunc stupratum: condemnandi erant qui rapuerunt. Constat semper grauem, semper seue-

rum

rum fuisse, semper rigidum. Sed hoc iocis adolescentium factum est. Cæterùm tam nota erat uerecundia eius, ut nemo sine sponsione crediderit.

Trecenti ab imperatore non recepti. Controuersia VII.

LEX. Nocte bello portas aperire non liceat. ALTERA. Imperator in bello summam potestatem habeat. THEMA. Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte uenerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post uictoriam reus est læsæ reipublicæ.

¶PRO IMPERATORE. Non putaui meos. Nouerant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? imò cur ne perirent, capti sunt? Hos ego in die non recepissem, nisi uictores: noctu, ne uictores quidem. Procedens postridie in prælium, pugnaturis ostēdi trecentos, in quibus laudari nihil potest, nisi fuga: nihil desiderari, nisi numerus. Fugiunt, ut leges relinquant: redeunt, ut tollant. Populus Romanus in Carthaginensi prælio in summas redactus angustias, cū seruorum desideraret auxilia, captiuorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quàm qui perdidissent. Nocte quomodo hostem ciuemque distinguam? Quam mihi dabis notam, ut arma cognoscam? Credo in insidiis hostes fuisse, ut exclusos occiderent, sequerentur admissos.

¶PARS ALTERA. Infestus illis trecentis fuit, iniquo eos collocauit loco: hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Hæc postremò rogantium uox erat: Mitte arma. Certè lex non uetat.

Tyrannus post abolitionem candidatus. Controuersia VIII.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. THEMA. Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petiit magistratum: competitor contradicit.

¶CONTRA TYRANNVM. Candidatus: Anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar, obiicietur tibi quòd occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Siciliæ dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subiectis urebat ignibus, ut mugitum æderent, uerba non possent. O' hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cùm uellet torquere, tamen nolebat audire.

¶PARS ALTERA. Quicquid egi, quicquid gessi, causa reipublicę feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, néue quid noceat: quia non obiicitur, quod non noceret obiectum.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER SEXTVS.

Procemium λέπει.

Chirographum abdicato fratri datum. Controuersia I.

THEMA. Abdicato fratri frater chirographum dedit, dimidiã se partem hęreditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter à patre.

¶ PRO PATRE. Tantum æris alieni habet, quantũ uiuo patre non posset soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide uiuo. Etiam patrimonium meum diuisum est. Nisi succurritis, uincit me & ille qui tacuit: nõ dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum pro de parricidarũ fœdus, & nefariæ spei pactum: chirographũ danti impiũ, accipiẽti turpe, patri periculosũ.

¶ PARS ALTERA. In omnem me fortunam, frater, tibi iungã comitem. Si militandum, unà militabimus: si peregrinandum, unà urbes peragrabimus: si quotidianã rogauero stipem, & illã tecũ diuidam. Nolui recentẽ irã exagitari patris. Malui, ut tacendo patrẽ uinceres. Meæ partis hæres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisq; credit, do chirographum: tu da operam, ut istud magis à patre accipere, quàm à fratre uidearis. Hoc quod honestè, & quod piè gerebamus, tam palàm egimus, ut pater sciret. Quid enim timebam, nisi si resciffet pater, molestè ferret filium suum, hominem auarum non esse, fratrem pium. Ita mihi contingat patrem utrique nostrûm placari.

Exul pater fundo prohibitus Controuersia II.

LEX. Exulem tecto & cibo iuuare non liceat. ALTERA. Imprudentis cædis dãnatus quinquennium exulet. THEMA. Quidam cùm filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exilium profectus est. Solebat uenire in possessionem uicinam finibus. Resciuit hoc filius. Cæcidit uillicum. Villicus exclusit patrem: cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quòd exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

¶ PRO PATRE. Accusator, ciuium me fecit exulem: filius etiã meorum. Filiam honestiorem inueni, quòd accusata est: seruum frugaliorem, quòd cæsus est. Malè meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui præiudicio nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quòd illũ non recipio. Absoluta est, inquit, aduocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cùm tam bene istam causam agere posses, cùm absoluta est, quæ receperat, damnatus est, qui expulerat? Filia me patrem iudicauit: seruus dominum. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorum, & tibi imprudens nocui. Quàm bonam eius causam pu-

tas

tas fuisse, quæ ne te quidem aduocato, damnata est. Si te hærede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc seruum relinquã. Alij exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certè quæ fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui iuuat exulem, non qui patiatur iuuari. Ignora, dissimula: lex te innocentẽ, non curiosum esse iubet. Si mea cã faciebas, me admonuisses: seruũ ꝓhibuisses, nõ cæcidisses.

¶ PARS ALTERA. Facere lege prohibente non potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non uidebatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in noticiam hominum uenerat. Captabaris: timui, ne occidereris. Vis scire notum fuisse? Soror accusata est. Malui seruum cædere frugalissimum, quàm patrem optimum amittere.

Mater nothi, lecta pro parte. Controuersia III.

LEX. Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat. ALTERA. Liceat filium ex ancilla tollere. THEMA. Quidam cùm haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, ut totum patrimonium ex una parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptionis.

¶ PRO NOTHO. Vnus omnium exhæredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. Apertè ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, ut si uellem, non essem mẽdicus. Relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute? Non est diuidere, ex altera parte patrimonium ponere, ex altera onus. Talis fuit, ut illi cohæredem pater ex ancilla tolleret. Elige, aut patrimonio careas, aut scelere. Circumscriptores dici solent, qui aliquid sustulerunt. Iste nihil reliquit. Tu, inquit, uoluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obiici, inquit, non potest, quod lege factum est: imò non nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. Circumscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. *Semper circumscriptio per ius ad iniuriam uenit.* Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. Nec tu diuisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, ut necesse haberet, quod non expediebat. Malè nota fuit mea in matrem pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

¶ PARS ALTERA. Ego nihil aliud egi quàm diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam multi per ignes petierunt. Multa de patrimonio rapuit, cùm haberet ius dominæ ancilla. Imprudentia timebas, ne in illam sæuirem. Non expediebat mihi, cùm in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes enim partem quam uoluisti: ut tantundẽ ha-

haberes, nec pater uoluerat. Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

Portio ex parte mortifera. Controuersia IIII.

ACTIO. Veneficij sit actio. THEMA, Proscriptum uxor secuta est, Quodam tempore secretò poculum tenentem interrogauit, quid esset. Ille dixit, uenenum: & mori se uelle. Rogauit illa ut partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo uiuere. Partem bibit ipse, & partem uxori dedit. Periit illa sola. Testamento inuentus est maritus hæres: restitutus arguitur ueneficij.

¶ CONTRA MARITVM. Sic egit, ut deprehenderetur: sic deprehensus est, ut exoraretur: sic bibit, ut uiueret. Quod est hoc uenenum, quod tantùm hæredi non nocet? Nemo unquam tam palàm uxori dedit uenenum. Fugit ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptione locupletior factus est: ut uiuere uellet, uxor illi persuadere non potuit. Persuasit res blandior, uxoris hæreditas: sciuit quam partem potionis hauriret: cõtrarias partes gladio persecutus est, suas ueneno: occidendi finem prius uictores fecerunt, quàm uicti. Quid'nam putabis futurum, cùm in exilium uxor testamentum tulisset, maritus uenenum? Vbi est uxor? Ecquid te pudet? Iam etiam proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax uenenum est. Hæres est, qui dedit. Summis ferè partibus leuis & innoxius humor suspenditur. Grauis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu præparatum uenenum habuisse. Scisti diuidere: etiam si potest defendi qui uolenti dedit. Tu non potes, qui fecisti, ut uellet. Id genus ueneni fuit, quod pondere subsideret in imum. Potionem bibit iste, uxor uenenum.

¶ PARS ALTERA. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non reliquit. O', inquit, dignam, quam innocens sequitur. Bello ciuili lege proscriptus sum. Exulaui. Quid his malis adiici põt, nisi ut uenenum bibam, & uiuam? Venenum, inquam, est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Cato uendidit. Quærite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni uendere.

Iphicrates reus. Controuersia V.

LEX. Qui uim in iudicio fecerit, capite puniatur. THEMA. Missus Iphicrates aduersus Thracum regem, bis acie uictus, fœdus eum eo percussit, & filiam eius duxit uxorem, Cùm Athenas redisset, & causam diceret, uisi sunt circa iudicium quidam Thracum cultris armati, & ipse reus gladium strinxit. Cùm iudices citarentur ad iudicandum, palàm absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quòd uim in iudicio fecerit.

¶ CONTRA IPHICRATEM. Nemo iudicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis iudicaturus esses. Cùm toto tibi regno socer uenit aduocatus. Non maioribus copiis bellum instruxit, quàm iudicium. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi

bi

bi cum gladio? Certè bis uictis arma ponenda sunt. Quæ est ista cõtra rerum naturã permutatio? In bello nuptiæ, in iudicio bellum.

¶ PARS ALTERA. Ego uim non feci. Omnia enim legitimè peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. Perfectũ per omnes numeros suos iudicium est. Cùm iudices sententias suas ferrent, strinxi gladium, ut occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palàm absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. *Nuptiarum caussa, utilitas reipublicæ fuit.* Miles sæpius pulsus erat infelici prælio. Barbaros circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quid, inquam, obsides uobis abduxi?

Adultera uenefica. Controuersia VI.

ACTIO. Veneficij sit actio. THEMA. Quidam cùm haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, indicauit uxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quàm illi nubat. Decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis cruditatis & ueneni. Torsit ancillam pater: dixit illa, se nihil scire de ueneno, sed de adulterio dominæ, & eius cui collocaturus erat filiam. Accusauit uxorem ueneficij & adulterij.

¶ CONTRA VXOREM. Morietur, teneo ueneficam: celerius quàm nubat, teneo adulteram. Morietur, factum est: celerius quàm nubat, factum est. Adulterium serius deprehendi, quàm factum est, ueneficium antequam fieret. Duo crimina ad uos detuli, & duas indices. Altera dicit, quod factum est: altera, quod futurum est. Generi adultera, filiæ pellex. *Quàm infelix est domus, in qua adulterij argumentum est.* Dixi, honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generũ, commendaui adulterum. O' me tardissimum in malis meis. Veneficium nec denunciatum quidem credidi: demum in ueneficio adulterium deprehendi. Versæ sunt in exequias nuptiæ: genialisq; lectus mutatus est in funebrem. Subiectæ sunt rogo infelices faces, profertur pũtre corpus, & uenenis tumens. Quid ultrà quæritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad uocem tuam facta conueniunt. Morietur antequam nubat: factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadauere illius materna uerba credidimus. Generum adulterio perdidi, uxorem patricidio, filiam ueneno.

¶ PARS ALTERA. Duo grauissima crimina obiecit, adulterium & ueneficium. Adulterium, ancilla teste: ueneficium, nec ancilla quidem. Cùm indignaretur se non rogatam, exciderunt illi uerba, quæ non minus quàm pater filiam luget. At quare dixisti: Celerius morietur, quàm illi nubat? *Verba dolor parum considerat.* Exciderunt. *Et est sæpe fortuita diuinatio.*

Demens qui filio cessit uxorem. Controuersia VII.

ACTIO. Dementiæ sit actio. THEMA. Quidam habebat duos filios: duxit uxorem. Alter ex adolescentib. cùm ægrotaret, & in

ultimis esset, medici dixerunt animi uitium esse. Intrauit ad filium stricto gladio. pater rogauit ut indicaret causam sibi. Ait, amare se nouercam. Cessit illi uxorem pater. Ab altero accusatur dementiæ.

¶PRO PATRE. Audite rem nouam: fratrem crudelem, nouercam misericordem. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi uxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsides pietatis deos, prius amare cœpi, quàm duceres. Ita tu iniuriam uocas, quòd fratrem habes, non habes nouercã? Transij præter istius oculos cum ferro. Gladium mihi nemo, nisi æger extorsit. Patri, qui periculum filij morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

¶PARS ALTERA. Alter lenocinio curauit, alter parricidio cõualuit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius uxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit? Quàm demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est? Strinxit gladium maritus, non ut adulterum uindicaret, sed ut faceret. Mori potius debuit frater, quàm sanari tu pater. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? *Quædam remedia grauiora ipsis periculis sunt.* Omnia inter nouercam & priuignum composita sunt. Simulatum morbum, & derisum animo turpissimo (patrẽ.

Versus uirginis Vestalis. Controuersia VIII.

THEMA. Virgo Vestalis scripsit hunc uersum:

Felices nuptæ: moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA VESTALEM. Felices nuptæ, cupientis est. Moriar nisi, affirmantis est. Nubere dulce est. Aut experta iuras, aut inexperta peieras. Neutrũ sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoresque uia cedunt. Nunquid exigua mercede uirgo es? Sacerdos raro iuret, nec unquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata est? Ad ultimum Vestam inuoco, ut tam infesta sit sacerdoti, quàm inuisa est. Recita carmen, dum quæro quale carmen sit. Tu carmen scribas, tu uerba pedibus tuis emollias, & seueritatem templo debitam modulatione frangas? Quòd si utique laudare uis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam iurabis de tua. O' te supplicio omni dignam, cui quicquã sacerdotio felicius est. Dulce est, quàm expressa uox, quàm ex imis uisceribus emissa, non expertæ tantùm, sed delectatæ. Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

¶PARS ALTERA. Vnus illi uersus obiicitur, & hic quidem nõ totus. Non oportet, inquit, scribere. Multum interest, obiurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cuius corpus uiolatum est. Quid tu putas poetas, quæ sentiunt, scribere? Vix modestè, castigatè. Non illi cultus luxuriosior: non conuersatio cum uiris licentior.

Vnum

Vnum crimen nobis confiteor: Ingenium habet. Quid ni inuideat Corneliæ matri Gracchorum? Quid ni illi, quæ Catonem peperit? Quid ni inuiderint sacerdotes parientibus?

EXTRA CONTROVERSIAM. Varius Geminus apud Cæsarem dixit: Cæsar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER SEPTIMVS.

Proœmium.

Nstatis mihi quotidie de Albutio: non ultrà uos differam, quamuis non audierim frequenter, cùm per totum annum quinquies sexiésue populo diceret, ad secretas exercitationes nō multi irrumperēt, quos tamen gratiæ suæ pœnitebat. Alius erat cùm turbæ se committebat: alius, cùm paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exurgere audebat. Illa intempestiua in declamationibus eius philosophia sine modo tunc, & sine fine euagabatur: rarò totam controuersiam implebat. Non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam diuisioni multū supererat. Cùm populo diceret, omnes uires suas aduocabat, & ideo nō desinebat. Sæpe declamante illo ter buccinauit, dum cupit in omni controuersia dicere, non quicquid debet dici, sed quicquid pōt. Argumentabatur molestè magis q̃ subtiliter. Argumenta.n.argumentis colligebat: & quasi nihil esset satis firmū, oēs probationes probationib. aliis confirmabat. Erat & illud in argumentatione uitiū, ꝙ quæstionē non tanquam partē controuersiæ, sed tanquā controuersiā implebat. Omnis quæstio suā probationē habebat, suā excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoq; suum. Ita unā controuersiā proponebat, plures dicebat. Quid igitur, omnis quæstio per numeros suos implenda non est? Est quidem: sed tanquā accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in ullo alio fuerit. Non thesis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed præparato. Extemporalis illi facultas, ut affirmabāt qui propius norant, non deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiæ, quas optimè Pollio Asinius albas uocabat, simplices, apertæ, nihil occultum, nihil insperatum afferētes, sed uocales & splendidæ. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregiè, præparabat suspiciosè. *Nihil est tam inimicum, quàm manifesta præparatio* Apparet enim subesse, nescio quid mali. Ideoq; moderatio est adhibenda, ut illa sit præparatio, non confessio. Locum beatè implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cùm illum audires: tantum orationis cui

tæ fluebat. Nunquam se torsit quomodo diceret. Sufficiebat enim illi inquantum uoluerat, explicãdi uis. Itaq; ipse dicere solebat, cũ uellet ostendere, nõ hæsitare se in electione uerborum: *Cùm res animũ occupauêre, uerba ambiunt.* Inæqualitatẽ in illo mirari libebat, splendidissimus erat. Idem res dicebat omnium sordidissimas, acetum, & puleium, & laternas, philerotem, spongias: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat, ne scholasticus uideretur. Dum alterum uitium euitabat, incidebat in alterum: nec uidebat, nimium orationis splendorem, his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: *& hoc æquè omnium est, ut uitia sua excusare malint, quàm effugere.* ALBVTIVS enim nõ quomodo nõ esset scholasticus quærebat, sed quomodo uideretur. Nihil detrahebat ex superuacuo strepitu. Hæc sordida uerba ad patrocinium aliorum afferebat: Hoc illi accidit inconstantia iudicij. Quem proximè dicentem commodè audierat, imitari uolebat. Memini omnibus illum rebus omissis apud Fabianum philosophũ tanto iuniorẽ quàm ipse erat, cum condiscipulis sedere. Memini cum admiratione Hermagoræ stupentem, ad imitationem eius ardescere: nulla fiducia ingenij sui, & ideo assidua mutatio. Itaq; dum genera dicendi transfert, & modò exilis esse uult, nudisque rebus hærere, modò horridus & ualens potius quàm cultus, modò breuis & cõcinnus, modò nimis se attollit, modò nimis deprimit, ingenio suo illusit, & longè deterius senex dixit quàm iuuenis dixerat. Nihil enim ætas ei proderat ad profectum, cùm semper studium eius esset nouum. Idiotismus est inter oratorias uirtutes, res quæ rarò procedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac uirtute uariè usus est. Sæpe illi bene cessit, sæpe décidit: nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur uitio tam uicina uirtus. Hoc nemo præstitit unquam Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cùm declamaret aptè & conuenienter & decenter, hoc genere utebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera ætas refugit omne, non tantùm quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Rarò Albutio respõdebat fortuna, semper opinio: quamuis pœnituisset, audere libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret, etiam cùm dixisset. Vsque eò nullum tempus securum erat: hæc illum sollicitudo fugauit è foro, & tantum unius figuræ crudelis euentus. Nam in quodam iudicio centumuirali, cùm diceretur iurisiurãdi conditio aliquando facta ab aduersario, induxit eiusmodi figuram, qua illi omnia crimina irrogaret. Placet, inquit, tibi rem iureiurando transigi? iura, sed ego iusiurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per patris memoriam. & executus est locum: quo perfecto surrexit. LV. ARVNTIVS ex diuerso ait: Accipimus conditionem: iurauit. Clamabat Albutius: Non detuli conditionem, schema dixi. Aruntius instabat, Centumuiri rebus

iam ultimis separabant. Albutius clamabat: Ista ratione schemata de rerũ natura tolluntur. Arũtius aiebat: Tollantur, poterimus sine illis uiuere. Summa rei hæc fuit: Centũuiri dixerunt, dare ipsos secũdum aduersarium Albutij, si iuraret ille. Iurauit. Albutius non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summæ probitatis, qui nec facere iniuriã, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quum plures me domi audiãt, quàm quenquam in foro? Cùm uolo, dico: quamdiu uolo. & quamuis non fateretur, hoc delectabat illum in declamationib. quòd schemata sine periculo dicebantur: nec tamen in scholis effugere contumelias poterat Cæstij, mordacissimi hominis. Cùm in quadã controuersia dixisset Albutius: Quare calix si cecidit, frangitur: spongia si cecidit, non frangitur? aiebat Cæstius: Ite ad illum cras, declamabit uobis, quare turdi uolent, cucurbitæ non uolent. Cùm dixisset Albutius in illo, qui fratrem parricidij damnatum in exarmata naue dimisit, Imposuit fratrem in culeum ligneum: Cæstius eandem dicturus, sic exposuit controuersiam: Quidam fratrem domi à patre damnatum, nouerca accusante, cùm accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum. ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. Paucas enim res bonas dixit. sed cùm à scholasticis non laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, ut perueniat nescio quò terrarum, ubi calices franguntur, spongiæ non franguntur. Video quid uelitis, sententias potius audire quàm iocos: fiat. Audite sententias in hac ipsa controuersia dictas.

Ab archipirata filio dimissus. Controuersia I.

THEMA. Mortua quidã uxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentib. domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendũ: ille exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregrè profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam abdicat illum.

¶ CONTRA PATREM. ALBVTII SYLII. De fratre nec iudicare audeo, nec loqui. Vno nomine gratias ago, & gratulor, ꝙ patrẽ seruare potuit. Mori iussus, tanta tempestate confusus, neq; æstimare quicquã, neq; dispicere potui. Plura timui crimina pater, fortuna torquente, quàm quæ uideris ipse nosse. Nec satis memini, solutum mihi fratrem tradideris, an alligatum: nescio quantũ ad meum stuporẽ attinet, etiã fugere potuit: nec satis meminerã, tale ministeriũ an pœnam esse noluisses, uindictã an parricidium. Insui fratrem culeo iubes: non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis manibus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus uti? potes audire inclusi filij gemitum? Si potes: timeo ne innocentem damnaueris. Si non potes: quid frater in fratrem posset?

patrē testē dedit. Quid accusas, q impunitatē fratri dederim? in quo facto consiliū meum uictū sit, à me frater ut uiueret, nō impetrauit: ut fugeret, nō impetrauit. Nihil aliud impetrauit, q̄ ut aliter, q̄ in culeo moreretur. Causam malā habeo, ut inter fratres. Vbi spes? in gubernaculo nulla est, in remigio non est. Hæc est in comite? nemo repertus est naufragij comes. in uelo? in arte? omnia penè instrumēta circumcisa sunt. Adminiculum in spe nullum est. patri sum excusandus? at fratri. de filio tuo hoc respondeo, quādiu in patrio solo morari licet, tuus est proiectus in mare: quicquid post exilium & naufragium uel facit uel patitur, ab omni fœdere uitæ cōmunis abstractus pœnatū eius pars nō est, nequitiæ opus est: sed aliis quærētib. teipsum testē dabo, nō esse piratā. Ego illi terræ, ego lucis cōspectū, ego etiam mortis humanæ facultatem abstuli. Fortuna ipsa, quæ emiserit, eius est: nihil tamen illi præter mare relinquitur. Moriendū est mihi, pater iussit: neq; ego te deprecor, ne moriar: nec tibi licet non facere quod iussus es. Inter patrem iratum & fratrē moriturū, arbitrium pietati tuæ necessarium suscipe. Sanguinem meum patri refer, culeum mihi remitte: uolo mori, sed pura manu tua: hoc tuæ pietatis munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quàm parricidæ mori. ASINII POLLIONIS. Aequas mihi præbete aures, dabo uobis etiam damnatum absoluendum. Viuit, inquit, frater, non credo: seruauit, inquit, me fecisti ut crederem. Hæc est summa rerum gestarum. In ea domo, in qua facilè parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cum ista tabula? semel mori uolo. Q. HATTERII. Emicabant densis undique nubibus fulmina, & terribili fragore horridæ tempestates absconderant diem, imbres undique & omnia procellis sæuientia. Expectat, inquit, parricidam mare, intumuerat subitis tempestatibus mare, iustis quoque nauigiis horrendum. Fateor fateor, dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo, fragmentum infelix, etiam nauigaturis omen: quod si quis gubernator uidisset, uitam suam abstulisset naufragiis, è littore emitittur. MARCELLI ESERNINI. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigiū: si nocens, culeum. non feci parricidium. & quàm facillimè erramus homines, factum putaui: deliberabam, an parentarem patri. Fratrem, inquit. TVRRINVS. In domo parricidium facies inuenire, etiam locum à naufragis nauigium. ARGENTARII. Quod iusseras, factum est: periit frater. Viuit, inquit, & me dimisit: bono argumento probatur uiuere. Vtrasque ad cœlum manus sustulit. Si nihil unquam impiè cogitaui, patrem meum etiam damnatus diligo. Dij immortales rerum iudices adeste: si aliter sentiret, infelicia sibi imprecatus est maria: sic nauem suā rexit. BLANDI. Latebat in littore nauigium, quod etiam integrum infeliciter uexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit.

Subitò

Subitò mihi ferrum non sentienti cum animo pariter excidit, torpēt manus, & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offundūtur oculis. Intellexit quàm difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperaret pater. Ità mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicis, fortuna succurras: ita mihi cōtingat aut honestè dicere, aut mori: ita ex domo nostra ego sim ultimus reus, ut ille iurabat, meliorem se nouercam habuisse quàm fratrem. CORNELII HISPANI. Fateor, uolui occidere: sed tunc intellexi, quàm difficile esset parricidiū. Ego, inquit, occidere patrem nolui: ne nunc quidem possum. Pater noster nauigauit sereno die, tranquillo mari, auspicato itinere, integra naui. Quid hoc est? nauigauit damnatus felicius, quàm qui damnauerat. Vade, inquit, patrem te habere mihi non licuit: habebo patronum, reuertere. *Magnum pietatis argumentum, filio charus pater, etiam post supplicium.* Vtrum uobis uidetur innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? ARELLII FVSCII patris. Potuit patrem occidere: & quem testem timebat abdicatus à patre? Quò me conferam? in mare? nō possum: iratos habeo piratas. Cùm traditus est mihi frater, imperatumq; ut sumerem supplicium, si qua est fides, tentari me putaui, an possem parricidium facere. PORTII LATRONIS. Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. TRIARII. In naufragio nauigabat: parum est quòd non occidit patrem, imò etiam integra naue dimisit patrē, resolutis compagibus, infelix omen nauigationis. Insue me culeo: certè sentiam maria, nō ea uidebo. Scissa quoq; uela fecerant sinus, & armatus classes naufraga præcesserat ratis: scires nauigare, qui seruaturus esset patrem, etiam pirata dicitur: interim falso crimine malè audit. CÆSTII PII. Erat nauigium, imò fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax nouerca, post omnia deuicta nihilominus sæuit: maria iam quiescunt, prædones iam miserentur, irati iam parcunt. Ibamus præter sepulchrum matris, ille mortem timens, ego scelus: expecta, uide an fortuna nobis obiiciat scelus. Iacebat nauigium peruetus, & attritū salo, uix unius capax animæ. Veni ad uos, uictoriam pulchram petiturus, ut probem me parricidam. Non occidisti, inquit, fratrem nouerca, audiui iucūdissimam uocem: fateor me parricidam, occidi fratrem: tutus sum pater, si hoc probetur. imposui in exarmatam nauem: non est occidere? *Nouercæ quidem nunquam satis priuignus occiditur. Multas rerum natura mortis uias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & hæc est conditio miserrima humani generis, quòd nascimur uno modo, multis morimur*: laqueus, gladius, præceps locus, uenenum, naufragium. mille aliæ mortes insidiantur huic miserrimæ animæ: & hoc *occidere* uocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit: huic quisquam parcat qui fratrem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo par, ut alter scelere sit parricida, alter ministerio. Impositus est in nauem frater: qualē na-

uem? scitis, nihil esse periculosius, quàm etiam instructa nauigia, parua materia seiungit fato. Quid si uerò nō rudentibus committitur illa anima, non uelis, non gubernaculo defenditur: exarmata nauis, & utroq; patēs látere. Imponitur miser in naufragium: nauigio per se pessum ituro, pondus insuitur. Ecce nauem diuinitas armat, subitò uisa sunt uela, subitò nauis cœpit & regere se, & attollere. *Magnū est præsidium in periculis innocentia.* Sæuum mare inuoluitur, procellæ spumante impetu latera nauigij urgent, pulsatur undiq; nauis periculis: innocentia tamen tuta est. O' maria iustiora iudiciis. O' mitiores procellæ patre, quam effecistis animam. Nec hoc tantùm diuinitùs gestum est, quòd peruenit tutus in portum, excipitur classe prædonum. Habeat pater mentem nauigandi, capietur iudex, ut illum pœniteat sentētiæ suæ. Damnare me nouerca parricidij potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Cognosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Complexu, osculis prosecutus est: sic patrem parricida dimisit. IVNII GALLIONIS. Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico: illi obiectum est ꝙ parricidiū fecerat, mihi ꝙ non fecerim: ille negabat, mihi nouo patrocinio utendum est, fratrem occidi: in ea domo, in qua parricida damnatur, hæc innocentia est. Video quos inuitos audire hoc genus defensionis: malo itaq; me uobis innocentem probari q̄ patri. Fratrē non occidi, non potui fratrem occidere. Idē timuimus, idem doluimus, idem fleuimus: eundem patrem habuimus, eandē matrem, eandem nouercam: mitioris natura pectoris sum, mollioris animi. *Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium*: animus meus durior est, illius clemētior: apud piratas quoq; inuenitur, qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra uiueret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Vtrum uobis uidetur per manus patris punire filium uoluisse, an ablegare priuignum? pudet me patrocinij mei. Timeo ne cùm cœpero narrare quid fecerim, dicatis: Certè negabis te posse hominem occidere. MVSÆ. Traditus est frater puniendus mihi potissimùm: quo istud proposito pater feceris, apud plerosq; disputationē habet. Ego, si quid mitius illo tempore uoluit fieri, nō intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantem. Obiicis mihi molliorem animū: alius mitior est plus quàm debet, alius seuerior est quàm necesse est: mediis alius affectibus inter utrumq; positus, totus in sua potestate est. Quidam & accusare & dānare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, ut nō possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possum hominem occidere: hoc uitium & apud piratas inuenitur. Alij uiuere sine rei publicæ administratione non possunt: aliis in priuato latére, & extra omnem inuidiam secessisse præcipua tranquillitas est: aliis non potest persuaderi, ut matrimonio obligentur: aliis, ut careant. Sunt qui castra timeant,

sunt

ſunt qui cicatricibus ſuis gaudeant. In tanta morum uarietate, uidete quantulum ſit quod excuſem: non ambitioni, non inertiæ ueniã peto: miſericors ſum, non poſſum occidere hominẽ. Gratulare pater naturæ meæ. Nunquam eiuſmodi filius parricidium faciet. Hoc uitium à te traxiſſe uideor. An non putas miſericordem, qui quẽ dãnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere, dextera ſimul ac mente languit: proh bone Iupiter, Mithridatem quàm non dubium parricidam. POMPEII SYLONIS. Gaude pater, neuter filius tuus parricidiũ fecit: dimiſi in portum naufragũ. Vis pater ſcire, accuſator nocẽtior ſit, an reus? Coniice in alteram nauem nouercam: illa faciat uotum, precetur, ſi neminem innocentem accuſauit, ſi priuignum immerentẽ non oppreſſit: in eos piratas incidat, qui neſciant captos dimittere.

¶ PARS ALTERA. MVSÆ. Parricida meus in mari regnat. SEPVLLII BASSI. Nega tu parricidã fuiſſe, quem ſcis eſſe piratam. CAII SABINI. Facinus indignum, parricida dãnatus poſt pœnã potuit dicere patri ſuo: Morere.

¶ DIVISIO. LATRO in has quæſtiones diuiſit: An licuit illi quod iubebat pater, facere. Non licet, inquit, fratrem necare, ille dãnatus erat: non enim iudicio publico ceciderat. ignoſce, ſi diligentior ſum, cùm uideam hominem tam facilè dãnari. Timeo ne quis me parricidij poſtulet. facile eſt *ſi dicenda ſit domi cauſa, etiam nocens abſolutionem ſperare potero*: in foro quid reſponſi dabo? Occidi fratrem parricidam: me quoq; uocãt, quòd non affui reo: ſi licuit, an debuerit. Nocens eſt iſte, ſed mihi frater eſt: naturæ iura ſacra ſunt. Quid de me iudicaturus eſt, ſi fecero? puto difficulter poſtea in me parricidiũ credes. Etiam ſi debuit parẽre patri, an ignoſcendum ſit illi, ſi non potuit. Fatebor, inquit, quod fortè offenſurũ eſt aures: patri parẽre uolui, fratrem occidere non potui. Obortæ ſunt ſubitò tenebræ: diriguit animus, ſublapſum eſt intercepto ſpiritu corpus, non poſſum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam, non poterat. Quidam occidere hominem tantùm non poſſunt. Quorundam aduerſus hoſtes deficit manus. Fratris quoq; beneficium non eſt tam magnum pater, quàm magnum putas. Non ille te noluit occidere, ſed non potuit. Nouiſſimas illas partes fecit, quamuis non occiderit: ſi tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicet enim pater: Si nõ poteras, negaſſes: & miſiſſes ad me, non poſſe te. Hoc loco Latro dixit rem ualde laudatam: Dixiſſes, inquit, te non poſſe. Ita me neſciebas, putaſti me occidere? Quid ergo ſic loquebaris? iam unum parricidij condemnaſſes: deinde an puniuerit fratrem. Hæc deſcriptio ſupplicij, quod dixit grauius etiam culeo fuiſſe: & adiecit, hoc die illum pœnas dare inter barbaros incluſum, per quos neceſſe eſt illis patre populari capere, ſed ne per illos quidem neceſſe eſt parricidium facere. Hac diuiſione uſi ſunt quibus placuit & illius cauſam

defendere: inter quos & Geminus Varius fuit, qui aiebat adolescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quæstiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debuit, etiam si nocentem fratrem non occidit: hic dicit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cùm cœpisset per omneis numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicet, inquit, aliquis: Tam serò defendis. Non potui citius. Hodie primùm res in forum delata est. Nouissimè, an etiam nocentem satis punierit.

¶ COLOR. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, utrum'ne aliquid deberet dici in nouercam, an non? P. ASPRENAS & ALBVTIVS, & præter oratores magna horum rhetorum manus in hanc partem transiuerant, & qui in nouercam inueherẽtur fuerunt, & illi qui non quidem palàm dicerent, sed per suspiciones & figuras: quam rem non probat PASSIENVS, & aiebat, minus uerecundum esse, aut tolerabile, infamare nouercam quàm accusare. Quidam principia tantùm habuerunt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorem incidere, quàm transire. LATRO illum introduxit colorem rectũ in narratione, quo per totam actionem usus est: Non potuit occidere. Et cùm descripsisset ingenti spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Nouerca aliud quære in priuignum tuum crimen, hic parricidiũ nõ potest facere. CÆSTIVS colore alio usus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulchrũ, inuocare cœpit manes eius, motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit: Quid facerem, inquit: occidere pater iubebat, mater uetabat, & eum colorem dixit: Hęc mecum cogitaui, non est imperatum ut manu occiderem, non ut laqueo, non ut mari: eligere supplicij genus liberum est. FVSCVS ARELLIVS hoc colore usus: Tentari me à patre putaui: Vno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri uult. ALBVTIVS in argumentis plura posuit, & omnes ferè colores cõtrectauit. In narratione hoc colore usus est, & dixit: Hoc unum mihi præsta beneficium, sine me tanquam parricidam mori. ARGENTARIVS: Non tanquam frater essem: sed huius consilij inuentor, dixi: Cogitaui quid facerem. Tandem inueni, quomodo parricidium uindicarem sine parricidio. PASSIENVS hoc colore usus est: Non putaui patrem utique uelle occidi filium. Videbatur mihi omnia misericordiæ adiumenta præparasse, quòd domi cognouerat, quòd inter suos. Fratri, inquam, tradidit. age si parcere noluisset, cui tradidisset. POLLIO ASINIVS dixit in nouercam. itaque illo colore usus est: Cogitaui mecum quid liceret, quid oporteret: si tãtum, inquam, nefas com-

commiſſum eſt,nullæ meæ partes ſunt ad expiandum ſcelus. Triũuiris opus eſt, comitio, carnifice. Tanti ſceleris, non magis priuatum poteſt eſſe ſupplicium, quàm iudicium. MARCELLVS dixit ita: Si iſte parricidium fecit, ideo & ego faciam: & illam quam ſuprà ſentẽtiam retuli:Habes,inquam, frater. VARIVS GEMINVS & ipſe dixit:Nolui occidere. Egregiè, inquam, nouerca inter priuignos diuiſit odium, aliter alium aggreſſa eſt:alteri parricidium obiicit, alteri mandat & hanc illum figura defendit in narratione:Interrogaui fratrem,Apud quem prætorem cauſam dixiſti? apud nullum, inquit. Quis accuſator fuit?nemo. Quis teſtis? imò qui teſtes? *Vni enim etiam de minore ſcelere non creditur.* Nemo, inquit. Quis de te pronunciauit?nemo. Quid pater inquit? Ego ſi reus fuiſſem, ad te non miſiſſem. SEPVLLIVS BASSVS hoc colore uſus eſt:Non habui parricidæ inſtrumenta, non culeum, non ſerpentes: parricidam tamen in maria proieci. VIPSANVS duro colore uſus eſt: Hoc, inquit, ſupplicium tanquam grauius elegi. Quid iſte, inquam, inſuetur, & ſtatim omnem ſenſum ſupplicij effugiet? imò ſollicitus pendeat, & quod ne inſuti quidem parricidæ patiuntur,ipſe pœnam ſuam ſpectet:nihil ſperet, timeat omnia, peius debet quàm cæteri parricidæ mori,à patre damnatus eſt.Et hoc colore per totam declamationem uſus eſt, ut diceret, hoc ſe tanquam grauius elegiſſe. Diſplicebat color hic prudentibus. Quam enim ſpem habuit abſolutionis, ſi nec parit, nec pepercit? HATERIVS hoc colore uſus eſt:Diu mecum diſputaui, parricida eſt, quem non teſtis probauit?non iudex coarguit?quid ergo?innocens, quem cõdemnat pater? Inueni æquè pœnam ſimillimam reo, merſam, non tamen ex toto perditam ratem: quæ uel punire fratrem poſſit, uel abſoluere. TRIARIVS & ipſe quaſi ſententiam de fratre ferre noluiſſet,egit, & dixit: Tandem ad cœlum manibus leuatis: Quicquid eſt, inquam, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid eſt quod ex ſublimi res ſpectat humanas, inuoco, damnatus alto committitur: Dij iudicate poſt patrem. Hæc ſententia dicebatur ex Græco tranſlata, ſed Grȩca corruptior eſt. A' parte patris, quod ab archipirata dimiſſus eſt ſic. CÆSTIVS: Pœnam, inquit, putauit mihi hanc eſſe morte grauiorem & ſic poſuit in narratione:Rogabam ut occideret,non impetraui. VARIVS GEMINVS ait:In hoc me dimiſit,nõ quia uolebat ſaluum eſſe,ſed patrocinium ſuum: ut quia non nunc occiderat, uideretur nec antè uoluiſſe. LATRO dixit: Quis porrò uno me miſerior eſt,qui uitam parricidæ debeo. DIOCLES CARYSTIVS elegantem ſenſum in procœmio poſuit pro adoleſcente, cùm diceret cauſas ſe abdicationis non inuenire, luxuriæ ſe occaſionem non habuiſſe, parricidium ſibi non obiici,& contra reos ſe minimè laborare:Fortaſſe,inquit,quæritur,quòd captum non redemerit adiecit.

Et

Et cùm tractaret in ultima parte, *debere patrem nosse uitia liberorum, & ferre* utiq; in unico, adiecit.
ARTHEMON in descriptione tẽpestatis laudat⁹ est, & bellè accessit ad eam.
Et cùm de ipso nauigio diceret, pulchrè cœpit.
Et ultimùm descriptionis suæ sententiam proposuit.
Et ad partem narrationis eleganter transit.
GLYCON dixit.

¶ Soleo dicere uobis, Cęstium Latinorum uerborum inopia hominem Græcum laborasse, sensibus abundasse. Itẽ quoties aliquid describere ausus est, toties substitit: utiq; cùm se ad imitationem magni alicuius ingenij direxerat, sicut in hac controuersia fecit. Nam in narratione, cùm fratrem traditum sibi describeret, placuit sibi in hac explicatione una & infelici: Nox erat concubia, & omnia Iudices canentia siderib. muta erant. MONTANVS IVLIVS, qui comis fuit, quiq; egregius poëta, aiebat illum imitari uoluisse Virgilij descriptionem:

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,
Alituum pecudumq; genus sopor altus habebat.

At Virgilij imitationẽ bene cessisse, qui illos optimos uersus Varronis expressisset in melius:

Desierant latrare canes, urbesq; silebant:
Omnia noctis erant, placida composta quiete.

Solebat Ouidius de his uersib. dicere, potuisse fieri longè meliores, si secundi uersus ultima pars abscinderetur, & sic desineret:

Omnia noctis erant.——

Varro quem uoluit sensum, optimè explicuit. Ouidius in illius uersu suum sensum inuenit: aliud enim intercisus uersus significaturus est, aliud totus significat.

Popilius Ciceronis interfector. *Controuersia* II.

ACTIO. De moribus sit actio. THEMA. Popilium parricidij reum Cicero defendit: absolutus est. proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit Popilius, & caput eius ad Antonium retulit. accusatur de moribus.

¶ CONTRA POPILIVM. BASSI SEPVLLII. Si accusasset Cicero Popilium, uiueret. Occidit Ciceronem Popilius. Puto iam creditis occisum ab isto patrem, ut uno ictu pereat: tantum dabo pro Cicerone, si liceat pacisci. GABII SABINI. Quod unum potuimus, effecimus, ut ueniret tempus, quo Popilius Ciceronem desideraret. Popili potes, inquit, Ciceronem occidere, potes uel patrẽ. PORTII LATRONIS. Prorsus occisurus Ciceronem, debebat incipere à patre. Antonius, inquit, iussit. Non pudet te Popili? Imperator te tuus credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputauit manum: effecit ut minimum in illo esset crimen, quòd Ciceronem occidit. Facinus indignum: felicissimè licet cedat actio, id

solùm

solùm efficiemus, ut qui occidit Ciceronem, tãtùm erubescat. Proh dij boni, occisum Ciceronem, & caput eius humerotenus recisum. ALBVTII SYLII. Cæde ceruices tanti uiri, & humerotenus recisum amputa caput. I nunc, & nega te parricidam. Hoc unum tãtùm feliciter fecisti, quòd antè occidis patrẽ quàm Ciceronem. Facilius Cicero pro parricida iudices mouit, quàm pro se clientem. Ad uos hoc patroni exemplũ pertinet. Nullos magis odit Popilius, quàm quibus plurimum debet. Vbicunq; estis Iudices, qui in istum reum sederatis, ecquid pœnitet absoluisse? ARGENTARIVS. Impius est, ingratus est: audeo dicere, parricida. Sensit qui defenderat. Respice forum, hîc sub Cicerone sedisti: respice rostra, hîc supra Ciceronem stetisti. Quantum, eloquentia tua Cicero potuit? Popilius de morib. reus est, abscidit ceruices loquentis: hæc est absoluti clientis post longum tempus salutatio. Parce iam quæso Popili. Nihil tibi nisi occidẽdum Ciceronem mandauit. Duo fecit parricidia: quorum alterum audistis, alterum uidistis. CÆSTII PII. Si dixero, Infamis adolescentia turpis est, infamis pueritia turpis est. respondebit, Iam ista Cicero defendit. Non pudet Popili, accusator tuus uiuit: quid tã commune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Parricida sic etiam tu perisses. FVLVII SPARSI. Nõ credidisset Popilium fecisse Antonius, nisi in mentem illi uenisset, illum & parricidium fecisse. Facinus indignum: à me defenditur Cicero, cùm Popilium Cicero defenderit. MENTONIS. Non magis quisquam alius occidere Ciceronem potuit pręter Popilium, quàm nemo Popilium pręter Ciceronem defendere: parricidam quem uiuus negarit Cicero, occisus ostendit. Fortunã Ciceronis: Antonius illum proscripsit, qui accusatus est: Popilius occidit, qui defensus est. Si damnatus esses, carnifex te culeo totum insuisset. Video quid respondeat. Non credet Antonius occisum Ciceronem à Popilio, nisi ei signum attulerit. TRIARII. Præsta Ciceroni quod propinqui Catilinæ, quod amici Verri præstiterunt. Proscriptum transi. Ne à mortuo quidem manus abstinet, lacerat occisum. Popili, hoc parcidium tertium tuum est. POMPEII SYLONIS. Nunquid magis exonerare te possis, pręsta Ciceroni quod Antonius. CORNELII HISPANI. Dic Antonio: Ego istud scelus facere possum, & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, postquam ad illum Popilius missus est. ARELLII FVSCI patris. Potuisti Ciceronem occidere. At quàm bene persuaserat nobis Cicero, parricidium te facere non posse. Occidisti tu Ciceronem loquentem. Nunquid, inquit, & aliqs ex tuis uenerat index, an nemo Ciceroni timendus est, qui cum Popilio uenit? Q. HATERII. Qui modò Italiæ humeris relatus est, nunc sic à Popilio refertur, proposito in rostris capite Ciceronis: cùm unius metu omnia tenerentur, gemitus tamen Popilij liber fuit. IVLII BASSI. Proscriptus, inquit, erat Cicero, pater certè tuus

tè tuus proſcriptus non fuit. BLANDI. Dij manes, Popilij ſenis patris, & inultæ Cicero te perſequuntur umbræ: ut quem negaſti, parricidam ſentias. CAPITONIS. Deduxi ad uos reum omnium, quos terra ſuſtinet, nocentiſſimum, ingratum, impium percuſſorem, bis parricidam: nec tamen timeo, patroni uiderint: ne à Popilio quidem niſi poſt beneficium occiditur. Nec damnationem tamen iſtius deſpero. Non enim à Cicerone nunc defenditur: timeo ne cauſæ non ſatisfaciam. Maior cauſa eſt, occiſum à Popilio Ciceronem queri, quàm fuit aliquando probare non occiſum patrem. Ciceronem quiſquam potuit occidere, qui audiuit? Minturnenſis palus exulem Marium non hauſit. Cimber etiam in carcere uidit imperantem: prætor iter à conſpectu exulis flexit. Qui in crepidine uiderat Marium, in ſella figurauit. Non poſſumus de Popilio queri: eodem loco patronum habuit, quo patrem. Pompeius terrarum mariſq; domitor, Hortenſij ſe clientem libenter confeſſus eſt. Hortenſius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Romulus, horũ mœnium conditor, & ſacratus cœlo parens, non tantam urbem fecit, quantam Cicero ſeruauit. Metellus in Veſtæ æde extinxit incendiũ: Cicero Romę. Glorietur Hãnibale Scipio, Pyrrho Fabritius, Antiocho alter Scipio, Perſe Paul9, Sparthaco Craſſus, Sertorio & Mithri date Põpeius: nemo hoſtis Catilinа propius acceſſit. Fert appẽſum conto caput, & defluente ſanguine hunc ipſum inquinat locũ, in quo Popilio dixerat. BVTEONIS. Quantæ fuit eloquentiæ! probauit ab eo non occiſum patrem, à quo occidi poterat etiã Cicero. MARILLII. Si inimicus eſſem patronis, optarem ut reus abſolueretur. Turpe iudicium, in ea ciuitate Ciceronem non defendi in qua defendi etiã potuit Popilius. Popiliũ pauci ex hiſtoricis tradiderunt interfectorem Ciceronis: ſed hi quoq; non parricidij reum à Cicerone defenſum, ſed in priuato iudicio. Declamatorib. placuit, parricidã reũ fuiſſe. Sic aũt eũ accuſant, tanquã defendi non poſſet: cũ adeò poſſit abſolui, ut ne accuſari quidẽ potuerit. LATRONI nõ placebat illũ ſic accuſari, quomodo quidã accuſauerũt: Obiicio tibi quòd occidiſti hominẽ, ꝙ ciuẽ, quòd ſenatorẽ, ꝙ cõſularẽ, quòd Ciceronẽ, quòd patronum tuum. Hac enim ratione non aggrauari indignationẽ, ſed fatigari. ſtatim illò ueniendum eſt, ad quod properat auditor. Nã in reliquis adeò bonã cauſam habet Popilius, ut detracto eo quòd patronũ occidit, nihil negocij habiturus ſis, & patrociniũ eius eſt ciuilis belli neceſſitas. Itaq; nolo per illos reũ gradus ducere, quos poteſt tutius euadere. Licuit enim in bello, & ciuẽ & ſenatorẽ & conſularẽ occidere: nec in hoc crimen eſt, quòd Ciceronem, ſed quòd patronum. Naturale eſt autem, ut quod in nullo patrono fieri oportuit, indignius ſit factum in Ciceronem patronum. LATRO accuſauit illum de moribus: primùm quòd ſic uixiſſet, ut cauſam parricidij diceret: deinde, quòd patronum ſuum occidiſſet.

diffet. Et fecit has quæstiones, An posset eo nomine accusari, quo absolutus est. Si quis, inquit, hodie uolet me parricidij postulare, nõ poterit. Quomodo crimen quod obiici nõ potest, puniri potest? An in bello ciuili acta, obiici non possint. Honestè dixit, cùm hunc locũ tractaret VARIVS GEMINVS. Si illa, inquit, tempora in crimen uocas, dicis nõ de hominis, sed Reipub. moribus. Si potest, quod ciuili bello actum est, obiici, an hæc obiici debeant. Hanc quæstionẽ in illa diuisit: An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamẽ ignoscẽdum. *Ad quædam enim nulla debet necessitas compellere.*

¶ DIVISIO. Hoc loco Latro dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius iussisset, patrẽ tuum occideres? Deinde, An non fuerit ei necesse: Potuisti excusare te, potuisti præmittere aliquem, ad Ciceronem, ut sciret & fugeret. Necesse certè non fuit, manum caputq; præcidere mortuo.

¶ COLOR. Colorem pro Popilio LATRO simplicem habuit, necessitate coactum fecisse. & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tẽpore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? ALBVTIVS dixit, in pœnam Ciceronis electum amicissimum Ciceronis, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset: Molestius, inquit, feret, se à Popilio occidi, quàm occidi. MARCELLVS ESERNINVS eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, Antonius secũ: Quod Ciceroni excogitabo supplicium? Occidi iussero? olim iam aduersus hunc metum emuniuit animum. Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid noui quod nõ expectat, quod non timet: non indignabitur ceruicem hosti porrigere, indignabitur clienti. Popiliũ aliquis uocet, ut sciat quantum illi defensi in Republica profuerit. SYLO POMPEIVS hoc colore usus est: Offendebatur, inquit, proscriptione, & quædam liberius loquebatur: non miror. Ciceronis cliens est: tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suæ infirmitatis sententiam: Vterq;, inquit, sed diuerso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit occidi: mea, occidere. MARILLIVS præceptor noster sic narrauit: Iussit, inquit, imperator, iussit uictor, iussit qui proscripsit: ego illi negare quicquam possum, cui nihil negare poterat Respublica? BLANDVS hoc inquit loco: Volo me excusare: dixi, Cicero me defendit: respondit, Scio, me accusauit. I ergo, ut sciat plus sibi Antonij accusationẽ nocuisse, quàm Popilij defensionẽ profuisse. BVTEO hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliẽs, amicus. Excogitaui quomodo Cicero sua periret manu. CÆSTIVS hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonij castris fuit, ob hoc ipsum, quòd Ciceronis eram cliens, difficillimæ mihi expeditiones dabantur. Tunc quoque uocatus sum quasi ad pœnam: I, inquit, occide Ciceronem: Nec credam, inquit, nisi attuleris caput, magisq; admiratus est potentiam suam, quòd Ciceronem

Popilio non licebat non occidere. FVSCVS ARELLIVS hoc colore usus est: Antonij se partes secutum, ut si quid posset, Ciceroni prodesset: facta proscriptione ad genua se Antonij procidisse, deprecatum se pro Cicerone: offensum Antonium, eo magis dixisse: Occide, quem mori non uis. Hic color displicebat Passieno, quia ad testem ducit. nam si hoc fecit Popilius, non tantum quod defendat non habet, sed habet quod glorietur. HISPO ROMANVS uehementi colore usus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit aliter se causam acturũ Popilij, aliter Antonij: pro Popilio dicturũ, Occidere nolui, coactus sum: pro Antonio dicturũ, Occidi Ciceronẽ, oportuit. & dixit locũ, aliter non potuisse pacari Rep. quàm si ille turbator ocij è Repub. sublatus esset. Solus ex declamatorib. in Ciceronem inuectus est: Quid ille, inquit, cùm Antonium hostem iudicaret, & omnes Antonij milites, non intelligebat se & Popilium proscripsisse? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregiè tractatus est. VARIVS quidem minus dixit: Cùm imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodij mitteretur, qui contumeliis afficeret antequam occideret, & uiuum laniaret. ARGENTARIVS dixit: Vocatus ueni, post proscriptionem Antonius terribilior erat factus, etiam suis. Iussus sum Ciceronem occidere: quid facerem? Non parére uno modo poteram, si me occidissem: hoc nec Cicero poterat. A' parte accusatoris illo loco, quò Popilius uenit, nemo non aliquid noui uoluit dicere. LATRO ait: Præcluserat fores, nemo ad proscriptum recipiebatur. Popilius ut uenit, admissus est. CÆSTIVS dixit: Vt renũciatum est Ciceroni, ait: Popilio sem-pẽ uaco. VISPANVS CORNELIVS fecit etiã quærẽtẽ Ciceronẽ: Popili, tam serò? ALBVTIVS dixit: Quid est Popili? ecquid tutò lateo? nunquid mutandus est locus ineptè ab Idibus? PAVLVS quidem induxit Ciceronem, tum maximè Popilij orationem legentẽ. Et MVRRHEDIVS non est passus hanc controuersiam transire, sine aliqua stuporis sui nota. Descripsit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, & Popilij manum dedit Popilio: Quanto aliter reus Ciceronis tenebas manum eius?

Ter abdicatus uenenum terens. Controuersia III.

THEMA. Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre, in secreta domus parte medicamentũ terens. interrogatus, q̃d esset? dixit, uenenum: & uelle se mori. & effudit. accusatur parricidij.

¶ PRO FILIO. CÆSTII PII. Dic quid commisi? certè nec secreta te fallunt. dimittam te: intelligetis cui parauerim. dic quid antè commiserim: nisi fortè contentus es reo committere parricidium, parricidæ nihil. ARGENTARII. Volo mori, quia reus fui. q̃d ergo, reus uiuet? uiuet, q̃a sordidatus assidebit pater. Reuertar ad uenenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. ALBVTII SYLII. Quare ergo non moreris?

Non

Non iuuat me mori,si quem alium iuuet. Vt interuenit, in alias cogitationes abij. Ergo quisquam tam infelix fuit, ergo quisquam me magis odit, quàm ego miser memet cœpi? VARII GEMINI. Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater obiicere, quòd tam diu uiuam, quòd pro me loquor. Nolite mirari: tam iracundum est innocentibus mori, quàm miseris defendi. CORNELII HISPANI. Scio quosdam periclitanteis illa iactare, Nunc primùm causam dico. hic ergo dicere non possem, Iterum reus fui: nec dubito, qui uobis in odiũ uenerim, cùm ipse me oderim. PORTII LATRONIS. Ter causam dixi, accessi ad hæc supplicia mea, uenenũ teneo: hoc si tibi satis non est, uiuam.

¶ALTERA PARS. ALBVTII SYLII. Testor deos immortales, hoc me tribus iam cauisse abdicationibus, ne in domo mea uenenum deprehenderẽ. Parricidij reus uiuit, qui abdicatus mori uoluit. In quàm angusto domus meæ fortuna posita est: aut patri pereundum est, aut filio. Quid habes, quare me mori uelis? Viuunt orbi, uiuunt naufragi, uiuunt etiam quibus contigerũt liberi. Ter abdicatus cùm se mori uelle dicat, uitam rogat. Teneo parricidium, quod apparet etiam in suam mortem paratissimum. CORNELII HISPANI. Nolite mirari, si debitas uires dolori meo non exhibueo: tribus iudiciis experti estis, patres accusare non posse. VIBII RVFFI. Cùm tantum est quod fateris, quantum est quod negas? Tu uenenum quæsisti, tu uenenum emisti, tu uenenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem: rectè uitam odisses suam, cui parricidium obiecisses. Vis scire quid peccaueris? indica quis tibi uendiderit. dicetur illi: Tu illi uenenum uendebas, tu ter abdicato uendebas: sine dubio sciebas cui daturus erat: ita hoc ego iudicio filij mortem moror. Si me cum isto includitis, moriar: ut uobis hanc faciam inuidiam, quam iste mihi facere uoluit. VARII GEMINI. Quæritis, filius meus uenenum cui parauerit? uiuit. POMPEII SYLONIS. Mihi, inquit, paraui, & hoc est patri parare. Absolutus mori uult, reus uiuit. MVSÆ. Habuit malum medicamentũ Mithridates. Quis enim alius debebat habere, quàm parricida? habuit, inquam, Demosthenes uenenum, & uixit. idem ego tibi pater, quod Demostheni Philippus. PORTII LATRONIS. Cùm abdicarem, si quid obieceram, aiebat, Nunquid deprehendisti? non tamen habebitis quod multum de eo dubitetis, quòd negat parricidium: quod confitetur, uenenum est. Mori, inquit, uolo uiuo patre: & hoc parricidium est. Miser æquè timui ne biberet uenenum, quàm ne daret. ARELLII FVSCI patris. Mihi, inquit, paraui uenenum, ne quis dubitet an alium possim occidere. IVNII OTHONIS patris. *Reus est parricidij, qui mauult mori, quàm patrem uidere.* quomodo uultis, magis probem uobis illum mori noluisse? nõ uult mori. Mori, inquit, uolui. quare? quia ter uicisti. Si mihi credis,

parricidium facere uoluit. Qualis est reus, cuius hoc unum patrocinium est, indignum se uita fuisse? Dico tam inuisum illi patrē fuisse, ut occidere uoluerit.

¶ DIVISIO. Non puto uos exigere diuisionem, cùm coniecturalis sit controuersia. habet tamen dissimilem cæteris coniecturam, & duplicem: non quomodo solet inter duos reos, cùm alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cùm alterum probamus, ut id alterius fiat ꝓbatio: tanquā cum dicimus adulterā fuisse, ut credatur etiā ꝓpter hoc uenefica. In uno homine cōiectura duplex est. Quærimus enim, utrum uenenū in suam mortē an in patris parauerit.

¶ COLOR. Si hic color displicet pro adolescente, quo dixit Latro ut nihil mutaret, sed diceret: Mori uolui tædio abdicationis & infelicitatis assiduæ, cùm in hoc tantùm sordes ponerem, ut cū maiore tormento positas resumerem, & absoluto mihi uni, non finis esset periculi, sed initium: incipit præter coniecturam, & illa prima uulgaris in eiusmodi controuersiis & pertrita quæstio incurrere, an uenenum habere in mortem suam liceat. ALBVTIVS illo colore pro adolescente dixit, non fuisse uenenum: Cùm putarem, inquit, odio esse patri meo, uolui experiri affectum eius, quomodo mentionem mortis meæ ferret. Itaque palàm, & ita ut interueniret pater, tenui. FVSCVS ARELLIVS eodem colore usus est, sed aliter: Non dixit, Experiri patrem uolui, sed ut miserabilem me patri facerem. MVRRHEDIVS pro cætero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnum: quia *aßiduæ sollicitudines, uigiliarum sibi fecerent consuetudinem*. Vsus colore est, & Publiana sententia dixit: Abdicationes, inquit, suas ueneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cùm loqueretur de hoc genere sententiarum, quo iam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de Publio, quasi iam ille hanc insaniam introduxisset. CASSIVS SEVERVS, summus Publij amator, aiebat, non illius hoc uitium esse, sed illorum, qui illū ex parte, qua transire deberent, imitarentur: quę apud eum melius erant dicta, quàm apud quenquam comicum tragicumque, aut Romanum, aut Græcum: ut illum uersum, quo aiebat unum uersum inueniri non posse meliorem:

Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, auariciæ omnia.

& illos uersus, qui huic quoq; ter abdicato possent conuenire:

O' uita misero longa, felici breuis.

Et plurimos deinceps uersus referebat Publij disertissimos. Deinde autorem uitij, quod ex captione unius uerbi plura significantis nascitur, aiebat Pomponium Attellanarum scriptorem fuisse: à quo primùm ad Laberium transisset hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronem, qui illud ad uirtutum studia transtulisset. nam ut tran-

seam

feam innumerabilia, quę Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & nota ut non referam à Laberio dicta, cùm Mimi eius, quicquid modò tolerabile habent, tale habeant, id quod Cicero in Laberium. Diuus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini redditū iussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctauerunt, ut uenientem non reciperent. Cicero malè audierat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed utriusq; adulator, multosq; tunc in senatum legerat Cæsar, & ut repleret exhaustum bello ciuili ordinem, & ut his qui bene de partibus meruerāt, gratiam referret, Cicero in utramq; rem iocatus: misit enim ad Laberium transeuntem: Recepissem te, nisi angustè sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui solebas duabus sellis sedere. Vterq; elegantissimè: sed neuter in hoc genere seruat modum. Ab his huius studij diffusa est in plures imitatio. Sed ut ad controuersiam redeam. CASSIVS SEVERVS aiebat, placere sibi illum colorem: Mori uolui. Et quasdam dixit inter disputandum sentētias: Tertiò, inquit, cùm abdicarer, aiebam: Nihil tanti est, infelicem hanc animam, quā toties exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mihi serua istum animum: facies quod uoles absolutus. Quare ergo nunc non moreris, dicet aliquis? Primùm nō semper idem miseris libet: nonnunquam iuuat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde uerum uis, quare non moriar interim? quia puto te uelle. OTHO IVNIVS ineptam sententiam uidebatur dixisse: Non multum interest mea. aut enim me, aut filium meum uoluit occidere.

Mater cæca filium retinens. Controuersia IIII.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. THEMA. Quidam cùm haberet uxorem, & ex ea filium, peregrè profectus, & à piratis captus, scripsit de redēptione epistolas uxori & filio. Vxor flendo oculos amisit. filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit: non remanentem, alligari uult.

¶ PRO MATRE. CÆSTII PII. Non est quòd mulieris affectum lege æstimetis, quæ minatur: omnia fecit, ne filius alligetur: nauigaturus reliquit uxori filium: nec adhuc cæca erat. ALBVTII SYLII. Deducite filium, itaque tene, complectere: audeo dicere, hoc par ne piratæ quidem diuiderent: si uellet filium alligare, pateretur ire quò properat. Ergò i adolescens, matri tuæ nec decem mensium quidem alimēta reddes? si pascere non uis matrem, expecta saltem ut efferas. TRIARII. Legem attulit, quà cathenas minetur: causa est, quia timet. MARCELLI ESERNINI. Si perseueras, me quoq; ad piratas trahe: impetrabo ab illis alimenta, & uirum meum. FVLVII SPARSI. Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiamsi non redimitur, pascitur tamen. IVLII BASSI. Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

¶ALTERA PARS. CÆSTII PII. Matrem meam imitari uolo: amare me docuit, unis uinculis duos alligauit. Si matris exemplo pius esse noluero, etiam oculos patri debeo. ARELLII FVSCI patris. Desertorem tuum apud patrem inuenies. VARII GEMINI. Qualis fortuna est, cui uincto mater cathenas denuncias? eundum est uictori ad piratas. Omnia licet patri præstem, meliorem tamẽ habuit uxorem: quàm multi me putant, quia nolo ad patrem redimendũ ire, nunc cũ matre colludere. FVLVII SPARSI. Matri nihil timeo, si eam apud uos relinquo. Patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? BVTEONIS. Oculos certè eruam mihi, ne plus marito præstiterit uxor.

¶DIVISIO. LATRO hanc controuersiam, quasi esset tota officij, declamauit. Nullas quæstiones iuris inseruit, sed comparauit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quæreret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendum cæcam matrem subsistere? Et sic eam diuisit, ut diceret: Hoc quod pater desiderat, utile est patri. Nouissimè tractauit, ne patri quidem utile: utiq; si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis uehemens fuit. APOLLONIVS GRÆCVS & BVTEO fatuam quæstionem mouerunt. Primam, An lex quæ de alendis parentibus lata est, ad patris tantùm nomen pertineat. Illi sunt omnia priuilegia data: & ipsam pœnam non alentium, signũ esse non muliebris potestatis. Res est ineptior quàm ut coarguenda sit: itaq; transeo. Illud unum quod dicebat POLLIO ASINIVS referam: *Nunquam tentari debere in causa uerecunda improbam quæstionem.* HISPO ROMANVS illam mouit quæstionem, An lex de alendis parentibus non pertineret ad matres: Vt uiuis parentibus filius, inquit, familiæ nulli poterit seruire nisi patri, omni alia seruitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregrè, quem nauigare iubeat. Primæ partes sunt patris, secundæ matris. ALBVTIVS non iuris fecit illam quæstionem, sed æquitatis: ita tamẽ, ut iuri adiungeret, & matris prius esse, quàm patris officium. SYLO POMPEIVS illam fecit quæstionem: An quoties duobus communis esset potestas, eius tota fieret qui præsens esset. Puta, inquit, te seruum esse communem: huic domino seruies, qui præsens est. puta fundum esse communem: is fructus percipiet, qui præsens est. Illam quæstionem huic duram subiecit, An nunc pater nullũ ius in filium habeat. Quomodo, inquit, ciuis iura habeat, qui liberi hominis non habet? patrem habet ille nullam in potestatem, habet matrem in totius legis possessionẽ. Est iam non commune illi ius in te, sed proprium. VARIVS GEMINVS sic diuisit: An non semper filius cogi posset, ut matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui nõ possunt, ægrotos & inutiles. Aliquis ad propellendum hostem

hostem proficiscitur, in cuius unius militia posita est salus publica. Hunc retinebit mater, puta legatum, de summa Repub. puta fœderis. Huic mater uincula iniiciet. Per partes cōparando utrunq; officium: Ille, inquit, peregrè est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta es: at tu cęca es, ille hoc infelicior quòd uidet. Quid enim uidet? cathenas suas, & cædes, & uulnera, & cruces eorū qui non redimuntur: at periculosum est nihil, nisi domi manere & flere. LATRO dixit, pro matre submisse & leniter agendū. Non enim uindictā, inquit, sed misericordiā quærit: & cū eo adolescente consistit, in quo ita exigit pietatē, ut impediat. Aiebat itaq; uerbis horridioribus abstinendū, quoties talis materia incidisset, ipsam orationē ad habitū eius, quē mouere uolumus ad affectus, molliendā. In epilogis nos quoq; uocē de industria infringere, & uultum deiicere, & dare operā, ne dissimilis sit orationi orator: compositionē quoq; illis minorem conuenire. CALVVS, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquētiæ habuit, usq; eò uiolentus accusator, & concitatus fuit, ut in media actione eius surgeret Vatini⁹ reus, & exclamaret: Rogo uos Iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cùm uideret, à clientibus Catonis rei sui Pollionē Asinium circumuentū in forite, imponi se supra cippum iussit. Erat enim paruulus statura, propter quod etiam Catullus in hendecasyllabis uocat illum Sallu putium disertum: & iurauit si quam iniuriam Cato Pollioni Asinio accusatori suo fecisset, se in eum iuraturū calumniam: nec unquam postea Pollio à Catone aduocatisq; eius aut re, aut uerbo uiolatus est. Solebat postea excedere subsellia sua, & impetu lat⁹ usq; in aduersariorum partes transcurrere. Et carmina quoq; eius, quamuis ioca sint, plena sunt ingentis animi. Dicit de Pompeio: Digito uno caput scalpit, quo credas sibi hunc uelle uirum. Compositio quoq; eius in actionibus ad exemplum Demosthenis riget: nihil in illa placidum, nihil lene est, omnia excitata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro Messio, tunc tertiò causam dicente habuit, non tantùm leniter componit, sed cùm dicit: Credite mihi, *non est turpe misereri*: & omnia in illo epilogo ferè non tantùm emollitæ compositionis sunt, sed infractæ. In hac controuersia Publianam sententiam dedit. FETVS quidam rhetor, staturæ pusillæ, in quam Euctemon homo uenustissimi ingenij Græcè dixit: Antequam te uiderem, nescio rhetor an soratos esses. Fuit autem CÆSTII sententia: Captus est, inquit, pater: si te capti mouent, & hæc capta est. & quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus. & illud dixit: Mittes tamen epistolam infructuosam, odisse illam debes, hæc est quæ matrem tuam excæcauit. & illam falsissimam, in quam multi incidunt: Propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quòd non potest flere. Et iterum inquit: Lachrymæ matri desunt,

causæ supersunt: tanquam cæci flere non soleant. Memini CRISPVM quendam antiquum rhetorem, in illa controuersia uiri fortis, qui tertium filium retinet, cùm alter filius in tyrannicidio perdidisset oculos, alter in acie manus: Exurgite nunc uiua cadauera, rogate pro fratre. Sed quid ego meos derideo? alter quod roget, non uidet: alter quod roget, non habet. Multis compositio bellè sonantis sententiæ nomen imposuit. Itaque memini LATRONEM PORTIVM, ut exprobraret hanc audiendi scholasticis negligentiam, maximè quia Triarius compositione uerborum bellè cadentium multos scholasticos delectabat, omnes decipiebat, in quadam controuersia cùm magna quasi fluerent & cõcitata, sic locum conclusisse: Inter sepulchra monumẽta sunt. Et cùm scholastici magno clamore laudarent, inuectus est in eos ut debuit: & hoc effecit, ut in reliquum etiam quæ bene dicta erant, tardius laudarent, dum insidias uererentur. GLYCON dixit:

HYBREAS in hac controuersia dixit

In quibusdã corruptũ uidebatur. ROMANVS tamẽ

Quinquennis testis in procuratorem. Controuersia V.

THEMA. Mortua quidam uxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cùm frequenter essent iurgia nouercæ & priuigni, iussit eum emigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matrisfamiliæ. Quodam tempore paterfamiliæ in cubiculo occisus inuentus est, uxor uulnerata, communis paries perfossus: puer iubetur percussorem cognoscere. Ille procuratorem digito denotauit: accusat filius procuratorẽ cædis, ille filiũ parricidij. ARELLII FVSCI P. Vt audiui clamorem, si qua est fides, deprehensos à patre adulteros putaui. Quis ferret te uoluntariam testem in forum uenientem, etiam si uenires dictura pro filio? miserrime puer, quamuis periclitor, plus tamen pro te timeo, nimium fraternis insistis uestigiis: itaq; iam tibi cum matre nõ conuenit. Quamdiu mater uixit, pater me fuit procuratore contentus: nec facilè fit parricidium. Vis scire quantũ natura possit? etiam infans pro patre loquitur. TRIARII. Viuo patre adultera, moriẽte conscia, mortuo testis, aliquis uno teste cõtentus est: dabo populum. obiicit priuigno parricidiũ, filio mendaciũ: intrat procurator quà solebat. Dic puer, quis patrem tuũ occiderit? dic audacter: eundem nominas, quẽ populus. nox placet sceleri, prorsus adulteri tempus. habui patrem tam bonum, ut cùm uxorem habere uellet, tamẽ me nouercam habere noluerit. Quò mihi lumen? ea tantùm admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, antè peccaui? dissimile est: memento enim de homicida quæri: potest tyrocinium esse homicidium, parricidium nõ potest. Lumen attulisti ut discerneres, erat illic quem leuiter uulnerare deberes. Videmus adactũ in præcordia gla-

gladium: sic ego nouercam uulnerassem? frater, quæro an uideris procuratorem proxima nocte? nihil de prioribus quæro. VIBII GALLI. Ego taceam de adulterio, quod persequitur & populus? ego taceam de parricidio, quod persequitur puer? Testor uos Iudices, saluum patrem reliqui. O magnam in contrarium seculi nostri peruersitatem: inuentus est qui patrem posset occidere, & nouercam non posset. Etiam si quis occidere patrē non potest, nouercam potest. SEPVLLII BASSI. Dum perfodio parietem, aliquis sentiet. Cuius uis leuissimum somnum: pueri, an senis, an mediæ ætatis? Pueri? frater sentiet. senis? pater. mediæ ætatis? nouerca. Quærerē quàm sordida domo natus esset, si ullam habuisset: nūc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non miror si nescis, quàm difficile sit patrem occidere, cùm incertum habeas patrem. ALBVTII SYLII. Quæro à te mulier, an filio tuo credendum putes? Liceat mihi nutrire puerum, ne cum matre illi, ne cum tutore queat conuenire. Tres in cubiculo sunt: patrem occidis, puerum contemnis, adulterā non times: singuli se serui libertiq; offerebant: puer stabat ante omnes: percussor latebat post adulterā. Quid antè peccaui? cuius uxorem corrupi? quod si fecissem, hominem occidere, sed patrem non possem. hominē occidere, bonos habeo testes: timet hunc in aliena potestate. Aspice corpus patris, quàm grauis plaga, quàm altè adactus est gladius. sic ego nouercam percussissem? CÆSTII PII. Adulterum te esse non unum testem dabo, nō corruptum: dabo multos, dabo etiam pueros. Patrem tam grauiter percussi, quàm debui nouercam Nouercam ne sic quidem, quemadmodum patrem. IVLII BASSI. Tibi fuerit necessarium lumē, ne eam occideres, propter quam occidebas: mihi superuacuum erat, ne instrumento parricidij detegerē parricidium. Si rerum natura pateretur, obliuiscendum mihi erat patris, dum occiderē. *Minore licentia, quæ non uidemus, agimus*: & quāuis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus est, tibi parcam: parricidium non habeo: non possum gloriari ultione patris, frater illam meus occupauit. BLANDI. Quàm difficile est filio, patrem uulnerare: & quàm facile priuigno, nouercam occidere. VARII GEMINI. Patrem, inquit, occidisti. Testor uos Iudices, nihil leuiter hæ manus faciunt. utrum non habui potestatem? atqui uulnerata est: ui nolui te occidere, non habui potestatem. atqui uulnerata es: leuiter uulnerata es, quàm diligenter seruata es. Tu testimonium dic, & ostende uulnus: percussor ille quàm timuit, ne occideret. PORTII LATRONIS. Quare lumen affero? fortius parricidium faciam, si non uidero patrem. Occidere aliquis patrem, antequam nouercam, potest: nouercam ne post patrem quidem potest? TRIARII. Aliquis parricidio puras manus seruat, & inde incipit quò peruenire difficile est?

¶DIVISIO. Has controuersias, quæ & accusationem habent, non eodem ordine omnes declamauerunt. quidam fuerũt, qui antè defenderent quàm accusarent: ex quibus LATRO fuit. FVSCVS ARELLIVS: Debet, inquit, reus in epilogo desinere. optimè autẽ epilogum contexit defensioni: & homines magis defendenti quàm accusanti fauent. Vltima sit pars, quæ iudicem fauentem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationem ac defensionem, ut per comparationem duorum reorum irent, & crimẽ simul repulissent, statim transferrent: ex quibus fuit CÆSTIVS. Hoc non semper expedit, utiq; qui imbecilliorẽ partem habent: non est utile, cominus congredi: facilius latent, quæ non comparantur. In hac controuersia duo uel tres rei: nouerca enim procuratori coniungitur. Itaque à filij parte utiq; aiebat prius accusandum: quia unum debebat crimen defendere, duo obiicere, & adulterij & cædis: si qua sunt ex utraque parte difficilia, non colorem, sed argumentationem desiderant. itaq; ne modum excedam, præteribo. Circa uulnus nouercæ quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: imò multi ineptas. Prius illa quæ bellè dicta sunt, referam. FVSCVS. Vt destricta leui uulnere est cutis, non credas factum manu priuigni, credas amatoris. PASSIENVS ait: Sed leuiter te uulnerauit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater. VARIVS GEMINVS dixit: Da ferrum testi meo, fortius feriet. CÆSTIVS dixit, cùm descripsisset quàm leue uulnus esset: Nocueras, inquit, mihi, si amicæ tuæ nocere potuisses. NIGER BRVTIDIVS quotidiano uerbo satis significanter usus est: Riualem, inquit, occidit, amicam sauciauit. HISPO ROMANVS eiusdem generis rem dixit: Ostende nouerca, ostende id quod amator tuus uellicauit. BASSVS SEPVLLIVS dixit: Maritum occidit, adulteram strinxit. Ex illis qui res ineptas dixerãt, primus ibi ante omnes MVSA ridetur: qui cùm uulnus nouercæ descripsisset, adiecit: At hercules pater meus tanquã paries perfossus est. MVRRHEDIVS patrocinium putat esse, quòd causæ suæ sanguinem misit. NEPOS LICINIVS ait: Non est istud uulnus, sed ludentis adulteri morsus. SENIANVS ex illa stultorum nota sententiam protulit: Non uulnerauit, inquit, nouercam, sed uiri sui sanguine aspersit, cũ illic uulnera tantùm ponantur. VINITIVS, exactissimi uir ingenij, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiam Seniani deridere, & similem illi referre in oratione dictam Montani Votieni. SENIANVS in hac eadẽ controuersia dixerat: Nihil puero est teste certius, utique quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos, ut intelligat: & nõdum ad eos, quibus fingat. Et hæc diffinitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, utique quinquenni: puta nec si quadrimus puer testis est, nec si sex annorum. Illud uenustissimè adiiciebat: Putes, inquit, aliquid agi: omnia in hac sententia circumspecti hominis sunt, fi-

nitio,

nitio, exceptio. *Nihil est autem inamabilius, quàm diligens stultitia.* MONTANI VOTIENI sententiam huic aiebat esse similem, & deridebat hanc in oratione: Et experrectum est animal, canis utiq; cathenarius paratus. erat autem non æquus ipsi Montano. accusauerat illum apud Cęsarem à colonia Narbonensi rogatus. at Montanus adeò toto animo scholasticus erat, ut eodem die quo accusatus est à Vinitio, decertauerit, in Vinitij actionem sententias suas referebat. Eleganter illud dixit SVRDINVS: Rogo nunquid putas illum alteram partem declamasse? Grauis scholasticos morbus inuasit, exempla cùm dixerunt, uolentes illa ad aliquod controuersiæ thema redigere. Hoc ut aliquando faciendum est cùm res patitur, ita ineptissimum est luctari cum materia, & longè arcessere, sic quomodo fecit in hac controuersia: qui cùm diceret pro filio locum, de indulgentia liberorum in parentes, uenit ad filium Crœsi, & ait: Mutus in periculo patris naturalia uocis impedimenta rupit, qui plus quàm quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putauit ubicunq; nominatum esset quinquennium, sententiā fieri, quia Latroni bene cesserat: qui cùm diluisset uulnus exiguum, dixit: Aspicite istā uix apparentē cicatricē: rogo uos, nō putetis puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennē. GALLVS VIBIVS improbam dixit sententiā, cùm cædem describeret: Occidit, inquit, maritum, nouercam læsit, puero pepercit, etiam hunc putabat suum. Valde enim puero Cæstius aiebat parcendum. Itaq; dixit, cum laudaret eius testimonium: Procuratori natus es. HERMAGORAS hunc sensum decentius posuit. BLANDI sententia laudabatur, cùm descripsisset à puero demonstratum procuratorem, digito multa significante. EVCTEMON dixit:

MVRRHEDIVS Mimico genere fatuam sententiam dixit, cùm dixisset nouercam disputare contra filij sui testimonium: Facit, inquit, quod solet pro amatore, sanguini suo non pepercit. NICOCRATES LACON aridus, sed & uetus declamator dixit:

HERMAGORAS cùm miserabilem dixisset pueri conditionem esse, qui infestus nouercæ & procuratori redderetur, dixit iam procuratorem clamare. ἀτελές.

Demens qui seruo filiam iunxit. Controuersia VI.

THEMA. Tyrannus permisit seruis, ut dominis interemptis dominabus suis nubant. Profugerūt principes ciuitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregrè. cùm omnes serui dominas suas uitiassent, seruus eius uirginē seruauit: occiso tyranno reuersi sunt principes: in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisit, & filiam collocauit. accusatur dementiæ.

¶ CONTRA PATREM. ARGENTARII. Haberemus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater: habe hunc illi hono

 rem,

rem, fac dotalem, sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui mauult tyrannum imitari quàm seruum? pater noster honestis parentibus natus. qui enim aliter conditionem matris nostræ habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset? CÆSTII PII. Soror, opto tibi perpetuam sterilitatem. cùm dicerem, Manumittamus seruum: aiebat, Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror ut honestos habeas liberos, adulterandum est. Fecit se similem tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus seruo dominus permisit, quàm tyrannus. Qui facit has nuptias, insanus est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optandum filiæ fuisse, ne finiretur tyrannis, ne rediret pater? Si interrogauero patrem, quod grauissimum in tyrannide fuerit scelus? si sanus est, respondebit: Quòd dominæ seruis collocatæ sunt. FVLVII SPARSI. Eligitur maritus, quem sanus pater dotalem dedisset: gener tuus ipsis nuptiis crucem meruit. Egregium generum, cui nihil est gloriosius, quàm quòd inter cruciarios non est. Grauissima quoque ipsi seruo facta est iniuria: dominam suam non licuit illi seruare uirginem. BLANDI. Fecit etiam seruo iniuriam, cùm detraxit abstinentiæ gloriam: nuptiis suis manumissus est. O matrimonium omni adulterio turpius. IVLII BASSI. Liberata Repub. quòd me tristem uidistis, nolite mirari: nobis etiã. num uiuit tyrannus. Virginitatẽ quam sub tyranno seruauerat, perdidit sub patre. Dic furcifer, cui sororem meam uirginẽ seruasti? dic si placet, mihi Non uitiauit, inquit, cùm liceret illi. Itáne dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? ex cella suæ dominę migrabit in cubiculum, uel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. CORNELII HISPANI. Melioris conditionis sunt uitiatæ quàm uirgo: illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida præmium accepisti? etiamnũ aliqua ex edicto tyranni nupta est: qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc patris factũ est, ne tyrannũ accusare posset. Quòd ille, inquit, filiam meam uirginẽ alteri seruauit, nunc maritus est: qui sub tyranno quoq; nihil aliud potuit quàm raptor esse: is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus: nihil per totũ publicæ seruitutis spaciũ indignius uisum est, nihil diis hominibusq; minus ferendum. itaq; tyrannus post hoc occisus est, desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. ALBVTII SYLII. Egregius gener, cuius hæc una gloria est, quòd cõparatus cruciariis frugalior est: melius seruus custodiuit dominã, quàm pater filiam suam collocauit: quemadmodũ iratus tyrannus, alienos inimici tibi nepotes precantur: cùm sanus pater fuit, ne has uideret nuptias, fugit. Parũ putatis magnũ argumentũ dementię, quòd egit tyrannũ in mortẽ, patres in exilium, seruos in crucem? quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exul es quàm socer. Si uoles inuenire generi tui propinquos, ad crucem eundum est. ARELLII FVSCI patris.

patris. Ex seruo gener, & ex domina uxor, ex domino socer est fa-
ctus: quis has nuptias non tyranni putet? patrem tyranni crimini-
bus accuso, tyrannum patris. quid de tyranno loquor? patris similis
est. Quid, de patre non querar? tyranno similis est. Miserrima soror
sub tyranno patrem desiderabas: id in filia tua coegisti, quod tyran
nus tantùm permiserat. Nunc nobis pater, si sanus es, exulandum
est. quid enim miserius accidere pōt, quàm is status in libertate, quē
cæteri uix ferunt in seruitute? fugimus, ne seruiremus: felicitatē no-
strā in calamitatē conuertit: aliquando enim fugit. Satius cū cæteris
contumeliā ferre, quā liberatis omnibus solos in tyrannidē reiici.
Seruo libertatē dedit, filiæ seruitutē: seruo filiā dedit, innocentiam
abstulit. Nescio quid sibi uelit, quòd serui meritū laudat. Tyrannum
enim laudare debebat. Seruus non stultus, tergum, & caput suum
deliciis præsentibus prætulit: si dixisset, timuisset tantùm, laudabo,
& hanc illi etiam nunc optabo mentem. Cæteræ honestos inuene-
runt seruos: hæc talem habet, quales illæ in tyrannide habuerunt.
Soror mea ancillulæ pellex est: sed ut domina nuberet, conseruula
de cellula exacta est. Nullum in tyranno maius scelus fuit, quàm
quod tibi libuit imitari. O` te soror miseram, quòd ista non sub ty-
ranno passa es: iam enim pati desisses. Hoc tu putas præmium esse,
quia dominam non uiolauit? uiolet, quantum uolet. Iste uerò, ut di-
cisi, iniuriam tibi fecit: quia affinitatem tuam moratus est. Si non
cessasset, iam fortasse ex illo nepotes haberemus: habebimus gene-
rum, si possumus, patri similem: sin minus, non erubescendum, cui
cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quæ deduca-
tur uxor, quem adiungamus ad domum, non quem extensum do-
leamus. PORTII LATRONIS. Qui omnia tuleramus, hos fu-
gimus. Vocat seruum: & quia crucem non meruerat, mereri iubet.
Itáne furcifer tu potuisti dominam complecti? putasti autem te per
tyrannum uicturum, aut semper futurum patrem? felicissimi uide-
buntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficiū
dedit, qui custodiuit dominam à stupro, se à cruce. Cùm infelici fa-
ce ad dotalem suum noua nupta deduceretur, si qua fides est, ex-
horrui, quasi repositum esset edictum: cogitabam, quem sorori ui-
rum eligerem: simpliciter fatebor, fastidiebā iam eas conditiones,
quæ ante profectionem fuerant: aiebam, Illo tempore & aliæ uirgi-
nes erant. Non uitiauit, inquit, sub tyrannide. O` nos felices, si ne nūc
quidem. TRIARIVS. Age, hoc non est præmium, unum spectare
omnium cruces? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non
scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum ima
gines, cùm maximæ tegendæ sunt. VARII GEMINI. Eadem
hora & libertum fecit, & generum: hoc fecit quod tyrannus non cō
git, nisi cùm irascitur: seruus ne tunc quidem facit cùm cogitur. Ge-
nerū habes, qualem? ut illi laudationē suam reddā, nempe frugi ser-

uum.

nũ,seruis tuis paritura fratres. Quantũ ad expositionẽ rerum pertinet,sunt quidẽ acerba tyrannidis mala,tamen tristiora exponã, quę post tyrannidẽ gesta sunt: non dubitabã quin esset tyrannicidæ nuptura:si sub tyranno uitiata esset,haberemus, Hoc non tibi uni accidit.nondum tyrannum occisum puto, etiãnum tyrannicas nuptias uideo. MARYLLII. Nunc sciam,an meritò libertatem acceperis, si liber non merueris crucem.hoc quod obiicio, qui in pluribus fecit,occisus est.L.VINITII. Nunc in domo nostra matrimoniũ est: cuius me puderet,etiam si raptus esset. Quàm miseros putatis Iudices esse eos,quibus quidẽ duo quę miserrima fuerunt,optãda sunt, tyrannus & raptor. Vna generi tui cõmendatio est, quòd se aliquãdo ista puella putauit indignũ. VALLII SYRIACI. In eadẽ conditione Iudices sumus,ut consolari debeamus sororẽ,quòd aut rapta non sit,aut nupserit: & tamẽ quid ille meruit, quãdiu per dominũ licuit,innocẽtissimus seruus? SEPVLLII BASSI. Nuptias clausa domo fecimus, in contuberniũ deducta serui domina est: ita iste dexterã sororis meæ, nisi dum manumittitur, non contigit. POLLIONIS ASINII. Inter nuptias fescenninos in crucẽ generi nostri iocabantur. Miserrimũ egisse me diem memini, quòd seruire cœpit R.P. Miserrimũ diem egisse memini,quo in exiliũ fugimus. Inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse uernularũ tuorũ nouerca ea. Pater, uolo ducere uxorem: dic quã mihi ex ancillis despondeas. Contrà ALBVTII SYLII. Seruauit dominam,si quis tyranno indicasset,solus in cruce pependisset.

¶DIVISIO. LATRO in has quæstiones diuisit: An etiã si non debuit filiam sic collocare,dãnari tamen ob hoc non possit dementiæ. Licet,inquit,mihi filiã meam cui uelim collocare, isto modo & repudiũ remisero genero. Accusor, Malè collocasti filiã: & multi alij. Quid tibi uidentur hi, qui abdicant filias suas? auari, sed mala causa est: nec ob hoc dãnabor. Tu patrẽ debes dementẽ accusare, non sanũ regere. Ego istud an sine ratione fecerim, uidebimus: satis est,si sana mente feci. Deinde, An sic filiã collocare debuerit. Hoc in hæc diuisit, An etiã si meruit seruus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto serui primũ disputauit. Deinde, animo factũ quali. Non dominã constuprauit. Auge beneficia: nec dominũ occidit, nec adultero dominã uenundedit. *Non est beneficium, scelere abstinere.* Et tyrãnus permisit dominã rapere, non coëgit. De hoc beneficio non est quòd laudes seruũ: alioquin iniuriam fecit, si non subducta est iniuriæ, sed reseruata: tunc tamen solatium fuisset, cũ multis pati. Deniq; quod alię in tyrannide passę sunt, hæc in libertate: cæteræ absentibus suis, hęc præsentibus. In aliis stuprum uocabatur, in hac matrimonium: in aliis finis expectabatur iniuriæ, in hac nullus. Deniq; illarum stupratores suffixi sunt, huius manumissus. Deinde de animo serui.

¶Co-

¶ COLOR. LATRO colorem à parte filij, quare non uitiasset seruus, hunc fecit: timuisse illũ suppliciũ, scisse futurũ, ut liberata Republic. omnes pœnas, qui contaminassent dominas suas, darent: & aduentare iam tẽpus ultimũ tyrannidis uidebatur, cũ ad summã esset perducta rabiem: quæ nunquã nisi ex desperatione fit. Itaque cùm uideret, inquit, suffigi cruci seruos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. In ultima oratione LATRO dixit: Serui quoque nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam fecisti. ALBVTIVS hoc colore usus est: Immatura etiamnum puella, nec adhuc iniuriæ idonea, & ideo illam non adduximus, quia ætatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. CÆSTIVS dixit: Ego planè non sum detracturus seruo suam laudem, habui bonã mentem: sperauit posse fieri, ut si uirginem seruasset, nuptiis dominæ manumitteretur. VARIVS GEMINVS ait: Fortassis amicam habebat, hac delectatus abstinuit: nam quidam uirginum concubitum refugiunt. fortasse sciuit illam non esse passuram, & illud quòd nequã quoque seruus interdum frugi facit, malam fortunã timuit. & hãc sententiã quæ ualde circumlata est, adiecit: An etiam furcifer auderet cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset. & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? Exilium ergo quid fugimus? BVTEO uoluit uideri reuera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quàm mœstus uenit domum ab edicto tyranni, quantũ in sinu filiæ fleuit: puto illo tempore mentem esse concussam. VARIVS GEMINVS dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus. nisi fortè hoc modo mauis narrem, Iam tunc sperare sororis nuptias cœperat. A parte patris magis defensione opus esse dicebat Latro, quàm colore. Varius Geminus factũ ipsum defendit, magnos uiros fecisse, ut libertinas uxores ducerent. M. Cato, inquit, coloni sui filiam duxit uxorem. Sed ingenuam. Respondeam: Sed Cato. plus interest inter te & Catonem, quàm inter libertum & colonum. Quàm multa bona habebit? Subiectus, & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non uerborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habeo: quam eo magis desidero, quòd habeo. Deinde fide factum liberti laudauit. Albutius & Phaneus dixit, neminem natum liberum esse, neminem seruum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Denique, inquit, scis & nos nuper seruos fuisse. Retulit Seruium regem. SYLO POMPEIVS hoc colore usus dixit: Exhaustum tyrannidis iniuriis patrimonium. non habuisse se dotem quam daret. ARGENTARIVS uoluit uideri puella uolente se fecisse: Visa est, inquit, indulgere illi: certè debuit. CAIVS SABINVS hoc colore usus est, ut inquantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem confiteretur: Et ideo, inquit, facilius potuit. Non uitiaui, quia nemo in domum nostram oculos diri-

dirigebat:& fueram,inquit,facere cui collocarem:quærendus mihi erat gener aliquis libertinus.quid ergo?alieno potius liberto?hunc iam noui,scio cuius affectus in nos sit:si moriar, scio me meam filiã apud hũc tutorem relicturũ. Et hanc sententiam adiecit, quæ ualde excepta est:Eum non contempsi generum, qui tyrannum contempserat. ACTIVS POSTHVMVS hoc colore usus est: Nihil est, inquit,inuidia periculosius: hanc sapientes uiri ueluti pestiferã uitandam esse præcipiunt, hanc ita uincens inuidiam eram. Hic nunc nobis obiicit fortunam liberorum nostrorum: oderant filiã meam fœminæ,me patres quasi publici mali segregem exprobratorẽ:quo uno modo honestè potui,feci filiam meã cæteris similem: fortunã mea publicæ partis detracta omnis inuidia est: filiã non habeo honestiorẽ quàm uos,seruũ frugaliorem habui quàm uos. HISPO ROMANVS dixerat: Maritum autẽ ego istum uocem, raptorẽ serotinum.uerbũ hoc quasi amputandi, quod non erat usurpatum, quibusdam displicebat.eiusdẽ uerbi explicatione,ut extra reprehẽsionem esset,usus est,cũ diceret,nondum esse cõsummatã aduersus seruos publicã uindictã: Etiamnũ in domo nostra residuus raptor est. SATVRNINVS FVRIVS, qui uolens uel condẽnauit, maius nomẽ in foro quàm in declamationibus habuit: solebat tamen tam honestè declamare,ut scires illum huic materiæ non minus idoneum esse,sed minus familiarem. Is in hac controuersia cum L.Lamiæ filio declamaret,dixit sententiam.

Ex tabellis emptionis multi sententiam trahere tentauerunt. ALBVTIVS dixit: Profer mihi tabellas.quid hoc est? generum socer mancipio accepit. TRIARIVS dixit: Fugitiuũ erronem non esse:si tam malũ authorẽ habemus,gener noster fugitiuus est. BLANDVS dixit: Relegamus authoritatis tabellas, furtis noxaque solutus:hæc generi nostri laudatio est? GALLIO dixit: Furtis noxaque solutus est. SPARSVS dixit: Ostende tabellas: quid nobis cũ isto genero prior dominus promisit,fugitiuũ non esse?Gratulor uobis posteri, patrẽ fugitiuũ non habebitis. VARIVS GEMINVS dixit: Erronẽ non esse:adiicio, fugitiuũ non esse: adiicio,furtis noxaq; solutũ.Tum nũquid de generi tui nobilitate detraxi?POLLIO aiebat ridere se, quòd declamatores decreuissent hũc utiq; emptitium esse: Mirari uos puto,quòd in hac controuersia omnes declamatores mentis suæ fuerint.Non fuerunt.NEPOS MANVLIVS cùm hortaretur libertum ad repudium sororis,dixit: Refer nobis gratiam,& tu sororem meam manumitte. NEPOS LICINIVS illi non cessit.dixit enim: Sub illa subsellia transite serui, transite liberi,empta cognatio. & tum illum sensum elegantem, & ab omnibus iactatum,Sed corrupit: soror opto tibi sterilitatẽ.adiecit: Nec est quòd mireris me timere partum tuum: habeo sic nasci tyrannos.

Cauete proditionem. Controuersia VII.

ACTIO. Proditionis sit actio. THEMA. Pater & filius imperiū petierunt. Prælatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem. euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit filium suū crucifixū esse, & se aurum ad redemptionem tulisse. illi peruenerunt ad crucifixum imperatorem. quibus ille dixit: Cauete proditionem. Accusatur pater proditionis.

¶CONTRA PATREM. ALBVTII SYLI. Quid desideratis ultrà? imperator supplicium tulit, proditor precium. tristiorem istum uidimus cū filius imperator renunciatus est, quàm cū captus. Redde rationem, quēadmodum redieris tutus, senex solus, cū auro: cū etiam imperatores capiantur. Imperator adolescens renunciatus est omnibus lætis præter patrem. CÆSTII PII. Plus accepit auri, quàm quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorē, & filium uendiderat. Cauete proditionē: iam comitiis cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cùm de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, præter competitorē. Indiciū fuit, morientis breue, filij uerecundum. BLANDI. Quomodo te dimiserunt? si nihil aliud, & ducem genuisti, & tu esse uoluisti. Si non decreueramus, consilium nostrum expectari debuit: si decreueramus, officium. ARELLII FVSCI P. Vnde tam graues paterni sinus? nunquid ossa filij reportāt? expectat uidelicet iudicia uestra reus: tanquā nesciat, quid de illo sentiatis. Non tu semel apud hostē fuisti, sed nos semel legatos misimus. Imperator non audet nominare te, tanquā patrem. IVNII GALLIONIS. Fuit adolescēs optimus, uerecundissimus: qui patri suo cessisset, si salua pietate potuisset. Iterum nobis inter patrem & filium iudicandum est. Candidatus processit contra patrē: si silentium eius intelligere sciscetis, & tūc uobis uerecūdè indicauit. Habebas apud hostes authoritatē: apparebat te Reipublic. irasci. Legati nostri aurum ferebant: pater auferebat. Dixeras illos serò uenturos: nónne peruenerunt? serò imperatorem nostrū conuenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus: hoc fuit imperatoris nostri testamentū. Obiice, inquit, aliqua anteactæ uitæ crimina, non possū. Verecundū competitorem habuisti: multum tacebat. quod possum tibi maius crimen obiicere? filius tibi tuus credi Rempublic. noluit. Non est quòd dicas, Quem misi ad hostes, tanquā ipse ire non posses: cur tam citò reuerteris? Diutiùs nos contra filium rogasti, quàm pro filio hostem. Num immobilis stetisti? num illi quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam citò recedis? etiamnum uiuit, etiamnum loquitur. recessurus interroga, si quid uelit mandare: uoce proditionem coarguit, silentio proditorem. Intelligo quanto periculo istum offendam: quemadmodum enim iste accusationem uindicauit cruce. Omnibus

bus argumentis premitur: dabo qui uiderint, dabo qui audierint: dabo aurum, dabo testem: & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc utrum uolet, dicat: inimicus est, hunc indicauit. Aurum tantũ habuerat, ut appareret etiã non quærentibus: tantum suspectus erat, ut quẽuis potius quàm uos admoneret. Proditionẽ cauete. Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reipublic. curam agere ne in cruce quidem desiit. Dignum te non putauit filius, cui diceret: Caue proditionem. VARII GEMINI. Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & uerecundo: reum intelligite: crimina audistis: quæritis anteactæ uitæ crimina? non habet: nihil unquam tibi filius obiicere uoluit. Tam citò lassatæ preces tuæ sunt, quid faciet miser? Nec imperator potest tacere proditionem, nec filius loqui proditorem? PORTII LATRONIS. Quid abitis? itaque iam peruenit usque ad crucem. Vereor ne tam serò caueamus, quàm imperator noster: qui non antè intellexit proditionem, quàm proditus est: nec unquam præsentius periculum fuit. Respublic. sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est, quare tibi hostes pepercerunt, cùm imperatoris nostri pater esses? Aurum habes, & legatus non es. Si tibi dicam, expecta dũ legati mittuntur: filius tibi publicè remittetur. dices: *Paternus affectus non sustinet moram*, rapit me desiderium filij: etiam si redimere uiuum non potero, mortuum redimam. *Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lachrymis non flecteretur.* Vt ignoscam tibi, quòd tam citò isti: obiiciam, quòd tam citò redisti: dic quid dixerit tibi? an nihil cũ patre loqui uoluit? Cauete proditionem: hoc dixit: Videte ne quis nocte insciis custodibus exeat, ne quis Republica ignorante ad hostem perueniat, ne quis ex hostium castris grauis auro reuertat. Nihil deest indicio. Si quid de proditione quæritis, imperator uobis dicet: si quid de proditore, legati.

¶ PARS ALTERA. ARELLII FVSCI. P. Quantum est precium quo uẽdo, ut filiũ pater spectem in cruce, filius patrem de cruce: tanti & imperatorem & parricidium uendidi. Gratulabuntur omnes repulso magis quàm designato nimis ambitiosè. Nunc pænitet, & filium & patriam uendidit: tam exiguum auri accepit, ut unus senex portare posset.

¶ DIVISIO. In hac controuersia, etiam si coniecturalis esset, habet quasi certum tritumq; iter: fuit tamẽ aliqua inter declamanteis dissensio. LATRO semper contrahebat, & quicquid poterat tutò relinquere, præteribat. Itaq; & quæstionum numeros minuebat, & locos nunquam attrahebat: illos quoq; quos occupauerat, nõ diu dicebat, sed ualenter. Hoc erat itaq; præceptum eius, quædam declamatorem tanquã prætorem facere debere, minuẽdæ litis causa: quod in hac controuersia fecit: non enim curauit dicere, nullã esse factã proditionẽ, sed se proditorẽ nõ esse. Et suspectus, inquit, iudici est,

est,qui plus quàm se defendit:& nolo,inquit,cum filij uoce pugnare,ut imperatorem & filium mentitum dicam: præsertim cùm odiū aduersus filium obiiciatur patri. ALBVTIVS in duas parteis declamationem diuisit.primùm negauit illam esse proditionem: deinde ut esset, ad se non pertinere.

¶COLOR. Colorem contra patrem SYLO POMPEIVS hūc introduxit,odio illum Reipublic. à qua repulsus erat, fecisse, & odio ipsius filij quem oderat: & quia competiuerit, & quia uicerit. VARIVS GEMINVS dicit statim petisse patrem hoc proposito imperium,ut proderet hominē auarū & lucro inhiantē:& quia noti mores eius erāt,uictum ab eo cōpetitore,à quo uinci fas non erat, nisi hominē turpissimū.Ante comitia,inquit, paratus erat & pecuniā accipere,& filiū prodere:post comitia paratus erat pecuniā dare,ut filiū proderet.Vt captus est dux:Aiebamus,inquit, non potest hoc sine proditione fieri:excusauimus nos imperatori,diximus perseuerasse ad redemptionē,quāuis deterruisset pater. Hoc loco ille respondit:Cauete proditionem.BLANDVS dixit, ægrè ferentē pudorē repulsę,uoluisse occidi filiū,ut in eius locū substitueretur ipse. HISPO ROMANVS.Vltionē,inquit,suā hosti uēdidit: tam facilè,inquit,exiit,nocte peruenit ad hostes,rediit:ut scires illū non tūc primū fecisse.ARGENTARIVS dixit: Perfer ad senatum mandata filij tui:necesse est tibi multa dixerit:legatis quoq; aliqua mādauit fortasse proditoris nomē patri dixit.Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi.Sublata omnis quæstio est.Quæritis,quem dixerit? uidete, cui nihil dixerit.Pro patre de comitiis hic color LATRONIS fuit: Ne quis filium meū uinceret,timui:itaq; professus sum, ut authoritate mea deterrerē futuros cōpetitores: deinde ipse filio meo cessi. ALBVTIVS hoc colore usus est: Aiebat, inquit, talem imperatorē fieri debere,qualis Scipio fuisset:talem senem, qualis Maximus fuit: senē nihil temerè facturū. utriusq; populo copiam feci. CÆSTIVS hoc colore usus est: Nouerā uitia filij mei:sciebam esse acrem adolescentē,fortem,sed inconsideratū,temerariū. Itaq; petij Imperium Reipub.causa filij mei,quē idoneū ad tantū sustinendum onus non putabam.FVSCVS ARELLIVS dixit,in hoc se competisse, ut hostium animi frangerentur,cū audissent posse Rempublic. uel in unā domo duos eligere. HISPO ROMANVS simpliciter putauit agendū.Inepti,inquit,hi colores sunt, componantur competitores. hoc itaq; egit colore,ut quereretur, de exitu comitiorū adolescentulos omnes conspirâsse,quasi de ætatis comparatione ageretur:facilè itaq; uictum senem non ambientem.De me,inquit,queri nō potestis:clamaui, Non est uobis utilis huius ætatis imperator. Mansit itaq; illi & post comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat: itaque captus est. & cùm descripsisset quàm imperitè disposuisset aciem,quemadmodum in exploratis lo

corum insidiis oppressa eius temeritas esset, adiecit: Hoc erat quod uobis clamabam, Ducem senem eligite. OTHO IVNIVS pater: Præsagiis quibusdam, & insomniis hanc fortunam prænunciantibus agitatur, re comperisse dixit. erat autem ex somniatoribus totus: ubicunque illum defecerat color, somnium narrabat.* De eo quòd inscio senatu egressus est. LATRO sic colorauit, amentem & attonitum protinus procurrisse. ALBVTIVS hoc colore usus est: Semper de duce citò constitui, longum erat expectare: ad summam festinaui, nec occurri. VARIVS GEMINVS dixit: Maluisse solum ire. hostes enim authoritate legatorum non moueri, ad lachrymas patrum sæpe flecti. SYLO POMPEIVS ait: Putaui utilius esse, priuata illum pecunia redimi: minoris enim posse æstimari, quàm si tanquam imperator redimeretur. ARGENTARIVS ait: Nihil tam iniquum erat, quàm legatos ad redemptionem mitti. nunquã enim reddidissent, quem sic desiderari publicè iudicassent. Itaque præcurri rogaturus, & hoc dicturus: Exercitus cõtemnit illum, Respub. relinquit. BLANDVS ait: Cogitanti mihi quid facerem, cõtentús ne essem paternis lachrymis, an comitatu publico preces meas adiuuarem: tandem uenit in mentem, Priamum regem ad redemptionem filij sine legatis isse, & cum auro. SEPVLLIVS BASSVS ait, non expectasse se curiam, quia putauerit futuros qui redimendum negarent, quod factum apud Romanos sæpius erat: itaq; antè se noluisse redimere, quàm posset aliquid de non redimendo cõstitui. CÆSTIVS dixit: Non quæsiui secretos tramites, & occultum iter: proditor scilicet eâdem uia ueni, qua legati. De uoce filij, colorem ALBVTIVS hunc fecit: Pudebat illum, inquit, quòd captus erat, quærebat aliquod fortunæ suę patrocinium: uoluit uideri non culpa sua, sed proditione hoc sibi accidisse: itaque nomẽ adiicere non potuit. FVSCVS ARELLIVS dixit, alienatum iam suppliciis animum & errantem has uoces effudisse sine argumentis, sine reo. VARIVS GEMINVS omnia complexus est: Potest, inquit, propter hoc, potest propter illud: ego uobis idem suadeo, Cauete proditionem, hoc si cauere uultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controuersia & in omni uitâ dum aiebat CÆSTIVS, quoties aliqua uox poneretur, ne ad illam quasi ad sententiam decurramus, sicut in hac apud Cæstium quidam auditor hoc modo cœpit: Vt uerbis ducis uestri scilicet, Iudices, incipiam, Cauete proditionem. sic finiuit declamationem, ut diceret, In quibus uitam finit imperator, Cauete proditionem. Hoc sententiæ genus CÆSTIVS hoc uocabat, & dicenti discipulo statim exclamabat

ut in illa suasoria, in qua deliberat Alexander, an oceanum nauiget: cùm exaudita uox esset, Quousque inuicte? ab ipsa uoce quidam cœpit declamare, & in hanc desiit. Ait illi Cæstius desinenti:

Et alter, cùm descriptis Alexan-

dri

dri uictoriis, gentibus perdomitis, nouissimè poneret: Quousque inuicte? exclamauit Cæstius: Tu autem quousque? OTHO pater hoc colore usus est pro patre. dixit enim molestum fuisse imperatori, quòd illum suffixum legati intuebantur. itaque ut ab hoc illos spectaculo urgeret, & exoneraret uerecundiam suam, id dixisse, quo audito festinarent. Itaque dixisse illum, non, Caueant proditionem: sed, Cauete: quasi ipsis legatis esset periculum, ne proderentur.

Mutanda optio raptore conuicto. Controuersia VIII.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. THEMA. Qui dicebatur raptor, negauit se rapuisse. iudicio uictus uult ducere. illa optionem petit.

¶ CONTRA RAPTAM. ALBVTII SYLLI. Præterquam quòd in omni discrimine periculosa libertas est, meruit puella ut taceremus: misericors in nos etiam antequam rogaremus, fuit. inhumana libertas est, si uincimus aduersus iudices. Non oportet tibi amplius quàm semel optare, omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constringeretur: qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in pœnitentiam mortis recipienda est. Proponite uobis iam supplicij causam, faciam carnificem: si cui tamen hoc semel liceret, meum est, exorata sum, conde gladiũ: irata sum, repete optionẽ, & nõ semel: mori satius est: occide iã non uitiatorẽ, sed uirũ. PORTII LATRONIS. Periculosius est negare raptum q̃ cõmisisse. in hanc perturbationẽ adolescens perductus erat, ut ignoraret, quid fecisset. non refugiebat tamẽ puellæ nuptias. fauebat tãtùm sibi, ut innocẽs duceret. itaq; nihil aliud petit quàm libertatem, ut honestius duceret. Ita apud uos Iudices, tutius est peccare quàm erubescere. Dignior pœna erat, si id peccasset quod meminisse posset. Exurge adolescens, & sine ullo respectu pudoris ad pedes te puellæ demitte: accedite & uos amici propinquique, & tu mater & pater: quid te puella hæc, & quid te horum lachrymæ mouent? Non eo, inquit, ad illum magistratum, nõ dissimulo: metuo te puella, si nusquam rogari uis, nisi ubi occidere potes. Grauius punior nunc, cùm me peccasse pudet, quàm cùm peccaui. Quæ post iniuriam ignoscit, perdit misericordiam. CÆSTII PII. Venit ad uos uestro beneficio, retenturus puellæ beneficium: optauit nuptias: neq; adhuc sciebat, quàm uerecundum maritum esset habitura. Vitiatorem dimisisti, uirum occides? aiebat iudex: Quid habes, quod tam pertinaciter neges? nuptias optat. minus est ergo quod uitiauit, quàm quod negauit. Q. HATTERII. Non sum, inquit, optatura mortem, sed uolo mihi licere & mortẽ optare: quã potestas ista delectat, crudelis est. BLANDI. Ergo nos iniuriam periculosius negauimus, quàm fecimus. IVNII GALLIONIS. Quadam nocte, quid dicam? iam negare non

audeo: nõ diligenter causa mea acta est, dum nihil timetis: facilius me puellæ credidistis. Confitendum est uitium nostrum: nos nuptiis fecimus moram. Siue adhuc esset uitiata, siue nõ esset, uisa est indigna matrimonio, quæ hominem posset occidere. Tibi consulebam, ne dicereris uitiatori nupta: si per te licuisset, honestiorẽ maritum habuisses: tu negasti. O' hominẽ impudentẽ: ita tu iam ante magistratus tribunal, in conspectu populi, in medio foro clamitasti: Ego uirginẽ rapui? neminẽ habere tam obsequentẽ maritum potes: hic iam nihil negauit. VARII GEMINI. Exponam uobis rerum ordinem, sic tanquã ab eo didicerim, qui quid fecerit, nescit. VIBII GALLI. Vbi estis qui dicebatis: Nihil interest tua. Confitere, confitere: quia honestius putasti raptori nubere. Sit, inquit, mihi hæres, si quis intra decem menses natus fuerit: nunquam negat. Surge adolescens: dic, Rapui, uitiaui: incipe scire quod nescis: miraris si tibi nõ credit? multum est de quo timet.

¶ PARS ALTERA. P. ASPERNATIS. Nescio utro iudicio aduersarius fuerit improbior: priore id egit, ne quã omnino pœnã stupri pẽderet: hoc id agit, ut ipse optet, ex duobus alia lege constitutis suppliciis, utrũ uelit pẽdere. Fatetur. n. impunè se habere maluisse, quã ducere uxorẽ: uxorẽ ducere malle, quàm mori. antea legẽ uitiationis euertere conatus est, nunc trãsferre uult: aduocatos rogat, iudices rogat, omnes potius quàm uitiatam. Vtinam non hoc illum liberaret metu, quòd iudices mouit clementia sui: nobis clamabat se innocentẽ, etiam si quid peccasset, mori non recusare. Aderat raptori populus: nec quisquam magis suspectam faciebat uitiatæ causam, quàm lenitas optionis. Si tibi iam de stupro tuo liquet, *est quædam proxima innocentiæ uerecundia, præbere se legibus*: tu uerò meruisti quidẽ mortẽ, illa inficiatiouẽ: ignorasti an peccasses, innocẽs esse uoluisti, causam haberes. reuertere ad partes puella, quãdoquidem toties iam rogas, quæ rogari ipsa debueras.

¶ DIVISIO. LATRO tres fecit quæstiones, an illa interrogatio iusta fuerit. Non fuit, inquit, iusta: non enim constabat te raptorem esse. Nihil refert, inquit, an negauerit: erat enim raptor, etiã ita si negabat, & iusta fuit optio. An si iniusta optio fuit, reuocari possit. Optio, inquit, semel puellæ datur: immutabilis est, semel emissa est, Iudex quam tulit de reo tabellam, reuocare non potest: quęsitor nõ mutauit pronunciationem suam. *Nihil tam ciuile, tam utile est, quàm breuem potestatem esse, quæ magna est*: si uolet & alteram suam optionẽ reuocare, & deinde tertiam, nunquam constabit quid futurum sit: cùm illa quod optauerit, possit sequenti semper optione rescindere. Tertiam fecit quæstionem, An si possit aliquãdo reuocari optio, nũc debeat. Hæc defensio adolescẽtis, qui negauit se uitiasse. FVSCVS & ordinẽ mutauit, quæstionẽ & numerũ auxit. fecit enim primam quæstionem, An rapta nõ possit amplius optare quàm semel.

Po-

Poteſt, inquit. lex enim non adiecit, quoties optet, ſed ex quib. Aut
hoc, inquit, aut illud non adiicit: neque amplius, quàm ſemel. Con
trà ait: Lex iubet te alterutrum optare. Tu hodie ſi mortem optâris,
facies quod nunquam factum eſt: utrunque optaueris. Etiam ſi nõ
licet, inquit, amplius quàm ſemel, & mortẽ optabis & nuptias. Ego
nondum optaui: optio eſt enim, quæ legitimè fit: illa non eſt facta
legitimè. ſi prætor defuiſſet, nunquid optionem uocaret? Si rapta
defuiſſet, raptor non fuit. Non eſt illa optio, ſermo eſt. An proximo
iudicio confirmata ſit optio rapta ait: Agebatur apud iudices, utrũ
deberet raptæ eſſe optio: non iudicatum eſt raptam eſſe debere: ra-
pta ſit. Non, inquit puella: quæſitum eſt enim, an ego in raptorẽ ius
haberem: iudicatum eſt habere me: uti debeo. Non poſſum antè le
gem habere, quàm raptorem. Nouiſſimam quæſtionem fecit æ-
quitatis, An raptæ debeat eſſe optio. PASSIENVS hanc ultimam
partem ſic diuidebat: An ſi adoleſcens malo aduerſus puellam ani-
mo inficiatus eſt raptum, ut nuptias effugeret, dignus ſit qui iterũ
fortunam ſubeat optionis recuſatę. deinde, an malo animo fecerit,
VARIVS GEMINVS: Vltimæ quæſtioni uel parti, inquit, quid
debeat fieri, quæritur. Duo hæc adiiciebat, quę per ſe quæri puta-
bat: An ſi puella pro certo adoleſcentis mortem optatura eſt, non
debeat illi permitti optio, tam crudeliter uſuræ ſua poteſtate. dein-
de, An mortem optatura ſit. Quid eſt, inquit, quare uelis optare, niſi
quòd nuptias non uis? Hoc non tantùm patimur, ſed rogamus.

¶ COLOR. Color pro adoleſcente introductus eſt à Latrone ta-
lis, ut diceret, ſe ebrium fuiſſe, & ignorare quid fecerit: hoc die ma-
gis credere de facto ſuo, quàm ſcire: recuſaſſe autem non, ne duce-
ret uxorem, ſed ut ſua uoluntate duceret: & iudices non audiſſe ſo-
licitos, facilè fuiſſe quaſi de nuptiis ageretur. VARIVS GEMI-
NVS raptam confeſſus eſt, & dixit, nihil tam contrarium eſſe adole
ſcenti, quàm etiamnũ negare: ne non tantùm raptam, ſed etiã iu-
dicem offendat. CÆSTIVS nec Latronem ſecutus eſt dicentem,
neſciſſe ſe, hodieq; neſcire: nec Varium Geminũ confitentẽ, ſe non
rapuiſſe, apertius negauit. Vtrum, inquit, inuenire nõ poterat iudi-
ces. Tertiã ſententiã ſecutus eſt. Si rapuit, indignum eſt puellam in-
uitam raptam eſſe: ſi non rapuit, nónne indignum eſt fieri illum ma
ritum? SYLO POMPEIVS dixit, adoleſcentem uerecundum
naturà, & ruſtici pudoris, non ſuſtinuiſſe confeſſionem. Non place-
bat Latroni color. Minus, inquit, ignoſceret illi, ſi ſcit ſe rapuiſſe, &
ſciens mentitus eſt. Contradicebat SYLO, poſſe ulli fidem fieri, ali
quem neſcire an rapuerit? HISPANVS CORNELIVS. Non ſub-
ducere illi, inquit, maritum uolui, ſed honeſtiorem dare. Digna eſt,
inquit, tam miſericors puella, quę nõ uideatur nupſiſſe raptori. HI-
SPO ROMANVS ait, illos ſodales qui ipſum impulerant, circũſte
tiſſe & dixiſſe: Non eſt hæc quam rapuiſti. alia mitti timuit, ne illi

qui eam rapuerat, faceret iniuriã. ARGENTARIVS dixit: Vellem mortẽ optasses, non esset hic raptor iudicatus. Non causa tua illum premit, sed optio. Dum unusquisque iudex dicit, quid habet quod tantopere recuset, putet de capite agi: & ipse ait, se non uelle ducere uxorem, sed titulum recusare. Nempe uictus ducet uxorem. *Non est solicitè de eo iudicandum, cui damnato gratulandum.* SYLO hoc colore usus est: Confusum adolescentem subitò, & tanto tumultu parum sibi constitisse: & negasse, quia perturbatus erat: perseuerasse, quia negauerat.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER OCTAVVS.

Procemium λείπει.

Orba post laqueum sacrilega. Controuersia I.

LEX. Magistratus de confesso sumat supplicium. THEMA. Amisso quædam uiro cum duobus liberis, laqueo se suspẽdit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cùm sacrilegio facto, quæreretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de cõfessa sumere supplicium. Filius contradicit.

¶CONTRA MAGISTRATVM. Faciã Iudices in foro quod domi feci, matrẽ mori prohibẽs. Quomodo, inquã, fecisti? quo loco quæ sustuleras, cõdidisti? Hærebat, nec quicquã sacrilegij nisi pœnã nouerat. Amissis duob. filiis, sacrilega sibi uidebatur, quòd uiuebat. Non ut futurus ueni, sed seruaturus. Alij pro reis rogãt: ego rogabo reã. Nullum accusator nisi in subselliis meis habet testem. *Non est confessio, ubi eam accusator eruit:* negat rea, tortor expressit? Fertur quædam uiso contra spẽ filio expirasse. Si ad mortẽ agit matres magnũ gaudiũ, quid magnus dolor? Mater, habes non mediocre solatiũ. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, q̃ beati colunt. Non fecit sacrilegium mulier, non fecit anus, non fecit orbata, nõ fecit quæ custoditur, non fecit quæ cõfitetur. Iratis, inquis, diis sacrilegiũ potuit committere. Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat: *& hoc conditio humana uel pessimum habet, quòd fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dij coluntur irati.* Quis ergo fecit? Vnde scire possum, qui matrem custodio? Ago causam legũ, ne carnificem, quem sacrilegis minantur, calamitosis adhibeant. Deos ita coluit, ut quæ tam pro multis timeret. *Confessio conscientiæ uox est.* Confessio coacti, & quæ fecit agnoscentis. est uerbum.

¶PARS ALTERA. Omnium uox erat, sacrilegium latêre non poterit. Quisquis est, non ipse bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Concitata processit, uelut diis ipsis persequentibus. Feci, inquit. Supplicium de qua uel nunc exigamus homines, de qua olim dij exigere cœperunt.

Vio-

Violatorum numinũ maiestate compulsa est, ut mori etiam uellet & deberet, & non posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secretò mori posse. Omnia fecit, ut taceret: quæ ne cõfiteretur, etiam mori uoluit. Si crimen quæritis, sacrilegium factum est. Si sacrilegium fatetur, facti causam quæritis: si priusquam amitteret liberos, auara: si postquam amiserat, irata.

Phidias amissis manibus. Controuersia II.

LEX. Sacrilego præcidantur manus. THEMA. Elij ab Atheniẽsibus Phidiam acceperunt, ut is Iouem Olympium faceret: pacto interposito, ut aut Phidiam, aut centum talenta redderent. Ioue perfecto Elij Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego præciderunt: truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contra dicitur.

¶ CONTRA ELIOS. Iam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa maiestas exprimi potest, cùm animus operi prospexit. Manus duxit antè sibi, quàm operi. Iouem fecit. Sacrilegi uos estis, qui præcidistis consecratas manus. Primùm sanguinẽ sui artificis uidit Deus. Testor Iouem, iam proprium Phidiæ deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo uos accepturi non fuistis? Commodauimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet uos Iouem debere sacrilego? Superest homo, sed artifex periit. Pœnam nobis Phidiæ, non Phidiam redditis. Manus quæ deos solebant facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouẽ, ut hoc eius opus Elij ultimũ esse uellẽt. Manus cõmodauim⁹: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex: Athenienses tantùm reus. Inuoco deos, & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

¶ PARS ALTERA. Habuimus aurum olim sacrum. Habuimus ebur. Sacræ materiæ artificem quæsiuimus. Disposueramus quidẽ, ut aliis quoq; templis simulachra Phidias faceret. *Sed non tam necesse erat ornare deos, quàm uindicare.*

Infamis in nurum. Controuersia III.

THEMA. Duorum iuuenum pater uni uxorem dedit: quo peregre profecto, infamari cœpit socer in nurum. Maritus reuersus abduxit ancillã uxoris, & torsit. Illa in tormentis periit. Maritus incertus quid quæsierit, laqueo se suspendit. Imperat alteri filio pater, ut eandem ducat. Nolentem abdicat.

¶ CONTRA PATREM. Duc, inquit, fratris uxorem. Sic hoc fieri potest. Adulterium frater inuenit. Hæc est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris uxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier si nubere lugenti potes, facis ut omnia

de te credantur. Cogor eam ducere, quæ mihi causa abdicationis est, populo rumoris, uiro mortis. Legi iam uxorem: quæ, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari uelit: quæ, si uiro aliquid acciderit, alteri nubere nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

¶ PARS ALTERA. Obiecisti mihi ultimum nefas, & quòd qui tantum est suspicatus, noluit uiuere. Impulsu tuo frater torsit ancillam: & quia nihil reperit, falsas suspiciones morte piauit.

Homicida in se. Controuersia IIII.

LEX. Homicida in se, insepultus abiiciatur. THEMA. Quidam se occidit. Petitur ut insepultus abiiciatur. Contradicitur.

¶ PRO HOMICIDA SEPELIENDO. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatum suarum in hoc remouit, quòd existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cùm te & sepultura prohiberi uideo, desino mirari quòd periisti. Tales inimicos habes, ut etiam mortuum persequantur. Facilius miserũ quàm sceleratũ fortuna uincit. Sũpsisti hoc ferrũ Cato, & quàm inuidiosum, quòd Catonem occideris. Non perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in uita, quàm uelle mori? Quid in morte, quàm sepeliri non posse? Quis miretur eum mori uoluisse, quem fugientem quoq; fortuna persequitur? *Omnibus natura sepulturam dedit.* Naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. Suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluũt. Eos qui uiui uruntur, pœna funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est qui se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Non aliud Scæuolæ Mutio cognomen dedit, quàm quòd à Porsenna libertatem, manus suæ ustione defendit, nec aliud quàm uilitas sui. Non aliud Codrus cæteris imperatoribus dedit exemplum, quàm quòd positis imperatoriis insignibus, ad mortem cucurrit. Nec ullo maior fuit dux. quàm quòd se ducem nõ esse mentitus est. Non postulo, ut gloriosum, sed ut tutum sit mori. Non magis crudeles sunt, qui uolentes uiuere occidunt, quàm qui mori uolentes non sinunt. Curtius deiiciendo se in præcipitem lacum, fatum sepulturæ miscuit. Celebretur Cato, huic miserrimo, quòd aliquid non ignauè de spiritu suo statuit, tantùm impunè sit. Etiam uulnera infelicis scrutantur in crimen. Aestimate an uiuere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

¶ PARS ALTERA. Facinus indignũ, si inueniantur manus quę sepeliant eum, quem occiderunt suæ. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: scelus cogitat. Nescio cuius criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cuius inter scelera etiam hoc est, quòd damnari non potest. *Contra hos inuentum est, ut aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent.* Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

Nolens

Nolens ad patrem redire. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filij reditum. Filius contradicit.

¶ CONTRA FILIVM. Ego fortior sum: post tuam pugnam pugnauimus, post meam uicimus. Reuertere, dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt. Istæ manus meæ sunt, ista contumacia mea est. Si mereor præmium, patri date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege præmium non accepi. Hoc est unde abdicatus es. Cùm putas nihil inter te & patrem interesse, post similia opera, si tantum commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te iuuenis. Hoc præmium qui recusauerat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdices. Commissurum me putas, ut iterum rogem? Bello grauiore pugnaui, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo fortes esse non potuerunt, etiam qui priore bello fuerāt. Ille annos suos exercuit. Ego uici meos. Tu fecisti bellum. Ego sustuli. Quanta exhortatio iuuenem fui senex fortis. Vtriq; nostrum præmium reddite. Militaui senex: militaui exanguis: militaui qui iā uicarium dederam Vterq; nostrûm cùm rogatur, fastidit: cùm relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quòd non uis in paternam domum uenire sine tuo pręmio? Turpe erat uirum fortem, nisi à patre coacto, non recipi.

¶ PARS ALTERA. Quid me captiuum ex libero cupis? Quid ignominiæ subiicis uirum fortem? Quid efficis, ut possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est præmio, si tuus sum?

Pater naufragus diuitis socer. Controuersia VI.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Diues pauperem de nuptiis filię interpellauit tertiò. Ter pauper negauit. Profectus cū filia, naufragio expulsus est in diuitis fundū. Appellauit illum diues de nuptiis filię. Pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit. Redierunt in urbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Diues contradicit.

¶ CONTRA DIVITEM. Adducatur ad magistratus puella: quid times? Certè uxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo unquam raptor serius periit. Vt littus agnoui, naufragus in altum nataui. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primùm: Filiam tuam ducere uolo, inquit. Non fleui: tunc enim licuit negare. Nuptias filiæ, tanquam naufragium meum fleui. Naufragus plus de littore queror. Inter naufragium quidem & nuptias, nec una quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere socer desinat. Putat me iam filiam commisisse sibi, cùm hic nec dum se committat uxori. Lachrymis inter uerba manantib. uenio: talis & in nuptiis filię fui. Si rapta es, cur optionē recusas? Si uxor es, cur times? Loquor ubi primùm licet: procul à conspectu relinquerā patriā, nō-

dum tamen possessionem diuitis præterieram. Subitò fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flauere uenti. Demissa est nox cœlo, & tantùm fulminibus dies redditur: inter terram & cœlum dubij pependimus. Adhuc tamen bene Iudices nauigauimus. Naufragium maius restat in littore. Erat in summis montium iugis, ardua diuitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat, illic uectigal infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiæ, cùm adhuc pulsaret aures meas fluctus. Feci quod debui, & captus & naufragus. Inimico stuprũ lachrymis negaui. Delicatus diues, qui etiã inter naufragia amare potest, matrimonij celeritatem remoti augulo ruris abscondit. Ibi fecit nuptias, quò nemo nisi naufragus uenit: lachryma est indicium inoptatæ rei. *Lachrymæ pignora sunt noletium, & repugnantis animi uultus index.* Nemo unquam quod cupit, deflet. Lachrymæ coacti doloris inter præcordia, & intolerabilis silentij eruptio. Sicut ille qui super cinerem deflet patrimonium, odit incendium: sic qui naufragium deflet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatem uerecunda execratio est. Tuæ nunc sunt partes puella. Discedo. Et quod prius feci, taceo. Si nupta es, habes quod optes: si uitiata, quod imperes.

¶ PARS ALTERA. Naufragium duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. Alterum præstiti: alterum & rogaui. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, sæpius, rogaui: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quòd indotatam duxi? Errat socer, qui putat mihi chariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest? preces meę quas toties adhibui, an istius lachrymæ quas moui? Nihil mihi inimicus obiicere potest præter matrimonium. *Magnus est amor, qui ex misericordia uenit.* Fundebamus lachrymas ex pœnitentia dissidij prioris. Nec plura aut me proloqui, aut istum respondere passæ sunt mentes gaudiis occupatæ. Nulla integritas tantùm sibi, etiam explorata, confidit, ut causam uelit dicere. Si interrogaueris filiam, partem legis amputaturus es: si non interrogaueris, legem. Si genero uitam daturus esset, etiam innocentiam reliquisset. Quęritis, quid dum fleret, faceret? Non negauit, & solebat negare. Si nollet mortem, optaturus est? Non enim potest eas partes legis desiderare, quas non habet.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER NONVS.

Procœmium.

AM uidebar promissum meum implesse. Circumspiciebam tamen, nunquid me præteriret. Vltrò Votieni Mõtani mentionem intulistis: & uelim uos subinde aliqua nomina mihi offerre, quibus aduocetur *memoria*: quæ quando senilis marcet per se, admonita, & aliquando lacessita, facilè se colliget. MONTANVS VOTIENVS adeò nũquam ostentationis declamauit causa, ut ne exercitatus quidẽ declamauerit. Rationem quærenti mihi ait: Vtram uis? honestam, an ueram? Si honestam, ne malè assuescam. Qui declamationem parat, scripsit non ut uincat, sed ut placeat. Omnia itaq; lenocinia ita conquirit: argumentationes quia molestæ sunt, & minimũ habent floris, relinquit: sententiis explicationibusq; audienteis delinire contentus est. Cupit enim se approbare, non causam. Sequitur aũt hoc usq; in forum declamatores uitium, ut necessaria deserãt, dum speciosa sectantur. Accedit etiã illud, quòd aduersarios quãuis fatuos fingant: respondeant illis & quæ uolunt, & cùm uolunt. Præterea nihil est quod errorẽ aliquo damno castiget: stulticia eorũ gratuita est. Vix itaq; in foro futurus periculosus stupor discuti potest: q̃ creuit, dũ tutus est. Quid, ꝙ laudationib. crebris, sustinẽtur & memoria illorũ assueuit certis interuallis quiescere? Cùm uẽtum est in forum, & desiit illos ad omnem gustum plausus excipere, aut deficiũt, aut labant. Adiice nunc, quòd ab aliis nullius interuentu excutitur. Nemo ridet, nemo ex industria obloquitur: familiares sunt omnium uultus. In foro, ut nihil aliud, ipsum illos forum turbat: hoc quod uulgò narratur an uerum sit, tu melius potes scire. Declamatoriæ uirtutis LATRONEM PORTIVM unicum exemplum, cùm pro reo in Hispania rustico Portio propinquo suo diceret, usq; eò esse confusum, ut à solœcismo inciperet: nec antè potuisse confirmari, ac parietes desiderantem, quàm impetrauit ut iudicium ex foro in basilicam transferretur. *Vsq; eò ingenia in scholasticis exercitationibus delicata enutriuntur, ut clamorem, silentium, risum, cœlum deniq; pati nesciant.* Non est autem, utilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi quod exerceat. itaq; durior solet esse uero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt, quàm pugnant: diutius illos magister armatos quàm aduersarius sustinet. Luctantes binos simul ac ternos fatigant, ut facilius singulis resistant. Cursores quòd intra exiguum spacium de uelocitate eorum iudicetur, id sæpe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor quo cõdiscimꝰ, ut leuetur. Quod cernimus in scholasticis declamationibus, contrà uenit: omnino molliora & solu-

solutiora sunt, in foro partem accipiunt, in schola eligunt; illic iudici blandiuntur, hic inseruiunt: illic inter fremitum consonantis turbæ intendendus animus est, uox ad aures iudicis perferenda est, hic ex uultu dicentis pendent omnium uultus. Itaq; uelut ex umbroso & obscuro prodeuntes loco, claræ lucis fulgor obcæcat: sic istos à scholis in forum transeuntes, omnia tanquam noua & inusitata perturbant: nec antè in oratorem corroborantur, quàm multis perdomiti contumeliis, puerilem animum scholasticis deliciis languidum uero labore durarunt. LEPIDVS, uir egregius, & qui declamatorio non studio. ἀτελές.

Cimon ingratus Calliæ. Controuersia I.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrunq; corp⁹ interficiat, sine fraude sit. ACTIO. Ingrati sit actio. THEMA. Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus decessit. Cimon filius eius ut eum sepeliret, uicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordidè diues natus, redemit eum à Repub. & pecuniam soluit. filiam ei suam ipse collocauit. quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus est.

¶PRO CIMONE. ALBVTII SYLLI. Non me mouet periculum meum: *semper nos in malis nostris non fortunam, sed causam spectauimus.* Non dubito, quin Callias redempturus Miltiadem, si iam habuisset filium nubilem. MVSÆ. Aliud alius pati non potest: mihi adulterium carcer est. ARELLII FVSCI patris. Nihil, inquit, filia plus possum dare quàm Cimonem uirum, quando mihi contingerent ex eo nepotes: ferrum ex lege mihi traditum, ad uindictam pudicitiæ, proiiciam? Perdidisti pecuniam Callias, si tales soluisti manus: damnatus peculatus nihil aliud hæredi suo relinquit, quàm se patrem. CÆSTII PII. Non potest generosus animus contumeliã pati. Meritò tu ex Cimone nepotes habere concupisti. Quid magis in me probasti, quàm carcerem? non sum innocentior quàm pater: nec liceor, qua liceor quidẽ. Hoc unum interest inter parentis & filij fortunam, quòd illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Exponam uobis, quàm in neminem meorum ingratus sim. Vnius Militiadis census inuentus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre præter seipsum posset. In Cynegiri domo sperare nuptias poteram, in Callimachi: nec uerebar, ne Cynegyrus pluris suas æstimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris infelicitas est. VOTIENI MONTANI. Faciat, dicat, non accepi beneficium, alter reddidit: certus reddam, cùm tam honestè desideraris quàm dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non mehercule sic exorasset Miltiades pater. Nihil Calliæ debeo, nisi libertum. Est uir egregius Callias, est misericors. Sed utinam tantùm aduersus bonos malorum iniuria esset. Si nunc manus

manus Cimonis alligantur, quantum fuit beneficium quòd tunc solutæ suntNon iste iniquiore animo filiam amisit, quàm ego uxorē:sed æqore animo impudicā pati uoluit. Vis diuitias tuas abscōdere, cùm in eos inciderint, qui mendicitate censentur? Nihil habet domus nostra melius quod ostendat, quàm paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem luat. nocens erit: da Cimoni quia patrem redimat, pius non erit. VIBII GALLI. Nullibi mihi felicior uideor, quàm quòd Miltiadis precium fui: alligatus iacebat Persicæ potentiæ uindex, libertatis publicæ assertor, iacebat crimen ingratæ ciuitatis. Adulteram dimittam patri, adulteram cui nō tam glorior, quòd filius sim Miltiadis, quàm quòd uicarius. Quid tu pœnam putas pro Miltiade alligari? si adulterum solum dimittere m, exulandum est. Quid faciam? occidam? plus quàm præstitisti exigis, pro carcere exilium. Non occidam? plus quàm præstitisti exigis. Vnum beneficium dedisti, duo petis. Vterq; magnum beneficiū dedistis. Tantūdem datis recepistis: Cimon, quòd Miltiadem redemit: tu, quòd Cimonem. Videbatur mihi omnis maiorum meorum circa me turba fremere dicentium: Vbi sunt illæ manus quæ soluere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia uxoris, non Callias socer, non ullius aut rei, aut beneficij memoria: feci quod soleo, nihil aliud aspexi quàm patrem. MENTONIS. Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleas. Turpe est, ab eodem mitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem desino. Ita mihi ueros habere liberos contingat, quod quantum sit, Miltiades expertus est. PORTII LATRONIS. Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate uindictæ animus. Has manus continere non possit Miltiades, quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Græciæ seruator, & Persarum uindex, Orientisque domitor, cui modò tam insignem triumphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus: ob hoc uidelicet ipsum, ut innocentia eius, quæ alioquin latere potuerat, ipsa damnatione ostenderetur, damnatus est innocens. Quis in ciuitate misericors est? nunc occasio misericordiæ uenit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod meipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales quales redemit. quòd si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem præfero. Honestius patri alligor, quàm adultero soluor. Vt audiui esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in ciuitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quàm Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem? BLANDI. Obiiciat licet uincula, nunquam tamen efficiet, ut non magis carcere glorier quàm matrimonio. Diuersi

uersi sunt hominum affectus. Tu fortasse Callia uincula ferre nō non potes: ego adulteram uxorem. Effugient ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? ARGENTARII. Redemptum me proximus appellare cœpit de filiæ nuptiis. Statim, inquam, Callias experitur an gratus sim: habes. Calliam sine Cimone: pro uno rogat, duos eripit? FVLVII SPARSI. Dic nunc, te carcere exemi: dum ego respondeam, ego me carceri tradidi: nunquam effici poterit, ut melius actum putem quòd à Callia redemptus sum, quàm quòd pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem; etiamnum captiuis suis plenum. IVNII GALLIONIS. Beneficium, inquit, tibi dedi, quòd filiam tibi collocaui: nūc uero Miltiade grauiorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiæ istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos maiorum imagines, emissusque sede sua Miltiades, maiestate imperatoria refulsit: & iterum meas inuocauit manus. IVNII BASSI. Calliæ filiam uxorem duxi. Hanc tibi pater iniuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas iactas diuitias: tantidem tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

¶ DIVISIO. LATRO in has quæstiones diuisit: An quisquis gratiam non retulit, cùm possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interueniunt, propter quæ non debeam facere, etiam si possum. Si nō tenetur, quisquis non retulit gratiam cùm posset, an hic teneatur. Hoc in hæc diuisit, An possit ob id damnari, quòd lege fecit: deinde, an facere debuerit. Nouissimè an si affectu & indignatione ablat⁹, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tanquā quęstionem, sed ut illi mos erat, pro tractatione aut loco. MONTANVS VOTIENVS quæstionem hanc adiecit, an gratiam retulerit Cimon Calliæ. Tuli, inquit, filiam tuam uxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est: non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? GALLIO illam quæstionem duram mouit, sed diligenter executus est, quæ solet esse ingrati in cōtrouersiis prima, an beneficium acceperit. Nō erat, inquit, mihi pœna in carcere esse, mea uoluntate illo perueneram: ita putat libentius in cubiculo iacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quàm qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subiunxit quæstionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petiuit. Non rogaui, inquit, te, dedisti istud iactationi tuę, putasti ad gloriam tuam pertinere: ita tu non accepisses beneficium, si tibi soluere Miltiadem contigisset. SYLO POMPEIVS à parte Calliæ duo beneficia dixit dedisse, quòd redemisset, & quòd egenti filiam collocasset: hoc quod secūdum posuit, nemo alius pro beneficio imputauit. in quo adeò non est dubium, an beneficium non dederit, ut dubium sit, an recepit.

NI-

NIGER BRVTIDIVS illas præterea quæstiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, ut redimeret Cimonem, an sit beneficium. *Beneficium* enim est: inquit, quod totum eius causa præstatur, in quē confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut præparat, non est beneficium, sed consilium. & diu executus est, & argumentis & exēplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionē sordium illustri facto effugere, petisti ex hoc æternam memoriam. Non magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quàm pro quo alligatus. Voluisti habere generū nobilem, pium. HISPO ROMANVS duram quæstionem fecit: An retulerit gratiam hoc ipso quòd occidit; Liberaui, inquit, te dedecore summo, inuito tibi beneficium dedi, non est quòd mireris. Nam & me tum non rogantem redemisti. Hoc loco cōmemorauit illos patres, qui filias uitiatas occiderunt, qui incluserunt.

¶ COLOR. Color & GALLIONI & LATRONI & MONTANO placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumeliosè, & redemptorem, & socerum, & infelicem. CÆSTIVS multa in auarum & in fœneratorem, & mensularium & lenonem dixit, dum uult illud probare, reddidisse se beneficium, quod talem socerum habere sustinuisset. LATRO dixit: Filiam tuam dimittam, quid adultero faciam? pro una rogas, duos eripis. Hanc HYBREAS aliter dixit sententiam.

Hæc tota diuersa sententia est à priore, etiamsi ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quam dixit prior ADDEVS rhetor, ex Asianis non proiecti nominis: deinde ARELLIVS FVSCVS

sic putauit ARELLIVS Fuscus: Non dices me Callia ingratum: unde redemeris, cogita: merui. Dein Fuscum cùm hæc à discipulis sententia ei obiiceretur, non inficiari, transtulisse se eam in Latinum, & aiebat non commendationis se id aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, ut cum optimis sententiis certem: nec illas corrumpere conor, sed uincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam.

deinde Sallustianam, Res secundæ mirè sunt uitiis obtentui: cùm sit præcipua à Thucydide uirtus breuitatis: hac eum Sallustius uicit, & in suis illum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tā breui habes quæ saluo sensu detrahas, deme uel

uel deme

constabit sensus, etiam si non æquè comptus, æquè tamen integer. At ex Sallustij sententia nihil demi sine detrimentis sensus potest. T. autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam & tanquam translatam, & tāquam corruptam dum transfertur; obiiceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat: laudat, quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium uinci,

uinci, si antè à Thucydide uincatur. CÆSTIVS colorem hunc pro Callia habuit: obiecit ultro Cimoni, quòd passus est uxorem suam adulteram fieri, quòd non custodisset, quòd expectasset dum superueniret pater, ut spectator calamitatis suæ fieret. Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es: ego non expectaueram dum rogarer. HISPO ROMANVS hunc colorem secutus est, & dixit adolescētem tumidum, & nobilitatis suæ cogitatione insolentem. inuisa habuisse beneficia sua, molestè ferentem socerum suum dici Calliam. Item omnem operam dedisse, ut mores puellæ in uitia non tantùm labi pateretur, sed ipse impelleret, ut haberet iustam dimittendi causam: nec eam occasionem intermisisse, sed expectasse etiam dum superueniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me, uult mecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulterā filiam. GORGONIVS in hac controuersia fœdo genere cacozeliæ usus dixit: Istud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophæis concumbere. DORION cùm descripsisset gloriæ sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse dixit.

Flaminius inter cœnam reum puniens. Controuersia II.

ACTIO. Maiestatis læsæ sit actio. THEMA. Flaminius prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ aiebat se nunquam decollari hominē uidisse, unū ex dānatis occidit. Accusatur maiestatis.

¶ CONTRA FLAMINIVM. MENTONIS. Iam etiam perituri dormiebāt, peragitur totus ordo supplicij, ne quid se meretrix negaret uidisse. O miserum, si quis meretricem offendit: O miseram matremfamiliæ, si cuius fœminæ meretrix inuidet: nihil petenti prætor negaturus est. MVSÆ. Hic est Flaminius, qui exiturus in prouinciam, uxorem à porta dimisit. ARGENTARII. Obiicio luxuriam, obiicio lenocinium, obiicio histrionicam, iocos mimicos: in cōuiuio nihil aliud quàm occidit: qui in carcere dixerunt, in conuiuio perierunt. BLANDI. Feriatur in foro, omnes uideant, meretrix audiat. Reliquiæ prætoris unco trahebantur. Maiestatem læsam dixissem, si exeunti tibi lictor à conspectu meretricem non summouisset. VIBII RVFFI. Paratus erat accusator cum commentariis, aiebat, Quid si meretrix desiderarit? In hoc te cum uxore non misimus, ut salua prouincia sit: optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, dedimus quæstorem, ut tu cum meretrice cœnares? meretrix uxoris loco accubuit, imò prætoris. P. ASPRENATIS. Vni fortasse osculo donauit homicidiū, etiam carnifices cœnaturi manus abluunt. PORTII LATRONIS. Ne à sobrio quidē lictore percussus est. Nō inquiro in totum annum, una nocte cōtentus sum. Bibe lictor, ut fortius ferias. Ecquid intelligitis, qūo dānatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cuius gratiam occisus est, in eiusdem etiam damnatus sit? quantum tibi perdiderat, tantū tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberē? quis enim in illo conui-

conuiuio fuit, cui tecum sit credendum? facilius est, ut qui meretrici dederit homicidium, neget, quàm ut qui hoc quoq; dedit, quicquã inde minuerit. Nunquam istud mulierum oculis ostendi solet, aut ista iam sæpe uidisset. IVLII BASSI. Inter temulentas reliquias sumptuosissimæ cœnæ, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modò excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & iactus cœnantium, & sparsam in conuiuio scobem, humanus sanguis euertitur. Gratulor sorti tuæ prouincia, quòd desiderante tale spectaculum meretrice, plenum carcerem damnatis habuisti. Seruum si uerberare noluisses, extra cõuiuium abduxisses. ROMANI HISPONIS. Quis ferret te, si in triclinio tuo iudicium cõegisses? *Scelus est, in conuiuio damnari hominem*: quid occidere, ad arbitriũ meretricis? de reo pronunciasti: nisi fortè facilius in honorem eius decollas, quàm iudicas. FVLVII SPARSI. Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse prætorem? Cadauer, secures, sanguinem loquor. Quis inter hæc de conuiuio cogitat? Hominem, inquit, occidi: nunquam uidi, alio quam Flaminio prætore: omnia alia uidisti. SYLONIS POMPEII. Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset, crudelem fecit. Nunquam uidi: adiice si uis, nec alio prætore uidere potes. ALBVTII SYLI. Si quis autem est Iudices, qui desideret, ut prætoris referam crudelitatem, quot præter hunc iugulauerit, quot innoxios damnauerit, quot carcere incluserit: huic ego me satisfacturum polliceor uno conuiuio, cum sua prætura reum euoluam. Instituuntur ab isto in prouincia epulæ, & magnifico apparatu extruitur conuiuium, distinguũtur argenteis poculis aurea: quid multa? è carcere in conuiuium prætoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim uirgæ promuntur, & uictima crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperij Romani terrore lusisti. O' qui crudelitate superasti omnes tyrannos, soli tibi inter epulas uoluptati fuit morientium gemitus: hic ultimus apparatus cœnæ fuit. In eodem triclinio uideo prætorem, amatorem, scorta, cædes: meretrix prætori, prætor prouinciæ imperat. In conuiuio constituitur cathenatus: qui cùm languenteis prætoris istius aspexit oculos, existimans ipsum prætoris beneficio dimitti, gratias isti agere, & utrisque manibus mensam tenens: Dij, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunq; in eodem triclinio accubabat, alius ubertim demisso capite flebat: alius auertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo gratior esset meretrici. Hic iste inter uarios conuiuarum uultus submoueri iubet miserum, stare ad præbendas ceruices in iocum. Interim distinguitur mora poculis: nec sobrij quidẽ carnificis manu, ciuis Romanus occisus est. Non peto, quo minus securi percutiatur. Illud rogo, legi potius quàm scorto cadat. Memẽ-

to terrorem imperio quæri, non oblectamenta mulierculis. Quid ego nunc referam Iudices, ludorum genera, saltationes, & illud dedecoris certamen, prætor ne se mollius moueret, an meretrix? CAPITONIS. Exurgite nunc Bruti, Horatij, Decij, & cætera decora imperij. Vestros fasces, uestræ secures, in quantum, proh bone Iupiter, dedecus reciderunt. Istis obscœnæ puellæ iocantur: Quid si per deos immortales nullo solenni die, populo inspectāte, in foro conuiuium habuisses? non minuisses maiestatem imperij nostri? atqui quid interest, conuiuium in forum, an forum in conuiuiū attrahas? Deinde descripsit, qualiter in foro decolletur. Ascendit prætor tribunal, inspectante prouincia: noxiæ post terga ligantur manus: stat intento ac tristi omnium uultu: fit à præcone silentium: adhibentur deinde legitima uerba: canitur ex altera parte classicū. Nunquid uobis uideor describere conuiuiales iocos? Heu quàm dissimilis exitus initiis adest. Accusauit te: quis? Pop. Rom. Iudicarunt te: quis? te prætor damnatum pronūciauit, occidit meretrix. BVTEONIS. Vt iste cum amica cœnaret iucundius, homo occisus est. Nunquid Iudices unquam pro rostris uidistis prætorem cum meretrice cœnantem? VOTIENI MONTANI. Qui sic conuiuatur, quomodo irascitur? Damnaturi iurant nihil se gratiæ, nihil precibus dare. Postulo, ut in hanc legem iures. Maiestas Pop. Roman. per omnes nationes, per omnes diffusa prouincias, in sinu meretricio iacet. Ea imperat prætori nostro, quæ prostitit: cuius osculo nemo se abstinuit, nisi qui pepercit suo. Conuiuas tuos ipsa narra: fuêre credo tribuni, fuêre præfecti, fuêre equites Romani: cùm iis ergo prætor. CASSI SEVERI. Ne de seruo quidem aut captiuo omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam, non læticiam. TRIARII. Quo crimine damnatus est? cædis: non tamen in conuiuio occiderat. Animaduerte diligēter, meretrix ne iterum homicidium roget.

¶ DIVISIO. MONTANVS VOTIENVS has putabat quæstiones esse: An quod quis in magistratu peccauit, proles uindicari possit, maiestatis læsæ reus. Vnum enim quòd tueri se facto non potest, ad ius confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccauit in magistratu aliquis, maiestatē lædit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, ueneno uxorem suam necare puta: non hac lege causam dicet, sed illis parricidij & ueneficij. Vis scire, non à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? priuatus potest accusari maiestatis læsæ. si quid fecerit quo populi Romani maiestatem læderet. Puta, amicam habet proconsul: ideo maiestatis damnabitur? quod amplius dico, puta matronam corrupit, dum proconsul est: adulterij causam dicet, non maiestatis. Singula, inquit, æstima quæ obiicis. Si tantùm amicam habuisset, nūquid accusares?

quòd

quòd animaduertisset in aliquem nullo rogante, nunquid accusari possit? Si non omne non rectè factum hac lege uindicari potest, an id quod sub autoritate publica geritur? Nam cùm adulterium committit, tanquam ciuis peccat, item cùm ueneficium: cùm animaduertit, autoritate publica utitur. In eo autem quod sub prætextu publicæ maiestatis, actione uindicandum est. Dic enim mihi, si cùm animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more solenni usus interdiu, tribunal conscenderit conuiuiali ueste: si cùm classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit, non lædet maiestatem? atqui quod fecit, fœdius est, & comparauit. Deinde si potest uindicari maiestatis lege id quod proconsul, maiestatis publicæ & iuri & apparatus est, peccauit, an hoc possit? non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is lædit populi Romani maiestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus falsa mandata affert, non aliter quàm populus Romanus dederit. Imperator fœdus percussit, uidetur populum Romanũ percussisse, & continetur inito fœdere: nunc nec uiribus quicquam populi Romani detractum est nec opinioni eius imputatur, si quid fecit, non populus Romanus. At ex te cæteros æstimant. Non'ne & ante hunc alij fuerunt, ex quibus æstimari possit? & post hunc erunt. At singulorum uitia nemo urbibus ascribit. Attamen factũ ipsum turpe est: sed multa alia: nec ideo illis populi Romani maiestas læditur. Nemo penè sine uitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si cum aliquo imitatum est malis, eo statim maiestas læditur: deinde ad facti ipsius æstimationem uenit, & dixit hæc obiici, quòd meretricem habuit, quòd aliquem occidit, quòd noctu, ꝙ in conuiuio, quòd rogante meretrice. SYLO POMPEIVS has adiecit quæstiones: An si quod ei facere licuit, fecit, non possit maiestatis accusari? Potest, inquit hæc enim lex, quid oporteat, quærit: aliæ, quid liceat. Licet ire in lupanar. Si præcedentib. fascibus prætor deducetur in lupanar, maiestatem lædet: atqui quod licet fecerit. Licet qua quis uelit ueste uti. Si prętor ius in ueste seruili uel muliebri dixerit, uiolauerit maiestatem. Deinde illam fecit quæstionẽ, An ei hoc facere licuerit? Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. *Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent.*

¶ COLOR. De colore, inquit, quæritur, quo uti debeat is, qui pro Flaminio dicit. Quædam controuersiæ sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & hæc. Non possumus efficere ut propter hoc non sit reprehendendus: non speramus ut Flaminium iudex probet, sed ut dimittat: sed sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, non scelerato tamen. Item negabat se pro Flaminio narraturum MONTANVS, sed his quæ obiiciuntur responsurum. Aiebat autem illam sententiam Ruffi

Vibij, colorem actionis esse bonum, Senetionis esse, bonum se habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse Montanus illum locum pulcherrimè tractauit, quàm multa populus Romanus in suis imperatoribus tulerit: In Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit & filium & uictorem occidere: in Sylla crudelitatem, in L. Lucullo auariciam. In prætore, inquit, cùm illi constiterit abstinentia, diligentiam excutiatis, quomodo una nocte cœnauerit: Vtrum tamen, inquit, iniqui est quod obiiciunt, quòd damnatus perierit meretrice postulante, prætori perire damnato. Colorem FVSCVS ARELLIVS hunc introduxit, ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. SYLO POMPEIVS hoc colore usus est: Non putauit ad rem pertinere, ubi aut quando periret qui perire deberet. TRIARIVS ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in conuiuio, contemni nimiam prætoris lenitatem: alios fuisse prætores, qui quotidie animaduerterent: huius anno nullum fuisse occisum. Dixit aliquis ex conuiuis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier: Ergò nunquam iratus, quòd clementia sua contemptui esset. Curabo, inquit, sciant non deesse mihi sceleratum, quem uidere lucem ultrà non oportet. occisus est, quia damnatus sub prætorio fuerat. Quo tempore? *Est enim nullum tempus, quo nocens perire non debeat.* GALLVS VIBIVS dixit: Meretrix orauit, timebam mehercules, ne exorasset ut occideretur, aut indemnatus uiueret. Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corruptè: in descriptione supplicij utique illi qui uoluerunt omnia legitima supplicij uerba in sententias trahere, in uitia inciderunt: tanquam dixit TRIARIVS, Summoue, audis lictor, summoue à prætore meretricem. hoc loco non malè adiecit, uerbera: sed uide ne uirgæ tuæ pocula nostra disturbent. SYLO POMPEIVS dixit: Despolia, meretrix agnoscis hoc uerbum? certè prouincia agnoscit. Sylo Pompeius, homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, nimium tamen mali fecit: ait, Animaduerte meretrix, age lege: quicquam enim lege hìc agitur? HISPANVS dixit: Age lege, tibi dicitur Flamini: uiue sine meretrice, cœna sine carnifice. ARGENTARIVS in quas solebat schemata, attrectationem uiolentissimam fregit, Age lege: scis, inquit, quid dicat. Interdiu age, in foro age, stupet lictor: id est, quod dicit meretrix tua nunquam se uidisse. MONTANVS VOTIENVS dixit: Percussurus lictor ad prætorem respexit, prætor ad meretricem. VIBIVS GALLVS dixit: Lictori quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquā Latronis circumfertur, non esse Latronis, pro testimonio dico, & Latronem à sententia ineptè tumultuosa uindico. ipse enim audiui Florū quendam auditorem Latronis dicentem, Non apud Latronem: neque enim illi mos erat quemcunq; audire declamantem. declamabat autem ipse tantùm:

& aiebat se non esse magistrum, sed exemplum: nec Iulio, nec alij contigisse suo, quàm apud Græcos Nicetæ, apud Romanos Latroni, ut à discipulis non audiri desiderarent, sed contenti essent audire. Initiò contumeliæ causa à deridentibus, discipuli Latronis auditores uocabantur: deinde in usu uerbum esse cœpit, & promiscuè poni pro discipulo auditor: hoc erat non patientiam suam, sed eloquentiam uendere. Vt ad Florum reuertar, ille dixit in Flaminio: Refulsit inter priuata pocula publicæ securis acies, inter temulentas ebriorum reliquias humanum euertitur caput. Nunquam Latro sic composuisset, ut quia publicam securim dicturus eras, diceret, priuata pocula: neque in tam mollem compositionem eius sententia euanuisset, neque tam incredibiles unquam figuras compingebat, ut in ipso triclinio inter lectos & iocos & mensas percussum describeret. Ille cùm in hac controuersia descripsisset atrocitatem supplicij, adiecit: Quid exhorruistis Iudices, meretricios lusus loquor. Et ille dixit minus notam sententiam, sed minus bonam: In socium nostrum prætor populi Romani animaduertit, cum priuata uoce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si ut omnia expectaret meretrix, diligenter exegit. RVFFVS VIBIVS erat, qui antiquo genere diceret: bellè cessit illi sententia sordidioris notæ: Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram eiusdem generis, sed non eiusdem successus sententiam, cùm deplorasset conditionem uiolatam maiestatis, consuetudinem maiorum descripsisset, qua semper uoluissent ad supplicium aduocari, sententiam dixit: At nunc à prætore legè actum est ad lucernam. POLLIO tamen ASINIVS aiebat hanc se sententiam recipere. VIBIVS de oratoribus, qui uerba antiqua & sordida consectatur, & orationis obscuritatem seueritatem putat, aiebat Miltiadem rhetorem eleganter dixisse * tamen in iis etiam si minus est insaniæ, minus spei est. Illi qui tument, abũdantia laborant: plus habent furoris, & plus etiam corporis. *Semper autem ad sanitatem procliuius est, quod potest detractione curari*: illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus protegere uidear, in Flaminio tumidissimè dixisset MVRRHEDIVS: Prætorem nostrum in illa ferali cœna saginatum meretricis sinu excitabitis occisuri. Et illud tetracolo: Seruiebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, ut impleretur circuitus: quem enim sensum habet, Seruiebat dies nocti. Hanc ideo sententiam retulit, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis sententiis curamus, ut numerus constet, non curamus ut sensus. Omnia autem genera corruptarum quoq; sententiarum de industria pono: quia facilius quid imitandum, & quid uitandum sit, docemur exemplo: & certè illud genus cacozeliæ est, quod amaritudine uerborum quasi aggrauatur. Iam res petit, ut in hac contro-

uersia referamus id quod LICINIVS NEPOS dixit: Reus damnatus est legi, periit fornici & illud quod SENIANVS dixit: habet sui generis insaniam, cùm diceret, nocte non debere sumi supplicium, post longam descriptionem, cùm nunc demum uictimæ quidem occiduntur. Et ad hanc controuersiam Græci apposuerunt manum, dixit in hac NICETES

EVCTEMON dixit GLVCIPPVS CAPPADOX cùm cœnam luxuriosam descripsisset, indignam maiestate prætoris, adiecit hoc idem elegantius dixit ADDEVS, cùm descripsisset cœnam nocturnam

NICETES dixit:

ARTHEMON eodem loco aliam dixit sententiam:

SIC GLYCON dixit:

Expositum repetens è duobus. Controuersia III.

LEX. Per uim metumq; gesta, ne sint rata. ALIA. Pacta, conuentaq; legibus, facta sint. ALIA. Expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. THEMA. Quidam duos expositos sustulit, educauit, quærenti patri naturali pollicitus est se indicaturum ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. pactum interpositū est. reddit illi suos filios, repetit unum.

¶ PRO PATRE. ARELLII FVSCI. Aequum est, ut cum alienis diuidamus liberos, quos non diuidimus cum matribus? si alterum non abstuleris, utrunq; habebis. quid faciam? utrunq; genui, utrunq; desideraui, pro utroque pactus sum. ALBVTII SYLLII. Vnà nati sunt, unà expositi, unà educati, redditi potissimùm distrahuntur: distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nūquam ab ipsis. Miseremini Iudices, grauis inuidia est. IVLII GALLIONIS. Duos exposui: qui alterum eligere non poteram, periclitor ne qui cum duobus liberis in iudicium ueni, sine ullo reuertar. Nam quem perdam, eligere nō possum: causa pacti mei fuit, ut haberem filios: consummatio, ut perderem: pro filiis tibi debeo, non filios. Pete quantum uis pro disciplinis, imputa quantum uis pro alimentis: licet plus petas dum minus reddam. Maiores nostri uiderunt, quàm effusa esset indulgentia pro suis timentium, quàm parata quicquid posceretur dare. Itaq; pro patre lex, non cum educatore pacta est. Nō potui obligari de eis, q in mea potestate nō erāt: si uis, ex æquo diuidam⁹: at habeatur utriusq; ratio: habeā ego tādiu duos quādiu tu habuisti. Nolite timere pueri, non diducam uos: aut utrunq; habebo, aut neutrum. in auctione fratres quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse quam fratres: perdit uterq; gratiam suam, nisi cum altero est. FVLVII SPARSI. Ignoscere mihi aduersarius debet, meos retinenti, cùm ipse alienos concupiscat: repetit quod adhuc habuit, retineo quod modò ignoui. Agnitio diuidet, quos junxit etiā expositio. CORNELII HISPANI.

Dic

Dic uter obsequentior sit, uter indulgentior? uterque, inquis. Miraris, si iam meos diuidere non possum? omnia pro filio paciscor, praeter filium. VOTIENI MONTANI. Ego uerò ne patrocinium quidem habeo. Si tam facilè filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Vtroq; modo perdendi erant: uel pacti essent, uel negati: pactus sum flens tremensque, tanquam cùm exponerem. CAESTII PII. Ne diuiderem filios, unà exposui: iste quoque duos sustulit, qui tantùm uno contentus est: iterum cogor exponere.

¶ ALTERA PARS. IVNII GALLIONIS contrà. Expeditae partes uestrae sunt: utrunq; ex hoc iudicio potestis patrē dimittere. MENTONIS. Iste assueuit carere liberis: etiamsi unum accipiā, necesse est torquear, duobus assueui. Quid unquam commisi? & habes domi quos de me interroges, nihil unquā sine illis feci: nisi indicium uim uocas, quae te patrem facit sine haerede haerere, qui paulo antè habui filios duos tales ut ex illis unus quilibet satis sit. POMPEII SYLONIS. Videte quàm modestè agā: ego sustuli, ego educaui, ego reddidi: iste eligat. VIBII RVFI. Salui sunt, inquit, liberi tui: post hanc uim meā iste me osculatus est. PASSIENI. Cedò mihi tabulas testamenti, plures in testamēto habeo quàm in pacto: hoc testamentū delere nō cogito. si meos filios haeredes facere nō possum, tuos faciā. preces meas ad filios transferā. hoc enim nomen licebit, puto, mihi usurpare, dū litigo. ARELLII FVSCI patris. Fertis hoc optimi iuuenes? ego uos expositos sustuli, ego educaui, ego aegrotantibus assedi: senem me fecistis, & relinquitis? ARGENTARIVS. In ista ui duos filios perdidi.

¶ DIVISIO. LATRO sic diuisit: In re uis aut necessitas sit. Nulla, inquit, uis est: arma lex & uincula, & ultimū periculum complectitur: quorum nihil fuit in tua persona. Illic, ait, uis est & necessitas, ubi uelim nolim succumbendum est mihi, cùm esset necesse: non enim poteram habere alterum filium, nisi alterum promisissem. Respondetur: Primùm non est uis, ubi aliquid expediendae rei causa patiendum est, sed ratio: tanquam, Quia nō possum domum habere, nisi hāc emero, nulla alia uenalis est, hanc occasionem uidet uenditor, & premit. non tamē hanc emptionem rescindes: alioquin in infinitum calumnia excedet. Dicet alius: Necesse mihi erat, tibi necesse carere, primùm etiam nō poteras, deinde & alia uia poteras inuenire, sperare alium iudicem. An aliter inuenire non poteras? ergo tibi plus praestiti. An si est in re uis & necessitas, ita tamen rescindantur quae per uim & necessitatem gesta sunt, si uis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris si nō à me cogeris. Meam culpam oportet esse, ut mea poena sit. Non, inquit. neque enim lex adhibenti uim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum illi uidetur, id ratum esse, quod aliquis non quia uoluit,

pactus est, sed quia coactus est: nihil autem refert, quam per quem illic necesse fuit. iniquum enim quod rescinditur facit fortuna eius, qui passus est, non persona facientis. Deinde an ab hoc uis admota sit. Tu, inquit, mihi uim admouisti, qui non aliter indicabas, quàm si pactus essem. Non est, inquit, admouere uim, aliquid cum certa conditione promittere. si qua uis est, à te tibi adhibita est, quod & sponte & ad exonerandũ se uenisset, ut tantum patri redderet, quantum educatori superfuisset.

¶ COLOR. Pro educatore GALLIO hunc colorem secutus est, se misericordia motũ. Cùm uiderem, inquit, morbidum sine hærede esse, dixit modò ipse qui auidus est: Possumus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaque nunc pœnas misericors. MONTANVS VOTIENVS sic cœpit: Si quis me uidit, Iudices, modò duorum liberorum patrem, nunc solitudine periclitantem, certum habeo, dicit crudelem indicẽ. Et summissè cum aduersario egit: rogauit, ut altero contentus esset. Et illã sumpsit cõtradictionẽ: Nescio, inquit, utrum. & dixit: Mihi crede, qui illos optimè noui: utrũ uis elige. ideo sic pactus sum, q̃a nihil interesset. HISPO ROMANVS erat natura, qui asperiorem dicendi uiam sequeretur. Itaq; hoc colore egit, ut inueheretur tanquam in malum patrem, & diceret, crudeliter exponentem, perfidè recuperantem. In hoc, inquit, repetit, non quia habere uult, sed quia eripere: irascitur mihi quòd duos educaui, quòd indicaui. Et cùm descripsisset sæuitiam exponentis, adiecit: Etiamnum mihi uidetur eiusdem animi, eiusdem duritiæ: quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educauit. Durus est pater, crudelis est: nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem. Sinite me in uno filio experiri. Dixerat in hac controuersia illam quæstionem, qua dicebat se nequaquã uim adhibuisse: Quid? ergo quis adhibuit uim? tu tibi: non est quòd dicas aliũ. Quis sibiipsi uim adhibet? solet fieri, ecce ego ipse mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum reuocari quæ gesta sunt, dono quòd indicauerim. ARGENTARIVS dixit ex altera parte, miseriorem se nunc esse, quàm cùm ignoraret suos. & cùm tormenta patrij animi descripsisset, ait: Etiam nunc pacisci uolo. quid do, ut liberos meos recipiam? quid do, ne agnouerim? Indignabatur CAESTIVS, detorqueri ab illo toties, & mutari sententias suas: Quid putatis? aiebat. Argentarium esse, certissimũ ius est. Solebat & Græcè dicere, Fuerat enim Argentarius Cæstij auditor, & erat imitator. Aiebat inuicem: Quid putatis esse Cæstium, nisi Cæstij cinerem. & sic solebat iurare: Per manes præceptoris mei Cæstij: cùm Cæstius uiueret. Omnibus autem insistebat uestigiis Cæstij: æquè ex tempore dicebat, æquè contumeliosè, multa interponebat: illud tamen optima fide præstitit, cùm uterq; Græcus esset, ut nunquam Græcè declamaret: illos semper admiraretur, qui non fuerunt contenti

tenti

tenti unius linguæ eloquentia, cùm Latinè declamauerãt, toga posita, sumpto pallio, quasi persona mutata redibant, & Græcè declamabant: ex quibus fuit SABINVS CLODIVS, in quẽ uno die & Grecè & Latinè declamantẽ multa urbanè dicta sunt. Dixit Aterius, quibusdam querentibus, pusillas mercedes eũ accepisse, cùm duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos, qui Ermeneumata docerent. MECOENAS dixit:

CASSIVS SEVERVS uenustissimam rem ex omnibus, qui ab auditione eius cùm rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit: Malè uicit. GLYCON dixit:

GALLIO autem elegantissimè dixit à parte patris, cùm in ultima parte testamenti figurã tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi hæres sit: uis interrogem, uter? TRIARIVS dixit, à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui.

A filio in arce pulsatus. *Controuersia* IIII.

LEX. Qui patrem pulsauerit, manus ei præcidantur. THEMA. Tyrannus patrem in arcem cum duobus filiis accersit. imperauit adolescentibus, ut patrem cæderent. Alter ex his præcipitauit se, alter cæcidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, præmium accepit. Petuntur manus eius: defendit pater.

¶ PRO FILIO. CÆSTII PII. Felicior essem, si plures reos defenderem. TRIARII. Hæc uulnera quæ in ore uidetis meo, postea feci quàm dimissus sum. IVNII GALLIONIS. Gratias ago filio, quòd me non reliquit solum tyranno, quòd manus illius sunt: ego iussi, itaque crimini meo assum. Amicus, inquit, tyranni fuit: age, hoc tantum filius meus in arce simulauit? Procumbo ad genua uestra Iudices, ille contumax, qui cùm uapularem, non rogaui. MVSÆ. Occisus est tyrannus: à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat? præcidetis tyrannicidę manus? quid hoc est? integer tyrannus iacet. præciduntur tyrannicidæ manus. patri præcidite, ne uindicem filium, propter quem ne à tyranno quidem impunè uapulaui. postquam occupauit arcem, secuti sunt illum homicidæ, secuti uenefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat: necesse fuit patrem cædere, tam hercules quàm necesse fuit spoliare templa, uirgines rapere. Aiebam: Fili fortius feri, tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis, nescio cui magis expedierit tyrannum uiuere. O quantum istis debemus manibus, per quas iam nihil necesse est. Occidit tyrannum: sic huius iratæ manus feriunt. Cùm occideret tyrannum, sic aiebat: Pater te interficit, pater ferit: sic feriunt qui uolunt. Tecum fili inconsideratæ pietatis queror. Validius patrem cæcidisti quàm iussit tyrannus iratus: iacenti ipsas cadaueris manꝰ in me ingessisti. FVLVII SPARSI. Tales fuerunt, ex quibus posset alter contemnere tyrannum, al-

ter occidere. IVLII BASSI. Compressas filij manus in os meum impegi, cædentem consolatus sum. PORTII LATRONIS. Cæde, inquit, patrem, dum ego negligens sum: occupauit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili: ad tyrãnum tibi per patrem eundum est. Tenent ecce cruentum tyranni caput, nunc illas præcidite. BLANDI. Vt uidi tyrannicidam ex arce descendentem, nihil prius quàm manus osculatus sum. POMPEII SYLONIS. Vtrum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum nemo ius habet in istas manus, meæ sunt istæ. Etiam cùm tyranno seruirent, mihi paruerunt: ita mihi superstite filio mori liceat, ut ego illum qui mori maluit, parricidam uocaui. ARELLII FVSCI patris. Rogo uos per securitatem publicam, per modò restitutæ libertatis lætitiam, per coniuges liberosque uestros: nemo tam suppliciter audiuit me rogantem, cùm uapularem. Quàm languidæ cædentis erant manus, non putares illas tyrannicidium posse facere: istæ mihi salutares porrexerunt cibos, istæ potiones: nunquam tamen indulgentiores sensi manus, quàm cùm me cæderent. VOTIENI MONTANI. Pereant, inquit, potius quàm sint, qui tam fortiter loquantur. Vix inuentus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquit, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat. suspensas leuiter admouebat manus filius, simulabat ictus, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium exsuli, quòd me non cæciderat. *Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrocinium est*. Hæc excusat Saguntinos, quamuis non cæciderint patres, sed occiderint: hæc excusat Romanos, quos ad seruilem delectum Cannensis ruina compulit, quæ quicquid coëgit, defendit. Ille quoq; mihi pepercisset, si unicus fuisset: ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua uulnera apparent? Fili, nocet tibi quòd tam citò occidisti tyrannum. MENTONIS. Quæritis, Quis hæc fecit uulnera? ille cuius cæcidit me in funere manus. Ita mihi libero & uiuere contingat & mori, ita oculos meos filij manus operiant, ut ego inter liberos meos fortior steti.

¶ Ex altera parte. ARELLII FVSCI P. Tamdiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid tu? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest: malo. non enim tantùm patrem, etiam patronum cæcidisti. IVLII BASSI. Quoniam eò scelerum peruentum est, ut parricidæ pater adsit, nõ istius aduocationi adsum: defendit enim quamuis nocentem. Ecquid agnoscitis indulgentiam illius? Frater qui maluit perire quàm patrem cædere, infelix causam suam cum fratre iungebat. exclamat iste: Nihil illi mandaui, ego tibi & pro illo satisfaciam: ut ualidius, inquit, cæderet. Pro Repub. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reip. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At mehercules frater non adesset. Habuisti, inquit,

quod

quod tyranno iactares. Frater maluit mori, quisquis cędendus erat: quamuis quisquis iste tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quantulominus quàm occidisti? POMPEII SYLONIS. Gaudeo in subselliis istius esse patrem. quomodo enim aliter efficere potuissem, ut uulnera eius uideretis? Non multum refert mea ubi sit: ab hac parte crimen obiicitur, ab illa ostenditur. Grauior testis esse solet, qui à reo surgit. Talis prorsus pater, quem nemo alius posset cædere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater periit, ne parricidium aut faceret, aut uideret. In illa præcipitia non minus, inquã, fratrem fugit quàm tyrannum. CORNELII HISPANI. Descendebat cruentus pater, uexato laceratoque corpore uix agnoscẽdus: putares duos fuisse qui cæcidissent. fecit quod debebat, qui patrem cæciderat, amicum occidit. CÆSTII PII. Ego, inquit, cęsus sum, pœnã remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset qui mori uellet. Dignus est quem inuitum uindicetis, quia apud uos tantùm crudeles patres uindicantur. Pater, inquit, iussit. ergo frater tuus impius fuit qui patri non paruit. Si quando lentè parebant satellites, aiebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem cęciderit. Qui patrem cæciderit, manus eius præcidantur. hanc legem moriẽs laudauit tyrannus. Nouissimè inter filium & patrem tyrannus intercessit, an non quisquis patrem cæciderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: sed *multa quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est*: quædam uerò tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauit: cùm illi non supplicio, sed remedio opus sit. Quid opus est caueri lege, ne puniatur infans si pulsauerit patrem? quid opus est caueri, ne puniatur, si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis grauitate collapsum excitauit: cùm illa non iniuria, sed medicina fuerit? Nondum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiosè quis cæcidit patrem, non pulsauit, puniri debet?

¶ DIVISIO. Hanc quæstionem in partes plureis diuisit, An tutus sit qui tyranno iubente fecit. Cogitate quàm multa tyrãnus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoq; tyrannis, ut nos faciant nocentes. Tyranno iubente fecit: miserior fuit ipso uapulante. Ille non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecrauit. An tutus sit, qui patre iubente fecit, non cæcidit, sed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci frater uultu, intellexit non posse cogi à tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit: An hic pro patria fecerit. Item, An illo tũc tẽpore cogitationem tyrannicidij habuerit, & hoc animo cæciderit, ut aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. MONTANVS & illam quæstionem ultimam fecit: An etiã si quid pecca-

peccatum est, tanto merito redemptum sit? GALLIO illam quæstionem primam fecit: An ultio cæsi patris, nullius sit nisi patris. Inuitum, inquit, me nemo uindicaret, si à quolibet alieno cæsus essē, & nollem agere iniuriarum, nemo nomine meo ageret. atqui nihil interest: pœna maior est eius qui cæcidit, ius idem eius qui cæsus est: Contrà ait omnibus actionem dari: non enim priuatam esse iniuriā, sed publicā: itaq; nec taxatione defungi damnatū, aut iniuriarū pœna, sed manus pēdere: ad oēs partes pertinere hoc exēplū, ad oēs filios, & ad ipsam Remp. tales esse qui fiant tyrāni, certè qui tyrannorū amici. Et ultimas has fecit quęstiōes: An si pio animo fecit, nō teneat: An bono animo fecerit. Et in illa quęstiōe Latronis, An tut⁹ est qui patre uolēte fecerit: Nunc, inquit, fingis in filij patrociniū, sed tūc noluisti. Et adiecit: Ne dixeris idē uoluisse patrē quod tyrannū. Quæritis, utri paruerit? Tyrānus illū amauit, tanquā sibi paruisset. Pater, inquit, uoluit: ita tu nō tyrāno tātùm, sed patri parricidio dignus es. Cùm descripsisset impiū in fratrem, impium in patrē, adiecit. Tyrannum quoq; tunc cùm amare deberes, occidisti.

¶ COLOR MONTANVS partem accusatoris declamauit, & hoc colore usus est: Indulgentissimum fuisse in filios patrē, nimiā pietatem eius fuisse notam tyranno. Itaque illum qui quæreret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex seruitute, piissimo patri tormentum quæsisse ex filiorum impietate: & dixit illum animosè loquentē, qui iussus est prior patrē cædere. Quid si nō cæcidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus est ꝙ imperas, quàm quod miraris. Certamen erat in uno homine, utrū plus posset natura, an tyrannus. Cæde, inquit: non cædo. uerbera: non ferio. Hæc fratre audiente. Et illud dixit, cùm promitteret amicitiam tyrānus: Magis præmium extimuit tyrannici imperij, quàm imperiū. Et cùm descripsisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab utroque cæsum putes. MONTANVS tamen aiebat, nihil posse melius dici: Ex hac parte tyrannus iubet, ex altera lex uetat. morieris, si cæcideris: morere, ne cædas. CÆSTIVS dixit: Tyrannus imperat ut patrem cædas. non est nouum: noluisti facere. Laudaturum me putas? ego uerò non laudo: alterius ista gloria est, tu fratrem imitatus es. ARGENTARIVS dixit: Tu patrem cæcidisti, cùm & legem nosses, & fratrem. MONTANVS dixit: Parricida esse uoluisti, uiolasti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omnes declamauerunt, tanquam patre iubente fecisset. TRIARIVS dixit: In filij mei manus incurri. BASSVS IVLIVS: Ego me filij mei manu cæcidi. HATERIVS dixit: Ago gratias tyranno, quòd alterum filium meum custodiri iussit, ne mori posset. CÆSTIVS ait in narratione: Tyrannus iubet cædere, exposita tormenta sunt, quid faciat? moriatur, inquis? hoc dicis, ne cædat patrē: occidat. FVSCVS ARELLIVS dixit: Complecti uolo istas manus,

ñus,optimè de me ẽt ante tyrãnicidiũ meritas. GALLIO dixit: Viderit quãtũ ſibi ſe putet debere Reſpu. ego plus me q̃ illam debere ſibi iudico : difficilius eſt quod me iubente feciſti. MONTANVS VOTIENVS dixit in narratione:Si perſeueras fili,fratrẽ ſequar.Videris utrũ patrẽ cædere malis, an occidere. Hanc cõtrouerſiã & ab Iulio & à Sabino bene declamari memini,cùm deſcriberet tyrannũ occiſum, & cũ ingenti gloria ex arce deductum. O' te parricidam? niſi poſt tyrannicidium quoq; intelligas,quanto melius frater tuus beneficio perierit,quàm tu occideris.Illud non probaui, quòd multa in re ſeuera tẽtauit falsè dicere. Erat autem urbaniſſimus homo, ut uobis ſæpe narraui,ut quicquid illi in eloquentia deerat,urbanitate pẽſaret. Meminimus cũ illum Syriacus Vallius, homo diſertus, accuſaret,& uideret Latinũ Calumniã teſtem circa coronam iudicij obuerſari,& toties occurrere eunti Syriaco,& quærere,quid haberet ſpei:deinde poſt iudicium, cùm Syriacus gratias illi ageret,ꝙ tantam curam ſui egiſſet: At mehercules, inquit, timebam ,ne uno rhetore plùs haberemꝰ.& teſtis productus cũ interrogatus eſſet,an accepiſſet à patre ſeſtertia? dixit ꝙ accepiſſet: an haberet, negauit. Deinde interrogatus,an Calumniã haberet?Ipſe, inquit,negligẽtiã meã noſti: an habeã,neſcio , accepiſſe me ſcio. & in Domitiũ nobiliſſimum uirũ in conſulatu,cùm thermas proſpiciẽtis uiam ſacram ædificaſſet,cœpiſſet deinde rhetores circumire,& declamare: Ego, inquit,ſciebam hoc te facturum, & matri tuæ quærenti de tua deſidia dixeram Duas eius urbanas res præterire non poſſum.Secutus erat in prouinciam Cretam Occium Flamam proconſulem.Græci cœperunt in theatro poſtulare, ut Sabinus maximum magiſtratum gereret,Mos autem eſt, barbam capillumq́ue magiſtratui Cretenſium ſummittere. Surrexit Sabinus, & ſilentium fecit.deinde ait:Hunc magiſtratum ego Romæ bis geſſi.bis cauſam dixerat.Græci non bene intellexerunt: ſed bene interpretati à Cæſare petebant, ut honorem Sabinus & tertiò gereret. Poſtea deinde offendit illos tota comitum cohors:oppreſſi ſunt in templo ab omni multitudine,quæ poſtulabat,ut Romam Sabinus cum Turdo ꝓficiſceretur.Erat inter infames maximè & inuiſos homines Turdus. Cùm Turdus promitteret iturum ſe,ut inde poſſet exire,Sabinus ſilentio facto,ait:Ego ad Cæſarem non ſum iturus cum mattea. Poſtea hoc Sabino cùm cauſam diceret,obiectum eſt. Multa illum diſertè dixiſſe memini.Cùm introductus eſſet ex carcere in ſenatũ,poſtulaturus ut diariam acciperet,tunc dixit de fame queſtus:Nihil oneroſum à uobis peto, ſed ut me aut mori uelitis, aut uiuere, atque illud dixit: *Nolite, inquit, ſuperbè audire hominem calamitoſum. Sæpe qui miſereri potuit,miſericordiam rogat.* Et cùm dixiſſet Senianus,locupletes in carcere eſſe: Homo,inquit,adhuc indemnatus , ut poſſim uiuere, parricidas panem rogo. Cùm mouiſſet homines & flebili oratio-

ratione & diserta, rediit tamen ad sales: rogauit ut in Latumias transferretur: Ne, inquit, quenquã uestiũm decipiat nomen ipsum Latumiæ; minimè lauta res est. Hoc retuli, ut & ipsum hominem ex aliqua parte nossetis: & illud sciretis, quàm difficile est, naturã suã effugere. Quomodo posset ab illo obtineri, ne in declamationibus iocaretur, qui iocatur in miseriis ac periculis suis? in quibus iocari cum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit? MVRRHEDIVS non degenerauit in hac controuersia. nam colorem stultissimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris sequi exemplum: dùm retineo, dum luctor, usus est patrem cæcidisse. Vnum ex his quos audiui declamantes, scio MENTONEM usum non patrono patre, sed aduocato: ipsum tyrannicidam induxit dicentem, & colore usus est: Non iussum se à patre. quia aiebat incredibile omnibus uideri, patrem coram tyranno cædi se iussisse: sed in iis esse tyrannicidæ consilium, ut per hoc ad amicitiam perueniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Hæc eius sententia laudata est, cũ describeret se patri manus afferentem: Nihil in toto tyrannicidio difficilius feci. Illud dixit: Iam tum factum esset tyrannicidium, si me frater non reliquisset. Et illud dixit: Vos ego tunc respexi templa, leges, Respublic. nam si me tantùm spectassem, facilè tyrannum effugissem, illà, quà frater effugerat.

Priuignus ab auo raptus nouercæ. Controuersia V.

ACTIO. De ui sit actio. THEMA. Quidam duos filios sub nouerca amisit: dubia cruditatis & ueneni signa insecuta sunt. Tertium filium maternus auus rapuit, qui ad uisendos ægros non fuerat admissus. quærenti per præconẽ, dixit apud se esse. accusat de ui.

¶CONTRA AVVM. IVNII GALLIONIS. Violentus & impotens senex hominem liberum è sinu meo rapuit: quod seruare tibi difficile est, auo dona. Quoties miserum me puer audies? nouerca, quis est? fugitiue, reductus es. Habui filiam, quamuis iste unus filius superstit, fœcundam. Quàm indulgenter puerperia diuisit. natus est filius: dixit, Filius hic meus est. natus est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic aui est. Cùm quæreret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace, meruit excludi. CÆSTII PII. Quam causam rapiendi habebat impotens senex: nunquid fratres eius occideram? Ignoscite mihi, si tantùm filiæ meæ mandata narro: hanc solam ex meis morientem uidi. habui filiam: de omnibus meis, habui dicendum.

¶ALTERA PARS ἄδηλον. Habitu uagabatur lugubri, sordidaque prætexta: omnes illius miserebantur. quosdam etiam dicẽteis audiui: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? auum non habet? ARELLII FVSCI patris. Tres filios filiæ meæ debes, unum mihi: sine apud me nutriatur. Quid times, ne admittare cum ueneris? exposuisse hactenus iuuet. Iam nunc fortuna, aut nouercæ

nouerca narrãda est ut uidit me, hæsit cõplexib. meis. puerũ oscula-
bar miser, interrogabã de fratrib, dũ interrogo dũ fleo, perueneram
domum. Rogo ne hoc causam meam peiorẽ fecerit, quòd ille quẽ
rapui, unicus erat. VOTIENI MONTANI. Mittis præconem, ad-
iice illi omnia insignia: hic puer matrem perdidit, fratres amisit, no-
uercam habet. Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. erras, &
uehementer erras: filios quos perdidisti, non quæris: quæris, quem
non perdidisti. Vtra tandem iustior querela est? pater ab auo unum
repetit, auus duos à patre. VIBII RVFFI. Raptor ille & impo-
tens, dum moriuntur nepotes mei, ad ianuã steti: plus habeo, quod
auo, quàm quod reo timendum sit. FVLVII SPARSI. Vnus pe
rit, alter perit: toties fortunam accusas, nunquam nouercam. Faci-
nus indignum: puer ad supplicium indicari à patre quæritur. Ad æ-
grotantem nepotem ueni, non sum admissus: hæc uis uera fuit. AR
GENTARII. Pater quos conscios habuit, nescio: domi non fui:
amissa filia uolui aliquem adoptare ex nepotibus: sed aiebã, Quid
necesse est? quoties uidere uolam, in domum ueniam: quoties uo-
lam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes fi-
lios, diuidamus: & uide quàm non improbam diuisionem deside-
rem, ex tribus unum posco. Vtinam omnes quos perdidit, quære-
ret: BLANDI. Cùm tradere uellem puerum, nescio quis exclama-
uit: Puer, nunc peristi; nihil uobis subtraham? quid ni? præconi om-
nia indicaui. MENTONIS. Rapui, nepotem habeo: redderem,
si pater quæreret.

¶ DIVISIO. MONTANVS VOTIENVS in has quæstiones
diuisit, An in re uis sit. Nulla, inquit, uis est, quæ arma, quę pugnam,
quæ uulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tu-
multus: Quæ turba est? unus puer & unus senex. Rapuisti, inquit,
filium meum. imò nepotem suum sustulit, imò uenientem non po-
tuit excludere. An si pro illo fuit, fieri uim quæ facta dicitur, non te-
neatur qui fecit? Vis iniuriosa damnatur: solet enim esse & saluta-
ris. Cùm latrones aliquid obsiderent, si perfodissem uillam armata
manu, coniugem, liberos eius rapuissem, accusari possem. Quòd ui-
uit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus no
stris, ut medeantur, uim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco
accusatio nouercæ, & insectatio patris tam patienter suos perden-
tis. GALLIO & illam quæstionem fecit, & prius sumendam quæ-
stionem putauit ex persona, quàm ex re: An cum auo nepotis no-
mine agi possit? Non magis, inquit, quàm pro patre filij nomine, nõ
magis quàm cum matre. *Habet sua iura natura:* & hoc inter auum pa
tremque interest, quòd auo suos seruare licet, patri etiam occidere.
Non potes, inquit, sic mecũ agere tanquã cũ alieno, ut dicas: Quid
tibi cũ illo, qui est intestati filius? tuus hæres futurus sit, quẽ demen-
tem alligaturus es: *quædam iura non lege, sed natura nobis attributa.* Si ne-
po

potem suum auus peccantem aliquid, & inter lasciuos iocos petulantius lasciuientem feriret, num iniuriarum quisquam cum illo ageret? Et ultimam illam GALLIO fecit, cùm tractasset illa: Licet mihi ut prosim facere, deinde huic profuit. An auo ignoscendum sit cùm pronepote, affectu latus, fecerit. Hoc loco tractauit, quàm indignum esset damnari illum ob hoc. LATRO duas ultimas quæstiones aliter posuit, & plus complexus est. Etiam si uim fecit, an tamē damnari non possit, si bono animo fecerit? ait enim, & de animo fieri controuersiā auo, & dicere patrē: Non ut nepotem seruaret, fecit, sed ut infamaret uxorē meam, tanquā ueneficam, me tanquam ueneficæ emancipatum, cui malè liberi sui committerentur.

¶ COLOR. Colore ergo hoc Latro eodem usus est pro patre, ut diceret, ne uiua quidē uxore bene sibi cū socero conuenisse, suas uerò professas inimicitias illum gessisse secum, languente uerò genero illum uenisse, cū cōuicio, cū uociferatione nefaria, & dicētem & auspicantem: authores habere amicos se, ne admitteret hominē, non ad officium nepotum, sed ad inuidiam & contumeliam generi uenientem, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicos uerò suasisse ne ueniret, & puerum confunderet, & impleret suspicionibus. SYLONIS POMPEII color fuit, ut Latroni uidebatur, qui controuersiæ repugnaret. dixit enim, uenisse auū ad imbecillum puerum, ad ægros non semper proximos admitti: utique ad eos qui grauiter ægrotant, sæpe & patrem non admissum. Sic auo quoque intempestiuè uenienti dictum, Nunc non potes: statim cum conuicio abisse, in altero idem fecisse. LATRO aiebat hūc colorem optimum esse, si recitasset, se recipi non posse: quia ponatur, Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. GALLIO utrunque miscuit, & hoc colore, qui uideri non potest alioquin thema euertere, parcius usus est. Dictum est, inquit, illi: Quiescit puer, paulum commorare, medici uetuerunt quenquam admitti: scitis solere dicere illos, Nec si pater uenerit: protinus iste clamare cœpit, Testor me non admitti: & tantùm non tabellis signatis denunciare, Auum distuleram, accusatorem exclusi. Iterum, inquit, uenit cum conuicio. Iam unum occidistis, alterum occidistis. Nihil est miserius, quàm ubi alicui ex miseria sua inuidia quæritur. Non est admissus, cùm diceret se nepotem suum, non uidere uelle, sed inspicere. Sic egit: Veni non ut istum accusarem, sed ut me defenderem. GALLIO hoc colore usus est: Non admisi auum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo uenire, ut raperet. Ex altera parte colorem hunc CÆSTIVS introduxit: Timuisse se de puero: Frustra, inquit, duos occiderat nouerca. & ait: Vellem ad uos nocentior uenirem reus, uellē tres raperē. ARGENTARIVS hoc colore usus, rogatum à puero auum. Negabat, inquit, posse se uiuere, si in illa relinqueret domo.

HISPA-

HISPANVS hoc colore usus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit nepotem meum: Non potui, inquit, satiari osculis, non potui ab illo tam citò distrahi: nolite mirari, post longum tempus illum uideram. ALBVTIVS hoc colore usus est, ut diceret. Noluisse illum in tā infausta domo educari, ex qua duo iam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas moriendi casum fratris fuisse. Et seruauit hunc colorem, ne quid in nouercam, ne quid in patrem diceret: aiebat, iustissimum futurum auum, si tantùm se defendere uoluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabam: huic maximè ab initio animum meum addixeram. In domo uestra nihil præter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulissem. MARCELLVM MARTIVM aiebat sic narrasse. Puer me secutus est, non criminor uobis illum: quicquid est potius quàm illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est, inquit. Viuit, saluus est: ueniet, cū uoles aspicere. Redde, inquit, patri suo, ego asper. age, monstrabo si uis, quis ante me tibi filios abstulerit. VARIVS GEMINVS eundem sensum dixit: Quæ est ista authoritas præpostera, quærere duos? à tertio incipis. MONTANVS VOTIENVS, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi ingenij, uitium suum quod in orationibus non euitabat, in scholasticis quoq; euitare non potuit: sed in orationib. quia laxior est materia, minus earundem rerum annotatur iteratio. In scholasticis eadem sunt quæ dicuntur: quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla, non nisi apud centumuiros tyrociniū ponere. Ex uncia hæres erat patris sui Galla: obiiciebatur illi ueneficium: dixit rem disertissimā, & omnib. seculis duraturam, qua nescio an quicquā melius in eo genere causarum dictum: Vnciam nec filiæ deberi, nec ueneficæ. Non fuit contentus, adiecit: In paternis tabulis filiæ locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adiecit: Relinquis nocenti nimium, innocēti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adiecit: Non potest filia tam angustè paternis tabulis adhærere, quas aut totas possidere debet, aut totas perdere. & plura multa, quæ memoria non repeto. Ex eis quædam in oratione contulit, & alia plura quàm dixerat, adiecit. nihil non ex eis bellū est, si solū sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eū memini. Erras pater, inquit, & uehemēter erras: quos perdidisti, non quęris, quē quęris, nō perdidisti. Deinde: Puer iste inuentus perit. Deinde: Quisquis puero fauet, ne inueniatur optet. Deinde: Puer nisi auum sequitur, fratres secuturus est. Desine quærere: quem si inueneris, sic perdes, ut inuenire non possis. Et deinde: Rapuit istum auus, ne raperet nouerca. Et deinde: Vnum tantùm pater ex liberis suis quærit, qui saluus est. GLYCON hunc sensum semel dixit, sed genere corrupto.

Habet hoc MONTANVS uitium, sentētias suas repetēdo corrumpit: dum non est contentus, unam rem semel bene dicere, efficit, ne

bene dixerit. & propter hoc & alia, quib. orator potest poetæ similis uideri, solebat Scaurus Montanum inter oratores Ouidium uocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Non multa referam, quæ Montaniana Scaurus notabat. Vno hoc contentus ero. Cùm Polyxene esset abducta, ut ad tumulum Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

——Cinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.——

oterat hoc contentus esse, adiecit:

——tumulo quoq; sensimus hostem.

Nec hoc contentus, adiecit:

Aeacidæ fœcunda fui.——

aiebat autem Scaurus rem ueram: Non minus magnam uirtutem esse, scire desinere, quàm scire dicere.

Filia conscia in ueneno priuigni. *Controuersia* VI.

LEX. Venefica torqueatur, donec conscios dicat. THEMA. Quidam mortua uxore, ex qua filium habebat, duxit uxorem: & ex ea filiam sustulit. decessit adolescens: accusauit maritus nouercam ueneficij. damnata cùm torqueretur, dixit sibi consciam filiam esse. petitur ad supplicium puella: pater defendit.

¶ PRO FILIA. CÆSTII PII. Non est quòd putetis has lachrymas filiæ esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella ne hoc quidē, ꝙ te frater amauit, nisi mater odisset: hoc me odisti nouerca, ꝙ scisti consciam me, eligi pœnæ. Dixit, antè actam eius uitam excutiamus. FVLVII SPARSI. Nefaria mulier, filiæ quoq; nouerca, ne mori quidē potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores uictoris quoque conditio pessima est, cū moriēte pugnātis. Nullū magis aduersarius timeas, q̃ qui uiuere nón pōt, occidere pōt. VIBII GALLI. Concitatissima in mortē rabies est: desperatione ultima in furorem animus impellitur. Quædam feræ tela omnia commordent, & ad mortis authorem per uulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur. Præcipitati non quod impulit tantùm trahunt, sed quód occurrit: & naturali quodam deploratæ mentis affectu morientibus gratissimū est commori. VOTIENI MONTANI. Dum filiū uindico, ubi grauissimè mihi nocere possit, ostendit. Veneficium simile est mendacio. Si incredibile esse in sorore parricidium creditis, non timeo, ne quis hoc in sorore credat, quod ego uix probaui in nouerca. Natam mihi filiā quasi futuræ pacis obsidem sustuli: aiebam dum matris meminit, Obliuiscetur nouercæ: at illa dum nouercæ meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi cōscia est. post hāc uocē remissa putares tormēta: similis facta torquēti est. soror fratri uenenū dedit, quādiu luctati sumus, ut crederetur nouerca priuigno dedisse. Nouerca quod uolueras, cōsecuta es, damnasse iā pœnitet. ARGENTARII. Facio rē Iudices,

dices,

dices,non nouā:liberos meos à nouerca uindico. Peto ne,quia filiū uindicaui,filiā perdā:nisi succurritis, nouerca uicit,ego uictus sum. Duxi,nescio peiorem uxorē an nouercā:hoc mihi charior est,quòd tam inuisa matri fuit. CORNELII HISPANI. Si cōscia esset,neminem expectarē.scitis quemadmodū ueneficā oderim:instabā tormētis:aiebā, Morere peius q̄ odisti. Non satis mihi ardere ignes uidebātur,nō satis insidere uerbera.dixi:Si quid adiicere tormētis tuis possū,puto iubebo filiā afferri. Vocet huc aliquis matrē: quid expauisti puella?quid ad sinus meos refugisti?quid extimuisti tanquā nouercam? MARYLLI. Ne inter supplicia quidē desiit occidere:& hāc quisquā putet non potuisse uenenū sine cōscia dare puella? quę occidisse fratrē dicitur,quid antè peccauit? Nouerca quoq; non antè occidit priuignū quā filiam:& bonæ spei est.quęritis argumentū? matri suæ non placet. ARELLII FVSCI. Etiam cineribus tuis infesta est nouerca:quod unum potest,persequitur sororē tuā. Quid adhuc potest nosse,nisi fratrē? Prosit illi apud uos, quòd illā pater laudat: & prosit,quòd talis mater accusat. MENTONIS. Non misereris huius,miserior est quàm frater: ille habuit sine dubio nouercam torqueri. Consecuta es mulier quod uoluisti.solus omnium magis sensi,cū nouercā perdidi. PORTII LATRONIS. Habui filiū tam bonum,ut illum amare posset etiā nouerca: nisi in eam incidisset quæ posset etiā filiam odisse. Huc mea scelera reciderunt, ut parricidium puellare sit:ita si magnitudinē rei non intelligit, non est idonea parricidio. Sed ueneficæ,inquit,filia est. Si parētes inspiciūtur, cur non potius patri uideatur similis cui placet,q̄ matri cui displicet? Deniq; non recuso,quo minus in illa uel matris exigat imitatio.illa cū huius ætatis erat,nec nouerca erat, nec uenefica. ALBVTII SYLII. Duxi uxorē,nullis adhuc inquinatā fabulis.nec miror, innocentem tunc fuisse:adhuc puella erat. BLANDI. Vt scelerata sit, nempe matri suæ similis est:antè ueneficiū oportet faciat,q̄ parricidium. Filia, inquit,cōscia est. Dij te perdant:ēt cū torqueris,occidisti. Seruus tortus Catonē consciū furti dixit. Quid agitis?utrū plus creditis tormētis,an Catoni? BVTEONIS. Si cōscius à te puella quęretur, nominato patrē. Quod nouerca tā serò,puella tā citò. Filia,inquit,cōscia est. Malè pereas:at ego te putabā unius nouercā. TRIARII. Filia, inquit,tua cōscia est. Videbatur sibi post hāc uocē uicisse. Amissum fratrē fleuit in funere,totius populi habitum lachrymis suis expressit:itaq; illam nouerca peius perire uoluit quā priuignū. Filia,inq̄t, conscia est. Hoc ultimum fuit nouercæ ueneficium. Q. HATERII. Succurrite quæso,ne cùm torta sit quæ filium meum occiderat, filiam etiam dum torquetur, occiderit. Liberos semper effero, unius mulieris aut mendacio, aut ueneno. Non flet quantum reæ satis est: quemadmodum illi extorquebo lachrymas? afferte mihi imaginem fratris. uideo subitò desiderio fletus concitatos. nun-

quid talem uultum cùm mater torqueretur, habuit?

¶ PARS ALTERA. TRIARII. Si odissemus te, pateremur cum eiusmodi filia uiuere? Quarundam ferarum catuli cum rabie nascuntur: uenena statim à radicibus pestifera sunt. Quantum illi ad scelera ætas adiiciet, quod illam nouerca peperit. Quid illa, quæ fratrem in moram patri sequenti sparsit? Habemus exēplum, quod & sorori conueniat, & uirgini.

¶ DIVISIO. CÆSTIVS in duas partes coniecturam diuisit. Et primùm quæsiuit, An cōscia illi opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Non seruauit autem modum. Nam & illum locū diu tractauit, non posse sororem in mortem fratris impelli. Et iterū tam puellam uoluit uideri, ut nulli esset idonea ministerio. Itaq; elegantissimè deridebat MONTANVS VOTIENVS in hac controuersia ineptias rhetorum, quòd sic declamarent, tanquam hæc quæ nominata est, infans esset nec intelligerent si tales essent, ne futuram quidem reā. Itaq; hoc debemus, inquit, proponere nobis puellam eius ætatis, in qua torta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse aiebat. Induxerat Cæstius matrem dicentem filiæ: Da fratri uenenum. TRIARIVS multo rem magis ineptam, quia non inuenit illam, sed concupiuit: nam excessus sententiam traxit. Induxerat nouercam dicentem: Da fratri uenenum. Fecit illam respondentem: Mater & mihi da. quid enim est tam absurdum, quàm matrem sic locutam cum puella? Da fratri uenenum. Non ferebant nec illam Triarij sententiam, qua aliter HATERIVS usus est, cùm ad epilogum peruenisset. hoc loco debebat reus flere, non flet puella. inueniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem fratris. Illa enim si tam puella est. ut dicat, Mater, quid est uenenum? nō potest tantæ pietatis esse, ut eam imago fratris in lachrymas concitet. Tantus autem error est in omnibus studiis, maximè in eloquētia, cuius regula incerta est, ut uitia quidam sua & intelligant, & ament. CÆSTIVS pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est uenenum? Deridebat enim Murrhedium, qui hanc sententiam imitatus est in epilogo, cùm alloqui cœpisset puellam, & diceret: Compone te in periclitantium habitum, profunde lachrymas, manus ad genua demitte, rea es. fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et aiebat Cæstius: Quòd si ad deridendum me dixit, homo uenustus fuit. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere. Multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud RVFFI VIBII tolerabilius aiebat esse, sed & ipsum aliqua obiurgatione dignum. dixerat in epilogo: Nutrix ream tolle. Illud in Haterio, qui & promisit oratorē, & præstitit, negabat se perferre quod dixerat: Hæc rea non mittenda in exiliū, sed ferenda est. Cū sciret, inquit, in exiliū exportādos locari solere. quid.n. intelligi uult hac sentētia, nisi ex toto puellā ambulare nō posse usq; in exi-

exiliũ? Verum eſt, ſed nec mater eius potuiſſet. SYLO à parte patris
cõparationẽ fecit inter ſe matris & filiæ, totam hac figura declama
uit: Non ſum, inquit, uobis dicturus, qualis debeat eſſe uenefica: o-
perã perdã, ſi cœpero deſcribere, debere eſſe ętate prouectã, uſu ex-
ercitatã, inuiſam uiro, quæ poſſit etiã filiã occidere. Superuacuũ eſt
uti pluribus uerbis. in hac ipſa cauſa habemus ueneficæ exemplar:
comparemus inter ſe duas reas. nec eſt quòd quæratis aliquem, qui
cognitionem ueſtram per omnes cõparationis parteis ducat. Ego
uobis dicam, quomodo illam accuſauerim. Ego illi obieci antè a-
ctam uitam: uos illi poteſtis obiicere. Et ſic omnia circumiit, & cõ-
parando defendit illam quæſtiunculã, quæ in prima parte tractata
erat à quibuſdam. Non illi utiq; fuiſſe opus & conſcia, ſic tranſcur-
rit: Aiebat, inquit, tota actione rea hæc, Quam conſciam habueram.
ego negabam illi opus fuiſſe: aiebam, In eadem domo eras, uene-
num notũ erat, nouercę occaſio facilis cõniuenti, nõ eras ſuſpecta,
nemo te timebat propter ſororem. Ex altera parte hoc uſus eſt colo
re: Nouercam uideo uenenum dediſſe, ut filia ſua ſola hæres eſſet: e-
andem illi & conſciam fuiſſe ueneficij, & cauſam. Omnes declama
tores aiebat uoluiſſe aliquid noui dicere, eo loco quo nominabat
nouerca filiam conſciam, dixit, inquit HYBREAS.

Hanc ſententiã FVSCVS ARELLIVS cũ eſſet ex
Aſia, non caſu dixit, ſed trãſtulit ad uerbũ quidẽ: Quid ergo, inquit,
mẽtita eſt de filia ſua, imò de mea? Modeſtiꝰ hanc ſentẽtiã uertit HA
TERIVS: Quid ergo, mẽtita eſt, q̃ nihil lamẽtabatᷣ de accuſatoris
ſui filia? CÆSTIVS dixit: Nominauit priuigni ſui ſororem. ALBV
TIVS dixit: Quid habuit q̃ꝛ dubitaret, an parceret filiæ eius à quo
occidebatᷣ, ſorori eius quẽ occiderat? TRIARIVS dixit: Quid ergo
mater mentita eſt? tolle matris nomen, poſt damnationem nouer-
ca eſt. BLANDVS dixit: Nominabo iſtam, quæ patri affuit, iſtam
quæ mortuo fratre ac matre non fleuit. SYLO POMPEIVS di-
xit: Filia, inquit, mihi conſcia eſt: poſt hoc eundem uultum eius no
taui, quem uideram moriente priuigno. MONTANVS VOTIE-
NVS Marcellum Martium amicum ſuum cuius frequẽter mentio-
nem in ſcriptis ſuis facit, tanquam hominis diſerti, aiebat hanc di-
xiſſe ſententiam: Inuenit quomodo damnata accuſaret, moriens
occideret, torta torqueret. non eſt hoc indicium, ſed alterum nouer
cæ ueneficium. Latro dixerat, cùm deſcripſiſſet tormenta: Inſtabam
ſuper caput non accuſator, ſed tortor: ipſe ignes ſubiiciebam, ipſe
ad intendendum eculeum manus admouebam. Ego non bibã ſan-
guinem iſtius, non eruam oculos? filium mihi eripuit: niſi citius il-
lam oppreſſiſſem, & filiam abſtuliſſet. TRIARIVS dixit: Cùm ac-
cuſarem, obieci ueneficium. In ultima parte inter preces meas exci-
taui puellam ad ultionem fratris ſui. Hæc res maximè iudices mo-
uit, hæc maximè nouercam offendit. ALBVTIVS dixit: Poſtquam

nominauit filiam, ad me respexit: uidelicet ut sciret, an satis tor fissset. NICETES egregiè dixit in eodem loco.

MONTANVS cùm diceret illum locũ, quamuis sceleratos parẽtes, uelle tamẽ innocẽtes liberos esse suos, dixit: Põt ista filiã ueneficã fingere, si põt facere: difficilius est filios inquinare, quã perdere. & illud: Fauete seculo iudices, cũ ingentia scelera ferat, ne etiã immatura tulerit: fauete, nullum scelus cõmissum sit, nisi quod solet: fauete, ut potius non desierit nouerca parricidiũ facere, quã soror cœperit: damnare illum potui, effugere nõ potui. Serò fecisti nouerca. Si hoc antè dixisses, potuisti preuaricationẽ pacisci: rectè cũ damnareris, animosa eras, rectè nihil potes facere: si qua fides, accusator insidias reæ timui, nusquã à sinu meo dimisi puellam, ipse oẽs pregustaui cibos. O' incauta futuri mortalitas. Postquam ad tortorem perduxi nouercã, timere de filia desij.

¶ COLOR. Omnes illo colore usi sunt, nominatam à nouerca filiam in dolorem patris. GALLIO plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominauit, ut ueros conscios cælaret: fortasse, ut quia acerrimè instabat accusator, hoc metu territus finem tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorum stupefacta nesciuit quid loqueretur. Nouissimè dixit, fortasse in hoc, ut quæ pœnas ueneficij dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adiecit: Ex meis hoc affectib. æstimo, cũ tum ira, tum odio furerem, circumspiciebã omnes ultionis uias, oblitus innocentiæ, si proprios habuisset liberos nouerca, occidissem. In hanc ipsam quoties impetũ facere uoluissem, propter hoc à me tuta erat, quòd à matre non erat.

LVCII ANNAEI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER DECIMVS.

Procemium.

Vòd ultrà mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua uultis. Sinite me ab istis iuuenilibus studiis ad senectutem meam reuerti. Fateor uobis, iam res est tædio. Primò libenter assilui, uelut optimam uitæ meæ partem mihi reducturus: deinde iam pudet, tanquam diu non seriam rem agam. Scholastica studia leuiter tractata delectant, contrectata, & propius admota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel, exhaurite memoriam meam, & dimittite uel adactum iureiurando, ꝙ fermè dixisse memini me quæ sciui, quæq; audiui, quæq; ad hanc rem pertinere iudicaui. Pertinere aũt ad rem non puto, qũo Lucius Magius gener T. Liuij declamauerit, quamuis aliquo tempore suũ populum habuit, cùm illum homines non in ipsius honorẽ laudarẽt, sed in soceri ferrẽt: qũo L. Asprenas aut Quintilianus senex declamauerit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cùm illum mecum audieritis, iniqui estis.

Non

Non noui quenquam, cuius ingenio P.R. pertinacius ignouerit. Dicebat negligenter in ipsis subselliis, sæpe dum amicitur, dicebat: deinde litiganti similior quàm agenti, cupiebat euocare aliquam uocem aduersariorum, & in altercatione uires suas nouerat: nihil erat illo uenustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, uerborum quoq; non uulgarium grauitas, ipse cultus habitusq; corporis, mirè ad autoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire posses, non quantum oratorem præstaret Scaurus, sed quantum desereret. Pleræque actiones malæ, in omnibus tamen aliquod magni neglectiq; ingenij uestigium extabat: rarò aliqua actio bona, sed quam fortunæ imputares. Sed illum longa, imò perpetua desidia eò perduxerat, ut nihil curare uellet, nihil posset. Orationes septem edidit, quæ deinde senatusconsulto combustæ sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama eius pugnāt, multoq; solutiores ipsis actionibus. Illas enim cū destituerit cura, labor adiuuabat: ij caloris minus habent, negligentiæ non minus. Declamantem audiuimus, nouissimè quidem lepidè ita, ut quod difficillimū erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis. Declamauit nō quidem populo, sed egregiè. Nō admittebat populum: & quia nōdum hæc consuetudo erat inducta, & quia putabat turpe ac friuolę iactationis, affectare censorium supercilium: cùm alius animo esset magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus ad famam ingenij, confitentibus magis hominibus peruenerat, quàm uolētibus. Summa quidem egestas erat, summa infamia, summū odium. *Magna autem debet esse eloquentia, quæ inuitis placeat: cum ingenia fauor hominum ostendat, fauor alat, quantam uim esse oportet, quæ inter obstantia erumpat?* Nemo erat, quin cùm homini omnia obiecerat, ingenio multū tribuerit. Color orationis antiquæ, uigor nouæ. Cultus inter nostrum ac prius seculum medius, ut illum posset utraq; pars sibi uēdicare. Libertas tanta, ut libertatis nomen excederet, ut quia passim ordines honoresq; laniabat, Rabienus uocaretur: animus per uitia ingens, & ad similitudinem sui ingenij uiolentus, & qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hunc primùm excogitata est noua pœna. Effectum est enim per inimicos, ut omnes eius libri incenderentur. Res noua & insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico, ista in pœnas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inuenta est. Quid enim futurum fuit, si triumuiri libros, si ingenium Ciceronis proscriberent? Sunt dij immortales lēti quidem, sed certi uindices generis humani, & magna exempla caput inueniētium regesserunt: ut iustissima patiēdi uice, quod quisq; alięno excogitauit supplicio, sæpe excipiat suo. Quæ uos dementissimi homines tanta uæcordia agitat? parū uidelicet in pœnas notæ crudelitatis est? Conquiritis in uosmetipsos noua, quibus pereatis: & si quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memo-

memoriamq; nominis, inuenitis quemadmodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animaduertere, quanta & quàm non cōtenta certa materia sæuitia est? Dij melius, quòd eo seculo ista ingeniorum supplicia cœperunt, quo & ingenia desierunt. Eius qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea uiuentis adhuc scripta cōbusta sunt: iam non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo uoluit, sed in monumenta se maiorum suorum ferri iussit, atq; ita includi: ueritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subiectus erat, corpori negaretur: non finiuit tantùm seipse, sed etiam sepeliuit. Memini aliquando cùm recitaret historiam, magnam partem illorum librorum conuoluisse, & dixisse: Hæc quæ transeo, post mortem meam legentur. Quanta illis libertas fuit, quā etiā Labienus extimuit? Cassij Seueri hominis Labieno iunctissimi, bellè dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S.C. urebantur: Nunc me, inquit, uiuum uri oportet, qui illos edidici. Monstrabo uobis bellum libellum, quem à Gallione nostro petatis. Recitauit rescriptum Labieni pro Batillo Mecœnate, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum prouocantis. Puto iam nihil, quod interrogetis, restat. Musa rhetor, quem interdum soletis audire, licet Mela meus contrahat frontem, multum habuit ingenij, minus cordis. Omnia usque ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicentem, Cœlo repluerunt: de sparsionibus, Odoratos hymbres: & in cultum uiridium, Cælatas syluas: & in pictura, Nemora surgentia. Aut illud quod de subitis mortibus memini eum dicentem: Cùm uos me illò perduxissetis: Quicquid auium uolitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur uentribus. Quære nunc, cur subitò moriamur. *Mortibus uiuimus.* Non ergo & si iam manumissus erat, debuit de corio eius nobis satisfieri. Nō sum ex iudicibus seuerissimis, qui omnia ad exactam regulam redigam. Multa donanda ingeniis puto: sed donanda uitia, nō portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter dicta sunt, non subtrahantur, nō plura uideantur: uos subiiciatis. Oscus nō incommodè dixit, sed sibi nocuit: cùm nihil sine schemate dicere cupit, oratio eius non figurata erat, sed praua. Itaque non inurbanè Pacatus rhetor, cùm illi Massiliæ mane occurrisset, schemate illum salutauit. Poteram, inquit, dicere: Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omniū ingeniis inurēdas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Passieno, prima eius syllaba in Græcum mutata, obscœnum nomen imposuit, declamatori subtili & arido. ille Sparso dixit, scholam communem cum rhetore quodam habenti, Tu potes controuersiam intelligere, qui non intelligis te

late-

laterem lauare. Sparsus autem dicebat ualenter, sed durè. Ad imitationem Latronis se addixerat: non tamen unquam similis illi erat, nisi cùm eadem diceret. Vtebatur suis uerbis, Latronis sententiis. Cum Basso certamen illi fuit, quem uos quoq; audistis, homine diserto: cui demptam uelim quam consectabatur amaritudinem & simulationem actionis oratoriæ. Nihil indecentius quam ubi scholasticus quod non nouit, imitatur. Amabam itaq; Capitonem, cuius declamatio est de Popilio, hæc quæ meo Latroni subiicitur. Bona fide Scholasticus erat, in his declamationibus quæ illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetradæon præferendus. Primum Tetradçō quorum faciam, quæritis? Latronis, Fusci, Albutij, Gallionis. Hi quoties conflixissent, penes Latronum gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, ut uobis uidetur, componite. Ego uobis omnium feci potestatem. hos minus nobiles finite in partem abire, Paternū, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dū in his ad satietatem uestram me præstiterim, permittite me mihi & aliquos ex sinu proferre: quibus quo minus ad famam peruenerint, non ingenium defuit, sed locus. Bene declamauit Caius Sylo: cui Cęsar Augustus, cùm frequenter causas agentem in Trachinensi colonia uidisset, plenum testimonium reddidit. dixit enim: Nunquam audiui patremfamilias disertiorem. Erat qui patremfamilias præferret, oratorem subduceret. *Partē enim eloquentiæ putabat, eloquentiam abscondere.* Solebat declamare studiosè Turrinus Clodius, cuius filius fraterno uobis amore coniunctus est, adolescens summæ eloquentiæ futurus, nisi mallet exercere quantum habet, quàm consequi quantum sequi posset. Sed Turrinus Clodius multū de uiribus remiserat, dum Apollodorum sequitur, & summam legem dicendi eū putat. Tantū tamen illi superfuit uiriū, quantū ualeret, etiā si ars abesset. Sententias dicebat excitatas, insidiosè aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controuersiam fecit. Latro nunquam solebat disputare in conuiuio, aut aliquando declamare extēporè solebat. Dicebat quosdam esse colores, prima facie duros, asperos: eos non posse, nisi actione probari. Negabat nisi actitata quoq; illis placere posse, nisi totum nossent: se & suas uires nosse, & illarum fiducia aliis metuenda & prærupta audere. Multa se non persuadere iudici, sed auferre. Turrius contrà nihil probare, nisi tutum: non quia imbecillus erat, sed quia circumspectus: causas nemo exposuit diligentius, nemo respondit paratius: & pecuniā itaq; & dignitatē, quam primùm in prouincia Hispania habuit, eloquētiæ debuit. Natus quidem erat patre splendidissimo, auo D. Iulij hospite: sed ciuili bello attenuatæ domus nobilis uires excitauit, & ita ad summam perduxit dignitatē, ut si quid illi defuit, scias loco defuisse. Inde filius quoq; eius, idem meus (nunquam enim illū à uobis distinxi) habet in dicendo paternā diligentiā, quę uires ex indu-

ſtria retũdit.Hoc & in ipſo genere uitę ſequitur ad ſumma euaſurus iuuenis, niſi modicis cõtentus eſſet.Ideo dignus eſt,cuius tã modeſtis cupiditatib.fortuna præſtet fidẽ.Horũ nomina non me à nimio fauore,ſed à certo poſuiſſe iudicio ſcietis,cùm ſententias eorum retulero,aut pares notiſſimorum autorum ſententiis,aut pręferẽdas.

Lugens pauperis filius diuitem ſequens. Controuerſia I.

ACTIO. Iniuriarum ſit actio. THEMA. Quidam cùm haberet filium,& diuitem inimicum,occiſus, inſpoliatus inuentus eſt. Adoleſcens ſordidatus diuitẽ ſequebatur. Diues eduxit eum in ius, & poſtulauit,ſi q̃d ſuſpicaretur, accuſaret ſe. Pauper ait: Accuſabo, cùm potero.& nihilominus ſordidatus diuitẽ ſequebatur.Cùm peteret honores diues,repulſus eſt. Accuſat iniuriarum pauperem.

¶ PRO PAVPERE. VIBII GALLI. Gratias ago diuiti, quòd quos odit,reos iam facere contentus eſt:interdiu publico nobis interdicitur,quærite quid nocte fiat.Non ambulabis,inquit, eadẽ uia qua ego:non calcabis ueſtigia mea,nõ offeres delicatis oculis ſorditatam ueſtem, non flebis inuito me, non tacebis. perieramus, ſi magis iratus eſſet. ALBVTII SYLII.Quòd ſordidatus fui,luctus eſt:quòd fleui, pietas eſt: quòd non accuſaui, timoris eſt:quòd repulſus eſt,ueſtrum eſt. Non taceam? quid adhuc uiuo? quod tacui. Noſtis populi loquacis ſuſpiciones. Quare iſte honores illo uiuo nunquam petiit?ego uerò omnes quæſo,omnes ut me in inquiſitionem paternæ mortis adiuuent:& ad tua genua diues ueniſſem, niſi timerem, ne inuidiam tibi fieri diceres & iam pridẽ hoc animo ſequor,occaſionem loquendi capto:nec mehercules poſſum dicere, inhumanitate tua fieri quod non audeo: quod uitium me meum ſequitur. Taceo: utinam hoc uitium meum habuiſſet & pater. dum liberè loquitur,multos offendit:neq; te puto ſolum in ciuitate habuit inimicum.Vt iſte ait,cauſam meam populo probaui. IVLII BASSI.Quando autem iſtis diuitibus nõ ſordidati ſumus?Accuſa, inquit,pauper diuitem, egens candidatum. Ego accuſem?ambulare mihi meo arbitrio nõ licet.In ius uocauit.Reum,inquit, me perage, perora. Quis hunc locupletem auderet accuſare? Cur, inquit, me ſequeris? quaſi aliud iter pauperes,aliud diuites habeant. CÆSTII PII.Nõ eſſem reus,ſi accuſaſſem:barba demiſſa, ſordidatus cum criminibus meis ad uos ueni. Omnia licet fiant, non deſinam inquirere percuſſorem:& fortaſſe iam inueni. Cũ ſubitò pater meus in media ciuitate:Quid me intueris?quid obſcuras?quid dicã? ſubductus eſt. ARELLII FVSCI patris. Incedere magno comitatu, ſplendido cultu,non eſt fortunæ meæ: iſta diuites poſſunt:ſatis eſt, ſi uiuimus. Cùm ſpoliatum cadauer non ſit, quis fuerit percuſſor, neſcio. quiſquis fuit,quaſi diues ſpolia contempſit. Quare, inquit, me ſequeris per publicum?facinus indignum commiſſum eſt: diues & pauper eadem ueſtigia inceſſimus. OSCI. Accuſa,inquit,ubi eſt

qui

qui primò cœperat? Vellem pater meus quoq; à te non discessisset, uiueret. Quare, inquit, me reum facis, qui accusatorem me non times? Mortuo patre, timeo ne quis iniuriam sibi fieri putet. si dixero, Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. IVNII GALLIONIS. Quid iste accusanti fecisset, qui persequitur tacẽtem? cur non agis? quia uis tecum agi. Nunquid nunc tibi iniuriam facio sordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus præstare? in honorem eius uestem mutaui. FVLVII SPARSI. Sordidatus es, inquit fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media ciuitate saluis legib. occisus est. quis hoc sine lachrymis narrare possit? nõ deponam has sordes, nisi inuenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio Nihil amplius testari possum, quàm hanc uocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim ut induam uestem quam patri meo reliquerit percussor. Cur me sequeris? Magistratus seruos post terga sua non summouent. ARGENTARII. Non uis patrem meum fleam? lacessere nos ultrò nõ solebat. CLODII TVRRINI patris. Quare, inquit, sordes sumpsisti? quid igitur? Ne lugebo quidem quẽm uindicare non possum Nulli iniuriã facio nisi patri, quẽ adhuc tacitus fleo. PORTII LATRONIS. Cuiuis necessarius, ita crudeliter interẽpti patris dolor est. Nihil fortius est, quàm quòd gemit. Accusa, inquit, me. Vnde tã securus es? inuenisse uideris, quis alius occiderit. Non erat præda quam grassator sequeretur. sed erat firmissimum ignoti monumentum, contumax aduersus fastidium diuitiarum innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. *Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria iuuat, & plerunq; omnis dolor per lachrymas effluit.* Nimũ funere meo exultat. Non solebat uiuo illo prouocare nos ut reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarũ inter necessarias super occisum patrem lachrymas, incredibilem adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate præsentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi diuitis animos nõ sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lachrymas, per hunc squalorum, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non inuidiosum uestræ misericordiæ præmium petimus, ut absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & gratiosus, & quod ne ipse quidem negat, diues fuit, & qui nihil unquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentia, alterius libertate. Diues nihil aliud quàm nos pauperes existimare, nos nihil aliud q̃ innocentes, inter quotidianas acies semper inuicti: quis de nostra interim morte cogitauerit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Venit iste cum turba clientiũ & parasitorum, & aduersus paupertatẽ totã regiam suam effundit. Cur me non accusas? non postulas? uix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorẽ nõ audeã, q occidendũ cũ curaui, qui tãtum mecũ litigauerat?

Ciui-

Ciuitates plerunq; finitimæ inter repentinam diſcordiam bello tument. Inter ciuilia bella tantum in ultionem ſatis eſt, quantũ quiſq; ad maledicẽdum occupauit. M. Cicero qua uiolentia in abſentiam Metelli ſtrepit? M. Cato Pulchro obiiciente furtorum crimina, audiuit. Quę maior indignitas eſſe potuit illius ſeculi, quàm aut Pulcher accuſator, aut reus Cato? In Cn. Pompeium terra mariq; uictorem fuit qui carmen componeret, *uno*, ut ait, *digito caput ſcalpentem*. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus cõtemneret. M. Bruti ſacratiſſimam eloquentiã lacerat, cùm quidam eius ciuili ſanguine non inquinatas ſolùm manus, ſed infectas ait: atq; ille tamen cũ tres conſulatus, ac tres triumphos ſcinderet, adeò non timuit, ne eſſet reus, ut etiã diſertus eſſe curauerit. Solus hic eſt in ueſtra ciuitate innocentior Catone, nobilior Metello, fortior Pompeio.

¶ DIVISIO. LATRO ſic diuiſit, An in re iniuria ſit? Nulla, inquit, iniuria eſt. Sordidatus ſum, inquam: multi faciunt: omnia iniuriæ genera comprehenſa ſunt. Pulſare non licet, conuicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco SCAVRVS dixit: Noua formula iniuriarum componitur, quod nihil contra bonos mores fuit, etiam ſi in re iniuria eſt. An ſi nõ malo animo fecit, tutus ſit? An malo animo faciat? Hoc LATRO in duas quæſtiones diuiſit, An ſi credidit, ob hoc ipſum patrem ſuum occiſum, & propter hoc ſecutus eſt, ignoſcendum illi ſit. Deinde, An credidit. GALLIO illam primam fecit quæſtionem: An quod liceat cuiquam facere, ſi faciat, iniuria nõ teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare quà uelis, ſumere nihil, inquit: ut & alienũ iniuriarũ facere. Sordidatus es, non queror: ſed ſi ſordes tuæ inuidiam mihi concitant, queror.

¶ COLOR. De colore quæſitũ eſt. Quidam apertè inuecti ſunt in diuitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam ſecuti ſunt mediam uiam: cùm præter hæc nihil ſit. LATRO ſolebat uideri inueniſſe quartum genus, ut hoc modo in diuitem diceret: Tu quidem non feciſti, ſed tamen ego habui cauſas propter quas poſſem decipi, & de te aliquid fruſtra ſuſpicari, quia inimicus eras, quia inſpoliatus pauper inuentus eſt. Hoc eſt autem medium illud genus, nec dimittendi diuitem, nec accuſandi. Nam & dimittere nõ debet, quẽ diſtulit: & accuſare propter hoc ipſum non debet, quia diſtulit. ALBVTIVS nihil dixit in diuitem. Hoc colore declamauit: Committit iniuriarum, inquit, ſi qui non poſtulauit, accuſat. Quare, inquit, ſequeris me? ut aliquando mei miſerearis, ut deſinas afflictam domum perſequi, ut ſcias me in hoc habitu accuſare non poſſe, ut concupiſcas gloriam uindicatæ mortis. Tu ſolus potes, ſi uoles, inuenire quis occiderit, tu accuſare. At me quidam propter hoc ſuſpectũ habet. Potes diſcutere iſtam ſuſpicionẽ, quære quis fecerit. Vt ſcias, inquit, te inuidiam mihi facere, cùm dixiſſem, Accuſa me: non negaſti te accuſaturum, ſed reſpondiſti, Accuſabo cùm potero. Ignoſce mihi,

mihi , non magis adhuc quenquã accuſare poſſum quàm abſoluere. Quæro quis fecerit? Hæc leuia argumenta ſunt, hæc uana ſunt quæ alios tangunt: quòd inimicus eſt, quòd ille inſpoliatus inuentus eſt,nõ eſt quare accuſem,eſt quare ſuſpicer. RVFFVS VIBIVS hoc colore poſuit: Sordidatus ſum, lugeo : ſequor te, ut tutior ſim: timeo, neſcio quem illum qui patrem meum occidit. Scio me, quãdiu tecum ſum,perire non poſſe. Dum hunc colorẽ ſequitur MVRRHEDIVS , ineptiſſimè dixit : Quare te ſequor? pater meus quia ſolus inambulabat,occiſus eſt. OSCI color non placuit Gallioni: Sequor,inquit,ut inueniam quis fecerit.hoc mecum cogito : Quiſquis eſt ille qui fecit , uolet hoc inimico imputare, ad diuitẽ ueniet. Multo,inquit,hoc iniurioſius eſt,ſi inquirendi cauſa facit,ſi nõ tantùm in conuicium,ſed periculum diuitis ſequitur. GALLIO ſubtiliter agendum putauit , & ad poſitionem controuerſiæ colorem actionis dirigendum , ut diceret : Suſpicor à te patrem meum occiſum. quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius eſt? ueſtem enim illius ſine dubio neſcio quis percuſſor non cõcupiſcebat. Dicet aliquis : Quid ergo? ſi inimicus eſt, protinus interfector eſt? nõ , ideo nõ accuſo. HISPO ROMANVS palàm accuſauit,& dixit : Non cauſam ſibi eſſe. ſed iure etiam hanc ſententiã in procœmio , magno cum aſſenſu hominum dixit : Eum accuſatorẽ habeo, qui ſe reum non eſſe miratur. BASSVS IVLIVS in hac cõtrouerſia dixit: Quare me ſequeris per publicum? facinus indignum Iudices factum eſt, pauper & diues eandem terram calcamus. Conſectari autem ſolebat res ſordidas,& inueniebat qui illas unicè ſuſpiceret. Memini illum declamantem declaraſſe controuerſiam de lenone,qui decem iuuenibus denunciauit , ut in lupanar accederent, & foueam igne repletam terra ſuperiecta obruit, in quã adoleſcentibus lapſis & conſumptis accuſatur Reipub. læſæ. Apud illum declamantem ALBVTIVS faſtidioſus auditor, eos quibus inuidere poterat,admirabatur. Hanc Baſſi ſententiam non mehercules referrem , ſi canem ad oſtium alligaſſes . Idem Latronis illas ſententias aiebat tumidas magis eſſe quàm fortes . Summa hominum admiratione circumferebatur: Lugent argumenta patres , & oſſa liberorum coniecturam diuidunt. & illam : Producta ſacerdote ſtatuam. & illam: Super cineres liberorum noſtrorum lupanar de quantum eſt. Ipſe utiq; laudabat: hæc autem docuerat. Nam in hac ipſa controueſia ne Baſſus quidem uidebatur aliquid dixiſſe, ſordidius dixit ipſe: Itáne peribunt decem iuuenes propter dipondios tuos? EVCTEMON à filij parte,cùm patrem ſuum narraſſet ſolum ſine comite oppreſſum & occiſum, dixit:

HERMAGORAS dixit:

Illud in narratione.

ARTHEMON dixit:

Vir

Vir fortis non cedens forti patri. Controuersia II.

LEX. Vir fortis, quod præmium uolet, optet. Plures iudicio contendant. THEMA. Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, ut sibi cederet. ille non uult. iudicio contendit. uicit patrem. accepit præmio statuas patris. pater ipsum abdicat. IVNII GALLIONIS. Dubito quid de euentu huiusce iudicij optem, cùm crimen meum sit, uicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoq; iudicio opera sua iactat: & miratur quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est. Faciles habetis patres: uiros fortes iūgite. Dissidemus, quia nimium similes sumus. cùm exiremus in aciem, aiebat: Si adolescens essem, nemo pugnaret fortius. Maiorum quoque suorum uirtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cùm ad ætatē tuam peruenero, non contendam cum aliquo: quāuis si exemplum tuum sequi uoluero, etiam cum filio contendam. Quia patriæ iudicium habeo, patris perdidi. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo: hanc emendationem criminum meorum non possum promittere. Ego uerò pugnabo & fortiter, & fortissimè. Vidi patrem iam senem loricam induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium uocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quòd contendi, legis: quòd uici, iudicum: quòd pugnaui, patris est. uolui cedere: concurrerunt iuuenes, ætatis causa agebatur. Vici non filius patrē, sed iuuenis senem. Ego uici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Hetruscas acies corpore suo submouentem, & Mutium in Hostilia arma ruentem: & dum te Deci cogito, qui & ipse noluisti patri cedere: transibo in subsellia tua, complectar inuitū: licet repugnes, fortior sum. FVLVII SPARSI. Necesse fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non Imperatori tantùm, sed patri. Si tu uicisses, diceretur: Patri cessit, abdicationē enim timuit. Solebas enim optare semper, ut contingeret tibi habere filium meliorē. Iudicium uocas duplicem domus nostræ triumphum. CLODII TVRRINI. Tu Mutio diceres, Non est quòd ostendas istam manum: tu Scipioni post deletam Carthaginem, Tace. Loquax est uirtus: nec ostendit se tantùm, sed ingerit. Aiunt, Ecce nunc quidam pater cessit filio, & in hoc abdicat, ut uerum uideatur fuisse certamen. Opta pater, ut & à nepote uincaris. Postea, inquit, fortiter pugnare poteris. unde scio? uulneribus me senem feci. Quis te felicior? tu omnes uicisti, te filius: quanto honestius, modò pater & filius inter se contendunt, honestiorem facturus uictum uter uicisset. Dubito quid faciam? taceam? sed silentium uidetur confessio. Narrē uirtutes meas? sed illud quoq; nouum accidit mihi, quòd uni mihi abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem corā patre: Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescēti, uinci à sene. Auidus sum gloriæ: hoc si

uitium est, paternū est. fortis sum: nunquid improbas pater? At iam abdicabis, si uiro fortissimo sum fortior. dicam tamē audacter, Fortissimus sum: nec timeo in ea ciuitate hoc crimen, in qua fortes etiā senes nouimus. IVLII BASSI. Ad te quoque ignominiæ meæ pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicādo uictus es. ARELLII FVSCI. Ignosce, iuuenis erraui: ambitiosus non ero, cùm senex fuero. GAVII SYLONIS, Vtrum putas uicisse: ego præmiū tantum habeo, tu & præmium, & uirum fortem. Permittente lege fecit: imò in eadem re & habet legem, & timet. Cōtrà ait: Si quid fecit quod non licet, lex uindicabit: si quid quod licet, non oportet. Pater non queritur de scelere filij, sed de officio. Deinde utatur quisq; sua lege: tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat: est aliqua lex, quæ filio patrem præferat? Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: an abdicari etiam propter hoc non possit, quod præmium accepit. Non potest, inquit, in ea re priuatim puniri, in qua publicè honoratur. Eidem rei non potest præmiū dari, & nota denūciari. Cætera iura puto paterno imperio subiecta esse: hoc maius ius est cæteris, quòd uictoria summa uirtute quæritur. Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio uictus es. Si potest abdicare, an debeat: hoc diuisit, An etiam si non debeat cum patre contendere, ignoscendum tamē sit, si adolescens gloriæ cupiditate lapsus est. Deinde, an contendere debuerit. Tum, inquit, & honestum certamen erat, & tutum. Quid enim est gloriosius, quàm aut uirum fortem uincere, aut uinci à filio? si non debuisset contendere, non uicisset. Et potuit fieri, ut si hic tibi cessisset, alius quis ad certamen procederet, qui nunc non processit: quia sciebat nihil sibi profuturum si te uicisset, cùm deberet à filio tuo uinci: nulla laus tibi fuisset. apparuisset enim illam uictoriā non uiri fortis fuisse, sed patris. Silentio uirtutes nostræ transissent: nunc illustratus es, dum conferuntur. TVRRINVS hoc loco bellè dixit: Plures tibi inuidere cœperunt, postquam uictus es. Itaq; noui generis res accidit, filius uicerat. Omnes aiebant: O' felicem patrem. Nouissimam fecit quæstionem, An etiam si quid iudicio peccauit, præmio emendauerit. Hoc loco dixit GALLIO illam sententiam, quæ ualde excepta est: Cùm diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templa iturum, aut ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam.

¶ DIVISIO. SYLO POMPEIVS tentauit & in hac controuersia illam quæstionem, quam in omnibus uirorum fortium abdicationibus putabat esse tenendam, An uir fortis abdicari possit? aiebat in nulla magis controuersia illam posse tractari. Non potes, inquit, eum abdicare, qui te potest uincere. Miraris, si patri ac legi subducitur, qua & comparatur & præfertur?

¶ COLOR. Colorem pro adolescente GALLIO illum dixit: Meæ,

Meæ, inquit iuuenis, ætatis causa agi uidebatur, cùm dubitaret ex ordine suo quem dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. CÆSTIVS hoc colore usus est, putasse se ipsi patri honestiꝰ hoc esse, certè domui. laudes utriusq; in foro inspici. MONTANVS VOTIENVS ait: Cognoui non quid imperares, sed quid præcepisses: dixeras semper, cùm me hortareris ad gloriam, ut nulli cederem. Inuidiosa omnibus in illo iudicio fortuna tua uidebatur, cùm quęreretur, utrum pugnasses felicius, an genuisses? Non est quòd putes me uisum illis fortiorem: decepti sunt pater, iudicauerunt nō quod erat, sed quod te malle crediderunt. ARGENTARIVS ait: Occasionem beneficij quæstu non concupiui accipere: præmium habet, alter accipit. FVSCVS ARELLIVS pater ait: Si nauigare imperasses, per hybernos fluctus egissem ratem: si peregrinari, nihil fuisset iubente te durum. hanc rem imperabas difficilem forti uiro, uinci. BLANDVS hoc colore narrauit: Pater mihi obiecit. quòd illi una re non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nūquam illi, quoties rectè faciendum fuit, cessi: semper uolui uideri frugalior, uideri uolui laboriosior. nam cùm ad uires uentum erat, etiam ipse cedebat: nò ego illum uincebam, sed ætas. TVRRINVS hoc colore usus est. Volui, inquit, cedere: sed erant qui dicerent, non licere. Hoc enim modo legem saluberrimam tolli. Disputaturi contra præmiū patris uidebantur, & dicturi scilicet: Non licet inter se cedere fortib. non ipsorum tantùm causa agitur, sed publica. *Omnium interest scire, quis sit fortissimus.* His uocibus hominum missus sum ad id certamē, in quo ad istum utraq; pertineret uictoria. Quid putatis me dicturum: fortiorē me uisum? falsum est. cùm hoc quoq;, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare uicerim, quæritis? Visum est ad ruborem totius iuuentutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quàm senem. Et cùm dixisset, se præmia contulisse dixit: Vici te pater: sed nempe uici tibi. ALBVTIVS hoc colore narrauit: Noluit, inquit, uideri per collusionem patri titulum fortissimi uiri cōtigisse. Non cessi ante iudicium: ut in iudicio cederem, effeci. Nihil aliud quàm laudaui patrē, uirtutes eius retuli: uisus sum propter hoc ipsum præmio dignus. SYLO GAVIVS ait: Solebas mihi pater inter dignorum uirorum exempla narrare quædam etiam domestica. aiebas autem: Patrem fortem uirum, habuisti, uide ut tu sis fortior: processi tecum in aciem, nec illinc inulti redimus, omnis gloria in una domo erat. Iubebat Resp. fortes uiros recognoscere. O quantā ego cupiditatem gloriæ in patre meo uidi, quàm iuuenilem contētionem: me inuitabat imperio, iubebat exemplo. Ventum est in iudicium omnium quos ego noui, res inuidiosissima, quærebatur de patre meo: utrum fortior esset, an felicior. OSCVS hoc colore narrauit. Accederent, & dicerent: Roga patrem tuum, cedat tibi: nō est utile reipub. hostium excitare animos. Excitabuntur, si scierint, neminem

minem in hac ciuitate esse fortiorem quàm senem: illi me coëgerunt, quasi tunc quoq; aliquid præstiturus essem reipub. uenire in iudicium: in quo quid habet? ego sum iudicatus iunior. DENTO dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri uilior fiam, ego sciam an usquam gloriosus sit. TRIARIVS hoc colore usus est: In iudicio uolui tibi cedere, ut non imperare uidereris, sed uicisse: & cessi. defunctoriè causam meam egissem: notum sit illum cedere, quia parum est illi, non putabat. NICETES in hac controuersia dixit: SCAVRVS hunc sensum aliter dixit: O' si auus meus interesset iudicio, quàm libenter spectaret & discordiã nostram. Clamasset mihi: Non est quòd cedas, ipse mihi nunquam cessit. LABIENVS partem patris declamauit, & dixit quod etiam desertotibus licet: Nolo habitare cum aduersario meo, non capit idem contubernium fortem uirum & uictum: Statuã, inquit, tibi posui: imò ne possem unquam me uictum obliuisci, ignominiam meam in æs incidisti.

Demens qui mori coëgit filiam. Controuersia III.

ACTIO. Dementiæ sit actio. THEMA. Bello ciuili quædam uirum secuta est, cum in diuersa parte haberet patrem uictis partibus suis. & occiso marito, uenit ad patrẽ. nõ recepta in domum, dixit: Quemadmodum tibi uis satisfaciam? Ille respondit: Morere, suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiæ.

¶ CONTRA PATREM. PORTII LATRONIS. Sic sibi satisfieri ne uictor quidem uoluit: excusauit uictos, qui restituit. Quoniam reposcis uitam, quam dedisti, accipe: nullum fuit in proscriptione mulierculæ caput. OSCI. Inquinasti filiæ sanguine penates. quanquam quid ego dico penates, tanquam in domo perierit? Allatum ad se Cæsar Pompeij caput, fleuit: hoc illi propter filiam præstitit.

¶ ARELLII FVSCI. Quemadmodum tibi uis faciam satis? hoc ipso satisfecisse debuerat, filiam habuit piam, & in maritum & in patrem. Alterum usq; in mortem secuta est, alteri etiam per mortem satisfecit. quàm periculosè eum offendo, qui simul irasci cœpit, nescit ignoscere. CLODII TVRRINI patris. Morere. Quid aliud meruerat, si satisfacere nollet? Nisi occupasses soror, fortasse pater tibi satisfecisset. Hoc certum habeo, unusquisq; uestrûm suadebat puellæ: Ad iratum patrem uenis, in quas potes te compone blanditias: roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodũ cogas: morituram te denuncia. hoc quod ignouisti uictor, ad uiros pertinet: illi tibi gratias agũt. nàm fœminas, ne si irasceris quidem, proscripsisses. Quare secuta es uirum? Adeò tibi uetera exempla exciderunt bonarum coniugum, quibus filiam tuam solebas sanus hortari? Aliqua spiritum uiri redemit suo, aliqua se supra ardẽtis rogũ misit. impendisset se puella uiro, nisi seruasset patri. FVL-

VII SPARSI. Filia ante limen paternum in cruore suo uolutatur: quid exhorruistis? paterna satisfactio est. Nostis domus nostræ legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filia exoratum patrem sibi non sentit? ALBVTII SYLI. Vtræ meliores partes essent, soli uidebantur iudicare dij posse. Si uis satisfacere mihi, morere. Quod ad me attinet, irascere malo. Si parricidium est, fuisse in diuersis partibus, nunquam defendisset apud Cæsarem Ligarium Cicero. Marce Tulli, quàm leue iudicasti crimen de quo cõfessus es. Dona filiam, si misericors es, deprecanti: si hostis, edicto: si pater, naturæ: si iudex, causæ: si iratus es, fratri. BVTEONIS. Ante ipsum limen domus decessit, ne dubitari possit, utrum marito perisset, an patri. ubi studuisti? ubi audisti? nego te istuc in bello didicisse. MARVLLI. Meruerat, inquit, mori: etiam num accusas? certè iam tibi satisfactum est. O novum monstrum: irato uictore uiuendum est, exorato patre moriendum est. PASSIENI. Vtinam interuenissem, non satisfecisses sola patri: furiosum te dicerem, si pro genero nõ rogasses. Secutus est gener diuersas partes, uxor suas. LABIENI. Hoc obsequio consequatur, denique ut intra domum moriatur. M. Cato, quo uiro nihil speciosius ciuilis tẽpestas abstulit, potuit beneficio Cæsaris uiuere, sicut Tullius, si uoluisset. *Optima ciuilis belli defensio, obliuio est.* MVSÆ. Allato ad se capite Cn. Pompeij, Cæsar auertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiæ quidem fecisti. CORNELII HISPANI. Peruagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & usq; ad ultimæ plebis supplicia descendit: nihil in ciuitate nostra immune uictoris iræ p̃ter fœminas fuit. Hanc laudẽ miseræ urbi seruare licuit. At tu pater noster, ut uictor insanis. MENTONIS. Semel repulsa iterum redit, iterũ repulsa tertiò rogat: non fatigatur, scit exorari etiam hosteis. O te crudelem, nisi iam tibi & pro genero satisfactum est. Non ignoro, in quãto periculo sim. Nescit placari iratus, & hoc etiam si filiæ excanduit. TRIARII. An non exorares uictorem pro alio patrem? Morere illi quoq; quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicũt, Morere: sed, Age lege: crudelitatem imperij uerbo mitiore subducunt.

¶PARS ALTERA. TVRRINVS CLODIVS bellè dixit: Nolite mirari, si durioribus utar: non sum processurus ultra uerba: minabor, deinde ignoscam: fecit & uictor.

DIVISIO. LATRO usus est in hac controuersia, illa calcata quæstione: An possit agi cum patre ob ullam aliam rem, quàm ob dementiam. Impotens sum, immitis, non tamen demens. Mores tuos patri debes approbare, non patris exigere. Dic desipis, nihil intelligis. Ego sanitatis meæ si potuero argumẽta colligam, dicam in senatu non stultè sententiam. Quid tibi uideor fecisse dementer? Partes malè egi? damnare non potes patrem propter uerba, imò

pro-

propter uerbum. Si damnari dementiæ aliquis pater etiam nō demens ob aliquod improbandum factum poteſt, an hic poſſit. Hoc in duo diuiſit. An etiam ſi hoc animo dixit, ut filiam mori uellet, damnandus tamen non ſit. Hæc accuſatio filiæ contrarias parteis à patre ſequentis, cum illam ipſa natura publicis excepiſſet malis. Animaduertit Manlius in filium, & uictorem: animaduertit Brutus in liberos non factos hoſteis, ſed futuros. Vide an ſub iis exemplis fortius loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, ut eam mori uellet. Dixit, inquit, iratus, cum uellet caſtigare, nō occidere. GALLIO & illam quæſtionem fecit, An non ob id puella perierit, quòd pater illi tam durè reſponderit? Periit, inquit, propter deſiderium uiri, alioquin unius uerbi amaritudinem morte penſaſſet. Imò mulier præceps, temeraria, inſano flagrans amore & attonito, quæ uirum patre relicto ſecuta fuerat, res uiri conſecuta eſt. SYLO POMPEIVS huic quæſtioni præponebat illā, ex qua in hanc trāſitus ſit, An etiam ſi propter hoc uerbum patris periit, damnari tamen pater non debeat: *nec enim euentus imputare debet cuiuſq; rei, ſed cōſilium*. Si poſt hoc uerbum puella uixiſſet, nunquid patrem dementiæ damnare poſſes? atqui hoc uerbo ſi quid factum eſt, non à patre, ſed à puella factum eſt. Non oportet autem illius temeritatem dementiam uideri patris. Poſt hanc quæſtionem faciebat illam, An ob hoc perierit?

¶ COLOR. Color à parte accuſatoris ſimplex eſt, ait: patrem durum fuiſſe, crudelem, bono publico eum fuiſſe periturum. Dixit, durè, inquit, eo uultu, ea affirmatione, ut uideretur non iubere tātùm, ſed occidere. Hoc loco dixit TVRRIVS CLODIVS: Hoc poſt bellum, imò poſt edictum: & adiecit, Nunc intelligit Reſpub. imperator quantum tibi debeat, cui ſine ſanguine ſatisfactum eſt. Omnes enim dixerunt, patre nolente illam uixiſſe. GALLIO dixit: Nondum mihi uidebatur ſcire quid meruiſſet. Volui illam intelligere crimen ſuum. CÆSTIVS hoc loco: Contumaciter, inquit, rogauit, ſic quomodo periit: non uultu demiſſo, non ſummiſſis oribus, nondum tanquam uicta. Primùm quare ad me nō fratrē ſuum miſit, an etiamnum fratri iraſcitur? ARGENTARIVS. Nos duces exorauimus, quorum liberi in diuerſis partibus fuerant: diximus, Ignoſce nobis ſeueris eſſe, ſi licuerit eſſe ſecuris. Quid peccaui, quòd filiam ex hoſtium caſtris uenientem non primo uerbo recepi? TVRRINVS CLODIVS ait: Volui fratri ſororis dare beneficium, eo durius loquar, ut ille me pro ſorore ſua deprecetur. Primùm quare me ſolum rogat, cum debeat duobus ſatisfacere? SYLO GAVIVS dixit: Volui, inquam, mora torquere: ſine, inquā, iterum ac tertiò roget. Nec mitiſſimus quidem uictor ſtatim ignouit. LABIENVS ait: Non ſum ſtatim exoratus: & ſi uixiſſet, non eſſem fractus primis uocibus eius: ne tertiò quidē rogatus, aut quar-

tò. At uictor citò exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello, quàm parricidio. HISPANVS de morte eius hoc dixit: Iterum illam nobis uir abduxit. ALBVTIVS. Tutò me ait, putaui loqui fortius. non dubitaui enim, quin frater illi dicturus esset: Non est quòd timeas, exorabitur: si difficilior erit, illum ego rogabo. & si rogasses adolescens, fecissem, non magis tibi ego quàm sorori tuæ maritus. MONTANVS VOTIENVS dixit: Non est quòd putes illam cecidisse ira patris: cui uixerat, periit: illa se cui addixit, impēdit. Et eundem sensum in argumentis cum dixit, non propter patrem illam perisse: Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam uirum habuisse, pro quo mori posset.

Debilitans expositos. Controuersia IIII.

ACTIO. Reipublicæ læsæ sit actio. THEMA. Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedē exigebat ab eis. Reipub. læsæ accusatur.

¶ CONTRA DEBILITANTEM EXPOSITOS. PORTII LATRONIS. Aestimate, quale sit scelus istius, in quo læsi patres liberos suos aut ut agnoscant, aut recipiant, etiam confessas iniurias tacent. Vectigalis istius crudelitas fuit, eo magis quòd omnes præter istum misericordes sumus. Mendicares, nisi tot mendicos fecisses. Effecit scelestus iste, ut nouo more nihil esset miserius expositis, quàm tolli: parentibus, quàm agnoscere. CASSII SEVERI. Huic cæci innitentes baculis uagantur, huic trunca brachia circumferuntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali: huic elisa crura, illius inuiolatis pedib. cruribusq; fœmina cōtudit: aliter in quemq; sæuiens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat: alium distorquet, alium delumbat: alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. Produc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarū calamitatum officinam, illud infantiū spoliarium: sua cuiq; calamitas tanquā ars assignatur. Huic rectè membra sunt, etsi nemo obstet naturę, proceritas mutabitur. Ita frangatur, ut humo se alleuare non possit, sed pedum crurumq; resolutis uertebris reptet: huic extirpentur radicitùs: huic speciosa facies est, potest formosus mendicus esse, reliqua membra inualida sint, ut fortunæ iniquitas, in beneficia sua sæuiētis magis hominū animos peruellat. Sine satellitibus tyrannus, calamitates humanas dispensat. VIBII GALLI. Intuemini debilia infelicium membra, nescio qua tabe consumpta: illi præcisas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur, tot membra franguntur, ut unum uentrem impleāt: & ô nouum monstrum, integer alitur, debiles alunt. ALBVTII SYLI. Perissent, inquit: ita non sic infelicius supersunt, qui perituri fue-

fuerant? Perissent, inquit: interroga patres, utrum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, huius præcidantur manus. Quid si aliquis ex istis futurus sit tyrannicida? quid si sacerdos? Nec puto incredibile loquor, ex hac fortuna origo Romanæ gentis apparuit. Egregius educator plus acceptum crudelitati, quàm expensum misericordię refert. TRIARII. Perissent, inquit, puto. Experieris nos non esse crudeles, tamen nemo non nostrûm, cum istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corruit. Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare non potes. Surge tu cæce: sed ad quorum eas genua, nescis. O te inter omnes debiles ante hoc iudicium felicissimum, quòd iustum dominum non uidebas: in hoc iudicio infelicissimum, quòd istum reum non uides. Expositos aluerunt etiã feræ, satis futuræ mites, si præterissent. CORNELII HISPANI. Ergo si illis temporibus iste carnifex apparuisset, cõditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc prosit reo, quòd nemo ex his quenquam uideri uult suum. IVLII BASSI. Intuemini utranque partem, & ei succurrite, quæ miserabilior est, liceat uidere mercenarios suos: hic cęcus est, hic debilis, hic mutus: his tu mori non permittis? Vis in te iudices more tuo misericordes sint, tuo exemplo. ARGENTARII. Quorum cum ubiq; audiantur preces, in sua causa tantùm cessant. Adiiciamus aliquid ad quæstum: deinde huic oculos, illi manus. ARELLII FVSCI patris. Præcidatur, inquit, lingua: genus est rogandi, rogare non posse. Miseremini hominum omnium Iudices: & misereri etiam singulorum soletis. CÆSTII PII. Vt hanc causam susciperem, ne ab eis quidem rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipẽ? quid infelix iste peccauit aliud, quàm quòd natus est? CLODII TVRRINI patris. Age si quis agnouerit suum, petes alimenta tanquam alueris? non est quòd timeas, nemo agnoscet. O miserum, si quis alimenta suo dat: ô miserum, si negat. Ita nos istis uindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negamus, quòd tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis non sit, misericordia publica alit. Venite miseri, & hodie primùm uobis rogate. MENTONIS. Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis à patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? uia este quas poterat, ut non rogares, ut non acciperes: spiritum tamẽ relinquerem tibi, nisi crudelior futurus essem in relinquendo. Tibi captura quotidiana non respondet, apparet nõdum hominibus satis miserum uideri. GAVII SYLONIS. Tu, inquit, in illa uicinia mẽdicabis, tu ad limen accedes: & crudelis miseris parentũ domos demonstrat. hic non facilè stipem impetrat, etiamnum aliquid illi detrahatur. IVNII GALLIONIS. Serua oculos, ut uideat quem roget: serua manus, ut habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptis omnia dira, sacris

publicis triſtia auſpicia:feriatis maximè ac ſolennibus & hilaritati dicatis diebus ſemianimes iſti greges oberrant:à te fortaſſe aliquis acceptam ſtipem portat ad deos. FVLVII SPARSI. Scio, Iudices, uariis quenq; cauſis ad accuſandum ſolere compelli: quoſdam ambitio gloriæ, quam ex damnato petierunt, prouocauit: alios odia & ſimultates protraxerunt. Non dubito fuiſſe quoſdam qui præmium peterent: ego omnibus cæteros impellentibus cauſis uaco. Quæ enim gloria eſt in tam ſordido reo? quę ſimultas, iis ut noceas quos contrà exiſſe pudeat? aut quod præmium, cum ſtimulāt ij qui ſe alere non poſſunt? Non is eſt qui rogare neſciat, etiam docere ſolet. Quos affectus ueſtros optare debeam, neſcio: ſi miſericordiæ propiores fueritis, crimina rei uobis oſtendam, ſi ocium fuerit. At reum hunc publicè paſcimus. Exigitur à te talio, non habes totidē membra, quot debes. Lupa oblita feritatis, placidior uelut fœtibus ſuis præbuiſſe ubera fertur. Sic lupa uenit ad infantes. expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quòd in conditores tuos homo nō inciderit. Ergo cum de publica miſericordia cogitares, tam crudelis eſſe potuiſti. Proxima, inquit, die hic plurimum retulit, faciendus eſt huic ſimilis alter: hic ſatis retulit, fiat & alius miſer ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quærite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidiſti, per manus rogato: tu per illa membra quæ trahis debilia: per ea quiſq; quæ non habet, ambiat. O miſeros, qui ſic rogant: miſeriores, qui ſic rogantur. Ecce, neſcio quis. Meus, inquit, filius ſi uiueret, huic fortaſſis ſimilis eſſet. Num, inquit, ego meum tranſeo. Alius inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum: quid ſi incidit? omnes omnib. cōferūt, dū unuſquiſq; timet ne ſuo neget.

¶PARS ALTERA. ARELLII FVSCI. Debilitaſti, inquit: plus illis patres nocuerant.

¶DIVISIO. LATRO ſic diuiſit, An læſa ſit Reſpub. Primùm quod Reipub. crimen conſtare oportet, in hunc reum quæri. An læſa ſit Reſpub. non ſolet argumentis probari. Manifeſta ſtatim Reip. damna ſunt, ſi muri diruti ſunt, ſi claſſis incēſa eſt, ſi exercitus amiſſus, ſi uectigalia diminuta. hoc damnum quod tu obiicis, non uidebat. Dic mihi, quando Remp. læſit? cum unum expoſitum debilitauit? atqui etiam qui occidit unum, non tamen Reip. læſæ tenetur reus, ſed cædis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat, ut læſa uideatur Reſp. duo debilitantur, nondum Reſp. Iuuenes qui ſuadere infantes perdidit, & infelices. Potuerūt, inquit, duces fieri: potuerunt etiam ſacrilegi eſſe & homicidæ, potuerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & laniſta, nec damnatur Reip. læſæ: & leno qui cogit inuitas pati ſtuprum, nec lędit Rempub. Ego nunc nō laudari reum deſidero, ſed abſolui: noceat hoc illi, cum honores petit. Poteſt aliquis & non eſſe homo honeſtus,

ſtus,

ſtus, & eſſe innnocens reus. Deinde an læſa ſit Reſp. an ab hoc læſa ſit: Non à me, inquit, ſed à parentibus qui proiecerunt. Hic crudelis & multum illis abſtulerit, uitam reddidit. Contrà, ait, illi ſingulos exponunt, tu omnes debilitas: illi ſpem, tu inſtrumenta uiuendi detrahis. Deinde, An teneatur Reipub. læſæ, ſi fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, ulla res lege damnari, quæ legi innititur. Si domum meam diruam, nunquid dices me Remp. lædere? Et poteras deſcribere, quàm inhumanum ſit, illos parietes maiorum in noſtram uſq; perductos memoriam in hoſtilem modum deiici. In agris meis arbuſta ſuccidere uelim. Deinde, An hoc licuerit illi facere. licuit, inquit. Expoſiti, inquit, in nullo numero ſunt, ſerui ſunt: hoc legumlatori uiſum eſt. denique ſi non licet, habent legem talionis, agere ſinguli iniuriarū poſſunt. Reip. quidem læſæ non poteſt agi eorum nomine qui extra Remp. ſunt. Non poteſt pro omnibus agi, pro quibus ſingulis non poteſt. Scio quoſdam putare quęſtionem eſſe, An poſſit à priuato homine lædi Reſp. SPARSVM certè ita declamare memini. Quod ſi quiſquam recipit, & illam recipiet: An à muliere poſſit, an à ſene, an à paupere poſſit: quorum nihil unquā quæritur. Sed dici tamē ſolet, quomodo tum illa quæſtio tractatur, An Reſp. læſa ſit, toties reus in argumenta non læſæ Reip. dicit: ne potuit quidem lædi à priuato, à paupere, ab ægro, ab infante. GALLIO fecit illam quæſtionē, An in expoſitis lædi poſſit Reſpu. Non poteſt, inquit. An lædi poſſit in aliqua ſui parte: hæc nulla Reip. pars eſt. non in cenſu illos inuenies, non in teſtamentis. Sed hæc quoq; in illam incurrit, An Reſpub. læſa ſit. dicitur enim: Ne lædi quidem potuit in eis quos non habebat.

¶ COLOR. Pro illo qui debilitat expoſitos, pauci admodum dixerunt. Dixit GALLIO, & hoc colore uſus eſt: Egentem hominem, & qui ne ſe quidem alere, nedum alios poſſet, ſuſtuliſſe eos, qui iam relicti ſine ſpe uix ſpiritum traherent: quibus non iniuria fieret, ſi aliquid detraheretur, ſed beneficium daretur, ſi uita ſeruaretur. Faciant inuidi alicui oculos deeſſe, alicui manus: dicant illum per hunc uiuere. Gallio illud quoq; in argumentis tentauit: Adeò, inquit, hæc res non nocuit Reip. ut poſſit uideri etiam profuiſſe. Pauciores erunt, qui exponant filios. TVRRINVS CLODIVS hoc colore uſus eſt: Multos patres exponere ſolitos inutiles partꝰ. Naſcuntur, inquit, quidam ſtatim aliqua parte corporis mulctati, infirmi, & in nullam ſpem idonei: quos parentes ſui proiiciunt magis, quàm exponunt: aliqui etiam uernulas, aut omine infauſto editos, aut corpore inualidos abiiciunt. Ex his aliquos hic ſuſtulit, & eas partes quæ cuiq; poſſent miſerabiliores eſſe, miſeratus abſtulit: ſtipem rogant, & unius miſericordia uiuūt, omnium aluntur. At res fœda eſt, mendicos habere, à mendicis ali, inter debiles uerſari. Age non pudet uos ex hoc producere cōtubernio reum, à quo

dicatis læsam Remp. & sic descendit ad argumēta,ut diceret: Quomodo hic potuit lædere? SYLO POMPEIVS illo colore usus est: Misericordem hunc fuisse, uoluisse uitam dare,sed non potuisse alere: itaq; eò compulsum,ut unusquisq; aliquam partem corporis pro toto dependeret. LABIENVS tam disertè declamauit partem eius,qui debilitabat expositos,quàm nemo alteram partem, cum illam omnes disertissimi uiri, uel ad experimēta suarum uirium dixerint. Illum autem locum uehementissimè dixit, uacare homines huic cogitationi, ut curent quid homo mendicus inter mendicos faciat. Principes, inquit, uiri cōtra naturam diuitias suas exercent, castratorum greges habent, exoletos suos ut ad longiorē patientiam impudicitiæ idonei sint,amputant. Et quia ipsos pudet uiros esse,id agunt,ut quàm paucissimi sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis, quòd isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt:non curatis,quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quenque maximè idoneum castris in ludum coniiciunt. In mentem uobis uenit misereri horū,quòd membra non habeant? quid illorum, quòd frustra habent? Hoc genere seculi uitio,egregia figura,inquinatum & infamem reum, maiorum criminum impunitate defendit. Celebris hæc apud Græcos controuersia est. Multa ab illis pulchrè dicta sunt,à quibus non abstinuerūt nostri manus: multa corruptè,quibus non cesserunt. NICETES dixit. hunc dixit sensum P. ASPRENAS,eodem modo, uno uerbo magis propriore usus: Hos alit, qui alimenta poscit,quibus crudelis est qui negat. Circa hūc sensum est & ille à QVINTILIANO dictus:Nescio utrum'ne uos miserabiliores dicant, quòd alimenta accipitis, an quòd huic datis. Accipitis enim, quia debiles estis. Ei datis per quem debiles estis. ADDEVS rhetor.

Hunc sensum quidam Latini dixerunt:sed sic, ut putē illos non mutuatos hanc sententiam,sed iritatos. BLANDVS dixit: Porrigit aliqua mēdico rogata stipem:utiq; si peperit,si exposuit. O' te quàm misera cogitatio porrigentis est: hic fortasse meus est. OSCVS dixit: Qui iam porrexit pluribus stipem, suo negat. ARELLIVS FVSCVS dixit: Alit rogata filium mater misera, si scit suum esse:misera,si nescit. ARTHEMON dixit:

Hanc sententiam LATRO PORTIVS uirilius dixit,qui non potest furto suspectus esse. Græcos enim & contēnebat & ignorabat. cum descripsisset debiles artus omniū, & alios incursantes,alios repētes,adiecit: Proh dij boni, ab his aliquis alitur integer? DAMAS SCOMBRENVS dixit:

Hunc sensum CÆSTIVS transtulit. Effecisti,inquit,ut maius periculum esset educari, quàm exponi. FVSCVS ARELLIVS aliter dixit:

dixit: Illa adhuc in miseræ sortis infantia timebantur, feræ serpentes que, & inimicus teneris artubus rigor, & inopia: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem. GLYCON corruptam dixit sententiam:

Sed nostri quoq; bene insanierunt. MVRRHEDIVS dixit: Producitur miserorum longus ordo, maior pars se sine se trahit. Et LICINIVS NEPOS: Vt soluendo sis in pœnas, quoties tibi renascendum est? Illud SPARSVS dixit, quod non corruptum tantùm, sed contrarium dicebat esse Montanus: Solus plura habes membra, quàm tot hominibus reliquisti. Ita enim hic potest uideri læsisse rempublicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura habet membra quàm debilitatis reliquit. Et illud æquè ab illo aiebat corruptè dictum: Prodiderunt plures membra. Græcas sentētias in hoc refero, ut possitis æstimare, primùm quàm facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit, & quàm omne quod bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingeniis conferatis, & cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus. LABIENI sententiam separaui, quia locuti de illa homines erant. Sed ubi quotidianū diurnum & mendicantium quæstus recognoscit, tu hodie minus attulisti: cedò lora, gaudeo me non omnes emancasse. Quid fles? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiā: Date miseris, quod unū percipere gaudium possunt. Aliquis ex istis damnatum istum uideat, aliquis audiat.

GLYCON dixit:

Vnicus summus amator Ouidij, hunc aiebat sensum disertissimè apud Nasonem Ouidium esse positum, quem ad fingendas similes sententias aiebat esse memoria tenendum. Occiso Achille hoc epiphonema apponit:

Quod Priamus gaudere senex post Hectora posset,
Hoc fuit.——

CASSIVS SEVERVS dixerat: Ostende nobis captiuos. IVLIVS BASSVS dixerat: Ostende nobis merendarios tuos. LABIENVS commodius uidebatur dixisse: Ostende nobis alumnos tuos. P. ASPRENATES dixit: Cum induxisset stipē porrigentem mendico, O' felicem patrem: & hoc qui dicit, fortasse pater est.

Parrhasij Prometheus. Controuersia V.

ACTIO. Læsæ religionis sit actio. THEMA. Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captiuos Olynthios uenderet, emit unum ex his senem. perduxit Athenas. torsit. & ad exēplar eius pinxit Promethea. Olynthius in tormentis perit. ille tabulā in templo Mineruæ posuit. accusatur religionis læsæ.

¶CONTRA PARRHASIVM. GAVII SYLONIS. Infelix senex uidit iacentis diuulsæ patriæ ruinas: abstractus à coniuge su-

per exustæ Olynthi cinerem stetit. iam ad figurandum Promethea satis tristis est: quo proh Iupiter (quem enim melius inuocem aduersus Parrhasium, quàm quem imitatus est?) Olynthum tãtùm picturæ tuæ excipio. Numquis ut naufragium pingeret, mersit? cæditur. parum est, inuritur. etiamnum parum est, laniatur. hoc, inquit, in irato Philippo satis est, sed nondum in irato Ioue. IVLII BASSI. Producitur puer. Superuacuum est, inquit: nondum quantum satis Prometheo, potest cernere. Vltima Olynthij deprecatio est: Atheniensis redde me Philippo. Non est istud donum, sacrilegium est. Seruus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Aedem Mineruæ tanquam castra Macedonum fugiunt. CLODII TVRRINI. Parum, inquit, tristis est, nisi quia Atheniensem dominum sortitus est. Dabo tibi Parrhasi, maiora tormenta: duc illum ad iacentem Olynthum, duc illò ubi liberos, ubi domum perdidit: scis certè quàm tristem illum emeris. Olynthiis urbem aperuimus, templa præclusimus: ergo minimè Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emissent. Torquetur: hoc nec sub Philippo factum est. moritur: hoc nec sub Ioue. ARGENTARII. Hoc hospitio Olynthius Athenis exceptus est. tantum ergo Olynthius possit, Parrhasius quid nõ? & oculos nostros torquet, ibi ponit tabulam, ubi fortasse nos tabulam fœderis posuimus. Hoc Promethea facere est, non pingere. Aiebat tortoribus: Sic intẽdite, sic cædite, sic istum quẽ fecit, cũ maximè uultum seruate, sic sibi ipsi exemplar. CÆSTII PII. Emi, inquit: imò si Atheniensis es, redemisti. si nescis Parrhasi, in isto templo pro Olynthiis dona soluuntur. Crudelis ille Græciæ carnifex, istum tamen nihil amplius quàm uendidit: producitur nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, reductis introrsus oculis tã tristis, quasi iam tortus esset. Vt admoueri sibi cathenas uidit: Superuacuæ, inquit, sunt: si ad alium dominum peruenissem, Athenas fugerem. Istud tibi in nullo Olynthio permitto, nisi Lasthenem emeris. TRIARII. Corrupisti duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. Quemcunq; præco flentem uiderat, sciebat te emptorem: miserabantur omnes. Te fortasse & Philippus reduci iussisset, si Atheniensem uidisset emptorem. quod ego fabulosum esse nõ dubito. Sed utrum uult Parrhasius eligat: parum piè, aut infami auctione imitatus est. Clamabat iste: Nondum satis tristis es: nondum satis, inquam, adiecisti ad priorem uultum, talis in auctione Philippus. MVSÆ. Narratur9 sum Olynthij senis ignes, uerbera, tormenta: aliquis me nunc queri de Philippo putat. Dij deæq; te perdant, misericordem Philippum fecisti. Si isti creditis, iratum Iouem imitatus est: si nobis, iratum Philippũ uicit. Pinge Philippum crudelem, oculo effosso, iaculo perfractum, per tot damna à diis immortalibus tortum. CORNELII HISPANI. Vltima membrorum meorum tabes tormentis immoritur. Parrhasi, quid agis? non

feruas

ſeruas propoſitum : hoc ſupra Promethea eſt : tantum patiendum eſt, pingente Parrhaſio, quantũ irato Ioue. ARELLII FVSCI patris. Pinge Promethea, ſed homines faciẽtem, ſed igneis diuidentem: pinge, ſed inter munera potius quàm inter tormenta. Inter altaria, Olynthij ſenis crucem poſuit. Miſerrime ſenex, fortè ex ſeruis tuis aliquis felicius ſeruit: utiq; felicior eſt, quiſquis Macedoni ſeruit. FVLVII SRARSI. Si ad currẽdum profectus es, quęro: quod utinã Philippe his auctionẽ cum exceptione feciſſes, ne quis Athenienſis emeret. Non uidit Phidias Iouem: fecit tamen uelut tonantem. Nec ſtetit ante oculos eius Minerua: dignus tamen illa arte animus & cõcepit deos, & exhibuit. Quid facturi ſumus, ſi bellum uolueris pingere? diuerſas uirorum ſtatuemus acies, & in mutua uulnera armabimus manus, uicti ſequentur, uictores cruenti reuertentur? Ne Parrhaſij manus ludat temerè coloribus, internicioni humanæ timendum eſt. Si neceſſe eſt aliquem torqueri, eme nocentẽ ſeruum, ut eodem tempore ex eo exemplum ſumas & ſupplicium. Statuitur ex altera parte Parrhaſius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus, flagellis, eculeis. Iſta aut uidentem, aut expectantem Parrhaſi parum triſtem putas? Dicebat miſer: Non prodidi patriam. Athenienſes, ſi nihil merui, ſuccurrite: ſi merui, reddite Philippo. Inter iſta Parrhaſius dubium eſt ſtudioſius pingat, an ille ſæuiat, torqueat, uerberet. Sic iſte carnifex colores temperat. Quid ais? parum triſtis uidetur, quem Philippus uendidit, emit Parrhaſius? Etiamnũ torque, etiamnum; bene habet, ſic tene. Iſte uultus eſſe debuit lacerati, hic morientis. PORTII LATRONIS. Si uidetur tibi, iſtis muneribus aram miſericordiæ orna. Nemo ergo ex Olynthiis miſerius ſeruit, quàm qui Athenienſem dominum ſortitus eſt. Miſer ubicunq; Philippum non uiderat, pacem putabat. Alliga, inquit, aiebat. Solutus apud Philippum fuit. ALBVTII SYLLI. Expecta dum Euthycrates aut Laſthenes capiatur. Pythia ſomnia Parrhaſi me tortor effecit. Philippus quoq; uendidiſſe cõtentus eſt. Producitur ſenex nobilis, flens, reſpiciens patriam: placuit iſti uultus, habuit aliquid Promethei ſimile, etiam antequam torqueat, diligenter agit cauſam, ut Philippus Olynthio non eſt: ego pecuniam perdidi, redi ad auctorem. Propter hominẽ Prometheus diſtortus, propter Promethea homines ne torſeris. Philippus ſic rogabatur, Liceat Olynthiis uiuere. Parrhaſius aliter rogatur, Olynthiis mori liceat. Triſtẽ uolo facere. Nemo faciet, ſi Philippus non fecit.

¶ DIVISIO. Hanc controuerſiam magna pars declamatorum ſic dixit, ut non controuerſiam diuideret, ſed accuſationem: quomodo ſolent ordinare actionem ſuam in foro, qui primo loco accuſant. In ſcholaſtica, quia non duobus dicitur locis, ſemper non dicendum tantùm, ſed reſpondendum eſt. obiiciunt quòd hominem torſerit, quòd Olynthium, quòd deorum ſupplicia imitatus ſit,

sit, quòd tabulam in templo Mineruę posuerit. Si Parrhasius respõsurus non est, satis bene diuidũt. Nihil est autem turpius, quàm aut eam controuersiam declamare, in qua nihil ab altera parte responderi poterit: aut non refellere, si respõderi potest. GALLIO ferè similem diuisionem in Parrhasio habuit, ei quam habuerat in illa cõtrouersia, cuius mentio est in hoc ipso libro: debilitabat expositos, detractis quibusdam. Diuisit autem sic: An læsa sit religio. quid perdidit, inquit? nihil. Nondum de iure controuersiam facio. Perdidit unum senem Olynthus: fac Atheniensem. non ages mecum reipublicæ læsæ, si Atheniensem senatorem occidero, sed cædis: ita uerò Atheniensium corrumpitur opinio, misericordia semper censi sumus. Nunquam unius facto publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quàm ut labefactari ullo modo possit. Læsa est, inquit, Respublica. Si quis Olynthi depositum negauerit, uidebitur, ut existimo, non rempub. sed hominem læsisse. Olynthiis hoc tribuisti, ut eodem loco essent, quo Athenienses. Lęsisti, inquit, rempublicam. *Lædunt rempub. qui aliquid illi auferunt*, non qui adiiciũt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccauerunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt: quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt, positæ sunt picturę Herculis liberos occidentis. Deinde, An ob id accusari possit læsæ Reip. quod ei facere licuit. Ea lege persequere, quia non licuit. dicis mihi, Hoc facere non oportet: huic rei æstimatio immensa est, itaq; nulla uindicta est? Et id tãtùm punitur, quod non licet. Satis abundeq; est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est, An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa diuiditur, An Olynthius fuerit apud Atheniensem, etiam antequam fieret decretum. Seruus, inquit, est meus, quem ego emi belli iure. Vobis Athenienses expedit: alioquin imperium uestrũ in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contrà. At ille seruus alij emptori esse potest, Atheniensi non Quid enim si Atheniẽsem à Philippo emisses? Atqui sciebas Olynthios nobis coniunctos esse fœdere. Vt scias, inquit, seruos fuisse, decretum postea factum est Atheniensium, quo iuberentur & liberi & ciues esse. Quare hoc illis ius, si iam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non cõtineatur, liberi ut fiant, sed ut esse liberi iudicentur? Hoc censuimus Olynthios ciues nostros esse, ita & ille ciuis noster fuit. Nõ, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in præteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium seruum habuit, accusabitur, quòd ciuem in sua seruitute tenuerit. Si quid tunc inter necessaria seruilium officiorum ministeria percussit aut cæcidit, iniuriarum accusabitur. Atqui quantũ ad ius attinet, nihil interest, occiderit, an cæciderit. Nam aut nec cædere licuit, aut occidere.

¶ COLOR. A' parte Parrhasij fecit hunc colorem, emptum esse à Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si uerum uultis, inquit,

non

non occidit illum, sed deficiẽtis, & alioquin expiraturi morte usus est. Torsit, inquit, tamen: si lucri causa, obiice, nempe crudelitatis precium Athenæ habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, ut uim ignoratam morbi cognoscerent, uiscera rescidisse: hodie cadauerum artus rescindi, ut neruorum articulorumque positio cognosci possit. ALBVTIVS hoc colore: Calamitosum fuisse, orbum palàm mortem optantem: nec aliter illum Philippus uendidisset, nisi putasset illi pœnam esse uiuere. SYLO POMPEIVS putabat commodius esse, si hoc animo isset Parrhasius ad auctionem, ut aliquem in hunc usum emeret. poterit enim uideri, elegisse uilissimum & maximè inutilem. FVSCO ARELLIO placebat, emptum quidem illum in alios usus: sed cum deficeret, & mori uellet, in id quod unum ex cadauere artifex poterat impensum. GALLIO ad neutrum se alligauit, nec dixit quo animo emisset. GALLIONIS color intolerabilis est. dixit enim, senem ex noxiis Olynthiis emisse. Quod si licet illi fingere, nõ uideo quare non eâdem opera dicat, & conscium proditionis Lastheni fuisse, & se pœnę causa torsisse. HISPO ROMANVS ignorantiam illam excusauit. Pictor, inquam, intra officinã suam clausus, qui hæc tantùm uulgaria iura nouerit, in seruum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cuius nationis seruus fuerit? Audes, inquit, seruum dicere Olynthium, etiam post bellum, & ante decretum? alioquin quod uos illi dedistis beneficium, nisi quòd iam illos nec torquere liceret, nec occidere? Græci nefas putauerunt, pro Parrhasio dicere, omnes illum accusauerunt, in eosdem sensus incurrerunt. GLYCON dixit. TRIARIVS hoc ex aliqua parte cum surriperet, inflexit. Hos aiebat SEVERVS CASSIVS, qui hoc facerent, similes sibi uideri furibus, alienis poculis ansas mutantibus. Multi sunt, qui detracto uerbo, aut mutato, aut adiecto, putant se alienas sententias lucrifecisse. TRIARIVS autem sic uertit, Corrupisse duo maximè Promethei munera, ignem & hominem: sed egregiè illam surripuerunt, EVCTEMON qui dixit, sanius quàm GLYCON DAMVS corruptissimè. hic est CRATON, uenustissimus homo, & prohomo & professus. ASINIVS qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Cæsar talentũ, in quo xxiiij. sestertia sunt Athenienſium more hic Cæsari quòd illum nunquam nisi mense Decembri audiret, dixit & commendaretur à Cæsare, PASSIENVS. Nec curaret interroganti, quare non complecteretur tanti uiri gratiam Sæpe solebat apud Cæsarẽ cum imagine confligere hominem acidę lingųę, & qui nimis liber erat: puto quia diu nõ fuerat ex captiuo cocus, ex coco lecticarius.

ex

ex lecticario usq; ad amicitiam Cæsaris: felix usq; eò utranq; fortunam contempsit, & in qua erat; & in qua fuerat, ut cum illi multis de causis iratus Cæsar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarū: quasi & ipsi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax, à quo multa improbè, sed uenustè dicta. Ne modū excedam, excurro, & ad Parrhasium reuertor. NICETES dixit

HISPO ROMANVS dixit: Ignes, ferrum, tormenta pictori isti à Philippo officina est. SPARSI sententia in descriptione picturæ habet aliquid corrupti: & ubicunq; sanguine opus est, humano utitur: dixit enim quod fieri non potest. Illum locum omnes tētauerunt: Quid si uolueris bellum pingere? quid si incēdium? Quid si parricidium? A' Græcis DORON furiosè dixit: Sed nihil est quod minus fieri possit, quàm quod à METRODORO dictū est: TRIARIVS dixit: Nondum dignum irato Ioue genuisti. HATERIVS dixit sanius: Nondum uultus ad fabulam conuenit. & illud: Parrhasi, ut omnia fiant ad exemplum, uiuat qui tortus est. Si uultis audire, supra quod non possit procedere insania. LICINIVS NEPOS ait: Si uultis dignè punire Parrhasium, ipse se pingat. Non minus stultè AEMILIANVS quidam Græcus rhetor: Quod genus studiorum amabilissimum est. HEXARIDA fatuus dixit: OTHO PATER cum pro Parrhasio diceret, hoc colore derisus est: Quia conciderāt, inquit, per proditores Olynthij, uolui pingere iratum proditori suo Ioue. GARGIVS multo stultius, quare Promethei Parrhasius supplicium pinxisset? Ego, inquit, ardente Olyntho non odissem ignium autorem? LATRONIS illa celebris sententia est, quam SPARSVS quoq; subtractis quibusdam uerbis dixit in descriptione mortuorū: Parrhasi, emorior, sic tene. hanc sententiam aiunt & DIOCLEM CARISTIVM dixisse non eodem modo HISPO rideon honestè. ROMANVS fecit: multo enim uehemētius insanit, quàm nostri fanatici. Voluit uideri uolturios ad tabulam Parrhasij aduolare, fabula eleganti, ad turpem sententiam perductus traditur

ZEVSIN ut puto pinxisse puerum, uuam tenentem: & cum tanta esset similitudo uuæ, ut etiam admirationem faceret operi, quendam ex præceptoribus dixisse, aues malè existimare de tabula: non fuisse enim aduolaturas, nisi similis esset. ZEVSIN aiūt obleuisse uuam, & seruasse illud, quod melius erat in tabula, non quod similius. SYPIRIDIO æquè familiariter in templum uolturios subire putauit, quàm passeres aut columbas. Dixit enim:

Sed nolo Romanos in ulla re uinci. Restituet aciem MVRRHEDIVS, qui dixit: Pinge Triptolemum, qui iūctis draconibus sulcauit auras. Inter illos, qui de Prometheo corruptè aliquid dixerant, & APATVLIVS locum sibi uindicat. dixit enim: O'

Fur

Fur accusator proditoris. *Controuersia* VI.

ACTIO. Iniuriarum sit actio. LEX. Fur concione prohibeatur. THEMA. Quidam cum diuitem accusasset proditionis, noctu parietem domus eius perfodit, & scriniũ in quo missæ erant ab hostibus literæ, sustulit. Damnatus est diues. Concionari cum uellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

¶ PRO FVRE. PORTII LATRONIS. Id solũ sustulit, quod fur reliquisset: nihil tam fur timuit, quàm ne dominus res suas non agnosceret. Fac mihi inuidiam, prodidi furtum meum. ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoueri nõ iussit. Ruentem ciuitatis statum unius parietis ruina reposui. OSCI. Sollicitus erat, ne quod perdiderat, quæreretur. Indicium profiteor; multos furti conscios habeo: at illud tutò illi ostendi, hoc furtum non solus habeo. Furtum est, quod timet dominus agnoscere? potui non esse pauper, habui quod magno uenderem. Teneo ecce epistolas, in quibus manifesta proditionis argumenta sunt, in quibus hostium consilia. Te interrogo: si furtũ est, repono. MVSÆ. Furtum uocas, quod qui perdiderat, negabat suum? furtum fecisset ex hostibus. CLODII TVRRINI. Furtum uocas, quod qui perdiderat, supplicium tulit: qui surripuerat, præmium? Vtri permisissetis loqui, si eodem tempore fur uenisset & dominus? Potui rempublicam magno uendere, uel proditori. ARELLII FVSCI patris. Mille nauium domini Græci furto Troiam cepistis. Si bene furto euertuntur urbes, quanto melius seruantur? Si non indicauero cuius sit, nemo cognoscet. VIBII RVFFI. Cuius ego si potuissem, non parietẽ tantùm, sed pectus ipsum perfodissem. Nondum totum consummaui officium: non est tam angusta respublica, ut ab uno opprimi possit. CÆSTII PII. Nolite à me omnia exigere quæ scio, multa sunt: quædam & in concione dicenda. Hoc furtũ liberos nostros docete. Rogo uos Iudices, per furtum meum, quoties furtum meum protuli, tacet dominus, ego fur. Ecce altera iniuria. Non tu, inquit, perfodisti domum. Tace, ego noui ista melius. Narrare soleo, non negare quæ scio. In forum ueni, narraui nocturnam expeditionem meam. Conuenerant omnes, tanquam ad concionem. Cur me submoues ante actionẽ, cum nec proditores inauditi pereant? O' furtum in cõcione narrandum, proditoris uigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper solicitum, publica fata sopierant. Ita etiam ministros eius alligauerat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi uidebar hostium muros. Furtũ uocas, quo nihil melius tuo anno factũ est. Nemo fur Rempub. cogitat. *Nihil non licet pro Repub. facere.*

¶ PARS ALTERA PRO MAGISTRATV. Quale id spectaculum fuit? composuerat inter se fortuna Reipub. furem, & proditorem: ut uidit inutile, furtum suum prodidit, ut nobis uenderet,

quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori poſſet imponere. Cōſilium uideri uult felicitatem furti ſui. Lex quæ nocturnum furē occidi iubet, quoquo modo iubet, nō de damnato tantùm, ſed de fure loquitur. Odit hoc uitium. nec immeritò: non multum abeſt à proditore. Suſtulit quod nō elegit, ſed quod illi fatum publicæ felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis oſtendit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quàm damnare. Effregit domum manu ſuſpenſa. Eluxit illum tunc non primùm feciſſe. Suſtulit, non quod uoluit, ſed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

LIBRI X. CONTROVERSIAR. FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIONVM LIBER PRIMVS.

Declamatio prima, de patruo abdicante nepotem, quem prius adoptauerat.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. THEMA. Duo fratres diſſidebāt inter ſe: alteri filius erat. Patruus in egeſtatem incidit. Patre uetante, adoleſcens illum aluit, ob hoc abdicatus tacuit. Adoptatus à patruo eſt. Patruus accepta hæreditate, locuples factus eſt. Egere cœpit pater. Vetante patruo aluit illum adoleſcens. Abdicatur. Contradicitur.

PRIMA PARS PRO NEPOTE.

Eò iam perductus erat, ut omnem ſpem ultimorum alimentorū in ea ſola domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicū. Ipſe, inquit, ali me uetuit. Imitationē alienæ culpæ, innocētiam uocas. *Omnis inſtabilis & incerta felicitas eſt.* Quis crederet iacētem ſuper crepidine Marium, aut fuiſſe conſulem, aut futurum? Quid non timendum felicibus putas? Quid deſperandum infelicibus? Ne circū plura inſtabilis fortunæ exempla te mittam, uide quis alimenta rogetur, & quis roget. Non ſum hoſpes grauis. Vnum ſenem aduoco. Hoc tibi uitio placui pater. *Perierat totus orbis, niſi iram finiret miſericordia.* Iactatus inter duos patres, utriuſq; filius, ſemper tamen felicioris abdicatus. Illud tamen pater deos teſtor, diuitem te relinquo. Circumibo tecum pater limina aliena. Omnibus oſtēdam, & me qui alimenta dedi, & te qui negaſti. Abdicari non poſſem ob id quod feci, lege cogente. Quid ſi flere me uetes, cum uideo hominem calamitoſum? Nō ſunt affectus noſtri in noſtra poteſtate. *Quædam iura non ſcripta, ſed ſcriptis omnibus certiora ſunt.*

PARS ALTERA PRO PATRVO CONtra nepotem.

Creſcere propoſuit ex mea inuidia homo, qui ſe melius iactare poteſt,

potest, quàm defendere. Iustus meus metus est: ne hæredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Etiam si tu non odisti eum, qui fecit mihi iniuriam: tamen ego odi illum, qui fecit tibi. Desinit esse filius, qui non tantùm à patre abdicatus, sed ab alio adoptatus est. Audite quàm ualde eguerim. Fratrem rogaui. Quis es tu, qui de facto patrum feras sententiam? Ad te arbitrum odia nostra non mittimus. Iudices habemus deos.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Alfius Flauius prætextatus apud Cæstium controuersias declamabat. Semper aũt cõmẽdabat eloquentiã eius aliqua res extra eloquentiam. In puero declamante lenocinium erat ingenij ætas.

Declamatio II. *de uirgine prostituta.*

SAcerdos casta è castis, pura è puris sit. THEMA. Quædam uirgo à piratis capta uæniit. Empta à lenone, & prostituta est. Venietes ad se exorabat stipem. Militẽ qui ad se uenerat, cum exorare nõ posset, cũ luctantẽ & uim inferre uolentẽ occidit. Accusata, absoluta, & reuersa ad suos est. Petiit sacerdotium. Contradicitur.

PRIMA PARS CONTRA VIRGINEM PETENtem *sacerdotium.*

Sacerdos nostra adhuc in lupanari uiueret, nisi hominem occidisset. Quid mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas? *Id enim deerat, ut templa eas recipiant, quas aut carcer, aut lupanar eiecit.* Indignam te sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Fortuna, inquit, pati coegit: & misereri debent omnes mei. At nos miserandas non facimus sacerdotes. Nec est apud nos maximus honos ultimorum malorum solatium. Ita domi custodita est, ut rapi posset. Ita chara fuit suis, ut rapta non redimeretur. Ita raptæ pepercêre piratæ, ut lenoni uenderent. Sic emit leno, ut prostitueret. Sic uenientes deprecata est, ut ferro opus esset. Mouet me respectus omnium uirginum, si in ciuitate nulla inueniri poterit, nec meretrice castior, nec homicida purior. Nulla est satis pudica, de qua quæritur. Omnes, inquit, exoraui. Si qs dubitat an meretrix esset, audite quàm blanda sit. Ponamus tres sacerdotiũ petere. Vnam quę rapta sit: alterã quę prostiterit: tertiam quæ hominem occiderit. Omnibus negabo.

PARS ALTERA PRO VIRGINE PETENte *sacerdotium.*

Voluerunt Dij esse miraculo, in captiua libertatem, in prostituta pudicitiam, in homicida innocentiam. Narrent sanè omnes tanquam ad prostitutam uenisse, dum tanquam à sacerdote discesserint: quàm pudica sit, miles ostendit: quàm innocens, iudex: quàm felix, reditus. Inter tot pericula dij illæsam non seruassent, nisi eam sibi seruaturi fuissent. Totus populus ad seruandam pudicitiam contulit, quicquid ad uiolandam attulerat. Dicat pudicitiam suam Diis quibus debet.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Longè recedendum est ab omni obscœnitate uerborum & sensuum. Quædam satius est, uel cum causæ detrimento tacere, quàm inuerecundè dicere.

Declamatio III. *de incesta saxo deiecta.*

INcesta de saxo deiiciatur. THEMA. Incesti damnata antequam deiiceretur, Vestam inuocauit: deiecta uixit. Repetitur ad pœnam. Contradicitur.

PRIMA PARS CONTRA INCESTAM.

Id enim deerat, ut modestior in saxo esset, quàm in sacrario fuerat. Dubitari non potest, quin tamdiu deiicienda sit, donec efficiatur, propter quod deiecta est. Patrocinium suum putat pereundi infelicitatē. Quid tibi importuna mulier imprecer? nisi ut ne bis quidem deiecta pereas. Exponam cum quo stuprum, uel quando cōmisit. Quia probaui, istam damnastis. Non putas legem cauisse ut perires, quæ cauit quemadmodum perires? Malè de Diis existimas, si sacerdoti suæ tam serò succurrunt. Ita Dij maluerunt damnatam absoluere, quàm sacerdotem?

PARS ALTERA PRO INCESTA.

Damnata deiecta est, absoluta descendit. Putares puellam nō deiici, sed demitti. Lex sacerdotem non ad saxum usq; deferret, nisi sententiam Deorum expectaret. Erat altitudo montis, etiam securè despicientibus horrenda.

Declamatio IIII. *de forti sine manibus.*

ADulterum cum adultera qui deprehēderit, dum utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit: liceat adulteriū & marito, & filio uindicare. THEMA. Vir fortis in bello manus perdidit. Deprehendit adulterum cum uxore, de qua filium adolescentem habebat. Imperauit filio, ut occideret. Non occidit. Adulter effugit. Abdicat filium. Contradicit.

PRIMA PARS PRO FORTI CONTRA FILIVM.

Solus ego ex omnibus maritis nec adulterum dimisi, nec occidi. Quis non putet, aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? Deceptus est iste, quo sciemus? Cum adulteros deprehendero. Tūc primùm sensi me manus in bello perdidisse meas, domi etiam filij manus perdidi. Tam frustra ad filium, quàm ad gladium cucurri. In bellum non peruenit, & antè patriæ quàm patri negauit manus. Vsq; eò pugnauit pro nobis, ut pro se non posset. Adolescens quos dimisisti, sequere. Non potui, inquit, matrem occidere. Quo sis excusatior, adiice & patrem.

PARS ALTERA CONTRA FORTEM HOminem pro suo filio.

Alterum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. Nō semper scelera nostri sunt iuris. Et truces quoq; animos misericors natura

natura debilitat. In tam inopinati flagitij spectaculo, toto corpore stupui. Pater, tibi manus defuerunt: mihi omnia, priusquam in me reuerterer, exierãt. Maius erat scelus quod imperabas, quàm quod deprehenderas. Si quid exegeris ultra uires meas, dicam, Ignosce: non possum. Ignoscit pater filio, nauigationem recusanti, si non ferat mare. Ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis ipse pater militaris sit. Ipsam legem recita. Liceat marito, liceat & filio. Quare tam multos nominat, nisi quia aliquos putat esse, qui non possint? Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupẽtem.

Declamatio V. de eo qui duas rapuit.

RApta, raptoris aut mortẽ, aut indotatas nuptias petat. Vna nocte qdã rapuit duas. Altera mortẽ optat raptoris, altera nuptias.

PRIMA PARS CONTRA RAPTOREM.

Stupro accusatur, stupro defenditur. Cum altera rapta litigat, alteram aduocat. Vindicate patres. Fortior publicæ disciplinæ seueritas surgat. Iam binæ rapiuntur. Coit populus, uelut publico metu territus, uix credens duos fuisse raptores. Alteram iniuriæ rapuit, alterã patrocinio. Perieras iam raptor, ni bis perire meruisses. Si tẽ antè rapuisset, & nuptias optasset, deinde hanc uitiasset antequam nuberes, negares illum iubente rapta, debere mori. Nihil amplius raptori præstare potes, quàm ne lege tua pereat. Contra alienam legem nullum ius habes. Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas. Non potes præstare, ne quis occidat.

PARS ALTERA PRO RAPTORE.

Inter pares sententias mitior uincat. Refer Virginiam, dic Lucretiam. Plures tamen Sabinæ sunt. Contumeliosum mihi erit, te dignam uideri, in cuius honorem homo occidatur: me dignam non uideri, in cuius honorem homo seruetur.

Declamatio VI. de filio quodam ducente filiam archipiratæ.

CAptus à piratis scripsit de redemptione. Non redimebatur. Archipiratæ filia eum iurare coëgit, ut duceret se uxorẽ, si dimissus esset. Iurauit. Ea relicto patre secuta est adolescentem. Duxit illam. Orba incidit. Pater imperat, ut archipiratæ filiam dimittat, & orbã ducat. Nolentem abdicat.

PRIMA PARS CONTRA FILIVM.

Bonæ spei uxor, bonæ spei nurus, quæ uel amare captiuum potest, uel odisse patrem. In carcere, inquit, ac tenebris iacebam. Narret, inquit, socero beneficia puella: non misericordia mota est, sed libidine.

PARS ALTERA PRO FILIO.

Illo me loco non deseruit, in quem uenire & pater timuit. Vidisses mẽbra uinculis pressa, macie retractos introrsus oculos. Attritas catenis & inutiles manus: talem quis amare, nisi misericors posset? In tot consulatib. Marius nihil habet clarius, quàm se auto-

rem. Pompeium, si hæreditariæ extulissent imagines, nemo Magnũ dixisset. Seruum regem Roma tulit. Quid tibi uidentur illi, qui rapti ab aratro paupertate sua beatam fecerunt rempublicam? Non possumus unà felices esse: quod solemus, unà infelices erimus.

Declamatio VII. *de tyrannicida à piratis dimisso.*

LIberi parentes alant, aut uinciantur. Quidam alterum fratrẽ tyrannum, alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre ne faceret, interfecit. À piratis captus scripsit patri de redẽptione. Pater piratis epistolam misit, si præcidissent ei manus, duplam pecuniam se daturum. Piratæ illum dimiserunt. Pater in egestatem incidit, petit alimenta. Negantem uult in uincula ducere.

PRIMA PARS PRO FILIO TYRANNICIDA.

Si præcideritis. Si irasceris, scribe potius: Si occideritis tyrannicidam. Exitum tyranni rogo, non timeo. manus quas piratæ soluerunt, iudices alligent. Pro adultero filio rogas. Quærite nunc, unde tyranni fiant. Duplam dabo. Apparet, pro unico filio rogat: duplam dabo, alteram pro filio, alterã pro tyrannicida. Si manus præcideritis. Hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Etiamnum manus meas petis? Nega tuam esse epistolam, & habes argumentum. Dic: Ego rogare etiam pro adultero soleo. Remiserunt me Reipublicæ cum manibus, patri cum epistola. Hoc nostro seculo ad fabulas deerat, ut narraretur aliquis à piratis dimissus, alligatus à patre. Eius crudelitatis emptor, cuius nec pirata uenditor. Duplam dabo. Quid necesse est? potui uilius solui. Vt præcidatis ei manus. Obstupuêre prædones, & inquiunt: Indica patri, nõ omnia piratas uendere. Qualem optem patrem, nescio. Diues debilitat, egens alligat. Neutrum manibus meis expedit. Vbi est patrimonium tuum, uel quo tyrannos instruis, uel quo adulteros facis?

PARS ALTERA CONTRA FILIVM *tyrannicidam.*

Suscepi tria prodigia, inter me & se furentia. Vnum, qui posset patrem opprimere: alium, qui fratrem uiolare: alium, qui patrem. Lex hæc scripta est pro malis patribus. Nam boni etiam sine lege aluntur. Sciebam piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent: & si sperassent, utique præcidissent. Non ira illa patris, sed calliditas fuit. Vnde redimerem, non habebam. Rogare in tam auara ciuitate neminem poteram, in qua nec filij quidem patres alunt. Vsus consilio sum, sciens piratas non crudeles, sed auaros. Feci ut desperarent, quòd posses redimi. An prudenter cogitauerim, nescio. Interim feliciter cogitaui. Exclusa mens est, ex quo uidi unum in arce filium, alterum in adulterio, tertium in parricidio.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Relictus solus orbus senex, qui color approbandus est impetu. Magna enim ui opus est, ut aliquis accusans, se miserabilem faciat.

Persium

Persium memini hominem inter scholasticos insanum, inter insanos scholasticum.

Declamatio VIII. quæ est de forti abdicato.

QVi ter fortiter fecerit, militia uacet. Ter pater fortē in acie, quartò uolentem exire retinet. Nolentem abdicat.

PRIMA PARS PRO ABDICANTE.

Quod patriæ superest, patri uindico. O' me, filio pugnante, lassum. Iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est. Causa mihi abdicandi est, ne sine filio uiuam. Abdicatio mea in potestate abdicati est. Optimus finis uirtutis est, antequam deficias, desinere. Lex quoque ter uiro forti aut diffidit, aut consulit.

PARS ALTERA PRO FORTI ABDICATO.

Certè abdicatis pugnare licet. Pudet me, ter uicti militant. Senator post sexagesimum quintum annum in curiam uenire non cogitur, nec uetatur. Quicquid honoris nomine datur, in utranq; partē licet. Alioquin desinit premiū esse, cui necessitas imponitur. Ocium imperas animo non ocioso. Tumultus exortus est. In me omnium ciuium diriguntur oculi: & adhuc, uerum dicendum est, nihil mihi patria debet. Nunquam pugnaui, nisi coactus. Adhuc militia mea legis munus est. Athenienses abdicato uicerunt duce. Quantum uerò interest? Ille abdicationem uirtute deleuit, ego merui.

LIBRI I. DECLAMATIONVM FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE LIBER SECVNDVS DECLAMATIONVM.

Declamatio I. Libri II. Adoptandus post tres abdicatos.

DIues tres filios abdicauit. Petiit à paupere unicū in adoptionem. Pauper dare uult. Nolentem ire, abdicat. Contradicitur.

PRIMA PARS PRO FILIO *pauperis.*

Nunquam futurum putaui, ut aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Dubitaui diu, an ille amicum tentaret, an hic filium. Ita uerò nos sumus pauperes, qui habemus quod diuites rogent? Si immeritò abdicauit, odi patrem tot eiicientem innocentes: si meritò, odi domum tot facientem nocentes. Amo æquè paupertatem ac patrem: utriq; assueui. Non tibi permultis fulta liberis domus est: quanquam nec sic debuisti dare. Tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum superest. Abdico, inquit: apparet, tantùm ut uincas. Vna inter nos disputatio est. Hic me dignum putat beato patre: ego meo. Diuitem mihi uis dare: ego te uolo.

 O' me-

O' meritò abdicandum, si talem patrem relinquo. Quem me uideri uelim, nescio. Innocentem, si abdicor: nocentem, si adoptor. Non ut in cæteris abdicationibus, in mea potestate est nō abdicari. Perditurus sum patrem, si abdicor: perditurus sum, si nō abdicor. Quid interest, utrum eiiciat, an transferat? Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum, quo efficitur, ne pater sit. Graue est, carere unico: grauius, eo quem alius concupiscit. Non delectant dominos ignoti seruorum greges. Nec sonātia ergastula laxi iuris. Patrem gratis amo. Necesse est ut timeam domum liberis infelicem. Nō potest inueniri aptius tēpus recōciliationis. Diues filios quærit.

PARS ALTERA CONTRA FILIVM PAVPERIS.

Magnum & hoc inter cætera paupertatis incōmoda est, quòd abdicationem filius non timet. Senatorium ad gradum census ascendere facit. Census Romanum equitem à plebe discernit. Census in castris ordinem promouet. Censu in foro iudex legitur. *Nunc facilius est paupertatem laudare, quàm ferre.* Si emendati, inquit, fuerint liberi mei, habebo hanc cum illis: si perseuerauerint, habebo pro illis.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Horridi declamatores fidelius tuentur colores quos proposuerunt. Nulla sententiæ dulcedo subrepit; nullum schema sollicitat. Sic quæ malam habent faciem, sæpe pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. Gallus Vibius tam magnæ fuit olim eloquentiæ, quàm postea insaniæ. Cui hoc accidisse uni scio, ut ad insaniam non casu caderet, sed iudicio perueniret. Nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorē putat, quod simulabat, ad uerum redegit. Otho Iunius pater ædidit quatuor libros colorum, quos bellè Gallio noster Antiphontis libros uocat: tantum in illis somniorum est. Syriacus contra Maximum Stertinium, à quo premebatur, cum comes eius fuisset, dixit: Per annos quindecim in officio tuo fui, dic quid peccauerim? Sed hæc est consuetudo uestra: iniuriam uocatis finem seruitutis.

Declamatio VI. de iureiurando uiri & uxoris.

VIr & uxor iurauerunt, ut si quid alteri accidisset, alter moreretur. Vir peregrè profectus est. Misit nuncium uxori, qui diceret se decessisse. Vxor se præcipitauit. Recreata, iubetur à patre uirum relinquere. Non uult. Abdicatur.

PRIMA PARS PRO FILIA VXORE.

Dij immortales, qua debetis prudētia humanum genus regitis: effecistis ut illud non periculum amantis esset, sed experimentum. Hos diuidere uult socer, quos nec mors quidē diuidet. Moriar, inquit: habeo & causam & exemplum. Quædam se maritorum amore rogis ardentibus miscuerunt. Quædam animabus suis redemerunt maritorum suorum salutē sollicitudine breui. Inter has puellas

las uiua numeratur. Assiduè contentiones erant. Sine te uiuere non possum. Imò ego sine te: qui certãtium exitus esse solet. Iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, ut uiui non diducerentur: cum illud quoq; cauerent, ne morte diuiderentur.

PARS ALTERA CONTRA FILIAM VXOREM.

Non possum, inquit, relinquere uirum. Quicquam non potest, quæ mori potest? Penè dum falsæ mortis nuncium misit, ueræ recepit. Potes sine uiro pati. Peregrinationem eius tulisti. Iureiurando iam liberata es casu proximo.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Ouidius Naso apud Arellium Fuscum magistratum suum, hanc controuersiam declamauit. Nam Latronis admirator erat. Latro in præfatione quadam dixit: Non uides, ut immota fax torpescat, & ignes exagitata restituat. Mollit uires ocium, ferrum situ rubiginem ducit. Naso dixit:

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas:
Et rursus, nullo concutiente, mori.

Hic autem dixit: Quicquid laboris est, in hoc est: ut uxorem à uiro, & uirum ab uxore diligi concedas. Necesse est deinde, ut iurare permittas, si amare permiseris. Eiusdem: Pauca nosti pater crimina. Et litigauimus & cecidimus. Et quod fortasse non putas, peierauimus. Rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres uersus: petiuit inuicem, ut tres exciperet, in quos nihil illis liceret. Cõscripserant illi quos tolli uellẽt, secretò: hic, quos tutos esse uellet. In utrisque codicillis iidem uersus erãt: ex quibus primum fuisse narrabat Albinouanus Pedo, qui inter arbitros fuit:

Semibouemq; uirum, semiuirumq; bouem. Secundum:
Gelidum Boream gelidumq; Notum.

Ex quo apparet, summi ingenij uiro nõ iudicium defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Aiebat interim, decentiorem esse faciem, in qua aliquis næuus esset.

Declamatio III. *de nepote ex meretrice suscepto.*

ABdicauit quidam filium. Abdicatus se contulit ad meretricem, & ex ea sustulit filium. Aeger ad patrem misit. Cum uenisset, cõmendauit ei filium, & decessit. Pater post mortem illius in adoptionem recepit nepotem. Accusatur ab altero filio dementiæ.

PRIMA PARS PRO PATRE.

Dementia in me noui generis arguitur: sanus eram, si non agnoscerem meos. Expectabam, ut aliquis pro abdicato rogaret. Nemo audebat propinquorum, fratre cessante. Deficientis spiritus sustinebatur, in aduentum meum. Intraui: iam cadentes oculos ad nomen meum erexit. Fugientem animam retinuit. In sinu meo & filiũ, & ãnimam deposuit. Nunciatum est mihi, in ultimis esse filium. Nec hoc à fratre.

PARS ALTERA CONTRA PATREM.

Pater istius incertus est. Bene cum isto ageretur, si & mater. Incidit in meretricem, inter cætera mala & fœcundam. Mulier, nescio aduersus patrē iniuriosior sis, quòd abstulisti illi hæredē, an quòd dedisti. Adoptauit enim filium eius, propter quam eiecerat suum.

Declamatio IIII, de raptore patrem non exorante.

RAptor nisi intra tricesimum diem & suum & raptę patrem exorauerit, pereat. Raptę patrem exorauit, suum non exorat. Reum facit dementiæ.

PARS PRIMA CONTRA RAPTOREM.

Quid contremiscis senectus? Quid lingua trepidas? Quid obtorpuistis oculi? Nondum tricesimus dies est. Nec tristiore quidē uultu expugnatam filiæ pudicitiā tulit. Nimis citò exoratus est. Nec omnia uitia eius ab adolescentia repetam, uirginem rapuit, patrem accusat. Hoc intra triginta dies. Putas me accusatori permissurum, quod filio negaui? Miraris dubitare patrem? Lex ipsa inter mortem & nuptias dubia est. Semper enim sibi omnia licere credidit: nihil me unquam rogauit. Ignouit enim, inquit. Aliquis ante me rogatus est. Demens sum. Vides: nimirum turpiter uiuo. Legem ignoro, dies tuos non numero. Demens, inquis, es. Potest aliquis ignoscere, sic roganti? Deliberabo cū amicis, deliberabo cum propinquis: me miserum, quàm penè permisi. O' me miserum, qui tantùm triginta diebus irasci possum. Quid mirum, si citius illum exorasti? Facilius est donare iniuriam, quàm crimē. Procede in medium senex, cuius misericordia crudelis sum. Iam, inquit, angustum tempus est. Et tibi uacat accusare. Sic aliquis exorat? Sic deprecatur? Apparet te nunc primùm rogare. Quid enim tanquam demens egi? Non sum exoratus. Nondum transiuit tempus. Etiamnum exorari possum. Quàm iniquum est, nondum esse me nocentem, & iam esse reum.

PARS ALTERA PRO RAPTORE.

Me miserum, pater: iræ tuæ detractum est nihil, tempori autem multum. Infelicior sum, quàm si neutrum exorassem. Si seruaturus es filium, iam tempus fuit: si occisurus, iam tempus est. Prior rogatus est, quem magis timebam.

Declamatio V. de torta à tyranno pro marito.

TOrta à tyranno uxor, nunquid de uiri tyrannicidio sciret, perseuerauit negare. Postea maritus eius tyrannū occidit. Intra quinquenniū non parientē, sterilitatis nomine dimisit. Agit illa ingrati.

PRIMA PARS PRO VXORE.

Has nuptias tyrannicidium diduxit, quas non diduxit tyrannus. Trahebantur matronæ. Rapiebantur uirgines. Nullæ tunc uidebantur feliciores, quàm quæ filios non habebant. Suspicatus est tyrannus de tyrannicidio hunc cogitare, siue isti aliquid excidit, siue non bene tegit uultus magna consilia: tamen de uxoris garrulita-

te queri non poteſt, cum ſciat quemadmodum taceat. Impoſita in eculeū, ſæpius ad abſentem uirum reſpexit, q̃ ad præſentem tyrannum. Explicatur totus aduerſus infelicem fœminā tyrannicæ crudelitatis apparatus: & illa inſtrumenta, uirorum quoq; animos ipſo uiſu frāgentia, ad excutiēdum muliebris pectoris ſentētiā proponuntur. Verberibus corpus abrumpitur. Neſcio Reſpublica, an tibi liberos iſta mulier datura ſit: tyrannicidā dedit. Miraris, ſi tranſit quinquennium inter uxorem tortam, & uterum obturatū? Sciſſum corpus flagellis, igne aduſtum, tormentis conuulſum. Ignoſcetis puto mulieri, ſi dixero. Faſſa eſt. Quid tyrannicidio gloriaris? Facilius eſt tyrannum occidere, quàm ſuſtinere uerbera, laminas, eculeos. Quicquid antiqua ſæuitia inuenerat, quicquid adiecerat noua. Quid amplius dicam? Et tyrannus torquebatur, cum de tyrannicidio quæreret. Num premit cenſum oneroſa ſumptibus? Et (ut ſeculi mos eſt) in deterius luxu fluente muliebris ambitio certamine mutuo, uſq; in publica damna priuatim inſanit. Nunquid gemmas & ex alieno littore peritos lapillos? Expecta, poteſt párere. Non reſpondet ad certam fœcunditas diē. *Sui iuris rerum natura eſt.* Vtrū'ne magis mirandum eſſe tuum tyrannicidium, an huius ſilentium?

PARS ALTERA CONTRA VXOREM.

Ego torta ſum, meritò obiiceres, niſi te uindicaſſem: uiri, & ſi ſciſti de tyrannicidio, nec indicaſti: non eſt beneficium, ſcelus non facere. Deniq; neq; ſciſti. Non enim tibi indicaui. *Nec tam magnum cōſilium, uirilibus quoq; graue animis commiſi muliebri garrulitati: quæ id ſolum poteſt tacere quod neſcit.* Quo tempore uxor torta eſt, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: poſtea cogitaui. Et hæc ipſa mihi cogitādi cauſa fuit, uxoris ultio. Si quod audierat, tacuit, non beneficium eſt, ſed fides.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Lucius Vinicius, quo nemo ciuis Romanus in agendis cauſis præſentius habuit ingenium. Quicquid longa cogitatio illi præſtatura erat, prima intētio animi dabat. Extemporè cauſas agebat: ſed non deſiderabat hanc commendationem, ut extemporè agere uideretur. De hoc elegāter dixit diuus Auguſtus: Vinicius ingenium in numerato habet.

Declamatio VI. *de patre & filio luxurioſis.*

QVidam luxuriante filio luxuriari cœpit. Accuſatur à filio dementiæ. Contradicit.

PRIMA PARS PRO PATRE CONTRA FILIVM.

Accuſator meus intra ſe contrarios habet affectus. Cupit reum damnari, crimen abſolui. Sed tu ſenex, inquit, hoc dicis: luxuria tua ſerius cœpit, citius deſinet. Quidam ſummum bonum dixerunt uoluptatē. Nihil eſt mihi opus præcipiētibus. Habeo exemplū. Oſtēdi tibi luxuriā, quā in te non uidebas. Ebrietatē patri obiicit ebrius.

PARS ALTERA PRO FILIO CONTRA PATREM.

Adolescens luxuriosus peccat. Senex luxuriosus insanit. *Nemo uitia quæ odit, imitatur.* Quis imperator ob hoc de prælio fugit, ut bene pugnaret exercitus? Non coërcet uitia, qui prouocat. Meam luxuriam patri imputabo. Non sub seuera fui disciplina, non sub bene institutæ domus lege, quæ posset adolescentis formare mores, & à uitiis ętatis abducere. Quodammodo ad luxuriã à patre præmissus sum. Madent cani unguento, & comessator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus uidetur.

Declamatio VII. *de peregrino negociatore & formosa.*

QVidam cum haberet formosam uxorem, peregrè profectus est. In uiciniam mulieris peregrinus mercator migrauit: ter illam appellauit de stupro, adiectis preciis. Negauit illa. Decessit negociator. Testamento omnium bonorum suorum reliquit formosam hæredem: & adiecit elogium, Quia pudicam comperi. Adiit hæreditatem. At rediit maritus. Accusat adulterij uxorẽ ex suspicione.

PRIMA PARS CONTRA FORMOSAM.

Seram querelam detuli. Non accuso adulteram, nisi diuitem factã: post tantos impudicitiæ quæstus tacere iã non possum: confitendũ hoc habeo, hac me causa abfuisse. Tẽpus est de uxore & marito credi. Ferat matrona oculos iacẽtes in terrã: & aduersus officio sum salutatorẽ, inhumana potius q̃ inuerecunda sit: longè antè suã impudicitiã neget ore, q̃ uerbo. Nemo fortiter negantẽ iterũ rogauit. Omniũ bonorũ hæres sola esto, quia corrũpi non potuisti, quia tã feliciter pudicitiã custodisti. Tace paulisper nomen autoris. Nũquid non testamento uiri creditur? Adeo'ne iam omnis pudicitia seculi nostri abiit: ut aduersus querimoniã uiri, alieno teste defendatur uxor? *Muliebrium uitiorum fundamentum auaricia est.* Quæ potest non timere opinionẽ adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo uestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui ueste perspicua sit: & nihil in corpore uxoris suæ plus maritus, q̃ quilibet alienus peregrinusq; agnouerit. Futura æstimabo indicia. Interim qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur: pudicam tãtùm & unus, & peregrinus, cui plus laudator q̃ accusator nocet. Vxorẽ meã nusquã audiui pudicã, nisi in adulteri elogio. Deiice in terrã oculos: & aures tuas externorũ uocib. claude. Sibi quisq; pro tę neget. Pudicã ille dixit, ego impudicã. Puto plus creditis ciui, q̃ peregrino: marito, quàm adultero. Ipsum elogiũ corruptoris animo scripsit: Quia pudicã, inquit, comperi, quod nulli præter me cõtigit.

PARS ALTERA PRO VXORE FORMOSA.

Formosa est: hoc natura peccauit. Sine uiro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudicè. Hæres relicta est: hoc feliciter. Hæreditatẽ adiit: hoc consultò fecit.

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIONVM LIBER TERTIVS.

Declamatio I. de eo qui fratrem parricidij damnatum in naui exarmata imposuit.

DVOBVS filiis quidam superduxit nouercam. Alterum domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille cum exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Peregrinantem patrem cepit, & remisit. Reuersus pater, abdicat filium.

PRIMA PARS PRO FILIO CONTRA PATREM.

Tanta tempestate confusus, dispicere nihil potui: nec satis memineram, si tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset: ministerium, an pœnam esse uoluisset: uindictam parricidij, an parricidium. Insui fratrem culeo iubes. Non possum. Nõ ignoscis, an non credis? Ego contendo ne te quidem posse. Nemo repertus est naufragij comes. Omnia instrumenta circumcisa sunt. Adminiculum spei nullum: patri excusandus sum, an fratri? Hoc, inquit, impietatis tuæ munus ad inferos deferam, licuisse mihi per fratrẽ aliter quàm parricidę mori. Viuit, inquit, frater. Non credo. Seruauit, inquit, me. Fecisti ut crederem, in domo, in qua tam facile parricidium creditum est. Ego, inquit, fratrem occidere non potui, frater patrem. Emicabant densis undiq; nubibus fulmina, tempestates horridæ abscondebant diem: intumuerat mare, iustis quoq; nauigiis horrendum. Habes, inquam, frater si innocens es, nauigium: si nocens, culeum. Non potui facere parricidium. Quàm facilè erramus omnes, & factum putaui. Frater, inquit, tu prius in domo parricidium facies. Iacebat in littore nauigium, quod etiam integrum infeliciter uexerat. Credo parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subitò mihi cum animo, pariter excidit ferrum: & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. Intellexi quàm difficile esset parricidiũ facere, etiam quod imperasset pater. Ita mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicit, fortuna succurrat. Profectus est pater trãquillo mari, auspicato itinere, integra naui. Quid est hoc? Felicius nauigauit dãnatus, quàm qui damnauerat? Vtrum uidetur uobis innocentiam apud piratas didicisse, an'ne apud piratas quidem perdidisse? Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. Scissa quidem uela fecerãt sinus, & instructas classes naufraga præcesserat nauis. Scires nauigare, qui seruaturus esset patrem. Erat nauigiũ, imò fuerat: ô crudelis & pertinax nouerca, nihilominus sæuis. Iam maria quiescunt, prædones miserentur, irati parcũt. Veni ad uos, ut probem me parricidã. Multas rerum natura mortis uias aperuit, & multis itinerib. fata decurrũt. O maria iustiora iudiciis. O mitiores procellæ patre. Non putatis mise-

misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Lucilli Mithridatem non potuit occidere. Mithridatem Dij boni, quàm non dubium parricidam. Gaude pater, neuter ex filiis tuis parricidiũ fecit. Narra pater, quomodo te dimiserit, sic dimissus, nocens est iste, sed mihi frater est. *Naturæ iura sacra sunt, etiam apud piratas.* Dixisses, inquit, te non posse, ita tu nesciebas? Non licuit, non potui, non debui.

PARS ALTERA CONTRA FILIVM.

Nega hunc parricidam fuisse, quem uerè scis esse piratam. Dimisit me in patrocinium suum, ut quia non occiderat, uideretur nec antè uoluisse. Quis porrò me uno miserior? Vitã parricidę debeo.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Magna rhetorum bonorum manus in hanc partem transiit, ut aliquid dici debuerit in nouercam. Fuerunt & illi, qui non quidem palàm dicerent, sed per suspicionem & figuras. quod Passienus nõ probabat, asserens minus tolerabile & uerecundum, infamare nouercam, quàm accusare. Quidam principia in sua potestate tãtùm habuerunt. Pòst ablati sunt impetu. Excusatius autem est, in malum colorem incidere, quàm transire. Vipsanius duro colore usus est. Hic se tãquam grauius elegisse dixit supplicij genus. qui color prudentibus displicuit. Quam enim habebat absolutionis spem, si nec paruit, nec pepercit?

Declamatio II. de Popilio qui Ciceronem interfecit.

DE moribus sit actio. Popilium parricidij reum Cicero defendit. Absolutus est. Proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit: caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.

PRIMA PARS CONTRA POPILIVM PRO *accusatore.*

Occidit Ciceronẽ Popilius. Iam'ne creditis ab isto occisum patrem? Occisurus Ciceronem debuit incipere à patre. Antonius, inquit, iussit. Nõ te pudet Popili. Imperator tuus te credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputauit manum. Minus in illo crimen est, quòd Ciceronem occidit. Proh iam dij boni, occisum Ciceronem malos mores uoco: hoc unum feliciter, quòd antè occidisti patrem, quàm Ciceronem. Facilius Cicero pro parricida iudicem mouit, quàm pro se cliẽtem. Ad uos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis odit Popilius, quàm quibus plurimum debet. Abscidit ceruices. Parce iam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum mandauit Antonius. Pudeat te Popili. Accusator tuus uiuit. Non credidisset facturum Antonius Popilium, nisi parricidium fecisse meminisset. Dij manes Popilij senis occisi, & inultæ patris umbræ, te Cicero persequuntur: ut quem negasti, sentias parricidam. Non hausit Minturnensis palus exulem Marium. Cimber etiam in capto uidit imperatorem. Cn. Pompeius terrarum marisq; domitor, libẽter se

ter se Hortensij clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Ita tu Popili, si Antonius iussisset, & patrem occidisses.

PARS ALTERA PRO DEFENSIONE POPILII.

Si illa tempora in crimen uocas, dicis nō de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilium occidere, quo Ciceronē mori? Ciceronis proscriptio fuit occidi: mea, occidere. Iussit imperator, iussit uictor. Ego illi negare quicquā possem, cui nihil negare poterat Respublica?

EXTRA CONTROVERSIAM.

Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: & hi quoq; non parricidij reum, & à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio.

Declamatio III. *de ter abdicato uenenum terente.*

TEr abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte à patre, medicamentum terens. Interrogatus à patre quid esset? Venenum, inquit: & se uelle mori; & effudit. Accusatur parricidij.

PRIMA PARS PRO FILIO, NE ABDICETVR.

Dic quid commiserim? certè nec secreta te fallunt. Vt interuenit pater, in has cogitationes abij: Quisquam'ne tam infelix fuit, quisquam'ne me magis odit quàm ego? Misereri mei cœpi. Ter causam dixi. Accessi ad hæc supplicia mea: Venenum bibam. Sed non hoc tibi satis est. Venenum habuit Mithridates, habuit Demosthenes.

PARS ALTERA PRO PATRE CONTRA FILIVM.

Cum se uelle mori dicat, tamen uitam rogat. Teneo parricidam, & in mortem suam paratum. Quantum est quod negas, cum tantū sit quod fateris. Venenum quæsisti, uenenum emisti, uenenum intulisti in eam domū, in quā habebas inimicum patrem. Indica, quis uendiderit? dicetur illi: Tu uēdebas cuiquam uenenum, cuius sciebas abdicationem? Cui daturus erat, quæritis? Cui uenenum parauit, non bibit. Quod negat, parricidium est: quod cōfitetur, ueneficium. Mihi, inquit, paraui. Non bibit: ne quis dubitet, an alium possit occidere. Tam inuisum tibi fuisse patrem dico, ut occidere uolueris: tam inuisum ipse confiteris, ut mori uolueris.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Coniectura duplex à persona: una, an parauerit sibi, an patri. Laberium Mimum diuus Iulius ludis suis produxit. Deinde equestri ordini reddidit. quem cum iussisset ire sessum, omnes equites ita se coarctauerunt, ut uenientem non reciperent. Multos tum in senatum legerat Cæsar, & ut expleret exhaustum ciuili bello ordinē, & ut his qui de partibus bene meruerant, gratiam referret. Cicero in utrunq; iocatus, mandauit Laberio transeunti: Recepissem te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui soles dua-

bus

bus sellis sedere. Quod Cicero malè audiebat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed utriusq; adulator.

Declamatio IIII. *de matre cæca filium retinente.*

Liberi parentes alant, aut uinciantur. Quidam habens uxorem & filiũ peregrè profectus, in piratas incidit: scripsit utriq; de redemptione. Vxor flendo cæca facta est. Filium euntem ad redemptionem, alimenta poscit. Non remanentem, alligare uult.

PRIMA PARS PRO MATRE CONTRA FILIVM.

Nauigaturus, uxori filium reliquit, nec dum cæca erat. Non est quòd mulieris affectum lege æstimetis: quia minatur, omnia facit, ne filius alligetur. Quoties est communis potestas duobus, eius sit tota, qui præsens est.

PARS ALTERA PRO FILIO CONTRA MATREM.

Vnum uinculum duos alligat. Vincta mater catenas denunciat uinctori. Ad piratas eundum est. Filiusfamiliæ nulli seruire possum, nisi patri. Petis alimenta ab eo, quem pater peregrè mittit. Primæ partes sunt patris, secundæ matris. Ille peregrè est: tu domi. Ille captiuus: tu libera. Ille inter piratas: tu inter ciues. Ille alligatus: tu soluta. At tu cæca es. Infelicior ille, qui uidit catenas suas, & cædes, & uulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est, inquit. Quàm multi pro patribus nihil periculosum putauerũt. Non, inquit, uindictam, sed misericordiam quærit. Ita quisquam exigit pietatem, ut impediat?

EXTRA CONTROVERSIAM.

Caluus, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de eloquentiæ principatu habuit, usque eò concitatus actor fuit, ut in media oratione eius exclamaret Vatinius reus: Rogo uos, Iudices, num si iste disertus est, ego damnandus sum?

Declamatio V. *de procuratore & priuigno.*

Qvidam mortua uxore, ex qua priuignum habebat, duxit aliam. Sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe iurgarent nouerca & priuignus, iussit eum à se migrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris, & uxoris. Quodam tempore in cubiculo suo pater occisus est inuentus, uxor uulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis, quæri à filio quinquenni qui unà dormierat, quem percussorem agnosceret. Ille procuratorem digito monstrauit. Et filius procuratorẽ accusat cędis: ille eum parricidij.

PRIMA PARS CONTRA PROCVRATOREM.

Vt audiui clamorem, si qua fides est, deprehensos adulteros credidi. Dabo puerum: *nemo est uno teste contentus*. Dabo populum: obiicite priuigno parricidium, filio mendacium. Dic puer, quis occiderit patrem: dic audacter. Eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri, adulterij tempus.

PARS ALTERA PRO PROCVRATORE.

O magna in contrarium peruersitas seculi. Iuuentus est qui patrem possit occidere, non possit nouercam. Ostende tu istud nō uulnus, sed argumentum. Ostende uulnus. Percussor quam timuit ne occideret, tam leuiter uulnerauit, non illa dextera, cui nec paries obstabat, nec pater.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Nihil est puero teste certius. Nam ad annos eos peruenit, ut intelligat: & non ad eos, quibus fingat. Vinicius, uir exactissimi ingenij, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

Declamatio VI. de eo qui seruo filiam matrimonio coniunxit.

TYrannus permisit seruis dominas suas rapere. Profugerūt principes ciuitatis, & simul qui habebat filium & filiā. cum omnes serui dominas uitiassent, seruus eius uirginem seruauit. Occiso tyranno, reuersi sunt principes. In cruces seruos sustulerunt. Ille manumisso filiam collocauit. Reus est à filio dementiæ.

PARS PRIMA PRO FILIO CONTRA PATREM.

Haberemus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater. Sanum putatis esse, qui imitari maluit tyrannū, quàm seruum? Similem se fecit tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis: plus permisit seruo dominus, quàm tyrannus. Quisquis has nuptias fecit, uel tyrānus, uel insanus est. Egregius gener, cui nihil est gloriosius quàm quòd inter cruciarios non est. Virginitatem sub patre perdidit, quam sub tyranno seruauit. Ita'ne dignus nuptiis filiæ, qui indignus est cruce? Melior est conditio uitiatarum, quàm uirginis. Illis contingit mutare nuptias. Propitius pater ita collocauit filiam suam, ut tyrannus iratus alienas: cum sanus esset pater, ne uideret has nuptias, fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. Num est illi præmium, spectare omnium cruces? Dominam non stuprauit. Auge beneficia. Nec dominum occidit, nec uenenum dedit. *Non est beneficium, scelere abstinere.* Aliæ quod in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate. Cæteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis uocatur stuprum, in hac matrimonium. Timuit ille supplicium. Sciuit rempublicam liberandam. Daturos esse pœnas, qui contaminassent, & aduentare tempus tyrannidi ultimum uidit. Conuenite seruuli, conuenite libertini, empta cognatio.

PARS ALTERA PRO PATRE CONTRA FILIVM.

Si quis tyrāno indicasset, solus in cruce pependisset, licet cui uolo filiā collocare. Marcus Cato coloni sui filiā duxit uxorē. Filia nō mariti petulantiā, non uerborū cōtumeliā timet, non pellicē, non repudium. *Neminem natura fecit liberum, neminem seruum. Imposuit fortuna nomina hæc singulis.* Nuper & nos serui fuimus. Seruus rex fuit.

Decla-

Declamatio VII. *Quæ est de imperatore crucifixo.*

PAter & filius imperium petebant. Prælatus est filius. Commisso prelio captus est. Missi sunt quadraginta legati ad imperatorem redimendum. Occurrit eũtibus pater: dixit sero attulisse aurum ad redemptionem, filium crucifixum esse. Illi peruenerunt. quibus imperator ex cruce dixit: Cauete proditorẽ. Reus fit pater ꝓditionis.

PRIMA PARS PRO IMPERATORE CONTRA PATREM.

Imperator supplicium tulit, proditor precium. Tristiorem istum uidimus, cum filius imperator pronũciatus est, quàm cum captus. Quemadmodum redisti tutus senex solus cum auro, cum etiã imperatores capiantur? Plus accepit auri, quàm quod posset abscondi. Nolite mirari, & imperatorem, & filium uẽdiderat. Cauete proditorem. Iam comitiis cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, si non dedissent. Cauete proditorem. Indicium fuit filij moriẽtis breue & uerecundum. Cur dimissus es? Si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse uoluisti. Candidatus processit contra patrem. Iam tũc nobis uerecundè indicauit filius, cum rẽpublicam tibi credere noluit. Legati nostri aurum ferebant, pater afferebat. Num immobilis diriguisti? Num & illic quasi & ipse affixus hæsisti? Quid tam citò redis? Adhuc & uiuit, & loquitur. Voce proditionem indicauit, silẽtio proditorẽ. Expecta dum mittantur legati. Optimus imperator curare rempublicam, nec in cruce quidem desiit, ubi dixit: Cauete proditionem. Nec imperator potuit tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. Expecta, dum mittantur legati. Dicis: *Affectus non sustinet moram.* Ergo si redimere non potes uiuum, redime mortuum saltem. *Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lachrymis non flecteretur.* Cauete proditionem: id est, Cauete, nequis inscijs custodibus exeat de ciuitate, ne quis ignorante Republica ad hostes perueniat, ne quis ex hostilibus castris grauis auro reuertatur. Indicio nihil deest. De proditione nobis indicat imperator: de proditore, legati. Sublata est quæstio. Quæritis quid dixerit? Videte cui nihil dixerit.

PARS ALTERA PRO PATRE CONTRA FILIVM.

In comitiis filio meo cessi, decretum non expectaui. Sed amens & attonitus protinus cucurri. Ad summã festinaui, nec occurri. *Sciebam hostes, paternis lachrymis sæpe flecti.*

EXTRA CONTROVERSIAM.

Latro non curauit dicere nullam esse factam proditionem, sed se proditorem non esse. *Suspectus est*, inquit, *iudici, qui plus quàm se defendit.* Cæstius posita suasoria, in qua deliberat Alexãder, an Oceanum nauiget, cum exaudita uox esset, *Quousq; inuicte?* describenti discipulo latè Alexandri uictorias, gentesq; perdomitas, & addenti, Quousq; post ista? exclamauit, *Et tu quousq;?*

Declamatio VIII. *de mutatione optionis raptore conuicto.*

RApta raptoris mortẽ, aut indotatas nuptias optet. Rapta producta nuptias optauit. Iuuenis raptorem ſe negauit. Conuictus eſt. Illa optionem petiit. Raptor contradicit.

PRIMA PARS CONTRA RAPTAM.

Optare tibi nõ amplius quàm ſemel licuit. Proponite ſupplicij faciem. Hoc ſemel licerẽ nimium eſt. In hanc perturbationem perductus ſum, ut ignorarem quid feciſſem. Grauius punior, cum me peccaſſe pudet, quàm cùm peccaui. Optauit nuptias. Nec adhuc ſciebat, quã uerecundum maritum eſſet habitura. Raptorem dimiſiſti. Virum occides? Minus eſt quòd uitiauit, quàm quòd negauit. Ergo nos iniuriam periculoſius negauimus, quàm fecimus. Quadam nocte, quid dicam? Non negare iam pudet. Nox, uinum, error: quid iraſceris puella? Iam non negat. Iudex dat tabellam. *Reuocare ſententiam quam tulit, non poteſt.* Quæſtor non mutat pronunciationem. *Nihil tam ciuile, tam utile, quàm breuem poteſtatem eſſe, quæ magna eſt.* Si mortem optaueris, hodie facies quod nunquam factum eſt, ut utrunque optaueris.

PARS ALTERA PRO RAPTA CONtra raptorem.

Id egit priori iudicio, ne quã omnino pœnam ſtupri penderet. Hic id egit, ut ipſe optet. Vtinam non liberaret illum metu, quòd mouit iudices clementia ſui. *Eſt quædam proxima innocentiæ uerecundia, præbere ſe legibus.* Lex non adiicit quoties optet; ſed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud: nec adiicit, Non amplius quàm ſemel.

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIONVM LIBER IIII.

Declamatio I. *De Cimone à Callia redempto.*

ADVLTERVM cum adultera qui deprehenderit, dum utrunq; corpus interficiat, ſine fraude ſit. Ingrati ſit actio. Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus, deceſsit. Cimon filius eius, ut eum ſepeliret, uicarium ſe pro patris corpore dedit. Callias diues ſordidè natus, redemit eum à Republica, & pecuniam ſoluit: eiq; filiam collocauit. Ille deprehenſam in adulterio, deprecante patre, occidit uxorem. Ingrati reus eſt.

PRIMA PARS PRO CIMONE.

Adulterium mihi carcer eſt. Ferrum mihi à lege traditum, ad uindictam pudicitiæ proiiciam. Perdidiſti pecuniam Callia, ſi ſoluiſti tales manus. *Non poteſt generoſus animus contumeliam pati.* Hoc intereſt inter fortunam patris & filij: illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Vnius Miltiadis cenſus inuentus eſt, Cimon filius

redemptus. Cimon redemptoris infelicitas est. Reddam beneficiũ, cum tam honestum desideraueris, quàm dedisti. Ego adulteros dimittam? Quid aliud facerem, si adhuc alligatas manus haberem? Quid tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Magnum uterq; beneficium dum damus, recipimus: ego, quòd Miltiadem redemi: tu, quòd Cimonem. Turpissimum duxi ab eodem dimitti, & adulteros & Cimonem. Ego sum qui referre gratiam, ne mortuis quidem desino. Ita mihi ueros habere liberos contingat, quod quantum sit, Miltiades expertus est. Dignum erit Callias talem genuisse, qualem redemit. Dic nunc, Exemi te ego carcere: cui respondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam fiet, ut melius actum putem, quòd à Callia redemptus sum, quàm quòd pro Miltiade alligatus. Ego me à te redemptum putabam. Emisti me filiæ tuæ, Calliæ filiam duxi. Hanc tibi pater, dum ingratus esse nolo, iniuriam feci. *Non possum ob id damnari, quod lege factum est.* Beneficium est, quod tantùm eius causa præstatur, in quem confertur. Vbi aliud ex eo quis sperat, aut impetrat, non beneficium, sed consilium est. Summo te dedecore liberaui inuitus. Redemisti me, & tu nõ rogantem. Habes Virginios, & quicunq; uitiatas filias uel clauserunt, uel occiderunt.

PARS ALTERA PRO CALLIA.

Duo beneficia dedi: & redemi, & egenti filiam collocaui. Obiicio tibi, quòd uxorem passus es adulteram fieri, quòd non custodisti, quòd moratus es, dum superueniret pater, spectator suæ calamitatis. Ego non expectaueram, donec rogares. Molestè ferebas socerum dici Calliam. Mores puellæ non tantùm passus es in uitia labi, sed ipse impulisti: nactus occasionem non obmisisti.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Hic color & Gallioni, & Latroni, & Montano placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumeliosè, in redemptorem, in socerum infelicem. Multas quæstiones rhetorici & poetæ Romani à Græcis dictas non surripiunt, sed & prouocauerunt. Thucydidis sententia est: *Res secundæ mirè sunt uitiis obtentui.* Sic cum sit præcipua in Thucydide uirtus breuitas, hac eum Sallustius uicit, & suis cum castris cecidit. Nam in sententia Græca (quę saluo sensu detrahas) deme, constabit, etiam si non æquè, tamen integra. At ex Sallustij sententia, nil demi sine detrimento sensus potest. Titus autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiã uituperaret, & tanquã translatã & corruptã dũ trãsferretur, obiiceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, ut illũ præferat, sed laudat, quẽ nõ timet: & facilius putat à se posse Sallustiũ uinci, si antè à Thucydide uincatur.

Declamatio II. de Flaminio prætore, qui occidit damnatum, ad rogatum meretricis.

MAiestatis læsæ sit actio. Flaminius prætor Romanus in cœna à meretrice rogatus, quæ aiebat nunquam se uidisse hominem decol-

decollari, unum ex damnatis occidit. Accusatur læsæ maiestatis.

PRIMA PARS CONTRA FLAMINIVM.

Obiicio luxuriam histrionicam, iocos mimicos: in conuiuio nihil aliud quàm occiditis. Vni fortasse osculo donauit homicidiũ. Cœnaturi carnifices manus abluunt. Non inquire in totum annũ: una nocte contentus sum. Facilius est, ut qui multa meretrici dedit, homicidium neget, quàm ut qui homicidium dederit; quicquam negaret. Seruum si uerberari uoluisses, extra conuiuium abduxisses. Contactam sanguine humano mensam; strictas in triclinio secures, quis credat ista concupisse meretricem, uel fecisse populi Romani prætorem? Virgæ promuntur, & ante mensam deosq; crudelitatis uictima trucidatur. Me miserum, terrore Romani imperij lusisti. Legi potius, quàm scorto cadat. Exurgite Bruti, Oratij, Decij, & cætera imperij decora. Vestris fascibus, securib. uestris iam puellæ iocantur obscœnæ. In eo quod sub prætextu publicæ maiestatis agitur, quicquid peccatur, magistratus actione uindicandum est. Percussurus ad prætorem lictor respicit: Prætor ad meretricem.

PARS ALTERA PRO FLAMINIO.

Si legatus mandata affert falsa, sic audiuntur, tanquam illa populus Romanus dederit. Imperator fœdus percussit, uidetur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur. Nunc nec quicquã uiribus populi detractum est, nec opinioni. At ex te æstimant cæteros. Et ante hunc alij fuerunt, ex quibus æstimari possunt. *Nemo adscribit urbibus uitia singulorum.* Obiiciũt, quòd damnatus perierit meretrici, & postulant Prętorẽ perire dãnato. Libido omnis intra meretricem est, crudelitas intra carcerem. *Multa populus Romanus in suis imperatoribus tulit.* In Manlio impotentiam, à quo & filius & uictor occisus est. In Sylla crudelitatem. In Lucullo luxuriam. In multis auariciam. Non putaui ad rem pertinere, ubi aut quando periret, qui perire deberet. Occisus est. Quis? damnatus. Vbi? in prætorio. Quo tempore? Est enim tempus, quo noxius perire non debeat.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Quædam controuersiæ sunt, in quibus factum defendi potest, excusari non potest. Non speramus ut Flaminium iudex probet, sed ut dimittat. Itaq; sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, sed potius non scelerato. Titus Liuius de oratoribus, qui uerba antiqua sordida consectantur, & oratoris obscuritatem, securitatem putant: tamen in his etiam si minus est insaniæ, minus spei est: illi qui tument, & abundantia laborant, plus habent furoris, sed plus & corporis. *Semper ad sanitatem procliuis est, qui potest detractione curari:* illi succurri nõ potest, qui simul & insanit, & deficit. Mindius dixit tetracolo: Seruiebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer cõuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, ut expleretur circuitus. Quem enim sensum habet, seruiebat dies nocti? Hanc

ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis sententiis, curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus. Omnium autem corruptarum sententiarum exempla de industria pono: quia facilius & quid imitandum, & quid uitandum sit, docemur exemplo.

Declamatio III. *de patre repetente duos expositos.*

PEr uim metumq; gesta, non sint rata. Pacta conuentaq; legibus, rata sint. Expositos qui cognouerit, solutis alimentis recipiat. Quidam duos expositos sustulit & educauit: quærenti patri naturali, pollicitus est se indicaturum ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. Pactum interpositum est reddit illi duos: repetit unum.

PRIMA PARS PRO PATRE REPE-
tente duos expositos.

Cum alienis diuidimus liberos, quos non diuidimus cum matribus? Vtrumq; genui: utrumq; desideraui: pro utroq; pactus sum. Vnà nati, unà expositi, unà educati, redditi distrahuntur. Distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Duos exposui, quia alterum eligere non poteram. *In auctionem fratres productos hostilis hasta non diuidit. Plus quidem est geminos esse, quàm fratres.* Perdit uterq; gratiam suam, nisi cum altero est. Ignoscã retinẽti meos, cum ipse non concupiscam alienos. Agnitio diuidet, quos iunxit etiam expositio. Omnia pro filio paciscor, præter filium. Pactus sum flens, tremens, tanquam cum exponerem. Mihi tunc uis & necessitas erat. Nõ enim poterã inuenire filios, nisi alterũ ꝓmisissem.

PARS ALTERA PRO PETENTE
alterum expositorum.

Vtrunq; potestis ex hoc iudicio patrem dimittere, liberis hic carere consueuit. Ego & cum unum accepero, necesse est torquear. Duobus assueui. Vim uocas, quæ te patrem fecit? Ego sustuli. Ego educaui. Ego reddidi. Iste electurus est. In ista ui duos filios perdidi. Lex, arma, & uincula, & ultimum periculum complectitur.

EXTRA CONTROVERSIAM.

In Sabinum Clodium, una die & Græcè & Latinè declamãtem, multa urbanè dicta sunt. Dixit Q. Hatterius quibusdam querentibus, quòd pusillas mercedes acciperet, cum duas res doceret: *Nunquam mercedes magnas accipere eos qui breuia pneumata docent.* Mecœnas dixit. Cassius Seuerus ab auditione eius rediẽs, interrogatus quomodo dixisset, respondit: Malè uicit.

Declamatio IIII. *de patre cæso à filio.*

QVi patrem pulsauerit, manus ei præcidantur. Tyrannus patrem cum duobus filiis in arcẽ accersiit. Imperauit adolescentibus, ut patrem cæderent. Ex his alter præcipitauit se, alter cæcidit patrẽ. Pòst in amicitiam tyranni receptus est. Occiso tyranno præmiũ accepit. At reus fit cæsi patris. Petuntur eius manus, pater defendit.

PRI-

PRIMA PARS PATRIS FILIVM DEFENDENTIS.

Felicior essem, si plures reos defenderem. Præcidetis tyrannicidę manus. Quid est hoc? integer tyrannus iacet. Tam necesse fuit patrem cædere, quàm templa spoliare, uirgines rapere. O' quantum debemus istis manibus, per quas iam nihil necesse est. Tales fuerunt, ut ex his posset tyrannum alter contemnere, alter occidere. Præcipitasti te fili. Hoc non est patri parcere, sed tibi. Dura fili, in tyrannum tibi per patrem eundum est: utrum ex filiis meis probatis? Alter se occidit, alter tyrannum. Suspensas leuiter admouebat manus. Filius simulabat ictus, pater gemitus. *Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrocinium.* Hæc excusat Saguntinos, quamuis non cæciderint patres, sed occiderint. Sed nec iste occidisset. Ille me fratri reliquerat, hic tyranno. In lege, inquit, nihil excipitur. *Sed licet multa nō excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est.* Quid? interest lege excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauerit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit, ne puniatur infans, si pulsauerit patrem. Hic qui cogente tyranno fecit, ipso fuit miserior uapulante. *Non est impudica, quæ accersita est à tyranno. Non est sacrilegus sacerdos, qui Deorum immortalium dona suis manibus pertulit ad tyrannum.* Patre iubente fecit: nec cæcidit ipse, sed paruit. Vltio cæsi patris, nullius est, nisi patris. Si à quolibet alieno cęsus essem, & iniuriarum agere nollem, nemo nomine meo ageret. Nunc nihil interest. Pœna maior est eius qui cæcidit: ius idem eius qui cæsus est.

PARS ALTERA CONTRA FILIVM *qui patrem cæciderat.*

Tamdiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno. Satelles, inquit, pro Repub. feci. Idem imputas & Reipub. & tyranno. Habuisti quod iactares tyranno. Frater maluit mori. Periit, ne parricidium faceret, aut uideret. Cæsus inquit: Pœnam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset, qui mori uellet. Pater, inquit, uoluit, sed frater noluit. Ita tu non tantùm tyranno, sed etiam patri dignus uisus es parricidio. Cæcidisti patrem, cum & legem nosses, & fratrem.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Ab Oppio proconsule, cum quo in Cretam Sabinus ierat, in theatro Græci postulare cœperāt, ut Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam & capillos magistratui Cretensium submittere. Surrexit Sabinus, & silentio manu facto: Hunc magistratum, inquit, ego Romæ bis gessi. Bis enim reus causam dixerat. Græci non intellexerunt, sed bene interpretati petebant, ut illum honorem Sabinus tertiò gereret. Idem etiam cum reus rogaret, ut in lautumias transferretur: Ne nunc, inquit, quenquam uestrum decipiat nomen, lautumiæ: illa minimè lauta res est. Iocaba-

tur in miſeriis ac periculis ſuis, in quibus iocari eum non debuiſſe, quis neſcit? potuiſſe, quis credit?

Declamatio V. de nepote rapto ab auo.

DE ui ſit actio. Quidam duos filios ſub nouerca amiſit, dubiis ſignis cruditatis & ueneni. Tertium filium auus maternus rapuit, qui ad uiſendos nepotes ægros non fuerat admiſſus. Quærenti patri, per præconem dixit, apud ſe eſſe. Accuſatur de ui.

PRIMA PARS PRO AVO QVI RApuit nepotem.

Habui filiam, quamuis unus filius ſuperſit, fœcundam: apud me nutriatur, ſine. Quid times? ne non admittare, cũ ueneris? Non quæris filios, quos perdidiſti: quem non perdidiſti, quæris. Pater à me unum repetit, ego duos à patre. Plus habeo quod auo, quàm quod reo timendum ſit. Veni ad ægrotãtes nepotes. Admiſſus non ſum: hæc uerè uis fuit. *Nulla uis eſt, quæ arma, pugnam, uulnera non habet.* Deſcribe iſtius comitatum, tumultus. Vnus puer, & unus ſenex eſt. Rapuiſti, inquit, filium meum: imò nepotem. Suſtuliſti: imò uenientẽ non potui excludere, ſi quis obſeſſam latronibus armata manu cõiugem, liberosq; rapuiſſet. Quòd uiuit puer, beneficium erit meũ. Et medici alligant, & corporibus noſtris ui medentur. Non poteſt agere mecum, tanquam cum alieno. *Habet ſua iura natura. Et hoc inter patrem & auũ intereſt, quòd auo ſeruare ſuos licet, patri & occidere.* Quæ eſt iſta tam ſera pietas? tam præpoſtera? Quærere tuos à tertio incicipis. Quiſquis puero fauit, ne inueniretur optauit.

PARS ALTERA PRO PATRE CONTRA AVVM.

Non ut nepotem ſeruaret, fecit, ſed ut infamaret uxorem ueneficij, me ueneficæ mancipauit. Cum ſocero mihi, Iudices, ne uiua quidem uxore, per omnia conueniebat: mortua uerò, inimicum profeſſus eſt. Languente puero cum uociferatione & conuicio, auſpicans, Quid accidit? uenit, qui ad ſanos nepotes nunquam antea ueniſſet. Non admiſi: & tunc enim uidi uenire rapturum.

EXTRA CONTROVERSIAM.

Habet & hoc Montanus uitium. Sententias ſuas repetendo corrumpit. Dum non eſt contentus unam rem ſemel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. Propter hoc ſolebat Montanum Scaurus inter oratores Ouidium uocare. Nam & Ouidius neſcit, quod bene ceſſit, relinquere. Cum Polyxena eſſet adducta tumulo Achillis immolanda, Hecuba dixit:

—Cinis ipſe ſepulti
In genus hoc pugnat.—

Poterat eſſe contentus. Adiecit:

—Tumulo quoq; ſenſerat hoſtem.

Neque hoc contentus, adiecit:

Æacidæ fœcunda fui.—

Aiebat Scaurus, *nō minus magnā uirtutē esse, scire desinere, quā scire dicere.*

Declamatio VI. *de matre uenefica filiam accusante.*

VEnefica torqueatur, donec conscios indicet. Quidam mortua uxore, ex qua habebat filium, duxit aliam, & ex ea filiam sustulit. Veneficij damnata, dum torqueretur, dixit consciam puellam. Petitur ad supplicium puella. Pater defendit eam.

PRIMA PARS PRO FILIA, NE SIT *rea ueneficij.*

Non prodesset tibi puella, quòd amauit te pater, nisi mater odisset. Nefanda mulier, etiam filiæ nouerca. Ne mori quidem potuit, nisi & occideret. *In gladiatoribus quoq; conditio dura uictoris est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarium timeas, quàm qui uiuere non potest, occidere potest. Concitatissima est rabies in desperatione. Sorte ultima in furorem animus impellitur.* Quædam feræ ipsa tela inuadunt, & in mortis autorem per uulnera ruunt. Gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur: & præcipitati non quod impulit tantùm trahūt, sed quod occurrit. *Quodam naturali deploratæ mentis affectu, morientibus gratissimum est commori.* O' mendacium simile beneficio: dum nouercæ meminit, matris oblita est. Peto ne quia filium uindicaui, filiam perdam: quod nisi succurritis, nouerca uincit. Ego uictus sum. Ne inter supplicia quidem desinit occidere. Prosit apud uos puellæ, quòd pater eam laudat: prosit, quòd mater accusat. Conscia, inquit, est filia. Ego torqueri cœpi, nouerca torquere. Habui filium talem, ut illum amare posset nouerca, nisi in eam incidisset, quæ odisse etiam filiam posset. Seruus furti tortus, Catonem conscium dixit: *Vtrum plus tormētis creditis, an Catoni?* Quod nouerca tā serò, puella tam citò. In hoc ueneficij pœnas dabat, ut accusatoris exigeret.

PARS ALTERA CONTRA FILIAM, QVÆ *sit rea ueneficij.*

Quarundam ferarum catuli cum rabie nascuntur. *Venena à radicibus statim pestifera sunt.* Quid illa quæ fratrem in moram sequentis patris sparsit? habemus exemplum quod & sorori conueniat, & uirgini. Nouerca in hoc priuigno dedit uenenum, ut filia sola hæres esset. Ideo adhibuit & consciam.

LVCII ANNAEI SENECAE DECLAMATIONVM LIBER V.

Declamatio I. *de filio pauperis occisi, & diuite inimico.*

INIVRIARVM sit actio. Quidam cùm haberet filium, & diuitem inimicum, occisus inspoliatus inuentus est. Adolescens sordidatus sequi diuitem cœpit. Diues eduxit eum in ius, & postulauit, ut si quid suspicaretur, argueret. Adolescens ait: Accusabo, cum potero. Diues

petens honores, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperis filium. Contradicit.

PRIMA PARS PRO FILIO PAVPERIS.

Gratias diuiti, quòd quos odit, iam reos facere contentus est. Non ambulabis, inquit, eâdem uia, non calcabis uestigia mea, non auferes delicatis oculis sordidam uestem, non flebis, me inuito, non tacebis. Perieramus, si hic magistratus esset. Quòd sordidatus fui, lugentis est: quòd fleui, pietatis; quòd non accusaui, timoris; quòd repulsus est, uestrum est. Honores patre meo uiuo nunquam petiui. Vitium me meum sequitur. Taceo. Vtinam hoc uitium habuisset & pater. Quando uobis non sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper diuitē. Ambulare mihi arbitrio meo nō licet. Accusa, inquit, reum perage, perora. Quis accusare sic locupletē potest? Cur, inquit, me sequeris? Aliud ergo pauperes iter, aliud diuites habent. Quisquis percussor fuit, quasi diues spolia contempsit, mortuo patre meo: metuo, ne quis se lædi putet, si dixero occisum. Sordidatus, inquit, fles. Quid aliud facere possum, occisi pauperis filius? Quid accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? Quare, inquit, sequeris me? Vt aliquando miserearis mei, ut desinas afflictam domum persequi. Eum accusatorem habeo, qui se non esse reum miratur. Cur, inquit, non agis? Quia adeò non metuis, ut cogas. Sordidatus sum. Quod reo licet, lugenti non licet? An'ne lugebo quidem, quem uindicare non possum? Non erat in illo præda, quam grassator appeteret. Erat summa uirtus, contumax aduersus diuitiarum fastidiū innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Quis cædem machinatus est? Scire non possum: quod dissimulari non potest, scio, quis optauerit; & tu diues inimicus es, & ille spoliatus inuentus est. Non est cur accusem, sed est cur suspicer.

PARS ALTERA PRO DIVITE INIMICO.

Vt scias te inuidiam mihi facere, cum dixissem, Accusa me; non negasti, sed respondisti, Accusabo cum potero.

Declamatio II. de patre uicto à filio uictore.

VIro forti præmium. Si plures erunt, iudicio contendant. Pater & filius fortiter fecerunt. Pater petit à filio, ut sibi cederet: ille noluit. Iudicio contenderunt. Vicit patrem, petit præmio statuas patri. Abdicatur. Contradicit.

PRIMA PARS PRO FILIO VICTORE.

Quem optem nescio iudicij huius euentum, cum crimen meum sit uicisse. Patriæ iudicium habeo, patris perdidi; patrem in acie uidi: pugnaui cum exemplo. Iudiciū uocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Vici, non filius patrem, sed iuuenis senem. Ego uici: sed omnes gratulati sunt patri. Cogitaui Horatiū Hetruscas acies corpore suo submouentē. Cogitaui Deciū, qui nec ipsi patri cessit. Pugnaui non tantùm imperatori, sed etiam patri. Auidus sum glo-

glæ.Hoc si uitium est,paternum est.Pudeat pater,si te uicit filius ab-
dicandus. Ego præmium habeo: tu & præmium, & uirum fortem.
Virtutes nostræ silentio præterissent,illustratæ sunt,dum conferun
tur.Iudicauerunt non quod erat,sed quod te malle credebant.Ho-
nor ad utrumq; peruenit.Alter præmium habet,alter percepit.

PARS ALTERA PRO PATRE VICTO.

Nolo habitare cum aduersario meo. Non capit idem contuber-
nium,uictũ & uirũ fortẽ. Statuã, inquit, tibi posui. imò ne possem
unquam me uictum obliuisci, ignominiam meam in æs incidisti.

Declamatio III.*de filia,quæ se suspendit,ut patri satisfaceret.*

DEmentiæ sit actio. Bello ciuili uirum quædam secuta est, cum
in diuersa parte haberet patrem,& fratrem. Victis partibus suis,
& occiso marito,uenit ad patrem:à quo recepta,ait patri Quemad
modum uis tibi satisfaciam? Ille respõdit:Morere.Suspendit se an-
te januam eius.Accusatur pater à filio dementiæ.

PRIMA PARS PROTINVS PATREM ACCVSANS.

Sic tibi satisfieri uelle nec debuisti.Nam sic sibi satisfieri, nec ui-
ctor quidem uoluit. Nullum fuit in proscriptione mulieris caput.
Inquinasti filiæ sanguine penates. quãquam quid loquor penates,
tanquam in domo perierit?Allatum ad se Pompeij caput Cæsar fle
uit: nec hoc ille propter filiam. Quemadmodum uis satisfaciam
tibi?Hoc ipso satisfecisse puella debuerat:adeò & in maritum,& in
patrem pia,ut alterum usq; ad mortem secuta sit,& alteri morte sa
tisfecerit.Periculosè offendo patrem, qui nescit ignoscere. Morere:
quid aliud meruerat, si satisfacere noluisset? Defendisti Ligarium
Cicero.Quàm leue iudicasti crimẽ,de quo cõfessus es?Ante ipsum
domus limen extincta est:ne dubitari posset,marito perisset,an pa-
tri.Meruerat,inquit.Accusas etiamnum?Et certè iam tibi satisfactũ
est.Secutus est gener diuersas partes,uxor suas.*Optima ciuilis belli de-
fensio,obliuio est.* Morere,inquit.Etiã quibus animaduertere in dam-
natos necesse est, non dicunt, Occide: non, Morere; sed, *Age lege.*
Crudelitatem imperij,uerbo mitiore subducunt.

PARS ALTERA PATREM DEFENDENS.

Mores tuos patri debes approbare,non patris regere. Multa po-
tes iam dementiæ signa colligere:non potes patrem propter uerba
damnare.Animaduertit Manlius in filium,& uictorem quidem. A-
nimaduertit Brutus in liberos,non factos hostes,sed futuros. Vide
an sub istis exemplis patri forti liceat tantùm loqui. Contumaci-
ter rogauit, quemadmodum & periit. Nihil agnouit filiæ, nihil ui-
ctæ.Non misit ad patrem fratrem.An etiamnum irascitur fratri?Cur
me solùm rogat?cum duobus satisfacere debeat. Victor, inquit,ci-
tò exoratus est.Facilius est ignoscere bello,quàm parricidio.Etiam
morte,patri quæsiuit inuidiam.Perisse propter patrem dicitur mu-
lier.quæ uirum habuit,propter quem mori posset.

Declamatio IIII.*de eo qui debilitabat expositos, & eos pariter educabat.*

Reipub. læsæ sit actio. Quidam expositos educabat, & debilitatos mendicare cogebat, ut sibi mercedem referrent. Accusatur læsæ Reipub.

PRIMA PARS CONTRA DEBILItantem *expositos.*

Factum est, ne liberos patres aut agnoscant, aut recipiant. Vectigalis ista crudelitas, eo magis, quòd præ cæteris omnes præter istum misericordes sumus. Effectum est, ut nihil esset miserius expositis, quàm tolli: parentibus, quàm agnoscere. Alterius cõminutas scapulas in deforme tuber extundit. Produc familiã tuã. Volo nosse illã humanarũ calamitatũ officinã. *Sua cuiq; calamitas tanquã ars assignatur.* Intuemini illi erutos oculos, illi effractos pedes. Quid horrescitis? Sic iste miseretur. Nouũ monstrũ: integer alitur, debiles alũt. Perissent, inquit. ita nõ infelicius supersunt? Perissent, inquit: interroga pueros, utrũ maluerint. Quãti ex his uiri fortes, quãti tyrãnicidæ, quãti futuri sacerdotes? Nũ incredibilia loquor? Ex hac fortuna origo Romanę gẽtis apparuit. Plus acceptũ crudelitati, quàm expẽsum misericordiæ refert. Expositos aluerũt etiã ferę, satis futurę mites, si præterissent: quorũ cũ ubiq; audiantur preces, in sua tã tùm causa cessant. Abscissa est illis lingua: *& est rogandi genus, rogare non posse.* Miseremini omnium Iudices, quorum singulorum misereri soletis. Istis nos uindictam negaturos putas? Quibus ne id quidem negauimus, quod tibi daturi erant. Res indignissima: cũ tam crudelis sit, misericordiam publicauit. Exurgite miseri, & hodie uobis præmium rogate. Tibi, inquit, quotidiana captura non constat. Apparet te nondum satis miserum uideri. Occurrunt nuptiis dira omina. *Fatis publicis auspicia feralia.* Et diebus in hilaritatem dicatis, isti semianimes greges oberrant. Alunt istum, qui se alere non possunt. Non est qui rogare nesciat. Solẽt etiam dicere: Non habes tot membra, quot debes. Ergo tu cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Miseros, qui sic rogant: miseriores, qui sic rogantur. Omnes omnibus stipem conferunt, dum quisque timet, ne filio neget. Effecisti ut maius esset malum educari, quàm exponi. Timebantur feræ atq; serpentes, & inimicus teneris artubus rigor, inopia quoq;. Inter expositorum pericula non numerabamus educatorem.

PARS ALTERA PRO DEBILITANte *expositos.*

Debilitasti, inquit. Plus illis patres nocuerunt. Quid uidetur lanista? qui iuuenes cogit ad gladium: & tamen non accusatur læsæ Reipub. Quid leno? qui stuprum pati cogit inuitas: nec Rẽpub. læsit. Ego reum nõ laudari desidero, sed absolui. Noceat hoc illi, cum

petet

petet honores. Poteſt enim aliquis & non eſſe homo honeſtus, & eſſe innocens reus. Vt illis multum ablatum ſit, uita reddita eſt. *Reipub. læſæ non poteſt agi eorum nomine, qui extra Rempub. ſunt.* Egens homo, & qui ne me alere quidem, nedũ alios poſſum, ſuſtuli relictos: quibus non iniuria fieret, ſi aliquid detraheretur, ſed beneficio cederet, ſi uita ſeruaretur. Faciant inuidiã, dicãt illos per me miſerè uiuere, dũ fateãtur per me uiuere. Vnius miſericordia uiuũt, omniũ alũtur. Mirũ eſt, uacare homines huic cogitationi, ut curẽt quid homo mẽdicus inter mẽdicos agat. *Ciuitatis iſtius principes diuitias ſuas exercent cõtra naturã: exciſorũ greges habent: exoletos ſuos ut ad longiorẽ patientiã impudicitiæ idonei ſint, amputant: & quia ipſos pudet uiros eſſe, id agunt, ut quàm pauci uiri ſint.* His nemo ſuccurrit, delicatis & formoſis debilibus. Curatis quis ex ſolitudine infantes auferat, perituros niſi auferantur: non curatis, quòd ſolitudines ſuas iſti beati ingenuorum ergaſtulis excolunt, & miſerrimorum iuuenum ſimplicitatem circumueniunt, ſpecioſiſsimum quemque, ac maximè idoneum caſtris, illidunt, & detrudunt.

Declamatio V. de Parrhaſio pictore, torquente Olynthium.

Religionis læſæ ſit actio. Parrhaſius pictor Athenienſis, cum Philippus captiuos Olynthios uenderet, emit unum ſenem. Duxit Athenas, deinde torſit. Ad exemplum torti, Prometheum pinxit. Olynthius in tormentis periit. Ille in templo Mineruæ tabulam poſuit. Accuſatur læſæ Reipub.

PRIMA PARS CONTRA PARRHASIVM.

Senex ſi abſq; liberis ſuper exuſtæ patriæ cinerem ſtetiſſet ad figurandum Prometheum, ſatis triſtis eſſet. Nemo ut naufragiũ pingeret, merſit hominem. Vltima precatio Olynthij fuit: Redde me Philippo. Seruus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Ideo tẽpla Mineruę fugimus tanquam caſtra Macedonum. Parum, inquit, triſtis eſt. Vis Parrhaſi triſtem uidere? Duc illũ ad Olinthum iacentem. Scies certè, quàm triſtem emeris. Olynthiis urbem aperuimus, templa præcluſimus. Nemo Olynthius tortus eſſet, ſi omnes illos Macedones emiſſent: torquetur, hoc nec ſub Philippo: moritur, hoc nec ſub Ioue. Sic iſte hoſpitalis Olynthio fuit. Hoc eſt Promethea facere, non pingere. Emi, inquit: imò ſi Athenienſis es, redemiſti. In iſto templo pro Olynthiis uota ſuſcepimus. Ille carnifex Græciæ iſtum tamen non amplius quàm uendit, ſenex longa miſeriarum tabe confectus, & tam triſtis quàm ſi iam tortus eſſet. Quæcunq; pręco uiderat flentem, agnoſcebat emptorem. Vereor, ne quis cum audierit Olynthij uerbera, tormenta, ignes, me queri de Philippo putet. Si iſti creditis, iratum Iouem imitatus eſt: ſi nobis, uicit iratum Philippum. Tam patiendum eſt pingentem Parrhaſium, quàm iratum Iouem. Miſerrime ſenex, aliquis fortè ex ſeruis tuis felicius ſeruit. Si ad ſuccurrendum profectus es, queror, quòd unum ex his

emiſti:

emisti: si ad torquendum, queror, quòd illum statuit ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus. Dubium est inter ista, Parrhasius studiosius pingat, an ille sæuiat. Producitur respiciens patriam senex. Placuit Parrhasio uultus infelix. Habuit autem aliquid Olynthius Promethei simile; & ante torměta. Ignis, tormenta, ferrum: officina hæc pictoris, an Philippi est?

PARS ALTERA PRO PARRHASIO.

Nunquam unius malo publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quàm ut labefactari tormentis capti posit. Læsisti, inquit, Rempub. qui hanc picturam in templo posuisti. *Lædunt Rempublicam, qui aliquid illi auferunt, non qui aliquid adiiciunt.* Peccauerunt ergo recipiendo tabulam, & sacerdotes. Cur autem non reciperět? deorum crimina in templis picta sunt. Multum semper artibus licuit. *Medici ut uim in ægroto morbi cognoscerent, uiscera hominũ resciderũt.*

Declamatio VI. *de fure, qui fodit parietem diuitis.*

INiuriarum sit actio. Fur concione prohibeatur. Quidam cum diuitem accusasset proditionis, noctu parietě eius perfodit: & scrinium, in quo missæ erant ab hostibus literæ, sustulit. Damnatus est diues. Cum concionari uellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

PRIMA PARS PRO FVRE.

Id solum sustuli, quod fur reliquisset. Nil magis fur timuit, quàm ne dominus furtum agnoscere nollet. Ruentis ciuitatis statum, unius parietis ruina suspendit. Profiteor indicium furti mei. Nunc ciuitas conscia est? Furtum est, quod timet dominus agnoscere: quod qui perdidit, supplicium tulit, præmium qui surripit? Cui magis permisisses loqui, si eodem těpore & fur uenisset, & dominus? Mille nauium duces furto Troiam cepistis. Si bene furto euertuntur urbes, quanto melius liberantur? In forum ueni, narraui nocturnam expeditionem meam. Conuenerant omnes, tanquam ad concionem. *Cur me submoues ante actionem: cum nec proditores inauditi pereãt?* O' furtum in concione narrandum, proditoris uigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper solicitum, publica fata sopierant. Ita etiam ministros eius alligauerat somnus, ut mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi uidebar hostium muros. Furtum uocas, quo nihil melius tuo anno factum est. *Nemo fur Rempub. cogitat. Nihil non licet pro Repub. facere.*

PARS ALTERA PRO MAGISTRATV.

Quale istud spectaculum fuit? cõposuerat inter se fortuna Reip. furem, & proditorem: ut uidit inutile, furtum suum prodidit: ut nobis uenderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, ut etiam proditori posset imponere. Consilium uideri uult felicitatem furti sui. *Lex quæ nocturnum furem occidi, quoquo modo iubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur.* Odit hoc uitium, nec immeritò: non multum

abest à proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicæ felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis ostendit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quàm damnare. Effregit domum manu suspensa. Eluxit, illum tunc non primùm fecisse. Sustulit, non quod uoluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

LIBRI V. DECLAMATIONVM FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE ORATORIS ET RHETORIS SVASORIARUM Liber unus.

Suasoria prima.

SIN ut cuiusq; rei magnitudinem natura dederat, dedisset & modum, nihil infinitum nisi Oceanus. AVITVS. Fertiles in Oceano iacére terras, ultraq; Oceanum rursus alia littora, alium nasci orbem, nec usquam naturam rerum desinere, sed semper inde, ubi desisse uideatur, nouam exurgere. Facilè ista finguntur, quia Oceanus nauigari non potest. Satis sit hactenus uicisse Alexandro; quà mundo lugere satis est. Intra has terras cœlum Hercules meruit. Stat immotum mare, & quasi deficientis suo fine naturæ pigra moles, nouę ac terribiles figuræ, magna etiam Oceano portenta, quæ profunda ista uastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum uerò graue & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est Alexander rerum natura: *post omnia Oceanus: post Oceanũ nihil.* ARGENTARIVS. Resiste, orbis te tuus reuocat: uicimus quà licet: nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. POMPEIVS SYLO. Venit ille dies Alexander exoptatus, quo tibi operæ est adesse: iidem sunt termini & regni tui, & mundi. OSCVS. Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. quod noueram, uici: nunc concupisco quod nescio. Quæ tam feræ gentes fuerunt, quæ non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam horridi montes, quorum non iuga uictor miles calcauerit? Vltra Liberi patris trophea constitimus: non quærimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanæ intentatum experientiæ pelagus, totius orbis uinculum, terrarumq; custodiam, inagitata remissio, uastitas, littora modò sæuiente fluctu inquieta, modò fugiente deserta, tetra caligo remittet fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, & terram nox obruit. MVSA. Fœda beluarum magnitudo, & immobile profundum testantur Alexander, nihil ultrà esse quod uincas: reuertere. ALBVTIVS SYLVS. Terræ quoq; suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est, nihil infinitũ est: modũ magnitudini facere debes: cum fortuna non

non facit, *magni pectoris est inter secunda moderatio.* Eundem fortunæ ui ctoriæ tuæ, quem natura finem facit. Imperium tuum claudit Oceanus. O' quantum magnitudo tua rerum quoq; naturam supergressa est. Alexander orbi magnus est. Alexandro orbis angustus est: *aliquis etiam magnitudinis modus est.* Non procedit ultra spacia sua cœlũ. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum peruenit, incremento non reliquit locũm, Non magis quicquam ultra Alexandrum nouimus, quàm ultra Oceanum. MARILLIVS. Maria sequimur, terras cui tradimus? orbem quem non noui, quæro: quem uici, relinquo. FABIANVS. Quæ ista toto pelago infusa caligo? Nauigantem tibi uidetur admittere, quæ prospicientem quoq; excludit? Non hæc India, nec terribilis ferarum ille conuentus: immanes propone beluas, aspice quibus procellis fluctibusq; sæuiat, quas ad littora undas agat: tantus uentorum concursus, tanta conuulsi funditùs maris insania est: nulla præsens nauigantibus statio est, nihil salutare, nihil notũm. rudis & imperfecta natura penitùs recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui iam siderum collegerunt metas, & annuas hyemis atque æstatis uices, ad certam legem redegerunt, quibus nulla pars ignota mundi est, de Oceano tamen dubitant: utrũmne terras uelut uinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis exæstuet, ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat, an spiritum. Quid agitis commilitones? regem domitoremque generis humani magnũ Alexãdrum eò demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander, matrem in orbe uicto adhuc magis quàm capto relinquis.

DIVISIO. Aiebat Cæstius, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quàm suadendum. *Non eodem modo in libera ciuitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quæ prosunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam magis aut minus rerum usum habere.* Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi uim elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam eius coarguit, orbis illum suus non capit: itaq; nihil dicendum aiebat, nisi cum summa ueneratione regis, ne accideret idem quod præceptori eius Callistheni accidit, quem occidit propter intempestiuè liberos sales. Nam cum se deum uellet uideri, & uulneratus esset, uiso sanguine philosophus mirari se dixerat, quòd non esset. * Ille se ab hac urbanitate lancea uindicauit. Eleganter in C. Cassij epistola quadam ad M. Ciceronem missa positum, multum iocabatur de stulticia Cn. Pompeij adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie uictus est. Deinde

ait:

ait: Nos quidem illum deridemus, ſed timeo ne illo gladio αὐτπμυ-κληρίον. In omnibus regibus hæc urbanitas extimeſcenda eſt. Aiebat itaque, apud Alexandrum dicendam eſſe ſententiam, ut multa adulatione animus eius permulceretur.

¶ Seruandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Athenienſibus, cum publicæ eorum blanditiæ non tantum deprehenſæ, ſed & caſtigatæ ſunt. Nam cum Antonius uellet ſe Liberum patrem dici, & hoc nomen ſtatuis ſubſcribi, habitu quoq; & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt uenięti ei Athenienſes cum coniugibus & liberis, & Διόνυσον ſalutauerunt. Bene illis ceſſerat, ſi naſus Atticus ibi ſubſtitiſſet. dixerunt deſpondere ipſos in matrimonium Mineruam Muſam ſuam, & rogauerūt ut duceret. & Antonius ait ducturū: ſed dotis nomine imperare ſe illis mille talenta. Tū ex Græculis quidā ait: * Huic quidē impunè fuit: ſed Athenienſium ſponſalia mille talentis æſtimata ſunt. quæ cum exigerentur, complures contumelioſi libelli proponebātur, quidam etiam ipſi Antonio tradebantur: ſicut ille qui ſubſcriptus ſtatuę eius fuit, cum & eodem tempore Octauiam uxorem haberet, & Cleopatram: Hoc tu euita * reſtituas, tibi habe.

¶ Belliſſimam tamē rem Dellius dixit, quem Meſſala Coruinus deſertorem bellorum ciuilium uocat, quia ab Dolabella ad Caſſium tranſituro ſalutem ei pactus eſt, ſi Dolabellam occidiſſet: & à Caſſio deinde tranſiit ad Antonium. nouiſsimè ab Antonio tranſfugit ad Cæſarem. Hic eſt Dellius, cuius epiſtolæ laſciuæ ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienſes tempus peterent ad pecuniam conferendam, nec exorarent, Dellius ait: Et tamen dicito illos tibi annuum bienniј, trienniј diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaq; ad propoſitum reuertar. Aiebat Cæſtius, magnis cum laudibus Alexandri hanc ſuaſoriam eſſe dicendam: quā ſic diuiſit, ut primum diceret, etiamſi nauigari poſſet Oceanus, nauigandum non eſſe: ſatis gloriæ quæſitum: regenda eſſe & diſponenda, quæ in tranſitu uiciſſet: conſulendum militi, totius orbis uictoriis laſſo: de matre illi cogitandum. & alias cauſas complures ſubiecit. Deinde illam quæſtionem ſubiecit, ne nauigari quidem Oceanum poſſe. FABIANVS philoſophus primā fecit quæſtionem eandem, Etiamſi nauigari poſſet Oceanus, nauigandum non eſſe. At rationem aliam primam fecit, modum imponendum eſſe rebus ſecundis. hic dixit ſententiam: Illa demum magna eſt felicitas, quæ arbitrio ſuo conſiſtit. Dixit deinde locum de uarietate fortunæ: & cum deſcripſiſſet nihil ſtabile eſſe, omnia fluitare, & incertis motibus modò attolli, modò deprimi, abſorberi terras, & maria ſiccari, montes ſubſidere: deinde exempla rerum à faſtigio ſuo deuolutarum, adiecit: Sine potius rerum naturam, quàm fortunam tuam deficere. Secundam quoq; quæſtionem aliter tractauit.

Diui-

Diuisit enim illam sic, ut primùm negaret ullas in Oceano, aut trãs Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perueniri tamen ad illam non posse. Hic difficultatem ignoti maris, naturã non patientem nauigationis: nouissimè ut possit perueniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, descituras gentes, si Alexandrum naturę terminos supergressum notuisset. Hic matrem memorauit, de qua dixit, quomodo illa trepidauit, etiam quòd Granicum transiturus esset. LYCONIS celebris sententia est: Hoc omnes imitari uoluerunt. PLVTIO dixit: ARTEMON dixit: APATVRIVS dixit:

Sic Cæstius descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur, quòd terras relinquas. Corruptissimam rem omnium, quę unquam dictæ sunt, ex quo homines diserti insanire cœperunt, putabant: DORIONIS. Esse in Metaphrasi dictum Homeri: Tum excæcatus Cyclops saxum in mare reiecit. Hæc quomodo ex corruptis eò perueniant, ut & magna, nec tamen sana sint, aiebat MECOENAS, apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est Virgilius quidem ait:

—Rapit haud partem exiguam montis.—

ita magnitudini se dat. Sed ut non impudenter discedat à fide, est inflatum. Virgilius ait, quòd de nauibus credas innare reuulsas Cycladas, quòd non dicit hoc fieri, sed uideri, propitiis auribus uidetur: quamuis incredibile est quod excusatur, antequã dicitur. Multo corruptiorem sententiam Ministrati cuiusdam declamatoris, nõ abiecti suis temporibus, nactus sum in hac ipsa suasoria, cum describeret beluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit hæc sententia, ut ignoscamus ei, qui dixit ipsi Charybdi & Scyllæ maius portentum, Charybdis ipsius maris naufragium uideri, & ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse saluum, ubi ipsum mare perit? DAMASETICVS induxit matrem loquentem, cum describeret asiduè prioribus periculis noua superuenisse. BARBARVS dixit, cum introduxisset excusantem se exercitum Macedonum, hunc sensum. FVSCVS ARELLIVS dixit: Testor antè orbem tibi tuum deesse, quàm militem. LATRO sedens hanc dixit: Non excusauit militẽ, sed dixit: Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da ubi castra ponã, ubi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto: nunquid immaturè ab Oceano? LATINI declamatores in Oceani descriptione non minus uiguerunt. nam aut nimis descripserunt, aut curiosè. Nemo illorũ potuit tanto spiritu dicere, quanto Pædo, qui nauigante Germanico dixit:

Iam pridem post terga diem solemq; relictum,
Iam pridem notis extorres finibus orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras,

Hespe-

Hesperij metas, extremaq; littora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub undis
Qui ferat Oceanum, qui sæuas undiq; Pistris
Aequoreosq; canes ratibus consurgere pansis.
Accumulat fragor ipse metus, iam sidere limo
Nauigia, & rapido desertam flamine classem,
Seq; feris credunt per inertia fata marinis,
Tam non felici laniandos sorte relinqui.
Atq; aliquis prora se dat sublimis ab alta,
Aera pugnaci luctatus rumpere nisu.
Vt nihil erepto ualuit dinoscere mundo,
Obstructo taleis effundit pectore uoces:
Quò ferimur? ruit ipse dies, orbemq; relictum
Vltima perpetuis claudit natura tenebris.
An'ne alio positas ultrà sub cardine gentes,
Atq; alium libris intactum quærimus orbem?
Dij reuocant, rerumq; uetant cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid æquora remis,
Et sacras uiolamus aquas, diuumq; quietas
Turbamus sedes?——

Ex Græcis declamatoribus nulli melius hęc suasoria processit, quã Glyconi. Sed non minus multa magnificè dixit, quàm corruptè. Vtriusq; uobis faciam potestatem. Et uolebam uos experiri, non adiiciendo iudicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisset etenim fieri, ut uos illa magis laudaretis, quę insaniunt: & nihilominus potest fieri, quamuis distinxerim. Illa bellè dixit: sed fecit quod solebat, ut sentẽtiam adiectione superuacua quoad tumidè perderet. Adiecit enim illud: Quosdam iudices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

Suasoria II.

TRecenti Lacones contra Xerxem missi; cùm Trœzeni ex omni Græcia missi fugissent, deliberant, an & ipsi fugiant. ARELLII FVSCI patris. At puto rudis lecta ætas, & animus, qui frangeretur metu insueto, atmaq; nõ passuræ manus; hebetataq; senio, an uulneribus corpora, quid dicam potissimos Græciæ? An Lacedæmonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot excidia urbiũ, tot uictarum gentium spolia? Et nunc proh dolor cõcidunt, si remeabimus, templa. Pudet consilij nostri: pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cum tot milibus Xerxes uenit: ô Lacedæmonij aduersus Barbaros, non reueremini opera uestra, non auos, non patres, quorum nos exemplum moueat? Ab infantia surgit ingenium, pudet Lacedæmonios sic adhortari: scilicet tuti sumus, licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem numerum. Hoc mare, quòd tantùm ex uasto patet, urgetur in

minimum, insidiosis excipitur angustiis, uixq; minimo aditus na-
uigio est, & huius quoq; remigium arcet inquietatione quod cir-
cumfluit mare, fallacia cursus, uada altioribus stagnis internata, a-
spera scopulis & cæca, quæ nauigantium uota decipiunt. Pudet,
inquam, Lacedæmonios & armatos quærere, quemadmodum tu-
ti sint. Non referam Persarum spolia: certè super spolia nudus cadã.
Sciet & alios nos habere Trœzenos, qui sic non fugiant, & sic ca-
dant. Hunc sumite animum. Nescio an uincere possimus, uinci nõ
possumus. Hæc non utiq; perituris refero: sed si cadendum est, erra-
tis, si metuendam creditis mortem. *Nulli natura in æternum spiritum*
dedit, statutaq; nascentibus in finem uitæ dies est. Imbecilla enim nos materia
Deus orsus est: quippe minimis succidunt corpora; indenunciata sorte rapi-
mur: sub eodem pueritia fato est, eadem iuuentus causa cadit: optamus quoque
pleriq; mortem: adeò in securam quietem recessus est. At gloriæ nullus finis est,
proximiq; Deo. Sic ages ea satagunt: fœminis quoq; frequens hinc in
mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum? quid interbitos som-
ni poculo, quos memoria sacrauit, referam? uel unum Ottroyadem
Mescitem annumerare trecẽtis exemplo possum. TRIARII. Non
pudet Laconas nec pugna quidem hostium, sed fabula uinci? Ma-
gnum & alumnum uirtutis nasci Laconem, ad certam uictoriam
omnes remansissent, ad certam mortem tantùm Lacones: non est
sic Sparta lapidibus circũdata. Ibi muros habet, ubi muros non ha-
bet. Melius reuocabimus Trœzenos, quàm sequemur. Sed montes
perforat, maria cõtegit. *Nunquam solido stetit superba felicitas: & ingen*
tium imperiorũ magna fastigia obliuione fragilitatis humanæ collapsa sunt.
Scias licet ad finem peruenisse, quæ ad inuidiam perducta sunt. Ma
ria terrasq; rerũ natura statione mutauit sua, moriamur trecenti: ut
hic primùm inuenerit, quod mutare non possit. Tandẽ amens pla-
citurum consilium erat: Cur non potius in turba fugimus? PORTII LATRONIS. In hoc scilicet morati sumus, ut agmẽ fugien-
tium cogeremus: furori terga uertitis. Sciamus saltem quis sit iste,
quem fugimus: uicit. *At uictoria dedecus elui potest.* Vt omnia fortiter
fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est
iam Lacones, quòd, an fugeremus, deliberauimus. Vt enim nõ mo
riamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationẽ
nihil aliud timeo, quàm ne reuertamur. Arma nobis fabulæ excu-
tiunt? Nunc nunc pugnemus. Latuisset uirtus inter Trœzenos: cete-
ri quidem fugerunt. Sine me quidem interrogatis quid sentiam, e-
go in nostrum & in Græciæ patrocinium loquar: electi sumus, non
relicti. HALI SABINI. Turpe est cuilibet uiro fugisse: Laconi
etiam deliberasse. MARILII. In hoc restitimus, ne in turba fugien-
tium lateremus. habent quemadmodũ se excusent Trœzeni Græ-
ciæ: munitas Thermopylas satis putauimus, cum relinqueremus il-
lic Lacones. GÆSTII PII. Quàm turpe fugere iudicastis Laco-

mas, tamdiu non fugiendo? *Omnibus sua decora sunt. Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis.* Ideo hanc Eurotas amnis circũfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiã: ideo Taygeti montis difficilia nisu Laconibus iuga: ideo Herculem gloriamur operibus cœlum meritum: ideo muri nostri arma sunt. O' graue maiorum uirtutis dedecus: Lacones se numerant, non æstimãt. Videmus quanta turba sit: ut habeat certè Sparta etiam si non fortes milites, at nuncios ueros, ita non bello quidem, sed nuncio uincimur. Meritò Hercules omnia contempsit, quem Lacones audire non sustinent. Si uincere Xerxem non licet, uidere liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex ulla parte Atheniensium similis, non muris, nec educatione: nihil prius illorum imitabor, quàm fugam? POMPEII SYLONIS. Xerxes multos secum adducit, Thermopylæ paucos recipiunt: erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi: nihil refert, quantas gentes in nostrum orbẽ Oriens effuderit, quantumq; nationum secum Xerxes trahat: tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. CORNELII HISPANI. Pro Sparta uenimus, pro Græcia stemus: uincamus hostes, socios iam uicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius, quàm Laconis armati latus fodere. Ego uerò quòd Trœzeni discesserũt, gaudeo: liberas nobis reliquère Thermopylas. Nil erit quod uirtuti nostræ se opponat, quod inserât: non latebit in turba Laco: quocunq; Xerxes aspexerit, Spartanum uidebit. BLANDI. Referam præcepta matrum, aut in his, aut cum his? *Minus turpe est à bello inermem reuerti, quàm armatum fugere.* Referam captiuorũ uerba? captus Laco: Occide, inquit, nõ seruio: non potui capi, si fugere uoluissem. Describite terrores Persicos: omnia ista cũ mitteremur, audiuimus. Videat trecentos Xerxes, & sciat, quanti bellum æstimandum sit, quanto aptus numero locus. Reuertamur, ne nuncij quidem, nisi nouissimi. Quis fugerit, nescio. Vos mihi Sparta cõmilitones dedit.

DESCRIPTIO THERMOPYLARVM. Nunc me delectat, quod fugerunt Trœzenij, angustas mihi Thermopylas fecerant. CONTRA'. CORNELII SPARTINII. At ego maximum dedecus futurum Reipub. nostræ arbitror, si Xerxes nihil prius in Græcia uicerit quàm Laconas: ne testem quidem uirtutis nostræ habere possimus: id de nobis credetur, quod hostes narrauerint. Habetis consilium meum. id est autem meũ, quod totius Græciæ: si quis aliud suadet, non fortes uos esse, sed gaudet perditos. CLAVDII MARCELLI. Non uincent nos, sed obruent. Satisfecimus nomini: multum rei gessimus: ante nos rerum natura uicta est.

DIVISIO. Huius suasoriæ feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod uos excitare posset, sed ut sciretis quàm nitidè Fuscus dixisset, uel quàm licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrij erit, utrum explicationes eius luxuriosas putetis, an (ut

poeta Pollio Asinius aiebat) hoc non esse suadere, sed inuidere, ne uolo nihil fuisse & iuuenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrûm non alius alia inclinatione uocis, uelut sua quisq; modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suasoriis celebres descriptiunculas subtexam, etiam si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suasor dixerit. Diuisione autem hac suasoria Fuscus usus est illa uulgari, ut diceret, *non esse honestum fugere, etiam si tutum esset*: deinde æquè periculosum esse fugere, & pugnare: nouissimè periculosum esse fugere, pugnantibus hostes timendos, fugientibus & hostes & suos. Cæstius primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere: deinde illò transiit, an non esset necesse. Hæc sunt, inquit, quæ uos confundunt, hostes, & sociorum paucitas. Non quidem hæ suasoriæ. Sed in hac materia, disertissima illa fertur senrentia Dorionis, cum posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiam apud Herodotum esse. Sabinus Asydius, uenustissimus inter rhetores scurra, cum hanc sententiam Leonidæ retulisset, ait: Ego illi ad prandium promisissem, ad cœnam renunciassem. Attalus Stoicus, qui solum uertit à Seiano circumscriptus, magnæ uir eloquentiæ, ex philosophis, quos nostra ætas uidit, longè & subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certauit, ut mihi dixisse uideatur animosius quàm prior. Occurrit mihi sensus in huiusmodi materia, à Cornelio Seuero dictus, tanquam de Romanis, nescio an parū fortiter. Edicta in posterum diem pugna epulanteis milites inducit, & ait:

——Stratiq; per herbam:
Hic meus est, dixere, dies.——

Elegantissimè quidem affectum animorum incerta sorte pendentium expressit, sed parum Romani animi seruata est magnitudo. Cœnant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat, his qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud Porcellus grammaticus arguebat in hoc uersu quasi solœcismum, quòd cum complures induxisset, diceret, Hic meus est dies: non, Dies hic est noster. & in sententia optima accusabat id quod erat optimum. muta enim, ut noster sit, peribit omnis uersus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quod ex causa sermo trahitur. nam quasi prouerbij loco ait, Hic dies meus est. & cum ad sensum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia ab omnibus magnis ingeniis submouenda, habebit locum. Dixerunt enim nō omnes simul, tanquam in chorum manu ducēte Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed ut reuertar ad Leonidā & trecentos, pulcherrima illa fertur Glyconis sententia. In hac ipsa suasoria non sanè refero memoria ullam sententiā Græci cuiusquam, nisi Damæ. De positione loci eleganter dixit Aterius, cum angustias

guſtías loci facundiſsimè deſcripſiſſet, natus trecētis locus. Cæſtius
cū deſcripſiſſet honores, quos habituri eſſent, ſi pro patria cecidiſ-
ſent: adiecit, Per ſepulchra noſtra iurabitur. Nicetas longè diſertius
hanc phantaſiā mouit, & adiecit: Niſi antiquior fuiſſet Xerxes quā
Demoſthenes Ciptoy, cui dicere hanc ſuā dixit ſententiā, aut cer è
non deprehenſam, cū deſcripſiſſet opportunitatē loci, & tuta undi-
quę pugnantium latera & anguſtias à tergo poſitas, ſed aduerſas
hoſtibus. Potamo magnus fuit Mitylenis, qui eodē tempore uiguit,
quo Lesbocles magni nominis & nomini reſpondētis ingenij: in
quibus quāta fuerit animorū diuerſitas in ſimili fortuna, puto uo-
bis indicandū: multo magis, quia ad uitā pertinet, quā ſi ad eloquē
tiam pertineret. Vtriq; filius iiſdē diebus deceſſit. Lesbocles ſcholā
ſoluit, nemo unquā ampliore animo ſe geſſit. Potamon à funere fi-
lij cōtulit ſe in ſcholā, & declamauit. Vtriuſq; tamen affectū tempe-
randū puto: hic durius tulit fortunā quàm patrem decebat, ille mol
lius. Verùm Potamon cū ſuaſoriam de trecentis diceret, tractabat,
quàm turpiter feciſſent Lacones, hoc ipſum quòd deliberaſſent de
fuga: & ſic nouiſſimè clauſit: Inſanierunt in hac ſuaſoria multi circa
Ottroyadē. Murrhedius qui dixit, Fugerunt Athenienſes: non enim
Ottroyadæ noſtri literas didicerant. SARCONIVS dixit: Ottroy-
ades periit ut falleret: reuixit, ut uinceret. LICINIVS NEPOS.
Cum exemplo uobis etiam mortuis uincendū fuit. ANTONIVS
ATTICVS inter plures ſententias uidetur palmam meruiſſe. dixit
enim: Ottroyades penè à ſepulchro uictor digitis uulnera geſſit, ut
trophea Laconū inſcriberet, & Deo dignū in Spartano ſacramento
uirū, cuius ne literæ quidē fuēre ſine ſanguine. CASTIVS CRI-
SPVS. Municipalis Gatozeos dixit poſt relatum exemplum, Ot-
troyade dicebat, municipalis aliud cæteros, aliud Laconas decet:
nos ſine deliciis educamur, ſine muris uiuimus, ſine uita uincimus.
SENETIO fuit, cuius nomē ad uos potuit perueniſſe, ingenij con
fuſi ac turbulenti, qui cupiebat grandia dicere, adeò ut nouiſſimè
huius rei morbo & teneretur & rideretur. nam & ſeruos nolebat
habere, niſi grandes, & argentea uaſa, non niſi grandia. Credatis
mihi uelim non iocanti, eò peruenit inſania eius, ut calceos quoq;
maiores ſumeret, ficus non eſſet niſi mariſcas. Concubinam ingen-
tis ſtaturæ habebat, omnia grandia probabat: ei impoſitum eſt, ue-
lut Meſſala ait, cognomentum, & uocari cœpit Senetio Grandio. Is
in hac ſuaſoria cum poſuiſſet contradictionem, ait: Omnes qui miſ
ſi erant à Græcia, fugerunt, ſublatis manibus, inſiſtens ſummis di-
gitis (ſic enim ſolebat, quo grandior fieret) exclamat: Gaudeo, gau
deo. mirantibus nobis quid tantum boni illi contigiſſet, adiecit:
Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Iſte qui claſſibus ſuis maria ſur-
ripuit, qui terras circumſcripſit, dilatauit profundum, nouam rerū
naturæ faciem importat. Ponat ſanè contra cœlum aſtra, commili-

tones habeo deos. SENIANVS multo potentius dixit: Terras armis possidet, cœlū sagittis, maria ungulis: Lacones nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis stultā sententiā referam VICTORIS STATORII, municipis mei, cuius fabulis memoria dignissimis aliquis suasoria occasione contradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respōdet, Trecenti, sed uiri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquā uidi plures trecentos. LATRO in hac suasoria, cum tractasset omnia quæ materia capiebat, posse ipsos & uincere, posse certè uictos reuerti & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certè belli mora. Postea memini auditorem Latronis ABRONVM SYLONEM, patrē huius Sylonis, qui Pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantùm deseruit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnouimus sensum Latronis in his uersibus:

Ite agite Danai magnum Pæana canentes:
Ite triumphantes belli mora concidit hora.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut unius uerba surripi non possent. At nunc cuilibet orationes inuertere tutò licet pro suis. Sed ut sciatis, sensum bene dictum dici tamen posse melius, notate præ cæteris quanto decentius Virgilius dixerit hoc quod ualde erat celebre:

——Belli mora concidit Hector. Item:
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Æneæq; manu uictoria Graium Hæsit.——

MESSALA aiebat, hic Virgiliū debuisse desinere: quod sequitur, Et in decimum uestigia retulit annum, explementū esse. MECOENAS hoc etiam priori comparabat. Sed ut ad Thermopylas reuertar. DIOCLES CARISTIVS dixit. APATRIVS dixit. CORVO testimoniū stuporis reddendum est, qui dixit: Quid si iam Xerxes ad nos suo mari nauigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est Coruus, qui cum tentaret scholam Romæ summo illi, qui Iudæos subegerat, declamauit cōtrouersiam, de eaq; apud matronas disserebat, liberos non esse tollendos, & ob hoc accusatur Reipub. læsæ. In hac controuersia, sententia eius hæc ridebatur: Inter pyxides & redolentis animæ medicamina constitit myrata concio. Sed si uultis, historicum quoque uobis fatuum dabo. THVSCVS ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum fecerat, homo quàm improbi animi, tam infelicis ingenij, cū hāc suasoriā declamaret, dixit: Expectemus si nihil aliud effecturi, scilicet ne insolēs barbarus dicat: Veni, uidi, uici, cū hoc post multos annos diuus Iulius uicto Pharnace dixerit. DVRION dixit. ANDREAS aiebat, Nicocratis Lacedæmonis insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media inciderentur. Sed ne uos diutius infatuem, qui prædixeram me Fusci

Arellij

Arellij explicationes ſubiecturũ,finem ſuaſoriȩ faciã:quòd iterũ ni
mius cultus & fracta cõpoſitio poterit uos offendere,cum ad meã
ȩtatẽ ueneritis.Nã nunc uos ipſa,quȩ offenſura ſunt,uitia delectãt.

Suaſoria III.

DEliberat Agamemnon,an Iphigeniam immolet,negante Chal
cãte aliter nauigari potuiſſe. ARELLII FVSCI. *Non in aliã cõ
ditionem Deus fudit æquora,quàm ne omnis ex uoto iret dies,* nec ea ſors ma
ri tantùm eſt, cæterùm ipſa non ſub eadem conditione ſidera ſunt.
alia negatis imbribus exurunt ſolum, & miſeri cremata agricolæ le
gunt ſemina, & hæc interdum anno lex eſt: aliis ſerena claudun
tur, & omne cœlum nubilo graue, ſubſidit ſolum, & creditum ſibi
terra non retinet:alius incertis ſideribus curſus eſt,& uariantur tẽ
pora, neq; ſoles nimis urgent, neq; ultra debitum imbres cadunt,
quicquid aſperatum æſtu eſt,quicquid nimio defluxit imbre, inui
cem nimio temperatur altero: ſiue ita natura diſpoſuit, ſiue (ut fe
runt) luna curſu gerit: quæ ſiue plena lucis ſuæ eſt,ſplendens q; pa
riter aſſurgit in cornua,imbres prohibet,ſiue occupata nubilo,ſor
didiorem oſtendit orbem ſuum, non antè finit quàm in lucem re
dit:ſiue ne lunȩ quidem ipſa potentia eſt,ſed flatus qui occupauẽ
re annum,tenent.quicquid horum eſt, extra iuſſum Dei tutum fuit
adultero mare.An non potero uindicare adulteram? prior eſt ſalus
pudicæ Ne quid uirginitati huius timerem, perſequebar adulterũ.
Victa Troia uirginibus hoſtium parcẽdum,nihil adhuc uirgo Pria
mi timet. CÆSTII PII. Vos ergo ad hanc diem immortales
inuoco, ſic reclusuri eſtis maria? Obſtate potius. Ne Priami quidẽ
liberos immolaturus es. Deſcribe nunc tempeſtatem. Omnia iſta
patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc ſacrum eſt,uirginis
deæ templo uirginem occidere? libentius hanc ſacerdotem habe
bit quàm uictimam. CORNELII HISPANI. Infeſtæ, inquit,
ſunt tempeſtates, & ſæuiunt maria: neq; adhuc parricidium feci.I
ſta maria ſi numine ſuo Deus regeret, adulteris clauderẽtur. MA
RILLII. Si non datur nobis ad bellum iter, reuertamur ad libe
ros. ARGENTARII. Iterum in malum familiæ noſtrȩ fatale reuol
uimur, propter adulteram fratris liberi pereunt: iſta mercede nol
lem reuerti. At Priamus bellum pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hanc ſuaſoriam ſic diuiſit FVSCVS, ut diceret, e
tiamſi aliter nauigare non poſſent,non eſſe faciendum:quia homi
cidium eſſet,quia parricidium, quia plus impenderetur, quàm pe
teretur.Petitur impendi Iphigeniam, uindicari adulterium, cõmit
ti parricidiũ. Deinde dixit,etiamſi non immolaſſet, nauigaturum.
Illam enim moram naturæ maris & uentorum eſſe. deorum uolun
tatem ab hominibus non intelligi. Hæc CÆSTIVS diligenter di
uiſit. Dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium
ſuum: ſi interponant, uoluntatem eorum ab homine non intelli

gi: ut intelligatur, nō posse fata reuocari: si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. SYLO POMPEIVS etiā si quod esset diuinandi genus certū, auguri negauit credendum. quare ergo si nescit Chalcas, affirmat primùm, & scire se putat? Hic commu nem locū dixit in oēs, qui hanc affectarent scientiam: deinde irascitur sibi, inuitus militat, quærit sibi tam magno testimonio apud omnes gentes fidem in ea descriptione. Primùm in hac suasoria FVSCVS ARELLIVS Virgilij uersus uoluit imitari. Valde autē longè petit, & penè repugnat materiæ, certè non desiderāti inseruit. Ait enim de luna, quæ siue plena lucis suæ est, splendensq; pariter assurgit in cornua, imbres prohibet: siue occupata nubilo sordidiorem ostendit orbem suum, non antè finit quàm in lucem redit. At Virgilius hæc quanto simplicius & beatius dixit:

Luna reuertentes cum primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis pelagoq; parabitur imber. Et rursus:
Sin ortu in quarto (namq; is certissimus autor)
Plena, neq; obscuris per cœlum cornibus ibit.

Solebat autem ex Virgilio Fuscus multa trahere, ut Mecœnati imputaret. Totiès enim pro beneficio narrabat, non in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suasoria dixit: Cur iste inter eius ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimùm sortitur poesis? quod tantùm non impiè aiebat se imitatum Virgilium, Plena Deo? Solet autem Gallio noster hæc aptissimè ponere. Memini unà nos ab auditione Nicetis ad Messalam uenisse. Nicetes suo impetu ualde Græcis placuit. Querebat à Gallione Messala, quid illi uisus esset Nicetes? Gallio ait, Plena Deo: quoties audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici callidos uocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter eum agnouit, ab hominis auditione uenientem interrogat, nihil aliud quàm ut diceret: Nunquid plena Deo? Itaq; hoc ipsi tam familiare erat, ut inuito quoq; excideret. Apud Cæsarem cum mentio esset de ingenio Haterij, consuetudine prolapsus, dixit: Et ille erit plena Deo. Quærenti deinde quid hoc esse uellet, uersum Virgilij retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodoreus offendebatur Nicetis ingenio, atq; delectatus est fabula Gallionis: hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo ualde placuisse: itaq; fecisse quod in multis aliis uersibus Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palàm imitandi, hoc animo ut uellet agnosci: esse autem in tragœdia eius: Feror huc illuc, ut plena Deo. Iam uultis ad Fuscum reuertar, & descriptionibus eius uos satiabo, Hæc potissimùm ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret, omnino non concessam futurorum scientiam.

Sua-

Suasoria IIII.

DEliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum denũ-
ciatum esset illi respõso auguris periculũ. ARELLII FVSCI.
Quis est qui futurorum scientiam sibi uendicet? nouæ oportet sor-
tis sit, qui iubente Deo canat. non eodem contentus sit utero, quo
imprudentes nascimur: quandam imaginem Dei præferat, qui ius-
sa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantiq; rectorem orbis
esse in metu cogit: magnus iste est, supra humanæ sortis habitum
oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: ponat iste suos in sidera
patres, & originem cœlo trahat, agnoscat suum uatem Deus, non
eodem claudatur uitæ fine, ætate magna, extra omnem futurorum
necessitatem caput sit, quod gẽtibus futura præcipiat. Si uera sunt
ista, quid ita, non huic studio seruit omnis ætas? Cur non ab infan-
tia, rerum naturam deosq́;, quà licet, uisimus? cum pateant nobis
sidera, & interesse numinibus liceat, quid tam inutili desidemus fa-
cũdia? aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pigno-
re quàm futuri sciẽtia, ingenia surrexerint? Qui uerò in media se ue
prædicant fatorum misêre pignora, natales inquirunt, & prima
omnium meliorum annorum habẽt initia, quo ierint motu sidera,
in quas discurrerint parteis: contra'ne Deus steterit: an placidus af-
fulserit sol: an plenam lucem, an initia surgentis acceperint: an ab-
diderit, in noctem obscurum caput luna: Saturnus nascentem, an
ad bella Mars militem, an negociosum in questus Mercurius exce-
perit: an blãda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iu
piter tulerit. Existimant tot circa unum caput tumultuanteis deos?
Futura nunciant. Plerosq; dixêre uicturos, & nihil metuentes op-
pressit dies: aliis dedêre finem propinquum, at illi superfuere. Egẽ-
tes inutilis animę, felices nascentibus annos spoponderunt: at for-
tuna in omnem properauit iniuriam. incertæ enim sortis uiuimus:
unicuiq; ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ ui. Deerit ali-
quis toto orbe locus, qui te uictorem non uiderit? Babylone cludi-
tur, cui patuit Oceanus.

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse Fuscũ scio, quàm
easdem quas suprà retuli, quæstiones, ad scientiam futuri pertinen-
tes. Illud quod nos delectauit, prætetire non possum. Declamabat
FVSCVS ARELLIVS controuersiam, de illa, quę posteaquam ter
mortuos pepererat, somniasse se dixit, ut in luco páreret. Valde in
uos contumeliosus fuero, si totam controuersiam, quam ego in-
telligo me dicere, Fuscus declamaret, & apertè, aut non agnoscen-
tis puerum, tractaret locũ contra somnia & deorum prouidentiã,
& malè de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos cir-
ca puerperas mitteret, summis clamorib. dixit illũ Virgilij uersum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat,——

Auditor Fusci quidã, cuius pudori parco, cũ hãc suasoriã de Alexãdro ante Fuscũ diceret, putauit ęquè bellè poni uersum eũdẽ, dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat.——

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium eundem uersum esse:

——Et altum capulotenus abdidit ensem.

Et quia soletis mihi molesti esse de Fusco, quid fuerit, quasi nemo uideretur dixisse cultius, ingeram uobis Fuscianas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissimè, & frequẽtius Græcas quàm Latinas. HYBREAS in hac suasoria dixit.

Swasoria V.

DEliberant Athenienses, an trophæa Persica tollant, Xerxes minante rediturum se, nisi tollerentur. ARELLII FVSCI. Pudet me uictoriæ nostræ: sic fugatum creditis Xerxem, ut reuerti possit? tot cæsa milia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod uix sequi fugientem possit, toties mersæ classis. Quid Marathona? quid Salamina referam? Pudet dicere, dubitamus adhuc, an uicerimus. Xerxes ueniet? At nescio quomodo lãguet circa memoriam iacturæ animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus futuri regni is esset, amissa ne audeat, amissurũ monẽt. Vt in gaudia interdum surgit animus, & spem ex præsenti metitur, ita aduersis frãgitur: ubi ignominia spem premit, ubi nullam meminit aciem, nisi quæ fugerit, errat circa damna sua, & quæ malè expertus est, uota deponit. Si uenturus esset, non minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta soluitur. Non denunciaret, si uenturus esset: neq; armaret nos nuncio, nec instigaret uictricem Græciã, nec sollicitaret arma felicia: magis superueniret improuidis. nam & arma indenunciata monent. Quantumcunq; Oriens ualuit, primo in Græciam impetu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat. Extincta tot ante Xerxem milia, tot sub ipso iacent: & nulli nisi qui fugerũt, supersunt. Quid dicam Salamina? quid Cynagyron referam: & te Polytes? & hoc agitur an uiceris? Hæc ego trophæa deposui, hæc in totius Gręciæ conspectu statui, ne quis timeret Xerxem minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophæa posui, fugiente tollam? Nũc Athenæ uincimur. non tantùm credetur rediisse, sed uicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos trophæa tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes nouare fractas, & pœnitenda acie in melioris euentus fiduciam surrigere. CÆSTII PII. Inferam, inquit, bellum: alia mihi trophęa promittit: potest maior uenire quàm uictus est. ARGENTARII. Non pudet uos? pluris trophæa uestra Xerxes æstimat, quàm uos.

DIVISIO. FVSCVS sic diuisit: Etiamsi uenturus est Xerxes, nõ tollimus: non sunt trophæa tollenda. Confessio seruitutis est, iussa facere: si uenerit, uincemus. hoc non est diu colligendum. de eo dico, uin-

co, uincemus, quem uicimus. Sed nec ueniet quidem. si uenturus
esset, non denunciaret. Fractus est & uiribus & animo. CASTIVS
& illud dicit, quod in prima parte tractauit, non licere Atheniensi-
bus trophæa tollere: commune in illis ius totius Græciæ esse: cō-
munem uictoriam, commune bellum fuisse. deinde nec fas quidem
esse: nunquam factum, ut quisquam consecratis uirtutis suæ operi-
bus manus adferret. ista trophæa non sunt Atheniensium: deorum
sunt, illorum bellum fuit. illos Xerxes uinculis, illos sagittis perse-
quebatur. hæc omnia ad impiam & superbam Xerxis militiam per-
tinent. Et quid? ergo bellum habebimus? habebimus: etsi Xerxem
remouebis, alius hostis inuenietur. Nūquam magna imperia ocio-
sa. Omnium bellorum prosperè ab Atheniensibus gestorum. Dein-
de non erit bellum. Xerxes enim non ueniet: multo timidiores esse
qui superbissimi fuerint. Nouissimè ut ueniat, cum quibus ueniet?
reliquias uictoriæ nostræ colliget: illos adducet, quos priore bello
quasi inutiles reliquias nouit, si qui ex fuga consecuti sunt. Nullum
habet militē, nisi aut fastiditum aut uictum. ARGENTARIVS his
duobus contentus fuit: aut non uenturum Xerxem, aut nō esse me-
tuendum. Si uenerit, his solis institit: & illud dixit quod exceptum
est: Tollite, inquit, trophæa. Si uicisti, qd erubescis? si uictus es, quid
imperas? Locum mouit non utiliter: iudicare quidem se, neq; Xer-
xem, neq; iam quemquā Persarum ausurum in Græciam effundere
se: ideo magis ipsis trophæa tuenda. Si quis unquam illinc uentu-
rus hostis esset, ut conspectu trophæorum animi militum accende-
rentur, hostium frangerentur. BLANDVS dixit: Repleat ipse prius
hiatus, & maria in antiquam faciem reducat: apparere uoluit po-
steris quemadmodum uenerit, appareat etiam quemadmodum re-
dierit. TRIARIVS: Omni dimissa diuisione, tantùm exultauit,
quòd audierit Xerxem uenire ad se, ipsis nouam uictoriam, noua
trophæa. SYLO POMPEIVS uenusto genere sententiæ usus est:
Nisi tollitis, inquit, trophæa, ego ueniam. hoc ait Xerxes: Nisi hæc
trophæa tollitis, illa ponetis. Alteram partē solus Gallio declama-
uit, & hortatus est ad tollenda trophæa. dixit gloriæ nihil detrahi:
mansurā enim memoriā uictoriæ, quę perpetua esset: ipsa trophæa
& tempestatibus & ætate consumi: bellū suscipiendum fuisse pro
libertate, pro coniugibus, pro liberis: pro re superuacua, & nihil no-
citura si fieret, non esse suscipiendū. Hic dixit, utiq; uenturū Xerxē,
& descripsit aduersus ipsos deos tumentem: deinde habere illum
magnas uires: neq; omnes illum copias in Græciam produxisse,
nec omnes perdidisse in Græcia: timendam esse fortunæ uarietatē,
exhaustas esse Græciæ uires: nec posse iam pati alterum bellum. illi
esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco disertissimam
sententiam dixit: quæ uel in oratione uel in historia ponitur. Diu-
tius illi perire possunt, quàm nos uincere.

Sua-

Suasoria VI. *De morte Ciceronis clarißima.*

DEliberat Cicero, an Antoniũ deprecetur. Q. ATERIVS. Sciant posteri, potuisse Antonio seruire Rempublicã, non potuisse Ciceronẽ. Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceronem uerba deficient. Crede mihi, si diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga ut uiuas: sed, Roga ut seruias. quemadmodum autem hunc senatum intrare poteris exhaustum crudeliter? repletũ turpiter? Intrare aũt tu senatũ uoles, in quo non Cn Pompeium uisurus es, non M. Catonem, non Lucullos, non Hortensiũ, non Lentulum atq; Marcellum? nõ tuos, inquam, Coss. Hircium & Pansam? Cicero quid in alieno seculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximum uiuendi moriendiq; exemplũ, mori maluit quàm rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas usq; ad ultimum diẽ puras à ciuili sanguine manus, in se infectas, acerrimè armauit. Scipio cũ gladiũ poni iussus foret, dicitur abdidisse se. quærentib. qui in nauem trãsierant militibus imperatorem: Imperator, inquit, bene se habet. Victus uocem uictoriæ misit. Vetat, inquit, Milo rogari iudices. V. CL. nunc & Antonium rogat. PORTII LATRONIS. Ergo loquitur imperator Cicero, & non timet Antonius: loquitur, inquam, Antonius, ut Cicero timeat? Ciuilis sanguinis Syllana sitis in ciuitatẽ redit, & ad triumuiralem hastam pro uectigalibus ciuiũ Romanorũ mortes locantur. Iniusta bella albo Pharsalica ac Mundensis Mutinensisq; ruina uincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis uerbis Cicero utendum est: O' tempora, ò mores. uidebis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos: uidebis illum non hominis, sed belli ciuilis uultum: uidebis illas fauces, per quas Cn. Pompeij bona transierunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatem: uidebis illum pro tribunali loco, quem magister equitum cũ raptaretur, præerat, uomitu fœdauerat. Supplex accidens genibus deprecaberis, & ore, cui se debet salus publica, humili, in adulationẽ uerba submittes? Pudeat Verrẽ, ꝙ quia ꝓscriptus fortius perit. CYRI MARILLI ESERNINI. Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquã ergo tãti putas, ut uitã Antonio debeas? CÆSTII PII. Si ad desideriũ populi respicis Cicero, quandocunq; perieris, parũ uixisti: si ad res gestas, satis uixisti; si ad iniurias fortunæ & præsentẽ Reipublicæ statũ, nimiũ diu uixisti: si ad memoriã operum tuorũ, semper uicturus es. POMPEII SYLONIS. Scias licet, tibi nõ expedire uiuere, si Antonius permittit ut uiuas. Tacebis ergo proscribente Antonio? & Rempublicam laniante? & ne gemitus quidẽ tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuũ Ciceronẽ quàm uiuum desideret. TRIARII. Quæ charybdis est tam uorax? Charybdin dixi? quæ si fuit, animal unum fuit, uix medius fidius Oceanus tot res tamq; diuersas uno

tempore

tempore absorbere potuisset. Huic tu sæuienti putas Ciceronem posse subduci? ARELLII FVSCI. Ab armis ad arma discurritur: foris uictores dum trucidamur, dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem ut uiuat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra? Non te ignobilis tumulus abscōdet: idem uirtutis tuæ qui finis est immortalium, humanorum operum custos memoria, quæ mansuri uita perpetua est, in omnia te secula sacratum dabit. Nihil aliud intercidet, quàm corpus fragilitatis caducæ, morbis obnoxium, casibus expositum, proscriptionibus obiectum. Animus uerò diuina origine haustus, cui nec senectus ulla, nec mors, onerosi corporis uinculis exolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret. Et tamen si ad ætatem, annorumq; , nunquam obseruatum uiris fortibus, numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes uideri non nimis uixisse, qui moreris Reipublicæ superstes. Vidimus furentia toto orbe ciuilia arma, & post Italicas Pharsalicasq; acies Romanum sanguinem hausit Aegyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere, quod in Pompeium Alexandrino licuit? An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? CORNELII HISPANI. Proscriptus est ille qui tuam sententiam secutus est: tota tabula tuæ morti præcluditur: alter fratrē proscribi, alter auunculum patitur: quid habes spei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete age tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipsum: iam intelliges Ciceronem in mortem cogi posse, in preces non posse. ARGENTARII. Explicantur triumuiralis regni delicata conuiuia, & popina tributo gentium instruitur: ipse uino & somno marcidus deficienteis oculos ad capita proscriptorum leuat. Iam ad ista non satis est dicere hominem nequam.

DIVISIO. Latro sic hāc diuisit omnem suasoriam: Etiam si impetrares uitam ab Antonio, non putes tanti rogare, deinde impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esset cuilibet Romano, ne dum Ciceroni, uitam rogare. Hoc loco omniū qui ultrò mortem oppetissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua uita futura proponitur, morte grauior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem seruitutis futuræ descripsit: deinde non futurum fidei impetratæ beneficium. Hic cum dixisset, Aliquid erit quod Antoniū offendat aut factū tuum, aut dictū, aut silentiū, aut uultus: adiecit sententiam, Haud eum placaturus es. ALBVTIVS aliter diuisit. primam partem fecit, moriēdum esse Ciceroni, etiam si nemo proscriberet, cum hæc insectatio temporum fuerit. deinde moriendum est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori noluisset: graues odiorum causas esse: maximam causam proscriptionis ipsum esse Ciceronem. Et solus ex declamatoribus tentauit dicere, nō unum illi esse Antoniū infestum. Hoc loco

dixit

dixit illam sententiam: Si cui ex triumuiris non es inuisus, grauis es. Et illa sententia ualde excepta est: Rogo Cicero, ora unum, ut tribus seruias. CÆSTIVS sic diuisit: Mori tibi utile est, honestum est, necesse est ut liber & illibatæ dignitatis consummes uitam. Hic illam sententiã dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui seruire nec Antonio quidem nondum domino potuit. MARCELLVS hunc sensum de Catone melius: Vsq; eòne omnia cum fortuna populi Romani conuersa sunt, ut aliquis deliberet, utrum satius sit uiuere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad diuisionem Cæstij reuertamur. dixit utile esse, ne etiam cruciatus corporis pateretur: nõ simplici illum modo periturum, si in Antonij manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantiũ Ciceroni, & uerbera & tormenta, dixit illam multum laudatã sententiam: Tu mehercules Cicero cum ueneris ad Antonium, mortem rogabis. VARIVS GEMINVS sic diuisit: Hortarer te, si non alterutrum utiq; faciendum esset, aut moriendum, aut rogandum, ut morereris potius, quàm rogares. & omnia complexus est, quæ à cæteris dicta erant. sed addidit & tertium: adhortatus est illum ad fugam, illic esse M. Brutum, illic C. Cassium, illic Sex. Pompeium. Et adiecit illã sententiã, quam Cassius Seuerus unicè mirabatur: Quid deficiemus? & Respub. suos triumuiros habet. Deinde etiam quas petere possit regiones, percurrit: Siciliam dixit uindicatam esse ab illo, Ciliciam à proconsule egregiè administratam, familiares studiis eius & Achaiam & Asiam, Deiotari regnum obligatum beneficiis, Aegyptum & habere beneficij memoriam, & agere perfidiæ pœnitentiã, sed illum maximè in Asiam & Macedoniam hortatus est in Cassij & in Bruti castra. Item Cassius Seuerus aiebat alios declamasse, Varium Geminum uiuum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamauerunt: nemo ausus est Ciceronẽ ad deprecandum Antonium hortari, bene de Ciceronis animo iudicauerunt. Geminus Varius declamauit alteram quoq; partem, & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurũ ut uelit uiuere, quod grandia loquitur. & dicit: Mors nec immatura consulari, nec misera sapienti, non mouet me idiotam, perit. Ego bellè mores hominis noui: faciet, rogabit. nam quod ad seruitutem pertinet, non recusabit: iam collum tritum habet, & Pompeius illum, & Cæsar subiecerũt. Veteranum mancipium uidetis. & quàm plura alia dixit scurrilia, ut illi mos erat. Diuisit sic, ut diceret, non turpiter rogaturum, non frustra rogaturum. in priori parte posuit, non esse turpe, ciuem uictorem rogari à uicto: hic quàm multi rogassent C. Cæsarem, hic & Ligarium. deinde ne iniquum esse quidem, Ciceronem satisfacere, qui prior illũ proscripsisset, qui & iudicasset ab eo semper nasci satisfactionẽ, ac dato rogari. Deinde non pro uita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illum uixisse sibi, Reipublicę parum. In sequenti

quenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vatinio. C. quoq; Verri affuisse, facilius exorari Antoniũ posse, qui cum tertius esset, ne quis tribus hanc tam speciosam clementię occasionem præteriret: fortasse irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quàm periculosa esset, cum descripsisset, adiecit: Quocunq; peruenisset, seruiendũ illi esse: ferendam aut Cassij uiolentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeij stulticiam. Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto, indicare quomodo quisque se ex historicis aduersus memoriam Ciceronis gesserit. Nam quòd Cicero nec tam timidus fuerit ut rogaret Antonium, nec tam stultus ut exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto Asinio Pollione, qui infestissimus famę Ciceronis permansit, & is etiam occasionẽ scholasticis occatione dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere.

Alia suasoria pro Cicerone.

DElibérat Cicero, an promittente salutem Antonio, orationes suas comburat. Hæc ineptè ficta cuilibet uideri potest. Pollio uult illam ueram uideri: ita enim dixit in illa oratione, quam pro Lamia dedit. ASINII POLLIONIS. Itaq; nunquam perficeret, nec mora fuit, quin euitaret, suas esse quas cupidissimè effuderat orationes in Antonium, multiplicesq; numero & accuratius scriptas illis contrarias ædere, ac ueluti ipse palàm pro concione recitare, pollicebatur: cæteraq; his alia sordidiora multo: ut tibi facilè liqueret, hoc totũ adeò falsum esse, ut ne ipse quidem Pollio in historiis suis ponere ausus sit. Huic certè actioni eius pro Lamia qui interfuerunt, negant eum hæc dixisse (nec enim mentiri sub trium uirorum conscientia sustinebat) sed composuisse. Nolo autem uos iuuenes mei cõtristari, quòd à declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciam uobis, & fortasse efficiam, ut his sententiis lectis solidis, & uerum habentibus, recedatis æquiores. Hoc si tamen rectà uia consequi non potero, decipere uos cogar, ueluti salutarẽ pueris daturus potionem absinthiati poculi. Huius adeò cunctationis consilium habuisse Ciceronẽ non dicit, ut neget tempus habuisse. Ita enim ait LIVIVS: M. Cicero sub aduentum triumuirorũ cesserat urbe, certum habens id quod erat, non magis Antonio eripi se quàm Cæsari Cassium & Brutum posse: primò in Tusculanum fugit, inde transuersis itineribus in Formianum, ut ab Caieta nauim conscensurus proficiscatur. Vnde aliquoties in altum prouectum cum modò uenti aduersi retulissent, modò ipse iactationem nauis cæco uoluente fluctu pati non posset, tædium tandem eum & fugę & uitæ cepit, regressusq; ad superiorem uillam, quę paulo plus mille passibus à mari abest: Moriar, inquit, in patria sæpe seruata. Satis constat, seruos fortiter fideliterq; paratos fuisse ad dimicandum, ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, iussisse.

iuſſiſſe. Prominenti ex lectica, præbentiq; immotam ceruicem, ca-
put præciſum eſt: nec ſatis ſtolidæ crudelitati militum fuit. manus
quoq; ſcripſiſſe in Antonium exprobrantes præciderunt. Ita rela-
tum caput ad Antoniū, iuſſuq; eius inter duas manus in roſtris po-
ſitum, ubi ille conſul, ubi ſæpe conſularis, ubi eo ipſo anno aduer-
ſus Antonium, quāta nulla unquam humana uox, cum admiratio-
ne eloquentiæ auditus fuerat: uix attollentes lachrymis oculos ho-
mines intueri trucidata membra eius poterant. Baſſus Aufidius, &
ipſe nihil de animo Ciceronis dubitauit, quin fortiter ſe mori non
præbuerit tantùm, ſed obtulerit. AVFIDII BASSI. Cicero pau-
lum remoto uelo poſtquam armatos uidit: Ego uerò conſiſto, ait:
accede ueterane, & ſi hoc ſaltem potes rectè facere, incide ceruicē.
Trementi deinde, dubitantiq;: Quid ſi ad me, inquit, primùm ue-
niſſetis? Cremutius Cordus & ipſe ait, Ciceronem cum cogitaſſet,
utrum'ne Brutum, an Caſſium, an Sextum Pompeium peteret, om-
nia illi diſplicuiſſe, præter mortem. CREMVTII CORDI. Qui-
bus uiſis lætus Antonius, cum peractam proſcriptionem ſuam di-
xiſſet, eſſet quippe non ſatiatus modò cædendis ciuibus, ſed defe-
ctus quoque, pro roſtris exponit. Item, qua ſæpius ille ingenij cir-
cumfuſus turba proceſſerat, quæ paulo antè coluerat piis concio-
nibus, quibus multorū capita ſeruauerat, tum per artus ſuos latus
aliter ac ſolitus erat, à ciuibus ſuis conſpectus eſt, prætendenti ca-
piti oriq; eius impēſa ſanie, breui antè princeps ſenatus Romaniq;
nominis titulus, tum precium interfectoris ſui. Præcipuè tamē ſol-
uit pectora omnium in lachrymas gemitusque, uiſa ad caput eius
deligata manus dextera, diuinę eloquentiæ miniſtra: cæterorumq;
cædes priuatos luctus excitauerunt, illa una communem. BRVTI-
DII NIGRI. Elapſus interim altera parte uillæ Cic. lectica per a-
gros ferebatur. ſed ut uidit appropinquare notum ſibi militem, Po
pilium nomine, memor defenſum à ſe, lætiore uultu aſpexit. at ille,
uictorib. idipſum imputaturus, occupat facinus: caputq; deciſum,
nihil in ultimo fine uitæ facientis, quod alterutram in partem poſ-
ſet notari, Antonio portat, oblitus ſe paulò antè defenſum ab illo.
Et hic uoluit poſiti in roſtris capitis miſerabilem faciem deſcribe-
re, ſed magnitudine rei obrutus eſt. Item BRVTIDII NIGRI. Vt
uerò, iuſſu Antonij inter duas manus poſitum in roſtris caput con-
ſpectum eſt, quo toties auditum erat loco, ſedato gemitu & fletu
maximi uiri inferiæ, nec ut ſolet ita depoſiti in roſtris corporis con
cio audiuit, ſed ipſa narrauit. Nulla non pars fori aliquo iactatio-
nis inclytæ ſignata ueſtigio erat. Nemo non aliquod eius in ſe me-
ritum fatebatur: hoc certè publicum beneficium palàm erat, illam
miſerrimi temporis ſeruitutē ac aleam delatam in Antoniū. Quo-
ties magni alicuius mors ab hiſtoricis narrata eſt, toties ferè totius
conſummatio uitæ, & quaſi funebris laudatio redditur. hoc ſemel

atq; iterum à Thucydide factum, idem in paucissimis personis usur
patum à Sallustio, Liuius benignius omnibus magnis uiris præsti-
tit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, ut
Græco uerbo utar, ἐπιτάφιον Liuius reddit. TITI LIVII: Vixit
tres & sexaginta annos, ut si uis abfuisset, ne immatura quidem
mors uideri possit: ingenium & operibus & præmiis operarum fe-
lix: ipse fortunæ diu prosperæ, & in lōgo tenore felicitatis, magnis
interim ictus uulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus steterat,
filiæ morte, exitu tam tristi atq; acerbo, omnium aduersorum nihil
ut uiro dignum erat, tulit, præter mortem. quæ uerè æstimanti mi-
nus indigna uideri potuit, quod à uictore inimico crudelius passus
erat, quam quod eiusdem fortunæ cōposito fecisset. Si quis tamen
uirtutibus uitia pensârit, uir magnus, acer, memorabilis fuit, & in
cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est no-
ster candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator T.
Liuius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. Cordi Cremu
tij non est operæ, deferre etiam redditam Ciceroni laudationem.
Nihil enim ipso Cicerone indignum est: ac ne hoc quidem, quod
penè maximum est, tolerabile est. CREMVTII CORDI. Priua-
tas enim simultates deponendas interdum putabat, publicas nun-
quam. Vides credendam eius nō solùm magnitudinem uirtutum,
sed multitudinem quoq; conspiciendam. AVFIDII BASSI. Sic
M. Cicero decessit, uir natus ad Reipub. salutem: quę diu defensa &
administrata, in senectute demum è manibus eius elabitur, non i-
psius uitio læsa, quòd nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruis-
set Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita ut semper aut
peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullamq; rem rarius, quàm
diem illum quod nullius interesset ipsum mori, uidit. Pollio quo-
que Asinius, qui Verrem Ciceronis reum fortissimè morientem tra
didit, Ciceronis mortē solus ex omnibus malignè narrat, testimo-
nium tamen quamuis inuitus plenum ei reddit. ASINII POL-
LIONIS. Huius ergo uiri tot tantisq; operibus mansuris, in o-
mne æuum prædicare, cuius ingenio atq; industriæ superbè natura
pariter atq; fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad sene-
ctutem, prosperaq; permansit ualetudo, tum pax diutina, cuius in-
structus erat artibus, contigit. namq; à prisca seueritate iudicis ex-
acti, maximorum noxiorum multitudo prouenit, quos obstrictos
patrocinio incolumes plerosq; habebat. Iam felicissima consula-
tus ei sors petendi & gerendi munera magna deûm consilio, indu
striaque: utinam moderatius secundas res, & fortius aduersas fer-
re potuisset. namq; utræq; cum uenerant ei, mutari eas non posse
rebatur. Inde sunt inuidiæ tempestates coortæ graues in eum, cer-
tiorq; inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim simultates appe-
tebat animo quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli uirtus

perfecta cōtigit, qua maior pars uitæ atq; ingenij stetit, ea iudicandum de homine est. Atq; ego ne miserandi quidem exitus eũ fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset. Affirmare uobis possum, nihil esse in historiis eius hoc, quem retuli, loco disertius: ut mihi tunc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone uideatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias eius legere concupiscatis: cōcupiscite, & pœnas Ciceroni dabitis. Nemo tamen ex tot disertissimis uiris melius Ciceronis mortem deplorauit, quàm Cornelius Seuerus.

CORNELII SEVERI.

Oraq; magnanimûm spirantia penè uirorum
In rostris iacuêre suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia consulis acta,
Iurataeq; manus, deprensaq; fœdera noxæ,
Patritiumq; nefas: est nunc & pœna Cetegi,
Deiectusq; redit uotis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt, sacris & uita quid artibus acta?
Abstulit una dies æui decus, ictaq; luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ,
Vnica sollicitis quondam tutela salusq;,
Egregium semper patriæ caput, ille senatus
Vindex, ille fori, legum ritusq;, togæq;.
Publica uox eius æternum obmutuit armis.
Informes uultus, sparsamq; cruore nefando
Caniciem, sacrasq; manus, operumq; ministras
Tantorum, pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcauit ouans: nec lubrica fata, deosq;
Respexit: nullo luet hoc Antonius æuo.
Hæc nec in Hæmatio mitis uictoria Persê,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.
Inq; triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Abfuerant, nostræq; cadens ferus Hannibal iras,
Membra tamen stygias tulit inuiolata sub umbras.

Non laudabo municipem nostrum bono uersu, ex quo hic multo melior Cornelij Seueri processit:

Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ.

Sextilius Ena fuit homo ingeniosus magis quàm eruditus, inæqualis poëta, & penè quibusdã locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poëtas ait, pingue quiddam sonantes atq; peregrinum. Is hanc ipsam proscriptionem recitaturus in domo Messalæ Coruini, Pollionem Asinium aduocauerat: & in principio hunc uersum non sine assensu recitauit:

Deflete

Deflendus Cicero est, Latiæq; silentia linguæ.

Pollio Asinius non æquo animo tulit, & ait: Messala, tu quid tibi liberum sit in domo tua, uideris: ego istum auditurus non sum, cui mutus uideor. atque ita consurrexit, ne interfuisset recitationi eorum: quod Cornelium scio, cui non æque displicuisse hunc uersum quàm Pollioni apparet, quòd meliorem quidem, sed non dissimilẽ illi & ipse cõposuit. Si hic desiero, scio futurũ, ut uos desinatis eo loco legere, quo ego à scholasticis recessi. Ergò ut librũ uelitis usq; ad umbilicũ reuoluere, adiiciam suasoriam proximæ similem.

Alia suasoria ad Ciceronem pertinens.

DEliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente Antonio incolumitatem, si fecisset. Q. ATERIVS. Non feres Antonium: intolerabilis malo ingenio felicitas est: nihilq; cupientes magis accendit, quàm propriæ turpitudinis conscientia. Difficile est. Non feres, inquam, & iterum iritare inimicum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone absum: tamen non tædet me uitæ meæ, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quod illud Antonius plus odit quàm te. Remittere ait se tibi ut uiuas: cõmentus, quemadmodum eripiat etiam quo uixeras. Crudelior est pactio Antonij quàm proscriptio. Ingenium erat, in quod nihil iuris haberent triumuiralia arma. Commentus est Antonius, quemadmodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleret per Ciceronem. Hortarer te Cicero, ut uitam magni æstimares, si libertas suum in ciuitate haberet locum, si suum in libertate eloquẽtia, si non ciuili ense ceruicibus luderetur. Nunc ut scias nihil melius esse q̃ mori, uitam tibi Antonius promittit: pendet nefariæ proscriptionis tabula: tot prætorij, tot consulares, tot equestris ordinis uiri periere: penè nemo relinquitur nisi qui seruire possit. Nescio an hoc tempore uiuere possis Cicero: nemo est cum quo uelis. Meritò hercules illo tempore uixisti, quo Cęsar ultrò te rogauit, ut uiueres sine ulla pactione: quo tempore non quidẽ stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat. CÆSTII PII. Nũquid opinio me fefellit? intellexit Antonius, saluis eloquentiæ monumentis, nõ posse Ciceronem mori. ad pactionem uocaris: qua pactione melior in te pars tui petitur. Accommoda mihi paulisper eloquentiam, Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Cæsar & Põpeius, neq; iniissent turpem societatem, neq; diremissent: si uti unquam cõsilio tuo uoluissent, neq; Pompeius Cæsarem, neq; Cæsar Pompeium deseruisset. Quid consulatum salutarem urbi, quid exilium consulatu honestius, quid prouocatam inter initia adolescentiæ libertatem tyrociniis tuis Syllanam potentiam, quid Antonium auulsum, Catilinam Reipublicæ redditum? Ignosce Cicero, diu ista narrauero. Forsitan hac die nouissimo audietur. Si occidetur Cicero, iace-

bit inter Pompeium patrem filiumq́;, & Afranium Petreiumq́;, Q. Catulum, M. Antonium illum indignum hoc successore generis. Si seruatur, uiuet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubiũ est, an satius sit cum illis iacere, an cum his uiuere? Pro uno homine iactura publica paciscéris. Scio omne precium iniquum esse, quod ille constituit: nemo tanti emit Ciceronis uitam, quanti uendit Antonius. Si hanc tibi pactionem ferret, Viues, sed eruentur oculi tibi: uiues, sed debilitabuntur pedes: etiam si in alia damna corporis præstâris patientiã, excepisses tamen linguam. Vbi est sacra illa uox tua? Mori enim naturæ finis est, non pœna: hoc tibi uni non liquet? At uideris Antonio persuasisse. Asserc te potius libertati, & unum crimen inimico adiice. Fac Antonium moriendo nocentiorem. P. ASPRENATIS. Vt Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipse in eloquentiam suam animaduertet. Quid autem tibi sub hac pactione promittitur? Vt Cn. Pompeius & M. Cato, & ille antiquus restituatur Reipublicæ senatus, dignissimus apud quem Cicero loqueretur. Multos ea re uicturos animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundũ animi ipsa admiratio eripuit: & causa illis uiuendi fuit, fortiter mori. Permitte populo Romano contra Antonium, licet scripta combusseris. Antonius paucos annos tibi promittit: at si non cõbusseris, populus Romanus omnes. POMPEII SYLONIS. Quale est ut perdamus eloquentiam Ciceronis, fidem sequamur Antonij? misericordiam tu istam uocas, suppliciũ summum ingenio Ciceronis? Credamus Antonio Cicero, si bene illi pecunias crediderũt fœneratores, si bene pacem Brutus & Cassius: hominem & uitio naturæ, & licentia temporum insanientem, inter scenicos amores ciuili sanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus suis oppignorauit Rempublicam, cuius gulæ duorũ principum bona, Cæsaris & Pompeii, non potuerunt satisfacere. Tuis utar Cicero uerbis: Chara est cui quam salus, quam aut dare, aut eripere potest Antonius. Non est tanti seruare Ciceronẽ, ut seruatum Antonio debeam. TRIARII. Compulsus aliquãdo populus Romanus in eam necessitatem est, ut nihil haberet, præter Iouẽ obsessum & Camillum exulem: nullum tamen fuit Camilli opus maius, quàm quòd indignum putauit, uiros salutem pactioni debere. O grauem uitã, etiam si sine precio daretur. Antonius hostis à Republica iudicatus, nũc hostem Rempublicam iudicat. Lepidus ne quis putet illum malè Antonio collegam placuisse, alienæ semper dementiæ accessio, utriusq; collegæ mancipium, noster dominus. ARGENTARII. Nihil Antonio credẽdum est mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest? qui seruare, nisi crudelius, q̃ occidebat, non potest? Ignoscentẽ tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras uitam, cui nondum uerba tua exciderunt? Vt corpus quod fragile & caducum est, seruetur,

pereat

pereat ingenium quod æternum eſt? ego mirabar, ſi non ſupplicio
crudelior eſſet Antonij uenia. P. Scipionem à maioribus ſuis deſci-
ſcentem generoſa mors in numerum Scipionum repoſuit. Mortem
tibi remittit, ut id pereat, quod ſolum in te immortale eſt. Qualis eſt
pactio? Aufertur Ciceroni ingenium ſine uita, promittuntur obli-
uione nominis tui pauci ſeruitutis anni. Non ille te uiuere uult, ſed
facere ingenij tui ſuperſtitem. Viue, ut Cicero audiat Lepidum, Ci-
cero audiat Antonium, nemo Ciceronem? Patieris perire, ut quod
in te optimum habes, ante te efferas. Sine durare poſt te ingenium
tuum, perpetuam Antonij proſcriptionem. ARELLII FVSCI.
Quoad humanũ genus incolume manſerit, quamdiu uſus literis,
honor ſummæ eloquentiæ precium erit, quamdiu rerũ naturæ aut
fortuna ſteterit, aut memoria durauerit, admirabile poſteris uige-
bit ingenium, & uno proſcriptus ſeculo proſcribes Antonium om-
nibus. Crede mihi, uiliſſima pars tui eſt, quæ tibi uel eripi, uel do-
nari poteſt. Ille uerus eſt Cicero, quem proſcribi Antonius non pu
tat, niſi à Cicerone poſſe. Non ille tibi remittit proſcriptionem, ſed
tolli deſiderat ſuam. Si fidem deceperit Antonius, morieris: ſi præ-
ſtiterit, ſeruies. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te M. Tulli
quatuor & ſexaginta annos pulchrè actos, per ſalutarem Reipub.
conſulatum, per æternam ſi páteris ingenij tui memoriã, per Rem-
publ. quæ ne quid te putes charum illi, relinquere antè cœperit, o-
ro, & obteſtor, ne moriaris, confeſſus quòd nolueris mori.

HVIVS ſuaſoriæ alteram partem neminem ſcio declamaſſe: om
nes pro libris Ciceronis ſolliciti fuerunt, nemo pro ipſo: cum adeò
illa pars non ſit mala, ut Cicero, ſi hæc conditio ei lata fuiſſet, deli-
beraturus non fuerit. Itaq; hanc ſuaſoriam nemo declamauit effi-
cacius quàm Sylo Pompeius. non enim ad illa ſpecioſa ſe contulit,
ad quæ Cæſtius: qui dixit, hoc grauius eſſe ſupplicium quàm mor-
tem, & ideo hoc Antonium eligere, breuẽ eſſe uitam homini, mul-
to magis ſeni, ita memoriæ conſulendum, quæ magnis uiris æter-
nitatem promitteret, non qualibet mercede uitam redimendam: &
has conditiones intolerabiles eſſe, omnia potius ſubeunda, quàm
monumenta ingenij ſui ipſum exurere. Iniuriam illum facturũ po-
pulo Romano, cuius linguam in ciuem extuliſſet, ut inſolentis Græ
ciæ ſtudia tanto antecederet & eloquentia, quanto fortuna: iniu-
riam facturum generi humano, pœnitentiã illum acturum tam de-
gener ſpiritus empti, cum in ſeruitute ſeneſcendum fuiſſet, in hoc
unum eloquentia utendum, ut laudaret Antonium. Malle cum illi
ait, dare uitam, eripi ingenium. SYLO POMPEIVS ſic egit, ut di
ceret: Antonium non paciſci, ſed eludere: non eſſe illam conditio-
nem, ſed contumeliam. combuſtis enim libris, nihilominus occi-
ſurum. non eſſe tam ſtultum Antonium, ut putaret ad rem pertine-
re, libros à Cicerone comburi, cuius ſcripta per totum orbem cele-

 braren-

brarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi fortè non esset in scripta Ciceronis is, qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quàm ut ille Cicero multa fortiter de mortis contemptu locutus, ad turpes conditiones perductus occideretur. Antonium illi non uitã cum conditione promittere, sed mortẽ sub infamia quærere. Item quod turpiter postea passurus esset, nũc illum fortiter debere pati. Et hæc suasoria insignita est. Dixit enim sententiam cacozeliæ genere humillimo & sordidissimo, quod detractu aut adiectione syllabæ facit sensum. Proh facinus indignum: peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscripsit. Apud Cæstiũ prætorẽ declamabat hãc suasoriã Surdinus, ingeniosus adolescens, à quo Græcæ fabulæ eleganter in Latinũ sermonẽ conuersæ sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamẽ prædulces & infractas. In hac suasoria cum iusiurandum bellis sensibus priorib. cõplexus esset, adiecit: Ita te legã. CÆSTIVS, homo nasutissimus, dissimulauit exaudisse se, ut adolescentẽ ornatũ quasi imprudẽs obiurgaret: Quid dixisti? qd ita te fruar? Erat aũt Cæstius nullius quidẽ ingenij, Ciceroni etiã infestus: quod illi non impunè cessit. nã cũ M. Tull. filius Ciceronis Asiã obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit præter urbanitatem, cœnabat apud eũ Cæstius. M. Tullio & natura memoriam dempserat, & ebrietas: si quid ex ea superat, subducebat: subinde interrogabat, Quis ille uocaretur qui in imo recumberet: & cum sæpe subiectum nomen Cæstij excidisset, nouissimè seruus ut aliqua nota memoriam eius faceret certiorem, interroganti domino, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic est Cæstius, qui patrẽ tuum negabat literas scisse. afferri protinus flagra iussit, & Ciceroni, ut oportuit, de corio Cæstij satisfecit. Erat autem etiam ibi pietas. Non exigeret Scordalus Hybriæ disertissimi uiri filio malè apud se causam agenti.

& cum in quadam postulatione Hybrias partibus stultorũ locum ad literam omnibus agnoscentibus diceret: Age, inquit, nõ putas me scripta didicisse patris mei: Quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? GARGONIVS amabilissimus in hac suasoria dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem unquam dixerat. unam in principio. nam cum cæpisset scholasticorum frequẽtissimo iam more à iureiurãdo, & dixisset multa: Ita quamprimùm tantum timeat, quantum potest, ita ut totus uiuat Cicero, aut totus moriatur, ut ego quæ hodie pro Ciceronis ingenio dixero, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petreius, mutuis uulneribus concurrerunt, & mortes fœnerauerunt.

SVASORIARVM FINIS.

LVCII ANNAEI SENECAE IN MORTEM CLAVDII CÆSARIS, LVDVS.

VID actum sit in cœlo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio seculi felicissimi, uolo memoriæ tradere. Nihil offensæ uel gratiæ dabitur. Hæc ita uera si quis quæsierit unde sciam: primum, si noluero, nõ respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberũ factum, ex quo suum diem obiit ille, qui uerum prouerbium fecerat, *Aut regem, aut fatuum nasci oportere.* Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam uenerit. Quis unquam ab historico iure autores exegit? Tamen si necesse fuerit autorem producere, quærite ab eo, qui Drusillam euntem in cœlum uidit. Idem Claudium uidisse se dicet iter faciẽtem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia uidere, quæ in cœlo agantur. Appiæ uiæ curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus nunquam uerbum faciet. Nam posteaquam in senatu iurauit se Drusillam uidisse cœlum ascendentem, & illi pro tam bono nuncio nemo credidit, quòd uiderit, uerbis conceptis affirmauit, se non indicaturum etiam si in medio foro hominem uidisset occisum. Ab hoc ego quæcunq; audiui, certa claraq; affero, ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore uia contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni.
Iamq; suum uictrix augebat Cynthia regnum;
Et deformis hyems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, uisoq; senescere Baccho
Carpebat raras serus uindemitor uuas.

Puto magis intelligi si dixero, mẽsis erat October, dies quintus eiusdem Octobris. Horam non possum tibi certam dicere: facilius inter philosophos, quàm inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rusticè acquiescunt oneri poëtæ, non contenti ortus & occasus describere, ut etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessus quatiebat habenas,
Obliquè flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, unã de tribus Parcis eduxit, & ait: Quid fœmina crudelissima hominem miserum torqueri páteris? nunquam meritum, ut tamdiu cruciaretur. Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic, respondit, inuides? Pátere Mathematicos aliquando uerum dicere,

qui illum postquam princeps factus est, omnibus annis omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant, & horam eius nemo nouit. Nemo enim illum unquam natum putauit. Tum ille: Fac quod faciendum est.

Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercle, inquit, pusillum temporis adiicere illi uolebam, dum hos pauculos qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, & si qui ultra glacialem Boream incolunt Barbari, togatos uidere. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulã, & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Badæ, tertius Claudij. Hos, inquit, treis uno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo: nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modò se tot milia hominum sequentia uidebat, tot præcedentia, tot circumfusa, subitò solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus

Hæc ait: & turpi conuoluens stamina fuso,
Abrupit stolidæ regalia tempora uitæ:
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemq; coronans,
Candida de niueo subtegmine uellera sumit,
Felici moderata manu: quæ ducta colorem
Assumpsêre nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur uilis precioso lana metallo.
Aurea formoso descendunt secula filo.
Nec modus est illis, felicia uellera ducunt,
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloq; labore,
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, uincunt & Nestoris annos.
Phœbus adest, cantuq; iuuat, gaudetq; futuris:
Et lætus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitq; laborem.
Dumq; nimis citharam, fraternaq; carmina laudant,
Plus solito neuere manus: humanaq; fata,
Laudatum transcendit opus: Ne demite Parcæ,
Phœbus ait: uincat mortalis tempora uitæ,
Ille mihi similis uultu, similisq; decore,
Nec cantu, nec uoce minor: felicia lassis
Secula præstabit, legumq; silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra:
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis

Induxit

Induxit rubicunda diem, ſol aſpicit orbem
Lucidus,& primos à carcere concitat axes:
Talis Cæſar adeſt, talem iam Roma Neronem
Aſpiciet, flagrat nitidus fulgore remiſſo
Vultus,& affuſo ceruix formoſa capillo.

Hæc Apollo. At Lacheſis, quæ & ipſa homini formoſiſſimo faueret, fecit illud plena manu, & Neroni multos annos de ſuo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eo deſiit uiuere uideri. Expirauit autem dum comœdos audit, ut ſcias me non ſine cauſa eos timere. Vltima uox eius hæc inter homines audita eſt, cum maiorem ſonitum emiſiſſet illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacaui me. Quid autem fecerit, neſcio: omnia certè conpcacauit. nec poſt boletum opiparè medicamentis condîtum, plus cibi ſumpſit. Quæ poſtea in terris ſunt acta, ſuperuacuum eſt referre. Scitis enim optimè: nec periculum eſt, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impreſſit. Nemo felicitatis ſuæ obliuiſcitur. In cœlo quæ acta ſint, audite: fides penes autorem erit. Nunciatur Ioui, ueniſſe quendam bonæ ſtaturæ, bene canum, neſcio quid illum minari: aſſiduè enim caput mouere, pedem dextrũ trahere. quæſiſſe ſe, cuius nationis eſſet? reſpondiſſe illum neſcio quid perturbato ſono, & uoce confuſa, non intelligere ſe linguam eius: nec Græcum eſſe, nec Romanum, nec ullius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & noſſe uidebatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum eſſet. Tum Hercules, primo aſpectu ſanè perturbatus eſt, ut qui etiam non omnia monſtra timuerit: ut uidit noui generis faciem, inſolitum inceſſum, uocem nullius terreſtris animalis, ſed (qualis eſſe marinis beluis ſolet) raucam & implicatam, putauit ſibi tertiumdecimum laborem ueniſſe. Diligentius autem intuenti, uiſus eſt quaſi homo. Acceſſit itaque, & quod facillimum fuit, Græculo ait: τίς πόθεν εἷς ἀνδρῶν, πόθι τοὶ πόλις, ἠδὲ τοκῆες; Vbi hæc Claudius, gaudet eſſe illic philologos homines, ſperat futurum aliquem hiſtoriis ſuis locum. Itaque & ipſe Homerico uerſu Cæſarem ſe eſſe ſignificans, ait:

ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem ſequens uerſus uerior, æquè Homericus:

ἔνθα δ' ἐγὼν πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et impoſuerat Herculi minimo diſcrimine fibulam, niſi fuiſſet illic Febris: quæ fano ſuo relicto, ſola cum illo uenerat: cæteros omnes deos Romæ reliquerat. Iſte, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipſo tot annos uixi, Lugduni natus eſt. Marci municipem audis: quod tibi narro, ad ſextumdecimum lapidem à Vienna natus eſt, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere

oportebat, Romam cepit. Hunc ego reddo tibi Lugduni natum, ubi L.Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quàm ullus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa milia inter Xanthum & Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc unum satis firmæ, quod decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos, adeò illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: uenisti huc, ubi mures ferrum rodunt. Citius mihi uerum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome properè, sede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus stipite, ad terram óccidas.
Hæc claua reges sæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu uocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edissere equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, unde ab Hesperio mari
Inachiam ad urbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum,
Quod Phœbus ortu semper obuerso uidet:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararq; dubitans quò suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas uadis.
Est'ne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc satis animosè, & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est, & timet *μωρȣ̃ πληγὴν*. Claudius ut uidit uirum ualentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romæ fuisse, illic non habere se idem gratiæ: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaq; quantũ intelligi potuit, hæc uisus est dicere: Ego te fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optimè nosti. Nam si memoria repetis, ego eram qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic mi feriarum contulerim, quum causidicos audirem, & diem & noctē: in quos si incidisses, ualde fortis licet tibi uidearis, maluisses cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniā uolo, non mirum, quòd impetum in Curiam fecisti: nihil tibi clausi est. Modò dic nobis, qualem deum istum fieri uelis: ἐπικȣ́ρειος θεὸς non potest esse: ὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, ὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (ut ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici dei: iam uideo, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto

anno

anno celebrauit Saturnalia, eius princeps non tulisset. Illum deum à Ioue, qui quantum quidem in illo fuit damnatum incesti L. Sylanum, generum suum occidit: Oropemq; sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem uocarent, maluit Iunonem uocare. Quare, inquit, quæro enim sororem suam stultè studere, Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingũt: hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio; etiam cœli scrutatur plagas, deus fieri uult. Parum est quòd templum in Britannia habet, quod nunc barbari colunt, & ut deum orant. Αλωρου φιλατου χην. Tandem Ioui uenit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare uobis permiseram, uos mera mapalia fecistis. Volo ut seruetis disciplinam curiæ. Hic qualiscunque est, quid de nobis existimauit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Cal. Iulias postmeridianus Cos. homo, quantumuis uafer, qui semper uidet ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa disertè, quod in foro iuuat, dixit, quæ notarius persequi non potuit, & ideo non refero, ne aliis uerbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum, non debere hunc uulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: iam fama minimum fecit, etiam pessimum quemq; illum affectare. Itaq; ne uidear in personam, non in rem sententiam dicere: Censeo ne quis post hunc diem, deus fiat ex his qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν: aut ex his, quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S.C. deus factus, dictus, pictúsue erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos autoratos, ferulis uapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Nicepotæ filius, & ipse designatus Cos. numulariolus. Hic quæstu se sustinebat, uendere ciuitatulas solebat. Ad huncce bellè accessit Hercules, & auriculã ei tetigit. Itaq; in hæc uerba censet: Cum diuus Claudius diuum Augustum sanguine contingat, nec minus diuam Augustam auiam suam, quam ipse deam esse iussit, longeq; omnes mortales sapientia antecellat, sitq; è Rep. esse aliquem, qui cum Romulo

—Possit feruentia rapa Vorare:—

Censeo, ut D. Claudius ex hac die deus fiat, ita uti ante eum quis optimo iure factus sit. Eamq; rẽ ad μεταμορφώσεις Ouidij adiiciendam. Variæ erant sententiæ; & uidebatur Claudius sententia uincere. Hercules enim, qui uideret ferrum suum in igne esse, modò huc, modò illuc cursabat, & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid uolueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tum diuus Augustus surrexit sententiæ suæ loco dicendæ, & summa facũdia disseruit. P. C. uos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum uerbum me fecisse, semper meum negocium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem quem grauiorem pudor

dor facit, continere. In hoc terra mariq; pacem peperi: ideo ciuilia bella compescui: ideo legibus urbem fundaui, operibus ornaui. Et quid dicam, P.C. non inuenio: omnia infra indignationem uerba sunt. Confugiendum est itaq; à me ad Messalæ Coruini disertissimi uiri illam sententiam; Præcidit ius imperij hic P. C. qui uobis non posse uidetur muscam excitare: tã facilè homines occidebat, quàm caneis excidit. Sed quid ego de tot acribus uiris dicam? Non uacat deplorare publicas clades, intuenti domestica mala. Itaq; illa omittam, hæc referam. Nam τῆς ὀργῆς ægrè senescit ἡ νόσος. Πυροπολινίκης iste, quem uidetis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, ut duas amitas suas, proneptes meas occideret, alteram fame, alteram ferro: unum abnepotem L. Syllanum. Videris Iupiter, an in causa mala, certè in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi diue Claudi, quare quenquam ex his, quos quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet in cœlo? non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, uni Vulcano crus fregit, quem

ῥίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο:

& iratus fuit uxori, & suspendit illam; nunquid occidit? Tu Messalinam, cuius æquè auunculus maior eram quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciãt: adeò istud turpius est, quòd nescis, quàm quòd occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic generum. Caius Cæsar Crassi filiũ uetuit Magnum uocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in una domo Crassum Magnum, Scriboniam, Bassioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum uerò tam fatuum, ut etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Principes pietate & iusticia dij fiunt. Scilicet hic pius & iustus, quoniam Druydarum perfidæ gentis Gallicæ immanem religionem, à qua ciues submoueram, prorsus extirpauit, ut Romæ nuptiarum sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, XXX. Senatorib. innumeris Eq. Rom. mactatis, principium dedit. Hunc nunc deum facere uultis? Videte corpus eius, diis iratis natum. Ad summam tria uerba citò dicat, & seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo uos deos esse credet. Summa rei P. C. si honestè inter uos gessi, si nulli durius respondi, uindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit consocerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum Antoniæ ex Petina, L. Syllanum Octauiæ ex Messalina, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quàm ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam uxorem suam, & cæteros, quorum numerus inueniri non potuit: placet mihi in eum seuerè animad-

uerti,

uerti, nec illi rerum iudicandarum uacationem dari, eumq; quamprimùm exportari, & cœlo intra dies XXX. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum Collo obtorto trahit ad inferos è cœlo, unde negant redire quenquam. Dum descendunt per uiam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi uelit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, ut scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, ut etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares. P. Rom. ambulabat tanquam liber. Agatho, & pauci causidici plorabant, sed planè ex animo. Iurisconsulti è tenebris procedebant, pallidi, graciles, uix habentes animam, tanquam qui tum maximè reuiuiscerent. Ex his unus cum uidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam uobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius ut uidit funus suum, intellexit se mortuū esse. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ nænia cantabatur Anapæstis:

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus,
Resonet tristi
Clamore forum:
Cecidit pulchrè
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu
Poterat celeres,
Ille rebelles
Fundere Parthos.
Leuibusq; sequi
Persida telis,
Certaq; manu
Tendere neruum:
Qui præcipites
Vulnere paruo
Figeret hostes.
Pictaq; Medi
Terga fugacis.
Ille Britannos
Vltra noti
Littora ponti,
Et cæruleos
Cute Brigantas
Dare Romuleis
Colla cathenis
Iussit, & ipsum
Noua Romanæ
Iura securis
Tremere Oceanum.
Deflete uirum,
Quo non alius
Potuit citius
Discere causas,
Vna tantùm
Parte audita,
Sæpe & neutra.
Quis nunc iudex
Toto lites
Audiet anno?
Tibi iam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo
Iura silenti,
Cretæa tenens
Oppida centum?
Cædite mœstis
Pectora palmis,
O causidici

Vena-

Venale genus. *Voſq; in primis*
Voſq; poetæ *Qui concuſſo*
Lugete noui; *Magna paraſtis* *Lucra fritillo.*

Delectabatur laudibus ſuis Claudius, & cupiebat diutius ſpectare. Iniicit illi manum Talthybius deorum nuncius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum poſſit agnoſcere, per campum Martium: & inter Tyberim & uiam rectam deſcendit ad inferos. Anteceſſerat iam compendiaria uia Narciſſus libertus, dominus domini, ad patronum excipiendum, & uenienti nitidus, ut erat à balineo, occurrit, & ait: Quid dij ad homines? Celerius præcedito, inquit Mercurius, & uenire nos nuncia. Ille autem patrono plura blandiri uolebat. quem Mercurius iterum feſtinare iuſsit, & uirga morantem impulit. Dicto citius Narciſſus euolat. Omnia procliua ſunt, facilè deſcenditur. Itaque quamuis podagricus eſſet, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: ubi iacebat Cerberus, uelut ait Horatius, bellua centiceps, ſeſe mouens, uilloſque horrendos excutiens, puſillum ſubperturbatur, ut illum uidit canem nigrum (nam albam canem in deliciis habere conſueuerat) uilloſum ſanè: quem non uelis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit uoce: Claudius Cæſar uenit. Ecce extemplò cum plauſu procedunt cantantes: εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. Hic erat Coſ. deſig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, Coriotectus, Valens, Fuſidius, Equ. Rom. quos Narciſſus duci iuſſerat. Medius erat in hac cantantium turba Mneſter pantomimus, quem Claudius decoris cauſa minorem fecerat. Nec non ad Meſſalinam citò rumor perecrepuit, Claudium ueniſſe. Conuolarunt primum omnium liberti, Myron, Amphironas, Ampæus, Pheronas, Poſides, haſta pura inſignis. Felix cum Pallante fratre, Harpocras, Polybius: quos Claudius omnes quæſtoriis, prætoriiſq; muneribus nec ubi imperitus eſſet, præmiſerat. Deinde præfecti duo, Iuſtus Catonius, & Ruffus Pompeij F. Deindè amici, Saturnius Luſcius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Aſinius, conſulares. Nouiſſimè fratris filia, ſororis filia, generi, ſoceri, ſocrus, omnes planè conſanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum uidiſſet Claudius, exclamat: πάντα φίλων πλήρη. Quomodo uos huc uenistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudeliſſime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc miſit quàm tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic ſellas oſtendam. Ducit illum ad tribunal Aeaci. is lege Cornelia, quæ de ſicariis lata eſt, quærebat: poſtulat, nomen eius recipit, ædit ſubſcriptionem. Occiſos Senatores XXX, Equites Rom. CCCXV, atq; plures. Cæteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos undecunque circumfert, ueſtigat aliquem patronum qui ſe defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, uetus conui-

ctor

ctor eius, homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Patronus uelle respondere. Aeacus, homo iustissimus, uetat. Altera tantùm parte audita condemnat, & ait: εἴκε πάθοι, τάκ' ἔρεξε, δίκη τ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingẽs silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc unquam factum. Claudio iniquum magis uidebatur, quàm nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si minus dij latura fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non unquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminãdam. Non placuit ulli ex ueteranis missionem dari, ne uel Claudius unquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere, instituẽdum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis, species sine fine & effectu. Tum Aeacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraq; subducto fugiebat tessera fundo.
Cumq; recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperq; petenti,
Decepêre fidem: refugit, digitosq; per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio uoluuntur pondera collo.

Apparuit subitò C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illũ uiderant ab illo flagris, ferulis, colaphis uapulantem. Adiudicatur C. Cæsari: illum Aeacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, ut à cognitionibus abesset.

ERASMVS.

Quod sequitur opusculum sine controuersia non est Senecæ, licet admixta sint permulta ex eius libris decerpta, studio hominis Christiani. Nam in ipso statim initio occurrit: Scire debes, quia sunt. ac mox, Ex rebus transitoriis. rursum cap. de continentia; A corpore ad spiritum. mox in eodem: Scito quia profuit, & scito quia prodesse uoluit. Hæc nimirum Christianismum olent. Nec tamen eiusdem hominis uidetur consarcinatio. Nam appendix de moderatione singularum uirtutũ, ineptior est superiore parte. Caput de prudentia moderanda, deq; temperantia, tam erant in exemplaribus uaria, ut palàm esset id studio factum. Comperi totum opus mirè deprauatum, sed codice descripto ferè omnia restitui.

CAELIVS SECVNDVS CVRIO Lectori.

Vidit Erasmus, hoc opusculum de quatuor uirtutibus, Senecæ non esse: sed cuius esset, non uidit. Nos autem, tanto scilicet posteriores, & Pictauis ex uetusti codicis fide, & Basileæ iterum æditum Martini Episcopi titulo uidimus. Quamobrem & eorum fidem, & Gesneri in sua bibliotheca testimonium secuti, in hac noua Senecæ editione autoris sui nomẽ præferre (ne cui deinceps ea res fraudi esset) uoluimus. Quod de hoc libello dicimus, idem de sequenti, de moribus inscripto, intelligi debet. Nam uterq; liber eiusdem autoris saliuam redolet.

MARTINI EPISCOPI FORMVLA HONESTÆ VITÆ SIVE DE QVAtuor uirtutibus Cardinalibus *Liber unus.*

VATVOR uirtutum species multorum sapientium sententiis diffinitæ sunt, quibus animus humanus componi ad honestatem uitæ possit. Harum prima, est prudentia: secunda, magnanimitas: tertia, continentia: quarta, iusticia. Singulę tibi in officiis quę subsunt, annexę sunt, ac bene moratum uirum efficiunt.

De prudentia.

QVisquis prudentiam sequi desideras, tunc per rationem rectè uiues, si omnia prius existimes & perpenses, & dignitatem rebus non ex opinione multorũ, sed ex earũ natura constituas. Nam scire debes, quia sunt quæ uideantur esse bona, & non sunt: & sunt quę uideantur non bona esse, & sunt. Quęcunq; aũt ex rebus transitoriis possides, non mireris, nec magnum existimes quod caducũ est: nec apud te quæ habes, tanquam aliena seruabis, sed pro te tanquam tua dispenses & utaris. Si prudentiam amplecteris, ubiq; idẽ eris: & prout rerum ac temporum uarietas exigit, ita te accommodes tempori: nec te in aliquibus mutes, sed potius aptes: sicut manus quæ eadem est, & cum in palmam extenditur, & cum in pugnũ astringitur. Prudentis proprium est, examinare consilia, & non citò facili credulitate ad falsa prolabi. De dubiis non diffinias, sed suspẽsam teneas sententiã. Nihil inexpertũ affirmes, quia non omne uerisimile statim uerũ est: sicut & sæpius quod primùm incredibile uidetur, nõ continuò falsum est. Crebrò siquidẽ faciẽ mendacij ueritas retinet. Crebrò mendaciũ specie ueritatis occulitur. Nã sicut aliquãdo tristẽ frontẽ amicus & blandã adulator ostendit: sic uerisimilitudine coloratur ueritas, & ut fallat uel surrepat, coloratur. Si pru-

prudens esse cupis, in futurum prospectum intende: & quæ possunt contingere, animo tuo cuncta propone. Nihil tibi subitum sit, sed totũ antè conspicies. Nam qui prudens est, non dicit, Non putaui quidẽ hoc fieri: quia nõ dubitat, sed expectat: nec suspicatur, sed cauet. Cuiuscunq; facti causam require: cum initia inueneris, exitus cogitabis. Scito te in quibusdam debere perseuerare, quia cœpisti: quædã uerò nec incipere, in quibus perseuerare sit noxiũ. Prudens fallere non uult, falli non potest. Boni est uiri, etiã in morte neminẽ fallere. Opiniones tuæ iudicia sint. Cogitationes uagas & inutiles, & uelut somnio similes, non recipies: quib. si animus tuus se oblectauerit, cũ omnia disposueris, tristis remanebis: sed cogitatio tua stabilis & certa sit: siue deliberet, siue quærat, siue contẽpletur, non recedat à uero. Sermo quoq; tuus non sit inanis, sed aut suadeat, aut moneat, aut consoletur, aut præcipiat. Lauda parcè, uitupera parcius. Nã similiter reprehẽsibilis est nimia laudatio, ut immoderata uituperatio. Illa siquidẽ adulatione, ista malignitate suspecta est. Testimoniũ ueritati, non amicitiæ reddes. Cum consideratione promitte: plenius quę promiseris pręsta. Si prudẽs est animus tuus, tribus temporibus dispensetur. Præsentia ordina, futura præuide, præterita recordare. Nã qui nil de præterito cogitat, perdit uitam: qui nil de futuro præmeditatur, in omnia incautus incidit. Proponas in animo tuo futura mala & bona: ut illa sustinere possis, & ista moderari. Non semper in actu sis, sed interdũ animo tuo requiẽ dato: & requies ipsa plena sit sapientiæ studiis, & cogitationib. bonis. Nam prudens nunquã ocio marcet. Habet aũt aliquãdo remissum animũ, nunquã solutũ. Accelerat tarda, perplexa expedit, dura mollit, exæquat ardua. Scit enim quid qua uia aggredi debeat: & citò singula, & distinctè cũcta uidet. Consiliũ peritorũ, ex apertis obscura æstimat, ex paruulis magna, ex proximis remota, ex partib. tota. Nõ te moueat dicentis autoritas, nec quis, sed quid dicat, intẽdito. Nec quàm multis, sed qualibus placeas, cogita. Id quære, quod inuenire possis. Id disce, quod potes scire. Id opta, quod optari corã bonis potest. Nec altiori te rei imponas, in qua tibi stãti tremendũ, ascẽdenti cadendũ sit. Cõsilia tibi salutifera aduoca. Cũ tibi alludit uitæ prosperitas, tunc te uelut in lubrico retinebis, ac sistes: nec tibi dabis impetus liberos, sed circũspicies quò eundũ sit, uel quousq;.

De magnanimitate.

MAgnanimitas uerò, quæ & fortitudo dicitur, si insit animo tuo, cũ magna fiducia uiues liber, intrepidus, alacer. Magni animi hominis bonum est, non uacillare, cõstare sibi, & finẽ uitę intrepidus expęctare. Nil aliud magnũ in reb. humanis, nisi animus magna despiciens. Si magnanimus fueris, nunquã iudicabis tibi contumeliã fieri. De inimico dicẽs, Non nocuit mihi, sed animũ nocendi habuit: & cũ illũ in potestate tua uideris, uindictã putabis, uindi-

care potuisse. Scito enim, honestum & magnũ genus uindictæ esse, ignoscere. Neminẽ susurro appetas, neminẽ suffodias: palàm aggredere. nõ geres conflictũ, nisi indixeris: nã fraudes & doli imbecillũ decẽt. Eris magnanimus, si pericula nec appetas, ut temerarius: nec formides, ut timidus. nam hil timidum facit animum, nisi reprehensibilis uitæ conscientia. Mensura ergo magnanimitatis est, nec timidum esse hominem, nec audacem.

De continentia.

COntinentiã uerò si diligis, circuncide superflua, & in arctũ desideria tua cõstringe. Considera tecum, quantũ natura poscat, & nõ quantũ cupiditas expetat. Si continẽs fueris, eò usq; peruenies, ut teipso contentus sis. Nã qui sibiipsi satis est, cũ diuitiis natus est. Impone concupiscentiæ tuæ frænum & modũ: omniaq; blandimẽta, quæ occultam uoluptatem trahunt, reiice. Ede citra cruditatem, bibe citra ebrietatẽ. Obserua ne in cõuiuio, aut in qualibet uitæ cõmunitate, quos nõ imitaberis, damnare uidearis: nec præsentibus deliciis inhærebis, nec desiderabis absentes. Victus tibi ex facili sit: nec ad uoluptatẽ, sed ad cibũ accede. Palatũ tuũ fames excitet, non sapores. Desideria tua paruo redime: quia hoc tãtũ curare debes, ut desinãt: atq; quasi ad exẽplar cõpositus diuinũ, à corpore ad spiritũ, quantum potes te festina reducere. Si cõtinentiæ studes, habita nõ amœnè, sed salubriter: nec dominũ esse uelis notũ à domo, sed domũ à domino. Nõ tibi ascribas quod non eris, nec quod es: nec maius quàm es uideri uelis. Hoc maius obserua, ne paupertas tibi immunda sit, nec parsimonia sordida, nec simplicitas neglecta, nec lenitas languida: & si tibi res exiguæ sunt, non tamen sint angustæ. Nec tua defleas, nec aliena mireris. Si continentiam diligis, turpia fugito antequã accidant: nec quẽquã aliũ uereberis plus quàm te. Omnia tolerabilia præter turpitudinẽ crede. A uerbis quoq; turpibus abstineto: quia eorũ licentiã imprudentiã nutrit. Sermones utiles magis quàm facetos & amabiles ama, rectos potius quã obsecundantes. Miscebis interdũ seriis iocos, sed tẽperatos, & sine detrimẽto dignitatis ac uerecundiæ. Nam reprehensibilis risus est, si immodicus, si pueriliter effusus, si muliebriter fractus. Odibilem quoque hominem facit risus, aut superbus, aut clarus, aut malignus & furtiuus, aut alienis malis euocatus. Si ergo ipsos iocos exigis, hoc quoq; cum dignitate sapientiæ gere, ut te nec grauẽt tanquã asperum, nec contemnant tanquam uilem. Non erit tibi scurrilitas, sed grata urbanitas. Sales tui sint sine dente, ioci sine uilitate, risus sine cachinno, uox sine clamore, incessus sine tumultu: quies tibi non desidia erit, & cum ab aliis luditur, tu sancti aliquid honestiq; tractabis. Si continens es, adulationes euita: sitq; tibi tam triste laudari à turpibus, quàm si lauderis ob turpia. Lætior esto, quoties displices malis: & malorum de te existimationes malas, uerã tui laudationem

tionem aſcribe. Difficilimum continentiæ opus eſt, aſſentationes adulatione repellere, quarũ ſermones animũ uoluptate reſoluunt. Nullius per aſſentationẽ amicitiã merearis: nec ad tuã promerendã per hanc aditũ pandas. Non eris audax, nec arrogans: ſubmittes te, non proiicies, grauitate ſeruata. Admoneberis libenter, & reprehendêris patienter. Si meritò obiurgabit aliquis, ſcito quia profuit: ſi immeritò, ſcito quia prodeſſe uoluit. Non acerba, ſed blanda timebis uerba. Eſto uitiorũ fugax ipſe: aliorum uerò neq; curioſus ſcrutator, neq; acerbus reprehenſor, ſed ſine exprobratione correptor, ita ut admonitionẽ hilaritate præuenias: & errori facilè ueniã dato. Nec extollas quenquam, neq; deiicias. Dicentium eſto tacitus auditor, audientium promptus receptor. Requirenti facilè reſponde, contemnenti facilè cede: nec in iurgia execrationeſque diſcedas. Si continens es, animi tui motus corporiſq; obſerua, ne indecori ſint. Nec illos ideo contemnas quia latent: nam nil differt, ſi nemo uideat, cum tu ipſe illos uideas. Mobilis eſto, non leuis: conſtans, non pertinax. Alicuius rei ſcientiam habere te, nec ignotum ſit, nec moleſtum. Omnes tibi pares facies: ſed inferiores ſuperbiendo nõ contẽnes. Superiores rectè uiuendo nõ metuas. In reddenda officioſitate, neq; negligens, neque exactor appareas. Cunctis eſto benignus, nemini blandus: paucis familiaris, omnibus æquus. Seuerior eſto in iudicio quàm in ſermone, uita quàm uultu: cultor clementiæ: deteſtator ſæuitiæ: bonæ famæ neque tuæ ſeminator, neque alienæ inuidus. Rumoribus, criminibus, ſuſpicionibus minimè credulus uel malignus, ſed potius his qui per ſpeciem ſimplicitatis ad nocendum aliquibus ſubrepunt, oppoſitiſſimus. Ad iram tardus, ad miſericordiam pronus: in aduerſis firmus, in proſperis cautus & humilis: occultator uirtutum, ſicut alij uitiorum. Vanæ gloriæ contemptor: & bonorum, quibus præditus es, non acerbus exactor. Nullius imprudentiam deſpicias. Rari ſermonis ipſe, ſed loquentium patiens. Seuerus, non ſæuus, ſed hilarem non aſpernans. Sapientiæ cupidus & docilis: quæ noſti, ſine arrogantia poſtulanti imparties: quæ neſcis, ſine occultatione ignorantiæ tibi poſtula impartiri. Non conturbabit ſapiens mores publicos, nec populum in ſe uitæ nouitate conuertet. Iuſticiæ poſt hæc uirtus eſt.

De Iuſticia.

QVid eſt iuſticia, niſi naturæ tacita conuentio, in adiutorium multorum inuenta? Iuſticia non noſtra conſtitutio, ſed diuina lex eſt, & uinculũ ſocietatis humanæ. In hac non eſt quòd æſtimemus quid expediat: expedit tibi, quicquid illa dictauerit. Quiſquis ergo hanc ſectari deſideras, Deum time prius & ama, ut ameris à Deo. Amabilis eris Deo, ſi in hoc illum imitaberis, ut uelis omnibus prodeſſe, & nulli nocere. Et tunc te iuſtum uirum appellabunt

omnes, ſequentur, uenerabuntur, & diligent. Iuſtus enim ut ſis, non ſolùm non nocebis, ſed etiam nocentes prohibebis: nam nil nocere, non eſt iuſticia, ſed abſtinentia alieni eſt. Ab his ergo incipe, ut nõ auferas, ut ad maiora proueharis, & aliis ablata reſtituas. Raptores quoque ipſos ne aliis timendi ſint, caſtiga & cohibe. Ex nulla uocis ambiguitate cõtrouerſiam nectes, ſed animi qualitatẽ ſpeculare. Nihil tibi interſit an firmes, an iures. De fide & religione ſcias agi, ubicũq; de ueritate tractatur. nam ſi iureiurãdo Deus inuocetur, & nõ inuocanti teſtis eſt, tamẽ non tranſies ueritatẽ, ne iuſticiæ tranſeas legem. Quòd ſi aliquando coarcteris uti mendacio, utere non ad falſi, ſed ad ueri cuſtodiam: & ſi contigerit fidelitatem mendacio redimi, non mentieris, ſed potius excuſaberis: quia ubi honeſta cauſa eſt, iuſtus ſecreta non prodit. tacenda enim tacet, loquenda loquitur: atq; illi aperta & ſecura tranquillitas, ut dum alij uincantur à malis, uincantur ab illo mala. Hęc ergo ſi ſtudere curaueris, lætus & intrepidus curſus tui finẽ expectabis: proſpicies hæc triſtia huius mundi hilaris, tumultuoſa quietus, extrema ſecurus.

De menſura & moderatione prudentiæ.

HIs ergo inſtitutionibus obſeruatis, quatuor uirtutum ſpecies perfectum te facient uirum, ſi menſuram rectitudinis earum æquo uiuendi fine ſeruaueris. Nam ſi prudentia terminos ſuos excedat, callida & pauida commiſeris, inueſtigator latentium, & ſcrutator qualiumcunq; noxarum oſtenderis: notaberis timidus, ſpecioſus, attentus: ſemper aliquid quærens, ſemper aliquid timens, ſemper aliquid dubitans: & ſubtiliſſimas ſuſpiciones ſuas ad animi tui apprehenſionem impingas: monſtraberis digito aſtutia plenus, uerſipellis, & ſimplicitatis inimicus, contemplatorque culparum, & poſtremò uno nomine uocaberis à cunctis, malus homo. In has ergo maculas prudentia immenſurata perducet: quicunque in illa mediocri lance perſiſtit, nec obtuſum in ſe aliquid habeat, nec uerſutum.

De moderanda fortitudine.

MAgnanimitas autem ſi ſe extra modum ſuum extollat, faciet uirum minacem, inflatum, turbidum, inquietum, & in quaſcunq; extollentias dictorum, actorumq; neglecta honeſtate feſtinum, qui momentis omnibus ſupercilia ſubrigens & beſtiarius etiam quieta excitat, alium ferit, alium fugat. Sed quãuis audax ſit impugnator, tamen multa extra ſe ualentia ferre non poterit. Sed aut miſerum appetit finem, aut ærumnoſam ſui memoriã derelinquit. Menſura ergo magnanimitatis eſt, nec timidũ eſſe hominẽ, nec audacẽ.

De modo temperantiæ,

COntinentia deinde his terminis te aſtringat: caue ne parcus ſis, ne ſuſpicioſè & timidè manum contrahas. Ne in minimis quoque ſpeculum ponas. Nam talis & tam circumciſa uilis putabitur

inte-

integritas. Hac ergo mediocritatis linea continentiam obſeruabis, ut nec uoluptati deditus, prodigus, & luxurioſus appareas: nec auara tenacitate ſordidus, aut obſcurus exiſtas.

Qualiter ſit moderanda iuſticia.

IVſticia poſtremò eo mediocritatis tibi itinere regenda eſt, ut nec ductu iugiter leui immotam ſemper animi rationem negligentia ſubſequatur. Dum neque de magnis neque de minimis errantium uitiis corrigendi curam geris, ſed neque licentiam peccandi, aut alludentibus tibi blandè, aut illudentibus proteruè permittis, neque rurſus nimia rigiditate & aſperitate, nil ueniæ aut benignitati reſeruans, humanæ ſocietati durus appareas. Ita ergo iuſticiæ regula tenenda eſt, ut reuerentia diſciplinæ eius, neque nimia, negligentiæ communitate deſpecta uileſcat, neq; ſeueriori atrocitate diuturna, gratiam humanæ amabilitatis amittat.

Concluſio præmiſſorum.

SI quis ergo uitam ſuam ad utilitatē non tantùm pariat, ſed multorum inculpabiliter componere deſiderat, hanc prædictarum uirtutum formulam pro qualitatibus temporum, locorum, perſonarum atq; cauſarum ſequatur eo mediocritatis inſiſtens, quo per abrupta altrinſecus præcipitia, aut ruentem corporis deuitet inſaniam, aut efficientem puniat ignauiam.

LIBRI DE QVATVOR VIRTVTIBVS FINIS.

ERASMVS.

Gnomologia & hæc eſt, non ex Seneca tantùm. Inſunt Mimi, & Pythagoræ quædam, poſtremò ſit mentio diaboli. Videntur quædam decerpta ex Prouerbiis Salomonis.

MARTINI EPISCOPI DE MORIBVS LIBER VNVS.

MNE peccatum actio eſt. Actio aūt omnis uolūtaria eſt, tam honeſta quàm turpis: ergo uoluntarium eſt omne peccatum. Tolle excuſationē, nemo peccat inuitus. Educatio & diſciplina mores faciunt: & id unuſquiſq; ſapit, quod didicit. Itaque bona conſuetudo excutere debet, quod mala inſtruxit. Nihil intereſt quo animo facias, quod feciſſe uitioſum eſt: quia facta cernuntur, animus uerò non uidetur. Nulla autem laus eſt, non facere quod facere non poſſis. Quid homini eſt inimiciſſimum? homo. Libenter feras, quod neceſſe eſt: dolor patientia uincitur. Expecta quo nunquam pœniteas. Non quā multis placeas, ſed qualibus, ſtude. In hoc tātū incūbe, ut libētius audias, quàm loquaris. Multos uitā differētes, mors iuncta præuenit. Itaq; omnis dies uelut ultimus iudicetur. Triſticiā ſi potes, ne admiſeris: ſin

ſin minus, ne oſtenderis. Amicos ſecretò admone, palàm aũt lauda. Verba rebus, non perſonis æſtimanda ſunt. Oratorem te puta, ſi tibi ante omnes, quod oportet, perſuaſeris. Vt licentioſa mancipia animi, imperio coerce, linguam, uentrem, & libidinem. Quod tacitum eſſe uelis, nemini dixeris. Si tibi non imperaſti, quomodo ab alio ſilentium ſperas? Ridiculum eſt, aliquem odio nocentis, innocentiã perdere. Monſtro ſimilis eſt auaricia ſenilis. Quid enim ſtultius eſt, quod dici ſolet, quàm uia deficiẽte uiaticũ augere? Omnes infantes terra nudos excipit. Non pudet te fortius naſci quàm uiuere? Quid dulcius, quàm habere amicũ, cum quo audeas ut tecum omnia loqui? Magnarũ uiriũ eſt, negligere lædentẽ. Quid ſis, intereſt nõ, quid habeas. Nondũ es felix, ſi te turba non deriſerit. Si uis beatus eſſe, cogita hoc primùm contemnere, & contemni. Priuſquã promittas, deliberes: & cũ promiſeris, facias. Id agas, ne quis meritò te oderit: & ſi nullos inimicos tibi facies iniuria, multos facit inuidia. Solitudinem quærat, qui uult cum innocentibus uiuere. Optimus ergo animus, & pulcherrimus cultor Dei eſt. Abſtinebis ab alieno matrimonio. Præſtabis parentibus pietatem, cognatis indulgentiam, omnibus ęquitatem. Deuitabis crudelitatem, & miniſtrã crudelitatis iram. Non aliter uiuas in ſolitudine, aliter in foro. Nihil petas, quod negaturus fuiſti: nihil negabis, quod petiturus fuiſti. Pacem cum hominibus habebis, cum uitiis bellum. Hoc habet omnis affectus, ut in quod ipſe inſanit, in id putet etiam cæteros furere. Maximũ in eo uitiũ eſt, qui nõ meliorib. uult placere, ſed pluribus. Vis omnib. eſſe notus? prius effice ut neminẽ noueris. Bonum eſt non laudari, & eſſe laudabilẽ. Stultũ eſt, timere quod uitare non potes. Malè opinentur de te homines, ſed mali. Malis diſplicere, eſt laudari. Malè de te loquuntur homines, bene aũt loqui neſciũt: nõ quòd merearis, ſed quòd ſolent ipſi. Homines de te mala loquuntur. Si meritò: non quòd loquuntur moleſtũ eſt ſed quòd non mentiuntur. Si immeritò: innocentia mea nunc maximè gaudeo. Apparet enim illos uera obiecturos, ſi poſſent. Non es in patria tua. Patria tua eſt, ubicunq; bene es: illud enim per quod bene eſt, non eſt in loco, ſed in homine. Nihil magnum, niſi magno animo deſpicias. Quæ ſunt maximæ diuitiæ? non deſiderare diuitias. Quis plurimum habet? is qui minimum cupit. Quid eſt dare beneficium? Deum imitari. Honeſtius eſt, cum iudicaueris, amare: quàm cum amaueris, iudicare. Diſſenſio ab alio incipiat, à te aũt reconciliatio. Succurre paupertati amicorum, imò occurre. Amicos ſecundæ res parant, aduerſæ certiſſimè probant. Peiora ſunt tecta odia, quàm aperta. Itaq; te minus loquax inimicus offendit, quàm tacitus. Mira ratio eſt, quæ non uult prædicari, quod gaudet intelligi. Ignoſci amat, qui quod odit oſtendit. Eleemoſyna non tam accipientibus quàm dantibus prodeſt. Et ſpes pręmij, ſolatium ſit laboris. Quę eſt

maxima

maxima egeſtas? auaricia. Pecuniæ imperare oportet, non ſeruire.
Nullum conſcium peccatorum tuorum magis timueris, quàm te-
metipſum. Alium potes effugere,te autem nunquam. Quis eſt pau
per? qui ſibi uidetur. Qui à multis timetur, multos timet. Infelicem
erige,ſubmitte felicitatem. Vera felicitas, innocentia eſt. Nequitia
ipſa ſui pœna eſt. Mala conſcientia ſæpe tuta eſt, ſecura nunquam.
Libidinis initia continebit, qui exitum cogitabit. Beneficij accepti
nunquam oportet obliuiſci: dati protinus. Inhoneſta uictoria eſt,
ſuos uincere. Satis eſt pœnarũ, potuiſſe puniri. Inimicitias tardè ſu-
ſcipe, amicitias exerce moderatè. Simultates depone. Imago ani-
mi ſermo eſt. Qualis uir, talis oratio. Magna res eſt uocis & ſilentij
temperamentũ. Qui æquo animo malis immiſcetur, malus eſt. Ne-
minẽ laudaueris, neminẽ citò accuſâris: ſemper puta te cum diis te-
ſtimoniũ dicere. Vitiũ eſt, omnia credere: uitiũ, nihil credere. Vten-
dum eſt diuitiis, non abutendum. Nullum putaueris locũ ſine teſte.
Excuſationẽ quærere, uitiũ. Fortior eſt qui cupiditatẽ uincit, quàm
qui hoſtẽ ſubiicit. Eſt difficillimũ, ſeipſum uincere. Iniquè iraſcitur,
qui ſuis iraſcitur. Amare ſic incipe, tanquã non liceat deſinere. Ma-
gnarum rerum etiã ſi ſucceſſus nõ fuerit, honeſtus eſt ipſe conatus.
Nobilitas animi, eſt generoſitas ſenſus: nobilitas corporis, genero-
ſus animus. Honeſtior eſt, quẽ ſenectus ad ociũ retulit, quàm quem
in ocio inuenit, & tunc incipiat laborare. Turpe ſpectaculũ præbet
animus æger. Nunquã ſit triſtis facies tibi incõmodo alterius. Ho-
mo ſum: quomodo deuitabo ſecundarũ rerum inuidiam? Si felici-
tatem iactaueris, cum multis diues eris. Quomodo optimè poten-
tiam tuebor? impotentia occaſionis. Locũ tenet innocentię proxi-
mũ confeſſio. Vbi cõfeſſio, ibi remiſſio. Irę ſeueritas in uitio eſt. Bo-
ni iudicis eſt diſpenſare, nõ tantùm quid damnandũ ſit, ſed quate-
nus. Proximus iuſticiæ modus ſeueritas. Quietiſſimã uitam agerẽt
homines in terris, ſi hæc duo uerba à natura omniũ rerum tollerẽt,
meum & tuum. Qui paupertatẽ timet, timẽdus eſt. Vires tuas ami-
ci magis ſentiant beneficiis quàm iniuriis. Pecunia nõ ſatiat auari-
ciam, ſed irritat. Homo ſemper indigens pecuniã, ſcit cum eius mo-
ribus cõuenire. Mihi crede, nõ potes diues eſſe, & felix. Auribus fre-
quentius quàm lingua utere. Quicquid dicturus es, antequã aliis
dixeris, dicito tibi. Nihil intereſt inter iratũ & inſanũ, niſi unus dies.
Alter non ſemper iraſcitur, alter ſemper inſanit. Facillimè bonis fruê-
ris, ſi ea uitaueris quæ uituperaueris. Cũ alienos timueris, teipſum
uerere: nam ſæpe ſine aliis eſſe potes, ſine te nunquã. Si bene te in-
ſtruxeris, pudeat deteriora facere. Quod perſuaſeris, erit diuturnũ:
quod coëgeris, erit in occaſione. Alteri ſemper ignoſcito, tibiipſi
nunquã. Tantũ ad uirtutem adiicies, quantũ ex uoluptate abſtra-
xeris. Stultum eſt ſomno delectari, & quaſi mortẽ moliri. Bonis no-
cet, qui malis parcit. Multi cùm aliis maledicunt, ſibiipſis conuiciũ

faciunt. Nihil turpius, quàm qui obiicit alteri, sibi obiiciendum. Vt licentiosa mancipia animi, imperio rege, linguam, libidinem, uentrem: cupiditatemq; comprime: si non potes, paululum remitte. Sępe ea quæ sanari ratione non poterant, sanata sunt tempore. Qui propter pecuniæ amorem & libidinum moritur, ostendit se nunquam sui causa uixisse. Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor per uerba discutitur. Sic habita, ut potius laudetur dominus quàm domus. Consuetudinaria res est innocentia: non damnatio, sed causa hominem turpem facit. Merito damnari, pœna est: damnatio immerita, damnantis est calamitas. Si aliquid cogitaueris, citò apparebit conuersantibus. Videri uis ab omnibus: nunquam bonæ honestatis simulatio lõga est. Quod de alienis tractas, ex tuis iudices. Multi sunt obligandi, pauci offendendi: nam memoria beneficiorum facilis est, iniuriarum tenax. Obiurgationi semper aliquid blãdè admisce: facilius enim penetrant uerba quæ molli uadunt uia, quàm aspera. Nemo enim se mutat, qui mutari se desperet. Quotiẽs scribens aliquid dicturus es, scito morum tuorum te hominibus chirographum dare. Qui in seruos irascitur, & crudelis est, satis ostendit potestatem aduersus alienos sibi defuisse. Qui nescit tacere, nescit loqui. Facilius est pauperi contemptum effugere, quàm diuiti inuidiam. Bonus fruitur bona conscientia. Malis hominibus tutissimum est, citò fugere. Nulla pusilla domus, quæ multos amicos capit. Scire uti paupertate, maxima felicitas. Acuit intentio, frangit animum remissio. Nunquam scelus scelere uincendum est. Bonus uir est, qui eo perduxit affectu animum, ut non tantùm peccare nõ uelit, sed etiam non possit. Regnantibus peius multo periculum, quàm his qui iudicantur: hi enim singulos timent, illi uniuersos. Nunquid fortis fortem se gloriabitur, quem corporis ægritudo efficit infirmum? Nunquid diues in opibus suis gloriabitur, cuius spẽ fur uel tyrannus abrupit? Nunquid nobilitas gloriabitur affecta, nonnũquam indignis & miserabilibus seruiens? Diabolus aliquãdo se gloriabatur interfectorem tuę misericordiæ, nunc intergemiscit socios tuæ beatitudinis. Fugienda sunt omnibus modis, & abscindenda igni ac ferro, totoq; artificio separanda, languor à corpore, imperitia ab animo, luxuria à mẽte, à ciuitate seditio, à domo discordia, à cunctis rebus intemperantia. Dixit quidam, amicorum omnia esse communia, & amicum seipsum esse alterum: duorum temporum maximè habendam curam, & eorum quæ acturi sumus, & eorum quæ gessimus: post Deum ueritatem colendam, quæ sola homines Diis proximos facit.

LIBRI DE MORIBVS FINIS.

DIVI

DIVI HIERONYMI DE SENECA Teſtimonium.

Lucius Annæus Seneca Cordubenſis, Photini Stoici diſcipulus, patruus Lucani poëtæ, continentiſsimæ uitæ fuit. Quem non ponerem in catalogo ſanctorum, niſi me illæ epiſtolæ prouocarent, quæ leguntur à plurimis Pauli ad Senecam, & Senecæ ad Paulum. In quibus cum eſſet Neronis magiſter, & illis temporibus potentiſsimus, optare ſe dicit eius eſſe loci apud ſuos, cuius ſit Paulus apud Chriſtianos. Hic ante biennium quàm Petrus & Paulus martyrio coronarentur, à Nerone interfectus eſt.

LECTORI ERASMVS ROTER. S.

His epiſtolis non uideo quid fingi poſsit frigidius aut ineptius: & tamen quiſquis fuit autor, hoc egit, ut nobis perſuaderet, Senecã fuiſſe Chriſtianum. Diuus Hieronymus non ignarus fuci, abuſus eſt ſimplicium credulitate, ut Senecæ libros, lectu cum primis dignos commendaret Chriſtianis: qui tamen maiore cum fructu legentur, ſi legantur ut hominis pagani, quemadmodum initiò præfati ſumus. Cum autem hæc ſcribantur clanculum inter ipſos, quàm nihil eſt in Paulinis epiſtolis illo Pauli ſpiritu dignum, quàm uix uſquam audias nomen Chriſti: quum ille nõ ſoleat aliud crepare quàm Ieſum Chriſtum. Deinde illum fortiſsimum Euangelij propugnatorem, quàm facit in his epiſtolis formidoloſum. Obiurgat Senecam quòd Neroni indicârit epiſtolas ipſius: quas in hoc ſcripſerat, ut in omnibus Eccleſijs legerentur. atq; adeò ſeipſum redarguit Apoſtolus, quòd epiſtolis ſuis nomen ſuum ſoleat ſubſcribere. & huc ſcilicet allegatur illud, omnibus eſſe placendum, & domino, nempe Cæſari gerendum morem. Paulus cuiquam placeret, diſsimulato Euangelio: quũ multo antè Romanis miſiſſet liberam ac prolixam epiſtolam? Aut hoc docuit Paulus, celandum Chriſtianiſmum, ut placeas impio domino? Deinde Seneca nunciat Paulo, quòd Cæſar immanibus ſupplicijs ſæuiret in Chriſtianos: quaſi hoc Romæ cuiquã eſſet ignotum. Ad hæc ſi quid metuebant, tutius poterant ore colloqui quàm epiſtolis. Nec Paulus amore euangelij grauatus fuiſſet, uel in Saluſtianos hortos uenire, ſi Seneca metuebat uenire Romam. Quanta copia, quanto affectu Paulus ſcribit uni Philemoni de re uulgari: & Senecæ, tam celebri uiro ſcribit tam ieiunè, tam frigidè de amplectendo Chriſtum, hoc eſt, de re omniũ ma-

xima? Quando uerò sic loqueretur Paulus, Et si sors prosperè annuerit. Non ausus est nominare Deum, quem Seneca paganus toties nominat in scriptis suis? Illud insignitæ cuiusdam stulticiæ est, quòd Seneca mittit Paulo librum de copia uerborum, quo posthac melius scribat Romanè. Atqui si Paulus nesciebat Latinè, poterat Græcè scribere, quum Græcè nosset Seneca. Quî conuenit autem, ut cum Seneca doceat, philosophi dictionem sententiis grauem potius, quàm uerbis ornatam esse debere, nunc in Paulo requirat Romani sermonis copiam? Illud omnium impudentissimum, quòd cum faciat Senecam in Apostolo desiderantem copiam & cultum sermonis, tamen in his epistolis nihilo cultius scribit Seneca quàm Paulus: sed par est utriusque balbuties, & sensuum frigus atque ineptia. Saltem aliqua ex parte Senecæ phrasim æmulari debuerat, aliquid ex Paulinis epistolis effingere, de uehementia & sublimitate dictionis. Scurrilis impudentia est, sic facere loquentem Senecam: blasphemia est, sic facere loquentem Paulum. Non dubito, quin uel mulio uel agaso Senecæ minus ineptè fuerit scripturus. Paulo uerò quid est minus ieiunum aut somniculosum? Et tamen in has epistolas extant uerbosi commentarij. Quid his iudicijs cæcius? Hæc non admonerem, nisi talibus imposturis nimium & in aliis tribuant interdum Christiani. Iam uideamus quæ sit illa mirabilis sententia, quæ commouit Hieronymum, ut Senecam insereret catalogo sanctorum, in quo tamen commemorantur & Iudæi, & hæretici ab Ecclesiæ consortio digressi. In epistola quæ præcedit penultimam, ita scribit: Nam qui tuus est apud tuos locus, uelim ut sit apud meos meus. Hæc Hieronymus tribuit Senecæ modestiæ. atqui Paulus apud Christianos erat summo in precio, utpote Apostolus, qui plus omnibus laborauit. An Seneca optat talis esse apud suos: hoc est, ethnicos? uerum hoc qui finxit, fortassis huc alludit, quod Tacitus refert, illum inuidia, multorumque criminationibus iam grauatum, egisse cum Nerone, ut opes ac dignitatem liceret ipsi resignare qui dederat. Sed quid refert, magnus ne sit an humilis, modò sit apud idololatras? optare potius debuit, ut sibi liceret uel inter humiles Pauli discipulos numerari. Talis uox poterat illum commendare Christianis affectibus. Postremò si uerum est quòd hæ fingunt epistolæ, quis unquam Christianus sibi fuit supplicij minister? Quis in uxore sua probauit, ut citra necessitatem sibi mortem conscisceret? Sed in balneum calidum illatus, quum iam deficeret, sparsit aquam sanguine mix-

mixtam, & Socraticum quiddam referens, dixit: Hoc libo Ioui liberatori. per Iouem, ut aiunt, liberatorem, uerum Deum intelligens. Adeò ne moriens quidem ausus est nominare Christum. Sed ego nimis multa de re nihili.

EPISTOLAE SENECAE ET PAVLI.

SENECA PAVLO SALVTEM.

CREDO tibi Paule nunciatum esse, quòd heri cum Lucilio nostro de apocryphis & aliis rebus sermonem habuimus. Erant enim quidam disciplinarum tuarum comites nobiscum. Nam in hortos Salustianos secesseramus: quo in loco occasione nostri aliò tendentes, hi de quibus dixi, uisis nobis adiuncti sunt. Certè tui præsentiam optauimus. Et hoc scias uolo, libello tuo lecto, id est, cum legissemus de plurimis aliquas epistolas, quas ad aliquam ciuitatem, seu caput prouinciæ direxisti, mira exhortatione uitam moralem continentes, usque refecti sumus. Quos sensus non puto ex te dictos, sed per te: certè aliquando ex te & per te. Tanta enim maiestas earum est rerum, tantaque generositate clarent, ut uix suffecturas putem ætates hominum, quibus instituì perficique possint. Bene te ualere frater cupio.

Senecæ Paulus salutem.

LIteras tuas hilaris heri accepi: ad quas rescribere statim potui, si præsentiam iuuenis, quem ad te missurus eram, habuissem. Scis enim quando, & per quem, & quo tempore, & cui quid dari committiq; debeat. Rogo ergo ne putes te neglectum, dum personæ qualitatem respicio: sed quòd literis meis uos bene acceptos alicubi scribis, felicem me arbitror tanti uiri iudicio. Neque enim hoc diceres censor, sophista, magister tanti principis, etiam omnium, nisi quia uerè dicis. Opto te diu bene ualere.

Seneca Paulo salutem.

QVædam uolumina ordinaui, & diuisionibus suis statum eis dedi. Ea quoq; legere Cæsari sum destinatus: & si modò sors prosperè annuerit, ut nouas aures afferat, eris forsitan & tu præsens. Sin alias, reddam tibi diem, ut inuicem hoc opus inspiciamus, & possim non ei prius edere hanc scripturam, nisi prius tecum conferam: si modò impunè hoc fieri potuisset, ut scires & te non præteriri. Vale Paule charissime.

Senecæ Paulus salutem.

QVotiescunq; literas tuas audio, præsentiam tuam cogito: nec aliud existimo, quàm omni tempore te nobiscum esse. Cũ primùm itaq; uenire cœperis, inuicem nos de proximo uidebimus. Bene te ualere opto.

Seneca

Seneca Paulo salutem.

NImium tuo angimur secessu: quid est, uel quæ res te remotum faciunt? Si indignatio domini, quòd à ritu & secta ueteri recesseris, & aliorsum conuersus sis, erit postulandi locus: ut ratione factum, non leuitate hoc existimetur. Vale.

Senecæ & Lucilio Paulus salutem.

DE his quæ mihi scripsistis, non licet harundine & atramento eloqui: quarum altera res notat & designat aliquid, altera euidenter ostendit: precipuè cum sciam inter uos esse, id est, apud uos, & in uobis, qui me intelligant, honor habendus est omnibus, tanto magis, quanto indignandi occasionem captant. quibus si patientiam demus, omnimodo eos quaqua parte uincemus: si modò hi sunt, qui pœnitentiam sui gerant. Bene ualete.

Annæus Seneca Paulo & Theophilo salutem.

PRofiteor bene me acceptum in lectione literarum tuarum, quas Galatis, Corinthiis, & Achæis misisti. Et ita inuicem uiuamus, ut etiam cum honore diuino eas exhibeamus. Spiritus enim sanctus in te excelsior & sublimior, & super te excelsos & sublimiores satis uenerabiles sensus exprimit. Vellem itaq; cum res eximias proferas, ut maiestati earum cultus sermonis non desit. Et ne quid tibi frater surripiam, aut conscientiæ meæ debeam, confiteor Augustum sensibus tuis permotum, cui lecto uirtutis in te exordio ista uox fuit: Mirari eum sic posse loqui, ut qui non legitimè imbutus sit, taliter sentiat. Cui ego respondi, solere deos ore innocentium effari, aut eorum qui præuaricari doctrina quidem sua possunt: & dato ei exemplo Vaticani, hominis rusticuli, cui cum duo uiri apparuissent in agro Reatino, qui postea Castor & Pollux sunt nominati, satis instructus uidetur. Vale.

Paulus Senecæ salutem.

LIcet non ignorem, Cæsarem nostrum rerum admirandarum, si quando deficiet, amatorem esse: permittes tamē te non lædi, sed admoneri. Puto enim te grauiter fecisse, quòd ei in noticiam perferre noluisti, quod ritui & disciplinæ eius sit contrarium. Cum & ille enim gentium deos colat, quid tibi uisum sit, ut hoc eum scire uelles, non uideo: nisi nimio amore meo facere te hoc existimo. Rogo te de futuro, ne id agas. Cauendum est enim, ne dum me diligis, offensam domini facias. Cuius quidem offensa nec oberit, si perseuerauerit: neq; si non sit, proderit. Si est regina, nō indignabitur: si mulier est, offendetur. Bene uale.

Seneca Paulo salutem.

SCio te non tam tui causa commotum literis, quas ad te de æditione epistolarum tuarum Cæsari feci, quàm natura rerum: quæ ita mentes hominum ab omnibus artibus & moribus rectis reuocat, ut non hodie admiter. Quippe ut is, qui multis documētis hoc

iam notissimum habeam. Igitur nouè agamus: si quid facilè in præteritum iam factum est, ueniam irrogabis. Misi tibi librum de uerborum copia. Vale Paule charissime.

Paulus Senecæ salutem.

QVoties tibi scribo, & nomen meum tibi subscribo, grauem & sectæ meæ incongruentē rem facio. Debeo enim, ut sæpe professus sum, cum omnibus omnia esse: & idem obseruare in tuam personam, quod lex Romana honori senatus concessit, perlecta epistola, ultimum locum eligere, ne cum aporia & dedecore cupiam efficere, quod mei arbitrij fuerit. Vale deuotissime magister. Data V. Cal. Iulij, Nerone IIII. & Messala Consulibus.

Seneca Paulo salutem.

AVe mi Paule charissime. Putas me haud contristari, & nō luctuosum esse, quòd de innocentia uestra subinde sūmūtur supplicia? Dehinc quòd tam duros, tamq; obnoxios uos reatu omnis populus iudicet, putans à uobis effici, quicquid in urbe contrarium fit. Sed feramus æquo animo, & utamur foro, quod sors concessit, donec inuicta felicitas finem malis imponat. Tulit & priscorūm ætas Macedonem Philippi filium, & post Dariū, Dionysiū: nostra quoq; Caium Cæsarem. Quibus quicquid libuit, licuit. Incendium urbs Romana manifestè sæpe unde patiatur, constat. Sed si effari humilitas humana potuisset, quid causæ sit, & impunè in his tenebris loqui liceret, iam omnes omnia uiderent. Christiani & Iudæi quasi machinatores incendij, supplicio affici solent. Grassator iste quisquis est, cui uoluptas carnificina est, & mendacium uelamentum, tempori suo destinatus est, & optimus quisq; unum pro multis donatum est caput. Ita & hic deuotus pro omnibus igni cremabitur. Centum triginta duæ domus, Insulæ quatuor, sex diebus arsere: septimus pausam dedit. Bene te ualere frater opto. Data V. Calend. April. Apronio & Capitone Coss.

Seneca Paulo salutem.

AVe mi Paule charissime. Nisi mihi nominiq; meo uir tantus & ad id delectus omnibus modis, non dico fueris iunctus, sed necessariò mixtus, actum erit de Seneca tuo. Cum sis igitur uertex, & altissimorum omnium montium cacumen, noli latére: ita sim tibi proximus, ut alter similis tui deputer. haud itaq; te indignū prima facie epistolarum nominandum censeas; ne tam tentare me, quàm ludere uidearis. Quippe cum scias, ciuem esse te Romanum. Nam qui tuus est apud tuos locus, uelim ut apud meos sit meus. Vale mi Paule charissime. Data X. Cal. April. Apronio & Capitone Coss.

Seneca Paulo salutem.

AVE mi Paule charissime. Allegoricè & ænigmaticè multa à te usque quaque opera conduntur: & ideo rerum tanta uis & numeri tibi tributa, non ornamento uerborum, sed cultu quodam decoran-

toranda est: nec uereare quòd sæpius te dixisse retineo, multos qui talia affectent, sensus corrumpere, rerum uirtutes euiscerare. Cæterùm mihi concedas uelim, Latinitati morem gerere, honestis uocibus speciem adhibere: ut generosi muneris concessio, dignè à te possit expediri. Bene uale. Data II. Nō. Iul. Catone & Sabino Coss.

Paulus Senecæ salutem.

PErpendenti tibi ea sunt reuelata, quæ paucis diuinitùs concessit. Certus igitur ego in agro iam fertili semen fortissimum sero; non quidem materiam quæ corrumpi uidetur, sed uerbum stabile Dei, deriuamentum crescentis, & manentis in æternum; quod prudentia tua assecuta est, indeficiens fore debebit, Ethnicorum Israelitarumq; obseruationes censere uitandas. Nouum te autorem feceris, Christi Iesu præconiis ostendendo rhetoricis irreprehensibilem sophiam: quam propemodum adeptus regi temporali, eiusq; domesticis atq; fidis amicis insinuabis: quibus aspera & incapabilis erit persuasio, cum pleriq; eorum minimè flectantur insinuationibus tuis, quibus uitale commodum sermo Dei instillatus, nouū hominem sine corruptela, perpetuam animam parit ad Deum isthinc properantem. Vale Seneca charissime nobis. Data Calend. August. Catone & Sabino Coss.

ORATIO ANNAEI SENECAE, QVA NERONI STVDVIT PERSVADERE, VT SIbi liceret omnem fortunam resignare. Ex Tacito.

QVARtusdecimus annus est Cæsar, ex quo spei tuæ admotus sum: octauus, ut imperium obtines. Medio temporis tantum honorum atq; opum in me cumulasti, ut nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio eius. Vtar magnis exemplis, nec meæ fortunæ, sed tuæ. Atauus tuus Augustus, M. Agrippæ Mitilenense secretum, C. Mecœnati urbe in ipsa, uelut, peregrinum ociū permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus iactatus, ampla quidem sed pro ingentibus meritis præmia acceperant. Ego quid aliud munificētiæ adhibere potui quàm studia, ut sic dixerim, in umbra educata, è quibus claritudo uenit? quòd iuuentæ tuæ rudimentis affuisse uideor, grãde huius rei precium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam dedisti, adeò ut plerunq; intra me ipse uoluam: Ego'ne equestri & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis annumeror? Inter nobiles & longa decora præferentes, nouitas mea enituit? Vbi est animus ille modicis contentus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spaciis, tam lato fœnore exuberat? Vna defensio occurrit, quòd muneribus tuis obniti non debui. Sed uterq; mensuram impleuimus: & tu quantum Princeps tribuere amico pos-

possèt,& ego quantum amicus à Principe accipere. Cætera intui-
diam augent:quæ quidem ut omnia mortalia,infra tui magnitudi-
nem iacent,sed mihi incumbunt. Mihi subueniendum est: quomo-
do in militia aut uia, fessus adminiculum orarem:ita in hoc itinere
uitæ,senex,& leuissimis quoq; curis impar, cum opes meas ultrà
sustinere non possim, præsidium peto. Iube eas per procuratores
tuos administrari,in tuam fortunam recipi:nec me in paupertatem
ipse detrudam,sed traditis quorum fulgore perstringor,quod tem-
poris hortorum aut uillarũ curæ seponitur, in animum reuocabo.
Superest tibi robur, & tot per annos nixum fastigij regimẽ: possu-
mus seniores amici quietè respondere:hoc quoq; in tuam gloriam
sedet,eos ad summa uexisse,qui & modica tolerarunt.

Ad quæ Nero sic fermè respondit. Et quòd orationi tuæ statim
occurram,id primùm tui muneris habeo,qui me non tantùm præ-
uisa,sed subita expedire docuisti. Auus meus Augustus Agrippæ &
Mecœnati usurpare ocium post labores concessit: sed in ea ipsa æ-
tate, cuius autoritas tueretur, quicquid illud & qualecunq; tribuis-
set:attamen neutrũ datis à se præmiis exuit. Bellis & periculis me-
ruerant.In his enim iuuentus Augusti uersata est. Nec mihi tela &
manus tuæ defuissent in armis agenti. Sed quod præsens conditio
poscebat, ratione, consilio, præceptis, pueritiam, dein iuuentam
meam fouisti. Et tua quidem erga me munera dum uita suppetet,
æterna erunt. Quæ à me habes,horti,& fœnus,& uillæ,casibus ob-
noxia sunt. Ac licet multa uideãtur,pleriq;, haud quaquam artibus
tuis pares,plura tenuerunt. Pudet referre libertinos,q ditiores spe-
ctantur. Vnde etiam rubori mihi est,quòd præcipuus charitate,nõ-
dum omnes fortuna antecellis: uerùm & tibi ualida ætas, rebusq;
& fructui rerum sufficiens:& nos prima imperij spacia ingredimur:
nisi fortè aut te Vitellio ter Consuli,aut me Claudio præponis. Sed
quantum Volusio longa parsimonia quæsiuit, tantum in te mea li-
beralitas explere non potest. Quin si qua in parte lubricum adole-
scentiæ nostræ declinat,reuocas, inornatumq; robur subsidio im-
pensius regis? Non tua moderatio,si reddideris pecuniã:nec quies,
si reliqueris principem:sed mea auaricia, meæ crudelitatis metus,
in ore omnium uersabitur. Quòd si maximè continentia tua laude-
tur,non tamen sapiẽti uiro decorum fuerit,unde amico infamiam
parit,inde gloriam sibi recipere. His adiicit complexum & o-
scula,facetus natura, & consuetudine exerci-
tus uelare odium fallacibus
blanditiis.

AD LECTOREM.

STVdiosus aliquis cœperat ex Publij Laberijq; Mimis insignes aliquot colligere sententias: nam hi duo Mimographi magnam in hoc genere laudem olim tulerant, præcellebat tamen Publius. Sed incertum, an hic collector destiterit in litera N. an aliquis opus contaminarit. Nam ab hac nullum ferè carmen est. Etiam in cæteris admixtæ sunt sententiæ, oratione soluta, ex Senecæ libris pleræque decerptæ. Versus aut senarij sunt iambici, aut trochaici tetrametri catalectici, paucissimi iambici tetrametri: quorum aliquot nomine Publij & Laberij referuntur ab Aulo Gellio & Macrobio, nonnulli reperiuntur & apud Senecam, omnes prodigiosè deprauati, quos maxima ex parte restituimus. Opusculum hoc Cantabrigiæ reperimus in membranis accuratè descriptum, literis initialibus, colore & auro pictis: sed deprauatissimè. Adiecti erant commentarij, Deum immortalem, quàm absurdi. Neq; cœlum, quod aiunt, neq; terram attingebant. Singulis commentariolis subiectum erat distichon hexametrum, eandem sententiam aliis scilicet uerbis explicans: ad ostentationem opinor copiæ. Tales næniæ tum uiris etiam prælegebantur, talibus ineptiis discruciabãtur ingenia puerorum.

Et sunt hodieq; qui indignantur, linguarum peritiam & bonas literas reuocatas in ludos literarios.

SENTEN-

SENTENTIAE IVXTA LITERARVM ORDINEM.

A

LIENVM est omne, quicquid optando euenit.
Ab alio expectes, alteri quod feceris.
Animus uereri qui scit, scit tutò ingredi.
Auxilia humilia, firma consensus facit.
Amor animi arbitrio sumitur, non ponitur.
Aut amat, aut odit mulier: nihil est tertium.
Ad tristem partem strenua est suspicio.
Ames parentem, si æquus est: si aliter, feras.
Aspicere oportet quod possis deperdere.
Amici uitia si feras, facis tua.
Aliena homini ingenuo, acerba est seruitus.
Absentem lædit, cum ebrio qui litigat.
Amans iratus multa mentitur sibi.
Auarus ipse miseriæ causa est suæ.
Amans quid cupiat, scit: quid sapiat, non uidet.
Amans quod suspicatur, uigilans somniat.
Ad calamitatem quilibet rumor ualet.
Amor extorqueri non potest, elabi potest.
Ab amante lachrymis redimas iracundiam.
Apertè mala cum est mulier, tum demum est bona.
Auarum facilè capias, ubi non sis idem.
Amare & sapere uix Deo conceditur.
Auarus nisi cum moritur, nil rectè facit.
Astutè crines dum cælantur, ætas indicatur.
Astuta canos, dum cælantur, ætas indicat.

Hanc lectionem puriorem integrioremq; præferunt & uestigia scripturæ manuscripti codicis, & ipsum dictionis sententiæq; filum: nisi placeat ad legem trimetri reuocari uersum, hoc modo:

Astu canos, dum cælant, ætas indicat.

Fortè sic: Astutè dum cælatur, se ætas indicat.

Auarus damno potius quàm sapiens dolet.
Auaro quid mali optes, ni ut uiuat diu.
Animo dolenti nihil oportet credere.
Alienum nobis, nostrum plus aliis placet.
Amare iuueni fructus est, crimen seni.
Anus cum ludit, morti delicias facit.
Amoris uulnus idem qui sanat, facit.
Ad pœnitendum properat, citò qui iudicat.
Amicos res optimæ parant, aduersæ probant.

Fortè

Fortè sic legendum, ut constet senarius:
Amicum opimæ res parant, tristes probant. *Trochaicus est.*
Aleator quanto in arte est melior, tanto est nequior.
Trochaicus est catalecticus.
Amor ociosæ cura est sollicitudinis.
Arcum intensio frangit, animum remissio.
Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te.
A` quocunque descenderis, magno apparatu sequitur.
Acerrima uirtus est, quam ultima necessitas excutit.
Agat princeps curam, non tantùm salutis, sed honestæ cicatricis.
A` duabus causis præstare princeps solet, si aut se uēdicat, aut aliū.

B

BIs est gratum quod opus est, ultrò si offeras.
Bonarum rerum consuetudo pessima est.
Beneficia dare qui nescit, iniustè petit.
Bonum est fugienda aspicere in alieno malo.
Beneficium accipere, libertatem est uendere.
Bona nemini hora est, ut non alicui sit mala.
Bis enim mori est, alterius arbitrio mori.
Beneficia plura recipit, qui scit reddere.
Bis peccas, cum peccanti obsequium commodas.
Bonus animus læsus grauius multo irascitur.
Bona mors est homini, uitæ quæ extinguit mala.
Beneficium dando accepit, qui digno dedit.
Blanditia, non imperio, fit dulcis Venus.
Bonus animus nunquam erranti obsequium commodat.
Beneficia se dedisse qui dicit, petit.
Beneuolus animus maxima est cognatio.
Beneficia sæpe dare, docere est reddere.
Beneuoli coniunctio animi, maxima est cognatio.
Hic uersus additur in ueteri exēplari, qd' bibliotheca S. Amādi nobis cōmunicauit:
Bonitatis uerba imitari, maior malicia est.
Bona opinio homini tutior pecunia est.
Bonum tametsi supprimitur, non extinguitur.
Bis uincit, qui se uincit in uictoria.
Benignus etiam dandi causam excogitat.
Bis interimitur, qui suis armis perit.
Bene dormit, qui non sentit quàm malè dormiat.
Bonorum crimen officiosus est miser.
Bona fama in tenebris proprium splendorem obtinet.
Bene cogitata si éxcidunt, non óccidunt.
Bene perdit nummos, iudici cum dat nocens.
Bonis nocet, quisquis pepercerit malis.

Bonus iudex est, qui nouit dispēsare quod dandū est, & quatenus.
Bono iusticiæ proxima est seueritas.
Beneficium est eo carere, quod inuictus possideas.
Beneficium est, semper reddere bonitatis uerba.
Bonum est reddere bona uerba, etiam inimicis.
Bona quæ ueniunt, nisi sustineantur, cadunt ut opprimant.
Bona imperante animo, fiet pecunia. *uersus est.*
Bonum apud uirum citò moritur iracundia.
Breuis mens ipsa est memoria iracundiæ.
Bona turpitudo est, quæ periclum uindicat.
Bona comparat præsidia misericordia.
Beneficia dignis ubi das, omnes obligas.

C

Consueta uitia ferimus, nisi reprehendimus.
Crudelis in re aduersa est obiurgatio.
Cauendi nulla est dimittenda occasio.
Cui sæpe dederis, ubi neges, rapere imperas.
Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.
Citatur hic Publij trimeter lib. de Tranquillit. uitæ.
Crudelem medicum intemperans æger facit.
Cuius mortem expectant ciues, uitam oderant.
Cum inimico nemo in gratiam citò redit.
Citius uenit periclum, cum contemnitur.
Casta ad uirum matrona parendo imperat.
Citò ignominia fit superbi gloria.
Consilio melius uincas quàm iracundia.
Cuiuis dolori remedium est patientia.
Cotidie damnatur, qui semper timet.
Cum uitia prosunt, peccat qui rectè facit.
Contumeliam nec facere fortis potest, nec ingenuus pati.
non est carmen.
Conscientia amici nullius inuenit linguæ preces.
Contemni est leuius, quàm stulticia percuti.
Cotidie est deterior posterior dies.
Comes facundus in uia pro uehiculo est.
Citò improborum læta ad perniciem cadunt.
Crimen relinquit uitæ, qui mortem appetit.
Non sunt uersus, excepto ultimo.
Clemētia in quācunq; domū uenerit, felicē eam trāquillamq; præstabit.
Clementia est temperantia animi, in potestate ulciscendi.
Clementia est lenitas superioris aduersus inferiorem.
Consuetudo peccandi, multitudinem facit peccantium.
Coniunctio animi maxima est cognatio.

D

DIſcipulus eſt prioris poſterior dies.
Damnare eſt obiurgare, cùm auxilio eſt opus.
Diu apparandum eſt bellum, ut uincas celerius.
Dixeris maledicta cuncta, cum ingratum hominem dixeris.
Trochaicus.
De inimico non loquaris malum, ſi cogites.
Deliberare utilia, mora eſt tutiſſima.
Dolor decreſcit, ubi quò creſcat non habet.
Dediſcere flere fœminam, eſt mendacium.
Diſcordia fit charior concordia.
Deliberandum eſt diu, quod ſtatuendum eſt ſemel.
Difficilem habere oportet aurem ad crimina.
Dum eſt uita grata, mortis conditio optima eſt.
Dari bonum quod potuit, auferri poteſt.
Damnum appellandum eſt, cùm mala fama lucrum.
Ducis in conſilio poſita eſt uirtus militum.
Diues quod donat, timeas: citò raptum uenit.
Dimiſſum quod neſcitur, non amittitur.
Difficilius eſt moderari, ubi dolori debetur ultio, quàm ubi exēplo.
Deſunt luxuriæ multa, auariciæ omnia.
Hic citatur Controuerſia 19.

E

ETiam innocentes cogit mentiri dolor.
Etiam peccato rectè præſtatur fides.
Etiam celeritas in deſiderio mora eſt.
Ex uitio alterius, ſapiens emendat ſuum.
Et deeſt & ſuperat miſeris cogitatio.
Etiam obliuiſci quod ſis, interdum expedit.
Ex hominum quæſtu, facta fortuna eſt dea.
Effugere cupiditatem, regnum eſt uincere.
Exuli ubi nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro eſt tanquã mortuus.
Tetrameter eſt.
Etiam qui faciunt, odio habent iniuriam.
Eripere telum, non dare, irato decet.
Exilium patitur, qui ſe patriæ denegat.
Verſus ita uidetur inuerſus:
Se denegare patriæ, exilium eſt pati.
Etiam capillus unus habet umbram ſuam.
Eheu quàm miſerum eſt, fieri metuendo ſenem.
Etiam hoſti eſt æquus, qui habet in conſilio fidem.
Excelſis multo facilius caſus nocet.
Errat, ſi quis exiſtimat tutum diu eſſe regem. *non eſt uerſus.*

Ex

Ex sæua animaduersione nulli regi gloria est. *Non sunt uersus.*
Euadere possunt pusilla mala, & uerba dare: ingentibus obuiã itur.
Excusationem quærere, uitium est: omnia ad Deum relinque.
Eleemosyna non tam accipientibus, quàm dantibus prodest.
Ex spe præmij solatium fit laboris.

F

FIdem qui perdit, quo se seruat in reliquum?
Fortuna cum blanditur, captatum uenit.
Fortunam citius reperies, quàm retineas.
Formosa facies, muta commendatio est.
Frustra rogatur, qui misereri non potest.
Fortuna unde aliquid fregit, casus est.
Fraus est accipere, quod non possis reddere.
Fortuna nimium quem fouet, stultum facit.
Fatetur facinus is, qui iudicium fugit.
Felix improbitas, optimorum est calamitas.
Feras, non culpes, quod mutari non potest.
Futura pugnant, ut se superari sinant.
Furor fit, læsa sæpius patientia.
Ficta citò ad naturam reciderint suam.
Ordo inuersus est: Citò ad naturam ficta reciderint suam.
Fidem qui perdit, perdere ultrà nihil potest.
Facilitas animi ad partem stulticiæ rapit.
Fides ut anima unde abiit, eò nunquam redit.
Fidem nemo unquam perdit, nisi qui non habet.
Fortuna obesse nulli contenta est semel.
Fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia. *Trochaicus.*
Frustra cũ ad senectutẽ uentũ est, repetes adolescentiã. *Trochaicus.*
Falsum maledictum, maleuolum mendacium est.
Fœminæ naturam regere, desperare est omnium.
Fer difficilia, facilia ut leuius feras.
Fortuna nulli plus, quàm consilium ualet.
Fortuna uitrea est, tum cum splendet, frangitur.
Feras quod lædit: ut quod prodest, perferas.
Fortuna quam nemo inuidet, gratum facit.
Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se iudicantibus.
Non est uersus.
Frequens uindicta, paucorum odium reprimit, omnium irritat.
Non est carmen, nisi uelis esse trochaicum: Vindicta frequens paucorum odium reprimit, omnium excitat.

G

GRaue præiudicium est, quod iudicium non habet.
Grauissima est probi hominis iracundia.

Grauis animi pœna eſt, quem poſt factum pœnitet.
Grauis animus dubiam non habet ſententiam.
Graue eſt malum omne, quod ſub aſpectu latet.
Grauius nocet, quodcunq; inexpertum accidit.
Grauior inimicus, qui latet ſub pectore.
Grauiſſimum eſt imperium conſuetudinis.
Graue crimen etiam cum dictum eſt, leuiter nocet.
Gradus à magnis ad maiora fit.

H

HEu quàm difficile eſt gloriæ cuſtodia.
Homo extra corpus eſt ſuum, cum iraſcitur.
Heu quàm eſt timendus, qui mori tutum putat.
Homo qui in homine calamitoſo eſt miſericors, meminit ſui.
Trochaicus eſt.
Honeſta turpitudo eſt, pro bona cauſa mori.
Habet in aduerſis auxilia, qui in ſecundis commodat.
Trochaicus eſt.
Heu quàm miſerum eſt, diſcere ſeruire, ubi ſis doctus dominari.
Heu quàm miſerum eſt, ab illo lædi, de quo non poſſis queri.
Hominem experiri multa paupertas iubet.
Heu dolor quàm miſer eſt, qui in tormento uocem non habet.
Trochaicus.
Heu quàm multa pœnitenda incurrunt, uiuendo diu.
Habet ſuum uenenum, blanda oratio.
Homo toties moritur, quoties amittit ſuos.
Homo ſemper in ſeſe aliud fert, in alterum aliud cogitat.
Iambicus tetrameter.
Honeſtus rumor alterum patrimonium eſt.
Homo neſcit, ſi dolore fortunam inuenit.
Honeſtè ſeruit, qui ſuccumbit tempori.
Homo uitæ commodatus, non donatus eſt.
Hæredis fletus ſub perſona riſus eſt.
Hæredem ferre utilius eſt, quàm quærere.
Habent locum maledicti crebræ nuptiæ.
Hęc clementia principem decet, ut quocunq; uenerit, manſuetiora omnia faciat.
Haud minus turpia ſunt principi multa ſupplicia, quàm medico multa funera.
Honeſtius eſt, cum iudicaueris amare, quàm cũ amaueris iudicare.

I

INferior horret, quicquid peccat ſuperior.
Inimicum ulciſci, uitam accipere eſt alteram.
Id agas, tuo te merito ne quis oderit.

Inuitum

Inuitum cum retineas, exire incitas.
Ingenuitatem lædis, cum indignum rogas.
In nullum auarus bonus est, in se pessimus.
Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.
Inopiæ parua desunt, auariciæ omnia.
Instructa inopia est, in diuitiis cupiditas.
Inuitat culpam, qui peccatum præterit.
Iucundum est nihil, nisi quod reficit uarietas.
Ingenuitas non recipit contumcliam.
Impunè in eum pecces, qui peccat rarior.
Ingratus unus miseris omnibus nocet.
In miseri uitia nulla contumelia est.
Ita amicũ habeas, posse ut fieri inimicũ putes. *Vetus addit, facile.*
Inuidiam ferre, aut fortis aut felix potest.
In amore semper mendax iracundia est.
Inuidia tacitè, sed minutè irascitur.
Iratum breuiter uites, inimicum diu.
Iniuriarum remedium est obliuio.
Iracundiam qui uincit, hostem superat maximum. *Trochaicus.*
Iocum tacentem crimen faciat acrius.
In malis sperare bonum, nisi innocens, nemo solet. *Trochaicus.*
In uindicando criminosa est celeritas.
Inhonesta res est, suos uincere: satis est, potuisse punire.
Imago animi sermo est: qualis est uir, talis oratio.
In felicitate se erigere, est felicitatem submittere.
In felice felicitas est innocentia, nequitia ipsa pœna sui est.
Inimicum quamuis humilem, docti est metuere.
In calamitoso, risus etiam iniuria est.
Iudex damnatur, cum nocens absoluitur.
Ignoscere humanum, ubi pudet cui ignoscitur.
In rebus dubiis, plurima est audacia.
Illo nocens se damnat, quo peccat die.
Ita crede amico, ne sit inimico locus.
Iratus etiam facinus consilium putat.
Inuidia loquitur, non quod est, sed quod subest.
Iritare est calamitatem, cum te felicem uocas.
Ius omnem supra iniuriam positum scias. *Trochaici duo sunt.*
Imbecillos oculos esse, qui ad alienã lippitudinẽ suffunduntur.

L

Loco ignominiæ est, apud indignum dignitas.
Laus noua nisi oritur, etiam uetus amittitur.
Læso doloris remedium, inimici dolor.
Leuis est fortuna: citò reposcit quod dedit.

Lex uniuersi est, quæ iubet nasci & mori.
Lucrum sine damno alterius, fieri non potest.
Lasciuia & laus nunquam habent concordiam.
Legem nocens ueretur, fortunam innocens.
Libido indicium est, quo leuitas sapit.
Libido etiam cunctos sub uultu domat.
Lassa crudelitas, non est uocanda clementia. *Non est uersus.*

M

MAlignum fieri, maximè ingrati docent.
Multis minatur, qui uni facit iniuriam.
Mora omnis odio est, sed facit sapientiam.
Mala causa est, quæ requirit misericordiam.
Mori est felicis, antequam mortem inuocet.
Miserum est tacere cogi, quod cupias loqui.
Miserrima est fortuna, quæ inimico caret.
Malus est uocandus, qui sua est causa bonus.
Monstro similis est auaricia unica.
Malis displicere, laudari est.
Malus bonum ubi se simulat, tunc est pessimus.
Metus dum uenit, rarum habet somnus locum.
Mori necesse est, sed non quoties uolueris.
Malè geritur, quicquid geritur fortunæ fide.
Mortuo qui mittit munus, nihil dat illi, sibi adimit.
Minus est quàm seruus dominus, qui seruos timet.
Magis hæres fidus nascitur quàm scribitur.
Malo in consilio fœminæ uincunt uiros.
Mala est uoluptas, alienis assuescere.
Magno cum periclo custoditur, quod multis placet. *Trochaicus.*
Mala est medicina, ubi aliquid naturæ perit.
Malæ naturæ nunquam doctore indigent.
Miseriam nescire propriam, sine periculo est uiuere. *Trochaicus.*
Malè uiuunt, qui se semper uicturos putant.
Maledictum interpretando facies acrius.
Malè secum agit æger, medicum qui hæredem facit.
Minus decipitur, cui negatur celeriter.
Mutat se bonitas, cum irites iniuria.
Mulier cum sola cogitat, malè cogitat.
Malefacere qui uult, nusquam non causam inuenit.
Maleuolus semper sua natura uescitur.
Multos timere debet, quem multi timent.
Mala imperando, summum imperium amittitur.
Mulier quæ multis nubit, multis non placet.

Reliqua non sunt carmina.

Misera est ægritudo animi, ob alienarum speciem miseriarum.
Misericordia non causam, sed fortunam spectat.
Magnam fortunam magnus animus decet.
Magni animi est proprium, esse tranquillum, iniurias atq; offensiones semper despicere.
Muliebre est, furere in ira.
Misericordia est uicina miseriæ: habet enim aliquid, trahitq; ex ea.
Malo ueris offendere, quàm placere adulando.
Morbum esse scias, non hilaritatem, semper arridere arridentibus, & ad omnium æstimationem ipsum quoq; os diducere.

N

Nihil agere, semper infelici est optimum.
Nil peccent oculi, si oculis animus imperet.
Nihil proprium ducas, quod mutari possit.
Non citò perit ruina, qui ruinam timet.
Nullus est tantus quæstus, quàm eo quod habes carere.

Pars est Trochaici tetrametri.

Nescias quid optes, aut quid fugias, ita ludit dies. *Trochaicus.*
Nunquam periclum sine periclo uincitur.
Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.
Nihil prodest didicisse, si cesses benefacere.
Nulla est tam bona fortuna, de qua nihil possis queri.
Nusquam melius morimur homines, quàm ubi libenter uiximus.

Tetrameter Iamb.

Negandi causa nunquam auaro deficit.
Nondum felix es, si nondum te turba deridet.
Nam si nullos inimicos tibi parit iniuria, multos tamen inuidia.
Non aspicias q̃ plenas quisq; manus Deo, sed q̃ puras admoueat.
Non enim aliter nisi optimus animus, pulcherrimus Dei cultus est.
Non aliter uiuas in solitudine, aliter in foro.
Nihil petas, quod negaturus es.
Nihil negabis, quod petiturus es.
Nihil magnum est in rebus humanis, nisi animus magna despiciẽs.
Nihil interest quo animo facias, quod fecisse uitiosum est.
Nihil prodest didicisse, benefacere si cesses.

Additur in uetusto codice S. Amand.

Nam facta cernuntur, animus non uidetur.
Non quam multis placeas, sed quibus stude.
Nequitia ipsa pœna sui est.
Nam mala conscientia sæpe tuta est, secura nunquam.
Neminem citò accusaueris.
Neminem citò laudaueris.
Nullum putaueris esse locum sine teste.

Nulla pusilla domus, quæ multos recipit amicos.
Nunquam scelus scelere uindicandum est.
Nimium altercando ueritas amittitur.
Versus est, cæteri nequaquam.
Non multum supra eum eminet quis, cui se irascendo exæquat.
Nobilis professio sapientia est: quæ distributa suscipit incrementũ, auarum dedignata possessorem: citò nisi publicetur, elabitur.
Non alia facies est quieti moderatique imperij, quàm sereni cœli & nitentis.
Nullum ex omnibus clemẽtia magis, quàm regem aut prælatũ decet.
Nemo potest personam diu ferre fictam: ficta citò in naturã suam recidunt.
Nunquam liquidum sincerumq; ex turbido uenit.
Nullum morosius est animal, maioriq; arte tractandum quàm homo: & nulli magis parcendum quàm homini.

O

OMne peccatum est actio.
Omnis actio est uoluntaria, tam honesta quàm turpis.
Omne ergo peccatum uoluntarium est.
Omitte excusationem, nemo peccat inuitus.
Omne uitium habet patrocinium suum.
Odia multorum sub uultu, multorum sub osculo latent.
Omnia tum panduntur, cum non dico si cecideris, sed si turbaueris.
Omnis affectus habet, ut in eo, in quo ipse insanit, in idem putet cæteros furere.
Omnes uitam differentes, mors incerta præuenit.
Omnis dies uelut ultimus ordinandus est.
Opinantur de te homines malè, sed mali: displicere enim malis, laudabile est.
Oratorem te puta, si tibiipsi, quod oportet persuaseris.
Odium oportet peccandi, non metum facias.
Obiurgationi semper aliquid blandi admisce.
Optimum est semper ignoscere, tanquam si ipse pecces quotidie.
Optimum est, maiorum uestigia sequi, si rectè præcesserint.
Omnis doctor in uitæ ratione peccans, turpior est, ob hoc quòd in officio, cuius magister esse uult, labitur.
Omni rei moderatio est adhibenda, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat.
O uita misero longa, felici breuis.
Hic Senarius Publij nomine citatur, Controuersia 19.

P

PEccandi duo sunt genera; aliud ex proposito, aliud ex negligentia.

Plerique metu peccare cessant,non innocentia: profectò tales timidi,non innocentes sunt dicendi.
Prius quàm promittas,deliberes:& cum promiseris,facias.
Prius si negaueris,fecisse postea,fallere est.
Propter causam multa amico dabis : multa etiam causæ contra amicum.
Pro eo religiosior eris,quo melior.
Præstabis parentibus pietatem,cognatis dilectionem.
Præstabis amicis fidem,omnibus æquitatem.
Pacem cum hominibus habebis,bellum cum uitiis.
Pecuniæ imperare oportet,non seruire.
Pecunia si uti scias,ancilla est:si nescia,domina est.
Pecunia non satiat auarum,sed irritat.
Putādus est rectè fortior qui cupiditates quàm qui hostes subiicit.
Patria est,ubicunque bene uixeris.
Peiora sunt tecta odia quàm aperta.
Propterea loquax inimicus minus quàm taciturnus offendit.
Proximum ad innocentiam tenet locum uerecunda peccati confessio.
Plerique cùm stultis malè dicunt,ipsi sibi conuicium faciunt.
Perdenda sunt multa,ut semel pónas bene.

Citatur hic uersus à Seneca lib.1.de Beneficiis.

Perturpe est enim quod obiicitur,in obiiciente cognosci.
Pulcherrimum est,omnia præstare nihil exigenti.
Principium discordiæ est,aliquid ex communi proprium facere.
Plerique famam,pauci conscientiam uerentur.
Potest non esse honestum quod non est liberum.
Parcendum est improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus.
Principium sæuitiæ bellum est.
Pestifera uis,ualere ad nocendum.
Propè est ut libenter damnet,qui citò.
Propè est ut non æquè damnet,qui nimis.
Peccandi uerecundiam facit ipsa clementia regentis

Q.

Hic nulli uersus.

QVidam quosdam occidunt inimicos, non quia habeant, sed quia meruerunt.
Quàm inimicum est nocuisse,uel quia oderis lædere.
Quanto iniquius est,odisse quia læseris.
Quàm magnarum uirium est,negligere lædentem.
Qui enim uindicat,sentit.
Quis sis,interest:non, quis habearis.

Quam-

Quamuis agas id,ut ne quis merito tuo te oderit,erũt tamen semper qui oderint.

Quàm magnum est non laudari,& esse laudabilem.

Qui succurrere perituro potest, cum non succurrit,occidit.

Quid est homini inimicissimum?alter homo.

Qui propter pecuniæ uel libidinis amorem moritur, ostendit se nunquam sui causa uixisse.

Quæ sunt maximæ diuitiæ?non desiderare diuitias.

Quis plurimum habet?is qui minimum cupit.

Quid est dare beneficium?imitari Deum.

Quis est pauper? qui sibi uidetur diues.

Quidam inimici graues sunt, amici leues.

Quietissimè uiuerent homines in terris, si duo uerba tollerentur: scilicet meum & tuum.

Qui paupertatem timet, timendus est.

Quod tacitum esse uis, nemini dixeris.

Quia non poteris ab alio silentium exigere, si tibiipse non præstas.

Qui æquo animo malis miscetur, malus est.

Qui seruis crudelis est, ostendit in alios uoluntatem non deesse, sed potestatem.

Qui ob hoc iniuriam facit, quia potest, citò desinet, quia fecit.

Quid dulcius, quàm habere amicum, cum quo omnia audeas: cui sic credes, ut tibi: cui sic loquaris, quasi tecum.

Quàm multi tales amicos habere uoluerũt, & ipsi tales esse nõ possunt.

Quo se fortuna, & fauor inducit hominem.

Quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem inclina, uel præpondera.

Quid eo infelicius, cui iam malum esse necesse est?

Quid potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit?

Quotidie damnatur, qui semper timet.

Quotidie est deterior posterior dies.

Quàm miserum est ab illo lædi, de quo non possis queri.

Quid refert quantum habeas: multo illud plus est, quod nõ habes.
Hunc trochaicum citat Gellius.

R.

Nec hic uersus sunt.

Repelli se homines facilius, quàm decipi ferunt.

Respue crudelitatem, & matrem crudelitatis iram.

Reuerà memoria beneficiorum fragilis est, iniuriarum tenax.

Ridiculum est, odio nocentis, perdere innocentiam. *Trochaicus.*

Res uera est, qui à multis timetur, multos timet.

Regibus est peius multo quàm seruientibus, reuerà: quia isti singulos, illi uniuersos timent.

Res

Res ipſa ut ipſa re poſſimus efficiet, ſi polliceri ꝓperamus honeſta.
Rem maximam promittit ſapientia, ut te reducat tibi.
Recta ingenia debilitat uerecundia, praua confirmat audacia.
Res optima eſt, non ſceleratos extirpare, ſed ſcelera.
Rectè parentem & inferiorem laudas, quia pertinet ad gloriam tuam.
Res magnæ clementiæ eſt, indulgendo corrigere peccata magis quàm uindicando.
Rege incolumi mens omnibus una eſt: Amiſſo rupêre fidem.
Ha ba be, Maronis carmen eſt.
Regibus certior eſt, ex manſuetudine ſecuritas.

S.

Non ſunt uerſus.

SVnt quorum corpus innoxium eſt, & in mille facinorum furias mens ocioſa diſcurrit.
Si in clientelam felicis hominis potentisque perueneris, aut ueritas, aut amicitia perdenda eſt.
Si uis beatus eſſe, cogitá hoc primùm, contemnere & contemni.
Si multis placuerit uita tua, tibi placere non poterit.
Solitudinem quærit, qui uult cum innocentibus uiuere.
Stultum eſt timere, quód uitari non poteſt.
Semper diſſenſio ab alio incipiat, à te reconciliatio.
Succurre paupertati amicorum, imò potius occurre.
Secretè amicos admone, lauda palàm.
Si bene te inſtitueris, pudeat fieri deteriórem.
Si quis iraſcitur pœnas ab alio expetit, à ſe exigit.
Seueriſſimè enim nos aduerſum peccantes gerimus, & ipſi eadem committimus.
Seueritas aſſidua amittit autoritatem.
Sicut formoſa pictura eſt, cuius nulla pars errat: ſic formoſus homo, in quo nulla peccati macula eſt. proinde hoc domi, hoc foris, hoc omni genere uitæ teneamus, ut nobis inexorabiles ſimus: exorabiles illis, qui non niſi ſibi dare ueniam neſciunt.
Si inuitus pares, ſeruus es: ſi uolens, miniſter.
Scias eum multis uirtutibus abundare, qui alienas amat.
Si non inuideas, maior eris: nam qui inuidet, minor eſt.
Scis quid inuidia eſt? dolor animi eſt ex alienis commodis.
Scito etenim illud, quia nulli inuidetur, niſi prædito bonitate.
Sunt multi qui plurimum uerbis, non re contemnunt, ſed ipſa quæ ſpernunt, clàm furantur.
Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habet.
Sapiẽs nihil facit, quod nõ debet: & nihil prætermittit, quod debet.
Scis uis imperare moderatè, laus eſt.

Si uis amari, ama.

Sapiens etsi contentus est se, tamen amicum uult habere: sed hoc ob nihil aliud, nisi ut exerceat amicitiam, ne tam magna uirtus iaceat: non ad hoc, ut dicit Epicurus, ut habeat qui sibi assideat, succurrat: sed ut habeat cui assideat, quando libet.

T.

Non sunt uersus.

Timidus cautum se uocat, sordidus parcum.
Tutissima res est, nihil timere præter Deum.
Tene semper uocis & silentij temperamentum.
Tamen & in hoc incumbe, ut libentius audias quàm loquaris.
Tacere qui nescit, nescit loqui.
Tristitiam, si potes, ne admiseris.
Turpe præbet spectaculum, animus æger.
Turpia ne dixeris: paulatim enim pudor rerũ per uerba discutitur.
Transibit sermo in affectum, si honesta loquamur.
Tolerabilior est qui mori iubet, quàm qui malè uiuere.
Tolerabilior pœna, non posse uiuere, quàm nescire.
Talem diligentiam exhibe in amicitiis comparandis, ne incipias amare quem deinceps possis odisse.
Tu primùm exhibe te bonum, & sic quæras alterum tui similem.
Turpius nihil est, quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter uixeris.
Tam omnibus ignoscere, quàm nulli crudelitas est.
Tamdiu à periculo aberit populus, quamdiu sciet ferre frænos.
Tyrannus à rege distat factis, non nomine.
Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. *Laudatur hic uersus Controuersia 19.*

V.

Nullum est carmen.

Vix quisquam in bonum, nisi ex malo transit.
Vis omnibus esse notus? prius effice ut neminem noueris.
Vis habere magnum honorem? dabo tibi magnum imperium, impera tibi.
Vide si adhuc malus es, similibus parce.
Verùm si esse desisti, quare aliis locum emendationis abscidas.
Vitium prius fuit obseruatio, nunc mos est.
Verum non dicimus, nec audimus.
Vtilis educatio & disciplina, mores facit.
Vnde & bona consuetudo excutere debet, quæ mala incussit.
Viriliter feras quæ necesse est: dolor enim patientia uincitur.
Verba rebus, non personis accipienda sunt.
Vires tuas amici beneficiis, inimici iniuriis sentiant.

Vita

Vita omnis breuis est: ideo immortalitas est mors honesta.

Vir est bonus, qui intantum perduxit animum suum, ut non modò nolit peccare, sed etiam non possit.

Vt aliquid auri extrahamus, terram peruertimus: ut summum bonum occupemus, scrutari pectus piget.

Virtutē cuius progressum uideris, non exitū eius finemq́; desperes.

Vlcera animi magis quàm corporis sananda sunt.

Volunt homines ita præceptum esse, ut uiuunt: non ita uiuere, ut præceptum est.

Vtendum est diuitiis, & non abutendum: ut nec à superioribus contemnaris, nec ab inferioribus timearis.

Vbi usitata remedia non procedunt, tenta contraria.

Vbi discrimen inter bonos malosq́; sublatum est, cōfusio sequitur, & uitiorum eruptio.

Venia est pœnæ debitæ remissio.

Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius quàm nocēt.

Vtinam ea lex homini esset, ut cum telo suo frangeretur: nec sępius liceret nocere, quàm semel.

Z.

ZElum de Deo tantùm habeas, non contra homines.
Zelari autem hominibus uitiosum est.

Christianæ sententiæ, ne z. non haberet locum.

PROVERBIORVM SENECÆ FINIS.

DIONYSII GOTHOFREDI I.C.

IN

L. ANNAEI SENECAE PHILOSOPHI OPERA,

CONIECTVRARVM ET Variarum Lectionum Libri V,

LOCI COMMVNES SEV libri Aureorum,

NOMENCLATOR SIVE Commentarius selectarum dictionum.

Ex libris Joannis [illegible]

BASILEAE,
PER EVSEBIVM EPISCOPIVM.
ANNO M. D. XC.

NO
10.

numenta: q
durabilior
mosam uet
eam propiu
dum persua
monis & H
uestræ prud
totius imag
ctionum im
xatam. An
nita, præce
in Chao, u
xi, ut omn
ctantur, n
stri, imò &
tanquam e
quiq; uiriti
qui cœpi) i
gia, quibus
emblemata
licuit) adi
toties lectio
sis, quibus
thorem tot
& Dei est
mia cœlest
rissime He

NOBILI ET CL. VIRO IO. HENRICO HEINZELLIO À DEGERSTEIN ELcouiæ DN.

PSAM (Clarissime uir Heinzelli) Senecæ nostri imaginem, qua diligentia à me fieri potuit, in publicum, sub prudentiæ ac Nobilitatis uestræ nomine hactenus eduxi. Imaginem uoco, magni uiri monumenta: qua imagine, nulla neq; nobilior conseruari, neque durabilior ad nos usq; propagari potuit. Obscuratam ipsaq; fumosam uetustate paraphrasticis meis, ueluti abstersisse, & ad eam propius contuēdam, lucem aliquam intulisse, mihi si nondum persuasi, sanè uideor. Ad lineamenta animum & os Semonis & Herois istius digito quasi demonstranda, sub eodem uestræ prudentiæ titulo, nunc descendam. Lineamenta uoco, totius imaginis atq; operis filum ac structuram, uariarum lectionum immodica substitutione uelut tineis arrosam atq; luxatam. Animum uero, Aurea Stoici nostri, & sanctissima monita, præcepta ac placita: quæ temere hinc atq; illinc, tanquam in Chao, uagantia, in certas Variarum sciētiarum sedes retraxi, ut omnium penè artium antistites, qui hoc authore delectantur, non Philosophi ipsi tantum, sed & iuris studiosi nostri, imò & Medici, imò & artifices, imò & Theologi, ex illo tanquam epulo & congiario, sua ac sibi destinata propriaq; quiq; uiritim sumant. Os autem hominis, aut (quando ita loqui cœpi) imaginis istius appello, selectas dictiones, atq; Adagia, quibus sapiens ille noster suo quasi iure ac solus usus est. His emblemata, aut si mauis, symbola quoq; nostra (qua per tēpus licuit) adieci: ne solitaria atq; unius Senecæ hæc iterata ac toties lectio, ipsis legentibus (maximè delicatis atque fastidiosis, quibus non eadem semper placent) fastidio ueniret. Authorem tota antiquitate illustrem, & occulta lege Naturæ (quæ & Dei est) ultra cæteros illos ueteres institutum, & ad sublimia cœlestiaq; subuectum, prudentiæ tuæ ac Nobilitati (clarissime Heinzelli) à me ita ad manus relatum, offerendum puta-

zaui. Omitto, quæ tibi mihiq; uni nota beneficia eſſe uoluiſti: mentis in diuino ac ſancto propoſito conſtantiam illam tuam potius ſpecto, cuius ui, patriæ deſiderium atq; abſentiam eadem animi magnitudine tuliſti, qua apud ueteres illos uel Rutilius uel Scipio. Aut patriam ſine te, aut liberam eſſe oportebat. His tot, accedit maiorum tuorum clavitas, multarum artium ac præcipuè Hiſtoriæ, non illa uolatica (qua nonnulli leuiter perfunduntur) ſed penitior, qua tingendus eſt animus: quæq; ad rerum publicarum ſtatum atq; uſum neceſſaria eſt. Omitto ſanctiſſimos, illos tuos in uita fœliciſſima & quieta mores, quam in illo tuo Elcouiano non uni tibi, ſed partim florẽtiſſimæ cùm primis Reipublicæ, partim litteratis atq; amicis tuis, partim etiã nobis exteris beatam uiuis. Hac diu multumq; Deo facili ac propitio uti frui poſſis, mi Heinzelli, Quod interim dum (ut ſpero) diu facies, hoc mei erga te benemeritum animi indicium ſincerum, habe.

Vale. Datum Baſileæ. 20. Iunij 1590.

Tuus ex animo

D. Gothofredus.

DIONY-

DIONYSII GOTHOFREDI I. C. IN SENECAM CONIECTVRARVM ET VARIARVM

Liber primus, libris de beneficiis Senecæ respondens.

PAGINA 1. sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & uasa debitoris inquirimus.] Est qui legat *uitam non uasa*. Possis non malè legere, *uades*, sed tamen nihil mutandum. censeo. *uasa*, nihil aliud quàm supellex Seneca 2. *Epistol.* 19. Incipiamus in senectute, uasa colligere Glossis σκεύη, uasa: σκευάριον, uascellium: σκεύη στρατιωτικὰ, sarcinæ: σκευάρια εὐτελῆ πάνυ, friuola: quorũ in nominibus, cautionibus & pignoribus habita fuit apud ueteres ratio. Vlpianus 28. ad edictũ *l.* 11. §. 1. *ff. de pignoratitia actione*. Non credibile est, inquit, cõuenisse, ut ad uniuersam pensionẽ insulę, friuola mea tenerẽtur.

id enim genus huius crediti.] lego, *id enim genus crediti*.

¶ P. 2. quod à nolente accepit.] al. *nesciente*. legendum est, *negligente*. nam paulò antè præcessit, *& ideo, non est negligenter dandum*.

cunctanterq́;.] lege *constanter*, uel *incunctanter*.

quæ si quis non dat, &c.] antea legebatur, *quibus turpe est non reddere. scilicet quàm multi indigni sunt luce.* sic restituo: *Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet, quæ si quis dedit, ut reciperet, nõ dat, quia non recepit, bonam ingratorum faciet causam, quibus turpe non erit reddere, si licet.* ut hoc Seneca uelle uideatur: Turpe esse beneficium nõ dare, cùm dandi materiam habeas: nam & ingrato turpe est, non reddere beneficium, cùm id possit reddere.

¶ P. 3. quia qui perdit computauerat.] torquet se Erasmus in huius loci lectione eruenda. Monet autem ex MS. legi: *nullum perdit, qui perdi non computauerat*. paulò pòst, admonet, legi argutius: *Nullum perdit qui non computauerat*. uel ita: *nullum perdit, qui perdi computauerat*. Nos ita legimus: *Illud falsum est, perdenda esse multa. Nullum perit: quia etsi perit, computaueras*: hoc est, in rationes tuas retuleras. Etsi perit ipsum beneficium, non perit ipsius beneficij memoria.

nullius rei, minime beneficiorum, honesta largitio est.] aut pro minime hìc legendum est *maxime*: aut fatendum est duo negatiua hìc magis negare.

si reddet.] al. *si redit*.

creditorem appellat.] lege, *debitorem* appellat.

alioqn formã crediti trãseunt.] lege, *alioqui in formã crediti trãseũt.*

sed utrumlibet ex istis iudica uerũ: quid ista nos iuuat scientia?] Pincianus legit, sed *utrumlibet ex istis indicauerim*, &c. legendum ui-

 detur:

detur: ſed, *utrum libet ex iſtis iudicare uerum?* uel *ſed utrumlibet ex iſtis iudices uerum, quid iſta nos iuuat ſcientia?*

¶ P. 4. Græcis mācipatus.] al. *Gratiis mācipatus*: malè. Græcos cùm dicit, Heſiodum, Homerū, Chryſippum & Hecatonē intelligit, è quorum ſcriptis ſubiicit, quid Græci de tribus Gratiis ſenſerint.

Paſitheam] al. *Paſithoam* al. *Paſithæam* ex Homeri Iliade 14.

& ſpiſſis prodeāt.] antea *& ſpiſſis aut Phaſianis prodeant*. al. *ſpiſſatis*, id eſt, ex filo craſſiore ueſtibus. Eſt qui legat *& ſpiſſis auro Phrygianis prodeant*, ut ſpiſſas auro appellet, quibus phrygio multum ac denſum aurum intertexuerit.

uel oratio.] Pincianus has duas uoces diſpungit: malè: nam paulò antè præceſſit uox, Mercurius.

¶ P. 5. certè paruum ingerere ſacrilegium.] al. *parum in genere ſacrilegium*. Eraſm. *contra patrem graue ſacrilegium*: uel ita: *cōtra patrem ingeri ſacrilegium*: al. *patratum ingens ſacrilegium*: al. *parum ſacratè gerere ſacrilegium*. ut fortaſſe legendum ſit, *certè parum ſe gratè gerere, ſacrilegium eſt*.

¶ P. 6. pretioſum.] *al.* ſpecioſum.

boni etiam farre & fictili religioſi ſunt.] Turneb. ex MMS. legit, *fritilla*: Muretus & Lipſius, *fitilla*. quod genus pultis fuit in ſacris teſte Arnobio 7. aduerſus gentes. Verùm nihil neceſſe eſt mutari. Docet enim Seneca, bonos, etiam fictili, religioſos eſſe. Id idem confirmat 4. Epiſtolar. Cogita Deos, inquit, cùm propitij eſſent, fictiles fuiſſe. Idem *c.* 10. *de conſolatione ad Albinam*. Tunc per fictiles Deos religioſe iurabatur. Cicero, *Paradox*. Minuſne gratas Diis immortalibus capedines ac fictiles urnulas quàm delicatas aliorum pateras arbitramur? Plinius 35. *c.* 12. In ſacris etiam, inter has opes hodie, non murrhinis cryſtalliniſue, ſed fictilibus prolibatur ſympuuiis. Iuuenal. *Satyr.* 11. Hanc curam Latiis rebus præſtare ſolebat, Fictilis & nullo uiolatus Iuppiter auro. Propertius 4. Fictilibus creuere Deis hęc aurea templa.

¶ P. 7. At eius peior eſt opinio.] *Pincianus legit*, At peior, opinor, qui lingua aſper. ſed nihil planè mutandum cenſeo. Hîc non ulcus eſt, ſed in eo quod mox ſequetur.

Colunt enim deteſtanturque fœlicem, & ſi potuerint, eadem facturi, odere facientē.] Deprauatiſſima hęc ſentētia eſt, à nemine deprehenſa. ſic reſtituo & lego: *Colunt? non: deteſtantur ita fœlicem: & ſi patuerit eiuſdem faſtus, odêre benefacientem.*

& in conſenſu uidui cœlibatus, nemo uxorem duxit, niſi qui abduxit iam raptam. Agros ſpargere, auariciam recolligere certant.] Quidam ita legunt, *niſi qui abduxit. Iam rapta ſpargere, ſparſa recolligere pari auaricia certant*. At nos ita, *& in contemptu uidui cœlibatus nemo uxorem ducit, niſi qui abducit manu raptam*, &c. hoc eſt, ubi diſplicet cœlibatus, nemo ritè, & ex animo ſe uxorem ducere arbitratur, niſi ſi

abdu-

abduxit & quidem manu raptam. Quam lectionē, ſcio, is probabit qui toto hoc loco uiderit notari corruptiſſimos mores Romanos.

¶ P. 8. Indignum, ſi eripere latronibus potero, clamore ſublato, ſalutarem homini uocem non pigebit emittere.] Negationem hîc deeſſe nemo non uidet. ſic reſtitue: *Indignum ſi eripere latronibus non potero, &c.*] ſic Vlpianus 50. ad edictum, potuiſſe ancillam quæ in eodem conclaui cum domina ſua fuerat, auxilium ei ferre, ſi non corpore, at certè uoce plorantem.

¶ P. 9. Nemo tam ſtultus eſt ut monendus ſit, ne cui gladiatores aut uenationem iam munere edito mittat.] lege *ne cui gladiatores aut uenatoria arma ad uenationem, &c.* ſic cap. 11. hoc 1. de beneficiis. *Cauebimus ne fœminæ aut ſeni mittamus uenatoria arma.*

¶ P. 10. tam hoſtium pernicies quàm amicorum.] lege *tam amicorum quàm hoſtium pernicies.*

& in illum etiam inimicum.] Lipſius 1. *Elector.* 10. putat Senecam ita *ſcripſiſſe & in illum etiam mimicum.* Nihil tamen me mouet neceſſariò, ut à uulgata recedendum cenſeam.

morbo ſuo morem geſſit.] *Pincianus ita,* minime morbo ſuo morem geſſit: *Lipſius* moribus morem geſſit. ſed nihil mutandum eſt: Vult enim Seneca, eum qui largitione utatur, quaſi quodam morbo teneri: morbo quaſi quodam ſua effundere, non iudicio ac conſulto conſilio dare. quò pertinet uerſus elegans ueteris poetæ qui apud Plutarchum: ὦ φιλάνθρωπος σύγ᾽ ἔστ᾽ ἔχεις νόσον. χαίρεις διδούς.

in quantumlibet exeat: ſed ea non erret.] lege *ſed eat non erret*: ut errare & ire opponantur.

¶ P. 11. Ego nullius puto expetendum eſſe beneficium, cuius utile iudicium eſt.] lege *cuius futile iudicium eſt.* nam mox ſequitur, Non eſt beneficium cui deeſt pars optima, datum eſſe iudicio.

¶ P. 12. non dedit, ſed aduerſus ducentem malè retinuit.] hæc uerba, *ſed aduerſus ducentem*, deſunt Pinciano: malè: Elegans eſt & quidem à noſtris petita metaphora. Qui cunctanter petenti beneficium dedit, propriè beneficium non dedit, ſed aduerſus ducentem (quaſi in ius) malè, id quod ei ereptum eſt, retinuit. Beneficium quaſi ereptitium ac ui extortum eſt, non ſponte ac uerè collatū.

multi ſunt quos liberales facit frontis infirmitas.] lege *illiberales facit.* ſequitur enim: Gratiſſima ſunt beneficia, parata facile occurrentia. & epiſtolar. 1. *Quis non cùm aliquid à ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem obduxit?*

¶ P. 13. malo quod illum talem inueni, quàm ſi multiplicatum hoc ad me, de quo loquebar, alia uia perueniſſet.] lego *quàm ſi hoc de quo loquebar, multiplicatum ad me alia uia perueniſſet.*

¶ P. 14. Et cū plurima beneficia.] lego *Et cū plurimùm beneficia.*

manus affert.] lego *malum* uel *uulnus affert:* niſi malis, *manus afferre*, idem eſſe, quod *malum afferre.* Poſſis quoq; & non incommodè

legere, *manus aufert*: ut ſit ſenſus: Beneficia ut plurimum remedium alicuius rei afferre ſolent. Is qui beneficium dat tardius, manus aut potius muneris ſui elegantiam, aut, ſi mauis, argumentum amicæ uoluntatis aufert. Eſt enim elegantia in beneficiis, cito dediſſe: ut ſtatim Seneca ſubiicit.

ſtringit.] lege *perſtringit* ut τῷ perforet opponatur.

eſſe acerbum.] al. *etſi. ſed τὸ* eſſe, eſt ab edo: hæ ſententia: Beneficium aſpere datum, panis eſt lapidoſus, quem eſurienti accipere neceſſarium ſit: comedere, acerbum.

hoc non eſt donare, ſed creditores conuocare.] al. *debitorem onerare*: Pincianus *credito exonerare*. malè. Tiberius cùm Aelio ſuccurrere uellet, edere illum ſibi nomina creditorum iuſſit. Hoc non erat Aelio donare, ſed eius creditores conuocare.

hoc uerò non eſt beneficium dare, reprehendere eſt.] Quid ſi legas: *imponere eſt*. Et uerò, qui beneficium (quò acceptius uideatur) adornat, non tam donare uidetur quàm fucũ facere & imponere.

¶ P. 15. Ne principi quidem ſatis decorum eſt donare ignominiæ cauſa.] Donare ignominiæ cauſæ, eſtne uerbis ignominioſis, aut ita donare ut aliqua ignominia ſequatur? an potius hîc legendum eſt, *ignominioſè*?

Non eſt iſtud liberalitas: cenſura eſt, auxilium eſt, principale tributum eſt.] aut hæc quatuor poſtrema uerba diſpũgenda cenſeo, aut ita mutandum: *cenſura eſt, exilium eſt, præcipere tributum eſt*. Qui rogantem beneficium, iubet in ſenatu æris alieni cauſas reddere, cenſorem agit, rogantem non aduocat, ſed in exilium ueluti agit & onus tributo grauius illi imperare uidetur.

¶ P. 16. ſemel in triumpho ductus ſum] lege *in triumphum*.

Et hac ipſa non uenaliter, nec ea figura qua quidã reiiciunt quæ magis ad ſe uolunt attrahere.] al. *uerniliter*. quæ lectio confirmatur epiſtola 96. in pr. *Poſtea*, inquit, *noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus id, quod recuſaremus ſi quis offerret. Hæc ſiue leuitas ſiue uernilitas, punienda eſt promittẽdi facilitate.* Gloſſæ ueteres, *uernilis* πολιτικὸς: qui aliàs iiſdem ciuilis & urbanus.

Cæſar dedit.] al. *C. Cæſar*.

Pœno.] al. *Penno*.

¶ P. 17. ſubmiſſis honoribus.] Pincianus *legit*: *ſummis uſus honoribus*: non neceſſariò. ſubmiſſos honores appellat, ſubmiſſam dignitatem conſularem.

Non hoc eſt Rempublicam calcare? Equidem dicet aliquis: Non poteſt ad rem pertinere, ſiniſtro pede.] Quidam legunt, *& quidem litiget*, &c. Alij. *& quidem licitet*, &c. Lipſius uerò 1. Elector. 10. *& quidem (licet aliquis non putet ad rem) ſiniſtro pede?*

niſi in os ingeſſiſſet imperator pigros ſuos.] al. *pedes*. al. *ægros ſuos*. al. *pictos ſoccos*. Quid ſi, *campagos ſuos* legas?

¶ P. 18. ac-

¶ P. 18. accensio illa.] al. *accessio* ut ad febriũ paroxysmos allusio sit.
graue sit aut paucum.] al. *paruum*.
Et cum regia sit.] al. *& tamen regia cùm sit*.

¶ P. 19. nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat.] MS. Pinciani, *quod non honestet regia humanitas*.

¶ P. 20. Diligentius quærendus est beneficij quàm pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi, & si reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia cohæremus. Debeo enim cùm reddidi, &c.] lege *coæremus*: id est, æs ueluti ei debere intelligimur. Facilius est, æs creditori debitum soluere, quàm beneficium ei à quo acceperis, reddere. Qui pecuniam creditori suo soluit, ipso iure liberatus est. Qui gratiam pro beneficio accepto retulit, gratiam quidem retulit, nondum tamen beneficium reddidit.

Debeo enim cum reddidi, rursus incipere.] lege: *Debere enim, cum reddidi, rursus incipio. Monet amicitia*, &c.

¶ P. 21. tyrannum pone.] *tyrannicidam* legendum esse recte alij ante me notarunt.

infamis repromittit] *infamis ore promittit*. Pincianus.

¶ P. 22. Nec uiuam cum redemptore?] *uiuam cum redemptore? non*. & hoc quoq; animaduertit Pincianus.

quem Cæsar.] al. *C. Cæsar*.

ita accipienti adhibenda concio est.] *adhibendus conscius est*. Pincianus ita restituit.

Quidam nolunt] al. *Quidam uolunt*.

¶ P. 24. infinito.] lege, *infinitò*.

¶ P. 25. multa animalia nandi facilitate.] Lips. 2. Epistol. 10. legit, *diuinandi facilitate*. nam & mox sequitur, *futuri scientia*.

nos in hoc pulcherrimo domicilio uoluerunt secula sortiri.] Quidam legunt *secundas sortiri*. quomodo & Seneca dixit 3. *de ira*. secundas agere.

¶ P. 28. deficiamus. Animo bono mihi donata sunt.] *deficiamus animo. Bona mihi donata sunt*. ita rectè restituit Pincianus.

Spiritu & libertate potior.] al. *spiritus & libertas potior spiritu*. malè: significat enim id: se spiritu & libertate frui.

¶ P. 30. qui omnem uitam suam transilit? Præsentium intuitus ac præteritorum memoria gratũ facit.] Quidam ita: *transtulit? præsentium uel intuitus*. Pincianus uerò *transtulit præsentium intuitu, spe futurorum*. sed nihil quidquam hîc mutari opus est.

¶ P. 31. Excepta Macedonum gente non est in ullam data aduersus ingratum actio.] legendum est, *Excepta Medorum gente*, &c. & Persæ intelligendi ex Xenophonte.

sicut certæ pecuniæ.] non incõmode legas, *sicut creditæ pecuniæ*.

se obligari ingenti merito passus est.] quid si legas? *se obligari ingenti fœnore passus est*.

¶ P. 33. cùm ualetudo eius ac salus momentis constaret.] al. *mutaret* uel *mutaretur*. substituo, *nutaret*.

¶ P. 35. nisi rem manu sua tenuit.] al. *nisi reum manu sua tenuit*.

¶ P. 36. Quia uerò nulla sine diuortio acta sunt, quod sæpe au diebant, facere didicerunt.] Emendo, *Quia uerò multorum sanè diuortia audita sunt*, &c.

Infrunita & antiquata est, quę nesciat matrimonium uocari, unũ adulterium.] Probo eorum sententiã qui hîc legũt, *unius adulteriũ*. sic libro 1. *de beneficiis* 9. Adulterium, genus sponsaliorum corruptissimo illo seculo, apud corruptissimos, uocabatur.

nec quęrens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius uberiusq; respondeat.] Bona ac proba lectio est, neq; illi audiendi sunt qui ita legunt, *nec quærens quomodo: de quo, qua re, sed*, &c.

¶ P. 37. Vt ipsos sæpe beneficij sui fecerint.] Quidam ita: *beneficio suos fecerint*. alij ita: *beneficio sui iuris fecerint*. ita restituo, *ut ipsos sæpe beneficiis suis uicerint*.

¶ P. 39. Drumentum.] placet *Grumentum* unde & Grumentini populi Lucaniæ. Plinio & Macrobio.

Speculatoribus] An ita, an *spiculatoribus* legas nihil interest. dixi *l. 6. ff. de bonis damnatorum*.

¶ P. 41. Vbicunq; fulsit nomen illustre] Erasmus non necessario ita restituit, *ubicunq; nomen fecit illustrem*. uel *ubicunq; stetit nomen*, &c.

illicò Deum fingunt.] ita Pincianus: *illud domi pingunt* quod nõ probo. Notat Seneca eorum ambitionem, qui cùm illustris uir aliquis semel in eorum gentem & familiam incidit, illicò gentis suæ originem atq; authorem Deum aliquem faciunt.

eoq; illis] lego *æquè illud*.

¶ P. 42. æquè sine patris beneficio quàm sine nutricis fomento.] Traiectio manifesta, pro *æquè sine nutricis fomento quàm sine patris beneficio*.

¶ P. 45. Id si patribus idem uolentibus legibusque contigerit (quoniam pleraq; sunt, in quibus nostro bono uincimur) unde cer tamen tam optabile, unde tantam fœlicitatem parentibus, ut fateantur seipsos beneficiis filiorum impares?] Interim dum aliquis huic loco medicinam faciat, legam, *Id si patribus contigerit (quoniam, ita uolentibus legibus pleraque sunt, in quibus nostro bono uincimur) uide certamen optabile: uide quanta fœlicitas parentibus, ut fateantur seipsos beneficiis filiorum impares*, Nam mox sequitur, Agite optimi iuuenes, proposita est inter parẽtes ac liberos honesta cõtentio. Ad summã, ita mihi persuadeo hoc Senecã uelle: Parentes à liberis suis, beneficiis uinci posse, & quidem suo bono: id certamen parentibus optabile: fœlices admodum parentes tum esse, cum à liberis suis, beneficiis superati fuerint. ad hanc honestam pugnam legibus prouocandos esse & parentes & liberos.

¶ P. 46. Vi-

¶ P. 46. Vicit Aeneas patrē ipſe, cuius infantia leue tutumq; geſtamen, grauem ſenio per media hoſtium agmina & per cadentis circa ſe urbis ruinas, ferens, cum complexus ſacra & penates deos religioſus ſenex, non ſimplici uadentem ſarcina premeret: tulit illum per ignes, &c.] Nihil hac lectione uitioſius (nec enim uideo quomodo Aeneas in infantia ſua, patris ſui potuit eſſe tutum geſtamen: denique non uideo quomodo tutum & leue geſtamen ſimul eſſe potuit) hanc, ut potero ſanabo: *Vicit Aeneas, patrem: ipſe, eius ab infantia lene cœptumq; geſtamen. Grauem ſenio, per media hoſtium agmina & per cadentis circa ſe urbis ruinas, tulit: cum complexum ſacra ac penates deos religioſum ſenem non ſimplex uadentem ſarcina premeret, tulit illum per ignes*, &c.

¶ P. 47. in ultrò tributis.] legendum eſt coniunctim. *in ultrotributis* de qua uoce dixi in *Nomenclatore noſtro Seneciano.*

¶ P. 49. anhela & feruenti ſubiecta cœlo loca.] Quidam legūt *arida & feruenti ſubiecta cœlo loca.*

tot flumina emiſit in aëra ſuper quæ decurrunt ſola, aurum uehentia.] Pincianus ita: tot *flumina emiſit in arenas, ſuper quas decurrunt ſolidum aurum uehentia*: ſic Seneca de conſolatione ad Martiam c. 18. Quid inter rapidorum torrentium arenas aurum interfluens?

¶ P. 50. Ille Deus non eſt qui paucas boues.] Pinc. Ille *Deus eſt qui non paucas boues.*

ad aliquam tantum oblectationem.] Alij ad *aliquam tamen obſeruationem*. Lipſius 2. Epiſtol. 10. *ad aliquantam oblectationem.*

inſita ſunt nobis omnium ætatum omniumque artium ſemina, magiſterque ex occulto Deus producit ingenia.] Citatur hic locus à Tertulliano c. 10. *de anima*. ubi de Seneca loquens, Seneca, inquit, noſter.

¶ P. 51. Præterea quæritis cui beneficium.] deeſt. uerbū, *conferatis.*

¶ P. 53. Vobis uoluptas eſt, inertis ocij facere crepuſculum.] al. *farcire corpuſculum*: Pinc. *inerti ocio aſſuefacere corpuſculum.*

¶ P. 55. ſuperuacuum eſt, inquit, in naturæ ius impelli.] al. *ſuperuacuum eſt enim in quod natura imus, impelli*. al. *ſuperuacuum eſt in quod imus impelli*: non neceſſariò.

¶ P. 59. ac diſcrimen demum obſeruas.] legendum *ac diſcrimen dierum obſeruas.*

¶ P. 63. cuius oſculum etiam impediret uiri uota boni.] *Cuius*, ſubintellige, *impudici* ūel *malè olentis.*

Deos uerisimile eſt, ut alios indulgentius tractent propter parentes.] Eraſmus poſt uerbum eſt, ſubintelligit, *cogitare* aut *indigne ferre*. ſed ſtat per ſe oratio: niſi malis ita legere, *Deos uerisimile eſt alios indulgentius tractare propter parentes.*

ſint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſticiam.] legendum ita uidetur: *ſint hi reges,*

non

non quia maiores eorũ fuerũt, ſed quia pro ſummo imperio habuerũt iuſtitiã.

¶ P. 64. ſequimur quâ ratio, non quâ ueritas trahit.] aut loco *τȣ̃ ratio* legendum, *ueriſimilitudo* uel *opinio*: aut *ratio* hîc illa ſignificet neceſſe eſt.

¶ P. 65. Exceptio ſine qua nihil deſtinat, nihil ingreditur.] lege *(aggreditur.*

Damno caſtigabo promittentis temeritatem. Ecce ut doleat tibi, ut poſtea conſideratius loquaris, quod dicere ſolemus, Ignariũ dabo.] Quidam *Ignarium* eſſe uolũt pyritem. Pincianus legit *lignarium*: idque eſſe uult, lignum quo blaſphemorum linguæ coerceri ſolent. Horum nihil placet. Vera lectio eſt *linguarium*: ut hac uoce intelligas linguæ multam: De qua uoce in Nomenclatore noſtro Senecæ dicemus.

¶ P. 66. Multa reges, in bello præſertim, opertis oculis donãt. Non ſufficit homo iuſtus tot armatis cupiditatibus.] *Armatas cupiditates* accipe, armatorum militum iniuſta deſideria.

Expulſis bonis ſuis ille.] lege *Expulſus bonis ſuis ille.*

¶ P. 67. ſubeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo. Si hæc ita erunt, effice, &c.] ſic interpungo: *ſubeſt, inquam, tacita exceptio: ſi potero, ſi debebo, ſi hæc ita erunt. Effice,* &c.

ſi fiſco obligabis.] ſubintellige *te* uel *me.*

¶ P. 69. hic non magis uictus eſt, quàm qui in armis moritur, quem occidere facilius hoſtis potuit quàm auertere.] pro *auertere* ſubſtituo *euertere* uel *ſubuertere*: nam mox ſequitur *id accidere uiro bono non poteſt, ut uincatur:* & c.3. hoc libro: *Nemo 300. Fabios uictos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt à Pœnis, non uictus.*

inter ſuperantia animus inuictus eſt.] Pincianus, *inter ſuperatis animus inuictus eſt.* nam paulò antè præceſſit, *Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit.*

¶ P. 71. ut regiam clauderet, & filium (quod in luctu à rebus aduerſis moris eſt) tonderet?] legendum cenſeo, *& capillum, quod in luctu à rebus aduerſis moris eſt, tonderet?*

¶ P. 74. Duo contraria in uno coeunt, ut idem ſit dare & accipere.] lege, *Duo cõtraria in uno nõ coeunt, ut eiuſdẽ idẽ ſit dare & accipere.*

¶ P. 75. modò crebri aliquid & confragoſi obiiciendum.] probo quod ab aliis notatum eſt reponendum *modo ſcabri aliquid.*

¶ P. 78. tantum non ciuicam acciperet.] al. *& tantumnon ciuicam acciperet:* ut coronam ſubaudias.

interfectoreſque eius.] lego *qui interfectores eius.*

patriam uerò proſcriptionibus laceratam poſt tot mala deſtinauit, ne Romanis quidem regibus, ut quæ Achæis Rhodiis, pleriſq; urbibus claris ius integrum libertatemq; cum immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.] lego, *patriam uerò proſcriptionibus laceratam, poſt tot mala (quæ ne à Romanis quidem Regibus) eo deſtinauit, ut, quæ,* &c.

¶ P. 79. ſi ſeruum tuum ſeruauero, tibi imputabo?] reſtituo,
non tibi imputabo?
¶ P. 81. ſi malo uiro dediſti, flerem. Beneficium uerbo nec cor
ruperis, creditum faciendo.] Quidam ita, *flerem.* Eraſmus ita: *non*
flere: id eſt, ne ſis triſtis: uel: *plectêre*, id eſt, dabis pœnas. quod non
placet: ita muto: *ſi malo uiro dediſti, hem. Beneficij uerbum ne corruperis, cre*
ditum faciendo. hoc eſt, noli beneficium quaſi creditum, repetere.
Corrumpit beneficij uerbum, qui ex beneficio, creditum facit.
ſed ſi de ſalute liberorum agitur, ſi in periculum uxor deducitur,
ſi patriæ ſalus ac libertas mittit me etiam quô ire nollem, impera-
bo pudori meo, & teſtabor omnia me feciſſe, ne eſſet mihi auxilio
hominis ingrati.] lego, *ne eſſet mihi opus auxilio hominis ingrati:* aut
potius, *nec defuiſſe mihi animum, auxiliandi hominis ingrati.*
¶ P. 83. quidam paulo uiolentior.] *quidam Publius Militio:* Pin-
cianus ita reſtituit ut & paulò poſt, pro *quendam ex commilitonibus,*
legit, *quendam Publium Militionem:* ſed & pro illis uerbis, *niſi commi-*
lito, reponit, niſi *Publius Militio.* Quid amplius? pro *militi ſuo dona-*
uit, ſubſtituit hæc, *Militio ſuo donauit.* (*uiſa eſt.*
Machæra enim Iſponia diuiſa eſt.] al. *machæra enim Hiſpanica di-*
Ad hoc quàm diu.] Eraſmus ita. *Ab hoc quidni.*
¶ P. 84. & capite agam.] Pincianus *& alia peragam.*
¶ P. 85. Rabirium.] al. *Rapirium*: malè. Rabirius fuit poeta E-
picus: de quo Quintilianus 10. Ouidius 4. de Ponto.
¶ P. 86. Colonum ſuum non tenet, quamuis tabellis manenti-
bus, qui ſegetem eius proculcauit.] lego: *Colonum ſuũ obligatum non*
tenet, qui ſegetem eius proculcauit.
ſic debitori ſuo creditor ſæpe damnatur, ubi plus ex alia cauſa
abſtulit quàm credito petit.] al. *quàm quod eſt crediti:* Pincian. *quam*
quod ex crediti cauſa petit.
agellum quem non emeras, poſſides.] Emendo, *agellum quem lo-*
caueras poßides. uult enim nullam eſſe actionem locatori (qui ipſe a-
gellum poſſideat locatum) aduerſus colonum. quo enim iure ege-
rit locator, ſi ipſe dum poſſideat?
Inter beneficia quoq; & iniurias ratio confert.] al. *confertur.* Eſt &
hoc obſeruandum, hanc integram ſententiam proximè locandam
uideri ante eam cuius poſt paulò initium eſt, *Dediſti beneficium,* &c.
¶ P. 87. ſeparantur actiones & de eo quòd agimus de eodem
nobiſcum agitur.] legendum puto, *ſeparantur actiones & de eo quod a-*
gimus & de eo quod nobiſcum agitur.
Confunditur formula, & qui apud me pecuniam depoſuerit.]
lego *ſi qui apud me pecuniam depoſuerit.* (*gno.*
Quo tantum.] uerſus ex 5. Aeneid.
¶ P. 88. in flumen alicui cecidiſſe frigore magno] al. *fragore ma*
Aduerſarius meus dum contraria dicit, & iudicem ſuperbia of-
fendit,

fendit, & unum testem temere dimittit, causam meam erexit.] legendum mihi uidetur, & *unum testem temere admittit*, &c.

¶ P. 91. Primum quod interest] lege. *Primum quid interest.*

¶ P. 92. quia me non tanquam amicum uidit, sed tanquam inuocatorem.] al. sed *tanquam emptorem.* al. sed *tanquam imperatorem.* Nihil mutandum est: nam mox sequitur, in turba multorum inuocantium ego illi potissima curatio fui.

In turba malorum inuocantium ego illi potissima curatio fui. Tantum aliis uacauit, quantum ualetudo permiserat, &c.] lego. *In turba aliorum inuocantium ego illi potissima curatio fui. Tantum aliis uacauit, quantum mea ualetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquã amico obligatus sum.* meritò: summi enim amici nec tantũ medici nota est, me cæteris omnib. qui eũ aduocabãt, antepofuisse.

¶ P. 93. non tanquam proprium debebo, sed commune, unus è populo.] al. *sed quomodo unus è populo.*

¶ P. 94. tanquam cogenti debeo.] lege, *tanquam cogenti se debeo:* sic paulò ante: *nihil habet melius quod uelit, ipse se cogit.*

¶ P. 95. nos tamen in maiora ituri iuuant.] al. *itura*: al. *ituros*: al. *inuitant*

Debemus parentibus nostris pietatem, & multi non ut gignerẽt coierant.] lego, *etsi multi* uel *at multi.*

uide quantum nobis permiserit, quàm non inter homines, humani imperij conditio sit.] al. *quàm non intra homines tantum*, &c.

¶ P. 97. Pessime cum eo agi.] lego, *pessime cum eo agis.*

¶ P. 98. si quis tecum traxit, per ista dimittitur.] al. *si quis tecum contraxit*, &c.

¶ P. 99. torrentis mole ablati.] lego, *torrentis more ablati.* Nam mox sequitur *cuius cum magno terrore prima uis defluit.* & alioqui hoc idem dicendi genus authori nostro perfamiliare est.

¶ P. 100. intra pudicitiæ maledictum.] al. *ultra pudicitiæ maledictum.* quod probo.

quotidianum ad Marsiam concursum.] al. *quotidianum ad Marsyam concursum.* Adi Plinium 21.c.3.

¶ P. 101. aut potest cuius.] lego, *aut potest eius*: nisi τὸ *cuius* accipias pro *cuiusquam* uel alicuius.

cuius uulgare & publicũ uerbũ.] lego *cui uulgare & publicũ uerbũ.* Aue.] al. *Habe.*

¶ P. 102. At quid interest, utrum uox ista tua sit, an uoti tui? sanus aliquid horum opta.] Aliàs legitur. *sit uoti tui. sanius aliquid horũ opta.* Pincianus ita emendat: *utrum uox ista sit uoti tui, si animus aliquid eorum optat.* Lego: At *quid interest utrum uox ista tua sit, an uotum tuum? sanus aliquid horum optas?* Vocem (tãquam rem apertam) opponit uoto: quod & illa antecedẽtia satis notant. Nemo ut existimo de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem,

tatem, si famem ac mortem imprecareris.

ut bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt.] rectè mutat Pincianus, *si ut bona liberis exempla monstrarent, optauerunt.*

ut maiora gloria sanarent.] lego, *ut maiore gloria sanarent.*

¶ P. 103. damnauit, cum probasset.] lego, *damnauit, cum probatum ei esset.*

Eloquentiæ exceptat pretium, litium numerus.] Pincianus ita, *Eloquentiæ principes exoptant litium numerum*. Ego concisius: *Eloquentiæ pretium, litium numerus.* uel *Eloquenti præmium, litium numerus.*

cæteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quæ designatores & libitinarios uota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: Hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiã rei plurimum est, mori cupiunt. Illorũ damno nemo uiuit.] Locus, mea sententia, deprauatissimus est, quem ita possis restituere. *cæteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quæ pollinctores & libitinarios uota? Hi tamen, quorum mortes optent nesciunt: illi, familiarissimum quemque (ex quo sperant amisso rei plurimũ) mori cupiunt. Illorũ damno nemo nõ uiuit.* Pollinctorẽ libitinario adiũxi. ille enim (uel Glossis) ἐνταφιαστὴς: hic, ἐνταφιοπώλης: imò & ἐνταφιαστὴς. Designator quidem est ἐπίσημος & ἀποδέκτης. Obiter interim monebo, Pincianum pro his, ex *quo propter amicitiam plurimum est* ita legisse, *cum quo propter rem amicitiæ plurimum est.*

ut tributo graui liberentur.] lege *ut tributo quasi ditentur*, quasi tributum uocat id lucrum, quod libitinariis, pollinctoribus & testamentorum captatoribus ex uoto euenit.

omnium tamen istorum tam nota sunt uota quàm impunita.] Traiectionem hîc obseruo: *Omnium tamen istorum tam impunita sunt uota, quàm nota.*

sicut hoc uotum amici quod in manibus est.] Quidam ita *quod inane est*. sic nos, *quod immane est*. Nam & cap. 35. huius libri sic loquitur Seneca: *Nemo de immanitate animi tui dubitaret, si aperte* illi *mortem imprecareris.*

Hæc Diis audientibus? Circũueniant illum domesticę insidiæ.] al. *Hinc Dij circumueniunt, illic, &c.* malè. *Hæc Diis audientibus?* Detestatio atq; exsecratio est. Cicero 3. *Tusculana.* Audis hęc Amphiarae sub terris abdite? Iuuen. Audis Iuppiter hæc: nec labra moues?

¶ P. 104. resignare rationẽ parẽ, ꝓperas?] al. *obsignare*: al. *signare.*

nihil moror quo minus tamen reuertatur.] lego: *nihil moror quo munus tuum reuertatur.*

nulla mora inter nos est.] al. *nulla mora in Turno est*: ut sit initium uersus XII. Aeneidos.

non decet gratum animum solicitudo, cõtrà summam fiduciam sui.] lego, *contrà summa fiducia sui.*

¶ P. 105. æquè

¶ P. 105. æquè delinquit, qui ad referendam gratiam ſuo tempore ceſſat, quàm qui alieno properat.] Traiectio hęc obſeruatur à Pinciano: *æquè delinquit qui ad referendam gratiam tempore alieno properat, quàm qui ſuo ceſſat.*

eripimus.] al. *emimus.*

¶ P. 106. cui pariter natis.] lego, *cur pariter natis.*

¶ P. 108. qui poſſidet cui datū eſt.] lego *qui poßidet quod datū eſt.*

Quemadmodum probemus omnia, (nunc enim omnia ſapientis eſſe inter duos conuenit) illud quod quæritur colligendū eſt.] lego, *Quemadmodum probauimus omnia,* &c.

¶ P. 109. colono tuo prohibente.] lego, *colono me tuo prohibente.* Conduxi domum à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua eſt, uſus rei tuæ meus eſt. Itaq; nec fructus tanges.

Cùm regio more cuncta conſcientia poſſidebat, ſingularum autem rerum in unumquemque proprietas ſit ſparſa.] lego *conſcientia poßideat.*

Bion.] al. *Dion.*

¶ P. 110. ſacrilegus punitur, quia tanquam Deo fecit. opinio illum noſtra ac ſua obligat pœnæ.] lego, *noſtra non ſua obligat pœnæ.*

Vt oſtendat, nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi poſſe.] Lipſius. 16. Taciti legit, & *nos ab illo.*

¶ P. 111. Video illic cryſtallina, quorum accendit fragilitas precium. Omnium enim eorū uoluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit.] apertius leges, *ipſo, quod eos fugare debet, periculo creſcit.*

uideo iſtic diplomata & ſyngraphas & cautiones uacua habendi ſimulacra: umbra quadā auariciæ laborantis.] lego, *umbras quaſdam auariciæ laborantis.*

¶ P. 112. cum Cæſar.] al. *cum C. Cæſar.*

quibus cùm duo ſint.] lego, *qui cum duo ſint.*

in equeſtri locum.] lego *in equeſtribus locum.*

ſi plena ſunt equeſtria.] fortaſſe legendū *ſi non plena ſunt equeſtria.*

& non habet.] lego *& non habere*: nam anteceſſit, *non mentiar ſi dicam me habere.*

Nam nec equeſtria, & tamen communia tibi cum cæteris equeſtribus.] lego, *cum cæteris equitibus.* Equeſtria, locus ipſe: equites qui in ipſis equeſtribus ſedent. Eſt tamen Gloſſis (ut id agnoſcam) Equeſter ἱππικὸν τάγμα: & ἱππεὺς & ἱππικὸς ἄνθρωπος equeſter.

¶ P. 113. Ad ſummam puta, cùm captus eſſes me pecuniam mutuam, meis rebus in ſecuritatē creditoris oppoſitis, nauigaſſe hyeme.] lego *me ad pecuniam mutuam (meis rebus in ſecuritatem creditoris ſuppoſitis) nauigaſſe hyeme.* Nauigare ad pecuniam mutuam, eſt ut pecuniam mutuo ſumas atq; habeas.

¶ P. 115. Vt quidem habeat.] al. *ut cuſtodiam debeam eius:* lego, *ut diu ha-*

diu habeat quod à me accepit, iam ulterioris eſt curæ : Nam hoc anteceſſit, *Quid ſi cui uinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat aut cribro, reddidiſſe te dices?* Reddere eſt *id quod habeas, ei cuius eſt, uolenti dare* : *Hoc unum mihi præſtandum eſt*. Igitur hoc rectè mox ſequitur: *ut diu habeat, quod à me accepit, iam ulterioris eſt curæ*.

creditori ſtatim in macellum laturo quod accepit, reddã.] poſſis legere, *quod accepi reddam*.

non ſeruandum cum reddidero, aut tuendum.] lego : *nec obſeruandũ, cùm reddidero, an tuebitur*: id eſt, an ſeruaturus ſit id qđ reddidi.

¶ P. 117. cui triremes.] al. *Tyrrhenicas*. al. *cercyras*. al. *cercuros*.

& cæratas.] al. *æratas*.

quod in meo non eſt, redeat domum bonus an malus.] Pincianus ita mutat: *Quod meum non eſt, redeat ad dominum, bonus ſit an malus*. Quid ſi legas, *Hoc ad me non eſt, redeat ad dominum bonum an malum*. Hoc ad me non eſt, id eſt, ad me nõ pertinet. Nam c. 22. ita ſubiicit. ſi nemo poſcet te appella. Malus an bonus ſit, ad te non pertinet.

Quam.] al. *Quidni*.

uoluptatem.] al. *uoluntatem*.

cloſtrium.] al. *cloſtrum*.

¶ P. 118. Emiſſem, inquit, pallium ſi nummos haberem. Neminem popoſcit, omnes admonuit.] ſimilis eſt apud Horatium locus 1. *Epiſtol*. 17. Indotata mihi ſoror eſt, paupercula mater, Et fundus nec uẽdibilis, nec paſcere firmus, Qui dicit, clamat: uictũ date.

ambitus fuit.] al. *ambiguus*. malè. ambitus eſt expetitus.

¶ P. 119. ipſa quibus arcetur.] al. *ipſa quibus artatur*.

qui quæris inter rapientes referentem.] al. *reuerentem*.

¶ P. 121. ſpes amicitiæ.] al. *ſpecies*.

DIONYSII GOTHOFREDI I. C. IN SENECAM CONIECTVRARVM ET *Variarum Liber ſecundus Epiſtolis Senecæ reſpondens.*

PAG. 1. Quędam tempora eripiuntur nobis, quædam ſubducuntur, quędam effluũt.] Eraſmus in ſuo de Seneca iudicio, hanc ſententiam ut frigidã & obſcuram notat: quod facile his qui Senecæ genium non cognorint perſuadebit. En ſententiam hanc & Seneca dignam & apertam reddam. Tempus ab alio aut nobis per uim eripitur, aut clam ſubducitur: aut uerò noſtra negligentia effluit ſeu elabitur. Pars enim uitæ noſtræ elabitur magna, malè: maxima, nihil: tota, aliud agentibus.

¶ P. 4. Hoc quotidie meditare, ut poſſis ęquo animo uitam relinquere, quam multi ſic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, in ſpinas & aſpera.] Aſper & ſpinoſus, mea ſen-

tentia, hic locus: cuius amœnitas faxo ut postea debeatur Iacobo Lectio uiro clarissimo & amico singulari. sic autem emendat: *quàm multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui aqua torrente rapiuntur, spinas & aspera.*

¶ P. 6. suspiciant omnes uitam nostram, sed agnoscant.] legendum uidetur, *suspiciant omnes uitam nostram sed non agnoscant.*

Catonem.] al. *Hecatonem.*

¶ P. 8. Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imò uerò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui.] lego; *quia inter homines non fui*: his enim uerbis notat, immanem illam, feram & belluinã spectaculorum & gladiatorum licentiam quæ Romæ & aliis tum locis. sic Seneca 2. *de Ira*. 8. Non alia quàm in ludo gladiatorio uita est, cum iisdem uiuentium pugnantiumq;. Ferarum iste conuentus est: nisi quòd illę inter se placidæ sunt, morsuq; similium abstinẽt, hi mutua laceratione satiantur. Hoc uno ab animalibus mutis differunt, quòd illa mansuescunt alentibus, horum rabies, ipsos à quibus est nutrita depascitur.

Mane leonibus & ursis homines, meridie spectatorib. suis obiiciuntur.] lego, *meridie confectoribus suis obiiciuntur*: mox enim sequitur: *Interfectores interfecturis* (sic enim lego, non *interfectis*: quis enim credat Senecam dixisse interficiendum interfecto obiici?) *iubentur obiici: & uictorem in aliam detinent cædem.*

si haberes isti populo idoneam mentem.] Emendo, *si haberes in isto populo idoneam mentem*: uel, *si haberent, qui in isto populo, idoneam mentem*: mox enim addit Seneca, *Nemo est qui intelligere possit.* & alioqui Seneca idoneam mentem à Liberali suo non exigit, sed ab his qui eum audituri.

¶ P. 10. fallimur, quòd habere nos putamus, hæremus.] lego: *fallimur, quòd ea habere nos putamus, habemur.*

scitote hominem tam bene culmo quàm auro tegi.] lego *scito te hominem*: alloquitur enim Liberalem: & mox etiam sequitur, *Contemne omnia.*

non uideor tibi plus prodesse, quàm cùm ad uadimonium aduocatus descenderem.] lego: *descenderem?*

ut tibi contingat uera libertas non differatur in diem.] apertior erit sententia si ita legemus, *ut tibi contingat præsens libertas, nec differatur in diem*: quanquam & *uera libertas* dici ea potest, quam manumissus præsentem consequitur: unde mox Seneca, *Qui se philosophiæ subiecit, statim circumagitur*, id est, statim fit liber. uerbum enim circumagendi in manumissionibus plus satisque notum: de quo plenius dixi in locis meis communibus Senecæ.

¶ P. 11. uno uerbo cito uolueris.] al. *scitè uolueris.*

Quæ sibi desunt num desiderat, sed non deesse mauult.] Alij ita, *sed quæ sibi desunt, num desiderat? Non deesse mauult.* simplicius lego: *Quæ*

Quæ sibi desunt, non desiderat, sed tamen, non deesse mauult.

¶ P. 13. qualis est Iouis cum resoluto mundo, & Diis in unum confusis.] lego *& omnibus in unum confusis.*

¶ P. 17. Perfectè inquam, iste delirat uetulus.] al. *delirat populus.* Lipsius 1. Elector. 6. *delirat pupulus.* ingeniosa quidem mutatio, sed minime necessaria.

non citamur ex censu.] hoc est non ex ætate eiusue ratione habita morimur, tam iuueni ante oculos mors esse debet quàm seni. Cæterum de censu dicemus in nostro Nomenclatore.

nemo tam senex est, ut non improbè unum diem speret.] al. *ut improbè unum diem speret.* sed nihil mutandum, *improbè sperare* dixit, ut *improbum laborem* Maro: Imo ut ipse Seneca. 15. *epistol.* 95. improbũ lumen pro magno usurpauit.

¶ P. 18. Hæc eius obrussa est.] Erasm. *Hæc eius obrussatio est.* malè. Obrussa hîc nihil aliud quàm probatio. sic, aurum ad obrussam: aurum probatum, purum ac putum.

¶ P. 19. interim non est.] al. *interim dum non est.*

plus agit tortor quò plura instrumenta doloris exposuit, specie enim uincunt, qui patientia restitissent.] lego *specie enim uincuntur qui patientia restitissent*: uel: *specie enim uincunt, quibus patientia restitissent.*

¶ P. 22. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum uenit, aut admodum pauci: plures computãt quàm oderint.] Pincianus ita legit: *plures compilant quàm occiderint*: quasi id uelit Seneca, plures esse fures quàm homicidas. Ego ita: *pluris computant quod oderint*: hac sententia, nemo alium interficit, ut sanguinem ipsum aduersarij ebibat, sed ut solatium potius det uindictę atq; odio. hoc pluris cõputat, quàm ipsum sanguinem fudisse.

Quid tum? alter uincere potest, &c.] Quinq; ad hunc locum lectiones possem proferre ex his qui ante me Senecam interpretati, sed quia ineptæ, ultrò missas feci: huiusmodi uaria, contrà quàm alij multi, non numero sed pondero.

sed postea uidebimus an sapiẽti opera perdenda sit.] Pincianus ita: *sed postea uidebimus, an sapienti opera Reipublicæ impendenda sit.* quod ut acutum & uerum maxime amplector. Loquitur enim hic Seneca de Catone: eoque sapiente, miris modis in Republica gerenda agitato & iactato. Quod autem addidit, *postea uidebimus*, id præstat 9. Epistolar. 69.

¶ P. 24. prout uox quoque te hortabitur & latus, modesta.] al. *molesta* Lego *insta.*

Detraxit tibi non pusillum negotium mercedula & munus gratum, ad hęc beneficia accedet.] al. *& minus gratus.* al. *unum Græcum.* Pincianus ita: *Detraxit mihi non pusillum negotium mercedulæ unus Græcus, ad hoc beneficium accedens*: & unum Græcum interpretatur Epicurum. Lego ita: *Contraxi tibi non pusillum negotij: sed mercedula & munus*

gratum ad hoc, benefica accedent] Mercedulam & munus gratū uocat, sententias, quas in fine cuiusque epistolæ aut ex Epicuro aut ex alio collectas suggerit.

Babæ aut Ixionis.] al. *Habe:* fortasse *Babys*, frater Marsyæ, qui ipsum Apollinē ad canendi certamen euocauit. De Ixione hoc constat, nubem pro Iunone stuprasse. Itaque Babys & Ixionis exemplis utitur, tanquam notæ fatuitatis hominum.

¶ P. 28. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, uallum iacit.] lego *palum iacit.* sic infrà, *exerceamur ad palum* : nisi *uallum iacere* hic idem sit quod Vegetio 3. c. 4. fossam aperire. *Cogendi sunt, inquit, milites omnes syluam cædere : iter per damnosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam: ita exercitati atq; eruditi in sedibus, prælium magis necesse est habeant optare, quàm otium.*

¶ P. 30. Quid relinques quod inuitus à te relictum possis cogitare? Clientes? quorum nemo te sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc præda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen salutator? non potest paruo res magna constare.] Ausim ita reponere. *Mutabunt testamenta destituti senes: migrabit ad aliud limen salutator. Non potest paruò hæc alea constare.* Hic constat incertam esse clientum & amicorum aleam, ut eorum causa, in hac uita diutius morari nemo uelle debeat. Illorū hæreditatem sperabas? Mutant testamenta alio scripto hærede. Ab his salutatoribus tuis honorem? Mutant limen tuum & ad aliud transeunt. Vides quanti hæc clientum & amicorum alea cuique constet aut quàm incerta.

Nunquam erit tempus.] Pincianus: *Nunquam erit tempus desinēdi.*

¶ P. 31. accedet & metus.] al. *accedet ad metus.*

mouebis mihi controuersiam si te noui, nec uoles quod debeo in Aspero & Probo accipere.] Quidā his uerbis *Asperum* & *Probum* Grammaticos intelligunt, ineptè. tota hæc metaphora ducta est à soluendi crediti more de quo ante quàm dico, locum hunc leui sanatione restituam. Itaq; lego: *mouebis mihi controuersiam, nec uoles quod debeo nisi in aspero, & probo accipere.* Qui pecuniam credebāt, eam, sibi *probam* reddi stipulabantur: contra qui mutuam accipiebant *probam* reddi promittebant, ut ex Paulio. 3. Quæstionum & Marcello libro singulari Responsorum discimus in *l. 40. ff. de rebus creditis & l. 24. ff. de pecunia constituta discimus.* Idem constat quoq; ex Plauti Persa. act. 3. sc. 4. actu. 4. sc. 3. & ex eiusdem Bacchidibus actu 4. sc. 8. Quod ad asperos nummos attinet, uidētur creditores asperos nummos, hoc est recentes, ueteribus & iam tritis pretulisse, quod ex l. 1. Cod. de ueteris numismatis potestate facile colligi potest, ubi principes sciscunt, ueteres nummos recipi, modo debiti ponderis sint & speciei probæ. sic Persius satyra. 3 asperum nummum ita cōmendat: quid asper Vtile nūmus habet. sic Nero (teste Suetonio in eius uita c. 44.)

exegit

exegit ingenti fastidio & acerbitate, nummum asperum, argentum pustulatum & aurum ad obrusam.

¶ P. 33. Nec ego Epicuri æmulus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias si in illas inciderit.] Quidam pro *æmulus* legunt *angelus*: Alij, *amiculus*.

Nemo nascitur diues. Quisquis exit in lucem, iussus est lactte & panno esse contentus. Ab his initiis nos regna non capiunt.] lego *non capiunt?*

¶ P. 34. rigidæ potentiæ ministrū.] Lips. 4. Epist. 5. *legit regiæ potentiæ ministrum*. Hanc illi præferas lectionem nihil interest.

incidisset.] al. *indicasset*. al. *indidisset*.

¶ P. 35. Venter non est molestus creditor, paruò dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.] lego: *si modo das illi quod potes, non quod debes*. Et uerò molestus alioqui creditor est, cui id ipsum à debitore, dandum est, quod debetur: contrà gratiosus, qui eo contentus est, quod præstare possit debitor. Interim tamen hæc, *quod potes*, ex mente Senecæ, referenda sunt ad eos qui minimū habent quod uentri præstent.

¶ P. 38. quodcunq; inuentitium gaudium est, fundamento caret.] al. *quodcunq; inuectitium est*, &c. Quid si legamus? *Quodcunq; receptitium gaudium est, fundamento caret*. Receptitiū appello, quod uulgus recipit & probat. Nam illa antecedunt, *Hæc quibus delectatur uulgus tenuem habent ac perfusoriam uoluptatem*.

¶ P. 41. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis mori?] lego: *An aliter debebat imperator, & quidem Cato mori?* loquitur enim de Catone.

¶ P. 42. Mors nos aut consumit, aut exuit.] Quidam pro *exuit*, legunt *emittit* cùm mox sequatur, *Emißis meliora restant*, sed nihil necessaria causa hîc mutabis: cùm & hæc ἀμέσως sint *onere detracto*: onus detrahere, nihil aliud est, quàm *exuere*. onus uocat Stoica & philosophica lingua, corpus ipsum hominis.

at in utrunque emonendi ac firmandi sumus.] Verbum *emonendi* insolens, persuadet hîc legendum esse *muniendi*.

¶ P. 44. iuuat diligenter excutere, quę non possim facere, quę nolim, prosit ne habituro aliquid, si quidquid nolim, quidquid nō possim, non posse gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodum, si quidquid debet desinere, defecit?] Pincianus ita mutat: *prosintne habitu, quæ uelim. Atqui si nolim, quidquid non posse me scio gaudeo*. Vidit uitiosam hanc sententiam Pincianus, at non restituit. Ita emendo: *Iuuat diligenter excutere quæ non poßim facere, quæ nolim: projcere abitura aliquando: & si quidquid uelim, id non poßim, non posse me, gaudeam. Quæ enim querela, quodue incommodum si quidquid debet desinere, defecit?* Abitura uocat, res externas. Quod in fine est, eam sententiam habet: iuuat sapientem non uulgaris hæc uoluptas, si

quod uelit, nec possit, id, ne posse quidem, gaudeat.

¶ P. 46. Non quidem cessatur adhuc, sed festinatur.] lego, *Non quidem cessandum ad hoc. sed festinandum.*

si effici cupis.] lego *si perfici cupis.*

Nemo uetulus nomenclator (qui nomina non reddit sed imponit) tam perperam, quam ille Troianos & Achiuos persalutabat.] Pincianus ita: *tam perperam tribus quàm ille Troianos*, &c.

¶ P. 48. quantum potes, teipsum coargue: inquire in te, Accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissimè deprecatoris: aliquando te offende.] *Deprecatoris* uerbo possis interpretari, reum ipsum non tantum confitentem sed & pœnam deprecantem. Quid tamen si legas, *nouissimè percussoris*, ut hęc se mutuò, cōsequantur, accusator, iudex, percussor.

¶ P, 49. Videbis eosdem intra exiguum tempus acerrimè ridere & acerrimè rudere.] Erasmus ex M S. legit, *tabere*. al. *rabere*. al. *rabire*. sed tamen impressa lectio magis mihi probatur: propter elegātem hanc pugnam τοῦ ridere & rudere.

¶ P. 50. & patienter ferre decidium sui.] al. *desiderium sui*. al. *discidium*. male. Decidium sui, nihil aliud est quàm uitæ nostræ defluxio & ueluti deluuio quædam.

¶ P. 53. minusque sibi uitia respirare permiserint.] al. *consurgere* Guilelmus Pelisserius apud Turnebum 4. Varronis de lingua, *se uinci & strigare permiserint*. ut metaphora à bobus ducatur.

laborem si non recuses, parum est posse.] Pincianus: *parum est: posce*. lego, *laborem ne recuses. Parum est? posce*. uel: *Paruus est? posce*. Hoc uult: ne minimum quidem laborem defugiendum esse.

In quē humiles causæ uocauerint.] lego, Is, *quem humiles causæ uocauerint*. Is subaudiatur *labor*.

¶ P. 54. Nemo sibi cōtingit.] al. *Nemo sibi contigit*. Hoc quid est, *sibi contigisse*? sui facultatem habere, & se ipso contentum esse.

¶ P. 55. quia ratæ.] al. *quia raræ*.

¶ P. 56. Non ibo per priorum uestigia? Ego uerò utar uia ueteri: sed si priorem planioremque inuenero, hanc muniam.] pro *priorem* quidam legunt, *potiorem*. Nos ita: *sed si priorum planiorem inuenero, hanc muniam.*

ita res animo constat.] lego, *ita res in animo constat?*

¶ P. 58. sin eum tristem appellēt, & inimicum processibus suis, bene se dabit in uetustate ipsa tristicia.] lego. *sine eum tristem appellent & inimicum processibus suis: bene sedabit, uetustate ipsa, tristiciam*. loquitur de adolescente tristi quem uino comparat. *Vinum*, inquit, *fit bonum, quod recens durum & asperum uisum est: id non patitur ætatem, quod in dolio placuit*. sic qui in adolescentia tristis, argumentum præbet fortitudinis futuræ.

perseueret modò colere uirtutem, perhibere liberalia studia.]

Qui-

Quidam legunt, *prendere liberalia studia.* Alij *perbibere liberalia studia.* quod amplector: statim enim hæc consequũtur: *non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus.*

¶ P. 59. cauetur ut ista uel inuiti patiantur à te, ut uolens libẽsq; patiaris.] Ita interpungo, *cauetur ut ista uel inuiti patiantur: à te, ut uolens libensque patiaris.*

¶ P. 63. Namq; Echeri.] al. *Aterij.* Lips. 4. Annal. Taciti. *Q Haterij.* exiliuit.] al. *exiuit.*

¶ P. 64. perseueras ire ad bonam mentem: & quam stultum est optare, cùm possis à te impetrare.] lego, *& quam*, &c.

¶ P. 66. quam remisit & fugit.] lego *quam remisit, ut fugit.*

¶ P. 67. magnitudo habet certum modum: comparatio illam tollit aut deprimit.] al. *magnitudo non habet*, &c.

¶ P. 71. Libenter.] hanc Epistolam 47. interpolauit ex Seneca Macrobius 1. Saturnal. 11.

¶ P. 72. alius preciosus aues scindit ꝑ pectus & clunes certis ductibus, circumferens erudita manu frusta excutit.] lego, *& circumferens eruditam manum, frusta excutit.*

ipse illum inuicem apologauit.] al. *ablegauit.*

¶ P. 63. Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur.] lego. *Hoc cui dixi, obliuiscetur id dominis parum non esse, quod Deo satis est, qui colitur & amatur?* τὸ *obliuiscetur* est idem quod, *num dissimulabit?*

¶ P. 75. ut non magis auri fulgor quàm gladij perstringat oculos meos, ut ingenti constantia, & quod omnes optant & quod omnes timent, calcem.] hæc glossema esse censeo: ac meritò una litura dispungenda.

¶ P. 78. Robora in rectum, quãuis flexa reuocabis. *& post:* quantò facilius animus accipit formam, flexibilis & omni humore obsequentior.] lego, *& omni robore obsequentior.*

¶ P. 81. Quosdam ait Epicurus ad ueritatem sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos uiam.] Pincianus ita: *Quosdam ait Epicurus ad ueritatem sine ullius adiutorio, ex his se fecisse sibi uiam.* Nam Epicurus apud Ciceronem gloriatur, nullo etiam se usum fuisse præceptore. Fauet & huic emendationi, quod secundæ notæ, Metrodorum: tertiæ, Hermacum protulerit: ut uerisimile sit, primæ notæ exemplum hîc afferri.

¶ P. 82. Puta duo ædificia excitata esse, ambo paria æquè excelsa atque magnifica. alterum puram aream accepit, illis protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsabunda, in mollem & fluidam demissa humum.] lego: *alterum puram glaream accepit.* Verius est enim glareã quam purã aream opponi humo molli & fluidæ.

Nunquid æger laudat medicũ secantem? Tacete, fauete, & præbete uos curationi.] malim ita: *Tace, faue, & præbe te curationi.* Hoc

est,æger medicum amat qui interim dum paucis uerbis utitur, sanat:non uult declamatorem, sed qui his tantum utatur paucissimis, *Tace,faue,præbe te curationi.*

¶ P. 85. Longum mihi comitatum dederat mala ualetudo.] Lips. 4. *Epistol.* 5. legit, *Longum mihi commeatum dederat mala ualetudo.* longum commeatum, hoc est, intercapedinem, cessationem.

¶ P. 87. Fluctus autem illud.] lego: *Fluctus enim illud.*

Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio, paries manufactus.] al. *pares manufactæ.* Lips. 4. Taciti: *pares manufactis.* quod non probo: Cur enim dicentur *pares manufactis* cùm paulò antè dictæ sint esse *magni operis*: lego itaque. *speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio, pariete manufacto*, ut intelligamus speluncas illas non fuisse pares manufactis, sed magni operis, laxo atrio & pariete manufacto ac minimè naturali.

Prata bona medius riuus.] al. *Prata noua.* al. *Platanus medius.* Pincianus: *Platanona medius riuus.*

Has laudes eius ipse noui: nunc esse illas totius anni credo. Occurrit enim Fauonio & illum adeò excipit, ut Baias neget.] legendum existimo: *Has laudes eius* (sub. uillæ) *ipse noui. Nunc esse primas totius anni credo. Occurrit enim Fauonio & illum adeò excipit, ut Baiis neget.* Quidam tamen ita legunt, *Nunc esse illam totius amœnitatis credo.*

¶ P. 88. Video, te, mi Lucilli, cum maximè audio: adeò tecum sum, ut dubitem an incipiam non epistolas sed codicillos scribere] scio discrimen epistolę & codicilli in iure. Puto tamen hanc sententiam ita permutandam esse: *uideo te, mi Lucilli cùm maxime, animo. Adeò tecum sum, ut dubitem an incipiam non epistolas tibi scribere, sed colloqui seriò.* Nam paulo antecessit: *Amicus animo possidendus est, hic autem nunquam abest: quemcumq; uult quotidie uidet.*

Cum in aliquem inertem & hac plebeia functione contentum incidi.] Pincianus ita: *Cùm in aliptem & hac plebeia unctione contentum incidi.*

si uero pilicrepus superuenerit & numerare cœperit pilos.] al. *si uero pellicrepus.* al *si uerò pilicrepus superuenerit: & numerare cœperit pilas.*

Adiice nunc & Sordalum.] al. *scordylum uel scordalum. sordalum* interpretatur, qui sordes è balneo deferat: *scordalum, uel scordyllum,* qui ingrati sit odoris, qui allium ueluti oleat, quasi *scorodalum.*

¶ P. 89. alipilum.] al. *alipedum.*

crustularium.] al. *distillarium* Rhodiginus. 19.

serrarium.] al. *ferrarium.*

aut hunc qui ad metam sudantem tabulas experitur.] lego *aut hunc qui ad metam sudando tubas experitur & tibias.* Metam intelligo circi & quæ in circo.

ut audire uel pausarium possim.] Est qui legat *Palinurum.*

¶ P. 90. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere cōuicio?]

uicio?] al. *conuictu*.al. *conuiuio*. al. *carere conuicio & conuiuio*. ſed nihil quidquam mutandum eſt. *Conuicium* appellat uarios illos uariorũ artificum clamores, quos è ſuis ædibus audiebat. uarios inquam, cruſtularij,libarij,tubicinis & ſimilium.

¶ P. 91. adeo non effectus ſed efficientia timor ſpectat.] al.*ſed efficientiam*.al.*ſed efficaciam*. Pincianus : *adeo non affectus ſed effectus timor ſpectat*.ſed nihil mutandum cenſeo. *Nihil intereſt utrum ſupra aliquem uigiliarium ruat, an mons aut turris. ſunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis utraque ſit mortifera*. Ex his rectè ſubiicit Seneca, *Adeo non effectus, ſed efficientia timor ſpectat*. Effectum mortem ipſam appellat:efficientia uerò uigiliarium,montem,turrim & cętera huiuſmodi quibus mors nobis accidit.

¶ P. 93. Cupio ſi fieri poteſt propitiis auribus tuis quid ſentiã dicere.] Muretus legit. 15. Variar. ultimo *cupio ſi fieri poteſt propitiis auribus tuis eſſentiã dicere*.hoc eſt, Latio hãc dictionẽ *Eſſentiã* inferre.

Ciceronem authorem huius uerbi habeo.] Pincianus ita:*Ciceronem authorem uſiæ uerbi habeo*.

quomodo dicetur οὐσία, res neceſſaria natura, continens fundamentum omnium.] al. *res neceſſaria, naturam continens, fundamentum omnium*.

¶ P. 96. Hæc conſeruet artifex.] lego. *Hæc conſeruato artifex*.

¶ P. 97. defectum & præmortuum corpus eſt.] fortaſſe, *effetum & præmortuum corpus*.

Et quomodo finem uitæ imponere poterit, qui epiſtolæ non poteſt? Vale ergo : quod libentius quàm mortis moras, lecturus es.] al.*quàm mortes meas*.Lipſius 4.Epiſtol.5.*quàm mortes meras*. Quid ſi ita: *quàm mortis oras lecturus es*. oram legere quid, ſatis notum. ludit autem ambiguitate uerbi *lecturus es* legimus epiſtolã & orã. ora mortis,mors inſtans.

ſcio,inquam, & uoluptatem (ſi ad noſtrum album uerba dirigimus)rem infamem eſſe.] Rodolphus Agricola legit *ad noſtrum aluũ*. quod utique non malè excogitatum, ſed tamen acutior erit ſententia,ſi hiſce urbis Senecam ſignificare cenſeamus,uoluptatem, ſi ad album, hoc eſt, ad ſententiam Stoicorũ referatur,rem infamẽ eſſe: ducta metaphora ab albo iudiciario.

¶ P. 100. cùm illos nox inter uitia defecit.] al. *inter uina defecit*.

¶ P. 101. quandiu hoc futurum ſit, non minus pendo?] al.*non nimis pendo*:al.*nemini pando*:al.*non animi pendeo* uel *minimi pendo*.

¶ P. 102. intelligemus plus nos temporis perdidiſſe in uiuis.] lego,*intelligemus penè nobis periiſſe in uiuis*. Cogita,inquit, quàm ſæpe amicos reliquerimus in aliquam peregrinationem longinquam exituri,quàm ſæpe eodem morantes loco non uiderimus, tunc intelliges,amicos tuos in uiuis,id eſt,dum uiuerent,penè tibi multoties interiiſſe.

 ¶ P. 105. Tri-

¶ P. 105. Triplex causa est, dicunt, ut scis, Stoici nostri.] lego, *Vna causa est; dicunt (ut scis) Stoici nostri.* Nam mox finiens hãc suam tractationem extremum ita claudit: *Eadem conditio rerum omnium est. Ex eo cõstat quod sit, et ex eo quod facit. Stoicis placet unã esse causam, id q̃d facit.*

Ex eo constat.] lego. *cõstant*, & hanc uocẽ ad illa *rerũ omniũ refero.*

¶ P. 106. Quinque ergo causæ sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id in quo, id ad quod, id propter quod. Nouissimè id q̃d ex his est: tanquam in statua, &c.] uitiosa interpunctio est: Tu lege: *id propter quod: nouissimè id quod ex his est. Tanquam in statua.* & ita esse, sequentia euincent. *Tanquam in statua*, inquit, (*quia de hac loqui cœpimus*) *id ex quo, æs est: id à quo, artifex: id in quo, forma: id ad quod, exemplar: id propter quod, facientis propositum. Id quod ex istis est, ipsa statua.*

¶ P. 107. Hæ autem innumerabiles sunt.] lege *Hæ etiam.*

ex alicuius rei subtilioris intentione.] pro *intentione* possis legere *inspectione.*

omnia in uno mersa.] al. *omnia in imo mersa.*

¶ P. 114. ui quadam & patientia educta.] Pincianus *ui quadam patientiæ educta.*

¶ P. 115. An potius optem ut malè laxandos articulos exoletis meis porrigam?] Quidam *luxandos*: Alij, *laxandos*. Nonnulli *malacissandos*. Alij *malaxandos*, id est, molliẽdos. Miror Nõniũ 2. Cõmalaxare, interpretari, exercere ac maturè facere: cùm sit emollire. quod ex loco Varronis quem citat, constat apertissimè. *Nec dolorem*, inquit, ἀδιάφορον esse, *quòd Philosophia commalaxarim eam animi partem* (ita lego, cùm ibi corruptè sit, commalaxarem ea patrem) *neque irato mihi habenas dedi unquam, neq; cupiditas mihi imposuit frenos.*

¶ P. 116. & illa manu trunca reges duos uicit.] Quidam ita: *& illa manu trunca regem duello uicit.*

nondum me committo frigido ueri: adhuc uigor est eius in frigore.] al. *adhuc rigore eius infringor.*

iam ætas mea contenta est suo frigore: uix media regelatur æstate.] fortasse *degelatur.* nisi *regelare* idem sit.

Itaque maior pars in stramentis degitur.] lege *in stratis degitur.* Nam mox sequitur: *Ago gratias senectuti, quòd lectulo me affixit.* & 12. Epistol. 84. fol. 168. *Hodiernus dies totus inter stratum lectionemq; diuisus est.* i. aut iacui aut legi.

¶ P. 118. Nollem quæ uelles.] al. *Vellem quæ uelles.* sic Plautus Mostellaria: uelim ut uelles Tranio. Id genus orationis ueteres in cõsolationibus & alloquiis amicorum usurparũt. *Lips. 3. antiquor. 1.*

& tibi cum uoles approbabis.] lego *& tibi cum uoles imperabis.* Nã antecedit: *Hoc te facturum Stoicorum, etiam si non præcepto, at exemplo licet, scias: sed ex præcepto quoq; facias.* nisi malis ita legere, *& tibi cum uoles, appropinquabis,* ut in illa remotiora spectes: *Abscõde te in ocio, sed & ipsum ocium absconde.*

¶ P. 119. dige-

¶ P. 119. digerere in litteram senes orbos.] fortasse legendum est, *digerere in lineam senes orbos.* hoc est, habere in numerato, & quasi rationum domesticarum libro senum orborum nomina, ut eorum hæreditatem captes. uide tamen c. 19. ad Martiam infra.

iam dispumauit.] al. *disputauit*, malè. genus dicendi à musti faciendi ratione desumptum.

¶ P. 122. non sanè frequentibus obsequiis.] al. *exequiis.*

¶ P. 123. sic ueteres inquilinos indulgentia loci, & consuetudo etiam inter iniurias detinet.] lego, *etiam inter ruinas detinet.*

¶ P. 127. omne humanum genus est quodq; est, quodque erit, morte damnatum est.] lego, *omne humanũ genus, quodcunq; est, quodcunq; erit, morti damnatum est.*

uirtus recta est, flexuram non recipit: rigidari quidem, amplius intendi non potest.] al. *rigida est.* Pincianus: *rigida esse amplius, non intendi potest.*

¶ P. 128. sed amplexatur: multoque audire mauult tanto melior, quàm fœlicior.] Lipsius ita 4. Epistol. 5. *sed amplexatur: audire mauult melior, quàm fœlicior.*

¶ P. 130. Cum primum longiorẽ in eodem loco sperauero moram.] non malè: apertius tamen quodammodo fuerit, si legas *spectauero moram.*

Quædam sunt quæ possis & incedendo scribere.] al. *& in cisio.* al. *in circo.* Erasmi codex, *incise.* id est, ex interuallo: ille ipse Erasmus, *incessim.*

¶ P. 131. Cui quid abscedere non potest, id imperpetuum est.] aut *τὸ imperpetuum*, idem quod semper: aut diuisim legendum, *id in perpetuum est.*

¶ P. 132. Habet hoc uitium omnis ambitio non respicit.] lego, *non retrò spicit.* Nam paulò antè dixit: *Nemo eorum qui in Republica uersantur, quos uincat, sed à quibus uincatur, aspicit, & illis non tam iucundum est, multos post se uidere, quàm graue, aliquem ante se.*

cupiditas omnis semper incipit à fine.] acutè: non incommodè, tamen legas, *semper incipit auere:* id est, expetere.

qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat.] Quæ illa sunt, quæ Seneca auro pensari ait? sericum puto. Nam libra auri olim, libra serici erat. ut Vopisc⁹ in Aureliani uita refert: & in Rhodia lege, ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ.

Quemadmodum præceptores suos ueneratur ac suspicit, quorum beneficio illis in uiis exit, sic & his sub quorum tutela exercet artes bonas.] al. *illis inuitis exit.* Emendo. *Quemadmodum præceptores suos ueneratur, ac suspicit, quorũ beneficio, ille in uiam exit: sic & hos, &c.* uel *quorum beneficio illi scientia illuxit.* In uiam exire interpretor, in rectum uirtutis iter.

& saburræ loco futura.] al. *& saburræ loco fartura.*

¶ P. 134. Illa

¶ P. 134. Illa uerò maxima est ex omni mortalium populorum turba, miserorum, quam exspectatio mortis exagitat.] lego, *Illa uerò maxime est ex omni mortalium populo, turba misera, quam exspectatio mortis exagitat.*

occurrent acti in exilium & euoluti bonis.] Quid si legas? *& dispoliati bonis.* tamen *inuolutus* idem quod plenus 2. Natural. 30.

¶ P. 135. gaudemus si quid inuasimus: inuadendiq; quos spes uana delusit, uilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur.] lego: *gaudemus si quid inuadimus. Inuadendi sed cum spes uana allusit, aut uilem prædam magno aliquo incommodo tollimus, aut inde pellimur*: id est, aut uile aliquid, aut nihil reportamus.

¶ P. 137. nec ordinatiorem nec prudentiorem.] al. *ornatiorem.*

¶ P. 140. distillatio una, nec adhuc in mortem adducta tussim facit, assidua & uetus phthisin.] lego, *nec adhuc in morem adducta.* cui assidua & uetus hîc opponitur. Et epistola 79. initio: uexari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eò mihi molestius est.

profectò proximi.] lego *perfectò proximi.*

affectus disposuerunt.] forte legendum, *deposuerunt.*

sed nec hic quidem contemnendus est color tertius.] apertius ita legemus. *sed nec hic quidem contemnendus est ordo tertius.* sic infrà: *spero me posse & amplioris ordinis fieri.*

¶ P. 141. & quidem iam quintum diem habeo.] Pincianus: *& quidem iam quintus dies abiit.*

Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet.] al. *decet.* malè: Nam continuò subiicit, *mihi contingat iste derisus.*

Illud quidem factum est, & hoc ingenti studio, quid sit? Pitaules bonum iudicatur.] Quidam ita: *Quis sit Pitaules bonus iudicatur.* Pincianus uerò: *Illud quidem ingenti studio quis sit Pitaules bonus iudicatur.* Erasmus legit *Phytaules.* Nos ita: *Illud quidem factum est & hoc ingenti studio. Quid sit quæris? Pitaules bonus auditur. Habet tibicen queq; Græcus & præco concursum,* &c.

¶ P. 142. sed est tanti laborare omnia bono semel occupaturo.] lego, *sed est honesto laborandum, omnia bona simul occupaturo.*

Valet? & Leones: formosus est? & pauones: uelox est? & equi. non dico in his omnibus uincitur.] lego. *Nunc dico in his omnibus uincitur.* id est: Non tantum habet quisq; in his dotibus socios leones, pauones & equos, sed, qđ amplius est, ab illis in his uincitur.

¶ P. 143. uir bonus quod honestè se facturum putauerit, faciet: etiamsi laboriosum erit, faciet: etiamsi damnosum erit, faciet: etiãsi periculosum erit.] Interpunctione iusta hunc locum ita libero: *Vir bonus, quod honestè se facturum putauerit, faciet, etiamsi laboriosum erit: faciet, etiamsi damnosum erit: faciet, etiamsi periculosum erit.*

¶ P. 144. quanto magis uirtus quæ non ex impetu nec subitò,

sed

ſed æqualiter ualet.] lego, *æqualiter uadit* quod uerbum ſatis fre-
quens authori noſtro.

liberis & in uniuerſum datis.] hoc eſt, non clauſis neque ob-
ſeſſis. libera ſunt quæ in uniuerſum data, quæ uno loco minimè
continentur.

¶ P. 148. Quid eſt aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & pa-
triam? Tanti enim illam putas, ut tardius cœnes, ſolemque, ſi poſ-
ſes, extingueres?] Lipſius ita 30. epiſtol. 23. *ut tardius cœnes? ſolem quo-
que ſi poſſes extingueres.* Lego ac reſcribo: *Tanti enim illam putas, ut tar-
dius cœnes? ſolam quam ſi poſſes, extingueres?* Nam confeſtim illud legi-
tur: *Confitere, non curiæ te, non fori, non ipſius rerum naturæ deſiderio tardio-
rem ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum.* (*ſtillarer.*

¶ P. 149. eo perductus ſum, ut ipſe diſtillarē.] lego *ut ipſe di-*

¶ P. 152. quia non uino niuem diluit.] ſic muto, *quia non uinum
niue diluit.* uidentur enim mihi ueteres illi lurcones niue uinū ſuum
diluiſſe potius, quàm niuem uino. ſic infra: *rigorem potionis ſuæ reno-
uant fracta inſuper glacie.* Hęreo tamen & dubium mouet hic locus 2.
*de ira 25. Perpetietur hic famem, & æſtiuæ expeditionis ſitim, qui puero ma-
lè diluenti niuem iraſcitur?*

¶ P. 154. morbo enim tuo daturus eras, etiāſi nemo quid man
daret tibi, donec Aetnam deſcribas in tuo carmine & hunc ſolen-
nem omnibus Poëtis locum attingas.] Eraſmus ita: *etiamſi nemo.
Quid? Mandem tibi ut dum Aetnam deſcribis in tuo carmine & hunc,* &c.
Lego: *etiamſi nemo id mandaret tibi, ut Aetnam deſcribas,* &c.

¶ P. 155. hoc nouiſſimè adiecit, nihil ſibi & Metrodoro inter bo
na tanta nocuiſſe, quòd ipſos illa nobilis Græcia non ignotos ſo-
lùm habuiſſet, ſed penè inauditos.] lego: *Hoc nouiſſimè adiecit, Nihil
ſibi & Metrodoro inter bona tāta profuiſſe, quàm quod ipſos illa nobilis Græ-
cia non ignotos ſolum habuiſſet, ſed penè inauditos.*

¶ P. 156. ad ſphæromachiam auocauit.] al. *ad ſphyromachiam,*
id eſt, talorum ſeu calcium pugnam.

¶ P. 157. ſępius pauper & fidelius ridet, nulla ſollicitudo in al-
to eſt.] lego: *non alta ſollicitudo in arcto eſt.* ſequitur enim: etiam *ſi qua
incidit cura, uelut nubes leuis tranſit.* In arcto dixit, hoc eſt, in paupe-
re ac paupertate.

Ille qui in ſcæna latius incedit & hęc reſupinus dicit, Impero Ar-
gis.] Reſcribo: *Ille qui in ſcæna latius incedit & honore ſupinus dicit, Impe-
rito Argis.* Nam & *honore ſupinum* dixit Iuuenalis: & apud Ciceronē
Bruto, *Imperito* eſt non, *Impero.* Honorem autē cum ait, ſcænaticū &
qualis mimo eſſe poteſt, intellige.

Vides illum Scythię Sarmatiæue regem.] lege, *uides illum Scythiæ
Sarmatiæue gregem.* loquitur enim de gregibus uenalium ſeruorum è
Scythia & Sarmatia aduectis, in quibus mangones, quidquid diſ-
plicere poterat, aliquo lenocinio abſcondebant.

¶ P. 159. Fœ-

¶ P. 159. Fœneratorem non fugat à foro coactor.] al. *tortor*. al. *decoctor*. quod probo maximè.

Poteſt etiam imprudens, & rudis, & unus è turba (utiq; dum prope ſibi eſt) reddere beneficium, & penſare ab accepto.] lege, *utiq; dũ probæ fidei eſt*. quod hæc ſequentia, *ſi bonæ uoluntatis eſt*, confirmant.

¶ P. 160. Quantum autem exiſtimas intereſſe, utrum aliquis quod dederat, ſed quod præſtabat, ſumpſerit, an beneficium acceperit, ut daret?] Quidam ita: *utrum de rata quod præſtabat, ſumpſerit*. Lege: *Quantum exiſtimas intereſſe, utrum aliquis quod deerat ſibi, ut præſtaret ſumpſerit? an beneficium accepit, ut daret?* Multum ſane intereſt, ſi te adiuturus, pecuniam ab alio mutuam ſumo, an ea pecunia mihi donetur.

¶ P. 162. Animus ſapientis ubi paria maleficiis merita ſunt, deſinet quidem debere, ſed non deſinet uelle debere, & hoc facit quod qui nouas tabulas ſoluunt.] Probo quod ex codice ſuo profert Pincianus: *& hoc facit quod qui poſt tabulas nouas ſoluunt*. Tabulæ nouæ, χρέων ἀποκοπή.

¶ P. 164. Libet ridere ineptias Græcas quas nondum, quamuis mirer excuſſi.] Lipſius ita 3. Epiſt. 23. *quas nondum, quamuis iners, excuſſi*. quod non probo. nam alioquin ita legendũ eſſet potius, *quas nondũ, quia iners, excuſſi*. placet ita magis, *quas nondũ, qđ mirer, excuſſi*.

¶ P. 165. ſed etiam cum perſuaſeris iſtas fabulas eſſe, nec quidquam defunctis ſupereſſe, quod timeant, æquè ſubit alius metus. Aequè enim timent ne apud inferos ſint quàm ne nuſquam.] Legendum ita neceſſariò eſt: *Aequè enim timent, ne nuſquam ſint, quàm ne apud inferos.*

His aduerſantibus.] al. *His obſeruantibus*.

¶ P. 167. Magnis telis magna portenta feriũtur. ſerpentem illum in Africa ſæuum & Romanis legionibus bello ipſo terribiliorem, fruſtra ſagittis fundiſque petierunt, ne Python quidem uulnerabilis erat: cùm ingens magnitudo pro uaſtitate corporis ſolidi, ferrum & quidquid humanæ torſerunt manus, reiiceret, molaribus demum fracta ſaxis eſt.] Eraſmus pro *ne Python quidem*, legit, *ne pilo quidem* uel, *ne pilis quidem*. Pincianus ita: *ne Python quidem inuulnerabilis erat*: fuit enim Python ab Apolline interfectus. Si quis coniecturæ locus eſſe poteſt, exiſtimo hæc uerba, *ne Python quidem uulnerabilis erat*, gloſſema eſſe adiectum ab aliquo ad uerbum *fruſtra*. Hoc gloſſemate ſublato cætera deinceps in hunc modum reponã. *cum ingens magnuſq; pro uaſtitate corporis ſolidi ferrum & quidquid humanæ torſerãt manus, reiiceret, molaribus demũ fractus ſaxis eſt*. Malo *ſerpentẽ ingentem ac magnum fractum* legere, quàm *ingentem magnitudinem fractam*. Porrò hanc hiſtoriam confirmat Epitomator Liuij lib. 18.

ſic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inſpicere poſſit & poteſt.] lege, *ut & poteſt*.

¶ P. 168. Ho-

¶ P. 168. Hodiernus dies ſolidus eſt. Nemo ex illo quidquam mihi eripuit.] ſic Horatius, *Nec partem ſolido demere de die.*

Quod raro curſoribus euenit, Hieram fecimus.] ſub. δρομὴν, id eſt, ſacrum curſum: ſic Medici ἱερὰν πικρὰν: ſic nautæ ſacram anchoram.

Ille tantus Pſychrolutes.] id eſt, ille ego tantus Phychrolutes. ſic epiſtola. 64. *Hæc tibi ſcribo, is qui Annæum Serenum chariſſimum mihi tam immodicè fleui.*

qui Kalendis Ianuariis in Euripum ſalutabam.] al. *in Euripidum ſaltabam.*

qui anno nouo (quemadmodũ legere, ſcribere, dicere aliquid) ſic auſpicabar in uirginem deſilire.] Mos uetuſtus ex hoc loco obſeruandus: Antiquis pro more fuiſſe, Kalendis Ianuariis artes delibare. Adi Lipſium. 4. *Taciti.*

in Virginem deſilire.] lego, *in uirum exire.* ubi anni noui initiis cęteri primas litteras delibare incipiebant, Seneca in uirum exire auſpicabatur.

breuiſſimo ſomno utor & quaſi interuigilo.] MS. Pinciani *& quaſi interiungo.* Interiungere eſt ſub meridiem equos ſoluere, ut interquieſcant. Vox eadẽ *quibuſdam occurrit c. 15. de tranquillitate uitæ* inf.

¶ P. 169. Tullio Cymbro.] uide Suetoniũ, Appianũ, Plutarchũ.

ſcordalus.] dixi ſup. ad paginam. 88.

L. Piſo urbis cuſtos, ebrius ex quo ſemel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat.] ſic muto: *L. Piſo urbis cuſtos ex quo ſemel factus fuit, ebrius maiorem partem noctis in conuiuio exigebat.*

¶ P. 170. intellecto facinore, mori uoluit, certè delituit.] al. *certè diruit.* al. *certè eruit omne uitium ebrietas.* al. *delinit.* Lipſius 3. epiſt. 9. *debuit.* lego *pœnituit.*

ille Herculaneus ac fatalis ſcyphus condidit.] al. *perdidit.*

¶ P. 171. uiolatur enim exaſperaturq; ſanitas mentis.] al. *uallatur.* al. *uillatur.* al. *bellatur.* Pincianus, *belluatur* hoc eſt, in belluæ, naturam tranſit.

ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum ſæpe apud ſe non ſint, conſuetudine inſaniæ durata uitia, uino concepta, etiam ſine illo ualent.] apertius ita legas: *Nam cum ſæpe apud ſe non ſint, ubi conſuetudo inſaniæ durata eſt, uitia uino concepta, etiam ſine illo ualent.*

¶ P. 173. ſi magni uiri.] al. *magni uiri Ennij.* lego *ſi magnus uir ſit.*

nec enim omnibus, quæ, ex quoq; uelut exemplaria traxit, formam ſuam impreſſit, ut unitatem cum illa petant.] Eraſmus ita: *Nec enim ex omnibus uelut exemplaria traxit ex quo formam ſuam impreſſit, ut in unitatem illa competant.* infeliciter. Nos ita, & ut ſpes eſt, uerius: *nec enim omnibus (quæ ex quoquo, uelut exemplari traxit uel ſtruxit) formã ſuam ita imprimit, ut unitatem cum illo appetat.* Dixi *cum illo*, ſubaudi *exemplari.* niſi malis ita, ut *unitatem cum illis appetat* & ſubaudi *omnibus.* Totus in eo Seneca eſt, ut hîc tradat, ſeparare nos oportere quæcunq;

cunq; ex diuerſa uariorum authorum lectione congeſſimus: deinde, adhibita ingenij cura, in unum ſaporem uaria illa libamenta confundere: ſic ut ea quibus adiuti ſumus, abſcondamus ingenio & arte.

In comeſſationibus noſtris plus cantorum eſt.] M. Ioannes Latomus legit, *in commiſſionibus noſtris*, ut de cōmiſſionibus ludorum intelligas. nam mox ſequitur, *cùm cauea æneatoribus cincta eſt*. Vide Lipſium 3. epiſtol. 9.

cauea æneatoribus cincta eſt.] al. *cauea uenatoribus cincta eſt*.

¶ P. 174. noſtrarum aut ad traditionē noſtram excogitatarum comprehendere.] al. *noſtrarum aut traductionè noſtra excogitatarum*.

¶ P. 179. nec artem gubernatoris deteriorem nulla tempeſtate fieri.] *nec nulla* cùm dicit negationem augere uoluit: aut ut cum Nonio loquamur pro una negatiua poſuit. Varro 2. de uita populi Romani, À rege munera, eorum noluit nemo accipere. Varro Bimarco: Omnes heroas negat neſciſſe. Cato: Lapideo ſunt multi cor dequos non miſeret neminis.

¶ P. 180. Vbique horrenda.] al. *utiq;*. al. *quæcunq;*. malè. Carcer & exilium ubiq;, hoc eſt, apud omnes ſunt res horrendæ, quæ cū ad ſapientem peruenerunt, manſuetæ ſunt.

adoratis manibus eius & ara.] al. *& arca*.

aut Scipio Romæ deeſſe debebat, aut Roma in libertate.] MS Pinciani *deeſſe non debebat, aut Roma ſine libertate*. malè. Roma, aut abſente Scipione ſerua eſſe debuit, aut eo præſente, libera.

& ſe Liternum recepit.] Literninę uillę Scipionis meminit Valerius 2. c. 10. & Plutarchus in uita Scipionis, qui *Linternum* appellat, non Liternum.

¶ P. 181. tam ſuum exilium Reipublicę imputaturus, quàm Hānibalis.] lego, *quàm Hannibali*.

murum circundatum ſyluæ.] lego, *muro circumdatam ſyluam*.

niſi parietes magnis & pretioſis orbibus refulſerint.] puto legēdum *niſi parietes magnis & pretioſis trabibus refulſerint*: uel: *niſi parietes magni pretij coloribus refulſerint*. niſi orbes appellet ſpecula. 1. Natur. 17.

niſi aquam argentea epiſtomia fuderint.] al. *epitonia* quomodo & legitur apud Paulum. 3. ſententiarum. 6. §. 65.

At nunc blattaria uocant balnearia.] Quid ſi legas *blitearia*. Blitea enim res inutilis à blito herba nullius uſus, Nonio 2. ſunt tamē *blatheæ* bullæ luti ex itineribus: aut, quod ex calciamentorum ſoleis eraditur.

Cur enim ornaretur res quadrātaria?] al. *quadrataria*, male. *rem quadrantariam* uocat, *balnea*. Mos ueteribus fuit balneatori pro balneo quadrantem ſoluendi. Iuuenal. Satyra 6. quadrante lauari.

¶ P. 182. in caldarium ſuum latis ſpeculatoribus diem admiſerat.] ſic poeta, *clauſo latis ſpecularibus antro*.

ô homi-

ô hominem calamitoſum, neſcit uiuere.] lego, *neſciit uiuere.* loquitur de Scipione eiusq́; ſumma frugalitate. *Neſciit uiuere* uerba ſunt delicatorum triſtem ac ſeuerã Scipionis uitam irridentium.

Quas nunc quorundam uoces futuras credis? Non inuideo Scipioni.] lego, *Non inuidemus Scipioni*: dixit enim *quorundam.*

Rurillus.] al. *Rufillus.*

cum rapo ſuo tranſtulit.] Rapum uocat ipſum caput ex quo radices arboris pendent. ſic capita uitium dicuntur.

hac poſitione.] al. *ſpiſſatione.*

teneras adhuc.] al. *cereas.* nihil à cuſa lectione mutandum.

¶ P. 183. Omnes autem iſtas arbores, quæ (ut ita dicam) grandis copię ſunt, ait aqua adiuuandas ciſternina.] MS. Pinciani: *grandiſcapiæ* Græcis μακρόκαυλοι, id eſt, grandis capitis. Quidam etiam legunt *grandiſcapæ.*

¶ P. 185. ut ſecum utilia portaret.] al. *ut ſecum utenſilia portaret.*

aliquem ex his troſſulis.] uide ſupr. f. 141. & 33. *Plin.* 2.

non omnibus obeſis mannis, & aſturconibus, & tolutariis præferes illum unicum equum.] De aſturconibus uide 8. *Plin.* 43.

ab ipſo Catone defrictum.] al. *ab ipſo Catone deſtrictum. Strigilis* enim à ſtringendo. ſed tamẽ defricandi uerbum retineri ſatius. Hoc utitur Seneca ut & *effricandi* epiſtola 96. quo & uſus eſt Tertullianus 4. aduerſus Marcionem. *Eſurierant diſcipuli ea die, ſpicas decerptas manibus effricxerant.* Ita equum *defricare* eſt fricando ſordes excutere.

Chelidonius ex Cleopatræ mollibus.] al. *Chelidon unus ex Cleopatræ mollibus.*

¶ P. 186. prorſus perſuaſimus.] al. *perſuaſi ſumus.*

¶ P. 187. propoſitio noſtra] al. *propoſitio ueſtra.*

¶ P. 188. non quod habeat dicitur, ſed quod non habeat.] lego, *non quid habeat dicitur, ſed quid non habeat.*

¶ P. 190. Non diſcere debemus iſta, ſed didiciſſe.] forte legendum, *dedidiciſſe.* ſic infrà fol. 194. *& alia quæ erunt dediſcenda, ſi ſcires.*

Grammaticus.] Confer huic loco Laertiũ 6. in uita Diogenis.

ſyllabarum enarratio.] Pincianus: *ſyllabarum enumeratio.*

Quid inquiris an Penelope impudica fuerit, an uerba ſeculo ſuo dederit, an Vlyſſem illum eſſe quem uidebat, antequam ſciret, ſuſpicata ſit.] lego *ſequlis ſuis. ſequlos* uel *ſequlas* porrò interpretor adſeclas, procos & ſponſos illos Penelopes. Ab eadem ſignificatione *adſectandi* uerbum infame eſt apud Vlpianum libro 77. ad edictum, ut & apud Feſtum. Ab eadem quoque *Adſecula* Gloſſis παράσιτος qui alienas menſas ſectatur.

¶ P. 191. quomodo numerorum.] al. *quomodo neruorum.*

¶ P. 192. Pueriles ſunt & aliquid habentes.] Pincianus: *Pueriles ſunt, ſed aliquid habentes.*

hæ artes quas ἐλευθερίους Græci. [MS. Pinc. *quas encyclias Græci.*

¶ P. 194. Spaciosâ res est sapientia.] al. *speciosa*. malè: mox enim sequitur, *uacuo illi loco opus est*, quod optimè *spacioso* conuenit.

4000. librorum Didymus Grammaticus scripsit: miser, si tam superuacua legisset.] apertius legunt nonnulli, *miser erat si, & cæt.*

& quis prima carmina scripserit.] mollius fuerit, *& quis primus.*

¶ P. 195. Appion Grammaticus qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia.] *totam circumlatus est Græciã.* ita Lipsius 3. *epistol.* 9. Quod ad Appionẽ hũc attinet, sic Plinius, præfatione historiæ suæ Apion, Apion, inquit, Grammaticus, quem Tiberius Cæsar cymbalum mundi uocabat, quum publicæ famæ potius tympanum uideri posset, immortalitate à se donari scripsit, ad quos aliqua componebat.

Talia sciat oportet, qui multa uult scire. Noli cogitare.] Pincianus ita: *scire non cogitare.* malè.

Parmenides ait: Ex his quæ uidentur, nihil esse in uniuerso.] al. *ab uno diuersum.* Pincianus, *Nihil esse nisi unum.*

Eleates omnia negotia de negotio deiecit.] Pinc. *omnia negotia deiecit.* Lips. 2. Epistol. 19. *omnia negotia uno negotio deiecit, ait nihil esse.*

Cretici.] al. *Critici*, id est, Censores, perperam: Tu lege Eretrici ex Cicerone 3. *de oratore.* adde *Lips.* 1. *epistol.* 19.

¶ P. 198. diffisa.] al. *discissa.* malè. diffisa oratio, est diuisa.

Hanc ἀναλυτικὴν illam τοπικὴν placuit appellari.] MS. Pinc. *Hanc Dialecticen: illam Rhetoricen placuit appellari.*

¶ P. 199. contenti circumscribere prædiorum modum.] lego: *contenti. Circumscribite prædiorum modum.*

maria agetis introrsus.] MS. Erasmi: *marinam* uel *arua*: uel *arma*. Malè, Maria agere introrsus, est insana ædificandi ratione in ipso pene mari ædificia ponere: & ut Horatius 2. *Carminum.* 18. dixit, summouere littora.

quæ per tot.] al. *quos per tot.*

¶ P. 201. inter septem æui sapientia notus.] al. *notos*: Pinc. *inter septem æui illius sapientia notus.*

Zaleuci leges Charondęq;.] uide Ciceronem 2. de legib. Valeriũ 6. c. 5. Aelianum. 2 uariæ hist. Stobæum sermone 42: Diodorum.

¶ P. 202. & ferro per designata currente.] al. *& serra per designata currente.*

Non enim tecta cœnationũ, epulas receptura parabantur.] Pinc. *Non enim tecta cœnationi epulum receptura parabantur.*

Hic die utrum tandem sapientiorem putas, qui inuenit, quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat.] al. *orcum latentibus fistulis exprimat.* Lipsius c. 16. Amphitheatri, hunc locum refert ad crocum in amphitheatris spargi solitum.

¶ P. 203. Tam superuacuum sciet sibi cocum esse, quàm militem.] de immani cocorum pretio uide Plinium 9. c. 17. ubi in fine:

Nullus

Nullus propè æstimatur pluris, quàm qui peritissimè censum domini mergit.

Non hodie magna Scytharum pars tergis uulpium induitur ac murium.] Idem confirmat Vlpianus 44. ad Sabinum. Argumento, inquit, sunt nationes quædam, ueluti Sarmatarum, quæ pellibus teguntur. *l.25 ff. de auro.*

transiere securi?] al. *transegere securi.*

Non in defossa latent.] al. *Non in defosso latent.*

Syrticæ gentes.] al. *Sienæ gentes.*

facilem actum uitæ daret.] Pincianus legit, *facilem ác tutã uitam daret*, non necessariò. Facilis actus uitæ, facilis uiuendi ratio.

¶ P. 204. Tela iugo, &c.] hos uersus interpolauit Seneca ex Ouidio 6. *Metamorphos.*

¶ P. 205. inflatam uerò & ex inani speciosam reprimit.] al. *spaciosam reprimit.*

Quid sint Dij qualesq; declarat, quid inferi, quid lares, & genij. Quid in secundam numinum formam animæ perpetuæ, ubi consistant.] Erasmus ita: *Quid secundum numinum formam perpetuæ*: ut secundum formam idem ualeat quod, more numinum. Alij pro *numinum* legunt, *hominum*, alij *nominum*. Rescribo: *Quid in secundam à numinibus formam animæ prouectæ, ubi consistant.*

uitrarium.] al. *uitriarium*. Cusam retineo. Glossæ ueteres uitrarius ὑαλεργός. uitrarium ὑαλεργεῖον.

¶ P. 206. quemadmodum ebur molliretur.] al. *poliretur.*

lapides coctiles.] al. *lapides ad hoc utiles.*

uel pretio pellat æris.] al. *uel pretio pellat aruis.*

¶ P. 207. prata sine arte formosa.] sic Martialis, *sine arte mensa.*

&, ut ita dicam, à Diis recentes.] al. *à Diis recedentes*, malè. à Diis recentes, à Diis nunc primum formati, neq; terra aut corpore prauisue moribus uitiati.

¶ P. 209. Longam morã dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam momentumq; temporis, euertendis imperiis sufficere.] Pincianus ita: *qui diem dixit non horam.*

Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt.] suspicor legendum: *Quæ externis bellis steterant regna, domesticis, impellente nullo, ruunt.* Quod ait *impellente nullo*, est ui & mole sua, uiribus suis.

Casura omnia extant, omnibus exitus manet.] lego, *omnes exitus manet.* sic Horat. *omnes una manet nox*: uel legendũ: *omnibus exitus imminet.* nisi malumus hæc dispungere, *extant, omnibus exitus manet.*

siue interna ui flatuq; præclusa uiolenti pondus, sub quo tenentur, excusserint.] lego, *flatuq; præclusa uiolento.*

¶ P. 210. Fœlicitati urbis inimicus ob hoc unum dolori esse, quòd sciret meliora resurrectura quàm arsissent.] forte C. Cali-

gulam innuit de quo Suetonius Caligula capite trigesimo primo. Nam huic coloniæ (de Lugduno Galliæ loquitur Seneca) ab origine sua, centesimus annus est: ætas ne homini quidem extrema.

Deducta in hāc frequētiā.] al. *à plano deducta* al. *à Plāto deducta*. al. *à Planco deducta*. rectè. refert enim Eusebius Munacium Plancum, (Ciceronis fuit discipulus & orator) cùm Galliam comatam regeret, Lugdunum condidisse.

Discede ambitio, omnium quæ terram premunt similis esto.] Pro his *similis esto*, legunt, quidam al. *serenitates:* al. *seruus miles:* al. *fere miles:* al. *seruus esto*: Pincianus, *seriem unam esse*. legam potius: Omnium quæ terra premuntur similis esto.

Ista de quibus quæris.] al. *de quibus quæreris.* (*set.*

¶ P. 211. nisi fama uicisset.] al. *nisi fama iussisset*. al. *nisi fama euicis-*

Nunquid detrimenti faceret uir bonus iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidem hæc apud nos noceat: & hæc malam amolitionem habet.] lego *Num quid detrimenti facit uir bonus, iniquis rumoribus aspersus, cùm nec mortuo quidem hic, apud nos, noceant, & nullam amolitionem habeant?* id est, nullam uim ac potestatem habet iniquus rumor in eum quem honestè uixisse apud uiros bonos constat.

¶ P. 213. quietem adiici uelis, quam *παυσωλὴν* uocant Græci.] Antea legebatur *Desinam*. Erasmus *παυσωλὴν* uel *χολὴν*.

Fortissimæ rei inertissima astruitur, seuerissimæ parum seria, sanctissimæ intemperans usque ad indigesta.] al. *ingesta*. Pincianus: *intemperans æquè ac iniusta:* lego *intemperans usque & indigesta*. Epitheta hæc uoluptati sanè iustè tribuuntur.

¶ P. 214. exceptum calamitatibus.] al. *ereptum calamitatibus*. lego, *te septum calamitatibus*: hic est quē paulò antè *miserū* appellauit.

¶ P. 215. Quid est in uirtute præcipuum? Futuro non indigere, nec dies suos cōputare, in quantolibet tempore bona æterna consumat.] lego, *consummare*. uel ita: *computare. In quantolibet tempore bona æterna consumat.* sub. uirtus.

Atqui hæc uox.] idem Cicero.

¶ P. 216. Per hanc potest non pœnitenda agitare, ut imperfecto uiro. Huic maliciæ uis quædam inest, quia animum habet mobilem ad praua: ille agit carens malicia, & ea agitatio abest à bono uiro.] Pincianus ita: *agitare. Vt imperfecto uiro, huic, maliciæ uis quædam inest, quia animum habet mobilem. Ad praua illum agit hærens malicia: & ea agitatus abest à bono.* quo loco, *maliciam* accipit pro mollitudine, ut suspicio sit, Pincianum *malaciam* dicere uoluisse non *maliciam*.

si aliena ui ad summa niteretur, magnus erat labor ire in cœlum. Redit, cùm hoc iter ad quod natus est, uadit audacter & contemptor omnium, nec ad pecuniam respiciens.] lego, *Ridet, cùm hoc iter (ad quod natus est) uadit audacter & ut contemptor omnium, nec ad pecuniam respiciens.*

¶ P. 217. non

¶ P. 217. non magis ad se iudicat pertinere, quàm secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, &c.] al. *utrum proiectam*. Pinc. *utrum proiectas*, aues differant.

Canibus data præda marinis.] Pinc. *Latinis* ex Virgilio 9. *Aeneid.* & Ecloga 6.

Altè cinctum putes dixisse.] MS. Pinc. *nisi illud secum discinxisset.* Discinctum fuisse Mecœnatem constat ex 20. Epistol. 1.

¶ P. 218. omnium rerum cogitatione functi sumus.] al. *cognitione functi sumus.*

¶ P. 219. Tanusij.] al. *Tamasij*. malè. Tanusij meminit Suetonius (Iulio.

& qui uocentur.] al. *etsi sint qui iocentur.*

¶ P. 222. oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet.] Quid monet? hoc quod sequitur: *Non est*, inquit, *quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini*, &c. usitata hæc medicorum monita.

¶ P. 223. Emas non quod opus non est, sed quod necesse est.] Pincianus ita: *Non emas quod opus non est, sed quod necesse est*. Legendum potius uidetur *Emas non quod opus est, sed quod necesse est.*

animum magis alleuent.] lego, *& animum magis alleuent.*

¶ P. 224. & denũciatio & castigatio insanos coercuit.] lego: *& deuinctio & castigatio insanos coercuit.*

Proficiunt itaq;: malis moribus uti uidebis ciuitates usas malis legibus. ut non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem.] lego: *proficiũt itaq; malis moribus. Atqui uidebis ciuitates usas malis legibus: ita non apud omnes proficiunt? Ne philosophia quidem, nec ideo inutilis & formandis animis inefficax est.*

¶ P. 226. dum facit quisq; peiorem, factus est.] lego, *Dum facit quisq; peiorem, peior factus est.*

¶ P. 228. quia nullum illis sui regnum est.] al. *regimen est.*

¶ P. 229 stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniũ laudet paruo diuitẽ.] lego, *stet ad latus monitor & cõtra laudatores ingentium patrimoniorum, laudet paruo diuitem.* paruo diuitem uocat, paucis contentum. sic Horatius 2. carminum. 16. *uiuitur paruo bene, cui paternum splendet in mensa tenui salinum.*

¶ P. 232. Nã tibi de summa.] Desumpti sunt hi uers. ex Lucret. 1.

Quos non seruabit qui in re præcepta acceperit nõ in nomine.] al. *non in omnem uitam.*

¶ P. 234. Et antiqui medici nesciebant dare cibum sępius.] al. *scyphum sæpius.*

quanta circa nepotum focos iuuentus premit.] al. *premitur.*

Sociorum.] al. *sosiorum.*

Memini fuisse quondam Aesopi nobilem patinam.] Aesopi patinæ meminit 10. Plin. 51. Macrob 3. *Saturnal.* Tertullianus.

¶ P. 235. Ex senatusconsultis plebisq; scitis sæua exercentur, &

publicè iubentur, uetita priuatim: quæ commiſſa capite luerent, tamen quia paludati fecere, laudamus.] A' quibuſdam non *paludati*, ſed *palam* legitur. Locus, ut cũq; ſit; obſcurus eſt. uelle hoc uidetur, publicè ac paludatis imperatoribus quædam permitti etiam ſæua, quæ priuatis minimè liceant.

¶ P. 237. niſi eximantur quæ reprehendunt animos.] al. *quæ repellunt animos.*

& præconari totos uetant.] al. *perconari*. al. *percontari*.

aliquando ſpe boni puniunt.] al. *ſpecie boni puniunt*.

¶ P. 238. Habeamus in commune, quod nati ſumus.] ſic interpungo: Habeamus, in commune quòd nati ſumus.

¶ P. 240. Tuberonis ligneos lectulos.] Adi Ciceronem pro Muræna: *7. Valer. 5.*

¶ P. 241. Iſti quos publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſa.] al. *turtillæ*. Pincian. *Tutilinæ*. ſub. Deæ.

¶ P. 242. Clodius ob id adulterium.] Adi Ciceronem ad Atticum: Dionem 37. Plutarch. 4. Valer. 2. & 8. c. 5. & 9. Valer. 1.

uiolatis religionibus ſacrificij.] al. *uiolatis religionib. eius ſacrificij.*

ſic ſubmotis extra conſpectum.] al. *ſic ſubmotis extra conſeptum.*

contegantur.] lego *contegerentur.*

intra comperendinationem.] al. *intra comparandi rationem.*

quo ſedente negatur populus permiſiſſe ſibi poſtulare florales iocos nudandarum meretricum.] Idem Plutarch. & Valer. 2. c. 10.

¶ P. 244. niſi in locum patientiæ timor cederet.] al. *pœnitentiæ*. lego *niſi in locum pœnæ timor cederet*. Potuit tamen author noſter *patientiæ* uerbo hîc abuti.

¶ P. 245. ut carmen fortius ac iuſtius repetam.] al. *petam*. Pincianus *amputem*, id eſt, breuius faciam.

ut iſtos ſacagios ac ſibi moleſtos deſcribam tibi.] al. *ſaccagios*: al. *ſatageos* uel *ſatagios*: lego *ſeſeagios*. ἑαυτοῖς πραγμάτων hoc confictο atque innouato uocabulo exprimit, &, ut ipſemet loquitur, ſibi moleſtos.

& oblitus fati quo humana iactantur.] al. *& oblitus huius peccati.* MS. Pinciani: *& oblitus huius petauri quo humana iactantur.* Iuuenalis ſatyra. 14. *An magis oblectant animum iactata petauro Corpora.*

¶ P. 246. Tubero.] dixi ſuprà pagina 240.

¶ P. 248 non perdidit ille niſi aleam in damnum certius.] al. *niſi aleam in damnum certiorem.*

nec commoueri ad primam familiarium diuiſionẽ.] lego *ad extremam familiarium diuiſionem*, uel *ad proximorum familiarium diuiſionem*, ut primos familiares intelligat liberos, uxorem & ſimiles.

lachrymæ animum profuſæ leuant: Permittamus illis cadere, nõ imperemus.] Legis uirtus eſt, ut uolunt noſtri, permittere & imperare.

rare. Permittendum lachrymis ut cadant, at non imperandum iiſdem ut cadant.

¶ P. 249. Vidi ego in ſuorum funere uerendos, in quorum ore timor eminebat.] lego: *Vidi in ſuorum funere uerecundos,* &c.

¶ P. 250. obliuiſci quidem ſuorum ac memoriam cum corporibus efferre & effuſiſſimè flere, meminiſſe parciſſimè, inhumani animi eſt.] lego, *& cum effuſiſſimè fleueris, meminiſſe parciſſimè, inhumani animi eſt.*

ſic feræ ſuos diligunt.] al. *ſic feræ ſuos diligunt fœtus.*

¶ P. 251. Fabiani Papyrij libros qui inſcribuntur Ciuilium.] al. *artium ciuilium.* al. *artium & Iulium*: al. *artium Iulium.* al. *Archinilium.* Nihil ſinceri comparet. Cuſa retinenda, ut caſtior.

& non reſpondiſſe.] al. *ſed non reſpondiſſe.*

& pauperis cella.] hæc quibuſdam deſunt. meritò.

quod dici ſolet, domus recta eſt.] & hæc quoq; uel ſuperſunt otioſè: uel mutilum locum eſſe oſtendunt.

¶ P. 252. circumſpecta.] al. *circumſecta.*

¶ P. 253. Pecunia quoque circa paupertatem plurimum amorem habet, dum ex illa ereptat.] hoc eſt, qui ex pauperibus diuites fiunt, pecuniæ auidi ſunt & amantes.

ô quanta dementia eſt, ſpes longas inchoantiū.] Horatius: Vitæ ſumma breuis ſpem nos uetat inchoare longam.

Caſtrenſium laborum tarda manu pretia.] lege coniunctim *manupretia.* Gloſſis manupretium χειρόδοτον: quod datur ob manum.

¶ P. 254. Quod etiam aliquid ex illa differtur.] al *quòd in aliud ex alio differtur.*

Nihil eſt miſerius dubitatione uehementer irruentium quorſum euadant. Quantum ſit illud quod reſtat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitatur.] pro *uehementer irruentium,* quidam habent, *uenientium*: alij, *uoluentium*, alij, *uolutantium*. quod ultimū non reiiciendū: ſequitur enim. *Quomodo effugiemus hanc uolutationem?* Verum nondum mihi plane acquieſco, niſi ſententiā hanc totam luci reſtituero: *Nihil eſt miſerius dubitatione uehementer timentium quorſum euadant, quantum ſit illud quod reſtat, aut quale. Hic correpta mens, inexplicabi formidine agitatur.* Obiter etiam monebo à quibuſdam pro *collecta mens* legi *non collecta mens*: ut ſcias, id de quo agim⁹ non ubique aut omnibus exemplariis ſibi conſtare.

Debilem facito manu, debilem pede coxa: tuber aſtrue gibberū lubricos quate dentes, uita dum ſupereſt bene eſt. Hanc mihi uel acutam ſi ſubdas crucem ſuſtineo.] Ne quis proſam orationem putet, Glyconij ſunt uerſus ita diſtinguendi: Debilē facito manu, Debilem pede, coxa, Tuber adſtrue gibberum, Lubricos quate dentes. Vita dum ſupereſt, bene eſt. Hanc mihi uel acuta ſi ſedam cruce, ſuſtine. uide Briſſonium 1. de *formulis.*

Quid huic optes nisi Deos faciles?] Voti mos antiquus de quo dixi in locis meis communibus Senecæ.

¶ P. 255. Iam eram fastidio mihi: iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus & in possessionem omnis æui transiturum, cum subitò experrectus sum.] lego *transiturus.*

An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius, qui nullus est. An ex eo quod cùm erit, sensuri sumus, aliquis fructus percipi aut peti possit.] Alij ita: *An ex eo quodcunq;* &c. alij ita: *an ex eo quod cùm erit sensuri simus, antequam aliquis,* &c. Quis non uidet locum deprauatum, nec dum sanatũ? Rescribo: *An cadant bona nostra nobiscũ, nihilq; sit eius qui nullus est: An ex eo quod supererit sensuum summus aliquis fructus percipi aut sperari possit.*

nisi aliquid præcidero] al. *nisi aliquid prædixero.*

Quid est quod præcidere uelim?] al. *prædicere uelim?*

uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet.] Quidã pro *cõtineri,* legunt, *continuari.* malè. sic enim Pomponius 30 ad Sabinum. Vnum est corpus, quod continetur uno spiritu, quod ἡνωμένον unitum uocatur. sic Paulus ad edictũ libro. 22. Tota statua uno spiritu continetur. v. *l.* 30. *ff. de usucap. l.* 23. §. 5. *ff. de rei uindic.*

Interim ponendum fuit, quia in nos tela mittuntur.] al. *quo nostra tela mittantur.* Erasmus, *cui tela nostra innitantur.*

¶ P. 257. æquè uerò insistitur ab his, qui diffidere nõ possunt.] MS. Pinc. *æquè uerò prospicitur:* al. *æquè uerò inficitur. Dissidere non possunt.* al. *inficiscitur.* Nihil è uulgata lectione mutandũ: quæ hoc uult, omnium, qui uiri boni sunt, idem iudicium esse, omnes idem sentire.

Illis idem potest unius sententia, quod omnium: quia omnium si prorogetur, una erit.] apertior erit lectio, si legamus *rogetur* non *prorogetur.*

Magnificum est laudari à laudato uiro.] Citatur à Cicerone.

¶ P. 258. Nunquid dubitas an iustitia & habentis bonum sit, & item sit eius cui debitum soluit?] lego, *& debentis bonum sit.*

Nec quidquam aliud istæ disputationes sunt quàm inter se perire captantium lusus.] Pincianus ita, *quàm inuicem se puerorum captantium lusus.* Alij ita: *quàm inter se pilàm captantium lusus.* uulgatam retinendam censeo. Nihil enim aliud sunt sophistarũ argutię quàm lusus eorum qui se mutuò ueluti confodere affectant.

humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod etiamnum frequentius, oculis lætius uertis solum. Illi patria est quodcunque supernè uniuersa circuitu suo cingit.] Pincianus ità: *aut si quod est etiam nunc frequentius accolis, lætius nautis solum. Patria illi est, quodcunq; suprema & uniuersa circuitu suo cingit.* uel: *Patria illi est, quacunq; sol meat & uniuersa circuitu suo cingit.* Quidam pro *uectis* habẽt *aduenis,* uel *uectoribus:* quid ni nos quoq; legamus *uestris?*

actam ætatem sibi dari non sinit.] al. *certam ætatem.*

in alium naturæ ſumimus partum.] al. *in aliũ matureſcimus partũ.*

¶ P. 259. nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori ſperat, ſi is quoque qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis uinculo, ſolutum totum ſpargi, id agit, ut etiam poſt mortem utilis eſſe poſſit?] Negationem hîc deſiderari nemo non uidet. Itaque lego: *Quid ni non timeat, qui mori non ſperat: ſi is quoq; qui tamdiu animum iudicat manere quamdiu retinetur corporis uinculo id agit, ut etiam poſt mortem utilis eſſe poßit.* uides argumentũ Senecæ ab eo ductum eſſe qui animã mortalem putat, ad eum, qui immortalem ſperat. Iam uerò ut negatio hæc à me iuſtè reſtituta eſt: ita hæc uerba *ſolutum totum ſpargi*, tanquam à mala manu profecta, ſuſtuli.

rati ſunt caſus.] al. *pares ſunt caſus.* uulgatam retineo.

¶ P. 260. hominum effigies habent, animos ferarum: niſi quòd illarum pernicioſior eſt incurſus, quos tranſire non quærunt.] Lipſius 4. *epiſtol.* 17. ita: *quùm tranſire non queunt.*

niſi neceſſitas iniicit.] al. *miſit.* al. *adigit:* al. *inigit.*

Hæ autem.] al. *Hæ aut.*

¶ P. 261. quia aliquis plus habet, tantò tibi uideris defici, quantò uinceris.] al. *tanto tibi uideris deficere.*

¶ P. 262. malè te habebit ille Conſul factus, ille refectus.] forte legendum *ſuffectus.* Conſulum enim alij ordinarij, alij ſuffecti. Interim tamen uulgata non abiicienda. *ut refectus conſul* ſit, qui iterum conſul. Seneca 3. de ira 31. Dedit duodecim faſces, ſed non fecit ordinarium conſulem. Quidquid te delectat, æquè urget. ut uideras dum uireret. Vtinam.

Alium alio die caſus excutiet.] ita Eraſmus emendauit. Antea pro *uireret* legebatur *uidet.* ſed Pincianus ita mutat: *dum uiret: uiuunt, dum uirent. Vbiq; alium alio die caſus excutiet.* Quidam etiam ꝓ *utinam* habent *uter* uel *utrum.*

¶ P. 263. onera tibi detrahe: & emenda deſideria, intra ſaltem modum contine.] Pincianus: *amanda deſideria aut intra ſaltem modũ contine.* amanda, id eſt, longius amoue.

profert ſe, laudari & aſpici credit.] al. *& aſpici geſtit.*

¶ P. 264. Socratem perpetitium ſenem.] al. *perpeßitium ſenem.* Dixi in Nomenclatore noſtro Seneciano.

¶ P. 266. Habet unuſquiſque aliquem cui tantum credidit, quantum ipſi creditum eſt: ut garrulitatem ſuam cuſtodiat & contentus ſit unius auribus, populum faciet, ſic quod modo ſecretum erat, rumor eſt.] Pincianus pro *populum* legit *poculum.* quod non placet: Vix enim eſt ut quis poculo uel pharmaco, garrulitatem, aut, ſi mauis, garriendi pruriginẽ, ſanet. Itaq; ſic muto: *Habet unuſquiſq; aliquẽ cui tantũ credit quantũ ipſi creditũ. Hic ut garrulitatẽ ſuã cuſtodiat & cõtẽtus ſit unius auribꝰ, nũquã faciet.* ſic *quod modo ſecretũ erat, rumor eſt.*

quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum uidetur, non satis tectum.] al. *Non solutè obliteratum.* Sed nihil à uulgari mutandum est.

¶ P. 268. Paucis opus est ad mentem bonam uti literis.] lego, *Paucis opus est ad mentem bonam literis.*

si amici deceperunt, habeãt sanè nomen, quod illis Ephorus noster imposuit: ita uocentur, quò turpius nõ omnibus sit rebus tuis. Desunt illi qui & operam tuam conterebant. Nihil horum insolitum, &c.] al. *quo turpius non sit omnibus rebus tuis.* Pincianus: *Quota pars non est, si ex omnibus rebus tuis desunt illi qui & operam tuam conterebant.* Rescribo: *Te amici deceperunt? habeant sanè nomen, quod illis Epicurus noster imposuit: ita uocentur, quo modo ius: non omnibus adsint rebus tuis, Desunt illi qui operam tuam conquirebant, & te aliis molestum reddebãt? Nihil harum insolitum,* &c.

& labaris oportet, & arietes, & cadas, & lasseris, & exclames: ô Mors idem mentiaris.] al. *metiaris:* al. *iter metiris.* Quid si ita legas? *ò mors & me metieris.*

¶ P. 269. Deinceps quæ multa & uaria sunt in nos diriguntur. Quædam in nos fixa sunt.] Pincian. *Deinde quum multa & uaria sint, quæ in nos diriguntur.*

¶ P. 270. Nec uis exspectare libros, quos cum maximè ordine continentes totam moralem philosophiæ partem statim expediam.] Hi Senecæ libri hodie non extant.

quia pertinet, properas.] al. *quia pertinaciter properas.* sed retinenda est uulgata.

ne ipsa impediat.] Pinc. *ne ipsa se impediat.*

¶ P. 271. non aliter concitantur, quàm solent Phrygij, tibicinis sono semiuiri & ex imperio furentes.] lego & interpungo: *non aliter concitantur, quàm solent Phrygij tibicinis sono, semiuiri & ex impetu furentes.* Iuuenalis Satyr. 6. *Ecce furentis Bellonæ matrisq́; Deûm chorus intrat & ingens semiuir obscæno facies reuerenda minori, Mollia cui rupta secuit genitalia testa. Iam pridem cui rauca cohors, cui tympana cedunt plebeia, & Phrygia uestitur bucca tiara.* adde Arnobium contra gentes: Plutarchum tractatu de Musica.

Cum irritator, accessit tunc illa animi bona uelut soluta excitantur.] al. *uelut sopita.* al. *uelut ad solita.* al. *Tunc illa animi bona uelut sollicitantur.* Pincianus: *Tunc ad illa animi bona uelut sollicitantur.* uel, *Tũc ad illa animi bona, uelut solita excitantur.*

¶ P. 272. Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi?] forte pro *describi* legendum *distribui*, id est, immitti, disseminari, diuidi, transire atque immigrare: quanquam & τὸ describi, idem propè.

¶ P. 273. In Tiberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat.] Aetas Senecæ hîc notanda.

alieni-

alienigenarum sacra mouebantur.] .i.Iudæorum & Christianorum V. *Suet Tiberio* 36.

¶ P. 274. Philosophus admiratur cõtra iusticiam dici tam multa potuisse.] subaudi in libris de Republica Ciceronis, & quidem libro tertio, idq; à Pilo: quem pro iniustitia aduersus iustitiam disserentem inducit Cicero. Vide 5. Lactant. 15. 17. 18. & Augustinum 2. de ciuitate 21.

¶ P. 275. Hodieq; extat in Auguralibus libris.] Citantur libri Augurum à uariis. Varro 4. de lingua. Tera *in Augurum libris scripta cum R. uno.* Idem libro sexto. *Libri Augurum pro tempore tempestatem dicunt.* Festus. *Paludati in libris Auguralibus, significat, ut ait Veranius, armati, ornati.*

Id ita in Pontificialibus libris aliqui putãt. Et Fenestella eosdem libros cum Grammaticis explicuit.] Pinc. *& alij putant & Fenestella. Eosdem,* &c.

Primum uerba expresse Reapse dici à Cicerone.] al. pro *Reapse* legebatur *ab se.* Pincianus ita: *Primum Ennij uerbum Reapse.*

hanc quam nunc in circo cretam uocamus calcem antiqui dicebant.] al. *in circo metam uocamus.*

Esse enim apud Ciceronem in ipsis de Republica hoc Epigramma.] Pinc. *Est Ennij apud Ciceronẽ in his ipsis de Republica hoc Epigramma.* rectè. Est enim sequens epigramma ipsius Ennij, quod & extat apud Lactantium 1. c. 18.

¶ P. 280. lectica formosis imposita coloribus.] al. *calonibus.* Quid si legamus, *lectica formosis imposita burdonibus*? Burdonibus enim, hoc est mulis, utebantur ad lecticam, ut ex Vlpiani libro 22. ad Sabinum discimus. de quo dixi ad *l.* 49. *& l.* 62. *ff.* delegat. 2.

¶ P. 286. ô quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere.] al. *transmittere.* fortè legendum *promittere,* hoc est, in longinqua usq; extendere.

ignari quod sit illud ingens paruumq; regnum. Imperare sibi maximum imperium est.] pro *paruumq; regnum,* quidam legunt, *par cœlis regnum.* alij, *parq; regi regnum.* Lips. 4. *epistol.* 17. patriumq; regnum. at ego: *ignari quàm sit illis ingens, partumq; regnum, imperare sibi. Imperare sibi maximum imperium est.* partum regnum, ut arbitror, appellat quòd in cuiusque arbitrio positum esse censeat, ut à quouis uolente parari possit.

illud persuadeat sibi, ut in hanc pulcherrimam uirtutem ultro etiam impendere iuuet.] M S. Erasmi, *iubet.* Rescribo: *ultro etiam impendere se iuuet.*

¶ P. 287. Mecœnas in cultu suo: Quid turpius amne syluisq; ripa comantibus? &c.] lego, *Mecœnate in cultu suo, quid turpius? Amne syluisq; ripa comãtibus,* &c. Notat Seneca Mecænatis orationẽ, tanquã nimiũ cultã. Cultus nimij exẽpla hæc subiicit, *Amne syluisq; ripa co-*

pa comantibus,&c. Vſque ad ſententiam illam,cuius initium eſt,*Non ſtatim hæc cum legeris, hoc tibi occurret, hunc eſſe, qui ſolutis tunicis in urbe ſemper inceſſerit?*

Hunc eſſe,qui in tribunali,in roſtris,in omni publico cœtu ſic apparuerit,ut pallio uelaretur caput excluſis utrinq; auribus, non aliter quàm in nummo diuites fugitiui ſolent?] Probo quod in ora marginis adſcriptum eſt, *in mimo*. unde Lipſius 3.epiſtol.23. ita emendat,*non aliter quàm in mimo,diuitis fugitiui ſolent*. Hoc enim habitu fugitiui ut & delicati in Comœdiis exhibiti: Plautus Curculione: Tum iſti Græci palliati,capite operto qui ambulant.Potuit hoc Mecœnas feciſſe uitando ſoli,cùm pilei uſus non eſſet.

¶ P. 290. Vnum uideri putas uentrem,cui tanto tumultu comparatur.] lego *apparatur*. Loquitur enim de culinis Romanorum, & luxurioſis nepotibus: niſi malis,*parentatur*: quaſi neget tumultũ illum fieri ad paſcendum uentrem, ſed ad *parentandum* ac ſepeliendum potius. & alioqui *parẽtandi* uerbum apud authorem noſtrum ſatis frequens & obuium.

Aſpice ueterana noſtra & plena multorum ſeculorũ uindemiis horrea.] al. *Aſpice uinaria noſtra*, &c. niſi hoc placeat, *ueterana* fuerint uina uetera,&,ut ipſemet loquitur, multorum ſeculorum. Fauet & id quod ſequitur mox: *Vnum putas uideri uentrem, cui tot conſulum regionũq; uina conduntur?* Tot conſulum dixit,hoc eſt, tot annorũ: quibus Conſulibus tum anni deſignati.

¶ P. 291. Noſti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capſula tortos.] al. *de capſula totos*.M S. Pinciani: *diſcapſulatos*. forte *de ſpeculo tortos*. Delicatis enim mos fuit,de coma cum fœminis certare,& ad comam poliendam ac torquendam, ſpeculum omni occaſione conſulere,ut loquitur Tertullianus *libro de cultu fœminarum*. iiſdem moris fuit μιτρῶσθαι τὰς κόμας. qua de re plenius dicam in Locis communibus Senecæ.

oratio cultus animi eſt.] aliàs, *oratio uultus animi eſt*. utrunque rectum eſt.

ſi circumtunſa.] ſcribe *circontonſa*.

oſtendit illum non eſſe ſincerum & habere aliquid fracti.] al.*facti*, malè.fractum,molle & effœminatum.

¶ P. 292 Hæc ipſa res tot magiſtratus,tot iudices detinet,q̃ magiſtratus & iudices facit, pecunia.] lego, *Quid magiſtratus facit? Pecunia: quæ ex quo in honore eſſe cœpit,uerus rerum honor cecidit.*

an bonus nemo.] Pinc. *nemo an bonus*.

¶ P. 295 Cum de animorum æternitate diſſerimus,nõ leue momentum apud nos habet conſenſus hominum,aut timentium inferos aut colentium.] al. *aut colentium æthera*. Quid ſi ita? *haud timentium inferos, ſed cœlum amantium*. uel ita: *aut timentium inferos aut cœlum colentium*.

¶ P. 298. Ita,

¶ P. 298. Ita, quàm primum moriar.] Deteſtationis cuiuſdam uerba ſunt, in quæ diligẽtius more ſuo ut Stoicus, inquirit Seneca.

¶ P. 300. ſua ſatius eſt mala quàm aliena tractare: ſe excutere & uidere, quàm multarum rerum candidatus ſit, & nõ ſuffragari.] apertius legas: *Tua ſatius eſt mala quàm aliena tractare: te excutere & uidere quàm magnarum rerum candidatus ſis & non his ſuffragari*. His dixit, hoc eſt, quæ Romæ ſunt ac fiunt.

¶ P. 301. Exiguum mellis pondus & magnum ſapore non differt.] ſic Ariſtoteles *Ethicis* λευκὸν πολυχρόνιον οὐκ ἔστι λευκότερον τοῦ ἐφημέρου.

Summa adiectio quare plurimum facit, uel exigua? quia non auget, ſed implet. Quædam proceſſu priorem exuunt formam, & in nouam tranſeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & in magnitudinem eius ſequendo laſſatus eſt, infinitum cœpit uocari, quod longè aliud factum eſt, quàm fuit, cùm magnum uideretur, ſed finitum eodem modo aliquid difficulter ſecuri cogitauimus: nouiſſimè creſcente difficultate, inſecabile inuentum eſt.] Pincianus ita: *ubi humus aliquid diu protulit, qui in magnitudine eius ſecanda laſſatus eſt, infinitum cœpit uocare, quod longè aliud factum eſt, quàm fuit, cùm magnum uideretur, ſed finitum. Eodem modo*, &c. At hæc nimis uiolenta emendatio eſt: ſic reſtituo: *ubi animus aliquid diu pertulit, & ingentem magnitudinem alicuius ſequendo, laſſatus eſt, infinitum incipit uocari: quod longè aliud factum eſt, quàm fuit, cum magnum uideretur, ſed finitum. Eodem modo*, &c. Magna quædã initio ſunt, ſed tamen finita: quæ, ſi procedas longius, infinita facias. Non ſua ui, ſed tractu fiunt talia.

¶ P. 302. Quoties aliquid inueni, non exſpecto donec dicas, In commune: ipſe mihi dico.] lego, *ipſe tibi dico*. ut interim notes atque obſerues ueterem hunc morem, ut (cum quis aliquid inueniſſet) ſocius ac uicinus ei diceret, *In commune*. quaſi partem rei inuentæ ſibi adſerens ea formula. Galli noſtri dicunt, *Ie retiens part*.

Catonianum illud mutuum à te ſumes.] al. *Hecatonianum*. quod probo. Eſt enim Hecatonis frequens teſtimoniũ apud Senecam.

an ea quàm multa niue eliſero.] al. *cluſero*.

¶ P. 303. An parum habet qui tantum non alget, non eſurit, non ſitit?] al. *qui non alget*. Lego *An parum habet qui tanti non alget, non eſurit, non ſitit?* Tãti ſitire, algere & eſurire, nihil aliud eſt quàm pretio iſta nihili, & quæ delicatis placent, ſibi accerſere atq; emere.

Quem uoles mihi ex his, quorum nomina cum Crœſo Licinioq; numerantur, in medium licet protrahas.] al. *Craſſo Licinioq;*. acutè. ſic Perſius, *Nunc Licini in campos, nunc Craſſi mittit in ædes*.

Num tibi cum fauces urit ſitis.] Horatij uerſus. 1. Satyr. 2.

¶ P. 304. Recipiunt ſuperuacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos lædit.] Lipſ. 3. epiſtol. 23. *illud parum lautum*.

¶ P. 307. Is habebat sæpe ducentos.] uersus Horatij 1.Satyr.3.

¶ P. 308. Interim enim clamabis.] al. *Iterum enim exclamabis.*

doce leue esse uanumq; hoc quod felicitas dicitur, unam illi syllabam facillimè accedere.] Quæ illa syllaba est? prima ut opinor; & hęc quidem *fel.* Qui locus argumento est, scribendum esse *felix* sine diphthongo: quod & Aldus Manutius multis probat in sua Orthographię epitome: probat, inquam, ex lapidibus & nummis. hūc tamen locum omisit.

¶ P. 312. nunc gestemur; nunc prandeamus.] MS. Pinciani: *nunc pendeamus.* Cornelius Celsus libro 2. inter gestationum genera ponit lecti suspensionem.

¶ P. 313. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & occasus libentissimè inserebat.] al. *notus & frequenter.* Tu lege: *tolerabilis poëta & amicitia Tiberij notus. Is in opere ortus & occasus libenter inserebat.*

L. Vinitij.] meminit Seneca 2.*Declamat.*

quòd excitet famam.] lege *quod,* non *quòd.*

Spanij.] al. *Spapinij*: al. *Spu Panij* Pincianus. *Spu Papinij.*

clamorem comitatum.] Pinc. *clamorem continentium.*

¶ P. 314. Nolunt solita peccare, quibus peccandi pręmium infamia est.] Pincianus *in fama est.*

Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, rectè uiuunt.] Pincianus *retrò uiuunt.*

Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis, à Diis optantem prohibent & occurrunt.] Pro *à Diis* alij habent, *à nobis*: al. *à diebus.* al. *instructis nobis.* al. *aciebus.* Nihil Erasmi, nihil Pinciani diligentia, (ut quidam notarunt) hic potuit. Age, diligentiores si non simus, huic tantæ difficultati saltem occurramus. Lego itaq;: *Multæ difficultates locorum, multæ temporum etiam locupletibus & instructis (Diis optata prohibentibus) occurrunt.*

Hæc qualiscunque cœna, *Diali iucundior erit.*] al. *Attali iucundior erit.* quod non probo. Vere sapientis & philosophātis cœnam qualemcunq; uult, *Diali cœna* iucundiorem. Notum cuique Pontificum cœnæ quales fuerint Romanis. nisi malis legere, *adiiciali iucundior erit* de qua Seneca 15. epistol. 96. *toties tamen sestertio adiiciales cœnæ frugalißimis constiterunt.* (cessariò.

¶ P. 315. Omnes iam mulos habēt, al. *multos.* Pinc. *famulos,* nō ne-

Omnium pædagogia oblita facie uehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentū desideret.] legendū uidetur, *Turpe est neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum non desideret.*

Vna fœlicitas est bonæ uitæ, facere omnia liberè.] al. *facere, esse, habere.* ut *facere* hic sit *uti uenere.*

¶ P. 316 Mors

¶ P. 316. Mors malum non eſt. Quid quæris? Sola ius æquum eſt generis humani.] al. *ſola in æquo eſt generis humani.* MS. Pinciani: *ſola ius generis humani æquat.* Pincianus: *ſola uis æquum eſt generis humani.* Nihil ex uulgata mutandum. *Mors ſola ius æquum eſt generis humani,* hoc eſt *æquo pulſat pede pauperum tabernas Regumq; turres.*

¶ P. 318. hoc nondum eſt in herba latente.] al. *lactante.* Sic Virgilio Georgicis 1. *lactentia frumenta. Spicea iam campis cùm meſſis inhorruit & cùm frumenta in uiridi ſtipula lactentia turgent.*

¶ P. 319. cùm in his quæ homines eripiunt, optant, cuſtodiūt, nihil inueneris, non dico quod malis, ſed quod uelis.] Lipſ. 3. epiſtol. 23. legit, *cùm in his quæ homines cupiunt, optant,* &c. Quod minimè probo: aut enim nulla aut minima differentia inter capere & optare, quæ tamen duo noua hæc emendatio coniungit. Aut ſta uulgatæ, aut, ſi id mauis, lege *capiunt, optant, cuſtodiunt.*

DIONYSII GOTHOFREDI I. C. IN SENECAM CONIECTVRARVM SEV VARIARUM Liber 3. libris *De prouidentia & aliis Ethicis Senecæ reſpondens.*

PAG. 1. Hoc commodius in contextu operis redderetur.] lego, *quæreretur:* nam antecedit *Quæſiſti à me Lucilli.*

ut infuſa uallibus maria molliant, terras, nec ullum incrementum fluminum ſentiant.] pro *molliant* quidam habent, *moueant,* alij, *commoueant* lego *ut incluſa uallibus maria, muniant terras, nec ullum incrementum fluminum ſentiant.* Muniunt dixi, Hoc enim ſenſu author noſter Oceanum appellat uinculum terrarum.

¶ P. 5. Quid ergo felicior eſſet, ſi ingenti pomorum ſtrue cingeret, primæ formæ feras captas multa cæde uenantiū.] lego. *Quid ergo felicior eſſet, ſi ingenti murorum ſtrue cingeret primæ formæ feras,* &c. uel ita: *Quid ergo felicior eſſet, ſi ingenti pomaria ſtrue cingeret,* uel ita: *ſi ingenti domorum ſtrue cingeret primæ formæ feras.* Cæterum quas *primæ formæ feras* appellat, interpretari poſſis elephantem, Leonem, leænam, Tigridem, pantheram, pardum, Leopardum, Rhinocerotem, Gryphen, Camelopardalim, Lyncem: ſecundæ formæ, cæteras feras, lupum & ſimiles.

¶ P. 8. Nunquid tu inuiſos eſſe Lacedæmoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolē publicè uerberibus admotis.] Tertullianus in libro ad Martyres: Nam quæ hodie apud Lacedæmonas, ſolennitas eſt διαμαστίγωσις ideſt flagellatio non latet. In quo ſacro ante aram nobiles quiq; adoleſcentes flagellis affliguntur aſtantibus parentibus, & propinquis & uti perſeuerent adhortantibus. Adi etiam Ciceronem Tuſculana. 5.

Patimur. Non eſt ſæuitia, certamen eſt.] ſic Minutius Fœlix in Octauio:

Octauio : *Patimur, non eſt pœna, militia eſt.*

Nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perduxit.] ſic Papirius Iuſtus 2. de conſtitutionibus : *Tolerabilia ſunt quæ uetus conſuetudo comprobat.l.13.ff.de pollicitat.*

¶ P. 11. Finge datos currus.] al. *Iunge datos currus.*

¶ P. 12. Nemo tam pauper uiuit quàm natus eſt.] Hunc etiam locum imitatus eſt Minutius Fœlix in Octauio. Dicam, inquit, quẽadmodum ſentio: *Nemo tam pauper eſt, quàm natus eſt.*

¶ P. 14. Perpeſſi ſunt multi inopiam hominum, reges: uixerunt Barbari radicibus & dictu fœdam tulerunt famem.] MS. Pinciani *Perpeſsi ſunt multoties exercitus inopiam omniũ rerũ: uixerũt herba, radicib.*

Rebus in aduerſis.] uerſus Martialis.

¶ P. 16. At tu euiſceratus & conſtrictus.] MS. Pinciani, *At tu incæratus, uel euiſceratus.*

At traditus lapidi qui te paulatim edat & exiccet. *& poſt.* alios lapis oſſa redditurus incluſit.] Sarcophagum lapidem intelligit de quo.2. Plin.96. & 36.c.17.16. Iſidor.4.

¶ P. 18. Quam multæ inter probatas matronalis ordinis eſſe cœperunt, poſtea inter exempla naturarum.] Quidam, *Quàm multæ inter probra.* Quidam pro *naturarum*, habent, *mutatarum.* al. *numeratarum.* al. *notatarum.* al. *nominatarum.* al. *meritarum.* Pincianus ita : *Quàm multæ antea probra, matronalis ordinis eſſe ceperunt.* ſed nihil ſuperiorum probo. ut lectionis ueritas apertius conſtet, paulò longius ſententiam hanc repeto. *Amiſi uxorem bonam; Quid in illa probabas? Decus? Quàm multæ inter probatas matronalis ordinis, eſſe cœperunt poſtea inter exempla meritoriarum?*

¶ P. 22. Nec tantum uirtutibus humanis animalia, ſed etiam uitiis prohibita ſunt. Tota illorum ut extra, ita intra forma, humanæ diſſimilis eſt. Regium enim illud & principale aliter dicuntur: ut uox eſt q dẽ, ſed nõ explanabilis & perturbata. & poſt: ita ipſum principale parum ſubtile, parum exactum.] Quidam *Regum autem illud.* Pincianus ita emendat: *Regiũ eſt illud & principale alte ductũ*, &c. malè: Reſcribo: *Regium enim illud & principale, aliter ducunt*, id eſt, flectunt ac mouent. eſt enim illis regium illud (ut mox ſequitur) *parum ſubtile, parum exactum.* & exempla quibus utitur author noſter, id etiam euincunt. *Vox eſt*, inquit, *illis, ſed non explanabilis & perturbata, & inefficax: ut lingua, ſed deuincta, nec in motus uarios ſoluta.* Cæterum Regium illud quod appellat, Ariſtoteli eſt τὸ ἡγεμονικόν.

¶ P. 28. uir bonus non flebit, nec liquetur animo.] forte *nec linquetur animo.*

ſicut pueri qui tam parentibus amiſſis flebunt, quàm nucibus.] Tu lege & muta ſic: *ſicut pueri qui tã nucib. amiſsis flebũt quàm parẽtibus.*

¶ P. 30. Itaque etſi peruerſa induenda magiſtratui ueſtis, & conuocanda claſſico concio eſt, procedam in tribunal, non furens nec

nec infeſtus ſed uultu legis: & illa ſolēnia uerba leni magis grauiq; quàm rabida uoce concipiam.] Pincianus legit, *ſed uultu leni*. Verùm nihil mutandum cenſeo. *Vultum* legi tribuit ut & paulo poſt *animum*. *Quid enim*, inquit, *uidetur lex iraſci his quos non nouit, non uidit, quos nō futuros ſperat? Illius itaq; ſumendus eſt animus, quæ non iraſcitur, ſed conſtituit*. Niſi uultū legis accipias, uultum illum, quali Iuſtitiam effigiabat Chryſippus apud Gellium 14. c. 4 Porro quòd de uultu iudicis in cognoſcendo dixit, confirmat Calliſtratus lib. 1. de cognitionibus *l. 19. §. 1. ff. de officio proconſulis*.

¶ P. 32. damnatum ad Piſonem reducit, redditurus Piſoni innocentiam. Nam militi fortuna reddiderat.] Poſſis ita paulò apertius: *redditurus Piſoni innocentiam, quam militi fortuna reddiderat*.

¶ P. 34. ſicut C. Cæſar qui iratus cœlo (quòd obſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius quàm ſpectabat: quodque comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorſus parum certis, ad pugnam uocauit Iouem, & quidem ſine intermiſſione Homericum illum exclamans uerſum Ζεῦ πάτερ ἔτις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος.] Alium locum Homeri profert Dion in Caio. refert enim Caium quoties fulmen de cœlo caderet, ipſum contrà iecisse lapidem: dixiſſe in ſingulis iactibus illud Homeri, ἤ μ' ἀνάειρ' ἢ ἐγώ σε Aut tu me interficias aut ego te. Et Tranquillus in eiuſdem uita c. 22. Interdiu, inquit, cum Capitolino Ioue ſecreto fabulabatur, modò inſuſurrans ac præbens inuicem aures, modò clarius nec ſine iurgiis. Nam uox comminantis audita eſt Εἰς γαῖαν Δαναῶν περάω σε, donec exoratus, ut referebat, & in contubernium ultrò inuitatus.

¶ P. 36. Intereſt quod arridentibus arridemus.] Horatius, de Arte *Vt ridentibus arrident, ita flentibus adſunt Humani uultus*.

¶ P. 36 Alexandrum aiunt Xenophanto canente, manum ad arma miſiſſe.] Ab aliis Timotheus non Xenophantus appellatur. Suidas in τιμόθεος. Xenophanti quidem meminit Plutarchus, ſed in uita Demetrij.

¶ P. 37. qualis fuit Apollodorus aut Phalaris.] fuit hic Apollodorus Caſſandriæ tyrannus teſte Pauſania. Is eſt forte quem Plutarchus libello de his qui tardè à numine corripiūtur, refert, aliquā do ſe per ſomnium à Scythis excoriari, in fruſtaq; concidi ac coqui conſpexiſſe, cor uerò ex lebete loquens ac dicens, Ego horum tibi cauſa ſum: & iterum filias igni flagrantes, totoq; corpore ſuccenſas per gyrum ipſum circumſilire.

¶ P. 37. Voleſus nuper ſub Diuo Auguſto, proconſul Aſiæ.] Meminit huius Voleſi proconſulis Aſiæ Tacitus 3 Annalium, non tamen inſignis eius crudelitatis, cuius hîc Seneca mentionē facit.

¶ P. 38. Hæc tot milia ad forum prima luce properantia, quàm turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent.] lego *quàm turpes lites, tam turpiores*. uel *quanto turpes, tanto turpiores*.

¶ P. 39. Quid enim si quis irascitur in tenebris parum uestigia certa ponentibus.] lego *Quid enim si quis irascitur tenebris, parum uestigia certa ponentibus.* Tenebras parum uestigia certa ponentes accipio, quæ in causa sunt, ut parum certò ponas uestigia.

¶ P. 40. ubi isti hîc iræ locus est.] al. *Hiccine locus est*: al. *hoccine locus est*. Rodolphus Agricola: *Hoc omne iocus est.* Erasmus, *ubi hic iræ locus est.*

nec hoc sapientis dici uelim, quod feræ quoq; telum est timeri.] ita Erasmus & Pincianus emendant. Aliàs legitur *ferè quoq; telum timeri.* MS. Erasmi: *Nec hoc sapienti malim quòd ferè quoq; sapienti telum est timeri*, Rodolphus agricola sic: *Nec hoc serpentium malim, quòd ferè sapientis quoq; telum est timeri.* MS. Pinciani. *Nec hoc sapientis dici uelim quòd ferè sapientis quoque telum est timeri.* Quid si ita mutemus: *Nec hoc sapientis dici uelim quod feræ, cui bellum est timeri.* cui bellum, id est, cui bella res est timeri. Cur id dicat Seneca, mox causam adiicit: *Quid: non timetur febris, podagra, hulcus malum? Nunquid ideo quidquam in istis boni est? At contra omnia despecta & fœda & turpia timentur.* Ecce hîc *despectum, fœdum* & *turpe*, bello opponi legimus.

¶ P. 41. Leoni pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora.] sic 3. *de ira* 30. *ursos Leonesq; mappa proritat.*

Acerrimas feras umbra exagitat.] pone exemplum in aspide. Seneca 3. de ira 30. *Ad umbram, aspis exsurgit.*

feras uox exagitat.] sic paulò pòst, *Elephantes porcina uox terret.*

Nec est mirum, cùm maximos ferarum greges linea pennis distincta conterreat, & ad insidias agat ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim uana terrori sunt.] sic interpungo & lego: *Nec est mirum, cùm maximos ferarum greges linea pennis distincta conterreat, & ut ab se abeant, agat. Ab ipso effectu dicta formido. Vanis uana terrori sunt.* Mouet me quod *formidinis* originationem inde repetat Varro 5. de lingua. Metuere, inquit, à quodam motu animi, cùm id quod malum casurum putat, refugit mens. Cùm uehementius in mouendo, *ut ab se abeat, & foras fertur, formido.* Nisi ita legas. *Ab ipso effectu dicta formido. uanis enim uana terrori sunt.* & post. *Nō ipsa in se quidquā habet firmum.* Vt hanc extremam sententiam priori iungat, & formidinem dictam putet Seneca, quòd minime sit firma. Prior tamen emendatio magis placet. Obiter etiam notandum Isidoro 10. Originū formidinem trahi à *formo* hoc est, calido: calido, inquam, hoc est, à sanguine qui formidine contrahitur.

indiceret.] lego, *indixerit.*

¶ P. 46. cui lachrymas semper solita semper mater abstersit.] lege, *sollicita semper mater abstersit.*

¶ P. 50. Is qui non ullius uxorem concupiscit, &c.] confer simile reprehensionis genus qđ apud Paulū 2. ad Romanos *uers.* 21.

De paruula summa iudicaturo tibi res sine teste probaretur, testis

stis sine iureiurando non ualeret.] puto legendum, *probaretur*? aut addita negatione *non probaretur*.

¶ P. 51. Turpissimam aiebat Fabius imperatori excusationem esse, Non putaui.] Scipioni Africano id tribuit Valerius 7.c.2.

¶ P. 53. Ad cœnam illum inuitauit.] sic Suetonius Caio 27. Parentes supplicio filiorum interesse cogebat: quorum uni ualetudinem excusanti lecticam misit. alium è spectaculo pœnæ, epulis statim adhibuit, atq; omni comitate ad hilaritatē & iocos prouocauit.

Habebat alterum.] sub. *filium*: de quo plura in fine epistolę illo loco, *Benignus interim & comis adolescens*, &c.

Contempsisset Romanum patrem, si sibi timuisset.] stat quidem utcunq; huius sententiæ significatio, sed uereor ne aptum huic loco potius sit legere: *Cōfodi iussisset Romanum patrem, si sibi timuisset*. iussisset, scilicet C. Caius. nisi mauis legere, *Contempsissem Romanum*.

pusilli & miseri est repetere mordentem, ut mures & formicæ, ad quas si manum admoueris, ora conuertunt.] MS. Pinc. *ad quas si manu admoueris ora conuertunt*. Pinc. *quas si manu amoueris, ora conuertunt*.

¶ P. 58. & circundati defixis corporibus ignes.] al *defossis*, male. defixa dixit corpora, ut & 2. epistol. 14. *adactum per medium hominem qui per os emergat stipitem*. Iuuenalis Satyra 1. *Pone Tigellinum, teda lucebis in illa Qua stantes ardent qui fixo gutture fumant*.

¶ P. 62. siue quia calorem inedia compellit.] Pincianus: *siue quia calor in inediam propellit, ea nocet sanguini*.

¶ P. 64. Pisistratum.] adde .5. Valer. I.

Quidquid uoles quale sit scire. Tempori trade. Nihil diligenter in ductu cernitur.] al. *in fluctu cernitur*. lego, *in ictu cernitur*. In ictu, est, in momento.

¶ P. 95. Præxaspes.] uide *Herodotum* 3.

¶ P. 76 uides illam arborem breuē, horridā, infelicem?] al. *retorridam, infœlicem*.

rogatus ab Obazo.] al. *Oraborto*. al. *Orobasio*. al. *Ororobazo*. malè. uide historiam *Herodoti* 4.

¶ P. 68. nec in Romanos mores cùm aliis aduētitiis uitiis suppliciorum irarūq; barbariæ transissent.] al. *in barbariem transissent*.

L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit.] uide Liuij epitomen lib. 88.

qui porticum à ripa separet.] Lipsius 13. epistol. inf. *qui porticum ab Euripo separat*.

torserat per omnia quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, uultu suo.] al. *fidiculis, tribularibus. eculeo*, &c. Quid si legas, *fidiculis, talaribus, eculeo, igne*. Glossis Talaribus ἀςραγαλωτοῖς.

¶ P. 69. Nemo certè alius inuenietur qui imperauerit his in quos animaduerti iubebat.] al. *qui imperauerit silentium his*, &c. os

inserta spongia includi, ne uocis emittendę haberent facultatem. & *post*. cum spongiæ non inuenirentur, scindi uestimenta miserorum & in os farciri pannos imperauit.

sicut rex Persarum totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomē est.] Non regi Persarum alicui id facinus adscribit Strabo 16. sed Aethiopi cuidam. Hunc Actisanem regem Aethiopum uocat Diodorus lib. 1. Præterea quæ Senecæ & Plinio 5. c. 13. Rhinoculura: Straboni dicitur ῥινοκόλουρα: Ammiano 22. *Rhinocorura*: Diodoro lib. 1. *Rhinocera* Stephano ῥινοκόρουρα. unde ῥινοκουρούρεος & ῥινοκουρουρίτης Sozomeno 6. historiæ 31 *Rhinocurura*. de cuius monachis Nigro, Dionysio & Solone, nonnulla ibidem.

Macrobij *& post* Cambyses fremebat.] uide *Herodotum lib. 3.*

¶ P. 70. Cyrus fluuio.] uide Herodotum 1.

& 80. cuniculis diuisum.] al. *& 80. canaliculis diuisum.*

Audierat omnia Antigonus, utpote cùm inter dicentes & audientem paulum interesset.] al. *palla interesset*. Lipsius 1. *epist*. 13. *aulæum interesset*. Nam Antigonus erat in tabernaculo: milites in excubiis uelo discreti. σκηνὴν uocat Plutarchus *Apophthegmat.*

Longius discedite ne uos Rex audiat.] οἰμώξετε (εἶπεν) εἰ μὴ μακρότερον ἀποστάντες, λοιδορήσετε ἡμᾶς: Infortunium, ait, habebitis, nisi longius hinc digressi me conuiciis proscindetis.

¶ P. 71. Demochares.] Is est opinor Demochares Lachetis filius Leucontheus, cuius meminit Plutarchus. X. Rhetoribus: quē refert multa præclara in Rempublicam Atheniensium contulisse. Mirum est tamen huius facti Plutarchū nō meminisse in apophthegmatis Philippi.

Timagenes historiarum scriptor.] Hic autor est, omnium in literis, studiorum antiquissimam Musicen extitisse. 1. *Quintil*. 10.

¶ P. 73. Multis se iniuriis obiicit, dum unà dolet.] Quid si ita: *Multis se iniuriis obiicit, dum ulcisci uult.*

Quanto melius est abire in uniuersum nec uitia uitiis componere?] al. *abire in diuersum.*

¶ P. 75. Cimbrum Tullium.] Adi 12. epistol. 84.

¶ P. 77. Hi sunt propter quos oculi clamore exprimūtur] Quidam, *Hi sunt propter quos uenæ clamore tumescunt*. lego: *Hi sunt propter quos oculi humore exprimuntur*. De nummis loquitur: quorum amissione rari qui non lachrymentur.

euocati, qui longinquis regionibus sedeant iudices, iudicaturi utrius iustior auaricia sit.] al. *euocati ex longinquis regionibus*: Notat nimium nummorum suspectum aitq; nummos esse, propter quos euocentur ex longinquis regionibus iudices, iudicaturi utrius iustior auaricia sit.

Quid si propter usuram aut millesimam ualetudinarius fœnerator distortis pedibus & manibus ad comparendum non relictis, clamat.]

clamat.] al. *& manibus amputatum*. al. *manibus computandis modò relictis*. nos ita: *& manibus ad computandum non relictis*.

Nihil ex his quæ tam tristes agimus, serium est.] MS. Pinciani, *quæ tanti gerimus*. Pincianus, *quæ tanquam seria agimus, serium est*. impressa oratio retinenda.

¶ P. 79. potentis iudicat iudicium, difficilem ianuam.] lego *indicium*: optimo sensu.

¶ P. 80. Repugnasset puella remedio palam admoto, eadem quia non expectauit, dolorem tulit.] lego, *non spectauit*.

¶ P. 82. Potes hoc Cæsar prædicare, omnia in fida tutela haberi, nihil per te neque ui, neque clam Reipublicæ ereptum.] MS. Pinciani *omnia quæ in fidem tutelamq; tuam uenerunt, nihil per te*, &c. Pincianus: *omnium quæ in fidem tutelamq; tuam uenerunt nihil neq;*, &c.

¶ P. 83. Facta citò in naturam suam recidunt.] legit meus Lectius, *Ficta cito in naturam suam recidunt*. Rectè. Nam mox sequitur, *ea quibus ueritas subest, tẽpore ipso in maius meliusq; procedere*: sed & illud antecessit: *Nemo potest personam diu ferre*.

obuersatur oculis lætissima forma Reipublicæ, cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia.] al. *nisi pereat licentia*. al. *nisi perennis diligentia*.

¶ P. 85. Nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumissionis. Secunda quæ naturam clementiæ habitumq; demonstret, & *post* Tertio loco quęremus quomodo ad hãc uirtutem perducatur animus.] Lipsius 1. epistol. 13. pro *manumissionis* legit, *manuductionis*. Manuductionem uerò interpretatur χειραγωγίαν, εἰσαγωγὴν. Verùm placet mihi potius legendum esse *commendationis*. Nam & primo membro huius tractatus, Clementiam commendat author noster, ac prætereà nihil.

¶ P. 86. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atq; erroribus numina: expedit usq; ad ultimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant?] lego. *Ecquis regum erit tutus, eius etsi membra stipatores tegant*? uel ita: *eum etsi arma spissa tegant*: uel *si non eius membra aruspices expient*? sic enim Seneca 2. Naturalium 38. *Quid ergo*, (inquit) *aruspex mihi prodest*? *utique enim expiare, etiam non suadente illo mihi necesse est*. *Hoc prodest, quod fati minister est*.

¶ P. 88. Saluidienum.] al. *Saluidenum*. Saluidienum Rufum Suetonius & Velleius 2.

Hoc primum à te peto, ne me loquentem interpelles: ne me sermone medio proclames.] Hæc *ne meo sermone medio proclames* desunt Lipsio. 4 *epistol*. 17.

sed natum seruaui.] al. *sed seruatum seruaui*.

¶ P. 89. Sallustium.] ab hoc Sallustio Augusti amico Sallustianum metallum appellatum Plinio 34.

 Duillios.]

Duillios.] al. *Deillios* uel *Duillios*. Lipſ.1.Tacit. ſic Seneca in ſuaſoriis. Hic eſt Deillius cuius epiſtolæ laſciuæ, ad Cleopatram. Græcis Dellius & quidem hiſtoricus Plutarcho & Dioni 50.

quòd quoſcunq; ob adulterium familiæ ſuæ damnauerat.] legendum uidetur *ob adulterium filiæ ſuæ*.

¶ P. 90. Hic eſt humani generis comprehenſibilis amor.] al. *incomprehenſibilis amor*. malè. Comprehenſibilis amor is eſt, qui uniuerſum genus humanum comprehendit, qui per uniuerſum genus humanum fuſus eſt, qui homines hominibus conciliat, eosq; unà continet.

ſic feras lineis & pinna concluſas contine eaſdem à tergo eques telis inceſſat.] Pincianus: *ſic feras lineæ & pinnæ clauſas continent*. lego: *ſi feras linea & pinna cluſas continebis, & eaſdem à tergo eques telis inceſſet, tentabunt fugam.*

¶ P. 93. Iurauit ſe non aditurum hæreditatem Tarius quidem eodem die & alterum hæredem perdidit, ſed Cęſar libertatem ſententiæ ſuæ redemit.] lego: *Iurauit ſe non aditurum hæreditatem Tarij. Equidem, eodem die Cæſar Tarij hæreditatem perdidit, & libertatem ſententiæ ſuæ redemit.* Repoſui *iurauit Cæſar*: ſuſtuli *iurauit Tarius*. Nam illud anteceſſit: *Cogniturus de filio Tarius, aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum*. & poſt. *Priuſquam aperirentur codicilli, iurauit ſe Tarij hominis locupletis hæreditatem non aditurum.* Et uerò cur ut id iuraret Auguſtus, cauſa iuſta erat. Aduocabatur à Tario in conſilium: à Tario, inquã, cogniturо de filio ſuo, qui in parricidio deprehenſus fuerat. Codicillos Tarius inter cætera argumenta beneficiorum in liberos collatorum, proferebat, quibus indubiè oſtenſurus erat ſe parricidam illum ſuum, etiam hæredem ſcripſiſſe. Verebatur Octauius, ne ſibi quoq; iiſdem codicillis pars hæreditatis Tarij adſperſa eſſet (Mos enim illo ſeculo, præſertim locupletibus, principes hæredes inſtituere, eoſue hæredibus ſubſtituere) Ne de filio Tarij iudicaturus Octauius, uideretur Tarij filium damnare, ſpe hæreditatis eius captandæ. (*Timebat enim ne uideretur locum ſpei ſuæ aperire uelle, filij damnatione*) iurauit antequam ſententiam ferre uellet, ſe Tarij hæreditatem non aditurum. Id eo iureiurando Octauius conſecutus eſt, eodem die: & hęreditatem quidem Tarij perdidit & libertatem ſententiæ ſuæ redemit.

poſtquàm approbauit gratuitam eſſe ſeueritatem ſuam (quod principi ſemper curandum eſt) dixit.] al. *gratuitã eſſe ſententiam ſuã*: lego, *poſtquam comprobauit*. comprobauit, inquam, illo nimirum iureiurando de quo ſuperius diximus.

¶ P. 94. Eſt aliquid quod in homine licere commune ius animantium uetet.] lego, *quod in hominem licere*. Hominẽ accipio ſeruũ, quomodo & in l. 2. *Cod. de Epiſcopis*.

Vedium Pollionem.] de quo uide authorẽ noſtrum 3. de ira. 40.

Tertul-

Tertullianum libro de pallio in f. 9. Plinium uigesimotertio.

¶ P. 96. summa enim prudentia altissimi uiri.] Parricidij crimen sine lege fuisse apud uarios docet. Fuit sanè sine lege diu apud Persas, *Herodot.* 1. Romanos. *Plutarchus in eius uita:* Athenienses *Laertius Solone: Cicero oratione pro Roscio Amerino.*

¶ P. 97. Clementia uocatur si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur.] Virgilus. 3. Aeneid. si pereo, manibus hominum periisse iuuabit.

¶ P. 99. A' capite bona ualetudo. Inde omnia uegeta sunt atq; erecta aut lanquore demissa, prout animus eorum uiget aut marcessit.] Erasmus putat, hæc uerba *prout animus eorum uiget aut marcessit*, superesse. Ego contrà retinenda censeo, leui facta hac mutatione: *prout animus hominum uiget aut marcessit.*

Cui Grecus uersus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet.] En uersus: ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί.

¶ P. 103. At hic tritissima quæq; uia & celerrima maxime decipit.] lego, *& celeberrima.*

¶ P. 104. Vulgus autem tam chlamydatos quàm coronatos uoco.] Lips. 1. Elect. 13. *coloratos uoco:* mox enim sequitur. *Non colorem uestrum inspicio.* Coloratos autem uocat pullatos. sic alibi uoluptas colorata, id est, fusca.

¶ P. 111. Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut isti uocant) bona conquirentes.] Nomentano, nepotis epitheton Horatius tribuit. 1. Sermonum. 8. & 2. Satyr. prima. De Apicio dicemus aliàs.

¶ P. 112. uagabundus semper ac ebrius.] al. *repetabundus* M S. Pinciani *raptabundus.* Pinciani *reptabundus.*

¶ P. 116. Quare tu fortius loqueris quàm uiuis.] sic Minucius Felix in Octauio: *Non eloquimur magna sed uiuimus.*

Cur autem domus disponitur? Cur arbores preter umbram nihil daturæ conferuntur?] Hæc uerba MS. Pinc. desunt, *Cur autem domus disponitur?* Pincianus. *Cur ante domus disponitur?* lego: *Cur ante domum dispositæ arbores, præter umbram nihil daturæ, conseruntur?*

Quare pædagogus pretiosa ueste succingitur?] al. *Quaræ pædagium:* al. *pædagogium.* Pædagogium grex seruorum: quæ, uox reponēda est, *de Tranquillitate.* 1. qua & utitur Vlpianus libro 20. ad *Sabinum. l. quæsitum.* §. 32. *ff. de instructo.*

Nunc hoc respondeo tibi, non tanquam sapiens, sed solū ut maleuolentiā tuam pascā. Nec erro.] M S. Pinciani: *Non sum sapiens, & (ut maleuolentiam tuam pascam,) nec ero.*

Hæc pro me non loquor: ego enim in alto uitiorum omnium sum, sed pro eo cui aliquid apti est.] al. *actum est.* al. *acti est.* lego, *sed pro eo qui in acta est:* Est autē *in acta* in littore, & ut c. sequēte loquitur noster Seneca, in portu & ad anchorā: cui hic opposuit *in alto* esse.

¶ P. 117. Hoc pauperiorem (*loquitur de Demetrio quodam Cynico*) quàm cæteri Cynici, quòd cùm sibi interdixerit habere, interdixit & poscere. Negant satis egere.] lego *Negat satis, egere.* tota enim hęc oratio reddenda est Demetrio, non Cynicis.

non uirtutis scientiam sed egestatis professus est.] lego *non paupertatis scientiam sed egestatis professus est.*

reddidit sibi testimonium præcedentis uitæ laudabilisque eius ętatis in portu & ad anchoram uitę, actæ quietè: dicit quod uos inuiti audistis, quasi uobis quoq; faciendum sit, uixi, &c.] MS. Pinciani: *Reddidit sibi testimonium uita excedens: laudantq; ætatis portu ad anchoram uitæ actæ quietem.* Ego ita: *reddidit sibi testimonium præcedentis uitæ. Laudabilis eius ætas in portu & ad anchorā uita acta quietè, dicit (quod uos inuiti auditis, quod uobis quoque faciendum sit.) Vixi & quem dederat cursum fortuna peregi.*

¶ P. 118. magnis tamen excidet ausis.] sumptum hoc ex Phaetontis epitaphio apud Ouidium.

seculum illud quo crimen erat, paucæ argenti armillæ.] al. *argenti lamellæ.* al. *laminæ.* possis legere, *uel paucæ argenti armillæ*, uel: *possidere argenteas armillas.*

¶ P. 119. exhilarant, ut nauigantem secundus & ferens uentus.] forte *feruens uentus* uel *fœlix uentus.*

ut dies bonus, in pruina.] al. *ut dies serenus.*

¶ P. 121. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quòd in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt.] Morem ex hoc loco obserua: In ponte sublicio egētes stationem quasi suam habuisse, eosq; omnes qui manum ad stipem porrigebant.

pone in instrumentis splendentibus & delicato apparatu.] forte *pone in stratis splendentibus.*

Malo quid mihi animi sit ostendere, prætextatus & candidatus, quàm nudis scapulis.] Lips. 1. *Electorum* 13. legit *pexatus & candidatus*, ut simile sit illi Persiano, pexusq; togaq; recenti. Pexis togis aduersæ sunt tritę & decotes.

¶ P. 122. bonæ spei euiratio est.] al. *eiuratio est*, quod rectum.

¶ P. 123. Et ipsam ut Deos & professores eius & antistites colite.] lego, *Et ipsam (ut Deos,) & professores eius & antistites colite.*

& quoties mentio sacrarum literarum interuenerit, fauete linguis.] al. *mentio sacra.* Lego *& quoties mentio sacrorum interuenerit, fauete linguis.* uel ita. *& quoties mentio sacra uirtutum interuenerit, fauete linguis.* Est enim hic locus integer ad uirtutem exhortatorius.

¶ P. 124. quæ scabies depascitur.] al. *quem fœda scabies*, al. *quem fera scabies.* al. *quem uera scabies.*

¶ P. 128. ita & hæc ipsa uoluntaria secta, in actu est.] lego, *uoluptaria secta.* Nam de Epicuri secta loquitur.

appa-

apparet contemplationem placere omnibus. Alij petunt illam: nobis statio est non portus hæc.] Pincianus ita: *nobis statio hæc, non porta est.* malè. nesciuit Pincianus stationis & portus discrimen. Seruius hoc discrimē nobis præbet: Statio est ubi ad tempus stant naues: portus ubi hiemant.

¶ P. 129. si quis dicit optimum nauigare. deinde negat nauigandum in eo mari in quo naufragia fieri soleant, & frequentes subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant, puto hic me uetat nauem soluere, quum laudet nauigationem.] MS. Pincian. *antequam laudet nauigationem*: Pincianus ipse: *quum antè laudaret nauigationem.*

non ex arcula prolata uestis, non ponderibus aut mille tormentis splendere cogentibus expressa.] fullonicam diligentiam, aut, si mauis, ambitionem perstringit.

placet cibus quem nec parent familiæ nec spectent, non ante multos paratus dies nec multorum manibus ministratus.] Quid si ita: *placet cibus quem nec parent integræ familiæ, nec spectent ante multos paratum dies, qui nec multorum manibus ministratus.*

nihil habens accersiti precio.] lego, *nihil habens accersiti precij.* Laudat cibum quem precij quantitate minimè æstimemus.

argentum graue rustici patris.] fictilia opinor intelligit, quibus rustici utuntur.

¶ P. 130. præstringit animum apparatus alicuius pædagij.] al. *pædagogi:* lege, *pædagogij.* quæ uox reponenda quoque est c. 17. de uita beata. Est uero pædagogium, ut ex hoc loco obseruamus, agmen seruorum.

¶ P. 133. ut uersare se & mutare nondum fessum latus.] al. *mutare nondum fessum latus.* sic enim Maro, & fessum quoties mutat latus. Lego *& mutare interdum fessum latus.* nisi ita mauis, *& mutare spondam fessumq; latus.* uel *mutare subinde fessum latus.*

Tarentum petatur.] Hoc molle Tarentum propter delicias Horatio dicitur.

& tecta uel antiquæ satis opulenta turbæ.] Lipsius 1. Elect. 10. *& tecta Veliæ, Antiquæ satis opulenta turbæ*: Loca enim illa duo inter amœnos secessus notata.

¶ P. 134. qui ad pecuniam luxuriamq; cursum ruentes prensat ac retrahit.] lego, *cursu ruentes prensat ac retrahit.*

¶ P. 134. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus prætor adeuntibus assessoribus uerba pronunciat.] Pincianus: *aut adsessor æris uerba pronunciat.* æris, id est, legis in æs incisæ. Hanc Pinciani diligentiam & emendationem non probo. Tu lege, *adsessoris uerba pronunciat.* Nam quidquid decernebat Prætor, id consilio adsessoris faciebat, ipso etiam adsessore suggerente uerba: qd' colligi potest ex Pauli tertio ad edictum l. 2. *ff. qd' quisq; iuris.*

 ¶ P. 135. Nihil

¶ P. 135. Nihil turpius est sæpe.] lego, *Nihil turpius est sanè.*

Non uis enim nisi Consul, aut Prytanes, aut ceryx, aut sufes administrare Rempublicam.] lego, *Non uis enim nisi Consul, aut Prytanes, aut Meddix, aut sufes administrare Rempublicam.* Quod Consul Romanis: Sufes Carthaginensibus ac Pœnis, hoc Meddix fuit apud Oscos uel Campanos. Festus: Meddix, inquit, apud Oscos nomen magistratus est. Ennius: Summus ibi capitur Meddix, occiditur alter. Idem. Sufes dictus Pœnorum magistratus ut Oscorum Mediastuticus. Liuius 24. Præerat Statius Metius, qui eo anno Mediastuticus erat. Idem lib. 26. Mediastuticus qui summus magistratus apud Campanos est. quibus locis apud Liuium legendum uidetur *Medix-tuticus* non *Mediastuticus*. Porrò quòd ex *Ceryx feci* Meddix, coegit me non tantum illa magistratuum similitudo inter Pœnos & Oscos seu Campanos, sed quòd *Ceryx*, nullibi magistratus summi nomen compareat. In uoce *Prytanes* nihil mutare ausus sum: est enim Suidæ πρύτανις non tantum διοικητὴς, φύλαξ & προστάτης, ἔξαρχος καὶ ταμίας, sed etiam βασιλεὺς & ἄρχων.

¶ P. 136. in qua tot tyranni quot satellites erant.] Pincianus ita *in qua quot tyranni, tot satellites erant.*

Non enim debet seruantẽ se obruere.] al. *seruare se nec obruere*: Rodolphus Agricola: *Non enim debet seruantẽ se uelo obruere*: Erasmus: *Non enim debet celare se nec obruere.* lego. *Non enim debet seruaturus, se obruere.* subaudio autem *Rempublicam & patriam suam.* Est enim authori nostro de Republica & officio sapientis sermo. sed & illud antecessit: *Vir fuerit, qui periculis undiq; imminẽtibus nõ allíserit uirtutẽ nec abscõderit.*

Curius Dentatus aiebat, malle esse se mortuum, quàm non uiuere.] Aliàs legitur: *malle esse se quàm uiuere mortuum*: lego, *malle se non esse, quàm uiuere mortuum.*

ut plus ocio ac litteris uindices.] lego, *ut te prius in ocium ac litteras uindices.*

¶ P. 137. Debet esse semper plus uirium in actore quàm in pondere.] al. *in latore.* sequitur enim, *Necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt.*

¶ P. 139. frugalitatem colere, etiamsi nos pudebit desideriis naturalibus paruò parata remedia adhibere.] MS. Pinciani *etiam simul hoc pudebit.* al. *etiam similes nos pudebit, ei plus.* al. *similes nos putabit esse populo.* Pincianus ipse: *etiamsi similes nos pudebit esse populo.* Lego: *etiam nec nos pudebit.*

¶ P. 140. Quadraginta millia librorum Alexandriæ arserunt.] Gellius. 6. *c. ult.* refert *septingenta millia uoluminum.* Idẽ numerus Amiano libro 22. est qui Gellio. Isidorus 5. c. 3. septuaginta. quo loco legendum esse *septingenta* suspicio est. Pincianus legit *quadringenta.*

¶ P. 142. uiuitq; ut commodatus sibi, & reposcentibus sine tristicia redditurus.] lego *& reposcenti.* antecessit enim uox *fortuna.* &

hunc

hunc quidem in modum moriturus Iulianus loquitur apud Ammianum lib. 25. *Aduenit, ô socij, nunc abeŭdi tempus è uita, & quam reposcenti naturæ (ut debitor bonæ fidei) redditurus exulto.*

totiens præter limen immaturas exequias fax cereusq; præcessit.] Immaturas exequias, infantis uel pueri, ut opinor, intelligit: hos enim ad faces & cereos efferebant. v. c. 20. *de breuitate uitæ.* Hŭc morem etiam attigi in Locis Senecæ.

¶ P. 143. Cuiuis accidere potest, quod cuiquam potest.] uersus est Publij Syri, quem Seneca iterat c. 10. de consolatione ad Martiã. Pincianus ordinem in eo inuersum censet, & Publio Syro indignũ. Sententia tamen satis acuta est: quam mox ita reddit. *Quidquid in ullum incurrit, posse in te quoq; incurrere.*

Quæ dignitas, cuius non prætextam & angulare & loca patricia, & sordes comitentur & exportatio?] lego & muto: *Quæ dignitas, cuius prætextam & augurale, et lora patricia, non sordes comitentur & exportatio?* Augurale interpretor, auguris ornamentum.

horæ momentum interest inter solum & aulam ingenuam.] Rodolphus Agricola legit, *inter solium & aliena genua.* Possis ita, *inter seruum & olim ingenuum.*

Grauius.] al. *Caius.*

in palatio cognata.] lege, *in palatio cognati.* nam antecessit, *Grauius uetus cognatus.*

Crœsum.] Vide Herodotum 1.

Non ad Iugurtham quem P. Romanus intra annũ, quem timuerat, spectauit.] forte: *superauit.*

¶ P. 144. non industria inquietos, sed insanos falsæ rerum imagines agitant.] Pinc. *inquietos & insanos*: uel: *inquietes ut insanos.* lego. *non industrios, sed inquietos & insanos falsæ rerum imagines agitant.*

¶ P. 145. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus.] Cicero. 1. *Tusculan. & 5. 6. Valer.* 2.

hemina sanguinis in tua potestate est.] al. *En uena sanguinis.*

Falleris.] al. *Phalaris.*

¶ P. 147. Omnia hominũ negotia similia nuptiis esse, nec uitã illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos.] MS. Pinciani: *similia initiis esse.* al. *minis*: Pincianus, *mimis esse.* Suetonius Augusto: *Paulò ante obitum percunctatus est, ecquid his uideretur mimum uitæ commodè transegisse.* Idem Pincianus pro his *quàm cõceptus inchoatos* legit: *quàm conubitus in his actos.*

Cogitur Cato ille, uirtutum uiua imago, incumbens gladio simul de se ac de Republica palam facere.] al. *de Republica satisfacere*: Lipsius 1. Elect. 10. *aleam iacere.* quod non probo: Quid enim est dicã Catonem simul de se ac de Republica in discrimen uenisse? Itaq; *palam facere* sic interpretor, testimonium apud posteros de suo ac Reipublicæ, studio relinquere.

¶ P. 149. Qui-

¶ P. 149. Quidam medio die interuixerunt.] al. *interiunxerunt*. Interiungere autem uolunt esse idem, quod sub meridiem interquiescere: idque uerbum desiderari in epistola 83. Et quid si legamus? *Quidam medio die interluserunt*. Mox enim sequitur: *& in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt*.

¶ P. 152. sed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria.] al. *quo nulla perueniat iniuria*: forte legēdum, *quo nulla periciatur iniuria*. sic infrà *icturi*: uel lego: *quo nulla percellatur, iniuria*.

Consensu seruientium ualidi.] forte *consessu seruientium ualidi*.

Quid tu putas.] lego *Quid? Tu putas*.

Stolidus ille rex.] Xerxes.

aut demissis in profundum cathenis, Neptunum potuisse contingi.] al. *constringi*. quod apertius est.

Ab his qui templa diruunt, aut simulachra constant, nihil diuinitati nocetur.] lego. *aut simulachra conflant*. & ita quoque loquitur Venuleius Saturninus noster. l. 6. ff. ad *l. Iul. maiestatis*.

¶ P. 153. Stilpon.] idem Bion dixisse fertur. *M. T. Cicero paradox 7. Valerius 2.*

¶ P. 154. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut uicinus potens, aut diues aliquis regnum orbæ senectutis exercens facere iniuriam possit.] legendum uidetur, *In regno orbitatem & senectutem exercens*. uel ita, *Cogita nūc an huic fur, an calumniator, aut uicinus potens aut diues aliquis, regnum, orbitas, senectus facere iniuriam possit*. Fauet huic nostræ emendationi illud capitis sexti seu sequentis: *Solus & senior & hostilia circa me omnia uidēs, tamen integrum incolumemq; censum meum profiteor, teneo, habeo quidquid habui mei*. Ecce hic quoque iunguntur, orbitas, senectus, uis.

Perdiderunt ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico uitiis destinata.] Reponendum puto: *& loca exercendis in publico comitiis destinata*. Id enim curiæ & foro maximè conuenit: nisi malis *uocibus destinata* legere.

¶ P. 156. bono publico nata & sibi & aliis salutaria, nihil humile concupiscet.] Lips. 4. *epistol. 17. natus sibi & aliis*. quasi ad illam ueterem formulam tralatitiam in lapidibus B P N uel sic B R P N, ualet bono publico uel reipublicæ, natus. Verùm hanc emendationem minime necessariam iudico: Vult enim (& quidem optimo sensu) author noster, sapientem concupiscere bono publico nata & sibi & aliis salutaria, quæ uerba postrema, interpretationis loco, sunt ad illa, *bono publico nata*.

¶ P. 158. nulliq; tantum de se licere nunciat quantū sibi.] al. *nunciat sibi*. lego, *nulliq; tantum de se dicere pronunciat, quantum sibi*.

simul illud cogitat omnes inferiores esse, quàm ut illis audacia sit, tanto celsiora despicere.] lego: *quum & illi audacia sit tanto celsiora despicere*. uel ita: *simul illud cogitat omnes in eo infeliciores esse, quum illis*

illis audacia sit multo celsiora despicere. multò celsiora, puto, Deos.

¶ P. 161. Ille pusilli animi est, qui sibi placet, quòd hostiario libere respondit, & uirgam eius fregit: quòd ad dominum accessit, & petiit thronum.] al. *& petiit thorum.* Lipsius 1. epistol. 13. *& petiit lorum.* Lignatum enim ituri, securim ferebant & lora. Verùm nulla ratione hæc emendatio superioribus, hoc est, authoris nostri uerbis connectitur. malo itaque legere, *Ille pusilli animi est*, qui sibi placet *quòd hostiario liberè respondit, & uirgam eius fregit quòd ad dominū accessit & præteriit hostiarium.*

¶ P. 163. In pedes suos ipse (loquitur de Vatinio) plurima dicebat & in fauces concisas.] al. *& in uoces concisas.* malè. Notum enim est à strumis Vatinium Strumam appellatum. Cicero in Vatinium: 2. ad Atticum 10. inflato collo & tumidis ceruicibus. ubi melius legeretur *tumidis faucibus.* Inde inflatus orator per iocum appellatus. *Plutarch. Cicerone.* & Struma ciuitatis. *Cicero pro Sextio.*

Tanta illis palloris insaniam testantis fœditas erat.] lego *Tanta illi*, hoc est, Caio Cæsari, de quo nunc sermo est.

tanta oculorum sub fronte simul latentium toruitas] al. *sub fronte anili.* sed nihil mutandum est. uult enim utrosque oculos sub frōte toruiter latuisse.

& enudatis capillis aspersi deformitas.] al. *& emendicatis capillis.* al. *& medicatis capillis.*

Huic Caius lignū petenti, modo Veneris, modo Priapi dabat.] lego. *Huic Caius signum petenti*, & quidem militare. id enim Chereæ ut tribunus à Caio petebat. Caius Chereæ exprobrans mollicìem, modo eidem dabat segnum Veneris, modo Priapi.

¶ P. 164. ille ceruicem mediam uno ictu decidit.] lege *discidit.* sed primus uir fuit, qui, minime uisus est.] lego *qui manu ausus est.* subaudi *in Caium.*

sed iam Caligulam conuiciū & probrū iudicabat. Cōturbatis ergo.] Pincianus, *sed iam caligam cōuicium & probrū putabat cothurnatus.*

At Iphicrates cui mater Barbara & Thressa obiiciebatur.] al. *Aethiopaq; mater barbara.* al. *Antisthenes.* uide *Laertiū in uita Antisthenis.*

¶ P. 167. si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurritur. In uitam suam incedere alios simul: imò uerò ipsi etiam possessores eius futuros inducunt.] al. *& in aliorum cædem suæq; uitæ dispendium properant: imò uerò ipsi.* lego: *Inuiti in suo incedere alios non sinunt: imò uerò inuiti, etiā possessores eius futuros inducunt.*

¶ P. 168. post quam iterum timenda cum Antonio mulier.] al. *postquam.* Lipsius 1. Annalium Taciti: *post quæ*: ut hinc uideatur colligi: Iulium Antonium, (Triumuiri filium, ad quem Horatij ode, cuique cognomen Africano) arcanum aliquod scelus (præter adulterium) cum Iulia in Augustum concupiisse: uti cum Cleopatra, eius patrem.

¶ P. 170. re-

¶ P. 170. recenſe uitæ tuæ dies : uidebis paucos admodum & ridiculos apud te reſediſſe.] Eraſmus *& reiiculos*, id eſt, deteriores. lego; *uidebis paucos admodum & quidem breuiculos apud te reſediſſe.*

¶ P. 173. ſolebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philoſophis, ſed ex ueris & antiquis, contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum, nec minutis uulneribus, ſed incurſu auertendam aciem non probam. Cauillatione enim contundi debere, nõ uellicari.] Quibuſdam pro *cauillatione* eſt *ſugillatione*. lego: *contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum, nec minutis uulneribus, ſed incurſu inuertenda acies. Non probo cauillationes: Etenim contundi debent, non uellicari.* ſubaudi *affectus.*

¶ P. 174. Quæris fortè quos occupatos uocem. Non eſt quòd me ſolos putes dicere, quos à baſilica immiſſi deinde canes eiiciunt.] al *Demũ canes* Pincianus ita corrigendũ cẽſet, *quos immiſſi demũ canes eiiciunt*: id eſt, cãcelli. quo nihil ineptius. lego itaq;. *Non eſt quod me ſolos putes dicere qui è baſilica immiſſos canes eiiciunt*, ſubaudi, in eos quos oderunt: ut argumento eſt c. 22. Senecæ de conſolatione ad Martiam. Canes inquam, aut quaſi canes: ſed tamen utcunque id placere poſſit, placet iam potius ita mutare: *Non eſt quòd me illos putes dicere qui cùm baſilicum emiſerunt, deinde canes eiiciunt.* Puto me hanc mutationem propitiis Muſis, uel ab inuitis, euicturum. In talis & teſſeris plerunque non numeri erant, ſed numerorum loco effigies certæ, ut uulturij, reguli, canis, baſilici, ueneris. Vt Baſilicus iactus in talis fœlix erat, ita canis in teſſeris, imò & in talis, (qui unitatis erat numerus,) infelix fuit. unde damnoſi canes Ouidio. De Baſilico hic locus elegans Plauto Curculione act. 2. ſcæna, Date Viam: Talos poſcit ſibi in manum. Prouocat me in aleam. ut ego ludam, pono pallium, Ille ſuum annulum oppoſuit: inuocat Planeſium. *& poſt:* tace parumper iacit uolturios quatuor. Talos accipio, inuoco almam meam nutricem Herem, Iacto baſilicum. Vt ad rem redeam, docet Seneca, occupatos eos non eſſe dicendos, qui aleę ludis occupati. aleatores enim, aut potius aleatorum infortunia depingit ſatis cùm ait, *eos cùm baſilicum immiſerint, canem eiicere.* Animus eſt illis *baſilici* immittendi, ſed canem eiiciunt. Hæc in præſenti ſatis.

quos aut in ſua uides turba ſpecioſius elidi, aut in aliena contemptius.] Pincianus: *ſpacioſius elidi aut in aliena contractius*: Quid ſi legas: *ſpiſſius elidi, aut in aliena contractius.* ſed tamen uulgatã præfero.

quos officia domibus ſuis euocant, ut alienis foribus illidant.] Qui illi? Ræuardus 3. *protribunalium* denunciationem & deteſtationem hîc innui putat: quod mea ſententia nimis eſt remotum. Puto eos oſtendi, qui officij (potentiori alicui præſtandi) cauſa, domo ſua abſtrahuntur, & ita in aliena uerſantur.

quos haſta prætoris infamibus beat lucris, & quandoq; ſupputatio

tatio exercet.] al. *infami lucro & quandoque suffuraturo exercet.* quod non probo. Interim tamen possis quærere de quibus hîc agat Seneca? Ræuardus 19. protribunalium, putat, bonorum illam proscriptionē adsignificari, quam missio in bona debitoris post 30. diem sequebatur. quod mihi non placet. Censeo magis notari Centumuiros ipsos, ipsos inquam, iudices, qui centumuirali hastæ, hoc est, iudicio præerant. de quibus alij & Paulus 2. Quæstionum in l. qui repudiantis. ff. de inofficioso. ubi plenius scripsi. Cæterum quod infamibus beari lucris dixit, auaritiam, & uenales eorum sententias demonstrat.

& quandoque supputatio exercet.] leges simplicius, *& quos supputatio exercet.* ut de calculatoribus, argentariis, nummulariis loqui uideatur. nisi mauis hoc ad ærarios & quæstores publicæ pecuniæ referre.

& maiorem diei partem in æruginosis lamellis consumit.] Illum notat, qui in Corinthiis uasis coemendis, & concinnandis, ueluti quodam furore tenebatur. Itaq; *æruginosas lamellas* uocat ipsum *æs Corinthium*: de quo uide Plinium 34. c. 2.

qui in ceromate (nam proh facinus ne Romanis quidem uitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet.] legendum uidetur *puerorum exercentium sedet*. Est enim Ceroma etiam locus, ubi athletæ exercebantur, nec tantum locus ubi cerato oleo perfundebantur, 35. Plin. 2. qui Vitruuio 5. c. 11. Elæothesium. Hinc ceromatico collo niceteria ferre dixit Iuuen. Saty. 6. ut & femineū ceroma.

qui uirorum suorum greges metatur.] al. *qui uictoram suorum greges mercantium.* al. *uinctorum.* al. *uicinorum.* Lipsius 4. Antiquit. 7. *iugerum.* quod minime probo: lego cū aliis, *qui uinctorum suorum greges metatur.* uinctos, accipio, mancipia, quibus uinctis utebantur. Greges autem dicit meritò. Testis enim Athenæus 6. dipnosophist. 7. quosdam ex Romanis decem & uiginti millia, imò & plures etiam seruos habuisse. Facit Seneca pater 2. Cōtrouers. 1. *Non me delectatis, non seruorum domi greges, nec sonantia laxi ruris ergastula.*

& colonorū paria deducit.] M S. Pinc. *& incolarū paria deducit.*

qui athletas nouissimos pascit.] malim ita: *qui athletas nouissime pascit.*

dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atq; illinc in frontem compellitur.] Erasmus, *aut diffluens hinc.*

tanquam uirum tonderet?] Erasm. *tanquam uiuum* uel *tanquam non uirium.* neutra proba est: uulgatæ standum.

¶ P. 175. Nimis humilis & contempti hominis esse uidetur, scire quid faciat.] lego, *nescire quid faciat.*

hic uerò semiuiuus.] Lips. 4. epistol. 17. legit *semiuir.* non necessario. tā enim *semiuiuus* dici potest, cui ad intelligēdos corporis sui habitus indice opus est quàm *semiuir.*

¶ P. 176. plu-

¶ P. 176. plurimum tabularum.] lege *plurium tabularum*. contextus caudex apud antiquos uocatur.

obterantur.] al. *conterantur*. al. *exenterantur*.

tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui.] loquitur de Pompeio cui cognomen, Magno.

Syllam ultimum Romanorum protulisse pomœrium.] Imò Iulius & post Iuliũ Claudius pomœrium protulere. 13. Gellius. 14.

aut ꝙ Remo auspicãte illo loco aues nõ abduxissent.] lego *non addixissent*. Hoc uerbo in auspiciis familiari, lætum euentum prædixisse auem significabant. uide Festum in uoce Prætor: & Liuium 22. & 27.

¶ P. 177. Disputare cũ Socrate licet, dubitare cũ Carneade, cũ Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis uincere, cum Cynicis excedere, cum eorum natura in consortium omnis æui pariter incedere.] lego: *hominis naturã cum Stoicis uincere, cum Cynicis exuere: cum rerum natura in consortium omnis æui pariter incedere*.

Nullius inimici capitalis sumptuosa obseruatio.] al. *suspiciosa*.

¶ P. 178. illorum breuissima ac solutissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent.] al. *solicissima*. al. *solicitissima*.

omne tẽpus graue est: tam mehercules, quàm quando dies muneris gladiatorij eductus est.] al. *edictus*. Editor muneris diem muneris futuri, gladiatorum nomina & paria proponebat plebi conciliandæ & expectationi. unde munerarij libelli, Seneca 4. Controuers. in procemio & Pollioni Claudio: Munus pronunctare, *Suet. Iulio*: Munus proponere. *Suet. Tito*: Munus ostendere, *Cicero*. Ad amicos absentes eosdem libellos in prouincias quoq; mittebant. *Cicero 2. Famil. & 2. Philipp.*

¶ P. 179. Alcmenæ duplicasse noctem.] al. *triplicasse noctem*.

Quid aliud est uitia incendere?] al. *Quid est aliud quàm uitia nostra incendere?*

exemplo dignitatis.] al. *exemplo diuinitatis*.

candidati laborem, destituimus, suffragationes incipimus.] legẽdum est *suffragatoris accipimus*. simili enim ratione sequuntur illa: *accusandi deposuimus molestiam, iudicandi nanciscimur: iudex desiit esse, quæsitor est*. Candidatus, sibi: suffragator alteri operam dat.

¶ P. 180. Modo intra paucos illos dies quibus, C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc gratissimè ferens, quòd decedebat Populo Romano superstite septem aut octo dierum cibaria superesse, dum ille potens nauibus iungit & uiribus imperij ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoq; alimentorum egestas.] Lipsius 4. Antiquitatum 7. ita emendat, *cibaria superfuere. Dum ille pontes nauibus iungit & uiribus imperij illudit*: Vidit equidem malè affectum locum Lipsius, symbolam contulit, nondum tamen plenè curauit. Itaq; rescribo,

scribo,

ſcribo, muto & interpungo: Modo (repete ex ſuperioribus uerbum *Cogita*) *intra paucos illos, dies quibus C. Cæſar periit* (*hoc grauiſsimè ferens, ſi quis inferis ſenſus eſt, quòd decedebat, populo Romano ſuperſtite*) *ſeptem aut octo certè dierum cibaria ſuperfuiſſe, dum ille pontem nauibus iungit & uiribus imperij illudit. Aderat ultimum malorum defeſsis quoq;, alimentorum egeſtas.* Et uerò Suetonius in Caio. c. 19. teſtis eſt, Baiarũ medium interuallum & Puteolanas moles 3600. ferè paſſuum, ponte coniunxiſſe, contractis undique onerariis nauibus: perque hunc pontem ultro citroque commeaſſe, biduo continenti: hunc pontem excogitaſſe (opinione quorundam) æmulatione Xerxis (quæ ſententia quoque eſt authoris noſtri) aut potius ut Thraſyllum mathematicum mendacij argueret, quòd affirmaſſet, non magis Caium imperaturum, quàm per Baianum ſinum equis diſcurſurum. Porrò tota hac mea emendatione *Pontem* cum Suetonio, non *pontes* cum Lipſio poſui. Sed & malui *defeſsis* quàm *obſeſsis*.

¶ P. 181. Tyrannus fuit.] al. *Titianus*: lege *Turranius*. Is præfectus fuit annonæ ſub Tiberio, & ad tẽpora Claudij peruenit eidem familiaris. Tacit. 1. & 11.

¶ P. 182. iſtorum funera, tanquam nimium uixerint, ad faces & cereos deducenda ſunt.] al. *tanquam minimũ uixerint*. Quid ſi ita? *tanquam minimum uixerint non ad faces, ſed ad cereos deducenda ſunt.* Nam pueri & qui non ita diu uixerant, ad cereos & candelas deducebantur non ad faces. Coniungit tamẽ faces & cereos author noſter 1. *de tranquillitate* 11. & immaturis exſequiis ſimul attribuit.

Liber de conſolatione ad Polybium ἀκέφαλ☉.] M S. Pinciani, *Incipit liber L. Annæi Senecæ ad Polybiũ de conſolatione fratris ſui mortui*.

Noſtra corpora firma ſunt ſi redigas ad conditionem naturæ omnia deſtruentis.] Eraſ. *Noſtra compares*. Pincianus, *Noſtra ſi compares*. Vident ulcus, ſed non ſanant. lego: *Noſtra corpora infirma ſunt, ſi redigas ad conditionem naturæ omnia deſtruentis & unde edidit, eodem reuocantis. Caduca ſunt.*

¶ P. 186. nec hoc tantũmodo nõ licet, nec ſomnum quidem.] lego, *ſed nec ſomnum quidem*.

ut poſſit per ordinem ſuũ principis maximi officium geri quieti animi eſt.] Rodolphus Agricola: *principis maximi officium geri, utiq; adſtricti animi eſt.* Eraſmus: *principis maximum officium geri, ubi quies animi eſt.* M S. Pinciani, *principis maximi animo ſubiici exigendus is eſt.* Pincianus: *ut poſsit per ordinem ſuum principis maximi animo ſubiici erigendus eſt.* ſi quid hic mutandum ſit, legerem: *ut poſsit per ordinẽ ſuum principis maximi officium geri, quieto animo opus eſt.*

ſi quis modo eſt fabulis traditus.] al. *traditus fauor*: al. *creditus*. quid ſi ita? *ſi quid modo eſt fabulis credendum.*

¶ P. 187. Non audeo te uſque eo perducere ut fabellas quoque & Aeſopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus ſolita

tibi uenustate, connectas.] Pincianus, *Aesopi apologos*. Verùm ni-hil mutandum: sunt enim λόγοι, fabellæ.

¶ P. 188. Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas uinculis animas beato recipit sinu.] suspicor legendum, *in purum emicuit locum, quisq; ille locus est, qui solutas uinculis animas beato recipit sinu.*

¶ P. 190. in manus sume utriuslibet autoris carmina: quæ tu ita resoluisti, ut quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia.] Innuit hunc Polybium, Homerum in Latinum: Virgilium in Græcum sermonem transtulisse non κατὰ πόδας sed παραφραστικῶς.

¶ P. 191. ducet & nouos.] lego *ducat & nouos.*

¶ P. 193. C. Cęsar diui Augusti auunculi mei nepos.] MS. Pinc. *auunculi tui filius ac nepos*: adoptione, filius, natura nepos.

Germanicum.] al. *Germanico.*

aduersus omnes se preces, cerimoniasq; eriget.] al. *querimonias.*

Eas quoque domos ausa iniuriæ causa intrare, in quas per templa aditur.] Eæ sunt ædes principum. Templum autem fuit in uestibulo palatij. Possis etiam referre ad templum Apollinis Palatini. De Caligula Suetonius c. 23. scribit, ædem Castoris & Pollucis in uestibulum suæ aulæ transfiguraſſe, ibiq; medium se adorandũ præbuisse. Inde principum ædes, templa.

atram laureatis foribus inducere uestem.] sic Martialis 8. *laurigeros penates* domum principis appellat.

¶ P. 194. sed in Albano suo secessit, ac foro, & aduocatis & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala.] MS. Pinciani pro *aduocatis* præfert *pernotatis*. Pincianus. *sed in Albano suo tesseris ac ferè etiam pernoctatis & huiusmodi aleis occupatus.*

¶ P. 196. Mortem A. Cremutij Cordi.] de quo uide Tacitum.

quantum poteras inhibuisti.] lego, *quantum poterat, inhibuit.* ut subaudiatur illud antecedens *magna pietas*. sic illico sequitur, *Postquam tibi aperuit*, non *aperuisti* ita lectio constabit. *Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi parentis tui quantum poterat, inhibuit. Postquam tibi aperuit*, &c.

Postquam aperuit inter Seianianos satellites, illam unam patriæ seruitutis fugam.] al. *paternæ*. Meus Lectius: *postquam tibi apparuit inter Seiantanos satellites illam unam patere seruitutis fugam.*

fudisti lachrymas palam & gemitus deuorasti.] al. *lachrymas clã*: Rodolphus Agricola: *non palam, sed gemitus deuorasti*. lego, *palam nec gemitus deuorasti.*

non tamen hilari fronte texisti.] Pincianus: *Quin & tantum non hilari fronte texisti*. lego, *non luctum hilari fronte texisti.*

& hoc illo seculo quo magna pietas erat, nihil impiè facere.] al. *nihil piè facere*. forte legendum: *nihil nisi impiè facere.*

qui

qui subactis.] Pincianus *quid subactis*: lego: *& qui subactis.*

¶ P. 197. in malum ulcus se uerterunt.] al. *se ueterauerunt.*

Octauia Marcellum (*sub.* amiserat) cui & auunculus & socer incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret.] Lips. 1. *Tant.* 3. legit *reclinare.* lego, *reclinarat* uel *resignarat.*

¶ P. 198. Intrauerat ipse penitus Germaniam.] lego, *penitius.*

fixerunt.] lego, *fixerant.*

Non licuerat matri, ut filij oscula gratumq; extremi sermonem oris hauriret.] al. *ultima filij oscula* g.e.s.o.haurire.

nec plus debuit quàm aut honestum erat, aut Cæsare, aut æquo maius.] Quidam ita: *quàm aut honestum erat Cæsari aut æquum matri.*

ipsumq; desiderabis triste matribus agmen occurrere.] al. *omen occurrere.* hæc lectio confirmari potest c. 9. huius libri de consolatione ad Martiam: Quis non si admoneatur ut de suis cogitet, tanquàm dirum omen respuat & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat.

reiiciens.] lego, *reiicies*: nam mox sequitur, *habebis, eris.*

Quod turpissimum effrænissimumq; est animo tuo, in meliore noto parte, ostendes te uiuere nolle, mori non posse.] lego: *quod turpissimum effrænissimumq; est, in animo tuo, meliore tui parte, ostendes: Te uiuere nolle, mori non posse.*

¶ P. 199. illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans cogitansq; facies, meliore pones loco, si matri suæ (qualis uiuus solebat,) hilaris & cum gaudio occurrit.] Innumeras lectiones hîc silentio omittam: præcipuas seligam. Pincianus: *Illum ipsum iuuenem dignissimum quiete. semper nominãs cogitansq;, facies.* Lipsius ita: 1. Elect. 10. *dignissimum quiete, quietum semper nominans cogitansq;, facies.* summa enim ueterum apud manes Romanis, ut quieti essent, & ne quis se sollicitaret: hoc est, requiem mortuis precabantur: quod ex Tertulliano libro de anima, memini me aliàs confirmasse, sed tempus est, ut in parte iuuem, Lego itaque *illum ipsum iuuenem dignissimum quiete (semper numina cogitans) facies: & meliore pones loco,* &c.

hilaris & cum gaudio occurrit.] legendum, *hilari & cum gaudio occurret.*

Areo philosopho.] uide *Suetonium Augusto: Plutarchũ Antonio.*

Diligentissimam usque in hunc diem Liuia.] Hæc uerba ad illa, *Tuum illic Martia negotium actum tibi* hoc capite 4. 5. & 6. sunt Arei Philosophi ad Liuiam, Drusi sui morte perturbatam: quæ author noster Martiæ legenda subiicit.

ultimam illam faciem rerum premis.] hoc est, mortem tui Drusi tota contemplaris & in eam unam tota defixa es.

¶ P. 200. ostendit & amisso nepotes.] al. *amissos nepotes.*

mutata persona consolatus est.] sic Horatius 1. Satyra 1. *mutato nomine de te fabula narratur.*

ſi fletibus fata uincuntur, conferamus.] *ſub.* fletus.

profecturus mœror exerceat.] lego, *profuturus mœror exerceat.*

Ille uel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentē & obnoxiū.] al. *obnixū.* Quid ſi legas *& innoxiū* uel *ita innoxiū*?

Feræ cum ueſtigia catulorum conſectatæ ſunt, & ſyluas peruagatę, cùm ſæpe ad cubilia expilatę redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt.] lego, *cùm ſemel ad cubilia expilatæ redierint*: uel *cū fœtibus ad cubilia expilatæ redierint.* fœtibus expilatas dixit, hoc eſt, *fœtibus orbatas ac priuatas.* ſic infra, *Nulli animali lōgū fœtus ſui deſideriū eſt.*

ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam. Quare? quia uires illi à natura datæ ſunt: quæ nihil impium conſtituit.] al. *quæ nihil in perſonam conſtituit.* lego, *quæ nihil niſi unum conſtituit.* Nam anteceſſit, *Apparet nōn eſſe naturale, quod uarium eſt.* uides rectè hic opponi *uarium* & *unum.*

¶ P. 201. qualis in illo fuit.] Pinc. qualis *in Liuia.* Lipſ. 1. epiſt. 19. *qualis initio*: lego *in illa.* ut ſubintelligas Liuiam, de qua ipſe loquit̄.

Quis non, ſi admoneatur ut de ſuis cogitet.] uide quæ ſcripſi ſupra pagina 198.

Egregium uerſum & dignum audiui, eſt enim è populo.] al. *qui non è populo heri*: al. *qui non è populo exiret.* Pincianus: *& dignum qui non eſſet Publij Syri.* Lipſ. 1. Elect. 10. *qui non in populo periret*, id eſt, indignus eſt uerſus qui in Theatro prophanetur. ſed nihil mutandum eſt: uerſus *è populo* dicitur, qui apud populum peruulgatus.

Cuiuis poteſt accidere, &c.] repetitur c. 11. de Tranquillitate 6. Eſt uerò Publij Syrij, cuius meminit Gellius 17. c. 14. Macrobius ſecundo Saturnalium.

¶ P. 202. Sæpe admonendus eſt animus metuere ut receſſura, imò tanquam recedentia.] al. *metiri.* al. *amet ut receſſura.* Quid ſi ita; *manu tenere ut receſſura*: nam mox ſequitur, *tanquam extemplò abiturum poßideat.* Porrò *bona* ſubintellige cū dicit *receſſura* & *recedentia.* hæc in præſenti etiam nobis pereunt: illa, tandem peritura.

alios ignibus peruret, uel in pœnam admotis uel incertis, alios nudos mari iactabit.] *Incertos ignes* quidam hîc accipiunt, caſu exortos: Alij legunt, *inſertis.* Alij *in incerta nudos maria iactabit.* Pincianus: *uel in pœnam uel in remedium alios uinciet, Id nunc iſti licebit, nunc tibi. Alios per incerta nudos maria.* Quid ſi ita? *uel exortis*: ut ſubintelligas *caſu.*

in metus & in dolores humanum pectus diſpenſandum.] forte ita: *in metus & ſpes.*

¶ P. 203. unus exęquabit ciuis.] Pinc. *unius exæquat uox Chilonis.*

Pythicis oraculis.] al. *Pynthicis.* al. *Pythiacis.*

γνῶθι σεαυτὸν.] Hanc ſententiam tribuit Chiloni Plinius. Plutarchus tractatu de adulatore, & amico, & de EI: Auſonius: Apollini uerò, Iuuenalis: Cicero. 1. Tuſculana. Laertius in Thalete, Thaleti tribuit; quod tamen alij etiam tribuant Phemonoe, alij Chiloni.

alimen-

alimenta metuens sua, quorum modum inopia rumpit.] Pincianus: *quorum modo copia laborat, modo inopia rumpitur*: simplicius lego: *quorum modum in copia non nouit.*

fletuq;.] lege *flatuq;*.

à fletu uitam auspicatum.] V. Plinium 7.

¶ P. 204. citò pater, citò omnis officij curiosus, citò sacerdos.] Lipsius 1. Elect. 10. *citò curio, citò sacerdos.* Hinc illud cap. 24. ad Martiam: *Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio uideretur.* si quid mutandum, est, legi posse censeam, *cito omnis officij candidatus.*

nec ea res aut maliciam eius & acerrimam uirtutem in hostes ciuesq; contulit.] lego, *contudit.* negat enim morte filij, Syllæ patris uirtutem in hostes ciuesq; contusam.

Nec nimis admiretur Græcia illũ patrẽ, qui in ipso sacrificio, &c.] id est, Xenophontem: *uide Laertium in uita Xenophontis. Aelianum uariarum 3. Stobæum sermone 106: Valerium. 5. c. 10.*

Puluillus hoc fecit Pontifex.] Horatius Puluillus de quo Liuius 2: Dionysius 5. Tacitus 19. 5. Valet. 10.

Paulus.] Paulus Aemilius. uide Plutarchum in eius uita: Liuium 45. Valerium 5. c. 10.

circa illos nobilissimi triumphi dies, quo uictum ante currum egit Persen, inclyti regis nomen.] hæc postrema, *inclyti regis nomen,* glossema esse nemo non uidet.

¶ P. 205. Lucij Bibuli.] uid. *Cæsarem 3. de bello ciuili, Valerium 4. c. 1. Suetonium in Iulio.*

¶ P. 206. Clœlia.] uide Liuium. 2.

¶ P. 207. fabulosam Charibdim.] uide Virgilium Aeneide.

fontem Arethusam. *& post.* siue immersum terris flumen.] uide Strabonem lib. 6. 2. Plin. 103. *&* 3. c. 8.

Naulius carcer.] al. *Nauplius & Lautumius.* de quo uide Plinium.

¶ P. 209. In ciuitate nostra plus gratiæ orbitas confert, &c.] hinc, digerere in literam senes orbos inuidiosa potentia dicitur 9. epistol. 69.

adeò senectutem solitudo (quæ solebat destruere) ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent, & liberos seruent, & orbitatem manu faciant.] lego *liberos non seruent.* quod facere illis licuit, aliis in adoptionem dando.

iterum tyrãnos.] lego *ibiue esse Tyrannos.* ridet enim fabulas Poëtarum de inferorum suppliciis.

semper in deteriora dependenti.] al. *semper anteriora deprendens.*

si mortuorum aliquis misereatur, & non natorum misereatur.] Seneca Tragœdus ad hanc uocem alludere uidetur. *Quæris quo iaceas post obitum loco? Quo non nota iacent.*

¶ P. 210. alium alij donauit.] al. *aliud alij donauit.*

uideo fidiculas, uideo uerbera, & membris & singulis articulis singula docuerunt machinamenta.] lego, *dolorum machinamenta.*

corpus satellite præstitit.] al. *caput satelliti præstitit*. Nota satis mors Pompeij.

rapinas tantum Catilinarum.] al. *trium Catilinarum*: ut Antonium, Augustum, & Lepidum intelligere uideatur: sic Iuuenali, *tres Syllæ.*

¶ P. 211. Comprehende quantum plurimum procedere homini licet, quantulum est ad breuissimum tempus editi citò cessuri loco. Venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium, de nostris ætatibus loquor quas incredibili celeritate conuolui constat.] al. *editis, cito cessuris loco, uenientibus in pactum hoc. Prospicimus.* Pincianus, *Venienti in puncti hoc proximum spacium.* lego, *quantulum est id? breuissimum tempus, editis ac citò cessuris loco. Corpus hoc quod dicimus, hospitium est. De nostris ætatibus loquor*, &c.

Licet mihi uaces & in moram tardatæ, senectutis nouies centenos denosq; percenseas annos.] lego, *& in morã retardandæ senectutis*: hoc est, ad prorogandam senectutem aut potius ætatem.

Fixus est cuique terminus, manebit semper ubi positus est, nec ullum alterius diligentia aut gratia promouebit.] lege, *nec illum.* sic Horatius 4. Carminum 7. *non te facundia, non te restituet pietas. Infernis neq; enim tenebris Diana pudicum Liberat Hippolytum: Nec Lethæa ualet Theseus abrumpere caro uincula Pirithoo.*

scit libenter illum ex consilio perdidisse.] Quid si ita? *fert libenter illum Dei consilio fixum esse.* Nam antecedit *Fixus est cuiq; terminus.*

Auguria opus suum, fata nobis sensum nostræ necis auferunt.] Pincianus: *urgent opus suum fata.* Possis ita restituere. *Auguria nobis obsunt, fata nobis sensum nostræ necis auferunt.*

¶ P. 212. Posthæc exilium: Nõ fuit innocentior filius tũc quàm Rutilius, quàm Coruncanus: non fuit sapiẽtior quàm Socrates. Nõ fuit sanctior quàm Cato qui uolũtario uulnere transfixit pectus.] Pincianus ita: *Posthæc exilium? non fuit innocentior filius tunc, quàm Rutilius, quàm Coruncanus: Carcerem? non fuit sapientior quàm Socrates: Voluntario uulnere transfixum pectus? Non fuit sanctior quàm Cato. Quum ista perspexeris.*

Satrio secundo.] al. Atrio.

ferre non poterat Seianum in ceruices nostras non imponi, sed descendere.] al. *ascendere.* Lipsius 4. Taciti Annalium legit *escendere*, hoc est, pedetentim & per gradus imperatorem fieri. sed legendum ita censeo, *ferre non poterat Seianum in ceruices nostras non imponi, sed decidere.* Imponitur paulatim onus: decidit cum impetu. sic Seneca 1. Naturalium 57. *ubi fulgura maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.*

¶ P. 213. Cibo prohibitus ostendi, quàm magno me iuuat animo

mo scripsisse] lego, *Cibo prohibitus ostendi, quàm magno me iuuat animo esuriisse*, uel *periisse*.

Cur in domo nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur?] lego, *Cur in domo uestra.* mox enim sequitur: *Coimus in unum omnes, uidemusq; uos alta nocte circumdari.*

nihil constat loco stabili, & nihil quo stat loco, stabit.] lego, *& nihil constat loco stabili, & nihil quo stat loco, stabit.*

¶ P. 216. ad Albinam.] al. *ad Helbiam.*

de consolatione.] al. *de consolatione filij sui.*

¶ P. 219. quid tam abruptum undique quàm hoc saxum?] de Corsica hunc locum accipe, de qua paulò antè, & c.7. & 8. infr.

quid ad copias respicienti ieiunius?] al. *ad copiosa*: mollius erit si legas, *quid ad copiam respicienti ieiunius?*

quod non miraberis si propriam eius originem aspexeris: non ex terreno & graui concreta corpore, ex illo spiritu cœlesti descendit] lego, *non illam quæ ex terreno & graui concreta corpore, sed quæ ex illo spiritu cœlesti descendit.*

¶ P. 220. Atheniensis in Asia turba est. Miletus 570. urbium populum in diuersa effudit.] Pincianus ita: *Atheniensium in Asia urbe est Miletus. Ea 75. urbium populum in diuersa effudit.* Mira uarietas hoc loco occurrit. sic enim loquitur Plinius 5. c. 29. Miletus Ioniæ caput, Leleges antè & Pityusa & Anactoria nominata, super 80. urbium, per cuncta maria genitrix. ubi in ora adscriptum est *septuaginta*. Strabo initio libri 14. quasdam Milesiorum colonias Atheniensibus communes recenset, sed non hunc immanem coloniarum numerum efficit.

Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit.] ante Senecæ tempora non uideo Germanos Pyrenæum transiisse, aut in Hispania sedes fixisse. Itaque suspicio mihi est ita legendum hunc locum, *Pyrenæus Cenomanorum transitus non inhibuit:* nisi mauis pro Cenomanorum, legere *Celtarum*. Nota enim satis, Celtiberia, de qua Hispanus poeta Lucanus: *profugique è gente uetusta Gallorum Celtæ, miscentes nomen Iberis.* Potest & hic locus ita mutari: *Pœninus Germanorũ transitus non inhibuit.* Germanos dico, si modo sincera Lectio Liuij 5. est referentis, manum Germanorum, duce Elitouio, in Italiam descendisse per saltus Taurinos: mallem enim illo loco legere Cenomanorum ut libro Liuij 21. nec enim uideo tum, quomodo Germani Celticæ seu Galliæ populis permixti esse potuerint. Porrò quòd *Pœninum* mutarim pro Pyrenæo, iusta causa est: Hic Hispaniam, ille Italiam uersus, & ut Seneca ait procemio Naturalium, medium inter Gallias & Hispanias iugum extollit, eôque ad Gallos nostros breuius ex Italia iter Strabo testatur *lib.* 4.

Hæc ipsa insula.] Corsica c.6. & 8.

¶ P. 221. quod maximè tum trucibus & incõditis populis Gal-

liæ ſe interpoſuerunt.] Eſt qui legat, *quod maximè cum Curibus & inconditis populis Galliæ.* Vult enim Phocenſes qui Maſſiliam condidere, primùm ſe miſcuiſſe Romanis, deinde Gallis, ſed mutat ultrò idẽ ſententiam, ac tandem legit, *cum Liguribus.*

¶ P. 224. Quorum templa nondum gemmis retinebãt.] lego, *renitebant* uel *renidebant.*

Tunc per fideles deos religioſe iurabátur, qui per illos iurauerant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant.] lego, *cùm qui per illos iurauerant, ad hoſtem morituri, ne fallerent, redibant.*

¶ P. 226. Menenius Agrippa qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ ſequeſter fuit.] Valerius 4. c. 4. hunc ipſum uocat pacis inter ſenatum & plebem faciendæ auctorem, arbitrum publicæ ſalutis. adde Liuium 2.

Attilius Regulus. *& poſt.* ſcripſit ad ſenatum mercenarium ſuum diſceſſiſſe.] ſic Valerius 4. c. 4. Conſulibus ſcripſit, (*inquit*) uillicum in agello (quem ſeptem iugerum in Pupinia habebat) mortuum eſſe, occaſionemq́; nactum mercenarium, amoto inde ruſtico inſtrumento, diſceſſiſſe. Ideoq́; petere, ut ſucceſſor ſibi mitteretur, ne deſerto agro non eſſet unde uxor ac liberi ſui alerentur. Quæ poſtquam ſenatus à Coſſ. accepit, & agrum Atilij ilicò colendum locari, & alimenta coniugi, ac liberis præberi, resq́; quas amiſerat redimi publicè iuſſit. adde Epitomatorem Liuij libro 18.

Scipionis liberi, à ſenatu, tutore ſuo, in dotem æs graue acceperunt.] Idem refert author noſter 1. *Naturalium* 17. Dotis modus fuit quadraginta millia æris. 4. Valer. 4. Zonaras. 2.

Cum omnib. illis id quod deerat, ideò honeſtius ſuppletũ ſit, qã defuerat.] lego, *id quòd deerat, eò honeſtius ſuppletum ſit, quàm defuerat.*

ut ignominiã putet M. Catonis duplicẽ in peritione Præturæ & Conſulatus repulſam.] adde Plutarchum in eius uita: 7. Valer. 5.

¶ P. 228. quod ante decimũ tertiũ diẽ.] al. *ante tertiũ demũ diẽ.*

non te periculoſa etiã probris peiorum detorſit imitatio.] forte legendum, *non te periculoſa etiam probis, peiorum detorſit imitatio.*

¶ P. 229. Nunquam tibi placuit ueſtis, quæ ad nihil aliud exigenda eſt, quàm ut nudam componeret.] lego, *componat.*

¶ P. 230. ſed ad luxuriam conſtruunt.] lege, *inſtituuntur.*

Noui fratrum meorum intimos affectus: alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento ſit, alter in hoc ſe ad tranquillam uitam recipit ut tibi uacet.] Hic Mela pater Lucani de quo dicemus 2. controuerſiarum præfatione: Ille Iunius Gallio qui & Nouatus.

quem non in iocos uocabit illa laſciuia.] lego, *illius laſciuia.* loquitur enim de blandiſſimo quodam puero ac nepote quodam Albinæ.

DIONYSII GOTHOFREDI I. C.
CONIECTVRARVM SEV VARIARVM
Liber 4. libris Naturalium Quæstionum Senecæ respondens.

PAG. 1. tantum interesse existimo inter illam partem quę ad homines, & hanc quæ ad deos spectat. Altior est hæc & animosior: multum permisit sibi, non fuit oculis contenta.] lego, *multū permisit spei, non fuit oculis cōtenta.* sequitur enim: *Maius quiddam esse suspicata est ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset.*

Multum interest inter uires & bonam ualetudinem.] suspicor legendum, *multum interest inter istas uires & bonam ualetudinē.* quippe illud antecedit, *Nō uideo quare sibi placeat, qui robustior est ualetudinario.*

¶ P. 2. Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur.] sic infra, Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis. Cicero. 6. de Republica. Ipsa terra ita mihi parua uisa est, ut me imperij nostri, quo quasi punctum eius attigimus, pœniteret: & post. Terra parua quædā insula inclusa, circumfusa mari.

Isthmus Samothracas includat.] al. *Thraces suos:* al. *Strymo Thracas.*

¶ P. 3. an à magno artifice parua formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id, in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est.] al. *prauè.* forte, *praua formentur multa.* Cæterum quòd mali originem non artifici tribuit, sed materiæ, obseruatu dignum. Chrysippus libro περὶ προνοίας quarto, bona & mala, mutuo quasi nisu consistere censet: neque iustitiæ sensum esse potuisse, nisi essent iniuriæ: ita morbos non per naturam, sed per sequelas quasdam necessarias uenisse, quòd ipse ait κατὰ παρακολούθησιν. Maximus Tyrius sermone 25. mala neq; artis neq; artificis opus esse, scribit, sed ex consequentia & materiæ affectione. Aegyptij duo principia ponebant, bonum dæmonem & malum: alterum ex his Iouem & Oromasdem: alterum Plutonem & Arimanium dici, ut post Aristotelem, Hermippum, Eudoxum & Theopompum refert Laertius procemio operis sui.

¶ P. 15. Ardorū plura genera conspiciuntur. sunt enim uelut corona cingente introrsus ignes. Cœli recessus, similis est effosæ in orbem speluncæ.] MS. Erasmi. *sunt enim βωτινοὶ, cùm uelut corona cingente, id est, ingens cœli recessus, est similis effosæ in orbem speluncæ.*

¶ P. 18. non tam diligentem intueri poterat.] lege, *non tam diligenter intueri poterat.*

& toto corpore patiente expositus.] forte, *& toto corpore patientia expositus.*

¶ P. 19. nisi in aliquo nobis humore, leuoreue aspici facilior occurreret.] al. *leuior & aspici.* malè. *nam & ita paulò post, nisi leuore,*

 huiusmodi,

huiusmodi, solis Lunæq; imagines uideremus. Apuleius Apologia I. *tantum præstat imagini (ad similitudinem referendam) læuitas illa speculi fabra & splendor opifex.*

Non fecisset illi senatus dotem, si habuisset.] Quid si legas? *Non dixisset illi senatus dotem*: uel *nō dedisset illi senatus dotem si habuisset.* Vulgatius est enim nostris, dotē dare, dicere, promittere, quàm facere.

¶ P. 20. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus.] Manifestus error, quem uidit Pincianus: Tu lege *Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio & duorum inter se coniunctorum corporum tactus: Vnitas est sine commissura continuatio.*

¶ P. 25. sparsio illa.] de hac sparsione amphitheatri notata quædam Epistola 91.

¶ P. 27. Anaximandrus.] al. *Anaxandrus.*

¶ P. 29. funus ex alto ferebatur.] lege *fumus ex alto ferebatur.*

¶ P. 30. & propriam quamq; partem eius soluit.] lege *primam quamq; eius partem.*

nubes in monte actæ.] lego, *in montes actæ.*

qui nisi uniuersus erumpit nec crepat.] lego, *non crepat.*

debent ergo nubes utrimque inseri.] lego, *utrinq; conserere*, hoc est, *concurrere, pugnare, collidi.*

¶ P. 32. Aliud aspice & distributis rem efficis, tractas.] Locus corruptus. uidetur aliquid tale legendum: *Aues aspice & distributas uires extis tracta.*

¶ P. 33. Permittite mihi illam rigidam sectam tueri eorum qui excipiunt ista, & nihil aliud existimant fata, quàm ægræ mentis solatia.] lego, *qui reiiciunt ista.*

Aliter ius suum peragunt, nec ulla commouentur prece.] MS. Erasmi. *Fata irreuocabiliter ius suum peragunt.* quod interim dum aliquid melius occurrat, amplectar. sequitur enim: *seruant cursum irreuocabilem.*

¶ P. 35. fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dāt.] Tres manubias hîc facit, primam, secundam, tertiam. Festus minimas, maiores, ampliores. Prima manubia authori nostro, monet & placata est: Festo, monet & placida est. Seneca ipsius consilio Iouis mitti ait, quod Festus omittit. secundam manubiam mitti à Ioue ex consilij sententia XII. diis aduocatis, eāq; prodesse, sed non impunè: Festus, à Ioue & consilio deorum mitti, sed uenire cum fragore, discutere, aut diuellere. Tertiam à Ioue mitti, sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos uocant: Hanc uastare & includere, & iniquè mutare statum priuatum & publicum. Ignē enim nihil esse, quod sit, pati. Festus, cum igne uenire: hanc propriam differentiam habere (nullum enim fulgur sine igne) quod aut

aut adurat, aut fuligine deformet, aut accendat quæ ſtatum mutant, deorum conſilio ſuperiorum. Hic adde Plin. 2. c. 50. Seruium 1. Aeneidos: Ammianum 23.

Ad coërcendos animos imperitorum ſapientiſſimi uiri indicauerunt, ineuitabilem metum, ut ſupra nos aliquid timeremus.] Siſyphon huius author opinionis dicitur ab Euripide teſte Plutarcho. 1 de decretis 7.

¶ P. 36. quædam frangi debere, quædã eligi & diſtingui, quædam admoneri.] forte *elidi & diſtringi.*

¶ P. 37. quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut urbis ſtatu fiunt.] quid ſi ita, *quæ prima aut accepto matrimonio, aut in nouo hominis aut urbis ſtatu fiunt*. Hæc perpetua & finita fulgura uocabant: quorũ quæ priuata appellabant, negabant ultra X. annum: quæ publica, ultra XXX. diem poſſe differri.

poſtulatoria.] Feſto, *Poſtularia.*

peremptalia quibus tolluntur priorum fulminum minæ.] id fiebat duobus modis, prioribus tollendis, aut maiore manubia, ut tertia, ſecundæ, ſecunda primæ cederet. Feſtus in Peremptalia & Poſtularia.

Atteſtata. quæ prioribus conſentiunt.] Feſto *Adteſtata*, quòd cum iteratò fierent ſignificationem priorum adteſtarentur. Eadem eidẽ, *Renouatiua* appellãtur, quoties nimirũ fiebat ſimile fulgur, ꝙ idem ſignificaret. Mirum eſt interea, ab authore noſtro, de fulminibus ex profeſſo diſſerenti, *Prouorſa fulgura* omitti, quæ ignorabantur noctu an interdiu facta eſſent: quorum cauſa Ioui Fulguri & Summano fiebat, quòd diurna, Iouis; nocturna, Summani fulgura haberentur. Feſtus ibidem: Auguſtinus 4. de ciuitate Dei 23.

¶ P. 38. interiores libros interioris arboris.] al. *interiores libros in parte interiore arboris*. forte ita: *interiores libros arboris.*

¶ P. 39. Qui fieri niſi dum aut terit aut rumpitur, non poteſt.] lege *aut ferit.*

facundum uirum, ſi habuiſſet in eloquentia nomen, & niſi illum Ciceronis umbra preſſiſſet] Quid ſi ita? *& niſi illum Ciceronis umbra texiſſet*: arborem quidem premere terram uicinam, & preſſuram arboris lego: umbram premere non lego.

¶ P. 40. ſic liqueſcit excuſſa glans funda.] puto legendum *ſic liqueſcit excuſſa glacies funda.*

¶ P. 41. ubi exitus non patet, tentant corpore imbelli.] lego, *tentant, etſi corpore imbelli*. mox enim ſequitur, *Nullus pernicioſior hoſtis eſt, quàm quem audacem anguſtiæ faciunt.*

Id facimus, Magno æſtimamus, mori tardius. In omnes conſtitutum eſt capitale ſupplicium & quidem conſtitutione iuſtiſſima. Nam quod maximum eſſe ſolatium ſolet extrema paſſuris, quorũ cauſa eadem ſors eſt, ſequeremur traditi, à iudice aut magiſtratu & carni-

carnifici nostro præstaremus obsequium.] Mira hic rerum & uerborum perturbatio est: sic lego: *Id facimus. Magno æstimamus mori tardius. Hoc maximum esse solatium solet, extrema passuris, quorum causa eadem ac sors est: & tamen sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustißima. Quid interest ad mortem iußi eamus, an ultronei.* si sequi magistratū necesse est, multo magis Deum, cuius sancta atque in omnes constitutione, in omnes homines capitale supplicium constitutum est.

Malè scilicet tecum agitur si cum fulmine cecideris. Si pauescis ad cœli fragorem, nubiumue trepidas, quoties aliquid effulsit, expiras.] lego, *cecideris, si pauescis ad cœli fragorem, si ad nubium ignem trepidas, si, quoties aliquid effulsit, expiras.*

& cum mundus undique exarserit, cogita te nihil habere de tanta morte perdendum.] Quidam legunt *perditum*: Pincianus, *pœnitendum.* lego. *te nihil habere in tanta morte perdendum.*

¶ P. 42. Occupationes patrimonij recidantur, longe à dominio iacentis causa soluatur, sibi totus animus uacet.] lego, *longe à dominio adiiciendo cura soluatur.*

ad contemplationem sui, saltem ipso impetu respiciat.] al. *in ipso fugæ impetu.* al. *in fine.* lego, *saltem ipso in portu respiciat.* Portum uocat, horam morti proximam, senectutem, de qua paulò antè sic, *Premit à tergo senectus & obiicit annos inter uana studia consumptos, tanto magis urgeamus.*

quoties cœpti magnitudinem ostendit.] al. *attendit.*

infractisq; rebus, etiam post Carthaginem.] lego, *infractusq; rebus* scilicet *Hannibal*, &c.

reges pererrauerit.] al. *regiones.* malè: Antiochum intelligit.

¶ P. 43. nec huius fulgore percussus.] forte *perculsus.*

¶ P. 44. Elysius Siculis de fontibus exilit amnis.] al. *Eleus.* rectè: ut de fluuio Elidis Alpheo accipias, emergente ex Arethusa fonte Siciliæ.

¶ P. 46. Quemadmodum supra nos mutatio aëris umbram facit, ita infra terras riuum agit.] lege & quidem me uade ac præde, *imbrem facit.* imbri, opponit riuum: ille, supra: hic infra terram.

umbra perpetua,] id est, sine sole.

inexercitata densitas.] id est, nullis agitata uentis.

¶ P. 47. Idem ait, circa Arcadiam, quæ urbes in Creta est, fontes & lacus substitisse, quia coli desierit terra, diruta urbe.] Pincianus *direpta urbe.* malè: Plinius. 31. c. 4. *Proditur certè,* inquit, *in Creta expugnato oppido (quod uocabatur Arcadia,) cessasse fontes, amnesq;, qui in eo situ multi erant. Rursus cōdito post sex annos, emersisse, uti quæq; partes cœpissent coli.* Audit, ni fallor Pinciani æmulus, *rursus condito post sex annos:* quæ uerba satis ostendunt, oppidum illud non tantum direptum, sed etiam dirutum.

¶ P. 48. A-

¶ P. 48. Aqua ait Thales, ualentissimum elementum est: hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. sed nos quoque aut in eadem sententia eius, aut in ultima sumus.] lego, *sed nos, ut non in hac sententia eius, ita in ultima sumus.* Vltimam uocat, primam: nempe ab eo quod nunc loquitur, longius remotam. Id ita confirmare iuuat. Duæ sententiæ Thaletis hæ sunt: Aquam ualentissimum elementum: item, Aquam fuisse primum, & ex ea surrexisse omnia. Seneca hanc fatetur atq; admittit: illam (quam suo modo uocat ultimam) repudiat: uult enim ignem ualentissimum esse elementum. Ignem enim mundum occupare, ignem in se cuncta cõuertere. unde paucis rem ita finit: *Ignis exitus mundi est: humor primordium.* quod mirum: quippe Zenoni Citiæo (principi Stoicæ sectæ, quam professus est auctor noster) animaliũ semen, ignis: qui anima & mens, qui calor è cœlo. *Varro 4. de lingua.* Semen, ut ipse audis, dixit: quod tantundem est ac primordium. An hac parte dicemus Senecam, à Stoicis dissentire? sanè paulò pòst ait, Dicimus, inquit, ut scias Stoicis suis eam sententiam adserere non sibi uni.

Dicimus ignem esse qui occupat mundum.] rectè. Dicimus, hoc est, Stoici.

¶ P. 49. sæpe ipsa terra in tabem resoluitur & humescit.] Quid si legas: *sæpe ipsa terra in nubem resoluitur & humescit.* Nam paulo antecessit, *modò uis illa terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere*, ut ne quis miretur dici terrã in nubem mutari & conuerti, ac postea in humorem. Quin & paulò longius antè: *In terra humoris genera complura.* & paulò pòst. *In quibusdam locis terra humorq; liquescit, sicut bitumen.*

¶ P. 50. ut talpæ & subterranei uermes.] al. *ut subterranei mures.* quod non improbãdum Refert sane Plinius, 8. c. 57. mures in Gyaro insula fugasse incolas: & plurimos ita in Troade prouenisse. 10. c. 65. Quin & idem refert, mures quosdam in fluuiis nasci. 2. c. 103. In Casinate fluuius appellatur Scatebra, frigidus, abundãtior æstate. In eo ut in Arcadiæ Stymphali enascuntur aquatiles musculi.

nec cœnæ causa occisum esse super cœnam.] Pincianus. *occisum esse sed post cœnam.*

Hoc tanto spectaculo piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur.] Pincianus: *Quò coctum piscem quò exanimem? in ipso ferculo expiret. Mirabamur.*

¶ P. 51. magnam uim aquarum in subterraneis locis occuli, fertilem fœdo situ piscium.] al. *fœdorum piscium.*

Certe, cùm in Caria circa Myndum urbem talis extitisset unda.] al. *circa Idimnum.* M S. Pinc. *Hydinium*: Pincianus, *Hydission.* est enim urbs Cariæ Stephano & Plinio. 5. c. 29. Quidam alij habent *circa Ioruma.* Vt possis emendare ac legere, *circa Loruma.* & ita Muretus emẽdat 12. *Variar.* 7.

¶ P. 52. ri-

¶ P. 52. ripasq; durari.] al. *cymbasq;*, al. *riuosq;*.

amnis.] al: *amnis eius*. Erasmus, *Mintius*: al. *Lyncestius amnis*.

¶ P. 53. Circa Nonacrin in Arcadia styx.] Vitruuius 8. c. 3. Plin. 30. c. ult. Iustinus. 17.

nec aliter q̃ in gypsum sub humore cõstringitur.] lege; *suo humore*.

in Thessalia circa Tempe.] Vide 31. Plin. 2. Vitruuium 8. c. 3.

quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ uenerant, nigræ abeunt.] de his fluminibus Vituuius 8. c. 3.

¶ P. 55. & reuerberatur fluctus, amnis restitit.] Pincianus, *& reuerberato fluctu amnis restitit*.

¶ P. 56. Circa Messanã & Mylas fimo quiddam simile, turbulẽtum in littus mare profert.] Pincianus: *fimum quendam similem purgamentis mare profert*: uel *fimo quædam similia purgamẽta mare profert*. Quid si ita? *fimo quiddam simile ac turbidum* uel *fimo quiddam simile ac lutulentum*, uide Plinium. 2. c. 98. Strabonem. 1.

¶ P. 57 ferens secum madefacta montium latera.] al. *labefacta*, quod probo: sequitur enim, *rupesq; deiectas*.

à continente recesserunt.] al. *adesse receseruit*.

¶ P. 62. sed mihi crede proditioni, si capieris ipse te trades.] lego: *sed mihi crede sine proditione capieris, ipse te trades*: sequitur enim: *Habent hoc in se naturale blanditiæ, etiam cùm reiiciuntur placent: sæpe exclusæ nouissimè reiiciuntur*. uel ita: *sed mihi crede, proditioni, etsi non capiaris, ipse te trades*.

Ea miseria quisque patet, qua patitur. Fortasse enim idem qui patet, patitur. Sic ergo formare, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis, cùm omnia cauere, per ornamenta fiet.] al. *cauere per monimenta*. al. *cauere, æramenta feriet*. Lipsius 2. Epistolarum 10. & 2. Saturnal. 17. ita emendat, *Cùm omnia caueris per ornamenta feriet*, id est, per arma, ut ipse interpretatur: quod minime probo: quale enim illud est, per arma feriri? Manũ huic affecto loco admoueam necesse est, & si potero totum etiam persanabo: *Eam miseriam quisque patitur, quà patet: fortasse etiam idem, quà latet, patietur. sic ergo formate, ut scias non posse te consequi, ut sis impenetrabilis: cum omnia caueris per aures incantamento ferient*. sequitur enim: *Alius adulatione clam utetur parcè, alius ex aperto palam rusticitate simulata, &c.*

perit, inquit, procari si latet.] obscura sententia. Vult ne Seneca eum perire qui adulari sibi non sentiat? An uerò ipsius adulationis uim totam extingui ac minui, si clandestina sit ac minime aperta? mox enim addit, *Adulatorem plurimum proficere, cùm deprehensus est: plus etiamnum, si obiurgatus est, si erubuit*: & breuiter. Adulationem clanculariam neque ab eo cui adulatio ipsa struitur, deprehensam, maximè insidiosam ac noxiam: quæ nihil ei penè noceat, si eam detexerit, si ipsum adulatorem obiurgauerit, & pudorem illi incusserit? An potius, adulationis speciem ac formam pestiferam esse di-

cemus, si impudenter & quam maximè mentiatur adulator? quod & mihi uerius uidetur: Mox enim subiicit: *Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quò magis frontē perfricuit, cedit aliam hoc citius expugnat.*

cogita hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari.] Hoc quid est? Non ego adulationis mala effugiam, si nolim laudari? sanè effugiā. Itaq; dispungēda hic uidetur negatio: ut ita legamus: *cogita hoc esse remedium tanti mali, nolle laudari.*

futuros multos in personam tuam, Plancos cogita.] aliàs, *in prouincia tua.*

sæpe dicebat adulationi opus esse non claudere ostium, sed aperire.] Quid si ita? *satis enim aperiri.* quippe subiicit: *Et quidem sic, quēadmodum opponi amicæ solet: quæ si impulit, gratia est; gratior si effregit.*

gratuitum etiam in obuios meritum.] al. *in omnes.*

¶ P. 63. armatorum, Messala ac Narcissus.] al. *armati Messalina & Narcissus.*

¶ P. 64. omniumq; cœpit, quæ illi ingēti spectaculo interfuit: ex quo liquere omnib. mortalibus posset.] Pincianus: *omniū cōcussit, qui illi ingenti spectaculo interfuere, quò liquere omnibus mortalibus posset.*

¶ P. 65. Illi Ouidium suum impingo.] Imò, Tibulli sunt uersus.

urbem totam complectitur,] al. *urbs eam totam complectitur.*

¶ P. 67. Euthymenes Massiliensis testimonium dixit.] aliàs *Eudymenes.*

¶ P. 70. si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere.] al. *ad obrussam.*

¶ P. 73. nisi frigore illa uehementiore perusseris.] sic Virgilius *penetrabile frigus adurit.*

¶ P. 76. quæ merserat.] al. *quæ mersa erant*: fortè, *quæ mersa erat, imitatio ipsa halitus mixti in uentum uertitur.*

¶ P. 85. Magis ridebis, cùm cogitaueris uita parari ea, in quibus uita consumitur.] Pincianus *uitæ parari ea.* Hoc uel illo modo legas, acuta fuerit sententia.

¶ P. 87. imperitis fit magna ex desperatione securitas.] al. *magna fit.* al. *manu fit.*

¶ P. 89. non posse spiritu tam tenui, fugacique gestari.] lego *fugaciq; agitari.*

¶ P. 96. Speluncarum sub terra pendentium uastitas.] Quid si ita? *pandentium uastitas*, hoc est, apertarum speluncarum.

¶ P. 97. Theram & Thereasiam.] antea *Therem* & *Theream.* malè. 2. Plin. 27.

¶ P. 100. Tunc effugisse Peneum.] al. *Tunc effluxisse Peneum.*

¶ P. 106. sed uideri illos.] al. *illis*: ut referatur ad Chaldeos.

¶ P. 108. Nunquid nostrum crederet aut lunam aut quinq; sidera rapi uento.] al. *aut lumina aut quinq; sidera rapi uento.* aut lumina,

na, ideſt, ſolem ac Lunam. ut quinq; ſidera, ſint quinque planetæ: eadem emendatio mox ſequetur.

¶ P. 109. Dicebam modo, non poſſe diu uerticem manere, nec ſupra Lunam aut uſq; in ſtellarum locum creſcere.] al. *nec ſupra lumina in ſtellarum locam creſcere.*

¶ P. 113. Qui poſt necem Diui Iulij ueneris ludis genitricis circa undecimam horam diei emerſit.] al. *ludis Iulij genitricis.* ſed nihil mutandum. Iulius Obſequens prodigio 128. *Ludis Veneris genitricis, quos pro collegio fecit, ſtella hora undecima crinita, ſub ſeptentrione ſidere exorta.*

DIONYSII GOTHOFREDI I. C. CONIECTVRARVM SEV VARIARVM *Lib. 5. in Senecam: libris Controuerſiarum & ſequentibus reſpondens.*

AD Nouatum, Senecam & Melam filios.] Hic locus ſatis oſtendit, Controuerſiarum libros hoſce, non Senecæ illi noſtro (quem ante expoſuimus,) ſed eius patri adſcribendos. ſic Tacitus 16. Annalium: *Mela, quibus Gallio & Seneca parentibus natus.* Gallionem quem nominat Tacitus, is eſt Iunius Gallio qui hîc Nouatus. De Mela patre Lucani dicemus procemio 2. Controuerſiarum. Ita ut ne quis fallatur legendo, obſeruandum eſt, authorem harum Controuerſiarum, non eſſe L. Annæum Senecam Philoſophum, ſed L. Annæum Senecam Rhetorem: Hic domo Corduba fuit, profeſſione, Rhetor. Natus ante bellum ciuile Cæſarianum, ſuperuixit ad Claudij circiter principatum, ſine honoribus & non aliud quàm prouincialis eques. ſenex, tribus filiis hos Controuerſiarum & ſuaſoriarum libros ſcripſit. Porrò Nouatus de quo hîc, idem Iunius Gallio, quòd per adoptionem familia exiuit, & in gentē ac nomē uenit Iulij Gallionis: eius forte q inter Rhetoras nominatur à Seneca patre. Adi Lipſium. 1. electorum. 1.

¶ P. 3. Omnes magni nominis in eloquentia uideor audiſſe præter Ciceronem. Nec Ciceronē quidem ætas mihi eripuerat; ſed bellorum ciuilium furor, qui tunc totum orbem peruagabatur. Intra coloniam meam me continui, alioquin potuiſſem eum audiſſe in illo atriolo, in quo duos grandes prætextatos ait ſecum declamare ſolitos.] Et hæc quoq; authoritas monet: libros hoſce Controuerſiarum & ſuaſoriarum, non Senecæ, Philoſopho, ſed eius patri eique Rhetori, reddendos eſſe. Nam qui hîc loquitur Seneca fatetur ſe Ciceronē audire potuiſſe: cùm tamen Seneca philoſophus epiſtol. 109. diſertim ſcribat, *iuuentæ ſuæ tempus in Tiberij Cæſaris principatum incidiſſe.* Neque interim illi audiendi ſunt, qui ut Senecæ Philoſopho hos Controuerſiarum libros adſerant, notant Senecam Philoſophum annis 115. imò 124. uixiſſe. ſunt enim hæc ἀσύςατα,

Sene-

Senecam ſub Tiberio in iuuenta fuiſſe (quod epiſtola 119. apertum eſt) & Ciceronem audire potuiſſe, ut prçfatione harum controuerſiarum de ſe ſcribit earum author.

¶ P. 6. cùm uetaret me pater, alebat ipſe.] lego, *etſi uetabat me pater, alebam ipſum.*

pluris tibi pater efferendus quàm alendus eſt.] lego, *pluris tibi frater efferendus, quàm alendus eſt.*

ego morientem uidebo per cuius cineres iuraturus ſum.] Mos antiquus iuriſiurandi, nimirum iurandi per cineres patris. de quo infrà 7. Controuerſiarum procœmio.

¶ P. 8. Hæc abdicantis fuere uerba: I ad illũ quẽ magis amas quàm patrem.] Abdicationis formulæ antiquæ ueſtigium.

uenit immiſſa barba.] forte *promiſſa barba.*

ſemerſa & tenui atq; eliſa ieiunio uoce.] forte *ſubmiſſa & tenui.*

¶ P. 9. Nullum autem intercedi miſericordia.] lego, *interdici miſericordia.*

¶ P. 10. oculi ſubita caligine obturpuerũt.] forte *obſtupuerunt.*

acceſſit ad me pater obruptus ſordibus.] fortè *obrutus.*

¶ P. 12. Deducta es in lupanar.] de hac re dixi in Locis communibus Senecæ.

¶ P. 13. ſcias clauſula eſſe teſtibus tuis templa.] lege, *clauſa.*

¶ P. 14. ſimul terras & maria latrocinãtis.] lego, *latrocinãtes.* anteceſſit enim piratas: niſi legas *latrocinantib.* & referas ad τὸ *quibus.*

præferentes ante ſe uincula & cathenas grauia capitis onera.] lego, *grauia captiuis onera.*

¶ P. 15. Piratæ te inuiolatam ſeruauerunt, à ſacerdote ſe nõ abſtinuiſſet pirata, leno, mango?] Quid ſi ita: *A' ſacerdote ſe abſtinuiſſet, pirata, leno, mango?*

Caſtigationẽ ex Pontificis maximi arbitrio meruerat ſacerdos ſi te è lupanari redemiſſet.] Pontifici ius caſtigandi fuiſſe ex hoc loco apparet. adde Dionyſium lib. 2.

Ambitioſa lex eſt, ad ſacerdotium nonnullas non ſanctitatis tantum, ſed fœlicitatis admittit.] lego: *Ambitioſa lex eſt: ad ſacerdotium notas non ſanctitatis tantum, ſed fœlicitatis admittit.* Hoc eſt, Lex nõ modo exigit ſacerdotem caſtam re ipſa eſſe, ſed hoc amplius, ne caſu quidem cum inceſtis uixiſſe.

¶ P. 16. Caſtis cum dicit, penatibus, tu ex inceſtis uenis: intelligo caſtis diſciplinis, tu ex obſcæniſſimis uenis.] lego: *Caſtis num dicit penatibus? tu ex inceſtis uenis? intelligis caſtis diſciplinis? tu ex obſcœniſſimis uenis.* Interpretatur Syllo Põpeius hanc legẽ *Caſta è caſtis.* ſi legis ea uoluntas eſt, inquit, ut caſta ex caſtis penatibus admittatur, nõ es admittenda, ut quæ ex inceſtis piratarum & lenonis penatibus uenias: ſin his uerbis lex eam ſolam admittit, quæ ueniat ex caſtis diſciplinis, ne tũ quidẽ tu admittenda. uenis enim ex inceſtis diſciplinis.

plihis. Vtrouis mōdo legem intelligas, admitti non potes.

¶ P. 16. fuit in loco turpi, probrosè leno illam prostituit, populus adorauit.] lego, *populum aduocauit.*

¶ P. 28. Nudi stetere colles. Inter hæc tā effusa mœnia nihil est humili casa nobilius: fastigiatis supra tectis auro puro fulgēs prælucet Capitoliū. Potes obiurgare Romanos, quòd cum humilitatem suam obscurare possint. sed hæc nō putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse.] Tota hæc oratio indicare uidetur legendum esse, *Nihil est Romuli casa nobilius.* (*tas iniūgitur.*

¶ P. 36. desiit p̄miū esse, cui necessitas iungit̄.] lego, *cui necessi-*

inuadere hostis libet.] lego, *inuadere hostes libet.*

¶ P. 30. nulla corporis asseueratio, cùm uerba uelut iniussa fluerent.] lego, *nulla oris asseruatio, cùm uerba uelut iniussa fluerent.*

parum benè imitari poterat quæ effugerat.] al. *quæ effinxerat.*

Hæc eò libentius, ô Mela fili charissime, refero, quia uideo animum tuum à ciuilibus officiis abhorrentem, & ab omni ambitu auersum, hoc unū concupiscentē, nihil concupiscere.] Mela de quo hîc agitur, frater est Senecæ philosophi, Rhetoris filius. Tacitus. 16. Annalium. Mela quib. Gallio & Seneca parentibus natus, petitione honorum abstinuit per ambitionem præposterā, ut eques Romanus consularibus æquaretur. sic Seneca ipse Philosophus ad Elbiā matrē c. 16. *Respice fratres meos, quibus saluis nō est accusare fortunam. In utroq; habes, quod te diuersa uirtute delectet. alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit.* Cùm ait *alter honores*, Iunium Gallionem q & Nouatus: cùm *alter contempsit*, hunc Melam intelligit. (stri.

perge quo inclinat anim⁹ & paterno cōtētus ordine.] h. e. eque-

¶ P. 40. ego multò minor natu quàm ipse erat.] Lips. 1. elect. 1. *Ego multo maiore natu.*

¶ P. 41. Tres sustulit. poterat enim in adoptionē dare.] lego, *poterat inde in adoptionem dare.* Cæterū hæc ex tribus maribus adoptio est, de qua lex penultima §. 3. Cod. de adoptionibus: Imperator & ibi Theophilus, Inst. de hæreditatibus ab intestato.

¶ P. 42. quàm enim Deos cum uotis patris uidisses certantes.] al. *quum*, al *quod*, al. *quanquam.* non necessariò.

tum ne auferam patri filium.] al. *respondeo: ne auferam patri filium.*

¶ P. 46. Non me delectatis, non seruorum domini greges.] lego, *non seruorum domi greges.*

nec sonantia laxi ruris ergastula.] sonantia dixit, propter cathenas, & quia serui cathenati ut sæpius.

¶ P. 49. Quæris quod iusiurandū? Ita patri placeā.] sic Seneca 11. epistol. 83. *Præbebo*, inquit, *ita uiuam:* Adi Valerium 9 c. 13.

¶ P. 60. mitius certè morietur in paterno solo, suo puero.] al. *saluo puero.* (quo Plin.

unū tantū es, quasi lapsam.] al. *quasi lapsana.* oleris est genus de

quæ

quæ baſilicam infectant.] al. *infeſtant.*

¶ P. 61. Tanta aũt Mecœnas ſub diuo Auguſto libertate fuit ut præpotenti tunc M.Agrippæ nõ defuerint, qui in nobilitatẽ exprobrarent.] Lipſ.in Taciti.1. *Tanta aũt ſub D. Auguſto libertas fuit,ut præpotenti tunc M. Agrippæ non defuerint,qui ignobilitatem exprobrarent.*

Fuit accuſator qui diceret Agrippam, & quod in medium eſt,uolebat Vipſanum intelligi.] al. *Agrippa M.& quod in medio eſt.*

Ea in arte.] al. *Ea in parte.*

caput potius q̃ dignitum perdere.] Lipſius d.loco, *dictum perdere.*

¶ P. 67. ſenex amẽs,ſenex ebrius.] lego, *ſenex amãs, ſenex ebrius.*

¶ P. 69. meretricẽ depẽdentẽ collo ſenũ & paraſitorũ circumfuſam regem turbam,ſic cum riualibus rixari.] lego, *& paraſitorum circumfuſum gregem: turbam ſic cum riualibus rixari.*

¶ P. 72. Pronunciatio quæ hiſtrionem poſſet producere,tamen quæſtionis poſſet uideri.] lego, *aut ſaltem quæ hiſtrionis poſſet uideri.*

¶ P. 74. Quidam cum hoplomachis, quidam cum Thracibus optimè pugnant.] lege, *cum Threcibus.*

ſi à proclamante dimitteret.] Pinc. *ſi à prælocutione demum ſtaret.*

¶ P. 75. Agedum iſtos declamatores produc à ſenatu in forũ.] lego, *à ſcæna tu in forum.*

¶ P. 81. cùm mortuo in Syria Cęſare.] al. *in Syria C. Cæſare.* Cæterum quod hîc in Syria accidiſſe legimus, alibi ſcriptũ in Armenia accidiſſe *apud Tacitum*: imò in Lycia, *apud Suetonium* & *Velleium.*

¶ P. 82. mortes filiorum tuliſſe.] al. *mortem ſex filiorum tuliſſe.*

Aterius noſter ſufflaminãdus eſt.] al. *ſuffibulãdus*: al. *ſufflandus*: malè. ſufflamẽ eſt inſtrumentũ quo nimius rotarũ curſus inhibetur.

¶ P. 83. ſcit quantũ ſuper amiſſis tribus filiis patri flendũ ſit: cui ſi uiueret pater,fleret.] al. *quem ſi uiuerent,patrem flerent.*

¶ P. 84. Filius nec patri. Per humanos, inqt, errores agnoui preces meas.] Pinc. *Pater humanũ eſt,* inquit, *errare. At noſti preces meas.*

¶ P. 85. redito nouerca.] al. *reditu.* al. *reducto.*

¶ P. 88. Dum timeo ne offenderem, ſecutus ſum hoc exigentem.] al. *obſecutus ſum hoc exigenti.*

¶ P. 89. Laqueus inciſus.] Adde Quintilianum 7.

¶ P. 100. Iura per patris cineres qui inconditi ſunt.] ſic primo Controuerſ.1. *Ego morientem uidebo per cuius cineres iuraturus ſum?*

Hîc clauſulam ſeptimo & ſequentibus Controuerſiarum & Declamationum libris iuuat imponere: ſelectiora quæq; in libris aureorum ex Seneca à nobis collectorum, Lector, reperies.

¶ P. 221. ſed ſem pinde ubi dediſſe uideat.] lego, *deſiiſſe uideatur.*

ſatis ſit hactenus uiciſſe Alexãdro, quà mundo lugere ſat (gat. eſt.] al. *ſolem lucere*: uel *lucem lucere.*

¶ P. 247. quis ab hiſtorico iure autores exigat.] al. *iuratores exi*-

ita illum ſaluum & fœlicem habeam.] al. *almum.*

Quid huic respondit inuides? Patere Mathematicos,&c.] al. *huic inuides? Et respondit. Patere.*

subtegmine uellera sumit.] al. *subtegmina uellere sumit.*

intentas cantu.] al. *intentus cantu.*

fecit illud plena manu.] fecit & plena ordit manu. *Lipf.2.epi.24.*

χαίρονται εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.] al. *χαίρειν. Et ille.*

Quid autem fecerit.] al. *Quid ante fecerit.*

ut qui etiam non omnia monstra timuerit.] al. *domuerit.* Lipf.2.epist.24. sic infra *putant sub* XIII. *laborem uenisse.*

ἰλιόθεν.] Odyss.9.

ubi L.Lucinius.] Præfectus Galliarum sub Augusto: de cuius intolerabili in Gallos regno uide Dionem 54.

cuius mẽsam toto anno celebrauit Saturnalia, eius princeps nõ tulisset. Illum Deum à Ioue.] *cuius mensem toto anno celebrauit princeps, non tulisset. Illum Deum sane.* Lipf.2.epistol.24.

Oropenque.] deest Turnebo: oro per quod, *Iunius*: oro propter quid. *Lipsius 2.epistol.24.*

Venerem uocarent.] id est, meretricem, procacem, lasciuam.

maluit Iunonem uocare.] id est, uxorem. sic enim mariti blandientes uxores uocabant. Plautus *Eia mea Iuno.*

Quare, inquit, quæro enim sororẽ suam stulte studere, Athenis.] *Quare*, inquis, *quare iniit sororem suam: stultũ studere Athenis.* Lipf.ibid.

hic nobis curua corrigit.] Rhenanus, *nos scurra Cæsar cœpit*: Lipf. *inuenimus qui curua erigeret.*

Ἀλῶρου φιλάτου χηνν.] Locus corruptus: al. *μώρου φιλτάτου.*

uos mera mapalia fecistis.] id est, rem dissolutam. Lipf.ibid. *mera nuptialia*: hoc est, sermones minimè nuptiales.

existimauit.] al. *extimuit.*

Diespiter Nicepotę filius.] al. *Vicepotæ filius.* Lipf.2.epist.11. *Escæ Potuæ.*

Tum Diuus Augustus surrexit sententiæ suæ loco dicendæ.] Lipsius putat *τὸ loco* superesse. quod mihi non probatur.

Quoniam Druidarum, perfidæ gentis Gallię, immanem religionem.] glossema sunt, *perfidæ gentis Gallicæ.*

tãtus cõuentus ut etiã Claudius audire posset.] al. *tãtus cõcentus.*

ingenti enim *μεγαληγορίᾳ* nænia.] al. *ἐπιθανάτῳ χορικῶς* nænia.

centiceps.] al. *anticeps.*

ubi iacebat Cerberus uelut ait Horatius bellua centiceps.] al. *Cerberus triceps uel, ut ait, Horatius.*

Mnester.] al. *Nestor.*

minorem fecerat.] forte *monitorem.*

ut à cogitationibus abesset.] al. *ut à cognitionibus esset.*

FINIS.

LOCI COMMVNES SEV LIBRI AVREORVM EX SENECA FACTI, DIONYSIO *Gothofredo I. C. authore.*

DE RE THEOLOGICA SEV rerum diuinarum Liber.

DE DEO

An sit Deus? Deum esse docet consensu omnium gentium.

APVD nos ueritatis argumentum est, aliquid omnibus uideri: tanquā deos esse, inter alia hoc colligimus, quòd omnibus de diis opinio insita est, nec ulla gens usquàm est adeo extra leges, moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. 21. *epistol.* 118. 295.

Imò & earum sensu.

Nullus tam miser, tam neglectus, tam duro fato & in pœnam genitus, qui non Deorum munificentiam sentiat. 4. *de benef.* 4. 40.

Miraculis.

Nemo usque eo tardus & hebes, & demissus in terram est, ut ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: utiq; ubi nouum aliquod è cœlo miraculum fulsit. 7. *nat. quæst.* 1. 105.

Oraculis.

Oraculum, uoluntas diuina hominis ore enunciata. 1. *Controuers. in procem.* 2.

Philosophiæ præceptis.

Siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus uniuersi cūcta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. 2. *epist.* 16. 25.

Philosophia docet, ut sequaris Deum, feras casum. 2. *epist.* 16. 26.

Cultu ipso, siue religioso, siue superstitioso.

Religio Deos colit, superstitio uiolat. 2 *de clem.* 5.

Superstitio error insanus est, amandos timet: quos colit, uiolat. Quid enim interest utrum Deos neges, an infames? 22. *ep.* 124. *f.* 315.

Politica cautione.

Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi uiri iudicauerūt ineuitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus. utile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersus quod nemo sibi satis potens uideretur. 2. *natural.* 42.

De Deo multa apud homines ignorari, & quomodo ea ignorentur.

Nemo nouit Deum: multi de illo malè existimant & impunè. 4. *epistol.* 31. 53.

Quam multa per secreta eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. 7. *natural. quæstion.* 30.119.

Multa cognata numini summo & uicinam sortita potentiã obscura sunt, aut fortasse (quod magis mireris) oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantum consequi acies humana non possit, siue in sanctiore secessu maiestas tanta delitеat, & regnum suum, id est, se regit: nec ullum aditum dat sine animo. Quid sit hoc, sine quo nihil est, scire non possumus, & miramur si quos igniculos parum nouimus, cùm maxima pars mundi Deus lateat. 7. *natural.* 31.

Non semel quędã sacra traduntur. Eleusina seruant quod ostendat reuisentibus. Rerum natura sacra sua non simul tradit. initiatos nos credimus, in uestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscuè, nec omnibus patent, reducta & in interiore sacrario clausa sunt. 7. *natural.* 31.

¶ *Quid sit Deus.*

Quid est Deus? Mens uniuersi. Quid est Deus? quod uides totum & quod nõ uides totum. Sic demũ magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest, si solus est omnia: opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei & nostram? Nostri pars melior, animus est: in illo nulla pars extra animum, totus ratio est. *nat. promœm f.* 3.

De appellationibus & nominibus Dei uariis.

Tot appellationes Dei, quot munera. 4 *de beneficiis* 7.50.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem esse qualem in Capitolio, & in cæteris ædibus uidemus. mittere manu fulmina: sed eũdem quẽ nos Iouem intelligunt, custodem, rectorem uniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomẽ omne conuenit. Vis illum *fatum* uocare? nõ errabis. Hic est ex quo suspensa sunt omnia, ex quo sunt omnes causæ causarum. Vis illũ *prouidentiam* dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, ut inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum *naturam* uocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu uiuimus. Vis illum uocare *mundum*? non falleris. Ipse enim est totũ quod uides, totus suis partib. inditus, & se sustinẽs ui sua. Idem & Hetruscis uisum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur. 3. *nat. quæst.* 45. *f.* 36.

Natura, fatum, fortuna omnia eiusdem Dei nomina sunt, uariè utentis sua potestate. 4. *de benef.* 8.

Quid aliud *natura* quàm Deus, & diuina ratio toti mundo & partibus eius inserta? 4. *de benef.* 7.50.

Natura non sine Deo est, nec Deus sine natura. 4. *de benef.* 8.50.

Id actum est, mihi crede, ab illo quisquis formator uniuersi fuit, siue

siue ille *Deus* est potens omnium, siue incorporalis *ratio* ingentium operum artifex, siue diuinus *spiritus* per omnia maxima ac minima æquali intentione diffusus, siue fatum & mutabilis causarum inter se cohærentium cõgeries, id, inquã, factum est, ut in alienum arbitrium, nisi uilissima quæq;, non caderent. *ad Alb. 8. in fin.*

Inter Deum & homines quæ societas sit.

Totum hoc quo continemur & unum est, & Deus, & socij eius sumus & membra. 4. *epist.* 93. 216.

Quæstiones uariæ de Deo.

Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte uideo quæ publica est, sed cum secretiora eius intraui: cum disco, quæ uniuersi materia sit, quis autor sit, aut custos: quid sit *Deus*, totus in se intendat, an ad nos aliquãdo respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieq; decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare: an maiestatis diminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potẽs est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, nõ fuerat operæpretiũ nasci. 1. *nat. quæst. in præfat.* 1.

Quàm utile existimas, ista cognoscere & reb. terminos ponere, quãtum Deus possit: naturam ipse sibi formet, an data utatur: utrũ idæa prius materiæ superuenit, an materia idææ: Deus quicq̃d uult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & à magno artifice praua formentur multa: nõ q̃a cessat ars; sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, non ne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transscribi sortem? quid tibi, inquis, ista proderut. si nihil aliud, hoc certè sciam, omnia esse angusta uersus Deum. *nat. proœm. f.* 3.

Deus ante Mundum quid fecerit, quid'ue mundo finem sortito facturus sit.

Talis futura est uita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, uel in aliqua gente aliena destitutus, uel in nauigatione longa retentus, aut in desertum inuitus eiectus, *qualis est Iouis*, cum resoluto mundo & diis in unũ confusis, paulisper cessante natura acquiescit sibi cogitationib. suis traditus. Tale quiddam sapiens facit, in se reconditur, secum est. 1. *epist.* 9. *f.* 13.

Deum sub nullo esse.

Immortalia tutore non egent. 8. *epist.* 59. 96.

Diuina ratio omnib. prępositaest, ipsa sub nullo est. 14. *ep.* 93. *f.* 212.

Deus prima causa & autor omnium.

Deus est prima omniũ causa, ex qua cętera pẽdẽt. 4. *de benef.* 7. 50.

Dij omnium rerum optimi autores. 7. *de benef.* 31. 121.

Dei uirtus & bonitas.

Dij immortales nullam didicere uirtutem, cum omni æditi, &

pars naturæ eorum est, esse bonos. 15. *epistol.* 96. 235.

Dei uita beata.

Diis immortalibus solis & uirtus & beata uita contingit, nobis umbra quædam bonorum ac similitudo. accedimus ad illa nō peruenimus. Ratio uerò diis hominibusq; communis. Hæc in illis cōsummata est, in nobis consummabilis. 14. *epist.* 93. *f.* 216.

Gaudium quod *Deos* Deorūq; ęmulos sequitur, nō interrūpitur. 8. *epist.* 60. 100.

Deo nihil noxium esse.

Nulla mortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium æterno est. 7. *epist.* 58 92.

Alexander sagitta ictus, Omnes, inquit, iurant me esse Iouis filiū, sed uulnus hoc hominem me esse clamat. 8. *epist.* 60. 99.

Deo nihil diuinius.

Nihil diuino diuinius, cœlesti cœlestius. 9. *epist.* 67. 110.

Dei omnia esse.

Ingentis spiritus res est, emittere hanc Dei uocē, Hæc omnia mea sunt. 7. *de benef.* 3. 107.

Omnia *deorum* sunt, tamen diis posuimus donum & stipem iecimus. 7. *de benef.* 4. *in fin.*

Omnia deorum sunt, sed non omnia diis dicata 7. *de benef.* 7. 110.

Deum nihil ignorare, ex eius summa in rebus creatis prouidentia probari.

Dij nō possunt uideri nescisse, quid effecturi essent, cùm omnibus alimenta protinus & alia prouiderint. 6. *de benef.* 23. 95.

Nihil Deo clausum est. 12. *epist.* 84. 167.

Dei prouidentia omnia facta esse.

Cogitauit nos ante natura, quàm fecit. 6. *de benef.* 23. 95.

Dei uoluntas in res creatas, pro lege est.

Sua *Diis* in legem ęterna uoluntas est. Statuerunt quę non mutarent. *& post.* Nunquam primi consilij Deos pœnitet. *& post.* Sed non ideo quia uis sua in proposito omnia tenet, ex imbecillitate permanent, sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. 6. *de benef.* 23.

De fato & quid fatum.

Quid intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium, actionumq; quam nulla uis rumpat. 2. *nat. quæst.* 36. 33.

Fatum nihil aliud, quàm series implexa causarū. 4. *de benef.* 7. 50.

Fati prima lex, stare decreto Dei.

Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem *fati* æterna series regit, cuius hæc prima lex, stare decreto. 2. *natural. quæst.* 35. 33.

Fato omnes

Fato omnes obnoxij citra ordinem ætatis.

Neminem illæsum fata transmittunt. *de remed. fort.* 19.

Non est idem ordo fati, qui & ætatis: non quomodo quisque uenit, emittitur. *de remed. fort.* 18.

Et adolescentes & impuberes, eadem fati necessitas ducit. *de remed. fortun.* 16.

Fatum Deus non mutat, quia semel iussit.

Fatum fulmine mutari non potest. 2. *nat. quæst.* 35.

Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. *de prouid. diuin.* 7. 10.

Fato diuino neque liberum arbitrium: neque expiationes, neque aut uota aut preces tolli.

Fato hoc quoque comprehensum ut utrique fiant uota, ideo fiēt. Fatum est, ut hic disertus sit, sed si literas didicerit, ab eodem fato continetur, ut literas discat, ideo discet Hic diues erit, sed si nauigauerit, ac in illo fati ordine, quo patrimonium grande illi promittis, hoc quoque protinus fatum est, ut nauiget, ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prędictas diuinitus minas, at hoc quoq; in fato est, ut expiet, ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, ut probetur nihil uoluntati nostrę relictum, & omne ius fato traditum, dicam quemadmodum manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc uerò id de quo agis explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes ꝓpitiationesq; pericula prodigiorum euertant: quia cum fato non pugnant, sed in ipsa lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtiq; enim expiare mihi non suadente illo necesse est? hoc prodest quòd fati minister est. sic cum sanitas esse uideatur de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus uenit. 2. *natural.* 37. 38.

Existimamus uota proficere salua ui ac potestate fatorum, quædam enim à diis immortalib. ita suspensa relicta sunt, ut in bonum uertant si admotę diis preces fuerint, si uota suscepta. Ita nō est hoc contra fatum sed ipsum quoq; in fato est. 2. *nat.* 37.

Fato etiam inanimata subiici.

Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur, urbes oręq; terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem *fati* uenit. 6. *natural. quest.* 1. 87.

Deus agens in exteriora à se non recedit.

Mundus quoq; cuncta complectens, rectorq; uniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum undique in se redit. *de beat. uita* 8. 109.

Deo quis finis sit in agendo.

Dij quodcunq; faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationē sequuntur. 4. *de benef.* 25. 60.

Dei sententia cur non mutetur.

Sapientis uiri sententiam negatis posse mutari. Tāto magis Dei: cum sapiēs quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. 2. *nat. quæst.* 36 33.

Dei potentia.

Deus ille maximus potentissimusq; uehit omnia. 4. *epist.* 31. 53.

Dei regnum inerme.

Dij immortales regnum inermes regunt. 7. *de benef.* 3. 307.

Dei ad materiam mundi quæ sit ratio.

Vniuersa ex materia & Deo constant. Deus ista temperat, quæ circunfusa rectorē sequuntur & ducem. Potentius est enim quod facit, quod est Deus, quàm materia patiens Dei. Quem in hoc mundo Deus locum obtinet, hunc in homine animus. quod est illic materia, id in nobis corpus est. 8. *epist.* 66.

Deus implet omnia.

Quocumque te flexeris, ibi illum uidebis occurrentem tibi. Nihil ab ipso uacat. Opus suum ipse Deus implet. 4. *de benef.* 8. 51.

Dei opus homo.

Pars operis *diuini* sumus & nos. 6. *de benef.* 23.

Dei charitas erga homines.

Charissimos nos habuerunt dij immortales, habentque. 2. *de beneficiis* 29. 25.

Dei gratia.

Gratuitos habemus deos. 4. *de benef.* 25. 60.

Dei munera perpetua, sine spe utilitatis aut quidquam recipiendi & quis finis Deo cùm homini benefacit.

Dij munera sine intermissione diebus ac noctibus fundunt. 4. *de beneficiis* 3. 48.

Nulla ex nobis utilitas Deo speranda. 4. *de benef.* 3. 48.

Plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe recipiendi. 4. *de benef.* 8. 51.

Nulla Deo dandi beneficij causa est 4. *de benef.* 3. 48.

Dei munera nobis proxima.

Quicquid nobis bono futurū erat, Deus & parens noster in proximo posuit. 19. *epist.* 111. 279.

Dei munera super iniustos & ingratos.

More optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant *Dij* beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus. 7. *de benef.* 31.

Dij quoq; multa ingratis tribuunt. 4. *de benef.* 28. 61.

Et sceleratis sol oritur, & piratis maria patent. 4. *de benef.* 25. 60.

Ne Deos quidem immortales ab hac tam effusa liberalitate sacrilegi, negligentesq; eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, cunctanterq; illos ipsos, munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos

Hos ſequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. 2. *de beneficiis* 1.

Deus cur iniuſtis beneficia conferat.

Dij propitij quibuſdam bono ac benigno uultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc unum excuſati, quòd iſta quæ urunt, quæ excruciant optantibus data ſunt. 3. *epiſt.* 22.

Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti uiro, oſtendere hæc quæ uulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe, nec mala. *de prouident. diuin.* 5. 9.

Nolite obſecro uos expaueſcere iſta, quæ Dij immortales uelut ſtimulos admouent animis. *de prouid. diuin.* 4. 7.

Nullo modo magis poteſt Deus concupita traducere, quàm ſi illa ad turpiſſimos defert, ad optimis abigit. *de prouid. diuin.* 5. 9.

Deus cur iuſtis ac ſuis iiſue quos amat, munera ſua interdum non conferat, ſed eos agitet atq; excruciet.

Paternum Deus habet aduerſus bonos uiros animum & illos fortius amat: & operibus, doloribus ac damnis exagitat, ut uerum colligant robur. *de prouid. diuin.* 2. 3.

Deus quos amat, indurat, recognoſcit, exercet. *de prouid. diuin.* 4. 7.

Digni niſi ſumus Deo, in quibus experiretur quantum humana natura poſſet pati. *de prouid. diuin.* 4. 8.

Magnus animus Deo pareat, & quicquid lex iubet, ſine cunctatione patiatur. aut in *meliorem* emittitur uitã lucidius trãquilliusq; inter diuina manſurus, naturæ ſuæ miſcebitur, & reuertetur in totum. 10. *ep.* 73. *f.* 127.

Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quàm cum ſciret quibus ærumnis naſceremur, calamitatum mollimentum conſuetudinem inuenit, citò in familiaritatem grauiſſima adducens. 1. *de tranq. uitæ.* 10. 141.

Ipſis Deus conſulit, quos eſſe quàm honeſtiſſimos cupit, quoties illis materiam prebet aliquid animosè fortiterque faciendi. *de diu. prou.* 4. *f.* 7.

Quid mirum, ſi dure generoſos ſpiritus *Deus tentat*? nũquam uirtutis molle documentum eſt. uerberat nos & lacerat fortuna, patimur, non eſt ſæuitia, certamen eſt. *de prou.* 4. *f.* 8.

Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo *Deus*: Ecce par Deo dignum, uir fortis. utique ſiet prouocabit. *de prouid.* 2. *f.* 3.

Hanc rationem Dij ſequuntur in bonis uiris, quàm in diſcipulis ſuis præceptores, qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. *de prou.* 4. *f.* 8.

Hic eſt magnus animus q ſe Deo tradidit: contra ille puſillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mũdi malè exiſtimat, & emendare mauult Deos quàm ſe. 18. *epiſt.* 108. *f.* 269.

Deum

Deum munera hominibus largiri, contrà quàm Epicurus ſentiat.

Non dat Deus, inquit Epicurus, beneficia, ſed ſecurus & negligens noſtri auerſus à mundo aliud agit aut nihil agit, nec magis illum beneficia quàm iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium uoces & undiq; ſublatis ad cœlum manibus uota facientum priuata ac publica: quod profectò non fieret, nec in hunc furorem mortales conſenſiſſent alloquendi ſurda numina & ineſficaces Deos, niſi noſſent eorum beneficia nunc oblata, nunc orantibus data. 4. *de benef.* 4.

Sine Deo nemo uir bonus: In unoquoq; uiro bono Deum habitare.

Bonus uir ſine Deo nemo eſt. An poteſt aliquis ſupra fortunam niſi ab illo adiutus exurgere? Ille dat conſilia magnifica & recta. In unoquoque uirorum bonorum qui Deus, incertum eſt: habitat tamen Deus. 5. *epiſt.* 41. 64.

Deus artium ſemina nobis inſita promouet.

Inſita ſunt nobis omniũ ætatum, omniumq; artium ſemina, magiſterq; ex occulto Deus producit ingenia. 4. *de benef.* 6. 50.

Deus propitius liberis propter parentes: & è contra, parentibus propter liberos.

Deos uerisimile eſt, ut alios indulgentius tractent, propter parentes auosq;, alios propter futuram nepotum pronepotumq;, ac longe ſequentium poſteram indolem. 4. *de benef.* 32. 63.

Deus non ſemper punit parentum peccata in liberis.

Quòd ſi dij placabiles & ęqui delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur: quanto æquius eſt hominem hominibus præpoſitum miti animo exercere imperiũ & cogitare utrum mundi ſtatus gratior oculis, pulcriorque ſit ſereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atq; illinc micant. 1. *de clement.* 7. 86.

Deus in nobis habitat.

Non ſunt Dij faſtidioſi, non inuidi: Admittunt & aſcendentibus manum porrigunt. miraris hominem ad Deos ire? Deus ad homines uenit: imò quod propius eſt, in homines uenit. nulla ſine Deo mens bona eſt. 10. *epiſt.* 74. *f.* 133.

Non ſunt ad cœlum eleuandæ manus, nec exorandus ædituus, ut nos ad aures ſimulachri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat. Prope eſt à te Deus, tecum eſt, intus eſt. *& poſt.* Bonus uir ſine Deo nemo eſt. *& poſt.* In unoquoq; uirorum qui Deus incertũ eſt, habitat tamen Deus. 5. *ep.* 41.

Intereſt nobis Deus. *de prouid.* 1. *f.* 1.

De genio cuiuſque hominis.

Sepone in præſentia quę quibuſdam placet, unicuique noſtrum pædagogum *dari Deum*, non quidem ordinatium, ſed hunc inferioris no-

ris notæ ex horum numero quos Ouidius ait de plebe deos. Ita tamen hoc ſeponas uolo, ut memineris, maiores noſtros qui crediderunt hoc, Stoicos fuiſſe, ſingulis enim *genium* & Iunonem dederunt. 19. *epiſt*.111.*f*.278.

Omne bonum deſurſum à Deo.

Nulla ſine Deo mens bona eſt. 10.*epiſt*.74.133.

Deus diligit ſuos etiam cùm eos experitur.

Inter bonos uiros ac *Deum* amicitia eſt, conciliante uirtute: amicitia dico, imo neceſſitudo, & ſimilitudo: quoniam quidem bonus diſcipulus eius æmulatorq́; & uera progenies, quem parẽs ille magnificus, uirtutum non leuis exactor, ſicut ſeueri patres durius educat. Itaq; cum uideris bonos uiros acceptosq́; diis laborare, ſudare, per arduum cõſcendere, malos autem laſciuire & uoluptatibus fluere, cogita filiorum hos modeſtia delectari, uernularum licentia: illos diſciplina triſtiori contineri, horum ali audacia. Idem tibi & Deo liqueat. Bonum uirum in delitiis non habet, experitur, indurat, ſibi illum præparat. *de prouid*.1.*f*.2.

Deum ſequi & imitari debemus.

Vetus præceptum eſt, Deum ſequere. *de uita beata* 15.115.

Deos ſequamur duces quantum humana imbecillitas patitur. 1.*de benef*.1.*f*.2.

Optimum eſt, Deum quo autore cuncta proueniunt, ſine murmuratione comitari. 18.*ep*.108.*f*.269.

Placeat homini quicquid Deo placuit. 10.*epiſt*.75.137.

Dei imago quemadmodum nos ſimus. Homo ad imaginem Dei & quomodo.

Hoc eſt quod Philoſophia mihi promittit ut me parem Deo faciat, ad hoc inuitatus ſum, ad hoc ueni, fidem præſta. 6.*ep*.49.

Virtus hominem dignum efficit, qui in conſortium Dei ueniat. *Natural. proœmio f*.2.

Parem Deo *pecunia* non faciet. Deus nihil habet. *Prætexta* non faciet, Deus nudus eſt. *Fama* non faciet, nec oſtentatio tui & in populos nominis dimiſſa notitia. Nemo nouit Deum: multi de illo malè exiſtimant, & impunè. *Non turba ſeruorum* lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium, Deus ipſe Maximus potentiſſimusq; ipſe uehit omnia. *Ne forma* quidem & uires bonum te facere poſſunt, nihil horum non patitur uetuſtatem. Quærendum eſt ergo quod nõ fiat in dies deterius, cui nõ melius poſſet obſtare, quid hoc eſt? Animus: ſed hic rectus, bonus & magnus. Quid aliud uoces hũc, quàm Deum in humano corpore hoſpitem? *& poſt*, Subſilire in cœlum ex angulo licet, exurge modò & te quoq; dignũ finge Deo. finges autem non auro, non argento. non poteſt ex hac materia imago exprimi ſimilis. cogita illos cum propitij eſſent, fictiles fuiſſe 4.*epiſt*.51.*f*.53.54.

Ma-

Magnum & summum est *Deoque* uicinum, non concuti.1. *de tranquillitate secundo.*

Sapiēs uicinus proximusq; diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo.2. *in sap.non cad.incur.*8.156.

Qui dat beneficia Deos imitatur, qui repetit, fæneratores. 3. *de beneficiis* 15.

Nemo alius est Deo dignus, quàm qui opes cōtēpsit.2.*epist.*18.29.

Vis tu, relictis in quibus uinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens, rationalis, animalis.22.*epist.*125.319.

Animus nisi purus ac sanctus Deum non capit.13.*epist.*88.186.

Deum interesse uitæ, cogitationibus, precibus & conscientiæ hominum.

Sic uiuendum est, tanquam in conspectu uiuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest.12.*epist.*84.167.

Sic uiue cum hominibus, tanquam Deus uideat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.1. *epist.*10.14.

Aliter *Deorum* numini subiecta uniuscuiusque conscientia, aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ fecisti palam uidimus, illi etiam quæ secreta sunt. 1. *controu.*2.*f.*13.

Id pactum est ab illo mundi conditore, qui nobis uiuendi iura descripsit, ut salui essemus, non delicati.21.*epist.*120.304.

Viri boni, erga Deum sunt quam maximè pij ac religiosi.

Virum bonum concedas necesse est summæ pietatis erga *deos* esse. Itaq; quicquid illi acciderit, æquo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua uniuersa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positū est parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata.16.*epist.*77 144.

Egregie Aristoteles ait, nunquam nos uerecundiores esse debere, quàm cum de diis agitur.7.*nat.quæst.*30.119.

¶ *De uera religione & uera Dei cultu: & cur Deus ab homine sit colendus.*

Deus colitur propter maiestatem eximiam, singularemq; naturam. 4.*de benef.*19. 57.

Quando Deus maximè sit colendus.

Diligentius Dij coluntur irati. 8.*controu.*1.134.

Dei uerum cultum consistere in fide, honore, sanctitate uitæ, imitatione Dei, eiusq; cognitione.

Primus est *Deorum* cultus, Deos credere: Deinde reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas: scire illos esse qui præsident, qui uniuersa ui sua temperant, qui humani

generis tutelam gerunt, interim dum curiosi singulorum. hi nec dant malum nec habent. Cæterùm castigant quosdam & coercẽt, & irrogant pœnas, & aliquãdo spe boni puniunt. uis Deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit quisqs imitat⁹ est. 15. *ep*. 96. *f*. 237.

Deum colit, qui nouit. 15. *epist*. 96. 237.

¶ *De Oratione: & quæ nos Deum rogare oporteat.*

Si uis esse fœlix, Deos ora, ne quid tibi ex iis quæ tibi optantur eueniat. non sunt ista bona quæ in te isti uolunt congeri. 4. *ep*. 31 *f*. 52.

Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum eo perueneris ut nihil *Deum* roges, nisi quod rogare possis palam. nunc enim quanta dementia est hominum, turpissima uota diis insusurrãt. si quis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominẽ nolunt, Deo narrant. Vide ergo, ne hoc præcipi salubriter possit, Sic uiue cum hominibus tãquam Deus uideat, sic loquere cum hominibus, tanquam Deus audiat. 1. *ep*. 10. *in fin*.

Deos uitam roga & salutem. 21. *epist*. 118. 298.

Audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. 1. *epist*. 10. 14.

Deos bona rogare oportet, mala deprecari. rogare, ut promissa firment; deprecari, ut remittant minas. 2. *nat. quæst*. 33. 32.

Quid si gubernator *à diis* tẽpestates, infestissimas, & procellas petat, ut gratior ars sua periculo fiat? quid si imperator deos oret, ut magna uis hostium circumfusa castris fossas subito impetu compleat, & uallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis infesta signa constituat, quò maiore cum gloria rebus lapsis profligatisq; succurrat? omnes isti beneficia sua, detestabili uia ducunt, qui deos contra eum auocant, cui ipsi affuturi sunt. 6. *de benef*. 25. Pessimè cum eo agis, cui uis à diis noceri, à te succurri. Iniquè cum ipsis Diis. illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. ut tu prosis, dij nocebunt? *& post*. quicquid non efficis Dei munus est, iniuria uerò quicquid optas. 6. *de benef*. 27. *in fin*.

Ex Nomentano meo te saluto & iubeo te habere mentem bonã, hoc est, propitios *Deos omnes*, quos habet placatos & fauẽtes quisquis sibi se propitiauit. 19 *epistol*. 111 278.

Quid huic optes, nisi *Deos faciles*. 17. *epistol*. 102. 254.

Vitam beatam inite, modo bonis auspiciis, ipsisq; Diis bene iuuantibus. 2. *de ira*. 14.

Morieris? *Dij melius. De rem. fort. f*. 16.

Dij melius. 6. *epist*. 42.

Hoc dicito, quoties aliter aliquid quàm cogitabas euenerit, *Dij* melius. 16. *epist*. 99. *f*. 245.

De imprecationibus.

Dij illi malè faciant. 1. *de ira*. 16 *f*. 34.

De gratitudine hominis erga Deum.

Grati simus aduersus Deos, grati aduersus homines, grati aduersus

uersus eos qui nobis aliquid præstiterũt:grati etiam aduersus eos, qui nostris præstiterunt.5.*de benef.*17 79.

Cultum Dei uerum, in pia ac recta uoluntate uenerantium consistere, non in auro, aut uictimis.

In uictimis, licet optimæ sint, auroq; præfulgeant, non est Deorum honos, sed in pia ac recta uolũtate uenerantium itaq; boni etiam farre ac fictili religiosi sunt, mali rursus non effugiunt impietatem, quãuis aras sanguine multo cruentauerint. 1.*de benef.*6.*f.*6.

Colitur Deus non taurorum opimis corporibus contrucidatis, non auro, non argento, non in thesauros stipe infusa, sed pia & recta uoluntate.21.*epist.*116.*f.*291.

De cultu superstitioso & uariis eius exemplis.

Quomodo sint *Dij* colendi solet præcipi, accẽdere aliquẽ *lucernas* sabathis prohibeamus, quoniam nec lumine quidem dij egent, & ne homines quidem delectentur fuligine 15.*ep.*96.*f.*237. De lucernis adde Tertullianum cap.35. apologetici.& lib.2.ad uxorem.Iuuenalem satyr.12. Persium satyr.15. Solebant etiam sacerdotes, forte ut augustiores haberentur, medio die lucernam gestare, ut ex Seneca capite uigesimo septimo, de uita beata discimus. Eadem ratione in omni priuata publicaque lætitia & solennitate ianuas ornabant lucernis & lauro, ut colligitur ex illis locis Tertull. & Xyphilini in Nerone.

Vetemus *salutationibus* matutinis fungi, & foribus assidere tẽplorum, humana ambitio istis officiis capitur, Deum colit qui nouit. 15.*ep.* 96.*f.*237. Huiusmodi salutationes perstringit Arnobius 7. aduers.gentes.quid sibi uolunt salutationes illæ quas canitis matutini, collatis ad tibiam uocibus? obdormiscunt enim superi, remeare ut ad uigilias debeant.Meminit & Apuleius 11.Asini.

Vetemus lintea & *strigiles* Ioui ferri, & speculum tenere Iunoni, non quærit ministros Deus. quidni? ipse humano generi ministrat, ubiq; & omnibus præstò est.15 *ep.*96.*f.*237.

De Iureiurando per Deum concepto: In Dei sacris aurum sumptusue ambitiosos non exigi.

Per fictiles deos tunc relligiose iurabatur, cùm qui per illos *iurauerant*, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. *ad Alb.*10.

Fictilibus fuerunt Dij faciles.2.controu.1.*f.*44

Nõ tam necesse erat ornare Deos, quàm uindicare.8.*cõtrou.*2.135.

Si animus sine re ad referendam gratiam nõ ualet, nemo aduersus *Deos* gratus est, in quos uoluntas sola cõfertur. Diis nihil aliud præstare possumus.sed si huic, cui referre gratiã debeo, nihil aliud præstare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in Deos confero? 7.*de benef.*15.

Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quàm ad Deos immortales.*ad Alb.*11.

In tem-

In templis colentium animus alius, quàm ante, esse debet.

Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, *Deorumq;* simulacra ex uicino cernentibus, & alicuius oraculi operientibus uocem. 14. *ep.* 93. *f.* 225.

Intramus templa compositi, ad sacrificium accessuri uultum submittimus, togam adducimus, in omne argumentum modestiæ fingimur. 7 *nat. quæst.* 30 119.

Precando si quis mentiatur, quemadmodum Deus sit in eum affectus.

Verum ne *Diis* quidem dicimus, sed dij aut non exaudiunt, aut miserentur. 15. *ep.* 96. *f* 231.

Vota nostra Deum admonent non exorant.

Deos, quorum noticiam nulla res effugit, rogamus: & illos uota non exorant sed admonent 5. *de benef.* 25. 83.

De uotis apertis & latentibus.

Quædam *uota* aperta & cõfessa sunt, cum particulatim fiũt, quædam latent, cum uno uoto multa comprehensa sunt. 9. *ep.* 68. *f.* 117.

Vota cur tacitè potius faciamus quàm palàm.

Nulla res carius constat quàm quę precibus emta est. Vota homines parcius facerent, si palàm facienda essent. Adeo etiam Deos quibus honestissime supplicamus, tacitè malumus & intra nos precari. 2 *de benef.* 1. *f.* 12.

De conscientia hominis Deo aperienda.

Conscientiam suam Diis homo aperire debet, semperq; tanquam in publico uiuere: se magis ueritus quàm alios. 7. *de benef.* 1.

De uotis gratulantium & uenerantium.

Sunt quædam *uota* quæ non gratulantium cœtu, sed uenerantiũ celebrantur. 9. *epist.* 68. *f* 117.

De uotis ueteribus & nouis.

Votorum tuorum ueterũ licet Diis gratias facias, alia deinde suscipe, roga bonam mentem, bonam ualetudinẽ animi, deinde corporis. Quid ni tu ista uota sæpe facias? audacter Deum roga, nihil illum de alieno rogaturus. 1. *epist.* 10.

Vota quibus ex causis non fiant.

Nemo *uotum* soluit, quod flagellis cæsus aut podagra distortus, aut eculeo longior factus. 9 *ep.* 68.

Nemo aduersus Deum æquitate utitur.

Multos inueni æquos aduersus homines, aduersus *Deum* neminem. 14. *epist.* 94. *in pr.*

Hominem, muneribus diuinis cætera omnia animantia uincere: hac contemplatione aduersus Deum quemq; æquum fieri.

Cogitandum quanta nobis tribuerit parens noster, quanto ualentiora animalia sub iugum miserimus, quãto uelociora assequamur, q̃ nihil sit mortale, nõ sub ictu nostro positũ. 2. *de benef.* 29. 25.

Dei occursu homines obstupescere & tacitos precari.

Si quis uiderit hanc faciem fulgentioremq; quàm cerni inter humana consueuit, nonne uelut *numinis occursu* obstupefactus resistat & ut fas sit uidisse, tacitus precetur. 21.*ep*.116.*f*.291.

Deum reptabundi interdum colebant.

Virtutem adorabo & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. *de uit. beat.* 18.

Deum fertis honorabant.

Virtutis magnificentissimas species, quæ nobis non *fertis*, sed *sudore & sanguine* colenda est. 9.*ep*.68.*f*.117.

Festi dies sine luxuria agendi.

Licet sine luxuria agere diem festum. 2.*epist*.18.28.

Deo seruire, regnare est.

In regno nati sumus: Deo parêre, libertas est. *de beat. uita* 15.115.

Deo parendum.

Magnus animus Deo pareat, & quicquid lex uniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. 10.*epist*. 72.127.

A Deo semina nostris corporibus immissa, ut boni cultores excipere debemus.

Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria ex his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quàm humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamẽta pro frugib. 10.*ep*.74.133.

Deo sacrilegos iniuriam re ipsa non facere.

Iniuriam sacrilegus Deo non potest facere, quẽ extra ictum sua diuinitas posuit: sed punitur, q̃a tanquã Deo fecit. 7.*de benef*. 7.110.

¶DE HOMINE.

Homo, Dei opus maximum & ad eius gloriam.

Scias non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. 6.*de benef*.23.

Hominis conditio cœlestis.

De hominis conditione cœlesti post Deum uide 5.*epist*.41.

Homo res caduca & mortalis.

Homo fluida materia & caduca & omnibus obnoxia causis. Mũdus quoq; ęterna res & inuicta mutatur, nec idem manet. quãuis enim omnia in se habeat, quæ habuit, aliter habet, quàm habuit, ordinem mutat. 8.*epist*.59.*f*.96.

Quid est homo? quodlibet quassum uas, & quodlibet fragile iactatu. non tempestate magna opus est ut dissiperis: ubicunq; arietaueris soluéris. *Quid est homo*? imbecillum corpus & fragile, nudum suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnẽ fortunæ contumeliam proiectum, cum benè lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pabulum, cuiuslibet uictima, ex infirmis fluidisq; contextũ & line-

amentis

amentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus & laboris impatiēs, ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuēs sua, quorum modum in copia rumpit. anxiæ sollicitæq; tutelę, precarii spiritus & male inhærentis, qua parum repentinum audiet; ex improuiso sonus auribus grauis excutit, soli semper sibi nutrimentum uitiosum & inutile. *& post.* Odor illi saporq; & lassitudo, & uigilia, & humor, & cibus & sine quibus uiuere nō potest mortifera sunt, quocunq; se mouet, infirmitatis suæ statim conscium: non omne cœlum ferens, aquarum nouitatibus flatuq; non familiaris auræ, & tenuissimis causis atq; offensionibus morbidum, putre, cassum: à fletu uitam auspicatum. Cæterum quantos tumultus hoc tam contemtum animal mouet, in quantas cogitationes oblitum suæ conditionis uenit, immortalia, æterna uolutat animo, & in nepotes pronepotesq; disponit, cum interim longa conantem mors opprimit, & hoc quod senectus uocatur, pauci sunt circuitus annorum. *ad Mart.* 11.

Homo ex terreno fit cœlestis, cùm se supra humana erigit.

O' quàm contempta res est *homo*, nisi supra humana se erexerit. 1.*nat. quæst. in præfat.* 1.

Homo elegans animal.

Natura *homo* mundum & elegans animal est. 14. *ep.* 93. *f.* 214.

Homo pars diuini spiritus.

Illud uerum est quod maxime probas, hominem diuini spiritus esse partem ac ueluti scintillas quasdam sacrorum in terras dissiluisse. *de uit. beat.* 32.

Homo qua arte tractandus.

Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo. 1. *de clem.* 17. 94.

De hominis præstantia summa & hominis bono, qua parte & in quo sit positum & quare à brutis maximè ac propriè differat.

In *homine* id laudandum est quod ipsius est, nō quod circa ipsum, quod nec eripi potest nec laudari, quod proprium eius est, nempe anim⁹ & ratio in animo perfecta. Cōsummatur eius bonū si id adimpleuit, cui nascitur, hoc est, secundū naturā suā uiuat. 5. *ep.* 41. *f.* 65.

Id in quoq; optimum est cui nascitur quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio. hac antecedit animalia, Deos sequitur. ratio ergo perfecta *proprium* hominis bonum est, cætera illi cum animalibus satisq; communia sunt. *Valet*? & leones. *formosus* est? & pauones. *Velox est*? & equi. Nunc dico, in iis omnibus uincitur. Nunc quæro quid in se maximum habet, quid suum. *Corpus habet*? & arbores. *Habet impetum & motum uoluntarium*? & bestiæ & uermes. *Habet uocem*? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremq; lusciniæ. Quod in homine proprium? *Ratio*: hæc recta & consummata felicitatē hominis im-

plebit.*& post*.Id ergo in homine proprium solumq; est,quo & probatur & improbatur.10.*epist.77.f*.142.

Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classib. maria complesse,nec in rubri maris littore signa posuisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano ignota quærentem: sed animo omnia uidisse, &, qua nulla est maior uictoria,uitia domuisse. 3.*nat. quæst. in præf.* 43.

Eo quodq; laudatur,huic comparatur quod illi *proprium est*. Ergo in homine quoq; nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantũ fœneret,quàm pretioso incũbat lecto, quàm perlucido poculo bibat,sed quàm bonus sit.10.*ep.77.f*.143.

De summo hominis bono *uide cap.9.de uit.beat.*

Magnanimes nos natura produxit, & ut quibusdam animalibus uerum dedit,quibusdam subdolum,quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum,quærentẽ,ubi honestissimè, non ubi tutissimè uiuat.18.*ep*.105.*f*.263.

Nulli nisi homini concessa est prudentia,prouidentia,diligentia, cogitatio. 1. *de ira*.3.22.

Hominis ad fortuita & ad Deum quæ ratio,quodue officium sit.

Si uideris hominem interritum periculis,intactũ cupiditatibus, inter aduersa felicem, in mediis tempestatibus placidum,ex superiore loco homines uidentem,ex æquo *Deos*,non subibit te ueneratio eius?5.*epist*.41.

Hominis ad hominem & mundum quæ ratio quòdue officium esse debeat, & de bonis eius operibus.

Homo sociale animal est,& in commune genitus; mundum, ut unam domum spectare debet.7.*de benef*.1.

Homo in adiutoriũ mutuũ generatus est,ira in exitiũ.1.*de ira*.5.23.

Hominib. prodesse natura iubet, serui liberiq; sint ij,ingenui an libertini,iustę libertatis an inter amicos datæ qd refert?*de uit.be*.24.

Hoc ab homine exigitur ut prosit hominibus si fieri potest,multis:si minus,paucis:si minus,proximis:si minus,sibi.*de uit.beat*.30.

Hęc humani officij regula est:ita *hominibus* est utẽdum est,ut parcatur sanguini humano.*& post*.ut naufrago manum porrigat,ut erranti uiam monstret, cum esuriente panem suum diuidat. *& post*. omne hoc quod uides unum est, membra sumus corporis magni, natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum & sociabiles fecit.illa ęquum iustumq; cõposuit.ex illius cõstitutione miserius est nocere, quàm lædi,ex illius imperio paratæ sunt iuuantis manus. Iste uersus & in pectore & in ore sit: *Homo sum,humani nihil à me alienum puto.* habeamus id commune quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est,quæ casura,nisi inuicem obstarent.hoc ipso sustinetur.15.*epist*.96.*f*.237.238.

Hominis

Hominis in hominem corrupta natura.

Oculis de homine non credo. *de uit beat.* 1.

Ab homine homini quotidianum periculum. *& poſt.* Subita eſt ex homine pernicies, & eo diligentius regitur quo propius accedit. Erras ſi iſtorum, tibi qui occurrunt, uultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum, niſi quòd illarum pernicioſior eſt primus incurſus, cùm tranſire non queunt. Nũquam enim illas ad nocendũ niſi neceſſitas inigit. nam aut fame, aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet. 17. *epiſt.* 104. *f.* 259 260.

Ita cogita quod ex *homine* periculum ſit, ut cogites quod ſit hominis officium, alterum intuere ne lædaris, alterum ne lædas. 17. *epiſt.* 104. *f.* 260.

Humanitas uetat ſuperbum eſſe aduerſus ſocios, uetat auarum: uerbis, rebus, affectibus ſe comem, facilemque omnibus præſtat: 13. *epiſt.* 89. 193.

Ferina rabies eſt ſanguine gaudere ac uulneribus: & abiecto homine, in ſilueſtre animal tranſire. 1. *de clem.* 24. 47.

Homo legem non implet, & ut impleat, nondum tamen eſt iuſtus.

Hoc primum nobis ſuadeamus neminem noſtrum eſſe ſine culpa. hinc enim maxima indignatio oritur, Nihil peccaui, nihil feci, imò nihil fateris. *& poſt.* Quis eſt iſte qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem? ut hoc ita ſit, quàm anguſta innocentia eſt ad legẽ bonum eſſe? quãto latius officiorũ patet, quàm iuris regula: quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iuſtitia, fides exigit, quæ omnia extra tabulas publicas ſunt? 2 *de ira.* 27.

Homo in rebus diuinis cognoſcendis nimium eſt mortalis & homo.

Homo ad immortaliũ cognitionẽ nimis mortalis eſt. *de uit. bea.* 32.

Humanæ res caducæ.

Labuntur humana ac fluunt. *de conſil. ad Mart.* 21. 212.

Omnia humana breuia & caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. *de cõſol. ad Mart.* 20. 211.

Hominem ſe quiſq; cogitet.

Hoc tibi ille Socrates dicet: fac me uictorem uniuerſarũ gẽtium, me *hominem* maxime cogitabo. *de uit. beat.* 25.

Homo ſum, humani nihil à me alienum puto. 15. *epiſt.* 96. 238.

Nonnulla de homine notatu digna.

Intra unum hominem non eſt uiciſſitudo. 4. *de benef.* 11. 74.

Homo & terra paſcirur & mari. 8. *epiſt.* 61. 100.

Nos *homunciones* ſumus, omnia nobis negare non poſſumus. 21. *epiſt.* 117. 294.

¶ DE CORPORE ET CARNE HOMINIS.

Corporis ad animum quæ ratio ſit.

Corpus hoc, animi pondus ac pœna eſt, premente illo urgetur, in uinculis eſt, niſi acceſſit Philoſophia. & illum reſpirare rerum na-

turæ ſpectaculo iuſſit & à terrenis dimiſit ad diuina. 8 *ep.66.f.*107.

De Corporis cuiq; innato & naturali amore.

Inſita nobis *corporis* noſtri charitas. 2. *epiſt.*14.20.

Corpori quantum tribuere debeat uir bonus.

Sapiens *corporis* nō amator ſed procurator eſt, nec ſe illi, cui impoſitus eſt, ſubiicit. Nemo liber eſt qui *corpori* ſeruit. ſcit corporis moroſum imperium ac delicatum. 14. *ep.*93. *f.*216.

Non nego indulgendum corpori, ſeruiendum nego. Multis ſeruiet, qui corpori ſeruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. ſic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus uiuere debeamus, ſed tanquam non poſſimus ſine corpore. honeſtum ei uile eſt, cuius corpus nimis carum eſt. 2. *epiſt.*14 *f.*20. & 21.

In carne fœlicitatem hominis non eſſe ponendam.

Non eſt ſumma felicitatis noſtræ in carne ponenda. 10. *epiſtol.* 75. *folio* 136.

Carnis & ſpiritus pugna.

Omni animo cum hac *carne* graui certamen eſt ne abſtrahatur & ſidat: nititur illò unde dimiſſus eſt. ad Mart. 24. in fin.

De corporis neglectu.

Nunquā magnis ingeniis cara in corpore mora eſt. *ad Mart.*23.

¶ DE VITA.

Diſcenda eſt cuiq; ars bene uiuendi & moriendi.

Viuere tota uita diſcendum eſt, & quod magis fortaſſe miraberis, tota uita diſcendum eſt mori. *de breuit. uit.* 7.

Ho neſta uita, mors honeſta potior.

Non eſt res magna uiuere. omnes ſerui uiuunt, omnia animalia. Magna res eſt, honeſtè mori, prudenter, fortiter. 11. *epiſt.*78.147.

Vitæ ſumma breuis.

Punctū eſt quod uiuimus, & adhuc puncto minus. 6. *epiſt.*50.76.

Vita breuior quibus uideatur.

His uidetur omnis *uita* breuis, qui illam uoluptatibus uanis & ideo infinitis metiuntur. 11. *ep.*79. *f.*153.

Illorum breuiſſima uita eſt, qui prӕteritorum obliuiſcuntur, prӕſentia negligunt, de futuro timent. *de breuit. uit.* 15.

Maior pars mortalium de naturæ malignitate cōqueritur, quòd in exiguū æui gignimur, quòd hæc tam uelociter, tam rapidè dati nobis temporis ſpacia decurrant, adeo ut exceptis admodum paucis, cæteros in ipſo uitæ apparatu uita deſtituat. *de breuit. uit.* 1.165.

Vita non magnitudine & quantitate, ſed qualitate & actu æſtimanda.

Vitam beatam in optimo ſtatu ponit *qualitas* ſua, non magnitudo. Itaque in æquo eſt longa & breuis, diffuſa & anguſtior. Qui

illam

illam numero æſtimat & menſura & partibus, id illi quod habet eximium eripit.12.*ep*.86.*f*.177.

Non enim *uiuere* bonum eſt, ſed bene uiuere. ſapiens uiuit quan tum debet nō quantū poteſt. Videbit ubi uicturus ſit, cum quibus, quid acturus: cogitat ſemper qualis uita, nō quanta.10.*ep*.71.*f*.121.

Vita noſtra non pateat multum, ſed multum pendat: actu illam metiamur, non tempore.14.*ep*.94 *f*.218.

Vita beata quid & in quibus poſita.

In hoc uno poſita eſt *beata* uita, ut in nobis ratio perfecta ſit. *& poſt.* Quid eſt beata uita? ſecuritas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit conſtantia, bene iudicati tenax. 14.*epiſtol.* 93. f. 212.

Vita beata quid ſit uide cap. 4.*de uit.beat.*

Viuere multi nolunt & mori neſciunt.

Vitam multi ſic complectuntur & tenent quomodo qui [A] à torrente rapiuntur in ſpinas & aſpera.1.*ep*.4. ¶ [A] Legendū eſt, *qui aqua torrente rapiuntur, ſpinas & aſpera.*

Vita quæ emimus, minima ſunt.

Egregiè Plato dicit, minima [B] eſſe quę homines emant uita. 5. *natural. quæſt.*18.85. ¶ [B] ſic *miles ob uitæ lucellum, militiæ nomen dat: & mercator, nauim & maria conſcendit.*

Magis ridebis cum cogitaueris *uita* parari ea, in quibus uita con ſumitur. 5.*natural*,12.*f*.85.

Vitam inchoare, ac nunc primum uiuere incipere, res moleſta.

Moleſtum eſt ſemper *uitam* inchoare. male uiuūt, qui ſemper uiuere incipiunt.3 *ep*.23.

Vitam uixit, qui diem uixit.

Pro ꝑa uiuere & ſingulos dies ſingulas uitas puta.17.*ep*.102 *f*.254.

Benè uiuere in cuiuſque poteſtate eſſe: diu uiuere, in nullius.

Nemo quàm bene uiuat, ſed quamdiu curat: cùm omnibus poſſit contingere, ut bene uiuant: ut diu, nulli.3 *ep*.22.27.

Vita anteacta, certa eſt & iam amiſſa: futura, dubia: inſtans, breuis.

In tria tempora *uita* diuiditur, quod eſt, quod fuit, quod futurū eſt. Ex his quod agimus, breue eſt: quod acturi ſumus, dubiū: quod egimus, certum. Hoc eſt enim in quo fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt. *de breuit. uit.*10.

Vt bene uiuas, uiuendum eſt cum bonis: aut bono aliquo quaſi inſpectore ac teſte.

Aliquis *uir bonus* eligendus ac ſemper ante oculos habendus, ut ſic tanquam illo ſpectante, uiuamus, & omnia tāquam illo uidente, faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, cuſtodem nobis & pædagogum dedit, nec immerito. magna pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis adſiſtat.1.*ep*.11.*f*.16.

Cum Catonibus *uiue*, cum Lælio, cum Tuberone quod si conuiuere etiã Grecis iuuat, cum Socrate, cum Zenone uiue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumq; notitiam, hi iubebunt in opere esse, nec tantum serio loqui, sed animum indurare, euentura contemnere, tela fortunæ aduerso pectore excipere. 18.*ep*.105.*f*.263.

Vir bonus mauult in castris uiuere, quàm in macello. Vita hominis militia super terram.

Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum uelis *uiuere* in macello an in castris. Atq uiuere, militare est. 16 *ep*.96.*f*.241.

De uita uiri boni & uulgi, & quæ ratio inter utramque esse debeat.

Id agamus ut meliorẽ uitam sequamur, quàm *uulgus*, non ut cõtrariam. *& paulo antè.* Intus omnia dissimilia sint, frons nostra populo conueniat. 1 *epist*.5.

Sapiens non it qua populus, sed ut sydera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium uadit. *in sapien. non cad.* 15.

Vita nostra temperanda inter bonos mores & publicos. 1. *epist*.5.

Qui tranquillè uolet uiuere, nec priuatim agat multa nec publice. 1. *de tranq. uitæ*. 13. 144.

Vita talis esse debet qualis oratio, lingua & sermo.

Apud Græcos in prouerbium cessit, talis hominibus fuit *oratio*, qualis uita. 20. *ep* 115.

De uita, cum inferiori.

Sic cum inferiore uiuas, quemadmodum [B] tecum superiorem uelis uiuere 6. *epist*.48.72. ¶[B] *Vos quibus rector maris atq; terræ ius dedit magnum necis atq; uitæ, Ponite inflatos tumidosq; uultus. Quidquid à uobis minor expauescit, hoc uobis maior dominus minatur. Seneca.*

Viuere alteri & sibi.

Alteri uiuas oportet, si uis tibi uiuere. 6. *epist*.48.*f*.74.

Viuere an acerbum sit, an uerò superuacuum.

Multi sunt qui non acerbum iudicent uiuere, sed superuacuum. 3. *epistol*.24. 43.

Vitam, spes futuri impedit.

Maximum uiuendi impedimentum, exspectatio quæ pendet ex crastino. *de breu. uit.* 9.

Cur uiuamus casu.

Necesse est multum in uita nostra casus possit, quia uiuimus casu. 10. *epist*. 72. 125.

Vt bene uiuas, bene mori disce.

Viuere noluit, qui mori nõ uult. Vita enim cum exceptione mortis data est. 4. *epist*. 30 51.

Malè uiuet, quisquis nesciet bene mori. 1. *de tranq. uitæ* 11. 142.

Viuere

Viuere ad naturam & opinionem.

Si ad naturam uiues, nũquam eris pauper: si ad opinionem, nũquam diues. *de pauper.* 13.

Viuere in necessitate.

Malum est in necessitate uiuere. 1. *epist.* 12. 18.

Vita, plena laboris ac miseriarum.

Non est delicata res uiuere. 18. *epist.* 108. 268.

Curius Dentatus aiebat, malle [A] se esse mortuum, quàm non uiuere. *de tranquill. uitæ* 3. 136. ¶ [A] *forte legendum est* malle se nõ esse, quàm uiuere mortuum. uiuit mortuus, qui uiuit ignauè.

Vitæ odium & mortis metus in eodem.

Pleriq; inter mortis metum & uitæ tormenta miseri fluctuant: & uiuere nolunt, & mori nesciunt. 1. *ep.* 4. 4.

Vitæ amor & odium in eodem.

Homines uitam suam & amant simul & oderunt. 19. *ep.* 113. 282.

Vitæ contemptus & quis eius sit effectus.

Quisquis uitam suam contempsit, tuæ dominus est. 1. *ep.* 4. 4.

Nemo non ita exit è uita tanquam modò intrauerit. 3. *ep.* 22 37.

Quisquis dixit, *Vixi*, quotidie ad lucrum surgit. 1. *ep.* 12. 17.

Diligentius uiuit cui aliquid integri superest. 1. *de clem.* 22. *f.* 96.

Nemo aliter, quàm quomodo natus est, exit è uita. 3. *ep.* 22. 37.

De uita ante mortem consummanda.

Considera, quàm pulchra res sit consummare uitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem. 2. *epistol.* 31. 54.

Vitæ comparatio cum balneo, turba, itinere, seruitute, supplicio, peregrinatione.

Eadem uitæ conditio est quæ balnei, turbæ itineris. quædam intermittentur, quædam incident. 18. *ep.* 108. *f.* 167.

Vita, si moriendi uirtus abest, seruitus est. 11. *ep.* 78. *f.* 148.

Omnis uita supplicium est. *ad Polyb.* 28.

Peregrinatio est uita. *de remed. fort.* 15.

Bene uiuere bene mori.

Si quid te uetat benè uiuere, bene mori non uetat. 2. *ep.* 17. 27.

Nihil melius ęterna lex fecit, quàm quòd unum introitum nobis ad uitam dedit, exitus multos. 10. *ep.* 71. 122.

Beata est uita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primùm sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. *de beat. uita.* 4. 105.

De uita breui, & quibus ea sit.

Nulla uita est non breuis. 11. *epist.* 78. 148.

Illorum breuissima ac solutissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent. *de breuitate uitæ* 15. 178.

Non accepimus breuem uitam sed facimus, nec inopes eius sed prodigi sumus. c.1.*de breuitate uitæ.f.*165.

Vita fallax.

Nihil est tam fallax, quàm uita humana.*de cons.ad Mart.*22.212.

Fluunt dies, & irreparabilis uita decurrit. 22.*epist.*124.315.

De uita longa, & quæ ea sit.

Longa est *uita*, si plena est.14.*epist.*94.218.

O uita misero longa, felici breuis.7.*controu.*3.114.

Vita, si scias uti, longa est.*de breuitat.uitæ.*2.165.

Satis longa uita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur.*de breuitat.uitæ.*1.165.

De uita secura.

Nulli potest secura uita contingere, qui de producēda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat.1. *epist.* 44. *idem.c.*13.*de paupertate.*

Vna est cathena, quę nos alligatos tenet, amor uitæ.3.*epist.*26.45.

Vitæ seu uiuendi dilatio uitæ ipsi noxia.

Maxima uitæ iactura, dilatio est.*de breuit.uitæ.*9.172.

De partibus uitæ.

Exigua pars est uitæ, quam nos uiuimus.*de breuit.uitæ.*2.165.

Magna uitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.1.*ep.*1.1.

Tota ætas partibus constat & orbes habet circumductos maiores, minores.1.*ep.*12.*f.*17.

Sic fit ubi homines maiorem partem uitæ in tenebris ita agunt, ut nouissimè solem quasi superuacuū fastidiant. 3.*controuers.*1.76.

Nulla pars uitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est, quàm quæ maximè placet.*de consol.ad Mart.*21.212.

Vnus dies gradus est uitæ.1.*ep.*12.17.

Satius est uitę suæ rationē, quàm frumenti publici nosse.*de breuitate uitæ* 18.180.

De uita imperfecta.

Maximū uitæ uitiū est, quod imperfecta semꝑ est. 17.*ep.*102.254.

Vita non est imperfecta, si honesta sit. 11.*ep.*78.*f.*146.

Vita beata non in auro.argento & rebus magno partis labore, quarum possessio maiore constet labore.

Turpe est beatā uitā in auro & argento reponere.19.*ep.*111.280.

Miserrimā necesse est, non tantùm breuissimam, uitam eorū esse, qui magno parāt labore, qd maiore possideant: operose assequūtur quæ uolunt, anxij tenent quæ assecuti sunt.*de breuit.uit.*17.179.

Emerge ad meliorem uitam propitiis diis: sed non sic quomodo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno uultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc unum excusati, quòd ista quæ urunt, quę excruciant, optantibus data sunt. 3.*ep.*22 37.

Hoc

Hoc nos pessimos facit, qđ nemo uitã suã respicit. 12. *ep.* 84. 168.

Viuere tota uita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota uita discendum est mori. *de breuit. uit.* 7. 170.

Ingentis animi est, aliena causa ad uitam reuerti. 18. *ep.* 105. 261.

¶ DE AETATIBVS HOMINIS.

De Infantia.

Infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare uires suas cœpit, & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit exercuit. 22. *ep.* 122. *f.* 309

Timetur à pluribus sicut deformis [A] persona ab infantibus. 2. *de ira.* 14. ¶ [A] Manias intelligere uidetur turpes ac deformes personas ac figuras, quas nutrices minitabantur pueris paruulis: laruas denique. *Festus in Maniæ.* Talis fuit *Manduci* effigies in pompis, quę inter cæteras ridiculas formidolosasque ire solebat, magnis malis, ac latè dehiscens & ingentem dentibus sonitum faciens. *Festus in Manducus.*

Fructuosior est *adolescentia* liberorum, sed infantia dulcior. [B] *epist.* 9. 12. ¶ [B] *Quid ita? omnis in opere suo occupata solicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. sic iucundius est artifici pingere, quàm pinxisse: fruitur arte sua qui pingit: fructu artis, postquam pinxit. Eadem ratione Attalus dicebat, iucundius esse amicum facere, quàm fecisse. Vt ad rem redeam, iucundior est nobis liberorum nostrorum infantia quàm eorum adolescentia. Cùm infantes sunt, eos quasi facere nobis uidemur: cùm adolescentes, fructum ex iis iam factis percipere.*

De Pueritia.

Pueri os parentum feriunt: & crines matris lacerauit turbauitq; infans, & sputo aspersit aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & uerbis obscœnioribus non pepercit, & nihil horum contumeliam dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non potest. *in sapient. non cader.* 11.

Pueri tam [C] nucibus amissis flent, quàm parentibus. 1. *de ira* 12. *f.* 27. ¶ [C] *ita legendum est. antea enim legebatur* tam parentibus amissis flent, quàm nucibus.

Hoc non est ira, sed quasi ira: sicut *puerorum* qui si ceciderunt, terram uerberari uolunt, & sæpe nesciunt quidem cui irascantur. 1. *de ira* 2. *f.* 21.

Non ideo quidquam inter illos [D] *puerosq;* interesse quis dixerit, quòd illis talorum nucumq; & æris minuti auaritia est: his, auri argentiq; & urbium: quòd illi inter se ipsos magistratus gerũt & prętextam facesq; ac tribunal imitantur, hi eadem in campo foroque serio ludunt: Illi in littoribus arenæ congesti simulacra domorum excitant: hi ut magnum aliquid agentes in lapidibus ac parietibus & tectis moliendis occupati ad tutelam corporum inuenta in periculum uerterunt. *in sap. non cad. incur.* 12. ¶ [D] *eos intelligit, quibus post iuuentam canosq; puerilitas est.*

Simi-

Simillimi sumus pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. parentibus quippe, nec minus fratribus, præferunt paruo ære emta monilia, illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes uarietatis delectant. 21. *ep.* 116. *f.* 291.

Pueritiæ maximus in [A] exitu decor est. 1. *ep.* 12. *f.* 11. ¶[A] *Cur in exitu? Quod in se iucundissimum hominis uoluptas habet, in finem sui differt. sic, Iucundissima est ætas deuexa non præceps.*

Longè ab assentatione pueritia remouenda est. 2. *de ira.* 21. 46.

Adhuc non *pueritia* in nobis, sed quod est grauius, puerilitas remanet, & hoc quidem peius est, quòd authoritatem habemus senum, uitia *puerorum*: nec puerorum tantum, sed [B] infantium. illi leuia, hi falsa formidant, nos utraque. 1. *epistol.* 4. *f.* 4. ¶[B] *sic poëta: nucibus facimus quæcunq; relictis.*

A' pueritia usque ad longissimos humani æui terminos. 10. *epistol.* 73. *f.* 170.

De Iuuentute.

Princeps iuuentutis. *ad Polyb.* 34.

Hæc retuli tibi ut probarem, quàm uehementes haberent tyrunculi impetus primos ad optima, si quis exhortaretur illos. 19. *epistol.* 109 *f.* 273.

Vtile iuuentuti regi. 3. *de benef.* 11. 34.

Iuueni parandum, seni utendum est. 5 *ep.* 36. 58.

Permittendū aliquādo iuuenibus sequi impetū animi. 7. *ep.* 53. 83.

De Senectute.

Quære adolescens, utere senex. 2. *controu.* 7 *f.* 67.

Quid turpius quàm senex uiuere incipiens? 2. *ep.* 13. *in fin.*

Quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis [C] peruenit. 9. *epistol.* 69. 119. ¶[C] *Cur annis? non ui sua aut animi, sed ipsa ætate atque ipsis annis.*

Fiat quod uultis, mittatur [D] senex in scholas. 1. *controuers. f.* 1. ¶[D] *acutè se senē in scholas mitti ait, cùm poscentibus liberis ea se scripturum refert, quæ uel puer uel iuuenis in scholis didicerit.*

Turpis & ridicula res est elementarius senex. 5. *ep.* 36. *f.* 58.

Turpe est seni aut prospicienti senectutem ex commentario sapere. 4. *epist.* 33 *f.* 56.

Senex amans, senex ebrius, circundatus sertis, delibutus unguētis, & in præteritos annos se retro agēs, & ualidus in uoluptatibus quasi iuuenis exultans, nonne portentum est? 2. *contro.* 7. *f.* 67.

Nihil turpius est, quàm grādis natu senex, qui nullū aliud habet argumentum, quo se probet diu uixisse, præter ætatem. 1. *de tranquillit. uitæ.* 3. 135.

Eleganter ille Lælius sapiens, dicenti cuidā, sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos [E] nō habes. 6. *nat. quæst.* 32. 104. ¶[E] *Quid ita? Id tēpus qđ egim⁹, nostrū esse desiit. c.* 10. *de breuitate uitæ.*

Nemo

Nemo tam ſenex eſt, ut non improbè [A] unum diem ſperet. 1. *epiſtol*. 12. 17. ¶ [A] Id eſt, *pertinaciter ac perpetuò. dixi in Coniecturis meis* ad hunc locum.

Si uis Pythoclea ſenem facere, & implere uitam, non annis adiiciendum eſt, ſed cupiditatibus detrahendum eſt. 3. *ep*. 21. 35.

Senectus laſſæ ætatis non fractæ nomen eſt. inter decrepitos me numera & extrema tangentes. 3. *ep*. 26.

Senectus adoleſcentiam ſequitur, mors ſenectutem. 4. *ep*. 30. 51.

¶ DE MORTE.

Mors naturæ lex eſt, mors tributum officiumq; mortaliũ, malorumq; omnium remedium eſt. 6. *nat. quæſt*. 32. 104.

Mors omniũ dolorũ & ſolutio eſt & finis. *de conſ. ad Mart*. 19. 209.

Mors nullius mali eſt materia, multorum finis. 7. *de benef*. 1.

Mors aut finis eſt aut tranſitus. 8. *epiſt* 66. 108.

Mors nos aut conſumit, aut exuit. 3. *ep*. 24. 42.

Mors carpit nos non corripit; 22. *ep*. 121. *f* 307.

Mors omnes æquè uocat. Iratis diis propitiiſque moriendum eſt. 2. *nat. quæſt*. 59. 41.

Quicquid ætatis retrò eſt, mors tenet. 1. *ep*. 1. 1.

Mors nõ ultima uenit, ſed quæ rapit, ultima mors eſt. 3. *ep*. 24. 42.

Mors, exilium, luctus, dolor non ſunt ſupplicia, ſed tributa uiuendi. *de remed. fort*. 19.

Senectus adoleſcentiam, mors ſenectutẽ ſequitur. 4. *ep*. 30. *f*. 51.

In hoc erramus, quòd mortem iudicamus ſequi, quũ illa & præceſſerit & ſecutura ſit: quicquid ante nos fuit, mors eſt. 7. *ep*. 55. 86.

Mors ex friuolis cauſis contemnitur. Alius ante amicæ fores laqueo pependit, alius ſe præcipitauit à tecto, ne dominum ſtomachantem diutius audiret, alius ne reduceretur è fuga ferrum adegit in uiſcera. 1. *ep*. 4. *f*. 4.

Mors neceſſitatem habet æquam & inuictam. 4. *ep*. 30. 51.

Mors per omnes it. 14. *ep*. 94. 219.

Quiſquis ad uitam editus, ad mortem deſtinatur. *de conſolation. ad Polyb*. 30. 189.

In omnes conſtitutum eſt capitale ſupplicium, & quidem conſtitutione [B] iuſtiſſima. 2. *nat. quæſt*. 59. 41. ¶ [B] *ſubintellige, Dei*.

Nihil tam magnum eſt, quod perire non poſſit. 6. *de benef*. 31. 99.

Interuallis diſtinguimur, exitu æquamur. 16. *ep*. 100. 248.

Non repente in mortem incidimus, ſed minutatim procedimus. quotidie morimur, quotidie demitur aliqua pars uitę, & tunc quoque cum creſcimus uita decreſcit. infantiam amiſimus, deinde pueritiam, deinde adoleſcentiã. Hunc ipſum quem agimus diem cum morte diuidimus: ultima hora qua eſſe deſinimus, non ſola mortem facit, ſed ſola conſummat. 3. *ep*. 24. *f*. 42.

Quotidie morimur. 3. *ep*. 24 42.

In hoc

In hoc fallimur, quod mortē prospicimus: magna pars eius iam præteriit: quicquid ætatis retro est, mors tenet. 1.*ep*.1.*f*.1.

Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis quæ uiā disparia prætexunt. Aequat omnes cinis. Impares nascimur, pares morimur. *& post*. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominū claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi uerò ad finem mortalium uentum est, discede, inquit, ambitio, omnium quæ terrā premit, similis esto. 14.*ep*.92.*f*.210.

Mors illa quæ in Catone gloriosa est, in Bruto turpis est & erubescenda. [A] 11.*epist*. 83.165. ¶ [A] Quid ita? *Interest utrum mollities an uirtus manū admoueat. Brutus periturus mortis moras petiit, Cato nō petiit.*

O ignaros malorum suorum, quibus non mors, ut optimum inuentum naturæ, laudatur, quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum (dum meliora sperantur) in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam uotum, de nullis melius merita, quàm de his ad quos uenit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit. Hæc captiuorum cathenas leuat, hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens uetuerat. Hæc exulibus in patriam semper animum oculosq; tendentibus, ostendit, nihil interesse, inter quos quisq; iaceat. Hæc ubi res fortuna male diuisit, & æquo iure genitos alium alij donauit, exæquat omnia Hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. Hæc est in qua nemo humilitatem suam sensit. Hæc est quæ nulli paruit. Hæc est, Martia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit, ut nasci non sit supplicium, quæ efficit ut non concidam aduersus minas casuum, ut seruare animum saluum ac potentem sui possim. *ad Mart*.20.

In hoc tam procelloso & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. *ad Polyb*.28.

Quid tam ridiculum, quàm appetere mortē, cùm uitam tibi inquietam feceris metu mortis? 3.*ep*.24.42.

Egregia res est, mortem condiscere. 3.*ep*.26.45.

Inter ipsa altaria & solennes sacrificantium ritus dum optatur uita, mortem condiscite. *de prou*.8.*f*.12.

Ridiculum est currere ad mortem tædio uitæ: cùm genere [B] uitæ ut currendum esset ad mortem, effeceris. 3.*ep*.24.42. ¶ [B] *Qui timore & metu mortis uitam inquietam sibi reddidit, habet quidem causam ut mortem exoptet, sed minime iustam. Cur enim metuit mortem quam potest non metuere?*

Hominis tota uita nihil aliud quàm ad mortem iter est. *& post*. Omnes huic rei tollimur. quisquis ad uitam editur ad mortē destinatur. *ad Polyb*.30.

Mortib. [C] uiuimus. 10.*controuers*. *in proœm*. 168. ¶ [C] *Cur mortibus*

nos

nos ait uiuere? Quicquid, inquit, *auium uolitat, quidquid piscium natat, quidquid ferarum discurrit, nostris sepelitur uentribus.*

Tanta hominum imprudentia est, imò dementia, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. 3.*ep*.24.42.

Nulla res magis proderit, [A] quàm cogitatio mortalitatis. 3. *de ira*.42. ¶ [A] Subintellige, *ad iram ponendam ac tollendam. Cur enim irasci cuiquam debeat, qui se nesciat, non dicam in crastinum, sed in momentum uicturum?*

Incertum est, quo te loco mors expectet: itaque tu illam omni loco expecta. 3.*ep*.26.45.

Stultus [B] est qui deflet mortem mortaliũ. *de remed. fort. folio* 18. ¶ [B] Cur *stultus est? periere perituri, & in hoc dati.*

Meditare mortem. 3.*ep*.26.45.

Quidquid facies, respice ad mortem. 20.*ep*.115.290.

Nemo mortem laudat, sed [C] eum cui mors ante abstulit animum, quàm cõturbauit. 11.*ep*.83.164. ¶ [C] hoc est, *eum qui prius mortuus est, quàm mortis metu perturbaretur.*

Plato clamat, sapientis animum totum in morte prominere, hoc uelle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. *ad Mart*. 23.

Hoc circa diẽ mortis præsta, moriãtur ante te uitia. 3.*ep*.27.*f*.46.

Nullum animal ad uitã prodit sine metu mortis. 22.*ep*.122.309.

Si timenda mors est, semper timenda est: quod enim tẽpus morti exemtum est? 4.*ep*.30.52.

Tam stultus est qui mortem timet, quàm q̃ senectutẽ. 4.*ep*.30.*f*.51.

Adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil anteferendum timendumue sit. 3.*ep*.24.41.

Non mortem timemus, sed cogitationem mortis. 4.*ep*.30.52.

Crudelius est quàm mori semper timere mortem 3.*contr*.5.

Vitæ multa debemus, morti nihil. *de remed. fort*.16.

Qui mortem timebit nihil unquam pro homine uiuo faciet. 1. *de tranquill*.11 *f*.142.

Non potest stare paratus ad mortem, qui modò incipit uiuere. 3.*epist*.23.39.

Nos sumus apud quos usq; eò nihil ante mortẽ ociosum est, ut si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. *de uit. beat*.28.

Mors ante oculos tam iuueni, quàm seni debet esse 1.*epist*.12.17.

Multum fuit Carthaginem uincere, sed amplius mortem. 3.*ep*.24.

Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoq; moriendum: tamen cũ prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. 11.*ep*.78.147.

Nemo sine querela moritur. 5.*de benef*.17.79.

Mortem uenientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. 4.*ep*.30.51.

Magno æstimamus mori tardius. 2. *nat*.59.

Si

Si infantes, si pueri mēte lapsi, non timent mortem, fuerit turpissimum, si eam securitatem, nobis ratio non pręstat, ad quam stulticia [A] perducit. 5.*ep*.36.59. ¶ [A] *Stultitiam uocat, statum mente lapsi, infantis ac pueri, in quo qui positi mortem non timent.*

Cui nasci contigit, mori restat. 16.*ep*.100.248.

Homo nunquam magis diuinus est, quàm ubi *mortalitatem* suam cogitat. scit in hoc se natum, ut uita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium; & quidem breue hospitium, quod relinquēdum est, ubi te grauem esse hospiti uideas. 22.*ep*.121. *f*.306.

Magna res est & diu discenda, cum aduentat hora illa ineuitabilis, æquo animo abire. 4.*epist*.30.50.

Quàm stultū est mare horrere, cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quàm ipsa mortalitas. 6 *nat. quæst*. 2. 87.

Meditare utrum commodius sit uel mortem transire ad nos, uel nos ad eam. 3.*epist*.26.45.

Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur, stultus qui doloris causa uiuit. 8.*ep*.59.96.

Maximum solet esse solatium extrema passuris, quorum causa & eadem sors est, tardius mori: & beneficij loco petūt, ut ultimi ceruicem præbeant. 2.*nat*.59.

Quid stultius quàm fastidiose mori? 10.*ep*.71.123.

In freto [B] uiximus, moriamur in portu. 2.*ep*.19.30. ¶ [B] Fretum *uocat uirilem ætatem, quæ ui sua feruida est: portum, senectutem.*

Vir fortis & sapiens non [C] fugere debet è uita, sed exire. 3.*epistol*.24.42. ¶ [C] *Fugere dicimur ex eo loco, in quo inuiti detinemur: exire, ubi ultrò ac sponte fuerimus.*

Quis exitus est melior, quàm in finem suum (natura soluente) dilabi? [D] 3.*ep*.46.44. ¶ [D] *Lenis hæc uia, subduci & in senectute mori.*

Necesse est mori, ubicunq;, quandoq;. 6.*nat.quæst*.2.88.

Nemo nisi suo [E] die moritur. 9.*ep*.70.120. ¶ [E] Suū *diem appellat, præsentem: præteriti enim dies, haud nostri sunt, sed alieni. alieni, inquā, quia nobis ita periere, ut reuerti, parari aut restitui nobis non poßint.*

Illud imperitissimi cuiusque uerbum falsum esse tibi persuade: Bella res est mori sua [F] morte. 9.*ep*.70.120. ¶ [F] Hoc est, *spōtanea.*

Bene mori, est libenter mori. 8.*epist*.62.101.

Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, æterni [G] natalis est. 17.*ep*.103.258. ¶ [G] *Hoc est, uitæ futuræ atq; æternæ.*

Peiores morimur, quàm nascimur, nostrum istud non naturę uitium est. 3.*ep*.22.37.

Qui mori didicit, seruire didicit. 3.*ep*.26.45.

Nemo nimis cito moritur qui uicturus diutius quàm uixit, non fuit. *de consol.ad Mart*.20.211.

Nemo nostrū cogitat, quandoq; sibi ex hoc domicilio exeundū. 10.*ep*.71.123.

Opti-

Optimum eſt antequam [A] optes mori. *de remed. fort.* 16. ¶ [A] *Votum enim moriendi, nō ſine ſollicitudine eſt: quod uotū ſæpe ij faciunt, qui diutius uiuūt: ut hinc acutè colligat Seneca noſter, optimū eſſe in iuuētute mori.*

Optimum eſt mori, cùm iuuat uiuere. *de remed. fort.* 16.

Optimum eſt ei obire, qui ad ſe nunquam redditurus eſt. 7. *de beneficiis* 20. 117.

Non eſt tam facile homini probo occidere, quàm perdito mori. 3. *controuerſ.* 5. 78.

Nulla terra eſt aliena mortuo. *de remed. fort.* 16.

Fabianus ait, quod noſtri quoque parentes uidêre, puerum Romæ fuiſſe, ſtatura ingentis uiri. ſed ſic cito deceſſit, & moriturum breui nemo non prudens dixit. Indicium imminentis exitij maturitas & appetit finis, ubi incrementa conſumta ſunt. *ad Mart.* 23.

¶ Fixus eſt cuique terminus, manebit ſemper ubi poſitus eſt; nec ullum ulterius diligentia aut gratia promouebit. *de conſolat. ad Martiam.* 20. 211.

Propè eſt rerum omniū terminus. propè eſt, inquam, & illud, unde felix eiicitur, & illud unde felix emittitur. 19. *ep.* 111 278.

Omnes, (imo omnia) in ultimum diem ſpectant. *de conſolat. ad Polybium* 30. 190.

Nemo unquam tardius periit. 4. *controu.* 3. 84.

Omnia mortaliū opera, mortalitate damnata ſunt. 14. *ep.* 92. 210.

Mortalia minuuntur, cadunt, deteruntur, creſcunt, exhauriuntur, implentur. 9. *epiſt.* 67. 110.

Ibit qua cœpit *ætas*, nec curſum ſuum aut reuocabit aut ſupprimet, nihil tumultuabitur, nihil admonebit uelocitatis ſuę, tacita labetur. *de breuitat. uitæ.* 8. 171.

Poſt mortem omnia finiuntur etiam ipſa. Hanc ſententiam Senecæ tribuit Tertullianus duobus locis: & quidem libro de Reſurrectione carnis ſic: Nihil eſſe poſt mortem, Epicuri ſchola eſt. Ait & Seneca, omnia poſt mortem finiri, etiam ipſam. & libro de anima. Multo, inquit, coactius Seneca: Poſt mortem ait, omnia finiuntur, etiam ipſa.

Impares naſcimur, *pares* morimur. *& poſt.* Ad omnia patienda pares ſumus. Nemo altero fragilior eſt; Nemo in craſtinum ſui certior. 14. *epiſt.* 92. *f.* 210.

Semper *unà eſſe* non poſſumus. *de remed. fort.* 16.

Mors omnes æquè uocat. 2. *nat. quæſt.* 59. 141.

Eſt mihi crede, magna felicitas, in ipſa felicitate moriendi. *ad Polybum* 28.

¶ DE LVCTV ET SEPVLTVRA.

De Conſolatione & mortis conſolatoriis ſeu remediis.

Quod in luctu dici ſolet, Vtrum aliquando desines an nunquam? 3. *de ira.* 28.

Quid: nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere uultũ, uolo & animum ne cõtrahi quidem patiar? Minimè. Inhumanitas est ista, non uirtus, funera suorum iisdem oculis quibus ipsos uidere: nec commoueri ad primorum familiarium diuisionẽ. Puta autẽ me uetare quædam quæ non sunt sui iuris. Excidunt enim retinentibus lacrymæ & animum profusæ leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non impediamus. fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. 16. *ep.* 100. *f.* 248.

Quemadmodum in cæteris rebus, ita & in lacrhymis aliquid sat est. 16 *ep.* 100. *f.* 249.

Non potest animum piè dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio aut honesta occupatio. *ad Alb.* 16.

Quis non, si admoneatur ut de suis cogitet, tamquam dirum omen respuat & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat. *ad Mart.* 9.

Innumerabilia exempla sunt eorum, qui liberos iuuenes sine lacrymis extulerint, qui in senatum aut aliquod publicum officium à *rogo* redierint, & statim aliud egerint. 16. *ep.* 100. *f.* 247.

Bibulus tam citò liberorum suorũ *luctum* finiuit quàm consulatum annum luxerat. *ad Mart.* 14.

Parentare alicui. *ad Polyb.* 35.

Mortuos in uestibulo ædium ponebant.

Quis est iste decrepitus & merito ad ostiũ admotus? foras [A] enim spectat. 1. *Epist.* 12. ¶ [A] Alludit ad uetustum morem collocandi mortuos in uestibulo ædium: id propriè dicebatur Conlocatio. V. *Suet. Augusto* 100.

Deflebant mortuos.

Beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia. *ad Polyb.* 27.

Capillum tondere.

In luctu à rebus aduersis moris est capillum tondere. 5. *de beneficiis sexto.*

De Tacito funere.

Minus molestiarum habet funus tacitum. [B] 1 *de tranq.* 1. *f.* 130. ¶ [B] Tacitum interpretor sine cantu, & symphonia.

Pacuuius qui Syriam usu suam fecit, cùm uino & funereis illis epulis se sepelisset, quasi sibi parentauerit, sic in cubiculum ferebatur à cœna, ut inter plausus [C] ex oletorum hoc ad symphoniam caneretur, βεβίωκε βεβίωκε, nullo non se die extulit. 1. *ep.* 12. ¶ [C] al. *planctus.* Hos ego siticinas fuisse aut exhibuisse potius puto. siticines enim erant, qui apud sitos, funeratos, uita functos & sepultos soliti erant canere, honoris causa cantus lamentabiles. ut ex Coniectaneis Atei Capitonis & Catone probat Nonius. 1. in siticines. Erant & præficæ mulieres ad lamentandum mortuum conductæ, quæ dabant cæteris modum plangendi. *Festus in Præficæ.*

Quan-

Quantum à *funere* absunt, & quidem acerbo qui ad faces [A] & cereos uiuunt? 22.*ep.*123.*f.*312. ¶ [A] Ad faces & cereos funera deducebãt. Minutius Felix Octauio. Nec mortuos coronamus. Ego uos magis in hoc miror quemadmodum tribuatis exanimi ut sentienti facem, aut non sentienti coronam: cùm & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus.

Totiens in uicinia mea conclamatũ est, totiens præter limen immaturas exequias fax cereusque præcessit. 1.*de tranq.uit.*11.*f.*142.

At mehercule istorum funera tanquam minimum uixerint ad faces & cereos deducenda. *c.ult.de breuitate uitæ.*

De sepulchrorum sumptu.

Quidam disponunt etiam illa, quæ ultra uitam sunt, moles magnas *sepulchrorum* & operum publicorum dedicationes, & ad rogũ munera, & ambitiosas exequias. At me hercule istorũ funera, tãquam minimum uixerint ad faces & cereos ducenda sunt. *de breuitate uitæ* 20.

De sepulturæ uariis generibus.

Insepultus iacebis? at tu combustus: at tu obrutus: at tu inclusus: at tu putridus: at tu euisceratus (al. ceratus) & constrictus, at traditus lapidi qui te paulatim edat & exiccet. *& post.* Nõ defunctorum causa, sed uiuorum inuenta est sepultura, ut corpora & uisu & odore fœda amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumsit, alios lapis ossa redditurus includit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus. *de remed.fort.f.*16.

Aere collato funerati.

Menenius Agrippa, qui inter patres & plebem publicæ gratiæ sequester fuit, aere collato funeratus est. *ad Albinam c.*12.

Precabantur mortuis Requiem.

Est quædam dolendi modestia: illum ipsum iuuenem dignissimũ quiete [B] *semper* [C] *numina* cogitãs) facies; meliore pones loco si matri suæ, qualis uiuus solebat hilari & cum gaudio occurret. *c.* 3.*ad Martiam.* ¶ [B] Quidam legunt, *dignißimum quiete, quietum nominans.* Tertullianus libro de testimonio animæ: Ossibus & *cineribus* eius *refrigerium* comprecaris, & *ut bene requiescat apud inferos, cupis.* ¶ [C] ita lego: cùm in uulgatis sit, *semper nominans cogitansq;.*

De Luctu.

Cætera quæ ad hunc locum referri etiam possint, adscripsi infra, libro de Iure & Iurisprudentia. Titulo de Religiosis, qui est Titulus 7. libri 11. Pandectarum. Adi quoq; integrum libellum de Remediis fortuitorum Senecæ.

¶ DE ANIMO.

Animi præstantia.

Cogita in te præter animum nihil esse mirabile. 1.*ep.*8.

De animi essentia uariæ sententiæ.

Multa sunt quę esse concedimus, qualia sunt, ignoramus. Habere nos animum (cuius imperio & impellimur & reuocamur) omnes fatebuntur, quid tamen sit animus ille, rectorq; dominusq; nostri, non magis tibi quisquam expediet, quàm ubi sit. Alius dicet esse spiritum, alius concentum, alius uim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeò animo nō potest liquere de cæteris rebus, ut adhuc ipse se quærat. 7.*nat*.24.

Innumerabiles sunt quæstiones de animo tantum, unde sit, quale sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: An aliunde aliò transeat & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliasq; coniectus: An nō amplius quàm semel seruiat, & emissus uagetur in toto: Vtrū corpus sit an non sit: Quid sit facturus cum per nos aliquid facere desierit, quomodo libertate sua usurus, cùm ex hac effugerit cauea: An obliuiscatur priorum & illic nos nosse incipiat: An de corpore abductus in sublime recesserit. 13.*ep*.89 *f*.194.

Quid animus.

Quid est aliud animus quàm quodam [A] modo se habens spiritus? 6.*ep*.50.*f*.78. ¶ [A] Sic Celsus 5.ff. quid aliud iura sunt prædiorum, q̄ pręḍia qualiter se habētia? l.86.ff. de Verb. sign. quo loco πεποιωμένα dixit, qualitatibus affecta.

Quid aliud uoces animum quàm Deum in humano corpore hospitem? 4.*ep*.31.*f*.53.

Animus unde & quem in finem? Nobis datus est, ut Deum quæq; Dei sunt, spectemus, & à corpore ad res diuinas, cœlestes & æternas eum subducamus.

Nemo improbè eò conatur ascendere, unde descenderit. Quid est autem quod nō existimes, in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur & unum est & Deus, & socij eius sumus & membra. Capax est noster animus: perfertur illò, si uitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur & spectat in cœlū, ita animus in hoc à natura rerum formatus est, ut paria Diis uelit, & sic utatur suis uiribus. Nam si aliena ui ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cœlum: redit, cum hoc iter ad quod natus est, uadit audacter, contemtor omnium, quæ imperitorum oculos auertunt à cœlo. scit alibi positas esse diuitias, quàm quò congeruntur, & iis animum compleri debere, non arcam. 14.*ep*.93.*f*.216.

Mittamus animum ad illa quæ æterna sunt, Miremur in sublime uolitantes rerum omnium formas, Deumq; inter illa uersantem & prouidentem. Quemadmodum quę immortalia facere non potuit (quia materia prohibebat) defendat à morte: hac ratione uitium corporis uincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia

quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Hęc conseruat artifex, fragilitatem materiæ ui sua uincens. 8. *ep.* 59.

Ego nesciam unde descenderim? semel hæc mihi uidenda sint an sæpe? nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes exspectet animam solutam legibus seruitutis humanæ? uetas me cœlo interesse? 8. *epistol.* 66.

Hæc libertas animi à terrenis dimitti ad diuina, & euagatio. subducit interim se custodię in qua tenet & cœlo reficit. 8. *ep.* 66. *f.* 107.

Quicquid facies, cito redi à corpore ad animum. 2. *ep.* 15. 24.

Animus ad Deos tendit, memor originis suæ. 14. *ep.* 93. *f.* 216.

Animus nititur illò unde dimissus est. ibi illū æterna requies manet, pro confusis crassisq; liquida referentem. *ad Mart.* 24.

Sacer intra nos spiritus sedet malorum bonorumq; nostrorum obseruator & custos. *& post.* Quemadmodum radij solis contingunt quidem terrā, sed ibi sunt unde mittūtur, sic animus magnus ac sacer, & in hoc demissus ut propius quidem diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscū, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur. 5. *ep.* 41.

Maximum argumentum est animi ab altiori uenientis sede, si hæc in quibus uersatur, humilia iudicat & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui unde uenerit meminit. 22. *epistol.* 121. *fol.* 306.

Animus incorporeus.

Animus quidem ipse sacer est, & æternus, & cui non possit iniici manus. *ad Alb.* 11.

Animi capacitas & magnitudo.

Magna & generosa res est humanus animus, nullos sibi poni nisi communes, & cum Deo terminos patitur. 17. *ep.* 103. *f.* 258.

Animus religionis & uirtutis capax.

Animus nisi purus ac sanctus est Deum non capit. 13. *ep.* 88. *f.* 185.

Animus uirtuti consecrandus, & quacunque uocat illa, planum putandum. 7. *de benef.* 1.

Vide animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint Deos aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. 6 *de benef.* 23.

Reuertātur ad animū, iam hominē Deo metiētur. 10. *ep.* 72. *fol.* 125.

Animi essentia inuisibilis, & qua parte corporis exeat homine moriente.

Animus qui ex tenuissimo constat deprehendi non potest, nec intra corpus affligi, sed beneficio subtilitatis suæ, per [A] ipsa quibus premitur, erumpit. 7 *epist.* 58. 91. ¶ [A] *Stoici existimabant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Hanc Stoicorum sententiam Seneca improbat. similitudines uarias in eum finem profert, flammæ, aëris, fulminis, quæ neq; scindi, neq;*

loco constringi possint: His enim omnibus per tenue foramen uiam exeundi patere, ac nisi pateat, eam sibi impetu suo facere.

De Animi motu, unde sit.

Nihil est aliud quo animus noster agitetur. quis est illi motus nisi intensio? quæ intensio nisi ex unitate? quæ unitas, nisi hæc esset in aëre? Quid producit fruges, segetē & arbores, quàm spiritus, intensio & unitas? 2.*nat*.6.*adde cap*.7.8.9.

Natura humanus animus agilis est, & pronus ad motus. 1. *de tranq.uitæ*, 2.133.

Animi fortitudo.

Valentior omni fortuna animus est.16.*epist*.98.244.

Quodcunq; sibi imperauit animus, obtinuit.2.*de ira*.13.41.

Animi in uero perspiciendo cæcitas.

Animus noster ad uera perspicienda caligat.10.*epist*.72.128.

Animi cogitationes ad ea quæ solent uel possunt fieri.

In omnia præmittendus est animus, cogitandumq; nō quicquid solet, sed quicquid potest fieri.14.*epist*.92.200.

Miscellæ sententiæ de Animo.

Animus noster modo rex est, modo tyrannus.20.*epist*.115.289.

Corpus multis eget rebus, ut ualeat. Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet.11.*epist*.80.157.

Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod uoluit, effecit.2.*de benef*.32.27.

Pacem sibi fecit *animus* nihil timendo: diuitias, nihil concupiscē-do.13.*epist*.88.*f*.184.

Beneficium non in eo quod fit aut datur, cōsistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Animus est qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in pretio habita dehonestat. Ipsa quæ appetuntur neutram naturam habent, nec boni nec mali. Id refert, quo illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. 1.*de benef*.6.

Animus, non euentus beneficium ab iniuria distinguit. 6. *de beneficiis octauo*.

Ad liberandum fidem non opus est facultatibus, sed animo. 1. *de benef*. 1. *fol*. 1.

Animus cæcus, quicquid illi commiseris, id onus suum & perniciem & occasionem miseriæ facit. 5.*de benef*.12.76.

Naturale est, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristicia reuertitur. *de consol.ad Polyb*.37.195.

Maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. 2. *epistol*. 15. 23.

¶ Bona mens nec commodatur, nec emitur: & puto si uenalis esset, non haberet emtorem. 3.*epist*.27.46.

Mobilis & inquieta *mens* homini data est. *de consolatione ad Albinam*, 6.219.

Pusilla

Puſilla res eſt hominis anima, ſed ingens res eſt contemptus animæ. 6.*nat.quæſt.*32.103.

Difficilis humani animi coniectura eſt. 4.*de benef.*33.64.

Omnibus prodeſt ſubinde animũ relaxare. 1.*Controu.in proœm.*3.

¶ *De Animorum immortalitate & æternitate ſelecta & lectu digna.*

Epiſtola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, ſi licuiſſet ulterius. Iuuabat de æternitate animarum quærere, imò mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorũ uirorum, rem gratiſſimam promittentium magis quàm probantium: dabam me ſpei tantæ. Iam eram faſtidio mihi, iam reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immenſum *illud tempus* & in poſſeſſionem omnis æui tranſiturus, cùm ſubitò experrectus ſum, epiſtola tua accepta, & tam bellũ ſomnium perdidi. 17 *ep.*103.*f.*255.

Cum de animarum æternitate diſſerimus, non leue momentum apud nos habet conſenſus hominum aut timentium inferos aut colentium. [A] 21.*ep.*118.*f.*295. ¶ [A] *Quid ſi legas*, aut cœlos affectantium? niſi malis, *aut incolentium.*

Animi immortalis & inter beatos agentis beatitudo.

Non eſt quòd ad ſepulcrum filij tui curras, peſſima eius & ipſi moleſtiſſima iſtic iacent oſſa cineresque, non magis illius partes, quàm ueſtes aliaq; tegumenta corporum. Integer ille nihilq; in terris relinquens fugit & totus exceſſit, paulumq; ſupra nos commoratus, dum expurgat inhærentia uitia, ſitumq; omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelſa ſublatus, inter felices excurrit animas, excipitq; illum cætus ſacer. *ad Mart.*25.

Surſum uocatur animus.

Tũc animus noſter habebit, quod gratuletur ſibi, cùm emiſſus tenebris (in quibus uolutatur,) non tenui uiſu clara proſpexerit, ſed totùm diem admiſerit, & redditus cœlo fuerit, cùm receperit locum quem occupauit ſorte naſcendi. ſurſum illum uocant initia ſua. 11. *epiſt.* 80.*f.*159.

Animas eorum qui piè uixerunt in cœlum, unde ſunt, ire.

In ipſa Africani Scipionis uilla iacens hæc tibi ſcribo, adoratis manibus eius & arca, quam ſepulcrum eſſe tanti uiri ſuſpicor. Animam quidem eius è cœlo (ex quo erat) rediiſſe perſuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hos enim Cambyſes furioſus & furore feliciter uſus habuit) ſed ob egregiam eius moderationem pietatemq;. 13.*ep.*87.

Animæ pax, fœlicitas, libertas, æternitas & uoluptas poſt mortem: & de loco beatorum poſt mortem.

Si ſolutæ corporibus animæ manent, felicior illis ſtatus reſtat, quàm eſt dum uerſantur in corpore. 10.*ep.*77.*f.*144.

Excessit filius terminos, intra quos seruiit, excepit illũ magna & æterna pax. *ad Mart.*19.

Ne inuideris fratri tuo, quiescit, tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est. *& post.* Fruitur nũc aperto & libero cœlo, ex humili atq; depresso in eum emicuit locum, (quisquis ille locus est, qui solutas uinculis animas beato recipit sinu) & nunc libere uagatur: omniaq; rerum naturæ bona cum summa uoluptate perspicit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem secutus est. Omnibus illud nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit. *ad Polyb.*28.

Cogitemus, Lucili carissime, citò nos eò peruenturos quo illum peruenisse mœremus; & fortasse (si modò sapientum uera fama est, recipitq; nos locus aliquis) quem putamus perisse, præmissus est. 8. *epist.* 64. *in fin.*

Animum summo studio expectare illum diem, illudue tempus, quo in alium sumatur partum & in cœlu sit.

Non timide componor *ad illum diem* quo remotis strophis ac fucis de me pronũciaturus sum, utrũ loquar fortia an sentiã, nunquid simulatio fuerit & mimus, quicquid contra fortunam iactaui uerborum. 3.*ep.*26.*f.*46.

O quando uidebis *illud tempus*, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusq; eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate. 4 *ep.*32.*in fin.*

Cum uenerit *dies ille* qui mixtum hoc diuini humaniq; secernat, corpus hoc ubi inueni, relinquam. Ipse me Diis reddam. Nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoq; detineor. Per has mortales enim moras *illi meliori uitæ*, longioriq; præluditur. *& post.* Per hoc spatium quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cœlum nisi ex interuallo pati possumus. Intrepidus horã illam decretoriam prospice. Non est animo suprema sed copori. *& post.* Dies iste quem tanquam extremum reformidas, ęterni natalis est. *& post.* Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atq; olidi uentris educat. Hinc tu nunc quoq; quantum potes subuola. *& post.* Aliquando naturæ tibi arcana retegentur, discutietur illa caligo, & lux undiq; clara percutiet. Imaginare tecum quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. nulla serenum umbra turbabit; æqualiter splendebit omne cœli latus: tunc in tenebris uixisse dices, cùm totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum uias obscurè intuêris, & tamẽ admiraris illam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cùm illam suo loco uideris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait, illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere, quàm qui mente

mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur turba, nullis ad timorem minis agitur. 17.*ep*.103.*f*.258.259.

¶ *De fine & interitu seculi per ignem: Resurrectionis uestigia nonnulla, sed tamen incerta,* [A] *uaga & confusa.* ¶ [A] *Huc refer Democriti opinionē quæ apud Plinium 7.c.55. Similis est,* inquit, *de asseruandis corporibus hominum ac reuiuiscendi promissa à Democrito uanitas, qui non reuixit ipse. Quæ, malum, ista dementia est, iterari uitam à morte. sic enim lego & emendo locum Plinij. quem etiā adi. c.52. eiusdem libri, ubi recenset eos qui elati reuixerint.*

Mors quam pertimescimus & accusamus, intermittit uitam non eripit. *Veniet* iterum qui nos in lucem reponat *dies*, quam multi recusarent, nisi oblitos reduceret, sed postea diligentius docebo omnia quę uidentur perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire. 5 *epist*.36.*f*.59.

Cum tempus aduenerit quo se mundus renouaturus extinguat, uiribus ista suis secedent, & sydera syderibus incurrent, & omni flagrante materia *uno igne*, quicquid ex disposito lucet, ardebit: nos quoq; felices animę & æternę sortitæ (cùm Deo uisum erit iterum ista moliri) labentibus cunctis & ipsius parua ruinæ ingenti accessio, in antiqua elementa uertemur. Felicem filiam tuam (Martia) quæ ista iam nouit. *ad Mart*. 26. sunt autem uerba Cremutij Cordi fato iam functi ad Martiā filiam, ipso Seneca Cremutium Cordum ita loquentem inducente.

Scis futurum ut *renascatur* iocatus in Pythagoricum. [B] 7. *de benef*.21. ¶ [B] Conditionem renascendi sapientium clariores Pythagoras primus & præcipuus, Plato corrupta & dimidiata fide tradiderunt. *Minutius Felix in Octauio.*

Plus fidei haberet apud te, plus pōderis, si quis *reuixisset* & in morte nihil mali esse narraret, expertus. 4.*ep*.30.*f*.51.

¶ *De Inferis fabulosæ Poetarum narrationes notatæ ac reprehensæ.*

Non sum tam ineptus ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar & dicam, uanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota uolui, nec saxum humero Sisyphi, trudi in aduersum, nec ullius uiscera & renasci posse quotidie & carpi. Nemo tam puer est ut Cerberū timeat, & tenebras & laruarum habitum, multis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit aut emittit. Emissis meliora restant onere detracto: consumtis nihil restat, bona pariter malaq; submota sunt. 3.*ep*.24.*f* 42.

Illa res morti nos alienat, quòd hæc iam nouimus: illa quæ trāsituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. *& post.* Multorum ingeniis certatum est, ad augendam mortis infamiam. descriptus est *carcer infernus* & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci, *ossa super recubans antro semesa cruento, Aeternum latrans exangues territat umbras.* Sed etiam cum persuaseris

istas tabulas esse, nec quidquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus: æquè enim timēt, ne [A] apud inferos sint, quàm ne nusquam. 11. *epist.* 83. *f.* 165. ¶ [A] *Lego:* æquè enim timent ne nusquam sint, quàm ne apud inferos sint.

Cogita nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos terribiles facit, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos ullos in illa libertate tam laxa, ibi ue esse tyrānos, Luserunt ista poëtæ, & uanis nos agitauere terroribus. *ad Mart.* 19.

Poëtæ inferna monstra finxere succincta serpentibus & igneo flatu. 2. *de ira.* 35.

¶ DE SVPERSTITIONE ET IMPIETATE.

Vulgus multa impiè de Deo sentire.

Perturbatio illa intolerabilis ex alto uenit, ubi de *Diis* famæ creditum est, uitiisq; illis nostris æstimauimus. 7 *de benef.* 2.

Poëtas de Diis fabulosè & impie multa scripsisse.

Sic uestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter Opt. Max. ineptias poëtarum, quorum alius illi alas imposuit, alius cornua, alius adulterum illum induxit & abnoctantem, alius sæuum in deos, alius iniquum in homines, alius raptorem ingenuorū, corruptoremq; & cognatorum quidem, alius parricidam & regni alieni paterniq; expugnatorem, quibus nihil aliud actum est, quàm ut pudor hominibus peccandi demeretur, si talem credidissent. *de uita beata* 26.

Inde Poëtarum furor fabulis humanos errores alentium, quibus uisus est Iuppiter (uoluptate concubitus) Alcmenæ triplicasse noctem. Quid aliud est uitia incendere, quàm auctores illis inscribere Deos, & dare morbo diuinitatis excusatam licentiam? *de breuitate uitæ* 15.

Prophetas, uates & diuinos superstitionem auxisse.

Cum sistrum aliquis incutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia [B] atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliquis genibus [C] per uiam repens ululat, laurumq; linteatus senex, & medio lucernam die preferens conclamat, *Iratum aliquem Deorum:* concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates (ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniq; honestiorem curia reddidit) proclamat, quis est iste furor? quæ ista inimica diis hominibusq; natura? infamare uirtutes & malignis sermonibus sancta uiolare? si potestis, bonos laudate, sin minus, transite. Quod si uobis exercere tetrā istam licētiam placet, alter in alterū incursate, Nam cum in cœlum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. *de uit. beat.* 27. ¶ [B] Tertull. c. 24. Apologetico Archigallus

chigallus die 19. Kalend. Aprilis ſanguinem impurum, lacertos quoq; caſtrando libauit, pro ſalute imperatoris Marci iam interem pti. & c. 9. Hodie iſtic Bellonę ſacratus ſanguis de femore proſciſſo, in palmulam exceptus, & ſuis datus ſignatis. adde Lactant. 1. c. 21. Ammianum 27. Lampridium. ¶ [c] Iuuenalis Satyr. 6. loquens de ſuperſtitioſa muliere. inde ſuperbi Regis agrum nuda ac treme bunda cruentis Erepet genibus ſi candida iuſſerit Io. Tibullus 1. eleg. 4. Nō ego tellurem genibus perrepere ſupplex, Et miſerum ſan cto tundere poſte caput: Non ego (ſi merui) dubitem procumbere templis, Et dare ſacratis oſcula liminibus. Arnob. 1. aduerſus gentes, cum per omnia ſupplices irent templa, cum deorum ante ora proſtrati limina ipſa conuerrerent oſculis.

Pictores & ſtatuarios ſuperſtitionem propagaſſe.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem eſſe, qualem in Capitolio & cæteris ædibus uidemus, mittere manu fulmina, ſed eundem quem nos, Iouem intelligunt, cuſtodem rectoremq; uniuerſi, animum ac ſpiritum, mundani huius operis dominū & artificem, cui nomen omne conuenit 2. *nat. quæſt.* 45. 36.

Imperitos ſuperſtitionem induxiſſe, & ab imperitorum falſa perſuaſione, altiſſimos uiros diſſentire.

Quid tam imperitum eſt, quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores ſtatuas ſuas nonnunquam petere, ut impunitis ſacrilegis, percuſſis ouibus, incenſis aris, pecudes innoxias feriat, & ad ſuum concilium à Ioue deos, quaſi in ipſo parum conſilij ſit, aduocari: illa læta & placata eſſe fulmina, quę ſolus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? 2. *nat. quæſt.* 42. 35.

Altiſſimos uiros error iſte non tenuit, ut exiſtimarēt, Iouem modo leuioribus fulminibus, & luſoriis telis uti, ſed uoluerunt admonere eos, quibus aduerſus peccata hominum fulminandum eſt, nō eodem modo omnia eſſe percutienda: quędam frangi debere, quędam eligi & diſtingui. quædam admoneri. 2. *nat. quæſt.* 44 36.

Imperatores nonnullos impios in Deum fuiſſe.

C. Cęſar iratus Cœlo quòd obſtreperat pantomimis, (quos imitabatur ſtudioſius quàm ſpectabat, quodque comeſſatio ſua fulminibus terreretur parum certis) ad pugnam uocauit Iouem, & quidem ſine intermiſſione, Homericum illum exclamās uerſum [A]

Ζεῦ πάτερ ὔπις σεῖο θεῶν ὀλοώτερος ἄλλος.

Quanta dementia fuit. Putauit aut ſibi noceri ne à Ioue quidem poſſe, aut ſe nocere etiam Ioui poſſe. 1. *de ira.* 16. *f.* 34. ¶ [A] *Vide quæ ad hunc locum ſcripſi.* 3. *Coniecturarum lib.*

Principes in numerum Deorum ab adulatoribus ſubditis relatos.

Non iam procul erat tumulus in quo Cæſari *Deo* noſtro quotidianum fiebat ſacrum. 1. *de tranq.* 14. *f.* 145.

Inani-

Inanimatis diuinus honos à quibusdam redditus.

Magnorum fluminum capita ueneramur: subita ex abdito uasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes, & stagna quædam uel immensa altitudo sacrauit. 5.*ep*.41.

Superstitio in uictimarum numero.

Rufus uir senatorij ordinis inter cœnam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat, & adiecerat, [A] idem omnes *Tauros & uitulos* optare. 3.*de benef*.27. ¶[A] Cur adiecit, idem omnes Tauros & uitulos optare? Principes uictores Taurorum & Vitulorum ingentem numerum Diis suis mactabant. Hinc iocus ille Taurorum in Marcum de quo Ammianus 25. Iulianus superstitiosus magis quàm sacrorum legitimus obseruator, innumeras sine parsimonia pecudes mactans, ut æstimaretur, si reuertisset de Parthis, boues iam defuturos, Marci illius similis Cæsaris, in quem id accepimus dictum: οἱ λευκοὶ βόες μάρκῳ τῷ Καίσαρι. Ἂν σὺ νικήσῃς, ἡμεῖς ἀπωλόμεθα: id est, Boues albi Marco Cæsari salutem. Si tu uiceris, perimus.

¶De Personis et Ministris sacrorum.

Vt ne sacerdos, nisi integer, adsumatur & quis integer sit habendus.

Sacerdos integer sit. Metellus pontifex cùm arderet Vestę templum, dum Palladium rapit, oculos perdit, sacerdotium illi negatur. *& post.* Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. Lex æstimari hoc uoluit tunc, cùm quis peteret, nō cum haberet sacerdotium. 4.*contr*.2.*facit*.*l*.5.*uers*.*casum*.*ff*.*de postuland*.

Ambitiosa lex est ad sacerdotium, Notas nō sanctitatis tantùm, sed felicitatis admittit, inquirit in mores, in corpus, in uitam. Vide tu quemadmodum tam morosæ legi satisfacias. 1.*contro*.2.*f*.15.

Fas sacerdoti nō esset, ancillā tibi similē habere, fieri ne sacerdotē fas erit? *& post.* Nō potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Aliis oculis leno uitā æstimat, aliis Pontifex. 1.*contr*.2.*f*.13.

Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices, ne quid parū sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. *& post.* Quò mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas. si mater tua prostitisset, tibi noceret. *& post.* Pro libertate uota facienda sunt, captiuæ mandabitis? 1. *controuers*. 2. *fol*. 12. 13.

Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur. Coram sacerdote obscæni homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet. Occurrenti tibi meretricem submouisset? 1.*controu*.2.*f*.14.

Castigationem [B] ex Pontificis Maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te è lupanari redemisset. 1.*cōtr*.2.*f*.15. ¶[B] *Iurisdictionē in ministros sacrorū quandā Pōtifices maximos habuisse, hic locus indicio esse potest.*

Pro pudicitia uota facienda sunt, prostitutæ mandabitis? Pro militibus

litibus uota facienda sunt, isti mādabitis? Id enim deerat, ut templa reciperent, quas aut carcer aut lupanar eiecit. 1. *controu.* 2. *f.* 12. 13.

Sacerdos nō integri corporis quasi mali ominis res uitanda est. Hoc in uictimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? 4. *contr.* 2.

¶ *Vestales ad sacra facienda noctu excitari solitæ.*

Non est iniquum nobilissimas uirgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui. *de prou.* 5. *f.* 9.

Vestales primò discebant sacra, postea docebant.

Virgines Vestales annis inter officia diuisis, discunt [C] facere sacra, & cum didicerunt, docent. *de uit. beat.* 29. ¶ [C] In tria *tempora diuisum fuisse Vestalium tempus refert Plutarchus tractatu. An Respublica seni gerenda: Vnum quo discebant, alterum quo percepta sua peragebant, Tertium ut alias dein docerent. Idem penè fuisse in uirginibus Dianæ Ephesinæ. Futuras enim sacerdotes* μελλιέρας, *deinde,* ἱέρας, postremo παριέρας.

Vestali precedente lictor populum submouebat, ac maxime infames personas.

Procedente hac lictor [D] summoueri uidebitur, huic uia cedet, summum imperium consules cedent tibi? 1. *controu.* 2. *f.* 13. ¶ [D] Lictor unus Vestalibus adtributus fuit à Triumuiris, Antonio, Lepido, Octauiano. *Dion.* 56. Plutarchus tamē Numæ id institutum tribuere uidetur. *Plutarch. in Numa.*

Nō sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricē submouisset. 1. *contr.* 2. *f.* 14.

Vestales uirgines fuisse.

Vni Gratiæ nomen mutauit, Pasitheam appellauit & in matrimonium produxit, ut scias illas [E] Vestales non esse uirgines. 1. *de benef.* 3. *in f.* ¶ [E] Lego, *ut scias illam Vestalem non esse uirginem. Sane Virgines fuisse Vestales ex historiis constat. Omißis cæteris hunc ex Tertuliani 2. ad uxorem dabo. Vestales, inquit, de uirginitate censentur: Acheæ Iunoni apud Aegium oppidum uirgo sortitur: & quæ Delphis insaniunt nubere nesciunt: Cæterum uiduas Africanæ Cereri aßistere scimus.*

¶ *De ancillis sacerdotis.*

De Ancillis sacerdotis. uide supr. duo loca.

¶ *Asyla in Templis.*

In philosophiam secede, illa te sinu suo proteget, in huius *sacrario* eris aut tutus aut tutior. 17. *ep.* 104. *f.* 260.

Templa quædam è lapide Thasio.

Thasius *lapis* (quondam, rarum in aliquo spectaculo templo) piscinas nostras circumdat. 13. *ep.* 87. *f.* 181.

De Templorum dedicationibus & dedicandi ritu.

Puluillus hoc fecit cui postem tenenti, & capitolium dedicanti, mors filij nunciata est, quam ille exaudisse dissimulans, & solennia pontificalis carminis uerba concepit, gemitu non interrumpente precationem & ad filij sui nomen Ioue propitiato. Putasses eius luctus

ctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis & fausta nuncupatione non abduxit patrem. dignus mehercule memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidē destitit. Idem tamen ut rediit domum, impleuit oculos, & aliquas uoces flebiles emisit, & peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari redit uultu. *ad Mart.*13. De Horatio Puluillo uide Liuiū 2. Dionys. 5. Tacitum.19. Valer.5. cap.10.

Ne ad quēquā priuatum pertineant, populo dedicabo. 1.*cōtr.f.*3.

Templorum ruinæ etiam adoratæ.

Non magis contēnitur sapiens cum iacuit, q̄ cum ędium sacrarū ruinæ calcantur, quas religiosi æquè ac stantes adorāt. *ad Alb.*13.

¶ *Mysteria sacrorum non cuiuis patuisse, & de initiatis.*

Sanctiora *sacrorum* tantum *initiati* sciunt. 15.*ep.*69.*f.*239.

Rerum natura sacra sua non simul tradit. 7.*nat.quæst.*31.119.

¶ *Impietas in Deos legibus publicis uindicata.*

Obiecta est Socrati *religionum* uiolatio, [A] & iuuentutis corruptela, quam immittere in Deos, in patres, in rempublicā dictus est. 18.*epist.*105.*f.*264. ¶[A] Religionis sartæ tectæ habendę præcipua cura fuit uel ipsis Ethnicis. sic ab iisdem Bacchanalium mos sublatus: & sortes Prænestinæ: Chaldæi eiecti urbe: ut & qui Sabazij Iouis cultum inuehebant. Illud impendio dignum est, quòd cùm Isidis & Serapidis fana diruenda senatus censuisset, L. Aemilius Paulus cōsul, cùm ea nemo opificum attingere auderet, posita prætexta securim arripuerit, templiq; eius foribus inflixerit. Valerius.1.c.3.

Clodius reus ob id adulterium, quod cum Cæsaris uxore in operto commiserat, uiolatis religionibus sacrificij, quod pro [B] populo fieri dicitur. 16.*ep.*98.*f.*242. ¶[B] Dici mos etiam erat Romanis in omnibus sacrificiis precibusque, *Populo Romano Quiritibusq;:* *Festus in Dici.*

Iniuriam non faciunt Diis si qui aras euertunt, sed malum propositum apparet malumq; consilium etiam ubi nocere non potuit. *de uit. beat.*26.

¶ *De Ciborum delectu & abstinentia.*

In Tiberij Cæsaris principatum iuuentæ tempus inciderat. alienigenarum sacra mouebantur, sed inter argumenta superstitionis ponebatur, quorundam animalium abstinentia. Patre itaq; meo rogante (qui non calumniam timebat, sed Philosophiam oderat,) ad pristinam consuetudinem redij. 19.*ep.*109.*f.*273.

¶ *De Castu.*

Nolumus istam maritorum abstinentiam qui primam [C] uirginibus timidis remisere noctem. 1.*Controuers.*2.*in f.* ¶[C] Iuuenalis Satyra 6. Ille petit ueniam, quoties non abstinet uxor Concubitu, sacris obseruandisq; diebus.

FINIS THEOLOGICΩN.

LOCI COMMVNES SEV LIBRI AVREORVM DE IVRE ET IVRISPRVdentia ex Seneca facti, & ad ordinem Pandectarum in libros quinquaginta tributi, Authore Dionysio Gothofredo I.C.

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE. Tit. I.

De æquo iure, & quid sit ius æquum.

AEQVVM ius est, non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus [A] latum, est. 18. *epist.* 108. 269. ¶ [A] Paulò aliter author ad Herennium: *Ex æquo & bono ius constat, quod ad ueritatem & utilitatem communem uidetur pertinere.*

Nihil uolo derogare legibus, nihil institutis, æquum inter omnes ciues ius sit: utere sine [B] me beneficio meo patria: causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Ex eo, si plus quàm tibi expedit, creui. 13. *ep.* 87. 180. ¶ [B] Vide *Liuium.* 38 *Valerium* 5. c. 3.

Prima pars æquitatis, est æqualitas [C] 4. *ep.* 30. *f.* 51. ¶ [C] Inde fit ut nemo queri possit in ea conditione se esse, in qua nemo non est.

De Iustitia, & quid ea sit.

Doceas me quàm sacra res sit iusticia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens nisi usum sui. nihil sit illi cum ambitione famaq;, sibi placeat. & *post.* Iustum esse gratis oportet, & se in hanc pulcherrimam uirtutem ultrò impēdere: nullum iustæ rei præmium maius est, quàm iustum esse. & *post.* Non uis esse iustus sine gloria? at sæpe iustus esse debebis cum infamia. Si sapis, mala opinio bene parta, delectat. 20. *ep.* 114. *f.* 286.

Omnia facienda sunt, ut quàm gratissimi simus. Nostrum enim hoc bonum est, nō quemadmodum iustitia, ut uulgo creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo enim cum alteri prodest, sibi profuit. 11. *ep.* 82. *f.* 160.

Iustitiæ præcepta. & officia: & quomodo beneficio gratiam, iniuriæ talionem reddi oporteat.

Hoc certè iustitiæ cōuenit, suum [D] cuiq; reddere, beneficio, gratiam; iniuriæ talionem, aut certè gratiam. sed uerum erit istud, cùm alius iniuriam fecit, alius beneficium dedit. Nam si idem est, beneficio uis iniuriæ extinguitur. cui (etiam si merita non antecessissent) oportebat ignosci: post beneficia lędēti, plus quàm uenia debetur. Non pono utriq; par pretium, pluris æstimo beneficium, quàm iniuriam. 11. *ep.* 82. *f.* 159. ¶ [D] *l.* 10. §. 1. *ff. hoc Titulo.*

Iustitia cuius sit bonum.

Quid dubitas an iustitia & habentis bonum sit, & item sit eius cui debitum soluit? 17. *ep.* 103. *f.* 258.

*Iurif_*

Iurisprudentiæ studium.

Depono hoc apud te, nunquam plus agere sapientẽ, quam cum in conspectum eius diuina [A] atq; humana uenerunt. 9. *epist.* 69. ¶ [A] Iurisprudentia rerum diuinarum atq; humanarum scientia.

De iure naturali.

Habet sua iura natura. [B] 9.*controu.*5.159. ¶ [B] Exempla iuris naturæ hæc Plato constituebat: Nudum in foro ambulare non debere, aut muliebri ueste uti. *Laertius libro.*3. *in Platonis uita.*

Quædam iura non lege, sed natura nobis attributa. 9.*contro.*5.159.

Quod iure fit, uerum est: & quod sine iure quoq; rationẽ habeat, recte fit. 2.*controuers.*1.144.

¶ DE ORIGINE IVRIS ET SVCCESSIONE prudentum. Tit. II.

Quo iure gentes humanæ initio usæ sint, & de legibus Solonis, Lycurgi, Zaleuci, Charondæ.

Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus unũ est, de diuinis humanisq; uerum inuenire: ab hac nunquam recedit iusticia, pietas, religio, & omnis alius comitatus uirtutum consertarum, & inter se cohærentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes deos imperium esse, & inter homines consortium: quod aliquandiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa, (etiam his quos fecit locupletissimos) fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum uolunt propria. Sed primi mortalium quiq; ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturæ est enim potiorib. deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora prẹsunt, aut uehementissima. Non præcedit armenta degener Taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares uicit. Elephantorum gregẽ excelsissimus ducit. Inter homines pro summo est optimus. Animo itaq; rector eligebatur. Ideoq; summa felicitas erat gentiũ: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantũ enim quantum uult potest, qui se (nisi quod debet,) non putat posse. Illo ergo seculo quod aureum perhibetur, penes sapiẽtes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à ualidioribus tuebantur. Suadebant, dissuadebantq; & utilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficẽtia augebat, ornabatq; subiectos. officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos experiebatur, per quos cœperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa. cum bene imperanti bene pareretur nihilq; rex maius minari malè parentibus posset, quàm ut abirent è regno. ¶ Sed postquam surrepentibus uitiis, in tyrannidem regna uersa sunt, opus esse cœpit legibus, quas & ipsas inter

initia tulere Sapientes. *Solon*, qui Athenas æquo iure fundauit, inter ſeptem ęui ſapientia notus, *Lycurgum* ſi eadem ætas tuliſſet, ſacro illi numero accenſuiſſet octauum. *Zaleuci* leges *Charondaq́;* laudātur. Hi non in foro, nec in conſultorum atrio, ſed in Pythagoræ, tacito illo ſanctoq; ſeceſſu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliç, & per Italiā Grçciç ponerent. 14. epiſtol. 91. ¶ Iuuat huic loco Senecæ, parem Taciti adiungere. Relatum, inquit, deinde de moderanda Papia Poppæa, quam ſenior Auguſtus poſt Iulias rogationes incitandis cęlibum pœnis, & augendo ærario ſanxerat. Nec ideo coniugia & educationes liberûm frequentabantur præualida orbitate, ceterùm multitudo periclitantium gliſcebat, cùm omnis domus delatorum interpretationibus ſubuerterentur: utque ante hac flagitiis, ita tūc legibus laborabatur. Ea res admonet: ut de principiis iuris, & quibus modis ad hāc multitudinem infinitam ac uarietatem legum peruentum ſit, altius diſſeram. Vetuſtiſſimi mortalium nulla adhuc mala libidine, ſine probro, ſcelere, eoq; ſine pœna aut coërcitionibus agebant: neq; præmiis opus erat, cùm honeſta ſuopte ingenio peterentur; & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum uetabatur. At poſtquam exui æqualitas & pro modeſtia ac pudore, ambitio & uis incedebat, prouenere dominationes, multoſq; apud populos ęternum māſere. Quidam ſtatim, aut poſtquam Regum pertæſum, leges maluerunt. Hæ primò rudibus hominum animis ſimplices erant, maximeq́; fama celebrauit, Cretenſium, quas *Minos*: Spartanorum, quas *Lycurgus*: ac mox Athenienſibus quæſitiores iam & plures *Solon* perſcripſit. Nobis *Romulus* ut libitum imperitauerat: dein *Numa* religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaq́; quędam à *Tullo* & *Anco*: ſed præcipuus Seruius *Tullius* ſanctor legum fuit, queis etiam reges obtemperarent. Pulſo Tarquinio, aduerſum patrum factiones multa populus parauit, tuendę libertatis & formandæ concordiæ: creatiq́; *Decemuiri*, & accitis quæ uſquam egregia: compoſitæ *duodecim tabulæ*: finis æqui iuris, nam ſecutæ leges, etſi aliquando in maleficos ex delicto, ſæpius tamen diſſenſione ordinum, & apiſcēdi inlicitos honores, aut pellendi claros uiros, aliaq; ob praua per uim latę ſunt. Hinc *Gracchi*, & *Saturni*, turbatores plebis, nec minor largitor nomine ſenatus *Druſus*, corrupti ſpe aut inluſi per interceſſionē ſocij. Ac ne bello quidem Italico, mox ciuili omiſſum, quin multa & diuerſa ſciſcerentur, donec *L. Sulla dictator* abolitis uel cōuerſis prioribus cùm plura adieciſſet, otium ei rei haud in longum parauit ſtatim turbidis *Lepidi* rogationibus: neq; multo poſt tribunis reddita licentia quoquò uellent populum agitandi. Iamq; non modo in commune, ſed in ſingulos homines latæ quæſtiones, & corruptiſſima Rep. plurimę leges. Tum *Gn. Pompeius* tertiùm conſul corrigendis moribus dilectus & grauior remediis quàm delicta erant, ſuarumq́; le-

gum auctor idem ac subuersor, quæ armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per uiginti annos discordia, non mos, non ius. deterrima quæque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu *Cæsar Augustus* potentiæ securus, quæ triumuiratu iusserat, aboleuit, deditq; iura queis pace & principe uteremur. Acriora ex eo uincla, inditi custodes, & lege Pappia Poppæa præmiis inducti, ut si à priuilegiis parentum cessaretur, uelut parês omnium populus uacantia teneret. sed altius penetrabant, urbemque & Italiam, & quod usquam ciuium, corripuerant: multorumq; excisi status, & terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque è prætoriis, totidem è cætero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexu, modicum in præsens leuamentum fuere. Hæc Tacitus 3. Annalium. Iuuat quoq; & huic Taciti loco, alium Iustini adserere. Principio, inquit, rerum, gentiū, nationumq; imperium penes reges erat: quos ad fastigium tantæ maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant, &c. *Iustinus libro 1.*

De Dictatore, qui olim Magister populi.

Cum Philologus Ciceronis librum de Republica prehendit, notat eum quem nos *Dictatorem* [A] dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos *magistrum populi* uocatum, hodieque extat in auguralibus libris & testimonium est, quòd, qui ab illo nominatur, magister equitum est. 19. *ep.* 109 *f.* 274. ¶ [A] adde l. un. ff. de offic. præfect. prætor. Varro. 5. de lingua Latina. Hinc dictator magister populi, quòd is è consule debet dici. adde *l. 2. §. 18. ff. de origine iuris.*

De Tribunis plebis & Tribunitia potestate.

Tribunitiam potestatem populus Romanus ualere plus quàm se uoluit. 3. *contr.* 9.

Ex *tribunis* potentior est qui intercedit. 1 *contr.* 6. *f.* 26.

Scipio Africanus uiatoris [B] manibus fratrem abstulit, tribuno quoque plebis, priuatus intercessit. *c.* 33. *ad Polybium.* ¶ [B] uiatorem habuisse Tribunos plebis cōstat ex Gellio 13. *c.* 12. quo loco notat, ex Atteio Capitone & Labeone, & M. Varrone, Tribunos plebis moribus maiorum prehensionem habuisse, uocationem non habuisse: potuisse Tribunos plebis præsentes iubere prehendi: uocandi absentes, ius non habuisse.

De comitiorum apud Romanos ritu, & De suffragatoribus et candidatis: De tribubus: De loco suffragiorum: De nummorum pronunciatione: De osculo manuum: De præcone, magistratus electos referente: De Comitiis prætoriis, & consularibus: Viros bonos nonnunquam repulsam passos & malos electos.

Satius est se excutere & uidere, quàm multarum rerum candidatus

tus sis & non suffragari, hoc est, mi Lucili egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere & tota fortunæ comitia transire. Quàm putas esse iucundum tribubus uocatis cum candidati in templis suis pendeant, & alius nummos pronunciet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus cõtingendam manum negaturus est, & omnes attoniti uocem præconis exspectant, stare otiosum & spectare illas nundinas, nec ementem quidquam nec uendentem. Quantò hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa in quibus alij honores anniuersarios petunt, alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque, alij diuitias, alij salutem suam, suorumq;. Quanti animi res est solum nihil petere, nulli supplicare & dicere, Nihil mihi tecum fortuna: non facio mei tibi copiã, scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri, hoc est, priuatam facere fortunam. 21.*ep*.119.*f*.300.

Catonem æquo animo repulsam magistratus passum fuisse.

Quo die repulsus est Cato, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. eodẽ loco habuit, prætura & uita excedere. omnia quæ acciderent ferenda esse persuaserat sibi. 10.*ep*.72.*f*.126.

Nihil interest inter Præturã Catonis & repulsam. 10.*ep*.72.*f*.126.

Candidatos magistratuum bonos uiros appellabant.

Omnes candidatos *bonos uiros* dicimus. 1.*epist* 3.*in prin.* adde 4. de benef.30. Ciceronem 2.de Orator. Aiunt Maluginensem illum Scipionem, cum ex centuriã sua renunciaret Acilium consulem, præconiq; dixisset, Dic de Lucio Manilio, uirum bonum, inquit, egregiumq; ciuem arbitror.

Candidato in senatu uocem & manum commodare.

Nunc uideor tibi plus prodesse, quàm cum in *senatu candidato* uocem & manum commodarem. 1.*epist*.8.

De Areopago Atheniensium senatu.

Areopagos religiosissimum iudicium Athenis. 1.*de tranq*.3.*f*.136.

DE LEGIBVS. Tit. III.

Lex quid.

Legem scimus iusti iniustiq; [A] regulã esse. 4.*de benef*.12. ¶ [A] sic Iurisprudentia ab Vlpiano libro 1. Regularum definitur, iusti atque iniusti scientia. *l*.10.*ff. de iustitia. adde* §.2.*Inst. de iustitia.* Iusti per se: iniusti per accidens.

Legis officium, præcipere, minari, cogere, deterrere à scelere, imperare, docere.

Leges quid aliud sunt quàm minis mixta pręcepta? ob hoc illę nõ persuadent, quia minantur. Præcepta uerò non cogunt, sed exorãt. deinde leges à scelere deterrent. præcepta in officium adhortãtur. His adiice quod leges quoq; proficiunt ad bonos mores, utique si non tantum imperant, sed docent. 14.*ep* 93.*f*.224.

Leges generaliter constituuntur.

Multum refert utrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur, pace etiam homicidæ fruuntur. Sua repetunt etiã qui aliena habuerunt. Percussores & domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit. Legum præsidio qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant ceteris [A] contingere, nisi uniuersis darentur. 4. *de benef.* 28. *in fin.* ¶[A] lego certis.

Lex constituit, non irascitur.

Quid: uidetur Lex irasci his, quos non nouit, non uidit, quos non futuros sperat? Illius itaq; sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. 1. *de ira* 16. *f.* 31.

Vtrum quia legibus malis quidam populi usi sunt, leges apud nullos proficiunt?

Atqui uidebis ciuitates usas *malis legibus*. ita apud omnes non proficiunt? Ne Philosophia quidem: nec ideo inutilis & formandis animis inefficax est. 14. *ep.* 93. *f* 224.

Lex quædam neq; iubet neq; uetat.

Quædam sunt quæ leges nec iubent nec [B] uetant facere, In his seruus materiam beneficij habet. 3. *de benef.* 21. ¶[B] sed permittũt. l. legis *uirtus*. 7. *ff. eod.*

Lex uetat quod non iussit.

Lex quod non iussit repeti, uetuit. 5. *de benef.* 21.

Dat ueniam coruis, uexat censura columbas. Priuatis multa sunt legibus interdicta, quæ laudantur, quia à paludatis & imperatoribus facta.

Ex senatuscõsultis plebisq; scitis sæua exercẽtur, & publicè iubẽtur, uetita priuatim, quæ commissa capite luerent: tamen quia paludati, [C] fecère, laudamus. [D] 15. *epist.* 96. *f.* 235. ¶[C] *al.* palam. ¶[D] Quæ illa sunt? puto spectacula cruenta hic notari: sequitur enim Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur.

Legum non fit cumulatio, si penitus diuersæ sint.

Lex legi non miscetur, utraq; sua uia it. 6. *de benef.* 6. 87.

Legis interpretatio diffusa, scriptum angustum.

Multa quamuis non excipiuntur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est. 9. *controu.* 4. 155.

Legem breuem esse oportet, & sine prologo.

In hac re dissentio à Possidonio pro eo, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem [E] esse oportet, quò facilius ab imperitis teneatur: uelut emissa diuinitus uox, iubeat, non disputet; Nihil uidetur mihi frigidius, nihil ineptius quàm lex cum prologo. Mone, dic quid me uelis fecisse, nõ disco, sed pareo. 14. *ep.* 93. *f.* 224. ¶[E] Cuidam breuia esse philosophorum dicta asserenti, Vera, inquit Zeno, loqueris: oportet nempe, si fieri possit, breues esse & illorum syllabas. *Laërtius Zenone lib.* 7.

De be-

De benigna interpretatione.

Semper quidquid dubium est humanitas [A] inclinat in melius. 11.*ep.*82.162. ¶[A] *l.benignius.*18.*ff.* hoc Titulo.

De tota lege inspicienda.

Sylo Pompeius dum præceptum sequitur, quo iubemur ut quoties possumus de [B] omnibus legis uerbis controuersiam faciamus, illam quæstionem mouit, *Casta de castis*, lex inquit. De castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibus conuersata est uirgo. Non enim adiicit è castis parentibus, sed è castis. Vult illos à quibus uirgo uenit castos esse. Intelligo inquit sub hoc uerbo multa. è castis cum dicit, intelligo penatibus, tu ex incestis uenis. intelligo castis disciplinis. tu ex obscœnissimis uenis. 1.*controu.*2.*f.*16. ¶[B] *l.inciuile.*24.*ff.* hoc titulo.

Lex negotiis futuris cauet non præteritis.

Nunquam [C] ad præteritum, sed ad futurum *pœna* refertur: non enim irascitur, sed cauet. 2.*de ira* 31. ¶[C] *l.leges.*7.*Cod.* de legibus.

¶ *De consuetudine eiusq; ui.*

Sed *Lex*, inquit, *non permittendo*, exigere uetuit? Multa legem non habent nec actionem? Atqui consuetudo [D] uitæ humanæ lege omni ualentior dat aditum. Nulla lex iubet, amicorum secreta non eloqui. Nulla lex fidem etiam inimico præstare, quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam nec seruatam, indignabor. 5.*de benef.*21. ¶[D] *l.*32.*& sequentib. hoc Titulo.* De consuetudine hoc eleganter Tertullianus libro de corona militis: Nec differt scriptura an ratione lex cōsistat, quando & legem ratio commendet. Consuetudo in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex.

Nihil miserum est quod in naturam [E] cōsuetudo perduxit: paulatim enim uoluptati sunt quæ necessitate cœperunt. ¶[E] sic Papirius iustus libro 2. de constitutionibus: Tolerabilia sunt quæ uetus consuetudo comprobat. *l.*3.*ff. de pollicitationib.*

Quædam sunt iura *non scripta*, sed omnibus scriptis certiora. 1. *controuers.* 1. *fol.* 9.

Consuetudo uitæ humanæ lege omni ualentior. 5. *de benef.*21.81.

De legum dissuasione.

Catoni dissuasuro legem, toga in foro erepta est. c.1. *in sapientem non cadere iniuriam.*

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPUM. Tit. IIII.

Principi potestas est populi & in populum.

Timendi sunt quibus potestas *populi* [F] *& in populum* data est. 2. *ep.*14 *f.*21. ¶[F] Sic Vlpianus 1. Institutionum, loquēs de principe & populo:

populo: Populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem transtulit. *l.1.ff.hoc Titulo.*

Edictis principes populum peccantem aut exorbitantem coërcebant.

Præcepta affectus nostros uelut edicto [G] coercent & obligant. 14.*ep*.93.*f*.226. ¶ [G] Sic Tacitus 4.annal.ut premeret uulgo sermones monuit edicto

DE STATV HOMINVM. Tit. V.

Libertas quid.

Quæ sit libertas [A] quæris? nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus. 7.*epist*.52. ¶ [A] Adde *l.Libertas*.4.*ff.hoc titulo.*

Sine missione nasci.

Sine missione [B] nascimur.5.*ep*.37. ¶ [B] Id est, liberi à natura sumus, non serui aut libertini, facit ad *l.5.l.6.hoc tit.2.*

Seruitus sine interuallo & commeatu.

Seruitus sine interuallo, sine commeatu. [C] 3.*nat.præfat.f*.43. ¶ [C] id est, cui nulla spes est manumissionis.

Liber: Non liber.

Ille exautoratus ac liber, qui uiuit uita peracta. 4.*ep*.32.

Nemo liber est, qui corpori seruit. 14.*epist*.93.217.

Liber, seruus, fortunæ nomina.

Albutius & Tanneius dixit, Neminem natum liberum esse, neminem seruum. hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. 7. *controuers.* 6.

Eques, libertinus, seruus, nomina ambitionis aut iniuriæ.

Eques Romanus, aut libertinus, [D] aut seruus, nomina ex ambitione aut iniuria nata. 4 *ep*. 31. 54. ¶ [D] Libertini sunt qui ex iusta seruitute manumissi. *l.6 ff.hoc titulo.*

Portentosi qui dicantur.

Portentuosum [E] & ex diuersis animalium congruentibus membris, &c.14 *ep*.93 *f*.213. ¶ [E] adde *l.quæritur*.10.*l.non sunt liberi* 14.*ff. hoc titulo ubi de Hermaphrodito & monstris.*

Portenta & monstra ut nata, extingui & abiici solita.

Portentosos fœtus [E] extinguimus, [F] liberos quoq; si debiles monstrosiq; editi sunt, abiicimus.1.*de ira* 15. ¶ [E F] Androgynos exportari extra agrum Romanum & interfici, aut in mare abiici iubebant Romani. Liuius 4. decade 9.libro 7. *Plin*.3.*&* 4 9.*Gell*.4. *Iulius Obsequẽs de prodigiis*: ut & monstra lege Romuli, *Halicarnass.lib.*1. & Constantini, *Euseb*.4.*de uita Constantini.*

Pumilio.

Paruus est semper *pumilio* licet in monte cõstiterit.10.*ep*.77.*f*.145.

De geminis.

Licet nescire quid sit, quod geminorũ [G] *conceptum* separet, partum iungat, utrũ unus concubitus spargatur in duos, an toties cõcepit

cepti sint? 7. *de benef.* 1. ¶ G facit ad l. *Arethusa.* 15. & *Dem.* 16. *ff. hoc titulo. ubi de trigeminis & geminis agitur.*

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS sunt. Titul. VI.

Seruus quid.

Seruus, ut placet Chrysippo, perpetuus mercenarius est. 3. *de beneficiis uigesimosecundo.*

Seruus censor domini esse non debet.

Seruus herilis imperij non censor est, sed minister. 3. *contr.* 9.

Seruitus uoluntaria.

Nulla *seruitus* turpior est quàm uoluntaria. 6. *ep.* 47. 72.

Serui dominum timere non debent, sed colere: & quomodo.

Serui colant potius dominum, quàm timeant. ita inquam prorsus colant, tanquã clientes, tanquam salutatores. Hoc qui dicit nõ obliuiscatur id dominis parum non esse, quod Deo satis est qui colitur & amatur. non potest amor cum timore misceri. 6. *ep.* 47. *f.* 73.

Seruorum alij alligati, astricti, districti, laxam cathenam habentes.

Alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenã trahit, nõdum liber, iam tamen pro libero. *de uit. beat.* 16.

Serui uerbis admonendi: Verberibus admonitio.

Rectissimè te facere iudico, quòd timeri à seruis tuis non uis, quòd uerborum castigatione uteris, uerberibus A multa admonentur. 6. *ep.* 47. *f.* 77. ¶ A Sic Callistratus 6. de cognit. dixit, fustiũ admonitionem. l. 7. ff. de pœnis.

Seruorum greges, sonantia laxi ruris ergastula.

Non me delectatis, non seruorum domi greges, nec sonantia laxi ruris ergastula. 2. *contr.* 1. *f.* 46.

Serui ad statuam confugientes.

Seruis ad B statuam licet confugere, cùm in seruum omnia liceant. 1. *de clem.* 18. ¶ B *l.* 2. *ff. de his qui sunt sui. adde l. unicam. Cod. de his qui ad statuas confugiunt.*

Serui hostes dominorum.

Prouerbium, Totidem C esse hostes, quot serui. 6. *epist.* 47 72. ¶ C adi *Festum in Quot serui, tot hostes. Theophilum,* §. *sed maior. Inst. de his qui sunt sui. Macrob.* 1. *Saturnalior. Aristotelem* 1. *Politicôn.*

De seruorum educatione & institutione liberali.

Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, D ut cibarium, uestiarium. E Nemo hoc dixit beneficium. at indulsit? liberalius F educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit? beneficium est. 3. *de benef.* 21. ¶ D Ideoq; seruus aduersus dominum experiri potest, ut alimenta consequatur. *l.* 2. *hoc titulo: l.* 1. §. 8. *ff. de off. præf. urbi.* ¶ E Cibaria & uestiaria iunguntur *in l.* 4. *ff. de alimentis uel*

tis uel cibariis legatis. ¶ [Y] puta erudiri curauerit, aut pictorem aut librarium fieri. *l.fin. autem.27.& sequentib.ff. de rei uindicat.*

E iure Quiritum & è iure naturæ liberi.

Quid est præcipuum? In primis liberum animum habere. Hęc res efficit non è iure [A] Quiritium ut sis liber, sed è iure naturæ 3. *nat. præfat. fol.43.* ¶ [A] Ius Quiritum quid esset, dixi ad l. unicam. Cod. de nudo iure Quiritum tollendo. & apud Theophil. Inst. de libertinis.

Dominorum potestas in seruos maxima.

Domini in seruos uitæ [B] necisq; potestatem habuere. 3. *de benef.23.* ¶ [B] *l.1.§.1.ff. hoc titulo.*

Dominorum interest ne re sua malè utantur.

Nemo non seruus habet [C] in te uitæ necisq; arbitrium. *& post.* Non pauciores seruorum ira ceciderũt, quàm regũ. 1. *ep.4.* ¶ [C] Facto ipso, non iure. Hoc tamen utuntur quoties fame, aut sæuitia aut intolerabili iniuria premuntur. *l.2.ff. hoc titulo.*

Seruus, animo liber: serui in atrocioribus obsequi dominis suis non debent.

Pars interior [D] mancipij mancipio dari nõ potest. ab hac quicquid uenit, liberum est. Non [E] enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parêre coguntur. Contra Rempub. imperata nõ facient, nulli sceleri manus cõmodabũt. 3 *de benef. 20.* ¶ [D] Interrogatus Diogenes, cur mancipia *ἀνδράποδα* sint appellata: Quia pedes, inquit, habent uirorum: Animum autem, quem tu nunc habes, qui hoc interrogas. Laërtius. 6. ¶ [E] *l. ad ea 157. ff. de regulus iuris.*

Semiliber.

Semiliber. *de breuit. uit. 5. f. 169.*

De cultu seruorum infami.

Transeo agmina exoletorum per [F] nationes coloresq; descripta, ut eadem omnibus leuitas sit, eadem prima mẽsura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma crispulis misceatur. 15. *ep. 96. f. 234.* ¶ [F] Qui mancipia uendebant nationem cuiusque in uenditione pronunciare debebant: plerunque enim natio serui aut prouocat aut deterret emptorem: l. *quod si nolit. 31. §. qui mancipia 21. ff.* de ędilitio edicto. adde *l. 31. ff. de solutionibus: 2. Plinium 78.*

Ad pileum seruos uocare.

Dicet nũc aliquis me uocare ad [G] pileũ seruos. 6. *ep. 47.* ¶ [G] Pileum libertatis notam legimus in l. un. C. de lat. lib. toll.

Vernula.

Rudis uernula [H] 1. *de tranquillitat.1.* ¶ [H] Glossis uernula *οἰκογενὴς ὑποκοριστικῶς.*

Vicarij.

Demetrio diuitiæ esse debuerant duo uicarij & sella laxior. 1. *de tranquillitate 8.*

Seruus dare beneficium potest.

Seruos qui negat aliquando dare beneficium, ignarus est iuris humani. 3.*de benef.*17. *& seq.*

De patria potestate.

Quædam [A] priuilegia parentibus data sunt. quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoq; beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum, si deceptus es, quære: dignum adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet. tota res uoti est. Itaque ut æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio parentum, qui beneficia quibus dederunt, nihilominus daturi sunt, nec est periculũ ne dedisse illos mentiantur. In cæteris quæri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt. & quia utile est iuuentuti regi, imposuimus illis quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineantur, Deinde omnium parentum unum erat beneficium. Itaq; æstimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia. Itaq; sub nullam regulam cadere potuerunt, cùm æquius esset omnia relinqui quàm omnia æquari. 3. *de benef.* 11. ¶ [A] *l. Item in potestate nostra.* 3. *l. Nam ciuium Romanorum* 4. *ff. hoc Titulo.*

Lex patria: Patrum præmia.

Pater cum beneficium liberis dat, consortem habet. In hoc spectat legem patriam, præmia patrum, domus ac familiæ perpetuitatem. 3.*de benef.*34.

DE ADOPTIONIBVS ET ALIIS MODIS QVIbus potestas soluitur. Tit. VII.

Adoptiones frequentes, & quidem inter potentiores. Adoptio, nuptiarum subsidium.

Fabriciorum imagines Metellis patuerunt, Aemiliorum familias adoptio miscuit. Etiam abolita seculis nomina per successores nouos uigent. Adoptio fortunæ remedium est. 2.*controu.*1.*f.*44.

Commodatus filius pro adoptiuo.

Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo uictũ ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit, quos sibi seruauerat, extulit. quales retẽtos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? *ad Mart.*13.

Adoptari in nomen & bona alicuius.

Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate quos sortiremur parentes, sorte nobis datos. Nobis uerò ad nostrum arbitrium nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt, elige in quam

ascisci uelis, non in nomen tantum adoptaberis, sed ipsa bona. *de beata uita* 15.

Non me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero. 6.*ep*,46.

Appion grammaticus qui sub C. Cæsare totam circumlatus est Græciam, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus. 13. *epistol*. 89.

Insitiuus hæres pro adoptato.

Insitiuus hæres. 2.*contr*.1.*f*.45. *id est, adoptatus.*

Adoptare non potest, qui est in alterius potestate.

Nec tricenario, [A] quidem filio adoptare licet. Nec [B] enim quisquam potest alium in manu sua sucipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, ut tibi potestas uitæ necisq; in fratrẽ sit, in filiũ nõ sit? 3.*contro*.3. ¶ [A] Aetas non est modus dissoluendę patriæ potestatis, ut nec numerus liberorum. arg. l.5. Cod. de *in integrũ* restit. l.1. Cod. qui & aduersus quos. l. 12. Cod. de *administ*. tutor: l.2. *ff. de minorib*. nec militia nec dignitas quęuis. §. filiusfamilias. Inst. quibus modis ius patrię potestatis soluitur. Nouella 81. ¶ [B] Similis ratio in tutela in. §.13. inst. de excusat. tut. l. ult. C. de leg. tutel.

Tres filios sustulit: poterat [C] enim in *adoptionem* dare. 2 *contr*.1. *f*.41. ¶ [C] Hic *ex tribus maribus adoptatus* dicitur. *inst. de hæreditat. ab intest*. de qua adoptione *uide etiam l. cum in adoptiuis*. 10. §. *quæ autem*. *Cod. de adoptionibus. l. ultimam*. §. *aliis*. *Cod. de decurionibus.*

¶ *De abdicatione & quæ iustæ abdicandi causæ.*

Ob id abdicari non potest, quod fecit *lege* cogente. 1.*contr*.1.*f*.9.

Non possum ob hoc *abdicare quod lege* factum est. 4.*contr*.3.

An abdicari possit iam abdicatus, ob id uitium quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptãti. 1.*contr*.1.*f*.9.

Quare abdicas? [D] nunquid dies noctesq; impendo turpibus conuiuiis? plurimum uiuo in lupanari? 2.*contr*.1.*f*.43. ¶ [D] *Abdicatio, quæ Græco more ad alienandos liberos* ἀποκήρυξις *dicebatur, Romanis legibus non comprobatur. l. abdicatio*, 6. *Cod. de patria potestate.*

Abdicatio, legis actio seu actus legitimus.

An uos abdicationẽ putatis esse actionem? Etiam actio [E] est, 3.*contr*.4. ¶ [E] *Vide. l. actus legitimi*. 77. *ff. de regulis iuris.*

Abdicationis formula.

Hæc *abdicantis* fuere uerba, I ad illum quem magis amas quàm patrem. 1.*controu*.*f*.8.

I ad illos quos mauis sequi quàm reducere. 2.*contr*.1.*f*.44.

Abdicati domo, non ideo ciuitate eiecti.

Athenienses *abdicato* uicerunt duce. 1.*contr*.8.*f*.36.

DE DIVISIONE RERVM ET QVALITATE. Titul. VIII.

De rebus corporalibus & quid corpus.

Quod tangi potest *corpus* [F] est. Tangere & tangi nisi corpus nulla po-

la poteſt res,ut ait Lucretius. [G] 18. *epiſt.* 107. *fol.* 267. ¶[F] *l.* 1. §. 1. *hoc Titulo. Inſt. de rebus corporalibus.* ¶[G] Lucretius. Tangere nec tangi,niſi corpus nulla poteſt res.

De his quæ ſolo continentur ſeu de rebus immobilibus.

Tertia pars de agris, terris, arbuſtis, ſatis quærit;&,ut Iuriſconſultorū uerbo utar,de omnibus,quę [H] ſolo [I] cōtinētur. 2. *natur.* 1. [H] *l. unica.* §. 7. *Cod. de rei uxoriæ actione.* ¶[I] *hinc res ſoli.l. à diuo Pio.* 15. §. 1. *ff. de re iudicata.*

Poteſt eripi domus,& pecunia,& mancipium, & quicquid eſt,in quo hæſit beneficij nomen: ipſum uerò ſtabile & immotum eſt. 6. *de benef.* 2. *in fin.*

Commune & uniuerſitatis, [K] equeſtria. [L] 7. *de benef.* 12. 112. ¶[K] *l. in tantum.* 6. §. *uniuerſitatis ſunt.* 1. *ff. hoc titulo.* ¶[L] Equeſtria locus in quo ſedent equites in theatro. V. plenius infra de ludis.

DE SENATORIBVS. Tit. IX.

De ſenatus aſsiduis conſultationibus pro republica.

Senatus per totum diem conſultat ſæpe,cùm illo tempore uiliſſimus quiſq; aut in campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat,aut tempus in aliquo circulo terat. *de prou.* 5. *f.* 9.

Senator quo anno excuſationem à ſenatu habeat.

Lex à 60. Senatorem non citat, Difficilius homines à ſe otium impetrant,quàm à lege. *de breu. uit.* 20.

Senator poſt 65. annum in curiam uenire non cogitur, non uetatur. 1. *controu.* 8 *f.* 36.

De lato clauo.

Sextius latum clauum [M] D. Iulio dante non recepit. 16. *epiſtol.* 99 *f.* 246. ¶[M] Hinc laticlauium petere, *l. nuper.* 42. *ff. de donat. inter uirum & uxorem*.ubi pleniſſime dixi.

Relationes ad quam uſq; horam fiebant.

Maiores noſtri nullam relationem poſt horam decimā in ſenatu fieri uetabant. 1. *de tranq.* 15. *f.* 149.

De cenſu ſenatorio,caſtrenſi,iudiciario.

Cenſus [N] ſenatorium gradum aſcendit,Cenſus in caſtris ordinem promouet,Cenſus iudices in foro legit. 2. *contr.* 1. *f.* 44. ¶[N] Senatorius cenſus equeſtri fuit duplo maior.Initio,hoc eſt, creſcentibus Romæ diuitiis,(non cum imperia aratrum tractantibus magiſtratibus deferebantur) nullum in ſenatum legi fas fuit, niſi cui octingentorum millium,hoc eſt,aureorum 24000. cenſus eſſet. Poſtea Auguſtus cenſum auxit,uoluitq; eſſe duodecies ſeſtertiū,Suetonius. Equeſter cenſus,400. millium fuit. Horatius.

¶ DE OFFICIO CONSVLIS. Titul. X.

Conſulatus maior prætura: Conſulatus iterari potuit.

Nemo agit de tribunatu gratias, ſed queritur quod non eſt ad

præturam uſque perductus: nec hæc grata eſt.ſi deeſt Conſulatus: nec hic quidem ſatiet,ſi unus eſt. 2.*de benef.27.f.24.*

Malè te habebit ille Conſul factus, ille etiam refectus, ringeris quoties aliquem in faſtis ſæpius legeris. 18.*ep.105.f.261.*

Conſul XII. *faſces habuit: Conſul ordinarius: Non ab omni conſule annus nominabatur.*

Dedit mihi præturam, ſed conſulatum ſperaueram. dedit duodecim [A] faſces, ſed non fecit ordinarium conſulem. A' me numerari uoluit annum, ſed deeſſe mihi ad ſacerdotium. 3. *de ira* 31. ¶[A] Ouidius in Piſonem, Martialis 7.8.9. epigrammat. Prætoris inſigne ſex 1.*Valer.*1. Proconſulis, totidem, *l. proconſules.ff. de officio proconſulis.* Præſidis quinque *Dion.*53.57.

De Conſularibus comitiis: De candidatis ſacerdotiorum: De quæſturæ ſuffragatoribus.

Euenit ut circa conſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum candidato, quæſturæ ſuffragator excideret.7.*de benef.*28.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO Tit. XI.

Præfecti prætorio exigebant, inter cætera muneris ſui, à principe, in quos animaduerti uellet: chartam ad eam rem proferebant & tradebant principi, ut princeps annotaret.

Animaduerſurus in latrones duos Burrus præfectus [B] tuus, uir egregi9, & tibi principi notus, exigebat à te, ſcriberes, in quos & ex qua cauſa animaduerti uelles. Hoc ſæpe dilatum, ut aliquando fieret, inſtabat. Inuitus inuito cum chartam protuliſſet, traderetq́; exclamaſti. Vellē neſcire literas. 2.*de clem.*1.*f.*99. ¶[B] Subaudi Prætorio. Nam hic *ἔπαρχος τοῦ δορυφορικοῦ Dioni in Nerone.*

DE OFFICIO PRÆFECTI VRBI. Titul. XIII.

De Lucio Piſone & Coſſo præfectis urbi, uino merſis ac madentibus, & tamen ſecreta principum ſuorum cuſtodientibus, & alioqui moderatis.

Lucius Piſo [C] urbis [D] cuſtos [E] ebrius ex quo ſemel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat, uſq; in horam ſextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. officium tamen ſuū quo tutela urbis cōtinebatur, diligētiſſimè adminiſtrauit. Huic & D. Auguſtus dedit ſecreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, [F] quam perdomuit. Et Tiberius proficiſcens in Campaniam, cum multa in urbe & ſuſpecta reliquerat & inuiſa, (puto quia illi bene ceſſerat Piſonis ebrietas) poſtea Coſſum fecerat urbis præfectum, uirum grauem, moderatum, ſed merſum uino & madentem, adeo ut ex ſenatu aliquando (in quem è conuiuio uenerat) oppreſſus inexcitabili ſomno tolleretur. Huic tamen Tiberius multa ſua manu ſcripſit, quæ committenda ne quidem miniſtris ſuis credebat.

bat. Nullum Coſſo aut priuatum ſecretum aut publicum elapſum eſt. 12.*ep*.84.*f*.169. ¶ [C] ſocer C. Cæſaris, qui cenſor cum Appio Claudio anno urbis 704. Huius meminit Tacitus 6. Annalium. ¶ [D] Leniſſimum ſecuritatis urbanæ cuſtodē appellat Velleius. adde Dionem 53. ¶ [E] Ita appellatus fuit Præfectus urbi. Iuuenalis Satyra 13. Hæc quota pars ſcelerum, quæ cuſtos Gallicus urbis, Vſque à Lucifero donec ſol occidat, audit. ¶ [F] Decus triumphale in Thracia meruiſſe ſcribit Tacitus lib. 6. Annalium, bellum atrox in Thracia compreſſiſſe Velleius.

DE OFFICIO PRÆTORVM. Tit. XIIII.

Prætexta pratorij utebantur & quando.

Pretorio licet prætextata toga uti feſtis, aut ſolennibus diebus. 1.*controuerſ*.8.*f*.36.

Magiſtratus ueſtis quæ in criminalibus cauſis: Concio claßico aduocata: Tribunal magiſtratus: Vultus legis furenti oppoſitus: Solennia uerba concipere: Agi iubere.

Etſi peruerſa induenda, magiſtratui ueſtis, & conuocanda claſſico concio eſt, procedam in tribunal non furens, nec infeſtus, ſed uultu legis: & illa ſolennia uerba, leni magis grauiq; quàm rapida uoce concipiã, & agi iubebo nõ iratus, ſed ſeuerus.1.*de ira* 16.*f*.30.

Si, cùm claſſicum canere debeat, ſymphonia canere iuſſit, non lędet maieſtatem. 9.*contr*.2.

Dic mihi, ſi, cũ animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more ſolenni uſus, tribunal conſcenderit conuiuiali ueſte, non lædet maieſtatem. *& poſt*. Licet qua quis uelit ueſte uti. ſi prætorius in ueſte ſeruili uel muliebri dixerit uiolauit maieſtatem. 9.*contr*.2.

Sapiens cœlo impoſitus intelligit *cum ſellam* [A] aut tribunal aſcenderit, quàm humili loco ſederit. 9 *ep*.69.*f*.118. ¶ [A] Sellam à tribunali diſtinxit. nam poſtulationibus duabus modis Prętor operam dedit. uidelicet pro tribunali ordinario poſtulationum die, uel de plano ſella extra ordinē poſita. ſic diebus ſeſſionũ, bonorum poſſeſſio alia de plano peti potuit, alia cognitionem pro tribunali deſiderabat & decretum expoſcebat.*l*.2.§.1.*ff*.*quis ordo in poſſeſ. ſeruetur*. Sic cuſtodiæ pro tribunali uel de plano audiri poterant uel condemnari.*l*.18.*in fin*.*ff*. *de quæſt*.*adde quæ de ſella ſcripſi ad l*. 1. §. 6. *uerſ. caſum*.*ff de poſtulando*.

Lictores à magiſtratu functo ad eum tranſibant qui magiſtratu functurus erat.

I tu, iſta uerba, quæ iam ab alio magiſtratu ad alium cum lictoribus tranſeant, ferto ad aliquem. 3.*nat præfat*.*f* 63.

Virgæ magiſtratui in publicum prodeunti præferebantur.

Placet honores faſceſq; non purpura, aut aureis *uirgis* [B] adductum capeſſere, ſed ut amicis propinquiſue, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorq; ſim.1.*de tranq*.1 *f* 130.

¶ [B] Tertull.

¶ [B] Tertull. de Idololatria. Ipsis etiam Idolis prætextæ & trabeæ & laticlaui, fasces quoq; & uirgæ præferuntur. & meritò. Nam dæmonia magistratus sunt huius seculi. Idem de corona militis. Tui ordinis, tui magistratus, & ipsum Curię nomen Ecclesia est Christi. Illius es, conscriptus in libris uitæ: Illic purpuræ tuæ, sanguis domini: & clauus latus in cruce ipsius: illic securis ad radices arboris posita: illic uirga ex radice Iessei uides quàm eleganter coniunxerit purpuram, latum clauū, secures, uirgas. Cæterum hæ uirgæ, bacilli quoq; appellantur Ciceroni II. *ad Atticum. in f.* à fascibus differebant. præferebantur magistratibus Colonicis & Aedilibus. Apuleius I. *Milesiarum*. Duumuiris *Cicero in Rullum*. sexuiris. *Petronius Satyrico*, de uirgis lictorum, quibus utebantur uel ad submouendum uel tangendas fores. adi Martialem, Plautum, Statium, Liuium 6. Plin. 7. *Appianum* I. *ciuilium*. Virgarius Glossis, ῥαβδοῦχος.

Lictoris officium inter cætera fuit semita deiicere obuios.

Non est quod feliciorē eum iudices cui submouetur, quàm quē lictor semita deiicit. 14. *ep.* 93 *f* 227.

Equo desilire, caput adaperire, semita cedere magistratu obuio, mos.

Si Consulem uidero, aut Prætorem, omnia, quibus honor haberi solet, faciam. equo [C] desiliam, caput adaperiam, semita cedam. 8. *ep.* 65. *cir. fin.* ¶ [C] Seruilius, Isauricus cùm forum præteriens testes in reum dari uidisset, loco testis constitit, ac inter summam patronorum pariter & accusatorum admirationē sic orsus est. Hunc ego iudices, qui causam dicit, cuias sit aut quā uitam egerit, quamque merito uel iniuria accusetur, ignoro. Illud tantum scio, cùm occurrisset mihi Laurentina uia iter facienti, admodum angusto loco, descendere noluisse. Quod an aliquid ad religionem uestram pertineat, ipsi æstimabitis: ego id supprimendum non putaui. Iudices reum, uix auditis cæteris testibus, damnauerunt. Valuit enim apud eos, cum amplitudo uiri, tum grauis neglectæ dignitatis eius indignatio: eūq;, qui uenerari principes nesciret, in quodlibet facinus procursurum crediderunt. *Valer.* 8. *c.* 5.

Magistratus oculis omnium expositi.

Magistratus omnium oculis expositos esse ostendit. 5. *ep.* 43.

De officio Præfecti Vigilum. Titul. XV.

Vigiles ex fumi magnitudine incendia futura colligebant.

Interuenerunt quidam amici propter quos maior fumus fieret, non hic qui erumpere ex [A] lautorum culinis, & terrere uigiles solet, sed hic modicus, qui hospites uenisse significaret. 8. *ep.* 65. *f.* 104. ¶ [A] huiusmodi incendia culpæ tribuo, non casui. *l.* 3. §. 1. *ff. hoc Titulo. l. si uendita.* 11. *ff. locati.*

DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI Titul. XVI.

Proconsules in prouincias uxores non ducebant.

Paratus erat accusator cum commentariis: aiebat, Quid si meretrix desiderarit? in hoc te cum uxore [B] non misimus, ut salua prouincia sit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, [C] dedimus custodem, ut tu cum meretrice cœnares? meretrix uxoris loco accubuit, imo prætoris. 9.*contr.*2. ¶ [B] Vide omnino l.4.§.*proficisci.ff.hoc titulo.* ¶ [C] Adde l.10.§.legatum.l.11.*l.legatus.l.legati.ff.hoc Titulo.*

Proconsules exituri in prouinciam ad portam uxores dimittebant.

Hic est Flaminius, qui exiturus in prouinciam uxorē ad portam dimisit. 9, *contr.* 2.

DE OFFICIO ADSESSORVM. Tit. XXII.

Prætor peregrinus & urbanus: Prætor pronunciabat uerba adsessoris.

An ille plus præstat, qui inter *peregrinos* & ciues aut urbanus prętor adeuntibus *adsessoris* [D] uerba pronūciat, quàm qui docet quid sit iustitia? 1.*de tranq.*3.*f.*134. ¶ [D] Ita emendo: antea legebatur, *adsessoribus* perperam. uide quæ scripsi *libro.* 4. *Coniectutarum*; adde.*l.*2. *ff. quod quisque iuris.*

LIBER II.

DE IVRISDICTIONE. Tit. I.

Iurisdictio non semper sani cerebri hominibus permissa.

His ipsis, quos uocamus insanos, suffragium & iurisdictionem committimus 2.*de beneficiis.*35.28.

Ad album sedentes: Exceptiones nigræ, turpes, & infames: Interrogationes insidiosæ: formula cadere: in integrum Prætor restituebat.

Per istud [E] Philosophiæ, sunt nigræ & turpes infamesq; etiam ad album sedentibus exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eū quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quàm ut formula cecidisse uideatur? sed quemadmodum illum prætor, [F] sic hos Philosophia in integrum restituit. 6.*ep.*49.*f.*75. ¶ [E] *l.1.l.3.l.5. & passim, ff. de in integrum restitutionibus.* ¶ [F] Cum ait *per istud philosophiæ*, cauillationes & sophismata intelligit: cùm dicit *infames*, captiosas ostendit: quod de *albo*, ex eo discimus, in albo prætoris scriptū fuisse, ut is, qui non quemadmodum oportet, egisset, causa caderet. unde quidam colligunt id ius ex legibus 12. tabul. non fuisse. de quo Reuardus 3. uariar. 14 adde §. si quis agens, inst. de action. Iam quod *de exceptionibus* addidit, eo referendum est, ut sciamus, plus petentes exceptionis auxilio, nō ipso iure, causâ cecidisse. Sic autor ad Herē.

lib. 2.

lib.1.in priuata actione exceptiones prætoriæ sunt,& causa cadit is qui non quemadmodum oportet egerit.adde *l.95 §. 9.ff.de solution.* Paulum 1.sentent.10.& 2.t.5. Quemadmodum & illud quod de formula adiecit,confirmatur loco illo Plauti in Mostel.nihilo plus peto Tranio;uelim hercle, ut uno nūmo plus petas. Quin & illud qđ de restitutione dicit,admonet,eos qui plus petendo causa cecidissent,stricto iure per Prætorem in integrum restitui solitos.

De albo Prætoris aut iudicio.

Scio uoluptatem,si ad nostrum album [G] uerba dirigimus, rem infamem esse.8.*ep.*60. ¶[G] Vide.*l.7.ff.hoc Titulo.*

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STAtuerit,ut ipse eodem iure utatur.
Titul. II.

Nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. 2. *controuers.1.fol.19.*

Ab [A] alio expectes,alteri quod feceris. 14.*ep.*95.225. ¶[A] Hinc illæ sententiæ, patere legem quam ipse tuleris: Quod tibi non uis fieri alteri ne feceris. Alex.Seuerus apud Lampridium. Dixi in epigraphe huius Tituli Pandectis.

DE IN IVS VOCANDO. Tit. IIII.

In ius ad Prætorē uocari:Postulare ut prætor nomē alicuius recipiat lege inscripti maleficij: Aduocationem reus petebat: Ad alium Prætorem educere : Postulare ingrati.

In ius ad prætorem uoco: postulaui ut prætor nomen eius reciperet, [A] lege inscripti maleficij : ille aduocationem petit, deinde ad alterum prætorē eduxi, & ingrati postulaui. 3. *contr. in proœm.*75. ¶[A] *v.l.3.ff.de accusationibus.*

Eorum qui in ius uocati,alij sequuntur ultrò:alij ducuntur,alij neque sequuntur neque ducuntur.

Opinionem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ [B] *non ducere, sed sequi* debeat. *6. de benef. ult. in fin.* ¶[B] Sic Gaius citatur ad edictum Prætoris Vrbani Titulo, Qui neq; sequantur neq; ducantur.*l.48.ff.de uerb.signif.ubi dixi.*

In ius uocari qui non poßint.

Quosdam exilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia. [C] 1. *de tranq.*10. ¶[C] Hi sunt quos Vlpianus scribit, propter loci religionem inde se mouere non posse. *l.2.ff. de in ius uocando.* ne alioqui putes Vlpianum loqui,de monachis,nescio quibus,qui stylitæ dicti.

Agere apud bonum & malum uirum.

Apud bonum uirum bonam causam non habeo,apud malum non ago. 4.*de benef.40.circa finem.*

Seruatus aduersus seruatorem agere non potuit.

Seruatus contra [D] seruatorem nequam [E] habeat actionem.

3 con-

3 *controuers.*4. ¶[D] facit ad l. *generaliter eas personas quibus reuerentia debetur.ff. hoc titulo.* ¶[E] intellige, sine iussu Prætoris.

¶SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO SISTENdi causa factis non obtemperauerit. Tit. XI.

De Vadimonio.

Vadimonium promittimus, tamen deseritur. non [A] in omnes datur actio, deserentem uis maior excusat, 4. *de benef.* 39. *in fin. hoc loco.* ¶[A] *Cum ait* non in omnes dari actionem, *intellige non dari in reum, sed in solum actorem. Nam uadimonium deserens actor lite multabatur, ut colligi potest ex Suetonio in Calig. ex Horatio* 1. Sermon.9. *Ad illud autem quod ait* uim maiorem excusare deserentem; *referenda est lex* 7.§.7.*ff. si quis cautionibus.*

Vadimoniis alienis occupari.

Vadimoniis suis atq; alienis occupari. *de breuit. uit.* 6.

Ad uadimonium uocari & descendere.

Nunc uideor tibi plus prodesse, quàm cum ad *uadimonium* uocatus descenderem. 1.*epist.*8.

Vadimonio teneri.

Vadimonio inimicus tenuit quosdam, ne [B] ad ruinam domus suæ occurrerent. 6.*de benef.*9. ¶[B] Idem dolus in eo qui triste aliquid nunciat alteri, ne ad iudiciũ ueniat.*l.*1. §.2.*ff. de eo per quẽ factũ.*

¶DE FERIIS ET DILATIONIBVS. Tit. XII.

Festi dies à legum conditoribus cur conditi.

Legum cõditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publicè cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. 1.*de tranq.*15.*f.*148.

Feriæ diligentißimis nunquam contingunt.

L. Drusus dicitur dixisse, uni sibi, nec puero quidem, unquam ferias contigisse. *de breuit uitæ c.*3. *folio* 169.

De comperendinatione.

Intra cõperendinationem [A] fides promissi mei stabit. 1.6.*ep.*98.*f.*242. ¶[A] Vt ampliatio in incertum diem, diffusio in alterum & sequentem: ita comperendinatio in perendinum & tertium diem differebatur. *Asconius.* Ita cõperẽdinatio, dilationis species. Glossis *Comperendinatio* τριήμερος ὑπέρθεσις.

De Saturnalium ritu & more, Decembri mense.

December est mensis quo maximè ciuitas desudat: Ius luxuriæ publicè datum est, ingenti apparatu sonant omnia, tanquam quicquam inter Saturnalia [B] intersit & dies rerum agendarum. adeò nihil interest, ut non uideatur mihi errasse qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum: an, ne desidere uideremur, cum publicis moribus & hilarius cœnandum & exuẽdum togam. nam

quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, uoluptatis causa ac festorũ dierum, uestem mutabimus. 2. *ep*.18.*f*.28.
¶ [B] Vide *Macrobium libris Saturnaliorum*.

Festis aperiri iubebant maiorum imagines.

Indicit *festum* diem, aperiri iubet maiorum imagines. 7.*contr*.6.

LIBER III.

DE POSTVLANDO. Tit. I.

Exhortatorius sermo ad suscipiendam alterius defensionem.

SVccurre, quisquis eloquentior es, pereuntium pœnis. 6. *epistol*. 49. 75.

Defendendi alterius species atq; exempla: Reum gratia laborantem tueri: Hominum potentium factionem in se conuertere: Sordes alicui detrahere & in se sumere: Spondere pro iudicato: Suspensum amici bonis libellum disiicere & creditoribus eius se obligare: Proscriptionis periculum adire.

Sic reum gratia laborantem [A] tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto. Quas illi detraxero sordes, [B] sub accusatoribus iisdem fortassis sumturus, cùm abire in partẽ alteram possim & securus spectare aliena certamina. Spondeo pro iudicato & suspensum [C] amici bonis libellum deiicio creditoribus eius me obligaturus: ut possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculum adeo. 4. *de benef*. 12. ¶ [A] Id est, oppressum. ¶ [B] De sordibus reorũ dixi ad *l. si diutino*.25.*ff. de pœnis*. ¶ [C] Hinc proscribere pignus & domum debitoris signare. *l. Item si*. §. *item si quis pignus proscripserit* 32.*l. si iniuriæ*.20.*ff. de iniuriis*.*ubi dixi*.

De rerum prolatione eaq; à patronis expetita.

Diripitur ille toto foro patronus & magno cõcursu (ultra quàm audiri potest) complet. Quando, inquit, res [D] proferentur? *de breuit*.7. ¶ [D] Res prolatæ dicuntur, quæ dilatæ feriis datis. Plautus Captiuis: ubi res prolatæ sunt, quũ rus homines eunt; simul prolatæ sunt nostris dentibus, &c.

Plures causas priuatas eodem die agere: unam ante, alteram post meridiem: Publicam unam tantùm uno die agere: Sine commentario causam non dicere quibusdam mos & de Commentariorum super ea re generibus.

Seuerus Cassius uno die priuatas causas plures agebat & ita ut alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: Publicam uerò nunquam amplius quàm unam uno die. & *post*. sine commentario nunquam dixit, neque hoc commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur, ex maxima parte perscribebatur actio: illa quoque quæ falso dici poterant annotabantur. 3. *controuers*. *fol*. 73.

Excusa-

Excusatio iusta à promissa aduocatione.

Promisi aduocationem, postea apparuit per eam causam præiudicium [A] in patrem [B] meum quæri. 4. *de beneficiis* ¶[A] Hoc præiudicium in personam erat: quod præiudicium facit alteri personæ: quale fuit Fabricij & Scamandri in causa Oppianici. *Asconius* 1. *in Verrem.* ¶[B] uel pupillum. *l.* 10. *ff. de postulando* ad finem. *l. aut adfinitate. ut & l.* 23. *ff. de procuratoribus.*

Commodare in foro alicui uocem & operam.

Prosilire libet in forum, commodare alteri uocem, alteri operã [C] etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coërcere in foro superbiam, malè secundis rebus elati. 1. *de tranq.* 1. *f.* 130. ¶[C] Asconius diuinatione: Patronus dicitur qui alterum defendit in iudicio, hic orator est: si autem ius suggerit aut præsentiam suam comodat amico, aduocatus: si negotium suscipit, procurator. *ita hunc locum Asconij Pædiani lego & emendo.*

Defensionis memoria apud litigatorem cito perit.

Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficij, ultra res proximas, memoria durauit. 5. *de benef.* 17.

Improbæ quæstiones non defendendæ.

Nunquam tentari debet in causa uerecunda improba quæstio. 7. *controuers.* 4 116.

Honorarium debetur oratori etiamsi cliens eius damnatus sit: si modo omni arte usus est.

Etiam damnato reo, oratori constat [D] eloquentiæ officium, si omni arte usus est. 7. *de benef.* 13. 113. ¶[D] Quid ita? omni arte usus est: per eum non stetit, quo minus ageret ac uinceret. *l.* 1. *§. diuus.* 13. *ff. de uariis & extraordin. cognit.*

Disertus tacens.

Disertus est etiam qui tacet. 4. *de benef.* 21.

De Curia & foro.

Curia & forum loca exercendis in publico conuitiis [E] destinata. *in sapient. non cad.* 6. ¶[E] Lego, *uocibus*. Vide 3. Coniecturarum. ubi dixi.

De Clientibus & Clientelis.

Refertum clientibus [F] atrium. *de uit. beat.* 13. ¶[F] De clientibus adi *l. & clientes. ff. de usu & habitatione. ubi dixi.*

Clientum nemo patronum sequitur sed ex eo aliquid. 2. *ep.* 19.

Clientum opinionem quidam dum timent, grauiorem subeunt ingratorum. 2. *benef.* 23.

Nõ pudet uirtutes in clientelã uitiorum demittere. 1 *de ira.* 9. *f.* 25.

DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA. Tit. II.

Infamari ab infami nemo uir bonus potest.

Quanta dementia est, uereri, ne infameris ab infamibus. 14. *epist.* 92. *fol.* 210.

Ab infami beneficium accipere, & cùm eo amicitiam contrahere, utrum honestum sit: an & quemadmodum pecunia infami creditori sit soluenda ac reddenda.

Quid faciẽdum est captiuo, cui redemtionis pretium homo destituti corporis & infamiæ promittit? Etiam à tali accipiam pecuniam, quam prõ capite dependam. accipiam autem tanquam creditum, nõ tanquàm beneficium. soluam illi pecuniam, & si occasio obtulerit seruandi, periclitantem seruabo, in amicitiam (quæ similes iungit) non descendam: nec seruatoris illum loco numerabo, sed fœneratoris, cui sciam reddẽdum quod accepi. *2. de benef. 21. f. 22.*

Mors ignominiosa.

Plus quàm ignominia est, mors ignominiosa. *ad Alb. c. 13. fol. 227.*

QVOD CVIVSQVE VNIVERSITATIS NOMIne uel contra eam agetur. Tit. III.

Tam iniquum putas esse sapientẽ, [A] ut nihil uiritim se deberé pro communibus bonis iudicet? 10. *ep. 74.* ¶ [A] *Hoc sapiens putet: iure tamen aliud. Nam ut, si quid uniuersitati debetur, singulis non debetur: ita singuli nõ debent, quod uniuersitas debet. l. sicut municipium. 7. §. 1 ff. quod cuiusque uniuersitatis nomine.*

¶DE NEGOTIIS GESTIS. Tit. V.

Negotiorum gestorum damnari.

Malus paterfamilias habebitur, qui negotiorũ gestorum damnato patrimonij sui curam mandauerit. *4. de benef. 27. in fin.*

LIBER IIII.

¶DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIbus. Tit. I.

Restitutio in integrum non datur aduersus beneficium datum.

CVides beneficium considera; nulla actio erit, nulla repetitio. Eras si existimas succursurum tibi iudicem, nulla lex te in integrum restituet. *3. de benef. 13. f. 36.*

¶QVOD METVS CAVSA GESTVM erit. Tit. II.

Lex. Per uim metumq; gesta irrita sunto. *4. contr. 8. 88.*

Per uim metumq; gesta irrita sunto. Bello ciuili patronus uictus & proscriptus ad libertum confugit, receptus est ab eo, & rogatus, ut [A] operas [B] remitteret: consignatio facta est restitutus. exigit operas; contradicitur. *4 contr. 8.* ¶[A] Remittebantur enim interdum operæ à patrono *l. libertus. 41. ff. de operis libertorum.* ¶[B] Operę sunt diurnum officium. *l. 1. ff. de operis libertorum.*

Vi maiore & metu adhibitis electio perit. *2. de benef. 18. f. 20.*

¶DE RE-

¶ DE RECEPTIS QVI ARBITRIVM RECEPERUNT, ut sententiam dicant. Tit. VIII.

Arbitrij difficultas.

Eam partem ad te perferam quæ in lite est, te arbitrum adduximus, plus negotij habes quàm existimas. 8.*ep.*66.

Arbitri & iudicis differentia.

Melior uidetur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur. 3.*de benef.*7.32.

Ad te arbitrum hodie non mittimus, iudices habemus Deos. 1. *controuers.* 1. *fol.* 11.

Arbitrij potestas.

Clementia liberum arbitrium habet, non sub formula, sed ex æquo & bono iudicat, & absoluere illi licet, & quanti uult æstimare litem. nihil ex istis facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit iustissimum sit. 2.*de clem.*7.

LIBER V.

¶ DE IVDICIIS.

Iudicis & arbitri differentia: & cur ingrati actio non recepta.

Quæcunq; in cognitionem cadunt, comprehendi possunt & non dare infinitam licentiam iudici. ideo [A] melior [B] uidetur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quàm si ad arbitrũ mittitur, quia illũ formula [C] includit, & certos quos non excedat terminos ponit: huius libera & nullis astricta uinculis religio. & detrahere [D] aliquid potest & abiicere, & sententiam suam, non prout lex aut iustitia sua suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio si recepta esset, ea non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium non constat: deinde quantumcunq; sit, refert quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpè & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse aut non fecisse pronunciandum est, ibi prolatis cautionibus controuersia tollitur, ubi uerò inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. Vbi id de quo sola sapientia discernit, in controuersiam incidit, nõ potest ad hoc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album & equester ordo transmisit. Itaq; non hæc parum idonea res uisa est, quæ deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est. quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuisset difficultatis, quisquis in eiusmodi reum egisset. 3.*de benef.*7.28. ¶ [A] Cicero pro Roscio Comœdo: Aliud est iudicium, aliud arbitrium. Iudicium est pecuniæ certæ: arbitrium incertæ. Ad iudicium hoc modo uenimus, ut

totam litem obtineamus aut amittamus: Ad arbitrum, ut neq; nihil, neq; tantum, quantum postulauimus, consequamur. Eius rei ipsa uerba formulę testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex, *si paret* LLS. Iↄↄↄ. *dari oportere.* Hinc, nisi planũ LLS. Iↄↄↄ. ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum: *Quantum æquius & melius, id dari.* ¶[B] Imo deterior uidetur. Cicero *ibidem*: Cæteri, inquit, cum ad iudicem causam labefactari animaduertunt, ad arbitrum confugiunt, hic ab arbitro ad iudicem uenire est ausus. ¶[C] Hæc scilicet, *si paret centum dari oportere.* ¶[D] Cicero ibidem. Quis unquam ad arbitros, quantum petit, tantum abstulit? Nemo. *Quantum enim æquius esset sibi dari petit.*

Iudex ut in aliena, ita & in sua æquus esset debet.

Neque enim æquus iudex, aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere, & innocentem quisque se dicit, respicit testem, non [B] conscientiam. 1. *de ira* 14. *f.* 29. ¶[B] Iuuenalis Satyr. 8. Exemplo quodcunq; malo committitur ipsi displicet authori. Prima est hæc ultio: quod se Iudice nemo nocens absoluitur.

Iudicis damnandi sententia an ualeat.

Non potest ullam autoritatem habere sententia, ubi, qui damnandus est, damnat. *de rem. fort. f.* 17.

Iudicis remissioris quæ partes.

Remissior iudex (quem esse me malo) iniuriæ obliuisci debebit: officij meminisse. 11. *ep.* 82. *f.* 159.

Iudex imperturbatus esse debet & cur.

Vides quam debeat ab omni perturbatione liber accedere. Ad rem summa diligentia tractandam, potestatem uitæ necisq;, malè irato ferrum committitur. 1. *de ira.* 16. *f.* 33.

Iudici ira uitanda, maximè cum iudicat & cur.

Multos absoluemus, si cœperimus antè iudicare quàm irasci. 3. *de ira* 29.

Iudicis uultus placidus esse debet in iudicando.

Iudex tum maxime placidus esse debet in statu uultus cum magna pronunciat. 1. *de ira* 16. *f.* 72.

Iudex sine ira esse debet, maximè in sententiis capitalibus: De supplicio militari: De saxo Tarpeio: De proditore & hoste publico.

Cum ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam insuam culeo, & cùm mittam in supplicium militare, & cum Tarpeiæ [F] proditorem, hostem publicum imponam, sine ira eo uultu animoque ero, quo serpentes & animalia uenenata percutio. 1. *de ira* 16 *f.* 31. ¶[F] Lege *Tarpeio*, uel subintellige, *rupi.* agitur enim hic de saxo Tarpeio, & ex eo missione.

Iudex

Iudex dat actionem & tempus: sæpius etiam audire debet.

Iudicaturus utrique parti dares actionem, dares tempus, nec semel audires. Magis enim ueritas elucet, quo sępius ad manum uenit. 2. *de ira* 29.

Iudices longinquis regionibus iudicandi causa euocati.

Euocantur longinquis regionibus iudices qui sedeant iudicaturi. 3. *de ira* 33.

Iudices in consilium nonnunquam aduocabant ipsum Cæsarem. Qui in consilium aduocabatur, in domum cognoscentis ibat. Cognoscentis argumentum erat, quòd in eius domum, ab aduocatis consilij causa, iretur: Consilij causa aduocatus, princeps, iubebat cæteros sententiam suam scribere, ne si ipse prior sententiam dixisset, cæteris necessitas imponi idem sentiendi uideretur: idem iurabat se hæreditatem rei non aditurum, ne uideretur spe lucri condemnasse.

Cogniturus [A] de filio Tarius aduocauit in cōsilium Cæsarem Augustum. Venit in priuatos penates, assedit, pars alieni consilij fuit, non dixit, imo in meam domum ueniat; quod si factum esset, Cæsaris futura esset cognitio, non patris. Audita causa, excussisq; omnibus, & his quę adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisq; scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset; deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se Tarij hominis locupletis hęreditatem nō aditurum. *& post.* Eodem die, & Tarij hæreditatem perdidit Cæsar, & libertatem sententiæ suæ redemit, & postquam approbauit, gratuitam esse sententiam suam, dixit relegandum quô patri uideretur. 1. *de clement.* 15. ¶ [A] *dixi* 3. *Coniecturarum.*

Ex consilij sententia facere.

Quicquid honeste fit, una uirtus facit, sed ex consilij sententia. 9. *epistol.* 68. *f.* 117.

Ad forum prima luce properabant: Lites uariæ & de uariis rebus: Patroni bona uoce, iudices corrumpuntur.

Hæc tot milia ad forum prima luce properantia, quanto turpes lites, tanto turpiores aduocatos habent. Alius iudicia patris accusat, quem mereri satis fuerit. Alius cum matre cōsistit, alius delator uenit eius criminis cuius manifestior reus est, & iudex damnaturus quæ fecit eligitur, & corona pro mala causa, bona patroni uoce corrupta est? 2. *de ira.* 7.

Basilicæ fremitu iudiciorum resonantes.

Fremitu iudiciorum *Basilicæ* resonant. 3 *de ira.* 33.

¶ *Formulam mutare non posse.*

Nostri primo uinculo tenentur, & mutare illis formulam [B] nō licet. 21. *ep.* 118. *f.* 295. ¶ [B] Vide *Titulum Codicis de formulis & impetrationibus actionum sublatis.*

Formulam quæ non habent, libera sunt.

Quicquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed uoluntate præstatur, beneficium est, 3.*de benef.*21.

Ad formulam & præscriptum respondere.

Non ex formula natura respondet, & neq; ad præscriptũ casus obsequitur. 2.*contro.*6.*f.*67.

A formula eiusq; disputatione ad rem ipsam accedere.

Ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est. 5 *nat.*1.

Ad formulam uiuere.

Viuere ad formulam. 1.*de tranq.*11.*f.*142.

¶ *Iudex ex turba selectorum adsumptus: Census iudiciarius seu Iudicum: Iudices ex equitum ordine selecti.*

Non potest ad hoc sumi iudex ex turba selectorum, [A] quem census in album & equestris ordo transmisit. 3 *& benef.*32. ¶ [A] Decuriæ iudicum uariis nominibus discretæ. alia Tribunorum æris, alia selectorum & iudicum. Plinius 8. Idem: Diuisus hic quoq; ordo erat superba usurpatione nominũ, cum alius se nongentum, alius selectum, alius Tribunum appellaret. selectos fortasse appellat, quibus summus erat census.

¶ *Extra ordinem quæstiones nonnullæ ex senatusconsulto.*

In ea ipsa quæstione quæ extra ordinem Senatusconsulto exercebatur plus, quàm quærebatur, admissum est. Quærebatur an post adulterium aliquis posset esse tutus. Apparuit sine adulterio tutum esse non posse. 16.*ep.*98.*f.*243.

Extra ordinem ius dicere.

Dubitaui utrum differrem te, an donec suus isti rei ueniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. 18.*ep.*107 *f.*261.

¶ *Discessionum mos in sententiis.*

Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, [B] non potest dici, Ille magis assentitur quàm ille. Ab omnibus in eãdem sentẽtiam itur. 9.*epist.*67.*f.*114. ¶ [B] In discessionibus hæc formula recepta: *Qui hæc sentitis, in hanc partem: Qui alia omnia, in illam partem ite, quò sentitis.* Plinius 8. epistol. 14. & 2. epistol. 11. Festus. Hinc illa apud Ciceronem, 1. epistol. 2. & 10. epist. 12. & Cæsarem 8. de bello Gallico In alia omnia ire ac transire, Dion 4. Plutarchus Pompeio. Suet. Tiberio c. 31. Gellius 14. c. 7.

Cum de beata uita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas, *Hæc pars maior esse uidetur* : ideò peior est. *de uita beata primo.*

¶ *De diuisione sententiæ.*

Cum censuit aliquis quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere [C] sententiam & sequor. 3.*ep.*2.*f.*35. ¶ [C] Ei qui sententia sua duas pluresue res simul complectebatur, dicebatur, *Diuide*, hoc est,

eſt, de ſingulis ſigillatim refer. adde *Ciceronem* 1. *epiſtol.* 2. *Plinium* 8. *epiſtolarum ad Ariſtonem.*

¶ *Sequi & diuidere ſententiam: De ampliatione ſententiæ.*

Non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus, eſt mihi cenſendi ius, itaq; aliquem ſequar, aliquem iubebo ſententiam diuidere. [A] Fortaſſe & poſt omnes citatus nihil improbabo, ex his quæ priores decreuerint, & dicam *Hoc* [B] *amplius cenſeo. de uit. beat.* 3. ¶ [A] Vbi de cauſa non liquebat, iudices ampliabant, quod ſæpe fiebat in iuris obſcuritate. *Valerius* 8. dicebant, ſibi non liquere, aut obſcurum eſſe. *Cicero in Bruto*: & 3. *in Verrem & ibi Aſconius.* ¶ [B] & amplius deliberandum. Terent. Phormione *act.* 2. *ſc.* 4. *Martianus Capella* 1. *de Nupt.*

Ampliatio dubitantis eſt non damnantis.

Remiſſam tibi pœnam putas, *ampliata eſt.* & ipſa, inquit, ampliatio, quę apud iudices fieri ſolet, eoq; uerbum in ſententia poſitum, non eſt damnantis, ſed dubitantis. 1. *contr.* 3. *f.* 20.

Ampliari in pœnam.

Ampliatur à iudicibus in pœnam. 1. *controu.* 3. *f.* 19.

Hoc amplius ſentio.

Quædam ex iſtis ſunt, quibus aſſentiri poſſumus, ſed hoc amplius ſentio. 3. *nat.* 13.

Non liquet qui in ampliatione dicebat, reuerti iubebat.

Aut fer ſententiam, aut quod facilius in huius modi rebus eſt, Nega [C] tibi liquere & nos reuerti iube. 8. *epiſt.* 66. ¶ [C] *Non liquet*: uerba & ſymbola erant ampliationis. *Cicero pro Cecinna & pro Cluentio Auito*: *Quintil. declamat.* 365. *Gell.* 14. *c.* 2. Aſconius Diuinatione: Iudices in teſtam tabulas coniiciebant ſuas eaſque inſculptas habentes A. abſolutionis: C. condemnationis: cum de alicuius capite ageretur: N. L. ampliationis. His enim litteris, ſignificabant non liquere.

Inter diſpares ſententias iudicum, mitior uincere debet.

Altera ex puellis raptorem mori uult, uult altera ſeruari: reum alter iudex damnat, alter abſoluit. Inter [D] diſpares ſententias mitior uincat. Ex [E] tribunis potentior eſt qui intercedit. Non eſt inuidioſa poteſtas, quæ miſericordia uincit. 1. *contr.* 5. *f.* 25. ¶ [D] *l. inter pares numero iudices. ff. de re iudicata.* ¶ [E] ſic in re pari potior eſt cauſa prohibentis. *l. Sabinus.* 28. *ff. communi diuidundo.*

Non eſt abſolutus parricida, ſed dubiis ſententiis. Vt abſoluaris, multis tibi ſententiis opus eſt: ut damneris una. Miraris in hac ciuitate miſericordiam, in qua lex abſolutionem dat paribus tabulis? 3. *controuerſ.* 2.

Reus ſententiis paribus abſoluitur, & ſemper quicquid dubium eſt, humanitas inclinat in melius. 11. *ep.* 82. *f.* 162.

Ex scripto loqui: suæ sententiæ esse.

Ne putes me primum ex nostris nō ex scripto loqui, sed meę sententiæ esse. 20 *ep.*114.*f.*285.

Lite integra unam contradictionem soluere, & à toto particulam reuellere.

A' toto particulam reuelli placet, & unam cōtradictionem (manente lite integra) soluere. *de prouid.*1.*f.*1.

De decuriis & præconibus.

Ille in primam decuriam deiectus, in qua uocem præco experitur, 6.*epist.*47.*f.*72.

Iurisdictionem luxuriosis etiam commissam.

Insanire omnes stultos dicimus, nec tamen omnes curandos elleboro. His ipsis quos uocamus insanos suffragium & iurisdictionem committimus. 2.*de benef.*35.

Sententia non rem sed uim rei quærens difficilis.

Difficilis est sententia quæ non rem, sed uim rei quærit. Eadem licet sint, aliter data, non idem pendent. *& post.* Horum quomodo iudex inibit æstimationē cum sermo & dubitatio & uultus, meriti gratiam destruant? 3.*de benef.*8.

Iudices præsidium à senatu petebant, quoties damnaturi uim metuebant.

Iudices Claudiani à senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium, & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catullus absoluto reo, Quid uos, inquit; prę sidium à nobis petebatis? An ne nummi uobis eriperentur? 16.*ep.*98.*f.*242.

Suffragium de meliore ferre.

Sanè liceat ut quidem iudicatis & feratis de meliore suffragium. 7.*epist.*53.

¶ *In rem præsentem iudex nonnunquam deducebatur, adducebatur, ueniebat, ibat.*

Non potest ferre sententiam, nisi ^A *in rem præsentem* deductus est. 9.*ep.*67.*f.*113. ¶ ^A Simile est apud Vlpianum in l. si irruptione. 8. §. 1. ff. finium regundorum. Ad officium de finibus cognoscentis pertinet, mensores mittere & per eos dirimere ipsam finium quæstionem: & ut æquum est, si ita res exigit oculisq; suis subiectis.

Velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se. 2.*de ira* 36.

In rem præsentem uenturus fui, sed æger filius & puerpera uxor tenet. Omnia debent esse eadem quæ fuerunt cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. 4.*de benef.*35. *facit l.* 2. §. 4. *ff. si quis cautionib in iud. fact. non obtemp.*

In rem præsentem uenias oportet, quia homines amplius oculis, quàm auribus credunt. 1.*epist.*6.

Libenter hęc audio non tanquam noua, sed tanquam *in rem præsentem* deductus. 4.*epist.*30.*f.*52.

Para-

Parabolæ imbecillitatis nostræ adminicula sunt, & ut dicentem & audientem in rem præsentem adducant. 8.*ep*.60.*f*.98.

Quid opus est uerbis? in rem præsentē eamus. 16.*ep*.100.*f*.247.

De Tribunali & plano.

Magnanimitas melius in tribunali, quàm in plano conspicitur. 1. *de clement*. 5.

Quid plano aditur excelsum? *in sap.non cad.in.*1.

¶ *De hasta prætoris.*

Non est quòd me solos occupatos putes dicere, quos [A] hasta prætoris infamibus beat lucris. *de breuitate uitæ duodecimo*. ¶[A] Dixi 3. *Coniecturarum*.

Iudicibus reos interdum ipsi pupilli ac prætextati commendarunt: Rapta iudicia.

Liuius Drusus uir acer & uehemens, ausus est & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos cōmendare & gratiam suam interponere tam efficaciter, ut quædam iudicia constet ab eo rapta. *de breuit. uit*.5 *fol*.169.

Intercedere.

Nihil habet quod speret quem senectus ducit ad mortem. huic uni intercedi non potest.4.*ep*.30.*f*.50.

Gratiosæ sententiæ.

Quosdam ipsa, quos premebat potentia, eripuit, & iudices quē damnaturi erant, causa, damnare gratia [A] noluerunt.6 *de benef*.8. ¶[A] Vult ne Seneca, gratiam actoris plerunq; efficere, ut in causa rei attentiores sint iudices, ne potētia aduersarij opprimatur? quod summo studio mandatur presidibus in l. *Nec quidquā*. 9.§.*obseruare*.4. §.*aduocatos*.5 *ff.de officio præsidis*. sane gratiam in sentētiis & huiusmodi negotiis reis non obesse constat. l. *calculi*.§.*sed si gratiosè*.*ff.de administratione rerū ad ciuitates pertinētium*. *l.præses*.12.*in fin. Cod.de transact.l. ambitiosa decreta*.*ff.de decretis ab ordine faciendis*.

Iudicij corruptissimi exemplum.

Credat aliquis pecuniam esse uersatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium quod cum Cæsaris uxore in operto commiserat, uiolatis religionibus sacrificij, quod pro populo fieri dicitur. Atqui dati iudicibus nūmi sunt, & quod etiamnū pactione turpius est, stupra insu p matronarū & adolescētulorū nobiliorū salarij loco exacta sunt, minus crimine quam absolutione peccatū est. Adulterij reus, adulteria diuisit, nec antè fuit de salute securus, quàm similes sui iudices reddidit. Hæc in eo iudicio facta, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. ipsa ponam uerba Ciceronis quia res fidem excedit. Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam uerò ô Dij boni, rem perditam. Etiam noctes certarum mulierum atq; adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non uacat de pretio

quæri,

quæri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius uxorem? dabo illam: uis diuitis? huius quoq; tibi præstabo concubitum. Adulterium ubi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, ueniet: Illius tibi noctem promitto, nec differo: Intra comperendinationem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quàm facere. illud est matribus familię denunciare, hoc illudere. Hi iudices Claudiani à Senatu petierant præsidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium, & impetrauerant. Itaq; eleganter illis Catullus absoluto reo, Quid uos inquit, præsidium à nobis petebatis? an, ne nummi uobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impunè tulit. Ante iudicium, adulter: in iudicio, leno: qui damnationem peius effugit, quàm meruit. Quidquam fuisse corruptius illis moribus credis? quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat: quibus in ea ipsa quæstione (quæ extra ordinem Senatusconsulto exercebatur) plus, quàm quęrebatur, admissum est. quęrebatur an post adulterium aliquis posset tutus esse? Apparuit sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium & Cæsarem, inter Ciceronem Catonemq; commissum est. Catonem, inquam, illum quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare florales iocos nudandarum meretricum, si credis spectasse tunc seuerius homines quàm iudicasse. Non est itaq; quod credas nunc plurimum libidinibus permissum esse, legibus minimum. Longè enim frugalior hæc iuuentus quàm illa est, quum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cùm stuprum committeretur rei iudicandæ causa, cùm Clodius iisdem uitiis gratiosus, quibus nocens, conciliaturas exerceret, in ipsa causæ dictione. Credat hoc quisquam? Qui damnabatur uno adulterio, absolutus est multis. 16.*ep.* 98.*f.* 242. 243.

Iudicij iniustißimi exemplum aliud.

Cn. Piso cùm iratus duci iussisset eum, qui ex cōmeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum nō dedit. damnatus extra uallum deductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus uidebatur. tunc Centurio supplicio prępositus condere gladium spiculatorem iubet, damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam, quam militi fortuna reddiderat. ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci utrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. quid hoc indignius? quia unus apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. nam illum centurionem duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres ob unius innocentiā. O' quàm solers est iracundia, ad fingendas causas furoris? Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: Te, quia causa dam-

ſa damnationis commilitoni fuiſti: Te, quia iuſſus occidere imperatori non paruiſti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, qui nullum inuenerat. 1.*de ira* 16.*f.*32.

Iudicij nequiſſimi aliud exemplum.

Flaminius [A] prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quę aiebat ſe nunquam decollari hominem uidiſſe, unum ex damnatis occidit. Accuſatur maieſtatis. 9.*contr.*2. ¶ [A] Hic Liuius Quintus Flamininus eſt, T. Quintij frater à cēſorib. L. Valerio Flacco & M. Porcio Catone motus ſenatu, quòd cum Galliam prouinciam Coſ. obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, ſcorto nobili, Gallum quendam ſua manu occiderat, ſiue, ut quidam tradiderunt, unum damnatorū ſecuri percuſſerat, rogatus à meretrice, cuius amore deperibat. Extat in eum M Catonis oratio *Liu. lib.*39. adde *Plutarchum Catone & Quintio*:2. *Valer* 9.

In iudicio hæc nocent cauſæ: Contraria apud iudicem dicere: eundem ſuperbia offendere: unum teſtem temerè admittere: nimis curioſa & anxia defenſio.

Aduerſarius meus dum contraria [B] dicit, & iudicem ſuperbia offendit, & unum teſtem temere admittit, cauſàm meam erexit. 6. *de benef* 8.*in fin.* ¶ [B] adde *l qui falſo uel uarie ff. de teſtibus.*

Suſpectus iudici eſt, qui plus, [C] quàm ſe defendit. 7.*controuerſ.*7. ¶ [C] ſubaudi uel, *alium* uel ita lege, *qui plus quàm oporteat ſe defendit.*

Deprecator.

Vbique cauſæ iraſcendi ſuperſunt, niſi deprecator [D] animus acceſſit 3.*de ira* 28. ¶ [D] facit *l.*17.§.4.*ff. de ædilitio edicto.*

Inquire in te, accuſatoris primū partibus fungere, deinde iudicis, nouiſſime deprecatoris. 3.*ep.*28.

De quadruplatoribus.

Malè iſtis improbis & importunis beneficiorum ſuorum quadruplatoribus [E] eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos ſuſtulerunt. 7. *de benef.*25. ¶ [E] Quadruplatores, quartam partem bonorum damnati cōſequebantur pro accuſationis & delationis præmio.

De nonnullis quæ ad ius pertinent miſcella.

Ius fori omnibus dicitur. 4.*de benef.*28.62.

Bonus iudex damnat improbanda, non odit. 1.*de ira* 16.31.

Nemo inuenitur qui ſe poſſit abſoluere. 1.*de ira* 14.29.

Facile eſt domeſtico iudici ſatisfacere. 2.*controuerſ.*4.56.

Nemo non eſt benignus ſui iudex. 2.*de benef.*26.24.

Difficile eſt iudici, eorum ſecretorum cauſas reddere, quæ amātibus etiam ſine ratione iucunda ſunt. 2 *Controuerſ.*3.49.

Non eſt ſollicitè de eo iudicandum, cui damnato gratulandum. 7.*controuerſ.*8.134.

LIBER

LIBER VI.

DE REI VINDICATIONE. Tit. I.

De adsertione & manus iniectione.

ASsero [A] te mihi, meum opus es, ego cum uidissem indolem tuam inieci [B] manũ. 4. *ep.* 34. *f.* 56. ¶ [A] Hac actione liberas personas quæ sunt iuris nostri petimus. *l.* 1. §. 2. *ff. de rei uindicat.* nisi si hoc uerbum referas ad adsertores libertatũ, qui suo periculo causam agebant; quorum usus fuit apud ueteres *l.* 1. *l.* 2. *Cod. Theodos. de liberali causa.* postea sublatus à Iustiniano *l.* 1. *l.* 2. *Cod. de adsertione tollenda.* ¶ [B] Manu iniecta seruos ita uindicabant. de manuũm iniectione plura dixi infra in Nomenclatore Senecæ.

LIBER VII.

DE VSVFRVCTV. Tit. I.

REm nobis eripit casus, usum fructumq; apud nos relinquit, quẽ nos iniquitate desiderij perdidimus. *& paulo antè.* Habere eripitur, habuisse nunquam. 16. *ep.* 99. *f.* 246.

LIBER VIII.

DE SERVITVTIBVS VRBANORVM PRÆDIORUM. Tit. II.

NEmo multum ex stillicidio [A] potest perdere. 10. *epist.* 71. 121. ¶ [A] Hoc ad stillicidiorum seruitutem refero, de qua l. 1. & l. seruitutes. 20. §. si seruitus stillicidij. & sequentibus. ff. de seruitutibus urbanorum prædiorum.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM PRÆDIORUM. Tit. III.

Nullum sine exitu iter est. 11. *epist.* 78. 147.

LIBER IX.

AD LEGEM AQVILIAM. Tit. II.

Si lucrum alicui excussum: auersa captata diu Hæreditas: erepta gratia: & de secundo capite legis Aquiliæ.

ESt & illa iniuria frequens, si lucrum [A] alicui excussum est, aut præmium diu captatum, si magno labore affectata hæreditas auersa est, & quæstuosæ domus gratia erepta. *in sapient. non cad.* 9. ¶ [A] Hoc pertinet ad cap. 2. legis Aquiliæ, & mirificè confert ad explicationem l. 27. §. 4. ad l. Aquil. ad idem quoque caput refer Plinium 9. cap. 59.

Aequè dignus est pœna, & qui ipse uim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum utitur. 4. *contr.* 8.

Si telum quis misit.

In prælio potest accidere ut telum [B] meum in commilitonem meum

meum manus dirigat, aliquo errore decepta & hosti tãquam meo parcam, sed hoc & rarò accidet & non uitio meo, cuius propositũ est hostem ferire, ciuem defendere. 4. *de benef*. 34. ¶ [B] Sic Alfenus 2. digestorum: Aequè si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. *l. si ex plagis*. 32. §. 2 *ff. ad l. Aquil.*

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. Tit. IIII.

Optima, noxa carent. 10. *epist*. 76. 141.

LIBER X.

FINIVM REGVNDORVM. Titul. I.

Ad arma & rixas sæpe uenitur ob fines regundos.

SIc prædia sua occupari à nullo patiuntur. Et si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma [A] concurruut. *de breuit. uit*. 3. ¶ [A] Sic Vlpianus. *l. si cuius*. 13. §. *æquissimum*. *ff. de usufructu*: Cur ad arma & rixam procedere prætor patiatur, quos potest iurisdictione sua componere?

De Terminis & finibus prouinciarum quarundam.

O quàm ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Dacus non exeat. Isthmus Samothracas includat. Parthis obstet Euphrates. Danubius Sarmatica ac Romana disterminet. Rhenus Germaniæ modum faciat. Pyrenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopas inculta uastitas iaceat. *nat. proœm. f* 2.

Illustrium fluminum per priuatum decursus & amnes magni, magnarumq; gentium termini usque ad ostinm à fonte uestri sunt. 14. *epist*. 90. *fol*. 199.

Fines Atheniensium aut Campanorum uocamus, quos deinde inter se uicini priuata disterminatione distinguunt. & totus ager huius aut illius Reipub. est, pars deinde suo domino quoque censetur. 7. *de benef*. 4.

COMMVNI DIVIDVNDO. Tit. III.

Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat. 3. *contr*. 3.

Nihil prohibet alienis [A] uti ex parte qua nostra sunt. *de ira* 6. *f*. 24. ¶ [A] *Vide. l. merito* 51. *ff. pro socio.*

LIBER XI.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS, & interrogatoriis actionibus. Titul. I.

De interlocutione: De interrogatione insidiosa.

PErmitte [A] mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiar. 4. *de benef*. 26. ¶ [A] Est interrogatio tunc necessaria, cùm in personam fit actio, & ita si certum peteturine, dum ignoret actor qua

qua ex parte hæres defuncto aduersarius fuerit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat. Callistratus 1. edicti monitorij in l.1. *ff. de interrogationib. in iure faciendis. adde. l. non solū. 39. ff. de procuratorib.*

¶DE ALEATORIBVS. 5.

De aleatoris conditione.

Maiores nostri intellexerunt iniquissimum esse, eodem ^A loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore accepit, libidine aut alea absumsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore aliena cum suis perdidit. 7. *de benef.* 16. ¶^A Sanè alio loco habendus est, qui fortuna & casu ad inopiam redactus, aut non soluendo factus est, & qui alea decoxit. *Nouella.* 135. dixi ad Titulum Pandectarum de cessione bonorum.

¶DE RELIGIOSIS. Tit. VII.

Annus, (X. mensium), ad lugendum maritum fœminis datus.

Annum ^A fœminis ad lugendum constituere maiores, ^B non ut tam diu lugerent, sed ne diutius. Viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. 8. *epist.* 64. *f.* 103. *His iunge l.* 1. 8. 10. 11. 23. *& l. ult. ff. de his qui notant. infam.* ¶^A Annum uidetur usurpare pro 10. mensibus: Decem enim menses tantum luctui præfiniti: ut mox ex eodem authore nostro uidebimus. adde Suetonium 4. epistol. Apuleium 8. & ita annū accipe in *l. 8. & 11. ff. de his qui notātur inf.* ¶^B Luctui peragendo olim decem menses præfiniti, ut hîc & *l. 2. Cod. de secundis nuptiis: l. non tantum decem mensium. Cod. de legatis. Ouidius 1. Fastorum.* postea annus à Theodosio præfinitus *d. l. 2.*

Sexui muliebri pene concessum est, imo datum in lacrymas ius, non in immensum tamen, & ideo maiores *decem* ^C mensium spatium uiros lugendi dederunt, ut cum pertinaciam muliebris mœroris publica constitutione deciderent, nō prohibuerint luctus, sed finierint. Nam & infinito dolore, (cùm aliquem ex carissimis amiseris) affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duricia. Optimū inter pietatē & luctū tēperamētū est, & finire desideriū, & opprimere. *ad Alb.* 15. ¶^C fortè Numa. Liuius 2. Nā post Cānensem ob magnum lugentium numerum 30. dies luctui præfiniti. *Festus Græca sacra, Valerius* 1.

Lugentes plerunq; custoditi.

Lugentem timentemq; custodire solemus, ne solitudine mala utatur. 1. *epist.* 10.

Votum libitinarij scelestum punitum.

Demades Athenis eum, qui necessaria funeribus uenditabat, damnauit, cùm probatum ei esset, magnum lucrum optasse, quod contingere sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an merito damnatus sit? fortasse optauit, non ut multis uenderet, sed ut carè, ut paruo sibi constarent, quæ uenditurus esset. *& post.*

An

An tu Aruntium & Aterium non putas eadem habere, quæ designatores & libitinarios uota? 6.*de benef.*38.

De funeris locatione: Vitalia cadaueri eruebantur.

Quàm multi, cum maximè funus locatur, quàm multi eum uitalia eruuntur, lugent. 16.*ep.*100 *f.*249.

Cõuersus ad ianuam quis est, inquam, iste decrepitus & meritò [A] ad ostium admotus? foras enim spectat, unde istum nactus es? quid te delectauit alienum mortuum tollere? 1.*ep.*12 *f.*16. ¶[A] Alludit ad ueterem morem. Mortuorum enim cadauera ad ostium & in uestibulis ædium ponebãt seu collocabant, id ueteribus illis dicebatur collocatio. Suetonius August. cap.100. Corpus Augusti à Bouillis equester ordo suscepit, urbiq; intulit, atque in uestibulo domus collocauit.

Conclamatio in funere: Fax & cæreus in immaturis exequiis præferebatur.

Totiens in uicinia mea conclamatum [B] est, toties præter limen immaturas exequias fax [C] cęreusq; præcessit. 1.*de tranq.* 11.*f.* 142. ¶[B] Hinc funus indictiuum ad quod per præconem euocabantur. Festus *in Indictiuum.* Verba hæc fuisse uidentur, ollus Quiris leto datus est. Festus in Quirites: indicio est præco qui in funeribus indictiuis ita pronũciare solet, *ollus Quiris* leto datus est. Varro. 6. de lingua *olli, ualet dictum illi: ab olla & ollus.* quod alterum comitiis cum recitatur, à prætore dicitur olla centuria, non illa: alterum apparet in funeribus indictiuis quum dicitur *ollus leto datus est.* ¶[C] De facibus & cæreis dixi supra in Theologicis *c.*3. de *sepultura.*

Exequiæ frequentes.

Drusus Libo cùm æger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequẽtibus exequiis. Omnes enim necessarij iam deseruerant impiè, iam non reum, sed funus: habere cœpit consilium utrum conscisceret sibi mortem an exspectaret. 10 *ep.*71 *f.*122.

Funus ad planctus deductum: ad symphoniam canebatur βεβίωκε βεβίωκε.

Pacuuius cùm uino & illis funereis epulis se sepelisset, quasi sibi parentauerit; sic in cubiculum ferebatur à cœna, ut inter planctus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur βεβίωκε, βεβίωκε, nullo non se die extulit. 1.*ep.*12.*f.*17.

Sepultura, solenne & necessarium officium: Sepulturam patri filius debet: Sepelire misericordiæ & humanitatis gratia: Sepelire alterius uice: Terram mortuo iniicere.

Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius, sepeliui. *& post.* Dicam quid filius consecutus sit? officio solenni & necessario per me functus est: præstiti patri eius quod ipse præstare uoluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordię [D] & humanitati dedi, ut quodlibet cadauer absconderem.

scenderem. Sed si corpus agnoui, si filio tunc me præstare cogitaui. At si terram [E] ignoto mortuo inieci, nullũ in hoc habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. 5. *de benef.* 20. *in fin.* ¶ [D] Quod præsumitur fieri, si non contraria testatio sit. *l.* 1.14.§.7. §.8. *ff. de religiosis.* ¶ [E] Terram uel glebam mortuo iniiciebant. *Varro* 4. *de lingua.*

In conditiuo esse: in limine ipso nomen marmori inscribere.

Qui latitant & torpent, sic in domo sunt quomodo in cõditiuo. horum licet in limine ipso nomen [F] marmori inscribas, mortem suam antecesserunt. 8. *ep.* 61. ¶ [F] Quid si legas? *mortem*, id est, mortis tempus: optimo sensu. Horum licet mortis tempus in ipso limine sepulchri inscribas, nihil efficies, impones alteri: mortem enim suam antecesserunt.

Sepulchris inscribebant numerum annorum mortui.

Statillia inscribi monumento suo iussit annis se 99. uixisse. 11. *epistol.* 78. *fol.* 148.

Vide 14 *ep.* 93. *in fin. de sepulturæ neglectu.*

LIBER XII.

DE REBVS CREDITIS SI CERTVM PETEtur. Tit. I.

Crediti & beneficij differentiæ.

DIligentius quærẽdus est beneficij quàm pecuniæ creditor: huic enim reddendũ est quãtũ accepi; & si reddidi, solutus sum ac liber: at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia cohæremus. [A] debere enim cum reddidi, rursus incipio. 2. *de benef.* 18 *f.* 20. ¶ [A] *cohærere*, est ne hic obligari? an uero *coæremus* legendum uoce ab *ære* deducta? Nam & *coæsussit* legibus XII. Tabularũ apud Ciceronem occurrit.

Creditorem mihi ipse eligo, beneficium sæpe ab eo accipio à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. 3. *de benef.* 12.

Alia conditio est in credito, alia in beneficio. pecuniæ etiam malè [B] creditæ exactio est: & apellare debitorem ad diem possum: & si [C] foro cesserit, portionem feram. Beneficium & totum petit & statim. Præterea hoc mali uiri est, illud mali patrisfamiliæ. 4 *de benef.* 39. ¶ [B] Hoc est, homini parũ idoneo creditæ. ¶ [C] Quod dixit de eo q foro cessit, refer l.7.§.1 ff. depos. l. ult. C. de curat. bon. dand.

Beneficium creditum insolubile esse dicimus. Cùm id dicimus imagine & translatione utimur. Cùm dicimus creditum, intelligitur tanquam creditum. 4. *de benef.* 12.

Beneficium genus est crediti ex quo tantum recipiẽdũ est, quantum ultrò refertur. 1. *de benef.* 1. *f.* 1.

Bene-

Beneficium uerbo ne corruperis creditũ faciendo. 5.*de benef.* 21.

Creditum re ipsa contrahitur non sola uoluntate.

Ei qui uoluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo. 6.*de benef.* 11.89.

Creditor & Debitor relata.

Debitor non est sine creditore, non magis quàm maritus sine uxore, aut sine filio pater. 5.*de benef.* 7.72.

Aes alienum.

Læue æs alienum debitorem facit, graue inimicum. 2.*ep.* 19.31.

Crediturus pecuniam in uasa & uires debitoris inquirebat.

Nomina facturi, diligenter [A] in patrimonium & uasa debitoris inquirimus. 1.*de benef.* 1. ¶ [A] Cicero 9. *ad Atticum.* 11 *sub finem.* De Lanuino (ut audiui Phaneam mortuum) optaui si modò esset futura Respublica, ut id aliquis emeret meorum: neque tamen de te (q maximè meus) cogitaui. sciebã enim te quoto anno & quantũ in solo solere quærere: neque solum Romæ, sed etiam Deli tuum Digamma uideram. *hoc est*, fœnus. cuius in uocabuli litteratura prima, collocatur F. digamma.

Cum ad patrimonium uentum est, diligentissimi computatores sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis aut beneficia (nam hæc quoq; iam expensa fertis) *Late poßidet, sed multum debet: Habet domum formosam, sed alienis nummis paratam; Familiam nemo cito speciosiorem producit,* sed *nominibus* non *respondet: si creditoribus soluerit, nil. illi supererit.* 13.ep.88.f.184.

A creditore uolente pecunias accipere: Stipulatio emptorem uenditori obligans: Pacta conuenta impreßis signis custodiri solita: Fidem non tantum spectare, sed cogere: Testes in nominibus faciendis adhibiti: Per tabulas seu subscriptiones plurium testium, nomina facere interpositis parariis: Interrogatione contentum non esse: Rem manu tenere: Anulis credere plus quàm animis: Viri ornati nomini faciendo adhibiti: iidem signa tabulis imprimebant.

Vtinam persuadere possemus, ut pecunias creditas tantùm à uolentibus [B] acciperent. utinam nulla stipulatio emtorem uenditori obligaret, nec pacta conuentaq; impressis signis custodirentur, fides potius illa seruaret & æquum colens animus. Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem quàm spectare malunt. Adhibentur ab utraque parte testes. [C] Ille per tabulas, plurium [D] nomina, interpositis parariis, [E] facit. Ille non est interrogatione sua contentus, nisi rem [F] manu sua tenuit. O turpem humani generis fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem. anulis nostris plus quàm animis creditur. In quid isti uiri ornati [G] adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Nempe ne ille neget accepisse se quod accepit. 3.*de benef.* 15. ¶ [B] Hoc est, citra stipulationem, citra tabulas,

sine

fine testibus, fine parariis, ¶ [C] Quot? forte duodecim. Plautus Aulularia: Nostra ætas non multum fidei gerit, Tabulæ notantur, adsunt testes duodecim. Tempus locumq; scribit actuarius. Tamen inuenitur Rhetor, qui factum neget. ¶ [D] Plurium nomina facere creditor dicitur, cùm non contentus debitoris confessione aut chirographo, actuarium adhibet, qui tabulas chirographarias describat, cū præter actuarium, adhibet ornatos uiros testes, & illorum nomina iisdem tabulis inseri facit, & illorum anulis tabulas signari. Hæc nominibus obligatio fuit. de qua Theophil. §. Inst. de litterar. obligat. ¶ [E] Pararij hic & in c. sequente, qui? An librarij quorum munus fuit stipulationis uerba transcribere, 93. *ff. de regulis.* qui Plauto *Aulularia*, actuarij: Vlpiano tabelliones? ¶ [F] Hoc est, tabulas ab actuario conscriptas: quas ipse creditor solus seruabat. ¶ [G] Qui illi? Romæ, equites alijq; integræ famæ: in prouinciis, Duumuiri, decuriones & similes. His enim ius anulorum fuit. facit *l. 22. ff. de testib.*

In nomine faciendo & mutuo pleriq; non interponebant pararios, signatores, & chirographa accipiebant.

Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi *pararios*, nec *signatores* aduocari nec *chirographum* dare. 2. *de benef.* 23. *f.* 22.

Mutuum dare de domo.

Hic pecuniā pro addicto dependit, sed cum illam domo [H] protulisset, ille dedit eandem, sed mutuam sumsit aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. 3. *de benefic.* 8. ¶ [H] Vide *l. lecta. ff. de rebus creditis.*

Arca sua uel aliena uti in mutui datione.

Puta me non dicere unde sumturus sum mutuum, scis cuius arca [I] utar, exspecta pusillum, & de domo fiet numeratio. 3. *epistol.* 26. ¶ [I] Sic Scæuola 1. Respons. ex arca accipere mutuum dixit. *in l.* 26. *ff. de pec. const.* & Paulus. 3. *quæstion.* quindecim mutua numerata de domo. in *l. lecta. ff. de reb. cred. ubi dixi.*

Versuram facere quid sit.

Ab Epicuro uersura [K] facienda est. 2. *ep.* 19. ¶ [K] Versuram facere dicitur, qui creditorem uertit, qui pecuniam ab alio accipit, ut se ab alio creditore liberet. Vide Festum & Ciceronem ad Atticū.

Debitor non est fine creditore, non magis quàm maritus fine uxore, aut fine filio pater. ut concedam aliquem dare sibi beneficiū, dum dat & recipit: ut concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi quod aiunt *uersura* fit, & ueluti lusorium [L] nomen statim transit, neque enim alius dat quàm qui accipit, sed unus atq; idem. 5. *de benef.* 8. ¶ [L] Lusorium nomen est, nō uerum, sed interpositum dicis causa. sic lusoriè agere dicimus. *l.* 50. *ff. de leg.* 1. lusorium edictum. *l.* 75. *ff. de iudiciis.* lusorium imperiū. *l. ult. ff. ne quid in loco publ.* perlusorium iudicium *l.* 14. *ff. de appellat.*

In mu-

In mutuo utebantur pleriq; intercessore & proxeneta.

Ad maximas diuitias compendiariò ducam, opus erit tamen tibi creditore, ut negotiari possis. Aes alienum facias oportet, sed nolo *per intercessorem* mutueris, nolo Proxenetę [A] nomen tuum iactent, paratum tibi creditorem dabo, Hecatonianum illud à te mutuum sumes, quantulumcunq; est, satis erit, si quidquid deerit id à nobis petierimus. 21.*ep*.120.*f*.302. ¶ [A] De proxeneta nominis faciendi *uide l.2.ff. de proxeneticis.*

Quid debeatur accepto beneficio: & in beneficio quid materia & signum beneficij sit, quid re ipsa beneficium.

Debere dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium alius prouinciam, ista autem sunt beneficiorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur. Multum interest inter materiam beneficij & beneficium. Itaq; nec aurum nec argentum, nec quidquam eorum quæ à proximis accipiuntur beneficium est, sed ipsa tribuendi uoluntas. Imperiti autem id quod oculis incurrit, & id quod traditur possideturq;, solùm notant, Contrà, illud quod in re carum atq; pretiosum est, parui pendunt, & quæ tenemus quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt. *& post*. Hoc in aliis rebus euenit, ut aliubi sit species rei, aliubi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali & ciuica donat, quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal? & currus? Nihil horum honos est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id, quod sub oculos uenit, sed beneficij uestigium & nota. 1.*de benef*.5.*f*.5.6.

Credere pecuniam numeraturo adulteræ.

Pecuniam non dabo quam numeraturum adulteræ [B] sciam, ne [C] in societate turpis facti aut cōsilij inueniar. 2.*de benef*.14.*f*.11. ¶ [B] Qui pecuniam credit, adulteræ aut meretrici numeraturo, eam non repetit: sicuti non repetit id, quod consumpturo & perdituro credidit. *l. quod si minor*. 24. §. *restitutio. ff. de minorib. l. si uerò*. 12. *si adolescen*. 11. *ff. mandat.* ¶ [C] *Vide infra*. 1. *Titulo pro socio.*

Quid quisque debeat libenter.

Debet nemo libēter quod nō accepit, sed expressit. 1.*de ben*.1.*f*.2.

Quo animo quidque debeatur.

Eo animo quidq; debetur, quo datur. 11.*ep*.82.

Creditæ pecuniæ actio.

Pecunia ab eo petitur cui credita est. 5.*de benef*.19.80.

Beneficij pars optima periit si actio, sicut certæ pecuniæ aut ex conducto aut ex locato datur. si ad iudicem uoco incipit non beneficium esse, sed creditum. 3.*de benef*.7 *f*.31.

Credita quædam debentur quæ non exiguntur.

Quædam pecuniæ de quibus ius creditori dicitur debentur, sed non exiguntur. 6.*de benef*.4.*iunge l*.1. §.1 *ff. de oblig.*

Exigere, repetere, admonere.

Non exigo beneficium, sed repeto: nec repeto quidem, sed admoneo. 5. *de benef.* 21.

DE IVREIVRANDO.

De iurisiurandi uariis formulis: Ita patri placeam.

Quæris, quod iusiurandum fuerit? Ita Patri placeam. 2. *controuers.* 3. *fol.* 49.

Per patrem iurare.

Nihil minus conuenit quàm aliquem per patrem iurare, patrem relicturæ. 1. *contr.* 6. *f.* 29.

Per patris & maiorum cineres iurare.

Iura per [A] patris cineres qui incōditi sunt. Iura per patris memoriam. 7. *Controuers. procœmio.* ¶ [A] Sic Propertius: Testor maiorum cineres. *Propert.* 4. *Eleg. ult.*

Ego morientem uidebo, per cuius cineres iuraturus sum? 1. *controuers.* 1. *folio* 6.

Per Deos iurare: si sciens fallo.

Per fictiles Deos, religiose iurabatur: cum qui per illos iurauerant, ad hostem morituri ne [B] fallerent redibant. *ad Albinam.* 10. ¶ [B] Sic Eumenius Rhetoric. in oratione pro scholis instaurandis, *Neque me sciens fallo.* Apuleius 10. de asino, Non possum conscientiam meam fallens perperam iudicare. Plura nunc omitto ad hunc locum.

Per genium domini iurare.

Iurat per genium [C] meum se omnia facere. 1. *ep.* 12. *f.* 16. ¶ [C] Sic iurabant per Genium Cæsaris *l. 2. Cod. de rebus creditis. l. 2. Cod. ad l. Iuliam maiestatis. ubi dixi.*

Ita mori liceat superstite filio.

Ita mihi [D] superstite filio mori liceat. *& post:* Ita mihi libero & uiuere & mori contingat, ita meos oculos filij manus operiant, ut ego inter liberos meos fortiter steti. 9. *Controuers.* 4. ¶ [D] adde 5. Declamat. *Plin. 2. epistol. ultima. Terent. Heautontim. act. 5. scena* 4.

Ita uiuam.

Præbebo, ita uiuam. 11. *ep.* 83. *f.* 65. *Ita locutus est Cicero 5. ad Attic.* 15. 9. *Valer.* 13. §. 3.

Per manes præceptoris iurare.

Sic solebat iurare, Per manes præceptoris mei Cæstij, cùm Cæstius uiueret. 9. *Controuers.* 3.

In uerba iurare.

Quod uerum est, meum est. Perseuerabo Epicurum tibi ingerere, ut isti qui in uerba iurant nec quid dicatur æstimāt, sed à quo. sciant quæ optima sunt esse communia. 1. *ep.* 12. *in f.*

Per Vestam iurare.

Sacerdos raro iuret, nec unquā, nisi per suam Vestam. 6. *contr.* 8.

Iura-

Iurabant gladiatores uri, uinciri, ferroq; necari.

Dixi in Politicis infrà Titulo de ludis cap. de Amphitheatro.

Mutuæ mortis iuramentum.

Vir & uxor iurauerant, ut si quid alteri obtigisset, alter moreretur. 2. *controuers.* 3.

Sacramento ligari.

Sapiens uelut sacramento ligatus, hoc quod uiuit stipendium putat. 8. *epist.* 66. *f.* 107.

Iusiurandum per uim, non obligat.

Nemo iureiurando tenetur quod per necessitatem adactus est. 6. *controuers.* 6. *f.* 29.

Amantibus iniuratis non creditur.

Amantibus non nisi iurantibus credimus. 2. *contr.* 3. *f.* 49.

De imprecationibus.

Caput sanctum tibi dira imprecatione defigis. 6. *de benef.* 35.

LIBER XIII.

COMMODATI. Titul. VI.

Commodare & mancipio dare differunt.

RErum natura illum tibi non mancipio dedit, sed commodauit, cum uisum est deinde repetiit. nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam se soluisse moleste ferat, eam præsertim cuius usum gratuitum acceperit, nonne iniustus uidebitur? *ad Polyb.* 29.

Commodato uti.

Magnus animus nihil horum, quæ circa ipsum sunt, nihil suum putat, sed ut cõmodatis utitur, peregrinus, properãs. 22. *ep.* 121. *f.* 307.

Rebus non me trado, sed commodo. 8. *ep.* 63.

LIBER XIIII.

DE LEGE RHODIA DE IACTV. Tit. II.

NEcessitas est quæ nauigia iactu [A] exonerat. 4. *controuers.* 4. ¶ [A] confer, tit. ad l. Rhod. de iactu.

DE INSTITORIA ACTIONE. Tit. III.

Quoties ad institorem [A] alicuius mercis accessimus, uidemus hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est pro quo nullum datur. 5. *ep.* 42. *f.* 66. ¶ [A] Institor est qui negotio gerẽdo instat, q tabernæ uel negotiationi præ est. *l* 3. *ff. eod.*

DE SENATVSCONSVLTO MACEDONIANO. 6.

Quamuis filiusfam. sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Iniquum est collapsis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani est. 1. *controu.* 1. *f.* 9.

Si filius meus pecuniam mutuam sumserit, creditori numerabo, non [A] tamen ego debuero. *& post.* Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia uolo me tibi offerre debitorem uoluntarium. 5. *de benef.* 19. ¶ [A] *uide totum hunc Titulum ff.*

LIBER XV.

DE PECVLIO. Titul. I.

NOn potest [A] seruus creditor domini sui fieri, si pecuniã illi dederit, alioqui quotidie suum dominũ obligaret. 3. *de benef.* 19. 37. ¶ [A] subaudi iure ciuili: potest enim natura dominus seruo obligari. *l. si quod seruo dominus debuit.* 64. *ff. de condict. indebiti.* atqui inter filiũ & patrem ne quidem naturalis obligatio esse dicitur l. *ne cum filio.* 16. *ff. de furtis.*

LIBER XVI.

DE COMPENSATIONIBVS. Tit. II.

PEcuniam aliquis mihi credidit, sed domum meam incendit, pẽsatũ est creditum damno, nec reddidi illi nec tamẽ debeo. *& post.* Colonum suum non tenet obligatum, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet effecit. sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit, quàm quod ex crediti causa petit, non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet, qui dicat, pecuniam credidisti. quid ergo? equos [A] abegisti, seruũ eius occidisti, agellum quem locaueras possides, æstimatione facta debitor discede, qui creditor ueneras. *& post.* Quædam pecuniæ de quibus ius creditori dicitur, debẽtur, sed non exiguntur. 6. *de benef.* 4. ¶ [A] Compensatio locum habet quoties ex maleficio oritur actio. *l. si ambo socij.* 10. §. 2. *ff. de compensationibus.*

In comparatione beneficij & iniuriæ uir bonus iudicabit quidẽ quod erit æquissimum, sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. *& post* Facilis erit in commutando, patietur plus imputari sibi, inuitus beneficium per compensationem iniuriæ soluet. 11. *epistol.* 82. *fol.* 160.

Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quæris, alterum ab altero absoluetur, & dicet quamuis iniuria præponderet, tamen beneficiis donetur, qđ ex iniuria superest: plus nocuit, sed prius profuit. itaq; habeatur & temporis ratio. 11. *ep.* 82.

Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit & postea fecit iniuriam, utrum illi beneficium reddere debeam, & me ab illo nihilominus uindicare, ac uelut duobus nominibus separatim respondere, an alterum alteri contribuere & nihil negotij habere, ut beneficio iniuria tolla-

tollatur. [illegible]d enim uideo in hoc foro fieri, (quid in uestra schola iuris sit, uos sciatis,) separantur actiones & de eo quod agimus, & de eo quod nobiscũ agitur. Confunditur[A] formula, si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, [B] & ille mecum depositi? Quæ proposuisti (Liberalis,) exempla, certis legibus continẽtur, quas necesse est sequi. Lex legi non miscetur, utraq; sua uia it, depositum habet suam actionem, propriam tam hercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est, me arbitro utitur. licet mihi cõparare inter se, quãtum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit, tum pronunciare, utrum plus debeatur mihi an debeam. in illis nihil est nostræ potestatis, eundũ est qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est. Ego itaque iudico illa, non separo: nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. 6. *de benef.* 5. & 6. ¶[A] Mutuas petitiones intelligere uidetur, de quibus *l.* 11. *in pr.* & §. 1. *ff. de iurisdict.* non coaceruationem actionum. ¶[B] si modô rei tuæ furtum fecerit: aut si depositum ipsum surripuerit, in quo sumptus feceras. *l. Creditoris.* 15. *inf. l. si is qui rem commodasset.* 59. *l. si is qui rem pignori.* 66. *ff. de furtis. adde l. ultimam. Cod. De compensationibus. l. si quis.* 11. *ff. depositi.*

DEPOSITI. Tit. III.

Depositum reddere res per se expetenda. 4. *de benef.* 10. 51.

Quis decoctori pecuniam credit, aut depositum cõmittit ei, qui iam plurimis abnegauit? 4. *de benef.* 26.

Non magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, extra iudicem soluit. 3. *de beneficiis* 7. 32.

Depositum reddere per se expetenda res est. non tamen [A] semper reddam nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest utrum inficier an palam reddam. Intuebor utilitatem eius cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. 4. *de benef.* 10. ¶[A] Possunt etiam esse iustæ causæ ut nondum reddat: quid enim si res sit in prouincia uel in horreris quorũ aperiendorum non sit facultas, uel conditio depositionis nondum extitit? *l.* 1. §. *est autem. ff. hoc Titulo.*

LIBER XVII.

MANDATI. Titul. I.

Sua causa: aliena: sua & aliena causa aliquid facere.

MVltum interest utrũ aliquis beneficium nobis det sua [A] causa, an nostra, an sua & nostra. 6. *de benef.* 12. ¶[A] Sic mandatum distinguitur. *Mandat enim quis sua causa, aliena, sua & aliena: tua & aliena. l. 2. ff mandati.*

PRO SOCIO. Tit. II.

Sociis res aliter communes quàm parentibus liberi sunt.

Non sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matriq; communes liberi sunt, qui cum duo sint non singuli singulos habent, sed singuli binos. 7. *de benef.* 12.

Communia sunt quorum pars ad singulos pertinet, etiam minima: Pars pro indiuiso tam omnium tota, quàm singulorum.

Non sunt communia nisi pars illorum pertinet ad singulos. sociū efficit, etiā quod ex minima portione cōmune est. adiice nūc quia magna & uera bona non sic diuidūtur, ut exiguum in singulos cadat. ad [A] unumquemq; tota perueniunt. *& post.* Tam omnium tota, quàm singulorum sunt. 10. *ep.* 74. *f.* 132. ¶ [A] Hæc pars, pro indiuiso appellatur. *l. recte.* 25. §. 1. *ff. de uerb. signif.* pars incerta. *arg. l.* 25. *ff. quib. modis usufr. amittatur. l.* 1. §. 7. *ff. uti poßidetis.* quæ tota omnium est, non quasi singulorum *ut hic. & l. seruus commun.* 5. *ff. de stipulat. seruor.* intellectu magis partes habet quàm corpore *d. l.* 5.

Socij non æquis partibus.

Cum uisum fuerit distraham cum corpore societatem, & nunc tamen dum hæremus, non [B] erimus æquis partibus socij, animus ad se omne ius dicet. 8. *ep.* 66. ¶ [B] Huiusmodi societas contrahi potest *l. si non fuerint.* 29. *ff. pro socio.*

Societas inter omnes homines quædam & sancta.

Consortium rerum omniū inter nos facit amicitia. *& post.* Hæc societas [C] diligenter & sanctè obseruanda est quę nos hominibus miscet & indicat aliquod esse commune ius generis humani. 6. *epistol.* 48. ¶ [C] Quæ & cognatio à natura dicitur *in l.* 3. *Digest. de iustitia & iure.*

Societatis salus, amor.

Salua societas esse, nisi amore & custodia partium non potest. 2. *de ira* 31. 52.

Societas turpis facti.

Pecuniam non dabo ei quem numeraturum adulteræ sciam, ne [D] in societate turpis facti aut consilij inueniar. 2. *de benef.* 14. *fol.* 17. ¶ [D] Rerum inhonestarum nulla est societas. *l. nec prætermittendum.* 57. *Digest. pro socio.*

LIBER XVIII.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE. Tit. I.

Venditio & uendere quid.

VEnditio, alienatio est rei suæ iurisq; sui in aliū translatio. Quemadmodum uēdere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris habendum alteri tradere. 5. *de benef.* 10.

Nego-

Negotiatio.

Multum à beneficio distat negotiatio. 6.*de benef.*12.

Emi, & gratuita esse quæ dicantur.

Ea sola putamus emi pro quibus pecuniã [A] soluimus: ea gratuita uocamus, pro quibus nihil impendimus. 5.*ep.*42.*f.*66. ¶ [A] Sine pretio nulla est uenditio *l.*2.§.1.*ff.hoc tit.*

Commerciorum occasio, necessitas.

Bona in [B] regiones descripta sunt, ut necessarium [C] mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alius ab alio quid peteret. 13.*ep.*88.*f.*185. ¶ [B] Has leges æternaq; fœdera certis imposuit natura locis. Virg.1.Georg. ¶ [C] Idem Aristotel.1. Politic.

Negotiaturi fiscos parabant.

Videtur mihi egregiè dictum, sapiens diuitiarum est quæstor acerrimus. Inani me, (inquis) lance numeras. Quid est illud inane? Iam ego paraueram fiscos, [D] cirumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarẽ, quas accerserem merces. 21.*ep.*120.*f.*302. ¶ [D] Hi herones uel erones in lege, in nauem. 32.*ff. locati.*

Ad Castoris templum negotiatores: ibidem tabernæ seruis uenalibus refertæ.

Non molestè feram si non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris [E] negotiantur, nequam mancipia ementes uendentesq;, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt. *in sap. non cad.*13. ¶ [E] Is fortè locus est quem Labeo & Cœlius appellant locum, quò solent uenire qui se uenales postulant. *l. quis sit fugitiuus.*27.§.*apud Labeonem.*12.*ff. de ædilitio edicto: ubi dixi plenius.*

In his quæ uoluptatis causa emimus, reditum non inspicimus.

Nemo Tusculanum aut Tyburtinum emere paratus salubritatis causa & æstiui secessus, quoto anno emturus sit disputat: cũ emerit tuendum est. 4.*de benef.*12.

Suæ rei non est emptio.

Nemo rem suam [F] emit. 7.*de benef.*5. ¶ [F] *l. suæ rei emptio.*16. *ff. de contr. empt.*

De rebus emendis præceptum Catonianum.

Catoniana [G] sententia, Emas non quod opus nõ est, sed quod necesse est. quod non opus est, asse carum est. 14.*ep.*95.225. ¶ [G] Est & illud alterum Catonis præceptum eodem pertinens: c.2. de re rustica: *Patremfamilias uendacem esse oportet non emacem.*

Nummarium tribunal.

Prouincias spoliari & nummarium tribunal audita utrinq; licitatione alteri addici, nõ [H] mirum: quando quæ emeris, uendere gẽtium ius est. 1. *de benef.* 9.*f.*7. ¶ [H] Hinc illud Alexandri Seueri apud Lampridium: Necesse est ut qui emit, uendat. Ego nõ patiar mercatores

tores poteſtatum, quos ſi patiar, damnare non poſſim. Erubeſco enim illum hominem punire qui emit & uendit. adde *Nouellam* 8.

Piſcium licitatio: Mullus piſcis emptus quinq; ſeſtertiis.

Mullum ingentis formæ (quatuor pondo & ſelibram fuiſſe aiebant) Tiberius Cæſar miſſum ſibi, cùm in macellum deferri & ueni re iuſſiſſet: Amici, inquit, Omnia me fallunt, niſi iſtum mullum aut Apicius emerit aut Pub. Octauius. Vltra ſpem illi cõiectura proceſſit, licitati ſunt, uicit Octauius, & ingẽtem conſecutus eſt inter ſuos gloriam, cum quinq; [A] ſeſtertiis emiſſet piſcem, quem Cęſar uendiderat, ne Apicius quidem emerat. 15. *ep*. 96. *f*. 236. ¶[A] Sub Caio principe Aſinius Celer mullum emit octo millibus nummûm. Quæ reputatio (inquit Plinius 9. cap. 27.) aufert tranſuerſum animum ad contemplationem eorum, qui in conqueſtione luxus coquos emi ſingulos pluris, quàm equos, quiritabant. At nunc coqui triũphorum pretiis parantur & coquorum piſces.

De ſeruorum pretio: Serui centenis millibus empti.

Cum dixiſſet Sabinus, centenis [B] millibus ſibi conſtare ſingulos ſeruos, minoris, inquit Quadratus, totidem ſcrinia emiſſes. 3. *epiſtol*. 27. *circ. fin*. ¶[B] De pretiis ſeruorum *uide l*. 2. *Cod. de communi ſeruo manumiſſo*.

Corium forma publica percuſſum loco nummi apud Lacedæmonios.

Corium [C] forma publica percuſſum apud Lacedæmonios fuit, quod uſum numeratæ pecuniæ præſtabat. 5. *de beneficiis* 14. *in fin*. ¶[C] Sic coriacea moneta cuſa fuit ſub Friderico 2. teſte *Pandulpho Collenucio & Antonio Chronicorum anno* 1240. *Addit*. ad *Chronica Vrſpergenſis*. ſed & Helmodus Chronicorum c. 395. refert apud Ranos panno lineo commercia iniri.

Nummi una forma percuti ſoliti.

Facta dictaq; tua inter ſe congruant, ac reſpondeant ſibi & una forma percuſſa ſint. 4. *ep*. 34. *f*. 67.

Nummus reiectus ab ignaro.

Non eſt malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiicit. [D] 5. *de benef*. 20. ¶[D] facit lex 1. 2. 3. Cod. de ueteris numiſmatis poteſtate.

Cara quæ.

¶ Nulla res carius conſtat, quàm quæ precibus empta eſt. 2. *de beneficiis* 1. 12.

De ſeſtertio nummo in uenditionibus.

Quæ maxima inter nos habentur, ſeſtertio [E] nummo æſtimanda ſunt. 15 *epiſt*. 96. *f*. 238. ¶[E] l. nullo. De ſeſtertio nummo adde *l. ultimam*. *Cod. de donationibus*. ubi dixi.

De iuſto rei pretio, & quis iuſtum ac uerum rei pretium imponat.

Vni ſapienti notũ eſt quanti res quæq; taxanda ſit. 11. *ep*. 82. *f*. 159.

Nemo

Nemo cum emit aliquam rem, pretium uenditori scit persoluere preter sapientem 11.*ep*.82.*f*.160.

Nescimus ęstimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum.11.*epist*.82.*f*.162.

De pretio forensi.

Aestimemus singula fama [A] remota, & quæramus quid sint, nõ quæ uocentur.15.*ep*.96.*f*.238. ¶[A] Vide tamen *l.si seruum*.33.*ff. ad l. Aquil. l.pretia rerum*.63.*ff.ad l.Falcid.l*.10.§.1.*ff. de diuersis & temporalibus præscript.*

De ornamentis & accessionibus rei uenditæ.

Neminem æstimamus eo quod est, sed eo quo ornatur. ¶[B] 10.*ep*.77.*f*.145. ¶[B] Ornamenta cedunt rei uenditæ, si res cum ornamentis uenalis ostensa est.*l. Aediles*.38.*inpr. & §.uendendi*.11.*ff. de ædilitio edicto.*

Nõ uacat de pretio quæri, plus in *accessionibus fuit*.16.*ep*.98.*f*.242.

Vilia quæ.

Quidquid domi est, uile est.3.*de benef*.3.*f*.30.

Nil est cuiq; se uilius. *& post*. q se habet nihil perdidit. sed quoto cuiq; habere se contigit?5 *ep*.42.

Sæpe maximum est, pro quo nullum pretiũ datur.5.*epist*.42.*f*.66.

Cara quæ.

Numero numerus non semper æquandus est. aliquando una res pro duabus ualet 7.*de benef*.15.

Nulla res carius constat, quàm quæ precibus empta est. 2.*de beneficiis* 1.*folio* 12.

Non potest paruo res magna constare 2.*epist*.19.30.

Quædam pluris sunt quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, uitam ac ualetudinem bonam: à bonarum artium pręceptore, studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium sed operæ soluis, quòd deseruiunt, quòd à rebus suis auocati nobis uacant, mercedem non meriti sed occupationis suæ ferunt. 6.*de beneficiis* 15.

Vestimenta detrahi solita uenalibus mancipiis.

Mangones quidquid est qđ displiceat aliquo lenocinio abscõdunt. Itaq; ementibus ornamenta suspecta sunt, siue crus alligatũ siue brachium aspiceres, nudari iuberes & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythię Sarmatiæue gregem insigni capitis decorũ? si uis illum æstimare totumq; scire qualis sit, fasciam [C] solue. Multum mali sub illa latet.11.*epist*.83. ¶[C] Mercantium hic mos fuit. uide Suet. Caligula.c.36: Lucianum Eunucho: Claudian. 1. in Eutropium, *Nudatus quoties medicum dum consulit emptor.*

Aleæ emptio.

Stultus est qui non exigua temporis mercede magnæ rei aleam [D] redimit. 8.*ep*.59.*f*.97. ¶[D] *adde l*.8.§.1.*ff.de contr. empt.*

De præ-

De pretio conuento & communi: De pretio & mercede uectura, Hospitij, tecti, balnei, ignis, diuersorij: fulturæ domus labentis, fabri in diem quamq; medici, præceptoris, rei, operæ, meriti, occupationis.

Quid interest quanti sint res cùm de pretio inter ementem & uẽdentem conuenerit? non uæniit illa suo pretio, sed tuo. pluris uænire non potuit. pretium cuiusq; rei pro [A] tempore est. Tanti sunt res, quanto pluris uænire non possunt. Nihil uenditori debet, qui bene emit. non ex usu effectuue sed ex consuetudine & annona æstimatur. Quod tu pretium ponis traiicienti maria? & per medios fluctus, cum è terræ conspectu recessit, certam sulcanti uiam & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus, iubẽti subito uela stringi, armamenta dimitti, paratos ad incursum procellæ, & repentinum impetum stare? huic tantæ rei præmium uectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum aut ignem? scio tamen, quanti ista consecuturus, diuersorium subeam. Quantum nobis præstat qui labentem domum suscipit, & agentem ex imo rimas insulam, incredibili arte suspendit? certo tamen & leui pretio fultura cõducitur. Murus nos ab hostibus tutos & à subitis latronũ incursionibus securos præstat? notum est tamen illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber, quid in diem mereat. Infinitum erit si latius exempla conquiram, quibus apparet, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede fungor? quia ex præceptore & medico in amicum transeunt, & nos non arte (quam uendunt) obligant sed benigna & familiari uoluntate. Itaq; medico qui nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda uitandaue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum uidet, sed tanquam inuocatorẽ. Ne præceptorem quidem habeo, cur unerer, si me in grege discipulorum habuit, si me non putauit dignum propria & peculiari cura. si nũquã in me direxit animum. & cum in medium effunderet, quę sciebat non didici, sed excepi. 6. *de benef.* 15 *&* 16. Et paulo ante c. 15. pluris quædam sunt quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilẽ uitam ac ualetudinem bonam: à bonarum artiũ præceptore studia liberalia & animi cultum. Ita hîc non rei pretiũ sed operæ soluitur, quòd deseruiunt quòd à rebus suis auocati nobis locant: Mercedem non meriti sed occupationis suæ ferunt. ¶ [A] Id est pretia cõmuniter funguntur. *l. pretia rerum.* 63. *ff. ad Falcidiam.*

De uenditione plurium fratrum.

In auctione [B] fratres, quamuis hostilis hasta, non diuidit. 9. *controuers* 3. ¶ [B] *dixi infra ad Titulum de ædilitio edicto.*

Instito-

Institores in tabernis odorifera habebant, ut iis emptorem attraherent: In fronte tabernæ suspensa habebant rerũ uenalium nomina: permittebant emptori exemplaria sumere mercium.

Non habemus ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt, ipsis permittimus unde uelint sumere exemplaria. 4 *ep.* 32. *f.* 55.

Votum emptoris & uenditoris quale sit.

Cum constet negotiatio exempto & uendito, quare uotũ [A] eius in unam partem trahis, cùm lucrum ex utraq; fit? 6 *de benef.* 38. ¶ [A] Votum uenditoris, ut carè: emptoris ut uili comparet *l.* 8. *Cod. de contr. empt.*

Emptiones & uenditiones stipulationibus interpositis contractæ.

Vtinam nulla stipulatio [B] emptorem uenditori obligaret. 3. *de benef.* ¶ [B] adde *l.* 3. *ff. de act. empti. Varronẽ* 2. *de re rustica.* 2 3. 5. *Hinc rogare emptum. l. cum ab eo. ff. de contr. empt* Plaut. Capt. Act. 1. scen. 2.

Ex tabellis emptionis iudicabant.

Ex tabellis emptionis multi sententiam trahere tentauerunt. Albutius dixit, profer mihi tabellas. Quid hoc est? Generũ socer mancipio accepit. Triarius dixit: Fugitiuum erronem [C] non esse. & *post.* Relegamus auctoritatis tabellas, furto noxaq; solutus. Hęc generi nostri laudatio est. 7. *cõtr.* 6. ¶ [C] *V. Varronẽ* 2. *de re rustica.* 10. *l.* 3. *l.* 11. §. 1. *l.* 16. *in f.* 2. *de re* 30 *ff. de euiction.*

Mancipium quandoq; ita uenibat ut nihil exciperetur.

Vendit pirata, emit a leno, excipitur nihil. 1. *contr.* 2.

Nihil uenditori debet, qui bene emit. 6 *de benef.* 15 91.

Mancipia cara uendentium cautio & cura quæ fuerit.

Si carum tibi seruum uenderes, quęreres quis [D] suus emtor esset. 2. *contr.* 1. *f.* 41. ¶ [D] Hinc illa pacta, ut ne mancipium quod uendatur alterius seruitutem quàm emptoris experiatur: & post mortem eius in libertate moretur. *l. ult. ff. de seruis exportandis.*

Quædam alia ad uenditiones pertinentia uide infra. Titul. *de ædilitio edicto.*

LIBER XIX.

LOCATI ET CONDVCTI. Tit. II.

Habitatio uiri fortissimi non delicata.

HAbitaturum tu putas unquam fuisse in Vtica Catonem, ut prętemauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum uariis coloribus picta? fluctuantem toto lacu rosam, ut audiret canentiũ nocturna conuiuia? Nonne manere ille intra uallum maluisset, quàm ibi unam noctem anxius duxisse? Quidni malit, quisquis uir est, somnum suum classico quàm symphonia rumpi? 7. *epist.* 52.

Dies

Dies migrationis, Idus Quintiles seu Iulij.

Quid est Popili? ecquid tutò lateo? Nunquid mutandus est locus ineptè ab [A] Idibus? *7. controuers. 2. in f.* ¶[A] Idibus Quintilibus, inquilini migrare soliti: ut ex hoc loco potest colligi & *l. cum ab eo. ff. de contr. empt. l. qui balneum. ff. qui potiores l. cum in plures. ff locati.* Cicero. 2. ad Quintum fratrem 3. Suet. Tiberio. c. 35. Martial. 12. *epigr. 32.*

Veteres inquilini ægrè ab habitatione tametsi incommoda, discedunt.

Nemo nostrum cogitat, quandoq; sibi ex hoc domicilio eundum. sic ueteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo etiam inter iniurias detinet. uis aduersus hoc corpus liber esse? tanquam migraturus habita. fortior eris ad necessitatē exeūdi. 10. *ep. 71. f.* 123.

Habitantium in alieno conditio, expelli.

Hinc atq; illinc tentamur atq; expellimur. hoc euenire solet in alieno habitantibus. 22. *ep.* 121 *f.* 306.

Ad agrum colendum ex æquo & bono uenire.

Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono uenit, nec ad ullā rem cuius extra ipsam fructus est. 4. *de benef.* 14. 54.

Si colonum frui locator prohibeat.

Colonum suum non tenet obligatum, quāuis tabellis eius manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui [B] succidit arbusta, nō quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, ubi plus abstulit, quàm credito petit. Non tantum inter debitorem & creditorem iudex, sed & qui dicunt pecuniam credidisti, quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem locaueras possides, æstimatione facta debitor discede qui creditor ueneras. 6. *de benef.* 4. ¶[B] Colonum qui frui prohibet in id quod interest ei tenetur in quo etiam lucrū eius continetur *l. si fundus. 33. uers. Nā & si. ff. locati.* adde *l. ex cōducto. 15. § 1. ff. eod.* huic loco iungenda l. si merces. 25. §. *ipse quoq; si exciderit. ff. locati.*

Colendi agri sui deserti causa Imperatores exercituum summi, se à Senatu reuocari etiam petebant. P. Romanus, Attilij Reguli absentis & bene de Republica meriti, quasi colonus.

Attilius [C] Regulus cum Pœnos in Aphrica funderet ad senatū scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus, quod senatui publicè curari dum abesset Regulus, placuit, Fuitne tanti seruum non habere, ut colonus eius Romanus populus esset? *Ad Alb. 12.* ¶[C] *Idem Liuius. 18. & Valerius. 4. c. 4.*

Conduxi domū à te. in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua est, usus rei tuæ meus est. itaq; nec fructus tanges, colono tuo me prohibente, quamuis tua in possessione nascantur. Et si annona carior fuerit aut fames, *heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,* in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum

meum (quamquam sis dominus) intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum, abduces; & abs te si rhedam cōduxero, beneficiū accipies, si tibi in uehiculo tuo sedere permisero. 7. *de benef.* 5.

Locare manus.

Cleanthes aquā traxit, & rigādo hortulo locauit manus. 5. *ep.* 44.

Pensio.

Qui gratè beneficium accepit, primam eius pensionem soluit. 2. *de beneficiis* 22 *f.* 22.

Fructus artis & artificij.

Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod uoluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias etiamsi non uēdidit statuam. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientiæ (hūc absoluto operæ percepit) Alter famæ: Tertius utilitatis, quem allatura est aut gratia, aut uenditio, aut aliqua commoditas. 2. *de beneficiis*. 33. *f.* 37.

Viaticum.

Plus mihi superest uiatici, quàm uiæ, præsertim cum eam uiam simus ingressi, quā peragere nō est necesse. iter imperfectū erit, si in media parte aut citra petitum locum steteris. 11. *ep.* 78. *f.* 146.

Corollarium.

Sordidissimorum artificiorum institutoribus supra constitutum aliquid adiicimus, si nobis opera illorū enixior uisa est, & gubernatori & opifici uilissimæ mercis & in diem se locanti, corollarium aspersimus. 6. *de benef.* 17.

Mercenarius beneficium dat, ubi plus præstat, quàm quod operis locauit. 3. *de benef.* 22. *f.* 38.

Manupretium.

Nobis proponimus militiam, & castrensium laborum tarda manupretia. 17. *ep.* 102. *f.* 253. Huc refer alia nonnulla, quæ sub Tit. de contrahenda empt. superius posuimus.

Actio ex conducto & locato.

Optima beneficij pars perit, si actio sicut certæ pecuniæ aut ex conducto [D] aut ex locato datur. 3. *de benef.* 7. 31. ¶ [D] *l.* 15. *ff. locati.*

DE ÆSTIMATORIA. Tit. III.

Incertum, inæstimabile.

Cum [A] difficilis est incertæ rei æstimatio, tantùm odio damnamus, & inter ea relinquim⁹, quæ ad uindices deos mittimus. 3. *de benef.* 6. 31. ¶ [A] Hinc dicimus, Quatenus cuiusque intersit, in facto non in iure consistere. *l. quatenus.* 24. *ff. de regulis iuris.* adde *l. si iactum retis. ff. de act. empt.* iure, incertæ rei æstimatio duplum eius excedere non potest. *l. unica. Cod. de sentent. quæ pro eo quod interest.*

DE PRÆSCRIPTIS VERBIS. Tit. IIII.

De rerum multitudine & uerborum paucitate & quemadmodum tum loqui oporteat.

Res [A] plures sunt quàm uerba. Ingens copia est rerum sine nomine: quas non propriis appellationib. notamus, sed aliunde commodatis. 2. *de benef.* 34. *f.* 27. ¶ [A] *Vide l.* 2. *l.* 3. *l.* 4. *ff. de præscriptis uerbis.*

Plures proponere est tutius, ne bona definitio parum rem comprehendat, &, ut dicam, formula excidam. 2. *de clem.* 3.

Ingens est copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. 2. *de benef.* 34. 27.

Mira in quibusdam rebus uerborum proprietas est, & consuetudo sermonis antiqui, quædam efficacissimis & officia docentibus notis signat. 11. *ep.* 82. *f.* 159.

LIBER XX.

DE PIGNORIBVS. Titul. I.

Cur pignus detur.

PEcuniam mutuam accipientes res nostras in securitatem creditoris supponimus. 7. *de benef.* 14.

De obside.

Me fœderi medium, pignus addite. 1. *controu.* 1. *f.* 6.

LIBER XXI.

DE ÆDILITIO EDICTO. Tit. I.

Aediles balneorum publicorum curam habuere, ut ea munda essent.

QVàm iuuabat illa balnea intrare obscura & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi *Aedilem*, aut Fabium Maximum aut ex Corneliis aliquẽ manu sua temperasse. Nam hoc quoque nobilissimi *Aediles* fungebãtur officio, intrandi ea loca q̃ populum receptabant, exigendiq; munditias & utilem ac salubrem temperaturam, non hanc quæ nuper inuenta est similis incendio. 13. *epistol.* 87. *f.* 181.

Tituli serui adscripti, ut quidquid morbi uitiiuè cuiq; esset, sciretur.

Stare ante limen Calixti dominum suum uidi, & eum qui illi impegerat Titulũ [A] suum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus. 8. *epist.* 47. *f.* 72. ¶ [A] Gellius 4. c. 2. In edicto Aedilium Curulium, inquit, qua parte de mancipiis uendundis cautum est, scriptum sic fuit: Titulus seruorũ singulorũ ut scriptus sit curato, ita ut intelligi possit, q̃d morbi, uitiiq; cuiq; sit: quis fugitiuus erroue sit noxaue solutus nõ sit.

Loca ædilem metuentia.

Voluptas circa balnea ac sudatoria ac loca ædilem metuentia. c. 7. *de breuitate uitæ.*

Mangonum artes in equis uendendis & aduersus eos cautio.

Equum [B] empturus solui iubes stratum: detrahis uestimenta uenalibus, ne qua uitia corporis lateant, hominem inuolutum æstimas. 11. *epist.* 81. *f.* 157. ¶ [B] Equum *empturi solui iubebant stratum.*

Vendito uno fratre an alter uendi & sequi emptorem debeat: item utrum uno fratre redhibito, alterum redhiberi oporteat.

In auctione fratres, [C] quamuis hostilis hasta, non diuidit. Plus quiddã est geminos esse q̃ fratres. perdit uterq; gratiam suã nisi cũ altero est 9. *Controuers.* 9. ¶ [C] sic fratre uno redhibito, alius frater redhibendus est. Neq; enim separandi sunt. *l. Aediles* 38. *l. uel fratres.* 39. *l. hi enim.* 40. *ff. de ædilitio edicto.* sic heres fratrem suum naturalem alteri legatum non cogitur præstare legatario. *l. si domus.* 71. §. 3. *Digest. de legat.* 1.

LIBER XXII.

DE VSVRIS, FRVCTIBVS ET MORA. Tit. I.

Dehortatio ab Vsura.

VTinam persuadere possemus, ut pecunias creditas tanquam à uolentibus acciperent. 3. *de benef.* 15. 35.

Vsuram suæ pecuniæ nemo præstat.

Nemo usuram pro pecunia sua pendit. 7. *de benef.* 5. 109.

Fœneratoris obiecta quotidiana: Rationes, forum, Kalendarium, rerum suarum procuratio.

Adiicere diuitiis aliquid nemo non studet, dum de incremento cogitauit, oblitus est usus, rationes accipit, forum conterit, calendarium uersat, fit ex domino procurator. 2. *ep.* 14. *in fin.*

De fœneratore, foro & decoctore.

Fœneratorem non fugat à [A] foro decoctor. 11. *epistol.* 82. *fol.* 159. ¶ [A] Fœneratores forum frequentarunt.

Vsura millesima: Fœneratoris sollicitudo.

Quid si propter usuram aut millesimam ualetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad computandum nõ relictis clamat, ac per uadimonia asses, in ipsius morbi accessionibus, uindicat? 3. *de ira* 33.

Centesimæ usuræ.

Durus fœnerator Cęcilius à quo minores centesimis propinqui nummum mouere non possunt. 21. *ep.* 119. *f.* 300.

Diplomata, syngraphæ, cautiones, fœnus, Kalendarium, usura, Tabulæ, computationes, sanguinolentæ centesimæ.

Video istic *diplomata & syngraphas* & cautiones, uacua habendi simulachra, umbras quasdã auariciæ laborantis, per quę decipiunt animum, inani opinione gaudentem. quid enim ista sunt? Quid *fœnus*, & *Kalendarium* & *usura*? nisi humanæ cupiditatis extra natu-

ram quæsita nomina. *& post.* Quid sunt istæ tabulæ? quid computationes & uenale tempus. & sanguinolentæ centesimæ? uoluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit. inanis auaritiæ somnia. 7. *de benef.* 10.

Tabellæ fœneratorum.

Fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falso læta diuitias imaginatur. *in sap. non cad.* 6.

Kalendarij magnus liber.

Diuitem illum putas, quia magnus *Calendarij* liber euoluitur. 13. *epistol.* 88. *fol.* 184.

Ratio simplex quid: Kalendario beneficia nemo inscribit: Ad horam & diem debitorem appellare: in formam crediti transire: Expensum ferre.

Nullum beneficium perdit qui id computauit. Beneficiorũ *simplex ratio* est: tantum eroga. si redit aliquid, lucrum est; si non redit, damnum nõ est. Nemo beneficia in Kalendario scribit. Nec auarus exactor ad horam & diem debitorem appellat. Nunquam illa uir bonus cogitat nisi admonitus à reddente: alioquin in formam crediti transeunt. Turpis fœneratio est, beneficium expensum ferrè. 1. *de benefic.* 2. *fol.* 2.

Cum acerbo fœneratore resignare parem rationem.

Quare quasi cum acerbo *fœneratore* resignare rationem parem properas? 6. *de benef.* 40. *in fin.*

Calculos utrosque ponere.

Vir bonus utrosque *calculos* sic ponit, ut se ipse circumscribat, beneficio adiicit, iniuriæ demit. 10. *ep.* 82. *f.* 159.

Totum in reditu esse.

Vita, tota ut dicitur, *in reditu* est. de *breu. uit.* 10.

Domi uersura: lusorium nomen.

Domi uersura fit, & uelut lusorium nomen statim transit. 5. *de beneficiis* 8. 73.

Poteram tecum & hac Mecœnatis sententia parem facere rationem, sed mouebis mihi controuersiam, si te noui: nec uoles quod debeo in aspero & probo accipere. Vt se res habet, ab Epicuro uersura facienda est. 2. *ep.* 19. *f.* 31.

Præter sortem aliquid creditori numerare: Mora quædam crescunt.

Falluntur ingrati quòd *creditori* quidem præter sortem extra ordinem numerant: beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. At illa crescunt *mora*, tantoq; plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est qui beneficium reddit sine usura. 11. *ep.* 82. *f.* 161.

Moram quæ excusent: & de Mora nonnulla.

Non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. 4. *de benef* 40. Mora

Mora turpis est inter fœda uersantibus.10.*ep.*73.*f.*129.

Comici dictum: Quid? tu non intelligis tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis? 2.*de benef.*5.14. Qui tardè fecit, diu noluit. 1.*de benef.*1.*f.*2. Paternus affectus non sustinet moram. 7.*contro.*7.128.

Malè audire solet fenerator si acerbè exigit: æquè si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærat. 2. *de beneficiis.*17.*f.*19. *iunge l.*19. *ff. de rebus cred.*

Decoquere.

Fænerator quosdam debitores nō appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest. 5.*de benef.*21.*in fin.* Vide plura infra *Titulo de solutionibus.*

DE PROBATIONIBVS. Tit. III.

Multa probationem non habent.

Maxima beneficia probationem non habent: sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. 3.*de benef.*10.

De indiciis & argumentis.

Est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium (si obseruentur) indicia sunt; & argumentum morum ex minimis [A] quoq; liceat capere. Impudicum & incessus ostēdit, & manus mota, ut unum interdum responsum & relatus [B] ad caput digitus & flexus oculorum, improbum risus, insanum uultus habitusq; demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. 7. *ep.*53. ¶[A] Sic Hermagoras putat Atalantam non fuisse uirginem, quia ꝑ syluas cum iuuenibus uagatur, & Areopagitę damnauerunt puerū coturnicum oculos eruentem, quasi id signum esset mentis multis malo futurę si adoleuisset. sic popularitas Manilij, signum affectati regni. 5. *Quintilianus.* 9. ¶[B] *V. Iuuenalē satyra* 9. *ibi: Qui digito scalpunt uno caput.* in Pompeium mollem est Calui poëtæ hemistichium.

De Præsumptionibus & earum ui.

Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. 21. *epistol.* 118. *fol.* 295.

DE FIDE INSTRVMENTORVM. Tit. IIII.

Quid uerborum notas [C] loquar? quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur. 14. *ep.* 91. *f.*205. ¶[C] Hi sunt qui notis scribunt acta præsidum: notarij, inquam, de quibus dixi ad l. inter eos 33. §.1. *ff. ex quibus causis maiores.*

DE TESTIBVS. Tit. V.

Testes etiam, ubi de paruula summa iudicandum erat, adhibiti: Testimonium iniurati non ualet.

De paruula summa iudicaturo tibi res sine teste non probaretur, testis [D] sine iureiurando non ualeret. 2. *de ira* 29. ¶[D] Testes iuratos esse oportet. *l. iurisiurandi. in princip. Cod. de testibus.*

Turba testium.

Testimoniū turba [E] testiū coarguit. 4. *nat.*2. ¶[E] *l.*1.§.2. *ff. de testib.*

Vnus testis.

Vni [A] etiam de minori scelere non creditur. *7. controuers.* 1.107. ¶ [A] *d.l. iurisiurandi.* §.1. *l. maritus.*20. *in f. ff. de quæstionibus.*

Puer testis.

Nihil puero teste certius, utique quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos ut intelligat, & nondum ad eos quibus fingat. 7. *controuers.*5. 3. *declamat.*5.

Ciuis & peregrinus testis.

Puto plus credi ciui quàm peregrino, marito quàm adultero. 2. *controuers.*8. *f.*72.

Testis à reo grauior.

Grauior testis esse solet, *Testis peierans*, qui à reo surgit. 9. *contr.*4.

Testis dum apertè peierat, sæpe etiam ueris testibus abrogauit fidem, & reum uelut factione circumuẽtum miserabilem reddidit. 6. *de benefic.* 8.

De Testibus secundæ notæ & de auditu alieno.

Ex his testibus me numero, secundæ notæ, qui uidisse quidem se negant, sed [B] audisse. 4. *Natural.*3. ¶ [B] Ex Asconio 3. in Verrem apparet testimonium de auditione fuisse quoq; receptum. dixi ad *l.* 28. *ff. hoc Titulo.*

Testimonium cui reddi oporteat.

Testimonium ueritati non amicitiæ redde. *de 4. uirtutibus.*

Contra Testes & argumenta dicere.

Contra argumentũ dictum est, cõtra testes dicendũ est. 7. *nat.*16.

DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA. Tit. VI.

Error singulorum & publicus.

Singulorum [A] error publicum errorem facit, singulorum errorem facit publicus. 11. *ep.*82. *f.*162. ¶ [A] Sic error ius facere dicitur. *l.*3. *in f. ff. de supellectile legata.*

LIBER XXIII.

DE RITV NVPTIARVM. Tit. II.

Nuptiarum causa publicam utilitatem spectat.

NVptiarum caussa, utilitas [A] Reipub. fuit. 6. *contr.*5.97. [A] ad de *l.*1. *ff. soluto matrimonio.*

Fax in nuptiis.

Cum infelici face ad dotalem suum noua nupta deduceretur. 7. *controuers.*6.

Consensus parentis.

Appellare [B] de nuptiis debui patrem. 3. *controu.*5. ¶ [B] *l.* 2. *ff. de ritu nuptiar. l. in copulandis.* 8. *Cod. de nuptiis* Tertullianus libro ad uxorem: *Nam nec in terris filij sine consensu patrum ritè & iure nubunt.*

Malè collocare filium.

Filiæ malè cõsulit qui illam cõtumelioso, [C] & sæpè repudiato collo-

collocauit. 4. *de benef.* 27 *in fin.* ¶ [C] adi *l. sed quæ.* 12. §. 1. *ff. de sponsalib.*

Nuptiæ clandestinæ.

Nuptias clausa domo fecimus, in contubernium deducta serui domina est. 7. *contr.* 6.

Excusationes liberorum nubere nolentium.

Solent qui cogũtur à patribus ut uxores ducant illa dicere: Non sumus etiam nunc apti nuptiis 1. *controu.* 6. *f.* 28.

Fescennini uersus in Nuptiis.

Inter nuptias Fescenninos [A] generi nostri iocabũtur. 7. *contr.* 6. ¶ [A] Adde Festum in Fescennini.

Cum extraneo non fuit connubium.

Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus [B] apparuisti, non est mihi cum extraneo connubium, eadem res me defendit. 4. *de benef.* 75. ¶ [B] Connubium habebant ciues Romani cum ciuibus Romanis, cum Latinis & peregrinis, si ita concessum. Vlpianus. 5. § 4.

Mecœnas uxorẽ milies duxit, cùm unã haberet. 20. *ep.* 115. *f.* 287.

Dos ex ærario data imperatorum pauperum filiabus.

Scipionis filiæ [C] ex ærario dotem receperũt, quia nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercules erat Rom. pop. tributum Scipioni semel cõferre, cum à Carthagine semel exigeret, ô felices uiros puellarũ, quibus Pop. Rom. loco soceri fuit. Beatiores an istos putas, quorum pantomimæ decies [D] sestertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem graue æs acceperũt? Dedignatur aliquis paupertatẽ cuius tã claræ imagines sunt? indignatur exul aliquid sibi deesse, cùm defuerit Scipioni dos, cum illi id quod deerat eo honestius suppletum sit quàm defuerat. *ad Alb.* 12. ¶ [C] addes *Valer.* 4. *epist.* 4. *Zonaram Tomo* 2. ¶ [D] Dos maxima olim decies cẽtena milia nummûm *l. cum de in rem uers. Digest. de usuris.* Martialis centena decies quæ tibi dedit dotis. Iuuenalis. Et ritu decies centena dabuntur antiquo. Iustiniani constitutione dos summa, centum libræ auri. *l. ult. Cod. de repudijs.*

Nuptiæ cum libertina & coloni filia.

Magni uiri libertinas uxores duxerunt. M. Cato coloni sui filiam duxit uxorem. 7. *contr.* 6.

Diues uxor.

Omnes uxores diuites, seruitutem [E] exigunt. 1. *controuers.* 6. 28. ¶ [E] Hinc illud *Intolerabilius nihil est quàm fœmina diues.*

Insolens malum est, beata uxor. 1. *controuers.* 6. 28.

LIBER XXIIII.

DE DIVORTIIS ET REPVDIIS. Tit. II

Diuortium etiam in ipsa senectute potuisse fieri.

NOuimus ueterum matrimoniorum repudia & fœdiores diuortio male cohærentium rixas, quas multi, quos in adolescentia

amauerunt,in communi reliquere senectute, quoties anile diuortium risimus. *de rem.fort.f.19.*

Formula repudij.

Res [A] tuas tibi habe. 2.*contr.6.f.63.* ¶[A] v.*l.2.ff.de diuortiis.*

Diuortium ob sterilitatem olim facere licuit.

Vxorem sterilitatis [B] nomine dimisit,intra quinquennium non parientem. 2.*controu.6.* ¶[B] Inter causas diuortij fuit & hæc,sterilitas.facit *l.uitricus.60.§.1.ff.de donat.inter uir.& uxor.*

Diuortia Romæ frequentia etiam in iisdem personis.

Nunquid iam ulla repudio erubescit, postquã [C] illustres quædã ac nobiles fœminæ nõ cõsulũ,numero, sed maritorũ annos cõputant,& exeunt matrimonij causa: nubunt, repudij? tamdiu istud timebatur,quamdiu rarum erat. quia uerò multarum diuortia audita sunt,quod sæpe audiebant,facere didicerunt. 3.*de benef.16.f.36.* ¶[C] Primum diuortium Romæ anno post Romam conditam 523. Spurius Caruilius (cui cognomẽ Ruga)fecit,quòd liberi ex uxore corporis uitio non gignerentur. eam tametsi charissimam dimisit, quòd coactus fuerat à censorib. iurare uxorẽ se liberorũ causa habiturum : iurisiurandi autem religionem amori præuertit. 4. *Gellius.3.& 17.c.ultimo.*

Repudij ius penes patres.

Licet mihi filiam meam cui uelim locare : isto modo & repudiũ [D] remisero genero. 7.*contr.6.* ¶[D] Vide tamen *l.5.Cod.de repudiis.*

LIBER XXV.

DE IMPENSIS. Tit. I.

Luxuriosi impensæ.

FAcio quod apud luxuriosum [A] nec diligentem euenit. Ratio mihi constat impensæ,non possum dicere, me nihil perdere, sed quid perdam & quare,& quemadmodum dicam, nec causas meæ paupertatis reddam.sic euenit mihi quod plerisq; non suo uitio ad inopiam redactis, omnes ignoscunt, nemo succurrit. 1. *epistol.1.f.1.* ¶[A] Hoc est,prodigũ: & hoc quidem sensu luxuriosè uiuere mulier dicitur *l.etiam.15.ff.de curatoribus furios.*

DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS LIBERIS & parentibus, Tit. III.

An quisquis patrem non alit puniatur, tanquam æger, [B] uinctus corpus, an aliqua filij lex excusationem accipiat. 1.*controuers.1.f.9.* ¶[B] Excusationes sunt hæ & quidem iustæ.

Lex Liberi parentes alant,aut uinciantur. 1.*controuers.7.30.*

LIBER XXV.

DE TVTELIS. Titul. I.

Tutelæ suæ fieri.

ISti qui nunquam tutelæ [A] suæ fiunt. 4.*ep 73.f.56.* ¶[A] Tutelæ suæ fieri, est tutela eximi alterius, suæ quasi fieri. Eadem forma

nostri

nostri *in suam tutelam uenire* dixerunt *in l.ult.ff.de iure deliberandi. l.cum filiofamiliâs.50.ff.de legat.1.*

Testamentaria tutela.

Dementissimè testatur, qui tutorem filio reliquit, pupillorũ spoliatorem. 4.*de benef.*27.61.

Quadragenarium pupillum tutela continere.

Quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere. 3.*epist.*25. *in princ.*

Curatore & pœna opus esse.

Puto nequam hominem, cui pœna non cui curatore opus sit. 4. *de benef.* 16.

Ad 14.annum usq; sub matris custodia esse.

Satis diu uixit, pupillus relictus sub tutorum cura usq; ad 14. annum fuit sub matris custodia semper, cũ haberet suos penates, relinquere tuos noluit. *ad Mart.*24.

Pupillis licentia noxia.

Pupillis quo plus licet corruptior animus est. 2.*de ira* 21.

De patre prodigo.

Quidam luxuriante filio luxuriare cœpit. Filius [A] accusat patrem dementiæ. 2.*contro.* 7. ¶ [A] Potest eam ob causam filius, frugi tamen & diligens, curator parentibus dari *l. 2. in fin.l.4. Digest. de curatoribus furioso.*

DE TVTELIS ET CVRATORIBVS DATIS. Titul. V.

QVI PETANT TVTORES VEL CVRATORES, & ubi petantur. Tit. VI.

Apud pratorem interuenientibus amicis alicui curatorem petere.

Apud prætorem urbanum curatorem ei petebant, interuenientibus [A] amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerant. 3 *controu. in proœm.*75. ¶ [A] adde *l.2.ff.qui pet.tutor.l.ult.§ 2.ff.de administr.tut.*

LIBER XXVIII.

DE TESTAMENTIS. Titul. I.

De solennitate & cura testamentorum.

CVm in ipso uitæ fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, nõne beneficia nobis nihil ꝓfutura diuidimus? *& post.* Vbi mors interclusit omnia & ad ferendum incorruptum iudicem dimisit, quærimus dignissimos, cui nostra tradamus, nec quicquam cura [A] sanctiore componimus quàm quod ad nos non pertinet. 4.*de benef.*11. ¶ [A] Testamenta actorum hominis & præcipuæ curæ & ultimi temporis scribit Valerius.7.c.7.

Intestato mori.

Si non damus beneficia, nihil recepturi, intestatis moriẽdum est. 4. *de beneficiis* 11.

Testamentorum custodia atq; obseruatio.

Testamẽtorum interiit omnis potestas, si uiui neglexerint [B] imperia mortuorum. 3. *contr* 9 ¶ [B] Publicè expedit suprema hominum iudicia exitum habere. *l. uel negare. ff testamenta quemadmodum aperiantur.* sic scholasticus Poëta sub nomine Octauij loquẽs de testamento Virgilij seruando, sed legum est seruanda fides suprema uoluntas. Quod mandat, fieriq; iubet, parere, necesse est.

Annuli testamento imprimi soliti.

Nunc uideor tibi plus prodesse, quàm cum tabulis testamenti annulum [C] imprimerem 1. *epistol.* 8. ¶ [C] adde *l.* 22. §. *signum. Digest. qui testamenta.*

Testamento tutorem liberis relinquere.

Dementissimè testatur qui tutorem filio reliquerit pupillorum spoliatorem. 4. *de benef.* 27 *in fin.*

DE LIBERIS ET POSTHVMIS HÆREDIBUS INSTITUENDIS. Titul. II.

Exhæredationes cur inuentæ.

Iustus metus est ne hæredem ingratum scribam, inimicum relinquam. 1. *controu.* 1. *f.* 8.

Exhæredationis solennes causæ esse debent.

Nunquid aliquis sanus filium à [A] prima offensa exhæredat? 1. *de clem.* 14. ¶ [A] adde *Authenticum, Non licet. Cod. de liberis præteritis uel exhæredatis. Nouellam* 115. *c.* 3. Cicero pro sexto Roscio Amerino: Magna oportet esse uitia atq; peccata filij, quibus infensus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipsam uinceret, ut amorem penitus illum insitum eiiceret ex animo, ut deniq; patrem se esse obliuisceretur. *Adde Titulos. ff. & Cod. de inofficioso testamento.*

DE HÆREDIBVS INSTITVENDIS. Tit. V.

Hæredum nimia cura est morientibus.

Quanta demẽtia est hæredi suo procurare & sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hæreditas? plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. 22. *ep.* 124. *f.* 315.

Hæres esto.

Sola [A] mihi hæres esto. 2. *Controuers. ult.* ¶ [A] Formula instituendi hæredis.

Institutioni hæredis elogium adiectum.

Testamento hęredes omnibus bonis reliquit, & adiecit elogium Pudicam reperi. 2. *Contr. ult.* adde 9. *Quintil.* 2.

Hæreditatis causa ægro adsidere & captatoribus testamentorum.

Amico ęgro aliquis assidet, probamus. At hoc si hęreditatis causa facit: uultur est, cadauer expectat. 15 *ep.* 96 *f.* 236. 237.

An tu Aruntium & Aterium & ceteros qui captandorum [B] testamentorum artem professi sunt, nõ putas eadem habere, quæ designatores, [C] & libitinarios uota? Illi [D] tamen quorum mortes optent

optent, nesciunt: hi [E] familiarissimum quemq; ex quo optant rei plurimum, mori cupiunt. Horum damno nemo nõ uiuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantum ut accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam ut tributo [F] graui ditentur. 6. *de benef.* 38. ¶ [B] Vide An hoc sequentiaq; pertineant ad captatorias institutiones, de quibus in *l. captatorias.* 70. *ff. de hæredib. instituend. l. captatorias.* 11. *Cod. de testamento militis & alibi.* ¶ [C] *forte legendum est* pollinctores *uel* uespillones. ¶ [D] lego. *Hi tamen:* ut pollinctores intelligas. ¶ [E] lego, *Illi*: ut intelligas captatores testamentorum. ¶ [F] *tributum graue* uocat, lucrum morte alterius adquisitum.

Ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger quot dies abstulit? *de breu. uit.* 7.

Ingratum uoco qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hæreditate aut legato uacat cogitare. facit licet omnia quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si lucri captator est, & hamum iacit, ut aues quæ laceratione corporũ aluntur, lapsa morbo pecora & casura è ꝓximo speculãtur, ita hic imminet morti & circa cadauer uolat. 4. *de benef.* 20.

LIBER XXIX.

DE SENATVSCONSVLTO SYLLANIANO.

Titul. V.

Clamore iuuare.

INdignum si eripere latronibus non potero, clamore [A] sublato, salutarem uocem homini, non prætermittam. 1. *de benef.* 10. *fol.* 8. ¶ [A] sic Hadrianus: serui quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent saluti eorum suam anteponere. Potuisse autem ancillam, quæ in eodem conclaui cum sua domina fuerat, auxilium ei ferre, si non corpore suo, at certe *uoce* plorantem. *l.* 1. *§. iuxta.* 28. *ff. de Sancto Claudiano.*

Clamore iuuare. 1. *de tranquill.* 3. *f.* 135.

LIBER XXX.

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS. Tit. I.

Fideicommissa qui maximè tueantur.

REligiosus homo sanctusq; solet tueri fideicommissa. 1. *de tranquillitat.* 11. *fol.* 142.

LIBER XXXV.

AD LEGEM FALCIDIAM. Tit. II.

Sine ulla deductione integrum aliquid habere.

HÆc curæ habebis, ut beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine [A] ulla, quod aiunt, deductione. 2. *de benef.* 4. *f.* 13. ¶ [A] Ad Falcidię deductionem potest hic locus referri, arg. l. *quantitas patrimonij deducto etiam eo.* 72. *ff. ad l. Falcid.* sic bona cuiusque intelliguntur deducto aëre alieno *l. subsignatum.*

39. §. 1.

39 §.1.*ff.de uerborum significatione*: & ueniſſe ad hæredem nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.*l.Veniſſe.*165 *ff.de uerb.ſignificat.*

LIBER XXXIX.

DE PVBLICANIS ET, VECTIGALIBVS, ET commiſſis. Tit. IIII.

Portorium ſoluere.

TEmpus eſt deſinere, ſed ſi prius portorium [A] ſoluero.3. *epiſtolæ* 28.*in fin.* ¶[A] In lege cenſoria portus Siciliæ ita ſcriptum erat: Seruos, quos domo quis duceret ſuo uſu, pro his portorium ne dato.*l.*203.*ff. de uerb.ſignificat.*

In ponte pro tranſitu dare.

In quibuſdam pontibus pro tranſitu datur.*in ſap.non cad.*14.

Haſta in locationibus uectigalium.

Ad Triumuiralem haſtam pro uectigalibus, ciuium Romanorũ mortes locantur.*ſuaſor.*1.

DE DONATIONIBVS. Tit. V.

Donare regi, Reipublicæ, domino, patri, & Diis poſſumus.

Donare regi & domum & mancipium & pecuniam poſſumus, nec donare illi de ſuo dicimur. ad reges enim poteſtas omniũ pertinet, ad ſingulos proprietas.*& poſt:*Donare agros noſtros Reipub. poſſumus, quamuis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. nunquid dubium eſt, quin ſeruus cum peculio domini ſit? dat tamen domino ſuo munus.*& poſt:*Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt, quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt, tamen Diis poſuimus donum, & ſtipem iecimus.7. *de benef.*4.

Abs te reddam, ſi conduxero: beneficium accipies, ſi tibi in uehiculo tuo ſedere permiſero. Vides ergo poſſe fieri, ut aliquis accipiendo, quod ſuum eſt, munus accipiat.7.*de benef.*5.*in fin.*

Donanda quæ palàm uel tacitè.

Donanda ſunt palàm, quæ conſequi glorioſum eſt: ut militaria dona & honores & quicquid aliud notitia pulchrius fit. Quæ non producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed ſuccurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ, tacitè dãda ſunt, ut nota ſint ſolis quibus proſunt: interdum & ipſe qui iuuatur, fallẽdus eſt, ut habeat: nec àquo acceperit, ſciat.2.*de benef.*9.*&* 10.

Dono, ne dones: ſeu Donatio ſub conditione, Ne dones.

Demetrio ſi res aliquas deorum uelit poſſidẽdas tradere ſub lege certa, *Ne* [A] *liceat, donare.*7.*de benef.*9. ¶[A] Eadem penè conditio reperitur in l.3.Cod.de condictione ob cauſam datorum: hęc nimirum, ut donatario rem donatam alienare non liceat.

Mens donantis ſpectanda.

Vt tanquam Iuris conſultus reſpondeam, mens ſpectanda eſt dantis.5.*de benef.*19.

Dona-

Donatio in conſulta.

Turpiſſimum genus dandi eſt inconſulta donatio, multoq́; grauius malè dediſſe beneficium, quàm non recepiſſe. 4.*de benef.*10.

De Congiario.

Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promiſſum eſt. 10.*ep.*74.*f.*133.

Annua cōgiaria homines clariſſimi accipiunt, & in his aut operam aut diligentiam ſuam locant. *de breu.uit.*8.

De epulo & uiſceratione.

Epulum & uiſceratio, & ſi quid aliud capitur manu, diſcedit in partes. 10.*ep.*74.*f.*133.

De Miſsilibus.

Dixi c. de ludis.

Donare & ſuccurrere.

Multum intereſt, donaueris, an ſuccurreris. 11.*ep.*82.*f.*160.

Donationis genus, beneficium, & de beneficiis nonnulla.

Beneficium, eſt donata poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam. 3.*de benef.*8.32.

Beneficium genus crediti eſt, ex quo tantum recipiendum eſt, quantum ultrò refertur. 5.*de benefic.*1.

LIBER XL.

DE MANVMISSIONIBVS. Tit. I.

De ſeruo ſuis nummis empto.

QVid melius potes uelle, quàm eripere te huic ſeruituti, quæ omnes premit, quam mancipia quoq; conditionis extremæ, & in ſordibus nata, omnino exuere conantur: peculiū ſuum quod comparauerunt uentre [A] fraudato, pro capite numerant: [B] Tu non concupiſces, quanticunq; ad libertatem peruenire, qui te putes in illa natum? Quid ad arcā tuam reſpicis? emi non poteſt. Itaq; in tabellas uanum coniicitur nomen libertatis, quam nec qui emerunt, habent, nec qui uendiderunt. 11.*ep.* 81.*f.*157. ¶[A] Terentius Phormione *act.* 1. *ſcen.*1. Quod ille unciatim uix de demenſo ſuo, ſuum defraudans genium, comparſit miſer. ¶[B] Is qui nummis ſuis emitur, in eam conditionem redigitur, ut libertatem adipiſcatur. *l.*4. *Digeſt. de manumiſſ.* poteſt conſiſtere cum domino ſuo, cuius in fidem confugit, & queri quòd ab eo non manumittatur. *l.*5. *ff. de manumiſsionibus. l.* 53. *ff. de manumiſsionibus.* Quomodo uerò ſuis nummis ſeruus libertatem à domino emere poteſt, cùm nihil ſuum iure ciuili habeat? conniuentibus oculis credendū eſt ſuis nummis emptum, ſiue id ex peculio ſuo (quod reuera ad uenditorem libertatis dominum pertinet) fecerit, ſiue ex aduentitio lucro, ſiue amici beneficio: uel (quod magis mireris) prorogante domino uel ſe delegante, uel in ſe recipiente debitum redemptus ſit. *d. l.* 4. §.1. Eadem

dem conniuentia, quasi testamenta faciunt; quasi dotem dant: & quasi legata consequuntur. ut dixi *ibidem.*

Seruus cum peculio est domini: seruus dat domino suo nummos: seruus peculium seruo auferre potest.

Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio domini sit, dat tamen domino suo munus. [A] non enim ideo nihil habet seruus, si dominus illum habere noluerit: nec ideo non est munus, cùm uolens dedit, quia potuit eripi, etiam si noluisset. 7. *de benef.* 4. ¶[A] opinor solennia huiusmodi munera fuisse exacta atq; debita, quoties herilis filius uxorem ducebat: quoties uxor heri pariebat: quoties natalis dies ueniebat: aut initiabant. Terent. *Phorm. act.* 1. *scena.* 1.

De Menstruo seruorum.

Seruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios. 11. *epistol. octuagesimaprima.*

DE MANVMISSIS VINDICTA. Tit. II.

Vindicta manumissio.

Hostius quidam fuit obscœnitatis usque in scenam productæ: hunc diuitem auarum sestertij milies seruũ D. Augustus indignum uindicta iudicauit, cùm à seruis occisus esset: & tamen non pronunciauit iure cæsum uideri. 1. *nat.* 16. *in pr.*

DE STATVLIBERIS. Tit. VII.

Statulibertas, in diem libertas.

Philosophiæ seruias oportet, ut tibi contingat uera *libertas, ut* [A] *non differatur in diem.* Qui se illi subiecit & tradidit, statim circumagitur. 1. *ep.* 8. ¶[A] Cùm ait, *Vt non differatur in diem*, statu libertatem innuit. est enim Statuliber, qui statutam & destinatam in tempus libertatem habet. *l.* 1. *ff. de stat. lib.* porrò quod de circumactione dixit, priscum morem manumissionum designat, in quibus circum agebatur manumittendus. quò pertinet illud Persij Sat. 5. uerterit hunc dominus momento turbinis exit Marcus Dama. Ibid. quibus una Quiritem uertigo facit. Qua de re plura scripsi in *l. ultim. C. de emancip. lib.*

LIBER XLI.

DE ADQVIRENDO RERVM DOMINIO. Tit. I.

Non adquirere.

Tolerabilius faciliusque est non acquirere, quàm amittere. 1. *de tranquillitate* 8.

Mancipio dare.

Nihil dat fortuna mancipio. [A] 10 *ep.* 73. *f.* 131. ¶[A] Lucretius: Vitaq; mancipio nulli datur, omnibus usu.

Dominium cuius alienare non licet.

Negamus rem stulti esse, [B] & tamẽ eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. 2. *de benef.* 35. ¶[B] subaudi, ut uendat. V. Inst quibus alienare non licet.

Omnia principis esse potestate & imperio singulorum quædam esse proprietate & dominio.

Iure ciuili omnia regis sunt, & tamen illa quorum ad regem pertinet uniuersa possessio, in singulos [A] dominos descripta sunt: & unaquęque res habet possessorem suum. Itaq; date regi & domum & pecuniam & mancipium possumus, nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas, &c. Fines Atheniensium aut Campanorū uocamus, quos inter se uicini priuata determinatione distinguunt, & totus ager huiꝰ aut illius Reipub. est: pars deinde suo domino quæq; cēsetur. Ideoq; donare agros nostros Reipub. possumus, quamuis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei 7. *de benef.* 4. ¶ [A] Id est, singulorum sunt. §. *singulorum Inst. de rerum diuisione.*

Sub optimo rege omnia rex imperio possidet, singuli dominio. 7. *de benefic.* 5.

De rerum inuentione in littore, aut uia publica.

Quoties aliquid inueni, [B] non exspecto donec dicas, In [C] commune, ipse tibi dico. Quid sit, quid inuenerim, quæris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis. 21. *ep.* 120 *f* 302. ¶ [B] De rebus inuentis in littore, uide *l.* 3. *ff. de rerum diuisione.* §. *item lapilli. Inst. de rerum diuis.* ¶ [C] uidetur tamen is furtum facere, qui id quod in uia publica inuenerit, sibi retinet, cùm furti euitandi causa libellum proponere fuerint soliti, continentem inuenisse, & reddituros ei qui desiderauerit. *l falsus creditor.* 43. §. *proinde uideamus. de furtis.*

Vacans locus.

Virtus nihil uacare [D] patitur loci, totum animum tenet. 10. *epist.* 75. *f.* 137. ¶ [D] Vacare locus dicitur uel domini negligentia, uel si dominus eius sine successore decessit, uel longo tempore abfuerit. *l. furtum.* 37. § 1. *ff. de usurpat.*

Dominium eiusdem rei penes plures esse potest, & quomodo.

In multis, uterq; eiusdem rei dominus est: [E] quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis, eosdem Dorus librarius [F] suos uocat, & utrunq; uerum est. Alter illos tanquam autor sibi, alter tanquam emtor asserit: ac rectè utriusque dicuntur esse. utriusque enim sunt, sed non eodem modo. Sic potest T. Liuius à Doro accipere aut emere suos libros. possum donare sapienti quod uiritim meū est, licet illius sint omnia. 7. *de benef* 6. ¶ [E] Plures in uno fundo dominium iuris intellectu non partium diuisione obtinent. *l. Mæuius* 66. §. 2. *ff. de legat.* 2. ¶ [F] *adde. l. si librarius in transcribendo.* 92. *ff. de regulis iuris.*

DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA POSSESSIONE. Titul. II.

Possessio.

Possessionis à proprietate discrimen: Commune est, cuius pars ad singulos pertinet.

Stulta auaritia mortalium, possessionem proprietatemq; discernit: A nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quàm cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. 10.*ep*.74.*f*.132. ¶A Differentiæ in eo discrimen apparet, quòd dominium à possessione naturali reperit.*l*.1.§.1.*ff.de adquir.possess.*

In possessione esse: Perpetua possessio.

Malitia diu in possessione nostri est.*& post*. Semel traditi boni perpetua possessio est. 6.*ep*.51.

Quædam alienari possunt, quædam non possunt.

Ager iure possidetur: sapientia natura: ille abalienari potest, & alteri tradi: hæc non discedit à domino. 20.*ep*.118.*f*.297.

DE VSVRPATIONIBVS ET VSVCAPIONIBUS. Titul. III.

Cur usucapi non posit hæreditas, res hæreditariæ posint.

Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hæreditatem negant usucapi A posse: sed ea quæ in hæreditate sunt. tanquã quicquam aliud sit hæreditas, quàm ea quæ in hæreditate sunt. 6. *de beneficiis* 5. ¶A Cùm ait usucapi, innuit possideri non posse. quod confirmatur.*l*.3.*&* 23.*ff. de acquiren.possess. l*. 3. *de usucapion*. His autem uerbis, Quæ in hæreditate sunt: intelligit res ipsas corporales, quæ in hæreditate.

Vsucapi non possunt publica.

Iurisconsulti negant quicquam publicum usucapi. 11.*ep*.80.*f*.154. & 13.*ep*.99.*f*.191. adde *l*.9.*ff.de usucap.*

LIBER XLII.

DE RE IVDICATA. Titul. I.

Formula sententiæ, fecisse, non fecisse: Prolatis cautionibus controuersiam tollere.

VBi fecisse aut non fecisse pronunciandum est, ibi prolatis cautionibus controuersia tollitur. 3.*de benef*.7.32.

Sententia ex coniecturis lata.

Vbi inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. 3.*de benefic*.7.32.

Tabellam dimittere.

De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. 3.*de benef*.7.32.

Sententiam non mutari.

Non A potest mutari, semel lata sententia. 2.*contr*.4.57. ¶A sic Celsus 25. Digestorum: Quod iussit uetuitúe Prætor, contrario imperio tollere, & repetere licet, in sententiis cõtrà.*l*.14 *ff.de re iudicata*.

Damnan-

Damnandus damnans.

Non poteſt ullam authoritatem habere ſententia, ubi, qui damnandus eſt, damnat. *de remed. fort.* 17.

Vim rei non rem quærere in iudicando.

Difficilis ſententia, quæ non rem, ſed uim rei quærit. 3. *de ben.* 8.32.

Non damnandum continuò, quod reprehenditur.

Non quicquid reprehendendũ, etiã dãnandũ eſt. 6. *de ben.* 39.103.

Placet animaduerti.

Placet [A] mihi in eum ſeuerè animaduerti. *in Ludo ſeu* ἀποκολοκυντώσει. Cenſeo [B] ne, *quis poſt hunc diem Deus fiat. & poſt*: Cenſeo ut D. Claudius ex hac die Deus fiat. *& poſt*. Ego pro ſententia mea hoc cenſeo *in ludo ſeu* ἀποκολοκυντώσει. ¶ [A] Eodem uerbo utitur Cicero. *Philipp.* 4. 7. *epiſt.* 7. 4. in Verrem: 2. *ad Atticum* 7. 6. *Valer.* 4. *Liuius*. 9. ¶ [B] Eodem uerbo utitur Cicero. Philipp. 3. 5. 8. 9. 10. *Liuius* 22. *&* 26. *Terentius Phormione act.* 2. *ſcen. ultima: Spartianus Didio Iuliano. Salluſt.* 1. *hiſtoriar. Plutarchus M. Catone.*

Quandoquidem ſeu ratio ſubdebatur ſententiis.

Quandoquidem. [C] Claudius occidit conſocerum ſuũ, &c. *in ludo ſeu* ἀποκολοκυντώσει. ¶ [C] Seruius ad hos uerſus Virgilij. 10. Quandoquidem Auſonios, &c. bene ait, ſententiæ ordinẽ ſeruat. Nam ut in Salluſtio & Philippicis legimus, antequã dicatur ſententia, præmittitur ratio: quod hodie in uſu eſt.

Ab his uerbis, Patres conſcripti, ſententias interdum in ſenatu inchoabant.

Patres conſcripti uos teſtes habeo, ex quo Deus factus ſum, nullum uerbum me feciſſe. *in ludo ſeu* ἀποκολοκυντώσει.

DE CONFESSIS. Tit. II.

Falſam rem & controuerſam pro confeſſis iudicamus. 12. *epiſtol.* 86. *fol.* 177.

In ipſis crimen eſt, qui ne confeſſione quidem grati ſunt. 1. *de beneficiis* 1 *fol primo.*

Non eſt confeſſio, ubi eam accuſator eruit. 8 *contr.* 1.134.

Confeſſio, conſcientiæ uox eſt. 8. *contr.* 1.134.

DE CESSIONE BONORVM. Tit. III.

Laceſſere uirtutem boni, ſpei eiuratio [A] eſt. *de uita beata* 26. ¶ [A] Sic dicimus eiurare bonam copiam: *Varro.* 6. *de lingua: Cicero.* 9. *familiar.* 16 eiurare bonam mentem. 3. *de benef.* eiurare iniquum iudicem. *Cicero* 2. *de oratore &* 3. *in Verrem. Philipp.* 12.

LIBER XLIII.

NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL ITINERE FIAT. Tit. VIII.

De uia uicinali.

VEtuit illi exhibere negotium Cæſar, & agellos, in quibus *uicinalis* [A] uia cauſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donauit. 5. *de benef.* 23.

nef.23. ¶[A] Viarum quædam publicæ, quædam priuatæ, quædam uicinales. *l.2.§.uiarum.12 ff.ne quid in loco publico uel itinere fiat.*

DE VIA PVBLICA ET ITINERE PVBLICO reficiendo. Titul. XI.

De uia ueteri munienda.

Vtar *uia* ueteri, sed si potiorem [A] planioremq; inuenero, hanc muniam. [B] 4 *ep* 33.*f.*56 uiam munire *dixit Paulus in l.31.ff.de damno.* ¶[A] fortè legendum est, *priorem.* ¶[B] hinc *munitio uiæ dicitur. leg. ult. Digest. eod.*

DE SVPERFICIEBVS. Tit. XVIII.

Precarium fundamentum: à solo totum opus excitare: ars superficiaria, in alieno ædificare.

Non est ars sui iuris, cui precarium fudamẽtum est: Philosophia nihil ab alio petit, totum opus à solo excitat, Mathematica (ut ita dicam) superficiaria [A] est: in alieno ædificat, aliena accipit quorum beneficio ad ulteriora perueniat. 13. *epist.* 89. *fol.*193. ¶[A] Superficiariæ ædes, quæ in alieno solo positæ *l.2.ff. de superficiebus* adde *l.1.§.1.ibidem ubi dixi.*

DE PRECARIO Tit. XXVI.

Quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. 21. *ep.*120.*f.*302

Omnia seq; ipsum inter precaria numerat, uiuitq; ut commodatus sibi, & reposcẽtibus [A] sine tristitia redditurus. 1. *de tranq.*11.*f.*142. ¶[A] Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tādiu, quandiu is qui concessit patitur. *l.1 ff.hoc titulo.*

Non est quòd precariò philosopheris. 5. *ep.*54.

LIBER XLIIII.

DE EXCEPTIONIBVS, &c. Tit. I.

Exceptiones nigræ, turpes, infames.

PEr istud [A] Philosophiæ, sunt nigræ & turpes infamesq; etiam ad album sedentibus exceptiones. Quid enim aliud agitis, cùm eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quàm ut formula cecidisse uideatur? sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrū restituit. 6. *ep.*49. ¶[A] dixi supra Tit de *Iurisdictione: & Tit. de interrogationibus.*

Exceptiones tacitæ, Spondere incertum iubes, fisco uis me obligari: si potero, si debebo: Noui aliquid interuenit: Conditio mutata.

Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco, obligabis, subest inquam tacita exceptio, Si potero, si debebo, si hæc ita erūt.

Effice ut idem status sit qui fuit, cum promitterem. Destituere leuitas nō erit, si aliquid interuenerit noui. quid miraris, cùm [B] conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consiliū? 4. *de benef.*39.

¶[B] adde

¶ [B] adde l.136.§.4.ff.de uerb.oblig. ¶ [C] Huic loco adiunge tit.de cap. min. l. ult. ff. de duob.reis.l.38.ff. de solutionib.

Exceptio, Aliquid incidit quod impedit me dare: si patria aut lex non uetuerit: peregrinus apparuisti, præiudiciũ in patrem meum fit. Iter latrociniis infestatur: Aeger filius & puerpera uxor me tenet.

Cum exceptione ad omnia sapiens peruenerit, *si nihil inciderit* quod impediat. *& post.* Promisi beneficiũ, *nisi si quid incidisset*, quare non deberem dare. quid enim si quod illi pollicitus sum, patria [A] sibi me dare iusserit? si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego amico meo facturum promiseram. Promisi filiam in matrimonium, postea peregrinus [B] apparuisti, non est mihi cum extraneo connubium. Eadem res me defendit, quæ uetat. *& post.* Promisi aduocationem, postea apparuit per illam causam præiudicium in patrem [C] meum quæri. Promisi me peregrè unà exiturũ, sed iter infestari latrociniis [D] nuntiatur. In rem præsentem uenturus fui, sed æger filius & puerpera [E] uxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, ut promittentis [F] fidem teneas. 4.*de benef.*35. ¶ [A] sic excusatur qui à magistratu retentus est. *l.* 2. *in f.ff.si quis cautionibus.* ¶ [B] *Dixi sup. Titulo* de ritu *nuptiarum.* ¶ [C] uel pupillum.*l.ult.ff.de postulando.* ¶ [D] sic habetur ratio tempestatis, uis fluminis, hyemis & tempestatis. *l.2.* §.3.§.6.*l.*38.*in f. quibus ex causis maiores.* ¶ [E] sic mulier excusatur, quòd grauida.*l.* 2.§. *si non propter.ff.si quis cautionib.* ¶ [F] id est, meam fidem.

Excusatio ob niues, ualetudinem, uim maiorem.

Ad cœnam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit: non quidem, si niues cadãt. surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non, si febricitauero: [G] *& post.* Vadimonium promittitur, tamen deseritur. Non in omnes datur actio. Deserentem [H] uis maior excusat. 4. *de benef.* 39. ¶ [G] Valetudo excusationem præbet. *d.l.*2.§.3. *adde.l.*9.*ff.de procuratorib.* ¶ [H] uis maior excusat.

Datum cum exceptione.

Vita cum exceptione mortis data est.4.*ep.*30 *f.*51.

DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIbus. Tit. VII.

Vt quis obligetur, quæ causæ exigantur.

Vt tibi obliger, non profuisse te mihi oportet, sed ex destinato profuisse.6 *de benef.*10.

Propter me factũ debet esse, quod me obliget. 6, *de benef.*19.*in fin.*

Nemo in id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. 2 *de benef.*18.21.

Non tanquam proprium debebo, sed quomodo unus è populo. 6.*de benef.*19.

Actionem multa non habent.

Multa legem non habent, nec actionem. 5. *de benef.* 21. 81.

Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. 3. *de benef.* 7. 32.

Excepta Macedonum [A] gente non est in ullum data aduersus ingratum actio. 3. *de benef.* 6. *f.* 31. ¶ [A] Lege, *Medorum: uide librum.* 1. *Coniecturarum, ubi dixi.*

An lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit: qua ingrati datur actio, quæ uidetur æqua omnibus. 3. *de benef.* 6. 31.

Ingrati actio non est iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. 3. *de benef.* 7. 32.

Non in omnes datur actio. 4. *de benef.* 39. 67.

Agere nemo cogitur.

Nemo [B] uindicare se cogitur. 3. *contr.* 5. ¶ [B] *Vide tit. C. ut nemo inuit. agere cog.* adde *l. 2. C. de in litem iurand. l.* 69 *l.* 156. *ff. de reg. iur.*

Exactio pecuniæ malè creditæ.

Pecuniæ etiam malè creditæ exactio est. 4. *de benef.* 39. 67.

Non exiguntur quædam quæ debentur.

Quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur. 6. *de benef.* 4. 86.

LIBER XLV.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS. Tit. I.

Spondendo, libertatem amittimus.

Nihil [A] illi iam liberum est, spopondit. 5. *ep.* 36. *f.* 58. ¶ [A] Huic affine est illud, *Sponde, præstò noxa est.*

Stipulatio pactis adiici solita.

Vtinam nulla stipulatio emptorem uenditori obligaret, nec pacta conuentaq; impressis signis custodirentur: fides potius illa seruaret, & æquum colens animus. 3. *de benef.* 15. 35.

Stipulationi tempus si non adiicitur, præsennti die debetur.

Quoties [B] tẽpus non adiicitur, præsens intelligitur. 3. *controu.* 5. ¶ [B] adde *l.* 41. §. 1. *ff. de uerb. oblig. l.* 14. *ff. de reg. iur.*

Tempus pars stipulationis, & quidem nonnunquam, summa.

Tempore quædam magna fiunt, non [C] summa. 3. *de benef.* 8. 32. ¶ [C] id est, non tantum. sic dies solutionis, ut & summa, pars est stipulationis. *l.* 1. §. 2. *ff. de edendo.*

Stipulationi tempus tacitè inest.

Licet lex dies finiat, natura [D] non recipit. 2. *controuers.* 6. 63. ¶ [D] si quis Romæ ita stipuletur: Hodie Carthagini dare spondes? inutilis erit stipulatio, cùm impossibilis sit repromissio. §. *loca. Inst. de uerborum obligat: l. si seruus.* 141. §. *si inter.* 4. *ff. de uerborum obligat.* dies tacitè inest cuiq; stipulationi. *l.* 2. §. *qui ita. ff. de eo quod certo loco.*

LIBER

LIBER XLVI.

DE FIDEIVSSORIBVS. Tit. I.

Sponsor.

BEneficia sine sponsore non damus. 3. *de benef.* 15.

Piratæ te inuiolatam seruauerunt? à sacerdote abstinuisset pirata, leno, mango? De sacerdotis pudicitia his sponsoribus credendum est? *& post*: Virginem esse sacerdotem quid credimus meretrici, lenoni, piratis? hæc enim testium summa est. 1. *contr.* 2. *f.* 15.

Præs.

Quem tandem longioris uitæ prædem accipis? *de breuit. uit.* 4.

Autoritatem promittere.

Si mihi parum credis, Posidonius tibi autoritatem promittet. 4. *natural. quarto.*

DE NOVATIONIBVS ET DELEGAtionibus. Titul. II.

Delegandi uerbum.

Quibus uita procul ab omni negotio agitur, quidni spatiosa sit? nihil ex illa delegatur, nihil aliô atq; aliô spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est. *de breu. uit.* 10.

Ignoto naufrago nauē qua reuehatur, & damus & instruimus: discedit ille uix satis noto salutis authore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis Deos delegat, A precaturq; ut illi pro se gratiam referant. 4. *de benef.* 11. ¶ A Delegare est uice sua alium reum dare creditori. *l. delegare.* 11. *ff. de nouationibus. & delegationibus.*

Delegationem res ista non recipit. 3. *ep.* 27. *f.* 46.

DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIOnibus. Titul. III.

Soluendi æquitas.

Aequissima uox est, & ius gentium præ se ferēs: Redde quod debes. 3. *de benef.* 14. 35.

Gentium ius est, quod acceperis, reddere. *de remed. fort.* 15.

Soluendum etiam malo ac mutato homini.

Non est quod ad te hanc quęstionem iudices pertinere, an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum uersus est. redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses, & etiam A malo redderes creditum quid est cur nō & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutas? quid si quid à sano accepisses, ęgro nō redderes? cùm plus semper imbecillo amico debeamus. *& post*. De eo non est dubium, quin illi qualiscunque est, debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas, melius istos iudex quàm ingra-

tus emendat, malo beneficiũ proiiciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi, ne debeã. 7. *de benef.* 17. ¶ [A] Vide *l. bona fides ff depositi.*

Vtrum soluere recte is uideatur, qui iubente creditore uinũ reticulo aut cribro infundat: item qui soluat eidem in macellum laturo: item qui delegatæ à creditore meretrici soluat: Item qui nummos numerat, eos in sinum suum discinctum coniecturo.

Reddere, est accepturo tradidisse. quid enim, si cui uinũ debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, [B] reddidisse te dices, aut reddere uoles: quod dum redditur inter duos perit? Reddere est id quod debeas, ei cuius est uolenti, dare: hoc unum mihi præstandum est, Vt diu habeat quod à me accepit, iam ulterioris est. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoq; satius est, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori statim in [C] macellum laturo, quod accepi reddam. Etiam si mihi adulteram (cui numerem) delegauerit, soluam: & si nummos, quos accipiet, in sinum suum discinctum fundet, dabo. Reddendum enim mihi est, non seruandum, cùm reddidero, an tuebitur; Beneficij accepti non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. Cæterùm, licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti: reddam bono, cùm expediet: malo, cùm petet. 7. *de benef.* 19. ¶ [B] sic per corbem mensurã facere dixit Iurisconsultus in *l.* 1. *in f. ff. de periculo & commodo rei uenditæ.* ¶ [C] Perdituro utrum recte soluatur uide *l.* 24. *ff. de minorib. l.* 12. *§. ult. ff. mandat.*

Cur, cùm Referre gratiam dicimus, gratiam reddere & reponere non dicimus.

Sic solemus loqui, Ille illi gratiam retulit. *Referre*, est ultrò quod debeas, afferre. Non dicimus, gratiam reddidit. *reddunt* enim & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui ubilibet, & qui per alium. Non dicimus *reposuit* beneficium aut soluit. nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit uerbum. *Referre*, est ad eum à quo acceperis, rem ferre. Hæc uox significat uoluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. 11. *ep.* 82. *f.* 160.

Solutionis & obligationis inter se quæ ratio.

Quo [D] genere obligatus, hoc fidem exolue. 5. *de benef.* 14. 77. ¶ [D]. Prout quidq; contractum est, ita & solui debet. *l. prout.* 80. *Digestor. de solutionib.*

Solutionis quæ natura sit.

Reddere, est rem pro re dare. quidni? cùm omnis [E] solutio non idem reddat, sed tantundem. nam & pecuniam dicimus dedisse, quamuis numerauimus pro argenteis, aureos: quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & uerbis profecta solutio sit 6. *de benef.* 4. *in fin.* ¶ [E] Quod ait omnem solutionem non idem reddere, sed tantundem, confirmatur *l.* 2. *ff. de reb. cred.* ut & quod de delegatio-

legatione dixit,lucem adfert.*l.11 ff.de nouat.* ut cùm ait,uerbis perfici solütionem,acceptilationem intelligit. de qua *l.1.ff. de acceptilationibus.* ut inde quoque obseruemus solutionis uerbo delegationem & acceptilationem contineri. Quò pertinet lex satisfactio.*l.solutionis.ff.de solutionib.l.liberationis.l.solutionis.175.ff.de uerb.sign.*

Reponere creditori.

Ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius,præter sapientem. 11.*ep.*82.*f.*160.

Solutionem exigenti facere conuitium non licet.

Oportet nos in promtu habere, quæ in certum diem data sunt, & appellatos sine querela reddere. Pessimi est creditoris, debitori facere conuicium. *ad Mart.*10.

Soluisse non uidetur,qui pecuniam quæsiuit ut solueret,& cur.

Creditori suo pecuniam non soluit is,qui ut solueret,ubiq; quęsiuit,nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt,ut effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est omnia tentasse. Si omnia fecit ut sanaret,peregit medicus partes suas.etiam damnato reo cõstat oratori eloquentiæ officium,si omni arte usus est. Laus imperatori etiã uicto & duci redditur, si & prudentia & industria & fortitudo muneribus suis functa est. 7.*de benef.*13.

Debitori parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illi enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur. 7.*de benef.*14.

Paria & parem rationem facere.

Eodem momento quo obligatus es, si uis, cum quolibet paria fecisti:quoniam qui libenter beneficiũ accepit,reddidit.2.*de benef.*31.

Quare quasi cum acerbo fœneratore resignare rationem parem properas?6.*ep.*40.*in fin.*

Quæris quomodo amicum cito facturus sis?dicam, si illud mihi tecum conuenerit,ut statim tibi soluam quod debeo,& quãtum ad hanc epistolam paria faciamus.1.*ep.*19.*f.*11.

Poteram tecum & hac Mecænatis sententia parem facere rationem.2.*ep.*19 *circ.fin.*

An is,qui profuit nobis,si postea nocuit paria fecit, & nos debito soluit.11.*ep.*82 *f.*159.

Quottidie cum uita paria faciamus.17.*ep* 102.*f.*254.

Exspectat me:uult mecum pares rationes facere.9.*contr.in fin.*

Confessio pro solutione.

Interdum solutio est ipsa confessio.10.*ep.*74.

Soluens hilarior mutuum accipiente.

Hilarior est, qui soluit, quàm qui mutuatur:qui se maximo ære alieno exonerat,quàm qui accipit & obligatur.11.*ep.*82.*f.*161.

Citius soluere.

Qui nimis citò cupit soluere,inuitus debet. 4 *de benef.*40.68.

In antecessum dare, reponere, accipere.

Benè credi tibi scio, itaque in antecessum [A] dabo. 21. *epistol.* 119. ¶ [A] In antecessum dare est, ante diem soluere, (& ut nostri loquuntur) pro mutua. *l. ex conducto.* 15. §. *item.* 6. *ff. locati.* Sic pro mutuo accipere. *l. nomen.* 34. *in f. ff. de legat.* 3. *ubi plenius dixi.* Galli. *en aduance.*

Aliis post longam diem repono, aliis in antecessum. 4. *de benef.* *trigesimosecundo in fin.*

Occurrerunt mihi egregiè dicta, circa eundem ferè sensum tria: ex quibus unum hæc epistola in debitum, duo in *antecessum* accipe. 1. *epistol.* 7.

Nouæ tabulæ beneficiorum.

Leui ac fabuloso sermone & anilibus argumentis putare non debemus, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas. 1. *de benef.* 4. *f* 5.

Post nouas tabulas soluere.

Sapiens hoc facit, quod qui post *tabulas nouas* soluunt. 11. *epistolæ* 82. *folio* 162.

Ad horam & diem debitorem appellare auari exactoris.

Auarus [B] exactor ad horam & diem creditorem [C] non appellat. 1. *de benef.* 2. ¶ [B] lego *debitorem.* ¶ [C] Neq; delicatus debitor, neque onerosus creditor audiendus. *l.* 25. *in f. ff. de pignoratitia actione.* qui statim cum sacco debitorem adeat. *l.* 105. *ff. de solutionib.* sed q cum efficacia benignus, cũ instantia humanus. *l.* 33. *ff. de usuris.*

Nomina lenta, non mala.

Quædam lenta sunt *nomina*, non mala. Huiusmodi homines non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium, aliud agendo. 5. *de benefic.* 22.

Exactor, admonitor solutionis.

Sæpe opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. 7. *de benef. uigesimoquarto.*

Qui admonet, repetit. 2. *de benef.* 11. 16.

Non exigo beneficium, sed repeto, nec repeto, sed admoneo. 5. *de benefic.* 21.

Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non ut nunquam fiat, sed ut parcè. 7. *de benef.* 24. 118.

Maius aut minus fit, quamuis idem sit tempore, loco, causa. 11. *epistol.* 82. *fol.* 160.

Solutio beneficij & crediti.

Aliter beneficium, aliter creditum soluitur. 2. *de benef.* 34. 27.

Beneficium creditum insolubile. 4. *de benef.* 12. 53.

Solutio quæ fiat ab inuito.

Nemo libenter reddit, quod inuitus debet. 6. *de bene.* 41. 104.

Nomina lenta sustinendo bona fieri.

Quædam nomina, bona lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit

ſtinuit ac mora fouit. 7. *de benefic. uigeſimonono. in fin.*

Soluendum etiam locupleti.

Debitum etiam locupletibus ſoluitur. 6.*de benefi*.30.98.

Nummus forma publica percuſſus.

Non [A] eſt malus nummus, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. 5.*de benefi*.20.81. ¶ [A] Vide *Titulum Cod.de ueteris nu miſmatis poteſtate.l. debitorem.99.ff. de ſolutionibus.*

Repræſentare pecunias.

Exſpectabis'ne fœnoris quæſtum aut ex merce compendium, aut tabulas beati ſenis: cùm fieri poſſis ſtatim diues? repræſentat opes ſapientia. 2.*ep*.17.*f*.27.

De Decoctoribus.

Fœneratorem à foro non fugat decoctor. 11.*ep*.82.*f*.159.

Fœnerator quoſdam debitores non appellat, quos ſit decoxiſſe, & in quorum pudorē nihil ſupereſt, niſi quod pereat. 2.*de benef*.19.

Aes alienum meum noui: hoc quidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non poſſum. *de rem.fort.f*.16.

Minus turpe eſt creditori quàm ſpei bonæ decoxiſſe. 5.*ep*.36.*f*.58.

Quis decoctori pecuniam credit? 4.*de benef*.6.

LIBER XLVII.

DE FVRTIS. Titul. I.

Si fur deprehenſus rem reddiderit, utrum furti teneatur.

TAm teneris, quàm qui ſurripuit aliquid, licet deprehenſus reddiderit. 4.*contr*.4.

Ad euitandam furti ſuſpicionem rei alienæ poſſeſſores, edibant autorem.

Ede [A] inquis autorem, ut ſcias quàm benigni ſimus: propoſitū eſt aliena laudare. 2.*ep*.14.*in fin.* ¶ [A] adi *l*.5.*Cod.de furtis.*

Furem ſignata ſollicitant.

Multi aperta tranſeunt, condita & abſtruſa rimantur, furem ſignata ſollicitant, uile uidetur quicquid patet, aperta effractarius præterit. 9.*ep*.68.*f*.118.

Si fur rem mihi ſurreptam in domo mea poſuerit.

Si quis rem cum è uilla mea ſurripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecit, tametſi ego nihil perdiderim. *in ſap. non cad*.7.

Furti etiam tenetur rem ei ſurripiens, qui eiuſce rei adminiſtrationem non habet.

Negamus rem ſtulti [B] eſſe, & tamen eum qui rem aliquam ſtulto ſurripuerit, furti condēnabimur. 2.*de benefic*.35 28. [B] ut eam poſſit ſuo arbitrio alienare.

DE INCENDIO, &c. Tit. IX.

Ad incendium omnibus rebus omiſſis currebant, & de ſumma omnium concurſu ad incēdium extinguendum.

Nemo [A] qui ad incendium domus ſuæ currit, tabulam laterun-

culariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. 21. *epist.*118.299. ¶[A] Tanta fuit ueteribus cura in extinguendo incendio: ut M. Muluius & Cn. Lollius, L. Sextilius triumuiri, quòd ad incendium in sacra uia ortum extinguendum tardius uenerãt, à tribunoplebis die dicta ad populum dãnati sint & P. Villius, Triumuir nocturnus à P. Aquillio Trib. pleb. accusatus populi iudicio cõcidit, quia uigilias negligentius circumierat. 8. *Valer.* 1.

Incendium conclamari solitum.

Sæpe rixam conclamatum in uicina incendium soluit, & interuentus feræ latronem uiatoremq; diducit. 3. *de ira*. 43.

Incendij causa demoliri domum licet.

Necessitas est quæ [B] ruinis incẽdia opprimit. 4. *contr.* 4. ¶[B] Ita licuit defendendi mei causa, uicini ædificium orto incendio dissipare. *l.* 3. §. *quod ait prætor. ff. hoc titulo. l.* 49. *ff. ad. l. Aquil. l.* 7. §. 4. *ff. quod metus causa.*

DE INIVRIIS. Titul. X.

Iniuriæ & contumeliæ discrimen.

Iniuria natura grauior, contumelia leuior. *in sap. non cad. iniur.* 4.

Iniuriæ & beneficij discrimen.

Iniuria contraria beneficio. 3. *de benef.* 22. *f.* 38. 4. *de benefi.* 15. 54.

Iniuriæ uocabulum latißimè patet.

Illud cogita, iniuriarum latissimè patere materiam, illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: ut accusatore submisso, aut criminatione falsa aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæq; alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum, &c. *in sap. non cad.* 9.

Inquieti interdum iniurias uocant modica beneficia. 3. *de ira* 30.

Iniuria uitanda.

Iniuriam facere per se uitanda ac fugienda res est. 4. *de bene.* 15. 54.

Iniuria minor legibus non punita.

Est minor iniuria, [A] quã quæri magis, quam exequi possimus, quam leges quoque nulla dignam uindicta putauerunt. *in sap. non cad.* 10. ¶[A] Huiusmodi exempla adfert author noster: Ille me hodie non admisit, cùm alios admitteret: sermonem meum aut superbè auersatus est, aut palam risit: non in medio loco, sed imo collocauit. Huiusmodi autem affectus concitat animi humilitas, contrahentis se ob dictum factumue inhonorificum.

Iniuriarum aduersum se nemo agit.

Cecidit se, iniuriarum cum quo agat non habet. 5. *de benefi.* 8.

Iniuriæ seu conuicij uoces, ueruex maximus, Struthiocamelus.

Chrysippus ait quendam indignatum, quod illum aliquis *ueruecem* [B] *maximum* dixerat. In senatu flentem uidimus Fidum Cornelium Nasonis generum, cum illum Corbula *Struthiocamelum* depila-

depilatum dixiſſet. *in ſap.non cad.17.* ¶[B] ſic Iuuenal.Satyr.10.prudentia monſtrat ſummos poſſe uiros & magna exempla daturos Veruecum in patria, craſſoq; ſub aëre naſci.

Inuitum in hortos deduci, detonderi, cogi conuiuio intereſſe.

Quidam amiſſis tribus liberis cum aſſideret ſepulchro à luxurioſo adoleſcente in uicinos hortos deductus eſt & detonſus, coactus conuiuio intereſſe, dimiſſus iniuriarum agit. 4 *contr.1.*

Os percuſſum.

Cato cùm illi os percuſſum eſſet non excanduit, non uindicauit, iniuriam non remiſit quidem, ſed factam negauit, maiore animo non agnouit, quàm ignouiſſet. *in ſap non cad.15.*

Iniuria non eſt ſine conſilio: Nocere & iniuriam facere differunt.

Nulla eſt iniuria, niſi à conſilio profecta. nocere itaq; nobis poſſunt, ut ferrum aut lapis, iniuriam quidam facere non poſſunt. 2. *de ira uigeſimoſexto.*

Iniuria non ab euentu, ſed ab animo æſtimanda.

Telum [C] quo miſſum ſit, non quo peruenerit quæritur, & beneficium ab iniuria diſtinguit non euentus, ſed animus. 6.*de bene.8.* ¶[C] iunge l.53.ff.de furt.

Iniuriam facere & recipere.

Poteſt euenire ut faciat aliquis iniuriam mihi & ego non accipiam, &c. *in ſap.non cad.7.*

Iniuriæ & beneficij memoria.

Iniuriæ altius quàm merita deſcendunt. & illa citò defluunt, has tenax memoria cuſtodit. 1.*de benefi.1.f.2.*

In iniuriam uertere.

Noli munus tuum in iniuriam uertere. 1.*de benefi.23.*

Iniuriarum alieno nomine age.

Si à quolibet alieno cęſus eſſem, & nollem agere, iniuriarum nemo meo nomine ageret. 9. *contr.4 f.156.*

Iniuriarum quis mihi tenetur, etiamſi negem me accepiſſe.

Negamus iniuriam accipere ſapientem: tamen qui illum pugno percuſſerit, iniuriarum damnabitur. 2.*de benef.35.28.*

DE EFFRACTORIBVS. Tit. XVIII.

Aperta *effractarius* præterit. 9.*ep.68.f.118.*

LIBER XLVI.

DE ACCVSATIONIBVS. Tit. II.

Accuſator, Iudex, deprecator.

QVantum potes, teipſum coargue, inquire in te. Accuſatoris primùm partibus fungere, deinde iudicis, nouiſſimè deprecatoris. Aliquando te offende. 3.*ep.28.in fin.*

Accu-

Accusatoris inuidia: Rei fortuna.

Malo loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris inuidiam. 4. *controuers.* 3.

DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE REOrum. Titul. III.

Ex carcere in ius educebantur rei postulaturi diaria.

Cùm introductus esset ex carere in senatum, ut diariam [A] acciperet, tunc dixit de fame questus. Nihil onerosum à uobis peto, sed ut me aut mori uelitis, aut uiuere. Atq; illud dixit: Nolite superbè audire hominem calamitosum. sæpè qui misereri potuit, misericordiam rogat. Et cũ dixisset Senianus, locupletes in carcere esse: Homo, inquit, indemnatus ut possim uiuere parricidas rogo. 9. *controuers.* 4. *inf.* ¶ [A] *adde l.* 9. *C. de episcop. audientia. l.* 1. *ff. de custodia reorũ.*

Carceris alimenta quibus liberiora fuerint.

Liberiora sunt alimenta carceris, sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste, qui occisurus est, pascit. quánta est animi magnitudo ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem decretis timendum sit? 2. *ep.* 18. *f.* 29.

AD. L. IVLIAM MAIESTATIS. Tit. IIII.

Verba aduersus principem periculosa.

Sub diuo Augusto nondum [A] hominibus uerba sua periculosa erant, iam molesta. 3. *de benefi.* 27. 40. ¶ [A] Imò tum molesta, lataq; lex de famosis libellis. Tacit.

Votum aduersus principem: Delatorē sui esse & se deferre: iurare se malam mentem habere.

Ruffus inter cœnam optauerat, [B] ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione, quam parabat: hortatur eum seruus ut Cæsarem occupet, atq; ipse se [C] deferat. Vsus consilio descendenti Cæsari occurrit: & cùm malam [D] mentem habuisse se pridie iurasset, id ut in se & filios suos recideret, optauit. 3. *de benefi.* 27. ¶ [B] Votum impium sceleris instar habitum, ostendi inf. Titulo ad L. Corneliam de sicariis: & quidem in re publica. ¶ [C] Vide Titulum Cod. de his qui se deferunt. ¶ [D] Tibull. 1. *eleg.* 2. *Et mala si qua tibi dixit dementia nostra Ignosces, capiti sint precor ista meo.* Idem 2. *eleg.* 5. *Et se iurabit mente fuisse mala.* Fuit igitur hæc formula uetus satis faciendi offensæ.

Iniurias & maledicta Timaginis quēadmodum tulerit D. Augustus 3. uide 3. *de ira* 23. & quemadmodum Cinnæ prius hosti, deinde insidiatori ac parricidæ dederit. 1. *de Clementia* 9.

Si quis imaginem Cæsaris in gemma insculptam habens, matellam sumpserit.

Paulus Prætorius in conuiuio quodam imaginem Tiberij Cæsaris habens insculptam, eminente gemma, matellam [E] sumsit. quod factum simul ac Maro ex notis istius temporis uestigatoribus

bus notauit,ſeruus eius,cui nectebantur inſidiæ, ei ebrio annulum detraxit:& cùm Maro conuiuas teſtaretur, admotam eſſe imaginē obſcœnis, & iam proſcriptionem componeret, oſtendit in manu ſua ſeruus annulum. 3. *de benefic.* 23. ¶ [E] Eadem adulatione Ateius Capito cenſuit inter reos recipiendum reum L.Annium equitem,quòd effigiem principis ad promiſcuos uſus uertiſſet. Tacit.3. Damnatus eſt item ſub Tiberio,qui ſtatuæ Auguſti caput dempſerat,ut alterius imponeret: Imò res eò proceſſit, ut hæc quoq; capitalia eſſent,circa Auguſti ſimulacrum ſeruum cecidiſſe:ueſtem mutaſſe: nummo uel annulo effigiem impreſſam latrinę aut lupanari intuliſſe.*Suet.Tiberio,c.*58.Quidam ſub Antonino Caracalla damnatus eſt, quòd eo loco utrinam feciſſet, in quo ſtatuæ & imagines principis eſſent.*Spartianus.* Sub Domitiano mulier interfecta, quòd ante ſtatuam principis ueſtem exuiſſet.*Xiphilinus Domitiano.* Adde quæ dixi ad l. famoſi. 7. *inf.ſ. ff. ad l. Iuliam maieſtatis.* Vbi Iuriſconſultus ſcribit,crimē maieſtatis exaſperari, uiolatis ſtatuis uel imaginibus principis.

Si quis ebrius uel ſimplicitate quadam in principem quid dixerit.

Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens & penè publica rabies,quæ omni ciuili bello grauior togatam ciuitatem confecit: excipiebatur ebrioſorum [F] ſermo,ſimplicitas iocantium,nihil erat tutum. 3. *de beneficiis* 25.¶ [F] Quanto melius Imperatores? Si ex leuitate,inquiunt,contemnendum; ſi ex inſania,miſeratione digniſſimum: ſi ab iniuria,remittendum.*l.*1.*Cod.ad l.Iul.maieſt.*

Si legatus falſa mandata attulerit.

Is lædit Pop. Rom. maieſtatem, qui aliquid publico nomine facit, tanquam ſi legatus falſa mandata affert. 9. *contr.*2.

Si quis quid in magiſtratu admiſerit,non continuò maieſtatis tenetur.

Num quicquid peccauit in magiſtratum aliquis, magiſtratū lædit? puta aliquem cùm magiſtratus eſt, patrem ſuum occidere, ueneno uxorem ſuam necare,non hac lege coram dicet: ſed illic parricidij, hic ueneficij. *& poſt.* Priuatus poteſt accuſari maieſtatis, ſi quid fecerit, quo populi Romani maieſtatē læderet: puta amicam habet procōſul,ideo maieſtatis damnabis. puta matronam corrupit, dū proconſul eſt,adulterij cauſam dicet,non maieſtatis.*& poſt:* Cùm adulterium cōmittitur, tanquam ciuis ſpectat. item cùm ueneficium,&c. quæ ibi uide. 9.*contr.*2.

Sic falſi tenetur,qui falſis litteris, edictis,litteris, reſcriptis & reſcriptionibus utitur.*l.*25.*l.ult.ff.ad l. Cornel. de falſis.l.* 4. *Cod.eod.titulo. Paul.*3.*ſent.*25.

AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS. Tit. V.

Adulteria mulierum aperta.

Nunquid iam ullus adulteri pudor eſt,poſtquam eò uentum eſt, ut

ut nulla uirum habeat, nisi ut adulterum irritet. Argumentum est deformitatis pudicitia. quā inuenies tam miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorum par: nisi singulas horas diuisit? Et non sufficit dies omnibus, nisi apud aliū gestata est, apud aliū māsit. Infrunita & antiquata est, quæ nesciat matrimonium, uocari unius adulterium. 3. *de benef.* 16. *f.* 36.

Adulteria mulierum & uirorum frequentissima.

Coniugibus alienis nec clam quidem, sed apertè ludibrio habitis, suas alij permisere. Rusticus inhumanus ac mali moris, & inter matronas abominandæ conditionis est, siquis coniugem in cella prostare uetuit, & uulgò admissis inspectoribus uehi undiq; perspicuam, si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ uxori æmulum præstat, hunc matronę humilem & sordidæ libidinis & ancillariolū uocant. Hinc decentissimum spōsaliorum genus est, adulterium, & in consensu uidui cęlibatus nemo uxorem duxit, nisi qui abduxit iam raptam. 1. *de benef.* 9. *f.* 7.

Eò prolapsi mores iam sunt, ut nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus uideri possit. 2. *controuers.* 8. 70.

Adulterum esse, qui cum uxore sua tanquam cum aliena concubuerit.

Potest aliquis nocens fieri, quamuis nō nocuerit: si quis [A] cum uxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. *in sap. non cad.* 7. ¶ [A] 7. *Quintil.* 3. *in pr.*

Adulterum cum adultera simul interficere.

Adulterum cum adultera qui deprehendit, dummodo utrunq; corpus interficiat, sine fraude sit. 1. *controu.* 4.

De adulterio appellatæ utrum quis quid testamento legare possit.

Quidam uxorē alterius appellauit de stupro, adiecit preces: negauit illa, decessit mercator, testamento hæredem omnibus bonis reliquit, & adiecit elogium, pudicam reperi: adit hæreditatem mulier, redit maritus, accusat adulterij ex suspicione. 2. *controu.* 8.

Adulteram uxorem adulter maritus adulterij accusare non potest.

Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, [B] ipse alienarum corruptor uxorum. Scis, ut illi nil cum adultero, sic nil tibi esse debere cum pellice, & non facis. 14. *ep.* 95. *f.* 223. ¶ [B] Perniquum est ut pudicitiam uir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat. *l. si uxor.* 13. §. *Iudex.* 3. *ff. ad. l. Iul. de adulteriis.*

Pellicem maritum habere uxores ipsas maximè exasperat.

In [C] uxorem grauissimum est genus iniuriæ, habere pellicem. 15. *ep.* 96. *f.* 236. ¶ [C] Hinc illa indignatio Iunonis apud Senecā tragœdū. Pellices cœlum tenent. & Imperator, l. 8. C. de repudiis: si uirum ipsa inuenerit cum impudicis mulieribus, quod maximè etiam castas exasperat, cœtum ineuntem. adde *Nouel.* 22. *cap.* 15. §. 1.

¶ *De*

¶ *De raptoris pœna.*

Rapta raptoris aut mortē aut indotatas nuptias optet. Vna nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat, altera nuptias. 1.*contr.*5.

Raptor, nisi suum & raptæ patrem intra dies 30. exorauerit, pereat. 2.*controu.*4.

Iniuriosum est rapto uiuere: at contrà pulcherrimum, mori rapto. 10.*epist.*71.124.

¶ *De incestu.*

Lex: Incesta de [A] saxo deiiciatur. 1. *controuers.* 3.18. ¶ [A] Hæc pœna postea uetita, ut ostendam infrà Titulo de pœnis.

¶ *De Lupanari & de ritu deducendæ meretricis in lupanar.*

Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: nescio quid cellulam & obscœnum lectulum uocas. *& post*: Meretrix uocata es, in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, uenientes recepisti. *& post*: Excipitur meretricum oculis, docetur blanditias, & in omnem motum corporis confingitur. *& post*: Stetisti puella in lupanari, ut nemo te uiolauerit, locus ipse uiolauit: stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, ut populo placere posses, ea ueste quam leno dederat: nomen tuum pependit in fronte: pretia stupri accepisti, & manus capturas tulit. *& post*: Lupanar excepit omnes. *& post*: Cùm in lupanar ueneris, iam tibi omnia templa conclusa sunt: conseruarum oculis inquinatur, inter ebriosorum conuiuiorum iocos iactatur: modò in puerilem, modò in muliebrem habitum composita. 1. *controuers.* 2. passim.

Leno in rationes suas referebat capturas suarum meretricum.

Vt sciamus illam apud lenonem fuisse, domi sunt lenonum rationes, captura conueniet. 1.*contr.*2.*f.*13.

Nudæ mulieres plerunq; uendebantur, & earum partes inspiciendæ & contrectandæ exhibebantur.

Nuda in littore stetit ad fastidium emptoris, omnes partes corporis & inspectæ & contrectatæ sunt. 1.*contr.*2.*f.*14.

Et quæ in lupanar uenisset, templa præclusa.

Cùm in lupanar ueneris, iam tibi omnia templa præclusa sunt. 1. *controuers.* 15.

Meretrice in lupanar deducta, turba concurrebat ad nouam meretricem.

Conuenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricem nouam. 1.*contr.*2.*f.*15.

Fornicis fuligo.

Redoles adhuc fuliginem fornicis. 1.*contr.*2.*f.*18.

Lupanaris pudor.

In perditis & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum

rum uerecundia. *& post*: Est aliqua etiam prostitutis modestia, & illa corpora publico obiecta ludibrio aliquid, quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeò quodammodo lupanar quoque uerecundum est. 1. *natur.* 16. *f.* 17.

¶ *De Lenonibus.*

Leno [A] est, cuius prostitutæ sunt. 7. *de benefi.* 5. ¶ [A] adde Nouellam de lenonibus. 14. *l. si lenones.* 12. *Codic. de episcopali audientia.* adde Nouell. 51.

Impura quæ.

Impura est, quæ osculum impuris dedit, quæ cibum cum impuris cœpit. 1 *controuers.* 2. *f.* 16.

Impudici, officiosi.

Aterius cùm libertinũ reum defenderet, cui obiiciebatur, quòd concubinus esset, dixit, Impudicitia in ingenuo crimen est: in seruo, necessitas: in liberto, officium. Ex eo impudici & obscœni aliquando officiosi uocitati sunt. 4. *contr. procem. f.* 82.

Pudica quæ.

Pudicam non dixero, quæ amatorem ut incenderet repulit, quæ aut legem aut uirum timuit, quæ pudicitiam timori præstitit, non sibi. 4 *de benefic.* 14.

Augustus filiam impudicã relegat: Lex de adulteriis ab Augusto lata. Ad Marsyæ statuã in foro positam concurrebant nocturnis horis meretrices quæstum facturæ sub ignotis adulteris.

D. Augustus filiam intra pudicitię maledictũ, impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit, admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam [B] cõcursum: cum ex adultera in quæstuariam uersa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret, & nõ tam uindicanda principi quam tacẽda, (quia quarundum rerum turpitudo etiam ad uindicantem redit) parum potens irę uindicauerat. Deinde cùm interposito tempore in locum iræ subiisset uerecundia, gemens quòd illa silentio pressisset, quæ tam diu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa aut Mecœnas, uixisset. Adeò tot habenti millia hominũ, duos reparari difficile est. 6. *de benef.* 32. ¶ [B] Marsyæ statua in celeberrimo loco fori Romani, quod ea ætate nocturnis stupris infame. ad id Iulia Augusti filia noctu cõcurrebat, ac libidinem, ignotis admissariis promiscuè explebat. Plinius 21. c. 3. Apud nos exemplum licentiæ huius (de coronarum usu loquitur) aliud quàm filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam litteræ illius Dei gemũt. His Plinius innuit, Iuliam nota dignam: quæ ut luxuriæ suæ no-

ctes innotescerent, non dubitauit Marsyam coronare in celeberrima parte urbis. Ad hanc Marsyæ statuam meretriciam, imò & cinędicam, refero illud Iuuen. Sat. 9. initio: quò loco Næuolum quendam increpat, nullo ferè quæstu cinædis operam præstantem: *Scire uelim, inquit, quare toties mihi, Næuole tristis, occurras fronte obducta, ceu Marsya uictus.* Porrò statua hæc Marsyæ in foro erat, ubi causæ agebãtur. Hinc Horatius in Arte, obeũdus Marsya. Martialis: *Ipse potest fieri Marsya causidicus.*

AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA. Tit. VI.

Eiicere quid.

Eiici, [A] est inde expelli, unde inuitus recedas. *7. ep. 55.* ¶ [A] *adde. l. 5 ff. ad L. Iuliam de ui priuata.*

Alligare & includere aliquem.

Alligauit & clausit [B] se, de ui non tenetur. *5. de benef. 8.* ¶ [B] Sane qui alium alligat & claudit, de ui tenetur, l. 5. l. 6. l. 8. ff. ad l. Iul. de ui public.

De cœtu & concursu.

Qui cœtum [C] & concursum fecerit, capitale sit. 3. *controuers. 8.* ¶ [C] adde *l. 4. ff. de ui.*

Lex non [D] eum punit, propter quem cœtus factus est: sed eum, à quo cœtus factus est. 3. *contr. 8. f. 8.* ¶ [D] adde *l. 1. §. 4. ff. ad l. Iul. maiest. l. 5. ff. de ui publ. l. 4. ff. de ui priuat. l. 4. § 3. ff. ui bonor. rapt.*

Non [E] quoties conuenerunt in aliquem locum plures, cœtus & concursus est: sed quoties cõuocati, quoties parati quasi ad ducem suum concurrerunt: nõ si una uicinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed ubi totus aut ex parte magna populus, ubi diuisa est in partes ciuitas. Cœtus multitudinis magnæ nomen est, coëuntis ex consensu quodam. 3. *contr. 8 f. 8.* ¶ [E] Vide tamen *l. 4. § 3. ff. ui bonor. raptor. l. 4. ff. ad l. Iuliam de ui publ.*

¶ *De latronibus.*

Non minus latro, cuius telum opposita ueste elusum est. *in sapient. non cader. 7.*

Voluptates inuisissimas habe latronum more (quos Philistas Aegyptij uocant) in hoc nos amplectuntur, ut strangulent. 7. *epistolæ 52. in fin.*

Latro est etiam, [F] antequam manus inquinet, quia ad [G] occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atq; interficiendi uoluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, nõ incipit. 5. *de benef. 14.* ¶ [F] adde *l. 17. ff. de pœnis. l. 10. ff. ad l. Iul. de ui pub.* ¶ [G] adde *l. qui cum telo. 7. Cod. ad l. Corneliam de sicariis: l. 1. ff. ad. l. Cornel. de sicariis.*

¶ *De piratis & speculatoribus.*

Non est credibile temperasse à libidine piratas, [A] omni crudelitate efferatos, quib. omne fas nefasq; lusus est, simul terras & maria latrocinantes: quibus in aliena impetus per arma est, iam ipsa

fronte crudeles,& humano sanguine assuetos, præferentes ante se uincula & catenas,& grauia captis onera.1. *controu.* 2. *f.* 14. ¶[A] De piratis *uide l.postliminium.*19.§.2.*ff. de captiuis & postliminio reuersis.* à piratis capti,liberi permanent.

Timendum est,ne hæc speculatrix, [B] & piratis omnes occasiones indicet.1.*controu.*6.*f.*29. ¶[B] adde *l.omne delictum.* 9.§.*exploratores.* 4.*ff.de re militari.*

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS & ueneficiis. Tit. VIII.

Veneficium uetitum.

Lex [A] Cornelia, te appello. Ecce hæres iubet quod [B] tu uetas. 3.*controuers.*9. ¶[A] Intelligit legem Corneliam de sicariis & ueneficiis. quæ punit uenenum,necandi hominis causa,facientes, uendentes, habentes. *l.* 3. *Digest. ad l. Cornel. de sicariis.* ¶[B] subaudi uenenum dare.

Aeger dominus petiit à seruo ut sibi uenenum daret, non dedit, cauit testamento,ut ab hæredibus crucifigeretur. 3.*contr.*9.

Aliquis mihi uenenum dedit, sed uim suam remixtum cibo perdidit.uenenum illud dando sceleri se obligauit, etiamsi nõ nocuit. *in sap. non cad. in.*7.

Filio furenti & sua membra lanianti, pater uenenum dedit: accusatur malæ tractationis. 3.*controu.*27.

Venenum nemo obiicit, nisi [C] datum. 3. *contr.* 9. ¶[C] subaudi hominis necandi causa.*l.*5.*ff de sicariis.*

De maleficis & mathematicis.

Apud nos in 12. tabulis cauetur, ne [D] quis alienos fructus excantassit. rudis adhuc antiquitas credebat, & attrahi imbres cantibus,& repelli: quorum nihil posse fieri tam palàm est, ut huius rei causa nullius Philosophi schola intranda sit. 4 *nat.*7. ¶[D] De frugum excantatione dixi ad leges XII.Tabularum ex Plinio 28.c.2. Seruio in Eclogam 8. Virgilij: illo uersu: Atq; satas alio uidi traducere messes. *Augustino* 8.*de ciuitate* 19. & Tibullo, illo uersu: Cantus uicinis fruges traducit ab aruis.

Votum impium sceleris uicem sustinuisse.

In quibusdam ciuitatibus impium *uotum* [E] *sceleris uicem* tenuit. Demades certe Athenis,eum qui necessaria funeribus uendi abat, damnauit: cùm probatum ei esset,magnum lucrum optasse, quòd contingere illi sine multorum morte non poterat. quæri tamen solet,an meritò damnatus sit: fortasse optauit, non ut multis uenderet,sed ut carè, ut paruo sibi constarent quæ uenditurus esset. cùm constet negotiatio ex emto & uendito, quare uotum eius in unam partem trahis, cùm lucrum ex utraq; sit? Præterea omnes, licèt,qui in ista negotiatione sunt,damnes(omnes enim idem uolunt),idem intra se optant,magnam hominum partem damnabis. Quod enim non

non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat in gloriam, agricolam annonæ caritas erigit; Eloquentiæ pretium, litium numerus: medicis grauis annus in quæstu est: institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta, iacebit opera fabrilis; Vnius uotum deprehensum est, omnium simile est. An tu Aruntium & Atterium & cæteros q captãdorũ testamẽtorũ artẽ professi sunt, nõ putas eadẽ habere q̃ designatores & libitinarios uota, &c. 6. *de ben.* 37. *in fin.* & 38. ¶[E] sic Claudiam, insontem crimine, uotum impium subuertit: Quia cùm à ludis domum rediens turba elideretur, optauerat ut frater suus, maritimarum uirium Romanarũ præcipua iactura reuiuisceret, sępiusq; consul factus, infœlici ductu nimis magnam urbis frequentiam minueret. *Liuius* 19. *Valer* 8. *c.* 1. *Gellius* 10. *c.* 6. *Suet. Tiberio.* De uoto aduersus principem, dixi *Titulo ad. l. Iuliam maiestatis.*

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS.
Titul. IX.

Parricidium detestandum.

Audiuimus detestabili parricidio furuum [A] diem. 1. *controuers.* 1. *fol.* 12. ¶[A] furuũ accipit, pro atro. Inde furtũ, à furuo, hoc est, atro, quòd noctu fiat. l. 1. ff. de furtis.

De eo qui filium flagellis occidit.

Erixonem equitem Romanum memoria nostra, quia filiũ suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. 1. *de clem.* 15.

Parricidij species, malle mori, quàm patrem uidere.

Reus est parricidij, qui mauult mori, quàm patrem uidere. 7. *controuers.* 3. 113.

Parricidij pœna, & apud quos ea non fuerit.

Pater tuus plures intra quinquennium culeo [B] insuit, quàm omnibus seculis insutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. súmma enim prudentia altissimi uiri [C] & rerum natura peritissimi, maluerũt uelut incredibile scelus & ultra audaciam positum pręterire, quàm dum uindicant, ostendere posse fieri. Itaq; parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquã sæpius culeos uidimus quàm cruces. 1. *de clem.* 23. ¶[B] pœna fuit parricidæ. *l. pœna parricidij.* 9. *ff. de lege Pompeia de parricidiis.* ubi dixi. ¶[C] uide 3. *Coniecturarum.* ubi scripsi.

In Parricidio deprehensus à patre relegatus, annuis illi pro more additis.

Tarium, qui filium deprehensum in parricidio exilio damnauit, causa cognita nemo non suspexit: quòd contentus exilio, & exilio delegato Massiliæ parricidam cõtinuit, & annua illi præstitit, quãta præstare integro solebat. 1. *de clem.* 15.

De nouercali in priuignos odio.

Nouercæ [D] nunquam satis priuignus occiditur.8.*controu*.1.103.
¶ [D] Hinc nouercale odium l.*non est enim .ff.de inofficioso.Iuuenal satyra* 6.*iam iam priuignum occidere fas* est.& illud: Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.

AD L. IVLIAM PECVLATVS, ET DE SACRILEGIS. Tit. XIII.

Sacrilegia minuta & magna.

Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. 13.*epistol*.88.*f*.185.

Sacrilegium quando admissum sit dicendum.

Omnia quidem Deorum sunt, sed non omnia diis dicata. In his obseruatur sacrilegiũ, [A] quę religio numini ascripsit: Totus mũdus, deorum est immortalium templum, & tamen à sacris profana discernuntur. Nec omnia licent in angulo (cui nomen fani impositum est) quæ in conspectu syderum licent: Iniuriã sacrilegus Deo quidem nõ potest facere, (quem extra ictum sua diuinitas posuit,) sed tamen punitur: quia tanquam Deo fecit. Opinio illum sua ac nostra obligat pœnæ.7. *de benef*. 7. ¶ [A] Sacrilegium accusatori est aliquid rapuisse de sacro: reo uerò, est aliquid surripuisse sacri. 7.*Quintilianus* 3.

Sacrilegiorum multitudo.

Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inueniat.2.*in sap.non cad.iniur*.3.154.

Sacrilegos omnes esse Bion modò colligebat, modò neminem de quo uide 7.*de benef*.7.

AD SENATVSCONSVLTVM TVRPILLIANUM. Tit. XVI.

De eo qui accusatorem submisit, ac subinde submouit.

Si accusatorem submitteres, [A] quem deinde submoueres, si aliqua lite illum implicares, quem subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret.6.*de benef*.27. ¶ [A] Incidit in hoc senatusconsultũ, qui accusatorem submittit aut instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem.*& cæt. l*. 1. §. *incidit. ff. ad senatusc. Turpill.*

DE POENIS. Titul. XIX.

Pœnæ uel à natura constitutæ maleficiis omnibus.

Aduersus maleficium omne cõsensimus; & homicidij, ueneficij, parricidij, uiolatarum religionum, alibi atq; alibi diuersa pœna est, sed ubiq; aliqua.3.*de benef*.6 31.

Scelera habent leges suas 7.*de benef*.17.115.

Pœnæ cur infligantur reis.

Nemo prudens punit, quia [A] peccatum est: sed ne peccetur. Reuocari enim pręterita nõ possunt. futura prohibẽtur.1.*de ira*.16.*f*.33.
¶ [A] Pu-

¶ [A] Puniendis peccatis tres causæ, νουθεσία, κόλασις (quæ & τιμωρία) παραίνεσις quæ & παράδειγμα. 6. *Gell.* 14. Duas tantum Plato posuit in Gorgia κόλασιν καὶ παράδειγμα.

Satius est prodesse malis propter bonos, quàm bonis deesse ꝓpter malos, 4. *de benefi.* 28. 61.

Vbi discrimen inter malos bonosq; sublatum est, cōfusio sequitur, & uitiorum eruptio. 1. *de clement* 2. 83.

Punire in alio quæ ipsi faciamus, turpe.

Turpe est sic castigare uitia, ut imiteris. 2. *controuers.* 7. 68.

Inauditus nemo perire debet.

Cur me submoues ante actionem, cùm nec proditores inauditi [B] pereant? 10. *controuers.* 6. ¶ [B] sic inauditum filium pater occidere non potest. *l. 2. ff. ad l. Cornel. de sicariis ubi dixi.*

In puniendo causa, non fortuna spectanda.

Semper nos in malis non fortunam, sed causam spectauimus. 9. *controuers.* 1. 140.

Non coërcet uitia qui prouocat. 2. *controuers.* 7. 68.

Impunitatis genus est, iam non habere pœnæ locum. 1. *de clementia* 22. 96.

De Vltione.

Inhumanum uerbum & quidē pro iusto receptum, ultio, & à contumelia non differens, nisi ordine; 2. *de ira* 32.

Vltio duas res prẹstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. 1. *de clem.* 21.

Damnare libenter, citò, iniquè, nimis, frequenter.

Propè est ut libenter damnet, qui citò: propè ut iniquè puniat, qui nimis. 1. *de clem.* 14.

Frequens uindicta paucorum odium reprimit, omnium iritat. 1. *de clementia* 8. 87.

Damnaturi Iudicis iuramentum.

Damnaturi iurant, nihil se gratiæ, nihil se precib. dare. 9. *contr.* 2.

¶ *Supplicij legitima uerba & hinc consequentia.*

Legitima supplicij uerba, summoue lictor, *& post* uerbera: *& post* despolia, *& post* animaduerte, age lege. 9. *contr.* 2.

Interim uirgæ promuntur, & uictima crudelitatis ante mensam ac Deos [C] trucidatur. 9. *cōtrouers.* 2. *& post*: Describit qualiter in foro decolletur, ascendit prætor tribunal, inspectante prouincia, noxiæ post terga ligantur manus, stat intento ac tristi omnium uultu, fit à præcone silentium, adhibentur deinde legitima uerba, canitur ex altera parte classicum. 9. *controu.* 2. ¶ [C] Quorum imagunculæ in mensa poni consuetæ. Arnobius: Sacras faciunt mensas salinorum apposítu & simulacris Deorum.

Ne à sobrio quidem uictore percussus est. *& post*: Bibe lictor, ut fortius ferias. 9. *contr.* 2.

Tempus supplicii ac locus.

Nullum tempus est, quo nocens perire non debeat. 9. *controuers.* 2. *fol.* 148.

Ne de seruo quidem aut captiuo omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est: adhibeturque magistratus ad ea, ob custodiam, non lætitiam. 9. *controuers.* 2.

Scelus est in conuiuio damnari hominem: quid est occidere ad arbitrium meretricis? 9. *contr.* 2.

Humanitas in sententiis sequenda.

Quicquid æquo plus futurum est, in [A] partem humanioré præponderet. 1. *de clem.* 2. ¶ [A] Interpretatione legum pœnæ molliendæ potius, quàm exasperandæ. *l.* 42. *ff. hoc titulo.*

¶ *De decendio inter damnationem & supplicium.*

Credis'ne illum decem [B] medios usque ad supplicium dies sine solicitudine ulla exegisse? Ludebat laterunculis, cùm centurio agmen periturum trahens, & illum quoque citari iuberet, uocatus numerauit calculos: Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te uicisse. Tum annuens centurioni, testis, inquit, eris, uno me antecedere. 1. *de tranq.* 14 *f.* 145. ¶ [B] Qui ultimo supplicio damnabantur, statim & ciuitatem & libertatem amittebant. qui casus præoccupabat mortem, & nonnunquam longum tempus occupabat: quod accidebat in personis eorum, qui ad bestias damnabantur: sæpè etiam seruari solebant post damnationem, ut ex his in alios quæstio haberetur. Gaius in *l.* 29. *ff. de pœnis.* Postea senatusconsulto certum tempus adiectum est: cautumq; ut pœna damnatorum in decimum diem differretur. Suetonius *Tiberio* 75. *Dion* 57. An id tempus in tricesimũ diem postea extensum est indistinctè? ita censet Lipsius, à quo iure dissentio. Lex enim, si uindicari, Cod. de pœnis, ut eius contextu liquet, ad damnationes & sententias imperatorias referenda: nec ad eas tantum, sed quæ præter consuetudinem seueriores erant. Porrò quod de decem diebus hîc dicitur, Sidonius Apollinaris in epistolis, tribuit senatuscõsulto Tiberiano.

Non puniuntur scelera ante effectum.

Omnia scelera & ante effectum operis, quantum culpæ [C] satis est, perfecta sunt. *in sap. non cad.* 5. ¶ [C] Nec enim ad damnationem & supplicium satis est *l. cogitationis pœnam nemo patitur. hoc titulo.* nisi certis casibus, de quibus interpretes nostri in *l. quisquis. Cod. ad l. Iuliam maiestatis.*

Puniuntur scelera aliquando ante effectum.

Scelera, quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. 4. *contr.* 7.

Facti & facientis circumstantiæ.

Sæpe de facto bene existimamus, de faciente malè. 3. *de ira uigesimo octauo.*

Quis

Quis pœna eius mouebitur qui id commiserit, pro quo nemo misereri misericors potest. 4.*de benefi*.37. *in fin*.

Idem delictum in duobus nō eodem modo afficitur: si alter per negligentiam admisit, alter curauit ut nocens esset. 1.*de ira* 16.*f*.33.

¶ *Pœnæ species, pœnitere*.

Maxima est factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quàm qui ad suppliciū pœnitentia traditur. 3.*de ira* 27.73.

Correctio admonitio.

Corrigendus est qui peccat, & admonitione, & ui, & molliter & asperè. 1.*de ira* 13.29.

Nulla maior pœna nequitiæ est, quàm quod sibi ac suis displicet. 5.*epist*. 42.*in prin*.

Odium.

Hoc frequentissimum ingrati crimen nusquam punitur. Et hoc ubiq; improbatur, neq; absoluimus illud. sed cùm difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad uindices deos remittimus. 3.*de benef*.6.

De publico odio.

An ullum suppliciū grauius existimas publico odio? 3.*de benef*.17.

De crucis supplicio. Cruces non unius generis fuisse, & quomodo.

Video istic *cruces* non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendêre, alij per obscœna stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. uideo fidiculas, uideo uerbera, & membris & singulis articulis, singula dolorum machinamenta. *ad Mart* 20.

Mecœnas non recusat acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur. *& post*: Suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas, est tanti patibulo pendere destrictum? *& post*: Inuenitur aliquis qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quàm semel exhalare. Inuenitur qui uelit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem erant, trahere animam tot tormenta tracturam. 17 *epist*.102.*f*.254.

Refigere se crucibus conantur, in quas unusquisque uestrûm clauos suos ipse adiicit. ad supplicium tamē acti stipitibus singuli pendent. *de uit. beat*.19.

Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit uulneri incumbit, & in perpetuam uigiliam suspensa sunt lumina. *de prudent*. 3.*fol*. 5.

De Stigmatum inscriptione.

Philippus Pausaniæ mandat improbissimo militi, stigmata [A] inscriberet, ingratum hospitem testantia. 4.*de benefi*.37. ¶ [A] in ma-

nibus & furis, scribi damnati in metallum possunt, non in facie. *l. si quis in metallum. Cod. de pœnis.*

¶ *Castigatio.*

Non aliquando castigatio necessaria est? Quidni? sed hæc sincera cum ratione. non enim nocet, sed medetur specie nocendi. 1. *de ira 5. folio uigesimotertio.*

¶ *De saxo deiici.*

De saxo [A] deiici. 1. *contr. 3. f.* 19. ¶ [A] Non potest hodie quis sic damnari, ut de saxo præcipitetur. *l. si diutino. 25. §. 1. ff. de pœnis.*

Saxo deiectus, si non perierit, utrum repeti ad pœnam possit. uide 1. *controuers. 3.*

¶ *Verberibus admonere.*

Admonere [B] uerberibus. 1. *de clem.* 14. ¶ [B] sic, fustium admonitio dicitur in lege, ueluti. 7. *ff. hoc titulo.*

¶ *De Lautumiis.*

Rogauit ut in Lautumias transportetur. Ne, inquit, quemquam uestrûm decipiat nomen ipsum Lautumiæ, minimè lauta res est. 9. *controuers.* 4.

¶ *Securi trecenti una die percussi.*

Volesus nuper sub D. Augusto proconsul Asiæ, cum trecentos una die securi percussisset, incedens inter cadauera uultu superbo, quasi magnificum conspiciendumq; fecisset, græcè conclamauit, O' rem regiam 2. *de ira.* 5.

Ferrum, ignis, cathenæ, feræ, carcer, crux, eculei, uncus, stipes per medium hominem adactus, & per os emergens: Curribus actis extracta membra. Tunica alimentis ignium illita.

Ingens mali pompa est. Ferrum circa se & ignes habet, & cathenas & turbam ferarum, quam in uiscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem & cruces & eculeos & uncum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat stipitē, & extracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam alimentis [D] ignium & illitam & intextam, & quicquid aliud præter hæc commēta sæuitia est. 2. *ep.* 14. *f.* 21. ¶ [D] *sulphur, picem & cætera eius generis, intelligit.*

Carnifices, flagella, eculei, machinamenta singula, singulis articulis: instrumenta excarnificandi particulatim hominis.

Quid tu mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium: quid tu mihi flagella & eculeos magno paratu explicas: quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur aptas & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? nempe dolor est, quem podagricus ille cōtemnit, quē stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum; breuis est, si ferre non possum. 7. *ep.* 24. *inf.* 41.

Flamma,

Flamma, eculeus, lamina impressa uulneribus renouandis.

Quicquid uis nunc licet dicas, distillationes & uim cõtinuæ tussis egerentem uiscerum partes & febrem pręcordia ipsa torrentem, & sitim & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma & eculeus & lamina & uulneribus ipsis intumescentibus, quòd illa reuocaret & altius urgeret impressum: inter hæc tamen aliquis non gemuit, non rogauit, non respondit: parum est, risit: & quidem ex animo. 11. *ep* 79. *f.* 152.

Aures & nasum abscindere.

Lysimachus Telesphorum Rhodium, amicum suum decurtatũ, cùm aures illi nasumq; abscidisset, in cauea uelut nouum animal aliquod & insuitatum diu pauit, cum oris detruncati mutilatiq; deformitas, humanam faciem perdidisset. 3. *de ira*. 17.

Vnco rapi.

Puto æquè qui in odoribus iacet, mortuus est, quàm qui rapitur unco. 11. *ep*. 83. *f.* 163.

Os inserta spongia damnato includere.

Nemo certè inuenietur alius qui imperauerit his, in quos animaduerti debebat, os inserta spongia includi, ne uocis emittendæ haberent facultatem. cui unquam morituro non est relictum, quod gemeret? 3. *de ira*. 19.

Differre pœnam.

Crudelitas acerbissima est, quę trahit pœnã: misericordię genus, citò occidere. 2. *de benef.* 5. *f.* 14.

¶ *Excusationes à pœna & de pœnis temperandis uel minuendis. de pueritia, ætate, sexu, libertate, familiaritate.*

Maior est excusatio & iustior, hominem esse, quàm puerum. 2. *de ira*. 9. 39.

Puerum ætas excuset, fœminam sexus, extraneũ libertas, domesticum familiaritas. 3. *de ira*. 24.

Error publicus.

Quidni habeãt excusatiõnẽ, cùm publica uia errauerint. 2. *de ira*. 9.

Multitudo peccantium.

Pudorem rei tollit multitudo peccantium, & desinit esse probri loco commune maledictum. 3. *de benef.* 16. 36.

C. Cęsar Pastoris, splendidi equitis Romani filiam cùm in custodia habuisset, immũditiis eius & incultioribus capillis offensus rogante patre, ut salutem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, ad mortem duci iussit. *& post:* Dignus fuit cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda concedere, ne hoc quidem permisit. 2. *de ira*. 33.

Omnes peccare.

Sapientissimi quoq; uiri multa delinquunt, nemo est tam circũspectus, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat: nemo tam

maturus, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: nemo tam timidus offensarum, qui non in illas dum uiuat, incidat. 3. *de ira* 25. 72.

¶ *Venia.*

Venia, est pœnæ meritæ remissio. 2. *de clementia.* 7. 102.

¶ *De Carnifice. Carnifex poscens manum.*

Magna uerba excidunt, cùm tortor poscit manum: cùm mors propior accedit, cùm sonant flagella, gladius micat. 11. *ep.* 83. *f.* 1. 64.

Carnifex plura instrumenta doloris exponens.

Plus agit tortor, quò plura instrumenta doloris exposuit. specie enim uincunt, quibus patientia restitissent. 2. *ep.* 14. *f.* 21.

Inter carnifices habitare.

Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic ne inter popinas quidem. 7 *epist.* 52.

Carnifici superstes.

Aliquis carnifici suo superstes fuit. 2. *ep.* 19.

¶ *Ex patibulo spectatores conspuere.*

Quidã ex patibulo spectatores suos conspuerũt. *de uit. beat.* 19.

DE BONIS DAMNATORVM. Tit. XX.

Seiano nihil superfuit, quod [A] carnifex traheret. 1. *de tranquill.* 11. *f.* 143. ¶[A] Hoc ad rationem & causam pannicularia refero, de qua lex 6 *in pr. ff. de bonis damnatorum.*

Magnum pietatis argumentum, filio charus pater, etiam post [B] supplicium. 8. *contr.* 1. 103. ¶[B] Possis hoc referre ad cadauera punitorum, quæ proximi, imò quique petere soliti sepulturæ causa. *l.* 1. 2. 3. *ff. de cadauerib. punitorum.*

Dignus fuit cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda concedere. Ne hoc quidem permisit. 2. *de ira* 33.

DE INTERDICTIS ET RELEGATIS. Tit. XXII.

De exilio.

Exilium [A] Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. 3. *ep.* 24. *f* 40. Exul fiam? ibi me natum putabo, quò mittar. *ibid. fol* 42. ¶[A] Exilium triplex: est enim interdictio certorum locorum, uel omnium, uel certi loci assignatio *l. exiliũ.* 5. *ff. de interdictis & relegatis.*

Malo, inquit Rutilius, ut patria mea exilio meo erubescat, quàm reditum mereat. 6. *de benef.* 37.

LIBER XLIX.

DE APPELATIONIBVS. Titul. I.

Appellare ad populum à rege.

AEquè notat Philologus in libro de Repub. Ciceronis, prouocationem [A] ad populum etiam à regibus fuisse. Id ita in pontificalibus libris aliqui putant, & Fenestella. 19. *ep.* 109. *f.* 274. ¶[A] adde *l.* 2. § 2. *ff. de orig. Iur.*

Ad po-

Ad populum uicti prouocabant.

Non faciam quod uicti solent, ut prouocem ad populum. 21. *epistol.* 118. *folio* 295.

DE IVRE FISCI. Tit. XIV.

Res fiscales, quasi propriæ ac priuatæ principis.

Cæsar omnia habet: fiscus [A] eius, priuata tantùm, ac sua: & uniuersa in imperio eius sunt. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quæritur. nam id quoq; quod tanquam alienum iudicatur, aliter illius est. 7. *de benef.* 6. ¶[A] *Vide l.2.§.hoc interdictum. ff. ne quid in loco publico.*

Fiscus: Fisci accessio.

Qualia quisque habet, talis est. fiscus tanti est, quantum habet. imò in accessione eius uenit, quod habet. Quis pleno sacculo unũ pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eum conditæ numerus effecit? 13. *epistol.* 88. *fol.* 185.

DE RE [A] MILITARI. Titul. XVI.

¶[A] De militia & re militari, plura uide Titulo Politicôn infrà.

Transire in aliena castra: Transfuga, explorator.

Soleo in aliena castra transire, non tanquam transfuga, [B] sed tanquam explorator. [C] 1. *epist.* 2. *in fin.* ¶[B] De Transfugis adde *l. proditores.* 7. *ff. de re militari.* dixi ad *Nouellam Leonis*, 67. ¶[C] Exploratores qui secreta nũciant hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt. *l. omne delictum.* 6. §. *exploratores. ff. de re militari.*

In procinctu stare.

Honestum, securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. 10. *epist.* 75. *f.* 138.

LIBER L.

AD MVNICIPALEM, ET DE INCOLIS. Titul. I.

NOn [A] omnes curia admittit. 5. *epist.* 44.67. ¶[A] Municipem facit aut natiuitas, aut manumissio, aut adoptio. *l.1. ff. hoc titulo.*

Roma [B] uelut communis patria est. *c.6. ad Albin. f.* 219. ¶[B] Sic Iurisconsultus: Roma communis nostra patria est. *l.33. ff. hoc Titulo.*

Puta aliter fieri non posse me magistratum, quàm si decẽ captiuos ciues ex magno captiuorũ numero redemero. 6. *de benef.* 13.

DE IVRE IMMVNITATIS. Tit. VI.

Si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt. quidni debeant? debebunt autem non tanquam proprium beneficium. 6. *de benef.* 17.

Miscella de immunitatibus.

Vrbibus claris ius integrum libertatemq; cum immunitate Roma reddere solita. 5. *de benef.* 16. *in fin.*

Cæcus de publico mille denarios accipiat. 3. *contr.* 1.

Audies plerosque dicentes: A' quinquagesimo in ocium secedam,

dam, sexagesimus annus ab officiis me dimittet: & quem tandem longioris uitæ prædem accipis? *& post*: Quæ tam stulta mortalitatis obliuio, in sexagesimum annum differre sana consilia? *de breuitate uitæ* 4.

DE NVNDINIS. Titul. XI.

Nundinis lauare soliti.

Toti nundinis tantùm lauabātur: brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant. 13 *ep*.87.*f*.182.

DE POLLICITATIONIBVS. Tit. XII.

Votis solennibus appositi custodes & obseruatores.

Quid pulchrius est quàm uiuere optantib. cunctis, & uota [A] nō sub custode nuncupantibus? 1. *de clementia*. 19. ¶[A] De uotis & uoti obligatione, & q uoto obligentur, & quousq;, & de uoto decimarū uide l. si quis rem aliquam uouerit, hoc Titulo.

Vota sacerdotibus mandata.

Pro [B] libertate uota facienda sunt, captiuæ mandabitis? Pro pudicitia uota facienda, prostitutæ mandabitis? Pro militibus uota facienda sunt, isti mandabitis. 1. *contr*. 2. ¶[B] Vota eadem ratione facta pro salute principis. *l. si caluitur*. 233. *§. post Kalendar. Ianuarias. ff. de uerborum signifi.*

De uotis, uide quædā alia, quæ Tit. Theologicôn supr. adscripsi.

De uotis adde quædam alia, quæ adscripsi Titul. ad l. Iul. maiestatis: & ad Titulum de pœnis.

DE EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBVS. Tit. XIII.

An liberale [C] studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerūt? hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. sed nec hæ, nec illæ docent aluntue uirtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fræno temperare, affectibus effrenatissimis abstrahi? Quid prodest milites uincere cestu, ab iracundia uinci? 13. *epistol*. 89. *fol*. 192. ¶[C] Liberalia studia accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια appellant. *l*. 1. *in prin. ff. hoc Titulo.*

Quicquid aut præmij aut honorum nomine datur, in utramque partem sumi liceat: alioquin desiit præmium esse, cui necessitas iungitur. 1. *controuers*. 8.36.

DE PROXENETICIS. Tit. XIIII.

Aes alienum facias oportet, sed nolo per intercessorē mutueris. Nolo *Proxenetæ* [A] nomen tuum iactent. 21. *ep*. 120. *f*. 302. ¶[A] sic proxenetæ nominis faciendi. *l*. 2. *ff. de proxeneticis.*

DE CENSIBVS. Titul. XV.

Capite censeri.

Sapientis animus, si hoc ius quotidianum intuemur, capite censebitur:

ſebitur: multum tamen intereſt, poſſeſſio eius animo ac magnitudine æſtimetur, [A] an cenſu. 7.*de benefi*.8. ¶[A] De forma cenſuali, & quemadmodum poſſeſſionis cuiuſque æſtimatio in cenſum referretur: uide *l*.4.*ff.hoc Titulo*.

Ex cenſu citari.

Non citamur ex cenſu, [B] nec exigitur numerus annorum. *de remed. fort f*.16. ¶[B] Aetatem in cenſendo ſignificari neceſſe erat: quia quibuſdam ætas tribuit, ne tributo onerentur, ueluti in Syriis à 14.annis maſculi, à 12.fœminæ, uſque ad ſexageſimum quintum annum tributo capitis obligantur. ætas autem ſpectabatur cenſendi tempore.*l.ætatem* 3.*ff.de cenſib.*

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE. Tit. XVI.

Alienum æs.

Aes alienum habere, dicitur, & [A] qui aureos debet, & qui coriũ forma publica percuſſum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod uſum numeratæ pecuniæ præſtat. 5 *de benef*.14.*in fin.* ¶[A] Etiam aureos æs dicimus.*l*.159.*ff.de Verb.ſign.*

Alienum.

Alienum eſt omne, quicquid optando uenit.1.*epiſt*.8.10.

Beneficium.

Beneficium, eſt beneuola [B] actio, tribuens gaudium, capiensq; tribuendo, in id quod facit prona & ſponte ſua parata.1.*de benef.6.f*.6. ¶[B] Hæc definitio refertur 2.*feudorum*.24.

Bona fides.

Nunquam bona fide uitia manſueſcunt.12.*ep*.86.*f*.176.

Boni uiri.

Omnes candidatos *bonos uiros* dicimus.1.*epiſt*.3.3.

Bona & Commoda.

Alia eſt commodorum conditio, alia bonorum. *Commodum* eſt, quod plus uſus habet, quàm moleſtiæ. *Bonum* ſincerum eſſe debet. Non eſt id bonum, quod plus prodeſt: ſed quòd tãtùm prodeſt. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad ſtultos. Itaque poteſt ei eſſe incommodum mixtum.13.*ep*.88.*f*.87.

Debere.

Verbum *Debere*, non habet niſi inter duos locum.5.*de benef*.8.73.

Dominus.

Obuios, ſi nomen non ſuccurrit, dominos ſalutamus.1.*epiſt*.3.3.

Integer.

Lex integrum ad animum refert, non ad corpus.4.*controuerſ*.2.83.

Meſſala.

Valerius Coruinus primus Meſſanam uicit, & primus ex familia Valeriorum, urbis captæ in ſe tranſlato nomine, Meſſana appellatus

tus est: paulatimq; uulgò permutante literas, *Messala* dictus est. *de breuit. uitæ* 13.176.

Meum

Non ideo quod habeo, meum est, si meum tuum nõ est. potest enim idem esse meum & tuum. 7. *de benef.* 5.

Præstitisse.

Verbum *Præstitisse*, ad alios spectat. 5. *de benef.* 10.

Reddere.

Reddere, [A] est rem pro re dare. 6. *de benef.* 4.86. [A] adde l. uerbo reddendi. 94. ff. *hoc Titulo.*

Referre.

Referre, est ultrò quod debeas, afferre. 11. *epist.* 82. 159.

Rogare.

Molestum uerbum est, onerosum, & demisso uultu dicendũ, Rogo. 2. *de benef.* 2. *f.* 12.

Tuum.

Non est argumentum, ideo aliquid *tuum* non esse, quia uendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius. aut melius non potes: tuum enim est etiam, quod sub lege certa tuum est. 7. *de beneficiis* 12.

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum. 1. *epist.* 8. 10.

DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS ANtiqui Tit. XVII.

Regula.

Nisi ad regulam praua non corriges. 1. *ep.* 11. *in fin.*

Velle, nolle, non nolle.

Si uis scire an uelim, effice ut possim nolle. [B] 2. *de benef.* 18.21. ¶ [B] Sic Vlpianus: Eius est, non nolle, qui potest uelle. dixi ad *l.* 3. *Digest. hoc titulo.*

Non ideo minus uult, qui non potest nolle, &c. quę ibidem uide: 6. *de benef.* 21.

Licita, illicita.

Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent. 9. *controuers.* 2.147.

Damnum, præmium.

Eius debet esse damnum, cuius est præmium. 3. *contr.* 6. Non est iniquum eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti.

Dare quod non habeas.

Nemo [C] potest quod non habet, dare. 5. *de benef.* 12. *infin.* ¶ [C] Vide *l.* 54.120. *ff. de reg. iur.*

Iure & lege factum.

Quod iure fit, uerũ est: & quod sine iure quoq; rationẽ habeat, rectè fit. 2. *controu.* 1. *f.* 44.

Tutus [D] est qui lege fecit. 2. *controu.* 6. *f.* 64. ¶ [D] Nullus uidetur

dolo

dolo facere, qui suo iure utitur. *Gaius in l. nullus. 55. Digest. hoc titulo.*

Necessitas.

Ad quædam nulla debet necessitas compellere. 7. *controu.* 2. 111.

Obligatio.

Nemo in id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si uis scire an uelim, effice ut possim nolle. 2. *de benef.* 18. *f.* 21.

Variare & consilium mutare.

Non est leuitas à cognito & damnato errore discedere: & ingenuè fatendum est, aliud putaui, deceptus sum. Hæc uerò peruersæ stultitiæ perseuerantia est, quod semel dixi qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe cum re mutare consilium. 4. *de beneficiis* 38.

Verisimilia sequi.

In arduo est ueri exploratio. Eà imus, quà ducit ueri similitudo. [A] Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus. Cùm omnium incertus sit euentus, ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti uictoriam, marito pudicam uxorem? sequimur quâ similitudo ueri, non quâ ueritas trahit. 4 *de benef.* 33. ¶ [A]. sic in obscuris inspici solet quod uerisimilius est, aut quod plerunq; fieri solet. *l. in obscuris.* 114 *ff. hoc tit.*

Otium.

Difficilius homines à se otium impetrant, quàm à lege. *de breuitat. uitæ* 20. 181.

Circumscriptio.

Semper circumscriptio per ius ad iniuriam uenit. 6. *controu.* 3. 95.

Inuitus.

Non semper licet dicere, Nolo: aliquando beneficium [B] accipiendum est & inuito. 2. *de benef.* 18. 20. ¶ [A] Inuito tamen beneficium non dari scribit Paulus, *l.* 69 *ff. hoc titulo.*

Nemo libenter dat inuitis. 3 *de benef.* 13. 35.

Opus pulcherrimum, inuitos nolentesq; seruare. 2. *de benef.* 14. 18.

FINIS IVRIDICORVM.

LOCI

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM DE VIRTVTE Moribus, *seu de his quæ ad Ethica pertinent: ex Seneca, authore Dionysio Gothofredo, I. C.*

DE PHILOSOPHIA.

De laude Philosophiæ, & ad eam amplectendam cohortatio.

VTINAM, quemadmodum uniuersi mūdi facies in conspectum uenit, ita Philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum uel mundo spectaculum. profectò enim omnes mortales in admirationem sui raperet. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. 13.*ep*.90.*f*.196.

Relinquantur illæ artes, quę propositum habent placendi populo, Philosophia adoretur. 7.*ep*.53.

Philosophiæ definitiones.

Philosophia, sapientiæ amor est, & affectatio. 14.*ep*.90.196.

Philosophia sacrum quiddam est & uenerabile, ut etiam si quid illi simile est, placeat. 7.*ep*.56.87.

Quid Philosophia, nisi uitæ lex? 14.*ep*.95.225.

Philosophia, bonum consilium est. 5.*ep*.37.60.

Philosophia, ultimum est instrumentum, & ut ita dicam, additamentum. [A] 2.*ep*.17.27. ¶ [A] Quid ita? cùm omnia habueris, tunc & sapientiam habere uoles.

Philosophia, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. 11.*ep*.83.*f*.164.

Philosophiæ uis ac dignitas.

Nunquam in tantum conualescit, nequitia, nunquam sic contra uirtutes coniurabitur, ut non Philosophiæ uenerabile & sacrum maneat. 2.*ep*.14.*f*.22.

Philosophia omnibus præferenda est artibus rebusque. 4. *epistol*.29. *quadragesimonono.*

Philosophia omnibus lucet.

Philosophia non reiicit quempiam, nec eligit: omnibus lucet. 5. *epistol*. 44. *f*. 67.

Philosophia in faciendo, non in dicendo consistit: & in quibus faciendis consistat.

Facere docet Philosophia, non dicere: & hæc exigit, ut ad legem suam quisq; uiuat, ne orationi uita dissentiat, ut ipsa inter se uita unius coloris sit. 3.*ep*.20.*in pr*.

Non Philosophiæ uerba, sed opera tractanda sunt. 3.*ep*.24.*f*.41.

Philosophia non est populare artificium nec ostentationi paratum, non in uerbis, sed in rebus est. 2.*ep*.16.

Philoso-

Philosophia quomodo prosit homini, etiamsi fatum admittatur.

Dicet aliquis: Quid mihi prodest Philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certè non possunt, & nihil præparari potest aduersus incerta, si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut consilio meo nihil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, uel si omnia hæc sunt, philosophandum est, siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus uniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit, ut Deum sequaris, feras casum. 2.*epist.*16.

Philosophiæ quantum debeamus: Philosophia munus Dei.

Deorum immortalium munus est, quòd uiuimus: philosophiæ, quòd bene uiuimus. Itaq; tanto plus nos huic, quàm diis, quanto magis bona uita est, quàm uita pro certo deberetur, nisi ipsam Dij Philosophiam tribuissent. Nam si hanc quoq; bonum uulgare fecissent, prudentes nasceremur. 14.*ep.*91.*in pr.f.*201.

Philosophia discitur, non nobis innascitur.

Philosophia res non est beneficiaria. [A] 14. *epistol.* 90. *folio* 200.
¶ [A] Id est: non ab alio nobis obuenit aut datur, hanc sibi quisque parare debet.

Oratio philosophi qualis esse debeat.

Oratio solicita Philosophum non decet. 16.*ep.*101.*f.*251.

Oratio Philosophi qualis esse debeat, uide 5.*ep.*40.

Oratio Philosophi qualis esse debeat, multis ostendit. 10.*ep.*76.

Philosophia clamores non captat: non in syllabis est: non est philologia.

Quid turpius Philosophia captante clamores? 7.*ep.*53.*f.*82.

Turpissimum est, uerba nos philosophiæ, non opera tractare. 3. *epistol.* 24. *folio* 41.

Ludum literarium Philosophorum relinquunt, qui rem magnificentissimam ad syllabas uocant. 10.*ep.*72.

Quæ Philosophia fuit, facta Philologia [B] est. 19.*epist.* 109.*f.*273.
¶ [B] Sic Epictetus dicere solebat, plerosque istos qui philosophari uidentur, philosophos esse eiusmodi ἄνευ τοῦ πράττειν, μέχρι τοῦ λέγειν: factis procul, uerbis tenus. 17.*Gell.*19.

Philosophiæ arcana non cuiuis prostituenda: & qui eius professores dignissimi sint.

Philosophiæ arcana admissis receptisque in sacra ostenduntur. Præcepta & alia eiusmodi profanis quoque nota sunt. 15. *epistolar.* 96. *folio* 239.

Damnum fecit Philosophia, postquam prostituta est: sed potest

in penetralibus ſuis oſtendi, ſi modò non inſtitorem, ſed antiſtitem nacta eſt. 7.*ep*.53. *in fin.*

Philoſophiæ diuiſio.

Philoſophia diuiditur in ſcientiam & habitum animi. 14. *epiſtolar*.93.*folio* 226.

Aduerſus philoſophos nonnulla.

Philoſophi credula natio. 6.*nat*.26.

Philoſophi ſchola nonnullis diuerſorium otij. 19.*ep*.109 *f*.271.

Habitus antiquus philoſophi, ſupercilia ſubducere, barbam demittere, triſtem eſſe ac pallidum: aſperum, incultum & intonſum caput, negligentior barba: indictum argento odium, cubile humi poſitum.

In hoc ſupercilia ſubduximus, in hoc barbam [A] demiſimus: hoc eſt, quòd triſtes docemus, & pallidi? 6.*ep*.49.*f*.75. ¶[A] Gellius 9. c.2. Adiit, inquit, nobis præſentibus, palliatus quiſpiam, & crinitus, barbaq; propè ad pubem uſq; porrecta, ac petit æs ſibi dari ad panes emendos. Hunc Herodes interrogat, quiſnam eſſet. Atque ille uultu ſonituq; uocis obiurgatorio, philoſophum ſeſe eſſe dicit: & mirari quoq; addit, cur quærendum putaſſet quod uideret. Video, inquit, Herodes, barbam & pallium, philoſophum nondū uideo.

Si ludum literarium intraueris, ſcies iſta quæ ingenti ſupercilio Philoſophi iactant. 14.*ep*.95.*f*.220.

Aſperum, incultum & intonſum caput & negligentiorē barbam, & indictum argento odium, & cubile humi poſitum, & quicquid aliud ambitionē peruerſam ſequitur, deuita. Satis ipſum nomē philoſophiæ (etiamſi modeſtè tractetur) inuidioſum eſt. 1.*ep*.5.

Philoſophia non eſt artificium uenale.

Nullos peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui philoſophiam uelut aliquod artificium uenale [B] didicerunt. 19. *ep*.109.*f*.274 ¶[B] Hoc primum profiteri philoſophum oportet, *mercenariam operam ſpernere. l.*1.§.4.*ff. de extr. cognitionib.* ideo rari ſunt qui philoſophentur.*l. ſi duas.*6.§.7.*ff. de excuſat.tut.*

Circulatores Philoſophiam honeſtius negligerent, quàm uenderent. 4 *epiſt*.29.

Philoſophiæ auditores qui iuſti atq; illegitimi.

Nō nouimus quoſdā, qui multis apud Philoſophiam annis perſederint, & ne colorem quidem duxerint? Quidni nouerim? Pertinaciſſimos quidem & aſſiduos, quos ego non diſcipulos Philoſophorum, ſed inquilinos uoco. Quidam ueniunt ut audiant, non ut diſcant: ſicut in theatrum uoluptatis cauſa. Magnam hanc auditorum partem uidebis, cui Philoſophorum ſchola diuerſorium otij ſit. Aliqui cum pugillaribus ueniunt, non ut res excipiant, ſed uerba. 19.*epiſt*.109 *f*.271.

Decreta & Præcepta philosophiæ quemadmodum differant.

Quid intereſt inter decreta Philoſophiæ & præcepta: niſi quòd illa generalia præcepta ſunt, illa ſpecialia. 14.*ep*.93.*f*.224.

Philoſophiæ neglectus.

Nemo noſtrûm in altum deſcendit, ſumma tantùm decerpſimus, & exiguum temporis impendiſſe philoſophiæ ſatis abundeq; occupatis fuit. 8 *ep*.60.99.

Philoſophiæ nomen inuidioſum.

Satis ipſum nomen Philoſophiæ, (etiamſi modeſtè tractetur) inuidioſum eſt. 1 *ep*.5.5.

Philoſophiæ uis & utilitas.

Ea philoſophiæ uis eſt, ut non ſolùm ſtudentes, ſed etiam conuerſantes iuuet. 19 *ep*.109.271.

Philoſophiæ ſeruias oportet, ut tibi contingat uera libertas, non differatur in diem. Qui ſe illi ſubiecit & tradidit, ſtatim circumagitur. [A] hoc enim ipſum Philoſophiæ ſeruire, libertas eſt. 1. *ep*.8.10. ¶ [A] Vide 2. *Coniecturarum*: ubi hunc locum expoſui.

Qui apud philoſophũ fuerũt, traxerint aliquid neceſſe eſt, quod prodeſſet etiam negligentibus. 19. *ep*.109.271.

Aduoca philoſophiam in conſilium: ſuccedet tibi, ne ad [B] calculos ſedeas. 2. *epiſtolæ* 17.26. ¶ [B] Id eſt: ne in ludis & friuolis ſis occupatus.

A Philoſophia neminem paupertate arceri.

Licet ad Philoſophiam etiam ſine [C] uiatico peruenire. 2. *epiſt.* 17.27. ¶ [C] Quid ita? ut eam conſequamur, diuitiis non eſt opus.

Philoſophia quemadmodum tractanda.

Philoſophia tranquillè modeſteq; tractanda. 2. *ep*.14.22.

DE SAPIENTIA.

Sapientiæ uis quàm latè pateat, & quæ obiecta habeat.

Sapientia totius naturæ notitiam, ac ſuæ tradit. quid ſint Dij, qualeſque, declarat. quid inferi, quid lares & genij. quid in ſecundam à numinibus formam animæ prouectæ, ubi conſiſtant, quid agant, quid poſſint, quid uelint. Hæc eius initiamenta ſunt, per quæ non municipale ſacrum, ſed ingens omnium Deorum templum mundus iſte reſeratur, cuius uera ſimulachra, uerasq; facies cernẽdas mentibus protulit. nam ad ſpectacula tam magna hebes eſt. Ad initia deinde rerum redit, & cæterarum rationem toti inditam, & uim omnium ſeminum ſingula propriè figurantem. Tum de animo cœpit inquirere unde eſſet, ubi, quamdiu, in quot membra diuiſus? Deinde ſe à corporalibus ad incorporalia tranſtulit, ueritatemque & argumenta eius excuſſit. Poſt hæc, quemadmodum diſcernerentur uitæ ac necis ambigua. In utraq; enim falſa ueris immixta ſunt. 14 *ep*.91.*f*.205.

Inter ſapientiam & ſapere quæ differentia ſit.

Aliud ſapientia, aliud ſapere. Puto concedes, duo eſſe hæc: id quod habetur, & eum qui habet. Habetur ſapientia, habet qui ſapit. Sapientia eſt mens perfecta, uel ad ſummum optimumq; perducta. ars enim uitæ eſt. Sapere quid eſt? non poſſum dicere mens perfecta, ſed id quod contingit perfectam mentem habenti: ita alterum eſt bonum, alterum quaſi habere mentem bonam. Sunt naturæ corporum tanquam hic homo, hic equus. Has deinde ſequuntur motus animorum enunciatiui corporum: hi habent proprium quiddam, & à corporibus ſeductum: tanquã, uideo Catonem ambulantem, hoc ſenſus oſtendit, animus credit. Corpus eſt quod uideo, cui & oculos & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem eſt quod nũc loquor, ſed enunciatiuum quiddam de corpore, quod alij effatum uocant, alij enunciatum, alij edictum. Sic cùm dicimus ſapientiam, incorporale quiddam intelligimus: cùm dicimus ſapit, de corpore loquimur. Plurimum autem intereſt, utrum illum dicas, an de illo. 20.*ep*.119.*f*.297.

Sapientiæ & ſagacitatis diſcrimen.

Omnia iſta ſagacitas, non ſapientia inuenit. 14.*ep*.90.*f*.202.

Sapientia non eripitur, ſapientia in ſtultitiam non reuoluitur. 10.*epiſt*.77.*folio* 143.

Sapientiæ neglectus.

Ad ſapientiam quis accedit? quis dignam iudicat, niſi quam in tranſitu nouerit? quis Philoſophiam aut ullum liberale reſpicit ſtudium, niſi cùm ludi intercalantur, cùm aliquis pluuiis interuenerit dies. 7.*natural*. 32.

¶ *Sapientiæ definitio, & obiecta atq; opera.*

Magna & ſpatioſa res eſt Sapientia. Vacuo illi loco opus eſt, de diuinis humaniſq; dicendum eſt, de præteritis, de futuris, de caducis, de æternis, de tempore: de quo uno uide quàm multa quęrũtur. Primùm, an per ſe ſit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus ſit. ſi tempus cùm mundo cœpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. 13.*ep*.89 *f*.194.

Sapientia habitus perfectæ mentis eſt, ſapere huius perfectę mentis. *& poſt:* Sapere ſapientiæ uſus eſt, quomodo eloquentię eloqui, quomodo oculorum uidere. 20.*ep*.118.*f*.297.

Quid eſt Sapientia? Idem uelle, atq; idem nolle. 3.*ep*.20.

Sapientia altius ſedet nec manus edocet, animorũ magiſtra eſt. *& poſt*: Artificẽ uides uitæ, alias quidem artes ſub dominio habet. Nam cui uita, illi uitæ quoq; ornamenta ſeruiunt. Cęterùm ad beatum tendit, illò ducit, illò uias aperit. 14.*ep*.91.*f*.205.

Sapientia ſola libertas eſt. 5.*ep*.37.*f*.60.

Hæc eſt ſapientia in naturam conuerti, & eò reſtitui, unde publicus error nos expulerit. 14.*ep*.93.*f*.297.

Nullo

Nullo modo prodesse tibi possum magis, quàm si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Vis tu, relictis in quibus uinci te necesse est dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? quid hoc est? animus scilicet emendatus ac purus æmulator Dei. 22.*ep*.125.*f*.319.

Credamus Sextio monstranti pulcherrimũ iter, & clamanti, *Hac itur ad astra*. Hac, secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. 10.*ep*.74.*f*.133.

¶ *De sapientis ui, officio ac munere circa humanum genus instituendum.*

Sapiens nihil quicquam alius est, quàm humani generis pædagogus. 14.*ep*.90.

In gratia referenda & amando.

Solus sapiens scit referre gratiam, solus scit amare, solus amicus est. 11.*ep*. 82 *f*. 160.

Circa labores & hanc militiam mundanam, & casus aduersos.

Nulla fortuna, nulla re actus sapientis excluditur: ad utrosq; casus aptus est, bonorum rector est, malorũ uictor. 12.*epist*.86.*f*.178.

Sapiens ciuem esse se uniuersi, & militem credit, labores uelut imperatos subit. 22 *ep*. 121.*f*..305.

Homo sapiens pulsari potest, capi non potest. 10.*epist*.75.

Circa res diuinas & cœlestes.

Sapientis animus explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. & *post*. A' terrenis dimittit se ad diuina. & *post*: Cœlo reficitur. & *post*: Quoties potest, apertum petit, & in rerum naturæ cõtemplatione requiescit. & *post*: Adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit. & *post*: Patitur mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectionem rerum naturæ, ac toto abducto rediges in partem? Ego non quæram, quæ sint initia uniuersorum? quis rerum formator? qs omnia in uno mersa ex inerti materia cõuoluta discreuerit? Nõ quæram quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem uenerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, nimia deformitate latentibus faciem diuiserit, unde lux tanta fundatur, ignis, sit an aliquid igne lucidius. ego ista non quęram? ego nesciam unde descenderim? semel hæc mihi uidenda sint an sæpe? Nesciam quò hinc iturus sim? quæ sedes expectet animam solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cœlo interesse, iubes me uiuere capite demisso? Maior sum & ad maiora genitus. 8.*ep*.66.*circa fin*.

Circa fidem & honesta.

Non est fides nisi in sapiente. apud sapientem sunt ipsa honesta, apud uulgum simulachra rerum honestarum, & effigies. 11. *epistol*.82.*f*160.

Circa animi & actionum arbitrium.

Sapiens animum in potestate habet: legem sibi quam uult, dicit: & quam dixit, seruat. 2.*de benefi*.18.*f*.20.

Circa beneficia & offensas.

Sapiens omnia examinat secum, quantũ acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum. 14.*ep*. 90.

Sapienti quidquid datur, de suo datur. 7.*de benefi*.4.

Sapienti dum accipit beneficium, longum gaudium manet ac perenne. non enim illum accipere, sed accepisse delectat, quod immortale est & assiduum. illa contemnit, quibus læsus est: nec obliuiscitur per negligentiã, sed uolens. non uertit omnia in peius, nec quærit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur uerba, nec uultus. Quicquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offensæ potius quàm beneficij meminit. 11.*ep*.82.*f*.161.

Circa uoluptates.

Sapiens eris, si clauseris aures, quibus ceram parũ est obdere. firmiori spissamento opus est, quàm usum in sociis Vlyssem ferunt, 4.*epist*.31.*fol*. 52.

In consilio non mutando.

Sapiens non mutat consilium, omnibus his manentibus, quæ erant cùm sumeret. 4.*de benefi*.34.

Circa genera humani leges.

Sapiens solus generis humani legibus soluitur: omnia illi sæcula, ut Deo seruiunt. *de breuit. uit*.15.

Circa necessitatem.

Nihil inuitus facit sapiens: necessitatem effugit, quia uult quod ipsa coactura est. 7.*ep*.55.

Circa metum, & de eius securitate.

Omnes mortales multos antecedes, nõ multò te Dij antecedẽt. *& post*: Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis ætas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedat deum? Ille naturæ beneficio non timet, suo sapiens. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. 7.*ep*.54.*in fin.*

In rebus inueniendis, excogitandis & perficiendis.

Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primùm ueram naturam, quam non ut cætera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde uitæ legem, quam ad uniuersa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit Deos, & accidentia non aliter excipere quàm imperata. Vetuit parere opinionibus falsis: & quanti quidq; esset, uera æstimatione perpẽdit. Damnauit mixtas pœnitentiæ uoluptates, & bona semper placitura laudauit, & palàm fecit, felicissimum esse cui felicitate non opus est? potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea Philosophia lo-

quor

quor (id eſt, Epicurea) quæ ciuem extra patriam poſuit, extra mundum Deos, quæ uirtutem donauit uoluptati: ſed de illa, quæ nullum bonum putat, niſi quod honeſtum, eſt: quæ nec hominis nec fortunæ muneribus deleri poteſt. Cuius hoc pretium eſt, non poſſe pretio capi. 14.*ep*.91.*f*.206.

Multa ſapientes faciunt, quà homines ſunt, non quà ſapientes: Puta uelociſſimum eſſe ſapientem, curſu omnes anteibit, quà uelox eſt, non quà ſapiens. 15.*ep*.91.*f*.205.

Miſcella de ſapientia.

Sapientia eſt, ſemper idem uelle atq; idem nolle.3.*epiſt*.20.32.

Magna & ſpatioſa res eſt ſapientia.13.*epiſt*.89.194.

Sapientia perfectum bonum eſt mentis humanæ.14.*epiſt*.90.196.

Sapientia domina rectrixq; eſt.12.*epiſt*.86.179.

Sapientia rerum terminos nouit.14 *epiſt*.95.221.

Artes ſeruiunt uitæ, ſapientia imperat.12.*epiſt*.86.179.

Summa ſapientia, bona malaq; diſtinguere.10.*epiſt*.72.126.

Sapientia non eripitur, ſapientia in ſtulticiam non reuoluitur. 10.*epiſt*.77 143.

Repræſentat opes ſapientia, quas cuicunq; fecit, ſuperuacuas, dedit.2.*epiſt*.17 27.

Sapientia res omnium maxima, in itinere colligitur.18.*ep*.105.263.

Malo ſapientia non relinquit locum.2.*in ſap.non cad.iniur*.4.153.

Puto multos potuiſſe ad ſapientiam peruenire, niſi putaſſent ſe perueniſſe.1.*de tranq.uitæ*.1.131.

Sapiens nocituram potentiam uitat: hoc primùm cauens, ne uitare uideatur. .*epiſt*.14.21.

Sapiens eſt artifex domandi mala.12.*epiſt*.86.180.

Sapiens diuitiarum naturalium eſt quæſtor acerrimus.21. *epiſtol*.120.302.

Omnia quæ debet ſapiẽs, ſine ullius malæ rei miniſterio efficiet. nihilq; admiſcebit, cuius modum ſolicitus obſeruet.2.*de ira*.14.42.

Sapienti nihil neceſſe eſt.1.*epiſt* 9.3.

Vni ſapienti notum eſt, quanti res queq; taxãda ſit.11.*epiſt*.82.159.

Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempeſtatibus uitæ.12.*epiſt*.6 169.

Sapientem nunquam pœnitentia ſubit.4.*de benef*.34.65.

Quod dicitur de ſapiente, non exigimus à proficiente 10. *epiſtol*. 73. *fol*. 129.

Sapientis multum patet uita, non idem illum qui cæteros terminus includit: ſolus generis humani legib. ſoluitur, omnia illi ſecula, ut Deo ſeruiunt.*de breuitat.uitæ*.15.178.

De ſectis Philoſophorum uariis & prodigioſis philoſophorum quibuſdam ſententiis.

Audi, quantum mali faciat nimia ſubtilitas, & quàm infeſta ueritati ſit.

tati sit. *Protagoras* ait, de omni re in utramq; partem disputari posse ex æquo, & de hac ipsa, an omnis res in utramq; partem disputabilis sit. *Nausiphanes* ait, ex his quæ uidentur esse, nihil magis esse, quàm non esse. *Parmenides* ait, ex his quæ uidentur, nihil esse in uniuerso. *Zenon Eleates* omnia negocia de negocio deiecit: ait, nihil esse. Circa eadem ferè *Pyrrhonij* uersantur, & *Megarici*, & *Cretici*, & *Academici*, qui nouam induxerunt scientiam nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, si spem omnis scientię eripiunt. Satius est superuacua scire, quàm nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad uerũ: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, Nihil est præter unum. Si Zenoni, ne unum quidem, 13. *ep*. 89. *f*. 195.

Disputare cum *Socrate* licet, dubitare cum *Carneade*, cum *Epicuro* quiescere, cum *Stoicis* hominis naturam uincere, cum *Cynicis* exuere, cum rerum natura in consortium omnis æui pariter incederę. *de breuit. uit*. 14.

Stoicorum ad reliquas sectas comparatio.

Stoicorum rigida & uirilis sapientia. *ad Alb*. 12. Tantum inter Stoicos (Serene) & cęteros sapiẽtiam professos interesse, quantum inter fœminas & mares, non immeritò dixerim. altera pars ad obsequendum, altera imperio nata est. Cæteri sapientes, molliter & blandè: Stoici, uirilem ingressi uiam. *in sap. non cad. in.*

Epicurum sancta præcipere, & tristia.

Mea quidem sententia, ista inuitis, hæc nostris popularibus dico: sancta Epicurum & recta præcipere, & si propius accesseris, tristia. *de uit. beat*. 13.

¶ETHICA, SEV DE MORIBVS.

Diuisio Ethices in tres partes. hoc est, consistit Ethice in suo cuiq; tribuendo: in impetu ad honesta capiendo: in actionis honestæ perseuerantia.

Tripartita Philosophia, cuius pars moralis, in tria rursus diuidi placuit: cuius prima inspectio est, suum cuiq; distribuere & ęstimare quanto quidq; dignum sit. Secunda est de impetu, qua impetum capimus ordinatum temperatumq; ad ea quæ digna esse iudicauimus. Tertia est de actionibus, qua fit ut inter impetum nostrum actionemq; conueniat, ut in omnibus istis nobis ipsis cõsentiamus. *& post*: Tunc uita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. 14. *epist*. 90. *f*. 198.

De Philsophiæ moralis partibus: hoc est, de ea quæ singulis ac cuiq; dat propria præcepta: item de ea quæ decreta tradit.

Eam partem Philosophiæ, quæ dat propria cuiq; personæ præcepta,

cepta, nec in uniuersum componit hominem, sed marito suadet quomodo se gerat aduersus uxorem, patri quomodo educet liberos, domino quomodo seruos regat, quidam solam receperunt, cęteras, quasi extra nostram utilitatem uagantes, reliquerunt. Sed Ariston Stoicus è cõtrario hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus usque. Ac illam habentem præcepta plurimum ait proficere, ipsaq; decreta Philosophię cõstitutionemq; esse summi boni, quam qui bene & intellexit & didicit, quid in quaq; re faciendum sit, sibi ipsi præcepit. *& post*: Cleanthes utilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillem, nisi ab uniuerso fluit, nisi decreta ipsa Philosophiæ & capita cognouit. 14.*ep*. 95.*paßim*.

Παραινετικὴν non satis esse ad consummandam sapientiam.

Petis à me, an hæc pars Philosophiæ, quam Græci παραινετικὴν uocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam? Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. 15. *epistol*. 96. *folio* 231.

Laus Ethices.

In hoc morũ studio multa delectant, pauca, uincunt. 7. *de benef*. 7.

Studium Ethices.

Eligamus non eos qui uerba magna celeritate præcipitant, & communes locos uoluũt, & in priuato circulantur: sed eos, qui uitam docent. 7. *ep* 53. *f*. 82.

Virtutis diuisio in contemplationem & actionem.

In duas partes uirtus diuiditur: in contemplationem ueri, & actionem. Contemplationem institutio tradit, actionẽ admonitio. Virtutem & exercet & ostendit recta actio. 14. *ep*. 93. *f*. 225.

De uirtutum descriptionibus.

Posidonius ait utilem esse descriptionem cuiusq; uirtutis, eamq; Etymologiam uocat. Quidam χαρακτηρισμὸν appellant signa cuiusq; uirtutis & uitij, ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Descriptiones has (& ut publicanorum utar uerbo) ἐικονισμοὺς ex usu esse confiteor. 15. *ep*. 96. *f*. 239.

Mores boni sibi placent ac permanent.

Hoc habent inter cætera boni mores, placent sibi & permanent: leuis est malicia, sæpe mutat̃ non in melius, sed in aliud. 6. *ep*. 47. 74.

Morale non semper bonos mores facit.

¶ Non quicquid morale est, bonos mores facit. 122. *ep*. 122. 308.

Mores semper & omni ætate fuisse corruptos.

¶ Maiores nostri questi sunt, nos querimur, posteri nostri querẽtur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. 1 *de benefi*. 10. 7.

Nulla ætas uacabit à culpa. 16. *ep*. 98. *f*. 242.

Idem semper de nobis pronũciare debemus, malos esse nos, malos fuisse: inuitus adiiciam, & futuros esse. 1. *de benefi*. 10. *f*. 8.

De Regula uitæ habenda.

¶ Nisi ad regulam praua non corriges. 1.*ep*.11.16.

Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, quæritur. 10. *epistol*.77. 143.

Vnam semel, ad quam uiuas, regulam prende, & ad hanc omnẽ uitam tuam exæqua. 3.*ep*.20.32.

De officiis.

Prior ac potior eius officij [A] ratio est, quòd humano generi, quàm quod uni homini debeo. 7. *de benef*. 19. *in fin*. ¶ [A] Affinis est & hæc Massurij Sabini de Officiis sentẽtia: In officiis apud maiores ita obseruatum est, primùm Tutelæ, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, post affini: de qua causa, fœminæ uiris potiores sunt habitæ, pupillarisq; tutela muliebri prælata. 5. *Gell*.13.

Ex duobus constat officium. Tantundem ab utroq; exigit. Qualis pater esse debeat cùm inspexeris, scias non minus operis illic superesse, ut dispicias, qualem oporteat esse filium. 2. *de benef*. 18. *f*. 20.

De eo quod nimium, & quod deficit.

¶ Nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. 3. *epistolar*. 27. 46.

Vitiosum est ubiq;, quod nimium est. 1. *de tranq. uitæ*. 9. 140.

Nimia, eo quod superfluunt, nocent. sic segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur, sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas. ita animis quoq; euenit, quos immoderata felicitas rumpit. 5. *ep*. 39.

Vitiosum est ubiq;, quod nimium est. 1. *de tranq*. 9.

¶ Aequè peccat quod excedit, quàm quòd deficit. 2. *de benef*. 16. 19.

De externis.

Externa corpori acquiruntur. Corpus in honorem animi colitur. *& post*: Antipater aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. 14. *ep*. 93. *f*. 212. 213.

Pulcherrima quæq; multis & aduẽticiis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. 4. *de benef*. 23.

Bonis externis quemadmodum utendum, declarat 10. *ep*. 75.

De indifferentibus seu adiaphoris.

Si ualetudo indifferens est, & ualere indifferens. si forma indifferens est, & formosum esse indifferens est. si iustitia bonum est, & iustum esse bonum est. si turpitudo malum est, & turpem esse malum est. Tam mehercules, quàm si lippitudo malum est, & lippire malum est. Hoc scias, neutrũ esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. 21. *ep*. 118.

Medium atque indifferens uocamus, quod tam malo contingere quàm bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. 21. *epistol*. 118. *fol*. 296.

DE

DE EXEMPLIS, ET EORVM VSV ET FRVCTV.

Quibus exemplis uita instruenda.

Longum iter est per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitæ eius interfuit, secreta prospexit: obseruauit illum, an ex formula sua uiueret. Plato & Aristoteles & omnis in diuersum itura sapientiam turba, plus ex moribus, quàm ex uerbis Socratis traxit. Metrodorum & Hermacum & Polyenum magnos uiros nō schola Epicuri, sed contubernium fecit. 1.*ep*.6.

Catonem certius exemplar sapientis uiri, nobis Deos immortales dedisse, quàm Vlyssem & Herculē prioris sęcu[illegible] *cad.in* 2.

Mala exempla uitanda.

Nullum nefas sine exemplo. 10.*ep*.75.*f*.140.

¶ Mala exempla in eos redundant, qui faciunt. 1.*ep*.7 8.

Inter causas malorum nostrorum est, quòd uiuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. 22. *epistol*. 124. 315.

Vnū exēplar aut luxuriæ aut auaritiæ multū mali facit. 1.*ep*.7.8.

Fœlix uulgo, non fœlix.

Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse censeas. Bonum tuum tunc habebis, cùm intelliges infelicissimos esse felices. 22 *ep*.125.*f*.319.

Felicitas fel habet.

Doce leue esse uanumq; hoc, quod felicitas dicitur, unam illi syllabam [A] facillimè accedere. 22.*ep*.1.28.*f*.308. ¶[A] quę autem illa syllaba? Fel.

¶ *Infelicitas assidua, indurat.*

Infelicitas assidua unum habet boni, quòd quos sæpe uexat, nouissimè indurat. *ad Alb*.2.

Infelix, qui semper felix.

Nihil mihi uidetur infelicius eo, cui nihil unquā aliquid euēnit aduersi. *de pro*.3.*f*.5.

¶ *De misero infelici, & non beato.*

¶ Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licèt imperet mundo. 1.*ep*.9 13.& c.13.*de paupertate*.

Si cui sua bona non uidentur amplissima, licèt totius mundi dominus sit, tamen miser est. 1.*ep* 9.13.

Miser, quē delectat sui patrimonij liber magnus. 7.*de benef*.10.112.

Nemo tantùm præsentibus miser est. 1.*ep* 5.6.

Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. 8. *epistol*. 62. 101.

Ne sis miser ante tempus. 2.*ep*.13.19.

¶ Nemo potest beatè uiuere, ne tolerabiliter quidem sine sapientiæ studio. 2.*epist*.16.25.

Is beatior est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui parata est. *de consol. ad Polyb.* 28. 188.

Non est beatus, esse se qui non putat. 1. *ep.* 9. 13.

¶ DE FELICITATE ET BEATITVDINE: ET EI contraria, infelicitate ac miseria.

Semper fœlicis conditio.

Semper esse felicem, & sine morsu animi uelle transire uitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. *de prouid. diuin.* 4. 7.

Fœlices qui mali.

Quotidie querimur, malos esse felices. 2. *de benef.* 28. 25.

Fœlicitas incerta, inquieta.

Nulla certa felicitas est. 2. *controu.* 1 42.

Magnæ fœlicitatis tutela solicita est. *ad Polybium,* 28.

Res est inquieta felicitas. 4. *epist.* 35. 58.

Infœlix uirtus.

Nec infelix uirtus amittit glorię titulum: nec gloriam uirtutis intercipit fortuita felicitas. 4. *controu.* 7. 87

Fœlicitatis intemperantia.

Cùm omnia quæ excesserint modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. *de prouid. diuin.* 4. 8.

Mori in fœlicitate.

Est magna felicitas, in ipsa felicitate moriendi. *de consolatione ad Polybium* 29. 188.

Fœlix quæ emendet.

¶ Felix qui nō actus tātùm, sed etiā cogitatus emēdat. 1. *ep.* 11. 16.

Fœlix sibi & aliis.

Felix est, non qui aliis uidetur esse, sed qui sibi. *de remed. fort.* 19.

Fœlicis & fœlicioris ratio.

Nunquam erit felix, quem torquebit felicior. 3. *de ira* 30. 75.

Fœlix ingenium.

Felix ingenium salutaria in transitu rapit. 15. *ep.* 96. *f.* 235.

Sylla fœlix.

Sylla tam felix? *ad Mart.* 12.

¶ DE VIRTVTE.

Nunquam uirtus uitio adiuuanda est, se contenta. 1. *de ira.* 8. 26.

Cùm semel animum uirtus indurauit, undiq; inuulnerabilem præstat. *de consol. ad Alb.* 13. 226

Omnis uirtutis actio bonum est: 17. *ep.* 103. 257.

Nunquam uirtutis molle documentum est, *de prouid. diuin.* 4. 8.

Virtutis materia tam latè patet, quàm uita. 4. *de benef.* 19. 57.

In optimis quoq; antequam erudias, uirtutis materia, non uirtus est. 14. *ep* 91. 207.

Quicquid facimus, aut maliciæ aut uirtutis gerimus imperio. 18. *epist.* 107. 267.

Virtus

Virtus ſola ſatis eſt. 10.*epiſt.*25.*f.*137.
Non eſt uirtus maior, quò longior. 10.*epiſt.*74.133.
Virtus omnibus patet. 3.*de benefi.*18.37.
Virtutis modus ubique. 2.*de benef.*16.18.
Virtutem materia non mutat. 9.*epiſt.*67.111.
Non dat natura uirtutem. 14.*epiſt.*91.207.
Omnis res, quod nō habuit decus, uirtute adſumit. 11.*ep.*83.*f* 165.
Non eſt quòd exiſtimes ullam ſine labore eſſe uirtutem. *de beata. uita* 25. 121.
Nihil eſt uirtute præſtantius, nihil pulcrius: & bonū eſt & optabile, quicquid ex huius geritur imperio. 9.*ep.*68.118.
Omnibus inter ſe uirtutibus amicitia eſt. 19.*ep.*110.27.8.
Virtutibus uitia confinia ſunt, & perditis quoq; ac turpibus recti ſimilitudo eſt. 22 *ep.*121.305.
Altum quiddam eſt Virtus, excelſum & regale, inuictum infatigabile: *de beat. uit.* 7.108.
Illa certiſſima eſt uirtus, quę ſe diu multumq; circumſpexit & rexit, & ex lento & deſtinato prouexit. 1.*de ira* 11.27.
Virtus adeò gratioſa, ut inſitum ſit etiam malis probare meliora. 4 *de benefi.* 17 56.
Natura glorioſa uirtus, & anteire priores cupit. 3.*de benef.*36.45.
Sæpe honorata uirtus eſt, etiā ubi eā fefellit exitus. 4.*contr.*7.87.
Aequè laudabilis eſt uirtus in corpore ualido ac libero poſita, quàm in morbido ac uincto. 9 *ep.*67.112.
Omnis in modo eſt uirtus, modus certa mēſura eſt. 9.*ep.*67.110.
Prima hominis pars, eſt ipſa uirtus. 14 *ep.*93.212.
Omnis uirtus intra ſe perfecta. 2.*de benefi.*31.26.
Erigitur uirtus, cùm tacta eſt & impulſa. 14.*ep.*95 223.
Virtus in omniū animos lumen ſuum præmittit. 4.*de benefi.*17.56.
Sola uirtus præſtat gaudium perpetuum, ſecurum. 3.*ep.*27.46.
Virtus malam uitam non admittit. *de beat. uit.*7.108.
Marcet ſine aduerſario uirtus. *de prouid. diuin* 2.2.
Multum adiicit ſibi uirtus laceſſita. 2.*ep.*13.18.
Virtus omni loco naſcitur. 9.*ep.*67.109.
Non dediſcitur uirtus. 6.*ep* 51 78.
Virtus non recipit ſordidum amatorem. 4.*de benefi.*24.60.
Quid eſt Virtus? iudicium uerum & remotum. 10.*ep.*73.*f.*129.
Virtus omnia rerum aduerſarum onera ſuſtollit, non incuruatur, non ſuccumbit: ſtat recta ſub quolibet pondere, ſcit ſe oneri ferendo. 10.*ep.* 73.*f.*128.
Virtus nihil habet in ſe magnificum, ſi quicquam habet uenale. 4 *de benef.*1.
¶ Sola ſublimis & excelſa uirtus eſt: nec quicquam magnum eſt, niſi quod ſimul & placidum. 1.*de ira.*16.34.

Virtus quam affectamus, magnifica. 1. *nat. quæst. in præfat.* 2.

Virtus in alias atq; alias qualitates conuertitur, ad rerũ quas actura est habitum figurata, quicquid attingit, in similitudinem sui adducit & fingit. 9. *ep.* 67. *f.* 110.

Virtus & aliorum scientia est, & sui. 15. *ep.* 96. *f.* 238.

Virtutis primæ partes sunt ducere debet imperare, summo loco stare. Tu illam iubes signum petere. 4. *de benef.* 2.

Pars uirtutis disciplina constat, pars excercitatione: & discas oportet, & quod didicisti, agendo confirmes. 14. *ep.* 93 *f.* 226.

Virtuti nihil non magnum est, quia satis. 10. *ep.* 74.

Est uirtuti etiam in lectulo locus. 11 *ep* 79. *f.* 152.

Omnia præter uirtutem mutant nomen, modò mala fiunt, modò bona 15. *ep.* 96. *f* 235.

Non magis ullam portionem habent incommoda, cùm in uirtutem inciderint, quàm in mare nimbus. 9. *ep.* 67. *f.* 112.

Quædam uirtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. *de uit. beat.* 25.

Pares uirtutes pariaq; uitia ostendit, *libro* 9. *ep.* 67.

Dolores, molestias, iniurias, uirtus magnitudine sua elidit atq; opprimit: & quocunque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, extinguitur. 9. *ep.* 67. 112.

Auida est periculi uirtus, & quò tendat, non quid passura sit cogitat. *de diuin. prouid.* 4. 7.

¶ *De Honesto.*

Si uis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. 3 *ep.* 21. 35.

Honestum propter nullam aliam causam, quàm propter usum sequimur. 4. *de benefi.* 9. 51.

Omne honestum in arduo est, etiam quod uicinum honesto est. 2. *de benefi.* 18. 20.

Omne honestum iniussum incoactumq; est, sincerũ & nullo malo mixtum. 9. *ep.* 67. 111.

Omne honestum uoluntarium est. 9. *ep.* 67. 111.

Honesta placent suapte natura. 4. *de benefi.* 17. 56.

Nihil honestius, quàm gratum esse. 4. *de benefi.* 19. 57.

Nunquam usq; eo interclusa sunt omnia, ut nulli actioni honestæ locus sit. 1. *de tranquill. uitæ* 3. 136.

Nunquam in rerum honestarum certamine superari, turpe est. 5. *de benefi.* 2. 69.

Omnia pro honesto patienda sunt. 10. *ep.* 77. *f.* 144.

Honestæ rei ac seueræ nunquam molle nomen imponam. 9. *epistol.* sexagesima octaua.

¶ Plus operis in eo ut proposita custodias, quàm ut honesta ꝓponas. 2. *epist.* 16. 25.

¶ *De Bono.*

Bona & mala dissentiunt, nec in unum coëunt. 5.*de benef.*12.75.

Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Futura pendent, & incerta sunt. Quod præteriit, inter tuta sepositum est. 3.*de benef*.4.30.

Rerum natura non patitur, ut bona bonis noceant. *libro de diuina prouident.* 1. 2.

Nemo solicito bono fruitur. 2.*epist.*14.23.

Multa bona nostra nobis nocent. 1.*epist.*5.6.

Quod bonum est, bonos facit. 13.*epist.*88.185.

Id bonum curandum, quod uetustate fit melius. 2.*ep.*15.24.

Hominis bonum non est in homine; nisi cùm in illo ratio perfecta est. 22.*epist.*125.318.

Inæstimabile bonum est, suum fieri. 10.*ep.*76.141.

Mortale est omne mortalium bonum. 16 *ep.*99.245.

Bonum sincerũ esse debet, & ab omni parte innoxiũ. 13.*ep.*88.188.

Vnum bonum est, quòd beatæ uitæ causa, & firmamentum est, sibi fidere. 4.*epist.*31.52.

Consummatur hominis bonum, si id adimpleuit, cui nascitur. 5. *epistol.* 41. 65.

Non est bonum, quod incremento malum fit. 1.*de ira* 12.29.

Veri boni auiditas tuta est. 3.*ep.*23.39.

Omnis natura bonum suum, nisi consummata, non profert. 22. *epistol.* 125. 318.

Boni proprietas & nomen.

Cætera bona nomen quidem habent commune cùm ueris, proprietas in illis boni non est. 10.*ep.*75.*f.*136.

Suo bono quæque constare.

Omnia suo bono constant. Quare fortia dorsa iumẽtis sint quæris: quorum hic unus est usus, sarcinam ferre. 10.*ep.*77.*f.*142.

Summum & unum bonum.

Summum bonum est, infrangibilis animi rigor. *de uita.*9.

Summum bonum est, quod honestum est: & quod magis mireris, summum bonum est, quod honestum: cætera falsa & adulterina sunt. 10.*epist.*72.*f.*125.

Vnum bonum est, quod honestum: quod in hoc positum est, parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortẽ suam: sed patienter excipere fatum, & facere imperata. 10.*ep.*77.*f.*144.

Bona animi, corporis, fortunæ.

Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. 5.*de benef.*13.

Bona prima, secunda, media.

Bona quædam *prima* existimat, ad quæ ex proposito uenit, tanquam uictoriam. bonos liberos, patriæ salutem. quædam *secunda*, quæ non apparent, nisi in rebus aduersis, tanquam æquo animo

pati,

pati,morbum magnum,exilium.quædam *media*, quæ nihilo magis secundum naturam sunt,quàm contra naturam,tanquam prudenter ambulare,compositè sedere,&c. 9.*ep*.67.*f*.113.114.

Miscella de bonis & commodis.

Non est bonitas,pessimis esse meliorem. 11.*ep*.80.*f*.159.

¶ Exorari in perniciē rogantiū,sæua bonitas est.2.*de benef*.14.18.

Pars magna bonitatis est,uelle fieri bonum. 4.*ep*.34.57.

¶ Commodum est,quod plus usus habet,quàm molestiæ. 13.*epistol*. 88.188.

Commoda sunt in uita & incommoda. 14.*ep*.93.214.

¶ DE VIRO BONO.

Magno impendio temporum,magna alienarum aurium molestia laudatio hæc constat: O' hominem literatum. Simus hoc titulo rusticiore contenti:O' Virum bonum.13.*ep*.89.*f*.194.*in fin*.

¶ Ars est,bonum fieri.14.*ep*.91 207.

Scis quem dicam bonum?perfectum,absolutum, quem malum facere nulla uis,nulla necessitas possit.4.*ep*.34.57.

Bono nulla cuiusquam boni inuidia est.8.*ep*.66.106.

Bonorum unum propositum est,consentire naturæ.9.*ep*.67.114.

Omnes bonos bonus unus iudicat.17.*ep*.103.256.

Vir bonus tam citò nec fieri potest,nec intelligi.5.*epist*.42.65.

Vir bonus utrosq; calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat. 11. *epistol*. 82. 159.

Officia sua exeqtur uir bonus incōfusus,intrepidus.1.*de ira*.12.28.

Vir bonus,non potest non facere,quod facit. 6.*de benef*.21.94.

Aliquis uir bonus nobis eligēdus est,ac semper ante oculos habendus,ut sic tanquam illo spectante uiuamus,& omnia tanquam illo uidente faciamus.1.*ep*.11.16.

Nihil turpius quàm aliquem computare, quanti uir bonus sit. 4.*de beneficiis* 1.47.

Nihil accedere bono uiro mali potest.*de diuin.prou*.2.2.

Pro ipsis bonis uiris est,ut esse interriti possint,multum inter formidolosa uersari:& æquo animo ferre quæ non sunt mala,nisi malè sustinenti.*de prouid.diuin*.4.9.

Boni uiri laborant,impediuntur,uolentes quidem: non trahuntur à fortuna,sequuntur illam,& æquo gradu,si scissent, antecessissent. de prouidentia. 5.*fol*.9.

De optimo.

¶ Inter homines pro summo est optimus. 14.*ep*.91.201.

Quicquid optimum *homini* est,id extra humanam potentiam iacet,nec dari,nec eripi potest. *de consol.ad Alb*.8.221.

Vir bonus quod honesti se facturum putauerit, faciet, etiamsi laboriosum erit, damnosum, periculosum. rursus ꝙ turpe effugiet, etiamsi pecuniam affert,uoluptatem,potentiam. ab honesto nulla re de-

re deterrebitur,ad turpia nulla ſpe inuitabitur. 10. *epiſt*. 77.*fol*.143.

¶DE VITIO, MALO ET PECCATO.

Nemo ſine uitio eſt.in Catone moderatio,in Cicerone conſtantia deſideratur.2.*controu*.5 *f*.58.

Vitiorum fructus eſt,monſtrari & conſpici. Quis eam quam nulli oſtendet, induet purpuram? Quis poſuit ſecretam in auro dapē? Quis ſub alicuius ruſticæ arboris proiectus umbra, luxuriæ ſuę pompam ſolus explicuit? Nemo oculis ſuis lautus eſt: nec paucorum quidem & familiarium,ſed apparatum uitiorum ſuorum pro modo turbæ ſpectantis exponit. *& poſt*: Ambitio & luxuria ſcenam deſiderant. 14.*ep*.93.*f*.229.

Redimebat Aterius uitia uirtutibus, & plus habebat quod laudares,quàm quod ignoſceres. 4.*contr.procem.f*.83.

Moriantur ante te uitia. 3.*ep*.27.46.

Licet uaſtum traieceris mare,licet terræq; urbesq; recedant, ſequentur te,quocunq; perueneris,uitia. 3 *ep* 28.47.

Multorum,quia imbecillia ſunt,latent uitia. 5.*ep*.42.65.

Facilis in procliuia uitiorum decurſus eſt. 2.*de ira* 1 35.

Nemo uitia quæ odit,imitatur.*& poſt*: Non coërcet uitia, q prouocat.*& poſt*: Turpe eſt caſtigare uitia,ut imiteris. 2.*contr*.7.*f*.68.

Vitia non tantùm,cùm foris peccatur,inuiſa ſunt: ſed cùm in ſe retorquentur. 5.*de benef*.7.72.

Vitia noſtra, quia amamus, defendimus: & malumus excuſare illa, quàm excutere. 21.*epiſt*.117.294.

Hoc æquè omnium eſt,ut uitia ſua excuſare malint, quàm effugere. 7.*controu.in procem*.100.

Omnia in omnibus uitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis extant. 4. *de benefi*. 27. 61.

Omnia uitia contra naturam pugnant. 22.*ep*.123.312.

Difficulter reciduntur uitia, quæ nobiſcum creuerunt. 2. *de ira* 18. *quadrageſimoquarto*.

Nunquam bona fide uitia manſueſcunt. 12.*ep*.86.175.

Melius cum illo agitur,qui unum uitium integrum habet,quàm cum eo,qui leuiora quidem,ſed omnia. 12.*ep*.86.

Nullum uitium eſt ſine patrocinio. 21.*ep*.117.294.

Non eſt in rebus uitium,ſed in ipſo animo. 2.*ep*.17.28.

Nullum intra ſe manet uitium. 15.*ep*. 96.235.

Vitia [A] nobis ſub uirtutum nomine obrepunt. Moderatio uocatur ignauia:pro cauto timidus accipitur. 7.*ep*.45.*f*.69. ¶[A] Gregorius 1.regiſtri 24. Sæpe ſe uitia eſſe uirtutes mentiuntur,ut tenacitas,parſimonia: effuſio,largitas:crudelitas, zelus: iuſtitię remiſſio,pietas uelit uideri.

Hannibal armis uicit,uitiis uictus eſt. 7.*ep*.52.*f*.80.

Nulli uitium eſt,niſi cui uirtus poteſt eſſe. 22.*ep*.125.319.

De peccato.

Initium est salutis, notitia peccati. 3.*ep.*28.*in f.*

Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. 1. *epistolar* 11. *decimosexto.*

Qui peccare se nescit, corrigi non uult. 3.*epist.*28.48.

De malo & Malitia.

Nullum malum sine effugio est. 6 *nat.quæst.*1.86.

Nullum sine autoramento malum est. 9.*ep.*70.120.

Vltimum malorum est, ex uiuorum numero exire, antequam mo riaris. 1.*de tranq.uitæ* 3.136.

Malorũ ultimũ est, mala sua amare, ubi turpia nõ solùm delectãt, sed etiã placent: ubi quæ fuerant uitia, mores sunt. 5.*ep.*39. *in fin.*

Nunquam perniciosa seruant modum. 12.*ep.*86.

¶ Attalus dicere solebat: *Malitia* ipsa maximam partem ueneni sui bibit. 11.*epist.*82.161.

Mali nos sumus, mali fuerunt, mali futuri sunt. 1.*de benef.*10.8.

Mali tam bonis perniciosi sunt, quàm inter se. 2.*in sapient. non cadere iniuriam* 7.155.

Mali inter malos uiuimus. 3.*de ira* 27.73.

Iniuria in bonos nõ tentat̃, nisi à malis. 2.*in sap.non cad.iniur.*7.55.

Caue rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. 1. *epistol.* 10.

Malus animus omnia in malum uertit. 16.*ep.*99.*f.*244.

¶ Omnes mali sumus. 3.*de ira* 27.73.

¶ DE PRVDENTIA.

¶ *Prudentiæ munus, dotes, uirtutes, bona atq; officia sunt, Admoneri uelle.*

Interueniat aliquando admonitio, sed uerecunda, quæ non poscat, nec in ius uocet. 7.*de benef.*24.

Admonitio tædium facit, exprobratio odium. 2.*de benef.*11.*f.*16.

Moneri uelle ac posse, secunda uirtus est 5.*de benef.*25.

Duæ res plurimum roboris animo dant, fides ueri & fiducia: utramq; admonitio facit. 14.*ep.*93.*f.*225.

Necessarium est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, eq; tanto fremitu, tumultuq; falsorum ueram deniq; audire uocem. 14.*ep.*95.227.

Aestimare personas.

¶ Aestimanda eius persona, cui damus. 2.*de benef.*15.18.

Ante omnia necesse est se ipsum æstimare, quia ferè plus nobis uidemur posse, quàm possimus. 1.*de tranq.uitæ* 4.136.

Aetatem disponere.

Quàm stultum est ætatem disponere, nec crastino quidem dominari. 17.*epist.*102.253.

Aperta

Aperta & ſimplicia amplecti.

¶ Aperta decent, & ſimplicia bonitatem. 6. *epiſt.* 49. 175.

Cedere ubi opus ſit.

¶ Afflicto & magnum uulnus malè ferenti, paulìſper cedendum eſt. 16. *ep.* 100. 247.

Cogitare futura.

Cogitandum non quicquid ſolet, ſed quicquid poteſt fieri. 14. *epiſt.* 92. *fol.* 208.

¶ Quicquid fieri poteſt, quaſi futurum cogitemus. 3. *ep.* 24. 41.

¶ Cogitatio noſtra cæli munimenta perrumpit, nec contenta eſt id quod oſtenditur ſcire. *de beat. uita* 32. 127.

Magna pars hominum eſt, quæ nauigatura de tempeſtate non cogitat. 1. *de tranq. uitæ* 11. 143.

Cauere, & decorum ſeruare.

Cauebimus ne munera ſuperuacua mittamus, ut fœminæ aut ſeni arma uenatoria, aut ſtudiis ac literis dedito retia. Aequè ex cõtrario circumſpiciemus, ne dum grata mittere uolumus, ſuum cuiq; morbum exprobratura mittamus: ſicut ebrioſo uinum, & ualetudinario medicamenta. 1. *de benef.* 11. *f.* 9.

Conſcientiam bonam educere ac parere.

Conſcientia aliud agere non patitur, ac ſubinde reſpicere ad ſe cogit. 18. *ep.* 106. *f.* 266.

Aequiſſimo animo ad honeſtum conſilium per mediam infamiã tendam: nemo mihi uidetur pluris æſtimare uirtutẽ, nemo illi magis eſſe deuotus, quàm qui boni uiri famam perdidit, ne conſcientiam perderet. *& poſt:* Grata conſcientia res inæſtimabilis, quæ niſi in animum diuinum, fortunatumq; non peruenit. 11. *ep.* 82. *f.* 161.

Bona conſcientia turbam aduocat, mala etiam in ſolitudine anxia atq; ſollicita eſt. Si honeſta ſunt, quæ facis, omnes ſciant: ſi turpia, quid refert, neminem ſcire, cùm tu ſcias? O' te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem. 5. *ep.* 43. *in fin.*

Infixa nobis eius rei auerſatio eſt, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latẽdi fit, etiam latentibus, quia coarguit eos conſcientia, & ipſos ſibi oſtendit. Malè de nobis actũ erat, (quòd multa ſcelera legem & iudicem effugiunt & ſcripta ſupplicia) niſi illa naturalia & grauia de præſentibus ſoluerent, & in locum patientię timor cederet. 16. *ep.* 98. *f.* 224.

Conſcientia etiam obruta delectat, concioni ac famæ reclamat, & in ſe omnia reponit: & cùm ingentem ex altera parte turbam cõtra ſentiẽtium aſpexit, non numerat ſuffragia, ſed una ſentẽtia uincit. 4. *de benefic.* 21.

Conſcientia ſponſoribus ſuæ ſecuritatis non poteſt credere. 16. *epiſt.* 98. *fol.* 244.

Bona cõſcientia prodire uult & cõſpici, ipſa nequitia tenebras

timet. Poteſt nocenti contingere ut lateat, latendi fides non poteſt. Latendi etiamſi facultatem habet, fiduciam non habet. Tuta ſcelera eſſe, ſecura eſſe non poſſunt. Prima illa & maximè peccantium eſt pœna, peccaſſe. Sceleris in ſcelere ſupplicium eſt. Mala facinora, conſcientiâ flagellantur. 16 *ep.*98 *f.*243.

Comparare res inter ſe iniuſtiſsimè.

¶ Quid fœdius, quid indignius, quàm comparare uenerãda contemptis? 14 *ep.*93.215.

Conſueſcere ad optima.

¶ Nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perduxit. *de prouident. diuin.* 4. 8.

Facit cõſuetudinẽ peccãdi, multitudo peccantiũ. 1. *de clem.*22.96.

Neceſſarium eſt, paruo aſſueſcere. 22. *ep.*124.314.

Conſilium dare.

Conſilium nemo clarè dat. 5. *ep.*38.

Magna pars conſilij in tẽpore. *& poſt:* Cõſilium ſub die naſci debet. & hoc quoq; tardum eſt nimis: ſub manu (quod aiunt) naſcatur. 10 *ep.* 72. *in pr.*

Conſilium futuri ex præterito uenit. 12. *ep.* 84. *f.*168.

Innumerabilia accidunt ſingulis horis, quæ conſilium exigunt. 2. *epiſtol.* 16. 25.

Citò facere, ac libenter.

Citò facere, proprium eſt libenter facientis. 2. *de benef.* 5. *f.*14.

Diſsimulare.

Sæpè ſatius fuit diſſimulare, quàm ulciſci. 2. *de ira* 33.52.

Qui riſum euocare lugentibus uolunt, facetias aduocant, & in ſe primùm, deinde in illos iocantur. 4 *ep.*29. *f* 49.

De uernilitate & id genus diſſimulatione, uide *Nomenclat. infra.*

Decipi potius quàm diffidere.

In quibuſdã rebus ſatius eſt decipi, quàm diffidere. 2. *de ira* 43.47.

Diſcere uelle, ac docere.

Minimè probabili more turpe eſt docere, quod honeſtũ eſt diſcere. 2. *contr. in procem. f.* 40.

Exercitationes honeſtas eligere atq; amplecti.

Exercitatione opus eſt quotidiana, & à rebus ſtudiũ transferendum eſt ad uerba. 5. *ep.* 40.63.

Sint exercitationes & faciles & breues, quæ corpus ſine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcipua ratio habenda eſt. 2. *epiſtol.* 15 24.

Vſque eò ingenia in ſcholaſticis exercitationibus delicata enutriuntur, ut clamorem, ſilentium, riſum, cœlum denique pati neſciant. 9. *controu. in procem.*139.

¶ Stulta eſt & minimè cõueniẽs literato uiro, occupatio exercẽdi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. 2. *ep.*15.23.

Experi-

Experiri.

Opus eſt ad notitiam ſui experimento. quid quiſque poſſet, niſi tentando non didicit. *de prou.* 4.*f.*7.

Exſpectare.

¶ Quicquid exſpectatum eſt diu, leuius accidit. 11.*ep.*79.153.

Inuenire.

Inuenturis inuenta non obſtant, conditio optima eſt ultimi. 11. *epiſtol.* 80.*folio* 154.

Ingenio uti.

Nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ fuit. 1. *de tranquillit. uitæ* 15.149.

Malè reſpondent coacta ingenia, reluctante natura irritus labor eſt. 1.*de tranquillit.* 6.

Curioſum nobis natura ingenium dedit, & artis ſibi ac pulchritudinis ſuæ conſcia, ſpectatores nos tantis rerum ſpectaculis genuit, perditura fructum ſui, ſi tam magna, tam clara, tam ſubtiliter ducta, tam nitida, & non uno genere formoſa, ſolitudini oſtenderet. *de beat. uit.* 32.126.

Danda eſt remiſſio animis: meliores acrioresq; requieti ſurgent. 1.*de tranq. uitæ* 15.148.

Immortalis eſt ingenij memoria. *de conſol. ad Polyb.* 37.195.

Ingenij laſſitudo non minor eſt, quàm corporis: ſed occultior. 1. *controuerſ. fol.* 4.

Magna ingenia quandó plus quàm in uno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenij oratione ſoluta reliquit. Ciceronem eloquentia ſua in carminibus ſuis deſtituit. Orationes Salluſtij in honorem hiſtoriarum leguntur. Eloquentiſſimi uiri Platonis oratio, quæ pro Socrate ſcripta eſt, nec patrono, nec reo digna eſt. 3.*controuerſ. fol.* 74.

Occaſiones amplecti.

Calamitas, uirtutis occaſio eſt. *de diu. prou.* 4.*f.*7.

Cui difficilis occaſio eſt: is proximam quamq; pro optima arripiat, ſit licèt inaudita, ſit noua. 10.*epiſt.*71 124.

Non tantum præſentis, ſed uigilantis eſt, *occaſionem* obſeruare properantem: hanc circunſpice, hanc ſi uideris, prende. 3.*ep.* 22.

Oportunè omnia facere.

Sæpè hoc non potuêre diuitiæ in domum effuſæ, quod oportunè dati mille denarij. 11.*ep.*82 *f.*160.

Ex propoſito facere.

Multum poteſt ad rectum quoque pudici animi propoſitum. 1.*Controuerſ.*2.17.

Multum ad rem pertinet, quo propoſito ad quam rem accedas. 19.*epiſt.*109.273.

Vita ſine propoſito uaga eſt. 15.*ep.*96.*f.*237.

Quiescendo agere.

Et quiescenti agendum, & agenti quiescendum. 1. *ep.* 3. *in fin.*

Personam rebus demere, faciem iisdem reddere suam.

Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est, & reddenda facies sua. 3. *epist.* 24. 41.

Ratione uti.

¶ Ratio, omnis honesti comes. 4 *de benef.* 10. 52.

Duce ratione per totam uitam eũdum est, minima maximaq; ex huius consilio gerenda sunt. 2 *de benef.* 18. *f.* 20.

Non ad prouidendum tantùm sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. 1. *de ira* 16. 31.

Ratio rationi par est, sicut rectum recto. 9. *ep.* 67. 112.

Vna est ratio recta, simplexq;. 9. *ep.* 67. 110.

Nihil sine ratione faciendum. 4 *de benef.* 10. 52.

Recordari.

Iniucunda est pœnitendæ rei recordatio. *de breuit. uit.* 10.

Sapere.

Nulli sapere casu obtigit. 10. *epist.* 77. 141.

Seipsum suaq; non aliena respicere, æstimare & retractare diligentissimè, in se descendere, secedere, recedere, se habere, se respicere, secum esse.

Ante omnia necesse est, seipsum æstimare: quia ferè plus nobis uidemur posse quàm possimus. 1. *de tranq.* 4.

Nemo aliis risum præbuit, qui ex se cœpit. 2. *in sapient. non cad. iniuriam* 17. 163.

¶ Tunc præcipuè in te ipse secede, cùm esse cogêris in turba. 3. *epistol.* 25. 44.

Recede in te ipsum, quantum potes: cum his uersare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores. 1. *epistol.* 7. *octauo.*

Generosa res est, respicere non ad suas, sed ad naturæ suæ uires. *de beat. uita* 15. 115.

Nulli ad aliena respicienti, sua placent. 3. *de ira* 30. 75.

Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. 3 *nat. quæst. in præf.* 43.

Multum cum deambulaueris, domũ redeundũ est. *de remed. fort.* 13.

¶ Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quàm secum. 3. *epistol.* 25. 44.

Qui se habet, nihil perdidit. 5. *ep.* 42. 66.

Multum in se recedendum est. 1. *de tranq. uit.* 15. 148.

¶ Initium est salutis, noticia peccati. 3. *epist.* 28. 48.

Sentire cum bonis, non cum uno tantum.

Sententiam semper unius sequi, non uitæ est, sed factionis. *de uita beata* 30.

Spe-

Sperare.

¶ Spes, incerti boni nomen est. 1 *epist.* 10. 14.

Spes est ultimum aduersarum rerum solatium. 5. *controu.* 1. 89.

Memoriæ minimũ tribuit, quisquis spei plurimũ. 3. *de benef.* 4. 30.

Spem metus sequitur. 1. *epist.* 5. 6.

Tolle spem hominibus, nemo uictus retentabit arma. 5. *controu.* 1. *folio octuagesimooctauo.*

Et fera & piscis spe aliqua oblectante decipitur. 1. *epist.* 8. 10.

Desines timere, si sperare desieris. 1. *epist.* 5. 6.

Nemo tam humilis est, qui pœnam uel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. 1. *de ira.* 3. 21.

Nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. 4. *epistolar.* 30. 50.

Omnia homini dum uiuit, speranda sunt. 10. *ep.* 73. *f.* 121.

O' quanta dementia est, spes longas inchoantium. 17. *epist.* 102. *f.* 253. Sic Horatius: *Vitæ summa breuis spem nos uetat inchoare longam.*

Subtilitas.

In occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. 3. *nat præfat. f.* 44.

Vtilissima est dissimulata subtilitas, quæ effectu apparet, & habitu latet. 1. *controu. f.* 5.

¶ Nihil est iniquius his, qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi ubi nihil est præter subtilitatem. 1. *controu. in procem.* 5.

Nulla est sine difficultate subtilitas. 8. *ep.* 59. 95.

Velle, ac uoluntas.

Voluntas ea est, cui non est periculum desinendĩ uertendiq; se in contrarium: sicut nemo æquè uideri debet uelle, quàm cuius uoluntas usq; eò certa est, ut æterna sit. 6. *de benefi.* 21.

Magna pars est profectus, uelle proficere. 10. *ep.* 72. 129.

In totum, [A] nulli uelle aut nolle decretũ est. 3. *ep.* 20. 33. ¶ [A] hoc est, sine mutatione: Nam mox sequitur, Variatur quotidie iudicium & in contrarium uertitur.

Quicquid uult, habere nemo potest: illud potest nolle, quod nõ habet, rebus oblatis hilaris uti. 22. *ep.* 124. 314.

Nesciunt homines quid uelint, nisi illo momento, quo uolunt. 3. *epistol.* 20. 33.

Multa uideri uolumus uelle, sed nolumus. 15. *ep.* 96. 231.

Voluntas amicum & inimicum facit. 6. *de benefi.* 9.

Voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. 15. *epistol.* 96. *folio* 238.

Mutatio uoluntatis indicat animum natare aliubi, atq; aliubi apparere, prout tulit uentus. 4. *ep.* 35.

Is uult, qui potest statim nolle. Is non uidetur uelle, in cuius naturam non cadit nolle. 6. *de benef.* 21. *in fin.*

Non ideo minus uult, qui non potest nolle. *& post*: Multum interest utrum dicas, nō potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficiū, sed cogenti. Si necesse est illi uelle, ob hoc quia habet nil melius quod uelit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. 6. *de benef.* 21.

Clamo mihi ipse: Numera annos tuos, & pudebit eadem uelle, quæ uolueras puer. 3. *ep.* 27. *f.* 46.

Vitare quæ uulgo placent.

¶ Vitanda quæcunq; uulgo placent, quę casus attribuit: ad omne fortuitum bonū suspiciosè pauideq; subsistendum. 1. *ep.* 8. 9.

Tria ex præcepto ueteri pręstanda sunt ut uitentur; odium, inuidia, contemptus. 2 *ep.* 14. 22.

Fuge multitudinē, fuge paucitatem fuge etiam unum. 1. *ep.* 10. 14.

Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. 1. *epistol.* 7. 8.

¶ PRVDENTIÆ CONTRARIA.

Credulitas.

Plurimum mali credulitas facit. 2. *de ira.* 23.

Sua quemq; credulitas decipit. *de consol. ad Polyb.* 29. 189.

Demens, qui fidem præstat errori. 4. *de benef.* 36. 66.

Vtrunq; uitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim uitium, alterum tutius. 1. *ep.* 3. *circ. fin.*

Curiositas.

Ne scis curiosus. 3. *de ira* 11.

Temerarium uitium auscultatio & publicorum secretorum inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. 1. *de tranq.* 12.

Desperatio.

Imperitis fit magna ex desperatione securitas.. 6. *nat.* 2.

Diffidentia.

In quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere. 2. *de ira* 23.

Dementia.

Dementia res est, sanitati contraria. 2. *controu.* 5. 60.

Nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitq; inuicem. 14. *ep.* 95. 226.

Errare.

Via eunti aliquid extremum est, error immensus est. 2. *ep.* 16. 26.

Nulla ætas uacauit à culpa. 16 *ep.* 98. 242.

Si uolumus æqui omnium rerum esse iudices, hoc primùm nobis persuadeamus, neminem nostrûm esse sine culpa. 2. *de ira* 27. 49.

Errantes per agros ignorantia uię, melius est ad rectū iter admouere, quàm expellere. 1. *de ira* 14. *f.* 29..

Facilitas

Facilitas inconsulta.

Danda lex uitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat. 1.*de benefi.*4.

Falli.

Nemo tam certam in beneficiis habet manum, ut non sæpe fallatur. 11.*ep.*82.*f.*159.

Fallere multi docuerunt, dum timent falli, & ius peccandi suspicando fecerunt. 1.*ep.*3.*f.*3.

Fugere non fugienda.

Vsitatas & non magno parabiles res fugere, demētiæ est.1.*ep.*5.6.

Imperitia.

Elegāter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse uoces imperitorum, quo uentre reditos crepitus. Quid enim mea refert, rursum isti, an deorsum sonent? 14.*ep.*92.*f.*211.

Ignorantia.

Multa sunt quæ esse concedimus, qualia sunt ignoramus. 7.*natural. quæstion.* 24 116.

Ignoranti quem portū petat, nullus suus uentus est.10.*ep.*72.125.

Insania, mali est actus. 1.*controu.*7.34.

Aliquando & insanire iucundum est. 1 *de tranquill. uitæ* 15.149.

Opinio.

Opinio est, quæ nos cruciat. *ad Martiam* 19.

Exiguum natura desiderat, opinio immensum. 2.*ep.*16 *f.*26.

Nemo quod fuit tanquam in præterito, sed tanquam in perdito ponit. 3.*de benef.*3.30.

Præparatio manifesta.

Nihil est tam inimicum, quàm manifesta præparatio. 7. *controuers. in procem.* 99.

Stultitia.

Inter cætera mala hoc quoque habet stultitia, semper incipit uiuere. 2.*epist.*130.20.

Nil stultitia pacatum habet. 18.*ep.*60.98.

Nihil est inamabilius, quàm diligens stultitia. 7.*contr.*5.121.

Stultus omnia uitia habet, sed non in omnia naturâ pronus est. 4. *de benefi.* 36.61.

Stulti uita ingrata est, trepida est, tota in futurū fertur. 2.*ep.*15.24.

Stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget. 1. *epistol.* 9.13.

Tanta *stulticia* mortalium est, ut quæ minima & uilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi, cùm periere, patiantur.1.*epist.*1.1.

Stultitia cui nihil constat, nihil diu placet. 7.*ep.*53.

Stultitia est, timore mortis mori.10.*epist.*71.122.

Stultitia morbus est animi.7.*de benef.*17.115.

Suspicio.

Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando. 3. *de ira.* 11.

Temeritas.

Temeritas est damnare, quod nescias. 14. *ep.* 92. *f.* 211.

Se excusare, alios condemnare.

Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia est, factum esse ambitum scitis, & hoc uos scire omnes sciunt. Scis amicitias sanctè colendas esse, sed non facis. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigis, ipse alienarum corruptor uxorum. Scis illi nil cum adultero, scis nil tibi esse debere cum pellice, & non facis. 14. *epistol.* 93. *folio* 223.

Aliena tractare.

¶ Sua satius est mala, quàm aliena tractare. 22. *ep.* 119. 300.

Quid stultius, quàm in homine aliena laudare? 5. *ep.* 41. 64.

Aiūt, homines plus in alieno negocio uidere, q̃ suo. 19. *ep.* 110. 277.

¶ DE TEMPERANTIA.

¶ *De Temperantia in genere, & eius officio: & quòd difficile sit temperare se: uoluptates obiectum esse temperantiæ. Remedium ad temperantiam. Quæ uitanda. De intemperantiæ incommodis.*

¶ Facilius est gentes barbaras, impatientesq; alieni arbitrij, regere, quàm animum suum continere, & tradere sibi. 5. *de benef.* 7. 72.

Temperantia uoluptatibus imperat: alias odit atq; abigit, alias dispēsat, & ad sanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipsas uehit. 13. *epist.* 89. 193.

Nihil æquè tibi profuerit ad temperantiam omniū rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. 20. *epist.* 115. 290.

Clamo, Vitate quæ uulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum suspiciosi pauidiq; subsistite. 1. *ep.* 8.

Quicquid uirtute erat partum, intemperantia corruit. 10. *ep.* 75.

De pertinacia ac perseuerantia.

Nihil est quod non expugnet pertinax & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, (quamuis flexa) recuruabis: curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ in id finguntur, quod usus noster exigit. Quantò facilius animus accipit firmum, flexibilis & omni humore, obsequentior? Quid enim aliud est animus quàm quodam modo se habens spiritus? uides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. 6. *ep.* 51.

Bene compositę mentis esse existimo posse consistere & secum morari. 1. *ep.* 2. *in pr.*

Perseueramus in uanis, ne uideamur cœpisse sine causa. 3. *de ira uigesimonono.*

Deleui-

De leuitate & inconstantia, mutatione: & horum omnium fuga.

Semper præsentibus infesta leuitas. 1. *de tranq.* 2. *f.* 132.

Non est leuitas à cognito & damnato errore recedere. 4. *de beneficiis* 18. *sexagesimosexto.*

Consuetudo rebus affert constantiam. 1. *de tranq.* 1.

Ante omnia hoc cura, ut constes tibi. 4. *ep.* 35. 57.

¶ Magnum argumētum est firmæ uoluntatis, ne mutari quidem posse. 6. *de benef.* 21 94.

Sapiens consilium non mutat. 4. *de benef.* 34. 65.

Nemo mutatū Catonē, toties mutata repub. uidit 18. *ep.* 205. 264.

Non est turpe cum re mutare consilium. 4. *de benef.* 38. 67.

Turpe est cedere oneri, luctari cum officio, quod semel recepisti. 3. *epistol.* 22. 36.

¶ Nihil tam mobile, quàm fœminarum uoluntas, nihil tam uagum. *de remed. fort.* 19.

Omnium quidem imperitorum animus, maximè tamen muliebris, in lubrico est. *de remed. fort.* 18.

Nil nō lubricū & fallax, & omni tēpestate mobilius. 16. *ep.* 100. 248.

Variatur quotidie iudicium, & in contrarium uertitur. 3. *ep.* 20. 33.

Temperare sermonem cum uita, & se cum aliis.

Concordet sermo cum uita. 10. *ep.* 76. 139.

Tota huius mundi concordia ex discordia constat. 7 *nat.* 27.

¶ Concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. 14. *epistol.* 95. 225.

Nihil est miserius, quàm incertum inter uitam mortemq; destitui. 3. *controu.* 5. 78.

Temperare cupiditates.

Nullum habet cupiditas malum maius, quàm quòd ingrata est. 10. *epist.* 74. 132.

Finis cupiditatum etiam ad timoris remedia proficit. 1. *epist.* 5. 6.

Nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus: non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. 3. *de beneficiis*. 3. 30.

¶ Concupiscunt homines & quæ non possunt. 1. *de ira* 3. 21.

Mos est mortalibus, ex magnis maiora cupiendi. 3. *de benef* 3. 30.

Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quàm nota repetendi. 4. *contr. procem. f.* 81.

Temperare honores, & de uitando nimio Honorum ambitu.

Ambitio non est contenta honoribus annuis. si fieri potest, occupare fastos uult, per omnē orbem titulos disponere. 1. *de ira* 16. *f.* 34.

Sic de ambitiōe, quomodo de amica homines querūtur. 3. *ep.* 22.

Tantus est ambitionis furor, ut nemo tibi post te uideatur, si aliquis ante te fuerit. 18. *ep.* 105. *f.* 261.

Nullum

Nullum habet malum cupiditas maius, quàm quod ingrata est. Nemo eorum qui in Repub. uersantur, quos uincat, sed à quibus uincatur, aspicit. Et illis non tam iucundum est multos post se uidere, q̄ graue aliquem ante se. Habet hoc uitium omnis ambitio, nō retrospicit, instabilis est, incipit semper à fine. 10.*ep.*74.*f* 132.

¶ Ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conquiescere, qua quondam eius fuit impudens uotū. 2.*de benef* 27.24.

Non fames nobis uentris nostri magno constat, sed ambitio. 8. *epistolar.* 61. 100.

Relinque ambitum: tumida res est, uana, uentosa, nullum habet terminum: tam sollicita est, ne quē alium ante se uideat, quàm ne alium post. laborat inuidia, & quidem duplici. uides aūt quàm miser sit is, cui inuidetur, & qui inuidet. 12.*ep.*85.*f.*173.

Temperare gaudia, lætitiam & uoluptates.

Sapiens fruitur lætitia maxima, continua, sua. 10.*ep.*73.

Temperare linguam à falso, & mendacio, futilitate & garrulitate, & delectari ueritate.

Vt quisq; contemtissimus, & ut maximè ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est. *in sap. non cad.*11.

Assuesce & dicere uerum, & audire. 9.*ep.* 68.

Idem dicebat Socrates, Veritatem & Virtutem. 10.*ep.*72.*f.*126.

Veritatis una uis, una facies est. 17.*ep.*103.*f.*257.

Etiam sine ratione ipsa ueritas ducit. 14.*ep.*93.*f* 225.

Veris uerius nihil est. 2.*nat. quæst.*34.32.

Veritas in omnem partem sui semper eadem est. 11.*ep.*80.155.

Patet omnibus ueritas, nondum est occupata. 4.*ep.*33.56.

Magis ueritas elucet, quò sæpius ad manum uenit. 2 *de ira* 29.50.

Veritatem [A] dies aperit. 2.*de ira* 22 ¶ [A] Hinc Veritas temporis filia dicitur, & Naturæ soror, Tertulliano *libro de Anima.*

Nunquam in fastigium ueritas uenit, falsa satiant. 11.*ep.*79.*f.*153.

Inuoluta ueritas in alto latet. 7.*de benef.*1.106.

Veritatis simplex oratio est. 6.*ep.*50.77.

¶ Etiam ubi causa sublata est, mentimur: mentimur & consuetudinis causa. 6.*ep.*46.

Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris. 11. *epistolarum* 80 156.

Ficta citò in naturam suam recidunt. 1.*de clem.*1.

Nunquam falsis constantia est: uariantur, & dissident. 17. *epistolarum* 103 *folio* 257.

¶ Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur. 2. *in sapien. non cad. iniur.* 17.164.

Si uis eadem semper uelle, oportet uera uelis. 15.*ep.*96.*f.*238.

Qui rem non tacuerit, non tacebit autorem: sic quod modò secretum erat, rumor est. 18.*ep.*106.*f.*266.

Tempe

Temperare ab adulatione. Est uerò adulatio etiam mendacij species.

Adulatoribus ne latus præbeas, artifices sunt ad captandos superiores, par illis (etiam si benè caueris) non eris. Sed mihi crede (proditione & si non capieris) ipse te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cùm reiiciuntur, placent: etiam exclusæ, nouissimè excipiuntur. 3. *nat. præfat.*

Adulatio quàm similis est amicitiæ: non imitatur tantum illam, sed uincit, ac præterit: apertis ac propitiis aurib. recipitur, & in præcordia ima descēdit: & eo ipso gratiosa, quo lædit. uenit ad me pro [A] amico blandus inimicus. uitia nobis sub uirtutum nomine obrepunt. 6. *ep.* 45. *f* 69. ¶ [A] Rogatus Diogenes quæ perniciosissimè morderet bellua, Ex feris, inquit, obtrectator: ex cicuribus adulator. Laertius *libro* 6.

Quô apertior est adulatio, quô improbior, quô magis frontem suam perfricuit, hoc citius expugnat. 3. *nat præfat. f* 62.

¶ Sæpè adulatio, dum blanditur, offendit. 2 *de ira*. 28. 50.

Pro sua quemque portione adulatio infatuat. 8. *epist.* 90. *fol.* 99.

Maluerim ueris offendere, quàm placere adulando. 2. *de clem.* 2.

Assentator comesq; patrimoniorum pereuntium populus. 1. *de Tranquill.* 1. *fol.* 130.

Temperare ab ira affectus.

Causa iracundiæ, opinio iniuriæ est. 2. *de ira.* 22.

Iram sæpè misericordia retrò egit 1. *de ira.* 16. 31.

Muliebre est, furere in ira 1. *de clement.* 5. 85.

Nullum est animal tam horrendū, tamq; perniciosum natura, ut nō appareat in illo, si ira inuasit, nouę feritatis accessio. 1. *de ira.* 1. 20.

Nullus affectus est, in quem non ira dominetur. 2. *de ira.* 34. 55.

Ingentis iræ exitus, furor est. 2. *epist.* 18. 30.

Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sino modo irasci. 5. *controuers.* 5. 91.

Nemo irascitur, ubi uitium natura defendit. 2. *de ira.* 10. 41.

Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. 1. *de ira* 13. 29.

Magna pars hominum non peccatis irascitur, sed peccantibus. 2. *de ira* 28. 50.

Iracundiæ comes tristicia. 2. *de ira* 6. 38.

Plus mihi nocitura est ira quàm iniuria. 3. *de ira* 25.

Nulla res magis iracundiam alit, quàm luxuria. 2. *de ira* 26. 48.

Cyrus fluuio iratus. 3 *de ira* 21. 70.

Ira breuis insania 1. *de ira* 1. 20.

Ira est concitatio animi, ad ultionem uoluntate & iudicio pergentis. 2 *de ira* 3 36.

Ira, cupiditas reponendi doloris. 1. *de ira* 3. 21.

Immo-

Immodica ira gignit inſaniam. 2.*epiſt*.18.29.

Ira in adiutorium uirtutis non uenit, ſed in uicem. 1.*de ira* 13.29.

Ira uitanda non moderationis cauſa, ſed ſanitatis. 2.*ep*.18.30.

Nullus affectus uindicandi cupidior eſt, quàm ira. 1.*de ira* 12.28.

Apparatus iræ reddendus eſt ſuus, eculei & fidiculę, & ergaſtulæ & cruces, & circundati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens uncus. uaria uinculorum genera, uaria pœnarum, lacerationes membrorum, inſcriptiones frontis, & beſtiarum immanium caueæ. 3.*de ira* 3.*in fin*.

Ariſtoteles iram uetat excæcari, calcar ait eſſe uirtutis. 3.*de ira* 3.

Nunquam tam feliciter in multa diſcurrẽti negocia dies tranſit, ut non aut ex homine, aut ex re offenſa naſcatur, quæ animũ in iras paret. 3.*de ira* 6.60.

Cur muſca parum curioſè fugata, nos in rabiem agit? 2.*de ira* 25.

Vetus dictum, à laſſo rixam quæri. 3.*de ira* 10.63.

Maximum remedium eſt iræ mora. 2. *de ira* 28.50

Temperare à crudelitate, ſæuitia, inſolentia, ſuperbia, & ſimilibus.

Crudelitas, eſt atrocitas animi in exigendis pœnis. *& poſt*: Feritas uerò, cui uoluptati ſæuitia eſt. *& poſt*: Crudelitas, eſt inclinatio animi ad aſperiora. 2.*de clem*.4.

Nunquam ſubſiſtit laſſa crudelitas, immanium ferarum modo: quæ plus quàm exigit fames, mordent. 14.*ep*.93.*f*.228.

Truces animos miſericors natura debilitat. 1.*contr*.4.*f*.22.

Ad nocendum potentes ſumus. 1.*de ira* 3.21.

Creſcit licentia ſpiritus, ſeruitute comminuitur, 2.*de ira*.21.45.

Nihil aliud eſt inſolentia, quàm ſpecies magnitudinis falſæ. 13. *epiſtol*. 88. 188.

¶ Eſt proprium ſuperbiæ, magno æſtimare introitum ac tactum ſui liminis: pro honore dare, ut oſtio ſuo propius aſſideas, ut gradũ prior intra domum ponas, in qua deinceps multa ſunt oſtia, quæ receptos quoq; excludunt. 6 *de benef*.33.101.

Temperare ab odio.

Turpe eſt odiſſe, quem laudes. 3.*de ira*.29.

Nihil eſt iniquius, quàm aliquem hæredem paterni odij fieri. 2. *de ira* 34.

¶ Rogantibus peſtifera largiri, blandum & affabile odium eſt. 2.*de beneficiis* 14. 18.

Non eſt prudentis, errantes odiſſe: alioquin ipſe ſibi odio erit. 1. *de ira* 14.29.

Temperare ab inuidia.

¶ Inuidere, querentis & mœſti eſt 3.*de benef*.3.30.

Nemo poteſt & inuidere & gratias agere. 3. *de benef* 3.30.

In laudem uetuſtorum inuidia non obſtat. 7.*de benef*.8.110.

Pericu-

Periculosa res inuidia. 1. *Controuers*. 8.37.

Verendū ne in contemptum nos inuidia & timor transferant: ne dum calcari nolumus, uideamur posse calcari. 2. *epist*. 14.22.

Edax & inimica semper alienis processibus inuidia. *ad Polyb*. 28.

Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quàm æquo animo. *de consolat. ad Mart*. 6.200.

Tria ex præcepto ueteri præstanda sunt, ut euitentur: odium, inuidia, contemptus. 2. *ep*. 14. *f*. 22.

Clementia utendum aduersus sæuitiam, crudelitatem, & cætera huiusmodi.

¶ Clementia in quamcunque domum uenerit, eam felicem tranquillamq; præstabit. 1. *de clement*. 5.85.

Nullum clementia ex omnibus magis quàm regem aut principem decet. 1. *de clement*. 3.84.

Mansueta immansuetè tractanda sunt. 3. *de ira* 28.

Clementia alieno sanguini tanquam suo parcit: & scit non esse hominis, homine prodigè utendum. 13. *ep*. 89. *f*. 193.

Clementia, est temperantia animi in potestate ulciscendi. *uel*, est lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis. *& post*: Est inclinatio animi ad lenitatē animi in pœna exigenda. *uel*, est moderatio aliquid ex merita ac debita pœna remittens, quæ se flectit circa id, quod meritò constitui posset. 2. *de clem*. 3.

Temperare à libidine, luxuria, mollitie, deliciis.

Libido transnatat freta, puerorum greges castrat. 1. *de ira* 16. *f*. 34.

¶ Desunt luxuriæ multa, auariciæ omnia. 7. *contr*. 3.114.

Delicatas res desiderare, luxuriæ est. 1. *ep*. 5.6.

Ad salutem omnia parata sunt, & in promptu: deliciis omnia miserè ac solicitè comparantur. 21. *ep*. 120.304.

¶ *Pudicitia*, argumentum deformitatis. 3. *de benef*. 16.36.

Magnus pudicitiæ fructus est, & aduersus omnes illecebras atq; omnia delinimēta muliebris ingenij, est ueluti solum ac firmamentum in nullam incidisse fabulam. 2. *controuers*. 8.72.

Effœminat animos amœnitas. 7. *epist*. 52.80.

Temperare à sumptibus immodicis: & de frugalitate & parsimonia.

Frugalitas, paupertas uoluntaria est. *de paupert*. 14.

Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. 2. *epist*. 17. 27. *de paupert*. 13.

Frugalitatem exigit Philosophia, non pœnam: potest autem esse non incompta frugalitas. *& post*: Qui domum intrauerit, nos potius miretur, quàm supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. 1. *ep*. 5.

Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est, delicatus

licatus miseretur industrij: desidioso studere, torqueri est. 10.*episto-larum 72. centesimouigesimooctauo.*

Parsimonia, est scientia uitandi sumtus superuacuos, aut ars rei familiaris moderatè utendi. 2.*de benef.*34.

Sera parsimonia in fundo est. non enim tantùm minimũ in imo, sed pessimum remanet. 1.*ep.*1.*in fin.*

Necessariis reb. exilia sufficiũt: superuacuis ne regna c.11.*ad Alb.*

Temperare à uino & ebrietate.

Omne uitium ebrietas & incendit, & detegit. 12.*ep.*84.170.

Ebrietas unius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat. 8.*epist.*60.99.

Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinct⁹.12.*ep.*84.169.

Ebrio secretum sermonem nemo committit. 12.*ep.*84.168.

In uino non ante lingua titubat, quàm mens cessit oneri, & inclinata uel prodita est. 20.*ep.*115.*f.*289.

Paruo fames constat, magno fastidium. 2.*ep.*17.27.

Nemo tam uini capax, quin uincatur à dolio. 12.*ep.*84.*f.*171.

Zeno sic colligit uirum bonum non futurum ebrium: Ebrio secretum sermonem nemo committtt, uiro autem bono committit. Ergo uir bonus ebrius non erit. 12.*ep.*84.*f.*168.

Nihil contemnit esuriens. 21.*ep.*120.*f.*302.

Ebrius habitus, furore non est minor, sed breuior. 12.*ep.*84.*f*170. ubi multa uide aduersus ebrietatem dicta.

Tullius Cimber dicere solebat: Ego quemquam feram, qui uinum ferre non possum? 12.*ep.*84.169.

Temperare ab auaricia.

¶ Nulla auaricia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. 21. *epistol.* 116. 293.

Muliebrium uitiorum fundamentum auaricia est. Quæ potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. 2. *Controuers.* 8. 72.

Non est incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam, sua sponte in ista fertur. Quantum possimus, & resistamus, & quærendi occasiones amputemus. 3. *de benef.*14.35.

Auarus animus nullo satiatur lucro. 14 *ep.*95.225.

Tã deest auaro quod habet, quàm quod non habet. 7.*contr.*3.114.

Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit. 1.*de tranq.*8.

Eiusdem animi est auro non uinci, ueneno non uincere. 22. *epistol.* 121. *f* 303.

Quamuis, multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi uideberis deficere, quanto uinceris. 18.*epist.*105.261.

Temperare ab impudentia, & de honesta uerecundia ac pudore.

Verecundia bonum in [A] adolescente signum. 1. *epistol.* 10. 14.

¶ [A] Dio-

¶ A Diogenes uidens adolescentulum rubore perfusum: Confide ait fili. Huiusmodi est uirtutis color. *Laertius 6 in Diogene. adde Plutarchum libro de honesta uerecundia.*

Est quædam proxima innocentiæ uerecundia, præbere se legibus. 7.*controu.* 8.132.

In perditis, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum uerecundia: *& post*: Est aliqua etiam prostitutis modestia, & illa corpora publico obiecta ludibrio, aliquid quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeò quodammodo lupanar quoque uerecundum est. 1.*nat.*16.*f.*17.

Quædã satius est detrimẽto tacere, quàm uerecundiæ. 1.*cont.*2.18.

Plures pudore peccandi, quàm bona uoluntate prohibitis abstinent. 12.*ep.*74.*f.*170.

De rubore, & qui dicendo erubuerint, uide 1.*ep.*11.

Fœlix, qui sic aliquem uereri potest, ut ad memoriam quoq; eius se componat atq; ordinet. 1.*ep.*11.16.

De Verecundia honesta, uide 1.*ep.*11.

Omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt, uitæ peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso. Non gaudet ægro medicus elato: Non gaudet orator, si patrocinij culpa reus cecidit. At contrà omnibus crimen suum uoluptati est. Lætatur ille adulterio, lætatur ille circumscriptione furtoque. 16. *epistolar.* 98.*folio* 243.

Nunquam me in bona re mali pudebit autoris. 1.*de tranq.*11.*f.*143.

Temperare oculos à curiositate & curiosis.

Curiosus spectator excutit singula & quærit. 1.*nat. quæst. in præf.*2.

Temperare aures.

¶ Auribus parcendum. 2.*de benef.*11.16.

Temperare cultum ac uitam.

Satius est simplicitate contemni, quàm perpetua simulatione torqueri. 1.*de tranq.*15.*f.*148.

Ornata simplicitas, nihil obdens morib. suis. 1.*de tranq.*15.*f.*148.

De sufficientia, & eo quod satis est, & nihil concupiscendum.

Virtus sola satis est. 10.*ep.*75.*f.*137.

Corpori tantum indulge, quantũ bonę ualetudini satis est. 1.*ep.*8.

Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur: si uires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certè non contra nos concitemus. 21.*epist.*117.294.

Ad manum est, quod sat est. 1.*epist.*4.5.

Quod naturæ satis est, homini non est. 21.*epist.*120.303.

Qui multum habet, plus cupit. quod est argumentum, nondum illum satis habere. 21.*ep.*120.302.

Non ut diu uiuamus, curandum est, sed ut satis. 14.*ep.* 94.218.

Nunquam improbæ spei, quod datur, satis est. 2.*de benef.*27.24.

Cupiditati nihil eſt ſatis, naturę etiam ſatis eſt parum. *ad Alb. 11.*

Quis ſit diuitiarum modus, quæris. primus, habere quod neceſſe eſt: proximus, quod ſat eſt 1. *ep.* 2. *in fin.*

Parum eſt luxuriæ, quod naturæ ſatis eſt. *de beat. uit.* 13. 113.

Iam ruſticitatis & miſeriæ eſt, uelle quantū ſat eſt. 14. *ep.* 90. *f.* 203.

Hoc quod neceſſitati ſat eſt, debet fortuna etiā irata. 2. *ep.* 18. *f.* 29.

Satis mihi pauci, ſatis unus, ſatis nullus. *& poſt*: Satis magnum alter alteri theatrum ſumus. 1. *ep.* 7.

Quantulumcunque eſt, ſatis erit, ſi quicquid deerit, id à nobis petierimus. 21. *ep.* 120. *f.* 302.

Nunquam parum eſt, quod ſatis eſt: nunquā multum eſt, quod ſatis non eſt. 21. *ep.* 120. *f.* 303.

¶ FORTITVDO.

Fortitudo quid, & ad eam exhortatio.

¶ Fortitudo eſt uirtus, pericula iuſta contemnens: aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. 2. *de benef.* 34. 27.

Fortitudo eſt contemtrix timendorum: terribilia, & ſub iugum libertatem noſtrā mittētia, deſpicit, prouocat, frangit. 13. *ep.* 89. 193.

Fortitudinis, patientia, & perpeſſio, & tolerantia, rami ſunt. 9. *epiſtolar.* 68. *folio* 117.

Omnium intereſt ſcire, quis ſit fortiſſimus. 10. *contr.* 2. 176.

Non quid, ſed quemadmodum feras, intereſt. *de prouid. diuin.* 2. 3.

Omnia fortiter excipienda, quæ nobis mundi neceſſitas imperat. 14. *epiſt.* 95. 220.

Hoc tene, hoc morde, aduerſis non ſuccumbere, lętis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere, tanquam quicquid poteſt facere, factura ſit. 11. *epiſt.* 79. 153.

Fortis etiā eſt, qui compreſſis eſt manibus uel etiam alligatis. 4. *de beneficiis uigeſimoprimo.*

Debet ſemper plus eſſe uirium in actore, quàm in pondere. 1. *de tranquillit. uitæ* 5. 137.

¶ *Fortitudinis actiones. Attentare omnia.*

¶ Quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, ut efficerent. 7. *de beneficiis* 13. 113.

Contemnere contemnenda, & pati contemptum.

Contemnere omnia quiuis poteſt, omnia habere nemo poteſt. 8. *epiſtolar.* 63. 101.

Leuiſſimum eſt contemptus, ut multi in illo remedij cauſa delituerint. 18. *epiſtol.* 106. *f* 265.

Contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. *de prouident. diuin.* 4. 8.

Ad contemnendam malorum patientiam, animus patiētia peruenit. *de prou.* 4. *f.* 8.

Ani-

Animum difficile eſt perducere ad contemtum animæ. 1.*ep*.4.

Aequo animo audienda ſunt imperitorum conuicia, & ad honeſta uadenti contemnendus eſt iſte contemtus. 10.*ep*.77.*f*.142.

Vnus eſt huius uitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura contemnere. 18.*epiſt*.105.263.

Intolerabilis res, poſcere nummos & contemnere. 2.*de ben*.17.19.

Nemo ab alio contemnitur, niſi à ſe antè contemptus eſt. *de conſolat. ad Albin*.13.227.

Conſtantia.

Vide Titulum de *Temperantia*.

Craſtino non niti.

Minus ex craſtino pendebis, ſi hodierno manum inieceris. 1. *epiſtolarum* 1. *fol*. 1.

Ille beatiſſimus eſt, & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſollicitudine expectat. 1.*ep*.12.17.

Craſtinum ſi adiecerit Deus, læti accipiamus. 1.*ep*.12.*f*.17.

Diligentia uti.

¶ Diligentia, maximum etiam mediocris ingenij ſubſidium. 3. *controuerſ. in proœm*.74.

Libero animo eſſe, ſeu libertas animi.

¶ Liber animus eſt rectus, alia ſubiiciēs ſibi, ſe nulli. 22.*ep*.125.318.

Magnitudo animi & magnanimum eſſe.

Non eſt magnus animus, quem incuruat iniuria. 3.*de ira*.5.60.

Magni animi eſt, magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. 5.*epiſt*.39.61.

Magni animi eſt, iniurias deſpicere. 2.*de ira* 32.52.

Magni animi proprium eſt, placidum eſſe, tranquillumq́;, & iniurias atq; offenſiones ſemper deſpicere. 1.*de clement*.5.85.

Quanti animi res eſt, ſolum nihil petere, nulli ſupplicare: & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam, ſcio apud te Catones repelli, Vatinios fieri, nihil rogo? 21.*epiſt*. 21.119. 300.

Non tàm magno animo mors initur, quàm repetitur. *de prouid. diuin*. 2. 4.

Magno animo de rebus magnis iudicandum eſt. 10.*epiſt*.72.128.

Generoſi animi & magnifici eſt, iuuare & prodeſſe. 3.*de benef*.15.55.

Decet magnanimitas quemq; mortalem: etiam illum, infra quē nihil eſt. 1.*de clement*.5.85.

Proprium eſt magnitudinis ueræ, non ſe ſentire percuſſum. 3. *de ira* 25.72.

Nullum eſt argumentum magnitudinis certius, quàm nihil poſſe, quo inſtigeris, accidere. 3.*de ira* 5.60.

Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas alieno labore deducimur. nullo nobis ſeculo interdictum eſt, in omnia admittimur: & ſi magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angu-

ſtias libet, multũ per quod ſpaciemur, tẽporis eſt. *de breu. uit.* 14.177.

Magnis telis magna portenta feriuntur. 11. *ep.* 83.166.

Pertinax opera, ſeu pertinacia.

¶ Vincit malos pertinax bonitas. 7. *de benef.* 31 121.

Nihil eſt quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. 6. *epiſt.* 51.78.

Ad bonas ſpes pertinax animus eſt. 7. *de benef.* 31.121.

Adde quæ de pertinacia & perſeuerãtia dicta ſunt *de. Temperãtia.*

Securitas inconcuſſa.

Nullius metus tam gratus eſt finis, ut non gratior ſit ſolida & inconcuſſa ſecuritas. 6. *de benefi.* 97.28.

Tuta ſcelera eſſe, ſecura non poſſunt. 16. *ep.* 98.243.

Tutum aliqua res in mala conſcientia præſtat, nulla ſecurum. 18. *epiſt.* 106. 266.

Securitatis magna portio eſt, nihil iniqui facere. 18. *ep* 106 266.

Vincere.

Singula uicêre iam multi: ignem Mutius, crucem Regulus, uenenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: & nos uincamus aliquid. Fabricius diuitias Imperator reiecit, Cenſor notauit. Tubero paupertatem & ſe dignam & capitolio iudicauit, cùm fictilibus in publica cœna uſus, oſtendit debere his hominem eſſe contentum, quibus Dij etiamnum uterentur. Honores repulit pater Sextius, & latum clauum D. Iulio dante non recepit. *& poſt*: Nos quoque ex his aliquid faciamus inter exempla quare deficimus? quidquid fieri potuit, poteſt. 16. *ep.* 99. *f.* 246.

Nemo ab altero poteſt uinci, niſi dum aſcenditur: dum ad ſummum perueneris, paria ſunt. 11. *ep.* 80.154.

Forti uiro quæ perferenda. Res aduerſæ.

¶ Demetrij uox magnifica: Nihil uidetur mihi infœlicius eo, cui nihil unquam aliquid euenit aduerſi. *de prouid. diuin.* 3.5.

Calamitas.

¶ Calamitas, uirtutis occaſio eſt. *de prouid. diuin.* 4.7.

Calamitates terroresq; mortalium ſub iugum mittere, propriũ magni uiri eſt. *de diuin. prouid.* 4.7.

Dolor.

¶ Laudatur nõ dolor, ſed ille quẽ nihil coẽgit dolor. 11. *ep.* 83.164.

Dolor leuis eſt, ſi ferre poſſum: breuis eſt, ſi ferre non poſſum. 3. *epiſtolar.* 24.41.

Nullus dolor longus eſt, qui magnus eſt. 4. *ep.* 30.51.

Non uincetur dolor ratione, qui uictus eſt riſu. 11. *ep.* 79.152.

Verba dolor parum conſiderat. 6. *contr.* 6. 97.

Nulla res citius in odium uenit, quàm dolor. 8. *ep.* 64.103.

Nihil eſt difficilius, quàm magno dolori paria uerba reperire. *de conſol. ad Polyb.* 22.184.

Plus

Plus dolet q̃ necesse est, qui antè dolet, q̃ necesse sit. 16.*ep*.99.245.

Inueteratus dolor deridetur. Aut enim simulatus, aut stultus est. 8.*epistol*. 64.*fol*.103.

Exilium.

Exilium, loci commutatio est. *ad Alb*.6.

Nulla terra exilium est, sed altera patria. *de rem.fort.f*.17.

Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. 11.*ep*.83.164.

Rutilij exilium. 9.*ep*.68.117.

Animum Scipionis Africani in cœlum ex quo erat, rediisse persuadeo mihi, non quia magnos exercitus duxit, (hos enim & Cambyses furiosus, ac furore fœliciter usus habuit,) sed ob egregiã eius moderationẽ pietatẽq; magis in illo admirabilẽ, cùm reliquit patriã, quàm cùm defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Roma esse in libertate. Nihil (inquit) uolo derogare legibus, nihil institutis: æquum inter omnes ciues ius sit, utere meo beneficio patria. Causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si quid plus quàm tibi expedit, creui. Quidni ego admiror hanc magnitudinem animi? in exilium uoluntariũ secessit. Eò perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum erat fas. Itaq; dedit locum legibus, & se Linternum recepit, tam suum exilium Reipub. imputaturus, quàm Hannibali. 13.*ep*.87.

Infœlix est Rutilius, quòd æquiori animo se passus est patriæ eripi, quàm sibi exiliũ? quòd Syllę dictatori solus aliquid negauit: & reuocatus non tantùm retrò cessit, sed longius fugit? *de prou*.3.*f*.5.

Quosdam unius uerbi contumelia, non ęquo animo lata in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerunt, grauissimis malis obruti sunt;: indignatiq; aliquid ex plenissima libertate diminui, seruile in sese attraxerunt iugum. 2.*de ira* 14.42.

Indignatur exul aliquid sibi deesse, cùm defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? *ad Alb*.12.*in fin*.

O' fœlicem clementiam tuam Cæsar, quæ efficit ut quietiorem agant sub te uitam exules, quàm nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladiũ exspectãt. *ad Polyb*.32.

Grauia.

Nihil graue est, quod semel est c.15. *de remed.fortuit.*

Labor.

¶Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. 4 *epist*.31.53.

Labor optimos citat. *de prouid.diuin*.5.9.

Reluctante natura irritus labor est. 1.*de tranquill*.6.137.

Generosos animos labor nutrit. 4.*ep*.31.53.

Non est uir fortis & strenuus, qui laborem fugit. 3.*epist*.22.36.

Quis uir, modò erectus ad honesta, non est laboris appetens & iusti, & ad officia cum periculo promptus? *de prouid.diuin*.2.2.

Partis corporis amißio.

Si quis oculum casus excusserit sapienti, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit diminuto corpore & amputato tam lætus, quàm integro fuit. 1. *ep.* 9. *f.* 11.

Pericula.

Auida est periculi uirtus, & quò tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniã & quod passura est, gloriæ pars est. *de diuin. prou.* 4. *f.* 7.

De aliis uide tractatum Senecæ de Remediis fortuitorum.

¶ *Fortitudini contraria Aegritudo.*

¶ Aegritudo in sapientem uirum non cadit. 2. *de clem.* 3. 100.

Audacia.

Nomenclatori memoriæ loco audacia est, & cuicunq; nomen non potest reddere, imponit. 1. *de benefic.* 3.

Delicati status.

Id pactum est ab illo mundi conditore, qui nobis uiuendi iura descripsit, ut salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu. Delitiis omnia miserè ac sollicitè comparãtur. 21. *epist.* 129. *f.* 304.

Præsentia nos delicatos facit. 7. *ep.* 56. *f.* 88.

Desidia.

Sæpè quos labor roborauerat, desidia consumsit. 1. *controu.* 8. *f* 36.

Inexperta formidare.

Mentis imbecillæ atq; ægræ est, formidare inexperta. 6. *ep.* 51.

Magis urgent sæua inexpertos *de prouid diuin.* 4. 7.

Latêre.

Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam 18. *epistol.* 106. 266.

Nulla uirtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum. 11. *ep.* 80. 155.

Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest. 16. *epist.* 98. 243.

In illa latebra, in quam timor nos & lassitudo coniecit, recrudescit interdum ambitio. non enim excisa desiit, sed fatigata aut abiecta. 7. *epist.* 57.

Metus.

Tamdiu officiorum mali iudices erimus, quãdiu deprauat spes ac metus, ac incertissimum uitium uoluptas. 4. *de benefi.* 11. 52.

Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. 16 *ep.* 98. *f* 244.

Ita natura cõstituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non uacet. 2. *de ira* 11. 41.

¶ Furor est metuere salutaria. 4. *de benefi.* 19. 57.

Metus nullus ingrato. 4. *de benefi.* 17. 55.

Libera te primum metu mortis. illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. 11. *ep.* 80. 157.

Lenociniũ muneris, antecedens metus. 1. *de benefi.* 11. 8.

Nulli

Nulli tam perniciosi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus sunt. 2. *epist.* 13. 19.

Turpissimum Mecœnatis uotum, quòd & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissimè accitam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur. 17. *ep.* 102. 254.

Negligentia.

Turpissima est iactura, quæ per negligentiam fit. 1. *ep.* 1. *in f.*

Otium ignauum.

Vacia nulla re alia, quàm otio notus consenuit, & ob hoc unum fœlix habebatur. *& post*: Ille latêre sciebat, non uiuere. Multum autem interest, utrum uita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquam aliter hanc uillam Vacia uiuo præteribam, quàm ut dicerem, Vacia hic situs est. *& post*: Otiosum hominem seductum uulgus existimat, & securum & se contentum, sibiq; uiuentem: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti potest. Nam qui res, & homines fugit, quem cupiditatum suarum infœlicitas relegauit, qui alios fœliciores uidere non potuit, qui uelut timidum atq; iners animal metu oblituit: ille sibi non uiuit, sed quod est turpissimũ, uentri, somno, libidini. Non continuò sibi uiuit, qui nemini: adeò tamen magna res est cõstantia, ut habeat autoritatem inertia quoq; pertinax. 7. *ep.* 56. *f.* 87.

Longè optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa uita impedimentis fortuitis aut ciuitatis conditione prohibetur. 1. *de tranquillit.* 3. *fol.* 136.

Otiũ sine literis mors est, & hominis uiui sepultura. 11. *ep.* 83. *f.* 163.

Absconde te in otio: sed & ipsum otium absconde. 9. *ep.* 69. *in pr.*

Optimum est non iactare otium suum. Iactandi autẽ genus est, nimis latêre, & à conspectu hominum secedere. 9. *ep.* 68. *f.* 119.

Otium tuum non emineat, sed appareat. *& paulo antè*; Non suaserim tibi nomen ex otio quærere, quod nec iactare debes nec abscondere. 2. *epist.* 19.

Cui non industrio otium pœna est? *de prouid. diuin.* 2. 2.

Gloriari otio, iners ambitio est. 9. *ep.* 69. 118.

Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ uacant: soli uiuunt. *de breuitate uitæ* 14. 177.

Occupatio in re nihili aut aliena.

¶ Nihil minus est hominis occupati, q̃ uiuere. *de breu. uit.* 17. 170.

Inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato. *de breuit. uit.* 5. 169.

Occupatorum animi uelut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. *de breuit. uit* 10. 173.

Omnium occupatorũ conditio misera est: eorũ tamẽ miserrima, q ne suis quidẽ occupationib. laborãt, ad alienũ dormiunt somnũ, ad alienũ ambulant gradũ, ad alienũ comedunt appetitum. Amare & odisse res omnium liberrimas iubentur. *de breu. uit.* 19. 181.

Non dubium est, quin prima quæq; optima dies fugiat mortalibus miseris & occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati, inermesq; ueniunt. *de breuit. uit.* 9.172.

Facile est occupationes euadere, si occupationum præmia contemseris. illa sunt quæ nos morantur & detinent. 3. *ep.* 22.

Quæris fortè, quos occupatos uocē. *de breu. uit. cap.* 12. *& ib. passim.*

Pigritia.

¶ Piger sibi ipsi obstat. 14. *epist.* 95. 223.

Sollicitudo.

Maxima quæq; bona sollicita sunt, nec ulli fortunæ minus bene quàm optimæ creditur. *de breuit. uitæ* 17.179.

Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. 10. *epistol.* 75. 134.

Minimum est, de quo sollicitissimè agitur. 14. *ep.* 94. *f.* 219.

Solitudo.

Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum: alterum apertum morituro, alterum misero. 5. *controu.* 1.

Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura. 14. *ep.* 93. *f.* 228.

Omnia nobis mala solitudo persuadet. 3. *ep.* 25. 44.

Odium turbæ sanabit solitudo: tædium solitudinis, turba. 1. *de tranq. uitæ* 15. 148.

Quomodo solitudo in odio est: sic cum dulcedine est appetitio societatis. 1. *epist.* 9. 13.

Multum profecit, qui nunquam erit solus. 1. *ep.* 6. 7.

Repetere nocentem.

Pusilli hominis & miseri est, repetere mordētem, ut mures & formicæ: ad quas si manum admoueris, ora conuertent. 2. *de ira.* 34.

Reluctari iis, quibus non est reluctandum.

Nulli tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quàm repugnantem. 3. *de ira.* 16. 67.

Terror.

Nobis ignorantibus uerum, omnia terribilia sunt, utpote quorum metum raritas auget. 6. *nat. quæst.* 3. 88.

Vanis uana terrori sunt. 2. *de ira.* 11. 41.

Timor.

Non est uiri, timere sudorem. 4. *ep.* 31. *f.* 53.

Timoris tormentum memoria reducit: prouidentia anticipat. 1. *epistol.* 5. 6.

Nemo tàm timidus est, ut malit semper pendere, quàm semel cadere. 3. *epistol.* 22. 36.

Ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac uidere, quicquid in quaq; re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. 3. *epist.* 24. 41.

¶ Labe-

¶ Laberiani uersus: Necesse est multos timeat, quem multi timent. 2. *de ira*. 11. 41.

Stultum est timere, quod uitare non possis. *de remed. fort.* 15.

Timeri molestũ est tam domi quàm foris; tam à seruis, quàm à liberis. 8. *epist.* 106. 266.

Periculosius est timeri, quàm despici. 2. *de ira*. 11. 41.

Tam demens est, qui timet quod non est passurus, quàm qui timet, quod non est sensurus. 4. *ep.* 30. 50.

Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per uim potentioris eueniunt. 2. *ep.* 14. 2.

Epicuri argumentum, natura nos à scelere abhorrere, quòd nulli non etiam inter tuta timor est. 16. *ep.* 98. 244.

Nihil tam certum est ex his quæ timentur, ut non certius sit & formidata subsidere, & sperata decipere. 2. *ep.* 13. 20.

¶ IVSTITIA.

Honestè uiuere.

Omnia honesta opera uoluntas inchoat, occasio perficit. 4. *controuers.* 7. 87.

¶ Magnum est præsidium, in periculis innocentia. 7. *controu.* 1. 103.

Alterum non lædere.

Nequitia est, ut extrahas, mergere: euertere, ut suscites. Non est beneficium, iniuriæ finis. 6. *de benef.* 26.

Ius suum cuiq; tribuere: & de fide seruanda.

¶ Fides sanctissimum humani pectoris bonum est: nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio. 13. *ep.* 89. 193.

Nihil fide pretiosius. 10. *ep.* 74.

Duæ res plurimum roboris animo dant: fides ueri, & fiducia. 14. *epistol.* 95. 225.

Alteri benefacere.

Liberalitas non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. *de uit. beat.* 24.

Iniquum est, collapsis manum non porrigere. 1. *controu.* 1. 9.

Paria facere seu reddere id quod debeas.

¶ Paria facere difficile est. 3. *de benef.* 9. 93.

Non ab omnibus accipere.

¶ Non ab [A] omnibus accipiendum. 2. *de benef.* 18. 20. ¶ [A] Hinc illud Seueri & Antonini ad magistratus: οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. *l.* 6. § 3. *ff. de offic. proconsul.*

Nõ delicatè accipiẽdũ, nec submissè & humiliter. 2. *de benef.* 24. 23.

Qui noua accipere nõ uult, acceptis offenditur. 4. *de benef.* 40. 67.

Quod pudet debere, ne acceperis. 2. *de benef.* 22. 22.

Qui gratè beneficium accepit, primam eius pensionem soluit. 2. *de benef.* 22. 22.

Multi sunt tam prauæ naturæ, ut malint perdere quæ præstiterunt,

terunt, quàm recepisse superbi & imputatores. 2. *de benefi.* 17. 19.

¶ *De Beneficiis, liberalitate, & similibus.*

¶ Beneficium est, quod iudicio datur: non quod furore aut morbo. 1. *controuers.* 6. 29.

Beneficium est, quod quis dedit, cùm illi liceret & non dare. 3. *de beneficiis* 19. 37.

Beneficium commune uinculum est, & inter se duos alligat. 6. *de beneficiis* 41. 104.

Beneficium nulli legi subiectum est. 6. *de benef.* 6. 87.

Malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse gratum licet. 2. *de benef.* 31. 26.

Nullum beneficium tam angustum, quod non bonus interpres extendat. 2. *de benefi.* 28. 25.

Nullum est tam plenum beneficium, quod non uellicare malignitas possit. 2. *de benefi.* 28. 25.

Beneficium nunquam datur, nisi à uolente. 5. *de benefi.* 19. 80.

Non est beneficium, scelere abstinere. 7. *controu.* 6.

Non est beneficium, quod in quæstum mittitur. 4. *de benef.* 14. 54.

Non est beneficiũ, sed officiũ, facere quod debeas. 2. *cõtr.* 6. 64.

Non est beneficium, quod ad fortunam spectat. 4. *de benefi.* 3. 48.

Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. 6. *de benefi.* 43. 105.

Turpissima uox in beneficio: Redde. 3. *de benefi.* 14. 35.

Beneficia in scelus sunt uersa. 5. *de benefi.* 15. 77.

Beneficiorũ sacratissimũ ius, ex quo amicitia orit̃. 2. *de ben.* 18. 20.

Quid inhumanius, quàm cruentos esse beneficiorum exitus? 3. *de beneficiis* 10. 33.

Nemo non amat sua beneficia. 4. *de benefi.* 15. 54.

Beneficia quædam magnitudo non patitur excidere. quædã minora, sed numero plurima, & temporib. diuersa effluũt. 3. *de ben.* 5. 31.

Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. 5. *de benef.* 9. 73.

Alacrior pietas, si ad reddenda beneficia cum uincendi spe uenerit. 3. *de benefi.* 36. 45.

Quisquis tutam agere uitam uolet, quantum plurimum potest, uiscata beneficia deuitet. 1. *epist.* 8. 10.

Nunquam deerunt causæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris. 2. *de benefi.* 28. 25.

Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non sæpè fallatur. 11. *epist.* 82. 159.

Nullum est odium perniciosius, quàm beneficij uiolati pudere. 11. *epistolar.* 82. 163.

Qui libenter beneficium accepit, reddidit. 2. *de benefi.* 31. 26.

Qui beneficium accipit, magis accipit, quo magis eo indiget. 3. *de beneficiis* 35. 45.

Bene-

Beneficium dare per se expetendum. 4.*de benef*.15.54.

Beneficium dare, uirtutis est. 4.*de benefi*.3.48.

Beneficium qui dat, uult gratè excipi. 2.*de benef*.31.26.

Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. 2.*de benef*.11.16.

Beneficium ab iniuria distinguit non euentus, sed animus. 6. *de beneficiis* 8. 88.

Magni animi est, beneficium perdere & dare. 7.*de benefi*.32.121.

Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara nec sordida: sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cùm dederit, & augere nouis ac recentibus uetera. 4.*de benefi*.14.54.

Multum interest, utrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra: an sua, & nostra. 6.*de benefi*.12.90.

Non est magni animi, beneficiũ dare & perdere. 7.*de benefi*.32.121.

Nõ uidetur dedisse beneficiũ, q malo animo ꝓfuit. 2.*de ben*.18.21.

In beneficio dãdo nihil magis uitandũ, q̃ superbia. 2 *de ben*.11.16.

Vtrum quis sibi beneficium dare possit. 5 *de benefi*.7 72.

Multum à beneficio distat negotiatio. 6.*de benefi*.12.90.

Beneficium non res est, sed actio. 6.*de benefi*.2.

Beneficium est unus in fame panis: & arentibus siti, & uix spiritũ per siccas fauces ducentibus, monstrare fontem. 3.*de benefi*.8.

Non turpius est inficiari, quàm repetere beneficiũ. 1.*de benefi*.1.*f*.1.

Beneficium serò dedit, qui roganti dedit. 2.*de benefi*.2.*f*.12.

Beneficiũ est, quod iudicio datur, nõ quod morbo. 1.*contr*.6.*f*.29.

Beneficia non sunt exasperanda, nec quicquam illis triste miscendum. 2. *de benef*.6.*f*.14.

Non est beneficiũ, sed officiũ, facere quod debeas. 2.*cõtr*. 6.*f*.64.

Beneficia malim non recipere, quàm non dare. 1.*de benefi*.1 *f*.2.

Beneficia dare debemus, etiamsi nullum bene posituri simus. 1. *de beneficiis* 2. *fol*. 3.

Malè collocata malè debentur. 1.*de benefi*.1.*f*.1.

Non ab omnibus accipiendum est beneficiũ, &c. 2.*de ben*.18.*f*.20.

Beneficium nullum est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. 5.*de benef*.19.

Adeò nos ad beneficia non impellit utilitas, ut & inutilia tueri ac fouere perseueremus sola beneficij charitate: cui etiã infœliciter dato indulgere, tam naturale, quàm liberis prauis. 4.*de ben*.15.*in fin*.

Beneficia in uulgus non effundenda. 1.*de benefi*.2.*f*.3.

Beneficiorum minimè honesta largitio est. 1.*de benef*.2.*f*.3.

Beneficiorum simplex est ratio. 1. *de benefi*.2.*f*.3.

Beneficiis beneficia uincere debemus. 1. *de benef*.4.*f*.5.

Beneficium qui non reddit, non magis peccat, quàm qui nõ dat citius. 1. *de benefi*. 1.*f*.2.

Beneficia ipsa, nõ fructum ipsorum beneficiorum sequi, magni animi & boni proprium est. 1.*de benefi*.1 *f*.2.

Bene-

Beneficiorum memoria senescere non debet. 1.*de benef.*3.*f.* 4.

¶ *De Gratia referenda, & ei contraria ingratitudine.*

Grati simus aduersus Deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos qui nobis aliquid præstiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris. 5.*de benefi.*17.*in fin.*

Non est referre gratiam, quod uolens acceperis, nolenti reddere. 4. *de benefi.* 40. 68.

Ad reddendam gratiam & uirtute opus est, & tempore, & facultate, & aspirante fortuna. 3.*de benefi.*2.29.

Nihil tam laudabile, nihil tam æqualiter in omnium animos receptum, quàm referre bene meritis gratiam. 4.*de benefi.*16.55.

Gratias agere, gaudentis est. 3.*de benefi.*3.30.

Gratus animus ipsa uirtute propositi sui capitur. 4.*de benef.*20.57.

Gratus futurus, statim dum accepit, de reddendo cogitat. 2. *de beneficiis* 25.*uigesimotertio.*

Qui meminit, sine impendio gratus est. 3.*de benefi.*2.29.

Duo genera grati hominis. 4.*de benefi.*20.58.

Qui festinat reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. 4 *de benefi.*40.68.

Nihil grato animo honestius. 11.*epist.*82.162.

Duas res quibus in uita humana nihil pulchrius est, corrumpimus: gratum hominem, & beneficium. 3.*de benefi.*7.32.

Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. 3. *de benefic* 17. 36.

Propositum optimi uiri & ingentis animi est, tamdiu ferre ingratum, donec feceris gratum. 5.*de benefi.*1.69.

Omnia facienda sunt, ut quàm gratissimi simus. 11.*ep.*82.161.

Abire è rebus humanis q̃ gratissimi uolumus. 4.*de benefi.*22.59.

¶ *De ingratitudine, & ingratis.*

¶ Ingratissimus omnium, qui oblitus est. 3.*de benefi.*1.29.

Ingratus, qui non reddit. 3.*de benefi.*1.29.

Ingratus est, qui dissimulat. 3.*de benefi.*1.

Adeo ingratus est, qui oblitus est, ut gratus sit, cui beneficium in mentem uenit. 3.*de benefi.*5 31.

Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat quod accepit. 3. *de beneficiis* 1.29.

Ingratus est, quisquis metu gratus est. 4.*de benefi.*18.56.

Qui inuitus debet, ingratus est. 4.*de benefi.*40.68.

Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum uidet: qui sperat, cùm reddit. 4.*de benefi.*20.57.

De ingratis etiam ingrati queruntur. 3.*de benefi.*1.29.

Non expedit notũ omnib. fieri, q̃ multi ingrati sint. 3.*de ben.*16.36.

Non quisquis nõ reddidit beneficium, ingratus tenetur: animus æstimandus est non reddentis. 2.*contr.*6.64.

Appa-

Apparet ingratum eſſe, qui ne fatetur quidem ſe accepiſſe beneficium. 2.*controuerſ.* 6.64.

Ingratus eſt, qui beneficiũ ſe accepiſſe negat, qui diſſimulat, qui non reddit: ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. 3.*de benef.* 1.*f.* 29.

Ingratus eſt, qui remotis arbitris agit gratias. 2, *de benef.* 23.*f.* 22.

DE REBVS EXTERNIS.

¶ *De gloria.*

¶ Gloria multorum iudiciis cõſtat, claritas bonorũ. 17.*ep.* 103.257.

Gloria umbra uirtutis eſt. 11.*epiſt.* 80.155.

Nemo non gloriam ultra uerum tulit. 22.*ep.* 121.305.

Nemo gloriari, niſi ſuo, debet. 5.*ep.* 41.65.

Non eſt glorioſa res, gratum eſſe: niſi tutum eſt, ingratum fuiſſe. 3.*de benefi.* 7.32.

Gloria fugientes magis ac magis ſequitur. 5.*de benef.* 1.

¶ Non eſt glorioſum, quod ab inuito & tergiuerſante fit. 11. *epiſtol.* 83.166.

¶ *De fama.*

¶ Fama non eſt unius ſermo, nec infamia unius mala exiſtimatio. 17.*epiſt.* 103.256.

Malè agit, qui famæ, non conſcientiæ gratus eſt. 6.*de benef.* 42.104.

Stultius nihil eſt, quàm famam captare triſtitiæ, & lachrymas approbare. 16 *ep.* 100.249.

Neſcimus æſtimare res, de quibus non cum fama, ſed cum rerum natura deliberandum eſt. *de pauper.* 14.

Quomodo fama nõ eſt unius ſermo, nec infamia unius mali exiſtimatio: ſic nec claritas, uni bono placuiſſe. *& poſt.* Ad gloriam & famam non eſt ſatis unius opinio. 17.*ep.* 103.*f.* 257.

¶ *De opinione.*

Etiam nunc curo opiniones uiatorum. 13.*ep.* 88.*f.* 184.

Ne dubitaueris bonam uitam, quàm opinionem bonam malle. 22.*epiſt.* 124.*f.* 316.

¶ *De Laude & Laudatione.*

Aliud eſt laus, aliud laudatio: hæc & uocẽ exigit. Itaq; nemo dicit laudem funebrem, ſed laudationem, cuius officium oratione conſtat. Cùm dicimus aliquem laude dignum, non uerba illa benigna hominum, ſed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti eſt bene ſentientis, ac bonum uirum apud ſe laudantis. deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad uerba, quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum eſſe iudicat. Cum tragicus ille apud nos ait, *magnificum eſſe laudari à laudato uiro*, laude digno ait: & cum æquè antiquus poëta ait, *laus alit artes*: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. nihil enim & eloquentiam & aliud ſtudium auribus deditum uitiauit, quàm popularis aſſenſio. Fama utiq; uocem deſiderat, claritas non: poteſt

test enim citra uocem contingere, contenta iudicio: plena est non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamātes. Quid intersit inter claritatem & gloriam dicam: Gloria multorum iudiciis cōstat, Claritas bonorum. claritas laus est, bono à bonis reddita. 17. *epistolarum* 103. *folio* 257.

Laudationum duarum comparatio: O' uirum litteratum: O' uirum bonum.

Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia laudatio hæc constat: O' hominem litteratum. Simus hoc titulo rusticiore contenti, O' uirum bonum. 13. *ep.* 89. *f.* 194. *in f.*

Quid lætaris, quòd ab hominibus iis laudaris, quos non potes ipse laudare? 7. *epist.* 53.

¶ *De dignitate.*

¶ Confragosa in fastigium dignitatis uia est. 12. *ep.* 85. 173.

Nemo dignitati perditæ parcit. 1. *de clement.* 22. *f.* 96.

¶ *De Honoribus.*

Honores & iniuriæ uulgi, in promiscuo habendæ sunt. 2. *in sap. non cad. iniur.* 19. 164. Vide plura, titulo de Temperantia.

¶ *De Potentia.*

¶ Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in literam senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, & (si uerum æstimes) sordida. 9. *ep.* 69. 119.

Inimicitiæ potentum graues sunt. *de prouid. diuin.* 3. 6.

Sapiens nunquam potentium iras prouocat: imo declinat non aliter, quàm in nauigando procellam. 2. *epist.* 14. 21.

¶ *De Amicitia, Amore & Inimicitia.*

Qui amicus est, amat: qui amat, non utiq; amicus est. 4. *epistola trigesimaquarta, folio quinquagesimoseptimo.*

Quicquid amicus habet, commune est nobis. 7. *de benef. capite duodecimo, folio centesimo duodecimo.*

In pectore amicus, non in atrio quæritur. 6. *de benef. capite trigesimoquarto, folio centesimoprimo.*

Errat ille qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. 1. *epist.* 3. 3. & 2. *epist.* 19. 31.

Non est quòd amicum tantum in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. 6. *ep.* 47. 72.

Attali Philosophi dictum: Iucundius est amicum facere, quàm habere. 1. *ep.* 9. 12.

Voluntas & amicum & inimicum facit. 6. *de benef.* 9. 88.

Sine amico uisceratio, leonis ac lupi uita est. 2. *ep.* 19. 31.

Sapiens se ipso contentus est: & propter hoc amico non indiget. 1. *epistol.* 9. 11.

Amici fugiunt, ubi probantur. 1. *ep.* 9. 12.

Non sunt amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas

mas & ſecundas admiſſiones digeruntur. 6. *de benef.* 33. 101.

Secundum naturam eſt & amicos complecti, & amicorum actu, ut ſuo proprioq; lætari. 19. *ep.* 110. 277.

Nullum habet maius malū occupatus homo, & bonis ſuis obſeſſus, quàm quòd amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt. quod beneficia ſua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cùm quidam, quo plus debent, magis oderint. 2. *ep.* 19. 31.

Aequè offendiſſe Seianum, quàm amaſſe Aſinium Gallum, periculoſum fuit. 7. *epiſt.* 56. *f.* 86.

Summa amicitia, amicum ſibi æquare. 2. *de benefi.* 15. 18.

Conſortium rerum omnium inter nos facit amicitia. 6. *epiſtolar.* 48. *ſeptuageſimoquarto.*

Nihil æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis. 1. *de tranquillit. uitæ* 67. 137.

Amicitia ſemper prodeſt: amor etiam aliquando nocet. 4. *epiſtolarum* 35. *quinquageſimoſeptimo.*

Detrahit amicitiæ maieſtatem ſuam, qui illam parat ad bonos caſus. 1. *epiſtol.* 9. 13.

Poſt amicitiam credendum, ante amicitiā iudicandum. 1. *epiſtola tertia folio tertio.*

Amicus animo poſſidendus. 7. *ep.* 56. 88.

Fert ſortem ſuam quiſque ut in cæteris rebus, ita in amicitiis. 2. *de benefic.* 28. *fol.* 25.

Qui ſe ſpectat, ſi propter hoc ad amicitiam uenit, malè cogitat: quemadmodum cœpit, ſic deſinet. Parauit amicum aduerſus uincula laturum opem, cùm primum crepuerit catena, diſcedet. Hæ ſunt amicitiæ, quas temporarias populus appellat. Qui cauſa utilitatis aſſumptus eſt, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Circa florentes amicorum turba ſedet, circa euerſos ingens ſolitudo eſt: & inde amici fugiunt, ubi probãtur. *& poſt:* Iſta negotiatio eſt, non amicitia. 1. *ep.* 9. *f.* 12.

Amicitia ſemper prodeſt, amor etiam aliquando nocet. 4. *epiſtolarum fol. trigeſimoquinto.*

Amantum plura oſcula, & complexus arctiores nõ augent amorem, ſed exercent. 7. *de benefi.* 12. *in fin.*

Quid eſt glorioſius, quàm iram in amicitiam mutare? Quos populus Roman. fideliores habet ſocios, quàm quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? quod hodie eſſet imperium, niſi ſalubris prouidentia uictos permiſcuiſſet uictoribus? 2. *de ira* 34.

Multi non amico, ſed amicitia caruerunt. 1. *ep.* 6.

Amicitia olim petebatur, nunc præda. 2. *ep.* 19.

Plus ſemper imbecillo amico debemus. 7. *de benef.* 17.

Amicus, res non domibus tantùm, ſed ſeculis rara: quæ non alibi magis deeſt, quàm ubi creditur abundare. 6. *de benef.* 33.

Amicus

Amicus animo poſſidendus. hic autem nunquam abeſt: quemcunq; uult, quotidie uidet. 7. *ep.* 56. *f.* 88.

Sæpè nihil intereſt inter amicorum munera & hoſtium uota. 2. *de benefic.* 15. *f.* 17.

Cum amico efferre amicitiam. 16. *ep.* 100. *f.* 247.

Dicere ſolent iis, quos ualidiſſimè diligunt, paratos ſe partem annorum ſuorum dare. *de breuit. uit.* 8.

Ne unum quidem nimis amauit, qui plus quàm unum amare non potuit. 8. *ep.* 64. *f.* 103.

Conciliari niſi turpi ratione amor turpiũ non poteſt. 4. *ep.* 29 49.

¶ Magnus eſt amor, qui ex miſericordia uenit. 8. *contr.* 6. 138.

Nemo hortãdus in amorẽ ſui, quẽ cũ naſcit̃, trahit. 4. *de ben.* 17. 56.

Socrates amicis audientibus, emiſſem pallium, ſi nummos haberem: neminem popoſcit, omnes admonuit. 7. *de benef.* 24.

Quod uinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atq; odij cauſa eſt, idem uelle. 3. *de ira* 34.

Amor res commota, impotens, alteri emancipata, uilis ſibi. Siue enim nos reſpexit, humanitate eius irritamur: ſiue cõtemſit, ſuperbia accendimur. Aequè amoris facilitas, quàm difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. 21. *ep.* 117. *f.* 294.

Ei qui amorẽ exuere conatur, euitanda eſt omnis admonitio dilecti corporis. nihil enim facilius, quàm amor recrudeſcit. 9. *ep.* 70.

Animus is eſt prauo amore flagrantibus, qui amicæ ſuæ optant exilium, ut deſertam fugitantemq; comitentur: Optant inopiam, ut magis deſideranti donent: Optant morbum, ut aſſideãt, & quidqd inimicus optaret, amantes uouẽt. Ferè idẽ itaq; exitus eſt odij & amoris inſani. 6. *de benef.* 25.

Quæris quomodo amicum citò facturus ſit ſapiens? Dicam. Hecaton ait, ego tibi monſtrabo amatorium ſine medicamento, ſine herba, ſine ullius ueneficæ carmine: Si uis amari, ama. 1. *ep.* 9. *f.* 11.

Amare magis uulgare eſt, & in plures cadit, quàm uera amicitia. 11. *epiſt.* 82. *f.* 160.

Non poteſt amor cum timore miſceri. 6. *ep.* 47. *f.* 73.

Non recipit ſordidum uirtus amatorem: ſoluto ad illam ſinu ueniendum eſt. 4. *de benef.* 24.

¶ *Inimicus.*

Magis ignoſco ei, qui uulnus inimici, quàm qui punctiunculam concupiſcit. 3. *de ira.* 43.

¶ Mortales eſſe inimicitiæ debent. 5. *controu.* 2. 90.

¶ *De conuerſatione & conuictu.*

NB Tam bonorum, quàm malorum longa conuerſatio amorem inducit. 1. *de tranq. uitæ* 1. 129.

Conuerſatio diſſimiliũ bene cõpoſita diſturbat & renouat affectus: & quicquid imbecillũ in animo, nec perduratũ eſt, exulcerat. 1. *de tranq. uit.* 15. 148.

Ini-

Inimica eſt multorum conuerſatio.1.*ep*.7.8.

Sumuntur [A] à conuerſantibus mores.3.*de ira* 7.61. ¶ [a] ſic Paulus 1.Corinthior.1. φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. Corrumpũt mores bonos commercia mala.

Nemo libenter triſti conuerſatur, nedum triſtitiæ. 16.*ep*. 100.249.

Antè circumſpiciendum eſt, cum quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas.2.*ep*.19.31.

Nulla res magis animos honeſta induit, dubiosq; & in prauũ inclinantes reuocat ad rectum, quàm bonorum uirorum conuerſatio. Paulatim enim deſcẽdit in pectora, & uim præceptorũ obtinet, frequenter audiri, aſpici frequẽter. Occurſus ipſe ſapientũ iuuat. Eſt & aliquid, qđ ex magno uiro uel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum proſit, ſicut illud intelligam profuiſſe. Minuta quædam, ut ait Phædon, animalia cùm mordent, non ſentiuntur, adeò tenuis illis & ualẽs in periculũ uis eſt. tumor indicat morſum & in ipſo tumore nullũ uulnus apparet. Idẽ tibi in cõuerſatione uirorum ſapientium eueniet. non deprehendes quemadmodũ aut quando tibi proſit, profuiſſe deprehendes. 14.*ep*.93.*f*.225.

¶ *De ſocietate.*

Nullius boni, ſine ſocio iucunda poſſeſſio eſt.1.*epiſt*.67.

¶ *De Comitatu.*

¶ Malignus comes, quamuis candido & ſimplici, rubiginẽ ſuam affricuit 1.*epiſt*.7.8. (*f*.130.

Aſſentator comesq; patrimoniorũ pereũtiũ popul⁹. 1.*de tranq*.1.

Multi illũ comitantur. Mel muſcæ ſequũtur, cadauera lupi, frumẽta formicæ. Prædã ſeqtur iſta turba, nõ hominem. *de remed. fort. f*.16.

¶ *De Diuitiis & opibus.*

Is maximè diuitiis fruitur, qui minimè diuitiis indiget.2 *ep*.14.23.

Qui eget diuitiis, timet pro illis.2.2.*epiſt*.14.23.

Magnus eſt ille, qui in diuitiis pauper eſt: ſed ſecurior, qui caret diuitiis.3.*epiſt*.20 33.

Nihil refert, utrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur: malum ſuum illum ſequitur.2.*ep*.17.28.

Multis paraſſe diuitias, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio. 2. *epiſtol*. 17. 28.

Infirmi animi eſt, pati non poſſe diuitias.1.*ep*.5.6.

Non eſt quòd putes, omnibus diuitias conuenire: nihil eſt inſolentius nouitio diuite.2.*controuerſ*.1.46.

Breuiſſima ad diuitias per contẽptũ diuitiarũ, uia eſt.8.*ep*. 63.101.

Nemo naſcitur diues.*de paup*.14.

Diuitiæ ſunt magnæ, ad legem naturæ compoſita paupertas.1. *ep*.4.5.& 3 *ep*.23.46.& *de pauper*.14.

Obiicite Platoni, ꝙ quæſiuerit pecuniã: Ariſtoteli, ꝙ acceperit: Democrito, quòd neglexerit: Epicuro, ꝙ cõſumſerit.*de uit. beat*.27.

¶ Patrimonia, maxima humanarum ærumnarum materia. 8. *de tranquill. uitæ* 8.138.

Vicinus diues cupiditatem irritat.1 *ep*.7.

Multum est non corrumpi diuitiarum contubernio.3.*epist*.20.33. & *de paupert*. 14.

¶ Opes auctoramenta sunt seruitutum.18.*ep*.105.265.

De diuitiarum falsa laude apud Poetas, uide 21.*ep*.116.

Diuitiæ apud sapientem uirum in seruitute sunt: apud stultum in imperio.*de uit.beat*.26.

In animo,non in patrimonio diuitiæ.19.*ep.f*.109.272.

Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. 13. *epistol*. 88.187.

Is maximè diuitiis affluit,qui minimè diuitiis indiget. *de paup*.13.

Sanus diues est:qui,licèt habet diuitias, eas tamen ut egens habet. *de pauper*. 13.

Si uis Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est.3.*epist*.21 35.

Maiore torméto pecunia possidetur,quàm quęritur.21.*ep*.116.293.

Iniquissimũ pecuniã sub gloria egestatis acqrere.2.*de benef*.17.19.

Diuitias pati non posse,infirmi animi est.1.*ep*.5.

Modus diuitiarum primus, quod necesse est,habere: proximus, quod sat est.1.*epistol*.2.2.

Facilis cuiq; ad diuitias uia, quo die pœnituerit bonæ mentis. 3.*nat.præfat.fol*.62.

Nihil est insolentius nouitio diuite.2.*contr*.1.*f*.46.

Relinque diuitias,aut periculum possidentium,aut onus.Relinque corporis atq; animi uoluptates,molliunt & eneruãt. Relinque ambitũ,tumida res est,uana, uẽtosa. Nullum habet terminum.tam sollicita est,ne quẽ ante se uideat, quàm ne alium post se. Laborat inuidia,& quidem duplici.Vides autem quàm miser sit cui inuidetur, & qui inuidet.12.*ep*.85.*f*.173.

¶ *De paupertate.*

Si uis uacare animo,ut pauper sis oportet,aut pauperi similis. 2. *epist*.17.27.*de paupert*.13.

Etiam in obsessa uia pauperi pax est.2.*ep*.14.22. & *de paupert*.13.

Non uenenum pauperes timent,non hæredem.2. *controuers*.1.46.

Paupertas cõtenta est, desideriis instantib.satisfacere .2.*ep*.17.27.

Honesta res est,læta paupertas.1.*ep*.2.2.

Laudatur non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. 11.*epistol*.83.164.

Paupertas nulli malum est,nisi repugnanti.22.*ep*.124.116.

Quàm te paupertas amo,si beneficio tuo innocẽs sum.2.*cõtr*.1.41.

Non est quod paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem:toleranda est ad hoc properantibus uel fames, quam tolera-

toleraucre quidam in obsidionibus. 2.*epistolar.*17.27.

O paupertatis quàm ignotum bonum est. 2.*controu.*1.43.

Facilius possum paupertatem laudare, quàm ferre. 2.*controu.*1.144.

Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit. 1.*de tranq. uitæ* 8.139.

Cui cum paupertate bene conuenit, diues est. 1.*epistolar.* 4. 5: & *de paupertate* 13.

Non in paupertate uitium est, sed in paupere. *de remed. fort.* 17.

¶ Magnus ille est, qui in diuitiis pauper est. *de paupert.* 14.

Post Darium & Indos, pauper est Alexander Macedo. 21. *epistolar.* 120. 303.

Nemo tam pauper uiuit, quàm natus est. *de prouid. diuin.* 8.12.

Non est pauper, cui, quantulumcunq; superest, sat est. 1.*epistol.* 1.1.

Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. 1.*epistol.* 2.2. & *de paupertate* 12.

Paupertas nihil aliud, quàm parui possessio. 13.*ep.* 88.*f.*189.

Paupertas secura est. cùm classicum cecinit, scit non se peti: cùm aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit: aut si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt littora. 2.*ep.* 17.

Paupertas fundamentum & causa imperij Romani. 13.*ep.* 88.

Sapiens tunc paupertatem præcipuè meditatur, cùm in mediis diuitiis constitit. *de uita beat.* 26.

Securius diuites erimus, si scierimus quàm non sit graue pauperes esse. 2.*epist.* 18 29.

Demetrius Cynicus hoc pauperior quàm cæteri Cynici, quòd cùm sibi interdixerit habere, interdixit & poscere: negauit satis egere. uides? non uirtutis scientiam, sed egestatis, professus est. *de beat. uit.* 18.

Pauperis est numerare pecus. 4 *ep.* 33.*f.*55.

Potest ipsa paupertas in diuitias se (aduocata frugalitate) conuertere. 1. *de tranq.* 9.

Nudum latro transmittit. 2.*epist.* 14.22.

Quidni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? 15.*ep.* 91.*f.*206.

Necessarium iudico id, quod tibi scripsi magnos uiros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad ueram: quod eò magis faciendum est, quo delitiis permaduimus. 3.*ep.* 20.*f.*33.

¶ *De Voluptate.*

Voluptas bonum pecoris est 14.*ep.* 93.*f.*213.

Ne gaudeas uanis. & *post*: Hoc ante omnia fac mi Lucili, disce gaudere. & *post*: Mihi crede, res seuera est, uerum gaudium. 3.*ep.* 23.

Voluptas tũc, cùm maximè delectat, extinguitur. *de beat. uit.* 7.108.

Nulla uoluptas certior, quàm quæ iam eripi nõ potest. 3.*de benef.* 4.30.

Nõ iucunda res eſt aqua & polenta, aut fruſtũ hordeacei panis: ſed ſumma uoluptas eſt, poſſe etiã capere ex his uoluptatẽ, & ad id ſe reduxiſſe, qđ eripere nulla fortunæ iniquitas poſſit 2.*ep*.18.29.

Eſt quædam in ipſis malis miſerorum uoluptas: & omnis aduerſa fortuna habet in querelis leuamentum.4.*controu*.1.83.

Voluptatis & Virtutis elegantes antitheſes.

Quid diſſimilia, imò diuerſa componitis? Altum quiddam eſt uirtus, excelſum, & regale, inuictum, infatigabile: uoluptas, humile, ſeruile, imbecillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, puluerulentam, coloratam, calloſas habentem manus: uoluptatem latitantem ſæpius, ac tenebras captantem circa balnea ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollem, eneruẽ, mero atq; unguento madentem, pallidam aut fucatam, & medicamentis pollutam.*c*.7.*de uita beata*.

Voluptas quædam eſt triſtis ac ſeuera.

Eſt aliqua cognata triſtitiæ uoluptas. 16.*ep*.100.*f*.250.

Inter uoluptates eſt, ſupereſſe quod ſperes.3.*de ira* 31.

Iuſta cauſa lætitię eſt, lætũ amicum uidere: iuſtior, feciſſe.*ep*.2.3. 2. *de benef*.22.22. (*ep*.23.

De tuo gaude. Quid eſt hoc de tuo? te ipſo & optima tui parte. 3.

Illa uoluptas eſt, quæ percipitur ex contemplatione mentis, ab omni labe puræ & ſplendidæ.1.*ep*.4.

Voluptas ultrò diſſoluit, & omne robur emollit.14.*ep*.93.*f*.213.

Iucunda ſunt, quæ humana fronte leni placidaq; tribuuntur.2. *de benef*.13.*fol*.17.

De uera uoluptate & uero gaudio, uide 8.*ep*.60.

Tunc beatum eſſe te iudica, cùm tibi ex te gaudium naſcetur. 22. *epiſt*.125.*fol*.319.

¶ *De conſolatione.*

¶ Vnum eſt leuamentum malorum ingentium, pati, & neceſſitatibus ſuis obſequi.3.*de ira* 16 67.

Maleuoli ſolatij gen⁹ eſt, turba miſerorũ. *de cõſol.ad Mart*.12.204.

Nihil tam acerbum eſt, in quo non æquus animus ſolatium inueniat.1.*de tranq.uitæ* 10.141.

¶ Maximum ſolatium eſt, cogitare id ſibi accidiſſe, quod ante ſe paſſi ſunt omnes, omneſq; paſſuri, & ideo mihi uidetur rerum natura, quod grauiſſimum fecit, commune feciſſe, ut crudelitatem fati conſolaretur æqualitas.*de conſol.ad Polyb*.21.182.

Grande ſolatium eſt, cum uniuerſo rapi.*de prouid.diuin*.7.10.

FINIS ETHICORVM.

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM, DE RE OECONOMICA: ex Seneca, authore Dionysio Gothofredo I.C.

Augere rem familiarem.

GAMVS bonum patremfamiliâs, faciamus ampliora quæ accepimus. 8.*epist.*65 104.

Domus ædificatio.

Neminem ad excitandas domos ruina deterruit. 7.*de beneficiis* 31. 121.

¶ *De Marito & uxore. Mariti & uxoris partes.*

Sunt aliquæ partes mariti, sed non minores uxoris. Inuicem ista parem desiderant regulam, quæ difficilis est. 2.*de benef.*19.*f.*20.

Mariti officia diuersa, ob personam uxoris diuersam.

In matrimonio præcipias, quomodo uiuat cum uxore aliquis, quam uirginem duxit: quomodo cum ea, quæ alicuius matrimonium experta est: quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem & fœcundam, inter prouectiorem & puellam, inter matrem & nouercam? 14.*ep.*95.*f.*221.

Amor coniugalis infinitus ac mutuus: uxoris causa seipsum amare.

Scias spiritum [A] uxoris meæ in meo uerti. Incipio (ut illi consulam) mihi consulere. *& post*: Quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet, impetrat illa, ut me diligentius amem. *& post*: Quid iucundius quàm uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaq; Paulina mea, non tantùm mihi suũ timorem imputare, sed etiam meum. 17.*epist.*104.*f.*260. ¶ [A] Sic Aristoteles interrogatus, quid esset amicus? Vna, inquit, anima in duobus corporibus habitans. *Laërtius in Aristotele, lib.*5.

Adulterio infœlix domus.

Quàm infœlix est domus, in qua adulterij argumentum est? 6. *Controuers.* 6. 97.

Mulieris mores praui, & qui.

Mulier, impudens est animal: & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, cupiditatis ferè incontinens. 2.*de tranquill.*14.

Socrates pertulit uxorem, moribus feram, lingua petulantem, liberos indociles, & matri q̃ patri similiores. 18.*ep.*105 *f.*264.

Omnium quidem imperitorum animus, maximè tamen muliebris, in lubrico est. *de rem. for. f.*17.

Vxorem habere, quale bonum sit.

Vxor aduenticium bonum est: non est inter illa, quæ semel unicuiq; contingunt. *de rem. fort. f.*19.

De uxore ducenda, & quæ quibus'ue moribus duci & esse debeat uxor, aurea præcepta. De maternis uitiis, inauribus, ueste, dote, sella, sarcinis, moribus.

Duc bene institutam, nec maternis inquinatam uitiis: non cuius auriculis bina patrimonia dependent, non quam margaritæ suffocent, cui minus sit in dote quàm in ueste, quam in patente sella circumlatam per urbem populus ab omni parte (æquè ut maritus) inspexerit: cuius sarcinis domus non sit angusta. Hanc facilè ad tuos mores rediges, quam nondum corruperunt publici. *de rem. fort. f.* 19.

Iterum de impudicitia, gemmis, margaritis, diuitiis, imitatione peiorum, prolis etiam numerosæ cura.

Non te (maximum seculi malum) impudicitia in numerum plurium adduxit: non gemmæ te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ (uelut maximum generis humani bonum) refulserunt. Non te (benè in antiqua & seuera instituta domo) periculosa etiam probis, peiorum detorsit imitatio. Non te fœcunditatis tuæ quasi exprobraret ætatem puduit. *ad Alb.* 16.

Iterum, de lenociniis, coloribus, ueste, pudicitia.

Non faciem lenociniis aut coloribus coluisti, nunquam tibi placuit uestis, quæ ad nihil aliud est exigenda, quàm ut nudam componeret. Vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati forma. maximum decus est ætati pudicitia. *ad Alb.* 16.

Iterum, ut ne uxores tumescentis uteri pudeat, quasi eo deformiores uideantur.

Nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra uiscera tua conceptas spes liberorum elisisti. *ad Alb.* 16.

Diues mulier.

Insolens malum est beata [A] uxor. 1. *controu.* 6. *f.* 28. ¶ [A] Id est, diues: nã paulò antè dixit, omnes uxores diuites seruitutẽ exigere.

Formosa mulier.

Non est formosa mulier, cuius crus laudatur aut brachium: sed illa, cuius uniuersa facies admirationem singulis partibus dedit. 4. *epistolar.* 33. *fol.* 55.

Deformis mulier.

Quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. 2. *contr.* 1. *f.* 45.

Inaures.

Quare uxor tua locupletis domus censum [A] auribus gerit? *de uit. beat.* 17. ¶ [A] Vide infrà *in Politicis. ubi plura de inauribus.*

Mors uxoris optimæ.

Quotusquisque uxoris optimæ mortem timet, ut non computet? 5. *de benefic.* 17.

¶ *De*

¶ *De Parentibus & liberis: & de amore parentum erga liberos.*

Quis tam iniquam cenſuram inter ſuos agit, ut filium ſuum ſanum quàm ægrum magis diligat, procerumq; & excelſum, quàm breuem & modicum? Fœtus ſuos non diſtinguunt feræ, & ſe in alimentum pariter omnium ſternũt. Aues ex æquo partiuntur cibos. *& poſt*: etiam parentum amor magis in eos (quorum miſerentur) inclinat. 9.*epiſt*.67.*f*.112.

Admonitione corrigendi liberi.

Admonitione Pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aliquando à ſe aberrantem reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit. 5.*de benefi*.22.*in fin*.

Filiifamiliàs nihil proprium habent: iidem tamen patri dant munus.

Omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid filium patri? 7.*de benefi*.4.

Habere & non habere liberos, non eſt fœlicitas aut miſeria.

Liberos, coniugem atq; patrimonium ſic habeto, tanquam non utiq; ſemper habiturus: & tanquam non futurus ob hoc miſerior, ſi habere deſieris. 16 *ep*.99 *f*.245.

Voluptas ſumma in liberis.

Prouenerunt ſatis magni fructus laborum tuorum ex ipſa educatione, niſi fortè hi qui catulos auesq; & friuola animorum oblectamenta ſumma diligentia nutriunt, fruuntur aliqua uoluptate ex uiſu tactuq;, & blanda adulatione mutorum. liberos nutrientibus non ipſa fructus educatione acquiritur. *ad Mart*.12.

Educandi liberi, etiam qui parentes feſellerunt.

Liberi & coniuges ſpem feſellerunt, tamen & educamus & ducimus. 1.*de benefi*.1.*f*.2.

Beneficium patri datum, utrum datum intelligatur liberis?

Illud fingi non poteſt, ſi patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & ſeruis, & patriæ, ubi ergo beneficium incipit ſtare? *Sorites* [A] enim ille inexplicabilis ſubit, cui difficile eſt modum imponere: quia paulatim irrepit, & non deſinit ſerpere. 5.*de benefi*.19.*in fin*. ¶ [A] De ſorite dixi ad l. 88. ff. ad l. Falcid.

Amare liberos, indulgere liberis.

Nulla [B] lex amare parentes, indulgere liberis iubet. 4.*de benefi*. 17.55. ¶ [B] Quid ita? Huic uni rei ſatis natura cauit. Vide tamen l.1. & Titulum ff. de obſequiis parentibus & patronis præſtandis.

Eiurare parentem durum.

Tam duri quidam & tam ſcelerati ſunt parentes, ut illos auerſari & eiurare, ius faſq; ſit. 6.*de benefi*.4.

Mortem liberorum conſtanter ferre.

Nec minus admiretur Græcia illum [C] patrem, qui in ipſo ſacri-

ficio nunciata filij morte, tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cætera ritè perfecit. *ad Mart.12.in fin.* ¶ c Xenophontem intelligit, de quo Laërtius in eius uita. Valerius 5. cap. 10, Stobæus Sermon.106. Aelianus 3.uarior.]

Educare seuerius suos liberos seueri patres cur soleant: seruos uernulas non item.

Seueri patres liberos durius educant. *& post:* Filiorum modestia delectantur, uernularum licentia: illos disciplina tristiori cõtinent, horum alitur audacia. *de prouid.1.f.2.*

Degeneres, & liberorum numerum explentes.

Vtrum'ne malles degenerem aliquem, & numerum tantùm filij expleturum habuisse? *ad Mart.12.*

Educare liberos suos seuerius solent patres quàm matres.

Non uides quanto aliter patres, quanto matres indulgeant? Illi exercitari iubent liberos ad studia obeunda maturè: feriatis quoque diebus nõ patiuntur esse otiosos, & sudorem illis & interdum lacrymas excutiunt. At matres fouere in sinu, continere in umbra uolunt, nunquam flere, nunquam contristari, nunquam laborare. *de prouid. 2. fol. 3.*

Educari molliter à matribus liberos, noxium.

Non resistet offensis, cui nihil unquam rogatum est: cui lacrymas solicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. *2. de ira 21.*

Insepulto & occiso filio, matri summa consolatio est, nobilissimi filij matrem nominari.

Cornelia, Scipionis filia, Tiberium & Caium Gracchos occisos uidit, & insepultos. Consolantibus tamen miseramq; dicentibus: Nunquam (inquit) non fœlicem me dicam, quæ Gracchos peperi. *ad Martian. 16.*

Militans filius matri quasi perditi loco est.

Cogita, illos annos perire matribus, & per solitudinẽ exigi, quibus filios in exercitu habent. *ad Mart.24.*

Educatio liberorum semel cœpta, nunquam deserenda.

Beneficia quæ in liberos patres conferunt, non tuta sunt, si in infantia deserantur: aut si non longa pietas munus suum nutriat. *2. de benefic. 11. fol. 16.*

Beneficium liberis collatum, ad parentes ipsos usq; pertingit.

Cum filium tuum seruaui, ad genua procumbis, Diis uota soluis, tanquam ipse seruatus. illæ uoces exeunt tibi, Nihil mea interest, an me seruaueris. Duos seruasti, imò me magis. *5. de benef.19.*

Qui filio beneficium dat, & patri eius dat. *5. de benef.18.*

Educatio prima liberorum sancta esse debet.

Non b admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur,

tur,

tur, inter execrationes parentum creuimus. 8.*ep*.61. ¶[D] Ad hunc locum integra Satyra 14. Iuuenalis referenda.

Debetur parentibus pietas, & amor.

Parentibus nostris debemus pietatem, etiam si multi non ut gignerent, coierunt. 6.*de benefi* 23.

Parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. 3. *de beneficiis* 1. 29.

Debetur plus parenti quàm ullis aliis.

Nemô dicitur plus debere ignotis, & ultra memoriã positis maioribus, quàm patri. 3.*de benefi*.29.42.

Beneficiis certare cum parentibus, imò & eosdem uincere possunt liberi.

Liberi maiora beneficia dare parentib. suis an possint, quàm acceperint, uide 3.*de benefi*.29. *& seqq*.

Vicit Aeneas patrem beneficiis. 3.*de benefi*.37.46.

Scipio seruauit patrem in bello. 3.*de benefi*.33.44.

Nihil illo adolescente pręclarius, qui sibi ipse dicere potest, Patrẽ meum beneficiis uici. 3.*de benefi*.38.47.

Nihil fortunatius eo sene, qui omnibus ubique prędicabit à filio suo se beneficiis uictum. 3.*de benefi*.38.47.

Quis non *patri* suo supremũ diem, ut innocẽs sit, optat? & ut moderatus, exspectat? ut pius, cogitat? 5.*de benefi*.17.

Ephemeridem parentibus approbabant liberi.

Quotidie sobrius prodis, tanquam ephemeridem patri approbaturus. 22.*epist*.124.*f*.515.

Coniunctio summa liberorum & parentum.

Filij bona ualetudo, fœlicitas, [E] patrimonium pertinet ad patrem. 5.*de benefi*.19. ¶[E] Imò parentes magis terrentur in persona liberorum, quàm in propria. *l*.8 *ff. quod metus causa*. §.*ultima*. *Inst. de noxalibus actionib*.: *l*.22. *in f. Cod. de agricolis*.

Filius ipse beneficij capax est. itaq; si ille accipit, ego lętor: contingor, non obligor. 5.*de benefi*.49.

Exempla pessima parentum nocent liberis.

Non licet ire recta uia, trahunt in prauum parentes, [F] trahunt serui. Nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitq; inuicem: & ideo in singulis uitia populorum sunt, quia illa populus dedit. Dum facit quisq; peiorem, factus est: discit deteriora, deinde docuit. 14.*epist*. 93.*f* 226. ¶[F] Floridi Schedæ: Qui mali sunt, non fuerunt matris ab aluo mali: sed malos faciunt malorum contubernia. Vide *Satyram* 14. *Iuuenalis*.

Lacedæmonij parentes adhortabantur liberos ad flagella fortiter ferenda.

Nunquid tu inuisos esse Lacedęmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicẽ uerberibus admotis? Ipsi illos

patres adhortantur, ut ictus flagellorum [A] fortiter perferāt, & laceros & ſemianimes rogent, perſeuerent uulnera præbere uulneribus. *de prou.4.f.8.* ¶ [A] Vide quæ dixi 3. *Coniecturarum.*

¶ De ſeruis & Dominis & eorum officiis.

Teneri ſeruitute, & eam tenere.

Paucos ſeruitus, plures ſeruitutem tenent. 3. *ep.* 22.37.

Seruo corpore animus eſt liber.

Seruitus in totum hominem non deſcendit. 3. *de benef.* 20.38.

Seruus domini mercenarius.

Seruus perpetuus mercenarius eſt. 3. *de benef.* 22.38.

Viuendum cum ſeruis clementer: in iter, & conſilium & cænam etiam admittendi.

Sic cum inferiore uiuas, quemadmodum tecum ſuperiorem uelis uiuere. *& poſt*: uiue cum ſeruo clementer. in iter quoque, & in ſermonem admitte, & in conſilium & in conuictum. 6. *epiſtolar.* 42. *folio* 72. 73.

Cognoui familiariter te cum ſeruis tuis uiuere: ſerui ſunt, imò homines, imò contubernales, imò humiles amici, imò conſerui, ſi cogitaueris tantundem in utroſq; licere fortunæ. Itaq; rideo iſtos, qui turpe putant cum ſeruis ſuis cœnare. quare? niſi quia ſuperbiſſima conſuetudo cœnantem dominum ſtantium ſeruorum turba circundedit. 6. *epiſt.* 46.

Saturnaliorum die ſerui cum dominis uescebantur: honores in domo gerebant, ius dicebant: Domus puſilla Reſpublica: Cur patresfamiliàs, domini: familiares, ſerui appellati? Cum quibus ſeruis & qua fine cœnare dominus poſſit.

Vide quàm omnem inuidiam maiores noſtri dominis, omnem contumeliam ſeruis detraxerint: dominum patrem familiæ appellauerunt, ſeruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. [B] Inſtituerunt diem [C] feſtum, non quo ſolùm cùm ſeruis domini ueſcerentur, ſed quo utiq; honores illis in domo gerere, ius dicere permiſerunt, & domum puſillam rempublicam eſſe iudicauerunt. Quid ergo? omnes ſeruos admouebo menſæ meæ? non magis quàm omnes liberos. Erras, ſi exiſtimas, me quoſdam (quaſi ſordidioris operę) reiecturum, utputa illum mulionem, & illum bubulcum. Non miniſteriis illos æſtimabo, ſed moribus. ſibi quiſque dat mores, miniſterium caſus adſignat. Quidam cænent tecum, quia digni ſunt, quidam ut ſint. 6. *ep.* 47. *f.* 73. ¶ [B] Poſtea famuli dicti. *Feſtus in Familia.* ¶ [C] De his Saturnalibus adde Macrob. 1. Saturnal. 11. Dionem libro 58.

Maieſtatis ſuæ diminutionē putat ad eandem menſam cum ſeruo ſuo accedere. 6. *epiſt.* 47.

Contemne-

Contemnere seruos suos dominus non debet, cùm ipse in seruitutem uenire possit.

Cogita, istum quem seruum tuum uocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cœlo, æquè spirare, æquè uiuere, æquè mori. Tam illum ingenuum uidere potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum fortuna depressit? alium ex his pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. *& post:* Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? 6. *epist.* 47 *f.* 72.73.

Mensæ admouere seruos: eosdem ad pileum uocare.

Omnes seruos admouebo [A] mensæ meæ. *& post:* dicet aliquis, me uocare ad pileum seruos. 6. *epist.* 47. *f.* 73. ¶ [A] Videtur innuere Latinos, qui ex seruis liberi fiebant conuiuij adhibitione. Sic dicebant ueteres homines, semonas fieri, qui conuiuiis deorum excepti. adde Theoph. *instit. de libertin.*

Tot hostes, quot seruos, utrum uerè à quibusdam dictum sit.

Eiusdem arrogantiæ prouerbium iactatur, totidem [B] esse hostes, quot seruos. non habemus illos hostes, sed facimus. 6. *epist.* 47. *fol.* 72. ¶ [B] Idem extat apud Festum in Tot hostes, quot serui. & Theophilum tit. *de his qui sunt sui.*

Beneficium & munus dominis suis dant etiam nonnunquam serui.

Qui negat seruos dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. 3. *de benefi.* 18.37.

Seruus dat [C] domino suo munus. 7. *de benef.* 4. ¶ [C] Dixi ad *l.* 5. §. 2. *Cod. de necess. hæredibus, ad l.* 17. *ff. de aliment. l.* 4. *ff. de manumiss. Plinium* 8. *epist.* 16.

Obligari serui nomine quibus ex causis dominus soleat.

Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo. *& post:* Mei mancipij res est, mihi seruatur: ideo ego pro illo debeo. 5. *de benef.* 18. & 19.

De Menstruo & diario seruorum.

Ille in scena latius incedit, & hæc resupinus dicit, Imperito Argis, &c. seruus est, quinq; modios [D] accipit, & quinq; denarios: ille qui superbus atq; impotens, & fiducia uiriũ tumidus ait, Hac dextra occides, diurnum accipit, in cœnaculo dormit. 11. *epistol.* 81. *f.* 157. ¶ [D] Huc pertinet illud Iuuenalis Satyr. 14. Seruorum uentres modio castigat iniquo.

Vinctis seruis utebantur in agris colendis: familiæ seruorum bellicosis nationibus maiores.

O' miserum, quem delectat sui patrimonij liber magnus, & uasta spacia terrarum colenda per uinctos: & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata, laxitatem urbium magnarum uincentia. 7. *de benefi.* 10.

De

De nimia quorundam dominorum in seruos suos sæuitia.

Diuus Augustus cùm cænaret apud [A] Vedium Pollionem, fregerat unus ex seruis eius crystallinũ. ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec uulgari quidẽ periturũ morte: murænis obiici iubebatur, quas ingens piscina cõtinebat. Euasit è manib. puer, cõfugit ad Cæsaris pedes, nihil aliud petiturus, quàm ut aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem dimitti, crystallina autẽ omnia coram se frangi, compleriq; piscinã iussit. 3. *de ira* 40: *&* 1. *de Clementia*, 18. ¶[A] idẽ Plinius 9. *c*. 23. *&* 53. *Tertullianus.*

De seruis nonnulla.

Vide supra librũ Iuridicorum, Titulis de his qui sunt sui: de contrahenda emptione: de ædilitio edicto.

De ministeriis seruorum uariis.

De lecticariis uide 2. *de Tranquillitate*, 14.

De uicario 1. *de Tranquillitate*, 8.

De ianitoribus, ostiariis, Nomẽclatoribus, Monitoribus, & aliis, dixi infrà capite de Censoriis quibusdam.

De numero immani seruorum.

Dixi quædam 3. Coniecturarum de seruorum gregibus, quales delicati ac potentes Romæ habuere: Contrà, uiri frugi, & quidem omnium Romanorum integerrimi, paucissimos. M. Antonius consularis, octo: Marcius Curio, qui de Sabinis, Samnitibus, & Pyrrho triumphauit, duos: ut pauciores habuerit seruos, quàm triumphos. M. Cato cum proconsul in Hispaniam proficisceretur, tres seruos solos ex urbe duxit. Apuleius 1. apologia. ubi paulò pòst adiicit, quindecim liberos homines, populum: totidem seruos familiam: totidem uinctos ergastulum facere.

¶ *De Nutrice.*

Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero, potuissem facere, nec in hãc emergere nominis gloriã, quã ciuili ac militari industria merui: nunquid tamen ideo maximis operibus præferes [B] nutricis officiũ? 3. *de benef.* 29. *in fin.* ¶[B] Nutrici quãtum deferatur, ex eo potest perspici, quòd domino minori uiginti annis, inter cæteras iusta causa censita fuerit manumittendi, *Nutricem suam* manumittere uelle. *l.* 13. *ff. de manumißis uindicta*. §. 5. *Inst. qui & ex quib. causis manumittere.*

¶ *De Alumno.*

Alumnum [C] suum nemo aliter intuetur, quàm ut adolescentiam [D] illius suam iudicet. 4. *ep*. 34. *f*. 56. ¶[C] Glossis alumnus οἰκοτραφὴς, τρόφιμος, θρεπτὸς, τραφὴς, τροφεὺς, nutricius. Est & alumnus is, quem nos misericordia aut ultrò educamus: nonnunquam etiam filij loco. *l. si quis alumnã suam. Cod. de Nuptiis.* ¶[D] Hinc fit, ut suspectum alumni sui ac nutricij tutorem nutrix postulare atq; accusare possit. *l*. 1. §. 6. *ff. de excusat. tutorum.* Hinc uotum illud apud

Horatium,

Horatium.1.*epistol.*4. *Quid uoueat dulci nutricula maius alumno, Quàm sapere & fari ut poßit quæ sentiat, & cui Gratia, fama, ualetudo, contingat abundè, Et mundus uictus non deficiente crumena?*

¶ *De Educatore & præceptore.*

Apud ingratum, non parentum, qui debet, honor est: non educatoris, non præceptoris. 3.*de benef.*17.

Præceptores, eorumq; beneficia intercidunt, quia totam pueritiam relinquimus: sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant, [A] quia ipsa nunquam retractatur. 3.*de benef.*3.*f.*30. ¶[A] Diogenes illud dicebat, μήποτ' οὖν ἔρδειν γέροντας, μηδὲ γυναῖκας, μηδὲ παῖδας, μηδὲ κύνα τινά: μηδὲ λάλον κωπηλάτην: beneficia non esse conferenda senibus, mulieribus, pueris, canibus, & garrulo remigi: nempe quod beneficia in hos collata citò pereant.

¶ *De libertorum quorundam potentia.*

Feliciorem tu Demetrium Pompeianum uocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, uelut imperatori exercitus, referebatur: cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo uicarij & cella laxior. 1.*de tranq.*8.*f.*139.

Titulum seruis impingebant domini: Manumißi interdum patronis ditiores, patronos ipsos excludebant.

Stare ante limen Calixti dominum suum uidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus: ille in primam decuriam deiectus, in qua uocem præco experitur, & ipse illum inuicem apologauit, [B] & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Calixtum uendidit, sed domino quàm multa Calixtus? 6.*ep.*47. ¶[B] *lege* ablegauit.

¶ *De Clientibus.*

Seianus patrem tuum clienti suo Satrio secundo cõgiarium dedit. *ad Mart.* 22.

Plura uide libro Iuridicorum, supr. *Titulo de postulando.*

FINIS OECONOMICORVM.

LOCI

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM DE REGNO ET REpublica, *seu* πολιτικῶν*: ex Seneca, authore Dionysio Gothofredo I. C.*

¶ Politiæ species, Monarchia, Democratia, senatus, seu Aristocratia.

NTERDVM singuli timendi, quibus potestas populi & in populum data est. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi timeantur in ea uiri. 2. *ep.* 14.

¶ DE PRINCIPE.

Exemplum principatus bene gerendi, Deus ipse eiusq; diuina gubernatio.

Optimè Deorum exemplum principi constituam, ad quod formetur, ut se talem esse ciuibus, quales sibi Deos uelit. 1. *de clem.* 2.

Exemplar aliud principi ab apibus.

In apibus rex ipse sine aculeo est: Exemplar hoc magnis regibus ingens. 1. *de clement.* 19.

Exemplum aliud, & quæ, sui ipsius præceptor princeps, singulis momentis secum loqui debeat.

Iuuat ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusq; sum, qui in terris Deorum uice fungerer: ego uitę necisq; gẽtibus arbiter. qualem quisq; sortem statumq; habeat, in manu mea positum est: quidq; mortalium fortuna datum uelit, meo ore pronunciat. Ex nostro responso læticiæ causas, populi, urbesq; concipiunt. Nulla pars usquam nisi uolente propitioq; me, floret. Hæc tot milia gladiorum, quę pax mea comprimit, ad nutũ meum stringentur: quas nationes funditùs excindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumq; capiti regium circundari decus oporteat: quæ ruant urbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumelia, quæ sæpè tranquillissimis quoq; pectoribus patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ, dira, sed frequens magnis imperiis gloria. Conditum, imò constrictum apud me ferrum est, summa parsimonia etiam uilissimi sanguinis. Nemo nõ, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est: seueritatem abditam, clementiam in promtu habeo: sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito & tenebris in lucem euocaui, rationẽ redditurus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius ultima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quoties nullam

nullam inueneram misericordiæ causam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. 1. *de clement.* 1. *f.* 82.

Principes Dij uisibiles, ac Dei loco in terris.

Non alio animo populus rectorem suum intuetur, quàm si Dij [A] immortales potestatem uisendi sui faciant. 1. *de clem.* 19. ¶ [A] Hinc illud de magistratibus in Scripturis: Dij estis.

Animus Reipublicæ Princeps.

Olim ita se induit Reipublicæ Cęsar, ut diduci alterum non posset sine utriusque pernicie. nam ut illi uiribus opus est, ita & huic capite. *& post*: Animus Reipublicæ tu es, illa corpus tuum. 1. *de clement.* 4. *&* 5.

Vinculum, & spiritus uitalis Reipublicæ Princeps.

Ille est uinculum, per quod Respublica cohæret: ille spiritus uitalis, quem hæc tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur. 1. *de clem.* 4.

Pater patriæ princeps.

Principem appellabimus patrem [B] patriæ, non adulatione uana adducti. cætera enim cognomina honori data sunt: magnos & felices & augustos diximus, & ambitiosæ maiestati; quicquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuētes; patrem quidem patriæ appellamus, ut sciret datam sibi potestatem patriam, quę est temperatissima liberis consulens, suaque post illos reponens. 1. *de clement.* 14. ¶ [B] Callistratus, *l.* 19. *ff. de interdictis & relegatis*, Princeps pater patriæ est.

Bene Augusto conuenisse *parentis* nomen fatemur, ob nullam aliam causam, quàm quòd contumelias quoque suas (quę principibus acerbiores esse solent, quàm iniuriæ) nulla crudelitate exequebatur: quòd probrosis in se dictis arrisit, quòd dare illum pœnas apparebat, cum exigeret. 1. *de clement.* 10.

Obiectum perpetuum boni principis, Bonum publicum ac populi.

In omni quæstione propositum sit nobis bonū publicum. [C] 7. *de benefi.* 16. ¶ [C] Hinc illud Ciceronis 2. *de legibus*: Salus populi suprema lex esto. Bonus princeps post omnes est. *Plinius Panegyrico ad Traianum*. Hinc illud Modestini: Non puto eum delinquere, qui in dubiis quæstionibus respondeat contra fiscum. *l. non dubito.* 10. *ff. de iure fisci.* sic lex Iulia caducaria ultimum locum fisco tribuit. *l. unica. Cod. de caducis tollendis. in fin.*

Conseruatione ciuium nullum principi ornamentum pulchrius.

Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusque, quàm illa corona, *ob* [D] *ciues seruatos.* 1. *de clementia* 26. ¶ [D] Hæc uerba quibusdam coronis addebantur. *Ouid. Tristium* 1. Porrò Scipionis hęc sententia fuit, qua Antoninus Pius sępius usus est: Malle se unum ciuē seruare, q̄ mille hostes occidere *Capitolinus in Anton. Pio*, *Tyran-*

Tyranni à Rege discrimen.

Animus noster modò rex est, modò *tyrannus*. Rex, cùm honesta intuetur, salutem sibi commissi capitis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidũ: ubi uerò impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. 20.*ep*.115.*f* 290.

Tyrannus à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoq; præferri multis regibus potest. & L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet è dictatura sua, & se togæ reddiderit, quis tamen unquam tyrãnus tam auidè humanum sanguinem bibit, quàm ille, qui septem ciuium Romanorum millia contrucidari iussit? Et cùm in uicino ad ædem Bellonæ sedens exaudisset concla mationem tot milium sub gladio gementiũ exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, Patres conscripti, seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc nõ est mentitus: pauci Syllæ uidebantur. 1.*de clem*.12.

Magnum inter regem tyrannumq; discrimen est, uterq; licet non minus armis uallletur, sed alter arma quibus in munimentum pacis utitur: alter ut magno timore magna odia compescat, nec illas ipsas manus quibus se commisit, securas aspicit, contrariis in contraria agitur. Nam ut inuisus sit, quia timetur, timeri uult, quia inuisus est, & illo execrabili uersu qui multos dedit præcipites, utitur, Oderint, dum metuant. 1.*de clement*.12.

Græcinum Iulium Cæsar occidit ob hoc unum, quòd melior uir erat, quàm esse quenquam Tyranno expediret. 2.*de benef*.21.

Parentis [A] loco habere non debemus, qui in ius dandi beneficij iniuria uenit. 2.*de benef*.20. ¶[A] Cicero 3. *Officiorum*: Nulla nobis societas cum Tyrannis, sed potius summa distractio.

Triginta Tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. 3.*ep*.28.*in fin*.

Sub triginta tyrannis quemadmodum Socrates boni ciuis officio functus sit, uide 1.*de tranq* 3.

Initiò principes fuêre, qui cæteris meliores ac sapientiores: & de antiquâ primorum regum potestate.

Summa fœlicitas erat gentium, in quibus nõ poterat potentior esse, nisi melior. 14 *epist*.91.201.

Naturæ est, potioribus deteriora submittere. mutis quidem gregibus aut maxima corpora præsunt, aut uehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris cæteros mares uincit. Elephantorum gregem excelsissimus ducit. Inter homines pro summo, est optimus. Animo itaq; rector eligebatur. Ideoq; summa fœlicitas erat gentium, in quibus nõ poterat potẽtior esse, nisi melior. *& post*: Illo seculo (quod aureum perhibetur) penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. *& post*. Officium erat imperare, non regnum. Nemo, quantum posset, aduersus eos experie-

experiebatur, per quos cœperat poſſe. *& poſt.* Nihil rex maius minari nō parentibus poterat, quàm ut abirent regno : ſed poſtquam repentibus uitiis in tyrannidem regna uerſa ſunt, opus cæpit eſſe legibus.13.*ep*.90.*f*.200.

Odium ciuium euitare Princeps debet.

Talis illa uox dira [B] & abominanda, Oderint, [C] dum metuant. Syllano ſcias ſeculo ſcriptam:*de ira ultimo.f*.33. ¶ [B] Cur dira & abominanda? Quem metuunt, oderunt: Quem quiſq; odit, periiſſe expetit. Malus cuſtos diuturnitatis metus : contrà, beneuolentia fidelis, uel ad perpetuitatem. *Cicero 2.officiorum.* ¶ [C] Citatur hic locus Ennianus à Cicerone oratione ꝓ *Sextio:Philipp*.1.*&* 1.*officiorum.*

Amari à ciuibus.

Vnum eſt inexpugnabile munimentum, amor [D] ciuium. 1.*de clement*.1. ¶ [D] Cicero 2. Philippica. *Caritate & beneuolentia ciuium ſeptum eſſe oportet, non armis.*

Valetudo populi à principe, ceu à capite, eſt.

A' capite bona ualetudo, inde omnia uegeta aut erecta, aut languore demiſſa, ꝓut animus hominū uiget aut marceſcit. 2. *de cle*.2.

Ad guſtum populi principatus exigitur.

Principatus tuus ad guſtum exigitur. 1.*de clem*.1.

Regnum eſt & imperium, nolle regnare, ſibi imperare: Cenſuram regnantium agere : regias opes contemnere.

Hoc eſt regnum, nolle regnare, cùm poſſis. 3.*de benef*.38.

Imperare ſibi, maximum imperium eſt. 20.*ep*.114.*f*.286.

Plus quàm regnare uidetur, cui liceat cenſuram agere regnantium. 19.*epiſt*.109 272.

Maius regno eſt, regias opes poſſe contemnere. 22.*ep*.12.*f*.305.

Regnū eſt, inter auaros, circumſcriptores, latrones, plagiarios unum, eſſe cui noceri non poſſit. 1.*de tranquill*.8.

Regi ac regere.

Regere non poteſt, qui regi non poteſt.5.*ep*.40.

Nemo regere poteſt, niſi qui & regi.2.*de ira*.15.43.

Legum præſes, princeps: & qualem in legibus ferendis eum eſſe oporteat.

Legum præſidem ciuitatiſq; rectorem decet, quādiu poteſt, uerbis & his mollibus ingenia curare, ut facienda ſuadeat, cupiditatemq; honeſti & æqui conciliet animis, faciatq; uitiorum odium, pretium uirtutis. tranſeat deinde ad triſtiorem orationē, qua moneat adhuc & exꝓbret: nouiſſimè ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: ultima ſupplicia ſceleribus ultimis ponat. ut nemo pereat, niſi quem perire etiā pereūtis interſit. 1.*de ira* 5.*f*.24.

Poſtquam ſurrepentibus uitiis in tyrannidem regna uerſa ſunt, opus eſſe cœpit legibus, quas & ipſas inter initia tulêre ſapientes. Solon, qui Athenas æquo iure fundauit, inter ſeptē æui ſui ſapientia notus. Lycurgum ſi eadem ætas tuliſſet, ſacro illi numero ac-

censuisset octauum. Zaleuci leges Charondæque laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atriis, sed in Pythagorę sancto illo recessu didicerunt iura, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiã Græciæ ponerent. 14.*ep.*90.*f.*201.

Licita non omnia sunt principi: & de eius uigiliis, labore, industria, occupatione, ad delicias, otium, uacationem & quietem populi.

Cæsari ipsi, cui omnia licent, multa non licent. omnium domos illius uigilia defendit: omnium otium, illius labor: omnium delicias, illius industria: omnium uacationẽ, illius occupatio. Ex quo se Cęsar orbi terrarũ dedicauit, sibi eripuit, & syderum modo (quæ irrequieta semper cursus suos explicant,) nunquã illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. *ad Polyb.*26.

Aut regem aut [A] fatuum nasci oportere. *in ludo f.*247. ¶ [A] Quid ita? Vt fatuis, ita regibus omnia impune licent.

Innocentia.

Rarissimam laudem, & nulli adhuc principũ concessam, [B] concupisti, innocentiam. 1.*de clem.*1. ¶ [B] Tanta Neruæ integritatis fiducia fuit, ut sæpe iactauerit, se nihil tale fecisse, quo minus deposito imperio securius priuatam uitam ageret. *Dion in Nerua:* sic Plotina, uxor Traiani, palatium ascendens ex gradibus ad populũ cõuersa: Talis huc ingredior, qualẽ etiã egredi opto, inqt. *Dion Traian.*

Iurisdictione principis & protectione omnia, quæ in eius principatu sunt, continentur. quædam tamen singulorum sunt ita propria, ut non sint principis.

Iure ciuili omnia regis sunt. 7.*de benef.*41.

Sub optimo rege omnia rex imperio possidet, singuli dominio. 7.*de benef.*5.*f.*109.

Animus regius: Licentia nulli in regem, regi in omnes.

Regis quisq; intra se animum habet, ut licẽtiam sibi dari uelit in alterum, in se nolit. 2.*de ira* 31.

Sub rege nemo sibi se uindicat.

Non sumus sub rege, sibi quisq; se uindicat. 4.*ep.*33.*f.*55.

Libertatem populi liberi in seruitutem mutare princeps non debet.

Mores liberæ ciuitatis Persica seruitute minimè mutandi. 2. *de benefic.*12.*f.*17.

Remissè imperare.

Remissius imperanti, melius paretur. 1.*de clem.*24.47.

Humanitas regis, etiam quæ exigua sunt, honestat & auget.

Nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas tribuat. 2.*de benef.*17.*f.*19.

Subditos quosdam esse gaudet bonus princeps: quosdam non gaudet esse, sed patitur.

Deorum sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibus, quia utiles boniq; sunt, libens uideat, alios in numerum relinquat: quosdam

dam esse gaudeat, quosdam patiatur. 1. *de clementia, quinto.*

Vociferatio & intemperantia uerborum regi fugienda.

Regi uociferatio quoque, uerborumq; intẽperantia non ex maiestate est. 1.*de clem.7. in fin.*

Ira principem dedecet.

Non decet regem sæua, nec inexorabilis ira. 1.*de clement.5.85.*

Regis iræ nihil obstat, eius grauiori sentẽtiæ ipsi q pereunt, assentiuntur. hunc nemo interrogaturus est: imò, si uehementius excanduit, ne deprecaturus quidem. 1.*de clem.5.*

Clementia principi & laudi & utilitati.

Hæc est clementia uera, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. 1. *de clementia, 11.*

Clementia in rege quò rarior, eò mirabilior. 1.*de clem.5.*

Saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm uiuere optantibus cunctis, & uota non sub custode nuncupantibus? 1. *de clementia, 19.*

Seruare proprium regis.

Occidere contra legem nemo potest, seruare nemo præter principem. 1.*de clement.5.*

Veniam nullius rei petere, multarum dare pulchrum est in fastigio collocatis.

Nihil quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quàm multarum rerum ueniam dare, nullius petere. *ad Mart.4.*

Sæua animaduersio principi dedecori est.

Nulli regi gloria est ex sæua animaduersione. quis enim dubitat posse? At contrà maxima, si uim suam continet. 1.*de clem.17.*

Punire rarò principi expedit, & cur.

Periculosum est ostendere ciuitati, quantò plures mali sint. 1. *de clementia, 23.97.*

In qua ciuitate rarò homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ, & indulgetur uelut bono publico; putet se innocentem esse ciuitas, erit. 1 *de clement.23.*

Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quàm medico multa uulnera. 1.*de clem.24.*

Ignoscere omnibus & nulli, crudelitas est.

Non tam omnibus [A] ignoscere crudelitas est, quàm nulli. 1. *de clementia,2.* ¶ [A] Hinc illud Frontonis: Malum est eum imperare, sub quo nemini quidpiam cõcessum sit: sed longe peius, uiuere sub eo, sub quo maximè liceat.

Crudelitas principi noxia.

Regia crudelitas auget inimicorũ numerũ, tollendo. parentes enim liberiq; eorum, qui ita affecti sunt, & propinqui, & amici in locum singulorum succedunt. 1. *de clem.8.*

¶ *Famæ suæ rationem princeps habere debet.*

Principes etiam multa debent famæ [A] dare. 1.*de clementia*, 15. ¶[A] Cicero 8. Philippica: O' Dij immortales, quàm magnum est, personam in Republica tueri principis, quæ non animis debet solum, sed oculis seruire ciuium. Sic Marcus Antoninus Philosophus, famæ suæ curiosissimus fuit, requirēs ad uerū, quid quisq; de se diceret, emēdans quæ bene reprehēsa uiderent. *Capitolinus in Marco.*

¶ *De Donationibus principum, & quemadmodum eos donare, opesq; suas conseruare oporteat.*

Amplæ & regiæ opes ubi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: quamuis modicæ: si bono custodi traditæ sint, usu crescunt. *de breuit.uit.*1.

Vrbem cuidam Alexander donabat uesanus, & qui nihil animo, nisi grande concepit. Cùm ille cui donabatur, se ipsum mēsus, tanti muneris inuidiā refugisset, dicens: Non conuenire fortunę suæ: Nō quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa uox uidetur, & tamen regia cùm sit, stultissima est Nihil enim per se quenquam decet. Refert, quid, quando, quare, ubi. Sine quibus facti ratio non constabit, habenda personarum ac dignitatum proportio. & cùm sit ubiq; uirtutis modus, æquè peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat istud sanè tibi, & te in tantū fortuna sustulerit, ut congiaria tua urbes sint. Est tamē aliquis minor, quàm ut in eius sinum condenda sit ciuitas. 2.*de benef.*16.

Multa reges (in bello præsertim) opertis oculis donant non sufficit homo iustus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum uirum & bonū ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? 4 *de benef.*37.

Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicum tam fur & periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum quisquis ciuis est. Cum aliquid est quod tanquam ciui, nō tanquam bono datur, ex æquo boni & mali ferunt. 4. *de benef.*28.

Ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ [B] causa. Ab Antigono Cynicus petiit talētum, respondit plus esse quàm quod Cynicus petere deberet. repulsus petit denarium, respondit minus esse quàm quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret: in denario regem, in talento Cynicum respexit: cùm posset ei denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex: ut sit aliquid maius quàm quod Cynicus accipiat. 2. *de benefi.* 8. *f.* 15. ¶[B] hoc est, ignominia iniecta accipienti.

Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Aelio prætore, ut æri alieno succurreret, edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cùm edita essent, scripsit nepoti, iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admoni-

monitione effecit, ut nepos nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, ſibi non obligauit. Aliquid Tiberius ſecutus eſt, puto: Noluit plures eſſe, qui idē rogaturi concurrerent. Aliquot poſtea qui idem rogarent, inuenti ſunt, quos omnes iuſſit reddere æris alieni cauſas: & ita certas æris ſummas dedit. non eſt iſtud liberalitas, cenſura eſt. 2. *de benef.* 8. *f.* 15.

¶ *De donis accipiendis.*

Reges Parthos non poteſt quiſquam ſalutare ſine munere. 2. *epiſtolarum* 17. *folio* 27.

Alexandro Macedoni (cùm uictor orientis animos ſupra humana tolleret) Corinthij per legatos gratulati ſunt, & ciuitate illū ſua donauerunt. Cum riſiſſet Alexander hoc officij genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem unquam dedimus alij, quàm tibi & Herculi. Libens accepit debitum honorem, & legatos inuitatione aliaq; humanitate proſecutus cogitauit, non qui ſibi ciuitatem darent, ſed cui dediſſent. 1. *de benefi.* 13.

¶ *Breuis eſt poteſtas, quæ magna.*

Nihil tam ciuile, tam utile eſt, quàm breuem poteſtatē eſſe, quæ magna eſt. 7. *controuerſ.* 8. 132.

¶ *Ruinæ regnis & regibus paratæ ſiue ab hoſte, ſiue à morte.*

Quod regnum eſt, cui non parata ſit ruina & proculcatio, & dominus, & carnifex? Non magnis iſta interuallis diuiſa, ſed horę momentum intereſt inter ſolium & aliena genua. 1. *de tranq.* 11. *f.* 143.

Rex es? non ad Crœſum te mittam, qui in rogum ſuum deſcendit iuſſus, & extingui uidit, factus nō regno tantum, ſed etiam mortis ſuæ ſuperſtes. Non ad Iugurtham, quem populus intra annum, quàm timuerat ſpectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armenię Mithridatem inter Caianas cuſtodias uidimus: alter in exilium miſſus eſt, alter ut meliori fide uteretur, optabat. 1. *de tranq.* 11. *f.* 143.

Quicquid longa ſeries multis laboribus, multa dei indulgentia ſtruxit, id unus dies ſpargit ac diſſipat. Longam moram dedit malis properātibus, qui diē dixit horam, momentūq; temporis euertendis imperiis ſufficere. 14. *ep.* 92. *f.* 209.

Plato ait, Neminem regem non ex ſeruis oriundum eſſe, neminē non ſeruum ex regibus. 5. *ep.* 44. 68.

Fortūa eas [A] quoq; domos auſa eſt iniurię cauſa intrare, in quas per tēpla aditur, & atrā laureatis foribus inducere ueſtē. *ad Polyb.* 35.

¶ [A] Loquitur autor noſter de ædibus principum, in quas per templa aditus erat. tēplū, inquam, erat in ueſtibulo palatij. ſcribit Suet. cap. 23. in Caio, Caligulā ædem Caſtoris & Pollucis in ueſtibulum aulæ ſuæ transfiguraſſe, ibiq; medium ſe adorandum præbuiſſe. eadem ſuperſtitione & adulatione factū, ut & arces principū in tēpla uerterētur. Porrò quod laureatas fores appellat eaſdem prin-

cipis ædes uocat. Sic Martialis 8. Laurigeros penates, pro Cæsaris ædibus sumit. Quò referre possumus id, quod Tertull. li. 2. ad uxorē & cap. 35. apol. de ianuis laureatis scribit.

Imagines imperatoriæ in Cæsarum atrio.

Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum atrium? nulla nō harum aliquo suorum incōmodo insignis est. *ad Polyb.* 33.

Imperare rebus quietis, facile est.

Tanquillo (ut aiunt) quilibet gubernator est. 2. *ep.* 67. *f.* 179.

De seculis corruptissimis.

Magna tum pietas, nil nisi impiè facere. *ad Martiam. cap.* 1.

Omne tempus Clodios, non omne Catones fert. 16. *ep.* 98. 243.

Laudare defunctos ministros principes solent, & cur.

Regalis ingenij mos est, in pręsentium contumeliam amissa laudare, & his uirtutem dare uera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est. 6. *de benef.* 32. 100.

Vir bonus etiam apud principem aduersarium semper uerus, imperterritus & insuperabilis.

Multò facilius totam gentem, quam [A] unum uirum uincere. 1. *epist.* 9. 13. ¶[A] Talis illa uox uiri boni & sapiētis apud Horatium, 1. *ep.* 16. *in f.* & apud Iuuenalem *Satyra* 8.

Parcere etiam improbandis ciuibus principem conuenit, & cur.

Parcendum est etiā improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus: & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra quàm necesse sit, incidas. 1. *de clem.* 5.

Dolorem citò uincere, principi decorum est.

Caius Cæsar tam citò dolorem uicit, quàm omnia solebat. *ad Martiam, decimoquarto.*

Præsidiis ne egeat princeps, ipse efficiet, & quemadmodum possit.

Princeps suo beneficio tutus, præsidiis non eget. 1. *de clement.* 13.

Illius demum magnitudo stabilis est, fundataque, quem omnes tam supra esse, quàm pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atq; uniuersorum quotidie experiuntur: quò procedente, non tanquàm malum ac noxiū animal è cubili prosiliret, diffugiunt, sed ad clarum ac beneficum sidus aduolant. 1. *de clem.* 3.

¶ *Dicteria & conuicia cùm suorum tum hostium negligere, remittere, imò irridere, ac sæpe non punire.*

Et tam hæc cogitanda sunt exempla, quæ uites, quam illa è contrario quę sequaris moderata, lenia: quibus nec ad irascendum causa defuit, nec ad ulciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, qui excubantes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissimè & libentissimè faciunt, qui de rege suo malè existimant? Audierat omnia Antigonus (utpote cùm inter dicentes & audientem paulum interesset) quem ille leuiter commouit. &: *Longius,* inquit, *discedite,* *ne uos*

ne uos rex audiat. Idem quadam nocte, cùm quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecātes regi, qui ipsos in illud iter, & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maximè laborabant: & cùm ignorantes à quo adiuuarentur, explicuisset: *Nunc,* inquit, *maledicite Antigono, cuius uitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui uos ex hac uoragine eduxit.* Idem tam miti animo hostium suorum maledicta, quàm ciuium tulit. Itaq; cùm in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderēt: *Gaudeo,* inquit, *& aliquid boni spero: in castris meis Silenum habeo.* Cùm hos dicaces fames domuisset, captis sic usus est, ut eos qui militię utiles erant, in cohortes describeret, cæteros præconi subiiceret. id quoq; se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. 3.*de ira* 22.*f.*70.

C. Cæsar uictoria ciuili clementissimè usus est, cùm sarcinam deprehendisset epistolarum [A] ad Pompeium missarum, ab iis qui uidebantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quāuis moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse. 2.*de ira* 23. ¶ [A] Plinius 7.*cap.*25. Illa fuit uera & incomparabilis, inuicti animi sublimitas: captis apud Pharsaliam Pompeij Magni scriniis epistolarum, iterumq; apud Thapsum Scipionis, concremasse ea optima fide, atq; non legisse.

Sub D. Augusto nondum [B] uerba hominibus periculosa erāt. Rufus, uir ordinis senatorij, inter cœnam optauerat, *ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione, quā parabat*: & adiecerat, *idem omnes & tauros & uitulos optare.* fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, seruus (qui cœnanti ad pedes steterat) narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset. hortatur eum, ut Cæsarem occupet, atq; ipse se deferat. usus consilio, descendenti Cæsari occurrit: & cùm *malam mentem se habuisse pridie iurasset, id ut in se & filios suos recideret optauit*: & Cæsarem ut ignosceret sibi, rediretq; in gratiam secum optauit. Cùm dixisset Cæsar, facere; Nemo, inquit, credet te in gratiam mecum rediisse, nisi mihi aliquid donaueris: & impetrauit. Cæsar ait, mea causa operam dabo, ne unquam tibi irascar. Honestè Cæsar, quod ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarē laudet: sed cùm seruū antè laudauerit. Non exspectas manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis: pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauit. 3. *de benef.*27. ¶ [B] Subaudi, ut crimen maiestatis contraheret.

¶ *De populo, & partibus officiisq; populi erga principem: Honores & Titulos honestissimos Principi suo deferre, & qui Tituli, quæ'ue cognomina Principibus affectanda.*

Patrem patriæ appellauimus, non adulatione uana adducti. Ce-

tera cognomina honori data sunt. *Magnos* [A] & *Fœlices* [B] & *Augustos* [C] diximus, & ambitiosæ maiestati, quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes. *Patrem patriæ* appellamus, ut sciret datam sibi patriam potestatē. 1. *de clement*. 14. ¶ [A] cognomen Pompeij. ¶ [B] cognomen Syllæ. ¶ [C] cognomen Octauiano delatum à senatu. Suetonius Augusto, 58. & 7. sic Amor & humani generis Titus appellatus. *Sueton. Tito*. 1. Sunt & hæc notatu digna, quæ apud Spartianum: Si pietatem, quid Pio sanctius? si doctrinam, quid Marco prudentius? si innocentiam, quid Vero simplicius? si fortitudinem, quid Bassiano fortius? *Alexander Seuerus apud Spartianum*. Huc quoq; referendū, quod à Pollione scribitur: Vespasianus, in gubernando ærario: Neruæ grauitas, Traiani uirtus: Antonini clementia: Pertinacis & Seueri censura totius uitæ ac seueritas militaris, quæ omnia Victorinæ adfuisse, Pollio in Victorinæ uita scribit, sed & illud Tertulliani commodè potest adiici: Reliquistis, inquit, de sapientia Socratem, de iustitia Aristidem, de militia Themistoclem, de sublimitate Alexandrum, de fœlicitate Polycratem, de eloquentia Demosthenē. Quis ex illis uestris Diis grauior & sapientior Catone? iustior & militarior Scipione? Quis sublimior Pompeio? fœlicior Sylla? copiosior Crasso? eloquentior Tullio? *Tertull*. 11. *Apologetico*.

Principem suum amare ultra priuatas necessitates.

Principes regesq;, & quocunq; alio nomine sint, status publici tutores, [A] non est mirum amari ultra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur quoq; ut is carior sit, in quem se Respublica conuertit. 1. *de Clementia*. 4. ¶ [A] Sic Paulus libro singulari de officio præfecti uigilum: Salutem Reipublicæ tueri nulli magis credidit princeps cōuenire, nec aliū ei sufficere rei, quàm Cæsarē. *l*. 3. *ff. de officio præfecti uigilum*.

Loqui ac dicere apud Regem quomodo oporteat.

Non eodem modo in libera ciuitate dicendam sententiam, quo apud Reges, quibus etiam quæ prosunt, ita tamen ut delectent, suadēda sunt. Et inter reges ipsos, quosdam magis aut minus rerū usum habere. *Suasoria*. 1. *f*. 22.

Precari & uota facere pro principe. Precatio, oratio, seu uotum subditorum pro rege suo ac Principe.

Dij Cæsarem Deæque omnes terris commodent, ac faciant, ut quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filiū longa fide approbet, & ante illum consortem patris, quàm in successorem accipiat: sera & nepotibus quidem nostris dies nota sit, qua illum gens sua cœlo asserat. Abstine ab hoc manus tuas, Fortuna, nec in isto potentiam (nisi ea parte qua prodes) ostenderis. Patere illum generi humano diu ægro & affecto mederi. Patere quidquid prioris principis furor concus-

concussit, in locum suum restituere ac reponere: Sydus hoc quod præcipitato in profundũ ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniã pacet, Britanniã aperiat, & patris triumphos ducat & nouos. *ad Polyb.* 31.32.

¶ Iuuat similes precationes ueterũ adiungere. initium autem faciam à Plinij precatione pro Traiano suo principe: Pręsides, inquit, custodesq; imperij Deos, ego consul pro rebus humanis, ac te pręcipuè Capitoline Iupiter, precor, ut beneficiis tuis faueas, tantisq; muneribus addas perpetuitatem. Audisti quæ malo principi precabamur: exaudi, quæ pro dissimilimo optamus. *& post*: Quo maiore fiducia iisdem illis uotis, quæ ipse pro se nuncupari iubet, oro & obtestor, si bene Rempublicam, si ex utilitate omnium regit, primùm ut nepotibus illum nostris ac pronepotibus serues. Deinde, ut quandoq; ei successorem tribuas, quem genuerit, quem formauerit, similemq; fecerit adoptato: aut si hoc fato negatur, in consilio sis eligẽti, monstresq; aliquẽ quẽ adoptari in Capitolio deceat. *Plin. in Panegyrico Traiani.* ¶ Est & illud apud eũdẽ autorẽ notatu dignũ. Precati, inquit, sumus, Deos, ut te Remq; publicam florentẽ & incolumem ea benignitate seruarent, quam super magnas plurimasq; uirtutes præcipua sanctitate consequi Deorum honore meruisti. *& post:* Opto Domine, & hunc natalẽ & plurimos alios quàm felicissimos agas, æternaq; laude florentem uirtutis tuæ gloriam & incolumis & fortis aliis super alia operibus augeas. *Plin. lib.* 10. *epist. ad Traian.* ¶ Subiiciam & hanc Iulij Firmici pro Constantino: Vos etiam, inquit, fidi comites, Mercuri & Venus, Constantinum maximum principem, & eius inuictissimos liberos, Dominos & Cęsares nostros, consensu uestræ moderationis, & Dei summi obsequente iudicio, perpetuaq; eis imperia decernente, facite etiam nostris posteris & posterorũ nostrorum posteris, infinitis seculorum continuationibus imperare: ut omni malorum acerbitate depulsa, humanum genus quietę felicitatis munera consequatur. *Iul. Firmicus lib.* 1. *Mathes. cap. ult.*

Salutare principem suum cum munere.

Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere. 2. *epistolarum* 17. 27.

Obedire principi etiam iniusto, sæuo, immani & barbaro.

Rex est? si nocentem punit, cede iustitiæ: si innocentem, cede fortunæ. 2. *de ira* 30.

Cum pari contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. 2. *de ira* 34.

Potentiorum iniuriæ hilari uultu, non patienter tantum ferendæ sunt: facient iterum, si se fecisse crediderint. 2. *de ira* 33.

Non dubito, quin Harpagus quoq; tale aliquid regi suo Persarumq;

rumq; suaserit, quo offensus, liberos illi epulãdos apposuit, & subinde quæsiit an placeret conditura. Deinde ut satis illum plenum malis suis uidit, afferri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus, interrogauit. 3. *de ira* 15. *f.* 66.

Annus nouus dicebatur primus imperij annus.

Anno nouo seculi *in ludo. f.* 247. dixi in Physicis & Nomēclatore.

¶ *De Vxoribus Principum. Vxorum consilia principes interdum utiliter sequutos fuisse.*

Diuus Augustus fuit mitis princeps, si quis illũ à principatu suo æstimare incipiat: in cõmuni quidem Repub. gladium mouit, cùm hoc ætatis esset, quod tu nunc es. duodeuicesimum egressus annũ, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonij cõsulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptoris: sed cùm annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam stolidi ingenij uirum insidias ei struere. Dictum est & ubi, & quando, & quemadmodum aggredi uellet. Vnus ex consociis deferebat. Constituit se ab eo uindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cùm cogitaret, adolescentem nobilem, hoc detracto integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam unum hominem occidere non poterat, cùm M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictaret. Gemens subinde uoces emittebat uarias, & inter se contrarias: *Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prælijs incolume, postquam terra mariq; pax parta est, non occidere constituat, sed immolare?* (Nam sacrificantem placuerat adoriri.) Rursus silentio interposito, maiore multo uoce sibi quàm Cinnæ irascebatur: *Quid uiuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti uita, si ut ego non peream, tam multa perdenda sunt.* Interpellauit tandem illum Liuia [A] uxor: *Et admittis,* inquit, *muliebre consilium?* [B] *Fac quod medici solent: qui ubi usitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia: Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est. Iam nocere tibi non potest. prodesse famæ tuæ potest.* Gauisus sibi quod aduocatum inuenerat, uxori quidem gratias egit: renunciari autem extemplò amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam unum ad se accersit: dimissisq; omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: *Hoc,* inquit, *primùm à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberũ tempus.* Ego te, *Cinna, cùm in hostium castris inuenissem, nõ factum tantum mihi inimicum, sed natum seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam*

felix

felix & tam diues, ut uicto uictores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cùm sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cùm ad hanc uocẽ exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: *Non præstas,* inquit, *fidem Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras.* adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui cõmissum esset ferrum. Et cùm defixum uideret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: *Quo,* inquit, *hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Malè mehercule cum Repub. agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? Cedò si spes tuas solus impedio? Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumq; agmen nobilium non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sint?* Ne totam eius orationem repetendo magnam partẽ uoluminis occupem, diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cùm hanc pœnã, qua sola erat contentus futurus, extenderet. *Vitam tibi,* inquit, *Cinna, iterum do, prius hosti, nũc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat. Contendamus utrum ego meliore fide uitam tibi dederim, an tu debeas?* Posthæc detulit ultrò consulatum, questus, quòd non auderet petere. Amicissimũ fidelissimumq; habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab ullo petitus est. *1. de clem. 9.* ¶[A] Non eodem successu Annia Faustina Antoninum Pium interpellat. Illa Antonium arguebat, quasi parum nescius quid suis largiretur: Stulta (inquit Antoninus) postquam ad imperium transiuimus & illud quod habuimus, antè perdidimus. *Capitolinus in Antonino Pio.* ¶[B] Sic in constitutione grauissima coniugem suam Theodoram, participẽ consilij, adsumpsit Iustinianus, Nouella, ut iudices sine quoquo suffragio fiant. 8. *c.* sic Germani consilia mulierum non aspernabantur. *Tacitus de moribus Germanorum.* Sanè Romanis consilium muliebre nõ ita admissum, adeo ut earum presentia in sacrificiis quibusdam infausta habita sit. Varro de re rustica, *c.* 83. Mulier (inquit) cùm pro bubus uotum fit, ad eam rem diuinam ne adsit, néue uideat quomodo fiat. Heliogabalus matri senaculum mulierum permisit, in quo hæ lites matronales deciderentur, qua ueste, quo modo, quóue ornatu quamq; mulierem incedere oporteret. Quinimò & matrem in senatum admisit. Eo occiso, cautum fuit senatusconsulto, ne unquam mulier senatum ingrederetur. *Lampridius Heliogabalo.* Id senaculum matronis reddi uoluerat Aurelianus, ita ut primæ illic essent, quæ sacerdotia autore senatu meruissent. *Vopiscus in Aureliano.*

¶ DE LI-

¶DE LIBERIS PRINCIPVM.

Liberos suos, filios, filiasq; palàm ac publicè punire, utrum principi expediat: & quæ sint amicorum principis partes, quoties in familia principis ipsius, liberi principum occurrunt puniendi.

Diuus Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit; & flagitia principalis domus in publicum emisit. admissos gregatim adulteros, pererratã nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulterijs tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum cum ex adultera, in quæstuarium uersa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc non tam uindicanda principi, quàm tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad uindicãtem redit) parum potens iræ, publicauerat. Deinde, cùm interposito tempore in locum iræ subiisset uerecundia, gemens, quòd non illa silentio pressisset, quę tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: *Horum* [A] *mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecœnas uixisset.* Adeò tot habenti milia hominum, duos reparare difficile est. Cęsæ sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Sæuitum est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis. Tota uita Agrippę & Mecœnatis uacauit locus. Quid? putem defuisse similes, qui assumerẽtur, an ipsius uitiũ fuisse, qui maluit quæri, quàm quærere? Nõ est quòd existimemus, Agrippam & Mecœnatem solitos illi uera dicere, qui si uixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in præsentium contumeliam amissa laudare, & his uirtutem dare uera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est. 6. *de benefi.* 32.

¶[A] Sic Phauorinus 2. commentariorum refert, Aristotelem dicere solitum, ὦ φίλοι οὐδεὶς φίλος: ô amici amicus nemo. *Laertius lib.* 5. *in uita Aristotelis.*

Adoptione desertam liberis domum fulcire.

Augustus, [B] amissis liberis & nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptatione [C] desertam domum fulsit. *ad Martiam, cap.* 15

¶[B] Sic Iulius Cæsar. C. octauium in familiam nomenq; adoptauit. *Suet. Iulio.* 83. & Claudius Neronem. *Suet Claudio,* 43. Nerua Traianum. *Dion, Nerua.* Traianum inquam, nulla cognatione sibi iũctum (tametsi ꝓpinquos & cognatos plurimos habebat.) & genere Hispanum, aut Italia oriũdũ, existimãs ac dictitans, in eligendo imperij successore, uirtutem hominis, non genus aut patriam spectari oportere. Sic Adrianus Ceionium Commodum Verum, hoc est, Aelium Verum adoptat, obq; eius adoptionẽ Circenses edidit, & donatiuum populo ac militibus expendit. Quem cùm minus sanum uideret, sæpissime dictitauit, in caducum parietem se inclinasse, ac perdidisse quater milies HS. quod populo & militibus pro eius adoptione

adoptione dederat. Eodem uerò mortuo, adoptat Antoninum Pium ea lege, ut sibi ille duos adoptaret, Annium Verum & M. Antoninum. Hi sunt qui postea duo pariter Augusti, primi Rempublicam gubernarunt. *Spartianus in Hadriano: Capitolinus in Antonino.* sic Valerianus Aurelianum adoptat. *Vopiscus Aureliano.* ¶ c Augustus ipse nō ante Tiberium adoptauit, quàm Germanicum adoptaret, ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse. § *ultimo, Inst. de adoptionib.*

¶ De Dignitatibus, regiæ potentiæ ministris & Consiliariis Principum. Magnæ dignitates, magnæ sunt seruitutes: & qui in illis sunt, serui; & quomodo. De eorum arbitrio imminuto.

Magna seruitus, est magna fortuna. Non licet tibi quidquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominū millia, tot disponendi libelli, tantus rerum toto ex orbe concurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. *ad Polyb. 26.*

De eorundem necessitate, utilitatibus: uoluptatibus, doloribus, aliis occupationibus. Principi totos se debere: Principe saluo bonum ministrum (etsi multa ac magna amisit,) nihil amisisse.

Tibi eadem necessitas, quæ Cæsari iniungitur. Non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere, Cęsare orbem terrarum possidēte, impartiri te nec uoluptati, nec dolori, nec ulli rei potes. Totum te Cæsari debes. Adiice nunc, quòd cùm semper prædices, *cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse.* Fas tibi non est, saluo Cæsare de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantùm siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt, hic pro omnibus est. *ad Polyb. 26.*

De eorundem fletu, somno, secessu rustico, peregrinatione uoluntaria, uoluptate in spectaculis, diei dispositione, illicitis multis.

Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantùm modo non licet, sed nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu dierum in otium nunc (gratia quietis) confugere: aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus uoluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum uarietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. *ad Polyb. 25. & 26.*

Iterum de eorundem fletu.

Non licet tibi flere, ut multos flentes audire possis: ut periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lachrymæ prosint, tuæ siccandæ sunt. *ad Polyb. 26.*

De eo-

De eorundem fide, industria, onere perpetuò.

Cùm uoles omnium rerũ obliuisci, cogita Cæsarem. uide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas: intelliges non magis tibi incuruari licere, quàm illi (si quis modò est fabulis creditus) cuius humeris mundus innititur. *ad Polyb.* 26.

¶ *De rationum publicarum ministris, & quam fidem administrationi debeant.*

Tu orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter, quàm alienas: tam diligenter, quàm tuas: tam religiosè, quàm publicas. In officio amorem consequeris, in quo odium uitare difficile est: sed tamen mihi crede, satius est uitæ rationẽ, quàm frumẽti [A] publici nosse. *de breuitate uitæ* 18. ¶ [A] Polybium alloquitur, præfectum annonæ.

De superbia ministrorum regiorum.

Regiæ potentiæ ministros delectat superbiæ suæ longum spectaculum, minusq; se iudicant posse, nisi diu multumque singulis quod possint, ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriæ eorum præcipites, lenta beneficia sunt. 2. *de benefi.* 5.

¶ *De his qui à secretis principi: & utrum ebriosis secretum suum committere princeps tutò possit ac debeat.*

Cogita quàm multis militibus non semper sobriis & imperator, & tribunus, & centurio tacenda mandauerint. De illa C. Cæsaris cæde, illius dico, qui superato Pompeio rempublicam tenuit, tam creditum est Tullio Cimbro, quàm C. Cassio. Cassius tota uita aquam bibit, Tullius Cimber & nimius erat in uino, & Scordalus, in hanc rem locutus est ipse: *Ego, inquit, quenquam feram, qui uinum ferre non possum?* Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & uinum malè credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. *Instruenda est enim uita exemplis illustribus.* Non semper confugiamus ad uetera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in cõuiuio exigebat, usq; in horam sextam ferè dormiebat: hoc erat eius matutinum, officium tamen suum (quo tutela urbis continebatur) diligentissimè administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cùm illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cùm multa in urbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis præfectum, uirum grauem, moderatum, sed mersum uino, & madentem adeò, ut ex senatu aliquando (in quem è conuiuio uenerat) oppressus inexcitabili somno tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat: nullum Cosso aut priuatum secretum aut publicum elapsum est. 12. *epistol.* 84. *fol.* 169.

¶ De

¶ De Vicario summo, aut uicem gerente principis.

Mecœnas, cùm absentis Cęsaris partibus congrederetur, signũ à discincto petebatur. 20. *ep.* 115. *f.* 287.

¶ De Amicis principum: de eorum spe inexplebili, & quæ pericula inde principi sint.

D. Iulium plures amici confecerunt, quàm inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. 3 *de ira.* 30.

De sæuitia & furore Alexandri in quosdam amicos.

Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi, & unà educatum, inter epulas transfodit manu sua: parum adulantem, & pigrè ex Macedone, ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum æquè familiarem sibi leoni obiecit. 3. *de ira* 17. *f.* 38.

Lenitas Augusti in amicos, inimicos eius ferentes.

Multa & D. Augustus digna memoria fecit, dixitq;, quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes, historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in uxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circũfertur, & in ore hominum est temeraria urbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, ut moderatius lingua uteretur: perseueranti domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinij consenuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullum illi limen pręclusa Cęsaris domus abstulit. historias postea quas scripserat, recitauit & combussit, & libros, acta Cæsaris Augusti continentes, in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Cæsare Augusto: nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulgure ictum refugit. Fuit qui pręberet tam altè cadenti sinũ. Tulit hoc, ut dixi, Cæsar patienter: ne eo quidem motus, quòd laudibus suis rebusq; gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cùm Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi domum meam interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cùm ego uos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullam habuerat causam desinendi, quàm quòd Cæsar cœperat. 3. *de ira* 23. *f.* 71.

Rari principum amici: & qui uerum principi, iustaq; consilia suggerere audeant.

Exemplum superius attuli, ubi de liberis Principum dixi. Addam tantum illud ex Vopisci Aureliano: Pauci sunt, inquit, principes boni. Vt bene dictum sit à quodam mimico scurra Claudij huius temporibus: In uno anulo bonos principes posse perscribi atque depingi. *& post:* Et quæritur, quæ res malos principes faciat: Iam primùm nimia licentia, deinde rerum copia, *amici præterea improbi, satellites detestandi, eunuchi auarissimi, aulici uel stulti uel detestabiles;*

biles:& quod negari non poteſt, rerum publicarum ignorantia,ſed ego (inquit idem Vopiſcus) à patre meo audiui, Diocletianum principem iam priuatum dixiſſe: Nihil eſt difficilius, quàm bene imperare. Colligunt ſe quatuor uel quinque,atq; unum conſilium ad decipiendum imperatorem capiunt. Dicunt quid probandum ſit.Imperator,qui domi clauſus eſt,uera nõ nouit: cogitur hoc tantum ſcire,quod illi loquuntur,facit iudices,quos fieri non oportet: amouet à Republica,quos debet obtinere. Quid multa?ut Diocletianus ipſe dicebat,bonus cautus,optimus uenditur imperator.

Amici principum ad ſummam potentiam perducti, potentia ſua abutentes: & de Seiano,nimiisq; honoribus illi tributis.

Propone illud acerbiſſimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti ſuo,Satrio ſecundo,congiarium dedit.Iraſcebatur illi (Cremutio Cordo) ob unum atq; alterum liberius dictum, quòd tacitus ferre non potuerat,Seianum in ceruices noſtras non imponi quidem,ſed deſcẽdere.Decernebatur illi ſtatua in Pompeij theatro ponenda,quod exuſtum Cæſar reficiebat. Exclamauit Cordus tunc,uerè theatrum perire. Quis enim non rumperetur ſupra cineres Cn. Pompeij maximi imperatoris cõſecrari peſſimum militem? *ad Martiam*, 22.

¶ *De aulicis & aula.*

Contumacia non facit ad aulam.1.*de Tranquill*.4.

¶ *De* PATRIA *cuiuſq;,& de optimo ciue.*

Generoſus animus humilem non accipit patriam,non Epheſum aut Alexandriam,aut ſi quod eſt etiamnum frequentius,oculis lætius uectis ſolum.Illi patria eſt,quodcunq; ſupernè uniuerſa circuitu ſuo cingit.17.*epiſt*.103.*f*.258.

Non ſum uni angulo natus, patria mea totus hic eſt mundus. 3. *epiſtol*. 28. 47.

Patria eſt,ubicunq; bene eſt.*de remed.fort*.17.

¶ *De ruina,morte, & incendio quarundam urbium:& nonnulla de Lugduno Galliæ.*

Vrbes conſtituit ætas, hora diſſoluit:momento fit cinis, diu ſilua.3.*nat*.27.*f*.56.

Liberalis noſter nunc triſtis eſt nunciato incendio, quo *Lugdunenſis colonia* exuſta eſt.*& poſt*:Lugdunum quod oſtẽdebatur,in Gallia quęritur.*& poſt*:Nulla res magna non aliquod habuit ruinæ ſuæ ſpatium, in hac una nox interfuit, & inter maximam urbẽ & nullam. 14.*epiſt*.92.*f*.208.

Coloniæ Lugdunenſi ab origine ſua centeſimus annus eſt, ætas ne homini quidem extrema eſt.14.*ep*.92.*f*.210.

Computa urbium ſecula,uidebis, quàm non diu ſteterint,etiam quæ uetuſtate gloriantur.*ad Mart*.20.

Cùm

Cùm penates ignis absumpsit, fundaméta tepéte adhuc area ponimus, & urbes haustas sæpius eodé solo condimus. 7. *de ben.* 31. 121.

De ciuitatibus incendio absumptis & captis.

Ciuitates & prouinciæ quæ incendio absumptæ, uide 14. *ep.* 42.

Hæc captæ maximæ ciuitatis facies, in ea omisso pudoris rectiq; respectu, uires in consilio uelut signo ad permiscenda omnia dato, nó igni, nó ferro abstinetur, soluta legibus scelera sunt. 7. *de ben.* 27.

¶ *De Imperiorum casu.*

Vetera imperia in ipso flore cecidere. 3. *Natural. præfat.*

¶ *De migrationibus gentium diuersarum. De Græcis & Macedonibus, Achæis, Atheniensibus, Milesiis: Græcis in Italia, Asiaticis, Tyriis, Pœnis, Græcis in Gallia: Germanis, in Hispania.*

A' cœlestibus agedum te ad humana conuerte: uidebis gentes populosq; mutasse sedem. Quid sibi uolunt in mediis Barbarorum nationibus Græcæ urbes? Quid inter Indos Persasq; Macedonius sermo? Scythia & totus ille ferarum indomitarumq; gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuæ hyemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cœli sui horrentia, transferentibus domus suas obstiterunt. Atheniensis in Asia turba est. Miletus CCCCC LXX. uibium populum in diuersa effudit. Totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Thuscos Asia sibi uendicat. Tyrii Africam incolunt, in Hispania Pœni: Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli. Pyrenæus Germanorum [A] transitus non prohibuit: per inuia, per incognita uersauit se humana leuitas. Liberos coniugesq; , & graues senio parentes traxerunt. *de consol. ad Alb.* 6. *f.* 220.

¶ [A] Cymbros (ut id obiter adiiciam his, quæ in Cöiecturis meis libro 3. superius scripsi,) uidetur intelligere, quos reperio, uastatis omnibus quę circa Rhodanum ac Pyrenęum sunt, per saltum in Hispaniam ingressos, ibiq; multa populatos à Celtiberis fugatos, se bellicosis Teutonis coniunxisse. Liuius. 67.

De mutationibus gentium quotidianis.

Assiduꝰ humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tá magno orbe mutatur. Noua urbium fundaméta iaciuntur. Noua gentium nomina, extinctis nominibus prioribus, aut in accessioné ualidioris conuersis, oriuntur. Omnes autem istę populorũ tráſportationes, quid aliud quàm publica exilia sunt? *de consol. ad Alb.* 6. *f.* 220.

De Antenore Patauij conditore: de Euandro & Arcadibus in ripa Tiberis: de Diomede & Troianis in Italia.

Quid tam longo te circuitu traho? Quid interest enumerare Antenorem, Patauij conditorem, & Euandrum, in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? Quid Diomedem aliosq; Troianum bellũ uictos simul, uictoresq; per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe autoré exulem respicit: quem profugum capta pa-

tria, exiguas reliquias, trahentem, necessitas & uictoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? ubicunq; uicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat: & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: unum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa [A] insula sæpe iam colonos mutauit. *de consol. ad Alb. 7. f. 220.* ¶ [A] Corsicam intelligit.

De Phocensibus Massiliæ conditoribus: de iisdem in insula Corsica: de Ligurum & Hispanorum & Romanorum transitu in Corsicam. Corsicos Cantabrorum coloniam esse, colligi ex similitudine ritus, tegumentis capitum, eodem genere calceamenti, & uerbis quibusdam: Coloniæ duæ Romanorum in Corsica.

Vt antiquiora, quæ uetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij (qui nunc Massiliam colunt) prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum est: utrum cœli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quòd maximè tunc trucib. & inconditis Galliæ populis se interposuerũt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani: quod ex similitudine ritus apparet. Eadem enim tegumenta capitum, idemq; genus calceamenti, quod Cantabris est, & uerba quædam. Nam totus sermo conuersatione Græcorum Ligurumq; à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix deniq; inuenies ullam terram, quàm etiam nunc indigenæ colant. Permixta omnia & insititia sunt. Alius alij successit. *de consol. ad Alb. 8. f. 201.*

¶ *Gentium exterarum quidam mores ac ritus.*

Nihil in uno iudicabis notabile aut fœdum, quod gentis suæ publicum est. 3. *de ira*, 27.

De Parthis & Germanis nonnulla.

Si in Parthia natus esset, arcus infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile libraret: si auorũ nostrorum tẽporib. fuisset, equitare, & hostẽ cominus percutere, didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet ac imperat. 5. *ep.* 36. *f.* 58.

Vt scias, inquit, irã habere in se generosi aliquid: liberas uidebis gentes, quæ iracũdissimæ sunt: ut Germanos & Scythas. 2. *de ira*, 14.

Germanis quid est animosius, quid ad incursum acrius, quid armorum cupidius, quibus innascuntur innutriunturque: quorum una illis cura est, in aliis negligentibus, quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetem cœli rigorem. Hos tamen

tamen Hispani Galliq; & Asiæ Syriæq; molles bello uiri, antequam legio uisatur, cædunt: ob nullam rem aliam importunos, quàm ob iracundiam. 1.*de ira*, 11 *f*.27.

Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit, *Germanos* dico & quicquid circa Istrum uagarum gentium occursat. perpetua illos hyems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie persultant, in alimentum feras captant. *& post*: Nulla illis domicilia nullæq; sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit: uilis & sic quærendus manu uictus, horrenda iniquitas cœli, intecta corpora. *de prouid*. 4. *fol*. 8.

Quid capillum ingenti diligẽtia comis? cum illum uel effuderis more Parthorum, uel Germanorum modo uinxeris: uel, ut Scythæ solent, sparseris. 22. *epistol. ult*.

De Aethiopibus & Germanis.

Non est Aethiopis inter suos insignitus color, nec ruffus [A] crinis & coactus in nodum, apud Germanos utrunq; decet. Nihil in uno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. 3. *de ira*, 27. ¶ [A] Hunc locum uidetur expressisse Iuuenalis, Satyra 13. *Cærula quis stupuit Germani lumina, flauã Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro? Nempe quòd hæc illis natura est omnibus una.*

De Cretensibus.

Mos Cretensium magistratui, barbam capillumúe submittere. 9. *controuers*. 4. *f*. 157.

De Cleonensibus.

Cleonæ iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis, quòd negligentia eorum uineæ uapulassent, aut segetes procidissent. 4. *Natur*. 7.

Illud incredibile est, Cleonæ fuisse præpositos, χαλαζοφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cùm signũ dedissent, adesse iam grandinem, quid exspectas ut homines ad penulas discurrerẽt aut ad storeas? Imò pro se quisque album agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes aliò declinabant, cùm aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe quod rideas magis. si quis nec agnũ nec pullum habebat (quod sine damno fieri poterat) manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum benè acuto graphio pũgebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus grando ab huius agello se auertebat, quàm ab illo, in quo maioribus hostiis exorata erat. 4. *Natural*. 6.

De Carthaginensibus.

Ad Carthaginensium ergo Rempublicam sapiẽs accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas, summa æqui ac boni uilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet. *de uita beata c. ultim. in fin.*

u 2 *De Ale-*

De Alexandrinis & Atheniensibus.

Quare sororem? Stulte stude. Athenis dimidium [A] licet: Alexandriæ totum. *in Ludo.*251. ¶ [A] Cur dimidium? Aegyptiis Alexandrinis quasque sorores ducere licuit: Spartanis, uterinas: Atheniensibus eas, quæ ex patre. *Philo.*

De Atheniensibus.

Ad Atheniensium Rempublicam sapiens accedet, in qua Socrates dãnatus, Aristoteles, ne dãnaretur, aufugit? *de uit.beat.c.ult.in f.*

De Lacedæmoniis.

Vide Locum suprà libro Oeconomicõn.

Cuiq; genti sua decora sunt.

Omnibus sua decora sunt, Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis. *suasoriar.*21.*f.*227.

De Ingratitudine Rerumpublicarum & ciuitatum ergà optimos ciues.

Ipsa *Respub.* ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuit, nec minus sæpe peccauit, quàm in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit, Scipionem dimisit. Exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid uictor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latere. Catoni Pop. Rom. præturam negauit, Consulatum pernegauit. Ingrati publicè sumus. 5.*de benef.*17.

¶ *De Roma: Roma communis patria.*

Roma uelut [B] communis patria est. *ad Alb.* 6.*f.*219. ¶ [B] *l.*33. *ff.ad municipalem. l.* 19. *ff. de interdictis & relegatis.* totidem uerbis hæc sententia à Iurisconsulto recitatur.

De pomœrio. Syllam ultimum Romanorum pomœrium protulisse: Pomœrium proferri solitum non prouinciali, sed Italico agro adquisito: Extra pomœrium cur mons Auentinus fuerit habitus.

Idem narrabat, Syllam ultimum Romanorum protulisse pomœrium, [C] quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito, mos proferre apud antiquos. Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra pomœrium esse, ut ille affirmabat propter alteram ex duabus causis: aut quòd plebs eò secessisset, aut quòd Remo auspicante, alio loco aues non abduxissent. *de breuitat.uit.*13. ¶ [C] *Vide* 13.*Gellij* 14.*dixi* 3.*Coniecturarum.*

¶ *De malo ciue.*

Nefas est nocere patriæ, ergo sibi quoque. Nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si uniuersum uenerabile est: ergo & homini. nam hic in maiori urbe ciuis est. 2.*de ira*,31.

Patriæ manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. 5.*de benef.*15 77.

Non

Non est uobis eò plus opus ciue, cui plus sit, quàm uni ciui. 7. *de beneficiis 7. in fin.*

Sylla patriam durioribus remediis quàm pericula erant, sanauit. 5. *de benefic.* 16.

Sylla proscriptionem commentus est, ut qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem & pecuniam tantùm, non ciuicam acciperet. 5. *de benefi.* 16.

Pompeius eò redegit Rempub. ut salua esse non posset, nisi beneficio seruitutis. 5. *de benef.* 16. *f.* 78.

Antonius Romam patriam eò redegit, ut quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque urbibus claris, ius integrum libertatemq; cum immunitate reddiderat, ipsa tributũ spadonib. penderet. 5. *de ben.* 16. *in fin.*

¶ *Vtrum ab eo qui ciuitatis statum mutauerit, sapiens uitam accipere debeat.*

Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere à Iulio uitam? Mihi (cùm uir magnus fuerit in aliis) in hac re uidetur uehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse, qui aut regis nomẽ extimuit (cùm optimus ciuitatis status sub rege iusto sit,) aut ibi sperauit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi & seruiendi: aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari amissis pristinis moribus, futuramq; ibi æqualitatẽ ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, utri uiderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed ubi seruirent. Quanta uerò illum aut rerum naturæ aut urbis suæ tenuit obliuio, qui uno interemto defuturum credidit, alium quidem uelle: cùm Tarquinius esset inuentus post tot reges ferro ac fulminib. occisos? 2. *de ben.* 20.

De sapientis Republica & honoribus.

Sapientem non ad omnem rempublicam mittimus, non semper nec sine ullo fine. Preterea cùm sapienti rempub. ipso dignam dedimus, id est mundum: non est extra rempub. etiamsi recesserit, imò fortasse relicto uno angulo in maiora atq; ampliora transiit: & cælo impositus intelligit, cùm sellã aut tribunal ascenderit, quàm humili loco sederit. 9. *ep.* 69.

Vir sincerus ac purus relinquit curiam & forum, & omnem administrationem Reipublicæ, ut ad altiora secedat. 10. *ep.* 74. *f.* 132.

Interrogo, ad quam Rempubl. sapiens accessurus sit? Ad Atheniẽsium, in qua Socrates dãnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit, in qua opprimit inuidia uirtutes? Negabis mihi accessurum in hãc Rempubl. sapientem? Ad Carthaginẽsium Rempubl. ergo accedet, in qua assidua seditio & optimo cuiq; infesta libertas est, summa æqui boniq; uilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiã aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet. Si percensere singulas uoluero, nullam inuenero, quæ sapientem aut quam sapiens pati possit. quod si non inuenitur illa Respub. quam nobis fingimus, incipit

omnibus esse otium necessarium: quia quod præferri poterat otio; nusquam est. *de uit. beat.* 32.

¶De Optimo ciue.

Errare mihi uidētur, qui existimant Philosophię fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, & contemtores magistratuum ac regum, eorum'ue per quos publica administrantur. è contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt. nullis enim plus præstant, quàm quibus frui tranquillo otio licet. itaq; ij, quibus ad propositum bene uiuendi aditum confert securitas publica, necesse est autorem huius boni ut parentem colant. 10. *ep.* 74 *f.* 132.

Professores publicos sapientiæ ciuitati tantum prodesse, quantum oratores, patronos, magistratus, imperatores & legislatores.

Non is solus Reipub. prodest, qui candidatos extrahit & tuetur reos, & de pace belloq; censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorū præceptorum inopia uirtute instruit animos: qui ad pecuniam luxuriamq; cursu ruentes prensat ac retrahit, &, si nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus prætor adeuntibus adsessoris uerba pronunciat, quàm qui docet quid sit Iustitia, quid pietas, quid sapiētia, quid fortitudo, quid mortis contemtus, quid Deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? 1. *de tranq.* 3. *f.* 134.

Nos certè sumus qui dicimus & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quàm si exercitus duxissent, gessissent honores, leges tulissent: quas nō uni ciuitati, sed humano generi tulerūt. *de uit. bea.* 32.

Ad Libertatem patriam hortari optimus ciuis debet.

Cato uocem liberam mittit, & rempub. hortatur, ne pro libertate decidat, honestius in seruitutem casura, [A] quàm itura. 15. *epist.* 96. *f.* 240. ¶[A] *subaudi* per uim.

Opera ciuis boni nunquam inutilis.

Nunquam inutilis est opera ciuis boni. 1. *de tranq. uit.* 3. 135.

Reditum in patriam clade communi patriæ optare non est ciuis boni.

Ciuium bonorum officium illi seruauerunt, qui reddi suos penates noluerunt, clade communi: quia satius est duos unico malo affici, quàm omnes publico. 6. *de benef.* 37.

Ciuis boni officium priuatus quisque, etiamsi neq; militet, neq; magistratu fungatur, recte exequi potest, & quomodo.

Cum delectu inueniat aliquid quisque, in quo utilis ciuitati sit. Militare non licet? Honores spectet. Priuato uiuendum est? sit orator. Silentium indictum est? Tacita aduocatione ciues iuuet. Periculosum etiam in ingressu forum est? in domibus, spectaculis, in conuiuiis bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia ciuis amisit? hominis exerceat. Ideo magno animo

animo nos non unius urbis membris clusimus, sed in totius orbis commercium emisimus, patriamque nobis mundum professi sumus, ut liceret uirtuti latiorem campum dare? Præclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis aut comitiis? respice post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum, nunquam tibi ita magna pars obstruetur, ut nō maior relinquatur. Sed uide ne totum istud uitium tuum sit. Non uis enim nisi Consul aut Pritanes, aut Ceryx aut Sufes administrare Rempub. Quid si militare nolis, nisi Imperator aut Tribunus? etiamsi alij primam frontem tenebunt, te sors inter gregarios posuit? inde uoce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præcisis quoq; manibus ille in prælio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantùm, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si à prima te Reipub. parte fortuna submouerit, stes tamen, clamore iuues: si quis fauces oppressit, stes tamen & silentio iuues. Nunquam est inutilis opera boni ciuis, auditu enim, uisu, uultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. 1. *de tranquillit.* 3. *fol.* 135.

De studio patriæ & suorum amandorum seriò ediscendo.

Hoc me doce, quomodo [A] patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta uel naufragus nauigem. 13 *ep.* 88. *f.* 190. ¶[A] An potest cognatio ulla propior esse, quàm patria, in qua parentes etiam continentur? *Cicero Philipp.* 5.

Amanda est nobis patria, etiamsi non magna sit.

Vlysses ad Ithacę suę saxa sic properat, quemadmodum Agamemnō ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. 9. *ep.* 67.

Ad patriam iuuandam confert hanc cuiq; ciui sententiam exploratam & confessam esse, Venientes extrinsecus causas non esse extimescendas.

Si sapiens non contemnit uenientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cùm fortiter eūdum erit aduersus tela, & ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. 12. *epistol.* 86 *fol.* 176.

Ad conseruandam Rempublicam templa Deorum nonnunquam denudare licet.

Pro Republica plerunq; templa [B] nudantur, & in usum stipendij dona conflamus. 4. *controu.* 4. ¶[B] Confer l. sancimu 21. C de sacrosanct. eccles. sic Nerua, ut impendia contraheret, sacrificia non pauca sustulit.

Manus suas patriæ quemq; (in cæteris suis membris) debere.

Cætera membra mea sunt, manus publicæ sunt. 1. *controu.* 7. *f.* 30.

Deuouere se pro patria.

Decius se pro Repub. deuouit, & in medios hostes mortem petens irruit: alter post hunc paternæ uirtutis æmulus conceptis so-

lennibus ac iam familiaribus uerbis in aciem cõfertissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum, ut litaret. 9. *ep*. 68. *f*. 117.

Non sine motu uacuum [c] Pauli currum Pop. Rom. aspexit. Cõcionatus est tamen Paulus & egit Diis gratias, quòd compos uoti factus esset, precatus, ut si quid ob ingẽtem uictoriam inuidiæ dandum esset, id suo potius, quàm publico dãno lueretur. *ad Mart.* 13.

¶ [c] *subaudi* liberis. Valer. 5. c. 10. Plutarch. in Paul. Aemil. Liu. 45.

Quod Respublica debet, utrum singuli debeant.

Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exsoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. 6. *de benef*. 19.

De libertate Reipublicæ sublata iniustè eos queri, qui eam domo sustulerunt.

Respondisse tibi indignaris, libertumq; & uxorem & clientem: deinde idem de republica libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. 3. *de ira*, 35.

De simultatibus priuatis & publicis.

Priuatas simultates deponendas interdum putabat: publicas, nunquam. *Suasoriar*. 2. *pro Cicerone. f*. 241.

Vir politicus, & ad ciuilia erectus, secreta studia pati non potest.

Secreta studia pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendiq; cupidus. 1. *de tranq*. 2. *f*. 132.

¶ *De populo, de populari aura & assensione: de publicis moribus, & utrum populo sit placendum.*

Quò maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. 1. *epistolarum* 7. 8.

Nunquam uolui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc, inquis? Tanquam nescias, cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet uirtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt nisi agnouerint. Multò autem ad rem pertinet magis, qualis tibi uidearis, quàm qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione, turpium amor non potest. 4. *ep*. 29. *f*. 49.

Populus nullius rei bonus autor. 16. *ep*. 100. 249.

Assentator comesque patrimoniorũ pereuntium populus. 1. *de Tranquillitate*, 1. *fol*. 130.

Philosophia non abhorreat à publicis moribus, nec ita agat, ut quicquid non facit, damnare uideatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia. 17. *ep*. 104. *f*. 260.

Popularis aura aut inuidia perniciosum optimis telum, inopinantes securosq; disiicit. 10. *ep*. 75. *f*. 134.

Genus dicendi aliquando imitatur publicos mores, si disciplina ciuita-

ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lasciuia: si modò non in uno aut altero fuit, sed approbata est & recepta. 20. *ep.* 115. *f.* 286.

Nihil æquè & eloquētiam & omne aliud studium auribus deditum uitiauit, quàm popularis assensio. 17. *ep.* 103. *f.* 257.

Vulgus quid.

Vulgum tã chlamydatos, quàm coronatos [A] uoco. *de uit. beat.* 1. ¶ [A] *al.* coloratos.

DE RE MILITARI ET BELLO.

Belli detestatio.

Non [A] feris inter se bella sunt; nec si forent, eadem homines decéant, placidum proximumq; diuino genus. 2. *contr.* 1. *f.* 42. ¶ [A] Horatius libro Epodôn. *Neq; hic lupis mos est, nec fuit leonibus unquam, nisi in dispar, feris.*

Bella etiam uicti repetunt.

Adeò aduersus experimenta pertinaces sumus, ut bella uicti, & naufragi maria repetamus. 1. *de benef.* 1. *f.* 2.

Exercitus in centurias diuisio.

Describitur in tribus populus, in cēturias exercitus. 14. *ep.* 90. *in pr.*

Ad arma ueterani uocati.

Si magnum aliquod bellum incidit, tunc & ueterani uocantur ad arma. 1. *contro.* 8. *f.* 38.

Castrorum primores.

Fortes uiri sunt, primoresq; castrorum. 16. *ep.* 96. *f.* 241.

Signum militare excubaturis Tribunis datum de more.

Caius Chæreæ tribuno [B] militum signum petenti, modò Veneris, [C] modò Priapi dabat: aliter atq; aliter exprobrans armato mollitiem, hoc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. *in sap. non cad. iniur.* 17. ¶ [B] adde Suetonium Caligula, 59. & Claudio, *c.* 42. ¶ [C] Sic Iouem dat Caius. *Suet. Caligula*, 59. optimam matrem Nero. *Suet. Nerone* 9. Militemus, Pertinax. *Capitolinus Pertinace:* Aequanimitas. Antoninus *Spartianus Antonino.* Laboremus, Seuerus: *Spartianus in Seuero:* ἀφροδίτην νικήφορον, Cęsar: ἡράκλεον ἀνίκητον Pōpeius dat. *Appianus 2. ciuiliū: Brutus* ἀπόλλωνα, *Plutarchus in Bruto.* ἐλευθερίαν: *Dion* 47.

Ciuilium bellorum detestatio atq; exsecratio.

Bellorum ciuilium insania omne sanctum ac sacrum profanatur. 1. *de benefi.* 10. *f.* 8.

Quæ externis bellis steterant regna, domesticis [D] impellente nullo ruunt. 14. *ep.* 92. *f.* 209. ¶ [D] Cicero 15. *Philippica.* Nihil hoc ciue, nihil hoc homine tetrius, si aut ciuis aut homo habendus est, qui ciuile bellum concupiscit.

De bello ciuili eiusq; malis quędam uide 5. *de benef.* 15 *in fin.* & 16.

Bello ciuili an & quomodo sapienti capessenda sit Resp. uide 2. *epist.* 14. *fol.* 22.

In hostili terra securum Imperatorem esse oportet.

Maximum est argumentum Imperatoris, armis uirisq; pollentis, tuta securitas, etiam in hostium terra. *in sap. non cad. iniur.* 4.

Labore aliquo lasciuiens miles compescendus.

Magni Imperatores, cùm malè parêre militem uident, aliquo A labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquam uacat lasciuire districtis. 7. *epist.* 57. ¶ A sic Palamedes tabulam lusoriam inuenit ad comprimendas otiosi seditiones exercitus. *Mar. Varro apud Seruium.*

Ebriosis militibus tacenda etiam nonnunquam commissa.

Multis militibus non semper sobriis & Imperator & tribunus & centurio tacenda mandauerunt. 12. *epistol.* 84. *fol.* 69. ubi id probat multis exemplis.

Victo etiam duci laus est, si munere suo functus est.

Imperatori laus est etiam uicto & duci, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. 7. *de benef.* 13.

Pacem infidam semper æstimat dux, & ad bellum se præparat.

Nunquam imperator ita paci credidit, ut non se præparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. *de uit. beat.* 26.

Corona naualis.

Naualis corona unicum inter dona militaria decus. 3. *de ben.* 32.

Donari torque, corona murali & ciuica.

Imperator aliquē torquib⁹, murali & ciuica donat. 1. *de ben.* 5. *f.* 6.

Hilaritatem rebus afflictis dux magnus simulat.

Quod duces magni faciunt, rebus afflictis ut hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata læticia abscondant: ne militum animi, si fractam ducis sui mentē uiderint, & ipsi collabantur. Id nunc quoq; tibi faciendum est. *ad Polyb.* 24.

Exercitus latius pansus, in angustum coarctatus, in cornua curuatus, recta fronte explicatus.

Idem exercitus modò latius panditur, modò in angustum coarctatur, & aut in cornua sinuata media parte curuatur, aut recta fronte explicatur: uis illi (utcunq; ordinatus est) eadem est, & uoluntas pro iisdem partibus standi. *de uit. beat.* 4.

In hostili regione uersantibus quæ potissimum curanda.

In hostili regione uersantibus huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix. 10. *ep.* 75. *f.* 134.

Puluere tantum moto, aut fabula sparsa nonnunquam exercitus in fugam uersi, aut castris exuti.

Trepidamus, sic uertimus terga, quemadmodū illi quos puluis motus fuga pecorum exuit castris, aut quos aliqua fabula sine autore sparsa conterruit. 2. *ep.* 13. *f.* 19.

Cedendi leges.

Aliquando cedendum, sed sensim, relato gradu, & saluis signis, salua

ſalua militari dignitate. ſanctiores tutioresque ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis ueniunt. 1.*de tranq.*3.*f.*135.

In confinibus cur potius pugnandum.

In confinibus hoſtis arcendus eſt. nam cùm intrauit, & portis ſe intulit, modum à captiuis non accipit. 1.*de ira*,7.*f.*25.

Vincere hoſtem: Vinci cupiditatibus.

Multi ut uincerent hoſtem, cupiditate uicti ſunt. 14.*ep.*93.*f.*227.

Victi ante uictum ſupplices iacuêre.

In conſpectu uictoris hoſtis, uicti hoſtes ſupplices pro more iacebant. 2.*de benef.*12.*f.*17.

Victi ante currum uictoris in triumphum acti.

Paulus in triumpho uictum ante [A] currũ egit Perſen. *ad Martiam* 13. ¶[A] Erat alius qui poſt currum triumphantis adſtabat, triumphanti à tergo hæc uerba inſuſurrans: Reſpice poſt te, hominem memento te. *Tertullianus apologetici*,33. *Arrianus*,44. *Epicteti*,24. Plinius 28.*c.*4. carnificem eum fuiſſe colligas ex Iſidori 18.*c.*2.

Victi, ferculo impoſiti, uictoris exornabant pompam.

In alienum imponar ferculum, [B] exornaturus uictoris ſuperbi ac feri pompam. *de uit.beat.* 25. ¶[B] Ferculo pompę etiam imponebatur Titulus rerum in bello geſtarũ. qualem & quidem perbreuem Pontico ſuo triumpho Cæſar adſcripſit, *Veni, uidi, uici.* quæ non belli acta, ſed celeriter confecti negotij notam exprimebant. *Sueton. Iulio* 32.

In Triumpho 120. elephanti ducti.

Idem narrabat, Metellum uictis in Sicilia Pœnis triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum & uiginti elephantos captiuos duxiſſe. *de breuit.uit.*13.

Manu trunca hoſtem uincere.

Mutius confecit bellum inermis ac mancus, & una manu trunca regem duello uicit. 9.*ep.*67.*in fin.*

Delectus militum ſumma cura habendus.

Caſtra, quos ad laborem & periculum recipiunt, faſtidioſe legunt. 5. *epiſtol.* 44.

Nomen in militiam non daret debilis. *de uit.beat.*30.

Fortior miles ex confragoſo uenit. Segnis eſt urbanus & uerna. nullum laborem recuſant manus, quæ ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit puluere ille unctus & nitidus. ſeuerior loci diſciplina firmat ingenium, aptumq; magnis conatibus reddit. 7. *epiſtolarum* 52.

Erubeſcit Reſpublica tam cicatricoſo milite uti. 7.*contr.* 8.*f.*35.

Sacramenti militaris leges uariæ.

Primæ militiæ uinculum eſt religio, & ſignorum amor, & deſerendi nefas: deinde facile cætera exiguntur, mandanturq; ad iuſiurandum adactis. 15.*ep.*96.*f.*235.

Militaris

Militaris sacramenti & gladiatorij eandem esse formulam, osten di cap. de amphitheatro & de gladiatorib.

Imperanda sunt periculosa fortissimis.

In castris periculosa fortissimis imperat dux, lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco deiiciant. *de prou.* 4.*f.*8.

Excubatoribus & similibus sua quoq; laus est, etiamsi hostis nihil tentauerit. Ex acie redeuntibus ac sanguinolentis dici solitum: Macte uirtute esto.

Aequè fortis esse potest, qui pro uallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus, & qui succisis poplitibus in genua se excepit. *Macte* [A] *uirtute esto*, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. 9.*ep.*66. ¶ [A] Eadem uerba usitata fuisse, discimus ex Liuio 2.4.7.10. *Vrb*.23. Silio Italico, 4.10.12. Victores etiam redeuntes ex pugna milites, clamorem faciebant, o litera geminata. Festus in Ouantes. Fuit & hæc imperatoribus acclamatio; Auguste, Deus te seruet. *l.*1.*Cod. de ueteranis. lib.* XI. *Lampridius Diadumeno: Capitolinus in Antonino Pio: Vopiscus in Saturnino & Probo.*

Non ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læuumq; defendit: sed q portas tuetur, & statione minus periculosa, nõ otiosa tamen fungitur, uigiliasq; seruat, & armamentario præest. quæ ministeria, quamuis incruenta, in numerum stipendiorum ueniunt. 1.*de tranquill.*3 *f.*134.

Vulneribus & sanguine suo militares uiri gloriantur.

Militares uiri gloriantur uulneribus: læti fluentem meliore casu sanguinem ostentant. *de diuin. prouid.* 4.*f.*7.

Vigilum conditio.

Miles uigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeunti. 1.*de tranquill.*15.*f.*149.

De impedimentis militaribus.

Militantes quotam partem rerum suarũ secum habent, cùm omnem apparatum castrensis disciplina submoueat? *ad Alb.*12.

Milites in excubiis sunt interim, dum alij securi sunt.

Non est iniquum, fortes uiros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro uallo obligatis stare uulneribus, interim in urbe securos esse præcisos & professos impudicitiam. *de prou.*5.*f.*9.

Priuilegia militum.

Vtile est Reipub. ter fortem seruari, ut sit qui ostendatur iuuẽtuti. 1.*controuers.* 8.37.

Exercitationes militares.

Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, uallum [B] iacit, & superuacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. 2.*epistolar.*18.*folio* 28. ¶ [B] Huic loco iungi oportet, quod de exercitatione militum scribit

bit Macer lib.1.de re militari, in l. officium.§.1.& 2.ff.de re militari: & Vegetius.3.cap.4.

Tyronis & ueterani comparatio.

Tyrones leuiter saucij uociferantur, & manus medicorum magis quàm ferrum horrent: ueterani patienter ac sine gemitu, ueluti aliena corpora excoriari patiuntur. *ad Alb.3.*

Gemens miles imperatorem sequens, malus miles est.

Malus miles est, qui Imperatorē gemens sequitur. 18.*ep*.108.269.

Deserere partes.

Dices mihi, Quid ais Seneca? *deseris partes? de uit.beat.*28.

Fugere inermem, uel armatum.

Minus turpe est à bello inermem reuerti, quàm armatum reuerti. *Suasoriar.* 2 *fol.* 227.

Non est honestum fugere etiamsi tutum esset. *Suasor.*2.*f.*228.

Transfugere, prodire.

Quin tu bene grauiter, si partium piget, transfugis potius, quàm prodis? *de uit.beat.*28.

Arma perdere crimen militi.

Arma [A] sua perdidit, hoc excusari non poterat, nisi rapuisset aliena. 4.*controuers.*4. ¶ [A] confer *l.* 3. §. *miles, qui in bello arma amisit. Digest.de re militar.*

Excusatio à militia.

Militiæ morbus multos eripuit. 6.*de benef.*9.

Lex: Qui ter fortiter fecerit, militia uacet. 1.*Controuers.*8.35.

Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat. *de breuitate uitæ.*20.181.

Veneno & proditione hostem uincere, iniustum.

Populus Romanus uinci ueneno hostē noluit, proditione [B] noluit. 4 *contr.*7. ubi plura uide. ¶ [B] Extant ea de re litteræ C. Fabricii & Q. Aemilij, Consulum Romanorum ad Pyrrhum regem: Consules Romani S.D. Pyrrho regi. Nos pro tuis iniuriis continuò animo strenuè commoti inimiciter tecū bellare studemus, sed communis exempli & fidei ergò uisum est, uti te saluum uelimus: ut esset quem armis uincere possemus. Ad nos uenit Nicias familiaris tuus, qui sibi pretium à nobis peteret, si te clam interfecisset. Id nos negauimus uelle: neue ob eam rem quidquam commodi expectaret. & simul uisum est, ut te certiorem faceremus, ne quid eiusmodi si accidisset, nostro consilio putares factū: & quod nobis non placet, pretio, aut præmio, aut dolis pugnare. Tu nisi caueas, iacebis. 3. *Gellius nono.*

Iacentis in acie conditio.

In acie iacens præteritur, cum stante pugnatur. 18.*ep*.106.*f*.25.

Vincunt nonnunquam peiores.

Non potest esse peior, q uictus fuerit: melior, q uicerit. 2.*ep*.14.22.

Exitus

Exitus pugnantis mors.

Exitus pugnantium mors est. 1.*epist.*7.8.

Victo salus, nullam sperare salutem.

Nullus perniciosior hostis est, quàm quem audacem angustiæ faciunt: longeq; uiolentius semper ex necessitate, quàm ex uirtute corrigimur. 2.*nat.quæst.*59.41.

Legiones, Classes, Cæsarianus.

Custodiantur legionibus terræ; classibus maria; & Cæsarianus portas miles obsideat: Cato qua exeat, habet. *de diuin.prou.*2.*f.*3.

Hoste ad manum ueniente, cæteris ad arma concurrentibus, otiosum sedere crimen est.

Cùm hostis instat à tergo, & mouere se iussus est miles, excutit necessitas, quicquid pax odiosa collegerat. *& post*: Demens omnibus meritò uiderer, si cùm saxa in munimentum murorum senes fœminæq; congererent, cùm iuuentus intra portas armata signum eruptionis exspectaret aut posceret, cùm hostilia in portis tela librarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret, sederem otiosus, & eiusmodi quæstiunculas ponens. 6.*ep.*50.*f.*76.77.

Vincere amissa manu hostem.

Rarius est hostē amissa manu uicisse, quàm armata. 9.*ep.*67.*f.*115.

Primipilarius: Caligula.

Non impunè cessit primipilario, quòd *Caligulā* dixerat. sic enim in castris natus & alumnus legionum uocari solebat: Nullo nomine militibus familiarior unquam factus, sed iam Caligulam conuitium & probrum iudicabat. *in sap.non cad.iniur.*17.

Fides hosti seruanda.

Calamitosissimum omnium dices Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatæ pendentē: atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem ausus est. 10.*ep.*73 *f.*127.

Gladius bonus.

Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cuius uagina gemmis distinguitur: sed cui est ad secandum subtilis acies & mucro omne munimentum rupturus. 10.*ep.*77.*f.*143.

Hastilia detorta corrigere.

Quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus: & adactis cuneis nō ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus. 1.*de ira*,5.*f.*23.

Tuba milites equosq; excitari.

Militaris uiri in media pace togati iā aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. 2.*de ira*,2.

Ad palum exerceri.

Exerceamur ad palum. [A] 2.*ep.*18. ¶[A] de militari palo adi *Veget.*1.*c.*11.*Lucianum in Demonacte.*

Necessitas in bello excusat, facitq; ex illicitis licita.

Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrociniū est. Hæc excusat

excusat Saguntinos, quamuis nō ceciderint patres, sed occiderint: Hæc excusat Romanos, quos ad seruilem delectum Cannensis ruina compulit: quę quidquid coëgit defendit. 9. *contr*. 4 *f*. 154.

In imperatoribus suis Romanos multa tulisse.

Multa populus Romanus in suis imperatoribus tulit. In Gurgite luxuriam: in Manlio impotentiam (cui non nocuit & filium & uictorem occidere) in Sylla crudelitatem, in L. Lucullo, auariciam. 9. *controuers*. 2. *fol*. 148.

Macte uirtute esto quibus diceretur.

Macte uirtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. 9. *epistol*. 67. *fol*. 115.

¶DE PACE.

Pacem sapiens magistratui suo, eiq; uni adscribit.

Indiuidua bona pax & libertas, tam omniū tota, quàm singulorum sunt. Cogitat itaq; sapiens, per quem sibi horum usufructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas uigilias, nec ad tuenda mænia, & multiplex belli tributum, publica necessitas uocet, agitq; gubernatori suo gratias. *& post*: Cōfitebitur, multum se debere, cuius administratione ac prudentia cōtingit illi pingue otium & arbitrium sui tēporis, & interturbata publicis occupationibus quies. *O' Melibœe Deus nobis hæc otia fecit. Namq; erit ille mihi semper Deus.* & post: *Ille meas errare boues ut cernis, & ipsum Ludere quæ uellem calamo permisit agresti*. 10. *ep*. 74. *f*. 133.

Pax animi unde & quomodo paranda.

Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusq; rerum boni & intēta mens ad unius honesti cupiditatem. 3. *de Ira*. 41.

In media pace bella exspectanda.

Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum trāseunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. *& post*: Inuadit temperatissimos morbus, ualidissimos phthisis, innocētissimos pœna, secretissimos tumultus. 14. *ep*. 92 *f*. 208.

Pax nunquam lacessita, & multo reparata sanguine.

Non dubium quin felicior pax sit nunquā lacessita, quàm multo reparata sanguine. 9. *ep*. 67 *f*. 114.

Pacis beneficium ad quos maximè perueniat, & qui potissimum pacis beneficio obligentur.

Pacis beneficium ad omnes pertinens, altius ad eos peruenit, qui illa bene utūtur. Multi sunt ex iis togatis, quibus pax operosior bello est. an idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis uitiis, quæ uel bello rumpenda sunt? 10. *epist*. 74.

Pax inter bonos.

Bonis inter se pax est. 2. *in sap. non cad. iniur*. 7. 155.

Pax

Pax ad omnes pertinet.

Pace etiam homicidæ fruuntur.4 *de benef.*28.62.

Pacis gloria est, iram in amicitiam eamq; fidam ac ueram, uertere.

Quid est gloriosius, quàm iram amicitia mutare? Quos P.Romanus fideliores habet socios, quàm quos habuit pertinacissimos hostes? Quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia uictos permiscuisset uictoribus? 2 *de ira*.34.

DE NOBILITATE.

Nobiles ex sordidis, sordidos ex nobilibus esse & fuisse. Nobilem non facit imaginum numerus, sed animus.

A' primo mũdi ortu usq; in hoc tẽpus perduxit nos ex splendidis sordidisq; alternata series. Non facit nobilem atrium plenũ fumosis imaginibus. Animus facit nobilem, cui ex quacunq; conditione licet surgere.5.*ep*.44.

Si quid aliud est in Philosophia boni, hoc est, quòd stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, à Diis sunt. bona mens omnib. patet, omnes ad hoc sumus nobiles. 5 *ep*.44.*in pr.*

Nobilis & noti differentia.

Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine ac multis stemmatum illigata flexuris in parte prima ædiũ collocant, noti magis quàm nobiles sunt.3.*de benef.*28.42.

Nobiles maiorum sola uirtute plerunq; industriis & bene meritis præferri.

In petendis honoribus quosdam ᴬ turpissimos nobilitas industriis prætulit.4.*de benef.*30. ¶ᴬ Hoc loco adfert exempla Ciceronis iunioris, Cinnę, C.Pompeij, Fabij Persici. & in fin. hac similitudine utitur. Vt loca sordida repercussu solis illustrãtur, ita inertes maiorum suorũ luce resplẽdent. Idẽ multis exẽplis probat *cap.*31. & 32.

Nobiliores qui censendi.

Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium & artibus bonis aptius.3.*de benef.*28.41.

Nobilis ex casa & humili corpusculo exire potest.

Potest ex casa uir magnus exire, potest & ex deformi humiliq; corpusculo formosus animus ac magnus.9.*ep*.67.109.

Nobilitas Socratis, Platonis, Iphicratis & Agrippæ, quæ fuerit.

Patritius Socrates non fuit.5 *epist.*44.68.

Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit.5.*ep*.44.68.

Iphicrates, cui mater barbara & Thressa obiiciebatur, respondit & deorum matrem Idæam esse.2.*in sap.non cad.iniur.*18.164.

Erat Agrippa inter eos, qui non nati sunt nobiles, sed facti. 2. *controuers.* 5.*fol.* 61.

Dignitas cresiens & incipiens.

Facilius crescit dignitas, quàm incipit.17.*epist.*102.253.

¶ De

¶DE EQVITIBVS.

Eques Romanus nomen ex ambitione natum.

Animus tam in equitem Romanum, tam in libertinum, quàm in ſeruum poteſt cadere. Quid eſt eques Romanus, aut libertinus, aut ſeruus? nomina ex ambitione, aut iniuria nata. 4. *ep.* 31. *f.* 53. 54.

In quatuordecim gradibus theatri locus fuit equitibus.

Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit induſtria. At mehercules multis quatuordecim grad⁹ ſunt clauſi. 5. *ep.* 44.

In equeſtribus locum habuere equites, & quomodo.

Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt. *& poſt*: Habeo in equeſtribus locum non ut uendam, non ut locem, nō ut habitem, in hoc tantum, ut ſpectem. Præterea non mentiar, ſi dicam me habere in equeſtri locum: ſed cùm in theatrū ueni, ſi plena ſunt equeſtria & iure habeo locum illic, quia ſedere eſt mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cùm quibus ius mihi loci commune eſt, occupatus eſt. 7. *de beneficiis* 12.

Cenſus equeſtris.

Quid eſt cœna flagitioſius, equeſtrem cenſum conſumente? 15. *epiſtolarum* 95. *folio* 236.

¶ *De legatis, & eorum parrheſia à bonis principibus tolerata.*

Demochares ad Philippum, parrheſiaſtes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Athenienſium legatos uenerat. Audita benignè legatione Philippus, *Dicite*, inquit, *mihi, facere quid poßim, quod ſit Athenienſibus gratum.* Excepit Demochares, *Te*, inquit, *ſuſpendere.* Indignatio circumſtantium ad tam inhumanum reſponſum exorta eſt, quos Philippus conticeſcere iuſſit, & Therſiten illum ſaluū incolumemq́; dimittere. *At uos cæteri legati*, inquit, *nunciate Athenienſibus, multo ſuperbiores eſſe qui iſta dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt.* 3. de ira. 23.

Munera per legatos exteris principibus mitti ſolita, & quæ maxima cenſita.

Corinthij per legatos gratulati ſunt Alexandro Macedoni, & ciuitate illum ſua donauerunt. Cum riſiſſet Alexander hoc officij genus, unus ex legatis, *Nulli*, inquit, *ciuitatē dedimus alij, quàm tibi & Herculi.* Libens accepit delatum honorem, & legatos humanitate proſecutus, cogitauit non qui ciuitatem darent, ſed cui dediſſent. 1. *de beneficiis* 13. *fol.* 10.

¶ POLITICA ET CENSORIA QVÆDAM.

Cenſuræ publicæ lex generalis.

Multa donanda ingeniis puto, ſed donanda uitia, non portenta. 10. *controuerſ.* 3. *f.* 168.

¶ *De orbitate eiusq́; apud Romanos gratia.*

In ciuitate noſtra plus gratiæ orbitas ᴬ confert, q̄ eripit: adeoq́; ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, ut

X qui-

quidam odia filiorum simulent, & liberos non seruent. (nam uidetur legendum, nō seruent) & orbitatē manu faciant. *ad Mart.* 19. ¶ [A] Ammianus 14. Vile est, inquit, quidquid extra pomœrium nascitur præter orbos & cœlibes. Nec dici potest qua obsequiorum diuersitate coluntur homines sine liberis Romæ. Porrò præcipuos Romanorum nullos aut dissimiles liberos reliquisse, refert Spartianus in Seuero. Romulus, inquit, nihil liberorum reliquit: nihil Numa Pompilius. Quid Camillus, num sui similes liberos habuit? Quid Scipio? Quid Catones? qui magni fuerunt. Iam uerò quid de Homero, Demosthene, Virgilio, Crispo & Terentio, Plauto cæterisq; aliis loquar? Quid de Cæsare? Quid de Tullio? cui soli melius fuerat liberos non habere? Quid de Augusto? qui ne adoptiuum bonum filium habuit, cùm illi eligēdi potestas fuisset ex omnibus. Falsus est etiam Traianus in suo municipe ac nepote deligendo. *& post*: Quid Mario felicius fuisset, si Commodum non reliquisset hæredem? Quid Seuero Septimio, si Bassianum non genuisset?

Cogita nunc sapienti an diues aliquis regnum orbę senectutis exercens, facere iniuriam possit. *in sap. non cad. iniur.* 2. c. 9.

¶ *De paupertate, & egentes Romæ in sublicio ponte stipem petere solitos.*

In sublicium pontem [B] me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quòd in illorum numerum consideo, qui manum ad stipem porrigunt. *de uit. beat.* 25. ¶ [B] Iuuenalis Satyra 14. Inuitatus ab hoc aliqs de ponte negabit. id est, nolet eius esse conuiua: eius, inquam, id est, hominis ita sordidi.

De Mendicitate affectata, & dominis quibusdam seruos debilitantibus mendicandi gratia.

Quidam expositos & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. *& post*: Huic cæci innitentes baculis, huic brachia circunferuntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali, huic elisa crura. Illius inuiolatis pedibus cruribusq; fœmina contundit, aliter in quemq; sæuiens. ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat, alium distorquet, alium delumbat, alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. *& post*: Tot membra franguntur, ut unum uentrem impleant. *& post*: Cur tu tam exiguum refers? Tibi captura quotidiana non respondet. *& post*: Proxima, inquit, die hic plurimum retulit, faciendus est huic similis alter. hic satis retulit, fiat & alius miser. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quærite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato. Tu per illa membra, quæ trahis debilia, per ea quisque quæ non habeat, ambiat. *& post*: An hoc facto læsa sit Respublica? *& post*: Qui occidit unum, non Reipub. læsæ tenetur, sed cædis. Potuerunt, inquit, duces fieri? potuerunt etiam sacrilegi esse, &

homi-

homicidæ. crudelem rem facit lanista, nec damnatur Reipub. læsę: & leno qui cogit inuitos pati stuprum, nec lædit Rempub. *& post:* Expositi in nullo numero sunt, serui sunt. *& post*: Respub. læditur, cùm in aliqua sua parte læditur. hæc nulla Reipub. pars est. Non in censu illos inuenies, non in testamentis. *& post*: Adeo hæc res non nocuit Reipub. ut possit uideri etiam profuisse. pauciores erunt qui exponant filios. *& post*: Principes uiri contra naturā diuitias exercēt, castratorum [A] greges habent. exoletos suos, ut ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei sint, amputant: his nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. 10. *contr.* 4. ¶[A] Mangones pueros castrabant, quo pluris uenderent. Martialis: *Non puer auari sectus arte mangonis.* Iurisconsultus in *l. 27. ff. ad l. Aquiliam*: Si quis puerum castrauerit, & pretiosiorem fecerit. Ita in seruis summum pretium eunuchi. *l. 2. Cod. de communi seruo manumisso.* His adde Quintilianum, 5. c. 12 Illud obseruandum, Domitiani edicto mares castrari prohibitos. *Sueton. Domitiano, 7. Dion. Philostratus: facit l. 4. l. 6. Digest. ad l. Cornel. de sicariis.*

¶ *De fatuis, eosq; delicatos nonnullos inter delicias cæteras domesticas habuisse.*

Harpasten uxoris meæ fatuam scis hæreditarium onus in domo mea remansisse: ipse enim auersissimus ab istis prodigiis sum. si quando fatuo delectari uolo, non est longè quærendus, me uideo. hæc fatua subitò desiit uidere. Incredibilem tibi narro rem, sed ueram, nescit esse se cæcam, subinde pædagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum: cæci tamen ducem quærunt, nos sine duce erramus. 6. *epistolarum* 51.

¶ *De otiosis, & eorum uanis occupationibus pictura elegans.*

Circuncidenda est concursatio, qualis est magnæ parti hominū, domos & theatra & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerūt semper aliquid agētibus similes. Horum si aliquem de domo exeūtem interrogaueris, Quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non meherculè scio, sed aliquos uidebo, aliquid agam. sine proposito uagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis uanusq; cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His pleriq; similem uitam agunt, quorum nō immeritò quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usq; eò impellunt obuios, & se aliosq; præcipitāt: cùm interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem nō resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpè litigantis, aut sponsalia sæpè nubentis, & lecticam affectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum super-

uacua redeuntes lassitudine, iurant, nescisse se ipsos quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadē illa uestigia. Omnis itaq; labor aliquò referatur, aliquò respiciat. Non industria inquietos, sed insanos falsæ rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur, proritat illos alicuius rei species, cuius uanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unūquemq; ex his, qui ad augendum turbam exeunt, inanes & leues causæ per urbem circunducunt, nihilq; habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus neminem ex omnibus difficilius domi, quàm se conuenit. Ex hoc malo dependet illud temerarium uitium, auscultatio, & publicorum secretorumq; inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc secutum puto Democritum ita cœpisse: Qui tranquillè uolet uiuere, nec priuatim agat multa, nec publicè. ad superuacua scilicet referens. *de tranquillitate uitæ 12.13.*

¶ *De causis corruptæ orationis, & quemadmodum oratio sequatur, & testetur mores publicos. Item de corrupta oratione in uerbis, compositione & sententiis.*

Quare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio quæris, & quo modo in quędam uitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio uigeret, aliquando infracta & in morem cantici deducta, quare aliàs sensus audaces, & fidem egressi placuerint, aliàs abruptæ sentētiæ & suspiciosæ, in quibus plus intelligendum est, quàm audiendum: quare ætas aliqua fuerit, quæ translationis iure uteretur inuerecundè? Hoc quod audire uulgò soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit, Talis hominibus fuit oratio, qualis uita: quemadmodum uniuscuiusq; actio discentis similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delitias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuia, si modò non in uno aut in altero fuit, sed approbata est & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoq; siccum ac sobrium: illo uitiato, hoc quoque afflatur. *& post:* Quomodo Mecœnas uixerit, notius est, quàm ut narrari nunc debeat. Quid ergo, non oratio eius æquè soluta est, quàm ipse discinctus? *& post:* Vbicunq; uideris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto desciuisse nō erit dubium. *& post:* Multi ex alieno seculo petunt uerba, duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis, & Crassus, & Curio nimis culti & recentes sunt: quidam contrà, dum nihil nisi tritum & usitatum uolunt, in sordes incidūt. *& post:* Ad compositionē transeamus. Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria: si quid placidius effluxerit, nolūt sine salebra esse iuncturam:
uirilem

uirilem putant & fortem, quę aurem inæqualitate percutiat. Quorundam non est compositio, modulatio est, adeò blanditur. Quid de illa loquar, in qua uerba differũtur & diu exspectata uix ad clausulas redduntur? *& post*: Nec id tantùm, sed & in genere sententiarum uitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ & plus ausæ, quàm pudore saluo licet. si floridæ sunt, & nimis dulces, si in uanũ exeunt, & sine affectu nihil amplius quàm sonant. 20.*ep.*115.

Cuiuscunq; orationem uideris sollicitam & politam, scito animum quoq; non minus esse pusillis occupatum. Oratio cultus animi est. Si circumtunsa est & fucata & manu facta, ostendit illũ quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum uirile concinnitas. 21.*ep.*116.*in pr.*

¶ *Mulieres litteris nimium imbui non expedire.*

Vtinam uirorum optimus parens meus, nimis maiorum consuetudini deditus, uoluisset te sapientũ præceptis erudiri potius quàm imitari: non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter [B] istas quæ litteris non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam construunt, minus est indulgere studiis passus: beneficio tamen rapacis ingenij, plus quàm pro tempore hausisti. Tanta sunt disciplinarum omnium fundamenta. *ad Albinam*, 16. ¶[A] De his Iuuenalis Satyra 6. *Quædam parua quidem, sed non toleranda maritis. Nam quid rancidius, quàm quòd se non putat ulla Formosam, nisi quæ de Tusca Græcula facta est. De Sulmonensi mera Cecropis, omnia Græcè, Cùm sit turpe magis nostris nescire Latinè. Hoc sermone pauent, hoc iram, gaudia curas, Hoc cuncta effundunt animi secreta.* & post: *Dones tamen ista puellis, Tunc etiam quam sextus & octogesimus annus Pulsat, adhuc Græcè. non est hic sermo pudicus In uetula, quoties lasciuum interuenit illud* Ζωὴ καὶ ψυχή. & post: *Non habeat matrona tibi quæ iuncta recumbit, Dicendi genus aut curtum sermone rotato Torqueat enthymema, nec historias sciat omnes: Sed quædã ex libris & nõ intelligat. odi Hanc ego quæ repetit uoluitq; Palæmonis artẽ Seruata semper lege & ratione loquendi, Ignotosq; mihi tenet antiquaria uersus. Nec curanda uiris opicæ castigat amicæ Verba, solœcismum liceat fecisse marito.*

¶ DE OSCVLIS.

De osculo liberorum & amicæ.

Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoq; amplexu sancto, tam moderato, satis apparet affectus. 10. *epistolar.*76.*fol.*139.

De osculo candidatorum.

Quid nuper Fabiũ Persicum (cuius osculum [A] etiam impediret uiri uota [B] boni) sacerdotem non uno Collegio fecit, nisi Verrucosi & Allobrogici? 4.*de benefi.*30. ¶[A] Oscula quotidiana fuerunt apud Romanos, quæ tamen edicto prohibuerat Tiberius. *Suet.c.*34. ¶[B] Loquitur hoc loco de uotis, quæ candidatis, quos bonos ui-

ros appellare consueuerant, fiebant. de quo idem Seneca, 1. *epist.* 5.

De manus osculo.

Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum, nihil hac re humilius, nihil turpius: post ego eosdem deprehendam alienorum seruorum osculantes manum. [A] 6. *epistol.* 47 *f.* 73. ¶ [A] Sic Caligula Chereæ agenti gratias osculandam manum offert, sed formatã commotamq; in obscænum modum. *Suet. Caligula,* 56. Et Domitianus Cænidi, concubinæ patris, osculum (ut assueuerat) offerenti manũ præbuit. *Suet. Domitiano.* 12. Et Plinius, 11. *c.* 45. Dextra osculis auersa appetitur, in fide porrigitur. Idem 28. *c.* 2. In adorando dextram ad osculum porrigimus.

De pedum osculo.

Cæsar [B] Pompeio Penno absoluto, & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolẽtiæ causa factum: aiunt socculum auratum, imò aureum margaritis distinctum ostendere eum uoluisse. & ita est 2. *de benefic.* 12. *folio* 16. ¶ [B] *al.* Caius Cæsar.

¶ DE CONVIVIIS.

De statu ciuitatis Epicureo inter conuiuia & cantus.

Epicurus laudabat statum quietæ ciuitatis, inter conuiuia cantusq; uitam exigentis. 13. *ep.* 88. *f.* 190.

Famem, sitim & uentrem desiderantem tantum impleri, paucis contentum esse.

Paruo fames constat, magno fastidium. *de paupert.* 3.

Facile est pascere paucos uentres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes quàm impleri. 2. *ep.* 17. *f.* 27. *de paupert.* 13.

Cibus famem domet, potio sitim. 1. *de Tranquill.* 9.

Venter præcepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur, si modò das illi quod potes, non quod debes. 3. *ep.* 21. *in fin.* Hunc locum ita legendum & emendandum censeo: uide Coniecturarum *lib.* 2.

De lacte.

Quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno [A] esse contẽtus. Ab his initiis nos regna non capiunt. 3. *ep.* 20. *in fin.* ¶ [A] *fortè* pane.

De pane & aqua.

Panem [B] & aquam natura desiderat, nemo ad hæc pauper est. 3. *ep.* 25. ¶ [B] Iuuenalis satyra. 13. *Viuite contenti casulis & collibus istis, O pueri Marsus dicebat & Hernicus olim Vestinusq; senex, panem quæramus aratro Qui satis est mensis.*

De radicibus & herbis.

Infelix est Fabricius, quòd rus suum quantum à Repub. uacauit, colit: quòd bellum tam cum Pyrrho, quàm cum diuitiis gerit: quòd ad focum cænat illas ipsas [C] radices & herbas, quas in agro triũphalis senex euulsit? *de prou.* 3. *f.* 5. ¶ [C] Sic de Curio Iuuenalis Satyra 12.

ra 12. *Curius paruo quæ legerat horto, Ipse focis breuibus ponebat oluscula: quæ nunc Squallidus in magna fastidit compede fossor.*

De frondium tenerrimis & cacuminibus arborum.

Sustinebant famem, primò tenerrima frondium & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid necessitas cibum fecerat. 3. *de ira*, 20.

Scias cacumina [A] arborum explementum esse uentris. 19. *epist.* 111. *f.* 280. ¶ [A] Ea dicuntur ἀκρόδρυα seu extremitates arborum, in l. qui uenenum. 236. §. 1. ff. de Verb. sign.

Polenta & aqua.

Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de fœlicitate controuersiam faciamus. 19. *ep.* 111. *f.* 280.

Rapa feruentia uorare cum Romulo.

Sitq; è Republica, esse aliquem qui cum Romulo [B] possit feruentia rapa uorare. *in ludo.* ¶ [B] Martialis 13. *Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa Quæ damus, in cœlo Romulus esse solet.* Si ita creditum fuit ab antiquis, non modò uoluere suos Deos pasci nectare & ambrosia, sed etiam uilibus cibis.

Rustici post prandium aut cœnam soliti potare.

Post [C] prandium aut cœnā bibere, uulgare est: hoc patresfamiliâs rustici faciunt, & uel uoluptatis ignari. 21. *ep.* 117. ¶ [C] *Horatius* 2. *Sermonum* 3. *Tum pensilis uua secundas, Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu. Post hoc ludus erat culpa potare magistra.*

De siti.

Egregiè Horatius, [D] negat ad sitim pertinere quo poculo aqua aut quàm elegāti ministretur. Nam si pertinere ad te iudices quàm crinitus puer, & quàm perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. 21. *epist.* 120. *f.* 304. ¶ [D] Horatius. 1. *Sermonum satyra.* 2. *Num tibi cùm fauces urit sitis aurea quæris Pocula? num esuriens fastidis omnia præter Pauonem rhombumq;?*

Cœnæ magni & facilis pretij.

C. Cæsar centies Sestertio cœnauit uno die. *c.* 9. *ad Alb. f.* 223.

Non toto asse pasci. 2 *ep.* 18. 29.

Saginatorum natura.

Languent per inertiam saginata, nec labore tantum, sed mole & ipso sui onere deficiunt. *c.* 2. *fol.* 3. *de prouidentia diuina.*

Culina fœdissimum patrimonij exitium.

Fœdissimum [E] patrimoniorum exitium culina. 1. *de beneficiis* 10. *fol.* 8. ¶ [E] Sic Diogenes uentrem appellabat uitæ charybdim, *Laertius.* 6. *in Diogene.*

Ebrietatis pudor.

Qui uinum malè ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis ut è conuiuio auferantur, 3. *de ira, decimotertio.*

Conuiuia nimia funeris instar.

Non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt, mortuis certè interdiu parentantur. 22.*ep.*123 *f.*131.

¶*De pane siligineo & plebeio.*

Malum panem, inquit: expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum & siligineum fames reddet. 22.*ep.*124 *f.*314.

Vtrum hic panis sit plebeius an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa uentrem delectari non uult, sed impleri. 21.*ep.*120.*f.*302.

De hordeaceo pane.

Non iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa uoluptas est, posse capere, ex his uoluptatem. 2. *epistolarum* 18. *fol.* 29.

Conuiuas quales eligere debeamus.

Antè circumspiciendũ est cum quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. 2.*ep.*19.*in fin.*

Athenodorus ait, ne ad cœnã quidem eius se iturum, qui sibi nihil pro hoc debiturus sit. 1.*de tranquill.*6.

Venter bene moratus.

Magna pars libertatis est benè moratus uenter, & contumeliæ patiens. 22.*epist.*124 *f.*314.

¶*De Vino: idq; calentibus ingeniis & pueris subtrahendum.*

Vinum calentibus ingeniis subtrahendum, quod pueris Plato negandum putat, & ignem uetat igne excitari. 2.*de ira*, 21.

Amphoram exsiccare, & fecem exsorbere.

Ille ultra modum deditus uino est, qui amphoram exsiccat, & fecem quoq; exsorbet. 8.*ep.*59.*f.*97.

Ebrietas nonnunquam concedenda, & cur.

Nonnunquam & usque ad ebrietatem ueniendum, non ut mergat nos, sed ut deprimat curas. 1.*de tranq.*15.*f.*149.

Cato [A] uino laxabat animum, curis publicis fatigatum. 1. *de tranquillitate* 15. *fol.* 148. ¶[A] Narratur & prisci Catonis sæpè mero caluisse uirtus. *Horat*

Potationem extremam delectare: & cur delectet.

Deditos *uino potatio* extrema delectat, illa quæ mergit, quę ebrietati summam manum imponit. 1.*ep.*12.*f.*17.

Vini uetustas ex Consulibus apud ueteres notata.

Aspice uinaria nostra (sic enim legendum, non ueterana,) & plena multorum [B] seculorum uindemiis horrea: unum putas uideri uentrem cui tot consulum regionumq; uina conduntur? 20. *epist.* 115.*in fin.f.*290. ¶[B] Iuuenal. Satyra 5. *Ipse Capillato diffusum consule potat, Calcatamq; tenet bellis socialibus uuam, Cardiaco nunquam cyathum missurus amico. Cras bibet Albanis aliquid de montibus, aut de Setinis, cuius patriam titulumq; senectus Deleuit multa ueteris fuligine testæ: Quale coronati*

ronati Thrasea Heluidiusq; bibebant Brutorum & Cassi natalibus. Horat.1. epist.5. Vina bibes iterum Tauro diffusa.

Cur apud te uinum ætate tua uetustius bibitur? *de uit.beat.*17.

Animalibus abstinuisse Pythagoram.

Cur animalibus abstinuerit Pythagoras, [A] uide. 19.*ep.*109.*f.*272. ¶ [A] Iuuenalis Satyr.15. *Quid diceret ergo, Vel quò non fugeret, si nunc hæc monstra uideret Pythagoras, cunctis animalibus abstinuit qui, Tanquam homine, & uentri indulsit non omne legumen?*

A' balneo mulso & alica usos fuisse ueteres.

Quero quid sit, dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exiisse. 22.*epist.*123.*f.*313.

Rectus apparatus, apri miliarij, linguæ phœnicopterorum.

Non magnam rem facis, quòd uiuere sine recto apparatu [B] potes, quòd non desideras miliarios apros, nec linguas phœnicopterûm, & alia portenta luxuriæ. 19.*epist.*111.279.280. ¶ [B] Rectus apparatus recta cœna, de qua Suetonius Augusto, & Domitiano.

Cœna censum equestrem consumens.

Quid est cœna sumtuosa flagitiosius? & equestrem censum consumente? 15.*epist.*96.*f.*236.

Cœna dialis.

Hæc qualiscunq; cœna, diali iucundior erit. 22.*ep.*124.*f.*314.

Cœna adiicialis.

Toties tamen *sestertio* adiiciales cœnæ frugalissimis uiris *constiterunt.* 15. *epist.* 96.*f.* 236.

Hospitalis mensa.

Sacra res est mensa hospitalis. *de benef.*38.

De niue & glacie: utq; eam delicati diluere, & arrodere consueuerint. De cocis cum opsoniis focos transferentibus. De aquæ pretiis & aquarum institoribus: officinis reponendæ niuis: niuatis potionibus restinguere ardentes boletos: Niuem sorbere, esse, in frusta conscindere. De aquis niulta niue clusis.

Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero malè diluenti *niuem* irascitur? 2.*de ira*,25.

Niuem rodunt, solatium stomachi æstuantis. 15.*ep.*96.*f.*233.

O' infœlicem ægrum, quia nō uino niuem diluit, quia non rigorem potionis suę, quam capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi lucrina in ipsa mensa aperiūtur, quia nō circa cœnationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum opsoniis focos transferentium. hoc enim iam luxuria commenta est, ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parū ferueat. cœnam culina sequitur. O' infelicem ęgrum, non iacebit in conspectu aper ut uilis caro à mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora auium (totas enim uidere fastidium est) congesta ponentur. 11. *epistol.* 79.*f.*152.

Non contenti uina diffundere ueterana, & per sapores disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, ut ea æstatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia cõsecuti sumus? nempe ut gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quòd spiritum, quòd solem emere non possumus. 4. *naturalium* 13.

Viscera, istorum uitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa uehementiore perusseris. Inde est inquam, quòd nec niue contẽti sunt, sed glaciem (uelut certior illi ex solido rigor sit) ac sæpè repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed ut uim maiorem habeat, & pertinacius frigus ex abdito effoditur. Itaq; ne unũ quidem eius est pretiũ: sed habet institores aqua, & annonam proh pudor uariam. Vnguentarios Lacedæmonij urbe expulére, & properè cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si uidissent reponendę niuis officinas, & tot iumẽta deportandæ aquę deseruientia, cuius colorem saporemq; paleis, quibus custodiunt, inquinant? At dij boni, quàm facilè est extinguere sitim sanam? Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est: sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt penè fumantes, quos deinde restinguãt niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles & palliolo focaliq; circumdatos, pallentes & ęgros non sorbere tantum niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est, & quidem eò acrior, quòd non tactu uenarum, nec in cutem effuso colore deprehenditur: sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum & ex molli fluidoq; durum atq; patiens. 4. *nat*. 13. *f*. 73. 74.

Sitio, utrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. 21. *ep*. 120. *f*. 302.

Quid tu illam ęstiuam niuem, non putas callum iecinoribus obducere? 15. *ep*. 96. *f*. 234.

De his quæ prima poni in mensa solent, & quæ cœnam cludere solent.

Ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate & soliti ordinis commutatione captatur, ut ea quę cludere cœnam solent, prima ponantur, ut quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. 20. *ep*. 115. *f*. 286.

De Aesopi patina.

Memini fuisse quondam Aesopi [A] nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat, uenerię, spondyliq; & ostrea eatenus circumcisa qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, tot ti distracti sine ullis ossibus mulli constrauerunt. piget esse singula,

gula,

gula, coguntur in unum sapores. In cœna fit quod fieri debet saturo uentre. 15.*ep*.96.*f*.234. ¶ [A] de Aesopi patina adde Tertullianum lib. de pallio. Plin. lib. 10. cap. 50. lib. 9. cap. 35. lib 35. cap. 12. Valerium 9. cap. 1. § 2. Horatium 2. Satyr. 3.

De ostreis.

Quid *ostrea* inertissimam carnem cœno saginatam? nihil ne existimas limosæ grauitatis inferre? 15. *ep*. 96. *f*. 234.

De boletis.

Quid tu illos *boletos* uoluptarium uenenũ nihil occulti operis iudicas facere, etiamsi præsentanei non fuerant? 15. *ep*. 96. *f*. 234.

De garo.

Quid illud Sosiorum [B] garum pretiosam mullorum [C] piscium saniem non credis urere salsa tabe præcordia? 15. *ep*. 96. *f*. 234. ¶ [B] Plinius 9. c. 17. M. Apitius, inquit, ad omne luxus ingenium mirus, in Sosiorum garo. (nam ea quoq; res cognomen inuenit) necari mullos præcellens putauit, atq; è iecore eorum alecem prouocare excogitauit. ¶ [C] De mullo pisce uide quædam alia 1. lib. de *historia Animalium*.

De piscium nutriendorum nimia cura: De oculis guloso: De piscibus in garo natantibus.

In cubili natant pisces, & sub ipsa mensa capitur, qui statim trãsferatur in mensam: parum uidetur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. uitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu uertit. Et sunt qui fabulas putant, piscem uiuere posse sub terra, & effodi, non capi? quàm incredibile illis uideretur, si audirent natare in garo piscem, nec cœnæ causa occisum esse super cœnam. cùm multum in delitiis fuit, & oculos antequam gulam pauit. 3. *naturalium, decimoseptimo.*

At nunc audimus, Nibil est moriente formosius. Da mihi in manus uas uitreum, in quo mullus exultet, in quo trepidet. Vbi multum diuq; laudatus est, ex illo perlucido extrahitur, tum ut quisq; peritior est, monstrat. *& post:* Non sunt ad popinã dentibus & uentre & ore contenti, oculis quoq; gulosi sunt. 3. *nat*. 18.

De purulentis.

Quid illa purulenta, & quæ tantum non ab ipso igne in nos transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis uisceribus extingui? 15. *epistolarum* 96. *fol*. 234.

De reliquiarum inter circunstantes diuisione.

Cœna peracta reliquiæ circũstantibus diuiduntur. 14. *ep*. 78. *f*. 147.

Coquos dentium opera fungi quid.

Expecto ut manducata ponantur. quantulo autem hoc minus est, testas excerpere, atque ossa & dentium opera *coquum* fungi? 15. *epistolarum* 96. *folio* 234.

De stru-

De ſtructoribus, & auium in menſa ſcindendarum, & in fruſta excutiendarum peritis.

Alius [A] pretioſas aues ſcindit per pectus & clunes, certis ductibus circunferens eruditam manum fruſta excutit. infœlix qui huic uni rei uiuit, ut altilia decenter ſecet: niſi quòd miſerior eſt, niſi quòd hoc uoluptatis cauſa docet, quàm qui neceſſitatis diſcit. 6. *epiſt.*47. ¶[A] De hoc genere hominum ita Iuuenalis Saty. 5. *Structorem interea, ne qua indignatio deſit, Saltantem ſpectas & cheironomonta uolãti Cultello, donec peragat dictata magiſtri Omnia: nec minimo ſanè diſcrimine refert, Quo geſtu lepores & quo gallina ſecetur.* Idem Satyr. 11. conuiuium ſuum commendans frugale, Sed nec ſtructor, *inquit*, erit, cui cedere debeat omnis Pergula diſcipulus Tripheri doctoris, apud quẽ Sumine cũ magno lepus & aper atq; pygargus, Et Scythicæ uolucres & phœnicopterus ingens, Et Getulus oryx, hebeti lautiſſima ferro Cæditur & tota ſonat ulmea cœna Suburra. Nec fruſtum capreæ ſubducere, nec latus Afræ Nouit auis. Loquitur autem de Triphero qui docebat artem ſtructoriã in ſaburra, & ſecandi geſtus cultro & ligneis ferculis repræſentabat.

Quanta arte ſcindantur aues in fruſta nõ enormia. *de breu. uit.* 12.

De honorato conuiuij loco, & regis menſa.

Minus honorato loco poſitus iraſci cœpiſti conuiuatori, uocatori ipſi qui tibi præferebatur. Demens, quid intereſt quam lecti premas partem? Honeſtiorem te aut turpiorem poteſt facere puluinum? 3. *de ira*, 37.

Non accipit contumeliam, ſi in conuiuio regis [B] recumbere infra menſam, ueſciq; cum ſeruis ignominioſa officia ſortitis iubebitur. *in ſap. non cad.* 15. ¶[B] De rege & modiperatore conuiuij hoc intellige. Varro rerum humanarum 20. In conuiuiis qui ſunt inſtituti putandi modiperatores magiſtri. Nonius c. 2. *in Modiperatores.*

De his qui conuiuia in noctem differre ſoliti, & ob eam rem ἀντίποδες dicti.

Turpis qui alto ſole ſemiſomnis iacet, cuius uigilia medio die incipit, & adhuc multis antelucanum eſt. Sunt qui officia lucis noctisq; peruertunt, nec antè diducunt oculos, heſterna graues crapula, quàm appetere nox cœpit. *& poſt*: Talis horum contraria non regio, ſed uita eſt. Sunt equidem in eadem urbe *Antipodes*, [C] qui ut M. Cato ait, nec orientem unquam ſolem uiderunt, nec occidentem. Hos tu exiſtimas ſcire quemadmodũ uiuẽdum ſit, qui neſciũt quando? 22. *ep.* 123. *in pr. f.* 311. ¶[C] Gloſſis ἀντίποδες aduerſipedes.

Seruus cœnanti domino ad pedes ſtans.

Seruus qui cœnanti ad pedes [D] ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. 3. *de benef.* 27. ¶[D] Martial. 12. *epigr.* 88. Dum negligentem ducit ad pedes urnam. & 5. *epigr. ulti.* Omnia cum retro pueris opſonia tradas, Cur non menſa tibi ponitur à pedibus.

¶ *De*

¶ *De Vestibus, & in iis luxu atq; profusione. De uestimentis uirilibus & uiris conuenientibus.*

Et in uestimentis uir [A] fortis apparet. 11 *ep.79.f.*152. ¶ [A] Hinc fit ut uirili ueste legata, ea tantummodo debeantur, quæ ad usum uirilem saluo pudore attinent. Paul. 3. Sent. 6. §. 80.

Non est ornamentum uirile, concinnitas. 21. *ep.*116. *f.*291.

Stola.

Frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem irritat. Hoc tale est, quale uir fortis stola [B] indutus. *de uita beata, decimotertio.* ¶ [B] Hinc Tatianus oratione πρὸς ἕλληνας uocat στολὴν ἀπάνθρωπον, id est, uiro indignam.

Aliqua uestis sapienti ac probo uiro magis conuenit, quàm alia: nullum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo. 7. *ep.*52. *f.*79.

Soluta & perlucida uestis.

Quare tres Gratiæ soluta [C] & perlucida ueste. 1. *de benef.*3. ¶ [C] sic Horatius 1. odar. 30. Gratias solutis zonis pingit. & ode 24. & 1. *Saty.* 2. Nudam gratiam uocat, à pellucente ueste.

Munda uestis.

Mundæ uestis electio appetenda est homini. natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaq; non est bonum per se munda uestis, sed mundæ uestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostræ honestæ sunt, nō ipsa quæ aguntur. 14. *epistol.* 93. *f.* 214.

Spissæ uestes, phrygianæ uel phryxianæ.

Inueniā alium poëtā apud quē præcingantur & spissis aut phrygianis [D] prodeant. 1. *de benef.*3. ¶ [D] al. phryxianis: quæ phryxei uelleris crispos & eminentes uillos imitantur. ut 8. Plin. 47.

Arcula uestes æstimare.

Quis unquam uestimenta æstimauit arcula? nec bonum nec malum uagina gladium facit. 14. *ep.*93. *f.*214.

Vestis ex arcula prolata: ponderibus & tormentis splendere cogentibus expressa: domestica, uilis.

Placet uestis non ex arcula prolata, non ponderibus aut tormentis splendere cogentibus expressa: sed domestica & uilis. 1. *de tranquillitate, primo.*

Pellibus ferarum, corticibus arborum, auium plumis, tergis uulpium ac murium tegi.

Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? nunquid non *pelles ferarum* & aliorum animalium à frigore satis abundeq; defendere queunt? Non corticibus arborum pleræq; gentes tegunt corpora? Non auiū plumæ in usum uestis conferuntur? Non hodieq; magna Scytharum pars tergis uulpium induitur, ac murium, quæ tactu mollia ac impenetrabilia uentis sunt? 14. *ep.* 90. *f.* 203.

Saccu-

Sacculum mutare.

Sacculum muta, nimis habes. 2.*ep.*17.*f.*27.*in fin.*

Toga splendens, sordescens, munditiæ faciles, squallorem appetere.

Non splendeat toga, nec sordeat quidem. *& post*: Hoc contra naturam est, torquere corpus suum & faciles odisse mūditias, & squallorem appetere, & cibis non tantùm uilibus uti, sed tetris & horridis. 1. *epist.* 5. *fol.* 6.

Sericæ uestes.

Video sericas uestes (si uestes uocandæ sunt, in quibus nihil est, quo defendi corpus aut deniq; pudor possit: quibus sumtis, mulier parum liquido, nudam se esse iurauit.) hæ ingenti summa ab ignotis etiam ad cōmercium gētibus accersuntur, ut matronæ nostræ ne adulteris quidē plus sui in cubiculo, quàm in publico ostēdant. 7. *de benef.* 9.

Prætexta posita togam sumebant, & in forum deducebantur.

Tenes memoria quantum senseris gaudiū, cum prætexta posita sumsisti uirilem togam, & in forū deductus es: maius expecta, cùm puerilem animum deposueris, & te in uirum philosophia transscripserit. 1. *epist.* 4. *in pr.*

Togam saturnalibus exuebant, ut & in tumultu & tristi tempore.

Togam saturnalibus exuebant mense Decembri. *& post*: Quod fieri nisi in tumultu & tristiori tempore ciuitatis non solebat: uoluptatis causa ac festorum dierum uestem mutabimus. 2 *ep.* 18.

De stragulo & opertorio.

Ex duabus penulis altera *stragulum*, altera *opertorium* facta est. 13. *epistol.* 88. *fol.* 184.

De pædagogij apparatu delicato.

Præstringit animum apparatus pædagogij, & diligentius quàm iam intra priuatum larem uestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. 1. *de tranq.* 1. *f.* 130.

Pallio caput uelare exclusis utrinq; auribus, ut in mimo diuites fugitiui solent.

Mecœnatem hunc esse scias, qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio [A] uelaret caput, exclusis utrinq; auribus, non aliter quàm in mimo diuites fugitiui solent. 20. *ep.* 115. *f.* 287. ¶ [A] Cur hìc notatur Mecœnas à Seneca? an quòd Romanus ipse Mecœnas, greca ueste, hoc est, pallio uteretur: nec tantum pallio, sed & eo caput uelaret, cùm essent alij nudo capite (si modo uel neq; in sacris essent, uel in ludis, uel saturnalibus dieb⁹, uel in peregrinatione, uel in militia, uel liberti, uel ęgri, uel senes uel conuiuę. his enim petaso, causia uel pileo uti licuit.) an quòd ita caput pallio, uelaret ut excluderet utrinq; aures: quo more fugitiui in mimis repræsentari solent? sanè (præter superiores causas) Romæ sani ac ualido corpore pileo aut petaso non utebantur. Atenim

nim Sulla post tot uictorias Dictator uni Pōpeio assurgebat de sella, eidem caput aperiebat, teste Sallustio. Quin & Seneca noster inter cæteros honores (quos tribui solitos magistratibus scribit) hoc adiicit: Si consulem, inquit, uidero, aut Prętorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, *caput aperiam*. 8. *epistol*. 65. ut hinc colligas, pileatos fuisse, cum nisi pileati fuerint, caput aperire nō potuerint. An dicemus Romanos lacinia togæ aut ueste iniecta caput texisse & honoris causa eam detraxisse honoratis occurrentibus: ut Plutarchus refert in Causis & in Gracchis, ubi de P. Scipione Nasica?

Lacernæ coloris improbi.

Lacernas coloris improbi sumunt, & pellucentem togam. 20. *epistolar*. 115. *fol*. 289.

Vestis philosophi quæ.

Asperum, incultum & intonsum caput, & negligentior barba, & indictum argento odium, & cubile humi positum. 1. *ep*. 5. *f*. 5.

Vestis iudicaturi quæ.

Si peruersa induenda magistratui uestis. & cætera. 1. *de Ira*. 16. *f*. 30. Dixi in Iuridicis sup. *Titulo de officio Prætorum*.

Solutis tunicis per urbem incedere.

Hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis [A] tunicis in urbe semper incesserit. 10. *epist*. 105. ¶ [A] Horatius 1. *satyr*. 2. Malthinus tunicis demissis ambulat.

¶ *De socculo aurato & aureo margaritis distincto.*

C. Cæsar dedit uitam Pompeio Pœno. agenti gratias osculandū porrexit sinistrū pedē. Qui excusant eū, negant id insolētię causa factum. Aiunt focculum [B] auratum, imò aureum distinctis margaritis ostendere uoluisse. Parum fœdè furioseq; insolens fuerat, qui de capite consularis uiri soccatus audiebat, nisi in os senatoris impegisset pigros [C] suos. 2. *de benefi*. 12. ¶ [B] Socci non modò Græcum calciamentum, sed etiam muliebre. Hinc illud Suetonij in Vitellio. 2. Petiit, inquit, à Messalina, ut sibi pedes præberet excalceandos, detractumque socculum dextrum inter togam tunicamque gestauit. ¶ [C] Alij legunt, *pictos soccos*: Est qui pigros, interpretatur *pedes lentos*.

¶ *De armillis argenteis.*

M. Cato cùm laudaret Curium & Corūcanum, & seculū illud, in quo censorium crimen erat, paucæ [D] argenti armillæ, possidebat ipse quadragies sestertiûm. *de uit. beat*. 21. ¶ [D] Sic Fabricius Luscinius Cornelium Rufinū duobus consulatibus & dictatura speciosissimè functum, in ordine senatorio non retinuit, quòd decem pondo uasa argentea comparasset. *Valerius*.

¶ *De Anulis. Anuli in omni articulo.*

Exornamus anulis digitos: in omni articulo gēma disponit̄. 7. *de nat*. 31.

Anulis

Anulis obsignabant epistolas.

Finem epistolæ faciam, si illi signum impressero. 2.*ep*.13.

Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, ut cum solenni ad te munusculo ueniat. 3.*ep*.22.

Anulis obsignabant pacta & nomina.

Vtinã pacta conuentaque non impressis signis custodirentur. & *post*: Anulis nostris plus quàm animis creditur. In quid isti uiri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? 3.*ep*.15.

¶ *De inauribus & prodigioso inaurium pretio.*

Duc non cuius auriculis utrinque bina patrimonia dependent: non quam margaritæ suffocent. *de remed. fort. f.*19.

Video uniones non singulos singulis auribus comparatos. iam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se, & insuper alij binis supponũtur. Nõ satis muliebris insania uiros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent. 7. *de beneficiis nono.*

Quare uxor tua locupletis domus censum auribus [A] gerit? *de uita beata*,17. ¶ [A] *Iuuenalis Satyra*,6. Nil non permittit mulier sibi: turpe putat nil, cùm uirides collo gemmas circumdedit, & cum auribus extensos magnos commisit elenchos. Plinius 12. *in Prooemio*: Mirari, inquit, subit, unionem, in rubri maris profundo: smaragdũ, in ima tellure quæri. Ad hoc excogitata sunt aurium uulnera: nimirum, quoniam parum erat collo crinibusq; gestari, nisi infoderentur etiam corpori.

¶ *De habitu ægrotantium.*

Videbis quosdam graciles & palliolo [B] focaliq; circundatos pallentes & ægros. 4. *Naturalium* 13. *f.* 73. & 74. ¶ [B] Palliolum in morbo uestis. Suet. Claudio 2. Ob hanc eãdem ualetudinem & gladiatorio munere (quod simul cum fratre memoriæ patris edebat) palliolatus nouo more præsedit. Quintilianus 11. c. ultimo. Palliolum, sicut fascias quibus crura uestiuntur, & focalia, & aurium ligamenta sola excusare potest ualetudo.

¶ *Vtrum expediat cultu seruos à liberis distingui.*

Indicta est aliquando à senatu sentẽtia, ut seruos à liberis cultus distingueret: deinde apparuit, quãtum periculum immineret, si serui nostri nos numerare cœpissent. 1, *de clem*.24.

Viros cum fœminis uestem commutasse.

Non uidentur tibi contra naturam uiuere, qui commutant cum fœminis uestem? 22.*ep*.123.*f*.312.

De ministris domesticis muliebrem in modum ornatis.

Alius uini minister in muliebrem modum ornatus cum ętate luctatur, non potest effugere pueritiam, sed retrahitur: iamq; militaris habitus glaber restrictis pilis, aut penitus euulsis tota nocte peruigilat, quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit: & in cubiculo

cubiculo uit & in conuiuio puella est. 6. *epistolarum*, 47.

¶ *De fuco & incessu: Item Viros, colores non modò matronarum, sed meretricum, fuco facto, sibi adsciuisse: incessum more mulierum suspendisse: in omnibus digitis atq; articulis annulos & gemmas disposuisse.*

Nondum satis robur omne proiecimus; adhuc quicquid est boni moris extinguimus, leuitate & politura corporum muliebres munditias antecessimus, colores meretricios matronis quidem nō induendos uiris sumimus: tenero & molli incessu suspēdimus gradum, non ambulamus, sed repimus. Exornamus anulis digitos, in omni articulo gemma disponitur, quotidie cōminiscimur per quæ uirilitati fiat iniuria, ut traducatur, quia non potest exui. 7. *nat.* 31.

Omnium pædagogia *oblita* [A] *facie* uehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe est neminem esse in comitatu puerorū, cuius sana facies medicamentū non desideret. 22. *ep.* 124 *f.* 315.
¶ [A] inter cætera collyridas quasdam & sputorum umbilicos addebant mulieres. *Tertull. de cultu fœminarum.* quod sputum Martialis: offam & panem, Iuuenalis Satyra 6: panem madidum, Suetonius in Ottone, appellat.

De Mensis.

Mensa [B] non [C] uarietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in usum posita, quæ nullius conuiuę oculos nec uoluptate moretur, nec accendat inuidia. 1. *de tranq. i. f.* 130. ¶ [B] De mensis, & quæ in his laudentur & uituperentur, uide Plin. cap. 13. 15. & 16. ¶ [C] *Iuuenal. Satyra* 11. Illa domi natas, nostraq; ex arbore mensas Tempora uiderunt: hoc lignum stabat in usus, Annosam si forte nucem deiecerat Eurus. At nunc diuitibus cœnandi nulla uoluptas, Nil rhombus, nil dama sapit: putere uidentur Vnguenta atque rosæ, latos nisi sustinet orbes, Grāde ebur & magno sublimis pardus hiatu, Dētibus ex illis quos mittit porta Sienes.

Video istic *mensas* & æstimatum lignum senatoris censu, eò pretiosius, quò illud in plures nodos arboris infœlicitas torsit. 7. *de beneficiis, nono.*

De Testudinibus, sericis uestibus, & aliis.

De sumtu & luxuria Romanorū in testudinib. faciendis, mensis, poculis crystallinis & murrhinis, sericis uestibus, uide 7. *de benef.* 9.

De Corinthiis uasis.

Illum tu otiosum uocas, qui *Corinthia* paucorum furore pretiosa anxia subtilitate concinnat, & maiorem diei partem in æruginosis lamellis consumit? *de breuit. uit.* 12.

Corinthia uasa. 1. *de tranquill.* 9.

De crystallinis poculis.

Video istic *crystallina*, quorum accendit fragilitas pretium. om-

nium enim rerum uoluptas apud imperitos ipso, quod eos fugare debet, periculo crescit. Video *murrhina pocula*. parum scilicet luxuria magno fuerit, nisi quòd uomant capacibus inter se gēmis propinarent. *7. de benefi. 9.*

De draconibus & miliariis, uide Nomenclatorem infrà, ubi dixi.

¶ *De Lectulis ligneis, hœdinis pellibus, & fictili supellectile Tuberonis: ac nonnullis aliis de supellectile fictili Tuberonis.*

Proderit narrare nobis Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, hœdinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam, proposita conuiuiis uasa fictilia. Quid aliud? paupertatem in Capitolio consecrare. Vt nullum aliud eius factum habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. *& post*: Illa die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumq; fractum est, & in milites conflatum. At omnibus seculis Tuberonis fictilia durabunt. 16. *ep. 96. in fin.*

Magnus ille est qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. 1. *epistol. 5. fol. 6.*

De speculorum inter matronas & delicatos abusu, & eorum immani pretio: ac nonnullis aliis de speculis.

Rerum natura facultatem nobis dedit nosmetipsos uidēdi. Fons cuiq; perlucidus aut leue saxum imaginem reddit. Nuper me in littore uidi, Cùm placidum uentis staret mare. Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se cernentium? Aetas illa simplicior & fortuitis contenta, nondum in uitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumq; rapiebat. Primò faciem suam cuiq; casus ostendit: deinde cùm insitus sui mortalibus amor dulcem aspectum formæ suæ faceret, sæpè ea despexêre, in quibus prius effigies suas uiderant. Postquā deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruēda, ferrum primò in usu fuit: & id homines impunè eruerent, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ mala, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios usus cōparato uidit: & mox proprio huic ministerio præparatus est orbis, nondum argēti nitor, sed fragilis uilisq; materia, tunc quoq; cùm antiqui illi uiri inconditè uiuerent, satis nitidi, si squallorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisq; sibi, alteriq; operam dabat inuicem. Cōiugum quidem manu crinis ille, quē effundere olim mos uiris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quàm iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoq; cælata sunt. deniq; gemmis adornata: & pluris unum ex his fœminę cō stitit,

ſtitit, quàm antiquarum dos fuit, illa quæ publicè dabatur Imperatorum pauperum liberis. An tu exiſtimas ex auro nitidum habuiſſe Scipionis filias ſpeculum, cùm illis dos fuiſſet ęs graue? O' paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit. Non feciſſet illis ſenatus dotem, ſi habuiſſent. At quiſquis ille fuit, cui ſoceri loco ſenatus fuit, intellexit ſe accepiſſe, quam fas non eſſet reddere. Iam libertinorum uirgunculis in unum ſpeculum non ſufficit illa dos, quam dedit Populus Romanus filiæ Scipionis. Proceſſit enim moleſtius, paulatim opibus ipſis inuitata luxuria, & incrementum ingens uitia acceperũt. Adeoq; omnia indiſcreta ſunt peruerſiſſimis artibus, ut quicquid mundus muliebris uocabatur, ſarcinæ uiriles ſint: minus dico, etiam militares. Iam ſpeculum ornatus cauſa adhibitum (nulli nõ uitio munerario) neceſſariũ factum eſt. 1.*nat.quæſt.*17.*ſ.*19.

Quibuſdam iratis [A] profuit aſpexiſſe ſpeculum. 2.*de ira*, 36. ¶ [A] Apuleius 1. apologia pro ſeipſo reſpõdẽs his Pudẽtis obiectionibus, *Habet ſpeculum philoſophus. Poßidet ſpeculum philoſophus*, obiter notat, nulli crimen eſſe imaginem ſuam noſſe. Socratem diſcipulis ſuis ſuaſiſſe, ut crebrò ſe in ſpeculo cõtemplarentur, ne dignitatem corporis malis moribus dedecorarent: Demoſthenem ſemper ante ſpeculum, quaſi ante magiſtrum, cauſas meditatum: & pronunciandi congruentiam à ſpeculo didiciſſe.

De ſpeculorum impudico uſu, uide 1.*natural.*16.

Nihil tam citò redditur, quàm à ſpeculo imago. 1.*nat.*4.9.

¶ *De Coma, barba, & capillo, & nimio delicatorum in coma curanda ſtudio.*

Quid illos otioſos uocas, quibus apud [B] *tonſorem* multæ horæ trãſmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccreuit, dũ de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut diſiecta coma reſtituitur, aut deficiens hinc atq; illinc in frontem compellitur. Quomodo iraſcuntur, ſi tonſor paulo negligentior fuit tanquam uirum tonderet? quomodo excandeſcunt, ſi quid ex iuba ſua deciſum eſt? ſi quid extra ordinem iacuit, niſi omnia ſua in annulos ſuos reciderunt. Quis eſt iſtorum, qui non malit Rempublicã turbari, quàm comam? qui non ſolicitior ſit de capitis ſui decore, quàm de ſalute? qui nõ comptior eſſe malit, quàm honeſtior? Hos tu otioſos uocas, inter pectinẽ ſpeculumq; occupatos? *de breuit.uit.*12. ¶ [B] Proprias præſtigias formæ & hic uirilis ſexus ſibi agnoſcit. barbam acrius cædere, interuellere, circundare capillum, diſponere, etiam colorare canitiem, primam quamq; ſubducere totius corporis lanuginem, pigmento quoque muliebri diſtinguere, cætera pulueris cuiuſdam aſpritudine leuigare, tum ſpeculũ omni occaſione conſulere, anxiè inſpicere. *Tertullianus de cultu fœminarum.*

Quid excolis formã? cùm omnia feceris, à multis animalib. decore uinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? cùm illum uel

effuderis more Parthorum, uel Germanorũ modo cinxeris, uel ut Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. 22. *ep.* 125. *f.* 319.

Criniti fuêre lautiores ministri.

Si pertinere ad te iudicas, quàm crinitus [A] puer, & quàm pellucidum tibi poculum porrigat, non sitis. 21. *epistolar.* 120. *fol.* 304. ¶ [A] *Martialis* 12. *epigrammat.* 49. Crinitæ (Lin e) pædagoge turbæ. Tales pueri cirrati. Persius Satyra 1. Ter cirratorum centum dictata fuisse, Pro nihilo pendas?

Crinis Germanorum rufus, & in nodum coactus.

Non est rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos inter suos insignitus. 3. *de ira*, 27.

¶ *De Barba. Barba de capsula torta.*

Nosti complures iuuenes barba & coma nitidos, discapsulatos. [A] 21. *epist.* 116. *f.* 291. ¶ [A] *al.* de capsula tortos.

Barbam submittere.

Mos est Cretensium magistratui barbam capillumq; submittere. 9, *Controuers.* 4. *f.* 157.

Barbam negligentius philosophi demittebant & alebant.

Intonsum caput & negligentiorẽ barbam, & quidquid aliud ambitionem peruersa uia sequitur, deuita. Satis ipsum nomen philosophiæ (etiamsi modestè tractetur) inuidiosum est. 1. *epist.* 5. *f.* 5.

In hoc barbam demisimus? 6. *epist.* 49. *f.* 75.

De supercilio.

Si ludum litterarium intraueris, scies, ista quæ ingenti supercilio Philosophi iactant, in puerili esse præscripto. 14. *ep.* 93. *f.* 220.

Hęc disputamus attractis superciliis, frõte rugosa. 20. *ep.* 114. *f.* 285.

Caluo pilos uellere.

Bion eleganter ait, nõ minus molestum esse caluis, quàm comatis pilos uelli. 1. *de tranquillit.* 8.

¶ *De ædificiis: De naturali, & prima ædium forma.*

Opus est tamen calorem solis æstiui umbra crassiore propellere. Quid ergo? Non uetustas multa abdidit loca, quæ uel iniuria temporis uel alio quolibet casu excauata, in specus recesserũt? Quid ergo? Non quamlibet uirgeam cratem texuerunt manu & uili obliuerunt luto, deinde stipula, aliisq; syluestribus operuêre fastigium, & pluuiis per deuexa labentibus transiere securi? Quid ergo? Non in defosso latent Syrticæ gentes, quibus propter nimios solis ardores nullum tegumẽtum repellendis caloribus satis solidum est, nisi ipsa arens humus? 14. *ep.* 91. *f.* 203.

Domus munimentum sit aduersus infesta corpori. hanc utrum cespes erexerit, an uarius lapis gentis alienæ, nihil interest. scito te hominem tam bene culmo quàm auro tegi. 1. *ep.* 8.

Mihi crede, fœlix illud seculum ante architectonas fuit, ista nata

sunt

ſunt iam naſcente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per deſignata currente, certa manu trabem ſcindere. nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum. Non enim tecta cœnationum, epulas receptura parabantur, nec in hũc uſum pinus aut abies deferebatur longo uehiculorum ordine, uicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro grauia penderent. furcæ utrinq; ſuſpenſæ fulciebant caſam, ſpiſſatis ramalibus, ac fronde congeſta, & in procliue diſpoſita decurſus imbribus, quamuis magnis, erat. ſub his tectis habitauêre, ſed ſecuri. Culmus liberos texit, Sub marmore atq; auro ſeruitus habitat. 14.*ep.*90 *f.*203.

De ædificandi nimio ſtudio.

Neminem ad excitandas domus ruina deterruit, & cùm penates ignis abſumſit, fundamenta tepente adhuc area ponimus: & urbes hauſtas ſępius eodem ſolo condimus, adeò ad bonas ſpes pertinax animus eſt. 7.*de beneſi.*31.

De ædificandi arte utili.

Exiguæ ſæpè areæ in multos uſus deſcribentis arte patuêre: & quamuis anguſtum pedem, diſpoſitio fecit habitaculum. 1. *de tranquillitate*, 10. *folio* 141.

Fornicationis in ædificiis quis inuentor, & de fornicis uſu.

Democritus, inquit, inueniſſe dicitur fornicem, ut lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio ſaxo alligaretur. Hoc dicam falſum eſſe. neceſſe eſt enim ante Democritum & portas & pontes fuiſſe, quarum ferè ſumma curuantur. 15.*ep.*91.*f.*205.

Vnus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu ſuo uincit. 21.*ep.*119.*f.*301.

Plurimum intereſſe ædificium in glarea, an in humo fluida & molli ponas.

Puta duo ædificia excitata eſſe, ambo paria, æquè excelſa atque magnifica: alterũ purã [A] areã accepit, illic protinus opus creuit, alterius fundamenta lapſabunda in mollem ac fluidam demiſſa humum: multumq; laboris exhauſtum eſt, dum peruenitur ad ſolidum. 7.*ep.*53.*f.*82. ¶ [A] lego *alterum glaream* accepit: quippe glarea magis opponitur fluidæ, molli & demiſſæ humo, quàm pura area. Nam & alioquin conſtat, ad uias ſternendas terrenam glaream ueteres iniicere ſolitos. *l.*1.§.2.*ff. de uia publica.*

De teſtudine ædium.

Video elaboratam ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinem, & fœdiſſimorum pigerrimorumq; animalium teſtas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipſa illa quæ placet uarietas, ſubditis medicamentis in ſimilitudinem ueri coloratur. 7.*de ben.f.*9.

De laquearibus uerſatilibus.

Hodie utrum tandem ſapientiorem putas, qui uerſatilia [B] cœnationum laquearia ita coagmẽtat, ut ſubinde alia facies atq; alia

ſuccedat: & toties tecta, quoties fercula mutentur? 14. *epiſtolar.* 90. *folio* 202. ¶[B] Suetonius Nerone 31. Cœnationes eius laqueatæ tabulis uerſatilibus, eburneis, ut flores: & fiſtulis, ut unguenta deſuper ſpargerentur.

De Speculariorum uſu & quando inuenta ſpecularia.

Noſtra demum prodiſſe memoria ſcimus ſpeculariorum uſum, perlucente teſta clarum tranſmittentium lumen. 14.*ep.* 91.*f.*204.

Cœnationem uelis ac ſpecularibus munire. 4.*nat.*13.

De Ciſternarum capacitatibus.

Vidi ciſternam in uilla Scipionis ędificiis ac uiridibus ſubditam, quæ ſufficere in uſum uel exercitus poſſet. 13.*ep.*87.*f.*181.

De libramento.

Modo excluſit totius aſpectum ſi recto libramento [A] inter ſolẽ terraſq; ſucceſſit. 5.*de benef.*5 ¶[A] id eſt, ad perpendiculum inter utrunq; interpoſita fuit. id metaphoricôs dixit.

Domus recta.

Deſit ſanè uarietas marmorum, & conciſura aquarum à cuniculis interfluentium, & pauperis cella, & quidquid aliud luxuria non contẽta decore ſimplici miſcet, quod dici ſolet, domus recta [B] eſt. 16.*ep.*101.*f.* 251. ¶[B] id eſt, nullo luxu corrupta. ſic à Cicerone in Bruto commentarij Cæſaris dicuntur recti & uenuſti, omni orationis ornatu, tanquam ueſte, detracto.

De balneo Scipionis Africani, à delicatorum balneis differente.

In ipſa Scipionis Africani uilla balneolũ uidi anguſtũ, tenebricoſum, ex conſuetudine antiqua. Nõ uidebatur maioribus noſtris calidum, niſi obſcurum. magna ergo me uoluptas ſubit contemplantẽ mores Scipionis ac noſtros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet qđ tãtũ ſemel capta eſt, abluebat corpus laborib. ruſticis feſſum. exercebat enim opere ſe, terrãq;, ut mos fuit priſcis, ſubigebat. ſub hoc ille tecto tã ſordido ſtetit, hoc illum pauimẽtum tam uile ſuſtinuit. At nunc quis eſt, qui ſic lauari ſuſtineat? pauper ſibi uidetur, ac ſordidus, niſi parietes magnis ac pretioſis orbibus refulſerint, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint, niſi illis undique operoſa & in picturæ modum uariata circumlicio prætexatur, niſi uitro condatur camera, niſi Thaſius lapis (quondam rarum in aliquo ſpectaculum templo) piſcinas noſtras circundederit, in quas corpora exinanita ſubmittimus: niſi aquam argẽtea epiſtomia [C] fuderint, & adhuc plebeias fiſtulas loquor. Quid cùm ad balnea libertinorum peruenero, quantum ſtatuarum, quantum columnarum eſt nihil ſuſtinentium, ſed in ornamẽtũ poſitarũ impenſę cauſa? quantum aquarum per gradus fragore labentium? eò delitiarum peruenimus, ut niſi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ ſunt rimæ magis quàm feneſtræ, muro lapideo exſectæ, ut ſine iniuria

muni-

munimẽti lumẽ admitterẽt. At nũc blattaria uocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaq; quæ concursum & admirationem habuerãt, cùm dedicarentur, hæc in antiquorum numerum reiiciuntur, cùm aliquid noui luxuria commenta est, quo ipsa se subrueret. At olim & pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in usum nõ oblectamenta reperta? non suffundebatur aqua, nec recens semper uelut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quam pellucida sordes deponerẽt. Sed, Dij boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obscura & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonẽ tibi Aedilem aut Fabium Maximũ, aut ex Corneliis aliquem manu sua temperasse. nam hoc quoq; nobilissimi ædiles fungebantur officio intrandi ea loca, quæ populum receptabant, exigendiq; munditias & utilem ac salubrem temperaturam: non hanc quæ nuper inuenta est similis incendio, adeò quidem ut conuictum in aliquo scelere seruum uiuũ lauare oporteat. Nihil mihi uidetur iam interesse, ardeat balneum an caleat. quantæ nũc aliqui rusticitatis damnant Scipionẽ, quòd non in suũ caldariũ latis specularibus diẽ admiserat, quòd nõ in multa luce decoquebatur, & spectabat, ut in balneo cõcoqueret? O' hominem calamitosum, nescit uiuere: non pacata aqua lauabatur, sed sæpè turbida, & cùm plueret uehementius, penè lutulenta. nec multum eius intererat, an sic lauaretur. Veniebat enim ut sudorẽ illuc ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorundam futuras uoces credis? non inuidemus Scipioni: uerè in exilio uixit, qui sic lauabatur: imo si scias, non quotidie lauabatur. nam, ut aiunt qui priscos mores urbis tradiderũt, brachia & crura quotidie abluebãt, q̃ scilicet sordes opere collegerant: cęterùm toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immũdissi[illegible]os fuisse. Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, uirum. postqu[illegible]m munda balnea inuẽta sunt, spurciores sunt. Describturus infam[illegible] nimiis notabilem delitiis Horatius Flaccus quid ait? Pastillos [illegible]fillus olet. dares nũc Rufillum, perinde esse ac si hircũ oleret, & Gorgonij loco esset: quem idẽ Horatius Rufillo opposuit parum est sumere unguentum, ni bis die terq; tenquetur, ne euanescat in corpore. Quid quòd odore tanquam suo gloriantur? 13. *ep.* 87. ¶ [C] *al. epitonia uide Coniecturas.* 2.

De balneorum suspensuris.

Suspensuræ [D] balneorum nuper inuentæ. 14. *epistol.* 91. *fol.* 204. ¶ [D] C. Sergius Orata pensilia balnea, seu pensiles balineas primus facere instituit, q̃ impẽsa leuib. initiis cœpta ad suspẽsa calidæ aquę tantũ nõ æquora penetrauit. *Valer.* 9. *c.* 1. *Plin.* 9. *c.* 54. *Macr.* 3. *Satur.* 15.

De sudatoriis.

Quid mihi cum istis cadentibus stagnis? quid cùm sudatoriis? in

quæ situs uapor corpora exhausturus includitur. *7.epist.52.f.80.*

Villæ imperatorum cur in summis iugis montium.

C. Marius, Cn. Pompeius & Cæsar, extruxerunt quidem uillas in regione Baiana: sed illas imposuerunt summis iugis montium. uidebatur hoc magis militare, ex alto speculari longè lateq; subiecta. aspice quàm positionem elegerunt, quibus ædificia excitauerunt locis, & qualia: scias non uillas esse, sed castra. *7.ep.52.*

De Vigiliario.

Quid interest utrum supra aliquem uigiliariũ ruat, an mons aut turris? *7.ep.58.* quidam tamen hic legunt, uigilarium.

Rimæ ac fenestræ discrimen.

Rimæ magis quàm fenestræ. *13.ep.87.f.181.*

De Labyrintho.

Hoc euenit in Labyrintho properantibus, ipsa illos uelocitas implicat. *5. ep. 44. in fin.*

De machinis & ædificiis nonnulla.

Barbari plerunq; inclusi & ignari machinarum, segnes laborem obsidẽtium spectant: nec quò illa pertingant, quę ex longinquo instruuntur, intelligunt. *de uit.beat.26.*

In putri ędificio omnis iunctura dilabitur, & dum alia exciditur, alia discinditur. *4.ep.30.*

Balistæ & scorpiones tela cum sono expellunt. *2.nat.16.*

De pomariis & piscinis in summis turribus: de ergastulorum laxitate & capacitate ingenti: & uillicorum imperio.

Non uiuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum syluæ in tectis domorũ ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quò improbè cacumina egissent? *22.ep.123.f.312.*

Alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorum sunt. Latiusq; nunc uillici, quàm reges quondam imperant. Maria submouentur proiectis molibus. *5.contr.5.*

De thermis in mare iactis.

Non uiuũt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, & delicatè natare ipsi sibi uidentur, ubi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? *22.ep.123.f.312.*

Villæ ad lacus, ad flumina, ad aquarum calentium uenas, ad littora sinu curuata, in ipso mari.

Vobis dico, quousq; nullus erit lacus, cui non uillarum uestrarum fastigia immineant: nullum flumen cui non ripas ædificia uestra prætexant? Vbicunq; scatebunt aquarum calentium uenæ, ibi noua diuersoria luxuriæ excitabuntur. Vbicunq; in aliquem sinum littus curuabitur, uos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus? Omnibus licet lo-

cet locis tecta uestra splendeant, alicubi imposita montibus, in uastum terrarum, marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta, cùm multa ædificaueritis, cùm ingentia: tamen & singula corpora estis [illegible]ula. Quid prosunt multa cubicula? in uno iacetis. Non e[illegible]um, ubicunque non estis. 14. *epistolarum* 90. *folio* 199.

Romuli casa Romæ: Capitolium fastigiatis tectis auro puro præfulgens.

Nudi stetere colles. Inter hæc tam effusa mœnia nihil est Romuli [A] casa nobilius. Fastigiatis supra tectis auro puro præfulgens prælucet Capitolium. Potes obiurgare Romanos, quòd cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. sed hæc non putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse. 1. *contr.* 6. *f.* 28. ¶ [A] ita lego & emẽdo pro humili. Emendationi fauet hic Vitruuij locus 2. c. 1. In Capitolio, inquit, commonefacere potest & significare mores uetustatis Romuli casa, in arce sacrorum stramentis tecta. Confirmat & id quoq; Virgilius 8. Aeneidos: Romuleoq; recens horrebat regia culmo. & Ouidius Fast. 3. Quæ fuerit nostri si quæris regia nati, Aspice de canna straminibusq; domum.

De Euripis.

Vtrum sapientiorem putas, qui Euripos subito aquarum impetu implet aut siccat? 14 *ep.* 92. *f.* 202.

¶ *De Statuis & imaginibus: Statuæ in theatris.*

Decernebatur Seiano statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus tunc, Verè theatrum perire. Quis enim non rumperetur, supra cineres Cn Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi Imperatoris consecrarĩ pessimum militem? *ad Mart.* 22.

De Colosso.

Colossus [B] magnitudinem suam seruat etiamsi steterit in puteo. 10. *epistolar.* 77. *fol.* 145. ¶ [B] Colossus Solis apud Rhodios fuit altitudine 70. cubitorum, hoc est pedum 105. *Festus.* cuius pollicem pauci potuerunt amplecti: digiti maiores quàm pleræque statuæ. *Plinius* 34. *cap.* 7.

De imaginibus amicorum absentium.

Imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant & desiderium absentiæ falsò atque inani solatio leuant. 5. *epistolarum*, 40.

Quidni ego magnorum uirorum imagines habeam incitamenta animi? 8. *epist.* 65. *f.* 104.

¶ *De Vehiculis & mulis saginatis, unius coloris.*

Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est, mulæ uiuere se ambulando testantur. mulio excalceatus non propter æstatem. uix à me obtineo ut hoc uehiculum uelim uideri meum. *& post*: Quid

ad rem pertinent mulæ ſaginatæ, unius [A] omnes coloris? quid iſta uehicula cælata? inſtrati auro alipedes, pictisq; tapetis, Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent, Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurũ. Iſta nec dominum meliorem poſſunt facere nec mulam. 13.*epiſt.* 88.*f.*184. ¶ [A] Mulis paribus in uehiculis uti ſoliti. Africanus 6. Quæſtionum: *in l. cum eiuſdem.* 34. *ff. de ædilitio edicto.* Facit ad hunc locum tit. Cod. lib. 11. nulli licere in frænis & equeſtribus ſellis & in baltheis, margaritas & ſmaragdos & hyacinthos aptare.

De geſtatione.

A' *geſtatione* cùm maximè uenio non minus fatigatus, quàm ſi tantum ambulaſſem quantum ſedi. Labor eſt enim diu ferri, ac neſcio an eò maior quia contra naturam eſt, quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus. debilitatem nobis induxere delitię, & quod diu noluimus, poſſe deſiuimus. 7.*ep.*56.

De ſella & lectica.

Nec illos quidem inter otioſos numeraueris, qui *ſella* ſe & [B] *lectica* huc & illuc ferunt, & ad geſtationum ſuarum, quaſi deſerere illas non liceat, horas occurrunt. *& poſt.* Audio quendam ex delicatis, cũ ex balneo inter manus elatus & in ſella poſitus eſſet, iam ſedeo? Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an uiuat, an uideat, an otioſus ſit? *de breuitate uitæ* 12. ¶ [B] ſella à lectica ſeparatur, ut & *l. Item legato.* 49. *Digeſt. de legat.* 3. In lectica reſupini, in ſella ſedentes ferebantur.

Lectica formoſis impoſita coloribus. [C] 19.*ep.* 111.*f.*280. ¶ [C] al. *calonibus*, id eſt, gerulis. unde Lipſius 1. *Elect.* 19. & aliis etiam ex locis colligit, iumenta nunquam ad lecticam pertinuiſſe: quod tamẽ libro 2. Coniectur. in huius loci explicatione uideor quodammodo confirmaſſe ex *l. item legato.* 49. *ff. de legat.* 3. niſi ſi in illa lege, burdones referendi ſint non ad lecticã, non ad ſellam, ſed ad uehicula, & alioqui hodie mulis in lectica utuntur.

Idem de iſtis omnibus dicas, quos ſupra capita [D] hominum ſupraq; turbam delicatos *lectica* ſuſpendit. 11.*ep.* 81.*f.*157. ¶ [D] Lecticarij, lectica ſibi in collo collocata, iacentem ac ſupinum, & non ſedentem, ferebãt: Vnde ſuccollare Suetonio. *Ouid.* 1. *de arte.* ferebant autẽ ſerui ut plurimum ſex. unde Hexaphoros & octophoros. *Suet. Caligula.* c. 43. *Martialis Apuleius* 2 *apolog.* Hinc lecticarij qui & geruli, de quibus infra dicemus, ut plurimũ ſerui. Rarenter autem lecticam uiri uſurparunt, niſi in ſupinis deliciis aut morbo.

Lecticarij, laxa ſella.

Quoſdam dementia tenet, ut contumeliã ſibi fieri poſſe putent à muliere. Quid refert quantum habeat, quot lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam ſellam? 2. *de tranq.* 14.

Velum in lecticis.

Prominenti ex lectica caput præciſum. *& poſt:* Ex *Aufidio Baſſo:*

Cicero,

Cicero paulum remoto uelo poſtquam armatos uidit. *Suaſoria. 2. pro Cicerone folio* 240.

¶ *De officiis & per officia diuerſa occupatis: De ſalutatione meritoria.*

Non eſt quod me occupatos ſolos putes dicere, quos officia domibus ſuis euocant, ut alienis foribus illidantur. *c.*12. *de breuit. uit.*

Iſti cum omnium *limina* quotidie perambulauerint, nec ullas apertas fores præterierint, cum per diuerſas domos meritoriam ſalutationem circuntulerint, quotum quemq; ex tam immenſa & uariis cupiditatibus diſtricta urbe poterunt uidere? Quàm multi illos cum diu torſerint ſimulata feſtinatione occurrent, quam multi per refertũ clientibus atriũ uitabũt: & per obſcuros ædiũ aditus profugient, quaſi non inhumanius ſit decipere quàm excludere, quàm multi heſterna crapula ſemiſomnes & graues, illis miſeris ſomnum ſuũ rumpentes, ut alienũ exſpectent, uix labiis alleuatis inſuſurratũ milies nomen oſcitatione ſuperbiſſima reddent? *de uit. breu.*14.

De Ianitoribus ædium.

Vix quenquã inuenies qui poſſit aperto oſtio uiuere. Ianitores conſcientia noſtra non ſuperbia oppoſuit. 5. *ep.* 43.

De admiſsionibus primis & ſecundis: Pro honore dari ſolitum, ut oſtio propius quis aſsideret: ut gradum prior intra domum poneret: De oſtiis ad eam rem uariis: De amicis primis & ſecundis. Salutatio diſpoſita. Salutandi cauſa alij intrabant, alij illabebantur Aue uerbum publicum & promiſcuum Aue ignotis ſalutantibus ſuo ordine emittebatur.

Non ſunt iſti amici, qui animo magno ianuam pulſant, qui in primas & *ſecundas admiſsiones* digeruntur, conſuetudo iſta uetus eſt regibus, regesque ſimulantibus, populum amicorum deſcribere. eſt proprium ſuperbiæ magno æſtimare introitum ac tactum ſui liminis, pro honore dare, ut oſtio ſuo propius aſſideas, ut gradũ prior intra domum ponas, in qua deinceps multa ſunt oſtia, quæ receptos quoq; excludunt. Apud nos primus omniũ Gracchus & mox Liuius Druſus inſtituerũt ſegregare turbam ſuam, & alios in ſecretum recipere, alios cum pluribus, alios cum uniuerſis. habuerunt itaq; iſti amicos primos, habuerunt & ſecundos nunquam ueros. Amicum uocas cuius diſponitur ſalutatio? an poteſt eius tibi placere fides, q per fores malignè apertas non intrat, ſed illabitur? huic ne peruenire uſq; ad diſtringendam libertatem licet? cuius uulgare & publicum uerbum, & promiſcuum ignotis *Aue* non niſi ſuo ordine emittitur? 6. *de ben.* 33. & 34. De ſalutandi ratione & particula Aue ſcripſi ad l. 11. C. de accuſ.

Hoſtiario (tanquam acri cani) ſapiens aliquẽ ſalutaturus potentiorẽ, minutum quid obiicere ſcit, ac ſolet: ſalutatoriũ publicum exercere: Salutatorium uenale: Hoſtiarij cum uirga. Hoſtiarij uirgam (ſi moleſtus nimium erat) quidam ſalutaturi, frangebant.

Sapiens

Sapiens non accedit ad fores, quas durus ianitor obsidet? ille uero si res necessaria uocabit, experietur & illum, quisquis erit, tanquam canē acrem obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere ut limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque (quisquis erit qui salutatorium publicum exerceat) donabit, scit emere uenalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet quòd ostiario liberè respondit, & uirgam eius fregit, quod ad dominum accessit, & petiit thronum. *in sapientem non cadere, decimoquarto.*

Ostiario irasci: Cathenarius canis: Ostium carceris durissimum.

Iratum uidisti amicum tuum hostiario causidici alicuius, aut uidisti quòd intrantem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mācipio fuisti: irasceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorū turba limen obsessum. Nūc ille qui intra iacet, fœlix fortunatusq; est, & beati hominis atq; potentis iudicat iudicium, [A] difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. 3. *de ira.* 37. ¶ [A] lego, *indicium*, id est, argumentum, signum, notam.

Ianitores salutaturos digerebant, idq; non gratuitò plerunq;.

Sapientis domus nullis obseruatur ianitoribus, turbam uenali fastidio digerentibus. *in sap. non cad.* 15.

Salutantium rixæ in liminibus ædium frequentes.

Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa rixa *salutantium* limina? multum habent contumeliarum ut intrent, plus cum intrauerint. præteri istos gradus diuitum & magno aggestu suspēsa uestibula. [B] 12. *ep.* 85. *f.* 173. ¶ [B] Vestibula inde quibusdā dicta, quòd in his locis ad salutandos dominos domorum, quicūq; uenissent, stare solerent, cùm introeundi daretur copia: atq; ob hāc cognitionem & quasi stabulationem, primos ingressus domorum uestibula nominatos, Nonius 1. in Vestibula. Glossis προπύλαιον uestibulū.

Nomenclatores persalutati.

Multorum frustra liminibus illisus nomenclatores persalutauit, à multis exclusus. 1. *de tranq.* 12.

Hostiarij difficultas: Nomenclatoris superbia, Cubicularij supercilium.

Contumeliam uocant hostiarij difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium. *in sap. non cad.* 14.

Nomenclatori uetulo mendacium in reddendis nominibus familiare.

Nomenclatori memoriæ loco audacia est, & cuicunq; nomen non potest reddere, imponit. 1. *de benef.* 3. *f* 4.

Vetulus *nomenclator* nomina non reddit, sed imponit. 3. *ep.* 27. *f.* 46.

Monitor.

Non desiderant manifesta monitores. 14. *ep.* 95. *f.* 221.

Merca-

Mercator, mango.

Mercator [A] urbibus prodest, medicus ægris, mango uenalibus. 4. *de benefic.* 13. ¶ [A] Sic Plautus in Trinummo Scena, Quo illic homo? mercaturam à mangonio separat: Mercaturam inquit an uenales habuit.

De mangonibus plura uide Titulis de contrahenda emptione & de ædilitio edicto.

¶ *De Peregrinationibus.*

Magis quis ueneris, quàm quò, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. 3 *ep.* 28. 47.

In peregrinationibus uitam agentibus hoc euenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. 1. *ep.* 2. 2.

Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmẽ cursorum antecedat. Turpe est nullos, qui occurrentes uia deiiciant, qui honestum omen uenire, magno puluere ostendant. 22. *ep.* 124. *f.* 315.

Peregrinationes & locorum mutationes nihil ad sapientiam per se facere multis probat 18. *ep.* 105.

Qui quò destinauit, peruenire uult, unam sequatur uiam, nõ per multas uagetur. 6. *epist.* 45. 68.

Qui tardius exierunt, uelocitate pensant moram. 3. *nat. præfat.*

¶ *De artibus manuariis & aliis eiusmodi.*

Omnes istę artes quibus aut excitatur ciuitas aut strepit, corporis negotium gerũt. cui omnia olim tanquam seruo pręstabantur, nunc tanquam Domino parantur. Itaq; hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesq; cantus & infractos. 14. *ep.* 91. *f.* 203.

Artifex.

Artifex est etiam cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt. 4. *de benefi.* 21.

Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili, &c. 22. *ep.* 122. *f.* 308.

Magni *artificis* est clausisse totum in exiguo. 5. *ep.* 54. *f.* 85.

Artifices ex alicuius rei superioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant. 8. *ep.* 66 *f.* 107.

Mercator.

Mercator urbibus prodest, medicus ęgris, mango uenalibus. Sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo ueniunt, non obligant eos quibus prosunt. 4. *de benefi.* 13.

Pictor.

Mercurius una stat: non quia beneficia ratio commendat uel oratio, sed quia pictori ita uisum est. 1. *de benefi.* 3. *f.* 4.

Pictor colores quos ad reddendum similitudinem multos uariosq; ante se posuit, celerrimè denotat, & inter ceram [A] opusq; facili uultu manuq; commeat. 22. *epist.* 122. ¶ [A] Ceris pingere solebant. Varro 3. de rustica 17. Nam ut Pausias & cæteri pictores eiusdem generis loculatas magnas habent arculas, ubi discolores sunt ceræ. Marianus. 7. Institutionum: Pictoris instrumento legato, ceræ, colores, similiaq; cedunt *l.* 17. *ff. de instructo.*

Fullo.

Videmus cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi, quæ sparsa contra solem obliquè positum, faciem arcus repræsentat. Idem uidebis accidere, si quando uolueris obseruare *fullonem*, cùm os aqua impleuit, & uestimenta tendiculis diducta leuiter aspergit, apparet uarios edi colores, in illo aeris aspersu, quales in arcu fulgere solent. 1. *nat.* 3. *f.* 7.

Tinctor.

Lana quosdam colores semel ducit, quosdam semel macerata & recocta non bibit. 10. *ep.* 73. *f.* 129.

Sunt colores qui ex interuallo uim suam ostendunt, *purpuram* Tyriam quo melior est, eo oportet ut altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. 1. *natural.* 5. *f.* 10.

Purpura eodem consilio nō in unum modum exit. interest quantum macerata sit, crassius medicamentum an aquatius traxerit, sæpius mersa sit an excocta, an semel tincta. 1. *nat.* 3. *f.* 8.

Vnguentarius.

In omnem uitam unguento abstinemus: quem [B] oblinemus, odor in corpore est. 19. *ep.* 109. *f.* 272. ¶ [B] *al.* quoniam optimus odor in corpore nullus est.

Vnguentarios Lacedæmonij expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. 4. *nat.* 13. *f.* 74.

Pastillos olere. 13. *epist.* 87.

Aristippus aliquãdo delectatus unguēto, malè, inquit, istis effœminatis eueniat, qui rem tam bellam effœminauerũt. 7. *de benef.* 25.

Qui in unguentaria [C] taberna resederunt, & paulò diutius morati sunt, odorem secum loci ferunt. 19. *ep.* 109. *f.* 271. ¶ [C] Vnguentarios Iliacis temporibus non fuisse notat Plinius 13. c. 1. Vbi etiam addit, Persarum uerisimiliter inuentum esse. Alexandrum in apparatu regis Darij, inter cætera scrinium unguentorum cepisse.

Viator.

In peregrinationibus comprehensus aliquis limes, & interrogati accolæ non patiuntur errare. 1. *de uit. beat.*

Equorum domandorum magister.

Equum non crebris uerberibus exterret domandi peritus magister. fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. 1. *de clement.* 16.

Vena-

Venator.

Venator qui inſtituit catulos ueſtigia ſequi, quiq; iam exercitatis utitur ad excitandas & perſequendas feras, non crebro illis minatur. 1.*de clement.* 16.

Piſcator.

Vrbanè dicas, Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, [A] ſed cum dolabra ire piſcatum. 3.*nat.* 16. ¶ [A] ab hamis, Hamitrahones Feſto: Hamiotæ Nonio 1.piſcatores dicuntur.

De Piſtrino, & quæ piſtrini inueniendi fuerit occaſio.

Non contentus his artibus, in *piſtrinum* ſapientem mittit. narrat enim quemadmodum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter ſe duritia dentium frangit, & quicquid excidit ad eoſdem dentes lingua refertur, tunc uero ſaliuæ miſcetur, ut facilius per fauces lubricas tranſeat. cum peruenit in uentrem aqualicoli feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis ſecutus exēplar, lapidē aſperū aſpero impoſuit ad ſimilitudinē dētiū, quorū pars immobilis motum alterius exſpectat, deinde utriuſq; attritu grana frangūtur, & ſæpius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. tunc farinā aqua ſparſit & aſſidua tractationē perdomuit, finxitq; panem, quē primo cinis calidus & feruens teſta percoxit, deinde furni paulatim reperti, quorum feruor ſeruiret arbitrio. 14.*epiſtolar.* 91. *fol. ducenteſimoquarto.*

Libarius, Botularius, Cruſtularius, Popinarum inſtitores.

Iam libarij [B] uarias exclamationes, & *botularium*, & cruſtularium, & omnes popinarum inſtitores mercem ſua quadam & inſignita modulatione uendentes. 5.*epiſtolarum* 57.*folio*, 89. ¶ [B] Libarius, qui liba uendit.

Opſonator.

Adiice opſonatores quibus dominici palati notitia ſubtilis eſt, qui ſciunt cuius rei illum ſapor excitet, cuius delectet aſpectus, cuius nouitate nauſeabundus erigi poſſit, quid iam ipſa ſatietate faſtidiat, quid illo die eſuriat. 6.*ep.* 47.

Miniſtratores menſæ.

Tranſeo miniſtratores, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur. Dij boni quantum hominum unus uenter exercet? 15.*epiſtolar.* 96. *fol.* 234.

Troſſuli & curſores.

Idem faciam quod troſſuli & iuuenes. 10.*ep.* 77. Nonius. troſſuli dicti ſunt toroſſuli, Varro ſeſqui Vliſſe nunc emunt troſſuli nardo nitidi uulgo, attico talento equum.

In theatrum ſenex ibo & in circum deferar, & nullum par ſine me depugnabit, ad philoſophum ire erubeſcam? 10.*ep.* 77.

O quàm

O' quàm cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his troſſulis in uia diuitibus, curſores & Numidas, & multũ ante ſe pulueris agentem. 13.*ep.* 88.*f.* 185.

Omnes iam ſic peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen curſorum [A] antecedat. 21.*epiſt.* 117. ¶ [A] Suetonius *Nerone* 30. de itinere Neronis, Armillata & Phalerata cùm Mazacum turba & curſorum. Sunt autẽ Mazaces Africę populi. Claudianus in Panegyrico, pauidus proiecit miſſile Mazax.

Serrarius.

Pono & *ſerrarium* uicinum. 7.*ep.* 57.*f.* 89.

Quid ais? Philoſophia docuit habere *clauem* & *ſeram*, & quicquid aliuderat, auaritiæ ſignum dare. 14.*ep.* 90.*f.* 202.

Pauſarius.

Iã me ſic ad omnia iſta duraui, ut audire uel *pauſariũ* poſſim, uoce acerbiſſima remigibus modos dantem. 7.*ep.* 57.*f.* 89.

De Textrino & quæ textrini inueniendi fuerit occaſio. De Textricum arte: De telis ex quibus ueſtis nihil celatura conficitur.

Deſcribit Poſidonius, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli ſolutoq; ducantur. deinde quemadmodum *tela* ſuſpenſis ponderibus rectum ſtamen extendat, quemadmodum ſubtegmen inſertum, quod duritiam utrinq; cõprimentis tramę remolliat, ſeparata coire cogãtur & iungi. *Textricum* quoq; artem à ſapiẽtibus dixit inuẽtam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus, *in quo Tela iugo iuncta eſt, ſtamen ſecernit arundo, Inſeritur medium radiis ſubtegmen acutis, Quod lato feriunt inſecti pectine dentes.* Quid ſi contigiſſet illi uidere has noſtri temporis telas, in quibus ueſtis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, ſed nullum pudori eſt? 14.*ep.* 91 *f.* 202.

Gerulus ſiue lecticarius.

Quo tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? Quò te penulati iſti in militum quidem non uulgarem cultum ſubornati? Quo inquam te iſti efferunt? ad oſtium alicuius hoſtiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. 3.*de beneſic* 28.

Gerulis cũ anhelitu & clamore properãtibus datur uia. 3.*nat.* 18.

Vitrarius.

Cuperem Poſidonio aliquem *uitrarium* oſtendere, qui ſpiritu uitrum in habitus plures format, qui uix diligenti manu effingerẽtur. Hæc inuenta ſunt poſtquam ſapientem inuenire deſiuimus. 15. *epiſtol.* 91. *fol.* 205.

De Sutrino.

Non multum abfuit quin *ſutrinum* quoq; inuentum à ſapiẽtibus diceret. 14.*ep.* 91.*f.* 204.

Figulus,& quis inuenerit figuli rotam.

Anacharſis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu uaſa formantur. Demum, quia apud Homerũ inuenitur figuli rota, mauult uideri uerſus falſos eſſe quàm fabulam. Ego nec Anacharſin huius rei fuiſſe autorem contendo;& ſi fuit, ſapiens quidem hoc inuenit, ſed non tanquam ſapiens. 15.*ep*.91.*f*.205.

Marmorarius faber.

Philoſophia monſtrat poſſe nos habitare ſine *marmorario* fabro. 14. *epiſtol*. 90.*f*.202.

Eborarius.

Excidit uobis eundem Democritum inueniſſe quemadmodum ebur molliretur. [A] 15.*epiſt*.91.*f*.206. ¶ [A] al. *poliretur*. Gloſſis ἐλεφαντεργὸς, *Aeborarius* & *Eburarius*.

De calculi in ſmaragdum conuerſione: De lapidibus coctilibus.

Excidit uobis eundem Democritum inueniſſe, quemadmodum decoctus calculus in *ſmaragdum* cõuerteretur, qua hodieq; coctura inuenti lapides coctiles colorantur. 15.*ep*.91.*f*.206.

Cinerarius.

Quidam ſe à *cinerario* impulſos moleſtè ferunt. *in ſap. non cad*. 13.

Cælator.

Cęlator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque auocat, &, ut dici ſolet, paſcit. 8.*ep*.59.*f*.96.

Aliptes.

Cùm in *alipten* & hac plebeia unctione contentum incidi. 7.*ep*. 57.*in pr*. quamquã illo loco quidam legunt, Cùm in aliquẽ inertem, & hac plebeia functione incidi. De alipte uide Iuuenalem.

Tibicen Phrygius.

Quidam ad magnificas uoces non aliter concitantur, quàm ſolent Phrygij [B] tibicinis ſono, ſemiuiri & ex imperio furentes. 19. *epiſt*.109.*f*.271. ¶ [B] De tibia Phrygia hoc reperi in Varronis fragmentis: dextra unũ habuiſſe foramen, ſiniſtra, duo: quorum unum acutum ſonum habet: alterum, grauem.

Pithaules.

Hoc ingenti ſtudio quis *pithaules* [C] bonus iudicatur. habet tibicen quoq; Græcus cõcurſum. 10.*ep*.77. ¶ [C] Pithaules eſt, qui tibias inflat. Varro Triodite περὶ ἀρετῆς: Priuſquam in orcheſtra Pithaules inflet tibias; domi ſuæ ramices rumpit. Nonius 2. *Ramices*. Pythaules eſt qui tibias inflat.

Scordalus.

Adiice nunc ſcordalum. [D] 7.*ep*.57.*in pr*. ¶ [D] Quidam interpretantur eum qui ſordes è balneo defert, alij ſcordulum legunt, alij ſcordylum, id eſt, ingrati odoris: alij ſcordalum quaſi ſcorodallum, qui olet allium, quomodo & ſcordalus dicitur *ep*.84. Petronius: Ego autem nactus occaſionem uindictæ Eumolpum excludo, red-

ditaque ſcordalo uice, ſine æmulo ſcilicet & cella utor & nocte.

Alipilus.

Præteri iſtos quorum ſi nihil aliud rectæ uoces ſunt, *alipilum* cogita, tenuem & ſtridulam uocem quò ſit notabilior ſubinde exprimentem, nec unquam tacentem niſi dum uellit alas, & alium pro ſe clamare cogit. 7. *ep*. 57. *f*. 89.

Pilicrepus.

Si *pilicrepus* [A] ſuperuenerit & numerare cœperit pilos, actũ eſt. 7. *epiſt*. 57. *in pr*. ¶ [A] à quibuſdam legitur pellicrepus. Eſt uero pilicrepus qui pilos auellit. Nonnullis dicitur is etiam, qui pilas facit qui Græcis σφαιροειδὴς, σφαιροποιὸς, Gloſſis pilarius. Poteſt enim colligi, pila luſitare ſolitos ueteres ante balneum, uel dum balnea, hypocauſta & ſudationes caleſcerent. Martialis 14 epigr. 163. Redde pilam, ſonat æs thermarum: ludere pergis? Virgine uis ſola lotus abire domum. Papinius lib. 1. ſiluarum in balneũ Etruſci: Quid nũc ſtrata ſolo referã tabulata crepãtes Auditura pilas, ubi languidus ignis inerrat Aedibus, & tenuẽ uoluunt hypocauſta uaporẽ?

Leno.

Tam alieni corporis leno malè audit quàm ſui. Reprehenditur aſſentator & aliena ſubſequens uerba paratus ad falſa laudator, non minus placens ſibi & ſe ſuſpiciens, & ut ita dicam, aſſentator ſuus. 5. *de beneſi* 7.

Meretrix.

Meretrix ita inter multos ſe diuidit, ut nemo nõ aliquod ſignum familiaris animi ferat. 1. *de beneſi*. 14. *f*. 11.

De re nautica, sev navali.

Ludunt nauigia.

Mare momento euertitur, eodem die ubi luſerũt [A] nauigia ſorbẽtur. 1 *ep*. *f*. 4. *in pr*. ¶ [A] Ludere nauis dicitur quę huc & illuc amãdatur. hinc luſoriæ naues apud Vegetium. 4. c. 23.

Mare quos hauſerat, eadem ui, qua ſorbebat, eiecit incolumes. 4. *epiſtol*. 30. *fol*. 50.

Non immeritò nautis terra timetur. 5. *ep*. 54. *f*. 85. 84.

In ſicco, in portu, in freto eſſe.

Nondum in ſicco, iam in portu ſunt. 10. *ep*. 73.

In *freto* uiximus, moriamur in portu. 2. *ep*. 19.

Portus clementiſſimus: uenti ſegnes: pertinax flatus.

Clementiſſimus *portus* eſt aliquando petendus, nunquam recuſandus, in quem ſi quis in primos annos delatus eſt, nõ magis queri, debet q̃ qui nauigarit. Aliũ enim, ut ſcis, uenti ſegnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentiſſimo tædio laſſant, alium pertinax flatus celerrimè perfert. 10. *ep*. 71.

Tertium genus eſt eorum qui ſapientiæ *alludunt*, quam non quidem *attigerunt*, in conſpectu tamen, & ut ita dicam, ſub ictu habent,

ij non

ij non concutiuntur, ne defluunt quidem, nondum in ficco, iam in portu funt. 10.*epist*.73.

Nunquid ille, cuius nauigium multam, undiq; laxatis compagibus, aquam trahit, nautis, ipfiq; nauigio irafcitur? Occurrit potius & aliam excludit undam, deinde aliam egerit, manifefta foramina præcludit, latentibus & ex occulto fentinā ducentibus labore cōtinuo refiftit, nec ideo intermittit, quia [A] quantum exhauftum eft fubnafcit̄. 2.*de ira*,10. ¶ [A] Vide Erafmum 3. Centur. 33. adagio, influit quod exhauritur. cœcus fluctus quid, dixi in Nomēclatore.

Non ferro incubui neç in mare aperto [B] ore defilui, ne uiderer pro fide tantū mori poffe. 4.*natural. in procemio fol*.63. ¶ [B] id Græcis eft πρὸς κῦμα χανεῖν ad aquā hiare; ut celerius aqua ftrangulētur.

Origo nauigiorum & exemplum à pifcibus natantibus petitum.

Hominis non fapientis inuenta funt, nauigia, quibus amnes, quibusque maria tranfimus aptatis ad excipiendum uentorum impetum uelis & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atq; illuc curfum nauigij torqueant, & exemplum à pifcibus tractum eft qui cauda reguntur, & leui in utrumq; momento uelocitatem fuam flectunt. 14.*epist*.91.*fol*.204.

Nauis bona quæ dicatur.

Nauis bona dicitur non quę pretiofis coloribus picta eft, nec cui argenteum aut aureum roftrum, nec cuius tutela ebore cœlata eft, nec quę fifcis ac opibus regiis preffa eft, fed ftabilis & firma & iuncturis aquam claudentibus fpiffa ad ferendum incurfum maris, folida, gubernaculo parens, uelox & cōfentiens uento. 10.*ep*.77.*f*.143.

Naues ceratæ uel æratæ, luforiæ, cubiculatæ.

Cui triremes & ceratas non mitterem luforias & cubiculatas, & alia ludibria regū in mari lafciuientium mittam? 7.*de benefi*.20.

De nauium oneribus.

In naui onera immota minus urgent: inæqualiter conuoluta, citius in eam partem in quam incubuere demergunt. 3.*ep*.28.

Nauis fentinam trahens.

In naue quæ fentinam trahit, uni rimæ aut alteri obfiftitur: ubi plurimis locis laxari cœpit, fuccurri non poteft nauigio dehifcenti. 4. *epiftolarum* 30.

Naues tabellariæ: Alexandrinæ & earum Puteolis exfpectatio: Supparum intendere, & quid fupparum.

Subito nobis hodie Alexandrinæ *naues* apparuerūt, quæ præmitti folent & nuntiare fecuturę claffis aduentum, tabellarias uocant, gratus illarum Campaniæ afpectus eft, omnis in pilis Puteolorum turba confiftit, & ex ipfo genere uelorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit, folum enim fupparum licet intendere, quod in alto omnes habent naues. nulla enim res æquè

adiuuat cursum, quàm summa pars ueli, illic maximè nauis urgetur. Itaq; quoties uentus increbruit, maiorq; est quàm expedit, antemna submittitur. minus habet uiriū flatus ex humili. cùm intrauere Capreas & promontorium, cæteræ uelo iubentur esse contentæ. supparum Alexandrinarum nauium insigne est. 11. *ep.* 78. *f.* 146.

Gubernaculum nauis.

Inter duos quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorē non dixeris, cui maius speciosiusq; nauigiū est. 10. *ep.* 74. *f.* 133.

Ad gubernaculum & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. 2. *epistolarum*, 16.

Vela contrahere: Terram legere.

Contrahe *uela*, terram lege. 2. *ep.* 19.

Tremor tranquilli maris uel lacus.

Est quidam tremor etiam *tranquilli maris* aut lacus, qui ex tempestate requieuit. 1. *de tranq.* 1. *in fin.*

Tempestas, inclinatio maris.

Nōdum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. cępi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore exponeret, aiebat ille aspera & esse importuosa, nec quicquā se æquè in tempestate timere quàm terram. *& post.* cuius ut uiciniam attigi, non expecto, ut quicquam ex pręceptis Virgilij fiat, obuertāt pelago proras, aut anchora de prora iaciatur, sed memor artificij mei ueteris, frigidæ cultor, mitto me in mare, quomodo psichrolutam decet gausapatus. 7. *ep.* 54. *f.* 83. 84.

Quid enim illum putas multum *nauigasse*, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac uiribus uentorum ex diuerso furentium per eadem uestigia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. *de breu. uit.* 8.

Tempestate & nausea uexari.

Stomachus non effugit cum tempestate nauseam. 7. *epistolar.* 54. *folio* 83. *&* 84.

Non tempestate uexor sed nausea. 1. *de tranq.* 1. *in f.*

De Naufragio.

Post naufragium maria tentantur. 11. *ep.* 82. *f.* 139.

Nemo cum sarcinis enatat. 3. *ep.* 22. 37.

Primus *nauali prælio* Duilhus uicit. *de breuit. uit.* 13. 176.

Naufragio quidam consecuti sunt, ne in piratarum manus peruenirent 6. *de benef.* 9.

Neptuno plus debere iudicat ex iis, qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari uexit, & animosius à mercatore quàm à uectore soluitur uotum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras, & auro pensanda portabat, quàm qui uilissima quæq; & saburræ loco futura, congesserat. 10. *epist.* 74. *f.* 132.

Nauem

Nauem in portu mergis.2.*contro*.67.68.

¶ Perit aliqua nauis in portu.2.*ep*.14.22.

De Gubernatore nauis nonnulla.

Quidam Stoici dicunt deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id, quod uolait, efficere, nec tenere cursum suum. Deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. *& post*: Gubernatori propositum est utiq; nauē in portum perducere. *& post*: Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem nulla tēpestate fieri, nec ipsam administrationē artis: Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam & nauis regendæ scientiā Hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuna inuisa obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquam hanc nauem nisi rectam? arti satisfecit. tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo inquis, non nocet gubernatori ea res, q̄ illū tenere portū uetat? q̄ conatus eius irrites efficit? quæ aut detinet aut exarmat? non tanquam gubernatori, sed tanquā nauigāti nocet. alioquin gubernatoris artē adeo non impedit ut ostendat. tranquillo enim, ut aiunt, gubernator est. nauigio ista obsunt non rectori qua rector est. Duas personas habet gubernator, alteram communem cum omnibus, qui eandem conscenderunt nauem, qua ipse quoq; uector est: alteram propriam qua gubernator est. Tempestas tanquam uectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienū bonum est, ad eos quos uehit pertinet, quomodo ars medici ad eos quos curat. Sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus uiuit & proprium ipsius. itaq; gubernatori fortasse nocetur cuius ministeriū alij promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à tempestatibus uitæ. 12.*ep*.86.*f*.179.

Qui hoc potuit dicere, Neptune [A] nunquam hanc nauem, nisi rectam. 12 *epist*.86.*fol*.179. ¶ [A] Extat hic uersus; apud Aristidem. *Εὖ ἴσθι ποσειδᾶν ὅτι ὀρθὰν τὰν ναῦν κατάδωσα.*

Gubernator etiam est qui in sicco est, quia consummatæ scientię nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se utatur. 4.*de benefi*.21.

Magnus gubernator & scisso nauigat uelo, & si exarmauit, tamē reliquias nauigij aptat ad cursum. 4 *ep*.30 *f* 50.

Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctꝰ eripuit, q fluctuātia uela deseruit, qui permisit tēpestati nauē. at ille uel in naufragio laudandus est, quem obruit mare clauum tenentem & obnoxium. *ad Mart*.6. malo tamen legere, ita innoxium.

Gubernatorē in tempestate, in acie militē intelligas. *de prou*.4.*f*.7.

Non magis mihi quisquā potest talis prodesse præceptor, quàm *gubernator* in tempestate nauseabundus. Tenendum est rapiente fluctu gubernaculum: Luctandū cum ipso mari: Eripienda sunt uento uela. Quid me potest adiuuare rector nauigij attonitus & uo-

mitans,non est loquendum, sed gubernandum. 19.*ep.*109 *f.*275.

Gubernatorem facit ille qui præcipit, sic moue gubernaculum, sic uela submitte,sic secundo uento utere,sic aduerso resiste, sic dubiũ communemq; tibi uindica. 15.*ep.*96.*f.*231.

Gubernatoris artem tranquillum mare & obsequens uentus nõ ostendit, aduersi aliquid incurrat, oportet, quod animum probet. *ad Martiam*,6.

¶ *De Indica nauigatione ex Hispania & Nilo in Indiam.*

Quantum est quod ab ultimis littoribus Hispaniæ usque ad Indos iacet?paucissimorũ dierum spatium, si nauim suus uentus impleuit. *natur.procem.f.*2.

Per Nilum iter ad commercia *Indici* maris est. 4 *nat.*2.

DE RE RVSTICA.

¶ *De Agricola & optimi agricolæ officio.*

Mos fuit priscis [A] exercere opere se, *terramq;* ipsam subigere. 13.*epist.*87.*fol.*181. ¶ [A] Plinius 18.*c.*3. Quæ causa,inquit, tantæ ubertatis erat? Ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri, ut fas est credere,gaudente terra uomere laureato & triumphali aratore. siue illi eadem cura semina tractabant, qua bella, eademq; diligentia arua disponebant qua castra:siue honestis manibus omnia lætius prouenerunt,quoniam & curiosius fiunt.Serentem inuenerunt dati honores Serranum,unde cognomen.Arãti quatuor sua iugera in Vaticano (quæ prata Quintia appellantur) Cincinnato uiator attulit dictaturam. *& post*: At nunc eadem illa uincti pedes, damnatæ manus,inscripti uultus exercent.*& post*:Et nos miramur ergastulorum non eadẽ emolumenta esse quæ fuerint Imperatorũ?

Terra ipsa fertilior erat illaborata,& in usus populorum non diripientium larga 15.*ep.*91.*f.*206.

Agricolam arbor ad fructum perducta delectat. *ibid.*4.*ep.*34 *f.*56.

Nũc quoq; plurima cultores agrorũ nomina inueniunt,per quę fertilitas augeatur.14.*ep.*91.*f.* 204.

Ad agrum colẽdum ex æquo & bono nemo uenit, nec ad ullam rem cuius extra ipsam fructus est.4.*de benef.*14.

Agricola euersis arboribus, quas aut uentus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, sobolem ex illis residuam fouit, & amissarum semina statim plantasq; disponit, & momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum ueloxq; tempus est) adolescunt amissis lætiora. *ad Mart.*16.

Agricolæ non tantùm rectas procerasq; arbores colunt, sed illis quoq;,quas aliqua deprauauit causa, adminicula quibus regantur applicant,alias circumcidunt ne proceritatem rami premant;quasdam infirmatas uitio loci nutriunt,quibusdam aliena umbra laborantibus cœlum aperiunt. 2.*de clem.*7.

Perdet Agricola quod sparsit, si labores suos destituit in semine, mu'ta

multa cura sata producuntur ad segetem, nihil inde fructuum peruenit, quod non à primo usq; ad extremum æqualis cultura persequitur. 2.*de benef.*11.*f.*16.

¶ *De arboribus.*

Præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorũ genera, ut densiora surgant, reciduntur. 1.*de clem.*8.

In uilla Scipionis didici ab Aegialo diligentissimo patrefam. is enim nunc huius agri possessor est, didici, quamuis uetus *arbustum* posse transferri, &c. 13.*ep.*88.*f.*182.

Non est admirationi una *arbor* ubi in eandem altitudinem tota sylua surrexit. 4.*ep.*33.*f.*55.

Non est arbor solida nec fortis, nisi frequens uẽtus incursat. Ipsa enim uexatione constringitur & radices certius figit. fragiles sunt quæ in aprica ualle creuerunt. *de prou.*4.*f.*9.

Oliuetum.

De *oliueto* duobus modis disposito uide 13.*ep.*87.*f.*182.

Laurus, hædera.

Laurus, hæderæ & alia nota pastoribus idonea eliciendis ignibus. 2.*naturalium*, 22.

Caricæ.

De prandio nihil detrahi potuit, paratum fuit non magis hora, nusquam sine *caricis*, nusquam sine pugillaribus, illæ si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane. Quotidie mihi annum nouum faciunt. 13.*ep.*88.*f.*184.

Ficus mariscæ.

Senetio cupiebat grandia dicere, seruos nolebat nisi grandes, & argentea uasa, nisi grandia. Eo puenit insania eius ut calceos quoque maiores sumeret, & ficus nõ esset nisi mariscas. *Suasoria.*2.*f.*229.

Poma gregalia, suauiter aspera, fugientia.

Poma gregalia, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenere maturius. 1.*de benef.*12.*f.*10.

Poma quædam sunt suauiter aspera. 8.*ep.*64.*f.*102.

Gratissima sunt poma cum fugiunt. 1.*ep.*12.*f.*17.

¶ *De Plantis.*

Non conualescit planta, quæ sæpius transfertur. 1.*ep.*2.2.

De uite.

Vitem laudamus si fructu palmites onerat, si ipsa ad terrã pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit, nunquis huic illam præferet uitem cui aureæ uuæ, aurea folia dependẽt? propria uirtus est in uite fertilitas. 5.*ep.*41.*f.*65.

Illud etiam uidi, *uitem* ex arbusto suo annosam transferri, huius capillamenta quoque si fieri potest colligenda sunt, deinde liberalius sternenda uitis, ut etiam ex corpore radicescat. & uidi non tantum mense Februario positas, sed & iam Martio exacto, tenent &

complexæ sunt dulces ulmos. 13. *epistolarum*, 87. *folio* 183.

Non quælibet insitionem *uitis* patitur. si uetus & exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamq; transibit. itaq; solemus supra terram præcidere, ut si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita, infra terram inseratur. 19. *ep*. 113.

De Vino & musto.

Musto dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem uis caloris eiectat. 12. *ep*. 84. *f*. 169.

Vinum fit bonum, quod recens durum & asperum uisum est; contra non patitur ætatem quod in dolio placuit. 5. *ep*. 36. *f*. 58.

In *uino* nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat. 8. *ep*. 64.

¶ *De seminibus.*

Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt, quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt & paria his ex quibus orta sunt. si malus, non aliter quàm humus sterilis & palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus. 10. *ep*. 74. *f*. 133.

Seminis modo præcepta spargenda sunt, quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum uires suas explicat, & ex minimo in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio, non latè patet, si aspicias, in opere crescit. *& post*: eadem est præceptorum conditio quæ seminum. 5. *ep*. 38.

¶ *De herbis, tritico, segete, cicuta.*

Est aliquod bonum tritici, hoc nondum est in herba lactẽte, nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cùm frumentum æstas & debita maturitas coxit. 22. *ep*. 125. *f*. 317.

Seges.

Illa herba quæ in segetem frugemq; uentura est, aliam constitutionem habet tenera & uix eminens sulco: aliam cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit; aliã, cùm flauescit & ad aream [A] spectat, & spica eius induruit. 22. *epist*. 122. *fol*. 300. ¶[A] fruges maturatas intelligit, quòd flauæ segetes demessæ ad aream ferendi gratia deportari soleant.

Et post malam segetem serendum est. sæpe quicquid perierat infelicis solis sterilitate, unius anni restituit ubertas. 11. *ep*. 82. *f*. 159.

Cicuta magnum Socratem fecit. 2. *ep*. 13. 20.

¶ *De Pastore & grege.*

Pastor ex fœtu gregis sui capit uoluptatem. 4. *ep*. 34. *f*. 56.

¶ *De supellectile rustica.*

Argentum graue rustici patris sine ullo opere & nomine artificis. 1. *de tranquillitate*, 1.

DE LVDIS.

Spectaculorum detestatio in genere.

Nihil [A] est tam damnosum bonis moribus quàm in aliquo spe-

ſtaculo deſidere. 1. *ep.* 7. ¶ A Iſidorus 18. c. 59. Nihil eſſe debet Chriſtiano cum Circenſi inſania, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenæ, cum luxuria ludi.

De ludorum intercalatione.

Quis philoſophiam aut ullum liberale reſpicit ſtudium, niſi cum ludi intercalantur? 7. *Natural.* 32.

DE LVDO GYMNICO.

¶ *De ſaltatione & Tripudiatione muliebri, molli, & honeſta.*

Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter ſe infringens (ut nunc mos eſt etiam inceſſu ipſo ultra muliebrem mollitiem fluẽtibus) ſed ut illi antiqui uiri ſolebãt, inter ludos ac feſta tempora, uirilem in modum tripudiare: non facturi detrimentum, etiamſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur. 1. *de tranquillitat.* 15. *folio* 148.

Chorus conſertis manibus in ſe redeuntium.

Comitatus uirtutum conſertarũ & inter ſe cohærentiũ. 14. *ep.* 91.

Quid ille conſertis manibus in A ſe redeũtium chorus? Quare ſorores? & quare manib. implexis? 1. *de ben.* 3. *f.* 3. ¶ A Sic ab Horat. 3. *od.* 21. Gratiæ finguntur ſemper inter ſe coniunctę ibi, ſegnesq; nodum ſoluere Gratiæ. ſic corripere in nodum Virgil. 8. *Aeneid.* Stringere nodum, Ambroſius *libro* de uelãdis uirginibus uſurpauit pro, coniunctis manibus teneri.

Dixerunt non omnes ſimul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, ſed ſinguli ex his: Hic meus eſt dies. *Suaſoria.* 2. *f.* 228.

¶ DE CVRSV.

Carceribus includi: dato ſigno proſilire.

In certamen curſus compoſitè & carceribus incluſi, operire debent ſuum tempus, ad quod uelut dato ſigno proſiliant. 2. *de beneficiis* 25. *folio uigeſimotertio.*

Hieran facere rarò curſoribus euenit.

Quod rarò curſoribus euenit Hieran A fecimus. 12. *ep.* 84. *f.* 168. ¶ A ſubaudi δρομὸν, id eſt, ſacrum curſum. ſic medici ἱερὰν πικρὰν : ſic nautæ ſacram anchoram.

¶ *De Iactu.*

Qui iaculari diſcit, deſtinatum locum captat, manum firmat ad dirigenda quæ mittit. Cum hanc uim ex diſciplina & exercitatione percepit, quocunq; uult illa utitur. diſcit enim non hoc aut illud ferire, ſed quodcunq; uoluerit. 14. *ep.* 95.

Scire debet quid petat ille qui ſagittam uult mittere, & moderari manu telum. errant conſilia noſtra, quia non habent quo dirigantur. 10. *epiſt.* 72. *f.* 125.

Sagittarius non aliquando ferire debet, ſed aliquando deerrare. 4. *epiſt.* 29. 48.

Exerceamur ad palum. 2. *ep.* 18. *f.* 29.

¶ *De Virtute.*

Alij dicerunt uix humanis tollenda uiribus onera portare. 2. *de ira, decimotertio.*

¶ DE LVCTATIONE ET ATHLETIS.

Athletarum dura exercitatio.

Athletæ [A] in uilissima sui parte occupati, ictus doloresque patiuntur, ut uires cædentis exhauriant, nec cum ira suadet feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximũ præceptorem certaminis gymnici solitum aiunt his quos exercebat præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem. 2. *de ira*, 14. ¶ [A] Huc refer has iuris quæstiones: qd iudicari oporteat, si quis in colluctatione uel in pancratio, uel dum pugiles se exercent, alius alium occiderit, *l. qua actione.* 7. §. 4. *ff. ad l. Aquil.* An Athletæ, Thymelici, Xystici, agitatores, qui aquam equis spargunt, designatores seu βραβευταὶ artem ludicram faciant. *l.* 4 *ff. de his qui notantur infamia.*

Athletas uidemus quibus uirium cura est, cum fortissimis quibusq; confligere, & exigere ab his per quos certamini præparantur, ut totis contra ipsos uiribus utantur. cædi uexariq; patiuntur, & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur. *de prouident.* 2. *folio* 2.

Athleta non potest magnos spiritus ad certamẽ afferre, qui nunquam suggillatus est. ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes nõ crepuerunt sub pugno. Ille qui supplantatus aduersariũ toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior surrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. 2. *de beneficiis*, 13. *in prin.*

Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate, nec tantum quia pugnãt ista patiuntur, sed ut pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. 11. *ep.* 79. *f.* 151.

Quidam sole & exercitatione & cura corporis diem educunt, athletisq; utilissimũ est lacertos suos roburq;, cui se uindicauerũt, maiore temporis parte nutrire 1. *de tranq.* 3. *in pr.*

Pancratio aut cestu exerceri suos Lacedæmonij non patiebantur.

Lacedæmonij uetant suos Pancratio [B] aut cestu [C] decernere, ubi inferiorem ostendit uicti confessio. Cursor metam prior contingit uelocitate illum non animo antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, cum inuictos Lacedæmonij ciues suos magno æstimarent ab his certaminibus remouerunt, in quibus uictorem facit non ipse iudex, sed uox cedentis & tradere iubentis. 5. *de benefi.* 3. ¶ [B] Plutarchus refert Lycurgum ea certaminum genera sustulisse, ἐν οἷς χεὶρ ἀνατείνεται in quibus manus ad feriendum leuatur, meritò: huiusmodi enim exercitia frangunt & debilitant potius quàm fouent corpora. Ita uidetur Propertius 3. eleg. 14. hallucinatus

tus Spartanum palæſtram ſic deſcribere. Et patitur duro uulnera pancratio: Nunc ligat ad ceſtum gaudentia Martia loris. ¶ [c] de his Manilius 5. Ille, inquit, cito motu rigidos eludere ceſtus, Nunc exire leuis miſſos, nũc mittere palmis, Mobilibusq; citos ictus glomerare lacertis. exire dixit, pro eludere, & ſe extricare.

De ſphyromachia.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi uaco, ſed ſpectaculi, quod omnes moleſtos ad ſphyromachiã [A] auocauit. *& post:* Ecce ingens clamor ex ſtadio profertur, & me non excutit mihi, Cogito mecum quàm multi corpora exerceãt, quàm ingenia pauci, quãtus ad ſpectaculũ nõ fidele & luſoriũ fiat concurſus, quanta ſit circa artes bonas ſolitudo, quam imbecilli animo ſint, quorum lacertos humerosq; miramur. Illud maximè reuoluo mecũ, ſi corpus perduci exercitatione ad hanc petientiam poteſt, qua & pugnos pariter & calces non unius hominis ferat, qua ſolem ardentiſſimum in feruẽtiſſimo puluere ſuſtineat aliquis, & ſanguine ſuo madens diem ducat, quanto facilius animus corroborari poſſit, ut fortunæ ictus inuictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exſurgat? His multo cibo multa potione opus eſt, multo oleo, multa deniq; opera, tibi continget uirtus ſine apparatu ſine impenſa. 11. *ep.* 81. ¶ [A] Hoc loco nonnulli ſphæromachiã legunt, non ſphyromachiã. Ex ſuperioribus tamen apparet ſphyromachiam, eſſe pugnorũ pariter & calcium pugnam.

Magnus luctator quis habendus ſit.

Magnus luctator eſt, non qui omnes numeros nexusq; perdidicit, quorum uſus ſub aduerſario rarus eſt, ſed qui in uno ſe aut altero bene & diligenter exercuit, & eorũ occaſiones intentus ſpectat. nec enim refert quàm multa ſciat, ſi ſcit, quantum uictoriæ ſatis eſt. 7. *de beneficiis, primo.*

Oleo utebantur athletæ.

Peſſimæ notæ mancipia ſunt, homines [B] inter *oleum & uinum* occupati, quibus ad uotum dies eſt actus. ſi bene ſudauerunt, ſi in locum eius quod defluxit, multum potionis alterius ieiuno gutture iniecerũt. Bibere & ſudare uita cardiaci eſt. 2. *ep.* 15. ¶ [B] innuit athletas eos'ue qui occupantur in exercendis lacertis.

Sudorem olei unctione diſcutere. 1. *contr. f.* 4.

Ceroma.

Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos Aphe excepit. 7. *ep.* 58. *in pr.*

Illum tu otioſum uocas, qui in ceromate, (Nam, proh facinus, ne Romanis quidem uitiis laboramus) ſpectator puerorum exercentium ſedet. *de brew. uit* 12. *in pr.*

¶ De Certaminibus ſacris,

In certaminibus [c] ſacris pleriq; uicere, cædentium manus obſtinata

ſtinata patientia fatigando. *in ſap. non cad. iniur.* 9. ¶ [C] Qui certaminibus ſacris deſeruiebant, ignominioſi non erant. *l.* 4. *ff. de his qui notantur infamia.* Commodis pręmiorum (quę propter coronas ſacras præſtantur) condemnato placuit interdici: & eam pecuniam iure pignoris, in cauſam iudicati capi: *l. commodis.* 40. *ff. de re iudicata*, ſpes præmiorum quæ pro coronis athletis penſitanda ſunt, neq; generaliter neq; ſpecialiter pignorari pacto priuato poſſe *l.* 5. *Cod. quæ res pignor.* Vacationem tribui athletis ſi probantur per omnē ætatem certaſſe, & coronati non minus tribus coronis certaminis ſacri. *l. unica. Cod. de athletis.*

¶De Circo.

Quam nunc in circo cretam [A] uocamus, (al. metam,) calcem antiqui dicebant. 19. *ep.* 109. *f.* 275. ¶ [A] Gloſſæ c. de ſpectaculis: Creta λάκη Cicero. 1. Tuſculana: Nunc uideo calcem. Lucretius: Tu mihi ſupremæ præſcripta ad candida calcis. ſic dicta fortè, quod curriculi finis creta aut calce notaretur.

Non ſuſtineo uos morari, ſcio quàm ſit odioſa res Circenſibus pompa. 1. *contr. f.* 6.

Super circenſe tomentū per ſuturas ueteris lintei effluēs incubabo. *de uit. beat.* 25.

Manifeſtior notari ſolet agitatorum [B] lætitia, cum ſeptimo ſpatio palmæ appropinquant. 4. *epiſtolar.* 30. ¶ [B] Hi ut & Athletæ Thymelici, & Xyſtici, & qui aquam equis ſpargūt, artem ludicram non faciūt. *l.* 4. *ff. de his qui notantur infamia.* Gloſſis agitatores ἡνίοχοι.

¶De Theatro.

De tribus theatris Romæ.

In hac ciuitate tribus in hoc tempore theatris uiæ poſtulantur, in hac conſumitur, quicquid terris omnibus aratur. 1. *de clem.* 6.

De theatro Pompeij.

Decernebatur ſtatua Seiano in Pompeij theatro ponēda, quod exuſtum Cæſar reficiebat. Exclamauit Cordus, tum uerè theatrum perire. Quis ergo non rumperetur ſupra cineres Cn. Pompeij conſtitui Seianum, & in monumentis maximi Imperatoris conſecrari peſſimum militem? *ad Mart.* 22.

De ſcenicis & mimicis.

Artifices ſcenici qui [A] imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui triſtitiam repręſentant, hoc indicio imitantur uerecundiam. deiiciunt enim uultum, uerba ſubmittunt, figunt interdum oculos & deprimunt, ruborem ſibi exprimere non poſſunt. 1. *ep.* 11 *f.* 16. ¶ [A] adde Nouellam de Conſulibus.

Mirari ſolemus ſcenæ [B] peritos, quòd in omnem ſignificationum & affectuum parata eſt illorum manus, & uerborum felicitatem geſtus aſſequitur. 22. *ep.* 122. *f.* 308. ¶ [B] *al.* ſaltationis peritos. Porrò ſcenam Labeo definit quæ ludorum faciendorū cauſa quo-

quolibet loco, ubi quis consistit, mouetur que, spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico priuatoue uel in uico. *l.2.§.ultim.ff.* de his qui notantur infamia.

De Publio nonnulla, eoq; comicis & tragicis comparato: Verba ad summam caueam spectantia, cothurno & siparis fortiora.

Publius tragicis comicisq; uehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit? inter multa alia cothurno non tantum sipariis fortiora, & hoc ait, Cuiuis potest accidere quod cuiquam potest. 1.*de tranq.*11.*f.*147.

Fabulæ Pantomimi ab aliis compositæ.

Memini auditorem Latronis Abronem Sylonem, patrem huius Sylonis, qui fabulas Pantomimis scripsit. *Suasoria.*2 *f.*230.

De Togatis, Comœdiis, Tragœdiis.

Sapientia est, quam Græci σοφίαν uocāt. Quod & togatæ tibi antiquę probabūt, & inscriptus monumento Dosseni Titulus, Hospes resiste & sophiam Dosseni lege. 14.*ep.*90.*f.*197.

Non attingam tragicos aut togatas nostras. habent enim aliquid seueritatis, & sunt inter Comœdias & Tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum uersuum inter mimos iacet? quàm multa Publij non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? 1.*ep.*8.*in f.*

De Pantomimis & arte saltandi in Theatro, & Ornamentis Pantomimicis.

Non est necesse fabro de fabrica quærere quod eius initium: non magis quàm Pantomimo de arte saltandi. Omnes istæ artes se sciunt. 10.*epist.*96.238.

Pantomimica [A] ornamenta. 4.*ep.*29.*in f.* ¶ [A] Pantomimus quid, explicat Cassiodorus Variarum ad Albinum & Albienum. Hāc, inquit, partem musicæ disciplinæ, mutam nominauere maiores. scilicet quæ ore clauso manibus loquitur, & quibusdam gesticulationibus facit intelligi, quod uix narrante lingua aut scripturæ textu possit agnosci. Claudianus: Qui gestu manibusq; loquax. Primus omnium qui Romæ in scenam prodiit, pantomimus est Pylades ab Augusto ex Asia euocatus. *Suet.* Lucianus Zosimus. Is gestus, saturus apud Manilium *lib.*5.

Scenæ apparatus collatitij sua die ad dominos referebantur.

Alieni commodatiq; apparatus sunt: collatitiis & ad dominum redituris instrumētis scena adornatur. alia ex his primo die, alia secundo referentur, pauca usq; ad finem perseuerabunt. *ad Mart.*10.

Ad impensam ludorum amici pecuniam conferebant.

Græcinus Iulius cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecuniam acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico & Rebilo, homine eiusdem infamiæ, non accepit. 2. *de beneficiis* 21. *folio uigesimo secundo.*

Sceptrum

Sceptrum & chlamys scenicis nonnullis: elatum & cothurnatum incedere: excalceari: ad staturam suam redire.

Nemo ex illis quos purpuratos uides felix est, non magis quàm ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scena fabulæ assignant, cum præsente populo elati incesserunt & cothurnati simul exierunt, excalceantur & ad staturam suam redeunt. 10.*ep*.77.*f*.145.

Personati.

Quod uides accidere pueris, hoc quoq; nobis maiusculis pueris euenit. illi quos amant quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos uident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est & reddenda facies sua. 3.*ep*.24.*f*.41.

Mimus uitæ humanæ: partes agendas assignare.

Nullo exemplo efficacius exprimitur hic humanæ uitæ mimus, qui nobis partes has quas malè agamus assignat. 11.*ep*.81.*f*.157.

Fabulæ & uitæ comparatio: fabulam bene agere.

Quomodo fabula, sic uita, non quamdiu, sed quàm bene acta sit refert. 11.*ep*.78.*f*. 148.

Meretrices nudatas producebant in scenam.

Hoc iudicium Claudianum inter Ciceronem Catonemq; commissum est, Catonem inquam illum quo sedente negatur populus permisisse sibi postulare *florales iocos* nudandarum [A] meretricum. si credis spectasse tunc seuerius homines, quàm iudicasse. 16.*ep*.98. *f*.243. ¶ [A] Tertull. libro de spectaculis c. 10. Ipsa etiam prostibula, publicæ libidinis hostiæ in scena proferuntur, &c. Isidorus 18. Idem theatrum, idem & prostibulum: eò quòd post ludos exactos meretrices ibi prosternerentur. dixi nonnulla ad Nouellam 105.c.1.

Missilium iaciendorum & captandorum elegans pictura.

Qui aliquid uirtute melius putat, ad hæc quę à fortuna sparguntur, sinum expandit, sollicitus *missilia* eius exspectat. hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias gratiam, excutere, quorũ alia inter diripientium manus fusa sunt, alia impia societate diuisa, alia magno detrimento eorum, in quos deuenerãt prehensa. ex quibus quædam alia agentibus inciderunt, quædam, quia nimis captabantur, amissa, & dum auidè capiuntur expulsa sunt. nulli uerò etiã cui rapina fœliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterũ. itaq; prudẽtissimus q[uis]q; cũ primũ induci uidet munuscula, à *theatro* fugit, & scit magnò parua constare. nemo manum confert cum excedente, nemo exeuntem ferit, circa primum rixa est. idem in iis euenit, quæ fortuna desuper iactat. æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus, modo in illam respicimus. nimis tardè nobis mitti uidentur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, exspectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus, gaudemus si quid inuasimus. inuadendi uana spes delusit? uilem prædam

magno aliquo incommodo luimus aut inde fallimur. secedamus itaq; ab istis ludis & demus raptoribus locum, illi spectēt bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. 10 *ep*.74 *f* 134.

De equestribus, sedibus equitum & XIIII. gradibus.

Equestria [A] omnium equitum Romanorum sunt. illic tamē locus meus fuit proprius quem occupaui. Hoc si cui cessi, quamuis illi communi recesserim, tamē aliquid dedisse uideor. Quædam quorundam sunt sub certa conditione. Habeo in equestribus locum non ut uendam, non ut locem, non ut habitem, in hoc tantum ut spectem. Præterea non mentiar si dicam me habere in equestri locum; sed cum in theatrum ueni, si & non plena sunt equestria & iure habeo locum illic, quia sedere mihi est liberum, & non habere, quia ab iis, cum quibus mihi loci ius commune est, occupatus est. *& post:* Equestria mihi non licet uendere, & tamen communia mihi cum cæteris equitibus sunt. 7. *de benef*. 12. ¶ [A] Equestria equitum subsellia. sic popularia; loca populi uel plebis. *Suetonius Domitiano*. 4. *Caligula*. *Tertullianus*.

Commune & uniuersitatis equestria. *ibid.*

Beneficium uocas dedisse potētis populi ciuitatem, & [B] XIIII. gradus, & defendisse capitis reum. 3. *de benef*. 9. ¶ [B] Ordo in spectaculis sedendi Romę uarius fuit. sub regib. pudore quidē populi magis quàm lege ulla, in circo (nullum enim tum theatrum) locus senatoribus & ęqualibus adsignatus fuit. Pòst, anno urbis 557. cautū, ut senatus à populo secretus spectaret, annitente Scipione etiā maiore, cuius facti post pœnituisse legimus. Nam populus indignè tulit, patrū ambitione ad id se cogi, quod sponte antea pręstabat. Planè Sullæ temporibus promiscuè in theatris spectasse unà cum fœminis, testis Plutarchus *in Sulla*. Post, anno urbis 588. Roscia lege eques à plebe distinctus, & XIIII. gradus adsignati equitibus. sic tamen ut qui in ordine equestri decoxissent, remotiore loco sederent. *Cicero Philipp*. 2. *Plutarchus in Cicerone*: 7. *Plin*. 30. quam duritiam Augustus postea remisit equitibus qui non uitio suo decoxissent, sed bellorum ciuilium miseriis. Et hos gradus Equestria uocarunt. Quin & senatoribus quoties quid spectandū publicè proponeretur, primus subselliorum ordo, decreto patrum assignatus. *Suet*. *Augusto* 44. locus autem is orchestra, plurium graduum, puta quatuor aut quinque: quorum digniores habiti, qui podio & arenæ proximi. Nam & primi senatorum in podio spectabant, & consules & magistratus cum omni pompa lictorum suorum ac uiatorum. *Tacit*. 16. *Annalium*. Quin principi in Podio quoq; suggestus ac cubiculum suum. *Suet. Iulio & Nerone* 12. *Plinius ad Traianum*. Eodem podio sedere quoque Vestales, *teste Prudentio*. Tertius locus pręter orchestram & equestria, locus fuit plebi suus, *Popularia*: Cauea nimirum media & summa. *Suet. Claudio* 25. & in his rursus ordo

aliquis

aliquis seruatus. *Suet. Augusto c.*44. Militem secreuit à populo: maritis è plebe proprios ordines adsignauit; prætextatis cuneum suum, & proximum pædagogis: sanxitq; ne quis pullatorum media cauea sederet. Fœminis ne gladiatores quidem (quos spectari promiscuè solenne erat) nisi ex loco superiore spectare concessit.

De sedentibus in Theatro.

Plurimis in circo aut theatro desidentibus, iam funesta domus est, & annunciatum malum. *de uit. beat.*28.

Populus interdum non tulit impias actorum & scenicorum uoces: & impetu facto actores ipsos eiicere uoluit.

Nec apud Tragicos desunt qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutent:

Sine me uocari pessimum simul ut diues uocer.
An diues sit, omnes quærimus: an bonus, nemo.
Non quare & unde: quid habeas, tantum rogant.
Vbiq; tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit quæris? nihil.
Aut diues opto uiuere, aut pauper mori.
Bene moritur quisquis moritur, dum lucrum facit.
Pecunia [A] *ingens generis humani bonum,*
Cui non uoluptas matris, aut blandæ potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in uultu micat,
Meritò illa amores cœlitum atq; hominum mouet.

Cũ hi nouissimi uersus in Tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad eiiciendum & actorem & carmen consurrexit uno impetu, donec Euripides ipse in mediũ ꝓsiluit, petẽs ut spectarẽt uiderẽtq; quẽ admirator auri exitũ faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophõtes, quas in sua quisq; dat. Nulla enim auaricia sine pœna est. 21.*ep.*116.*f.*292.293. ¶ [A] Græci uersus hi exstant apud Athenæum lib. 4. Dipnosophistῶn. *ὦ χρυσὲ δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς ὡς οὔτε μήτηρ ἡδονὰς τοιάσδ' ἔχει, οὐ παῖδες ἐν δόμοισιν, οὐ φίλος πατήρ, οἵας σύ, χ' οἱ σε δόμασιν κεκλημένοι. εἰ δ' ἡ Κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους αὐτὴν ἔχειν.*

Fauete & plaudite.

Vnam rem adhuc adiiciam, fauere ac plaudere. 4.*nat.*8.

DE AMPHITHEATRO ET GLADIATORIBVS.

¶ *Detestatio spectaculi gladiatorum & amphitheatri.*

Homo [A] sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda accipiendaq; uulnera nefas erat, is iam nudus, inermisq; producitur, satisq; *spectaculi* in homine mors est. 15.*ep.*96.*f.*235. ¶ [A] His de causis meritò Constantinus noster cruenta hęc spectacula & gladiatores edicto sustulit. *l. unica. Cod. de gladiatoribus tollendis.*

Non

Non alia quàm in ludo gladiatorio uita est, cũ iisdem uiuentiũ pugnantiumq;. Ferarum iste conuentus est, nisi quòd illæ inter se placidę sunt, morsuq; similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. 2. *de ira*. 8.

De edictis ludorum ac munerum.

Nemo qui obstetricem parturienti filiæ solicitus accersit, edictũ & ludorum ordinem perlegit. 20. *ep*. 118. *f*. 298.

De educto die ludorum.

Omne tempus illis graue est, tam mehercules, quàm quãdo dies muneris gladiatorij eductus est, aut cũ alicuius alterius uel spectaculi uel uoluptatis exspectatur constitutum, transilire medios dies uolunt. *de breu. uit*. 16.

Munera gladiatoria plures dies occupabant: & de paribus nouis gladiatorum per omnes dies dispensatis.

Nunquid feliciorem eum iudicas qui summo die muneris, quàm eum qui medio occiditur? 14. *ep*. 94. *f*. 219.

Quod *munerarij* solent facere ad exspectationem populi detinendam, noua paria per omnes dies dispensant, ut sit quod populum delectet, & reuocet. 4. *Controuers. in proœmio f*. 81.

¶ *De Matutino spectaculo. Matutino spectaculo bestiæ ipsæ initio inter se committebantur: postea ipsis bestiis homines.*

Videre solemus inter matutina arenę spectacula, tauri & ursi pugnam inter se colligatorum, quos cùm alter alterum uexarit, suus confector spectat. 3. *de ira*. 43.

Bestiarij matutino spectaculo producti: In arena locus ac secretum fuit exonerando corpori. In id bestiariis proficisci, sine custode, licuit. Ibidem spongia adhærebat ad emundanda obscœna.

Nuper in ludo bestiariorum ^A unus è Germanis cùm ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. Ibi lignũ id, quod ad emũdanda obscœna adhærente spongia positum est, totum in gulã farsit, & prȩclusis faucibus spiritum elisit. 10 *ep*. 71. ¶ ^A Bestiarios uocat eos, qui cum bestiis pugnabant: siue bestiis pugnaturi obiiciebantur iudicis sententia, siue dominorum sæuitia, siue mercede cõducti, siue uirtutis ostendendæ gratia. *l*. 1. §. 6. *ff. de postulando*. Græci θηριομάχους appellant.

Cum adueheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tãquam somno premente nutaret, caput usq; eo demisit, donec radiis insereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. eodem uehiculo quo ad pœnam ferebatur pœnam effugit. 10. *ep*. 71.

¶ *De Meridiano spectaculo. Eiusdem detestatio: Lusus & sales in eo interpositi, & cur: à matutino ut differat: Eiusdem furor & laniena: Edictis à munerariis cum omni suo apparatu promissum: De paribus gladiatorum ordinariis & postulatitiis: Ferro & igne res inibi gesta à penè nudis: Spectatores exhortabantur pugnantes ad mutuam lanienam quemadmodum & iidem indignabantur, si lentius aut timidius pugnarent. Intermisso spectaculo, iugulabant eos, qui penitus non fuerant occisi.*

Nihil tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere: tunc enim per uoluptatem facilius uitia surrepũt. quid me existimas dicere? auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imo uerò crudelior, & inhumanior, quamuis [A] inter homines fui. Casu in *meridianum* [B] *spectaculum* incidi, lusus [C] spectans & sales, & aliquid laxamẽti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. contra est. Quidquid antè pugnatum est, misericordia fuit. nunc omissis nugis mera homicidia sunt, nihil habent quo tegantur. ad ictum totis corporibus expositi, nunquam [D] frustra manũ mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus [E] & postulatitiis præferunt. quid ni præferant? non [F] galea, non scuto repellitur ferrum. Quò munimẽta? Quò artes? omnia ista mortes merę sunt. Manè leonibus [G] & ursis homines, meridie spectatorib. [H] suis obiiciuntur. Interfectores interfecturis iubẽtur obiici, & uictorem in aliam detinent cędem. Exitus pugnantium mors est. ferro & igne [I] res geritur. hęc fiunt, dum uacat arena. Sed latrocinium [K] fecit aliquis? quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem? quia occidit, ille meruit ut hoc pateretur. Tu quid meruisti miser ut hoc spectes? *Occide, ure, uerbera: Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur?* plagis aguntur in uulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. 1.*ep*.7.8.

¶ [A] ita emẽdo: nisi malis ita, quia inter homines nõ fui. ¶ [B] quod, pomeridianum Augustino 8. *Confessionum*. His meridianis spectaculis Claudium uehementissimè delectatũ refert Suetonius Claudio c.34. & Dion. [C] Inter meridianas crudelitates lusus quidam miscebantur. Tertullianus *c.12. apologetici*. Risimus inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio excitantem. ut uerisimile sit hos lusus ipsas gladiatorum pugnas subsequutos fuisse. ¶ [D] *V.5. Quintil.* 14. & 9. c 1. *Apuleium* 4. ¶ [E] Parium alia ordinaria, alia postulaticia. Hæc autem erant, quæ populus postulauerat à Cæsare è suo ludo. Suetonius Caligula c.30. Cùm Tetrinius latro postularetur, & qui postularent Tetrinios esse ait; Idem Claudio *c.*21. Palumbum postulantibus, promisit se daturum. Idem Domitiano c.4. Populo potestatem fecit bina paria è suo ludo postulandi. ¶ [F] Meridiani sine galea, sine scuto *ut hic* nihil habebant

quo

quo tegerentur, ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittebant, ut paulò antè dictum est. Itaque meridiani non ueri gladiatores, sed lanij potius: mera, inquam, laniena meridianorum fuit, non legitima pugna. ¶ [G] Manè seu matutino spectaculo bestiarij producebãtur, ut suprà ostensum est. Quod & sequentia confirmant. Martialis 6 epigram. 66. Dat maiora nouus prælia manè dies. & 10. epigr. 25. In matutina nuper spectatus arena: & Xeniis c. 96. Matutinorum non ultima præda ferarum Sæuus Oryx. ¶ [H] legendum puto, *confectoribus*. ¶ [I] Cur dixit igne rem geri? iurabant gladiatores inter cętera, uri, ut mox dicetur. ¶ [K] Latrones, grassatores & similes bestiis obiici solitos hinc colligas.

De Lanista.

Lanista [A] familiam suam summa cura exercet atq; ornat, quia aliter sibi prodesse non potest. 6. *de benefi.* 12. ¶ [A] Lanista, Tusca lingua, carnifex appellatur. Isidorus 10. hîc autem pro eo qui laniandis gladiatoribus præest, ut & Donato.

Munera editoribus gladiatorum amici mittebant, ut arma gladiatoria: uenationem edituris, arma uenatoria.

Nemo tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores aut uenatoria arma iam munere edito mittat, & uestimenta æstiua bruma, hyberna solstitio. 1. *de benefi.* 12. *f.* 9.

Arenarij nonnunquam ex nobilißimis domibus luxuria sua facti.

Aspice illos iuuenes, quos ex [B] nobilissimis domib. in arenam luxuria proiecit. 10. *ep.* 100. *f.* 248. ¶ [B] Nero, munere (quod in Amphitheatro ligneo in regione Martij campi intra anni spatium fabricato dedit) exhibuit ad ferrum quadringentos senatores, sexcentosq; equites Romanos, & quosdam fortunæ atq; existimationis integrę ex iisdem ordinibus, confectoresq; ferarum, & uarię arenæ ministeria. *Suet.* Nerone. 12.

¶ *De locis & gradibus Amphitheatri senatui, equitibus & populo ad spectandum adsignatis: de summa cauea.*

Publius quoties [C] uerba ad summam [D] caueam spectantia reliquit? inter multa alia cothurno non tantùm siparijs fortiora, & hoc ait, cuiuis potest accidere q̃ꝑ cuiquam potest. 1. *de tran.* 11. *f.* 143. ¶ [C] Id est, quoties omissis uilibus, & quę ad gustum plebis, selecta, & digna senatu dixit? ¶ [D] Summa cauea innuit imã & mediam fuisse. Ima seu arenæ proxima, orchestra, senatorio ordini tributa. Post orchestram XIIII. gradus seu equestria locus ac sedes equitum: à media cauea ad summam, popularium seu tertij ordinis gradus. Propertius Colla caue inflectas ad summũ obliqua theatrũ.

¶ *De sacramento seu auctoramento ueræ ac iustæ militiæ: seu militum item gladiatorum: & quemadmodum iurauerint in hæc tria; Necem, uerbera, ustionem.*

Quod maximum uinculum est ad bonam mẽtem, promisisti *Vi-*

rum bonum, sacramento ligatus es, deridebit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem, nolo te decipi. Eadem honestissimi [A] huius & illius turpissimi autoramenti uerba sunt, [B] *Vri, uinciri,* [C] *ferroq; necari.* ab illis qui manus arenæ locant & edunt ac bibunt, quę per sanguinem reddant, cauetur ut ista uel inuiti patiantur. à te, ut uolens libẽsq; patiaris. illis licet arma summittere, misericordiã populi tentare. Tu neq; submittes, nec uitam rogabis, recto tibi inuitoq; moriendum est. 5.*ep*.37. ¶ [A] id est, militiæ iustæ atq; ordinariæ. ¶ [B] Iurabant in hæc tria gladiatores, Vri, uinciri (uel ut infra est, uerberari, cædi, uulnerari) ferro necari seu occidi. si pugnãdo cecidissent, necem: si timidius aut pugnassent aut fugissent, ignẽ aut uerbera patiebantur. *Horatius 2. Satyr. 7. l. Vltima. §. Mastigophori. ff. de muneribus.* ¶ [C] aut quod tantundem uerberari, cædi, uulnerari, ut infrà legemus. Petronius Satyrico: Iurauimus uri, uinciri, uerberari. Tibullus Torquere dixit. 1. elegia quarta. Vre, feri, torque. Hunc in finem constituti mastigophori, seu flagriferi, & lorarij. *d. §. mastigophori.*

Fides nullo corrumpitur præmio. Vre inquit, cæde, occide, non prodam, sed cùm magis secreta quæret dolor, hoc illa altius condam. 13. *epist*. 89. *f*. 193.

Quid miraris, si uri, uulnerari, occidi iuuat, aliquando etiam libet? 10. *epist*. 73. *f*. 128.

¶ *De Cautionibus gladiatorum ac ueluti moribus quibusdã inter gladiatores obseruatis. In arena consilium capere.*

Vetus prouerbium est, gladiatorem in arena capere consilium. aliquid aduersarij uultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. 3. *ep*. 22. *in pr.*

De raritate munerum queri & ea optare.

Ego Mirmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audiui querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit? *de prou.* 4. *f*. 7.

Cum inferiore non componi.

Pudet congredi cum homine uinci parato. Ignominiam iudicat gladiator cum [D] inferiore componi, & scit eum sine gloria uinci, qui sine periculo uincitur. *de prouid.* 3. *f*. 5. ¶ [D] Editoris, imò ipsius gladiatoris cura ac uotum erat, ut pares cum paribus confligerent. sic Lucanus 3. ueluti fatalis arenæ Muneribus, non ira uetus concurrere cogit, Productos odêre pares.

¶ *De signo pugnæ, Signum pugnæ accipere: Ventilare, in uentum iactare brachia, lusoriis telis uti.*

Quàm stultum est cùm signum [E] pugnæ acceperis, uentilare. remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est. 20. *epist*. 118. *fol*. 298. ¶ [E] signum commissionis & ueræ pugnę tubis dabant. Virgil. Plin. 2. ep. Statius in syluis: Hinc Iuuenali, Floralis tuba, quę in cõmissione floralium. Apuleius 10. tuba terminalis ludorum.

Aliud

Aliud est pugnare, aliud uentilare. A Hoc ita semper arbitratū est, scholam quasi ludum esse, forum arenam. 3.*contr.f.*75. ¶ A Ventilare est in prælusione ipsa, parmas, clypeos, hastas & gladios in altum iacere, & recipere cum uenustate. *Martialis* 9.

Soluere ista quid aliud est, quàm manū exerere & in uentum iactare brachia? 7.*natural*.13.

Illos uerò altissimus error iste non tenuit, ut putarēt Iouem modò leuioribus fulminibus *& lusoriis* telis uti. 2.*natural*.

¶ *Percussus gladiator*.

Ars ei constat qui per *ornamenta* percussus est. 2. *epistolarum decimaquarta folio uigesimotertio*. Ornamenta cùm dicit, arma intellige, & quidem gladiatorum, quorum arma ornamenta. quod etiam probatur ex loco Senecæ 4.*nat*.1.

In statu & gradu gladiator.

Omnes sciūt quomodo te in isto gesseris uulnere, utrū ne statim pcussus arma submiseris *an in statu* A *& gradu* steteris. *ad Polybiū* 25. ¶ A In statu & gradu stare, est ea compositione & positione esse, ut occidas uel occumbas. consistere membris dixit author poematij ad Pisonem. Huic contrarium est apud Laberium, de statu dimouere: apud Ciceronem in Bruto, de statu deiicere: apud Gellium, statū aduersarij conturbare.

Quæris quid inter duos intersit? quod inter gladiatores fortissimos, quorum alter premit uulnus & constat in gradu: alter respiciens ad clamantem populū, significat nihil esse, & intercedi B nō patitur. *in sap.non cad*.16. ¶ B Populus nonnunquam intercedebat pro uictis læsisq;.

Arma submittens ac proiiciens gladiator.

Gladiatoribus licet arma submittere, misericordiā populi tentare: tu neque submittes arma, nec uitā rogabis. recto tibi inuictoq; moriendum est. 5.*ep*.37.

In rerum molestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proiicias, & uictus quoq; uelis uincere. 5.*de benef*.2.

Quid ego istum aduersariū mihi assumam? statim arma submittet. *de prouidentia* 3.*f*.5.

Pares gladiatores censebantur, si unus multis uulneribus confossus, alter leuiter saucius.

Solet fieri ut etiā cùm alter multis uulneribus cōfossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur: quamuis alter uideatur inferior. 5. *de benefic*.3.

Victoris, gladiatoris conditio dura, & cur.

In gladiatoribus dura conditio uictoris est, cū moriente pugnātis. Nullū magis aduersarium timemus, quàm qui uincere non potest, occidere potest. Cōcitatissima rabies est in desperatione. forte ultima in furorem animus impellitur. 4. *de Clement*.6.

Ferulis noui autorati uapulabant.

Proximo munere inter nouos autoratos [A] ferulis uapulare placet. *in ludo.* ¶ [A] Autorati, qui mercede operam suam locabant ad ludum gladiatorium. Horat. 2. *Satyr.7.* unde auctoramentum, præmium auctorati. *Patercul.2.* & inde quoduis ac cuiusuis. *Cic.1.offic.*

Victus gladiator iugulum uictori præstabat, & errantem gladium sibi attemperabat.

Gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. 4.*ep.30.f.51.*

Gladiatores inuisos [B] habemus, si omni modo uitam impetrari cupiunt: fauemus si contemptum eius præ se ferunt. 1.*de tranq.* 11.*fol.142.* ¶ [B] Cicero 3. *Philippica*: Quod gladiatores nobiles faciunt, ut honestè decumbant, faciamus.

Eò magis confodieris & reuulneraberis, quia nescis præbere iugulum. Morieris expeditius, quia ferrum non subducta ceruice nec manibus opposita, sed animose recipis. 1.*de tranq.11.*

Spectator populus hortabatur ipsos gladiatores uultu ac gestu ad mutuas cædes: ac pro suo quisq; studio in gladiatores, inter se sponsiones faciebant, & rixas mouebant.

Quid meruisti miser ut hoc spectes? Occide, ure, uerbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? 1.*epist.7.*

Quid? gladiatoribus quare populus irascitur, & tam iniquè, ut iniuriam putet, quòd non libenter pereunt? Contemni se iudicat & uultu, gestu, ardore de spectatore in aduersariũ uertitur. 1.*de ira,2.*

Non spectacula ineunt, ex quibus materia [C] criminis ac periculi quæritur. *& post:* Quem è ludo in carcerẽ ire iuuat? 1.*de clem.26.* ¶ [C] Pro cuiusque spectatoris studio in gladiatorem rixæ fuerunt, sponsiones, & cædes. *Suet. Tito 8. Domitiano 10. Plinius panegyrico Traiani: Epictetus 3 Dissertationum: Ouid. 1. de arte.* sic Parmularij dicebantur, qui Thracum armaturæ & parmæ fauebant, & secutoriani.

¶ *De Spoliario.*

Nunquid aliquem tam cupidum esse putas uitæ, ut iugulari in Spoliario, quàm in arena malit? 14 *ep.94.f.219.*

Videãt largum in foro sanguinem, & supra Seruilianum lacum. id enim proscriptionis Syllanę spoliarium [A] est. *de prouidentia diuinæ 3. folio 5.* ¶ [A] Spoliarium, locus non in amphitheatro, sed iuxta, in quẽ recipiebantur & unco rapiebantur ex arena mortui aut grauiter in arena læsi. Lampridius *in Commodo*: Gladiatoris cadauer unco trahatur: gladiatoris cadauer in spoliario ponatur. Sextus Aurelius Victor Domitiano: Senatus gladiatorũ more funus ferri, radendumq; nomen decreuit.

¶ *De palma uictoris.*

In certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma declarat,

rat, quanquam in illis quoque ſæpe deteriorem prætulit caſus. 5. *de beneficiis, ſecundo.*

¶ *De hoplomachis & Thracibus.*

Quidam cum hoplomachis, quidam cum Thracibus optimè pugnant. Et quidam ſic cum ſcena componi cupiunt, quomodo alteri eſt 3 *controu. f.* 74.

Te longiorem Fido Annæo iurabo & Appollonio Pyctæ: quamuis ſtaturam habeas Thetiſi Threcis incompoſiti. 4. *Natural. præf.* 62.

¶ *De Naumachia.*

Ex eodem tibi munere plura exempla promiſi. Secundo naumachię [B] ſpectaculo, unus ex barbaris lanceam, quam in aduerſarios acceperat, totam iugulo ſuo immerſit. *& poſt.* tanto hoc ſpecioſius ſpectaculum fuit, quàm occidere. 10. *ep.* 71. *f.* 124. ¶ [B] Naumachiā Nero exhibuit, marina aqua innatantibus belluis. *Suet. Nerone c.* 12.

¶ *De Venatione ferarum.*

Lucius Sylla in circo primus leones ſolutos dedit, cùm alioqui alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis à Rege Bocho iaculatoribus. *& poſt*: Num & Pompeium in circo primum elephantorum duodeuiginti pugnam edidiſſe, commiſſis more prælij noxiis hominibus ad ullam rem bonam pertinet? *de breu. uit.* 13.

Leonem in Amphitheatro ſpectauimus, qui unum beſtiariis agnitum, cùm quondam eius fuiſſet miniſter, protexit ab impetu beſtiarum. 2. *de benefi.* 9 *f.* 21.

Certi ſunt *domitores ferarum*, qui ſæuiſſima animalia, & ad occurſum expauefacientia hominem, cogunt pati iugum, nec aſperitatem excuſſiſſe contenti, uſq; in contuberniū mitigant. Leonibus magiſter manum inſertat, oſculatur Tigrim ſuus cuſtos. Elephantem minimus Aethiops iubet ſubſidere in genua & ambulare per funem. 12. *epiſtolarum*, 86. *folio* 179. & 180.

Si feras lineis & pinnis concluſas contines, & eaſdem à tergo eques telis inceſſat, tentabunt fugā per ipſa quæ fugerūt. 1. *de clem.* 12.

Nobis interdum uoluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi, irruentem feram uenabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit: tantoq; ſpectaculum id gratius, quanto id honeſtius fecit. *de prouidentia, c.* 2. *folio tertio.*

¶ *De Cantoribus in commiſſione gladiatorum adhibitis: De ordine canentium: De cauea æneatoribus cincta. De pulpito, omni tibiarum genere & organorum conſonante.*

In comeſſationibus noſtris plus cantorum eſt, quàm in theatris olim ſpectatorum fuit. Cùm omnes uias impleuit ordo canentium, [C] & cauea æneatoribus cincta eſt, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumq; conſonuit, fit concentus ex diſſonis. 12. *ep.* 85 *f.* 173. ¶ [C] Eſt qui in hoc loco legat cōmiſſionibus, non comeſſationibus; hoc totum referens ad commiſſiones ludorum.

¶ *De aquæ sparsione ex fundamentis mediæ arenæ.*

Aqua sine spiritu quemadmodum posset intendi, nunquid dubitas quin sparsio illa, quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? 2. *nat.* 9.

¶ *De croco in immensam altitudinem fistulis in arena exprimi solito.*

Vtrum tandem sapientiorem putas qui inuenit, quomodo in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito aquarum impetu implet? 14. *ep.* 90. *f.* 202.

¶ *De Pegmatis.*

Ludicræ artes sunt quæ ad uoluptatem oculorum atq; aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui *pegmata* ^A per se surgentia excogitāt, & tabulata tacitè in sublime crescentia, & alias ex inopinato uoluptates, aut dehiscentibus, quę cohęrebāt, aut his quæ distabant sua sponte coeuntibus, aut his quæ eminebant paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouere) mirantium. 13. *epist.* 89. *f.* 192. ¶ ^A Pegmata sunt machinationes per se surgentes ex inopinato, cùm quæ cohęrent, dehiscunt: quæ distant, coëunt: quæ eminent, paulatim in se resident. Huiusmodi pegmata etiam in arena fuisse ostēdit Suetonius Caio 26. Gladiatorio munere, reductis interdum flagrātissimo sole uelis emitti quēquā uetabat: remotoq; apparatu ordinario rabidis feris uilissimos senioq; cōfectos gladiatores: *pegmatis* quoq; patresfamiliâs notos & insignes aliqua debilitate corporis subiiciebat. Idē Claudio 34. Bestiariis meridianisq; adeo delectabatur, ut etiam prima luce ad spectaculum descenderet, & meridie (dimisso ad prandium populo, persederet: præterq; destinatos) etiam leui subitaq; de causa, quosdam committeret. de fabrorum quoq; ac ministrorum atq; id genus numero, si αὐτόματον uel *pegma* uel quid tale aliud parum cessisset. Idem confirmat Strabo lib. 6 ubi refert quēdam Selurum Siculum latronem (Aetnæ filium nominatum) in foro per ludos gladiatorios à pegmate (tanquam ex Aetna) cōpagibus solutis, in caueas ferarum cecidisse, & à feris discerptum: adde Ioseph. 7. de bello Iudaico.

MISCELLA DE LVDIS.

¶ *De alea.*

Proh pudor. imperij principis Romani lugentis sororem *alea* solatium fuit. *ad Polyb.* 36.

¶ *De fritillo & tesseris.*

Aeacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. ^A Et iam cœperat fugientes semꝑ tesseras quęrere, & nihil proficere. Nam quoties missurus erat resonante fritillo, Vtraq; subducto fugiebat tessera fundo, *&c. in ludo. f.* 255. ¶ ^A Fritillo tesseris lusisse hic locus argumento

gumento esse potest. An idem fritillum & pyrgus seu turricula (in qua gradus quidam excogitati aduersus aleæ peritos, ut in eos offendentes boli seu iactus, incertiores essent, quos dabant uel reuocabant, Ausonius in commemorat pro se Burdigal) dubitatum; *Suidas*. Ex Isidori 18.c.60. *& sequentibus* illud obseruamus. Tabula pyrgo (ita enim iunctim lego) lusisse calculis, tesserisq;. Calculos leues ac rotundos fuisse. Tesseras, quadras ex omnib. partibus (quod exiliendo discurrerent, lepusculos & tela nonnulli uocabant) Vtraque tessera lusisse hic locus indicio est. Quidam tribus tesseris lusitasse scribunt per tabulam ternis descriptā lineis. Tesserarum iactus, unio, binio, trinio, quatrio, quinio, senio. ut hinc constet, tesseras, sex latera habuisse. Horum iactuum appellatio postea mutata est: ac unionem, canem; trionem, suppum; quatrionem, planum uocarunt. senio, felix iactus fuit; canis, damnosus. hæc de tesseris. Calculos rotundos fuisse superius dixi, quorum alij ordine; alij, uagè: alij nullo modo mouebantur. Illi, ordinarij, isti uagi: hi inciti dicebātur. Quid tali? In talis seu taxillis, quatuor latera, in tesseris seu cubis, sex. Martialis: Non sum talorum numero par tessera. De talis seu astragalis loquitur Iurisconsultus *in l. aut facta. 16. §. euentus. Digest. de pœnis.* quibus lusisse pueros hic Plutarchi locus, de fortuna Alexandri ostendit: τοὺς μὲν παῖδας ἀστραγάλοις, τοὺς δὲ ἄνδρας ὅρκοις ἐξαπατᾶν.

De basilico, & cane, & utriusq; iactu.

Non est quod me solos putes dicere occupatos, qui cùm basilicum [A] immiserint, canem eiiciunt. *de breuit. uit.* 12. ¶ [A] Hunc locum mihi uideor optima cōiectura restituisse ac explicasse 3. Coniecturarum: quem uide.

¶ *De Latrunculorum seu calculorum lusu.*

Latrunculis *ludimus*, in superuacuis subtilitas teritur. 18. *epistolarum* 107. *fol. ducentesimo sexagesimo octauo.*

Laterunculis ludebat. *& post*: Vocatus numerauit calculos. *& post*: annuens centurioni, testis, inquit, eris uno me antecedere. Lusisse tu Cannium illa tabula putas? illusit. 1. *de tranq.* 14. *f.* 145.

Nemo [B] qui ad incendium domus suæ currit, *tabulam* laterunculariā perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. [C] 20. *epist.* 118. *f.* 299. ¶ [B] Simile illud Adagium est: Musica in luctu importuna narratio est. ¶ [C] Calculorum à tesseris discrimen superius attuli, cùm de alea & tesseris dicerem: nimirum calculos rotūdos esse ac leues, tesseras quadras. Calculos à qbusdā etiā uocari lepusculos & tela. Horū alios esse ordinarios, uagos, & incitos, qui uel ordine uel uagè, uel nullo modo mouerentur. Ex uitro fuisse apparet illo Ouidij loco: Siue latrocinij sub imagine calculus ibit, Fac pereat uitreo miles ab hoste tuus. Quin etiam ex uersu constare uidetur, calculos in duas partes discretos, & ex altera milites, al-

tera hostes fuisse. Quod & illo Martialis confirmatur: Insidiosorũ si ludis bella latronum, Gemmeus iste tibi miles & hostis erit. Hoc genere lusus Mutium Scæuolam delectatum legimus: & Pōpeium tertio triumpho alueum transtulisse cum calculis tesserisq; ex duabus gemmis, latum tres pedes, longum pedes quatuor.

¶ *De Pilæ lusu.*

Aequalitatem hanc accipe, quam uides in pila lusoria. 4. *Natu.* 11.

In orbe & pila nihil est imum, nihil summũ, nihil extremum, nihil primum. quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quę occidebant oriuntur. omnia quomodocunq; ierint in idem reuertuntur. 5. *de benef.* 8.

Pilam cadere non est dubium aut mittentis studio aut accipientis. tunc cursum suum seruat, ubi inter manus utriusq; aptè ab utroq; iacta & accepta iactatur. Necesse est autem lusor bonus aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Si cum exercitato & docto negocium est, audacius pilam mittemus. utcunq; enim uenerit, manus illa expedita & agilis repercutiet: si cum tyrone & indocto, non tam rigidè nec tam excusse, sed languidius & in ipsam eius dirigentes manum remissę occurremus. 2. *de benefi.* 19.

In lusu est aliquid pilam [A] scitè ac diligenter accipere. sed non dicitur bonus lusor nisi qui aptè & expeditè remisit quam acceperat. 2. *de benefi.* 32. ¶ [A] De pilæ lusu in gratiam iuris studiosorum has quæstiones, quæ nostro iure occurrunt subiiciã. Cùm pila quidã luderent, uehemētius quis pila percussa in tonsoris manũ eam deiecit, & sic serui (quem tonsor radebat) gula pręcisa est, adiecto cultello: *l. Idem Mela.* 11. *ff. ad l. Aquil.* si, cùm plures pila luderent, quidam ex his seruulum, cùm pilam percipere conatur, impulit: seruus cecidit & crus fregit. *l. si ex plagis.* §. *ultimo. ff. ad. l. Aquiliam.*

Quid si me remittere manu [B] pilam iubeas? stultum est dare quod accipere non possis. 7. *de benefi.* 18. ¶ [B] simile adagiũ, Claudi more tenere pilam.

¶ *De Vrinatoribus.*

Didicerunt alij in [C] immensam altitudinem mergi, ac sine ulla respirandi uice perpeti maria. 2. *de ira* 13. ¶ [C] Hos Firmicus in paraphrasi sphęrę barbaricę, orciscopularios uocat, hoc est, orci scopulos, qui maris latentes scopulos explorant.

¶ *De eo qui exsurgit in planta, & summis ambulat digitis.*

Philosophus nō exsurgit [D] in plantas, nec in summis ambulat digitis, eorum more qui mendacium statura adiuuant, lōgioresq; quàm sunt, uideri uolunt. contentus est magnitudine. 19. *epistol.* 112.

¶ [D] Iuuenalis satyra 16. parui sortita est lateris spacium, grauiorq; uidetur Virgine Pygmæa nullis adiuta cothurnis, Et leuis erecta consurgit ad oscula planta.

¶ *De*

¶ *De præstigiatoribus, & eorum acetabulis, & calculis.*

Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo *præstigiatorum* [A] acetabula & calculi: in quib. me fallacia ipsa delectat. 6. *ep.* 45. ¶ [A] Prestigium dicitur Mercurius inuenisse. Dictum est autē quòd prestringat aciem oculorum. 8 *Isid.* 9.

¶ *De funambulis,*

Didicerūt alij tenuissimis & aduersis funibus [B] currere. *& post:* Quid magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensissimos funes ire? 2. *de ira*, 13. ¶ [B] Iuuenal. Satyra 14. An magis oblectant animum iactata petauro Corpora, quique solent rectum descendere funem?

Elephantem minimus Aethiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. [C] 12 *ep.* 86. *inf.* ¶ [C] Suet. Nerone. 11. Notissimus eques Romanus, elephanto supersedens per catadromū decucurrit. quo loco ut & *l. penultim ff.* de act. empti, Catadromus non decursionis stadium est, ut quidam uplunt, sed funis è superiore loco extensus, per quem eques Romanus elephanto insidens decucurrit. sic Suetonius Galba c. 6 Commissione, inquit, ludorum floralium, nouum spectaculi genus elephantos funambulos dedit. Plinius 8. c. 3. de elephante, Aduersis funibus subit, sed egreditur magis utique pronis.

¶ *De Petauristis.*

Oblitus petauri [A] quo humana iactantur. 16. *epist.* 99. *fol.* 245. ¶ [A] *al.* fati *al.* peccati. malè. Festus Petauristas dictos à Petauro primùm cēset Lucilij autoritate. Sicut, inquit, mechanici cum alto exiluêre petauro. Idem pòst ex Aelio Stilone petauristas dictos notat, quòd ij περὶ τὸν ἀέρα πετῶνται, id est, in aëre uolent. Nonio *c.* 1. Petauristę dicuntur, qui saltibus uel schœnis leuioribus mouentur, ἀπὸ τοῦ πετάου. Sunt & Petauristę qui in rota uel machina traiiciebant se desperata audacia. Martialis: Quam rota trāsmisso toties impacta petauro. Vnde Aristophanes ἐν Δαιδάλῳ apud Grāmaticos dixit, Petauristam, (quoties se in rota machina uertat) posse supremā dicere uitæ suæ. His ad uicini, qui (ut Claudianus ait) more auium sese eiaculantur in auras, corporaq; ędificāt celeri crescentia nexu, Quorum compositam puer augmentatus in arcem Emicet, & uinctus planta uel cruribus hærēs Pendula librato figat uestigia saltu. Hos Firmicus, quòd saltu corpora iaculentur, ephalmatores: & παρὰ τὸ πέτεου petaurinarios: quorum etiam meminit Saluianus 6. de uero iudicio & prouidentia dei. Par audacia fuit illis, qui distento sago se in sublime iaculari patiebantur, qua lasciuia delectatum & usum in plerosq; Othonem refert Suetonius *c.* 2. quamque pœna dignā notat Vlpianus apud Rufinum c. 1. collationis legum Mosaicarum. Huius lasciuiæ meminit Martialis illo uersu: Ibis ab excusso missus in astra sago.

De lu-

De lusu Socratis cum pueris.

Cum pueris Socrates ludere non erubescebat. 1.*de tranq*.15.*f*.148.

Lusoribus propositum est, fallere.

Malignis lusoribus propositum est collusorē traducere, cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. 2. *de beneficiis*, 17.

FINIS POLITICORVM.

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM, DE ARTIBVS, QVAS *liberales uocant, ut Grammatica, Rhetorica, Oratoria, Declamatoribus, Historia, Poëtice, Dialectica, Sophistice, &c. ex Seneca, authore D.G.I.C.*

ARTES LIBERALES.

¶ *De scientia, eruditione, & eruditis.*

QVID est bonum? rerum *scientia*. Quid malum? rerum imperitia. 4.*epist*.31 53.

Vnus dies hominum eruditorum plus patet, quàm imperiti longissima ætas. 11.*ep*.79.153.

¶ *De Arte & his quæ in artem redacta.*

Quædam in artem nondum redacta sunt; quædā ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam cōuersationē. 2.*nat.quæst*.32.32.

¶ Omnis ars imitatio est naturæ. 8.*epist*.66.105.

Non fuit tam inimica natura, ut, cùm omnibus aliis animalibus facilem actum uitæ daret, homo solus non possit sine tot artibus uiuere. 14.*epist*.91.203.

¶ *De Magistris puerorum discentium: & quòd patienter ferre debeant offensationes discipulorum.*

Magistri puerorum discentium debent patienter ferre offensationes memoriæ labentis, quæ subiecto uno aut altero uerbo ad contextum reddendæ orationis reduci solet. 5.*de benefi.ult.in fine.*

Scholæ & fori comparatio.

¶ Semper arbitratum est, Scholam quasi ludum esse, forum harenam. 3.*controu.in proœm*.75.

De auditorum munere exiguo.

Bene ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cùm quæreretur ab illo, quò tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturę, Satis sunt (inquit) mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregiè hoc tertium Epicurus, cùm uni ex consortibus studiorum suorum scriberet. Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. 1.*ep*.7.*f*.9.

Clamo-

Clamores auditorum captare.

Quanta dementia eius est, quē clamores imperitorum hilarē ex auditorio dimittūt? *& post*: intersit aliquid inter clamorē theatri & scholæ. 7.*epist*.53.

Audituro dicendum.

Nulli nisi audituro dicendum. 4.*ep*.29.*in pr.*

¶ *De præceptis, & quæ, quibusq; præcepta dari oporteat.*

Præcepta dare scienti superuacuū est: nescienti, parū. 14.*ep*.95.221.

Nihil proficient præcepta, quādiu menti error obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuiq; debeatur officio. 14.*ep*.95.220.

Nihil proderit dare præcepta, nisi prius amoueris obstantia pręceptis. 15.*epist*.96.236.

Proficientum seu discipulorum tres classes esse, & quæ illæ sint.

Proficientes in tres classes, ut quibusdam placet, diuiduntur. Primi sunt, qui sapientiā nondum habent, sed iam in uicinia eius constiterunt. Omnes iam affectus & uitia posuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt, sed illis adhuc inexperta fiducia, bonum suū nondum in usu habent. Iam quidem in illa, quæ fugerunt, decidere non possunt, sed hoc illis deesse nondum liquet, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui nondum confidere. Iam effugerūt morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stant. *& post*: Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala, & affectus deposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suæ certa possessio. possunt enim in idem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna uitia est, sed non extra omnia. Effugit auaritiam, sed iram adhuc sentit. Iam non solicitatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem. Iam non concupiscit, sed adhuc timet, & in ipso metu ad quędam satis firmus est, quibusdam credit, mortem contemnit, dolorem reformidat. Bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaq; & assidua intentione studij secundus occupatur gradus. sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. 10.*ep*.75.*f*.140.

Quibus discendum, & an mulieri.

Vtinam uirorum optimus pater meus, nimis maiorum consuetudini deditus, uoluisset te sapientum præceptis erudiri potius, quàm imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum. Propter istas quæ literis non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instituūtur, minus est indulgere studiis passus, beneficio tamen rapacis ingenij plus quàm pro tempore hausisti. Iacta sunt omnium disciplinarum fundamēta. Nunc ad illas reuertere, tutam te præstabunt illæ, consolabuntur illæ, delectabunt illæ, si bona fide animum tuum intrauerint. *ad Alb*.16.

Quo proposito discendum.

Idem & docenti & discenti debet esse propositum: ut ille prodesse uelit, hic proficere. 19.*ep*.109.270.

Gau-

Gaudeo *aliquid discere* ut doceam. nec me una res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quã mihi uni sciturus sum. si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enunciem, reiiciam. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. 1.*ep*.6.

Quandiu discendum.

Semper discendum est. 3.*ep*.26.45.

Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendũ, donec bona mens sit, quod bona uoluntas est. 2.*ep*.16.25.

Etiam seni discendum. 10.*ep*.77.141.

Tam diu discendum est, quàm diu nescias: &, si prouerbio credimus, quàm diu uiuas. 10.*ep*.77.141.

Nolunt discere, qui nunquam didicerunt. 3 *de ira*.36.78.

Qua maximè ætate discendum.

Omnibus annis *studere* honestum est: at non ita omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuueni parandum, seni utendum. 5.*ep*.36.*f*.58.

Facile est teneros adhuc animos componere. 2.*de ira*.18.44.

Educatio maximam diligentiam, plurimumq; profuturam desiderat. 2.*de ira*.18.44.

Qua anni parte studia inchoanda.

Ille ego qui anno nouo, (quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid) sic auspicabar in uirum desilire. 12.*epist*. 84.*f*.168. Hoc ex loco discimus, ueteres Calend. Ianuariis artes delibasse.

Quo loco discendum.

Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumq; magnis conatibus reddit. 7.*ep*.52.80.

Quomodo discendum: Tacendo sc. audiendo, legendo, docendo: & de libris quibus appositæ notæ sunt à doctore aliquo: & de lectione ordinaria, seu eorum qui Breuiaria & summaria composuerunt.

Apud Pythagoram discipulis quinq; annis tacendum erat. 7. *epistolar*. 53. *fol*. 82.

Mittam ipsos tibi libros, &, ne multum operæ impendas (dum passim profutura sectaris) imponam notas, ut ad ipsa protinus, quę probo & miror, accedas. 1 *ep*.6.

Plus profectura est oratio ordinaria, quàm hæc, quæ nunc uulgò breuiarium dicitur (olim cùm Latinè loqueremur, summarium uocabatur) illa res dicenti magis necessaria est, hæc scienti; illa docet, hæc admonet. 5.*ep*.39.*in pr*.

Homines, dum docent, discunt. 1.*ep*.7.8.

Quæ non discenda, & de rerum curiosarum, humilium, inutilium, infinitarum, uaga, incerta, & nimio plus assidua, lectione uitanda.

Curiosa studia uitanda, & quæ illa sint *V*.c.13.*de breuit.uit*.

Nemi-

Neminem excelsi ingenij uirum humilia delectãt & sordida: magnarum rerum species ad se uocat & extollit. 5.*ep*.39.

Nõ multũ nocet trãsisse, q̃ nec licet scire nec prodest. 7.*de benef*.1.

Stude, non ut plus scias, sed ut meliùs. 14.*ep*.90.*f*.199.*inf*.

Paucis opus est ad mentem bonam literis, sed literarum intemperantia laboramus: nõ uitæ, sed Scholæ discimus. 18.*ep*.107.*f*.268.

Plus prodest, si pauca præcepta sapiẽtiæ teneas, sed illa in promtu tibi & in usu sint; quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. 7.*de benef*.1.

Cùm legere non possis, quantum habueris, sat est habere, quantum legas. 1.*epist*. 2. 2.

Aliquid interfit inter te & librum, quousq; disces? 2.*ep*.33.56.

Non semper imminendum libro aut pugillaribus. dandum aliquod interuallum animo. 2.*ep*.15.24.

Non refert quàm multos, sed q̃ bonos habeas libros. 6.*ep*.45.68.

Lectio certa prodest; uaria, delectat. 6.*ep*.45.68.

Alit lectio ingenium, & studio fatigatum, nõ sine studio tamen, reficit. 12.*epist*. 85.172.

Videndum ne lectio multorum autorum, & omnis generis uoluminum habeat aliquid uagum & instabile. 1.*ep*.2.2.

Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus, quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. 6.*ep*.50.76.

Distrahit animum librorum multitudo. 1.*ep*.2.2.

Onerat discentem turba, non instruit. 1.*de tranq*.9.140.

¶ *De Bibliothecis & librorum multitudine à nonnullis in bibliothecas suas relata. Indices librorum (quos in bibliothecis suis habebant) faciebant. 40000. librorum arserunt in Alexandrina bibliotheca. Fronte & Titulis librorum sibi placere: loculamenta librorum, tecto tenus extructa: In balneariis & thermis libri quoque repositi ad fastum.*

Quò mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus uix tota uita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoq; satius est, paucis te autoribus tradere, quàm errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monimentũ: alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiæ regum curæq; egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud aut cura, sed studiosa luxuria: imò, ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisq; ignaris etiam seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaq; librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quàm in Corinthia pictasq; tabulas effuderim? Vitiosum est ubique quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas nomen marmore atq; ebore captanti, quàm opera con-

conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti, cui uoluminum suorum frontes maximè placẽt, tituliq; ? Apud desidiosissimos ergo uidebis quicquid orationum historiarumq; est, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas bibliotheca quoque, ut necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem planè, si è studiorũ nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur. 1.*de tranq.*9.

¶ *Quæ legendo maximè discenda: & de uario legentium in colligendis optimis studio.*

Illud admoneo, lectionem ad propositum beatæ uitæ trahendã, non ut uerba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasq; dicendi. 19 *ep.*109 *f.*274.

Non est quod mireris ex eadem materia suis quemq; studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. 19.*ep.*109.*f.*274.

De uirtute discenda.

Nemo est casu bonus: discenda uirtus est. 22.*ep.*124.316.

De artium generibus, & quæ uulgares, ludicræ, pueriles, liberales.

Quatuor ait esse Posidonius *artium* genera. Sunt uulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. ¶ *Vulgares* opificũ, quæ manu constant, & ad instruendam uitã occupatæ sunt, in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. ¶ *Ludicræ* sunt, quę ad uoluptatem oculorum atq; aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacitè in sublime crescentia, & alias ex inopinato uoluptates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his, quæ distabant sua sponte coëuntibus, aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita, quia causas non nouere, mirantium. ¶ *Pueriles* sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas *ἐγκυκλίας*, id est, circulares Græci, [legitur al. *ἐλευθερίας*] nostri liberales uocant. ¶ Solæ autem Liberales sunt, imò (ut dicam uerius) liberæ, quibus curæ uirtus est. 13.*ep.* 89.*folio* 192. ubi probat, liberales quæ uulgo dicuntur artes, puta, Geometriam, Astrologiam, imò, & Mathematicas artes, nõ esse partes Philosophiæ, sed una re consummari animum, scientia bonorum ac malorum immutabili, quæ soli Philosophiæ competat. Ibidem etiam probat liberales illas uulgò artes nihil conferre uirtuti, cùm possit sine illis ueniri ad sapientiã. Itẽ, artes illas liberales delectare, sed tantum ex illis retinendum, quantum sit necessarium.

De liberalibus studiis.

Liberalia studia dicta sunt, quia homine libero digna. Cæterum unum studium uerè liberale est, quod liberum facit, hoc est, sapientia,

tia, cætera pusilla & puerilia sunt. Horum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed dedidicisse. Virum bonum non faciunt, ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. 13.*ep.* 88.*f.*190.

Liberalia studia sunt non illa, quibus perfundi satis est, sed hæc, quibus tingendus est animus. 5.*ep.*36.*f.*58.

¶ *De Imitatione, & imitandorum authorum cùm in dicendo, tum scribendo legibus.*

Non est unus, quamuis præcipuus sit, imitandus. 1.*controu.f.*2.

Quæcunq; ex diuersa lectione congessimus, debemus separare. Melius enim distincta seruantur. deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate in unum saporem uaria illa libamenta confundere, ut, etiam si apparuerit unde sumtum sit, aliud tamen esse quàm unde sumtum est, appareat. quod in corpore nostro uidemus, sine ulla opera nostra facere naturam. 12.*ep.* 85.*f.*172.

De imitatione, & quemadmodum quisq; dicendo uel scribēdo, imitari autores, quos legerit, debeat, puta eorum orationes, argumentationes, sententias, multis & quidem exactè proponitur 12. *epistol.* 85 *fol.* 172. 173.

GRAMMATICA.

¶ *Grammaticus uersatur circa sermonem, historias, carmina. De uanis, puerilibus, & stolidis Grammaticorum quæstionibus.*

GRammaticus circa curam sermonis uersatur: &, si latiùs euagari uult, circa historias. Iam, ut lōgissimè fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad uirtutem uiam sternit? Syllabarum enarratio, & uerborum diligentia, & fabularum memoria, & uersuū lex ac modificatio: Quid ex his metum demit? cupiditatem exuit? libidinem frenat? *& post*: Nisi fortè tibi Homerū Philosophum fuisse persuadent, cùm his ipsis, quibus colligunt, negent. Nam modò Stoicum illum faciunt, uirtutem solam probantem, & uoluptates refugientem, & ab honesto, ne immortalitatis quidem precio recedentem: modò Epicureum, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusq; uitam exigentis: modò Peripateticum bonorum tria genera inducentem: modò Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident. Demus illis Homerum Philosophum fuisse: nempe sapiēs factus est, antequam carmina ulla cognosceret. Ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, utrum maior ętate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quàm scire, an maior Hecuba fuerit quàm Helena. Quid annos Patrocli & Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quid quæris, Vlysses ubi errauerit potius, quàm efficias, ne nos semper erremus? Non uacat audire, utrum inter Italiam &

Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem. Neq; enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyssis mala impellit: non deest forma, quæ sollicitet oculos, non hostis. Hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot uarietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrē, quomodo ad hæc tam honesta uel naufragus nauigem. Quid inquiris an Penelope impudica fuerit? an uerba seculo suo dederit? an Vlyssem illum esse quem uidebat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum; in corpore, an in animo posita sit. *& post:* Quid? quòd ista liberalium artium consectatio molestos, uerbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerūt. Quatuor millia librorum Didymus Grammaticus scripsit. miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur: in his de Aeneæ matre uera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior uixerit: in his an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda si scires. I nunc & longā esse uitam nega. Sed ad nostros quoq; cùm perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia laudatio hæc constat, ô hominem literatum! simus hoc titulo rusticiore contenti, ô uirum bonum. Itáne est? annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina scripserit, quęram? quantum temporis interfit inter Orphea & Homerum, cùm fastos nō habeam, computabo? & Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam? & ætatem in syllabis conteram? Itáne in Geometriæ puluere hærebo? Adeò mihi præceptum salutare excidit? *Tempori parce.* Hæc sciam. & quid si ignorem? Appion Grammaticus, qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat, Homerum utraq; materia consummata, & Odyssea & Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quòd duas literas in primo uersu posuisset ex industria, librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa uult scire. 13. *ep.* 89. *f.* 199. *&* 194.

¶ *De prima literatura & Elementis puerorum.*

Prima literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat. Liberales uerò artes non perducunt animum ad uirtutem, sed expediunt. 13. *epistolarum,* 89. *folio* 192.

¶ *De lingua Latina, eiusq; inopia.*

Quædam, etiam si uera non sint, propter similitudinem eodem uocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem A & argenteam & au-

reàm

ream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, sed ad literas altiores non perductum. Sic qui malè uestitum & pannosum uidit, nudum se uidisse dicit. Beneficia ista non sunt, habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia, sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. 5 *de benefi.* 13. ¶[A] Quod dicit de pyxide argentea & aurea, rationem quandam habet. Pyxis enim propriè denominata, quòd è buxo sit. & tamen dicitur pyxis aurea & argentea.

Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. quę hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi uideor ingenij in medio positam posse sic trāsferri, ut dicam quod est. 8. *ep.* 59 *f.* 93. ubi ostendit 6. modis τὸ ὄν à Platone dici.

Verborum nobis latinorum paupertatem esse ostendit Seneca. 8, *epistolarum*, 59.

¶ *De pingendarum & scribēdarum litterarum ratione: litteris alijs alias superimponere.*

Si quis scriptis nostris alios superimponat uersus, priores literas non tollit, sed abscondit. 6. *de benef.* 6. *in fine.*

Pueri ad præscriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per literarum simulacra [A] ducuntur. deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. 14. *epist.* 93. *f.* 226. ¶[A] De Literis hoc unū obiter monēdum, ueteres gręcas pene easdem fuisse, quæ nunc sunt Latinæ. 7. *Plin.* 58.

¶ *De sermonis antiqui affectatione.*

Multi ex alieno seculo petunt uerba. duodecim [B] tabulas loquuntur. Gracchus illis, & Crassus, & Curio nimis culti & recentes sunt: ad Appium usq; & Coruncanum redeunt. 20. *epist.* 115. *f. ducentesimooctogesimooctauo* ¶[B] Sic Ammianus, lib. 30. Hi ut altius uideantur iura callere, Trebatium loquuntur, & Cesellium, & Alphenum, & Auruncorum Sicanorumq; iam diu leges ignotas, cum Euandri matre abhinc seculis obrutas multis.

Libri colorum.

Otho Iunius libros colorum edidit. 1. *contro.* 3. *f.* 20.

Schemata cur inuenta. Quomodo & quibus utendum. De Translationibus, hyperbole, cacozelia, ætiologia.

Schemata negabat pudoris causa inuēta, sed subsidij. 1. *contr. f.* 6.

Translationibus uerborū, imaginibus & parabolis quemadmodum utendum, & an solis Poëtis utendum *uide* 8. *ep.* 60.

In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad uerum mendacio ueniat. *& post:* Nunquam tantum sperat hyperbola, quantū audet, sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perueniat. 7. *de benef.* 23.

Dixit sententiam cacozeliæ genere humilimo. *Suasoria ultima, folio ducentesimoquadragesimosexto.*

Posidonius his adiicit causarum inquisitionem, quam cur *ætiolo-*

giam dicere non audeamus, cum Grāmatici custodes latini sermonis suo iure ita appellent, non uideo. 15.*ep*.96.*f*.239.

¶ *De solœcismo.*

Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit; erubescit, si nesciens. 15.*ep*.96.*f*.232.

Vindicatur à solœcismo Cornelij Seueri uersus.

Cornelius Seuerus epulanteis milites inducit, & ait: stratiq; per herbā, Hic meus est, dixere, dies. *& post*: Illud Porcellus Grammaticus arguebat in hoc uersu, quasi solœcismum: quòd cùm complures induxisset, diceret, Hic meus est dies: non, dies hic est noster. in sententia optima accusabat id, quod erat optimum. Muta enim, ut noster sit, peribit omnis uersus elegātia, in quo hoc est decentissimum, quòd ex causa sermo trahitur. Nam quasi prouerbij loco ait, Hic dies meus est. & cùm ad sensum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia, ab omnibus magnis ingeniis submouenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. *Suasoria*. 2.*f*.228.

¶ *De componendi & scribendi ratione, & cur scribendum.*

Posterorum negotium ago; illis aliqua, quæ possunt prodesse, conscribo. Salutares admonitiones, uelut medicamentorum utilium compositiones, literis mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus. quæ, etiamsi persanata non sunt, serpere desierunt. rectum iter, quod serò cognoui, & lassus errando, aliis monstro. 1. *epistol*. 8. *fol*. 9.

Vbi etiam scribere possis.

Quædam sunt, quæ possis & incedendo scribere: quædam lectū, & otium, & secretum desiderant. 10.*ep*.71.

Quem in finem, & quomodo scribendum.

Non in præconium aliquid simplici stylo scribe. 1.*de tranq*.1.*f*.130.

Scribe, ut dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandā rabiem affectuum referens. 14.*ep*.90.*in fin*. *f*.199.

Quibus scribendum.

Non multis, sed paucis scribendum. 1.*ep*.7.9.

Quæ scribenda.

Turpe est aliud loqui, aliud sentire. Quanto turpius aliud scribere, aliud sentire? 3.*ep*.24.42.

Quomodo scribendum.

Scripta sua torquere, & de singulis uerbis in consilium uenire. 8. *controuers*. *folio* 4.

Quantum scribendum.

Quadraginta millia librorum Alexandrię arserunt, pulcherrimū regiæ opulentiæ monimentum. 1.*de tranq*.*uit*.9.140.

Didymus Grāmatic⁹ quatuor millia librorū scripsit. 13.*ep*.89.194.

Quo-

Quorumcunque stylus est uelox, tardior memoria est. 1. *contro-uers. in proœm. quarto.*

¶ *De Epistolis: De litteris amicorum, & earum uolupta-te, ac commercio.*

Literæ imaginibus amicorum absentium iucundiores sunt, quæ uera amici absentis uestigia afferant. 5. *ep.* 40. *f.* 62.

Epistolarum commercium frequentare. 5. *ep.* 38.

Epistolis scriptisq; doctorum hominum, notiores redduntur etiam uiri magni.

Si gloria tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quàm omnia ista, quæ colis, & propter quę coleris. Quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas, & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt: nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos. Inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. *& post:* Habeo apud posteros gratiã; possum mecum duratura nomina educere. Virgilius duobus memoriam æternam promisit & præstat. *Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt, Nulla dies unquam memori uos eximet æuo.* 3. *ep.* 21. *f.* 34.

Epistolæ modus is fuisse uidetur, ut ne ea sinistram manum legentis impleat.

Sed ne *epistolæ* modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere, in aliam diem hanc litem differam. 6. *ep.* 45.

Epistolas longas odimus.

Vereri debeo, ne tam longas epistolas peius, quàm mortem, oderis. 4. *epist.* 30. *fol.* 52.

Et quomodo finem uitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quàm mortis oras, lecturus es. 8. *epistolarum* 60. *folio* 97.

Epistolæ initium ueteres inchoabant ab his uerbis: si uales, &c.

Mos antiquis fuit usq; ad meam seruatus ætatem, primis epistolæ uerbis adiicere, *si uales, bene est, ego ualeo.* rectè & nos dicimus, si philosopharis, bene est. ualere enim hoc demum est. 2 *ep.* 15. *in pr.*

RHETORICA ET ORATORIA.

MAgna, & uaria res est eloquentia, nec adhuc ulli sic se indulsit, ut tota contingeret. Satis felix est, qui in aliquam eius partem receptus est. Ego tamen & propriam causam uideor posse reddere; assueui non auditorem spectare, sed iudicem; assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quàm contraria. 3. *contr. in pr. f.* 64.

Nocet eloquentia, si non rerum cupiditatẽ facit, sed sui. 7. *ep.* 53.

¶ Magna debet esse eloquentia, quæ inuitis placeat. Cùm ingenia

nia fauor hominum ostendat, fauor alat, quantam uim esse oportet, quæ inter obstantia erumpat? 10.*contr.in procem*.167.

Forensis eloquentia, & quæcumq; alia populum mouent, aduersarium habent. 2.*epist*.14 22.

Pars eloquentiæ, eloquentiã abscondere. 10.*contro in procem*.169.

Mecœnas ingeniosus uir fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum eneruasset felicitas; imò, castrasset. 2.*epistolarum*, 19.31.

Incredibile est, quàm facilè etiam magnos uiros dulcedo orationis abducat à uero. 14.*ep*.90.*f*.203.

¶ Oratio etiam timidissimis audax. 3.*ep*.26.45.

Oratio cultus animi est. Si circumtunsa est, & fucata, & manu facta, ostendit illum quoq; non esse sincerum, &c. 21.*ep*.116.291.

Quemadmodum sapienti uiro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. 5.*ep*. 40.63.

Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis uocibus, & memoria stare. 2.*ep*.33.56.

Oratio perturbata & immissa non potest reprimi. 5.*ep*.40.

Orator est uir bonus, dicendi peritus. 1 *contr.in procem*.2.

Etiam damnato reo oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte usus est. 7.*de benef*.13.

Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione uox tua incipiet? usq; adeò naturale est, paulatim incitari, ut litigãtes quoque à sermone incipiant, ad uociferationem transeãt. nemo statim Quiritium fidem implorat. 2.*ep*.15.*f*.24.

Tardiloquum te esse iubeo. 5.*ep*.40.63.

Cùm res animũ occupauêre, uerba ambiũt. 7.*contr.in procem*.100.

Magnificentior sermo tuus etiam in grabato uidebitur & in panno. 3.*epistol*. 20.33.

Declamatoria, & de Declamatoribus.

Nulli Commentarij maximorum Declamatorum extant: aut (quod peius est) falsi. 1.*contro f*.3.

Ante Ciceronem quæ declamabantur, theses uocabantur. Controuersias nos dicimus, Cicero causas uocabat. Scholastica cõtrouersia multo recentior est, sicut ipsa declamatio. 1.*Contr*.3.

Scholastici.

Memini hominem inter scholasticos sanum: inter sanos scholasticum. [A] 1.*Controuers*.7.34. ¶ [A] Scholastici, Rhetores & declamatores: apud Synesium tamen & Hesychium, actores causarum.

Quoties aliquem audierat ex his declamatoribus, quos scholastici callidos uocant, statim dicebat, Plena deo. *Suasoria*.3.*f*.232.

HISTORICA.

NOn magna molitione detrahenda est autoritas Ephori, historicus est. 7.*nat*.16.

Quod

Quod historici faciunt, ipse faciam. Illi cùm multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam rem nolunt respondere, sed adiiciunt: *Penes authores fides erit.* 4.*nat* 3.

Multa uideri uolumus uelle, quæ nolumus. *Recitator* historiam ingentem attulit, minutissimè scriptam, arctissimè plicatam: & magna parte perlecta, Desinam, inquit, si uultis. Acclamatur, recita, recita, ab his qui illum obmutescere ilico cupiunt. Sæpe aliud uolumus, aliud optamus. 15.*ep*.96.*f*.231.

Digressiones historicorum in uitas magnorum uirorum.

Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties ferè totius consummatio uitæ, & quasi funebris laudatio redditur. hoc semel atque iterum à Thucydide factum. Idem in paucissimis personis usurpatũ à Sallustio. Liuius benigniùs omnibus magnis uiris præstitit. Sequentes historici multò id effusiùs fecerunt. Ciceroni hoc (ut Græco uerbo utar) ἐπιτάφιον Liuius reddidit. *Suasoria pro Cicerone fol.* 240.241.

POETICA.

Frustra poëticas fores compos sui perpulit. 1.*de tranq.uit*.15.149.

Carmina Poëtarum affectibus nostris pacem subdunt, quibus diuitiæ uelut unicum uitæ decus ornamentumq; laudãtur. Nihil illis melius nec dare uidentur Dij immortales posse, nec habere. *& post*: Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocẽtiam, salutem, opinionem bonam mutent. sine me uocari pessimum, simul ut diues uocer. &c. 21 *ep*.116 *f*.292.

Quàm multi Poëtæ dicunt, q̃ à philosophis aut dicẽda, aut dicta sunt? non attingam tragicos aut togatas nostras. Habent enim hæ quoq; aliquid seueritatis, & sunt inter tragœdias & comœdias mediæ. Quantum disertissimorum uersuum inter mimos iacet? quàm multa Publij, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? 1. *epistolarum*, 8. *folio decimo.*

Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est, & cuicunq; nomen non potest reddere, imponit; ita Poëtæ non putãt ad rem pertinere, uerum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quemque uocari iubent quod facit ad uersum. Nec illis fraudi est, si aliquid in sensum detulerunt. 1 *de benefi*.3.*f*.4.

Ineptiæ Poëtis relinquantur, quibus aures oblectare propositũ est, & dulcem fabulam nectere, &c. 1.*de benefi*.4 *f*.5.

Inter sextam & septimam erat. Nimis rusticè [A] acquiescunt oneri poëtæ, non contenti ortus & occasus describere, ut etiã mediũ diem inquietent. *in ludo* 247. ¶ [A] id est, Poëtæ nimij sunt in consectandis temporum descriptionibus: puta ortus, occasus, meridiei.

Poëta inæqualis: Poëtæ Cordubenses pingue quiddam sonantes ac peregrinum.

Sextilius Ena inæqualis poëta, & penè quibusdã locis talis, qua-

les esse Cicero Cordubenses poëtas ait, pingue quiddam sonantes atq; peregrinum. *Suasoria pro Cicer. f.242.*

DIALECTICA ET SOPHISTICE.

¶ Dialecticæ subiectum oratio inter respondẽtem & interrogantem diffisa: Dialectica diuiditur in uerba & significationes, seu in res & uocabula.

Rationalem partem Philosophiæ sic diuidimus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diffisa. Hanc ἀναλυτικὴν, illam τοπικὴν placuit uocari, hæc uerba curat, & sensus & ordinem. Dialectica in duas partes diuiditur, in uerba & significationes, id est, in res quę dicuntur, & uocabula, quibus dicuntur. 14. *ep.* 90. *f.* 198.

¶ DE PROCATEGORIIS.

De Genere & Specie.

Primum *genus* est, ex quo cæteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo uniuersa cõprehensa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait, equus species est, canis species. Ergo commune aliquod quærendum est his omnibus uinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quod est? animal. Ergo genus esse cœpit omnium horum, quæ modò retuli; hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam, quæ animam habent, nec sunt animalia. placet enim satis & arbustis animam inesse; itaq; & uiuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt & sata. Quædam anima carent, ut saxa. Itaq; aliquid erit animantib. antiquius, scilicet corpus. Hoc sic diuidam, ut dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanimata. Etiam nũc est aliquid superius, quàm corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit, ex quo hæc diducantur? illud, cui nomen modò parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus, Quod est, aut corporale est aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, &, ut ita dicam, generale. Cætera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Habet enim in se notionum species, Græcos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaq; quia multa cõtinet, in genus cadit: quia sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est, omnia sub illo sunt. Stoici uolunt superponere huic etiam aliud genus, magis principale, de quo statim dicã, si prius illud genus, de quo locutus sum, meritò primum poni docuero, cùm sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, ut sint corporalia aut incorporalia. Nihil tertium est.

Corpus

Corpus quomodo diuido?ut dicam,aut animantia sunt aut inanimata.rursus animantia quemadmodum diuido?ut dicam,quędam animum habent,quædam tantùm animam:aut sic;quædam impetum habent,incedunt,transeunt, quædam solo affixa radicibus aluntur & crescunt.Rursus animalia in quas species seco?aut mortalia sunt aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam aliud uidetur,sed quare uideatur subiiciam.In rerum natura quędã sunt, quædam non sunt.Et hęc autem quæ non sunt,rerum natura complectitur, qualia sunt quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes,& quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit,quamuis non habeat substãtiam. 8.*ep.*59.

De indiuiduo.

Singula animalia singulas debent habere substantias.Ista omnia unum animũ habent.Itaq; singula esse possunt,multa esse non possunt.Ego & animal sum & homo,non tamen duos esse dices. Quare?Quia [A] separati esse non debent.Ita dico,*alter ab altero* debet esse diductus, ut duo non sint. Quidquid in unum multiplex est, sub unam cadit naturam; [B] itaq; unum est. Et animus meus animal est,& ego animal sum,duo tamen non sumus. Quare?quia animus mei pars est.Tunc aliquid per se numerabitur,cùm per se stabit. ubi uerò alterius membrum erit,nõ poterit uideri aliud.Quare?dicam: Quia [C] quod aliud est,suum oportet esse,& proprium & totum,& inter se absolutum. 20.*ep.*114.*f.*283. ¶[A] Locum corruptum ita resarcio,& duas negationes restituendas puto. ¶[B] id est,*sub unum indiuiduũ:unũ indiuiduũ facit,licet ex diuersis naturis multiplex sit.* ¶[C] Hęc quidem probat Seneca ut per se posita,sed non quomodo sophisticè nonnulli inducebãt,id omne quod fieret ab animali animal esse.alioqui uirtutes & uitia omnia fore animalia.

De Differentia & proprio.

Ratio perfecta proprium hominis bonum est, cætera illi cum animalibus satisq; communia sunt.*Valet*?& Leones.*Formosus* est?& pauones.*Velox est*?& equi.Non dico, in his omnibus uincitur. Non quæro quid in se maximum habeat,sed quid suum. *Corpus habet*? & arbores. Habet *impetum & motum uoluntarium*?& bestiæ, & uermes. Habet uocem?sed quanto clariorem canes,acutiorem aquilæ,grauiorem tauri,dulciorem mobilioremq; lusciniæ?Quid in homine proprium?*Ratio.* 10.*ep.*77.*f.*142.

Idem confirmat 5.*epistolar.* 41.*fol.* 65. Dixi supra in Theologicis.*c. de homine.*

¶DE CATEGORIIS.

De substantia & uariis eorum, quæ sunt, acceptionibus.

Quæcũq; sunt in 6.modos Plato partitur. ¶ Primum illud quod est,nec uisu,nec tactu,nec ullo sensuum comprehenditur.Cogitabile est,quod generaliter est, tanquam homo generalis sub oculos

non uenit, sed specialis uenit, ut Cicero & Cato. Animal non uidetur, sed cogitatur. uidetur autem species eius, equus & canis. ¶ Secundum ex iis quæ sunt, Plato ponit quod eminet & exuperat omnia, ut Poeta, communiter dicitur. Omnibus enim uersus facientibus hoc nomen est, sed iam apud Græcos in unius notam cessit. Homerum intelligas cùm audieris Poëtã. Quid ergo hoc est? Deus scilicet maior & potentior cũctis. ¶ Tertium genus est eorum, quę propriè sunt. Innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita cõspectum. Quæ sint interrogas? propriè Plato Ideas uocat, ex quibus omnia, quæ fiunt, & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse uideatur, audi. Idea est eorum, quæ naturaliter fiunt, exemplar æternum. Adiiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere, exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens nostra, quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum; ad quę quodcunq; fieri ab illa debet, exprimitur. ¶ Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas, oportet, & Platoni imputes, non mihi hanc difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo antè pictoris imagine utebar. Ille cùm reddere Virgilium coloribus uellet, ipsum intuebatur. Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumta & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquã faciem statua, hæc est εἶδος; habet aliquã faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit, hæc idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionẽ? εἶδος in opere est, idea extra opus: nec tantùm extra opus est, sed ante opus. ¶ Quintũ genus est eorũ, quę cõmuniter sunt. Hæc incipiũt ad nos pertinere. Sic sunt omnia, homines, pecora, res. ¶ Sextum genus est eorum, quæ quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. 8. *ep.* 59. *f.* 94. 95.

De Quantitate & qualitate.

Vitam beatam in optimo statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaq; in æquo est longa, & breuis, & diffusa, & angustior, & in multa loca multasq; partes distributa & in unũ coacta. Qui illã numero æstimat, & mẽsura, & partibus, id illi, qđ habet eximiũ eripit. Quid aũt est in uita beata eximiũ? Quòd plena est, finis. 12. *ep.* 86. 177.

De potentia.

Quibus potentia nõ est in peiorem transeundi statum, nec interpellandi quidem optimum. 14. *epist.* 93. 215.

De habitu.

Quidam ita distinxerunt, ut dicerent, temperans & prudens positione

ſitione quidem mentis & habitu tranquillus eſt, euentu nõ eſt. nam quantum ad habitum mentis ſuæ, non perturbatur, nec contriſtatur, nec timet, ſed multæ extrinſecus cauſæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale eſt, quod uolunt dicere, iracundũ quidem illum non eſſe, iraſci tamẽ aliquando: & timidum quidem nõ eſſe, timere tamen aliquando: id eſt, uitio timoris carere, affectu non carere. 12.*epiſt.*86.*f.*176.

Philoſophia, inquit, diuiditur in ſcientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac uitanda percepit, nondum ſapiens eſt, niſi in ea, quæ didicit, animus eius transfiguratus eſt. Tertia pars iſta percipiẽdi ex utroq; eſt, & ex decretis & ex habitu. Itaq; ſuperuacua eſt, ad implendam uirtutem, cùm duo illa ſufficiãt. Iſto ergo modo & conſolatio ſuperuacua eſt. Nam hæc quoq; ex utroque eſt: & exhortatio & ſuaſio, & ipſa argumentatio. Nam & hæc ab habitu animi compoſiti ualidiq; proficiſcitur. Sed quamuis iſta ex habitu animi ueniant, optimus animi habitus & ex his eſt & ex illis. 14.*epiſt.* 95.*f.*226.

Sapientia habitus eſt perfectæ mentis. 21.*ep.*118.*f.*297.

Iuſtitia habitus animi, quædã & uis. *& poſt:* Idem animus Iuſtitiȩ habitum induit, & fortitudinis & tẽperantiæ. 20.*ep.*114.*f.*283.284.

De actionibus.

Actiones animi animalia eſſe nego. alioquin & omnia uerba erunt animalia, & omnes uerſus. 20.*ep.* 114.*f.*285. Vbi ſophiſtis quibuſdam reſpondet dicentibus, Iuſtitiam & uirtutes omnes, animalia eſſe, hac nimirum ratione, quòd uirtutes habitus eſſent animi; animus autem ipſe eſſet animal.

De Relatis.

De his uide 5.*de benef.*10.*f.*74.

¶DE INTERPRETATIONE ET ENVNCIATIONIB.

Peripateticis placet nihil intereſſe inter ſapientiã & ſapere, cùm in utrolibet eorum & alterum ſit. Nunquid enim quemquam exiſtimas ſapere, niſi qui ſapientiam habet? Nunquid quemquam qui ſapiat, non putas habere ſapientiam? Dialectici ueteres iſta diſtinguunt; ab illis diuiſio uſq; ad Stoicos uenit. Qualis ſit hæc, dicam. Aliud eſt ager, aliud eſt agrum habere. Quidni? Cùm habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud eſt ſapientia, aliud ſapere. Puto concedes duo eſſe hȩc, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur ſapientia; habet, qui ſapit. ſapientia eſt mens perfecta uel ad ſummum optimumque perducta. Ars enim uitæ eſt. Sapere quid eſt? Non poſſum dicere mens perfecta, ſed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum eſt, mens bona: alterum quaſi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum: tanquam hic homo, hic equus. has deinde ſequuntur *motus animorum enunciatiui* corporum. Hi habent proprium quiddam & à corpori-

bus

bus seductum: tanquam, uideo Catonem ambulantem, hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod uideo, cui & oculos & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem est, quod nunc loquor, sed *enunciatiuum quiddam* de corpore, quod alij *effatum* uocant, alij *enunciatum*, alij *edictum*. Sic cum dicimus sapientiã, incorporale quiddam intelligimus. Cùm dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum [A] autem interest, utrum illud dicas, an de illo. 21.*ep*.118.*f*.296. *&* 297. ¶[A] Nonulla ad hunc locum pertinentia uide eadem epistola. Nec enim fas mihi fuit, cætera omnia persequi quæ numerosiora, gustum tantum dare uolui.

¶TOPICA QVÆDAM.

Definitio alia per positionem, alia per detractionem & orbationem.

Paupertas nõ per positionem, sed per detractionem dicitur, uel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν: non quod habeat dicitur, sed quod non habeat. *& post:* Paupertas est, nõ quæ pauca possidet, sed quę multa non possidet. Ita ab eo non dicitur quod habet, sed ab eo, quod ei deest. Faciliùs quod uolo, exprimerem, si latinum uerbum esset, quo ἀπορία significatur. *& post*: Ego nõ uideo, quid aliud sit paupertas, q̃ parui possessio. 13.*ep*.88.*f*.188.

De toto & partibus.

Faciliùs ꝑ partes in cognitionẽ totius adducimur. 13.*ep*.90.*f*.196.

De Diuisione.

Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta diuidam. Diuidi enim illam, non concîdi, utile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus, populus; in centurias, exercitus. Quidquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas (ut dixi) innumerabiles esse, & paruas, non oportet. Idem enim uitij habet nimia, quod nulla diuisio. 14.*ep*.90.*f*.196.

De Coniugatis.

Si tormenta mala sunt, torqueri malum est. *& post:* Sapere sapientiæ usus est, quomodo eloquentiæ loqui, quomodo oculorum uidere. sapientia [A] à qua sapere (qui usus est sapientiæ) expetenda. Sapere igitur expetendum. *& post:* Cui dubium esse potest, quin, si æstus malum est, & æstuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si uita bonum est, & uiuere bonum sit? 21. *epistolar*. 118. *fol*.297. ¶[A] Ita emendare licet, cùm in uulgatis sit, Ergo sapere sapientiæ usus est.

¶DE ELENCHIS.

Quid uocentur latinè sophismata, quæsisti à me. Cicero cauillationes uocat. 19.*ep*.112.

Sophismata sine noxa nos decipiunt, quemadmodum prestigiatorũ acetabula & calculi, in quib. nos fallacia ipsa delectat. 6.*ep*.46.

Non

Non redigo ad legem *dialecticam*, & ad illos artificij ueternosissimi nodos. totum genus istud exturbādum iudico, quo circumscribi se, qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro ueritate simplicius agendum est, contra metum fortius. Hæc ipsa, quæ uoluūtur ab illis, soluere malim, & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. *& post:* Quem mortalium circumscriptiones nostræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quàm cùm aliquid grande componitur. *& post:* Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. *& post:* Acuta sunt ista quæ dicis, nihil est acutius arista. Quædam inutilia & inefficacia ipsa subtilitas reddit. 11. *epist.* 83 *f* 166. 167.

Cauillatoribus istis abundè respondebimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta uia & recta, quàm sibi ipsi flexus disponere, quos cū magna molestia debeas relegere? Neq; enim quicquā aliud istæ disputationes sunt, quàm inter se perire captantium lusus. 17. *ep.* 103. *f.* 258.

Tu mihi uerba distorques, & syllabas digeris. Scilicet, nisi interrogationes uaferrimas struxero, & conclusione falsa à uero nascēs mendacium astruxero, non potero à fugiendis petenda secernere. 6. *epist.* 48. *in fin. f.* 74.

Quid te torques & maceras in ea quæstione, quam subtilius est contemsisse quàm soluere? 6. *ep.* 50. *f.* 76.

Dialecticorum cauillationes & sophismata ueræ Philosophiæ contraria ostendit 6. *ep.* 49. *f.* 74. 75.

De Ceratino seu Cornuto.

Dialecticorum sophismata ridenda ostendit 6. *ep.* 50. ubi inter cetera quæstiunculas hasce ponit. Quod non perdidisti, habes. Cornua autem non perdidisti. Cornua ergo habes. quemadmodum & epist. super. 49. in init. hoc sophisma ponit, Mus syllaba est. Mus autem caseum rodit. Syllaba ergo caseum rodit.

De Pseudomeno.

Quid me detines in eo quem tu ipse ψευδόμενον [A] appellas? de quo tantum librorum compositum est. 6. *ep.* 45. ¶ [A] adde *l. qui quadringenta.* 88. *ff. ad L. Falcidiam.*

LOCI

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM DE REBVS PHYSICIS, *Medicis, Mathematicis, & de Historia animalium, ex Seneca, authore D. Gothofredo, I. C.*

PHYSICA.

Physices diuisio.

NATVRALIS pars Philosophiæ in duo scinditur, in corporalia & incorporalia. Corporum locus in hos gradus diuiditur, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est. ut quidam, in materiam & causam omnia mouentem & elementa diuiditur. 14.*ep.* 90.*f.*198.

De Principiis.

Principia totius operis dimidium occupare dicuntur. 4.*ep.*34.*f.*56.

Sine primis maxima esse non possunt. 3.*de benefi.*34.43.

Initium omnium rerum sapiens, non exitum, spectat. 2.*ep.*14.23.

Initia in potestate nostra sunt, de euentu fortuna iudicat. 2.*epistolarum*, 14.*uigesimotertio.*

Principiis occupationum obstandum. meliùs nō incipient, quàm desinent. 10.*epist.*73.

De Materia.

Sæpe bona materia cessat sine *artifice.* 6.*ep.*47.72.

Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. 2.*natur quæst.*3.21.

¶ *De Natura.*

¶ Multas rerum natura mortis uias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & hæc est cōditio miserrima humani generis, quòd nascimur uno modo, multis morimur. 7.*contr.*1.103.

In aperto nos natura custodit. 10.*ep.*71.124.

Nulli nos uitio *natura* conciliat. 14.*ep.*95 227.

Nihil præter cibum *natura* desiderat. 21.*ep.*120.303.

Dociles *natura* nos edidit, & rationē dedit imperfectam, sed quę perfici posset. 6.*ep.*50.77.

Nihil homini *natura*, quod necessarium faciebat, fecit operosum. *de consol. ad Alb.*11.224.

Quamdiu non sumus, *natura* nos regit: &, in quemcunque uult, casum nos mittit. 1.*contr.*6.28.

Non idē omnib. mortalibus natura tribuit ingeniū. 7.*contr.*1.104.

Sine consilio fit, quicquid natura præcipit. 22.*ep.*122.310.

Nihil difficile est naturæ, utique ubi in finem sui properat. 3.*natural. quæstion.* 27.56.

Naturæ se sapiens accommodat. 2.*ep.*17.27.

Nemo

Nemo naturæ sanus irascitur. 2.*de ira*,10.40.

Naturam mutare difficile est. 2.*de ira*,21 45.

Si ad naturam uiuas, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam eris diues. 2.*epist*.16.26.

Quod naturale est, non decrescit mora. *de consol.ad Mart*.8.201.

Vsque adeo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoque à clamore incipiant, ad uociferationem transeant. 2.*ep*.15.24.

Naturalia desideria finita sunt. ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent: nullus enim terminus falso est. 2.*ep*.16.26.

Parabile est, quod natura desiderat, & expositum. 1.*ep*.4.5.

Naturale est, magis noua, quàm magna mirari. 7.*nat*.1.

Natura quicquid composuit, & quicquid resoluit, componit iterum. 4.*epist*.30. *fol*. 51.

Id in quoq; *optimum* est, cui nascitur, quo censetur. 10.*ep*.77.*f*.142.

Nulli contigit impune nasci. *de cons.ad Mart*.15 205.

Nemo nascitur diues. 3.*ep*.20.33.

Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. 11.*ep*.80.155.

Natura iubet augere laudanda. 22.*ep*.121.305.

Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. 13.*ep*.89.195.

Natura semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. 22.*epistolarum*, 121. *in princip*.

A` naturali lege nemo tantum desciuit & hominem exuit, ut animi causa malus sit. 4.*de benefi*.17.

¶ *De Causis.*

Triplex *causa* est. Dicunt (ut scis) Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant, causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata; cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est, ratio, materiam format, & quocunq; uult uersat: ex illa uaria opera producit. Esse debet ergo unde aliquod fiat, denique à quo fiat. hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturæ. Itaq; quod de uniuerso dicebam, ad hæc transfer, quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium, & artificem qui materiæ daret faciem. Ergo in statua materia æs fuit, causa artifex. Eadem conditio rerum omnium est. Ex eo constant, quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet unam causam esse, id quod facit. ¶ Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda, opifex. Tertia, forma, quæ unicuiq; operi imponitur, tanquã statuæ. Nã hanc Aristoteles εἶδος uocat. Quarta quoq; his accedit, propositũ totius operis. quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuę causa est. nunquam enim facta esset, nisi fuisset id, ex quo fingeretur duceretúrue. Secunda causa artifex est. non potuisset enim æs illud in habitum statuæ formari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma. neq; enim statua ista δορυφόρος aut διαδούμενος uocaretur,

caretur,nisi esset hæc illi impressa facies. Quarta causa est faciendi *propositum*. nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem,quod ille secutus fecit. Vel,pecunia est hoc,si uenditurus fabricauit: uel gloria, si laborauit in nomen: uel religio,si donum templo parauit. Ergo & hæc causa est propter quam fit.An non putas inter causas facti operis numerandum,quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiicit exemplar,quã ipse *Ideam* uocat. hoc est enim, ad quod respiciens artifex,id quod destinabat,efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar,ad quod referat oculos,an intus quod sibi ipse concepit & composuit. Hæc exemplaria rerum omniũ Deus intra se habet, numerosq; uniuersorum,quæ agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est,quas Plato ideas appellat immortales,immutabiles, infatigabiles. Itaq; homines quidem pereunt, ipsa autem humanitas,ad quam homo effingitur, permanet & hominibus laborantibus, intereuntibus illa nihil patitur. Quinq; ergo causę sunt,ut Plato dicit:id ex quo,id à quo,id in quo,id ad qđ, id ꝓpter qđ:nouissimè id,quod ex his est.tanquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est. id à quo, artifex est. id in quo,forma est,quæ aptatur illi. id ad quod,exemplar est,quod imitatur is, qui facit. id propter quod, facientis propositũ est. id quod ex istis est, ipsa statua est. Hæc omnia mundus quoq; (ut ait Plato) habet. Faciens hic Deus est. ex quo fit, hæc materia est.forma hæc est habitus, & ordo mundi, quẽ uidemus,exemplar scilicet,ad qđ Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit. Propositum, propter quod fecit. Quæris quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certè Plato ait. quæ Deo faciendi mundum causa fuit. Bonus est. Bona fecit. bono nulla cuiusquã boni inuidia est. Fecit itaq; quàm optimum potuit.Fer ergo iudex sententiam & pronuncia,quis tibi ueri simillimũ uideatur dicere, non quis uerum dicat. id enim tam supra nos est,quàm ipsa ueritas. Hæc,quæ ab Aristotele & Platone ponitur,turba causarum aut nimium multa, aut nimiũ pauca comprehendit. nam si quocunq; remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi,pauca dixerũt. Ponant inter causas tempus.nihil enim sine tempore potest fieri. Ponant locum.nam si non fuerit,ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum. nihil enim sine hoc nec fit,nec perit.nulla sine motu ars,nulla mutatio est.Sed nos primam ac generalem causam quærimus. hæc simplex esse debet.nam & materia simplex est. Quærimus,quid sit causa? Ratio faciens,id est,Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non sunt multæ & singulæ causæ,sed ex una pendent,ex ea quæ facit.Formam dicis causam esse,hanc imponit artifex operi:pars causæ est, non causa. Exẽplar quoq; non est causa,sed instrumentum causæ necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici. quomodo scalprum, quomodo

lima: ſine his procedere ars non poteſt: non partes tamen hæc artis, aut cauſæ ſunt. Propoſitum artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, cauſa eſt: ut ſit cauſa, non eſt efficiens cauſa, ſed ſuperueniens. Hæ autẽ innumerabiles ſunt. nos de cauſa quærimus generali. illud uerò non pro ſolita ipſis ſubtilitate dixerunt, totum mundum & cõſummatum opus cauſam eſſe. multum enim intereſt inter opus & cauſam operis. Aut fer ſententiam, aut (quod facilius in huiuſmodi rebus eſt) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. 8. *epiſt.* 66.

Poſidonius ait, Diuitias eſſe cauſas malorum, non quia ipſæ faciant aliquid, ſed quia facturos irritant. Alia enim eſt cauſa efficiẽs, quæ protinus neceſſe eſt noceat, alia præcedens. hanc præcedentẽ cauſam diuitiæ habent. *& poſt*: Eſſent malum, ſi per ſe nocerent, ſi (ut dixi) haberent efficientem cauſam. Nunc præcedentem habent, & quidem non irritantem tantùm animos, ſed attrahentem. Speciẽ enim boni oſtendunt ueriſimilem, ac pleriſq; credibilẽ. Habet uirtus quoq; præcedentem cauſam ad inuidiam. multis enim propter ſapientiam, multis propter iuſtitiam inuidetur. Sed nec ex ſe hanc cauſam habet, nec ueriſimilem. Contrà enim ueriſimilior illa ſpecies hominum animis obiicitur à uirtute, quæ illos in amorem & admirationem uocet. 13. *ep.* 88. *f.* 187. *&* 188.

Semina omnium rerum cauſa ſunt. 3. *de benef.* 29. 42.

Non effectus, ſed efficientia timor ſpectat. 7. *ep.* 58. *f.* 91.

De fortuna, fortuitis, caſu, incertis, inſolitis, obſcuris.

¶ Nulli fortuna tam dedita eſt, ut multa tentanti ubiq; reſpondeat. 5. *de ira* 6. 60.

Semper expectari fortuna mauult, quàm regi. Alibi offenditur improuiſa ſegetum maturitas, alibi ſeram magno fænore moram redemit. 2. *controuerſ.* 6. 63.

Non minus ſæpè fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. 5. *epiſtolar.* 37. 60.

Habet etiam mala *fortuna* leuitatem. 2. *ep.* 13. 19.

Raro ſapienti interuenit fortuna. 2. *in ſap. non cad. iniur.* 15. 161.

In mores fortuna ius non habet. 5. *ep.* 36. 58.

Quod non dedit fortuna non eripit. 8. *ep.* 60. 100.

Neminem eò fortuna prouexit, ut non tantum illi minaretur, quantum promiſerit. 1. *ep.* 4. 4.

Nullus tantus eſt, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat. 3. *de benef.* 22. 39.

Magnam fortunam magnus animus decet. 1. *de clement.* 5. 85.

Sæpe inter fortunam maximam & ultimam nihil intereſt. 6. *de beneficiis* 33. 100.

Imprudentium fiducia eſt, fortunam ſibi ſpõdere. 4. *de benef.* 35. 65.

Nullus contra fortunam inexpugnabilis murus eſt. 10. *ep.* 75. 136.

Fortuita,& sine ratione uaga,diuinationem non recipiunt. 2.*natural. quæstion.* 32. 32.

Prouexit fortuna quos destituit. Quid referã Marium sexto consulatu Carthagine mendicantẽ,septimo imperantem? 1.*contr.*1.*f.*7.

Potest fortunam cauere,qui potest ferre. 16.*ep.*99.*f.*245.

Sæpe maiori fortunæ locum facit iniuria. 14.*ep.*92.210.

Audentes fortuna iuuat. 14.*ep.*95.223.

In mores fortuna ius non habet. 5.*ep.*36.*f.*58.

Quasi ista inter se contraria sint,bona fortuna & mens bona. Ita melius in malis sapimus,secunda rectum auferunt. 14.*ep.*95.*f.*229.

Ludit de suis fortuna muneribus,& quæ dedit,aufert;& quæ abstulit,reddit:nec unquam tutius est eam experiri,quàm cùm locum iniuriæ non habet. 5.*contr.*1.89.

Omne,quod fortuitò euenit,*instabile* est. *de breuit.uit.*17.179.

Quicquid insolitũ est,etiã in turba notabile est. 4.*cõtr.in proœ.*82.

Omnia quæ uentura sunt,in incerto iacent. *de breuit.uit.*9.172.

Multa uenietis æui populus,ignota nobis,sciet.7.*nat.quæst.*3.119.

O' quàm multarum egregia opera in obscuro iacent. *de consolat. ad Alb.*17.231.

De finali causa.

¶ Nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia. fugiunt ac sequuntur. diem nox premit,dies noctem: æstas in autumnum desinit,autumno hyems instat,quæ uere compescitur. 3.*ep.*24.43.

Finem omnium rerũ specta,& superuacua deuites. 21.*ep.*120.302.

His admouenda manus est, quorum *finem* aut facere aut sperare possis. 1.*de tranquillit.* 5.

¶ *De Necessitate & fato.*

Quamdiu me nihil urget, quamdiu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quàm repetam. Sed si de salute liberorum agitur,si in periculum uxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam eò,quò ire nollem,imperabo pudori meo,& testabor,omnia me fecisse,ne deesset mihi auxiliũ hominis ingrati. [Ita enim hunc locum emendo.] Nouissimè recipiendi beneficij necessitas, repetendi uerecundiam uincet. 5.*de benefi.*21.81.

Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrocinium est. 9. *controuers.* 4.*fol.* 154.

Egere necessitatis est. 1.*ep.*9.3.

In necessitate uiuere,necessitas nulla est. 1.*ep.*12.18.

Repugnanti, & non uolenti necessitas est; in uolente necessitas non est. qui imperia libens excipit,partem acerbissimam seruitutis effugit,facere quòd nolit. 8.*ep.*62.*f.*101.

Simplici cura constant necessaria: in delitiis laboratur. 14. *epistolarum*, 90. *folio* 203.

Stat quidem terminus nobis,ubi illum inexorabilis fatorum ne-

cessitas

ceſſitas fixit. Sed nemo ſcit noſtrûm, quàm propè uerſetur terminus. 17.*epiſt*.102.*f*.254.

Certa & ordinata non pugnant. 2.*nat.quæſt*.13.26.

¶ *De Infinito, & eius affinibus, & contrariis.*

Contrariis rerum æternitas conſtat. 18.*ep*.108.269.

Nullius rei finis eſt, ſed in orbem nexa ſunt omnia. fugiunt ac ſequuntur. diem nox premit, dies noctem. æſtas in autumnum deſinit, autumno hyems inſtat, quę uere compeſcitur. omnia tranſeunt ut reuertantur, nihil noui uideo, nihil noui facio. 3.*ep*.24.*in fin*.

¶ Nulli ferè & magna bona, & diuturna contingunt. *de conſolat. ad Martiam*, 12.*fol*.204.

Nihil perpetuum, pauca diuturna ſunt. *de conſol.ad Polyb*.20.182.

Optima ultimi conditio eſt. 11.*ep*.80.*f*.154.

¶ Nullum magnum malum, quod extremum eſt. 1.*ep*.4.4.

¶ Quicquid inter uicina eminet, magnum eſt illic, ubi eminet. 5.*epiſtolar*. 43.*fol*. 67.

¶ Naturale eſt, magis noua, q̃ magna admirari. 7.*nat.quæſt*.1.105.

Ad noua omnes cōcurrunt, ad noua cōueniunt. 4.*cōtr.pœm.f*.81.

¶ *De loco.*

Non tantùm corpori, ſed etiam moribus *locum* eligere debemus. 7.*epiſtol*.52.

Loca ſeria ſanctaq; eligere oportet. Effœminat animos amænitas. Amæna ſine dubio aliquid ad corrumpendum uigorem poteſt regio. *& poſt*: Seuerior loci diſciplina firmat ingeniū. aptumq; magnis conatibus reddit. 7.*ep* 52.*f*.80.

Non multum ad tranquillitatem locus confert. animus eſt, qui commendat. Vidi ego in uilla hilari & amæna mæſtos. uidi in media ſolitudine occupatis ſimiles. 7.*ep*.56.*f*.87.

Loca grauia etiam firmiſſimam ualetudinem tentant. 3.*ep*.28.47.

Peregrinationes quemadmodum conferant, *uide* 3.*ep*.28.*f*.47.

Nuſquam eſt, qui ubiq; eſt. 1.*ep*.2.2.

De Inani & uacuo.

Nihil uſquam inane eſt, 3.*nat*.16.

Sæpe *inania* appoſita plenis humorem in ſe attrahūt. 3.*nat*.15.*f*.49.

Ex multis *inanibus* nihil impleri poteſt. 13.*ep*.88.*f*.188.

Inane. 2.*nat.quæſt*.7.22.

Imperiti in Epicureum illud *chaos* decidunt: inane ſine termino eſt. 10. *epiſt*. 73.*fol*. 131.

¶ *De Tempore.*

Quædam tempora eripiuntur nobis, quædam ſubducūtur, quædam effluunt. 1.*ep*.1,1.

Anguſtiſſimum habet dies gyrum. 1.*ep*..12.17.

Nox exhibet moleſtiam, non tollit, & ſollicitudines mutat. 7.*epiſtolar*. 57. 89.

Nox habet, quod dies perdidit. 1.*ep*.12.17.

Clepſydra nõ extremum ſtillicidium exhaurit, ſed quicquid antè defluxit. 3.*ep*.24.42.

De ſeculo aureo, & rudi, & fortunatis temporib. uide 14.*ep*.208.

Quàm multi indigni luce ſunt? & tamen dies oritur. 1.*de ben*.1.*f*.2.

Sceleratis ſol oritur, & piratis maria patent. 4.*de benef*.25.*in fin*.

Præſens tempus breuiſſimum eſt, adeò quidem, ut quibuſdam nullum uideatur. in curſu enim ſemper eſt. *de breuit. uitæ* 10.173.

Non exiguum temporis habemus, ſed multum perdimus. *de breuitat. uitæ* 1.165.

Tempori parce. 13.*ep*.89.195.

Omnis dies, omnis hora, quàm nihil ſimus, oſtẽdit. 17.*ep*.102.253.

De tempore uno uide quàm multa quærantur. Primùm, an per ſe ſit aliquid; deinde, an aliquid ante tempus ſit; ſi tempus cum mundo cœpit, an & ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. 13.*ep*.89.*f*.194.

Summum bonum non eſt in *tempore*. & poſt. Mora nõ fit beatior uita, ſed longior. 5.*de benefi*.17.

Nemo æſtimat *tempus*. Vtuntur illo laxiùs, quaſi gratuitò. *de breuitate uitæ*, 8.

Finem dolendi etiam qui conſilio non fecerat, tempore inuenit. 8. *epiſtol*. 64. *fol*. 103.

Omnia aliena ſunt. tempus tantùm noſtrum eſt. *& poſt*: Hoc unũ eſt, quod ne gratus quidem poteſt reddere. 1.*ep*.1.*f*.1.

Tempus aut offertur, aut ſurripitur, aut excidit. *& poſt*: Quædam tempora eripiuntur, quædam ſubducuntur, quædam effluunt. *& poſt*: Magna uitæ pars elabitur malè agentibus; maxima, nihil agentibus, tota, aliud agentibus. 1.*ep*.1.*f*.1.

Tempore quædam magna fiunt, non ſumma. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam. Beneficium eſt unus in fame panis. 3.*de benefi*.8.

Momenta minima calumniamur. 1.*de benefi*.1.*f*.1.

Momentis quædam grata & ingrata ſunt. 1.*de benefi*.12.*f*.9.

Punctum eſt, quod uiuimus, & adhuc puncto minus. 6.*ep*.60.

Pedonem Albinouanum narrantem audiuimus, habitaſſe ſe ſupra domum Spanij. Is erat ex hac turba lucifugarũ. Audio, inquit, *circa horam tertiam* noctis flagellorum ſonos. quæro quid faciat. Dicitur rationes accipere. Audio circa *horam ſextam* noctis clamorem concitatum. Quæro quid ſit. Dicitur uocem exercere. Quæro circa *octauam horam* noctis, quis ſit ille ſonus rotarum; uelle geſtari dicitur. Circa lucem diſcurritur, pueri uocantur, cellarij, coqui tumultuantur. Quæro quid ſit, dicitur mulſum & alicam popoſciſſe, à balneo exiſſe. Excedebat, inquit, cœna eius diem? minimè. Valde enim frugaliter uiuebat, nihil conſumebat niſi noctem. Itaq; crebrò dicentibus

centibus illum quibusdam auarum & sordidum: uos, inquit, illum & lychnobium dicetis. 22.*ep.*123 *f.*313.

De Horologiis.

Faciliùs inter philosophos, quàm inter horologia [A] conueniet. *in ludo* 247. ¶[A] Quando primũ horologia Romæ *V.*7. *Plin.*60.

Nox terrorem adfert.

Multa per noctē habita terrori dies uertit in risum. 18.*ep.*105.263.

Natales magnorum uirorum celebrare.

Quidni magnorum uirorum natales celebrem? 8.*ep.*65.*f.*104.

Ater dies.

Prouisum est enim à me, ne qs mihi ater dies esset. *de uit. beat.*25.

Ver, hyems.

Ver sæpe in hymem reuoluitur. *& post*: Nondum me committo frigido ueri, adhuc uigor est eius in frigore. 9.*ep.*68.*f.*116.

Septimus quisq; annus.

Septimus quisq; annus ætatem imprimit. 7.*de benefi.*2.

Nouus annus.

Quid actum sit in cœlo ante diem tertium Idus Octobris Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno [A] nouo, initio seculi felicissimi, uolo memoriæ tradere. *in ludo*, 247. ¶[A] Nouũ annũ appellabant, primum annũ alicuius imperatoris. Eodem sensu apud Gellium 18.*c.*1. nouum annum possis accipere. Ambulabamus, inquit, in littore, cùm iam aduesperasceret æstate anni noui.

Tempus ueritatem aperit.

Veritatem [B] dies aperit. 2.*de ira*, 22. ¶[B] Sic Tertullianus c.7. apologetici: Tempus omnia reuelat. Horatius: Quidquid sub terra est, in apricum proferet ætas, Defodiet condetq; nitentia.

¶ *De Motu.*

Non uides quàm diuersus sit ascendentium habitus & descendentium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora; qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare; si ascendas, retro abducere, conuitio, Lucili, consentire est. 22.*ep.*124.*f.*316.

DE COELO.

De uniuerso & mundo.

De uniuerso. 2.*nat. quæst.*1.20.

Omnia, quæ in noticiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. 2.*nat. quæst.*3.21.

Corporum genera.

Quid est quod præcidere uelim? *Quædam continua* esse *corpora*; ut hominem: quædam composita, ut nauem, domum, omnia deniq;, quorum diuersæ partes iunctura in unum sunt coactę: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur,

iure aut officio cohærent, natura diducti & ſinguli ſunt. Quid eſt quod etiam nunc pręcidere uelim? Nullum bonum putamus eſſe, quōd ex diſtantibus conſtat. Vno enim ſpiritu unum bonum contineri ac regi debet, unū eſſe unius boni principale. 17.*ep.* 103.*f.*256. Ad hāc corporum diuiſionem omninò accedit *lex in rem.*23. §. *item.* 5.*ff.de rei uindic.l.rerum natura.ff.de uſurpationibus.* & quod ab Imperatore & Theophilo dicitur §.18.*&* 19.*inſtit.de legatis.*

Quęcunq; uidemus ac tangimus Plato in illis non numerat, quę eſſe propriè putat. Fluūt enim & aſſidua diminutione atq; adiectione ſunt. Nemo noſtrum idem eſt in ſenectute, qui fuit iuuenis. Nemo eſt mane, qui fuit pridie. Corpora noſtra rapiuntur fluminum more. quicquid uides, currit cum tempore. Nihil ex his, quæ uidemus, manet. Ego ipſe dum loquor mutari iſta, mutatus ſum. Hoc eſt, quod ait Heraclitus: In idem flumen bis deſcendimus, & nō deſcendimus. Manet enim idem fluminis nomen, aqua tranſmiſſa eſt. Hoc in amne manifeſtius eſt, quàm in homine. Sed nos quoq; non minus uelox curſus præteruehit. 8.*ep.*59.*f.*95. *& poſt*: Mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet: Quāuis enim omnia in ſe habeat, quę habuit, aliter habet, q̄ habuit: ordinē mutat.

Corporum quædam ſunt compoſita, eaq; conſtant aut nexu, aut aceruatione: ut puta funis, frumentum, nauis: quædam non ſunt compoſita, ut arbor, lapis. 2.*nat.*2.*f.*21.

Continuatio eſt partium inter ſe non intermiſſa coniunctio, & duorum inter ſe coniunctorum corporum contactus. Vnitas eſt ſine commiſſura continuatio. 2.*nat.*2.*f.*21.

Habet unitatem, quicquid alicuius rei natura pars eſt. Nihil enim naſcitur ſine unitate. 2.*nat. quæſt.*4.21.

Habiliora ſunt corpora puſilla, quæ in arma ſua cōtrahi poſſunt, quàm quæ ſuperfunduntur, & undiq; magnitudo ſua uulneribus obiecit. 1.*de tranq.*8.*f.*139.

De cœli circulis.

Cœlum diuiditur in circulos quinq;. 5.*nat.quæſt.*16.82.

Horizon. 5.*natural.*16.82.

Animum debes mutare, non cœlum. 3.*ep.*28.47.

Vltra cœlum an ſit aliquid.

Illud ſcrutor, quod ultra mundum iacet, utrúmne profunda uaſtitas ſit, an & hoc ipſum terminis ſuis claudatur: qualis ſit habitus excluſis; informia & confuſa ſint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia: an & illa in aliquem cultum deſcripta ſint. *de uita beata,* 32.*fol.*127.

Vltra ſummum non eſt locus. 10.*ep.*74.*f.*134.

Nihil extra totum non magis, quàm ultra finem. *de uit.beat.*9.

Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus ſuper Lunā. ſemper illic ſerenum eſt. 8.*ep.*60.

De sideribus & Planetis.

Tardi sunt siderum incessus, si compares toti; contrà citatissimi, si cogites quanta spatia nunquam intermissa uelocitate circumeāt. 14.*epist.*93.*fol.*227.

Stella Saturni grauis est. 7.*nat.quæst.*29.*f.*118.

Saturnus. 7.*nat.quæst.*12.110.

Mars. 7.*nat.quæst.*12.110.

Qui in solem uenit, licet non in hoc uenerit, colorabitur. 19. *epistolar.* 109.271.

Sol spectatorem, nisi cùm deficit, non habet. 7.*nat.quæst.*1.105.

Minuta lumina claritas solis obscurat. 9.*ep.*67.111.

De mundi & solis officio uide 4.*de benef.*13.

Solem sapientes uiri, pedalem esse contenderunt. 1.*nat.*3.*f.*8.

Sol. 6.*de benef.*20.93.

Defectus Solis & Lunæ inuicem obstant. 14.*ep.*93.*f.*227.

Luna. 6.*de benef.*20.93.

Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. 7.*nat.quæst.*1.105.

De Eclipsi solis.

Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cùm Luna humiliore currens uia infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit, quæ modò partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit, modò plus tegit, si maiorē partem sui obiecit; modò exclusit totius aspectum, si recto libramēto inter solem terrasque media successit. 5 *de benefic.*6.*f.*71.

¶ *De Elementis.*

Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa uiuendi sunt, quàm uiæ mortis. 21.118.298.

Hoc interest inter decreta philosophiæ & præcepta, quod inter elementa & membra. Hæc ex illis dependent, illa & horum causæ sunt & omnium. 15.*ep.*96.*f.*232.

De igne.

Ignis qui ualentem materiam occupauit, aqua, & interdum ruina extinguendus est. Ille, qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. 4.*epistol.* 30. *fol.* 52.

Animalia quædam igne generantur. 5.*nat.*6.

Ignis exitus mundi est, humor primordium. 3.*nat.*13.*f.*48.

Sine adiutorio ignis nihil calidum est; nihil sine aëre frigidum. 4. *epistol.* 31. *fol.* 53.

De Aëre.

Mundi pars est aër; & quidem necessaria. 2.*nat.quæst.*4.21.

Aër uerbere, aut ictu, non læditur; nec scinditur quidem, sed circa id, cui cessit, refunditur. 7.*ep.*58.

Aër sui parte maxima uarius, & incōstans, & mutabilis est. Circa

terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur. 2. *natur. quæst.* 11. 24.

Natura aëris frigida est. 2.*quæst.nat.*10.24.

Aër continuus terræ. 2.*nat.q.*6.22.

Aër, si in atomos diuiditur, largus est. 2.*nat.*6.

¶ *De Aqua.*

Vinculum terrarum oceanus. *ad Mart.*18.

De aquis. 3.*nat. quæst.*1.44.

Aqua sine spiritu. 2.*quæst.nat.*9.23.

¶ *De Terra.*

Terram puncti loco ponimus. *ad Mart.*20.

Terra & pars est mundi, & materia. 2.*nat.q.*5.21.

DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE.

Sterile est frigidum, calor gignit. 2.*nat.*10.

Nulla res consummata est, dum incipit. 6.*nat.q.*5.89.

Nihil deficit, quod in se redit. 3.*nat.*10.

Non potest crescere, quod plenum est. 9 *ep.*65.*f.*115.

Aliud alio modo fragile est. rerum exitus *uariantur. de consolation. ad Polyb.* 20. *fol.* 182.

¶ Nulla res magna non aliquod habuit ruinæ suæ spatium. 14. *epistolarum*, 92. *fol.* 208.

Qualitatis ueræ tenor pmanet, falsa nō durant. 22.*ep.*121.*f.*307.

Non *nascitur* ex malo bonum, non magis quàm ficus ex olea. ad semen nata respondent. bona degenerare nō possunt. 13.*ep.*88.187.

Morieris? quo transit orbis, ego transibo. *de rem. fort. f.*75.

Multa seculis futuris, cùm memoria nostri exoleuerit, reseruantur. 7.*nat. quæst.* 31.119.

Omnia uetustate labuntur: nec quicquam tutum à senectute est. 6. *natural. quæst.* 11. 92.

Summum adiectionem non recipit; (quid enim supra summum erit?) supra se gradum non habet. 12.*ep.*86.*f.*177.

Decrescere summum bonum non potest. *& post*: Incrementum maximo non est. 9.*ep.*67.

METEOROLOGICA.

¶ *De Igneis meteoris.*

De igneis meteoris, de capra, de hœdo, & quid trabes, globi, faces, ardores, clypei, diurnæ faces ac stellæ, uide 1.*nat.*1.*f.*3.

De halone & corona, hoc est, fulgore qui sydera circumnectit, uide 1.*natural.*2. *f.* 5.

De arcu & eius causis & speculis, uide 1.*nat.*3.4.5.6.7.8.

De Virgis, uide 1.*nat.* 9.10.

De imaginibus solis, quæ Græcè παρήλια, uide 1.*nat.*11.12.13.

De Cœli recessu, pithiis & chasmate, & eorum coloribus, uide 1. *natural. quæst.* 14.

De ful-

De fulgoribus, quid sint, & unde: de fulgoribus in præceps euntibus, certo loco permanentibus: apparentibus in nube, & supra nubes: moram patientibus, non patientibus; Astropoplectis, cometis, pogoniis, lampadibus, cyparissiis, trabibus, pithiis, cœlo ardente & speculis, uide 1.*nat*.15 16,17.

¶ *De Aëreis Meteoris.*

De uniuerso quæstiones pertinere aut ad cœlestia, aut sublimia, aut terrena. 2.*nat* 1.

De aëre continuo & commisso. 2.*nat*.2.

De materia mundi. 2.*nat*.3.

De partibus mundi & aëre. 2,*nat*.4.

De terra. 2.*nat*.5.

De aëre iterum. 2.*nat*.6.

De inani, & inane aëri nullum inesse. 2.*nat*.7.

De spiritu eiusq; ui & intensione. 2.*nat*. 8.9.

De lumine, & calore, & regione aëris triplici; terrena, superna, media. 2.*nat*.10.

Aer circa terrena cur maximè agitetur. 2.*nat*.11.

De his quæ in aëre fiunt, de tonitru, fulgure & fulgurationibus. 2.*natural*.12.

De fulguratione, & fulminatione, sententiæ quædam confutatæ. 2.*nat*. 13 14.15.

De fulgure & fulmine sententia Senecæ, Anaximenis, Anaximãdri, Anaxandri, Diogenis Apolloniatis. 2.*nat*.16.17.18.19.20.

Fulmen & fulgurationem ignem esse. 2.*nat*.21.

Ignem reddi nubibus percussis uel attritis. 2.*nat*.22 23.

Fulmen, cùm ignis sit, cur terram & inferiora petat. 2.*nat*.24.

Ignem quomodo nubes gignant, cùm sint humidæ; imò, udæ. 2.*natural*. 25.26.

De tonitru. 2.*nat*.27.28.29.30.

De fulminis mirandis operibus. 2.*nat*.31.

De fulminum portentis. 2.*nat*.32.

De fulminum arte, & ex ea diuinationibus; &, an fatum fulmine mutari possit: de fulminum generibus; an unum sit, an multiplex; de fulmine consiliario, autoritatis, status, monitorio, terebrante, dissipante, urente seu fuscante, decolorante, colorante: de manubiis & fulminum missione sententię Hetruscorum & Philosophorum, dissentientes. utrum fulmina à Ioue mittantur: de fulminibus perpetuis, finitis, pro rogatiuis priuatis, publicis. De fulgurum uariis nominibus ex Cecinna: cui, quędam sunt postulatoria, monitoria, fallacia, dentanea, peremtalia, attestata, atterranea, obruta, regalia, inferna, hospitalia, auxiliaria. Ex Attali sententia fulminum quædam significare id, quod ad nos pertineat, eaq; læta (hęc mansura significant, aut caduca) aduersa (hæc portendunt mala ineuitabilia; uel

Vtrum uentus generetur, quòd multa corpuſcula ſint anguſta & inania, ut ſenſit Democritus: 5.*nat*. 2. 3. an uerò generetur natura emittente ſpiritum, hoc eſt, ex aquarum & terrarum operationibus. 5.*nat*. 4. an ex ſolo aëre uim naturalem ſe mouendi habente: & de differentia aëris & uenti. 5.*nat*. 5. 6.

Venti antelucani unde fiant. 5.*nat*.7. (8.9.

Vēti ἐγκολπίας. & quare uere & ęſtate ualidiores ſint hi uēti. 5.*nat*.

Eteſiæ quando fiant, & cur Eteſiæ uenti à nautis ſomniculoſi & delicati appellentur. 5.*nat*.10. 11.*f*.78.

De ecnephiis, & qui ſint illi uenti. 5.*nat*.12.

De turbine, qui in fluminib. euenire ſolet, & de altero, qui igneus, quem Græci πρηστῆρα appellāt. Item uentos ab aliis uentis generari, & de differentia uenti & ſpiritus. 5.*nat*.13.*f*.79.

De uentis, qui ſpecubus eiiciuntur, &c. uide 5.*nat*.15.79.

De uentorum quaternario numero. De Euro ab ortu: Zephyro, ab occidente: Borea, à ſeptentrione: Auſtro, à meridie. De uētorum duodenario numero, & de ſubſolano ab oriente æquinoctiali. De Vulturno, ab oriente hyberno, ſeu Euro. De Cæcia, ab oriente ſolſtitiali; Fauonio ſeu Zephyro, ab occidente ęquinoctiali; Cauro, ab occidente ſolſtitiali; Africo (qui & Lybs) ab occidente hyberno; de Aquilone, Septentrione, & Thracia à latere Septentrionali; de Euronoto, Noto (qui & Auſter) & Libonoto, à Meridie. Cur duodecim uenti, & de cœli in 12. circulos diuiſione. 5.*nat*.16 *f*.81.

De uentis quorundam locorū propriis, de Atabulo Apuliæ; Iapyge, Calabriæ; Scirone, Athenarū; Catægide, Pamphyliæ; Circio, Galliæ & cæterarum regionum. 5.*nat*.17. 82.

Ventos cur fecerit, aut uoluerit eſſe, Deus ſeu prouidentia diuina. 5. *natural. quæſt*. 18.

¶ *De Terræ motibus*.

De terræ motibus Philoſophica, Ethica & Theologica conſideratio. 6. *natural*. 1. 2. 3.

Terræ motus cauſas noſſe, hanc utilitatem nobis parere, ut naturam cognoſcamus. 6.*nat*.4.

De cauſis terræ motus opiniones uariæ. 6.*nat*.5. & utrum cauſa terræ motus ſit in aquis, ut Thales cenſuit. 6.*nat*. 6.7.8. In igni, ut Anaxagoras putauit. 6.*nat*. 9.10. In ipſa terra, ut Anaximenes opinatus eſt. 6.*nat*.11. In ſpiritu, ut poſt Ariſtotelem Theophraſtus, poſt Ariſtonem & alios Archelaus & alij ſenſere. 6. *nat*.12.*ad* 18.

An in aëre terra incluſo, ut Metrodorus Chius tradidit. 6.*nat*.19. An partim in ſpiritu, partim in aqua, partim in utroque, ut Democritus putauit. 6.*nat*.20.

De generibus terræ motus, hoc eſt, de ſuccuſſione (ea fit, quoties terra quatitur & mouetur ſurſum & deorſum) inclinatione (ea fit, quoties terra in latera nutat nauigij more) & tremore (hic fit,

quo-

quoties terra neque succutitur, neque inclinat, sed uibratur.) 6.*natural. quæst.* 21 *fol.* 97.

De motu quatiente seu succussione opinio Asclepiodoti. 6. *natural. quæst.* 22. *fol.* 98. Callisthenis. 6.*nat.*23.24.25.26.

De Campano terræ motu, & de singularibus eius, & quòd in illo sexcentæ oues exanimatæ fuerint spiritu pestifero. 6.*natural.*27.28. quòd in eodem terræ motu statua diuisa. 6.*nat.*29.30. quòd in eodem terræ motu in quodā balneo tessellæ (quibus solum erat stratum) aliæ ab aliis separatæ, & iterum commissæ; & quòd aqua in commissuras recepta, pauimento recedente, eoq́; compresso ebullierit & elisa fuerit. Item, quòd molles materiæ molliùs & crebriùs tremuerint, quàm duræ. 6.*nat.*31.

Formidandos terræ motus sapienti non esse. 6.*nat.*31.

¶ *De Cometis.*

De cometis, horū contemplatione, & miraculis *est, septimi naturalium capite primo.*

Vtrum cometæ eiusdem sint conditionis, cuius superiora. Item, utrum ortus & occasus cometarum certi sint. 7.*nat.*2.

Opiniones de cometis uariæ. 7.*nat.*3.

Faces & trabes non exprimi turbine, aduersus Epigenem. 7. *natural.* 4. 5. *fol.* 107.

Cometas ex uento non fieri, aduersus eundem Epigenem. 7.*natural. quæst.* 6 7. 8.9. 10.

Cometas non una tantùm cœli parte conspici, sed tam in ortu, quàm in occasu: frequentissimè tamen circa Septentrionem. Item, formam cometarum non unam esse. 7.*nat.*11.

Cometas ex stellarum errantiū & mobilium concursu non fieri, aduersus Artemidorum: &, quòd plures non sint errantes stellæ, quàm quæ errātes à nobis & planetæ dicuntur. deniq;, non fieri ex stellarum coëuntium concursu. 7.*nat.*12.13,14.15.

Cometas in duas stellas non dissolui, aduersus Ephorum historicum. 7.*nat.*16.112.

Nullos cometas erraticos esse, aduersus Apollonium Myndium. 7.*natural. quæst.* 17. *fol.* 18.

Stoicorum principi Zenoni placere, Cometas esse radios stellarum inter se commissos & repercussos. Stoicis quibusdam aliis placere, Cometas esse sydera, quæ suos habeant cursus, suisq́; temporibus oriantur: aliis item placere, syderis nomen cometæ imponendum nō esse, quòd cometes exigui temporis mora dissipetur: aliis item placere, cometas sicut faces, & tubas, trabesq́ue, & alia ostenta cœli denso aëre creari 7.*nat.*19.20.21.

Senecæ sententia Cometes non est subitaneus ignis, sed, inter æterna opera naturæ, sydus ordinarium, non falsa syderum facies. 7. *natural. quæst.* 22.

¶ *Miscella*

¶ *Miscella de Meteorologicis, ex aliis, quàm Naturalium, Senecæ libris.*

Alia digna miratu, siue per ordinem subeunt, siue subditis causis mota prosiliunt; ut nocturni ignium tractus, & sine ullo ictu sonituq; fulgores cœli fathiscentis, columnæq; ac trabes, & uaria simulachra flammarum. 14.*ep*.93.*f*.227.

Ad ictum *fulminis* subiti etiam uicina tremuerunt. Illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit. 10.*ep*.75.*f*.134.

Fulmini etiam, cùm latissimè percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus. 7.*ep*.58. 91 *&* 92.

Flamma non potest opprimi. Nam circa id diffugit, quo urgetur. 7 *epist*. 58. *fol*. 91.

Procella in ipsa sereni fiducia solet emergere. 10.*ep*.76.*f*.134.

De Aetna monte eiusq; ignibus *uide* 11. *ep*. 80.

Quid refert an aqua decurrens intercipiatur atq; abeat, si fons, ex quo fluxerat, saluus est? 10.*ep*.76 *f*.137.

Grando incussa tectis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. 6.*ep*.45.*f*.70.

De Ventis.

Sordidæ nubes fere aut in aquam, aut in uentum resoluuntur. 7.*epist*.54.*in prin*.*f*.83.

Qui à terra uenti surgunt, & fluminibus, paludibusq; excepti, sine pertinacia uehementes sunt. 1.*de ira*,16.*f*.31.

De Terræ motibus.

Quoties Asiæ? quoties Achaiæ urbes uno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties uastauit hæc clades? Quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarũ urbium interitus. *& post:* Non uides quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta sint, nec quicquam extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? 14.*ep*.92.*f*.209.

¶ *De Metallis.*

Aurum & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi malè nobis comitterentur, natura abscondit: nos in lucem, propter quæ pugnaremus, extulimus. nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, disiecto terrarũ pondere eruimus. nos fortunæ mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quæ fuerant ima terrarum. Vis scire quàm falsus oculos tuos decipit fulgor? Nihil est istis, quamdiu immersa & inuoluta cœno suo iacent, fœdius, nihil obscurius. quidni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis, dum fiunt & à fece sua separantur, informius. deniq; ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terrę genus & informe perpurgatur. Videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inqui-

inquinant animos, quàm corpora: & in possessore eorum, quàm in artifice plus est sordium. 14 *ep.93.f.*227.

Leuium *metallorum* fructus in summo est. Illa opulentissima sunt, quorũ in alto latet uena, assiduè plenius respõsura fodienti. 3.*ep.*23.

In hoc quoq; dissentio, sapientes fuisse, qui ferri *metalla*, & æris inuenerunt, cùm incendio syluarum adusta tellus in summo uenas iacentes liquefacta fudisset. 14.*ep.*90.*f.*202.

DE ANIMA.

¶ *De sensibus & de uisu: & de optica nonnulla.*

Oculorum uelocior est sensus, & multum aures antecedit. 2.*natural. quæst.* 12. *in fin.*

Sine mixtura *lucis* nihil splendidum est, nisi attum, nisi quod tenebras habet aut in se, aut in se aliquid traxit obscuri. 4.*ep.*31.*f.*53.

Homines amplius *oculis* quàm auribus credunt. 1.*ep.*6.

Color igneus est à sole, cœruleus à nube. 1.*nat.*4 *f.*9.

Non est Aethiopis inter suos insignitus color. 3.*de ira*, 27.

Nihil illo carcere. [loquitur de Crypta Neapolitana] longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non ut per *tenebras* uideamus, sed ut ipsas. 7.*ep.*58.91.

¶ Quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, ut superuacua iacuerũt, sordes ipsa colligũt uetustate. 3.*de benef.*2.29.

Latitudo porticus ex *remoto spectantibus*, non seruat portionem suam; sed ultima, in angustias coëunt, & columnarum nouissima interualla iunguntur. 7.*de benefi.*1.106.

Pleraq; ex longinquo speculantibus abscisa & connexa uideri solent, cùm aciem longinquitas fallat. *in sap.non cad.in.*1.

Hoc magnis euenit montibus, ut eorum proceritas minus appareat longè intuentibus: cùm accesseris tunc manifestum fit, quod in arduo summa sint. 19.*ep.*112 *f.*281.

Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per uitrum aspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. 1.*nat.*3.*f.*8.

Omnia per aquam uidentibus longè sunt maiora. Literę quamuis minutæ & obscuræ per uitream pilam aqua plenam maiores clarioresq; cernuntur. Poma formosiora, quàm sint, uidentur, si innatant uitro. Sydera ampliora per nubem aspicienti cernũtur; quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod uult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum adimpleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cùm in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquę redditur. Quicquid uidetur per humorem, longe amplius uero est. 1.*nat.*6.*f.*12.

Speciosa & magna uisentibus, cùm ad pondus reuocata sunt, fallunt. 9.*epist.*67.*fol.*113.

Rectissima, cùm in aquã demissa sunt, speciem curui præfractiq; uisen-

uisentibus reddũt. Non tantùm quid uideas, sed quemadmodum, refert. 10.*epist.*73.*fol.*128.

¶ *De Auditu & uoce.*

Vox nihil aliud, quàm ictus aër. 2.*nat.quæst.*29.30.

Spiritus noster clariorem sonum reddit, cùm illum tuba per longi canalis angustias tractum patentiori nouissimè exitu effundit. 19. *epistol.* 109. *fol.* 271.

Rarò hæc coëunt, ut eadem uox & dulcis sit & solida. 3.*controuers. procem. folio* 73.

Crepitus illisæ manus humeris, prout plana peruenit aut concaua, ita sonum mutat. 7.*ep.*59.88.

Vocaliora sunt uacua, quàm plena; intẽta, quàm remissa. Ita tympana & cymbala sonant. 2.*nat.*29.

Vox est quidem, sed non explanabilis. 1.*de ira*, 3.*f.*22.

Habet homo uocem? Sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque luscinię? 10. *epistol.* 77. *folio* 142.

Vt uidit uocem nullius terrestris animalis, sed (qualis marinis belluis esse solet) raucam & implicatam, putauit sibi decimum tertium laborem uenisse. *in ludo*, 249.

DE SENSV, ET IIS, QVÆ SENSV *percipiuntur.*

Sensum hominis nulla exuit uirtus. 12.*ep.*86.*f.*178.

De Memoria.

Aliud est meminisse, aliud scire. Meminisse est, rem commissam memoria custodire. at contrà scire, est, & sua facere quemq;, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. 4.*ep.*33.*f.*56.

Memoriam in me floruisse, ut non tantùm ad usum sufficeret, sed in miraculum usq; procederet, non nego. Nam duo millia nominũ recitata, quo ordine dicta erant, referebam; & ab iis, qui ad audiendum præceptorem nostrum conuenerant, singulos uersus à singulis, datos, cùm plures quàm ducenti efficerentur, ab ultimo incipiẽs usq; ad primum recitabam, nec ad complectenda tantùm quæ uellem, uelox mihi erat memoria, sed etiam ad continenda quæ acceperat. 1.*controu.* *f.* 1.

Clauisio Sabino memoria tam mala erat, ut illi modò nomen Vlyssis excideret, modò Achillis, modò Priami: quos tam benè nouerat, quàm pædagogos nostros nouimus. Nemo uetulus nomenclator, qui nomina non reddit sed imponit, tam perperam tribus, quàm ille Troianos & Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus uolebat uideri. Hanc itaq; compendiariam excogitauit. Magna summa emit seruos; unum, qui Homerum teneret: alterum qui Hesiodum. Nouem præterea Lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum, non est, quòd mireris. Non inuenerat? faciendos locauit, post-

postquam hæc familia illi comparara est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde peteret uersus, quos referret; sæpe in medio uerbo excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorū diuitum adrosor, &, quod sequitur, arrisor: &, quod duobus his adiunctum est, derisor, ut Grammaticos haberet, analectas. [A] Cùm dixisset Sabinus, centenis millibus sibi constare singulos seruos, Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. 5.*ep*.27.*f*.46. ¶[A] Analectæ, sunt ne doctissimi, qui omnia ad manum habebant? an leguli, qui minuta quæque ex autoribus colligebant? an uerò qui uerba excidentia domino inter mentem ei reddebant?

Quorumcunq; stilus est uelox, tardior memoria est. 1.*controu.f*.4.

¶ Non sine *ratione* sacra est magnarum uirtutum memoria. 4.*de benefic*. 30. *fol*. 62.

Nihil magis præstandum est, quàm ut memoria nobis meritorū hæreat, quæ subinde reficienda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit. 2.*de benef*.24.23.

Quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nūquam subducitur; quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit. 3. *de benefic*. 2.30.

¶ Iniuriarum remedium *est obliuio*. 14.*ep*.95.223.

¶ *De somno.*

Et obscuri crescebant [B] cornua [C] somni. *in ludo*. ¶[B] Id est, crescebat nox: quo tempore longiore sopore detinemur. ¶[C] Somnū solitum erat pingi cum cornu, *teste Seruio* 6. *Aeneidos*: Valerius Flaccus 8. *Argonauticon*: Somne omnipotens, te Colchis ab omni Orbe uoco, inque unum iubeo, nunc ire draconem, Quæ freta sæpe tuo domui, quæ nubila cornu. Somno poëtæ lasciuia quadam poëtica tribuebant cornu plenum medicato stygij fluuij liquore. De eodem cornu Papinius 10. Thebaidos: manus hæc fusos à tempore læuo Sustentat crines, hæc cornu oblita remisit. & paulò post ipse Seneca: Iamq; suum uictrix augebat Cynthia lychnum. Longioribus noctibus opus est lychno maiore.

Non est grauior foris, quàm domi somnus. *de remed. fort*.16.

Turpis, qui alto sole semisomnis iacet; cuius uigilia medio die incipit. 22.*ep*.123.311.

Qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis *somnus* etiam somnia extinguit, animumq; altius mergit, quàm ut uti ullo intellectu sinat. 7. *epistolar*. 54. *fol*. 84.

Molestus est iucundum somnum uidenti, qui excitat. Aufert enim uoluptatem, etiamsi falsum, affectum tamen uerum habentem. 17.*epist*.103.*f*.255.

¶ *De*

¶ *De somniis.*

Somnium narrare uigilantis est: & uitia sua confiteri sanitatis indicium est. 7.*epist.*54 84.

Dormientium *insomnia* tā turbulēta sunt, quàm dies. 5.*ep*.57.*f*.89.

¶ *De senectute & morte.*

Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. 8.*ep*.59.95.

In idem flumen bis descendimus, & non descēdimus. 8.*ep*.59.95.

Aiebat, tam *immaturo* magnum ingeniū non esse uitale. 1.*contr*.1.11.

¶ *De uita.*

Dixi in Theologicis: & in Nomenclatore in uerbo *Vitalis.*

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM, DE RE MEDICA EX *Seneca, authore D. Gothofredo I.C.*

Ars longa, uita breuis.

LLA maximi [A] Medicorum exclamatio est, *Vitam* [B] breuem esse, longam artem. *de breuitate uitæ c.* 1. *f.* 165. ¶[A] Hippocratem intelligit, quem & 15. epistol. 96. uocat maximum medicorum, & huius scientiæ conditorem. Paulus lib.19. ad edictum in l.12. ff. de statu hominum, eundem uocat doctissimum uirum, eiusq; authoritate pronunciat, nasci perfectum partum mense septimo, aut, quod tantundem, centesimo octogesimo. *l*.3.§.12.*ff.de suis.* ¶[B] Aphorismus est primus Hippocratis.

¶ *De Medicinæ initiis.*

Medicina quondam [C] paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, uulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem uarietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc solidisq; corporibus, & facili cibo, nec per artem, uoluptatemq; corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inuentæ sunt mille conditurae, quibus auiditas excitaretur. Inde pallor & neruorum uino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus, [D] quàm ex fame macies. Inde incerti labentiū pedes, & semper, qualis in ipsa ebrietate, titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusq; uenter, dum malè assuescit plus capere, quàm poterat. Inde suffusio luridæ bilis, & decolor uultus, tabesq; in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescētibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio corporū sine intermissione uibrantium. Quid capitis uertigines dicam? quid oculorum auriumq; tormenta? & cerebri æstuantis uerminationes, & omnia, per quæ exoneramur, internis ulceribus affecta? *& post:* Immunes

erant ab iſtis malis;qui nondum ſe deliciis ſoluerant, qui ſibi impe rabant,ſibi miniſtrabant, corpora opere ac uero labore durabant, aut curſu defatigati,aut uenatu,aut tellure uerſata:excipiebat illos cibus,qui niſi eſurientibus placere non poterat. Itaq; nihil opus erat tam magna medicorum ſupellectile,nec tot ferramentis [E] atq; pyxidibus.ſimplex erat ex ſimplici cauſa ualetudo. Multos morbos multa fercula fecerunt. *& post*: Maximus ille medicorum, & huius ſcientiæ conditor, [F] fœminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui hæ iam & capillis deſtituuntur,& pedibus ægræ ſunt. non mutata fœminarum natura, ſed uita eſt. Nam cùm uirorum licentiam æquauerint, corporum quoq; uirilium uitia æquauerunt. Non minus peruigilant,non minus potant, & oleo, & mero uiros prouocant. Aequè inuitis ingeſta uiſceribus per os red dunt, & uinum omne uomitu remittunt, æquè niuem rodunt, ſolatium ſtomachi æſtuantis. Libidine uerò nec maribus quidem cedunt pati natæ. Quid ergo mirandum eſt, maximum medicorum ac naturæ peritiſſimum in mendacio deprehendi,cum tot fœminæ podagricæ caluæq; ſint? Beneficium ſexus ſui uitiis perdiderunt; &,quia fœminam exuerunt,damnatæ ſunt morbis uirilibus. Et antiqui medici neſciebant dare ſcyphum,ſæpius & uino fulcire uenas cadentes. Neſciebant ſanguinem emittere,& diutinam ægrotationem balneo ſudoribusq; laxare: neſciebant crurum uincula, brachiorumq; latentem uim,& in medio ſedentem,ad extrema reuocare. Non erat neceſſe circumſpicere multa auxiliorũ genera, cùm eſſent periculorum pauciſſima. 15.*ep.* 96.*f* 232.233.234. ¶[C] Sanè anno urbis 535. primùm è Medicis Romam uenit ex Peloponneſo Archagatus Lyſaniæ filius, qui à ſæuitia ſecandi, urendiq; uulnerarius & carnifex dictus. 9.*Plinius* 1. Illud impendio ibidem placet, quòd M.Cato filium dehortatus à Græcorum Medicina,profitetur commentarium ſibi eſſe,quo medeatur filio, & ſeruis,& familiaribus. qui locus argumento eſt, uiros illos magnos ſibi ſuisq; medicinã feciſſe. ¶[D] puto legendũ: ex ferculis, quàm ex fame macies. ¶[E] inſtrumento medici legato continentur collyria, emplaſtra, & cætera eius generis.*l.*18.§ 10.*ff. de instructo*. ¶[F] Hippocratem intelligit: alioquin Aeſculapius medicinarum demonſtrator. *Tertull.c.* 23.*apologetico aduerſus gentes.*

¶*De Medicinæ decretis: De ſecta Hippocratis, Aſclepiadis, Themiſonis.*

Artes pleræque; imò, ex omnibus liberaliſſimæ, habent decreta ſua,non tantùm præcepta, ſicut medicina. Itaq; alia eſt Hippocratis ſecta, alia Aſclepiadis, alia Themiſonis. [A] 15.*epiſtol.* 96.*fol.*232. ¶[A] His adde ſectam Antonij Muſæ ſub Auguſto: Vectij Valentis ſub Claudio: Theſſali ſub Nerone: & Crinæ Maſſilienſis, qui ex Ephemeride Mathematica cibos dabat, & horas obſeruabat: Charmidis,

midis, qui frigida hibernis algoribus lauari permittebat. adde Clinicen & Empiricen. 29. *Plin.* 1. Adde & Veterinariam & iumentorum medicinam, à Chirone Græco inuentam, qui inde pingitur dimidia parte homo, dimidia equus. 4. *Iſid.* 9.

¶ *De officio medici: ſanare.*

Non ſani eſſe tantùm uolumus, ſed ſanare. 3. *de nat.* 39. 79.

Sanandis quibuſq; præſto eſſe.

Medicina & ſceleratis opem miniſtrat. Cõpoſitiones remediorũ ſalutarium nemo ſuppreſſit, ne ſanarentur indigni. 4. *de benefi.* 28.

Omnia facere, ut ſanet.

Medic⁹, ſi omnia fecit, ut ſanaret, ꝑegit partes ſuas. 7. *de ben.* 13. 113.

Non deſperare de curatione.

Mali medici eſt deſperare, ne curet. 1. *de clem.* 17. 93.

Intelligere ægri ſtatum, neq; eum diſſimulare.

Medicus, ſi deficere ægrum non intelligit, quantũ ad artem, magis peccat, quàm ſi ſe intelligere diſſimulat. 15. *ep.* 96. *f.* 232.

In rem præſentem uenire, ut ſanet.

Quædam non niſi à præſente monſtrantur. Non poteſt medicus per epiſtolas cibi aut balnei tẽpus eligere. Vena tãgẽda eſt. 3. *ep.* 22.

Tempus iuſtum ſanando ſumere.

Quid horum raptim fieri poteſt? Quis medicus ęgrotos in tranſitu curat? 5. *epiſt.* 40.

Occidentis famam uitare.

Non minus principi turpia ſunt multa ſupplicia, quàm medico multa [A] funera. 1. *de clement.* 24. 97. ¶ [A] Hoc nomine Themiſon malè audit apud Poëtam Iuuenalem Satyra 10. Promptius expediam quot amauerit Hippia mœchos, Quot Themiſon ægros autumno occiderit uno, Quot Baſilus ſocios, quot circumſcripſerit Hirrus Pupillos.

Non morbos ipſos irritare, ut maiore gloria ſanaſſe uideatur.

Grauiſſima infamia eſt *medici*, opus [B] quærere medici. Multi quos auxerant morbos & irritauerant, ut maiore gloria ſanarent, non potuerũt diſcutere, aut cum magna miſerorum uexatione uicerunt. 6. *de benefi.* 36. ¶ [B] Id eſt, morbum ipſum irritare, ut maiore gloria ſanaſſe uideatur. Tertullianus aduerſus Marcionem: Quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbum, mora præſidij: & periculum extendat dilatione remedij, quo pretioſius & famoſius curet? Quid ſi medicus per aduerſa medicamenta, inferendo periculum eorum amittendorum, ægrotum compulit, ut ei poſſeſſiones ſuas contra bonam fidem æger uenderet? Et inciuile factum coërcendum, & res ægro reſtituenda *l.* 3. *ff. de extr. cognit.*

Etiam obſcæna ipſa corporis contrectare, ut ſanet.

Hunc affectum aduerſus ægros ſuos medicus habet. horum nec obſcæna (ſi remedio egent) contrectare, nec reliquias & effuſa in-

tueri dedigantur, nec per furorem sæuientium excipere [A] conuitia in. *sap.nō cad.*13. ¶ [A] Tertullianus, in scorpiaco aduersus Gnosticos: Horrorem operis (loquitur de medicinæ sæuitia, de scalpello, de cauterio & sinapis incendio) fructus excusat. Vlulans deniq; æger, & gemens, & mugiens inter manus medici, postmodum easdem mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & sæuas iam negabit.

Adiice lacerationes medicorum ossa uiuis legentium, & totas in uiscera manus mittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. *ad Mart.*22.

Veram morbi originem ab ægro exquirere.

Quare non uerum, [B] ut medico, fatear? 1. *de tranq.*1. ¶ [B] Et meritò: nec enim medicus rectè sanare potest, nisi uim & qualitatem morbi cognouerit. Per contrarium medicus, si prudentem ægrum, nec timidum habeat, uerum illi dicere debet: si timidum ac stultū, ægri necessariis. *Galenus Commentario 2. in 6. de popularibus morbis.*

Non multa loqui, sed sanare.

Non [C] quærit æger *medicum* eloquentem, sed sanantem. Sed si ita competit, ut idem ille, qui sanare potest, comptè de his, quæ facienda sunt, disserat; boni consulet: non tamen erit, quare gratuletur sibi, quòd inciderit in medicum etiam disertum. hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiā formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur. urendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es, curare debes morbum ueterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in pestilentia medicus. 10. *ep.*75. *f.*139. ¶ [C] Medicus ad ægrum non uenit ut concionetur, sed ut sanet.

Nunquid ægrum laudat *medicus* secando? *Tacete,* [D] *fauete & præbete uos curationi*. etiamsi exclamaueris, non aliter audiam quàm si ad tactum uitiorum uestrorum gemiscatis. 7. *ep.*53. *f.*82. ¶ [D] emēdaui huuc locum libro 2. Coniecturarum.

Quid ni feliciorem putem Mutium, qui sic tractauit ignem, quasi illam manum *tractatori* [E] præstitisset? 9. *ep.*67. 116. *in fin.* ¶ [E] Tractatores uidentur fuisse, qui manu membra tractabant, & leuiter fricabāt. Martial. li. 3. epigr. 40. Percurrit agili corpus arte tractatrix.

¶ *De partibus corporis humani, De Venis & arteriis.*

Placet natura regi terram, & quidem ad corporum nostrorum exemplar, in quibus & uenæ sunt & arteriæ. Illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoq; alia sunt itinera, per quæ aqua: alia, per quæ spiritus currit: adeoq; illam ad similitudinem corporū humanorum natura formauit, ut maiores quoq; nostri aquarum appellauerint uenas. 3. *Natural.*15.

De oßibus, neruis, articulis, decore, colore.

In corpore nostro ossa, nerui, & articuli firmamenta totius, & alia mi-

ſia minimè ſpecioſa uiſu, prius ordinantur; deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aſpectumq; decor eſt; poſt hæc omnia, qui maximè oculos rapit, color, ultimus perfecto iam corpore effunditur. 2. *de ira* 1. 35.

De ſanguine & humoribus, cerebro, medullis, muſculis, ſaliuis, lachrymis, & lubrico articulorum.

In nobis non tantùm ſanguis eſt, ſed multa genera humorum, alij neceſſarij, alij corrupti, ac paulo pinguiores: in capite, cerebrum; in oſſibus, medullæ; muſculi ſaliuæq;, & lachrymæ; & quiddam additum articulis, per quod citiùs flectantur ex lubrico; 3. *nat.* 15.

De ſecundis infantium.

Non magis ad ſe iudicat ea pertinere, quàm ſecundas ad editum infantem. 14. *ep.* 93. *f.* 217.

¶ *De ſanitate & bona ualetudine. Eam à medico reddi, non præſtari.*

Corpori ad tempus bona ualetudo eſt, quam medicus, etiam ſi reddidit, non præſtat. 10. *ep.* 73. *f.* 130.

Sanitatis & bonæ weletudinis definitio non uera.

Quid ſi ſanum uoces, leuiter febricitantem? non eſt bona ualetudo, mediocritas morbi. 12. *ep.* 86. *f.* 176.

Bonæ ualetudinis & uirium differentia.

Non uideo quare ſibi placeat, q robuſtior eſt ualetudinario. Multum intereſt inter uires & bonam ualetudinem. 1. *nat. q. præfat.* 1.

Origo ualetudinis.

A capite bona ualetudo. 2. *de clem.* 2. 99.

Inconcuſſæ, & ui eductæ ualetudinis diſcrimen.

Felicior eſt inconcuſſa ualetudo, quàm ex grauibus morbis, & extrema minitantibus, in tutum ui quadam & patientia educta. 9. *epiſt.* 67. *fol.* 114.

Hoc intereſt inter ſanum, & ex morbo graui, ac diutino emergentem. Illi ſanitatis loco eſt leuior acceſſio: hic niſi attendit, ſubinde grauatur & in eadem reuoluitur. 10. *ep.* 33. *f.* 130.

Non tantùm uelocitas perit poplitibus inciſis, ſed debilitas pro illa ſubit. Bona ualetudo uitiata in malam transfertur. acies oculorum extincta cæcitate nos afficit. 10. *ep.* 76. *f.* 137.

¶ DE SIGNIS MORBORVM.

In corporibus futuri *languoris ſigna* præcurrunt. Quædam enim ſegnitia neruis ineſt, & ſine labore ullo laſſitudo & oſcitatio, & horror membra percurrens. 10. *ep.* 75. *f.* 138.

Hic quidem ait nos eandem *criſin* habere, quia utriq; dentes cadant; 12. *epiſt.* 84. *fol.* 168.

Aegros ſcimus neruos eſſe, ubi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis, eſt, q cùm ambulare uult, currit. 2. *de ira*, 35. *f.* 54.

Qui comitiali uitio ſolent corripi, iam aduentare ualetudinem

intelligunt,si calor summa deseruit, & incertũ lumen neruorumq; trepidatio est,si memoria sublabitur,caputq; uersatur. Solitis itaq; remediis incipientem casum occupant, & odore gustuq; quicquid est,quod alienat animos, repellitur, aut fomentis contra frigus rigoremq; pugnatur,aut,si parum medicina profecit, uitauerunt turbam,& sine teste ceciderunt.Proderit morbum suum nosse,& uires eius,antequam spatientur,opprimere. 3.*de ira*,10.*f*.63.

Fastidientis stomachi est,multa degustare. 1.*ep*.2.2.

¶ DE CAVSIS MORBORVM, ET ALIIS nonnullis, quæ morbos adiuuant.

Aegris sana miscere.

Initium morbi est,ægris [A] sana miscere. 1.*de tranq. uitæ* 7.*fol*. 138.

¶ [A] puta,pestilentia loca ingredi.

Morbum suum nosse.

Causa multis moriendi fuit,morbũ suũ nosse. *de breu.uit*.18.180.

Intemperantia.

Nullam [B] habet spem salutis æger, quem ad intemperantiam medicus hortatur. 22.*ep*.124.116. ¶ [B] sic Valerius 9. c. 1. Nullum finitur uitium ibi,ubi oritur.

Stomachus uitiatus & bilem colligens.

Stomachus morbo uitiatus,& colligens bilem,quoscunq; accepit cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit. 5. *de beneficiis*,12.*fol*. 76.

Ciborum copia.

Copia ciborum subtilitas animi impeditur. 2.*ep*.15.23.

Alimenta stomacho innatantia.

Alimenta quæ accepimus quandiu in sua qualitate perdurant, & solido innatant stomacho,onera sunt.at cum ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in biles,& in sanguinem transeunt. 12. *epistol*. 85.*fol*. 172.

Alimenta,ut sumpta,ita statim eiecta.

Non prodest cibus,nec corpori accedit, qui statim sumtus emittitur. 1. *epist*. 2. 2.

Epulæ,ebrietates,libidines.

Epulæ,cruditatem afferunt; ebrietates,neruorum torporem tremoremque;libidines,pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. 3.*ep*2 4 *f*.4.

Humor uitiosus.

Corporibus, copia uitiosi humoris intensis, morbus non est incrementum,sed pestilens abundantia.1.*de ira* 16.*f*.33.

Suspicio morbi redituri.

Qui ex longa & graui ualetudine expliciti,motiũculis leuibusq; interim offensis perstringuntur;&,cùm reliquias effugerint, suspicionibus

cionibus tamen inquietantur, medicisq; iam sani manum porrigunt, & omnē calorem corporis sui calumniantur. 1. *de tranq.* 2. 131.

Metus, dolor, intermissæ uoluptates.

Tria in omni morbo grauia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio uoluptatum. 11. *ep.* 79. *f.* 150.

Minima accessio.

Quamuis leuia initia morborum serpunt, & ægra corpora minima interdum mergit accessio. 12. *ep.* 86. *f.* 176.

¶ DE MORBORVM GENERIBVS.

Morborum animi & affectuum differentia.

Quid inter morbos animi intersit & affectus, sępe iam dixi. Nunc quoq; te admonebo. Morbi sunt inueterata uitia & dura; ut auaritia, ut ambitio nimia. postquā hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam ualde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt: uel, si mauis, ita finiamus. Morbus animi est, nimis imminere leuiter petendis, uel ex toto nō petēdis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, uel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabiles, subiti & concitati, qui frequentes, neglectiq; fecere morbum: sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta tussim facit, assidua & uetus phthisin. Itaq; qui plurimum profecere, extra morbos sunt, affectus tamen adhuc sentiunt. 10. *epistolar.* 76. *fol.* 140.

Vitia mentis humanæ inueterata & dura morbos uocamus. 12. *epist.* 86. *f.* 176.

De febrium differentiis, de leui motiuncula, & uera febri.

Leuis saltem motiuncula decipit, sed cùm creuerit, & uera [A] febris exarserit, etiam duro, & *perpessitio* cōfessionem exprimit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt; adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipienti morbo quæritur nomen; qui, ut talaria cæperit intendere, & utrosq; dextros pedes fecerit, necesse est podagram fateri. Contrà euenit in iis morbis, quibus afficiūtur animi. quo quis peius se habet, minus sentit. 5. *ep.* 54. *f.* 84. ¶ [A] Plus est uera febris, quàm uetus. Nam & autores nostri Vlpianus ad edictum ędilium curulium in l. 1 §. 8. ff. de ędilitio edicto: & Iulianus 5. Digestorum in l. 60. ff. de re iudicata, ueterem quidem quartanam opponunt leuissimæ febri, uel leui febriculæ; ueterem tamen quartanam talem esse posse, ut iam sperni possit: denique ut in ea ægrotus omnibus rebus suis superesse soleat.

Dolores maximi & acutissimi cur consistant in macerrimis corporis partibus; puta neruis & articulis, ut podagra, chiragra, dolore uertebrarum, neruorum, dentium, oculorum. De dolore in stuporem uerso.

Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus, neruis articulisque, & quicquid aliud exile est. Acerrimè sæuit, cùm in arcto uitia conceperit. Sed citò eæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt. siue, quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, uim suam, qua uiget admonetque nos, perdit; siue, quia corruptus humor, cùm desiit habere quò confluat, ipse se elidit, & his, quæ nimis impleuit, excutit sensum. sic podagra, [A] & chiragra, & omnis uertebrarum dolor, neruorumq; interquiescit, cùm illa, quæ torquebat, hebetauit Omnium istorum prima uerminatio uexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi est, obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium [B] dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quòd inter angusta corporis nascatur: non minus mehercule quàm capitis ipsius: si incitatior est, eo citiùs in alienationem stuporemq; conuertitur. Hoc itaq; solatium uasti doloris est, quòd necesse est, desinas illum sentire, si nimis senseris. 11. *epist.* 79. *f.* 150. ¶ [A] Podagræ & chiragræ discrimen lepido illo suo uersu Martialis delineauit: Litigat & podagra Diodorus (Flacce) laborat: Sed nil patrono porrigit, hæc chiragra est. ¶ [B] Hinc auricularius, pro medico qui aurium dolores curat, in *l.* 1. §. 3. *ff. de extr. cognit.* & auricularis dolor in *l.* 4. *in fin. ff. de ædilitio edicto.*

De longa distillatione & febriculis inde sequentibus.

Febriculæ longas distillationes, & in consuetudinem adductas, sequuntur. 11. *epist.* 79 *f.* 148.

De morbis ad horam & certum tempus recurrentibus.

Quartana ad horam uenit, podagra ad tempus respondet; purgatio, si nihil obest, statum diem seruat. præsto est ad mensem suùm partus. 3. *natural.* 16.

De febribus torrentibus.

Præcordiorum *suppurationes*, & febres uiscera ipsa torrentes. 2. *epistolar.* 14 *fol.* 21.

De Hydropisi.

Nullus sufficit humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium uiscerum oritur. non enim sitis illa est, sed morbus. *ad Alb.* 11. 225.

De peste.

Solet post magnos terrarum motus pestilentia fieri. Nec id mirum: Multa enim mortifera in alto latent: & aër ipse, qui uel terrarum culpa, uel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est, uel corruptus internorum ignium uitio, cùm est à longo situ emissus, purum hũc liquidumq; maculat ac polluit, insuetumq; ducentibus spiritum: affert noua genera morborum. Quid quòd aquæ inutiles pestilentesq; in abdito latent? ut, quas nunquam usus exerceat, nunquam aura liberior uerberet. *& post:* Aër quoque, qui mixtus est illis, quiq; inter illas paludes iacet, cùm emersit, latè

uitium

uitium ſuum ſpargit, & haurientes necat. *& poſt*: Multa terras habere mortifera uel ex hoc intellige, quòd tot uenena naſcuntur nõ manu ſparſa, ſed ſponte: ſolo ſcilicet habente ut boni, ita mali ſemina. *& poſt*: Nec prius peſtilentia deſinit, quàm ſpiritum illum grauem exercuit laxitas cœli, uentorumq; iactatio. 6.*nat*.27.*&* 28.101.

Aduerſus peſtilentiam nihil prodeſt firmitas corporis, & diligens ualetudinis cura. promiſcuè enim imbecilla robuſtaque inuadit. 3. *de ira*, 5.

In peſtilentia cauendum eſt, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus aſſideamus. quia pericula trahemus, afflatuq; ipſo laborabimus. Initium morbi eſt ægris ſana miſcere. 1.*de tranq*.7.

Tantum negotij habet, quantum in peſtilentia medicus. 10. *epiſtolarum*, 75. *folio* 139.

De inſania.

Non omnes ſtultos curamus elleboro. 2.*de beneſi*.35.28.

Nemo præceptis curat inſaniam. 14.*ep*.95.224.

Si bilis nigra curanda eſt, & ipſa furoris cauſa remouenda. 14. *epiſtolarum*, 95. *fol.* 221.

Quemadmodum apud *inſanos* ſola præcepta non proſunt: ſic curationem adiuuant. & denunciatio & caſtigatio inſanos coërcuit. De illis ſanis nunc loquor, quibus mens mota eſt, non erepta. 14. *epiſtolar.* 93. *fol.* 224.

Inter *inſaniam* publicam & hanc, quæ à medicis traditur, nihil intereſt; niſi quòd hæc morbo laborat, illa opinionibus falſis. altera cauſas furoris traxit ex ualetudine, altera animi mala ualetudo eſt. Si quis furioſo præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico ſe gerere, quomodo in priuato; erit ipſo, quem monebit, inſanior. *Si bilis nigra* curanda eſt, & ipſa furoris cauſa remouenda. Idem in hoc animi furore faciendum eſt. ipſe diſcuti debet. 14.*ep*.95.*f*.221.

Inſaniæ ſpecies omnia grandia cupere.

Senetio fuit ingenij confuſi ac turbulenti, qui cupiebat grandia A dicere, adeo ut nouiſſimè huius rei morbo teneretur, & rideretur. Nam & ſeruos nolebat habere niſi grandes, & argentea uaſa non niſi grandia. Credatis mihi uelim non iocanti, eò peruenit inſania eius, ut calceos quoq; maiores ſumeret, ficus nõ eſſet niſi mariſcas. Concubinã ingentis ſtaturę habebat. omnia probabat grandia. Ei impoſitum eſt cognomentũ, & uocari cœpit Senetio Grandio. *Suaſor*.2.*f*.329. ¶ A Ariſtophanes in Ranis appellat uerba grandia ἱππόκρημνα in rupium morem alta, & ἱπποβάμονα, ita ſublimia, tanquam equis uecta. Callimachus Grãmaticus apud Athenæum 3. Dipnoſophiſt. librum magnum, magno malo comparat. Mirum itaq; longiores Demoſthenis, Ciceroni: longiſſimos uerſus Ariſtophanis Archilocho gratiores haberi.

De ophtalmia, & suffusionibus, & morbis oculorum.

Si quid obstat *oculo* & impedit uisum, debet remoueri. Huic non opus est præceptis ad uiuendum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. *& post:* Deinde, cuius curata est suffusio, is non protinus, cùm uisum recepit, aliis quoq; potest reddere. *& post:* Oculos quoq; ęgros medicus non tantùm curat, sed etiam monet. non est, inquit, quòd protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primò ad umbrosa procede: deinde plus aude, & paulatim clarā lucem pati assuesce. non est, quod post cibum studeas; non est, quod plenis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum & uim frigoris, in oculos incurrentis, euita. Aliaq; eiusmodi, quæ non minus, quàm medicamenta proficiunt; Adiicit remediis medicina consilium. 14.*ep*.93.*f*.222.

Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quærere, sed hæc tantùm modis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur; hoc palpebrarū crassitudo tenuatur, hoc uis subita & humor auertitur, hoc acuitur uisus. 8.*epist*.65 *f*.104.

Oculos maior & perfecta suffusio excæcat, modica turbat. 12. *epistolar*. 86. 175.

Difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem. 12.*ep*.84 *f*.171.

Visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet & repurgari. 21.*ep*.116.*f*.291.

De Vlceribus & papulis.

Vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent; & fœdā corporū scabiem delectat, quicquid exasperat. 1.*de tranq*.2.133.

Papulas [A] obseruatis alienas, obsiti plurimis ulceribus. *de uita beata* 27.123. ¶ [A] Adagium in cæcos aliorum reprehensores simile est illud in Tragœdia: *ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἕλκεσι βρύων*. Aliis medetur, ipse plenus ulcerū. Porrò papulę sunt aspredines cutis, quib. ea rubet, & leuiter roditur, authore Cornelio Celso. ex eo genere, quos Græci *ἴονθους* & *ἐξανθήματα* uocant.

Vlcera ad leuem tactum; deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt. 3.*de ira*.10.

De cicatrice.

Coire uelut in cicatricem. 3.*nat*.15.

De faucibus concisis & strumis.

Nemo aliis risum præbuit, qui ex se cœpit. Vatinium hominem natum & ad risum & ad odium, scurrram fuisse uenustum & dicacē memoriæ proditū est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos; & in primis Ciceronis, urbanitatem effugit. 2. *in sapientem non cadere iniuriam*.17.*fol*.163.

De

De suspirio seu.

Vni *morbo* quasi assignatus sum: quem, quare Græco nomine appellem, nescio. Satis enim aptè suspiriū [B] dici potest. Breuis autem ualde & procellæ similis impetus est; intra horam fere desinit. Quis enim diu expirat? Omnia corporis aut incommoda, aut pericula ꝑ me transierunt. Nullum mihi uidetur molestius. Quid ni? Aliud enim, quicquid est, ægrotare est; hoc, est animam agere. Itaq; medici hanc meditationem mortis uocant. Facit aliquando spiritus ille, quod sæpe conatus est. *& post*: Paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus ceperat, interualla maiora fecit, & retardatum est ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. Sentio hæsitationem quandam, & eius moram, Quomodo uolet, dūmodo non ex animo, suspiret. 7. *epist*. 55. *f*. 85. 86. ¶ [B] Ad hoc suspirium conferre buglossam & basilicam Apuleius scribit libro de uirtutibus herbarum c. 41. & 128.

De cardiaco.

Bibere & sudare, uita cardiaci est. 2. *epist*. 15. 24.

De Varicum exsectione.

Ille, qui dum uarices exsecandas præberet, legere librum perseuerauit. 11. *ep*. 79. *f*. 152.

De animi deliquio.

Fortes quidam, & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum uidere non possunt. Quidam ad uulneris noui, quidam ad ueteris & purulenti tractationem inspectionemq́; succidunt, & linquuntur animo: alij gladium faciliùs recipiunt, quàm uident. Non est hic timor, sed naturalis affectio, inexpugnabilis rationi. 7. *ep*. 58. *f*. 91.

Mel amarum quibusdam uideri.

Sunt quidam, quibus, morbi uitio, mel amarum uideatur. 19. *epistolarum*, 110. *fol*. 276.

De Vomico morbo.

Fabianus Maximus nobilissimus uir fuit, qui primus foro Romano hunc uomicum morbum, quo nunc laborat, intulit. 2. *Controuers*. 5. *fol*. 60.

De Lymphaticis.

Inter bella errauere lymphatici: nec usquam plura exempla uaticinantium inuenies, quàm ubi formido mentes religione mixta percussit. 6. *natural*. 28. *in fin.*

De Comitiali morbo.

Vide suprà caput de signis morborum.

De papulis, næuis, uerrucis.

Papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis ulceribus. Hoc tale est, quale, si is pulcherrimorum corporum næuos aut uerrucas derideat, quem scabies depascatur. *de uit. beat. c*. 27.

¶ DE

¶DE REMEDIIS.

Remedia adhibiturũ medicum ægri accersimus, non declamaturum.

Non quærit æger medicum eloquentem [A] sed sanantem. 10.*ep.* 76.139. ¶[A] Et alioqui Hippocrates libro de præceptionibus medici cum garrulitate affirmationem, fallacem esse, & ad errorem procliuem, tradit.

Remedia tandiu adhibenda quamdiu uitia sunt.

Remedia [B] ante uultis, quàm uitia desinere. 14.*epist.* 90.*f.* 198. ¶[B] Digna obseruatione est medicinæ à Platone facta diuisio. Vult enim quinq; species esse medicinę: quarũ quę prima φαρμακευτικὴ, potione: secunda χειρουργικὴ secando uel urendo: tertia διαιτητικὴ commoda uictus ratione morbos curat: Quarta νοσογνωμονικὴ quę in cognoscendis ipsis morbis uersatur: Quinta βοηθητικὴ, dolores continuò sedat. *Laërtius 3. in Platonis uita.*

Remediis pondus adferet, curari à quo uelis.

Nihil magis ægris prodest, q̃ ab eo curari, à quo uolũt. 4.*contr.* 5.

Remedia non immorantia.

Remedia non prosunt, nisi immorentur. 5.*ep.* 40.

Immatura medicina.

In morbis nihil est magis periculosum, uel perniciosum, quàm immatura medicina. *ad Albin.* 1.

Opportunus cibus.

In ægris opportunitas cibi salutaris est. 2.*de benefi.* 2.12.

Crebra mutatio remediorum.

Nihil æquè sanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. 1.*epistol.* 2.*fol.* 2.

Non uenit uulnus ad cicatricẽ, in quo crebra medicamenta tentantur. 1. *epist.* 2.*fol.* 2.

Remediorum quædam delectant protinus: alia post sanitatem.

Non est acerba medicina, quę protinus delectat dum sanat. aliorum remediorum post sanitatem uoluptas est. Philosophia pariter & salutaris & dulcis est. 6.*ep.* 51. *in fin.*

Curationis ac remedij operantis indicium.

Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolore tactus expressit. 14.*ep* 90.*f.* 199.

Leuiores orientibus, & à sanguine recentibus: uehementiores inueteratis morbis, & in malum ulcus uersis adhibendæ medicinæ.

Leuiore medicina est oriens adhuc restinguenda mali uis: uehementiùs contra inueterata pugnandum est. Nam uulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt, tum & uruntur & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. ubi corrupta in malum ulcus se uerterunt, difficiliùs curantur. *ad Mart.* 1. *in fin.*

Solatia,

Solatia honesta, Studia, Amici, Ambulatio, Exercitatio, Otium, Lectio, Nauigatio, Concussio, Cibi, Vinum.

Hæc ipsa, quibus acquiescebam, medicinæ uim habuerunt. In remedium cedunt honesta solatia, & quicquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt. Philosophiæ acceptum fero, quòd surrexi, quòd conualui. Illi uitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi ad bonam ualetudinem contulerunt amici, quorum adhortationibus, uigiliis, sermonibus alleuabar. Nihil æquè ægrum reficit atq; adiuuat, quàm amicorum affectus. nihil æquè exspectationem mortis ac metum surripit. *& post:* Medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis monstrabit. Ne indulgeas otio, ad quod uergit iners ualetudo, ut legas clarius & spiritum, cuius iter & receptaculũ laborat, exerceas, ut nauiges, & uiscera molli exercitatione concutias: quibus cibis utaris, uinum quando uirium causa aduoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. 11 *ep.* 79. *f.* 149. 150.

Medendi gradus & ordo.

Medicus primò in leuibus uitiis tentat, non multum ex quotidiana consuetudine inflectere; & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac ualetudinem tantùm, mutata uitæ dispositione firmare. Proximum est, ut modus proficiat. Si modus & ordo nõ proficit, subducit aliqua & circumcidit. Si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis & abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserunt, ferit uenam, membrisq;, si adhærentia nocent, & morbum diffundũt, manus affert. nec ulla dura uidetur curatio, cuius est salutaris effectus. 1. *de ira*, 5. *f.* 23.

Frigida negata & ferrum.

Frigida ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum; ut amantibus quidquid contra se usurus ardor petit. 2. *de benefi.* 14. *f.* 17.

Aqua tempestiuè data.

Aqua tempestiuè data remedij locum obtinet. 2. *de benefi.* 2. 12.

Frigida aspergi.

Animo relictos stupẽtesq; frigida spargimus, ut in sensum suum redeant. 4. *natural.* 13 *f.* 73.

Fortuita sanantia: in flumen cecidisse frigore magno: flagellis quartanam discutere: metus repentinus.

Multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt. Et in flumen alicui cecidisse frigore magno causa sanitatis fuit, quomodo quorũdam flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animũ in alienam curã auertendo suspectas horas fefellit; nec ideo quicquã horum etiamsi saluti fuit, salutare est. 6. *de benefi.* 8. *f.* 88.

Tuber quidã tyranni gladio diuisit, qui ad eũ occidẽdũ uenerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quòd rem, quam medicorum manus formidauerant, nocendo sanauit. 2. *de benef.* 19. *f.* 21.

Ignorante ægro nonnulla sunt curanda.

Quædam ignorantibus curanda sunt. Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse. *de breu. uit.* 18. *f.* 180.

Hoc si uia recta consequi non potero, decipere uos coner, ueluti salutarem pueris daturus potionem absinthiati poculi. *Suasoria pro Cicerone, fol.* 239.

Medicum, aiunt, cùm regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumētem mammam leuiter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto. Eadem, quia non spectauit, dolorem tulit. 3. *de ira* 37.

Virentia: colores certi.

Confusis oculis prosunt uirentia; & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorum splendore præstringitur. 3. *de ira.* 9.

Febres ipsæ: Venenum, pestifera.

Febres quędam genera ualetudinis leuant. nec ideo nōn ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. *& post:* Aliquando uenenum ex inopinato profuit. non ideo salutare iudicandum est. Sæpe enim saluti fuere pestifera. 1. *de ira.* 12. *f.* 27.

Venenum aliquando profuit. nō ideo numeratur inter salubria. 2. *de benef.* 18. *fol.* 21.

Chirurgia.

Remedij causa quibusdam raduntur ossa, læduntur & extrahuntur uenæ, & quædam amputantur membra, quæ sine totius perniciei corporis hærere non poterant. *de prou.* 3. *f.* 4.

Remißio.

Grauiter affectis, sanitatis loco, est bona remissio. 4. *ep.* 29. 49.

Acceßio leuior.

Hoc interest inter consummatæ sapientię uirum & alium procedentis, quod inter sanum & ex graui morbo ac diutino emergentē, cui sanitatis loco est leuior accessio. 10. *epist.* 73. *fol.* 130.

Contraria contrariis curari.

De hoc uide consolationem. *ad Alb.* 1.

Contraria usitatis deficientibus tentanda esse, uide 1. *de clem.* 9.

Grauiora morbis remedia.

Quædam remedia grauiora ipsis periculis sunt. 6. *controu.* 7. 98.

Transferri è lecto uno in alium.

Nihil differt, utrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces. Quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transferet. 2. *epistolar.* 17. 28.

Remedia quæ monstranda, quæ inculcanda.

Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt. 3. *epist.* 27. 46. *in fine.*

Reme-

Remedia ui ac seruitute adhibita.

Adolescentibus ac iam potẽtibus sui, si remedia metu aut intemperantia reiiciunt, uis adhibetur ac seruitus. 6. *de benef.* 24. 96.

Mutatione rerum uti.

Propriè ægri est, nihil diu pati, & mutationibus, ut remedis, uti. 1. *de tranq.* 2. *fol.* 132.

Mutare loca.

Medicina ægro, non regio, quærenda est. 18. *ep.* 105. 263.

Vomitus, cibus frequens, ieiunium, balneo abstinere, Causariæ partes, Vno loco iacere. De Collectione & Vomica.

Nota quisq; habet corporis sui uitia. Itaq; alius uomitu leuat stomachum, alius frequẽti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi, quorum pedes dolor repetit, aut uino, aut balneo abstinent; in cętera negligentes. Huic (à quo sæpe infestãtur) occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causarię partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? ulcus meum curo. si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi uno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore tuo collectio & uomica est. 9. *ep.* 68. *f.* 119.

Iram uitare.

Iræ ingentis exitus furor est. Ideo ira uitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis. 2. *ep.* 18. *in fin. f.* 30.

Contra intemperantiam stare: multa inuitum facere cogi ac pati.

Ne desperaueris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa inuitos & facere coëgeris & pati. 3. *epistolarum*, 25.

Ad somnum medicamenta, & de opio & elleboro.

Si illud argumentaberis, sapientem multo uino inebriari & retinere rectum tenorem, etiamsi temulentus sit, posse; licet etiam colligere, nec ueneno potato moriturum, nec opio sumto dormiturum, nec elleboro accepto, quicquid in uisceribus hærebit, eiecturum. 12. *epist.* 84. *fol.* 171.

Hortatorem insaniæ relinquere.

Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu inuicem noxio procul abegisse. 14. *ep.* 95. 228.

Remedia eadem non omnibus æquè partibus corporis adhibenda.

Quædam remedia aliis partibus corporis salutaria, uelut fœda & indecora, adhiberi aliis nequeunt: &, quod alibi prodesset sine damno uerecundiæ, id fit inhonestũ loco uulneris. 16. *ep.* 100. 250.

Ad somnum medicamentum.

Murrhedius ꝑ cætero stupore suo dixit, medicamentũ se parasse ad somnum: quia assiduę sollicitudines uigiliarũ sibi facerent consuetudinem. 7. *contr.* 3. *f.* 114.

Detractio-

Detractione curari.

Semper ad ſanitatem procliuius eſt, quod poteſt detractione curari. 9. *controuerſ.* 2. *f.* 149.

Secare, Vrere, Vinculis coercere.

Beneficia multa triſtem frontem & aſperam habent, quemadmodum ſecare & urere ut ſanes, & uinculis coërcere. 5. *de benefi.* 20.

Sanguinem emittere, uenam percutere, ſcalpello uenam aperire.

Vt dolorem capitis leuares, ſanguinē ſæpe emiſiſti. ad extenuandum corpus uena percutitur. 10. *ep.* 71. *f.* 123.

Scalpello uena aperitur. 10. *ep.* 71. *f* 123.

Concutere & iactare corpus.

Mihi neceſſarium erat concutere corpus; ut, ſiue bilis inſederat faucibus, diſcuteretur; ſiue ipſe ex aliqua cauſa ſpiritus dēſior erat, extenuaret illum iactatio. quam profuiſſe mihi ſenſi. 7. *ep.* 56.

Amicorum præſentia.

Nihil æquè, ægrum reficit atq; adiuuat, quàm amicorū affectus: nihil æquè expectationem mortis ac metum ſurripit. 11. *ep.* 79. 149.

Quibuſdam ægris gratulatio fit, cùm ſe ipſos ægros eſſe ſenſerunt. 1. *epiſtol.* 6. *fol.* 6.

Laſſitudinem corporis cauere: Cibo bilem temperare.

Cauere debemus laſſitudinē [A] corporis. Conſumit enim quicquid in nobis mite ac placidum eſt, & acria concitat. Igitur quibus ſtomachus ſuſpectus eſt, proceſſuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperēt, quam maximè mouet fatigatio: ſiue, quia calorem inedia compellit, & nocet ſanguini, curſumq́; eius, uenis laborantibus, ſiſtit; ſiue, quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. Certè, ob eandem cauſam iracundiores ſunt ualetudine aut ætate feſſi. 3. *de ira*, 9. *f.* 62. ¶ [A] Inter præcepta curationum hæc quinque Cicero 16. epiſtolarum 18. Tironi ſuo repetit. Valetudo quid poſtulet, non ignoras. πέψιν, ἀκοπίαν, περίπατον σύμμετρον, τρίψιν (al. τέρψιν) ἀλυσίαν κοιλίας, id eſt, concoctionem, laſſitudinis uitationem, ambulationem moderatam, frictionem, alui facilitatem. Addam & hæc præcepta ex eodem. 2. *officiorum*. Valetudo, inquit, ſuſtentatur notitia ſui corporis & obſeruatione earum rerum, quæ prodeſſe aut obeſſe ſoleant, & continentia in uictu omni atq; cultu, corporis tuendi cauſa, & prætermittendis uoluptatibus. poſtremo arte eorum, quorum ad ſcientiam hæc pertinent. Sed & illud non omittendum, quod *ſecundo ad Atticum* 23. eſt. Recreandæ, inquit, uoculæ cauſa neceſſe eſt mihi ambulare. hæc dictaui ambulans. *Hæc Cicero.*

Vetus dictum eſt, à laſſo [B] rixam quæri. æquè autem & ab eſuriente, & à ſitiente, & ab omni homine, quem aliqua res urit. 3. *de ira*, 10. *fol.* 63. ¶ [B] Plinius 22. c. 24. In laſſitudine ad iram proniores ſumus, ut & in ſiti.

Extrema

Extrema remedia adhibere.

In ipsa desperatione extrema remedia tentanda.4.*ep.29.f.*48.

Temerariis remediis graues morbi curantur, quibus uti nõ audeo in nouerca.4.*contr.5.f.*86.

Extrema morbi contemnere.

Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id, quod extremum minatur.11.*ep.*79.151.

¶ *Morbi imprecatio.*

Quingenti denarij sunt; illud (quod dici solet) in [A] morbo cõsumat.4. *de benef.*39. ¶[A] id est hac pecunia non sanus fruatur. uerba esse uidentur hominum malè precantium illis, quibus de suo aliquid erogant.

¶ *Cicatrix post uulnus manet.*

Cùm uulnus sanatum est, etiam cicatrix manet.1.*de ira.*16.*f.*31.

¶ *De Venenis, de Radicibus uenenorum.*

Venena à radicibus statim pestifera sunt. 4.*declamat.in f.*

De serpentum & uermium uenenis.

Serpentum uenena à cubili repentium nocent, innoxij dentes sunt, cùm illos frequens morsus exhausit.1.*de ira.*16.*f.*31.

Malorum serpentium & aliorum animalium, quibus mortifera uis inest, cùm fulmine icta sunt, uenenum omne consumitur. Vnde, inquit, scis? In uenenatis corporib. uermis nõ nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies uerminant.2.*Natural.*31.

Venenum aliquando prodest.

Aliquando uenenum ex inopinato profuit. 1. *de ira* 12.*fol.* 28: & 2.*de benef.*18.*fol.*21.

Venenum priuatis utrum habere liceat.

Habuit malum medicamentum Mithridates. Quis enim alius debeat habere quàm parricida? Habuit, inquam, Demosthenes uenenum, & uixit.7.*Controuers.*3.*f.*113.

¶ *De Pyxidibus medicorum & earum titulis, & in iis remediis & uenenis.*

Pleriq; philosophorum tales sunt, ut sint diserti in conuicium suum, quos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum [B] tituli remedia habent; pyxides, uenena. epist. ¶[B] Adagium inde natum: Aliud in titulo, aliud in pyxide.

Nihil opus erat tam magna medicorũ supellectile, nec tot ferramentis ac pyxidibus: ubi simplex erat ex simplici causa ualetudo. 15.*epistol.* 96 *f.*233.

¶ *De salariis medicorum.*

Quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam uendunt, obligant, sed benigna & familiari uoluntate. Itaq; medico, qui nihil amplius quàm

manum tangit, & me inter eos quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda uitandáue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum uidit, sed tãquam inuocatorem. *& post*: Quare istis debetur multum? non quia pluris est quod uendiderũt quàm emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit quàm medico necesse est. Pro me, non pro fama artis extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Interea sollicitus assedit, ad suspecta tempora accurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audiuit. In turba malorum inuocantiũ ego illi potissima curatio fui. Tantum aliis uacauit, quantũ mea ualetudo permiserat. Huic ego non tanquã medico, sed tanquã amico obligatus sum. 6. *de ben*. 16.

Medico in maius gratia referri non potest. Solet enim & medicus uitam dare. Nec nautæ, qui naufragum sustulit. 3. *de ben*. 35. 45.

Grauis annus medicis in quæstu.

Miles bellum optat in gloriam. Agricolam annonæ caritas erigit. Eloquentiæ exceptat precium litium numerus: Medicis grauis annus in quæstu est? Institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat; Nullo igne, nulla tempestate lædantur tecta? iacebit opera fabrilis. 6. *de benefi*. 38. *f*. 103.

DE MATHEMATICIS SCIENTIIS & affinibus.

Mathematici raro uerum dicunt.

PAtere Mathematicos [A] aliquando uerum dicere. *in ludo*. 247.
¶ [A] Sed hic Mathematicũ sumit, ꝓ abutẽte Mathematicis artib.

Mathematica superficiaria.

Mathematica (ut ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perueniat, si per se iret ad uerum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cœlestium crescunt, trahuntq; aliud ex alio. 13. *epist*. 89. *f*. 193.

¶ *De Arithmetica.*

Numerare docet me *Arithmetica*, & auariciæ commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes; non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lasset; imò, quàm superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si, quantum habeat, per se computare cogatur. 13. *ep*. 89. *f*. 191.

Vnus numerus fit ex singulis, cùm minores summas & dissidentes computatio una comprehendit. 12 *ep*. 85. *f* 172. 173.

Plato annum unum atq; octogesimum impleuit, sine ulla deductione. Ideò Magi, q forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis q̃ humanę, rati. Quia cõsummasset ꝑfectissimũ numerũ, quẽ nouẽ nouies multiplicata cõponerẽt. 8. *ep*. 59. 96.

¶ *De*

¶ *De Geometria.*

Metiri me Geometres docet latifundia: potius doceat, quomodo metiar, quantum homini sit satis. 13.*ep*.89.*f*.191. ¶ Quid mihi prodest scire agellum in partes diuidere, si nescio cũ fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes [A] iugeri, & comprehendere, etiamsi quid decempedam effugit, si tristem me facit uicinus potens & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego discere uolo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus istò, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, hæredis. Negant Iurisconsulti quicquam usucapi, quod publicum est. Publicum est hoc, quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem! Scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcunq; acceperis formam: interualla siderum dicis: nihil est quod in mensurã tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. dic, quàm magnus sit; dic, quàm pusillus sit. Scis quę recta sit linea. quid tibi prodest, si quid in uita rectum sit, ignoras? 15.*ep* 89.*f*.191. *& post: fol*.192. *&* 193. Cùm uentum est ad naturales quæstiones, *Geometriæ* testimonio statur. Ergo eius, quam adiuuat, pars est? Multa adiuuãt nos, nec ideo partes nostræ sunt; imò, si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis pręstat Geometriæ ministeriũ. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber, sed nec geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea utraq; fines suos habet. Sapiẽs enim causas naturaliũ & q̃rit & nouit, quorum numeros mensurasq; geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cœlestia, quæ illis sit uis, quæ natura, sapiens scit: cursus, & recursus, & obseruationes, per quas descendunt & alleuãtur, ac speciem interdum stantium præbent; cùm cœlestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem Philosophus probabit: quantus sit mathematicus, qui usu quodam & exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perueniat. Si per se iret ad uerum, si totius mundi naturã posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quæ tractatu cœlestium crescunt, trahuntq; aliud ex alio. 13.*ep*.89.*f*.193. ¶ [A] Geometrię partes Gellius refert 16. *c*. 18. ὀπτικὴν quæ ad oculos: κανονικὴν, quæ ad aures.

aures. Prior ad ſpeculorum uarietatem pertinet & uiſiones: Poſterior ad longitudines ac altitudines uocis. Longior mēſura ῥυθμός: altior μέλος, utraq; ſpatiis & interuallis linearum & ratione numerorum conſtat. Huius ſub partem rurſus conſtituit μετρικὴν per quā ſyllabarum longarum, breuium & mediocrium iuncturas & modos cōgruētes in principiis geometriæ auriū menſura examinat.

Alexander Rex Macedonum diſcere Geometriam infelix ceperat, ſciturus quàm puſilla terra eſſet, ex qua minimū occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quòd intelligere debebat, falſum ſe gerere cognomen. Quis enim eſſe magnus in puſillo poteſt? 14.*ep*.92.210.

Intercidit ſcientia; niſi continuetur. Geometriam dico & ſublimium curſum, & ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt. 3.*de beneficiis*, 5.*folio* 31.

¶DE MVSICA.

Ad *muſicam* tranſeo: doces me, quomodo inter ſe acutæ ac graues uoces conſonent; quomodo numerorum diſparem reddentiū ſonum fiat concordia. Fac potius quomodo animus ſecum meus conſonet, nec conſilia mea diſcrepent. Monſtras mihi qui ſint modi flebiles: monſtra potius quomodo inter aduerſa non emittam flebilem uocem. 13.*ep*.89.*f*.191.

In *muſica* eſt aliquod bonum, tanquam tibia aut organum aliquod, aptatum ad uſus canendi, nihil tamē horum facit muſicum, & tamen in arte muſica, quod bonum eſt, facit muſicum. Bonum id dicimus, non quod inſtruit muſicum, ſed quod facit. Tu ad ſupellectilem artis, non ad artem uenis. Bonum in arte muſica duobus modis dicitur; altero, quo effectus muſici adiuuatur; altero, quo ars ad effectum pertinet. Inſtrumenta tibiæ, & organa, & chordæ ad artem ipſam non pertinent. Eſt enim artifex etiam ſine iſtis, uti forſitan non poteſt arte. 13.*ep*.88.*f*.185.

Pythagoras perturbationes animi lyra cōponebat. 3.*de ira*, 9.62.

Multorum uocibus chorus conſtat. Vnus tamen ex omnibus ſonus redditur. aliqua acuta eſt, aliqua grauis, aliqua media. Accedunt uiris fœminæ; interponuntur tibiæ, ſingulorum illic latent uoces, omnium apparent. In comeſſationibus noſtris plus cantorum eſt, quàm in theatris olim ſpectatorum fuit, cùm omnes uias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta eſt, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumq; conſonuit, fit concētus ex diſſonis. 12.*ep*.85.*f*.173.

Quid illi, qui in componendis, audiendis, diſcendis cāticis operati ſunt, dum uocem, cuius rectum curſum natura & optimum, & ſimpliciſſimum fecit, inflexu modulationis ineptiſſimè torquent; quorum digiti aliquod inter ſe carmen metientes ſemper ſonant; quorum cùm ad res ſerias, etiam ſæpe triſtes adhibiti ſunt, exauditur tacita modulatio? *de breu. uit. c.* 12.*f*.174.

Canendi

Canendi nō minus peritus eſt, cuius uocē exaudiri fremitus obſtrepentium non ſinit. 4.*de benefi.*21.*f.*58.

Illi meliori uitæ longioriq; præluditur. 17.*ep.*103.259.

Alexandrum aiunt Xenophanto canente manum ad arma miſiſſe. 2.*de Ira* 2.*in fin.*

De Tympano.

Nulli corpus tuum impudicitiæ uacat, ſed in manu tympanum eſt. *c.*13.*de uita beata.f.*113.

De ſiſtro.

Cū ſiſtrū aliquis concutiens ex imperio mentitur *c.*27.*de uit.beat.*

Calamo cantare.

Qui non calamo [A] tantùm cantare, & agreſte, & inconditum carmen, aliquam tamē oblectationē modulari docuit. 4.*de benef.*6. ¶[A] ſic apud Maronem Tityrus calamo canit, & ut paſtor, & quòd Tityros Heſychio teſte, eſt calamus, & tityrenus tibia calamina, quę & auena. Maro Eclog. 1. Syluestrem tenui muſam meditaris auena. Martialis 8.*epigr.*3. Dum tua multorum uincat auena tubam.

¶DE ASTROLOGIA ET ASTRONOMICIS.

Venio nunc ad illum, qui cęleſtium notitia gloriatur. Frigida Saturni quò ſeſe ſtella receptet, Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes. Hoc ſcire quid ꝓderit? ut ſollicitus ſim, cùm Saturnus & Mars ex contrario ſtabunt, aut cùm Mercurius ueſpertinum faciet occaſum uidente Saturno. Potius hoc diſcam, ubicunq; ſunt iſta, propitia eſſe, nō poſſe mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & ineuitabilis curſus. Per ſtatas uices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent aut notant. Sed, ſiue, quicquid euenit, faciunt, quid ineuitabilis rei noticia proficiet? ſiue ſignificant, quid refert prouidere, quod effugere non poſſis? Scias iſta, neſcias, fient. Si uerò ſolem ad rapidum ſtellasq; ſequentes Ordine reſpicias, nunquam te craſtina fallet Hora, nec inſidiis noctis capiere ſerenæ. Satis abundeq; prouiſum eſt, ut ab inſidiis tutus eſſem. Nunquid me craſtina non fallet hora? fallit enim quod neſcienti euenit. Ego, quid futurum ſit, neſcio: quid fieri poſſit, ſcio. Ex hoc nihil deſperabo, totum exſpecto. Si quid remittitur, boni conſulo. Fallit me hora ſi parcit: ſed ne ſic quidem fallit. Nam, quemadmodum ſcio omnia accidere poſſe, ſic ſcio & non utiq; caſura. Vtiq; ſecunda expecto, malis paratus ſum; in illo feras me neceſſe eſt, nō ad præſcriptū euntē. 13.*ep.*89.191.

De Chaldæis.

Quinq; ſtellarum poteſtates Chaldæorum obſeruatio excepit. 2.*nat.quæſt.*32.32.

De Genethliacis.

Naturalium periti, id eſt, genethliaci. [A] 2.*nat.*32. ¶[A] de Genethliacis uide Gellium 14.*c.*1.

Licet neſcire, cur pariter natis facta diuerſa ſint, maximisq; rerum

ſpatiis diſtent, quorũ inter ortus minimum intereſt. *7.de ben.1.f.106.*

Quis eſt, qui futurorum ſcientiam ſibi uindicet? nouæ oportet ſortis ſit, qui iubente Deo canat: non eodem contentus ſit utero, quo imprudentes naſcimur: quandam imaginem Dei præferat, qui iuſſa exhibeat Dei. *& poſt*: Qui in media ſe (ut prædicant) fatorum miſére pignora, natales inquiunt, & prima omnium meliorum annorum habent initia, quo ierint motu ſidera, in quas diſcurrerint partes: contrá ne Deus ſteterit, an placidus affulſerit ſol: an plenam lucem, an initia ſurgentis acceperint: an abdiderit in noctem obſcuram caput Luna: Saturnus naſcentem.

De ſortibus.

Si in ſortem nomina noſtra coniici iuſſiſſem, & tuum nomen inter redimendos exiſſet, aliquid deberes mihi, ſed exiguum. *& poſt*: Quòd nomen meum exit, ſorti debeo; quòd exire potuit, tibi. *6. de beneficiis, decimoquarto.*

De Portentis.

Portenti loco habetur hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. *7.de benefi.20.*

De Tuſcis & Hetruſcis.

De Etruſcis, & fulminum ſcientia, cuius Etruſci maximi profeſſores, quibus inquam ſumma perſequendorum fulminum eſt ſcientia, uide *2.natural.31.41.*

De Prædictionibus.

Cuius rei ordo eſt, etiam prædictio eſt. *2.natural.32.*

De Auſpiciis & ominibus.

Cur aquilæ hic honos datus eſt, ut magnarum rerum faceret auſpicia? aut coruo, aut pauciſſimis auibus, & cęterarum ſine præſagio uox eſt? *2.nat.32.f.32.*

Occurrunt nuptiis omina dira, ſacris publicis triſtia auſpicia; feriatis maximè, ac ſolennibus, & hilaritati dicatis diebus, ſemianimes iſti greges oberrant. *10.contr.4.*

De maleficis & incantatoribus frugum.

Dixi in Iuridicis ſupra, Titulo De ſicariis.

De Magis.

Hoc ſcis puto Platoni diligentiæ ſuæ beneficio contigiſſe, quod natali ſuo deceſſit. & annum unũ atq; octogeſimum impleuit ſine ulla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erãt, immolauerũt defuncto, amplioris fuiſſe ſortis quàm humanę, rati: quia conſummaſſet perfectiſſimum numerum, quem nouem nouies multiplicata componunt. *8.ep.59.96.*

An ad bella Mars militem, an negocioſum in quęſtus Mercurius exceperit, an blanda annuerit naſcenti Venus: an ex humili in ſublime Iupiter tulerit. Exiſtimant tot circa unum caput tumultuantes deos? Futura nunciant? Pleriſq; dixere uicturos, & nihil metuentes oppreſſit

oppressit dies. Aliis dedere finem propinquum, at illi superfuere. Egentes inutilis animæ, felices nascentibus spopondêre annos: at fortuna in omnem properauit iniuriam. *& post.* Vnicuiq; ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ ui. *Suasoriarum* 4.233.

De diuinis & eorum habitu ac gestu.

Cum sistrum aliquis cōcutiens ex imperio mentitur, cùm aliquis secandi lacertos suos artifex brachia atq; humeros suspensa manu cruentat, cùm aliqua genubus per uiam repens ululat, laurumque linteatus senex & medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum esse eum affirmatis. *de uit. beat.* 27 *f.*123.

DE HISTORIA ANIMALIVM.

Animalium diuisio.

OMnia animalia aut rationalia sunt, ut homines: aut irrationalia, ut pecora. 20. *epist.*114.

Animalia aut mortalia sunt, aut immortalia. 8. *ep.*59.

De Animalibus in genere, & in quibus uincatur homo à brutis.

Quidam professi sapientiam queruntur, quòd non magnitudine corporis æquemus elephantes; uelocitate, ceruos; leuitate, aues; impetu, tauros; quòd solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior ursis, mollior fibris; quòd sagacitate narium nos canes uincāt, quòd acie luminum, aquilæ; spatio ætatis, corui; multa animalia nandi felicitate. 2 *de benefi.*29. *f.*25.

De solertia officio & amore naturali animalium.

Omnibus constitutionis suæ sensus est. *& post:* Omnes constitutioni conciliantur, in qua sunt. Etiam infans sine dentibus est. *& post:* Cura sui animalibus inest cunctis, nec inseritur, sed innascitur. 22. *epist.*122 *fol.*309. *&* 310.

Tenera quoq; animalia è materno utero uel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: umbram quoq; transuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto uiuentibus. Nullum animal ad uitam prodit sine metu mortis. *& post:* Esse illis intellectum ex eo apparet, quòd nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est, quare pauonem, quare anserem, gallina non refugiat: cùm tanto minorē, & ne notum quidem sibi accipitrem? Quare pulli felem timeant, canem non timeant? Apparet illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia, quàm debent, nec unquam obliuiscuntur. Huius tutelæ & diligentiæ æqualis est illis à pernicioso fuga. Præterea non fiunt timidiora uiuendo. Ex quo quidem apparet, nō usu illa ad hoc peruenire, sed naturali timore salutis suæ. Tardum est & uarium quod usus docet. Quicquid natura tradit, & æquale est

omnibus, & statim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare. Itaq; sentit, qd sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit, quæq; sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quidque, & quæ iuuant, illa petit; læsura reformidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt. sine ulla cogitatione, sine consilio fit, quicquid natura præcipit. Non uides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non uides quàm nulli mortalium imitabilis sit araneę textura? Nascitur ars ista, non discitur. *& post*: Simul incipiunt & discere & uiuere; nec est mirum cùm eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. 22.*ep*.122.*f*.310.

Animalia quædam, ne inueniri possint, cubilia sua confundunt. 1.*epistol*. 68.*fol*.118.

Officia etiam feræ sentiunt. Nec ullum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui uertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur. Elephantorum feritatem usq; in seruile obsequium demeretur cibus. 1.*de ben*.2.*f*.3.

Multorum animalium concitata sunt desideria, & tamen breuia. Vaccarum uno die alteróue mugitus auditur. nec diutius equarum uagus ille amensq; discursus est. Feræ cùm uestigia catulorum consectatæ sunt, & syluas peruagatæ, cùm sæpe ad cubilia expilatæ redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremũt, intra momentum tamen quietę uolatus suos repetunt, nec ulli animali longũ fœtus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo. *ad Mart*.7.*fol*.200.

Animalia quædã tergi durioris inuersa tam diu se torquẽt, & pedes exerunt, & obliquant, donec ad locũ reponãtur. 22.*ep*.122.309.

De morsu uenenato quorundam animalium.

Minuta quædã, ut ait Phædon, animalia cùm mordent, non sentiuntur, adeo tenuis illis & ualens in periculũ uis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum uulnus apparet. 14.*ep*.93.*f*.225.

Animalia quædam inter ignes innoxia.

Animalia quædam per medios ignes sine noxa corporum transeunt. 1.*epist*.9 *fol*.13.

¶ *De Quadrupedibus, & Feris.*

Feræ, inter nos educatæ, cùm in syluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent, tãtumq; à placidissimis absunt, quantũ à ueris feris, & nunquam humanam manum passis. 7.*de ben*.19.

Feræ pericula quæ uident, fugiũt: cùm effugére, securæ sunt. Nos & uenturo torquemur. 1.*ep*.5 *f*.6.

Acerrimas feras umbra, uox, & odor insolitus exagitat. *& post*: Maximos ferarum greges linea pennis distincta conterret, & ad insidias

ſidias agit. *& poſt*: metuitur à feris rubens pinna. 2. *de ira*, 11. 41.

Elephas.

Elephantes porcina uox terret. 2. *de ira* 11. 41.

Elephantorum feritatem uſq; in obſequium demeretur cibus. 1. *de benefic.* 2. *fol.* 3.

Taurus pauciſſimorum iugerum paſcuis impletur: Vna ſylua Elephantis plurib. ſufficit: homo & terra paſcitur & mari. 8. *ep.* 61. 100.

Non magnitudine corporum æquamus elephantes. 2. *de ben.* 29.

Aſpice elephantorum iugo colla ſubmiſſa; taurorum pueris pariter ac fœminis perſultantibus terga impunè calcata. 2. *de ira* 31. 52.

Primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephātos. Item. Metellus uictis in Sicilia Pœnis triumphans, unus omnium Romanorum centum & uiginti captiuos elephātos duxit. c. 13. *de brew. uit.* 176.

Tigris, Leo, urſus.

Tigres leonesq; nunquā feritatē exuunt, aliquādo ſubmittūt; & cū minimè exſpectaueris, exaſperatᷓ toruitas mitigata. 12. *ep.* 86. 176.

Primus L. Sylla in circo leones ſolutos dedit, cùm alioqui alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis à rege Boccho iaculatoribus. c. 13. *de breuitate uitæ f.* 176.

Cuniculi motus, rotarumq; uerſata facies leonem redigit in caueam. 2. *de ira*, 11. 41.

Iracundia Leonem adiuuat. 2. *de ira*, 16.

Alexāder Lyſimachum familiarem ſibi leoni obiecit. 3. *de ira*, 17.

Leoni pauida ſunt ad leuiſſimos ſtrepitus pectora. 2. *de ira*, 11. 41.

Leonem in amphitheatro ſpectauimus, qui unum ex beſtiariis agnitum, cùm quondam eius fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. 2. *de benef.* 19.

Aliter Leo aurata iuba nitet dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus, aliter incultus & integri ſpiritus. 5. *ep.* 41. *f.* 64.

Subula leonem excipis. 11. *ep.* 83. 167.

Vrſos leonesq; mappa proritat. 3. *de ira.* 30. 75.

Leonum ora impunè à magiſtris tractantur. 1. *de benef.* 2. 3.

Cantherius, caballus, mannus, aſturco, tolutarius.

Marcus Cato Cenſorius (quem tam Romano populo hercule profuit naſci quàm Scipionem: alter enim cum hoſtibus noſtris bellum geſſit, alter cum moribus) cātherio uehebatur, & hippoperis quidem impoſitis, ut ſecum utilia portaret. 13. *ep.* 8. 185.

O' quantum erat ſeculi decus, imperatorem triumphalem, cenſorium, & (quod ſuper omnia hæc eſt) Catonem, uno caballo eſſe contentum, & ne toto quidem. partem enim ſarcinę ab utroq; latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obeſis mannis, & aſturconibus, & tolutariis præferes unum illum equum, ab ipſo Catone defrictum? 13. *ep.* 88. 185.

Equus.

Non faciunt equum meliorem aurei freni. 5.*ep*.41. 64.

Iumenta.

Quam libet uiam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est. In molli palustriq; pascuo nata citò subteruntur. 7. *ep*.52.

Taurus, & uetus atq; ingeniosus mos mactandi Tauri.

Corpora opima taurorum exiguo cōcidunt uulnere, & magnarum uirium animalia humanæ manus ictus impulit. Tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur; & cùm articulus ille, qui caput collumq; committit, incisus est, tāta illa moles corruit. *de prou*. 8.12.

De tauro.

Taurum color rubicundus [A] excitat. 3. *de ira* 30. 75. ¶ [A] Hinc panno rubro fugare armentum. §. *interdum. Inst. de obligat. ex delicto*: *l*. 50. *in fin. ff. de furtis.*

De Veruece.

Chrysippus quendam indignatum ait, quòd illum aliquis ueruecem maximum dixerat. *c*.17. *in sapientem non cadere iniuriam.*

De cane.

In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras; cursus, si consequi; audacia, si mordere & inuadere. 10. *ep*.77. *f*.142.

Canis missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captat. Quicquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. 10. *ep*.73. *f*.131.

Quibusdam canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latrent. *de remed. fort fol*. 17.

De Muribus.

Venisti huc, ubi mures ferrum rodunt. *in ludo*. *f*.250.

Quia Romæ mures molas [B] lingunt, hic nobis curua corrigit. *in ludo*, 251. ¶ [B] Hinc mures apud Homerum in Batrachomyomachia sunt λειχομύλαι.

De lepusculi uelocitate.

Cùm te ad uelocitatē putaueris, par lepusculo non eris. 22. *ep. ult.*

De Vulpe & muribus syluestribus.

Non hodie magna pars Scytharum tergis uulpium induitur, ac murium: [C] quæ tactu mollia atq; impenetrabilia uentis sunt? 14. *epist*.91. ¶ [C] Murium appellatione non tantùm intelligit domesticos mures, sed & eos, quos pelles commendabiles faciunt, quo in genere sunt martes & hermelini, & mustelę. facit interea ad hunc locum Iustinus libro 2. de Scythis loquens: Lanæ usus ac uestium ignotus. & quanquam continuis frigoribus urantur, pellibus tamen ferinis aut murinis uestiuntur.

De Damis.

Solidior est cutis belluis, decentior damis, densior ursis, mollior fibris. 2. *de benefi*. 29.

De

De Ceruis.

De his uide 2.*de ben.*29.*&* 2.*de ira*,16.

De Fele.

Quare pulli felem timent,canem non timent? 22.*ep.*122.*f.*310.

De Formicis.

Pusilli hominis est repetere mordentem,ut mures & formicæ, ad quas si manum admoueris,ora conuertent. 2.*de ira*,34.

Cùm te in illa uerè magna sustuleris, quoties uidebis exercitus sub rectis ire uexillis,& quasi magnum aliquid agatur, equitẽ modò altiora explorantem, modò à lateribus affusum, libet dicere: It nigrum campis agmen. Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? *Natural.proœm.f.*2.

Sine proposito uagantur, quærentes negocia, nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ occurrunt. Inconsultus illis uanusque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus,quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. 1.*de tranq.*12.

¶DE PISCIBVS.

De Murænis.

Cum cœnaret apud Vedium [A] Pollionem,fregerat unus ex seruis eius crystallinum. Ad mortem rapi eum Vedius iussit,nec uulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur,quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? sæuitia erat. Euasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus quàm ut aliter periret,nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar: & illum quidem dimitti & cristallina omnia corã se frangi iussit,cõpleriq; piscinã.3.*de ira*,40.

¶[A] adde 9.*Plin.*23. *Tertull.de pallio.in f.*

Quis nõ Vedium Pollionem peius oderat,quàm serui sui? quòd murẹnas sanguine humano saginabat,& eos, qui se aliquid offenderant,in uiuarium, quid aliud quàm serpentibus obiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum, siue deuorãdos seruos obiiciebat murẹnis, quas esurus erat,siue in hoc tantùm alebat,ut sic aleret. 1.*de clementia*.18 *f.*94.

De mullo pisce quatuor pondo & selibræ,eiusq; immani pretio.

Mullum ingentis formæ(quare autem non pondus adiicio,& aliorum gulam irito? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cẹsar missum sibi, cùm in macellum deferri & uenire iussisset, Amici,inquit,omnia me fallunt, nisi istum mullũ aut Apitius emerit,aut P.Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. Licitati sunt: Vicit Octauius, & ingentem inter suos consecutus est gloriam,cùm quinque sestertiis emisset [B] piscem, quem Cæsar uendiderat,ne Apitius quidem emerat. 15.*ep.* 96.*f.*236. ¶[B] V. quæ sup.*scripsi ad Tit.de contrah.emptione.*

De mulli.

De mulli piscis in uitro morientis uariis coloribus.

Quotidie elegantius aliquid excogitat furor, usitata contēnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus, nihil [A] est moriente formosius. Da mihi in manus uas uitreum, in quo exultet, in quo trepidet. Vbi multum diuq; laudatus est, ex illo perlucido uiuario extrahitur. Tunc, ut quisq; peritior est, monstrat. Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera uenas agat. Ecce, sanguineum putes uentrem: quàm lucidum quiddam ceruleumque sub ipso tempore effulsit? Iam porrigitur & pallet, & in unum colorem componitur. 3.*natur.* 18.*fol.*51. ¶ [A] Plinius 9.*c.*17. Mullum expirantem uersicolori quadam & numerosa uarietate spectari. proceres gulæ narrant, rubentium squamarum multiplici mutatione pallescentem, utique si uitro spectetur inclusus.

De mullo pisce in Sosiorū garo necari solito uide apud authorem nostrum 15.*epist.*96.*fol.*234.

De mullis, in ipsa uel conuiuantiū mensa manu capi solitis à gulosis & delicatis, uide eundem authorem nostrum 3.*nat.*17.

Marinæ belluæ.

Vox, qualis marinis belluis esse solet, rauca & implicata. *in ludo,* (249.

¶De AMPHIBIIS ET INSECTIS.

De Testudine.

Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status, nec ante desinit niti quatere se, quàm in pedes constitit. 22.*ep.*122.*f.*309.

De uerme.

Quid otiosius est uerme? 13.*ep.*88.185.

Habēt impetū & motū uoluntariū bestię & uermes. 10.*ep.*77.142.

De anguillis.

Anguillæ grauis sunt cibus ob ignauiam. 3.*nat.*19.

De fibris.

Mollior est cutis fibris [A] quàm homini. 2.*de benefi.*29. ¶ [A] hi castores etiam dicuntur, de quibus uide 8.*Plin.*30.*&* 32.3.

De ostreis, echinis & spondylis.

Quid illa ostrea; inertissimam carnem, cœno saginatam, nihil existimas limosæ grauitatis inferre? *& post.* Nihil intersit ostrea echinis: spondyli perturbati mullis concoctiq; ponantur? 13.*ep.*96.*f.*234.

¶De AVIBVS.

De auium metu.

Aues etiam inanis fundæ sonus territat. 10.*ep.*75.134.

De uisco & auibus.

Aues uiscū, dū trepidātes excutiūt, plumis omnibus illinūt. 3.*de* (*ira*,16.

Aues, quæ conuiuiis cōparantur, ut immotæ facilè pinguescāt, in obscuro continentur. Ita sine ulla exercitatione iacētibus tumor

pigrum corpus inuadit, & per superbam umbram iners sagina succrescit. 22.*ep*.123.*f*.312.

De nocturnis auibus.

Tam infausti homines, quàm nocturnæ aues sunt. 22.*ep*.123.311.

De struthiocamelo.

In senatu flētem uidimus Fidum Cornelium, Nasonis generum, cùm illum Corbula Struthiocamelum depilatum dixisset. *cap.* 17. *in sapient. non cad iniur.*

De Phœnice.

Vir bonus, primæ, non secundæ, notæ, fortasse tanquam Phœnix semel anno quingentesimo [A] nascitur: nec est mirum ex interuallo magna generari. Mediocria & in turba nascentia sæpè fortuna producit: eximia uerò ipsa raritate commendat. 5.*ep*.42.*in pr. fol*.65.
¶ [A] Imò millesimo. Plinius 29. *c*.1. Ex cinere nidoq; phœnicis produnt medicinas. ceu uerò id certum esset, atq; non fabulosum. Irridere est, uitæ remedia post millesimum annum reditura monstrare. Idem 10. cap. 2. annos tribuit 660. de qua aue plura ibidem uide. Quod ad ætates animalium attinet, idē 7.*c*.48. refert, cornici nouē tribui nostras ætates: quadruplum eius, ceruis: id triplicatū coruis: & reliqua fabulosiùs in Phœnice & Nymphis.

De Pauonibus.

Pauonum ceruix uariis coloribus, quoties ea aliquò deflectitur, nitet. 1.*natural*.5.*fol*.10.

De Columbis.

Colorem columbarum ceruix & sumit & ponit, utcunque deflectitur. 1.*natural*. 7. *fol*. 12.

Columbam fuga adiuuat. 2.*de ira*,16.

De Luscinijs.

Homo habet uocem? sed quanto dulciorem mobilioremq; lusciniæ? 10. *epistol*. 77. *fol*. 142.

De Aquila: de eius uisu, uoce, auspiciis.

Luminum acie aquilæ nos uincunt. 2, *de benefi*.29.*f*.25.

Homo uocem habet? sed quanto acutiorē aquilæ? 10.*ep*.77.*f*.142.

Cur aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia? 2. *natural*. 32.

De Coruis.

Spatio ætatis corui nos uincunt. 2.*de benefi*.29.

Cur coruo aut paucissimis auibus magnarum rerum auspicia faciendi honor datus est, & cæterarū sine præsagio uox est? 2.*nat*.32.

De Vulture.

Amico ægro aliquis assidet? probamus. At hoc si hæreditatis causa facit, uultur est, cadauer exspectat. 15.*ep*.96.*f*.237.

De Accipitre.

Accipitrem impetus adiuuat. 2.*de ira*,16.

Quid

Quid est, quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat? quum tanto minorem & ne notum quidem sibi accipitrem? appa ret illis esse scientiam nocituri. 22.*ep*.122 *f* 310.

De Phœnicoptero.

Nō desideras linguas phœnicopterorū, [A] & alia portēta luxurię. 19.*ep*.111.280. ¶ [A] Iuuē.Sat.12. *Et Scythicæ uolucres et phœnicopter⁹ ingēs.*

¶ *De insectis. De araneæ textura.*

Non uides quàm nulli mortaliū imitabilis araneę textura? quanti operis fila disponere, alia in rectum missa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex dēso rara, quæ minora animalia in quorum perniciem illa tenduntur, uelut retibus implicata teneant? Nascitur ars ista non discitur. Itaq; nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est, & inæquale, quicquid ars tradit. Ex æquo uenit, quod natura distribuit. 22.*ep*.122.311.

De Apibus & experientia earum in mellificio.

Apes flores ad mel faciendum idoneos carpunt. Deinde, quicqd attulere, disponūt, ac per fauos digerunt, & (ut Virgilius noster ait) liquentia mella Stipant, & dulci distendunt nectare cellas. De illis non satis constat, utrū succū ex floribus ducant, qui protinus mel sint; an, quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadā & proprietate spiritus sui mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiūt inueniri, apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoq; herbis uim eandem, sed minus manifestam, & notabilem poni, quā persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem uerti, quæ ex tenerrimis uirentium florentiumq; decerpserint, non sine quodam (ut ita dicā) fermento, quo in unum diuersa coalescunt. 12.*ep*.85.172.

¶ *De Serpentibus.*

Serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt illi tunc uenena, sed torpent. 5.*ep*.42.

Serpentem illum in Africa sæuum & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem frustra sagittis fundisq; petierunt, cùm ingens magnitudo ꝓ uastitate corporis solidi ferrū, & qdqd humanæ torserāt manus, reiiceret, molaribus demum fracta saxis est. 11. *ep*.83.*in f.*

Venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent. 11 *ep*.82 161.

De uipera & natricibus.

Vipera, & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent. 2.*de ira*.31.

De uenenis serpentum.

Serpentium uenena à cubili repentium nocent. Innoxij dentes sunt, cùm illos frequens morsus exhausit. 1.*de ira*, 16.*f*.31.

De

De Dracone. (*ira*,31.

Aſpice repẽtes inter pocula ſinusq́; innoxio lapſu dracões. 2.*de*

De aſpide.

Ad umbram aſpis exurgit. 3.*de ira* 30.75.

Acerrimas feras umbra exagitat. 2.*de ira* 11.41.

De Chamæleonte.

Chamæleontis & cæterorum huiuſmodi animalium color, aut ex ipſis mutatur,cùm ira uel cupidine accẽſa cutẽ ſuã uariãt humore diffuſo;aut poſitione lucis, quã,prout rectã uel obliquã receperint,ita colorantur.1.*Natural*.5.10.

¶ *Miſcella de animalibus quibuſdam.*

Ignis qui omnia cõſumit,quædã etiã creat:& , qđ uideri nõ poteſt ſimile ueri,ſed tamẽ uerũ eſt,animalia igne generãtur. 5.*Nat*.6.

Animal ᴬ non uidetur,ſed cogitatur. uidetur autẽ ſpecies eius, Canis & equus. 8.*ep*.59.95. ¶ ᴬ ſic homo generalis ſub oculos non uenit,ſed ſpecialis uenit,ut Cicero & Cato. 8.*ep*.59.*f*.94.95.

De Centauris & Gigantibus.

Hæc autem quæ non ſunt, rerum natura complectitur, quæ animo ſuccurrunt,tanquam Centauri,Gigantes,& quidquid aliud falſa cogitatione formatum habere aliquam imaginem cœpit,quamuis non habeat ſubſtantiam. 8.*ep*.56.94.

De Hydra & Chimera.

Talem faciem animi nobis proponimus qualis eſt Hydræ multa habentis capita, quorum unũquemq́; per ſe pugnet, per ſe noceat: Atqui nullũ ex iſtis capitibus animal eſt, ſed animalis caput. Cæterum ipſa unum animal eſt. Nemo in Chimera Leonem eſſe animal dixit aut draconem.Hæ partes erant eius, partes eius non ſunt animalia.20.*ep*.114.283.

De Cerbero.

Peruenit Claudius ad ianuam Ditis,ubi iacebat Cerberus, uelut ait Horatius,bellua centiceps,ſeſe mouens, uilloſq́; horrendos excutiens, puſillum ſubperturbatur,ut illum uidit canem nigrũ (nam albam canem in deliciis habere conſueuerat) uilloſum:ſanè quem non uelis tibi in tenebris occurrere. *in ludo*,*f*.254.

Deſcriptus eſt carcer infernus , & perpetua nocte oppreſſa regio, in qua ingens ianitor orci oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruẽto Aeternum latrans exangues territat umbras. 11.*ep*.83.*f*.165.

De Scylla.

Mixtum portentuoſumque,& ex diuerſis animalium congruentibus membris animal eſt Scylla.Nã , ut ait Virgilius noſter in Scylla,Prima hominis facies & pulchro pectore uirgo Pube tenus , poſtrema immani corpore piſtrix, Delphinum caudas utero commiſſa luporum.Huic tamen Scyllę fera animalia iuncta ſunt,horrenda, uelocia. 14.*epiſt*.93.*fol*.213.

LOCI

LOCI COMMVNES, SEV LIBER AVREORVM, DE SIMILIBVS EX *Seneca, authore D. G. I. C.*

E iure Diuino sumpta.

QVEMADMODVM religio deos colit, superstitio uiolat: ita clementiam mansuetudinemq; omnes boni præstabunt, misericordiam aũt uitabunt. 2.*de clem*.5.101.

Quemadmodum Dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex ædito, tranquilloq; tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissimè pateant, sine tumultu obit. 7.*de benefic*. 3.*fol*. 107.

Vt dij immortales, nullam didicêre uirtutem, cum omni editi, & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perueniunt sine longo magisterio, & honesta complexi sunt, cùm primum audierunt. 15.*epistol*. 96.*fol*. 235. *&* 236.

Sicut nec in uictimis quidem, licet optimæ sint, auroque præfulgeant, deorum est honos, sed pia ac recta uoluntate uenerantium: ita boni etiã farre ac fictili religiosi sunt. mali rursus, nõ effugiũt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint. 1.*de ben*.6.

Vt cœlestia humanas manus effugiunt, & ab his, qui templa diruunt, aut simulachra conflant, nihil diuinitati, nocetur: ita quicquid fit in sapientem proteruè, petulanter, superbè, frustra tentatur. 2.*in sapient. non cad. iniur*. 3.152.

Sicut sanctiora sacrorũ tantùm initiati sciunt; ita in philosophia, arcana illa admissis receptisq; in sacra ostenduntur. 15.*epist*.96.

Quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex his, qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari uexit; & animosiùs à mercatore, quàm à uectore soluitur uotum, & ex ipsis mercatoribus effusiùs gratus est, qui odores, ac purpuras, & auro pensanda portabat, quàm qui uilissima quæq; & saburræ loco futura congesserat: sic huius pacis beneficiũ ad omnes pertinẽs altiùs ad eos peruenit, qui illa bene utuntur. 10.*ep*.74.*f*.132.

E iure ciuili.

Quomodo non semper beneficium recipiendum est; sic non utique reddendum. 6.*de benefi*.40.

Vt qui, quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui, quantũ det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat. 2.*de ben*.15.

Quemadmodum stultus est, qui equum empturus non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex ueste, aut ex cõditione, quæ uestis modo nobis circumdata est, æstimat. 6.*epist*.47.*fol*.73.

Quem-

Quemadmodum ille beneficiũ dat,ubi plus præstat quàm quod operis locauit: sic seruus, ubi beneuolentia erga dominum fortunæ suæ modum transit,& altius aliquid ausus, quod etiam feliciùs nato decori esset,& spem domini antecessit, beneficiũ est intra domum inuentum. 3.*de benefi*.22.*f*.38.

Quemadmodum reus sententiis paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est,humanitas inclinat in melius : sic animus sapientis,ubi paria maleficiis merita sunt,desinet quidem debere,sed non desinet uelle debere; & hoc facit, quod, qui tabulas nouas soluunt. 11. *epist*. 82. *fol*. 162.

Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam, & misericordiæ genus est,citò occidere,quia tormentum ultimum finem sui secum affert,quod antecedit tẽpus, maxima uenturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita expectatio. Et cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferant, qui aut diutiùs torqueri patitur,quem protinus potest liberare,aut gaudere beneficio suo tardiùs,manus affert. 2.*de benefi*.5.14.

Quemadmodum pulcherrimum opus est,etiam inuitos, nolentesq; seruare:ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. 2.*de benefi*.14.18.

E re militari.

Quemadmodum primum militiæ uinculum est religio,& signorum amor,& deserendi nefas: tunc deinde facilè cætera exiguntur, mandanturq; ad iusiurandum adactis:ita in his,quos uelis ad beatam uitam perducere,prima fundamenta iacienda sunt, & insinuãda uirtus.Huius quadam superstitione teneantur;hanc ament;cum hac uiuere uelint;sine hac nolint.15.*ep*.96.*f*.235.

Quemadmodum tyrones, leuiter saucij, tamen uociferantur, & manus medicorum magis quàm ferrum horrẽt;at ueterani, quamuis cõfossi,patienter ac sine gemitu, uelut aliena corpora excoriari patiuntur:ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. *de consol. ad Albin*. 3. 217.

Illa maxima est ex omni mortalium populorum turba,miserorũ, quam exspectatio mortis exagitat undiq; impendens. Nihil enim est,unde non subeat.Itaq; ut in hostili regione uersantibus, huc & illuc circumspiciendum est,& ad omnem strepitum circumagenda ceruix.nisi hic timor è pectore eiectus est,palpitantibus præcordiis uiuitur. 10. *epist*. 75. *f*. 134.

Multis ad philosophandum obstitere diuitiæ,paupertas expedita est,secura est. Cùm classicum cecinit,scit non se peti. Cùm aliqua conclamatio est,quomodo exeat,nõ quid efferat,quærit.2.*ep*.17.26.

Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in angustum coarctatur; &, aut in cornua,sinuata media parte,cur-

uatur, aut recta fronte explicatur: uis illi, utcunq; ordinatus est, eadem est, & uoluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni aliàs diffundi potest & porrigi, aliàs colligi, & in se cogi. *de beata uita*, 4. *fol.* 105

Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus: sic omne fortuitum incommodũ magis instat cedenti & auerso. 11.*ep*.79.151.

Quod duces magni faciũt rebus afflictis, ut hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem uiderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoq; faciendum est. *de consol.ad Polyb*.24.185.

Quod in strage hominum magna euenit, cùm ipse se populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni uita accidere uideas licet. nemo sibi tantùm errat, sed alieni erroris causa & autor est. *de beata uita* 1.104.

Quemadmodum quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus; & adactis cuneis, nõ ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingenia uitio praua, dolore corporis animique corrigimus. 1.*de ira*, 5.23.

Vt tela à duro resiliunt, cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui abducit, fragilior eo quod petit. 3.*de ira*.5.60.

Sicut in telis eadem uis ferri est: sed in infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idẽ & stringit, & transforat: quàm presso articulo uenerit, refert. Idem est, quod datur: sed interest, quomodo detur. 2.*de benef*. 6.*f*.14.

Vt intẽtam manũ deiicere aliquis casus potest, & emissa tela declinare; ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut nec factæ sint, nec acceptæ. 2. *in sapient. non cad. iniuriam*. 7. 156.

Quemadmodum eadem cathena & custodem & militem copulat; sic ista, quæ tam dissimilia sunt, pariter incedunt. 1.*ep*.5.

E re medica.

Sicut medicinæ apud ęgros usus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam, quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. 1.*de clementia*.2.83.

Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus uterus, & præparat non sibi, sed illi loco, in quem uidemur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. 17.*ep*.103.*f*.258.

Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. 12.*ep*.84.

Affectus, sunt motus animi improbabiles, subiti & concitati, qui fre-

frequentes neglectiq; fecere morbum: sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tussim facit, assidua & uetus, phthisin. 10. *epistolar.76.fol.*140.

Quemadmodum stomachus morbo uitiatus, & colligẽs bilem, quoscunq; accepit cibos, mutat; & omne alimẽtum in causam doloris trahit; ita animus cæcus, quicquid illi cõmiseris, id onus suũ, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. 5.*de benefi.*12 *f.*76.

Vt ulcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudẽt; & fœdam corporum scabiem delectat quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates, uelut mala ulcera erumpunt, uoluptati esse laborem uexationemq;. 1.*de tranq.uitæ* 2.133.

Vt ulcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus minimis offenditur; adeo, ut quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. 3.*de ira*, 10. 63.

Quemadmodum quartana ad horã uenit; quemadmodum podagra ad tempus respondet; quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat; quemadmodum præstò est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahãt, & quibus reddant. 3.*nat.quæst.*16.50.

Vt in pestilentia cauendum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus, assideamus; quia pericula trahemus, afflatuq; ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quàm minimè inquinatos assumamus. 1.*de tranq.uit.*7.138.

Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens ualetudinis cura; promiscuè enim imbecilla robustaq; inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quàm compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. 3.*de ira*, 5.59.

Vt loca grauia etiam firmissimam ualetudinem tentant; ita bonę quoq; menti, nec dum adhuc perfectæ, & cõualescenti, sunt aliqua parum salubria. 3.*epist.*28 *f.*47.

Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa præcurrunt, quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore ullo lassitudo, & oscitatio, & horror membra percurrens: sic infirmus animus multo antè, quàm opprimatur, malis quatitur. 10.*ep.*75.*f.*138.

Quemadmodum uisus oculorum quibusdam medicamentis acui solet & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimẽtis uoluerimus, poterimus perspicere uirtutem, etiam obrutã corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate, & infamia obiacẽtibus. 21.*epist.*116.*fol.*291.

Medicus primo in leuibus uitiis tentat nõ multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac ualetudinem tantùm mutata uitę dispositione firma-

firmare: proximum est, ut modus proficiat: si modus & ordo nõ proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si nec adhuc quidem respõdet, interdicit cibis, & abstinẽtia corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt, ferit uenam: membrisq; si adhęrentia nocẽt, & morbũ diffundunt, manus affert: nec ulla dura uidetur curatio, cuius est salutaris effectus: Ita legum præsidem, ciuitatisq; rectorem decet, quamdiu potest uerbis, & his mollibus, ingenia curare ut facienda suadeat, cupiditatemq; honesti & æqui conciliet animis, faciatq; uitiorum odium precium uirtutis: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissimè ad pœnas, & has adhuc leues, & reuocabiles decurrat: ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi quẽquam perire, etiam pereuntis intersit. 1. *de ira*, 5. 23.

Vt salutaria, quæ citra gustum tactumq; odore proficiũt: ita uirtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue potitur & fruitur suo iure, siue precarios habet accessus, cogiturq; uela contrahere, siue otiosa mutaq; est, & angusto circumscripta, siue adaperta, in quocunq; habitu est, prodest. 1. *de tranq. uitæ* 3. 136.

Quemadmodum corpora nostra ad egestum uenter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem uires: ita tellus liquefiet, & aliis causis quiescentibus intra se, quo mergatur, inueniet. 3. *nat. q.* 21. 61.

Quemadmodum in ægris oportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiuè data remedij locum obtinuit: ita quamuis leue & uulgare beneficium sit, si pręstò fuerit, si proximam quamq; horam nõ perdidit, multum sibi adiicit, gratiamq; pretiosi, sed lenti & diu cogitati muneris uincit. 2. *de benefi.* 2.

Quemadmodum nihil refert, utrum ægrum in lecto ligneo aut in aureo colloces, quocunq; illum transtuleris, morbum suum secũ trãsfert: sic nihil refert, utrum æger animus in diuitiis uel in paupertate sit: malum suum illum sequitur. *de pauper.* 14.

Ex Ethicis.

Quemadmodum omnis scientia atq; ars aliquid debet habere manifestum, sensu cõprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata uita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. 22. *ep.* 125.

Quemadmodum quæ in usu sunt, & manum quotidie tactumq; patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa, quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, ut superuacua, iacuerunt, sordes ipsa colligunt uetustate: ita, quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam subducitur; quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit. 3. *de benefic.* 2.

Quemadmodũ uirtutes retẽtæ exire nõ possunt, facilisq; earũ tutela est: ita initiũ ad illas eũdi arduũ. quia hoc primũ imbecillæ mẽtis atq; ægre est, formidare inexperta. Itaq; cogenda est mens, ut incipiat. 6. *epist.* 51.

Quem-

Quemadmodum ſummum adiectionem nō recipit, (quid enim ſupra ſummum erit?) ita ne beata quidem uita, quæ ſine ſummo bono non eſt. 12.*ep*.86.

Vt pleraque, quæ fieri poſſe non crederes, cognouiſſe ſatis eſt: ſic iſtos qui uerba exacuerunt, abundè eſt ſemel audiſſe. 5.*ep*.40.

Quemadmodum, quædam res ſemel præceptæ hærent, quędam ut ſcias, non eſt ſatis didiciſſe (intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur: Geometriam dico & ſublimium curſum, & ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt) ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, ſed numero plurima, & temporibus diuerſa, effluunt. 3.*de benefi*.5.*f*.31.

Quemadmodum ſapiens non placet ſibi, ſi illum mendicus coluerit; nec contumeliam iudicabit, ſi illi homo plebis ultimæ ſalutanti mutuam ſalutationem nō reddidit: ſic nec ſe ſupiciet quidem, ſi illum multi diuites ſuſpexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, imò miſeriores eſſe. 2.*in ſap. non cad. iniur*.13.160.

Quemadmodum ſapienti uiro inceſſus modeſtior conuenit; ita oratio preſſa, non audax. 5.*ep*. 40.

Quemadmodum te & in dubiis, & in aduerſis, & in lætis ſapienter geris; & dubia prudenter tractas, aduerſa fortiter, læta moderatè: ita in omnia utilem te amico exhibere potes, aduerſa eius ſi nec deſerueris, nec optaueris. 6.*de benefic*.35.

Quemadmodum ex duobus ſapientibus qui ſenior deceſſit, non eſt beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata uirtus eſt: ſic Deus non uincit ſapiētem felicitate, etiāſi uincit ætate. 10.*ep*.74.133.

Quomodo fama non eſt unius ſermo, nec infamia unius mala exiſtimatio: ſic nec claritas, uni bono placuiſſe. 17.*ep*.103.

Vt gloria fugientes magis ac magis ſequitur; ita fructus beneficiorū gratiùs reſpōdet illis, per quos etiā eſſe ingratis licet. 5.*de ben*.1.

Sicut amplæ & regiæ opes, ubi ad malum dominū peruenerunt, momento diſſipantur: quamuis modicæ, ſi bono cuſtodi traditæ ſunt, uſu creſcunt: ita ætas noſtra bene diſponenti multum patet. *de breuitate uitæ* 1. 166.

Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, ut illarum partem ipſe ferat, quamuis pro illo uideatur optare, ſibi proſpicit: ſic qui optat amico aliquam neceſſitatem, quam adiutorio ſuo fideq́; diſcutiat, quod eſt ingrati, ſe illi præfert, & tanti æſtimat illum miſerum eſſe, ut ipſe gratus ſit, & ob hoc ipſum ingratus eſt. 6. *de ben*. 35.

Quemadmodum nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem, cùm naſcitur, trahit; ita ne ad hoc quidem, ut honeſta per ſe petat. placent ſuapte natura. 4.*de benefi*.17.

Quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, euitanda eſt omnis admonitio dilecti corporis; nihil enim faciliùs, quàm amor recrudeſcit: ita, qui deponere uult deſideria rerum omnium, qua-

rum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his, quæ reliquit, auertat. 9.*epistol.*70.

Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum uirorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui uidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunq; uenit in mentem nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. 3.*de ira*.25.72.

Quemadmodum nō est magni animi, qui de alieno liberalis est; sed ille, qui, quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem uocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui, cùm suis stimulis exagitetur, non prosilit. 1.*de clem*.20.95.

Quemadmodum curandum, ut in eos potissimum beneficia cōferamus, qui gratè responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis malè sperabitur, faciemus, tribuemusq; non solùm, si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse, tanquam si filios alicui restituere potero magno periculo liberatos, sine ullo meo incommodo, non dubitabo. 1. *de benefi*.10.*f*.8.

Quemadmodū præceptores suos ueneratur ac suspicit, quorum beneficio illis in uiis exit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. 10.*ep*.74.

Quemadmodum omnia uitia penitus insidunt, nisi dum surgūt, oppressa sint: ita quoq; tristia, & misera, & in se sęuientia, ipsa nouissimè acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi praua uoluptas dolor. *de consol. ad Mart*. 1 197.

Quemadmodum scelera etiamsi non sint deprehensa cùm fierent, solicitudo non cum ipsis abiit: ita improbarum uoluptatum etiam post ipsas pœnitentia est. 3.*epist*.27.

Quemadmodum delictorum iam euanuit pudor, postquam res latiùs euagata est: ita ingratos plures efficies & auctiores, si numerare se cœperint. 3.*de benefi*.16.

Quoniam qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus iis, quibus melior illis prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat. *de beat. uit*.30.125.

Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, sicut ebrietas, quæ unius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat: sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. 8.*ep*.60.

Quemadmodum delicatas res desiderare luxuriæ est: ita usitatas, & non magno parabiles, fugere, dementiæ est. 1.*ep*.5.

Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur: ita ne ex malo quidem bonum. nam idem est honestum & bonum. 13. *epistolarum, octuagesima octaua, fol*.187

Ex Po-

Ex Politicis.

Sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. 7. *de benefi.* 5.

Quemadmodum illi seruauerũt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi; quia satius erat duos unico malo affici, quàm omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merẽtem difficultatibus uult opprimi, quas ipse submoueat, qui, etiamsi bene cogitat, malè precatur. 6. *de benefic.* 37.

Ex œconomicis.

Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisiq; & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latiùs patet, & infamia, atq; odium seculis traditur. 1. *de clem.* 18. 94.

Ex artibus uariis.

Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi ocium dedicata oculos libera luce delectant; sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. 8. *ep.* 66.

Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorũ, & praua laudantiũ sermo diutiùs hæret, quàm auditur; nec facile est, animo dulcem sonum excutere, prosequitur & dura: & ex interuallo. Igitur claudendæ sunt aures malis uocibus, & quidẽ primis. 22. *ep.* 124.

Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quæ mittit. Cùm hanc uim ex disciplina & exercitatione percepit, quocunq; uult, illa utitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunq; uoluerit: Sic qui se ad totam uitam instruxit, nõ desiderat particulatim admoneri, doctus in totum, non quomodo cum uxore aut cum filio uiueret, sed quomodo bene uiueret. In hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis uiuat. 14. *epist.* 94.

Sicut in lusu est aliud, pilam scitè ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam acceperat: Ita qui accepit beneficium, licet animo benignissimo acceperit nondum consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. 2. *de beneficiis* 32. 33.

Quemadmodum magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusq; perdidicit, quorum usus sub aduersario rarus est, sed qui in uno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat (nec enim refert quàm multa sciat, si scit quantum uicto-

uictoriæ ſatis eſt.) Ita plus prodeſt, ſi pauca præcepta ſapientiæ teneas, ſed illa in promptu habeas, quàm ſi multa quidem didiceris, ſed illa ad manum non habeas. *7. de benefi.* 1.105.

Quemadmodum, qui beſtiarum cubicula indagat, & laqueo captare feras magno æſtimat, & magnos canibus circumdare ſaltus, ut illarum ueſtigia premat, potiora deſerit, multisq; officiis renunciat; ita qui ſectatur uoluptatē, omnia poſtponit, & primam libertatem negligit, ac pro uentre dependit, nec uoluptates ſibi emit, ſed ſe uoluptatibus uendit. *de beat. uit.* 14.114.

Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia eſt; &, cuicunque nomen non poteſt reddere, imponit: ita poëtæ non putant ad rem pertinere, uerum dicere, ſed aut neceſſitate coacti, aut decore corrupti, id quenq; uocari iubent, quod bellè facit ad uerſum. 1. *de benefic.* 3.

Quemadmodum, qui pedibus ſuis poterit iter conficere, aſcendere tamen uehiculum mallet: ſic pauper, ſi poterit eſſe diues, uolet, & habebit utiq; opes, ſed tāquā leues & auolaturas, nec ulli alij, nec ſibi graues eſſe patietur. *de beat. uit.* 23.120.

Quemadmodum per procliue currentium, non, ubi uiſum eſt, gradus ſiſtitur, ſed incitato corporis pondere ſe rapit, ac longiùs, quàm uoluit, effertur: ſic iſta dicendi celeritas nec in ſua poteſtate eſt, nec ſatis decora philoſophiæ: quæ ponere debet uerba, nō proiicere, & pedetentim procedere. 5. *ep.* 40. *f.* 62.

Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis negotiis ſe offerunt, ſemper aliquid agentibus ſimiles; ſine propoſito uagantur, quærentes negocia, nec quæ deſtinauerunt, agunt; ſed in quæ incurrerunt. Inconſultus uanusque illis curſus eſt, qualis formicis per arbuſta repentibus, quę in ſummum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His pleriq; ſimilem uitam agunt, quorum non immeritò quis inquietam inertiam dixerit. 1. *de tranq. uit.* 12.144.

Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incurſitandum eſt, & alicubi labi neceſſe eſt, alicubi retineri, alicubi reſpergi: ita in hoc uitæ actu diſſipato & uago multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. 3. *de ira,* 6.60.

Quemadmodum, quos aut ſermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, perueniſſe antè ſciūt, quàm appropinquaſſe: ita hoc iter uitæ aſſiduum & citatiſſimū, quod dormientes uigilantesq; eodem gradu facimus, occupatis non apparet, niſi in fine. *de breuit. uit.* 9.172.

Quemadmodū meretrix ita inter multos ſe diuidit, ut nemo nō aliquod ſignū familiaris animi ferat: ita, qui beneficia ſua amabilia uult eſſe, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamē ſinguli habeant aliquid quo ſe cæteris præferant. 1. *de benefi.* 14.11.

Quem-

Quemadmodum inter tortores habitare nolim: ſic nec inter popinas quidem. 7.*ep*.52.

Ex Phyſicis.

Quemadmodũ natura quoſdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt cauſæ, quæ idem poſſint quod natura. 2.*de ira*,20.45.

Quemadmodum omnis natura bonum ſuum, niſi cõſummata, non profert: ita hominis bonum non eſt in homine, niſi cùm in illo ratio perfecta eſt. 22.*ep*.125.318.

Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus, ſuper lunã. Semper illic ſerenum eſt. 8.*ep*.60.

Quemadmodum ſerenitas cœli non recipit maiorem adhuc claritatem, in ſinceriſſimum nitorem repurgata; ſic hominis corpus animumq; curantis, & bonum ſuum ex utroq; nectentis, perfectus eſt ſtatus, & ſummã uoti ſui inuenit, ſi nec æſtus animo eſt, nec dolor corpori. 9.*epiſt*.67.

Vt quidam ſole, & exercitatione, & cura corporis diem educunt, athletisque utiliſſimum eſt, lacertos ſuos roburque, cui ſe uendicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis, animũ ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere eſſe longè pulcherrimum eſt. 1.*de tranquill. uitæ*,3 134.

Quemadmodum radij ſolis contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt unde mittuntur: ſic animus magnus & ſacer, & in hoc demiſſus, ut propius quidem diuina noſſemus, conuerſatur quidem nobiſcum, ſed hæret origini ſuæ. Illinc pendet, illuc ſpectat ac nititur: noſtris tanquam melior intereſt. 5.*ep*.41.64.

Quemadmodum ſine mixtura lucis nihil ſplendidum eſt, nihil atrum, niſi quod tenebras habet, aut aliquid in ſe traxit obſcuri: quemadmodum ſine adiutorio ignis nihil calidum eſt, nihil ſine aëre frigidum: ita honeſta & turpia uirtutis & maliciæ ſocietas efficit. 4. *epiſtol*. 31.

Quemadmodum minuta lumina claritas ſolis obſcurat: ſic dolores, moleſtias, iniurias, uirtus magnitudine ſua elidit atque opprimit; & quocunque affulſit, ibi quicquid ſine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionẽ habent incommoda, cùm in uirtutem inciderint, quàm in mari nimbus. 9.*ep*.67.

Sic ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, à feris rubens pinna. 1.*de ira*,11.41.

Vt ignis, diuerſis locis ortus, citò miſcet incendium, flãmis coire properantibus: ſic momento redundantia maria ſe committent. 3.*natural. quæſt*. 21. 61.

Queadmodũ flãma non poteſt opprimi (nã circa id diffugit, quo urgetur) quemadmodum aër uerbere aut ictu non læditur, nec ſcinditur quidem, ſed circa id cui ceſſit refunditur: ſic animus, qui ex tenuiſſimo conſtat, deprehendi non poteſt, nec intra corpus affligi:

sed beneficio subtilitatis suæ per ipsa, quibus premitur, erumpit. 7. *epistolar.* 58. *fol.* 91.

Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi nō potest, nō magis, quàm quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior quo uehementior fuerit. 5. *ep.* 39. *f.* 61.

Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latiùs quàm nocent, non sine causa. 1. *de clement.* 8. 87.

Quomodo fulmini, etiā cùm latissimè percussit ac fulsit; per exiguum foramē est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. 7. *ep.* 58. 92.

Nam cætera eius tela (quibus genus humanum debellatur) grādinis more dissultant, quæ incussa tectis, sine ullo habitatoris incōmodo crepitat ac soluitur. 6. *ep.* 45. *f.* 70.

Quemadmodum tempestatis & pluuię ante ipsas notę ueniunt: ita iræ, amoris, omniumq; istarum procellarum, animos uexantiū, sunt quædam prænuncia. 3. *de ira.* 10. 63.

Quemadmodum tot amnes, tantùm supernè deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum uis fontium non mutant saporem maris, neq; remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum uiri fortis non uertit animum; manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. *de prouid. diuin.* 2. 2.

Magno animo de rebus magnis iudicandum est, alioqui uidebitur, illarum uitium esse, quod nostrum est: Sic quædam rectissima, cùm in aquam demissa sunt, speciem curui præfractique uisentibus reddunt. Non tantùm quid uideas, sed quemadmodum, refert. 10. *epistolar.* 72. 128.

Quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur: ita spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & deinde cùm luctatur, per obstantia & intercisa uadens, ipsa ignem fuga accendit. 2. *nat. quæst.* 17. 26.

Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem fati æterna series regit, cuius hæc prima lex, stare decreto. 2. *natural. quæst.* 35. 35.

Itaq; non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur: sic ad illum quemadmodum ad lacum concurritur, quem exhauriunt & turbant 5. *ep.* 38.

Quemadmodum corpus in procliui retineri debet, in ardua impelli: ita quædam uirtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. *de uita beata* 25. 122.

Vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec desistere morariue deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eo nō perueni-

uenire, quò non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosq; se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum, rapiat illũ oportet, & ad imum agat suum põdus, etiam uitiorum natura procliuis, 1. *de ira* 7. 25.

Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tantò maius, tantoq; speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet, incertus; tamen, manus, pedes, oculi, negocium illi gerunt, illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus, cùm ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut uoluntariè subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, unius animæ circundata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura uiribus suis, nisi consilio sustineretur. 1. *de clemen*. 3. 84.

Quemadmodum non utiq; melior est lõgior uita; sic peior utiq; mors longior. 10. *ep*. 71.

Vt feras cum labore periculoque uenamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est; sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas uoluptates, in magnum malum euasere, captæq; cepêre. *de beat. uita* 14. 114.

Minuta quædam animalia, cùm mordent, non sentiuntur, adeò tenuis illis & fallens in periculum uis est; tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum uulnus apparet. Idem tibi in conuersatione uirorum sapientum eueniet: non deprehendes, quemadmodum aut quando tibi prosit, profuisse deprehendes. 14. *epistolar*. 95. *folio* 225.

Quemadmodum aues etiam inanis fundæ sonus territat: ita nos non ad ictum tantùm exagitamur, sed ad crepitum. 10. *ep*. 75.

Vidisti aliquando canem, missam à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla uoluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attoniti. 10 *ep*. 73. *f*. 131.

Multorum, quia imbecilla sunt, latent uitia: non minus ausura cùm illis uires suæ placuerint, quàm illa, quæ iam felicitas aperuit; instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt: sic tutò serpens etiam pestifera tractatur dum riget frigore. Non desunt tunc illi uenena, sed torpent. 5. *ep*. 42. *f*. 65.

E re rustica, architectura, & aliis.

Sicuti in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic uoluptas non est merces, nec causa uirtutis, sed accessio. *de beat. uita* 9. 110.

Vt fertilibus agris non est imperandum: citò enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. 1. *de tranq. uitæ* 15. 148.

Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim utilia, uitaliaq; sunt: at hæc eo, quòd superfluunt, nocent: sic segetem nimia sternit ubertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fœcunditas. 5. *epistolar.* 39. *fol.* 61.

Quemadmodum folia uirere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic præcepta, si sola sunt, marcent: infigi uolunt sectæ. 15. *ep.* 96. 238.

Quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta uitæ putas esse, damnum: quia reparantur, etiamsi non renascuntur. 18. *epistolar.* 105. *folio* 262.

Quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus diuiduntur: sic peracta uita aliquid porrigit his, qui totius uitæ ministri fuissent. 11. *ep.* 78.

Quemadmodum ex amphora primùm quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodq; turbidumq; subsidit: sic in ętate nostra quod est optimum, primū est. Id exhauriri in aliis potius patimur, ut nobis fecem reseruemus. 19. *ep.* 109.

Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in uino nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat, quomodo poma quædam sunt suauiter aspera: cùm uerò interuenerit spacium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos uoluptas uenit. 8. *epistol.* 64.

Quomodo in uino non antè lingua titubat, quàm mens cessit oneri, & inclinata uel prodita est: ita ista oratio, quid aliud quàm ebrietas? 20. *epist.* 115.

Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duricia est, nec secari adamas, aut cædi uel teri potest, sed incurrentia ultrò retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi, sed flamma confusa, rigorem suum habitumq; conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi ulla sæuitię uestigia tot uerberati procellis ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, ut tam tutus sit ab iniuria, quàm illa, quæ retuli. 2. *in sap. non cad. iniur.* 3. 152.

Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ casura nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur. 15. *epistolar.* 96. *folio ducentesimo tricesimo octauo.*

Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit; quosdam, nisi sæpius macerata & recocta, non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cùm accepere, protinus præstant: hæc nisi altè descendit, &

diu ſedit, animum non colorauit, ſed infecit, nihil ex his quæ promiſerat, præſtat. 10. *epiſt.* 72. *f.* 129.

Quemadmodum nauim eligam nauigaturus; & domum, habitaturus; ita mortem utiq; , qua ſum exiturus è uita meliorem. 10. *epiſtol.* 71. *fol.* 122.

Vadis huc & illuc, ut excutias inſidens pondus, quod ipſa iactatione incommodius fit, ſicut in naui onera immota minus urgent, inæqualiter conuoluta citius eam partem, in quam incubuere, demergunt. 3. *epiſt.* 28. *f.* 47.

Quemadmodum in naue, quæ ſentinam trahit, uni rimæ aut alteri obſiſtitur: ubi plurimis locis laxari cœpit & cedere, ſuccurri non poteſt nauigio dehiſcēti: ita in ſenili corpore aliquatenus imbecillitas ſuſtineri & fulciri poteſt: ubi tanquam in putri ædificio omnis iunctura dilabitur, &, dum alia excipitur, alia diſcinditur, circumſpiciendum eſt quomodo exeas. 4. *epiſtolarum* 30. *folio quinquageſimo.*

Quemadmodum clepſydra non extremum ſtillicidium exhauſit, ſed quicquid ante defluxit: ſic ultima hora, qua eſſe deſinimus, non ſola mortem facit, ſed ſola conſummat. 3. *epiſt.* 24.

FINIS SIMILIVM.

NOMEN-

NOMENCLATOR SIVE COMMENTARIVS SELECTARVM DICTIONUM & Adagiorum: Item Nominum, Prouinciarum, Regionum, Vrbium, Virorum, Romanorum illustrium, Imperatorum, Exterorum, Philosophorum, Medicorum, Historicorum, Poëtarum, Grammaticorum, Declamatorum, Fœminarum, quæ apud Senecam occurrunt, authore D. Gothofredo I.C.

CAP. I. DE SELECTIS DICTIONIBUS & Adagiis.

A

Certo posuisse iudicio me scietis, non à nimio fauore. 10. *controuers. proœmio, in fine, fol.* 170.

A Diis recentes. 14. *ep.* 91.

A limine salutanda. 6. *ep.* 50. 76.

A natali ad diem extremum. 1. *ep.* 12. 17.

A sanguine recentia uulnera. *ad Mart.* 1. *in fin. f.* 197.

A tergo ponitis quod imperat. *de Vita beata,* 11. *f.* 111.

Ab incunabulis. Facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. 1. *controuers. fol.* 3.

Ab exemplari pendere. Scire, est & sua facere quenque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. 4. *ep.* 33.

Ab ortu ad occasum. 1. *ep.* 12. 17.

Abnoctare. Induxit alius eum adulterum & abnoctantem. *de uita beata,* 26. *fol.* 123.

Abscissa. Nec promiscuam habere, ac uulgarem clemētiam, nec abscissam. 1. *de clement.* 2. 83.

Acetabula præstigiatorum. 6. *ep.* 45.

Ad. Quædam submersa sunt *ad æquilibrium* aquæ. 3. *nat.* 25. 54.

Nullum studium in bonis numero quod *ad æs* exit. 13. *ep.* 89.

In portu & *ad anchoram* uita quietè acta. *de uit. beat.* 19.

Quid tu in tanta tempestate *ad unam anchoram* stabis? *de remediis fortuit. folio* 17.

Aliam cōstitutionē habet herba cùm flauescit & *ad aream* spectat, & [A] spica eius indurauit. 22. *epistolar.* 122. *fol.* 300. ¶ [A] Hoc est, matura est.

Aduoca philosophiam in consilium, suadebit tibi ne *ad calculos* sedeas. 2. *ep.* 17. *f.* 26.

Quantulum à funere absunt & quidem acerbo, qui *ad faces & cereos* uiuunt? 22. *ep.* 123. 312.

Non est quòd me *ad formulam* meam exigas. *de uit. beat.* 24.

Viuet

Viuet ad formulam. *de tranquillitat.* 11. *fol.* 142.
Vix *ad fundum* ueniretur. 7.*nat*.32.*f*.120.
Si omnia argumenta cœperimus *ad lancem* exigere, silentium indicetur. 4. *natural*. 5.
Quisquis dixit uixi, quotidie *ad lucrum* surgit. 1.*ep*.12.19.
Ferè quæ impetu placent, minus præstant *ad manum* relata. 16. *epistolar*. 101. *fol*. 251.
Ad occursum expauefacientia hominem animalia. 12.*ep*.86.179.
Decrepitus & meritò *ad ostium* admotus. 1.*ep*.12.16.
Ad pedes cœnanti steterat. 3.*de benefi*.27.40.
Ad pileum seruos uocare. *V*.*infrà Pileus*.
Ad postremũ diuitiæ meæ sunt, tu diuitiarũ es. *de uit.beat*.22.*in f*.
Ad præscriptum pueri discunt, digiti illorũ tenentur. 14.*ep*.95.226.
Ad sacramentum adigi. Ad hoc sacramentum adacti sumus. *de uita beata*, 15. *fol*. 115.
Ad satietatem uestram me præstiti. 10.*contr.procemio*.
Ad sodalitium uinctæ manus & copulatæ. 1.*de tranq*.11.143.
Ad summam consistit. 6.*de benefi*.2.*in pr*.
Ad summam, quem uoles mihi ex his in medium licet protrahas. 2.*epist*. 120.*fol*.303.
Ad summam puta. 7.*de benefi*.4.
Ad summam [A] sapiens eris. 4.*ep*. 31.52. ¶ [A] Glossis ad summam πρὸς τὸ πέρας.
Ad summam maciem deductus. 11.*ep*.79.149.
Bonitas *ad tempus* sumpta. 1.*de clement*.1.
Ad uerum timorem suum redigere. 2.*ep*.13.13.
Hoc est (mi Lucili) philosophiã in opere discere, & ad uerum exercere. 16.*epist*.99.246.
Ad uotum diem agere. Quibus ad uotum dies actus est, si bene desudauerunt. 2.*epist*.15.
Adiiciales cœnæ. 15.*ep*.96.236.
Adiutorium. Ira in adiutorium uirtutis non uenit, sed in uicem. 1. *de ira*, 13. *folio* 29.
Non lento adiutorio opus est. 2.*de ira*, 10.
Homo in adiutorium mutuum generatus est, ira in exitium. 1. *de ira*, 5. *folio* 23.
Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. 13.*ep*.89.192.
An hæc adiutorio deorum seruata sit. 1.*contr*.3.
Adstupeo. Non te pudet quisquis diuitiis adstupes? 1.*de tranq*.8.
Aduentitium. Aduentitio fulgere. *ad Mart*.*c*.10.
Aduocationem magnam dare. Nimis magnam aduocationem dedi. *ad Martiam*, 10.
Aequilibrium. Vide supr. *ad æquilibrium*.
Aequum. Vide infrà, *In æquo*.

Aequus. Multos inueni ęquos aduersus homines, aduersus Deos neminem. 14. *epist.* 94. *in pr.*

Aeruginosum. Ostende istam æruginosam manum. 1. *cont.* 2. 18. Maiorem diei partem in æruginosis [A] lamellis consumit. *de breuit. uit.* c. 12. ¶ [A] uasa Corinthia innuit.

Aerumnosus animus. 21. *ep.* 116. 291.

Aes. Vide supr. *ad æs exire.* uirtus *suo ære* censetur. 13. *ep.* 88. 185.

Affectus imperij uires recreauit. 1. *de ira*, 11.

Affusus corpori. Videt populus aliquem collabentem & corpori affusum, effœminatum ait & eneruem. 16. *ep.* 100. 249.

Aggestus. Præteri istos gradus & magno aggestu suspensa uestibula. 12. *epist.* 85. 173.

Agitare. Mari & terra pecuniam agitabat. 17. *ep.* 202. 253.

Albæ sententiæ. Sententiæ quas optimè Pollio Asinius albas uocabat, simplices, apertę, nihil occultum, nihil insperatum inferentes, sed uocales & splendidæ. *contr.* 7. 99.

Aleam perdere. Nihil perdidit ille, nisi aleam, in damnum certius. 16. *epistol.* 100. *fol.* 248.

Alibi. Non alibi sic oportet, sed alius. 18. *ep.* 105. 261.

Allidere. Non allisit uirtutem, sed abscondit. 1. *de tranq.* 3.

Alludere. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiæ alludunt. 10. *epistol.* 73.

Alludentia spei sequi. Prope posita speiq; nostra alludẽtia sequamur. 1. *de tranquillit.* 10. 141.

Alogiæ. Citius mihi uerum, ne tibi alogias excutiam. *in ludo.* 250.

Altè cinctus. Vide infrà *Cinctus.*

Alternare. Alternanda sunt ista solitudo & frequentia. 1. *de tranquillitate*, 15. *folio* 148.

Amicorum munera. Sæpe nihil interest inter amicorum munera & hostium uota. 2. *de beneficiis*, 15. Adagium est in importunè sedulos & officiosos.

Analectæ. [B] Suasit ut grammaticos haberet analectas. 3. *ep.* 27. *in fin.* ¶ [B] Analectæ sunt, qui minutissima quæque colligunt ex authoribus, aut potius qui alteri uerba excidentia, quasi inter cœnam, reddunt.

Analogia. Per analogiam. 22. *ep.* 121. 305.

Anchora. Vide supr. *ad anchoram agere & stare.*

Ancillariolus. Si quis nulla se amica fecit insignẽ, hunc matronæ humilem & sordidæ libidinis & ancillariolũ uocant. 1. *de ben.* 9. 7.

Angelus Epicuri. Nec ego Epicuri Angelus. 3. *ep.* 20. 33. Est tamen illo loco in uulgatis, æmulus.

Annus nouus. Anno [C] nouo initio seculi felicissimi. *in ludo*, 247. ¶ [C] Id est, primo anno imperij. Dixi in Physicis libris aureorum cap. de tempore.

Antistes.

Antistes. Antiſtites bonarum artium. *de breuitate uitæ* 14.
Si non inſtitorem, ſed antiſtitem nacta eſt. 7.*ep.*53.*in fin.*
Ἀπάθεια. In ambiguitatē incidendum eſt, ſi exprimere uno uerbo ἀπάθειαν cito uoluerimus, & impatientiam dicere. 1.*ep.*9.11.
Aphe. Aͤ ceromate nos aphe excepit. 7.*ep.*58.
Apologare. Ipſe illum apologauit, ipſe non iudicauit domo ſua dignum. 6.*ep.*47.*f.*72.
Apricus. Exhilarat in frigore apricus locus. *de uita beata, c.*22.
Apyrina. Apyrina dicuntur, non quibus nulla ineſt granorū duritia, ſed quibus minor. 12.*ep.*86.175.
Aqualicolus. Cùm peruenit in uentrem, aqualicoli feruore coquitur. 14.*epiſt.*91.*f.*204.
Aquatius. Intereſt purpura medicamentum craſſius an aquatius traxerit. 1.*natural.* 3.*f.*8.
Aquoſiſsimus. Ferè aquoſiſſima ſunt, q̄cūq; umbroſiſſima. 3.*nat.*11.
Ἀπορία. Facilius quod uolo exprimerem, ſi Latinum uerbum eſſet, quo ἀπορία ſignificatur. 13.*ep.*87.188.
Arctum, uide infra *in Arctum cogere.*
Area adhuc tepente fundamenta ponimus. 7.*de ben.*31.*in fi.*
Aream puram excipere. 7.*ep.*53.82.
Ad aream herba. 22.*ep.*122.300.
Aridum. Ieiuna & arida eſſe nolo quæ dicentur. 1.*ep.*76.139.
Arietare. ſæpe turbari & cito arietare. 1.*de prouident.*1.
Non arietant inter ſe, niſi in eodē ambulantes. 17.*ep.*104.260.
Nihil eſt in quo arietet aut labet. *de uit. beat. c.*8.
Animum arietare permiſi. 1.*de tranquill.*1 130.
Dentium inter ſe arietatorum ſonus. 3.*de ira,*4.
Arietata arma. 7.*ep.*75.90.
Arma ſubmittere. Omnes ſcient, quomodo te in iſto tuo geſſeris uulnere, utrum'ne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in ſtatu & gradu ſteteris. *ad Polyb.*25.
Armamenta nauis pandere. 1.*de breuit.*9.
Armillatus. 2.*in ſap. non cad. iniur. c.*18.
Armum. Habiliora ſunt corpora puſilla, quæ in arma ſua contrahi poſſunt. 1.*de tranquill.*8.
Ars. Prata ſine arte formoſa. 14.*ep.*91.207.
Aſperum. Nec uoles, quod debeo, niſi in aſpero & probo recipere. 1.*ep.*19. dixi. 2. Coniecturarum.
Aſsis non facere. Iſtos aſſis ne feceris. 22.*ep.*124.316. Sic Catullus: Rumores ſenum ſeueriorum Omnes unius æſtimemus aſſis.
Aſtrapoplecta. Tecta uidemus icta ſine fulmine, quæ *aſtrapoplecta* uocant. 1.*natural.*15 *fol.*16.
Augiæ cloaca. Augiæ cloacas maluiſſes purgare. *in lud. f.*250.
Augurale. Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale,

& lora patricia, ſordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ? 1.*de tranq*.11.143. ¶[A] Augurale repoſui, cùm in excuſis legatur angulare: interpretor autẽ augurale, auguris ornamentũ.

Aurem peruellere. Verba mea redimam, & aurem mihi peruellam. 4. *de beneficiis*, 36.

Innumerabilia ſunt, in quibus nos conſuetudo diuidit: dicere ſolemus, ſine tu, loquar mecũ, ego mihi aurẽ peruellã. 5.*de ben*.7.

Sit aliquis cuſtos, & aures ſubinde peruellat. 14.*ep*.93.226.

Quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſat, ſed languet. Hanc [B] peruellamus. 5.*de beneſi*.23. ¶[B] Adagium eſt, quo utemur, cùm de memoria excitanda loquemur. ducta loquendi ratio uidetur à ueteri anteſtationum ritu. Plinius 11.*c*.45. Eſt in aure ima locus, quem tangentes anteſtantur: & Seruius in Silenum Maronis teſtatur, Aurem Memoriæ ſacram: frontem Genio; digitos Mineruæ: genua Miſericordiæ.

Auribus erectis. Ne ad rem ſpinoſam & auribus erectis curioſisq́; audiendam laſſus accedas. 19.*epiſt*.109.*fol*.276. Adagium attentionis atque audientiæ.

Autoramentum. Nullum ſine autoramento malum. 9.*ep*.70.120.

Opes autoramenta ſunt ſeruitutum. 18.*ep*.105.265. Adagium mercedis debitæ.

Ad finem operis non magno autoramento labor peruenit. 2. *de ira*,13. Adagium, mercedis exiguæ.

Auſpicius melioribus. Sint utinam diuturna & melioribus auſpiciis *in æuum longius* condita. 14.*ep*.92.210. Adagium felicis initij.

B

BAſis. Quare ergo magnus uidetur? cum baſi ſua illum metiris. 10. *epiſtolarum* 77.*folio* 145. Cum baſi ſua aliquid metiri. Adagium iniuſtè metientis.

Βεϐίωκε. Inter plauſus exoletorum ad ſymphoniam canebatur *βεϐίωκε*, [C] *βεϐίωκε*. 1.*epiſt*.12. ¶[C] Sic Cicero 12. *ad Atticum* 2. ſi quæris, homini non recta, ſed uoluptaria quærenti, nónne *βεϐίωται*; Id genio indulgentibus dicebatur & mortuis.

Beneficiarium. Philoſophia non eſt res beneficiaria. 14.*ep*.90.200.

Bella res eſt mori ſua morte. 9.*ep*.70.

Quàm bella ætas perit? *de prouident*.4.*f*.7.

Bibamus, moriendum eſt. 2.*contr*.7. Adagium in uentri deditos.

Blattarium. Nunc blattaria uocant balnea ſi quę nõ ita apta ſunt. 17.*epiſt*.87.181. Adagium de re uili.

Bona fide. Bona fide ſcholaſticus erat. 10. *contr. proœm*. Id eſt, ſine diſſimulatione genus dicendi declamatorium cõſectabatur. Adagium rei apertæ.

Nunquam bona fide uitia manſueſcunt. 12. *ep*. 86.175. Id eſt, nunquam ſincerè ac fideliter.

Depre-

Deprehendo me nec bona fide liberatum, nec rursus obnoxium. 1. *de tranquill.* 1.

Boni consule. 1.*ep*.9.*f*.13.

Bono tempore uti incipias. 1.*epist*.1. *in fin*. Adagium rei tempestiuæ ac tempori faciendæ.

Bracteata felicitas. Istorum, quos incedere altos uides, bracteata felicitas est. 21.*ep*.116.291. Adagium rei non solidæ nec ueræ.

C

CAesim. Quid interest utrum cæsim moriar an punctim? *de remed. fortuit. fol*. 16.

Calcar addere. Quod facere solent, qui serius exeunt, & uolunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. 9.*epist*. 68. Adagium in otiosos ac pigros.

Calculus. Vide supr. *Ad calculos sedere*.

Caldarium. Quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quòd non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? 13.*epistolar*. 87.*fol*.182.

Caligula. Caligulam dixerat. sic enim in castris natus & alumnus legionum uocari solebat, nullo nomine unquam familiarior militibus factus. 2.*in sap.non cad.iniur.c*.18.

Callosæ manus. Virtutem inuenies callosas habentem manus, puluerulentam. *de uita beata* 7.*f*.108.

Callum ducere & obducere. Callum uidetur duxisse. *ad Martiam* 8. Quid tu illam æstiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? 15 *ep*.96.234.

Calx circi. Quam nunc in circo cretam uocamus, calcem antiqui dicebant. 19.*epist*.109.275.

Canis niger. Vt uidit illum canem nigrum, quem tibi non uelis in tenebris occurrere. *in ludo*, *f*.254.

Canis pro uenatico, marino, & sydere. 2.*de benefi*.34.

Capillamenta uitium. Huius quoq; capillaméta (si fieri potest) colligenda sunt: deinde liberaliùs sternenda uitis, ut etiam ex corpore radicescat. 13 *epist*. 87.*fol*.183.

Capitalis inimicus. Nullius inimici capitalis sumptuosa obseruatio. *de breuitate uitæ*, 14. *in fin*.

Captura. Tibi quotidiana captura non respondet. 10.*contr*.4. Vt sciamus illam apud lenonem fuisse, blanda est: domi sunt lenonum rationes, captura conueniet. 1.*contr*.2.13. Captura, merces meretricis ac scorti.

Cardiacus. Bibere & sudare uita cardiaci est. 2.*ep*.15.24. Adagium est in ebriosos & pugilatui nimio plus incumbentes.

Carmen. Hoc carmen fortius ac iustius repetam. 16.*ep*.99.245.

Casa. Potest ex casa uir magnus exire. 9.*ep*.97.109.

Cataractæ Nili. 4.*natural*.2. Adagium de re uehementi. Eodem

sensu Suidas Chrysostomi eloquentiam fuisse ait, uehementiorem Nili cataractis. Planè ubi cataractæ Nili sunt, aqua non fluit, sed ruit: unde teste Plinio 5. accolæ propter magnitudinẽ sonitus surdi. quod & Cicero confirmat in somnio.

Cathedrarius philosophus. Fabianus non ex his cathedrariis philosophis, sed ex ueris & antiquis. *de breuit. uit.* 19. Adagium in leues ac nihili professores scientiarum.

Cathenarius canis. Irasceris ergo cathenario cani? & hic cùm multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. 3. *de ira*, 37.

Canis utiq; cathenarius paratus. 1. *cõtr.* 5. Adagiũ in maledicos.

Caudex: *Caudices & Caudicariæ naues*. Claudius caudex ab hoc ipsum appellatus, quòd primus Romanis persuasit nauem conscendere. Plurium enim tabularum contextus, Caudex apud antiquos dicebatur: unde publicæ tabulæ *Caudices* dicuntur: & naues nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine cõmeatus subuehunt, *Caudicariæ* uocantur. *de breuit. uit.* 13.

Cauea. In caueam coniectus à tyranno. 10. *ep.* 71. 121.

Verba ad summam caueam spectantia. dixi in Politicis c. *de ludis*. Adagium de re plebeia.

Causariæ partes. Animo nostro sunt quasi causariæ partes, quibus adhibenda curatio est. 9. *ep.* 69. 119. Adagium iustæ excusationis.

Cella pauperis. 16. *ep.* 101. *f.* 251.

Censor. Censores dictorum factorumq; Diei. *de uita beata*, 20.

Censoria nota. Quid tam dignum censoria nota? 15. *ep.* 96. 236.

Censorium supercilium, Vide infrà *supercilium*.

Censorium crimen. Censorium crimen tunc erat paucæ argenti armillæ. *de uita beata*, 21.

Censuram agere. Plus quàm regnare uidetur, cui liceat censuram agere regnantium. 19. *ep.* 109. 272.

Cerimoniæ. Aduersus omnes se preces cerimoniasq; eriget. *ad Polyb.* 35. hoc tamen loco uaria lectio habet, *querimonias*.

Cernuare. Hos, qui hoc faciunt, non euertit fortuna, sed cernuat & allidit. 1. *epistol.* 8.

Ceroma. Illum tu ociosum uocas, qui in ceromate spectator puerorum rixantium sedet? *de breu. uit. c.* 12.

A Ceromate nos aphe excipit. 7. *ep.* 58.

Certũ. *Certo gradu ire*. Nõ aberrabis: uade certo gradu. 5. *ep.* 37. 60.

Ceryx. Non uis esse nisi Ceryx & Sufes. 1. *de tranq.* 3. 135.

Legendum esse hoc loco Meddix, ostendi. 3. *Coniecturarum*.

Chimera. 20. *ep.* 114. 283. Adagium de re ficta.

Chriæ. Pueris sententias ediscendas damus has, quas Græci χρείας uocant. 4. *epist.* 33. *fol.* 55.

Cinctus. *Altè cinctus*. Altè cinctum putes dixisse: habuit enim grande ingenium & uirile, nisi illud ipse discinxisset. 14. *ep.* 93. Altè cinctus

ctus est fortis : cui opponitur præcinctus & discinctus. Horatius 1. *satyr.* 5. *&* 2. *satyr.* 8. hoc est, mollis & effœminatus. Adagium in molles & effœminatos.

Cicatricosus. Talem nobis iram figuremus, toruam, cruentam, cicatricosam. 2. *de ira*, 35. *fol.* 54.

Erubescit Respublica tam cicatricoso milite uti. 7. *de contr.* 8. 35. Adagium in deformes.

Circuitus longus. Circuitu longo uenire. Ad me circuitu longo peruenit. 6. *de beneficiis*, 19.

Circulari & *Circulantes.* In priuato circulantur. 7. *ep.* 53.

Vis dicendi rapida atq; abundans, aptior est circulāti iudices, quàm agenti rem magnam docentiq;. 5. *ep.* 40.

Circulus & *Circuli.* Vilissimus quisque aut in popina latet, aut tempus in circulo terit. *de prouid.* 5. *f.* 9.

Quidam beneficium, quod dederunt, omnibus circulis narrant. 7. *de beneficiis*, 22.

Circumlitio. Operosa & in picturæ modum circumlitio prætexitur. 13. *epistol.* 97. *fol.* 181.

Circumtonsa oratio. Oratio circumtonsa & fucata. 21. *ep.* 116. 291.

Cisternina aqua. Oēs istæ adiuuandæ aqua cisternina. 13. *ep.* 87. 183.

Claustra perrumpere. In Oceanum classes immittit nouas, &, (ut ita dicam) mundi claustra perrumpit. 21. *ep.* 120. 303.

Claustrium. Per claustrium, quâ se cōmissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit ac misit. 7. *de benefi.* 21.

Clausulam imponere, poscere; ad Clausulam spectare. Beatæ uitæ clausulam imponit. 9. *ep.* 65. 115.

Desine, tanto bono clausulam impone, 11. *ep.* 78. 148.

Iam clausulam epistola poscit. 1. *ep.* 11. 16.

Finire iam uolebā, & manus spectabat ad clausulā. 3. *ep.* 26. 44.

Quidam eo aspera oratione gaudent, ut etiam clausulas abrumpant. 19. *epist.* 101. *f.* 251.

Quid de ea loquar, in quo uerba differuntur, & diu expectata uix ad clausulas redduntur. 20. *ep.* 115. 288.

Clientela. In clientelam demittere. Non pudet uirtutes in clientelam uitiorum demittere? 1. *de ira*, 9.

Cludere. Sed iam debeo epistolam cludere. 1. *ep.* 12. 17.

Vt ea quæ cludere cœnā solent, prima ponātur. 20. *ep.* 115. 286.

Cloaca & quasi in cloacam cadere. Pecunia sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. 13. *ep.* 88. 185.

Coactor. His non duce tantum opus est, sed & adiutore, & (ut ita dicam) coactore. 7. *ep.* 53.

Cogere agmen. Sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atq; expleat uitam. 1. *ep.* 12. 17.

Coguntur in unum sapores. 15. *ep.* 96. 234.

Colatur tranſitu mare. 3. *naturalium*, 5.

Collatitium. Collatitiis & ad dominos redituris inſtrumentis ſcena adornatur. *ad Mart*.10.

Collecta mens. Collecta mens inexplicabili formidine agitatur. 17. *epiſtolar*, 102. *fol*. 254.

Collectitius humor. 3. *natural*. 7.

Color. Ne hic quidem contennendus eſt color tertius. 10. *epiſt*. 75. *fol. centeſimoquadrageſimoquinto*.

Donec paulatim colorem diuturnitas ducat. 1. *de tranq*. 1.129.

In ſuum colorem trahere. *de prouident*. 2 *f*. 2.

Colorata uirtus. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, pulueruleñtam, coloratam, calloſas habentem manus. *de uita beata*, 7. *fol*. 108.

Columbari. Quid ſi quis fœminæ cirris criſpatæ labris columbatur? 20. *epiſt*. 115. *fol*. 287.

Commilito. Commilitones prouidete, tanquam apud inferos cœnaturi. 11. *epiſtol*. 83. *fol*. 166.

Cæcus fluctus. Iactationem nauis cùm cæco uoluente fluctu pati non poſſet, tædium tandem eum & fugæ & uitæ cœpit. *Suaſoria pro Cicerone*, *fol* 239. *in fin*.

Comedere bona. Multi comedunt bona. 22. *ep*. 123.

Compendiariò. In cœlum te compendiariò uoco. 10. *ep*. 74.

Cõchyliati. Relictis cõchyliatis, cũ illo ſeminudo loquor. 8. *ep*. 63.

Conciliaturas exercere. Frugalior hæc iuuentus q̃ illa eſt, cùm Claudius conciliaturas exerceret in ipſa cauſæ dictione. 16. *ep*. 98. 243.

Concinere partibus ſuis. Partibus ſuis cõnſenſit, & (ut ita dicam) concinit. *de uita beata*, 8.

Concitò. Succumbunt uitia uirtutibus, ſi illa concitò odiſſe properaueris. 5. *de benefic. in fin*.

Conclamari. Non laudatur, ſed conclamatur. 7. *ep*. 53.

Cõcordi animo. Virtus cõcordi animo decreta peragit. 11. *ep*. 83. 166.

Concordia paruæ res creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur. 14. *epiſtolar*. 95. *fol*. 225. *in fin*.

Concordiſſimum. Quæ iſta crudelitas eſt, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordiſſimam turbam imminuere? *ad Polyb*. 22.

Conditiuum. Multũ intereſt inter otium & conditiuũ. 11. *ep*. 83. 163.

Conficere ſacra. Conficienda ſunt ſacra, & huic epiſtolæ uiaticum dandum eſt. 3. *epiſt*. 26.

Congiarium. Etſi tantum te fortuna ſuſtulerit, ut congiaria tua urbes ſint: eſt tamen aliquis minor, quàm ut in ſinum eius condenda ſit ciuitas. 2. *de benefi*. 16.

Ex congiario tantum ferunt homines, quãtum in capita promiſſum eſt. 10. *epiſt*. 74. *f*. 133.

Confra-

Confragosum. Confragosa in fastigium dignitatis uia est. 12.*ep.*85.
Conglomerare. Stillicidium omne conglomeratur. 4.*nat.*3.
Conlatrare. Philosophiam conlatrant. *de uit.beat.*17.
Conscientia. Conscientia aliud agere non patitur. 18.*ep.*106.266. Sic propheta Isaias 17. Impij cor tanquã mare æstuat. De conscientia uide plura apud Ciceronem orat.pro Roscio Amerino: Iuuenalem satyra 14, & Iurisconsultum in *l.15.ff.qui & à quib.manumiss.*
Consentire partibus suis. Vide sup. *Concinit.*
Conseruus. Serui sunt? imò homines, imò contubernales, imò, humiles amici, imò conserui, si cogitaueris tantundem in utrosq; licere fortunæ. 6. *epist.* 46.
Conseruula. Conseruula de cella exacta est. 7.*contr.*6.
Constat ratio impensæ. Cõstat mihi ratio impensæ.1.*ep.*1.*in fin.* Id est, scio quantum impendo. sic Tacitus: Ea conditio est imperandi, ut non aliter ratio constet, quàm si uerum reddatur.
Consuetudo rebus adfert constantiam. 1. *de tranq.*1.129.
Consumat in morbo. Quingenti denarij sunt. Illud (quod dici solet) consumat in morbo. 4.*de benefi.*39.
Contagium. Contagium mei timent. 2.*ep.*13.19.
Contextus Africæ. Hispanias à contextu Africæ mare eripuit. 6. *naturalium, uigesimosexto.*
Conticesco. His itaq; conticescam. 13.*ep.*88.185.
Cõtingere sibi. Vis scire quid faciat homines auidos futuri? Nemo sibi contingit. 4.*epist.*32.
Contractio. Vtraque res detestabilis est, & contractio & torpor, 11. *epistol.* 83. *fol.* 163.
Contubernalis. Serui sunt? imò, contubernales. 6.*ep.*47.
Conuenientia. Virtus conuenientia constat. 10.*ep.*75.138.
Cœna. Vide supr. *Adiiciales cœnæ*, & infr. *Dialis cœna.*
Corium. De corio alicuius satisfacere. Vide infr. *De corio.*
Coronare. Cingere & coronare uidentur. 1.*nat.*2.*f.*5.
Corollarium aspergere. Corollarium aspergimus in diem se locanti. 6. *de beneficiis*, 17.
Corrotundari. Cometarũ ipsum corpus corrotundatur. 7.*nat.*26.
Crassesco. Crassescit & protinus in humorẽ conuertitur. 3.*nat.*9.
Crepax mola. 20.*epst.*115.*fol.*284.
Crepidatus. 2.*in sap.non cad.iniur.c.*18.
Crepusculum. Vobis uoluptas est inertis ocij facere crepusculum. 4.*de benefi.*13. Videtur tamen illo loco legendum, inerti ocio assuefacere corpusculum.
Creta circi. 19.*ep.*109. Vide supr. *Calx.*
Crisin eandem habere. Hic quidem ait nos eandem crisin habere. 12. *epistol.* 84. *fol.* 168.
Crispulus. Comatũ & crispulũ mauisne q̃ recaluastrũ? 9 *ep.*67.112.

Cruciarius. Egregiũ generũ, cui nihil eſt generoſius, quàm quòd inter cruciarios non eſt. 7.*contr.*6.

Cruſta. Non eſt iſta ſolida felicitas. Cruſta eſt, & quidem tenuis. *de prouidentia,* 8. *fol.* 11.

Omnis humor intra primam cruſtam conſumitur. 3.*nat.*7.

Cruſtis Numidicis diſtincta marmora. 13.*ep.*87.

Cruſtulum. Sic conſolamur cruſtulo pueros, ſic infantium fletum infuſo lacte compeſcimus. 16.*epiſtol.*100.*fol.* 250. ſic Horatius 1.*ſatyra* 1. ut pueris olim dant cruſtula Blandi Doctores elementa uelint ut diſcere prima.

Currentem hortari. Sed iam currentem hortor, & inuicem hortantem. 4.*epiſt.* 34.*fol.*56.

Curſus orationis. Oratio eius larga eſt, & ſine perturbatione, non ſine tamen curſu ueniens. 16.*ep.*101.251.

Curua corrigere. Hic nobis curua corrigit. *in ludo, fol.* 251. hoc eſt, cenſuram agere uult. Adagij ſpecies eſt.

Cuſtodia. Eadem cathena & cuſtodiam & militem copulat. 1.*ep.*5.

Cutem ſummam ſtringere. Sed id leue, & quod ſummã cutem ſtringat. 10.*epiſtolar.* 73.

Intra cutem cogere. Vide infr. *Intra cutem.*

Poteſt ingenium fortiſſimum ac beatiſſimũ ſub qualibet cute latere. 9.*ep.*67.*f.*109.

D

D*Ama.* Idem dicebat Damam.4.*Controu.* Eſt diminutiuum à Demetrio: Horatius. 2.*ſatyr.*5. Vis'ne tegam ſpurco Damæ latus?

Dare famæ. Dare famæ multa principes debent. 1. *de clement.*15. Sic Tacitus, dabat famæ: & Euripides, ὁ δ᾽ ἡδονῇ δίδους.

De cætero. Faciet de cætero quantum uolet. 1.*de ira.*7.25.

De corio ſatisfacere alicuius. Debuit de corio eius nobis ſatisfieri. 10.*Controuerſ.*3.168.

De corio Cæſtij Ciceroni ſatisfecit. *Suaſoria ultima.f.*246.*in fin.*

De domo numerare. De domo fiet numeratio.3.*de ben.* 8.

Decidium. Baſſus uidebatur mihi ſapienter ferre decidium ſui. 4.*ep.*30.50. ubi quidam perperam legunt, *diſcidium uel deſiderium.* Decidium eſt diminutio.

Decido. Non apparent tautum ſed decidunt. 2.*Nat.*57.

Decoctor. Fœneratorem à foro non fugat decoctor. 11*ep.*82.159.

Decreta. Decreta à præceptis differunt. 14.*ep.*95. & 15.*ep.*96.

Decretoria arma. 20.*ep.*118.*f.*298.

Decretoria hora. Horam illam decretoriam proſpice. 17.*ep.* 103.259.

Decretorius ſtilus. Non accedit ad decretorium ſtilum. 1. *de clem.*14.

Decurrere. Miles in media pace decurrit ſine ullo hoſte. 2.*ep.*18. Decurſiones militares fiebant in funeribus clearorum uirorum, quaſi ſi in procinctu eſſent milites. Tacitus: princeps ipſe cũ legionibus decur-

decurrit. Suet. Claudio. 1. Exercitus honorarium ei tumulum excitauit, circa quem deinceps stato die quotanuis miles decurreret. Virgil. 12. *Aeneid. in funere Pallantis.* Ter circum accensos cincti fulgentibus armis Decurrere rogos. Papinius 6. Lustrantq; ex more, sinistro Orbe rogum.

Defringor. Id unum bonum est, quod nunquam defringitur. 14. *epistolar.* 93. *fol.* 212.

Degrauo. Aetas illum degrauat. 4. *ep.* 30. *in pr.*

Illos degrauant ipsa, quæ extulerant. 10. *ep.* 75.

Delibare. Magni uiri est, nihil ex suo tẽpore delibare. *de breu. uit.* 7.

Delinimenti & remedij differentia. Delinimenta magis, quàm remedia podagræ meæ compono. *de uit. beat.* 17.

Delitiolum. Ego sum Philosti uillici filius delitiolum tuum. Perfectè, inquam, iste delirat uetulus, etiam delitiolum meum factus est. 1. *epistolar.* 12. *fol.* 17.

Demisso uultu dicere. Verbum *Rogo*, onerosum & demisso uultu dicendum. 2. *de benefi.* 2. 12.

Demisso capite uiuere. Vetas me cœlo interesse: iubes me uiuere capite demisso? 8. *ep.* 66. *in fin.*

Denunciatò. Idem fuit, siue ex denunciato uidebatur siue imparatus ac subitò. 11. *ep.* 80. *f.* 156.

Depilatus struthiocamelus. *c.* 17. *in sapient. non cad. iniur.*

Describi. Non credis, inquit, Socion, animas in alia atq; alia corpora describi? 19. *ep.* 109. 273.

Desidiosissimus. Apud desidiosissimos uidebis. 1. *de tranq.* 9. *in fin.*

Despumo. Cùm aliquid lachrymarum affectus effuderit, & (ut ita dicam) despumauerit, non est tradendus animus dolori. 16. *ep.* 100. *fol.* 250. Adi infr. Dispumauit.

Deterior. Fortunam tuam, quâ deterior est, aspicis. *ad Mart.* 5.

Determinari uolo. 5. *de benefi.* 18.

Detrimentum. Olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti accipiat. 10. *epist.* 72. *fol.* 126.

Deuexum. Per deuexum ire. *de uita beata*, 25. 122.

Deuincere. Illorum & sui potens sit, & (ut ita dicam) deuincat. *de uita beata* 8.

Dialis cœna. Hæc qualiscunque cœna Diali iucundior erit. 22. *epistolar.* 124. *fol.* 314.

Diducere. Dignus quem non diducat paupertas. *de uit. beat.* 24.

Amicitias cohærentes diducere. 2. *de ira*, 29.

Diffundere faciem. Si dubitas, uide an affectus uultũ nobis mutẽt, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem euocẽt, an fugent sanguinem. 18. *ep.* 107. 207.

Diffisa oratio. Oratio inter respondentem & interrogantem diffisa. 14. *epist.* 90. *f.* 198.

Digitus. Impudicum inceſſus oſtendit, & manus mota, & relatus ad caput digitus. 7. *epiſt* 53.

Caluus de Pompeio dicit: Digito uno caput ſcalpit. 7. *contr.* 3.

Summũ bonũ, digito (ut ita dicã) monſtrandũ. 10. *ep.* 72. 125.

Diluo. Alius fingit iniuriã, ut uideatur diluiſſe factam. 2. *de ira*, 19.

Dipondij. Itane peribunt decẽ, propter dipondios tuos? 10. *contr.* 1. *in fin.* Adi præterea infra, *Dupondio ſatur.*

Diplomata. Dimiſſis (quò tutiores eſſent) diplomata dedit. 1. *de Clementia* 10.

Diſcinctus. Num oratio eius æquè ſoluta, quàm ipſe diſcinctus? *& poſt:* ſignum à diſcincto petebatur. 20. *ep.* 115. 287.

Diſcingere ſe. Habuit Mecœnas ingenium grande & uirile, niſi illud ipſe diſcinxiſſet. 14 *ep.* 93. *in fin.*

Diſpectus. Quid ſi iraſcitur pueris, quòd neglecto diſpectu officiorum ad luſus & ineptos æqualium iocos ſpectent? 2. *de ira*, 9. Sanè animi uitium eſſe, Venuleius notat in ſeruo, ſi ludos aſſiduè uelit ſpectare, aut tabulas pictas ſtudioſè intueatur. *l. animi.* 65. *Digeſtorum de ædilitio edicto.*

Diſplicẽtia ſui. Hinc illud eſt tædiũ & diſplicẽtia ſui. 1. *de tranq.* 2. 132.

Diſpumare. Hæc ætas optimè facit, ad hæc ſtudia, iam diſpumauit, iam uitia primo feruore adoleſcentiæ domita laſſauit, non multum ſupereſt ut extinguat. 9. *ep.* 68. Adi ſupr. *Deſpumo.*

Diſtrictim. Ire ad iudicem diſtrictim innocens nolet. 2. *contr.* 1. 45.

Diſtrictus. Natura noluit eſſe nos diſtrictos: ad quæcunq; nos cogebat inſtruxit. 14. *ep.* 90. 203.

Diſtringere. Sudorem, quem mouerunt potionibus crebris & feruentibus, ſubinde diſtringunt. 22. *epiſt.* 123. Diſtringere uel deſtringere, eſt ſudorem ſtrigilibus ſiccare, & detergere. ſic apud Plinium 34. *c.* 8. ſe diſtringens.

Diuerſi à diuiſo differentia. Hæc apud alios diuerſa ſunt: apud nos tantùm diuiſa. 22. *ep.* 121. *in prin.*

Diuinus. Auditis & diuinum eum eſſe dicitis. *de uit. beata*, 27. id eſt, uatem. uide *ſupr. libellum de Mathematicis c. de Aſtrologia & diuinis.*

Domo prouidere. Poſſumus felicitatem domo prouidere. 14. *epiſt.* 95. *fol.* 226. id eſt, ex nobis.

Dominus. Obuios (ſi nomen non incurrit) *Dominos* ſalutamus. 1. *epiſtol.* 3. *in princ.*

Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis. 18. *ep.* 105. *in pr.*

Dracones. Facere ſolemus dracones, & miliaria, & complures formas, in quibus ære tenui fiſtulas ſtruimus, per decliue circumdatas, ut ſæpe eundem ignẽ ambiens aqua per tantum fluat ſpacij, quantum efficiendo calori ſat eſt. 3. *nat.* 24. 53.

Duabus ſellis ſedere. Cicero mandauit Laberio tranſeuntè, Recepiſſem te, niſi anguſtè ſederem. Laberius ad Ciceronem remiſit; Atqui

ſoles

ſoles duabus ſellis ſedere. Hoc Cicero malè audiebat, tanquã nec Pompeio certus amicus, nec Cæſari, ſed utriuſque adulator. 3. *declamat.3.& 7. controuerſ.3.in fin.*

Dupondio ſatur. Tunc (Lucili) exultabis dupõdio ſatur. 2.*ep*.18.29.

Duramentum. Non eſt quod dicas, omnium uirtutum tenera eſſe principia, tempore ipſis duramentũ & robur accedere. 1.*de tranq.*1.

Durare. Duremus, iam deſinet. 11.*ep*.79.151.

Duricia oris. Si ille hoc potuit duricia oris. *c.*17.*in ſap. non cad. iniur.*

E

E*Brioſus.* Plurimum intereſſe concedes inter ebrium & ebrioſum. 12. *epiſt.* 84 *fol.* 169.

Ebullire animam. Et ille quidem animam ebulliit, & eò deſiit uiuere. *in ludo, fol.* 249.

Ἐ*κνεφίαι uenti.* Sunt quædam genera uentorum, quæ ruptæ nubes & in pronum ſolutę, præmittunt. Hos Græci uentos ἐκνεφίας uocant. 5. *natural.* 12.

Eculeus. In eculeum impoſiti non ſic diſtrahuntur. 11.*ep*.79.151.

Edictum. Affectus noſtros uelut edicto coercent & obligant. 14. *epiſtolarum*, 95. *folio* 226.

Edormire. Dimidium ex hoc edormitur. 16.*ep*.100.248.

Effractarius. Aperta effractarius præterit. 9.*ep*.69.118.

Effricare rubiginem. Rubigo animorum effricanda. 15.*ep*.96.236.

Effundere non fundere. Fabianus mihi uidetur non orationem effundere, ſed fundere. 16.*ep*.101.251.

Ἐ*γκολπίας uentus.* 5 *natural.* 8.

Εἶδος. Idea eſt futuri operis facies atq; exemplar: ex hoc quod artifex extraxit, & operi ſuo impoſuit, εἶδος eſt. 8.*ep*.59.

Εἰκονισμοί. Deſcriptiones has, & (ut publicanorum utar uerbo) εἰκονισμοὺς ex uſu eſſe confiteor. 15 *ep*.96.

Elementarius ſenex. Turpis & ridicula res eſt elementarius ſenex. 5. *epiſtolar.* 36. *fol.* 58.

Eleuſina ſeruat, quod oſtendat reuiſentibus. Rerum natura ſacra ſua non ſimul tradit. 7. *nat*.31. Adagio hoc admonemur, non ſemel unoq; impetu omnes ingenij opes eſſe effundendas.

Elogium. Adiecit elogium: Pudicam reperi. 2.*declamat*.6.

Eminere. In re tanta eminere, eſt & poſt duos eſſe. 16.*ep*.101.252.

Emunita quies. Emunita & in altum ſubducta quies. 11.*ep* 83.163.

Eneruis. Effœminatum ait & eneruem. 16.*ep*.100.249.

Qui uoluptatem ſequitur, uidetur eneruis, fractus, degenerans. *de uita beata c.*13.

Epiſtomia uel *Epitonia.* Pauper ſibi quiſq; uidetur, niſi aquam argentea epiſtomia fuderint. 13 *ep*.87.181. Libro ſecundo Coniecturarum oſtendi, legendum *epitonia*: ut apud Paulum. 3. *ſentent*.6.§.65.

Ereptare. Ex paupertate ereptat. 17.*ep*.102.253.

Ergastulum. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruum infelicem in ergastulum miserimus. 3. *de ira*, 33.

Ermeneumata. Ermeneumata qui docerent, nunquam magnas mercedes accepisse dicebat. 9. *contr.* 3.

Essentia. Cupio, si fieri potest, propitiis auribus tuis *Essentiam* dicere: seu minus, dicam & iratis. Ciceronē autorem huius uerbi habeo: puto, locupletem. 8. *ep.* 59. Adi Sidonium Apollinarem epistola ad Polemium: Quintilianum *lib.* 2. *c.* 3. *&* 8.

Esuriens nihil contemnit. 21. *ep.* 120. 302.

Εὐθυμία. Stabilem animi sedem Græci εὐθυμίαν uocant: ego, tranquillitatem uoco. 1. *de tranq.* 2.

Ex abundanti & pleno. Cætera *ex abundanti* ueniunt. 1. *de ben.* 11. 9.

Velut *ex pleno & abundanti* perditis tempus. *de breuit. uitæ* c. 4.

Liberalitas nunquam ita defatigata erit, ut non, quoties dignum inuenerit, quasi *ex pleno* fluat. *de uit. beat.* 24.

Ex commentario sapere. Turpe est seni aut prospicienti senectutem. ex commentario sapere. 4. *ep.* 33. 56. *in pr.*

Ex uultu pendere. Dabimus inuicem consilia, & ex uultu audientis pendentia. 4. *nat. proœm. f.* 64.

Ex crastino pendere. Maximum uiuendi impedimentum est expectatio, quæ pendet ex crastino. *de breuit. uit.* 9.

Ex torrente rapido haurire. Velut ex torrente rapido, nec semper casuro, citò hauriendum est. *de breuit. uit.* 9.

Ex horrido compta oratio. Quidam uolunt eam ex horrido comptam. 16. *epist.* 101. *f.* 251.

Exacerbare. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris? 7. *de benefi.* 30.

Examinare. Velut in ponderibus constitutas examinat. 3. *nat.* 10.

Exardescere. Sic exardescunt, sic sæuiunt. 6. *ep.* 47. 73.

Exarmare. Si exarmauit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. 4. *epist.* 30. *f.* 50.

Exautorari. Quis sanus exautorari molestè tulit? *de remed. fort.* 15.

Exautoratus. Ille demum exautoratus ac liber, qui uiuit uita peracta. 4. *epist.* 32. *in fin.*

Excidit non effluxit. 16. *ep.* 101. *f.* 251.

Excusatissimus essem. *de uita beata*, 29.

Excusatius est in malum colorem incidere, quàm transire. 3. *declamat.* 1. *in fin.*

Expauefacientia hominem ad occursum animalia. 12. *ep.* 86. 179.

Exprobratrix. Nimia & exprobratrix memoria. 7. *de benefi.* 22.

Exoletus. Diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, *de breuitate uitæ*, 12. *fol.* 175.

Exsuccum. Scis corporis illum exsucci fuisse. 4. *ep.* 30,

Exsurdatus. Quæ erit illa uox? ea scilicet, quæ tibi tantis clamoribus

bus exsurdato salubria insusurret uerba. 14. *epistol.* 93. *fol.*227.

Extra regnum fortunæ subducta est temporis nostri pars. *de breuitate uitæ*, 10. *fol.* 173.

Extra ictum. Vide infrà *Ictus.*

Extremum. In extrema tegula stare. 1.*ep.*12.17.

Extrema potatio delectat. 1.*ep.*12.17.

A' natali ad extremum diem. 1.*ep.*12.17.

F

F*Abulam poscere.* Hic locus fabulam poscit. 7.*de ben.*20.*in fin.*

Facies. Faciem suam seruant. 3.*nat.*3.

Fama. Fama bellum conficere solet. 2.*ep.*13.19.

Fama uocem desiderat, claritas non. 17.*ep.* 103. 257. Vbi uide de laude & laudatione.

Famas. Quodam loco Sallustius dicit inter arma ciuilia æqui boni famas petit. Aruntius non temperauit, quô minus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. 20.*ep.*115.289.

Fartura. Vilissima saburræ loco fartura congesserat. 10.*ep.*7.

Fatuari. Fatuari desine. *in ludo*, *f.*250.

Fatuus aut rex. Aut fatuum aut regem esse oportebat. *in ludo*, *f.*247. Adagium in eos, qui potestate sua licenter abutũtur atq; impune.

Fauete linguis. Quoties mentio sacrorũ interuenit, fauete linguis. Hoc uerbum non, ut plerique existimant, à fauore trahitur, sed imperatur silentium, ut ritè peragi possit sacrum nulla mala uoce obstrepente. *de uita beata*, 26. *in fin.*

Fecem sibi reseruare. Nobis fecem reseruamus. 19.*ep.*109.274.

A' fece sua separari. Nihil est illis dum fiunt, & à fece sua separantur, informius. 14.*ep.*95.227.

Felicitas. Doce leue esse uanumq; hoc quod felicitas dicitur, unam illi syllabam facile accedere. 22.*ep.*122.308.

Felicitas bracteata. Vide suprà *Bracteata.*

Felicitas personata, Vide infrà, *Personata.*

Felix Sylla. Sylla non inuidiam est Deorum ueritus, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix? *ad Albinam*, 12. Syllæ felicitas commendatur apud eundem autorem c.3. *de prouidentia.* & 1. *de clementia* 14. Vnde felicis cognomen tulit. 7. *Plin.* 43. Solinus. Apud Tertullianum 11. Apologetico tale illud est, Sylla felicior.

Feralia auspicia. Occurrunt nuptiis dira omina: fatis publicis feralia auspicia. 5.*declamat.*4.218.

Ferens uentus. Nauigantem exhilarat secundus & ferens uentus. *de uita beata*, *fol.* 21.

Fescennini. Inter nuptias Fescenninos in crucem generi nostri, iocabantur. 7. *controuers.* 6.

Fibulam imponere. Imposuerat Herculi minimo discrimine fibulam. *in ludo*, *fol.* 249.

Fictili religiosus. Boni etiam farre & fictili religiosi. 1.*de benefi.*6. Adagium est de re paratu facili.
Fiscus. Fiscus tanti est, quantum habet. Imò in accessionem eius uenit quod habet. 13.*ep.*88.186.
Libet intueri fiscos in angulo iacentes. 3.*de ira*,33.
Iam paraueram fiscos. 21.*ep.*120.302.
Fistulosum. Fistulosa & in modum tibiæ angusta. 5.*nat.*12.
Flexuram recipere. Virtus recta est, flexuram non recipit. 10.*ep.*73.
Focale. Videbis quosdam graciles & palliolo focaliq; circumdatos, pallentes & ægros. 4.*nat.*13.74.
Foculus. Mutius spectator in hostili foculo distillantis dextræ stetit. 3. *epist.* 24. *fol.* 40.
Manũ suam in hostili foculo distillantem spectauit. 9.*ep.*67.115.
Foratus animus. Per quassos foratosque animos transmittitur. *de breuit. uitæ* 10.173. uide infra *Perforatus animus.*
Foro cedere. Si foro cesserit, portionem feram. 4.*de benefi.*39. Foro cedit argentarius, qui æris alieni causa in forum non uentitat, ubi mensam habere solitus erat.
Fortunata tempora. Ante fortunata tempora. 14.*ep.*91.206.
Fracti fluctus. Quid si ullam undã superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? 3.*nat.*10.46.
Friuola. Ego illos in friuola inuitaui nostra. 2.*contr.*1.40.
Frontem attrahere. Vultus tuus colligit rugas & attrahit frontẽ. 6. *de benef.*7. Adagium est in tristes. frontem attrahimus, contrahimus, caperamus, corrugamus, ac rugas colligimus, cùm ringimur: per contrariũ frontẽ exporrigimus & explicamus, cùm hilares sumus.
Frontem fingere. Illa inutilis humanitas flere, quia aliquis suum filium efferat, & frontem suam fingere. 1.*de tranq.*15.*f.*147.
Frontem perfricare. Perfrices frontem oportet, & te non audias. 5.*epistol.* 40. *fol.* 63.
Adulatio quò magis frontem perfricuit, hoc citiùs expugnat. 3 *nat. proœm. f.*62. Adagium est in impudentes, qui pudorem (quem nullum habent) fricando attrahere cupiunt.
Frons tristis & aspera. Multa beneficia tristem frontem & asperam habent. 5.*de benefi.*20.
Fulgetrum. Etiamnum illo uerbo antiqui utebantur correpto, quo nos producta una syllaba utimur (Dicimus enim ut splendere sic fulgere) Atqui illis ad significandam tam subitam è nubibus eruptionem lucis mos erat uti media syllaba correpta, ut dicerent fulgere. 2. *natural.* 56.
Fulguritum. Quid? quòd omnibus fulguriti odor sulphureus est. 2.*natural.* 21. *fol.* 27.
Fuliginem fornicis redoles. 1.*contr.*2.*in fin.*
Fumidum. Calidi fumidiq; natura. 2.*natural.* 57.

Fundare urbẽ iure. Solonq; Athenas æquo iure fundauit. 14.*ep*.91.

Fundatus ſtatus. Amauimus aliquem & fundatum ab illo ſtatum noſtrum profeſſi ſumus. 3.*de ira*,3. (16.33.

Fundamenta, in ruinã ꝓna ſunt, q̃ ſine fundamẽtis creuere. 1. *de ira*,

Fundus. Benè tempore uti incipias. Nam ut uiſum eſt maioribus noſtris, ſera parſimonia in fundo eſt. Non enim tantùm minimum in imo, ſed peſſimum remanet. 1.*ep*.1.*in fin.* Hoc adagio admonemur parcè ac ſobriè rebus noſtris uti, nõ in ipſo fine, ſed uel ab initiis ipſis utendi. Confirmatur autẽ ab Heſiodo libello *opera & dies*, δειλὴ δ' ἐπὶ πυθμένι φειδὼ, grauis in fundo parſimonia. *Plutarchus ſympoſiis.* Perſi.*ſatyr*.2. fundo ſuſpiret nummus in imo.

Funereis epulis ſe ſepelire. 1.*ep*.12.17.

G

G*Alea caniciem prendere*. Nos ſumus qui nullis annis uacationẽ damus, & quod ait ille uir diſertiſſimus, caniciem galea premimus. *de uita beata*, 28. Adagium in laboris auidos, ac perpetuo labore occupatos.

Gallus in ſuo ſterquilinio plurimum poteſt. Claudius ut uidit uirum ualentem, oblitus nugarum, intellexit neminẽ ſibi parem Romæ fuiſſe, illis ſe non habere idem gratiæ: *Gallum* in ſuo ſterquilinio plurimum poſſe. *in ludo*,250. Adagium eſt *domeſticas opes* cõmendans.

Garum. In garo necant & condiunt piſces. 3.*nat*.17.

Gauſapatus. Mitto me in mare quomodo pſychroluten decet gauſapatus. 5.*epiſt*.54.

Gaza. Sapiens non in animum illam gazam, ſed in domum recipit. *de uita beata*, 21. *in fin.*

Generoſa uerba iactare. Ne exiſtimes nos ſolos generoſa uerba iactare. 1. *epiſtolarum*, 9. *folio* 13.

Gladiator in arena conſiliũ capit. Vetus prouerbiũ eſt, Gladiatorẽ in arena conſiliũ capere. 3. *ep*.22.*in pr.* Adagiũ eſt, quo ſignificatur, plerunq; è re nata conſilium capiendum eſſe uel in ipſo negotio.

Glomerarius. Latro malebat adoleſcentem iudicio quàm morbo militare. Hoc eſt, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahere illũ operibus ſuis *glomerarium*, ſanguinarium, quem nec pater poſſit retinere, nec lex dimittere. 1.*contr*.8.38.

Grauiter. Quin tu bene grauiter, ſi partium piget, transfugis potius quàm prodis? *de uit. beat*.28.125.

Grabatus. Magnificentior mihi crede, ſermo tuus in grabato uidebitur & in panno. 3.*ep*.20.33.

Gradarius. Non etiam cùm ſcribimus, interpungere cõſueuimus. Cicero quoq; noſter *gradarius* fuit. Romanus ſermo magis ſe circũſpicit & æſtimat, & præbet æſtimandum. 5.*ep*.40.63.

Gradum ſuſpenſum ponere. Gradum ſuſpenſum ponunt, & pondus ſuum ſuſtinent. *de uita beata*, c.25. *in fine.*

Gran-

Grandiscapiæ arbores. Omnes istæ arbores, quæ (ut ita dicam) *grandiscapiæ* sunt, aqua adiuuandæ cisternina. 13.*epist.* 87.*fol.* 183. Id est, grandis capitis. quamquã illo loco legatur à quibusdam *grandiscapiæ* & *grandis copiæ*.

Grandio. Omnia amabat grandia. uocari cœpit Senetio Grandio. *suasoria*, 2.*fol.* 229.

Graphium. Erixonem equitem Romanum memoria nostra, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confoderat. 1.*de clementia*, 25.

Digitum suum bene acuto graphio quisq; pungebat. 8.*nat.*6.

Gregale tectorium. Balnea gregali tectorio inducta. 13.*ep.*87.181.

Gustum dare. Gustum tibi dare uolui. 20.*ep.*115.289. Adagium est experientiæ in minimis.

Ad gustum principatus tuus exigitur. 1.*de clem.*1.82.

G

H*Aha.* Haha iubes me luxuria tecum litigare. 4.*nat.*13.

Hemina. Hemina sanguinis in tua potestate est. 1.*tranq.*14.145.

Herculaneus scyphus. Alexandrum Herculaneus ac fatalis scyphus perdidit. 12.*epstolar.* 84.*fol.* 170. Adagium est rem grandem & enormem significans.

Herculaneus nodus. Vnus tibi nodus, sed Herculaneus restat. 13.*ep.* 88.188. Adagium est de re intricata ac colligata, maximè quæ à nullo alio, quàm ab Hercule aut alio similium uirium, dissolui possit. Adi Festum *in Cingulo noua nupta.*

Honestamentum. Nullo honestamento eget uirtus, ipsa & magnũ sui decus est, & corpus suum consecrat. 9.*ep.*67.109.

Humere. Vna sicca est tellus, alia humet. 4.*nat.*2.

Hydra. Facies hydræ multa habentis capita, quorũ unum quodque per se pugnet, per se noceat. 20.*ep.*114.283.

I

I *nunc* & hoc esse gratum puta. 6.*de benef.*35.*in fin.*

I nunc: & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. *de breuitate uitæ* 12.

I nunc: & animum humanum molestè ferre puta trãsitum ac migrationem. *ad Albin.*6.*f.*219.

I nunc: & puta pecuniæ modum ad rem pertinere non animum. *ad Albinam* 10. *in fin.*

I nunc: dic speculum munditiarum causa repertum. 1.*nat.*16.

I [A] nunc: nega te parricidam. 7.*contr.* 2. ¶ [A] Horatius. 1. *ep.*16. I nunc argentum & marmor uetus æraq; & artes Suspice. 2. *epist.*2. I nunc, & uersus tecum meditare sonoros. Iuuenal *satyr.*12. I nunc & uentis animam committe. & *satyr.*6. I nunc; & dubita.

Ite nunc & in istis fluxis & expolitis quærite oratores. 1 *contr.f.*2.

I qua cœpisti: malè mihi esse malo quàm molliter. 11.*ep.*83.163.

Itu: ista uerba ferto ad aliquem. 3.*nat.procem.f.*63.

Eat modò aliquis, & singulas cõploret animas. *ad Poly.*20.182.

Ictus. Ad Ictum. Non ad ictum tantùm exagitamur, sed ad crepitũ. 10.*ep.*75.134. Adagium est in meticulosos ac nimio plus pauẽtes.

Extra ictum. Deum extra ictum sua diuinitas posuit. 7.*de benefi.* 7.*f.*110 Adagium de re immortali, secura & inuulnerabili.

In ictu. Nihil diligenter in ictu cernitur. 3. *de ira*, 12. Adagium est de re quæ momento perfici non potest.

Lato ictu opus est. Lato ictu & totum globum simul dissipante opus est, ut ita dicam. 2.*natur.*28. Adagium uim maximam necessariam esse ostendens.

Sub ictu esse. Ille dãnatus & tua innocentia sub ictu est. *ad Martiam.* 9. Adagium de re proxima.

Sub ictu habere. Sapientiam nõdum attigerunt, in conspectu tamen, & (ut ita dicam) sub ictu habent. 10.*ep.*72. Adagium quoq; est de re proxima, ut superius.

Ideæ Platonicæ. Quomodo meliorem me facere possunt Ideæ Platonicæ? 8.*ep.*59.96. Adagium est, de re futili & inani.

Illimis. Fons erat illimis nitidis argenteus undis. 3.*nat.præfat.f.*44.

Imaginaria paupertate se exercere ad ueram. 3.*ep.*20.33.

Imagine uti. Solebat Attalus hac imagine uti. 10.*ep.*73.131.

Imitator nunquam fit par auctori. 1.*contr.præfat.f.*2.

Impactus. Impetu impactus est. 5.*ep.*37.60. Vlpianus. si nauis tua impacta est in meam. *l.*29.§.9.*ff.ad l. Aquil.*

Impedimenta. Hæc sine dubio talia diuinabat futura, qualia nunc sunt qui primus appellauit impedimenta. 13.*ep.*88.185.

Impedire. Multùm interest, utrum aliquid obstet tantùm, an impediat. 14.*epist.*93.*fol.*214.

Imperpetuum. Cui quid abscedere non potest, id imperpetuum est. 10.*ep.*73 131. An in perpetuum legemus diuisim? An uerò imperpetuum, sempiternum fuerit, ut particula In hîc augeat?

Imperturbatum. Quies imperturbata. 10.*ep.*74.133.

Impingi. In turpes indignosq; impingitur. *de uit.beat.*24.

In æquo esse & ponere. Omnes aut sunt hostes, aut quod in æquo est, esse possunt. *de uit.beat.c.*2.

In æquo est dolor amissæ rei & timor amittendæ. 16.*ep.*99.245.

Omnes, quantũ ad breuitatẽ æui, in æquo sumus. 16.*ep.*100.250.

Cùm ad exitum uentum est, omnes in æquo sumus. 6.*nat.*1.86.

In æquo ponimus utrum aliquis auferat an neget. 3.*de ira*, 28.

In alto malum. Nullum in alto malum est. 10.*ep.*70.

Ego in alto omnium uitiorum sum. *de uit.beat.*18.

In aspero & probo noles recipere. *Vide supr.* Asperum.

In cursu esse. Præsens tempus breuissimum est, adeo ut quibusdam nullum uideatur: in cursu enim semper est. *de breuit.uit.*10.173.

In deuexo fluere. In deuexo fluit. 3.*natural.*3.

In eodem uestigio manere. Siderum irrequieta agitatio nunquam in eodem uestigio manet. *de breuitate uitæ,*10.*fol.* 173. *Adagium est de re mutabili in horas.*

In extrema tegula stare. Et illam quoq; ætatem in extrema tegula stantem iudico habere suas uoluptates. 1.*epist.* 12.17. Adagium est de eo qui fini proximus.

In fundo parsimonia. Adagium est in homines re sua abutentes, de hoc dixi suprà in dictione *Fundus.*

In grabato & in panno sermo magnificentior est.3.*ep.*20.*f.*33.

In gradu constare. Alter premit uulnus,& constat in gradu. 2.*in sapient. non cader. iniur.* 16.

In lubrico stare. Dixi quoq; de hoc adagio infrà in uoce, *Lubricum.* Adagium est autem de re dubia atq; ancipiti ac mutabili.

In lectulo etiam uirtuti locus est. 11.*ep.*79.152.

In ipso limine. Quid est turpius quàm in ipso limine securitatis esse sollicitum? 13.*ep.*22.37.

In numerato habere. De hoc eleganter Augustus dixit, Vinicius ingenium in numerato habet.2.*declamat.*5. *inf.* Adagium est, de re expedita & nobis facili.

In perdito, in præterito ponere. Nemo quod fuit tanquam in præterito,sed tanquam in perdito ponit.3.*de benefi.*3.

In portu & ad anchoram uita quietè acta.*de uit.beat.*19.

In freto uiximus,moriamur in portu.2.*ep.*19.

In portu nauem mergis. 2.*controuers.* 7.

In procinctu stare. Honestum,securum,& expeditum est,interritum est,in procinctu stat. 10.*ep.*75.138. Adagium est de homine expedito ad omnes casus.

In principiis loqui. Quid nobis Epicuri præcepta in ipsis Zenonis principiis loqueris? *de uit.beat.*28.

In promiscuo habere. Iniuriæ uulgi in promiscuo habendæ. *c.* 19. *in sapient.non cad.iniur.* Adagium est de re negligenda.

In recto esse. Non est huius animus in recto , cuius dictis acta discordant. 4.*epist.*34. *in fin.* (*breu.uit.*

In reditu totũ esse. Sapiẽtis uita,tota(ut ita dicã)in reditu est, *c.* 11. *de*

In sicco etiam parum fortiter stare. Quantum possumus nos à lubrico recedamus.In sicco quoque parũ fortiter stamus. 21.*ep.* 117. 294. Adagium de re incerta & mutationi obnoxia.

Nondum in sicco,iam in portu sunt. 10.*ep.*73.*in fin.*

Deprehensi mari Syrtico,modò *in sicco* relinquũtur,modò torrente unda fluctuantur. *de uit.beat.*14.114.

In summa terra ueritatem quærimus. 7.*nat.*32. *in fin.*

In summo cliuo deficere. In summo deficit cliuo. 14.*ep.* 93.214. Adagium de re inconstanti ac parum forti.

In an-

In antecessum dare. Dixi supr. in Iuridicis Titulo de solutionibus.

In antiquorum numerum reiiciuntur. 13.*ep.*87 181.

In apparatum parari. Paretur itaq; librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. 1.*de tranquill* 9.

In arctum cogere. Cogendæ in arctum res sunt, ut tela in uanum cadant. 1.*de tranquill.* 9.*f.* 140.

In bonam partem accipere. Scio te in bonam partem accepturum. 15.*epistolar.* 96. *fol.* 231.

Publicatos in se & spectatos sales in bonam partem accepit. 2. *in sapient.non cad.iniur.c.*18.

In buccam uenire. Non faciam quod Cicero uir disertissimus facere Atticum iubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam uenerit, scribat. 21.*ep.*119.300.

In commune. Quoties aliquid inueni, non exspecto donec dicas In commune, ipse tibi dico. 21.*ep.*120. Sic Græci, quoties aliquid inuentum erat, dicere solebant κοινὸς ἑρμῆς, eoq; dicto, partem inuentæ rei retinebant.

In consilium de singulis uerbis ueniunt, & scripta sua torquent. 1.*controuers.præfat.f.*4.

In diem se locare. Corollariū aspergimus, in diē se locāt. 6.*de ben.*17.

In incertum spondere. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si in incertum spondere iubebis. 4. *de benefic.* 39. In incertum spondere est, non modò in incertam summam, sed in quodcunque ipse debitor debeat.

In maximos actus diffundi. 5.*ep.*38.

In medullas demittere. Vide infrà, *Medulla.*

In memoriam se dare. Ad posteros usque transiliit, & se in memoriam dedit. 14 *epist.* 94.*f.*218.

In numerum relinquere. Princeps alios ex ciuibus suis (quia utiles boniq; sunt) libēs uideat: alios in numerū relinquat. 1.*de clem* 5.*in f.*

In occasum opportunum. Quod altiùs surrexit, opportunū est in occasum. *de breuitate uitæ,*17.

In orbem nexa sunt omnia. 3.*ep.*24.*in fin.*

In plenum cogitare. In plenum cogitanda fortuna est. 14.*ep.*92.209.

In profundū ire. Abiit igitur eorū uita in profundū. *de breu. uit.c.*10.

In rem præsentem descendere, uenire. Vide Iuridica suprà Titulo de rei uindicatione.

In sinum condere. Est aliquis minor, quàm ut in sinum eius condenda sit ciuitas. 2.*de benefi.*16.*in fi.*

Inausum. Scias nihil inausum esse fortunæ. 14.*ep.*92.210.

Incassum. Tunc quàm incassum omnis labor cogitant. *cap.* 11. *de breuitate uitæ, folio* 179.

Inani lance aliquem numerare. Inani me lance numeras. 21.*epistol.f.* 302. Id est, uacua lance.

Incursitare tota uitâ. Tota uita incursitamus, nec ob hoc circumspe ctiùs pedem ponimus. 19.*ep.*111.279.

Indenunciata sors. Indenunciata sorte rapimur. *Suasor.* 2.226.

Indifferentia. Indifferentia esse dico nec bona nec mala, tanquam morbum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem. Nihil horum gloriosum est, nihil tamen sine iis. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat: laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. 11.*ep.*83.164.

Mors non sic indifferens, quomodo utrum capillos pares habeas. Mors inter illa est quæ mala quidem non sunt, habent tamen mali speciem. 11.*ep.* 83.*f.*65.

Indolentia. Indolentiam nunquam bonum dicam. 13.*epist.* 88. Indolentiam nouè M. Tullius dixit, quòd sine dolore sit. 2. officiorum. *Nonius cap.* 2.

Induratius. Quid induratius ad omnem patientiã? 1.*de ira*,11.27.

Inenarrabilis. Inenarrabilis natura. 3.*de nat.*22.

Inelaborata oratio. 1.*de tranquill.*1.130.

Iners. Non habent isti otium, sed iners negotium. *de breuit. uit.* 12.

Placidi pro inertibus habentur. 3.*de ira*,41.

Inexercitata densitas. 3.*nat.*9. Id est, nullo uento agitata, nõ mota.

Inexplebilis spes. Horũ nõ expleuerat spes inexplebiles. 3.*de ira*,30.

Inexsuperabile. Bonum inexsuperabile. 12.*ep.*86.177.

Infatigabiles. Vigilia se infatigabilem ostendit. 2.*de ira*,13.

Infatuare. Ne uos infatuem. *Suasor.*2.230.

Infracta ætas. de breuitate uitæ. 5.*f.*168.

Infrunitum. Infrunita est & antiquata, quæ nesciat matrimonium uocari unius adulterium. 3.*de benef.*17.

Alterum infruniti animi est, alterum timidi. *de uit.beat.*23.*f.*120. ita legit Beroaldus in 4. Apuleij: licet in uulgatis sit, *infirmi animi.* Porrò de hac uoce *Infrunitus sic* Festus: Fruniсci, inquit, & Frunisсor dixit Cato, nosq; cùm adhuc dicimus infrunitum, certum est, antiquos dixisse Frunitũ. Gellius 4.c.10. Verba infrunita & obtundẽtia.

Informius. Nihil est illis dum fiunt, & à fece sua separantur, informius. 14.*epist.* 95.*f.*227.

Infulcire. Non desinit omnibus locis hoc uerbum infulcire. 20. *epistolar.* 115. *fol.* 289.

Infuscata uox. Vox robusta, sed sordida lucubrationibus: & negligentia non naturà infuscata, beneficio tamen laterum extollebatur. 1. *contr.f.*4. Quintilianus 11.*c.*3. Qualitas uocis magis uaria est. Nã est & candida, & fusca, & plena, & exilis, & leuis, & aspera, & contracta, & fusa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtusa.

Inoperto capite luxuriari. Non timidè, nec obscurè luxuriatur, etiã inoperto capite. *de uit.beat.c.*13.113.

Inoperta ueritas. Vtinã inoꝑta cõfestim ueritas esset. *de uit.beat.* 30.

Insecabile. Eodem modo aliquid ſecari difficulter cogitauimus: nouiſſimè creſcente difficultate inſecabile inuentum.21.*ep*.119. 302.

Intabeſcere dolori. Quid itaq; iuuat dolori intabeſcere? *ad Polyb*.24.

Inter oleum & uinum occupati.2.*ep*.15.*in pr*.

Interuigilo.Breuiſſimo ſomno utor; & quaſi interuigilo. Satis eſt mihi uigilare deſiiſſe 12.*ep*.84.168. Quidam hîc legunt interiungo.

Intra cutem cogere. Intra cutem ſuam ſapientem cogunt. 1.*ep*.9 12.

Introrſum. *Introrſus*. Ille quem nos populo ſubduximus, introrſum beatus eſt.21.*ep*.120.*f*.303.

Volutatione modò contrahi undas & introrſum agi. *de prouidentia* 1. *folio* 2. *in pr*.

Leue illud ingeniũ, nec ſe adhuc reduxit introrſus. 7.*ep*.75 99.

Magnitudo animi introrſus ſolida.1.*de ira*,16.34.

Omnia introrſus uana.1.*de tranq*.10 *f*.141.

Maria agetis introrſus.14.*ep*.90.199.

Inuolutus puluere dies 2.*nat*.30.

Inuoluti dij. Tertiam manubiam Iupiter mittit adhibitis in Conſilium Diis quos ſuperiores & inuolutos uocant.2.*nat*.41.

Iunctura diſcors. Quæ interueniet tam diſcors inter ſe iunctura corporis; fortiſſimæ rei inertiſſima aſtruitur: ſeueriſſimæ, parum ſeria: ſanctiſſimæ, intemperans uſq; & indigeſta.14 *ep*.93.213.

L

LAborioſum negotium. 7.*ep*.53.82.

Labra. *In primis labris eſſe*. Seruilis anima in primis labris eſt, nec magna ui diſtrahitur à corpore.4.*ep*.30.*f*.12. Adagium eſt de re cito exitura, aut quæ non magna ui adhibita exire poſſit. forte alludere ad eos uidetur, qui cenſebant moriẽte homine, animam ore exire.

A' ſummis labris uenire. Non à ſummis labris iſta uenerunt; habent hæ uoces fundamentum.10.*ep*.10. Adagium de re ficta, ſimulata ac non uera. ſic Hieronymus ad Ruſticum, ſummis labiis hoſpites inuitare. Lucianus in Apologia ἀπ᾽ ἄκρου χείλους φιλοσοφῶν. At quod apud eundem eſt ἀπ᾽ ἄκρου τοῦ χείλους τοὺς ὅρκους ἔχουσι, tam eſt à ſummis labris iurare, quàm in ſummis labris iuſiurandum habere. quanquam hoc facilè eſt iurantis, illud non uerè.

Lamellæ æruginoſæ. *de breuitate uitæ*,12.

Lancinare uitam. Vitam diducimus in particulas ac lancinamus. 4. *epiſtol*. 32. *in princ*.

Lapidoſus panis. Fabius Veronenſis beneficium ab homine duro aſperè datum, panem lapidoſum uocabat: quem eſurienti accipere neceſſarium ſit, eſſe acerbum. 2.*de benefic*. 7. 14. Adagium eſt de re nobis moleſta.

Lapſabunda fundamenta. 7.*ep* 53 82.

Laſſus rixam quærit. Vetus dictũ eſt à laſſo rixam quæri. 3,*de ira*,10. Adagium eſt in moroſiores quoſdam.

Laterem lauare non posse. Laterem lauare qui non intelligis, potesne controuersiam intelligere? 10. *controuers. proœmio fol.* 169. Adagium est de re facili.

Lato ictu opus est, ut ita dicam. 21. *natural.* 28. Adagium de ui maiore necessaria.

Lautumiæ. Vt in lautumias trāsferretur, rogauit. Ne, inquit, quemquam uestrum decipiat nomen ipsum lautumiæ, minimè lauta res est. 9. *controuers.* 4. 58. Hic locus indicio est, ueteres non dixisse latumias, sed lautumias.

Laxum limitem aperire. Benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire. 1. *de benefi.* 14. 11.

Leonis uita. Sine amico uisceratio leonis ac lupi uita est. 1. *ep.* 19. *f.* 31. Adagium in auaros.

Liber interior arboris. 2. *natur.* 52.

Libramentum. Libramento recto succedere. Si recto libramento inter solem terrasque media successit. 5. *de benefi.* 6. Adagium esse potest de re ad perpendiculum exacta.

Libramentis opportunis ire. Libramentis opportunis eunt, redeuntque. 6. *de benefic.* 22.

Libratum. Saxa in tuum librata corpus. *ad Mart.* 9.

Lychnobius. Nihil consumebat nisi noctem. Vos illum & lychnobium dicetis. 22. *ep.* 23. 313. Adagium est in eos, qui ad lucernam uiuunt, sed in rebus uanis, nihili ac luxuriosis.

Limen. A' *limine salutare.* Prospicienda tantùm ac à limine salutanda. 6. *ep.* 50. 76. Adagium de re uulgari, aut cuius consortium nobis noxium aut inutile. Sumptū est adagiū à uulgaribus amicis, qui nō admittuntur in penetralia, sed procul & à limine tantū salutaturi.

In ipso limine. Quid est turpius quàm in ipso limine securitatis esse sollicitum? 3. *ep.* 22. 37.

Linea pennis distincta. Maximos ferarum greges linea pennis distincta conterret. 2. *de ira,* 11.

Lineas admoueri sentio. 6. *ep.* 50. 76.

In lineam digerere. Digerere in lineam senes orbos inuidiosa potentia est & breuis. 9. *ep.* 68. 116. ita censui legendum: cùm in uulgatis sit in *litteram digerere.* Nam alioqui *in litteras digerere* dixisset Latiniùs quàm *in litteram.* V. 2. Coniecturarum, ubi scripsi.

Lingua. Lingua Dorica. 11. *ep.* 78. *f.* 147.

Nostra lingua. Vt nostra lingua loquar. 10. *ep.* 76. *f.* 136.

Stoica lingua. Non loquar tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. 2. *ep.* 13. 17.

Linguarium dare. Verba mea redimam, & aurem mihi peruellam, damno castigabo promittentis temeritatem. Ecce ut doleat tibi, ut postea cōsideratius loquaris, quod dicere solēmus, linguarium dabo. 4. *de benef.* 36. Antequam ueram huius loci lectionem confir-

mem

mem, refellendi ſunt mihi qui aliter legendũ putẽt. Eraſmus 4. *Centur.6.adagio.54.* legit *Ignarium*, & interpretatur pyriten lapidem, cuius attritu digitos adurente quis rei fugientis memoriam ad ſe reuocet. Pincianus legit *lignarium* & interpretatur lignum quo blaſphemorum linguę coerceri ſolẽt. Turnebus 12. aduerſ.9. *Linguarium* qui item legit, ſed linguarium eſſe putat thecam & repoſitorium, in quo ſe dicat Seneca linguam ſuam conditurum, ne temere promittat. Ego, contrà ſentio. Nihil enim aliud *linguarium* eſt quàm pretium, ac multa quæ datur pro lingua, quæ temere locuta eſt: quod ex his uerbis quæ paulò antecesſerunt intelligi poteſt, *uerba mea redimam.* Eadem forma *uaſarium* eſt pecunia, quæ pro uaſis & utenſilibus attribuitur ex ærario, magiſtratibus in prouincias ituris. Eadem quoque *Cerarium* quod pro cera Verres exigebat: & apud Plinium 2. ep. *unguentarium*, quod Marius Priſcus à prouincialibus unguenti nomine exegerat. ſic *uxorium*, pœna quæ publicè exigebatur ab his qui uxorem non haberent. Et hæc quidem in præſenti ſatis, niſi malis *linguariũ* etiam accipere, pro linguæ quaſi pædagogo atque obſeruatore.

Lippire malum eſt. 21.*ep* 118.296.

Liqueſcere. Incommodum ſummum eſt, in quis, minui & deperire, &, ut propriè dicam, liqueſcere. 3.*ep.*26.*in pr.*

Liqui animo. Quid ergo, cùm uiderit ſecari patrẽ ſuũ filiumue uir bonus non flebit, nec liquetur animo? 1.*de ira*, 12 *f.*28.

Liquidum. Ad liquidum redigi. Ab hoc mentis impetu, omnis ſpecies quæ imperium mouet, redigetur ad liquidum. 10.*ep.*73.129.

Litura. Nulla ſit in his litura. Maneant illi ſemel placita, nec ulla in decretis eius litura ſit. *de uita beata* 8.

Loculamenta. Apud deſidioſiſſimos uidebis quidquid hiſtoriarũ orationũq; eſt, & tecto tenus extructa loculamenta. 1. *de tranq.* 9 *in f.*

Locò lene. Interueniebat dulce illud & locò lene. 6.*ep.*46. loco dixit id eſt in tempore.

Logi Aeſopei. Nõ audeo te uſq; eo producere, ut fabellas quoque & Aeſopeos logos (intentatum Romanis ingeniis opus) ſolita tibi uenuſtate connectas. *ad Polyb.* 27. *in princip.* Quidam ſic emendant & legunt *Aeſopeos apologos.* Verùm Logi Aeſopei nihil aliud ſunt quàm fabellæ.

Loqui Auguſtum & tempora alicuius, XII. Tabulas. Nemo iam D. Auguſtum nec Tiberij Cæſaris prima tempora loquatur. 1. *de Clem.* 1.
Duodecim tabulas loquũtur. Gracchus illis & Craſſus & Curio nimis recentes ſunt. 20.*ep.*115.*f.*288.

Lubricum. In lubrico ſtare. Adhuc in lubrico ſtant. 10.*epiſt.*75.*f.*140.
Non in prærupto tantùm iſtic ſtabis ſed in lubrico. 12.*ep.*85.173.
Nihil praui, nihil lubrici ſupereſt. *de uit. beat.* 8.
Caſus uarij & in ſublime maximè lubrici ſunt. 14.*ep.*93.*f.*229.

Lucernam die præferre. Linteatus senex & lucernam die medio preferens conclamat iratum aliquem deorum. *de uita beata*, 27. Adagium inde trahi potest in intēpestiuos homines. sic Tertullianus 1. aduersus Marcionem: Ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat lucernam meridie circumferens.

Lucescere. Lucescere si uelimus, potest. 19. *ep.* 111. 279. Eadem forma apud Furiū est, lucescere, noctescere, uirescere, opulescere. 18. *Gell.* 11. & apud Nonium 2. macrescere, macrum effici.

Lucifuga. Spanius is erat ex hac turba lucifugarum. 22. *ep.* 123. 312. Adagium est in eos qui totas noctes comessationibus impendunt, & (ut paulò antè explicatum) in lychnobios diem ac lucem auersantes. Eadem forma hæreticos Tertullianus *libro de resurrectione carnis*, Lucifugas scripturarum uocat. Sunt enim cuiq; Christiano scripturæ lucis loco. & Cicero 1. *de finibus*. Lucifugæ, maledici, monstrosi. Fulgentius: Quamuis coniux lucifuga sororios ei cōminando uetaret aspectus. Apuleius *lib.* 5. Nunquam uiri mei uidi faciem, sed tantùm nocturnis subaudiens uocibus maritum incerti status & prorsus lucifugam tolero.

Lucrosus. Alius abdomini seruit, alius lucrosus est, cuius summam non uinces. 7. *de benefi.* 26. Glossis κερδητικὸς, lucrosus. Eadem forma Vinosus & uirosus. q uino ac uiris delectetur apud Gell. 7. *c.* 12.

Lunare sidus. *de prouidentia*, 1. *f.* 2.

Lusorium. Quid mihi lusoria ista proponis? 6. *ep.* 49.

Lusoria & decretoria arma. 20. *ep.* 118. 298.

Lusoria tela. 2. *nat.* 44.

Lutulenta aqua. Aqua pacata, turbida, lutulenta. 13. *ep.* 87. 182.

Lymphatici metus. Nulli tam perniciosi tam irreuocabiles quàm lymphatici metus sunt. 2. *ep.* 23. 19.

Quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numera. Ista timidis timenda sunt. 12. *ep.* 86. 178.

M

M*Acte uirtute esse* sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. 9. *epist.* 67. *f.* 115.

Maiestatem detrahere. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. 1. *ep.* 9. 12.

Malacia. Non est tranquillitas, malacia est. 9. *ep.* 68.

In ocio inconcusso iacere, non est tranquillitas, malacia est. 9. *epistolar.* 68. *in fine.* Hac eadem uoce utitur Cæsar Commentariis belli Gallici.

Malacisare articulos. Potius optem ut malacisandos articulos exoletis meis porrigam, ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex uiro uersus digitulos meos ducat. 9. *ep.* 67. 155. Malacisandos dixit, id est, molliendos, effœminandos: quanquā & hoc loco legunt nōnulli, *malè laxandos*; alij *malaxandos*, alij *malè luxandos*.

Male

Malæ tractationis egit cum uiro. 1.*controuers*.2.*in fin*.

Malignißima capita. Hoc per malignissima capita,& optimo cuique inimicissima Platoni obiectum est. *de uit.beat*.18.*in pr*.

Manu benigna præparare. Manu benigna præparent multa ad sequentes casus. 1.*de tranq*.10.141.

Certam manum habere. Nemo tam certam manū habet,ut non sæpe fallatur. 11.*epist*.82.*f*.159.

Excussæ manus. Malo loco beneficium est,nisi & excussis manibus gratos esse licet. 2.*de benefi*.31.26.

Iniecta manu extrahere,perducere, ducere,trahere. Pigrum iniecta,ut ita dicam,manu extraxit. 6.*de benefi*.16.*in fin*.

Iniecta manu ad meliora perducam. 3.*nat.præf*.64.

Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subtraxit. 1.*de tranq*.6.

Vera beneficij dandi cupido ad detrimentum iniecta manu trahit, & utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima. 4. *de beneficiis*, 14.

Leui manu quærere. Vix ad fundū ueniretur, in quo ueritas posita est,quā nūc in summa terra & leui manu quęrimus.7.*nat*.32.*in f*.

Longas manus habere.Nō habet,ut putamus,fortuna longas manus.Neminem occupat nisi hærentem sibi.11.*ep*.83.164.

Plena manu facere uel dare. Non tam mendicè tecum agam, sed plena manu tecum fiet.4.*ep*.33.*f*.55.

Liberaliter hodie & plena manu faciam.4.*contr.præf.f*.81.

Multò gratius uenit quod facili quàm quod plena manu datur. 1.*de benefic*.7.*f*.6.

At Lachesis,quę homini formosissimo faueret, fecit illud plena manu,& Neroni multos annos de suo donat.*in Ludo f*.249.

Summam manum imponere. Deditos uino potatio extrema delectat,illa quæ mergit,quæ ebrietati summā manū imponit.1.*ep*.12.17.

Qui quotidie uitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore.17.*ep*.102.254.

Manum sibi iniecerat,& se blandiendo, quò abduxerat,reuocabat. 1.*contr.præf*.3.

Supinis manibus accipere. Tunc iuuat accepisse beneficium (& supinis quidē manibus) ubi illud ratio ad dignos ꝑducit. 1.*de ben*.15.

Suspensa manu cruentare & effringere. Suspensa manu brachia atque humeros cruentat. *de uit.beat*.27.

Effregit domum manu suspensa.10.*contr*. 6.*in fin*.

Vacuis manibus abire. Nemo quemquam uacuis à se manibus abire patietur.*de breuit.uit*.14 *in fin*.

Conserere manum. Nemo manū conserit cum excedēte.10.*ep*.75.

Inferre sibi manus.Accipe quod rideas, si quis nec agnū nec pullum habebat (quod sine damno fieri poterat) manus sibi inferebat. 4. *naturalium* 6.

Facere manu. Nō cōtenti solo quod manu feceritis. 14.*ep*.90.199.

Quædam ingenia facilia & expedita, quædam manu, quod aiunt, facienda & in fundamentis suis occupanda. 7.*ep*.53.*f*.82.

Discamus occasiones beneficiorum obseruare non manu facere. 6.*de benefic*.41.

Pestilentia manu facta. 2.*de ira*, 8.

Oratio fucata & manu facta. 21.*ep*.116.291.

Prendere manu. Soleo notare hunc inde affectum & quasi manu prendere. 6.*de benef*.42.

Ad manum referre. Ferè quæ impetu placent, minus præstãt ad manum relata. 16.*ep*.101.251.

Sub manu nasci. Ergo cōsilium sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. 10.*ep*.72.*in pr*.

Manubiæ Iouis tres. 2.*nat*.41. Vide Senecam illo loco, ad quem nōnulla & nos addidimus 4. Coniecturarum.

Manuleatus. Apud me Epicurus fortis est, licet manuleatus sit. 4.*ep*.33.55. Suet. Caligula. 52. Vestitu calceatuq; & cætero habitu neq; patrio neq; ciuili, ac ne uirili quidem, ac deniq; non humano semper usus est. sępe depictas gemmatasq; indutus penulas, *manuleatus* & armillatus in publicū processit. Quo loco manuleatum appellare uidetur, tunicis utentem prolixis ultra brachia & usq; in primores manus ac prope in digitos: & breuiter, tunicis utentem, manus totas operientibus: quod Romæ atque toto Latio indecorum notat Gellius 7. cap. 12.

Manupretia. Proponimus militiam & castrensium laborum tarda manupretia. 17.*ep*.102.*f*.255.*in fin*.

Mapalia mera facere. Ego patres cōscripti, interrogare uobis permiseram. Vos mera mapalia fecistis. Volo ut seruetis disciplinam curiæ. *in ludo*, *f*.251. Id est, Curiam, rus merum fecistis; à disciplina curiæ recessistis. Sunt uerò Mapalia uel Magalia, casę Afrorum & Punicæ Festo. Adagium est in abutentes.

Mappa. Vrsos Leonesq; mappa proritat. 3.*de ira*, 30.

Marcentia in te excita. 14.*ep*.90.198.

Marcidum. Animal iners ac marcidum. 14.*ep*.93 213.

Mare mortuum. Demetrius noster uitam securam & sine ullis fortunæ incursionibus, Mare mortuum uocat: nihil enim habere ad quod excitêris. 9.*ep*.68.117. Adagium est in ignauos.

Mattea. Cum mattea ad Cæsarem non sum iturus. 9.*contr*.4.157.

Mattea Atheneo lib. 15. pretiosa obsonia. Tertullianus de testimonio animæ: Vocas porro securos si quando extra portam cum obsoniis & mattæis tibi potius parentans ad busta recedis, aut à busto dilutior redis. Hinc Mattæolicus, gulosus. & apud Arnobiū 7. aduersus gentes Mateola. Frustilla, inquit, hæc paruula pro suauibus mateolis sumunt, non quibus famē sedent, sed ut palatis admoueant

moueant ocium, seque ipsos pleno uoracitatis appetitu instigent. Apud Suetonium Caligula est mactea. Multis, inquit, uenenata mactea misit.

Medulla. In medullas demittere. Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia mala sic aspexerit. *de tranq.* 11. 143. Adagium est de re nobis maximè adquirenda.

Megistanæ. Omnes illos Megistanas & satrapas obliuio suppressit. 3. *epistol.* 21. *fol.* 34.

Membrana. Sub tenui membrana multum mali latet. Disces sub ista tenui membrana dignitatis quantum mali lateat. 21. *ep.* 116. 291.

Membratim perire qui uelit inuenitur. 17. *p.* 102. 254.

Merum. Mera homicidia sunt: nihil habent quo tegantur. ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustrà manum mittunt. 1. *ep.* 7.

Mera mapalia fecistis. in ludo. *f.* 251.

Mera mendacia narrat. *in Ludo.* 249.

Merum lucrum est, sinum laxa. 21. *ep.* 14.

Miliaria. Minora miliaria citius calefiunt. 4. *nat.* 9.

Facere solemus dracones & miliaria. 3. *nat.* 24. Est uerò miliarium uas ad aquam calefaciẽdam potui usitatam. Glossis θέρμιαγον. Hinc miliarium argenteum in *l.* 19. §. 12. *ff. de auro.*

Miliarij apri. Non desideras miliarios apros, & alia portenta luxuriæ. 19. *epist.* 111. 280.

Minio rubor acrior. Video quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. 3. *natural.* 18.

Minutatim irrepere. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepit animo. 5. *epistol.* 38.

Mirmillo. Mirmillonem de raritate munerum audiui querentem: Quam bella, inquit, ætas perit. *de prouid.* 4. *f.* 7.

Molitores scelerum. 1. *de tranq.* 7.

Mollimentum calamitatum. 1. *de tranq.* 10. 141.

Morticina caro. Languidi & euanidi lãguent, & in uiuis caro morticina. 22. *epist.* 123. *f.* 312.

Muscipulæ. Verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam. 6. *ep.* 49. *in prin.*

Myoparo. Iacuisti in piratæ myoparone. 1. *contr.* 2. 15.

Myrata concio. Inter pyxides & redolentis animæ medicamenta constitit myrata concio. *Suasor.* 2. 230.

N

NAtalis. Plato natali suo decessit. 8. *epist.* 59.

Dies iste quem tanquam extremum reformdas, æterni natalis est. 10. *epist.* 103. 258.

Natare animum aliubi indicant. 4. *ep.* 35.

Nedum. Hæc etiam tolerabilis homo uitauerit, nedum perfectus ac sapiens. 12. *epist.* 84. *f.* 170.

Mouere

Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. 14. *ep*.92. Hoc loco *Nedũ* pro *nõ tantũ* sumitur.

Nauseator. Illud scito Vlyssem non fuisse tam irato mari natum, ut ubiq; naufragia faceret, nauseator erat. Et ego quocunq; nauigare debuero, uicesimo anno perueniam. 7.*epist*.54.84.

Nega nunc. Nega nunc magnũ beneficium esse naturæ, quòd necesse est mori. 17.*ep*.102.

Nepotari. Veto liberalitatem nepotari. 1.*de benefi*.15.*in pr*.

Nepotes. Quanta circa nepotum focos iuuentus premit. 15.*ep*.96. *fol*.234. Nepotes hic accipe prodigos; quam uocem Isidorus lib.10. dictã esse à genere quodã scorpionũ, qui natos suos cõsumunt excepto eo qui dorso suo insederit. Nam rursus ipse qui seruatus fuerit, consumit patrem. Vnde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt, nepotes dicũtur. Hinc quoq; nepotatio pro luxuria, qua certè quæq; res consumuntur.

Nodus Herculaneus. Vnus nodus, sed Herculaneus tibi restat. 13.*ep*. 88.188. Adagium de re perplexa & difficili.

Nodos nectis ac soluis.20.*ep*.118.299. Adagium in imprudentes, qui quæ nectunt, soluunt.

Notæ primæ & secundæ esse. Non ex illa prima nota sumus. 7.*ep*.53.

Notæ secundæ uir bonus. 5.*ep*.14.*in pr*.

Ex his me testibus numero secundæ notæ, qui uidisse quidem se negant, sed audisse. 4.*natural*.3.

Notorem dare uel petere. Qui notorem dat, ignotus est. 5.*ep*.39.

Si quis à me notorem petiisset, te fui nominaturus, qui me optimè nosti. *in ludo*,250. Notorem quem hic appellat Seneca *f*.250. Cicero, *cognitorem* uocat. 7. Verrina. Aduenit ad ea, inquit, loca quę nunquam uiderunt, ubi neq; noti ijs esse quò uenerunt, neq; semper cum cognitoribus esse possunt.

Nouercalibus oculis intueri. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? 4.*controuers*.16.

Nugatorium. Nugatorium & inertem uocant. 5.*ep*.36 *in pr*.

Nummarium tribunal. Nummarium tribunal (audita utrinq; licitatione) alteri addici non mirum: quando quæ emeris, uendere ius gentium est. 1.*de benef*.9.*in fin*. Adagium in corrupta iudicia.

O

O*Biurgatione* quàm consolatione dignior. 16.*ep*.100.*f*.247.

Obrigescere satius est. 11.*ep*.83.163.

Obruptus sordibus. Accessit ad me obruptus sordibus. 1.*contr*.1.*f*.10.

Obrussa. Sic animus probatur: hæc eius obrussa est. 2.*epist*.13. *in pr*. Suetonius Nerone. 44. Exegit ingenti fastidio aurum ad obrusam. Obryzum aurum Hieronymo in Hieremiã, quasi ophirisium ex Ophir aduectum; Isidoro *lib*.16.& 33.*Plin*.13. quòd obradiet splendore, & colore ignis sit ac optimo. Aliis quòd ὄβρυζον purum ac sincerum.

rum. Aliis obruſſa idem quod exploratum ac probatum: ut Ciceroni in Bruto: adhibenda tanquam obruſa, oratio eſt. De obryzatis ſolidis adde *l. ult. Cod. de ueteris numiſmatis poteſt. l. 1. Cod. de oblat. uotorũ.*

Obſolefacti riui. Riui non opere nec fiſtula, nec ullo coacto itinere obſolefacti, ſed ſponte currentes. 14. *ep.* 91. 207.

Obſolefacta autoritas. Autoritas minus obſolefacta. 4. *ep.* 29. 48.

Obſtrigillare. Nũc multa obſtrigillant, & aciem noſtram aut ſplendore nimio repercutiunt, aut obſcuritate retinent. 21. *ep.* 116. *f.* 291. Eſt tamen, qui hoc loco legat, obſigillant, id eſt, occludunt. Solebant enim propinqui morientibus oculos ſigillare & hoc officium præſtare. Varro Geminis: Lex Mœnia eſt in pietate, ne filij patribus (luce clara) ſigillent oculos. *Nonius* 2. in Sugillare.

Obtentui eſſe. Res ſecundæ mirè ſunt uitiis obtentui. 4. *declamat.* 1.

Obturpere. Oculi ſubita caligine obturpuerunt. 1. *contr.* 1. niſi malis illo loco pro obtorpuerunt obſtupuerunt legere.

Occallatæ fauces. Fauces occallatæ cibis ardentibus. 4. *nat.* 13.

Oculis Grammaticis carmen legere. Hoc non cogitat ille, qui grammaticis oculis carmen iſtud legit. 19. *ep.* 109. 274. Adagium de lectione perfuſoria.

Oculis nouercalibus intueri. Vide ſuprà, *Nouercalibus*. Adagium de re iniuſtè inimica.

Oculis guloſi. Non ſunt ad popinam dentibus, & uentre, & ore contenti, oculis quoq; guloſi ſunt. 3. *natur.* 18. 51. ibid. *c.* 17. oculos, antequam gulam, pauit. Adagium eſt in guloſos.

Octauus ſapientum. Solon inter ſeptem æui ſui ſapientia notus, Lycurgum, ſi eadẽ ætas tuliſſet, ſanè illi numero accenſuiſſet octauũ. 14. *ep.* 91. Adagium de ſapiente.

Oderint dum metuant. Illo execrabili uerſu (qui multos dedit præcipites) utitur: Oderint dum metuant. 1. *de clem.* 12.

Qualis illa dira & abominanda uox: oderint dũ metuant? Syllano ſcias ſeculo ſcriptam. 1. *de ira,* 16. 33. Adagium in Tyranni mores, dicta, factaque.

Olere militiam, laborem, uirum. Quid putas illos oluiſſe? Militiam, laborem, uirum. 13. *ep.* 87. 182. Adagium de uiro forti.

Olere paſtillos. Deſcripturus infamem & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus quid ait? Paſtillos Rufillus olet. 13. *ep.* 87. 182. Adagium in delitiis deditos.

Olere hircum. Perinde eſſet ac ſi hircum oleret, & Gorgonij loco eſſet: quem idem Horatius Rufillo oppoſuit. 13. *ep.* 87. 182. Adagium in turpem, ſordidum ac malè olentem.

Opera. Opera non tantùm apud antiquos ſignificauit auxiliũ, ſed alicuius opera & facta. 19. *ep.* 109. 274.

Oratio talis qualis uita. Hoc apud Græcos in prouerbium ceſſit, Talis hominibus fuit oratio qualis uita. 20. *ep.* 115. Adagium uirum

bonum,

bonũ,ſincerũ ac uerum innuẽs. Exſtat aũt apud Ariſtidẽ in 2.aduerſus Plat. ſic apud Laërtiũ Solone, Oratio eſt imago animi:& Antiphila apud Terentiũ,quale ingeniũ haberes fuit indicio tua oratio. Chriſtus Matth.12. Quomodo poteſtis bona loqui,cùm ſitis mali?

Orbatio. Paupertas non per poſitionem, ſed per detractionem dicitur: uel, ut antiqui dixerunt, per orbationem.Græci dicunt κατὰ στέρησιν. 13.*epiſt.*88 *f.*188.

Ordinarium conſulem me non fecit. Conſulem me fecit,ſed non ordinarium. 3.*de ira*, 31. Ordinarius Conſul dicebatur, qui anni initio honorem inibat, ex cuius nomine anni ſupputatio inibatur, cuius nomen in actis & faſtis ſcribebatur. Adagium poteſt eſſe in querulum, ambitioſum,& inuidum.

Ordinatior. Non dices uirum iuſtiorem ſaluis liberis quàm amiſſis:nec ordinatiorem nec prudentiorem. 10 *ep.*75.137.

Oſsifragus. Aliter in quemq; ſæuiens oſſifragus iſte, alterius amputat brachia,alterius eneruat. 10.*Contr.*4.180. Adagium eſſe poteſt in ſæuos,immanes & Barbaros.

O'υσία. Quid fiet,mi Lucili,quomodo dicatur οὐσία, *& poſt.* Rogo, permittas mihi hoc uerbo uti. *& poſt*: id nullo modo Latinè exprimere poſſum.8.*ep.*59.Inde factũ puto, ut Vlpianus noſter hoc eodẽ uerbo non Latino uſus ſit:In uino,inquit,cõſentio,quia eadẽ prope eſt οὐσία.l.9 *ff.de contract.emptione.*

P

PActa conuenta. Vtinam non pacta conuentaq; impreſſis ſignis cuſtodirentur. 2. *de benef.* 25. Pactum quidam ex parte ſtipulãtis, conuentum ex parte promittentis exiſtimant:quod non probo.

Pantomimus. 3.*contr.præfat.*75.

Pantomimica ornamenta. 4. *epiſtolar.* 29. *in fin.* Dixi in Politicis, *cap.de Ludis ſupra.*

*Pacatius iter.ad Martiam.*9.

*Pædagogia.*22.*ep.*124.*f.*315 1.*de tranq.*1.130. non ſunt comites puerorum & pædagogi,ſed comitatus puerorum.Gallis *pages.*

Palato bene eſſe. Quid dubitatis dicere?Bene eſſe homini, ſi palato bene eſt? 14.*ep.*93.*f.*213.

Panem ſuum cum eſuriente diuidere. Hæc eſt humani officij regula,ut naufrago manum porrigat, ut erranti monſtret uiam, cum eſurienti panem ſuum diuidat. 5.*ep.*96.238. Adagium hominis benefici, & in pauperes iuuandos affecti.

Paparium facere. Acceſitum ſe dicebat,ut domini libidini papariũ faceret. 2.*controuerſ.f.*48.

Papulæ. Papulas obſeruatis alienas ipſi obſiti plurimis ulcerib. *de uit.beat.*27. Adagium eſt in iniuſtos aliorum cenſores & reprehenſores.de quo dixi libro Aureorum de Re medica.

Parabolæ imbecillitatis noſtræ adminicula ſunt. 8.*ep.*60.98.

Para-

Paradoxa. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ uidentur inopinata omnibus dicere, Paradoxa Græci etiam uocant. 11.*ep*.82.160.

Παραινετικὴ pars Philosophiæ præceptiua. 15.*ep*.96.

Pararij. Ille per tabulas, plurium nomina interpositis parariis facit. 3.*de beneficiis*, 15.

Parentari luxuriæ. Odoribus uariis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. *de uita beata*, 11.

Paria facere, parem rationem facere. Vide Iuridica Titulo de solutionibus suprà.

Parsimonia sera est in fundo. Vide *Fundus*.

Pascere oculos. Celator oculos diu intentos ac fatigatos remittit, & (ut dici solet) pascit. 8.*ep*.59.96.

Patescere. Retractando patescunt. *de breuit. uit*.10.

Pati ætatem. Non patitur ætatem, quod in dolio placuit. 15.*ep*.38.

Patientior. Quid est aliud quod Barbaros tanto patientiores laboris comminuit, nisi ira infestissima sibi? 1.*de ira*, 11.

Πανωσολή. Si non es sola honestate contentus, aut quietem adiici uoles, quam πανωσολὴν uocant Græci, aut uoluptatem. 14.*ep*.92.213

Pecunia ingens generis humani bonum. 21.*epist*.116.*f*.293. Adagium scelestũ auarorum & è uulgo, cui simile est illud, Pecuniæ omnia obediunt.

Pedetentim ambulare. 1.*de tranq*.11.142.

Pegmata. 13.*ep*.89. Dixi in Politicis c. de Ludis & Amphitheatro.

Penulæ. Ad penulas non discurrunt aut storeas. 4.*nat*.6.

Per lusum plerisq; uita agitur. 3.*ep*.20.33.

Percolare potionem. Quid enim erat cur in numero uiuentium me positum esse gauderem? Ac ut cibos & potiones percolarem? 1.*natural.* præfatione, *fol* 1.

Perbibere. Id persuasi mihi ac perbibi. 14.*ep*.95.221.

Perbibisti nequitiam. 1.*de ira*, 16.

Peregrinari secum. Socratem querēti cuidam quòd nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Nec immeritò hoc tibi euenit. tecum enim peregrinabaris. 18.*ep*.104.261.

Perforato animo haurire. Acquiescamus his quæ non hausimus, si modò perforáto animo hauriebamus & transmittente quidquid acceperat. 16.*ep*.100.247. Adi supr. *Foratus animus*.

Perforatum sinum habere. Habeant sinum facilem non perforatum, ex quo multa exeant, nihil excidat. *de uit. beat*.23.*in fin*.

Perfricare frontem. Perfrices frontem oportet, & ipse te nō audias. 5.*ep*.40.65. uide plura supra in *Frontem*.

Persusoria uoluptas. Hæc, quibus delectatur uulgus, tenuem habēt ac persusoriam uoluptatem. 3.*ep*.23.

Pernicitas. Hæc est pernicitas. 12.*ep*.86.175.

Perpes. Nō suffugia illis sunt aduersus ꝑpetē cœli rigorē. 1.*de ira*, 11.

Perpessi-

Perpeßitius. Vera febris duro & perpessitio confessionē exprimit. 5.*ep*.54. Perpessitius, robustus, fortis, durus, ad patienda mala natus atque consuetus.

Perpetitius senex. Arripite Socratē perpetitiū senem.18.*ep*.105.264.

Perpetuario mulione plura loca calcasti. Tu autē qui plura loca calcasti, quàm ullus mulio perpetuarius. *in Ludo f.*250.

Persica seruitus. Mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutauit. 2. *de benefic.* 12. *fol.* 17.

Pigrè ex Macedone ac libero in Persicam seruitutem transiit.3. *de ira*,17.*f.*58. Adagium de mutatione iniusta & intolerabili.

Persona, non facies. Mauis habere personam quā faciē.2.*de ben.*13.17.

Personata felicitas. Omnium istorum personata felicitas est. 11. *ep.* 81.157. Adi supra *Bracteata felicitas.* Adagium est de re non uera sed in speciem apparēte: ut autem hic personata & bracteata felicitas, sic hilaritas suppurata. uide infrà *Suppurata.*

Peruellere aurem. Vide suprà *Aurem* peruellere, ubi plura cōiecta.

Perula. Fregit protinus ex perula calicem.14.*ep*.90.202.

Peruersa uerecundia. Durat adhuc peruersa recti uerecundia. 13. *epistolar.* 88. *fol.* 184.

Peruersa uestis. Si peruersa induenda magistratui uestis, & conuocanda classico concio est.1.*de ira*,16.30.

Pes hominis, lecti, ueli, [A] & carminis. 2.*de ben*.34. ¶[A] Pes hoc significatu est ima pars ueli uel funis, unde Virgilio 5. Aeneid. facere pedem, est uela facere; & apud Pliniū 2.*c*.47. nauigatur prolatis pedibus, est idem quod prolatis uelis; & apud Cæcilium prolato pede uenerio cursu ueni, significat prolato uelo. Apud Isidorum 19.*c.* 3. Pes est extremus angulus ueli in quo nautę locantur. Apud eundem 19.c.4. Propes est pes quo imum ueli tenditur. Sunt & aliæ huius uocis significationes. Pes pro fundamento accipitur apud Varronem 4. *de lingua.* apud Horatium libro de arte poëtica, illo loco, Hunc socci cepēre pedem, pro uersu Iambico: Apud Columellam 4.*c*.1. pro asse. nam dupondius duorum est assium. Apud eūdem pro cumulo uinaceorum prælo torcularis subiectorum. *lib.* 12. *c.* 19. Apud Solinum c.8.14.30. pro ora & tractu, ut illis locis; Melibea hoc pede cōputatur: Omnis Africa à Zeugitano pede incipit & procedit Dalmatiæ in pedem. Sumitur etiam pes pro cursu ac fluxu: quo sensu dicitur lympha pede desilire *Horatio ep. oda* 16. pede deferri unda *Lucret*.5. pede fluere Bacchus *Virgilio in Aetna.*

Petaurum. Oblitus petauri, quo humana iactātur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet.16.*ep*.99.245.

Phecasia. Quidam emerat à sutore phecasia, non præsentib. nummis. 7. *de benefic.* 2.

Phecasiatus. Puto quædam esse quæ decent phecasiatum palliatumque. 20. *epist.* 114. *f.* 282.

Philistæ.

Philistæ. Voluptates inuisissimas habe latronum more, quos Philistas Aegyptij uocant: in hoc nos amplectuntur ut strangulent. 7. *epistolarum*, 52. *folio* 81.

Phœnix. Vir bonus primæ notæ, fortasse tanquam Phœnix semel anno quingentesimo nascitur. 5. *epist.* 42. *in princ.* Adagium de re admodum rara.

Pila ardere uisa. 1 *natur.* 1 *f.* 5.

Pileus. *Ad pileum uocare seruos.* Dicet nunc aliquis me ad pileum uocare seruos, & dominos de suo fastigio deiicere. 6. *ep.* 74. *fol.* 73. Adagium libertatis.

Piliata turba. Non per omnia nos similes esse piliatæ turbæ uoluisses. 2. *ep.* 18. *f.* 28. fortè legendum pilleatæ. Loquitur enim de Saturnaliorum diebus, quibus (ut uitæ liberrimę diebus) pilleo usi Romani. Martialis: Permittis puto pilleatæ Romę. *&* Dumq; decent nostrum pillea sumpta Iouem.

Pilicrepus. 7. *epist.* 57.

Pinna. Metuitur à feris rubens pinna. 2. *de ira*, 10. sic 3. *de ira*, 30. *fol.* 75. Taurum color rubicundus excitat. Adagium, metuenda esse magnis etiam minima.

Feras lineis & pinna conclusas contine. 1. *de clem.* 12.

Plaga sananda. Seueriùs ista plaga sananda est. 16. *ep* 100. 250.

Plato unde. Erat quidem corpus ualidum ac forte sortitus Plato, & illi nomen latitudo pectoris fecerat. 8. *ep.* 59.

Planum. in plano: de plano dixi suprà in Iuridicis.

Plausus ad bonam mentem non quæritur. 16. *ep.* 101. 252. *in fin.*

Plebicula & popularis. 5. *de benefic.* 17. *fol.* 78. Ita quidem legitur: nisi malis *plebicola.*

Plenum. Adi suprà *Ex pleno fluere.*

Poliorcetes. Huic cognomen ab exitio urbiũ Poliorcetes. 1. *ep.* 9. 13.

Pomeridianus Consul. in ludo 251. Estne otiosus, imaginarius, in speciem consul, (Nam ante meridiem res agebantur) uel serò factus?

Pomeridianis horis accessimus. 3. *contr.* id est, serò.

Pompa odiosa res est Circensibus. Sed iam sustineo uos morari. scio quàm sit odiosa res Circensibus pompa. 1. *contr. præf. in fin.* Adagiũ in uerbosos oratores.

Populares. Inuitus hæc nostris popularibus dicam. *de uita beata* 13. Stoicos intelligit.

Porrectum. Ingenti spatio terræ maria porrecta. 3. *nat.* 7.

Portentosius. Hoc quid fieri portentosius potest? 13. *ep.* 88 185.

Precariũ bonum. Hoc quod in illis bonum est, precarium bonum dicitur. 22. *epist.* 125. id est, non uerum, neq; à se sed mutuatitium ab alio acceptum, temporarium.

Præceps. In præceps ferunt. *de uita beata.* 13.

Præcisi & professi impudicitiam *de prouid.* 5. 9.

Præcisurus. Per altum ad Nesida direxi, præcisurus omnes sinus 7.*ep*.54.id est, euitaturus.

Præludentia. Principia præludentia affectibus.2.*de ira*,2.

Præparatum. Non ex præparato, sed subitò. Nō ex p̄parato locutus est, sed subitò depræhensus.1.*ep*.11.*in pr.*

Prærapidum. Ira prærapida & amens.1.*de ira*.12.27.

Prærupta non excelsa. Quæ ab aliis uidentur excelsa, ipsis prærupta sunt.14.*ep*.93 *f*.229.

Pressura loci eliduntur. 3.*nat*.15.

Præstigiatorum acetabula. 6.*ep*.45.& calculi *ibid.*

Prima literatura. Prima illa, ut antiqui uocabant, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes. 13. *epistolar.* 89. *fol.* 192.

Prima nota esse. Non ex illa prima nota sumus.7.*ep*.53.

Primis labris. uide supra *Labrum.*

Primæ sortis beneficia.5.*ep*.36.62.

Primo aspectu oculos occupant.19.*ep*.101.*f*.251.

Principia totius operis dimidium occupant. Non sic quomodo principia, totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat? Pars magna bonitatis est, uelle fieri bonum.4.*ep*.34. Adagio hic indicatur difficultas operis instituendi seu inchoandi. Confirmatur Hesiodi uersus apud Lucianum in Hermotimo: Platone 5. *de legib.* Plutarcho *de audiendis poetis*: Horatio *in epistolis* & Ausonio. Augetur autem ab Aristotele, qui 1.*Moralium* scribit, Principiū est plus quàm dimidium: & à Suida qui ipsum totum facit.

Procari si latet, perit. 3.*natur.præfat.f*.62.

Procliuus in. Iunius mensis iam procliuus in Iulium. 13.*ep*. 88.182.

In procliui. Quædam uirtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. *de uita beata*,25.*f*.122.

Procursus. Procursus illarum tumultusque uehementes sunt. 1. *de ira*, 3. *folio* 22.

Cum procursu. Non temere nec cum procursu capiendus est impetus. 3.*epist*.24.*f*.42. *in fin.*

Producta. Non bona, sed commoda: &, ut nostra lingua loquar, producta. 10.*ep*.75.136. προηγμένα Cicero 3.*de finib.*

Proferre. Proferre dona & plurium sinum ac domum replere. 6. *de benefic.* 43. *in princ.*

Progymnasii. Progymnasios meos quæris. 12.*ep*.84.168.

Proiicere, non donare. Multi sunt qui non donant, sed proiiciunt. 22.*epist*. 121. *fol*.305.

Beneficia sine ullo delectu magis proiicimus, q̃ damus.1.*de benef*.1.*f*.1.

Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam è conspectu nostro paulatim exierunt. à quibusdam oculos auertimus. 7. *de beneficiis*, 28.

Promi-

Promiſcuum. Non promiſcua nec abſciſſa clementia. 1.*de clem*.2. id eſt, nec promiſcua in omnes, nec abſciſſa ac reſtricta in quoſdã tãtũ.

Pronitas. Neſcio qua ad malum pronitate naturæ eloquentia ſe retro tulerit. 1.*contr.præfat.f.*2.

Pronũ. In ruinã ꝓna ſunt q̃ ſine fundamẽtis creuere. 1.*de ira*,16.33.

Prope. Etiam quod propè eſt, extra eſt. 10.*ep*.75.

Proritare. Proritat illos alicuius rei ſpecies. 1.*de tranq*.12.

Prouerbium. In prouerbium ceſſit. 20.*ep*.115.*in pr.*

Prytanes. Non uis niſi Prytanes adminiſtrare Rempublicam. 1.*de tranquillitate*,3.*folio* 135.

Pſychrolutes. Ille ego tamen Pſychrolutes qui Kalendis Ianuariis Euripum ſaltabam. 12.*ep*.84 168.

Mitto me in mare, quomodo Pſychroluten decet gauſapatus. 5. *epiſtolar*. 54.

Puerilitas non pueritia. Non pueritia in nobis, ſed quòd grauius, puerilitas remanet. 1.*ep*.4.*f*.4.

Pugnacius. In illa diſputatione pugnacius locutus es. 3.*de ira*,36.

Pugnus æris. Propter pugnum æris diſrumpi. Quid ſi nõ propter fiſcum quidem, ſed pugnum æris ſenex ſine hærede moriturus ſtomacho diſrumpitur? 3.*de ira*,33. Adagium in auaros.

Pulmentarium. Caricæ, ſi panem habeo, pro pulmentario ſunt. 13. *epiſtolar*. 88. *folio* 184.

Puluinar, pro *lecto principis.* Fortunæ implacabilis ſæuitia toties funeſtauit ipſa puluinaria. *ad Polyb*.35.*f*.193. Puluinar uocabunt ipſi ambitioſi lectũ ipſius principis, quaſi Deus eſſet. Suet. *Domitiano* 12. Non dubitauit in reducẽda poſt diuortiũ uxore dicere, uocatã eã in puluinar ſuũ. Iuuenalis de Meſſallina è proſtibulo ad ſacrũ cubiculũ redeũte elegãter dixit, Fœda lupãaris tulit ad puluinar odorẽ.

Punctiuncula. Magis ignoſco ei qui uulnus inimici, quã qui punctiunculam amici concupiſcit. 3.*de ira*,43. repoſui uocem, *amici*, quę omnino huic ſententiæ neceſſaria uidetur.

Ad uoluptatũ & dolorũ pũctiũculas cõcitari. *de uit.beat.c*.15.115.

Pura area. 7. *ep*.53.

Purgamenta. Purgamenta creat pro frugibus. 10.*ep*.74.

Puſillum. Non ſtatim puſillum eſt, ſi quid maximo minus eſt. 16. *epiſtolar*. 101. *fol*. 252.

Puta ita eſſe; pro me eſt. 2.*nat*.55.

Putidè loqui. 10.*ep*.76.139.

Pyxidem argenteam & auream dicimus. 5.*de ben*.13.

Q

QVadra panis. Quis beneficium dixit quadram panis aut ſtipem æris abiecti, aut ignis accendẽdi factam poteſtatẽ? 4.*de ben*.29.

Quadrantaria res. Olim balnea nullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria? 13.*ep*.87.*f*.181. Mos ueteribus fuit ſoluendi bal-

di balneatori quadrantem: de quo dixi ad Varronem 4. de lingua Latina, ubi de quadrãtẽ ratito: & ad Festum in Ratitum. Cęterum Adagium hoc refertur ad res uiles & minimi pretij.

Quæstuaria. Ex adultera in quæstuariam uersa. 6. *de ben*. 32.

Quantum in se erat fecit. Illum laudabimus qui quantum in se erat, quod ius est, fecit. 6. *de benefi*. 11.

Quilibet. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quẽlibet dixeris. 13. *ep*. 88. 185.

Quot serui tot hostes. Eiusdem arrogantiæ uerbum iactatur, Totidem esse hostes quot seruos. 6. *ep*. 72. *f*. 72. Adagium in seruos & alterius dominio obnoxios. Vide Festum in Quot serui tot hostes. Macrobium: Theophilum.

Quousque eadem? Fastidio illis esse cœpit uita & ipse mundus; & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem? 1. *de tranquillitate*, 2. *fol*. 133. *in fin*.

Quousque eadem peccabitis? quousque fines possessionum propagabitis? quousq; orationes uestras porrigetis? 14. *ep*. 90. 199.

R.

R*Adicescere*. Vt uitis etiam ex corpore radicescat. 13. *ep*. 87. 183.

Ramalia. Fulciebant casam spissatis ramalibus ac fronde congesta. 14. *ep*. 90. *f*. 202.

Rapum arboris. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis & ad unum redactis pedem cum rapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant. 13. *ep*. 87. 182. Rapum uocat caput ipsum ex quo radices pendent.

Reapse. Reapse dici à Cicerone id est re ipsa. 19. *ep*. 109. 274.

Recalesco. Discussa senectute recalesco. 4. *ep*. 34. *in pr*. (112.

Recaluaster. Comatũ & crispulum mauis ne q̃ recaluastrũ? 9. *ep*. 67.

Recedente animo. Cũctanter exibit & animo recedẽte. 12. *ep*. 86. 176.

Recentes à Diis. Non negauerim fuisse alti spiritus uiros, &, ut ita dicam, à Diis recentes. 16. *ep*. 91. 207. Sic Iuuenalis Satyra 7. dixit infantem, à matre rubentem. Donatus in Andriam, à matre sanguinolentos: & Imperator in l. Cod. Theodosiano de his qui sanguinolentos uel nutriendos acceperint, à sanguine infantes.

Reclinare se in aliquem. In quẽ onus imperij reclinaret. ad *Mart*. 2.

Recrudesco. Nihil facilius quàm amor recrudescit. 9. *ep*. 70.

Recta domus. Desit quidquid aliud luxuria non contenta decore simplici miscet, quod dici solet, domus recta est. 16. *ep*. 101. 251. *in fin*. Est uero recta dom⁹, sine sumptum, cui nihil deest supellectilis iustę.

Rectam nauim semper tenuisse. Qui hoc potuit dicere: Neptune nunquã hanc nauẽ nisi rectam. 12. *ep*. 186. 179. De hoc adagio dixi in Politicis c. de re nauali.

Recto apparatu uiuere. Viuere sine recto apparatu potes. 11. *epist*. 111. 279. id est, sine deliciis.

Rectum.

Rectum limitem sequi. Quanto satius est rectum limitem sequi? 22. *epistol.* 124. *fol.* 316.

Reducere liberalitatem. Non reduco liberalitatem, & frenis arctioribus reprimo. 1. *de benef.* 14. 10.

Refundi suo canali. Flumina canali suo refunduntur. 3. *nat.* 11.

Regelari. Aetas mea contenta suo frigore uix media regelatur æstate. 9. *epist.* 68.

Rex aut fatuus. Aut regem aut fatuum nasci oportere. *in Ludo in pr.* Adagium est in eos quibus assueta & impunis licentia esse soleat. Stultitiam sanè iisdem regibus tribuit eodem loco author noster his uerbis: Crassum occidit tam fatuum, ut etiam regnare posset. *& post.* Abrupit stolidæ regalia tempora uitæ. & apud Horatium, Stultorum regum & populorum continet æstus.

Reiculi dies. Recēse uitæ tuę dies, uidebis paucos admodū & reiiculos apud te resedisse. *de breu. uit.* 7. Hoc tamē loco legitur *ridiculos.*

Relictis omnibus negotiis Stoicus fio. c. 3. *in sapientem* non cadere iniuriam. sic apud Terentium, Herus me relictis rebus iussit.

Repens genibus. Repens genibus ululat. *de uit. beat.* 27.

Repluere cœlo. Quis ferret hominem de siphonibus dicentem, Cœlo repluerunt. 10. *contr. præfat.*

Reponere beneficiū & id quod creditori tuo debeas. 11. *ep.* 82. 160.

Repositorium. Non in repositorio eius pectora auium (totas enim uidere fastidium est) congesta ponentur. 11. *ep.* 79. 152.

Repræsentare. Id unū bonū tibi rep̄sentabim⁹ mortē. 1. *de ira,* 16. 30.

Reptabundus. Virtutem adorabo, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. *de uit. beat.* 18.

Reses. Habemus interdum compositum animum sed residem & inexercitatum. 14. *ep.* 93. 224.

Resupinare. Quid tantum te resupinat? 2. *de benef.* 13. 17.

Resupinus. Ille in scena latius incedit, & hæc resupinus dicit: Imperito Argis. 11. *ep.* 81. *f.* 157.

Retentare memoriam. Non diu retentaui memoriam. 10. *ep.* 73. *in pr.*

Retorrida arbor, 3. *de ira,* 15.

Retorrida manus. Magis laudem trūcam illam & retorridam manum Mutij quàm cuiuslibet saluam. 9. *ep.* 67. 115.

Retrò ire. Virtuti retrò ire non licet. 9. *ep.* 67. 110.

Dementia est fugare cùm retro ire non possis. 11. *ep.* 83. 65.

Retrogradus. Vtrum emergeret Iuppiter, an occideret, an retrogradus esset (Nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. 7. *nat.* 25.

Reuilesco. Virtuti non est periculum ne admota oculis reuilescat. 1. *de tranquill* 15 *fol.* 148.

Rigidari. Virtus rigidari quidem, amplius intendi, non potest. 10. *epistol.* 73. *fol.* 127.

Ringi. Ringeris quoties aliquē ſæpiꝰ in faſtis legeris.18.*ep.*105.262.

Ritu proſequi. Quanto ritu proſequenda ſunt quæ nobis lachrymas educunt?3.*de ira*,33.

Rogo moleſtum uerbum. Moleſtum eſt uerbum, onerosum, & demiſſo uultu dicendum Rogo.2.*de benef.*2.12. Adagium. ſic Cicero Verrina de ſignis, Emere malo quàm rogare. Apuleius Floridis. Non leui mercede emit, qui precatur, adeo ut omnia potius utenſilia uendere uelis quàm rogare: & Seneca noſter 2.*de ben.*1. Nulla res carius conſtat, quàm quæ precibus empta eſt.

Rorare. Rorabit & leuiter impluet.1.*nat.*6.

Roſcida & cana nubes.1.*nat.*3.8.

Rotare. Turbo quidam animos ueſtros rotat. *de uit. beat.*27. Seneca Tragœdus ad eundem modum: O' quanti caſus humana rotant.

S

SAburra. Viliſſima ſaburræ loco fartura.10.*ep.*74.

Sagina. Cùm tibi felicior ſagina ceſſerit.2.*ep.*15.*in pr.*

Salaputium diſertum. Caluus cùm uideret à clientibus Catonis reũ ſui, Pollium Aſinium circumuentum in ſorite, imponi ſe ſupra cippum iuſſit. erat enim paruulus ſtatura: propter quod etiã Catullus in Hendecaſyllabis uocat illum ſalaputium diſertum.7.*contr.*4.*f.*117. Nutrices eo plauſu pueros excipere ſolebant, O' ſalaputium. Caluum exiguum fuiſſe teſtatur Ouidius illo uerſu, Par fuit exigui ſimiliſq; licentia Calui. Cęterum ut de hac uoce moneam lectorem, in excuſis eſt perperam ſalluputium: & malè Turnebus in ſuis aduerſariis, ſupponit pro hac uoce, *Calabotium.* Eſt uerò ſalaputium à ſalaputa, quæ obſcænum ſignificat: ſic putus ac putillus, ab eadem parte obſcœna.

Saliuam mouere. Aut ego te non noui, aut ſtatua tibi ſaliuam mouet. 11.*epiſt.*80.*f.*154.

Salua gratia & conſcientia. Nec diſſentire à noſtris ſalua gratia, nec conſentire ſalua conſcientia poſſum.21.*ep.*118.*f.*295.

Salutatores. Prorſus colant tanquam clientes, tanquam ſalutatores. 6. *epiſt.* 47. *f.* 73.

Salutatorium publicum exercere. Illi quoq; qui ſalutatorium publicum exerceat, donabit. Scit emere uenalia. c.14.*in ſap. non cad. iniur.*

Sarcinæ. Sarcinas contrahere. Fortem te præſta & ſarcinas contrahe. 3. *epiſtolar.* 25.

Cum ſarcinis enatare. Nemo cum ſarcinis enatat.3.*ep.*

Saturnalia. Decembri menſe ſaturnalia.2.*ep.*19.*in pr.*

Non ſemper erunt ſaturnalia. *in Ludo.* Adagium eſt mutationem futuram indicans.

Scalpellum. Scalpellum ſpongia tecum induxit.3.*de ira*,37.

Scapulis ſuum reddere. Sapiens uentri & ſcapulis ſuum reddit.2. *ep.* 17.27. id eſt ſeruat in ueſte & uictu modum.

Schola-

Scholastici. 1. *controuers*. 7. *f*. 34. Hi sunt declamatores, de quo dixi in libris Aureorum.

Scholastica exercitationes. 9. *controuers. præf. fol*. 139.

Scilicet hic pius & iustus. *in ludo*. Adagium irridentis, & falsam rem esse perstringentis. Virgilius, scilicet is superis labor est. Terentius: Id populus curat scilicet.

Scobs. Inter purgamenta & iactus cœnantiũ, & sparsam in conuiuio scobem, humanus sanguis euertitur. 9. *contr*. 2.

Scordalus. Tullius Cimber & nimius erat in uino & scordalus. 12. *epistolarum*, 84.

Non exigeret scordalus, *Suasor. ult. f*. 246.

Adiice nunc scordalum & furem deprehensum. 7. *ep*. 57. *in pr*.

Scotinos. Heraclitus cui cognomen scotinon fecit orationis obscuritas. 1. *epist*. 12. *f*. 17. Cicero de finibus. Vt Heraclitus qui cognomento scotinos perhibetur. Laërtius lib. 9. in uita Heracliti scribit Heraclitum uno ac eodem libro tradidisse de uniuerso, de Republica & de Theologia. & illum quidem in templo Dianæ deposuisse, ut quidam putant de industria obscurius scriptum, ut soli eruditi illum legerent, ne si à uulgo legeretur, contemptibilis esset.

Scrutationem populo præbere. O magnum uirum, si tutò & securus scrutationem populo præbuerit. *de uit. beat. c*. 23.

Secundæ notæ testes qui uidisse se negant, sed audiuisse. 4. *nat*. 3.

Secundæ notæ uir bonus. 5. *ep*. 42. *in prin*.

Secundæ sortis ingenium. 7. *ep*. 53.

Seductus. Hominum quorundam in seductu actiones sunt. 1. *de tranquill*. 3. 134. Id est, in otio ac secreto.

Segregem uitam agere. Quæcunq; uaga nascuntur & acturα uitam segregem, armata sunt: nudum & infirmum hominem societas muniit. 4 *de benefic*. 18.

Selecti iudices. Selecti iudices quos census in album & equestris ordo transmisit. 3. *de benefic*. 32. Selecti iudices tempore Ciceronis qui electi à Prætore subsortitione. *Cicero pro Cluentio. &* 4. *Verrina. Asconius* 2. *Verrina*. Post uerò q ex ordine equestri ut hic Plin. 33. c. 2.

Selibra. Quatuor pondo & ad selibrã fuisse aiebant. 15. *ep*. 96. 236.

Semersa uox. Venit ad me semersa, tenui atque elisa ieiunio uoce. 1. *controuers*. 1. *fol*. 8.

Seminudus. Cum illo seminudo loquor. 8. *ep*. 63.

Semisomnis. Hesterna crapula semisomnes & graues. *de bre. uit*. 3 4.

Semita. Per rimas facere semitam. 3. *nat*. 13.

Semiuiuus. Semiuiuus est cui ad intelligendos corporis sui habitus iudice opus est. *de breuit. uit*, 12.

Sentinam ducere. Ex occulto sentinã ducentibus aquis continuo labore resistit. 2. *de ira*, 10.

Sequlus. Quid inquiritis an Penelope impudica fuerit an uerba

sequlo suo dederit, an Vlyssem illum esse quem uidebat antequàm sciret suspicata sit. 13. *epistolar.* 88. *folio* 190. Scio in excusis legi *seculo* ut ad temporis homines illius referre possim. Placet tamẽ potius ita mutari locum, ut sequlum interpretemur procum ac sponsum Penelopes, quem non unum certè habuit. Iunge quæ 2. Coniecturarum adscripsi.

Serenitatem obducere. 3. *de ira*, 25.

Sese, id est, seipse. 19. *ep.* 109. 274.

Seseagij. Vt breuiter includam quod sentio, & istos seseagios ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseriis sunt, quàm ante illas. 16. *ep.* 99. 245. Hanc uocem restitui: tametsi in impressis legatur, *sacagios*, uel *saccagios*, uel *satagios*. Seseagios interpretor ex ipsis uerbis Senecæ, sibi molestos, qui antè dolent, quàm necesse sit: ut uideatur Seneca ad Græcorum illam uocem ἑαυτοντιμωρούμενος allusisse. Cicero 3. Tusculana. Quid ille Terentianus ipse se puniens?

Sestertio nummo æstimanda. Quæ maxima inter nos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo æstimanda. 15. *ep.* 96. 235. Adagium de re nullius aut uilis pretij. Iustinianus *in lege ultima Cod. de donationibus*: uerba superflua quæ in donationibus poni solebant, scilicet, sestertij nummi unius assium quatuor: penitus esse reiiciẽda censemus. His adde *l.* 4. *ff. commodati. Ciceronem pro Roscio Comœdo & pro Rabirio Postumo, ubi scripsi.*

Siccum ingenium. Ingenium siccum & sobrium. 20. *ep.* 115. 286.

Sigillaria. Sigillaria mihi solebas afferre. 1. *ep.* 12. 17.

Signa ferre. Prima uirtus sit, hæc ferat signa. *de uit. beat.* 13.

Sinus: *Ex sinu dare.* Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum. 3. *de ira*, 17.

In sinu gaudere. Inuidiam effugies, si scieris in sinu gaudere. 18. *ep.* 106. 265. Adagiũ est quo quis significatur tacitã & in se uoluptatem sentire. sic Cicero *Tusculana* 3. in sinu gaudeant. Plin. 2. *epist.* 1. in sinu tuo defleam.

In sinu suo inuenire. 3. *de ira*, 27. est apud se. sic apud Ciceronẽ ad Quintũ fratrẽ & Iurisconsultum in *l.* 27. *ff. de probationibus*. In sinu habere, est apud se & in sua potestate habere.

Laxo sinu excludere. Leuia tela laxo sinu excludimus. 7. *ep.* 54.

Laxare sinum. Sinum laxa, merum lucrum est. 21. *ep.* 120.

Perforatum sinum habere. de uit. beat. 23. *in fin.* Vide sup. in *Perforatũ*.

Sipariis fortiora. Inter multa alia cothurno non tãtum sipariis fortiora Publia hoc ait. 1. *de tranq.* 11. 143. Festus. Sipariũ est quo in scenis mimi utuntur: dictum ait Verrius à uelamento, quod uocetur aliàs aulæum. Est deniq; siparium genus ueli mimicum.

Sistrum concutere. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mẽtitur. *de uita beata* 27.

Sitis.

Sitis. Ad ſitim nihil pertinet quo poculo aqua aut quàm eleganti manu miniſtretur. 23. *ep.* 120. 303. Horatius ibidem: Num tibi cum fauces urit ſitis, aurea quæris Pocula?

Sodalitium. Nox una abſtulit & uinctas ad ſodalitium manus copulatas intercidit. 1. *de tranq.* 11. *f.* 143.

Soleatus. Quid inſtabat? Ne ſenatores Romani populi ſoleatus occideret. 3. *de ira.* 19.

Prætor ad occidendũ hominem ſoleas popoſcit. 9. *contr.* 2. 149.

Solicitior omnibus reis. 1. *de clementia.* 13.

Solicitiore loco innocentiam habituri, 3. *de benef.* 13.

Solita peccare. 21. *ep.* 117. id eſt, more aliorum. ſic Horatius. 1. *ep.* 1. Inſanire putas ſolennia me, id eſt, more aliorum.

Sophiſmata præſtigiatorum. 6. *ep.* 45.

Sordidè. Nec ſordidè cuſtodiam nec prodigè ſpargam. *de uita beata* 20. id eſt, auarè.

Sorites. Sorites ille inexplicabilis ſubit: cui difficile eſt modum imponere, quia paulatim irrepit. 5. *de benef.* 19. Idem cum uideret à cliẽtibus Catonis rei ſui Pollionem Aſinium circumuentum in ſorite, imponi ſe ſupra cippum iuſſit. 7. *contr.* 3. Vlpianus 47. ad Sabinũ. Natura cauillationis, quam Græci σωρείτην appellauerunt, hæc eſt, ut ab euidenter ueris per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea perducatur, quæ euidenter falſa ſunt. *l.* 177. *ff. de uerb. ſignificat.*

Specularia. In caldarium latis ſpecularibus diem admittere. 13. *epiſtolar.* 87. *fol.* 182.

Speculator. Cum anulos domini ſeruus ſibi aptaſſet ac ueſtem induiſſet, ſpeculatoribus occurrit. 3. *de benef.* 25.

Spiramentum. Siue fauces nodus eliſit, ſiue ſpiramentum aqua præcluſit. *de prou.* 8. 12. Spiramentum hic pro ſpiritu uſurpauit.

Spiritu uno cliuum exſuperare. uide infra *Vno.*

Spiſſata ramalia. Furcæ utrinq; ſuſpenſæ fulciebant caſam, ſpiſſatis utrinq; ramalibus ac fronde congeſta. 14. *ep.* 90, 202.

Spiſſis prodire. 1. *de benef.* 3. 4.

Spiſſiſſimum. Quod peſſimum ex nequitia eſt, & (ut ita dicam) ſpiſſiſſimum, domi remanet. 11. *ep.* 82. 161.

Spiſſius. Iter à recenti maris tempeſtate ſpiſſius erat, fluctus enim illud frequens & concitatus exæquat, longior tranquillitas ſoluit, cùm arenis quæ humore alligantur ſuccus abſceſſit. 7. *ep.* 56. 87.

Spoliarium. In ſpoliario iugulari. 14. *ep.* 94. 219.

Volo noſſe illum ſpecum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium ſpoliarium. 10. *contr.* 4.

Proſcriptionis Syllanæ ſpoliarium. *de diuina prouid.* 3.

Stagnũ pro ſtanno. Offendũtur argento parum ſplendido & ſtagno non ad ſolem perlucẽte. 3. *de ira*, 35. Sic ſtagnum pro ſtanno hoc eſt, nũmos ſtagneos pro ſtanneis poſuit Iuriſc. *in l.* 9. §. 9. *ff. de falſis.*

Stamen. Quemadmodum tela ſuſpenſis ponderibus rectum ſtamen extendat. 19. *ep.* 91. 203.

Stat. Stat fracto dolio uinum, nec ultra triduum rigor ille durat. 2. *nat.* 31. id eſt, durat.

Stata magnitudo. Virtutis, ut cœleſtium, ſtata magnitudo eſt. 11. *epiſtolar.* 80. *folio* 155.

Statio. Contemplatio nobis ſtatio eſt, non portus. *de uit. beat.* 32.

Stationes ſuas deſerere. 2. *de benef.* 22.

Stillicidium. Perire membratim, & *per ſtillicidia* amittere animam. 17. *epiſtol.* 102. *fol.* 254.

Nemo multum ex ſtillicidio poteſt perdere 10. *ep.* 71. 121.

Strophis remotis ac fucis. 3. *ep.* 26. 45.

Struthiocamelus depilatus. c. 17 *in ſapient. non cad. iniur.*

Sub cenſura ſua agere omnia Nemo, niſi à quo omnia acta ſunt, ſub cenſura ſua (quæ nunquam fallitur) libenter ſe in præteritum retorquet. *de breuit. uitæ* 10.

Sub colapho gemere. 2. *ep.* 13. 19.

Sub ictu habere & eſſe. Sapientiam non quidem attigerunt, in cõſpectu tamen, & (ut ita dicam) ſub ictu habent. 10. *ep.* 71.

Ille damnatus & tua innocentia ſub ictu eſt. *ad Mart.* 9.

Sub imperio habere rerum naturam. 1. *ep.* 11. 15.

Sub iugo eſſe. Occupatorum animi uelut ſub iugo ſunt, flectere ſe ac reſpicere non poſſunt. *de breu. uitæ* 10.

Sub manu naſci. Sub manu, qđ aiunt, cõſiliũ naſci debet. 10. *ep.* 72.

Subciſiua res. Exercet Philoſophia regnum ſuum. Dat tempus, nõ accipit: non eſt res ſubciſiua, ordinaria eſt, domina eſt, adeſt & iubet. 7. *epiſt.* 54. *f.* 84.

Subigere terram. Scipio exercebat opere ſe, terramq; (ut mos priſcis fuit) ipſe ſubigebat. 17. *ep.* 87 181. Virgilius 1. Georgicôn: Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni.

Subnaſcitur quantum exhauſtum eſt. 2 *de ira*, 10. *in fin.* Adagium de re perpetua ac nunquam finiente. adi Lucianum in *ſectis*: Sophoclẽ: Zenodotum: *Platonem.* 7. *de legibus*, *Athenæum.* 7. *dipnoſophiſtôn.*

Subtegmen. Quemadmodum ſubtegmen inſertum, quòd duritiã utrinq; comprimentis tramç remolliat ſeparata coire cogantur. 14. *epiſt.* 91. *fol.* 204 *in pr.*

Subula leonem excipis. Acuta ſunt iſta quæ dicis. 11 *ep.* 83 *in fin.*

Pudet in aciem deſcendere pro Diis hominibusq; ſuſceptum, ſubula armatum. 12 *ep* 86. Adagium eſt, quo ſignificatur rem arduã pos minutiſſimis armis aggredi.

Suburbanũ. Hoc debeo ſuburbano meo, quòd mihi ſenectus mea, quocunq; auerteram, apparuit. 1. *ep.* 12. *f.* 17.

Sudatorium. Circa balnea ac ſudatoria uoluptas. *de uit beat.* 7.

Sudor aquæ, Sudorem aquileges uocant 3. *nat.* 15. 49.

Sufes. Non uis nisi cõsul, nisi Moddyx, nisi Sufes administrare Rẽpublicam. 1. *de tranq*. 3. 135.

Sufflaminandus. Aterius noster sufflaminandus est. 4. *contr. praef*. 82. id est retinendus. Est enim sufflamen retinaculum, quo una rotarũ retinetur. Iuuenalis. Ipse rotam stringit multo sufflamine Consul. Vsus est eodem uerbo Hieronymus. Adagium est autẽ in eos, quos cohiberi ius ac necesse sit.

Suffugia aduersus perpetem cœli rigorem. 1. *de ira*, 11.

Summa summarum hæc erit. 5. *ep*. 40. *f*. 65.

Summam cutem stringere. uide supra *Cutem*.

Summam manum imponere. 1. *ep*. 12. 252. Adagium sumptum ab artificibus, qui sua opera primò rudiùs, deinde politiùs tractant.

Summatim. Hæret mihi color eorũ nõ ex recenti cõuersatione familiariter, sed summatim, ut solet, ex uetere amicitia. 16. *ep*. 101. 252.

Summa sequar fastigia rerum. 14. *ep*. 90. 198.

à Summis labris. Non à summis labris ista uenerunt, habent istæ uoces fundamentum. 1. *ep*. 10. 14.

Summo, quod aiunt, animo inhæret. 1. *de ira*. 16. 32.

In summo deficit cliuo. 14 *epist*. 93. *fol*. 214. Adagium, quo significatur imbecillitas ipsius agentis, & quidem in ipso fine: cui subcontrarium est, In limine deficere aut offendere, hoc est, uel in ipso agendæ rei initio.

Supercilium censorium. *Declamat*.

In hoc supercilia subduximus. 6. *ep*. 49. *f*. 75.

Subductis superciliis. 1. *de benef*. 1. 12.

Superciliosus. Superciliosi uitæ censores alienæ. 22. *ep*. 124. 315.

Supermicare. Exempla quæ retuli nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant. 3. *de benef*. 32. *in fin*.

Superstitione quadam teneri. Virtutis quadam superstitione teneãtur. 15. *epist*. 96 *f*. 235.

Supparum. Solis Alexandrinis licet supparum intendere. 11. *ep*. 78. Suppara non tam uela quàm uelorum supplemẽta, & summæ partes, quæ supra ipsa uela & antennas expandebantur. Lucanus 5. summaq; pandens Suppara uelorum perituras colligit auras.

Supremum officium. Neminem de supremo officio rogo. 14 *ep*. 93. *in fi*. supremum officium uocat sepulturam.

Supplodere pedem Etiamsi non disputarem, nec supploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem uocem. 10. *ep*. 76. 139.

Suppurata hilaritas tristitia. Horum, qui felices uocantur, hilaritas ficta est, aut grauis, aut suppurata tristitia. 11. *ep*. 81. 157. hoc est, tristitiam comitem & occultam habet ea hilaritas.

Suspectus sui. Nimius sui suspectus; & insitum mortalitati uitium se suaq; mirandi. 2. *de benef*. 26. 24. (25 *in fi*.

Suspẽsum. Suspẽsum gradũ ponũt, & põdus suũ sustinẽt. *de uit. beat*.

Suspensa manus. uide supra *Manus*.

Suspirium. Vni morbo assignatus sum, quem quare Græco nomine appellem nescio. satis enim aptè dici suspirium potest. Breuis autem ualde & procellæ similis impetus est, intra horam ferè desinit. *& post*. Medici hanc meditationem mortis uocant. 7. *ep*. 55.

Sine suspirio transigere. Placidas transigebant sine suspirio uoces. 14. *epistol*. 91. *fol*. 207.

T

TAcitum pro secreto. Falsum est hoc, ei, qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. 12. *ep*. 84. 170.

Tacitum funus. Minus molestiarum habet funus tacitum. 1. *de tranquillitate* 1. *fol*. 130. id est, sine cantu & symphonia. sic Liuio 39. tacito signo exercitum abducere, est, sine cornu, sine classico, sine tuba, sine signo uocali.

Tanti est. Est tanti, ut gratum inuenias, experiri ingratos. 11. *epistolar*. 82. *fol*. 159.

Est autem tanti diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. *& post*.

Tanti putemus oculos intendere. 19. *ep*. 111. 279.

Sit tãti, ut tu coarguaris. 6. *de b*. 22. id est, magnũ atq; utile puta.

Est tanti uulnus suum premere. *& post*. Est tanti habere animã. 17. *epist*. 102. *fol*. 254.

Fuit tanti non reuocare promissum suum. 4. *de benef*. 39.

Tardè uelle nolentis est. 2. *de benef*. 5. 14.

Tectorio induci. Balnea gregali tectorio inducta. 13. *ep*. 87. 181.

Temporariæ amicitiæ. Hæ sunt amicitię, quas populus temporarias appellat. 1. *epist*. 9 *f*. 12.

Tenor. Virtus permanet tenoris sui. 10. *ep*. 77. 143.

Terram misceri igni. Multæ uoces detestabiles ut illa: oderint dum metuãt: cui Græcus similis est uersus, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet. 2. *de Clement*. 2. Adagium est, quo rerum omnium perturbatio significatur.

Terriculæ. Omnes terriculas eius deludas. de remediis *fortuit*. *f*. 15.

Tetradæon. Primum Tetradæon quorum faciam quæritis? Latronis, Fusci, Albutij, Gallionis. 10. *contr*. *præfat*. *f*. 169.

Textorium. Textorium totum istud est. 20. *ep*. 114. *f*. 285.

Θηλειοτροφεῖς. Hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, θηλειοτροφεῖς. 3. *de ira*. 23. id est, feram apud te alis.

Titillare mœrorem. 16. *ep*. 100. 250.

Titillatio. Magno uitam facit titillatio corporis. 14. *ep*. 93. 213.

Tomentum circense. *de uit. beat*. 25. 121.

Tonitruum dixerunt aut tonum. 2. *nat*. 54. *&* 56. 39.

Tonsiles syluæ. *nat*. *pref*. 2.

Tori. Præcedit armenta taurus, qui magnitudine ac toris cæteros mares uincit. 14. *ep*. 90. 201.

Cùm tibi feliciter sagina cesserit, ac tori creuerint, nec uires unquam opimi bouis, nec pondus æquabis. 2.*ep*.15.

Torrens. Torrente auferri. Velut torrente quodam aufertur. 12. *epistolar.* 86. *fol.* 176.

Torrentis more fluere. Torrẽtis more magnus quidem sed turbidus fluebat. 4.*contr. præf. in fi.*

Ex torrente haurire. uelut ex torrente rapido nec semper casuro, citò hauriendum est. *de breuit. uitæ* 9.

Tractator. Sic tractauit ignem, ac si manum illam tractatori præstitisset. 9.*ep*. 67. *in fi.* Dixi in loco communi, de Re medica *supra.*

Tractim dicebat. P. Vinicius. 5.*ep*. 40. 63.

Traducturus. Hic corpore deformis est, aspectu fœdus & ornamenta sua traducturus. 4.*de benefic.* 32. sic Iuuenalis *Satyra* 11. in qua se traducebat Vlysses Ancipitem.

Tragicus. Et quo terribilior esset Tragicus. *in Ludo.* Adagiũ in eos, qui terribiles uideri uolunt.

Trahere. Trahere, cunctari & morari sciuit. 1.*de ira*, 11.

Trama. Duritiam utrinque comprimentis tramæ emollit. 14. *epistolar.* 91. *fol.* 204.

Transfiguratus. Nondum sapiens est, nisi in ea quæ didicit animus transfiguratus est. 14.*ep*.93.226.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari. 1. *epistolar.* 6. *in pr.*

Tribades. Qui tribadas deprehenderit & occiderit. 1. *contr.* 2. *in fi.*

Tricola & Tetracola. Mindius dixit *tetracolo*: seruiebat forum, cubiculo: prætor, meretrici: carcer, conuiuio: dies, nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, ut expleretur circuitus. Quẽ enim habet sensum, seruiebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in *tricolis* & in omnibus huius generis sententiis, curamus ut numerus constet, non curamus ut sensus. 4.*Declamat.* 2. *f.* 212. Sunt autem Tricola & Tetracola conuersiones tribus uel quatuor membris constantes, quæ tum sunt elegantissimæ & argutissimæ, cùm paria paribus relata habent. Quintilianus. 9. c. 3. de Tricolis hæc scribit: Non semper, inquit, ultimis consonant quæ τρίκωλα dicunt: Vicit pudorẽ libido, timorẽ audacia, rationẽ amentia. sed in quaternas ac plures hæc ratio ire sententias potest. Et etiam singulis uerbis, Hæc cubat, dolet, piget, pudet: & abiit, excessit, erupit, euasit: *hæc ille.*

Tuber quidam tyranni gladio diuisit, qui ad occidendum eum uenerat. 2.*de benef.* 19. 21. Plinius 7. *c*. 32. cùm de Iasone Phereo scriberet uomicam appellat. Græci uerò φῦμα.

Tumida. Non igonrari sinit, inter magna quid intersit & tumida. 14.*epistol.* 91. *f.* 205.

Turturillæ. Isti quos publica quies, aliis laborãtibus, molliter habet, turturillæ sunt. 16. *ep*. 96. *f.* 241.

Tympa-

Tympanum. Nulli corpus tuum impudicitiæ uacat, sed in manu tympanum est. *de uit. beat.* 13.

Tyro. Nulli sis malo tyro. 18. *epist.* 108. *fol.* 269. id est nulli infortunio, incommodoq;.

V

V*Agire.* Non cõuitiari uos putabo, sed uagire uelut infantes miserrimos. *de uit. beat.* 26.

Valetudinarium. Si intrassem ualetudinarium, non idem imperassem omnibus per diuersa ægrotantibus. 1. *de ira*, 16. 30.

Tanquam in eodem ualetudinario iaceam, de communi malo loquor. 3. *ep.* 27. *in pr.* Adagium quo significatur uis in plures eiusdẽ mali. Tacitus *dialogo de claris oratoribus*: Qui in eodem ualetudinario has esse & hanc maciem probent:

Valetudinarius. Non uideo, quare sibi placeat, qui robustior est ualetudinario. *nat. præfat.*

Vaporantia incendia. Vaporantibus incẽdiis aera repleuit. 2. *nat.* 30.

Vasa colligere. Incipiamus in senectute uasa colligere. 2. *ep.* 19.

In uasa inquirere debitoris. Nomina facturi diligenter in patrimonium & uasa debitoris inquirimus. 1 *de benef.* 1.

Velamentum. Quicquid incommodi est uelamento maioris boni tegitur. 9. *ep.* 67. *f.* 113.

Quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac uelamẽtum. *de uit. beat.* 12. Sic Vlpianus in l. cum duobus. 52. §. 2 *ff. locati.* Opera æsq; uelamentum est pretij.

Venæ aquarum. 3. *nat.* 15.

Venerem suam habet. Ille non est mihi par uirtutibus atq; officiis, sed habuit suam uenerem. 2. *de benef.* 28. id est suam uenustatẽ uel uenerem propitiam. sic enim Horatius. 1. *ep.* 6. Et benè nummatum decorat Suadela, Venusq;.

Ventilare. Quàm stultum est cùm signum pugnæ acceperis, uentilare? 20. *ep.* 118. *f.* 298.

Delectat uersare se & mutare tãdem fessum latus, & aliò, atq; aliò positum uentilari. 1. *de tranq.* 1. *f.* 132.

Ventosum. Ambitus res uentosa. 12. *ep.* 85. 183.

Ira uentosa & inanis est. 1. *de ira*, 16. 33.

Ventis ac scapulis sapiens suum reddit. 2. *ep.* 17. 27. Adagium in iustos, temperantes ac modum seruantes.

Venter præcepta non audit, poscit, appellat. 2. *ep.* 21. *in fi.*

Venter bene moratus & contumeliæ patiens. 22. *ep.* 124. 314.

Verba dare. Possunt uerba dare. 1. *de clem.* 25. Adagium in subdolum ac fallacem.

Veritatem dies aperit. 2. *de ira*, 22. Adagium, quo significatur nihil tam tectum esse, quod temporis tractu non reueletur. adde *Tertull. Apologetico*: 12. *Gell.* 12. *Matthæi* 10.

Vermi-

Verminationes cerebri æstuantis.15.*ep*.96.233

Vernilitas. Interdum obnoxia patimur, id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas, siue uernilitas, punienda est promittendi facilitate.15.*ep*.95 231.

Verniliter. Et hæc ipsa non uerniliter, nec ea quidem figura, qua reiicimus quæ magis ad se uolunt retrahere.2. *de benef*.11.16. Huiusmodi uernilitas elucet in aulicis, & similib⁹, & quomodo Hieronymus ad Rusticum monachum scripsit: ut ne leui citatoq; sermone; &, ut ita loquamur, summis labiis hospites inuitemus.

Vernularum licentia. Patres filiorum modestia delectantur, uernularum licentia.*de prouid*.1.2.

Verrucas alterius deridere, cùm te scabies depascatur. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorũ corporũ næuos aut uerrucas derideat, quem scabies depascitur. *de uit.beat.27.f*. 124. Adagium in iniustos & cæcos aliorum reprehensores.

Versabilis. Omnis conditio uersabilis. 1.*de tranq*.11.143.

Versuram facere. 2.*ep*.19. Domi uersura. 5.*de benef*.8. Adagij species, de qua dixi in Iuridicis supra.

Verticosus. D sect⁹ & (ut Sallustij uerbis utar) uerticosus. 7.*nat*.8.

Vesanus. Vesanus homo & trans oceanũ cogitationes suas mittens. 14.*ep* 92.*fol* 210.

Vestiarium. Familia uestiarium petit. 1.*de tranq*.8.

Veternum. Aerumnosi animi ueternũ conspiciemus.21.*ep*.116.291.

Veternosissimus. Non redigo ista ad legem dialecticam, & ad illos artificij ueternosissimi nodos. 11.*ep*.83 166.

Vetus quamuis arbustum etiam transferri potest.13.*ep*.87.182. Sic apud Publium: Nulla est sera ad bonos mores uia: ut hæc Senecæ uerba in adagium transferamus.

Viaticum. Hoc est, in patriã sine uiatico perueniri. *de remed.fort*.16. Licet ad philosophiam etiã sine uiatico peruenire 2.*ep*.17.27. Plus mihi superest uiatici quàm uitæ. 11.*epist*.78.146.id est, plus rerum quàm uitæ.

Victoriam hostis sui uincere. Stilpõ capta patria à Demetrio interrogatus, nũ quid perdidisset: Omnia, inquit, bona mecum sunt. Ecce uir fortis ac strenuus, ipsam hostis sui uictoriam uicit. 1.*ep*.9.13.

Virgã hostiarij frangere. Ille pusilli animi est, q sibi placet quod hostiario libere respõdit eiusq; uirgã fregit.2.*in sap.non cad.iniur*.14.161.

Virgeam cratem texuerunt manu. 14.*ep* 90.203.

Viridia. Vidi cisternã ædificiis ac uiridibus subditã.13.*ep*.87.181.

Virilius peccare. *de breuit.uitæ* 6.

Viscata beneficia. Qui tutam uitam agere uolet, deuitet uiscata beneficia: in quib. in hoc quoq; miserrimi fallimur, quòd habere nos putamus, hæremus.1.*ep*.8.10.*in pr*. (*in f*.

Visceratio. Sine amico uisceratio leonis ac lupi uita est.2.*ep*.19.

Epu-

Epulum & uisceratio,& si quid aliud capitur manu,discedit in partes. 10.*ep.*74 *f* 133.

Vitalia. Magni animi est magna contemnere,ac mediocria malle quàm nimia. Illa enim utilia uitaliaq; sunt. At hæc eo quo superfluunt,nocent. 5.*ep.*39. Frugalitas nimia non est uitalis; uitæ nocet. Horatius 2.*satyr.*7. Amicum mancipium domino & frugi quod sit satis,hoc est,ut uitale putes. Lactantius 6. Vnum est sapientis & iusti & uitalis uiri opus,diuitias suas in sola iustitia collocare.

Viua aqua. Vt scias illic non cœlestem esse nec collectitium humorem,sed quod dici solet,uiuam aquam. 3.*nat.*7.

Viua indoles. Ne somno & uoluptatibus quidquid est in te indolis uiuæ,demergas. *de breuit.uitæ.* 18.

Viua uoluptas. Cõspectus & præsentia & conuersatio aliquid habet uiuæ uoluptatis:utiq; , si non tantum quem uelis sed qualem uelis, uideas. 4.*ep.*35.

Viua uox. Multum uiua uox facit. Non quidem hæc quæ alienis uerbis commendatur & actuarij uice fungitur. 4. *ep.*33.56.

Plus tibi uiua uox & conuictus quàm oratio proderit. 1.*ep.*6.

Ciceronis potui uiuam uocem audire. 1.*contr.*3.

Viuæ sententiæ. Eius declamationes tales erant. Cõpositio aspera, & quæ uitaret compositionem,sententiæ uiuæ. 3.*contr.præf.fol.*76.

Viuum consilium. *Suasoria.*5.*f.*258.

Viuacior ignis. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur. Viuacior est,qui non lẽta difficiliq; materia commissus,fumoq; demersus ex sordido lucet. *ad Mart.*23.

Viuidus ignis. Aspicere oculis,uiuido igni flagrantib. 21.*ep.*116.291.

Vlcuscula quædam & eruptiones. 10.*ep.*73.

Vltrotributa. Virtus cuncta in se impendere iubet, ac sæpe in ultrotributis est. 4.*de benef.*1. Liuius 39. Censores uectigalia summis pretiis ultrotributa infimis locauerunt. Idem. *lib.*43. Hinc contentione orta, cùm ueteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgatur: Quæ publica uectigalia,ultrotributa C. Claudius & Tib. Sempronius locassent,ea rata locatio ne esset,& ut omnibus redimendi,& conducẽdi promiscuè ius esset. *Hæc Liuius.* Vltrotributa suntne uectigal extraordinarium ac præter tributum pendi solitum? *an potius* impensæ & erogationes operum publicorum faciendorum : & sartorum tectorum pręstandorum mancipibus & redemptoribus certa mercede locatorum? Id mihi probatur magis. Nam Plutarchus in Catone censorio loquens de hac censura Liuium ita secutus scribit: συςέλλων δὲ τοῖς μισθοῖς ἐργολαβίας: τὰ δὲ τέλη ταῖς πράξεσιν ἐπὶ τὰς ἐσχάτας ἐλαύνων τιμάς. Quid igitur? uultne Seneca magnas impensas in uirtute interdũ fieri, cùm scribit eã sępe in ultrotributis esse? Turnebus ita putat: à quo iure dissentio. Nihil enim aliud uult, quàm ut

nos

nos ipsos uirtuti impēdamus, & quidem totos, quod uel sine pecunia fieri posse putabimus. Nam (ut autor noster alibi scribit) ad uirtutem sine uiatico perueniri potest. Itaq; hæc nostri in uirtutem impensa, ultrotributum fuerit, &, ut Plutarchus scribit, ἐργολαβία.

Vltro aut citrò mota. 1. *de benef.* 10.

Vltro citroq; ire debent beneficium & gratiæ relatio. 5. *de benef.* 11. Adagium est quo significatur, res utrinq; hinc illinc constare oportere. Hoc etiam dicendi genere usus est Cicero.

Vmbilicus. Ad umbilicū librū reuoluere. *Suasoria.* 2. *pro Ciceron.* 243.

Vmbrosissima. Ferè aquosissima sunt, quæcunque umbrosissima. 3. *naturalium* 11.

Vna forma percussa. Id age ut omnia facta dictaq; tua inter se congruant & una forma percussa sint. 4. *epist.* 34. *f.* 57. Adagium est à re monetaria sumptum.

Vnus è multis. Non fuit unus è multis, uidit uerā lucē. 14. *ep.* 94. 218.

Vnus e populo. Iste homo non est unus è populo. 1. *ep.* 10.

Vnus è turba. Potest etiam rudis & unus è turba reddere beneficium. 11. *epist.* 82. *f.* 158.

Vno ore. Omnes uno tibi (quod aiūt) ore affirmabūt. 11. *ep.* 82. 162.

Vno spiritu exsuperare. Vno spiritu cliuum istum, si potes, exsupera. 4. *epist* 31. *fol.* 53.

Volaticum. Meministi, cùm quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, uolaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere sed pennam. Mentitus sum, pluma tenebatur, quam remisit. 5. *epist.* 42. *fol* 66.

Volatile. Gloria uanum quiddam & uolatile est. 22. *ep.* 124. 316.

Volubile. Iubes illam in loco uolubili stare. *de uit. beat.* 15 115.

Vultur est, cadauer expectat. Amico ægro aliquis assidet, probamus. At hoc si hæreditatis causa facit, uultur est: cadauer exspectat. 15. *ep.* 96 237. Adagium est in hæredipetas & captatores testamentorum. Martialis 6. Amisit pater unicum Silanus: Cessas mittere munera Oppiane? Heu crudele nefas maleq; Parcæ. Cuius uulturis hoc erit cadauer?

X

X*ystus* In Xysto maternorum hortorum inambulans. 3. *de ira*, 19.

FINIS.

DE PROVINCIIS, REGIONIBVS ET VRBIBVS.

Cap. 2.

DE ROMANIS ILLVSTRIBVS.

Cap. 3.

DE IMPERATORIBVS ROMANIS. *Cap.* 4.

CLAV-

CLAVDIVS.

NERO.

DE EXTERIS ILLVSTRIBVS.

Cap. 5.

DE PHILOSOPHIS.

Cap. 6.

DE MEDICIS, HISTORICIS POEtis & Grammaticis.

Cap. 7.

¶MEDICORVM.

¶HISTORICORVM.

¶POETARVM.

¶GRAMMATICORVM.

DE DECLAMATORIBVS.

Cap. 8.

Albutius

DE FOEMINIS.

Cap. 9.

Corneliæ

FINIS.

Os hnt a non loquentur
Manus habent et non palpabunt
Discite posteri vestris discenda tradite filijs

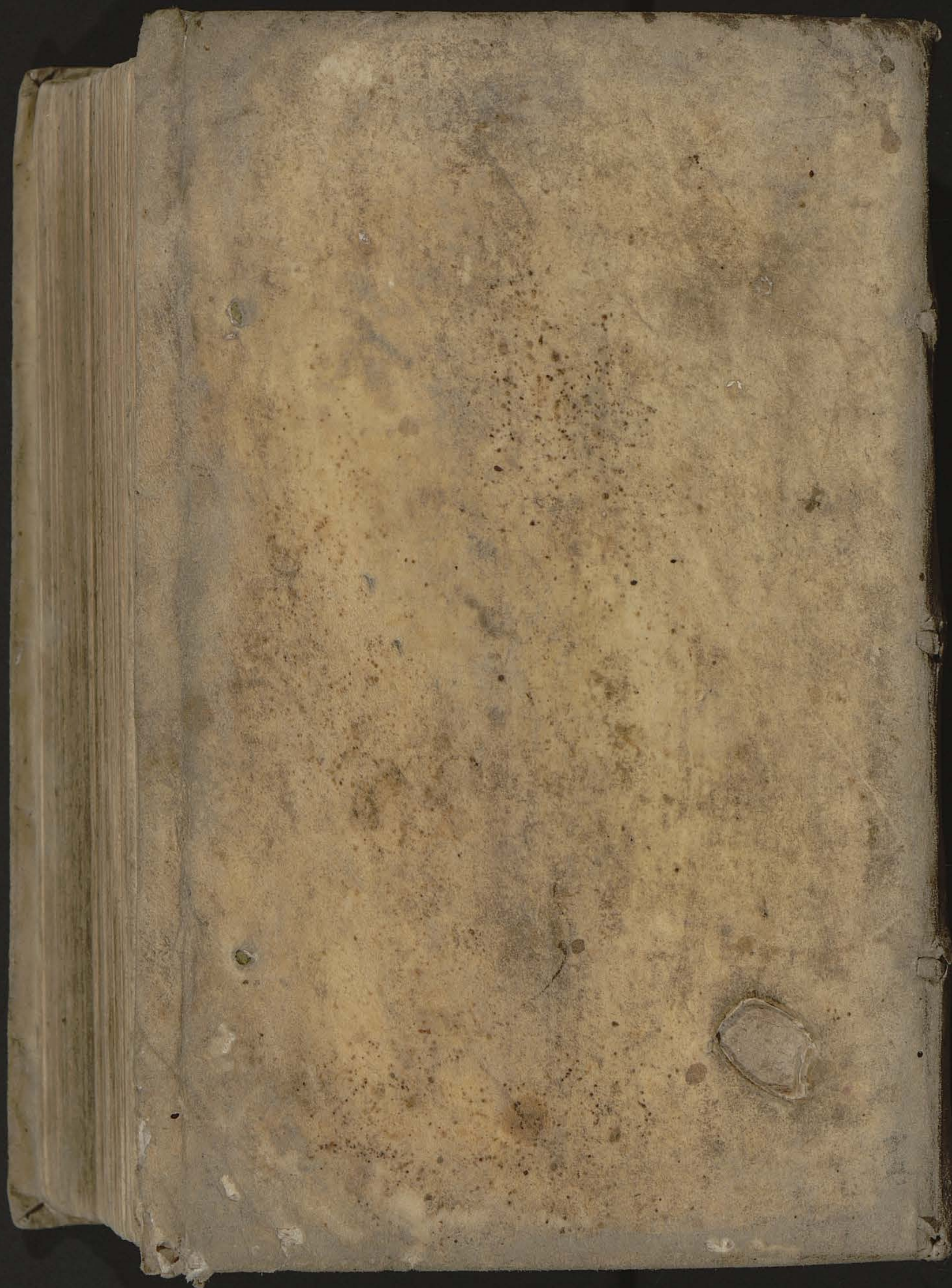
d. 31 Marty 1665.

Nicolaüs Pürwinsky

Anno 1669

Consignatiatus apud

Joannem Zaradsky

Seneca

Dionysius Gothofredus I. C.

In

L. Annaei Senecae philosophi Opera

Coniecturarum et var. lectionum lib. V.
Loci communes seu libri Aureorum
Nomenclator sive commentarius selectorum dictionum

Basileae.

Per Eusebium Episcopum
1590

16°. 531sk.
a_2-a_5 – K-K_7

Cfr. 2 „Opera" Senecae L. Annaei

Seneca L. Annaeus philosophus

Opera
quae extant, omnia
in VI. tomos tributa
Novae huic editioni accesserunt:
I. Summaria sive argumenta
II. Coniecturarum et Var. lectionum lib. V
III. Loci Communes seu libri Aureorum.
IV. Nomenclator sive comentarius
Autthore Dionysio Gothofredo J. C.
Basileae.
Per Eusebium Episcopum.
1590.

16°. 6 k. n. – 121 sk. – 3 k. n. – 319 sk. – 232 sk. –
a-a5 – h-h5; A-A5 – V-V5; aa-aa5 – oo-oo4;
129 sk (Aa-Aa5 – Hh-Hh3); 287 sk (AA5 AA5 – SS-SS5)
Opr. perg.

Seneca L. Annaeus philosophus

Opera

quae extant, omnia in VI. tomos tributa.
Novae huic editioni accesserunt:
I. Summaria sivae argumenta
II. Coniecturarum et var. lectionum lib. V.
III. Loci communes seu libri Aureorum
IV. Nomenclator sive comentarius.
Authore Dionysio Gothofredo I. C.

Basileae.

Per Eusebium Episcopum.
1590.
16°. 6 k. n. – 121 sk. 3 k. n. – 319 sk. – 232 sk.
a–a5 – h–h5 ; A–A5 – V–V5 ; aa–aa5 – oo–oo4
120 sk. (Aa–Aa5 – Hh–Hh3); – 287 sk. (AA–AA5 – SS–SS6)
Opr. perg.

Dionysius Gothofredus I. C.

In

L. Annaei Senecae philosophi

Opera,

1. Coniecturarum et var. lectionum lib. V

2. Loci communes seu libri Aureorum

3. Nomenclator sive commentarius selectarum dictionum.

Basileae.

Per Eusebium Episcopum

1590

16°. 531 str.

$a_2 - a_5 - K - K_7$

Opr. 2 „Opera"... Senecae L. Ann.